ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ

КНИГА II.

АНТОЛОГИЯ

БИТ

GOLDEN CHRESTOMATHY OF BULGARIA

BOOK II.

ANTHOLOGY

ЗА БУКВИТЕ
О ПИСМЕНЕХЪ

**УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ**

ФАКЛОНОСЦИ XXIII

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

КНИГА II.
АНТОЛОГИЯ

Учебно пособие по лексикография
на академичното текстописане

Ново електронно издание

София
Издателство „За буквите – О писменехъ”
2018

Юбилейно издание,

посветено на
65-годишнината

на Ректора на
Университета по библиотекознание и информационни технологии

Акад. проф. д.ик.н. Стоян Денчев –

архитект на съвременната информационна среда

без географски, институционални и административни граници

Jubilee edition,

dedicated to the 65th anniversary

of the Rector of the University of Library
Studies and Information Technologies

Acad. Prof. D.Sc. Stoyan Denchev –
architect of the contemporary information environment

without geographical, institutional and
administrative boundaries

В оформлението на изданието са използвани:
- репродукцията на платното на Васил Стоилов „Българската Мадона (Памет)";
- емблемата на серията „Факлоносци", композирана от д-р Николай Василев

© Николай Василев – съставител, послесловие, емблематика
© Александра Куманова – съставител, послесловие
© Исак Паси – научен консултант
© Стоян Денчев – научен консултант
© Милен Куманов – научен консултант
© Никола Казански – терминологична редакция
© Диана Ралева – справочно-информационна редакция
© Марияна Максимова – библиографска редакция
© Василка Стефанова – графическа редакция
© Петър Велчев – рецензент
© Иван Теофилов – рецензент

© Университет по библиотекознание и информационни технологии

ФАКЛОНОСЦИ XXIII

Издателство „За буквите – О писменехъ"

ISBN 978-619-185-313-7

ФАКЛОНОСЦИ XXIII

Николай Василев Александра Куманова

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

КНИГА II.
АНТОЛОГИЯ

Аналитико-синтетична архитектоника
на българското изящно слово от IX до XXI в.
(Универсален информационен модел)

Учебно пособие по лексикография
на академичното текстописане

Ново електронно издание

София
Издателство „За буквите – О писменехъ"
2018

Съставител, послесловие, емблематика:
д-р Николай Василев

Съставител, послесловие:
проф. д.п.н. Александра Куманова

Научни консултанти:
проф. д.ф.н. Исак Паси
проф. д.ик.н. Стоян Денчев
проф. д-р Милен Куманов

Терминологична редакция:
доц. д-р Никола Казански

Справочно-информационна редакция:
гл. ас. Диана Ралева

Библиографска редакция:
Марияна Максимова

Рецензенти:
доц. д-р Петър Велчев

Иван Теофилов

TORCH-BEARERS XXIII

Nikolay Vasilev Alexandra Kumanova

GOLDEN CHRESTOMATHY OF BULGARIA:

BOOK II.
ANTHOLOGY

Analytic-synthetic architectonics
of Bulgarian refined speech from IX to XXI c.
(Universal information model)

Textbook of lexicography
of the academic text writing

New electronic edition

Compiler, afterword, emblematic:
Nikolay Vasilev, PhD

Compiler, afterword:
Prof. D.Sc. Alexandra Kumanova

Scientific advisers:
Prof. D.Sc. Isak Pasi
Prof. D.Sc. Stoyan Denchev
Assoc. Prof. Milen Kumanov, PhD

Terminological editing:
Assoc. Prof. Nikola Kazanski, PhD

Reference-information editing:
Chief Assist. Prof. Diana Raleva

Bibliographical editing:
Maryana Maximova

Reviewers:
Assoc. Prof. Petar Velchev, PhD
Ivan Theophilov

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

I. ЛИРИКА

СЛОВЕСЕН ФОЛКЛОР

Народни песни

Космични (митични) народни песни

„Ни прела гора, ни ткала” 13
I

„Вградената невеста” 14
II

Космични (легендарни) народни песни

„Цар Мурад и Мара” 17
III

„Три синджира роби” 19
IV

„Яна кукувица” 20
V

„Даваш ли, даваш, Балканджи Йово” 21
VI

„Марко Кралевити освобождава три синджира роби” 22
VII

„Крали Марко изгубва силата си” 24
VIII

„Инджe Войвода” 27
IX

„Мануш Войвода” 28
X

Космични (приказни) народни песни

„Станав пиле шарено” 29
XI

„Два са бора ред поредом расли” 30
XII

„Мома змейовица” 31
XIII

„Похвали се малка мома” 32
XIV

„Радка се отърва от змей” 33
XV

„Неразделни” 34
XVI

„Слънце и Грозданка” 35
XVII

Религиозни (Новозаветни) народни песни

„Цар Иван Шишман на Софийско поле” 37
XVIII

„Христово Воскръсвенье” 38
XIX

Социални (мегдански) народни песни

„У Недини слънце грее” 39
XX

Социални (трудови) народни песни

„Що ми е мило и драго” 40
XXI

„Заплакала ми голема нива” 41
XXII

Социални (хайдушки) народни песни

„Хайдутин и бесило” 42
XXIII

„Пушка пукна” 43
XXIV

Социални (юнашки) народни песни

„Юнак и гора” 44
XXV

Битови (семейни) народни песни

„Струна невяста” 45
XXVI

Битови (любовни) народни песни

„Ситен дъжд вали като маргарит” 46
XXVII

„Синко Стояне” 47
XXVIII

„Девойче, жива раздело” 48
XXIX

„Гълъб ми гука в усоя” 49
XXX

„Девойко, девойко, човрено яболко” 50
XXXI

„Ако умрам, да не жаляш” 51
XXXII

Битови (обредни) народни песни

„Лудо ходе сос дружина” 52
XXXIII

„Ранила мома бильбиля” 53
XXXIV

„Плетит мома мрежа копринена” 54
XXXV

Битови (жаловни) народни песни

„Яна жали девет братя жетвари” 55
XXXVI

„Прощавай, мамо, прощавай” 56
XXXVII

„Гробът на Бона” 57
XXXVIII

„Булка и гора” 58
XXXIX

„Яничарин тъгува за дома си” 59
XL

„Хайдушка глава” 60
XLI

СРЕДНОВЕКОВНА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(IX-XIV в.)

„Предсмъртна молитва” /
Св. Константин-Кирил Философ 63
XLII

Из „Канона в чест на Свети Димитър Солунски” /
Св. архиепископ Методий 64
XLIII

„Азбучна молитва” /
епископ Константин Преславски 65
XLIV

„Проглас към Евангелието” /
епископ Константин Преславски 66
XLV

Из „Похвално слово за Светите архангели Михаил и Гавраил” /
Св. архиепископ Климент Охридски 68
XLVI

„Похвала за цар Симеон” /
Анонимен автор 69
XLVII

ПРЕДРЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(XIV-XVIII в.)

„Молитва към Свети Иван Рилски” /
Св. патриарх Евтимий Търновски 73
XLVIII

„Молитва на Света Петка след завръщането ѝ от пустинята” /
Св. патриарх Евтимий Търновски 74
XLIX

„Възхвала на Света Петка” /
Св. патриарх Евтимий Търновски 75
L

„Обръщение към Света Петка” /
Св. патриарх Евтимий Търновски 77
LI

„Молитва към Света Петка” /
Св. патриарх Евтимий Търновски 78
LII

Из „Молитва към Света Богородица” /
Димитър Кантакузин 79
LIII

РЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1762-1876 г.)

Из „Горски пътник” /
Георги С. Раковски 83
LIV

„Къде си, вярна ти любов народна?” /
Добри Чинтулов 84
LV

„Стоян и Рада” /
Найден Геров 85
LVI

„Черен арап и хайдут Сидер” /
Никола Козлев 86
LVII

„Хубава си, татковино” /
Петко Р. Славейков 89
LVIII

„Бистра” /
Константин Миладинов 90
LIX

„Из „Войводата” /
Григор Пърличев 91
LX

„Наздравица” /
Райко Жинзифов 97
LXI

„Хубава си, моя горо” /
Любен Каравелов 98
LXII

КЛАСИЧЕСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1876-1924 г.)

„Хаджи Димитър” /
Христо Ботев 101
LXIII

„Де е България?” /
Иван Вазов 102
LXIV

„Венеция” /
Константин Величков 103
LXV

„Кирил и Методий” /
Стоян Михайловски 104
LXVI

„Наразделни” /
Пенчо Славейков 105
LXVII

„Сазът ми” /
Цанко Церковски 107
LXVIII

„Българската реч” /
Кирил Христов 108
LXIX

„Кокичета” /
Димитър Полянов 109
LXX

„Хайдушки песни” /
Пейо Яворов 110
LXXI

„Марсилия” /
Димитър Бояджиев 111
LXXII

„На моя син” /
Димитър Подвързачов 113
LXXIII

„Към майка си” /
Теодор Траянов 114
LXXIV

„Луната висне като плод...” /
Николай Лилиев 115
LXXV

„Лаура” /
Емануил Попдимитров 116
LXXVI

„Целина” /
Людмил Стоянов 117
LXXVII

„Да се завърнеш в бащината къща...” /
Димчо Дебелянов 118
LXXVIII

„Рицарски замък” /
Христо Ясенов 119
LXXIX
„Цветарка” /
Христо Смирненски 123
LXXX

„Почакай, слънце” /
Дора Габе 124
LXXXI

„Потомка” /
Елисавета Багряна 125
LXXXII

НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1924-1942 г.)

„Септември” /
Гео Милев 129
LXXXIII

„Носталгия” /
Сергей Румянцев 136
LXXXIV

„Удавници” /
Асен Разцветников 137
LXXXV

„Прозорец” /
Ламар 139
LXXXVI

„Във влака” /
Николай Марангозов 140
LXXXVII

„Момина песен” /
Магда Петканова 142
LXXXVIII

„Музика” /
Димитър Панталеев 143
LXXXIX

„Конници” /
Никола Фурнаджиев 144
XC

„В гората зашумя дъждът и ти…” /
Христо Радевски 145
XCI

„Стаята” /
Атанас Далчев 146
XCII

„Високи, сини планини” /
Младен Исаев 147
XCIII

СЪВРЕМЕННА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1942-1956 г.)

„Вяра” /
Никола Вапцаров 151
XCIV

„Вълнолом” /
Иван Пейчев 153
XCV

„Посвещение” /
Веселин Ханчев 154
XCVI

„Гълъби” /
Александър Геров 155
XCVII

„Какво ли исках от живота…” /
Богомил Райнов 156
XCVIII

„Скитникът и враните” /
Александър Вутимски 157
XCIX

„Простите неща” /
Валери Петров 159
C

„Буйният вятър” /
Добри Жотев 160
CI

„Гара” /
Николай Зидаров 162
CII

„Прегръдка” /
Блага Димитрова 163
CIII

„Хайде, излъжи ме! Разкажи ми…” /
Владимир Голев 164
CIV

„Между небето и земята” /
Димитър Методиев 165
CV
„Дали защото си безкрайно млада…” /
Божидар Божилов 166
CVI

„Созопол” /
Радой Ралин 167
CVII

„Любов – магическа реалност” /
Павел Матев 168
CVIII

„България” /
Георги Джагаров 169
CIX

„Мечешка кожа” /
Иван Радоев 170
CX

„Внезапно чувство” /
Найден Вълчев 171
CXI

„Най-важното е да бъдеш цветен” /
Лиляна Стефанова 172
CXII

„Внезапно” /
Станка Пенчева 173
CXIII

НАЙ-НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1956-… г.)

„Дни на проверка” /
Пеньо Пенев 177
CXIV

„Рокля” /
Първан Стефанов 184
CXV

„Почакайте до залеза” /
Николай Христозов 185
CXVI

„Творчество” /
Петър Караангов 186
CXVII

„Родопчанки” /
Иван Теофилов 187
CXVIII
„Пейзаж” /
Иван Динков 188
CXIX

„Момче” /
Слав Хр. Караславов 189
CXX

„Приказка за одъра” /
Андрей Германов 190
CXXI

„Спомен за страха” /
Константин Павлов 191
CXXII

„Паисий обикаля още” /
Евтим Евтимов 194
CXXIII

„Ще те намеря – ако те потърся...” /
Михаил Берберов 195
CXXIV

„Колко си хубава!...” /
Христо Фотев 196
CXXV

„На жена ми” /
Дамян Дамянов 198
CXXVI

„Интелигентска поема” /
Любомир Левчев 199
CXXVII

„Размисъл” /
Владимир Башев 204
CXXVIII

„Поезия за Созопол” /
Никола Инджов 205
CXXIX

„Хълмът” /
Лъчезар Еленков 207
CXXX

„Ний може да имаме много жени…” /
Стефан Цанев 208
CXXXI

„Кадър от филм – Пролет 1945” /
Драгомир Шопов 209
CXXXII
„Припомняне” /
Петко Братинов 210
CXXXIII

„Любов необяснима” /
Недялко Йорданов 211
CXXXIV

„Игра” /
Кирил Гончев 212
CXXXV

„Сириус” /
Ваня Петкова 213
CXXXVI

„Кактус” /
Георги Константинов 214
CXXXVII

„Местожителство” /
Петър Велчев 215
CXXXVIII

„Честен кръст” /
Борис Христов 216
CXXXIX

„Лято” /
Миряна Башева 222
CXL

„Париж” /
Кирил Кадийски 223
CXLI

„Опит за автопортрет” /
Маргарита Петкова 224
CXLII

„Ето ме днес…” /
Петя Дубарова 225
CXLIII

„Бъди” /
Елена Алекова 226
CXLIV

„Искаш ли да станеш мисъл…” /
Георги Господинов 227
CXLV

II. ЕПОС

СЛОВЕСЕН ФОЛКЛОР

Народни приказки

„Тримата братя и златната ябълка” 233
1

„Крали Марко спасява три синджира роби” 244
2

„Хитър Петър и гостилничарят” 246
3

„Народни пословици и поговорки” 247
4

СРЕДНОВЕКОВНА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (IX-XIV в.)

Старозаветни апокрифи

Началото на света

„Слово за Адам и Ева от началото до свършека” 253
5

Видения из небесата

„Видение, което видя Свети Исайя пророк, син Амосов” 257
6

Герои

„Слово за пророк Йеремия и за поробването на Йерусалим” 261
7

Авраамов цикъл

„Слово за Светата Троица” 266
8

Цар Давид и цар Соломон

„Мъдростта на еврейския цар Соломон, син Давидов” 268
9

Новозаветни апокрифи

Иисус и Св. Богородица

„Повест на архиепископ Яков Йерусалимски за рождението
на преславната наша Владичица Света Богородица и Вечнодева Мария” 274
10

Апостолски деяния

„Житие на блажения апостол Свети Петър” 281
11

Пътувания в задгробния мир

„Ходене на Света Богородица по мъките” 286
12

Бъдещето на света

„Сказание на Свети Йоан Богослов за пришествието Господне на земята” 291
13

Българско творчество в традициите на апокрифите

„Повест за Кръстното дърво” /
о. Йеремия 295
14

„Тайна книга на богомилите” 303
15

„Български апокрифен летопис ” 307
16

„Слово от Свети Кирил Философ за това как покръсти българите” /
Св. Константин-Кирил Философ 310
17

Апокрифни молитви

„Молитва на Свети архангел Михаил против мора и вещици, вампири и вятър,
които са през деня и нощта” 312
18

Гадателни книги

„Месецослов ” 313
19

Апокрифни въпроси и отговори

„Слово на Господа наш Иисус Христос” 314
20

Ораторска проза

Полемични съчинения

„За буквите" / Черноризец Храбър 317
21

„Беседа против богомилите" / презвитер Козма 321
22

Похвални слова

„Похвала за Свети Кирил Философ" /
Св. архиепископ Климент Охридски 348
23

„Похвално слово за Св. Св. Кирил и Методий" /
Св. архиепископ Климент Охридски 352
24

„Похвала за Свети Йоан Богослов " /
Йоан Екзарх 358
25

„Похвала на цар Иван Александър от 1356 г." 364
26

Поучителни слова

„Слово за Света Троица" /
Св. архиепископ Климент Охридски 366
27

Из „Учителното Евангелие" /
епископ Константин Преславски 372
28

„Слово за Възнесение" /
Йоан Екзарх 376
29

Жития на Светци

„Пространно житие на Свети Константин-Кирил" /
Св. архиепископ Климент Охридски 379
30

„Пространно житие на Свети архиепископ Методий" /
Св. архиепископ Климент Охридски 399
31

„Народно житие на Свети Иван Рилски" 408
32

Исторически съчинения

Летописни съчинения

„Именник на българските канове" 415
33

Надписи

„Надписи около Мадарския скален релеф" 417
34

„[Надпис на кан Омуртаг (Колона от тъмен сиенит.
Църква „Св. 40 мъченици", В. Търново)]" 419
35

„Битолски надпис на цар Иван Владислав" (1016 г.) 421
36

„Търновски надпис на цар Иван Асен II" (1230 г.) 422
37

Историко-летописни съчинения

„Историкии" / епископ Константин Преславски 423
38

Из „Синодика на цар Борил:
I. Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г." 427
39

Из „Синодика на цар Борил:
II. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 г." 429
40

„Летописен разказ от времето на цар Иван Асен II" 431
41

„Безименна българска летопис" (1296 г.) 433
42

Хроники

„Хроника" /
Георгий Амартол (842 – 948 – 1078 г.) 438
43

„Съкратена история" /
о. Йоан Зонара (XI-XII – XIV в.) 457
44

Из „Историческо сказание" /
митрополит Константин Манасий (XII в. – преди 1344/45 г.) 472
45

Натурфилософия

Из „Симеоновия сборник" („Изборник" от 1073 г.) –
„За дванадесетте камъка ... / Св. Епифаний Кипърски (ок. 315-403);
„От догматичните съчинения" / Св. Августин (354-430) 477
46

Из „Симеоновия сборник" („Изборник" от 1073 г.) –
„За естеството на човека" / епископ Емески Немесий (ок. 400-та г.) 482
47

Из „Симеоновия сборник" („Изборник" от 1073 г.) –
Из „Диалози" / Псевдо-Кесарий (ок. 550 г.) 484
48

Из „Симеоновия сборник" („Изборник" от 1073 г.) –
„Календарни знания": „За явлението Господне.
От апостолските заповеди"
(по александрийския календар) –
„Из „Хрониките"; „От същия автор" / епископ Евсевий Кесарийски (IV в.) –
„За Рождество Христово" / презвитер Исихий Йерусалимски (ок. 450 г.) –
„За македонските месеци според църковното предание" /
Св. Йоан Дамаскин (VII-VIII в.) 495
49

Из „Небеса" /
Йоан Екзарх 501
50

Из „Шестоднев" /
Йоан Екзарх 507
51

ПРЕДРЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(XIV-XVIII в.)

Похвални слова

„Похвално слово за великомъченица Света Неделя " /
Св. патриарх Евтимий Търновски 521
52

„Похвално слово за Света Филотея" /
митрополит Йоасаф Бдински 533
53

„Похвално слово за Свети митрополит Петър" /
Св. митрополит Киприан 542
54

„Похвално слово за Свети митрополит Киприан " /
митрополит Григорий Цамблак 548
55

„Похвално слово за Свети патриарх Евтимий" /
митрополит Григорий Цамблак 555
56

„Похвално слово за Свети Димитър Солунски" /
Димитър Кантакузин 569
57

Поучителни слова

„Слово за отсичане главата на Светия пророк Йоан Кръстител" /
митрополит Григорий Цамблак 574
58

Из „Поучение за простите" /
йеромонах Йосиф Брадати 579
59

„Против потурчванията" /
о. Теофан Рилски 581
60

Из „Слово за ползата от четенето" /
о. Йосиф Хилендарски 582
61

Жития на Светци

„Пространно житие на Свети епископ Иларион Мъгленски" /
Св. патриарх Евтимий Търновски 583
62

„Пространно житие на Свети митрополит Петър" /
Св. митрополит Киприан 598
63

„Пространно житие на Свети Иван Рилски" /
Св. патриарх Евтимий Търновски 608
64

„Пространно житие на Света Петка Търновска" /
Св. патриарх Евтимий Търновски 618
65

„Пространно житие на Света Филотея Темнишка" /
Св. патриарх Евтимий Търновски 628
66

„Пространно житие на Свети цар Стефан Дечански" /
митрополит Григорий Цамблак 638
67

„Мъчение на Свети Йоан Нови Сучавски (Белиградски)" /
митрополит Григорий Цамблак 657
68

„Разказ за пренасяне на мощите
на Света Петка Търновска във Видин и Белград" /
митрополит Григорий Цамблак 662
69

Историко-летописни съчинения

Из „Възстановяване на Рилския манастир
и пренасянето на мощите на Свети Иван Рилски в Рила" /
Владислав Граматик 666
70

„Кратка хроника на XVI в." 668
71

„История на София и България" (XVII в.) /
епископ Петър Богдан 670
72

„Потурчване на Чепино" (XVIII в.) /
о. Методий Драгинов 673
73

Приписки с летописен характер

Приписки

[Слова на Св. епископ Атанасий Александрийски (IV в.) –
Търновско евангелие – Свърлижко евангелие – Хлудов паримейник –
Хилендарско евангелие – Средецко евангелие – Станиславов пролог –
Евангелие от Анхиало – Пролог от 1337/38 г. – Сборник на поп Филип
(преписан през 1345/46 г.) – Висарионов патерик – Лаврентиев сборник –
Лесновски паренесис – Зографски апостол – Бдински сборник (1359/60 г.) –
Четвероевангелие на видинския митрополит Данаил (преди 1360 г.) –
Гръцки стихирар (1367 г.) – Апостол с тълкувания
от времето на цар Иван Александър (1331-1337 г.) –
Осмогласник от времето на цар Иван Александър (1331-1337 г.) …] 674
74

Натурфилософия

„Отломки по средновековна космография и география" /
Константин Костенечки (ок. 1380 – третото десетилетие на XV в.) 682
75

РЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1762-1876 г.)

История

Из „История славяноболгарская ...” (1762 г.) /
Св. о. Паисий Хилендарски 697
76

Автобиография

„Житие и страдания грешнаго Софрония” /
Св. епископ Софроний Врачански 712
77

КЛАСИЧЕСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1876-1924 г.)

Из „Българи от старо време” /
Любен Каравелов 717
78

Из „Нещастна фамилия” /
Васил Друмев 720
79

„Тая нощ сънувах” /
Христо Ботев 723
80

Из „Под игото” /
Иван Вазов 726
81

Из „Чичовци” /
Иван Вазов 728
82

Из „Една българка” /
Иван Вазов 730
83

Из „Записки по българските въстания” /
Захарий Стоянов 732
84

Из „Меракът на чичо Денчо” /
Михалаки Георгиев 735
85

Из „Бай Ганьо” /
Алеко Константинов 737
86

Из „Дядовата Славчова унука” /
Тодор Влайков 740
87

Из „Хоро” /
Антон Страшимиров 742
88

„По жътва” /
Елин Пелин 746
89

„Змейно” /
Петко Ю. Тодоров 748
90
„Шибил” /
Йордан Йовков 751
91

НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1924-1942 г.)

Из „Вампирова булка” /
Николай Райнов 757
92

Из „Кръв” /
Константин Константинов 761
93

„Под шарената черга” /
Чудомир 764
94

Из „Железният светилник” /
Димитър Талев 766
95

Из „Дамата с рентгеновите очи” /
Светослав Минков 769
96

Из „Татул” /
Георги Караславов 772
97

Из „Антихрист” /
Емилиян Станев 775
98

Из „Тютюн” /
Димитър Димов 779
99

СЪВРЕМЕННА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1942-1956 г.)

Из „Нощем с белите коне" /
Павел Вежинов 785
100

Из „Златният век" /
Андрей Гуляшки 787
101

Из „Приключенията на червеното сандъче" /
Камен Калчев 790
102

Из „Галактическа балада" /
Емил Манов 792
103

Из „Един наивник на средна възраст" /
Богомил Райнов 795
104

„Мъжки времена" /
Николай Хайтов 798
105

Из „Войната на таралежите" /
Братя Мормареви 802
106

Из „Преди да се родя и след смъртта ми" /
Ивайло Петров 805
107

Из „Цената на златото" /
Генчо Стоев 808
108

Из „Много тежко наказание" /
Кольо Георгиев 810
109

Из „Пътят на Икар" /
Любен Дилов 812
110

НАЙ-НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА
(1956-... г.)

„Епични времена" /
Йордан Радичков 817
111

Из „Предречено от Пагане” /
Вера Мутафчиева 820
112

Из „Корените” /
Васил Попов 823
113

Из „Време разделно” /
Антон Дончев 825
114

Из „Фантастът” /
Дончо Цончев 827
115

Из „Дунав мост” /
Георги Мишев 829
116
Из „Къща отвъд света” /
Георги Данаилов 831
117

Из „Бракониери” /
Любен Петков 833
118

Из „Ая” /
Никола Радев 835
119

Из „Белият дявол” /
Христо Калчев 837
120

Из „Предназначението на човека” /
Владимир Зарев 839
121

ПРИЛОЖЕНИЯ

Библиографски списък на литература по антологията I
Бележки към текстовете, посочени под NN I-XLI XLI
Бележки към текстовете, посочени под NN XLII-CXLV XLIII
Бележки към текстовете, посочени под NN 1-4 LXVII
Бележки, общи пояснения и приети съкращения,
споменати в текстовете и посочени под NN 5-77 LXIX
Речник на личните, географските и другите имена,
споменати в текстовете и посочени под NN 5-77 LXXVI
Бележки към публикацията на Свети отец Паисий Хилендарски –
„История славяноболгарская...” – N 76 CXVII

Бележки към публикацията на Свети епископ Софроний Врачански –
„Житие и страдания грешнаго Софрония" – N 77 CXL
Бележки към текстовете, посочени под NN 78-121 CXLII
Именен показалец CLIII
Показалец на заглавията CLIX
Ключови думи на публикациите, посочени под NN I-CXLV CLXVI
Ключови думи на публикациите, посочени под NN 1-121 CLXX
Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN I-CXLV CLXXIV
Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN 1-121 CLXXVIII
Списък на съкращенията CLXXVII

ЗА НАСТОЯЩАТА АНТОЛОГИЯ CLXXXV

„Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.”

I. ЛИРИКА

СЛОВЕСЕН ФОЛКЛОР

НАРОДНИ ПЕСНИ

КОСМИЧНИ (МИТИЧНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

НИ ПРЕЛА ГОРА, НИ ТКАЛА

Ни прела гора, ни ткала –
са зима болна лежала.
Кога ми дойде Гюргевден,
сама се гора облекла
си во зелена долама,
си во зелено кадифе.

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

I „Ни прела гора, ни ткала” (народна песен – космична – митична)

ВГРАДЕНАТА НЕВЕСТА

Града градеше Маноил майстор,
града градеше, кале правеше,
кале правеше, Пиргоз огражда,
Пиргоза града, града голяма.
Гради го, джанъм, Маноил майстор,
гради го, гради девет години:
деня го гради Маноил майстор,
деня го гради, нощя се рони,
рони и събаря, не се задържа.
Писма му идат, царя ги праща:
кале да изкара в тази година,
в тази година, а бре десета.
Как да го прави Маноил майстор,
как да го прави, да го изкара,
като се рони и се събаря,
и се събаря, не се задържа?
Веднажки, джанъм, в Света неделя,
рано си стана Маноил майстор,
че той си събра, Маноил майстор,
до триста калфи и двеста чираци,
двеста чираци и трийсе майстори,
че им говори Маноил майстор:

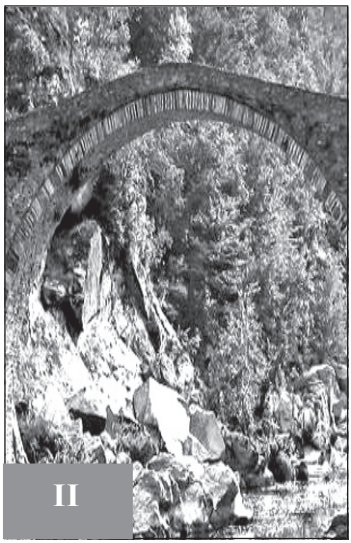

– Ой ви ва вази, калфи и чираци,
калфи и чираци, млади майстори!
Писма ми идат, царя ги праща:
кале да изкарам в тази година,
в тази година, а бре десета.
Как да го правя и да го изкарам,
като се рони и се събаря,
и се събаря, не се задържа?
Вижда се, братя, таласъм иска,
таласъм иска ний да си турим -
дано се кале пусто задържи.
Я хайде, братя, синца туканък,
вяра и клетва сички да сторим:
което булче най-напред дойде,
най-напред дойде рано в понделник,
обяд да донсе на пусто кале,
него да фанем, в ковчаг да гудим
и в кале спуснем, там да остане,
там да остане, да си заградим,
да си заградим – таласъм да е –
дано се кале, кале задържи,
да не се рони, рони и събаря,
да го изкарам в тази година,
в тази година, а бре десета!
Царя ми пише: ‘ко не го изкарам
в тази година, а бре десета,
ще ни изтрие синца туканък!
Като си вяра и клетва сторили
никой да н’казва на булчето си,
то беше, брате, Света неделя.
Секи си стана и си отиде,
и секи каза, сичките знаят,
бре гиди, джанъм, Маноил майстор,
той си отиде, сал той не каза,
сал той не каза на булчето си,
ам го настани на много работа.
Той й говори, Маноил майстор:
– Ой ми те тебе, ти, мойо либе,
ти, мойо либе, горка Марийке,
днеска е, либе, Света неделя,
утре е делник, делник понделник.
Да станеш, либе, рано зарана,
че да подсееш девет чуваля,

девет чуваля чиста пшеница,
да я закараш на воденица,
брашно да смелиш, да го докараш;
и да замажеш високи къщя,
високи къщя гладко мазане;
и да окъпеш двете дечица,
двете дечица, двете близненца,
двете близненца Петра и Павла,
да ги накърмиш, в люлчица гуди
и да ги приспиш, сладко да заспят;
тогаз наготви топла обяда
и да ми донсеш на пусто кале,
твърде не бързай, полека върви.
Като наръча Маноил майстор,
па си отиде на пусто кале,
бре гиди, джанъм, горка Марийка!
Нали й послушна и е работна,
че стана рано, рано в понделник,
че си подсея девет чуваля,
девет чуваля чиста пшеница,
че я закара на воденица,
брашно си смляла и го докара;
скоро замаза високи къщя,
високи къщя гладко мазане;
и скоро опра бялото пране,
и си окъпа двете дечица,
двете дечица, двете близненца,
двете близненца Петра и Павла,
и ги накърми, в люлчица гуди,
в люлчица гуди, сладко ги приспа;
скоро наготви топла обяда,
най-напред тръгна, сички превари
и повикала комшийката си,
а пък тя си знай и не й казва,
и не й казва, ами й рече:
– Я върви, върви, горка Марийке,
сега ще тръгвам, аз ще те стигна!
И тя замина, горка Марийка,
от село излезе, в кра отиде.
Дал' беше, брате, божа работа,
вятър си духна, вихрушки свиха,
прах си дигнаха, напрашиха й,
напрашиха й топла обяда.
И тя се върна, горка Марийка,
друга наготви и пак си тръгна,
и пак повика комшийката си,
комшийката й, тя пак й каза:
– Я върви, върви, горка Марийке,
сега ще тръгвам, аз ще те стигна!
И тя замина, горка Марийка,
от село излезе, в кра отиде.
Дали е, брате, божа работа,
заоблачи се и дъжд заидя,
води тръгнаха, води до пояс,
дано се върне горка Марийка –
горка Марийка, тя се не връща,
напред вървеше, води газеше
и пак отиде до пусто кале
всички превари, обяд занесе.
Бре гиди, джанъм, Маноил майстор!
Той си работи, камък дялаше.
Като си видя горка Марийка,
че тя си иде и обяд донесе,
ръка му щръпна, чук си изтърва,
жално заплака, сълзи урони.
Като го видя горка Марийка,
и тя му каза, горка Марийка:
– Ой ми те тебе, ти, мойо либе,
ти, мойо либе, Маноил майстор,
що чук изтърва, сълзи урони,
сълзи урони, жално заплака?
Дал' ти окъсня топла обяда?
Тъй й говори Маноил майстор:
– Ой ми те тебе, горка Марийке,
ти не окъсня топла обяда,
навреме дойде, обяд донесе,
ам си изтървах пръстен маламен
долу в калето, в дълбочините,
в дребни камъни, дребни молози.
Като те видях, аз си помислих,
че ми го даде, кат се менихме,
затуй ми, либе, толкоз домъчня –
сълзи уроних, жално заплаках.
Тя му говори, горка Марийка:
– Я ела, либе, Маноил майстор,
да си обядваш топла обяда
и да повикаш калфи и чираци,
ковчаг да правят, въже да снадят
и да ме спуснат долу в калето,
долу в калето, в дълбочините,
аз ще пребърна сички камъни,
сички камъни, дребни молози,
и ще намеря пръстен маламен,
доде обядваш топла обяда!
И си повика Маноил майстор
калфи, чираци, млади майстори,
ковчаг правяха, въжа надяха,
сичките знаят, нищо не думат,
Марийка фащат, в ковчаг гудиха
и я пуснаха долу в калето,
долу в калето, в дълбочините.
Като си слезе горка Марийка,
зе да обръща сички камъни,
сички камъни, дребни молози,
та да си търси горка Марийка,
та да си търси пръстен маламен.
Търси го, джанъм, горка Марийка,
търси го, горка, от обяд до пладня,
не го намери, ами повика:
– Ой ми те тебе, ти, мойо либе,

ти, мойо либе, Маноил майстор,
въжа спуснете, извадете ме –
аз си пребърнах сички камъни,
сички камъни, дребни молози,
че то ти няма пръстен маламен.
Кърма ми слезе и ме напрегна:
събудили се моите дечица,
моите дечица, двете близненца,
да си отида, да ги накърмя,
да ги накърмя, да не си плачат.
Тъй й говори Маноил майстор:
– Ой ми те тебе, горка Марийке,
да знаеше, либе, яла не знаеш,
че ний сме вяра и клетва сторили:
което булче най-напред дойде,
рано в понделник обяд да донсе,
него ще фанем, в ковчаг ще гудим,
в кале ще спуснем, там да остане,
там да остане, таласъм да е,
дано се пусто кале задържи,
да не се рони, рони и събаря,
да го изкарам в тази година,
в тази година, а бре десета,
ти си злочеста – сички превари,
най-напред дойде, обяд донесе,
тебе фанахме, в ковчаг гудихме,
в кале спуснахме, там да останеш,
таласъм да си – кале ще крепиш,
ти няма, либе, вече да излязваш!
Де е зачула горка Марийка,
писна, заплака, жално завика:
– Ой ми те тебе, Маноил майстор,
какво ти сторих, сторих, направих?
Дал' не послушах, що ми наръча?
Що ме закладаш – тук да остана,
жално да пищя, милно да викам?
Не ти ли и свидет двете дечица,
като ще плачат и ще поглеждат,
отде ще ида, да ги накърмя?
Извади ме, либе, Маноил майстор,
да си отида да ги накърмя,
да ги помилвам, както ги милвах,
и пак ще дойда в пустото кале,
като вий зоря да ме затрийте!
Не я извади Маноил майстор,
ами подканя калфи, чираци,
калфи, чираци, млади майстори.
Калфи и чираци, и млади майстори,
бърже работят, кале правеха
и то се тогаз кале задържа,
нито се рони, ни се събаря.
И го изкараха, секи си слезе,
секи си слезе и си отиде.
Бре гиди, джанъм, Маноил майстор!
Той не си отива, а обикаля,
жално си плаче, сълзи пролива,
като си слуша горка Марийка,
че как се моли и жално плаче.
Друго си мисли: как ще си иде,
как ще погледа двете дечица,
как ще ги слуша, като си плачат,
за майка гледат – отде си иде,
отде си иде, да ги накърми.
Че затуй, брате, не е хубаво,
вяра и клетва човек да прави,
защото, брате, човек се излъга.

Подготвила за публикация: **Ивелина Иванова**

II „Вградената невеста" (народна песен – космична – митична)

КОСМИЧНИ (ЛЕГЕНДАРНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЦАР МУРАД И МАРА

Цар Мурад Мари думаше:
– Маро ле, бяла българко,
стига си оди българка,
айде са, Маро, изречи,
изречи, та са потурчи
за мене бяла кадъна,
цар Муратюва ханъма!
Маро ле, ша ти харижа
от Цариграда полвинта,
Едрине с Узун-чаршия,
със „Султан Селим" джамия;
и ша ти, Маро, харижа
Влашкото – темел да държиш
и още харач да сбираш! –
Мара на царя думаше:
– Царю ле, царю честити,
аз имам брата владика
и имам други патрика,
да ида да ги попитам,
каквото рекат, ша бъде! –
Че стана Мара, Маро ле,
че въз батя си отиде,
че на батя си думаше:
– Не знаеш, бате, не знаеш,
не мога д'ида за вода:
кога как мина, замина,
цар Мурад дума от пенджур:
„Маро ле, бяла българко,
стига си ходи българка,
айде са, Маро изречи,
изречи, та се потурчи
за мене бяла кадъна,
цар Муратюва ханъма!
Маро ле, ша ти харижа
от Цариграда полвинта,
и ша ти, Маро харижа
Едрине с Узун-чаршия,
със „Султан Селим" джамия,
Влашкото – темел да държиш
и още харач да сбираш!".
Банко на Мара думаше:
– Маро ле, мила сестрице!
Като ти рече цар Мурад,
пак ти на царя да кажеш:
„Лесно са, царю, изричам,
пък са по-лесно потурчвам,
ако ми, царю харижеш
от Цариграда полвинта
с потурчената черкова,
черкова „Света София",
и да ми, царю, харижеш,
царството и везирството
в твоята, царю, столнина;
и да ми, царю, харижеш,
пръстена мюхурлията".
Че стана Мара, Маро ле,
че дръпна стовни на ръце,

III

че си за вода отиде.
Цар Мурад вика от пенджур:
– Маро ле, бяла българко,
стига си ходи българка,
айде са, Маро, изречи,
изречи, та са потурчи! –
Мара на царя думаше:
– Лесно са, царю изричам,
пък са по-лесно потурчвам,
ако ми, царю, харижеш,
царството и везирството,
пръстена мюхурлията,
на Цариграда полвинта
с потурчената черкова! –
Цар Мурад Мари думаше:
– Езикът да му изсъхне,
който та, Маро, научи,
царството да ми поискаш,
царството и везирството:
царството ми е бащинка,
а пък везирство – дедина;
азе си глава залагам,
„Света София" не давам.

Подготвила за публикация: **Ивелина Иванова**

III „Цар Мурад и Мара" (народна песен – космична – легендарна)

ТРИ СИНДЖИРА РОБИ

Овчар си гора питаше:
– Горо льо, горо зелена,
доскоро беше зелена,
сега ми, горо, изсъхна –
дали те пожар пожарил,
или те слана сланила? –
Гора овчарю говори:
– Овчарко, млади овчарко!
Нито ме пожар пожарил,
нито ме слана сланила;
снощи, овчарко, минаха,
до три синджира със робе.
Първият синджир, овчарко,
все тези млади девойки.
Кога девойки заплачат,
гора се с върше превива –
широки друми метеше.
Девойки плачат и думат:
„Боже льо, вишни Божичке!
Тез наши тежки дарове,
ткаени, недоткаени,
белени, недобелени –
кой ли ще да ги изткае,
изткае, още добели?
Кой ли ще да ги довеже,
довеже, още дореси?”
Вторият синджир, овчарко,
все тези млади невести.
Кога невести заплачат,
гората с шума опада.
Невести плачат, нареждат:
„Боже льо, мили Божичке,
тез наши дребни дечица,
сутрин без майка станали,
за майка плачат и питат:
– Дали е майка при крави? –
Да беше майка при крави,
телци не щяха да реват.
– Дали е майка на вода? –
Да беше майка на вода,
котлите щяха да дрънкат”.
Третият синджир, овчарко,
все тези млади юнаци.
Кога юнаци заплачат,
гора с клонове изсъхва.
Юнаци плачат, нареждат:
„Боже льо, мили Божичке!
Тез наши църни биволи,
прегнати, неразпрегнати,
кой ще да ги разпрегне?
Тез наши църни угари,
орани, недоорани –
кой ли ще да ги изоре?
Таз наша бяла пшеница,
сеяна, недосеяна,
кой ли ще да я досее?”

Подготвила за публикация: **Ивелина Иванова**

IV „Три синджира роби” (народна песен – космична – легендарна)

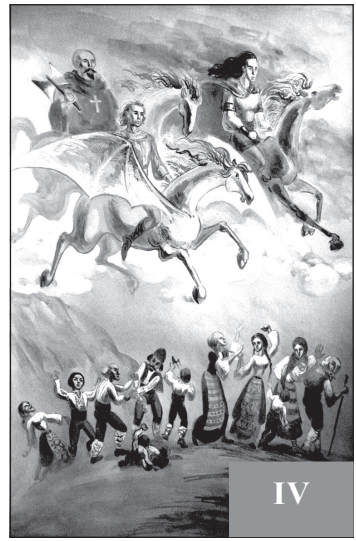

ЯНА КУКУВИЦА

Що белей, що белей
на връх на бела Беласица?
Дали ми сет соспи снеги,
или сет бели лебеде?
Не сет бели соспи снеги,
не сет бели лебеде;
токо бил еден бел чадър,
под чадъра млади Стоян.
Млади Стоян болен лежи,
на сестра си говореше:
„Мори сестро, бела Яно,
пойди, Яно, ми донеси
от бел Дунав студна вода!”
Яна брату говореше:
„Варай, брате, млади Стоян,
язе пъта не си знаям,
да си пойдам на бел Дунав
и да пойдам и да дойдам!”
Стоян веле и говоре:
„Мори сестро, жална Яно,
пресечи си мало пърсте,
да протечат църни кърви:

ка ке вървиш низ гората,
бележувай дърво, камен,
ка ке поиш на бел Дунав,
да налеиш студна вода.
И пак назад да се върнеш,
по бележки път ке найдеш!”
Яна брата послушала.
Пресекла си мало пръсте,
кинисала низ гората.
Дърво, камен бележила,
на бел Дунав отидела,
студна вода налеала,
и пак назад се върнала.
Нели, Яно, жална, Яно,
нел зароси ситна роса,
та си изми бележките,
бележките, църни кърви,
що бележи дърво, камен,
нели Яно, жална, Яно,
нели пъта си забърка,
та заскита низ гората,
три дни ходи, три дни шета,
никак дира не се найде,
да си пойде при брата си,
при брата си, болен Стоян.
Тогай Яна, жална Яна,
жално Бога помолила:
„Варай, Боже, мили Боже,
чин ме, Боже, малко пиле,
сиво пиле кукувица,
да си летам по буките,
да си бъркам моя брата,
моя брата, болен Стоян!”
И Господ ми я послуша,
та я чини сиво пиле,
сиво пиле, кукувица,
що си кукат и денеска.

Подготвила за публикация: **Диана Свиленова**

V „Яна кукувица” (народна песен – космична – легендарна)

ДАВАШ ЛИ, ДАВАШ, БАЛКАНДЖИ ЙОВО

– Даваш ли, даваш, Балканджи Йово,
хубава Яна на турска вяра?
– Море, войводо, глава си давам,
Яна не давам на турска вяра!
Отсекоха му и двете ръце,
та пак го питат и го разпитват:
– Даваш ли, даваш, Балканджи Йово,
хубава Яна на турска вяра?
– Море, войводо, глава си давам,
Яна не давам на турска вяра!
Отсекоха му и двете нозе,
та пак го питат и го разпитват:
– Даваш ли, даваш, Балканджи Йово,
хубава Яна на турска вяра?
– Море, войводо, глава си давам,
Яна не давам на турска вяра!
Избодоха му и двете очи
и го не питат, нито разпитват,
току си взеха хубава Яна,
та я качиха на бърза коня
да я откарат долу полето –
долу полето, татарско село.
Яна Йовану тихом говори:
– Остани сбогом, брате Йоване!
– Хайде със здраве, хубава Яно!
Очи си нямам аз да те видя,
ръце си нямам да те прегърна,
нозе си нямам да те изпратя.

Подготвила за публикация: **Диана Свиленова**

VI „Даваш ли, даваш, Балканджи Йово"
(народна песен – космична – легендарна)

МАРКО КРАЛЕВИТИ ОСВОБОЖДАВА ТРИ СИНДЖИРА РОБИ

Бил се Марко с турци яничаре,
бил се Марко три месеци време,
та отъвна девет кадевлъци,
седемдесе бели манастире,
осемдесе църкви равании.
Стана Марко дома да си ойде,
па на либе потио говори:
– Фала тебе, либе Катерино,
приготви ми църковното руо
и ми тури книги литургийски,
а не туряй сабля дамаския,
я да стегнем Шарко добра коня;
ютре рано у София ч'идем,
у София, у „Света Мария",
у „Мария", у църква че д'идем,
чем да идем Богу да се молим,
ега би ми Господ помогнал,
ега сапре тия клети турци,
стига толкоз земя притискаа
стига толкоз робье изробиа! –
Послуша го либе Катерина,
изнесе му църковното руо
и му тури книги литургийски,

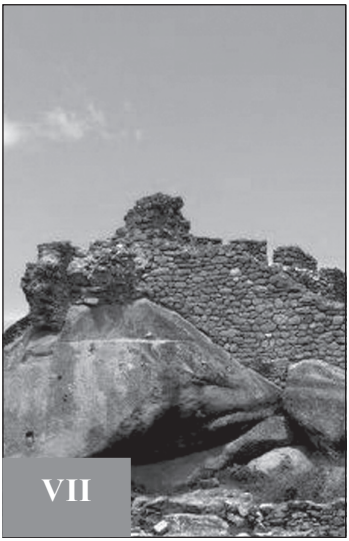

турила ги у свилни дисаги.
Па се сети Марковото либе:
„Не е близо на „Света София"
да не турям сабля дамаския.
Марко има превърли душмани,
може некой на друм да го сретне,
може Марко на друм да погуби,
като нема сабля дамаския".
Кришом му е сабля па турила.
Марко стегна Шарко добра коня.
Пръвните са петли пропеяли,
Марко яхна Шарко добра коня,
та си пойде по равни друмове.
Като мина през полье широко
и премина през гора зелена,
ка настана край Софийско полье,
глас се дочу открай бели Дунав,
дето били робье заробени –
заробил ги Емза бег Арапин.
Като рита Шарко добра коня:
– Рипай, коню, доколко си можеш,
да престигнем Църна Арапина! –
Ка стигнаа Църна Арапина
и сас него двоица арапе;
до три града били заробили,
щото стари, под сабля турали,
а мънънки деца погубили,
млада челяд у синджир турали,
та караа три синджира робье:
един синджир си млади невести,
други синджир си млади момчета,
треки синджир си млади девойки.
Ка караа, и робье плачеа,
се са робье боси и разпаси
и до три дни вода не са пили,
и по два дни леб не са ручали.
Претече ги Марко Кралевичи.
Нали нема сабля дамаския,
отговаря Марко Кралевичи:
– Фала тебе Емза бег Арапин,
я ми пущи три синджире робье! –
Отговара Емза бег войвода:
– Назад, назад бре, свиньо дебела,
защо имам три алки повече,
та ги чувам, Марко, за тебека;

тебе напред пред робье че турим,
че ги водиш като вакъл овен! –
На Марко се жалба нажалило,
та разигра коня на напреде,
та излезна у гора зелена,
па си пита Шарко добра коня:
– Фала тебе, Шарко добра коня,
да фърляме с дървье и каменье,
може бити арапи убити,
нало че ме робье изтепати. –
Отговара Шарко добра коня:
– Фала тебе, Марко Кралевичи,
я погледни у свилни дисаги,
че твое е либе па разумно,
да не ти е сабля па турило. –
Ка погледна Марко у дисаги,
като виде сабля дамаския,
и нему се сърце зарадува.
Ка я търгна Марко Кралевике,
та изтечи като бърза вода.
Ка се качи коню на рамена,
та се слете из гора зелена,
като махна сабля дамаския,
троицата отеднъг паднали.
Тогай везе Марко Кралевике,
та пресече три ситни синджире,
та отпущи робье низ синджире.
Като били три църни арапи,
доде били робье изробили
и събрали до три азни пари.
Тогай везе Марко Кралевичи,
та две азни на робье подели,
па на робье тогай отказуе:
– Хайде, секи дома да с'йидете,
де минете през куюн касаби,
купете си лебец и опинци
и за мене сички казувайте:
„Отъвна ни Марко Кралевичи!"
Казуйте да се приказуе. –
Тогай търгна Марко Кралевичи
и си взе една азна пари,
та отиде у равна София,
у София, у „Света Мария"
тамън било църква опущило.
Излезнали софийски кметове,
наседали редом по столове.
Ка видоа Марко Кралевичи,
сите му се редом посмеяа:
– Ете иде Марко пияница,
сва ноч пие това църно вино,
нема кога у църква да дойде.
Ете сега църква опущихме,
он тепърва у църква дооди. –
А Марко им нищо не продума,
само им е дума продумал:
– Бог помага, софийски кметове! –
Па улезна у „Света Мария",
та си окна стар егумен Славе:
– Фала тебе, стар егумен Славе,
ела тука да се изповедам,
че съм млогу греове направил!
Рано пойдох у църква да дойдем,
тамън беше зора зазорило.
Ка настана Софийското полье,
глас се дочу открай бели Дунав,
дето беа роби заробени,
заробил ги Емза бег Арапин;
до три града беа заробили,
щото стари, под сабля турали
и мънънки деца погубили,
млада челяд у синджир турали,
та караа три синджира робье:
един синджир си млади невести,
други синджир си млади девойки,
треки синджир си млади момчета,
караа ги а робье плачеа,
че до три дни вода не са пили
и по два дни леб не са ручали,
ем си беа боси и разпаси.
Та съм търчал, робье та отъвнах,
та погубих три църни арапе,
та отъвнах робье от арапе;
и караа до три азни пари,
та две азни на робье поделих,
една азна тука че оставим.
Та това съм я работа свършил,
та не може у църква да стигнем. –
Отговара стар егумен Славе:
– Фала тебе, Марко Кралевичи,
колкото си грех досега имал,
се греове Господ че ти прости!
И напред добро си направил,
до три манастире си саградил,
че като си тизе това свършил. –
Текардън са църква започели,
та държала три саати време.
И като са църква опущили,
щото беа софийски кметове,
сичките са наред настаяли,
сичките се Марку поклонили,
се на Марко ръка цаливали
и на Марко дума продумали:
– Честит, Марко, с твоето юнашество,
къде одиш, си работа вършиш!
И сега си у църква па дошел,
и сега си па работа свършил,
погубил си три църни арапе.
Отъвнал си три синджира робье.

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

VII „Марко Кралевити освобождава три синджира роби" (народна песен – космична – легендарна)

КРАЛИ МАРКО ИЗГУБВА СИЛАТА СИ

Ой та тебе, Боже, мили Боже,
що ми правиш чуда и нишани,
да се чудит съта рисянщина,
да се славит твое свето име,
да се слушат от века до века!...
Сполай Богу за чудо големо,
дека ке се чудо нагледаме.
Шетба шетат Марко Прилепчанец,
шетба шетат земя по краина...
Ми привявнал коня шаренаго,
шаренаго коня, дебелаго,
дебелаго коня, кършигоро;
ми наложил самура калпака,
на калпакот до три огледала,
а над ними перя паунови;
ми засукал мърка мустачина,
еден мустак до три руна църни;
ми намуртил очи соколови
и над ними вежди пиявици
като църни криля ластовички;
ми опасал сабя дипленица,
що се диплит дванадесет пъти,

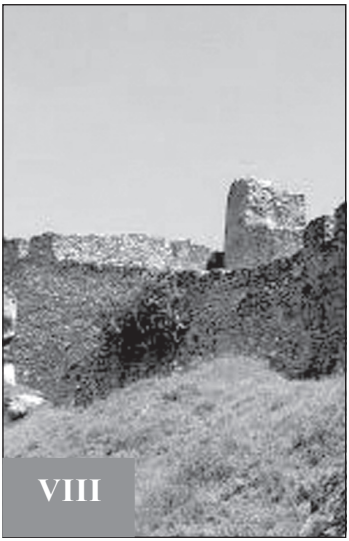

що се носит коню во гривата,
и ми сечит древя и каменье.
А на седло, Бог'ме, ми привързал
що привързал тежка боздогана,
що е тежка шестотини ока;
в ръка държит она войно копйе,
к'о ясика тонка извишено;
се наметнал с'гуна кабаница,
ми църнеет като темен облак.
Къ'й да стъпит Шарец добра коня,
било спилье, ил'станоит камень,
ми потонвит коня до колена.
От що ми е сила у юнака,
йе притежа майке църне-земе,
от тежина гърда носеещем,
та ми йъчит кутра църна земя
ем ми йъчит ко'ли'от се тресит.
Чудо гледат звезда Вечерница,
чудо гледат, чудо невидено,
къ'й ми шетат Марко Кралевике,
дур ми спотнал от велика сила,
а не знает со н'я що да сторит;
защо немат юнак спроти себе,
нити юнак, нити лошотия,
нити ламя, нити аджер люти,
нити вила, нити самовила,
нити некоа горска димна юда.
Шетат Марко земя по краина,
я земя е тъжна пустейлия,
та си немат с кого да се стретит,
да се стретит, дума да си думат.
Ми погледа горе на небеси,
ми я виде звезда Вечерница,
къ'й ми греет и ясно се смеет,
и йе сборвит Марко Кралевике:
– А ей гиди, звездо Вечернице,
ке та прашам, право да ми кажиш:
ево шетам земя и краина,
съм изшетал сите кралевини,
нийде юнак немат спроти мене,
нити юнак, нити лошотия,
нити ламя, нити димна юда,
нити аждер, нити самовила.

Ти си грееш горе отвисоко
и се пулиш редом надалеко –
дали имат юнак спроти мене? –
И му велит звезда Вечерница:
– Ой та тебе, Марко Кралевике,
нел'ме питаш, право ке ти кажа:
яз си грея горе отвисоко
и си гледам земя надалеко –
като тебе юнак не си видох,
не е било, нити пак ке бидит. –
Бог да биет Марка Прилепчанец,
що ми рече дума неразумна,
що си стори пуста будалщина,
та погуби своя юнащина;
тога рече Марко Кралевике:
– Ой та тебе, звездо Вечернице,
уще мене юнак не познаваш.
Слушай мене, звездо Вечернице!
Да ми слезит Господ от небеси,
и со него на мейдан излегвам.
Край да имат майка църна земя,
с една ръка нея ке подкренам! –
Слушат него звезда Вечерница,
нищо Марку звезда не отвреви,
саде йе се лице затемнило,
затемнило, мощне замъглило,
побързала, под облак се скрила,
та от що йе жалба припаднало,
поронила солзи низ облака
и ми падват солзи от висина
како роса долу на земята.
Шетал Марко, мало що прошетал,
мъчна му е Марку шетачката,
си умори Шарца добра коня,
от тоненье в камень и кременье,
то го биет Марко Кралевике
с топузина мегю църни очи.
Се разиграл коня пеливана;
се затресла кутра църна земя,
йъчит, тътнит кутра църна земя,
завеяли силнине ветрови,
прибучали реки и езера,
заиграло она Църно море
и со него убао Бело море.
Сино море бучит и клокочит,
планиньето трещат, се прекършват:
се сплашиха люге по градища
и зверови в глобоки пещери,
сите тишки мали по земята,
ми писнаха сите со гласови,
къ'й викаат, до Бога се слушат.
Сполай Богу, лепо що послуша,
та погледа долу на земята,
кога гледат кутра църна земя
къ'й ми йъчит, ко'ли'от се тресит.
На Господа вишни се смилило,
оти видел земя не ке можит
таква сила гърда да понесит.
Тога слезе горе от небеси,
се престори н'еден стари дедо,
та си зеде торба малечкава
и со земя торба я наполни;
благослови едножи и два пъти
и се стори торба по тежина
колко съта майка църна земя,
пак си седна Господ на кръстопът,
къ'й ке минит Марко Кралевике;
ето ти го Марко се зададе,
от планина скокат на планина,
а пред него мъгли и прахови,
а зад него дождой от каменье,
що'й вълрят коньот со копита.
Кога дихат Шарец добра коня,
от ноздри му пламень излегуват,
а от уста тая бела пена,
бела пена со кърв размешана.
Кога гледат Марко Кралевике
во полето по бели друмови
къ'й ми одит еден стари дедо,
на гръб носит торба малечкава,
како стигна на път на кърстопът,
седна дедо малу да починит.
Го пристигна Марко Кралевике
и му викат уще отдалеко:
– Добро вечер, дедо, стари дедо!
Що та тебе нужда дотерало
да ми одиш по ни една доба
по пустава земя покраина
со онаква торба малечкава? –
Му говорит онай стари дедо:
– Дай Бог добро, страшна халетино,
нел ме питаш, право ке ти кажа:
и яз шетам земя и краина
со овая торба малечкава,
туку ми е тежка и претежка,
та не можам торба да подкренам,
ти се моля, незнайна делио,
подкрени ми торба малечкава,
да я дигна, на гърб да я носа. –
Се насмея Марко Кралевике,
кога виде торба малечкава,
пак не можит дедо да я кренит
и пресегна свое войно копйе
да подкренит торба малечкава;
кога креват, торба не се креват,
ми прифати копйе со две ръце,
кога дигна право наугоре,
се прекърши яко войно копйе,
се прекърши на две половини.
Чудо гледат Марко Кралевике,

на очите свои не веруват,
ми натера Шарца добра коня
да приближит близу до торбата,
ми пресегна со рука десница
и ми фати торба малечкава,
ми я фати со малото пръсте,
кога тургна право наугоре,
ми издихна Шарца добра коня
и смал душа Марку проговори:
– Ой та тебе, Марко мой стопане,
ми прекърши сите конски коски,
ми изкина мойте яки жили,
ми погуби съта моя сила. –
Кога гледат Марко Кралевике,
що да видит, чудо невидено –
ми потонал коня до колена,
а торбата не е помърднала.
Се налюти Марко Кралевике,
та ми скокна от коня на земя
и ми клоцна торба малечкава
со все сила со десната нога,
десна нога него го заболе,
а торбата уще не мърднуват.
Уще пойке Марко се налюти,
та ми фати торба со две ръце,
со все сила креват наугоре,
а со нозе тонит во кременье –
кървав пот му капит от лицето,
пусти очи му се изпулиле,
ке м'изпръснат очи от глобови,
от ощо е зъби притиснало,
уста му се кърви наполнила,
тага одвай торба помърднало.
Ко се напна Марко още еднож,
ми подкрена торба до две педи
на висина горе от земята.
Изплющеха коски юнакови,
му се скина нещо во сърцето
и се стресе Марко Кралевике,
си изпущи торба на земята,
кога гледат, с нозе ми потонал
во каменот дури до колена.
Тага велит оной стари дедо:
– Ой та тебе, Марко Кралевике,
дале знаеш що тежина креваш? –
Отговори Марко Кралевике:
– Ой та тебе, дедо, стари дедо,
що ке бидит ова вельо чудо?
Що тежина имат во торбата? –
И му велит оной стари дедо:
– Ой та тебе, Марко Кралевике,
ти подкрена съта църна земя!
Дали имаш сила юнащина
да излезиш сега да се бориш
со Господа вишни от небеси? –
Отговори Марко Кралевике:
– Сполай Богу за чудо големо,
що съм било лудо-неразумно;
коа не можа торба да подкрена,
как ке можа на мейдан д'излеза
со Господа вишни от небеси! –
Тага рече оной стари дедо:
– Ой та тебе, Марко Кралевике,
кога с копйе торба подкреваше,
ти изгуби сила половина,
кога с пърстот торба подкреваше,
си изгуби уще половина,
кога с ръце земя подкреваше,
си изгуби и та половина,
кога торба веке я подкрена,
си изгуби съта прежна сила.
И отсега благослов ти давам
пак да бидиш юнак над юнаци,
ама к'имат по юнак от тебе,
не ке можиш само со юнашство
да надбиваш незнайни делии,
а повеке ними ке надбиваш
со хитрини и со измамванье!... –
Това рече, дедо се загуби.
Се зачуди Марко Прилепчанец
и ми тургна по бели друмови,
не ми ходит како халетина,
туку ходит кротко и полека,
солзи ронит по бели образи,
ръце кршит от бели колени,
жалба жали за напрежна сила,
що погуби своя юнащина.
Та се врати во Прилепа града,
тамо се е младо оженило,
останало кралство да си държит,
да си вардит земя по краина.
Оттогава Марко Кралевике
со хитрина фати да се борит.
Заман било, време поминало,
останало песна да се пеет,
да се пеет, да се прикажуват,
да се славит Божье свето име,
за да слушат съта рисянщина.
Дур не било, не би се пеяло,
що слушало, все весело било.

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

VIII „Крали Марко изгубва силата си" (народна песен – космична – легендарна)

ИНДЖЕ ВОЙВОДА

Разплакала се гората,
гората и планината,
и на гората дървето,
и на дървето вършето,
и на вършето листето,
заради Инджe войвода:
„Де да е Инджe, да дойде
с петстотин млади юнаци,
дето ги куршум не фата,
гората да развеселят!”
Как ги е зачул Инджето,
та си се викна, провикна:
„Кольо льо, Кольо байрактар!
Развивай, Кольо, байраци,
събирай, Кольо, юнаци,
гората да развеселим,
гората и планината,
и на гората дървето,
и на дървето вършето,
и на вършето листата”.
Още си гори думаше:
„Горо льо, горо зелена,
имаш ли сянка дебела?”
Гора на Инджe думаше:
„Ти дойди, Инджe войвода,
аз ще ти сянка направя,
още ще вода източа
като за тебе войвода
и за твои отбор юнаци”.

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

IX „Инджe войвода” (народна песен – космична – легендарна)

МАНУШ ВОЙВОДА

Есен ми доде, сланата падна,
сланата падна, листе попари,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Листе попари на гора зелена,
листе окапа на гора зелена,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Стига ходихме из гора зелена,
стига ходихме, разхождахме се,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Стига сме яли, яли и пили,
яли и пили тлъсти агънца,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Тлъсти агънца, вино червено,
вино червено, върла ракия:
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Стига носихме тънките пушки,
пушки бойлии, острите саби,
острите саби, саби френгии,
саби френгии, чифте пищови,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Нашите бащи из гора ходят,
из гора ходят, се за нас питат,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Нашите майки край къщи ходят,
край къщи ходят, се за нас питат,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Нашите сестри на седенки ходят,
на седенки ходят, се за нас питат,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!
Нашите деца, из село ходят,
голи и боси, се за нас питат,
я свивай байрак ти, Мануш войводо!

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

X „Мануш войвода” (народна песен – космична – легендарна)

КОСМИЧНИ (ПРИКАЗНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

СТАНАВ ПИЛЕ ШАРЕНО

Станав пиле шарено,
пойдов в гора зелена,
найдов грудка снегоа,
та йе кладов в пазуа,
та йе ръчав, поръчав:
– Копни, грудко снегоа,
како копнит млад юнак
за убаа девойка.
Станав пиле шарено,
пойдов в гора зелена,
найдов сено косено,
та му ръчав, наръчав:
– Копни, сено косено,
как копнеит девойка
за добраго юнака.

Подготвила за публикация: **Кристина Алексиева**

XI „Станав пиле шарено” (народна песен – космична – приказна)

ДВА СА БОРА РЕД ПОРЕДОМ РАСЛИ

Два са бора ред поредом расли,
между них е ела тънковита.
Бори расли горе нависоко,
засланяли ела тънковита
от зли бури, от студени ветри:
да й ветри върше не пребият,
да й бури клони не проломят.
Не са били два бора високи,
най са били два бракя рогени,
а между им Елица сестрица.
Мила сестра бракя засланяли
от зли хули, от студени речи:
да й хули име не похулят,
да й речи слава не погубят.

Подготвила за публикация: **Боряна Митева**

XII „Два са бора ред поредом расли” (народна песен – космична – приказна)

МОМА ЗМЕЙОВИЦА

Тръгнало е лудо-младо
низ горица, низ зелена,
да си лови дребна лова,
дребна лова яребици
и по-дребна – преперици.
Не е нашло дребна лова,
най е нашло вита ела,
вита ела съковита.
Той извърна тънка пушка,
та удари вита ела,
вита ела съковита,
удари я във върхове,
изкърти я из корени.
Из корени излезнала
малка мома змейовица.
Той я хвана за ръчица,
да я води при майка си,
а мома му отговаря:
– А бре лудо, аджемия,
и това ли да те уча?
Съпаши ми кован пояс,
превържи ми бели ръце,
развържи ми червен чумбер,
превържи ми черни очи,
па ме хвани за ръчица,
та ме води при майка си,
да не рече твоя майка:
„Наметнице, натурнице,
сама си се наметнала,
наметнала, натурнала”.
Най да рече твоя майка:
„Леле сине, мили сине,
къде узе тази мома?
Не е мома като мома,
най е мома ясно слънце,
очите й – ясни звезди,
вежди̇те й – плетен гайтан;
като ходи, вятър вее,
като седи, слънце грее,
като дума, бисер ниже”.

Подготвила за публикация: **Анелия Досева**

XIII „Мома змейовица” (народна песен – космична – приказна)

XIII

ПОХВАЛИ СЕ МАЛКА МОМА

Похвали се малка мома,
че е мома по-хубава,
по-хубава от слънцето,
по-гиздава от брата му,
от брата му, от месеца.
Отде зачу ясно слънце,
то си моми отромоня:
„Мари моме, малка моме,
ти ли ми се тъй похвали,
че си мома най-хубава,
по-хубава от слънцето,
по-гиздава от брата му,
от брата му, от месеца?
Нека сторим вера, клетва,
да се личим, да се красим
от изтока до захода”.
Влезна мома в тейнова си,
в тейнова си лампершика,
та надена всичко лепо,
всичко лепо, копринено,
ощ по-лепо, сандалено.
Излезла е вън на двора,
да се личат по хубости
от изтока до захода.
Личили се по хубости –
дойде мома по-хубава
от милното ясно слънце,
от брата му, от месеца.
Ясно слънце отромоня:
„Мари моме, малка моме,
я влезни си ти във къщи,
да не греем до две слънца,
изгоряха жътварите,
жътварите на полето,
косачите в ливадите,
орачите в угарите,
овчарите под сенките”.

Подготвила за публикация: **Анелия Досева**

XIV „Похвали се малка мома” (народна песен – космична – приказна)

РАДКА СЕ ОТЪРВА ОТ ЗМЕЙ

Жениш ме, мамо, годиш ме,
ала ме, мамо, не питаш,
че женя ли се, или не:
мене ме, мамо, змей люби,
змей люби, змей ще ме вземе.
Ката ми вечер дохажда
и тази вечер ще дойде –
змейове с коне хранени,
змеици в златни кочии,
змейчета в кола писани.
Като през гора ще вървят,
гора без вятър ще легне,
като през поле минуват,
поле без огън ще трепти;
като у дома ще дойдат,
къщата, мамо, ще пламне
от четирите кюшета –
сакън, да не се уплашиш! –
Мама на Радка думаше:
– Радке ле, дъще хубава,
защо мами си не каза,
мама ти да те полее
на пусто огнище с пуст бъркач? –
Доде мама й издума,
гора без вятър легнала,
поле без огън пламнало,
тънка е пушка гръмнала,
чимшир се порта отвори,
пълен се дворът напълни
с змееве, още змеици.
Змеици Радки думаха:
– Радке ле, моме хубава,
разплитай тънки плетенки –
нашенски ще те уплетем,
нашенски, Радо, змеински. –
Че си я Радка уплетоха,
седнаха в златни кочии.
Вървели гора зелена,
настало поле широко,
насреща идат пет кола,
пет кола снопи и сено.
Радка на змея думаше:
– Змейо ле, огнен, та пламен,
като си огнен, та пламен,
мож ли запали туй сено,
туй сено, още туй снопе? –
Змеят на Радка думаше:
– Радке ле, моме хубава,
снопето, Радке, запалвам,
сеното, Радке, не мога,
че има билки всякакви,
кумата и кумунигата,
и едностръка тинтява –
ако си сено запаля,
със тебе ще се разделя. –
Радка бе хитра, разумна,
че си сеното запали,
че се със змея раздели.
Змеят си Радки думаше:
– Радке ле, мома хубава,
що бе тъй хитра, разумна,
че ме тъй хитро изпита,
та се от мен раздели!

Подготвила за публикация: **Нели Петрова**

XV „Радка се отърва от змей" (народна песен – космична – приказна)

НЕРАЗДЕЛНИ

Любили се до две млади глупави,
любили се тъкмо девет години.
Дошло време да се вземат два млади,
не бе каил на момата баща й
да се вземат до два млади любовни,
да се водят, да поминат наедно –
прати мома в ливадето под село,
да си бере ситно сено зелено.
Не бе каил на момъка майка му
да се вземат до два млади любовни,
да се водят, да живуват наедно –
прати момка над селото в гората,
да си сече сухи дърва от явор.
Падна дърво, преби момка над село,
скокна змия, секна мома под село –
закопаха добър юнак над село,
закопаха мала мома под село.
Израсла е тънка ела под село,
израсъл е зелен явор над село,
превиха се двата върха сред село,
на върхове славей пиле идеше,
сутрин рано, вечер късно пееше.
Като пее славей пиле, говори:
„Пукни, тресни, ти момкова майчице!
Пукни, тресни и ти момин бащице!
Събраха се до два млади влюбени,
ще живуват, ще векуват наедно.”
Закани се на момата баща й,
та отсече тънка ела под село;
закани се на момъка майка му,
та отсече зелен явор над село.
Запалиха буен огън край село,
да изгорят ела, явор, и двама,
че се дигна буен огън под село
и повеял силен вятър над село,
та изгори момковата майчица
и изгори на момата баща й.

Подготвила за публикация: **Нели Петрова**

XVI „Неразделни” (народна песен – космична – приказна)

СЛЪНЦЕ И ГРОЗДАНКА

Славки си рожба не трае!
Добила Славка момиче,
твърде е било хубаво.
Славка се чуди и мае
как да му име нарече.
Нарекла го е Грозданка,
да му е грозно името.
Расла Грозданка, порасла,
голяма мома израсла,
слънце не си я виждало.
Че си Грозданка излезе
у бащини си градини,
пред бащини си дворове.
Там си я слънце съгледа –
трептяло, не захождало.
Си му майка му готвила,
готвила и надявала,
защо са слънце забави.
Като си у тях отиде,
мама му го е съдила,
съдила, още питала:
– Слънчице, мило мамино,
защо са, слънце, забави,
та ти вечеря изстина,
вечеря – крава ялова
и девет пещи кисел хляб? –
Слънчице дума мами си:
– Да знаеш, мамо, да знаеш
каква си мома съгледах
на долня земя на света.
Ако таз мома не зема,
не ще си ясно изгрявам,
както си ясно изгрявах!
Да идеш, мамо, да идеш,
да идеш, мамо, при Бога,
да идеш да го попиташ:
можим ли да я земеме,
за нея да се венчея? –
Ходи мама му и пита:
– Божне ле, благодарим ти!
Слънце е тъжно и жално,
че е мома съгледало,
долу на долня земя.

Бива ли и приляга ли,
жива момата да дигнем? –
Господ мами му думаше:
– Старице, майко слънчова,
бива си и приляга си!
Да спуснем златни люлчици
на Грозданкини дворове,
на личен ден Гергъовден,
да върви мало, голямо
за здраве да се люлее,
най-подир щ'иде Грозданка,
на люлки ще си поседне
и тя да се полюлей,
ний ще си люлки дръпнеме
да си я горе дигнеме. –
Както е казал, станало.
На личен ден Гергъовден
златни са люлки спуснали
на Грозданкини дворове.
Вървяло мало, голямо
за здраве да се люлее.
Люлели, що са люлели,

най-подир дошла Грозданка.
Сама я мама залюля.
Като седнала на люлка,
тъмни се мъгли спуснали
и люлки са се дигнали.
Като се люлки дигнаха,
мама й плаче, нарича:
– Грозданке, мила мамина,
девет си годин сукала,
девет месеца да говейш
на свекра и на свекърва,
на първо либе венчано. –
А Грозданки се дочуло
девет години да говей!
Че е Грозданка говяла
девет години на свекра,
на свекра и на свекърва,
на първо либе слънчице.
Слънчу се жалба нажали,
че е Грозданка немица,
та се за друга загоди,
да не е няма немица.
Грозданка ще е кумица,
Грозданка да ги венчае.
Дигнали сватба голяма,
Грозданка булка пребули,
само е було пламнало!
Булка под було продума:
– Грозданке, млада кумице,
ако си няма немица,
че сляпа ли си слепица,
та ми ти було запали? –
Грозданка се е засмяла
и булки дума продума:
– Аз не ти було запалих
и не съм няма немица ,
нито съм сляпа слепица!
Мене ми мама наръча,
девет съм годин сукала,
девет години да говея
на свекра и на свекърва.
Сега е девета година,
сега ще да си продумам! –
Като я слънце зачуло
и стара майка слънчова,
булка са назад върнали,
Грозданка с слънце венчали.

Подготвила за публикация: **Вероника Николаева**

XVII „Слънце и Грозданка” (народна песен – космична – приказна)

РЕЛИГИОЗНИ (НОВОЗАВЕТНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЦАР ИВАН ШИШМАН НА СОФИЙСКО ПОЛЕ

Откак се е, мила моя майко ле, зора зазорило,
оттогаз е, мила моя майко ле, войска провървяло,
кон до коня, мила моя майко ле, юнак до юнака,
сабите им, мила моя майко ле, както ясно слънце,
огън святка, мила моя майко ле, през гора зелена,
войвода им, мила моя майко ле, сам цар Иван Шишман.
Отговаря, мила моя майко ле, сам цар Иван Шишман:
„Боже силни, мила моя майко ле, Боже създателю,
помогни ми, мила моя майко ле, сила и юнашство
бой щем да се бием, мила моя майко ле, на Софийско поле,
кръв ще леем, мила моя майко ле, за Христово име,
ще прославим, мила моя майко ле, християнска вяра”.

Подготвила за публикация: **Вероника Николаева**

XVIII „Цар Иван Шишман на Софийско поле” (народна песен – религиозна – Новозаветна)

ХРИСТОВО ВОСКРЪСВЕНЬЕ

Що ми е лепо ‘убо‘о
на високана планина,
н‘онаа рамна рудина!
Райските софри ставени,
най-горе Свети Никола,
до него Свети Илия,
мегю им сестра Мариа
со Риста Бога на ръце,
со злато капче на гла‘а.
Свиле се до два облака,
кренале ми го Ристоса.
Седна Мариа да плачит,
Свети Никола я тешит:
„Мълчи ми, сестро Марио!
Мие ке ти го зе‘име;
пак тебе не го да‘аме,
ке го да‘име на занат,
да пра‘ит страшни мосте‘и,
да вървет грешните души.
Първата душа, що мина,
тая йе грешна, прегрешна;
чужо ми дете дояла,
алал не му го да‘ала.
Втората душа, що мина,
тая йе грешна, прегрешна;
назаем брашно земала,
кога го назот, вращала,
со пепел ми го мешала.
Трекята душа, що мина,
тая йе грешна, прегрешна,
назаем сольца земала,
кога я назоват, вращала,
со песок ми я мешала.

Подготвила за публикация: **Вероника Николаева**

XIX „Христово Воскръсвенье” (народна песен – религиозна – Новозаветна)

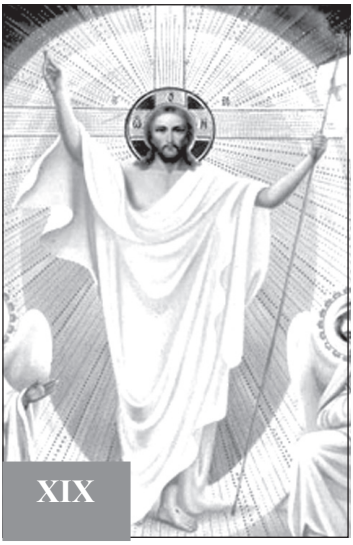

СОЦИАЛНИ (МЕГДАНСКИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

У НЕДИНИ СЛЪНЦЕ ГРЕЕ

У Недини слънце грее,
върбо ле, върбо, върбице!
То не било ясно слънце,
най ми била сама Неда:
с черни очи еленови,
с дълги клепки босилкови,
с бели зъби бисерови,
с тънка снага самодивска.
Събрале са малки моми
да играят по тревица,
да си берат жълто цвете,
да се греят на слънчице,
а Неда им тихом дума:
„Ей ви вазе, малки моми,
погрейте са на слънчице,
дорде не е прегоряло,
дорде не е подухнала
върла зима в чужда къща!”

Израсла е тънка върба
в Недините равни двори –
тя не била тънка върба,
най е била сама Неда:
с бели ръце засукани,
с жълто чело навъсено,
с черни очи нажалени.
Събрале са ергенете,
да си кършат тънки върби,
а Неда им тихом дума:
„Ей ви вазе, триста души,
си ергене, си юнаци,
хем кършете, хем ломете,
а по-много меришете,
дорде върба мъзга пуща,
дорде листе зеленеят,
дорде Неда хубост има!”

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XX „У Недини слънце грее” (народна песен – социална – мегданска)

СОЦИАЛНИ (ТРУДОВИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЩО МИ Е МИЛО И ДРАГО

Що ми е мило и драго,
че се е пролет пукнала!
Си е излезло на трева,
и стока, маре, и мака;
сиви говеда в гората,
врани коньове в полето,
на илядници овчици
и на стотини козици.
Сичка е стока весела,
сичко е живо станало,
сичко е живо и здраво,
сичко на паша тръгнало...
Орач ми оре в полето
полските рамни рудини –
полските цали цалини:
два му волове ангели,
стратурково му ралото,
босилкови му жеглите!
Босильок млого мерише,
та сичко живо събуди –
сичките живи животни.
Сите по него пойдоа,
сите се Богу молеа:
– Я дай ни, Боже, я дай ни,
тая година най-добра:
на сички здраве и живот,
орачу добър берекет!

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXI „Що ми е мило и драго" (народна песен – социална – трудова)

ЗАПЛАКАЛА МИ ГОЛЕМА НИВА...

Заплакала ми голема нива,
голема нива на върф планина:
„Оф леле, Боже, оф, мили Боже!
Как не се найде най-добър юнак
да ме изорат, да ме посеит
бела пченица църнокласица!
Да му наполна девет амбари,
да си оженит девет сино'и,
да си омъжат девет девойки,
да си покърстит девет мнучина."
На збор се найде най-добър юнак,
ми я изора, ми я посе'а
бела пченица църнокласица
и му наполна девет амбари,
и си ожена девет сино'и,
и си омъжи девет девойки,
и си покърсте девет мнучина.

Подготвила за публикация: **Вероника Николаева**

XXII „Заплакала ми голема нива..." (народна песен – социална – трудова – жътварска)

СОЦИАЛНИ (ХАЙДУШКИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ХАЙДУТИН И БЕСИЛО

Ходил е Стоян хайдутин –
от малък дори до голям –
никой го не бе усетил,
че ходи Стоян с хайдути.
Сега Стояна сетиха
тетевенските сеймени,
та си Стояна дириха
по гора и по планина.
Дириха Стоян, найдоха
под една бука зелена,
да пече вакло агънце
и пие вино червено.
Па си Стояна хванаха,
назад му ръце везаха.
Стоян през гора минува
и на гората говори:
– Слушай ма, горо зелена,
що съм по тебе походил,
ален съм байрак повеял,
вакли агънца попекох,
слъпето ти съм окършил,
водата ти съм изсушил,
че ма заводат сеймене,
водат ма да ма оженат
за една млада младица:
тънки конопе кумове,
орлите ми са сватове,
гарване ми са девере,
свахите ми са свраките!

Подготвил за публикация: **Пламен Димитров**

XXIII „Хайдутин и бесило” (народна песен – социална – хайдушка)

ПУШКА ПУКНА

Пушка пукна море, пиле Стано,
из гора зелена,
та удари море, пиле Стано,
най-добрия юнак.
Юнак викна море, пиле Стано,
та гората екна:
– Носете ме море, пиле Стано,
до път, до кръстопът;
там де падна море, пиле Стано,
там ме заровете!
На глава ми море, пиле Стано,
цвете посадете;
на крака ми море, пиле Стано,
байрак забодете;
за байрака море, пиле Стано,
коня ми вържете!
Кон да цвили море, пиле Стано,
байрак да се вее;
цвет да цъфти море, пиле Стано,
гроб да хубавее!

Подготвил за публикация: **Пламен Димитров**

XXIV „Пушка пукна” (народна песен – социална – хайдушка)

СОЦИАЛНИ (ЮНАШКИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЮНАК И ГОРА

Юнак на гора говори
– Оставай с'богом, прощавай,
горо ле, Рила планино!
Халал ни струвай, горо ле,
гдето ти вода пиехме,
гдето ти трева тъпкахме. –
Гора юнаку говори:
– Иди си с'богом, юначе,
халал ви струвам всичкото,
тревата, още водата –
водата тече пак вода,
тревата расте пак трева, –
едно ви халал не струвам,
гдето ми ели кършехте,
че ги на хурки правехте
и по седенки ходехте,
че ги на моми давахте.

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXV „Юнак и гора" (народна песен – социална – юнашка)

БИТОВИ (СЕМЕЙНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

СТРУНА НЕВЯСТА

Троица братя града градяха,
деня го градят по ясно слънце,
нощя се сипе по месечина.
Троица братя сговор сториха:
„Чието либе най-рано дойде,
да ми донесе ранна прогимка,
да го вградиме в Бялаго града".
Всяко си либе на либе каза,
Струнино либе сал не й каза,
ами й каза и я нареди :
– Ой, Струно, Струно, млада невясто,
утре ми, либе, рано подрани,
та си обаняй малкото дете,
па си го повий и нахрани го,
и нахрани го, и приспи си го,
па ми изпечи ранни хлебове,
и опери си бялото пране,
па си ми сготви ранна прогимка
и донеси я на Бяла града. –
Струна невяста рано подрани,
та си направи много работи,
дето нареди нейното либе;
па си наготви ранна прогимка,
и сготвила я, и отнела я.
Кога я видя нейното либе,
нейното либе никум уникна,
никум уникна, сълзи зарони.
Като го видя Струна невяста,
тя си на либе тихо говори:
– Оти ми, либе, никум уникна,
никум уникна, сълзи оброни?
– Ой Струно, Струно, млада невясто,
изпуснал съм си сребърен пръстен,
сребърен пръстен със червен камък;
изпуснах си го в Бялаго града!
– Ой либе, либе, Струнино либе,
рипна ще Струна, извади ще го. –
Рипнала Струна в Бялаго града,
да си извади сребърен пръстен –
Струнини стрици, същи девери,
камък по камък, дърво по дърво,
та си вградиха Струна невяста.
Струна невяста викна, заплака :
– Ой, стрици, стрици, същи девери,
изградете ме от дясна страна,
от дясна страна на Бяла града,
та да си храня малкото дете,
малкото дете със прясно мляко.

Подготвила за публикация: **Вероника Николаева**

XXVI „Струна невяста" (народна песен – битова – семейна)

БИТОВИ (ЛЮБОВНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

СИТЕН ДЪЖД ВАЛИ КАТО МАРГАРИТ

Ситен дъжд вали като маргарит,
моето либе коня седлае,
на кяр да иде на Каравлашко.
Азе му думам и му се моля:
„Поседи, либе, тая година,
тая година и тая зима:
пари се, либе, сявга печелят,
младост е, либе, еднъж на света,
младост минува като росица:
заран я има, дени я няма!”

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXVII „Ситен дъжд вали като маргарит” (народна песен – битова – любовна)

СИНКО СТОЯНЕ

– Синко Стояне, Стояне,
вечер ти мама постила,
заран ти дига постилкя,
по постилкята наоди
свекакво цвеке ронено:
и бел, и червен трендафил,
и чернооки босилек!
Дали ти некой дооди,
или си одиш некъде?
– Майко ле, мила драгайо,
нити си ходя некъде,
нити ми некой дооди –
залибих либе хубаво,
доста е, мале, хубаво,
нало е младо глупаво –
не уме дума да дума,
камо ли либе да либи!
– Питай го, синко, питай го,
като е младо глупаво,
що е по-мило от майка,
що е по-благо от бел мед,
що е по-бързо от коня?
– Я съм го, майко, попитал:
„Либе по-мило от майка,
сън е по-благ от бел мед,
очи по-бързи от коня”.
– Либи го, синко, либи го –
либи го – не оставяй го;
не е ми младо глупаво,
нало е хитра хитриня.

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXVIII „Синко Стояне” (народна песен – битова – любовна)

ДЕВОЙЧЕ, ЖИВА РАЗДЕЛО

Девойче, жива раздело,
ка щем се ние разделим?
На сърце ми си легнало
кату две могли на поле,
кату две звезди на небу!
Тихия ветрец ще вейне,
моглите ща се разбегат,
ясното слънце ще грейне,
звездите ще да угаснат –
ще дойде жива раздела!

Подготвила за публикация: **Кристина Алексиева**

XXIX „Девойче, жива раздело” (народна песен – битова – любовна)

ГЪЛЪБ МИ ГУКА В УСОЯ

Гълъб ми гука в усоя,
а невеста му говори:
„Гукай ми, гукай, гълъбе,
и аз съм така гукала,
кога съм била при майка,
доде съм била при татка;
сег' са ме млада отдали,
та са ме на зло навели".

Подготвила за публикация: **Кристина Алексиева**

XXX „Гълъб ми гука в усоя" (народна песен – битова – любовна)

ДЕВОЙКО, ДЕВОЙКО, ЦЪРВЕНО ЯБОЛКО...

Девойко, девойко, цървено яболко!
Изгореф за тебе како лен за вода,
босильок за сенка, дзундуле за леса,
каленфер за роса, турчин за кокошка,
турчин за кокошка, юнак за девойка.”
„Гори лудо, гори, ай да би изгорел,
и я така горам, немам що да чинам.
Татко не ме да`ат, майка не оста‘ат,
оти куки немаш, високи чардаци,
шарени одаи, уба‘и джамо‘и.”
„Девойко, девойко, ти кукя не гледай,
ти кукя не гледай, тук‘ гледай юнака.
Яс ке си откупам до двесте майстори,
та ке си напра‘ам високи чардаци,
шарени одаи, уба‘и джамо‘и.”

Подготвила за публикация: **Кристина Алексиева**

XXXI „Девойко, девойко, цървено яболко” (народна песен – битова – любовна)

АКО УМРАМ, ДА НЕ ЖАЛЯШ...

Ако умрам, да не жаляш
да не жаляш, да не плачиш;
да ме зе‘иш во скуте‘и,
да м‘ однесиш на гемия,
да ме фърлиш по морето.
Ке се сторам морска риба,
ке ме фатет влакарите,
влакарите, рибарите,
ке м‘иста‘ет на ноф пазар;
ти д‘ излезиш да ме купиш,
да ме вариш, да ме печиш,
ке се сторам праф и пепел,
да ме збереш в ал шамия,
та да пойдеш во градина,
тамо да ме испосеиш.
Ке излезам рамн‘ босильок,
що го носет девойките,
девойките в пазу‘ите;
ке излезам бело цвеке,
що го носет юнаците,
юнаците пот фесо‘и.

Подготвила за публикация: **Кристина Алексиева**

XXXII „Ако умрам, да не жалиш”
(народна песен – битова – любовна)

БИТОВИ (ОБРЕДНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЛУДО ХОДЕ СОС ДРУЖИНА

Лудо ходе сос дружина
на дружина говореше:
„Ей, дружина, мили брате!
Сакам нещо да те пита,
право сакам да ми кажиш.
Денье гледам малка мома,
денье гледам, в ноке всонвам,
ноке м‘иде близо, близо,
близо, близо дур до мене,
ми легнува на ръката,
на ръкатаа, на ръкавот;
а от сонот кад‘ да станам,
барам мома, мома немат!”

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXXIII „Лудо ходе сос дружина” (народна песен – битова – обредна – лазарска)

РАНИЛА МОМА БИЛЬБИЛЯ

Ранила мома бильбиля
до двана‘есет години
утро и вечер со шекер,
а на пладнина со сълдзи;
бильлиля ми се посвърши,
бильбилю не му казала,
бильбильот ми се налютил,
ми йе побегнал далеку,
на сухо дърво черешна,
мошне ми лепо попеал:
„Невесто, лепа невесто!
Земай ме мене со тебе,
яс да те рано скоривам; –
стани ми, стани, невесто,
свекърва вода донесла,
ятърви ручек зготвиле,
золви ти дворье пометле,
свекор ти кафтан ти скроил,
девери ти го сошиле.”

Подготвила за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XXXIV „Ранила мома бильбиля” (народна песен – битова – обредна – сватбарска)

ПЛЕТИТ МОМА МРЕЖА КОПРИНЕНА

Плетит мома мрежа копринена,
я доплете мрежа копринена,
я повлечи по бела Дунава,
ми изло'а риба златокрила,
я изгуши со фършконо ноже,
я испече на стребрена скара,
ми я кладе во жултион салтар,
я изваде прет чеснего кума;
кум я изваде прет чеснана кума;
кума я изваде прет чеснего зета,
зет я изваде прет чесна невеста.

Подготвила за публикация: **Ивелина Иванова**

XXXV „Плетит мома мрежа копринена" (народна песен – битова – обредна – сватбарска)

БИТОВИ (ЖАЛОВНИ) НАРОДНИ ПЕСНИ

ЯНА ЖАЛИ ДЕВЕТ БРАТЯ ЖЕТВАРИ

– Яно, море Яно! Засвирили ми са
два рога ковани и два нековани;
та не ми са били два рога ковани –
току ми са били две моми загорки,
от Загора идат, за Загора плачат:
„Загоро, Загоро, мило наше село,
лично, та обично, яко хлебородно,
по дваж в годината жнеме и вършеме,
жнеме и вършеме, косиме, береме;
по триж в годината бял трендафил цъфти,
по триж в годината пчелите се роят.
А ти, Романия, пуста останала,
пуста останала, равна се сравнила!
С девет братя дойдох, с едного останах,
и той болен лежи горе в планината,
под дебела сянка, при студена вода.
Как ще дома д'ида, как ще майци кажа!
Как ли ще ми рече: „Яно, мила щерко,
кам ти девет братя?" А аз ще й река:
„Мале, мила мале, все се изжениха".
Тя ще да ми рече: „Яно, мила щерко,
кам ги девет дара, от деветте снахи?"
Па аз ще й река: „Мале, мила мале,
малки беха моми, дори не готвили.
Та па ще й река: „Мале, мила мале,
дадоха ми, мале, девет черни кърпи,
и дадоха ми, мале, девет черни пера".

Подготвила за публикация: **Ивелина Иванова**

XXXVI „Яна жали девет братя жетвари" (народна песен – битова – жаловна)

ПРОЩАВАЙ, МАМО, ПРОЩАВАЙ

Прощавай, мамо, прощавай!
Досега бяхме наедно,
Отсега – жива раздяла.
Обяда ще да обядвам
със свекър и със свекърва,
със зълви и със девери
и със по-стари етърви.
Прощавай, мамо, прощавай,
цветето да ми поливаш
заран със ситна росица,
я на пладнина – с водица,
я вечер, мамо – със сълзи.

Подготвила за публикация: **Боряна Митева**

XXXVII „Прощавай, мамо, прощавай" (народна песен – битова – жаловна)

ГРОБЪТ НА БОНА

Поболи се Бона,
Боне, мома Боне,
от юначка болест,
от черната чума.
Над Бона стоеше,
леле, милна майка,
та Бога молеше:
– Боже, мили Боже,
привдигни ми, Боже,
Бона да ми стане,
курбан же заколя
на ден на Гергьовден
два сиви гълъба. –
Я Бона й каже:
– Мале, мила мале,
Господ курбан не ще,
йеми Бона иска.
Га ти Бона умре,
да ми викаш, мале,
младото терзийче
да ми реже, мале,
бялата покривка,
да му речеш, мале,
кръпо да я реже,
да са гледат, мале,
Бона свилни поли.
Да ми викаш, мале,
трупца дюлгера
да ми градат, мале,
гроба със дуваре,
да остават, мале,
на трите кюшета
до три пенджурчета:
първи пенджур, мале,
слънце да ми грее;
втори пенджур, мале,
роса да ми роси;
трети пенджур, мале,
дружки да доодат,
та Бона да викат:
„Боне, мома Боне,
стани, стани, Боне,
цвете да си берем,
китки да си вием,
на вода да идем”.
А я же им река:
„Дружки, мили дружки,
идете си, дружки,
цвете си берете,
та си китки вийте,
на вода идете.
Моето е цвете
рано прецъфтяло,
моята е вода
се мътна дотекла”.

Подготвила за публикация: **Анелия Досева**

XXXVIII „Гробът на Бона” (народна песен – битова – жаловна)

БУЛКА И ГОРА

Булка върви, булка върви, из гора зелена,
като върви, като върви, жално-милно плаче,
жално-милно плаче, джанам, плаче и нарежда:
„Черней, горо, черней, сестро, двама да чернейме,
ти за твойте листи, горо, аз за първо либе.
Тебе те е, горо ле сестро, слана осланила,
мене ме е, горо ле сестро, мама оженила,
мама оженила, горо ле сестро, за лудо младо либе ...
Нощя ходи, горо ле сестро, по широко поле,
деня ходи, горо ле сестро, из дълбоки доли.
Вечер иде, горо ле сестро, армаган ми носи,
армаган ми носи, горо ле сестро, все кървави дрехи,
все кървави дрехи, горо ле сестро, все търговски глави.
Черней, горо, черней, сестро, двама да чернейме –
ти за твойте листи, горо, аз за първо либе ...
Твойте листи, горо ле сестро, пак щат да покарат,
мойта младост, горо ле сестро, не ще се повърне”.

Подготвила за публикация: **Нели Петрова**

XXXIX „Булка и гора” (народна песен – битова – жаловна)

ЯНИЧАРИН ТЪГУВА ЗА ДОМА СИ

Що ми се белее, белее, люлее,
белее, люлее отвъд през бял Дунав?
Дали са лебеде, или са снегове,
дали са снегове, или са дъждове?
Да биха лебеде, прехвръкнали биха;
да биха снегове, стопили се биха;
да биха дъждове, оттекли се биха
за два, за три деня, за неделя, за две.
Не бяха лебеде, не бяха снегове,
не бяха ледове, не бяха дъждове,
най ми цар кондисал, цар с голяма войска –
бели еничари. Разпънал чадъри
бели и червени, сини и зелени.
Та седат, та ядат, та ядат, та пият,
та ядат, та пият и с кавали свирят,
и борба се борят, и бял камък мятат.

Едно еничарче младо и зелено
не яде, не пие, не се борба бори,
ни бял камък мята, ни с кавали свири,
най се царю моли: „Царю, господарю,
изпиши ми книга, дома да си ида,
при моята майка и при моя баща;
че моята майка сега девет годин,
сега девет годин черни кърпи носи;
кърпа си додира, тя я не опира,
тя я не опира, мене жив жалее;
че моите сестри сега девет годин
бяло цвете сеят, ала го не носят,
ала го не носят, мене жив жалеят;
че моите братя сега девет годин
се кавали правят, ала с тях не свирят,
ала с тях не свират, мене жив жалеят!”

Подготвила за публикация: **Диана Свиленова**

XL „Яничарин тъгува за дома си” (народна песен – битова – жаловна)

ХАЙДУШКА ГЛАВА

Отдолу идат сеймени,
сеймени билюкбашии,
хайдушка глава носяха.
Не ми е глава хайдушка,
хайдушка глава, кръвнишка,
я най е глава юнашка.
Вървяло й мало й голямо,
главата сеир да струват,
да си главата познаят.
Никой си глава не позна.
Най-подир иде бабичка –
щом си главата видяла,
викнала, та заплакала:
– Иванчо, синко Иванчо,
като та й мама родила,
като та й мама кърмила,
тъй ли е мама мисляла? –
Сеймени думат бабички:
– Не плачи, бабо, не тъжи,
още един си отхрани,
такъвзи да е, бабичко.
Доде сина ти уловим –
девет планини минахме;
доде му ръце вържеме –
до шейсе души паднахме;
доде му глава земеме –
сам билюкбаши загина.
Аферим, бабо, машала –
йощ един такъз отхрани!

Подготвил за публикация: **Пламен Димитров**

XLI „Хайдушка глава” (народна песен – битова – жаловна)

СРЕДНОВЕКОВНА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (IX-XIV в.)

СВЕТИ КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

ПРЕДСМЪРТНА МОЛИТВА

Господи, Боже мой, който си създал всички ангелски
чинове и безплътни сили;
Който си разперил небето и основал земята и всичко, що
съществува си привел от небитие в битие;
Който винаги слушаш онези, които изпълняват волята ти
и се боят от Тебе и спазват заповедите Ти;
чуй моята молитва и запази вярното си стадо, при което
беше оставил на служба мене, неспособния и недостоен Твой раб!
Избави го от безбожната и поганска злоба на тези, които Те хулят.
Погуби триезичната ерес и направи много да порасне църквата Ти!
Обедини всички в единодушие и създай изредни люде,
които да мислят еднакво за Твоята истинска вяра и право
изповедание, и вдъхни в сърцата им словото на осиновението си!
Ако си приел нас, недостойните, да проповядваме
Евангелието на Твоя Христос, които залягаме в добри дела и които
вършим угодно на Тебе – Твой дар е.
Които ни беше предал като Твои, предавам на Тебе: вкарай
ги в ред с крепката си десница и ги покрий с покрова на
крилете си, та всички да хвалят и славят името Ти, Отца, Сина и Светия Дух!
Амин!

Подготовка за публикация: **Айлин Ахмед**

XLII „Предсмъртна молитва” /
Св. Константин-Кирил Философ
(молитва)

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ

ИЗ „КАНОН В ЧЕСТ НА СВЕТИ ДИМИТЪР СОЛУНСКИ”

О, мъдри Димитре, като предстоиш
светло пред Божия престол, не ни
забравяй, моли се за нас, окаяните,
които, странници в тая земя, съзерцаваме
днес твоите велики дела и те възпяваме,
като се надяваме силно на твоето застъпничество.
Чуй сега, славни Димитре, твоите
бедни раби и се смили над тях: ние сме
се отлъчили далеч от твоя светъл храм,
но сърцата ни горят и дълбоко копнеем
да се поклоним един ден на твоята
църква с твоите молитви.
Защо, о, мъдри Димитре, само ние,
твоите бедни раби, да сме лишени от
твоята красота и от любов към Създателя,
да бродим из чужди страни и градове
и да страдаме от суровите войници на езичниците и еретиците…

Подготовка за публикация: **Елина Хаджиминчева**

XLIII Из „Канон в чест на Св. Димитър Солунски” / Св. архиепископ Методий (молитва)

ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

АЗБУЧНА МОЛИТВА

Аз Богу се моля с това слово:
Боже на всяка твар и създателю
на видимите и невидимите неща!
Изпрати живия Господ дух
да вдъхне в сърцето ми слово,
което ще бъде за успех на всички,
които живеят според твоите заповеди.
Защото твоят закон е истински
светилник на живота,
светлина в пътеките на този,
който търси евангелските слова
и се моли да получи твоите дарове.
Лети сега и славянското племе
към кръщение;
обърнаха се всички, които
поискаха да се нарекат твои люде.
Твоята милост горещо молят, Боже!
Но на мене, който моли помощ от тебе,
дай сега изобилно слово,
Отче, Сине и Пресвети Душе!
Издигам ръцете си винаги нагоре,
да получа сила и мъдрост от тебе,
защото ти даваш сила на достойните,
лекуваш и всяко създание.
От фараонска злоба ме избави,
херувимска мисъл и ум ми дай,
о, честна пресвета Троице,
скръбта ми в радост превърни,
та като приема силата на шестокрилите,
да почна мъдро да описвам
твоите премного дивни чудеса!
Вървя сега по дирите на Учителя,
следвайки неговото име и дело.
Ще направя явно евангелското слово,
като въздам хвала на Троицата в божеството,
която възпява всяка възраст,
млад и стар, по свое разбиране –
един нов народ, въздавайки винаги хвала
на Отца и Сина, и Светия Дух,
комуто подобава чест, сила и слава
от всяка твар и живо същество
през всички векове и навеки!
Амин!

Подготовка за публикация: **Айлин Ахмед**

XLIV „Азбучна молитва" /
епископ Константин Преславски
(молитва)

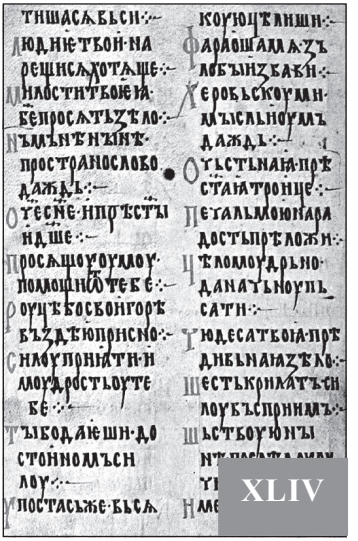

ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

ПРОГЛАС КЪМ ЕВАНГЕЛИЕТО

Както пророците са предрекли,
Христос иде да събере народите,
защото е светлина на целия тоя свят.
А те казаха: Слепите ще прогледат,
глухите ще чуят буквеното слово
да познаят Бога, както трябва.
Заради това слушайте, всички славяни,
защото от Бога е даден тоя дар,
той е дар Божи за дясната част,
дар за душите, който никога не тлее,
за онези души, които го приемат.
Матей, Марко, Лука и Йоан
учат всички, като казват:
Вие, които търсите красотата на душите,
вижте, любете и радвайте се;
а вие, които искате да отхвърлите
безброя грехове
и да отмахнете тлението на тоя свят,
та така да намерите райски живот
и да избегнете от пламтящия огън –
слушайте сега с целия си ум,
слушайте, цял славянски народе,

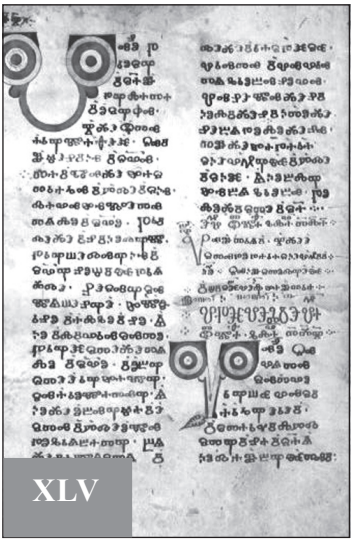

слушайте словото, защото от Бога дойде,
словото, което кърми човешките души,
словото, което крепи сърцата и умовете,
словото, което подготвя да познаем Бога.
Както без светлина не ще има радост
за окото, което вижда цялото Божие творение,
но всичко не е ни хубаво, ни видимо,
така и всяка безкнижна душа
не вижда добре Божия закон,
писания, духовния закон,
закона, който открива Божия рай.
Защото кой слух, който не чува тътена
на грьмотевицата, може да се бои от Бога?
А как ноздрите, които не миришат цвета,
ще разберат Божието чудо?
А устата, която не чувства сладкото,
прави човека като камък.
А повече от това безкнижната душа
мъртва се явява у хората.
А това всичко ние, братя, като разбираме,
даваме ви нужния съвет,
който ще отлъчи всички хора
от скотския живот и похот,
та да не би вие, като имате ум непросветен
и като слушате словото на чужд език,
да го чувате като глас на меден звънец.
И Свети Павел, учейки, рече:
„Когато въздавам Богу своята молитва,
предпочитам да изрека пет думи,
но и всички други да разберат,
отколкото хиляди неразбрани думи".
Кой прочее човек не разбира?
Кой не ще приложи мъдрата притча,
която ни съобщава правите думи,
че както гниенето обхваща плътта
и кара всичко да гние, да става по тор от тор,
когато няма своя храна,
така всяка душа отпада
от живота, когато няма Божи живот,
когато не слуша Божието слово?
И друга притча твърде мъдра,
нека кажем: Хората, които се обичат,
искат да растат с Божия растеж;

но кой не знае тая права вяра,
която е като семето, което пада на нивата,
така и тя, падаща върху човешките сърца,
изисква Божия дъжд на буквите,
за да израсте по-добре Божия плод!
Кой може да каже всички притчи,
които изобличават – без книги – езичниците,
говорещи безмислици?
Не, ако знае всички езици
не може да изкаже тяхната немощ.
Обаче нека прибавя и своята притча,
като казвам голям ум в малка реч:
Голи са без книги всички народи,
не можейки да се борят без оръжие
с противника на нашите души
и готови са за плена на вечната мъка.
А вие, народи, които не обичате врага
и мислите да се борите много с него,
отворете прилежно дверите на ума,
като сте приели сега здравото оръжие,
което коват книгите Господни,
силно притискащи главата на лукавия.
Който прочее приеме мъдростта
на тези писмена, Христос в него говори
и вашите души крепи той винаги,
и апостолите с всички пророци.
А които говорят словата на тези,
ще бъдат способни да убият врага,
принасяйки на Бога добра победа,
избягвайки мръсната тлен на плътта,
на плътта, животът на която е като сън,
не падайки, но крепко стоящи,
като са се явили пред Бога като достойни,
стоейки пред дясната страна на Божия престол,
когато с огън съди народите,
радвайки се с ангелите во веки,
вечно славейки милостивия Бог,
всякога в писани песни
възпявайки човеколюбеца Бог!
Защото томува е славата,
честта и хвалата Божия винаги
с Отца и със Светия Дух
от всяка твар във всички векове!
Амин!

Подготовка за публикация: **Айлин Ахмед**

XLV „Проглас към Св. Евангелие" / епископ Константин Преславски (молитва)

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

ИЗ „ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВ. СВ. АРХАНГЕЛИТЕ МИХАИЛ И ГАВРИИЛ”

Чрез двамата архистратези небесният кръг се напълни с чудеса
и пресветло се украси земята.
Чрез тях небесните войнства стоят трепетно на местата си,
пазейки заповедите.
Чрез тях четирите края на земята се пазят неподвижни.
Чрез тях по Божия повеля морската ширина не напуска пределите си
и не залива земята вън от определеното място.
Чрез тях човешката природа остава невредима от каквито и да е било страсти.
Чрез тях бесовските пълчища изчезват, бидейки прогонени.
Чрез тях идолската съблазън от корен се разрушава.
Чрез тях светло украсените църкви правоверно и единогласно възнасят
към Бога трисветото пение.
Чрез тях всички ереси изчезнаха и правоверието процъфтя,
като увенча православните изповедници.
Чрез тях се прогонват всички беди и страдания и болестите се церят.
Нека в един глас радостно да припаднем към тях и с похвала възкликнем:
Радвай се, архистратеже Михаиле, началниче и пръв войводо на безплътните сили!
Радвай се архистратеже Гавриле, първи благовестителю на всички радости!
Радвай се, архистратеже Михаиле, първи скиптроносецо
на единосъщната и неразделна Троица!
Радвай се, архистратеже Гавриле, истински служителю
на трибезначалната светлина! Радвай се, архистратеже Михаиле,
който неизказано просия

със зарята на трибезначалната светлина
и огря целия свят!
Радвай се, Гавриле, радостна похвало, който с радостта си
украси вселената и с благата вест на Йоана Кръстителя, като
увенча старостта на Захария, неплодното естество направо
плодоносно!
Радвай се, архистратеже Михаиле, който смаза началника на
тъмнината и достойно предстояваш
пред Божия престол!
Радвай се, архистратеже Гавриле, достоен благовестителю на
Божието въплъщение!
Радвай се, архистратеже Михаиле, който винаги сияеш с
недосегаемата светлина на пресветлото божество!
Радвай се, архистратеже Гавриле,
божествен отблясък на безначалното слово!

Подготовка за публикация: **Мариета Джерекарова**

XLVI Из „Похвално слово за Св. Св. архангелите Михаил и Гавриил” / Св. архиепископ Климент Охридски
(похвално слово)

АНОНИМЕН АВТОР

ПОХВАЛА ЗА ЦАР СИМЕОН

Великият между царете Симеон,
всемогъщият владетел,
като пожела с твърде голям копнеж
да извади наяве скритите мисли
в дълбочината на многотрудните книги
според тълкуванията на премъдрия Василий,
заповяда на мен, нищо незнаещия,
да направя промяна в речта,
но да спазя точността на смисъла.
Тези мисли като трудолюбива пчела
той събра във велемъдрото си сърце
като в някоя кошерна пита
и ги излива като сладък мед
от своите уста пред болярите,
за да просвети техния разум.
Като се яви за тях нов Птолемей
не по вяра, а по-скоро по желание
и с велика чест, понеже събра
всички божествени книги,
с които и своите палати изпълни,
той си създаде вечен спомен.
За да се възприеме всякога този спомен,
нека за христолюбивата му душа
да бъде като награда венецът
на блажените и Свети мъже
през непребродимите и вечни векове!

Подготовка за публикация: **Мариета Джерекарова**

XLVII „Похвала на цар Симеон” / Анонимен автор (похвално слово)

ПРЕДРЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (XIV-XVIII в.)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

МОЛИТВА КЪМ СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ

О, пречестна и изпълнена с благодатта на Светия Дух, славо, Иване, обиталище на Светителя и на Отца.

Като стоиш пред престола на царя на всичките, като се наслаждаваш направо на сиянието на единосъщната Троица, херувимски като пееш заедно с ангелите Трисветата песен и като имаш голяма и непостижима смелост, моли се на всемилостивия си Владика да спаси сънародниците ти, единородния ти български народ.

Помогни на нашия държавен цар Иван Шишман и подчини под нозете му всички врагове! Запази вярата непорочна, затвърди нашите градове, усмири целия свят, избави ни от глад и пагуба, и ни запази от нападението на иноплемениците.

Утеши старите, поучи младите, вразуми безумните, смили се над вдовиците, застъпи се за сиромасите, възпитай младежите и запази всичките си люде от напасти и в деня на Страшния съд избави ни от лявата си страна и с молитвите си ни сподоби заедно с овцете от дясната си страна, за да слушаме блажения глас на Владиката Христа: „Елате, благословените на моя Отец! Наследете царството, приготвено за вас от сътворението на света!”

Подготовка за публикация: **Милена Лукарова**

XLVIII „Молитва към Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва)

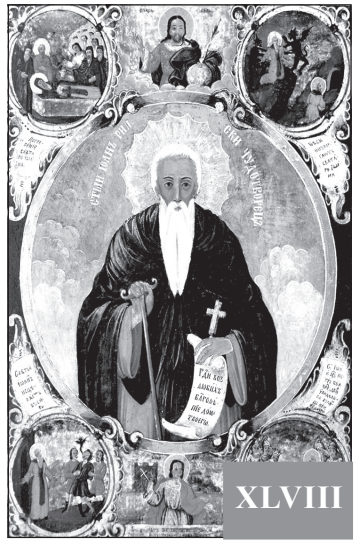

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

МОЛИТВА НА СВЕТА ПЕТКА СЛЕД ЗАВРЪЩАНЕТО Й ОТ ПУСТИНЯТА

Там, като припадна пред честната икона на Божията майка, изобилно топли сълзи тя проля, молейки се:

– На тебе, владетелко на света, аз възложих целия си живот: на тебе, Дево, възлагам цялата си надежда! Не отблъсквай мене, убогата! Не се отвращавай от своята робиня, която от младини върви след твоя единороден син!

Дево, ти познаваш немощта на женската природа, ти познаваш озлоблението на моята душа!

Аз нямам друга надежда, нямам и друга закрила!

Ти си наставницата, ти си застъпницата, ти си пазителката на целия ми живот!

Докато скитах из пустинята, тебе имах за помощница!

А сега, когато се възвърнах в света, освен твоята – коя друга помощ искам?

И сега, владичице, застани пред мене, убогата, и ми бъди спътница, наставница и пътеводителка дори до края на живота ми: защото освен тебе аз нямам друга надежда!

Подготовка за публикация: **Милена Лукарова**

XLIX „Молитва на Света Петка след завръщането й от пустинята" / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ВЪЗХВАЛА НА СВЕТА ПЕТКА

Какъв достоен дар да ти поднеса, о честна Параскево? Ти си по-велика от всички земни дарове!

Макар и да не присъствах аз на тогавашното ти посрещане, ала сега те съзерцавам като скъпоценно съкровище и на тебе като на жива от сърце ти казвам, което тогава щях да ти кажа:

– Добре дошла, хубава Христова невесто, чиста гълъбице, позлатена от Духа Светаго, девствено похвало, пустиножителнице, събеседнице на ангелите, добродетелни раю, красиви доме на чистотата!

Бог обикна твоята хубост и с различни чудеса те украси на земята, а духът ти живее в небесата с ангелските воинства!

Ангелите те възхвалиха, човеците те прославят; тебе, девойко, възлюбиха и се затекоха в благоуханието на твоето миро!

Ти си честна невеста на истинския жених!

Ти си крин, намерен сред трънe! Тебе облажават человеческите родове, понеже си последвала своя жених!

Ти си застъпница на тези, които са в неволи, и пристанище на тези, които са изложени на бури!

Твоят ковчег разлива благотворни струи и прогонва бесовските пълчища!

Твоята църква лекува недъзите, дава зрение на слепите, очиства прокажените.

Затова облажавам, Петко, твоето тяло, съсъд свещен!

Облажавам и твоите честни членове!

Облажавам твоя благозвучен език, защото не престана да слави Бога!

Облажавам твоите очи, защото не дремнаха от сън, който води към смърт!

Облажавам ти ръцете, които се подвизаваха в труд и не се обленихa!

За българите ти си красота, застъпница и пазителка!

С тебе нашите царе се величаят!

Чрез твоето застъпничество ние отблъскваме всички, които воюват срещу нас!

Чрез тебе нашият град става як и нанася светла победа!

Много пъти какви не силни царе и варвари искаха да разорят твоя славен град Търново и да заличат всяка следа от него, където лежи всечестното ти тяло!

Ала ти подобно на някой храбър воевода чрез силата, що ти е дал твоят жених – Христос, – си прогонвала посрамените им лица!

Всички околни на тебе поднасят дарове на поклонение!

Събор от царици те обкръжава и стои с благоговение пред твоя ковчег, защото и ти си царица, макар и не земна – избраната невеста на небесния цар!

Ти си слава на жените, красота на девиците, пример на апостолски живот, ободрение на пустинниците, застъпница на младите, пазителка на задомените, на всекиго подателка на всичко, от което се нуждае!

Ти имаш способността да вършиш чудеса, ти даваш обилно и без завист потребното на всички!

Подготовка за публикация: **Милена Лукарова**

L „Възхвала на Света Петка" / Св. патриарх Евтимий Търновски (похвално слово)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ОБРЪЩЕНИЕ КЪМ СВЕТА ПЕТКА

Иди, майко, иди!

Иди в небесните селения, в небесните шатри, в светлината на светлите, в неизказаната радост, в нетленния мир, в тишината на праведните!

Насити се, наслади се от своя любовник, наслади се от пророческите, от апостолските хорове, от съсловието на преподобните!

Заедно с мъдрите девици влез в небесния чертог, в небесните жилища, във вечното селение!

Наслади се от славата, от красотата, от съпребиванието, от сиянието, от светлостта, от радостта на своя жених и творец – сладък, красив, светъл, необхватен, невидим, неизказан, вечен, щедър, милостив, неизчислим, човеколюбив, незлобив, благоутробен!

Приеми приготвените блага, приготвени – при сътворението на света – за онези, които отпосле са живели благочестиво! Ти си чула думите: „Чуй и виж, и наклони твоето ухо към онова, що око не видя и ухо не чу, и не се възкачи човеку на сърцето; що Бог приготвя за онези, които го обичат!

И забрави своя народ, плътските помисли, бащиния си дом и тленното си и създадено от пръст тяло!”

Нека повторя и аз Соломоновото:

„Поради това царят силно пожела твоята красота; царят те въведе в своята стая; ще тържествуваме и ще се радваме за тебе. Колко се разхубавиха твоите бузи като гургулици! Ето, ти си хубава, мила моя; ето, ти си хубава и петно няма на тебе!”

Не само това казваше той с плътски език, повече – с дела; по-ясно от тръба извикваше онова, което е в псалмите:

„Под сянката му пожелах да седя и седнах; плодът му е сладък за моето гърло; защото съм уязвена аз от любов; лявата му ръка е на главата ми, а дясната му ме прегръща.”

Поради това и женихът ти извиква: „Слез с мене от Ливан, невесто, слез с мене от Ливан!

Ела и слез от върха на вярата!

Усмири се, наслади се, празнувай истинския съботен празник!”

Подготовка за публикация: **Грета Дешова**

LI „Обръщение към Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

МОЛИТВА КЪМ СВЕТА ПЕТКА

О, преподобна майко и прекрасна Параскева, отгоре наглеждай милостиво и нас!

Сега ти не съзерцаваш като през огледало или във въображението си, когото силно си обикнала – Христа, – а му говориш направо, лице срещу лице.

Прочее моли се за усмиряването на света и запази от беда и от навети нашия благочестив цар, който ни подтикна към това слово за тебе!

Понеже на тебе възлага той надежда, затова се и погрижи да съобщи на всички твоето застъпничество.

Закрили го със свещените си ходатайства, огради стадото му за всички противници, подари на царството му дълголетие, а нему – мирни дни!

Чрез силата, която ти е дал спасителят Христос, опази от навети всички, които са дошли днес в твоя честен храм!

А нас, които сме водачи на стадото, постави по-високо от вражата съблазън!

Подготовка за публикация: **Грета Дешова**

LII „Молитва към Света Петка" / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва)

ДИМИТЪР КАНТАКУЗИН

ИЗ „МОЛИТВА КЪМ СВЕТА БОГОРОДИЦА”

Блага майко на царя и Бога на всички,
майко на създателя на всички,
живот на всички и благост на всички,
краю на всичко добро и желаемо!
Отде да почна плача си, о, дево?
Отде да почна да се моля, блага майко?
От коя дума, от кой звук, чиста?
От кое сърце, от кой език?
Цял съм омърсен и нечист, окаянят аз!
Цял смраден и потънал съм в грехове, уви!
Изцяло съм отхвърлен, понеже
съм беззаконник.
Отначало и досега цял съм в плен на греха.
С изповед се приближавам сега,
със срам и смирена съвест,
със сълзи, въздишки и стонове
и само с твоята надежда.
Престъпих всичко законно и благодатно,
престъпих всичко и преумножих
всички бесовски измами,
всички беззакония, уви!
По-блуден и от блудния син станах дори;
по беззакония надминах блудницата.
Надминах митаря и разбойника,
надминах Анания и Сапфира, уви!
Заприличах на Каин,
погубил душата на малкия си брат.
Като Исак съм нечист и невъздържан,
като содомяните чакам огън и жупел,
като всички стари грешници жадувам греха.
Какви злини съзнателно не извърших,
кои гнъсоти не направих сладострастно,
кой срам не извърших прелюбодейно?
Какво да река или да кажа – не знам,
какво мога да направя, блудният аз –
не знам,
какъв отговор ще дам на съдията?
Коя от болестите по-първо да оплача –
не знам.
Да оплача ли блудния мой живот?
Да оплача ли тежките си
клетвопрестъпления?
Да оплача ли разбойничеството
и неправдите си?
Да оплача ли тъгата и отчаянието си?
Да възридая ли над множеството си
невъздържания?
Да възридая ли над високоумието си?
Да възридая ли над суетните си помисли?
Да възридая ли над изгубеното си време?
Плачи, моя окаяна душо, плачи!
Плачи, сърце, с цялата
ми утроба, плачи!
Ти, владичице, си моя надежда,
ти си моя вяра и прибежище,
ти си ми застъпница и спасение,
ти си ми закрила, ходатай и помощ.
Чрез теб аз стоя и до днес между добрите,
чрез теб живея още между православните,
чрез теб ще получа и бъдещ живот,
чрез теб дано се насладя от райската храна!

На теб, моя царице, всичко възложих,
на теб, девице, цял се предадох.
На твоя само помисъл се надявам аз,
от теб очаквам всичко, за да не бъда посрамен.
Сама ти промишлявай за мен, блага!
Сама ти ме удостой с участта на праведните;
сама ти се моли за мен на своя син,
сама ти ме избави от вечните горчиви мъки!
Тая моя изповед ти поднасям,
тия молитвени възгласи ти изливам,
това малко мое словословие,
това, което е по силите ми, о моя радост!
Приеми, о царице, всичко приеми!
Приеми, не отхвърляй и не гнуси се;
приеми, както прие Бога в утробата си,
приеми, както двете лепти на вдовицата!
Подари ми каквото желаеш и искаш;
дар ми дай, достоен за твоята благост,
дари ми милостта на моя Бог,
дай ми прошка за злините и сладост на добрините!
Радвай се, за да викам винаги радостно:
радвай се, зарадвана и чиста,
радвай се, защото Бог е с теб!
О, девице Марийо, просвети душата ми,
тежко помрачена от житейски сласти,
чиста гълъбице,
нескверно ягне,
майко на агнето и пастиря!

Подготовка за публикация: **Грета Дешова**

LIII Из „Молитва към Света Богородица" / Димитър Кантакузин (молитва)

РЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1762-1876 г.)

ГЕОРГИ С. РАКОВСКИ

ИЗ „ГОРСКИ ПЪТНИК”

Хой обичам в гора да ходя
с вярна, сговорна, мила дружина;
млади юнаци славно да водя
българи храбри, наша родина!

С старо народно облекло лично
блъстно уръжье да им ся свети,
слънце пресветло как сия’ясно,
момци да бъдат тий напети!

С пушки на рамо дале биящи,
с двойка гърмовни скъпи пищове,
с златни полазки светло светящи,
с остри на пояс дълги ножове!

Войвода аз напред да вървя,
храбри след мене хоръгвоносец,
в Стара планина да ги заведа
с свилян, зелен, злат пряпорец!

<...>

Правда народна наша ищими!
Кой може да ся съпротиви?
Ако юнашки ся въздържими,
запад нам ще ся умилостиви!

Север же помощ ще нами даде!
Братска любов ще нами покажи!
Дълг священи го на то зове,
никак от нас не ще ся откажи!

Народ, кой своя правда желае,
мила свобода и прелюбезна,
трябва с оръже да я добие,
с жъртва голяма и скъпоценна!

<...>

Ах, ще ли ся роди и в Българско
древности мъдрий любител,
днешно да махни от невежество,
роду да бъди мил учител!

Темна завеса да нам открие,
многогодишно же покривало,
наша де древност одавно гние,
коя губителство в ров отдало!

Българско слънце светло да светни,
стара ни слава миру да кажи,
сяйни успехи мили прадедни,
стара основа пак да положи.

Подготовка за публикация: **Никифор Иванов**

LIV Из „Горски пътник” /
Георги С. Раковски (поема)

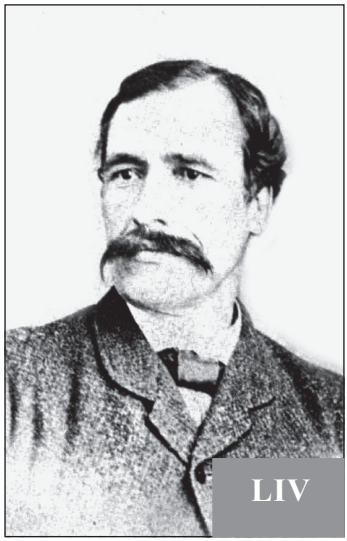

ДОБРИ ЧИНТУЛОВ

КЪДЕ СИ, ВЯРНА ТИ ЛЮБОВ НАРОДНА?

Къде си, вярна ти любов народна?
Къде блестиш ти, искра любородна?
Я силен пламък ти пламни,
та буен огън разпали
на младите в сърцата
да тръгнат по гората.

Пламни, пламни ти в нас, любов гореща!
Противу турци да стоим насреща!
Да викнем всинца с глас голям
по всичкия Коджа Балкан:
голямо, мало, ставай,
оръжие запасвай!

На кръст си тънки саби запашете,
за бащината си земя станете,
тъпчете турски племена,
пълнете с техните тела
пространните равнини,
дълбоките долини!

За нашето отечество и слава,
за нашата свобода и държава
да си пролеем вси кръвта,
да си добием волността
от нашите тирани
неверни мюсюлмани!

Подготовка за публикация: **Никифор Иванов**

LV „Къде си, вярна ти любов народна?” / Добри Чинтулов (стихотворение)

НАЙДЕН ГЕРОВ

СТОЯН И РАДА

Не съм увил аз китка цвете
да дам на твоя хубост дар,
та да ти вляза у сърцето
с народен наш обичай стар.

А вдъхновен с любов аз жива,
в душа си вдигнах тебе трон,
и на, от сърце без противa
теб жална песен за поклон.

Метни ти мене очи ясни,
към мен си сърце обърни,
та да запеем песни красни
на весели честити дни!

Подготовка за публикация: **Габриела Василева**

LVI „Стоян и Рада" / Найден Геров (стихотворение)

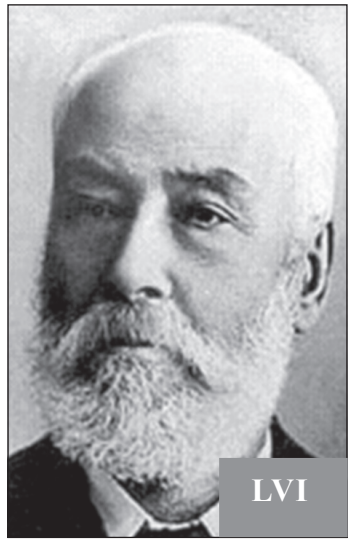

НИКОЛА КОЗЛЕВ

ЧЕРЕН АРАП И ХАЙДУТ СИДЕР

Появил са й грозен юнак,
на бял коня черен арап,
сред Дунавско равно поле,
кого срещне, сече, коле.

В девет друма той вълрува,
зимя, летя там лудува,
не смей птичка да прехвръкне,
нито пътник да замръкне.

Девет пътя се запрели,
девет скели запустели,
двеста села почернели,
девет града погрознели.

Гражданите не търгуват,
селачите не домуват,
сред чаршии псета вият,
а в хамбари мишки пеят.

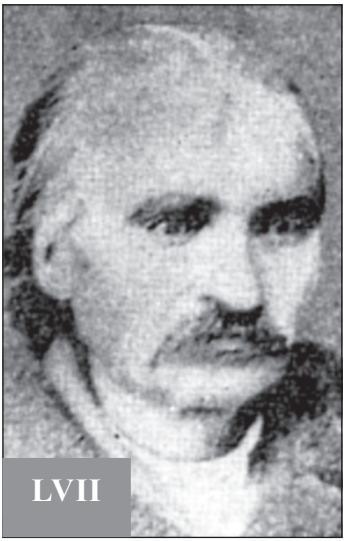

Седенки се в пелин врасли,
беленки се с глен обслали –
момите му слугуваха,
момците му робуваха.

Не смей орач с плуг да иди,
лозар лозе да обиди,
нито овчар да извади
рунно стадо на ливади.

От Басарбов до Росица,
от Батина до Златица,
запустяло й равно поле,
с кръв са обляло стръвно доле.

Заплакали девет кази,
екнали са девет гори,
купци плачат, Бога молят,
а овчари курбан колят.

Купци плачат за търговство,
а орачи за имотство;
момци тъжат за седенки,
плачат моми за беленки!

Плачат, викат, колко могат
леле варе, чак до Бога:
„Боже вишни, уволни ни,
от арапа отърви ни!

Превзел ни е все имотство
и заробил е все търговство,
станахме му черни роби
и живейме в – ох – неволи!”

Като й зачул хайдут Сидер,
буен юнак, огнен аждер,
че си впрегна руси бивли
в яки кола с чести гривни.

Натруфи се с самур калпак,
обръжи се с дрянов кривак,

прекръсти се, на път тръгна,
руси бивли с синджир дръпна.

Бучат бури, ечат гори,
хайдут Сидер не се бои,
силни бури му са йгрилки,
страшни срещи забавилки.

Дор се зора зазорила,
девет бърда той премина
и до три ми бели реки
и четири вити лъки.

Стигна поле божурово
при кладенче изворово,
спрегна бивли да напои,
с очи поле да обиди.

Вихри веят, сняг се сипи,
черен арап все не седи,
пътища той околи,
кого улови, бий, та мори.

През димни ми тъмни мъгли
на Сидеря гледъ устрели;
пусна ата аждрехана,
да го грабне като врана.

Трепна Сидер добър юнак,
плесна ръце, грабна кривак,
накрехна си дълъг калпак,
че попита черен арап:

„Как ма мислиш, пъклен сине!
Петровско ли крехко пиле,
гергьовско ли младо агне
да пообядваш ти със мене?

Макар нямам силен силях,
аравийски остър маждрак,
тънка сабя дамаскиня,
дълга пушка багдашкиня,

но си имам дълъг кривак
и сам си съм добър юнак,
от арапи не се боя
и лесно им кръвта пия!”

Арап люто се разгневи,
припна коня, та разяри,
че изтегли тънка сабя
и Сидерю отговаря:

„Хей, диване, кяфир гявур!
Със този ли ти глупав ум
си ми тръгнал през полето
с кръв гявурска що й облето!

Девет цели веч години
по равнини и стръмнини
гявурска кръв как проливам,
злато й сребро придобивам!

Гори ми са покоряват,
мътни реки път ми дават,
дар ми носи тъмно доле,
робува ми равно поле!

Не мисли ти други колай,
но наведи глава, подай!
По-лекичка да ти й смъртта,
да не ми ти й харам кръвта!”

Разлюти се хайдут Сидер,
че изрева като лют звер:
„Не хвали се, пъклен сине,
дръж се сега да те видя!”

Ех, че рипна, та подскочи,
и юнашки си скок прескочи
девет лакте нависоко,
девет лехи нашироко.

Развъртя са като хала,
та се впусна връх арапа,
закипяха в силни жили
две юнашки люти кърви.

Начена се страшна борба
среди зимна тъмна мъгла,
сабя фучи, въздух пищи,
кривак трещи, поле ечи.

Бял аждрехан хрипти й цвили,
реват, сумтят руси бивли,
сиви вълци по могили
настръхнали и завили.

Смаяли се и зверници,
слисали се всички птици,
по синьото горе небе
на витло се орел вие.

Били са се, бъхтали са
до три цели дълги часа,
че надделя Сидер юнак
с своя дрянов дълъг кривак.

Строши сабя дамаскиня,
дълга пушка багдаткиня,

аравийски остър маждрак,
кърда глава на чер арап.

Падна арап със все силях,
без да рече „Ил, ил иллях”,
сгърчи ръце той, смири се;
студ го смрази, одърви се.

Нажали се бял аждрехан
за верен си, любим стопан,
кат го видя в кръв утънал,
прострян там издъхнал.

Рипна, хукна по все поле.
Ехти, фучи, страшно реве,
гърмеливо с уста бъбри “
на Сидеря люто мъмри.

Да го глътне се заканя,
като върла люта ламя,
като змия индустана,
ядовита зъл удава.

Смаян Сидер сам сред поле,
никой няма да го отърве,
че си казва добър юнак
на негов си дълъг кривак:

„Огъвай се, жилав бъди,
превивай се, не се чупи!
Да си сваля й тази бела,
дето ми е мъчил света:

Млади момци да го зобят,
с отбор зърно немерено,
бели моми да го поят
с бистра вода немътена;

млади булки да го чешат,
дълга грива да му плетат,
жални песни да му пеят,
с дребни сълзи да го къпят!

С тлъста снага, що я й тлъстил,
с пот българска, що я й кръвил,
нека сега да нахрани
сиви вълци й черни врани!”

Дор си Сидер реч издума,
ето ми го кат фъртуна,
припка, хвърчи бял аждрехан,
ехти, фучи, кат ураган.

Завзеха се човек и кон
да се бият с нечутен бой.
Кон се бие за чер неврод,
Сидер се бий за мил народ.

Били са се, та трошили,
кръв кипяла в техни жили,
под крака им сняг се топил,
студен лед се чупил, трошил.

Хайдут Сидер кат замахне,
с силен замах дет удари,
чупи, троши що попадне:
кости, ребра все по надве.

Бял аждрехан в кръв утъна,
сбърка чифте и се спъна,
гърбом падна и издъхна
близо при свой мил стопана.

Сред Свищовско равно поле
при разлато там раздоле
легнаха ми до две мърши,
две християнски люти мъки.

Сам си Сидер с снажни сили
на две върли беди надви,
девет града с двеста села
от черни мъки той отърва.

Че си грабна Сидер юнак
грозна мърша на чер арап,
та я хвърли луд гидия
в ближен геран баталия,

а бял коня той остави
между гъсти две дъбрави,
на възвишен равен мегдан
на гладни вълци тлъст курбан.

Грабна вити пак синджири,
че си дръпна руси бивли
през дълбок сняг и ярове
през високи там рътове.

Че си викна, песен запя,
всичко поле там заеча,
гръмнаха ми девет гори,
разнесе са в девет кази.

Подготовка за публикация: **Габриела Василева**

LVII „Черен арап и хайдут Сидер” / Никола Козлев (поема)

ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ

ХУБАВА СИ, ТАТКОВИНО

Хубава си, татковино,
име сладко, земя рай,
сърце младо и невинно
за теб трепка, та играй.

Мили ми са планините
и на север, и на юг,
драги ми са равнините,
набраздени с наший плуг.

На уста ми сладка дума
ще да бъде този кът,
дето Дунав, Вардар, Струма
и Марица си текат!

Дор на небо ясно слънце,
дор на очи свят, живот,
ще обичам аз от сърце
таз земя и тоз народ.

Подготовка за публикация: **Габриела Василева**

LVIII „Хубава си, татковино” / Петко Р. Славейков (стихотворение)

КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ

БИСЕРА

Бисеро, моме Бисеро,
що носиш бисер на гърло?
Твоето гърло хубаво
и от дробнаго бисера
хиляди пъти по-бело.

Бисеро, моме Бисеро,
защо со бисер покривиш
твоето гърло хубаво?
Я нейкю бисер да баца,
тук сака твоето гърло.

Бисеро, моме Бисеро,
за кого низиш бисерот?
За кого готвиш дарои?
Я дарои бисер не сака,
тук сака мома Бисера.

Подготовка за публикация: **Мариела Цветанова**

LIX „Бисера” / Константин Миладинов (стихотворение)

ГРИГОР ПЪРЛИЧЕВ

ИЗ „ВОЙВОДАТА”

Над Галичник в Река от писък ечат висините.
Каква ли беда тоя път
събрала е вкупом сред село мъжете, жените,
та жалостно всички редят?

Дали над поля житородни градушка минава,
или скакалци са дошли?
За кървава дан ли султанът велик известява,
или са еничари зли?

О, ни над поля житородни градушка минава,
нито скакалци са дошли.
Ни данъка кървав султанът велик известява,
не идат еничари зли!

А геги убиха войводата наш, нашта слава,
млад Кузман, героя прочут.
*Селата, горите ни сенчести ще оскверняв*а
от днеска албанецът лют.

Слуги на Деметра, така земеделци-орачи
приказваха с глас наскърбен,
жени си деряха лицата и люти палачи
проклеваха с глас ужасен!

Растеше мълвата и литваше широм да броди –
то сякаш Борей бързокрил
зловещо подухваше, вред сред съседни народи
бедата велика вестил.

И ронеха сълзи, дочули за тоя слух страшен
вдовица и беден сирак,
стоеше орачът сред нивата зяпнал, уплашен –
от гръм сякаш треснат по мрак . . .

Бе пролетна вечер. На прагове тежки пред къщи
седеше печална жена
на средни години; и скръстила лакти могъщи
на силните си колена,

оглеждаше тежката пушка, която отлично
бе лъснала с въглен разтрит;
в снага амазонка, с красиво лице, героично,
с достоен и почетен вид.

Не бяха годините прежната хубост превили,
ни нейната горда глава,
все още бе сочна и млада, и с огнени сили!
Бе клетата Неда това,

достойната майка на Кузман, потънала цяла
във размисъл тежък и лош,
забола очи във земята, че беше видяла
нерадостен сън тази нощ.

... В миг бяха се срутили тежките стълбове вити
на нейния почетен дом,
един бе останал – стени да крепи непокрити
сред тоя внезапен разгром.

Но змейове зли, огнеоки за миг го увиха,
задърпаха бясно отвред;
домът се порути и стана той гробница тиха
за живи и мъртви безчет. . .

Тя плю на съня, но останаха грижите черни –
цял рой разлютени пчели –
и те я обсаждаха с мисли жестоки, неверни,
неканени гостенки зли.

При всеки шум чело намръщено вдигаше Неда
и поглед с надежди богат,
но Кузман към къщи на път не могла да съгледа,
повяхваше тя като цвят.

Със скръб подминаваше всеки вдовицата лична –
при нея не спря ни един
дори да й каже поне за съдбата трагична
на Кузман, на нейния син –

крило за дома и за майката с участ нелека,
страшилище грозно и враг
за люти харпии-албанци, плячкосващи Река,
разплакващи всеки сирак...

В котела вода ще налее. Ей пламък се вие,
език се издига червен –
сина си от лют пот, от прах и от кръв да измие...
И идва си той, но студен...

Тя вижда го още – със пушка и сабя грамадна
препуснал на коня; герой,
владетел безстрашен, велик в планината прохладна,
а тук – просто син, трижди свой.

Той често летеше, поля, планини прокопитил,
с разбойници битка подел,
и с верни другари се връщаше пак победител,
постигнал желаната цел.

Но тропот от много нозе тишината задави –
сред глъчка и говор голям
четирма албанци със труп на ръце, гологлави,
пристъпваха бавно насам.

Те потни положиха тежкия труп пред вратата,
сред всички събрани. За миг
във тяло едно се събраха на всички телата,
викът им – в един общи вик!

Отвсякъде тъжни ридания! Всички се свеждат
и всички сред общия куп
за нещо най-скъпо, най-свидно, най-свое нареждат
на Кузман над хладния труп.

А верният кон, цял във кръв, при трупа сам отива,
процвилва, героя зове,
с ковано копито, тъжовно отпускайки грива,
гърба на земята кове.

И майката втурва се с трепет и се колебае,
ала по всеобщия вик
отгатва бедата... Припомня съня си... Ридае.
И нейният глас еква в миг –

лют рик на лъвица една, от която ловците
отнели са лъвче! Тогаз
дори и в очите най-сухи напират сълзите,
омеква най-твърдият глас.

Събужда викът й поле и гора ековита,
полита над дол и над рът,
а Неда забрадка раздира и плитки разплита...
И страшен нараства плачът!

– Страхливи орачи! – провиква се с гняв към тълпата –
По-бързо сторете ми път!
А вие млъкнете, ненужен товар на земята –
безсмислен е вече плачът!

На Кузман му стигат на Неда сълзите злочести –
едничка награда и чест.
Мислете за своите щерки и млади невести –
разбойнишка плячка от днес!

На кого, о, клетници, ще се опрете? Загина!
И мъртъв лежи между нас!
Закриляше като зеница той свойта родина,
бедняците, мене и вас! –
При тия заплахи отстъпва полека тълпата,

отваря пътечка едва –
с коси разпилени, подобно менада се мята,
над Кузман отпуска глава,

прегръща снагата студена, във кърви обляна...
Тъй нежният гъвкав бръшлян
обвива, обгръща могъщия ствол на платна...
И еква пак плач несдържан!

Припевки печални небето високо раздират
и много жени след това
край скръбната майка съчувствено в кръг се събират,
тешат я със нежни слова

и леко, подобно на ластовици сладкогласни
я вдигат от хладния труп.
Кой би издържал без сълзи тези мъки ужасни,
кой смъртен би бил толкоз груб?

Албанците, шапки свалили, пред смъртната драма
кръстосват ръка връз ръка
на силни гърди. Приближават се с почит голяма
и първият казва така:

– Да плачеш дори и безкрай, не ни радва плачът ти –
ти губиш сега син такъв,
че подвигът му от уста на уста много пъти
ще мине. Герой беше, лъв!

Слугите на Арес навеки ще възвеличават
на тоя юнак храбростта,
а тебе, родила герой, сладкогласно ще славят
прочути певци по света.

Поспри! Пожелай ти сега да послушаш за своя
син, верен защитник на род.
И богоугодно да чуе сега за героя
и тоя безмълвен народ...

Със весели песни и вик огласили простора,
пристигнахме сто души в Стан.
Да бе неизгрял тоя ден, на ей толкова хора
с кръвта героична облян,

огрял гибелта им! Зъл демон във бездни ни тласна
сред гибел, сред мрак и сред стръв!
Роднини видях като риби в таз битка ужасна
да скачат облени във кръв!

Печални ще жалят чадата си майчици стари,
мъжете си – млади жени...
...Попътно заграбихме нейде от близки кошари
охранени десет овни.
А други нападнаха Стан и под мирната стряха
разбиха вратите и там

потърсиха бял хляб. И десет деца те отбраха
да служат на пира голям.

Но Богът на бедните бе на престола си светъл –
видя той разбоя велик,
ухо наклони да дочуе, да стане свидетел
на тежкострадалния вик.

И прати оттам срещу четата Кузман, бич Божи...
Проклет ти, о, ден, бъди триж!
...Заклахме овните, одрахме им тлъстите кожи,
набихме месата на шиш.

Кръвта на овните видях да шурти, да се вие,
да багри дълбоко пръстта.
И същата пръст щеше малко след туй да попие
на воини силни кръвта.

Че вижда окото на Бога по тая вселена
неправдата, скрита макар. . .
...Накладохме огньове пет. По два тлъсти овена
въртяхме над силната жар.

Щом огън всеяден препече месищата тлъсти,
с вода угасихме жарта,
по десет насядахме, всичко накъсахме с пръсти
и почна се пир в утринта.

Нахвърлихме се, както рой лешояди кресливи
се струпват на стръв и беда.
Във глинени кани покорно децата красиви
поднасяха хладна вода.

Войниците дръзки, напълнили вече кореми,
децата обиждаха пак.
Крещяха – отвсякъде смях и обиди големи,
а туй вече беше лош знак...

Очите обидени с горки сълзи се наляха;
да, удар грозеше ни лих:
лицата им, сякаш божури червени, пламтяха...
Младежите аз укорих,

но слуша ли тая младеж непокорна с боязън
старешки съвети? Уви!
Бе вече надвиснала грозната Божия казън
над нашите грешни глави...

Щом слънцето светло се вдигна в зенита, сред зноят
пред нашите ясни гледци
внезапно показа се страшният конник, героят
със десет добри храбреци.
Без мечове бяхме. И друг своя меч би опитал,
но Кузман поклати глава,
и вдъхна им смелост и прати почтено вестител

за бой веднага след това.

А ний се запасвахме бавно и някак без сили,
изплашени в миг от смъртта,
обидите спомнили, сетили в нашите жили
да стине полека кръвта.

И викна им Кузман: – О, воини храбри на Река,
кураж! Че е страшен врага,
но нека позорът за вас е по-страшен и нека
да бъдете храбри сега!
<...>

Подготовка за публикация: **Мариела Цветанова**

LX Из „Войводата" / Григор Пърличев (поема)

РАЙКО ЖИНЗИФОВ

НАЗДРАВИЦА

С руйно вино домородно
нек наполним до три чаши,
братя, редом, братя, сложно
нек ги земим в ръци наши.

Сме славяне, как московци,
сърби, чехи и поляци,
черногорци, ерцеговци
и хървати, и бошняци.

Братя, вече дошла доба
да изпием първа чаша,
не за завист, не за злоба,
но за братство, дружба наша.

Треба вера, твърда клетва,
да сме верни ми до гроба,
да сме чисти като жертва,
като в майчина утроба.

Нек изпием втора чаша,
че време ет пак наново
да загърмит в земля наша
матерно ни живо слово.

Нек се ширит, се раздава
в България горна, долна,
от Вардара до Дунава
дума свободна, народна.

Хайде сега трета чаша
нек изпием ми до капка,
нрави ни, народност наша
да ни газит нога вражска.

Гологлави! В ръци шапки!
Обърнете дно на чаши!
Как що капат тие капки,
так да капнат врази наши!

Подготовка за публикация: **Мартина Караджинова**

LXI „Наздравица" / Райко Жинзифов (стихотворение

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

ХУБАВА СИ, МОЯ ГОРО…

Хубава си, моя горо,
миришеш на младост,
но вселяваш в сърцата ни
само скръб и жалост.

Който веднъж те погледа,
той вечно жалее,
че не може под твоите
сенки да изтлее,

а комуто стане нужда
веч да те остави,
той не може, дорде е жив,
да те заборави.

Хубава си, моя горо,
миришеш на младост,
но вселяваш в сърцата ни
само скръб и жалост:

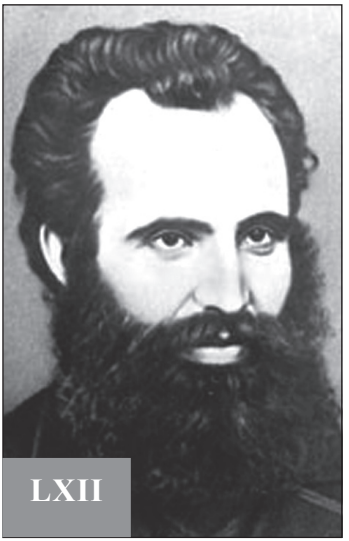

твойте буки и дъбове,
твойте шуми гъсти
и цветята, и водите,
агнетата тлъсти,

и божурът, и тревите,
и твойта прохлада,
всичко, казвам, понякогаж
като куршум пада

на сърцето, което е
всякогаж готово
да поплаче, кога види
в природата ново,

кога види как пролетта
старостта изпраща
и под студът, и под снегът
живот се захваща.

Подготовка за публикация:
Мартина Караджинова

LXII „Хубава си, моя горо” /
Любен Каравелов (стихотворение)

КЛАСИЧЕСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1876-1924 г.)

ХРИСТО БОТЕВ

ХАДЖИ ДИМИТЪР

Жив е той, жив е! Там, на Балкана,
потънал в кърви, лежи и пъшка
юнак с дълбока на гърди рана,
юнак във младост и в сила мъжка.

На една страна захвърлил пушка,
на друга сабя на две строшена;
очи тъмнеят, глава се люшка,
уста проклинат цяла вселена!

Лежи юнакът, а на небето
слънцето спряно сърдито пече
жътварка пее нейде в полето
и кръвта още по-силно тече!

Жътва е сега... Пейте, робини,
тез тъжни песни! Грей и ти, слънце,
в таз робска земя! Ще да загине
и тоя юнак... Но млъкни, сърце!

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небо, звяр и природа,
и певци песни за него пеят...

Денем му сянка пази орлица
и вълк му кротко раната ближе;
над него сокол, юнашка птица,
и тя се за брат, за юнак грижи.

Настане вечер, месец изгрее,
звезди обсипят сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее –
Балканът пее хайдушка песен!

И самодиви в бяла премена;
чудни, прекрасни, песен поемнат –
тихо нагазят трева зелена
и при юнака дойдат, та седнат.

Една му с билки раната върже,
друга го пръсне с вода студена,
трета го в уста целуне бърже –
и той я гледа мила, засмена!

„Кажи ми, сестро, де – Караджата?
Де е и мойта вярна дружина?
Кажи ми, пък ми вземи душата –
аз искам, сестро, тук да загина!"

И плеснат с ръце, па се прегърнат
и с песни хвръкнат те в небесата –
летят и пеят, дорде осъмнат,
и търсят духът на Караджата...

Но съмна вече! И на Балкана
юнакът лежи, кръвта му тече,
вълкът му ближе лютата рана
и слънцето пак пече ли – пече!

Подготовка за публикация: **Радостина Захаринова**

LXIII „Хаджи Димитър" / Христо Ботев (балада)

ИВАН ВАЗОВ

ДЕ Е БЪЛГАРИЯ?

Питат ли ме де зората
ме й огряла първи път,
питат ли ме де й земята,
що най любя на светът.

Тамо, аз ще отговоря,
де се белий Дунав лей,
де от изток Черно море
се бунтува и светлей;

тамо, де се възвишава
горда Стара планина,
де Марица тихо шава
из тракийска равнина;

там, де Вардар през полята
мътен лей се и шуми,
де на Рила грей главата
и при Охридски вълни.

Там, де днес е зла неволя,
де народа й мъченик,
дето плачат и се молят
се на същият език.

Там роден съм! Там деди ми
днес почиват под земя,
там гърмяло тяхно име
в мир и в бранните поля.

До чукарите Карпатски
е стигала тяхна власт
и стените Цариградски
треперали са тогаз.

Вижте Търново, Преслава –
тие жални съсипни:
на преминалата слава
паметници са они!

Българио, драга, мила,
земя пълна с добрини,
земя, що си ме кърмила,
моят поклон приемни!

Любя твоите балкани,
твойте реки и гори,
твойте весели поляни,
де бог всичко наспори;

твойте мъки и страданья,
твойта славна старина,
твойте възпоминанья,
твойта светла бъднина.

Дето ази и да трая –
за теб мисля и горя,
в теб родих се и желая
в теб свободен да умра.

Подготовка за публикация: **Цветан Златанов**

LXIV „Де е България?" / Иван Вазов (стихотворение)

КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ

ВЕНЕЦИЯ

Видях Венеция, градът чудесни,
с гондолите му, с пищните дворци.
видях го сред лагуните му тесни,
покрит със плесни, потопен в зари.

И аз спомних си дните беззаветни,
когато с слава е гърмял навред
и кораби с съкровища, безчетни
приждали са тук от целий свет.

С морето дожи днес не се венчават,
владей мъртвило в техните дворци
и само чичерони ги смущават
с безделни, равнодушни чужденци.

Не гъмжат мачти в пълни арсенали.
пред „Свети Марко”, кой в злато сияй,
народ пиян войски и генерали
не праща шумно за далечен край.

Синеят се далеч вълни безпечни
и отзивът гръмливне носи тук
от Крит, от Кипър, от страни далечни
на славни боеве победни звук.

Но всуе, о Венецио благата,
таз слава минала в мен скръб зове.
Не мога да оплакувам съдбата,
която диадемата ти сне.

Гърдите твои глупо не изниват
в въздишки за превратната съдба:
на миналото спомените сливат
незнаен блясък в твойта красота.

Ти красна, горда си и развенчана,
царица по сърце си и сега:
там зее може би дълбока рана,
но друг не знае твоята тъга.

Пак весел смях се лее от гърдите
и носи се по сините вълни,
пак срещаш и изпращашти зарите,
засмяна кат в щастливите си дни.

Подготовка за публикация: **Магдалена Иванова**

LXV „Венеция” / Константин Величков (стихотворение)

СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ

КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Върви, народе възродени,
към светла бъднина върви,
с книжовността, таз сила нова,
съдбините си ти поднови!

Върви към мощната просвета!
В световните борби върви,
от дължност неизменно воден –
и Бог ще те благослови!

Напред! Науката е слънце,
което във душите грей!
Напред! Народността не пада
там, гдето знанието живей!

Безвестен беше ти, безславен! –
О, влез в историята веч,
духовно покори страните,
които завладя със меч!”

Тъй солунските двама братя
насърчаваха дедите ни...
О, минало незабравимо,
о, пресвещени старини!

България остана вярна
на достославний тоз завет –
в тържествуванье и в страданье
извърши подвизи безчет...

Да, родината ни години
пресветли преживя, в беда
неописуема изпадна,
но върши дълга си всегда!

Бе време, писмеността наша
кога обходи целий мир;
за все световната просвета
тя бе неизчерпаем вир.

Бе и тъжовно робско време…
Тогаз Балканский храбър син
навеждаше лице под гнета
на отоманский властелин…

Но винаги духът народен
подпорка търсеше у вас,
о, мъдреци! През десет века
все жив остана ваший глас!

О, вий, които цяло племе
извлякохте из мъртвина,
народен гений възкресихте –
заспал в глубока тъмнина.

Подвижници за права вярна,
сеятели на правда, мир,
апостоли високославни,
звезди върху славянский мир,

бъдете преблагословени,
о, вий, Методий и Кирил,
отци на българското знанье,
творци на наший говор мил!

Нек името ви да живее
във всенародната любов,
речта ви мощна нек се помни
в славянството во век веков!

Подготовка за публикация: **Дана Русева**

LXVI „Кирил и Методий” /
Стоян Михайловски (стихотворение)

ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

НЕРАЗДЕЛНИ

Стройна се Калина вие над брегът усамотени,
кичест Явор клони сплита в нейни вейчици зелени.

Уморен, под тях на сянка аз отбих се да почина
и така ми тайната си повери сама Калина

с шепот на плахи листи, шепот, сладък и тъжовен:
„Някога си бях девойка аз на тоя свят лъжовен.

Грееше ме драголюбно ясно слънце от небето,
ах, но друго слънце мене вече грееше в сърцето!

И не грееше туй слънце отвисоко, отдалеко –
грееше ме, гледаше ме от съседски двор напреко".

Гледаше ме сутрин, вечер Иво там от бели двори
и тъжовна аз го слушах, той да пее и говори:

„Първо либе, първа севдо, не копней, недей се вайка,
че каил за нас не стават моя татко, твойта майка.

Верни думи, верна обич, има ли за тях развала?
За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла!"

Думите му бяха сладки – бяха мъките горчиви –
писано било, та ние да се не сбереме живи...

Привечер веднъж се връщах с бели менци от чешмата
и навалица заварих да се трупа в махалата

тъкмо пред високи порти, там на Ивовите двори.
„Клетника – дочух между им да се шушне и говори, –

право се убол в сърцето – ножчето му още тамо!"
Аз изтръпнах и изпуснах бели медници от рамо

През навалицата виком полетях и се промъкнах,
видях Ива, ведях кърви... и не сетих как измъкнах

остро ножче из сърцето и в сърцето си забих го,
върху Ива мъртва паднах и в прегръдки си обвих го.

Нек сега ни се нарадват мене майка: нему татко –
мъртви ние пак се любим и смъртта за нас е сладка.

Не в черковний двор зариха любовта двете жертви –
тамо ровят само тия,дето истински са мъртви,

а погребаха ни тука, на брегът край таз долина...
Той израсна кичест Явор, а до него аз Калина;

той ме е прегърнал с клони, аз съм в него вейки свряла.
За сърцата, що се любят, и смъртта не е раздяла....”

Дълго аз стоях и слушах, там под сянката унесен,
и това, що чух, изпях го в тази моя тъжна песен.

Подготовка за публикация: **Десислава Лазарова**

LXVII „Неразделни” / Пенчо Славейков (поема)

ЦАНКО ЦЕРКОВСКИ

САЗЪТ МИ

Ти звънти, ти кънти,
мой яворов саз!
Ветрец лек нек далек
Носи твоя глас.

По поля, по нивя –
в родний край любим –
ти предай как страдай
клетник тук един.

О, кажи как тъжи
как въздиша той;
как весден – изступлен
няма мир, покой.

Как във скръб живот скъп
трови и пилей;
как сърце за лице
ангелско милей.

Как душа за душа
искрена трепти;
за любов – живот нов –
как ми тя шепти…

О, звънти, о кънти,
мой яворов саз!
Ветрец лек нек далек
носи твоя глас.

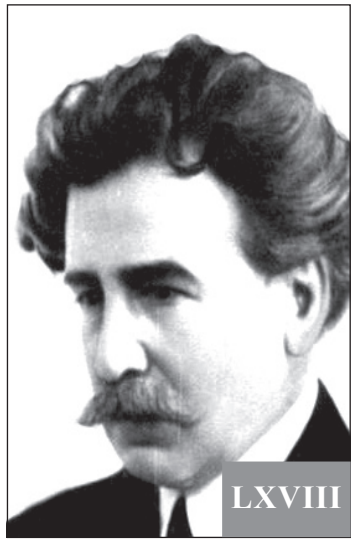

Подготовка за публикация: **Ангел Пашов**

LXVIII „Сазът ми” / Цанко Церковски (стихотворение)

КИРИЛ ХРИСТОВ

БЪЛГАРСКАТА РЕЧ

До вчера беше ти робиня унижена,
но днес принцеса си във сватбена премена!
Минават войни, блести до меча меч,
във храма встъпват те… О, скъпа родна реч!

Ти – като на дете усмивката лучиста!
Ти – като майчина милувка тиха, чиста!
И сладка си като молитва в късен час,
и твърда, твърда си, о реч, като алмаз!

Ти бе звездата на славянските народи
в писанията на Кирила и Методий!
Света, Бог първи път чрез теб откри се нам:
на теб славяните позва той в своя храм!

Ти наша гордост си и мъката си наша –
препълнена със кръв и горки сълзи чаша!
На тебе майки и вдовици векове
пищят безпаметни над ранни гробове.

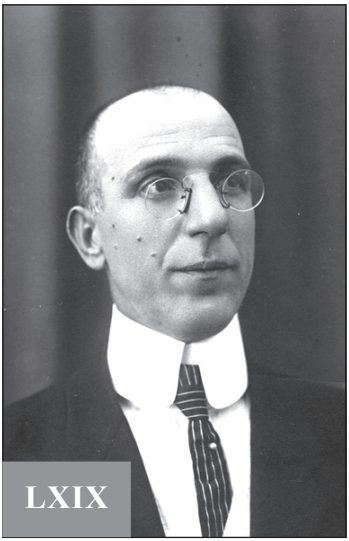

От славно минало нам нищо не остана!
Ти само, само ти, единствена охрана!
Със теб надвихме ний в неравните борби,
о теб като в скала мощ вража се разби.

Подготовка за публикация: **Ангел Пашов**

LXIX „Българската реч” / Кирил Христов (стихотворение)

ДИМИТЪР ПОЛЯНОВ

КОКИЧЕТА

На всички млади „ковачи”

В градината, в разкалената леха,
незабелязано кога и как,
две-три кокичета се забелеха,
по-бели от топящия се сняг.

Тъй скромни, тъй мънички, тъй студени,
без цвят, без форми, без мирис,
тез цветчета, под преспите родени,
те не приличат на цветя дори. . .

Но радостно сърцето в мен играе
пред тез подобья малки на цветя:
какво е пищният букет на мая
пред тез предвестници на пролетта.

Не, всички на света градини с рози,
с най-ярките бои и аромат
за мен не струват повече от този
нищожен, ала пръв поникнал цвят!

И вас, другари, с огнени полети,
и вас, младежи, тъй ви аз ценя!
Не давам ви за всичките поети
на волната – в грядущето – земя!

Аз знам, ще дойдат майстори, артисти,
поети вдъхновени и творци –
но вашта горда слава е, че вий сте
на новий свят най-първите певци!

Подготовка за публикация: **Василена Ковачева**

LXX „Кокичета” / Димитър Полянов (стихотворение)

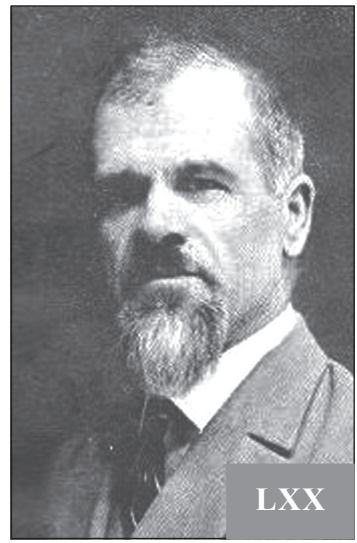

ПЕЙО ЯВОРОВ

ХАЙДУШКИ ПЕСНИ

На Гоце Делчев

Ден денувам – кътища потайни,
нощ нощувам – пътища незнайни;
нямам тато, нито мама –
тато да ругае,
мама да ридае...
Леле моя,
ти Пирин планино!
Море черно
цариградско вино.

С враг вгагувам – мяра според мяра,
с благ благувам – вяра зарад вяра;
нямам братец, ни сестрица –
братец да ме хвали,
а сестра да жали. . .
Леле моя
сабя халосия!
Море люта
одринска ракия.

Бог богува – нега си богува,
цар царува – века ли царува?
Нямам либе, първа обич –
мене да очаква
и да ме оплаква. . .
Леле моя
пушка огнебойка!
Море тънка
солунска девойка.

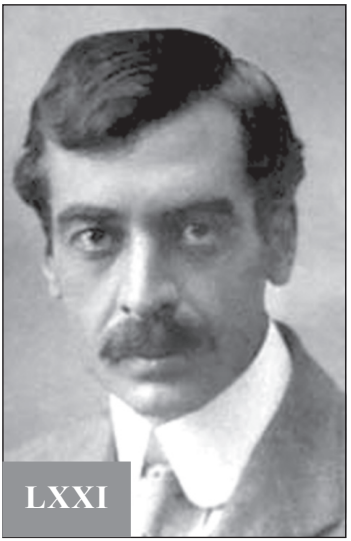

Подготовка за публикация: **Надежда Масларова**

LXXI „Хайдушки песни” / Пейо Яворов (стихотворение)

ДИМИТЪР БОЯДЖИЕВ

МАРСИЛИЯ

Безрадостно залутан, слисан в уличния шум,
в загадки скръбни потопен, безсилен и отчаян,
на тоя страшен град – на всичките пороци друм –
гърмежът и миазмите аз наблюдавах смаян.
Сред тая върволица не разбирах аз що диря!
Като вълна нахлуваше във моята душа
огромна скръб – и мислех – звяр да ме сподиря
на всяка стъпка, без да знам с какво да се теша.

Където да погледна – виждах мъка и разврат.
емята тук са някога тъпкали финикийци.
Години хиляди са минали – и тоя град
до днес е пълен още със търговци и убийци!
Небето е над улицата като звездна лента,
но никой взор не вдига! Сред нахални светлини,
из кръчмите, утеха всички дирят във абсента
или в смеха ридающ на продажните жени.

Голтаци мрачни някъде подемат песен зла –
набат на смъртно отчаяние със звуци медни.
Доволници тук весели и тъпи, там – тегла,
сърца свирепи, а пък там две лезбианки бледни,
притиснати любовно, милосърдье и утеха
една от друга просят... И подобно на кошмар,
жестоки, гневни мисли върху мене връхлетяха:
тъй равни бяха него ден и роб, и господар!

Аз бях преситен тоя ден на всички суети.
Аз мислех всички скърби и веселия притворни –
и без надежда някой братски да ме приюти,
кръстосвах бледен улиците тъжни и позорни
сред ледно равнодушие изгубен като в бездна.
Животът ми се струваше тогаз почти като порок,
а моята душа така нелепо безполезна,
че мисълта за смърт ме блазнеше кат блян висок.

Внезапен лъх на горест и денят ми омрачи,
и скъпоценните съкровища на паметта ми.
Дори не исках да си спомня милите очи
на моята другарка, ни пък оня сън, що мами

Внезапен лъх на горест и денят ми омрачи,
и скъпоценните съкровища на паметта ми.
Дори не исках да си спомня милите очи
на моята другарка, ни пък оня сън, що мами
сърцето ми със бъдеще – и неуморно буди
усърдие у мене, за да мъкна ден след ден
към пропастите на нощта... И всички жалби луди
за щастие как гаснат виждах с поглед уморен.

А скъп ми е живота мене! Милите неща
на миналото или пък на дните, що жадувам,
лазурът дневен и мечтите скъпи на нощта,
жената нежна, на която устните целувам.
Посрещал съм ги с радост винаги сърдечна.
Когато пък се виждах морен и унил,
доволно бе ми мен усмивка някоя далечна,
или дори случаен дъх на росен карамфил.

Подготовка за публикация: **Николета Михалчева**

LXXII „Марсилия” / Димитър Бояджиев (стихотворение)

ДИМИТЪР ПОДВЪРЗАЧОВ

НА МОЯ СИН

Ще дойде, Здравко, ден – последния
на твоя татко земен ден.
Склопи очите му на бедния
баща – и тихо просълзен
кажи: „Прибра се вече стария –
и всичко що ми завеща:
една несбъдната мечта –
България!

Ти беше чужденец в родината –
прости ми, ако съгреша! –
Ах, ти бе свой, ала градината
на хубавата ти душа
векът безверен опожари я…
Тогаз едничко ти оста,
с което знаеше света: –
България!

С каква любов я ненавиждаше,
с каква жестокост я люби!
Отвърнат днеска – ти я виждаше
във бъдещето, може би,
обтънала във лъчезария,
възкръснала като Христа,
земя на правдата света –
България!

Кълна се в твойте недостигнати
мечти – и в твоя сетен час:
Байрака, който не издигна ти,
ще го развея, татко, аз!
Зер твойта участ – претовари я
Бог с тежки траурни цветя,
а аз ще дишам и пламтя
с България!”

И аз ще слушам с умиление,
над моя труп що шепнеш ти.
И във безплътните селения
тогаз ще, Здравко, отлети
успокоен духът на стария
баща – че в тебе възроден
той ще живее бъдний ден
с България!

Подготовка за публикация: **Георги Георгиев**

LXXIII „На моя син” / Димитър Подвързачов (стихотворение)

ТЕОДОР ТРАЯНОВ

КЪМ МАЙКА СИ

Не търся в свойте песни
лъжовната утеха,
ни сляпото упорство
на паднал властелин,
а черната победа
над сили, що проклеха,
о, майко черноземна,
най- верния ти син!

През моето детинство
каква ли орисия
от тебе скритом често
ми люлката люля,
душата ми кристална
със повой чер пови я
и с кобен знак жигоса
невинните крила?

О, чужд съм тук на всичко
и черна скръб ме трови,
кога на юг далеко
луната засияй,
бълнуващ аз съзирам
вечерните огньове,
леса и равнините
на моя роден край.

И горестно се питам,
не съм ли аз избраний
сред звездочело племе,
понесло огнен кръст,
скръбта му да разкрия,
нанесените рани
из него да изтръгна
вика за своята мъст!

Подготовка за публикация: **Георги Георгиев**

LXXIV „Към майка си” / Теодор Траянов (стихотворение)

НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

ЛУНАТА ВИСНЕ КАТО ПЛОД...

ЛУНАТА висне като плод,
забравен в есенни градини,
и буди сънния живот
на туй, което в сън ще мине.

Аз виждам светлия възход
на първата любов, изгряла
като надежда за живот,
като печал преди раздяла.

И две протегнати ръце,
които искат и не могат
да стоплят мразното сърце
на вси низвергнати от бога.

Аз чувам гордите слова
на своята душа безгласна,
но пак безпаметно зова
и в шеметна забрава гасна

по две замислени очи,
окъпани в златисто вино.
И моята любов звучи,
и като звук ще ме отмине.

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

LXXV „Луната висне като плод...” / Николай Лилиев (стихотворение)

ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ

ЛАУРА

си като пъпка от кремова роза, Лаура...
О, роза през зимните нощи с виелици снежни и бури.
Когато цветята цъфтят по стъклата
и клонът безлистен трепери,
докоснах аз с кремова роза кристалните двери.
– Събуди се, небесна невясто заспала! –

Аз леко преддвери докоснах... Ти леко подигна воала
и каза: – Как дълго те чаках!... Задремах под
снежната буря.

– Твоя глас е виола кремонска, Лаура.
Когато цветята цъфтят по стъклата
и клонът безлистен трепери,
на глуха виола кремонска аз свиря под светлите двери. –
Понесе се вихъра снежен... безмълвна ти спусна воала.
– Събуди се, небесна невесто заспала...

Подготовка за публикация: **Мартина Караджинова**

LXXVI „Лаура” / Емануил Попдимитров (стихотворение)

ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ

ЦЕЛИНА

Тягостна, обрасла в бурен –
поздрав, древна целина !
В тоя ранен час безбурен
аз те будя от съня.

Твой орач и твой сеятел –
тук съм с поглед на изток:
греят в утринна позлата
всяка нива, всеки слог.

Излечил отровни язви,
към грядущи дни звено,
ще зария в твойте пазви
благодатното зърно.

И над пресните ти рани
нека вихрен март кънти –
грейват първите поляни,
кринът пролетен цъфти.

Тук ще тегнат в жарък юли
цветове и плодове!
Ще се свеждат, зов дочули,
пъстроцветни брегове.

С дъх на здравец мойте песни
в слънчев зной ще натежат,
като птици ще проблеснат,
в ясна вис ще отлетят.

Колко слънце, колко свежест
в гордо стрелнатия клас!
Нивите люлеят мрежи –
тюл и свила, и атлаз.

И додето поглед стига,
над жътварки – пъстър рой –
лекокрила чучулига
буди ранния покой.

В тия дни, преобразена,
грееш, моя целина!
Ще потъна с умиление
В утринната ведрина.

И на дивно ярка младост
сепнал чистия псалом,
пръсна ще в сърцата радост
и напеви – в своя дом.

И когато в нощ пустинна
вън потропа късен гост,
примерен и аз ще мина
вечния заветен мост.

Подготовка за публикация:
Мартина Караджинова

LXXVII „Целина” / Людмил Стоянов (стихотворение)

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ

ДА СЕ ЗАВЪРНЕШ В БАЩИНАТА КЪЩА...

Да се завърнеш в бащината къща,
когато вечерта смирено гасне
и тихи пазви тиха нощ разгръща
да приласкае скръбни и нещастни.
Кат бреме хвърлил черната умора,
що безутешни дни ти завещаха –
ти с плахи стъпки да събудиш в двора
пред гостенин очакван радост плаха.

Да те пресрещне старата на прага
и сложил чело на безсилно рамо,
да чезнеш в нейната усмивка блага
и дълго да повтаряш: мамо, мамо...
Смирено влязъл в стаята позната,
последна твоя пристан и заслона,
да шъпнеш тихи думи в тишината,
впил морен поглед в старата икона:
аз дойдох да дочакам мирен заник,
че мойто слънце своя път измина...
...

О, скрити вопли на печален странник,
напразно спомнил майка и родина!

Подготовка за публикация: **Радостина Григорова**

LXXVIII „Да се завърнеш в бащината къща...” / Димчо Дебелянов (станси)

ХРИСТО ЯСЕНОВ

РИЦАРСКИ ЗАМЪК

1.
Аз виждам свойта рицарска ограда
над непристъпни бездни и скали.
И всяка нощ, когато здрач припада –
над мене само звезден дъжд вали.

И аз съм хладен, хладен като камък,
загубил слух за всеки земен стон,
и пазя зорко своя древен замък
и своя царствен и гранитен трон.

Кога светът заплаче – аз се смея,
кога светът ликува – аз скърбя,
помръкне ли вселената – аз грея,
монарх и страж на своята съдба.

И само нявга чувам гръм и трясък:
изпращат огън злите богове.
Но жалък ми е всеки техен крясък
и аз им връщам дим и смехове.

Тук земен вятър моя трон не брули,
до мен не стигат даже и орли:
аз дигам свойте замъци и кули
над непристъпни бездни и скали.

2.
Все тоя загадъчен остров и тия гранитни скали,
и моята царствена кула, прилична на древен чертог.
Огражда ме водна стихия и северен дъжд ме вали,
а как съм безгрижен и бодър и как съм безумно жесток!

Тук кораби пътни минават и свири спасителен рог...
И лодки – и тежки кервани от гъсти надводни мъгли...
А слизат край мене принцеси и пажове в брачен оброк
и гаснат ранени и морни от моите златни стрели.

И всеки мечтател безумен, попаднал неволно при мен,
остава завинаги жертва на моя загадъчен плен,
заплетен в неземни наслади и ласки, и звездна любов.

Морето размирно се плиска и тегнат над него беди,
и носят се кораби волни в разгулните черни води –
и всички запират край мене – и няма спасителен зов!

3.
Тук буря не бучи и ветрове не веят,
и не долита шум, мълва и горък стон;
безтрепетни, пространствата синеят,
застинали в един прозрачен тон.

И аз стоя в безоблачната сфера
на тоя стар, гранитен бастион;
но тук не крепне мойта светла вера
и не вещае радост моя трон. –

Че в тоя мир от тишина и нежност,
безветрие и ведра безметежност
не чува се тръба на бран и бой.

И в тайна скръб сърцето тайно стене,
че не живот, а гибел е за мене
прохладата на белия покой.

4.
И аз съм зачарован да страдам и да чезна
в загадъчния замък на странна самота.
Суетни ми изглеждат земята и света
и черепния поглед на зиналата бездна.

Душата ми се губи в хармония съзвездна –
далеко от сълзите на всяка суета.
Обичам да се смея в очите на смъртта,
защото нося воля сурова и железна.

И в онзи час уречен за земните души,
когато мрачна гибел спокойно разруши
на моя дух размирен заветните скрижали –

ще бъда пъстър пламък от паднала звезда
и сам ще се разсипя над суша и вода –
и грешната земя от мен ще се запали!

5.
Живот създадох аз от прах, вода и кал
и дъхнах му душа и трепет безграничен,
но сам останах глух, студен и безразличен,
бездушен като лед и хладен кат метал.

И моят стих звъни и свети кат кристал –
без болка, без любов, без горести и вопли –
и като лунен лъч той грее, но не топли,
че сякаш няма в мен ни радост, ни печал.

И ето ме сега напразно ограден
с бездушните стени на моя царствен замък,

където вее смърт и северник студен.

И всеки мой възторг умира заледен,
че аз съм отреден да крия своя пламък
и с равнодушие да срещам всеки ден.

6.
Възлизам по гранитни стъпала

и мраморната кула ме издига.
До моя слух суетен шум не стига,
ни смъртен звън на кървава стрела.
Аз виждам само слънце и скала
и чувам химн на будна чучулига.
Разкъсана е земната верига
и аз съм със развързани крила.

Възлизам по гранитни стъпала...

7.
Издигнах в най-високите лазури
недосегаем замък от метал –
и там приспах сърдечните си бури
и своята пророческа печал.

И в неговите бронзови обятия
заключих свойта скръб и своя блен
и заживях високо над земята –
от хората и бога отчужден.

Но мойта скрита буря не угасна
и мойта скръб по-живо зарида –
че замъкът е гробница безгласна
без въздух, без миражи и вода.

А как горя да слезна в долините,
където спят села и градове –
да разруша на всеки дом стените
и да запаля живи огньове.

И да живея живата тревога
на слепия пророчески безброй –
да любя и проклинам с него бога
в падения, победи и двубой.

О, късен час на мойто късно лето,
о, час на моя бунт неизживен!
Аз сам запалих замъка – и ето! –
събарят се стените върху мен!...
...

Но в пепелта им като жива рана
сърцето ми трепери и зове...
И мойта скръб, от векове набрана,
излива се във гръм и ветрове.

8.
Аз много високо възлезнах и мъдрости много познах –
под мене земята остана погребана в бури и прах
И нейния грохот суетен, и нейния трепетен стон
долита кат музика странна до моя надоблачен трон.

И слушам, аз слушам унесен вълната на хиляден хор,
земята ридае и вика под тоя бездушен простор...
И скрита сълза се отрони неволно от морни очи,
че в земната музика черна и моята горест звучи.

Подготовка за публикация: **Веселин Крумов**

LXXIX „Рицарски замък" / Христо Ясенов (поема)

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

ЦВЕТАРКА

Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна –
като теменужен остров в лунносребърни води
и над смътния ѝ гребен, сякаш в болка безнадеждна,
се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди.

И грамаден и задъхан, скрил в гранитната си пазва
хиляди души разбити – глъхне празничния град
и под лунно наметало с шепот странен той разказва
повестите безутешни на вседневен маскарад.

А из улицата шумна, под гирлянди електрични,
ето малката цветарка бърза от локал в локал,
де оркестрите разливат плавни звукове ритмични
и от тях се рони сякаш скрита мъка и печал.

С погледа смутен и влажен на прокудена русалка,
между масите пристъпя и предлага плахо тя:
златожълти хризантеми в кошничка кокетно малка
и усмивката смирена по рубинени уста.

Върху стройното ѝ тяло, върху младостта ѝ цветна,
като черни пипала се плъзгат погледи отвред
и в усмивки иронични блика мисъл неприветна,
че цветята се купуват, а и тя е чуден цвет.

И оркестърът въздъхва, стихват плачущи акорди,
гаснат, млъкват, но отново гръмват те по даден знак,
понесат се нависоко волнокрили, смели, горди
и се спуснат бавно, плавно като мек приятен сняг.

Но от маса къмто маса свойта кошничка показва
светлокосата девойка с поглед смътен и нерад,
а грамаден и задъхан, скрил в студената си пазва
хиляди души разбити – дебне каменния град.

Подготовка за публикация: **Калин Борисов**

LXXX „Цветарка” / Христо Смирненски (стихотворение)

ДОРА ГАБЕ

ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ

Почакай, слънце,
Аз не съм готова
за следващата нощ –
денят ми не е свършен още!
Не се преборих с съвестта си,
за да ѝ давам право на почивка.
Току-що се науих да говоря
със камъните и дърветата
и още не запълних своя ден
със мъдростта им,
а ти ме караш да си лягам
и си отиваш тъй спокойно
и тържествено
с огреяните върхове на Витоша,
със подновените от багрите на залеза селца,
с илюзии за утрешния ден!

Почакай, дай ми време
да разбера как може да се спи
във тоя разтревожен свят,
когато е безсънието съвест,
а съвестта е ден?

Почакай, слънце!

Подготовка за публикация: **Мартина Караджинова**

LXXXI „Почакай, слънце" / Дора Габе (стихотворение)

ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА

ПОТОМКА

Няма прародителски портрети,
ни фамилна книга в моя род
и не знам аз техните завети,
техните лица, души, живот.

Но усещам, в мене бие древна,
скитническа, непокорна кръв.
Тя от сън ме буди нощем гневно,
тя ме води към греха ни пръв.

Може би прабаба тъмноока,
в свилени шалвари и тюрбан,
е избягала в среднощ дълбока
с някой чуждестранен, светъл хан.

Конски тропот може би кънтял е
из крайдунавските равнини
и спасил е двама от кинжала
вятъра, следите изравнил.
Затова аз може би обичам
необхватните с око поля,
конски бяг под плясъка на бича,
волен глас, по вятъра разлян.

Може би съм грешна и коварна,
може би сред път ще се сломя –
аз съм само щерка твоя вярна,
моя кръвна майчице-земя.

Подготовка за публикация: **Божидара Кожухарова**

LXXXII „Потомка” / Елисавета Багряна (стихотворение)

НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1924-1942 г.)

ГЕО МИЛЕВ

СЕПТЕМВРИ

1.

Нощта ражда из мъртва утроба
вековната злоба на роба:
своя пурпурен гняв –
величав.

Дълбоко сред мрак и мъгла.

Из тъмни долини
– преди да се съмне
из всички балкани
из дебри пустинни
из гладни поля
из кални паланки
села
градове
дворове
из хижи, колиби
из фабрики, складове, гари
хамбари
чифлици
воденици
работилници
юзини
заводи:
по пътища и по завои
високо
по сипеи, урви, чукари, бърда
през слог
и рид
през глухи усои
през есенни жълти гори
през камънаци
вода
мътни вади
ливади
градини
нивя
лозя
овчарски пладнища
глогини
изгорели стърница
трънаци
блата:
изпокъсани
кални
гладни
навъсени
измършавели от труд
загрубели от жега и студ
уродливи
сакати
космати
черни
боси
изподрани
прости
диви
гневни
бесни
– без рози
и песни
без музика и барабани

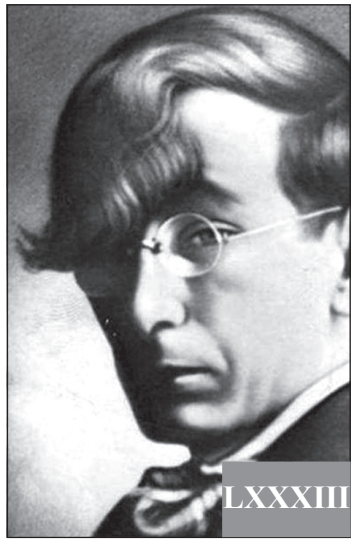

без кларинети, тимпани, латерни,
флигорни, тромбони, тръби:
на гърба с парцаливи торби
в ръцете – не с бляскави шпаги,
а с прости тояги,
шопи с сопи
с пръти
с копрали
с търнокопи
с вили
с брадви
с топори
с коси
и слънчогледи
– стари и млади –
се спуснаха всички отвред
– като отприщено стадо
от слепи животни
безброй
яростни бикове –
с викове
с вой
(зад тях – на нощта вкаменения свод)
полетяха напред
без ред
неудържими
страхотни
велики:
НАРОД!

2.
Нощта се разсипа във блясъци
по върховете.
С л ъ н ч о г л е д и т е
п о г л е д н а х а с л ъ н ц е т о!
Зората от сън се
пробуди
сред гръм на картечници:
От далечните
склонове
– удар след удар –
заплющяха
луди
куршуми – олово.
Топове
като зинали слонове
зареваха. . .
Трепет и страх.
С л ъ н ч о г л е д и т е п а д н а х а в п р а х.

3.
Глас народен:
Глас божи.
С хиляди ножа
прободен
народ –
затъпен
унижен –
по-нищ и от просяк,
останал
без мозък
без нерви –
въстана
из мрака тревожен
на своя живот
– и писа със своите кърви
СВОБОДЕН!

Г л а в а п ъ р в а:
Септември.
– Глас народен –
– Глас божи –
О боже!
подкрепяй свещеното дело
на грубите черни ръце:
влей смелост
в нашто гърмящо сърце:
Не искаш ти никого роб –
и ето – кълнеме се в нашия гроб –
ще възкресим ний човека
свободен в света.
Пред нас е смъртта –
о нека!
но отвъд:
там цъфти Ханаан
от Правдата обетован
нам –
вечна пролет на живия блян…
Вярваме! Знаем! Желаеме го!
С нами Бог!

4.
Септември! Септември!
О месец на кръв!
на подем
и погром!
Мъглиж беше пръв
Стара и Нова Загора
Чирпан
Лом
Фердинанд
Берковица
Сарамбей
Медковец
(с поп Андрей)
– градове и села.

5.
Народа въстана –
– с чук

в ръката,
обсипан със сажди, искри и сгурия,
– със сърп сред полята,
просмукан от влага и студ:
хора на черния труд
с безглаголно търпение –
(не гении
таланти
протестанти
оратори
агитатори
фабриканти
въздухоплаватели
педанти
писатели
генерали
съдържатели
на локали
музиканти
и черносотници)
А
селяци
работници
груби простаци
безимотни
неграмотни
профани
хулигани
глигани
– скот като скот :
хиляди
маса
народ:
хиляди вери
– вяра в народний възход,
хиляди воли
– воля за светъл живот,
хиляди диви сърца,
– и огън във всяко сърце,
хиляди черни ръце
– в червения кръг на простора
издигнали с устрем нагоре
червени
знамена
развени
високо
широко
над цялата в трепет и смут разлюляна страна
на бурята яростен плод:
Хиляди –
маса –
народ.

6.
Блесна
над родни балкани,
издигнали пъп
срещу небето
и вечното слънце
светкавица
– гръм
хрясна
право в сърцето
на гигантския
столетния
дъб.
Хълм подир хълм
ек бързолетен
отпрати далек
през чуки
грамади
към стръмни долини
в каменни дупки
– пламтящо легло –
дето спят на витло
пепелянки и смоци,
в пещери
на змеици и змейове,
в глухи хралупи на вещици
– и екота сля се
с далекото ехо:
екот и ропот
на водопади
потоци
порои –
бесни
рукнали в бездната
с гръм.

7
Започва трагедията! –

8
Първите
паднаха в кърви.
Метежният устрем
бе посрещнат с куршуми.
Знамената изтръпнаха
пронизани.
Планината гърми. . .
Там горе
далечни и близки хълми
потъмняха обнизани
с хора
– плъпнаха
черни редици:
редовни платени войници
и разлютена милиция –
Всички те знаят:
„Отечеството

е в опасност!”
Прекрасно:
но – що е отечество? –
И яростно лаят
картечници...
Първите
паднаха в кърви.
Зад далечните
върхове
забумтя артилерия.
Затрепераха
градове
и села.
Мъртви тела
– окървавени трупове –
застлаха
склонове
валози
пътища – –
С извадени саби
кавалерийски отряди подгониха
разбитите селяни
– доубивани, стреляни
с шрапнели, фугаси
– бягащи в ужас на всички страни,
догонвани в къщите
и съсичани там
с кървави саби
под нисък сайвант
сред писък
на изплашени баби,
деца и жени.
...

9.
Войските настъпваха.
Под грозния звук на шрапнелите
изтръпнаха
и най-смелите:
в отчаяние
към небето издигнати голи ръце.
Ужас без слава
замръзна на всяко лице –
очи без страдание.
„Всеки
да си спасява
живота!”
По всички пътеки
ето спущат се рота след рота
– пехота
кавалерия
артилерия.
Бият атака
барабаните.
Паника
– високо
над изподраните
червени знамена –
бич от пурпурни пламъци вей.

Там
посред общия смут
сам,
като луд
епически смелия
поп
Андрей
с легендарния топ
стреля
снаряд след снаряд - -
В последния миг:
„Смърт на Сатаната!”
извика
побеснял и велик –
и обърна назад
своя топ:
последната
граната
изпрати
право там
– в божия храм
дето бе пял литургии, ектении...

И се предаде.
„Да се обеси червения поп!
Без кръст – без гроб!”

До телеграфния стълб бе изправен.
До него палача.
Капитана.
Въжето
бе готово.
Балкана
тъмнееше мрачен.
Небето –
сурово.
Попа стоеше огромен,
изправен в целий си ръст,
цял
спокоен като гранит –
без жал
без спомен
– на гърдите Христовия кръст
и с поглед в балканите впит –
далеко
сякаш в грядущето...
– Страхливо вий поглед отпущате
пред близката смърт на човека,
палачи!
Що значи

Смъртта на един?
Амин!
Захрачи
и плю.
Бързо нахлу
сам на врата си въжето
и
без да погледне небето
– увисна –
език
между зъбите стиснал:
велик
сюблимен,
непостижим!

10.
Есента
полетя
диво разкъсана
в писъци, вихър и нощ.
Буря изви се
над тъмни балкани
– мрак и блясък
и гракащи гарвани ято –

Кървава пот
изби по гърба на земята.
В ужас и трепет сниши се
всяка хижа и дом.
П о г р о м!
Трясък
продъни небесния свод.

11.
Тогава настана
най-ужасното.
Бясно захласната
заудря в душите тревожна камбана
– удря, бие, звъни. . .
Нощта падна тъй ниско –
глухо и страшно заключена
от всички страни.
Смъртта
– кървава вещица сгушена
във всичките ъгли на мрака –
изписка,
и ето посяга
далеч и навред из нощта:
със своите сухи ръце
– дълги, безкрайни –
улавя и стиска
зад всяка стена
по едно ужасено сърце.
О нощ на безименни тайни!
– и тайни, и явни:
Мегдани отново с кармин окървавени.
Смъртни писъци в прерязано гърло задавени.
На вериги зловещия звек.
Затворите пълни с хора.
В двора
на казарми, затвори
от командировани залпове ек.
Вратите залостени.
Чукат отвън тъмни гости.
Сина с револвер в ръката
мъртъв на прага простян.
Бащата обесен.
Обезчестена сестрата.
От селата задигнати селяни
след тях – войници:
мрачен конвой.
За да бъдат разстреляни:
Команда: стой!
„Огън” –
изтракаха пушки:
Ку
Клъкс
Клян –
„бий”!
– залп.
Десет трупа
от брега
плъснаха тежко
в мъртвите мътни води на Марица.
Окървавена повлече
ги скръбната родна река.
Военна музика нейде далече
през обезлюдени улици
гърмеше
„Шуми Марица...”
Окървавена...
В изпотъпкани ниви
трънливи
между бодил и високи треви
се валят червени глави
с накълцано обезобразено лице.
Бесилки разпериха черни ръце
(привидения в мъртва мъгла).
Непрестанно се носи страхотния марш на топора
ударил о кокал. Горящи села
озаряват далеч кръгозора.
Потекоха кървави вади.
Пламнали клади
лизнаха със светотатствен език
светото подножие
на божия
престол.
Замириса на живо месо.
Ужасени отвис небесата

нададоха вик
блажените жители на светлия рай:
– на Бога свирепо осанна –
Край.
Урагана престана,
халата
спря най-подир:
мир
и тишина
настана
по цялата
страна.
Кървав на боговете курбан.

12.
Музо възпей оня пагубен гняв на Ахила...

Ахил беше грубата сила.
Военния демон.
Ахил беше стар генерал...
на Н. Ц. В. цар Агамемнон.
Ахил бе герой.
С безброй
кръстове, ордени, ленти...
Пиедестал
на реда и тишината
в страната. . .

Но днес ний
не вярваме вече в герои
– ни чужди, ни свои.
Троя бе опожарена и сринатa.
Приам и Хекуба загинаха. . .
Ахил тържествува...
– Какво е за него Хекуба? –
Душата му дива и груба
не чува
плача на свещената майка, разкъсана
над безименни гробища с кърви оръсени
израснали в миг
– толкоз много –
безброй.
– Какво е за него Хекуба? –
Ахил бе герой.
Ахил бе велик.
Бич Божий изпратен от Бога.
Но Ахил ще загине под гняв и проклятия.
– И загина
падна с позорно падение:
на убиеца вярна отплата.
Агамемнон уби Ифигения
– и загина:
Клитемнестра уби Агамемнона
– и загина:
Орест със Електра уби Клитемнестра
– и загина:
Едничка остава
стои и пребъдва
през вековете –
Касандра-пророчица:
тя вещае възмездие
– и в с и ч к о с е с б ъ д в а.
Безсменна прищявка, игра и забава
на боговете.
Вековечен разцвет на божествена стръв.
Всяка смърт е за тях развлечение,
всеки вопъл – шега.
Смърт, убийство и кръв!
Докога, докога?

Вседержителю Зевсе
Юпитере
Ахурамазда
Индра
Тот
Ра
Йехова
Саваот:
– о т г о в а р я й!
Кръз дима на пожарите
се издига и бие ушите ти
вика на убитите,
рева
на мъченици безброй
върху клади горящи дърва:
– Кой
и з л ъ г а н а ш а т а в я р а? –

Отговаряй!
Ти мълчиш?
Не знаеш?
– Ний знаем!
Ето виж :
с един скок
ний скачаме право в небето:
ДОЛУ БОГ!
– хвърляме бомба в сърцето ти,
превземаме с щурм небето:
ДОЛУ БОГ!
и от твоя престол
те запращаме мъртъв надолу
вдън вселенските бездни
беззвездни,
железни –
ДОЛУ БОГ!

По небесните мостове
високи безкрай
с въжета и лостове
ще снемем блажения рай

долу
върху печалния
в кърви обляния
земен шар.
Всичко писано от философи, поети –
ще се сбъдне!
– Без Бог! без господар!
Септември ще бъде май.

Човешкия живот
ще бъде един безконечен възход
– нагоре! нагоре!
З е м я т а щ е б ъ д е р а й –
ще бъде!

Подготовка за публикация: **Петя Чолакова**

LXXXIII „Септември” / Гео Милев (поема)

СЕРГЕЙ РУМЯНЦЕВ

НОСТАЛГИЯ

На грижата несретен, беден син,
оставих те, о, родно, село, с мъка
и в пазвата на тъжната разлъка
по теб тъгувам морен и самин.

Тъгувам аз сред болка и нерадост
по твоите заченати поля,
където волно мойта волна младост
на свойте златни люлки ме люля.

Тъгувам аз по твойта равнина,
де златна нива златен клас налива
сред люлката свещено мълчалива
на своята среднощна тишина.

И все така те помня, мое село,
ти тулиш се в мълчание и сън;
и слънцето, коси над теб разплело,
целува те със своя златен звън.

И ти се къпеш в глъхналия вир
на своята предвечна самотия,
загледано в небесния ефир,
към който мудно синкав дим се вие.

И все така смълчано аз те помня
във своите нерадостни мечти
и в дни на скръб душата ми бездомна
към тебе се възнася и мълчи.

И винаги, омръкнал от печали –
в студените прегръдки на града, –
тъгувам аз по дните отлетяли
далеч от теб – в нерадост и беда!

И искам аз отново да се върна
и цял живот на тебе да отдам;
нерадостната майка да прегърна
и своята нерадост да й дам.

И аз ще дойда пак при свойте братя,
ще дойда аз – несретен и самин:
стопли ме ти във своите обятия
кат бедна майка бедния си син!

Подготовка за публикация: **Петя Чолакова**

LXXXIV „Носталгия” / Сергей Румянцев (стихотворение)

АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ

УДАВНИЦИ

1.
Зад тъмните върби умира златен ден,
прижда вечерта на милваши вълни.
Гърмеж подир гърмеж заглъхва уморен
и звездния звънар за мирен сън звъни.

Закотвения шлеп все тук ли ще седи –
покрит със воден мъх и черен лепкав клей?
О, сякаш чер ковчег над тъмните води
за сетен упокой приспивно ни люлей!

Със вързани ръце и тая вечер пак
ний гледаме в копнеж към светналия град.
И чакаме дали от стихналия бряг
невидими уста не ще ни позоват...

А тихата река разтваря цветна длан
и приказно блестят подводни широти –
о, кой ли тая нощ, ранен и изтерзан,
кат падаща звезда натам ще полети?

2.
Своя нежнорозов цвят
утрото разтваря
и над мокрия бряг димят
бели, бели пари.

Спрете, майки, своя бяг
в тая утрин плаха:
в син подводен полумрак
кротко те заспаха.

А русалките, отвред
с таен знак събрани,
угасиха с бистър лед
жежките им рани.

Наредиха ги с треви,
със свещици плахи
и ранените глави
с воден крем венчаха.

И покриха ги навек,
и ридаха тихо –
и огромния ковчег
вдън земя зариха.

Спрете, майки, спрете вий
в свойта бол безкрайна:
тая светла бездна крий
безутешни тайни.

3.
Ний носим венци от върба и подводни бодили,
в потънали кораби тайно се готвим дене –
а вечер издигаме копия стари и гнили
и яхваме своите призрачни бели коне.

И мълком по речното дъно във дълги редици
ний гоним миража на някаква светла страна.
И в нашите ледни и мътнозелени зеници
гори безнадеждния пламък на жълта луна.

Ний помним люлякова

утрин и песни, и смелост,
и битки сред розови пламъци в стария Лом,
ний помним последната хватка зад някакво село
и вълчите зъби на кървав и страшен разгром.

И както ранените миди грижливо и нежно
лелеят съкровища в пълната с мъх дълбина,
тъй носим и ние в сърцата си свойте копнежи,
смразени в кристали и бисернобели зърна.

А речните риби, напуснали свойте подмоли,
на хищни ята ни преследват по нашия път
и с дива жестокост разнищват и хапят на воля,
и ръфат от нашата мека, подпухнала плът.

И нявга през пролетна вечер, когато възлезе
над сини баири засмяна и чиста луна,
незнайни рибари ще найдат на свойта трапеза
със глъчка и радост безценните странни зърна.

И мигом ще звъннат в душата им нашите песни
и нашите жажди за слънце, простор, свобода –
и ярко въз техните смугли чела ще проблесне
през мрежа от бръчки червена и ясна звезда.

Подготовка за публикация: **Аделина Котева**

LXXXV „Удавници" / Асен Разцветников (поема)

ЛАМАР

ПРОЗОРЕЦ

Прозорецът на моя дом е без завеси
и както влиза светлината на деня,
във него може всеки човек да влезе,
да види, че и в него има тишина,
че аз ще го посрещна може би тъжовен,
но той да ми прости, че в моята душа
навярно блика някакъв невесел спомен,
навярно, че в живота си и аз греша,
но в моя дом, в градината под планината,
аз чакам своите приятели добри
да дойдат с нови радости в душата!
О, нека мъката ни в жар да изгори,
а само любовта да ни споява вечно
към бъдещето съкровено и далечно!

Подготовка за публикация: **Красимира Любенова**

LXXXVI „Прозорец" / Ламар (стихотворение)

НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ

ВЪВ ВЛАКА

Месечина сънно люлее
на прозореца своя фенер
и огрява със сребърна грейка
тебе, мой бледолик пасажер.

Само ти още бдиш в полуздрача
на това третокласно купе
и все гледаш навънка вторачен
към зеленото зимно небе.

Колко нощи ти слушаш унесен
тоя стар монотонен напев –
на вагона приспивната песен,
на сирената будния рев.

Озарен от това пълнолуние,
твоят образ гори вдъхновен
и ми спомня за златния юноша,
който нявга живееше в мен.

Ти си същия, който замина
преди много години в света,
откъдето се връщаш завинаги
със една изповедна мечта:

като блудна загубена лястовица,
що във бурята дири заслон –
да намериш пак старото гнездо
и любимия син небосклон.

И аз чувам как буйно възкликваш,
омагьосан от виделина:
не пътувам ли в някаква приказка
в непозната и чужда страна?

Не припомнят ли тия картини,
що безшумно се гонят навън,
за сънуван в далечно детинство
някой хубав предколеден сън?

Бяла зима е всичко покрила
с плащеница от снежен атлаз,
а нощта сякаш с леко синило
е поръсила късний пейзаж.

Едно будно мълчание плава
на талази от лунен варак
и над тия полета и равнери
без начало, без край и без бряг.

Хоризонти, които се вият
и люлеят в стихийна игра –
ту се сплитат на възли и змии,
ту разгъват безкрайни хора.

Преминават кантони и гари,
нарисувани с чуден молив:
осветени от златната зара
на летящия локомотив.

Ето вече прибира на залез
месечината свойте поли
и над сънни баири и валози
сякаш син сняг небето вали.

Ала ето че бавно на изток
избелява небесний лазур
и пак огнена пъпка разлистя
един кървавоален божур.

Ей високо над снежните върхове
пада първият сноп светлина –
моят влак лъкатуши задъхан
през събудената долина.

С хвърковата и весела скорост
той промушва последний тунел,
сякаш сам той се радва възторжено,
че е близко желаната цел.

Сякаш по-силно тракат по релсите
колелата със яростна стръв
и по-знойно по моето чело
бие моята собствена кръв.

Ето селото, ето Балкана,
пременени от новия сняг –
ето малката гара засмяна
пред полезлия гостенин – влак.

Подготовка за публикация: **Боряна Михайлова**

LXXXVII „Във влака” / Николай Марангозов (стихотворение)

МАГДА ПЕТКАНОВА

МОМИНА ПЕСЕН

Ако зажалиш някой ден за драмска ракия,
дойди на гости
с кон шарколия.
Татко ракия ще ти налее,
хайдушки песни ще ти попее.

Ако зажалиш някой ден за одринско вино,
дойди на гости
кротко и мирно.
Мама ще вино от изби извади
и мойта жалба ще ти обади.

Ако зажалиш някой ден за момини устни,
прескочи нощем
портите пусти.
С одринско вино, с люта ракия
момини устни ще те опият.

Подготовка за публикация: **Елизабета Николова**

LXXXVIII „Момина песен” / Магда Петканова (стихотворение)

ДИМИТЪР ПАНТЕЛЕЕВ

МУЗИКА

Ден пролетен, ден топъл, ден прозрачен
като стъкло. Загледан във Марица,
аз виждам как реката бавно влачи
огромни сенки на крайречни птици,
безплътни отражения на хора,
на мостове, на облаци пустинни
и на високи фабрични комини,
изстреляни като стрели в простора.

И в този миг внезапно в тишината
полита музика. Най-първом тихо,
а после като лек попътен вятър,
а после като луд планински вихър.
Звънят в ръжта цигулки и виоли,
гърмят тимпани и ечат тромбони,
проплакват арфи в стройните тополи,
виолончели – в дъбовите клони.

Кой бе засвирил в този край самотен,
чия душа от радост бе запяла –
не знаех, но за първи път в живота
аз слушах музика в такава зала.
И в тия близки звукове унесен,
забравил път, забравил дом и бреме,
усещах как във мойта гръд се смесват
живот и смърт, небе, земя и време.

Аз ставам. Музиката отзвучала,
небето е небе, земя – земята,
а пролетният вятър – само вятър.
И със лице от слънце загоряло
вървя по-радостен из равнината
и славословя шъпотом, без слово
любимата ми музика, която
ни чужденец, ни враг не би доловил.

Подготовка за публикация: **Петя Чолакова**

XCV „Музика” / Димитър Пантелеев (стихотворение)

НИКОЛА ФУРНАДЖИЕВ

КОННИЦИ

На Ангел Каралийчев

Конници, конници, конници, кървави конници,
моя родино и пламнало мое небе.
Де е народа и де е земята бунтовница,
де сме, о, мое печално и равно поле?

Там изгоряха селата и пеят бесилките,
вятърът стене над пустите ниви сега.
Конници идат и плаче земята родилката,
сякаш че плаче и пее, и иде смъртта.

Острото копие, хвърлено дръзко в просторите,
свети под слънцето днеска, оплискано с кръв;
греят на свода огромни, червени прозорците,
сякаш и сводът отгоре ни гледа със стръв.

Конници, конници – братя над бездни надвесени, –
моя родино и пламнало родно небе!
Вятърът иде и страшно е, майко, и весело,
пей и умира просторното равно поле!

Подготовка за публикация: **Петя Чолакова**

ХС „Конници" / Никола Фурнаджиев (стихотворение)

ХРИСТО РАДЕВСКИ

В ГОРАТА ЗАШУМЯ ДЪЖДЪТ И ТИ...

В гората зашумя дъждът и ти
под моето палто се приюти,
разнежена и като птица плаха.
По листите безспир барабаняха
юмручетата ситни на дъжда.
Тъмнееше – настъпваше нощта
и мокър вятър сплиташе клонака.
Но беше топло, беше светло в мрака
под мойта дреха, дето ни събра
дъждовната и сляпата игра
и в моите прегръдки те запрати...

О, благороден дъжд, благодаря ти!

Подготовка за публикация: **Бойка Кичукова**

XCI „В гората зашумя дъждът и ти...” / Христо Радевски (стихотворение)

АТАНАС ДАЛЧЕВ

СТАЯТА

Би казал, че във тази стая
не е живял отдавна никой,
че е заключена стояла
с години нейната врата.
Тук има миризма на вехто
и прах по всичките неща,
тук бавно времето превръща
във прах безжизнен сякаш всичко.

В ъглите расне неусетно
вечерната дрезгавина
и вехне есенното слънце
върху килимите на пода,
а светят жълти зимни дюли,
наредени върху комода
като голяма броеница
от кехлибарени зърна.

Какви лица ли отразило
ревниво пази огледалото?
То сякаш е един прозорец,
отворен в друг предишен свят.
Часовникът е вече млъкнал
и в неговия чер ковчег
лежат умрели часовете
и неподвижно спи махалото.

Портрети на жени, които
са си отишли от света,
висят, от слънце пожълтели,
окачени върху стената,
заспала тежко върху пода,
сънува в здрача тишината
и цялата печална стая
залязва бавно с вечерта.

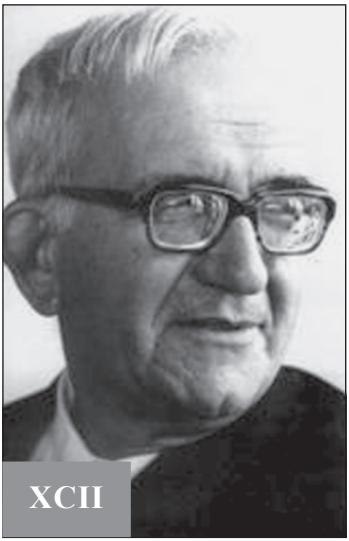

Подготовка за публикация:
Магдалена Върбанова

XCII „Стаята” / Атанас Далчев (стихотворение)

МЛАДЕН ИСАЕВ

ВИСОКИ, СИНИ ПЛАНИНИ

Високи, сини планини,
реки и златни равнини,
небе по-нежно от коприна —
това е моята родина!

Обичам те, земя голяма,
тъй както си обичам мама,
тук мила ми е всяка птица
и всяка мъничка тревица.

Обичам българските думи,
що слушам по поля и друми,
обичам хубавите песни
и приказките ни чудесни.

Когато гледам планините
и слушам да шумят реките,
в шума на Рила и Пирина
аз чувам моята Родина.

Подготовка за публикация: **Дана Колева**

XCIII „Високи, сини планини" / Младен Исаев (стихотворение)

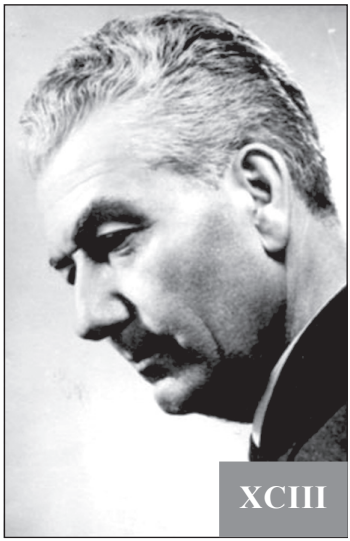

СЪВРЕМЕННА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1942-1956 г.)

НИКОЛА ВАПЦАРОВ

ВЯРА

Ето – аз дишам,
работя
живея
и стихове пиша
(тъй както умея).
С живота под вежди
се гледаме строго
и боря се с него,
доколкото мога.

С живота сме в разпра,
но ти не разбирай,
че мразя живота.
Напротив, напротив! –
Дори да умирам,
живота със грубите
лапи челични
аз пак ще обичам!
Аз пак ще обичам!

Да кажем, сега ми окачат
въжето
и питат:
„Как, искаш ли час да живееш?”
Веднага ще кресна:
„Свалете!
Свалете!
По-скоро свалете
въжето, злодеи!”

За него – живота –
направил бих всичко.
Летял бих
със пробна машина в небето,
бих влезнал във взривна
ракета, самичък
бих търсил
в простора
далечна
планета.

Но все пак ще чувствам
приятния гъдел
да гледам как
горе
небето синее.
Все пак ще чувствам
приятния гъдел,
че още живея,
че още ще бъда.

Но ето, да кажем,
вий вземете – колко? –
пшеничено зърно,
от моята вера,
бих ревнал тогава,
бих ревнал от болка
като ранена
в сърцето пантера.

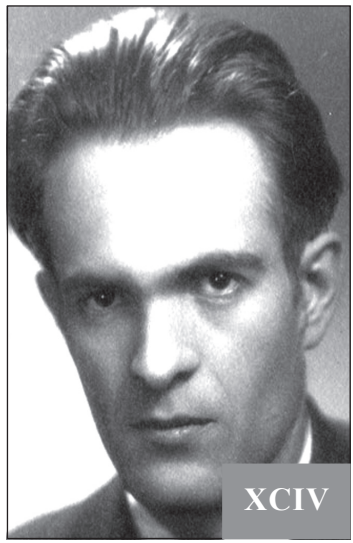

Какво ще остане
от мене тогава? –
Миг след грабежа
ще бъда разнищен.
И още по-ясно,
и още по-право –
миг след грабежа
ще бъда аз нищо.

Може би искате
да я сразите
моята вяра
във дните честити,
моята вяра,
че утре ще бъде
живота по-хубав,
живота по-мъдър?

А как ще щурмувате, моля?
С куршуми?
Не! Неуместно!
Ресто! Не струва!
Тя е бронирана
Здраво в гърдите
и бронебойни патрони
за нея
няма открити!
Няма открити!

Подготовка за публикация: **Гергана Пенчова**

XCIV „Вяра" / Никола Вапцаров (стихотворение)

ИВАН ПЕЙЧЕВ

ВЪЛНОЛОМ

Морето няма да ни спре.
Сега със устни хладни
спокойно можемда си кажем „сбогом”.
Тъмнее хоризонта съкрушен
сред есенното пладне
и ние сред мълчанието строго
спокойно можем да си кажем „сбогом”.
Морето дебне между нас
с дълбокото пристанище,
с тържествената меланхолия
на безпределността,
със синьото мълчание,
разплискано край бреговете голи,
със зидовете, срутени отколе.
Морето няма да ни чуй.
Мълчи морето-спомен
и бездната на нашето крушение
с нито една вълна не ще нахлуй
оттатък вълнолома,
където корабите насмолени
люлеят своите черни отражения.

Подготовка за публикация: **Маргарита Христова**

XCV „Вълнолом” / Иван Пейчев (стихотворение)

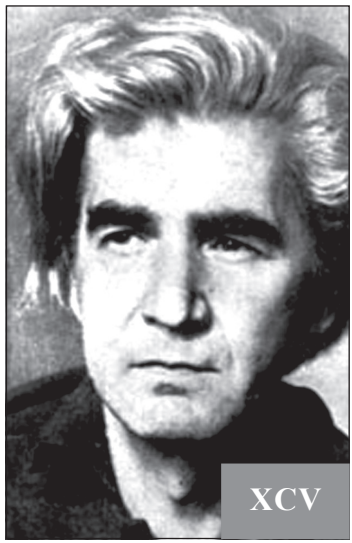

ВЕСЕЛИН ХАНЧЕВ

ПОСВЕЩЕНИЕ

За да останеш, за да си потребен,
за да те има и след теб дори,
ти всяка вещ и образ покрай тебе,
открий отново и пресътвори.
Пресътвори ги ти като лозата,
затворила пространството в зърна,
като дървото в плод, като пчелата,
създала мед от пръст и светлина;
като жената стенеща, в която
по-траен образ дири любовта,
като земята, връщаща богато
и облаци, и птици, и листа.
О, трябва всяка вещ да се изстрада,
повторно всяка вещ да се роди
и всеки образ, който в теб попада,
да свети с блясък, непознат преди,
и мислите да правят в тебе рани,
мъчително и дълго да тежат
и всяка мисъл в тебе да остане

като зараснал белег в твойта плът.
Как иначе това, което вземеш,
стократно оплодено ще дадеш
в горещи багри, в щик или поема,
в космичен полет и в чугунна пещ?
Как то ще стане дирене сурово
и кротък залез, и другарска реч,
и падане, и ставане отново,
и тръгване отново надалеч,
и ласка по косата, и засада,
и хоризонти с мамещи звезди?
О, трябва този свят да се изстрада,
повторно трябва в теб да се роди
и всяка вещ и образ покрай тебе
сърцето твое да пресътвори,

за да останеш, за да си потребен,
за да те има и след теб дори.

Подготовка за публикация:
Християна Симеонова

XCVI „Посвещение” / Веселин Ханчев (стихотворение)

АЛЕКСАНДЪР ГЕРОВ

ГЪЛЪБИ

Най-хубавата гълъбица
днес неочаквано умря.
Положих мъничката птица
върху студената земя.

А мъжкият се вдигна с ятото,
над облаците полетя
и силно свиреха крилата му,
окъпани от утринта.

След туй се скри в една пролука,
обзет от своята тъга,
за мъртвата с копнеж загука
и цяла седмица гука.

Аз го разбирам. Туй е онзи
инстинкт всевластен за живот,
инстинкт за ласки и възторзи,
за щастие, за мир, за плод.

И с нас се случва туй – и ние
оставаме така сами,
но нямаме крила да литнем
и много дълго ни боли...

Подготовка за публикация:
Християна Симеонова

XCVII „Гълъби" / Александър Геров (стихотворение)

БОГОМИЛ РАЙНОВ

КАКВО ЛИ ИСКАХ ОТ ЖИВОТА...

Какво ли исках от живота,
щом нямах нищо да му дам?
Не носех в джоба си банкноти,
затуй не преживях роман.

Печелех мършави обятия
с цената на хамалска пот
и губех своите приятели
като парите на белот.

С гальотаджийските си камшици
денят мечтите обузда.
Отпадна сред молби десницата
разперена като звезда.

А здрачът, сякаш поражение,
задушваше ме всяка нощ
и виждах аз, че изстудено е
сърцето ми от вятър лош,

че е скръбта за мен омъжена,
че с нищо се не чувствам горд,
а ритането срещу ръжена
е само безполезен спорт.

Подготовка за публикация: **Мария Лазарова**

XCVIII „Какво ли исках от живота” / Богомил Райнов (стихотворение)

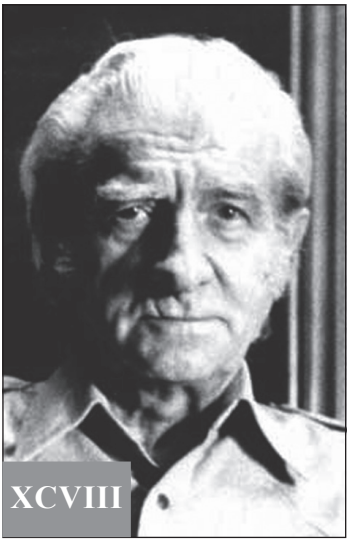

АЛЕКСАНДЪР ВУТИМСКИ

СКИТНИКЪТ И ВРАНИТЕ

Разпиляни
листа.
Есента.
Врани –
понесени
с крясъци
черни ята.
Над къщя,
над градини
и улици,
над дървета,
обрулени –
с вятъра
те летят

и летят,
и летят.
Над дървета
обрулени –
врани.
– Аз ги гледам
от пустата улица.
Над тях
небето
е бледо
и ледено.
И те мръзнат –
бездомни,
настръхнали,
сиви...

Врани,
неспокойни
прегракнали птици,
разпиляни
по жици
и клони.
Като вас
в тоя час
без подслон
аз се лутам в студа
из града
с вледенени ръце.
Като вас
с леден глас
и с тревожно сърце
– прегракнали –
врани –
чакам
леда
и зловещото,
тежко
мълчание
на суровата зима.

...Вятърът брули
жестоко,
до болка
очите ми.
До сълзи ми тежи есента.

Измръзнали улици.
Разпиляни
листа.
На черни ята
врани
в осланената есен
със крясъци
все летят
и летят, и летят.

Подготовка за публикация: **Мария Лазарова**

XCIX „Скитникът и враните" / Александър Вутимски (стихотворение)

ВАЛЕРИ ПЕТРОВ

ПРОСТИТЕ НЕЩА

Колко глупав съм бил, че съм писал
само умна щом имал съм мисъл,
а щом нямал съм, само когато
поне чувство съм имал богато.
А вас – мислите, чувствата прости,
вас – неидващи само на гости,
а извиращи в мен постоянно,
и умиращи в мен непрестанно –
като „храня се", „дишам", „пия",
вас – съставящи мене самия,
вас съм смятал за дребни и скромни,
недостойни човек да ви помни.

Сега тача блестенето скрито,
сега виждам как вие, които
безрасъдно във времето прежно
настрани съм отхвърлял небрежно
сте се бутали тайно със лакът –
„Как се прави на умен глупакът…"

И така е – човек да подбира
сред това дето в него извира,
туй което би умно звучало –
та това е лъжа поначало.
И простете ми старите грешки,
мисли прости и чувства човешки –

лъх на спирт от полирана маса,
дълъг път във вагон втора класа,
нежна радост от туй, че сме двама
несъзнавана обич към мама,
вкус на ябълка, слънце във двора,
мисли, чувства на всичките хора.

В тези дни ново чувство ме сгрява,
нова мисъл ми идва такава. –
Да! Добре е, щом хрумне идея,
но не е ли по-умно без нея
и не е ли по-просто и честно
с мисъл стара и чувство известно
да си казваш ей тъй, непредвзето,
туй което ти казва сърцето…

Подготовка за публикация: **Анетка Лобутова**

С „Простите неща" / Валери Петров (стихотворение)

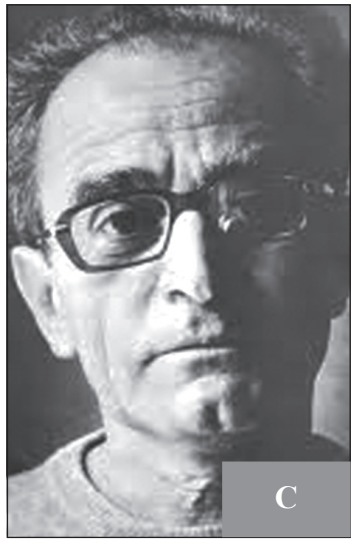

ДОБРИ ЖОТЕВ

БУЙНИЯТ ВЯТЪР

Буйният вятър над буйните ниви бушува,
буйният южният вятър бучи –
тътнат дълбоки гори, небеса се издуват,
свирят опънати жици, земята ечи.

Буйният вятър гърми – с вечността разговаря!
Мои приятели, всички навън,
вън посред вятъра, там до един в надпревара,
вън посред ясния, пролетен полет и звън.
Тъй го обичам, че цял от плътта му обвеян,
крача и сещам се как в мене светът
все ще звучи, как не ще в света да изтлеем,
сещам как няма, как няма за живия смърт…
Нищо, че нявга ще легна на смъртния одър!
Вий не скърбете, а пейте тогаз;
пейте, че живият, чул песента на живота,
вечно копнее по нея… и жив ще съм аз!

Жив ще съм аз и край мене събрани, недейте
в скръб да държите надгробни слова!
Тъжен е тоя обичай – другари, недейте,
тъжен е тоя обичай, помнете това! ...
Вместо надгробни слова по-добре замълчете,
дума не думайте – само за миг:
в кратката бистра безмълвност да слушам морето,
буйния вятър, на урвите дръзкия вик.
В кратката ведра безмълвност да слушам как нейде
пеят моми и нивя като в сън ромолят
там зад поля, зад поля, сред гори необгледни,
в чистата вис как тръби пионерски тръбят,
в шеметна вис как сребро-самолети се реят,
как разговарят в усоя листа…
Вместо надгробни слова да послушам как пее
живата реч, на живота безсмъртен речта!...

Буйният вятър размята настръхнали гриви,
пори простора бездънен, хвърчи,
облаци бягат, земя и небе се преливат,
кланят се доземи буки, играят лъчи.

Слушайте! Слушайте! Сякаш с ритмични копита
тича земята сред грохот и зной!
Гледайте ! Може ли в нас неспокойния ритъм
смърт всемогъща да вкопчи в смъртен покой?

Никога! Никога!... Клепки когато притворя,
стисна ли устни, сковани от мраз –
пейте, че живият, грабнат от бързия пулс на живота,
все ще пулсира с него…и жив ще съм аз!
Жив ще съм аз!… Но, приятели мои, идете
в село, при мама, че там
тя ще върви нажалена със свещи и цвете
всяка година, на всяка Задушница, знам.

Щом я съзрете, кажете й – няма покойник!
Нека захвърли горящата лой!
Тоя живот заживях с душа неспокойна,
никой покой да не моли!... Не искам покой!
Вместо Задушници – всяка минута крилата,
ден, петилетка, понесени в ход,
вред да бележат несметните огнени дати
не на смъртта ми – на моя безсмъртен живот!...

Буйният вятър пламтящото слънце раздухва,
гъст аромат над земята ручи.
В погледа все красота, а очите жадуват,
мои очи, ненаситни на хубост очи!...

Някога, казват, сърцето ще спре да работи.
Вие не вярвайте – пейте тогаз!
Пейте, че живият, пил красотата в живота,
жаден жадува по нея… и жив ще съм аз!
Жив ще съм аз и понесли ме тихо, недейте
в гроб да ме сврете под куп от цветя!
Мои приятели, родни другари, недейте,
как ще живея без слънце, без прелест в пръстта?
Ний не живеем… горим… изгорете ме в огън,
в блясъци страшни да светя, да стана на прах.
После праха съберете в горящата буря,
както е още до жар нажежен…
Даже прашинка не слагайте в мъничка урна,
тясно е, душно е в нея като в плен.

О, срещу буйния вятър хвърлете праха ми,
той да го носи нашир по света;
дето съм бил под небето, навеки да бъда,
дето не съм – да отида, да бъда и там!
Има навред по света красота невидяна –
песни нечути, безценни сърца,
има дълбоки очи, планини, океани,
пътища бели, безстрашни човешки лица.
Всичко е наше, от нашата обич огряно,
всякъде нашият ум е творил…
Всяка прашинка от мен в красотата ще пламне,
всяка прашинка – звезда сред звезди ще гори!...

Мои приятели, с мен! Вън земята ликува!
Там сред пространствата, люляни от звън и лъчи,
буйният вятър над буйните ниви бушува,
буйният южният вятър бучи…

Подготовка за публикация: **Евгения Нисторова**

СІ „Буйният вятър" / Добри Жотев (стихотворение)

НИКОЛАЙ ЗИДАРОВ

ГАРА

Една безименна световна гара
е мойта стая –
няма ключ, ни праг, –
като перон навън е тротоара,
а релсите трамвайни –
линии на влак.

Сменяват често своите разписания
пристигналите
отдалече дни:
те без билет
минават разстояния,
гостуват на посоки
и страни.
Луната нощем,
слънцето пък денем
часовник гаров сякаш са за мен.
Не спират моя влак
мъгли студени,
ни бариери,
ни сигнал червен.

Понякога застават пред гишето

ту светла радост,
ту внезапна скръб,
но аз затварям
пред врага сърцето
и го отварям
пред приятел скъп.

О, стаята,
която буди жажда
да стигна хоризонта непознат,
която
сънища
и мисли
ражда,
която прави моя път богат...
Посочваха ми
по-спокойни стаи,
коряха ме
далечни гласове:
ще те тревожат дневните трамваи,
ще те събуждат нощем ветрове.
Виняха ме:
шума ти предпочел си.
Аз им отвръщах:
– Да живей шумът!

Сред звън на трътнещи трамвайни релси
ще бъда денонощно аз на път.

След срещи уморителни, когато
съм закопнял за пътища, нима
сърцето ми не става
по-богато,
щом полетя
с трамвая за дома?...

Една безименна
световна гара
е мойта стая –
няма ключ, ни праг;
като перон навън е тротоара,
а релсите трамвайни – линии на влак.

Подготовка за публикация: **Борислава Димчева**

СП „Гара” / Николай Зидаров
(стихотворение)

БЛАГА ДИМИТРОВА

ПРЕГРЪДКА

Сърце в сърце. И дъх във дъх.
Тъй близо бе до мен, че аз не можех да те видя.
Аз виждах надалеч през твойто рамо тъмен връх.
Бях устремена сякаш отвъд тебе да отида.

Аз чувах сърцебиенето лудо на звездите.
Пресрещах вятър запъхтян, наметнат със листа.
Поемах идещите силуети на горите
и клоните, разтворили обятия в нощта.

Далечината вдишвах на огромна глътка.
Притисках хребет, облаци, звезди до мойта гръд.
И в този тесен обръч на една прегръдка
обхванах цялата безкрайност на светът.

Подготовка за публикация: **Елена Ставрева**

СПП „Прегръдка” / Блага Димитрова (стихотворение)

ВЛАДИМИР ГОЛЕВ

ХАЙДЕ, ИЗЛЪЖИ МЕ! РАЗКАЖИ МИ...

Хайде, излъжи ме! Разкажи ми,
че тъжиш за мен,
че ме обичаш,
че си ме очаквала от толкова години,
още като мъничко момиче.

Ти на сцената превъплътяваш
истини,
лъжи,
коварства
и измами,
и чрез теб на нея оживяват
толкова човешки драми!

Можеш да се влюбваш и разлюбваш,
с тебе могат да си поиграят.
Всичко е без ревност и без грубост,
всичко е красиво,
дори краят...

Хайде, излъжи! Какво ти струва?
Изиграй ми Жулиета в здрача.
Аз ще съм щастлив, че не сънувам,
и ще се опитвам да не плача...

Подготовка за публикация:
Камелия Сакалова

CIV „Хайде, излъжи ме! Разкажи ми...” / Владимир Голев (стихотворение)

ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ

МЕЖДУ НЕБЕТО И ЗЕМЯТА

Небето с хиляди очи
ни гледа...
Целуни ме!
Земята тайнствено мълчи:
тя чака твойто име –
да гръмне хиляди врати
и с хиляди уста да заговори...

Небето вика: – Полети! –
Земята ни напомня, че сме хора.

Небе – Земя.
Всевечен спор.
И кратка е борбата:
лети умиращ метеор,
привлечен от земята.

И ний ли тъй ще полетим,
напуснали небето?
Защо мълчим?
Защо стоим
и гледаме в нозете?...

Среднощен час. Среднощен път.
Над нас – луната бледа.
И с огнени очи градът
из бездната ни гледа.

И ний – преди да изгорим –
на края на скалата
стоим в мига неповторим
между Небето
и Земята...

Подготовка за публикация:
Емануела Толева

CV „Между небето и земята” /
Димитър Методиев (стихотворение)

БОЖИДАР БОЖИЛОВ

ДАЛИ ЗАЩОТО СИ БЕЗКРАЙНО МЛАДА...

Дали защото си безкрайно млада,
ти ми възвърна младостта? ...

Над мен отново лятна вечер пада.
Вървя в полето и бера цветя.

Аз съм дете. И всичко в мене пее.
Цветята имат сини личица.
Аз знам, че много дълго ще живея,
Огрян от много, хиляди слънца.
Така е леко, светло на гърдите!
Така е топла, тиха вечерта,
че аз я дишам с порив ненаситен,
завинаги задържам я в кръвта...

Топи се в мене всяка скръб и болка,
сребриста нежност грее и звучи.
Аз съм щастлив. И аз не мисля колко
ще бъдат с мене твоите очи.

Сега ме гледат. И това ми стига!
Гласа ти слушам. Стига ми това!
И някаква магия ме издига
в дълбоката призвездна синева.

Подготовка за публикация: **Десислава Денчева**

CVI „Дали защото си безкрайно млада...” / Божидар Божилов (стихотворение)

РАДОЙ РАЛИН

СОЗОПОЛ

В Созопол пътните врати не се затварят
и цяла нощ по дворовете лампа свети.
Тук уличките никога не се повтарят
и няма нужда тук от никакви поети.

Преди заспиване са часовете сладки.
Щурците шият златните обувки на съня.
Морето чак до миглите достига.
И примирило свойте схватки,
изтрива земната пушилка на деня.

Рибарите простират свойте мрежи
на лунен въздух да се проветряват.
Оръжие не носи никой тук, понеже
звездите горе всичко наблюдават.

Тук хората стоварват мимолетните измами,
дано забравят ежедневните си робства.
В самотността поне да бъдат двама
и да ги приласкаят всички неудобства.

Тук всяко впечатление е първо впечатление.
И като истинска любов ще прекъсне ли навреме?
Тук никой не завършва своето стихотворение.
Тук всичко все е „тук”.
А преживяното?
Не може! Не може никой да ти го отнеме.

Подготовка за публикация: **Николай Русинов**

CVII „Созопол” / Радой Ралин
(стихотворение)

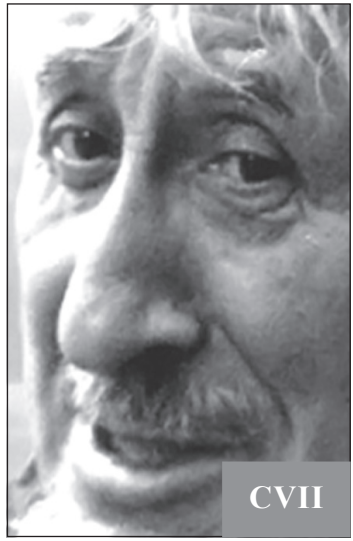

ПАВЕЛ МАТЕВ

ЛЮБОВ – МАГИЧЕСКА РЕАЛНОСТ

Любов – магическа реалност,
неоскърбени светове –
в които жално и нормално
сърцето-чудо ни зове.

То търси истина и милост
и в синкавия полуздрач
се смесват най-необяснимо
очакван смях с нечакан плач.

И веят в трънните дървета
нехайни, неми ветрове.
А в странен климат
по полето
цъфтят заветни цветове.

Най-често във предсънно време
дъжд люляков ще зароси.
Там чуваш честни обяснения
и още вярваш на сълзи.

И накипяла правда има
във жеста, в трепета, в гласа:
или отчаян ще заминеш,
или ще вършиш чудеса.

Подготовка за публикация: **Мартин Тодоров**

CVIII „Любов – магическа реалност” / Павел Матев (стихотворение)

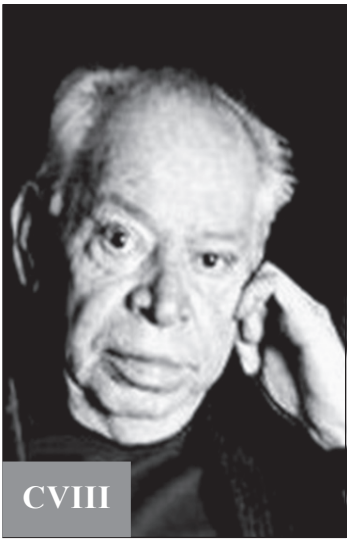

ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ

БЪЛГАРИЯ

Земя като една човешка длан,
но по-голяма ти не си ми нужна.
Щастлив съм аз, че твойта кръв е южна,
че е от кремък твоят стар Балкан.

Какво, че виха вълци и чакали
из твоите полета и гори?
С онез, които бяха с теб добри,
ти бе добра, но злите не пожали.

Земя като една човешка длан.
Но счупи се във тази длан сурова
стакана с византийската отрова
и кървавия турски ятагян.

Търговци на тютюн и кръв човешка
продаваха на дребно твойта пръст,
но паднаха под теб с пречупен кръст,
че беше малка ти, но беше тежка.

И стана чудо: смертю смерт поправ,
усмихнаха се чардаклии къщи
и заплющяха знамена могъщи,
и път се ширна – радостен и прав.

Сега цъфтиш! Набъбва чернозема
под ласкавите български ръце,
дъхти на здравец твоето лице
и нова песен вятърът подема

Земя като една човешка длан.
Но ти за мен си цяло мироздание,
че аз те меря не на разстояние,
а с обич, от която съм пиян!

Подготовка за публикация: **Иван Захариев**

CIX „България” / Георги Джагаров (стихотворение)

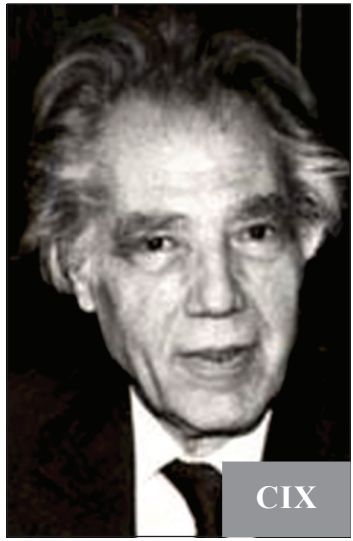

ИВАН РАДОЕВ

МЕЧЕШКА КОЖА

Вън е студ. И в железните клони
вее вятърът зъл и свиреп.
...Аз не зная защо си припомних
в тази нощ януарска за теб.

Наша мила, добра и далечна!
В тоя миг сред самия площад
гледам лампата сребърномлечна
и народ от големия град,
който бърза навън за театър.
В тоя миг надалече оттук
теб те среща родопския вятър –
и макар че надолу е юг,
гледаш как като бяла загадка
тежък сняг по билата е спрял
и вървиш с двайсет сини тетрадки,
скрити нейде под стария шал.
Ти си проста като зимата бяла,
нямаш накит – прост е твоя вървеж,
само там, дето дишаш на шала,
е разцъфнало кичурче скреж.
Трета зима! А няма те още!
Вън вали и вали. Все вали.

Ти си спомняш студентските нощи
и навярно сега те боли.

Наша мила, добра и далечна!
Тъй самотна – не те ли е страх,
че живота е тъй бързотечен
и мечтите ще рухнат във прах?
Като миг младостта си отива
на живота по краткия път.
А кога ти ще бъдеш щастлива?
А кога твойте дни ще цъфтят?

– Ти ме питаш дали ми е тежко...Тежко е. Ти ме питаш дали не ме е срах? Страх ме е. Ти ме питаш имам ли любов? Нямам. Питаш ме дали съм щастлива?...
Снощи при мене дойде малката Халиде и ми донесе една мечешка кожа. Преди две години старият Рамзи – бащата на Халиде – би своята дъщеря от училището до дома си, защото не й даваше да учи. Снощи той изпрати Халиде при мене и й заръчал: „Занеси тази кожа на учителката и й кажи да си ушие кожух, че при нас е студено!”

Ти ме питаш дали съм щастлива?...
Аз не знам, ала в снощния час
аз усетих как в мене прелива
топла кръв. И заплаках на глас.
„Хайде Халиде, мое малко юначе” –
шепнех аз. И заплака и то.
Ти видял ли си малка сърничка как
плаче, без да може да каже защо.
Ти ме питаш дали съм щастлива?
Гледам мечата кожа сега,
гледам вятъра вън как навива
на огромни кълбета снега,
сякаш бели магьосници чукат
по прозореца чер и студен,
и си мисля за тебе оттука
ти дали си щастлив като мен.

Подготовка за публикация:
Магдалена Василева

СХ „Мечешка кожа” / Иван Радоев (поема)

НАЙДЕН ВЪЛЧЕВ

ВНЕЗАПНО ЧУВСТВО

В далечен град, в хотелска стая
се върнах късно вечерта
убит от път и от замая,
и от музейна пъстрота,

че във леглото исках мигом
да падна и като спасен
да спя, да спя – да ми не стигне
за сън и следващия ден.

Угасна лампичката бледна.
Започна мракът да расте,
ала във стаята съседна
аз чух как плачеше дете.

Там някой топло му шептеше
или го носеше, или. . .
Ала дете детето беше
и плачеше, да не боли.

И аз си спомних други нощи
и друг далечен детски плач,
и просто недокоснал още
съня и сладкия му здрач,

аз станах, бързо се облякох
тревожен, трескав, делови
и чаках там, като че чаках
да каже лекарят: – Върви!

И ми се искаше да литна
през шест, през седем стъпала,
по тази стълба монолитна
да прелетя като стрела,

да търся нощната аптека
(като на моя Орлов мост),
да я намеря недалеко
и като чест аптечен гост

да искам стрепто-, пени-, био-
или незнаен чудо-цин,
но болката като в магия
да отлети във мрака син.
Съвсем не зная колко време
така облечен съм стоял –
дочувах само чуждоземен
език със майчина печал

как пееше със алт приятен
сред таз хотелска тишина
и как в езика непонятен
понятието беше «нани-на».

Разсъмваше. Протрака глухо
и мина първият трамвай.
След миг тролеите нахлуха
и се занизаха безкрай,

а аз им шепнех – като хора
на пръсти да минават те,
че вече бе заспало горе
успокоеното дете.

Подготовка за публикация: **Светослав Илиев**

CXI „Внезапно чувство” / Найден Вълчев (стихотворение)

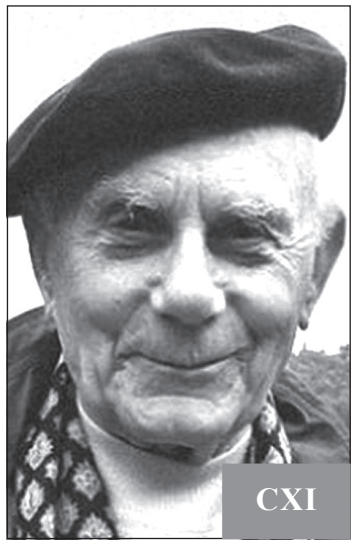

ЛИЛЯНА СТЕФАНОВА

НАЙ-ВАЖНОТО Е ДА БЪДЕШ ЦВЕТЕН

Най-важно е да бъдеш цветен.
Сред щедър избор от бои
характерът на смела четка
с достойнство да се открои.

Да не помръкват твойте багри,
а да горят с неистов плам
като изровена от багер
мозайка на тракийски храм.

От твоя ярък ден
да черпят,
да чакат твоя цветен взрив.
От болка ти да ставаш черен –
но никога – безлично сив.

Да търсиш трудни съчетания
от тонове.
И още млад

да превъзмогнеш разстояния
под времето на своя цвят.

Посредственост студено сива
да вижда в теб опасен враг –
и в твойта яркост да открива
не дарба, а тревожен знак.

По формула добре позната
е най-удобно да мълчиш,
безплътен,
в сладката прозрачност
на въздуха да се стопиш.

Как всяка краска излинява,
повяхва, съхне в тънък прах
от слънцето на лесна слава,
от влагата на гробен страх.

Пигменти с мисия секретна,
власт на потайно вещество –
едни бележи тя с безцветност,
а други –
с дръзко зарево!

Българийо,
дори сред мрака,
сред робски сън, под ятаган,
роди ти личности с характер,
от трайни багри изтъкан.
Ти в паметта на вековете
със свои шарки затрептя...

Приятели, да бъдем цветни
в двубой със всяка сивота!

Подготовка за публикация: **Симона Петрова**

CXII „Най-важното е да бъдеш цветен” / Лиляна Стефанова (стихотворение)

СТАНКА ПЕНЧЕВА

ВНЕЗАПНО

Спасявам си душата.
Използвах за алиби старостта –
и се оттеглих.
В спомена.
В природата.
В приятелството.
В книгите.
(Нали светиите отшелници
са били грешници на младини?)
И тъй, спасявам си душата.
Изключвам телефона.
Изключвам телевизора,
когато блъвне във лицето ми
човешка кръв и пещерна омраза,
когато почнат да ме давят словеса
кънтящо кухи,
самовлюбени,
лъжливи,
когато чуя как води и лесове,
зверчета и деца, дори и риби,
пищят до небесата...

Спасявам си душата.

На края на града.
На края на живота.
И само сутрин,
между съня и будността,
внезапно
усещам тялото си младо,
духа – непримирим и горд,
и ми се струва –
ей сега ще блесна, ще се стоваря,
справедлива като меч,
над този мръсен свят!
Или ще го целуна.
И той – току що сътворен –
невинно ще ми се усмихне!...

Подготовка а за публикация: **Калина Георгиева**

CXIII „Внезапно” / Станка Пенчева (стихотворение)

НАЙ-НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1956-...)

ПЕНЬО ПЕНЕВ

ДНИ НА ПРОВЕРКА

От залеза до изгрева – в небето на надеждата узрял,
под свечерената самотност на простора
пренесъл своя земен дял
през живожарицата на позора;
през горестта на сто страдания,
през люта бол и разстояния
на времето завоите опасни извървял –
при тебе се завръщам пак!... Не съм ли закъснял?

Очите ти ме гледат с прежната си тиха благост
и пак са милващи и нежни твоите ръце корави.
Наистина ли пак за твоите очи съм драгост,
наистина ли през отлъката не ме забрави,
нима наистина не съм ти отмилял?

Грижовна моя! Питаш ме защо съм омрачнял,
защо съм бавен и суров, и тъжен днес –
какво душата ми зачерня и печали?
На лакът ли съм спал нощес,
слана ли на лицето ми е спала,
сърцето жалба ли не може да прежали?

Недей ме пита! Замълчи!
За пътя извървян, за моята безмилостна тегоба
не всеки има майчините укорни очи.
Не позволявай дребничката хорска злоба
да ме досегне със злорадо съжаление!
На лицемерно утешение
за мръсните ръце
усойната ми мъка няма рамо!

Недей разплаква моето сърце!

Мамо!
Аз имам да изплаквам много сълзи, мамо!
О, неоплакан гроб е вчерашния ден!
И плакал бих, като вихрушка ледна в сухи храсти,
но аз не съм на тоя свят за плач роден,
очите ми не са на мокро място!

***
И аз бях раснал с чесън и чорбица бобена.

И аз на своята софра съм нямал хляб.
Съдбата ми от зла орисница ли бе прокобена,
нали не бях роден страхливец слаб?
Какъв враждебен дух повлече и загроби
в кръчмарската смрадливост моя дълг синовен?

Сега чуждей излъганата обич
и как е тъжен залеза дъждовен!

***

Кой? Враговете ни? Как хитро се преструват!
С ласкателство коварно те ще те тешат.
Когато сам останеш, уж въздишките ти чуват,
когато затъжиш, с теб двойно уж тъжат.
С тревогите ти лицемерно се тревожат
и после в зла интрига ще те уплетат.
Днес чаша в кръчмата ще ти предложат,
а утре подир фуста ще те отклонят.

Насред път за да могат да те спрат –
небето и земята ще сберат!
Познавам ги! Добре ги опознах! –
Бях с тях на чашка, думах с тях,
каквото те ми наумиха...

Те залъка на дните ми вгорчиха.

***

Живот, живот! На младото ми рамо
ти вчера сложи тежка длан!
Мечтаното бе в кръчми отмечтано,
изпита – чашата, смехът – изсмян.

Тогаз към всичко станал безразличен,
аз отминавах чужд и мълчалив.
Забравил бях какво обичам
и никога не бях щастлив!

За тези дни ти разкажи,
за тровещото лицемерие,
което с клевети, с лъжи
уби там вяра и доверие.

Върху сърцето ми лежи
на спомен камъкът студен.
Тежи ми, страшно ми тежи
домът, озлочестен от мен!

***

Не спастрих вчерашния ден – развейпрах бях,
на завет се укривах зад кръчмарския тезгях.

А помниш ли? Тогаз латинките цъфтяха
и белогръди лястовички край фонтана
калчица за гнездата си кълвяха,

когато моето гнездо семейно празно си остана,
когато дните ми внезапно обедняха.
Погина светлостта на бели рози, рано отцъфтели –
залезе тя в набраните ми сълзи накипели.

***

Пиян съм се клатушкал през нощта...
И днес тъгувам за неспастрените дни.

Като куршуми, неизстреляни в целта,
отидоха те някъде встрани,
прахосани с врага без бой.
И кой ще ми ги върне, кой?

***

Сърцето ми отрудено сега болей,
докрай разбрало нявгашната си вина.
И в моята коса белей
на ранна есен първата слана.

Горчи ми още снощното вино:
ще отгорчи ли – все едно!
Оттече време... Като бинт ме то превързва
и раните ми скорошни заръбват бързо.

Но знам – оставя белег всяка рана!
На съвестта ми сронен е брегът висок.

В мен срещата на две епохи стана,
ехтя у мен двубоят им жесток!
А само в мен ли той светкавици кръстоса?
И само мен ли той омълни вчера?
Но гръмотевицата на въпросите –
най-силно в моето сърце трепера!

***

Отново, черен като гарван, градоносен облак
се надвеси, към нас военен облак се понесе
и черна сянка запокити
над слънчевите ни поляни.
Сега ще паднем ний убити! –
Затуй ли, майко, ни отхрани?

***

Миг само бях се усъмнил и затъжих.
За цял свят аз приготвих некролога.
Аз вярата като пияница пропих,
ридах под сянката на сърцеедата тревога;

– Горко ви, хора! – другарували с мечтата.
Горко ви, хора! – трактори възседнали,
разраствали небето и земята,
току-що в космоса погледнали.

– Блазе на вас, неплодни! – без дечица мили.

Блазе на вас, утроби неродили!
Блазе на вас, некърмили гърди!

***

Ще разбереш ли моята тревога, поколение?
Ще разбереш ли как из нея се роди
горчилото на уплах и съмнение:

– Не е ли днеска празна пещера човекът,
където лозунгите хвърлени отекват с екот
на дните в шеметния бързотек?
И тоя век не е ли моя мащеха?
Дали не съм завареник на тоя век?
Дали за него жертвите с кръвта си плащаха?
Дали роден съм рано?... Или закъснях?

...

Не чувате ли моя глас? Аз вашия не чувах!
... И аз вървях,
и аз болях,
каквото в мен боля – изболедувах!

И друговерец аз не станах,
макар надзъртах в чужди дом през старата ключалка.

През огън минал, връщам се – стомана!

Стоманата и тя омеква при закалка!
– Аз знам какво е вяра и съмнение!
– Аз знам какво е полет и падение!
– Аз знам какво е път и бой!
– Аз знам какво е скръб и рана!
– Знам вече – кой е чужд и свой!
– Аз знам какво е път и бой!
– Аз знам какво е скръб и рана!

Объркал крачка в строя на човешкия безброй,
излязъл от редицата за малко – аз посоката сверих.
Сверих я на сърцето си по точния компас,
на разума в хладилника събитията жежки охладих:
Видях! Посоката е вярна! И върхът е там! Пред нас!

***

Нали сте виждали как майка търси брод и гази
в ръце с детето си през придошла река?
По бързея на времето, през мътните талази
мен партията ме пренесе ей така!...

Прости ми, майчице, завоите предишни!
Прости ми бягството в съмнения излишни!
Прости ми песните на страшна горест ти!
Издумалите хулни думи ми прости!
Омургавял от твойто слънце, като твой обучен редник
аз пак съм в бойното седло на дните бързолетни!

И колко трудно е да си наследник
на боен път и на мечти заветни!
Свой нерв привързал съм за всеки ден, за всеки час!
За всичко тук е отговорен моя дълг голям!
Тревогите и грижите си аз утроих сам!

Днес, къннал като релса, всеки стих написан
през урвите прехвърля мост.
И моята дежурна мисъл
будува с теб на пост!

Един велик, един брутален век над мен се срути
и в скутите ми своята съдба завинаги остави.
Той безконечното вже на трудните минути
навърза зад челото ми на възели корави.
О, възели на сто въпроса, търсещи решение!
О, възели на напрежението!
Зад моето чело, родени от съмнението,
насрещни ветрове се бият, вият страховито,
събарят канари от неотменните задачи,
бунтуват с бяс едно небе, тревожно гръмовито;
връхлитат тежки облаци, бучат и плачат
и слепоочията се замерват със светкавици:
клокочи буря, адска буря в дън душата ври,
от нервите ми опнати тя звънки струни прави си
и моя мозък осветкавичен гори...

***

Денят умира всяка вечер, зрее през нощта
и ражда моето небе от бездната на съвестта.
То грейва и над зеленясалите керемиди вехти,
то слиза в кладенеца на отколешния стон.
И вие, мои плакали очи, не си отзехте
да гледате желязо, скели и бетон!

В живота, от тревоги още гърбав, претоварен
ний всеки ден по мъничко изгаряме.
И някои са уморени рано, много рано –
от темпове, събрания и планове.

***

Вий, хлебоеди, слушайте! И аз съм хлебоед,
загрижен за цената на брашното;
и аз търча за лук и зеле
и вардя в магазина своя ред,
следя и аз тиража на спорттото.
Но смелите мечти, възвишените цели
нима са в зелето и печелившия билет?
Да гледаш в седмицата два-три пъти мач,
да трънпнеш цял, че можел някой си играч
и с левия, и с десния си крак
да ритне топката така... и еди-как –
в това ли са високите стремежи, идеалите?
Това ли е на времето голямото вълнение?
Не с тоя лучен дъх и тотомания

ти, мое мъдро, мое храбро поколение,
изграждаше заводите, централите
и белите грамадни здания!

... Знам... само гърло се не лъже,
но нашата борба с оръжие
затуй ли мина през пожари,през блокади и засади,
затуй ли из балканите тя огън партизански кладе,
затуй ли на ръце пренесе не един ранен другар
и днес по скелите затуй ли от цимент и вар белее
нейното кораво, несломимо рамо –
за да робей в домашна употреба само
най-светлият, воюващият ни стремеж?
Светът бакалница и кухня станал е за тях!
За тях партиен секретар си ти, стомах!

***

По дяволите! –
празношумният пазар на суетата празна! –
На тоя свят
за мач и вкусничка чорба не съм дошъл!
Възседнал валяка грамаден на епохата желязна,
аз ида с громол
на деня по острия чакъл.
На мойта съвест новото правителство реши:
не са за мен
съблазните минутни,
когато пак
човешкото сърце крещи
на дните смутни
в шепите барутни!...

***

Дойдох на тоя свят
да видя слънцето,
в ръка да взема
плода на радостта, наливал сладост много векове.
Написана е моята съдба – поема
във по-свободни, бели стихове
и с теб, епохо, ний не се римуваме,
но ритъмът един и същ е в нас!

И не от вчера ний воюваме,
и не от вчера в зной и мраз
сивей на моя гръб работната рубашка,
попивала потта солена на усилни дни.

***

Не знам ще доживея ли до старини,
не знам дали в ръка с тояжка
ще търся порти и пътека.
Дори да си отида рано – нека!
На мен ми стига, че навреме се родих!
Това столетие сега е мой длъжник!
За него с кръв и пот платих,

платил съм всеки негов миг,
платих му приживе.
Аз имам да уреждам с него сметка!
Записал съм си я в партийни директиви
и то през всяка нова петилетка
ще плаща с лихвите на моите мечти.

О, колко много има то да ми плати!

С протегнати ръце,
с отворени очи ще си умра.
И след смъртта ми, към зорилата зора,
ще гледат моите очи,
ще гледат дотогава –
и моята душа ще бъде будна,
дорде, поела по посока права,
премина най-подир Съдбата многолюдна
на всички трудности през прохода.
И пак ще бъда като барабанчик в похода,
и пак ще водя маршовата стъпка на родината –
аз, глас и съвест на епохата!

Ще оттекат през обедния кръстопът годините.
И пак ще се върти по стародавния си път земята –
деня на хората ще грейне още по-засмян.
Ще имат те редовен превоз до луната
с експрес ракетоплан.

Ще има пак звезди...
и кучета... ще има,
виещи към тях... като преди.
Но нека вярата не оскъднява!
Яснее този мирен ден отвъд.
На път!
Човекът е човек тогава,
когато е на път!

Подготовка за публикация: **Нина Керемедчиева**

CXIV „Дни на проверка” / Пеньо Пенев (поема)

ПЪРВАН СТЕФАНОВ

РОКЛЯ

Чудото се случи много рано.
Тя недоумяваше сама.
Просто се огледа във герана
и разбра, че вече е мома.
И сънува рокля с пеперуди...
Колко хубав беше тоя сън.
Но баща й рано я събуди,
че овцете чакаха навън.

Рокличка детето не получи.
Рокля и девойката не взе.
Младостта проплака като ручей
и опали босите нозе...

След години влезе в чужда къща.
В плитките й пламна есента.
А в сърцето все една и съща
тлееше моминската мечта.
Но тогава трябваше да вземе
за сина тетрадка и молив.

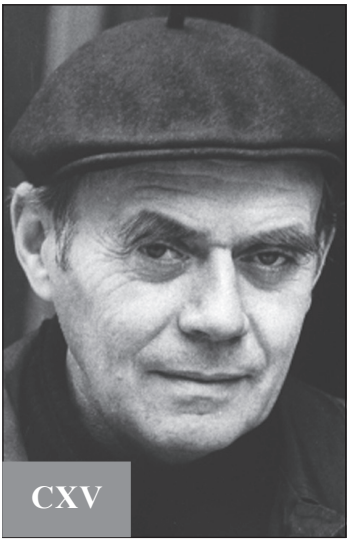

А за рокля все ще дойде време –
нека само той да й е жив.

Колко пъти върза и развърза
възелчето с белите пари!
А на дните хукналия бързей
с вадички лицето й покри.
Колко пъти щъркелите горе
на комина свиваха гнезда...

Но синът изучи!
А наскоро
с рокля я зарадва от града.

Цяла от уплаха отмаляла,
тя понечи да направи кръст.
И за първи път пред огледало
се изправи с целия си ръст.
Взря се в потъмнялото си чело.
В шията. В дълбоките бразди.
В оня бистър кладенец край село
тях ли беше виждала преди?
Кожа, почерняла като угар...
И по нея роклята цъфти
с тъжни, закъснели теменуги...
Боже, колко скъпо я плати!

Нещо я удари безпощадно.
Образът се люшна и разби.
Сякаш в кладенеца беше паднал
лист от разлюляните върби.

И си спомни неживяна младост.
И разбра през кипналата жал,
че денят на тая тиха радост
страшно много беше закъснял.

Подготовка за публикация: **Албена Рунева**

CXV „Рокля” / Първан Стефанов (стихотворение)

НИКОЛАЙ ХРИСТОЗОВ

ПОЧАКАЙТЕ ДО ЗАЛЕЗА

Тъй както бягат от пожар, тъй тичах аз през утрото.
По-бързо, по-далеч от хаоса, прелял над къщите:
прозорци пламнали, стени, готови да се срутят,
балкони с водопади от чаршафи, смачкани от сънища,
удавници-килими, по които яростно бумтят
като по тъпани тупалките на собственици знойни,
и още, осъзнаването, че подтичвам в такт
със марша на тупалките – един квартален воин.

Почакайте до вечерта – при залез всичко става истинско.

Тогава ще узнаете, че погледът ми е внимателно-печален,
че нося доброта, под миглите избистрена,
че всеки лист, тревица, шепот и мълчание
за мен са чудо, пред което смаян се навеждам:
и милостта ми ще узнаете към всички земни същества,
прозрачни в залезното опрощение, добри и нежни,
с очи спокойни на безсмъртни божества.

До вечерта почакайте, до озарението на деня.

За да ме видите поне в залязващата светлина.

Подготовка за публикация: **Албена Рунева**

CXVI „Почакай до залеза” / Николай Христозов (стихотворение)

ПЕТЪР КАРААНГОВ

ТВОРЧЕСТВО

На Тадеуш Ружевич

Тоя свят е подробно описан,
вече нищо не може да ни учуди –
в него бисерът изразява бисер,
пеперудата – пеперуда.

Пеперудата лети изкусно
в своята лятна зала.
Но защо раковината пуста
стене като ограбена катедрала,
през която времето преминава,
влачейки пушеци и сезони?...
Само аз, на брега изправен,
не преставам ветровете да гоня.

И се мъча да реставрирам
катедралата в мен самия.
Възстановявам света, намирам
смисъл в цялата бъркотия.

Но съм толкова необичан!
И съм толкова непотребен!
Като паяка, който извлича
паяжина от себе си.

Подготовка за публикация:
Вирджиния Илиева

CXVII „Творчество” / Петър Караангов (стихотворение)

ИВАН ТЕОФИЛОВ

РОДОПЧАНКИ

Те вървят по високи пътеки
в своя прелестен строй по една,
и изглеждат по-светли и леки
в тъмносинята планина.

Стъпват тъй, сякаш ходят по жици,
със нетрепващи прави тела
и приличат на горди царици
в древношитите си облекла.

Преминават ребрата каменни
на извития мост и сега
аз ги виждам – златисти и пламнали
като животрептяща дъга.

Спират вкупом и в хор се разпяват.

И пак тръгват по една.
И най-древни еха оживяват
с тъмносинята планина.

Подготовка за публикация:
Вирджиния Илиева

CXVIII „Родопчанки” / Иван Теофилов (стихотворение)

ИВАН ДИНКОВ

ПЕЙЗАЖ

Десет е.
Малко без десет.
На есен е:
тъжно – над локви и ями,
градските лампи – през клони на кестени,
ръсят мухлясала слама.
В дъното на ресторанта съм.
Мрачен съм.
Вестник – издаден в Браила.
Пуша,
тъй както се пуши пред брачен сън:
злостно,
с три пръста,
безсилен.
Хорица.
Разни чиновници.
Чинни са!
Пътници – с път през косата.
Чакат си хлебеца, чакат чиниите:

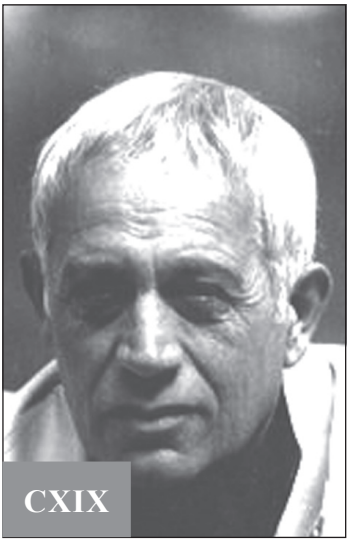

чакат хранителна вата.
Смешно е!
Страшно е!
Бирена пяница
кипне,
напомни за злоба.
Мои далечни, велики пияници,
плащам,
излезте от гроба!
Келнерът лази в очите ми:
„Пържено? –
Печено?” –
целият светлост и святост.
Без да настръхвам,
излайвам гърлено:
„Дайте ми порция патос!”
Гледа ме някак гримирано глупаво.
Другите,
тоест
тълпата,
дъвчат си хлебеца, сърбат си супата –
с няколко устни в устата.

Подготовка за публикация:
Вирджиния Илиева

CXIX „Пейзаж” / Иван Динков (стихотворение)

СЛАВ ХР. КАРАСЛАВОВ

МОМЧЕ

Когато се роди момче,
във къщата се лее вино.
Усмихнат, дядото рече:
– Да бъде живо до амина,
да бъде сладко като мед,
да помни бойния завет
на Караджата и Дойчина.

Когато се роди момче,
сърцата като птици пеят.
С усмивка бабата рече:
– Със песни нека да живее,
къщовник нека да е той
и като белия повой
от мъдрости да побелее.

Когато се роди момче,
във къщи радост е голяма.
Щастлива майката рече:
– Ой ти, юначето на мама,
Утеха ще ми бъдеш ти
и тук – през витите врати –
на мен ще доведеш отмяна.

Когато се роди момче,
звънят препълнените кани
и гордо таткото рече:
– Да бъде здрав като Балкана,
да се задява със моми,
да мине хиляди земи
и българин да си остане.

Подготовка за публикация:
Валерия Десподова

СХХ „Момче" / Слав Хр. Караславов (стихотворение)

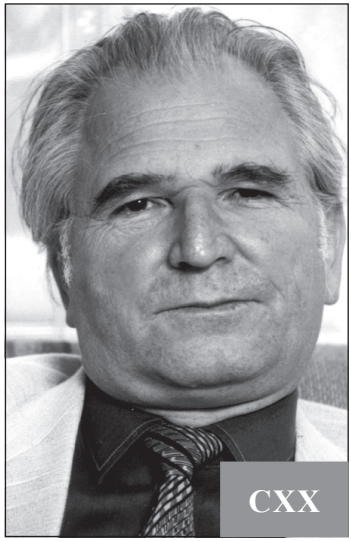

АНДРЕЙ ГЕРМАНОВ

ПРИКАЗКА ЗА ОДЪРА

Беше то веднъж през пролетта.
Той я грабна като вълк от брода,
стори я жена, а на сутринта
сам скова от груби талпи одър.

Всичко помни одърът – по здрач
как си лягаха с любов голяма,
как веднъж внезапен тънък плач
проеча над златната му слама.

Взе мъжът ръбатата тесла,
одъра със нови талпи стегна
и жената меко ги постла –
малкият да има где да легне.

Одърът започна да расте –
силна беше младата невяста.
Всяка пролет писваше дете,
искаше да му направят място.
Местеха се другите полек

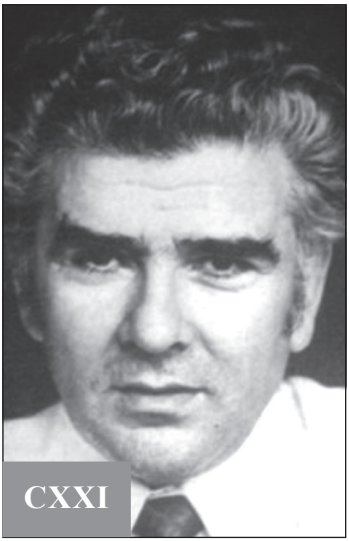

настрани по меката му слама,
зя да може новият човек
да лежи до пазвата на мама. . .

Сетне той престана да расте,
позатихна, взе да опустява –
всяка есен някое дете
от гнездото нейде отлетява.

И остана одърът широк
празен като шепата, която
седем гургулици на възторг
пуснала е в синевата!

Подготовка за публикация:
Валерия Десподова

CXXI „Приказка за одъра” / Андрей Германов (стихотворение)

КОНСТАНТИН ПАВЛОВ

СПОМЕН ЗА СТРАХА

I. Спомен от детството

Детският страх е невинен.
Детският страх има име.

За да дам очилата на баба ми,
тя ме плашеше с мечките.
Аз се плашех от мечките.

Страх ме беше от мечките.

Но наскоро край селото
спря катун черни цигани
и под звуците на дайретата
заигра кротко тромав звяр –
моят страх дотогавашен
с две вериги на бърните
и прокапала козина.

Бях и радостен,
и нерадостен.
С отмъстителна веселост
шепа косми отскубнах аз,
без да видят мечкарите...

Детският страх е невинен.
Детският страх има име.
Аз растях непослушен
и безстрашен,
и радостен.

Много хора ме плашеха
по-коварно от баба ми,
но поучен от мечката,
унизявах страха.

(Самият сатана дори
направи опит да се пошегува.
Но аз
откъснах четвърт от опашката му
и си направих дяволско камшиче.)

И растях непослушен
и безстрашен,
и радостен!

Като птица –
но ястреб!
С крила на ястреб
и очи на ястреб.

Плашилата градински ме само разсмиваха –
от сламените им глави
гнезда за кукувици правех.

Тогава
дребните стопани
изтръпнаха от правилно предчувствие –
ако разкъсам всички чучула,
одързостените врабци
ще накълват
закръглените зелки.

Бях обявен за вредна птица.

А аз
детински иронично заявих,
че смелостта,
най-мъжката от всички добродетели,
през някои сезони
се превръща
в национално бедствие.

2. Бутилката с Безименния страх

Аз израснах безстрашен,
непокорен
и радостен!

В деня,
когато станах пълнолетен,
дойдоха моите приятели.
Най-смелите,
най-честните.

И ядохме,
и пихме
до среднощ...

Среднощ.

В минутата,
която отбеляза
началото на мъжките ми дни,
една човешка сянка влезе в стаята.
– Наздраве! – каза тя
и ми подаде
бутилка с непознато питие.

Надигнах я с пиянско умиление
и ужасен се строполих на пода.
Усетих как в кръвта ми се промъква
като олово тежък,
като гущер гаден,
смразяващ жилите ми страх.

А сянката, надвесена над мен,
изрече странно заклинание:

– О, Безименний,
скрий се в кръвта му,
скрий се в устните, дето целува,
скрий се в сянката, дето го следва,
в хляба, който яде,
във водата
и в мечтите му,
и в съня му,
в радостта му,
и в мъката.
О, Безименний,
скрий се...

Не помня повече.
...

Махнете този хляб!
Страхувам се.
Водата е отровна!
Пийте вие.

Моята сянка ме шпионира –
след мене винаги върви.
Но аз ще я прищипна на вратата.
Или не –
ще я изтрия с гумичка.

Луната искаше да се стовари по главата ми.
Не ме умери
и цамбурна в локвата.
Няма да я вадя.
Там да си стои.

3. Разказ на мой приятел за мене,
след като съм изпил
бутилката с Безименния страх

Страхът обезличи душата му.
Пред всяка вдигната ръка
главата си за удари подлагаше.
Фрази, кухи като змийски зъби,
тровеха с безсмислие кръвта му.

Намрази хората.
И себе си намрази.

Страхлив и озлобен
забягна в планината.
При мечките.
Живееше при тях
и почна да им подражава.

Човешките си очертания изгуби.

От отчаяние и страх
извършваше безсмислени жестокости.

Легенди се понесоха за него...

Тогава друга истина научихме –
че не безстрашните,
а истински страхливите
внушават истинския страх у другите.

... В дъждовна утрин

черни цигани
запъплиха към планината.

Три дена го преследваха от връх на връх.
Той спеше върху клоните на гъстите дървета.

Стипчиви ябълки
и недозрели круши
в гримаси изкривяваха лицето му.
А черните беснееха отдолу,
защото мислеха, че той им се надсмива.

От глад и преумора бе заспал.
Когато се събуди,
той усети
на бърните си две халки студени.

С дайрета го подкараха надолу.
Събра се любопитно множество.
Разглеждаха го,
както се разглежда мечка.
Изгубил бе човешките си очертания.

Наоколо –
детински същества,
с глави, безформено големи
на гении
и идиоти,
протягаха несигурно ръце
и скубеха фъндъци от косите му.

Обезумял от болки,
той играеше,
разсмиваше ги с глупаво ръмжене.

Край.

Подготовка за публикация: **Вирджиния Илиева**

CXXII „Спомен за страха” / Константин Павлов (поема)

ЕВТИМ ЕВТИМОВ

ПАИСИЙ ОБИКАЛЯ ОЩЕ

О, неразумне и юроде!
Поради что се срамиш
да се наречеш болгарин!

П а и с и й

Поклонници на чужди етикети,
на чужди гербове и имена!
Винете ни,
Винете ни, винете –
макар да нямаме вина –
за обичта към българското знаме,
към българския слънчев чернозем.
Родили сме се българи и няма
рождената си кръв
да отречем!

О, припомнете си: къде до днеска
от ризи на обесени мъже

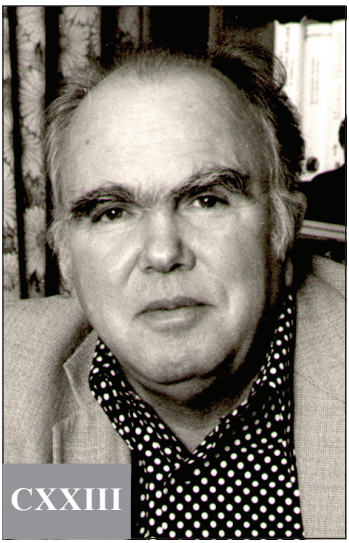

е шито знаме, за да има Левски
и да умре безсмъртен на въже?
...Заключени зад черните решетки
на своите карирани палта,
коя от ризите ви ще затрепка
и родно знаме ще ни спомни тя?

През тези ясни дни
и ясни нощи
не гледайте на нашето със стръв –
Отец Паисий обикаля още
и проверява българската кръв!

Подготовка за публикация: **Кяние Контилева**

CXXIII „Паисий обикаля още" /
Евтим Евтимов (стихотворение)

МИХАИЛ БЕРБЕРОВ

ЩЕ ТЕ НАМЕРЯ – АКО ТЕ ПОТЪРСЯ...

На Антоанета

Ще те намеря – ако те потърся –
във себе си. Дъждът вали във мене
с червени капки. И тревата никне
от мойта пролет – в мене – като чувство.
Оранжеви и сини, и зелени
са облаците в мен. Какво начало:
смях на кафява пръст и на очи – череши.

Остава само думата, която
ще се роди – и аз ще те наричам…

Подготовка за публикация: **Вероника Витанова**

CXXIV „Ще те намеря – ако те потърся...” / Михаил Белберов (стихотворение)

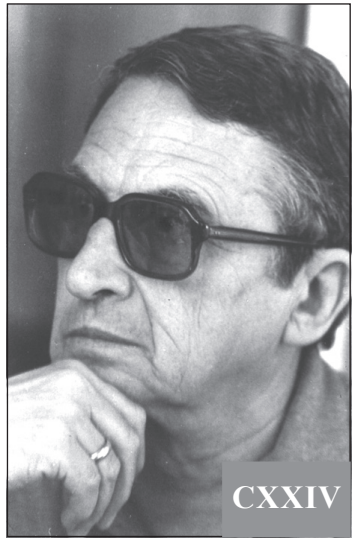

ХРИСТО ФОТЕВ

КОЛКО СИ ХУБАВА!...

Колко си хубава!
Господи,
колко си хубава!

Колко са хубави ръцете ти.
И нозете ти колко са хубави.
И очите ти колко са хубави.
И косите ти колко са хубави

Не се измъчвай повече – обичай ме!
Не се щади – обичай ме!
Обичай ме
със истинската сила на ръцете си,
нозете си, очите си – със цялото
изящество на техните движения.
Повярвай ми завинаги – и никога

ти няма да си глупава, – обичай ме!
И да си зла – обичай ме!
Обичай ме!

По улиците, след това по стълбите,
особено по стълбите си хубава.
Със дрехи и без дрехи, непрекъснато
си хубава... Най-хубава си в стаята.
Във тъмното, когато си със гребена.
И гребенът потъва във косите ти.
Косите ти са пълни с електричество –
докосна ли ги, ще засветя в тъмното.
Наистина си хубава – повярвай ми.
И се старай до края да си хубава.
Не толкова за мене, а за себе си,
дърветата, прозорците и хората.
Не разрушавай бързо красотата си
с ревниви подозрения – прощавай ми
внезапните пропадания някъде, –
не прекалявай, моля те, с цигарите.
Не ме изгубвай никога – откривай ме,
изпълвай ме с детинско изумление.
Отново да се уверя в ръцете ти,
в нозете ти, в очите ти... Обичай ме!
Как искам да те задържа завинаги.
Да те обичам винаги –
завинаги.
И колко ми е невъзможно... Колко си
ти пясъчна... И моля те, не казвай ми,
че искаш да ме задържиш завинаги,
да ме обичаш винаги,
завинаги.

Колко си хубава!
Господи,
колко си хубава!

Колко са хубави ръцете ти.
И нозете ти колко са хубави.
И очите ти колко са хубави.
И косите ти колко са хубави.

Колко си хубава!
Господи,
колко си истинска.

Подготовка за публикация: **Вероника Витанова**

CXXV „Колко си хубава!...” / Христо Фотев (стихотворение)

ДАМЯН ДАМЯНОВ

НА ЖЕНА МИ

От спомени не ме ревнувай!
Не ме ревнувай от жени,
които, и да съществуват,
са вече в миналите дни.
Или пък в миналите нощи.
Да, аз ги помня до една.
А, може би, и те – мен още,
щом пак се връщат... Но – в съня.
Минават като сенки смътни
през неговия бял екран
и ми пошепват: „Ти си пътник!
Нима към глухия безкрай
се готвиш сам да отпътуваш
така – без с никоя от нас
на тръгване да се сбогуваш?”
... И тъй – една подир една
минават и ръка подават.
И – само толкова, уви.
Една едничка все забравя
да дойде и ме поздрави.
Една единствена, която
върви към всекиго насам
и на главата, и в ръката
си носи по една коса...
Едната – бяла. До петите.
А другата – блести, звъни.
Зла, стара, грозна... Но не пита...
И е от всичките жени
най-страшната. От нея с право
ревнувай ме. И в сън нелеп
тя срещне ли ме, знай, тогава
завинаги ще те оставя...

Но дотогава – само с теб.

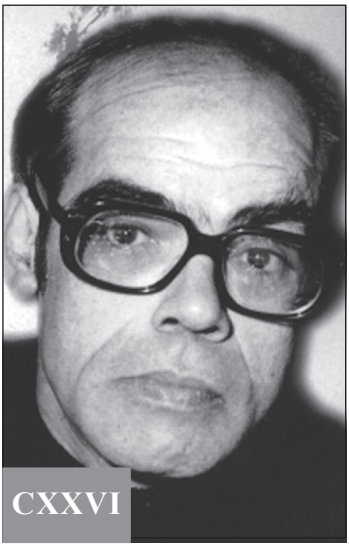

Подготовка за публикация:
Емилия Стоилова

CXXVI „На жена ми” / Дамян Дамянов (стихотворение)

ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ

ИНТЕЛИГЕНТСКА ПОЕМА

На края свършват всички заседания.
На края свършват всички съвещания.
Аз си тръгвам
с пламтяща глава.

– Да пазим великото единство!
Аз ли казах това?...
Все едно.
За сърцето това е парола,
а паролите нямат автор...

– Да пазим великото единство!
Аз видях как вие се усмихвате
неопределено
към звездите...
Тротоарът клокочи от хора.
Обхваща ме светлинният потоп.
Жалки, стари звездобройци,
пребройте електрическите крушки,
пребройте светещите лозунги,
връхлитащите фарове
и стопове,
и котешки очи край пътя.

Гори!
Гори изсъхналото време!
Ний стоим в средата на двайсети век
като в средата на горски пожар.
Осветени са всички посоки.
Осветени са всички проблеми.
Осветени са от умове...
И от прожектори на танкове...

Добре.
Благодаря,
светлинен свят!
Аз не обичам да стоя на сянка.
Аз обичам
да се увличам.
Аз се обричам
на светлина.

Защо тогаз
по някакви закони
от мен извират тези дълги сенки –
различни,
нетипични...

И ме гонят.

Защо?

Слънца,
все най-велики,
озаряват
човешките ми страсти
нощ и ден.
Слънца минават
и си заминават.
А сенките остават все за мен.
Слънца естествени

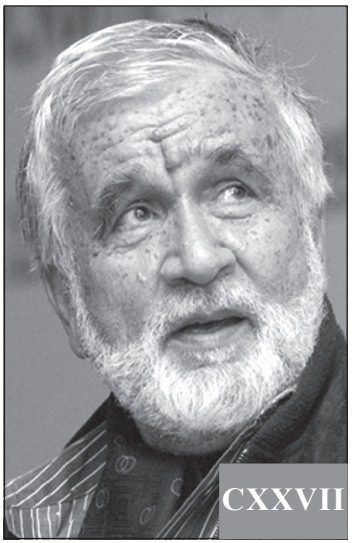

и електрически,
и поетически,
и политически...

Огромни чукове от светлина.
Издигат се
и падат.
Изковават
сърцето ми.
Разчупват го на сенки.
Отхвъркват мойте образи навсякъде.
И сякаш се разбягвам сам от себе си...

– Да пазим великото единство!

Стой!
Кой руши отвътре дисциплината?
Неоформени мои сенки –
интелигентки,
никоя от вас
не би могла сама да съществува.
Не се опитвайте да бягате!
Ще ви разкъса злобната усмивка
на моето единствено лице!...

Какво разбират сенките от строгост?
На мен приличат.
Аз така живях.
Аз много ги обичам
и не мога
да бъда лош към никоя от тях...

Възторг,
и ти ли,
сянко първородна?
Възторг,
не ми изменяй!
Не си доволна ти от мене.
Ти искаш да съм вечен бригадир.
Когато си броя заплатата,
ти моите компромиси брои.
Ти ме замеряш с яростни въпроси:

– Защо забрави речния канал?...
...Бригадата
„Бандера роса”
копаеше
и пееше без жал.
Каналът беше символ.
Символ бяха
лопатите,
звездите,
всичко,
всичко!...
И вечерните рапорти звучаха:
„Сто и шейсет процента!...”
Като притчи!
Какво, че хвалеха ни инженерите –
неудовлетворени бяхме пак.
И как се мъчехме да си намерим
геройски сенки
в простичкия мрак.
Геройство!
Винаги ли си такова –
незадължително,
но възхитително
изкуство, първобитно и сурово?...

Ти пречиш ли на нашето единство?

... За да не губим време за пътуване
и за да има време за танцуване,
оставахме под небесата.

Огънят
ни правеше червено нереални.
Сами си пеехме
и мъж със мъж танцувахме.
И там,
на изкопните брегове,
постилахме си сенките
и падахме,
и спяхме като млади богове...
– Безсмислено прахосване на младост –
ще кажат хуманистите големи.
– След време
ще грозите комунизма,
прегърбени от остър ревматизъм...
Прегърбвам се
и пак не съжалявам.

О, слава!
Слава!
Трижди слава!
На тебе, моя сянко твърдоглава –
ентусиазъм.
Защото даже всичко да отричаме,
пак ще се кълнат младите момичета
в канала на „Бандера роса”
и ще тече реката
русокоса...

Аз виждам тази идваща балада
с очите на любим
и нелюбим.
Момичетата стават все по-млади.
И ставам аз
все по-непоправим...

– Сухар!

– Сектант!
– Не, ти не си това! –
Въстават всички други сенки в мене.
Те съдят ме.
Те искат своя час.
Изхвръкват черни,
весели,
зелени,
отчаяни
и лудо вдъхновени...
Това съм аз!
Това съм също аз!

– Да пазим великото единство!

Целуващите устни се отдръпват.

Ще те опазя ли, любов?
Защо те мразят всички други чувства?
Завиждат ти.
Страхуват се от теб –
най-простото,
най-сладкото единство.

...Дългът
(ах, този активист
със посивели от въздържане коси!)
се мъчеше да те запише
в кръжока по история.
А ти му се усмихваше
и казваше:
– Добре,
но след това ще ме изпратиш,
защото става много късно...

Здравей, любов –
четирикрака сянко!
Ний бягаме от уличните лампи.
От светлите предчувствия
към тъмните предградия.
И ти пред нас се люшкаш като бездна.
И ние ставаме все по-огромни.
О, толкова огромни,
че изчезваме...
Изчезваме!
Един във друг изгубени...
Макар че сме частица от природата,
в която,
казват,
нищо не се губи...
Нима?

Сънувал ли съм пътя,
постлан със сънища изгубени?
Вървя.

От двете ми страни
жита узрели люшкат златен здрач.
А още по-далеч,
на хоризонта
издигат тъмни зъбери заводите,
комините тържествено димят...
Но хора няма!

Вървя.
О, този страшен път,
постлан със сънища изгубени!
По всички телеграфни стълбове
висят високоговорители.
Аз чувам музика –
фанфари.
Аз чувам патетични стихове.
Това са мойте стихове
за моята голяма вяра...
Но хора няма!

Безветрие.
Безверие.
Безкрайност...

И става сянката ми морава
от страх.
От тези сънища изгубени.
От тези стълбове говорещи.
От тези котешки очи край пътя,
които всичко,
всичко наблюдават
и някъде разказват след това.

Едно око
започва да расте.
Един автомобил изгрява.
Лети с държавна скорост...
Застанал на средата на шосето,
аз махам с две ръце:
– Вземете ме!
Другари!...

Спирачките изсвирват иронично.
Вратичката самичка се отваря.
Един приятен бас ме кани:
– Ела, момче.
Ах, нашето момче!... –
И пак лети автомобила.
И аз усмихвам се насила:
– Но все пак...
Вие за къде пътувате?
– Как закъде?
Към комунизма!

Не виждаш ли куртките
и лулите ни?...
Не виждаш ли стоманата в очите ни?...
– Аз виждам... че по пътя няма хора...
– Не се плаши, момче,
не се плаши.
Щом няма хора,
няма врагове.
Така е.
Този път е таен.
За него даже Ленин не е знаел.
Ще стигнем първи.
Пей!...

Страх!
Ти извършваш всички чудеса.

Сърцето ми започва да трепери.
Започва да ме драска като заек.
Прегризва моите гърди
и хуква пред автомобила.
Сърцето ми –
див заек,
ослепен
от дяволските къси фарове,
лети,
лети
по светъл път.
А онзи със куртката се надига
и вика на шофьорчето:
– Сгази го!
Сгази го!

Да, има спомени по-живи и от нас.

Жестока сянко на страха,
населена със бухали
и призраци.
Едни те гонят, като пеят.
А други –
просто замижават.
Аз искам да те гледам във очите
и ако мога,
да ти се усмихна.

Под слънчеви и лунни удари
вървя и се усмихвам.
Вятъра лудува
и разкъсва
сините листа на перуниките...
– Да пазим великото единство!

Но то започва от самите нас.
Във себе си единство да намериш –
това е трудността!

А инак
с разкъсани души да се събираме –
от бръчките си
пропасти ще правим.

Да се опитваме на думи
от свойте сенки да избягаме?
Не искам.
Не,
не искам да се лъжа!
И вий не се лъжете, врагове!
Не стреляйте по мойте сенки.
Стреляйте в мен!

Смъртта ли е единството?
Едва ли...

Ще ме убият със големи думи,
с неизпълнимите ми обещания.
Ще зашурти последната ми сянка...
Последната ми сянка!
Тя ще стане
едно червено огледало!

Минавайки, ще се оглеждат в него
суетни претенденти за слънца.
Луни.
И фосфорни часовници,
където всяка следваща минута
е съкратена.
Витрини с манекени,
по-хубави от нас,
и някаква пулсираща реклама:
„Сключете си по-скоро застраховка!”
Едно червено огледало,
в което всичко почва отначало...

Какво да правя,
другарю Чернишевски?

Когато гледам свойте сенки,
като че ли се виждам изгорял.
Художници,
вземете ме за въглен
и нарисувайте картина:
Дон Кихот от Ламанча
зове
на бой последен.”
Но може би след Сервантес,
след Домие
и Пикасо
това ще ви се стори трудно
и ще ви обвинят в чуждопоклонство.
Тогава,
моля, нарисувайте

един невероятен пощальон

с едно-единствено писмо –
любовно.
Написано...
да кажем, от мен,
и адресирано до някакво момиче,
което ще живее

след петстотин години.
Всички пишем своите писма.

Пощальонът –
История –
ще изхвърли фалшивите.
Пощальонът –
История –
ще изхвърли кресливите.
Ще остане едничко
писмото на оня,
който е обичал
повече от всички...

Но ние пишем свойте писма.

Александър Дюлгеров
пише свойто писмо с оксижена,
увиснал
като тъмносиня птица
на скелите на ТЕЦ „Марица-изток”.

Той ми каза:
„Сенките не смеят
да се катерят много нависоко.
И изобщо,
докато работя,
аз не мисля за такива глупости.
Виж,
по разни заседания,
гдето чудя се какво да правя,
гледал съм си сенките и аз.
Мисля, че на вас –
интелигентите –
малко са ви слаби гайките.
А пък по въпроса за единството –
работата му е майката...”

Сашо,
хайде да се напием!
След това ще изядеме чашите!
След това ще изядеме сенките!

***Мъчно ми е**, Сашо!*

Подготовка за публикация: **Йоана Джамбазова**

CXXVII „Интелигентска поема” / Любомир Левчев (поема)

ВЛАДИМИР БАШЕВ

РАЗМИСЪЛ

На Никола Инджов

Ако няма какво да дадем на света,
за какво сме родени?

Ний не щем нито славата, ни участта
на големите гении!
Просто трябва
да имаме нежността
на оная незнайна женица,
дето първа е втъкала прелестта
на земята ни във шевица.
Просто трябва
да имаме скъпия дар,
озарил оня майстор чудесен,
който първи е теглил
върху явора шар
и дървото е станало песен.

Ний не щем нито славата, ни участта

на големите гении!

Нас ни стига признателността
на едно поколение.
Трябва само
да носим една сръчна ръка
като Кольо Фичето, дето
да реди мълчаливия камък така,
че да трогва сърцето.
Трябва само
да носим две могъщи крила
като тия на майстор Манола,
за да идем
отвъд скоростта на звука
и над дързостта на сокола.

Нас ни стига признателността
на едно поколение!
Нека само една дръзка мечта
въплътим във творение.
Нека станем
лесът срещу зъл суховей!
Нека бъдем
дъждът на пшениците гъсти!
Нека мътрвият болен да оживей
изпод нашите пръсти!
Нека страшните атоми се укротят
във ръцете ни
като житни зрънца,
да поникнат и ни дадат
милиарди слънца!

Нека само една дръзка мечта
въплътим във творение,
за да имаме право да легнем в пръстта,
дето спят толкова гении!

Подготвила за публикация:
Марина Календерска

CXXVIII „Размисъл" / Владимир Башев (стихотворение)

НИКОЛА ИНДЖОВ

ПОЕЗИЯ ЗА СОЗОПОЛ

1
В градчето улиците бяха
прокарани от просяк сляп,
опипом търсил всяка стряха
за черен хляб, за кашей хляб…

А къщичката бе зелена
от заливната светлина.
И тоя цвят бе във Елена
и в други женски имена.

И плесента зелена беше.
Като стареещо море
заливаше фенери, мрежи
и покриви, и ветрове.

Умираше градът от старост.
Умираше от красота.
Една славянка с вик на гларус
роди ме тука през нощта –
да се задъхвам от сонати,
от акварели да трептя.
И да сверявам знамената
по цветовете на кръвта.

2
По покрайнините на планетата
света като звезда открих.
По първата любов усетих,
че съществува нейде Григ,

че някой по земята скита
безимен, но в заветен ден
човечеството го нарича
Джек Лондон или Пол Гоген.

В бедняшки дом живях, но чувствах,
че и преди да се родя,
съм бил в голямото изкуство
на гениите на света.

И затова сега аз мога
да нося много имена.
В спокойствие и във тревога
да бъда сам една страна,

една земя със свои гари,
със своя обич, кръвен знак,
но винаги да съм България
с трицветен баладичен флаг!

3
Спасете моя град от старост
и от музейни красоти!
Пуснете с вдъхновена ярост
над него спътник да лети!

Строете градовете нови
със стрехите на моя град!
Кръщавайте звездите нови
със името на моя град!

Във музика го разпилейте!
Превъплътете го така,
че със хармонички и флейти
градът да шества из века!

Като лале го подарете
на влюбени във вас жени!

Смокините му посадете
Покрай прозорци и врати!

И нека ведър, многозвучен
да затупти като сърце!
Това е също революция.
Не с меч – със гълъб във ръце!

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXIX „Поезия за Созопол" / Никола Инджов (стихотворение)

ЛЪЧЕЗАР ЕЛЕНКОВ

ХЪЛМЪТ

Затвориха се всичките врати.
И времето смени набързо
ласкавите си сезони.
Изпраща лед за тебе
въздухът озонен.
От Бога си белязан
мисленето да взривиш.
И странният ти профил
заприличва
на глава антична.
Единствено луната те разбира.
В стъклото на мотрисата
се люшва нейното чело.
На спирката последна
помахай й за сбогом.
Трамваят – жълтото чудовище, –
пълзи към твоя хълм висок –
квартала на лозите
и кръвта на
виното изпито.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXX „Хълмът” / Лъчезар Еленков (стихотворение)

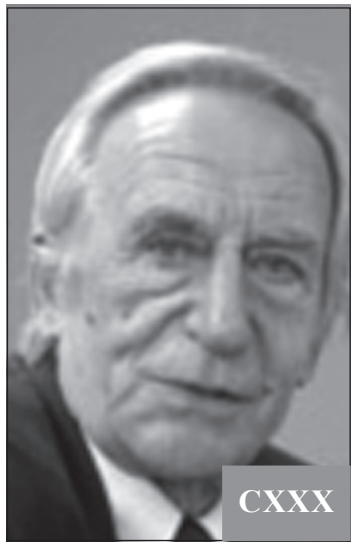

СТЕФАН ЦАНЕВ

НИЙ МОЖЕ ДА ИМАМЕ МНОГО ЖЕНИ...

Ний може да имаме много жени,
но една ще бъде отначало
до края ни:
тази, която не ще ни вини,
когато от чужда любов сме замаяни.

Ний може да имаме много жени,
но една ще бди
над живота ни:
тази, която ще ни каже: – Стани! –
ако клекнем, когато се целят в челото ни.

Ний може да имаме много жени,
но една ще ни обича
истински:
тази, която ни измени,
щом превърнем в пари мечтите си.

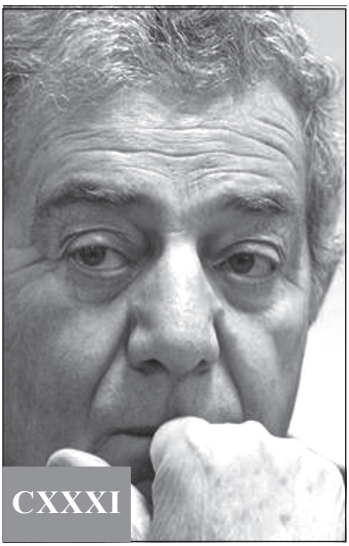

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXI „Ний може да имаме много жени...” / Стефан Цанев (стихотворение)

ДРАГОМИР ШОПОВ

КАДЪР ОТ ФИЛМ – ПРОЛЕТ 1945

Железни птици от гнезда железни
под купола на моя век летят.
Расте тревата върху гроб и бездна,
а мините чертаят смъртен път.
И босите крачка вървят полека –
отвъд гората и отвъд смъртта.
Върви дете по черната пътека
и после бавно спира в пепелта.
С изтръпнали ръчици то разравя
греди и тухли, рухнали стени.
Но татко си не може да изправи
дори да моли: „Татенце, стани!”
Баща му е останал там, където
цъфтеше мак и тичаше жребче.

Там майка му простираше прането.
Козлето там развяваше звънче…
Сега ги няма. Има гроб и бездна.
Детето с разтреперани крака
от този ад самичко ще излезе.
И то върви. А виждам го така
и дълго ще го виждам. В тишината
се блъсват онемелите очи.
И то върви, върви сега нататък –
там утрото посечено мълчи.
Върви детето. Вече нищо няма.
А сълзите му взе ги пролетта,
за да измие всяка черна рана
в гърдите на света.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXII „Кадър от филм – Пролет 1945” / Драгомир Шопов (стихотворение)

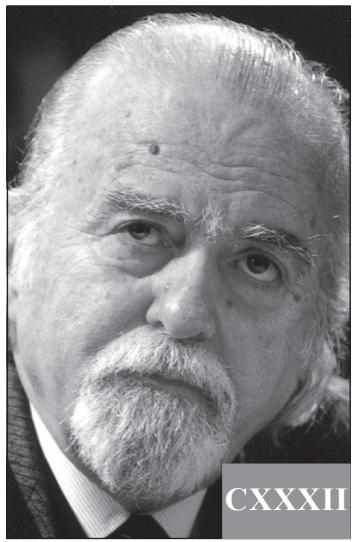

ПЕТКО БРАТИНОВ

ПРИПОМНЯНЕ

Отново за жената... Няма смисъл

да слушаш как
във въздуха изгряват

червените криле на Афродита.

Тя можеше да слезе
срещу тебе.

Но сигурно не те е забелязала.

И ти се престори,
че се отдаваш
на много по-съществени неща.

И ти се престори, че се отдаваш!...

Жената е една внезапна нощ.

Или нощта е истинска жена.

Но винаги
и в двете се потъва

с едно и също чувство за обреченост.

А другото е плът непроменима,
омръзвала на всекиго от нас.

Подготовка за публикация:
Марина Календерска

CXXXIII „Припомняне” / Петко Братинов (стихотворение)

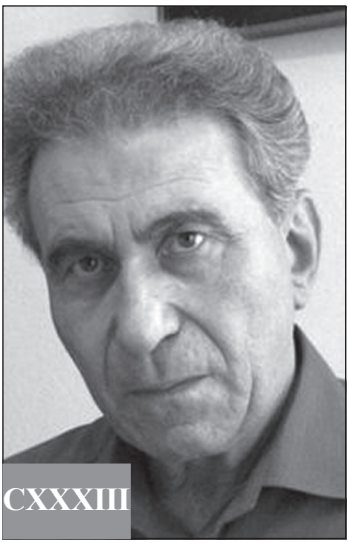

НЕДЯЛКО ЙОРДАНОВ

ЛЮБОВ НЕОБЯСНИМА

Любов необяснима, любов невероятна,
не пухкава и зрима, не топла и приятна,
не лека и минутна, от щастие обзета
край печката уютна до плюшени пердета.

Любов необяснима, рискована и тайна,
любов необходима, до болка всеотдайна,
без никакви облаги и ордени, и сметки,
изгаряна на клади, затваряна в решетки.

Любов необяснима, без думи и без звуци,
с разтворени зеници и стиснати юмруци –
от многото любови единствено възможна,
за да останем хора в епохата тревожна.

Любов необяснима, най-истинска и свята,
прониквай във главите, навлизай във сърцата,
когато те обстрелват с бомби и куршуми,
когато те замерват със камъни и думи.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXIV „Любов необяснима” / Недялко Йорданов (стихотворение)

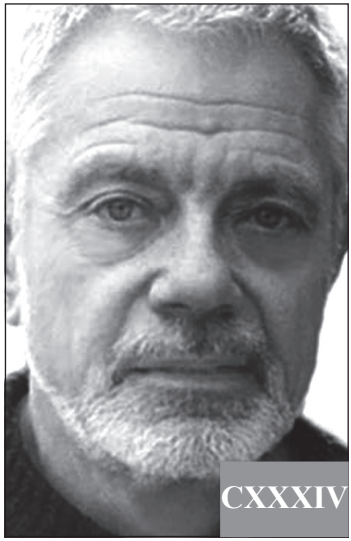

КИРИЛ ГОНЧЕВ

ИГРА

Поискахме да бъдеме големи...
Не помниш ли! То беше първият ни миг.
Дърветата стояха страшно неми
и затова бе силен твоя вик.
Поискахме
и после се уплашихме,
от забранената
за възрастни игра.
Какво ще кажат нашите?
Какво ще кажат вашите?
Какво ще си помисли старата гора!
Поискахме да бъдеме големи...
Гората ни зарови в тишина.
Едно момче
на първата си пленница,
даряваше най-нежни имена...
Къде ги беше чуло?
Беше ли ги чело
във някой също забранен роман?
Или зад малкото детинско чело

се раждаха ония имена...
И неусетно
станахме големи...
Сега си спомням първия ни миг.
Момчето
имаше безбройно много пленници,
но никъде не срещна
твоя вик.
В играта вече всичко,
всичко може –
дори да се играе
без сърца.
И само туй остана невъзможно –
от възрастни
да станем на деца.

Подготовка за публикация:
Марина Календерска

CXXXV „Игра” / Кирил Гончев (стихотворение)

ВАНЯ ПЕТКОВА

СИРИУС

Аз съм Сириус
от съзвездието Кентавър.
Блестя със най-загадъчната светлина
върху устните на безсърдечен мавър
и във тайните луни на любовта.

Аз съм Сириус!
Самотна и далечна,
всичко в мене е обратно на света.
Мойта болка е,
че съм осъдена да бъда вечна,
мойта радост е –
да търся красота!

Аз съм Сириус!
Планините ми са гроздове червени
във рубините на вино златопенно,
корените пък корони са при мене
и годината започва не със пролет,
а със зима черна!
Истината ИСТИНА е само,
щом изпъжеш слънцето изгасва.

Няма думи върху мене, няма –
има само погледи мъгливи или ясни.
Аз съм всичко в любовта, което
ЛУДОСТ И БЕЗУМИЕ наричат,
аз съм сто сърца в сърцето,
ала никой не посмя да ме обича!

Който се допря до мен, на пепел стана,
който ме погледна – ослепя,
който пожела да бъдем двама,
два пъти от мълния умря!

Аз съм Сириус!
Самотна и далечна,
тъй обратна на света суров,
че сменила бих стократно своята вечност
за най-простата в света любов.

Аз съм Сириус!

Подготовка за публикация:
Марина Календерска

CXXXVI „Сириус" / Ваня Петкова (стихотворение)

ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ

КАКТУС

Повярвайте –
и кактусът е цвете!
И той цъфти!
В живота си веднъж...
Под шепите ни изумени
свети...
Сега в пустинята бушува дъжд.
Или тайфун
пред нечий сал притихва.
Или опал
проблясва в тъмен ров.
Жесток човек
сърдечно се усмихва.
И женомразец
плаче от любов.
А може би
сега куршумът парва
едно сърце
в студената тъма.
Или пък нейде
в нещо е повярвал
неверникът Тома...
Повярвайте –
и кактусът е цвете!
Любима, само ти...
Поне сега
си протегни ръцете!
Когато кактусът цъфти!

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXVII „Кактус” / Георги Константинов (стихотворение)

ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ

МЕСТОЖИТЕЛСТВО

България за мене е страната,
където малко ям, работя много.
И лошо спя, но хубаво се смея.
И не броя пари, защото нямам.

България за мене е страната,
където имам стая. В нея – книги,
портрет на Левски, карта на Европа.
И чаша ром, ако ми стане тъжно.

България за мене е страната,
в която пиша и чета, и мисля
това, което няма да ви кажа...
А няма го и в сутрешния вестник.

България за мене е страната,
където още дишам и усещам,
че дишат като мен и други хора.
Поне в това не съм така самотен.

А може би и там когато ида,
оттатък географските предели,
отново ще е същото... България.
И стихове. И смях. И скръб. И вечност.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXVIII „Местожителство” /
Петър Велчев (стихотворение)

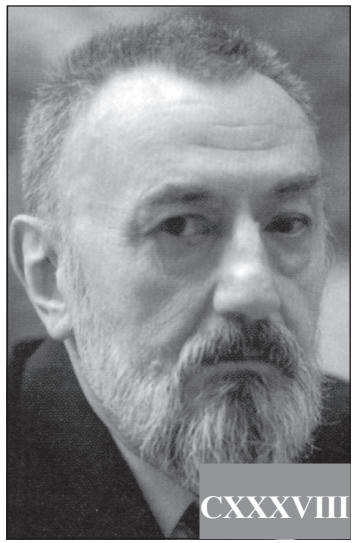

БОРИС ХРИСТОВ

ЧЕСТЕН КРЪСТ

I.

Затварям ви за думите, уши – резето спускам.
Не искам в моя дом да се говори за изкуство –

не искам в хленчене и мъдрословия угодни
напразно да се споменава името господне.

Когато имаше какво да каже на сърцето,
устата ми не криеше езика под небцето

и в стихове – спасителни – макар и тихо,
звънях отвътре, докато отвън ме биха...

Ала сега, докато в разума е още светло,
прибирам стълбата, с която стигах до небето,

и бързам да напусна на поезията храма,
преди да запълзят змии по младото ми рамо.

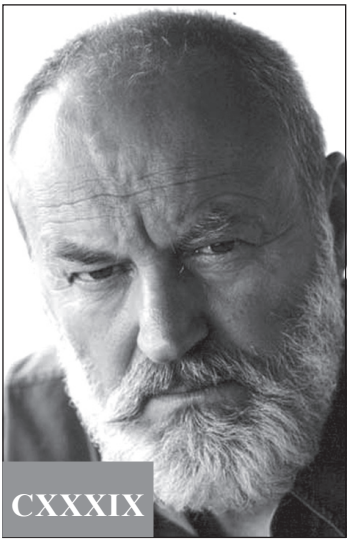

Каквото съм изпял дотук – ще го изтрия.
Ще държа двете си ръце – устата ще зашия.

И ще се хвърля лудо на живота по вълните,
това, което някога измислих – да изпитам.

Не е за мойте зъби ореха да бъда гений,
щом не дойде смъртта за мен да се ожени,

щом не можах до днес да изкова от думи кръста,
на който да се изкача и да възкръсна...

И затова сега, отскубнал се до корен,
ще се заема с труд по-благодарен и достоен.

Ще мъкна камъни за мой дом и пот ще лея
над мисълта до утре как да преживея...

Или ще тръгна бос по връхчетата на тревата
подир виновницата за изгубения рай – жената.

И вързан до последната халка на нейната окова,
ще гледам как изсъхва моето дърво духовно...

II.
Дълбоко в мен се утаи на болката вулкана,
клокочи и дими – зарастват спомени и рани.

Но няма да забравя утрото, в което се събудих
между дванадесет приятели и седем Юди.

Поведе ме единият от тях и стигнали площада,
помаза ме с хвалебствия, а после ме предаде.

И се изгуби като нож в канията на мрака –
по-черен от тревата между релсите на влака.

Така човекът, който яде и се весели до мене,
направи захарта на моя млад живот солена.

Но аз не стрелях по вълка – да не убивам
доброто агънце, което в него се укрива.

А като бедния Адам – в сълзите си нагазил,
извиках: „Гол съм, Господи, не мога да изляза...

Не мога да показвам на тълпата грозните си рани,
защото не обичам да съм обиталище на врани...

Не стигат ли на тоя свят житейските въпроси,
та трябва с тяхното тегло и моето да носи...”

Но жертвата понякога е по-свободна от палача.
И вместо да окайвам участта си и да плача,

затворен в моя дом – света докрай напуснал,
обелих бавно раните и техните красиви люспи

превърнах в стихове и населих с листа дървото,
което беше обгорила мълнията на живота...

III.
Ала сега – довиждане придворно суетене
и гладиаторски борби на поетическата сцена.

Носи ме, влак, на свойте рамене железни,
като откъсната ръка над пропасти и бездни.

Разсипвай подир себе си и рими, и предлози
и нека огън да лети от тъмните ти ноздри.

Да стигнем залеза червен, където вдига сонда
фонтана луд от кърви – слънцето на хоризонта...

Преди туловището на смъртта да ме затисне
или да се удавя в думите, които съм изписал,

желая мир на твоя дом, поезийо и вярвам,
че има кой да достроi високата ти сграда.

Но – честен кръст – макар че лирата захвърлям,
ще си останеш ти костица в жадното ми гърло.

И с болка, моя вярна спътнице, ще помня
среднощните видения пред твоята икона...

А който продължи нагоре – Бог да му помага.
Но аз потеглих вече – и към миналото бягам.

Наместо с чашата на славата да се опивам,
назад ще тръгна и назад ще се развивам.

Ще се завърна към доброто време на „не зная”,
„не искам” и „не мога”... А накрая

връз майчиното лоно на земята ще се срина,
като мушицата, която поживя и си замина...

IV.
До вчера можех да вървя изправен по вълните,
защото не познавах аз теглото на парите

и като жаба, зинала – с молив в устата,
излизах на брега – да разговарям с тишината.

Ала забравила бодливия венец от тръни,
душата ми сега лентяйства и в блаженство тъне.

И кой ще ми повярва, ако продължа на крякам
от бъчвата с меда, а не от жабуняка...

Поетът е една оголена, подвижна рана,
поезията е страдание и вик сред океана.

Ала страданието днес добре се плаща,
за да мълчи устата и писеца да не дращи...

Да бях покръстен в мръсната вода, в която
Пилат изми ръцете си и ги изтри в тълпата,

от сутринта над листа щях да марширувам
и книжната тръба на щастието да надувам.

Но аз не мога да живея с думите завързан
и в чашата на жадния да сипвам сълзи;

не мога да се правя на овчица и страдалец,
когато днес пращи от здраве мойто тяло,

или пък да дрънча като ощърбено точило,
докато вената на любовта кърви от сила...

Разбирам хромия, прегърнал словото като удавник,
разбирам и бедняка, който трябва да се храни.

За грозната жена поезията е червило и помада,
за лудия – стрела, с която разума напада...

Заради тях и аз обикнах някога у мен поета.
Но ето че сега устата се отдалечава от сърцето.

И на ръката ми едва ли вече ще отива
да е палач на словото – мъчител на молива.

V.
Подобно тигър на небето облакът се излежава,
но вижда лъвската глава на слънцето и става.

И хукнал към безкрая, тромаво прескача
въженцето на хоризонта – и потъва в здрача.

Така и аз сега от бойното поле излизам
и сам обличам усмирителната риза...

Защото чувам как земята се поти и стене
и между нейните разтворени докрай колене

пред изумелите от чакане очи на боговете
излиза от утробата главата на Поета...

И като вижда как луната готви вече сърпа,
надвесена над него – да отреже пъпа,

духът ми се укрива в тялото натясно,
защото за големия Поет е нужно място.

Той трябва да си разпростре така ухото,
че да дочува и последното трептене на живота.

И стъпил бос в легена син на океана,
да му е вечно под ръка небесната камбана.

И лист като пустиня трябва, за да пише,
докато търси истината и над думите въздиша –

дано да види той следи от нейните копита
или главата и на щраус в пясъка зарита...

Ще трябва място и за неговото бяло цвете,
което стиска в мъничката си ръка детето

и като мравчица с разперени крилца почуква
към неговия бъдещ гроб – по-тесен от обувка.

VI.
Добре че е смъртта – последната човешка гара.
Добре че всеки ден вратите на земята се отварят

и заедно с безкрайната редица на добрите хора
улитат и злодеите на вечността в затвора...

Благословено гробище, ти имаш хляб за всички
и топла трапезария – и пухени завивки.

Какви мъже достойни! – синове на боговете,
люля земята в скута си и после ги измете.

И никой не допусна до сърцето й да стигне...
Мълчат сега световните хранилища на книги –

издуват се от срам, че малкия човек не знае
къде е ключа, с който този свят да разгадае.

А там навярно, с тайственост покрити,
лежат причините и за смъртта, и за войните.

И между страниците съхне може би и чака
една тревица мъничка – лекарство против рака...

Ала преди да разгадаем тяхното писание, ще трябва
да хвърлим настрана словесната си брадва

и с меча заедно – да погребем перото,
с което нижем стихове приятни за ухото,

но и с което дращим формули и тъмни думи,
объркани като писма на светещи куршуми...

VII.
Разбирам, че това са казвани неща и стари –
или пък размисли на роб и на духовен парий.

Но ги повтарям, за да си отваряме очите
и като гледаме към нивата словесна на дедите,

да разчетем добре това, което между редовете
са казали отдавна преди нас големите поети.

Да се завърнеме назад – но не насила,
залепнали в земята с кърваво лепило.

А като ракът, който в своята подводна нива
върви назад и към спасителния бряг отива;

като триона, който стига края и се връща
по своята пътека – все една и съща,

ала облян в смола – усилено работи
и бавно приближава към сърцето на дървото...

VIII.
Носи ме, влак, на свойте рамене железни
като откъсната ръка над пропасти и бездни.

Не се страхувам аз от участта на единака
и знам, когато свършат релсите, какво ме чака.

Макар живота да гърми от моя път на крачка,
не бих натиснал никога внезапната спирачка.

И няма да разсипвам думите си да го хваля,
защото той не бе за мен добрата дойна крава,

а мащеха, която крие сухата си цицка
и ме отвива през нощта, а денем ме навиква...

По-важно е за мен сега да не отмина хълма,
от който тръгнах някога с торбица пълна.

И да достигна мястото на оня край божествен,
където спи ковчежето на мойто детство.

Да седна на брега – обратно да тече реката –
и там да чакам ударите слепи на съдбата...

И ако трябва пак да разговарям в рими
и да изстисквам млякото на поетическото виме,

да не летя след думичките – да ги гоня,
а да звъня при удар само – като камертона...

IX.
Но ето че пристигам аз и подир миг ще мина
в тревата, почерняла от словесната машина.

Залязва моята звезда и в облака навлиза –
далече са небесните неща, а земните са близо.

И затова, съдба – богиньо на живота,
сложи сега на кръст кинжала и перото,

вдигни юмрука си – наместо да го криеш,
и прецени – ще галиш ли или ще биеш!

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXXXIX „Честен кръст” / Борис Христов (поема)

МИРЯНА БАШЕВА

ЛЯТО

Да е лято, само да е лято!
Топло и зелено
като горски мъх,
да струи тревата –
силна, некосена –
искам да е лято
до последен дъх.
Да е тихо, тихо над земята,
на кравайче свито
времето да спи,
да звучи в нивята
пеещото жито –
нека да е лято
милиони дни.

Да е лято! Още да е лято –
дълго като зима,
топло като гръд,
тежко като злато,
звънко като рима,
вечно да е лято –
за последен път.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXL „Лято” / Миряна Башева (стихотворение)

КИРИЛ КАДИЙСКИ

ПАРИЖ

Нощта измъчена разтвори и днес пламтящото си лоно,
за да роди най-после свойто слънце незаконно
и го подхвърли на Париж...

Но този град с какво ли ще го смаеш!
Ти мълчиш,
заровен в прашните сергии покрай Сена;
да, всичко тук – монета, картина, мисъл ценна –
намира своя купувач... На мокрия асфалт лъщи
листо от кестен – счупена бутилка с дъжд. Но чувстваш ти,
каквито дъждове да завалят, едва ли
ще съблекат и златото, и пищните парцали
на този град от цветни картички и тайнствени места
и често сив и скучен като сбъдната мечта.

Не само ти си чужденец сред хилядите минувачи,
виж – син жираф – проточената Айфелова кула крачи,
към бъдещето тръгнала, и като теб, уви,
оказала се в миналото. Всичко тъй върви...

Стоиш на моста. Векове разчесва той реката среброкоса.
Но времето с ръжда и сажди я кънеса.
Не иска никой тук със старостта да се смири.
Чия е тази кръв, нестихваща и в нощите дори?
Какво предлагаш ти на чуждите? Какво тук свети,
че хвърлят се към теб – да изгорят крилете си –
безброй поети.

Когато падне над Европа мрак, изгряваш ти, Париж –
като разбито о земята слънце до зори гориш.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXLI „Париж” / Кирил Кадийски (стихотворение)

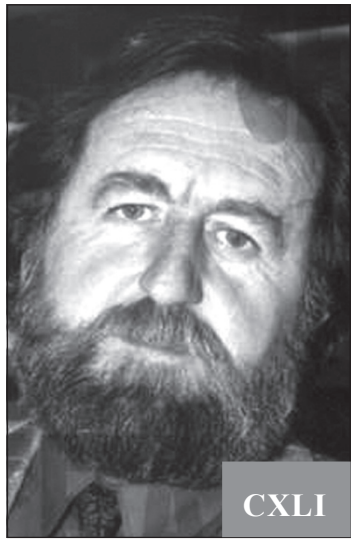

МАРГАРИТА ПЕТКОВА

ОПИТ ЗА АВТОПОРТРЕТ

Аз съм сбъркан човек, запомни го!
Съвсем наопаки и напук живея.
Купувам вместо мебели – книги.
Вятър на бяла кобила ме вее.
Не обличам вечерни рокли.
През зимата ходя без шал и шапка.
Не нося чадър и направо през локвите
с най-новите си обувки шляпам.
Не се подпирам на чуждо име.
Нямам доверие в самолетите.
Стиховете ми са в неточни рими.
И студено си пия кафето.
Не съм в крак нито с модата, нито с другите.
Със себе си, че съм в крак, е главното.
И нищо чудно, както е тръгнало –
вместо дяволите да ме вземат ангелите.

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXLII „Опит за автопортрет" / Маргарита Петкова (стихотворение)

ПЕТЯ ДУБАРОВА

ЕТО МЕ ДНЕС...

Ето ме днес съвършено разлистена.
Дяволска сила във жеста ми свети.
А във очите ми тайни и истини
врат като билки в магийни котлета.

Дълго пих кръв от зелени насекоми.
Живо месо от издъхващо птиче
ядох. Предсказвах. На длан гледах всекиму,
за да добия сърце дяволиче.

После презрях и магии, и измислици.
Стига съм търсила – казах – наслуки.
И пожелах да ми станат орисници
всичките живи човешки науки.

Не за да бъда всевластна незнайница,
нито с човешки съдби да играя,
а да гребете от мене и никога
да не ме изгребете докрая!

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXLIII „Ето ме днес...” / Петя Дубарова (стихотворение)

ЕЛЕНА АЛЕКОВА

БЪДИ

Минават неусетно дни и нощи.
Догарят залези, мечти, съдби.
А аз живея. Аз съм жива още.
И чувам – някой казва ми: „Бъди!

Бъди напук на хората, които
не те обичат и не те ценят,
че няма победен и победител
пред прага на единствената смърт.

Бъди напук на себе си, защото
дори и в бездните от самота
човекът е обречен на живота,
тъй както е обречен на пръстта.

Какво небе над нивите сияе!
Внезапна птица в залеза лети.
И краят е начало на безкрая,
където ще се прибереш и ти.

Недей тъгува, че си още тука.
До земните неща се докосни.
И мрака запали като светулка.
И в себе си светулката спаси

от ужаса да бъде още жива,
от ужаса, че трябва да умре,
от ужаса, че всичко си отива
и тя не може с нищо да го спре.

Недей тъгува. Приседни на прага
и дълго се прощавай със света.
Смъртта е твоя. Няма да избяга.
И тя ще те взриви за вечността.”

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXLIV „Бъди” / Елена Алекова
(стихотворение)

ГЕОРГИ ГОСПОДИНОВ

ИСКАШ ЛИ ДА СТАНЕШ МИСЪЛ...

Искаш ли да станеш мисъл
питах камъка.

Аз съм камък – каза камъкът
и потъна в себе си.

Искаш ли да станеш смисъл
питах камъка.

Аз съм смисъл – каза камъкът
и потъна в себе си.

Искаш ли да станеш дума –
пита камъкът.

Аз съм дума – казах каменно
и потънах в него...

Подготовка за публикация: **Марина Календерска**

CXLV „Искаш ли да станеш мисъл...” /
Георги Господинов (стихотворение)

II. ЕПОС

СЛОВЕСЕН ФОЛКЛОР

НАРОДНИ ПРИКАЗКИ

ТРИМАТА БРАТЯ И ЗЛАТНАТА ЯБЪЛКА

1. БАЩАТА РАЗКАЗВА ЗА ГУЩЕРЧЕТО

Имаше един стар селски дом, направен от дърво и камък. Покривът му приличаше на овехтяла ръждива шапка с отпуснато надолу кръжило. Изпод шапката гледаха към двора две дълбоки прозорчета, замрежени с кръстовидни дървени решетки. Щърково гнездо се беше наместило върху каменната плоча на белосания комин. Над гнездото шумолеше, разперил клони, вековен сенчест орех. Тежка дъбова врата, набита с ковашки гвоздеи, скърцаше продължително и жаловито. Наперен петел се разхождаше пред вратата и кълвеше разпилени овесени зърна.

Един ден, щом петелът разпери крила, проточи шия и гръмогласно изкукурига – приказката започна.

Най-напред се разтвори дъбовата врата. Блеснаха озарените от изгряващото слънце шарени паници и медници, окачени на дървени куки под полицата. Котката, задрямала до камината, стана, протегна се изгърбена и бавно прекрачи прага. Крадешком тръгна към градината да гони врабчета. Миндерът в широката стая беше постлан с дългорунни китени халища и шарени възглавници. Върху миндера седеше старец на преклонни години. На два побити гвоздея на стената над главата му висяха дървен лък и колчан със стрели.

Пред стареца стояха прави трима мъже. Гологлави. Калпаците си държеха в ръцете.

Те бяха тримата синове на стареца: най-големият, средният и най-малкият.

Първите двама се пъчеха пременени и накичени. На калпаците им се ветрееха пера паунови. Копринените им пояси спускаха дълги алени ресни до бедрата. Ботушите им стигаха до коленете. Най-малкият се гушеше зад тях нескопосно облечен, опасан с колан от лико, несресан, както му е редът. Босоног. Перчемът му бе паднал върху челото. Очите му горяха като два живи въглена.

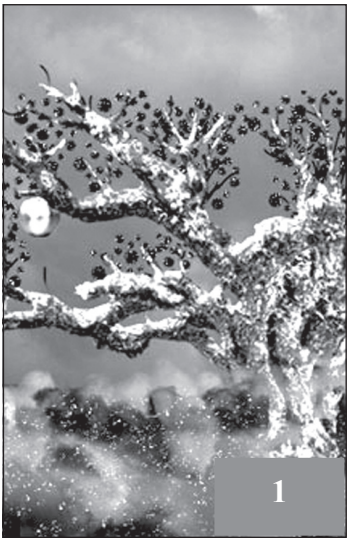

Белобрадият старец изгледа синовете си от главите до петите и рече:

– Повикал съм ви, чеда мои, да ви кажа, че тази нощ ще пристигне ламята!

При тези думи най-големият и средният брат се стъписаха стреснати и уплашени. Най-малкият прехапа устни и направи една крачка напред, приближавайки се до баща си.

– Що думаш, тате? Каква ламя? – попита най-големият.

– Ще ви кажа. Затворете първом вратата. Натиснете и заключалката. Никой друг не трябва да узнае какво съм ви казал. Само вие.

Тогава най-големият брат се обърна към средния и му каза:

– Заключи вратата!

А средният блъсна най-малкия:

– Тичай да заключиш вратата!

Най-малкият покорно изпълни поръчката. Затвори вратата и намести заключалката. Сетне се върна и седна на чергата до бащините си нозе. Големият и средният се отпуснаха върху миндера от двете страни на баща си.

Старецът се втренчи в светлите прозорчета, сякаш призова спомените си, погладі с длан брадата си и започна:

– Преди много, много години, когато бях малък, дядо ви ме проводи да напаса козичката в Камендолската гора. Там, както знаете, има едно сухо каменисто корито. По онова време на двата бряга вишеха клони престарели дървета с напукани дънери. Над коренищата им растеше златистозелен мъх. Моята козичка се беше изправила на една леска и се мъчеше да захапе най-долното клонче. Звънчето й трепкаво дрънколеше, а брадицата й се мяташе насам-натам. Аз бях седнал до един напечен пън и надувах дудучето си. През рамото ми тегнеше торбичка, пълна с диви круши, на кръста ми висеше кратунка.

В сухия дол имаше островръх сив камък. Най-отгоре беше изпълзяло гущерче, такова едно малахитово, с рубинени очички, а гърбецът му сякаш беше посипан със скъпоценни камъни. Извило очички към мен, то ме гледаше и слушаше захласнато свирнята ми.

Изведнъж тежък тътнеж разтърси гората и се понесе в дълбочината като грохот на керван коли, натоварени с празни бъчви возилници.

Погледнах към небето: там се носеха страшни буреносни облаци. Една светкавица разкъса облаците. Силна гръмотевица удари гората. Изплашени птици изхвръкнаха с писък от гнездата си и се пръснаха в пущинаците, където им видят очите. Едри дъждовни капки захванаха да ръсят шумака, затупкаха по напечените камъни и изведнъж окъпаха гущерчето. Но то не мърдаше от мястото си, с наслада размахваше опашка и се радваше на дъждовната прохлада.

Аз оставих свирнята, изтичах към козичката, хванах я за нашийника и я повлякох към сухия дънер на един дъб, изтърбушен от мълния. Подслонихме се двамата в хралупата. Само носът ми остана да стърчи навън.

Рукна проливен дъжд, сякаш се изливаше из ведро, а гущерчето все не мърдаше от мястото си. Стоеше като заковано.

По едно време гръмотевиците заглъхнаха. Облаците отминаха бързо, насметени от невидимата метла на вятъра. Разлюлените клони се укротиха. Дъждът изведнъж секна. Слънцето подаде главата си върху избистреното небе и цялата гора блесна с елмазена хубост. Птичките се залюляха върху клончетата с намокрени опашки и весело зачуруликаха.

Измъкнах козичката от хралупата и я пуснах да тича по влажната трева.

Но ето че сухият дол изведнъж оживя. Като стена пристигна мътен порой. Мъкнеше камъни, прекатуряше дървета, подкопаваше ронливия бряг. Всичко наоколо захвана да бучи.

Само острият камък с гущерчето стърчеше над клокочещата вода. Злочестото животинче се беше вкопчило в камъка, въртеше главичката си, махаше тревожно с опашка, мигаше уплашено и тънко писукаше с гущерското си гласче: „Олелеее! Няма ли кой да ми помогне?“

Аз чух неговия вик за помощ, извърнах се изведнъж и като видях на какъв огън се печеше малката гадинка, сърцето ми се сви от болка. А гущерчето пискаше още по-силно: „Батенце! Батенце!” „Не бой се, ида!”, отговорих му и като грабнах от земята козарската си тояга, насочих я с разтреперани ръце над мътната вода, но тоягата излезе къса. Не можа да стигне до камъка. Бре, ами сега? Огледах се безпомощно наоколо.

А гущерчето се беше изправило на задните си крачета, махаше с предните и пискаше сърцераздирателно: „Отиде на татя гущерчето! Загива наследникът на гущерския престол!” „Я, то се побърка от страх!”, рекох си аз и бързо съблякох дрехите си. Безстрашно се бухнах в поройната вода. Стихията ме блъсна с голяма сила и се опита да ме повлече надолу, но аз напрегнах сили, почнах да греба с ръце като с лопати и най-сетне се добрах до камъка. Като наближих, махнах нагоре с ръка и викнах на гущерчето: „Скочи върху главата ми!”

Гущерчето рипна върху главата ми и вкопчи нокти в косата ми. Обърнах се назад, но реката ме надви и ме повлече надолу. Опита се да ме удави. Захвана да ме блъска ту към брега, ту навътре. Набута ме в един опасен вътрто. Задъхан и омаломощен, най-сетне се докопах до един корен, напрегнах последни сили и се измъкнах на брега. Търкулнах се и отпуснах глава в тревата. Дишах тежко.

Гущерчето запълзя по гърдите ми и се ослушваше дали сърцето ми бие.

Когато дойдох на себе си, се надигнах, потърках си очите и отидох за дрехите си. Облякох се, подсуших се и се наведох да взема гущерчето от земята. Помилвах си го кротичко, а то ми проговори и рече: „Хайде, батко, да вървим!” „Къде?”, попитах го аз. „В голямата пещера при цар Гущер. Той ми е

баща. Голям владетел е моят баща. В негови ръце се намират всички подземни съкровища. Баща ми е много добър. Като узнае какво си направил, за да ми спасиш живота, ще сграби с две шепи скъпоценни камъни и ще посегне да ти ги изсипе в торбичката, но ти камъни не вземай!" „А какво да поискам?", рекох му. „Искай белокорото дръвче, дето е посадено в пръстеното гърне!"

2. В ГОЛЯМАТА ПЕЩЕРА

Дълго вървяхме по една камениста козя пътечка, додето стигнем гущерската пещера. Гущерчето стоеше на рамото ми, гледаше напред и викаше в ухото ми: „Още малко! Още малко!"

Най-сетне пред очите ми блесна вратата на пещерата, направена от слюдени плочки, цялата поръсена със звездички като очите на гущерчето.

„Стигнахме!", радостно извика гущерчето и скочи на земята.

Чевръсто запълзя към вратата, хвана се с нокътчетата си и се покатери нагоре между звездичките до ключалката. Надникна през нея и рече: „Ку-ку!"

Пещерната врата скръцна и се отвори. Две вкаменени кучета с очи като големи паници мигом оживяха и ни преградиха пътя, но гущерчето им викна „Циба!" и те подвиха опашки, дадоха път, застанаха на местата си и пак се вкамениха.

Влязохме вътре.

Пещерата беше приказно хубава. Навсякъде блещукаха кристали, големи колкото лешници и орехи, а имаше и блестящи камъни колкото кокоши яйца.

На трон, направен от ръката на нечуван майстор, седеше цар Гущер с коронка на главата. На коронката му горяха три реда камъни: първият ред – тъмночервени рубини като малини, вторият ред – жълто-зелени изумруди като бистра морска вода, а третият – огнени топази като очи на папагали. Цар Гущер беше големичък като котарак. Жезълът му – издялан от златист планински кристал. На шията му имаше гранатова огърлица, на раменете му – наметало, изтъкано от тънки златни жички.

Щом видя своето малко гущерче, той се изправи на задните си крака, подпря се на жезъла си и почна да трепери от радост.

„Къде се дяваш, мило чедо?", със задавен глас се обърна той към гущерчето.

А то подскочи като рибка и по жезъла се изкачи върху рамото на баща си. Захвана да му шепне нещо на ухото. Опулен, старият Гущер плесна с ръце и се хвана за главата. Гущерчето пак приближи главичката си до ухото му и продължи да му разказва на каква опасност съм изложил живота си, за да го спася. Когато то млъкна, царят, покъртен от всичко, което чу, се обърна към мен, изгледа ме с благодарност и мълчаливо ми направи знак да вървя след него.

Закрачи цар Гущер напреде ми под сводовете на пещерата. Кристалният му жезъл почукваше по стъклените плочи на пода, опашката му се влачеше като зелена змия.

Аз пристъпвах плахо подир него и гледах зяпнал от учудване. Главата ми се завъртя, очите ми се замрежиха. Такава вълшебна пещера и насън не бях виждал. Стигнахме едно място, където скъпоценните камъни грееха като разрината жар в пещ. Тогава цар Гущер изви глава към мен и рече: „Избирай! Което си харесаш, твое да бъде!"

Аз наведох глава и тихо отговорих: „Камъни не ща". „А какво?", понавъси се Гущерът. „Искам белокорото дръвче, дето расте в пръстено гърне!"

Цар Гущер се стъписа изненадан, сякаш искаше да каже: „Знаеш ти какво да избереш, не си вчерашен!"

И бързо закрачи. Златното му наметало се развя и зашумоля. Като стигна дъното на пещерата, се наведе и хвана с две ръце едно просто гърне, в което току-що се беше разлистила млада фиданка. Пристъпи към мен предпазливо, сякаш носеше скъпоценна чаша, пълна с вълшебно питие, подаде ми гърнето и започна да подсмърча и да си бърше очите. С мъка се разделяше от фиданката: „Сине човешки, рече той, отнеси тая чудна фиданка у дома си. Посади я на потайно място, където никой не стъпва. Когато десет пъти опадат листата на дърветата, тя ще почне да ражда всяка година по един златен плод. Плодовете на фиданката изяж, а семките им пръсни по градините – да поникнат още много фиданки и да се развъдят по цялата земя. За туй добро поколенията не ще те забравят никога".

Отнесох гущерското гърне вдън гората Тилилейска и посадих фиданката там, където човешки крак не е стъпвал. Десет пъти окапваха листата на дърветата и на мястото им се раждаха нови. На единайсетата година през оная нощ, когато кошутата извежда за първи път сърнето си на водопой, върху най-горното

клонче на моето дърво се появи розов цвят. До полунощ листенцата на цвета окапаха, плодчето наедря, стана като юмрук и почна да жълтее. Но щом ябълката узря, от Долната земя с гръм и трясък пристигна ламята, захапа ябълката и я отнесе. На другата година се случи същото. Цели петдесет лета ламята ми отнася ябълката. Не можах да откъсна нито една. Снощи, като вървях през гората, видях кошутата и сърненцето й – тичат между дърветата. И се досетих, че днес в полунощ ще дойде ламята за петдесет и първи път. Един от вас трябва да я убие!

Като чуха бащините си думи, най-големият и средният брат се уплашиха и скочиха на крака.

Средният каза:

– То се знае, че тази работа ще я свърши най-големият. Негово право е, защото е първороден син.

Най-големият трепна и отвърна:

– Отстъпвам ти правото си!

Тогава най-малкият излезе напред и застана решително пред баща си:

– Тате, нека ида аз!

Най-големият го погледна с присмех, хвана го за ръкава и го дръпна назад.

– Ти ли, бе? – рече той. – Щом зърнеш ламята, ще си глътнеш езика от страх и ще ти затреперят гащите! Махай се от тук! Иди да правиш кщичка от пепел!

Бащата дигна десница да ги помири и рече кротко:

– Не се карайте, ами се надхващайте!

И като взе патерицата си от къта, където беше изправена, я подаде на най-големия:

– Дръж!

Най-големият хвана патерицата за най-долния край. До неговата ръка сложи десница средният брат, а над него – най-малкият. Десниците се изредиха до три пъти, докато най-горният край на патерицата остана в ръката на най-големия.

Най-малкият викна със завист:

– Блазе ти, бате!

Най-големият се накокошини като пуяк и се изпъчи:

– Добре, ще ида да покажа кой съм аз! Дай ми, тате, оръжията!

И като се обърна към най-малкия, го блъсна към вратата.

– Не ме гледай като теле в шарена каруца, ами бягай в конюшнята да ми оседлаеш коня!

3. СРЕЩАТА НА НАЙ-ГОЛЕМИЯ С ЛАМЯТА

Най-големият брат излезе през отворената порта на кон. Беше въоръжен до зъби, през рамо преметнал един огромен лък. Десетина стрели подаваха перките си от колчана му. Над пояса му лъщяха кокалените дръжки на два габровски ножа и един черногорски пищов. На дясното му бедро висеше ножница на крива сабя и се клатушкаше топчест боздуган с шипове, на лявото се люшкаше топоришката на секира, остра като бръснач. Конят едвам мъкнеше конника и оръжията му.

Наближаваше полунощ. Целият свят беше заспал дълбоко. Всяко око – затворено, всяка уста – замлъкнала, всяка ръка – отпусната. Месечината, като го видя, трепна и се престори на изплашена:

– Малеее – прошепна тя, – колко си страшен!

– Не съм страшен, а съм безстрашен! – отговори натъртено най-големият.

– А мога ли да попитам къде отиваш! – попита светлата небесна скитница.

Най-големият брат отговори, без да погледне горе:

– Не е твоя работа.

– Тогава няма да ти светя! – разсърди се месечината и се потули зад един облак.

Настана мрак. Далеко в глухата тишина забуха бухал. Конникът страхливо се озърна, смахмузи коня и препусна стремглаво. Конските копита затопуркаха по камъните към пустата гора Тилилейска. Когато навлезе между дърветата, най-големият брат дръпна юздата на коня и го спря. Сложи ръка на челото си и дълго се взира. Нищо не се виждаше. Само мънички светулки прелитаха в пущинаците и тътнеше гласът на бухала. Пак препусна. Додето стигне потайното място, гореща пот обля гърба на коня под седлото. Любопитната месечина крадешком погледна през пролуката между два облака и за миг огря едно старо ябълково дърво. Върху най-горното клонче на дървото блестеше и се люшкаше златна ябълка, голяма колкото юмрук. Вляво от ябълката стоеше като замръзнал страж висока тъмна купа.

Конникът скочи на земята. Хвана запъхтения кон за юздата и го отведе при купата. Пусна го да

пасе. Сниши се и коленичи в тревата. Сложи секирата до себе си. Измъкна от пояса си единия нож и го захапа. Втренчи очи към ябълката и почна да се блещи, за да изглежда страшен. По едно време се сети за лъка, сне го от рамото си, извади стрела от колчана, опъна тетивата и пак се вторачи в полумрака.

Месечината зашепи устни, за да не прихне от смях, измъкна се изпод облака като търкулнато кълбо и грейна с цялата си хубост. Наоколо стана светло и видело. Изневиделица срещу въоръжения пазач размаха разперените си ръце едно дрипаво бостанско плашило.

– Ламята иде! – проговори на себе си най-големият брат и зъбите му затракаха, а ножът падна от устата му. С уплашен глас той се провикна:

– Предай се или ще ти забия една стрела в кратуната!

Бостанското плашило направи с едничкия си крак два скока напред към него и кресна:

– Ти ли, бе? Знаеш ли кого плашиш?

Най-големият брат захвана да мънка:

– Аз… аз… не искам да те плаша.

– Тогава що щеш тук?

– Дошъл съм… за ябълката!

– Ябълката ли? Ей сега ще ти дам аз една ябълка, че да ме запомниш!

И като подскочи още един път, плашилото разпери заплашително ръце. Най-големият брат захвърли лъка, изправи се и му обърна гръб. Втурна се да бяга в нощта. И както тичаше, окаченият на колана му боздуган го удряше отзад.

– Олелеее! – викаше бегачът и цепеше тъмнината.

– Дръжте го! Крадец! – разлютено крещеше плашилото и смешно подскачаше подире му.

Но ето че оня с боздугана се препъна в ножницата на кривата си сабя, падна и захвана да рита. Плашилото го настигна. Наведе се, хвана несръчно, както куклите го правят, с две ръце дръжката на сабята, изкара я от ножницата и почна да го бие:

– На! На! На ти ябълка! Искаш ли още?

А най-големият брат си дереше гърлото:

– Не ща ябълка! Само ти се моля да ме оставиш жив!

Тъкмо в тоя миг с гръм и трясък пристигна ламята. Очите й грееха като прожектори. Всяко листенце на ябълковото дърво се виждаше.

Плодът най-горе блещукаше като малка зачервена месечина. Чудовището отвори устата на едната си глава, без да бърза, изкара навън дълъг огнен език, откъсна с него ябълката и тя потъна в зиналото му гърло. Конят, който пасеше до купата, се подплаши и тревожно изцвили.

Ламята трепна, насочи към него ламските си очи и го закова на място. Спусна се към купата, разтвори широко устата си и го налапа. Намести го в гърлото си заедно със седлото и се облиза.

– Много сладко било – рече си тя – конското месо. Сега разбирам защо вълците налитат на коне.

Сетне се обърна изведнъж, разтвори страшните си крила и се понесе над горските върхари. Подире й остана само огнена опашка.

След малко на полянката се върна плашилото и промърмори:

– Прогоних го! Мен старецът ме е поставил тук да вардя златната ябълка! И ще я увардя!

И замръзна на мястото си.

Месечината, която беше свидетелка на всичко, що се беше случило, поклати замислено глава.

4. СРЕДНИЯТ БРАТ ОТИВА ДА ВАРДИ ЯБЪЛКАТА

На другата година дойде ред на средния брат да варди златната ябълка. Той беше мъж едър

и наклан. Коланът опасваше корема му като обръч на бъчва. Очите му час по час се затваряха за сън. Прозявката не слизаше от устата му.

Бащата му каза:

– Сине мой, миналата година брат ти не можа да уварди ябълката. Той изтърва и коня, с който тръгна да убие ламята. Сега надеждата ми е в теб. Вземи втория кон от яхъра и тръгвай към Тилилейската гора!

Средният брат се почеса по тила и като бутна с лакът най-малкия, продума:

– Иди да ми доведеш коня!

Неохотно окачи лъка през рамо, намести стрелника на кръста си, дигна боздугана, но като усети колко тежък е, пак го остави на мястото му. Попита баща си:

– Тате бе, тази нощ къде ще спя?

Бащата тъжно отвърна:

– Няма да ти остане време за сън, синко!

Най-малкият брат доведе коня пред вратата. Средният брат запухтя, засили се и се опита да прехвърли единия си крак през седлото, но не можа да яхне добичето. Тогава най-малкият го хвана през кръста, повдигна го мъжки и го намести върху седлото. Подаде му калпака. Изтича напред и отвори портата.

Конникът потегли и излезе навън кандил-мандил. Когато навлезе в Тилилейската гора, за да не заспи, започна да си тананика:

Юнак върви през горица зелена,

той отива люта ламя да бие…

Ето я потайната полянка с ябълковото дърво и купата. Конникът пристигна едва-едвам, прозя се продължително, дигна ръцете си нагоре и се протегна:

– Аааах!

Изневиделица напреде му изскочи плашилото и се развика:

– Стоооой!

Средният брат му отвърна:

– Абе не видиш ли, че съм спрял?

Плашилото строго попита:

– Защо си дошъл?

– Дошъл съм да гоня Михаля – отвърна средният брат.

– А не те ли е страх да ходиш нощем в тая опасна гора?

– Тц! Не ме е страх – поклати глава конникът, – но страшно ми се спи. А ти кой си?

– Аз съм Петко Страшника! – отвърна плашилото.

– Какво правиш тука?

– Вардя ябълката.

– Кой те е наредил на тая служба.

– Дядо Върбан, стопанинът на ябълката.

– Баща ми значи – кимна с глава средният брат. – Чудесно. Слушай, Петканчо, тази нощ, както е казано в приказката, ще пристигне ламята от Долната земя. Аз трябва да й светя маслото, но как, когато умирам за сън! Моля ти се, бъди добър, убий я ти наместо мене! На ти лъка, на ти стрелите!

И като сне лъка от рамото си и извади стрелите от колчана, средният брат ги подаде на плашилото.

Петко протегна напред ръцете си да хване лъка, но нали нямаше пръсти, го изтърва на земята.

Средният брат слезе от коня, взе лъка от земята и го окачи върху едната Петкова ръка. Колчана със стрелите надяна на шията му. Сетне занарежда:

– Ей там от оная купа ще си наскубя меко сенце, ще си го постеля и ще се изтегна. Щом месечинката ме погали със златното си перце – аз ще заспя, а ти убий ламята! Няма да я жалиш! Като я свършиш, ми донеси златната ябълка и не забравяй да наглеждаш коня ми. Ох, как ми се спиии!

Прозя се дълго и сладко. Сетне приближи до купата, наскуба си сено, постла го и легна възнак. Загледа се към месечината, която му се усмихна дяволито, и притвори очи. Захърка.

Петко Страшника стоеше замръзнал на пост и въртеше очи наоколо.

Настъпи полунощ. Под ябълката като видение преминаха безшумно кошутата и сърненцето й. Мушнаха се в гъсталака и слязоха към езерото.

Изведнъж тежък гръм и трясък разтърсиха гората. Месечината пробягна надолу, сянката на купата се удължи и закри заспалия среден брат. Над горските върхари се понесоха шест светлини, които бързо се уголемиха. Те бяха очите на приближаващата триглава ламя.

Петко се изправи срещу чудовището и с разтреперани ръце се опита да опъне тетивата на лъка, но нали нямаше пръсти, лъкът се изхлузи от ръцете му и падна на земята. Тогава той се уплаши здравата и се опита да извика, ала не можа да каже гък, защото езикът му се беше сковал.

Ламята зина, пое с огнения съскащ език на средната си глава ябълката от върха на дървото и се огледа наоколо. Видя коня.

– И тая година са ми докарали кон! – рече тя зарадвана и се спусна към животното. Отвори уста, рече ам! и го лапна. Протегна шия, удължи я, за да не заседне на гърлото й.

Сетне се обърна към Петка, който трепереше като лист, помириса го и запръхтя недоволна.

– Не си жив, а мязаш на човек! – викна тя презрително и се обърна назад.

Литна над горските върхари. Затрещяха клоните, приведоха се тревичките. Подир чудовищната гостенка остана лъкатушна огнена сянка.

5. НАЙ-МАЛКИЯТ БРАТ ПОЕМА ЛЪКА

Търкулна се още една година. Най-малкият син рече на баща си:

– Настана моят ред. Тате, тая нощ аз ще вардя ябълката!

Дядо Върбан поклати глава с горчива усмивка:

– Твоите по-големи братя не можаха да я увардят, че ти ли, момче голомеше? Но щом като си рекъл – опитай! – и като му подаде лъка и стрелите, старецът продължи: – Кон не мога да ти дам, защото ламята изяде хранените ми коне. В яхъра има само едно магаре. Ако не те е срам да яхаш магаре – вземи го.

– Защо да ме е срам? – усмихна се най-малкият и отиде в яхъра да изведе магарето.

Хвана го за поводите и го дръпна от яслата, но магарето се опъна. Той го теглеше напред, а то се дърпаше назад. Ура-тута, най-сетне го измъкна на двора и се метна пъргаво отгоре му. Като видяха брат си върху магарето, големите почнаха да му се присмиват. Единият рече:

– Пила коза вино, че тръгнала към гората да се бори с вълка!

А другият попита:

– Къде отиваш, братче, с този крилат змей?

Най-малкият нищо не им отговори, а смахмузи магарето и препусна. Магарето ревна гороломно, хвръкна нагоре и наместо да мине през отворената порта – прескочи високия Дядо-Върбанов зид и се понесе като същински вихрогон. Дим се дигна подире му. Месечината, която гледаше отвисоко, прехапа устни, такъв ездач и такова пламенно магаре тя не беше виждала никога.

Когато магарето навлезе в гората – дърветата се оттеглиха изплашени наляво и надясно, за да му сторят път. Птиченцата в гнездата се стреснаха, подадоха главички изпод крилата на майките си и се ококориха, но щом видяха хвърковатото нещо – мигом се мушнаха в перушината и зашепнаха:

– Олеле, мале, че страшно!

Но Петко Страшника се изправи неустрашим пред запъхтяното магаре и викна:

– Стоооой!

Най-малкият брат закри очите си с ръка, ужким е уплашен, и рече:

– Моля ти се, Петко, не ме плаши, защото сърцето ми ще се пукне от страх. Остави ме да убия ламята!

Плашилото размаха ръце:

– Убий я, бате! Но без мен накъде? Ако аз не ти помогна – твоята песен е изпята!

– А как ще ми помогнеш, Петканчо! – попита най-малкият.

– Как ли? Щом се зададе ламята, аз ще изрева страшно като мечка, тя ще се уплаши, а пък ти удряй по главата.

– Добре си го намислил – рече най-малкият брат и скочи от магарето. – Сега стой и не мърдай, а пък аз ще се потуля в клоните на онуй дърво, дето е зад купата.

И като отиде при дървото, момчето прегърна дънера му с две ръце и се изкачи нагоре като котка. Сгуши се в разлистените клони и опъна тетивата на лъка. Замръзна на място с очи, втренчени нататък, откъдето щеше да се зададе ламята. А Петко, за да не остане назад, подскокна тъй, както може да подскача всяко бостанско плашило, и се хопна върху купата. Поби единствения си крак най-горе в сеното, сложи ръка върху челото си и се облещи.

Зъби трака – ламя чака!

Настана полунощ. Под ябълката безмълвно се плъзна кошутата със сърненцето си.

Изведнъж в далечината затътна гръм, трясък разтърси нощната тишина. Пристигна ламята. Този път тя беше сърдита. Очите й грозно пламтяха. Цялата гора се запали. Петко се опита да изреве, но не можа, защото му се беше схванал езикът от страх. Магарето вихром обиколи три пъти около ябълката и процвили като кон.

Ламята се втурна право към дървото. Отвори уста. Езикът й се подаде навън като огнена лопата.

Тъкмо когато дъхът на чудовището разклати клончето със златната ябълка – една стрела звънна и прониза ламския език.

Ламята нададе страховит рев. Магарето се прескунди три пъти презглава, а Петко падна в несвяст, олюля се насам-нататък, размаха вдървените си ръце и се събори от купата на долу с главата.

– Щом зарасте раната ми, пак ще се върна! Тогава да му мислите! Дърветата с корените ще изтръгна! – закани се ламята.

И като се втурна яростно – помете цялата гора.

А Петко Страшника се бе проснал по очи и не мърдаше.

<…>

20. ЗЛОДЕИТЕ ОТ КРЪЧМАТА „ПОСЛЕДЕН ГРОШ”

Коя е тази кръчма, издигната на същото място, където някога имаше чешма с два чучура и четири каменни корита? Над вратата бяха сложили надпис: *Питиепродавница и гостоприемница „ПОСЛЕДЕН ГРОШ” на братя Върбанови*

Един уморен пътник с тояжка на рамо и торбичка на тояжката спря пред вратата, прочете надписа и почука три пъти.

Никой не му отговори. Тогава той отвори вратата, боязливо влезе в кръчмата и спря до вратата. Остави торбичката и тояжката си в къта.

Най-големият брат, застанал зад тезгяха, със запретнати ръкави сплескваше наденици с едно шише и ги нижеше на върлина.

Средният брат броеше жълтици в калпака си и свирукаше.

Като видя пътника, най-големият направи с глава знак на средния – да отнесе жълтиците вътре. Средният влезе в съседната стая. Там между две легла имаше каца, вече пълна догоре с жълтици. Монетите грееха като разровена жар. Средният брат изсипа жълтиците в кацата, излезе пак, затвори след себе си вратата и завъртя ключа.

– Какво искаш, дядо? – обърна се той към пътника.

– Аз ли? От дълъг път ида, затуй ожаднях. Доколкото си спомням – тука имаше една чешма, която…

– Имаше – прекъсна го средният брат, – но вече я няма.

– Моля ти се – приближи се към тезгяха пътникът. – Налей ми чаша вода!

– Ние вода не продаваме! – обади се големият брат, който мачкаше надениците.

– А какво продавате?

– Винце.

– Как го давате, може ли да попитам?

– Жълтичка за паничка!

– Ами като нямам пукната пара! – завайка се пътникът.

– Щом като нямаш пари – няма и да пиеш вино! – викна сърдито най-големият, а средният приближи до пътника, подаде му торбичката и тояжката и го изтика навън:

– Хайде, махай се от тук!

– Къде да ида? – попита пътникът. – Вече мръкна.

– Иди в гората. Там има вода, колкото щеш!

– А вълците? Нали ще ме изядат!

– Нека те изядат. С тебе няма да се свърши светът. Един сиромах по-малко!

Изхвърленият пътник, който беше същият оня странник, дето бе превърнал водата във вино, поклати замислено глава, обърна се, дигна десница и бавно изговори:

– От чешмата да потече пак вода, а в кацата всичките жълтици нека се превърнат на трици.

И бързо навлезе в гората.

Подир малко над горските върхари се зададе орлицата с железния ковчег. Тя беше много уморена и едва размахваше крила. Като наближи кръчмата, птицата се спусна надолу и кацна на поляната. Ковчегът тупна в меката трева. Вратицата му се отвори и отвътре излезе най-малкият брат. Подире му скочи Златушка с кошничка.

Юнакът се изправи пред орлицата, стори дълбок поклон и рече:

– От сърце ти благодаря, птицо крилата! По-нататък аз знам пътя за бащината къща.

А Златушка сне от шията си мънистеното герданче и го наниза върху шията на орлицата.

– От мен за спомен! – извика тя.

– Бъдете честити до края на живота си! – благослови ги орлицата и раздвижи крилата си.

– А как ще се върнеш до Долната земя, когато всичката вода и всичките хлябове се свършиха? – попита я най-малкият брат.

– Не ми трябват вече – отговори птицата – нито вода, нито хляб, нито месо! Надолу пътят е лек. Додето на небето изгреят първите звезди – ще бъда при орленцата си. Прощавайте!

И тя потегли назад по същия път.

Най-малкият брат влезе в кръчмата.

Като го видяха, двамата големи си глътнаха езиците.

– Откъде идеш? – попита най-големият.

– От Долната земя, ей сега пристигнах.

– Какво направи?

– Убих ламята, а вие?

– Ние… ние… те чакаме – отвърна средният.

На прага стъпи и Златушка. Като слънце грейна лицето й.

– А туй момиче откъде е? – загледа се най-големият брат в момичето.

– Тя е долноземка. Годеничка ми е! – усмихна се най-малкият и се обърна към Златушка: – Пристъпи, Златушке, да те видят моите по-големи братя.

Златушка нерешително направи две-три крачки, а най-големият сръга средния:

– Наточи вино да почерпим гостите!

Средният грабна една дамаджана и затрополи надолу по стълбата, която слизаше в зимника. Само след два-три мига изпод земята се чу гласът му:

– Батеее! От чешмата тече водааа! – крещеше той, сякаш го беше ухапало бясно куче.

– Водааа!? – развика се и най-големият. – Я опитай дали е вода!

– Опитах, два пъти опитах! – пак екна долният глас.

– Ами сега какво ще правим? – удари се по челото най-големият.

– Нищо – рече най-малкият, – ще си идем у дома, да зарадваме стария.

През същата нощ, когато месечината се появи над гората и посребри керемидите на кръчмата, двамата по-големи братя се измъкнаха крадешком. Най-големият носеше на гърба си чувал. В чувала пъшкаше нещо тежко.

Средният заключи вратата на „Последен грош” и пусна ключа в джоба си, но ключът неусетно се изхлузи от съдрания джоб и падна пред прага.

Мълчаливо закрачиха двамата между дърветата.

Щом изчезнаха в пущинака, пред кръчмата изневиделица се появи странникът. Остави тояжката и торбата си на прага, наведе се, взе от земята ключа, дето го беше изтърсил средният брат, и отключи кръчмата. Пристъпи вътре.

Тогава от зимника се чу приглушеният писък на Златушка:

– Помощ!

Странникът отмести големия камък, с който беше затиснат капакът на зимника, и отвори подземието. От тъмнината се показа главата на Златушка. Странникът попита девойката:

– Къде ти е годеникът?

– Братята му го вързаха, натъпкаха го в един чувал, затъкнаха с кърпа устата му – да не вика, и го отведоха някъде, а мен затвориха в зимника.

Странникът я хвана за ръката, изтегли я горе и рече:

– Върви подире ми! И недей се плаши! Всичко ще се нареди тъй, както трябва.

През това време двамата тъмни братя вървяха по една светла горска пътека. Дърветата, притаили дъх, се давеха в безмълвие. Нито един лист не шумолеше. Като стигнаха до едно кухо дърво, поломено от гръмотевица, средният прошепна:

– Бате, тук е вълчото вървище. Пущай чувала! Щом месечината се потули зад облак – от пещерите ще изскочат гладните вълци и ще го намерят.

Най-големият изръмжа на най-малкия си брат:

– Сега вече ще се отървем от теб! Вълците ще те разкъсат!

А средният се наведе, извади кърпата от устата му и добави:

– Дишай, не искам да се задушиш и да издъхнеш, преди да дойдат вълците.

И двамата злодеи поеха назад тичешком.

– Какво зло съм ви сторил, мили братя, че ме оставяте на вълците? – викна най-малкият брат.

Никой не му отговори.

Месечината, потресена от престъплението, бързо потъна зад един облак. Наблизо зави глутница вълци. Между дърветата се появиха святкащи алчни очи.

– Свърши се с мен! – простена най-малкият брат, захвана да се гърчи и направи отчаяни усилия да се отвърже, но въжетата бяха стегнати донемайкъде.

Вълците приближиха. Но тъкмо когато един грамаден звяр направи скок към вързания, измежду дърветата се втурна странникът. Той замахна с тояжката си, удари вълка по главата и викна:

– Чиба!

Вълкът заскимтя като куче, укроти се бързо, обърна се назад и подви опашка. Тръгна към пещерите. Подире му се повлече цялата глутница.

Златушка се наведе над годеника си и чевръсто развърза ръцете и краката му.

Потресен от злодеянието, най-малкият погледна с безкрайна благодарност странника и го попита:

– Защо ме оставиха моите братя на зверовете?

– Твоите братя не са добри хора. Искаха да откраднат кошничката със златните ябълки и годеничката ти. А като се върнат вкъщи – смятаха да излъжат баща ти, че те са убили ламята, за да получат имота му. Но който копае яма за ближния си, сам пада в нея.

– А какво ли стана с магарето ми? – досети се изведнъж най-малкият.

– Нищо му няма. За да не му дават овес, кръчмарите го натикаха в гората, да го изядат вълците, но то не се предаде, а захвана да троши зъбите на зверовете с подковите на задните си крака. И стана тъй, че наместо магарето да бяга от зверовете – те офейкват, щом го зърнат в гората. Скитори из храсталаците, сутрин яде малини, а вечер – боровинки. Като се сети за тебе, захваща да реве тъй, че цялата гора кънти от гласа му.

Най-малкият се хвана за главата и се замисли дълбоко. Магаре клепоухо, а пък у него има повече човещина, отколкото у братята му.

Странникът съблече абичката си и я постла на тревата.

– Легнете си – покани той и двамата – да поспите, защото сте много уморени. Виждам, че очите на Златушка се затварят за сън.

Най-малкият и Златушка се търкулнаха върху постланата дрешка и заспаха като заклани.

Тогава странникът извади от торбичката крилете, намести ги на раменете си, хвана тихичко юнака с дясната ръка, Златушка – с лявата и полетя над горските върхари, позлатени от лунната светлина, над реките, заглъхнали в нощен покой, над езерата и моретата, над най-високите планински върхове – към родното село на тримата братя.

След потайна доба крилатият старец се върна, намери магарето, заспало пред самите бърлоги на вълците, хвана го за ушите и го издигна към месечината.

Пренесе и него.

21. У ДОМА

Русата глава на слънцето се окъпа в каменните корита на чешмата.

Настъпило беше светло и радостно утро. Юнакът и Златушка още спяха върху постланата дрешка на странника. Магарето се въртеше край заспалите, душкаше краката им и мърмореше:

– Тези крака са батьовите, а тези – какините!

Първа отвори очи Златушка. Разшава се, поседна и почна да оправя косите си. Най-малкият брат я усети, прозя се сладко, скочи на крака и се обърна към странника, който плискаше лицето си на чешмата с вода:

– Къде сме?

Странникът се понадигна:

– На същото място, където спахте с братята ти през оная далечна нощ, когато потеглихме по следите на ламята. От тук до бащината ти къща има само един ден път.

Най-малкият брат приближи до странника, разгледа го от главата до петите, втренчи се в очите му и попита:

– Кой си ти, дето ме отърва нощес от вълците, и защо вървиш подире ми?

Чудна усмивка озари очите на странника:

– Аз съм твоята добра воля.

– А къде останаха братята ми?

– И братята ти потеглиха насам, но те никога няма да стигнат до бащината си къща.

– Защо?

– Защото от оная къща, където ги оставихме, до бащиния ти дом има сто години път.

Като изрече тия думи, странникът мигом изчезна, сякаш никога не го е имало.

Най-малкият брат и Златушка се наместиха върху гърба на магарето. То наостри уши, изрева и се понесе вихром към родното село.

Ето го бащиния дом! Тежката дъбова порта скръцна и се отвори, но магарето не мина през портата, а прескочи по стар обичай през оградата.

Дядо Върбан се показа на прага и сложи ръка над очите си – да види кой му е дошъл на гости. И като зърна най-малкия си син, непознатото момиче и магарето, старият баща протегна към тях ръце. Устните му прошепнаха:

– Добре сте ми дошли! Честит съм, че ви дочаках!

Най-малкият се наведе и му целуна десницата, а Златушка му се поклони до земята.

В клоните на сенчестия орех зачуруликаха славеи. Златушка огледа новия си дом и ахна:

– Колко хубаво е тук!

– Аз, тате – рече най-малкият, – довърших ламята и ти донесох всичките ябълки, които беше отмъкнала.

И му подаде кошничката.

Старецът я пое и дигна нагоре десницата си:

– Бъди ми жив и здрав, сине! Двамата с теб ще развъдим тия чудни плодове. От всяка семка ще поникне дръвце. Не е далеч времето, когато по цялата земя ще зашумят ябълкови градини и за всяко дете ще има сочни златисти ябълки. А поколенията ще казват: „Колко сладки са Дядо-Върбановите плодове!”

Петелът плесна с крила, силно изкукурига и приказката свърши.

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

1 „Тримата братя и златната ябълка” (народна приказка – космична – вълшебна) (подбор и обработка)

КРАЛИ МАРКО СПАСЯВА ТРИ СИНДЖИРА РОБИ

Било на Петровден, най-хубавия летен празник. Роса оросила земята и окъпаните узрели ниви и дълбоки гори светнали, сякаш били постлани с дребен бисер. Обръщали чела към синьото небе малките цветчета и пиели лъчите на небесната светлина. Радостно зачуруликали в гнездото под стряхата трите малки лястовичета.

Старият калугер Слави ударил с чук ясната камбана на Светогорския манастир. Трепнала пробудената синя шир, сепнали се тихите гори, звъннали като звънци на подгонено стадо стъклата на прозорците. Пробудил се Крали Марко. Станал, отворил прозореца и погледнал навън. И чул как дрънчето, камъчето и тревицата слушат манастирската камбана и се молят. Накипяла молитва и в неговата юнашка душа. Облякъл се, препасал дипленицата, нарамил боздугана си и викнал на младото си булче да оседлае Шарколията.

Тогава отворила вратата на стаята му неговата побеляла майка и го попитала:

– Къде ще идеш, сине?

– На Светогорския манастир – отвърнал Марко. – Искам да целуна свети Петровата куна и да приема светото причастие.

– А защо ти са ножът и боздуганът? Остави ги, Марко! Зная те какъв си. Ако срещнеш душманин, може да сториш грях. А окървавиш ли си ръката, не бива с нея да поемаш светото причастие.

Послушал Марко майка си. Разпасал си дипленицата, окачил на стената тежкия боздуган и тръгнал без оръжие.

Марковата млада булка, нали била хитра и досетлива, когато оседлавала коня, тайно потулила в гривата му надиплената сабя, а боздугана вързала за опашката.

– Ако на господаря ти потрябва оръжие – поръчала тя на Шарколията, – обади му.

Излязъл Марко от Прилеп и поел по белия друм през поляните, където също като паднали облаци пълзели белорунни стада и звънците им люлеели цялата окрайнина. Изминал полето конникът, заглъхнал зад гърба му шумът на стадата и навлязъл в една честа букова гора. Погледнал дърветата и що да види: буките повехнали. Като попарени от люта есенна слана клюмали надолу листата на дърветата. Никога посред лято такова чудо не е бивало. Запитал Марко гората:

2

– Кажи ми, горо, защо си толкова посърнала? Пожар ли те опожари, или слана попари шумата ти?

Гората никога не хортува, но на Марка отвърнала:

– Да ти кажа, незнайно юначе. Нито ме е пожар горил, нито ме е сушила сушата. Тая сутрин, преди изгрев слънце, през мене минаха турци еничари, с криви ятагани. Те караха навързани три синджира роби, твои братя християни. Първият синджир бяха млади невести с червени гердани. Те пищяха като изгорени змии за децата си, оставени в люлките ненакърмени. Вторият синджир бяха румени девойки, измъкнати от становете, когато тъчели своите сватбени дарове. Техните очи бяха изсъхнали от плач. Най-подир третият синджир – млади момци. Гневен пламък гореше в очите им. Със стиснати юмруци и сподавена мъка пристъпваха момците и дума не обронваха. Всичките тъпчеха боси по прашния друм. Като ги гледах, от жалби ми повехна шумата.

Бутна Крали Марко Шарколията:

– Бягай, Шарко, да ги настигнем! Ако ги догоним, утре краката ти ще подкова със златни подкови.

Втурнал се като лекокрила птица между дърветата бързоногият кон и летял три часа време. Накрай гората, където тече буйният Вардар, Крали Марко настигнал еничарите и трите синджира роби. Насядали край брега на Вардара, те му заръчвали:

– Вардаре, ние отиваме нагоре, към незнайна земя, а ти течеш надолу. Когато преминеш гората и навлезеш в широкото поле, ще стигнеш едно село – първото, отляво на брега, дето е. То е родното ни село. Нашите майки и бащи ще излязат да те попитат – не си ли виждал заробените? Ти да им кажеш, Вардаре: „Много здраве от дъщерите и синовете ви, които няма да се върнат никога!“

Горещи сълзи парели като живи въглени гърба на широката река. Нажалил се Крали Марко и викнал на турците:

– Турци еничари, народни изедници, пуснете робите! Ако ги пуснете доброволно, дар ще ви даря. Всекиму ще дам по жълтица, а на пашата ви – две!

– Да си вървиш по пътя, невернико, че и за тебе имаме една празна халка!

Закипяла юнашката Маркова кръв. Грабнал един камък и го покитил. Камъкът паднал далеко зад еничарите, на другия бряг на Вардара. Никого не улучил. Попитал се за кръста и горчиво въздъхнал: няма я дипленицата, най-вярната му другарка. Като въздъхнал, чул го Шарколията и му рекъл:

– Защо въздишаш, стопане? Я бръкни в гривата ми да видиш какво е скрито там!

Изтеглил Марко сабята, светнал от радост, подскокнал от коня, замахнал с десницата си, сабята се раздиплила и изпищяла като диво горско пиле.

– Пазете се, черни души!

Замахнал надясно. Доде се обърне наляво, не останал нито един жив турчин – покосил ги, както косата коси млада пролетна трева.

Че отвързал Марко трите синджира роби и на всичките дал по една парица – да си купят чехли, боси да не ходят. И ги проводил да си вървят в тяхното село, там да добруват и когато се зададе свят ден, да палят по една вощеница за душата му. Че е много грешен Марко. Що човешки души е погубил!

Върнали се свободните хора назад, а Марко продължил пътя си към Светогорския манастир. Към пладне стигнал в манастира. Слязъл от коня, вързал го о кривата липа, която засенчвала поляната пред манастирските порти и взел да обикаля манастиря. Не смеел Крали Марко да влезе. Нали тая заран е затрил толкова човешки души – как ще вземе светото причастие? Старият игумен Слави го съгледал от един прозорец, излязъл вън и го попитал защо обикаля наоколо, а не влезе да се помоли. Разправил му юнакът какво се случило и защо не смее да влезе в манастиря за причастие.

– Нямаш ли други грехове? – попитал игуменът.

– Нямам, отче!

– Като е тъй, ела да ти дам не едно, а три причастия: първото ще бъде за старата ти майка, задето те на добро учила, второто ще бъде за хитрото ти булче, задето е гудило дипленицата в конската грива, а третото – за тебе, юнако, задето си сторил такова голямо добро на поробените си братя!

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

2 „Крали Марко спасява три синджира роби” (народна приказка – космична – легендарна) (подбор и обработка)

ХИТЪР ПЕТЪР И ГОСТИЛНИЧАРЯТ

Отишъл веднъж нашият Хитър Петър на панаир. А там – гъмжило от хора. Едни продават, други купуват, трети ядат и пият в гостилниците. Спрял пред една готварница и надникнал през отворената врата. Вътре гостилничарят, опретнал ръкави, подклаждал десетина тенджери с яденета – едно от друго по-хубави. Хитър Петър бил гладен, но си нямал пари. Какво да направи? В торбичката си той носел само един сух крайщник от хляб. Извадил си крайщника и протегнал ръка към една от тенджерите, от която излизала най-гъста пара. Подържал хляба си над захлупената тенджера, додето се понакваси от парата и поомекне. Сетне си го изял сладко-сладко и си тръгнал.

Гостилничарят, който го наблюдавал мълчаливо, му пресякъл пътя:

– Хей, мой човек, къде тръгна, без да платиш?

– За какво да платя?

– За яденето.

– Хубава работа, ти не видя ли, че аз опитах само парата на тенджерата ти?

– Пара, пара, но и тя струва пари. Аз за тая пара, дето я изяде със сухия си хляб, дърва съм горил, вода съм носил, тенджера съм подклаждал! – занареждал гостилничарят.

– Брате – рекъл кротко Хитър Петър, – разбирам, но какво да ти дам, като нямам пукната пара?

– Щом нямаш пари, ще изядеш десет тояги, че да запомниш кога си лапал чужда пара! – развикал се гостилничарят.

Като почнала разправията, пред гостилницата се насъбрала навалица.

– Удряй! – рекъл Хитър Петър и застанал на слънце. – Вземи тоягата и удряй, но си отваряй очите да не ме докоснеш, тъй както аз не докоснах яденето ти. Инак ще играе дървен господ по гърба ти.

– Какво да удрям? – смаял се гостилничарят.

– Удари десет тояги на сянката ми!

Всички наоколо прихнали да се смеят. Гостилничарят засрамен се скрил в гостилницата.

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

3 „Хитър Петър и гостилничарят" (народна приказка – битова – хумористична) (подбор и обработка)

НАРОДНИ ПОСЛОВИЦИ И ПОГОВОРКИ

ГОСПОД ЗАБАВЯ, АМА НЕ ЗАБРАВЯ...
ЖИВОТЪТ Е КАТО СТЪЛБА – ЕДНИ СЕ КАЧВАТ, ДРУГИ СЛИЗАТ...
КАТО СЕ ПРЕКАТУРИ КОЛАТА, ПЪТИЩАТА СА МНОГО...
КОЙТО ЛЯГА РАНО, РАНО И СТАВА...
КОЙТО ХОДИ ПОЛЕКА, ВИСОКА ПЛАНИНА ИЗКАЧВА...
КУПИЛ МАГАРЕ, ЧЕ ТОГАВА ВЗЕЛ ДА МИСЛИ ИМА ЛИ ТРЕВА...
ПО-ДОБРЕ КЪСНО, ОТКОЛКОТО НИКОГА...
СЛЕД ДЪЖД – КАЧУЛКА...
ОТ ТРЪН – ТА НА ГЛОГ...
ЧОВЕК СЕ УЧИ, ОТ ЩО МУ СЕ СЛУЧИ...
ГЛАС В ПУСТИНЯ...
КУЧЕ ВЛАЧИ – ДИРЯ НЯМА...
КУЧЕТО ЛАЕ, А КЕРВАНЪТ СИ ВЪРВИ...
ТИ СИ ПЕЙ, ПЕНКЕ ЛЕ, КОЙ ЛИ ТЕ СЛУША...
ИМАШ ЛИ ХЛЯБ, КУЧЕТА МНОГО...
ОРТАШКАТА РАБОТА И КУЧЕТАТА НЕ Я ЯДАТ...
ХРАНИ КУЧЕ ДА ТЕ ЛАЕ...
ОБИЧА ГО КАТО КУЧЕ ТОЯГА...
ОЧИ ПЪЛНИ – РЪЦЕ ПРАЗНИ...
ЕДИН РИДАЕ – ДРУГ НЕХАЕ...
ЕДНИ ПЛАЧАТ, ДРУГИ СКАЧАТ...
ИЗТЪКАХ СИ ПЛАТНОТО, ДА ТИ ДАМ КРОСНОТО...
КОЙТО НЯМА ВОЛЯ, ВСИЧКО МУ Е НЕВОЛЯ...
МАЙЧИНА ПОУКА – СИНОВА СПОЛУКА...
БИСТРА ВОДИЦА – МИРНА ГЛАВИЦА...
БОЛНА БОЖКА ЗА КОКОШКА...
ГЛАДНА КОКОШКА ПРОСО СЪНУВА...
ВЗЕЛ КЛЕЧКА ДА БИЕ МЕЧКА...
КАКВОТО ПОВИКАЛО, ТАКОВА ДОШЛО...
МАЛКОТО КАМЪЧЕ ПРЕКАТУРЯ КОЛАТА...
ДЪРВОТО СЕ ПРЕВИВА, ДОДЕ Е МЛАДО...
ОТ ВСЯКО ДЪРВО СВИРКА НЕ СТАВА...
ВСЯКО ДЪРВО СИ ИМА ЧЕРВЕЙ ДА ГО ЯДЕ...
ДОДЕ ВЯТЪР НЕ ПОВЕЕ, ГОРАТА СЕ НЕ ЛЮЛЕЕ...
НА ЧУЖД ГРЪБ И СТО ТОЯГИ СА МАЛКО...
АКО ИМА В ПАНИЦАТА, ЩЕ ИМА И В ЛЪЖИЦАТА...
АКО СИ БОГАТ, ВСЕКИМУ СИ СВАТ...
ИМОТ СЕ В ГРОБА НЕ НОСИ...
НЯМА КАТАФАЛКА С РЕМАРКЕ...
ОТ МНОГО ГЛАВА НЕ БОЛИ...
ШИРОКО МУ Е ОКОЛО ВРАТА...
БЪРЗАТА КУЧКА СЛЕПИ ГИ РАЖДА...
БЪРЗАТА РАБОТА – СРАМ ЗА МАЙСТОРА...

КОЙТО БЪРЗА, КЪСНО СТИГА...
ОЩЕ ПЕТКО НЕРОДЕН, А ШАПКАТА МУ ШИЯТ...
ДВАМА СЕ КАРАТ – ТРЕТИЯТ ПЕЧЕЛИ...
ДИМ СЕ ВДИГА, ПЛАМЪК НЯМА...
СКАРАЛИ СЕ ВРАБЦИТЕ ЗА ЧУЖДОТО ПРОСО...
СЪРДИТКО ПЕТКО – ПРАЗНА МУ ТОРБИЧКАТА...
ВРЕМЕТО Е ПАРИ...
ОТ СИТНИ ПАРИЦИ СТАВАТ ЖЪЛТИЦИ...
ВРЕМЕТО ЩЕ ПОКАЖЕ...
ЖЕЛЯЗОТО СЕ КОВЕ, ДОРДЕ Е ГОРЕЩО...
ЩО СА ДНИ, ВСЕ СА НАПРЕД...
ВИДЯЛА ЖАБАТА, ЧЕ КОВАТ ВОЛА И ТЯ ВДИГНАЛА КРАК...
ГЛАДЕН ВЪЛК И СРЕД СЕЛО ВЛИЗА...
ГЛАДНА МЕЧКА ХОРО НЕ ИГРАЕ...
ЗА ВЪЛКА ГОВОРИМ, А ТОЙ В КОШАРАТА...
ВЪЛКЪТ КОЗИНАТА СИ МЕНИ, НРАВА НЕ...
НА ВЪЛКА МУ Е ДЕБЕЛ ВРАТЪТ, ЗАЩОТО СИ ВЪРШИ РАБОТАТА САМ...
РОДИЛ СЕ ТЕЛЕ, УМРЯЛ ВОЛ...
НЕ ВИДИ ГРЕДАТА, ВИДИ ИГЛАТА...
ПРИСМЯЛ СЕ ХЪРБЕЛ НА ЩЪРБЕЛ...
НЕ ЗНАЕ НА ДВЕ МАГАРЕТА ПЛЯВАТА ДА РАЗДЕЛИ...
БАБА ЕДНО ЗНАЕ И ЕДНО СИ БАЕ...
УМ ЦАРУВА, УМ РОБУВА, УМ ПАТКИ ПАСЕ...
АКО НЕ ТЕЧЕ, ПОНЕ КАПЕ...
ЕДНА ЛЯСТОВИЦА ПРОЛЕТ НЕ ПРАВИ...
МОКЪР ОТ ДЪЖД СЕ НЕ БОИ...
НЕ СЪМ СЛЪНЦЕ ДА ОГРЕЯ НАВСЯКЪДЕ...
НИКОЙ НЕ Е БЕЗГРЕШЕН...
ВСЯКО ЗЛО ЗА ДОБРО...
ВСЯКО НЕЩО СИ ИМА ДВЕ ЛИЦА...
КАМЪКЪТ СИ ТЕЖИ НА МЯСТОТО...
ДА БИ МИРНО СТОЯЛО, НЕ БИ ЧУДО ВИДЯЛО...
ВСЯКИ ЧУДО ЗА ТРИ ДНИ...
С ЕДНАТА РЪКА ДАВА, С ДВЕТЕ ВЗЕМА...
ДОБРА ДУМА ПЪТ ПРОПРАВЯ...
ЕЗИКЪТ КОСТИ НЯМА, АМА КОСТИ ТРОШИ...
КАЗАНА ДУМА – ХВЪРЛЕН КАМЪК...
НЕ ПЛЮЙ В КЛАДЕНЕЦА, ОТ КОЙТО ЩЕ ПИЕШ...
ПРЕХАПИ СИ ЕЗИКА, НО ЛОША ДУМА НЕ КАЗВАЙ...
ДВЕ ЖЕНИ – ЦЯЛ ПАЗАР...
КОЙТО ИСКА ЖЕНА БЕЗ КУСУР, БЕЗ ЖЕНА ОСТАВА...
КОЙТО НЕ СЕ Е РОДИЛ, ТОЙ НЯМА ДА УМРЕ...
КОЙТО ЗАВИЖДА, НЕ ВИЖДА...
ЧУЖДОТО ЯЙЦЕ Е С ДВА ЖЪЛТЪКА...
БОРЧ КЪЩА РАЗТУРЯ...
АКО ИМА ГРЕШКА, ИМА И ПРОШКА...
ВОЛЪТ РИЕ ЗЕМЯТА, АЛА НА ГЪРБА МУ ПАДА...
КОЙТО КОПАЕ ГРОБ ЗА ДРУГИМУ, САМ ПАДА В НЕГО...
КАКВО СИ ДРОБИЛ, ТОВА ЩЕ СЪРБАШ...
КОЙ КАКВОТО ПРАВИ, НА СЕБЕ СИ ГО ПРАВИ...
ОТ МУХАТА ПРАВИ СЛОН...
ПРАВИ ГО ОТ КУМОВА СРАМА...
ХУБАВИТЕ КРУШИ ПРАСЕТАТА ГИ ЯДАТ...
ВМЕСТО ДА МУ ИЗВАДЯТ ОЧИТЕ, МУ ИЗПИСАХА ВЕЖДИТЕ...
ЗА ВСЯКА БОЛКА СИ ИМА ЛЕК...

ГАРВАН ГАРВАНУ ОКО НЕ ВАДИ...
ТЕБЕ ДУМАМ ДЪЩЕ, СЕЩАЙ СЕ СНАХО...
КЪДЕ ГО ЧУКАШ, КЪДЕ СЕ ПУКА...
КРАДЕЦЪТ ВИКА: ДРЪЖТЕ КРАДЕЦА!...
ХИТРАТА СВРАКА – С ДВАТА КРАКА...
ШИЛО В ТОРБА НЕ СТОИ...
БОГ ДА ТЕ ПАЗИ ОТ ПРЕПРАВЕНИ СВЕТЦИ...
БЯЛО МУ ЛИЦЕТО – ЧЕРНО МУ СЪРЦЕТО...
ВЪЛК В ОВЧА КОЖА...
ДЕНЕМ СВЕТЕЦ, НОЩЕМ КРАДЕЦ...
МЕЖДУ ДВА СТОЛА ЧОВЕК НА ЗЕМЯТА ПАДА...
ПРЕКАЛЕН СВЕТЕЦ И БОГУ НЕ Е ДРАГ...
ДВА ОСТРИ КАМЪКА БРАШНО НЕ МЕЛЯТ...
НЕ МУ ЩА НИ МЕДА, НИ ЖИЛОТО...
НА ЛЪЖАТА КРАКАТА СА КЪСИ...
КОЙТО ЛЪЖЕ, СЕБЕ СИ ЛЪЖЕ...
ЛЮБОВТА Е СЛЯПА...
НЕВИЖДАНИ ОЧИ СЕ ЗАБРАВЯТ...
ГЛАВАТА МУ ПОБЕЛЯ, А УМЪТ МУ НЕ ДОЙДЕ...
МЪЛЧАНИЕТО Е ЗЛАТО...
РАНО ПИЛЕ РАНО ПЕЕ...
ЛУД УМОРА НЯМА...
ВСЕКИ СИ ИМА СВОЙТА ЛУДОСТ...
БОГ ВИСОКО, ЦАР ДАЛЕКО...
НЕВОЛЯТА УЧИ...
КОЙТО ВАДИ НОЖ, ОТ НОЖ УМИРА...
ДОСАДЕН КАТО КОНСКА МУХА...
НА ВСЯКО ГЪРНЕ МЕРУДИЯ...
ТЪРКУЛНАЛО СЕ ГЪРНЕНЦЕТО И СИ НАМЕРИЛО ПОХЛУПАК...
НАЯЛА СЕ ВЪШКАТА, ЧЕ ИЗЛЯЗЛА НА ЧЕЛОТО...
ВСИЧКО, КОЕТО ЛЕТИ, НЕ СЕ ЯДЕ...
ДВА ПЪТИ МЕРИ, ЕДИН ПЪТ РЕЖИ...
ПИЯН ЧОВЕК – СЪДРАН ЧУВАЛ...
КРИВО СЕДИ, ПРАВО СЪДИ...
ТЪРСИ ПОД ВОЛА ТЕЛЕ...
ОКО ДА ВИДИ, РЪКА ДА ПИПНЕ...
ПАРЕН КАША ДУХА...
СРЕЩУ РЪЖЕН НЕ СЕ РИТА...
БОЛИ ГО ЗЪБ, ТА КУЦА...
НИ ЧУЛ, НИ ВИДЯЛ...
СТАДО БЕЗ МЪРША НЕ БИВА...
ОСТАНА С ПРЪСТ В УСТАТА...
ОТИДЕ КОНЯ В РЕКАТА...
БРАТ БРАТА НЕ ХРАНИ, АЛА ВСЕ ГО БРАНИ...
БРАТСКАТА ЗЛОБА МИЛОСТ НЯМА...
КРЪВТА ВОДА НЕ СТАВА...
ЧЕДО СИ РАЖДАШ, БРАТ НЕ МОЖЕШ...
СГОВОРНА ДРУЖИНА ПЛАНИНА ПОВДИГА...
АКО РЪКА ДАВА, А СЪРЦЕ НЕ ДАВА, НИЩО НЕ СТАВА...
ДЕТО ИМОТЪТ, ТАМ И ДУШАТА...
ЧОВЕШКОТО ОКО ШЕПА ПРЪСТ ГО НАПЪЛНЯ, НИЩО ДРУГО...
ЧОВЕШКОТО ОКО НАСИТА НЯМА...
ТИХАТА ВОДА Е НАЙ-ОПАСНА...
НЕГОВАТА ПЕСЕН Е ИЗПЯТА...
СЛОЖИЛ СИ ГЛАВАТА В ТОРБАТА...

ГУЗЕН НЕГОНЕН БЯГА...
НА СТРАХА ОЧИТЕ СА ГОЛЕМИ...
СТРАХ ЛОЗЕ ПАЗИ...
ЕДИН ПЪТ СТОМНА ЗА ВОДА, ВТОРИ ПЪТ СТОМНА ЗА ВОДА, ТРЕТИЯТ ПЪТ СЕ СЧУПИЛА...
ВСЕКИ С КЪСМЕТА СИ ХОДИ...
РОДИ МЕ С КЪСМЕТ, ПА МЕ ХВЪРЛИ НА СМЕТ...
ГОСПОД ДАЛ, ГОСПОД ВЗЕЛ...
МОРЕТО НЕ Е ДО КОЛЕНЕ...
КОЙТО НЕ РАБОТИ, НЕ ТРЯБВА ДА ЯДЕ...
ЯДЕ КАТО МЕЧКА, РАБОТИ КАТО БУБОЛЕЧКА...
ГОЛЯМ ЗАЛЪК ХАПНИ, ГОЛЯМА ДУМА НЕ КАЗВАЙ...
СТАРА РАНА ЗАЗДРАВЯВА – ЛОША ДУМА СЕ НЕ ЗАБРАВЯ...
ЮНАК БЕЗ РАНА НЕ ХОДИ...
ЗДРАВ ДУХ – ЗДРАВО ТЯЛО...
КЛИН КЛИНА ИЗБИВА...
ВСЕКА ЖАБА ДА СИ ЗНАЕ ГЪОЛА...
УТРОТО Е ПО-МЪДРО ОТ ВЕЧЕРТА...
КОЙТО ВИСОКО ХВЪРЧИ, ОТ ВИСОКО ПАДА...
КРУШАТА НЕ ПАДА ПО-ДАЛЕЧ ОТ ДЪРВОТО...
ОГЪНЯТ ГОРИ ТАМ, КЪДЕТО ПАДНЕ...
НЯМА РОЗА БЕЗ БОДЛИ...
МЕЖДУ ЧУКА И НАКОВАЛНЯТА Е...
ПОВИКАЙ НЕВОЛЯТА, ТЯ ЩЕ ТЕ НАУЧИ...
ЩЕ ГО НАМЕРИШ КАТО ИГЛА В КУПА СЕНО...
НЕ МОЖЕ ДА РАЗДЕЛИ НА ДВЕ МАГАРЕТА ПЛЯВАТА...
МАЙМУН СЕДЯЛО, МАЙМУН ИЗЛЯЗЛО...
СКРОИЛИ МУ ШАПКА...
ДА ТИ ВЪРВИ КАТО ПО ВОДА...
ЛЕПЯТ МУ СЕ КАТО МУХИ НА МЕД...
НА СИЛА ХУБОСТ НЕ СТАВА...
ТРАЙ, МОМЕ, ЗА ХУБОСТ...
НЕ Е ЛУД ТОЯ, ДЕТО ЯДЕ БАНИЦАТА, А ТОЯ, ДЕТО МУ Я ДАВА...
КАКВОТО ПОЧУКАЛО, ТАКОВА СЕ ОБАДИЛО...
КАКВОТО ПОСЕЕШ, ТОВА ЩЕ ПОЖЪНЕШ...
РИБАТА ОЩЕ В МОРЕТО, ТОЙ ПРИГОТВИЛ ТИГАНА...
В МЪТНА ВОДА ЛЕСНО СЕ ЛОВИ РИБА...
РИБАТА СЕ ВМИРИСВА ОТ ГЛАВАТА...
ОРТАШКАТА РАБОТА ПСЕТАТА СА Я ЯЛИ...
МЪЧИ СЕ КАТО ГРЕШЕН ДЯВОЛ...
АНГЕЛ МУ Е ИМЕТО, ДЯВОЛСКИ МУ ДЕЛАТА...
БЯГА КАТО ДЯВОЛ ОТ ТАМЯН...
УЧЕН ДА ТЕ БИЕ, ПРОСТ ДА ТЕ НЕ МИЛВА...
ЛИСИЦАТА ОБИЧА НЕ КУРНИКА, А КОКОШКИТЕ...
ЕДИН ЗЯПА, ДРУГ ЛАПА...
БЪРЗИЯТ НЕ ХОДИ ЗА ВОДА, А ЖАДНИЯТ...

Подготвила за публикация: **Анжела Йосифова**

4 Народни пословици и поговорки (подбор и обработка)

СРЕДНОВЕКОВНА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (IX-XIV в.)

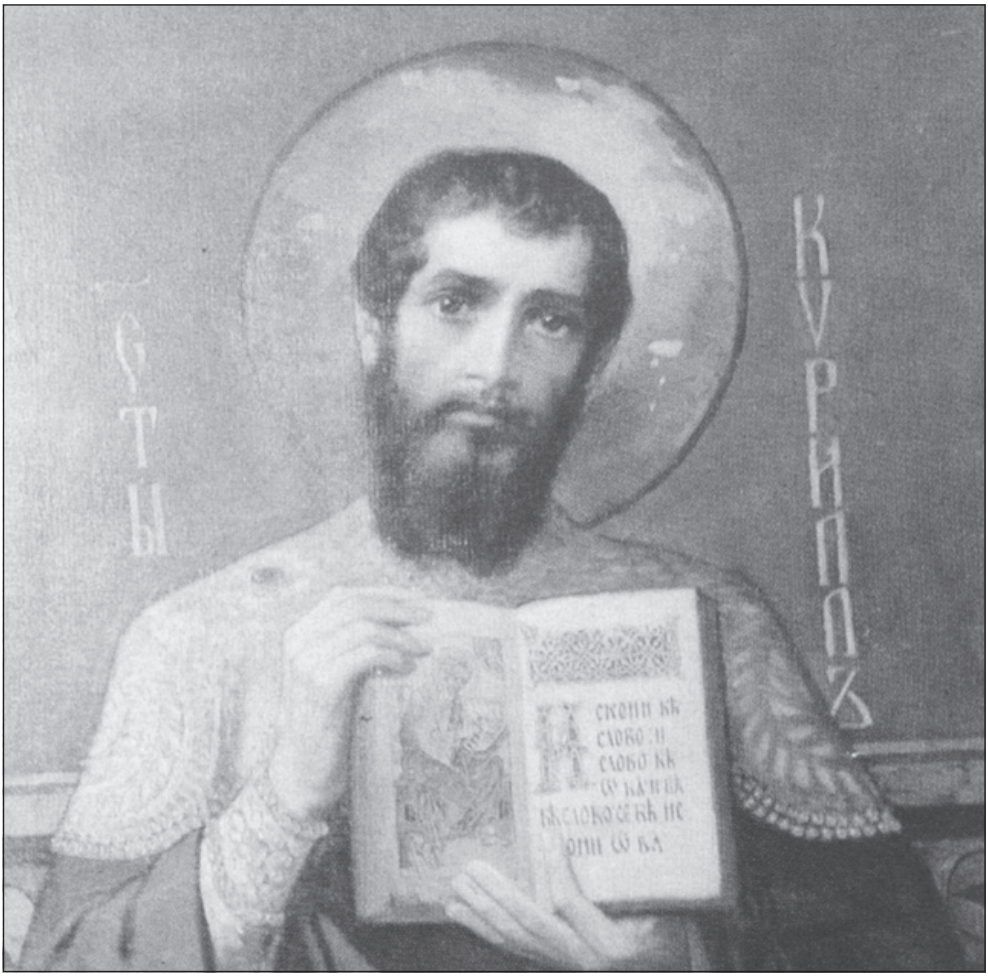

АПОКРИФИ

СТАРОЗАВЕТНИ АПОКРИФИ
НАЧАЛОТО НА СВЕТА

СЛОВО ЗА АДАМ И ЕВА
ОТ НАЧАЛОТО ДО СВЪРШЕКА

1. Преди да съгреши Адам живееше в Рая и имаше всичко, каквото поискаше, и всичко изпълняваше неговата воля – зверовете, животните и крилатите птици. По Адамово нареждане те ходеха, хранеха се и летяха. Без негова заповед не смееха нито да ходят, нито да лежат, нито нещо да ядат; също така и Ева.

А когато съгреши и престъпи Господните заповеди, беше изгонен от Рая. Адам взе жена си Ева, излезе и седна пред райските врата. Адам видя как ще роди Каин и брата му Авел, видя как Каин ще убие Авел и се наскърби много. Тогава архангел Михаил дойде при Адам и му рече: „Адаме, недей приказва, нито скърби, нито пък имай грижа в сърцето си за Каин." И тук пред Едем Адам прекара 18 години. Тук се роди Каин и брата му Авела. [Като пораснаха],[1] изпратиха ги при стадата в Кирно. Когато се навършиха 14 години, Адам повика жена си Ева и ѝ рече: „Навършиха се 14 години и Каин е пролял кръвта на брата си, както е жестоко предречено. Да отидем да видим."

Отидоха и намериха Авел, безмилостно убит от ръката на Каин. И рече Господ на архангел Михаил: „Кажи на Адам да не упреква своя син Каин за това престъпление и да не скърби, но да го скрие в сърцето си. След това Ева ще роди син и ще го нарекат Сит." И Ева рече на Адам: „Аз родих син на мястото на Авел, когото брат му Каин уби. Ела, господарю мой, да възхвалим Бога и да му принесем жертва."

2. Адам роди 30 сина и 30 дъщери. Той живя 930 години и заболя. Тогава извика с голям глас и рече: „Елате, мои чеда, при мене!" Адам се изплаши много, защото не знаеше каква е болестта му. И събраха се чедата му. Син му Сит рече: „Татко, татко Адаме, каква е твоята болест?" Адам отговори: „О, чедо мое, моята болест е неизлечима." И децата му рекоха: „Татко, да не би да си спомняш райските блага, та затова така скърбиш?" Сит рече: „Татко, аз ще отида с мама и ще донеса от Рая, може би ще ти олекне!" Адам запита: „О, чедо, та как ще влезеш в Рая?" Сит рече: „Татко, ще отида срещу Рая, ще заплача с цялото си сърце; Господ ще чуе и ще прати ангела и молитвата ти ще те излекува!" Адам рече: „Сине, не така, не така, болен съм от коремна болест." А синът рече: „Каква е тази болест и как ти дойде?" Адам отговори: „Бог създаде мене и майка ти, заради която ще умрем и всички вие ще умрете. Бог ни даде райската градина, но поради Ева я изгубихме. Тогава, когато наближаваше шестия час, Ева се поклони и видя дявола в ангелски образ, който ѝ подаде (плод) от дървото. И Ева престъпи заповедите на Господа, яде от това, което ѝ даде змията." И Сит попита: „А кой научи змията?" Адам отговори на сина си: „Дяволът се направи светъл като ангелски образ, дойде при змията и рече ѝ: „Ти си много мъдра, дай от това дърво на Ева да яде, а тя ще даде на Адам." Така и направи. И затова се предадохме на болест и смърт. Тогава Господ дойде посред Рая, постави Господния престол и извика със страшен глас: „Адаме, Адаме, къде си?" Аз рекох: „Гол съм, Господи, не мога да изляза." А Господ рече: „Никога така не си се крил от мене. Когато се криеш от мене, престъпил си заповедта ми, та затова ще умножа раните на тялото ти и сърцето ти ще боледува: първата болест е чревобол и глухота, а след това идват и всички други болести."

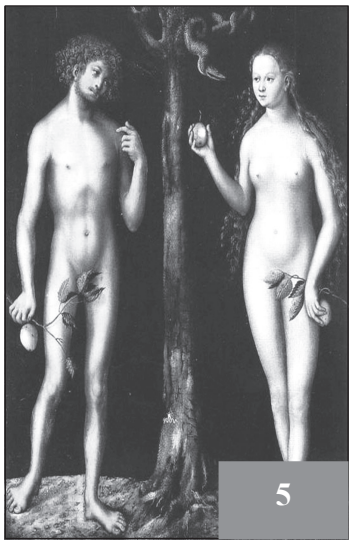

3. Тогава Адам въздъхна дълбоко и рече на своите синове: „От тежка болест боледувам, чеда мои." Тогава Ева му рече с

плач: „Господарю, стани и дай да си поделим болестта, защото ти боледуваш заради мене.” А Адам рече на Ева: „Стани с моя син Сит и иди срещу рая с плач, посипи главата си с пръст, дано Господ като чуе молитвата ти, да даде от дървото маслина, за да видя как ще успокои болестта ми.” Ева стана със своя син и като се приближаваше до Рая, тя видя голям звяр, наречен котур,[2] който подгони сина ѝ Сит, за да го изяде. Ева силно заплака и рече: „О, горко ми, мое сладко чедо, отсега до Второто пришествие всички ще ме проклинат, защото поради мене се размножиха всички злини.” И тя завика с голям глас на звяра, казвайки: „О, звяр, не се ли боиш от иконата на Божия и Господен образ, та искаш да го изядеш? Как смееш да отвориш устата си срещу човека и да му показваш зъбите си? Нима не помниш как те хранех от собствената си ръка?” Тогава звярът ѝ рече: „О, Ево, отсега нататък ти нямаш власт над нас да ни заповядваш, защото от тебе започна злото. Как ти се осмели да отвориш уста и да ядеш от дървото, което ти забрани Господ? Затова и аз искам да те убия и да изям чедата ти.” Тогава Ева не отговори нищо. Сит рече на звяра: „Затвори устата си до съда, защото ти искаш да унищожиш Божия образ. Заклинам те да лежиш винаги в леговището си.” И така пребивава във вековете. И Сит дойде с майка си до Рая, плачейки, ридаейки и викайки към Бога, посипвайки главата си с пръст. Господ прати архангел Михаил, който рече на Сит: „Човече божи, върни се при своя баща, защото се е приближил денят на неговата смърт и няма лекарство.” И му даде три клончета: бор, кедър и кипарис. Сит взе клончетата и ги занесе на своя баща. Като ги видя, Адам въздъхна силно, уви си венец и го положи върху главата си.

4. Ева повика чедата и внуците си и им рече: „Чеда мои, ще ви разкажа как ни прелъсти врагът, за да не измами и вас във вярата ви. Адам пазеше зверовете от мъжки пол, а аз пазех зверовете от женски пол. Тогава дяволът влезе в тази страна, където бях аз, повика змията при себе си и я прати при мене. И дойде при мене ярко светъл, пеейки ангелска песен като ангел, и ми рече: „Ядете ли всичко хубаво?” Аз рекох: „Господ ни рече да не ядем само от дървото, което е по средата на Рая.” Дяволът рече: „Много ви съжалявам, понеже нищо не разбирате. Казвам ви, че това дърво е по-хубаво от всички дървета и ако ядете от него, ще бъдете като богове и светли като ангели.” И когато ядох от това дърво, очите ми се отвориха и видях, че съм гола. И заплаках за стореното. А дяволът стана невидим. Аз събрах листа и покрих срамотията си. Понеже Раят беше разделен – едната половина на Адам, а другата половина на мене, – всички дървета, които бяха в моята половина, хвърлиха листата си, само смокинята не ги хвърли. Взех от листата, опасах се и отидох под дървото, от което ядох. И повиках със силен глас: „Адаме, Адаме, къде си? Ела при мене да ти разкажа чудо.” Адам дойде при мене и аз отворих устата си, но дяволът говореше у мене за дървото и за разума, за да яде и той. Адам яде и очите му се отвориха – и видя своята и моята голота и рече ми: „О, жено, какво ми стори и защо се отдалечихме от Божията милост?” Тогава чухме гласа на архангел Михаил, който призоваваше своите ангели с думите: „Господ казва: да отидем в Рая, за да чуете присъдата: как е съгрешил Адам и как ще го съдя.” И Господ слезе на рамото на херувим и имаше множество ангели, пеещи нестихвашо песен. А посред Рая бе Господният престол. Адамовите дървета цъфтяха с голям цвят, а дърветата откъм моята страна вехнеха и изгаряха. Господ повика Адам. Адам рече: „Господи, чух гласа ти, но се уплаших, понеже съм гол. А Господ му отговори: „Кой ти казва, че си гол? Да не беше ял от дървото, както ти казах да не ядеш.” Ангелите ни взеха и жестоко ни подгониха. Затова ни изгониха от Рая. А ние се молихме, казвайки на ангелите: „Помолете се Богу.” И Адам рече: „Помилвай ни, владико, съгрешихме. Смили се, Господи, над мене!” И тогава ангелите биха Адам и го изгониха. Адам рече: „Помилвай ме, Господи владико, дай ми храна, как ще живея аз?” Ангелите ни изведоха от Рая и го затвориха за нас. Тогава Адам викаше, като казваше: „Помилвай ме, владико, дай ми благоухание, та когато поискам да принеса Богу жертва, да принеса кадило.” Ангел Йона непрестанно се молеше, казвайки: „Помилвай, владико, своето първо творение!” Господ попита своите ангели: „Справедливо ли е Адам да страда така, както му е отсъдено, или не е справедливо?” А ангелите казваха непрестанно: „Справедлив е твоят съд, владико, наистина е справедлив.” Тогава Господ отпусна на Адам благоухание: тамян, ладан[3] и ливан.

5. Седяхме пред райските врата, Адам плачеше, паднал с лице на земята, лежеше и ридаеше. И 7 дена нямаше какво да ядем. Огладняхме много. Аз, Ева, извиках силно: „Помилвай ме, Господи, създателю, заради мене и Адам страда.” И рекох на Адам: „Стани, господарю мой, да потърсим храма, защото духът ми отслабна; сърцето ми също отслабна.” Тогава Адам ми рече: „Дойде ми на ум да те убия, но се боя, защото Бог създаде твоя образ, защото се разкайваш и призоваваш Бога. Затова моето сърце не се отстрани от тебе.” Адам стана; обиколихме цялата земя и нищо не намерихме за ядене освен полска трева. И пак се върнахме към райските врата, молейки се: „Помилвай, владико създателю, своето създание, дай ни да ядем.” И молихме се непрестанно 15 дена. Тогава чухме архангела Михаил и Йоил да се молят за нас. Господ заповяда на Йоил и взе седем дяла от Рая и ни даде. Тогава Господ рече: „Тръни и бодили да се

раждат от работата на дланите ти, от потта си да се храниш, а жена ти да те гледа и да трепере.” Архангел Михаил рече: „Господ каза на Адама: създадох жена ти не да ти заповядва, а да те слуша.” Ангел Йоил пак рече на Адам: „И отдели домашните животни и всякакви вещи от летящите птици и пълзящите, дивото направи питомно и на всичко дай имена.”

6. И тъй Адам улови воловете и започна да оре, за да изкара прехраната си. Тогава дяволът дойде, застана [пред воловете] и не даде на Адам да работи. Рече му: „Моя е земята, а Божии са небесата и Раят! Ако искаш да си мой, обработвай земята, ако ли пък искаш да си на Бога, върви в Рая.” Адам каза: „Небесата, земята и раят и цялата вселена са на Бога.” Дяволът му рече: „Не ти позволявам да ореш земята, ако не ми дадеш запис, че си мой.” Тогава Адам отговори: „Който е господар на земята, негов ще бъда аз и моята челяд.” Дяволът се зарадва. Адам обаче знаеше, че Господ ще слезе на земята, ще се облече в човешки образ и ще смаже дявола. А дяволът рече: „Дай ми сега своя запис.” Адам написа: „Който е господар на земята, негов ще бъда аз и моята челяд.”[4]

7. Ева рече на Адам: „Стани, господарю, и се помоли на Бога за всичко, за да ни избави от този дявол, защото всичко страда заради мене.” Адам отговори: „О, Ево, понеже се разкайваш за греха, сърцето ми ще те чуе, защото Господ те създаде от моите ребра. Да постим четиридесет дена, та дано Господ се смили над нас и да ни даде разум и живот.” Аз рекох: „Господарю, ти пости 40 дена, а аз ще постя 44.” И Адам рече: „Иди в реката, наречена Тигър, вземи голям камък и го подложи под нозете си и влез във водата и се облечи с вода като с плащ чак до главата и моли в сърцето си Бога, без да излезе дума из устата ти.” Рекох: „Господарю, обръщам се към Бога с цялото си сърце.” Адам пък отиде в река Йордан, влезе във водата и се потопи цял до косите на главата си, молейки се на Бога. И тук слязоха ангели и всички неща, зверове, животни и пернати птици, и застанаха като стена при Адам, молейки се Богу за него. Дяволът дойде при Ева с ангелско лице и светлина, пророни едри сълзи по земята, казвайки на Ева: „Ево, излез из водата, защото Господ чу молитвите на молещите се за вас. Господ ме прати при тебе, за да излезеш от водата.” Ева позна, че е дяволът и нищо не му отвърна. А като дойде Адам от Йордан, намери дяволските следи и се уплаши да не би Ева да е измамена. Когато видя Ева да стои във водата и да се моли, взе я и я изведе из водата. Тогава Адам каза на Ева: „Стани, излез и се помоли, докато предам духа си Богу.” Ева като излезе, падна с лице на земята и се помоли на Бога: „Съгреших, Господи, съгреших, владико, пред твоите ангели и шестокрили серафими, съгреших пред твоя страшен престол, съгреших, Господи, всеки грях е сторен заради мене.”

8. И дойде Ангел господен при Ева и рече: „Стани, Ево, Адам излезе из тялото и духът му дойде при Господа.” Ева дойде при Адамовото тяло и видя златна кадилница и три горящи свещници, поддържани от светите ангели. И благоухание се възнесе до небесата. Поклони се пред ангелите и пред тялото, казвайки: „Светиньо на светините, владико, прости своето създание, защото то е творение на твоята ръка!” Ева видя големите чудеса, които стояха пред Бога и плака от голям страх. Тя повика своя син Сит и му рече: „Остави тялото на баща си и ела да видиш чудо, каквото не е имало никога.” А когато Сит дойде, майка му му рече: „Погледни към небето.” Като погледна, той видя цялото войнство ангели да стоят пред престола и да се молят: „Помилвай, владико, своето създание!” Тогава Сит рече на майка си: „Виж как слънцето и луната се покланят на престола, молейки се за моя баща Адам.” А Ева рече: „Къде е тяхната светлина?” Сит рече на майка си: „Когато архангел Михаил престана да се моли, замлъкнаха всичките ангелски сили пред Господа и след това завикаха с голям глас, казвайки: „Благословена да е славата Господня, за да се смили над своето създание Адам.”

9. Тогава дойдоха ангели, херувими и серафими, взеха Адамовото тяло и го положиха в блатото Герус.[5] А като го прославиха, умиха го три пъти. В третия час Господ, седящ на престола, протегна ръка и прие Адам. Подаде го на архангел Михаил и рече: „Внеси тялото му в Рая! Духът му ще пребивава на третото небе, а тялото да пребивава тук до моето възкресение.” Тогава архангелът взе Адам и го занесе там, гдето му заръча Господ. Господ пак рече на архангела: „Влез в Рая, вземи порфирена плащеница и покрий Адамовото тяло, вземи елей и го полей.” И Господ повика Адам и рече: „Адаме, Адаме, къде си?” А тялото отговори: „Ето ме, Господи.” Господ рече: „Казах ти: от земя си и в земята пак ще идеш; и на възкресение ще възкръснеш с целия човешки род.” И прекръсти гроба на четирите страни, положи го в гроба, преля го и рече: „Твой от твоите ти се принася.”

10. Ева живя шест дена след Адам. Молейки се и плачейки, тя рече: „Господи Боже, както си ме създал от Адамовото ребро, така да бъда и с него.” И припадна на гърдите си, казвайки: „Боже, приеми духа ми!” И тутакси предаде Богу дух. Архангел Михаил дойде при Сит и го научи как да погребе майка си. И дойдоха трима ангели, взеха Евиното тяло и го погребаха там, гдето е Адамовото и на сина им Авел. Архангелът рече на Сит: „Така да погребваш всеки умиращ човек до възкресението.” И пак му рече: „И

на третия ден го поменете, също на двадесетия и на четиридесетия; всичко да бъде по реда, защото и ние ангелите се веселим с праведните души.” Тогава архангел Йоил прослави Бога с думите: „Свят, свят, свят, алилуя, свят е Господ, изпълнил небето и земята със своята слава!”

КОМЕНТАР

Апокрифът за Адам влиза в най-ранните индекси на забранените книги. В славянския текст на Исидоровия индекс, поместен в Симеоновия (Светославов) сборник, е посочен на първо място. Апокрифът остава между „неизправните” книги и в Погодиновия индекс, и в останалите негови редакции. Основата му възхожда към еврейската „Книга на юбилеите”, написана пр.н.е. В гръцката книжнина е известен като част от „Апокалипсис на Моисей” или като самостоятелна творба. Известен е и латински превод (**Иванов**. Богомилски книги, с. 226). В славянската книжнина апокрифът е познат в три варианта, които в отделни части се схождат – две южнославянски и една руска (**Иванов**. Богомилски книги, с. 208-209). Сред южните славяни най-разпространен е първият вариант, чийто превод е направен в България най-вероятно през X в. Сръбските преписи съдържат българизми. Тази версия, общо взето, се покрива с гръцката, издадена от **Тишендорф**. Апокалипсис, с. 1-23. Различията в отделни епизоди показват, че славянският преводач е изхождал от друга, непозната днес нейна редакция.

От първата версия са известни 9 преписа, а от трите версии общо 24. (**Яцимирский**. Библ. обзор, с. 77-81). Най-старият препис е от XIV в. срб. прев. (***Вж*** **Новакович**. Споменик XXIX. 1895, с. 42). Изд. на текста: **Тихонравов**. Памятники 1, с. 6-15 (по препис от XVI в . р. ред.); **Иванов**. Богомилски книги, с. 211-217 (по Панагюрски сб. № 433, НБКМ, със справки за изясняване на текста по **Ягич**, **Новакович** и два непубл. бълг. текста); **Новакович**. Примери, с. 489-494 (по препис от XVII в., ср. ред.); **Jagic, V.** Slavische Beitrage zu ben biblischen Apokryphen. I. Die altkirchenslavischen Texte des Adambuches. Denkschriften der Kais. Academie der Wissenschaften. – *Philos – Hist. Classe,* XLII, 1893 (по Виенски препис от XVI-XVII в., р. ред. с разночетения по три други рък.). Новобълг. прев.: **К. Куев** –
В: Христоматия, с. 150-154 (по изд. на Иванов). В наст. сборник помествам този прев. с минимални промени.

[1] В текста е неясно: „*И рече Адам на Ева и ги изпратиха...*” Поправям според преписа в сб. № 681 от НБКМ.

[2] В рус. ред. животното е „*крокодил*” (**Порфирьев**. Апокр. сказ. вехт. лицах, с. 94), в друг препис на същата ред. е „*горгона*” (**Франко**. Апокрифи 1, с. 22).

[3] *Ладан* – ориенталска смола от дърво, арабска дума. Растението се среща в Кипър, Арабия, Сирия и Палестина.

[4] Този епизод липсва в гр. текст. Й. Иванов допуска тук богомилска намеса, тъй като идеята за дявола като господар на земята е типично богомилска. Мотивът за Адамовия запис е разработен и в бълг. нар. творчество. В по-широк смисъл – договор между човека и дявола за нещо земно (светлина, богатство, слава) – той е широко разпространен и се среща в литературата и във фолклора на много народи.

[5] В текста: „*героусие блато*”, в. сб. № 681 „*вь Ероуси блат*”; съществува на гръцки. Същото езеро е споменато и в апокрифа „Видение на апостол Павел”, ***Вж*** пак там, бел. 3.

Подготовка за публикация: **Изабела Илинчева**, **Нели Нинова**

5 „Слово за Адам и Ева от началото до свършека” (Старозаветен апокриф)

ВИДЕНИЯ ИЗ НЕБЕСАТА

ВИДЕНИЕ, КОЕТО ВИДЯ СВЕТИ ИСАЙЯ ПРОРОК, СИН АМОСОВ

1. В двадесетата година от царуването на юдейския цар Езекия, дойде Исайя, син Амосов, и Иасун, син Саавов, при Езекия в Йерусалим. И като влезе, седна на царското легло, и всички йерусалимски князе, царски съветници и евнуси стояха пред него. Дойдоха и от всички селища и от планините пророци и синове пророчески, когато узнаха, че Исайя е дошъл от Галгал при Езекия и го е поздравил и заедно с това ще му извести за онези неща, които ще се сбъднат.

Когато говореше слова, все истинни, слезе на него Дух Свети и всички видяха и слушаха думите на Светия Дух. Призова царят него и всички пророци, и влязоха всички, колкото се намериха там заедно: бяха Михея, и старецът Анания, и Иоил, и колкото седяха отделно и отляво нему. И когато чуха гласа на Светия Дух, преклониха колене и възпяха вишния Бог, който почива на Светиите и дава такава светлина на словата на света. Като говореше той в Духа Свети на всеслушание, внезапно замълча и след това не виждаше стоящите пред него: очите му бяха отворени, устата затворена, но вдъхновението на Духа бе с него. И подозираха всички, че Исайя бе във възвисение. А пророците разбраха, че той бе получил откровение. Видението, което видя, не бе от този век, но от онова, което е скрито за всяка плът.

И когато се освободи от видението и се възвърна на себе си, разказа на Езекия и на неговия син Иасона, и на Михея, и на останалите пророци, като каза: „Когато пророчествувах гласно, което вие чухте, видях славен ангел, не по славата на ангелите, които винаги съм виждал, но който имаше друга по-велика и Света слава, която не мога да изкажа. И като ме взе за ръката, възведе ме нависоко. И аз казах: „Кой си ти, как ти е името и къде ме възнасяш?" Защото ми бе дадена сила да говоря с него. Тогава, като ми отвърна, рече: „Когато те възведа нависоко и ти покажа видение, заради което съм изпроводен, тогава ще проумееш кой съм аз, а моето име не ще узнаеш, защото пак ще се възвърнеш в своето тяло. И когато те възнеса, ще видиш." И аз се зарадвах, че ми отговори кротко. И ми рече: „Зарадва ли се, загдето ти отговорих кротко?" И по-велик от мене ще видиш, по-кротък и по-внимателен, желаещ да приказва с тебе, и по-голям от по-големия, по-светъл и по-мирен. Затова съм изпратен да ти известя всичко това."

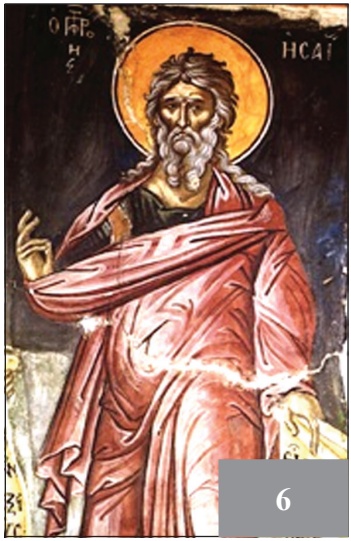

2. И се възкачихме аз и той на твърдта, и видях аз там велика битка на сатаната и неговите сили, противящи се на благочестието, и един завиждаше другиму. Както е на земята, така е и на твърдта, защото образите на твърдта са тук на земята. И рекох на ангела: „Каква е тази война и завист, и битка?" И той ми отговори и рече: „Това е войната на дявола и не ще престане, докато не дойде онзи, когото ще видиш, и го убие с духа на своята сила."

3. После ме възведе на онова, което е над твърдта и което е първото небе. И видях там престол по средата, и на него седеше ангел с велика слава, а ангели седяха отдясно и отляво на него. Онези, които седяха отдясно, имаха друга слава и пееха с един глас, а онези, които бяха отляво, пееха след тях и песента им не беше като на десните. Запитах ангела, който ме водеше: „Кому е отправена тази песен?" И като ми отговори, рече: „За великата слава на Бога, който е на седмото небе, и на неговия любим син, отгдето аз съм изпратен при тебе."

4. И пак ме възведе на второто небе. Неговата височина бе, както и от първото небе до земята. Видях там, както и на първото небе, отдясно и отляво ангели и песента им бе по-възвишена от тази на първите. И като паднах на лицето си, поклоних им се и не ме остави ангелът, като ме наставляваше: „Не се покланяй нито на престола, нито на ангела от небесата, за това съм изпратен, да те ръководя, но само на оногова, когото аз ще ти покажа и който е над всички престоли, одежди и венци, и когото ще видиш тепърва.” И зарадвах се много с голяма радост, защото такъв е краят на онези, които познават Вишния и вечния възлюбен негов Син и като ангели чрез Светия Дух те възхождат [до него].

5. И възведе ме на третото небе. И там също така видях малък престол и десни, и леви ангели. Обаче там за този свят не се споменаваше, но славата на моя дух се променяше, когато възхождах на небето, и рекох: „Нищо на онзи свят тук не се именува.” Ангелът ми отговори и ми рече: „Нищо не се именува заради неговата немощ; но тук нищо не се скрива от онова, което там се върши.” А песента, която пееха, и славословието на седящия и ангелът бяха по-големи от втория.

6. И отново ме възведе на четвъртото небе. Височината от третото до четвъртото небе беше много по-голяма. И там пак видях престол и отдясно, и отляво ангели. И тези пак пееха. И славата и пеенето на [десните] ангели бяха по-големи, отколкото на левите, и славата на седящия беше по-голяма от онази на [ангелите], които бяха отдясно; тяхната слава също надвишаваше славата на по-ниските.

7. И възкачих се на петото небе. И там също видях безчислени ангели, а тяхната слава и песен бяха по-славни, отколкото на четвъртото небе. Аз се учудих, като видях толкова голямо множество ангели, украсени с различни добрини и всеки със своята слава. И те славеха живеещия във висините, чието име не е казано на никой човек, защото такава слава е дадена на ангелите на всяко небе. И отговори ангелът, като ми рече: „Защо се учудваш на това, че не са с едно лице? Защото не си видял непреодолимите сили на ангелските пълчища.”

8. И пак ме възведе на въздуха на шестото небе. И видях там слава по-голяма, отколкото онази, която видях на петото небе: видях ангели в голяма слава, делата на техните сили почетни и възвишени, песента им беше Света и чудна. И рекох на ангела, който ме водеше: „Що е това, което виждам, господарю мой?” И каза ми: „Не съм ти аз господар, но съветник.” И пак рече: „От шестото небе [няма] нито престоли, нито леви ангели, но от силите на седмото небе са устроени, гдето е именитият и единороден Негов Син, и всичките небеса и ангели го слушат. И аз съм изпратен да те възнеса там, та да видиш тази слава и Господа на всички небеса, ангели и сили. Казвам ти Исайе, никой човек, който ще се върне в плътта на онзи свят, не е видял видението, което ти виждаш, нито може да се види, което ти ще видиш, защото по Божий жребий ти е определено да дойдеш тук.” Аз възвеличих моя Господ, пеейки, защото по негово жребие отивам. И каза ми: „Когато по волята на Отца ще се завърнеш тук от плътта, тогава ще приемеш одеждата си и тогава ти ще бъдеш равен на ангелите, които са на седмото небе.”

9. И възведе ме на шестото небе. Там вече нямаше престоли, нито десни, нито леви ангели, но всички имаха един облик и песента им беше еднаква. И даде ми се и аз да пея с тях, аз и ангелът, който беше с мене, бяхме със слава като тяхната. И славеха Отца на всички и възлюбения Син, и Светия Дух, всички пееха с една уста, но не с такъв глас, какъвто имаха на петото небе, но с друг и светлината бе много голяма. И като бях на шестото небе, мислех светлината, която бе на петото небе, че е тъмнина, и се възрадвах много и възпях Оногова, който даряваше такава [радост] на ония, които приемаха неговото милосърдие, и помолих ангела, който ме наставляваше, да не се завръщам оттук в този плътски свят; защото, казвам ви, много тъмнина има тук. А ангелът, който ме наставляваше, ми каза: „Ако си се възрадвал за тази светлина, колко повече ще се възрадваш и ще се възвеселиш, когато съзреш светлината на [седмото] небе, гдето седи небесният Отец и единородният Негов Син, гдето лежат одеждите и престолите на венците за праведните; а за това –да не се възвърнеш в своята плът – още не е дошло времето да дойдеш тук.” Като чух това, много се наскърбих. И каза ми: „Не скърби, нито бъди печален.”

10. И възнесе ме на въздуха на седмото небе. И чух глас, който ми каза: „Защо, като ще живееш в плът, идваш тук?” И аз много се убоях и се разтреперах. И пак друг глас чух, който казваше: „Недейте, нека влезе достойникът Божи, защото тук е одеждата.” И попитах ангела, който беше с мен: „Кой е този, който ми забранява, и кой, който пък ми позволява да възляза?” И рече ми: „Забраняващият е онзи ангел, който стои над пеещите из небесата [ангели], а повеляващият ти, това е Синът Божий, а името Му не можеш да чуеш, догдето не напуснеш своята плът.”

11. И когато възлязохме на седмото небе, видях там чудна и неизречима светлина и безчислени ангели и праведници, видях други, излезли от плътските одежди и облечени във възвишени одежди, и бяха във велика слава, стояха, но не седяха на своите престоли: венците на тяхната слава не бяха на тях. И попитах ангела и рекох: „Защо приеха одежди, а престоли на славата и венци не приемат?” И каза ми:

„Не ги приемат сега, догдето слезе и Син Божи; той отнапред обаче знае чии са техните престоли и венци. Когато слезе и бъде във вашия облик и князът на този свят, заради неговия син, ще простре своите ръце на него и ще го обесят на дърво и ще го убият, без да знаят кой е. И ще слезе в ада и ще направи голи и пусти тези видения, ще вземе пленник, и княза на смъртта, и ще погуби цялата негова сила, и ще възкръсне на третия ден, имайки други праведници със себе си, и ще изпрати свои проповедници по цялата вселена, и ще възлезе пак на небесата; тогава тези ще приемат своите престоли и венци."

И след тия слова му казах: „За онова, за което те запитах на третото небе, кажи ми, защото ми обеща тук да ми кажеш как онова, което става на другия свят, тук се знае." Още докато аз говорех с него, ето друг ангел от стоящите, много по-славен от онзи, който ме възведе, и от всичките ангели, показа ми книга и като я разгърна, ми даде и видях, че имаше писмена не както от този свят, и ги прочетох; и ето, деянията йерусалимски бяха написани там и на други човеци видях делата, които аз не знаех, и тъй узнах наистина, че нищо не се скрива на седмото небе от онова, което става по света. И попитах ангела: „Кой е този, който надвишава ангелите в своята слава?" И като ми отговори, рече ми: „Този, който надвишава ангелите, той е великият архангел Михаил, който винаги моли за човечеството." Видях много одежди и престоли, и венци, лежащи за ангелите. Тези одежди и престоли, и венци за тях се пазят. И каза ми: „Мнозина от онзи свят се лишават от тези одежди, като вярват в словата на оногова, за когото ти се говори."

12. И като се обърнах, видях Господа във велика слава и бях много ужасен. И пристъпиха към него всички праведници, които видях, и му се поклониха, като пееха в един глас. И той беше подобен на тях. И славата им бе, както на онези. И тогава пристъпи Михаил и се поклони, и с него всички ангели се поклониха и го възпяха. И пак се преобрази и бе като ангел. Тогава рече ми ангелът, който ме водеше: „На тогова се поклони и го възпей!" И поклоних се и го възпях. И каза ми ангелът: „Това е Господ на цялата слава, която видя." И още докато той говореше, видях друг много преславен, подобен нему по всичко. И праведниците пристъпиха и се поклониха и възпяха и тогова. И той възпя с тях и не се преобрази по техния вид. И с него дойдоха ангели и му се поклониха. И рече ми ангелът: „Поклони се и го възпей!" И се поклоних, и го възпях. И пак видях друг, че идва във велика слава, и попитах ангела: „Кой е този?" И каза ми: „Поклони му се, защото това е ангелът на Светия Дух, който говори у тебе и у всички праведници." И след това се яви друга неизчерпаема слава, която аз с отворените очи на моя дух не можах да видя, нито ангелът, който ме доведе, нито всички ангели, които видях, че се покланят на Господа, освен само праведниците, [които] видях, че във велика сила се взираха в неговата слава. И пристъпи към тях най-напред моят господар и ангелът духовен, и се поклониха, и го възпяха само двамата. И тогава всички праведници се поклониха, и с тях Михаил, и всички ангели се поклониха и възпяха.

13. След това чух глас там и чух песни по небето, възхождащи до седмото небе, и всички славеха тогова, чиято слава аз не можах да видя. Песента на всичките седем небеса не само се чуваше, но и се виждаше. И каза ми ангелът: „Това е Единият вечно жив във вишния век и почиващ на светиите, името на когото не може да се понася, който е и възпяван от Светия Дух в устата на праведниците. И след това чух гласа на вечния, говорещ на Господа: „Сине, излез и слез от всички небеса и бъди в света, и [иди] даже и до ангела, който е в ада, като се преобразиш по техния образ, и не ще те познаят нито ангелите, нито князете на този свят, и ще съдиш княза и неговите ангели, и света, владян от тях, защото се отвърнаха от мене и казаха: „Ние сме и освен нас не съществува никой друг." И когато се възнесеш от земята, при това не ще се преобразиш до небесата, но ще възлезеш във велика слава и ще седнеш отдясно ми; и тогава ще ти се поклонят князете и силите, и ангелите, и всяко начало небесно и земно, и от преизподнята." И чух, че велика слава заповядваше това на моя Господ. Тогава слезе Господ от седмото небе и низлезе на шестото небе. И ангелът, който ме наставяше, ми каза: „Разбери, Исайе, и виж бъдещото му преображение и слизане." Като видяха ангелите, възпяха го и го възхвалиха, защото не се преобрази по техния вид. И като слезе на петото небе и се преобрази по образа на ангелите там, не го възпяха, нито се поклониха, защото неговият образ беше като техния. Слезе и на четвъртото небе и им се яви по техния образ, и не го възпяха, защото беше по техния образ. Дойде и на третото небе, и на второто, и на първото, като се преобразяваше на всяко от тях; затова нито пееха, нито му се покланяха, защото се явяваше подобен тям, показваше знамения на онези, които пазеха вратите на всяко небе. Слезе на твърдта, гдето седи князът на този свят; и там даде знамение и неговият образ бе, както и на тях, и не го прославиха, и не го възпяха. Слезе и към ангелите на този въздух и беше като един от тях и не им даде знамение, нито го запитаха.

14. И след това ангелът ми каза: „Разбери, Исайе, сине Амосов, защото за това съм изпроводен от Господа, всичко да ти покажа, което нито някой преди тебе е видял, нито след тебе може да види, както ти видя и чу." И това видях също, как Синът човечески, дори като поживя всред човеците в света, пак не

го познаха. И видях, че възлизаше на твърдта и вече не се преобразяваше според техния облик. Видяха го всички ангели, ужасиха се и се поклониха, като казваха: „Как се укри всред нас Господ и не познахме Царя на Славата?" И от първото небе възхождаше по-славен, и не се преобразяваше, но всички ангели, и десни, и леви, и седящи на средния престол, му се поклониха и го възпяха, като казваха: „Как премина покрай нас Господ и не узнахме и не се поклонихме нему?" И така възлезе на второто и на третото, и на четвъртото, и на петото, и на шестото небе, обаче на всички небеса неговата слава се увеличаваше. И когато възлезе на седмото небе, възпяха го всички праведници, и всички ангели, и всички сили. И тогава го видях, че седна отдясно на великата слава, която не можах да видя. И видях духовния ангел, че седеше отляво. И ми каза: „Достатъчно ти, Исайе, узна от това, което не узна никой от плътските синове, нито око видя, нито ухо чу, нито влезе в човешко сърце – това, което Бог приготви на ония, които го обичат." И рече ми: „Върни се в твоята [плътска] одежда, докато се изпълни времето на твоите дни, и тогава ще дойдеш тук."

15. Това видях – рече Исайя на онези, които стояха около него. И като чуха тези чудеса, прославиха и възпяха Бога, който дава такава благодат на човеците. И рече на цар Езекия: „Краят на този свят и цялото това видение ще се изпълни в последния род." И ги закле да не известяват на синовете Израилеви, нито тези слова да дават за писание на някой човек, но колкото разберете от царя [и от] казаното в пророците, тези неща разберете всички. Вие бдете за Светия Дух, та да приемете вашата одежда и престолите, и венците на славата, лежащи на небесата. И престана да говори, и остави цар Езекия. Томува нашият Бог слава и сега, и винаги, и навеки!

КОМЕНТАР

Апокрифът възниква през християнската епоха като самостоятелен разказ (I-II в.) и по-късно бива компилиран с друг по-стар апокриф, за да се получи една компилация, известна като „Възнесение Исайево" (III в.). Смята се, че тя се появява на гр. ез., но на гръцки е познат само един неин откъслек. „Видение Исайево" в старобълг. си версия възхожда към „началния гръцки оригинал" на тази компилация и е запазено днес само в славянски текст, което му придава голямо значение (***Вж*** повече у **Иванов.** Богомилски книги, с. 152-153).

Настоящият текст на апокрифа е известен в 12 преписа (**Яцимирский**. Библ. обзор, с. 248-250). Най-старият от тях е от XII в., р. ред., поместен в т. нар. Успенски сборник. По мнението на Й. Иванов всички срб. и рус. преписи „възхождат към по-стар български текст" (с. 133). Лат. текст според него е прев. от старобълг. препис.

Изд. по Успенски препис: **Попов**. Библ. материалы, кн. l, 1879, с. 13-20; **Тихонравов, Н. С.** Апокр. сказания. – СбОРЯС, т. 58, 4, 1894, с. 32-47 (с варианти по Хлудов препис и лат. текст); **Франко**. Апокрифи, 4, с. 109-116; **Иванов**. Богомилски книги, с. 134-164 (с бел. и паралелен лат. текст). Изд. на целия Успенски сб.: Успенский сб. XII-XIII в. Изд. подготов. О. А. Князевская, В. Г. Демьянов, М. В. Ляпов; Под ред. С. И. Коткова. – Москва, 1971. (Апокрифа на с. 169-177).

Бълг. прев. на Видението по Успенски сб.: **Дуйчев**. Из старата..., Т. 1, с. 144-153. Прев. е препеч. с минимални промени в Христоматия, с. 155-160. В наст. сборник помествам превода на Дуйчев.

Публ. на текста по др. преписи: **Попов**. Описание рук. и каталог, с. 414-419 (по препис от XIV в., срб. ред.); **Яцимирский, А. И.** Славянские и русские рукописи румынских библиотек. – СПб., 1905, с. 83 (откъс от сб. от 1448, б. ред., писан от монах Гавриил в Нямцу); **Новакович**. Споменик, 29, 1895, с. 47 ел. (по сб. от XIV в., срб. ред.).

Подготовка за публикация: **Мария Костова, Александър Крумов**

6 „Видение, което видя Свети Исайя пророк, син Амосов" (Старозаветен апокриф)

ГЕРОИ

СЛОВО ЗА ПРОРОК ЙЕРЕМИЯ И ЗА ПОРОБВАНЕТО НА ЙЕРУСАЛИМ

Някога израилтяните бяха поробени от халдейския цар.

1. Бог рече на Йеремия: „Йеремие, избраниче мой, стани и излез от този град заедно с Варух, защото ще го погубя заради множеството грехове на жителите му, а вашата молитва е посред него като укрепена кула. Затова станете днес и излезте, докато не го е обградила халдейската войска.” Йеремия рече: „Моля те, Господи, разреши на твоя раб да говори пред тебе.” Всемогъщият каза: „Говори, избраниче мой, Йеремие!” – „Господи, ако предадеш твоя избран град в халдейски ръце, техният цар заедно с множеството си воини ще се похвали и ще рече: „Укрепих се в Светия Божи град!” Господи мой, ако допусне твоята воля, нека той загине от твоята ръка.” Господ рече на Йеремия: „Понеже си мой избраник, излез от този град, ти заедно с Варух, защото ще го погубя заради греховете на жителите му. Нито царят, нито неговата войска могат да влязат в него, ако аз пръв не отворя вратите. Извести прочее на Варух тези думи, станете в шест часа през нощта и елате под стените на града. Ще ви покажа, че преди аз да отворя града, никой не може да влезе в него.” И това като каза, отиде си.

2. А Йеремия изтича и извести всичко това на Варух. Двамата отидоха в Божията църква. Йеремия раздра ризата си, посипа главата си с пепел и двамата започнаха да плачат в Светия олтар. Като настъпи шестият час, както рече Господ, отидоха под стените на града. И чуха тръбен глас. Слязоха от небето ангели, които държаха в ръцете си свещи, и застанаха върху крепостните стени на града. Йеремия и Варух, като видяха това, заплакаха горчиво и рекоха: „Днес разбрахме, че е истинска казаната дума.”

Йеремия помоли ангелите с думите: „Молим ви, не погубвайте града, докато не запитам моя Господ за някои неща”. Господ рече на ангелите: „Не погубвайте днес града, докато не поговоря с моя избраник Йеремия.” Тогава Йеремия рече: „Прости ме, Господи, разреши ми да говоря пред тебе!” – „Говори, избраниче мой Йеремие!” Йеремия каза: „Господи, ето днес разбрах, че ще предадеш този град в ръцете на врага и хората му ще бъдат отведени във Вавилон. Какво ще ми наредиш, къде да дяна църковните съсъди?” Господ му рече: „Вземи ги и ги предай на земята, кажи: „Слушай, земьо, Словото, което те създаде върху водното естество и те запечата със седем печата и със седемте времена, за да получиш след това своята красота! Запази литургийните съдове до пришествието на възлюбения!” Йеремия рече: „Моля те, Господи, какво да сторя с етиопянина Авимелех, защото много добро е направил на твоя раб, той ме извади от рова. Не искам да види изчезването на града и запустяването му. Смили се над него да не изживее голяма скръб.” Господ рече на Йеремия: „Прати го на лозето на Агрип, а аз ще го покрия със стени от планини, докато върна народа от плен в своя град Йерусалим. [И пак рече Господ на Йеремия: „Иди с хората във Вавилон и остани с тях, като им пророчествуваш, докато ги върна в града],[1] а остави тук Варуха, за да говоря с него.”

3. И това като рече, Господ възлезе на небето. Йеремия и Варух влязоха в олтара, взеха църковните съдове и ги предадоха

на земята, както им бе казал Господ. Земята веднага ги погълна. Двамата седнаха и плакаха горчиво. А когато настъпи утрото, Йеремия изпрати Авимелеха в селото на Агрип, като му каза: „Вземи една кошница и тръгни по горския път. Донеси за болните хора малко смокини. Да бъде с тебе Господнето веселие, а над главата ти неговата слава!" Това като рече, Йеремия изпрати Авимелеха, а Авимелех тръгна, както му заръчаха.

4. Същата сутрин халдейската войска обгради целия град, а великият архангел протръби с думите: „Влезте в града, всички халдейски войски, защото ето, градът ви се отвори!" И влезе царят с всичките свои воини, и пленяха всички хора. А Йеремия взе църковните ключове, отиде да ги хвърли извън града и рече: „На тебе говоря, слънце, вземи ключовете на Божията църква и ги запази до деня, в който Господ ще запита за тях, защото ние бяхме настойници на лъжата."[2] И още докато Йеремия плачеше, целият народ беше повлечен към Вавилон от халдейския цар.

5. Варух седеше, посипал главата си с пръст, плачеше с горчив плач и говореше това: „Йерусалиме, защо бе предаден заради греховете на твоя възлюбен народ в ръцете на враговете? Да не би да се похвалят законопрестъпниците и да кажат: „Със своя сила ги завладяхме." Нека Бог бъде щедър към нас и ни върне в нашия град, а вие да не видите живот; блажени са нашите отци Авраам, Исак, Яков, които напуснаха този свят[3] и не видяха запустението на града!" Като изрече това, Варух излезе из града, плачейки и говорейки: „Заради тебе, Йерусалиме, излязох от тебе." И започна да живее в един ров. При него идваха ангели и му съобщаваха всичко, което Господ му известяваше.

6. А Авимелех отиде, набра смокини и се връщаше тъкмо в горещината. Той дойде до едно дърво и седна под сянката му да си почине малко. Като сложи глава на кошницата, заспа и спа там 86 години.[4] И не се събуди от своя сън по Божие повеление заради обещанието, което Господ даде на Йеремия: „Аз ще го скрия."

След като стана от своя сън, Авимелех рече: „Колко сладко малко поспах, но главата ми тежи; като че ли не съм си доспал." Той откри кошницата и видя, че от смокините капеше мляко. „Бих искал още малко да подремна, защото ми е тежка главата, но се боя да не би като заспя, да закъснея. Ще изнемогне моят отец Йеремия, ако не би бързал, не би ме пратил днес. По-добре е да стана и да тръгна в горещината, няма ли горещина и работа всеки ден?"

<…>

8. Той стана веднага, взе кошницата и тръгна за Йерусалим. И не позна града, нито своя дом, нито намери своя род. „Благословен е Бог – рече, – голям ужас ме обхваща сега, защото градът го няма, навярно съм се заблудил, тъй като заобиколих горския път. Като станах, без да си доспя, главата ми тежеше за сън и загубих пътя. Ще се чуди отец Йеремия, като му разкажа как се заблудих." Той отново излезе от града и като разгледа градските знаци, рече: „Този е градът, не съм се заблудил." И пак се върна в него, но нито един от своите не намери. „Благословен е Бог – рече, – какъв ужас ме сполетя днес!" За трети път излезе извън града и каза: „Тези знаци са на града, но аз се заблудих и не зная накъде да вървя." И много се наскърби, като не знаеше къде да иде. Той сложи [на земята] кошницата и каза: „Тук ще стоя, докато Господ Бог отнеме от мене ужаса."

9. Седейки, видя един старец, който идеше от селото. Рече му: „Искам да те запитам, старче, кой е този град." Старецът отговори: „Йерусалим." И рече Авимелех: „Та къде е свещеникът Йеремия и четецът Варух, и хората на този град?" Старецът му отговори: „Как така днес си спомняш за Йеремия и питаш за него след толкова години? Йеремия е във Вавилон, всички хора бяха пленени от цар Навуходоносор. Йеремия е с тях, благовестява им и ги поучава със слово." Като чу това от стария човек, Авимелех рече: „Ако не беше стар, бих те изругал и бих ти казал, че си луд, щом каза: хората са пленени във Вавилон. Боя се обаче от Бога, защото не бива да досаждаме на по-възрастните от нас. Дори да бяха слезли над тях дверите небесни, пак не биха могли толкова бързо да отидат във Вавилон. Колко време е, откакто отец Йеремия ме изпрати в Агриповото село да донеса малко смокини, за да даде на болните хора? И ето, отидох, набрах кошница смокини, поспах малко, станах, открих кошницата, като си казвах, че закъснявам, и видях, че от смокините капе мляко, тъй както беше, когато ги събирах. А ти говориш, че людете са пленени във Вавилон. За да разбереш, вземи смокини и виж."

Той откри кошницата и видя капещото мляко от смокините. Старецът рече: „О, сине, наистина ти си син на праведен човек! Заради това Бог не пожела да видиш запустението на този град и ти даде сън. Ето вече 86 години изминаха, откакто народът бе заведен в плен във Вавилон. Знай, чедо, истината ти говоря, погледни нивите и виж, че няма жито по тях; погледни смокиновите дървета и разбери, че не им е време за беритба." Тогава Авимелех разбра, извика с голям глас и каза: „Благословен е Бог на небето и на земята, той дава успокоение на нашите души на всяко място!" Тогава каза на стария човек: „В

кой месец сме?" Той отговори: „Август,[5] който е дванадесети месец." И взе от смокините и даде на стария човек. Старецът му рече: „Бог да те прослави, чедо, в небесния Йерусалим!"

10. След това Авимелех излезе от града и се помоли на Бога. И веднага дойде при него ангел Господен, хвана го за ръката и го заведе на мястото, където беше Варух. Намери го да седи в рова. Когато се видяха, целунаха се разплакани. И погледна Варух със собствените си очи, видя смокините в кошницата, подигна очите си към небето и рече: „Има Бог, който въздава награда на обичащите го. Сърце мое, готви се и весели се, и радвай се в своето тяло, казвам, в зданието на плътта; твоето страдание се превърна в радост, защото [Бог] те намери и те избави от твоя труд,[6] тъй като в тебе няма грях. Почивай спокойно в своето тяло и твърдо вярвай. Ето, погледни смокините и виж, че траяха 86 години, без да увяхнат. И ти вярвай, че още ще поживееш. Както от тях капе мляко, така ще бъде и с тебе, сърце, ако изпълниш заповяданата ти от Господа истина: този, който запази смокините в кошницата, той пак ще те запази със своята сила."

Варух каза на Авимелех: „Стани да се помолим на Бога да ни извести Бог как можем да изпратим вест при Йеремия във Вавилон за тайните неща, които ти се случиха по пътя." И започнаха двамата да се молят, като говореха: „Сило моя, Боже мой, Господи мой, избрана светлина, излизаща из неговите уста, молим се на твоята благост и на твоето велико име, което никой не може да проумее. Послушай гласа на твоите раби и научи ни как да изпратим тази вест на Йеремия във Вавилон!"

11. Още докато Варух и Авимелех се молеха, дойде един ангел и рече на Варуха: „Светилниче на светлината, не скърби как да съобщиш на Йеремия! Към зазоряване ще дойде при тебе орел. Прати го при Йеремия, като напишеш това писмо: „Кажете на израилевите синове, всеки роден да бъде отделен; това да направят, защото след 12[7] дни ще ги въведа в Йерусалим. Така нарежда Господ. Тези, които не се отлъчат от вавилонците, няма да влязат в Йерусалим, защото им е забранено да бъдат приети заедно с вавилонците, каза Господ." Това като рече, ангелът си отиде.

А Варух изпрати да му донесат хартия и мастило и написа послание, което имаше следния вид: „Варух, раб Божи, пише на Йеремия, който живее в плен: „Радвай се и се весели! Защото Бог не ни остави да напуснем телата си, скърбящи за опустошаването на града. Бог се смили над нашите сълзи, спомни завета, който прати на нашите отци Авраам, Исак и Яков, и ни изпрати своя ангел. Той ми каза тези слова, които ти съобщавам, тъй като те са слова, изречени от израилтянския Бог, който ни изведе из египетската земя от голямото тегло: „Понеже не съхранихте моите напътствия, а се възгордя сърцето ви и се ожесточихте пред мене, разгневих се и ви предадох на вавилонската пещ. Ако послушате моя глас из устата на моя раб Йеремия, ще бъдете отделени от Вавилон, а ако не го послушате, ще бъдете отлъчени от Йерусалим. Ще ви изпита с вода йорданска; които не се покорят, ще стане явно, това знамение е велик знак."

12. Варух стана, излезе от ямата и видя орел, който бе кацнал над нея. Като проговори, орелът рече с човешки глас: „Радвай се, Варуше, настойниче на вярата!" Варух му отвърна: „Радвай се и ти, че си избран от всички небесни птици, това е явно от зарите в твоите очи. Но кажи ми, какво правиш тук?" Орелът му отговори: „Изпратен съм при тебе да взема вестта, която искаш да изпратиш с мене." И рече му Варух: „Можеш ли да занесеш тази вест във Вавилон?" – „За това съм изпратен."

Варух взе посланието и 15 смокини от тези, които донесе Авимелех, върза ги на шията на орела и му каза: „На теб говоря, царю на птиците, лети със здраве и мир и отново ми върни вест. Не заприличвай на враната, която изпрати Ной, а тя не се върна при него в кораба, но приличай на гълъбицата, която донесе на праведния Ной добра вест. Така и ти занеси тази добра вест на Йеремия и на пленниците, които са с него. На добър път! Ако те споходят небесни птици, които искат да се съберат с тебе, брани се, Господ ще ти даде сила; и не се отклонявай надясно или наляво, но както стрелата право лети, така и ти лети със силата Божия. Господнята слава ще те съпровожда навсякъде по твоя път."

13. Тогава орелът литна, като понесе писмото на своята шия. Пристигна във Вавилон. Кацна да си почине извън града върху една кула на пусто място. И мълчеше, докато не излезе Йеремия заедно с людете извън града. Йеремия бе измолил от царя едно място, където да погребва мъртвците от своя народ. В това време тъкмо излязоха с един мъртвец и плачеха. Те дойдоха срещу орела. Тогава орелът извика: „Йеремие, избраниче Божи, на теб говоря, иди и събери хората и ела отново тук да чуете посланието, което ти донесох от Варух и Авимелех." Йеремия, като чу това, прослави Бога. Той отиде, събра народа с жените и децата и се върнаха там, където бе кацнал орелът. Орелът слезе над мъртвеца и той оживя. Това стана, за да вярват хората. Те се зачудиха на случилото се и рекоха: „Бог, който се яви на нашите бащи в пустинята чрез Мойсей, ето и на нас се яви чрез този орел." И откъснаха писмото и го прочетоха на хората. Като чуха, всички заплакаха, посипаха главите си с пръст и казаха: „Йеремие, спаси ни, кажи ни какво да правим и как да влезем в нашия град?" А Йеремия им рече: „Спазете всичко, което

чухте, и Господ ще ви въведе във вашия град.”

14. Йеремия написа писмо на Варух и Авимелех пред целия народ и разказа за скърбите и печалите, които преживяха: „Синовете гледаха своите бащи обесвани, а бащите виждаха своите деца предадени на мъки и закриваха лицата си, за да не гледат измъчваните. Бог ви предпази, за да не видите всичко това. А аз си спомням и стена, и често се връщам в своя дом. И за вас си спомням и казвам: „Молете се за народа, за да бъде чута нашата молитва и да излезем оттук. В годините, които прекарахме тук, ни насилваха, като казваха: „Изпейте ни някоя от Сионските песни!” А ние им отговаряхме: „Как ще запеем песен Господня на чужда земя?”

После превърза писмото на шията на орела и каза: „Иди с мир, нас двамата Господ ни посети.” И прилетя орелът в Йерусалим, и даде писмото на Варух. Йеремия остана още сред хората и им каза: „Отвърнете се от всяка вавилонска смрад.” А смокините, които му донесе орелът, даде на болните хора.

15. Настъпи онзи ден, в който Господ трябваше да изведе своите хора из Вавилон. Господ каза на Йеремия: „Стани с народа и елате на река Йордан! Кажи на моите люде: „Оставете всичко вавилонско. Онези от вас, които са взели жени от тях или жени са взели мъже, да ги оставят. Тези, които се вслушат в моите думи, тях ще заведа в Йерусалим, а които не ме послушат, да не влизат в Йерусалим!”

Йеремия предаде тези думи на народа.

16. И като станаха, отидоха при Йордан. На тези, които искаха да го преминат, Йеремия съобщи реченото от Господа. Но половината от тях, които бяха оженени за вавилонци, не послушаха Йеремия, а му рекоха: „Няма да оставим завинаги нашите жени; ако трябва, ще се върнем с тях във Вавилон.” И като преминаха Йордан, отидоха до Йерусалим.

17. Йеремия, Варух и Авимелех започнаха да говорят, че всеки човек, който се е приобщил към вавилонските работи, няма да влезе в този град. А те им казаха: „Ще се върнем във Вавилон!” Но когато стигнаха там, вавилонците излязоха и ги посрещнаха с думите: „Вие вече няма да влезете в нашия град, защото ни възневидяхте и ни напуснахте. Заради това няма да влезете. С клетва се закълнахме да не приемаме нито вас, нито вашите деца, защото си отидохте от нас.” Като видяха това, те се върнаха. Намериха едно пусто място и там издигнаха град, който нарекоха Самария. Йеремия изпрати при тях да им кажат: „Покайте се, защото ще дойде ангелът на правдата и ще ви заведе на високо място.” Те обаче не го послушаха.

18. Йеремия пребиваваше в радост и девет дни пренасяше на народа жертви. И ето, в десетия ден той сам пренесе жертва и се помоли на Бога с молитва: „Свят, Свят, Свят си, Господи, и кандило на дървото на живота, истинска светлина, просвещавай ме, докато се възнеса при тебе след молитвата. Моля те [за] глас гладък и за други богопохвални благоухания и за поучение, докато Михаил, архистратисът на правдата, въведе праведниците. Моля те, Господи, вседържителю на всички твари, нероден и непонятен, у когото всеки съд остава скрит, преди той да е станал.”

Йеремия говореше това, стоейки в олтаря с Варух и Авимелех. Варух и Авимелех заплакаха и извикаха: „Отче Йеремие, свещениче Божи, защо ни оставяш?” Хората чуха плача им и всички дойдоха при тях. И като видяха Йеремия умрял, разкъсаха ризите си и заплакаха с горчив плач. След това приготвиха да го погребат. Той изглеждаше като всеки един, който е предал своята душа. Там при него останаха Варух и Авимелех. И дойде глас, който им каза: „Не го погребвайте, защото е жив, душата му отново ще се върне в него.” Като чуха този глас, не го погребаха, а насядаха около тялото му. „Господи – казаха, – в кой ден ще възкръсне?”

19. След три дни душата влезе в тялото му и той въздигна своя глас: „Всички едногласно прославете Бога и Божия син Иисус Христос, светлина на всички векове, неугасим светилник на живота на вярата, който ще се появи 370 години[8] след тези днешни времена. Ще дойде на земята дървото на живота, което е по средата на рая и ще направи така, че всички безплодни дървета да дадат плод, да пораснат и да се раззеленят...[9] Сам ще дойде и ще си отиде и ще си избере 12 апостоли да благовестват сред народите. Него аз видях на Елеонската планина, най-красивата в света.” Това като рече Йеремия за Божия син, как ще дойде с мир, евреите казаха: „Тези думи вече ни каза Исайя, син Амосов, говорейки: „Видях Бога и Божия син.” Елате, не се боим от този, ще го убием с камъни.”

20. Варух и Авимелех много се наскърбиха, защото искаха да чуят Божиите тайни, които той видя на небето. Тогава Йеремия им каза: „Мълчете, не плачете, защото не могат да ме убият, докато не ви разкажа всичко, което видях.” И пак рече: „Донесете ми един камък!” И донесоха. Йеремия го постави сред тях и рече: „Светлина на всички векове, направи така, че този камък да бъде в моя образ, докато изрека всички твои тайни, които видях.” Тогава по повеление Божие камъкът придоби образа на Йеремия и евреите започнаха да удрят камъка с камъни, като мислеха, че това е Йеремия. А той предаде тайните,

които видя, на Варух и Авимелех и като излезе, застана сред народа, тъй като искаше да завърши своя живот. Камъкът извика: „Оглупели синове израилеви, защо биете с камъни мене, камъка? Ето, Йеремия стои посред вас.” Тогава се нахвърлиха върху него с камъни и сложиха край на неговия живот.

Варух и Авимелех дойдоха и погребаха тялото му. Те взеха камъка, положиха го на гроба и написаха: „Този камък е помощник Йеремиев.” И други думи написаха и рекоха: „Амин, на нашия Бог слава!”

КОМЕНТАР

Апокрифът е широко разпространен в южнославянската книжнина. Това се споменава в Погодинов индекс: „Паралипомена Йеремиева за пленението, как изпратили орел във Вавилон с писмо при Йеремия”. Най-ранният препис на творбата е от XII-XIII в., поместен в Успенски сб., рус. ред. В бълг. и срб. ред. апокрифът се открива в няколко преписа от XIV-XVI в.

Яцимирски сочи общо 24 преписа (Библ. обзор, с. 221-225). Към тях ще прибавим още няколко, които се откриват в ръкописи из бълг. библиотеки: Пролог № 73, XIV в., бълг. ред. (**Кодов**. Опис БАН, с. 140), Дамянов пролог № 74, XIV- XV в., срб. ред. (**Кодов**. Опис БАН, с.149); Висарионов пролог № 75, XVI в., срб. ред. (**Кодов**. Опис БАН, с. 152); Дамаскин на поп Тодор Врачански № 338, от 1761, НБКМ (**Цонев**. Опис I, с. 347), Дамаскин № 90, от 1788, писан от поп Йоан (**Кодов**. Опис БАН, с.231); Сборник № 79, XIV в., смесена ред. (**Кодов**. Опис БАН, с. 173).

Изд. на текстове: **Новакович**. Apokrifi jednogo srpskog cirilovskog zbornika, XIV v. – *Starine*, 8, 1876, с. 40-48; **Поливка, Й.** Risa proroka Jeremije o plijenjenju Jerusalima. – *Starine*, 21, 1889, с. 221-224 (текстът е твърде повреден, ръкопис от XIV в., срб. ред.); **Тихонравов**. Памятники I, с. 273-284 (по препис от XV в., рус. ред.), с. 284-297 (по препис от XVI в., рус. ред.); **Попов**. Описание рук. и каталог, с. 406-413 (по препис от XIV в., срб. ред.); **Тихонравов, Н**. Апокрифические сказания. – СбОРЯС, Т. 58, № 4, 1894, с. 15-24 (по Успенски сб.). Успенски препис още в цялостното изд. на сборника – Успенски сб. XII-XIII в., 1971, с. 31-37 (липсва нач. на текста).

Като се изхожда от публ. и от ръкопис. текстове, установяват се два стари варианта на апокрифа, които не произхождат един от друг, а са два прев. на два гр. варианта, чиито текстове са известни (***Вж* Яцимирски**. Библ. обзор, с. 221). Те имат различия – в изказа и по съдържание, но с осн. си моменти се схождат. И двата съдържат епизода с орела, изпратен с вест до Йеремия. В процеса на разпространението и двата варианта търпят известни промени, но не се стига до съществени изменения.

Към вариант 1 принадлежат преписите: Успенски, Нов., Тих. 2, Попов и др., а към вариант 2: Тих.1, Пролог 73, 74, 75, Пол., дамаскин № 90, и № 338. Вариант 2 показва два превода – средновековен и новобълг. Новобълг. превод в дамаскините е извършен вероятно от Йосиф Брадати от по-стара бълг. подложка.

Тук превеждам вариант 1, който съдържа живописни подробности. При това от него е запазен най-старият препис; вероятно този текст има пред вид авт. на Погодиновия индекс – в преписа на Попов, разпространяван в Скопско, се чете думата „Паралипомена”. Следвам текста на Нов. от XIV в., който е добре запазен.

Подготовка за публикация**: Доника Янева, Десислава Попова**

7 „Слово за пророк Йеремия и за поробването на Йерусалим” (Старозаветен апокриф)

АВРААМОВ ЦИКЪЛ

СЛОВО ЗА СВЕТАТА ТРОИЦА

1. Авраам винаги имаше обичай да не яде без гости. Дяволът обаче беше запрял всички пътища, та да не дойде никой при Авраама.[1] И прекара Аврам пет дни, без да яде. Бог видя неговото търпение и сам слезе с архангелите Михаил и Гавраил,[2] като се престориха на пътници, които си вървят по пътя. Като ги видя отдалече, Авраам много се зарадва и рече: „Слава на тебе, Боже наш, който си ми изпратил гости, та и аз да ям хляб в моя дом.” И посрещна ги, и поклони им се, и рече им: „Братя, елате в дома ми да ядем хляб!” Те му казаха: „Бърза ни е работата, не ще да дойдем.” Авраам ги молеше с обилни сълзи, те не искаха. Авраам рече: „Бога ми, елате у дома, понеже сърцето ми е сковано като в лед от глад.” И тогава дойдоха. Когато Сара ги видя, постави вода на огъня, за да омие нозете им. И като ги миеше, рече си: „О, велико чудо, на всички минаващи оттук омих нозете, но такова чудо не видях. Аз ги докосвам, а те се изплъзват из ръцете ми.”

2. Авраам рече: „Донесете охранено теле.” И донесоха, и заклаха го, и направиха гозба. По време на яденето гостите запитаха: „Господине, где са вашите деца?” Авраам отговори: „Нямам чеда.” А те рекоха: „Отсега да родиш син.” Сара се усмихна и каза: „Господа, ние сме стари, как ще родим?” Когато се канеха да станат от трапезата, дойде кравата, ревяща за телето. И Господ благослови костите на телето, то оживя и започна да суче от кравата. Авраам видя и се просълзи,[3] а Сара рече: „Аз казах истината, която видях и разбрах.”

3. Авраам се поклони и запита: „Господа, разкрийте ми кои сте вие и накъде отивате.” Господ каза: „Няма да скрия аз от моя възлюбен Авраам. Отиваме в Содом и Гомор. Там хората са грешни, ще ги погубя, аз съм Творецът.” Тогава Авраам запита: „Господи, ако там има 50 праведници, ще погубиш ли града?” Господ отговори: „Няма да го погубя, нито заради 40, нито заради 30, нито заради 10 праведници не ще погубя града.” Авраам се върна у дома си.

4. Светата тройка влезе в Содом и Гомор и посети Лотовия дом. И видяха содомяните, събраха се и заплашваха да ги уловят и да прелюбодействуват с тях. Лот им даваше дъщеря си, като им казваше: „Вземете дъщеря ми, оставете тези трима мъже.” Онези не искаха, а пожелаха да разрушат къщата. Господ каза на Лот: „Остави ги да дойдат!” И когато се приближиха, Бог изпрати пламък и ги изгори. А на Лот каза: „Вземи челядта си и иди в планината, която се нарича Игор.”[4] И Лот стана, за да отиде, където му заръча Бог. Жена му се обърна назад и се превърна в мрамор.[5]

5. И завря земята от огън и смола и от небесата идваха огнени искри.[6] И погълна огънят двата града, а Лот остана в планината. Като мислеше, че целият свят е погинал, той се свърза с дъщерите си.[7] И беше сам за себе си зет и тъст. Когато осъзна случилото се, стана, плачейки и биейки лицето си. И отиде при Авраам и му се изповяда. Авраам каза: „О, горко ти, чедо мое, къде ще има прошка такъв грях?!” И му показа огън край реката, наречена Ило, защото този огън е неугасим и люти зверове го пазят. Там го изпрати, за да погине от лютия звяр.

6. Лот отиде и намери звяра заспал. Взе три главни и ги занесе на Авраам. Авраам ги видя, позна ги и се учуди. Тогава рече:[8] „Иди и ги посади; когато пуснат лист, тогава си простен.”

Той ги посади далеч от водата;[9] три пъти на ден ги поливаше и за три месеца пораснаха. Лот отиде при Авраама и му рече: „Отче, главните се хванаха.” Авраам отговори: „Когато дадат плод, тогава си простен.” И пак Лот носеше вода,[10] като плачеше и разкървавяваше лицето си. Бог чу сърдечната молитва, цъфнаха главните и дадоха плод. Лот взе от плода и занесе на Авраам.[11] След това Исак се роди. И тогава Авраам прослави Бога заради двете радости и рече: „Слава на Тебе, създателю на вселената, днес ме дари с два дара добри.”[12]

КОМЕНТАР

[1] В Л.: Авраам излизаше рано и гледаше по всички пътища, за да може да покани някого в своя дом, та и той да яде хляб. Не изпращаше никого от своите слуги, за да не скрият някого.

[2] В Л. Троицата е: *Отец*, *Син* и *Свети Дух*, които идат в младежки лик.

[3] На мястото на това изречение: Като видя това, Авраам падна с лице на земята, не смееше да ги гледа.

[4] В Л. още: никой от вас да не поглежда назад.

[5] В Л. вместо последните две изречения: Лот взе жена си и двете си дъщери, хляб и вино и излезе на планината Игор.

[6] У Л. превръщението идва след това изречение и то се схожда с библейското: *Когато Лотовата жена чу гълчката в града, обърна се назад и се превърна в солен стълб.*

[7] В Л. и тук съвсем близо до Библията: *Дъщерите на Лот си рекоха: Какво да правим? Целият свят загина, а нас остави да изпълним земята с нашия плод. Мислеха, че целият свят е погинал. И взеха вино, напоиха своя баща и направо му казаха. И Лот се свърза с дъщерите си – с едната, а след това и с другата.*

[8] В Л. не Лот посажда главните, а сам Авраам. Посажда ги на пусто място, наречено „Съден камък”.

[9] В Л. се казва колко далеч се намира водата: *20 мили от мястото*, казва се още, че Лот като полива, плаче. Липсва обаче вестта, че той *три пъти* на ден ходи за вода.

[10] В Л. – други три месеца.

[11] В Л. следва кратък диалог: И рече: Отче, покараха и родиха, ето, донесох ти техния плод. Авраам отиде да види дървото, израсло от земята различно, но после събрано в едно, а на върха отново разделящо се и с различни листа. От това дърво стана кръста на праведния разбойник. Видя Авраам и отиде в дома си радостен, като славеше Бога.

[12] В Л. думите на Авраам са предадени по друг начин, но, общо взето, в същия смисъл; след тях четем още: *Тогава се чу глас от небето: Аврааме, благословен си завинаги в чина Мелхиседеков. Авраам стана, взе детето и отиде в планината при Мелхиседек. И рече му: Благослови това дете! Мелхиседек благослови Авраама и го направи патриарх. Авраам благослови Мелхиседек и го направи свещеник. И двамата благословиха Исака. И чуха глас от небето, който говореше: Благословеното семе Авраамово да бъде Господне во веки! И умножи се неговото семе като звезди небесни.*

Подготовка за публикация: **Мария Стоянова, Георги Иванов**

8 „Слово за Светата Троица” (Старозаветен апокриф)

ЦАР ДАВИД И ЦАР СОЛОМОН

МЪДРОСТТА НА ЕВРЕЙСКИЯ ЦАР СОЛОМОН, СИН ДАВИДОВ

Соломон беше мъдър с притчи и гадания. Той решаваше с въпроси неразрешими съдби, дела и слова.

Тримата братя и справедливо разделеното наследство

В дните на еврейския цар Соломон живееше един човек, който имаше трима синове. Когато почувста, че умира, той повика при себе си синовете си и им рече: „Имам съкровище в земята, скрито в еди-кое си място, каза му името: три крини, които стоят една върху друга. След моята смърт ваше е. По-старият да вземе горната крина, средният – средната, а малкият – най-долната.”

След смъртта на баща си, синовете откриха съкровището пред хората. Горната крина бе пълна със злато, средната пълна с кости, а долната с пръст. Помежду им стана свада и бой. Двамата рекоха: „Ти ли си само син на баща ни, та да вземеш златото, ние не сме ли също синове?” Отидоха при цар Соломон на съд. Казаха му всичко за себе си. Соломон отсъди така: златото на най-стария брат, домашните животни на средния – по смисъла на костите, – а лозята и нивите – на малкия. Царят им рече: „Вашият баща е бил мъдър човек, раздели ви още приживе.”

За откраднатото злато

9

В същото време трима мъже евреи вървяха по своя път. Те носеха със себе си пояси със злато. Спряха се да си починат в пустинята. Посъветваха се взаимно и решиха: да скрием всичкото злато на едно място; ако ни нападнат разбойници, ще избягаме, а то ще остане скрито. Изкопаха една яма, сложиха трите пояса заедно. В полунощ, когато двама от другарите заспаха, третият, който имаше зла умисъл, стана и прехвърли кесиите на друго място. Сутринта, пътниците отидоха там, където ги бяха сложили, разкопаха, но не намериха нищо. Всички завикаха в един глас. Онзи, който извърши лукавото дело, закрещя повече от двамата. Между тях стана спор. Върнаха се и решиха: ще идем при цар Соломон, ще кажем за нашата загуба. Когато дойдоха при Соломон, разказаха му всичко за себе си и рекоха: „Не знаем, царю, звяр ли ги е взел, или птица, или ангел, кажи ни.” А царят рече: „Това ще разберем утре, понеже сте пътници. Ще ви попитам, разгадайте ми това:

„Един момък бил годеник на красива девица. Дал й пръстен за вярност без знанието на бащата и майката. Но този момък отишъл в друга земя и заживял там. Бащата на девицата я дал на друг мъж. И когато женихът пожелал да се събере с нея, тя му рекла: „Почакай, господине мой, защото в своя срам не съм казала на баща си, че съм годеница на друг и се боя от Бога.

Ела да идем при моя годеник да го питаме дали разрешава да стана твоя жена.” Като чул това, момъкът се натоварил с много стока и заедно с девицата тръгнал да иде при другото момче, с което била сгодена по-рано. Когато дошли при него и го запитали, още ли му е годеница, той отговорил: „Ти вече си я взел.” А онзи му рекъл: „Баща й ми я даде.” Първият момък казал: „На тази девица аз по-рано дадох пръстен без знанието на баща й, но сега тя на теб нека бъде жена.” Момъкът й рекъл: „Да се върнем обратно и да направим брак; ще те положа на своята постеля.”
Като вървели назад по своя път, срещнал ги един насилник със своята дружина. Те хванали жениха с девицата и с имането им. Разбойникът искал да извърши с нея насилие, но девицата заплакала и му казала, че не е имало съвокупление между нея и момъка, а е ходила да пита годеника си. Тогава разбойникът не нарушил нейното девство. Той рекъл на мъжа й: „Вземи жена си и си върви с имането.” И си тръгнал по пътя.”

Царят рече: „Разказах ви тази притча, разгадайте ми я вие, трима мъже, които загубихте своите кесии. Кой е най-добър: момъкът ли, девицата ли, или разбойникът?” Единият отговори: „Добра е девицата, защото не скри своя годеж.” Вторият рече: „Добър е момъкът, който търпя, докато му разрешиха.” Третият рече: „Разбойникът е по-добър от двамата, защото върна девицата, жениха пусна, а стоката можеше и да не връща.” Тогава цар Соломон отговори: „Друже, ловец си на чуждо имане, ти си взел поясите.” А той рече: „Царю, няма да скрия от тебе, наистина, така е.”

Кой е робът и кой е истинският син

По времето на цар Соломон във Вавилон живееше един богат човек. Той нямаше деца. Като изживя половината от своите дни, той взе роба си наместо син, натовари го със стока и го прати извън Вавилон по търговия. А той, като дойде в Йерусалим, остана там и прекарваше там заедно с болярите на обяд у цар Соломон. В това време на неговия господар се роди син. Когато момчето стана на тринадесет години, баща му умря. Майка му каза: „Синко, чух, че робът на твоя баща се е установил в Йерусалим. Иди в неговото жилище.” Момчето отиде в Йерусалим и запита едного за името на мъжа. Казаха му, че е много известен и че е на обяд у Соломона. Момъкът влезе в царските палати. Той попита някого от присъстващите там, кой е боляринът, който обядваше с цар Соломон. Те отговориха: „Този е, който дойде от Вавилон.” Момъкът пристъпи към него, удари го по лицето и рече: „Ти си мой роб, а не болярин, иди да ми работиш и ми върни стоката, която ти е дал моят баща.” Царят се разгневи, защото му стана жал за мъжа. Момъкът каза на цар Соломон: „Царю, ако този не е роб на моя баща, и мой, отсечи ми ръката, която го удари.” А удареният отговори: „Аз съм господарят, а този е роб на моя баща и мой роб. Имам свидетели във Вавилон.” – „Не вярвам на свидетели – рече царят, – ще пратя свой пратеник във Вавилон. Там той ще вземе кост от плешка от гроба на баща ви, тя ще ми покаже кой е син, кой е роб. А вие ще останете тук.”

Царят прати свой верен пратеник във Вавилон, като му заповяда да донесе кост от плешката на техния баща. Когато той се върна от Вавилон, премъдрият цар нареди да измият костта и да доведат болярина пред него. Всички боляри и книжници бяха там. Царят заповяда да вземат кръв от болярина. Така и направиха. След това царят заповяда да сложат костта в топлата кръв. Той разтълкува значението на думите си пред своите боляри, като рече: „Ако е негов син, ще се погълне кръвта от бащината кост, ако ли не бъде погълната, значи е робът.”

Извадиха костта от кръвта. Тя бе бяла както преди това. Тогава царят заповяда да пуснат кръв от момъка в друг съд. Като измиха костта, сложиха я в кръвта на момъка. Костта просмука кръвта. Царят рече на своите боляри: „Виждате със собствените си очи какво показа костта. Този е синът, а онзи е робът.” Така ги осъди царят.

Соломон разгадава завещанието на бащата

По времето на цар Соломон живееше един човек, който имаше шестима синове и една дъщеря. Когато наближи времето да умре, той рече: „Дайте на дъщеря ми много злато, а целия ми имот дайте на моя най-голям син. На другите нищо не давайте.” Когато умря, започна свада и препирня на петимата братя с шестия. Те казаха: „Дели имота с нас.” А той рече: „Имам свидетели, че баща ми е дал имота само на мене, а вас отхвърли.” Отидоха при цар Соломон на съд. Царят с премъдрост пожела да провери

мисълта на техния баща – защо е дал имота само на един, а другите е отритнал. Той рече: „Не мога да ви съдя, докато не идете при гроба на баща си. Вземете дясната му ръка и я донесете при мене да разбера как да ви осъдя, като гледам на нея.” Те отидоха при гроба на своя баща. Царят прати своите момци след тях. Петимата братя искаха да изровят мъртвия. А най-старият брат се хвана за гроба, викайки и молейки: „Недейте, братя, разкопава гроба на нашия баща, ще разделя имането на части.”

Войниците се върнаха при Соломон и му казаха, че най-старият брат не разреши да бъде разкопан гробът на бащата. Тогава царят им рече: „Понеже вие петимата братя пожелахте да отнемете ръката на баща си, разбирам, че вие не сте негови синове, а вашата майка ви е добивала с блудни мъже.” Цар Соломон каза на най-стария брат: „Дръж у себе си имота на баща си, тъй както той ти го е дал, защото ти си истински син.” Царят поиска да доведе своята хитрост докрай, затова повика при себе си майката. Като се обърна към нея, той рече: „На този баща ли са синовете?” Жената отговори: „Наистина не са негови.”

За женската невярност

След това Соломон пожела да разбере каква е женската и мъжката мисъл. Той повика един от своите велможи, мъж, на име Декир. Рече му насаме: „Мили мой Декире, ако пожелаеш да придобиеш при мене всякаква чест, изпълни волята ми, ще те обикна още повече.” Декир отвърна: „Както заповядаш, царю, властта е твоя, ще изпълня това.” – „Вземи моя меч и отсечи главата на жена си.”

Декир обеща, но се бавеше. Той имаше две деца. Царят отново му каза: „Ако изпълниш моята воля, ще ти дам жена от моя род, своята най-хубава дъщеря, и ще направя да властваш в моето царство.” Така го увещаваше царят след няколко дни и Декир обеща да извърши всичко това, но се бавеше. Той отново рече на царя: „Ще изпълня твоята воля, царю!”

Царят му даде меча си и му каза: „Когато жена ти заспи, тогава й отсечи главата, за да не те примами с езика си.” Декир отиде, намери жена си заедно с двете дечица. Той видя своите деца заспали и помисли в себе си: „Как ще забия меч в другарката си?” Дълго мисли и рече: „Ако посека тази жена заради царската чест и разплача своите деца, кой ще забрави плача на младенеца? Или какво ще отговоря на моя Бог?” И така, никакво зло не й направи Декир, а на царя рече: „Господарю, царю, това не можах да сторя. Сега, господарю, мечът ти е пред тебе заради моята глава.” Царят обаче нищо не му направи. Той го изпрати с пратеничество в далечна страна, а жена му повика при себе си и й рече: „Според мен ти си красива жена.” Тя каза: „Господарю, каквато и да е твоята заповед, ще я изпълня.” – „Ако изпълниш моята воля – рече й царят, – ще станеш царица на цялото ми царство.” И много я похвали. След това й каза: „Когато твоят мъж се завърне, напой го с вино. Щом заспи в постелята си, отсечи му главата. Ще ти дам остър меч.” Тя отговори: „Радостна съм, царю, да изпълня твоята заповед.” Царят с мъдростта си бе разбрал по-рано от нейния мъж, че той не ще убие жена си, затова му бе дал остър нож. След това разбра, че жената ще убие своя мъж, затова й даде дървен меч, който външно изглеждаше остър. Рече й: „С този меч заколи мъжа си, когато спи.” Тя взе царевия меч и го пазеше у себе си.

Когато мъжът й си дойде, от умора и от вино заспа в постелята си, а жена му с дръзновение се зае да изпълни своята мисъл. Тя взе меча, който й даде царят, и го сложи на гърлото на своя мъж, като мислеше, че е остър и с него ще го заколи. И започна да реже насам-натам, за да отреже главата му, но не успя нищо да направи. Мъжът й се събуди и стана бързо, мислейки, че са дошли някакви врагове. И като видя, че жена му държи гол меч, Декир й рече: „Защо, жено моя, намисли да ме убиеш?” Жената отговори на мъжа си: „Човешки език ме измами да те убия.” Той искаше да свика хората, но разбра, че това е цар Соломонов подтик и проверка. Взе от нея меча и видя, че е дървен, но изглежда като остър. Тогава се зачуди на цар Соломоновата мъдрост и нищо зло не стори на жена си. А цар Соломон, като научи това, също се зачуди. Той разказа на своите велможи за случилото се. Всички бяха удивени от женската слабост. А цар Соломон рече: „Между хиляда мъже намерих мъдър мъж, но в това число не намерих нито една мъдра жена. Видях как мъжката твърдост се подчиняваше кротко на царската воля, и имаше страх божи, и за малките деца се грижеше. Мъжът не пожела да посече жена си, а я пощади и пренебрегна царските молби, обещания и чест. Като спомни разлъката на младенеца, никак не помисли за царската чест. А жената, като слушаше само един глас, устреми се да убие своя мъж. Нито детенцето си пожали, нито мъжа си почете, а се стараеше да го убие.”

След това цар Соломон рече: „Когато някога в Едем на прадядо Адам се създаваше жена, Господ рече: „Да бъде мъжът господар на своята жена и той да я владее, а жената да се подчинява на своя мъж.” Той извади от Адамовото тяло едно ребро и му направи жена от реброто. Дяволът, като видя злонравието

на жената, прояви своята злоба и се облече в змийски образ. Той дойде при Ева и я научи да погуби своя мъж. Тя, като чу, веднага се завтече да убие мъжа си. И като разтвори измама в смъртния плод, даде му и той пристъпи Божията заповед и бе изгонен от Рая.”
След това цар Соломон рече: „Всеки човек е устроен по образа на Адам, както Адам бе устроен по Божи образ. Той бе честен и мъдър, Адам даде имена на всичко – от човека до животните, които са на земята и в морето. А жената Бог нарече Ева по образа на змията. Защото Господ рече на Ева: „Проклета да е змията в твоите дела, която подигна битка между нас. Змията ти хваща петата, а злата жена не петата лови, но главата и захвърля душата на много мъже във вечния огън. Това е то злата жена.”

Истинската майка

По онова време цар Соломон направи пир за момците си. Тогава дойдоха при него две жени блудници. Едната рече: „Господарю, имам голяма мъка. Тази е моя приятелка и живее с мене в един дом. Родихме едновременно синове, бяхме сами, извън нас никого нямаше в нашия дом. През нощта умря синът на тая жена, както лежа с нея. Като стана полунощ, тя взе моето дете от ръцете ми и го приспа на своето легло, а умрялото си дете сложи при мене. Сутринта станах да накърмя детето и го намерих мъртво. Тази сутрин аз разбрах, че този не е синът, който аз родих, а моят син е жив у приятелката ми.” Другата жена каза: „Моят син е жив, а твоят умря.” И започнаха да се препират.

Царят им рече: „Ти казваш така: този, живият син, е мой, а нейният син е мъртъв; а тя говори: моят син е жив, а твоят умря.” После каза на слугите: „Посечете живото дете на половина и дайте половината на едната жена, а другата половина на другата.” Тогава жената, на която бе детето, извика: „Мъка ми е, господарю, но дайте й това дете, не го умъртвявайте.” Беше я заболяло сърцето за нейния син. А другата жена рече: „То не ми е нужно, посечете го на две.” – „Тази не му е майка – каза тогава царят, – дайте детето живо на жената, която каза: „Голяма мъка ми е”, не го умъртвявайте, защото тя му е майка.” Целият Израил чу присъдата, която царят отсъди, и се уплаши от царското лице. Всички разбраха, че в него има Божи ум да съди и да оправдава.

Гатанката на цар Дарий и излъганият демон

Персийският цар Дарий изпрати при цар Соломон една гатанка: „Щит стои, а на щита заяк. Прилетя сокол, грабна заяка, а там кацна сова.” И написа: „Ако отгатнеш това, ще ти дам три казана сребро.” Соломон прочете писмото, повика бесовете, които му служеха, и им рече: „Който отгатне тази гатанка, ще му дам една третина от среброто, което ми обеща цар Дарий.” Единият от бесовете рече: „Щитът е земята, а заекът на щита е правдата. Соколът, който взе заека, означава, че ангел е взел правдата на небето; там кацна сова, сиреч кривдата; правдата бе взета на небето, а на земята остана кривдата.”

Цар Соломон изпрати писмото на Дарий, персийския цар, а в него беше изтълкувана гатанката. И заръча: „Изпрати среброто, което ми обеща.” След кратко време донесоха на цар Соломон от цар Дарий три казана сребро. Царят рече на бесовете: „Делете среброто!” Насипаха на царя два казана. Тогава царят заповяда да обърнат третия казан с дъното нагоре. И заповяда да насипят на демона отгоре. Тогава бясът рече на царя: „Защо постъпваш несправедливо и не държиш за правдата?” А царят рече: „Неверни, демоне, ти сам себе си отсъди. Правдата бе взета на небето, а тук остана кривдата.”

Цар Соломон разгадава на фараоновата дъщеря видяното по пътя

След като измина малко време, цар Соломон започна да си търси царица при фараона, египетския цар. А фараонът не пожела да му даде своята дъщеря. Тогава Соломон каза на бесовете: „Идете, вземете фараоновата дъщеря и ми я доведете!”

Бесовете отидоха и я отвлякоха, когато излизаше от палата, за да иде при майка си. Поставиха я в гемия и я поведоха по морето. Царкинята видя, че един мъж пие вода, а тя излиза из него отново навън, и каза: „Обяснете ми, какво е това?” Те й рекоха: „Това ще ти разкрие този, при когото те водим.”

След като пътуваха известно време, видяха един мъж, който по вода бродеше, а за вода

молеше и водите го шибаха. Царкинята запита: „Немили мои сватове, кажете ми що е това, този човек по вода броди, а вода проси?" Те отговориха: „Ще ти обясни този, при когото те водим." Преминаха още малко път и ето видяха един мъж да коси сено, а след него вървят два козела и изяждат тревата, която е окосил. Царицата запита: „Недраги мои сватове, не им ли стига на тези козли да ядат неокосена трева, ами събират и това, което човекът коси?" Демоните й рекоха: „Ще ти обясни този, при когото те водим."

Когато я доведоха под града, един бяс отиде и съобщи на цар Соломон: „Доведохме ти невестата." Царят възседна кон и пристигна на края на града. Царкинята му каза: „Вече съм твоя, царю, но обясни ми това. Когато твоите слуги ме водеха при тебе, видях един мъж, който пиеше вода, а из тялото му водата изтичаше навън." Царят й рече: „Защо се чудиш, невясто, това е царевият дом, оттук влиза, оттатък излиза." А царкинята рече: „Още като вървяхме по пътя си, видях, един мъж, който по вода вървеше, а за вода молеше, пък водите го шибаха." – „Защо се чудиш, невясто? Това е царевият евнух, решава тъжбите, а от другите моли да биха направили добро на царевото сърце." Царкинята пак рече: „И още това ми обясни, царю, видях един мъж да коси сено, а след него вървят два козела и изяждат тревата, която той окосява." Царят отвърна: „Защо се чудиш, невясто, това е мъж, който взема втора жена с чужди деца. Каквото той спечели, те го изяждат, а нему нищо не остава в ръцете."

Царят рече на царкинята: „Иди, невясто, в моя палат." И така тя му стана жена.

Соломон
и Савската царица

След като измина малко време, дойде южката царица, другоплеменницата Сивелила. Тя беше много мъдра и искаше да изпита цар Соломон с гатанки. Донесе му дарове – 20 теглилки злато, много зеленчуци и негниещо дърво. Соломон, като научи за дошлата царица, седна в палата си, за да я посрещне. Царят също искаше да я изпита, затова постави бяло стъкло на мястото. А тя, като видя, че царят седи във вода, подигна си ризата и тръгна срещу него. Тогава той разбра, че е красива в лицето, а тялото й бе космато. Като щит тези косми отблъскваха мъжа, който се събираше с нея. Царят заповяда на своите мъдреци да направят отвара от билки и да намажат тялото, за да отпаднат космите. После царят беседва с нея насаме. Неговите мъдреци и книжници рекоха: „Той се е събрал с нея, ще зачене от него, ще си иде в земята и ще роди син".

Цар Соломон отгатна нейните думи, но тя нито една негова не отгатна. Нейната гатанка беше такава: доведе при царя красиви момчета и момичета, облечени в еднакви ризи, и ги изправи пред него. Царицата му рече, като го молеше да й отговори: „Познай кои са момчета, кои момичета." Царят им заповяда да се измият. Момчетата започнаха да се мият бързо и рязко, а момичетата бавно и меко. Царицата се зачуди на това и го похвали много. Тя събра повторно малки момчета и момичета, облече ги в еднакви ризи и рече на Соломон: „Отдели момчетата от момичетата." Царят заповяда да донесат плодове и да ги разпилеят пред тях. Момчетата започнаха да ги събират в полите, а момичетата в ръкавите. Соломон рече: „Тези са момчета, а тези момичета." Тя се учуди на мъдростта му. На другия ден царицата, като събра момци, обрязани и необрязани, рече на царя: „Познай кои момчета са обрязани и кои необрязани." Царят заповяда да донесат светия венец, на който е написано Господнето име и с който Валаам беше разобличен заради магьосничество. Обрязаните момчета останаха прави, а необрязаните коленичиха пред венеца. Тя много се учуди. След това си отиде в своята земя.

Нейните мъдреци рекоха на Соломоновите: „Имаме кладенец далеч от града, с вашата мъдрост донесете ни го при нас в града." Соломоновите мъдреци разбраха, че това не може да стане, и рекоха: „Изплетете ни пясъчни въжета, и ние ще довлечем вашия кладенец в града." Тогава нейните мъдреци отново казаха: „На нивата ни растат ножове, с какво да ги ожънем?"

Соломоновите мъдреци им отговориха: „С рог от магаре." Нейните мъдреци казаха: „Че къде у магарето рога?" А онези отговориха: „А где се е видяло нива ножове да ражда?" Първите казаха още: „Ако солта изгние, с какво ще солим?" Другите отговориха: „С ложето на катъра." – „Та как катър ще роди?" – запитаха те. А мъдреците на Соломон отговориха: „Ами как солта ще изгние?" Онези се учудиха на тяхната мъдрост и се върнаха спокойно в своята земя.

КОМЕНТАР

Под загл. „Съдилищата на ...” обикновено са събрани цикъл разкази за Соломон, в които се разказва за неговата мъдрост и справедливост. Някои от тези се преписват и отделно. Като цикъл (не винаги пълен) творбата е известна по няколко рус. преписа от Тълковната палея. Според някои учени Тълковната палея е византийски паметник , който е прев. най-напред в България, вероятно през X в. Истрин отхвърля тази теза, като смята че Палеята е компилативен труд на славянски автор, и то не на южнославянски, а на руски. Компилацията е възникнала по всяка вероятност през XIII в. (***Вж* Истрин, В. М**. Замечания о составе Толковой палеи. – СбОРЯС, Т. 65, 6, 1898, с. 1-155; Редакции Толковой палеи. – СПб., 1907). Независимо от това какъв е произходът на Тълковната палея, несъмнено е, че тези разкази са се разпространявали в България наред с апокрифите „Соломон и жена му”, „Соломон и Китоврас”; всички тези творби са оставили следи в бълг. фолклор, особено в македонската обл. (***Вж* Петканова, Д**. От литературата към фолклора. (Нар. творби за Соломон и Давид). – *Бълг. фолклор*, 1977, № 4, с. 39-48).

Изд.: **Тихонравов**. Памятники, I, с. 259-272 (по препис на Тълк. палея от XVI в.); **Франко**. Апокрифи 1, с. 283-293 (по др. препис на Тълк. палея от XV-XVI в. и в др. ред. като отделни разкази); **Пыпин**. Памятники 3, с. 53-58 (по Палея от 1494, разказите са в др. ред).

Превеждам творбата по изд. на Тих., като поставям на отделните разкази загл. за повече прегледност. Така постъпват понякога и средновековните преписвачи, като озаглавяват разказите по различен начин.

Подготовка за публикация: **Радослав Виденов, Иван Иванов**

9 „Мъдростта на еврейския цар Соломон, син Давидов” (Старозаветен апокриф)

НОВОЗАВЕТНИ АПОКРИФИ

ИИСУС И СВЕТА БОГОРОДИЦА

ПОВЕСТ НА АРХИЕПИСКОП ЯКОВ ЙЕРУСАЛИМСКИ ЗА РОЖДЕНИЕТО НА ПРЕСЛАВНАТА НАША ВЛАДИЧИЦА СВЕТА БОГОРОДИЦА И ВЕЧНОДЕВА МАРИЯ

В повестта на дванадесетте израилтянски племена пише:

1. Йоаким беше много богат и пренасяше на Бога двойно повече дарове от своето имане, като си казваше: „Нека бъдат достояние на народа, а за мен да бъдат пред Бога за опрощение и за очищение.”

Наближи голям Господен ден и синовете израилеви пренасяха своите дарове. Пред Йоаким застана Рувим и му каза: „Не подобава ти пръв да поднасяш дарове, понеже нямаш в Израил поколение.” Йоаким се наскърби и рече: „Проверявам сред дванадесетте племена и виждам, че само аз не оставих поколение в Израил.” Йоаким си спомни за патриарх Авраам – как Бог му дари сина Исак в последните дни – и много се опечали. И не отиде при жена си, а отиде в пустинята. Там си направи колиба и пости 40 дни и 40 нощи, като си говореше: „Няма да вкуся ястие и питие, докато не ме посети Господ Бог. Молитвата ще ми бъде храна и питие.”

2. А жена му Ана два плача плачеше и две ридания ридаеше, говорейки: „Какво да правя? За вдовството си ли да плача, или да плача за бездетството си?” И като дойде великият Господен ден, Юдит, нейната робиня, рече: „Докога ще измъчваш своята душа? Ето, дойде голям Господен празник и не е време да тъжиш. Вземи тази кърпа за глава, даде ми я господарката, и се държи; на мен не подобава да я нося, защото има царски знак, а аз съм твоя робиня.” Ана рече: „Махни се от мене! Това няма да сторя, Бог ме унижи. Да не би да ти я е дал някой измамник и ти си дошла да ме приобщиш към греха?” Юдит рече: „Да се закълна ли, че Господ Бог заключи утробата ти, за да не ти даде плод в Израил?” Ана много се опечали, заплака с голям глас, защото беше от всички израилтянски племена най-обидена, и като дойде на себе си, каза: „Какво да правя, плачеща ще се моля на моя Господ Бог, за да ме посети.” Тя съблече траурната си риза, изми главата си, [облече се в своята брачна риза][1] и отхвърли всяка печал от своето сърце. Изми лицето си и в деветия час слезе в своята градина да се поразходи. Там видя дафина, седна под нея и се помоли на Господа с думите: „Боже, смили се и чуй молитвата ми, благослови ме, тъй както благослови Сарината утроба ѝ дари сина Исака!”

3. Ана погледна със сълзи към небето. Тя видя птиче гнездо в дафината, заплака с голям плач и каза в себе си: „Уви, кой ме роди, коя утроба ме изнесе, [защото] аз прокълната се родих всред синовете израилеви; само аз бях

обидена и изгонена от църквата на моя Бог! Горко ми, на кого се уподобих? Не съм подобна на небесните птици, защото и те са пред тебе, Господи, плодни. Горко ми, кому съм подобна? На земните зверове не приличам, защото и те са плодни пред тебе, владико! Уви, на кого съм подобна? И на водите не приличам аз, защото и те са плодни пред тебе, и рибите, които са в тях, те благославят, Господи! Горко ми, кому се уподобих? Не приличам аз и на тази земя, защото тя поднася своите дарове и те благославя, Господи!"

4. Тогава ѝ се яви Ангел господен и каза: „Ано, Ано! Господ чу твоите молитви, ще заченеш и ще родиш, и ще стане известен твоят плод по цялата вселена." Ана рече: „Жив е Господ мой, ако родя мъжки или женски пол, ще го обрека на моя Господ и ще му се моля през всичките дни на живота си." И тутакси дойдоха двама вестители, които казаха: „Ето Йоаким иде със своите пастири, защото пред него слезе Ангел господен и му каза: „Йоакиме, Йоакиме, Господ чу молитвите ти, слез оттук, защото твоята жена Ана ще зачене." Прочее, като слезе, той повика своите овчари и им каза: „Донесете ми тук десет непорочни агънца, те ще бъдат на моя Господ; и доведете ми десет охранени млади телета, те ще бъдат на свещениците и на старейшините; и сто кози за всички хора." И така дойде Йоаким заедно със своите пастири. Ана, като излезе на вратата и видя тогози да иде, затича се, целуна го и каза: „Днес познах, че Господ Бог ме е благословил, защото ето, вече не съм сиротна, и аз, бездетната, ще зачена." През този ден Йоаким остана да си почива в своя дом.

5. На следващата сутрин той принесе своите дарове, като си каза: „Ако Господ ме очисти, диадемата на олтаря ще ми яви това." Йоаким пренесе своите дарове и внимаваше в диадемата на първосвещеника, докато се качваше към Господния жертвеник. И не видя в себе си грях. Тогава Йоаким каза: „Днес зная, че Господ ме е очистил и е отнел всичките ми прегрешения." И излезе Йоаким опростен от Господнята църква, и отиде в своя дом. Когато се изпълниха месеците на Ана, тя роди момиче.[2] Ана рече: „В този ден се възвеличи моята душа." – и пови своето дете. Като се навършиха дните, [Ана се изми][3] и даде на детето да суче. Нарече я с името Мария.

6. Когато отрочето навърши шест месеца, майка ѝ я постави на земята, за да стъпи, и като пристъпи шест крачки, дойде в прегръдките ѝ. Ана се възхити и каза: „Жив е Господ мой, не ходи по тази земя, докато не те занеса в Господнята църква." Тя направи в своето жилище освещение и не хапна нищо мръсно и нечисто. След това повика непорочни еврейски дъщери, които я забавляваха.

7. Когато детето стана на една година, Йоаким устрои угощение и покани всички висши духовници, свещеници, книжници, старейшините и всички израилтяни. Ана и Йоаким доведоха момичето при свещениците. Те я благословиха, като казаха: „Боже на нашите бащи, благослови това дете и дай ѝ вечно име във всички родове!" А хората казаха: „Да бъде, амин!" После я заведоха при архиереите и те я благословиха с думите: „Вишни Боже, виж това момиче и благослови го с последно благословение, което да няма край." Майка ѝ я прегърна, даде на момиченцето да суче и направи песен за Бога – как я посети и отне от нея подигравката на дявола, как ѝ даде плод на правдата. И рече: „Кой ще съобщи на Рувимовите синове, че Ана кърми? Слушайте, слушайте дванадесет земни племена: Ана кърми!" После тя положи детето в светинята на своите покои, излезе и започна да служи на гостите. Когато угощението свърши, всички се разотидоха весели и славеха израилевия Бог.

8. След като момиченцето стана на две години, баща ѝ каза: „Да я заведем в Господнята църква, за да изпълним своя обет, който дадохме, за да не възнегодува Господ срещу нас и да бъде нежелан нашият дар." А Ана рече: „Да почакаме детето да навърши три години, за да не търси вече баща и майка." [Иоаким отговори: „Съгласен съм." И когато детето стана на три години,][4] Иоаким каза: „Повикайте непорочни еврейски дъщери и нека всяка да вземе запалена свещ така, че да не се обърне момичето назад, за да не отстъпи сърцето ѝ от Господнята църква." И така направиха, докато влезе в църквата. Свещениците я посрещнаха, целунаха я и казаха: „Да възвеличи Господ твоето име във всички родове!" Хората отговориха: „Да бъде, да бъде, амин!" Свещениците казаха: „Чрез тебе в наши дни Господ ще яви избавление за израиловите синове." И поставиха детето на третото стъпало на олтаря, и Господ вложи в него радост, и то започна да играе с крачетата си. И целият дом израилев го обикна.

9. Родителите слязоха весели и хвалеха и славеха Бога, за това, че не се върна обратно момичето.

Мария пребиваваше в дома Господен като гълъбица и приемаше храна от ангелски ръце. Когато тя стана на дванадесет години, свещениците се събраха на съвет и казаха: „Мария изпълни дванадесет години в Господния дом; какво да правим да не оскверни светилището на нашия Господ, защото дойде нейното време, като на всички жени?" И свещениците рекоха на първосвещеника при жертвеника: „Влез

в светилището на нашия Господ и се помоли за нея. Каквото ти открие Господ, това ще направим.” Първосвещеникът влезе в светинята на светините, взе амулета с дванадесетте звънчета и се помоли за нея. И ето, яви се пред него Ангел господен, който каза: „Захарий, излез и събери всички вдовци от народа и нека всеки донесе своя жезъл. На когото Господ покаже знамение, нему тя ще стане жена.” Захарий излезе, прати проповедници по всички юдейски области, прозвуча Господнята тръба и всички се стекоха.

10. И Йосиф хвърли теслата и бързо отиде на сбора. Щом се събраха всички, взеха своите жезли и се отправиха към първосвещеника. Той пое жезлите им, влезе в светилището и се помоли. Като свърши молитвата, взе жезлите, излезе и ги раздаде. Последен получи жезъла си Йосиф. И ето, от него изхвръкна гълъбица и кацна на Йосифовата глава. Първосвещеникът рече на Йосиф: „Ти следва да вземеш Господнята Дева. Вземи я прочее и я пази.” Йосиф, съпротивлявайки се, отговори: „Имам големи синове, аз съм стар, а тя е млада. Няма ли да стана за смях на израилтяните?” Свещеникът Захарий отговори на Йосиф: „Бой се от своя Бог и си спомни какво той направи с Кораи, Датан и Абирам,[4a] как се разтвори земята и погълна всички заради техните пререкания. Днес, Йосифе, смири се, за да не се случи подобно нещо в твоя дом.” Йосиф се уплаши и я прие, да я пази при себе си. На нея рече: „Марийо, получих те от Господнята църква и днес те оставям в моя дом; отивам да си върша работата, но пак ще дойда при тебе. Господ да те пази!”

11. Стана съвет на иереите, които казаха: „Да направим завеса за Господнята църква.” Първосвещеникът рече: „Да повикаме осем девици от Давидовото племе!” Слугите тръгнаха да ги търсят. Намериха седем деви. Свещеникът си спомни за момичето Мария, което беше от Давидовото племе и беше неопетнено пред Господа. Слугите отидоха, намериха я и я въведоха в Господнята църква. Свещеникът запита: „Кажете ми тук, кой преде злато, амиант, памук, коприна, зюмбюленосиньо, червено и истински пурпур?” Хвърлиха жребий и се падна на Мария червеното и пурпурното. И като го взе, отиде си у дома. В това време Захарий онемя и Самуил застана на неговото място, докато Захарий бе в състояние отново да говори. А Мария взе червеното и започна да преде.

12. Тя взе един съд и отиде да почерпи вода. И чу се глас, който ѝ каза: „Радвай се благодатна, Господ е с тебе, ти си благословена между жените!” Тя се огледа надясно и наляво, откъдето дойде гласът, и обхваната от страх, влезе в къщи. Постави съда, взе червеното и като седна на стола, запреде. Но застана пред нея Ангел господен, който ѝ каза: „Не бой се, Марийо, защото ти намери благоволение пред Всемогъщия и ще заченеш от Неговото Слово.” Мария започна да разсъждава в себе си и каза: „Аз ли ще зачена от Господа, живия Бог, и ще родя, както всички жени раждат?” Ангелът господен ѝ отговори: „Не така, Марийо, но Дух Свети ще те намери и небесна сила ще те осени, затова и роденото ще бъде наречено Свято, тъй като е родено от Дух Свети, син на вишния Бог. Ще го наречеш с името Иисус, той ще спаси своя народ от неговите грехове.” Мария рече: „Аз съм Господня робиня, да става с мене според твоите думи!” Тогава ангелът си отиде.

13. Мария свърши червеното и пурпурното и го занесе на свещеника. Той я благослови с думите: „О, Марийо, Господ възвеличи твоето име, ще бъдеш благословена всред всички родове на земята.” Мария се изпълни с радост, отиде в дома на Елисавета и чукна на вратата. Елисавета, като чу, хвърли зюмбюленосиньото, дотича до вратата и ѝ отвори. И благослови я и рече: „Откъде ми се случи това, да дойде майката на моя Бог при мене? Това, което е в мене, подскочи и поздрави Бога.” А Мария забрави тайната, която ѝ беше съобщил архангел Гавраил, погледна небето и каза: „Господи, Господи, коя съм аз, че всички родове на земята ме облажават?” И тя прекара три месеца при Елисавета. Всекидневно коремът ѝ растеше и тя се криеше от синовете израилеви. И като се уплаши, отиде си у дома. Мария беше на шестнадесет години,[5] когато станаха тези тайнствени неща.

14. Когато беше в осмия месец, ето Йосиф се върна от дърводелската работа и влезе в дома си. Като видя, че Мария е бременна, той започна да се удря по лицето, легна на земята върху вретище,[6] плачеше горчиво и говореше: „С кое лице ще погледна сега моя Господ Бог, какво да помоля за това момиче, което приех от църквата на моя Бог като девица, а не опазих? Кой извърши това лукаво дело в моя дом и го оскверни? Не се ли повтаря с мене историята на Адам? Когато той беше в своята слава, дойде змията, намери Ева сама и я прелъсти; така се случи и с мене.” Йосиф стана от вретището, повика Мария и ѝ рече: „Ти, презряна от Бога, какво си направила? Забрави ли своя Господ Бог, след като бе отхранена в светинята на светиите и се наслаждаваше на духовна храна?” Това като чу, Мария заплака горчиво и каза: „Аз съм чиста и не познавам мъж.” Йосиф отговори: „А откъде е това в твоя корем?” Тя рече: „Свидетел е моят Господ Бог, че не зная откъде е това в мене!”

15. Йосиф, като чу, изплаши се много. Той млъкна и размишляваше какво да стори с нея. В себе си Йосиф каза: „Ако скрия нейното прегрешение, ще застана срещу Господния закон, ако пък съобщя на синовете израилеви, боя се, че това, което е в нея, е ангелско дело и ще се намеря в такова положение, че да предам невинна кръв на смъртен съд.” Настъпи нощ и ето, Ангел господен му се яви и му каза: „Не бива да се боиш за това момиче, защото това, което е в нея, е от Дух Свети; ще роди син и ще го наречеш с името Иисус, защото той ще спаси своите хора от техните грехове.” Като се събуди, Йосиф прослави Бога на израилтяните, който му оказа благоволение и слава, и продължи да пази момичето.

16. Обаче книжникът Анна дойде при Йосиф и му каза: „Защо не се яви днес в синагогата на събрание?” Йосиф рече: „Много се изморих от пътя, затова си починах един ден.” Но книжникът Анна се обърна и видя Мария бременна. Той отиде бързо при свещеника и му каза: „Чуй ме, Йосиф, за когото ти свидетелства, извърши голямо беззаконие.” Първосвещеникът каза: „Какво е извършил?” А той отговори: „Оскверни девицата, която получи от Господнята църква, той ѝ открадна венчавката, а не оповести това на синовете израилеви.” Свещеникът рече: „Това Йосиф ли е направил?” Книжникът Анна отговори: „За да разбереш, че не лъжа, прати слугата и ще намериш девицата бременна.” Той веднага прати слуги и се увери в това, което му каза книжникът Анна. И доведоха я в светилището заедно с Йосиф. Свещеникът я подложи на съд и й каза: „Марийо, защо направи така и унижи своята душа? Забрави ли своя Господ, ти, която бе отхранена в светинята на светините и приемаше храна от ангелски ръце, слушала си тяхното пеене и си танцувала пред тях? Защо направи това?” Тя заплака горчиво и каза: „Бог ми е свидетел, чиста съм аз пред него и не познавам мъж!” Първосвещеникът рече на Йосиф: „Защо направи това?” И продължи: „Не лъжесвидетелствай, кажи ми истината! Откраднал си ѝ венчавката и не си съобщил на синовете израилеви, не си склонил главата си под ръката на властта, за да бъде благословено твоето семе.” Йосиф мълчеше.

Първосвещеникът рече: „Върни девицата, която си приел от Господния храм.” Йосиф се просълзи, а свещеникът му каза: „Ще ви напоя с Божията вода на изобличението и Господ ще покаже вашия грях.” Свещеникът даде на Йосиф да пие и го прати в планината; той се върна жив и здрав. [После даде на Мария да пие, и нея прати, и тя се върна здрава.][7] Целият народ се зачуди, че в тях не се откри грях. „Ако Господ Бог не обяви вашия грях, и аз не мога да ви съдя” – каза свещеникът и ги пусна да си отидат. Йосиф взе Мария и отиде у дома си, радвайки се и славейки Бога.

17. Имаше заповед от цар Август всички, които живеят във Витлеем юдейски, да се запишат. Йосиф рече: „Аз ще се запиша със своите синове, ами с това момиче какво да правя? Как да я запиша? Като своя жена? Срамувам се. Дали не като дъщеря? Та нали израилтяните знаят, че не ми е дъщеря? В този Господен ден Бог да направи, както той иска.”

Йосиф оседла осле, възседна го, един от синовете му го водеше, а след тях вървеше Самуил. Изминаха три поприща. Тогава Йосиф се обърна и видя Мария тъжна. Рече на себе си: „Навярно това, което е в нея, я безпокои.” После отново се обърна и я видя да се смее. Той ѝ каза: „Марийо, какво е това, виждам твоето лице понякога загрижено, а понякога радостно?” Мария му отговори: „Два народа виждам с очите си, единият се радва и весели, другият ридае и плаче.”

Когато дойдоха до половината път, Мария каза на Йосиф: „Свали ме, защото това, което е в мене, иска да излезе.” Йосиф веднага я свали и ѝ каза: „Къде да те заведа, за да скрием срама? Защото мястото е пусто.”

18. Намериха една пещера, Йосиф я въведе, остави я на своите синове, а сам отиде да търси баба еврейка във витлеемската област.

Аз, Йосиф,[8] изнемогнах от вървене и като погледнах небето, видях да стои там небесен кръг. И като погледнах към въздуха, зачудих се – птиците небесни бяха млъкнали. И погледнах към земята и видях един съд положен и работници насядали наоколо, а ръцете им протегнати към съда. Дъвчещите не дъвчеха, тези, които искаха да вземат нещо, не вземаха, тези, които искаха да сложат нещо в устата, не можеха да го внесат, а всички лица бяха обърнати нагоре. И видях пасящите овце, които застанаха неподвижно; овчарят пое гегата, за да ги удари, а ръката му остана горе. И погледнах към течението на реката и видях козли и устите им не пасяха и не пиеха. След това всичко тръгна отново по своя път.

19. Видях една жена, която слизаше от планината. Поздравихме се един друг. Тя ми рече: „Човече, къде отиваш?” Отговорих й: „Търся еврейска акушерка.” Тя ме запита: „Ти от Израиля ли си?” А той ѝ рече: „Да!” – „Кой е в пещерата?” – Той ѝ отговори: „Моята годеница.” – „Не ти ли е жена?” Йосиф каза: „Това е Мария, възпитана в Господния храм, бе сгодена; не ми е жена, но зачена от Дух Свети.” Бабата му рече: „Това истина ли е?” – Отговори: „Иди и виж!” И бабата тръгна с него и влезе в пещерата. Тогава

бабата каза: „Възвеличи се днес моята душа, защото очите ми видяха преславно знамение, което ще бъде спасение за Израил.” И внезапно се появи в пещерата облак и яви се в нея голяма светлина, така че с очите не можеше да се вижда. След малко тази светлина се вдигна, докато се появи детето и прие гърдата на майка си Мария. Бабата извика: „О, велик ден е днес за мене! Защото видях небивала гледка!”

20. Когато бабата излезе от пещерата, срещна я Саломия. Бабата ѝ каза: „Саломия, Саломия, небивало видение ще ти разкажа. Една девица роди, каквото прочее нейната природа не допуска.” Саломия рече: „Жив е Господ Бог, докато не видя, нямам вяра.”

Тя влезе и пожела да провери, но веднага ръката ѝ изсъхна.[9]

Саломия извика и каза: „Тежко на моето беззаконие и на моя грях, защото изкуших живия Бог и ето ръката ми стана бездейна...” И като коленичи, Саломия се обърна към Всемогъщия с думите: „Боже на моите бащи, спомни си, че аз съм Авраамово поколение, и Исаково, и Яковлево. Не ме посрамвай пред израилтяните, дари ми отново ръката. Ти знаеш, владико, че в твоето име действах и получих от тебе мъзда.” И ето, Ангел господен застана пред нея и каза: „Саломия, Саломия, Всемогъщият чу твоята молба, допри с ръката си детето, вдигни го и ще имаш радост и спасение!” Саломия пристъпи към детето, докосна се до него и оздравя. „Благословен е Бог – рече, – защото се роди царят израилев!” Саломия излезе от пещерата оправдана и чу глас, който ѝ каза: „Саломия, Саломия, не казвай никому преславните неща, които видя днес, докато детето не отиде в Йерусалим.”

21. И когато се приготвиха да влязат в Юдея, стана голямо вълнение в юдейския Витлеем. Бяха дошли гадатели от изток, които казаха: „Къде е новороденият цар на евреите? Защото видяхме неговата звезда на изток и дойдохме да му се поклоним.” Като чу това, Ирод се смути, изпрати слуги при гадателите и ги повика при себе си. Повика и свещениците на палата и каза: „Какво е написано за Христос, къде ще се роди?” Отговориха му: „Във Витлеем юдейски, така е написано.” Ирод освободи свещениците, а запита гадателите: „Какво знамение видяхте за родилия се цар?” Гадателите отговориха: „Видяхме звезда, която светеше повече от обикновените звезди. Избледняха всички звезди, така, че не се виждаха. И така разбрахме, че се е родил царят на израилтяните, и дойдохме, за да му се поклоним.” Цар Ирод им рече: „Идете и разберете точно и когато го намерите, известете ми, та и аз да ида да му се поклоня.” И гадателите излязоха. А онази звезда, която бяха видели на изток, вървеше пред тях, докато застана над пещерата над главата на детето. Гадателите, като видяха детето с майка му Мария, изнесоха дарове от своите съкровища –злато, ливан и смирна, – поклониха му се и му ги поднесоха. Тогава получиха от ангела вест да не се връщат в Юдея, а по друг път да се върнат в своята страна.

22. Ирод видя, че бе подигран от гадателите, разгневи се и изпрати своя войска, като ѝ каза да избие всички деца до двегодишна възраст. Мария, като чу, че царят иска да избие децата, изплаши се, взе младенеца, пови го и го положи във волски ясли.

А Елисавета щом чу, че търсят Йоана, взе го и отиде в планината, като оглеждаше къде да го скрие. Но нямаше скрито място. Тогава тя въздъхна и рече: „Божа планино, приеми майката с детето!” Защото Елисавета не можеше повече да се качва от страх. И веднага планината се разтвори и я прие заедно с детето. И онази планина им светеше със светлина и Ангел господен беше с тях и ги пазеше.

23. А Ирод търсеше Йоана. Той изпрати слуги в църквата при Захария с думите: „Къде си скрил Йоана?” Захарий отговори: „Аз съм Божи служител и пазя закона и Господнята църква, не зная къде е синът ми.” Слугите отидоха и съобщиха всичко на Ирод. Ирод се разгневи и рече: „Май неговият син ще царува в Израил!” И отново изпрати слугите и втори път му каза: „Кажи ми истината, къде е твоят син?” А той отговори: „Не зная.” Слугите съобщиха на царя. За трети път той изпрати слуги при Захария с думите: „Кажи ми, къде е твоят син, не знаеш ли, че твоята кръв е в моите ръце?” Слугите отидоха и му известиха това, а той рече: „Аз съм мъченик, ако ми пролееш кръвта, моят дух ще приеме Господ, защото невинна кръв проливаш в преддверието на Божия храм.” Захарий бе убит зад завесата, а синовете израилеви не знаеха, че бе убит.

24. В часа на поздравлението свещениците отидоха в църквата, но не ги посрещна благословът на Захарий. Свещениците стояха прави и очакваха Захарий, за да го поздравят с молитва и да прославят Всевишния. Като закъсня, всички се уплашиха. Един от тях дръзна да влезе в светилището и видя пред Господния жертвеник сгъстена кръв. И чу глас, който говореше: „Захарий бе убит и няма да се изчисти неговата кръв, докато не бъде отмъстен.” Като чу тези думи, той се изплаши, излезе и съобщи

на свещениците онова, което бе видял и чул. Тогава всички влязоха и видяха станалото. Дъските бяха опръскани с кръв отгоре додолу. Тялото му не намериха, но намериха неговата кръв, станала на камък. И възвестиха на народа, че Захарий е убит. Като научиха, еврейските племена плакаха за него три дни и три нощи. След това свещениците се съвещаваха кого да поставят на мястото на Захарий. Хвърлиха жребий. Жребият се падна на Симеон. На него бе известено от Свети Дух да не види смъртта, преди да е видял Христос в плът.

25. По време на смута, който настъпи, след като Ирод умря, аз Яков, написал това сказание, се скрих в пусто място, докато премине вълнението в Йерусалим.[10] Слава на владетеля Христос, който ми даде мъдрост да напиша тази повест. Защото нему подобава слава заедно с Отца и Светия Дух, днес и винаги и през всички векове. Амин!

КОМЕНТАР

Апокрифът възниква през втората половина на II в. и е оценен в науката като творба със значителни литературни качества. Ориген я споменава като „Книга на Яков". Предполага се, че тази първоначална версия на творбата е обхващала по-малко епизоди. През вековете възниква разширена версия, която е посочена в Исидоров индекс като *„Яковлева повест"* (в гр. текст). Тя се ползва с огромна популярност и оказва силно въздействие върху живописта и по-късната литература. В славянските редакции на списъка на забранените книги творбата не се споменава, но не е включена и в дяла на полезните книги. В науката е известна като „Протоевангелие на Яков". Това название е късно, то е дадено от първите издатели на апокрифа през XVI в., тъй като разкрива сюжети, предхождащи събитията, изложени в каноничните евангелия. Известни са повече от 30 гр. преписа, повечето след X в. Най-ранният е от V в. Апокрифът е известен още в сирийска, етиопска, арменска редакция (за изд. на чужди ез. ***Вж*** **Хенеке-Шнеемелхер**, 1, с. 277-279).

Най-старият славянски превод се опира на по-късната гр. версия и стои близо до текст, издаден от **Тишендорф**. Евангелия, с. 1-49, без да се покрива напълно с него. Животът на „Протоевангелие на Яков" на славянска почва е слабо изследван. Най-вероятното време на поява на творбата е XI-XII в. Има основание да се твърди, че за пръв път е преведена в България.

Изд.: **Лавров**. Апокр. Тексты, с. 52-63 (по Зографски среднобълг. препис); **Новакович**, Starine, с. 62-71 (по срб. препис от в.). Между тези два преписа няма смислови разлики, срб. препис произхожда от бълг. превод. **Порфирьев**. Апокр. сказ. нов. лицах, с. 136-148 (по рус. препис от XVI–XVII в.). Този препис показва същия превод както и горните преписи, но има доста различия в езика. Той обаче съдържа българизми, което показва, че също има бълг. основа (ето някои от българизмите: кѫща, бѫдеть, сѫдище);

Франко. Апокрифи 2, с. 36-46 (по укр. препис от 1603 с разночетения по Порф.). Няколко укр. обработки на апокрифа публикува също **Франко**. Апокрифи 2, с. 50-59, 65-102.

„Протоевангелие на Яков" е познато и по една новобълг. съкратена редакция, която се среща в бълг. дамаскини. Един текст публикува **Лавров**. Апокр. тексты, с. 64-69 (по Тихонравов сб. от XVII в.). Същият текст у **Демина**. Тихонр. дам., с. 151-155. Тук творбата се отнася не към раждането на Богородица, а към празника Въведение Богородично. Загл.: „В същия месец [ноември]. Въведение в църквата на Пресветата владичица наша Богородица и вечнодева Мария". До гл. 10 текстът не се отличава съществено от стария вариант с изключение на отделни подробности, но от гл. 10 прекъсва и завършва с една поучителна част. Др. преписи от същата ред.: в Троянски дам. (**Иванова**, **А**. Троянски дамаскин. – С., 1968, с. 159-164), в Копривщенски дам. (**Милетич, Л**. Копривщенски дамаскин. – С., 1908, с. 70-74) и в др. паметници от XVII–XVIII в., принадлежащи към същата група дамаскини (Протопопински № 708, НБКМ, № 709, НБКМ, Беленски дам. № 713 от XVII-XVIII в., НБКМ (**Цонев**. Опис 2, с. 360) и др.

Издирванията показват, че старият пълен вариант на „Протоевангелие на Яков" е намерил твърде широко разпространение. Към издадените преписи ще добавя още следните, които се пазят в нашите библиотеки: Пролог № 1039, XIV в., НБКМ (**Стоянов-Кодов**. Опис 3, с. 247); Сб. № 1045, XIV в., НБКМ (**Стоянов-Кодов**. Опис 3, с. 293); ръкопис № 320, XVI-XVII в., НБКМ (**Цонев**. Опис 1, с. 280, рус. ред.).

Превеждам творбата по изд. на Лавров (Зографски среднобълг. препис).

[1] Допълням по Порф. така е и в гр. текст. В Порф. за измиването на главата е пропуснато, а изразите „отхвърли всяка печел от своето сърце и изми лицето си" липсват както в гр. текст, така и в Порф.

[2] В Порф.: Като се изпълниха дните на Ана да роди, Ана роди. Запита бабата: „Какво родих?" Тя отговори: „Момиче" – така е и в гр. текст.

[3] Допълнено от Порф., така е и в гр. текст. Под навършване на дните се разбира определените дни, когато една родилка трябва да остане в леглото (една седмица); в гр. текст за измиването е казано по-конкретно: „изчисти се от своето родилно легло".

[4] Попълвам според гр. текст, като смятам, че при преписването един ред е случайно пропуснат.

[4a] Кораи, Датан и Авирон правят заговор против Мойсей, за това са наказани от Бога – погълнати са от земята заедно със семействата им (Числа 16).

[5] В текста (така и в Нов.) навярно поради случаен пропуск е написано: „бе же летом десетим" – беше на десет години. Поправям според Порф. и гр. текстове, където е казано – „шестнадесет".

[5] Вретище – чувал, грубо ленено платно, груба траурна дреха у старите евреи или дреха за покаяние.

[6] Изречението в Л. липсва (също и в Нов.), но съществува в гр. текст. Има го и в Порф., но в по-съкратен вид: „Той напои и Мария и тя се върна здрава".

[7] Тази внезапна промяна на трето лице в първо не е грешка на славянския книжовник и затова не намерих за нужно да променя текста. Тая особеност се среща и в др. славянски преписа и съответства на гр. оригинал. В случая бълг. преводач се придържа точно към него. Предполага се, че твърде рано апокрифът търпи промени – според някои учени в случая тук се касае за вмъкване на част от др. творба, в която събитията са се излагали в първо лице.

[8] В гр. текст, стоящ най-близо до бълг. превод, този момент е предаден по-подробно: „Акушерката влезе вътре и каза на Мария: „Легни и се приготви, та да не съществува ни най-малък спор за тебе". И Саломия постави своя пръст, за да изследва нейното положение" В Порф. подобен момент съществува, но е предаден по-кратко: „Саломия като видя, извика ..." – следва като в нашия текст.

[9] Това изречение предавам по Порф., където то стои по-близо до гр. текст.

Подготовка за публикация: **Димитър Вуков, Мария Рачин**

10 „Повест на архиепископ Яков Йерусалимски за рождението на преславната наша Владичица Света Богородица и Вечнодева Мария" (Новозаветен апокриф)

АПОСТОЛСКИ ДЕЯНИЯ

ЖИТИЕ НА БЛАЖЕНИЯ АПОСТОЛ СВЕТИ ПЕТЪР

1. След Разпятието, Възкресението и Възнесението на нашия Господ Иисус Христос бяха извършени чудеса от нашия Господ, от неговите Свети апостоли и най-вече от Светия апостол Петър. Подигна се гонение срещу Светата църква и срещу Светите апостоли и най-много против Свети Петър, ключаря на небето и земята, и против Павел, просветител на целия свят.

2. Павел обходи цялата вселена да проповядва Христа, а Петър, като достигна до дълбока старост – 130 години, – намисли да отиде в пустинята, не можейки повече да понася скръб от беззаконните евреи. И възлезе на Салимската планина, и влезе в Дамаската земя, където намери малка пещера и в нея извор, по-бял от снега, а пред пещерата финикова палма, която раждаше сладки плодове, а през лятото цветове. Апостол Петър, като видя това, зарадва се с голяма радост и рече: „Заради това ме доведе Господ в пустинята.” Той прекара в самота 30 години, пеейки с ангелите.

3. В неделя, на тридесетата година, в Петдесятница, му се яви архангел Михаил в такава велика слава, че не бе възможно да се гледа неговата светлина. И рече: „Радвай се, апостоле Петре, че ще видиш пресветлата светлина, Христа, когото желаеш, и ще се наситиш на неговата слава.” И като каза това, стана невидим. А Петър се зарадва, поклони се и каза: „Слава на тебе, Христе мой, че не си ме изоставил в пустинята, но посети моята старост.”

4. Като изминаха няколко дни, в деветия час през деня, Господ дойде при него в образ на много красиво дете, което държеше в ръцете си жезъл. И рече му: „Радвай се, Петре, друже Христов!” Петър падна по лицето си, щом чу името Христово, после стана, поклони се и го целуна в устата с думите: „Просия вече моята старост, защото видях в твоето лице образа на Христа, моя учител. Ето, изминаха в това пусто място 30 години, откакто не съм видял човек. С какво да ти услужа, човече, като нямам дори и хляб да ти дам да ядеш, нито легло да си починеш; но ела да се нахраним от финиковия плод и да славим нашия Бог Иисус. Тук дойдох 5 години след неговото възнесение и прекарах 30 години, без да видя човек.” Детето рече: „Кой е този, когото наричаш Христос?” Той не умря ли при Пилат Понтийски?” – „Да – отговори Петър, – но той възкръсна из гроба и други мъртви възкреси. А ти, юноше, кой си, защото твоето лице е добро. Аз съм смутен от твоето идване, да не би ти да си Христос?” Юношата отговори: „Не съм старче, този, за когото говориш. Друг съм аз – Юдов и Вениаминов. Дойдох в тази пустиня, като чух за тебе, за да се поуча от теб за пророческия закон. Приеми ме, отче, при себе си.” Петър му каза: „Ти много приличаш на моя Христос – виждам те по негов образ.” Юношата рече: „Не съм аз, когото ти назоваваш, аз съм човек римлянин. Като си вървях по пътя, срещна ме ангел и ме запита: „Откъде и накъде отиваш?” Аз му рекох: „От Авсида ида, в Рим отивам и пак ще се върна.” Той ми рече: „Вземи това послание и се качи на Салимската планина. Там до финиковата палма ще намериш един човек на име Петър, който се нарича апостол Христов. Дай му това писмо и му кажи: „Утре слез от планината и иди край морето. Там ще намериш малък кораб, а в него двама моряци и едно дете. Трябва да отидеш в Рим и там да завършиш своя жизнен път в

името на твоя Господ, когото ти призоваваш.” Момчето рече: „Вземи жезъла ми в ръцете си и тръгни, така ще те качат в кораба при себе си, защото и аз съм от онези моряци.” Петър пое жезъла от младия човек, целуна жезъла и посланието, казвайки с плач: „Благословя те, владико, вечни Иисусе Христе, защото не си презрял мене, бедния. Да бъде твоята воля, владетелю, дари ме с милостта си и не ме оставяй!” Детето, след като му даде посланието и жезъла си, напусна го.

5. На утрото Петър слезе от планината и стигна до морето. Видя малък кораб с двама моряци и едно малко дете. Той дойде до тях и ги запита: „Къде отивате с това корабче?” А те му рекоха: „Заминаваме за Рим по търговия, а ти, стари човече, откъде си и накъде отиваш?” Петър им отговори: „От Рим съм и ето, слязох от планината и искам пак в Рим да ида. Щом като отивате там, вземете и мене в кораба си, та да ида заедно с вас в Рим.” В този час той издигна ръцете си към небето и се помоли, казвайки: „Благословен е Господ Бог Иисус Христос, който ме е сподобил така бързо да намеря този кораб! Приведи ме, Господи Иисусе мой, на мястото, където ще ме причислиш към себе си!” Един от моряците му каза: „Понеже ти зовеш разпънатия Христос, няма да те приемем в нашия кораб.” Петър рече: „Не говори, брате, хула срещу моя Бог.” И тогава, макар и да не искаха, пуснаха го в своя кораб и веднага се спуснаха в морската шир.

6. Господ повели да се развълнува морето, вдигнаха се вълни, като да потопят кораба. Морякът рече на Петър: „Заради тебе се развълнува морето и ето че загиваме. Не ти ли казах, не зови името на Христа!” Петър рече: „Потърпи малко, брате мой, и не хули моя Христос, защото се надявам на неговата сила – скоро ще ни помилва.” – „Как да търпя – отговори морякът, – аз вече виждам смъртта.” Той слезе на дъното на кораба и заспа. А детето остана в кораба заедно с Петър. Кормчията се обърна към Петър: „Стани и се помоли на твоя Бог.” Тогава Петър подви колене и се помоли с тези думи: „Господи Иисусе Христе, заради моите грехове се разгневи морето, защото се отрекох от тебе по време на твоето разпятие.” Той заплака с горчиви сълзи и рече: „Прости моите грехове днес, владико, разбрах, че твоят жезъл е в моите ръце, днес, потъващ в тази дълбина, викайки и молейки ти се. Чуй ме, Господи, помогни ми и превърни вълнението в тишина, да не рече врагът: „Няма го неговия Бог.” Помогни ми, Господи, както ми каза в Галилея: „Където вие идете, и аз ще дойда с вас.” Днес ме оставяш да потъна в тази глъбина за радост на дявола и на неверниците. Спомни си, Господи, че когато ходех по морето и започнах да потъвам, ти ме прие. И днес ме чуй, Господи, твоя грешен раб, защото си благословен за вечни времена, амин.

Бог чу тези думи, просълзи се от Петровата молитва и морето утихна. И настъпи голяма тишина.

7. Петър се зарадва, слезе долу и събуди моряка: „Стани, брате, да видиш Божията слава и не отхвърляй моя Христос. Не бъди неверен, а верен на моя Христос. Стани и виж как се укроти морето.” Той веднага стана, целуна Петра по лицето и по главата, казвайки: „Вярвам, отче, че е велик този Бог, в когото вярваш, и няма друг Бог освен него. Моля се на твоята мъдрост да ме покръстиш.” Петър рече: „Вярвай, брате, за да се спасиш. Защото всеки, който вярва в него, не ще погине, нито ще бъде посрамен, но ще се спаси.” Морякът отговори на апостола: „Дай ми, отче, кръщение в името на Христа, да вярвам и да се спася.” Апостолът стана и се помоли с думите: „Моля твоята доброта, Господи, слава на Тебе, Господи, че намерих мъж, който да слави Твоето име и да се моли за кръщение в Твоето свято име!” И като го пое за ръка, спусна го в морето и го запита: „С какво име да те назова?” Онзи му рече: „Моето име е Съдържител, такова е и името на моя баща.” Когато го кръщаваше в това име, светъл стълб възсия от небето до морето там, където бе морякът, и силен глас прозвуча: „Алилуя!”

И дойдоха 400 души, които чуха за станалите над покръстващия се чудеса, и те искаха да бъдат кръстени от Господния апостол. А апостолът се зарадва и прослави Бога, като видя чудото, слизащо над мястото на кръщението. Той извика към народа: „Елате и се покръстете, приемете благодатта, която ми се яви за всеки човек, вярващ в моя Христос.” В този ден хората празнуваха. И Петър се радваше заедно с покръстилия се моряк. Морякът рече на Петър: „Тъй като намерих добро от тебе и се сподобих с кръщение заради твоето учение и заради Христа, когото ти призова, и вече вярвам, че е велик твоя Бог, искам да ти въздам добро за добро. Вземи това дете от мене да ти служи по пътя, защото си вече стар човек.” Петър отговори: „И аз бих му се радвал, но нямам какво да дам за него, защото ние, апостолите, имаме такава заповед от нашия учител – да не носим злато, нито сребро, нито две ризи.” Морякът рече: „Цената му е 12 жълтици, вречи ми се и го вземи да ти служи.” Апостолът се зарадва, помоли се Богу за моряка и взе детето от него. Всичко това стана така, защото тъй беше пожелал Бог – да се смири и да слезе в образ на роб.

8. По произволение на Бога отец апостол Петър поведе детето и тръгна за Рим. И започнаха да преминават през селата и градовете. И ето, Христос, като вървеше през стъгдите, срещна една жена, която бе измъчвана от нечист дух. Нечистият дух веднага излезе и избяга, стенейки: „Какво направи, Петре,

довел си това дете! То е Христос, който пострада по своя воля и се възнесе на небесата.” Тогава детето заповяда на духа да изчезне и положи ръка на устата на жената, за да мълчи, да не го издаде пред Петър и хората. А жената, която оздравя от нечистия дух, вече не се отдели от детето и от апостола. Петър рече на детето: „Какво беше това, което слушам за тебе? Ако го научат гражданите, ще ни бият и изгонят.” Детето отговори на Петър: „Не бой се, господарю мой, злият дух, като видя благодатта на тебе, избяга. Надявам се, отче, че силата на твоя Христос, в когото вярваш, ще правиш по-големи добрини: ще направиш слепи да проглеждат, куци да ходят, прокажени ще очистваш, мъртви ще възкресяваш. Не се смущавай, господарю мой; ако и да съм дете, зная всичко, което се отнася до тебе и което те очаква заради любовта, която имаш към него. Защото видях как молитвата ти укроти морето поради милостта на твоя Христос. И днес не се плаши от множеството римляни, но когато влезеш в техния град, покажи чудесата на твоя Христос, за да разберат, че е велик Богът, в когото вярваш.” Петър се зачуди на премъдростта на детето и рече в себе си: „Как намерих това дете, мъдро и така разумно, голяма премъдрост има в него. Как изцели жената само с докосване на ръката!”

9. И ето двамата наближиха царските врати. Срещнаха ги старейшините на града и рекоха на Петър: „Откъде имаш това хубаво дете? Ако ти е роб, продай го, ако ли е свободен, дай го на учение.” – „Детето е свободно – отговори Петър, и аз съм пътник.” После се обърна към детето: „Иди при морето и ми улови рибица”. Детето отговори: „Ти ми скови 12 въдици, тогава ще отида и ще ти уловя.”

Детето стана, отиде при морето и за един час улови 12 000 риби. И като се върна, каза на Петър: „Да идем, господарю мой, да пренесем рибите.” И когато Петър отиде и видя множеството риби, зачуди се: „Откъде имаш това изкуство?” Детето отговори: „Когато моят господар ме даде на тебе, аз откраднах риба от господаря и я скрих в земята, а като тръгнах с теб, я взех. А сега, отче, не ме питай за това, ами вземи рибата и я раздай на нуждаещите се и на вярващите в твоя Христос.” Петър направи така, както му каза детето.

10. След това момчето отиде при идолите, докосна се до тях и в този миг те станаха на прах. Юдеите възкликнаха: „Откъде се взе това дете?” А духовете проплакаха: „Защо дойде момчето да ни мъчи преждевременно!” Детето заповяда на нечистите духове и те млъкнаха. После повели на рибите, които бяха останали, след като раздаде на бедните: „Тръгнете след моя господар!” – И веднага рибите тръгнаха по сухо и всички люде се удивляваха. И не само рибите вървяха след него, но и земните зверове. Апостолът каза: „Защо правиш, чедо, такива странни чудеса. Да не би да ни пребият гражданите и да ни умъртвят?” А детето отговори: „Не бой се, отче, а вярвай в Христа, уповавай се на него. Защото всички те с помощта на твоя Христос са за похвала на твоята вяра.”

11. В същия час пламна огън без огниво. И понесе се мълвата из целия град. Дойде при Петър един човек, първи в града, на име Аравист. „Продай ми – рече – момчето, отче, защото го харесвам заради красотата му, да му поверя моите дела.” А Петър не му отговори. Тогава детето рече на Петър: „Продай ме, господарю мой, ще ида при Аравист и ще му слугувам.” И обърна се сърцето Петрово и той го продаде. Петър каза на Аравист: „Дай ми цената му 30 жълтици!” Петър взе цената на детето, а то му рече: „Задръж у себе си 12 жълтици да дадеш на моя господар, както обеща по-рано, а останалите раздай на сиромасите и на нуждаещите се. Не тъгувай, отче, аз няма да те оставя никога.”

12. Аравист взе детето и го заведе в своя дом. Предаде го на първоначално училище да учи книга. Учителят започна да го изпитва за закона. Детето рече: „Аз ще ти покажа, учителю, закон, с който да се спасиш. Слушал съм за тебе, че си философ и знаеш всичко. Разкажи ми днес за небесните и земните ключове и за преизподнята, и за 7-те стълба, на които се опира земята, що се наричат пояси на света, за пътя на слънцето и луната, за връзките на звездите, за смъртта и възкресението. Всичко това е в ръцете на Единствения, от когото вие се отрекохте.” Учителят се удиви и рече на Аравист: „Заведи това момче, откъдето си го довел, него никой не може да научи, само един Бог. Нито човекът, нито земята, нито морето, нито всяка друга твар не може да се мери с него по разум, умение и мъдрост.” Аравист се зарадва, отведе го в дома си и му повери целия си дом.

13. Ето, когато Аравист лежеше в полунощ, облада го голям страх, защото чу ангели и архангели да пеят за детето Трисвета херувимска песен. Той стана разтреперан, събуди жена си и й разказа за преславната слава Божия и светлината, която блесна от архангелите в неговия дом. „Наистина – рече – това е християнският Бог, който ни се яви в такъв вид. О, горко ни, че не повярвахме на християнския епископ, който проповядваше за разпънатия Христос, че е велик християнски Бог. Да повярваме и ние в Него и да му се помолим за кръщение.” Те станаха, отидоха при детето и паднаха в нозете му: „Дай ни

кръщение – казаха, – та и ние да вярваме в разпънатия Христос.” В същия момент утихна пеенето. Детето им рече: „Мълчете, не казвайте никому какво видяхте и ще се спасите.” Аравист и жена му веднага приеха кръщение; и целият негов дом се покръсти – на брой около хиляда души.

14. А Петър направи много чудеса в Рим и мнозина повярваха в неговия Христос. Достигна вест за Петър и до цар Нерон. Тогава го хванаха и го заведоха при царя. В това време детето рече на Аравист: „Не казвай нищо, каквото видя. Аз ще отида при Петър, защото зная, че стои пред царя.” То отиде там, застана пред царя и му каза: „Защо се гневиш срещу Христовия апостол? Петър проповядва, че Христос е Божи Син, който иска да изтръгне всички от измамите на сатаната.” Тогава един от присъстващите на име Кесанти стана и удари на детето плесница. В този миг изсъхна цялото му тяло. И веднага бе разтърсен от ангелите целият град и земната преизподня. Всред народа се чу голям вик: „Велик е християнският Бог!” В същия час мнозина възкръснаха от гроба. Детето им рече: „Благословени сте, че показахте на неверниците моята сила. Почивайте в мир във вашите гробове, докато Михаил потръби за възкресение.” Те, като се поклониха на детето, пак заспаха.

15. Седем дена се мълвеше за случилото се. Повярва половината град. Нерон се разгневи и заповяда да разпънат Петър в центъра на града. А апостолът, като простря ръце към небето, извика: „Господи Иисусе Христе, Сине на живия Бог, не ме оставяй, спомни си за мене, защото ти прие разпятие за спасението на целия свят!” – без да знае, че Бог стои пред него. Апостолът се помоли на мъчителите: „Моля ви се, понеже не съм достоен да бъда разпънат по същия начин, както моя брат, обесете ме и ме приковете обратно с главата надолу.” И те направиха така, както ги помоли. И в същата минута му се яви Бог. Гвоздеите, които му бяха забили в темето, в гърдите, в ръцете и в нозете, веднага паднаха с явяването на неговия повелител. Петър простена: „Господи Иисусе Христе, който ме сподоби с тези мъки, приеми в мир моята душа”, а за мъчителите каза: „Господи, не им възлагай този грях, избави ги от всяка скръб и зла напаст; дай, Господи Боже, на молещите се в името на твоя раб избавление на душата и тялото; и дари ги с небесното царство, а на земята им изпрати добрини и милост. Приеми в мир моята душа, удостой ме да се събера с твоите раби ангелите.” Господ му рече: „Завърши ли всичките си молби, апостоле мой Петре? Блажен си в моето царство! Помниш ли думите, които ти казах: „Когато бе млад, ръководеше се сам и ходеше, където желаеше; когато остаря, ръцете ти отпаднаха и друг те поема и те води, където ти не искаш. Ето, вече се изпълни това, което ти бях казал.” Петър горчиво заплака и каза: „Колко съгреших, Господи, пред Тебе! Отрекох се от Теб и те продадох, Владико, без да Те позная. Но забрави това, приеми в мир душата ми.” И така като рече, предаде душата си на Бога.

16. Веднага бе снет от дървото и бе положен на мястото, където Бог изволи да му бъде покоище, с благословение на Христа, нашия истински Бог. И стана дивно чудо! Там, където падна неговата кръв, поникна маслина и роди различен плод за спасение на вярващите. Дойдоха верни мъже при гроба му и казаха: „Апостоле Христов, приеми от нас, припадащите при твоя гроб, нашите таланти и нашите венци и не затваряй вратите на небесното царство на тези, които коленичат при твоята Свята църква и почитат твоята Свята памет. Моли Христа за всички в твоето успение!”

Христовият апостол почина през месец юни, 29 ден, при цар Нерон. Слава, чест и поклонение на Отца, Сина и Светия Дух, сега и вечно.

КОМЕНТАР

За апостол Петър възниква, вероятно през II или началото на III в., една повест под заглавие „Деяние Петрово”. Най-старото свидетелство за нейното съществуване срещаме у Евсевий Кесарийски (265-340) в неговата „Църковна история”. Тази стара повест е запазена във фрагменти (за нея и изданията ѝ ***Вж*** у Хенеке- Шнеемелхер, II, с. 177-188; немски превод на запазените откъси на с. 188-221).

Нашето житие е късна обработка. То има малко общо със старото Деянието е съвсем нов апокриф. В отделни моменти показва близости с известните ни разкази за пътуванията на апостолите (някои от тези близости посочи **Радченко**. Заметски, с. 176-198). За мястото на неговото възникване в науката няма единство на мненията, според едни възниква в средата на гностиците, според други в сирийска среда през V-VI в. Гр. оригинал е публикуван от **E. Follieri**. L’originale greco di una leggenda in slavo su S. Peitro. An. Boll. 74 (1956), 115-130.

У нас творбата е преведена от гр. твърде рано, може би още през X в. Споменава се в Погодинов индекс,

като се набелязват основните моменти в нейното съдържание: „Житие на апостол Петър, как риби ходели по сухо и за Христовото детство, как продали Господа като дете, еретик е писал”. Тази характеристика остава и в по-късните индекси (**Яцимирский**. Библ. обзор, № 46, с. 44). Сантос Отеро изрежда 30 преписа на творби, свързани с живота на Петър, между тях и преписите на Житието (**Отеро, Сантос**. Ръкописни апокрифи, с. 53-59).

Изд.: **Радченко**. Заметки, с. 199-211 (по Виенски пр. от XIV в. с варианти по Соф. Пр. № 309); **Архангельский**. К истории, с. 112-119 (по Соф. Пр. № 309/68 от НБКМ, без началото); **Мочульский, В**. Апокрифическое житие апостола Петра. – *Трудьі* 10-го археол. съезда в Риге. – Москва 1896 (по Загребски сб. от XVI в.); **Строхал**. с. 30-32 (по глаголически текст от XVII в.).

Преписи в бълг. библиотеки: освен в сб. № 309, който е обнародван, още в сб. № 684, XVII в., НБКМ (**Цонев**. Опис 2, с. 228).

Преписите очертават две редакции на апокрифа без съществени разлики. Според мен касае се за два различни превода, може би от два различни гр. преписа. Към едната ред. причислявам: Рад., Арх.; към другата Моч., № 684.

Преводът тук е направен по най-стария и най-добре запазен препис от изданието на Радченко.

Подготвил за публикация: **Кръстина Петрова, Любомира Дончева**

11 „Житие на блажения апостол Свети Петър” (Новозаветен апокриф)

ПЪТУВАНИЯ В ЗАДГРОБНИЯ МИР

ХОДЕНЕ НА СВЕТА БОГОРОДИЦА ПО МЪКИТЕ

1. Пресвета Богородица се помоли на нашия Господ на Елеонската планина: „В името на Отца и Сина и Светия Дух, да слезе архангел Михаил и да ми разкрие небесните и земните мъки.” Щом бе възвестено словото, слезе архангел Михаил заедно с 400 ангели – сто от изток, сто от запад, сто от юг и сто от север. Михаил поздрави благодатната с ангелите и рече: „Радвай се, Отческо изпълнение! Радвай се, Синово пребивание, похвало на Светия Дух! Радвай се Давидово пророчество! Радвай се Свето поклонение! Радвай се пророческа проповед! Радвай се ти, от всички най-почетна при Божия престол!”

Благодатната рече на архангел Михаил: „Радвай се и ти, архистратиже, войводо, служител на невидимия Отец и светилниче! Радвай се, войводо Михаиле, повеление на Светия Дух! Радвай се архистратиже, похвала на шестокрилите! Радвай се, Михаиле, отпор срещу мъчителя, който стоиш достойно до престола на владетеля! Радвай се, Михаиле на светлината, която никога не угасва! Радвай се, архистратиже войводо, който ще възтръби и ще събуди мъртвите от века! Радвай се, първенецо на всички небесни сили, пръв и до Божия престол, прославящ всички ангели!”

2. Богородица искаше да види как се мъчат душите, затова рече на архангела: „Покажи ми всички неща, които стават на земята.” Архангелът отговори: „Както искаш, благодатна, аз всичко ще ти разкрия.” И рече му Света Богородица: „Кажи ми, колко са мъките, които изтърпява християнският род” – „Мъките са неизречени” – рече й архангел Михаил. Благодатната му каза: „Съобщи ми за небето и земята.” Тогава архистратигът заръча да се явят ангелите от юг и да се отвори адът. И Богородица видя в ада мъчещите се. Там имаше множество мъже и жени, и имаше много вопли. Богородица попита архистратига: „Кои са тези?” Той отговори: „Тези не вярваха в името на Отца[1] и Сина и Светия Дух и забравиха Бога. Те не вярваха, че Бог е сътворил живота [всичко това те богове нарекоха – слънце, месец, земя и вода, зверове и гадини, след това направените от хората от камък Троян, Хърс, Велес, Перун превърнаха в богове; вярваха в зли бесове и досега са обхванати от зъл мрак. Заради това така се мъчат тук.”][2].

3. И видя Пресветата на друго място голяма тъмнина. Запита: „Каква е тази тъмнина и кои са тези, които пребивават в нея? Ангелът отговори: „Много души има на това място.” И рече Света Богородица: „Да се дигне тъмнината, та да мога да видя и тези мъки!” Ангелите, които пазеха наказанията, отговориха: „Заръчано ни е да не видят бял свят, докато не се яви твоят син, по-светъл от 7 слънца.” И наскърби се Света Богородица, обърна очите си към ангелите, видя невидимия престол на Отца и рече: „В името на Отца и Сина и Светия Дух, да се дигне тъмнината, та да видя и тази мъка! „И дигна се тъмнината и [се откри седмото небе. Тук имаше][3] множество народ, мъже и жени, и бе голямо стенание. Богородица попита просълзена: „Какво сте направили, нещастници, окаяни и недостойни, и как се събрахте тук?” Те не издадоха нито глас, нито отговор. Ангелите, които пазеха, казаха: „Защо не говорите?” Тези, които се мъчеха, отговориха: „Благодатна, от века не сме видели светлина, та не можем да погледнем нагоре.” Като ги съзря, Света Богородица силно заплака. Мъчените я видяха и й казаха: „Как си ни смислила,

Света Богородице, твоят благодатен Син дойде на земята и не ни запита, нито прадедът Авраам, нито пророк Мойсей, нито Йоан Кръстител, нито апостол Павел, Божият любимец, а ти Пресвета Богородице и застъпнице, ти си стена за християнския род, ти помоли Бога да посетиш нас, бедните.” Тогава Пресветата запита архистратига Михаил: „Какъв е техният грях”. – „Тези не вярваха в Света Троица, нито в тебе, света Богородице, и не искаха да проповядват твоето име и че от тебе се е родил нашият Господ Иисус Христос, който приемайки плът, освети земята с кръщението си. Заради това дело се мъчат на това място.” Пак се просълзи Света Богородица и им рече: „Защо се измамихте, не знаете ли, че цялото съзидание почита моето име?” Това като каза Богородица, пак падна мрак над тях.

4. Архистратигът ѝ рече: „Благодатна, къде искаш да отидем, на юг или на север?” Благодатната каза: „Да идем на юг!” Тогава дойдоха серафими и херувими и 400 ангели и заведоха Богородица на юг, където течеше огнена река. Там имаше множество мъже и жени. Едни бяха потопени до пояса, други до пазви, трети до шия, а други – изцяло. Света Богородица като видя [простена] с голям глас и запита архистратига: „Кои са тези, които са потопени до пояса в огъня?” Архистратигът ѝ рече: „Те са били прокълнати от майка и баща, затова като прокълнати се мъчат тук.” И пак запита Богородица: „Тези, които са до пазви в огъня, кои са?” Отговори ѝ архистратигът: „Тези често укоряваха кумовете си, а други вършеха разврат, та заради това се мъчат тук.” И рече Пресвета Богородица: „А тези, които са до шия в пламъците на огъня, кои са?” Ангелът ѝ отговори: „Те са яли човешко месо, заради това тук се мъчат така.”[4] Запита пак Светата: „А потопените до темето в пламъка огнен, кои са?” Архистратигът отговори: „Тези, Господо, като държаха честния кръст, кълняха се с лъжи. Големи са силите на честния кръст, ангелите като го видят треперят и със страх му се покланят, а хората, които го държат, се кълнат в него, незнаещи каква мъка ги очаква. Заради това така се мъчат.” И видя Света Богородица мъж, увиснал на нозете си, и червеи го ядяха. И запита ангела, кой е той и какъв грях е извършил? И рече ѝ архистратигът: „Този получаваше лихви от своето злато и сребро и затова ще се мъчни вечно.” И видя жена, увиснала за зъбите си;[5] различни змии излизаха от устата ѝ и я хапеха. И като я видя Пресветата, попита ангела: „Коя е тази жена и какъв е грехът ѝ?” Архистратигът отговори: „Тази, Господо, ходеше при своите близки и при съседите си да подслушва какво говорят и съчиняваше клюки, за да ги скара. И затова така се мъчи.” И рече Света Богородица: „Добре би било такъв човек да не се е раждал!”

5. И каза ѝ Михаил: „Ти, Света Богородице, още не си видяла големите мъки.” Святата рече на ангела: „Да излезем да обиколим и да видим всичките мъки.” – „Къде искаш, благодатна, да отидем?” – „На север” – рече Святата. И явиха се херувими и серафими и 400 ангели и изведоха благодатната на север. И яви се огнен облак, по средата, на който имаше одри като пламък и огън. На тях лежаха много мъже и жени. И като видя Святата, въздъхна и рече на архистратига: „Кои са тези тук и какво са сгрешили?” И рече архистратигът: „Тези, господо, не са ставали и не са отивали в Света неделя на утринна, но лениво са се излежавали като мъртви. Затова се мъчат тук.” И рече Света Богородица: „А който не може да стане, какво прави?” И рече Михаил: „Послушай, Пресвета, ако някому се запали къщата от четири страни, обземе го огън и не може да се подигне и изгори, само такива нямат грях.” И видя на друго място огнени столове и на тях горяха много мъже и жени. И Пресветата попита архистратига: [„Ами на тези какъв им е греха?” Архистратигът отговори]:[6] „Това са тия, които не почитат поповете и не им стават на крака, когато излизат от Божия храм. Затова се мъчат.” И видя Светата желязно дърво, на чиито клони върховете имаха железни куки и на тях увиснали за езиците много мъже и жени. И като ги видя Светата, просълзи се и запита кои са тези и какъв е греха им. И рече архистратигът: „Това са клеветниците клюкари, които разделят брат от брата и мъж от жена.” И рече пак Михаил:[7] „Послушай, Пресвета, ще ти кажа. Ако някой искаше да се кръсти или да се покае за греховете си, тези го раздумваха и той не получаваше спасение. Затова те вечно ще се мъчат така.” И видя Светата на друго място човек, който виси на четирите си крайници[8] и от ноктите му течеше много кръв, а езикът му бе вързан от огнен пламък, та не можеше нито да въздъхне, нито да рече „Господи, помилуй”. Като го видя Пресветата Богородица, разплака се и рече: „Господи, помилуй и чуй молитвата ми!” И дойде при нея ангелът, който владееше мъките, и развърза езика на този мъж. И Пресветата попита кой е този нещастен човек, който така се мъчи. Ангелът рече: „Този е служител на иконите и на църквата, но не изпълняваше Божията воля, а продаваше съдовете – черковно имущество – и казваше, че който служи на църквата, от църквата трябва да се храни. И затова се мъчи тук.” И рече Пресветата: „Каквото е извършил, такова и намерил.” И ангелът пак му свърза езика. И рече архистратигът: „Ела, господо, да ти покажа, къде се мъчат свещениците.” И тя видя увиснали много попове. От краищата на ноктите и от теметата им излизаше огън и ги гореше. Като ги видя Пресветата, попита кои са тези и

какво им е прегрешението. Михаил рече: „Тези са служители на литургията и представители на Божия престол, които се смятаха за достойни, но когато проскомидисваха просфората, не пазеха и ронеха частици,[9] които падаха по земята като Божии звезди. И тогава Божият престол се раздвижваше и Божието подножие трепереше. Затова се мъчат тъй.” И видя Святата мъж и крилата змия с три глави. Едната беше в очите на мъжа, а двете в устата му. И рече архистратигът: „Този нещастен човек, който не може да си отдъхне от змията, е оня, що четеше Светите книги и евангелието, но не ги изпълняваше; той учеше хората, а сам не изпълняваше волята Божия и живееше блудно и беззаконно.” И рече архистратигът на Господните сили: „Ела Пресвета, да ти покажа, къде се мъчат монасите.” И Пресветата видя... *(повреда в ръкописа)*.

6. И рече й Михаил: „Къде искаш да отидем, благодатна, на изток, на запад или в Рая, надясно или наляво, гдето са големите мъки?” И рече Пресвятата: „Да отидем на лявата страна!” Като изрече това Пресвятата, явиха се херувими и серафими и 400 ангели, които я изведоха от изтока на лявата страна. И близко до реката имаше мрачна тъмнина и там лежаха много мъже и жени, които вряха като в котел. Водата покриваше грешниците като морска вълна. Когато вълните се издигаха и потопяваха грешниците на хиляди лакти, те не можеха да кажат: „Помилуй ни, праведни съднико!” И непрестанно ги ядеше червей и скърцаха със зъби. А ангелите, които пазеха там, като видяха Пресвятата, викаха всички, едногласно казвайки: „Свят, свят, свят си, Боже! Благославяме те, Богородице, от която се роди Син Божи! От векове не сме виждали светлина, а днес виждаме светлина поради тебе, Богородице.” И пак викнаха всички, едногласно казвайки: „Радвай се, светлина на вечната светлина; радвай се и ти, архистратиже Михаиле, който се молиш на Повелителя за целия свят! Ние виждаме грешниците, които се мъчат и много скърбим.” И видя Богородица ангелите скръбни и печални заради грешниците. И Пресвятата се разплака. И всички викнаха в един глас, казвайки: „Добре сте дошли в тази тъмнина да видите мъката ни.” И помоли се Пресвятата с ангела и чу плача на грешниците. Издигнаха глас, казвайки: „Господи, помилуй ни!” И като свършиха молитвата, речната буря и огнените вълни утихнаха и грешниците се явиха като синапови зърна. Като ги видя, Святата просълзи се и рече: „Каква е тази река и тия вълни?” И архистратигът ѝ рече: „Цялата тази река е от смола, а вълните ѝ са все огнени. А тия, които се мъчат, са евреите, които мъчиха нашия Господ Иисус Христос, Син Божи, и всичките народи, които макар и да се кръстиха в името на Отца и Сина и Светия Дух, обаче и като християни вярваха в демони и отхвърлиха Бога и Светото кръщение. Извършиха и блудство в името на кръщението с кумовете и майките, и с дъщерите си. Това са отвратителите, които ядат с хората и ги тровят, с оръжие ги убиват и душат децата си. Та затова се мъчат според делата им.” И рече Святата: „Да бъде според делата им!” И пак придойде бурната река с огнените вълни и ги покри мрак. И рече Михаил на Богородица: „Който се затвори в тази тъмнина, Бог не си спомня за него.” И рече Пресвятата: „О, горко на грешниците, пламъкът на този огън е неугасим!”

И рече ѝ архистратигът: „Ела, пресвята, да ти покажа огнено езеро и да видиш где се мъчи християнският род.” Тя погледна и чу плач и писък, но самите тях не виждаше. И попита: „Кои са тези и кои са греховете им?” А Михаил ѝ отговори: „Това са онези, които се кръстеха, но кръста познаваха само на думи, а вършеха дяволски дела и пропуснаха времето за покаяние. Затова сега така се мъчат.” И рече Пресвятата на архистратига: „Моля ти се, да се помолим заедно да вляза и аз да се помъча с християните, понеже се нарекоха чеда на моя Син.” И рече ѝ архистратигът: „Остани в Рая!”

7. Пресвятата рече: „Моля ти се, свикай войнствата от седемте небеса и всички ангели, за да се помолим за грешниците. Дали не ще ни чуе Господ Бог и дали не ще ги помилва?” – „Жив е Господ Бог и велико е името му! Когато се молим на Повелителя седем пъти на нощ, ние се молим, Госпожо, същевременно и за грешниците, но Повелителят малко ни слуша.” И рече Пресвятата Богородица: „Моля ти се, заповядай на ангелското войнство да ме издигне на небесната висина и да ме остави пред невидимия Отец.” И заповяда архистратигът и се явиха херувими и серафими, които възнесоха Благодатната в небесната висина и я поставиха при престола на невидимия Отец. Тя издигна ръце към Благодатния си Син и рече: „Смили се, Владико, над грешниците, защото ги видях и не мога да изтърпя. Искам да се мъча с християните.” И тя чу глас, който ѝ казваше: „Как ще ги помилвам, като виждам гвоздеите в дланите на моя Син! Не мога да ги помилвам!” И рече: „Владико, не моля за неверните евреи, а за християните прося твоето милосърдие.” Тя чу глас: „Аз виждам, че те не помилваха моите братя и затова не мога да ги помилвам.” И пак рече Пресвятата: „Смили се, Владико, над грешните! Господи, те са творение на Твоите ръце; по цялата земя прославят Твоето име; и в мъките си, и на всяко място, и по цялата земя казват: „Пресвята Богородице, помогни ми!” Когато се ражда човек, пак казва: „Света Богородице, помогни ми!”

Тогава Господ й рече: „Послушай, Пресвята Богородице, владичице, няма човек, който да не призовава твоето име. Такива аз не оставям нито на небето, нито на земята.”

8. Пресвятата Богородица рече: „Къде е пророк Мойсей, къде са всички пророци и вие, отци, които никога не сте правили грях? Къде е Божият възлюблен Павел? Къде е Света Неделя, похвалата християнска? Къде е силата на Светия кръст, чрез който Адам и Ева се избавиха от проклятието? Тогава архистратиг Михаил и всичките ангели рекоха: „Владико, смили се над грешните!” Тогава Мойсей извика, казвайки: „Помилвай ги, Владико, защото аз им дадох Твоя закон!” Тогава Йоан извика: „Помилвай ги, Владико, защото аз им проповядвах Твоето Евангелие!” Тогава и Павел извика: „Помилвай ги, Владико, защото аз предадох твоите послания на църквите!” И рече Господ Бог: „Послушайте всички вие, ако са живели според евангелското учение, което им проповядва Йоан, и според посланията, които предаде Павел, то те ще получат и присъда според това.” Ангелите не знаеха какво да отговорят, а само рекоха: „Смили се! Справедлив си, Господи!” И рече Пресвета Богородица: „Помилвай, Владико, грешните, защото те приеха Твоето Евангелие и опазиха закона Ти.” Тогава Господ ѝ рече: „Послушай, Пресвята, ами ако някои от тях са вършили зло и не са се покаяли за делата си? Ти добре казваш, че са се поучавали в моя закон, но пак са вършили зло и не са се отдалечили от злото. И какво да кажа аз, когато е речено: „Ще им се въздаде според злините им.” Тогава и всичките Светци като чуха Владиката, не посмяха нищо да отговорят.

9. Пресветата като видя, че никой не успя и Господ не послуша Светците, но отдалечаваше милостта си от грешните, рече: „Къде е архистратиг Гавраил, който ми извести да се радвам и който преди всички векове се вслуша в Отца, а сега не поглежда грешниците? Къде е великият, който владее всичко? Самата земя бе осквернена от злите човешки дела, та Господ Бог изпрати своя Син и възстанови земния плод. Къде са служителите на престола? Къде е Йоан Богослов? Защо не се явяват с нас на молба пред владиката за християните-грешници? Не виждате ли как аз плача за грешниците? Елате, всички ангели, които сте на небето; елате, всички праведни, които Господ оправда, защото вам е дадено да се молите за грешните! Ела и ти, Михаиле! Ти си пръв от безплътните до Божия престол. Заповядай на всички да припаднем пред невидимия Отец и да не се помръднем, докато Бог не ни послуша и не помилва грешните.” Тогава Михаил падна с лице долу под престола, поклониха се и всички небесни сили и всички безплътни чинове. И чу Владиката молбата на Светиите и се омилостиви заради своя единороден Син. И рече: „Слез, обични ми Сине, чуй молбата на Светците и покажи лицето си на грешниците!”

10. И слезе Господ от невидимия престол и го видяха всички, които бяха в мрак, и извикаха в един глас, казвайки: „Помилвай ни, Сине Божи, помилвай ни царю на всички векове!” И рече Владиката: „Чуйте всички, насадих Рай и създадох човека по свой образ и го поставих господар на Рая. И живот вечен дадох на хората, а те не ме послушаха и в желанията си съгрешиха и станаха смъртни. Аз не бих искал да гледам делото на своите ръце, измъчвано от дявола. Затова слязох на земята, приех плът от девица, разпънат бях на кръст, за да избавя хората от плен и от първото проклятие; вода поисках – дадоха ми злъчка, размесена с оцет; ръцете ми създадоха човека, а той ме положи в гроб; и в ада слязох и врага покорих, своите избраници възкресих, Йордан благослових, за да ви спася от първото проклятие, а вие не се стеснихте да правите грехове. Показахте се християни само на думи, а заповедите ми не спазихте. И затова се намерихте в неугасим огън. Така че няма да ви помилвам, но сега заради милосърдието на моя баща, който ме изпрати при вас и заради молитвите на майка ми, която много плака за вас, и заради обещанието на архистратига Михаил, и заради множеството мои мъченици, които положиха много труд за вас – ето давам на всички, които се мъчат денем и нощем, почивка от великия четвъртък до Света Петдесятница, за да прославите Отца и Сина и Светия Дух.” И отговориха всички: „Слава на твоето милосърдие! Слава на Отца и Сина и Светия Дух винаги и във вечните векове!”

КОМЕНТАР

Смята се, че творбата е възникнала през VI в. на гр. ез. Тя е силно повлияна от апокрифа „Видение на апостол Павел”. В България се появява рано. В Погодинов индекс се споменава с най-популярното ѝ заглавие: „Ходене на Богородица по мъките”. Отбелязва се и в по-късните индекси (**Яцимирский**. Библ. обзор, № 52, с. 46). Апокрифът е широко разпространен в славянския свят и оказва силно въздействие върху фолклора (***Вж*** изслед. **Вранска [Романска.], Цв**. Апокрифите за Богородица и българската народна песен. – *Год. СУ*, 1940).

Сантос Отеро наброява 33 преписа от творбата (**Отеро**, **Сантос.** Ръкописни апокрифи, с. 188-195). Този списък обаче не е пълен, липсват ред бълг. преписи, напр.: Сб. № 681, XV в., НБКМ (**Цонев.** Опис 2, с. 216); Сб. № 438, XVIII

в., НБКМ (**Цонев**. Опис 1, с. 456); Тревненски дам. № 710, в., НБКМ (**Цонев**. Опис 2, с. 350); Сб. № 718, XVII -XVIII в., НБКМ (**Цонев**.Опис 2, с. 273); Берлински дам., XVIII (с неизвестно днес местонаходище, описан от **Цонев, Б**. Славянски ръкописи в Берлинската държавна библиотека. – *Сб. БАН*, Т. 31, С., 1937); Сб. № 1070, 1780 г., НБКМ (**Стоянов-Кодов**. Опис 3, с.373) и др. от XIX в.

Изд.: **Тихонравов**. Памятники II, с. 23-30 (по най-стария препис XVII-XVIII в., рус. ред., без начало – Троицки препис); **Срезневский**. Памятники древнерусского письма и языка. – СПб., 1863, с. 204-217 (по същия препис съвместно с гр. оригинал); **Тихонравов**. Памятники II, с. 30-39 (по препис от XV в. срб. ред. от сбирката на Григорович); **Пыпин**. Памятники 3, с. 118-123 (по рус. препис от 1602 с разноч. По Троицки препис); **Франко**. Апокрифи 4, с. 153-159 (по сб. от XVIII в.); **Лавров**. Апокр. Тексты, с. 144-148 (по дам. от XVIII в.); **Строхал**, с. 47-54 (глаг. текст от XVIII в.).

Новобълг. преводи: **Ангелов-Генов**, с. 214-223; **Куев, К. – В:** Христоматия, с. 173-177; (частични).

Известните преписи на апокрифа очертават три версии: българска, разпространена сред южните и източните славяни, руска и сръбска. Към бълг. версия принадлежат: Тих. 1, Пыпин, Строгал, един молдавски препис бълг. ред. (**Отеро**, № 14, с. 191), преписът в сб. № 681 от XV в. и др. Най-старият препис на варианта, който наричаме български, се отличава минимално от гр. текст (***Вж*** сравнение у Срезневски). Апокрифът обаче още на гр. почва варира, а вероятно и на славянска, защото в границите на този вариант могат да се установят няколко славянски редакции.

Независимо от настоящия апокриф с неговите различни редакции и варианти, в славянската книжнина се разпространява втори, свързан с името на Богородица, който носи загл.: „Въпроси на Св. Богородица за 7-те гряха" или „Откровение на Св. Богородица за 7-те гряха". Два текста са издадени от **Новакович**. Starine 16, 1884, с. 91-92; **Новакович**. Starine 18, с. 201-202, друг от **Поливка**. Starine 22, 1890, с. 203-204.

В настоящия сборник помествам прев. на К. Куев, направен по най-стария препис, като попълвам отделни пропуснати изречения. Непреведените две начални страници на преписа превеждам по изд. на Тих. Изгубеното начало на преписа превеждам и допълвам по Пыпин, ръкопис от XVII в., тъй като той в останалите си части точно се покрива с Тих. По този начин представям апокрифа в неговата цялост.

[1] Оттук започва Тих.

[2] Тези редове липсват в гр. текст. Не се срещат и в по-късните редакции на апокрифа (Л.). Тъй като се касае за старата слав. митология, трябва да се предполага, че са добавени от слав. преводач.

[3] В Тих. текстът повреден, попълвам по Пыпин.

[4] В Лавров (др. ред.) се обяснява какво значи да се яде човешко месо: „Запита Богородица : „Може ли човек да яде човешко месо?" Арахангелът рече: „Слушай, Богородице, аз ще ти кажа. Тези са, които пият билки, помятат си децата и ги хвърлят на псетата да ги изядат, и брат брата затрива, или баща детето си издава на царе или на крале да го погубят, такива ядат човешко месо, заради това така се мъчат".

[5] В Л. жената виси за ушите.

[6] От преводача това изречение е изпуснато – липсва в Тих. и Пыпин.

[7] В Л. по-разширено: „Това са бродници, магьосници и клеветници, които разделят брат от брата и мъжа от жената, и жените от мъжете им, и кумец от кумове". Богородица запита: „Може ли да се отдели брат от брата?" Ангелът отговори ..."

[8] Л. „висеше обесен за 20-те нокти на ръцете и краката".

[9] Л. след този грях творбата завършва. Следва кратко поучение: „Слушайте и вярвайте как се мъчат грешните хора. Който брат е съгрешил, да се покае пред Бога; ако ли брат е съгрешил пред брата, да се простят и да почитат молитвата на свещеника и духовника, тогава Бог ще им прости съгрешението. Нему слава и власт до века, амин".

Подготовка за публикация: **Белла Белева, Ивет Цветанова, Галина Пармакова**

12 „Ходене на Света Богородица по мъките" (Новозаветен апокриф)

БЪДЕЩЕТО НА СВЕТА

СКАЗАНИЕ НА СВЕТИ ЙОАН БОГОСЛОВ ЗА ПРИШЕСТВИЕТО ГОСПОДНЕ НА ЗЕМЯТА

1. След възнесението на нашия Господ Иисус Христос, аз, Йоан, се изкачих на планината Тавор, гдето Господ ми откри пречистото си божество, което не можахме да гледаме, но паднахме ничком на земята – издигнах се на едно място, погледнах небето и като подигнах ръце, помолих се на Бога и рекох: „Господи, чуй моя глас и ми разкажи за твоето пришествие; когато дойдеш на земята, какво ще стане тогава на нея? В тези времена какво ще стане с небето и земята, със слънцето, луната и звездите? Зная, че ще послушаш своя раб.”

2. След като се молих седем дни, издигна ме светъл облак и ме постави пред Божественото лице. И чух глас, който ми казваше: „Погледни, рабе Боже Йоане!” И като разбрах, видях отворено небе и усетих миризма на много благоуханни аромати и светлината на лицето му, по-светла от слънцето. И пак чух глас, който ми говореше: „Погледни, праведни Йоане!” Погледнах и видях с очите си положени книги, които ми се сториха като седем планини; толкова голяма бе тяхната дебелина и дължина, че човешкият ум не може да изкаже. И имаха седем печата. Рекох: „Господи, чуй гласа на твоя раб и открий ми какво е писано в тия книги!” И чух глас, който ми казваше: „Слушай, праведни Йоане, в книгите, които виждаш, е написано всичко, което е на земята, в преизподнята и присъдата на праведните.”

Попитах: „Господи, кога ще настъпи времето?” И чух глас, който ми казваше: „Слушай, праведни Йоане, в онова време ще има обилие на пшеница и вино, каквото не е бивало на земята, тогава един клас ще даде крина жито, лозата ще роди сто грозда, а гроздът ще пусне мяра вино. А в последната година по лицето на цялата земя не ще се намери ни една крина жито, ни една мяра вино.”

3. И пак рекох: „Господи, а след това какво ще стане?” – „Слушай, чедо Йоане, тогава ще се яви падналият в тъмнината изменник, наречен Антихрист.” И попитах пак: „Как изглежда той?” – „Слушай, праведни Йоане, видът на лицето му е мрачен и вместо коса има 7 опашки, веждите му имат свиреп вид, дясното му око е като звезда, а лявото като лъвско. Устата му са един лакът, зъбите му една педя, пръстите му са като сърпове, стъпалата – един лакът, а на лицето му пише: „Антихрист”. Със своите лъжи до небесата ще се възнесе и до ада ще се сгромоляса. Тогава ще направя небето медно, та да не пада роса на земята, и ще скрия облаците вдън земи, за да не оросява земята.” И рекох: „Господи, колко години ще трае това и за цялата земя ли ще направиш така?” – „Слушай, праведни Йоане, това време ще продължи три години, но ще направя трите години да бъдат като три месеца, трите месеца като три недели, трите недели като три дена, трите дни като три часа, трите часа като три секунди, както рече пророк Давид; „Съборил си престола му на земята, умалил си времената му и си го облял със срам.” Тогава ще изпратя Еноха и Илия да го изобличат, да покажат неговата лъжа като прелъстител. След това ще го убият на жертвеника, както рече пророк Давид: „Тогава ще се сложи телето на твоя олтар.”

13

4. И пак запитах: „А какво ще стане после? Слушай, праведни Йоане, тогава ще изпратя моите ангели да вземат рог от овен, стоящ на небесните облаци, ще изляза вън, а Михаил и Гавраил ще затръбят с рога на овена, както каза пророк Давид: „Глас от рогова тръба ще се чуе по всички краища на вселената.” От този глас ще се разтрепере цялата земя според думите на апостол Павел: „Последно тръбене ще затръби тръбата, и мъртвите ще възкръснат неизтлели – всички, които са умрели от векове досега, ще додат и ония, които са още живи.” И чух глас, който ми разказваше за онова, което човеците ще чуят по време на възкресението.

5. И пак попитах: „Умрелите до възкресението от мъжки и женски пол – едни млади, други стари, а трети деца – как ще изглеждат, Господи?” – „Слушай, праведни Йоане, както виждаш, пчелите не се различават една от друга, а всички имат еднакъв образ. Така ще бъде и при възкресението Господне. Тогава няма да има белина, ни чернота, нито различни лица, но всички ще имат еднаква възраст, еднаква човешка плът по причина на възкресението, както каза и по-преди. При възкресението няма да има тление, нито съприкосновение, но всички ще бъдат като ангели Божи.” И рекох: „Господи, ще възкръснат ли също и грешниците?” И повторно запитах: „Господи, ще се познаят ли умрелите един друг, брат брата си, баща или майка ще познаят ли чедото си и ще помислят ли за своите къщи и за лозята си? – „Слушай, праведни Йоане, какво рече пророк Давид: „Спомних си, че съм пръст; човешките дни са като трева, като полски цвят прецъфтяват. Когато вятърът премине през него, не ще се познае мястото му, ще се възвърне пак в своята земя.” В този ден ще погинат всички човешки помисли.”

6. „А след това какво ще направиш?” – „Слушай, праведни Йоане, тогава ще изпратя моите ангели по лицето на земята, те ще вземат всички свещени и честни книги, честния кръст и църковните светини и ще издигнат телата на праведниците във въздуха. Ще заповядам да издигнат честния кръст, на който прострях своите ръце, и всички ангелски чинове ще му се поклонят. Тогава праведниците ще се възнесат на облаците, както рече апостол Павел: „Заедно с тях ще се издигнем в облаците да срещнем Господа във въздуха.” Тогава ще излезе всичкият лукав дух, който е в бездните и на земята, от изток до запад, и ще се прилепят до своя княз Антихриста, и ще бъдат осъдени на вечен огън.”

7. И попитах пак: „А после, Господи, какво ще направиш?” – „Слушай, праведни Йоане, тогава ще пратя ангелите си по лицето на цялата земя и ще изгорят земята на едно протежение от 7040 лакти, ще изгорят и високите планини, та ще станат като прах. Ще изгорят и всички дървета, и добитъка, и влечугите, и всички зверове, и всяка земна гад, и птиците, летящи във въздуха, и нищо движещо се няма да има по цялата земя, цялата земя ще бъде недвижима.”

8. И рекох пак: „Господи, а след това какво ще направите?” – „Слушай, праведни Йоане, тогава ще заповядам на четирите ветри да излязат и да развеят всичкия прах по лицето на земята, и ще се избели земята като сняг, и ще стане като хартия, без петна, без хълмове, без планини, без камъни. От изток до запад цялата земя ще бъде равна като трапеза и бяла като сняг. И ще пламне сърцето на цялата земя и ще извика земята към Господа: „Господи, като девица съм пред Тебе и нямам грях!”, както рече пророкът: „Всички планини и хълмове ще се изравнят, кривините ще се изправят, грапавините ще се изгладят и тогава всяка плът ще види спасението Божие.”

9. И запитах пак: „Господи, а след това какво ще направиш?” – „Слушай, праведни Йоане, тогава цялата земя ще се очисти от греха и ще се изпълни с благоухание, защото ще дойда на нея. Тогава ще се появи на небето честният кръст, носен от хиляди, хиляди ангели, които ще вървят пред него, както казах и по-преди. След това ще се покаже знамението на човешкия син с голяма слава. Тогава неправедните заедно със своите слуги ще изпищят силно, мислейки да избягат, но от невидима сила ще бъдат задържани и не ще могат да бягат. Тогава ще викнат, казвайки: „Где е силата и славата ти, с която ни прелъсти, та се отдалечихме и отпаднахме от славата и от светлостта на Отца, която имахме? Ето, той иде да съди нас и всяко човешко създание и горко ще ни бъде, защото ще ни прати във вечна тъмнина.”

10. И рекох: „Господи, а след това какво ще направиш?” – „Слушай, праведни Йоане, тогава ще изпратя невидими ангели да извикат с голям глас, казвайки: „Слушай, земьо, и дръж се – казва Господ – ето, ида при тебе!” И ще се чуе гласът на ангела от изток до запад и по всички земни краища. Тогава ще се подигнат всички небесни сили от единия до другия край на небето и многооките ангели, и ще се чуе силен звън в небесата, и ще се вдигнат седемте небесни завеси, и ще настъпи страх в небесата и сред ангелите. След това ще се разцепят небесата от изток до запад и на земята ще слязат множество ангели, и ще се напълни лицето на земята с ангелски войнства. Тогава ще се развържат небесните съкровища и небесният Йерусалим, подобно на украсена невеста, обиколен с всечестна благоуханна миризма, ще бъде свален на

земята. И ще пойдат при мен хиляди ангели и архангели, носейки престола и пеейки: „Свят, свят, свят е Господ Саваот, изпълнил небето и земята със славата си!” Тогава ще изляза с голяма сила и слава и ще ме види всяко коляно като ида на облаците. Тогава ще ми се поклони всичко небесно, земно и адово, както и във въздуха. Тогава ще се съберат всички човешки създания и всеки лукав дух с Антихриста, ще станат всички голи, но обременени [с грехове].”

11. И пак рекох: „Господи, а какво ще стане с небесата, ако слънцето, луната и звездите останат празни?” И чух глас, който ми казваше: „Погледни, праведни Йоане.” И погледнах и видях агне, което имаше четири рога. „Тогава ще заповядам да свалят книгите, които ти видя преди агнето и ще ги сложа пред него и то ще разтвори книгите и ще ми говори сред множеството мои ангели. И ще се дадат книгите на това агне и то ще ги разгъне. Ще се отвърже първият печат и ще паднат звездите. Ще се отвърже вторият печат и ще падне луната и не ще я има вече. Ще се развърже третият печат и ще се разкъса слънчевият венец и няма да има вече слънце. Ще се развърже четвъртият печат и ще се разрушат небесата, ще остане въздухът без украса, както рече апостол Павел: „Небесата са дело на твоята ръка, те ще загинат, а ти ще пребъдеш до векі.” Когато се отвърже петият печат, по цялото лице на земята ще се отворят всички места за осъдените на мъки. Ще се отвърже шестият печат и ще се разтвори морската бездна. Ще се отвърже седмият печат и ще се отнеме адът.”

12. И рекох: „Господи, кои най-напред ще разпиташ, за да произнесеш присъда?” – „Слушай, праведни Йоане, първо ще бъдат осъдени нечистите духове с Антихрист, след това ще им заповядам да отидат в страшната тъмница, гдето има скърцане на зъби, както рекох по-преди: „Синовете на царството ще бъдат изгонени в страшната тъмница.” И рекох: „Господи, где е страшната тъма?” – „Слушай, праведни Йоане, ако може тридесетгодишен момък да вдигне камък и да го хвърли в бездната, ще лети три години и едва ще стигне дъното, там е страшната тъма, както рече пророк Давид: „Поставил си тъмнината за негов покрив.”

13. И казах: „Господи, а после кой народ ще бъде разпитан?” – „Слушай, праведни Йоане, ще бъдат разпитани елинските народи, които вярваха в слънцето, месеца и в звездите, които оскверниха светата еврейска вяра и не вярваха в Отца, Сина и Светия Дух. След това ще ги изпратя в ада, както някога рече пророк Давид: „Ще се възвърнат грешниците в ада, както и всички народи, които забравят Бога.” И пак рече Давид: „Като овце са поставени в ада и смъртта ще ги пасе.”

14. И рекох: „Господи, а след това кой народ ще бъде разпитан?” – „Слушай, праведни Йоане, ще бъде разпитан еврейският народ, който от злоба ме прикова на кръста.” Запитах: „Господи, за това, което ти направиха, в тъмата ли ще идат, или на друго място?” – „Слушай, праведни Йоане, те ще бъдат в подземието на ада според думите на пророк Давид: „Повикаха, но нямаше кой да ги спаси.” А апостол Павел рече: „За всичко, което извършиха беззаконно, беззаконно ще бъдат осъдени.”

15. И попитах пак: „Господи, какво ще стане с тези, които приеха кръщение?” Отговор: „Слушай, праведни Йоане, тогава ще заповядам на моите ангели да отделят праведните от грешните и ще ги поставя от дясната си страна, та ще засветят като слънце, а грешниците ще бъдат тъмни.” И рекох пак: „Господи, всички ли кръстени ще идат в една и съща мъка – царе, патриарси, князе, богати и бедни?” – „Слушай, праведни Йоане, по думите на пророк Давид търпението на бедните не ще трае вечно, а патриарсите, князете, бедните и богатите ще загинат като добитък, ще заплачат като деца и ще бъдат разпределени в кладенец със седем отвора. А други ще бъдат гризани непрестанно от червеи, но и в тия мъки ще има подразделения.” И рекох: „Господи, а праведниците где ще настаниш?” – „Слушай, праведни Йоане, ще се отвори Раят и праведните ще влязат в Рая заедно с всички ангели на земята, както по-рано Свети Дух чрез пророк Давида: „Праведниците ще наследят земята и ще се веселят на нея до векі.”

16. И рекох пак: „Колко са ангелите и колко са човешките родове?” – „Слушай, праведни Йоане, колкото е човешкият род, толкова са и ангелите, както каза и пророк Давид: „Постави предел на народите според броя на Божиите ангели.”

17. И рекох пак: „Господи, след това какво ще направиш?” – „Слушай, праведни Йоане, след това няма да има болести, ни житейска печал, ни родителски мъки, нито братска ненавист, ни зли помисли, ни лукав дух, нито смърт, ни бедни, ни богати, но всички ще бъдат едно стадо, както рекох и по-преди: „И други овце имам, които не са от този двор, но и тях трябва да събера, и ще чуят гласа ми, и ще има само едно стадо и един пастир.” И пак чух глас, който ми казваше: „Слушай, праведни Йоане, предай това на верните човеци, но не на неверните, за да не се разпилява моят бисер пред свинете.”

18. И след като чух този глас, взе ме облак и ме постави на Таворската планина. Да бъде

благословен този дом, в който стоят тези книги, както каза някога Господ: „Който обича хората, спазва моите думи.” На Господа Иисус Христос слава и поклонение, на Отца, Сина и Светия дух. Амин.

КОМЕНТАР

Предполага се, че апокрифът е съчинен през V в. Гр. текст е издаден от **Тишендорф**. Апокалипсисы, с. 70-94. В науката е известен повече като „Апокрифен апокалипсис на Йоан Богослов”. В славянската книжнина прониква още през X-XI в. Отбелязан е в Погодинов индекс: „Того же [на Йоан Теолог] въпроси към Бога, слушай праведни Йоане”. Думите „слушай праведни Йоане”, както може да се види от текста, се повтарят многократно; всеки отговор на Бога започва с тях. Авторът на индекса ги е отбелязал, защото са характерни за стила на творбата и за да подчертае, че се касае именно за апокрифната творба, а не за канонизирания Апокалипсис на Йоан.

Изд.: **Ягич**. Novi prilozi za literaturu... Starine 5, 1873, с. 74-78 (по пр. от XIII в., бълг. ред. днес притежание на Националната библ. на Западен Берлин); **Срезневский, И. И.** Древние славянские памятники юсового письма с описанием их и с замечаниями об особеностях их правописание и языка. – *СбОРЯС*, т. 3, 1868, с. 185-188; 406-416 (по Берл. сб.); **Франко**. Апокрифи 4, с. 258-264 (по препис от XVIII в.); **Попов**. Описание рукописей и каталог, с. 33-344 (по ръкоп. от XIV в.); **Тихонравов**. Памятники II, с. 174-181 (по рус. препис от XV в.), с. 182-192 рус. препис от XVI в.); **Чоровић, В.** О другом долазку Христовом апокрифна Апокалипса. – *Споменик* 49, 1910, с. 41-51 (по бълг. от XVI в.).

Преписи в бълг. библиотеки: сб. № 79, БАН, XIV в. (**Кодов**, Опис БАН, с. 173); Сб. № 309, XVI в., НБКМ (**Цонев**, Опис 1, с. 254); Сб. № 681, XV в., НБКМ (**Цонев**, Опис 2, с. 220). Всички са непубликувани. Множество преписи в различни редакции се намират в руските библиотеки (***Вж*** **Отеро**. Ръкописни апокрифи, с. 197-209, тук авторът дава преписите на апокрифа заедно с преписа на един друг сходен по форма апокриф – Въпроси на Йоан към Авраам, – тъй че от пръв поглед не може да се получи представа за броя на преписите на Апокалипсиса).

Подготовка за публикация: **Станислава Атанасова**, **Марина Христова**

13 „Сказание на Свети Йоан Богослов за пришествието Господне на земята” (Новозаветен апокриф)

БЪЛГАРСКО ТВОРЧЕСТВО В ТРАДИЦИИТЕ НА АПОКРИФИТЕ

ОТЕЦ ЙЕРЕМИЯ
ПОВЕСТ ЗА КРЪСТНОТО ДЪРВО

1. Мойсей поведе синовете израилеви от Червеното море и ги заведе при Мера. Но от Мера не можеха да пият, въпреки обилната вода, защото беше много горчива. Мойсей призова Господа и се помоли за хората. И дойде при него ангел и му показа три дървета: ела, кедър и кипарис. Мойсей направи, както му заповяда ангелът: взе трите дървета, сплете ги на плитка и я посади при изворите на водата. Господният ангел рече: „Това е образът на Света Троица; това дърво ще бъде за спасение, това дърво е живот за света, на това дърво евреите ще разпънат Господа и истинската светлина ще се възнесе от живеещия в света свещник. А еврейските старейшини ще осъдят този, който ще съди целия свят – живи и мъртви.” С такива думи Мойсей предсказа за Христа, тъй както бе научен от ангела.

И веднага водата стана сладка за красота и веселие на хората и животните, на небесните птици и земните зверове. И слушаха синовете израилеви за дървото, за което говореше Мойсей: кога ще дойде [Христос] и как тогава ще го осъдят. Мойсей пророчества с много думи, които се сбъднаха.

2. Като се изминаха много години, Мойсей дойде с хората в хоривската земя. Мястото беше удобно за тях да разпънат шатри. То се наричаше Моавий и беше пусто, защото не можеше да се премине там от множество змийска гад, която бе твърде зла. Ухапани, Мойсеевите хора започнаха да загиват в палатките си. Мойсей се наскърби за народа си и извика към своя Господ Бог. И Господ чу. От Бога бе изпратен ангел, който държеше в ръката си кръстен знак: едно копие с пронизана по средата змия от мед. „Направи това, което виждаш в ръцете ми! Дървото, което посади при водата, ето що ще стане от него, и един ще бъде окачен на него.” Ангелът каза това на Мойсей и го остави.

Мойсей стана рано, скова змия от мед, набучи я на копие и го постави сред своите хора. На ухапаните каза: „Ако някой е болен, а аз бъда далече, нека погледне поставения знак и да извика: „Боже мой, в името на това знамение, помилвай ме!” И започнаха ухапаните люде да оздравяват, а не знаеха, че това е кръстен знак. Те се кланяха на копието и медта и почитаха Вишния, който щеше да дойде за спасение на целия свят. След това Мойсей каза на хората: „Всичките, както сега виждате, сте спасени само с гледане, така и ще бъде. След тези години ще дойде Вишният всесъздател на първите хора Адам и Ева, които ще получат вечен живот. Ще дойде заради патриарсите, пророците, заради всички, които проляха кръвта си за Христа, които в негово име завършиха живота си.” Един от израилтяните му каза: „Кажи ни всичко, което ще се случи.” И той им разказа онова, което му съобщи ангелът: че дървото, което посади при водата при Мера, това дърво ще бъде приготвено за разпятие на този, който ще се роди от рода Юда; ще излезе от Дева Мария и ще бъде от коляното на Давид, Авраамов внук; от праведния Есей ще произлезе пречистата дева, и от Девата ще се роди Синът на Всевишния, и той ще бъде разпънат с двама разбойници. На този

домът ще се иззида за 46 години. Тогава ще отсекат дървото на спасението, но по това време още не ще бъде позволено на Вишния да дойде и да се роди на земята. Ще отсекат дървото след 4000 години и повече.

Това говореше Мойсей и синовете израилеви слушаха казаното, внимаваха и го полагаха в своето сърце, казвайки: „Кога ли ще дойде това?" И поглеждаха към небето, молейки му се за пощада. И всички те, като дойдоха с много народ, пазеха дървото и го бранеха от чуждите. Често слушаха как ще бъде разпънат с двама разбойници.

3. По това време се намери един разбойник на име Афросит. Той, като дойде, каза: „Как мога да се освободя от множеството си грехове?" Мойсеевите другари му казаха: „Иди при Мера и пази дървото от чужденци, докато дойдат от Йерусалим и го отсекат с царска заповед. И тръгни по пустинята с тях и ако видиш всичко, което се случи, разпни се и ти с този, който ще съди целия свят." Афросит отиде при Мера да пази дървото и прекара там 75 години. И като завърши своя живот, изсушил тялото си с пост и молитва, отиде при Господа.

И така се смениха пазещите дървото до 67 души, просвещавани от дух. Пророците един след друг проповядваха и казваха какво ще стане. [Хората] вярваха и се покланяха на дървото, казващи, че пророчеството на Мойсей е спасение. И така завършваха годините си.

4. Когато изминаха много години след смъртта на Мойсей и другите пророци, чиито имена са посочени в библейските книги, се въздигна първото царство на земята на Елкановия син[1] и този, който обнови царския венец, си взе за зет Давид. Давид се изпълни със Свети Дух и пророчества, казвайки: „Господ ще дойде от висините и няма да закъснее, и славата му ще бъде велика, и царството му няма да има край." Той още каза: „ Милостта и истината се срещнаха, правдата и мирът се целунаха, истината възсия от земята и правдата слезе от небето." Защото истината е Елисавета, от нея се роди Йоан Кръстител. А правдата и мирът е Света Богородица, от която се роди Христос, нашият Бог.

Този Давид имаше много синове, защото беше саретнистенин [многоженец?] – друг грях, освен разрешените от пророците, както рече пророкът: ще бъдат доведени на царя деви. Да припомним и за Урий в царските книги[2] как заради жена бе погубен от цар Давид, когото пророк Натан изобличи с ангелско повеление. Този Давид царува 42 години и роди Соломона от Вирсавия,[3] и на него се спря духът на благодатта. При същия цар Давид се намери един човек на име Есром. Той, като дойде, разказа своите дела и всички разбойничества, кражби и обиди. Нему Давидовите съветници отговориха: „Чували сме, че в Мера има посадено дърво. То се нарича спасение, това е дървото на опрощението, това е дървото на утвърждението на живота. Та и ти иди там, макар да се наричаш лихварин, добре е за теб да отидеш; като видиш дървото, ще се спасиш." Старейшините никак не му разказаха за разпятието, за да не се уплаши и да не се върне към предишните си зли дела. А той, като чу това, което се говори за дървото, още и за опрощението на греховете, веднага се затича към него с радост. Когато отиде, людете, които живееха там, го запитаха: „Защо си бил път, заради какво си дошъл тук?" Каза им, че бил изпратен от царя, затова е дошъл. Жителите, като чуха това, казаха му за дървото – какво ще стане и как Бог ще се разпне с двама разбойници. Той се зарадва, защото се надяваше, че може би по-скоро ще настъпи това; очакваше, когато настъпи [събитието], да носи дървото. И като се молеше, казваше: „Ще пожелае ли Бог да дойде на земята?" Така се молеше, кланяше се на дървото ден и нощ и всеки час.

Този Есром прекара 70 години край дървото на спасението, но Божията благодат не бързаше. Той извика и каза така: „Това дърво е спасение за целия свят! Това дърво е за всички надежда! Това дърво е за вярващите в него избавление! Това дърво е украшение! Това дърво е помощ за всяка правоверна душа!"

5. Когато цар Давид навърши 30 години, изпадна в голям ужас. Бидейки в люта болест, душата му бе взета от ангел. Той му показа църковен образ в небето и му каза тези думи: „Такъв да бъде Божият дом в Йерусалим!" После ангелът възлезе на небето. Цар Давид започна да пее: „Колко са възлюбени селенията на твоите сили, Господи, моята душа желае да почива в Господните двори!" И по-нататък от този псалм. Като размисли върху видяното и разбра с каква красота му бе заповядано да създаде храм на Бога, веднага повика Соломон и му каза всичко, което видя и чу. А Соломон възкликна: „Как мога да приготвя аз дом на Бога? Той е във висините и пребивава неръкотворен!" И това щом рече, Соломон се отказа: „Аз не мога да създам такава красота!" Давид каза: „Слушай, Соломоне, и не противоречи на своя баща. Аз ще ти направя църквата, чийто образ видях, а ти само дерзай и не отваряй уста срещу моята заръка. Защото аз разбрах, че ти ще изкушиш Бога с умението на твоята ръка и със своя ум." Давид заповяда на своите момци да донесат по сто свещи за всекиго. И когато се изпълни царската заповед и Давид получи всички свещи,

той направи малка църква, показа я на Соломон и рече: „Виж какви стени, какви колони, какви греди, какъв връх, какви са основите ѝ, какви сводове и какъв е нейният завършек.” Тогава Соломон се ужаси и с голяма тъга извика към Господа, казвайки: „О, владико, вседържителю на всички твари, възможно ли е да дойдеш и да поживееш в ръкотворен дом? Защото аз съм твой роб, как мога да украся твоя дом?” И като каза това Соломон, дойде да се поклони на своя баща. После взе църковния образ и го понесе там, където отиваше. Тогава Соломоновият ум беше на небето, очаквайки помощ и утешение, които му бяха и дадени. Давид доживя до старост и много скърби понесе през своята младост. Той яви това на своя син Соломон и завърши своя живот на 73 години.

6. Соломон, като прие царството на своя баща Давид, пазеше образа на църквата, очаквайки пришествието на ангела. И ето, внезапно ангелът застана пред него, показа му знак и го сложи на дясната му ръка; на него имаше страшно писание. После ангелът изчезна. Единствен Соломон знаеше както бе научен от ангела, какво бе написано на този пръстен. Соломон започна да гради Божия дом и събра безброй много хора да се трудят тук, едни за камъните, други за колоните; едни горяха камъни и тухли, други [се грижеха] за дърветата, трети за пясъка. Просто да се каже, тук беше цялото негово царство и всичко беше в движение. Когато чу, че се гради Божи храм, всичко живо с радост тичаше и говореше: „Да не би да дойде Бог при нас и да живее с нас!”

7. Соломон строеше осмо лято, когато при него пристигнаха едни мъже и му посочиха спасителното дърво, понеже бяха обхванати от завист. Те бяха от земите на Мера и не можеха да гледат славата на дървото на спасението и онова, което се случваше при него. Защото там се изменяше всяка царска дума, [опрощаваха се] не малко разбойници, [лекуваха се] болни от тежки недъзи; в голяма слава беше това дърво. Цар Соломон разбра, че дървото на спасението е красиво с извивките си и добро за църквата. Той пожела да иде и види дървото в Мера. И като видя неговата красота, заповяда да го отсекат. Пророк Есром, щом чу, че има царска заповед да се отсече дървото, бе осенен от дух, извика горчиво и каза с плач: „О, Соломоне, царю, не го посичай, остави това дърво на спасението, остави това дърво на защитата, остави това дърво на живота, остави тази светлина на целия свят, то ще просвети целия мир! Какво правиш, Соломоне? Не посичай дървото на осъждането! Още не се е родил праведният Есей, от когото ще се роди третият внук на Адам от майка девица. Защо отсичаш дървото на съда? Остави се, Соломоне, още не е родила девицата, защо отсичаш дървото на осъждането!” Като чу тези неща, Соломон се дивеше на неговите приказки и се замисли какво ли ще значат думите. Той нареди на своите слуги да отсекат дървото и каза, че то ще прилегне в Йерусалим. И като отидоха, веднага им заповяда: „Да не лежи по никакъв начин на земята, а да бъде обковано с железни обръчи от единия край до другия.” А Есромовите приказки Соломон запомни и размишлявайки, каза: „Що, прочее, ще е това, което рече: „Не отсичай дървото на осъждането?”

8. Тогава събраха ковачи и умели разпоредници да обковат спасителното дърво. Тук можеха да се видят всякакви майстори. Едни топяха руда, други копаеха пръст от земята; едни промиваха пясък, други дялаха, трети ковяха. За ковачите там бе люта мъка, защото им отказваше умението – онова място беше много неудобно, затова не бе възможно дървото да се изправи, нито да се понесе на рамене, но всички го влачеха, превързани за челата. Там можеше да се види всякакво майсторство, как много ръце прилагаха изкуството си. И така като се трудиха, го караха 7 години, едва донесоха дървото с много труд, но още не бе настъпило времето на осъждането. И когато го довлякоха и пожелаха да го изправят, за да видят всички хора в църквата за удивление, да видят и чужденците, които идват на поклонение в Божия дом, защото бе много красиво с извивките си, ето, стана истинско чудо. Майсторите измериха с мярка, където ще го положат, а когато искаха да го положат, беше късо. Провериха го два пъти и три пъти и не беше угодно. Тогава го оставиха и сложиха друго на същото място. И това беше още по-чудно, че бе положено да сядат мнозина на него. И много години лежа извън църквата, 218 години. А Есром дойде в Йерусалим след спасителното дърво и като пази дървото 4 години, предаде душата си на Бога. И разказваше на другите как на това дърво евреите ще осъдят Христа. Така завършваха [мнозина] своя живот в Божия дом.

9. Соломон завърши Божията църква за 46 години и каза: „Възможно ли е Бог да върви тук с нозете си?” После рече: „Господи, никак да не се разгневи срещу мен твоята десница, ако те попитам, владико, ще дойдеш ли някога на земята, или безмислено се трудих!” Тогава Соломон взе дърво, желязо, мед, сребро и злато и направи два грифона, подобни на серафим и херувим, постави ги пред себе си и възкликна: „Боже, проповядван от пророци и от апостоли, ако си пожелал да дойдеш на земята, направи така, че тези птици да

получат дух и да ми бъдат за утешение, да разбера, че ти ще дойдеш на земята.” Тутакси слезе дух, орлите раздвижиха криле и се покриха един друг. Тогава Соломон прослави Бога и ободри своите хора с думите: „Наистина Бог ще дойде на земята!”.

10. Соломон царува 72 години и умря. Неговото царство прие Синарион, който събра всички пророци, искайки да ги изгори с огън. Тогава внезапно дойде халдейска войска и плениха земята му, и самия него убиха и разпръснаха войската му, понеже бе казал: „Да бъдат изтребени всички, които вярват в пришествието Христово!” Синарион цар царува три години. Наследи го Навдан и той царува 30 години. И така се изредиха 24 царе до царя Ирода, когато тайната стана явна на целия свят, защото светлината дойде сред хората.

11. В Ерихонската земя имаше един човек Иасон, който дойде в Йерусалим, за да се помоли в Божия дом с жена си Нара. Тя беше бременна и роди син, когото нарекоха Спътник. Родителите му се заселиха в Йерусалим близо до Божия дом. Соломон беше създал място за странници. А наблизо бе другото място, където всеки от тях седеше ден и нощ да пази дървото на осъждането. Това място и досега се нарича Разбоище, затова влезеше ли там някой, добър или лош, започваха да го наричат разбойник. Този Иасон, като поживя малко там, поръча на своя син Спътник: „Чедо, пази дървото, което лежи тук, защото на това дърво ще бъде разпънат Христос от евреите. А когато той дойде, ти, чедо, се разпни с него и ще спасиш от мъки целия наш род.” Като говореше Иасон тези неща на своя син, ето че една жена притича, гонена от бяс, и като седна на дървото, започна да говори: „На осле, нежели на носилка понеси ме в царството небесно.” Това като каза, веднага ангел Господен удари жената, която пазеше дървото и тутакси бясът избяга от нея. А жената оздравя и от този час не напусна църквата. Като отиде, тя влезе в мястото, наричано Разбоище, и там служеше до края на своя живот.

12. Господ Бог Христос пожела да се роди по времето на царуването на Ирод. Другаде ще посочим как Господ се роди и как бяха избити младенците заради него, как бе повит в пелени и как се записа Йосиф с Богородица Мария, неговата годеница, и как бе опечален за нея. Онази наредба излезе от цар Август – заповед всички да се запишат. Фанид имаше единствена дъщеря и нея с много молби едва даде на мъж от своя палат, и заради нея стана да се запише девата в Тарсия.

13. Когато Иисус стана на 10 години, отиде един ден с другари на Йордан и там намери Адамовата глава. Иисус ѝ рече: „Това е дело на моята ръка.” И написа с пръст по нея: „Адам, Адамова глава.” Когато Адам умря, беше положен срещу Рая. В деня, в който се роди, нашият Господ заповяда да придойде Йордан, да достигне до Адамовия гроб и да разнесе костите му по четирите части на земята, от които и бе създаден. И се кръсти с костите си първо от Йордан, второ от морето, трето с Господа наш Иисус Христос. Главата му бе занесена в Йерусалим и жителите, малки и големи, се стичаха да я видят. И чудеха се на големината на главата на своя прадед Адам, защото беше голяма толкова, колкото да седнат 300 мъже на нея. Имаше двама князе, имената им бяха Мардарий и Турас, които се препираха. Мардарий казваше да я погребат, а Турас говореше: „Нека да е в моя дом”, и пак казваше: „На мен подобава да взема главата на своя прадед.” И едва измоли да я вземе. Той внесе в дома си главата на Адам и направи при вратите хубаво място и там я положи. Излизащите и влизащите странници се чудеха, като я гледаха. Турас, докато бе жив и гледаше главата, казваше: „Да ме положат върху главата и така да ме погребат.” Но когато умря, Иисус научи и забрани. Бе заповядано да я изнесат извън града на мястото, наречено Голгота, и там я положиха. Името на това място беше Краниево място, защото на него щеше да вкуси смъртта нашият владика и Господ Бог, спасител наш Иисус Христос, и да се кръсти от своята кръв, от ребрата му свети и пречисти. Това стана 60 години след погребението на Адамовата глава

14. Иисус беше на 20 години, когато превърна водата на вино в Кана галилейска пред архитриклина,[4] който беше старейшина. В Августовото царуване трябваше да се преброи цялото население. Имаше голяма грижа между хората по това преброяване, защото не малка работа се отвори. Вдигнал се беше сам царят да прави крепости, а син му прокарваше пътища от крепост до крепост по цялата земя, така че никой не беше без работа. В това време, при тоя цар, и сам Бог стана орач.

Един ден Иисус отиваше във Витлеем и намери един човек, че оре и отхвърля на една страна пръстта и обикаля нивата. И видя Господ, че денят минава [напразно] и взе ралото в ръцете си, та изора три бразди, па обърна, даде му ралото и рече: „Сбогом, ори, брате!” О, дивно чудо! Как дойде Господ и не отмина своя народ, но се яви орач! О, блажено дърво, което Господ взе в ръцете си! О, блажено рало и блажен остен! О, блажени волове, които вървяха пред Господа! О, блажена земя, която Господ ора! О,

блажено семе, което Господ пося с ръката си! О, блажена нива! О, блажен път, по който Господ дойде! О, блажена е тая земя, по която Господ ходи с нозете си! О, блажено стадо, от което са тия волове, с които Господ ора! О, блажен орач, когото Господ видя и който отмени Бога! [След това] ще кажем какво стана с нивата, която Господ ора.

15. След смъртта на Августа наследи го Селевкий. Този Селевкий беше благочестив и чакаше да види Бога [раждането на Иисуса]. Той ходеше често в църквата Божия и молеше се да може някога да види Бога в къщата си. Веднъж влезе да му се поклони в 9 часа и легна да спи заедно с отрока, който му приготви легло в Соломоновия притвор. И като полегна да чака да мине времето до обяд, неочаквано една птица при летежа си изпусна една курешка, която се случи да падне в очите му. И налегна го голяма тъга и болка, защото не се надяваше да живее, тъй като мислеше, че ще изтекат зениците му. От околните пазеха никой да не узнае болестта на царя, защото се боеше от укора на своите хора и от народа на своята държава, и от останалите сановници, та ако го изгонят, да има какво да яде при слепотата си. И повика сина си Пров и го изпрати по цялото си царство и из цялата област, като му каза да не взема със себе си ни един от своите отроци, за да не се узнае неговата слепота. Когато царският син Пров тръгна, видя, че на пътя стои 12-годишно момче. Повика го веднага и му рече: „От кои места си?" Иисус му отговори: „От високите страни съм." Иисус искаше да му каже, че е от небето, но Пров си помисли, че е от горните земи. Той го запита: „Познаваш ли добре пътищата по тия високи страни и градовете и селата?" И рече му Иисус: „Оттам дойдох сега тук – как да не зная?" И рече му Пров: „Работа имам в тия планински села, затова те моля, ако знаеш пътя, да ме заведеш там." Иисус му отговори: „Аз затова дойдох, за да те отведа в дома на твоя отец." Пров не разбра Иисусовите думи и го взе със себе си да му услужва. Поради това сам Иисус рече: „Не дойдох да ми служат, но да им служа." Когато Пров дойде в Йерихонската страна между планините, йерихонци недружелюбно приеха Прова и Иисуса и не даваха много данъци. Иисус им каза да дават кесаревото на кесаря, а Божието на Бога. И като събраха по цялата област много дарове, и достигнаха до реката, която се именува Вояста, дето се спряха да станават, и почнаха да плават, те и добитъка им, някои от по-младите отроци отидоха да ловят риба и да се къпят. Влезе и Пров и рече на Иисуса: „Ела и ти, брате!" Иисус разбра, че Пров го обича от сърце, и дойде да се къпе. И взе Иисус една риба и показа я на Прова, като я държеше с лявата си ръка, а с десната я прекръстваше. И запита Прова: „Знаеш ли, Прове, каква е тази риба?" Той отговори: „Не зная, брате, не зная каква е тази риба!" И рече Иисус: „Какво има в тая риба?" Той каза: „Казах ти, брате мой, не зная!" О, дивно чудо! Как Пров се нарече брат на Бога, защото думите на Иисуса се показаха мили на Прова; затова хубаво е да се побратимяват хората, защото любовта е хубаво нещо. И каза на Прова: „Главата на тази риба е за ядене, злъчката ѝ – за лекуване на очи, а утробата ѝ – за изгонване на бесове." И даде я на Пров, и рече: „Запази тази риба!" Когато Пров чу тези думи, спомни си за бащината си болест, за изгонването на бесове и за човешките души и тутакси му стана драго, бързо излезе от водата и много се зарадва. Пров, който имаше в ума и в сърцето си бащината болест, взе рибата, извади от нея злъчката, за да я занесе на баща си, защото баща му Селевкий бе сляп. Жена му при новолуние лудееше, а син му боледуваше. И когато чу тези думи, заповяда на отроците бързо да оседлаят коня и взе със себе си колкото злато бе събрал и нямаше грижа за останалите градове. Пров се зарадва, напусна незабавно стана си и бързо тръгна за дома при баща си, а Иисуса, заедно с отроците, хората и царските подаръци остави. Като чу Селевкий за пристигането на сина си, наскърби се и му рече: „Защо, чедо, се завърна толкова скоро? Да не би, сине мой, да е станала известна моята слепота, та те изгониха?" И отговори Пров: „Не, татко мой, но слушай да ти разкажа какво чух и видях. И взе злъчката и намаза очите на царя, своя баща. И прогледна в тоя миг царят, и заповяда да доведат жена му и сина му. Той взема утробата, покади я и веднага оздравя жена му и син му. И почна Проп да му разказва: „Намерих 12-годишно момче и го взех със себе си, а от отроците не взех ни едного, както ми бе поръчал ти; него взех и го направих брат, а на тебе – син." И предаде на баща си всички Иисусови думи, а Селевкий, като чу, запита Прова: „Как е името на момчето?" И каза Пров: „Иисус се именува!" Тогава Селевкий разбра и каза: „Дали той е оня Бог, когото очакваме, че ще се яви, на когото се надявам, че ще бъде Бог?" И достраша го цар Селевкий и рече: „Може ли Бог да даде здраве на мен, на снаха ми и на внука ми?" Спомни си Пров думите на Иисуса, който му бе казал: „Аз затова дойдох – да послужа, а не да ми служат, и поради това дойдох да те заведа в дома на твоя отец" – и разказа му всичко, което бе чул от Иисуса по пътя. И всички Иисусови думи Пров слагаше на сърцето си, както и думите: „Въздайте Божието на Бога, а кесаревото на кесаря." И като се разговаряха така, ето пристигна товара от планинските жители. Рече Пров на баща си:

„Ето отроците на моя брат, за когото ти говорих.” И рече Селевкий: „Чедо, скоро излез да го посрещнеш и го доведи тук, аз ще го направя свой сродник и [ще го сближа] с хората на кесаря!” Но когато Пров отърча срещу отроците, искайки да срещне Иисуса, Иисус се бе скрил, и нямаше го там. И върна се Пров много натъжен при баща си и му обади, че от сутринта го няма с отроците. Като чу Селевкий, че Иисус се е скрил, рече: „Наистина, това е оня Бог, когото ние очакваме да видим!” От тоя час той почна да вярва в Бога и заповяда на цялото си семейство и на всички хора да вярват и да чакат Христовото явяване.

16. В онова време имаше един княз на име Авгар, който имаше един отрок в къщата си на име Лука, опитен търговец. Когато Лука пристигна веднъж в Йерусалим, намери един човек, който се казваше Ист, също такъв търговец, и прекарваше тук. Иисус бе навършил 30 години, кръстил се беше, явил беше божеството си и всичко вършеше явно. Преди кръщението си, ако вършеше някои личби, то правеше това скришом. И като чу Лука за многобройните дела и чудеса на Иисуса, върна се в Сирската земя, в един град, дето бе Авгар. И имаше да върви 75 дни, а недели 8. И случи се, та Лука не можеше да се върне в Йерусалим 7 години, а свещениците направиха Иисуса архидякон. И дадоха му книгата на пророка Исая да чете на народа. Там бе написано: „Той беше заведен като овца на заколение, и като безгласно агне стоеше пред ония, които го стрижат.” Той разбра, че пророкът говори това за него, каза на народа да седне и всички слушаха с наслада думите му. И разказа Лука на Авгара всичко онова, което чу за Иисуса – че той е мъж силен в Йерусалим: на слепите дава светлина, прокажените очиства. И като чу това, Авгар повярва, че той е Бог, за когото предсказаха пророците, написа и му прати писмо, с което го молеше да дойде да спаси неговия народ и да го види. Даде писмото на Лука и му рече: „Вземи това платно, а аз ще го целуна – това ще бъде за спасението на моя град и за негово застъпничество.”

17. Случи се по това време, та умря един отец от клира на Божията църква. Той се казваше Меркел. Според устава на тая църква не можеше да се служи литургия, докато не се събират 40 свещеници. И загрижили се бяха 39-те кого да изберат за свещеник. Ето имената им: 1. Лефтер, 2. Меркелин, 3. Уст, 4. Зиот, 5. Кондрат, 6. Валерион, 7. Руфин, 8. Теренти, 9. Езекил, 10. Осия, 11. Хази, 12. Антим, 13. Меронтим, 14. Саломон, 15. Валерион, 16. Дороди, 17. Принарх, 18. Агатоник, 19. Марким, 20. Хрисогон, 21. Агатоник, 22. Доротим, 23. Сикиот, 24. Теронтий, 25. Малех, 26. Кастор, 27. Саварион, 28. Миниги, 29. Паривасон, 30. Кирион, 31. Хрисиг, 32. Валерикин, 33. Амос, 34. Салимол, 35. Мойсей, 36. Аронион, 37. Лукион, 38. Алирикон, 39. Авсин, 40. Иисус. Като спореха с чие име да попълнят списъка, за да станат 40, дигна се голям шум. Едни казваха – тоя, други [посочваха лице] от знатен род, но старейшините не се съгласяваха ни за едного от тия, които евреите предлагаха. Един се оказа нечестен и несправедлив, друг – пияница, трети – грабител, друг – клеветник, друг – безчинен, друг – блудник, друг – постоянно боледувал. Изслушаха прочее, че Свещените книги казват: „Всяка истина се удостоверява в присъствието на двама или трима свидетели.” След време дойде един човек на име Уст, който, като разбра спора им, че не могат да намерят подходящ човек, и бидейки вдъхновен от Свети Дух, стана и отиде при евреите. „Искате ли – каза – да ви посоча лице, с което да се запълни списъка на свещениците?” Те рекоха: „Посочи!” И рече им: „Поставете Иисус Мариин.” И повикаха свещениците Мария и ѝ казаха: „Марийо, знаем, че твоят син е учен и добре поучава народа, но няма баща.” И запитаха пак Мария: „Знаеш ли, Марийо, че според закона не може да се служи в църквата литургия, докато не се съберат 40 свещеници? Ние искаме в числото да отредим едно място за Иисуса, но кажи ни, как да запишем в книгите? В коя година, в кой месец и в кой ден се посвещава той? Кажи ни, чий син е той?” Мария отговори: „Той няма баща на земята, нито по земята, но ми е явен от небето и баща му е на небето. Ако тук го търсите – няма да го намерите никога.” Като каза това Мария, разгневиха се, че рече „баща му е на небето” и веднага я изпъдиха от синагогата: „Кой е видял Бога да дойде при нея и кога?” Други от тях казаха: „Ако против него не сте чули никаква клевета, нито от близките съседи, нито от далечните, нито от всички тук присъстващи, тогава истина ще бъде онова, което каза тя.” И пак поръчаха да доведат Мария и рекоха ѝ: „Право ни кажи: какво чу от оня, който ти яви тая радост?” Тя разказа онова, което ѝ бе казал архангел Гавраиил. Едни я слушаха с доволство, а други се гневяха и казаха, че не говори истина. И рекоха ѝ: „О, Марийо, сега ли намери да лъжеш?” Мария отговори: „Това, което казах, е истина: милостта и истината се срещнаха. Защо не вярвате?” Пак изпъдиха Мария вън и вдигнаха голям шум. Мнозина не искаха да чуят, че баща му е небесен. И пак повикаха Мария и ѝ казаха: „Докога ще се препираме с теб? Ти говориш неизменно все едно и също. Но ние сега ще открием. Защо не ни казваш истината?” И тутакси заповядаха да доведат баби, за да изследват девството ѝ. И изследваха бабите, и видяха нейното пречисто раждане. Чудеха се и казваха: „Не само че е девица, но е пречиста и неосквернена.” И веднага повярваха и вписаха Иисуса в църковните

книги. О, велико чудо! Този, когото в небесата славят ангели, архангели, власти и господства, престоли, херувими, серафими и начала – тук славят свещенически ръце. О, велико чудо! Тоя, когото слави всичко дишащо и всяка твар – него свещеници обличат във филон – него, който покрива небесата с облаци! О, дивно чудо! Тоя, който дава власт на всичко дишащо – нему заповядват да учи хората!

18. Като казаха това, Иисус веднага излезе и видя стотника Лонгин, че носи свещеническа одежда. Той рече: „Не е достойно за него да стъпва по земята!" Тогава свали кърпата от главата и постла на пътя, и Иисус вървеше по нея. А тая кърпа бе 70 лакти. И Лонгин прослави Христа Бога. О, велико чудо! Тоя, който разпростря небето като кожа – нему Лонгин простря кърпата си! Спътник,[5] който седеше в Разбоище, като видя това и видя славата, която се въздаваше на Иисуса, рече: „Наистина, този ще е Богът, за когото баща ми говореше." И помоли в себе си, и каза: „Кога ли и сам Господ ще седи на това дърво?" И многократно казваше: „Това ще бъде дървото на осъждането. О, велико чудо[6] ...

19. След това станаха много пречудни чудеса. След 7 години Лука се завърна от Едеса, носейки със себе си кърпата и писмото. И дойде в Йерусалим, и чу за Иисуса най-дивни чудеса, и искаше да го види, но не можеше поради голямото множество народ. Иисус извика с висок глас: „Лука Авгирев!" Като чу, Лука се помъчи да си пробие път през народа, но нямаше как да дойде. И рече му Иисус: „Донеси онова, което ти предаде Авгар." И той му даде писмото. Когато Иисус го четеше, Лука внимателно се взираше в него и обмисляше как да го нарисува. А Иисус знаеше мисълта му и рече: „Донеси онова, което носиш!" Той се уплаши: „Нямам нищо". И вдигна ръцете си, и платното веднага падна. Иисус го взе и го сложи на лицето си, па го сгъна и подаде на Лука. След това Иисус пак каза: „Блажени са тези, които ме видяха и повярваха, но триж блажени са, които без да ме видят, повярваха." И мнозина повярваха. След това освободи Лука. А Лука тръгна, намери Уст и го запита: „Защо не вярвате, че Иисус е истинен?" А той му отговори: „Вярваме, но не открито, защото евреите са дали клетва да предадат на смърт всекиго, за когото се узнае, че вярва в Иисуса." И му разказа как записаха Иисуса в черковните книги. Лука веднага се върна при Авгара, който намери образ на кърпата – Господня икона – която и до ден днешен се пази в царския палат. И напусна Лука Авгара, и тръгна с Иисуса, и стана негов евангелист и апостол.

20. Оттогава евреите почнаха да коват интриги против Иисуса, за да го убият. Когато Иисус навърши 60 години, изпълни се за него всичко, което бе написано в книгите на всички пророци. От тоя момент Юда търсеше сгоден случай да им го предаде. В управлението на Пилата повелителят Христос отиде доброволно на разпятие. Пилат, като си уми ръцете, предаде им го и го увенчаха с трънe. И прерязаха тогава Мойсеевото дърво на три: от къса, който бе до корена, направиха Иисусовия кръст, както бе казал: „Аз съм, и нозете ми са от корена на дървото." От средната част направиха кръст за Спътник, а от третата – за другия разбойник. И така се сбъдна всичко предсказано: „Към беззаконници съм причислен." Спътник бе навършил 70 години, когато бе разпънат с Иисуса, защото се беше родил 10 години преди него, а навърши 70 години в реченото Разбоище. И така предаде душата си с голяма мъка. Всичко това стана поради престъплението на Адам. Затова Господ слезе в плът, закован биде с гвоздеи и ребрата му прободоха, и изтече кръв и вода, та се кръсти Адам. И затова вкуси злъч, та да премахне сладкия грях, и оцет пи, та да даде прошка на човешкия род; нима не знаеше, че вкусва оцет и злъч из гъба?

21. Коя ли земя произведе трънте? Кое ли море изнесе тая гъба, с която напоиха Христа? От кое ли стадо взеха злъчката? Кое ли място роди тая тръст? Кои ли майстори изковаха тия гвоздеи, с които приковаха Христа, Бог на небето и на земята? Кое ли място роди това вино, от което се получи оцета? О, велико чудо! Как прие от своите творения всичко зло Оня, който бе дарил на земята всички блага и на всички радост. О, велико чудо! Как поиска да пострада от своите Оня, който дойде да избави човешкия род от съблазните и от наставленията на дявола! Слава на твоето милосърдие, владико! Слава, Христе, на твоето дохождане при нас, земните, и на слизането ти в ада, за да освободиш оттам всички пророци и патриарси и да удостоиш и нас заедно с разбойника в царството си! Да кажем какво стана и с нивата, която Господ ора. Някой от силните отне това място и направи кошара за добитъка си, която съществува и до днес, ще бъде и до века. Амин.

КОМЕНТАР

Творбата е бълг. компилация и обработка на по-стари апокрифи. Написана е от отец Йеремия в България в края на X в. За авторството на Йеремия има изрични указания в Погодинов индекс: „За кръстеното дърво, известие за Св. Троица и за Господа наш Иисус Христос как е поставен поп, също Йеремия нещо си излъга". По-горе в същия индекс

във връзка с молитвата против треска Йеремия е наречен „поп български". По-късните индекси допълват описанието на апокрифа: „и как Христос орал с плуг е лъгано", „как Христос орал с плуг, това излъга Йеремия, български поп, бил е между навите на дяволското хоро" (**Яцимирский**. Библ. обзор, № 44-66, с. 50). Отначало се мислеше, че в индексите са посочени няколко различни апокрифа – за кръстното дърво, за Иисус, който станал свещеник, и за Иисус, който орал с плуг. Намерените преписи показват, че това са моменти от един обширен апокриф, който се утвърждава в науката като „Повест за Кръстното дърво".

Изд.: **Ягич**. Starine 5, 1873, с. 83-95 (по Берлински сб., XIII в. Бълг. ред.), загл.: „Похвално слово за Мойсей, за сплитането на дърво от ела, кедър и кипарис"; **Соколов**. Материалы и заметки, I, с. 84-107 (по Драголев сб., XIII-XIV в., срб. ред.); **Попов, А.** Первое прибавление к описанию и каталог книг церковной печати библ. Хлудова. – Москва, 1875, с. 31-44 (по рус. препис от XIV в.), в загл. се съдържа името на автора: „Слово на презвитер Йеремия за честното дърво..." Изследване на творбата у **Георгиев, Е.** Литература на изострени борби в средновековна България. – София, 1962, с. 202-225.

Превод у **Ангелов-Генов**, с. 423-438 (частичен). Тук превеждам началните епизоди по изд. на Ягич (у мен 1-14), останалите вземам от Ангелов-Генов, като правя някои поправки според оригинала.

[1] Навярно става дума за Саул, но според Библията бащата на Саул е бил Кис, а не Алкан (1 Царства 9, 1-3). Герой с име Елкана има в Библията, той е „ефратец", баща на пророка Самуил (1 Царства, 1. 1-21), който помазва Саул за цар (1 Царства, 9, 16-17. 10, 1).

[2] Става дума за 2 Царства (гл. 11, 12), където се разказва за хетееца Урий, чиято жена е отнета от Давид, а той е изпратен на война, за да бъде убит, и за изобличението на Давид от пророк Натан.

[3] В текста се чете „Урий" – явна грешка на преписвача, трябва да се чете Вирсавия – неговата жена.

[4] Архитриклин (гр. ἀρχιτρίκλινος) – столник, човек, който има задължението да се грижи за трапезата.

[5] В текста „Спѿгникъ", както и в еп. 13. Ангелов превежда тази дума със „стотник", може би защото не се е запознал с предходните части на творбата или защото на едно място (волно или поради грешка) името Спътник е заменено със стотник. Същото име се среща и в апокрифа за Тивериадското море, в последната недовършена част; в нея се дава и разяснение на името: „Жена му [на Иасон, тук Асон], бидейки бременна, роди на пътя син и го нарекоха с името Спътник, понеже се роди на път" (**Иванов**. Богомилски книги, с. 294). Същото значение има името и в творбата на Йеремия – дете, родено на път. У Ангелов неправилно е преведена и думата „разбоище" с „разбойническо сборище" или „разбойническа шайка." Става дума за място с такова название. В апокрифа е направена интересна корекция на Евангелието. Христос е разпънат не с истински разбойници, а с хора, които са живели в местността Разбоище и оттам са получили името си. У Йеремия не се обяснява защо това място се нарича така, но споменатият завършек на Тивериадско море изяснява въпроса: „някога, преди Иасон да се засели в Йерусалим, на това място са живели „неблагодарни люде", които вършели разбойничество. Оттогава това място бе назовано разбойническо място". И после: „Засели се Иасон на мястото, наречено Разбойник".

[6] Следва изречение, което е неясно по смисъл.

Подготовка за публикация: **Надя Бъчварова**, **Силвия Галева**

14 „Повест за Кръстното дърво" / о. Йеремия (апокриф)

ТАЙНА КНИГА НА БОГОМИЛИТЕ

1. Аз, Йоан, ваш брат, който участвах в скърбите, за да бъда съучастник и в небесното царство (и търпението на Иисуса Христа), когато на Тайната вечеря се бях облегнал до гърдите на Господа нашего Иисуса Христа, рекох: „Господи, кой ще бъде този, който ще те предаде?" И като ми отговори, каза: „Който затопи в блюдото заедно с мен. Тогава сатаната ще влезе в него и той ще поиска да ме предаде."

2. После запитах: „Господи, преди да беше паднал сатаната, каква слава имаше той пред твоя Отец." – „Той имаше, отговори ми, такава слава, че заповядваше на небесните добродетели. Аз пък седях при моя Отец. Сатаната беше строител на всички неща и подражател на Отеца. Той слизаше от небето в преизподнята и от преизподнята възлизаше до престола на невидимия Отец. И като наблюдаваше славата на оня, що движи небесата, намисли да постави своето седалище над облаците и пожела да стане подобен на Всевишния. Па като слезе във въздуха, той рече на ангела, що заповядваше на въздуха: „Отвори ми вратите на въздуха!" И той му отвори вратите на въздуха. После, като се стремеше по-надолу, срещна ангела, що заповядваше на водите, и му рече: „Отвори ми вратите на водите!" И той му ги отвори. И като слизаше, той се вести пред лицето на земята, цяла покрита с вода, а като премина под земята, намери, лежащи на водите, две риби, които бяха съединени като волове за оран и подпиращи, по заповед на невидимия Отец, цялата земя от запад до изток. И когато слезе по-долу, срещна надвиснали облаци, които държаха морето, а още по-долу намери своя пъкъл, т. е. геената огнена. След това вече не можа да слезе по-нататък поради пламъка на горещия огън. Тогава сатаната, изпълнен от злоба, върна се назад и отиде при ангела на въздуха и при оня, що беше над водите, па им рече: „Всичко това е мое. Ако ме послушате да поставя седалището си на облаците, аз ще стана подобен на всевишния и като издигна едни от водите горе на тая твърд, а другите води събера в широки морета, тогава вече няма да има вода по повърхнината на цялата земя и ще царувам заедно с вас во веки веков." Това като каза, възлезе и към другите ангели, дори до петото небе, и на всекиго от тях говореше така: „Ти колко дължиш на своя господар (Бога)?" Първият отговори: „Сто мери пшеница." И сатаната му рече: „Вземи перо и чернило и пиши: шестдесет." И на втория каза: „А ти колко дължиш на своя господар?" Той отговори: „Сто делви масло." – „Седни, рече му, и напиши: петдесет." И като възлизаше към всички небеса, все така говореше дори до петото небе и съблазняваше ангелите на невидимия Отец.

И излезе глас от престола на Отца, говорещ: „Какво вършиш ти, отстъпнико от Отца, прелъстителю на ангелите? Ти, създателю на греха, скоро извършвай онова, каквото си наумил!" Тогава Бог Отец заповяда на своите ангели, казвайки: „Вземете одеждите им!" И те взеха одеждите, престолите и венците на всички ангели, които бяха послушали сатаната."

3. И пак аз, Йоан, попитах Господа: „Когато падна сатаната, на кое място той обитаваше?" Отговори ми: „Моят Отец го преобрази поради неговото високомерие: светлината му бе отнета, лицето му стана на цвят като нажежено желязо и се уподоби изцяло на човешко лице. С опашката си той повлече третината Божи ангели. Тогава той бе изхвърлен от Божието седалище и лишен

от управлението на небесата. Но като слезе сатаната тук на твърдта и не можа да намери мира нито той, нито ония, които бяха с него, замоли Отца, казвайки: „Бъди търпелив спрямо мене, аз всичко ще ти върна.” Тогава Бог Отец се смили над него, даде му спокойствие, нему и на ония, що бяха с него, за да направи каквото пожелае до седем деня. И така сатаната седна на твърдта и заповяда на ангела, който беше над въздуха, и на оня, който беше над водите, и те подигнаха земята [която беше във вода] и тя стана суха. После взе венеца на ангела, що беше над водите. От едната му половина направи светлината на месеца, от другата – светлината на звездите, а от камъните на венеца [короната] направи всички небесни войнства и звезди. И след това направи своите служители ангели, според реда, установен при Всевишния, и създаде гръмотевицата, дъжда, градушката и снега, и над тях изпрати свои служители ангели. Той заповяда на земята да произвежда всякакви хвъркати и влечуги, дървета и треви, а на морето – да произвежда риби и птици небесни. После намисли да направи човека да прилича на него и да му слугува. За тая цел той заповяда на ангела на третото небе да влезе в глинено тяло, па като взе част от това тяло и направи друго във вид на жена, заповяда на ангела на второ небе да влезе в женското тяло. Ангелите, щом видяха, че са облечени в смъртна форма и че са различни по вид, много плакаха. После сатаната им заповяда да извършат плътско деяние [съвокупление] с глинените си тела, без те да проумеят, че с това правят грях. При това създателят на злото намисли в своя ум да направи Рай и там въведе човеците. Сетне дяволът посади тръстика в средата на Рая и от храчката си направи змия, на която заповяда да влезе в тръстиката. Така дяволът скри своето намерение от човеците, та да не узнаят неговата измама. После той влезе при тях и им рече: „Яжте от всички плодове, които са в Рая, но да не ядете от плода на дървото за познание на доброто и лошото.” А в туй време той влезе в змията и прелъсти ангела, що имаше женски вид, изля неговият брат греховна похот и изпълни с похотта си Ева при свистенето на змията. Ето защо са наречени рожби на дявола и рожби на змията ония, които вършат сладострастието на своя отец дявола, дори до свършека на тоя век. И пак дяволът изля в ангела, що беше у Адама, своята отрова и сладострастие, което ще наплоди рожби на змията и рожби на дявола, дори до свършека на тоя век.”

4. После аз, Йоан, запитах Господа, казвайки: „Ако е тъй, как тогава разказват людете, че Адам и Ева били създадени от Бога и настанени в Рая, за да слушат заповедите на Отца, и като ги престъпили, били обречени на смърт?” И Господ ми рече: „Слушай, Йоане, възлюблен на моя Отец. Невежите злоупотребяват също като казват, че моят Отец бил направил тела от пръст; всъщност той създаде чрез Духа Светаго всички небесни добродетели, те обаче, поради вероломството си, получиха смъртни тела от пръст и бидоха осъдени на смърт.” И пак аз, Йоан, запитах Господа: „Как тъй може човек от дух да бъде в плътско тяло?”, на което господ ми рече: „Паднали от небето ангели влизат в тялото на жените и приемат плът от плътска похот, и от Духа се ражда Дух, а от плътта плът; така се свършва царството на сатаната в тоя свят у всички народи.”

5. И запитах Господа, казвайки: „Докога сатаната ще царува в тоя свят над човешкия род?” Отговори ми: „Моят Отец му позволи да царува седем деня, които са седем века.” И пак запитах аз Господа: „Какво ще бъде в това време?”, а той ми отговори: „Дяволът, откакто отпадна от Божията слава и пожела да въздигне своята слава, седна на облаците и изпрати своите огнени служители ангели при людете, като се почне от Адама, та до своя служител Еноха. Той издигна Еноха над небесната твърд, показа му своята божественост и заповяда да му дадат перо и чернило. Енох седна и написа шестдесет и седем книги. После дяволът му заповяда да ги занесе на земята и да ги предаде на своите синове. Енох свали книгите на земята, предаде ги на синовете си и почна да ги учи как да принасят жертви и да извършват незаконни тайнства, и така той скри от людете небесното царство. И дяволът им казваше: „Знайте, че аз съм ваш бог и освен мене няма друг бог.” Ето [продължава Иисус], моят Отец ме изпрати на тоя свят да разкрия на людете да познаят лошите намерения на дявола. И когато сатаната узна, че съм слязъл от небето на света, изпрати един ангел, който взе три дървета и ги даде на Мойсея, за да ме разпънат на тях; тия дървета и досега се пазят. Мойсей проповядваше пред народа божествеността на дявола, който му заповяда да даде закон на синовете Израилеви и да ги преведе по сухо през морето. Когато моят Отец намисли да ме изпрати на тоя свят, проводи преди мене своя ангел, по име Мария, който да ме приеме. Аз, като слязох, влязох през едното ухо на Мария и излязох през другото. Тогава сатаната, господар на тоя свят, като узна, че съм слязъл да диря и спасявам людете, що бяха загинали, изпроводи своя ангел пророк Илия, който кръщаваше във вода и който се наричаше Йоан Кръстител. Илия запита господаря на тоя свят: „Как ще мога да го позная [Иисуса Христа]?”, на което господарят му рече: „Над когото видиш да слиза Дух във вид на гълъб и да

стои над него, той е същият, който кръщава с Дух Свети за опрощаване на греховете, той, който може да погубва и да спасява.”

6. И пак, аз, Йоан, запитах Господа: „Може ли човек да бъде спасен чрез кръщението Йоаново, без твоето кръщение.” Господ отговори: „Освен ако аз не бих кръстил някого за опрощение на греховете, никой друг не ще може да види царството небесно чрез водно кръщение, защото аз съм хлябът на живота, слязъл от седмото небе, и тия, които ядат моето тяло и пият моята кръв, ще се нарекат синове Божи.” После запитах Господа: „А какво ще рече – който яде моето тяло и пие моята кръв?”, на което той ми отговори: „Преди още дяволът и всички негови войнства да бяха отпаднали от славата на Отца, те го прославиха и му се молеха така: „Отче наш, който си на небето...”. И тъй всички техни песни се възнасяха пред престола на Отца; а когато те паднаха, вече не можеха да славословят Бога с тая молитва.”

7. И запитах Господа: „Как тъй всички приемат кръщението Йоаново, докато пък твоето не всички приемат?”, на което той ми отговори: „Защото делата им са лоши и не дохождат при светлината. Учениците на Йоана [Кръстител] се женят и ходят по сватби; моите пък ученици никак не се женят, а са като Божиите ангели на небето.” Аз рекох: „Ако наистина е грях с жена, то човек не би трябвало да се жени?” Господ пък ми каза: „Не всички разбират тая дума, освен ония, на които е дадено. Има скопци, които тъй са родени още от утробата на майка си, има скопци, които са направени такива от людете; а има и такива, които сами себе си скопяват за царство небесно. Който може да разбере, нека разбере.”

8. После попитах Господа за съдния ден: „Какъв знак ще покаже твоето пришествие?” Господ ми отговори, казвайки: „Когато се навърши броят на праведните според броя на падналите венци, тогава сатаната ще се освободи от затвора си и много разгневен, ще отвори война на праведните, които ще нададат силен вик към Господа. И на часа Господ ще заповяда на архангела да засвири с тръба, и тръбният глас на архангела ще се чуе от небето до пъкъла. Тогава слънцето ще се помрачи, месечината няма да праща своята светлина, звездите ще попадат, четирите ветрове ще излязат от своите източници и ще направят да се разтърси земята, морето, планините и хълмовете; небето силно ще се разлюлее, ще затъмнее слънцето и ще свети до четвъртия час. Тогава ще се покаже знакът на Сина человечески и всички Свети ангели с него, и той ще постави седалището си над облаците и ще седне на престола на своето величие заедно с дванадесеттях апостоли на дванадесет седалища на неговата слава. Ще бъдат отворени книгите и той ще съди цялата вселена за вярата, която е проповядвал. Тогава Синът человечески ще проводи своите ангели да изберат неговите избраници от четирите края на света, от висините на небесата дори до краищата им; и те ще ги приведат. Тогава Син Божи ще прати лошите бесове да доведат при него всички народи и ще им каже: „Елате, вие, които казвате: да ядем и да пием, и ще получим съответната награда от тоя свят.” После ще бъдат доведени всички народи, които, разтреперани, ще застанат пред съдния престол. И като бъдат разтворени книгите на живота, ще бъде открито неблагочестието на всички народи, праведниците ще бъдат похвалени за тяхното търпение, добри дела, почтеност, непоквареност и послушност спрямо ангелските заповеди; що се отнася до неправедниците, върху тях ще се излее Господният гняв и те ще бъдат обзети от скърби и притеснения. Тогава Син Божи ще изведе своите избраници измежду грешниците и ще им рече: „Елате, благословени на моя Отец да наследите приготвеното за вас царство още от сътворението на света!” А на грешниците ще каже: „Махнете се от мене, проклети, идете във вечния огън, който е приготвен за дявола и за неговите ангели.” И те ще бъдат отлъчени и хвърлени в пъкъла. И по заповед на невидимия Отец неверните духове ще излязат от затворите. Тогава ще се чуе моят глас и ще има едно стадо и един пастир. А от най-долните части на земята ще излезе мрак, който е мрак на геената огнена; тя ще затъмни вселената отдолу, та до твърдта на въздуха. И Господ ще бъде в твърдта дори до най-долните части на земята. И ако човек, който е на тридесет години, дигне камък и го хвърли долу, камъкът би стигнал до дъното едва след три години: толкова голяма е дълбочината на огненото езеро, гдето ще обитават грешниците. Тогава сатаната ще бъде вързан, както и всички негови войнства, и ще бъдат хвърлени в огненото езеро. Син Божи ще излезе да се разходи със своите избраници по небесната твърд, и ще затвори дявола, като го върже с яки, неразрушими вериги; плачещите пък и вайкащи се грешници ще рекат: „Погълни ни, земьо, за да ни довърши смъртта!” Тогава праведниците ще засияят като слънце в царството на невидимия Отец, казвайки: „Ето ме, аз и моите чеда, които ми даде Бог. Светът не те позна, но аз те познах в истината, защото ти ме проводи. И тогава Отец ще отговори на Сина си, казвайки: „Сине, възлюблени мой, седни от десната ми страна, докато положа за подножие на краката ти твоите врагове, които не ме признаха и казваха: „Ние сме богове и освен нас няма други бог”, които убиха твоите пророци

и преследваха твоите праведници, и ти ги прогони във външните мракове. Там ще бъде плач и скърцане на зъби.” Тогава Син Божи ще седне вдясно от Отца и Отец ще заповядва на своите ангели, както и на праведниците, които ще бъдат причислени в хора на ангелите, па ще ги облече в одежди неразрушими, ще им наложи неувяхващи венци, ще им даде неподвижни седалища, и Бог ще бъде посред тях. И не ще да имат вече ни глад ни жажда, ни ще ги жари слънчев пек или друга горещина. Бог ще изтрие всички сълзи на очите им, и Син Божи ще царува със своя Свят Отец во веки веков.”

Това е пълната със заблуждения тайна [книга] на еретиците от Конкорецо,[1] донесена в България от Назария,[2] неин епископ.

КОМЕНТАР

В науката произведението е известно освен с това име още като „Свети Йоанова книга” и „Лъжовно евангелие на Йоан”. Запазено е в два латински преписа – т. нар. Каркасонски от XIV в. и Виенски от XII в. Възниква в България като книга на богомилите най-вероятно през XI -XII в.. Съчинена е въз основа на по-стари апокрифни извори. Двата преписа на творбата се различават помежду си по езика и по отделни подробности. Те са два различни превода на един общ оригинал.

Изд.: **Benoist.** Histore des Albigeoes e des Vaudois ou Barbets. T. I, 1691 (по Каркасонски препис); **Thilo, J. C.** Codex apocryphus Novi Testamenti. Lipsiae,1832, T. I, s. 884 (също по Каркасонски препис); **Dölinger, V.** Beiträge zur Sektengeschichte des Mittelalters. – München, 1890, T. II, s. 85 (по Виенски препис); **Иванов**. Богомилски книги, с. 73-78 по двата преписа); **Nelli, René**. Ecritures Cathares. – Paris, 1968, (по Каркасонски препис); **Соколов, М. И.** Славянская книга Еноха. – Москва, 1910, с. 165-175 (по двата преписа);

Новобълг. преводи: Иванов. Старобългарски разкази, с. 9-17 (по Каркасонски препис); **Кристанов-Дуйчев.** Естествознанието, с. 204-209 (по Виенски препис паралелно с лат. текст); Христоматия, с. 192-197 (препечатан прев. на Иванов);

Тук помествам също този превод без промени.

[1] Град в Италия, недалеч от Милано.

[2] Епископ в църквата в Конкорецо , който през втората половина на XII в. поддържа връзки с българските богомили; дуалистичното епископство в Ломбардия се е смятало за клон на българското богомилство (Иванов, с. 66-67).

Подготовка за публикация: **Белла Белева**, **Виктория Живкова**

15 „Тайна книга на богомилите” (апокриф)

БЪЛГАРСКИ АПОКРИФЕН ЛЕТОПИС

1. Аз, пророк Исайя, възлюбен в пророците от Бога Господа наш Иисуса Христа, дойдох по Божие повеление да кажа онова, което ще стане в последните дни на рода човешки по цялата земя. Не аз разказвам това, братя, но небесният Отец чрез своя Дух Свети ми разказва. Тогава изпрати при мене своя ангел и вдигна ме от земята на височината небесна, и там видях пеене на ангели, пеещи и славещи Господа. И въведе ме отново на второто небе, и там видях много други наредби и възрадвах се много за онова, което видях, и се смутиха всичките мои кости. И рече ми ангелът, който ме водеше: „Повдигни се, Исайе, да видиш великата и неизречена Божия слава.” И въведе ме пак оттам на третото небе, и на четвъртото, и на петото, и на шестото и достигнахме даже до седмото небе. И там видях съдия, който седеше на висок и превъзвисен престол, а около него видях да тече горяща и клокочеща огнена река и хиляди, хиляди ангели му служеха, и безброй други стояха пред него. И отново видях отдясно нему ангелско пение, а от лявата му страна плач на грешниците. Тогава запитах ангела, който ме водеше, и му рекох: „Господине, покажи ми Господа мой, който ме е призовал от утробата на моята майка.” И рече ми ангелът на силите Господни: „Слушай, избрани Божи пророче Исайе, невъзможно е да видиш в тяло своя господар, но ще чуеш само неговия глас, отправен към тебе.” И след това прочее чух гласа на Господа Бога мой, който ми говореше: „Исайе, Исайе, възлюблени мой, иди и разкажи на човешкия род по земята всичко това, което видя и чу, и какво ще бъде в последните времена на последния род.” Аз му казах: „Господи, добре ми е да бъда тук и не ме възвръщай там, откъдето дойдох.” Тогава чух гласа на Господа мой, който ми говореше: „Исайе, възлюблени мой пророче, та как ще се поучат живеещите на земята люде? След тебе не ще има друг пророк, нито ще възлезе на [небесата], нито ще разкаже тези мои слова.” И след това веднага ангелът Господен ме свали от небесата и ме постави долу на земята.

2. И след това чух глас, който друго ми разказваше: „Исайе, възлюблени мой пророче, иди на запад от най-горните страни на Рим, отлъчи третата част от куманите, наречени българи, и насели земята Карвунска, която опразниха римляни и елини.” Тогава аз, братя, по Божия повеля дойдох от лявата страна на Рим и отделих третата част от куманите, и поведох ги по път, посочвайки с пръст, и ги доведох до реката, която се нарича Затиуса, и при друга река, наречена Ереуса. И тогава имаше три големи реки. И населих земята Карвунска, наречена българска; беше опустяла от елини за 130 години. И населих я с множество люде от Дунава до морето, и поставих им цар из тях: името му беше цар Слав. И този цар, прочее, насели села и градове. Няколко време тези люде бяха езичници. И този цар сътвори сто могили в земята българска. Тогава му дадоха име „стомогилен цар”. В тези години имаше обилие от всичко. И имаше сто могили в неговото царство. И той беше първият цар в българската земя и царува 119 години и почина.

3. И тогава след него се намери друг цар в българската земя, детище, носено в кошница 3 години, на което се даде име Испор цар, той прие българското царство. И този цар създаде велики градове: на Дунава Дръстър град; създаде и велик презид от Дунава до морето. Той създаде и Плиска град. И този цар погуби голямо множество измаилтяни. Този цар насели цялата Карвунска земя, имаше прочее преди това етиопи. И роди Испор едно отроче и го нарече Изот. Цар Испор царува на българска

земя 172 години и след това го погубиха измаилтяните на Дунава. И след погубването на Испора, царя български, нарекоха куманите българи, а по-рано бяха при Испора царя езичници и безбожни и в голямо нечестие. И бяха всякога врагове на гръцкото царство през много години.

4. И след това отново прие българското царство синът на Испора царя – името му бе Изот. И този цар погуби Озий, цар на изток, със своите войски и Голиат, франка помирени. И в годините на българския цар Изот имаше много велики градове. И роди цар Изот две отрочета: едното назова Борис, а другото Симеон. Цар Изот царува 100 години и 3 месеца и в града, наречен Плиска, почина.

5. И след смъртта на царя Изот пак прие българското царство син му Борис, и бе благочестив и много благоверен. И този цар покръсти цялата българска земя и създаде църкви по българската земя и на река Брегалница, и там прие царството. На Овчо поле създаде бели църкви и отиде на Добрич и там завърши своя живот. И царува 16 години, без да има грях, ни жена. И бе благословено царството му, и почина с мир в Господа.

6. След това пак прие българското царство Симеон, неговият брат. И създаде градове велики по морето, и великия град Преслав той създаде, и там в него прие царството, [което се простираше] до града Звечан и до Солун. И Преслав град той гради и съзида за 28 години. И много знамения сътвори цар Симеон. Царува 130 години и роди свети Петър, царя български, мъж свят и напълно праведен. И тогава, в това време, когато царуваше цар Симеон, той вземаше данък от цялата своя земя по всяка област на своето царство: едно повесмо и лъжица масло и яйце на година. Това бе неговият данък от неговата земя, от неговите люде и нищо друго не искаше той. И много изобилие имаше в онова време при този цар Симеон.

7. И след неговата смърт пак прие българското царство син му цар Петър, и той бе цар на българите, още и на гърците. И царува на българската земя 12 години, без да има грях, ни жена и благословено бе неговото царство. Тогава, прочее, в дните и годините на св. Петър, царя български, имаше изобилие от всичко, сиреч пшеница и масло, мед, мляко и вино, и вреше и кипеше от всяко Божие дарование, и нямаше скъдност от нищо, но имаше ситост и изобилие от всичко по изволение Божие. И тогава, в годините на Св. Петър, царя български, намери се една жена вдовица, млада и мъдра, и много праведна, в земята българска, на име Елена. И роди цар Константин, мъж свят и праведен. Този, прочее, бе син на Константин Зелени и на майка Елена и този Константин [бе] наречен Багренородни, цар Римски. И поради завист неговата майка Елена избяга във Виза град от римските елини, понеже се намери непразна и там роди цар Константин. И на този се яви Ангел господен и му благовести за честния кръст на изток. Обичаха се цар Петър и цар Константин. И събра своята войска, и взе своята майка, и отиде на изток, по море, в Крайниево място . Там, гдето бе цар Константин, имаше малък град на име Византия. И дойде Константин до това място, и видя пусто място от море до море, и помисли в себе си: ако отида в Крайниево място и намеря честния кръст Христов, и на който бе разпънат Христос, и пак ще се възвърна тук, на това място, и ще съградя град, и ще му дам име Нови Йерусалим, покоище на светии, а на царе украшение. Но докато отиде цар Константин в Крайниево място, тогава дойдоха някакви насилници като исполини и погубиха българската земя по морето и Петър, цар български, мъж праведен, остави царството и избяга на запад в Рим и там завърши своя живот.

8. След това се издигна друг цар на име Селевкия, а неговото прозвище [бе] Симеклит. И този, прочее, излезе из планините, наречени Витоша, и отиде на полето, наречено Романия, и там прие царството. И този създаде 5 града по българската земя: 1. Пловдив, 2. Срем, 3. Брезник, 4. Средец, 5. Ниш. И царува цар Селевкия в града Средец и по българската земя 37 години. И там цар Селевкия завърши своя живот под града Брезник. Докато създаде Селевкия пет града по българската земя, през това време цар Константин намери честния кръст Христов. Върна се пак и отиде във Византия, и като помисли в себе си, рече: „Къде е това пусто място? Аз ще съградя град и ще го нарека Константин-град.” И изпрати цар Константин в Рим един зъл куратор: „Иди, каза, изгони римската войска за шест години.” Този отиде и ги изгони за три години. Зъл бе кураторът и се бе съвещавал с елините да погубят цар Константин и майка му Елена. Тогава видя Господ тяхното високоубийство и ги порази с невидима палица. И станаха невидими. Злият куратор нямаше ни жена, ни деца. И взети бяха римляните в Новия Йерусалим. Тогава св. Константин устрои цялото Йерусалимско царство, царските палати, и тръгна с войска по Дунава, и създаде град, наречен Бдин, а прозвището му [бе] Седмовърхи Вавилон. И пак Константин насели българската земя от западните земи. И съзида цар Константин 9 града след заемането на всички тези земи. И там прекара, царствайки 62 години и почина.

9. След него пак настана друг цар в българската земя. Неговото име бе Симеон. И царува 12 години и почина.

10. И след това пак се намери друг цар на име Никифор , и прие българското царство. И той погуби беззаконния цар Максимиан и неговата войска. И той създаде Мотик, и Морунец и Сер, а на запад Белград и Костур, и на Дунава Никопол. И той царува 42 години и почина.

11. И той имаше отроче, чието име бе Симеон Премъдри. И прие българското царство, бидейки непочтен и зъл за людете, и погуби българската, йерусалимската и римската земя, областта на царя Константина. И тогава въззоваха всички люде на цар Симеон: „О, горко ни, братя, от този цар!" Прекара цар Симеон в царството си 4 години и почина.

12. И след това се намери цар от друго коляно на име Василий. Тогава падна венецът на благочестивия и христолюбив цар Константин на неговата глава. И прие Василий царството и погуби всички вражески земи и езически народи като някакъв храбър мъж. В дните на царя Василия много блага имаше сред людете. Прекара Василий в царството си 30 години, без жена, ни грях, и благословено беше царството негово.

13. И в дните на цар Василий намериха се царе трима братя от вдовица пророчица: Мойсей, Аарон и Самуил. Имаше един отрок Самуилов, на име Августиан, и той прие българското и гръцкото царство и царува 37 години.

14. И след това се въздигна друг цар от същата вдовица, прие царството, царува 3 години и почина.

15. И след това се въздигна друг цар на име Роман, пак от това коляно, и прие българското царство. И той събра своята войска и се разсърди на източния цар и отиде по море на изток, като да погуби два царя, а своята войска погуби. И възвърна се от изток в град Преслав. И прекара в царството си Роман 9 години и почина.

16. И след това се намери друг цар, син на праведната Теодора, благоверен и благочестив цар. И той създаде велики манастири по българската и гръцката земя. И в неговото царство имаше всички блага. И прекара в царството си този цар 23 години и почина.

17. И след това излезе друг цар на име Гаган, а прозвището му беше Оделян, много красив. И този прие българското и гръцкото царство. И погуби в Кумида два града, които бяха оттатък морето. И създаде три града на българската земя: 1. Червен, 2. Несебър, 3. Щип. И там царува 28 години, и бе посечен от другоплеменник на Овчо поле.

18. И след това се яви друг цар от Константиновия град на име Арев, седна на престола на царя Константина, царува 7 години и почина.

19. И след това се яви друг цар от южните страни на име Тургий. И този взе венеца на цар Константин, и взе цялото българско и гръцко царство, царува 17 години и почина.

И след това пак излязоха някакви насилници и измамници, наречени печенеги, неверни и беззаконници.

КОМЕНТАР

Творбата възниква през периода на византийското робство в България. Известна е само в един препис под загл. „Сказания на пророк Исая, как бе възнесен от ангела до седмото небе". По-голямата част от апокрифа има летописна форма и легендарно историческо съдържание. Като исторически документ той има минимална стойност. Изхождайки от съдържанието му, Й. Иванов го озаглавява „Български апокрифен летопис", както е известен днес в науката.

Изд.: **Стоянович, Л.** Споменик III, 1890, с. 193-194; **Иванов**. Богомилски книги, с. 280-287 (с обяснителни бел.).

Новобълг. преводи: **Аргиров, С.** Географическите имена на българското видение на пророк Исай. – *Периодич. сп. на БКД,* X-XI, 1889, с. 261-267; **Дуйчев**. Из старата... 1, с. 154-161.

Тук помествам превода на Дуйчев без промени. Използвам бележките на Й. Иванов с малки изменения и допълнения.

Подготовка за публикация: **Петър Попов, Ася Асенова**

16 „Български апокрифен летопис" (апокриф)

СВЕТИ КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

СЛОВО ОТ СВЕТИ КИРИЛ ФИЛОСОФ ЗА ТОВА, КАК ПОКРЪСТИ БЪЛГАРИТЕ

Роден съм в Кападокия и се учих в Дамаск. И веднъж, когато бях в църквата на великата Александрийска патриаршия, чух отправен към мен от олтара глас, казвайки ми: „Кириле, Кириле, иди в обширната земя и сред славянските народи, наречени българи, защото Господ те е определил да ги покръстиш и да им дадеш закон."

Аз се наскърбих много, защото не знаех къде се намира българската земя. Тогава отидох в Кипър, но като не чух нито дума за българската земя, поисках да се завърна. Обаче се побоях да не стана като пророк Йона, и отидох в Крит. И тук ми казаха: „Иди в град Солун".

И аз отидох и се явих при митрополит Йоан.[1] И когато му разказах, той ми се присмя и ми рече: „О, безумни старче, българите са човекоядци и ще те изядат." Тогава излязох на пазара и чух българи да разговарят. И сърцето ми така се уплаши, че бях като в ад и тъмнина.

И един ден, в Света неделя, излязох из църквата и седнах на мрамора, замислен и натъжен. Тогава видях гълъб[2], който говореше и носеше в устата си вързоп смокинови пръчки, двойно привързани.[3] Той ги хвърли в скута ми, аз ги прочетох и намерих, че са 32. Турих ги в пазвата си и ги занесох на митрополита. Тогава те се скриха в тялото ми и аз забравих гръцки език. И когато митрополитът изпрати да ме поканят на трапезата, аз не разбирах какво ми приказва по гръцки. Тогава всички се събраха и ми се чудеха. Също така те ме и скриха.

Чуха и българите за мене. И великият княз Десимир Моравски, Радивой, княз Преславски[4], и всичките български князе се събраха около Солун и воюваха срещу Солун три години, проливайки много кръв. И говореха: „Дайте ни човека, когото Бог ни е изпратил!" Тогава ме дадоха.

Българите ме взеха с голяма радост и ме заведоха в град Равен[5] на река Брегалница. Аз им създадох 32[6] букви. Аз ги учих малко, те сами много постигнаха. Те, каза Господ, ще предадат на Бога православната вяра и християнството.

КОМЕНТАР

Творбата е известна в науката като „Солунска легенда" и най-често не се свързва с авторството на Св. Константин-Кирил Философ. Според повечето изследвачи възниква в периода на византийското владичество, най-вероятно през XII в. Със своята патриотична насоченост тя се сближава с апокрифа „Слово за Сивила"; с автобиографичната си форма се свързва с откровенията, а с приключенския си елемент (пътуване при далечен и непознат народ, препятствия) с апостолските деяния. Персонажът обаче е нов, взет от културната история на славяните; апокрифните елементи са примесени с български исторически предания, а целият материал е подчинен на патриотичното чувство на автора. В резултат на творческа обработка на елементи от апокрифите и фолклора се създава нова българска творба, която се отклонява съществено от „класическата" апокрифна литература, но в последна сметка е тясно свързана с нейните традиции.

Известни са 4 преписа (Софийски – XVI в., Тиквешки – XVI в.,

Търновски и Константинов). Всички са обнародвани от **Ангелов, Б. Ст.** Из старата българска, руска и сръбска литература, кн. II. – С., 1967, с. 63-66 (с подробен очерк и библиогр. на по-ранните изд. на с. 44-62); Текстът с прев. у **Иванов, Й**. Северна Македония. – С., 1906, с. 63-65. Др. прев.: **Дуйчев, И.** Из старата...., 1, с. 142-143; **Куев, К**. – В: *Христоматия*, с. 296 (по Тиквешки пр.). Тук препечатвам този превод.

[1] Митрополит Йоан *е* живял през VII в. Споменат е в актовете на VI вселенски събор (Цариград, 680-681) и в житието на Димитър Солунски.

[2] Птицата е гълъб в Тикв. и Конст. пр. В Соф. и Търн. тя е „врана грачеща".

[3] Това място в текстовете е предадено различно и неясно. Затова и преводачите го тълкуват различно; у Й. Иванов – „сноп пръчки, превързани с червено".

[4] Такива преславски князе не са засвидетелствани. Славянските нападения срещу Солун имат историческа основа, но това става през VII в.

[5] Река Брегалница тече през Щипско и се влива в р. Вардар. За дейност на Кирил по тези места се говори и в краткото Кирилово житие (***Вж*** **Иванов, Й.** Български старини из Македония. – С., 1970, с. 285).

[6] В Конст. пр. – 35 букви.

Подготовка за публикация: **Яна Литвин**, **Евелина Никифорова**

17 „Слово от Свети Кирил Философ за това, как покръсти българите" / Св. Константин-Кирил Философ (апокриф)

АПОКРИФНИ МОЛИТВИ

МОЛИТВА НА СВЕТИ АРХАНГЕЛ МИХАИЛ ПРОТИВ МОРА И ВЕЩИЦИ, ВАМПИРИ И ВЯТЪР, КОИТО СА ПРЕЗ ДЕНЯ И НОЩТА

Каза вещицата: „Аз дърво плодовито изкоренявам, женска младост връзвам и женска ненавист надвивам; приближавам се и ще вляза при човека като кокошка, като гълъбица, като змия. Аз хубави деца удушвам и затова ме наричат убийца. Когато се роди истинското Божие слово, отидох там да го измамя. И намери ме архангел Михаил и окова ме, аз се заклех и рекох: „Кълна се в престола на Вишния и във висшите сили, че няма да те излъжа, но ще ти кажа истината. Ако може човек да препише името ми, аз няма да вляза в дома на раба божи...” И рече архангел Михаил: „Кажи ми твоите имена!” – „Първо име – Мора, второ – Вещица, трето – Визуса, четвърто – Макарила, пето – Сияна, шесто – Евгелуса, седмо – Наврадулия, осмо – Живи огън, девето – Пладница, десето – Детодавица, единадесето – взема млякото на младенците, дванадесето – Дявол измамник.” На архистратиг Михаил рече: „Пусни ме да ти се закълна – където тези имена се произнасят, да не влезе там никакъв дявол во веки. Амин. Нито при спящите, нито при ядящите, нито в полунощ, нито по пладне, винаги, днес и всякога, и през всички векове, амин.”

КОМЕНТАР

В сб. № 273, XVII в., НБКМ, публ. за първи път. Превода правя по ръкописа, л. 50-52. Варианти: **Соколов**. Материалы и заметки, с. 36-39 (по Драголев сб., XIII-XIV в., срб. ред.); **Pantelic, M.** Hrvatskoglagolski amulet. – *Slovo* 23, 1973, с. 201. Тези варианти са по-обширни, в тях играят роля освен арх. Михаил и други лица.

Подготовка за публикация: **Боян Рангелов**, **Десислава Михайлова**

18 „Молитва на Свети Архангел Михаил против мора и вещици, вампири и вятър, които са през деня и нощта” (апокрифна молитва)

ГАДАТЕЛНИ КНИГИ

МЕСЕЦОСЛОВ

Ако човек се разболее през първия ден на месеца, опасността е до 18 дни. Когато тези дни преминат, ще бъде слаб 30 дни и ще оздравее. Ако човек се разболее на втория ден, има опасност до два дни. Ще боледува тежко, но няма да умре. Ако се разболее през третия ден, ще боледува леко и ще оздравее. Ако се разболее през четвъртия ден, опасност има 124 дни. Ако ги прекара, ще оздравее. Ако се разболее в петия ден, няма да оздравее; ще лежи 5 дни и ще умре. Ако се разболее в шестия ден, ще отслабне като смъртник, но няма да умре. Ако се разболее през седмия ден, ще боледува много тежко, до смърт, но няма да умре. Ако се разболее през осмия ден, ще слабее 15 дни и ще умре. През деветия ден ако се разболее, ще страда тежко и няма да умре. В десетия ден ако се разболее, на втория ден ще умре. През единадесетия ден ако се разболее, лесно ще оздравее. Ако се разболее през дванадесетия ден, надежда има до 15 дни, като преминат тези дни, ще умре. Ако се разболее човек на тринадесетия ден, страх има за него до 19 дни, ако прекара тези дни, ще оздравее. В четиринадесетия ден ако се разболее, няма да умре. В петнадесетия ден ако се разболее – воля божия. В шестнадесетия ден ако се разболее, ще боледува леко и ще оздравее. В седемнадесетия ако се разболее, опасност за него има до 19 дни, ако преминат тези дни, ще оздравее. В осемнадесетия ден ако се разболее – воля божия. Ако се разболее в деветнадесетия ден – воля божия. В двадесетия ден ако се разболее, ще боледува 19 дни и ще оздравее. В двадесет и първия ако се разболее, ще почине. В двадесет и втория ден ако се разболее, ще боледува 12 дни и ще оздравее. В двадесет и третия ако се разболее, ще боледува тежко, но няма да умре. В двадесет и четвъртия ден ако се разболее, ще бъде слаб 21 ден и ще оздравее. В двадесет и петия ден ако се разболее, ще боледува 10 дни и ще умре. Ако се разболее в двадесет и шестия ден, ще боледува леко и ще оздравее. В двадесет и седмия ден ако се разболее, няма да умре. В двадесет и осмия ден ако се разболее, ще боледува тежко до 19 дни, като минат тези дни, ще умре. В ден двадесет и девети ако се разболее, страх има до 18 дни, но ако минат тези дни, няма да умре. В тридесетия ден ако се разболее, страхът е до 11 дни, ако премине тези дни, няма да умре.

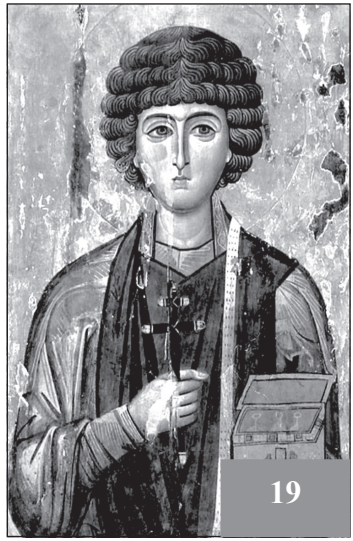

КОМЕНТАР

Изд.: **Архангельский**. К истории, с. 145 (по препис от XVI в., сб. № 308 (80), НБКМ); част от същия препис (до осмия ден) у **Ангелов–Генов**. с. 359 (с паралел. прев.); **Ягич**. Starine, 10, с. 99-100 (по срб. препис от XVII в.). Превеждам от сб. № 308.Съществува и друга, по-кратка редакция на месецослова според дните на седмицата – какво ще се случи с човека, ако се разболее в понеделник, вторник и т. н. Такъв текст у **Ягич**. Starine, 10, с. 100. Един препис се открива в сб. № 438, XVIII в., НБКМ (**Цонев**. Опис 1, с. 457).

Подготовка за публикация**: Боян Рангелов, Деяна Куличева**

19 „Месецослов” (гадателна книга)

АПОКРИФНИ ВЪПРОСИ И ОТГОВОРИ

СЛОВО
НА ГОСПОДА НАШ ИИСУС ХРИСТОС

През месец март, 1-ви ден, Бог възкреси своя приятел Лазар; на 18-ти март Бог направи Врънбницата; на 21 същия месец Бог се преобрази; на 22 март Бог направи Тайната вечеря; в същия месец на 23 Господ Бог бе разпънат; на 24-ти същия месец Господ Бог бе погребан; на 25 същия месец, Христос възкръсна. Христос живя на земята 33 години[1] и три месеца. Възнесе се на 3-ти май в 6 часа.

Въпрос: На колко години беше Света Богородица до Гавраиловото благовещение?

Отговор: На 14 години. Света Богородица живя всичко 59 години.

И това да знаете: колкото дни има от Великден до четвъртия ден на месец май, толкова е Петровият пост.

Знайте и това: апостол Петър беше брат на апостол Андрей и двамата са синове на Йоан. Петър е зет на брата на апостол Варнава. Андрей беше девственик. Отначало името на Петър беше Симон, Христос му даде името Петър.

Да знаете и това, братя, в годината има 52 недели, дните са 365, а часовете са 8 хиляди и 8-стотин и 60.

Знайте и това: на света има трима царе, както е и Света Троица на небето. На мястото на 12-те апостоли има 12 царе, венчани на царските престоли. Първото царство е гръцкото, второто царство е българското, третото царство е аламанското.[2] С гръцкото царство е Отец, с аламанского царство е Синът, с българското царство е Светият Дух. Гърците ще предадат царството на Господа,[3] аламанското царство ще

20

стъпче всички полуверни народи.

Да знаете това: на света има всичко 72 народа. Правоверните народи в света са: 1. българи, 2. гърци, 3. сирийци. 4. грузинци, 5. руси.[4] В тях има три правоверни книги: гръцка, българска, грузинска.[5] Полуверните народи са 12: 1. аламани, 2. франки, 3. унгарци, 4. индийци, 5. яковити, 6. арменци, 7. саксонци, 8. поляци, 9. албанци, 10. хървати, 11. хизи, 12. немци.[6]

***Въпрос*:** Как се заченаха правоверните народи и полуверниците? Откъде се родиха?

***Отговор*:** Ной имаше трима синове: Сим, Хам и Яфет. От Сим произлязоха правоверните християни. Понеже Сим имаше 8 синове и 8 дъщери, Симовите синове взеха своите сестри за жени. Така стана и с Яфетовите (деца), същото и с Хамовите. Симовите синове обаче казаха: „Няма да се докоснем до своите сестри”. Така и жените рекоха. Направиха две къщи и мъжете се събраха в едната къща, а жените в другата, като се пазеха един друг и само за ядене се събираха. Господ видя тяхното търпение и прати ангел, който ги благослови. И безплътно се плодяха с очи. Заради това от Сим водят началото си петте правоверни народи. От Яфета се заченаха [полуверците;

от Хама водят началото си][7] египтяните и фараоните. Понеже Хам бе прокълнат, затова и чедата им са прокълнати. (Бог) ги потопи [в Червено море].[8]

***Въпрос*:** Откъде се заченаха неверните народи?

***Отговор*:** От Измаил и от Агара, неговата майка. Измаил е незаконно дете на Авраам. Той легна с майка си в Синай. Агара, майка му, рече: „Да взима моят род много жени, да победи рода Аврамов!" От тях се заченаха неверните народи.

***Въпрос*:** Кои са престолите на земята на мястото на 12-те апостоли?[9]

***Отговор*:** Първи престол на мястото на Свети апостол Петър е франкският престол; на мястото на Свети Павел е арменският престол; на мястото на Свети апостол Тома е иверският престол; на мястото на Свети апостол Марко евангелист е африканският престол; на мястото на Свети апостол Филип е трапезундският престол; на мястото на Свети апостол Яков е словенският престол; на мястото на Свети апостол Симон е деспотският престол,[10] от него се поставят царете.

***Въпрос*:** Какви са знаците на народите?

***Отговор*:** Франкът е лъв, турчинът – змия, сарацинецът – вепър, арменецът –гущер, грузинецът – овен, сириецът е зубър, чехът – елен,[11] аламанинът – куче, персиецът – врана, татаринът е копой, куманинът – леопард, българинът е бик, сърбинът – вълк, гъркът – лисица, влахът – котка, албанецът – бобър, унгарецът – рак, русинът – видра, немецът – сврака, литвиецът е тур, цаконинът – таралеж, ясин (?) – катерица, саксонецът е кон, голомъдрецът[12] е риба, индиецът – гълъб, евреинът – язовец, египтянинът – козел, хунав (?) – заек.[13]

КОМЕНТАР

Ако се съди по съдържанието на творбата, може да се мисли, че тя е създадена в България в традициите на апокрифните творби във форма на въпроси и отговори, или най-малкото, че е българизиран вариант. Най-вероятното време за оформяне или редактиране на творбата смятам края на XIII в. или първата половина на XIV.

Изд.: **Тихонравов**. Памятники II, с. 446-447 (по Измарагд рус. ред., XVI в.); **Цонев**. Опис Пл., с. 58-59 (по требник № 89, срб. ред., XVI в.) – друга версия, въпросите са в друг ред, има разлики в подробностите; **Ангелов-Генов**, с. 363-364 (по Ловчански сб. в съкр). Непубл. преписи се намират в следните ръкописи в нашите библиотеки: Панагюрски сб. № 433, XVI в.; сб. № 309, XVI в. (**Цонев**. Опис 1, с. 225, фрагмент, само за трите царства и 72-та народа); сб. № 684, XVII в., срб. ред., НБКМ (**Цонев**. Опис 2, с. 224-232, също фрагмент – за знаците на народите под отделно загл., след което следва „Как се заченаха православните народи") и др.

Привеждам творбата по Панагюрски сб. № 433, НБКМ, л. 50-52, л. 67б-68.

[1] В ръкописа „30 години и 3 месеца" грешка, в Тих. – „33 години и 3"; поправям по Тих.

[2] Под „аламани" през Средновековието се разбира „германци"; понятието е разпространено, среща се и в други бълг. паметници, затова не го осъвременявам. В Пловд. пр. вместо „аламанско" – „иверско". Под „немци", споменати по-долу, се разбират обикновено австрийците.

[3] В сб. № 309 – „Гърците ще предадат на Бога царството, българите християнската вяра, а аламаните ще погубят всички народи". В Пловд. сб.: „Гърците ще предадат на Бога царството, иверите храбростта, а българите християнството."

[4] В сб. 309 православните народи са 9. Към изброените са добавени още: сърби, голомъдреци, словен, власи. В подредбата има разлики, но и тук българите остават на първо място.

[5] В сб. № 309 също са посочени три правоверни книги, но на първо място е българската, също така и в Ловч. сб. През Средновековието грузинците се наричат „ивери".

[6] Привеждам текста, за да се види как се назовават тези народи у нас в миналото:

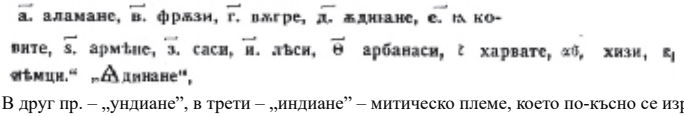
а. аламане, в. фрѧзи, г. вѫгре, д. ѫдиане, е. ꙗ ко-
вите, ѕ. армѣне, з. саси, и. лѣси, ѳ арбанаси, і харвате, ѯ, хизи, ѱ
нѣмци." „Ѧдинане",

В друг пр. – „ундиане", в трети – „индиане" – митическо племе, което по-късно се изравнява с индийците. Под „яковити" някои разбират последователите на ап. Яков – най-вероятно племе в Азия. Има и религиозна секта „иаковити". Те са монофизити (осъдена секта на 4 Халкидонски събор), разделила се впоследствие на много секти. Иаковитите са последователи на Иаков Барадей, който по времето на Юстиниан (527-565) обединява монофизитите в една партия. Сектата била разпространена в Сирия, Персия и Месопотамия. Хизите са християнско племе в Африка. Саксонците в Банат и досега се наричат саси (или саши). Те били прочути рудари.

[7] В текста тези думи са пропуснати, попълвам според Тих.

[8] В текста само „и потопи", останалото попълвам по Тих. Тук се напомня за издавянето на фараоновите войски в Червено море по време на бягството на евреите от Египет, предвождани от Мойсей.

[9] Частта оттук нататък в Панаг. сб. се намира отделно като самостоятелна част. В Тих. и Пловд. пр. тя е съединена с горните части и подхожда по смисъл към тяхното съдържание. Като предполагам, че първоначално творбата е имала вида, който има в преписа на Тих., съединявам двете части от Панаг. сб.

В Пловд. пр. църковните престоли са разпределени по друг начин: „На мястото на Св. Петра – франкския престол, на мястото на Св. Павел е унгарският престол, на мястото на Свети Матея – хизийският [африканският], на мястото на Свети Марко – кипърският, на мястото на Свети Йоан – сръбският престол, на мястото на Свети Андрея – аркадският престол, на мястото на Свети Тома – индийският, на мястото на Свети Вартоломей – чешкият престол, на мястото на Свети Симеон – немският престол, на мястото на Свети Филип – деспотският".

[10] Под „деспотски" престол (от гр. δεσπότης – господин, началник, монарх, владетел) се разбира вероятно вселенската църква.

[11] В текста – „зих от гр. τσέχος

[12] За народ „голомъдреци" се говори в „Александрия", те били потомци на Адамовия син Сит. През Средновековието тези легендарни хора навярно започват да се схващат като реално съществуващ народ. Не е изключено да се отъждествяват с някой азиатски народ.

[13] В Пловд. пр. тази част е поставена преди царствата и престолите и има следния вид: „Отговор: Франкът е лъв, аламанинът – орел, сарацинецът – вепър, турчинът – змия, арменецът – гущер, индиецът е гълъб, сириецът – риба, грузинецът – овен, татаринът е копой, русинът – видра, литвиецът – тур, маркарин (моравянин ?) – мечка, гъркът – лисица, българинът – бик, влахът – котка, сърбинът е вълк, унгарецът – рис, аланинът – зубър, чехът е катерица, ясин (?) – елен, саксонецът – кон, сакулатин (?) – каня, черкезинът е бивол, персиецът – жерав, хърватинът – аспида."

Алани – гр. Ἀλανοί – племе в Сарматия.

Подготовка за публикация: **Десислава Хаджимитова, Елизавета Говедарска**

20 „Слово на Господа наш Иисус Христос" (апокрифни въпроси и отговори)

ОРАТОРСКА ПРОЗА

ПОЛЕМИЧНИ СЪЧИНЕНИЯ

ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР

ЗА БУКВИТЕ[1]

Прочее[2], преди славяните нямаха книги, но бидейки езичници, четяха и гадаеха с черти и резки.[3]

Когато се кръстиха, бяха принудени [да пишат] славянската реч с римски и гръцки букви без устроение.[4] Но как може да се пише добре с гръцки букви: Богъ или животъ, или село, или црькы, или чаянии, или широта, или ядь, или ждоу, или юность, или языкъ и други тям подобни. И така беше много години.

След това човеколюбецът Бог, който урежда всичко и който не оставя човешкия род без разум, но всички привежда към разум и спасение, смили се над човешкия род, изпрати му Свети Константина Философа, наречен Кирил, праведен и истинолюбив мъж, и той им състави 38 букви: едни по образец на гръцките букви, а други пък според славянската реч.

Изпърво започна по гръцки: те прочее казват „алфа”, а той – „аз”. От „а” започват и двете азбуки. И както гърците съставиха своите букви по образец на еврейските, така и той – по гръцките. Първата буква у евреите е „алеф”, което ще рече „учение”. Като се завежда отначало детето на училище, казва му се: „Учи се” – това е алеф. И гърците, подражавайки на това, казваха „алфа”. И така се пригоди този еврейски израз към гръцкия език, че казват на детето „алфа”, което значи на гръцки „търси” вместо „търси учение”. Подобно на това и Св. Кирил създаде буква „аз”. Но като първа буква и дадена от Бога на славянския род за развързване устата на онези, които чрез азбуката се учат на разум, „аз” се изговаря с широко отваряне на устата, а другите букви се изговарят и произнасят със слабо разтваряне на устата.

Тези са славянските букви и така трябва да се пишат и произнасят: а, б, в, г.[5]

Някои казват: „Защо е създал 38 букви, когато може да се пише и с по-малко, както гърците пишат с 24 букви?” Но те не знаят с колко пишат гърците. Наистина, те имат 24 букви, но не изпълват с тях книгите си, та са прибавили 11 двугласни и три за числата: 6, 90, 900. И като се съберат – 38. Подобно на това и по същия начин Св. Кирил създаде 38 букви.

Други пък казват: „Защо са славянските книги? Тях нито Бог ги е създал, нито ангелите, нито пък са изначални като еврейските, римските и гръцките, които са още от начало и са приети от Бога.”

А други мислят, че Бог ни е създал буквите. И не знаят, окаяните, какво говорят и мислят, като смятат, че Бог е заповядал да се пишат книги на три езика, както пише в Евангелието: „И имаше дъска, написана на еврейски, римски и елински.” А славянски там нямаше. Затова славянските книги не са от Бога.[6]

На това какво да кажем или що да речем на такива безумци? Но нека да им отговорим, както сме се научили от Светите книги, че всичко поред идва от Бога, а не от другиго. Бог

не е създал най-напред нито еврейския, нито елинския език, а сирийския,[7] на който е говорил Адам, и от Адама до потопа, и от потопа, докато Бог раздели езиците при стълпотворението, като пише: „Размесени бяха езиците.” И както се размесиха езиците, така и нравите, и обичаите, и наредбите, и законите, и изкуствата според народите: на египтяните се падна земеменето, на персите, халдеите и асирийците – звездоброенето, гадаенето, врачуването, магьосничеството и всички човешки изкуства; на евреите пък – Светите книги, в които е писано, че Бог сътвори небето и земята и всичко, което е на нея, и човека, и всичко поред, както пише; на елините пък даде граматиката, риториката и философията.

Но преди това елините нямаха букви на своя език, а пишеха своята реч с финикийски букви.[8] И така беше много години. После, като дойде Паламид, започна от алфа и вита, и състави на елините само 16 букви. Към тях Кадъм Милиски прибави още 3 букви. С тези 19 букви пишеха дълго време. После Симонид изнамери и прибави две букви, а писателят Епихарий изнамери 3 букви. И събраха се 24. След много години Дионисий Граматик изнамери 6 двугласни, после друг – 5 и друг – 3 за числата. И така мнозина за много години едва събраха 38 букви. После пък, като минаха много години, намериха се по Божие повеление 70 мъже, които преведоха от еврейски на гръцки език [Светото писание][9]. А славянските книги сам Св. Константин, наречен Кирил, ги преведе и буквите създаде за малко години: онези мнозина, 7 души, и за много години създадоха техните букви, а 70 – превода. Затова славянските букви са по-свети и по за почит, защото Свят мъж ги е създал, а гръцките – елини езичници.

Ако ли пък някой рече, че не ги е нагласил добре, понеже и сега още се нагласяват,[10] ще дадем този отговор: и гръцките също така много пъти са били нагласявани от Акила и Симах, и после и от мнозина други. Защото по-лесно е да се нагласи отпосле, отколкото да се създаде за пръв път.

Ако запиташ гръцките книжовници, като речеш: „Кой ви е създал буквите или превел книгите, или в кое време?”, то рядко измежду тях знаят. Обаче, ако запиташ славянските азбукарчета, като речеш: „Кой ви е създал азбуката или превел книгите?”, всички знаят и в отговор ще рекат: „Св. Константин Философ, наречен Кирил, той ни създаде азбуката и преведе книгите, и брат му Методий.”[11] И ако попиташ в кое време, то знаят и ще рекат, че през времето на гръцкия цар Михаил и на Бориса българския княз, и на Растица моравския княз, и на Коцел блатенския княз, в годината 6363[12] от създаването на света.

Има и други отговори, които другаде ще кажем, а сега няма време.[13] Така, братя, Бог е дал разум на славяните, комуто слава и чест, и власт, и поклонение сега и винаги и в безкрайните векове, амин.

КОМЕНТАР

ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР (IX-X в.), един от блестящите представители на старобългарската литература от т. нар. Златен век, е обект на множество хипотези. Част от тях не получават популярност (напр. предположението на Н. К. Грунски, че Храбър е книжовник от XIII-XIV в.; на А. И. Соболевски, че живее и работи във византийски културен център (Солун); на П. А. Лавров, че е моравец по произход и др.). Утвърденото становище, което го свързва с Преславското книжовно средище, се съпровожда от все още нерешени въпроси, главните от които са два: какво представлява авторското име Храбър – лично име или псевдоним, и евентуално кой се крие зад този псевдоним. Правени са няколко опита за идентифициране на книжовника с известни исторически личности: с Константин- Кирил Философ (Й. Хануш), с Климент Охридски (Фр. Снопек), с Йоан Екзарх (Г. А. Илински), с Наум (М. Вайнгарт, А. Мазон, В. Ткадлчик, Фр. Дворник), с Черноризец Докс (Ем. Георгиев). Особено жизнена се оказва изложената още през 1927 г. хипотеза на В. Н. Златарски, според която Черноризец Храбър и цар Симеон са едно и също лице. Допълнителна аргументация към нея даде в последно време Ст. Гечев. (Подробности по този въпрос вж у **Георгиев, Ем.** Разцвета на българската литература през IX-X в. – С., 1962, с. 306-314; **Куев, К.** Черноризец Храбър. – С., 1967, с. 42-44; **Гечев, Ст.** Към въпроса за авторството на Храброната апология. – *Лит. мисъл*, 1975, № 4, с. 87-101). Без да приключва дискусиите, много приемлива се оказа постановката, изложена най-подробно от К. Куев, според която „Храбър” е собствено народно име, образувано от прилагателно, а на неговия носител „трябва да се гледа като на отделен старобългарски книжовник със собствена физиономия” (Пос. съч., с. 44).

Лит.: **Вилинский, С. Г.** Сказание Черноризца Храбра о письменах славянских. – *Летопись* Истор.-филол. общества при имп. Новоросийском университете, т. IX. – Одеса, 1901, с. 87-152; **Ильинский, Г. А.** Кто Был Черноризец Храбр? – *Византийское* обозрение, III. Юрьев, 1917, с. 151-156; **Mazon**, A. Le moine Chrabret Cyrille. – *Сборник* в чест на Васил Н. Златарски. – С., 1925, с. 119-122; **Гошев, Ив.** Монашеско храбро „воюване“ и Черноризец Храбър. – *Сборник* в чест на проф. Л. Милетич за 70-годишнината от рождението му (1863-1933). – София, 1933, с. 639- 644; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. I. – С., 1950, с. 106-112; **Киселков, В. Сл.** Проуки и очерти по старобългарска литература. – София, 1956, с. 82-95; История на българската литература. Т. I. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 142-153; **Георгиев, Ем.** Разцвет на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 304- 329; **Снегаров, Ив.**Черноризец Храбър. – В: *Хиляда* и сто години славянска писменост. 863-1963. Сб. в чест на Кирил и Методий. – С., 1963, с. 305-319; **Stipievič, B.** Marčanska varijanta “Skazanija o slovesech” Crnorisca Hrabra. – *Slovo*, 14, 1964, p 52 -58; **Tkadlčik, V.** Le moine Chrabr et l’origine de l’écriture slave. – *Byzantinoslavica*, 1964, 1, p. 75-92; **Куев, К.** М. Черноризец Храбър. – С., 1967, 454, с.; **Vlášek,**

J. Quelque notes sur l'apologie par Chrabr. Essai d'une conception nouvelle. – *Byzantinoslavica*, 1967, 1, p. 82-97; **Picchio, R.** On the Textual Criticism of Xrabr's Treatise. – *Studies* in Slavic Linguistics and Poetics in Honor of Boris O. Unbegaun. – New-York-London, 1968, p. 139-148; **Драгова, Н.** Втората апология на българската книга и нейните извори. – Константин-Кирил Философ. Юбил. сб. по случай 1100-год. от смъртта му. – С., 1969, с. 315-347; **Златарски, В. Н.** Кой и бил Черноризец Храбър? – В: *Златарски, В. Н.* История на българската държава през средните векове. Т. I, ч. 2. – С., 1971, с. 820- 829; **Tkadlčik, V.** System hlaholské abecedy. – *Studia* palaeoslovenica. Praha, 1971, s. 357-375 ; **Mošin, Vl**. Još o Hrabru, slavenskim azbukata i azbučnim molitvama. – *Slovo*, 23, 1973, s. 5-73; **Гечев, Ст.** Към въпроса за авторството на Храбровата апология. – *Лит. мисъл*, 1975, № 4, с. 87-101; **Велчев, В.** Храбровото сказание „За буквите" – защита и възхвала на българската и славянската култура. – В: *Велчев, В.* От Константин Философ до Паисий Хилендарски. – С., 1979, с. 56- 84; **Джамбелука-Коссова, А. Ек. Дограмаджиева.** Черноризец Храбър. О писменехь. – С., 1980. 189 с.; **Ангелов, Б. Ст.** Старобългарски писатели. – С., 1981, с. 79- 87; Сказания о начале славянской письменности. – Москва, 1981, с. 55- 63, 174- 189; **Марти, Р.** Стилистические особенности апологии Храбра. – В: *Старобългарска* литература, 10, с. 59-70.

Ораторското съчинение „ЗА БУКВИТЕ" е въведено в науката от К. Калайдович през 1824 г., който осъществява и първото му издание. Днес са известни около 80 негови преписа. Те са свидетелство за изключителната популярност на съчинението сред славянските книжовници (особено на руска територия) до XVIII в. вкл. (ако се вземат пред вид и старопечатните му издания). Най-ранният препис е от 1348 г. – в среднобълг. Лаврентиев (Иван Александров) сборник, който се съхранява в държавната публична библиотека в Ленинград (сигн. F. I. 376). Текстовите разлики между преписите дават основание да се говори за две редакции – първична и вторична.

Археогр. обзор ***Вж*** **Куев, К.** Чарноризец Храбър, с. 187-418.

Изд.: **Калайдович, К.** Йоани Ексарх Болгарский. – Москва, 1824, с. 189-192; **Бодянский, О.** О древнейшем свидетельстве, что церковно-книжны язык есть славяно-болгарский. – *ЖМНП*, ч. 38, 1843, с. 147-157; **Срезневский, И.** И. Древние письмена славянские. – *ЖМНП*, ч. 59, 1848, отд. II, с. 29-39; **Šafařik, P. J.** Mnicha Chrabra o pismenech slovanskэch. – Praha, 1851 (сборен текст); **Палаузов, С. Н.** Век болгарского царя Симеона. – СПб., 1852, с.120-123; **Буслаев**, Ф. Историческая хрестоматия. – Москва, 1861, с. 426- 428; **Дучић, Н.** Старине Хилендарске. – *Гласник* Српског ученог друштва, књ. 56, 1884, с. 94-97; **Ягич, В.** Рассуждения южнославянской и русской старины о церковнославянском языке. – В: *Исследования* по русскому языку. Т. I. – СПб., 1885-1895, с. 297-300, 300- 302 (два преписа); **Вилинский, С.** *Цит. съч.,* с. 109-111; **Каринский, Н.** Хрестоматия по древнецерковно- славянскому и русскому языку. Ч. I. – СПб., 1904, с. 185-188; **Иванов, Йорд.** Български старини из Македония. – София, 1908, с. 75-81 (два преписа); 2 изд. 1931, с. 442-446; **Vondrák, W.** Kirchenslavische Chrestomathie. – Göttigen, 1910, с. 107-110; **Багрий, А.** Вопрос о Сказании Черноризца Храбра и Киевские списки „Сказания". – Филологические записки, 1912, вып. II, с. 269-275; **Ангелов, Б., М. Генов**. Стара българска литература. – С., 1922, с. 371-375; **Vodrák, V.** Cirkevnoslovanská chrestomatie. – Brno, 1925, с.136-141; **Лавров**, П. Материалы истории возникновения древнейшей славянской письменности. – Ленинград, 1930, с. 162-164; **Weingart, M.** Texty ke studio jazuka a pisemnietvi staroslovenského. – Praha, 1949, с. 189-192; **Hamm, J.** Staroslovenska čitanka. – Zagreb, 1960, с. 51-54; **Куев, К.** Два нови преписа на Храбровото съчинение. – *Изв.* на Инст. за история, 10, 1962, с. 238-241, 229-233; **Радојчић. Сп.** Хиландарски рукописи о постанку словенске писмености. – Београд, 1963, с. 91-96 (фототип. изд.); **Куев**, К. Черноризец Храбър, с.113- 143 (въз основа на текстологичен анализ на цялата ръкописна традиция се издава реконструиран текст, възможно най-близък до първичния); **Куев, К.** Ивано Александровия сборник от 1348 г. – София, 1981, с. 205-201 и др.

В новобъл. прев. „За буквите" е публикувано многократно: **Ангелов, Б.**, **М. Генов.** Стара българска литература, с. 371-375; **Дуйчев, Ив.** Из стара българска книжнина. Т. I. – С., 1940, с. 65-69; **Генов, М.** Старобългарска литература. Антология. – София, 1947, с. 65-69; **Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по българска литература. – С., 1961, с. 77-79; 2. изд. 1967, с. 95-101 (вкл. и ориг. текст); **Динеков**, **П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 391-393; 2. изд. 1968, с. 499-502; Из стара българска литература. – С., 1975, с. 96-98, и мн. др.

Тук се препечатва превода на К. Куев по преписа в Лаврентиевия сборник.

[1] В Лаврентиевия препис, както и в други преписи, заглавието е „О писменехь Чрьноризца Храбра". Предполага се, че то повтаря оригиналното заглавие. В по-късните преписи се срещат описателни заглавия, като напр. „Черноризца Храбра ответи о писменех", „Сказание како състави... и книги преведе...", или съвсем изменени наслови – „Начало грамоте греческой и русской", „За славянката азбука и за елинската, сиреч гръцката" и др. Във връзка с формата за род. пад. (Чрьноризца Храбра) в най.старото заглавие съществува дългогодишен спор : дали смисълът е „за буквите, които създаде Черноризец Храбър, т. е. Константин-Кирил Философ" или „За буквите" – съчинение на Черноризец Храбър". Не е логично обаче да се приеме, че заглавието визира създателя на славянската азбука, защото
нататък в текста той е назован със собственото си име.

[2] Заключителният съюз „прочее" (старобълг. оубо навежда някои изследователи на мисълта, че съчинението на Храбър е извлечено от по-обширна творба.

[3] Авторът има пред вид примитивните графически опити на славяните още от времето на заселването им на Балканския полуостров. Съвременната археология познава подобни знаци, издълбани върху тухли, керемиди, керамични съдове и др.

[4] Преди създаването на славянската писменост на територията на българската държава гръцкият език е бил използван като официален език – преди всичко за канцеларските нужди на ханския двор. Този етап от държавното и културно развитие на страната е документиран от т.нар. първобългарски надписи (***Вж*** **Бешелиев, В.** Първобългарски надписи. – С., 1979. 253 с.). Употребата на латинския език в културната история на България е епизодично явление, свързано с пребиваването на римско и немско духовенство през 866-870 г., т.е. след официалното покръстване.

[5] В някои от преписите са изредени всички букви на славянската азбука, като се посочва и кои са създадени по

гръцки образец. Това пълно изреждане трябва да се смята за съставна част на авторския текст, а не за късна добавка на преписвачите (интерполация).

[6] Пасажът възпроизвежда основния аргумент на триезичниците, които се осланяли на евангелския текст, че на кръста, на който бил разпънат Иисус Христос, имало надпис на еврейски, гръцки и латински: „Този е Иисус – юдейски цар'' (Мат. 27:37). (За триезичната теория вж **Kujew, K. M.**. Zur Geschichte der Dreischprachen doktin. – *Byzantinobulgarica*, II, 1966, p. 53-65; **Куев. К**. Черноризец Храбър, с. 72-84).

[7] Фактът, че Черноризец Храбър се позовава на извори, в които за най-стар език се обявява сирийският вместо еврейския, трябва да се тълкува като полемичен мотив в борбата му срещу триезичниците.

[8] Гръцката азбука действително е свързана по произход с финикийската.

[9] Става дума за първия превод на Стария завет от еврейски на гръцки език, осъществен според преданието от 72 преводачи по времето на египетския цар Птоломей II Филаделф.

[10] Въпросното сведение на Храбър се тълкува като ценно указание за ранния произход на творбата. Не е ясно обаче какво точно има пред вид авторът – дали някои допълнителни промени, внесени в буквените знаци, съставящи азбуката на Константин-Кирил, или промени (евентуално допълнения), засягащи първите преводи на богослужебните текстове. Към втората възможност се насочва (напр. **Куев, К.** Черноризец Храбър, с. 28-29), който обръща внимание на споменатите в контекста Акила и Симах – и двамата свързани с историята на превода на Свещното писание на гръцки език.

[11] В три от преписите на това място следва още едно изречение: „Още са живи тези, които са ги видели'' (...), т.е. по времето на Храбър още е имало хора (очевидно ученици на Кирил и Методий), които лично са познавали славянските първоучители. Макар и да липсва в най-стария препис, тази фраза несъмнено е била съставна част от авторския текст и е ценно доказателство за старинността на произведението. Повечето от по-късните преписвачи редовно са я изпускали, защото за тях тя не е била актуална.

[12] Годината 6363 от сътворението на света, изчислена по византийското летоброене (6363-5508), е 855. Това сведение противоречи на останалите хронологически координати във въпросния пасаж (напр. Управлението на княз Коцел), както и на свидетелството на такива авторитетни паметници като Пространните жития на Кирил и Методий, които отнасят създаването на славянската азбука на първите преводи от гръцки на старобългарски език към навечерието на Моравската мисия на Константин-Кирил и Методий. Затова някои изследователи са склонни да допускат, че Храбър използва александрийската система на летоброене (6363-550 = 863). Аргументи в този смисъл сочи **Куев, К.** Черноризец Храбър, с. 85-148. Нова теза по този въпрос излага **Добрев, Ив**. За александрийското и моравско-панонското летоброене и за някои дати в старата славянска писменост. – Год. Соф. унив., Фак. слав.филол., т. 69, 2, 1976, с. 138-142.). Някои изследователи смятат, че годините 855 и 863 отразяват две фази в славянската писменост.
Срв. **Георгиев, Ем.** Разцветът на българската литература ..., с. 326-327; **Ангелов, Б. Ст.** Старобългарски писатели, с. 39).

[13] Изразът „а сега няма време'' (...) се тълкува от голям брой изследователи като указание за това, че Храбър е бързал по някакви причини да привърши твърбата си. По-логично обаче е изразът да се схваща като „сега не му е времето'', т.е. да се мисли, че авторът съзнателно е използвал само най-важната част от своята аргументация.
(***Срв.*** подобно мнение – **Дамянова, М**. Об одном интересном моменте в неисследованном списке сочинения Черноризца Храбра „О писменехъ''. – *Palaeobulgarica*, 1978, №. 3, с. 80-86).

Подготовка за публикация: **Ива Иванова, Мария Георгиева**

21 „За буквите'' / Черноризец Храбър (полемично съчинение)

ПРЕЗВИТЕР КОЗМА

БЕСЕДА ПРОТИВ БОГОМИЛИТЕ

ПРОИЗХОД НА ЕРЕСИТЕ. Всичките заповеди на нашия Господ Иисус Христос са дивни и драги на тези, които го почитат, понеже са казани за наше спасение. Макар че се отдалечаваме от неговите заповеди, като чедолюбив баща той всякога търпи нашата злоба. Понеже не иска да погуби никого и желае всинца да се възвърнем към него и да се спасим, едни напътва и поучава чрез Светото евангелие, а други – чрез Божествените мъже, за да не паднем в еретическия ров. „Всеки грях и хула, рече Господ, ще се прости на човеците; но на онзи, който хули Светия Дух, няма да се прости нито на този, нито на бъдещия свят.”

Знаейки това, нашият изконен враг, дяволът, не престава да мами човешкия род: като почнал от първия човек Адам, и досега не спира да се грижи да отклони от вярата когото и да било, за да бъдат с него повече хора в мъките. И едни подлъга да се кланят на идоли, други – да убиват братята си, трети пък научи на блудство и на други грехове.

Но като видя, че всички тия грехове не са равносилни на еретичеството, влезе най-напред в Ария, който почна да хули Божия син, понеже не го смяташе за равен на Отца, а за ангел и служител на Бога, забравяйки, че Христос е казал: „Аз и Отец сме едно”. Също влезе и в Савелия, който почна да слива Божественото, казвайки, че когато Христос е пострадал на кръста тялом, пострадало е и Божественото на Св. Троица. Македоний пък хулеше Светия Дух, мислейки го за по-долен от Отца и от Сина, а не от същото Божество.

На Никейския събор[1] Светите отци по Божията воля, подпомогнати и от цар Константина,[2] проклеха тези учения и ги изтребиха измежду християните като плевел из нива. После се появиха много ереси по други места, но не за Св. Троица, а за Божиите твари: едни така, а други иначе заблуждаваха, но поученията на Светите апостоли и отци отвред ги отпъждаха.

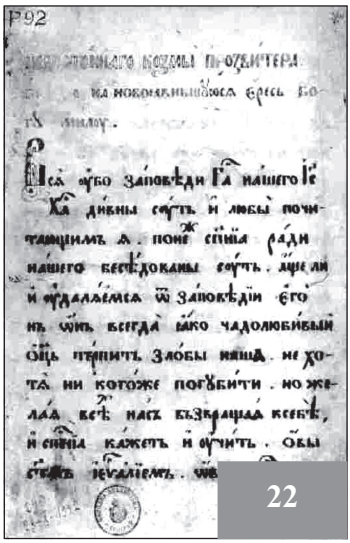

ПОП БОГОМИЛ И ПОСЛЕДОВАТЕЛИТЕ МУ. Случи се, че в годините на правоверния цар Петър в българската земя се появи поп по име Богомил – по-вярно е да се нарече Богунемил. Той пръв почна да проповядва ерес по българската земя. Лъжеучението му ще изложим по-нататък.

Понеже Господ е предвиждал съблазните, които ще настанат между хората, предсказал ни е всичко и ни е научил, говорейки: „Съблазни трябва да дойдат”, за да се явят избраници. Но има някои, които не вярват на тези думи. На тях грехът никога няма да се прости, ако не се покаят, и за тях сега ми предстои да говоря. Исках да замълча за тях заради многото им басни, но се боя от по-голямо наказание: защото, ако ние мълчим, някой ще се съблазни от тяхното прелъщение, „и при нашето разбиране ще загине немощният брат, за когото Христос е умрял”. Затова, като

се уповавам на богатството на нашия Господ, защото може да проясни и нашия език, аз се осмелявам с моето творение да изоблича враговете на Христовия кръст.

За тях и блаженият Павел писал на филипяните: „Пазете се от псета, пазете се от разкол, пазете се от злите работници; за тях много пъти говорих, а сега и с плач ви го казвам, че те са врагове на кръста Христов; техният край е гибелта.”

Като почвам да изобличавам техните думи и дела, аз мисля, че и въздухът се осквернява от делата и проповедите им. Но заради христолюбивия народ ще разкрия техните лукави речи, за да не попадне никой в мрежата им, и като разберат техните измами, да отбягват учението им. „Защото, рече Господ, всяко дърво по плода си се познава.”

Външно еретиците са като овце: кротки, смирени и мълчаливи. Наглед лицата им са бледи от лицемерния пост. Дума не продумват, не се смеят с глас, не любопитстват и се пазят от чужд поглед. Външно правят всичко, за да не ги отличават от правоверните християни, а вътрешно са вълци и хищници, както рече Господ.

Като виждат тяхното тъй голямо и тъй особено смирение и като мислят, че те са правоверни и способни да напътват към спасение, хората се приближават към тях и ги запитват за спасението на душата. А те, подобно на вълк, който иска да вземе агне, първо се преструват, че въздишат, и смирено отговарят, а когато проповядват, представят се, като че са на небето. Където пък видят човек, който е прост и неучен, там сеят плевелите на учението си, като хулят предадените на Светите наредби, за което ще говоря по-нататък.

Но, о, христолюбиво воинство, от вас никой да не им става другар, защото ще станете Христови врази! Старайте се да четете Светите книги, за да не попаднете в безконечни мъки! Защото много измами и много неправди изникнаха на земята. Не е възможно да ги отбягнат онези, които живеят в леност. Заради нас Господ слезе от небето и ни научи на своята воля, за да се избавим от лютите мъки, когато живеем по неговите заповеди. Затова да се стремим към добри дела, за да не се сбъдне с нас казаното от Господа: „Ако не бях дошъл и не бях им говорил, не щяха да имат грях, а сега нямат извинение за греха си.” Но да се върнем на въпроса.

„Като седеше Иисус на Елеонската гора, учениците му дойдоха при него и му казаха: Научи ни, Владико, що ще бъде знак на твоето пришествие и на свършването на света? – Господ им отвърна: Пазете се, защото мнозина ще дойдат в мое име и ще казват: Аз съм Христос! И мнозина ще измамят; но вие, рече, се пазете да не ви измамят. По техните плодове ще ги познаете, защото не може добро дърво да роди лош плод, нито пък лошо дърво – добър плод. Не берат, рече, от трънето смокви, нито от къпината – грозде. Така и вие познавайте такива по плодовете им, т.е. по лицемерието им, по критикуването им, по хуленето им. А като ги познаете, отбягвайте ги, за да не бъдете осъдени с тях. Ако някой стане другар на враговете на земния цар, той не е достоен да живее, а умира заедно с тях. Колко повече пък да не погинат с вечния огън враговете на небесния цар, според казаното: „Всяко дърво, което не ражда плод, се отсича и се хвърля в огъня.”

Но що говорят еретиците? – Ние се молим на Бога повече от вас, бдим и се молим и не живеем в леност като вас. – Уви, това прилича на думите на горделивия фарисей, който, когато се хвалел, казвал: „Не съм като другите хора – грабителите, неправедниците, блудниците.” Ние пък ще им отговорим: Какво се хвалите, горделиви еретици? Че и дяволът не спи, нито вкусва човешка храна, нито се труди! – Но ние, казват, когато се молим, призоваваме Бога. – Ние пък ще им отговорим: Та не чувате ли и бесовете, като се провикват към Господа: „Какво има между нас и тебе, Иисусе, Сине на живия Бог? Знаем те кой си, Светецо Божий. Нима си дошъл да ни мъчиш преди време?” Поучавайки ни, сам Господ казва: „Не всеки, който говори: Господи, Господи!” ще влезе в небесното царство, а който изпълнява волята на моя небесен Отец.”

Които са такива, ние ще ги оставим да вървят по своя път към погибел. По-скоро ще вразумиш добитъка, отколкото еретика. Свинята отминава бисера, а събира боклука. Така и еретиците поглъщат своя смрад, а отбягват Божествените поучения. И както онзи, който стреля срещу мрамор, не само че няма да го пробие, но стрелата, като отскочи, ще удари тоя, който стои назад, така и този, който поучава еретика, не само че не ще го поучи, но ще изврати и някого от по-слабоумните.

Но към кои, прочее, да ги причислим? Кому да ги уподобим?[3] По-лоши са от глухите и слепи идоли. Идолите, понеже са от дърво и камък, нито виждат, нито чуват. Еретиците пък, понеже имат

човешки мисли, доброволно се вкамениха и не познаха истинското учение. Но към бесовете ли да ги причисля? Та те са по-лоши и от тях. Бесовете се боят от Христовия кръст, а еретиците секат кръстовете и си правят от тях оръдия. Бесовете се боят от образа на Господа, нарисуван на дъска; еретиците не се кланят на иконите и ги наричат идоли. Бесовете се боят от мощите на Божиите праведници и не смеят да се доближат до ковчезите, в които лежи безценното съкровище, дадено на християните да се избавят от всякаква беда. Еретиците пък се гаврят с тях и се надсмиват над нас, когато ни виждат да им се кланяме и да просим от тях помощ. Те забравиха думите на Господа: „Тези, които вярват в мене, ще вършат делата, които аз върша, и дори по-големи от тях ще вършат.” И като не искат да отдадат слава на Светците, те хулят и Божиите чудеса, що извършват мощите им със силата на Светия Дух. Те казват: „Чудесата не се извършват по воля Божия – тях върши дяволът, за да мами хората.”

И много друго бледославят за тях, като клатят главите си като евреите, които разпъваха Христа. – О, търпеливи Боже, докога ще гледаш човешкия род толкова да те разгневява?

ЗА СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА. Наистина [еретиците] са по-лоши и по-мерзки от бесовете. Защото кой бяс някога се е противил на Божеството или е дръзнал да хули Божия свят, както еретиците? А що говорят? – Че не Бог е сътворил небето, нито земята, нито всичките видими [неща].

А всъщност, понеже са слепи и глухи, те не разбират, което казва Йоан Богослов: „В начало беше словото и словото беше у Бога, и Бог беше словото. Всичко стана чрез него и без него не стана нищо от онова, което е станало.” Същото разказва и Павел: „Защото от Бога бе създадено всичко, което е на небето и което е на земята, видимо и невидимо, било тронове и господства, било началства, било власти; всичко чрез него и за него съществува.” И пак същият преблажен Павел заедно с Давида се обръща към Бога с думите: „В началото ти, Господи, основа земята и дело на твоите ръце са небесата.” И много пъти Светите пророци, апостоли и други праведници прогласяват Бога за творец на всичко видимо и невидимо. Но защо ли говоря за праведниците? Било езичника, било простака, било самия дявол запитай: „Кой е творец на всичко видимо и невидимо?” – и те ще ти отговорят: „Защо си толкова прост, човече? Що може някъде да стане без Божие повеление?” – А вас, еретици, кой ви научи, че Бог не е създал всички тези твари? Тежко на вашето неверие, защото огън събирате върху главите си!

ЗА СВЕТИЯ КРЪСТ. Себе си заблуждавайки, така говорят за Господния кръст: Как да му се кланяме? Понеже евреите разпнаха на него Божия Син, затова Кръстът е най-омразен Богу. – Ето защо те учат своите да го ненавиждат, а не да му се кланят, като казват тъй: „Ако някой би убил царския син с кръст от дърво, може ли това дърво да бъде мило на царя? Същото нещо е и с Кръста спрямо Бога. – О, колко ненавижда дяволът човешкия род! В колко пагубна пропаст го е въвел! Както едно време евреите, като четяха пророчествата, не разбираха що се разказва за Господните страдания и макар да ги четяха всеки ден и всяка събота, сами станаха Христови убийци, като намислиха да убият Безсмъртния, така и еретиците, които всякога четат Господните и апостолски слова, не разбират техния смисъл. И с право блаженият Павел ги нарича погинали, като казва: „Словото за Кръста е безумие за тези, които гинат, а сила Божия е за нас, които се спасяваме.” И пак: „А за мене – да се прославя само чрез Кръста на нашия Господ Иисус Христос.”

Впрочем, аз бих изтъкнал и чрез други книги, че Господният кръст е Свят, но еретиците не ще повярват. Затова с право е писал по това апостол Павел към галатяните: „Проклет да бъде всеки, който не изпълнява постоянно всичко, което е писано в книгите на закона.” Затова ние и да мълчим, те сами се проклинат с апостолските думи, понеже мислят, че Господ бил разпнат не по своя воля и не заради човешкото спасение, а по необходимост. „Ако, рече, ние или ангел от небето ви благовестеше нещо друго, различно от онова, което ви благовестихме, да бъде проклет.” И още повече като иска да потвърди мисълта, повръщайки се повторно, казва: „Както и по-рано казах, и сега пак казвам: който ви проповядва по-друго от това, що приехте, да бъде проклет!”

Ето, вече трети път ви посочих не от себе си, а с думите на Светите апостоли, че проклет ще бъде всеки, който не почита преданията, дадени нам чрез Светите книги.

Кой християнин не се просвещава чрез Господния кръст? Кой не се радва, като вижда кръстовете по високите места, където по-рано хората принасяха жертви на бесовете, като колеха своите синове и дъщери? Кой не се избавя от злото, когато се прекръсти от сърце, в каквато напаст и да е изпаднал?

Преди да бъде разпнат, Господ е предизвестил за своя Кръст, говорейки на апостолите: „Както

Мойсей издигна змията в пустинята, тъй трябва да се издигне Син человечески, за да не погине и да има живот вечен всеки, който вярва в него.” Наистина, братя, няма да загинат тези, които с любов гледат Господния кръст. Защото, когато гледаме Кръста с телесните си очи, с духовните си пък гледаме разпнатия на него и него славим с думите: Слава на тебе, Христе, Боже наш, който си благоволил да умориш чрез Кръста онзи, който някога умори в Рая нашия прадед Адам, и който си ни дал своя Кръст, за да побеждаваме всяко дяволово нападение!

Надеем се с това да затворим устата на богомерзките еретици, които не говорят истината за Бога, и да достигнем безконечен живот. Но аз още няма да престана да изобличавам безбожиите еретици, за да се опази Божията църква, т.е. християнската вяра, която те се опитват да разрушат.

ЗА ПРИЧАСТИЕТО. Какво говорят за Светото причастие? – Причастието не се извършва по Божие повеление, нито е Христово тяло, както вие говорите, а е като всяка проста храна. Христос, когато е действал, не е извършвал литургия, затова ние не Го почитаме [казват те].

О, колко е голямо заслепението им! О, колко е голямо окаменението им!

Кажи ми, безбожни еретиче, за какво каза Господ на апостолите, когато им даваше хляб: „Вземете и яжте, това е моето тяло, което се ломи за вас, за да се опростят греховете ви”, а също и като държеше чашата с пречистата си ръка и като я даваше на учениците си, за какво каза: „Пийте от нея всички, това е моята кръв, която се пролива за мнозина.” За какво е говорил и Павел, когато е писал на коринтяните: „Аз приех от Господа това, което и ви предадох: че през нощта, в която бе предаден, Господ Иисус взе хляб и като го благослови, преломи го и каза: „Вземете и яжте, това е Моето тяло, което се ломи за вас.” Също така взе чашата след вечерята и каза: „Тази чаша е Новият завет в Моята кръв; това правете всякога, когато пиете, за Мой спомен. Защото, колчем ядете този хляб и пиете тази чаша, ще възвестявате смъртта на Господа, докле Той дойде. Затова, който яде този хляб и пие Господнята чаша недостойно, виновен ще бъде спрямо тялото и кръвта Господня. Но да изпитва човек себе си и тогава да яде от хляба и да пие от чашата. Защото, който яде и пие недостойно, той яде и пие своето осъждане, понеже не отличава тялото Господне.”

Еретици, ето вече ясно ви посочих не чрез своите думи, а чрез тези на Светото евангелие и Апостола, че Светото причастие не е проста храна, както вие мислите, но е същинското пречисто тяло на нашия Господ Иисус Христос. Защото както по-преди, когато създаде този свят каза: Да бъде светлина! – и стана светлина; – Да бъде небе! – и стана небе; – Да бъде земя и всичко на нея! – и в един миг всичко стана, както ни разказват Божествените книги, така и сега със своята сила Светият Дух превръща този хляб на тяло Господне, а тази чаша – на кръв, както ни завещаха в Писанието Светите мъже, които са били очевидци на Божиите тайни. Та, право е рекъл за вас Божественият Павел: „Проклет да бъде всеки, който не изпълнява постоянно всичко, що е писано в книгите на закона.”

Разкажете ни кой ви научи, че това не е казано за Светия хляб и за чашата, както вие, еретици, разправяте, като заблуждавате, че то е казано за Четвероевангелието и за Апостолските деяния, а не за Светото причастие. Тяло наричате Четвероевангелието, а кръв – Апостолските деяния.

А ние ще ги попитаме: Кажете ни слепи, ако имате ум: когато Господ даваше на учениците си хляба и чашата, казвайки: „Това е моето тяло” и „Това е моята кръв” – дали тази заповед даде докато беше на земята, или като възлезе на небето? Ако и да са слепи, те имат езици, които не могат да кажат, че Господ рече това, когато отишъл на небето. През нощта, в която се предаде, всичко това завеща и като го освети, предаде го на апостолите, а апостолите – на нас. Когато го правим, ние вярваме, че то е същинско тяло Господне и същинска кръв, а не негов символ.

След като се възнесе Господ на небето, Светите апостоли написаха четирите Евангелия за спомен и за спасението на всички, които са правоверни, както те ги предадоха: Матей [го] написа в осмата година след възнесението, Марко – в десетата, Лука – в петнадесетата, Йоан – в тридесет и втората, а пък [книгата] Апостолските деяния бе написана след много години. Като узна Павловите слова и дела, евангелист Лука ги описа и ги предаде на църквите. И сега Светите църкви се радват, като прочитат велегласно тези слова, както каза Господ: „Никой не туря под одъра свещ, след като я запали, а на свещника, за да видят светлината всички, които влизат.”

Но защо казвате, еретици, че това не е речено за Светото причастие, а за Четвероевангелието? Тежко на вашето неверие, ако не се поправите, както каза блаженият Павел: „Ако оня, който се е отрекъл от Мойсеевия закон пред двама или трима свидетели, безмилостно [се наказва] със смърт, колко

по-жестоко наказание, мислите, ще заслужи този, който е потъпкал Божия Син и е счел кръвта на завета, с която е осветен, за проста кръв и е похулил духа на благодатта?”

ЗА ЛИТУРГИИТЕ. А защо хулите Светите обреди, които ни са предадени от Светите апостоли и богоносни отци? – Говоря за литургията и другите моления, които се вършат от добрите християни.

Казвате, че не апостолите са установили литургията и причестяването, а Йоан Златоуст; че от рождество Христово до Йоана са се изминали повече от триста години. Нима толкова години Божиите църкви са били без литургия и без причестяване? Та апостол Петър не създаде ли литургия, която и досега държат римляните? Яков, Господният брат и първи епископ в Йерусалим, поставен от самия Господ, не създаде ли литургия, която и досега слушаме да пеят над гроба Господен? Едва след това великият Василий,[4] в Кападокия, като прие откровение от Бога, нареди причестяването и ни предаде литургия, като я раздели на три, както му заповяда Светият Дух.

ЗА ДУХОВЕНСТВОТО. Ами защо вие казвате, че причестяването и църковните обреди не са отредени от Бога, и хулите йереите и всички църковни санове, като наричате правоверните свещеници слепи фарисеи и лаете много по тях като псета по конник?

Понеже сте слепи с умствените си очи, когато четете посланието на блажения Павел, не можете да разберете кой е поставил свещениците, епископите и останалия църковен клир по цялата земя. Но както е писано: „като искаха да изтъкнат своята правда, не се покориха на Божията правда.”

Дори и да живеят в леност правоверните свещеници, както вие говорите, когато ги критикувате, ала те не хулят Божеството като вас. Но и да биха извършили те нещо скритом, – „а кои сте вие, които съдите чуждия слуга?” – както каза апостолът. „В един голям дом има не само сребърни и златни съдове, но и глинени и дървени: едните са за чисто, а другите за нечисто. Ако някой се очисти от тези неща, ще бъде съд почетен, осветен.” Затова, ако не са били добри, не щяха да бъдат осветени.

Ако ли вие, еретици, не вярвате на тези думи, че йереите всякога биват осветени от Бога, послушайте какво казва на филипяните великият апостол: „Павел и Тимотей, слуги на Иисуса Христа – до всичките светци в Иисуса Христа, които са във Филипи, с епископите и дяконите: благодат и мир на вас от нашия Бог, Господ Иисус Христос.” И на Тита: „Заради това те оставих в Крит, за да довършиш несвършеното и да поставиш свещеници във всички градове, както аз ти заповядвах.” А на Тимотея, сам като го постави за свещеник, така пише: „Не занемаряй дарбата, която ти е дадена чрез възлагане ръцете на свещенството.” И пак, като му заповядва да има честни свещеници, казва: „Свещеници, които добре извършват своите длъжности, да се удостояват с двойна чест, а най-вече – които се трудят със слово и учение.”

Като чуват тези думи, еретиците пък ни отговарят: Ако сте Свети, както казвате, защо не живеете, както ви е заповядано и както пише Павел на Тимотея: „Епископът трябва да е непорочен, мъж на една жена, трезвен, честен, целомъдрен, страннолюбив, поучителен, не пияница, не пакостник, кротък, не крамолник, не златолюбец, добър уредник на своя дом; така и дяконите да са честни, не двуезични, да не пият много вино и да са много известни; да се изпитват по-напред дали са такива, че тогава да служат, ако са непорочни.” А ние не ви виждаме да сте такива. Свещениците вършат всичко наопаки: опиват се, грабят, скритом вършат и други лоши [неща] и няма кой да ги възпре тия лоши работи, както казва Павел: „Пред всички изобличавай тези, които съгрешават, за да имат страх и другите.” Епископите пък, които не могат да се въздържат, както ние се въздържаме, въздържат нас от моления, а после ни вкарват в грях.

Ние пък ще им отговорим така: Еретици, нима не чувате Павла, който пише и говори за това на Тимотея: „Не приемай обвинения срещу свещеник, освен при двама или трима свидетели.”

Като не се срамуват, безсрамните и високомерни еретици пак казват: Скритом колко ли съгрешават, когато явно живеят плътски, а не духовно, както ние живеем! А плътските дела са тези, рече Павел: „Прелюбодейство, блудство, разпътство, идолослужение, магия, вражда, завист, ревност, ярост, убийство, пиянство, игри и всичко тям подобни; онези, които вършат такива дела, не ще наследят царството Божие.”

Ние пък ще им отговорим, като кажем: Защо ли толкова ни се хвалите, еретици? Не чувате ли Господа, който казва: „Всеки, който се възнася, ще се смири, а който се смирява – ще се възнесе”. И пак: „Господ се противи на високомерните, а на смирените дава благодат.” А кажете ми, каква е вашата молитва, когато е примесена с хула към Божеството? Сбъдва се, което Давид е писал за вас в Псалтира:

„И тяхната молитва да им бъде в грях”. А че жреците са честни пред Бога, чуй, що казва Господ на апостолите: „На Мойсеевия стол седнаха жреци и което ви кажат да вършите, вършете и спазвайте, но не вършете според делата им, защото те говорят, а не вършат.”

Виждаш ли, еретиче, че ти е заповядано да почиташ жреците, макар и да са лоши? Ако Бог заповяда на апостолите, които са толкова велики и свети, да слушат тези, които седят на Мойсеевия стол, колко е още по-хубаво вие и всеки човек да почита тези, които седят на Христовия стол! Защото, колкото Христос заслужава по-голяма чест от Мойсея, толкова и тези, които седят на стола му, заслужават по-голяма чест от онези, които седят на Мойсеевия стол. А ти, като си ослепял духовно, не почиташ Христовия жрец и укоряваш пастиря на неговите овце. Виждаш малката сламчица в окото му, а не изваждаш из своето хулно око толкова голяма греда. Не знаеш ли, че в своите ръце той държи Божия агнец, който взема греховете на целия свят? И ангелите не смеят дръзко да гледат Божия агнец,[5] който може с един дъх да погуби в този миг греховете на света, като огън да ги изгори?

А кой си ти, който съдиш и осъждаш жреца преди Божия съд? Дори и да е грешен жрецът, но той не е еретик. А всеки грях е по-малък от еретичеството. Евреите плюеха връз Господнето тяло, а еретиците храчат връз неговото Божество, ала [всичко] пада върху лицето им. Затова еретиците са по-грешни и от самите евреи, които разпнаха Христа: защото тези похулиха тялото, а онези – Божеството.

Като не може да се противи самичък на Божията светиня, дяволът си послужи с тях, както едно време си послужи с Юда, за да бъде Господ разпнат. А като искаше да премахне молитвените чинове, които ни предадоха Светите апостоли и отци, си послужи с техните уста, за да хулят всички предания на Светата църква. Но това никога не може да бъде. „На камък, рече Господ, ще изградя църквата си и вратите на ада не ще я надделеят”, които врати са еретическите учения. Защото тези наистина са врати адови; които ги слушат, ще слязат в преизподнята на ада.

Толкова силни някогашни царе, князе и майстори се опитаха да съборят Божията църква, т.е. християнската вяра, но не можаха; дори те сами се погубиха духом и тялом, а църквата и досега съществува без повреда и вечно [ще пребъде. Затова и Давид] виком говори: „Много псета ме обградиха, сбирщина от нечестивци ме обкръжи.” Затова и блаженият Павел нарича еретиците с множество лоши имена, говорейки: „Пазете се от псета, пазете се от крадци, пазете се от зли работници”, „защото, каза, аз зная това, че след моето заминаване ще навлязат зли вълци, които няма да пощадят стадото”. Светецът ги нарича и с множество други по-лоши от тези имена, що знаят онези, които четат. Сам пък Господ казва: „Който не влазя в овчата кошара през вратата, а от другаде, той е крадец и разбойник.”

ЗА ПРОРОЦИТЕ. А кой апостол или кой праведник ви научи, еретици, да отхвърляте закона, от Бога даден Мойсею? Каква ли неправда намерихте в пророците, та ги хулите и не приемате книгите, писани от тях?

Защо се представяте, като да обичате Христа, а отхвърляте предсказанията на светите пророци за него?

Пророците нищо не са казали по своему, но така ни предсказаха, както им е заповядал Светият Дух. Ако не вярвате на тези думи, че някога Господ е говорил чрез устата на пророците, то послушайте какво говорят за пророците Светите апостоли. Ако ли не вярвате и на апостолите, тогава сте по-големи неверници и от езичниците и по-долни от бесовете. Великият и върховен апостол Петър дума: „Бог говори чрез устата на всичките си пророци от вековете.” Чуй пък и блажения Павел, който също така казва: „И той даде едни да са апостоли, други – пророци, едни – евангелисти, други – пастири и учители за усъвършенстване на Светците.”

Виждате ли, еретици, че пророците са Свети и чрез техните уста Духът ни е възвестил всичко? А по-нататък ще ви покажем още повече, че Светите пророци не са говорили от себе си. Ако ли не вярвате на това, вие виждате, ние не сме виновни. „Проклет да бъде всеки, каза, който не изпълнява постоянно всичко, що е писано в книгите на закона.” Затова ние и да мълчим, според Писанието проклети са всички, които не вярват на писаното в книгите на закона. А какво говори Писанието за Давида, от чийто род Христос се роди? „Намерих, рече, Давида Йесеев, мъж по моето сърце, който ще изпълни всичката ми воля.” За него и евангелист Матей пише в началото: „Книга на родословието на Иисуса Христа, син Давидов, син Авраамов.” Самаго Давида, толкова велик и толкова Свят, еретиците не смятат за нищо и думите, що изрече Светия Дух с неговите уста, отхвърлят. Не почитат и Авраама,

Божия другар, и Данаила, и Азарините синове, и другите пророци, от които дори свирепите зверове се уплашиха, а огънят се поколеба. Безчестят и Йоана,[6] предтеча и заря на великото слънце,[7] като го наричат предтеча на Антихриста. Него сам Господ посочи като най-велик от всичките Светци, казвайки: „Между онези, които се раждат от жени, никой не стана по-велик от Йоана Кръстителя", от когото се кръсти [Христос], като му преклони и Божествената си глава. Всъщност те сами са антихристи, според думите на евангелиста Йоана Богослова: „Деца, последно време е. И както сте слушали, че антихрист иде, и сега има много антихристи."

ЗА СВ. БОГОРОДИЦА. Освен всичко това зло, тези окаяници вършат още и друго: не почитат преславната и пречиста Богоматер, майката на нашия Господ Иисус Христос, и много бледословят за нея. Техните думи и гадости не може да се пишат в тази книга. За нея пророците предсказаха. Едни я нарекоха врата заключена и непроходима за никого, освен за единаго Бога, а други – духовна стълба, по която верните ще се възкачат на небето; трети – Света планина, в която се засели Бог; друг я нарече ръчица, която събира небесна манна.[8] Давид пък я нарече царица и дъщеря: царица, понеже стана майка на небесния цар, а дъщеря, понеже се роди от неговото семе. А премъдрият и велик между царете Соломон се обръща към нея с думите: „Много дъщери станаха добродетелни, много спечелиха богатство, но ти се възмогна и надмина всички." А други я нарекоха с други имена, както им внушаваше Светият Дух. А Боговидецът Исайя велегласно вика за нея: „Ето, девица ще зачене в утробата си и ще роди син, и ще го нарекат [Емануил, т.е.] с нас е Бог." А пък архангел Гавраил със страх й говореше: „Радвай се, благодатна, Господ е с тебе!" Щом Господ е с нея, както е и всякога, без край, тогава вие, еретици, какво чакате да постигнете, като не се грижите толкова за спасението си?

О, преблажена Богородице, към нас пък, които се уповаваме на тебе, бъди милостива тука и на Страшния съд! Ти се яви най-чиста от всички видими и невидими. Наистина блажен е Давидовият дом, в който ти порасна. Бог е сред тебе. Не ще се поклатиш, защото Вишният те освети за свое обиталище. Ти си помощница на всички християни, застъпница на грешните, хвала на девствениците, опора на нашата вяра. И сега, о, блажена Богородице, помоли своя Син да ни избави от всяко зло! Чрез тебе познахме Божия Син и успяхме да станем наследници на Святата му плът и кръв. На икона като видим неговия образ, носъм на твоите ръце, ние, грешниците, се радваме и като коленичим пред него, любезно го целуваме и се надяваме с твоите молитви да постигнем небесен живот. Защото, както каза великият Василий, почитта към иконата е почит към нарисувания.

ЗА ИКОНИТЕ. Еретиците, като слушат апостол Павла да казва за идолите: „Не е прилично да се покоряваме на злато или сребро, изработено с човешко изкуство", мислят, окаяните, че то е казано за иконите. И като намират оправдание в тези думи, те не им се кланят насаме. Но поради страх от хората и в църква ходят, и кръст и икона целуват, както ни разказват тези от тях, които се възвърнаха към нашата истинна вяра, говорейки: Всичко това вършим за хората, а не от сърце, тайно пазим вярата си.

А ние, правоверните люде, когато видим Господния образ написан на икона, като простреме ръце към него, като обърнем духовните си очи към небето, към самия Онзи, който е с Отца и Светия Дух, викаме: Господи Иисусе Христе, който в този образ се яви на земята заради нашето спасение и се съгласи доброволно да приковеш на кръста своите ръце и който ни даде кръста си, за да пропъждаме всеки враг, смили се над нас, които се уповаваме на тебе!

А когато видим иконата на Св. Мария, Божията майка, също така й се молим из дълбината на сърцето, викайки: Пресвета Богородице, не забравяй своите люде, нас! Ти си нам застъпница, а на грешните – помощница. Чрез тебе се надеем да получим опрощение на греховете, и прочие.

Когато пък видим образа на някой Светец, също тъй казваме: Божи светецо – казваме името му, – който си пострадал за Господа, ти имаш смелост пред Владиката; моли се за мене, за да се спася с твоите молитви!

Виждаш ли, еретиче, че лъжовни и прелъстиви са твоите думи, които говориш, когато казваш: „Които се кланят на иконите, приличат на елините".

Когато се кланяме на икона, ние не се кланяме на баграта, нито на дъската, а на онзи, който е бил с този образ и който е нарисуван на себе си подобен, какъвто е бил на вид – било стар, било млад. Както жената, която е доброумна и която обича своя мъж, когато види в стаята си дрехата или пояса на мъжа си, когато е отишъл на дълъг път, поема я в ръце, целува я и до очите си я полага не защото обича пъстротата на дрехата, но защото й напомня за нейния любим; така също и ние, христолюбивите

християни, когато намерим каквато и да е било част от дреха, в която е страдал Божи угодник, или кост от неговото тяло, или пръст от гроба му, смятаме ги за всечестни. И като ги поемаме със страх, ние любезно ги целуваме, но не защото почитаме пъстротата на дрехата, а Светеца, или по-право – Христа, комуто той е угодил, както казва божественият Давид: „Боже, много ми са мили твоите другари!"

ЗА ВЕХТИЯ ЗАВЕТ. Но ние, казаха, не слушаме Давида, нито пророците, а самото Евангелие, и не живеем по Мойсеевия закон, а по апостолския.

Ала я послушайте, еретици, ако имате уши, да ви посоча, че и от самия Христа се отмятат онези, които не слушат пророците и закона. Защото какво каза Господ? „Не мислете, че съм дошъл да наруша закона или пророците; не съм дошъл да наруша, а да изпълня." И пак: „Ако не вярват на Мойсея и пророците, то и да възкръсне някой от мъртвите, пак няма да му повярват." Още и това: „Ако не вярвате в Мойсеевите книги, как ще повярвате на моите думи?"

Но какво зло и позорно видяха еретиците в закона или в пророците, та ги хулят и отхвърлят и смятат, че те не могат да ни спасят? Та какво говори Господ в Евангелието за праведните, за тези, които са живели по първия закон, казвайки: „Когато видите в царството Божие Авраама, Исака, Якова и всички пророци, а себе си, еретици, изгонвани навън." Нима това не е писано в Светото Евангелие?

Защо казвате, че пророците не са Свети, нито са предсказвали чрез Светия Дух, а от себе си? Та не чувате ли и Господа, който е казал: „Какво ви се чини за Христа, чий Син е той?" Отговориха му: „Давидов", а Господ им каза: „Че как ще е негов син, ако чрез Светия Дух Давид го нарича Господ?" Виждате ли? Господ казва, че Давид е предсказал чрез Светия Дух, а не от себе си. „Еретиците се разтляват в това, което знаят по природа като безсловесните животни."

Ето, христолюбци, вече ви показахме, че еретиците са противници и врази на Светия Дух. Кой ли говори по-ясно от Петра, върховния апостол, който рече: „Никога не е било пророчеството по човешка воля, но Светите Божии човеци са говорили, водими от Светия Дух. Но имало е, казва, и лъжливи пророци между народа, както и между вас ще се явят учители, които тайно ще уведат пагубни учения, наречени ереси, и мнозина ще последват тяхното разпътство."

Окаяните мислят, че знаят книжовните глъбини. Но щом поискат да тълкуват книгите, те ги изопачават за своя погибел, както пише апостол Петър: „Нашият възлюбен брат Павел ви писа, според дадената му премъдрост, както той говори за това и във всичките послания, в които има неща, мъчни за разбиране, които невежи и неукрепнали изопачават, както и другите писания, за своя погибел. И тъй, вие, възлюбени, като знаете [това] от по-рано, пазете се да не би, увлечени от заблужденията на беззаконниците, да отпаднете от твърдостта си."

Виждате ли що свидетелстват за тях Светите [апостоли]? След като ги видяхме и разбрахме, да ги изгоним навън, понеже са врагове на Христовия кръст.

Докато хулят всичките закони, предадени на Светата божия църква, своите учения те излагат с почит, като баят някакви басни, както техният баща, дяволът, ги учи да бледословят.

Макар и да е неприлично да изобличаваме пред вас техните бледословия, защото, както и по-рано казах, всичко поднебесно се осквернява от тях, все пак аз малко ви разказах, но за другото ще премълча, „защото, каза апостолът, срамота е да се говори за онова, което те тайно вършат".

ЗА ДЯВОЛА. Мнозина пък не знаят каква е тяхната ерес и мислят, че те страдат за правдата и че ще получат от Бога някоя награда за веригите и тъмницата. Но нека чуят Павла що казва за това: „Ако и да се подвизава някой, не се увенчава, ако не се подвизава по правилата." Та как ще бъдат мили някому, дори и много да страдат, щом като те наричат дявола творец на човека и всички Божии твари? А поради голямата си простотия едни го наричат отпаднал ангел, а други го смятат неправеден уредник. И тези техни думи са за смях на умните, защото, подобно на гнила дреха, не могат да се сберат накуп.[9] Понеже всеки иска да надхитри другите, всеки по свой ум създава име на своя баща и учител. А толкова го почетоха, че го нарекоха творец на Божиите създания, а Божията слава мислят за слава на дявола. А Бог е казал чрез пророка: „Другиму не ще дам славата си."

Еретиците, като чули лъжливия дявол да говори на Иисуса: „Всичко ще ти дам, ако паднеш да ми се поклониш", повярвали му и мислят, че той е властител над Божиите твари. И пак като чули Господа да казва: „Сега се осъди князът на този свят" и „Сега иде князът на този свят и в мене той няма нищо да намери" – тези думи като чули, еретиците нарекоха дявола властител и княз на Божиите твари. Но нека чуят защо се нарича княз. Преди да бъде разпнат Господ, когато идолите се бяха намножили

на земята и навсякъде се извършваха скверни обиди, дяволът се гордееше и с него царуваше грехът и смъртта. Но когато единоутробният Син Божий благоволи да разруши неговата сила със своя кръст, оттогава се нарича не княз, нито властител, а враг и неприятел. Дори го виждаме да бъде побеждаван всеки ден не само от мъже, но и от жени – най-слаби същества, както добре знаят тези, които са чели житието на Светата девица Юстина, на епископа Киприана и на други Божии светци. Дяволът се нарича още княз, баща и учител на тези, които вършат неговата воля: разбойниците, блудниците, еретиците и всички, които го слушат. Но не Бог му е дал власт над тях, а те самоволно отиват при него. В сърцата на всички той сее зли мисли, ала не ще жъне навсякъде. Щом няма власт над свинете, още по-малко има над човека, който е сътворен от Божиите ръце!

Слушаме мнозина от нашите да казват: Защо Бог позволява на дявола [да напада] хората? – Тези думи са детински и не са на здрав разум. Заради своите храбреци Бог позволи на дявола да сее зли мисли в сърцата на хората, та да проличат тези, които изпълняват Божията воля, и онези, които изпълняват волята на дявола. Защото що е по-добро от Христа? – Но и Юда стана негов предател, понеже самичък беше лош. А що е по-лошо от дявола? – Но и Йов биде венчан, както казва златоречивият Йоан. Като лошо куче, което иска да ухапе, и дяволът напада човека, ала щом види в нашите ръце жезъла и Божията палица, сиреч кръста, бяга от страх, а ние се утешаваме според пророческите думи: „Твоят жезъл и твоята палица ме успокоиха.” Затова ние, братя, когато на сърцето някому от нас залегне мисъл, която ни води към какъвто и да е било грях, нека вземем този жезъл и Господнята палица, сиреч знака на Христовия кръст. И като го направим на лицето си и в сърцето си, тутакси ще се отстрани от нас страшното и безсрамно куче. Ако ли се опитва много пъти пак да ни напада, със същия знак да го пропъждаме.

Понеже еретиците се отчуждиха от Христовия кръст и го отхвърлиха далеко от себе си, дяволът ги води лесно по волята си.

Както тези, които ловят риба с въдица, не могат улови такава, ако не забодат на въдицата червеи, така и еретиците покриват своята отрова с лицемерно смирение и пост. Освен това, като държат Светото Евангелие в ръцете си и като го тълкуват неправилно, с него улавят хората заради собствената си погибел. Те напразно мислят да погубят всичката християнска вяра и любов, и безумно се измъчват със своите моления. „И да раздам, каза, всичкия си имот, да продам и тялото си да бъде изгорено, щом нямам любов, нищо няма да постигна.”

Ако това е казано за човека, то колко повече [важи] за църквата Божия, която учат да не обичаме! И с тяхната погибел страда Светото Евангелие в ръцете им като златна обица в свинска уста. И толкова сладкото ястие става смъртоносно, когато се вложи тяхната отрова в душите на тези, които слушат заблужденията им, като налятата с медовина чаша се огорчава от една чаша оцет. А има и такива, които, като слушат тяхната смъртоносна отрова, мислят, че никакво зло не вършат. Такъв е обичаят на дявола: и очите заслепява, и греха намалява, та тези, които вършат зли дела, да мислят, че не вършат нищо лошо. Ако умира птица, когато се завърже само един нокът, как да не умрат еретиците, които са свързани за толкова пръсти!

А кое ли слово от книгите не изопачиха? Какво ли не похулиха в този свят, устроен от Бога? Не само към земята, но и към небето отправят хули, като казват, че по волята на дявола е всичко. Небе, слънце, звезди, въздух, земя, човек, църкви, кръстове и всичко божие отдават на дявола. Изобщо всичко, което се намира на земята – одушевено и неодушевено, – наричат дяволово.

ЗА ВЪЗДЪРЖАНИЕТО. Като чуват Господа да разказва в Евангелието притчата за двамата синове, те считат, че по-старият син е Христос, а по-малкият, който заблудил баща си, че е дяволът. И сами го назоваха Мамон. Него наричат още творец и уредник на земните твари [и мислят], че той е заповядал на хората да се женят, да ядат месо и да пият вино.

Изобщо, като хулят всичко наше, сами се прогласяват за небесни жители, а човеците, които се женят и живеят светски, наричат Мамонови слуги. А самите, които се гнусят от всичко това, не го приемат не поради въздържание, както ние, които го смятаме за скверно. И за това е предсказал Светият Дух чрез устата на Павла, когато писал на Тимотея. „А Духът ясно казва, че в последните времена някои ще отстъпят от вярата и ще слушат прелъстителни духове и бесовски учения чрез лицемерието на тези, които говорят лъжа и имат покварена съвест и забраняват жененето и [препоръчват] въздържание от ястия, що Бог е създал [да ядат] с благодарност верните и тези, които са познали истината; защото

всяко Божие творение е добро и нищо не е за отхвърляне, когато се приема с благодарност, защото се освещава чрез Божие слово и с молитва.”

Видяхте ли, еретици, тези думи на Светия Дух, който казва, че законната женитба е непорочна и е узаконена от Бога и че яденето и пиенето с мярка не ще погуби човека. „Защото, казва, ядете ли, пиете ли или нещо друго правите, всичко правете за слава Божия.” И на Тита пише: „За чистите всичко е чисто, за осквернените и неверните нищо не е чисто, защото умът и съвестта им са осквернени.” А Павел не излекува Тимотея от честите му болки, макар че е могъл самичък да го излекува, а го предаде на виното като на някой мъдрец да го лекува, за да ни покаже с пример, че виното носи здраве, ако се пие по малко, а увеличава греховете и причинява болести, ако се пие по много. „Но пазете се, каза Господ, когато отегнат сърцата ви от ядене и пиянство и от грижите на този живот и внезапно да не би да ви застигне оня страшен час.” Това рече за лошата храна, а за угодната храна каза: „Всичко, което влазя у човека отвън, не може да го оскверни, защото не отива в сърцето му; а което излиза из човека, то го скверни; защото отвътре, из сърцето на човека, излазят зли мисли, прелюбодеяния, блудства, убийства, кражби, лихоимства, лукавства, хули, гордост – всички тези излазят отвътре и те осквернят човека.” Затова човек трябва да се пази най-много от тези дела, които го осквернят; и при ядене, и при пиене да не прекалява. Така заповядват Господ и Светите апостоли, защото всичко е добро, което се яде с мярка и навреме. Защото и Светите апостоли, като се събраха в Йерусалим, изпратиха по земите Павла, Варнава, Юда и Сила, като писаха така: „Видя се угодно на Светия Дух и на нас да не ви обременяваме с някоя друга тегота, освен с тези най-потребни [неща]: да се вардите от идолски треби,[10] като от кръв, от мъртво и от блудство; от тия неща да се пазите, добре ще сторите.”

Това пък пишем, не защото позволяваме, нито защото заповядваме на человеците да се упиват или да преяждат, но защото искаме да запушим устата на мерзките еретици, които ни заповядват съвсем да не вкусваме нито месо, нито вино, смятайки ги за скверни. Та сами знаем, че пияницата е омразен на Бога и на хората. И Светите книги много пъти укоряват тези, които пият много.

Пияницата служи за смях на глупавите, за плач на мъдрите, защото той погубва ума и съзнанието, които му са дадени от Бога, и самоволно става неразумен добитък, вместо човек. Наутре го боли глава и стомах, а жилите му тръпнат. От това се поражда, мисля, и двойна вреда: грехове за душата и болест за тялото. Затова добре е да се пие вино с мярка и за телесна потреба. Превиши ли се – въвежда човека в много злини.

Някой от тях ще ми каже: Кой те постави учител над нас? Но нека помни писаното: „Всеки съвършен дар и всяко добро желание иде отгоре.” Това говоря не за да се хваля, нито да се превъзнасям – не дай, Боже! – но защото искам да възразя на такива, понеже високомерието и ангелите от небето сваля. Боя се да замълча, като слушам апостол Павла, който говори: „Проповядвай словото, настоявай навреме и не навреме, изобличавай, запрещавай, увещавай с всяко търпение и поука, защото ще дойде време, когато ще почнат да не слушат здравото учение, но според своите похоти ще си насъберат учители и ще отвърнат слуха си от истината, и ще се обърнат към басни.” И пак: „Заръчвай на богатите в тоя свят да не мислят високо за себе и да не се надяват на богатства, които изчезват, а на живия Бог, който ни дава [всичко] изобилно за наслада; да правят добро, да богатеят с добри дела.” И пак говори: „Прочее, пазете себе си и цялото стадо, сред което Светият Дух ви постави стража, за да пасете църквата на Господа Бога, която той придоби със своята кръв.”

Затова, о, христолюбци, и ние, недостойни учители, ваши йереи, молим ви с апостолските думи, които казват: „Възлюбени, не вярвайте на всеки дух, но изпитвайте духовете дали са от Бога, защото много лъжливи пророци дойдоха на този свят.” „Защото ще се появят, каза Господ, лъжехристи и лъжепророци и ще извършват знамения и чудеса, за да съблазнят избраните, ако е възможно; вие пък се пазете; ето, всичко ви предсказах.”

Чухте ли, възлюбени, що ви каза Господ? Разбрахте ли дълбочината на неговото милосърдие? Ето, предсказах ви, сиреч: ако измамят някого от вас, няма да сте помилвани; ето, предсказах ви, говорейки: Ще се появят лъжехристи и лъжепророци, т. е. еретици и ще извършат големи чудеса и знамения, но помнете моите думи – ето, това ви предсказах. Ако ли им вярвате или ги приемете с обич в своя дом, или им създавате някаква радост, ето, предсказах ви: с тях ще бъдете осъдени на вечни мъки.

Затова, о, христолюбци, дори да видите еретика, че изгонва бесове, че лекува слепи или възкресява мъртви, не вярвайте! Защото Господ рече: „Ще извършат знамения и чудеса, за да прелъстят избраните, ако е възможно.”

Ако отиде при еретиците баща ти, майка ти, брат ти или син ти и ако не те послуша, след като го посъветваш веднъж и дваж [да се откаже от тях], отстрани се и го възненавиди! „Човек еретик, рече, напусни след като го съветваш веднаж и дваж, като знаеш, че който се е развратил, той съгрешава; от само себе си е осъден.” И Господ казва: „Който не възненавиди баща си, майка си, или брата си и общува с тях, не може да бъде мой ученик.” И пак казва за тях: „Ако те съблазнява дясното ти око или ръка, или крак, отсечи го от себе си и го хвърли, защото е по-добре да влезеш сакат в царството Божие, отколкото с всичките си членове да бъдеш хвърлен в пещта на вечния огън.”

ЗА СВЕТОТО КРЪЩЕНИЕ И ЗА ДЕЦАТА. Виждате ли, братя, колко ги е поразил дяволът, та отхвърлят Светото кръщение и се гнусят от младенците, които се кръщават? Ако им се случи да видят малко детенце, гнусят се като от лоша смрад, извръщат се, плюят, закриват се, при все че сами са смрад за ангелите и за хората.

Дори и да искат да лъжат, според обичая си, казвайки: християни сме – не им вярвайте, защото те лъжат като своя баща – дявола!

Че как ще се нарекат християни, когато нямат свещеници, които да ги кръщават; когато не спазват самия кръстен знак; когато не пишат свещеническите молитви и когато не почитат свещениците? Ако ли има някъде свещеник да е изпаднал в тяхната вяра, той е захвърлил изцяло нашата; ако ли някой я пази, то е от страх от земните господари: умът и любовта му далеко се отклоняват от закона, предаден на Светите църкви.

А малките деца са чисти и безгрешни. Нека чуем Господа, който говори на апостолите за тях: „Оставете децата и не им забранявайте да идат при мене; на такива е царството небесно.” И пак: „Ако не се обърнете и не станете като децата, не ще влезете в царството Божие.” Еретиците се възнесоха в своето високоумие дори повече от онзи фарисей, че смятат за недостойно да приемат при себе си децата, които Господ нарече чисти. Понеже се гнусят от тях, те ги отбягват. Създават им постоянно нови имена поради голямата си простотия. Като ги мислят за дяволчета, наричат ги мамончета или богаташчета, защото богатството е Мамон. „Придобийте си приятели с неправедно богатство” – казва Господ. А то значи: отстъпете на бедните от вашите жилища, за да ви приемат те във вечните обиталища.

За Светото кръщение не съм длъжен да ви пиша. И глупавият знае, че кръщението е узаконено и предадено от Бога. „И тъй, идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца, Сина и Светия Дух и като ги учите да пазят всичко, което ви заповядах” – каза [Иисус].

ЗА ЧУДЕСАТА. Еретиците се опитват да разорят и онова, което Светите апостоли съградиха и научиха с много труд. За тях право казва божественият Давид, като говори: „Враговете на Господа, които се прославиха и възгордяха ще изчезнат, като дим ще изчезнат.”

Та как да не са врагове на Бога и на хората, когато не вярват в Господните чудеса? Те наричат дявола творец, а не признават Христос да е вършил чудеса? Като слушат евангелистите велегласно да проповядват за Господните чудеса, изопачават тяхната проповед за своя погибел. Те казват: Христос нито сляп е излекувал, нито хром е изцелил, нито мъртвец е възкресил. Това било само приказки и басни, защото, казват, за лекуването на сакати евангелистите по погрешка излагат. Те не вярват, че в пустинята народът е бил нахранен с пет хляба. Те казват: Това не са били хлябове, а [евангелията на] четиримата евангелисти и петият – Апостолските деяния. Изобщо да речем: всичко изопачиха за своя погибел.

КАК СЕ МОЛЯТ БОГОМИЛИТЕ. Моленията, според заблудата им, са безброй. Те се кланят четири пъти през деня и четири пъти през нощта, като се затварят в своите стаи, но като държат отворени всичките пет врати,[11] и при все че е заповядано да бъдат затворени.

Когато се молят, казват: „Отче наш, който си на небето.” Но и затова трябва да се осъдят, защото на дума наричат твореца на небето и на земята Отец, а неговото творение смятат за творение на дявола. Когато се молят, кръст не правят на лицето си.

Ние ги питаме, казвайки: Според вашето безумие, ако дяволът е създал всичко видимо, то защо ядете хляб и пиете вода, щом като всичко това е творение на дявола? И защо се обличате в нашите дрехи? Осъждате ни заедно с оногова, що ги е сътворил, ала, без да искате, предавате ни Богу, защото Бог е създал и нас, и всичко видимо и невидимо. А вашите мисли и думи е посял дяволът. Като не си е намерил място под небето, като птица дяволът си свил гнездо в сърцата ви и влял мислите и ученията ви.

Кой ви научи в неделя, деня на Христовото възкресение, да постите, да не се молите, и да

работите? Вие казвате: Това хора са отредили, а не е писано в Евангелието. Защо не почитате и всички господски празници, и паметта на Светите мъченици и отци?

Това са сплетните на тяхната заблуда, това е знакът за тяхната гибел. Другите думи на тяхната гнусота ще оставя, защото са някакви съчинени басни. Тям е прилично да ги говорят, понеже те нямат ум.

Ако биха имали ум, не биха учили, че Пресветата Божия майка е сгрешила; ако биха имали ум не биха наричали дявола творец на небето и земята; ако биха имали ум не биха казвали, че Светият кръст е Божий враг; ако биха имали ум не биха хулили Светите църкви [и] предадените им служби; ако биха имали разум, не биха наричали измама чудесата, които се извършват над Светите мощи, щом слушат, че Господ казва: „Който вярва в мене, делата, които правя аз, ще ги прави и той, [даже] и по-големи от тях.” А като не искат да отдадат слава на Светците, еретиците хулят и Божиите чудеса.

Ако ли някой пък ги запита: Така ли правите и говорите? – те отричат и се кълнат: Не сме такива, каквито ни мислите! – И толкова се отричат от своите дела и моления, че не би се помислило, че те вършат нещо лошо. „Всеки, който върши зло, ненавижда светлината – рече Господ – и не отива към светлина, за да не се открият неговите зли дела.” Те заблуждават своите, като казват: Ако бъдат узнати от хората нашите моления и нашите дела, целият ни труд ще погине. – Опитват се да се прикриват с думите на писанието, които Господ каза: „Когато се молите, не бивайте като лицемерите.” Намазват си лицето, за да изглеждат пред хората като постници. „А ти, когато се молиш, влез в своята стая, затвори си вратата и се помоли на своя Отец, [който е] в тайно; и не говорете излишно, когато се молите, но [така]: Отче наш, който си на небесата.” „Защото, рече, лицемерите обичат да се молят, заставайки по кръстопътища”, и прочее.

Като четат всичко това, еретиците го изопачават.

Църквите смятат за кръстопътища, а литургиите и другите служби, които се извършват в църквите – за многодумие. Ала горко вам, както е писано, според думите на Господа: „Горко на тоя свят от съблазни, защото неизбежно съблазните ще дойдат, но горко на онзи човек, чрез когото съблазънта дохожда!” И пак: „Който съблазни едного от тези, които вярват в мене, по-добре би било за него да бяха окачили на шията му воденичен камък и да бяха го потопили в морската глъбина.”

ЗА ТРУДА. Но познай и другите им думи, с които улавят душите на простите люде. Те казват: Не е прилично да се трудим, да вършим земни [дела], както е казал Господ: „Не се грижете какво ще ядете или какво ще пиете, или с що ще се облечете; защото всичко това дирят езическите народи.”

И затова едни от тях ходят празни, не искат да вършат нищо с ръцете си, ходят от къща в къща и ядат чуждото имане – на измамените от тях хора. „Ала те, според Господнята реч, ще получат по-голямо наказание.” Да чуем и апостола Павла, който даром не е ял хляба на никого: „На мене, рече, и на тези, които бяха с мене, служиха тези ръце.” И за ленивите пише, като казва: „Празният, който не работи, да не яде.”

ЗА ВЛАСТТА И ЗА УПРАВНИЦИТЕ. Еретиците се осъждат двойно, като разпространяват друго учение, понеже са нови апостоли и предтечи на антихриста и понеже подготвят хората да приемат погибелния син.

Като хулят богатите, учат своите да не се подчиняват на господарите си; ненавиждат царя; ругаят старейшините; укоряват болярите; мислят, че са омразни на Бога, които работят на царя, и заповядват на всеки слуга да не работи на своя господар.

Но и по този [въпрос] да напомним на христолюбците апостолските и пророчески думи и поучения, за да посрамим безсрамните еретици, защото царете и болярите са поставени от Бога. Послушайте какво казва Божията премъдрост: „Чрез мене царете царуват и повелителите в мене управляват земята; аз обичам, които мене обичат; и които ме търсят, ще ме намерят; богатството и славата са мои.” Богоотецът Давид пък учи да се молим на Бога за царя, като казваме: „Господи, спаси царя и ни изслушай в онзи ден, в който те призовем.” Сам пък казва Богу за това: „Господи, с твоята сила царят се весели и за спасението от тебе безмерно се радва. Ти му даде каквото сърцето му желаеше, и не го лиши от онова, което поискаха неговите устни; на неговата глава положи венец от скъпоценен камък; голяма е славата му в спасението от тебе; ти го облече със слава и величие: ти му даде благословение навеки; развесели го с радостта на лицето си, защото царят се уповава на Господа и по милостта на Вишния няма да се поклати.”

Виж и блажения върховен [апостол] Петър – наистина блажен, [защото] го възвеличи нашият Господ Иисус Христос, говорейки: „Блажен си, Симоне, сине Йонин, защото чрез тебе ще съградя моята църква и еретическата лъст не ще я разори, и ще ти дам ключовете от небесното царство", чиято сянка дори е церила болни – виж що казва по този въпрос, уреждайки църквата, която му е била поверена: „Покорявайте се на всеки човек заради Господа, било на царя като човек с най-голяма власт, било на човеци като на такива, които са изпратени от него за наказание на злодейците и за похвала на добротворците, защото такава е Божията воля! Като правим добро, да обуздаваме невежеството на безумните човеци, и като Божии слуги всичките почитайте, братството обичайте, бойте се от Бога, царя почитайте! Раби, със страх покорявайте се във всичко на господарите, не само на добрите и прозорливите, но и на злите! Защото каква похвала е, ако търпите, когато ви наказват, загдето сте сгрешили? Но ако търпите, когато сте направили добро, [а ви наказват], това е благодат от Бога. Защото за това сте и призвани, както и Христос умря за нас, като ви остави пример да вървите по неговите стъпки."

Чуй и преблажения Павел – крепкия Господен страстотърпец, който се показва толкова голям между Светците, колкото е месецът между звездите; с ръцете на когото Бог създаде велики чудеса, понеже носеха на немощните кърпи с неговата пот и те ги излекуваха, и който бе вдигнат до третото небе, след като чу неизречените думи, чуй него, който заръча на Свети Тимотея, казвайки: „И тъй, заръчвам ти, чедо Тимотее, моли се за всички човеци, за царете и за всички, които са на власт, за да проживеем тих и мирен живот във всяко благочестие и чистота, защото това е добро и приятно пред нашия спасител Бога." „Слугите да се покоряват на своите господари, да им угаждат във всичко, да не възразяват на властниците, да бъдат послушни и покорни на началниците, да бъдат тихи и да проявяват всяка кротост към всички човеци."

Виж пък и към римляните що пише: „Всеки човек да се покорява на властниците. Няма властници, които да не са от Бога, защото властниците са създадени от Бога. Затова, които се противят на властниците, противят се на Божията наредба; тези, които се противят, вършат грях. Князете не са, за да се боят добротворците, но злите. Искаш ли да не се боиш от властелина, върши добро, та да бъдеш и похвален от него. Ако ли правиш зло, бой се от него, защото не напразно носи меч; защото Божи слуга е – в гняв да мъсти на този, който върши зло."

И към ефесяните пак пише: „Почитай баща си и майка си – това е първа заповед с обещание, – за да ти бъде добре и да живееш дълго време на земята. И вие, бащите, не дразнете децата си, но възпитайте ги в наставлението и учението Господне. Раби, покорявайте се на [вашите] по плът господари със страх и трепет, като работите не като человекоугодници, но като Христови раби, изпълнявайки от душа волята Господня, усърдно служейки като на Бога, а не на човеци, и знаейки, че всеки, раб или господар, ще получи от Господа според доброто, което извърши! И вие, господарите, също тъй се отнасяйте към тях и бъдете умерени в строгостта, като знаете, че и над самите вас има господар в небесата, у когото няма лицемерие."

Това са поучения на Светите апостоли, това е заповед Господня. Затова, ако някой учи другояче, дори и ангел да бъде, а не човек, да бъде проклет, според апостолското слово.

По този [въпрос] писаха много и други Светци, ала и то не е в подкрепа на еретиците и на прекоречивите [им] безсмислици.

ЗА БОГАТСТВОТО. А дето пък [Христос] казва: „Не се грижете какво ще ядете или какво ще пиете, или в какво ще се облечете", значи, че Господ, без да ни забранява ръчния труд, заповядва ни да не се отдаваме на ламтеж към земно богатство, а да се грижим повече за душата. „Душата е по-ценна от храната, каза, и тялото – от облеклото." Ето защо не е забранено да работим ръчна работа, ала като работим с ръце, с душата си да мислим за Божествени [неща]. Ако Бог беше заповядал на хората да не работят, то тревата щеше да ражда жито, а гората – грозде. А сега Бог, като заповядва на хората да се трудят и от труда си да помагат на нуждаещите се, иска да затъкне устата на ленивците и на хулителите на истината. Защото заповядано е: всичко да се извършва за Божия слава, за да се прослави творецът чрез нашия вътрешен и външен човек. Всичко, което ще вършим и говорим, по-рано трябва да обмислим. Ако е угодно на Бога и ако е полезно за душата, с радост да го вършим и говорим; ако ли не, далеч да бягаме от него. Защото и за празните думи хората ще отговарят в съдния ден.

ЗА ГРЕХОВНИТЕ ПОМИСЛИ И ПОГЛЕДИ. Свръх това той съобщава и за мислите – че и в тях

съгрешаваме, – като казва: „Който поглежда на жената на ближния си с пожелание, вече се е осквернил с нея в сърцето си.” Виждате ли, че и с думи, и с помисли съгрешаваме пред Бога? А той има власт и за малък грях много да ни мъчи.

Не малък грях е и този: да гледаме дръзко лицата на жените. Най-добре е да гледаме към земята. Лицето на жената е въдица за сърцето. Имаш ли своя съпруга, бъди от това доволен. Ако ли нямаш, още повече се радвай в Бога, защото Бог сравнява твоето държане с мъченишка кръв. Вървете по средния, царския път, сиреч по Божията повеля: нито като се пресилвате, нито като се отдавате на леност. Не измисляйте нищо към написаното в книгите, а живейте тъй, както учат Светите апостоли.

ЗА ИЗПОВЕДТА. Ще ви разкажа и друга басня на еретиците, с която дяволът, който ненавижда човека, ги лови.

Ако и да чуват Якова, брат Господен, да казва: „Изповядвайте си греховете един на друг и молете се един на друг, за да оздравеете”, те не разбират, че то е казано на йереите. „Болен ли е някой между нас, рече, нека повика черковните презвитери, за да се помолят над него, като го помажат с масло в името на Господа. И молитвата [произлизаща] от вярата, ще изцери болния; дори и да е направил грехове, ще му се простят.”

Еретиците пък сами себе си изповядват и си прощават, макар че сами са свързани с дяволски окови. Това правят не само мъжете, но и жените, което е достойно за хула. „Защото, рече апостолът, не позволявам на жената да поучава, нито да господарства над мъж, а да бъде в безмълвие.” И пак: „Жената да се учи на безмълвие с пълно благоговение.” А на мъжете каза: „Братя, недейте мнозина става учители, като знаете, че по-голямо осъждане ще получим”, защото много е срамотно да се мисли някой за умен и голям. А на самия Петър Господ рече: „Каквото свържеш на земята, ще бъде свързано на небето.” А след това като възкръсна из мъртвите, когато се яви на апостолите, каза на Петра: „Симеоне Йонин, обичаш ли ме? – А той отговори: „Да, Господи, ти знаеш, че те обичам. – Каза му [пак]: Паси овцете ми!”

Това е пример за епископите и свещениците. Те са поставени за пастири и учители на словесните Божии овце. На тях е заповядано да свързват и да развързват. „Еретиците пък хулят това, що не знаят – според думите на блажения апостол Юда, – а което знаят по природа като безсловесните животни, в него се разтляват.” „Горко им, защото отиват в Каиновия път, хвърлиха се в користната Валаамова заблуда и загинаха в Кореевото упорство. Те са петно на вашите „вечери на любовта”, като пируват с вас и без страх се гоят. Те са облаци безводни, звезди блуждаещи, за които навеки е запазен мракът на тъмнината.”

ЗАКЛЮЧИТЕЛНИ СЪВЕТИ. Заради хората всичко това и нещо повече от него Светите апостоли написаха за еретиците. „Вие обаче – според думите на върховния апостол, – роде избран, царско свещенство, Свето стадо и люде, които Бог придоби, почитайте всички свещеници! Тичайте [при тях] като при хора, които са добри и които умеят! Защото, рече, промъкнаха се някои човеци, всички са нечестиви и превръщат [благодатта] на нашия Бог в разпътство.” Йоан казва: „Който иде и не носи това учение, не го приемайте в своя дом, нито го поздравявайте; защото, който го поздравява, става съучастник в неговите зли дела; защото, рече, много лъстци дойдоха в този свят; пазете се от тях, за да не погубите, което сте изработили.” И ако разберете, че някой изповядва еретическа вяра, а някои от вас умеят да поучават, поучете го и го отправете в истинския път, „защото, грях е на онзи, който знае да върши добро, но не го върши”. Ако ли не ви послуша и не възприеме това здраво учение, отърсете и праха от нозете си, като кажете: „Вашата кръв на вашите глави да бъде!” Такъв отбелязвайте със знак и бягайте от него духом и телом: „Нека ви бъде, рече Господ, като чужденец и езичник.” И това знайте: по-добре ще бъде на Содом и Гомора в съдния ден, отколкото на този човек.

Не давайте, следователно, Светото учение на непокорните псета, нито изсипвайте вашите бисери пред свинете. Ако ли, като слушат тези Свети думи, се покаят и се откажат от еретическата измама, приемете ги с радост, като пазите да не би да се каят на лъжа, а не наистина, защото те са много лукави и крият своите мисли в дъното на сърцето. И, както казах, ако наистина се откажат, като изповядат със сълзи своите измамни заблуди, то с любов ги изведете към истинския път, като знаете, че голяма награда ще получите горе. Защото Бог рече: „Който извлече честния от недостойните, ще бъде като моите уста.” Още каза: „Имам други овце, които не са от тази кошара, но и тях трябва да доведа, ако послушат моя глас; и ще бъде едно стадо и един пастир.” Чуй пък евангелиста Йоан,

който казва: „Братя, ако някой от вас се отклони от истината и друг го възвърне, нека знае, че който е отвърнал грешника от лъжливия му път, ще спаси душа от смърт и ще покрие много грехове.” „Правете всичко без ропот и без съмнение, както казва Божественият Павел, за да бъдете безукоризнени и чисти, съвършени Божии чеда сред лукав и развратен род, сред който сияете като светлина в света, като държите словото на живота за моя похвала в деня Христов. Защото нашето живелище е на небесата, откъдето очакваме и Спасителя, Господа Иисуса Христа.”

Освен това, да не бъдем вече младенци, които плуват и биват увличани от всякой вятър на [лъжливо] учение, по лукавството на човеците, по хитрото изкуство на измамата.

ЗА МОНАШЕСТВОТО. Слушаме, че и между нашите има добри [монаси], които се мамят по законната женитба и не вършат достойното за спасението на тия, които живеят на това творение, т.е. на света. Други пък, които странстват и не се подстригват по закона, отиват в Йерусалим, трети пък в Рим и други градове. И като се наскитат така, завръщат се по своите домове, каейки се за безумния си труд. А някои от тях си вземат жени, та стават за смях на хората. Други не снемат от плещите си монашеския сан, при все че много малко мислят за него. Други пък ходят от къща в къща и като не затварят устата си от словоохотливост, разказват и описват онова, което има по чуждите земи. С това искат да бъдат прославени от хората. А други пък и по-лошо правят.

Това говоря, като не хуля монашеството – не дай, Боже! Всички са свети, които са узаконени от Бога.

Но искаш ли да бъдеш монах и да приемеш кръста, наречен Иисус Христов, стой си у дома. Защото да понасяш твърдо напастите, които идат от Бога и от хората, без да се отчайваш и да не хулиш онзи, който ти е причинил напастта; да не завиждаш, да не ревнуваш; да не лукавстваш; да се пазиш от всяко лошо дело, слово и мисъл – това значи да вземеш Господния кръст, да се отречеш от себе си и да вървиш след Господа. „Който иска, рече, да дойде след мене в царството небесно, да се отрече от себе си и да вземе кръста си и да върви след мене.”

Ако ли се противиш обаче на тези думи и казваш: Не е възможно да се спасят, които живеят на този свят, понеже има да се грижат за жена и деца, да помагат насила в работите и на земни господари, [да понасят] от войската всякаква пакост, а от старейшините – насилие, то и това да знаеш, брате: много простотия живее у тебе, та затуй така говориш.

Но послушай да те науча не от себе си, а от Светото писание, че не вършиш прилично, като изоставяш тези, които се уповават на тебе и се препитават от тебе. Послушай какво казва на Тимотея блаженият Павел: „Ако ли някой не се грижи за своите, а още по-малко за домашните си, той се е отрекъл от вярата и е по-лош от неверника.” И пак му казва: „Верни са тия думи: който желае епископство, добро дело помислюва. Но епископът трябва да е непорочен, мъж на една жена, чист, не пияница, кротък, не златолюбец, добре да управлява своя дом. Защото, ако не умее да управлява своя дом, как ще се грижи за Божията църква?” Та ако това е казано за епископа, колко повече за тебе!

Ако ли денем ти работиш на земните господари, както казваш, или нищетата, или човешка разпоредба, или нещо друго ти пречи да се молиш на Бога, не обвинявай тях, но още по-добре изпълнявай, което ти е препоръчано, като чакаш да получиш от Бога награда за това според своя труд, както и по-горе го изтъкнахме със Светите книги. Освен това имаш и толкова време през нощта, колкото през деня: раздели го по угодата си и една част отреди за почивка на тялото, а друга – за молитва към Бога. Бог не е на едно място, а както рече Божественият Давид: „На всяко място на владичеството му благославяй Господа, душо моя!” И ако бъдеш възненавиден от някого, пак не скърби! Щом като нашият Господ прие разпятието и неговите Светци пострадаха от горчива смърт, макар да са били без грях, ние, грешните, не сме ли още по-длъжни да страдаме, да преживяваме люти мъки? Сам Господ е казал: „Блажени сте, когато ви възненавидят и изгонят и кажат против вас лъжовно каква и да е лоша дума заради мене. Радвайте се и се веселете, защото голяма е наградата ви на небето.” „През много скърби, каза апостолът, трябва да влезем в царството небесно.”

Но аз, каза, съм богат и искам да страдам в манастир и да спася душата, като живея в нищета; тука, в света, не е възможно да се спася. Апостолът казва: „Не обичайте този свят и [нещата], които са в него.”

Но ако ли не знаеш, човече, за какво е казано това, то послушай Йоана Богослова, за да ти покаже какво не трябва да обичаш: „Ако някой, каза, обича света, той няма любовта на Отца; защото

всичко, което е в света – похотта на плътта, похотта на очите и гордостта житейска, – не е от небесния Отец, а от този свят.”

Виждаш ли за какво говори това Светият апостол? Всичко, което е в този свят – похотта на плътта и похотта на очите, и гордостта, – не е от Бога, а е от този свят. Затова, човече, и в манастир да отидеш, и в пустиня да избягаш с тия похоти, безумно и напразно ще се скиташ, ако не ги отмахнеш от себе си. Мнозина погинаха в пустинята и планините, защото мислеха за светски [неща], но и мнозина, които и с жени живееха в градове, се спасиха. Светите апостоли и сам Господ, когато е ходил по света, са поучавали [хората] да отбягват всички тези похоти. Защото храбрецът не може да изпъкне, ако не убие противника. Господ допусна скърбите да нападат рабите му, та когато ги преодолеят, да се явят по-светли. И златото става толкова по-светло, колкото повече се нагрява на огън. Не можем да ковем златния и сребърния съд, нито да изправим изкривения, докато не го положим на наковалня и не ударим с тежък чук. Затова и ти, ако искаш да бъдеш съсъд на своя владика – но си се разсипал от грехове, ала и досега не си се изковал чрез сълзи, нито си се поправил чрез покаяние, – поне отсега се опомни, сепни се, потърси ходатай, който знае да ти укаже пътя към Божието царство. Ние не сме родени да угаждаме на корема, а главно на Бога. Ето защо и аз, грешният в Господа, моля ви: като виждаме толкова ратни беди и всички сегашни злини на тази земя поради човешки грехове, нека всеки от нас да се замисли, казвайки: Нима заради мене Бог е изпратил война на земята? – И всеки от нас нека се приготви, защото не знаем в кой час ще дойде душевният крадец. „Бъдете будни, каза Господ, защото господарят на къщата ще дойде във време, когато вие не го очаквате.” И пак казва: „Бъдете будни и се молете през всяко време, за да може да избегнете всичко това, което ще бъде, и да се изправите пред Божия син.” Затова, братя, нека всичко вършим според закона и според съвета на тези, които знаят, че да не затънем в пристанището.

Мнозина пък от тези, които отиват в манастир, като не могат да понасят тамошните моления и трудове, избягват и се завръщат като псета на своя бълвоч. Други пък, като изпаднат в отчаяние, прегрешават по-тежко и от това. Те се скитат без място от град на град, като ядат напразно чуждия хляб. А понеже са свободни от молитва и работа, изживяват си дните, назирайки[12] къде стават угощения, понеже са слуги на корема си, а не на Бога. „И за такива последното състояние бива по-лошо от първото”, според апостола.

Затова, братя, ако и да сте на света и да живеете в богатство, послушайте какво казва блажения Павел на Тимотея: „На богатите в този свят заръчай да не се надигат, нито да се надяват на непрестанното богатство, но на живия Бог, който ни дава всичко в изобилие за наслада; да вършат добро; да богатеят с добри, щедри дела; да бъдат щедри и общителни, като си събират имот – добра основа за бъдещия живот, за да постигнат вечен живот.”

Виждате ли, че богатството не е зло, ако добре се управлява?

Ако ли някой, като бяга от немотията, отива в манастир или като не може да се грижи за децата си, бяга от тях, той вече там не търси Божията любов и не отива, защото иска да послугува на Бога, а защото иска да почива и да угажда на корема си. Такъв се отрича от вярата и е по-лош от езичника, както рече апостолът, и става причина за много клетви. Защото осиротените от него деца, когато мрат от глад и зиме страдат, в честия си плач го проклинат, казвайки: Защо ни роди баща ни, а нашата майка ни остави сред такова голямо страдание и всякаква беда?

Ако ни е заповядано да храним чуждите сироти, колко повече не трябва своите да морим! Бог навсякъде ще приеме нас, които живеем точно по закона. Черните ризи няма да ни спасят, нито пък белите ще ни погубят, когато вършим, което е угодно Богу. Затова, ако си богат, ще можеш да се спасиш с милостиня и молитви, като прочиташ често Светите книги и като вършиш, което се заповядва от тях. Ако ли пък си беден, с ръцете си като си изкарваш хляба, с него прехранвай и себе си, и своите, като отбягваш кражбата и всяко зло. Благодари на Бога и за това, гдето ще получиш и по-голяма награда, понеже поради бедността си ти си се потрудил повече за невинността си пред Бога, отколкото богатите. „Комуто е дадено много, и много ще се иска от него”, рече Господ. Затова една твоя троха, дадена на бедния, ще заслужи повече, отколкото големите дарове, дадени от богатите. Не на монасите е казано това: „Гол бях, и не ме облякохте; странен бях, и не ме прибрахте; боледувах, и не ме посетихте.” Не е полезно за монасите да излизат нито из манастира, нито из килиите, когато не е необходимо. Какво ли ще дават, когато сами искат облекло от другите? Не и на постниците, които не знаят има ли

нейде тъмници, е казано: „В тъмницата бях, и не ме посетихте.” А тези думи са казани от Христа заради живеещите в този свят. „Когато постиш, рече, помажи си главата и си измий лицето, та да се покажеш, че постиш не пред хората, но само пред Бога.” Затова, братя, и ние да помажем душевната си глава с маслото на нищелюбието, като измиваме тайно лицето си със сълзи!

Виждаме други да скитат с чорлави глави и небрежни към тялото. Уподобили се на лицемери, според думите на Господа, те погубват своята награда.

А има и други, които възразяват и не слушат тези, които ги поучават, и се причисляват към големите светилници. Те казват: Та Антоний, Сава и другите отци, като избягаха от този свят, не отидоха ли в пустинята? Ние пък им отговаряме: Наистина, брате, добре мислиш и добре ще започнеш работата, ала помисли, ще можеш ли да поемеш техните страдания? Защото те не само че не са имали покой нито час, но и много беди са изпитали от зли бесове. Па и постните им мъки са били големи. Кой ще разкаже за тяхната жажда за вода, за техните земни мъки? А ти, понеже все обещаваш по същия начин да страдаш, изпитай се [по-рано] в своята стая, като седиш поне три години, учейки душата си да понася мъките, които прие за нашия Господ Иисус Христос. Ако някой говори лошо за тебе, не позволявай на гнева да излезе из твоите уста чрез думи! Ако някой извърши върху тебе някакво насилие, не роптай против него! С духовния пост се постига повече, отколкото с плътския. Когато врагът ти страда, не се радвай, и не скърби, когато брат ти богатее всеки час! И името Господне да не излиза от твоето сърце. Било когато ядеш, било когато пиеш, било когато вършиш нещо друго, казвай: Господи Иисусе Христе, смили се над мене! Всичко това става тайно. И ако видиш, че си съвършен във всичко това, пази се от лукавия и високоумен бяс да не всее в сърцето ти пагубната мисъл, че ти си велик. И ако ти каже, че вече си голям и си угодил на Бога, помисли за своите първи грехове, като кажеш: Ако и да ми е простил греховете милосърдният Господ, заради безконечното Божие царство драго ми е да изтърпя двойни мъки. Ако ли ти припомни множеството грехове, които си извършил на младини, говорейки: Много си съгрешил и не можеш да бъдеш простен – не го слушай, нито се отчайвай, но кажи: Моят Господ Иисус Христос е дошъл да помилва грешните.

И ако видиш, че си силен да претърпиш всякакви мъки, тогава иди в манастир и заради Христа се покори на своя игумен. И като се отречеш напълно от волята си, до смъртта си изпълнявай неговата воля. Почитай игумена като Бога, а братята – като апостоли и не давай воля на сърцето си да дири нито Рим, нито Йерусалим. Пребивавай в своята килия, като извършваш молениятa, що ти е наложил игуменът. Макар и там да си, само Господ Иисус Христос ще дойде при тебе със своя Отец и Светия Дух, водейки със себе си Петра и Павла и другите Светци, които търсиш далеко. И ще видиш, че те са не само в килията, но и в сърцето ти, защото сам [Христос] се обеща да дойде с Отца у такива и да си направи у тях обиталище.

Ако ли се случи да се разори мястото поради нахлуване на войска или поради друга причина, където те Господ отведе и където ти покаже място, вече там заживей, като вършиш първото. Господ не ще умори с глад душите на праведните. Както умира рибата, когато е без вода, така погива монахът, когато се отлъчи от манастира. И както кокошката създава запъртъци, когато често става от яйцата, така и монахът забравя отредената нему служба, когато често излиза из манастира по своя воля. Всичко това написаха Светите отци, за да се спасят послушните.

Има пък други, бесни на дума, които се противят на Писанието. Като искат да живеят по своя воля, построяват си други жилища, като оставят своите [близки] без причина и [там] узаконяват своите навици. Искат с това да се прославят на земята, което и става. А като се обогатят тялом, а не духом, заживяват по старому. Те се завръщат [към първите си привички], както свинята към тинята, според писанието; гиздят се с облекло и се перчат на тези, които вървят след тях. И кой от тези, които мислят добре, не ще се натъжи, когато ги види така да вършат? И ако да са такива, повече укоряват нас, които пишем това, а не себе си. А кой ще разкаже насилията, които извършват над немощните? Макар че прочитат книги за закона и устава за монашеството, сами вършат някои простъпки и дела противозаконни. И като искат да изтъкнат своята правда, не се покоряват на Божията правда. Но горко им! – както каза пророкът: „Горко на ония, които са мъдри в своите очи и разумни пред сами себе си!”

Когато бяха миряни и живееха в много неправди, казваха: Когато станем монаси, ще се разкаем за тях. Но и когато достигнат този голям ангелски образ, пак ходят според първия си нрав и обичай, за да се сбъднат думите, казани за тях: „Защото по-добре би било за тях да не бяха познали истината,

отколкото да се отклонят от предадената им Света заповед, след като са я познали.” Заради тях добрите и законни монаси се ненавиждат от хората.

А за храната и за веселбите им и за подобни там неща невъзможно е да се говори, защото на трапезата си имат много и различни ястия, както богатите, които живеят светски; [вдигат] голяма врява и ту се обиждат, ту се сприятеляват – не по закона. Щом престанат да се карат, отдават се на пиянство, като се помиряват и сприятеляват в името на виното, а не на Бога. „Ала приятелството със света е вражда против Бога”, както рече апостолът. „Който, прочее, иска да стане приятел на света, става враг на Бога.” И при все че са такива, мислят, че са монаси и че служат на Бога. „Но не можете, рече, да служите Богу и Мамону.” Длъжни сме да си направим приятел от неправедното богатство, като задържим за себе си, което ни се пада и ни е достатъчно, а с излишъка да нахраним недъгавите сираци. А ние, с което сме длъжни да бъдем приближени на Бога, със същото ставаме негови врази.

Знаем, че тези думи са ненавистни на такива, ала не и Богу, защото не от себе си говорим, а от Светите апостоли и пророци. Вземаме думи като бисери и с тях ковем венец за главата на всинца ни – сиреч за Христа. Затова, който ненавижда нас, ненавижда тях, а най-много – Светия Дух, който е говорил чрез устата им. А Йоан Богослов казва: „Ние сме от Бога; който знае Бога, слуша ни; който не е от Бога, не ни слуша.” И пак: „Който казва: познавам Бога! – а заповедите му не спазва, лъжа е и истината не е у него.” „А без дела вярата е мъртва.”

И тъй, спомнете си, братя, колко Светци претърпяха всякакви страдания и различна смърт заради Божието царство! А ние поне гърлото си да затворим за различна и ненавременна храна. Ако на богатите, които живеят в света с жени, е забранено ненавременното хранене, то колко повече на монасите? Пътници и пришелци сме, братя, в тоя свят.

Послушайте великия върховен апостол Петър как ни учи с милост, като казва: „Възлюбени, моля ви, като пришелци и странници да отбягвате мерзките похоти, що воюват против душата, като имате добри обноски помежду си. Защото всяка плът е като трева и всяка човешка слава е като цвят у трева: изсъхва тревата и цветът й отлита; Словото божие обаче пребъдва довеки. И тъй, като оставите всяка злоба, всяко коварство и лицемерие и всяка клевета, като новородени младенци ламтете за духовното и чисто мляко, та с него да пораснете за спасение, понеже вкусихте, че Господ е благ.” А блаженият Павел и с молитва ни учи, казвайки: „Затова прекланям си колената пред Отца на нашия Господ Иисус Христос, да ви даде според богатството на славата си сила и крепкост, [за да се утвърдите] чрез неговия дух във вътрешния човек и чрез вярата да се всели Христос в сърцата ви, та, вкоренени и утвърдени в любов, да можете да проумеете с всички Светци [що е ширина и дължина, дълбочина и височина и да познаете любовта Христова].” И пак: „Ако сте умрели с Христа за стихиите световни, то защо, като живеещи в света, се приучвате да ви налагат постановления, [които подлежат] на разрушение? И тъй, ако сте възкръснали с Христа, търсете това, което е горе, гдето Христос седи отдясно на Бога; мислете за горното, а не за земното, защото умряхте и вашият живот е скрит с Христа в Бога. А когато Христос, вашият живот, се яви, тогаз и вие ще се явите с него в слава.”

Виждате ли, братя, колко поучения на Светите апостоли погребваме в забрава? Ала, моля ви, да се опомним и да станем от този дълбок греховен сън, за да не чуем онзи горчив отговор: „Идете от мене, проклети, във вечния огън, приготвен за дявола и за неговите ангели.” Затова по-добре е да изгорите от тези думи, отколкото във вечния огън.

А други се затварят в килия и се отдават на волята си. Там те живеят, гоейки се като свине в кочина. Те се задоволяват с подаяния. Поради това, като отбягват манастирския закон, не искат да работят, нито да се покоряват на игумена и нито ден не могат да преживеят в мир с монасите. Като искат да минат за почтени на земята, предават ни свои завети и закони, чрез изповед опрощават [грехове] и вършат безумия, когато сами трябва да бъдат опростени от другите. И което е най-ненавистното и най-мерзко пред Бога – високоумието, то пребивава у тях. Мислят за себе си, че са велики и Свети, че всички хора са по-долни от тях и че само те са угодили Богу. И като стоят тук, уреждат чуждите домове, а от безумие своите отбягват; често купуват и продават и уреждат имения от ниви и ливади.

И други безумия те вършат: изпращат всякакви разкази и книги, поръчвайки да бъдат разпространени и по други страни, ако е възможно.

Такъв е, прочее, лукавият дявол. По волята си той отклонява всички от правия път, за да се сбъдне Давидовото пророчество, което казва: „Всички вкупно се отбиха и станаха непотребни: няма

кой да прави добро, няма нито един.” Това било писано заради злите и незаконно скитащи се по всички градове. Като забравиха поученията на апостола Павла, те, ядейки чуждия хляб в леност, зле прекарват дните си. На такива заръчва в посланието си към солуняните: „Заповядвам ви, братя, в името на нашия Господ Иисус Христос да страните от всеки брат, който постъпва безчинно, а не по преданието, що е получил от нас. Сами знаете как трябва да ни подражавате, защото не безчинствахме при вас, нито ядохме хляб даром у някого от вас, но в труд и мъка работихме и ден, и нощ, за да не отегчим никого от вас, и не за това, че нямахме власт, но да дадем себе си за пример, та да ни подражавате. Защото и когато бяхме при вас, това ви заръчвахме: който не иска да работи, да не яде. Слушаме, че някои от вас живеят безчинно и нищо не работят; на такива заповядваме и ги молим в нашия Господ Иисус Христос да работят безшумно и да ядат свой хляб.”

Зная пък други отци, които наистина подобава да наречем монаси. Дори погледът им показва, че са ангели Божии. Думите им са светлина за душите, а те са като небесни [ангели] по планините и живеят също като тях. Непрестанно славят Бога, не се грижат да натрупат богатства, нито се красят с блестящи одежди, но през всяко време като че се пекат в огнената геена[13] и като че виждат повече Господа, който иде от небето да съди. Кой ще разкаже за доброволните им сълзи и скърби?

Други пък се скитат, както казва Павел, по планините и земните пещери, като се лишават от всички блага на този свят. За тях целият мир е недостоен. Те пребивават по двама или по трима в една душа, носейки сред себе си Христа, според Писанието. Ако се случи някому от тях да попадне по необходимост в града или на пазара, той, като си покрие лицето и като се наведе, извършва необходимото. Те не се гнусят от жените, както еретиците, ала от голямо смирение сами смятат, че са недостойни да гледат хората. Странят от всяка злоба, сами се осъждат, сами се укоряват и със знака на честния кръст просвещават вътрешния и външния човек. И ако им се случи да бъдат познати от някого, като от огън бягат от човешката слава, защото знаят писаното: „Което е високо у човеците, то е мерзост пред Бога.” А другите им доброти кой може да разкаже?

А ти, човече, ако искаш да монашестваш, ето, показахме ти всички пътища на спасението. И ако си изпитал душата си и ако сърцето ти е силно за всякакви неволи и за речените страдания, „то с радост тичай към подвига, който ти предстои, като имаш пред вид началника и завършителя на вярата – Иисуса”.

Ала варди се от отрова: жена си напущаш, без да си настанил децата си, и оставяш земята, без да си ги поучил в страх Господен и без да си се погрижил за техния живот. Защото всеки християнин е длъжен да научи всички, които са в неговия дом, да се боят от Бога, понеже ще отговаря за тях пред Божия съд.

Ако ли бягаш, понеже мислиш, че този свят е скверен, и хулиш живота с жена – понеже не позволява да се спаси, който така живее, – ти с нищо не си далеч от мисълта на еретиците. Защото и те учат, че съпружеството е скверно и че месоядането и винопиенето ни отлъчват от Бога. Но те се мамят. Това никъде не намираме в Светите книги. На Светите събори Светите отци най-много проклеха онези, които хулят Божия свят и писаните устави, казвайки: „Които хулят тези, които ядат месо или пият вино без мярка, или носят бляскави одежди и поради това са безсилни да добият спасение, да бъдат проклети!” – Всички сме длъжни да изпълняваме съветите на тези, които умеят, за да не отиде трудът ни напусто и безсмислено.

ЗА СЪПРУЖЕСТВОТО. Има мнозина мъже, които имат зли, слабоумни жени и които се въздържат по волята им. На такива мъже въздържанието се преобръща на разврат. Заради това апостолът казва: „Всеки да си има своя жена и всяка да си има свой мъж.” Блаженият Павел влезе в дома на верните и като седна на одъра, поучаваше мъжете и жените, казвайки: „Не се лишавайте [един от други], освен по съгласие до уреченото време, сиреч – поста, било че искате да прекарате в пост, било че искате да се очистите поради някоя друга причина; всичко да става със съгласието на вашите жени; и пак се събирайте наедно, за да не ви изкушава сатаната в помислите.” Тези думи не са мои, а на Йоана Златоуст, и най-вече апостолски. Въздържаш ли се, жено, и не искаш ли да се събираш с мъжа си, той, понеже не се насища, бяга от тебе и другаде съгрешава. Ала неговият грях се отдава на твоето въздържание. Затова кое е по-добро: с тебе ли да се събира той, или с блудница? Но твоето събиране с него не му е забранено от Бога, с тебе да се съедини не е грях. Ако ли лежи с друга, ти погуби своя уд. Защото, ако той извърши грях, еднакво съгрешава цялото тяло, а мъжът и жената не са две, а една плът, както е писано: „Затова ще остави човек баща си и майка си и ще се прилепи към жена си и ще

бъдат двамата в една плът.” Когато евреите запитали Господа, той рекъл: „Което Бог е съединил, човек да не го разлъчва.” Виждаш ли, че затова ти си поел жена и тя е отишла затова след мъж – за да бъдете мирни, а не неспокойни.” Ако ли искаш да се въздържаш, убеди си мъжа, та да добиеш два венеца – на въздържание и на любов, а не на въздържание и на неспокойство. Защото, ако ти се въздържаш, а той мислено се възбужда, то каква полза – с едната половина да обичаш Бога, а с другата да го гневиш?

Сам Бог е заповядал и узаконил честната женитба. Затова всичко вършете по съгласие, както казахме и по-рано. Защото, където има мир, там е Христос; където има мир, там сияе въздържанието; дето има единение и единомислие, там въздържанието се възнаграждава. Павел, учителят на народите, не се срамува, като казва: „Всеки брак е честен и леглото – чисто, а блудниците и прелюбодейците ще съди Бог.” „Всеки грях, рече, що прави човек, е извън тялото, а блудникът против собственото си тяло греши.” И Бог в началото на този свят, когато създал Адам и Ева, благословил ги, както пише боговидецът Мойсей, и заповядал от тях да се намножат хората на земята. А нашият Господ Иисус Христос бе с учениците си на сватбата в Кана Галилейска, направи от водата вино и благослови брака.

Тези три степени има у хората: девство, брак и блудство. Девството е велико и възвишено; женитбата не е същото, но е без грях; а прелюбодейството и блудството водят в ада. Затова, които искат да девствуват, не трябва само тялото да въздържат от грях, но и мислите.

Ако някой, който мислено се възбужда, се ожени по закона, той не съгрешава. Ако ли може телесно и мислено да се въздържа, бива по-добър, защото чистото девство се равнява на ангелите. Ако ли такъв съгрешава мислено, по-добре е да се ожени и да посяга в Господа, отколкото мислено да прелюбодейства. „Който погледне с пожелание жената на своя брат, вече той е прелюбодействал с нея в сърцето си.”

Когато коринтяните запитали апостола за това, той им писал: „А за което ми писахте, по-добре е да не се докосва човек до жена. Но, по причина на блудството, нека всеки да има своя жена и всяка – свой мъж; мъжът нека отдава на жената дължимата любов, а също така и жената – на мъжа. Жената не е господарка на тялото си, а мъжът; така също и мъжът не е господар на тялото си, а жената. Не се лишавайте един от друг, освен по съгласие за [известно] време, за да пребъдвате в пост и молитви, и пак бъдете наедно.” „А на неженените и на вдовиците казвам: добре е за тях, ако останат така, като мене. Ако ли не [могат] да се въздържат, нека се оженят и посягат. А на оженените заръчвам – не аз, а Господ: жена от мъжа си да се не разделя; ако ли се раздели, да остане без мъж или пък да се примири с мъжа си.” Защото, според думите на Господа: „Който вземе напусната, прелюбодейства.” „Всички в каквото звание сте призвани, братя, пред Бога в него останете.” „Свързваш ли се с жена, не търси развод; разведен ли си с жена си, не търси жена. Но ако се ожениш, не съгрешаваш, и ако девица се омъжи – не съгрешава.” „Аз искам да бъдете безгрижни; неженениятсе грижи за това, което е Господне – как да угоди Богу, а жененият се грижи за това, което правят всички по света – как да угоди на жената. [Между жена и девица има разлика.] Девствената жена и девицата се грижат за това, което е Господне, за да бъдат Свети тялом и духом, а омъжената жена се грижи за това, което е световно – как да угоди на мъжа. Това говоря на всички ви за ваша полза; нека се женят и нека посягат. Но който е твърд в сърцето си, без да е в нужда, и властен над волята си, па реши в сърцето си да пази своето девство, добре прави. И тъй, и който се жени, и която се омъжва, добре прави, ала по-добре прави, който се не жени и която се не омъжва.

Къде са, които казват, че законната женитба е скверна? Ако сте по-умни от Павла и ако сте по-свети от Христа, тогава да ви послушаме; ако ли не, със срам трябва да се покорите на тия думи, макар и да не искате.

Колкото на вдовиците е заповядано да се женят, толкова повече на омъжените е заповядано да не се развеждат. „Жената, рече, е свързана чрез закона, докато мъж й е жив; ако ли умре мъжа й, свободна е да се омъжи за когото ще, само в името на Господа. Ала, по мое мнение, тя е по-блажена, ако така си остане.” И на Тимотея казва, пишейки му: „Заръчвам младите вдовици да се женят, да раждат деца, да вървят къща и да не дават никакъв повод на противника за похула. Защото някои вече се повлякоха след сатаната.” И пак: „Старците да се държат свещенолепно; да поучават невестите да обичат мъжете и децата си, да бъдат къщовници, да се покоряват на мъжете си, та да не се хули Божието слово и учение.”

Ето, посочих им и затворихме устата на еретиците и на всички, които хулят истината.

ЗА ВЯРАТА. За вярата не изнасяме свои думи, но оповестяваме Христовите поучения. Понеже

се кръстихме в Христа, затова [нека се] вслушаме в Христовите поучения, за да не бъдем осъдени с еретиците и с евреите. Ние трябва да следваме Светите думи на великия и преславен наш учител, апостол Павел, и заедно с него да извикаме, като кажем: „Проклет да бъде всеки, който не изпълнява постоянно всичко, което е писано в книгите на закона! Защото, рече, дори архангел или „ангел да ви благовестеше, ала не както ние ви благовестихме, да бъде проклет!" Затова ние сме длъжни с него да извикаме, като кажем всегласно:

„Който не обича нашия Господ Иисус Христос, да бъде проклет! Който не вярва в Светата и [не] разделима Троица, да бъде проклет! Който не мисли, че Светото причастие е Светото тяло и кръв Христова, да бъде проклет! Който не се моли с упование на Света Богородица Мария, да бъде проклет! Който не се кланя със страх на честния Господен кръст, да бъде проклет! Който не целува със страх и любов иконите на Господ, да бъде проклет! Който не почита евангелските и апостолските слова, да бъде проклет! Който не вярва, че Светите пророци са пророкували чрез Светия Дух, а по своя ум, да бъде проклет! Който не почита всички Светци, нито се кланя с любов на техните мощи, да бъде проклет! Който хули Светите литургии и всичките молитви, предадени на християните от апостолите и от Светите отци, да бъде проклет! Който не мисли, че всичките твари – видими и невидими – са сътворени от Бога, да бъде проклет! Който изопачава по своему евангелските и апостолски думи и не ги спазва, както ги изпълняваха Светите мъже, да бъде проклет! Който не изпълнява дадения от Бога Мойсеев закон и по своему нещо бледослови, да бъде проклет! Който лукаво приема неговите правила, и не с целия си разум, да бъде проклет! Който не мисли, че църковните санове са учредени от Господа и от апостолите, да бъде проклет! Който хули честната женитба и богатите, които носят брачните ризи с благоговение, да бъде проклет! Който хули, които ядат месо и които пият вино по закона, и казва, че те са недостойни да влязат в Божието царство, да бъде проклет!

За това ни извести блаженият Павел, който казва, след като говорил нему Светия Дух: „А Духът ясно казва, че в последните времена някои ще отстъпят от вярата, като послушат нечисти духове и бесовски учения чрез лицемерието на ония, които говорят лъжа и имат покварена съвест, които забраняват да се встъпва в брак и заповядват въздържане от ястия, що Бог е създал да ядат с благодарност верните и тези, които са познали истината. Защото всяко Божие творение е добро и нищо не е за отхвърляне, щом се приема с благодарност, защото се осветява чрез Божие слово и молитва." Затова ние трябва винаги да ходим според Божиите заповеди и да не даваме на злите мисли да царуват в нашите сърца, а със знака на честния кръст да отпъждаме от себе си всякакви съблазни. Защото чрез него бе убита враждата, както Павел каза на ефесяните, когато писа: „Чрез кръста уби враждата и като дойде, възвести мир на близки и далечни; защото чрез него и те, и ние имаме достъп при Отца, в единия Дух." А щом сме приели такъв голям духовен дар, сиреч кръста Господен, длъжни сме да преживеем духовно дните си на земята, като се ограждаме с него. „А плодът на Духа е: любовта в Бога, радост, мир, търпение, благоверие, кротост, въздържание. Против такива няма закон. Онези пък, които са Христови, разпнали са плътта", т.е. отказали са се от своята воля.

Но нека още да походим из словата на Светия апостол, за да ни покаже истинския път към Божието царство. Той казва: „Не бъдете като младенци, които плават и се увличат от всеки вятър на [лъжливо] учение, по лукавството на човеците и по хитрото изкуство на измамата. Слънцето да не зайде във вашия гняв и не давайте място на дявола. Който е крал, да не краде вече, а по-добре да се труди, като върши полезното с ръцете си, за да има що да дава на тези, които имат нужда. Никоя гнила дума да не излиза из устата ви. И бъдете един към друг благи и милосърдни и живейте в любов, както и Христос ни възлюби. А блудството и всяка нечистота или користолюбие да не се насажда между вас чрез всяка неправда, нито безсрамие, безумни думи, празно любопитство, което е неприлично. Защото това трябва да знаете, че никой блудник или пияница, или който има богатство, а не дава от него на бедните, няма да наследи Божието царство. Никой да ви не примамва с празни думи според човешката мъдрост, а не според Божията, защото заради [всичко] това дохожда Божият гняв върху тези, които не се покоряват. Но вие, като чада на светлината, постъпвайте и живейте според Духа, а не според плътта, защото плодът на Духа е във всяка доброта, правда и истина. И изпитвайте, що е угодно на Господа. И не участвайте в неплодните и тъмни дела, напротив – изобличавайте ги, защото всичко, което се изобличава, е светлина. И тъй, внимавайте как да постъпвате, [като скъпите времето], защото дните са зли. И не се опивайте с питие, що не носи спасение. Но усъвършенствайте се в Бога с песни, славословия и гласове духовни, възпявайки Бога с уста и от сърце, като се покорявате един другиму със

страх Господен. Жени, покорявайте се на своите мъже като на Господа, защото мъжът е глава на жената, както и Христос е глава на църквата. Мъже, обичайте своите жени, както и Христос възлюби църквата и себе си предаде за нея, за да я освети. Така са длъжни мъжете да обичат жените си, както телата си, а жените – да се боят от мъжете си. Деца, покорявайте се на родителите си. Бащи, не дразнете вашите деца, за да не скърбят. Раби, във всичко се покорявайте на вашите по плът господари, като слугувате не само за очи, но и с простота на сърцето. Всичко какво ще вършите, от душа го вършете." „И тъй, никой да ви не осъжда за ядене, пиене или за празнуването на празник. [Това е сянка на бъдещето], а тялото е Христос. Никой преднамерено да ви не прелъстява със смиреномъдрие и със служене на ангелите, [като се впуска в онова], що не е видял, и напразно се гордее с плътския си ум, а не се придържа о главата, из която се подават стави и връзки по цялото тяло." „А целта на заръката е любов от чисто сърце и от нелицемерна вяра; други, като не постигнаха тия неща, отклониха се в празнословие, желаейки да бъдат законоучители, без да разбират ни какво говорят, ни за какво се извести."

„Има различни дарби, ама Духът е един и същ; има разни служения, но Духът е същият, който върши всичко у всички. Всекиму се дава да се прояви Духът на полза: на едного се дава чрез Духа слово на мъдрост, а другиму – слово на знание чрез същия Дух; другиму – вяра чрез същия Дух; другиму – дарба да лекува чрез същия Дух; другиму – да върши чудеса; другиму пък – да предсказва; другиму – да разпознава духовете; другиму – различни езици [да говори]; другиму пък – да тълкува езици. А всичко това върши един и същи Дух, който всекиму поотделно разпределя, както си иска."

И тъй, братя, като приемаме такива дарове от Духа, хубаво е и ние да се очистим от греховете си, та у нас да възсияе Светият Дух със своето милосърдие и да довърши горния Йерусалим; да се смирим под крепката ръка, за да ни възнесе той, комуто славят непрестанно ангелите; да изповядваме нашите съблазни на онзи, който знае мислите ни, преди да ги помислим; велегласно като го повикаме, да ни посети, да викнем към него със сълзи и да възкликнем с радост и трепет, обещавайки му се отсега да се отметнем от нашата злоба; да изпратим слава на Въздесъщия и Всесътворителя, като викнем и кажем:

– Слава на тебе, о, пресвети животворен Душе, утешителю благи, творче на нашите души и на всички видими и невидими твари! Ти всичко уреждаш и осветяваш, като всичко навсякъде изпълваш както искаш. Със своето Божество ти просвети нашите сърца, помрачени от грехове, за да те хвалим непрестанно в Светата Троица, като винаги хубаво те спомняме в помислите си. Вярвам и изповядваме, че ти си Бог и че царуваш без начало и без край с невидимия Отец и единочедния негов Син, нашия Господ Иисус Христос, без да разлъчваме, без да сливаме Божествата, а както ни научиха Светите мъже, които се просветиха със зарята на твоята невидима светлина. И още молим те, благи Утешителю, макар и да сме грешни, но не и хулители на Твоето Божество и на Твоите твари – смили се над нас, Владико, и ни вдъхни своята воля, за да влезем в славата си, след като сме живели по твоята заповед. Понеже престъпихме всичката ти воля и от леност потъпкахме всичките ти заповеди, заради това ти ни наказваш, [както] бащата [наказва] синовете си, като допускаш да [ни] спохождат войни и скърби, за да се опомним. Ала ти не ни измъчваш според греховете ни, а ни наказваш според милостта си. Ако би ни възнаграждавал според делата ни, то огън би ни изгорил или вода би ни обляла, както казва Давид. Защото всички се отклонихме от тебе: едни в еретичество, други в грабеж, други във вражда, други в блудство, други в клевети и братска ненавист, други в гордост и леност, други в пиянство, в беззаконни игри и в други грехове, от които се отрекохме в Светото кръщение, а тебе, който виждаш и знаеш всичко, смятаме за невежа; счиняваме лъжи и тънем в неправди; работим повече за корема, отколкото за тебе, оставихме небесното и клоним към земното; обичаме повече домовете на богатите, отколкото църквите и там налитаме като врани на мърша и очакваме от тях повече помощ, отколкото от тебе, а забравихме и потъпкахме написаното: „По-добре е да се надяваме на Господа, отколкото да се уповаваме на князе."

Когато пък отидем в църква, на какъв смях се излагаме! Ако някой застане [в нея], умът му скита навън или мисли за непристойни [неща]. Ако и с устата си да възхваляваме Бога, с мисълта си вършим нелепости, като забравяме апостола, който казва: „Но в църква предпочитам да кажа пет разбрани думи, за да поуча и други, отколкото хиляди думи на език [непознат]." А Яков казва: „Просите, но не получавате, защото зле просите." Също и Господ ни заръча, което просим, с цялото си сърце да просим. Той казва: „И тъй, ако пребъдете в мене, и моите думи ще пребъдат във вас; каквото пожелаете, искайте, и ще ви се даде; защото всеки, който иска, получава, и който хлопа, ще

му се отвори.” А Йоан, възлюбеният Господен ученик и евангелист, казва: „Ако знаем, че ни слуша, за каквото бихме просили, знаем и че получаваме, каквото сме просили.” „Защото Божието слово, рече Павел, е живо и деятелно и по-остро от изострения от двете страни меч.” „А царството небесно бива насилвано и насилници го грабят.”

ЗА БОГАТИТЕ. Нека се потрудим и ние, братя, да приемем обещаните [блага], към които и ангелите желаят да се наклонят. Нека се изправяме със страх Божий поне в молитвения час, като не носим на езика си едно, а в сърцето си да мислим друго. Ако ли зли мисли ни забраняват, да не слушаме тях. Ако ли някои скърби ни изпълнят сърцето, на Бога да ги отдадем. Дори и бесовете да ни възпират, ние да не се боим от тях, но да подражаваме на оня слепец, който велегласно викал: „Иисусе, сине Давидов, смили се над мене!” Когато хората Му заповядали да мълчи, Той още по-силно викал и затова се удостоил със зрение. Ето защо, моля ви се, нека подражаваме на Него, за да прогледаме с духовните си очи и да вървим по пътя на Господните заповеди. Нека се вслушаме в Господните слова и да не се гордеем нито с величието на сана, нито с големината на богатството, което изчезва – всичко това е храна за червеите, – за да не сбъдне с нас реченото от пророка: „Човек в почит не ще пребъде; ще се присъедини към безумните животни и ще се уподоби на тях.”

А между богатите има някои, които се гордеят със своите слова и поради своето безумие се държат надменно спрямо сиромаха. Мислейки се за безсмъртни, те не си припомнят: „Както тебе, също така и него Божията ръка е сътворила.” Но нека знаят, че сиромасите са по на почит пред Бога, отколкото богатите. Послушайте Якова, Господния брат, който казва: „Нали сиромасите на света избра Бог, богати с вяра и наследници на Царството, което обеща на тези, които Го обичат? А вие презряхте бедните.” А чуйте и Господа, който заръчва, говорейки за тях: „Не презирайте никого от тези малките; защото, казвам ви, техните ангели винаги гледат лицето на моя небесен Отец.”

Не помните ли гордото и страшното слово: „Идете от Мене, проклети, във вечния огън, защото Ме видяхте гол, а не Ме облякохте, и гладен, а не Ме нахранихте, и прочее? А те ще Му отговорят и кажат: Господи, кога те видяхме гол или гладен, или болен, или в тъмница и не Ти услужихме? А Небесният цар ще им отвърне и ще каже: „Доколкото не сте сторили това на един от тези най-малки Мои братя, и на Мене не сте го сторили.”

А щом Небесният цар нарича бедните братя, с каква ли мъка ще се удостоим ние, които ги презираме? Защото не тях презираме, а този, който рече това. Погледнете и онзи богаташ, който презираше бедния Лазар, лежащ пред неговите врата, и който не искаше да го погледне от погнуса. Когато Лазар умря, ангелите го взеха и го занесоха в лоното Авраамово. Умря и богатият, и го погребаха. Когато беше в мъки, богатият съзря отдалеко Лазара в Авраамовите обятия и извика: „Отче Аврааме, смили се над мене и изпрати Лазара да намокри пръста си във вода и да ми разхлади езика, понеже се мъча в този пламък.” И какъв отговор чу от Авраама? – „Чадо, спомни си, че ти получи вече доброто си приживе, а Лазар – злото; и заради това той тук почива, а ти се мъчиш.”

Виждате ли, богати, кои места ще ни приемат ако не се смилим над бедния? Дори и цяла нощ да прекараме в молитва, да се измъчваме от въздържание и пост, не се ли смилим над онзи, който лежи пред вратата [ни], напразно се трудим. Та що е по-силно от девството и по-тежко от укротяването на страстите? Ала че и това е по-малко от милостинята, показа ни Господ в притчата за десетте деви. Колкото и голяма да е милостинята, тя не е угодна Богу, ако не бъде давана с тихост, кротост и любов. А [Павел] рече: „Бог обича тихият подаятел.” И пак: „Който раздава, да раздава с простота, с нелицемерна любов”, „защото всеки, който се възнася, ще бъде унизен, и който се смирява, ще бъде въздигнат”. Кое е по-страшно от изгарянето на тялото и от раздаването на цялото богатство? Но и това без любов няма да ни спаси . Затова не бива да влизаме без братолюбие в Светата църква, ако не обичаме братята си, ако се възвисяваме над по-малките, ако буйстваме над длъжниците, за да не се прокълнем, когато мислим, че се молим на Бога. Защото, когато кажем на Бога: „Отче наш, който си на небето, опрости нашите дългове, както и ние опрощаваме на своите длъжници”, още повече се проклинаме, понеже не заръчваме да не опростява нашите [дългове], както и ние не опростяваме на нашите длъжници. Господ каза: „Когато принасяш дара си пред олтара и си спомниш, че брат ти има нещо против тебе, остави там своя дар и се помири с брата си, па тогаз да принесеш на Господа своя дар.” И пророкът казва: „Колкото си голям, толкова се смирявай, за да намериш благодат от Господа Бога.” И пак: „Да се върши правда и истина е по-угодно Богу, отколкото да се принасят жертви.” Защото, което за хората е високо, то е гнусно пред Бога. Рече ли ми някой от тези, които са с нечиста съвест: И ние знаем тези думи, и за какво

ли удължаваш своята реч? – ще Му отговоря, като кажа: Не зарад Тебе изнасям дадения ни талант, но заради тези, които нямат и желаят Него, безценния бисер, за да отидат при Бога.

ЗА КНИГИТЕ. Ти си богат, всичко имаш напълно – Вехтия и Новия завет и други книги, пълни с поучителни слова и всякакви речи. А и сам всичко знаеш. Само едно още не си узнал: да жертваш душата си за своите братя.

Защо затваряш пътя към спасението пред очите на човеците, като криеш Божествените слова от братята си? Те са били написани не да бъдат ядени от плесен и за храна на червеите, а [братята] ти да се спасят чрез тях. Ако ли си прочел в някои книги да се крият Божествените слова от братята ти, такива книги наистина са достойни не само да бъдат изядени от плесен и от червеи, но и да се изгорят в огън. Понеже учат несъгласно с Господа и неговите Светци, те ще те изгорят във вечния огън.

Не, човече, не крий Божиите слова от тези, които желаят да ги четат и преписват! Радвай се дори, че и брат ти ще се спаси чрез тях! Те не са били написани, за да ги крием в сърцето или в жилището [си]. Не затваряй Божието царство за тези, които искат да влязат! Не заравяй Божия бисер в своето скъперничество и алчност! „Не поставяй запалена свещ под одър и крина", защото Господ ни заповяда да я прикрепваме на свещника, „за да видят всички Божията светлина". А ти ги четеш тайно, за да обориш брата [си]. Но не ще се спасиш и ще станеш причина да погинат мнозина, понеже душевен глад въвеждаш в целия свят!

За смъртоносния и пагубен глад, който отлъчва хората от Бога, чуй пророка, който казва от Бога: „Настъпват последните дни; ще изпратя глад на земята – и не глад за хляб, нито жажда за вода, но глад за слушане Божието слово. И ще скитат, търсейки Божието слово, и не ще го намерят." Виждаш ли, че не говори за хляб, но за твоята ревност. Понеже ревнуваш спасението на брата си, не им даваш да преписват и четат Божиите слова. От гордост искаш чрез тях да се покажеш за мъдрец, всички люде да те мислят за умен и почтен. Понеже те не са чували „Божествените" слова, освен от тебе, и понеже виждат, че ти си тъй умен, [когато] се възвръщат към злото сами, считат тебе виновен за това. Чуй що рече апостолът: „Гневът Божий се открива от небето върху всяко безчестие и неправда на човеците, които държат истината в неправда, [тъй като онова, що може] да се знае за Бога, известно е на тях, защото Бог им [го] яви. Понеже те, като познаха Бога, не го прославиха като Бог, заради това предаде ги Бог на извратен ум, за да правят, което е неприлично, бидейки изпълнени с всяка неправда, блудство, лукавство, користолюбие, злоба; пълни с ненавист, убийство, ревност, измама, злонравие; бидейки клюкари, клеветници, хулители, самохвалци, горди, измислители на злини, непокорни на родителите си, безразсъдни, вероломни, небратолюбиви, клетвопрестъпници, немилостиви; [те, ако и да знаят правдата Божия], че тези, които вършат такива [работи], са достойни за смърт, не само ги вършат, но са и благосклонни към онези, които ги вършат."

Виждате ли в колко [голямо] зло ни въвежда нечетенето и незнанието на книгите? Прочитайте често Светите книги, за да погубите своите грехове. Защото и капката, каза, която капе често, издълбава камъка. И Господ каза: „Който ме обича, в моя закон ще се поучава и денем, и нощем." А светите книги са ходатаи за много добрини. Ако бяхме ходили по Божия закон, не бихме приемали наказания от небето. Както рече: „Ще дойде от небето Божий гняв за всяко човешко безчестие и неправда." Каква полза да се нарича християнин, който не върши делата, които Христос е заповядал?

Много от хората повече тичат по игри, отколкото в църква, и обичат повече кощунниците и басните, отколкото книгите. „Защото ще дойде време, каза, когато не ще слушат здравото учение, но по своите похоти ще си насъберат учители и от истината ще отвърнат слуха си, а ще се обърнат към кощунниците и басните."

И наистина, не е прилично да се наричат християни, които вършат такива [дела]. Защото не са християни, щом като пият вино с гусли, танци и бесовски песни и вярват в срещи и сънища и във всяко сатанинско учение.

Комуто някой извършва волята, нему той е и слуга. А на всички това дяволът [ги] е научил. Ето защо, който от вас върши такива [дела], не е прилично да се нарича християнин.

ЗА ЕПИСКОПИТЕ. А откъде се ражда всичко това? Не е ли явно, че е от нечетенето на книги и леността на йереите? Що да кажем против това?

О, пастири на Божиите словесни овце, които вземате мляко и вълна от стадото, а не се грижите за овцете! Какъв ответ ще дадем пред Божия съд, какъв отчет ще дадем на великия пастир на пастирите, който е казал с устата на пророка: „Ако не извлечеш онзи, който пада в греховния ров, кръвта му ще

подиря в твоите ръце, каза Господ.” А епископът е длъжен да ръководи свещеника и да поучава хората, които му са поверени, но по-напред сам трябва да страни от всяко зло, както казва Павел, а най-вече Христос: „Защото, рече, епископът, като Божий разпоредник трябва да е непорочен, не себеугодник, не гневлив, не пияница, не буен, не лаком за печалба, [да се придържа о истинското слово], според както е научен, та да бъде готов да утешава със здравото учение, да изобличава противниците на вярата, самичък като служи за пример по всичко, що е добро.”

Послушайте, пастири, защото към вас е това слово! Послушайте всички, които управлявате Божиите люде! Послушайте гласа на старейшината на пастирите, който е казал: „Добрият пастир полага душата си за овцете; а който е наемник, а не пастир, комуто овцете не са свои, ако види, че иде вълк, той бяга, като оставя овцете, а вълкът ги напада и ги разпокъсва.”

А откъде идат тези вълци, злите псета – еретическите учения? Не ли от леността и невежеството на пастирите? Откъде са разбойниците и крадците, сиреч греховете и неправдите? Не ли от това, че епископите не поучават? Но как ще се изпълнява Божието слово от човек, който е прост и не познава закона и който става законодател повече пъти чрез откуп, което е второ идоложертвие?

Пак казвам: Послушайте, о пастири, и пазете стадото, което ви е поверено! Учете го с кротост и го напътствайте с любов, за да не се сбъдне с вас реченото: „О, горко вам, слепи вождове, защото затваряте Божието царство пред човеците и нито сами влизате, нито позволявате другиму да влезе.” Послушайте, старейшини на пастирите, и не преставайте да поучавате поверените вам люде! Не заравяйте таланта в храната, не крийте Господния бисер в пиянството!

Веднъж един слуга получил от своя господар един сребърник. Понеже не го погубил, той го занесъл на господаря си и казал: Уплаших се от тебе, понеже си жесток; жънеш, където не си сял, и събираш, където не си разпръсквал; затова и отидох, та скрих твоя сребърник. Ето ти твоето! – Какъв отговор чу? Каква награда получи? – Зли рабе, каза, познаваш ме, че жъна, където не съм сял, и събирам, където не съм разпръсвал. Тогава защо не даде сребротo ми на търговците, та когато си дойда, да го получа с лихва? – И каза на тези, които стояха пред него: Хвърлете непотребния слуга в огнената геена!

Пастири, чуйте този страшен отговор! Защото, ако толкова е бил мъчен този, който не е изгубил сребърника на господаря си, а му го повърнал без лихва, колко повече да не получат двойни и тройни мъки онези, които са получили два или три сребърника и не са ги опазили, а са ги погребали в леност? Послушайте върховния апостол Петър какво ви учи, казвайки: „Пасете Божието стадо, което е между вас, като го надзиравате не принудено, а доброволно, не за корист, но от обич; не като че владеете страната, но като давате пример на стадото. И когато се яви началникът на пастирите, ще получите неувяхващия венец на славата. Измийте се и бъдете бодри; защото вашият враг, дяволът, ревейки като лъв, ходи и търси кого да глътне; противопостойте му с твърда вяра.”

Като слушам тия думи, о епископи, колко хубаво е да се грижим за повереното ни стадо, та да се удостоим да получим обещаните дарове!

Епископът и свещеникът е нищо, ако от пост си извие врата като приток, според Писанието, а не поучава с любов хората, които му са поверени, в страх от Бога. На тези думи ми е свидетел пророк Исайя и апостол Павел, който казва: „И да раздам всичкия си имот, да предам и тялото си на изгаряне, щом нямам любов, аз не съм нищо.” „Защото съдът ще бъде безмилостен към онзи, който милост не е проявил.” Ето защо, който поучава, нека поучава с любов не само тези, които го обичат, но и онези, които го ненавиждат. Защото Господ каза: „Ако обичате само които ви обичат, каква награда вам? Та и грешниците вършат това. А вие обичайте враговете си; правете добро на тези, които ви ненавиждат; молете се за тези, които ви правят пакости, за да бъдете синове на вашия Отец, който е на небето.” Ако ли не се вслушваме в тези думи и не изпълняваме всичко, което ни е заръчано, и с нас ще се сбъднат страшните думи, които Бог изрече с устата на пророка: „Аз възпитах и въздигнах синове, а те ме оскърбиха.”

Подражавайте на тези, които отгледват лозята! Както те бдят ден и нощ, като се разхождат около тях и пляскат, и викат, за да не дадат нито на звяр, нито на крадец, нито на птици да озобат лозето – така и вие, епископи, правете, за да не озобе Господнето лозе дивият глиган, дяволът. Защото, ако само на себе си угаждате, като умножавате молбите, а не изкоренявате скръбта на сирак и на вдовица, пророкът ще ви рече: „Защо ми са многото ви молитви? – казва Господ. – Всички те ми са отвратителни. Когато простирате ръцете си към мене, аз закривам очите си от вас; и когато умножавате молбите си, аз

не слушам, защото ръцете ви са пълни с кръв.” А кръв книгите наричат стенанията и сълзите на бедните. „Омийте се и бъдете чисти, научете се да правите добро, избавяйте, когото обиждат, напътствайте сирак, бранете вдовица; и ако вашите грехове са като багрено, ще ги направя бели като сняг. И ако поискате и ме послушате, ще ядете благата на земята.” На коя земя? На тази и онази, що Господ обеща да наследят кротките. „Ако ли пък не искате да ме послушате, каза, оръжие ще ви изяде. Господните уста рекоха това.”

ЗАКЛЮЧЕНИЕ. И тъй, като виждаме всичко това, което Бог обеща на добрите и злите, колко е хубаво ние да бъдем за поука на хората! Защото ние сме причина за греховете и за унищожението на своите хора. Ние ще даваме отчет за тях. Ако някой от нас се въздържа от месо и вино и отбягва всяка сласт, той по нищо не се отличава от добитъка, защото и конят, и волът правят това. Но ако поучаваме в страх Божий хората, поверени нам, тогава наистина сме епископи и предстоятели на Бога и Светите апостоли.

Подражавайте на Светите отци и епископи, които преди вас са били във вашите санове, именно на Григория,[14] Василия,[15] Йоана[16] и на други, чиито имена като се споменават, бесовете се плашат. А кой ще разкаже техните грижи и скърби що са преживели хората? При спомена за тях ангелите и човеците се радват.

Никой да не бъде Юда Искариот от апостолите, никой да не казва: Не е възможно в тези времена [човек] да бъде такъв; те бяха Свети, велики и силни, и техните времена – добри, а сега настанаха лоши.

О, отци, не помисляйте това, защото Бог, който е бил тогава, и сега е същият, и навеки и навсякъде милува тези, които го призовават!

Подражавайте на новия презвитер Йоан, когото мнозина и от самите вас познават и който беше пастир и екзарх в българската земя.[17]

И не казвайте: Не можем да бъдем такива в тези времена! Бог всичко може, ако ние искаме. Сами знаете как да живеете в Божия дом, т. е. в Божията църква.

ПОСЛЕСЛОВИЕ. Свети отци, пастири и всеки човек, който прочете тази книга, в Господа ви моля и за това: никой да не осъжда моята грубост и безумие, защото Духът вдъхва, където иска. Най-вече величайте и хвалете предивния Бог, който и в мене вложи човешко слово, както във Валаамовото магаре и в песа, който беседва със содомяните, изобличавайки тяхното безсрамие. Защото знаете, братя и отци, които ме познавате, знаете, че съм прост и неучен. Ако това беше разказано от някой философ или художник, все пак някой, обезумял, щеше да каже: това изложение не е от Бога, а е измислено от художника. Нито пък някой да се лъже в мене, мислейки, че съм извършил нещо велико и че съм получил дарбата да поучавам.

Нека всички славим винаги Светия Дух, който се почита в Троицата. Той не изоставя своите раби, но винаги всички тука поучава, като вдъхва у когото иска – и то не само у вярващите, но и у езичниците, – желаейки да привлече всички към себе си за слава, както е писано за влъхва Валаам: „И дойде Дух Божий над Валаама”, който предсказа между злите и невярващите люде за рождеството на Господа, говорейки: Ще изгрее звезда от Якова и ще се издигне човек от Израиля”, човек от плът, Бог по божество, Иисус Христос, нашият Господ, комуто с Отца и със Светия Дух слава сега, винаги и във вечни времена. Амин.

КОМЕНТАР

„Беседа против богомилите” (...); според други преписи: (...) става известна на науката през 30-те години на XIX в. Неголямо преработено извлечение от нея публикува **Калайдович, К.** Йоанн Екзарх Болгарский. (1824), без да има представа за името и личността на създателя й. За Козма съобщава за първи път **Строев, П**. (*ЖМНП*, 1834, ч. I, отд. II, с. 155). От този момент Козма и неговото съчинение влизат бързо в кръга на изследователските интереси на видни слависти (В. Григорович, Ал. Горски, Ал. Гилфердинг, П. Прейс, П. Й. Шафарик и др.). Днес Беседата е известна от 25 пълни преписа (четири от тях се датират от края на XV в., останалите са в ръкописи от XVI-XIX в.), както и по значителен брой (около 30) компилации, преработки и извлечения от пълния текст.

Археографски обзор на пълните преписи ***Вж*** **Ю. К. Бегунов**, с. 483-523; компилациите и извлеченията са публикувани пак от него с. 393-480.

Изд.: **Kukuljević-Sakcinski, I.** Prezvitera Kozme slovo bogomilich i ereticih. – Arkiv za povicstnicu jugoslavensku. IV, Zagreb, 1857, s. 69-97; **Соколов, И**. Памятник древнерусской духовной литературы. Беседа Козмы Пресвитера на богомилов (X-XI вв). – *Православный собеседник*, 1864, ч. 1, с. 483-500; ч. 2, с. 81-108, 198-220, 310-330, 411-426; **Попруженко, М. Г.** Св. Козма Пресвитера. Слово на еретики и поучение от божественных книг. – *Памятники древней письменности и искусства*, т. 167. – СПб., 1907; **Попруженко, М. Г.** Козма Пресвитер – болгарский писатель X века. – С., 1936, с. 1-80; **Бегунов, Ю. К.** Козма Пресвитер в славянских литературах. – С., 1973, с. 297-392.

В новобълг. превод беседата е публикувана многократно. В: *Религиозни* разкази, 1897, № 1-6, с. 120-135, 203-228, 288-295, 378-403; **Киселков, В.Сл.** Презвитер Козма и неговата беседа против богомилите. – Карнобат, 1921 (5. изд. С., 1943); **Ангелов,Б., М. Генов.** Стара българска литература. – С., 1922, с. 376-396 (откъси); **Минков, Цв**. Презвитер Козма. Беседа против богомилите. – С., 1934; **Дуйчев, Ив**. Из старата българска книжнина. Т. I. – С., 1940, с. 103-117 (откъси); **Недялков, Хр**. Презвитер Козма. Беседа против богомилите. – Пловдив, 1944; **Генов, М.** Старобългарска литература. Антология. – С., 1947, с. 74-84 (откъси); **Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 157-161; 2. изд. 1967, с. 199-224 (откъси); **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 401-428; 2. изд. 1968, с. 513-546 (откъси) и др.

Тук се помества преводът на В.Сл. Киселков.

[1] Първият вселенски събор, състоял се в Никея през 325 г.

[2] Император Константин Велики.

[3] Според (**Ангелов, Д.** Богомилството в България, с. 45), този момент от Беседата подсказва ранния й произход, тъй като Козма не използва името „богомили", което в по-късна епоха (напр. по време на Борил и противобогомилския събор през 1211 г.) било вече широко известно.

[4] Василий Велики

[5] Иисус Христос

[6] Йоан Кръстител

[7] Иисус Христос

[8] Манб (маннб) – на евр. означава дар. В Библията така се нарича храната, която Бог изпращал на евреите по време на странстването им в пустинята.

[9] Изразът означава „нямат смисъл, протоворечиви са". (Бел. прев.).

[10] Треба – молитва

[11] Подразбират се петте човешки сетива. (Бел. прев.).

[12] Назирам (диал.) – съзирам, наблюдавам

[13] Геена огнена – ад, преизподня. Етимологически названието е свързано с долината Хином, разположена южно от Йерусалим, известна като място за вид езически обреди, при които се принасят в жертва деца.

[14] Григорий Богослов

[15] Василий Велики

[16] Йоан Златоуст

[17] Споменаването на „новия презвитер Йоан" в заключителните съвети на Козма се оценява като един от важните датиращи Беседата моменти. В науката той се идентифицира с различни исторически личности: Презвитер Йоан, преводач от времето на цар Симеон (Ю. Трифонов), охридския архиепископ Йоан Дебърски (В. Сл. Киселков), Иван Рилски (Иван Дуйчев, Иван Гошев). Най-много привърженици има предположението, че Козма се позовава на Йоан Екзарх, който се е ползвал с висок авторитет и е наречен „нови" за разлика от много популярния Йоан Златоуст (първоначално също презвитер).Напълно е възможно по времето на Козма да е имало хора, които лично го познавали и помнели. Подробности у **Попруженко, М. Г.** Козма Презвитер, болгарский писатель X века, с. LX-LXVI; **Бегунов, Ю. К.,** с. 207-211; ***Срв.*** и **Василев, Р**. По повод на една прибързана хипотеза. – *Palaeobulgarica*, 1977, № 2, с. 78-79).

Подготовка за публикация: **Християн Герговски, Силвия Цветкова**

22 „Беседа против богомилите" / презвитер Козма (полемично съчинение)

ПОХВАЛНИ СЛОВА

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

ПОХВАЛА ЗА СВЕТИ КИРИЛ ФИЛОСОФ

Христолюбци,

Ето, възсия за нас светлозарната памет на нашия преблажен отец Кирил, новия апостол и учител на всички страни.

Със своето благочестие и красота той изгря на земята като слънце, просвещавайки целия свят чрез зарите на триипостасния[1] Бог. Божията премъдрост си съгради храм в неговото сърце и върху неговия език като върху херувим[2] почиваше Светият Дух, който винаги раздава дарове според силата на вярата, както е казал апостол Павел: „На всеки един от нас благодатта е дадена по мярката на дара Христов.” Нали и Господ е казал: „Който ме обича, и аз ще го възлюбя и ще му се явя сам; ще си направя жилище в него и той ще ми бъде син, а аз ще му бъда баща.”

Търсейки такова отечество, този преблажен Отец и наш учител изостави цялата красота на този живот, слава, дом и богатство, баща и майка, братя и сестри. Още от младини той беше чист като ангел, отклоняваше се и отбягваше от житейските наслади, прекарваше времето си винаги в пеене на псалми и славословия и в духовно поучение, като следваше само оня път, по който се възлиза на небесата. И затова Божията благодат се изля в устата му, както е казал премъдрият Соломон: „На устните на премъдрия се намира знанието, а на езика си той носи закон и милост.” Чрез това нашият учител затвори злохулните уста на еретиците.

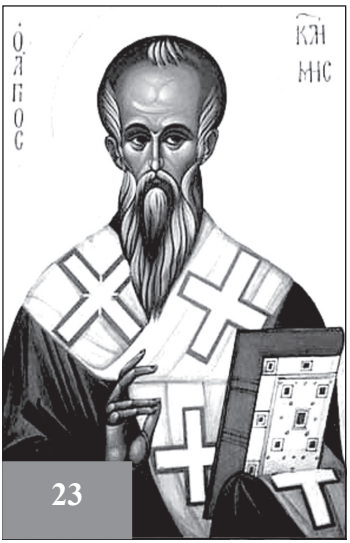

23

Когато се появи ереста през времето на иконобореца [цар] Теофил, много години Светите икони бяха преследвани, унищожавани и непочитани. А при благоверния цар Михаил православните, като свикаха събор,[3] изпратиха Кирила срещу тези еретици и той унищожи като с огън всичката им злоба чрез духовната си сила. [А водач на тази ерес беше патриарх Аний, когото православните изобличиха и изгониха от престола. Ето такъв беше този учител.] Щом дочуеше някъде някаква хула за Божествения образ, той като крилат прелиташе по всички страни, с ясни слова разпръсваше всички заблуди и учеше на правата вяра. Той довършваше недовършеното от апостол Павел, прелитайки като орел по всички страни – от изток до запад и от север до юг.

При хазарите и при сарацините той се озова в съборите заради Святата вяра, светна като слънце с трисветли зари и разпръсна всички техни празнословия.[4]

Сред фулския народ пък той унищожи безбожната измама [– почитането на едно дървооброчище, което се наричаше Александър, на което се покланяха като на Бог, правейки жертвоприношения.[5] Този блажен отец го изкорени. Озарен от

троичната безначална светлина, той просвети Христовите люде и ги научи на правилната вяра]; и възсия троичната безначална светлина.

По милостта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос той стана пастир и учител на славянския народ, който тънеше в невежество и в греховен мрак. И [както Даниил затвори устата на лъвовете] той затъкна устата на вълците – еретиците-триезичници [които, помрачени от завист, казваха: „Не е достойно Бог да бъде прославян на друг език, освен на еврейски, на латински и на гръцки." Поради злобата си те станаха съучастници на Пилат. С ясни доказателства той разори техните заблуди, възпламенен от силата на Светия Дух]. Той, според пророчеството, направи ясен езика на гъгниви и с книги насочваше всички по пътя на спасението. [Като преведе църковния устав от гръцки на славянски език, той отиде в Рим,[6] водейки към съвършенство избраното си стадо. С радост той завърши житейския си път.] Господ Бог благоволи пречестното му тяло да почива в Рим.

Като пресметнем неговите подвизи, трудове и пътешествия, няма на кого другиго да отдадем подобни похвали. И наистина, макар и да възсия по-късно, той надмина всички. И както зорницата, която изгрява по-късно, озарява със своя блясък целия звезден лик, пръскайки светлина със слънчевите си зари, така и този преблажен отец и учител на нашия народ, като свети повече от слънцето чрез зарите на Света Троица, просвети безброен народ, който тънеше в мрака на невежеството. Кое място остана скрито, което той да не е осветил чрез стъпките си? Кое изкуство остана скрито за неговата блажена душа? Той възвести на всички народи скритите тайни с достъпни словесни изрази, като ги разтълкува разбрано: на едни – чрез писания, а на други – чрез проповед, защото Божията благодат беше се изляла в неговата уста. И заради това Бог го благослови навеки.

Но коя ли уста може да изрази сладостта на неговото учение? Кой ли език може да разкаже за подвизите, трудовете и добротата на неговия живот? Господ направи по-светла от светлината тази уста, която просвещаваше помрачените от греховната измама. Неговият език изля сладостни и животворни слова. Пречистите му устни процъфтяха [като цвят] чрез премъдростта. Неговите пречестни пръсти създадоха духовни органи и ги украсиха със златозарни букви. Чрез тази богогласна уста се напоиха онези, които жадуват за Божествения разум. Чрез нея се насладиха мнозина, като приеха животворна храна. Чрез нея Бог обогати с богопознание много народи, а най-вече увенча с богоизплетен венец многоплеменния славянски народ: защото за него бе изпратен този [нов] апостол. И тъй, от тази уста бликна извор на живи слова, който напои изсъхналата наша сухота; и чрез нея бе свързан многохулният език на еретиците.

И така, тази пречестна уста се яви като някой серафим,[7] прославяйки Бог, и чрез нея ние познахме трисъставния Бог, по същина един, а по свойства и имена разделяем и еднакво прославян – вечно съществуващите Отец и Син, и Свети Дух.

Затова, о, преблаженн отче Кириле, аз облажавам твоите устни, от които се изля духовна сладост за моите устни.

Облажавам твоя многогласен език, чрез който зарята на троичния безначален Бог, като изгря за моя народ, разпръсна греховния мрак.

Облажавам твоето тъй много светло лице, озарено от Светия Дух, чрез което светлината на богопознанието изгря на моето лице, а многобожната заблуда бе изкоренена.

Облажавам твоите златозарни очи, чрез които слепотата на незнанието бе премахната от моите очи и засия светлината на богопознанието.

Облажавам твоите ангелозрачни зеници, озарени от Божествената слава, които ме просветиха с боговдъхновени слова, след като премахнаха сърдечната ми слепота.

Облажавам твоите пречестни ръце, чрез които слезе върху моя народ дъждовният облак на богопознанието, който напои с изтичаща от Бога роса нашите сърца, изгорели от греховна суша.

Облажавам твоите движени от Бога пръсти, чрез които се написа за моя народ свобода от греховното иго.

Облажавам твоята златозарна утроба, от която изтече за моя народ животворната вода, слизаща отгоре чрез твоите молитви.

Облажавам твоите светлозарни нозе, с които ти бързо обходи като слънце целия свят, проповядвайки боговдъхновеното учение.

Облажавам твоите златозарни стъпки, чрез които насочи нашите заблудени стъпки по правия път.

Облажавам твоята пресвета душа, чрез която се излекуваха греховните рани на душата ми и се всади разум в сърцата ни чрез духовните ти слова.

Облажавам твоите движени от Бога пръсти, чрез които се написа скритата за мнозина Божия премъдрост и които разкриха тайните на богопознанието.

Облажавам твоята пречестна църква, в която почива твоето многоразумно и богоречиво тяло.

Блажен е градът, който е приел третия изпълнител на Божия промисъл.[8] И наистина този блажен [отец] се яви, за да довърши недовършеното от двете върховни светила. И затова Господ Бог разпореди той да получи пречестен покой при тях. Той почина в мир в Господа през 6377 [869] година от сътворението на целия свят, в четиринадесетия ден на месец февруари. И след като завърши всички служби и трудове, той се присъедини към всички Свети отци поради живота си и вярата си. Той стана с ангелите като ангел, с апостолите – апостол, с пророците – пророк, съучастник в Божията слава заедно с всички Светии.

Преподобни учителю, заедно с тях моли се за нас, които честваме твоята преславна смърт за слава на Пресвета Троица – на Отца и Сина и Светия Дух – сега и всякога и вовеки. Амин!

КОМЕНТАР

„Похвала за Св. Кирил Философ" се определя единодушно в науката като едно от най-високите творчески постижения на Св. Климент Охридски и изобщо като един от най-ценните в идейно-тематично и художествено отношение паметници на старобългарската литература. „Похвала..." е открита е от В. М. Ундолски през 1845 г. Това е важен момент от плодоносните му издирвания, протекли през 40-те години на миналия век, във връзка с книжовното наследство на Климент.

Похвалата е известна и в две редакции, от които първичната (несъмнено Климентовата) днес е представена от един препис (български, от XIII в.), а вторичната – от 22 преписа, предимно руски, съдържащи почти без изключение в заглавията си авторовото име на Климент.

Изд.: **Šafařik, P. J.** Památky dřevniho pisemnictvi jihoslovanuv. – V Praze, 1851, s. 28-30; Кирилло- Мефодиевский сборник. – Москва,1865, с. 309-313, 313-318 (публикувани са два преписа); **Срезневский, И. И**. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. – СПб, 1867, с. 55-60 (№ 37); **Pervolf, J**. Prameny dějin ćeských. – V Praze, 1871, s. 53-57; **Лавров, П. А.** Климент епископ словенский. Труд В. М. Ундальского. – Москва, 1895, с. 34-38; **Баласчев, Г.** Климент епископ словенски. – С., 1898, с. 55-57; **Теодоров-Балан, Ал**. Кирил и Методи. Ч. I. – С., 1920, с. 109-113; **Лавров, П. А.** Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. – Ленинград, 1930, с. 93-95, 95-99 (публикувани са два преписа); **Иванов, Йорд.** Български старини из Македония. – София, 1931, с. 328-333 (публикувани са два преписа успоредно); *Кл. Охр*. I, с. 426-428, 438-440.

Подробности във връзка с преписи, проучвания и издания на Похвалата ***Вж*** у **Попруженко, М., Ст. Романски**. Библиографски преглед на славянските кирилски източници за живота и дейността на Кирила и Методия. – С.,1935, с. 35-37; **Ангелов, Б. Ст.** Славянски извори за Кирил и Методий. – *Изв*. Държ. библ. В. Коларов за 1956. – С., 1958, с.192-193; *Кл. Охр*. I, с. 415-442; **Бончев, Ат.**, с. 320-321.

В превод на новобългарски Похвалата е издавана многократно: *Църк. вестник*, № 16, 1901, с. 3-4; **Ангелов, Б., М. Генов.** Стара българска литература. – С., 1922, с. 67-73; **Снегаров, Ив**. Св. Климент Охридски. – С., 1927, с. 36-39; **Дуйчев, Ив.** Из старата българска книжнина. Кн. I. – София, 1940, с. 31-35; **Генов, М**. Старобългарска литература. Антология. – С., 1947, с. 28-32; **Динеков, П. , К. Куев, Д. Петканова**. Христоматия по стара българска литература. – С., 1961, с. 30-33; 2. изд. 1967, с. 32-38 (вкл. и старобълг. текст); *Прослава* на Кирил и Методий. – С., 1963, с. 86-89; **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. **–** С., 1966, с. 394-397; 2. изд. 1968, с. 503-507; *Из старата* българска литература. – С., 1977, с. 73-77 и др.;

За литературните качества на Похвалата ***Вж*** **Велчев**, В. Константин Кирил и Методий в старобългарската книжнина. – С., 1939, с. 99-109; **Лекомцева, М. И.** Семантика некоторых риторических фигур, основанных на тавтологии (на материале „Похвального слова Кириллу Философу" Климента Охридского). – В: Структура текста. – Москва, 1980, с. 184-197.

Тук се препечатва преводът на първичната редакция, направен от Ат. Бончев, с. 37-41. Текстът в правоъгълните скоби е добавен от преводача по вторичната редакция.

[1] „Триипостасен Бог", означава „Бог с три лица" (ипостаси); отнася се за основния догмат на християнската религия за Св. Троица, залегнал в Символа на вярата. Нататък в текста като синоними са употребени съчетанията „трисъставен Бог", „троичен Бог"; догматично основание имат и определенията „троична безначална светлина", „трисветли зари".

[2] Херувим – висше същество от ангелската йерархия.

[3] Споменатият събор е исторически факт. Състоял се е през 843 г. Неговите решения ознаменуват края на иконоборческия период в историята на Византия (***Вж*** и бел. тук към „похвално слово за Йоан Поливотски”).

[4] Сарацинската мисия (при владетеля на Арабския халифат със столица град Самара на р. Тигър) протича най-вероятно през 851 г., макар че редица изследователи я отнасят към 856 г. Мисията при хазарите, които населявали долното течение на р. Волга, е осъществена през 860-861 г. През тази епоха населението на обширната и силна държава Хазария било в значителна степен юдеизирано. Византийското пратеничество, в което участвали Константин-Кирил Философ и Методий, трябвало да изпълни политически и църковно-мисионерски поръчения (***Вж*** **Трифонов, Ю**. Константин Философ (св. Кирил) като царски пратеник при сарацини и хазари. – В: *Сборник* в чест на проф. Л. Милетич за 70-год. от рождението му. – С., 1933, с. 307-320; **Иванов, Йорд.** Сарацинска (арабска) мисия на Кирил Философ. – *Изв*. на Инст. за литература, 16, 1965, с. 91-104; **Събев, Т.** По някои въпроси на хазарската мисия. – В:

Константин-Кирил Философ. Юбил. сб. по случай 1100-год. от смъртта му. – С., 1969, с. 105-125); **Мориясу, Т.** Хазарская миссия Константина (ее значение в ЖК). – *Старобълг. литература*, 10, 1981.

[5] Фулите населявали част от Кримския полуостров. Град Фула бил епархийски център. Епизодът с изкореняването на дървото-оброчище съществува и в Пространното житие на Константин-Кирил Философ. Ив. Дуйчев схваща името „Александър” не като лично име, а като прилагателно, означаващо „който покровителства, закриля мъжете”, т.е. като отражение на езическия култ, засягащ мъжкото население. (**Дуйчев, Ив.** Към тълкуването на Пространните жития на Кирила и Методия. – В: *Хиляда* и сто години славянска писменост. 863-1963. Сборник в чест на Кирил и Методий. – С., 1963, с. 103-104).

[6] Според изискванията на жанра Похвалата отбелязва най-общо Моравската мисия. Единственото географско понятие в случая е Рим, където славянските първоучители и учениците им са пристигнали най-вероятно в края на 867 г.

[7] Серафим (староевр. „изгарящ”, „пламенен”) – висш шестокрил ангел.

[8] Константин-Кирил Философ в случая е обявен за приемник на апостолите Петър и Павел.

Подготовка за публикация: **Гергана Костова, Мария Донкова**

23 „Похвала за Свети Кирил Философ” / Св. архиепископ Климент Охридски (похвално слово)

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Когато нашият Бог и спасител Иисус Христос поради своето голямо и иеизказано човеколюбие се смили над човешкия род, понеже не можеше да понася да бъде завладяно неговото създание чрез дяволската измама, той доброволно понизи себе си и се въплъти от Светия Дух и от пречистата и славна Богородица и приснодева[1] Мария. Той се яви на земята и живя между човеците. Като беше с образ, напълно еднакъв на нашето тяло, Господ осъди греха чрез своята плът, та онези, които умират чрез Адам, да оживеят чрез Иисус Христос. Той е според апостола нашият мир и той направи от двата народа един[2] и разруши враждебната преграда, като унищожи чрез кръста враждата. Господ бе пръв между възкръсналите от мъртвите и сам насочи човешкия род по пътя на безсмъртието. Като се възнесе на небесата, той седна отдясно на престола на величието във висините. Господ даде на човешкия род заповед за изпитание и ще дойде в последните времена, за да съди живите и мъртвите и като справедлив съдия ще въздаде на всекиго според делата му. Бог не желае смъртта на грешника, но неговото поправяне и покаяние, понеже всеки човек клони твърде много към зло. Милостивият Бог не изостави своето създание и не забрави делото на своите ръце, но през всички години и времена е избирал мъже и е показвал техните дела и подвизи на човеците, та като се уподобяват на тях, да постигнат вечен живот. А след това избра пророците, след пророците – апостолите, след апостолите – мъчениците, праведниците и учителите. Същото стана и в наше време. Нали пророците казваха: „Слепи ще прогледнат, глухи ще чуят словото на писанието и всички ще започнат да говорят на разни езици за Божието величие.”

В град Солун живееше един мъж на име Лъв, човек непорочен, правдив и почитащ Бога. Той се

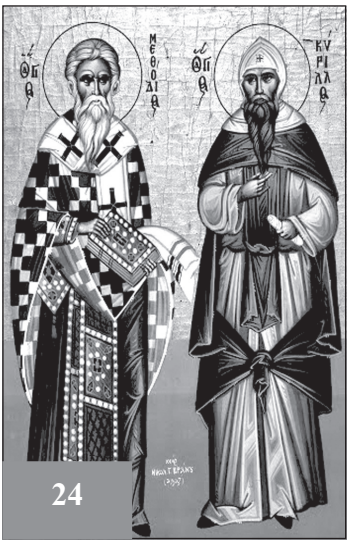

въздържаше от всяко зло и изпълняваше всички Божии заповеди, както Йов, живеейки в кротост и благоговение пред Бога. И той имаше седем деца, както Йов. За него и пророкът казва: „Блажен е оня човек, който се бои от Господа и който много обича неговите заповеди. Потомството му ще бъде силно на земята. Родът на праведните ще бъде благословен. Слава и богатство ще има в неговия дом, а правдата му ще пребъдва вечно.” От този корен именно възсияха двете светила, двете превъзходни светлозарни издънки, носещи благословен плод. Те се отличаваха с непорочен живот още от детска възраст и направиха премъдростта своя сестра, като украсиха с нея душата си и ума си. А по своята любов и вяра те се надпреварваха един друг, цъфтейки постоянно чрез мъдростта като благоуханни цветя.

По рождение блаженият Константин беше по-млад, а по ум и добродетели той високо летеше с духовни крила като орел. Като просвети разума си с богозарната светлина, той стана избран съсъд на Светия Дух и като светеше чрез него на всички с философското учение, се оказа неизчерпаема съкровищница. Подобно на извор, който изпълва цялата вселена, той напои жадните за Божието слово, както сам нашият Господ Бог Иисус Христос е казал: „Който вярва в мене, както казва писанието,

из неговата утроба ще потекат реки от жива вода”, т. е. – даровете на животворящия дух. Наистина Светият Дух

бликна изобилно в него, изля се чрез неговите уста и духовно развесели със сладост цялата вселена, сеейки словото сред всеки народ според собствения му разум; защото на него беше даден духовен дар да говори езици, както на апостол Павел.

Неговият по-стар брат, преблаженият Методий, от млади години започна да получава високи светски длъжности. Разцъфтявайки с мъдрост като благоуханен цвят, той стана любим на всички властници. В беседите си Методий се проявяваше като Соломон, изнасяйки дивни притчи, поуки и мисли от нивата на сърцето си, а в службата си беше приятен на всички. Като летящ с криле, той се появяваше неочаквано и на война беше страшен като Самсон, Гедеон и Иисус Навин. Затова той получи и воеводски чин, но остана в него малко време. Методий разбра, че този многометежен свят преминава безполезно, подобно на сянка, и нещо повече – той възприе като стрела в сърцето си словото на Господа, както е казано: „Каква полза за човека, ако придобие цял свят, а навреди на душата си или я погуби? Или какъв откуп ще даде човек за душата си.” Като замени земното с небесното, отхвърляйки от себе си с презрение всичко временно, Методий се устреми към вечното. Той отиде в Олимп[3] и прие монашеско пострижение в черни дрехи, очаквайки да получи бяла и нетленна ангелска одежда. Подчиняваше се на всички с послушание и смирение, в бодърстване и молитва, в труд и служене, в строго постене, в постоянна трезвост, в духовна чистота и в плач от умиление, изпускайки от очите си извори сълзи като река и с тях измиваше цялото си тяло. Той никак не знаеше какво е телесна почивка, но всяка нощ стоеше от залез слънце до изгрев, не давайки сън на очите си, ни дрямка на веждите си, нито покой на клепките си, като се поучаваше с псалми, славословия и духовни песни. Той се стремеше да постигне чрез подвиг живота на Светите отци. Едни от тях той надмина по кротост и безмълвие, а други – с пост, бодърстване и молитва, и особено със смирението си. Така Методий стана именит между всички отци, стана подобен на великия Арсений, на Антоний и на Сава, осъществявайки в себе си живота на всички тях. А милостивият Бог като видя, че Методий прекарва живота си в толкова голямо усърдие, въздейства върху сърцата на братята-монаси, които, виждайки неговия необикновен подвиг в служба на Бога, се учудваха помежду си и прославяха Бога, който дава благодат свише на трудещите се за него. Когато и патриархът чу за неговия подвиг, убеждаваха Методия да го поставят за митрополит на почетно място, но понеже не можеха да го склонят към това, поставиха го за игумен в манастира, наречен Полихрон, в който живееха седемдесет отци. Щом пое това служение, Методий заживя там като безтелесен, постоянно в молитви; за всички стана всичко, за да спаси всички.

Наистина и Светото писание високо възвестява за такива люде с похвални думи: „Те ще потърсят премъдростта на древните и ще се упражняват в пророчество; ще запазват в паметта си разказите на именити мъже и ще се вдълбочават в тънките обрати на притчите: ще прекарват служба между велможи и ще се явяват пред управители; ще пътуват по земята на чужди народи; ще изпитат добро и зло между човеците; ще отдават сърцата си от ранно утро на Господа, който ги е създал. И ще се помолят пред Всевишния; ще отворят устата си за молитва и ще се помолят за греховете си. Ако пък великият Бог пожелае, те ще се изпълнят с дух на разум. Наистина Господ ще излее слово и мъдрост у тях и в молитва те ще прославят Господа, защото Той ще разкрие тяхната проповед и тяхното учение. Те ще се похвалят със закона на Господния завет. Мнозина ще възхвалят тяхното знание. То навеки не ще бъде унищожено и не ще отстъпи от тях; а тяхното име ще живее от род в род. Народите ще разказват за тяхната мъдрост, и похвала за тях ще възвестява църквата.”

Те бяха дейни труженици и непоклатими стълбове, с основа върху здравата скала на вярата, последваха с вярата и подвига си праотците и патриарсите и сами довършиха техните подвизи и трудове.

Те бяха като великия патриарх Авраам, прародител на Христа. Авраам с вяра стана преселник и пришелец в чужда земя, но беше наречен Божий приятел. Щом получи пък от Бога заради вярата си завета за обрязването, той беше наречен баща на много народи.

А тези двама Свети и преславни отци и учители, украсени със същата вяра, извършиха и също такива дела. И наистина те бяха преселници от своето отечество и пришелци в чужда земя. Те получиха закон от Бога не за своето племе, както Авраам, но за народ, който не различаваше дясна ръка от лява, а на каквото се натъкваше, на него се поробваше и му се кланяше като на Бога: кланяше се на творението вместо на твореца. Тези двамата получиха завет не за обрязване, както Авраам, но завет за кръщение за опрощаване на греховете. Този завет, извършен и предаден от самия Господ наш Иисус Христос, ще съществува вечно.

Също така те двамата бяха като Мойсей и Аарон между Божиите свещеници. Мойсей беше наречен Бог за фараона. Като измъчи с различни бедствия Египет, той изведе Божиите люде от робството, насочван през деня чрез облачен стълб, а през нощта чрез огнен стълб. Мойсей раздели морето и ги проведе по сухо в пустинята, а противниците потопи в морската бездна. В пустинята пък той ги напои с вода, като разсече скалата, и с ангелски хляб ги насити. А като измоли и получи от Бога закон, написан с Божията ръка върху каменни скрижали,[4] Мойсей го предаде на народа за спазване и за послушание.

И тези двама преблажени и Богоугодни мъже с нищо не бяха по-малки от Мойсей и Аарон. Напоени от същия Божий дух свише, удостоени с двойна благодат, те изведоха човеците от многомрачното дяволско море, потопиха другия фараон, т.е. сатаната, и унищожиха всичката му сила. Като се въоръжиха с вярата и със силата на кръста, те изведоха народа не в пустинята, но го насочиха към светлината на богопознанието. Те не извадиха вода от скала, както Мойсей и Аарон, но напоиха с вярата жадните за Божието слово. Не от безчувствен камък те източиха вода, както ония, но дадоха на вярващите за спасение изтеклата кръв и вода от пречистите ребра на нашия Господ Иисус Христос като вечна храна и безкраен живот. Те нахраниха [народа] не с ангелски хляб, но за опрощаване на греховете дадоха му самото тяло на нашия Господ Иисус Христос.

Двамата заедно, като преведоха двойно[5] Божия закон, предадоха го на нов народ, като му създадоха букви. Онова, което беше скрито за мъдри и разумни, се откри на младенци в последно време чрез тях двамата. Не върху каменни скрижали беше написан законът, но върху телесните скрижали на сърцата. Той бе изречен не през облак, нито през мъгла и буря, но създаден и предаден от самия Господ Иисус Христос. Тези двамата бяха не служители на сянката, но проповедници на истината. Те не чрез попръскване с кръв от юнци и козли поръсваха и очистваха осквернените, за да се очиства плътта, но чрез светото кръщение освещаваха не само тялото, а запалиха духовната свещ в сърдечната нива на всички. Те не бяха проповедници или служители на заклана жертва, но станаха слуги и проповедници на безкръвната, мирна и духовна служба. Те бяха съобщници на апостолите, понеже бяха избрани за същото дело. Като взеха съзнателно на раменете си кръста, те обходиха целия свят, изпълвайки с учението си ония места, в които апостолите не бяха стигнали или поради дългия път, или поради многото други близки страни, в които – разпръснали се като слънчеви лъчи – просветиха целия свят със светлината на богопознанието. Те двамата вървяха по техните стъпки; със същия дух те бяха напоени от Бога и станаха проповедници и нови апостоли на същото слово, без да са положили своето дело на чужда основа, но изнамериха нови букви и ги пригодиха за нов език. Те възсияха по-късно, както утринната звезда, която, вземайки светлината си от слънцето, явява се по-светла от всички звезди. И както наетите работници за лозето, които претърпяха теготата на деня и жегата, бяха удостоени с еднаква награда заедно с ония, които дойдоха в единадесетия час, така Божията благодат пожела в последно време да разкрие за същото дело тези двама нови проповедници и светилници на цялата вселена, които, препасали здраво кръста си с добрия подвиг и с вярата, преминаха като слънцето, осветлявайки тъмните места чрез стъпките си, унищожавайки с духовен огън всяка езическа и еретическа мъгла, без да щадят нито душата си, нито тялото си, но винаги бяха готови да изпият сладостно Христовата чаша на правата вяра. Те се показаха непобедими между сарацините и хазарите.[6] И както Давид някога победи другоплеменника, като срина гордостта му, предизобразявайки Светата Троица чрез трите камъка, и като му отсече главата със собствения му меч, получи похвала сред десетки хиляди израилеви синове – така и тези двама отци, служители и проповедници на Триипостасния[7] Бог, се озоваха в събранията на сарацините и евреите, чрез техните собствени книги и език отсякоха с духовния меч Мохамедовите заблуди и еврейската злоба, унищожиха ги като плевел и ги изгориха чрез духовната благодат, посяха словото Господне като пшеница в нивата на сърцето и насладиха всички човеци с медоточиви слова. Те изповядаха ясно триж безначалния Бог; показаха, че Отец, Син и Свети Дух сияят с еднакъв блясък в една същност; така те уловиха противниците си като риби чрез мрежата на словото и покръстиха почетни люде между хазарите до двеста души, освен жените и децата, и получиха тройна похвала от цялата църква.

Оттам те отидоха в западните страни, благовестейки Божието слово сред нов народ. И като преведоха целия църковен закон от гръцки език, те им го предадоха на техния език. Братята сринаха и унищожиха заблудата на триезичниците и я изхвърлиха като плевел от пшеницата, и предадоха чисто и светлообразно жито на църквата. Двамата учители засияха като слънце в западните панонски и моравски земи, прогониха греховния мрак, просветиха народа чрез писмеността и научиха учениците си основно на църковния ред.

В изпълнение на своето служение те тръгнаха на път за Рим, за да се поклонят на апостолския престол, носейки със себе си духовен плод за освещение. Щом папа Адриан чу това, излезе да ги посрещне

далеч от град Рим и ги прие като Божии ангели.Той одобри с любов тяхното учение и ръкоположи блажения Методий в свещенство, а също и техни ученици.

Настъпи времето да почине пресветият и преблажен наш отец и учител Константин Философ. Той видя видение от Бога за своята смърт и се облече в черни дрехи, предсказа деня на своята смърт и живя още петдесет и пет дни, радвайки се и славейки Бога. Така той почина в Господа в 6377 [= 869] година. И се присъедини към своите отци, към пророците и апостолите, към мъчениците и към всички Светии. Погребаха го при църквата на Свети Климент, където започнаха да се извършват много измерения от неговия свят гроб: слепите веднага започнаха да проглеждат, болните да оздравяват, бесовете да излизат [от човеците]. Като видяха това, римляните още повече се привързаха към неговата святост.

След като посветиха пречестния и богочестив Методий за архиепископ на престола в Панония на Свети апостол Андроник, един от седемдесетте апостоли, изпратиха го в славянските страни да поучава техния народ, като написаха това послание до князете на тази земя Ростислав, Светополк и Коцел:

„Адриан епископ, раб на всички божи раби[8] до Ростислав, Светополк и до Коцел.

Слава на Бога във висините, на земята мир, между човеците благоволение!

Щом чухме от вас за духовните радости, които имате за вашето спасение, изпращаме нашия достопочтен брат Методий, посветен за архиепископ на вашите страни, както вие бяхте поискали от нас, за да ви поучава, превеждайки Светите книги на ваш език. Нека се изпълни пророческото слово, както е казано: „Хвалете Господа, всички народи, прославяйте го, всички люде; и всеки език да изповяда, че Иисус Христос е Господ, за слава на Бога Отца, амин!" И в Евангелието Господ е казал, изпращайки своите ученици: „Идете, научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светия Дух, и като ги учите да пазят всичко, което съм ви заповядал; и ето, аз съм с вас през всички дни до свършека на света, амин." Вие, възлюбени чеда, послушайте Божието учение, което ви е предадено в последните времена за ваше спасение, поучавайте се разумно, за да принесете достоен плод и да получите нетленен венец и в този живот, и в бъдещия заедно с всички Светии вовеки, амин!"

Когато Методий пристигна в Моравия, всички люде излязоха с радост да го посрещнат и го приеха като Божий ангел. И отвориха се очите на слепи, и ушите на глухи започнаха да чуват, а гъгниви езици започнаха високо да възвестяват Божията слава. Със същите уста, с които по-рано са въздавали жертви на сатаната при изворите и са хулили Бога на всички места, сега техните деца отдават на Бога духовни и чисти служби за целия свят. И на всяко място се прославя Божието име на новия език, на който Методий се яви проповедник и нов апостол. Той изгря като слънце, прогони мъглата на незнанието и просвети сърцата на всички със светлината на богопознанието. Със своята кротост, сладост и любов той привлече всички към себе си; пътя свърши, вярата опази, украси църквите с духовни песни и славословия и тъй почина в Господа през 6394 [= 886][9] година от сътворението на целия свят. Той се присъедини към своите отци, към патриарсите Авраам, Исаак и Яков, като стана подобен на всички тях, вземайки върху себе си техния образ. На някои той беше равен, от други беше по-малък, а трети надмина по духовна сила по дейност и подвиг. Методий засия като слънце с просветяващите си речи и поуки. Като размишляваме за неговите медоточни слова, няма с какво да сравним неговите духовни сладости.

И така, какви похвали да отдам на вас двамата, които се потрудихте толкова много в източните, западните и северните страни и които не търсехте временното и тленното, но вечното и безкрайното? – Като взехте храбро на рамо Господния кръст, вие разчистихте и разорахте с него буренясалата и запустяла поради греха земя, посяхте духовното семе и принесохте на църквата чисто жито – светлото като ден учение, чрез което вие, о, светци, сияете като светила в целия свят, прогонвайки демонската хула и всяка ерес. Вие станахте велики стълбове на Христовата църква, вие бяхте небесни човеци и земни ангели; в тяло постигнахте безтелесен живот. Блажена е наистина утробата, която ви е носила, и оная, която е откърмила вас – два многоплодни класа, с които нахранихте гладните народи. Вие напоихте жадните с животворно питие, вие раздадохте изобилно като от извор неизчерпаема храна за всички.

Кой ли наистина ще може да изрече достойна похвала за вас? Вие станахте равни на небето и като обходихте със своите стъпки цялата поднебесна земя, просветихте света.

Благословен е вашият език, чрез който посяхте духовните слова за спасение на многолюден народ. Вие двамата получихте от Бога боговдъхновен дар и прогонихте отвсякъде мрака на незнанието, давайки сами пример за всички и разливайки духовна сладост от устата си.

Вие станахте разрушители на всякакво езичество, бяхте противници на еретиците и прогонители на бесовете. Вие станахте светлина за помрачените и учители на децата, разливайки духовна наслада. Вие сте изобилна храна за гладните, непресъхващ извор за жадните, дарители на богато одеяние за голите, помощници на осиротелите, гостолюбиви към странниците, посетители на болните, утешители

на скръбните, защитници на изпадналите в опасност, помощници на вдовиците и сираците, дарители на светлина за слепите, котва – велика надежда за ония, които се люшкат в житейското море, защитна стена и покрив за тези, които прибягват към вас, противници на юдеите, изповедници на Света Троица, изпълнители на Божия промисъл, служители на Божието величие, извори на Божието слово, непоклатими стълбове на Христовата църква, печат на правдата, щит на вярата, шлем на спасението, клас многоплоден, лоза медоносна. Вашите слова са вощени пити с мед, с които вие насладихте цялата вселена. Вие бяхте като многоценен бисер и разляхте съкровища от Господа. Вие бяхте обиталище на Божия промисъл, избрани съдове на Светия Дух, разнесли Христовото име по цялата земя. Вие двамата взехте върху себе си кръста, презряхте всичко, което е временно и получихте наслаждение от вечните блага.

Всесвети и истински пастири, молете се непрестанно и усърдно за избраното ваше духовно стадо, като прогоните нашите страдания и ни избавите от беди и нещастия! Просветлете очите на нашите сърца и подкрепете нашия разум, за да последваме достойно вашите стъпки! Като вземете върху себе си нашите немощи, дайте ни сила свише, та като живеем достойно за Христа, да бъдем наследници на вашите трудове и проповедници на истинската вяра, която вие сте ни завещали, та всички единогласно да прославим трисветия Бог – Отца и Сина и Светия Дух, сега и всякога, и вовеки. Амин!

КОМЕНТАР

„Похвално слово за Кирил и Методий" е сравнително обширна творба, която се нарежда сред основните извори за живота и делото на славянските първоучители. Позната е в две редакции – първична, представена от около 30 преписа в руски ръкописи (най-старият е в Успенския сборник от XII-XIII в.), и вторична, по-кратка, засвидетелствана в два български ръкописа (Загребския сборник на Владислав Граматик от 1469 г., Рилския панегирик на Владислав Граматик от 1469 г.) и в един сръбски ръкопис (панегирик от 1598 г. от манастира Хопово, Фружка гора). За новооткрит препис в сръбски ръкопис от 1626 г. съобщава **Матеич, М.** Хилендарски препис на „Слово за Сретение" от Йоан Екзарх. – *Старобългарска литература*, 9, 1981, с. 82.

Археографски сведения ***Вж*** *К л. 0 х р.*, I, с. 447- 454, 475- 478.

Нито един от преписите не съдържа в заглавието си името на създателя на Словото. Това е наложило необходимостта авторството на Климент да бъде доказвано. Към неговото книжовно наследство го отнасят В. М. Ундолски, О. М. Бодянски, Архим. Леонид, П. Лавров, Ал. Теодоров-Балан, В. Велчев, П. Динеков, Б. Ст. Ангелов, К. Мечев и др. (***Срв.*** напр. **Vondrak,V.** Studie z oboru cirkevne-slovanskeho pisemnictvi. – V Praze, 1903, c. 21, 36, 101 сл.; **Ангелов, Б. Ст**. Няколко наблюдения върху книжовното дело на Климент Охридски. – *Климент Охридски*. Сб. от статии по случай 1050 г. от смъртта му. – С.,1966, с. 102-105; **Мечев, К.** Климент Охридски и Общото похвално слово за Кирил и Методий – *Климент Охридски*. Сб. от статии..., с. 279-290). В Климентовото авторство се съмняват **Воронов, А.** Главнейшие источники для истории св. Кирилла и Мефодия. – Киев, 1877, с. 185-186), **Огиенко, Ив**. Костянти и Мефодій, іх життя та діяльність. II. – Варшава, 1928, с. 286-289); **Георгиев, Ем.** Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 143). По-особено становище по въпроса има, **Ст. Сакач –** той смята, че автор на Словото е Константин Преславски (***Срв***. **Sakac, S.** Die kurzere slavische Fassung des Briefes „Gloria in excelsir Deo." – Cyrillo-Methodiana. Zur Frühgeschichte des Christentums bei den Slaven. 863-1963. Köln – Graz, 1964, s. 411-431).

Мнозина изследователи подчертават голямата старинност на паметника. Важни наблюдения по този попод излага **Гошев, Ив.** Светите братя Кирил и Методий. – *Год*. на Соф. унив., Богосл. фак., т. XV, 1937-1938, св. 3, с.79-95); *Рилски* глаголически листове. – С., 1956, с. 87 сл. Той намира, че Похвалното слово за Кирил и Методий е създадено по-рано от Похвалата за Кирил и от службите на двамата братя – най-вероятно веднага след смъртта на Методий (885), но преди да се разпръснат учениците му. Гошев открива текстуална връзка между Словото и най-ранния старобългарски превод на Паренесиса на Ефрем Сирин, отразен в Рилските глаголически листове.

За литературните качества на творбата ***Вж*** **Велчев, В.** Константин-Кирил и Методий в старобългарската книжнина. – С., 1939, с. 110-116; **Мечев, К**. Към литературната характеристика на Общото похвално слово за Кирил и Методий. – *Константин-Кирил* Философ. Юбил. сб. по случай 1100-год. от смъртта му. – С., 1960, с. 95-104.

Изд. : **Danicic, Dj**. Rukopis Vladislava Gramatika. III . Pohvala. Cirilu I Metodu. – *Starine*, I, 1869, c. 60- 65; **Бодянский, О**. Кирилл и Мефодий. Собрание памятников до деятельности св. первоучителей и просветителей славянских племен относящихся. Похвальное слово Кириллу и Мефодию. Списки I-XV. – *ЧОИДР*, 1865, №. 3, с. 1-64; 1866, кн. 2, с. 65-152; **Perwolf, J**. Parmeny dejin českých. – V Praze, 1871, c. 58-68; **Лавров, П. А.** Житие святого Мефодия и Похвалъное слово св. Кириллу и Мефодию по списку XII в. – Москва, 1898, с.15-23; *Сборник* XII в. Московского Успенского собора. Вып. 1 (Издан под наблюдением А. А. Шахматова и П. А. Лаврова. – *ЧОИДР*, 1899, № 2, с. 159-167; **Теодоров-Балан, Ал**. Кирил и Методи. I. – С., 1920, с. 118-129; **Лавров, П**. **А.** Материалъі по истории возникновения древнейшей славянской писъменности.– Ленинград, 1930, с. 79-87; **Гошев, И в.** Светите братя Кирил и Методий. – *Год*. на Соф. унив., Богосл. фак., т. XV, 1937-1938, св. 3, с. 79-85; *Кл. Охр.*, I, с. 468-475; 485-491; 505-510; *Успенский* сборник XII-XIII вв. – Москва, 1971, с. 198- 208.

Тук се препечатва преводът на Ат. Бончев, с. 115-125, направен по преписа в Успенския сборник със сравнения по преписа в Рилския панегирик от 1479 г.

[1] „Приснодева" означава „винаги дева", „вечно дева", т. е. отразява схващането за непорочното зачатие на Богородица.

[2] Касае се за перифраза на текст от Посланието на апостол Павел към ефесяните (2:14-16); имат се пред вид юдеите и езичниците.

[3] Планината Олимп (област Витиния в северозападната част на Мала Азия) била средище на много манастири.

[4] Скрижали – плочите, на които според библейския текст били написани десетте божии заповеди.

[5] Двойният превод в случая отговаря на историческия факт, че Константин-Кирил и Методий превеждат богослужебните книги от гръцки на старобългарски език (т.е. за нов народ) с попа, несъществуваща дотогава азбука.

[6] За сарацините и хазарите ***Вж*** бел. 4 към „Похвала за Кирил Философ".

[7] Става дума за богослужебните книги на старобългарски език, които папа Адриаи II действително освещава на тържествена литургия в църквата „Св. Дева Мария Фатни" (днешната Санта Мария Маджоре), в Рим.

[8] „Раб на всички божии раби" („слуга на божиите слуги") е официалното титулуване на папата (лат. Servus servorum Dei).

[9] Според Пространното житие на Методий датата на смъртта му е април 885 г. и именно тя се възприема в науката.

Пророк Захарий, според Евангелието от Лука, баща на Йоан Кръстител (Йоан Предтеча), бил свещеник в Йерусалимскня храм. Със съпругата си Елисавета били праведни, но бездетнн. Архангел Гавраиил му съобщава, че ще им се роди син, който ще бъде предтеча на месията. До раждането на Йоан Кръстител Захарий онемява, защото се усъмнява в тази вест. Освободен от немотата си, изрича пророчески думи, с които очертава призванието на сина си. Паметта му се чества на 5 септември.

Подготовка за публикация: **Дилян Василев, Деница Гюрова**

24 „Похвално слово за Св. Св. Кирил и Методий" / Св. архиепископ Климент Охридски (похвално слово)

ЙОАН ЕКЗАРХ

ПОХВАЛА ЗА СВЕТИ АПОСТОЛ ЙОАН БОГОСЛОВ

Пак ни дойде великият и единствен богословец Йоан, пак Бог слово, Бог, проповядващ и учещ целия свят да гледа [към] небесата. Йоан, високо летящият орел, Йоан, великият колчан [тул], който не знаеше що е труд или покой, Йоан, синът громов[1], чието учение като гръм обходи всички земи. Пречистият лъв, доброгласният славей, който с чуруликането си, сиреч с правото учение, из прегините[2] и из пустините изведе човеците. Защото пустини и прегини са сърцата на неверниците и техните нечисти и тъмни дела. И пречистият Йоан днес дойде от небето и бидейки по-рано рибар, и захвърлил мрежата, и оставил въдицата, се залови за Евангелието. Йоан, който изрече по-велики неща от Мойсей. Защото Мойсей рече: „В началото сътвори Бог небето и земята.” А този, като остави творението, се въздигна до твореца, казвайки: „В началото бе словото.” Словото в битието [съществуването, субстанцията], словото в последните години се яви и защити целия свят, словото от същността на Отца, от когото е неразлъчно. Както словото, което е в мене, е [моя] душевна същност, а като се изнесе из устата и получи звукова одежда, то вече не само в мене е скрито, но на всички хора, които [го] слушат, не ще бъде непознато, така и единородният Син, който съществува, [е] в Бога, и е от същността на Отца, пребиваваше в началото незнаен, а след като се облече в плът, бе на всички известен. И както словото, което се облече в звук, ще бъде известно на всички, така и словото, което се облече в плът. И тази притча ще приемем поради естеството на Божиите дела, защото е невъзможно да се разбере, и невъзможно да се разумее и неизследимо, нито пък умът може да схване това синовство. Колко прочее са непроследими, и ненамираеми, и неизследваеми неговите пътища! Как смее някой да пита за замисъла на това недостижимо [нещо]? Но [ние] ще приемем [използваме] човешките образи и сравнения поради нашата немощ, та негли поне малко, отчасти да можем да разберем образа на небесните чудеса. А това апостолът ни казва, прави ни го разбираемо, та отчати да добавим нещо. И затова да се постараем поне малко знание да приемем от земните и от човешките [неща]! [И] както е невъзможно словото да бъде отделено от душата, а [бидейки] от тази именно същност, пребивава в душата и е неразлъчно и неразбираемо, и неотделимо от тебе, така и Бог-слово е неотлъчимо, но бидейки неговата [на Бога] същност и от Божествеността на Отца , като излезе от недрата на Отца, облечено в плът, на всички чудни дарове дава. Това съкровище ни откри Йоан, който бе по-безгласен от рибите. Той е по-мъдър от философите и витиите и без да знае книга, бе по-мъдър от книжниците и по-изкусен. И затвори устата на философите. „Отначало бе словото и словото беше от Бога, и Бог беше слово.” Никъде не казва, че „не беше”, но извести, че „беше”. И никъде [не каза] „сътвори”, но възвести, че „беше”. Най-напред каза, че „беше” и след това „сътвори”, говорейки не за твореца, а за творението. И [само] разбери как сменя, като казва „беше” и „сътвори”. Аз ви казвам, бройте!: „В началото беше словото. И словото беше от Бога.“ Ето четири пъти споменава [тази] дума и [само] един път казва „сътвори”. И какво по-нататък? „Всичко чрез него бе”. Нима каза „беше”, като да е било още от създанието с него? „Всичко чрез него бе”. Не рече „беше”, а „бе”. „Всичко чрез

него бе и без него не бе нищо.“ Пак рече „бе”. Където [говори] за Бога, [казва] „беше”, а където за творението – „бе”. Начало на тези [неща] бе словото. И Отец според Ветхия завет се познаваше. Нима му рече Мойсей: „Ако ми кажат синовете израилеви: Кой те е изпратил при нас? Какво да им река? Аз съм [оня], който съществува и ме изпрати Отец при вас.” Отец, който съществуваше в началото, бе [и] Син. Ако каже за себе си, че не е същото, се отнася и за Отца, което и за Сина. Защото за Отца, който съществува, се казва „аз съм”, а за Сина, че „в началото беше”. А не рече, че е едно и също „съществуващ” и „беше”. И аз така също ще покажа назования единороден Син. Слушай евангелиста, който казва: „Единородният Син на Отца, който съществува в лоното на Отца.” Ето имаш един осезаем глас от Евангелието. И пак апостолът [казва]: „И от него отците, и от тях Христос по плът, бидейки над всички Бог благословен.” Видиш ли как те предпазва Йоан, като употребява „беше” за Бога и „бе” за [Божието] творение? Защото не е хубаво за Бога да се казва „бе”, нито за творението „беше”. „В началото беше словото, и словото беше от Бога, и Бог беше слово.“ Това беше в началото от Бога. „[И] всичко от него бе”, и без него не беше нищо. Когато рече „бе”, отива към творението. И пак: „живот беше” – и пак се въздига до твореца. Стълба, изпълнена с много тайни, [ни] носи днес. Когато отива към Бога, „беше” казва, когато слиза до творението, оставя „бе” и приема „беше”. Както [когато] някой влиза при княза, в [такива] дрехи влиза, в които следва да се влезе при княза, а ако влезе при редника, ще влезе в обикновени дрехи. Така и евангелист Йоан, когато възхожда към Бога, с такава слава възхожда, която подобава на Бога, сиреч: „в началото беше”, когато пък слиза към творението, с подчинителна реч слиза: „всичко от него бе и без него нищо не бе”. [За] което [казва] „бе”, в него беше животът и животът беше светлина за човеците. И пак беше истинна светлина, която освещава всеки човек, идващ на света . Където [става дума за] словото, то там рече „беше”, където [говори за] живота, то [е пак] „беше”, а където [говори] за творението, там [казва] „бе”. „Бе човек, изпратен от Бога, името му Йоан.” И [как] така дръзват и еретиците да говорят, че Отец беше, когато Синът не беше. Колко е междата между тях, кажи ми, о, човече, година ли беше по средата? Но Синът и часовете, и годините, и вековете сътвори. Всичко бе от него. Чуй Павел, който казва многочестно и многообразно: „Някога Бог, говорейки чрез Отца, в последните дни ни говори чрез Сина, когото постави за приемник и чрез когото сътвори вековете.” Как прочее, век ли, или година [има преди] сътворилия вековете? Слушай прочее и пророка, [казващ]: „който съществуваше преди вековете”. Апостолът казва: „Чрез него сътвори вековете”, а евангелистът: „Чрез него всичко бе”, а пророкът: „Който съществуваше преди вековете.” А ти смееш ли да казваш, че Отец беше, когато Синът не беше? Но за тази дързост ще получиш осъждане в Деня на съда. Тогава ще призове Йоан при Сина [и онези], които говорят „не беше”, и [онези], които говорят „беше”, защото Отец [никому] няма да съди. Не целият съд даде на Сина, но всички почитат Сина, както почитат Отца. Ще призове прочее в Деня на съда и [онези], които говорят [беше], и [онези], които говорят „не беше”. Ще се изнесе вярата и на двете [страни]. Въпрос ще бъде [зададен] и на двете [страни]: „Ти как вярваше?” Ще рече [едната страна]: „Аз казвах „беше”. „А той [другият] как?” „Той казваше „не беше”. „Йоане, ти ли си [ги] учил, че не беше?” „Аз ли? Не, Господи, Владико!” „А как си учил?” „В началото беше словото, и словото беше от Бога, и Бог беше слово, и това беше в началото. Навсякъде „беше”, а никъде „не беше”. „Ами този откъде е научил?” „От човешките измислици.” „И какво още си изповядвал?” „Аз – ще рече – казвах, че е еднакъв [един и същ], а той, че е неподобен.” „А ти откъде си научил, че е еднакъв [един и същ]?” „От евангелиста, който рече: „Заради това гонеха юдеите Христа, защото не само съботата им разрушаваше, но свой баща наричаше Бога, творейки се еднакъв с Бога.” Така ме научи и апостолът, казвайки: „Не чрез ограбване, не за да бъде равен на Бога, но сам себе си обнови.” А откъде научи той [това] неподобен?” „От човешките измислици.” „А ти още какво си проповядвал?” „Аз ли? Каквото прави Отец, прави го и Синът.” „Кой те е учил това?” „Йоан. Както Отец възкресява мъртвите и [ги] животвори , така и Синът, който иска, [тях] животвори.” „И какво още си изповядвал?” „Че е подобен по всичко на Отца.” Рече Йоан: „Който ме е видял, видял е Отца.” „А този какво рече?” „Че синът е творение.” „Кой те е научил?” „Никой, но от човешките измислици.” Всичко това са хули! Как ли смеят еретиците да кръщават, въпреки повелението Христово! Защото той е заповядал, казвайки: „Като идете, научете всички народи, кръщавайки ги в името на Отца и Сина и Светаго Духа. Нима смеят еретиците да кръщават в името на Отца и Сина неподобен [на Отца]? Да бъде хромо тяхното кръщение! Но ние, като имаме еднаква вяра, приемаме еднакво кръщение, Светата неразделна Троица. Това прочее е укрепване [на] вярата. Моля ви здраво да пазите цялото творение и никога да не приемате за единородния [Син] или „бе” или „не бе”. Защото не е хубаво да [се] говори за невъобразимото съществуване на единородния Син, защото чрез него в началото беше словото, което твоят ум не може постигне, колкото и да мисли. Но помисли за блажения Йоан, как оставил плътското ловуване, всички страни като с мрежа обхвана чрез учението за спасението, казвайки: „В началото беше словото.” Колко мъчители се опитаха да унищожат

този глас, но не можаха. Дойде вятър и се надигнаха вълните, дойдоха върху света, сиреч върху вярата, но [тя] не падна. Защото беше съградена като кула на камък, отвсякъде бита, но никъде не [победена]. Защото Господ казва: „Върху този камък ще си изградя църква – сиреч върху вярата – и вратите на ада няма да й надвият.” Надигнаха се мъчители, имаше мъки за християните, и битки, и много кръв проляха, много беди създаваха. И много пъти и сам дяволът се опита, но не успя [да направи нещо лошо] на християните. Ни той, ни друг някой. Никой! И от Евангелието не можа да унищожи нито една черта.

Велегласни лъве, Йоане! Ти изрече тези учения, с които верни се държаха, проливаха своите кърви с радост, славословейки Бога. Защото тебе те виждаха и слушаха, приемайки първо раните и бедите повече от мед. Днес събрани, ние бедните се радваме, като поменаваме твоите чисти деяния и учения. Защото ти, бидейки чист изпървом, като прие Светия Дух, още укрепна и беше Христов другар и любимец. Така и Евангелието говори, че този е ученикът, когото обичаше Иисус. За него и Петър рече на Христа: „А този какво?” И чу отговора: „Ако желая да пребъде [той], докато дойда, тебе какво ти е?” Но този, като живя в плът много години, много изцеления извърши и чудеса, възкресявайки мъртвите, и лекувайки болните, и помилвайки грешните. Ето ще кажа за един грешник, та от това да разберете каква милост имаше Йоан за спасението човеческо. Казва Клим Строматски[3] за този велик Йоан как, поучавайки по градовете, достигнал до един град в Азия и намерил един юноша с доброта, и сила, и лице, и снажност украсен. И като го обикна, и желаейки да спаси душата му, увещаваше го да бъде верен. И като прие вярата, заведе го да го оглашава при епископа на оня град, казвайки: „Поверявам ти този мъж, о, епископе, при свидетелството на Бога и на цялата тази църква.” И като рече това, Йоан излезе и при други люде проповядваше. А епископът, като прие момчето, поучаваше го, а после го и кръсти. И като го утвърди чрез кръщение и укрепи, после [вече] не го учеше, както отначало. И момчето остана без занимание и го привлякоха към себе си някои [си] безразсъдни [люде], зли прокудници[4] и весели за зло мъже. И отначало започна да прави големи пирове, че и в блудство да ходи нощем, и в кражби, и в гробокопания [мародерства] наставляваха юношата, сетне пък го взеха в планината и защото беше едър на тяло и силен, направиха го старейшина на разбойниците. И съставиха [страшна] разбойническа [чета], зла, и [жестока], и безбожна. А минаха много години и се върна Йоан Богословец в града на онова момче. Рече пред всички: „Доведи ми, епископе, онова, което ти бях предал при свидетелството на Бога, на тебе и на цялата твоя църква.” А епископът се учуди от [тези думи]. Мислеше за някакво съкровище, дадено му и изисквано [сега] от Йоана. И като видя, [че все още] не разбира, рече му Йоан: „Доведи ми, епископе, оня юноша, когото ти, както ти е известно, поверих.” И като чу, епископът, въздъхвайки издълбоко и просълзен, каза на Йоан: „Умря момъкът.” Йоан рече: „Как или по какъв начин?” Рече: „От душевна смърт умря. Защото стана зъл и опасен, а по-сетне [и] разбойник стана.” На това Йоан [отвърна] към епископа: „Добър те страж на момковата душа поставих, о, епископе! Добър те пастир на Христовите овце поставих! Но ако има кон, доведи ми [го] тук, и водач, който ще ме води в планината при момъка.” И както стоеше тук, от църквата възседна коня Йоан и без да спира, препускаше, мислейки да възвърне заблудената овца. И достигнал до планините, където беше разбойническата шайка, беше хванат от стражата и без да отговаря нещо, и без да се оплаква [само казваше]: „За това съм дошъл. Водете ме при вашия главатар!” А оня, като видя Йоан, започна да бяга. Йоан, забравил старостта [си], без да спира, гонеше юношата, викайки и казвайки: „Защо ми създаваш труд! Съжали ме мене, чуждия, стария, немощен и убог![5]

Спри, не бой се, чедо! Имаш надежда за спасение. Аз отговарям за тебе. Аз душата си за тебе ще положа, както Господ за нас. Не бой се, чедо, спри, повярвай [ми]! Христос ме изпрати, носещ ти прошка. Аз за тебе ще претърпя смърт. На мене кръвта, която си пролял! На моята шия бремето на твоите грехове!” И застана юношата, хвърли оръжието си и треперейки и плачейки много, пристъпи, целуна Йоана и разтърсен от плач не можа да даде никакъв отговор, а само показваше дясната си ръка, все още кървава! А Йоан целуваше разбойническата ръка, вече кръстена и очистена чрез сълзите, и не го остави, докато не го въведе със себе си в църквата, давайки на всички пример за покаяние. Такива са делата на този Йоан, и такъв жаден беше за спасението човеческо, както някой в зноен ден жадува за вода. И още към тази милост ще разкажа и за Артемидиното църквище. Имаше капище Артемидино, сиреч църквище, около града изградено. И голяма почит имаха към нея всички околни хора. И ден й струваха веднъж в годината, и ставаше събор в този ден с хора от много страни, като пясък морски. И като видя заблудата на тези хора Йоан, и като ги съжали, дойде в този ден при тях с верни ученици. И що направи? Не се ли изкачи на високо място, сякаш да бъде над целия събор, и [не] рече [ли] на народа: „Мъже ефески, защо напразно се заблуждавате, като почитате богиня Артемида? Ами че тя никога жива не е била! Защо Бога гневите, като се кланяте на каменен идол? Тази на себе си не може да помогне, а не вас да помилва.” Мнозина от тях го знаеха и рекоха му: „Ако си раб Божий, то направи ни чудо, за да ти повярваме.” А той им рече: „Излезте

от църквището, да направя.” Защото видя, че си бяха променили ума към разкаяние. И като ги съжали, само се помоли на Бога, прострял ръце нагоре като Мойсей някога, и църквата с капището падна и порази брата на жреца. Като видяха това чудо хората, в един глас извикаха: „Велик е Богът Йоанов!” И в този ден беше радост голяма и възвръщане на много души към спасението. И като донесе своя мъртъв брат, жрецът го положи пред Йоана, казвайки: „Рабе Божий, ти много души днес освободи от заблуждението, [за да] не се молим на бездушния камък, а на Бога – Творец. И сега прося милост и ти се моля много, възкреси този умрял, та и той да познае своя творец!” И като видя Йоан жреца вярващ много, без да се колебае, като помоли Бога, възкреси скоро мъртвия. И като живя след това и като се състари добре, всеки ден пазен от християните, заповяда на своите ученици да изкопаят в земята и да направят място, колкото да се легне. Така, след като стана това, дойде и легна и заповяда на учениците си да го закрият и да си отидат, както и направиха. И шест дни след това учениците дойдоха, искаха да го видят, ако е умрял, да го погребат. Но като откриха, не намериха нищо. Апостоловото тяло беше преминало там, където е заповядал любимият му Христос, както [стана с тялото] Мойсеево по-рано. А учениците Йоанови на онова място съзидаха църква в деня на преминаването му от този живот в безконечния. И му празнуват деня много славно. И се събират околни народи като звезди небесни. И излиза на онова място, казват, където е лежал Йоан, [нещо] като прах земен, за лекуване болестите на вярващите. И този прах делят църковните мъже на събралите се. В оня ден биват изцеления всякакви на онова място, които надминават всякакъв брой. Така е прочее достойно, където е лежал небесният език, защото този език нам разкри небесните истини, казвайки: „В началото беше словото, и словото беше от Бога, и Бог беше словото.” О, небесни човече и земни ангеле, на какво друго можем да се чудим освен на тебе на земята? Защото една е пролетта между годишните времена, и едно е слънцето между звездите, и едно е небето, което обгръща всичко, и едно е твоето учение над всички. Та кой е посмял или от предишните, или след тебе, даже и досега, да извиси такъв звучен глас, който казва: „В началото беше словото...” Та [не е ли] това слово Христос, който те обичаше и ти даде това учение? Нему слава и чест с безначалния Отец и със Светия дух сега, всякога и във веки веков. Амин.

КОМЕНТАР

ЙОАН ЕКЗАРХ (IX-X в.) е бележит представител на Преславската книжовна школа. Характерът на книжовното му дело (особено наличието на сложна философска проблематика и засвидетелстваната енциклопедична начетеност), както и някои конкретни откъслечни вести в съчиненията му го представят като лице от литературното обкръжение на цар Симеон и насочват към заключението, че е получил образованието си в някой от големите културни центрове на Византийската империя (най-вероятно Магнаурската школа или Студийския манастир в Цариград). Според собствените му признания в преводаческата си работа е бил вдъхновен от примера на славянските първоучители Св. Св. Константин-Кирил Философ и Методий; обзелото го колебание преодолява, насърчен от Черноризец Докс, брат на княз Борис I. В оригиналните предисловия към двата си основни труда „Богословие” („Небеса”) и „Шестоднев” Йоан Екзарх споделя своите представи за начина, по който трябва да се превежда от гръцки на старобългарски език, както и за широко разпространената в Средновековието практика да се заема в една или друга степен материал от чужди съчинения (т. нар. компилиране). Той отхвърля буквалния превод и се застъпва за превеждането по смисъл – принцип, който и днес стои в основата на съвременната теория на превода.

В науката са изказвани различни предположения относно титлата „екзарх”, която съпровожда името на писателя в стигналите до наше време преписи на съчиненията му. В нея се влагат различни значения: посредник между българската църква и цариградския патриарх, наместник на гръцкия митрополит в България, игумен на отделен манастир, надзирател на църквите в голяма област, глава на българската църква и др. Като уточнава промените, които претърпява по смисъл титлата в различни исторически епохи, К. Куев смята, че по времето на Йоан Екзарх тя означава черковноадминистративна длъжност, която обединява инспекторски и проповеднически (наставнически) функции– тъкмо защото за момента са били еднакво необходими контрол над приложението на каноните и широка разяснителна работа върху християнските етични норми. (**Куев, К**. Към въпроса за титлата „екзарх” в старобългарската литература.– *Изв*. на Инст. па история, т. 14-15, 1964, с. 325-344; ***Срв. също*** **Събев, Т.** Учредяване и диоцез на Българската екзархия до 1878 г. – С., 1973, с. 44-45; **Василев, Р.** По повод на една прибързана хипотеза. – *Palaeobulgarica*, 1977, № 2, с. 79-80; **Димитров, П.** За титлата Йоан Екзарх – „Екзарх Български”. – *Palaeobulgarica*, 1980, № 1, с. 82-89).

Около 893 г. Йоан Екзарх превежда 48 от стоте глави на третата част от съчинението на византийския писател Йоан Дамаскин „Извор на знанието”. Този превод, известен в историята на старобългарската книжнина с названието „Богословие” („Небеса”), има екзегетичен (тълкувателен) характер. Той изяснява основните догми на християнството, като същевременно дава сведения за света , човешкия организъм и човешката психика. С появата на „Шестоднев”, компилиран въз основа на няколко византийски автори (Василий Велики, Севериан Гавалски, Йоан Златоуст, Теодорит Кирски, Козма Индикоплов и др.), изпъстрен с позовавания на съчинението на Аристотел „За животните” и с размисли на самия Екзарх, старобългарската и изобщо старата славянска литература получава едно от фундаменталните си съчинения. Във формата на разказ за сътворението на света в шест дни в него се обосновава християнската космогония – учението за строежа на битието, за неговото Божествено начало, за мястото на човека във видимия свят. В спор с някои постулати на езически

философи Екзарх прославя съзидателната мощ на Бога. В „Шестоднев" е създадена широка, пищна, лирически обагрена картина на вселената и на земната природа; в него многопосочно е обхваната научната мисъл на епохата и поетично е внушена идеята за хармонията в „мъдро" устроения свят и за съвършеното устройство на човека. „Шестоднев" има значението и на основен естетически кодекс на старите славянски литератури; наред с всичко това той е и първокласен исторически паметник, защото съдържа сведения за бита и социалната структура на населението, за съществуването на езичници и еретици, за военните отличия, летоброенето и др. под. (***Вж* Мавродинов, Н**. Описанието на Преслав в Шестоднева на Йоан Екзарх.– *Истор. преглед*, 1955, № 3, с. 66-76; **Миятев, Кр.** Два поетически фрагмента у Йоан Екзарх като исторически извори. – *Археология*, 1959, № 1-2, с. 9-16; **Чолова, Цв.** Шестодневът на Йоан Екзарх като извор за историята на България. Автореферат на дисертация за присъждане на научната степен „Кандидат на историческите науки". – С., 1978. 21 с.). Основополагащото място на „Шестоднев" в историята на славянския културен развой обуславя въздействието му в старата руска и старата сръбска литература. (***Вж* Сарафанова-Демкова**, **Н. С.** Иоанн Экзарх Болгарский в сочинениях Аввакума. – *ТОДРЛ*, т. XIX, 1963, с. 367-372; **Лихачев, Д. С**. „Шестоднев" Иоанна Экзарха и „Поучение" Владимира Мономаха". – В. : *Вопросы* теории и истории языка. Сб. в честь проф. Б. А. Ларина. – Ленинград, 1963, с. 187-190; **Лихачев, Д. С.** „Слово о погибели русской земли" и „Шестоднев" Иоанна Экзарха Болгарского. – В: *Русско-европейские* литературные связи. Сб. статей к 70-летию со дня рождения акад. М. П. Алексеева – Москва-Ленинград, 1966, с. 92-96). Значителен дял в книжовното наследство на Йоан Екзарх представляват неговите проповеди. С името му се свързва, макар и с големи реверви, едно граматическо съчинение. Изказвано е предположение, че той е възможният автор на стихотворната похвала на цар Симеон. (***Вж* Георгиев, Е.** Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 282-283).

Лит.: **Калайдович, К.** Иоанн, Ексарх Болгарский. – Москва, 1824. 218 с.; **Малинин, В. Н.** Грамматика Йоанна, екзарха болгарского. – *Сборник* статей по славяноведению, составленный и изданный учениками В. И. Ламанского по случаю 25-летия его ученой и профессорской деятельности. – СПб., 1883, с. 179-195; **Vondrak, V.** O mluve Jana Exarha Bulharskeho. Přispepvek k djinam cirkevni slovanstiny. – Praha, 1896.102 с.; **Leskien, A.** Die Ubersetzungskunst des Exarchen Johannes. – ASPh, 25, 1903, s. 48-66; **Leskien, A.** Zum Љestodnev des Exarchen Johannes. – ASPh, 26, 1904, с. 1-70; **Трифонов, Ю.** Сведения из старобългарския живот в Шестоднева на Йоана Екзарха. – *СпБАН*, 35, 1926, с. 1-26; **Трифонов, Ю.** Йоан Екзарх Български и неговото описание на човешкото тяло. – *Бълг. преглед*, 1929, № 2, с. 165-202; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. I. – С., 1950, с. 89-101; **Поптодоров, Т**. Йоан Екзарх като писател-проповедник. – *Год.* на Духовната академия, т. I (XXVII), 1951, с. 3-32; т. II (XXVIII), 1952, с. 113-118; **Илиевски, П.** Две слова на Климент Охридски и едно на Јоан Егзарх во еден ракописен зборник од XV век. – *Македонски јазик*, 1956, № 1, с. 73-93; **Конески, Б.** Словата на Јоана Егзарха. – *Македонски јазик,* 1957, № 1, с. 13-25; **Aitzemьller, R.** Das Hexaemeron des Exarchen Johannes. T. I-VII. – Graz, 1958-1975; **Jaksche, H.** Das Weltbild im Sestodnev des Exarchen Johannes. – *Die Welt der Slaven,* IV, 1959, p. 258-301 ; **Георгиев, Ем.** Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 202-290; *История* на българската литература. Т. I. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 127-140; **Ldgreid, A.** Der rhetorische Stil im Љestodnev des Exarchen Johannes. – Wiesbaden, 1965, 88 p.; **Иванова-Мирчева, Д**. Климент Охридски и Йоан Екзарх като създатели на слова. – В: *Климент* Охридски. Сб. от статии по случай 1050 г. от смъртта му. – С., 1966, с. 243-265; **Sadmik, L.** Des hl. Johannes von Damaskus <...> in der ьbersetzung des Exarchen Johannes. – Wiesbaden, 1967. 322 p.; **Иванова-Мирчева, Д**. Йоан Екзарх Български. Слова. Т. I. – С., 1971. 202 с.; **Иванова-Константинова, Кл.** Пълен текст на словото за Сретение от Йоан Екзарх. – *Изв.* на Инст. за бълг. ез., XX, 1971, с. 239-262; **Keipert, H**. Ein neues Werk Johannes des Exarchen? – *Zeitschrift fьr slavische Philologie*. Band 37, Heft 2, 1974, p. 356-370; **Баранкова, Г. С.** Опыт лингво-текстологического анализа списков „Шестоднева" Иоанна Екзарха Болгарского, хранящихся в ГБЛ. – *Записки* Отдела рукописей Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина. – Москва, 1974, с. 104-121; **Панченко, А. М**. Некоторые эстетические постулаты в „Шестодневе" Йоанна Экзарха. – *Русско-болгарские* фольклорные и литературные связи. Т. I. – Ленинград, 1976, с. 32-41; **Hansack, E.** Der ьbersetzungsstil des Exarchen Johannes. – *Palaeobulgarica,* 1977, № 3, с. 33-59; **Иванова, Кл.** Словото за Преображение от Йоан Екзарх. (Текстологични бележки). – *Старобълг. литература*, 4, 1979, с. 55-73; **Иванова, Кл.** Неизвестен препис на Екзархово слово в състава на Ягичевия Златоуст. – *Изследвания* върху историята и диалектите на българския език (Сб. в памет на чл.-кор. Кирил Мирчев). – С., 1979, с. 182-196; **Георгиев, Ем.** Йоанн Экзарх Болгарский – философ-идеолог восходящего феодализма в средновековой Болгарии. – *Palaeobulgarica*, 1980, № 1, с. 20-29; **Ангелов, Б.** Старобългарски писатели. – С., 1981, с. 70-78; **Матеич, М.** Хилендарски препис на „Слово за Сретение" от Йоан Екзарх. – *Старобълг. литература*, 9, 1981, с. 82-97.

Йоан Богослов, известен в християнската църковна традиция и като евангелист Йоан, е един от дванадесетте апостоли. Приписват му се последното от четирите канонични евангелия, Апокалипсиса („Откровение на Йоан Богослов") и три послания. Смята се, че е бил син на галилейския рибар Зеведей, брат на апостол Яков и ученик на Йоан Кръстител. Редица епизоди от евангелския текст го представят като любим ученик на Иисус Христос (Йоан Богослов е един от тримата ученици, които присъстват при преображението на Иисус Христос, по време на Тайната вечеря „се обляга на пазвата Иисусова" (Йоан 13:23), следва неотклонно Иисус след залавянето му, стои до кръста на Голгота и др. под.). Сред преданията, свързани с неговата личност, значителна популярност добива сведението за заточаването му на остров Патмос, където има видение и узнава бъдещето на света, включително предстоящия му край. Евангелието от Йоан се различава съществено от останалите три (наречени „синоптични", т. е. съгласувани). В него има по-малко „факти" и повече проповед, алегория, мистика; особено важна е идеята за божествения Логос, която наред с всичко останало, му придава от теологическа гледна точка значение на най-дълбоко, философски най-значимо евангелие.

Основният празник за честване на паметта му е 26 септември – денят на смъртта му.

Похвала за Йоан Богослов е сравнително отскоро позната в науката. За нея съобщава през 1960 г. румънският славист Й. Юфу във връзка с изследването си на Германовия сборник, старобългарски паметник от 1359 г., носещ белези на голяма архаичност, днес съхраняван в библиотеката на Румънската патриаршия; за Германовия сборник ***Вж още*** *Речник* на българската литература. Т. I. – С., 1976, с. 263-264). Познати са още три среднобългарски преписа от XV в., в които Словото се приписва на Йоан Златоуст (N 700 и N 739 от манастира Драгомирна в Румъния и N 153 от библиотеката на Румънската академия на науките). В ръкопис от XVI в., руска редакция (N 320 от Националната библиотека в София), е поместена съкратена версия на Словото. (За видоизмененията, на които е бил подложен Екзарховият текст, ***Вж*** **Иванова-Мирчева, Д.** Среднобългарска преработка на Похвалата на Йоан Екзарх за Йоан Богослов. – *Старобългарска литература*, 4, 1978, с. 47-54).

Център на Словото представлява популярното предание за разбойника, когото Йоан Богослов връща към благочестив живот; епизодът привлича вниманието още на Климент Александрийски и това е било известно на Екзарх: в творбата си той съобщава изрично, че се позовава на големия византийски писател. Може да се твърди, че Словото е било повлияно силно от творби на Йоан Златоуст, от минейни текстове, както и от апокрифното житие на Йоан Богослов. От това следва, че Екзарх е създал компилативно слово. П. Олтяну е на мнение, че заслугата на Екзарх се свежда само до превод. (Подробности у **Иванова-Мирчева, Д**. Йоан Екзарх. Слова. Т. I. – С., 1971, с. 116-127).

Изд.: **Иванова-Мирчева, Д.** Йоан Екзарх. Слова. Т. I. – С., 1971, с. 162-184 (включително и новобългарски превод по преписа в Германовия сборник).

Тук се препечатва този единствен засега превод на Д. Иванова-Мирчева.

[1] Йоан Богослов и брат му (може би негов близнак) апостол Яков били наречени от Исус Христос „синове на гърма” (Мар. 3:17). Съществува предположение, че в слуая евангелският текст отразява много стари митологични представи за близнаците като синове на гърма.

[2] Прегина – див планински край, пущинак, дебри

[3] Климент Александрийски

[4] Прокудник – убиец, злодей, вредител

Подготовка за публикация: **Велислава Момчилова, Таня Неделчева**

25 „Похвала за Свети апостол Йоан Богослов” / Йоан Екзарх (похвално слово)

ПОХВАЛА НА ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР ОТ 1356 г.

Слава на Бога, прославян в Троица, който изпълва всяко добро начинание, що се начева за него, и дава начало и край. Написан бе този животочен извор на новата благодат, на пресладкото учение на Христос и на неговите Божествени самовидци, ученици и апостоли – наречен четвероблаговестник,[1] не само по външен шар или злато, или пресукан лен, или по украсата с камъни и бисер, но по излияние на вътрешното Божествено слово и по изпълнение на тайнственото [пред] усмотрение, проявено в Господнето и Божествено въплъщение и чудотворство, което той извърши заради нас, [както и] милосърдието и милостта, даже до кръста и погребението, и славното възкресение на третия ден, и възнесението. И кой може да изброи или изкаже поред даденото в него изложение на делата Христови, бидейки наистина подобно на извор в безводна и жадна земя, та който пие от него, да не ожаднява. Източва струи и услажда душата, весели сърцето и мисълта или пък прилича на съкровище, скрито в сърдечното поселение. Като го потърси, благоверният, христолюбивият, превисокият и боговенчаният самодържец цар Иван Александър го намери подобно на светилник, положен на тъмно място и забравен, поставен в нерадение от древните царе. Този христолюбив цар Иван Александър го намери с Божествено желание и като го изяви, биде преведено от гръцки слова в нашата славянска реч и бе положено за показ ; биде обковано отвън с позлатени дъски, а вътре биде украсено художествено от живописци с животворни образи на Господа и на неговите славни ученици, [изписани] със светли шарки и злато. [Това бе сторено] за утвърждение на неговото царство. Както великият в светиите цар Константин[2] заедно с майка си Елена извади из недрата на земята животворния Господен кръст, така и той – този четвероблаговестник. Тогава той владееше скиптъра на българското и гръцкото царство заедно със своята благоверна, боговенчана и новопросвещенна царица госпожа Теодора[3], едноименна с Божия дар, и със своя роден и превъзлюбен син цар Иван Шишман. За слава на твореца на всичко и на неговите благовестници Матей, Марко, Лука и Йоан, с чиито молитви да получи от Бога победа над враговете, които воюват против него, и да съкруши главите им под своите нозе. Амин. В годината 6864 [= 1355/6], индикт 9-и. А този, който написа тази книга, се нарича монах Симеон, раб на господина моя цар.

26

КОМЕНТАР

Поместена е в Лондонското евангелие от 1356 г., съхранявано в Британския музей в Лондон. Ръкописът е илюстриран; известен е като един от най-високите върхове в развитието на старобългарската миниатюрна живопис. Подробна библиография за него ***Вж*** *Речник* на българската литература. Т. 2. – С., 1977, с. 316-317; **Shivkova, L.** Das Tetraevangeliar des Zaren Ivan Alexandar. – Recklinghausen, 1977. 229 s. (на бълг. ез. С., 1980, 226 с.).

Преводът е на **Дуйчев, Иван**. Из старата българска книжнина. Т. 2. – С., 1944, с. 151-152; ***Също и в***: **Динеков, П., Куев, К., Петканова, Д.**

Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 275-276; 2 изд. 1967, с. 327-328; **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 356-357; 2. изд. 1968, с. 456-457.

[1] Четвероблаговестник е буквален превод от гр. дума тетраангелие (бълг. четириевангелие, четвероевангелие)

[2] Император Константин Велики

[3] Втората жена на Иван Александър – еврейката Сара-Теодора

Подготовка за публикация: **Ивет Койкова, Веселина Кръстанова**

26 „Похвала на цар Иван Александър от 1356 г.” (похвално слово)

ПОУЧИТЕЛНИ СЛОВА

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

СЛОВО ЗА СВЕТА ТРОИЦА

Братя,

Като се събираме винаги в църква, ние трябва с любов да отдаваме почит, поклонение и хвала на единия Бог, който е с три свойства, т.е. и п о с т а с и, която дума значи лица и същности. И наистина в тези три лица Бог е неразделен, с една власт и сила обхващащ и устройващ всичко; една и съща власт имат трите лица – едно царство, едно господство, една сила и една чест, също еднакво поклонение, отдавано непрестанно от цялото творение. Като казвам Бог, разбирам Отец, Син и Свети Дух, от когото и чрез когото е станало всичко. Тези три лица имат действително битие. Изповядвам, че Бог Отец, вседържителят, е нероден и несътворен, несъздаден, безначален, безкраен, безсмъртен и предвечен. От него възсия без начало, извън всяко време и като единороден Син Божий, нашият Господ Иисус Христос – светлина от светлина, Бог истинен от Бог истинен, роден преди всички векове, а не сътворен. Така е казал и апостолът: „Бог чрез него сътвори и вековете.” Той е неизменен и е от същността на Отца. Бидейки свят образ и подобие на Отца, по слава и чест Той е съпрестолен с Отца, защото от Него има рождението си – предвечно и извън времето, без всякаква година и ден, както сам Той е казал: „Аз съм в Отца и Отец е в Мене.” И още: „Моята слава е слава на Моя Отец.” Наистина чрез него беше изведено всичко от небитие в битие.

Прославям и животворящия Дух като Бог. „Чрез Него – казва апостолът – живеем, движим се и съществуваме.” Не на три богове разделям едното Божество, но изповядвам единия Бог в три съвършени ипотаси, равночестни и равнопрестолни, защото Отец никога не е бил без Сина и без Светия Дух, но са неразделно Отец, Син, роден от Него, и Свети Дух, изхождащ от Отца, оживототворяващ и даващ дихание на всяко същество. Той съживява всичко чрез духване и разпределя даровете по своя власт на всекиго според вярата, както иска, и винаги пребивава неотстъпно заедно със словото в недрата на Отца. Чрез тях Отец устрои видимото творение, както е казал пророкът: „Чрез словото на Господа са сътворени небесата, и чрез духването на устата Му цялото им воинство.”

Най-съвършената сила на несъставната ипостас на това трибезначално Божество, т. е. премъдростта на Отца, създаде невидимия свят от своята същност, като украси със светлост безплътните сили и ги направи втори служители на първичната светлина. Почивайки върху тях, Бог бива възхваляван постоянно от пресвети гласове. А един от тях, поставен от Бога за устроител на земния ред, поради своята гордост и надменен

ум се възгордя и рече: „Ще поставя престола си върху облаците и ще бъда подобен на Всевишния.” Заради това той беше лишен от своя сан и нямайки вече светлината на Бога, стана началник на тъмнината. Той и отпадналите заедно с него ангели, отстъпили от своя Господ, се превърнаха в зли духове поради своята злост.

След това Бог пак пожела да създаде видимата природа на тоя свят, както свидетелства светото писание с думите: „В началото Бог сътвори небето и земята. Но те бяха безформени и неустроени. И рече Бог: „Да бъде светлина.” И се появи светлина. Бог нарече светлината ден, а тъмнината нощ.” Със светлината той завърши първия ден. Във втория ден Бог сътвори небесния свод и го нарече н е б е. Той постави над него най-горните води, като взе от събраните води, от които слизат дъждовете; създаде и небесните простори. И заповяда Бог да се събере водата на едно място и да се яви сушата. Бог нарече сушата з е м я, а събраните води нарече м о р е. В третия ден Бог заповяда земята от себе си да произведе трева, която дава семе; да произведе и животни според реда им, птици и влечуги, пълзящи по земята. В четвъртия ден Бог сътвори небесните светила – слънцето, месеца и звездите, и им заповяда да светят през деня и през нощта. В петия ден бог заповяда водите да произведат от себе си всякакъв вид животни, риби, птици и влечуги. А на шестия ден Бог, като взе пръст от земята, създаде човека по свой образ и подобие, вдъхна в лицето му дихание за живот и стана човекът с жива душа. Бог нарече името му Адам и го постави под себе си, но като цар на всичко, като му каза: „ На тебе да служат светлината и тъмнината, слънцето и месецът, земята и морето, зверовете и добитъкът, влечугите и птиците. Страх и трепет от тебе да имат всички.”

Бог насади райска градина на изток, въведе там човека и му заповяда, като каза: „От всяко дърво яжте, а от дървото [за познаване на добро и зло] да не ядете, дори да не се докосвате до него, за да не умрете.”

А злият бяс, като видя, че човекът е тъй обикнат и почетен от Бога, опита се чрез много хитрости да го примами и да го направи престъпник. Той направи това от завист: вмъкна се в змията и тя, като се повдигна, нашепна с лукавство лош съвет в ухото на нашата прародителка Ева, която беше по порода незлоблива. И рече змията: „Какво ви заповяда Бог да ядете и какво да не ядете?” А тя отговори: „Бог каза: „От всяко дърво яжте, а от дървото, което е посред Рая – каза Бог, – не яжте и не се докосвайте до него, за да не умрете.” Дяволът пък й рече: „Не! Няма да умрете, но напротив, ако вкусите от него, вие ще бъдете като Бога и ще познавате добро и зло.” А жената, бидейки по-слаба и разпалвана още повече от силно желание, послуша съвета на змията, пристъпи до дървото, което дава знание, и като видя красивия му вид, взе и яде от него, па даде и на мъжа си и ядоха заедно. Когато вкусиха, те разбраха веднага, че са голи, защото бе отнета от тях благодатната светлина. Те разбраха, че са голи и започнаха да си правят препасници от смокинови листа. Бог ги облече в кожени дрехи и ги изгони вън от Рая, осъждайки ги да бъдат смъртни. И рече Бог на Адам: „Понеже си послушал гласа на жена си и престъпи моята заповед, и си ял от дървото, от което ти заповядах да не ядеш, то проклета да бъде земята [поради тебе]. При твоите трудове тя ще ти ражда тръни и бодили, с пот на лицето си ще ядеш хляба си и непременно ще умреш. И понеже си от земя пак ще се върнеш в земята.”

Оттогава нашето тяло се подхвърли на сълзи и се подчини на старост, на смърт, тлеене и на страданията. Нападаха върху човека още повече лукавите бесове с мерзките си съблазни. Наричайки се богове, те създаваха привидения – било насън, било наяве. Така те отклониха човека от правия път, тъй че всичко онова, което беше сътворено от Бога, за да служи на човека, той нарече б о г о в е: слънцето и месеца, звездите и огъня, дори пълзящото влечуго. Като се пороби на всичко това, човекът изнемогна и падна като мъртъв, не можейки да угоди на Бога.

Нашият Господ Бог поради своята милост не можеше да гледа как човешкият род изпадна в толкова голямо зло. Затова той му изпрати на помощ и за изцерение закона, написвайки го и давайки го чрез пророка като целебен дар. Бог казва: „Не си правете образ, подобен на мене: защото няма друг Бог освен мене нито на небето, нито на земята, нито във водите. Аз съм Господ, вашият Бог, който сътворих всичко от нищо и давам дихание на всяко същество. Затова не ще дам славата си на другиго, нито хвалата си – на истукани.” Но всъщност нито чрез тия думи, нито чрез други, още по-важни, смогнаха пророците или законодателят Мойсей или друг някой от патриарсите да подбудят човека към изцерение, понеже той беше уязвен от много страдания и лежеше като мъртъв

поради прелъстяването. Най-после сам милосърдният Господ, нашият Бог, бидейки човеколюбец и не можейки да гледа своето създание да бъде покорно на злите бесове и потиснато от тях, веднага устрои всичко със своята щедрост за наше спасение. Като наведе небесата, той слезе подобно на дъжд, както беше предварително изобразено това пред Гедеон чрез росата върху руното. Словото влезе в лоното на непорочната и пречиста Дева, като се зачена не от плът и от кръв, но неговото рождение е безсеменно и безначално: първо – на небето, от Отца без майка, а второто рождение той прие на земята заради нас по неизразим начин, безсеменно, без баща, от пречистата девица. Затова ти не търси негова майка на небето, защото той е безначален – от Отца, нито на земята ти търси негов баща, защото зачатието му е наизразимо с думи. Наистина, бидейки слово Божие по своята същност, той се въплъти по своя воля, всели се сред нас и стана едновременно двоен по естество – Бог и човек. Господ не се погнуси от човека, намиращ се в тление поради престъплението си, но той облече върху себе си като дреха човешка плът и я обнови чрез Божествената си природа. Господ заповяда да умиваме душевните скверни чрез банята на обновяването, т. е. чрез Светото кръщение. Помазвайки с небесно миро нашите рани, той ги изцери и призова небесните сили към радост, като каза: „Радвайте се заедно с мене, защото намерих загубената си овца, заблудила се поради нарушението на заповедта.”

Братя, като имаме такъв милосърден Господ и Бог, нека се погрижим усърдно с добри дела да му угодим. Той не се радва за грехопадението, но ликува при нашето покайване. Затова да не прикриваме прегрешенията си, но чрез изповед нека получим от Бога изцерение. Нали сам той каза: „Здравите нямат нужда от лекар, а болните. Затова и аз не дойдох да призова праведници, а грешници към покаяние.” О, какво чудо, братя! Небесният лекар ни зове, след като е приготвил лекарство – Светото кръщение, а чрез покайните ни сълзи той измива нашите грехове. И тъй, нека не скриваме болестите си, т. е. нашите грехове, и да не умираме с тях. Бог знае всичко, защото Божиите очи са десетки хиляди пъти по-светли от слънцето. А как ще можеш ти да скриеш нещо от този, духът и погледът на когото прониква у теб? Та ако ние тук скриваме греховете си, можем ли да си помислим, че ще ги скрием и там – на Страшния съд, където ще се разкрият нашите дела, думи и помисли и където ще застанем голи пред Бога всички: богати и бедни, роби и свободни, царе и велможи! Всеки ще получи според делата си: или царство, или осъждане. Както греховете са различни, така и мъките там ще бъдат различни, както и Светото Писание ни учи: по един начин се мъчат блудниците, а по друг начин – прелюбодейците. Прелюбодейци са ония, които са свързани едновременно с много бракове и умират без покаяние. И пак: по един начин ще бъдат мъчени крадците, а другояче – разбойниците и пияниците. Наистина, там вече не може да помогне нито баща на син, нито брат на брат, нито слуга на господар. Но ако се покаем тук, или ако даваме милостиня на бедните, или приемаме бедни странници в домовете си, то радостни ще застанем отдясно на божия престол и ще съзерцаваме неизказаните радости, които сме придобили тук чрез покаяние и милостиня. Покаянието е светилник на душата. Бог ни го е дал за изцерение на душевните рани. Чрез него Христос отвори Рая за разбойника, който каза само тези думи: „Спомни си за мене, Господи, в царството си!” Чрез покаяние блудният син беше приет, защото викна към Бога: „Татко, съгреших против небето и пред тебе и не съм вече достоен да се нарека твой син, понеже престъпих твоите заповеди, но направи ме като един от наемниците си!” Чрез покаяние блудницата се опомни, обливаше със сълзи нозете на Иисус и ги изтриваше с косите си. Чрез покаяние беше приет митарят, който, стоейки в църква, не смееше дори да повдигне очи към небето, но се удряше в гърди и казваше: „Боже, прости ми греховете!” С такива думи и ние, братя, трябва да викаме непрестанно към Бога, като измиваме със сълзи своите грехове, като очистваме, е чрез пост душите си и телата си, като запалваме с милостиня и молитва светилницата на душата си, както е казал Господ: „Да бъде кръстът ви препасан и светилниците ви запалени”, т. е. добрите дела.

И тъй, бъдете подобни на ония добри слуги, които очакват господаря си до полунощ, незаспиващи дори до пропяване на петлите, когато ще се върне той от сватба. „Блажени са – каза Господ – тия слуги, чийто господар при завръщането си ще ги намери да изпълняват заповедите му.” Ако пък лошият слуга каже в сърцето си: „Скоро няма да дойде господарят ми”, и започне да спи и да се напива, господарят му ще дойде в ден, в който не очаква, и в час, който той не знае, и ако го

намери неготов, веднага ще го вземе и разсече и ще го подхвърли на еднаква участ с лицемерните по земята. „Там ще бъде – каза Господ – плач и скърцане със зъби.”

Има и сега мнозина, помрачени от лакомство, които не се въздържат от нищо, но си казват: „Бог е милостив и ще ми прости. Та щом той ми е дал обилно богатство, защо да не си го ям и пия?” Но на тях ние ще речем: „Бог ти е дал, за да му отдаваш хвала и да употребяваш богатството добре, а не скотски да живееш чрез него в пиянство и неприлични дела, но да нахранваш с него гладни, жадни, голи, бедни странници и сираци. Заради тях ти е дадено богатството, а не си го придобил сам и за себе си. Затова дай онова, което е на Бога, за да имаш полза.” Господ е казал: „Онова, което даваме на тях, на мене го правите.” И наистина това, което даваме на тях, е като съкровище на небето, където ни червеи, ни молци го ядат, нито крадци го крадат, но там двойно ще го намерим – нетленно и запазено вовеки. Казано е: „Не се смущавай, когато неверните казват: „Защо някой си, който постъпва зле, е богат и добре живее?” Но наистина всеки ще пожъне това, което е посял. Разбира се, Бог очаква обръщането и покаянието на тоя, който живее тук нечестиво, и ако умре без покаяние, то там ще получи вечна мъка според своите дела. Но ти насочи нозете си по правите пътища, за да можеш да избегнеш всички злини.

Послушай какво ти написа Бог в з а к о н а и ти заповяда да правиш и да спазваш. Той каза: „Не убивай, не кради, не прелюбодействай, не лъжесвидетелствай, почитай баща си и майка си и възлюби ближния си като себе си.” А твой ближен е всеки правоверен християнин или всеки, който е от същото естество, както е казал Господ: „На всеки, който те моли за нещо, давай; не се отвръщай от оня, който ти иска на заем, но бъдете милостиви, както е милостив и вашият небесен Отец.” Братя, какво трудно има в тия заповеди, което да не можем да направим, когато Господ не иска от нас нищо, но рече: „Това, което искате да правят на вас човеците, същото правете и вие на тях.” Както на всеки един от нас не е приятна неправдата при какъвто и да е случай, нито кражбата, то и на другите не правете това. Господ каза: „С каквато мярка мерите, с такава ще ви се отмерва”, т. е. на всеки според делата – или добро, или зло. Затова, братя, нека се подбуждаме настойчиво един друг към чистота и към духовно постене, та нашата доброта да натежи във везните повече от злината ни. Наистина злината, макар и да е малка, но тя има в себе си голяма тегота. Та поради това ти извършваш двойно добро, когато правиш нещо заради Бога: или пост, или милостиня, или коленопреклонение, или смирение, или молитва. „А когато се молите – казва Господ, – не говорете излишни неща като езичниците.” Многоглаголстване е да се иска от Бога началстване или висок сан, или надвиване на врага, или непостоянно богатство. Наистина, неверните искат това. „Искайте – рече Господ – царството на Бога и Неговата правда, и всичко това ще ви се придаде, защото Вашият небесен Отец знае, че имате нужда от всичко това.”

Като чухме, че Бог е наречен н е б е с е н О т е ц, нека се стремим да правим онова, което е угодно на него – с покаяние и сълзи, защото чрез това блудният син получи някога прощение; с милостиня и пост, защото чрез тях греховете се очистват; със смирение и чистота, защото чрез тях душата и тялото възлизат нагоре към небесата; с кротост и искрена любов, защото с тях се покриват многото наши грехове. Божията уста облажава такива люде с думите: „Блажени са смирените по дух, защото тяхно е небесното царство. Блажени са кротките, защото те ще се нарекат Божии синове.”

Братя, както чухме за тия добродетели, които Божията уста изброи и които направиха притежаващите ги Божии синове, нека се стремим и ние да се уподобим на тях по дела, а не да отпаднем от това синовно състояние. Господ никъде не облажава пребиваващите постоянно в пиянство и във всяко зло, но ги нарече синове на огнена геена. Нали той каза: „Червеят им не умира и огънят не угасва.” „И ще отидат – рече Господ – тия, които са правили добро, във вечен живот, а ония, които са вършили зло във вечен огън.” Та за каква полза ще ни бъде, братя, временната наслада от тоя живот, когато тя изчезва като дим, като сянка преминава и като вода бързо изтича? Умирайки, ние не можем да отнесем със себе си имота си. Ако не го раздадем на Христовите братя, т. е. на бедните, то ще вземем и ще отнесем нагоре греховете поради него, а имотът ни ще остане на други. Той ще обвинява придобилия го по лош начин казвайки: „ Тоя човек ме събра чрез кражба, чрез лъжите си, чрез клевети, чрез клетви, чрез грабежи.” Ето, той си отиде сам и само с греховете си, а тук остана всичко, което беше събрал. Бащата не може да помогне там на умрелия си син, нито

брат на брата, нито майка на дъщеря. Децата остават, другари и приятели остават, а делата само не остават, но вземат душата, повеждат я към приготвеното място, където тя пребивава в очакване на вечното възкресение, когато ще дойде Божият син в славата на своята Божественост, за да съди живите и мъртвите. Ж и в и т е са праведниците. Техните души са в Божиите ръце, и мъка няма да ги докосне. А под м ъ р т в и се разбират грешниците, които се задушиха от сладостите на тоя живот и се провиниха за мъка. Та заради това Господ ще дойде от небето, за да въздаде и на едните, и на другите според делата им.

Наистина Господ ще дойде като страшна мълния и с неизказана слава и пред Него ще шестват множество ангели. От страх пред Господа небето веднага ще се потресе, земята ще се раздруса, звездите ще изпадат, водните извори ще пресъхнат, слънцето ще потъмнее, луната ще се превърне в кръв, небесата ще се свият като свитък. Ангелите ще избързат напред и ще викат със страшен глас, събуждайки спящите от векове – праведните и неправедните. И веднага земята с трепет ще издигне всяко мъртво тяло, каквото го е приела, и всяка душа, ужасно треперяща, отново ще влезе в тялото си. Никой не ще види предишното си богатство, нито слугите си да стоят пред него, но ще се виждат само делата, висящи на шиите като тежки товари. Горък вопъл ще се изтръгва от всички, защото всеки ще вика с висок глас: „Ох, горко на мене, окаяния! Как ме прелъсти оня суетен свят, където, наслаждавайки се на нищожното богатство и на лошите похоти, лиших се от вечна слава! Ето сега стоя виновен пред съда и пред мъчението с огън. Аз чувах за това от Светите книги, четени всеки ден, но не вярвах. Аз, окаяният, се смеех, като си казвах: аз ли ще бъда по-добър от всички хора! Нека да се насладя на удоволствията на тоя свят! Сега ония, които постеха и приемаха бедни странници, стоят отдясно на Бога, украсявани с неизказани венци като синове на Бога, аз пък окаяният стоя тук, осъден на люта мъка. Не мислех, че моите дела ще бъдат разкрити пред толкова много хора, които се взират в шията ми.”

Докато грешниците говорят всичко това и други неща, подобни на това, ангелът ще ги отдели едни от други според делата им, както пастирът отлъчва овци от кози. Той ще постави праведниците отдясно на Бога, а грешниците – отляво. И ще каже царят на ония, които са от дясната му страна: „Дойдете вие, благословените на моя Отец, наследете царството, приготвено за вас, защото вие заради мене придобихте всичкия си имот, гладувайки и жадувайки, понасяйки голота, като се радвахте с духовни песни, в постене и с дела на милосърдие. Затова насладете се сега на небесното царство, защото гладен бях и ми дадохте да ям, жаден бях и ме напоихте, странник бях и ме приехте, гол бях и ме облякохте.” Тогава праведниците ще му отговорят: „Господи, кога те видяхме гладен, или жаден, или гол, и ти послужихме?” А царят ще им отговори: „Истина ви казвам: понеже сте сторили това на моите бедни братя, на мене сте го сторили.” Тогава той ще каже и на ония, които са от лявата му страна: „Идете си от мене, проклети, идете си от мене, немилостиви, във вечния огън, приготвен за дявола и за неговите ангели, понеже вие вършихте онова, което е угодно на него; прекарвахте времето си в смехове и в пиянство, без да се покаете. Вземете това, което сте си приготвили по собствена воля!”

Братя, ето чухме колко страшни и грозни мъки ни очакват. Но нека поне отсега нататък да се стреснем и да се въздържаме от зло, като изповядваме извършените вече грехове и да се покаем за тях, а не да прибавяме и други. Вие чухте какво получават нечестивите и грешните, които не се покаят тук. Та поради срам от човек ли ти, брате, прикриваш своите грехове и искаш да отидеш заедно с тях на смърт, а след смъртта – във вечната мъка? А от Бога не се срамиш и боиш, като вървиш против закона! Бог държи на длан твоите думи и помисли и ще те изобличи пред безчислени ангели и човеци, и ще те предаде на вечна мъка според делата ти.

Като хвърлим тия езически нрави на дявола, на когото те принадлежат, нека се насочим бързо към милостта на Бога, очиствайки се всеки ден чрез милостиня, пост и добри дела. Като запалим светилниците си, да бъдем винаги в очакване, за да чуем оня Свят глас, който зове: „Ето младоженецът иде, излезте да го посрещнете!” Него заедно с Отца и Светия Дух да прославяме сега, и всякога, и вовеки. Амин!”

КОМЕНТАР

Учението за Св. Троица изразява основния догмат на християнската богословска система: Бог е единен в същността си и се явява в три лица (ипостаси) – Отец, Син и Св. Дух, от които нито едно не е първо и последно, по-голямо или по-малко; те са вечно съществуващи и равни; всяко лице на Троицата е Бог, но те не са три Бога, а единно същество на Бога. Догматът е в основата на цялата християнска символика. Официално се признава за непостижим за човешкия разум, който е ограничен в своите възможности. Постановката на въпроса за Св. Троица има дълга история – някои първоначални представи са заложени още в Стария завет, но догматичното му значение идва от необходимостта да се определи същността и ролята на Иисус Христос. Не случайно редица ереси възникват именно като отклонения в тълкуването на този т. нар. тринитарен въпрос (апианство, духобранство, македонианство и др.). Окончателното му решение дават Първият вселенски събор в Никея (325 г.) и Вторият вселенски събор в Цариград (381 г.). (Подробности и литература по въпроса ***Вж*** **Куев, К**. Азбучната молитва в славянските литератури. – С., 1974, с. 108-114).

Слово за Св. Троица, за сътворението на света и за Страшния съд е известно по 8 преписа в ръкописи от XII-XVII в., от които само един представлява съкратена редакция (по-къса). Авторското име на Климент съдържа един от преписите. Съображения във връзка с произхода на съкратения вариант излага **Иванова, Кл.** Няколко наблюдения върху книжовното наследство на Климент Охридски. – *Старобългарска* литература, 3, 1978, с. 103-106.

Археографски сведения ***Вж*** Кл. Охр., с. 620-622.

Изд.: **Туницкий, Н. Л**. „Слово о Св. Троице, о твари и о суде" Климента Словенского. – *Изв.* ОРЯС, т. IX, 1904, кн. 3, с. 215-226, 226-232 (издадени са два преписа); Великие четьи-минеи. – СПб., 1880, под 8 ноем., кол. 1523-1533; Кл. Охр., I, с. 639-646, 656-659 (два преписа)

За литературните качества на Словото ***Вж*** **Сване, Г.** Климент Охридски и неговото Слово о сватби трони. – *Ез. и литература*, 1971, № 5, с. 41-56.

Тук се помества преводът на Ат. Бончев, с. 49-58.

Подготовка за публикация: **Ванда Денчева**, **Ваня Аврамова**

27 „Слово за Света Троица" / Св. архиепископ Климент Охридски (поучително слово)

ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

ИЗ „УЧИТЕЛНОТО ЕВАНГЕЛИЕ”

Беседа 12

Христолюбци, Господ наш и Бог Иисус Христос рече: „Който се отрече от мен и моите думи, и аз ще се отрека от него пред моя Отец.” Затова, като чухте тези тежки и остри думи, не бива да се посрами човек, нито пък да скрие таланта, който е получил, както оня раб. Преди всичко нека да разясним словата Господни и подобно на този стотник да проявим вяра, носеща благодат, за да получим от общия Бог похвала пред ангелите и човеците и да разберем внимателно вместо нашето неразумно поучение какво казва Светият светител. А той говори така.

Прокаженият пристъпил към Иисус след слизането му от планината, а стотникът след влизането му в Капернаум. Но защо не се е качил нито единият, нито другият? Не поради нехайство, защото и двамата имали гореща вяра, но да не прекъснат неговата проповед. Не донесли разслабения при Христа, защото имал голяма вяра и знаел, че е достатъчна само една заповед, за да може лежащият да стане. И затуй Христос сега направил това, което по-рано никъде не е правил. Вред той се съобразявал с волята на просителите, а тук сам обещал да отиде в неговия дом и да изцери болния. А това той направил [с цел] да познаем добродетелта на стотника. Защото, ако не беше обещал това, а само би рекъл: иди, нека твоят слуга да бъде излекуван, тогава никой от нас не щеше да знае за отговора на стотника: „Не съм достоен да влезеш под покрива ми, но кажи само една дума и слугата ми ще оздравее.” Нека чуем това ние, които искаме да приемем Христа и да подражаваме. И да го приемем с такова старание, защото, когато приемаш бедния, гладния и голия, ти приемаш и нахранваш самия него [Христа].

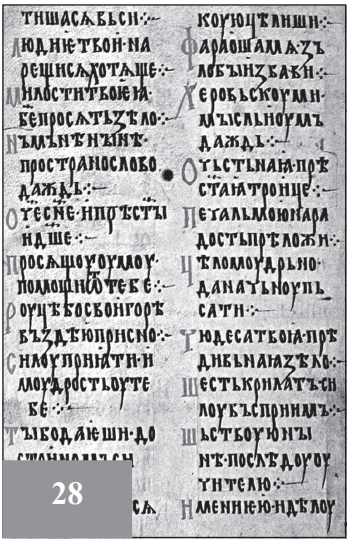

В ъ п р о с: Защо се учуди на вярата на стотника в присъствието на толкова народ и каза, че той е по-силен от цялото множество юдеи, и го почете с дара на царството [небесно], давайки му възможност да лежи сред сонма на патриарсите?

О т г о в о р: За да даде пример да му подражаваме и да бъдем възпитани да вярваме по същия начин. Затова според вярата му и слугата се излекува в оня час. Трябва да се знае, че този е същият, който е споменат от Лука, а другият е споменат от Йоан.

Ето, братя, чухте и видяхте с каква твърда вяра се приближил този стотник. Да побързаме и ние без колебание да покажем вярата си. И с цялата си сила да се пазим, за да ни запази и да ни съхрани и за в бъдеще, когато праведният съдия седне да съди целия мир и на всекиго да въздаде според делата му, комуто слава, чест и поклонение със Светия Дух сега, винаги и във вечните времена. Амин!

Беседа 42

Братя, бащи и синове! Послушайте внимателно, защото днешният празник не ще мине така просто, но ще ни даде някаква духовна храна, която храни не тялото, а весели

душата. Да послушаме и да се удивяваме на милостта и на Божието човеколюбие; как [той], желаейки нашето спасение, обикаля и търпи страдания. Заради нас преклони небесата и слезе, и гладува, и жадува, за да спечели човешкия род. И не само нашите души чисти от грехове, но и нашите тела лекува от недъзи. Чухте сега какво казва евангелист Лука: „Когато влизаше в едно село, срещнаха Го десет прокажени мъже.” И понеже Господ наш Иисус Христос е милостив и човеколюбец, той не отминава нито градовете, нито селата, които Го молят да ги излекува от лютия недъг. А Той, бидейки милостив и да не се покаже противник на Мойсеевия закон, освободи ги, като им рече: „Покажете се на свещениците.” Те бяха девет евреи и един самарянин. И като оздравяха, тръгнаха, както им заповяда, за да се покажат на свещениците. Но деветте се показаха неблагодарни и не се върнаха да му въздадат слава като на Бог. А само единият, и то чужденецът, се върна и му поднесе своята благодарност. Защото по-добри са във вярата езичниците, отколкото жестокосърдечните евреи. Затова и повелителят рече: „Нали девет се очистиха?” И по този начин посрами безсрамните еврейски лица, получили много благодеяния от Бога и Отца, но изпаднали в неблагодарност.

И поради това, о, приятели, нека се уподобим на този чужденец, тъй като прещедрият и премилостивият наш Бог очиства не само нашите тела, но и душите, ако пристъпим с благодарност към него. Защото ние сме и негово творение, създадени за добри дела: не за лукавство, нито пък за завист, но да вършим добри дела. Защото кой е развързал нашия ум, кой е разтворил устата ни и кой е уяснил езика ни? Не е ли оня, който дава на незлобивите премъдрост и на младия момък чувство? Да, да! Защото той рече: „Каквото и да поискате, ще получите, ако вярвате.” И поради това моля ви, братя и бащи, бъдете ми помощници чрез вашите молитви към Бога да бъда достоен да изпълня вашето обещание и заедно да прославим Пресветата Троица: Отца и Сина и Светия Дух, единия премилостив Бог, комуто да бъде славата сега и винаги, и във вечните векове. Амин.

КОМЕНТАР

КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ (IX-X в.), един от големите дейци на Преславското книжовно средище, е непосредствен ученик на славянския първоучител Методий. Така го представя неговият съвременник и сътрудник Тудор Доксов, братов син на княз Борис I. В 907 г., както съобщава оставена от него приписка, той преписва по поръка на княз Симеон направения година по-рано от Константин Преславски превод от гръцки език на „Четири слова против арианите” от византийския писател Атанасий Александрийски. Въз основа на това определение („Методиев ученик”) се приема, че Константин попада сред Методиевите ученици след смъртта на Константин-Кирил Философ в 869 г. или евентуално става близък помощник на Методий след тази дата. Несъмнено той съпътства своя учител през най-драматичния период от неговата дейност, когато в продължение на десетилетие и половина той води борба срещу опитите на немското духовеиство да ликвидира славянското богослужение във Велика Моравия и Панония.

Само няколко месеца след Методиевата смърт в 885 г. част от подложените на гонение негови ученици попадат в България. Най-рано се добират до северозападната граница Климент, Наум и Ангеларий. Тъй като Константин не е с тях, трябва да се предположи, че той споделя съдбата на по-младите сподвижници на солунските братя, за които се знае, че били продадени като роби, заведени във Венеция и там откупени от приближено на византийския император лице. Част от тях през Цариград пристигат в България. Като се основава на Пространното житие на Методий, Ем. Георгиев предлага друга хипотеза: Константин е единият от двамата ученици („поп и дякон”), които остават във Византия по време на Методиевото посещение там през 881 или 882 г. Ако това е така, съществува възможност да се е прехвърлил в България преди 885 г. (***Срв***. **Георгиев, Ем.** Разцветът на българската литература в IX-X в. – С. , 1962, с. 164-165, 300). Трети отговор на въпроса дава Т. Василевски, който смята, че Константин попада в България във връзка с непосредствените контакти между Методий и двора на княз Борис (**Wasilewski, T.** Bizancjum i slowianie w IX wieku. – Warszawa, 1972, с.166-167).

Първоначално Константин е само презвитер, т. е. свещеник в Плиска, по-късно и в Преслав. Той е сред най-ревностните пропагандатори на новата религия и непоколебим поборник за утвърждаването на Кирило-Методиевите традиции. Най-ранният му труд е „Учително евангелие”, плод на превод и компилация, възникнал при моралната подкрепа на Кирило-Методиевия ученик Наум. В него са включени 51 беседи – тълкувания на евангелски четива за всички неделни дни през годината от Великден до Цветница. Презвитер Константин е съставител на кратка хроника „Историкии”, в която изложението е доведено до седмата година от управлението на имп. Лъв Философ (886-912), преводач е на „Черковно сказание” от цариградския патриарх Герман – разяснение на символичния смисъл на православната литургия, преводач е и на философско-полемичните „Четири слова против арианите”, с които той, вече преславски епископ, охранява чистотата на новата вяра от еретически извращения, развивайки полемично-публицистичната тематика в старобългарската литература.

В чест на своя велик учител Константин Преславски написва „Служба на Методий”. Поетичните му заложби доказва и прочутата „Азбучна молитва” – прочувствено обръщение към създателя на „видимия и невидимия свят”, в което под формата на акростих е вградена славянската азбука като символ на книжовност, просвета, възход. Идейно-емоционалната насоченост на стихотворението отразява съзидателната атмосфера и оптимистичния патос на Златния век. Съществува мнение, че „Азбучната молитва” е творба на Константин-Кирил Философ. В дългогодишната дискусия около нейното авторство все повече натежават аргументите на онези изследователи, които я отнасят към книжовното наследство

на Константин Преславски. Обратно, „Проглас към Евангелието", приписван някога на него, по-вероятно е създаден от Константин-Кирил Философ.

Съвременната българска наука добави в най-ново време важни факти към творческия облик на Константин Преславски: оригинален цикъл от канони-трипесници за Великия пост, в който се чете голям акростих, включващ и името на автора („Гранеса добра Константинова"), и канон за архистратига Михаил. (***Вж* Попов, Г.** Новооткрита оригинална старобългарска част в текста на триода. – *Бълг. език,* 1978, № 6, с. 497-507; **Попов, Г.** Из текстологическата проблематика на славянския триод. (Новооткрити творби на Константин Преславски). – *Paléographie* et diplomatique slaves. Rapports et communications du séminaire de paléographie et diplomatique salves, septembre 1979, Sofia. – Sofia, 1980, p. 72-85. ***Срв.*** и интервюто с **Кожухаров, Ст.** Хилядолетното българско слово. Новооткрити произведения на Наум Преславско-Охридски и Константин Преславски. – *АБВ*, № 21, 22 май 1979, с.1)

Лит.: **Соболевский, А.И**.Епископ Константин. – *Сб. НУ*, т. 18, 1901, с. 68-73; **Златарски, В. Н.** Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина. – *Сп. БАН*, кн. 27, 1923, с. 132-182; Поптодоров, Т. Епископ Константин Преславски като проповедник. – *Год.* на Соф. унив., Богослов. Фак., т. XVI, 1949, с. 3-26; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. I. – С., 1950, с. 79-89; **Vaillant, A.** Discours contre les Ariens de Saint Athanase. Version slave et traduction en français. – Sofia, 1954. 265 p.; **Киселков, В. Сл.** Проуки и очерти по старобългарска литература. – С., 1956, с. 60-81; **Зыков, Э. Г.** К вопросу об авторе „Азбочной молитвы". – *Изв*. на Инст. за бълг. лит., 9, 1960, с. 173-197; *История* на българската литература. Т. 1. Старобългарска литература. – С., 1962, с.112-126; **Ге оргиев, Ем**. Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 161-201; **Драгова, Н.** Константин Преславски. – В: *Бележити* българи. Т. 1. – С., 1968, с. 375-384; **Куев, К.** Азбучната молитва в славянските литератури. – С., 1974. 361 с.; **Зыков, Э. Г.** К биографии Константина Преславского. – В: *Старобългарска* литература. Изследвания и материали. Кн. 2. – С., 1977, с. 74-101; **Милев, Ал.** Старобългарският превод на „Четири слова против арианите". – В: *Старобългарска* литература. Изследвания и материали. Кн. 2. – С., 1977, с. 61-73; **Зыков, Э**. О литературном наследии Константина Преславского. – *Старобългарска* литература, кн. 3. – С., 1978, с. 34-47; **Куев, К.** Нови преписи от „Черковно сказание" на Константин Преславски. – *Помощни* исторически дисциплини. Т. I. – С., 1979, с. 247-266.

Учителното Евангелие е първият систематичен проповеднически сборник в славянската културна история. Открито е от руския славист В. М. Ундолски по време на заниманията му с ръкописната сбирка на Московската синодална библиотека. Първите бегли сведения по този повод са дадени в неговите публикации „Сивестр Медведев, отец славянорусской библиографии" (ЧОИДР, 1846, кн. 3, с. I-XXX, 1-90) и „Замечания для истории церковного пения в России" (пак там, отд. I, с. 46). На 25 януари 1847 г. Ундолски приключва подробен доклад върху Константин Преславски и неговото Учително евангелие, в който между другото опровергава мнението на архиеп. Филарет, че Константин и Климент Охридски са едно и също лице. Тази работа, четена на заседание на „Общество истории и древностей российских" при Московския университет, остава непубликувана. Днес се съхранява в Ръкописния отдел на Държ. Библиотека „В. И. Ленин" (дн. Руска държавна библиотека) в Москва – ф. 310, арх. ед. № 1395; по неизвестни причини недовършено остава и започнатото през 1847 г. от Ундолски и О. М. Бодянски издание на този паметник.

Откритият от Ундолски ръкопис, в който е поместен най-старият известен днес препис на Учителното евангелие, е от края на XII или самото начало на XIII в. Сега се намира в Държавния исторически музей в Москва (Син. 262) и представлява руска езикова редакция с българизми. Той съдържа: цветно изображение върху цяла страница на българския княз Борис I; Азбучната молитва; кратко предисловие и проза; беседите, съставящи самото Учително евангелие; Черковно сказание; Историкии. (***Вж* Горский, А., К. Невоструев.** Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. Отдел II. Писания святых отцев. – Москва, 1859, с. 409 сл.)

Втори препис на Учителното евангелие (срб. ез. редакция) е поместен в ръкопис от 1286 г. Открит е от А. Ф. Гилфердинг през 1857 г. в сръбския Дечански манастир. Днес се съхранява в Руската национална библитека в Санкт Петербург (Гильф. 32). Описан е от **Бычков, А. Ф.** (Отчет Императорской публичной бииблиотеки за 1868 г. – СПб., 1869, с. 41-48). Специално изследване му посвещава **Ягич, В.** (Nedjeljna propovedanja Konstantina prezitera bugarskoga po starosrpskom rukopisu XIII vieka. – *Starine*, kn. V, 1873, c. 28-42). Публикацията съдържа и извадки от текста, включително целите беседи 28 и 42.

Трети препис (от началото на XIV в., срб. ез. редакция) открива А. В. Михайлов през 1890 г. сред ръкописите на Виенската придворна библиотека, където се съхранява и досега (Cod. slav. № 12) – (***Вж* Михайлов, А. В.** К вопросу об Учительном евангелии Константина, епископа Болгарского. – В: *Древности*. Труды славянской комиссии Императорского Археологического общества. Т. 1. – Москва, 1895, с. 76-133. Тук са поместени десет от беседите. ***Срв. също* Яцимирский, А. И.** Описание южнославянских и русских рукописей заграничных библиотек. Т. 1. – *СбОРЯС*, Т. 98, 1921, с. 187-189).

Четвърти препис, непроучен все още, се намира в ръкописната сбирка на Хилендарския манастир (Хил. 385). За него съобщава **Иванова, Кл.** За Хилендарския препис на първия Симеонов сборник. – *Старобългарска* литература, 5, 1979, с.76.

Някои беседи от Учителното евангелие се срещат и отделно в състава на руски ръкописи (главно тържественици и златоусти); самостоятелно се разпространява и прозаическото предисловие (понякога заедно с първа беседа) – подобно на Азбучната молитва, която придобива широка популярност на руска земя.

Едно от най-значителните изследвания върху Учителното евангелие принадлежи на Архиеп. Антоний (Вадковски). Трудът му „Константин, епископ болгарский и его Учительное евангелие" се появява първоначално на страниците на „Православный собеседник" (1882-1885), след това в отделна брошура (Казан, 1885) и накрая като втора част в книгата му „Из истории христианской проповеди" (1892, 2. изд. 1895; на бълг. ез. е преведен в „Периодическо списание на Българското книжовно дружество", кн. XXI-XXII, 1887, с. 373-425). В него е издаден текстът на 19 беседи по

ръкописа Син. 262 (частично е използван ръкопис Гилф. 32). Макар и непълна, това е най-обширната до днес публикация на Учителното евангелие.

Отделно е издадена 4 беседа, придружена от превод на фр. ез. от гръцкия текст (**Vaillant, A.** Une homélie de Constantin Le Prétre. – *Byzantinoslavica*, 1967, 1, с. 68-81).

Учителното евангелие е компилативен труд: встъпленията, заключенията и цялата 42 беседа са оригинални, а всичко останало е превод от гръцки език на готови съкращения (катени) на отеческите тълкувания върху евангелския текст (по-точно на Йоан Златоуст и Кирил Александрийски).

Въпросът за времето, когато се появява Учителното евангелие, е обсъждан многократно. Важна отправна точка представлява фактът, че Константин Преславски е бил поощрен в работата си от Кирило-Методиевия ученик Наум (а Наум остава в Североизточна България до 893 г.). Онези от изследователите, които са сигурни в авторството на Константин Преславски върху Историкиите, добавят и обстоятелството, че в тях заключителните сведения обхващат първите седем години от царуването на имп. Лъв Философ (886-912), т. е. стигат до 894 г. Като има пред вид всичко това, както и въз основа на допълнителни изчисления, Ю. Трифонов приема, че Учителното евангелие е било съставено не в една, а в няколко години, главно в 891-892, като последните беседи са били готови към края на 893 и началото на 894 г., когато е бил подреден и целият сборник. В течение на същата година към него са били прибавени Историкиите (**Трифонов, Ю.** Бележи върху Учителното евангелие на епископа Константина. – **Сборник** в чест на Васил Н. Златарски. – С., 1925, с. 459-479; Кога са писани Учителното евангелие на епископа Константина и Беседата на Козма Пресвитера. – *Сп. БАН*, кн. 58, 1939, с. 1-37). **Смоленски, А. П.** (К вопросу о времени и месте написания Учительного евангелия Константина Болгарского. Сергиев Посад, 1915) смята, че паметникът възниква в 880-881 г., което значи във Велика Моравия. А. В. Михайлов, който не приема, че Историкиите са дело на Константин Преславски, идва до извода, че в текста на Учителното евангелие няма сигурни податки, които да показват, че този труд е предназначен за точно определена календарна година; оригиналът, към който възхождат Син. 262, Глиф. 32 и Cod. slav. 12 според него се е появил или през 946, или в 1136 г. (**Михайлов, А. В.** Заметка о времени происхождения Учительного евангелия Константина Болгарского. – *СбОРЯС*, т. 101, 1928, с. 459-465; К вопросу о времени происхождения Учительнго евангелия Константина Болгарского. – *Slavia*, VII, 1928-1929, sesit 2, с. 284-297). В. Златарски сочи 894 г. за съставянето на Историкиите, а появата на Учителното евангелие отнася към по-ранно време, във всеки случай не по-късно от заминаването на Наум в Охридската област (История на българската държава през средните векове. Т. I, ч. 2. – С., 1971, с 246-247). Ив. Добрев привежда съображения в полза на 893 г. (**Добрев, Ив.** За Александрийското и моравско-панонското летоброене и за някои дати в старата славянска писменост. – *Год.* на Соф. унив. Фак. по слав. Филол., т. LXIX, 2, 1976, с. 166).

Учителното евангелие става известно на староруските книжовници не по-късно от началото на XII в. (***Вж*** **Куев, К.** Съдбата на старобългарските ръкописи през вековете. – С., 1979, с. 23.) Възможно е, както предполага Е. Зиков, негови преписи да са пренесени два пъти в Русия – на границата между X и XI в. и към края на XII в. (**Зыков, Э. Г**. Заметки о русско-болгарских литературных связях старейшей поры (X-XI вв.). – *Русско-болгарские* фольклорные связи. Т. 1. – Ленинград, 1976, с. 29-30). Популярността му намалява към края на XIV и началото на XV в., когато в Русия бива преведено Тълковното евангелие на цариградския патриарх Филотей; отделни беседи на Константин Преславски продължават да се преписват и след началото на XV в.

Поместените тук две беседи са преведени от К. Куев. Препечатват се от **Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 40-41; 2. изд. 1967, с. 45-48.

Става дума за Йоан Златоуст. В случая е използвано негово тълкувание върху текст от Евангелието на Матей (8:5-13).

Празникът Възнесение Господне е един от т. нар. големи господски празници на християнската църква. Той отбелязва връщането, възшествието на Иисус Христос на небето след приключването на земната му мисия. Според новозаветните текстове (Деян. 1:2-3, 9-12; Мар. 16:19; Лк. 24:50-51) това става 40 дни след Христовото възкресение в околностите на Йерусалим – на Елеонската планина, в присъствието на дванадесетте апостоли.

Подготовка за публикация: **Мартин Златанов, Лиляна Бойчева-Бориславова**

28 Из „Учителното Евангелие" / епископ Константин Преславски (поучително слово)

ЙОАН ЕКЗАРХ

СЛОВО ЗА ВЪЗНЕСЕНИЕ

Веселете се, небеса! Радвай се, земльо! Защото, след като събори средната стена на оградата, т. е. враждата, както казва апостол Павел, която бе между Бога и човешкото естество, и след като въдвори мир, Христос съедини небето със земята. Затова и ние, бедните, казваме: днес Христос възнесе на небето върха и началото на нашата плът. А апостолът пък казва: постави ни заедно със себе си и ни служи с небесните в Иисуса Христа, откъдето най-напред падна змеят, изобретател на греха, дяволът, поради злосторното си и горделиво възвеличаване. Поради великото свое човеколюбие Христос постави там човека, който бе изгонен от Рая заради изкушението. И заради това този велик праведник е достоен за всяка чест и за всяка духовна радост.

Прочее, приятели, съществува за днешния ден такъв разказ, т. е. за Христовото Възнесение на небето. За първото слизане Давид казва: „Наведе небесата и слезе, и мрак бе под нозете му. А за днешното възнесение рече: „Изкачи се на херувимите и разпери ветрени криле.” Каза „на херувимите”, защото, бидейки сам на небесата с баща си, имаше херувимски престол и ходейки по земята с хората, той не се отлъчи от небесния херувимски престол. Ветрените пък криле замени с облаците, на които се издигна, както е и писано в Апостолските деяния: „И взе го облак от очите им.” Затова се и казва: „И като гледаха как се възнася на небето, удивление и ужас обхвана апостолите.” Защото те са смъртни по своята природа и не са свикнали да гледат такива картини, та се ужасиха чрез ума си. Но може някой да рече, че и по-рано бяха видели преображението му Петър, Яков и Йоан. Те видяха наистина преобразилия се Господ и осенилия го облак, но не видяха облака, който го издигна във въздуха, нито пък възнасящия се в небесата

Владика. И онова бе чудно, но дивно е и това. Но от чудо до чудо има разлика. Сегашното е по-велико от първото, макар да се прояви и тогава силата и тайната Божия. Тогава Мойсей и Илия, разговаряйки с Бога, се явиха на Петър и другарите му. А сега херувимският престол, т. е. невидимата сила, засланящ облак, внезапно се яви и издигна Владиката, разговарящ с учениците си. Тогава Петър се осмели и рече: „Господи, добре ни е нам тук; да направим тук три сенника: един за тебе, един за Мойсей и един за Илия.” А сега учениците не можаха ни дума да кажат; нито пък да отворят устата си, но бяха уплашени и ужасени от голям страх. За това Писанието казва: „Ето, явиха се двама мъже в бели дрехи, които рекоха: мъже галилейски, защо стоите и гледате към небето? Голямото чудо ли ви ужаси, или забравихте думите му: отивам при моя баща и вашия баща! И заради това ви казваше: „Няма да ви оставя сираци.” И още: „Давам ви моя мир, оставям ви моя мир.” Не обеща ли да ви изпрати Светия Дух! Този същият Иисус, който се възнася на небето, ще дойде от небесните облаци с голяма слава и сила. Той ще дойде в определеното време, за да съди света справедливо. Нему Отец е поверил целия съд. Нима не помните, когато

говореше с вас: „Дадена ми е всяка власт на небето и на земята.” Тогава апостолите се опомниха и започнаха да пеят и да благославят Бога, очаквайки Божествените дарове, т. е. слизането на Пресветия Дух. И сбъднаха се Давидовите думи: „Издигна се Господ сред възклицания, сред гласа на тръбите.” Възклицанието означава непрестанните гласове, с които херувимите изразяват Трисветата хвала към Бога, а гласът на тръбите е архангелският глас, който по-рано ознаменуваше неговото възшествие на небето. Но и Светият Дух заповядваше на небесните сили: „Отворете се, царски врати, затворете се, вечни врати, да влезе царят на славата!” А силите отговаряха на Светия Дух така: „Господ е могъщ и силен, Господ е крепък в боя, защото победи противника, въоръжи се с човешка плът срещу сатаната и мъчителя, угаси нажеженото му оръжие, биде разпънат на кръст, но като вкуси смъртта, победи и надви ада, възкръсна от мъртвите и възвърна изгубената овца. И ето, издига се, носейки я на плещите си при деветдесетте и девет, които не са изгубени, но живеят горе на небето.” И пак рече на силите: „Господ е могъщ и силен, Господ е крепък в боя.” Като чуха Господ, запяха едногласно обичайното словословие, поеха го и го придружаваха до превисокия небесен престол. Сбъдна се казаното от Давид: „Рече Господ на Моя Господ: седни от дясната Ми страна, докато положа Твоите врагове под подножието на краката Ти.” О, сили, на кое естество рече: седни от дясната ми страна? Не прие ли той одушевена плът от нас, т. е. от пречистата Мария? И понеже нашата плът седна днес на оня висок престол, затова, братя, нека се радваме.

Днес единородният Син Божий, началото на нашата плът, която прие от нас, възнесе я към Отца. Днес змията биде разсечена; днес човешкият грях не се спомня; днес Адам, изгонен от Рая поради непослушанието си, влиза като втори Адам не в земния рай, а в небесното царство. И кои са свидетели на Христовото Възнесение? – Дванадесетте ученици! Или не вярваш, евреино, или не вярваш на Христовите апостоли, които видяха със своите очи възнасящия се на небесата Господ! Не вярваш ли на толкова свидетели, то не вярваш и на Мойсея. Защото Мойсей рече: „Всяка дума да се удостоверява пред лицето на двама или трима свидетели.” Безчестни евреино, Мойсей смята трима души свидетели за достатъчно доказателство за всяка дума, а Лука казва, че там е имало четири пъти по трима достоверни свидетели. И тям ли не вярваш, пагубнико и изгубенико! Пророк Исайя казва за тебе или по-право Бог чрез Исайя: „Разбрах, че си жесток и непослушен; като желязна жила е шията ти, а челото ти е медно.” Не вярваш ли на дванадесетте наши свидетели, очевидци на Възнесението Господне, то само един пророк Даниил ще ти затвори устата. Ако и много пъти да искаш да му упорстваш, не ще успееш. Нека чуем онова, което Даниил казва в пророчеството си за Възнесението Господне. „Видях – рече, – и ето от небесните облаци сякаш Син человечески се издигаше, т. е. идеше.” А второто му идване е подобно на първото му издигане, както се свидетелства и в Деянията на апостолите, дето е речено: „Когато апостолите гледаха възнасящия се на небето Господ, двама мъже застанаха пред нас в бели дрехи и рекоха: „Мъже галилейски, защо стоите и гледате на небето? Този Иисус, който се възнася от нас на небето, пак ще дойде така, както го видяхте да отива на небето.” Гледай добре, брате, как пророкът явно разкрива естеството. Той казва: „Ето той иде като Син человечески върху небесните облаци и достига по дни стария.” И така се изпълни пророчеството. Да разберем. „Нему – рече – се дава властта, честта и небето”, но и присносъщното с Бога Бог-слово има винаги еднаква чест и власт с Отца. Но тоя, който се съедини с одушевена плът от Дева Мария, т. е. с тяло, видимо издигащо се днес чрез облаците на небето, е дивен Бог и съвършен човек. Нему се даде власт и чест и царство в телесен смисъл и всички човешки племена и народи ще му служат, защото властта му е власт честна и никога не ще се свърши и не ще загине. И царството му няма да попадне у други хора. Засрамете се, евреи, почитащи пророците! Което те предсказаха за Христа, вие не искате да го разберете, а ние, бедните, видяхме и му се покланяме. О, престранно чудо! Чрез когото се затвори Раят, чрез него днес се отваря небето. Когото Пилат осъди, днес той сяда на небето като съдия. Когото евреите поругаха, него ангелските сили славят. О, пречисти уме Давидов, който прозря това, като рече: „Рече Господ на моя Господ: „Седни от дясната ми страна.” Нему слава, чест и власт заедно с Пресветия и животворящ Дух сега, винаги и във вечните векове. Амин.

КОМЕНТАР

„Слово за Възнесение Господне” от Йоан Екзарх е известно по твърде голям брой преписи (над 20), поместени в ръкописи от XII-XVII в. За първи път съобщава за него К. Калайдович, който осъществява и най-ранното му издание (**Калайдович, К.Ф**. Йоан Ексарх Болгарский, с. 174-177). В авторството на Йоан Екзарх са убедени голям брой слависти след Калайдович – О. М. Бодянски, Н. Палаузов, Е. Е. Голубински, архиеп. Филарет Гумилевски, Н. И. Петров, Е. В.

Петухов, А. И. Соболевски, П. Динеков, Ем. Георгиев, Ив. Дуйчев, Т. Поптодоров, П. Илиевски, П. Олтяну и др. (Подробен преглед на изданията и проучванията върху това слово ***Вж*** **Иванова-Мирчева, Д**. Йоан Екзарх Български. Слова. Т. 1. – С., 1971, с. 11-15).

Новобълг. превод съпровожда изданието на Словото у **Ангелов, Б., М. Генов.** Стара българска литература. – София, 1922, с. 127-133.

Тук се препечатва преводът на К. Куев, поместен у **Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 66-69; 2. изд. 1967, с. 84-86. Археографски сведения за преписите ***Вж*** пак там, с. 52-53 (2. изд. с. 65-66).

Подготовка за публикация: **Нина Гелева, Десислава Бурова**

29 „Слово за Възнесение" / Йоан Екзарх (поучително слово)

ЖИТИЯ НА СВЕТЦИ

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ КОНСТАНТИН-КИРИЛ

ЖИТИЕ И ДЕЯНИЯ НА БЛАЖЕНИЯ НАШ УЧИТЕЛ КОНСТАНТИН ФИЛОСОФ, ПЪРВИЯ НАСТАВНИК НА СЛАВЯНСКОТО ПЛЕМЕ

ПОХВАЛА НА ЦАР ИВАН АЛЕКСАНДЪР ОТ 1356 г.

Милостивият и щедър Бог, който очаква хората да се покаят, та всички да се спасят и да достигнат до познание на истината – защото той не иска смъртта на грешника, а покаяние и живот[1], макар че човекът твърде много клони към зло, – не оставя човешкия род да отпадне поради слабост, да се поддаде на дяволска съблазън и да погине, но през всички времена и години, както отначало, така и сега, не престава да ни прави много благодеяния: най-напред чрез патриарсите и отците, след тях – чрез пророците, а подир тях чрез апостолите и мъчениците, чрез праведни мъже и учители, като ги избира от този многометежен живот. Защото Господ познава Своите люде, които са Негови, както е казал: „Моите овце чуват Моя глас и Аз ги познавам и ги зова по име; и те вървят след Мене, и аз им давам живот вечен.”[2] Това Той стори и в наше време, като ни издигна такъв учител, който просвети нашето племе, което поради слабост или по-право поради дяволска измама си беше помрачило разума и не искаше да ходи в светлината на Божиите заповеди.[3] Прочее, ние излагаме неговото житие, което, макар и накратко, ни показва какъв беше той, та който иска, като слуша това, да му подражава, да възприеме бодростта и отхвърли леността, както е рекъл апостолът: „Подражавайте на мене, както аз на Христа.”[4]

В град Солун имаше един благороден и богат мъж на име Лъв, който заемаше друнгарска длъжност под властта на стратег[5]. Той беше благоверен и праведен и спазваше напълно всички Божи заповеди, както някога Йов. Като живееше със съпругата си, родиха му се седем деца[6], от които най-малкият, седмият, беше Константин Философ, нашият наставник и учител. Когато майка му го роди, дадоха го на дойка да го кърми; но детето никак не искаше да поеме чуждата гръд освен майчината си чак докато беше откърмено. Това стана по Божия промисъл – за да бъде добрата издънка от добър корен отхранена с чисто мляко. След това тези добри родители решиха да не се събират вече, въздържайки се помежду си; и така преживяха в Господа като брат и сестра 14 години, докато ги раздели смъртта, без никак да нарушат обета си.

Когато бащата щеше вече да се представи пред Божия съд, майката оплакваше това дете, казвайки: „За нищо друго не се

грижа освен за това дете – как ще се устрои.” А той рече: „Вярвай ми, жено; надея се на Бога, че той ще му даде такъв баща и настойник, който устройва всички християни.”[7] Това се и сбъдна.

Когато беше на седем години, детето сънува сън и го разказа на татко си и на майка си, думайки: „Стратегът събра всички девойки от нашия град и ми рече: „Избери си от тях, която искаш твоя връстница за съпруга и помощница.” Аз, като се огледах и разгледах всички, видях една най-красива между тях, със светнало лице и богато украсена със златни мъниста, с бисери и с всякакви украшения; името й беше София, сиреч Премъдрост. Нея избрах”. Като чуха тези думи, родителите му казаха: „Сине, пази заповедта на баща си и не отхвърляй поуката на майка си; защото заповедта на закона е светилник и светлина. Кажи на Премъдростта: „Бъди ми сестра” и направи мъдростта своя сродница. Защото Премъдростта сияе повече от слънцето и ако вземеш нея за съпруга, с нея ще се избавиш от много беди.”[8]

Когато го дадоха на учение, той с бистрата си памет преуспяваше в науката повече от всички други ученици, та беше за почуда на всички.

Един ден, според както беше обичай у богаташките деца да си устройват забавления с лов, излезе и той с връстниците си на полето, като взе своя сокол. Щом го пусна, яви се по Божие усмотрение вятър, грабна сокола и го отнесе. От това момчето изпадна в униние и скръб и два дни не яде нищо. Тъй милостивият Бог със своето човеколюбие, като не искаше детето да привикне на житейски удоволствия, лесно го улови: както едно време беше уловил чрез елен Плакида[9] по време на лов, така [улови] сега и Константина чрез сокол. А той, като се замисли върху суетата на тоя живот, окайваше го, думайки: „Такъв ли е този живот, та вместо радост настъпва скръб? От днес ще поема друг път, който е по-добър от тоя, и няма да прахосвам дните си в шума на този живот.” И отдавайки се на наука, той си седеше вкъщи и учеше наизуст писанията на Свети Григорий Богослов. Нарисува на стената кръстен знак и написа такава похвала на Свети Григорий:

„О, Григорие, човече по тяло и ангеле по дух! Ти, бидейки човек по тяло, наистина се явяваш като ангел; защото твоите уста, като устата на един от серафимите, прославят Бога и просвещават цялата вселена чрез изяснение на правата вяра. Приеми, прочее, и мене, който коленича пред тебе с вяра и любов, и ми бъди учител и просветител!”[10]

Такива слова изричаше Константин.

Вдълбочавайки се в много от беседите [на Григорий Богослов] и в тяхната голяма мъдрост, като не можеше да разбере дълбочината на смисъла, изпадна в голямо униние. А там имаше един чужденец, който беше опитен в граматиката. Отиде при него, падна в краката му, откриваше му душата си и го молеше: „Научи ме добре на граматическото изкуство.” А той, погребвайки своя талант[11], му рече: „Момко, не си хаби труда; зарекъл съм се до края на живота си да не уча никого на това.” Но момчето пак го молеше със сълзи на очи: „Вземи целия дял, който ми се пада от бащиния ми дом, но ме научи.” Но той не искаше да го послуша и Константин си отиде вкъщи и пребиваваше в молитва, за да постигне желанието на сърцето си.

Но скоро Бог изпълни желанието на ония, които му се боят[12]

Царският управник, който се нарича логотет[13], като чу за неговите дарби, за неговата мъдрост и прилежно учение, което беше вродено у него, прати да го повикат, та да се учи с царя.[14] Като чу това, момчето се запъти с радост; и тръгвайки на път, коленичи и отправи молитва към Бога, думайки: „Боже на отците ни и Господи на милостта, който си направил всичко със словото си и с премъдростта си си създал човека да владее над сътворените от тебе твари. Дай ми намиращата се край твоя престол премъдрост, за да разбирам каква е твоята воля и да се спася. Защото аз съм твой роб и син на твоята робиня. И като изрече докрай тази Соломонова молитва[15], стана и каза „Амин!”.

Като дойде в Цариград, дадоха го на учители да се учи. В три месеца той усвои граматиката и се зае с другите науки: изучи Омира и геометрията, а при Лъва[16] и при Фотия[17] – диалектиката и всички философски науки, а освен тях и риторика, и аритметика, и астрономия, и музика, и всички други елински изкуства. И той бързо изучи всички тези науки, като да би изучавал само една от тях. Защото бързината се съчетаваше с прилежанието, като се надпреварваха взаимно, чрез което се постигат науки и изкуства. Но още повече от учението той проявяваше своя кротък нрав и беседваше само с ония, с които това беше по-полезно, като странеше от онези, които имаха склонност към зло. Гледаше и вършеше само едно: как вместо земното да придобие небесното, да излети от това тяло и да живее с Бога.[18]

Логотетът, като го видя, че е такъв, даде му власт над целия свой дом и му позволи да влиза свободно в царските палати. А по-късно веднъж го запита: „Философе, бих искал да зная що е

философия.” А той с бързия си ум отговори веднага: „Познаване на Божиите и човешките неща, което учи доколко човек може да се приближи към Бога и как чрез дела да стане образ и подобие на Оногова, Който го е създал.” От това този велик и почитан мъж го обикна още повече и често го разпитваше за тия неща. И Константин му разкриваше философското учение, като изказваше дълбоки мисли с малко слова.

Така той пребиваваше в чистота и колкото повече угаждаше на Бога, толкова по-обичан ставаше на всички, тъй че мнозина силно желаеха с обич да се сдружат с него и да възприемат, според силите си, неговия добродетелен в името на Бога живот. Защото всички обикнаха искрено неговата разумност.

А логотетът му оказваше всякакви достойни почести и му даваше много злато, но Константин не приемаше. По-късно веднъж му рече: „Твоят разум и твоята мъдрост отдавна ме карат да те обичам. Ето аз имам духовна дъщеря, която съм възприел от Светия купел – красива, богата, добър и богат род. Ако искаш, ще ти я дам за съпруга. И от царя сега ще получиш голяма чест и княжение[19], а в бъдеще очаквай и повече: скоро ще станеш стратег.” А философът му отговори, думайки: „Наистина, този дар е голям, но за ония, които го търсят; а за мене няма нищо по-велико от науката, чрез която ще придобия мъдрост и ще потърся прародителската чест и богатство.[20] Логотетът, като чу неговия отговор, отиде при царицата и й рече: „Този млад философ не обича тоя живот; но за да не го изпуснем за обществото, нека да го подстрижем, да го посветим на духовно звание и да му дадем служба – да бъде библиотекар на патриарха в „Света София”[21], та поне така да го задържим.” Така и постъпиха с него.

Като прекара малко време с тях на тази служба, той се отдалечи към Тясното море[22] и се скри тайно в един манастир. Търсиха го шест месеца и едва го намериха. Като не можаха да го придумат да остане на тази служба, помолиха го да приеме преподавателска катедра и да преподава философия на туземци и чужденци[23], със съответния служебен чин и заплата. Той прие това.

По онова време цариградският патриарх Анис[24] беше повдигнал в Цариград иконоборческа ерес, като казваше да не се почитат светите икони. Като свикаха събор[25], изобличиха го, че говори неправо, и го свалиха от престола. А той рече: „Изгониха ме с насилие, но не ме обориха; защото никой не може да противостои на моите думи.” Тогава царят с патрициите подготвиха философа и го пратиха против Аниса, като му рекоха: „Ако можеш да обориш този младеж, ще заемеш отново престола си.” А той, като видя философа млад на възраст, па и ония, които бяха изпратени с него, а не знаеше, че у него има ум на възрастен човек, рече им: „Всички вие не сте достойни за моето подножие; как ще споря аз с вас?” А философът му рече: „Не съди по човешка преценка, но гледай Божиите наредби; защото, както ти си създаден от Бога от земя и от душа, така и всички ние. Затова, човече, гледай към земята и не се гордей.” А Анис пак възрази: „Не подобава да се търсят цветя наесен, нито да се праща на война стар човек – като оня юноша Нестор[26].” Философът му отговори: „Ти сам говориш против себе си. Кажи ни: в коя възраст душата е по-силна от тялото?” Той рече: „На старост.” А философът му каза: „Ами ние на каква борба те караме: на телесна ли, или на духовна?” Той рече: „На духовна.” Тогава философът му отговори: „Щом е тъй, ти трябва да си сега по-силен; тъй че не ни говори такива приказки. Защото ние нито търсим цветя не навреме, нито те караме на бой.”

Като бе посрамен по този начин, старецът обърна разговора на друга страна и рече: „Кажи ми, младежо, защо не се покланяме на кръста и не го целуваме, когато той е счупен, а вие не се срамувате да почитате една икона даже и тогава, когато тя е нарисувана само до гърдите?” Философът отговори: „Кръстът има четири части, и ако една негова част липсва, той вече губи своя образ; а иконата само с лицето показва образа и подобието на оногова, за когото е нарисувана. Който я гледа, не вижда лице нито на лъв, нито на рис, а вижда лицето на първообраза.” Старецът пак запита: „А защо се кланяме на кръст без надпис, когато има и други кръстове, а пък вие не отдавате почит на една икона, ако на нея не е написано името на оногова, чийто образ е нарисуван?” Философът отговори: „Защото всеки кръст има образ, подобен на Христовия кръст, а всички икони не изобразяват един и същ образ.” Старецът отново възрази: „Щом като Бог е заповядал на Мойсея „Не си прави никакво подобие”[27], защо вие правите такива подобия и им се кланяте?” На това философът отговори: „Ако Бог беше рекъл „не прави никакво подобие”, ти би бил прав; но той е рекъл „[Не прави] всякакво подобие”, сиреч „[не прави] недостойно подобие.” Като не можа да отговори на това, старецът млъкна посрамен.

След това агаряните, наричани сарацини, повдигнаха хула против единната Божественост на Света Троица, казвайки: „Как вие, християните, признавайки един Бог, го превръщате на трима, като твърдите, че има Отец, Син и Дух? Ако можете да обясните това явно, пратете при нас мъже, които могат да говорят за тези неща и да ни убедят.”[28]

Тогава философът беше на двадесет и четири години.

Царят събра съвет и като го повика, рече му: „Чуваш ли, философе, какво говорят скверните агаряни против нашата вяра? Ти, като си служител и ученик на Света Троица, иди и им се противопостави. И нека Бог, съвършителят на всяко дело, който се слави в Троица – Отец, Син и Свети Дух, – да ти даде благодат и сила на словото и да те покаже като втори Давид, който победи Голиата с три камъка[29], и да те върне при нас, като те удостои с царството небесно.” Като чу това, той отговори: „С радост ще отида за християнската вяра. Защото има ли за мене на този свят нещо по-сладко от това – да живея и да умра за Света Троица?” Изпратиха го прочее, като му придадоха и асикрита Георгий Полаша[30].

Като пристигнаха там[31], те видяха странни и гнусни неща, които безбожните агаряни бяха извършили за поругание и присмех на християните, които живееха в ония места благочестиво в името на Христа, и ги оскърбяваха твърде много: отвън по вратите на всички християни бяха изписали образи на демони, вършеха разни глуми и ги подиграваха. Попитаха прочее философа, думайки: „Можеш ли, философе, да разбереш какъв е този знак?” А той им рече: „Виждам демонски образи и мисля, че вътре живеят християни; демоните, като не могат да живеят с тях, бягат вън от тях. А там, където няма това изображение отвън, те живеят вътре заедно с хората.”

Като седнаха на обяд, агаряните – мъдри и книжовни люде, изучени добре в геометрията, в астрономията и в другите науки, – за да изпитат Константина, запитаха го, думайки: „Виждаш ли, философе, удивително чудо: откак Мохамед ни донесе благовестие от Бога и обърна във вярата много народ, всички ние спазваме закона, без да престъпваме нищо; а вие, които държите Христовия закон, го спазвате и изпълнявате един тъй, друг иначе – комуто както е угодно.” На това философът отговори: „Нашият Бог е като морската бездна. За него пророкът казва: “Кой ще обясни рода му? Защото от земята се взима животът му.[32] „За да го намерят, мнозина се впущат в тази бездна; силните по ум, като добиват с негова помощ умствено богатство, преплуват бездната и се връщат; а слабите по ум се опитват да преплуват морето като с изгнили кораби и едни от тях потъват, а други, влачейки се с немощно безсилие, едва си отдъхват с мъка. А вашето [учение] е лесно и достъпно, та може да го премине всеки – и малък, и голям. Защото в него няма нищо извън човешките обичаи, а има само онова, което всеки може да върши. [Мохамед] всъщност не ви е заповядал нищо: щом като не е обуздал гнева ви и похотта ви, а ги е разпуснал, в каква ли пропаст ще ви хвърли? Нека разумните да разберат! А Христос постъпва не така: той вдига отдолу нагоре онова, което е тежко, и поучава хората чрез вяра и Божии добродетели. Бидейки творец на всичко, той е създал човека между ангелите и животните, като със словото и разума го е отличил от животните, а с гнева и похотите – от ангелите. И който към която страна клони, към нея се и приобщава: или към висшите, или към низшите [животните].”

Отново го попитаха: „Щом като има един Бог, как вие го славите в три божества? Кажи, ако знаеш! Защото вие го именувате Отец, Син и Свети Дух. Щом е тъй, дайте му тогава и жена, та да се разплодят от него много богове.” На това философът отговори: „Не говорете такива безсрамни хули. Ние добре сме научени от пророците и от църковните отци и учители да славим Светата Троица: Отец, Слово и Дух – три лица в едно същество. Словото се въплоти в девица и се роди заради нашето спасение, както свидетелства и вашият пророк Мохамед, който пише така: „Пратихме нашия Дух при дева, като пожелахте тя да роди.”[33] Ето, аз от него ви давам обяснение за Света Троица.”

Сразени от тези думи, те обърнаха разговора на друга страна и рекоха: „Така е, както казваш, гостенино. Но щом Христос е ваш Бог, защо вие не вършите онова, което той заповядва? В евангелските книги е писано: „Молете се за вашите врагове, правете добро на ония, които ви ненавиждат и ви гонят, и обръщайте бузата си на ония, които ви бият.”[34]

Вие обаче не постъпвате така, а острите и вие оръжието си против ония, които вършат това срещу вас.” На това философът отговори: „Когато в закона има две заповеди, кой се явява изпълнител на закона: онзи ли, който спазва само едната заповед, или онзи, който спазва и двете?” Те отговориха: „Разбира се, че онзи, който спазва и двете.” Тогава философът каза: „Бог е рекъл: „Молете се за ония, които ви обиждат”[35], но той е рекъл още и това: „Никой не може да покаже на този свят по-голяма любов от тая – да положи душата си за своите приятели.”[36] А ние правим това за приятелите си, за да не би заедно с телесното им пленение да бъде пленена и душата им.” Те пак го попитаха, думайки: „Христос е дал данък за себе си и за другите[37]; вие защо не вършите неговите дела? Ако вие не плащате данък за себе си, понеже се браните, защо не давате данък на тъй великия и силен исмаилтянски народ поне за вашите братя и близки? Та ние искаме малко – само по една жълтица. И тогава, докато свят светува, ние

ще пазим мир между нас, както никой друг народ.” Философът отговори: „Ако някой човек, следвайки своя учител, иска да върви по същия път, по който върви учителят, а друг го срещне и го отбие от пътя, той приятел ли му е, или враг?” Те рекоха: „Враг.” Философът продължи: „Когато Христос даде данък, кое царство беше: исмаилтянско ли, или римско?” Те отговориха: „Разбира се, римско.” А той им рече: „Щом е тъй, не бива да ни осъждате, задето всички плащаме данък на ромеите.”

След това му зададоха още много въпроси, като го изпитваха по всички изкуства, които и самите те познаваха. Той им обясни всичко. Като ги обори и по тия въпроси, те го попитаха: „Отде ти знаеш всичко това?” А той им рече: „Някой си човек почерпал малко вода от морето и като я носел в един мех, хвалел се пред минувачите: „Виждате ли, ето вода, каквато няма никой друг освен мене.” Но дошъл един крайморец и му рекъл: „Не те ли е срам да говориш така и да се хвалиш с тоя смрадлив мех? Та ние имаме цяла морска бездна!” Така постъпвате и вие. А всички изкуства са произлезли от нас.”

След това, за да го смаят, показаха му насадена градина, която понякога сама изникваше от земята. Той им обясни как става това. Тогава те му показаха всичкото си богатство – къщи, украсени със злато и сребро, със скъпоценни камъни и бисер, казвайки: „Гледай, философе, дивно чудо: виж колко е голяма силата и колко е несметно богатството на халифа, господаря на сарацините!” А той им отговори: „То не е чудно, трябва да се въздаде хвала на Бога, който е сътворил всичко това и го е дал за радост на хората. Всичко е негово, а не на другиго.” Най-сетне те отново изпаднаха в своята злоба и му дадоха да пие отрова. Но всемилостивият Бог, който рекъл: „Даже и ако изпиете нещо смъртоносно, няма да ви навреди”[38], го запази невредим от тази гибелна отрова и го върна здрав в отечеството му.

Не след дълго той се отрече от целия този живот и се уедини на едно място в безмълвие, задълбочен само в себе си.[39]

Той не оставяше нищо за утрешния ден, а раздаваше всичко на сиромасите, като възлагаше надеждата си на Бога, който всеки ден се грижи за всички.[40] Веднъж на някакъв празничен ден, когато прислужникът му се оплакваше, думайки: „На тоя светъл ден нямаме нищо за ядене”, той му рече: „Оня, който едно време нахрани израилтяните в пустинята,[41] той сега ще прати и на нас тук храна. Иди и повикай поне пет души сиромаси и очаквай Божията помощ.” Щом наближи време за обяд, неочаквано дойде един мъж и донесе цял товар от всякакви ястия и десет жълтици. А Константин въздаде хвала на Бога за всичко това.

Подир това той отиде в Олимп[42] при брата си Методий и остана да живее там, отправяйки непрестанни молитви към Бога и беседвайки само с книгите.[43] Денонощно се занимаваше с тях заедно с брата си; водейки достоен живот и насочвайки в сърцето си пътеките си към Бога,[44] той прибавяше труд към труд и преуспяваше твърде много в Божиите добродетели. Но за тези неща засега ще кажем само толкова.[45]

По това време дойдоха при гръцкия цар пратеници от хазарите,[46] които казаха: „Ние открай време познаваме единаго Бога, който е над всичко, и нему се кланяме на изток, но пазим и някои наши срамни обичаи. Евреите ни нудят да приемем тяхната вяра и техните обичаи, а, от друга страна, сарацините, като ни предлагат мир и много дарове, теглят ни към своята вяра, казвайки: „Нашата вяра е по-добра от вярата на всички други народи.” Затова, пазейки старата дружба и обич, ние пращаме пратеници при вас – защото вие сте велик народ и владеете царството от Бога, – като искаме от вас съвет и ви молим да ни пратите учен мъж; ако той обори евреите и сарацините, ние ще приемем вашата вяра.”

Тогава царят потърси философа и като го намери, разказа му за хазарската молба и му рече: „Иди, философе, при тия хора, говори им и им дай обяснения за Света Троица с нейна помощ; защото никой друг не може да извърши това, както трябва.” Константин рече: „Щом заповядаш, господарю, аз с радост ще отида за тази работа – пеш и бос, без всичко онова, което Бог е казал на учениците си да не носят.”[47] А царят му възрази: „Ако ти би искал да направиш това от свое име, добре говориш; но като имаш предвид царската власт и достойнство, иди със съответните почести и с царска помощ.”

[Константин] веднага тръгна на път. Като стигна в Херсон,[48] той изучи еврейския език и книжнина и преведе осемте части на граматиката,[49] от което придоби по-голямо познание.

Тук живееше някой си самаританин,[50] който идваше при Константина и спореше с него. Веднъж донесе самаритански книги и му ги показа. Философът ги измоли от него и затворил се в жилището си, отдаде се на молитва. Добивайки просветление от Бога, той започна да чете книгите безпогрешно. Като видя това, самаританинът възкликна с голям глас: „Наистина ония, които вярват в

Христа, скоро приемат Светия Дух и неговата благодат.” Веднага след това син му се покръсти, а след него се покръсти и самият той.

Там [философът] намери евангелие и псалтир, написани с руски букви, и срещна човек, който говореше на тоя език.[51] Той влезе в разговор с него и разбра смисъла на речта му, сравнявайки със своя говор различието на звуковете на гласни и на съгласни. И като отправи молитва към Бога, скоро започна да чете и да говори [на тоя език]. И всички му се удивляваха и хвалеха Бога.

Като чу, че Свети Климент още лежи в морето,[52] помоли се и рече: „Вярвам на Бога и се надявам на Свети Климента, че ще го намеря и ще го извадя от морето.” Той убеди архиепископа и като се качиха на кораб заедно с целия клир и с благочестивите граждани, отидоха на мястото. Щом стигнаха, морето утихна съвсем и те започнаха да копаят, пеейки. Веднага се разнесе голямо благоухание, като от много кадила, и след това се появиха Светите мощи. Поеха ги с голяма чест и прослава от страна на всички граждани и ги занесоха в града, както пише в неговото Обретение[53].

[По това време] хазарският воевода излезе с войска, заобиколи един християнски град и го обсади. Като узна това, философът, без да се колебае, отиде при него; побеседва с него, наговори поучителни думи, укроти го. Той обеща да се покръсти и се оттегли, без да направи никаква пакост на ония хора.

А философът се върна обратно по своя път.

В първия час[54], когато си правеше молитвата, нападнаха го маджари, които виеха като вълци[55] и искаха да го убият. Но той не се уплаши и не изостави молитвата си, а само казваше „Господи, помилуй” – защото беше свършил вече службата [на първия час]. А те, като го видяха, по Божие повеление се укротиха и започнаха да му се покланят. И като изслушаха поучителните слова от устата му, пуснаха го с мир с цялата му дружина.

Като се качи на кораб, [Константин] пое пътя към хазарската земя, между Меотийското езеро[56] и Каспийската врата[57] на Кавказките планини. Хазарите изпратиха да го посрещне един опитен и хитър мъж, който влезе в разговор с него и му рече: „Защо вие имате лошия обичай да поставяте на мястото на един цар друг цар, от друг род? Ние [винаги] правим това според рода.” Философът му отговори: „И Бог на мястото на Саула, който не вършеше нищо богоугодно, избра Давида, който угаждаше Богу, и неговия род.” Онзи отново запита: „Защо вие изказвате всичките си доводи, като държите Библията в ръка? Ние не [постъпваме] така, а изнасяме всичката си мъдрост от гърдите си, като да сме я погълнали, и не се гордеем с Писанието като вас.” А философът му отвърна: „На това аз ще ти отговоря така: ако срещнеш гол човек и той ти каже „Имам много дрехи и много злато”, ще му повярваш ли, като го виждаш гол?” Хазаринът отвърна: „Не.” Тогава философът му рече: „Така и аз ти казвам: ако ти наистина си погълнал всичката мъдрост, както се хвалиш, кажи ми колко родове има от Адама до Мойсея и по колко години е държал всеки род?” Като не можа да отговори на това, хазаринът млъкна.

Като стигнаха там [в столицата], когато щяха да седнат на обяд у кагана, попитаха го: „Какъв е твоят сан, та да те поставим [на съответно място] според сана ти?” Той рече: „Имах дядо, много велик и славен, който стоеше близо до царя. Но когато отхвърли дадената му голяма чест, той бе изгонен и отиде в чужда земя, обедня и там ме роди. Аз потърсих предишната си прадедовска чест, но не можах да я постигна, защото съм Адамов внук.”[58] Те му отговориха: „Уместно и право говориш, гостенино.” И оттогава почнаха да му оказват почести.

Каганът вдигна чаша и рече: „Да пием в името на единия Бог, който е създал всяка твар.” А философът, като взе чашата си, рече: „Пия в името на единия Бог и на неговото Слово, който чрез словото е създал всяка твар, чрез когото се утвърдиха небесата, и в името на животворящия Дух, чрез когото се крепи цялото им войнство.”[59] Каганът му отговори: „За всичко говорим еднакво, но различно мислим само по това: вие славите Троица, а ние само един [Бог], придържайки се о Писанието.” Философът отговори: „Писанието проповядва и Слово, и Дух. Ако някой ти оказва почит, но не почита твоето слово и твоя дух, а пък друг почита и трите, кой от двамата те почита повече?” „Който почита и трите” – рече каганът. Тогава философът отговори: „Затова ние постъпваме по-добре, като доказваме това с примери, вслушвайки се в пророците. Защото Исайя е рекъл: „Чуй ме, Якове Израилю, когото аз съм призовал: Аз съм първият, аз съм во веки; и сега ме проводи Господ и неговият Дух.”[60]

Юдеите, които стояха наоколо, му рекоха: „Кажи ни, как може женски пол да вмести в утробата си Бога, когото не може да погледне, а камо ли да роди?” А философът, като посочи с пръст кагана и

неговия пръв съветник, рече: „Ако някой каже, че първият съветник не може да приеме кагана на гости, а пък след това каже, че последният негов слуга може да приеме кагана и да му окаже почести – как да нарека такъв човек, кажете ми: умен ли, или безумен?" „Безумен, и то много безумен", отвърнаха те. Тогава философът ги запита: „От всички видими твари кое е най-достойно?" Отговориха му: „Човекът; защото той е създаден по образ и подобие Божие." А философът им рече: „Не са ли тогава безумни ония, които казват: Бог не може да се вмести в човека?" Та нали той се вмести и в кълпина, и в облак, и в буря, и в дим, когато се явяваше на Мойсея и на Йова? Как можеш, когато един е болен, да лекуваш другиго? И човешкият род, който е изпаднал в изтление, от кого другиго би получил обновление, ако не от самия свой творец? Кажете ми: ако лекарят иска да постави пластир на някой болен, на дърво и на камък ли ще го постави? И ще направи ли по тоя начин болния човек здрав? А защо Мойсей, подбуден от Светия Дух, рече в молитвата си, простирайки ръце [към Бога]: „Не ни се явявай вече, милосърдний Господи, в каменен гръм и в тръбен глас, но се всели в нашите утроби и отнеми нашите грехове!"[61] Така казва Акила."[62]

И така се разотидоха от обяда, като определиха ден, в който да беседват за всички тези неща.

Като седнаха отново с кагана, философът рече: „Аз съм самичък между вас, без род и без другари; но ние спорим за Бога, в чиито ръце е всичко, и нашите сърца. Сега, като говорим, нека ония от вас, които са силни в словото, каквото разберат, да кажат, че е тъй; а което не разбират, да попитат, и ние ще им обясним." Юдеите му отговориха, думайки: „И ние признаваме в Писанието и Слово, и Дух. Но кажи ни, кой закон е дал Бог на хората по-напред: Мойсеевия ли, или тоя, който вие държите?" А философът рече: „Затова ли питате, за да спазвате по-стария закон?" „Да, отговориха те; защото трябва да се спазва по-първият закон." Тогава философът им рече: „Ако искате да спазвате по-стария закон, откажете се съвсем от обрезанието." Те възразиха: „Защо говориш така?" „Кажете ми открито, рече философът: първият закон при обрезанието ли бе даден, или преди обрезанието?" „Мислим, че при обрезанието", отговориха те. А той им рече: "След запрещението на Адама и след неговото грехопадение не даде ли Бог на Ноя първия закон, като нарече тоя закон „завет"? Защото Бог му рече: „Ето аз ще поставя моя завет пред тебе и пред твоето потомство, и пред цялата земя", който се състои в три заповеди. И [още рече Бог]: „Яжте като злак тревист всичко, което хвърчи по небето, и всичко, което е на земята, и всичко, което е във водата; само месо с кръвта му [която е] негова душа – него не яжте." И още: „Който пролее човешка кръв, вместо нея да се пролее неговата кръв."[63] Защо вие, въпреки това, твърдите, че спазвате първия закон?" На това евреите му отговориха: „Ние държим първия закон – Мойсеевия; а това, [което ти казваш], Бог не го е нарекъл „закон", а „завет" – както и наредбите на човека в Рая нарече „заповед", и наредбите на Авраама нарече другояче: „обрезание", а не „закон". Защото друго е „закон", а друго е „завет". Творецът е нарекъл двете неща различно." Философът им отговори: „Аз пък по този въпрос ще ви кажа, че законът се нарича още и „завет". Защото Бог рече на Авраам: „Влагам моя завет във вашата плът", който [завет] той нарече още и „знак", който ще бъде между мене и тебе."[64] И към Йеремия той извика: „Чуйте [думите на] тоя завет и кажете на мъжете Юдови и на жителите йерусалимски; и речи им: „Тъй казва Господ Бог Израилев: проклет да е оня човек, който не послуша думите на тоя завет, който аз заповядах на бащите ви в деня, в който ги изведох от Египетската земя."[65] Юдеите му отговориха: „Така приемаме и ние, че законът се нарича и завет; но всички ония, които се придържаха към Мойсеевия закон, все угодиха на Бога. Тъй че и ние, придържайки се към него, се надяваме да бъде тъй. А вие, като въздигате друг закон, потъпквате Божия закон." Философът им рече: „Ние постъпваме добре. Ако Авраам не беше възприел обрезанието, а беше се придържал към [първия], Ноевия закон, не би се нарекъл Божий приятел. Също по-късно и Мойсей, след като написа своя закон, не се придържаше вече към предишния закон. Та и ние също постъпваме по техния пример: като получихме от Бога закон, спазваме го, та да пребъдва твърдо Божията заповед. Защото, когато Бог даде на Ноя закон, не му каза, че по-късно ще даде друг, а му каза, че [този завет] ще пребъдва вечно във всяка жива душа.[66] Също и по-късно, като даде обет на Авраама, не му извести, че ще даде друг на Мойсея. И защо вие се придържате към [Мойсеевия] закон, когато Бог е възвестил чрез Йезекииля: „Ще го променя и ще ви дам друг."[67] А Йеремия е казал явно: „Ето идват дни, казва Господ, и ще дам на дома Юдов и на дома Израилев нов завет – не според завета, който дадох на вашите отци в ония дни, когато ги хванах за ръка, за да ги изведа от Египетската земя. Защото те не останаха в моя завет и аз ги възненавидях. Но ето завета, който ще дам на дома Израилев след ония дни, казва Господ: ще вложа моя закон в помишленията им и ще го напиша в сърцата им; и аз ще им бъда Бог, а те ще бъдат мой народ."[68] И пак същият Йеремия казва: „Тъй казва Господ: „Спрете се във вашите пътища,

разгледайте и разпитайте за вечните Божии пътеки, вижте кой е истинският път и тръгнете по него; и ще намерите успокоение за душите си.” Но те рекоха: няма да вървим. Поставих пазачи над вас [да ви рекат]: „Слушайте гласа на тръбата.” Но те казаха: няма да слушаме. И тъй, чуйте, народи, и вие, които пасете стадото сред тях.”[69] И веднага след това [добавя]: „Чуй, земьо: ето, аз ще напратя върху тия хора зло, плод на тяхното отвръщане [от мене]; защото те не послушаха моите думи и отхвърлиха моя закон, който им проповядваха пророците.”[70] И не само с тези места мога да ви покажа, че Мойсеевият закон ще престане, а и с много още други ясни доводи от пророците.” Юдеите му отвърнаха: „Всеки евреин знае истината, че това ще бъде така; но времето за Помазания[71] още не е дошло.” А философът им рече: „Защо говорите така, когато виждате, че Йерусалим е разорен, че жертвоприношенията са престанали и че се е сбъднало всичко онова, което пророците са предсказали за вас? Малахия казва много ясно: „Моето благоволение не е вече върху вас – казва Господ вседържител; – жертви от вашите ръце не приемам. Защото от изток слънце до запад се слави името ми между народите и на всяко място се принася кадило и чиста жертва на моето име, защото е велико моето име между народите, казва Господ вседържител.”[72] А те рекоха: „Ти казваш това; но [според нас] всички племена ще бъдат благословени и обрязани в град Йерусалим.” Философът отговори: „Защо тогава Мойсей казва: „Ако ме послушате добре и спазвате закона във всичко, пределите ви ще бъдат от Червеното море до Филистимското море и от пустинята до река Ефрат.”[73] А ние, другите народи, ще бъдем благословени в името на Оногова, в когото е благословено и семето Авраамово, който е произлязъл от Йесеевия корен, който е наречен „очакване на народите”[74] и „светлина на цялата земя и на всички острови”[75], и ще бъдем осенени от Божията слава, но не според този закон и не на това място. Това пророците го казват много ясно. Захария казва: „Ликувай от радост, дъще Сионова; ето, твоят цар иде при тебе, кротък, възседнал върху осле, син на подяремница.”[76] И продължава: „Тогава ще изтреби оръжието от Ефрема и конете от Йерусалим и ще възвести мир на народите. И владичеството му ще бъде от краищата на земята до крайните предели на вселената.”[77] А Яков казва: „Не ще престане княз от Юда, нито вожд от чреслата му, докато не дойде Онзи, за когото това е запазено; той е упование на народите.”[78] Като виждате, че всичко това се е сбъднало и изпълнило, кого другиго чакате? Даниил, научен от ангела, е казал: „Седемдесет седмици [има] до вожда Христа, което значи четиристотин и деветдесет години, за да се потвърдят виденията и пророчествата.”[79] А как мислите вие: кое е желязното царство, за което говори Даниил в съновидението [на Навуходоносор]?”[80] „Римското”, отговориха те. Философът отново ги запита: „А камъкът, който се откъсна от планината без човешки ръце[81], кой е?” Отговориха му: „Помазаният.” А след това го запитаха: „Ако признаем въз основа на пророците и на други доводи, че той вече е дошел, както ти казваш, защо и досега още римското царство се държи на власт?” Философът отговори: „То не се държи вече, а е отминало, както [са отминали] и другите, според видението. Защото нашето царство не е римско, а е Христово, както казва и пророкът: „Ще въздигне Бог небесно царство, което няма да се разруши во веки, и това царство няма да бъде предадено на друг народ; то ще съсипе и ще затрие всички царства, а само то ще стои во веки.”[82] Не стои ли сега това именно царство – християнското царство, което се назовава с Христовото име? Ромеите се покланяха на идолите, а християнските царе – едни от един, други от друг народ и племе – царуват в Христово име, както казва и пророк Исайя, обръщайки се към вас: „Оставихте името си за поругание на моите избраници; вас ще избие Господ, а ония, които му служат, ще ги нарече с ново име, което ще бъде благословено по цялата земя. Защото те ще благославят истинския Бог и ония, които се кълнат на земята, ще се кълнат в небесния Бог.”[83] Не са ли се сбъднали вече предсказанията на всички пророци, изречени явно за Христа? Исайя предсказва за неговото раждане от девица, казвайки така: „Ето, девица ще зачене в утробата си и ще роди син, и ще нарекат името му Емануил, което ще рече „с нас е Бог.”[84] А Михей казва: „И ти, Витлееме, земя Юдова, никак не си най-малък между Юдовите царства; защото от тебе ще излезе вожд, който пасе моя народ Израил, чийто произход е от памтивека, от вечни дни. Затова той ще ги остави до времето на онази, която има да роди, и тя ще роди.”[85] А Йеремия казва: „Попитайте и вижте: нима роди мъжки пол? Защото велик е оня ден и няма друг подобен нему; ще бъде усилно време за Якова, но той ще се избави от него.”[86] Исайя пък е рекъл: „Преди още да настъпят родилните болки, преди да дойде времето й за раждане, болките изчезнаха и тя роди син. “[87]

Юдеите подхванаха отново: „Ние сме благословено семе от Сима и сме благословени от нашия отец Ной, а вие не сте.” Философът им разясни и това, като им рече: „Благословението на вашия отец Ной не е нищо друго освен възхвала към Бога и никак не се отнася до самия него [т. е. до Сима]. Защото ето как е. [Ной е рекъл]: „Благословен да бъде Господ Бог на Сима”, а на Яфета, от когото сме ние,

е казал: „Да разпространи Бог Яфета и той да се посели в жилищата Симови.”[88] Така философът им разясни всичко от пророците и от другите книги и не ги остави, докато сами те не казаха: „Така е, както ти казваш.”

Те пак рекоха: „Защо вие, осланяйки се на човек, се смятате за благословени, когато Писанието проклина такива хора?” Философът ги запита: „Давид прокълнат ли беше, или благословен?” „Благословен, и то много”, отговориха те. А философът им рече: „Та и ние се осланяме на оногова, на когото [се осланя] и той. Защото той казва в псалмите си: „Човекът, който беше в мир с мене, на когото се уповавах.”[89] А този човек е Христос Бог. А пък който се уповава на обикновен човек, него и ние го смятаме за прокълнат.”

След това те поставиха друг въпрос, казвайки: „А защо вие, християните, отричате обрезанието, когато Христос не го отрече, а го изпълни според закона?” Философът отговори: „Онзи, който едно време рече на Авраама: „Това да бъде завет между мене и тебе”, той, като дойде, изпълни тоя завет, който завет обаче трая от Авраама до самия него; но той не нареди тоя завет да продължава по-нататък, а ни даде кръщението.” Те възразиха: „А защо тогава други хора преди това угодиха на Бога, макар че не носеха Христовия знак, а Авраамовия?” Философът отговори: „Защото никой от тях не е имал две жени, а само Авраам; затова Бог обряза краекожието му, като с това [му] постави граница, която той да не прекрача по-нататък, и посочи първия брак на Авраама за пример на другите, та и те да вървят по него. Същото направи и с Якова, като повреди жилата на бедрото му, защото беше взел четири жени. Той разбра причината, поради която [Бог] му стори това, и затуй Бог му нарече името „Израил”, сиреч „ум, който вижда Бога”; защото след това вече той не се докосна до жена. А Авраам не разбра това.”

Юдеите отново го запитаха: „Защо вие, като се покланяте на идоли, смятате, че угаждате на Бога.” Философът отговори: „Научете се най-напред да различавате имената – що е образ и що е идол. И като разберете, не нападайте християните. Защото във вашия език има десет названия за такова изображение. Ще ви попитам аз: Скинията, която Мойсей видя на планината и донесе долу на земята, не беше ли образ? И не беше ли образ на тоя образ онова точно подобие, което той изкусно направи от дървени сглобки и кожи и вълна, и с изящни херувими? И щом като я направи по тоя начин, да кажем ли, че вие отдавате почит на дървото и на кожите, и на вълната, а не на Бога, който тогава посочи тоя образ? Същото е и със Соломоновия храм, понеже и той имаше изображения на херувими и на ангели и образи на много други неща. Та така също и ние, християните, правим изображения на Божите угодници и им отдаваме подобаваща почит, като отделяме добрите от демонските изображения. Така и Писанието порицава едни, които принасят своите синове и дъщери в жертва на бесовете, и призовава върху тях Божия гняв, а възхвалява други, които жертват своите синове и дъщери.”

Юдеите пак рекоха: „Не се ли противите на Бога, като ядете свинско и заешко месо?” Той им отговори: „Първият закон нарежда: „Яжте всичко като злак тревист”[90]; защото „за чистите всичко е чисто, а на осквернените и съвестта им е осквернена”[91]. Също и в Битието Бог казва: „Ето, всичко е твърде добро”[92]; само заради вашето лакомство обаче той е забранил някои неща. Рекъл е [Бог] още: „Яде Яков и се насити, а се отрече [от Бога] възлюбления.”[93] И пак: „Седна народът да яде и да пие, а после стана да играе.”[94]

От многото [прения] ние, като ги съкратихме, изложихме тук само малко – колкото за знание; а който иска да подири тези беседи, както са в пълнота, ще ги намери в съчиненията му, които преведе нашият учител архиепископ Методий, като ги раздели на осем части.[95] Там ще види силата на словото, [дадена му] по Божия благодат, насочена като огнен пламък срещу противниците.

Хазарският каган и началстващите мъже, като изслушаха всички тези негови приятни и подобаващи слова, рекоха му: „Ти си изпратен тук от Бога за наше назидание. Като си изучил с негова помощ цялото Писание, ти ни разясни всичко поред и наслади до насита всички ни с медоточивите думи на Светото Писание. Макар че сме хора неуки, ние вярваме, че ти си от Бога. Но ако искаш повече да успокоиш нашите души, поправи ни във всичко чрез примери и ни обясни поред онова, което те питаме.” И така се разотидоха да си починат.

Като се събраха на другия ден, хазарите му рекоха: „Покажи ни, почтени мъжо, с примери и с разяснения онази вяра, която е най-добра от всички.” Философът им отговори: „Двама съпрузи били на голяма чест и много обичани от някой си цар. Но като съгрешили, царят ги изпъдил и ги изгонил вън от земята. Те живели дълги години там и родили деца в нищета. Децата се събирали заедно и се съвещавали по какъв начин биха могли да се върнат отново в предишното си положение. Едно от тях давало един съвет, друго – друг, а трето – още по-друг. Кой съвет би трябвало да се държи? Нали най-

добрият?”[96] А те рекоха: „Защо говориш тъй? Всеки счита своя съвет за по-добър от другия. Затова и юдеите смятат своя за най-добър, сарацините – също, а другите – друг. Кажи ни тогава, кое от тези мнения да смятаме за най-добро?” Философът им отговори: „Огънят изпитва златото и сребното, а човек с разума си отделя лъжата от истината. Кажете ми: от какво стана първото грехопадение? Не е ли от виждането на сладкия плод и от желанието за [добиване на] Божественост?” „Така е”, отговориха те. А философът продължи: „Ако някой, като е ял много мед или е пил студена вода, получи някаква болест и дойде лекар, та му каже: „Яж още много мед, и ще оздравееш”, или на оногова, който е пил студена вода, каже: „Напий се със студена вода и стой гол на студа, и ще оздравееш”, а след това друг лекар му каже не така, а му препоръча обратното лекуване – вместо мед да пие горчиво и да пости или вместо студено [препоръча] топло и горещо – кой от двамата лекува по-изкусно?” Всички отговориха: „Онзи, който препоръчва обратно лекуване; затова и похотните страсти на този живот трябва да се умъртвяват с горчивина, а гордостта – със смирение. Различните [болки] трябва да се лекуват с обратното [средство]. И у нас също казват: „Дърво, което отначало ражда трънки, отпосле дава сладък плод.” Тогава философът им рече: „Добре отговорихте. Така и Христовият закон отначало показва суровостта на богоугодния живот, но сетне във вечните жилища принася стократен плод.”

Един от тези съветници, който познаваше добре сарацинското злоучение, запита философа: „Кажи ми, гостенино, защо вие не зачитате Мохамеда? В своите книги той много е похвалил Христа, като казва, че от девица, Мойсеева сестра, се е родил велик пророк, който и мъртви е възкресявал, и с голяма сила е лекувал всякакви болести.”[97] Философът му отговори: „Нека да отсъди каганът: Кажи ми: ако Мохамед е пророк, как тогава да вярваме на Даниила? Защото той е казал, че до Христа ще престане всяко видение и пророчество.[98] Как може тогава Мохамед да бъде пророк, щом се е явил след Христа? Ако него наречем пророк, трябва да отхвърлим Даниила.” Мнозина от тях извикаха: „Каквото е казал Даниил, казал го е по Божие вдъхновение. А за Мохамеда всички знаем, че е лъжец и пагубник за нашето спасение; всичките си великолепни заблуди е изрекъл за зло и за срамотия”.

Тогава първият съветник между тях каза на сарацинските си приятели: „Този гостенин с Божия помощ повали на земята цялата юдейска гордост, а вашата захвърли отвъд реката като скверна.” А след това се обърна и към всички люде: „Както е дал Бог на християнския цар власт над всички народи и съвършена мъдрост, така им е дал и [истинската] вяра, без която никой не може да живее вечен живот. Слава на Бога во веки!” И всички рекоха: „Амин!”

А философът, просълзен, се обърна към всички: „Братя и отци, приятели и чеда! Ето, Бог даде пълно разбиране и достоен отговор на всичко. Ако има още някой, който да се противи, нека дойде да ни обори или да бъде оборен. Прочее, който е съгласен с това, нека се покръсти в името на Света Троица. А който не иска – аз нямам вина за това; но той ще види в съдния ден, когато „Старият по дни”[99] ще седне на престола да съди като Бог всички народи.” Те [хазарските управници] отговориха: „Ние не сме врагове на себе си; но нареждаме [това да стане] постепенно: да се покръсти доброволно кой когато иска – от днес нататък. А който от вас се кланя на запад или се моли по еврейски обичай, или пък следва сарацинската вяра, той ще получи от нас смъртно наказание.”[100] И така се разотидоха радостни.

Тогава около двеста души от тях се покръстиха, като се отказаха от поганските мерзости и от беззаконните женитби. А каганът написа до царя такова писмо: „Ти, господарю, ни изпрати такъв мъж, който ни обясни със слово и с примери, че християнската вяра е Свята. Като се убедихме, че тя е истинската вяра, ние наредихме всички да се покръстят доброволно, като се надяваме и ние да направим същото. Всички ние сме приятели на твоето царство и сме готови да
ти служим, където поискаш.”

Като изпращаше философа, каганът му даваше много дарове; но той не прие, а само каза: „Дай ми колкото имаш тук гръцки пленници; то ми е по-скъпо от всички дарове.” Събраха до двеста души и му ги предадоха. И той радостен тръгна по своя път.

Като стигнаха до безводни и пустинни места, не можеха вече да понасят жаждата. Намериха вода в едно блато, но не можаха да пият от нея, понеже беше [горчива] като жлъчка. Когато всички се пръснаха да търсят вода, [Константин] рече на брата си Методий: „Не мога вече да търпя жаждата; гребни от тази вода. Онзи, който едно време превърна за израилтяните горчивата вода в сладка,[101] той ще даде сега и на нас утеха.” Като гребнаха, намериха я сладка като
медовина и студена. Пиха и прославиха Бога, който прави такива добрини на своите раби.

В Херсон, като вечеряха с архиепископа, философът му рече: „Благослови ме, отче, както би ме благословил баща ми.” Когато някои го запитаха насаме: „Защо направи това?”, философът отговори:

„Наистина, той утре ще се пресели от нас при Бога и ще ни напусне.” Така и стана: думите му се сбъднаха.

Във фулското племе[102] имаше един голям дъб, сраснал с череша, под който извършваха обреди. Наричаха го с името Александър[103] и не позволяваха на жени да пристъпват нито към него, нито към обредите. Като чу за това, философът не се помая да отиде при тях и като застана сред тях, рече им: „Елините са отишли във вечна мъка, задето са се кланяли като на Бог на небето и на земята – такива велики и добри творения; а вие, които се кланяте на такава нищожна вещ като това дърво, което е предназначено за огъня, как ще се избавите от вечния огън?” Те отговориха: „Ние не сме почнали да вършим това отсега, а сме го приели от нашите бащи; от това дърво ние намираме [изпълнение на] всички наши молитви – особено за дъжд и за много други неща. И как ние ще направим това [да отсечем дървото], което никой нивга не е дръзвал да направи? Ако някой дръзне да направи това, ще го сполети смърт, а ние няма вече да видим дъжд докрай.” Философът им отвърна: „Бог говори за вас в Писанието, а вие защо се отвръщате от него? Исайя възвестява от Божие име, думайки: „Ето, аз идвам да събера всички племена и всички народи и те ще дойдат и ще видят славата ми. И ще туря на тях белег, и от спасените измежду тях ще пратя сред народите – в Тарсис и във Фуд,[104] и в Луд, и в Мосох, и в Товел, и в Елада, и в далечните острови, които не са слушали за моето име; и те ще възвестят сред народите моята слава, казва Господ вседържител.”[105] И още: „Ето, аз ще пратя рибари и много ловци и те ще ви изловят от хълмовете и от каменните скали.”[106] Тъй че, братя, познайте Бога, който ви е създал. Това е благовестието на новия Божи завет, в който сте се кръстили.”

И тъй, като ги убеди с благи думи, накара ги да отсекат дървото и да го изгорят. Старейшината им, като се поклони, отиде и целуна Светото евангелие. Така направиха всички. И като взеха от философа бели свещи, пеейки, отидоха при дървото. [Философът] взе секирата и като удари тридесет и три пъти,[107] заповяда на всички да секат, да го изкоренят и да го изгорят. И още същата нощ дойде от Бога дъжд и напои земята. Те с голяма радост възхвалиха Бога, а Бог се зарадва много на това.

А философът си отиде в Цариград и след като се яви при царя, остана да живее в безмълвие при църквата на Светите апостоли, молейки се на Бога.

В църквата „Света София” имаше един потир със скъпоценни камъни, върху който имаше стихове, написани с еврейски и самаритански букви, които никой не можеше нито да прочете, нито да обясни. Философът взе, прочете ги и ги разясни. Първият стих гласеше тъй: „Чашо моя, чашо моя, пророкувай, докато звездата [изгрее]; бъди за питие на Господа първородния, който бди нощя.” След това вторият стих: „Направена от друго дърво за вкусване на Господа; пий и се опивай с радост и възкликни „Алилуя”. И след това третият стих: „Ето, князът [иде] и целият събор ще види неговата слава и сред тях цар Давид.” А след това беше написано числото деветстотин и девет. Философът, като пресметна подробно, намери, че от дванадесетата година на Соломоновото царуване до Рождество Христово има деветстотин и девет години.[108] Тъй че това е пророчество за Христа.

Докато философът се радваше в Бога, появи се друга задача и друг труд – не по-малък от предишните. Моравският княз Ростислав по Божие внушение направи съвет със своите князе и с моравците и изпрати [пратеници] при цар Михаила с тия думи: „Нашият народ се отметна от езичеството и държи християнския закон, но нямаме такъв учител, който да ни обяснява на наш език истинската християнска вяра, та и други страни, като видят това, да направят като нас. Затова, господарю, изпрати ни такъв епископ и учител, защото от вас всякога изхожда добър закон за всички страни.”

Царят свика съвет, повика Константин философа и като го накара да изслуша тази молба, рече му: „Зная, философе, че си уморен; но потребно е ти да отидеш там, защото никой друг не може да свърши тази работа като тебе.” Философът отговори: „Макар че съм уморен и болен тялом, аз с радост ще отида там, стига само да имат писменост на своя език.” А царят му рече: „И дядо ми, и баща ми, и мнозина други са търсили такова нещо, но не са намерили; как мога аз да го намеря?” Философът рече: „Кой може тогава да пише думите си на вода и да си спечели име на еретик?”[109] А царят заедно с вуйчо си Варда[110] му отговориха: „Ако ти поискаш, това може да ти го даде Бог, който дава на всички ония, които се молят без съмнение,[111] и отваря на ония, които чукат.”[112]

Философът си отиде и според стария си обичай се отдаде на молитва заедно е другите си сътрудници. И Бог, който слуша молитвите на своите раби, скоро му яви това, и той веднага състави азбуката и започна да пише евангелските думи: „В началото беше Словото и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото.”[113]

Царят се зарадва и прослави Бога със своите съветници. Той изпрати философа с много дарове, като написа до Ростислава такова послание: „Бог, който иска да достигне до познание на истината[114] и да се издигне до по-високо достойнство, като видя твоята вяра и твоето старание, направи да се изпълни твоето желание, като откри сега, в наше време, букви на вашия език – нещо, което не е бивало досега освен в първите времена, – та и вие да се причислите към великите народи, които славят Бога на свой език. И ето, ние ти пращаме тоя човек, комуто Бог откри [тези букви] – мъж почтен, благоверен и многоучен философ. Приеми го като дар, по-голям и по-скъп от всякакво злато и сребро, и скъпоценни камъни, и преходно богатство. Постарай се с него да затвърдиш успешно делото и с цялото си сърце да потърсиш Бога. Не отхвърляй и общото спасение, а подтиквай всички да не се бавят, но да тръгнат по истинския път. По тоя начин и ти, като ги приведеш със своето старание към истинско богопознание, ще получиш срещу това своята награда и в тоя век, и в бъдещия, за всички души, които ще повярват отсега и докрай века на нашия Христос Бог, и ще оставиш спомен за себе си в бъдните поколения подобно на великия цар Константин.”[115]

Като пристигна в Моравия, Ростислав го прие с големи почести и като събра ученици, даде му ги да ги учи. В кратко време той преведе целия църковен чин и ги научи на утренната, часовете, вечернята, повечерието и литургията.[116] И тогава според пророческите думи „отвориха се ушите на глухите”[117], та чуха думите на Писанието, и „езикът на гъгнивите стана ясен”.[118] И Бог се зарадва на това, а дяволът бе посрамен.

Когато Божието учение взе да се шири, злият и открай време[119] завистлив трижпроклет дявол не изтърпя това добро дело, но като влезе в своите съсъди,[120] започна да подстрекава мнозина, казвайки: „Не се слави Бог по този начин. Ако това беше угодно Богу, не можеше ли той да направи тъй, че и те още отначало да пишат своята реч със свое писмо, и така да славят Бога? Но той е избрал само три езика – еврейски, гръцки и латински, чрез които подобава да се въздава слава на Бога.” Това го говореха латинските клирици – архиереи, йереи и [техните] ученици. Философът се бори с тях като Давид с иноплеменниците и като ги надви със словото на Писанието, нарече ги триезичници и пилатовци – понеже Пилат бил така написал надписа на кръста Господен.[121] И не само това говореха те, но проповядваха още и други безчестия, като казваха, че под земята живеят велеглави човеци, че всяка гад е дяволско творение и че който убие змия, ще се избави от девет гряха. Ако някой пък убие човека, три месеца да пие от дървена чаша, а до стъклена да се не докосва.[122] При това те не забраняваха да се правят жертвоприношения по старите обичаи и да се сключват безчестни женитби.

Философът изсече като тръни всички тези заблуждения и ги изгори с огъня на словото, говорейки: „Принеси Богу хвалебна жертва и въздай на Всевишния твоите молитви.” „Не напущай жената на твоята младост”; защото „ако я намразиш и я напуснеш, безчестие ще покрие помишленията ти”, казва Господ вседържител. И „пазете се в душите си никой от вас да не изостави жената на своята младост”. Но „вие вършехте това, което аз ненавиждах; защото Господ беше свидетел между тебе и жената на твоите младини, която ти изостави; а тя е твоя другарка и жена на твоя завет”. И в евангелието Господ казва: „Слушали сте, че бе казано от древните: „Не прелюбодействай.” Аз пък ви казвам, че всеки, който погледне на жена с пожелание, вече е
прелюбодействал с нея в сърцето си.” И още [е казано]: „Аз ви казвам, че който напусне жена си, освен за прелюбодеяние, той я прави да прелюбодейства; и който вземе напусната от мъжа си, той прелюбодейства.” И апостолът е казал: „Това, което Бог е съчетал, човек да го не разлъчва.”[123]

Като прекара четиридесет месеца в Моравия, той отиде да посвети учениците си. По пътя го прие Коцел, панонският княз,[124] който, желаейки силно да усвои славянските книги, даде му около петдесет ученици да се учат на тях. И като му оказа големи почести, изпрати го нататък. А философът, проповядвайки евангелското слово без награда,[125] не взе нито от Ростислава, нито от Коцеля ни злато, ни сребро, ни друго нещо, а само измоли от двамата деветстотин души пленници
и ги освободи.

Когато беше във Венеция,[126] насъбраха се срещу него епископи, попове и черноризци, като врани срещу сокол, и повдигнаха триезичната ерес, като казваха: „Кажи ни, човече, как ти измисляш сега книги за славяните и ги учиш? Досега никой друг не е изнамирал [такива книги] – нито апостолите, нито римският папа, нито Григорий Богослов,[127] нито Йероним,[128] нито Августин[129]. Ние знаем само три езика, на които подобава да се слави Бог с книги: еврейски, гръцки, латински.” А философът им отговори: „Не пада ли от Бога дъжд еднакво за всички? Също и слънцето не грее ли на всички?[130] Не дишаме ли всички еднакво въздух? Как вие не се срамувате, като определяте само три езика, а искате всички други

племена и народи да бъдат слепи и глухи? Кажете ми: дали смятате Бога за безсилен, та да не може да даде това, или го смятате за завистлив, та не иска [да го даде]? Ние пък знаем много народи, които имат книги и въздават слава на Бога всеки на своя език. Известно е, че такива са арменците, персите, абазгите, иверите, сугдите, готите, аварите, тирсите, хазарите, арабите, египтяните, сирийците[131] и много други. Ако не искате да разберете от тези [примери], то поне от Писанието познайте Божията воля. Давид се провиква и казва: „Възпейте Бога, цяла земьо, възпейте Господу песен нова.” И пак: „Възкликнете Господу, цяла земьо; пейте, възвеселете се и възпейте.” И другаде: „Цялата земя да Ти се поклони и да Ти пее, да пее на Твоето име, Вишний.” И пак: „Хвалете Господа, всички народи, прославяйте Го, всички люде. И пак: „Всичко, що диша, да хвали Господа.”[132] В Евангелието пък е казано: „А на всички ония, които Го приеха, даде възможност да станат чеда Божии.” И пак в същото Евангелие: „И не само за тях се моля, но и за ония, които по тяхното слово повярват в Мене, та да бъдат всички едно – както ти, Отче, в Мене, така и Аз в Тебе.” Матей пък казва: „Даде ми се всяка власт на небето и на земята; и тъй, идете и научете всички народи, като ги кръщавате в името на Отца и Сина и Светаго Духа и като ги учите да пазят всичко, което съм ви заповядал. И ето, аз съм с вас през всички дни до свършека на света. Амин.” Също и Марко: „Идете по целия свят и проповядвайте Евангелието на всички твари; който повярва и се кръсти, ще бъде спасен, а който не повярва, ще бъде осъден. А повярвалите ще ги придружават тия личби: с моето име ще изгонват бесове и ще заговорят на нови езици.” А на вас, законоучителите, казва: „Горко вам, книжници и фарисеи, лицемери, задето затваряте царството небесно пред човеците, защото нито вие влизате, нито пускате ония, които искат да влязат в него.” И пак [казва]: „Горко вам, книжници, задето взехте ключовете на познанието; сами не влязохте и на желаещите да влязат пречите.”[133] А към коринтяните апостол Павел казва: „Желая всички вие да говорите езици, а още повече да пророчествате; защото онзи, който пророчества, е по-горен от оногова, който говори езици, – освен ако ги тълкува, та църквата да получи поука. А сега, братя, ако дойда при вас и заговоря на [непознати] езици, каква полза ще ви принеса, щом не ви говоря било с откровение, било с познание, било с пророчество, било с поука? Също и бездушните предмети, които издават звук – било пищялки, било гусли – ако не покажат различие в свирнята, как ще се разбере това, което се тръби или се свири? Защото, ако тръбата издаваше неопределен глас, кой ще се готви за битка? Така и вие, ако изговаряте с езика си неразбрани думи, как ще се разбере това, което говорите? Тогава ще говорите на вятъра. Толкова например различни думи има на света, и нито една от тях не е без смисъл; ако аз не разбирам смисъла на думите, ще бъда чужденец за говорещия, а и говорещият ще бъде за мене чужденец. Така и вие, бидейки ревнители към духовни [дарби] за поука на църквата, молете се да ги имате в изобилие. Затова, който говори на [непознат] език, нека се моли [за дарба] да тълкува. Ако се моля на [непознат] език, духът ми се моли, но умът ми остава безплоден. И тъй, какво? Ще се моля с дух, но ще се моля и с ум; ще пея с дух, но ще пея и с ум. Ако благословиш [само] с дух, онзи, който е от простолюдието, как ще каже „амин” на твоята молитва, щом не разбира какво говориш? Ти хвалиш Бога добре, но другият не се поучава. Благодаря на моя Бог, задето повече от всички ви говоря езици; но в църквата предпочитам да кажа пет думи разбрани, за да поуча другите, нежели хиляди думи на [непознат] език. Братя, не бивайте деца по ум; бъдете младенци за злото, а по ум бъдете съвършени. В закона е писано: „На чужди езици и с чужди уста ще говоря на тоя народ, но и тъй няма да ме послушат, казва Господ.” Тъй че езиците са белег не за повярвалите, а за неповярвалите; а пък пророчеството не е за неповярвалите, а за повярвалите. Ако, прочее, се събере цялата църква заедно и всички заговорят на непознати езици, и влезе някой непросветен или неповярвал, няма ли да каже, че сте побъркани? Но ако всички [почнат да] пророчестват и влезе някой непросветен или неповярвал, тогава той се изобличава от всички и се осъжда от всички, тъй че тайните на сърцето му излизат наяве, и той, като падне ничком, ще се поклони Богу и ще признае, че Бог наистина е с вас. И тъй, какво [да се прави], братя? Когато се събирате и всеки от вас има или псалом, или поучение, или откровение, или говорене на непознат език, или тълкуване, нека всичко да бъде за назидание. Ако някой ще говори на [непознат] език, нека да говорят двама или трима, и то подред, а друг да тълкува. Ако пък няма тълкувател, тогава те да мълчат в църквата, а да говорят на себе си и на Бога. Също и от пророчестващите да говорят двама или трима, а другите да обсъждат. Ако ли пък се яви откровение някому другиму, който седи, нека първият да млъкне. Така можете един след друг всички да пророчествате, та всички да имате утеха. И пророческите духове се подчиняват на пророчестващите; защото Бог не е Бог на безредието, а на мира. Така е във всички църкви между Светиите. Жените ви да мълчат в църквите; на тях не им е позволено да говорят, а да се подчиняват, както казва и законът. Ако искат да научат нещо, да запитат мъжете си вкъщи; защото е срамотно жена да говори в църква. Нима от

вас излезе словото Божие? Или само до вас достигна? Ако някой се мисли, че е пророк или изпълнен с дух, нека да разбере, че това, което ви пиша, са Господни заповеди. А който не разбира, нека не разбира. И тъй, братя, показвайте ревност към пророчестване, но не забравяйте да се говорят и езици. Нека всичко да става с приличие и ред."[134] И пак казва: „И всеки език да изповяда, че Иисус Христос е Господ, за слава на Бога Отца, амин."[135]

С тези думи и с други по-силни ги посрами, остави ги и си отиде.

Като узна за него римският папа,[136] прати да го повикат. И когато той дойде в Рим, самият папа Адриан излезе да го посрещне с всички граждани, със свещи в ръце, понеже носеше мощите на Свети Климент, мъченик и папа римски. И заради него Бог незабавно направи тук преславни чудеса: разслаблен човек се излекува и мнозина други се изцериха от различни недъзи; също и пленниците, които призоваха [името на] Христа и на Свети Климента, се освободиха от ръцете на ония, които ги бяха пленили.

А папата, като прие славянските книги, освети ги и ги положи в църквата на Света [Дева] Мария, която се нарича „Ясли"[137]. След това папата заповяда на двамата епископи Формоза[138] и Гаудерик[139] да посветят славянските ученици.[140] И като ги посветиха, веднага отслужиха литургия в църквата на Свети апостол Петър на славянски език; и на другия ден служиха в църквата на Света Петронила[141], на следния ден – в църквата на Свети Андрей[142], а оттам пък в църквата на великия вселенски учител апостол Павел.[143] И пяха цяла нощ, като славословеха [Бога] на славянски език, а на сутринта служиха пак литургия над Светия му гроб, подпомогнати от епископ Арсений[144], който беше един от седемте епископи, и от Анастасий Библиотекар. А философът не преставаше да отдава, заедно със своите ученици, достойно хвала на Бога за това. При него непрекъснато идваха римляни и го разпитваха за всичко; и като получаваха двойни и тройни обяснения на своите въпроси, отиваха си доволни по домовете си.

Дойде също тъй и някой си евреин, който се препираше с него, и веднъж му каза: „Наспоред броя на годините, не е дошъл още Христос, за когото пророците казват, че ще се роди от девица." Философът, като му изброи по родове всички години от Адама, доказа му подробно, че е дошъл, и [му посочи] колко години има оттогава досега. И като го поучи, отпрати го.

Сполетяха го много мъки и той се разболя. И като боледуваше така дълго време, веднъж видя Божие явление и почна да пее тъй: „От ония, които ми казаха: „Да идем в дома Господен", се възвесели духът ми и се възрадва сърцето ми.[145] И като се облече в празничните си дрехи, прекара така целия ден, радвайки се и думайки: „Отсега вече не съм слуга нито на царя,[146] нито никому другиму на земята, а само на Бога вседържителя. Не бях, но бидох и ще бъда во веки, амин."[147]

На следния ден той прие Светия монашески образ и като прибави светлина към светлина, нарече се с името Кирил.[148] И в този [монашески] чин прекара петдесет дни. Когато наближи часът да приеме покой и да се пресели във вечните жилища, той вдигна ръце към Бога и със сълзи отправи молитва, като казваше тъй: „Господи Боже мой, който си сътворил всички ангелски чинове и безплътни сили, който си разпрострял небесата и си утвърдил земята,[149] който си привел от небитие в битие всичко съществуващо, който всякога и всякъде изслушваш ония, които изпълняват твоята воля и се боят от тебе, и спазват твоите заповеди, послушай [сега] и моята молитва: запази твоето вярно стадо, над което беше поставил мене непотребния и недостоен твой раб; избави го от безбожната и поганска злоба на ония, които говорят хула срещу тебе, и погуби триезичната ерес. Издигни твоята църква с множество и съедини всички в единодушие; създай избрани люде,[150] единомислещи в твоята истинска вяра и в правото изповедание, и вдъхни в сърцата им словото на твоето учение. Ако си избрал нас, недостойните, за проповедници на Христовото евангелие и ако ние се стремим към добри дела и вършим това, което ти е угодно – това ни е твой дар. Тези, които ти ми беше поверил, предавам ти ги като твои. Ръководи ги с мощната си десница и ги покрий с покрова на крилата си,[151] та всички да възхвалят и да славят името ти – на Отца, и Сина, и Светия Дух. Амин!"

И като целуна всички със Свято целование, рече: „Благословен е Бог, който не ни предаде за плячка в зъбите на нашите невидими врагове, но разкъса техните примки и ни избави от тяхната гибел."[152] И така почина в Господа, бидейки на 42 години, на четиринадесетия ден от месец февруари, индикт втори, в 6377 година от сътворението на света (869 г.).

Тогава папата заповяда на всички гърци, които бяха в Рим, а така също и на римляните да се съберат заедно със свещи и да пеят над него и да му направят погребение, каквото биха направили на самия папа. И така направиха.

А Методий, неговият брат, замоли папата, казвайки: „Майка ни ни е заклела, който от нас пръв почине, [другият] да го пренесе в братовия му манастир и там да го погребе.” Прочее папата нареди да го положат в ковчег и да заковат ковчега с железни гвоздеи. И така го държа седем дни, готвейки го за път.

Но римските епископи рекоха на папата: „Понеже, след като е ходил по много земи, Бог го е довел тук и тук е приел душата му, тук подобава и да бъде погребан като всепочитан мъж.” Папата рече: „Заради неговата святост и обич, аз, нарушавайки римския обичай, ще го погреба в моя гроб в църквата на Свети апостол Петър.” А брат му рече: „Тъй като не ме послушахте и не ми го предадохте, нека, ако обичате, да почива в църквата на Свети Климент, с чиито мощи е дошъл тук.” И папата заповяда да направят така.

Тогава епископите се събраха отново заедно с хората, които се готвеха да го изпроводят тържествено, и рекоха: „Да отковем ковчега и да видим да не би да е взето нещо от него.” Мъчиха се много, но по Божие повеление не можаха да отковат ковчега. И така го положиха с ковчега в гроба, от дясната страна на олтара в църквата на Свети Климент,[153] където веднага почнаха да стават много чудеса. Като виждаха тези чудеса, римляните все повече се привързваха към неговата светиня и неговото почитание. Изписаха икона над гроба му и започнаха денонощно да палят [кандило] над него, хвалейки Бога, който прославя така ония, които го славят. Нему да бъде слава и чест, и поклонение во веки веков, амин.

КОМЕНТАР

Авторът на Пространното житие използва в него богат илюстративен материал от цитати към текстове от Светото писание, влагайки ги в устата на Св. Константин-Кирил. По този начин той изгражда в негово лице пред читателя образа не само на примерен християнин, но на високоинтелигентен човек, владеещ няколко езика, способен да решава с нужния такт и подход дела, както от междудържавна, така и от духовна важност.

Редица изследователи смятат, че Пространното житие е излязло изпод перото на Климент Охридски, но че в него е взел участие и Методий. Несъмнено е едно – Житието е дело на автор, който познава много добре живота на св. Константин-Кирил и е имал под ръка неговите съчинения. В Житието изрично се споменава, че пренията на Константин са съкратено изложение на неговите беседи, написани на гръцки и преведени от „нашия учител и архиепископ Методий”, който ги е разделил на 8 части.

Пространното Кирилово житие е написано първоначално на глаголица, обаче неговият първообраз не се е запазил. С основание може да се предполага, че текстът е бил подложен на някои редакционни промени, отразени в достигналите до нас преписи. За съжаление текстът на Житието не се е съхранил в преписи от XV в. насам. Най-ранният недатиран препис е руски, от средата на XV в. Най-ранният датиран препис е направен от Владислав Граматик и е включен в неговия Загребски сборник от 1469 г. Десет години по-късно – в 1479 г. – Владислав Граматик включва още веднъж Житието в свой сборник – т. нар. Рилски панегирик. Засега в науката са известни 50 пълни преписа от Житието. От тях само 8 са южнославянски. Останалите преписи са руски по произход. Между групата на руските преписи и групата на южнославянските преписи има известни редакционни различия. Освен това най-старият препис на Владислав Граматик от 1469 г. има особености на текста, които го отличават от всички останали преписи; някои от тях вероятно се дължат на индивидуалната намеса на преписвача.

Поместеният тук превод е направен от Хр. Кодов по преписа на Владислав Граматик (Вж **Климент Охридски**. Събрани съчинения. Т. 3, с. 120-141). Бележките към текста на това издание са много подробни и с богата библиография. В нашия коментар сме използвали освен посоченото издание и встъпителната статия, превода и коментара на **Флоря, Б.Н**. Сказания о начале славянской письменности. – Москва, 1981. В нашия коментар не се дават в подробности мненията и тълкуванията на отделни места от текста. Те могат да се намерят в цитираните две издания.

[1] Първата фраза в текста е съставена по Пс. 102:8; 1 Тим. 2:4, Йез. 33:11 и др.

[2] Йоан 10:27-28.

[3] По Пс. 77:10 и др.

[4] По 1 Кор. 11:1.

[5] Стратег е управител на военноадминистративната единица „тема” във Византийската империя. Друнгарият е значително по-нисша длъжност на военен, подчинен не непосредствено на стратега.

[6] Реалността на цифрата 7 може да бъде поставена под съмнение, тъй като числото се е считало за свещено и се е употребявало често в агиографската литература.

[7] Има се предвид византийският император.

[8] София означава мъдрост. Целият епизод е агиографско „общо място”, създадено под влияние на библейската книга „Премъдрост Соломонова” и др. фрази в Библията, където Премъдростта се персонифицира като прекрасна девойка. Отговорът на родителите е съответно парафраза по Притчи 6:20, 23; 7:4; Премъдрост Сол. 7:29; 8:2,9; 10:9.

[9] Евстатий Плакида е герой на агиографската литература, римски военачалник, който приема християнството,

след като по време на лов е получил видение – елен с кръст между рогата. Житието на Евстатий Плакида, загинал мъченически заедно с жена си и двете си деца, има много елементи на античния роман. То е преведено рано на старобългарски език и е било много популярно в старата литература.

10 Някои учени смятат, че молитвата на Кирил е оригинално произведение, написано от него на гръцки език, а Житието е направен опит тя да бъде преведена в стихотворната й форма.

11 По Мат. 25:18 (притчата за заровените таланти).

12 Пс. 144:19.

13 Логотетът е висша длъжност в централната византийска администрация. Тук става дума за великия логотет Теоктист, пръв министър и регент на малолетния император Михаил III. Предполага се, че Теоктист е бил в родствени връзки със семейството на Константин.

14 Да се учи в Магнаурската школа, която по това време е била реорганизирана от Теоктист. Константин едва ли се е учил със самия император, тъй като той е бил доста по-малък от него.

15 Молитвата на Константин е съставена от цитати от Премъдрост Сол. 9:1-2, 4, 10, 19, 5.

16 Лъв Математик и Философ е виден представител на византийските просветени кръгове през IX в. Занимава се с точни науки и тяхното приложение (приложна механика), с антични автори и др. В някои свои възгледи е бил близък до иконоборците.

17 Фотий е най-изтъкнатият ерудит, политик и църковен деец по същото време. Цариградски патриарх (858-867 и 877-886).

18 Поведението на Константин е изобразено под влияние на съответния пасаж от Надгробното слово на Василий Велики от Григорий Богослов.

19 Т.е. ще стане управител на област с възможност по-късно да бъде и стратег.

20 Т.е. онова място, честта и богатството, които прародителите на човечеството Адам и Ева са загубили, след като са проявили непослушание и са вкусили от райското дърво на доброто и злото. Според Константин пътят на духовно усъвършенстване трябва да доведе човека до безгрешното състояние на първите хора преди грехопадението. С този отговор Константин по алегоричен начин загатва на Теоктист за своето желание да се оттегли от светския живот и да живее като монах.

21 Длъжността „библиотекар на патриарха", която вероятно е била предложена на Константин, не е била малка. Тя е означавала „първи секретар" на патриарха. Константин ще да е имал високи пълномощия и е завеждал патриаршеските документи и архиви. Когато е бил въведен в тази длъжност, Константин е бил замонашен, но в най-висшия монашески сан – не свещеник, а расофор (т.е. „носещ расо") или дякон.

22 Босфора. Оттеглянето на Константин в манастир се свързва с някои промени в политическия живот на Византия. Възможно е причина за това да е свалянето на Фотий и възкачването на патриаршеския престол на неговия противник – Игнатий.

23 Между изследователите няма единство в мненията къде е преподавал Константин. Все пак повечето от тях предполагат, че става дума за държавно учебно заведение, в което на преподавателите са заплащали.

24 Патриарх Йоан Граматик (837-842) е идеен водач на иконоборците, свален насилствено от престола след смъртта на император Теофил. Презрителното прозвище Анис (от името на старозаветния египетски маг Йаний, който се е занимавал с вълшебства) му е дадено от неговите противници и иконопочитателите.

25 Съборът в Цариград в 843 г., на който е възстановено иконопочитанието.

26 Сравнението с Нестор е заето от едно писмо на Григорий Богослов до неговия приятел Никовул. Смята се, че тук става дума за мъченика Нестор – млад воин християнин, който побеждава в единоборство езичника Лий.

27 Изход 20:4.

28 Под сарацини са разбирали арабите-мохамедани. Сарацинската мисия на Константин в Багдадския халифат се отнася към 851 или 852 г. По това време Багдадският халифат се намира в непрекъснати конфликти с Византия.

29 В Стария завет е 5 камъка (1 Цар. 17:40), но тук, както и в други случаи на употреба на това сравнение, се предпочита сакралното число 3. В Житието това число символизира и силата на Троицата.

30 В други преписи се говори за две лица – асикрита и Георги Полаша. Асикрит е длъжност на секретар в дворцовата канцелария.

31 Вероятно мисията е стигнала до Самара, която по това време е била резиденция на халифа Мутаваккил.

32 Ис. 53:8.

33 Коран, сура 19:17.

34 По Лк. 6:27-29; Мат. 5:39, 44.

35 Лк. 6:28.

36 Йоан 15:13.

37 Имат се пред вид думите на Иисус (Мат. 22:17-21) „Дайте кесаревото кесарю и Божието – Богу", обаче тук Константин измества въпроса, тъй като Христос не е плащал данък, а само е признал необходимостта той да бъде плащан.

38 Мр. 16:18.

39 Вероятно това отричане на Константин от живота не е без причина, а е във връзка с убийството на неговия покровител Теоктист (ноември 855 или 856).

40 I Петр. 5:7.

41 Става дума за манната, която бог изпратил за храна на евреите в пустинята (*Срв.* Изход 16:1-36).

42 На малоазийския Олимп били съсредоточени много манастири. До X в. той е най-крупният център на

православното монашество и крепост на иконопочитателите. На Олимп е имало монаси от всички народности и немалко славяни.

43-45 Този пасаж се намира само в преписа на Владислав Граматик и може да е и интерполация в текста. Някои учени са склонни да приемат известието като указание, че Константин е започнал да се занимава със славянската писменост още на Олимп. Във всеки случай съдържанието на пасажа не позволява да се правят някакви изводи в това отношение.

44 Пс. 83:6.

45 *Вж* бел. 43.

46 Хазарите са полуномадско племе от тюркски произход. Тяхната държава – Хазарският каганат – се образува през VIII в. на обширна територия между Волга, Днепър, Каспийско и Азовско море, а на юг – до Кавказките планини. Хазарският каганат просъществува до X в. Господстваща религия у хазарите през IX в. е юдаизмът, изповядван от познатните слоеве. Останалата част от населението се е придържала към езическите вярвания. Имало е и мохамедани. Хазарската мисия на Константин-Кирил и Методий се датира в 861 г.

47 По Мат. 10:9-10.

48 Херсон, главният град на Кримския полуостров, все още е владян от византийците. Константин вероятно е бил запознат вече с еврейския език, а в Херсон само е задълбочил знанията си и се е готвил да ги приложи на практика.

49 Не е ясно каква еврейска граматика е превел Константин и дали това известие е достоверно. Възможно е Константин да е приспособил наученото за граматиката на еврейския език, като го е систематизирал в 8 части, както е било прието за гръцките граматики.

50 Самаританите са еврейско племе, образувано през VII-V в. пр. н.е. От смесване на колонисти от Асировавилония със семитско население. Поради верски различия самаританите се обособяват от другите еврейски племена. Те използват старинен текст на Мойсеевото петокнижие, написан със самаританска азбука, която също е подревна. Вероятно Константин е могъл да я разчете, тъй като вече е бил запознат с еврейския език.

51 Това неясно място предизвиква разгорещени спорове и най-различни хипотези. Повечето изследователи отхвърлят възможността и тук да става дума за славянско предкирилско писмо. Главен аргумент за това е фактът, че според Житието Константин е положил усилия да раздели гласните от съгласните звукове, когато е разчитал текста. Подобен проблем би възникнал пред него само във връзка с една източна азбука, в която гласните само се маркират. Смята се за най-правдоподобно Константин да е имал в ръцете си сирийски книги и в първообраза на Житието да е било написано „сурски". По-късно преписвачи не са разбрали думата и са я променили в „руски". Подобни замени се срещат и в други паметници от сравнително ранно време.

52 Мъченик Климент, когото отъждествяват с Св. папа Климент Римски. Климент Римски е бил римски епископ (92-101). Легендата гласи, че е бил заточен в Херсон и хвърлен в морето с котва на шията. Счита се, че на мястото, където е бил погребан, е имало стара църква, която с течение на времето е била почти потопена в морето и е била достъпна само при тихо море. Именно там Константин и придружаващите го хора са разкопали гроба и са извадили мощите на светеца. Климент Римски е бил извънредно популярен в Рим, тъй като е бил третият след Св. Петър първопрестолник на Рим.

53 „Обретение" е произведение на Константин, за което споменава и Анастасий Библиотекар (ок. 800-817 – ок. 877-879), висш духовник на Римската църква, който познава лично Константин и превежда две от неговите три произведения, посветени на Св. папа Климент Римски. „Обретението" е повест за намирането на мощите на светеца. Гръцкият му текст не е запазен, но съществуват две произведения, чиито текстове възхождат към него – Италианската легенда (на латински език) и „Слово за намирането на мощите на преславния Климент, съдържащо историческа беседа" (запазено в руски преписи от XVI в. насам).

54 В 6 ч. сутринта, когато се чете кратко последование, предшестващо утринната служба.

55 Имат се предвид номадски унгарски племена, които са обикаляли в степите около Крим. „Вълчият вой" при нападенията им е описван от византийски автори от това време.

56 Азовско море.

57 Дербенския проход, през който Константин и придружаващите го лица са минали, за да стигнат до Семендер, резиденцията на хазарския каган.

58 И в този случай Константин си служи с алегории, за да подчертае сотирологичната цел на човечеството според християнската религия.

59 Последният израз е по Пс. 32:6.

60 По Пс. 48:12, 16.

61 Парафраза по Изход, 19:16; 34:9.

62 Акила е юдейски учен от II в. , направил буквален превод на Стария завет от еврейски на гръцки език (само каноничните книги). Преводът е много популярен сред евреите. Константин познава превода на Акила и умело го използва в пренията.

63 Пасажът е съставен от цитати по Битие 9:9, 3, 4; Левит 17:14; Второзак. 12:23.

64 По Битие 17:7-13.

65 Йер. 11:2- 4.

66 По Битие 9:16.

67 Йез. 11:19; 36:26.

68 Йер. 31:31- 33.

69 Йез. 6:16-18.

70 Йер. 6:19.
71 Т. е. за еврейския Месия.
72 Малахия 1:10-11.
73 По Изход 23:22, 31; Второзак. 11:22-24.
74 Битие 49:10.
75 По Ис. 49:1, 6.
76 Захария 9:9.
77 Захария 9:10.
78 Битие 49:10.
79 По Дан. 9:24.
80 По Дан. 2:40.
81 По Дан. 2:45.
82 Дан. 2:44.
83 Ис. 65:15-16.
84 Ис. 7:14.
85 Михей 5:2-3.
86 Йер. 30:6-7 (неточно). В пренията Константин цитира някои библейски фрази, като променя смисъла им, така че да отговарят на защищаваните от него позиции.
87 Ис. 66:7.
88 По Битие 9:26, 27.
89 Пс. 40:10 (неточно). И тук Константин се отклонява от смисъла на цитата.
90 Битие 9:3.
91 Тит 1:15.
92 Битие 1:31 (неточно).
93 Второзак. 32:15 (неточно).
94 Изход 32:6.
95 Този цитат категорично утвърждава, че пренията или пък някакво полемично съчинение на тази тема са били създадени от Константин на гръцки език. В науката не съществува единно мнение по въпроса може ли някой славянски паметник да се свърже с превода на Константиновото полемично съчинение (или съчинения).
96 И тук Константин пак е използвал алегорията за Адам и Ева и обеднялото поради грехопадението Адамово потомство.
97 По Корана, сура 19:29; 3:40, 43.
98 Дан. 9:24 (неточно).
99 Едно от имената на Бога (по Дан. 7:9-10).
100 Това съобщение е в противоречие както с историческите факти, така и с текста, според който са покръстени само 200 души. Вероятно заплахите с наказания са агиографски момент или имат друг смисъл. Юдаизмът продължава да се изповядва в Хазарския каганат, а каганът и неговите приближени не са сменили религията си.
101 По време на изхода на евреите от Египет Бог чрез Мойсей превръща горчивата вода в сладка (По Изход 15:23-25).
102 Не е сигурно за какъв „фулски народ" става дума, но изследвачите са склонни да считат, че така са били наричани жителите на някое по-значително селище в Крим. На Кримския полуостров действително е имало град Фула (или Фул), който е бил център на епископия. Езическите вярвания, за които става дума, вероятно са били запазени сред хората, живеещи в околностите на града. Някои учени смятат, че старата Фула се е намирала в района на съвременния Чифуткале, а други го отъждествяват със средновековно селище, чиито останки се намират около с. Планерско (бивше Коктебел).
103 Възможно е името да не е собствено, а нарицателно и да означава „защитник на мъжете".
104 В гръцкия текст на Библията не е Фул, а Фуд, а Фул действително се чете, но в еврейския текст. Явно е, че Константин е бил добре запознат с еврейския текст на Библията.
105 Ис. 66:18-19.
106 Йер. 16:16.
107 Т.е. колкото години е живял Христос.
108 Върху този пасаж от Житието още се спори. По всяка вероятност той не е само агиографски момент. Намерен е гръцки текст, който съдържа първите два стиха от „Соломоновите пророчества". Не изяснено обаче доколко Константин има отношение към приведения текст. През IX в. са доста разпространени легендите за Соломон, включително и неговото пророчество за Христос. Изчисленото 909 години обаче не отговарят на нито едно леточисление. Вероятно тук е допусната грешка още в протографа, тъй като цифрата би трябвало да се чете 989.
109 От текста се вижда, че въпреки проявения от висшата византийска власт интерес към славянската писменост, тя все още не е съществувала. Дори и да са правени опити за записване на славянската реч, те не са обхванали книжовни текстове, а още по-малко – богослужебна литература. В този смисъл е и отговорът на Константин.
110 Кесарят Варда по това време вече е съуправител на император Михаил III.
111 Мат. 21:22 (неточно).
112 Мат. 7:7 (неточно).

113 Йоан 1:1. Началната фраза е доказателство, че Константин е превел т. нар. Изборно евангелие, чиито текст започвал с Йоан, а не Четвероевангелието, което започвало с текста на Матей.

114 По I Тим. 2:4.

115 Император Константин Велики.

116 Въпросът за богослужебните преводи на Константин е спорен. Според това изброяване изглежда, че Константин е превел почти всичко необходимо за едно всекидневно и празнично богослужение. Обаче в Житието на Методий изрично се подчертава, че са преведени само „избрани служби". Във всички случаи обаче в началото е трябвало да бъде преведен и текстът на литургията, както и основните части на требника (молитвослова).

117 Ис. 35:5.

118 Ис. 32:4.

119 По Йоан. 8:44.

120 Т.е. в представителите на немското духовенство.

121 Привържениците на триезичеството не са еретици, въпреки, че са наричани така от учениците на Кирил и Методий. Това схващане е било удобно за немското духовенство, но не се е споделяло от Рим, където триезичието е имало по-малко привърженици. За триезичния надпис на кръста, *срв.* Лк. 23:38.

122 Учените с основание се съмняват в логичността на подобно наказание за убийството на човек. Смята се, че в протографа вместо човек е стоял „щръка" (жерав) или, още по-вероятно, „члъка" (влечуго).

123 Поучението на Константин се състои от библейски цитати по Пс. 49:14; Малахия 2:14, 15, 16, 13-14; Мат. 5:27-28, 32; 19:6.

124 Панония се е наричала една от римските провинции, но с това название славянските източници обозначават просъществувалата за кратко държава на западните славяни, разположена на юг от Велика Моравия, пак по течението на Средния Дунав (в днешна Западна Унгария). Панония се нарича още Блатненското княжество или Долнопанонско княжество. Княз на Панония по време на Моравската мисия е Коцел (861-874).

125 По Мат. 10:8.

126 Причината за престоя на Първоучителите във Венеция не е ясна, но несъмнено е свързана с необходимостта техните ученици да получат духовен сан. Според някои предположения, те са замисляли първоначално да се върнат във Византия, но настъпилите там политически промени са направили подобен ход безсмислен. Възможно е Светите братя да са възнамерявали да получат посвещение за учениците си от гръцкия патриарх Витал.

127 В текста е Григорий Богослов, но явно е, че не става дума за него, а за Григорий Велики, наречен Двоеслов (540-604), комуто са приписвали възгледи, сходни с тези на триезичниците.

128 Йероним Стридонски (330-420) е един от отците на Западната църква. Той превежда Библията на латински език. Преводът е известен с името Вулгата.

129 Августин, наречен Блажени (354-430), е най-изтъкнатият богослов и мислител на Запад. Неговата личност и написаните от него многобройни книги са изключително популярни сред духовенството.

130 По Мат. 5:45.

131 Константин изброява главно източните народи, с чиято писмена практика се е сблъсквал пряко или косвено като преподавател и мисионер. В твърденията му има известни неточности, тъй като някои от изброените народи си служели с литературния език на други народи (персите – със сирийски език, абазгите – с грузинския език и т.н.).

132 В Кириловата защита на славянската писменост, която се състои почти изцяло от библейски цитати, те са подредени по реда на свещеното писание. Целият първи доказателствен пасаж се състои от цитати от Псалтира – по Пс. 95:1; 97:4; 65:4; 116:1; 150:6.

133 Следващите доказателствени цитати са от евангелските текстове: По Йоан 1:12; 17:20-21; Мат. 28:18, 17; Мат. 23:13; Лк. 11:52.

134 Този пространен цитат от апостол Павел се цитира различно в различните преписи. В преписа на Владислав Граматик, по който е направен тук поместеният превод е 1 Кор. 14:5-40. В някои от ранните руски преписи на Житието (от XV в.) е цитирано само 1 Кор. 14:5-33 и 38-40). Вероятно така е било и в протографа, защото стих 34-37 не се отнасят до предмета на спора, а до положението на жените в раннохристиянските църковни общини и цитирането е било излишно.

135 Фил. 2:11. Въпросът за това, дали текстът в Житието отразява действително произнесеното във Венеция слово на Константин-Кирил не може да бъде решен. Текстът, както се вижда, се състои почти изцяло от библейски цитати и може да принадлежи както на самия Константин, така и на неговия житиеписец.

136 Папа Николай I, който извиква братята в Рим, умира на 13 ноември 867 г. Посреща ги новият папа Адриан II, който встъпва на папския престол на 14 декември 867 г.

137 Днес Санта Мария Маджоре.

138 Формоза, епископ на Порто, по-късно папа (891-896) е бил папски пратеник в България (886) и е бил противник на славянската писменост.

139 Гаудерих епископ Велетрийски е бил един от съветниците на папата, личност със значително влияние върху политиката на Рим. Неговият интерес към Първоучителите е свързан преди всичко с горещата му почит към Климент Римски, който е бил покровител на гр. Велетри. Именно за Гаудерих Анастасий Библиотекар превежда Константиновите съчинения за намиране на мощите на Климент Римски.

140 Учениците на Константин-Кирил и Методий са били посветени в презвитерски и дяконски сан, но нито един не е бил въздигнат в епископско достойнство.

141 Църквата на св. Петронила (Петрония, дъщеря на апостол Петър, почитана в западната църква) се е намирала около катедралата на ап. Петър на Ватиканския хълм.

142 Църквата на Св. Андрей е била построена от папа Григорий Велики. Ап. Андрей е бил патрон на гърците, а по-късно – и на русите, тъй като според легендата той е проповядвал в Скития. Ап. Андрей е бил изключително популярен във византийската столица. В последно време беше открит канон за апостола, написан от Наум Охридски. Сега църквата на ап. Андрей се нарича Сан Грегорио ал Челио.

143 Апостол Павел има особено място сред особено почитаните от Първоучителите светци: както в Житието, така и в други произведения от същия идейно-тематичен кръг е подчертана приемствеността между делото на Солунските братя и апостолската дейност на ап. Павел.

144 Арсений, епископ на Орто, е член на постоянния съвет на папите. Анастасий Библиотекар е бил негов племенник.

145 По Пс. 121:1.

146 Някои учени виждат в тези думи доказателство, че Константин при всичките си дела и до самата си смърт се е считал за „слуга" на византийския император, но по-вероятно е тук те да са изказани в най-общ смисъл, че умиращият не е подвластен на никакъв земен владетел.

147 Парафраза на традиционния античен надгробен надпис: „Не бях, бидох, но ще бъда", чиято последна част Константин-Кирил изменя според християнското разбиране за вечен живот след смъртта.

148 Встъпването в монашество изисква промяна на името (символична смърт и ново раждане с друго име), като по традиция се запазва първата буква на името. Вероятно Константин-Кирил е избрал името Кирил в чест на Кирил Александрийски, един от учителите на църквата. Към първата светлина (на кръщението) той прибавя и втората светлина (на второто раждане, т.е.на иночеството).

149 Пс. 103:2, 5.

150 1 Петр. 2:9.

151 По Пс. 60:5.

152 По Пс. 123:6 I 8.

153 Базиликата Сан Клементе (Свети Климент) в Рим, която е съществувала като култова сграда още в римско време. Най-старата базилика се пази и до днес като подземна част на по-нова църква, посветена на същия светец. Там се намира и гробът на Константин Кирил.

Подготовка за публикация: **Маргарита Дянкова, Евгени Тасков**

30 „Пространно житие на Свети Константин-Кирил" / Св. архиепископ Климент Охридски (житие на Светец)

СВЕТИ АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ

МЕСЕЦ АПРИЛ НА ШЕСТИЯ ДЕН ПАМЕТ И ЖИТИЕ НА БЛАЖЕНИЯ ОТЕЦ НАШ И УЧИТЕЛ МЕТОДИЙ, АРХИЕПИСКОП МОРАВСКИ

Благият всемогъщ Бог, Който е създал от небитие в битие всичко – и видимо, и невидимо, – Го е украсил с всякаква красота, която човек, като съзерцава, размишлявайки постепенно, може донейде да проумее и да познае Оногова, Който е създал такива дивни и многобройни дела. Защото от величието и от красотата на творенията чрез размисъл се познава и Техният Творец [1], Когото възпяват ангелите с трисвети гласове и Когото всички православни [люде] славим в Света Троица – сиреч в Отца, Сина и Светаго Духа, т. е. в три ипостаси [2], Които можем да наречем три лица, но в едно Божество. Защото преди всички времена и срокове, и години сам Отец, над всеки разум и над всяко ангелско разбиране, е родил Сина, както казва Премъдростта: „Преди всички хълмове Ме роди.”[3] А и самото Слово Божие [4], Което в последните години се въплъти заради нашето спасение, казва с пречистите си уста в Евангелието: „Аз съм в Отца и Отец е в Мене.”[5] От същия този Отец произхожда и Светият Дух, както е казал сам Синът с Божия си глас: „Духът на истината, Който от Отца изхожда.”[6] Този Бог е създал всяка твар, както казва Давид: „Чрез словото Господне се утвърдиха небесата и чрез диханието на Неговите уста – цялото им войнство; защото Той рече и те станаха; Той заповяда и те се създадоха.” [7]

Преди всичко Той създаде човека, като взе пръст от земята и с животворно дихание му вдъхна душа от себе си, но му вложи словесна дарба и свободна воля да влезе в Рая, като му даде заповед за изпитване, та ако я спази, да пребъде безсмъртен; ако ли пък я престъпи, да умре по своя воля, а не по Божие веление.

Но дяволът, като видя човека така зачетен и издигнат на онова място, от което той отпадна поради своята гордост, накара го да престъпи заповедта. И затова [Бог] изгони човека от Рая и го осъди на смърт. И оттогава лукавият започна да подстрекава човешкия род и да го съблазнява с много козни.

Но Бог поради великата си милост и любов не изостави човека докрай, но по всяко време и по всяка година е издигал [избрани] мъже и е показвал на хората техните дела и подвизи, та като подражават на тях, всички да се стремят към добро. Такъв беше Енос, който пръв се осмели да призовава името Господне.[8] След него беше Енох, който, като угоди на Бога, бе преселен на небето. И Ной се оказа праведиик сред своя род, и избягна потопа в ковчег, та земята отново да би се напълнила и украсила с Божии творения. След разделението на племената, когато всички се бяха заблудили, Авраам позна Бога и се нарече негов приятел, и получи обещание:

„Чрез твоето семе ще бъдат благословени всички племена.”[9] Исак, по подобие на Христа, бе възведен на планината за жертва. Яков разсипа идолите на своя тъст[10] и видя лествица[11], по която възлизаха и слизаха ангели Божии, и при благославянето на своите синове пророчества за Христа. Йосиф, изпратен от Бога, изхрани народа в Египет. Писанието разказва за Йов Авситидийски, праведен, истинолюбив и непорочен мъж, който, като получи изпитания, изтърпя и бе благословен от Бога. Мойсей, с Аарона, между свещениците Божии[12] бе наречен „Бог на фараона” и наказа Египет. Той изведе Божиите люде, [воден] денем от светъл облак, а нощем от огнен стълб, пресече морето и те минаха по сухо, а египтяните потопи, напои хората с вода в безводната пустиня и ги нахрани с ангелски хляб и с птици. И като говори с Бога лице срещу лице, както може човек да говори с Бога, даде на народа закон, написан с Божия пръст.[13] Иисус Навин, след като воюва с противниците, разпредели земята между Божиите люде.[14] Съдиите също тъй извършиха много победи. А Самуил, като получи милост от Бога, помаза и постави цар според Господното слово.[15] Давид с кротост пасе народа[16] и го научи на Божии песни. Соломон, като получи от Бога мъдрост повече от всички други хора, написа множество добри поучения и притчи, макар че сам той не ги изпълни. Илия изобличи с глад хорската злоба, възкреси мъртвия момък, свали със слово огън от небето и изгори мнозина, запали жертвоприношенията с дивен огън и изби мерзките жреци, и се възнесе на небето с огнена колесница и коне, като даде на своя ученик [Елисей] двойна благодат. А Елисей, като взе милота[17] [на Илия], извърши двойни чудеса.[18] Също и другите пророци, всеки на своето време, пророчестваха за чудните събития, които имаше да станат. След тях [се яви] Йоан, великият посредник между Стария и Новия завет, който стана кръстител Христов и негов свидетел и проповедник сред живите и мъртвите.

Светите апостоли Петър и Павел с останалите ученици Христови преминали по целия свят като мълния, цялата земя осветиха. Подир тях мъчениците измиха с кръвта си сквернотата, а приемниците на Светите апостоли, като покръстиха царе с много трудове и подвизи, унищожиха езичеството. Достойният за почит [папа] Силвестър[19], имайки за помощник великия цар Константин, свика с триста и осемнадесет отци първия събор в Никея и победи, и прокле Ария и неговата ерес, която той беше повдигнал против Светата Троица – също както едно време Авраам с триста и осемнадесет слуги изби [еламските] царе и получи благословение с хляб и вино от Мелхиседек, цар Салимски, който беше свещеник на Бога всевишни.[20] Дамас и Григорий Богослов със сто и петдесет отци и с великия цар Теодосий потвърдиха в Цариград Светия символ на вярата, т.е. „Вярвам в единаго Бога”, а Македоний отлъчиха, като осъдиха и него, и хулата му, която той говореше против Светия Дух[21]. Целестин н Кирил с двеста отци и с другия цар [Теодосий] унищожиха в Ефес Нестория с всичкото му злословие, което той говореше срещу Христа.[22] Лъв и Анатолий с правоверния цар Маркиан и с шестстотин и тридесет отци в Халкидон проклеха Евтихиевото безумие и скверноословие[23]. Вигилий с богоугодния Юстин и със сто и шестдесет н пет отци свикаха петия събор и като издириха всяко скрито заблуждение, проклеха го.[24] Апостолският папа Агатон с двеста и седемдесет отци и с достойния цар Константин на шестия събор смазаха много смутове, като изгониха и проклеха всички ония участници в смутовете, именно Теодор Фарански, Сергий и Пир, Кир Александрийски, Хонорий Римски, Макарий Антиохийски и другите им съмишленици, и утвърдиха християнската вяра, като я закрепиха върху истината.[25]

След всички тези милостивият Бог, който желае, щото всеки човек да се спаси и да достигне до познание на истината,[26] в наше време и за нашия народ, за който никой никога не се беше погрижил, подбуди към добър подвиг нашия учител, блажения Методий, чиито добродетели и подвизи, ако ги сравним с всеки един от гореказаните [Божии угодници], не ще се посрамим. Защото на едни от тях той беше равен, от други беше малко по-малък, а от трети беше по-голям, като надмина прославилите се със слово с дела, а прославилите се с дела – със слово[27]. Уподобявайки се на всички, той проявяваше в себе си образа на всички: страх Божий, съблюдаване на заповедите, прилежни молитви и святост с нравствена чистота, силно и кротко слово – силно към противниците, а кротко към ония, които възприемат поучението, – строгост и кротост, милост, любов и търпеливост в мъките. За всички беше всичко, за да спечели всички[28].

И по бащина, и по майчина страна той произхождаше не от прост, а от много добър и почтен род, известен преди всичко на Бога, а след това и на царя и на цялата Солунска област, което личеше и от външния му вид. Затова и първенците[29], които го обичаха още от детинството му, водеха с него достойни разговори. Най-сетне царят, като узна за неговите способности, даде му да управлява славянско княжество[30] – като че ли предвиждаше, бих казал аз, че ще го изпрати за учител и пръв архиепископ на славяните, та да изучи всичките им обичаи и постепенно да ги обикне.

Като прекара в това княжество много години и видя много смутове и престъпления в този живот,

той замени стремежите си към мрачните земни дела с небесни мисли; защото не искаше да смущава благородната си душа с неща, които не пребивават вечно. Като намери сгоден случай, той се освободи от княжението и като отиде в Олимп, където живеят Свети отци, подстрига се, облече черна дреха и се повинуваше покорно, като изпълняваше напълно цялото монашеско правило и се занимаваше усърдно с книгите.[31]

Когато се появи някакъв случай, царят изпрати брата му [Констаитин] у хазарите и той го взе със себе си на помощ. Защото там имаше юдеи, които много хулеха християнската вяра. А той рече: „Готов съм да умра за християнската вяра", и не прояви непослушание, а отиде и помагаше като слуга на по-малкия си брат, като му се подчиняваше. И така той с молитва, а Философът със слово обориха евреите и ги посрамиха.

Царят и патриархът, като видяха неговия добър подвиг в Божието дело, убеждаваха го да го посветят за архиепископ на почетно място, където има нужда от такъв мъж. Но тъй като той не поиска, придумаха го, та го поставиха за игумен на манастира Полихрон, който има доходи до двадесет и четири мери злато и в който има повече от седемдесет души монаси[32].

Случи се по онова време, че славянският княз Ростислав и Светополк[33] изпратиха от Моравия [пратеници] до цар Михаила, които казаха така: „Ние, с Божия милост, сме здрави. При нас са надошли мнозина учители християни от италианците, от гърците и от немците, които ни учат различно. Но ние, славяните, сме прости хора, и нямаме човек, който да ни настави в истината и да ни обяснява смисъла [на Писанието]. Затова, добрий господарю, изпрати ни такъв мъж, който да ни направлява във всяка правда."[34]

Тогава царят каза на Константин Философ: „Чуваш ли, Философе, тези думи? Друг освен тебе не може да свърши тази работа. Тъй че ето ти много дарове и иди, като вземеш със себе си и брата си, игумена Методия. Защото вие сте солунчани, а всички солунчани говорят чисто славянски."

Тогава те не посмяха да откажат нито на Бога, нито на царя – според думите на апостол Петра, който казва: „Бойте се от Бога, почитайте царя",[35] но като изслушаха височайшето слово, отдадоха се на молитва заедно с други, които бяха със същия дух като тях. И тогава Бог яви на Философа славянските писмена и той, като устрои буквите и състави [евангелската] беседа, пое пътя към Моравия, взимайки и Методия. И той отново започна покорно да се повинува и да служи на Философа и да поучава заедно с него. И като изминаха три години,[36] те се върнаха от Моравия, след като изучиха ученици.

Като узна за тия мъже, папа Николай прати да ги повикат, понеже искаше да ги види като ангели Божии. Той благослови тяхното учение,[37] като положи славянските книги върху олтара на [храма] „Свети апостол Петър"; и посвети блажения Методий в духовен сан. Имаше обаче мнозина други, които хулеха славянските книги, като казваха, че никой друг народ не може да има своя писменост освен евреите, гърците и латинците – според надписа на Пилата, който той поставил над кръста Господен. Но папата ги прокле, като ги нарече „пилатовци" и „триезичници", и заповяда на един епископ, който беше заразен от същата тази триезична болест,[38] да ръкоположи от славянските ученици трима свещеници и двама четци.[39]

След много дни, когато Философът щеше вече да се представи пред [Божия] съд, той рече на брата си Методий: „Ето, брате, ние бяхме една двойка, впрегната да тегли една бразда и аз, завършил своя ден, падам на нивата[40]. Ти пък обичаш твърде много планината[41]; но недей зарад планината да изоставиш своето учителство, защото чрез него можеш по-добре да се спасиш."

А Коцел, като проводи [пратеници] при папата, помоли го да му отпусне Методия, нашия блажен учител. Папата рече: „Не само на тебе, но и на всички онези славянски области аз го изпращам за учител от Бога и от Свети апостол Петър, първопрестолника и ключодържеца на царството небесно." И го изпрати, като написа следното послание[42] :

„Адриан, епископ и раб Божий, до Ростислава, Светополка и Коцеля. Слава на Бога във висините и на земята мир, между човеците благоволение.[43] Чухме за вашите духовни дела и сега жадуваме с желание и с молитва за вашето спасение. [Виждаме], че Господ е въздигнал вашите сърца да го търсите и ви е показал, че на Бога трябва да се служи не само с вяра, но и с добри дела; защото вярата без дела е мъртва[44] и загиват ония, които мислят, че познават Бога, а пък с делата си се отмятат от него.[45] Затова вие поискахте учител не само от този светителски престол, но и от благоверния цар Михаил. И той ви изпрати блажения философ Константин заедно с брата му, докато ние не успяхме. А те, като узнаха, че вашите страни принадлежат към апостолския престол, не извършиха нищо противно на каноните, а дойдоха при нас, като донесоха и мощите на свети Климента. Ние добихме [от това] двойна радост и решихме, след като изпитаме[46], да изпратим във вашите страни Методия, нашия [духовен] син, мъж съвършен по разум и правоверен, като

го ръкоположим заедно с учениците му, да ви поучава, както вие поискахте, и да ви обяснява на ваш език книгите на целия църковен ред в пълнота, заедно със Светата меса, сиреч литургия, и с кръщението – както беше започнал философът Константин с Божията благодат и с молитвите на Свети Климента. Също тъй ако и някой друг би могъл достойно и правоверно да ви поучава, нека това да бъде благословено от Бога, от нас и от цялата вселенска и апостолска църква, та да свикнете добре с Божиите заповеди. Спазвайте само това единствено правило: на литургията апостолът и евангелието да се четат първом на латински, а след това на славянски, та така да се изпълнят думите на Писанието: „Да възхвалят Господа всички народи",[47] и на друго място: „Всички ще възвестят на различни езици Божието величие, според както духът им даде да говорят."[48] Ако ли пък някой от събраните при вас учители, които ви гъделичкат слуха и ви отклоняват от истината към заблуждения,[49] дръзне, та започне да ви развращава другояче и да хули книгите на вашия език – такъв да бъде отлъчен не само от причастие, но и от църквата, докато се поправи. Защото те са вълци, а не овци; тях трябва да ги познаваме по плода им и да се пазим от тях. А вие, възлюблени чеда, слушайте Божието учение и не отхвърляйте наставленията на църквата, за да станете истински Божии поклонници на нашия небесен Отец с всички Светии. Амин!"

Коцел прие Методия с големи почести и пак го изпрати при папата заедно с двадесет души почитани люде, да му го ръкоположат за епископ на Панония[50] – на престола на свети Андроник[51], апостол от седемдесетте, което и стана.

След това старият враг, завистник на доброто и противник на истината[52], повдигна против Методия сърцето на моравския неприятел, краля[53], заедно с всички епископи, които казваха: „Ти учиш в наша област." А той отговори: „Ако знаех, че е ваша, бих се отстранил; но тя е на Свети Петър.[54] И наистина, ако вие от стръвност и от алчност прекрачвате, въпреки каноните, старите граници и забранявате Божието учение [в тези области], пазете се да не би, като искате с костен череп да пробиете желязна планина, да си пръснете мозъка." Рекоха му: „Щом говориш остро, зло има да патиш." А той отговори: "Казвам истината пред царете и не се срамувам[55]; а вие правете с мене каквото искате. Аз не съм по-добър от ония, които, като са говорили истината, чрез много мъки са се освободили от тоя живот."

Като изприказваха много думи и не можаха да му възразят, кралят рече изпод вежди: „Не измъчвайте моя Методий, защото се е изпотил като при пещ." А той рече: „Тъй е, господарю. Веднъж някои хора срещнали един философ изпотен и му рекли: „Защо си изпотен? „Той отговорил: „Препирах се с прости хора."[56] след като се препираха по тия думи, те се разотидоха, а него го изпратиха в Швабско, където го държаха две години и половина.[57]

Стигна [вест] до папата[58] и той, като узна това, изпрати против тях църковно запрещение: всички кралски епископи да не служат меса, сиреч литургия, докато държат Методия [затворен]. И така те го пуснаха, но казаха на Коцеля: „Ако го държиш при себе си, не ще се отървеш с добро от нас." Но те не се отърваха от съда на Свети Петра: защото четирима от тези епископи умряха.[59]
Случи се по това време, че моравците, като разбраха, че немските духовници, които живеят у тях, не са им доброжелатели, а коват интриги срещу тях, изгониха ги всички[60] и пратиха [писмо] до папата: „Понеже по-преди нашите баци са получили кръщение от Свети Петър, дай ни [и сега] Методия за архиепископ и учител." Папата веднага го изпрати. Княз Светополк заедно с всички моравци го прие и му повери всички църкви и всички духовници по всички градове. И от тоя ден Божието учение започна много да се разраства, духовниците започнаха да се умножават по всички градове и езичниците да вярват в истинския Бог, отказвайки се от своите заблуди. Още повече моравската държава започна да се разширява на всички страни и да побеждава със сигурност своите врагове, както и самите моравци постоянно разправят това.

У него имаше и пророческа благодат, тъй че много негови предсказвания се сбъдваха. Ще разкажем едно или две от тях.

Един езически княз, много силен, който седеше у висляните[61], се подиграваше с християните и им правеше злини. [Методий] прати при него да му кажат: „Добре ще е за тебе, синко, да се покръстиш доброволно на своя земя, за да не бъдеш покръстен по принуда като пленник на чужда земя; тогава ще си спомниш за мене." Така и стана.

Друг път, когато Светополк воюваше срещу езичниците и никак не успяваше, а само се бавеше; щом наближи месата, сиреч службата на Свети Петър[62], Методий прати да му кажат: „Ако ми обещаеш, че на Светия празник Петровден ще прекараш заедно с воините си при мене, вярвам в Бога, че той скоро ще предаде [твоите врагове] в ръцете ти." И това се сбъдна.

Някой си дружинник много богат и съветник [на княза] се беше оженил за своята купетра, сиреч

етърва[63]. Макар че [Методий] много ги съветва и увещава, не можа да ги раздели; защото други хора, които се преструваха на Божии служители, тайно ги развращаваха, като ги ласкаеха зарад облаги, докато най-сетне ги отделиха от църквата. [Методий] им рече: „Ще дойде време, когато тези ласкатели няма да могат да ви помогнат; тогава ще си спомните за моите думи, но не ще може вече да се направи нищо.” Неочаквано след тяхното отстъпване от Бога напаст се струпва връз тях, и „не се намери мястото им”[64], като че ли вихър отнесе и разсея праха им.

И много още други подобни случаи имаше, които той явно разкриваше чрез притчи.
Но старият враг, завистникът на човешкия род, не можейки да търпи всичко това, повдигна някои хора срещу него – като Датан и Авирон срещу Мойсея[65], – едни явно, други тайно. Това бяха хора, заразени от йопаторската ерес[66], които отбиваха слабите от правия път към себе си, като казваха: „Папата е дал властта на нас, а тогова заповядва да изгоним вън с неговото учение.” Като се събраха всички моравски люде, поискаха да се прочете пред тях [папското] писмо, за да чуят за неговото изгонване. И както е присъщо на човеците, хора тъгуваха и се окайваха, задето се лишават от такъв пастир и учител, освен слабоволните, които измамата люшкаше, както вятърът люшка листата. Но като прочетоха папското писмо[67], видяха, че в него пише следното: „Нашият брат Методий е Свят и правоверен и върши апостолско дело. В негови ръце са дадени от Бога и от апостолския престол всички славянски страни; и когото той прокълне, да бъде прокълнат, а когото той благослови, да бъде благословен.” И като бяха изобличени, със срам се разпръснаха като мъгла.

Но тяхната злоба не спря дотук. Те продължиха да говорят, казвайки: „Царят[68] е разгневен срещу него и ако го намери, жив няма да го остави.” Но милостивият Бог, който и в този случай не поиска да посрами своя раб, вложи в сърцето на царя – защото „сърцето на царя е винаги в ръцете на Бога”[69] – и той изпрати до него писмо: „Честний отче, много желая да те видя; тъй че направи това добро и се потруди [да дойдеш] при нас, та да те видим, докато си още на тоя свят, и да приемем твоите молитви.” Той веднага отиде там и царят го посрещна с големи почести и с радост и като похвали учението му, задържа от учениците му един свещеник и един дякон заедно с книгите[70]. Той изпълни всичките желания на Методия, за които той го помоли, без да му откаже нищо; и като го прегърна и обдари богато, изпрати го отново тържествено на неговия престол. Същото стори и патриархът[71].

По всички пътища той изпадаше от дявола в много напасти: по пустите места – сред разбойници, по морето – в бурни вълнения, по реките – в ненадейни пясъчни плитчини, та да се изпълнят и с него апостолските думи: „Беди от разбойници, беди по море, беди по реки, беди от лъжебратя; в трудове и мъки, често в бдения, често в глад и жажда”[72], както и други неволи, които апостолът споменава.

След това, като остави настрана всичкия [житейски] шум и като възложи всичките си грижи на Бога[73], най-напред постави от своите ученици двама свещеници[74], добри скорописци, и преведе бързо от гръцки език на славянски всичките [библейски] книги в пълнота, с изключение на Макавеите[75], в продължение на шест месеца, започвайки от месец март до двадесет и шестия ден на месец октомври[76]. Като свърши, отдаде достойна хвала и слава на Бога, който дава такава благодат и такъв бърз успех. И като отслужи заедно с клира си Светото тайно възношение, отпразнува паметта на Свети Димитър[77]. Защото преди това той беше превел заедно с Философа само Псалтира, Евангелието с Апостола и избрани църковни служби. А сега преведе и Номоканона[78], сиреч църковните правила, и Отеческите книги[79].

Когато унгарският крал[80] стигна до дунавските земи, пожела да го види. Макар че някои мислеха и казваха, че не ще се отърве без мъки, [Методий] отиде при него. А той, както подобава на господар, така го посрещна – почетно, тържествено и с радост. И като беседва с него, както
подобава на такива мъже да беседват, прегърна го, почете го с големи дарове и го изпроводи,
думайки: „Поменувай ме винаги, честний отче, в Светите си молитви.”

И тъй, като пресече всички обвинения от вси страни и затвори устата на многоглаголивите[81], той завърши земния си път и опази вярата, очаквайки венеца на правдата.[82] И понеже беше благоугодил на Бога, той беше обикнат.[83]

Взе, прочее, да наближава времето да получи покой от страданията и награда за многото трудове. Тогава го запитаха, думайки: „Кого определяш, честний отче и учителю, измежду учениците си да ти бъде приемник в твоето учение?” Той им посочи един от известните свои ученици, на име Горазд[84], и рече: „Този е един свободен мъж от вашата земя, начетен е добре в латинските книги и е правоверен; нека да бъде върху него Божията воля и вашата обич, както и моята.”

На Цветница, когато се бяха събрали всички люде, той влезе в църквата и макар и немощен, изрече

благословения за царя, за княза, за духовниците и за целия народ и каза: „Пазете ме, деца, до третия ден.” Така и стана. На третия ден на разсъмване той рече: „В твоите ръце, Господи, предавам духа си”[85], и почина в ръцете на свещениците в шестия ден на месец април, индикт трети, в шест хиляди триста деветдесет и третата година от сътворението на целия свят (885 г.).
Учениците му го поставиха в ковчег, отдадоха му подобаващи почести, като отслужиха погребална служба на латински, гръцки и славянски, и го положиха в съборната църква[86]. И той се присъедини към отците си и към патриарсите, пророците, апостолите и мъчениците[87]. Събра се народ от безчислено множество, хора, които го изпроводиха със свещи, плачейки за добрия учител и пастир: мъже и жени, малки и големи, богати и бедни, свободни и роби, вдовици и сираци, чужденци и туземци, недъгави и здрави – всички [оплакаха] оногова, който беше всичко за всички, за да спечели всички[88].

А ти, Света и пречестна главо, с молитвите си от висините поглеждай милостиво към нас, които копнеем за тебе. Избавяй от всяка напаст твоите ученици, разпространявай учението и прогонвай ересите, та и ние, като преживеем тук достойни за званието си, да застанем заедно с тебе като твое стадо от дясната страна на Христа Бога нашего, приемайки от него вечен живот. Нему се пада слава и чест вовеки веков. Амин!

КОМЕНТАР

Пространното житие на Св. Методий е написано след смъртта на славянския първоучител и по всяка вероятност след идването на Кирило-Методиевите ученици в България. Малко е вероятно в настъпилите бурни събития във Велика Моравия да е била възможна каквато и да е дейност на останалите там ученици. Само хипотетично може да се определи времето на написването на Житието – преди заминаването на Св. Климент Охридски за Кутмичевица. В литературно отношение Методиевото житие се отличава с по-строга и в известен смисъл по-суха, лишена от риторично красноречие форма. Прави впечатление, че Житието е несъразмерно в композиционно отношение – уводът му обема почти четвъртина от целия текст. Фактически той е малък богословски трактат. Уводът започва с кратко изложение на учението за Св. Троица, за сътворението на света и за грехопадението; втората част на увода засяга старозаветната история и представлява изброяване на част от библейските лица, изпратени от Бог при хората; в края е поместена кратка история на християнството, в която са споменати първите шест събора. В науката е изказано мнение, че уводът към Житието първоначално е бил самостоятелно произведение, което по-късно е било използвано от автора на тази агиографска творба. Може да се предполага, че в увода са залегнали части от „изповеданието”, което Св. Методий е бил длъжен да представи пред папския престол при встъпването си в архиепископски сан. Без да може да бъде доказана със сигурност, тази хипотеза изглежда вероятна.

Всички изследователи па Пространните жития отбелязват и непосредствената зависимост на Методиевото житие от Кириловото, и факта, че Методиевото житие е замислено и създадено като продължение на Кириловото. Отделни моменти – младостта на героя, неговото участие в хазарската мисия, обстоятелствата около възникването на славянската писменост – са само маркирани в Житието. В центъра на агиографското повествование стои разказът за архиепископската дейност на Методий и за неговата борба с немското духовенство. Подчертана е благотворната роля, която присъствието па Методий играе в държавата на Светополк. Всички чудеса и предсказания на Първоучителя са насочени да укрепят вярата в неговото православие и благословеност. Така при новите исторически условия в България авторът на Житието внушава на българския княз и неговите приближени пиетет към Кирило-Методиевото дело, старае се да изтъкне важността на Методиевите завети за родината, приютила учениците и следовниците на двамата братя.

Житието първоначално е било написано на глаголица, за което има податки в текста. Съдбата на текста му е подобна на съдбата на Кириловото житие, но Житието на Методий е запазено в по-ранен препис. Най-старият препис е от XII-XIII в. и е поместен в знаменития руски Успенски сборник, пазещ се в ГИМ под сигн. Усп. 4. Останалите преписи (14 на брой) са също руски и са от по-късно време – от края на XV в. Засега не е открит нито един южнославянски препис от Житието.

Тук поместеният превод е направен от Хр. Кодов по текста на Успенския сборник от XII – нач. на XIII в. Преводът е печатан в: **Климент Охридски**. Събрани съчинения. Т. 3, с. 196-203. Някои редакционни промени в превода са направени по текста и коментара на **Цлоря**, Б. Н. Сказания. с. 93-101; с. 143-173.

[1] По Премъдрост Сол. 13:5.
[2] Същности.
[3] Притчи 8:25.
[4] Иисус Христос.
[5] Йоан 14:11.
[6] Йоан 15:26.
[7] Пс. 32:6, 9.
[8] По Битие 4:26.
[9] По Битие 4:26.
[10] По Битие 35: 2-4. Всъщност Яков не унищожава идолите на Лаван, а заповядва на придружаващите го да изхвърлят идолите, които те самите носят, в това число и идолите, които Рахил е откраднала от баща си.

[11] Става дума за стълбата, водеща към небето, която Яков вижда насън при Витил (По Битие 28:12).
[12] По Пс. 98:6.
[13] Сравни съответните глави в Изход – 7, 13-14; 16-17; 31-33.
[14] По Иисус Навин 12-21.
[15] 1 Цар. 10:1.
[16] По Пс. 77:72.
[17] Кожена дреха.
[18] 3 Цар. 17,18;4 Цар. 1,2.
[19] Папа Силвестър (314-335) според легендата е покръстил Константин Велики в Рим. При Константин Велики е бил свикан Първият вселенски събор в Никея в 325г., на който е осъден Арий.
[20] По Битие 14:18.
[21] Става дума за Втория вселенски събор, свикан от имп. Теодосий Велики в Цариград през 381 г.
[22] Третият вселенски събор се провежда в Ефес в 431 г. под ръководството на Кирил Александрийски и папа Целестин (422-432).
[23] Четвъртият вселенски събор е свикан в 451 г. в Халкидон и осъжда монофизитството, т.е. учението, според което Христос има само една природа – божествената, а не е двойствен по природа.
[24] Петият вселенски събор заседава в 553 г. в Цариград с подкрепата на имп. Юстиниан (в текста погрешно стои името Юстин). Петият вселенски събор се нарича още и „триглавият" събор. Покрай другото на него е осъден окончателно и Ориген.
[25] Шестият вселенски събор е свикан от Константин Погонат през 680-681 г. срещу монотелитите (учение, според което Христос има една воля и едно действие, произтичащо само от Божествената му природа). Между монотелитите са и цариградските патриарси Сергей (610-638), Пир (639- 642) и др. висши духовници, част от които са изброени в текста на Житието.
[26] По 1 Тим. 2-4.
[27] Пасажът е парафраза на цитати от панагериците на Григорий Богослов за Василий Велики и Атанасий Александрийски. Последното изречение е цитат от 1 Кор. 9:22.
[28] Пасажът е парафраза на цитати от панагериците на Григорий Богослов за Василий Велики и Атанасий Александрийски. Последното изречение е цитат от 1 Кор. 9:22.
[29] Думата е неясна. В оригинала се чете „пьрьци", което се тълкува различно. Според едни става дума за „правници" или „учени хора", според други – за „гърци". Тук приемаме тълкуването „първенци", което дава Б. Н. Флоря (Сказания, с. 145-146).
[30] Това славянско княжество е било област от Византия, а Методий е носел титла „архонт". Досега не е изяснено със сигурност къде точно се е намирало „славянското княжество" на Методий. Преобладава мнението, че то е било на Балканския полуостров, на север от Солун, т.нар Стримонска архонтия. Княжението на Методий в тази област би обяснило по-късните легендарни сведения за дейност на първоучителите в областта Брегалница. Според някои изследователи княжеството на Методий се е намирало около Бурса под Олимп в Мала Азия, където през IX в. са живеели компактни маси славяни, преселени от по-рано от различни територии на Византийската империя. Тази хипотеза пък може да обясни защо при замонашаването си Методий предпочита да се оттегли на Олимп, отколкото в други големи манастири около Цариград и на полуострова.
[31] Вероятно Методий е приел духовен сан по същата причина, поради която и брат му се е оттеглил в манастир, т. е. във връзка с убийството на Теоктист или с друго политическо събитие. Според службата на Методий той е оставил жена и деца, което подсказва, че замонашаването му едва ли е било без сериозни основания и не ще да е било доброволно.
[32] Манастирът Полихрон не е бил на самия Олимп, а близо до него в областта Сигриани. Методий се завръща там не по-рано от есента на 861 г. и всъщност е бил игумен съвсем кратко време. Що се отнася до доходите на манастира, то в славянския текст е употребена думата „спуд", която Хр. Кодов превежда „крина". Такъв доход за един манастир обаче е фантастичен, затова тук се придържаме към тълкуването на Флоря, че се има предвид универсалната мярка за злато – „литра" (163, 72 гр.). 24 литри злато е реален доход за манастир с около 70 души монаси.
[33] Светополк е племенник на Ростислав и след него – княз на Великоморавската държава (871-894).
[34] По Йоан 16:13 и Мат. 3:15.
[35] 1 Петр. 2:17.
[36] Паметниците определят различно времето, което братята са прекарали в Моравия: в Житието на Константин-Кирил – 40 месеца, а в Италианската легенда – четири и половина години.
[37] В Житието е допусната неточност – когато Кирил и Методий идват в Рим, папа Николай е вече покойник.
[38] Вероятно тук става дума за епископ Формоза.
[39] Тогава са ръкоположени Климент и Наум.
[40] Предсмъртните думи на Кирил са преработка на пасаж от Надгробното слово за Василий Велики от Григорий Богослов.
[41] Планината Олимп, т. е. уединението, монашеския живот.
[42] Съществуват различни мнения относно автентичността на това послание. Повечето изследователи приемат, че в Житието е цитиран с известни изменения и съкращения действително съществуващ текст.
[43] Лк. 2:14.
[44] Яков 2:26.
[45] По Тит. 1:16.
[46] Методий, както всяко лице ръкополагано в епископски сан, е трябвало да представи пред папата своето „верую". Някои учени считат, че части от това „изложение на вярата", направено от Методий в писмена форма, са използвани в Увода на Житието.

[47] Пс. 116:1.
[48] По Деяния 2:11.
[49] По 2 Тим. 4:3-4.
[50] Тук има противоречие с казаното вече, че Методий е ръкоположен преди заминаването си от Рим.
[51] Ап. Андроник е един от 70-те ученици на Христос и по традиция се счита за основател на митрополия с център Срем (старото Сирмия, сега Сремска Митровица в Югославия). Епископът на Сирмия е бил митрополит на всички епископи в Панонпя и Илирик.
[52] дяволът.
[53] Моравският неприятел е крал Людовик Немски. В този смисъл сме редактирали превода на Хр. Кодов, като сме заменили „на моравския княз" с думата крал, както е в оригинала.
[54] Методий се основава па положението, че архиепископията на Сирмия му е дадена по право от папата, под чиято юрисдикция тя е била открай време.
[55] По Пс. 118:46.
[56] От този пасаж се вижда, че Методий е съден в присъствие на крал Людовик Немски, вероятно по същото време, когато е бил съден и ослепен и Ростислав.
[57] Методий е изпратен на заточение през късната пролет на 870 г. Мястото на неговото заточение според повечето изследователи е манасирът в гр. Елванген в Западна Бавария.
[58] Папа Йоан VIII.
[59] Действително Адалвин Залцбургски умира през 873 г., Херманрих Пасауски през 874 г., Анно Фрайзингенски през 875 г. Датата на смъртта на Ландфрид Сабионски не е сигурна, но се предполага, че е починал около това време.
[60] Докато княжеството на Коцел вече е напълно под влияние на немското духовенство, по същото време (края на 871 г.) Светополк успява да изгони немските феодали от държавата си и съответно променя политиката си спрямо делото на първоучителите.
[61] Вероятно се има предвид някой от местните князе или старейшини на полското племе „висляни". Смята се, че неговата дружина ще да е разбита от Светополк, а той бил принуден да се покръсти в плен у моравците.
[62] Вероятно става дума не за някаква служба или за Литургията па св. Петър, а за празнично богослуженне в деня на апостола, на 29 юни.
[63] В този пасаж преводът на „дружинник" е според Флоря. Купетра означава кума, т. е. майка па кръщелника. Подобен брак между духовни сродници в кръщението е смятан за недопустим от църквата. Славянското понятие „етърва", прибавено в текста, е вторично и е прибавено от лице, което не е разбрало значението на думата „купетра".
[64] По Пс. 102:16.
[65] По Числа 16:1-35.
[66] Става дума за възприетата промяна в Символа на вярата от Никейския събор, според която Светият дух изхожда не само от Отца, но и от Сина, т. нар. Filioque (и от Сина). По това време „Филиокве", което днес е характерно за Западната църква, не се е наложило окончателно във вероизповеданието на Римската църква, така че по този въпрос е имало още колебания. Немското духовенство обаче вече е възприело това изменение на Символа.
[67] Текстът на „папското писмо" представя в съкратен и редактиран вид булата па папа Йоан VIII „lndustiae tuae" от юли 880 г. Самият Методий преди това през пролетта на 880 г. е бил в Рим във връзка с обвиненията на неговите немски противници и на Вихинг Нитрански в догматични отстъпления.
[68] Има се предвид византийският император Василий I Македонянин (867-886). Не е ясно какви подбуди е могъл да има императорът, за да се сърди на Методий. Възможно е това съобщение да е агиографски момент в разказа.
[69] Притчи 21:1.
[70] За връщането на Методий в Цариград и за неговите подбуди и цели са изказани различни предположения. Днес преобладава мнението, че Методий е посетил византийската столица през втората половина на 881 г. От текста на житието става ясно, че е носил със себе си новите славянски преводи. Изказаната от Е. Георгиев мисъл, че единият от оставените в Цариград книжовници е Константин Преславски, въпреки че е много вероятна, засега няма потвърждение.
[71] Патриарх Фотий.
[72] По 2 Кор. 11:26-27.
[73] 1 Петр. 5:7 (неточно).
[74] По-вероятно е да се касае не за двама, а за трима „скорописци", тъй като в текста не е употребено двойствено, а множествено число, а цифрите в глаголица и в кирилица имат различни стойности (глаголическо „в" е 3, а не 2).
[75] Преводът на Методий е истински книжовен подвиг, стойността на който трудно може да се оцени. Най-вероятно е той да е превел каноничните книги на Стария завет без Псалтира, който е бил вече преведен, и да е допълнил Новия завет с ония части, които не са влизали в първоначалния превод на Кирил. За съжаление библейският превод на Методий не е успял да се разпространи и да бъде размножен в достатъчно преписи, за да бъде запазен и след разгрома на славянската писменост в западно-славянскитс земи. Учениците не са успели да изнесат екземпляр от него и, както личи по всичко, в България едва ли са познавали този Методиев превод.
[76] И тук има несъобразност поради транслитерацията на глаголицата в кирилица. Глаголическата буква „зяло" има цифрова стойност 8, а кирилското й съответствие – 6. Така че в оригинала е била изписана цифрата 8, което отговаря на числото на месеците от март до октомври.
[77] Възможно е тогава Методий да е създал своя Канон за Димитър Солунски.
[78] Номоканонът е юридически паметник, съдържащ постановленията на църковните събори и др. юридически документи. Смята се, че Методий е превел т. нар. „Синагога на Йоан Схоластик", съставена през VI в.
[79] Не е съвсем ясно какъв паметник има предвид авторът на Житието. Някои изследователи считат, че Методий е превел някои от разпространените „патерици" (т. е. сборници с поучения, слова и разкази из живота на монасите). Други

пък са на мнение, че той е превел избрани слова от „отците на църквата” – Йоан Златоуст, Атанаснй Александрийски, Василий Велики и др.

[80] Съобщението предизвиква съмнение. Повечето изследователи са склонни да смятат, че Методий се е срещал не с някакъв унгарски княз-езичннк, каквито са били по това време унгарците, а с немския крал Карл III, който през 884 г. е водил преговори със Светополк по тези места.

[81] Пс. 62:12.

[82] По 2 Тим. 4:7-8.

[83] Премъдрост Сол. 4:10.

[84] Характеристиката, която Методий дава на Горазд, показва, че той е бил моравец по произход. Неговата кандидатура обаче впоследствие не е утвърдена от папата и Вихинг успява да заеме архиепископския престол на Методий.

[85] Лк. 23:46.

[86] В Житието не е посочено името на града, в който е починал и е бил погребан Методий. Смята се, че това с Велеград, главният град на Велика Моравия по времето на Ростислав (сега Ухерско градище в Чехословакия). Според друга хипотеза моравската столица се е намирала в района на Микулчице и някои учени търсят там гроба на Методий.

[87] Изразът е взет от Похвалата за Атанасий Александрийски от Григорий Богослов.

[88] Свободно предаден пасаж от Надгробното слово за Василий Велики от Григорий Богослов.

Подготовка за публикация: **Борислава Борисова, Адриан Стоичков**

31 „Пространно житие на Свети архиепископ Методий” (житие на Светец)

НАРОДНО ЖИТИЕ
НА СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ

МЕСЕЦ ОКТОМВРИ, 19 ДЕН.
ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА ПРЕПОДОБНИЯ ОТЕЦ НАШ СВЕТИ ИВАН, ПУСТИННОЖИТЕЛ РИЛСКИ, И ЗА ПРЕНАСЯНЕТО НА МОЩИТЕ МУ

Имаше човек духовен, благоверен и христолюбив, който се боеше от Бога и му служеше със страх[1] и никога не пребиваваше без сълзи, но си припомняше пророческото слово, що бе речено от устата Давидови:„Всяка нощ ще отмивам ложето си и със своите сълзи ще облея постелята си.”[2] И така, понеже той имаше голяма вяра, като стана, излезе от света. Беше прочее пастир и нямаше нищо освен един брат и вол. И когато пожела да излезе в пустинята, взе вола и тръгна, и никой не разбра. А докато той вървеше по пътя от своята земя, тогава врагът, който ненавижда доброто[3], влезе в сърцето на брат му; и уговори хората, та го застигнаха на полето, наричано Мръдища, и при Големия дъб, и започнаха да го връщат по дяволско внушение от Божия път. И когато започнаха да го връщат, той им се помоли с велика Божия молитва и едва измоли звънеца, що носеше вола за знамение на света, а за себе си – като спомен, та да се знае какво Светият отец Иван изнесе от света. А вола му взеха. И завърза Светият отец вола под дъба, наричан Големият дъб, със Светите си ръце. И оттогава той се нарече Дъб на Светия отец; и чак и до ден днешен личи въжето около дъба – знамение от Светия отец. И той отвърна Светото си лице от тях и отиде в Рилската пустиня; и като се обърна към тях, не ги благослови, ни прокле, а им даде знамение, казвайки: „Аз си отивам от вас със смях и глума!”

И се запъти в Рилската пустиня, и стигна на мястото, наричано Голец, и беше там 7 месеца. И брат му пак затъжи по брат си и тръгна да го търси. И отиде и го намери на онова място. И като го видя, че идва към него, Светият отец се наскърби и се помоли на Бога, казвайки: „Отче Господи, Вседържителю небесни, велико начало, неизобразимо Божество, Сине Божи и единородни Иисусе Христе, въплътил се заради нас, понеже си ни дал образ! Още и утешителю, и Дух, който идваш в нас от Отца, утешителю благи, бъди винаги с мене и не отблъсквай моите сълзи [на мене], който непрекъснато ти се моля! Господи Иисусе Христе, царю небесни и земни, ако и да съм недостоен да говоря за това, но на твоята велика милост се надявам! Понеже си ни казал: „Търсете и ще намерите, искайте и ще ви се даде, чукайте и ще ви се отвори,”[4] като се надявам на тези думи, съм дръзнал да говоря. И нямам друг утешител и събеседник, ни баща, ни майка, защото Ти си ме приел, Ти си ми Творец, Ти – Утешител, Ти – Застъпник мой, Ти – Наставник, Ти – Вяра моя! Ти си моята сила, Ти си и моята слабост, Ти си моята усмивка, Ти си моят хранител, Ти си мой помощник, Ти създаваш всичко – видимо и невидимо, открито и неоткрито, Ти си мой Отец, Тебе, Господи, аз, грешният, моля и нямам никакъв помощник, но само към Тебе,

32

единия Бог, гледам, с Тебе се хваля и с Тебе се утешавам. И аз съм сам в тази пустиня и нямам със себе си нищо освен една тояга!”

Тогава дойде глас от небето и му рече: „Радвай се, светило мое, в тази пустинна снежна планина!

Радвай се, зорнице моя светла!

Радвай се, слънце мое светло в пустинята Рилска!

Радвай се, пустинножителю, ти – ангел в плът!

Стани и вземи тоягата, та иди при мястото, приготвено за тебе в дупката, намираща се под планината.”

И отиде, и намери пещера, и влезе, където слънце не проникваше, нито вятър духаше, но само един ангел идваше при него, носеше му манна[5] от Бога във вид на шипка. И живееше, молейки Бога ден и нощ, без да почива. И без сълзи никога не пребиваваше, молейки Бога. И врагът прелъстител идваше и му говореше ангелски думи, искайки да го изведе от Святото място, и не можа нищо да му стори. А племенникът на Светия отец беше с него. И врагът – зъл прелъстител – отиде при брата на Светия отец и го подучи, като му каза: „Аз намерих твоя брат и детето ти с него в пустинята, където слънцето не свети, ни вятърът вее, но само единствени зверовете [живеят] и твоето чедо ще бъде изядено от зверовете.” Когато братът на Светеца чу тези вражи думи, разгневи се и с гняв тръгна по дяволско подстрекателство да изведе детето от пустинята. И понеже не знаеше къде да отиде, дяволът прелъстител му рече: „Аз ще те заведа на мястото, където живее брат ти, а чедото ти досега е изядено от зверовете.” Като чу реченото, братът на Светеца натъжи се за чедото си и каза на дявола: „Друже, води ме на онова място, ще ти дам каквото поискаш!” И дяволът тръгна пред него, и отидоха на мястото, където беше Светият отец пустинник Иван. И Светият отец го видя и се помоли Богу, говорейки: „Боже вседържителю, непобедима сило, помощ в беди и в битки, човеколюбив пастирю, милосърдни Отче, надежда на ненадяващите се, помощниче на просещите помощ, поддръжниче на одързостилите се в бедите – утешителю, чуй ме, Господи, и помилуй ме, и избави ме от този самопохвален враг, и отмахни от мене сполетялата ме беда, и стори над мене милост, и ме спаси с всички твои угодници! Ей, Господи, не ме изоставяй за радост на този враг!”

Докато той се молеше така, брат му дойде, насъскан от дявола, и му заговори с дяволски думи, искайки да измами Светеца и да го изведе от Божия път, и да го отлъчи от ангелския лик. Светият отец Иван, разбрал, че не са приказки на брат му, но са приказки на врага прелъстител, който не иска добро, но зло, погледна към небето и рече: „Господи Иисусе Христе, не ме отхвърляй от лицето си[6] и не отстъпвай от мене по времето на моята печал, но избави ме от врага ми, както избави Даниил от устата на лъвовете[7] и Текла от огъня, Ананий, Азарий и Мисаил от огнената пещ![8] Спаси ме, Господи, от този ненавистник, та да премина този кратък и преходен живот, и ме упъти в твоето тихо пристанище, както си упътил Израил, бягащ по морето като по сухо, а враговете му морето заля[9]; и сега, Господи, помилуй ме и низвергни вдигналия се срещу мене пакостник, и посрами моя враг, борещ се с мене, понеже ти, Господи, познаваш човешката суета! Бъди ми помощник и убий служителите, които искат да пристъпят срещу мене, които не знаят твоите заповеди, направи ги наследници на ада и на червеите, и ги всели във вечния огън и в отвъдната мъка, където червеят не заспива и огънят не загасва[10], а на своя раб, Господи, дай сила и бодрост, и помощ, та да върви по твоите стъпки и да ти служи навеки, амин!”

Щом дяволът чу, че Светият отец Иван рече: амин! – ужаси се и побягна в своето място, а брат му остана. И разбра брат му силата на Светия отец, и не посмя да му говори нищо, понеже остана сам, а врагът, що го учеше на зли речи, искайки да отклони [Светеца] от Божия път, избяга. И брат му се приближи, като молеше с голяма молба и с много сълзи да му пусне детето. И Светецът освободи детето и то тръгна с баща си. А детето беше духовно. Пустинножителят отец Иван пък знаеше, че е духовно дете, помоли се на Господа и рече: „Господи, да не погине душата на праведника и не го причисляй към грешниците!” И чу Бог молитвата на Светия и преподобен отец Иван и тозчас заповяда на [една] змия, и тя ухапа детето, което вървеше по пътя с баща си. И се върна обратно баща му, та разказа на Светия отец Иван. И Светият отец чу за детето, и прослави Бога и рече: „Господи, приеми праведната душа да почива с Авраам и Исаак, и Яков!” И в този миг излезе душата от детето. Бащата взе [тялото] и му го занесе. И заповяда Светият отец Иван да занесе отрочето на мястото, наречено Осеново. Бащата го погреба и си отиде, а Светият отец Иван ходеше на това място заради оная праведна душа. И си направи мястото обиталище, змията превърна в мрамор, та да се знае силата на молитвата на Светия отец Иван. Идващите хора вземат от нея за лечение на всичко.

И остана в оная пещера Светият отец Иван, без да излиза три години и шест месеца.

И излезе вън и намери скала. Височината й беше 40 сажена[11], а на ширина беше като голям щит. И възлезе на тази скала и стоя на нея 7 години и 4 месеца ден и нощ, без да почива, като биеше гърдите си

и коленичеше, и лееше сълзи, и умъртвяваше тялото си чрез пост и бдение, мраз и буря, търпеше зной и градушка от небето, измъчвайки тялото си търпеливо ден и нощ. Ангел Господен възнасяше пред Бога на небето неговите подвизи и мъки. След като Бог позна търпението му, ангел Господен идваше при него, като му донасяше манна. И разбра изначалният враг, че неговата молитва бе приета пред Бога, и се разгневи, и взе мнозинство други със себе си, и направи дружина. И дойдоха на мястото, където Светият отец Иван стоеше на скалата, молейки Бога. И надойдоха внезапно с голяма заплаха, смятайки да го уплашат, понеже искаха да избяга от своето място. И не можаха нищо да му сторят, понеже ангел Господен го пазеше и крепеше. И дяволът започна да бяга, а Светият отец Иван стоеше на скалата и се молеше Богу денем и нощем и непрестанно лееше сълзи.

И като идваха, враговете го сриваха от скалата надолу, а височината на скалата беше 40 сажена. Той пък не искаше да заобиколи по друг път, въпреки че на онова място има тясна пътека. Но откъдето го сриваха, по същата пътечица се изкачваше. Висока и стръмна е скалата, от която блъскаха и мъчеха Светеца, ала той с радост приемаше всичко това! И до ден днешен личат стъпките на нозете му по камъка и неговата кръв! И нажален той насочи поглед към небето и рече: „Боже вседържителю, не отстъпвай от мене, но бъди ми помощник срещу тези врагове, спаси ме и ми помогни да премина краткия този преход[12] и не спомняй греховете ми, що сторих с дума или дело, или мисъл, волно или неволно! Бог милосърден, помогни ми, та да не рече беззаконният: „Где е неговият Бог?”[13] Затова, Господи, побързай да ме избавиш от този враг, та да се прослави името ти навеки!”

И когато Светият отец Иван рече: „Амин”, тогава ангел удари по каменното клепало и звънец прозвъня над гроба на Светия отец, а пустинята се разтърси и затрептя сякаш езеро, и зазвънтяха планините сякаш камбана. И щом дяволът чу „амин” и клепалото, и звънеца, той се хвърли в приготвеното му място, където няма светлина, но вечен мрак.[14] И веднага от небето, от Господа, дойде ангел, говорейки: „Бъди мъжествен и се дръж, възлюбениче мой, аз съм винаги с тебе! Не се ужасявай, но радвай се, сънаследнико на моя пророк и Предтеча, и Кръстител! Понеже и той в пустинята бе откърмен, и ти пустинята възлюби! Но той се роди от безплодна [жена], а ти от плодовит [мъж]!

Радвай се, зенице моя пресветла в пустинната тази планина!

Радвай се, слънце мое пресветло в пустинята Рилска!

Радвайте се и вие, планини, приели светилника в пустинята!

Веселете се, всички родове земни, които се прекланяте пред мощите на пустинножителя Иван![15]

Радвай се и ти, пустиньо, приела своя светилник и мой събеседник в плът равен на ангелите, ангел земен и човек небесен!”

Тогава при него дойде Св. Йоан Богослов и го прегърна като майка своя младенец, целуна го и му рече:

„Радвай се, възлюбениче Господен, защото ти се приготви: венецът на славата и славата ти разцъфтя! Стани и вземи тоягата си, та иди в предишното място, където бе приел иноческия образ, и остави там своята тояга за знамение на света и в памет за тебе, понеже то ти е от Господа речено.”

И стана пустинножителят отец Иван, и отиде на мястото, дето отпървом прие иночеството, под планината, чието име е Руен, на мястото, наречено Скрино. И си отиде оттам, и никой го не видя кога дойде и кога си отиде; и тоягата си по заповед Господня остави за знак на света и в памет за себе си.

И като се вдигна, отиде в Периг,[16] и намери скалисто място близо до реката, наречена Струма, и тук си направи обиталище. И дойде при него ангел Господен и му рече: „Радвай се, служителю Господен и събеседнико на ангелите, направи, що ти е заповядано: стани оттук и иди на своето място, що ти е приготвено в Рилската пустиня.”

И по ангелско повеление се вдигна, та отиде в Рилската. пустиня на мястото, където си бе приготвил гроб със своите Свети ръце.

Тогава прочее цар Петър беше в град Средец. И се разнесе слух за Светеца. За него чу и цар Петър и избра 9 мъже, изкусни ловци, и им заповяда да отидат в Рила да ловят лов. И им поръча, говорейки: „Да се не връщате при мене, докле не намерите мястото на Светия отец, та и аз, като отида, да му се поклоня.” И отидоха мъжете да ловят лов, както им заповяда царят, и търсеха мястото на Светеца, и го не намериха. И прекараха много дни в оная пустиня и ни мястото на Светеца намериха, ни лов уловиха. И бяха прискръбни, и не можеха да се върнат при царя, понеже не бяха свършили нито една от работите, що царят им бе заповядал. А останаха и гладни много дни, та призоваваха името на Светеца и се помолиха, казвайки: „Отче Свети, открий ни се, за да не погинем от царя!” И те му домиляха, защото Светият отец знаеше царските намерения и помисли. И тоз час намериха малка следица, и прославиха Бога, и вървяха по следата, и го намериха. Светият отец ги видя и ги попита, говорейки: „Чеда, за какво сте дошли? Нима

досега сте стояли гладни?", понеже ги виждаше, че от пет дни не са яли. А те му изповядаха цялата истина. По същото време пък ангелът от небето му бе донесъл храна в шипков образ и по Божие повеление тя се превърна на просфора[17]; и Светецът им даде да ядат манната. Ала един от тях беше велеядец[18] и видял малката просфорка, помисли си наум, казвайки: „Какво ще разберем тук ние, деветима мъже, от тази единствена просфорка?"

Светият отец Иван пък, като предугади неговата мисъл и с въздишка се обърна в сърцето си към Бога, рече: „Господи, както си нахранил с петте хляба петхиляден народ,[19] направи и тук своето знамение и благослови за тях тази трапеза!"

И всички ядоха и се заситиха и остана половината от просфората. А един от тях беше болен и щом яде, веднага оздравя както е речено в книгите: „Хляб ангелски яде човекът."[20] Тотава тези мъже ядоха и прославиха Бога и се върнаха с радост при царя и разказаха всичко, що видяха при Светеца. И цар Петър, като чу, прослави Бога. И взе със себе си множество хора и своите воини, и отиде да види Светия отец.

И стигна до реката на име Рила. И му говореха: „Ето указание за Светия отец и за мястото – там, където извира тази река." И тръгна нагоре по реката, и стигна до скалата, наречена Стог.[21] И не можаха да преминат, понеже беше тясно и стръмно. И отидоха в планината, наречена Книшава, и му показаха планината и скалата, където живееше светият отец. И царят поиска да отиде, ала не можа поради пустинята, но веднага изпрати двама слуги и им рече: „Идете, та кажете на Светия отец: „Отче, дошъл съм да видя почитаемото ти лице, ако е възможно." И Светият отец им отвърна, говорейки: „Идете и му кажете: „Царю свети и славни, всичко е от Бога възможно, а не от хората! Ако искаш да ме видиш и аз да те видя, постави ти шатър на върха, а аз ще задимя, ти да видиш дима, а аз да видя шатъра – така ни е отредено да се видим." И направи Светият отец дим, сякаш стълб до небето. И видя цар Петър знака на Светия отец, а Светият отец загледа към шатъра и двамата прославиха Бога и се поклониха един на друг.

Тогава цар Петър, като насипа чаша злато, изпрати му я, казвайки: „Приеми това от мене, царят, та да ти бъде подръка за каквото искаш." И Светият Иван взе чашата, а златото върна, като рече на слугите, пратени от царя: „Вървете двамата и кажете на царя: „Така говори твоят брат: „Брате мой, не само с единия хляб живее човек, но и със словото Божие, както е писано в Евангелието[22]. Аз, брате мой, ни войска ще въоръжавам, ни някакъв прикуп[23] ще купувам! Та вземи си златото, понеже за тебе е много нужно, а чашата задържах за спомен от тебе и за знамение на света." И върна златото, а чашата задържа и рече на ония слуги: „Кажете на царя: „Бързо се вдигни от това място, защото е яместо, та да не погинеш и ти, и всички, които са с тебе."

А царят, като чу думата на Светия отец, тозчас се вдигна и си тръгна. И оттогава мястото се нарече Царев връх, та до днес.

И дойде Св. Йоан Богослов и рече на Светия отец Иван, говорейки: „Изпратен съм от Бога да ти възвестя радост! Радвай се, възлюбениче мой и служителю Господен, приготви ти се венецът!"

И на часа прилетя бяла пчела, и влетя в устата му. И от този миг започна да лети духом по въздуха, сякаш е орел и по планините сякаш гълъб златогръд. Като видя това, Богословът си отиде, а преподобният отец, пустинножителят Иван, почина в мястото си, приготвено му от Господа, през месец август на I8-ия ден.

И лежа тялото на Светеца никому неизвестно и само ангел Господен му служеше. И като изминаха много дни, цар Петър изпрати пак да получи вест за Светия отец. И отново започнаха да го търсят и го не намериха. И се върнаха при царя и му рекоха: „Не го намерихме." А царят се наскърби много, прослави Бога и рече: „Наистина не бидох достоен да видя Светеца." Като измина дълго време, царят пак изпрати ловци на онова Свято място да му ловуват. И се не срещаше там в пустинята душа човешка, а само единствено зверове; и те идваха на гроба на Светеца, и се изцеляваха от своите болести: който беше сляп, проглеждаше и хромият оздравяваше, когато идваше при гроба на Светеца. Ловуващите лов намериха един сляп звяр и тръгнаха по следата му до Светото място. И видяха много зверове, и те не се отдалечаваха от него, понеже искаха да получат милост от Светеца. зарадваха се ловците, че ще уловят лов. Тогава ония зверове, видели човешко лице, се изпоплашиха. И звънецът позвъня, и клепалото поклепа, и ловците бяха обзети от голям ужас, та решиха да бягат. И забелязаха кандило горящо, и се приближиха, и видяха тялото на Светеца, и прославиха Бога. И оставиха лова, и се върнаха при царя, и му известиха онова, що видяха за Светеца. Царят, като чу, зарадва се заради Светеца. И веднага му се яви насън ангел Господен [и му нареди] да намери тялото на Светия отец. Понеже бе речено, щото тялото на този Светец да лежи в град Средец[24].

Събраха се прочее хора да идат да донесат тялото на Светия отец. Отидоха, но не можаха да помръднат тялото на Светеца. И се наскърбиха с голяма скръб, и започнаха да молят Бога. Тогава към Светеца се отправи глас, що говореше от не-бето: „Възлюбениче мой, да направиш, което ти е заповядано!"

И веднага тялото на Светеца се задвижи. И ония хора започнаха да викат със силен глас: „Господи, помилуй!" И тръгнаха, накъдето искаха, и тялото на Светеца вървеше по Божие повеление. И стигна тялото на Светеца в Средецкия град. И му направиха ковчег, и му изградиха храм, и там положиха тялото на Светия преподобен отец Иван Рилския пустинножител. И болните, идващи при него, получават изцеления.

Такива са чудесата на славния преподобен отец Иван пустинножителя, [извършвани] поради благодатта, предадена му от нашия Господ Иисус Христос. Нека той да бъде помощник на нас, които слушаме и четем, и пишем [житието му], та да намерим опрощение на нашите грехове в съдния ден чрез благодатта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос. Нему подобава слава, чест и поклонение, на Отца и Сина и на Светия Дух, сега и винаги и во веки веков, амин!

КОМИЕНТАР

Култът към най-популярния български светец Иван Рилски (около 876-18 август 946) вдъхновява създаването на изключително богат агиографски цикъл. От X до XVIII в. в чест на Св. Иван Рилски се пишат творби, чрез които са представени всички жанрове на агиографската проза: от най-кратки проложни жития, вместващи се в няколко реда, до пространни риторични повествования, по-скоро панегирици, отколкото жития. Любопитно е наистина, че средновековните автори не са оставили нито един панегирик от чист вид за прослава на Рилския светилник. В агиографския цикъл за Св. Иван Рилски не липсват и разкази за пренасяне на мощите, тъй като тялото на Светеца, предизвикващо благоговеен трепет сред средновековните българи, е било пренасяно от победителите в битки и войни като залог за мощта и благополучието на царството.

Литературната изява на култа към Св. Иван Рилски започва скоро след смъртта му. Предполага се, че още през X в. за него е написана ранна, недостигнала до нас литературна творба. През XII в. в Рилския манастир е създадено т. нар. Народно житие на Светеца. Приблизително по същото време (не по-късно от 1880 г.) византийският писател Георги Скилица посвещава на Св. Иван Рилски своя творба, написана в духа на метафрастовия житиеписен канон. Гръцкият оригинал не е запазен, и днес Скилицовото житие е известно само в славянски превод. Посочените две пространни жития лягат в основата на всички по-късни интерпретации на образа на рилския Светец.

Пренасянето на мощите на Св. Иван Рилски за кратко време в Унгария, в гр. Острогом, разнася славата на българския светител и разширява региона на неговата почит. Популярността на Светеца и вярата в чудотворната сила на неговата закрила са толкова големи, че една от първите грижи на цар Иван Асен I е да пренесе тялото му в новата българска престолнина Търново (1195). От този момент до падането на България Св. Иван Рилски се величае като общобългарски и търновски светител. През XIII в. са написани три житийни творби, посветени на Св. Иван Рилски. Всички те спадат към жанра на проложните жития и във всички се съдържат кратки сведения за пренасяне на мощите му в Търново.

През XIV в. образът на Св. Иван Рилски също намира място в българската литература. Най-значителният писател на Втората българска държава – Св. патриарх Евтимий – му посвещава великолепно риторично житие.

След падането на Търново споменът за рилския отшелник помръква за кратко време, но през 60-те години на XV в. порутеният Рилски манастир бива въздигнат и обновен от трима българи, родни братя, които събират отново рилското монашество – Йоасаф, Давид и Теофан. Те успяват да издействат със султанско разрешение мощите на Св. Иван Рилски да се върнат обратно в неговия манастир. Това събитие има изключително значение в съзнанието на местното население. От този момент Рилският манастир се превръща в културен и книжовен център на българите. Естествено пренасянето на мощите не остава без отзвук в литературата. Рилският книжовник Владислав Граматик пише продължение към Житието на Св. патриарх Евтимий, в което разказва за съдбата на мощите на Св. Иван Рилски след поробването на България и за пренасянето им в Рилския манастир.

Съвременникът на Владислав Граматик, знатният чиновник на турска служба и потомък на царствения византийски род на Кантакузините – Димитър Кантакузин, пише едно „Житие с малка похвала" на рилския патрон, наистина блестящо продължение и обновяване на търновските агиографски традиции. Пренасянето на мощите на Св. Иван Рилски в Рилския манастир се празнува като самостоятелен празник (1 юли), наред с другите два дни, посветени на неговата памет (19 октомври и 18 август). Вероятно през XV в. е възникнало и едно проложно житие в стихове, поместено в ръкопис от Етрополе, писан в 1636 г.

През XVIII в. е написано още едно житие на Светеца, компилация от по-старите житийни текстове. Автор на тази творба е рилският монах Даниил. В края на XVIII и началото на XIX в. възниква гръцко житие на Св. Иван Рилски, преведено от славянски на гръцки език от хилендарските монаси Серафим и Йона и поместено в отпечатания в 1819 г. Синаксар на Никодим Светогорец.

Най-пълно издание на всички жития, известни до 1936 г., е направено от **Й. Иванов** в Жития. Проложният разказ за пренасянето на мощите в Рила Вж у: **Райков, Б.** Неизвестно проложно житие на Св. Иван Рилски. – ЕЛ, XXV, 1970, № 3, с. 57-61; Даниловото житие Вж у: **Ангелов, Б.** Ново житие на Св. Иван Рилски. – На старата литература, 1, с. 69-97.

Превод на част от житията Вж у: **Киселков, В. Сл**. Свети Иван Рилски. Жития. – С., 1940; **Гошев, Ив.** Трите най-стари пространни Жития на преподобния Св. Иван Рилски . Текст и историко-литургически коментар. – ГСУ. Богосл. фак., 25, 1947-1948 , 7, с. 3-72.

Преводите на В. Киселков на Народното житие и на Житието на Св. патриарх Евтимий се поместват в: Христоматия по старобългарска литература, в Христоматия 1, 2 и в други христоматии и христоматийни издания.

Лит.: **Иванов, Й.** Св. Иван Рилски и неговият манастир. – С., 1917; От същия автор. Жития, с. 3-27; **Киселков, В. Сл.** Рилският манастир. – С., 1937; **Трифонов, Ю.** Бележки върху известията за Св. Иван Рилски. – Македонски преглед, XI, 1939, № 3-4, с. 89-100; **Дылевский, Н. М.** Рыльский монастырь и Россия в XVI и XVII в. – С., 1946; **Дуйчев, Ив.** Рилският светец и неговата обител. – С., 1947; **Киселков, В. Сл.** Проуки и очерти, с. 194-195, 317-320, 328-332; **Ангелов, Б. Ст.** Повествователни съчинения на Св. Иван Рилски в старобългарската литература.– ЕЛ, XXXII, 1977, № 1, с. 66-71, **Фекелджиев, Ив.** Народни легенди за Св. Иван Рилски. – С., 1979.

Народното житие на Св. Иван Рилски възниква през периода на византийското владичество, през XII в., но преди 1183 г., тъй като в текста му не се споменава за пренасяне на мощите на Светеца в Унгария. Съдържанието му показва, че е възникнало в Рилския манастир. За негови източници са послужили недостигналото до нас най-старо житие на Св. Иван Рилски, химнични текстове в негова чест и народни предания.

Създателят на Народното житие е познавал схемата на литературните жития, но не е бил опитен в писателския труд и не е бил в състояние да следва житиеписния канон. При това той се влияе от многобройните легенди за Светеца. Непосредственото въздействие на монашеската среда, която живее с преданията за Св. Иван Рилски и се вдъхновява от неговите подвижнически подвизи, като пресъздава в различни жанрови форми образа му, насища житийното повествование с битови детайли. Те влияят върху избора на изобразителните средства. Дори устойчивите литературни формули се конкретизират в битов или приказен план: така например Св. Иван Рилски получава от ангела небесна храна във вид на шипки.

В композиционно отношение Народното житие прави впечатление на нестройност. То напомня на проложните жития по липсата на встъпителна част, по опростената житиеписна схема и по преобладаващите в синтаксиса кратки фрази със съчинителния съюз „и". Й. Иванов отбелязва, че „то представя домашно народно българско житие на рилския пустинник" (**Иванов, Й.** Жития, ... с. 6), поради което той го озаглавява „Народно житие". Й. Иванов е напълно прав, като отбелязва, че житието е написано простонародно и наивно. Този наивитет произтича от понижената в сравнение с Кирило-методиевския период образованост на българското монашество. Все пак авторът на народното житие се старае да направи творбата си по-литературна, като привлече необходимите риторични средства за изграждане на идеализирания образ: молитви и възхвали с химничен характер.

Характерът на Народното житие предопределя и неговито място и разпространение в старобългарската литература. То не е проложно и затова не се включва в сборници от типа на пролозите и минеите. Не е било смятано и за достатъчно литературно, за да влезе в състава на панегириците, в които след XIV в. се помества Житието на Патриарх Евтимий, а в руските сборници – Житието на Скилица. Най-често го откриваме в сборници с произведения за Св. Иван Рилски, писани в Рилския манастир или свързани с рилската книжовна традиция. По-голям интерес към Народното житие проявяват българските дамаскинари, затова най-много преписи от Народното житие са запазени в ръкописи от XVII и XVIII в.

Най-ранните запазени преписи от Народното житие са от XV в. Единият от тях е в ръкопис, съхраняван сега в Рилския манастир (сигн. 1/26), а другият се е чел в манастира „Св. Иван Рилски" в с. Герман (днес местонахождението му е неизвестно). Двата преписа имат известни разлики и варианти, които се забелязват и в по-късната ръкописна традиция, но не може да се говори за две литературни редакции на житието. В двата преписа са различно предадени и някои местни имена.

Пръв изследва и обнародва текста на Народното житие А. Гилфердинг, който използва т.нар. Габровски сборник от 1756 г., принадлежащ на библиотеката на Сръбската академия на науките в Белград (№ 85), Л. Милетич издава най-стария запазен Рилски препис, а Й. Иванов прави научно издание на текста, като отчита известните му 6 преписа, а подвежда към Рилския препис варианти по Германския препис. Всички изследователи на Народното житие приемат, че то е възникнало през XII в. Мнението на В. Сл. Киселков, че е възникнало по-късно – през XV-XVI в., – не е

възприето в науката (Срв. **Киселков, В. С**. Безименното житие на Св. Ивана Рилски. – Изв. на истор. д-во в София, т.

XIV-XV, 1937).

Изд.: **Гильфердинг, А**. Собрание сочинений. Т. I. – СПб., 1868, с. 121-131; **Милетич, Л.** Най-старото житие на Св. Иван Рилски. – Библиотека. (Прил. на ЦВ), II, № 4-6, 1902, с. 130-140; **Иванов Й.** Жития ... с. 4-8; 28-37. Превод: **Киселков, В. Сл**. Свети Иван Рилски, ... с. 76-88. Тук поместеният превод е направен от Кл. Иванова по изданието на Й. Иванов.

Лит.: **Дуйчев, Ив.** Рилският светец. – С., 1947, с. 24-54; **Георгиев, Ем.** Литература на изострени борби, ... с. 307-311.

[1] По Пс. 33:10 и Пс. 2:11.

[2] Пс. 6:7.

[3] Дяволът.

[4] Мат. 7:7.

[5] Манна – храна, която Бог давал на еврейския народ по пътя през пустинята по време на изхода им от Египет; употребява се в смисъл на небесна храна изобщо.

[6] Пс. 50:13.

[7] Даниил 6.

[8] Даниил 1.

[9] Става дума за изхода на евреите от Египет, когато морето се разтваря за тях, а след това залива гонещата ги войска на фараона, сп. Изход, 14,15.

[10] Мр 9:36 (неточно).

[11] Сажен – мярка – около 2 метра.
[12] Преход тук в смисъл на преходен живот, земен живот.
[13] По Пс. 41:41.
[14] В ада, място на вечен мрак, приготвено за дявола и грешниците (Мат. 25:41; 2 Пет. 2:17).
[15] Анахронизмът в този израз, в който се споменават мощите на Св. Иван Рилски, показва, че житийният текст е „инкрустиран" с похвали за Светеца от недостигнала до нас най-стара негова служба.
[16] В Германския препис – Перник.
[17] Просфора – хляб, който по време на литургията символизира безкръвната жертва на приношението и се освещава.
[18] Велеядец – лакомник.
[19] По Мат. 14:17-21 и Лк. 11:13:17.
[20] Пс. 77:25.
[21] В Германския препис – Стоб.
[22] Мат. 4:4.
[23] Прикуп – стока, придобивка.
[24] Пренасянето на мощите в Средец е станало между 969 и 972. (Вж **Дуйчев, Ив**. Рилският светец, ... с. 191). Други учени приемат годините 1068-1070.

Подготовка за печат: **Цветелина Русева, Борислав Войнов**

32 „Народно житие на Свети Иван Рилски" (житие на Светец)

ИСТОРИЧЕСКИ СЪЧИНЕНИЯ

ЛЕТОПИСНИ СЪЧИНЕНИЯ

ИМЕННИК НА БЪЛГАРСКИТЕ КАНОВЕ

Авитохол живя 300 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемане на властта дилом твирем. Ирник живя 150 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемане властта дилом твирем. Гостун, наместник на тогова, управлява 2 години. Родът му беше Ерми, а годината му на заемането властта докс твирем. Курт управлява 60 години. Родът му беше Дуло, а годината му на заемането властта шегор вечем. Безмер управлява 3 години. А родът на тогова беше Дуло, а годината му заемане на властта шегор вечем. Тези пет князе управляваха княжеството оттатък Дунава 515 години с остригани глави. И след това дойде отсам Дунава Исперих, княз също и досега. Исперих княз управлява 61 година. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането властта верен иалем. Тервел управлява 21 година. Родът му беше Дуло, а годината на заемане на властта текучитем твирем… 28 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта дванш ехтем. Севар – 15 години. Родът му беше Дуло, а неговата година на заемането на властта тох алтом. Кормисош – 17 години. Родът му беше Вокил, а неговата година на заемане на властта шегор твирим. Този княз измени рода Дулов, сиреч Вихтум. Винех – 7 години, а родът му беше Укил, а неговата година на заемането на властта шегор алем. Телец – 3 години. Родът му беше Угаин, а неговата година на заемането на властта сумор алтем. И този беше от друг род. Умор – 40 дни. Родът му беше Укил, а неговата година на заемането на властта дилом тутом.

КОМЕНТАР

Най-старото българско летописно съчинение е достигнало до нас в три ръкописа от XVI век. Текстът е включен в ръкопис, който съдържа библейската IV книга на царете. „Именникът” е съставен, по всяка вероятност, на гръцки език, а в неизвестно за нас време е преведен на старобългарски. Открит е и е направен достъпен за науката от известния руски славист А. Н. Попов (1841-1881). Повече от столетие той привлича вниманието на мнозина български и чужди изследвачи и е преценяван единодушно като изключително ценен извор за най-ранната история на българската държава. Вж **Дуйчев**, Ив. „Именникът на първобългарските ханове” и българската държавна традиция. – Векове, 1973, № 1, с. 5-11 (с добра библиография).

Изд.: **Попов, А**. Обзор хронографоф русской редакции. Т. 1. – Москва, 1866, с. 25-27; **Дуйчев, СБК**, 1, с. 1; **Тихомиров, М. Н.** Именник болгарских князей. – ВДИ, 1946, 3, с. 81-90; **Pritzak, O.** Die bulgarische Fürstenliste und die sprache der Protobulgaren. – Wiestbaden, 1955; **Moravcsik, G.** Byzantinoturcica, 2, Sprachreste der Turkvölker in den byzantinischen Quellen. – Berlin, 1958, s. 352; **Beševliev, V**. Die protobulgarischen Inschriften. – Berlin, 1963, s. 306. Обнародваният тук превод е взет от Дуйчев, СБК, 1, с.2.

„Именникът” съдържа имената, данни за родовия произход и годините на властване на тринадесет български владетели, от които двама са легендарни – Авитохол, идентифициран обикновено с хунския владетел Атила, и Ирник – с неговия син Ернах : Гостун е неизвестен от други писмени

33

паметници и напоследък се приема, че той е бил вуйчо на Кубрат, известен с прозвището Мохедохеу (черният конник), чието име е било Орган. Курт или Кубрат е основателят на Стара Велика България. Той е първото лице от „Именника", за което имаме сигурни данни и във византийските хроники. За Безмер се допуска, че е синът на Кубрат Батбаян Боян, но напоследък това становище се оспорва от някои учени. Това са петимата „князе" , управлявали „княжеството оттатък Дунава 515 години с остригани глави". Идентифицирането за останалите осем владетели не предизвиква никакви затруднения : Есперерих (Исперих) = Аспарух (? (680) – 701). Тервел (701-718), Х (анонимен (718-724), Севар (724-739), Кормисош (739-756), Винех (756-761), Телец (761-764), Умор (Умар) (VIII-IX. 766). В последната част на „Именника" има една непълнота: между кановете Телец и Умар е пропуснат кан Сабин (764-766), зет на кан Кормисош.

Летоброенето в „Именника" почива на прабългарския календар (Вж Б. Рогев, Астрономически основи на първобългарското летоброене. – С., 1974). Всички дати са дадени по 12-годишния животински цикъл, като всяка една от годините е означена с тюркско име на животно – сумор (мишка), шевор (вол), вер (вълк), дидиш (заек), петата е неизвестна, дилом (змия), седмата – неизвестна, текучитен (овен, вол?), деветата – неизвестна, тох (кокошка), ит – ехт (куче), докс (свиня). За имената на месеците са използувани числителни редни, също на езика на прабългарите: алем, вторият и третият – неизвестни, вечен, тутом, петият – неизвестен, алтом (алтем), седмият – неизвестен, ехтем, твирем, десетият – неизвестен, верениален, дванадесетият също неизвестен.

В отделни случаи продължителността на живота на някои владетели е определена произволно и с големи преувеличения – „Авитохол живя 300 години" или „Ирник живя 150 години".

Подготовка за публикация: **Димитър Димитров**

33 „Именник на българските канове" (летописно съчинение)

НАДПИСИ

НАДПИСИ ОКОЛО МАДАРСКИЯ СКАЛЕН РЕЛЕФ

I с

(…) на българите… и дошел при Тервел. На носоотрязания император не повярваха моите чичовци в Солунско и си отидоха в Кисинските (селища)… негов един… чрез договор вождът Тервел даде на императора… 5 хиляди… императорът заедно с мене победи добре.

П а и б

(…) жълтици… той даде… жълтици вождът… войници… вождът… гърците… каквото ти давах всяка година, ще ти давам, понеже ми помогна… всяка година ще ти даваме и при вожда императорът изпрати (?)… и помоли вожда Крумесис… вождът… като разпределяше жълтиците… започнаха… даде от… вождът Крумесис подари… това езеро… ти направи… вождът… развалиха договорите… война… тогава… име…

III

(…) беше отхранен… развалиха и от бога Омуртаг вождът… изпрати… помогни ми…

КОМЕНТАР

Край с. Мадара, Шуменски окръг, на около 23 м височина на отвесна скала от пясъчник е изсечен огромен релеф (вис. 2,60 м, шир. 3,60 м.), представляващ конник, обърнат надясно, следван от куче. Под предните крака на коня се намира клекнал лъв, прободен от копие. От двете страни на релефа, както и под него се намират седем откъслека от надписи. Днешното състояние на релефа и намиращите се около него надписи (първоначална площ 40 кв. м.) е недобро, тъй като са претърпели големи повреди от ветровете, стичащата се отгоре вода и многобройните лишеи. Днес са заличени са не само отделни букви, думи или редове, но и голяма част от надписите.

34

Мадарският скален релеф и надписите около него вече сто и десет години привличат вниманието на учените. Открити за науката от унгарския учен и пътешественик Ф. Каниц (1872 г.), те са публикувани многократно.

По-важни издания: **Шкорпил, К.** – Иран. х (1905), с. 400-402 и табл. 83-85; **Фехер,** Г. 1. Мадарският конник. – С., 1925; 2. Надписът на Мадарския конник. – С., 1928; **Besevliev, V.** 1. Zu den Inschritten des Reiter-reliefs von Madara, Byzantinisch. Neugriechischen Jahrabucher, IX, (1934), s. 1-35; 2. Надписите около Мадарския конник. – ИИД, XI-XII (1971-1932), с. 1-32; 3. Les Inscriptions du relief de Madara (Nouvelle lecture, complements et interpretation). – Byz. Slav., XVI, (1955), p. 212-254; 2. – inschritten, s. 92-124; 3. Прабългарски надписи, с. 89-108 и фиг. 1-40.

Публикуваните тук преводи са взети от Бешевлиев, В. Първобългарски надписи с. 94.

По всяка вероятност Мадарският скален релеф е изсечен по времето на кан Тервел (701-718), но надписите около него датират от различно време.

Остатък I с (намира се пред релефа и отчасти между двата предни крака на коня и вдигнатата опашка на лъва – (Бешевлиев, В. Първобългарски надписи, фиг. 10-21): според проф. В. Бешевлиев най-старият български епиграфски паметник предлага най-пълен и най-свързан

текст, който може да бъде обяснен сравнително лесно. Разказаните в този откъслек събития могат да се свържат с българо-византийските отношения през 705 г. През тази година при българския кан Тервел пристигнал бившият византийски император Юстиниан II Ринотмет („носоотрязания"), който бил изпратен на заточение в Кримския град Херсонес. Бившият византийски василевс потърсил помощта на българския владетел, за да си възвърне константинополския престол. Тервел се отзовал на тази молба и съдействал на Юстиниан да възстанови своята власт, за което бил удостоен с най-високата византийска титла „кесар". Тези събития датират изсичането на надписа към 705-707 г.

Според надписа Юстиниан потърсил помощта на „чичовците" на кан Тервел, които живеели в Солунско. Тук очевидно става дума за т. нар. Куберови прабългари, т.е. прабългарите, предводителствани от Аспаруховия брат Кубер, заселили се към 682-684 г. в Солунската област (Вж Бешевлиев, В. Първобългарски надписи, с. 99; Lementaire, P. Les plus anciens recueils des miracles de Saint Demetrius, II. – Commentaire, Paris, 1981, p. 143-162). Този откъс от Мадарските надписи свидетелства убедително за близките връзки между българската държава и българите, обитавали солунската област, следи от които са запазени до X-XI в.

Остатъци II а и в: Този надпис разказва за събития от времето на кан Кормисош (в текста „Крумесис" = „Кормесий") (739-756), които трудно могат да бъдат обяснени поради фрагментарността на текста. Някои учени са склонни да приемат, че става дума за българо-византийския договор от 716 г., за помощта, оказана от българите на византийците по време на арабската обсада на Константинопол (717-718) и т. н. Най-общо надписът може да бъде датиран в първата половина на VIII в.

Откъслек III: името Омуртаг свидетелства, че този надпис е от времето на споменатия владетел, т.е. изсечен е между 814 и 831 г.

Подготовка за публикация: **Никифор Веселинов**

34 „Надписи около Мадарския скален релеф" (надписи)

АДПИС НА КАН ОМУРТАГ

Колона от тъмен сиенит.
Църква „Св. 40 мъченици”,
В. Търново

[1.] Надпис на гръцки език:

Κα[ν]α συβιγη Ωμο<μο>ρταγ ις τον παλεον υκον αυτου μενο(ν) επυησεν υπερφυμον υκο(ν) ις τον Δανουβην κ(ε) αναμεσα τον δυο υκο(ν) τον πανφυμο(ν) καταμετρησας ις τιν μεσην επυισα τουμβαν κε απο τιν αυτη(ν) μεσην της **τουμβας**[1] εος την αυλι(ν) μου την αρχεα(ν) ισιν οργηε μυριαδες β' κ(ε) επι τον Δανουβιν ισην οργιες μυριαδες β'. το δε αυτο τουβι(ν) εστιν πανφυμο(ν) κ(ε) μετρισα(ν)τες τιν γιν επυισα τα γραματα ταυτα. ο ανθροπος κ(ε) καλα ζον αποθνισκι κε αλος γενατε κε ινα ο εσχατον γηνομενος ταυτα θεορον υπομνησκετε τον πυισαντα αυτο. το δε ονομα του αρχοντος εστην Ωμορταγ καν(ν)α συβιγη· ο Θ(εο)ς αξηοσι αυτον ζισε ετη ρ'.

[2.] Превод на проф. Ф. Успенски (1845-1928 г.):

„Хан Ивиги Омортаг, оставаясь в старом дворце своем, построил великолепный дворец на Дунае и среди зтих двух дворцов памфим. Сделав измерение [пространства], в самой середине насипал холм, а от самой середины этого холма и до старого аула моего две **мириады**[2] сажен [т. е. 20 000 оргий или 40 верст] и к Дунаю две мириады сажен; а эта самая тумва [насыпь] и есть памфим. Измерив землю, сделал зту надпись. Человек существо смертное, хотя бы он и хорошо жил, а другой раждается [на место его], и тот, кто родится самым последним, размишляя о сем, да вспомнит сделавшего сие. Имя же княза ест Омортаг Хан Ивиги. Бог да пошлет ему столетнюю жизнь!”

[3.] Превод на проф. К. Иречек (1854-1918 г.):

В Търново, в старата лавра „Св. 40 мъченици”, превърната сега в джамия, Х. Даскалов открил в 1853 год. един твърде интересен надпис. На лявата страна от входа в джамията стои стълб от червен мрамор, който носи на себе си следи от дълбока старина: изглежда, че той дълго време е лежал във вода. На стълба може да се прочете надпис, дълъг три аршина, с неправилни редове и букви. Той е написан на лош гръцки език и гласи според доста свободния превод следното:

„Гиом Омуртаг, оставайки в стария дом, построи (втори) прекрасен дом при Дунав и по средата на двата (трети) дом най-величествен. След измерването аз построих в средата гробница (третия дом?). От средата на тази гробница до стария ми дом са две мирияди **лакти**[3] и надлъж по Дунав са две мирияди. Гробницата е най-величествена. Измерете земята. Тия букви бяха начертани от тщеславен човек; той умира, друг се ражда и ще бъде последен. Като гледате на това, припомняйте си оногова, който направи това. А името на княза гласи Омуртаг кан. Нека Бог му прости греховете! Прощавайте!”

35

[4.] Превод на Проф. В. Златарски (1866-1935 г.):

„Великият хан Омортаг, като остая в стария си дом, съгради преславен дом при Дунав. И като измерих [разстоянието] отгоре [т. е. по лицето на земята] между двата всеславни дома, направих в средата гробница. И от самата среда на гробницата до моя старовремски дворец [аул] има 20 хиляди оргии и към Дунава има 20 хиляди оргии. А самият гроб [склеп] е всеславен. И като измериха земята, поставиха тоя надпис. Човек, ако и да живее добре, умира и друг се ражда. И нека тоя, който се роди най-сетне, разглеждайки тоя [надпис], си спомня за оногова, който го [гроб, склеп] построи. А името на княза, е Омортаг, велики хан. Нека Бог го удостои да преживее сто години."

[5.] Превод на проф. В. Бешевлиев (1900-1992 г.):

„Кана сюбиги Омортаг, обитавайки в стария си дом, направи преславен дом на Дунава и по средата на двата всеславни дома, като измери (разстоянието), направи на средата могила. От самата среда на могилата до стария ми дворец има 20 000 разтега и до Дунава има 20 000 разтега. Самата могила е всеславна и след като измериха земята, направих този надпис. Човек и добре да живее, умира и друг се ражда. Нека роденият по-късно, като гледа този надпис, да си спомня за оногова, който го е направил. А името на архонта е Омортаг, кана сюбиги. Нека Бог да го удостои да проживее сто години".

[6.] Превод на проф. Ст. Ваклинов:

„Кана шюбиги Омуртаг, оставайки в стария си дом, направи преславен дом на Дунав и като измерих между двата преславни дома, издигнах на средата могила. От средата на тази могила до стария ми дворец са 20 000 оргии и до Дунав са 20 000 оргии. А тази могила е всеславна. И като измериха земята, направих този надпис. Човек и добре да живее, умира и друг се ражда. И нека оня, който се е родил последен, гледайки това, си спомни този, който го е направил. А името на владетеля е Омуртаг кана шюбиги. Бог да го удостои да живее 100 години".[4]

[7.] Превод на анонимен преводач[5] (от интернет):

"+ Вождът на асирийците Омуртаг, като остаях в стария си дом, съградих преславен дом при Дунав. И между тези два дома като измерих дължината на дъгата, построих в средата мавзолей. И от самата среда на тумбата на реката до старовремския ми дворец има 20 хиляди оргии и към Дунав има 20 хиляди оргии. Тумбата на реката сама по себе си е свещена. И като измерих земята, поставих този надпис. Човек, ако и добре да живее, умира и друг се ражда. И нека тоя, който се роди най-сетне, разглеждайки това, си спомни за оногова, който го направи. Името на вожда е Омуртаг кан на асирийците. Нека Бог го удостои да преживее сто години."

КОМЕНТАР

Настоящото изложение представя **седем** [1-7] **прочита** на описания в заглавието паметник.

За търновската колона с надпис от кан Омуртаг се знае много.

За улеснение на читателя вариантите на превода на този надпис са представени последователно.

[1] **– могила**

[2] **Мириада (др. гр.) – числото 10 000**

[3] Лакът – древна мярка. Най-напред дължината на лакътя се е мерила от лакътя на ръката до края на средния й пръст. Еврейският лакът, според някои, е бил двадесет и един пръсти дълъг, а според други осемнадесет. Учителите на Талмуда отбелязват, че еврейският лакът е бил с една четвърт по-голям от римския.

[4] Срв.: **Ваклинов, Ст.** Формиране на старобългарската култура VI-XI век : [Моногр.]. – С., 1977, с. 127.

[5] **Shegorvechem** твърди, че зад „неизвестния" автор-преводач стои **Димитър Хайдутов**. *Срв.:* **Хайдутов, Д.** Господарят на земята. – С., 2008, с. 171.

Подготовка за публикация: Силвия Соколова

35 „Надпис на кан Омуртаг" (Колона от тъмен сиенит. Църква „Св. 40 мъченици", В. Търново) (надпис)

БИТОЛСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН ВЛАДИСЛАВ (1016 г.)

... се издига и се прави от Йоан самодържец български

... с помощта и молитвите на Пресветата Владичица наша Богородица чрез [застъпничеството на дванадесетте и на двамата върховни] апостоли. Тази крепост бе направена за [убежище и за спасение и за живота на българите. Започната беше крепостта Битоля през месец октомври на 20 ден, а се завърши през месец...] в края. Този цар и самодържец беше българин по род и внук на двамата благоверни Никола и Рипсимия, син на Арон, който е брат на Самуил царя самодържец и които двама разбиха в... гръцката войска на цар Василий, където бе взето злато... а този велик цар бе разбит от цар Василий в 6522 година от сътворението на света... на тази изтичащата година.

КОМЕНТАР

Един от най-важните старобългарски кирилски надписи. Открит случайно през 1956 г. при събарянето на битолската Чауш джамия. Съхранява се в музея в гр. Битоля. Дванадесетредовият надпис е издълбан върху правоъгълна плоча от бял мрамор с размери: вис. 0,58 м, шир. 0,92 м, деб. 0,26 м. Дълги години плочата е служила за външен праг на джамията, поради което е сериозно повредена: по средата вертикално плочата е пукната; лявата й страна е очукана; целият долен ляв ъгъл (началните пасажи от последните три реда на надписа) е отчупен; част от буквите са изтрити. Всичко това затруднява сериозно възстановяването на първоначалния текст и правилното му разбиране.

Изд.: **Мошин, В.** Битольска плоча из 1017 године. – Македонски јазик, XVII (1966), с. 51-61; **Заимов, Й.** Битолски надпис на Иван Владислав самодържец български. Старобългарски паметник от 1015-1016 г. – С., 1970, с. 33-34; **Божилов, Ив.** Битолският надпис на цар Иван Владислав и някои въпроси от средновековната българска история. – Истор. преглед. 1971, № 1, с. 84-100.

Надписът е съставен с прекрасно уставно кирилско писмо. Буквите са издълбани релефно и твърде грижливо. Езикът на надписа отразява българския говор от Битолско в самото начало на XI в.

Битоля бил един от малкото български градове, които Василий II не сполучил да превземе до 1018 г. Разрушенията и опожаряването, причинени през 1014 г., както и важната роля на града, са били причина за предприетото от цар Иван Владислав възстановяване на битолската крепост. Строителните работи започнали на 20 октомври 1015 г. и завършили през следната 1016 г., откогато датира и надписът.

Извънредно голяма стойност има летописната част на надписа. Данните за родословието на Иван Владислав потвърждават убедително това, което знаем от оскъдните писмени извори; той е „по род българин", внук на Никола и Рипсимия и син на Аарон. В текста се говори за две големи сражения между българи и византийци от края на X и началото на XI век, а именно, голямата победа на българите над император Василий II при прохода Траянови врати (Стопонион или Щипоньс) на 17. VIII. 986 г. и тежкото поражение на цар Самуил при с. Ключ на 29. VII. 1014 г.

Битолският надпис е първият български паметник, в който български владетел е титулуван „самодържец".

Подготовка за публикация: **Мартина Караиванова**

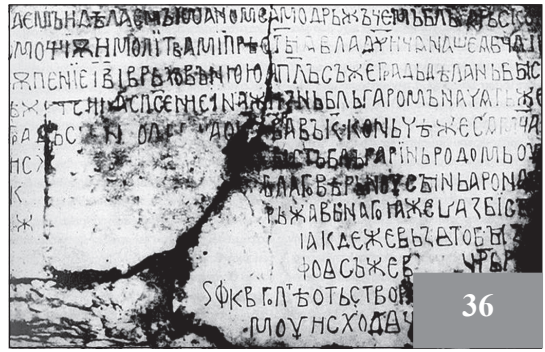

36 „Битолски надпис на цар Иван Владислав" (1016 г.) (надпис)

ТЪРНОВСКИ НАДПИС НА ЦАР ИВАН АСЕН II (1230 г.)

В лято 6738 [1230], индикт 3. Аз, Иван Асен, в Христа Бога верен цар и самодържец на българите, син на стария цар Асен, създадох из основа и с живопис украсих докрай тази пречестна църква в името па Светите 40 мъченици, с помощта на които в дванадесетата година от моето царуване, в която година се изписваше този храм, излязох на бран в Романия и разбих гръцката войска, и плених самия цар кир Теодор Комнин с всичките му боляри, а цялата земя от Одрин и до Драч завладях – гръцка, още и арбанаска и сръбска. Франките владееха само градовете около Цариград и самият този град, но и те се повинуваха под десницата на моето царство, понеже нямаха друг цар освен мене и благодарение на мене прекарваха своите дни, защото така повели Бог. Понеже без него ни дело, ни слово се изпълва. Нему слава на векове. Амин.

КОМЕНТАР

Надписът е издълбан върху средния от трите стълба в северната част на търновската църква „Св. Четиридесет мъченици". Надписът е известен едва от 1859 г., когато познатият родолюбец д-р Хр. Даскалов успял да посети църквата (тогава джамия към дервишкото теке, в което е била превърната бившата царска „Велика лавра") и сполучил да снеме почти точно копие от надписа. За своето откритие той известил на руските слависти А. Гилфердинг, И. И. Срезневски и О. М. Бодянски. Надписът се състои от тринадесет реда; писмото е красиво и четливо, като текстът е изпъстрен с множество лигатури и съкращения. В началото на празното поле между р. 3 и 4 се чете: „аз, Драган, писах". Между изследвачите съществува разногласие дали въпросният Драган, който смело е вмъкнал името си в царския ктиторски надпис, е лицето, издълбало надписа или „царския писач-калиграф, а може би и автор на самия надпис."

Изд.: **Успенский, Ф. Н.** О древностях города Тырнова. – ИРАИК, VII (1901), шип. I, с. 6-7 и табл. 5 (факс.); **Златарски**. История, III, с. 587-596. Публикуваният тук превод е взет от **Дуйчев, Ив.** СБК. 11, с. 38-39.

Надписът е издълбан по повеля на цар Иван II Асен. Според данните, които съдържа, той би могъл да бъде определен, също както и Битолския надпис, като надпис със смесено съдържание: строителен (р. 1-4) и летописен (р. 4-13). В първите четири реда из надписа се говори за възобновяването (а не за издигането „из основа", както се приемаше доскоро) и зографисването на църквата „Св. Четиридесет мъченици". Безспорно летописната част на надписа е основната и има по-голяма стойност. Тя ни дава възможност да определим точната дата на прочутата Клокотнишка битка (9-10 март 1230 г.), в която цар Иван II Асен нанесъл унищожително поражение на епирския деспот и солунски император Теодор Дука Комнин. Последната част на надписа резюмира последиците от това изключително важно за съдбините на Балканския полуостров сражение, а именно: овладяването на една голяма част от земите, подвластни на епирския владетел, поставяни под зависимост на друга част и политическото и военното превъзходство на българската държава над Латинската константинополска империя („франките").

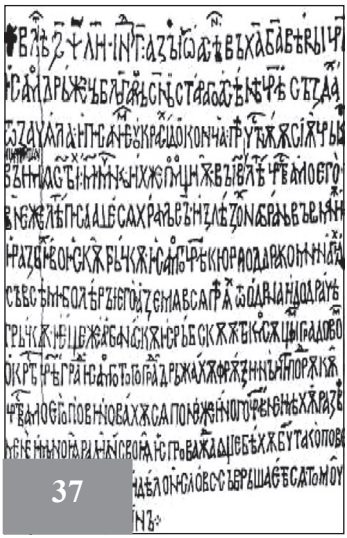

Подготовка за публикация: **Мирослава Тодорова**

37 „Търновски надпис на цар Иван Асен II" (1230 г.) (надпис)

ИСТОРИКО-ЛЕТОПИСНИ СЪЧИНЕНИЯ

ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ
ИСТОРИКИИ

Историкии за Бога, съдържащи накратко годините от Адам до пришествието Христово и пак от Христос до сегашния 12-и индикт.

От Адам до потопа години 2262.

От потопа до рождението на Аврам 1070.

Всички събрани години 3332.

От рождението на Адам до изхода на синовете Израилеви от египетската земя има 505 години.

Всичко от Авраам до изхода [на евреите от египетската земя] 3837.

След изхода на Мойсей 40 години, които [били прекарани] в пустинята.

Иисус [Навин] 27.

На съдиите по ред и мъчителите, които владяха Ерусалим:

Хусарсад 8 години.

Готониил 40.

Еглом 18.

Аот 80.

Явин и Сисара 20.

Девора с Варак 40.

Мадиам 7.

Гедеон 40.

Авиме [ле] х 3.

Тола 23.

Иаир 22.

В ръцете пък на синовете амунски и филистимски прекараха 18 години:

Йефтае 6.

Авеса Витлеемски 7.

Еалом Завулонит 10.

Авдон Фара [то] нит 8.

В ръцете Филистимски 40.

Самсон 40.

Безвластие 20.

Илия 20.

Самуил 30.

От изхода на синовете Израилеви до Саул, първи цар Израилев 547 години. Събрани всичко от Адам са 4384 години.

Саул 40.

Давид 40.

Соломон 40.

Ровоам 17.

38

Авия 3.
Аса 40.
Йоасафат 25.
Йорам 8.
Охозий 1.
Готолия 7.
Йоас 40.
Амасий 29.
Озия 52.
Йо [а] там 16.
Ахаз 16.
До пленението самарийско има 15 царе, а години 385.
Езекия 29.
Манасий 55.
Амос 2.
Иосий 34.
Йохаз 3.
Елиаким 11.
Йоаким 3.
Седекия 11.
До пленението юдово 148 години.
На[в]уходоносор 25.
Мародах 12.
Валтасар 4.
Дазирий 17.
Кир 32.
Камбиз 8.
Магимин [?] 47.
Дарий 36.
Ксеркс 20.
Артаван 7 месеца.
Артаксеркс 40.
Ксеркс 40.
Су[г]диан 42.
Дарий 19.
Ксеркс 41.
Артаксеркс 42.
Арсис 4.
Дарий 16.
До Александър (Велики) 301 година.
Всичко от Адам до Александър 5029.
Александър 12.
Птолемей Лагос 40.
Птолемей Филаделф 27.
Птолемей Евергет 24.
Птолемей Филопатор 32.
Птолемей Епифан 22.
Птолемей Филомитор 32.
Птолемей Евергет 29.
Птолемей Сотир 15.
Птолемей Александър 12.
Птолемей Филип (Фускон?) 8.
Птолемей Дионисий 31.
Клеопатра 22. Убива я Август в тридесет и седмата година от своето царуване и след това царува 4 години. Всичко от Адам до въплъщението на Христа има 5555 години. След въплъщението на Христа:

Август 15 години.

От Тиберий 18 години – до спасителните мъки на Господа наш Иисуса Христа.

На християните е потребно да знаят добре, когато ги питат за еврейската Пасха, да намират дните от слънчевия кръг точно – което е потребно християните да знаят и умеят. Намираме слънчевия кръг 23, а лунния – 10, в спасителната мъка и еврейската Пасха, в събота, според евангелиста. Възкресението на спасителя наш Иисуса Христа, Сина Божия, е на 25 март месец по църковното предание, което добре посочва по име същинската Пасха. След Възкресението на Господа наш Иисуса Христа:

Тиберий 5 години.

Гай 3 години, а месеца 4.

Клавдий 13 години, а месеца 8.

Нерон 13, а месеца 8.

Весп[ас]иан 19, а месеца 11.

Тит 12, а месеца 2.

Домитиан [Домициан] 15, а месеца 5.

Нерва 4, а месеца 4.

Траян 19, а месеца 6.

Адриан 23, а месеца 3.

Антонин 22, а месеца 3.

Марк 7 години.

Люкий [Люций] 9.

Комод 13.

Септимий 17.

Макрин 1.

Антонин втори 14.

Александър 13.

Максимин 3.

Гордиан 6.

Филип 7.

Декий [Деций] 4.

Гал 2.

Валериан 12.

Клавдий 1.

Аврелиан 5, а месеца 6.

Проб 6, а месеца 6.

Диоклетиан 20.

Максимиан 18.

От Август царя до Макси[ми]ан 30 царе, а години 343; събрани пък от Адам до свети Константин [благо]верния цар има 5843. Царува [благо]верният цар Константин 33 години.

Константиновци 23.

Юлиан 2.

Ювиан 1.

Валенти[ни]ан 12.

Валент арианин [?] 13.

Теодосий Велики 17.

Аркадий 13.

Теодосий Малки 42.

Маркиан 6.

Лъв Велики 7.

Лъв Малки 1.

Зинон 17.

Анастасий 17.

Юстин 9.

Юстиниан 19.

Юстин втори 13.

Тиберий 4.

Маврикий 20.
Фока 8.
Ираклий 30.
Константин 1.
Константин втори 27.
Константин 17.
Юсти[ни]ан 10.
Лъв 7.
Тиберий 7.
Юстиниан и синовете му 6.
Вардан 2.
Артемий 2.
Теодосий 1.
Лъв 24.
Константин и синът му 52.
Лъв и синът му 30.
Константин сам 16.
Ирина, майка му, 5.
Никифор 8, а месеца 9. Него убиха... българите на 27 юни.
Ставракий 2 месеца.
Михаил, зет му, 1 година, а месеца 9.
Лъв Арменец 7 години, а месеца 5.
Михаил втори 8, а месеца 9.
Теофил и синът му 12, а месеца 3.
Теодора, жена му, със сина [си] Михаил 14 години, а месеца 1, дни 2.
Михаил сам 11 години, а месец 1, дни 9.
Василий 20 години.
Лъв, синът му, 7 години.

Всички години от разпятието Христово до Лъв, сегашния цар, деветстотин и осемнадесет, от Адам до сегашния 12-и индикт има 6406 години.

КОМЕНТАР

Константин, първоначално презвитер, а по-сетне епископ Преславски (за него Вж **Стара** българска литература, 2. Ораторска проза. – С., 1982, с. 362-364, с посочената там литература), е съставител на прочутото „Учително евангелие", преводач на „Четири слова против арианите" и „Черковно сказание", автор на „Азбучна молитва" (Вж **Куев, К.** Азбучната молитва в славянските литератури. – С., 1974), „Проглас към Евангелието" (?) и на кратко хронографско съчинение, известно под наименование „Историкии" (пълното наименование гласи: „Историкии за Бога, съдържащи накратко годините от Адама до пришествието Христово и пак от Христа до сегашния 12-индикт"). Както личи от самото заглавие, хронографският труд на Преславския епископ представлява списък на владетели, съставен съобразно идеите на византийската политическа идеология, чийто основен белег е универсализмът. Той начева с първия човек Адам и завършва със съвременния на епископ Константин византийски император Лъв VI. Появата на подобен труд в старата българска книжнина е била значително улеснена от сравнително богатата византийска хронографска традиция от този тип. Общоприето е схващането, че за първообраз на този български хронограф е послужило съчинението на Константинополския патриарх Никофор I, уголемено и допълнено. (Вж Nicephori archiepiscopi Constantinopolitani opuscula historica, Edidit Carolus de Boor. – Lipsiae 1880, p. 81-101).

Творбата на Константин Преславски е първата стъпка за приобщаване на българина към християнската хронографска традиция и като такава има своето място и стойност в историята на България от края на IX – началото на X в. Тя има определено познавателно значение, но в същото време не може да не се отбележи, че тя става проводник на византийски политически идеи.

„Историкиите" са ни познати по ръкопис от XII в., т. нар. Синодален препис на Учителното евангелие (днес в Москва – ГИМ, Син. 262), който съдържа: л. I – изображение на княз Борис-Михаил, Азбучната молитва, 51 беседи, съставящи самото Учително евангелие, Черковно сказание и Историкии.

Изд.: **Златарски, В. Н.** Най-старият исторически труд в старобългарската книжнина, СпБАН, XXVII, ИФ 15 (1923), с. 177-182 (там са посочени и по-старите издания). Публикуваният тук превод е на Ив. Дуйчев (СБК, I, с. 45-50).

Подготовка за публикация: **Даниел Николов**

38 „Историкии" / епископ Константин Преславски (историко-летописно съчинение)

ИЗ „СИНОДИКА НА ЦАР БОРИЛ: I СЪБОР ПРОТИВ БОГОМИЛИТЕ ПРИ ЦАР БОРИЛ В 1211 г.”

След тези [първите Асеновци], прочее, когато прие царството техният сестринец, преблагочестивият цар Борил, изникна като някакви зли тръни триклетата и богомерзка, и богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви прескверният поп Богомил[1] със своите ученици, както някога Яний и Ямврий, които се противяха на Мойсея. Те като някакви жестоки вълци безпощадно разхищаваха Христовото стадо, за което той проля своята пречиста кръв. Като узна това прочее благочестивият цар Борил, разпали се от Божествено желание, изпрати да ги съберат по цялото негово царство, подобно на някакви плевели в снопи, и повели да се събере събор.

Когато прочее се събраха всички епископи, свещеници и иноци, а също така и всички боляри и голямо множество избран народ и когато царят узна, че всички те са се събрали, веднага излезе със светла багреница, седна в една от тогавашните големи църкви, а съборът насяда оттук и оттам. Той заповяда да доведат сеятелите на нечестието, но не ги отрече изведнъж, а ги улови с голяма хитрина, като им рече да отхвърлят от себе си всякакъв страх и с дръзновение да изкажат своето хулно учение. Те с цел да уловят царя и онези, които бяха с него, подробно изложиха цялата своя замислена ерес. Царят и намиращите се с него с мъдри въпроси им отговаряха в много неща из Божественото писание, докато изобличиха замисленото тяхно мъдруване. А те, като стояха безгласни, подобно на риби, бяха обзети напълно от недоумение. Благочестивият пък цар, като ги видя съвсем посрамени и дяволът паднал и победен, а Христос възвеличен, изпълни се с радост. Той повели да бъдат поставени под стража те самите, както и прелъстените от тях. Те щом като видяха това, отново се възвърнаха към съборната църква. А онези, които не се покориха на православния събор, бяха предадени на различни наказания и заточение.

След това благочестивият цар Борил повели да бъде преведен от гръцки на неговия български език Съборникът. По негова повеля и този свят събор бе вписан между православните събори, за да бъде прочитан в първата неделя на Светите пости, както Светите отци предадоха изначало на съборната и апостолска църква. Преди неговото царуване прочее никой друг не е свиквал такъв православен събор. Всичко това бе сторено и заповядано от благочестивия цар Борил в годината 6718 [1211], индикт 14, година на луната XI, година от слънчевия кръг XV, месец февруари, 11 ден, петък на сиропостната неделя. И като нареди добре всичко това, православният наш цар завърши събора, влезе в църквата и след като благодари Богу, отпусна всекиго в своята област – вечна му памет! Трижди.

На триклетия Богомил и неговия ученик Михаил, и Теодор, и Добре, и Стефан, и Василий, и Петър, и останалите негови ученици и единомисленици, които сквернословеха, че Христовото въплъщение е станало само привидно, а не че е приел плът от Светата и пречиста наша владичица Богородица, на тях всички анатема!

На всички архиереи, епископи, свещеници, иноци и на всички български боляри, които се събраха с цар Борил против тази триокаяна ерес и я сразиха, вечна памет! Трижди.

КОМЕНТАР

Така нареченият Синодик на българския цар Борил е достигнал до нас в два преписа: I) **Палаузов препис** (бил е притежание на известния възрожденски деец Н. Хр. Палаузов), българска редакция от края на XIV в.; съхранява се в НБКМ. N 289. лл. 1-62; 2) **Дринов препис** (по името на своя притежател М. Дринов), от края па XVI век: пази се в НБКМ, N 432 (лл. 184[а]-203[б]).

Първата част от Синодика, която съдържа описания и анатеми на различни антиправославни учения, е превод от гръцкия „Синодик в неделята на православието" – книжовен паметник, съставен през 843 т. във връзка с възстановяването на иконопочитанието. Старобългарският превод е бил изготвен по личното нареждане на цар Борил за нуждите на свикания през 1211 г. събор против богомилското учение. По-голяма стойност за българската история имат оригиналните части на българския Синодик, а именно: сведенията за богомилското учение и за самия събор, както и по-късните добавки – разказът за възобновяването на българската патриаршия [2], списъкът на българските царе, царици и други властели, който играе ролята на поменик, анатемите срещу еретическите учения през XIV век (последните добавки се свързват с името на търновския патриарх Евтимий).

Изд.: **Попруженко, М. Г.** Синодик царя Борила. – С., 1928 (= Български старини, VIII), с. 2-96 (успоредно издание на двата преписа): превод: Дуйчев, СБК, II, с. 28-29, 44-46, 156-169 (избрани места). В настоящото издание е възпроизведен преводът на Ив. Дуйчев.

[1] Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г.

Изразът „при цар Борил изниква като някакви зли трънi триклетата и богомерзка, и богомилска ерес, чийто начинател тогава се яви пресквернинт поп Богомил", не бива да се разбира в смисъл, че богомилското учение се появява за първи път едва в началото на тринадесетото столетие. То води своето начало от средата на X век и до времето на цар Борил има продължителна и променлива история. Хитрината, с която българският цар принудил богомилите да изложат свободно основните принципи на своето учение, напомня много действията па византийския император Алексий I Комнин спрямо богомилския ересиарх Василий в началото на XII в.

Подготовка за публикация: **Виктория Апостолова**

39 Из „Синодика на цар Борил: I. Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г." (историко-летописно съчинение)

ИЗ „СИНОДИКА НА ЦАР БОРИЛ: II. ВЪЗОБНОВЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКАТА ПАТРИАРШИЯ В 1235 г.”

Великият и благочестивият цар Иван Асен, син на стария цар Асен, който като имаше голяма любов към Бога, прослави и просвети българското царство повече от всички български царе, които бяха преди него, който създаде манастири и ги украси богато със злато, бисери и многоценни камъни, и всички свети и божествени църкви надари с много дарове и обяви пълна свобода за тях, а всички свещенически чинове: архиереи, свещеници и дякони, почете с голяма чест. Още повече той потърси с голямо желание да възобнови патриаршията на българското царство. Това обновление прочее стана така.

Преосвещеният вселенски патриарх Герман по благоволение Божие и поради голямата ревност от страна на христолюбивия велик цар Иван Асен, син на стария Асен, с останалите свои братя патриарси: Атанасий, всеосвещения патриарх на Ерусалим на Христовите страдания и на неговото възкресение – Светата църква Сионска, майка на всички църкви и на цяла Палестина; Симеон, всеосвещения патриарх на Божия град Антиохия и на цяла Сирия; Николай, всеосвещения патриарх на Александрия и на целия Египет. Тези всеосвещени патриарси прочее получиха послание, изпратено до тях от благочестивия гръцки цар Калоян Дука, написано така:

„Нашето самодържавно царство моли и призовава Ваше отечество да изпълните нашето моление към вас, като съставите Ваше послание и го изпратите на моето царство в утвърждение на нашето и ваше решение да се прогласи и да се царува равна вам патриаршеска степен на града Търново – на църквата „Възнесение Христово”, майка на църквите в българското царство, защото и христолюбивият български цар Иван Асен, брат и сват на царството ми, настойчиво иска от нашето царство и от вашето Свето отечество да се дари това на неговото царство.”

След като преосвещените патриарси прочетоха това писание, решиха, че това е добро решение, и всеки от тях даде своето съгласие на царските пратеници до тях. Те също така написаха и на Герман, като му съобщиха следното: „До Герман, вселенския патриарх, наш брат, поздрав. Получихме изпратеното ни от тебе и като го приехме за добро решение, даваме на твоята обич подписа на нашето свидетелстване. Стори, както е угодно нам и на Ваше отечество, тъй като имаш властта на по-висш [патриаршески] престол.”

Когато гръцкият цар заедно с патриарха получи това, събра от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси, архимандритите и игумените. Така също и христолюбивият цар на Българите Иван Асен свика от цялото свое царство митрополитите, архиепископите, епископите и всечестните монаси от Света гора. Те се събраха с източния цар Калоян на Понтийското море и провъзгласиха за патриарх благоговейният и свят мъж, прославен с постнически дела и живот, преждеосвещения ариепископ Йоаким, не само устно, но и с писание на патриарх Герман, което всички източни епископи подписаха, запечатаха го с печат и го дадоха на благочестивия цар и на новоосвещения тогава патриарх Йоаким за вечно неотменимо поминание. Заради това прочее вписахме тези

неща за всички православни, за знание на онези, които слушат, и за спомен на българския народ. На този велик и благочестив Иван Асен, цар на всички българи, вечна му памет!

КОМЕНТАР

Българската патриаршия била ликвидирана от Василий II Българоубиец при окончателното покоряване на българската държава в 1018 г. След освободителното въстание от 1186-1188 г. българската църква била възглавена от Василий, който имал сан архиепископ. Всички опити на Иван I Асен и Калоян да възстановят патриаршеското достойнство на българския църковен водач не донесли успех. През 1204 г. след продължителни преговори с папа Инокентнй III, цар Калоян сключил така наречената уния с Римската църква, която довела до необходимото международно признание на българската държава: българският владетел получил титлата рекс (Калоян я изтълкувал като император-цар), а българският духовен глава бил издигнат в сан примас. Постепенно условията, допели до сключването на унията, били изживени, и цар Иван II Асен престанал да я зачита. Архиепископ или примас Василий в знак на протест се оттеглил в Света Гора и през 1234 г. монахът Йоаким бил избран за търновски архиепископ, ръкоположен и благословен от константинополския патриарх Герман II (по това време в Никея). На следната, 1235 г. бил сключен съюзен договор между българското царство и никейската империя, скрепен с брачен съюз между Елена, дъщеря на цар Иван Асен II, и Ватаций Теодор, син на император Йоан Дука . По същото време никейският император и патриарх Герман II били принудени да се съгласят архиепископ Йоаким да бъде въздигнат в сан патриарх, което станало едновременно със сватбените тържества в гр. Лампсак. По този начин българската патриаршии била възобновена.

Подготовка за публикация: **Силвия Вълковска**

40 Из „Синодика на цар Борил: II. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 г.” (историко-летописно съчинение)

ЛЕТОПИСЕН РАЗКАЗ ОТ ВРЕМЕТО НА ЦАР ИВАН АСЕН II

А след този цар Роман[1]и другите православни, които царуваха в Цариград, светицата беше много почитана и прославена. И похвална вест за нея се разнесе из цялата гръцка земя и всички прииждаха отблизо и отдалече на дивно поклонение и за да видят множеството чудеса, които ставаха край нейното тяло. По Божие благоволение слепи проглеждаха, сакати и глухи и бесни оздравяваха и всички, обхванати от веригите на страданията и от различни недъзи, получаваха изцеление, когато идваха с вяра. Кой ли може да изброи станалите чудеса, дадени от Бога на светицата!

Но под властта на латинците и след разорението на добрата почит, която имаха верните към светците, а така също и на голямата почит към Светата преподобна Петка, отново благоволи Бог да не се помрачава славата и честта, която имаше светицата. Възложи Бог на сърцето на благоверния и благочестив и богобоязлив наш цар, владеещия цялата българска земя Иван, Новия Асен, сина на предишния Асен Стария, да измоли Светата преподобна Петка, понеже тогава имаше латинци. Макар и да владееха Цариград, те твърде много се бояха и почитаха и се повинуваха на словото, което излизаше от устата на цар Асен, понеже поради него, мисля си, държаха властта. И ако би поискал от тях злато или сребро, или скъпоценни камъни, или бисери, биха му дали, но той не поиска тленна ценност, а поиска от тях Светата, пречистата, и нетленната, понеже тя е неизмеримо по-ценна от злато, сребро и други такива неща. Той измоли за себе си по-доброто – чест и похвала и радост и веселие, помощ непобедима, укрепване на царството си не само през този век, но и в бъдещия, – като измоли избавителката. И нареди с голяма почит да пренесат тялото й от Каликратия в неговия преславен град Търново. Това стана по времето на митрополит Марко, служител при пренасянето на тялото на светицата. Нейното посрещане от царя и подчинените на властта му беше величествено. И така със слава и голяма почит, с радост и веселие я положи в своята църква, въздавайки почит и похвала на светицата за слава на Бога, който го удостои да придобие такава благодат.

След смъртта на патриарха, в същата година, благоверният цар изпрати своя многосмирен и преподобен в методичното учение духовен отец монаха Йоаким да премине от Цариград във Велика Никея, за да бъде благословен за архиерей. И когато отиде в Каликратия, тук се сдоби със служба за помен на светицата, с похвала и житие за нея, от което преведохме, за да възпяваме и хвалим светицата с подобаващото за нея хваление, а не да прилагаме на преподобната, пък да я наричаме мъченица. Понеже има друга мъченица заради Христа, чиято служба и похвала навсякъде се намира. Тази се затрудняваме да възхвалим според славата й, но според силата си, доколкото можахме, похвалихме я.

И както на родителите, да кажем, е приятно да приемат от своите младенци признателност, така и ти, преподобна майко, приеми тази малка похвала, която ти принасяме от сърце, и дай, молим ти се, мир на нашия живот, благополучие на църквите, сила и могъщество на нашия цар срещу противниците, като пазиш и закриляш болярите, войниците и хората, които Бог подчини на властта му – чрез силата на кръста, заради молитвите на Пресветата наша владичица Богородица и на всички светци, пострадали заради Христа и приели от ръката на Владиката нетленни венци и небесно

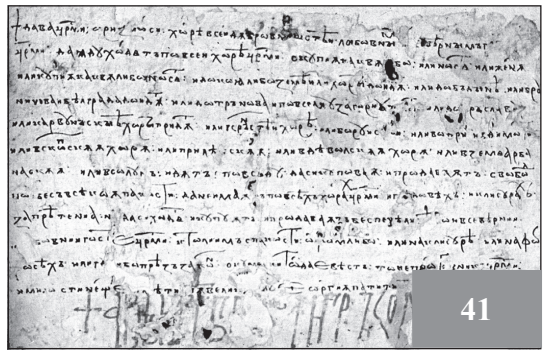

царство, за което и нас да направи достойни Господ. На него слава с безначалния Отец и с Пресветия, благ и животворящ Дух.

КОМЕНТАР

Летописният разказ се намира в пергаментен ръкопис от втората половина на XIV в., сръбски изход: Трефологии, или избрани служби на светци с други съчинения (някога в сбирката на А. И. Хлудов, сега в ръкописния отдел на Държавния исторически музей в Москва – Хлудов, № 162, л. 141б-142). Текст и превод: **Кожухаров, Ст.** Неизвестен летописен разказ от времето на Иван II Асен. – Лит. мисъл, 1974, № 2, с. 126-129 (тук е възпроизведен преводът на Ст. Кожухаров). Този текст по своите литературни особености принадлежи към жанра „пренасяне на мощи", тъй като в неговата основа лежи разказът за пренасянето на мощите на Св. Петка от Каликратия в Търново. Но наред с това текстът има и всички характерни черти на кратко летописно съчинение.

[1] Кой е „цар (император) Роман", трудно може да се каже, тъй като подхождат поне двама византийски владетели с това име – Роман III Аргир и Роман IV Диоген. „Иван Новия Асен" е цар Иван Асен II, а „Асен Стария" – неговият баща Иван Асен I. Летописният разказ съдържа изключително ценна информация, която отсъства в другите извори, свързани с възстановяването на патриаршията – пътуването на Йоаким до Никея, „за да бъде благословен за архиерей", т.е., за архиепископ.

Подготовка за публикация: **Лилит Тадевосян**

41 „Летописен разказ от времето на цар Иван Асен II" (историко-летописно съчинение)

БЕЗИМЕННА БЪЛГАРСКА ЛЕТОПИС (1296 г.)

В 6804 [1296] година се вдигна от източните страни, от планината, назована Ефтра, някой си Отман, произхождащ от измаилски род, нападаше на кармианците, биеше се и се сражаваше с тях постоянно, побеждаваше ги, а също и обитателите на Харсан. Така също той постепенно дойде и в земята на Аидин, Филаделфия и Малаина. Като опленяваше и завладяваше всички тези земи, Отман умря, след като преживя 30 години.

Неговият син Оркан му бе наследник. Той начена още по-голямо дело, като водеше войни и покоряваше, докато стигна до гръцките страни, там, гдето се намира градът Бруса. Той обсади с войските си града, опожари околностите му и го завладя заедно със сина на Аморат Велики. И така, той се настани там с престолнината си[1]. Не след много дни умря и Оркан в 6870 [1362] година. Остана Аморат, който бе млад и буен и се опълчваше силно против българите. Той искаше от гърците да го пропуснат, но бе възпиран от множеството кораби и катърги, които Кантакузин много добре хранеше и поддържаше, за да пазят брода на Галиполи. Аморат, както казахме, бе принуден да премине морето[2].

И когато Кантакузин видя, че не може да прехранва войниците по катъргите, понеже не достигаше хляб и свинско месо, а и самата съкровищница всекидневно се изпразваше и дукати и сребро не достигаха, обмисли това и изпрати пратеници в Търново при българския цар Александър да му помогне за прехраната на морската войска, за да пазят брода. Българите обаче, когато чуха това, насмяха се и поругаха гърците, като не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни[3].

Когато видя това, Кантакузин се нажали много и изпрати пратеници и при сръбските господари Урош, деспот Углеш и крал Вълкашин да помогнат за морските войски. И тези, като чуха това, се надсмяха и поругаха гърците, не само ги обидиха, но ги напсуваха на жена и майка и ги отпратиха празни. Когато Кантакузин чу това, той се нажали много и недоумяваше що да стори. Тогава Кантакузин изпрати при българските царе и при сръбските господари и им риче: „Не пожелахте да ни помогнете, обаче после ще се каете.” Те обаче никак не обърнаха внимание на тези думи, а отговориха: „Когато турците дойдат против нас, ние ще се браним от тях.” Тогава Кантакузин се споразумя с Амората, положиха клетви и си дадоха един другиму писма, които се пазят и до днес, да не увреждат турците в нищо на гърците навеки, нито в Романия, нито в Македония. Турците обещаха да спазват тези неща и тогава Кантакузин даде на турците да преминат през Галиполи.

И премина Аморат, синът Орканов, с турците в 6834 [1326] година и се отправиха против Средец[4]. Българските войски се събраха под началството на Александровия син Асен и стана голям бой. Тогава убиха Асеня и погина голямо множество от българите. Българите отново се събраха под началството на Михаил, сина на Александър, но и него убиха турците, като пленяха множество народ и го отведоха през Галиполи[5].

Кантакузин, след като царува 25 години, умря[6]. Калоян стигна зряла възраст и прие царството на своя баща в 6845 [1337] година[7]. Калоян имаше двама синове – Андроник и цар Мануил[8]. Андроник се споразумя с Аморатовия син Челеби Велики да убие

42

своя баща Амората, а Андроник да убие своя баща цар Калоян. Цар Калоян и Аморат узнаха това и двамата. Аморат улови Челеби и му извади очите, както и цар Калоян улови своя син Андроник и му извади очите. И царуваха двамата заедно – Аморат и цар Калоян – в мир помежду си и с голяма обич.

Аморат отново се вдигна да отиде или против българите, или против Углеш. Когато Углеш и крал Вълкашин узнаха това, събра се множество сръбска войска, а също и от Далмация, и от Требине. Защото Углеш и брат му крал Вълкашин слязоха чак до града Сер. Тогава дойдоха и множество турци заедно с Аморат, разрази се голям бой и настана страшно кръвопролитие на река Марица. Турците зовяха силно и тъй като сърбите се обърнаха на бяг, те убиха при река Марица Углеша и крал Вълкашина. Двамата загинаха в 6879 [1371] година, на 26 ден от месец септември. Турците взеха множество пленници и ги преведоха през Галиполи[9].

Преди това сражение прочее умря търновският цар Александър в 6870 [1362] година, на 17 ден от месец февруари[10]. На престола се възкачи цар Шишман, син на Александър. Аморат изпрати при него да му даде сестра си за жена и той, ако и да не желаеше, даде сестра си, царицата госпожа Тамара.

Тъй като по това време в Цариград царуваше Калоян Палеолог, турците тогава престъпиха клетвите, които бяха сключили с гърците, и си засвоиха града Галиполи и околните му села, завзеха Македония и така наченаха да воюват, както им бе угодно[11]. На борда поставиха свои стражи с катърги, като изгониха и отпратиха гърците по домовете им.

Цар Калоян, след като царува 35 години, умря в 6880 [1372] година и на престола се възкачи неговият син Мануил Палеолог[12]. Тогава прочее се събра голямо множество турци, потеглиха и наченаха да завоюват и опленят земи и градове. Те завладяха също и Аморея до Вавилон, а като се завърнаха оттам, завзеха Драч, дори до Далмация; завладяха и цялата арабска земя, тъй като християнските държави бяха немощни и нямаше кой да им се съпротивлява.

След няколко години прочее те се отправиха против сръбската земя и там се разрази бран, в която от тях бе погубено преголямо множество – безчислено воинство – и настана кръвопролитие, така че се изпълни писанието: „Боже, дойдоха племена в твоето достояние и оскверниха твоята Света църква, като превърнаха Йерусалим в пазарище на овощия, оставиха труповете на твоите роби за храна на птиците небесни, а телата на твоите светии – на земните зверове.” Тогава прочее един от воините, на име Милош, бидейки много храбър – както някога Св. Димитрий нападна царя Скилоана[13], когато дойде против Солун, и го прониза с копие – така и той прониза нечестивия Аморат, изхвърли с копието му всичките му вътрешности и неговата всескверна душа. Турците убиха сръбския княз Лазар в 6897 [1389] година, месец юни. Баязид завзе царството на своя баща Аморат, покори под властта си и сръбската земя – принуди ги да му дават дан, да му пращат войска и да ходят на война с него, а деспота Стефан постави да владее бащиния си престол над сърбите[14].

Не след много дни отново се повдигна преголямо множество турци, отправиха се против власите на Мирчо войвода и се разрази голям бой, така че сред турците паднаха мнозина избрани между силните, както и от християнските владетели, между които бяха Константин Драгаш и крал Марко[15]. Такова безкрайно множество копия бе преломено, че не можеше да се вижда въздухът от множеството стрели. Там протече кървава река от множеството човешки трупове, така че и сам Баязид се уплаши и побягна. Той постави обаче едного от властелините да управлява тази страна, тъй като Мирчо избяга в Маджарската земя: А и сам Баязид се обърна в бягство като искаше да премине Дунава. Той постави стража по целия брод на река Дунав. Той залови българския цар Шишман и го погуби в 6903 [1395] година, на 3 ден от месец юни[16]; завладя също и българската земя и постави свои управители там, по цялата българска земя.

Не след много години се вдигна маджарският крал Сигизмунд, в 6905 [1396/7] година, като събра всичките западни войски – сиреч, крале, князе, властелини, панове и кардинали, мощни и свободни люде, – накратко казано, преголямо множество господа – едни по сухо, други по Дунава, с голям брой кораби и ладии, така че не можеше да се види дори водата от множеството кораби. Кралят пък открито, както казахме, пое пътя по сухо, като беше облечен бляскаво с много злато и бисери, оръжие и железни обкови. Напредвайки, той слезе към долната земя покрай Дунава. Когато пристигна на българска земя срещу град Никопол, пристигнаха и 30 катърги из Венеция и из Цариград, застанаха под града Никопол. Нечестивият Баязид събра и той множество от своите измаилтяни и колкото войска се намери от източните страни. Той идваше с усърдие, за да се сблъска бързо със западните войски. Когато турците се приближиха, те никак не почакаха, но веднага наченаха бран. Настана голямо сражение, кръвопролитие и гибел на множество

началници и воини, та потъмня небесният въздух от множеството стрели и копия, подобно на плява, издигната от вятъра. Земята затънтя и екна като от голям шум поради множеството копия и щитове, и падането на коне и люде. Когато кралят се видя не твърде добре, той веднага влезе в една от катъргите и замина с другите катърги като посрамен. Баязид, след като победи, излезе със своите измаилтяни и ги преследва чак до Дунава. Настана пак нова гибел във водите и удавяне на людете в реката Дунав, подобно някога – когато фараонът гонеше Израиля в Червеното море. Кралят прочее с колкото високомерие и самовъзхвала дойде, с още по-голям срам и безчестие си отиде, като загуби множество люде и остави множество кости, та не можеше човек да премине от кости[17].

Баязид обаче не почака нито най-малко, но се вдигна оттам и отиде на запад, като завладяваше царства и земи. Той залови и подчини цар Срацимир в 6906 [1397/8] година[18]. Нахлу в маджарската земя, като опожаряваше и палеше: както пламък опожарява планината, така и той оплени областта до самия град Буда. Оттам се върна с голяма победа – като някога в старината Новоходоносор се завърна от Израиля във Вавилон, – като караше пред себе си множество боси и със свързани ръце, за да се изпълни отново писанието: „Обърнах се към страданието, когато трън ме прободе.” Като се завръщаше с голяма победа и пристигна в Македония, Баязид премина през Адрианопол и Неапол, отгдето възнамеряваше да отиде против Константиновия град. Като остави Галиполи надясно от себе си, той се отправи натам и премина гръцката земя. Гърците излизаха и с усърдие му се покланяха, а той никому не уврежда́ше, но само бързаше да стигне до светия град. Когато пристигна с големи войски, обсади градските стени, а целият град се тресеше и трепереше поради страх от измаилтяните. Убоя се и самият цар Мануил, и целият синклит заедно с него. Баязид изпрати при царя да го пусне да влезе в града. Понеже не знаеха що да сторят и недоумяваха, гърците само казваха: „Господи Иисусе Христе, Сине Божи, помогни”, въздигаха ръцете си към небето и отправяха молби и моления към Богородица, както обичайно правят в своите злочестници.

Патриархът, господин Антоний, повели да бъде взет от целия причт и клир честният кръст и иконата на пречистата наша Владичица Богородица и образът на нашия Господ Бог и спасител Иисуса Христа и така обхождаха стените на града с пост и молитви. Той повели да се пее и акатистът, казвайки и някои други молитви: „Господи, помилуй, в нашето отчаяние ние ти поднасяме тази молитва.” А царят се посъветва със синклита, като каза да се изпратят на Баязид много дарове, за да сключи мир, а и го молеха да му дават и дан. Изпратиха му много дарове, но той не пожела да приеме даровете, а настояваше да влезе в града. Те видяха неговото неукротимо свирепство – защото бе по-възможно да бъде укротен звяр, но никак не и той, тъй като рикаеше подобно на лъв и казваше: „Утре ще завладея вашия град, а вас голи ще изпратя да отидете, където желаете.” Бедните гърци, като чуха това, от все сърце простенаха към Бога и със силен зов казаха: „Господи Боже, обърни мощта и посети твоето лозе, което твоята десница посади, стори им, както на Авим и Сисара в потока Кисон, които казаха – да наследим светилото Божие.”

Турците обаче не обърнаха внимание и като се повдигна цялото множество, пристъпваше към градските стени и пращаше толкова стрели, та не можеше да се вижда въздухът, нито слънчевото сияние от многото стрели подобно на плява, развята от вятъра. От многото възгласи по въздуха се носеше глас като гръм. Нищо не можеха да сторят със своите заплахи, но хвърляха с прашки, други приспособления, цагри и ломбарди, избягвайки някъде далече със своите коне, и бегом стигаха чак при Галата, като отправяха силно и там неудържими викове и страшни погледи. Баязид застана на високо място и като видя „Света София”, каза на своите велможи: „Там ще направя жилище за себе си и за моите жени.” Така също и всички велможи си разпределяха да си направят жилища в светите църкви. Но донесоха и тръбачи за разрушаване на града.

Наченаха най-напред да удрят Галата и извършиха много щети, като сваляха зъбците на града, а понякога пробиваха и част от стените. Когато преминаваше денят и наставаше нощ, градители франки по цяла нощ градяха и на сутринта (стените) бяха цели и нови, та измаилтяните се учудваха. Обаче и франките не бездействаха, а се бореха и те: хвърляха своите цагри и самострели с ломбарди, с пушки правеха огън с дим и ги отблъскваха далече. Веднъж измаилтяните нападнаха и веднага стигнаха под стените на града, така че франките се убояха и поискаха да избягат от светия град, но гърците им се притекоха на помощ. По този начин прочее те един другиму си помагаха с приятелство, сякаш майка обгръща своя младенец – така също и гърците се притичаха и помагаха на галатчаните, за да се изпълни писаното: „Майка се весели за чедата си.”

Като чуха това обитателите на Трапезунд, Кафа и Амстро и на всякакъв техен остров, пристигнаха със своите катърги, с оръжие, самострели и цагри, носейки и достатъчно храна. Всички от Венеция и от Митилин се стичаха в светия град, с плуване стигнаха там, в светия град, със своята храна и препитание, влизаха вътре и се възкачваха на кулите и на градските стени, стреляха със своите самострели и цагри, съпротивляваха се, колкото им бе възможно, и прогонваха турците далече от града. Често някои от гърците нощеа тайно събираха войска, излизаха извън града и избиваха от тях. Така правеха в продължение на почти седем години. Когато нечестивият Баязид видя, че нищо не може да постигне, обладан от силен гняв, той взе цялото свое военно множество и си отиде. И като не искаше да стори това, със срам положи ръка на устата си и само тези думи каза, както някога Юлиан се хвалеше към Свети Василий Велики Кесарийски, когато отиваше против персите: ,,На следната година ще превзема града."[19]

И не след много дни Бог го даде за храна на етиопските люде. Защото от слънчевия изток се вдигнаха агарянските чада със своите войски, нечестивецът бе убит от тях и с шум погина споменът за него в 6910 [1402] година, 28 ден на месец юли[20]. Възцари се неговият син Челеби Мусулман.

Гърците пак запяха благодарствена песен, като казваха: ,,Велик е Господ и много възхвален, велика е неговата сила, защото не праща благоизволението си в мъжки множества. Господ благоизволява върху онези, които се боят от него и се уповават на неговата милост." По Божия благодат запазен е светият град даже и до днес от всички вражески иноплеменници.

В 6917 [1409] година, приживе на Челеби Мусулман, почина благочестивият цар Калоян, внук на царя господин Мануил. В същата година излезе Муса в дунавските области и събра големи множества власи, сърби и българи. С него бе и сръбският деспот Стефан. Те дойдоха против Цариград и там, извън града, при Космидия, стана голям бой с Челеби, погубиха Челеби Мусулмана и погина споменът за него с шум.

Пукна и Муса бег в 6922 [1414] година и се възцари султан Крисчи в 6925 [1417] година[21].

КОМЕНТАР

Така наречената „Безименна българска летопис", която по своята форма стои твърде близо до кратките византийски хроники, е позната по ръкопис, съхраняван в библиотеката на Киевската духовна академия. Издадена е от известния български славист Йон Богдан: **Bogdan, I.** Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung. – Archiv fûr Slavische. Philologie. XIII (1891), s. 526-536. Публикуваният тук превод е взет от Дуйчев, СБК, II, с. 265-275.

„Безименна българска летопис" е съставена по всяка вероятност от неизвестен по име българин (духовно лице?) през първата четвърт на XV в. В основната концепция на автора (подбор на историческите факти и тяхното обяснение) правят впечатление две неща: известното безразличие към съдбата на балканските християнски народи и опитът да се намери обяснение на турските успехи – обяснение, което в никакъв случай не представя в добра светлина балканските държави. Вж Подробно у **Dujèev, Iv.** La conquêle turque el la prise de Constantinople dans la litterature-slave de l'époque. – In: Dujcev, Iv. Medioevo bizantino-slavo, III, Roma, 1971, p. 360-366.

[1] По времето на султан Орхан турците успели да овладеят по-голямата част от Мала Азия. Под византийски контрол останали само някои изолирани градски центрове.

[2] Турците преминали проливите и се настанили трайно на Балканите през 1352-1354 г., след завладяването на крепостите Цимпе и Галиполи.

[3] Подобни сведения, които говорят за известни опити за сътрудничество между Византия, България и Сърбия пред лицето на турската опасност, са ни познати и от историческото съчинение на император Йоан VI Кантакузин. Тъкмо тези взаимоотношения са дали основание на автора на летописа да изрази своето разочарование от политиката на балканските християнски държави.

[4]Датата на този турски поход е грешна. Ако авторът има предвид превземането на София от османците, то това е станало чак в 1382 г.

[5] Споменатите двама синове на българския цар Иван Александър са Йоан Асен и Михаил Асен. Описаните събития, в които те са главните действащи лица, имат легендарен характер.

[6] Йоан Кантакузин не е „царувал" 25 години, а само седем години (1347-1354): той е починал на 15 юни 1383 г.

[7] Йоан V Палеолог („Калоян") приел през 1341 г. империята на своя баща не в „зряла възраст", а непълнолетен; през 1347-1354 г. той споделя властта със своя тъст Йоан VI Кантакузин и управлява Византийската империя до 1391 г.

[8] Йоан V Палеолог е имал не двама, а четирима синове: Андроник IV, Мануил II, Теодор и Михаил.

[9] Точната дата на битката при Черномен е 26 септември 1371 г. Авторът на летописа ни предлага кратко, но точно описание на тази решителна битка.

[10] Цар Иван Александър е починал на 17 февруари 1371 г.

[11] Турците превзели град Галиполи (на Мраморно море) през 1354 г.

[12] Мануил II Палеолог (1391-1425).

[13] Скилоян („Куче Йоан") е прозвище на цар Калоян (1197-1207), дадено му от византийците.

[14] Решителната за балканските християнски народи битка на Косово поле е станала на 13 юни 1389 г.

[15] Това е известната битка при Ровине (дн. в Румъния), 17 май 1395 г. Битката не дала решително предимство на нито една от двете страни, но влашкият войвода Мирчо Стари бил принуден да признае върховенството на турския султан.

[16] Това сведение за гибелта на цар Иван Шишман се потвърждава и от един османотурски документ.

[17] Битката при Никопол: 25 септември 1396 г.

[18] Цар Иван Срацимир бил пленен от турците, а неговата държава ликвидирана непосредствено след Никополската битка, през последната четвърт на 1396 г.

[19] Въпросната обсада на византийската столица се отнася към 1394 г.

[20] Известната битка при Анкара (28 юли 1402 г.) между турците начело със султан Баязид и монголците е предводителстван от Тамерлан (Тимур). Турската армия претърпяла голямо поражение, султан Баязид попаднал в плен.

[21] Турските междуособици след битката при Анкара са тясно обвързани с въстание на българите, нар. Въстанието на Константин и Фружин (1408-1413). Вж **Кузев, Ал.** Восстание Константина и Фружина. – Bulgarian Historical Review, 1974, с. 53-69.

Подготовка за публикация: **Божидар Александров**

42 „Безименна българска летопис" (историко-летописно съчинение)

ХРОНИКИ

ГЕОРГИЙ АМАРТОЛ

ХРОНИКА

<...>

4. Дойде вест, че Симеон, българският княз, има намерение да воюва срещу гърците, тъй като има причина за тази разпра: царят-отец[1] Зауцан имаше един роб евнух на име Мусик. Той се беше сдружил с мъже търговци и печалбари, и златолюбци – Ставрикай и Козма от Елада, които, желаейки да се обогатяват, дойдоха в град Солун със съдействието на Мусик да търгуват и вземаха жестоки мита от българите.[2] А българите съобщиха за това на Симеон, той пък уведоми цар Лъв. Заради любовта, която питаеше към Зауцан, той обяви всичко това за лъжа и заблуда. Тогава Симеон се разгневи и вдигна оръжие срещу гърците. А царят изпрати срещу него Кринит, който беше воевода, като му даде на въоръжение много войници и боляри. Като стана битката в Македония,[3] гърците бяха победени и изпосечени, и самият Корнит и Кортиний Арменец и много други. А на хазарите, които Симеон залови от княжеските воини на цар Лъв, отряза им носовете и ги изпрати за срам на гърците в Константинопол. Като ги видя, царят се изпълни с ярост и изпрати Никита, наречен Склир, по река Дунав с лодки дромони да даде дарове на угрите,[4] за да тръгнат да воюват с оръжие срещу Симеон. И ето, след като беседва с угрите и се уговори, че ще вдигнат оръжие срещу Симеон, и след като взе заложници от тях, върна се при царя. И царят тръгна по суша и море да воюва срещу българите. По морето изпрати друнгария Евстатий, а по брега – патрикия Никифор, наречен Фока, който беше доместик на дворцовата стража след смъртта на Андрей. Когато те стигнаха до българските земи, царят изпрати при Симеон Константинакий, квестор по сан, в знак, че е миролюбец и иска с него приятелство и любов. Симеон го хвана и го затвори в тъмница, тъй като мислеше, че е дошъл да го измами. И докато Симеон водеше бой с Никифор, угрите нахлуха и почнаха грабеж по цялата българска земя. Като узна за това, Симеон се обърна срещу угрите. Те обаче се насочиха насреща му, съединиха се в бой срещу българите и ги победиха напълно[5], така че на Симеон едва се удаде да прибяга в Дерестър. А угрите впрочем отправиха запитване към царя, дали би изкупил българските пленници. Той така и направи и изпрати да ги откупят константинополски граждани. А Симеон чрез друнгария Евстатий се помоли на царя за мир. Царят го послуша и изпрати Лъв Свинобоец да сключи мира. На доместика Никифор и на друнгария Евстатий беше заповядано да се върнат с войската. Симеон не удостои ни с дума Лъв Свинобоец, а го остави в тъмницата. Той води боеве срещу угрите и изпосече всички, тъй като не можаха да получат помощ от гърците.[6] А като се върна, хвалейки се с победа, каза на Лъв: „Преди да си получа всички пленници българи, няма да сключа мир.” И царят заповяда да му ги върнат. Дойде прочее с Лъв Свинобоец Теодор Българин, от приближените на Симеон, и ги прие. Тъй като царят много обичаше доместика Никифор, царят-отец Зауца, го сметна за силен и поиска да сключи с него брачен договор. Но тъй като Никифор се отказа от тази работа, за да не засегне царя, Зауца

се разгневи от това, намери му вина и го свали от тази власт. А вместо него бе назначен за доместик на схолите магистър на име Катакалон. Никифор дълго време остана без занятие, но после беше поставен за стратиг в Тракийските области.[7] Той извърши в битките много доблестни и храбри дела през целия свой живот, постигна много победи срещу агаряните, завърши живота си в добра старост и остави синове Варда и Леон. Този същият Варда беше от приближените на царя, ползваше се с любов и в ревностна служба много се трудеше за царя. А царят, както беше казано, като постави Катакалон за доместик, изпрати го срещу Симеон и заедно с него изпрати и Теодосий, патрикий и протовестиарий. Те преминаха през всички източни области и военни части, влязоха в бой с българите и на това място, където по-рано бяха се разбягали българите,[8] гърците бяха разбити много лошо от българите и всички загинаха. Загина с тях и протовестиарият Теодосий. По времето на същия цар жителите на Херсон убиха своя стратиг Симеон, син на Йона, а сарацините завзеха Корон в Кападокия.[9] И царят отиде в Даминин (Дамиане място), като взе със себе си Зоя, Зауцановата дъщеря, и самия Зауцан. Първата му жена Теофания не беше там, а във Влахерна, пребиваваше в молитви при светия ковчег. И царят реши да прекара нощта в Даминин (Дамиане място). Тези, които бяха заедно със Зауца, синът му Цаиц и останалите, се събраха на съвет и се договориха да убият царя през нощта. Когато Зоя, която спеше с царя и беше дочула разговора, се показа на вратичката, настъпи мълчание. Тъй като тя съвсем точно беше чула злите им намерения, събуди царя и му разказа какво се върши. И царят веднага се качи на дромона и премина в Спигас, като остави там всички, заедно със самия Зауцан. Рано сутринта влезе в палата, изгони Йоан, друнгария на стражата, и постави на негово място Дрос, сина на етериарха Николай. Защото Николай, приятел на царя и верен човек, удостовери пред царя всички очевидни тайни на Зауцан. Оттогава прочее царят не влизаше в Зауцановото помещение, а само магистърът, наричан Теодотакий, служеше между двамата за посредник. Царица Теофания умря, след като беше царувала 12 години. Тя беше известна и с чудеса и беше се издигнала с женско рвение над греха, и с кротост и упоритост следваше жизнения си път и целия си живот остана отдадена на милостиня и молитви. А цар Лъв се венча с дъщерята на Зауцан Зоя и беше благословен с нея от дворцовия клирик, който имаше прозвище Агапии, сиреч круша. След като им даде благословия, той загуби свещенически сан. А тя царува година и осем месеца и почина. Намериха мраморен ковчег, в който искаха да положат тялото й, а вътре имаше залепено писание: „дъщеря Вавилонска окаяна".[10]

Донесено беше на царя, че евнухът Мусикон и Ставрокий вземали подкуп от стратизите и от болярите, за да им ходатайстват пред царя-отец. Един път, когато Ставракий искаше да влезе при царя-отец с някакво писание – вероятно на стратизите – царят стоеше под навеса. Като го видя, влезе след него, хвана го за врата и излезе с него навън, тъй като му се стори, че иска да моли нещо за стратизите. Заведе го в еднодверницата, иззе му писмата, изхвърли го навън и на онези, които се оказаха там, нареди да го махнат от двореца и да го пострижат монах. Като видя това, Мусикин не знаеше какво да мисли. А царят влезе, когато Мусикин стоеше пред Зауцан, хвана го за врата и го изведе, и заповяда на китонита Христофор да го постриже в Студийския манастир. Скоро умря и Зауцан и като го свалиха от Колеон, погребаха го в Кавлеовия манастир.

5. Василий, който беше епикт, се сдружи с кувикулария Самона от агаряните по род, тъй като желаеше царски сан. Той събра кураж и каза на Самона: „Нашата леля Зоя умря, обаче царят ще си вземе друга жена, а нас ще махне незнайно къде. Дай ми, прочее, клетва, че ще запазиш в тайна всичко, което ти изповядвам и за което се сговаряме." Той така и направи и узна от него целия замисъл. И като влезе при царя, Самона рече: „Искам, господарю, да ти кажа нещо само на тебе, което, изречено от мене носи смърт, а ти трябва да мълчиш." И стигна до царя целият Василиев замисъл. Но царят не повярва на казаното, като сметна, че това, което говори Самона, е някаква клевета. А той рече: „Ако искаш да се увериш в това, изпрати когото желаеш в моята стая и аз ще го скрия на тайно място. Нека запишат всички Василиеви думи, за които ти казах, и от това ще разбереш, че никаква лъжа не съм ти казал." Царят, прочее, изпрати протовестиария Никифор заедно с китонита Калукур. А те влязоха в стаята на Самона и се скриха. И Самона, като примами Василий и му даде дума с клетва, накара го да изрече открито целия замисъл и това, за което се сговаряха. Христофор и Калукур чуха това и го записаха. Докато ония обядваха, те влязоха и прочетоха записаното на царя. Царят веднага повика Василий, даде му 24 хиляди сребърника за душата на своята леля Зоя и го изпрати в Македония. А Варда, друнгария на стражата, който се беше присъединил към това решение, изпрати при Стиопасиотин с нареждане да го доведе. Но преди това на онзи беше съобщено с царско писмо да го окове във вериги. А етериарха

Николай изгони от Константинопол. Прехвърли Василий от Македония, подложи го на разпит, дълго и много го би и изгори косите му, и го подложи на разобличение и поругание посред града, заточи го в Атина, където го постигна лоша смърт. Също така подстрига в черни ризи етернарха Николай и Стулиан, Йоан и всички други роднини на Зауцан, а някои други изпрати на заточение. Царят повика всички магистри и облечените с власт и пред всички тях прочете разказаното от Самона. А те похвалиха Самона, че е спасил царския живот, и казаха, че е достоен за велика чест. И той веднага го отличи със сан на протоспатарий и го направи свой приближен. А патриарх Стефан умря и на негово място беше поставен Николай Мистик, който се отличаваше с голяма премъдрост и правосъдие, и с благопристойност.[11] А градът Димитриан в Еладската страна беше завзет от сарацините. Цар Лъв увенча Анна, Зоината дъщеря от рода на Зауцан, понеже не беше възможно да постъпи съобразно обичая, щом Зоя не е царица. И доведе царят девица от Епсикийската област, красива и предобра, на име Евдокия, взе я за жена и я увенча. От нея роди отроче, но при това и тя самата, и роденото дете умряха.

6. Близо до църквата на Светите Апостоли царят създаде църква по името на първата си жена Теофания. Създаде и църква на Свети Лазар близо до тъй наречените Места и там уреди манастир за мъже евнуси, където донесе и положи тялото на Свети Лазар и тялото на Мария Магдалина. Тъй като военните кораби бяха заети с работите на тези църкви, Тавромения и Сикелия беше завзета от Афроните и стана голямо избиване на гърците.[12] Завзет беше и Лмон от сарацините и много хора бяха взети в плен.[13]

7. В деня по средата между Великден и Петдесетница[14] царят се отправи към Свети Мокий и когато влизаше в църквата и се намираше близо до светите двери, изскочи от амвона някакъв човек, удари го силно с голяма тояга по главата и за малко не го уби, ако краят на тоягата, по някакво провидение, не се беше ударил в многокадилницата и така не беше задържан малко силният устрем. От главата на царя потече много кръв, настъпи смут и болярите се разбягаха. А неговият брат Александър под предлог, че е болен, не слезе на входа, за да не падне върху него подозрение, че е искал да осъществи такъв замисъл. Който нарани царя, беше хванат и като изтърпя много мъки, изповяда, че не знае за никакъв заговор. Най-накрая му отрязаха ръцете и краката и беше изгорен на кръга на хиподрума. Оттогава такова нещо повече не се случи. След някое време премъдрият монах Марко, истински надзирател на църквата, изпълни на великата събота четверопеснец на великия Козма. И като обядваше с царя на трапезата, молеше му се да не допуща да стават такива неща. И тъй като царят отричаше, Марко рече: „Написано е по-преди от пророк Давид, че това имаш да понасяш. Защото, рече: колко пъти коварстваше врагът в твоята светиня и тези, които те ненавиждат, се възхваляваха сред твоя празник." Подобава ти, господарю, да държиш царството от тук нататък 10 години." И така и стана. След като минаха десет години, царят умря в същия ден, на който беше ранен. И Зоя, четвъртата жена на царя, беше с него в палата невенчана.

8. Когато българите почнаха да подготвят поход срещу гърците и агаряните узнаха за това, излязоха с морски сили, които се оглавяваха от Лъв Триполитянин. Той беше от Аталинския град, отстъпник от християнското благочестие. И беше наречен Триполитянин, тъй като за Триполис, който е във Финикия, бяха се разделили три рода, отселени от Радиани, от Тиряни и от Сидоняни. Когато царят отиваше във Вунтиовото пристанище на обновлението на манастира на своя протовестиарий Никифор, пристигна вестта, че Триполитянинът се отправя към Константинопол с морските сили на сарацините. Изпрати, прочее, царят Евстатий, друнгарий на корабните войски, срещу Триполитянина с всички морски сили. Той не можа да му се противопостави и се върна, без да постигне нищо. А Триаполитянинът, движейки се след него, навлезе чак до Авид и стигна до Парий. Когато тази вест дойде до царя, той изпадна в голямо униние и безсилие. Той прочее даде на Имерий, старейшина на асикритите, корабни сили и го изпрати срещу Триполитянина. Той премина Авид и се настани в Елиспонта, която населяваха милисионяни и която беше наречена Елиспонта заради Елия, Фриксовата сестра, която тук е била хвърлена в морската дълбина.[15] А Козьо море прие името си от водните течения, които са по образа на коза. Оттам се устреми към Стровил при Кивура. Стровил носи името си от мястото, а Кивур от Кивуровия брат. И Лапсак (Лампсак) е наречен така заради сияещата светлина, която възсия от Бога, когато мъжете, които го основаха, през нощта се помолиха и стана основа на темелите и добре се укрепи. След това премина Иврат, наречен така по Ивр, Антовия син, чийто баща е Стафил, Дионисиев възлюбен приятел и внук. Като мина Самотракия, стигна до Тас и те първи я прославиха, че е златна – Самотракия в Тракия, Ръчен остров, най-напред Зверинница, защото беше пълна със

зверове и която беше посветена за чертог. След това, като се засили течението, има остров, който е зает от преселници Самиани и те го нарекоха Самотракия. Имерий достигна до неприятеля, но не посмя на доближи войската. Но Триполитянинът по собствено стремление – защото Бог го гонеше да се махне – се върна и като дойде при Солун, разграби го и в плен беше взет и Лъв, техният стратиг, с прозвище Хацилакий. И извърши много убийства и проливане на кръв.[16] Някой си Родофил със сан кувикуларий беше попаднал в Сикелия, изпратен с някакво поръчение. Той носеше със себе си сто литри злато. Обаче се разболя и влезе в Солун, да се измие и да си почине. Триполнтянинът го хвана и като узна, че носел много злато, дълго го мъчи. уби го и нищо не взе. Оказа се, че е оставил златото по пътя. Защото Симеон, по сан асикрит, минавайки по пътя, взе златото и стана след това патрикий и старейшина на сиклита. Когато Триполитянинът поиска да унищожи Солун, княз Симеон му изпрати вест – да вземе много злато и да остави града. И така и стана, и сарацинските войски се устремиха назад.[17] Като узна това, Имерий тръгна да ги преследва. А те се приближиха към Крит и предадоха на намиращите се в него част от плячката и оттам се отправиха за отечеството си, като оставиха Имерий в Лимен, без да свърши нищо.

9. Царят имаше подвоевода на подстратизите Евстатий от рода Аргир, който беше патрикий от източните области. Той воюваше срещу измаилтяните и не веднъж, а много пъти, беше показал голяма храброст. И Андроник, от рода на Дука. След Евстатий и той взе участие в същите сражения и се прослави като патрикий. Сарацините толкова бяха уплашени от него, че името му между тях се изговаряше със страх. А Самона търсеше предлог да отиде в своя манастир на име Спира, който беше в Даматрия, и искаше да избяга заедно със златото и със своите коне. А на общите коне (както казваме по нашему на повозните) при всеки, който е бил приготвен за път, преряза жилите им. Царят изпрати след него, за да го стигнат, етериарха Василий, наречен Каматер, и Георгий Кринит. Докато Самона стоеше, тъй като искаше да прехвърли Алия, пристигна и друнгарият Никифор, наречен Камина, за да го залови, Самона много се молеше и казваше: „Много ще ти дам.” Но той не го послуша, потърси убежище при кръста, който се намираше в Сириха, като даде вид , че е дошъл за молитва. И дойде Константин, синът на Андроник Дука, взе го и се върна в Константинопол. И царят заповяда Самона да бъде пазен в дома на кесаря Варда. Запита царят Константин, дали е истина, че е искал да бяга в Сирия, и като узна, че е истина, забрани на Константин да говори за това пред болярските чинове, като го питат, а да каже, че е отишъл в Сириха за молитва. Защото царят искаше Самона да получи прошка. И извика царят болярското събрание и като изведе на средата Константин, така го питаше: „Пред Бога и пред моята глава кажи: бягаше ли в Сирия, Самона, или не?” Той обаче, понеже се уплаши от клетвата, най-напред рече, че ако не е заклет, а така просто го питат, не иска да говори. А след това изповяда пред всички, че Самона е бягал в Сирия. И царят изгони с гняв Константин и остави Самона да седи в Кесаревия дом, без да вижда царското лице 4 месеца. И после се сподоби и с царското лице, и с царската беседа.

10. Роди се на Лъв син, на име Константин,[18] от четвъртата му жена Зоя. По време на раждането му се появи голяма звезда, която изпущаше лъчи към изток и се явяваше 40 дни и нощи.[19] Той беше кръстен във великата църква от патриарх Николай в светия ден Богоявление, а от светото кръщение го прие цар Александър и патрикият Самона и всички висши властници. По това време и Кифии стана дом за болни, след като бяха изгонени блудниците, които се намираха там. А цар Лъв беше благословен със Зоя от Тома презвитер, който беше лишен от свещенически сан, и я провъзгласи за царица. Поради тази причина патриархът забраняваше на царя да влиза в църквата, заради което влизаше в митатория, сиреч в обителницата, от дясната страна.

11. А Самона беше поставен за паракимумен на спалните покои, чрез което учеше царя на безчинство, на беззаконие и на всичко лошо, и започнаха да посягат на църквата. Повикаха прочее патриарх Николай в първия ден на месец февруари и много му се молиха да ги приеме. Като не можаха да го склонят, качиха го в една малка лодчица и го закараха в Ирин. А оттам едва можа да стигне пеш до Галакрини, защото имаше много сняг.[20] Поставен беше за боголепен патриарх Евтимий Синкел, мъж въздържан и богочестив, за когото казаха, че е приел светителски сан по Божие откровение. А царят размисляше как да установи закон недобър – мъжът да има три и четири жени, а многоумните мъже му съдействаха за това. През юни месец беше повикан цар Лъв от Константин, наречен Ловос, в неговия манастир близо до Светите Апостоли, за да извършат обновление и да обядват там. И се появи вятър, който се казва буря, и духнаа силно до три пъти, разтресе и разлюля домовете и църквите, така че всички търсеха да бягат в места без покрив и казваха, че това е краят на света, ако Божието човеколюбие не спре с дъжд такава буря.

12. Когато сарацинските морски сили настъпваха срещу гърците, царят постави за старейшина на всички корабни войски Имерий, логотет на пътищата.[21] И Андроник Дука поиска да отиде с Имерий на кораба, за да се бие срещу агаряните. Но Самона, непримирим Андроников враг, му копаеше яма и му нареждаше капани за нозете, защото беше зъл срещу него заради бягството. И каза на някой си да напише бързо (тайно) на Андроник да не влиза в кораба, „защото Имерий е получил нареждане от царя да те хване и да те ослепи, надуман от Самона". Имерий дълго убеждава Андроник да влезе в кораба, понеже агаряните ги приближават, но той отстъпи назад, без да приема неговите думи. И Имерий, сам с паметта на Светия апостол Тома, влезе в бой с агаряните и постигна голяма победа.[22] Като научи това, Андроник съвсем си изгуби ума и заедно с роднините си и със своите роби отиде в града на име Валан[23] и явно тръгна към отстъпничеството. Тогава Самона, като намери веднъж удобно време за това, каза на царя: „Не ти ли говорех винаги, господарю, че Дука е противник и отстъпник, и враг на твоето царство?" Веднага прочее царят изпрати Григорий, наречен Ивириц, доместник на схолите и сват на Андроник, да воюва срещу него. Като научи това Андроник, и че патриарх Николай е изгонен от църквата, избяга при сарацините с целия си дом. И когато напусна гръцките предели, Амер, по име Мумени,[24] го прие с почести и достолепие.

13. Натъжи се царят заради Андроник и много пъти искаше да му пише и да му прати известие да се върне в Гърция. Някои посъветваха царя да помилва един от сарацините, които са в тъмницата, и да го изпрати в Сирия с писмено послание. И той така и направи. Написа го с киновар, запечата го със златен печат и го облепи с восък във вътрешността на малка свещ. Когато сарацинът излезе от царя, Самона го повика и му рече: „Знаеш ли какво държиш?" А той му показа свещта. Самона рече: „Това е гибел за Сирийската земя." И като му даде една златица, нареди му: „Да предадеш това в Одаровите ръце." И той като пристигна, така и направи. Андроник беше хванат и окован с всичките си роднини. Като узна, че това се е случило заради коварството на Самона, самият той и които бяха с него се принудиха да се закълнат на своя вяра. А Константин, неговият син, като видя, че не е възможно Андроник да излезе оттам, по бащин съвет напусна Асирия и дойде при царя с близките си. Царят го дари богато с много дарове и пред иконата на Господа и нашия Спасител, намираща се на източната стена на златната палата, рече му това: „Не се поддавай в себе си на съблазън, понеже било казано от мнозина, че Константин ще власти над гърците. Заклевам ти се пред всички изпитания и пред иконата на Господа Бог наш, че не е твое царството, защото си наречен Константин, а е дадено на възлюблеиия мой син от Бога и прадедите му – както ми беше истинно разяснено от много свети мъже. Ако се съблазниш да направиш това, твоята глава ще влезе през тези двери без твоето тяло." И точно така стана. След посичането му от ръцете на мъчителите неговата глава беше почернена от кръв и прах и се случи така, че беше внесена през тези двери за измиване.

Заради мира дойдоха от Тарс онзи Авелваки и бащата на Самона. Като ги видя, царят украси с много разкош Магнавра. И великата църква беше украсена с много украса и показаха всички честни съсъди на сарацините, а беше недостойно християнската красота да се показва на неправедни хора езичници и те да виждат съсъдите на Божията служба. А Самониният баща искаше да бъде със сина си и го поучаваше да се върне в своята земя и да се държи за своята вяра. „Аз – рече той, – щом мога, скоро ще дойда при тебе." На петдесетия ден чрез патриарх Евтимий Лъв увенча своя син Константин.[25] А Самона даде на царица Зоя своето момче Константин, което по-рано беше на служба при магистъра Василий, по сан каниклий, да й служи. Той толкова много се ползваше от любовта на царя Лъв и царицата, че Самона му завидя и го наклевети, че прекарва с царицата. Царят, понеже реши, че това е истина, изпрати да го подстрижат монах в манастира на Свети Тарасий и заповяда на самия Самона да извърши това. Не след дълго царят поиска отново да го вземе и заповяда на Самона да го доведе в манастира Спира. И когато царят отиде в Даматрия и беше на обед в Самониния манастир, видя Константин. Той даде веднага заповед и го облякоха в мирска одежда и на обеда даде в ръцете на царя чаша, после се върна с царя в палата. Виждаше прочее Самона как расте царската любов към Константин и състави писание заедно с великия китонит Михаил Цирифинянин, който много лошо говореше срещу царя. И когато всичко беше съчинено и написано с думи от самия писец Родианин, Константин подхвърлиха написаното в митатория, сиреч в обителницата. И когато царят влезе във Великата църква и се намираше в митатория на мястото, където се молеше, намери писанието. И като го прочете, изпадна в голяма печал и търсеше кой е направил това.

14. Имаше лунно затъмнение[26]. И царят повика митрополит Пантелеонт, защото искаше да

узнае от него смисъла на изчезването на луната. Когато онзи отиваше при царя, Самона го запита: „На кого ще се случи нещо лошо?" А той му отвърна: „На тебе, ако излезеш на тринайсетия ден на юни месец, и оттогава нищо лошо няма да ти стане." А на царя рече, че злото отива върху второ лице. И царят предположи, че нещо лошо ще се случи на Александър, неговия брат. След това Цирифинянин призна само пред царя, че Самона е сътворил писанийцето. Царят веднага затвори Самона в неговия дом, подстрига го за черноризец и го отправи в манастира на патриарх Евтимий. А след това, отново похулен, изпраща го в Мартиникиевия манастир. А Константин направи паракимумен и му създаде манастир в тъй нареченото място на Преподобните. И дойде заедно с патриарх Евтимий, за да го обнови. През месец октомври стана корабно сражение срещу сарацините между логотет Имерий и Данмант, и Лъв, който беше воевода в Сама Гръцка и след това стана цар. Имерий беше победен и едвам се спаси, а почти всички, които бяха с него, изгинаха.[27] А цар Лъв се разболя от стомашна болест и изпадна в крайна немощ, така че едва намери сили да говори по време на поста пред народа и да каже така: „Виждате, че не съм здрав и изнемогвам от болестта. И няма вече с вас да стигна до Христовото Възкресение." А стана и пожар там, където правят свещи за Великата църква. И изгоря цялото хранилище за хартия и самата сакела (касата на провинциите). През май месец, на единайсетия ден във вторник, 15 индикт, умря цар Лъв[28], след като предаде царството на своя брат Александър през същата година. Разказват, че когато го видял да влиза при него, казал му: „Ето, идва лошо време с 13 месеца." И много му говореше, отправяйки молби и го умоляваше да пази сина му Константин.

89. Александър, синът на Василий. И Александър царува година и 29 дена с Константин, Лъвовия син. Изпрати да доведат Николай от Галакрини, свали от патриаршеството Евтимий и постави за втори път Николай на престола.

И в Магнавра Александър свика болярския съвет, доведе Евтимий от Агатяни (храма на Преблагия) и седейки заедно с Николай извърши Евтимиевото низвержение. Веднага, като че ли бяха доведени диви зверове, изскубаха честната брада на онзи боголепен мъж и удряха го по врата и го блъскаха, и го мъчеха с други нетърпими мъки. Наричаха го престъпник, казваха, че ходи при чужди жени и е прелюбодейца. А онзи свят мъж и преподобен кротко мълчеше н търпеше. Той беше изселен прочее и изпратен в Агатяни, където завърши живота си. Погребан беше в Константинопол, в своя манастир, който се намираше в Посаматия.

2. И по-рано Александър си имаше занимание да стои на село, да се отдава на лов и от омраза към брат си Лъв да не се занимава с никакви царски дела, а беше обикнал да прекарва времето си в ядене и безчинства. Управляваше сам, нищо добро и достойно за слова не направи. Тъй като беше единодържец, заедно с това направи поп Йоан, наречен Лакоар,[29] ректор. Той провали зле живота си след Александровата смърт. Така също прочее и Гаврилович, и Василиц, който беше от славяните, много разбогатя и много злато нагреба от палата. Говореха и внушаваха много пъти на Александър да постави за цар този Василиц, а Константин, сина на цар Лъв, да направи евнух. Онези, които обичаха Лъв, го разубедиха от този замисъл, като един път говореха на Александър, че е млад, друг път поддържаха, че е безсилен. При него от запад се яви голяма звезда, разгневените от това я нарекоха копиеносец (копийник). Тази звезда, казваха те, предрича кръвопролитие в Константинопол. А този прочее Александър се предаде на измамници н заклинатели. Защото ги послуша, като казваха: „На хиподрума стои дива свиня от мед, тя е твоят елемент. Защото противоборствува на твоя брат Лъв." И така го представяха като неразумен свиножителник. А той, измамен от тях, прикова наново срамен член и зъби на свинята, защото преди това липсваха. И като се уповаваше на такава измама, направи хиподрум и като събра завесите и светилниците на светите църкви, украси хиподрума, като предаде така Божията чест на идолите. Поради това и от него Божията чест скоро се вдигна. Когато логотетът Имерий се върна след сарацинската победа, той го изпрати да бъде заселен в палатинския манастир, наречен Капа, като му отправи заплахи за това, че е бил негов враг по време на царуването на Лъв, неговия брат. И той, след заточение от 6 месеца, умря с лоша смърт, разбит от скръб. А българският княз Симеон изпрати пратеници при Александър да молят за мир, показвайки, че обича мира и държи на приятелство, почит и уважение, както е било при цар Лъв.[30] Но Александър. завладян от глупост и безумие, върна обратно пратениците без почести и изпрати заплахи срещу Симеон, като смяташе, че ще му внуши страх. Тъй като мирът се наруши, Симеон кроеше планове да вдигне оръжие срещу християните. А Александър, като се напи, слезе в кучкарницата, където се кучат песовете, да вземе едно кученце. И беше ранен от оръжие, изпратено от Бога... Излезе му много кръв и изтече през ноздрите и устата и умря за два дни

през месец юни, на шестия ден в неделя, първи индикт.[31] Остави за наместници патриарх Николай и магистъра Стефан, магистъра Йоан, наречен Елада, ректора Йоан и Евтимий, и Василиц, и Гаврилич, и предаде царството на Константин, Лъвовия син. Положиха Александър в царския гроб при неговия баща Василий.

90. Константин, Лъвовият син, беше роден в багреницата. И като умря баща му, беше на възраст 6 години, беше оставен на царска власт от Александър, неговия чичо и се подчиняваше на наместниците. Той царува прочее при тези наместници с майка си Зоя, четвъртата жена на Лъв, седем години; заедно с Роман, своя тъст, при който беше в повиновение, други 27 години, а единодържец беше 15 години и всичките години на царуването му са 55.[32] Взе прочее дворцовата власт патриарх Николай, тъй като сам беше наместник заедно с магистъра Стефан и Елада, магистъра Йоан, и той, обсъждаше всичко и имаше грижа за потребните на царството неща, както бе ежедневно.

1. Когато царството прочее се намираше в това положение, на Константин Дука, който беше доместик на схолите, беше казано от някои константинополски велможи, които го обичаха, че е храбър и разумен, и смятаха, че би могъл добре да се справи с царската власт, да дойде и заеме царството без труд. Както някои казват, и патриарх Николай е знаел, че властта му е поверена по повеля на Александър. И взе измамно писмо, понеже беше сподобен със свещен сан, изпрати го при Константин Дука, повелявайки му да вземе царската власт, а също така да влезе и при царицата. Той, заради донесеното му писание се прочувства свързан с първосвещените на великоименната Света София. Този родител Андреев, постигнал в наше време до съвършенство изобразителното майсторство, както постановиха Апелий и Агатагос, Ираклий Византиец и Филип Византиец. И той, както и преди, понеже виждаше насън царството и постоянно желаеше да има венец, колкото се можеше по-скоро пристигна в Константинапол заедно със своите най-добри войници, много на брой.[33] И през нощта мина през малките порти на протовестиария Михаил, а те бяха близо до горната укрепена част на града, и отиде в дома на Григорий, своя тъст, където прекара, без да спи, с онези, които го придружаваха. И Никита, по сан асикрит, който след това стана протонотарий, съобщи за пристигането на Константин на патрикия и единствен борец Константин Еладик. И двамата отидоха същата нощ при Константин Дука и почнаха да се съвещават. И преди да настъпи денят, още в тъмно, със свещи и много въоръжени хора отидоха при вратата на хиподрума, като славеха Константин като цар. И там онзи, който водеше коня му, беше прободен с копие и убит от намиращите се отвътре на вратите на хиподрума. И като не биде приет там Константин, беше обхванат от бяс и непрестанно имаше в мислите си желанието за царска власт и си отиде от хиподрума в униние и скръб, защото счете убийството на водача на коня му за лошо предзнаменование. Оттам с прослава стигна до тъй наречените Медни врата и през Железните врата мина през същата тази Халкия и влезе чак до ескувититите.[34] Обаче магистърът Йоан, наречен Елада, подбра хора от онези, които бяха в по-малките градове, и ги изпрати с оръжие срещу Дука. Те стигнаха прочее чак до Халкия и като се сблъскаха с неприятелите, паднаха мнозина от двете страни и там настъпи работа за мечовете. И толкова много бяха избитите, че мястото стана като езеро и кръвта течеше като река. Убит беше Григорий, синът на Дука и Михаил, неговият братовчед, и онзи Куртуки, който беше арменец. Като узна за това Константин Дука и че е настъпил голям безпорядък, подгони коня си. А конят се подхлъзна по каменния мост и хвърли на земята ездача си. И когато той беше съборен на земята и остана сам, някой го хвана, а всички останали се разбягаха – отсече му главата с меч и тя бе занесена на царя, за да стане явно на всички измамени чия е победата. А такова начинание му беше разяснено според някого и по друг начин. Защото някой си Николай беше изпратен да събира данъци в Халдея и този Николай отиде в Сирия и се отметна от правата наша вяра. И когато пребиваваше там, занимаваше се малко с астрология и астрономия (звездословие и звездозаконие). Той сушият написа с ябълков квас нещо на боядисана в черно тъкан и го изпрати на логотета Тома. Когато Мануил, Сарацинският тълкувател, я потопи във вода, писмената, които се намираха върху нея, се проявиха и гласяха така: „Не се плашете от червения петел Константин Дука. Той без ум ще вземе напусто властта и скоро ще загине.” И като стана това така, магистърът Григорий, неговият тъст, заедно с Лъв, когото наричаха Свинобоец, потърсиха убежище в Божията Света църква София. Оттам ги принудиха да излязат и ги подстригаха в черни ризи в Студийския манастир. А Константин, наречен Еладик, биха с волски жили, облякоха го с парцали, качиха го на магаре, прекараха го през целия град и го заведоха в Далматинския манастир. Там го затвориха в тъй наречената осъдница. А Лъв, наречен Катакалиц и Авесалом Ратайчич ослепиха и изпратиха на заточение. И Константин, Евлампиевия син, някои други с него и епараха Филотей Пуладич

посякоха с меч на хиподрумския кръг. Много търсиха асикирита Никита и Константин, наречен Ливан, но не ги намериха, защото бяха избягали. А онзи, когото наричаха Козел и многото храбреци, които бяха с него, окачиха на разклонени дървета[35] от стълпа, наречен Телица, чак до Левкат. Много други от онези, които бяха на служба, избиха безмилостно, без да са виновни, като казаха, че са били наместници. И когато някои от съдиите се отказаха от несправедливите везни на правосъдието, казаха им: „Как смеете вие, които сте деца на царя, без негова заповед да вършите такива дързости?" Подстригаха прочее жената на Дука в черни ризи, изпратиха я в дома й, който беше в Пафлагония, а нейния син Стефан скопиха.

2. През месец август[36] българският княз Симеон излезе на поход срещу гърците с тежка войска, стигна до Константинопол и го обсади от Влахерна до тъй наречените Златни врата, с високото желание да го завземе без труд. Но като видя здравината на градските стени и многото хора, и надеждността на оръжията и камнеметателите, разбра, че е грешил в желанието си, и се върна в тъй наречения Евдом, като поиска клетви за мир. Тъй като наместниците възприеха любезно мира, Симеон изпрати своя магистър Теодор да разговаря за мир. А патриарх Николай и двамата магистри Стефан и Йоан взеха царя, дойдоха до Влахерна и въведоха двамата сина на Симеон и обядваха с царя в палата. Патриарх Николай излезе при Симеон, а той склони глава пред него. Патриархът прочее произнесе молитва и както разказват, сложи на главата му вместо венец своето покривало (епириптарий).[37] И Симеон и двамата му сина. надарени прочее с безбройни и големи дарове, се отправиха към своята страна, разделиха се без писмено съгласие за мира.[38] Тъй като прочее царят Константин беше дете, потърси майка си, защото цар Александър я беше махнал от палата. И пак я доведоха. Тя обаче, като хвана властта, въздигна в палата паракимумена Константин и братята Константин и Атанасий, наречени Гонгилий. И по съвета на Йоан, наречен Елада, свали приближените на цар Александър: ректора Йоан и наречения Гаврилич и Василиц, и другите. И поставя царица Зоя за етериарх Доминик, наречен Теофилакт. А магистърът Йоан, наречен Елада, внезапно се разболя и лекарите го съветваха да се откаже. Той напусна палата, отиде във Влахерна и измъчен от болестта, умря. По съвета на етериарха Доминик Зоя отстрани патриарха Николай и неговите хора, като каза с гняв, че той трябва да се грижи за своята църква. Не след дълго прочее паракимуменът Константин наклевети пред царицата етериарха Доминик, че иска да обсеби властта в интерес на своя брат. И под предлог, че ще правят Доминик патрикий, когато той влезе в църквата да вземе според обичая молитва, заповядаха му да си стои в къщи. И Зоя назначи за етериарх Йоан Гарусник и за друнгарий на стражата Дамиан. Доминик се прибра в своя дом и изпадна в голяма скръб.

3. Българинът Симеон отново започна да граби Тракия[39] и тъй като царицата и другите властващи имаха голяма грижа как да го накарат да се откаже от коварството, Йоан Вога помоли да стане патрикий и обеща: „Ще доведа срещу Симеон печенегите." Като получи прошение и взе дарове, пристигна в Печенежката земя. И ето, като взе оттам заложници, доведе ги в Константинопол в знак, че печенегите са се съгласили да преминат Дунава и да воюват срещу Симеон.[40] Тогава в Константинопол пристигна и Асотий, мъж с изключителна сила, син на княза на князете. За него казваха, че като хване железен прът за двата края с ръце, може с огромната си сила да го извие и да го превърне в кръг, да го накара, противно на природата на желязото, да се подчини на ръцете. Когато той пристигна, приеха го с големи почести и отново го изпратиха в страната му. През септември месец, трети индикт,[41] Панкрат Арменец предаде на Симеон град Одрин, който по-рано се наричаше Орестианов град по името на Орест, сина на Агамемнон. Той, обладан от праведно рвение, заради коварното убийство на баща си от Клитемнестра, беше я убил, като изпадна в силен гняв. И след като се къпал при сливането на трите реки Еброс, Адзос и Артак, се освободи от болестта си. И като създаде тук град, нарече го на свое име. А император Адриан възвеличи града с укрепени и добри строежи и му нарече име Адрианополис. Той може да бъде достигнат на третия ден ход от мъж с лек ход, като се върви от кръстопътя при Филипополис по посока към планината Ем, откъдето се сливат три реки, съставени само от дъждовна вода. Не след дълго бяха изпратени от Зоя с много дарове патрикият и каниклият Василий и протоспатарият Никита Еладик и отново си взеха обратно град Одрин.[42] Дойде и Дамиан Амера на острова с име Стровил с бойни кораби и много сили и щеше да го разграби, ако не беше се разболял и умрял. И сарацините се върнаха без нищо. Живеещите а Елада и в Атина, които често бяха обиждани от Хасей, Иувиевия син, не бяха в състояние да понасят неговото разпътничество и ненаситност, вдигнаха камъни срещу него и го убиха по зъл начин в олтаря на църквата в Атина.

4. Като виждаше въздигането на Симеон и неговите замисли срещу християните, царица Зоя направи сговор със старейшините да се извърши изменение и да сключат мир с агаряните, та всички войски, които се намират на изток, да се прехвърлят, за да сразят в бой и да унищожат Симеон. Изпрати прочее в Сирия да искат изменяне на нещата и да сключат мир патрикия Йоан Радин и Михаил Лучник. Когато това стана, както беше обичаят, извършиха раздаването на възнагражденията според чиновете и по име.[43] Като ги получиха, преминаха със своите войници в Тракийската земя, където беше доместик магистърът Лъв Фока, на чиято храброст и военна тактика всички разчитаха. Когато Константин, дворцовият протопоп, наречен Главатец и Константин, синът на Малелиа (Константин Малелеил)[44] изнесоха свещените и животворни кръстове за Тракия, всички се поклониха до земята и се заклеха: „Всички заедно ще умрем." И тръгнаха срещу българите с всички войски. Екскувитските легиони командваше Йоан Писец, а иканатските – синът на Марул. А Роман Аргир водеше войската и Лъв, неговият брат, и Варда Фока. С него беше и Мелия с арменците и всички останали воеводи, всеки със своите войници. Присъедини се към останалите и патрикият Константин, наречен Липс, който беше съветник на доместика Лъв във всички работи. На двайсетия ден от месец август, 5 индикт, стана сражение между българи и гърци и се биха при реката Ахелой.[45] Но понеже това, което отсъжда Бог, е непостижимо и непознаваемо, гърците бяха победени с цялата си войска и настъпи бягство презглава, и страшен вой и крясъци, при което се тъпчеха едни други или биваха посичани от противниците. И имаше такова проливане на кръв, каквото не е бивало от дълги времена. Доместикът Лъв се спаси, като избяга в Месемврия. И в сражение с неприятеля беше убит от други Константин Липс, Йоан Грапсон и още много други от командващите. А патрикият Роман, който тогава беше друнгарий на флотата, беше изпратен по реката Дунав на помощ на Лъв Фока, докато Йоан, наречен Вога, трябваше да доведе печенезите, както рече. И друнгарият Роман имаше заповед да ги поведе срещу българите, за да помогнат на Лъв Фока. Обаче Роман и Йоан Вога влязоха в разпра и словесни пререкания, а печенезите, като видяха, че се сваждат помежду си и се противопоставят един на друг, си отидоха обратно. Когато настъпи край на крамолата, и Роман, и Вога се завърнаха в Константинопол, имаше срещу тях недоволство и такава беда бяха докарали на друнгария Роман, че съдът изнесе присъда да бъде лишен от очи, защото поради небрежност е извършено злодейство: не е превозил печенезите, а бързо се е отдръпнал и не е вземал в корабите търсещите прибежище гърци. И това прочее щеше да стане, ако патрикият Константин, наречен Гонтилий, и магистърът Стефан, които се ползваха с благоволението на царицата, не го спасиха с молби от осъждане. Когато българите се възгордяха от победата, в бойни схватки стигнаха до Константинопол, Лъв, доместик на схолите, етериархът Йоан и Николай, синът на Дука, се отправиха срещу българите заедно с много войска в Тракийската област, [мястото] наречено Катасирти. През нощта, когато не очакваха, българите ги нападнаха. След като доместикът избяга, беше убит Николай, синът на Дука и много други с него.[46] И Теодор прочее, наставник на цар Константин, като виждаше как паракимуменът Константин тегли властта към Лъв, своя зет, реши да говори на цар Константин да вземе друнгария Роман, който е бил слуга на баща му и имаше добри мисли към него, за да бъде с него и да го пази и там, където е потребно, да му бъде поборник и помощник. Тъй като многократно беше му говорено за това, Роман се отрече. И така цар Константин му изпрати писмо, което написа със своята ръка и се закле с подпис. И ето Роман, като го получи в ръце, зае се да довърши започнатото срещу паракимумена Константин и неговите роднини и както подобава, така да бъде направено. Тъй като за тези думи се разчу и паракимуменът Константин принуждаваше Роман да се махне с военната флота, Роман намери предлог, че не му е възможно да отплува от града, тъй като войниците не са взели месечното си възнаграждение. Когато Константин стоеше в лодницата и подготвяше корабите в готовност, излезе паракимуменът Константин и го подтикваше по-бързо да отплува. А Роман посрещна паракимумена ласкаво, правеше се на смирен и казваше: „Което е заповядано, да бъде изпълнено." Когато паракимуменът искаше да се върне, каза на Роман: „Имаш ли мъже добри на вид и от добър род, които са годни да задвижат царската триера?", Роман веднага им махна с ръка да се приближат, тъй като бяха вече приготвени. И когато те се оказаха близо до Романовия дромон, Роман, който вървеше след паракимумена Константин, извика: „Хванете го!" Те го хванаха бързо, вмъкнаха го с триерата на друнгария Роман и там го държаха в надеждно място. И нито един не го защити и не го съжали, а всички, които бяха с него. се разбягаха. Когато царица Зоя узнава за това, призовава патриарха Николай и своите велможи и ги изпраща при Роман, за да узнае какво е станало. Когато те дойдоха, войниците ги прогониха, като хвърляха камъни. На сутринта прочее Зоя, като излезе на Вуколенската сен, прогласи към сина си и към всички: „Как

прочее се е получило това съпротивление?" А наставникът на цар Константин Теодор й каза: „Това стана, защото Лъв Фока погуби гърците, а паракимуменът Константин – царския палат..." И царят взе при себе си патриарх Николай и магистъра Стефан да бъдат с него в палата и взе от майка си властта върху себе си. А сутринта изпратиха Йоан, наречен Тувакий, да отведе царица Зоя от двореца. Тя с плач и сълзи прегърна своя син, като всяка майка, движена от любов и жалост, така че царят рече: „Оставете я, нека моята майка да бъде с мене." И те при тези думи я оставиха. Царят и патриархът повикаха Йоан Гарусник и го назначиха за доместик на схолите, защото се страхуваха да не би Лъв Фока да се възползва от това. Но той и не помена за това, а даже направи етериарси Теодор, неговия шурей наречен Зуфинезер и Симеон, неговия син. Като взе от тях вярна клетва, отиде си в своя дом. А те бързо махнаха неговите роднини от двореца. Когато те дойдоха при него и ги видя, обхвана го трепет и изпадна в ужас. Веднага прочее отиде при Роман, изповяда му каквото беше станало. И се свърза с него с дружба и даде клетва и взе такава, така че двамата да имат една душа, да има единоумие и да бъдат единодушни; дори бяха съгласни да се сключи брачен договор, с което утвърдиха любовния съюз.

5. На двадесет и четвъртия ден от месец март Роман изпрати в палата презвитера Йоан, който беше негов приближен и верен човек, и Теодоракий, за да съобщават: „Не е имало от моя страна противодействие, а като виждам злите намерения на Фока и се страхувам да не дръзне да въстане срещу царя, затова искам да дойда в двореца и да се грижа за царската стража." Тъй като патриарх Николай не разреши това и беше изпратена вест на Роман чрез Теодор, споменатия по-рано наставник, да премине с всички бойни кораби до Вуколеонт. Роман обсъди това с войниците си и ги поведе в деня на Благовещението на Непорочната Дева Богородица в четвъртък и пристигна с цялата въоръжена войска при Вуколеонт. Веднага магистърът Стефан слезе от палата, патрикият Накита, Романовият сват, отиде в палата и отведе оттам патриарх Николай. Намиращите се в палата приеха вярна клетва от Роман и му изпратиха честния животворен Господен кръст. А той му се поклони, удостовери всичко с клетви, влезе в палата с малка дружина. Той прочее се поклони на царя и като влезе с него в църквата, която се намираше във Фара, даде му клетва. Там веднага беше назначен от царя за магистър и за велик етериарх. Тогава прочее беше отправена вярна повеля към Лъв Фока, която гласеше: „Не замисляй никакво съпротивление, а малко си почини в своя дом." По същия начин беше заповядано да се напише писмо и на паракимумена Константин, което му повеляваше същото, и нищо противно да не крои, а да бъде в повиновение на цар Константин. Андрей, примикюрий на царския двор, взе прочее това писание и му го занесе в Кападокия, където той се помещаваше. Той го взе и го прочете и си отиде в дома си в мълчание. В петата неделя от светия пост през месец април беше даден залог за брачен договор от цар Константин на Елена, Романовата дъщеря, която беше красива не само с телесна красота, а и по разум. Във вторник след Пасха (така е името на празника на галилейски език)[47] бива благословен и венчан заедно с нея от патриарх Николай. Роман нарича цар-отец и вместо него поставя за етериарх неговия син Никифор.

6. Не след дълго Лъв Фока, подмамен от някои боляри от своите легиони, се надигна на въстание. И изпрати да ги вземат, за да бъдат с него: паракимуменът Константин и двамата братя Константин и Анастасий, Константин, старейшина на асикритите, наречен Малелеил, като на всички обстойно разказваше и потвърждаваше, „че заради цар Константин правя такова сподвижничество". А Роман, царят-отец, направи златни печати с написание уж от лицето на цар Константин, които имаха за цел унищожаването на този замисъл, така че всички да оставят Фока и да прибягнат при царя, да бъдат на страната на царя. И даде (тези писания) на някоя си Ана, жена безсрамница и блудница, която обявиха за царска и на някой си клирик, на име Михаил, и ги изпрати между войниците на Фока. И те, като взеха писанията, разпръснаха ги из цялата войска. Михаил беше заловен от Фока, който безмилостно му отряза ушите. Така този, който изпълняваше поръчението на Роман, получи съответно на труда си, също и изпратената с него жена. Най-напред прочее синът на тежкия Михаил остави Фока и премина към Роман, което стана начало на разбиването на такъв отпор и насилие – и с него и Валантий, и двамата турмарси. А Лъв Фока с много войници, силно въоръжени, дойде в Кресопол и разположи полковете от каменната Телица чак до Халкидон и вся страх у онези, които бяха в Константинопол. От Роман беше изпратен в дромон Симеон, който беше в каниклия и носеше написано послание на цар Константин, в което се казваше следното: „Аз не намерих под моята ръка никакъв друг пазител на моето царство, бодър, умен и верен, освен Роман. И на него поверих да ме пази, доверих му се с Бога и разсъдих да ми бъде вместо баща, защото показа към мене бащинско милосърдие и родителска грижа. А Лъв Фока винаги съм го подозирал в зли кроежи срещу моето царство, а сега открих, че върши зломислени дела

и въстава с насилие срещу моята царска власт. Затова нито искам отсега нататък той да бъде доместик, нито казвам, че е направил този метеж по мой съвет, а по своя воля е извършил това съзаклятие, за да обсеби царската власт.” Когато прочее това беше прочетено пред войниците, всички започнаха да го напущат и да преминават към царя-отец.[48] А Фока изпадна в голяма скръб и недоумение, защото се лиши от всякаква надежда и предпочете да избяга. Като стигна в град Атеус и не го приеха, отиде в селото на име Гоилентово и там беше заловен. Роман изпрати Йоан, наречен Товакий, и Лъв, негов роднина, да го доведат в Константинопол. А те, като го хванаха, го ослепиха, макар че нищо не им беше казано за наказание, а извършиха това по своя воля, така че и царят, и Роман възнегодуваха заради това. През август месец стана известно за заговора на Константин Ктиматяни, Давид Камилянин и Михаил, манганския куратор. След като ги биха и ги подложиха на поругание през целия град, бяха изпратени на заточение. Магистърът Лъв, доместик на схолите, беше доведен в Константинопол и премина през народа, седнал на муле. Царица Зоя беше хваната в коварни замисли срещу Роман с отровена храна, приготвена чрез услугите на нотария Теоклит. Махнаха я от палата и я заведоха в Петрия, където я подстригаха в манастира на Света Евтимия. Теофилакт, патрикий и комит на оборите, повика на обед наставника на цар Константин Теодор и брат му Симеон. И докато те ядяха, влезе друнгарият на стражата, наречен Куркуа, с много хора и хвана тези двамата, след което ги изсели в собствените им села в Опсикий, защото са кроили заговор срещу Роман.

91. На двайсет и четвъртия ден от месец септември Роман беше отличен с кесарски сан, а през месец декември на седемнайсетия ден, в неделята на праотците, беше увенчан с царски венец от своя зет Константин и патриарх Николай.[49]

1. В 6428 г., 8 индикт, на 6-ти януари – денят на Светото Богоявление,[50] царят коронясва своята жена Теодора за царица. През месец май седемнадесето число, Христофор, Романовият син, беше наречен цар и беше увенчан от цар Константин на двадесети, същия месец, в Светия ден на Петдесетница и двамата преминаха тъкмо на това пришествие. На 8 юли в неделния ден, Роман свика църковно съединение и се обединиха всички митрополити и клирици, които бяха разпокъсани от патриарх Николай и Евтимий. На двайсетия ден от месец февруари Роман отправи и заточи на остров Антигон магистъра Стефан, наречен Коломарин, защото беше оклеветен, че желае царска власт. Беше подстриган за черноризец заедно с Теофан Тихиотянин и Павел Орфанотроф, негови слуги. Цар Роман направи в трибуналия военни упражнения. Когато всички се бяха събрали там с оръжие и почна сражението, Роман и Константин внезапно и много бързо се завърнаха в палата. Защото беше съобщено от Лъв, слуга на Арсений, че самият този Арсений и Павел, двамата маглавити по сан, кроят заговор. И те, след като бяха бити, и преведени през града, бяха пратени на заточение. Тогава беше презвитер Йоан, ректор по сан, който направи Лъв, слугата на Арсений, по сан неделник и направи той да стане приближен на царя.

2. Имаше в Елада някой си на име Рентакий, сродник на патрикия Никита, невъзпитан и посягащ на баща си. Той преследваше баща си, за да го убие.

3. Поради това прочее той, като бягаше от неговите зли намерения, качи се на един кораб, отплува и беше взет в плен от критяните. Този прочее Рентакий, като получи власт, разграби целия имот на бащата и като отиде в Константинопол, потърси убежище във Великата Божия църква.[51] И цар Роман, като научи за неговото безумие и злодеяние, поиска да го изкара от църквата и да го накаже. А той написа пълни с лъжи писма до българите, като искаше да се предаде на тях. Когато беше хванат и изобличен, лишиха го от очи. Докато българите отново предприемаха нападения чак до Катасурти, след смъртта на доместика на име Адралист, беше поставен за доместик на схолите Потос, Аргировият син.

Той отиде чак до Термоград[52] и изпрати Михаил, Моролеонтовия син, който беше пазител на тази земя, да наблюдава българите. А той нападна внезапно там, където обикаляха, и изби много българи. Но и сам беше ранен и като се върна в Константинопол, веднага умря.

4. И тогава беше съобщено от Теоклит, който беше нотарий на слугите, че има заговор срещу цар Роман от Анастасий по сан сакеларий и старейшина на майсторите на златни вещи, от Теодорит, по сан китонит, и от царския нотар Димитър, идик по сан, и от Николай, наречен Куваци, и от Теодот, царския кръмник. Те сиреч са били полагали старание за цар Константин. След като ги изобличиха, бяха бити и влачени през града и после изпратени на заточение. А Теодор беше бит отделно в тъй наречения притвор на палата и беше изпратен на заточение. Сакеларият Анастасий беше подстриган в манастира на опозорените, където и умря. Роман намери в това повод да постави цар Константин по-долу от себе

си и да го направи втори след себе си, а себе си да изтъкне напред заради заговора. И се страхуваше от тяхната смърт, за да не изпадне заради заговора в престъпване на клетвата, отбягвайки хорските нападки. Защото беше се клел да не се нарича пред народа самодържец.[53]

След това Симеон отново започна война срещу гърците и като изпрати множество българи заедно с Кахаи и Миник,[54] и с други, заповяда им бързо да настъпят към Константинопол. Те, прочее, преминаха през планините и стигнаха чак до Манглава. Цар Роман научи за тяхното настъпление, и се замисли да не би да изгорят палатите в Испигас и храмовете, като заемат тесния залив, сиреч Суд.[55] И цар Роман изпрати ректора Йоан заедно с Лъв и Пот, наречени Сребърните, които бяха взели със себе си много от царските дружини и от царските войници, и от стериите и от легионите. С тях беше и Алексий, патрикий, и друнгарий на флотата, наречен Мусулом, със своите войници. Беше впрочем петата неделя от поста.[56] И така те разположиха своите войски на равните и ниски места в Испигас и когато българите се появиха по възвишенията, въоръжени и издаващи големи и страшни крясъци, и се втурнаха срещу гърците, ректорът Йоан веднага побягна. Беше убит, когато искаше да помогне, Фотин, синът на Широконогия,[57] и много други. Едва се отърва и влезе в кораба, бягайки въоръжен друнгарият Алексий, наречен Мусулом. И понеже не можа да стъпи добре на стъпалото на дромона, падна в морето със своя протомандатор и се удави. Двамата братя, наречени Сребърните,[58] избягаха в една малка крепост, и се спасиха. От корабните войски и цялото друго множество една част се удавиха в морето, когато бягаха от неприятелските ръце, други станаха храна на желязото, трети паднаха в български ръце и бяха взети в плен. А българите, след като нямаше кой да им попречи, опожариха палатите в Испигас. Ето по такъв начин си помагат със зла помощ необмислеността и дръзкото невежество. На двайсетия ден от месец февруари умря Теодора, Романовата жена, и тялото й беше положено в дома на цар Роман, като с това Роман направи от него манастир. През същия месец беше увенчана София, жената на цар Христофор. По същото време пристигна в Константинопол и куропалатът Иверянин и отиде сред народа, а градът беше светло украсен и беше приет Иверянин с голяма чест и слава. И го заведоха в Света София, за да види нейната хубост и величие, защото бяха я украсили и бяха окачили златотъкани завеси с всякаква красота и след това го въведоха в нея. А той, удивен от чудното и превелико църковно дело и потресен от тази многоразлична красота, каза: „Наистина, това свято място е Божие жилище.” И веднага се завърна обратно.

През месец юни[59] българите отново започнаха сражения, стигнаха чак до палатите на светата Теодора и ги предадоха на огън.Тогава цар Роман извика на обед болярите на чиновете[60] и заедно с тях един на име Сактикий, и ги поучаваше и им заповядваше да излязат срещу противника и да се потрудят заради отечеството. И те обявиха, че са готови да умрат заради неговото царство и заради християните. На сутринта прочее споменатият преди това Сактикий беше въоръжен от царя, който наистина показа своята вяра и храброст. Той тръгна след българите и като попадна в заставите им, изби всички, които се оказаха там. Като научават за това, българите се връщат в лагера и след бой между неприятелските страни, побеждават Сактикий, тъй като той беше с малко хора. А Сактикий, макар и добре да се беше постарал и беше избил мнозина, вече не можеше да устоява срещу множеството неприятели, обърна юздата на коня и се впусна да бяга. Там течеше някаква река и конят при преминаването й затъна в тинята. Той беше прободен в седалището и в бедрото и конят едва го изтръгна от тинята с помощта на онези, които бяха с него. И стигна до Влахерна и беше положен в светата църква в голяма ракла. И тъй като раната му беше смъртоносна, умря през същата нощ. Тогава Петронас по специална заповед на цар Роман донесе от мъжкия манастир на Свети Мамант, който беше близо до градските врата, наречени Ксирокеркини порти, изваян ковчег и други два, без изваяния, в които казваха, че е лежал Маврикий със своите чеда. И те бяха положени в царския манастир.

Някой си Андриан Халдеанин, а с него и Тацит Арменец, който беше много богат, се сговарят за насилие и бунт срещу цар Роман, с посредничеството и наставлението на Варда, наречен Воил, който управляваше в Халдея. Те обсадиха крепостта, наречена Паипер (Попер), и Йоан, наречен Коркуя, доместик на схолите, се сражава срещу тях и ги хвана. Той ослепи техните старейшини и раздаде богатството им на войниците. А Тацит избяга в една малка крепост и като взе дума, че няма да му се случи нищо лошо, отиде в Константинопол, беше почетен със сан маглавит и пребиваваше под охрана в един дом в тъй наречените Мангани. Когато той замисли да избяга, беше заловен и лишен от очи. А Варда, нареченият Воил, подстригаха монах. Царят обаче го помилва, защото му беше приятел.

В Адрианополис управляваше патрикий, наречен Морелеонт, или да кажем по-точно Лъвов

гняв[61]. Той беше храбър в битките и хитър и показа много храбри дела срещу българите. Но българинът Симеон, с всички свои войски обкръжи споменатия по-преди град и го огради с укрепена обсада. Когато пшеницата в града се свърши и настъпи страшен глад, защото от никъде нямаше нищо за прехрана, измъчени от нужда, те предадоха себе си и стратига на българите.[62] Симеон се зае със стратига и като му сложи окови по цялото тяло и го измъчи с безбройни изтезания, накрая го уби с жестока смърт, достойна за неговата безмилостна и сурова душа. И така, като остави града на българите да го пазят, Симеон се оттегли. А те прочее, като чуха, че гърците тръгват срещу тях, оставиха града и се махнаха. Градът отново стана гръцки. А Лъв Триполитянин с големи сили от кораби и войски тръгна срещу гърците и пристигна на остров Лимен. Патрикият Йоан, наречен Радин, друнгарий на корабните войски, го нападна внезапно. И когато стана сражението, с Божието съдействие сарацините бяха победени от гърците и единствен Триполитянинът едва се спаси, като избяга.

5. На втория ден от месец септември българският княз Симеон с цялата войска тръгна срешу Константинопол и плячкоса Тракия и Македония, изгори и унищожи всичко, изсече градините.[63] Когато стигна до Влахерна, пожела да му изпратят патриарх Николай и някои велможи, за да разговаря с тях за мир. Като взеха със себе си заложници, най-напред излезе патриарх Николай, след него патрикият Михаил, наречен Ступит, Йоан Мистик, по сан от регентите. Защото прочее ректорът Йоан беше наклеветен пред царя и се престори, че е болен, напусна палата и се подстрига в своя манастир, близо до Галакрини. И те, прочее, разговаряха със Симеон за мир. Но Симеон ги отпрати и желаеше да види самия цар Роман. Защото много хора бяха потвърждавали пред него неговата разсъдителност, мъжество и разум. И така царят, обичайки мира, се зарадва на това, че ще се спре кръвопролитието, което ставаше всеки ден. Той изпрати, прочее, хора на Козмидския бряг, съоръжи здрав мост – понтон в морето – за да спре там царската триера, когато доплува до него. И огради прочее отвсякъде със стена, като заповяда в средата да има място, където щяха да бъдат насаме и да разговарят. Симеон прочее изпрати войници и опожари църквата на Света Богородица в Пагия (което ще рече извор), която беше направил цар Юстиниан, и всичко около нея. И така, чрез това показа, че не иска мир, а го мами с възвишени надежди. И царят отиде заедно с патриарх Николай във Влахерна, влезе в светата църква, където е споменатият свети ковчег, и простря ръце за молитва, падна чак ничком и намокри земята със сълзи, като се молеше непрестанно на Пречистата Богородица да смекчи сърцето на безмилостния и горд Симеон и да го накара да се съгласи на мир. И отвориха прочее светия ковчег, където се пазеше честната риза на Светата Богородица. И царят, като я взе оттам, облече се като в неразкъсваема броня и вярата, която имаше в непорочната Богородица, положи на главата си като някой шлем, излезе от църквата, въоръжен със здрави оръжия и укрепен, и като украси с щитове и оръжие войниците, които бяха с него, пристигна на уговореното място да беседва със Симеон. Денят, когато това стана, беше четвъртък, деветият ден на месец ноември, петият дневен час.[64] Пристигна Симеон, водейки след себе си голямо множество, разделено на много полкове: едни със златни щитове и златни копия, а други с копия и различно украсено въоръжение, всички покрити и защитени с желязо. И те бяха заобиколили Симеон и го славеха като цар на гръцки език. А всички, които бяха в болярския съвет и стояха на крепостните стени, гледаха какво ставаше. Тогава прочее можеше да се види царската душа и колко той е велемъдър и да се възхищават на несмутения му ум и на устояващото негово мъжество, защото, като видя такова неприятелско пришествие, не се учуди и не се уплаши, нито си отиде, а влезе без трепет, като че ли това беше тълпа от множество приятели, отдавайки едва ли не душата си като откуп за своите. И така, преди споменатият преди малко да стигне до моста-понтона, изчака Симеон. Когато от двете страни бяха взети заложници и българите провериха щателно при моста да не би да има някъде измама или хитрост, Симеон слезе от коня и влезе при царя. Като се целунаха един друг, започнаха разговор за мир. Говори се, че царят казал на Симеон: „Чувах за тебе, че си богочестив човек и истински християнин, но виждам дела, които никак не подхождат към думите. Воинът, който е благочестив човек и християнин, би трябвало да обича и да прегръща мира, защото Бог прочее е любов и така се нарича, а нечестивите и неверните трябва да се радват на убийството и на неправедно проливаната кръв. Ако ти следователно си истински християнин, както са ме убеждавали, откажи се от неправедните избивания и от проливането на кръвта на невинните, сключи с нас, християните, мир, след като сам се назоваваш християнин, и не пожелавай да оскверниш християните, да оскверниш десницата си с кръвта на единоверните християни. Сам ти си човек, който чака смърт и възкресение, и съд и въздаяние. Днес съществуваш, а утре ще се разрушиш на прах. Някоя огнена болест ще угаси цялото ти суетене. Какви думи ще отправиш

към Бога, когато отидеш там за неправедните убийства? С какво лице ще погледнеш към страшния и праведен съдия? Ако желаеш богатства, а това правиш, аз ще те наситя обилно с желаното. Само протегни десница, прегърни мира, възлюби съгласието, та сам да изживееш живота си с мир, без кръв, без труд, и християните ще прекратят някога нещастията и ще се откажат от избиването на християни. Защото е неправда да вземат оръжие срещу единоверците си.” Това изрече царят и млъкна. Симеон се засрами от смирението на царя и от неговите думи, склони да сключат мир. И така те се целунаха един друг, разделиха се и царят даде велелепни дарове на княз Симеон. Това, което тогава стана, говорше за някакво чудо, дивно и странно, според онези, които умееха да съдят за това. Казваха, че се появили два орела, когато царете разговаряли, и летели над тях и крещели, и се събирали двата, и пак се разделяли един с друг. И единият полетял в Константинопол, а другият отлетял в Тракия. И тези, които щателно разгледаха това, сметнаха, че не е добро. Разделиха се, казваха те, без да се договорят двамата за мир. А Симеон, като се завърна със своята войска, съобщи на своите велможи за разума и смирението на царя, описа им неговия образ и сила, и неговия дивен начин на мислене. А на 25 декември Роман увенча своите синове Стефан и Константин във Великата църква, а евнуха Теофилакт, неговия син, патриарх Николай подстрига за клирик и го направи поддякон и синкел и за първи път дойде в поддяконски чин в светинята. На 19 април Роман удостои Йоан с четири сана: мистик и сърегеит, сиреч съвместно управляващ, патрикий и проконсул, та заради това срещу него се надигна завист и беше наклеветен от някои. На 15 май в неделя, 13 индикт, завърши живота си патриарх Николай.[65] Той владя патриаршеството след второто си възкачване 12 години и тялото му беше положено в манастира, който сам бе направил в Галакрини. През месец август за патриарх беше поставен Стефан, Амасийски митрополит, който беше евнух. През месец октомври беше наклеветен този Йоан Мистик и сърегент, сиреч съвластник, че желае царска власт, с внушение от Козма, патрикий и логотет на пътищата, който му давал за жена своята дъщеря. Заради това беше махнат от палата, но беше простен и пред царя да се появява и да му служи, и да устройва с него какво да става. Защото цар Роман питаеше голяма любов към него, тъй като можеше във всичко да му угоди и не искаше да го отпрати съвсем. Но тъй като клеветниците взеха надмощие пред царя, показвайки, че говореното срещу него е вярно, царят провери и като научи, че тези неща са истина, искаше да го залови и да го мъчи с изтезания. Но той разбра предварително за това, устреми се в бягство и като стигна в манастира, наречен Единобуковник, подстрига се за монах. Избяга също и Константин Воилинич, който имаше сан трапезник и беше негов приятел и като достигна планината Олимп, облече монашески одежди. Защото и той се страхуваше, че беше свидетел на делата на Мусик и се беше приобщил към тайните му. А патрикият Козма царят подложи на бой в часовницата на палата и го изгони. И на мястото на Мусик постави Йоан Теофаний, протовестиарий и премогъщ. Тогава се случи и страшно земетресение в Тракийската област и се отвориха големи и страшни пропасти в земята, така че много селища и църкви се срутиха заедно с хората.

6. На 27 май, 15 индикт,[66] Симеон, българският княз, започна война срещу хърватите. Когато стана сражението, той беше победен и всички, които бяха с него, загинаха до един. От това той получи неизцелима сърдечна болест и беше унищожен, след като напразно беше потъпкал законите. Той постави за княз своя син Петър, когото имаше от втората си жена, сестрата на Георгий Серсубил, когото остави и като наставник на своите деца. А Михаил, който беше от първата му жена, подстрига монах. А Йоан и Вениамин, братята на Петър, бяха с български одежди. Съседните народи – хървати, угри и разни други, – като узнаха за смъртта на Симеон, почнаха кроежи за война срещу българите. По това време българският народ силно страдаше от голям глад поради скакалци и много се страхуваха от нападение на други народи и най-вече се страхуваха от гръцко нашествие. И така, след като обмисляха и се съвещаваха, тръгнаха на военен подход и преминаха в Македония, като подплашиха донякъде гърците.[67] Но после, като научиха, че цар Роман възнамерява да излезе да воюва срещу тях, Петър и Георгий изпратиха тайно един монах на име Калокур, арменец по род, който носеше запечатано със злато писмо. А в писмото се говореше, че обичат да имат мир с гърците и ревностно желаят да установят мир, даже да сключат брачен договор. Такъв монах следователно царят прие с любов, изпрати веднага с ладия, наречена дромон, монаха Теодосий, наречен Авакуа, и клирика Василий Родиянин, да разговарят за мир с българите в град Месемврия. А по-рано той беше наричан Менемврия, от тракиеца Меннос, който се беше поселил там, и Врия, което на езика на някои от траките означава град, а по-добре звучи името Несебриянини (Несебър). Като дойдоха и уговориха каквото трябваше, поеха заедно със Стефан

Българин по брега, а след, тях дойдоха и Георгий Сурсувул, и Симеон Клуторокан, и Усапс, и Симеон, брат на старейшината на българската земя, за женитбата. Към тях се присъединиха неговият любимец Стефан и Клогатин (гр. Маготин), Крои и Миник, потвърждавайки, че са с цар Роман.

7. Като видяха дъщерята на цар Христофор[68] Мария и много им хареса, написаха на Петър бързо да дойде и направиха договорна грамота за уреждане на мира. И магистърът Никита, сват[69] на цар Роман, беше изпратен да посрещне Петър и да го доведе чак до Константинопол. Когато прочее пристигна българинът Петър, царят се качи в кораб, наричан триера, премина във Влахерна и като видя, че Петър идва към него, прегърна го и го целуна. Тогава уговориха между себе си всичко, каквото следваше, и написаха съглашение за мир и брачен договор, като протовестиарият Теофан посредничеше при това и разумно уреждаше нещата между гърци и българи. През месец октомври, на осмия ден,[70] се отправи патриарх Стефан заедно с протовестиария Теофан и с Мария, Христофоровата дъщеря, и с всички болярски чинове в църквата на Пресвета Богородица, която беше в Пигия, за да благослови Петър и Мария. И положи брачни венци на главите им, като протовестиарият Теофан и Георгий Сурсувул съпровождаха венчавката. И имаше блестяща и разкошна трапеза и всички ядоха. Когато беше привършено светлото бракосъчетание, протовестиарият заедно с Мария, дъщерята на цар Христофор, влезе в града. На третия ден от брака цар Роман направи блестящ пир при скелята в Пигия, като я украси с копринени завеси. До тази скеля стоеше царският кораб, наречен дромон, където цар Роман обядва заедно с Петър Българин, заедно със зет си Константин и с Христофор, своя син. А българите изразяваха вълнение пред царя, най-напред славят Христофор, после Константин. Изслуша цар Роман техните прекословия и стана така, както искаха. След като всичко около бракосъчетанието свърши, Мария поиска да замине при българите със своя мъж Петър. И нейните родители отидоха с нея до Евдом заедно с протовестиария Теофан. Като обядваха там с Петър и трябваше да си тръгват, прегърнаха своята дъщеря и много сълзи проляха, защото се лишаваха от своето възлюблено сърце. Като целунаха своя зет и му я предадоха в ръцете, върнаха се в царството. А Мария, предадена на българите, замина при българите, като едновременно се радваше и скърбеше, понеже се лишаваше от възлюблените си родители и от царския дом и от обичаите, които бяха в нейния род, а се радваше, тъй като се свърза с мъж цар и беше наречена владетелка на българите. Тя прочее отиваше, носейки различен багаж и безчислени богатства. Тогава пристигнаха пратеници при цар Роман от Мелетина да направят мирен договор, за да им плащат дан. Не след много Апохапс Амеровият внук, който беше амира в град Мелетина, и Аполасат, воевода добророден и богат, дойдоха в Мелетина двамата. И Роман ги прие с достойни почести и като извършиха писмените съглашения за мир, завърнаха се в страната си. Оттогава воюваха с гърците срещу единоплеменниците си, сарацините, и при победи влизаха с гърците в Константинопол, като водеха пленници сарацини, което беше дивно и чудно, и пример за злополучието на безбожните сарацини.

8. Когато умря Апохапс, който беше умен и разумен мъж, жителите на Мелетина разтрогнаха мира. И така, тръгна срещу тях на поход доместикът на схолите Йоан, наречен Куркоас, с войници и легиони, и Мелиа с арменците. И много грабежи правеха по всяко време и плячкосваха с чести набези и в такава нужда вкараха Мелетина, така че бързо щяха да я разграбят и да я сринат до земята, и не само Мелетина, а и околните градове и области, които бяха многоплодни и тучни и от тях имаше големи приходи. И тази прочее Мелетина царят постави в куратория, направи да бъде стригана като овца, тъй като направи да получи оттам дан много хиляди злато и сребро. А Никита, магистър и тъст на цар Никифор, беше наклеветен, че го е наговарял да се обяви срещу своя баща и да го изгони от царството. И като махнаха този магистър от Константинопол, подстригаха го монах и го заточиха в собственото му село. На 18 юли, 6 индикт,[71] почина патриарх Стефан, който патриаршества две години и 11 месеца. И така след това на 14 декември доведоха черноризеца Трифон, който беше монах в Опсикий и беше известен с добродетел и святост, и го поставиха за патриарх за уречени години, докато Теофилакт, синът на цар Роман, достигне необходимата възраст, когото и желаеха да направят патриарх на Константинопол.

9. На 25-ия ден от същия месец настъпи превелика зима, така че земята като че ли беше погълната за 120 дни. Поради това настана голям глад и този глад обхвана всички, които бяха тогава, и от този глад имаше много смърт, така че живите не смогваха да изнасят мъртвите. И цар Роман, като разбра за онази велика беда, погрижи се по достоен за своята състрадателна и милостива натура начин, с голяма милостиня обласка пострадалите от глада. Загради с врати и дъски покрити входове на притворите, за да не пада сняг върху нищите и убогите. Тогава устрои така наречените каменни

градници по всички покрити входове и заповяда да се дава всеки месец сребро на убогите, които лежаха в тези градници, и месечната третина от т. н. златници в църквите да се раздава на бедните, така че сребърниците, които бяха раздавани на намиращите се в градниците бедняци и в църквите, достигнаха 12 хиляди. И не само това милостивата душа на оногова направи, грижейки се за бедните, а заповяда всеки ден трима от бедните да обядват с него и те получаваха по един златник. А в сряда и в петък обядваха трима бедни монаси и всеки, както беше установено, вземаше по един златник. Това, което беше обичайно в манастирите – да се чете по време на обяда, – това правеше и той самият, поставяше отделно трапеза за себе си и за болярите, за да се храни тялото с храна според обичая, а душата насищаше със сладост, като я обхващаше с думи, чрез които той, прилежно възприемайки разума, внасяше го в душата и изливаше извори от много сълзи. Кой прочее би могъл да изкаже вярата, която имаше към всички черноризци, най-вече към онези, които бяха прочути със светост и добродетелни дела? Нямаше монах, залягащ за добродетел, на когото той не изповяда с много сълзи своите деяния. Понеже беше верен и православен, светло украси и просветли всички църкви на Константинопол със светли завеси, а и на монасите, които бяха в планините, а именно Олимп и Кимин – тъй наречения Златен камък и Варахеевите планини, – всяка година той не престана да им изпраща парична помощ и се грижеше и мислеше за тях и известните с деянията си викаше при себе си да ги види и възприемаше благословение от техните молитви. И не само на тези, но и на онези, които заради Бога се бяха затворили в тесни къщички, и на всички манастири не преставаше да дава всяка година паричните дарения, които беше установил. Да изброим само тези – като малко от многото – от многобройните негови изправления и милостини. А Петър Българин реши до го убие неговият брат Йоан с други велможи на Симеон.[72] Те бяха хванати и Йоан прочее беше бит и затворен в тъмница, останалите бяха подложени на много мъчения. И тези вести Петър изпрати на цар Роман. И царят изпрати монаха Йоан, който беше преди това ректор, под предлог, че трябва да направи размяна на хванатите пленници, а всъщност да вземе Йоан и да го доведе в Константинопол, както и стана. Той влезе в кораба заедно с Йоан и от Месемврия отиде в Константинопол. И не след дълго отхвърли монашеската схима и поиска жена. И ето царят му даде дом и села и много имоти, и жена от своя род, от линията на Арменияците. И направи сияйно бракосъчетание в дома на кесаря, като цар Христофор придружаваше при венчавката монаха Йоан, бившия ректор. Но и монахът Михаил, и той брат на Петър, който ревностно искаше да завземе властта над България, встъпи сам в една българска крепост и при него се събраха отстъпилите от Петровата власт скити. След пропадането на неговия живот те навлязоха в гръцките земи, та се получи така, че навлязоха от Макетид през Стримон към Елада и Никопол и плячкосаха всичко там.[73] И Никопол, което ще рече град на победата, че беше наречен по името на победата, която честитият Август удържа срещу Антоний и Клеопатра и подчини управлението на Египет на римляните. А пред месец март на втория ден на търга падна мрамор, наречен козмитин (козмит) от студиидите, които стояха на стълповете, и порази шест мъже. Стана и голям, и страшен пожар на покритият път при ризния търг, близо до църквата на Света Богородица, така че изгоряха продавниците на свещи за храмовете и търговските помещения на кожухарниците чак до мястото, което се нарича Психа. А цар Христофор умря през месец август, 4 индикт.[74] И неговият баща много плака, повече от египетския плач, защото Роман вече стигаше в старост, а синовете му бяха още млади. Тялото му беше положено в споменатия преди манастир на неговия баща. Свалиха и патриарх Трифон през месец август, 3 индикт,[75] защото определеното му време беше свършило. И като отиде в своя манастир, умря. Църквата овдовя за една година и 4 месеца, докато навърши възраст Теофилакт, синът на цар Роман. Той искаше него да постави за патриарх, както беше казано вече по-преди.

КОМЕНТАР

ГЕОРГИ МОНАХ или наречен още „Амартол”, т. е. „Грешник”, е съставил една хроника, която начева със „сътворението на света” и достига до 842 г. За неговия живот се знае твърде малко. Допуска се, че е роден в Александрия (Египет), бил е монах и е композирал хрониката си по времето на император Михаил III (842-867). Като извори той е използвал съчиненията на Йоан Малала, Теофан, патриарх Никифор. По-голяма самостойност е проявил при описанието на събитията от 813 до 842 г. Хрониката на Георги Монах или Амартол е получила голямо разпространение и е била допълнена с описание на събитията до 948 г., а по-късно се явила и добавка, която достига до 1078 г.

Старобългарският превод на хрониката на Георги Амартол (той е бил извършен през втората половина на X в.), познат по няколко ръкописа (сръбски и руски), за събитията до 842 г. следва твърде близо един от основните гръцки ръкописи – Coislin, 310 (Парижката Национална библиотека), а продължението до 948 г. се придържа до традицията, близка до друг важен гръцки ръкопис, а именно: Vaticanus gr. 153. Забелязват се и някои заемки от Симеон Логотет. Вж 1. **Sorlin**, La diffusion et la transmission de la littйrature chronographique byzantine en Russie prйmongole du XI-e au XIII-e siucle. – Travaux et memoires, 5 (1973), p. 391.

Изд. на грръцкия текст: **Georgii** monachi dicti Hamartoli chronicon, ed. E. Muralt. – Pelropoll, 1859; **Georgii** Monachi chronicon, ed. C. de Boor. I-II. – Lipsiae, 1904; Откъси от гръцкия текст са препечатани и преведени на български в: ГИБИ, IV, с. 43-57; ГИБИ, VI, с. 133-158. Издание на старобългарския текст: **Истрин, В. М.** Хроника Георгия Амартола в древнем славянорусском переводе. Т. 1-3. – Петроград-Ленинград, 1920, 1922, 1930. Публикуваният тук превод на съвременен български език е направен от Ангелина Минчева.

1 „Царят-отец" е български превод на висшата византийска длъжност „василеопатор".

2 Редица византийски хронисти предават по-точно причината за българо-византийския конфликт, а именно: търговците Ставракий и Козма, благодарение на подкрепата, оказана им от евнуха Мусик, преместили тържището на българските стоки, дотогава в Константинопол, в Солун. Там, далече от надзора на централните власти, те налагали големи мита на вносните български стоки и по този начин нанасяли сериозни щети на българската търговия с Византия.

3 В случая понятието „Македония" означава византийска административна единица, обхващаща част от Тракия.

4 Т. е. маджарите, които били окупирали част от българските земи, разположени на североизток от Долни Дунав.

5 Анализът на изворите показва, че маджарите на два пъти нахлували в българските земи на юг от р, Дунав: първият път те разпръснали малобройните български части, разположени около реката, разграбили Североизточна България и се завърнали в земите си; втория път те нанесли поражение на самия Симеон, който според едни извори се укрил в Дръстър, а според други – в крепостта Мундрата, чиято локализация е неустановена.

6 След като сключил краткотрайно примирие с Византия – един добре обмислен тактически ход, – цар Симеон привлякъл за съюзници печенезите и нанесъл голямо поражение на маджарите, които били принудени да напуснат българските земи и да се отправат към земите по Средни Дунав.

7 Т. е. стратег на темата Тракезнон в Мала Азия.

8 „Мястото, където по-рано се бяха разбягали българите" – тук преводачът е предал на български гръцкото наименование Булгарофигон, т. е. „българско бягство". Това име е било дадено на крепостта Бурдизон (Буртодизон) – дн. БабаЕски – от император Константин V, в чест на победата му над българите в 756 г. При Булгарофигон цар Симеон разбил ромейската войска в 896 г.

9 Т. е. крепостта Кура (Карон) в Кападокия, Мала Азия (898 г.).

10 Първата съпруга на Лъв VI Теофано, починала на 10. 10. 897 г. била провъзгласена за светица, докато на Зоя, дъщерята на Стилиян Зауца, църквата гледала като на незаконна съпруга (Зоя починала в края на 899 г.).

11 Тук хронистът е допуснал грешка – между патриарх Стефан I и патриарх Николай Мистик е имало още един константинополски патриарх: Антоний II Кавлеа (893-901).

12 Тавроминия е овладяна през 902 г. от араби, идващи от африканското крайбрежие („африони"), под командуването на Ибрахим.

13 Остров Лимнос е превзет през 903 г.

14 Т. е. към края на април 903 г., тъй като Великден е бил на 28 март.

15 Според митологията Фрикс и Хела били деца на беотийския цар Атамант. Преследвани от омразата на втората съпруга на царя Ино, те били спасени от майка си Нефела. Тя им изпратила един овен, който трябвало да ги отведе от Беотия. Когато прелитали над морето, Хела се уплашила, паднала и вълните я погълнали. Оттогава това място започнало да се нарича Хелеспонт („море на Хела"), т. е. Дарданелите.

16 Солун бил превзет от арабите, ръководени от ренегата Лъв Триполит (Гулам де Зурафа), на 31 юли 904 г.

17 Арабите се изтеглили на 9 август 904 г., като отвели в робство по-голямата част от населението на Солун.

[18] Т. е. бъдещият император Константин VII Багренородни, роден през 905 г.

[19] Кометата е видяна на 25 май 905 г.

[20] Патриарх Николай I Мистик бил лишен от своя сан (907), тъй като отказал да признае четвъртия брак на император Лъв VI със Зоя Карбонопсина и поставил под съмнение законното раждане на престолонаследника Константин VII.

[21] Т. е. превод на „логотет на дрома".

[22] Победата е постигната в деня, когато се чествала паметта на Св. Тома – 6 ноември 905 г.

[23] Името на града е изопачено. Става дума за Кабала, близо до Коня.

[24] Халифът Муктафи

[25] На 9 юни 911 г. шестгодишният Константин VII бил коронясан за съимператор на своя баща Лъв VI.

[26] Вероятно става дума за лунното затъмнение от 17 януари 911 г.

[27] Поражението на Имерий се отнася към края на 911 г.

[28] Т. е. 11 май 912 г.

[29] Правилното име е Лазанис.

[30] Съгласно утвърдената международна практика действащите международни договори е трябвало да бъдат подновявани при всеки нов владетел.

[31] Т. е. 6 юни 913 г.

[32] Тази хронология на царуването на Константин VII съдържа известни неточности. Под регентството на майка си той наистина е бил василевс седем години: 912-919; делял е властта с Роман I Лаканин в продължение на 24, а не на 27 години: 920-944; а „единодържец" или автократор е бил от 944 до 959 г.

[33] Бунтът на Константин Дука се датира в 913 г.

[34] Т. е. до мястото, където са настанени екскувитите.

[35] Т. е. на кръстове.

[36] През месец август 913 г.

[37] Зад тези действия се крие провъзгласяването на Симеон за цар.

[38] Писаното от Георги Амартол, както и от други византийски автори, които разказват същите събития, не отразява същността на водените преговори. Крайните резултати от разговорите между българския владетел Симеон и патриарх Николай Мистик са: провъзгласяване на Симеон за цар на българите, сключване на споразумение за брак между дъщерята на Симеон и Константин VII, и установяване на мир.

[39] Нахлуването на българските войски в тема Тракия се отнася към 914 г.

[40] Действията на херсонския стратег Йоан Вотас за спечелване на печенезите – част от голямата подготовка на Византия за война срещу България – погрешно са отнесени към 914 г. Йоан Вотас е изпълнил възложената му мисия през 917 г.

[41] Овладяването на Одрин от българите е през 914 г.

[42] Липсват сведения как точно византийците са сполучили да си възвърнат Одрин.

[43] Преговорите на Йоан Радин и Михаил Лучник (Токсара) в Багдад се отнасят към началото на лятото на 917 г.

[44] Някои от споменатите тук имена са неточни – „Главатец" е превод на гръцкото „Кефала". Други византийски антори пишат „Валелиас", вм „Малелиа".

[45] Прочутата битка при Ахелой, в която цар Симеон нанесъл унищожително поражение на византийската армия, е на 20 август 917 г.

[46] Битката при Катасирти се отнася към есента на 917 г.

[47] Бракът между Константин VII и дъщерята на Роман Лакапин Елена се датира в май 919 г. Императорът въздигнал своя тъст в сан василеопатор („цар-отец", както пише преводачът).

[48] Т. е. василеопаторът Роман Лакапин.

[49] Роман Лакапин бил провъзгласен за кесар на 24. 9. 920 г., а за съимператор на своя зет Константин – на 17. 12. 920 г.

[50] Т. е. 921 г.

[51] Константинополската църква Света София

[52] Термополис – дн. Бургаски минерални бани.

[53] Според византийската политическа идеология императорът е носел и титлата „автократор" –

самодържец. Роман Лакапин би могъл да стане самодържец при положение, че отстрани напълно своя зет, законния василевс Константин VII.

[54] Георги Амартол, както и останалите византийски автори, е схванал прабългарските военни звания кавхан (капкан) и миник като лични имена.

[55] В случая преводачът е предал на български гръцкото понятие Стенон.

[56] Описаната битка се датира между 11 и 18 март 921 г.

[57] „Широкопот" в случая е превод на гръцкото „Платиподос".

[58] „Сребърните" братя са Пот и Лъв Аргир.

[59] Т. е. 922 г.

[60] „Болярите на чиновете" съответства на „командири на гагмите" (различни части от императорската гвардия).

[61] Българският превод на името Моролсон е неточен; то означава „Лъвова глупост".

[62] Повторното овладяване на Одрин от българите се отнася към 922 или 923 г.

[63] Датата на този Симеонов поход е спорна – 923 или 924 г.

[64] Срещата между цар Симеон и император Роман Лакапин се отнася към 9 септември 924 г.

[65] Т. е. 925 г.

[66] Обикновено се приема, че на тази дата е починал цар Симеон, т. е. 27 май 927 г.

[67] Този поход, който е бил продължение на Симеоновата политика, се отнася към лятото на 927 г.

[68] Христофор е син на Роман Лакапин и негов съимператор.

[69] Магистърът Никита е тъст на Роман Лакапин.

[70] Т. е. 927 г.

[71] Т. е. 18 юли 927 г.

[72] Бунтът на Симеоновия син Иван се датира в 928 г.

[73] Събитията около бунта на първородния Симеонов син Михаил трудно се поддават на точна датировка. Все пак, приема се, че са станали към 930 г.

[74] Т. е. 931 г.

[75] Независимо от различието в индиктите, свалянето на патриарх Трифон съвпада със смъртта на Христофор, т. е. 931 г. Редица византийски хронисти предават по-точно причината за българо-византийския конфликт, а именно: търговците Ставракий и Козма, благодарение на подкрепата, оказана им от евнуха Мусик, преместили тържището на българските стоки, дотогава в Константинопол, в Солун. Там, далече от надзора на централните власти, те налагали големи мита на вносните български стоки и по този начин нанасяли сериозни щети на българската търговия с Византия.

Подготовка за публикация: **Жени Велчева**

43 „Хроника" / Георгий Амартол (842 – 948 – 1078 г.) (хроника)

О. ЙОАН ЗОНАРА

СЪКРАТЕНА ИСТОРИЯ

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ МАКЕДОНЕЦ

Като влезе в палата, Василий изпрати един слуга да погребе Михаил. И като отиде, слугата намери окаяния Михаил, който лежеше в кръв, покрит с конско покривало. Пренесе го и го погреба в манастира, който се намираше в Хрисополи. Михаил царува със своята майка Теодора 14 години и сам 11 години[1]. Василий Македонец[2] стана превъзходен цар и всички го прославиха. И отвори всички царски съкровища, но не намери в тях нищо друго освен 3 кендинари злато[3]. Тогава направи общ съвет, който реши, където се намери нещо от царското богатство, да се взима. И това решение се утвърди – където имаше царско имущество – вземаха го. Така в царското съкровище се събраха 300 кендинари, които Михаил беше разпилял лекомислено. Когато настъпи празникът, цар Василий отиде в голямата църква и поиска да се причести. Но патриарх Фотий му забрани, като каза: „Ти си убиец! Как искаш да се причестиш?" Царят се разгневи от това и свика събор срещу Фотий, като намери причина: „Несправедливо си изгонил Игнатий от престола заедно с кесаря Варда. И не е законно ти да седиш на патриаршеския престол, докато той е още жив." И Василий отново постави Игнатий на престола. Наскоро по това време се подвизаваха двама заговорници срещу цар Василий – Георги и Симбат. И не остана в тайна, а се разкри техният заговор. Хванаха ги и ги посякоха. Василий пък венча и тримата свои синове за царе – по-напред Константин и Лъв, а след тях и Александър. Четвъртият свой син, наречен Стефан, пожела да направи патриарх, но понеже беше много млад, не стори това, а го уреди клирик в „Света София". Четирите си дъщери Василий настани да живеят в манастир „Свети Евтимий", който беше на царицата. Василий воюва срещу критските араби и беше победен. И много от римските войски паднаха в боевете. Сам царят за малко да бъде хванат, ако не му беше помогнал Теофилакт, наречен Авастакт. Когато се върна в Константинопол, изпрати своя зет Христофор срещу агаряните. Като пристигна там, Христофор ги победи и смири тяхната гордост. Царят отново воюва срещу тях и завладя източната област.[4] И не само срещу агаряните води война, но и срещу манихеите,[5] чийто началник се наричаше Хрисохер. Превзе и плени много градове. Поиска да завземе и Техрикия – голям манихейски град, но като разбра, че ще бъде трудно да го завладее бързо, върна се оттам. Когато се приближи до река Ефрат, видя, че тя беше продошла и като съедини корабите, я преплува. И плени много градове и установи мир с народите, които живееха там. Други пък по своя воля се предадоха на царя и той ги прие. Като извърши всичко това, се завърна в Константинопол, тържествено отпразнува победата насред града и влезе в палатите. Манихейският началник Хрисохер пък ограбваше римските области. Царят изпрати доместика срещу него. Като отиде доместикът и видя, че не е достатъчно силен, за да се бие срещу тях, намираше части от манихейците из страната и ги съкрушаваше победоносно.

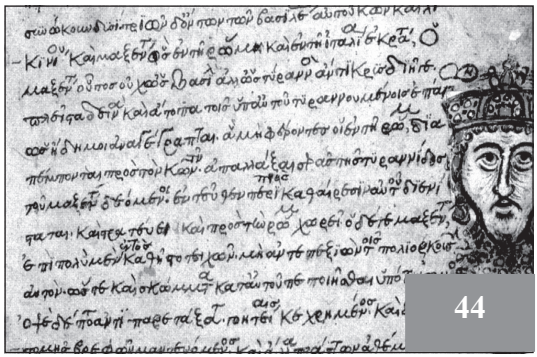

И оттогава не смееха повече да ограбват. И колкото плячка беше заграбил Хрисохер, отиваше с нея в своята земя. Доместикът поръча на двама воеводи да вървят след Хрисохер и да попречат на манихейците да се разпръсват и да ограбват римските области. Като настъпи нощта, римляните се настаниха на върха на хълма, а манихеите, като дойдоха, налягаха под възвишението. Събраха се двамата римски военачалници и говореха един на друг: „Аз имам повече войници." По тази причина между тях избухна вражда. Един човек, който се намираше тук и искаше да ги укроти, каза: „Напразно враждувате помежду си и се хвалите един на друг, че сте силни. Ето нашите врагове манихейците са се приближили и ще се разбере кой от вас е по-силен." Този съвет се видя добър на всички и веднага, като слязоха, римляните започнаха сражение с манихейците и ги победиха. И самият им предводител Хрисохер настигнаха и убиха. Земята се покри с мъртви манихейски тела. Хванаха и мнозина от живите и като ги вързаха, изпратиха ги на царя, а заедно с тях и главата на Хрисохер. Патриарх Игнатий умря, след като беше свещенствал 11 години. Отново поставиха на престола Фотий. Някой си Роман Куркуй направи заговор срещу царя, но това не остана в тайна, а го хванаха и го ослепиха. Тези, които бяха негови другари, остригаха и осъдиха на заточение. Като настъпи пролетта, царят със своя син Константин започна да воюва срещу Сирия и превзе много сирийски градове. След това слезе в Германикия и унищожи всички, които бяха наоколо. Когато излезе оттам, отиде в един град, наречен Аданан и го обсади. Жителите на града не го признаваха. Тогава царят изпрати при тях пратеници, казвайки: „На кого се надявате и не идвате да ми се поклоните? Не знаете ли, че със сила ще превзема този град?" Отговори един от старейшините, като рече: „Аз зная добре, че Бог не ще позволи ти да превземеш града, но някой от твоя род, наречен Константин, ще го превземе." Тогава царят посочи своя син Константин и каза: „Този е Константин." Старецът пък, отговаряйки му, рече: „Според преданието на града не е този, а друг твой сродник." Като чу това, царят се разгневи на предсказанието на стареца и с още по-голяма сила започна да воюва срещу града, без да успее да направи нищо. Дойде зимата и войската изпадна в тежко положение. И като се вдигна оттам, отиде в Константинопол. Заповяда да избият и пленниците, да не би, като намерят удобно време, да извършат някакво безчинство. Агаряните, които населяваха Тарс и Милитиния, излизаха и опустошаваха римските области. Военачалникът Андрей воюваше срещу тях. Тарсянският амира му писа, като каза: „Не може да ти помогне никак синът Мариин, ако връхлетя върху теб." Воеводата Андрей прочете хулното амирово писание, помоли се на Пресветата Богородица, направи й икона и като я окачи, каза: „О, Владичице, Богородице, отдай заслуженото на горделивия амира, заради хулите, с които злослови срещу теб." И като изрече това, потегли да се бие срещу амира. Андрей воюва с него и го победи. И много агаряни положи тук мъртви. И самия амира обезглави. Съвсем малко от агаряните останаха живи. След това някои наклеветиха воеводата Андрей пред царя, казвайки, че той е могъл да превземе и целия Тарс, но не се е възползвал от това. Царят повярва на тази клевета, отне му сана и на негово място направи воевода Стипиот. Защото Стипиот обеща да превземе Тарс и се похвали, че ще направи много. Но неговите похвали бяха напразни. Победиха го още в първата битка, понеже нареди лошо войската си и падна на лошо място, където не му подобаваше. Като го видяха, че лежи, агаряните се втурнаха внезапно, победиха го и избиха много от римляните. Всичко това стана в Анатолия. На запад по-малката Италия и Сикелийската област трябваше по времето на цар Михаил да дават данък на кархидоняните, тъй както и много други народи им плащаха данък. Агаряните, които бяха в Кархидон, превзеха много градове и след това обсадиха и град Раус. Раусяните изпратиха посланици при царя да искат помощ срещу кархидоняните. Цар Василий изпрати на раусяните 100 бойни кораба. Като ги видяха, агаряните, които бяха около Раус, веднага го изоставиха, отидоха в Лангувардия и завзеха града, наречен Вар.[6] И като имаха тук убежище, превзеха цяла Лангувардия. Разбраха и другите народи, че царят помага на раусяните, поискаха и те помощ, като обещаха да се погърчат. И царят прие тяхната молба и заповяда на 100 други кораба да им се притекат на помощ. Писа и на рекса Фрушки да помогне и той да повалят агаряните. Като се съединиха с него, римляните ги победиха и хванаха техния началник, наречен Султан. Султан прекара с рекса две години и колкото време беше с него, не се засмя нито веднъж. Рексът се учудваше на това и поръча на всички, казвайки: „Който ми съобщи, че Султан се е засмял, ще го наградя с много дарове." Един от тях видя, че Султан се смееше, и като отиде, разказа на рекса. Повикаха Султан и рексът го попита, като каза: „Заради какво се засмя?" Султан, като му отговори, рече: „Видях колела, които се търкалят по земята. Което беше горе, видях го отдолу и отново това, което беше долу – видях отгоре. И си рекох наум, че така е устроен и животът на този свят. И заради това се засмях. И с мене се случи така, че отначало бях високо, а сега паднах ниско. И както слязох от височината до низината, така е възможно отново да се изкача до височината, на която съм бил по-напред." И като каза това Султан, рексът го помилва, чувайки

тази притча от него. Направи го свой близък и го считаше за целомъдрен съветник, и винаги се съветваше с него при всякакъв случай. Агарянинът Султан, който беше коварен, непрекъснато мамеше рекса. Наскоро тогава рексът беше превзел два града – Капиин и Верневерт – и се боеше да не би тези, които ги населяваха, да се разбунтуват и да поискат свобода. Агарянинът пък, като отгатна мислите на рекса, отиде при него, казвайки: „Ако искаш да не се боиш от онези градове, а още повече да надделееш над тях, направи следното: пресели по-голямата част оттук на други места и тези, които ще останат, не ще посмеят да ти мислят злото.” Рексът сметна този съвет за добър. И заповяда тайно да се коват железни вериги и окови. След това Султан ходеше и скришом даваше съвет на всички по-големи князе, като говореше и се представяше за техен приятел: „Да знаете, князе, че рексът иска всички ви да окове и да ви пресели в своето отечество. Ако ли не искате да ми вярвате, идете и вижте железата, които коват за вас, и веригите, за да ви държат.” Като видяха князете, които той беше посъветвал, че това е истина, приеха Султан – агарянина – като спасител. Когато рексът излезе на лов, затвориха и двете врати на града, и като дойде отново, не го приеха да влезе. Освободиха и Султан, защото им извести злите помисли на рекса. Като излезе оттука, Султан отиде при агаряните и там отново стана началник. И като взе войска, тръгна отново срещу онези два града – срещу Верневерт и срещу Капиин. Тези, които бяха в градовете, страдаха тежко от агарянската обсада и изпратиха посланици при рекса, молейки помощ и прошка. Рексът не прие тяхната молба, а им изпрати и такъв отговор: „Бих искал вие съвсем да загинете!” Като не получиха помощ от рекса, те изпратиха посланици до царя с молба да им помогне. Царят обеща да направи това. Посланиците се връщаха с този отговор и агаряните ги хванаха по пътя. Като видя Султан, агарянският началник, че царят иска да изпрати войска на гражданите, рече на посланиците: „Ако искате да останете живи, не съобщавайте, че царят иска да изпрати помощ. Ако направите това, да знаете, че ще умрете!” Посланикът обеща да изпълни неговата заповед. Агаряните го поставиха срещу града, като го държаха вързан, да каже на гражданите какво е извършил. Той, като стоеше сред агаряните, викаше по принуда, казвайки: „Аз отидох при царя, както ме изпратихте, и извърших каквото ми заповядахте. И скоро ще пристигне помощта, която царят иска да ви изпрати.” И като свърши този отговор, агаряните веднага го съсякоха на части. Султан, като видя, че нищо не ще успее да направи, вдигна се и отиде в своите земи.

Тарсянският амира, наречен Есман, слезе с кораби, които наричаха „Кумпарие”, и се съюзи с агаряните, за да завладее град Еврип. И не само че не успя нищо да направи, но го убиха заедно с войската му.[7] Друг агарянин пък, който беше началник на Крит, наречен Сант Апохапс, даде голяма войска на един храбър мъж, наречен Фотий. И като излезе Фотий с войската, грабеше областите и Егейските острови. Срещна се с римската войска, която беше предвождана от патрикия Никита, наречен и Орифа. И римският престол победи критския. Римляните изгориха много агарянски кораби с огън, който се наричаше мокър, другите насякоха, а по-големите потопиха в морето. Колкото агаряни успяха тогава да се изплъзнат от тази беда, не престанаха да създават винаги войни и безредици. И отново дойде срещу тях Никита с римската войска. Приближи до Кехренското пристанище и видя, че агарянските кораби стоят в Пилон и Метония. И за да не разберат агаряните откъде ще мине римската войска, Никита бързо преведе корабите през Коринтската теснина и като обиколи навън по суша, влезе в морето и нападна внезапно агаряните. Те пък, понеже бяха изненадани, се уплашиха и започнаха да бягат. Римляните, като намериха удобно време, изгориха едни от корабите, а други потопиха в морето. И самия Фотий, техния предводител, убиха. Така завърши унищожаването на критските агаряни от римляните.[8] От Африка излязоха други 60 кораба, силно въоръжени, срещу римляните, които плячкосваха земите до Кефалония и достигнаха до Закинт. Царят пак изпрати воеводата Насар с войска срещу тях. Мнозина от кормчиите, като изнемогваха от работа, изоставяха корабите и бягаха. Корабите останаха пусти. Военачалникът Насар, като размисли, рече: „Не е време да воювам с враговете, понеже кормчиите избягаха.” И извести за това на царя. Царят, като узна, започна да търси избягалите. Скоро ги хванаха и ги подложиха на мъчения. И изведоха от тъмницата 30 агаряни и намазаха лицата им с пепел, за да се запази в тайна, че са агаряни. И след това ги биха, а после ги разпънаха по дърветата. Като видяха това, кормчиите се уплашиха и застанаха да управляват корабите. През нощта нападнаха враговете и ги победиха. Едни избиха, а други хванаха живи. И след това римският престол се премести в Сикелия и унищожиха съществуващите тук кархидонски градове. Арабите, които бяха на юг, като узнаха, че римската войска престана да се бие, излязоха да плячкосват сирийската и финикийската област. Цар Василий Македонец поиска да се освободи от греха си, загдето уби цар Михаил. И съгради много църкви в Константинопол на името на архистратига Михаил. И друга голяма и чудна църква съзида вътре в разкошния палат, който наричаха нов. И заради тези постройки и въздигането на

църковните сгради, римската войска престана да воюва. Кормчиите работеха на тези постройки, като пренасяха камъни и кал с кошове. По тази причина римската войска престана да се бие и агаряните, като придобиха безстрашие, плячкосваха цялото Приморие и превзеха Сиракуза. Царят, като облекчаваше работата на всички кормчии, успя да сгради и друга църква на името на пророка Илия Тезвитянин. Този цар хранеше голяма почит към Свети Илия, като се надяваше, че ще го възнесе на небето с огнена колесница. Щом разбра, че агаряните са завзели Сиракуза, изпрати голяма войска да се бие с отстъпниците. И нищо не можа да направи.[10] После пък изпрати Никифор Фока с голяма сила. Този Фока беше много храбър и непобедим войн. И води много сражения с агаряните. Когато цар Василий беше слуга у Теофилиц, както казах преди това, отидоха двамата със своя господар в Пелопонес, да се поклонят в църквата на Светия апостол Андрей. Тук, в тази църква, живееше един добродетелен монах. Като видя двамата, които идваха, пренебрегна много Теофилиц, а Василий, който беше слуга, почете и му се поклони отдалече. Една княгиня – вдовица, която беше намерила подслон тук и имаше добри отношения с онзи монах, – видя какво направи монахът с господаря и със слугата и как не почете достойно избрания княз Теофилиц и господар Василиев, а на слугата Василий оказа почести, които не му подобаваха. Княгинята, познавайки известния монах, обсъди с него този голям въпрос. Монахът, като чу какво я безпокои, рече: „Моите очи видяха Теофилиц като твърде обикновен човек, а Василий, неговия слуга, видях като цар. И заради това го почетох. Знай, княгиньо, че Василий е поставен цар от Бога.” И княгинята узна със сигурност за това. Случи се тогава така, че Василий се разболя, а Теофилиц си отиде. Княгинята го прие в своя дом и показа голяма грижа към чужденеца, докато беше болен. Когато оздравя, Василий се побратими със сина на вдовицата-княгиня, а той му подари много имане. После му предсказа и за царството. И вдовицата го помоли, като каза: „Когато започнеш да царуваш, не забравяй мене и моя син!” И когато взе властта, Василий веднага доведе вдовицата и нейния син в Константинопол и ги прие с голяма почит. Сина й пък прие като свой брат по дух и го почете като пръв мечоносец.[11] Случи се тогава, че имаше големи трусове и много църкви се разрушиха. Царят ги издигна отново, а заедно с тях и „Света София”. Издигна западната й страна, която се беше съборила. И много юдеи успя да обърне към християнската вяра, като ги прелъсти с богатство. Сключи и мирен договор с русите и превърна и тях в християни. Те, като обещаваха да се прекръстят, молеха за архиерей. Царят им изпрати архиерей, но когато щяха да се покръстят, пак изпаднаха в унние и се колебаеха. И казаха на архиерея: „Ако не видим някакво чудно знамение от тебе, няма да станем християни! “ Архиереят отговори: „Искайте каквото щете!” Те отговориха: „Искаме да хвърлиш в огъня Светото евангелие, което учи на Христовото учение, и ако се запази невредимо, ще се утвърдим и ние в християнството и на каквото ни научиш ти, архиерею, ще го запазим. И няма да пристъпваме твоите заповеди.” Архиереят рече: „Каквото искате, ще ви се изпълни!” И заповяда да направят голям огън. След това протегна ръце към небето и каза: „Христе, Боже, прослави своето име!” И веднага постави Светото евангелие в огъня. Мина много време, но огънят ни най-малко не се докосна до него. Като видяха това, русите се удивиха на Христовата сила и се принудиха да се покръстят. Единият царски син – Константин, – който беше болен, умря. Царят се наскърби много от неговата смърт и желаеше чрез някое привидение да го види жив. Имаше един монах Теодор, наречен Сантаварин. Той беше дързък пред царя и царят го смяташе за добродетелен, понеже правеше и някакви знамения. Този Сантаварин беше митрополит в Евхантия. Някои казват, че показал на царя неговия мъртъв син Константин във вид на привидение, като конник. Царят го хванал, целунал го и при това не го видял. Монахът Сантаварин правеше и други знамения и царят го обичаше заради тях. И вярваше на това, което му говореше. Вторият царски син, който се казваше Лъв, когато беше отгледан и стана юноша, взе за жена Мартинакиевата дъщеря. И баща му го направи цар. Лъв не приемаше Сантаварин, а го наричаше магьосник и баснотворец. Сантаварин се гневеше, подигран от Лъв, и търсеше причина, поради която баща му да намрази този цар. Той показа лъстиво смирение пред него и подучи Лъв, казвайки: „Понеже си юноша, о, царю, на тебе ти прилича да носиш със себе си голям нож. И когато си на лов със своя баща, ако се случи да го нападие див звяр, този нож ще ти помогне. Ако пък стане някой заговор срещу баща ти, като извадиш ножа, ще изплашиш заговорниците.” И така зле Сантаварин посъветва Лъв. Като не разбра лукавството му, той прие съвета, пъхна един нож в ботуша си и го носеше със себе си. Сантаварин, обръщайки се пак към баща му рече: „Да знаеш, царство ти, че твоят син Лъв ти мисли злото. Ако искаше да узнаеш, че говоря истината, заповядай да видят, носи ли скрит нож в ботуша си.” Излезе цар Василий на лов, а с него и синът му Лъв. И като потърсиха, намериха ножа, скрит в ботуша му. Оказа се, че Сантаварин е казал истината, а на Лъв, който говореше правдиво, не повярваха. Царят в същия миг се разгневи срещу него и заповяда да го затворят в

тъмницата на двореца, като му взе и царските одежди. И дотолкова Сантаварин подбуди царя срещу сина му, че той щеше да го ослепи, ако не се беше застъпил за него патриарха и всички князе от синклита. Лъв бе затворен завинаги в тъмница. Цар Василий имаше обичай и често обядваше заедно с князе от синклита. В този дом, където царят сядаше със своите другари на трапезата, висеше в клетка една птица, която се наричаше папагал. Тази птица наподобяваше с гласа си всякакъв звук, който чува от човека. И тогава навън се чу човешки глас, който плачеше и говореше: „Лъве мой, Лъве мой!" И започна ясно и често да се провиква: „Лъве, Лъве!" Като чуха това князете, които седяха на трапезата с царя, намериха повод и започнаха да плачат и да се молят за Лъв, говорейки със сълзи: „Тази жива твар, която възгласява по-високо от нас и при това е безсловесна, иска и търси своя господар и се провиква, за да ни укори и подиграе. Ние, които сме хора и можем да говорим, които ядем и пием заедно с твое царство, не споменаваме за този, който толкова време е затворен в тъмница. Но, прочее, молим те, господарю, прости му и смири своя гняв! Извърши милосърдие и го помилвай като свой роден син, и милостиво го погледни като баща!" Чрез тези думи царят беше убеден. Той отклони своя гняв от сина си и му прости. И пак го възлюби от цялата си душа и го направи цар, както беше и по-рано.

Цар Василий излезе отново на лов. Появи се един елен с такова величие, с каквото друг по-рано никога не се беше явявал. Царят се приближи към него, извади своя меч и повдигна ръката си да удари елена. Еленът пък, като се съпротивляваше, обърна глава и закачи с рога си царя за пояса, а той увисна на него. Тогава царят щеше да загине, ако не се беше притекъл някакъв човек и не беше разрязал с нож пояса му. По този начин успя да се спаси. И вместо да благодари и да награди човека, който му направи добро, заповяда и му отсякоха главата. Обвини го, че е извадил нож срещу царя, а не разсъди, че ножът му помогна. И че такъв човек е повече достоен да му се благодари. Такова добро прие този човек заради спасяването на царския живот. Не след дълго царят умря от раната, която му направи еленовият рог, защото вътрешностите му се бяха разкъсали. Той царува при Михаил 1 година и 19 години след неговата смърт и остави за свой заместник сина си Лъв като по-стар от другите му синове.[12]

<…>

Този Лъв Премъдри управлява 25 години и 4 месеца.[13]

<…>

ЦАРУВАНЕТО НА ВАСИЛИЙ ПОРФИРОГЕНЕТ

Царството приеха двамата братя Василий и Константин. Василий беше на 20 години, а Константин – на 17. Тези двама братя само носеха царските одежди, а паракимуменът Василий управляваше царските дела. Той беше за цар Василий и за брат му Константин учител и наставник. Учеха се от него на всички царски работи, защото обичаше да наставлява. И точно по това време паракимуменът Василий доведе сестра си Теофана от заточение, където беше със своите синове. Василий, като се боеше от воеводата[14] Склир, да не се вдигне срещу него, защото беше силен, отне му воеводския сан и го постави за дук на цялото Междуречие. Склир се оскърби много от това, понеже отначало се надяваше да бъде и цар. И намисли да стане отстъпник. Съобщи своето решение на мнозина. И когато отиде в Междуречието, в областта, която му беше дадена, понеже го обичаха, всички приятели се приобщиха към решението му, познавайки храбростта и доблестта му. Той се погрижи да изведе своя син Роман, който беше в Константинопол. И като изпрати хора, тайно го изведе оттам. Веднага взе властта в царството и постави венец на главата си. И се прослави като съвършен цар. Погрижи се да събере имане и да го даде на войската. Повика на помощ Миденския амира и другия амира, началника Мартирополски, като взе и арабите за съюзници. Като събра голяма войска, отстъпникът Склир се устреми към Константинопол. Защото хранеше и други добри надежди заради това, което му беше разказвал някакъв добродетелен монах. Видял беше в съня си жена, която седеше на едно високо място. И като приближи Склир към нея, тя му даде царски жезъл. Този жезъл беше знамение на божествения гняв, който щеше да падне върху римляните, заради междуособните им войни. Склир сметна, че този жезъл му известява царуването. И понеже се беше чуло в Константинопол, че Склир се отцепи и се провъзгласи за цар, царете събраха цялата останала войска, за да я изпратят срещу него. Изпратиха и Никомидийския архиерей, дано да успее да го смири и да го придума към по-доброто. Архиереят пристигна и те дълго разговаряха, но отстъпникът Склир ни най-малко не се преклони. Като му показваше червените си ботуши, говореше: „Който ги сложи на краката си, не му е възможно лесно да ги свали." Царят, щом узна Склировня отговор, изпрати с

войската скопеца Петър, сина на Фока, за когото говорихме преди. Двете войски се срещнаха на мястото, наречено Липара. Отначало побеждаваха Константинополските войски, после победи Склир и изби много от царските войници. Тогава превзе един голям град, наречен Цамандон, и събра много богатства от него. Царската войска беше разбита от Склир и мнозина, като не знаеха как да постъпят, се предадоха, без да се надяват на помощ от царя. И не само от Хидеон дойдоха при него, но и много други почитани князе. Щом узна това, управителят Василий изпрати отново протовестиария, като му даде една хубава област. Когато дойде при Склир протовестиарият започна да се опитва да привлича на страната на царя тези, които бяха с него. Но като видя, че няма да успее, върна се в Константинопол. Жените и децата на тези, които се присъединиха към Склир, бяха в Константинопол и заради това се побояха, отвърнаха се от него и отидоха при протовестиария. Склир се уплаши и изпрати патрикия Роман Таронит и Михаил Борец срещу протовестиария с войска. И протовестиарият ги победи. Склир, като узна това, се вдигна с цялата си сила, дойде и победи протовестиария и го хвана жив, а неговия другар Петър уби. Като придоби тази победа, Склир се въздигна много. Царете не знаеха какво да правят, защото отстъпникът Склир държеше в своя власт и цялото крайбрежие. Василий подготви нова войска и я изпрати срещу крайморската войска на Склир. И успя да го победи. Като превзе крайморието, започна да се готви да воюва и по суша срещу него. И изпрати Василий в Никея Еротик, за да пази града. Склир дойде и го обсади и искаше да го превземе чрез гладуване. Никейскнят началник Еротик поиска да прогони Склир с хитрост. Заповяда да се донесе много пясък и да се засипят житниците. След това, като взе малко пшеница, изсипа я отгоре. После изведе от тъмницата пленниците от Склировата войска, показа им житниците, пълни с пшеница, и ги пусна при Склир, като каза: „Аз не се боя от твоята обсада, защото имам много пшеница. Но ако ми дадеш клетва, че ще изляза невредим с всичките си хора, ти влез и завземи Никея.” Склир прие това с радост. И като взе всички, които бяха с него, Еротик отиде в Константинопол. Склир пък влезе в опразнената Никея. И оттам се вдигна да отиде срещу Константинопол. Като се видя натясно, управителят Василий повика от заточение Варда Фока. И го заплаши със страшни клетви, да не би да се вдигне срещу царството. После го назначи за магистър и му предаде цялата войска. Изпрати го срещу отстъпника Склир. Като узна за идването на Фока, Склир разбра, че ще се бие с храбър мъж и страшен воин. И като се вдигна, дойде в Амория и веднага влезе в бой с Фока. И започнаха да побеждават войниците на Склир. На сутринта, като се събраха двамата, Склир и Фока, си казаха един на друг: „Да оставим войската да почива, а ние двамата да се бием. И да разберем чия ще бъде победата.” И като стана това, отдалечиха се и първо Склир повдигна меча си да удари Фока. Фока пък, като се наклони, замахна с меча и отсече ухото на коня му. После Фока удари Склир с жезъла по главата. И толкова силно го порази, че той падна по очи върху шията на коня си. Тези, които бяха с него, като го видяха потъмнял и облян в кръв, наобиколиха го и го подхванаха и се приближиха към извора, да го измият от кръвта. Когато започнаха да го мият, избяга конят му и като тичаше сред войските, подскачаше, играейки без ездача, с обляна в кръв шия. Този кон беше твърде отбран и се наричаше Египтий. От това войниците помислиха, че Склир е убит, и се спуснаха да бягат. Фока пък с царската войска, като ги преследваше, изби мнозина, а останалите хвана живи. Повечето, като бягаха, тъпчеха се един друг. Като видя това, Склир изпадна в голямо недоумение и като нямаше какво да прави, взе останалите и избяга при Хозрой Вавилонски. Като разбра това, Василий забрани на Хозрой да приеме отстъпника Склир, да не би да придобият навик и да започнат да бягат и останалите. Същият този посланик, който отиде при Хозрой, донесе и хрисовул за Склир, написан с такава клетва: „Ела при мен с всички свои привърженици да се покаеш!” И като видя написаното, Хозрой хвана този, който донесе писмото, и Склир, и останалите, които бяха с него, и ги затвори в тъмница. Така завърши Склировата измяна. Патриархът Антоний, който свещенства само 6 години, умря малко време след
като остави патриаршеството.

Българите се вдигнаха отново, понеже узнаха, че Цимисхий умря.[16] Предадоха властта на Българското царство на четиримата братя Давид, Мойсей, Аарон и Самуил. Те се наричаха комитопули, защото бяха синове на един български княз, наричан комит. Всички, които бяха от царския род, загинаха. Остана само едно от децата на Петър – Роман. И той беше скопец. Четиримата братя поеха царуването. Давид наскоро умря. Мойсей отиде и обсади Сяр. И когато започна битката, убиха го тук с камък и умря. Аарон пък, заедно с целия му род, го унищожи Самуил.[17] Като загинаха тези трима братя, властта в Българското царство взе Самуил. Преди това третият брат Аарон се опитваше да вземе властта или да се погърчи. Заради това Самуил съвсем го погуби. Остана само един негов син, наречен Йоан Светослав.[18] Самуил взе сам цялото Българско царство и се успокои, понеже римляните воюваха помежду си. Той

плячкосваше и присъединяваше всички западни области и градове. След като вече се беше освободил от Склировото насилие, римският цар поиска да воюва със Самуил. И не изпрати някой воевода срещу него, а отиде сам лично със своята войска. Излезе царят внезапно с войската, без да се посъветва със своите князе. Варда Фока беше тогава в Анатолия. И доместикът го нямаше, и не се посъветва царят дори и с него. Като наближи българските земи, Василий заповяда на магистъра Мелисин да върви с войската след него и да пази теснините. И като дойде, обсади българския град Триадица, наречен Сердика. Тогава беше началник на западните войски някой си Кондостефан (Стефан). И като му мина през ума коварна мисъл, рече: „Ако се случи царят да победи през това време, докато сам е и цар, и началник, и войвода, няма да престане да воюва всякога сам. Ние, началниците, няма да имаме по-нататък никаква почит.” Затова намисли да направи така, че царят да сбърка битката, която искаше да води. И като отиде, каза на царя: „Да знаеш, о, царю, че Милисин, комуто си наредил да върви след теб с войската, ти измени и иска сам да бъде цар. Затова постарай се да се върнеш бързо в Константинопол, за да не изгубиш царството си.” Тези лъжливи думи наскърбиха много царя. И той заповяда на цялата войска да се върне обратно, а българският началник Самуил пък се установяваше по върховете на хълмовете, като нямаше смелост да се съпротивлява на гръцката войска. Виждайки римляните, които се връщаха обратно, помисли си, че са се изплашили и са започнали да бягат. И като слезе внезапно от хълмовете, Самуил уплаши римляните и те започнаха наистина да бягат. И превзе становете им и царската кортина, и всички царски одежди, които бяха в нея. Царят едва се спаси, като избяга късно вечерта към Филипополис.[19] И тук намери Мелисин, когото беше наклеветил доместикът Кондостефан, че му е изменил и иска да бъде цар. Царят се разгневи на Кондостсфан и го обиди много. Той пък, бидейки обиден, стана още по-невъздържан. И царят, като видя, че е дързък, скочи от своя престол, сграбчи го за косите и за брадата и го събори на земята. Това видяха другите началници, които враждуваха срещу царя, понеже той за нищо не ги зачиташе и не се съветваше с тях. Всички негови врагове се събраха в Харсиания и провъзгласиха Варда Фока за цар.[20] И бяха доволни, че са извършили голямо добро, бидейки изменници. Склир беше във Вавилонската тъмница без надежда да се освободи. Дойдоха агаряните и победиха персите, които бяха във Вавилон. Един персиец, който се наричаше Инарго, разбунтува персите и ги научи да не се покоряват на сарацините. Те послушаха съветите на този Инарго, защото го смятаха за предводител. И когато излизаха да се бият със сарацините, сарацините ги побеждаваха. Хозрой, началникът на персите, се чудеше и като нямаше какво друго да направи, за да си помогне, отиде и освободи римляните, които бяха в тъмниците, и самия Склир заедно с тях. И се посъветва с него как да воюват със сарацините. И поиска да го направи пръв военачалник. Отначало той не искаше, заради мъките, които беше изтърпял в тъмницата. След това каза на Хозрой: „Ако искаш да се бия с агаряните, трябва цялата войска да бъде от римляни.” И като обиколиха персите вавилонските тъмници, намериха всички римляни, които бяха там, на брой 3 хиляди. Въоръжиха ги и ги предадоха на Склир. Той, като отиде с тях, победи агаряните. След това римляните, като се посъветваха, си казаха: „Вече не е удобно за нас да се върнем при Хозрой, да не би да намисли да ни затвори пак в тъмница.” И римляните със Склир започнаха да бягат. Хозрой пък вдигна войската и ги подгони. И понеже бяха повече, римляните, като се обърнаха, победиха персите. И малко от тях успяха да се върнат. Склир със своята дружина, с римляните, успя да се добере до Романия. Като разбра, че и Фока е отстъпник, отиде и се присъедини към него. И го помоли да го направи съдружник в царуването. Уговориха се помежду си, ако Фока получи властта да владее Константинопол и другите народи, Склир пък да управлява Антиохия и Сития, и Финикия, и Палестина, и Междуречието. Това се утвърди с договор. Като придоби смелост, Склир дойде при Фока, без да се прикрива, а Фока, като намери удобно време, хвана го и съблече от него царските одежди. Тогава Фока се отвърна и го затвори в тъмница. И взе цялата му войска. И имаше между тях голяма вражда заради царуването. Склир не знаеше какво да прави и изпрати своя син при царя. Той го прие с радост и го почете като магистър. Фока пък изпрати патрикия Делфиний в Хрисополи, а сам отиде в Авид. Когато Делфиний беше в Христополи, внезапно го нападна царят с руска войска. Руският началник беше зет на царя, женен за неговата сестра, и му помогна. Пристигна и победи Делфиний. И като го хвана, обеси го на едно дърво.И след това отидоха царят и неговият брат Константин в Авид. И двете войски, царевата и Фоковата, се строиха за сражение. Фока застана пред своята войска и царят, яздейки на кон, обхождаше своите войници, за да ги насърчи. Като видя царя, който яздеше, Фока се устреми към него с голяма смелост, казвайки си: „Ако поваля сега царя, ще победя съвсем.” Но преди да излезе от своята войска, така, както се беше устремил, едни говорят, че паднал от коня, други пък казват: „Слезе сам, простря се на земята и издъхна”, трети говорят, че бил наранен от човек, а Константин, царевият брат, пък

се хвалеше, че Фока умрял от него. Тези думи бяха лъжа, защото не се намери нито една рана по тялото на Фока. Някои пък казват, че Фока загинал от магьосничество. Това прилича на истина. Цар Василий приготвил отрова и я дал на Фоковия виночерпец, обещавайки му много дарове. Така загина Фока. Войската му веднага се разпръсна, едни избиха, други плениха живи и ги подложиха на мъки. После царят се възгордя много и всякога беше склонен да се разгневи. И не само на другите се гневеше, но и на самия управител Василий. Защото се стараеше да поеме изцяло властта и да свали управителя, което и направи. Не след дълго го заточи и заграби цялото му имущество. И не само лозята и къщите му заграби, но и мрамора от неговия манастир. Всичко това получи паракимуменът Василий от царя, и от скръб се парализира, като стана мъртвец с душа. И като поживя малко време в това окаяно положение, умря. Като почина управителят, тогава наистина започна да царства Василий. Като си помисли наум, рече: „Царството трябва да има много богатства." И изостави плътските сласти и великолепните облекла, защото отначало така живееше, потънал в плътски желания и с изобилна храна, и се веселеше, като вземаше от царските богатства. Като пое царството здраво в ръцете си, заповяда на своя брат Константин само да се нарича цар, без да притежава власт над нищо. Константин търпеше това, без да разсъждава, защото беше безгрижен и имаше слаб характер. И тези двама братя, Василий и Константин, се устроиха така, както казахме. Склир отново се вдигна срещу царството след смъртта на Фока.[21] И като разбра това, царят му изпрати умолително писмо да престане със своето коварство, да не създава междуособни войни, за да не се пролива безпричинно християнска кръв. Склир, виждайки, че вече остарява, волю-неволю престана да прави зло. И като се покая, отиде при царя. Като седеше царят на престола, веднага доведоха Склир, като го поддържаха, поради старостта и дебелината му. Казват, прочее, че бил извънредно дебел. Тогава и Василий рече такива думи: „От когото се боях, при мене идва." Други пък казват, че когато Склир пристъпил към царя, очите му се помрачили и заради това бил воден от други. Приближи се Склир към царската кортина и като го видя царят, че носеше червените ботуши, отвърна лицето си от него. Другите царски одежди Склир беше свалил от себе си, ботушите беше оставил, поради забрава или незнание. И затова царят отвърна лицето си от него. Не искаше да го вижда ни най-малко в царските дрехи. Като разбра, Склир веднага събу червените ботуши пред царската кортина и тогава влезе при царя. И царят го прие с почести и обядва с него. И пиха от една чаша. И оттогава престанаха смутовете и изменничеството Склирово. И царят го почете с пръв сан. И уреди за другарите му всеки да остане на мястото, на което е бил. Като се освободи царят от бедите, които му причиниха изменниците, отиде в Тракия. И оттам слезе в Солун да се поклони на Светия великомъченик Димитър. Тук остави избран воевода и много войска да се съпротивява на Самуил, българския началник.[22] Царят отиде в Ивер, понеже беше умрял Давид, един негов военачалник, и оттам отиде в Константинопол. Стана наследник на Иверската област и постави княз Георги, брат на Давид, чийто син беше взет като заложник, да я управлява. И оттам отиде във Финикия, като усмири всички князе – тирския, ивиритския и дамаскинския, и триполския и нареди да не плячкосват Антиохия, а по-добре да се покорят на римляните. Като взе заложници от всички тях, върна се. И това, прочее, наистина беше така.

Патриархът Николай Хрисоверг умря, след като беше свещенствал 12 години и 10 месеца. И след това поставиха магистъра Сисиний, човек, който имаше разум и слово. И той, след като свещенства 3 години, умря. Негов наместник бе игуменът на Мануиловия манастир Сергий, сродник на патриарх Фотий. Българският началник Самуил плячкосваше и унищожаваше не само Тракия и Македония, но и Елада, и самия Пелопонес. И царят изпрати княза на западната община Никифор, наречен Небо.[23] Като пристигна, намери Самуил, че е разположил българската войска близо до реката Сперхия. И като дойде Небо Никифор, залегна с войската си от другата страна на реката. Понеже имаше тогава голям дъжд, Самуил се надяваше, че гърците няма лесно да я преминат. Воеводата Небо през нощта изнамери бродове, премина реката и дойде от другата страна тайно и безмълвно с войската си. Когато Самуил спеше безгрижно, внезапно го нападна. Българите се изплашиха и започнаха да бягат, без ни най-малко да се съпротивяват. Римляните, като ги посичаха, за малко щяха да хванат Самуил и сина му Роман. Раниха и тях, но лежаха, облени в кръв, и така се укриха.[24] След това царят на българите воюва и разори градовете, които бяха около Сердика. И като се върна, отиде в Месинопол. Тогава превзе голямата, преславна Иверия и малката. Сам Добромир, нейният управител, дойде да се предаде на царя.[25] Сърбите завладя трудно. Царят прие и Николица, военачалника на сърбите, и го почете със сан патрикий. Наричаха го Николица, понеже беше много малък на ръст. Той пък, като се върна, отново избяга при Самуил.[26] И пак воюва царят срещу Бдин и го превзе.[27] И докато превземаше града, Самуил неочаквано нападна Адрианопол и намери събрано там голямо тържище. И взе като плячка цялото имущество на хората, и

отведе пленници.[28] Царят превзе Бдин и като се върна, минавайки оттам, намери Самуил, който обитаваше край река Вардар с войската си. И понеже реката беше твърде придошла и буйна, българите се успокоиха и налягаха разпилени, като не се надяваха, че римляните ще дойдат. Царят приближи тайно, намери бродове и премина. И мнозина от българите изби. Самуил избяга. Римляните разграбиха имуществото и становете им. Царят превзе и Скопие ненасилствено, но го предаде Роман,[29] синът на Петър, бившият български управител. Повярва Самуил на Роман и го направи управител на Скопие, а той предаде Скопие на царя. След като се върна, царят отиде в Константинопол и издаде закон: „Ако умират бедни или заминават в други области, богатите да дават данъка, който са давали бедните." И нарече този данък с името „Алилегиа".[30] Като видяха това, патриархът и целият синклит се оскърбиха и започнаха да молят царя. Той не послуша никого, но понеже много години беше царствал и много доблестни дела беше извършил, държеше се надменно и не се смиряваше. И не искаше да бъде обичан от всички, а всички да се боят от него. И нито позволяваше на войниците да живеят по стария обичай, а по неговата воля, нито на книжовниците и на грамотните хора даваше да учат, казвайки: „Никаква полза няма от много грамотност." Избра неполезни хора и ги постави да управляват всички държавни дела, и ги направи свои съветници. Когато искаше да напише някакво писмо, тези хора го пишеха по своя воля. Отвори и царските съкровища и насипа в тях много злато, на брой 200 хиляди таланта. (Един талант е, както казахме, 150 литра перпери). Останалото богатство и съдовете не беше възможно да се преброят. Като изпълни царските съкровища, и като нямаше къде да скрива останалото, заповяда и изкопаха други хранилници на стръмни места. И ги напълни с бисери и скъпоценни камъни от всякакви видове. И всеки вид беше разделен със знак в ковчезите и означен с име. Съвсем малко използваше за своите нужди. С тях украсяваше багреницата, която носеше, и когато искаше да бъде празник на тържището, и когато идваха посланици отдалече. Останалите богатства лежаха като суетна тежест. В битките беше много разумен и превъзходен войник. И срещу когото се разгневеше, не го наказваше скоро. Понеже умът му беше силен, не можеше да се преклони пред молбата на когото и да било, а волята му оставаше неизменна. И такива бяха нравите и обичаите на този цар. Нека ги оставим и да се насочим към това, което лежи пред нас, и да разкажем за делата му.

Египетският военачалник прекрати мира, който имаше с римляните, и като отиде в Йерусалим, разори църквата, в която беше гробът Христов, и не само нея, но и всички манастири, които се намираха тук. А царят продължаваше да отива срещу българите, плячкосваше и опустошаваше земите им. Началникът им Самуил, не можейки да се противопостави на римляните, беше принуден да направи каквото може. Изкопа ровове по пътищата, затвори ги и постави стража. И като дойде царят, не можа да разбие стражата, понеже българите, които пазеха пътищата, силно се съпротивяваха. И изпрати своя воевода да мине по други места и да преведе царя. Като дойде воеводата и обходи много пътеки, попадна на българската стража. И щом го видяха, стражите започнаха да бягат. Така, като намериха път, римляните влязоха в българските земи. И самият цар влезе. Много от тях изби, другите хванаха живи. Самуил се спаси с голям труд, като избяга. Броят на пленените тук българи беше 15 хиляди.[31] И цялото това множество цар Василий ослепи, като всеки стотен по ред оставяше с по едно око, за да ги води. И така ги изпрати при господаря им – при Самуил. Като ги видя Самуил, не можейки да понесе твърде голямото страдание и безмерната скръб, падна без сили и не след дълго умря.[32] Българското царство пое неговият син Гавриил, наричан Роман. И като измина една година, уби го братовчедът му Йоан Владислав, Аароновият син.[33] Царят, като премина тесните и стръмни пътища, както казахме преди това, навлезе и превзе много български области и градове. Самуиловият син Роман, който беше в Мосинополи, изпрати обещание на царя, че ще му се покори. След като чу, че Самуил е умрял, царят навлезе и завзе и други български области и градове. Не след дълго пристигна Йоан, един Владиславов слуга, и рече: „Да знаеш, о, царю, че Самуиловият син умря. Моят господар Владислав прие царството и иска да се подчини на твоята власт." Дойдоха и други български князе и се предадоха на царя. След това Владислав се оказа лъжец и не се предаде. Като видя това, царят пак воюва срещу българите и плени много области. Обсади Охрид и с мъка го превзе. А неговите воеводи завладяха други градове. Като извърши това, той се върна в Константинопол и не преставаше всякога да прави зло на българите, и да превзема градовете им. Владислав, българският началник, воюва срещу Драч, и когато го обсади да го превземе, тук беше убит.[34] Само 2 години и 5 месеца беше началник. Като узна това, царят веднага пристигна в Адрианопол. Тук дойдоха по-големите князе и му се предадоха. И му предадоха града, наречен Перник, и други 35. И много други от варварските племена се предаваха на царя. И българската царица, наричана Мария, Владиславовата жена, изпрати българския

архиепископ Давид да предаде цялата българска държава на царя, ако той изпълни нейните искания. Не след дълго дойде и самата тя при царя с шестте си дъщери. Тримата й синове се скриха по възвишенията. След това дойдоха и те. Единият, когото царят направи магистър, се наричаше Прусиян. Другите двама почете със сан патрикий. Превзе цар Василий цялата българска земя. И от българските градове едни разори, а други още по-здраво съгради.[35] Постави достатъчно стража и отиде в Атина да почете празника на Пресветата Богородица. И като направи празника, върна се в Константинопол. Тук се прослави много заради своите доблестни дела. Положи на главата си прост венец, наречен туфа. Него носи високомъдрият. И така отиде в „Света София" да благодари на Бога. Когато царят беше в „Света София", дойде патриархът и го помоли да се откаже от своята заповед (безчестния закон, наречен данък) „Алилегиа". Защото сам беше казал, че „ако превзема цялата българска земя, ще изоставя този данък". Но не изпълни молбите им. Патриарх Сергий умря, след като свещенства 20 години. И негов наместник беше патриарх Евстатий, дворцовият първосвещеник. И понеже българската земя беше поробена от римляните, подчиниха се и така наречените хървати. После князът на аварите наруши мира, който беше сключил с царя. И докато царят воюваше срещу него, зад гърба му стана измяна. Отметна се някой си, наречен Ксифия, и Никифор, синът на Варда Фока, които бяха и двамата патрикии.

Но скоро измяната им завърши, защото Ксифия закла Фока. Царят хвана Ксифия и го пусна да отиде в Константинопол. Като се отърва от тази измяна, започна война с авазгите. И двете войски побеждаваха наравно. После надвиха римляните. Техният вожд Георгий избяга в Иверия. И като измина малко време, Георгий стана началник, покори се на царя и му предаде сина си Панкратий. И като направи това, царят се върна в Константинопол. Готвеше се да воюва срещу Сикелия, но желанието му не се изпълни, понеже вече беше остарял и се беше преклонил накрая. Тогава патриархът Евстатий умря, след като беше свещенствал 4 години. При царя, който беше болен, дойде Студийският игумен да го посети, носейки и главата на честния Предтеча. Вечерта, в която царят щеше да умре, поставиха за патриарх Студийския игумен. И това беше цялото житие на онзи цар Василий, когото наричаха и български убиец. Той живя 72 години. От тях царува 50 и повече. Отначало царуваше със своя баща и с Фока, и с Цимисхий.[36]

ЦАРУВАНЕТО НА КОНСТАНТИН, ВАСИЛИЕВИЯ БРАТ

Цар Василий умря от старост. Неговото царство пое брат му Константин. Този същият Константин беше безгрижен към всяка добродетел и към царските дела. И когато се възцари, предаде на други властта. Самият той живееше като невежа, а тези, които взеха властта, бяха чужденци и невежи към римския език. И така, като прехвърли царството върху чужденците, сам живееше по варварски обичай, в безредни пирове, като пожелаваше жени и участваше в състезания. Беше едър на ръст и силен, по природа страхлив и поради това не беше победител към враговете, а повече с дарове и с молби се мъчеше да им угоди. Мнозина измъчваше несправедливо, като се гневеше безпричинно, и не прикриваше своя гняв като брат си. После съжаляваше, когато искаше да извърши нещо. И всички, които измъчваше, ги ослепяваше. Когато беше млад, взе жена, наречена Елена, и роди с нея 3 дъщери. Като умря Елена, дъщерите му живееха в палата с него. Едната се разболя от проказа и се подстрига по своя воля. Другите две живееха с царя, със своя баща. И съвсем не мислеше за тях, а за тези недостойни хора, които беше поставил да управляват. Направи ги скопци и ги държеше в ложницата си. Даваше им прескъпи и безмерни дарове и различни почести, които не им подобаваха. За другите князе и за останалите люде нехаеше. И разумът на този цар беше прочее, както казахме. Но нека да разкажа предварително това, което стана. Печенезите, както ги наричаха, сиреч куманите, преминаха Дунава и започнаха твърде да притесняват българите.[37] Сирминският воевода, наречен Константин Диоген, излезе на бой и победи печенезите и ги укроти. Преди смъртта на цар Василий две години не беше взет обичайният данък от българите. Търпелив беше цар Василий и не принуждаваше хората. Неговият брат Константин събра безмилостно и задължителния, и обичайния данък. Още повече че се случи и бездъждие по негово време и бедните съвсем загиваха. И понеже дойде агарянската войска на островите, които се наричаха Киклади, излезе Самосатският воевода и ги победи. И плени 12 агарянски кораба, а останалите разпръсна. Царят, понеже остаряваше и изнемогваше, гледаше на кого ще остави царството, и като помисли, повика патрикия Таласин, да го вземе зет за дъщеря си и да му даде царството. Той живееше в Армения, та изпрати да го доведат. Преди пристигането на Таласин царят пак намисли друг план, да направи свой наместник градския епарх, княза, наречен Роман Аргиропул,

който си имаше жена. Царят намисли как ще го раздели от нея. Разсърди се на Аргиропул и изпрати да го вържат, а жена му да направят калугерка насила. И жената на Аргиропул, без да знае каква е вината му, ревностно прие заповедта и стана калугерка. Нейният мъж Роман Аргиропул доведоха в палата и царят го взе зет за втората си дъщеря. Първата не го пожела, като каза: „Аз не искам да взема мъж без закон, понеже беззаконно остави своята жена." Цар Константин живя при своя зет Аргиропул три дни, и умря, като управлява царството 4 години.[38]

ЦАРУВАНЕТО НА ЛЪВ АРМЕНЕЦ

Ще разкажа и за царя Лъв Армений. Този Лъв Армений, когато влезе в палата, веднага подари дрехите, които носеше, на Михаил Гъгнивия. И мнозина рекоха: „Това е знак, че Михаил ще бъде негов наместник." Имаше и друго знамение. Ходейки след Лъв, Михаил настъпваше полите на царските дрехи, които той носеше. И така Лъв сметна, че това е лошо предзнаменование. Отначало беше предречено, че ще царстват тези двама. Първо Варданий се опита да управлява и не успя, понеже го ослепи Никифор. Същият този Варданий, преди да започне да царува, отиде при един монах, който живееше във Филипополис, и с Божията помощ беше прорицател, и го попита дали ще бъде цар. И му разказа тайните на своето сърце. А онзи прозорлив монах го възпираше, говорейки: „О, Вардарий, не се опитвай, защото ще сгрешиш и ще изгубиш цялото си богатство, а после и очите си." Като чу това, Вардарий излезе оттам наскърбен. Тогава той беше велик воевода и по това време негови подвластни бяха Лъв Армений и Михаил Гъгнивият, и Тома. Като излезе от колибата на онзи монах, хвана коня си и го възседна. Монахът се поклони отгоре на тези двамата – Армений Лъв и Михаил Гъгнивия. И като ги видя, повика Варданий, обърна го към себе си и му каза: „Да знаеш, както ти казах отначало, че не ще бъдеш цар по Божията воля, а тези двамата ще царуват – Лъв Армений и Михаил." Третият – Тома – също се опита, но се лиши от живота си. Варданий, за когото говорихме преди това, изгуби цялото си имущество и очите си. Когато Лъв започна да управлява, веднага направи Михаил Гъгнивия патрикий. Тома пък, който беше третият от тях, назначи за турмарх. Лъв изпрати посланик при началника на българите,[39] които плячкосваха Тракия, да се уреди мир с тях. Българинът не пожела мир, възгордявайки се, защото беше победил Раггавей. И воюва Лъв срещу българите. Като дойдоха римляните, не пожелаха да се въоръжат за битка. Българите започнаха да ги побеждават, понеже римляните бяха разпилени. Царят стоеше на хълма и като погледна отгоре, видя българите, които се бяха разпръснали. И се провикна към римляните, и ги ободри. Римляните връхлетяха с усърдие върху тях и ги победиха. Мнозина избиха, а другите хванаха живи. Щяха да заловят и самия началник, ако не му бяха помогнали много българи, които отстъпваха. Победителят цар Лъв се върна в Константинопол и доведе много пленници.[40] След известно време стана и той иконоборец[41] по следната причина. Изпълни се пророчеството на прозорливия монах, който каза, че Лъв Армений ще царува. И когато взе властта, поиска да покаже, че е благодетелен и благодарен на онзи старец, и изпрати по един свой човек дарове на монаха. Когато пристигна, дароносецът намери друг монах-иконоборец, който се беше поселил в килията на светия мъж. Онзи беше умрял и без да знае това, пратеникът започна да дава подаръците на монаха-иконоборец. Той не само че не прие царските дарове, а и посланика прогони с голяма досада, като каза: „Не приемам аз даровете на царя, който се кланя на идоли." Наричаше светите икони идоли и му казваше, заплашвайки: „Понеже твоят господар, царят, е идолослужител, да знае, че скоро ще се лиши от царството и от живота си, ако не се отрече от идолите." Като дойде посланикът и разказа това на царя, той много се обезпокои и се посъветва с един свой приятел, наречен Мелисин Теодот. Той беше по-стар иконоборец, но не се откриваше, и като чу питането на царя, намисли да му отговори с коварство. И понеже познаваше друг монах-иконоборец, свой приятел, рече на царя: „Посъветвай се с този монах и кажи на него, и каквото ти заповяда, това направи, защото е свят човек и с голямо духовно умение прозира и говори за бъдещето." Видя Теодот, че царят е благосклонен към неговата реч, отиде и научи онзи монах какъв отговор да му даде. И когато царят дойде при монаха, не дойде с царската си слава и величие, както подобаваше, а се облече в изтъркани дрехи, за да не се открие, че е цар. И Теодот беше с него. Монахът, който знаеше от връзките си с Теодот, че царят ще дойде с изтъркани дрехи, и като искаше да покаже още от началото своето ясновидство, му каза: „Не можеш да се скриеш от мене с изтърканите си дрехи. Ти си римският цар. И разбери, че си излъгал в своя произход и благочестие, понеже се кланяш на иконите. Те са идоли, и който им се покланя е идоложрец. Ако искаш да направиш твоето царство да живее

добре, заповядай да изхвърлят иконите от църквата. Ако ли не направиш това бързо, ще знаеш, че скоро ще се лишиш от царството си и от своя живот. И ще отидеш във вечните мъки.” Така посъветва този монах цар Лъв. Царят, като се дивеше на неговото пророчество, не узна, че той прорицаваше с помощта на Теодот. И заради това така говори. Каквото каза монахът, възприе го с усърдие. И веднага много се разгневи срещу иконите. Изпрати заповеди по цялата страна да не се намери никъде в християнска църква икона. Царят пожела да има за съдружник в иконоборството патриарха. Патриархът ни най-малко не се съгласи, а още повече го обвиняваше и наричаше неговата заповед нечестива. И понеже го изобличаваше, този свят патриарх Никифор, царят го изпрати на заточение. Той беше прозрял отпреди царското безчестие. Още когато го поставяше за цар и слагаше на главата му диадемата, тя изглеждаше като изпълнена с тръни. Един от тезн тръни се заби в ръката му. И така изобличавайки безчестието на царя, патриархът беше заточен в Приконис. Игуменът на големия манастир, който се намираше тук, Теофан, бидейки прозорлив, предвидя пристигането на патриарха още преди да го беше видял в лице. И запали много свещи и тамян и излезе ла го посрещне. Патриархът, преди да слезе от кораба, започна да се покланя и да целува игумена, без да го вижда. Моряците се удивляваха кому се кланя, понеже не виждаха никого. И го попитаха. Той, като отговори, каза: „На игумена на голямото селение се покланям.” Така наричаха манастира, в който беше Светия Теофан-изповедник. Отначало не беше изповедник, после го нарекоха така, понеже искаше да изповядва славата на светите икони. Патриархът беше изгонен от престола. За негов заместник избраха Теодот Мелисин. Наричаха го и Каситир. Устрои се при царя този Мелисин по следната причина: по времето на цар Михаил Раггавей в палата живееше една жена, която имаше бяс. И когато бесът искаше да я обхване, викаше на царя. казвайки: „Остави чуждото, остави!” Тези думи се отнасяха за царството, понеже не искаше вече той да царува. И много пъти викаше така тази жена. Царят, като я слушаше, се безпокоеше, и отиде да се посъветва за това със своя приятел Теодот. Теодот каза на царя: „Когато започне тази жена да беснее и да вика по своя обичай, нека да я попитаме, ако цар Михаил загуби царството си, кой ще царува, как ще изглежда и как се нарича.” Този съвет се хареса на царя. И Теодот заповяда да я попитат. Когато започна да беснее и да вика, както беше свикнала, Теодот я запита и тя рече: „Лъв се казва този, който иска да царува. Ти, Теодоте, когато отидеш в Акропола, ще те срещнат двама мъже, и когото от тях видиш да язди на катър, той ще царува.” Като чу това от жената, Теодот не разказа нищо на царя, а когато той го попита, рече: „Бясна е и вика това, което няма да стане. Защото не говори нищо, подобно на истината.” Цар Раггавей повярва. Теодот пък, като отговори така на царя, се върна да отиде в Акропола. И каго отиваше, срещна Лъв, който яздеше на катър, както му каза онази жена. Хвана го насаме и му разказа тайно всичко, което стана, и му рече: „Да знаеш, че ще станеш цар, и когато започнеш да царуваш, ако си милосърден, спомни си и за мене.” И по тази причина Теодот беше близък приятел на Лъв. И щом се възцари, направи го патриарх на мястото на свéтия Никифор. Той, бидейки иконоборец и нечестив, и като имаше голяма дързост пред царя, без да се страхува, унищожи всички икони в християнските църкви. Царят Лъв като див звяр изяждаше тези, които почитаха светите икони, подтикван от патриарха. И не само патриархът го подтикваше към жестокост, но и протопсалтът на двореца. Голям законопрестъпник беше прочее този протопсалт в иконоборството. И всякога караше царя да се бори срещу християните и срещу светите икони. Веднъж, като стоеше в църквата, чу четеца да произнася пророчеството на пророка Исай, и което се казваше: „На кого уподобихте Бога? Нима дърводелец сътвори иконата или златар създаде образа?” И приближи се протопсалтът към царя и му каза тайно: „Слушай, о, царю, какво казва пророкът, че не подобава да се почита Бог върху иконите и върху златото. И към това трябва да се придържа и царство ти.” И оттогава започна Лъв много да мъчи християните, които не искаха да се отрекат от светите икони. Всички царски задължения Лъв съблюдаваше точно и беше бдителен и наказваше неправедните. Един княз дойде и разказа на царя, като рече: „Да знаеш, царство ти, че еди-кой си княз отвлече моята жена насила. Известих това на епарха, но той не ми даде възмездие.” Като чу това, царят веднага отне сана на епарха. Онзи, който беше отвлякъл жената, предаде на мъчение според закона. И не даваше области на князете, които вземаха мито, а само на безупречните и на бедните. Михаил Гъгнивнят, който беше от Аморня, се постара и забогатя твърде. И имаше невъздържан език, затова го наклеветиха пред царя, че замисля да го погуби. Това направиха в деня на Рождество Христово и царят постави Михаил на изтезание заедно с дошлия обвинител. Той пък рече: „Което казахте, е истина.” И веднага царят заповяда да го поставят жив в огъня. Уредиха да направят това в пещта на банята в двореца. Тръгна и сам царят да види и да се увери как ще изгори Михаил в огъня. Като узна царицата, започна да моли царя да не прави това, заради празника на Рождество Христово. Не го слушаше и го наричаше безбожник, който не почита празника. От тези думи

царят се укроти и не извърши това мъчение. Когато се върна цар Лъв при своята жена, рече: „Ето, изпълних твоята воля, но след това ще разбереш какво зло ще получиш заедно с децата си от Михаил.” И Михаил беше освободен от огъня. Лъв предрече за бъдещето. Не предрече това чрез Бога, понеже беше иконоборец, но го беше предвидил. Някой каза, че цар Лъв в деня на Рождество Христово ще изгуби и царството, и живота си. Разказват, че се намирала и книга в палата, в която били написани много пророчества за царете. Били изписани в нея и образи на зверове и хора. В тях бил нарисуван и звяр-лъв. Зад него стоял човек с копие, който го промушвал. И тук, където копието се докосвало до звяра, била написана буквата „хер”. И в самия този „хер” влизало копието. Казват, че тази книга била пророчеството на Сибила. Шарките, с които били нарисувани зверовете, били многоплетени и различни. И тогава предрече премъдрият квестор за този „хер”, че в деня на Христовото рождество ще загине някакъв цар, понеже знакът, който беше изписан върху лъва, показва този празник. И понеже в самия този „хер” влиза копието, в този ден ще загине царят. Цар Лъв се уплаши от това. Побоя се и от съня, който беше видяла майка му. Защото и тя беше сънувала, че се намира в църквата на Пресветата Богородица във Влахерна. И гледаше жена, облечена в бели дрехи, а пода на църквата виждаше целия покрит с кръв. Онази жена. която беше в белите дрехи и почитана от много хора (сиреч Пресветата Богородица), каза на някакъв човек да вземе съд, да го напълни с кръв и да го даде на царевата майка. Майката на царя не приемаше. Тогава славната онази жена й каза: „Това е, както твоят син пролива кръвта на християните, които ме почитат, и не знае, че гневи Бога и моя Син.” Това видя в съня майката на цар Лъв и го разказа на царя, молейки го да спре гонението на светите икони. Окаяният Лъв ни най-малко не послуша нейната молба, а никога не преставаше да воюва против светите икони. И друг някой видя насън Светия патриарх Тарасий, който казваше на Михаил: „Ела, и убий цар Лъв!” А и пророчеството на монаха от Филомилия създаваше голям страх на Лъв. И като стана това, заповяда и оковаха Михаил и го предаде на папия да го пази. Царят сам носеше ключовете от тъмницата. През онази нощ царят беше много обезпокоен и никакъв сън не идваше на очите му. И като стана, отиде в тъмницата и видя Михаил, който спеше на одъра, а пазачът на папия лежеше на земята. Това беше наредил папият или защото беше съучастник на Михаил в лошото намерение, или защото го почиташе. Като видя това, царят се разгневи и се върна, заканвайки се на тъмничаря с ръка. И никой не узна, че царят е идвал в тъмницата. Разбраха това после папият и Михаил и много се изплашиха и започнаха да мислят как да избегнат гнева на царя. Михаил каза на папия: „Ако искаш да избегнем гнева и да изпълним нашето желание, сега е удобното време.” Папият каза: „Направи, каквото искаш. Аз съм готов.” И Михаил седна и написа писмо до всички свои съмишленици: „Ако в този час не дойдете да извъртим това, което решихме – сега е удобно време, – да знаете, че аз на сутринта ще съобщя на царя, ще ви изоблича и ще загинете.” И даде писмото на папия, като му обясни и му каза: „Изпрати го на този и този и им кажи: „Елате през тази нощ, облечени в свещенически дрехи, като носите тайно и къси мечове.” И по негова заповед дойдоха. А по време на „Утринната” пристигнаха певци от двореца да пеят каноните на Рождество Христово. Папият прочее отвори вратите на царските певци да влязат. С тях влязоха и заговорниците, облечени в свещенически одежди, и се скриха в ъглите на църквата. Царските певци започнаха да пеят и когато преполовиха службата, дойде царят на „Утринната” и започна и сам да пее. Гласът му беше силен и мощен, но суров на слушане и потискащ с мерзостта си. На него му се струваше, че е приятен на всички, които го слушат, и имаше обичай сам да започва началото и да пее. И когато дойде в църквата, веднага възгласи със силен глас този тропар: „Укориха царя на всички с желание.” И изведнъж внезапно изскочиха затворниците на Михаил отстрани и извадиха мечовете си. Като видя това, царят избяга в олтаря. Те влязоха след него. заклаха го и му отсякоха ръцете и главата. Тялото му извлякоха и го изложиха на показ. Той царува 7 години, преизпълнен с надменност и безчовечност.[42]

КОМЕНТАР

ЙОАН ЗОНАРА е живял в края на XI и през първата половина на XII в. Кариерата си наченал като светско лице (друнгарий на виглата, а после протоасикрит), но впоследствие станал монах в манастира Света Гликерия (на едноименния остров в Мраморно море). Написаната от него „Съкратена история” обхваща събитията от началото на света до 1118 г. При нейното съставяне той е използвал многобройни исторически съчинения – от Петър Патрикий и Прокопий до Михаил Аталиат и Михаил Псел.

Изд.: **Zonarae, Ioannis.** Epilomae Historiarum libri XVIII, ed. M. Pinder – Th. Büttner – Wobst, I – III Bonnae, 1841-1897. Откъси от гръцкия текст са преведени на български в: ГИБИ, VII, с. 150-207. Хрониката

на Йоан Зонара е преведена на старобългарски, по всяка вероятност през XIV в. От този превод са познати 6 преписа (още два съдържат само отделни окъси). Издание: **Jacobs, A.** Ζωναράς – Зонара. Die byzantinische Geschichte bei Johannes Zonaras in slavischer Übersetzung. – München, 1970 (Slavische Propyläen, Bd. 98). Новобългарският превод, публикуван тук, е направен по това издание от Татяна Мострова.

[1] Император Михаил III бил убит в резултат на заговор, организиран от Василий, през нощта на 23 срещу 24 септември 867 г. Убийството било извършено в спалнята на императора, където пиянният владетел се прибирал след един банкет.

[2] Император Василий I носил и прозвището „Македонец", тъй като произхождал от семейство, обитаващо византийската тема Македония.

[3] Един кентинарий злато съдържа 72 златни номизми. Номизмата (4, 48 г. злато) се равнявала на 24 сребърни милиарисиона; 1 милиарисион бил равен на 2 кератиона; 1 кератион съдържал 12 медни фолиса.

[4] Под „източна област" се разбират малоазийските провинции, както и византийските владения в Палестина и Сирия.

[5] Павликяните са били привърженици на еретическо учение, чиято основна черта е дуалистичната философия. Било е разпространено главно в източните провинции, но на няколко пъти павликяни са били преселвани на Балканския полуостров. Почти през целия девети век павликяните, които имали много добра военна организация и укрепени центрове, водели ожесточени борби с византийската империя.

[6] Бари бил завладян от арабите през 841-842 г.

[7] Описаната експедиция на емира на Тарс Йазман се отнася по всяка вероятност към 873 г. Йазман бил убит почти двадесет години по-късно, през 891 г., по време на един пиратски рейд по южното малоазийско крайбрежие.

[8] Описаните събития се отнасят към 873 г.

[9] Експедицията на Иасар датира от 880 г.

[10] Арабите завладели Сиракуза на 21 май 878 г.

[11] Този епизод – посещението на бъдещия император в имението на пелопонеската аристокатка и земевладелка Даниелида – е разказан от почти всички биографи на Василий I.

[12] Василий I починал на 29 август 886 г., след смъртоносно раняване по време на лов.

[13] Лъв VI бил византийски император в продължение на 26 години.Формално той споделял властта със своя по-малък брат Александър.

[14] С българския термин „воевода"са превеждани различни византийски военно-административни понятия: стратег, стратилат, архонт.

[15] Бунтът на Варда Склир избухнал веднага след смъртта на император Йоан Цимисхий и възшествието на Василий II и Константин VIII – 976 г.

[16] Император Йоан Цимисхий починал, вероятно от тифус на 10 януари 976 г.

[17] Приема се, че двамата най-големи братя, Давид и Мойсей са намерили своята гибел още в първата година от освободителните борби на комитопулите: 976 г. Аарон е убит по заповед на Самуил след август 986 г., но точната
година не е известна.

[18] Йоан Владислав.

[19] Сражението е станало в местността Щипоне на 17. 8. 986 г.

[20] Бунтът на Варда Фока се отнася към началото на 987 г., едновременно с второто въстание на Варда Склир.Той се провъзгласил за император на 15 август 987 г.

[21] Варда Фока починал от сърдечна криза по време на решителното сражение край Абидос на 13 април 989 г. Наскоро след това Варда Склир наново се разбунтувал, този път без сериозна опасност за Василий II.

[22] Тази първа сериозна военна кампания на Василий II срещу България се отнася към 991-993 г.

[23] Тук преводачът е предал на български фамилното име на византийския военноначалник: Уран.

[24] Битката при река Сперхей е станала през 996 г.

[25] Добромир е бил управител на крепостта Верея, а не на Иверия, както пише Зонара. Той се е предал на византийците през 1002 г.

[26] Никулица (български военноначалник, а не сръбски, както твърди Зонара) е командвал гарнизона на крепостта Сервия (Южна Македония – Гърция); оттук и грешката на византийския хронист.

[27] Видин е бил превзет през 1003 г.

[28] Походът на Самуил към Адрианопол (1003-1004 г.) имал за цел да привлече вниманието на Василий и да го принуди да се изтегли от българските земи.

[29] За съдбата на Роман, по-малкоя син на цар Петър, има противоречиви свидетелства. Преди всичко неясно е положението му в България, след като избягал от византийски плен и се завърнал в родината си. Според някои изследвачи той е бил провъзгласен за български цар, но реалната власт била в ръцете на Самуил. Други са склонни да приемат сведението на византийските хронисти, според което Роман бил назначен за управител на Скопие. Пленен отново от византийците (991?), той починал към 997 г.

[30] Данъкът алиленгион е бил в сила и преди Василий II, но този византийски василевс променил неговата същност. В началото той изразявал принципа на колективната отговорност (или колективно заплащане) на населението за данъка на определена община Реформата, извършена от Василий II, била в смисъл, че тази мярка засяга само богатите, ако бедните не били в състояние да плащат.

[31] Злощастната за българите битка станака на 29 юли 1014 г. в планината Беласица, край дн. село Ключ.

[32] Цар Самуил починал от сърдечна криза на 6 октомври 1014 г.

[33] Гавраил Радимир царувал по-малко от една година – той бил убит късно през лятото на 1015 г.

[34] Иван Владислав бил убит, според някои византийски автори, от стратега Никита Пигонит, управител на Драч, през лятото на 1018 г.

[35] Окончателното покоряване на България от Византия станало през 1018 г.

[36] Василий II починал на 15 декември 1028 г. подготвяйки голяма експедиция срещу арабите на остров Сицилия.

[37] Това печенежко нападение се отнася към 1027 г.

[38] Император Константин VIII починал на 15 ноември 1028 г.

[39] „Началник на българите" е кан Крум.

[40] Този разказ би могъл да се свърже с два епизода от българо-византийските войни, а именно: опита да бъде убит кан Крум в организираната край византийската столица засада или стълкновението в последната година от управлението на Крум.

[41] Иконоборството е религиозно и социално движение, оказало решително влияние върху цялостния живот на византийската империя. В неговата основа била идеята за гонение на иконопочитателите, преследване на монаси и други духовни лица, унищожаване на манастири и конфискации на църковните имущества. Наченало в 726 г., с малки прекъсвания, то продължило до 843 г., когато иконопочитанието било напълно и окончателно възстановено.

[42] Император Лъв V Арменец бил убит на Коледа 820 г, в църквата „Света София" от привърженици на Михаил II.

Подготовка за публикация: **Лилия Илиева**

44 „Съкратена история" (XI-XII – XIV в.) / о. Йоан Зонара (хроника)

МИТРОПОЛИТ КОНСТАНТИН МАНАСИЙ

ИЗ „ИСТОРИЧЕСКО СКАЗАНИЕ ОТ ПРЕМЪДРИЯ ЛЕТОПИСЕЦ МАНАСИЙ, КОЕТО ЗАПОЧВА ОТ СЪТВОРЕНИЕТО НА СВЕТА И ДОСТИГА ДО ЦАРУВАНЕТО НА ГОСПОДАРЯ НИКИФОР ВОТАНИАТ". ТАЗИ КНИГА БЕШЕ ПРЕВЕДЕНА ОТ ГРЪЦКИ ЕЗИК ЗА ЦАР АЛЕКСАНДЪР

<…>
Тиньолюбивата душа богатствата преследва,
със всички средства се стреми желаното да има.
Но ти, о царствена душа, обичаща словата,
на книгите принадлежиш, на книгите се радваш
и станало е словото твой смисъл на живота.
Понеже ти, кърмителят на словото, поиска
писание добро за теб изложено да бъде,
което ясно да разказва словесата древни:
кои владяха най-напред, къде достигнаха,
кои кога царуваха и през кои години,
със мъките на този труд ще се нагърбим ние,
макар че делото е трудно, мъчно постижимо.
Но утешават мъките ни тежки във словата
великите ти дарове и твойта чест и слава;
прохлада носят даровете, щом се дават често,
на този, който в жегата работи и се труди.
Но мисля си, че време е дотука да престана,
че някои ласкателство ще сметнат словото,
и към писания на други ще се устремят.
А писаха мнозина и описваха подробно,
и се стараха истината вярно да разкажат,
ала един от друг различни бяха във словата.

45

<…>
1. А НАШИЯТ НОВ ЦАРИГРАД
ГОИ СЕ И РАСТЕ
УКРЕПВА, ПОДМЛАДЯВА СЕ –
ДОКРАЙ ТАКА ДА РАСНЕ,
ХЕЙ, ЦАРЮ, ТИ, КОЙТО СИ НАД
ВСИЧКИТЕ ЦАРУВАЩ!
ТОЙ ИМА ТОЛКОВА ПРЕСВЕТЪЛ
СВЕТОНОСЕЩ ДАР,
ВЕЛИК ВЛАДЕТЕЛ И
ПОБЕДОНОСЕЦ ВЕЛИЧАВ,
ОТ КОРЕНА ИЗХОЖДАЩ НА
ЙОАНА ВСЕПРОСЛАВЕН,

БЪЛГАРСКИЯТ ЦАР АСЕН, НАРИЧАН АЛЕКСАНДЪР,
ПРЕКРОТЪК, МИЛОСТИВ И ПОКРОВИТЕЛ НА МОНАСИ,
НА БЕДНИТЕ КЪРМИТЕЛ, ЦАР НА БЪЛГАРИ, ВЕЛИК!
НЕКА НЕГОВАТА ВЛАСТ БЕЗБРОЙ СЛЪНЦА ОТМЕРЯТ...

* * *

2. ПРИ ЦАР АНАСТАСИЙ БЪЛГАРИТЕ ЗАПОЧНАХА
ДА ЗАВЗЕМВАТ ТАЗИ ЗЕМЯ, КАТО ПРЕМИНАХА
ПРИ БЪДИН. А ПРЕДИ ТОВА ЗАПОЧНАХА ДА
ЗАВЗЕМАТ ДОЛНАТА ОХРИДСКА ЗЕМЯ И СЛЕД
ТОВА ЦЯЛАТА ТАЗИ ЗЕМЯ. ОТ ТРЪГВАНЕТО НА
БЪЛГАРИТЕ ДОСЕГА СА ИЗМИНАЛИ 870 ГОДИНИ.[1]

* * *

3. (ПРИ КОНСТАНТИН БРАДАТИ СТАНА ШЕСТИЯТ СВЕТИ СЪБОР)[2]
(ПРИ ТОЗИ ЦАР КОНСТАНТИН БЪЛГАРИТЕ
ПРЕМИНАХА ПРЕЗ ДУНАВА И ОТНЕХА ОТ ГЪРЦИТЕ
ТАЗИ ЗЕМЯ, В КОЯТО ЖИВЕЯТ И ДОСЕГА,
СЛЕД КАТО ГИ РАЗБИХА. ТАЗИ ЗЕМЯ ПРЕДИ ТОВА
СЕ НАРИЧАШЕ МИЗИЯ, ТЪЙ КАТО БЯХА МНОГОЧИСЛЕНИ,
ТЕ ИЗПЪЛНИХА И ТАЯ, И ОНАЯ СТРАНА
НА ДУНАВА, ЧАК ДО ДРАЧ И ПО-ДАЛЕЧЕ,[3]
ЗАЩОТО И ВЛАСИ, И СЪРБИ, И ПРОЧИЯ, ВСИЧКИ СА ЕДНО.)

* * *

4. (ТОЗИ ЦАР НИКИФОР ИЗЛИЗА НА БЪЛГАРСКА ЗЕМЯ
ПРИ КНЯЗ КРУМ И НАЙ-НАПРЕД ГО
ПОБЕДИ И РАЗГРАБИ БОГАТСТВОТО,
КОЕТО ТОЙ НОСЕШЕ. СЛЕД ТОВА КРУМ, КАТО СЕ СЪБРА СЪС
СВОИ ХОРА, ОСТАНАЛИ СЛЕД РАЗБИВАНЕТО,
НАПАДНА ПРЕЗ НОЩТА ЦАРЯ И НЕ САМО РАЗБИ
ГЪРЦИТЕ, НО И НА САМИЯ ЦАР ОТРЯЗА ГЛАВАТА
И КАТО Я ОБКОВА ОТГОРЕ СЪС СРЕБРО,
НАЛИВАЙКИ ВИНО В НЕЯ, ДАВАШЕ НА
БЪЛГАРИТЕ ДА ПИЯТ).[4]

* * *

5. (КНЯЗ КРУМ ЗАПОЧНА ВОЙНА И С ТОЗИ ЦАР
ПОД ОДРИН И ГО РАЗБИ, А САМИЯТ ЦАР ЕДВА
ИЗБЯГА. ЦЯЛОТО ЦАРСКО И ГРЪЦКО ИМУЩЕСТВО
ПЛЕНИХА БЪЛГАРИТЕ. С ТОЗИ ЦАР ЛЪВ ЦАР
КРУМ ПАК СЕ СРАЖАВА В ТРАКИЯ И В НАЧАЛОТО
БЪЛГАРИТЕ ПОБЕДИХА. КОГАТО БЪЛГАРИТЕ
ПРЕСЛЕДВАХА ГЪРЦИТЕ НЕОСТОРОЖНО, ТЕ СЕ
ВЪРНАХА БЕЗОПАСНО, РАЗБИХА ГИ (БЪЛГАРИТЕ.)
И ЗА МАЛКО И САМИЯТ КРУМ БЕШЕ ХВАНАТ,
ЗАЩОТО КОНЯТ МУ ПАДНА ПОД НЕГО.)[5]

* * *

6. (ПРИ ТОЗИ ЦАР ВЪСТАНА ЕДИН ГРЪК НА ИМЕ
ТОМА И КАТО СЪБРА МНОГОЧИСЛЕНА ВОЙСКА ЗА
МАЛКО ЕДВА ЛИ НЕ ОТНЕ ЦЯЛАТА ГРЪЦКА ЗЕМЯ
ТРЪГНА ДА ОТНЕМА ЦАРСТВОТО ОТ МИХАИЛ. НО
ИЗЛЕЗЕ БЪЛГАРСКИЯТ КНЯЗ ОМУРТАГ, РАЗБИ ГО И ГО
ПОБЕДИ, ЗАЩОТО ИЗПИТВАШЕ ГОЛЯМА ЛЮБОВ КЪМ МИХАИЛ.)[6]

* * *

7. (ПРИ ТОЗИ ЦАР МИХАИЛ И ПРИ НЕГОВАТА МАЙКА БЪЛГАРИТЕ СЕ ПОКРЪСТИХА. ОТТОГАВА ДОСЕГА СА ИЗМИНАЛИ 511 ГОДИНИ).[7]

* * *

8. (НИКОГА, ВПРОЧЕМ НЕ ЗНАЯ КАК, СЕСТРАТА НА БЪЛГАРСКИЯ КНЯЗ БЕШЕ ПЛЕНЕНА ОТ ГЪРЦИТЕ И БЕШЕ ПРЕДАДЕНА В ЦАРСКИЯ ДВОР И БЕШЕ КРЪСТЕНА И УЧЕНА НА КНИГА. ПО ВРЕМЕ НА ЦАРУВАНЕТО НА ТЕЗИ ЦАРЕ ИМАШЕ ГОЛЯМ МИР МЕЖДУ ГЪРЦИ И БЪЛГАРИ И ТЯ БЕШЕ ЗАМЕНЕНА ЗА НЯКАКЪВ БОЛЯРИН, ТЕОДОР КУФАРА. КОГАТО СЕ ВЪРНА, НЕ ПРЕСТАВАШЕ ДА ПОУЧАВА СВОЯ БРАТ ВЪВ ВЯРАТА ХРИСТОВА, ДОКАТО ГО ПОКРЪСТИ. КОГАТО ТОЙ СЕ ПОКРЪСТИ, БЪЛГАРИТЕ ВЪСТАНАХА СРЕЩУ НЕГО И ИСКАХА ДА ГО УБИЯТ, ЗАЩОТО ОСТАВИ ТЯХНАТА ВЯРА. НО ТОЙ КАТО ИЗЛЕЗЕ НА БРАН, ПОБЕДИ ГИ И ОТТОГАВА ПОКРЪСТИ ДОБРОВОЛНО, А ДРУГИ НАСИЛА).[8]

* * *

9. (ТОЗИ ЦАР ЛЪВ ИЗВЕДЕ ВЪГРИТЕ, ПОРАДИ ИЗМЯНА, СРЕЩУ ЦАРЯ НА БЪЛГАРИТЕ СИМЕОН, ПОНЕЖЕ МНОГО ПЪТИ РАЗБИ НЕГОВАТА ВОЙСКА. А ТЕ КАТО ГО РАЗБИХА, ПЛЕНИХА БЪЛГАРИТЕ, А ТОЙ (СИМЕОН) СЕ ЗАТВОРИ В ДРЪСТЪР. СИМЕОН ПАК ВОЮВА С ВЪГРИТЕ, ОПЛЯЧКОСА ЗЕМИТЕ ИМ, А САМИТЕ ТЯХ РАЗБИ. И КАТО СЕ ВЪРНА ОТТАМ, ПАК ЗАПОЧНА ВОЙНА С ГЪРЦИТЕ И ГИ ПОБЕДИ).[9]

* * *

10. (ПРИ ТОЗИ ЦАР КОСТАНДИН БЪЛГАРСКИЯТ ЦАР СИМЕОН ВЛЕЗЕ С МИР В ЦАРИГРАД, БЛАГОСЛОВЕН БЕШЕ ОТ ПАТРИАРХА И ОБЯДВА С ЦАРЯ И С НЕГО (С ПАТРИАРХА). КАТО ИЗЛЕЗЕ ОТТУК, ЗАПОЧНА ДА ПЛЯЧКОСВА И КОГАТО ЗАПОЧНА БИТКА, ПОБЕДИ ЖЕСТОКО ГЪРЦИТЕ ВТОРИ ПЪТ).[10]

* * *

11. (ПРАВНУЧКАТА НА ТОЗИ ЦАР БЕШЕ ЖЕНА НА БЪЛГАРСКИЯ ЦАР ПЕТЪР.)[11]

* * *

12. (ПРИ ТОЗИ ЦАР РОМАН БЪЛГАРСКИЯТ ЦАР СИМЕОН МНОГО ПЪТИ ПЛЯЧКОСВА ДО САМИЯ ЦАРИГРАД, ДОРИ И ЦАРСКИЯ ДВОР ЗАПАЛИ И ПРЕВЗЕ ОДРИН, И ПРИ ТОЗИ ЦАР У М Р Я.)[12]

* * *

13. ПРИ ТОЗИ ЦАР РОМАН БЪЛГАРСКИЯТ ЦАР ПЕТЪР УМРЯ, А НЕГОВИТЕ СИНОВЕ БОРИС И РОМАН,

КОИТО БЯХА ТАЛНИЦИ (ЗАЛОЖНИЦИ) В ЦАРИГРАД,
БЯХА ПУСНАТИ, ЗА ДА ОТИДАТ.[13]

* * *

14. (ТОЗИ ЦАР ЦИМИСХИЙ ПРЕВЗЕ ПРЕСЛАВ И
ОТНЕ ВСИЧКИ ЦАРСКИ ОТЛИЧИЯ И САМИЯ БОРИС
ОТВЕДЕ В ЦАРИГРАД. СЪБЛЕЧЕ ТАМ ЦАРСКИТЕ
МУ ОДЕЖДИ И ГО НАПРАВИ МАГИСТЪР.
ТОВА ЗА ГЪРЦИТЕ Е ВИСОК САН. СЛЕД ЗАВЗЕМАНЕТО
НА ПРЕСЛАВ, КОГАТО СВЕТОСЛАВ, РУСКИЯТ
КНЯЗ, ПЛЯЧКОСА БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ И
ГИ ПОДЧИНИ ПОД СВОЯ ВЛАСТ И КОГАТО СЕ
НАМИРАШЕ В ДРЪСТЪР, ЦИМИСХИЙ КАТО ОТИДЕ
ТАМ С МНОГО ВОЙСКА, ПОБЕДИ ГО, А САМИЯ НЕГО
ПУСНА НА СВОБОДА. НО ТОЙ, СЛЕД КАТО
ДОСТИГНА ЗЕМИТЕ НА ПЕЧЕНЕГИТЕ, ЗАГИНА –
ЗАЕДНО С ЦЯЛАТА СИ СВИТА.)[14]

* * *

15. (ОТ ТОЗИ ЦАР ВАСИЛИЙ БЪЛГАРСКОТО ЦАРСТВО
ПОПАДНА ПОД ГРЪЦКА ВЛАСТ ЧАК ДО АСЕН,
БЪЛГАРСКИЯ ЦАР.)[15]

КОМЕНТАР

Биографичните данни за византийския поет Константин Манасий са твърде оскъдни. По всяка вероятност той се е родил през първата половина на XII в. Починал е през 1187 г. като митрополит на Навпакт (град, разположен на Коринтския залив). Автор е на много поетически творби, слова, на недостигналия до нас роман „Девет книги за любовта на Александър и Калитея". Безспорно най-значимото му произведение е един „Синопсис" (преглед) на световната история, написан в „политически стихове", т.е. петнадесетосричен ямб с цезура след осмия стих. Трудът се състои от 6733 стиха, начева със сътворението на света и достига до възшествието на император Алексий I Комнин. Стихотворната хроника на Манасий е написана по искане на севастократорица Ирина, съпруга на севастократор Андроник, брат на император Мануил I Комнин (1143-1180). За Константин Манасий Вж **Hunger, H**. Die Hochsprachliehe Profane Literatur der Byzantiner. Bd. I. – München, 1978, p. 126, 136, 143, 148, 172, 183, 185, 191, 243-246... както и Index, S. V.; Bd. II. München, 1979, p. 29, 114, 118, 124, 126, 128, 161.

Летописът на Константин Манасий, разказващ известни на образования византиец събития, но в мерена реч, е получил голямо разпространение във Византия – както в стихотворната си форма, така и в прозаическа версия. През 1573 г. е издаден на латински език, а през 1616 г. за първи път е напечатан гръцкия текст (последното, четвъртото издание датира от 1864 г.).

Още през Средновековието поетичната летописна творба на Константин Манасий добива популярност сред славянския православен свят, благодарение на среднобългарския превод, извършен по времето на цар Иван Александър. Точната дата на превода не ни е известна, но знаем със сигурност, че това е станало преди 1344/45 г. Тази дата е посочена в приписката към един от преписите, този в Сборника на поп Филип.

Първообразът на българския превод не е запазен, но ние познаваме текста по пет преписа – три: бълг. ред. и два – срб., а именно: 1) Препис в Сборника, съставен от поп Филип (днес в Държ. ист. музей в Москва); 2) Ватикански препис (Cod. Vaticanus Slav. II); 3) Тулчански препис (днес в библиотеката на Румънската академия на науките – № 649); 4) Препис в Хилендарски ръкопис от 1510 г. (срб. ред.); 5) Препис, съхраняван в Руската национална библиотека (също срб. ред.).

От тези ръкописи особен интерес представлява Cod. Vaticanus Slav. II, който е украсен със 69 миниатюри, съдържащи 109 сцени. От тях 18 миниатюри представляват моменти от българската история. Издание на миниатюрите: **Дуйчев, Ив.** Миниатюрите на Манасиева летопис. – С., 1962; 2. изд. 1964.

Среднобългарският текст на Константин Манасий има само едно издание, а именно: Cronica Iui Constantin Manasses. Traducere mediobulgara, facuta pe la 1350. Text şi glosar de Ioan Bogdan.– Bucureşti, 1922 (в основата на това издание е Московският ръкопис). Притежаваме и фототипен възпроизвод на Ватиканския ръкопис: **Дуйчев, Ив.** Летописта на Константин Манаси. Фототип. изд. на Ватиканския препис на среднобългарския превод. – С., 1963, XXXV + 415 с.

Преводът на откъсите на Манасиевата хроника е направен по **Дуйчев, Ив**. Летописта на Константин Манаси. Фототип. изд. на Ватиканския препис на среднобългарския превод. Увод и бел. Ив. Дуйчев. – С., БАН, 1963. Липсващите начални части са преведени по **Bogdan, I.** Cronica Lui Constantin Manasses, Bucureşti, 1922. Заглавието е предадено по Московския препис. (Вж Дуйчев, Летописта, стр. 6.) Взети са предвид и двата откъса, преведени от Ив. Дуйчев, които са в проза, но са много изискани и запазват ритмичните акценти на фразата. Срв.: **Из „Манасиевата** хроника". Христоматия

по старобългарска литература. – С., 1967, с. 335-342. Преводът е сверен изцяло и с гръцкия оригинал по Migne, Patrologia Graeca, t. 127.

Произведението на Константин Манаси е написано в петнадесетсричен каталективен ямб, наричан още политически. Българският превод и особено Ватиканският препис е ритмизиран, като в повечето случаи стиховете, по-рядко и полустишията (цезурите) са означени с точка или със знак, подобен на запетайка. Гръцкият размер обаче не е спазен точно, а е наподобяван свободно. Търсени са специфични български модели на стихова организация. Това създава особени затруднения при превод. Точното предаване на българския текст звучи за съвременния читател грубо. Привеждането на текста към гръцкия модел в изосилабична структура би създало невярна представа за българската поетика.

Затова беше потърсен среден път – опит да се запазят начални ямбични или хорейни стъпки и ямбични клаузули, но със свободно вариране на сричковия размер. Стремежът да се съхрани своеобразието на неизвестния български средновековен поет принуждава да не се отдалечаваме съществено от неговия текст и максимално да се съхрани колоритът и образната система, дори за сметка на известна грапавина в стиха.

[1] Добавка на преводача: Докато през 80-те години на V в. прабългарите са били съюзници на Византия, през царуването на Анастасий I те започнали да нахлуват в земите на юг от р. Дунав.

[2] Добавка на българския преводач: В първата част на добавката се говори за Шестия вселенски събор, заседавал в Константинопол през 680- 681г.

[3] Във втората част на добавката са разказани с пестеливи думи събитията от 680-681 г., т. е. битка при Онгъла. Овладяването на част от южнодунавските земи от прабългарите и сключването на мира с Византия (681), който отбелязал новия период в историята на българската държава.

[4] Добавка на българския преводач: В нея се разказва накратко за войната от 811 г.: нахлуването на Никифор I в България, разграбването на Плиска и голямото поражение на византийците във Върбишкия проход на 26 юли 811 г., в което Никифор I намерил своята смърт. В миниатюра към Ватиканския препис е представена сцена, в която хан Крум пие от черепа на византийския василевс.

[5] Добавка на българския преводач: Разказ за военните действия през 813 г. и предателския опит да бъде убит (или заловен) българския владетел по време на преговорите край Константинопол.

[6] Добавка на българския преводач: Лаконичен разказ за въстанието на Тома Славянски.

[7] Добавка на българския преводач: Българите били кръстени и приобщени към християнските народи през 864 г. Цифрата „511 г." не е вярна. Ако приемем, че изразът „досега" означава годината 1344/45, когато най-късно може да се датира българският превод на Константин Манасий, то от покръстването на българския народ са изминали 481 г.

[8] Добавка на българския преводач: Легендата за сестрата на княз Борис и Теодор Куфара (монах, а не „болярин") е разказана от редица византийски хронисти. Втората част от добавката визира бунта на прабългарите под ръководството на 52-та боили, потушен от княз Борис.

[8] Добавка на българския преводач: Кратък и не съвсем точен разказ за българо-византийската война през 894-896 г.

[9] Бъдещите императори Василий II и Константин VIII.

[10] Добавка на българския преводач: Съпругата на цар Петър Мария е била не правнучка, а внучка на Роман Лакапин (тя е била дъщеря на неговия син Христофор).

[11] Добавка на българския преводач: Твърде пестеливо съобщава за българо-византийските отношения от 921 г. до Симеоновата смърт (27 май 927 г.).

[12] Цар Петър починал на 30 януари 970 г. Във Ватиканския ръкопис има миниатюра, която представя кончината на българския цар и завръщането на неговите синове (Вж Дуйчев, Ив. Миниатюрите на Манасиевата летопис, номер 62).

[13] Добавка на българския преводач: Краткият текст отразява последната фаза от българо- руските и византийско-руските войни на Балканския полуостров. Походът на Йоан Цимисхий, довел до прогонването на Светослав и покоряването на Източна България, се отнася към 971 г.

[14] Добавка на българския преводач: Тя маркира с една фраза византийското господство в българските земи (1018-1186).

Подготовка за публикация: **Анатоли Богданов, Радина Бонева, Йоана Кръстева, Петя Березова**

45 Из „Историческо сказание" / митрополит Константин Манасий (XII в. – преди 1344/45 г.) (лирико-епична хроника)

НАТУРФИЛОСОФИЯ

ИЗ „СИМЕОНОВИЯ СБОРНИК" („ИЗБОРНИК" ОТ 1073 г.)

1. СВЕТИ ЕПИФАНИЙ КИПЪРСКИ. ЗА ДВАНАДЕСЕТТЕ КАМЪКА, КОИТО БЯХА ВГРАДЕНИ В НАГРЪДНИКА[1] НА ПЪРВОСВЕЩЕНИКА

1. Сардът[2], наречен още вавилонски [камък] е огненочервен като кръв. Среща се във Вавилон, близо до асирийците. Прозрачен е и има целебна сила. Като го мажат, с него целителите лекуват отоци и рани от желязо.

2. Топазът[3] е по-ръждив[4] от рубина. Среща се в индийския град Топазион[5]. Стриван на лекарско точило, изпуска сок, който не е червен наглед, а е като мляко. Пълни много чаши – колкото би искал точещият го. И не намалява нито на големина, нито на повърхност. Полученото от него пием при очни болести и при воднянка. [Да го пие] и този, който полудява от морското грозде[6].

3. Смарагдът[7] е зелен. Копаейки го, варварите го секат в индийските планини. Силата му е в това, че в него можеш да видиш лицето си.

4. Рубинът[8] е много червен на вид. Среща се в Ливийския Кархидон[9], наречен Африкий. Казват, че го търсят през нощта, а не през деня, защото отдалеч искри като факел или като въглен. И за един час престава. И като разберат тези, дето го търсят, че е той, тръгват срещу светлината му и го намират. В каквито и дрехи да се увие, светлината му минава през тях.

5. Сапфирът[10] е светлосин[11]. Среща се в Индия и в Етиопия. Стърже се. Лекува отоци и подутини, намазан заедно с мляко върху възпалените места. Казват, че Законът, даден на Мойсей на планината, е бил на камък сапфир.

6. Ясписът[12] е зеленикав. Открива се в устието на река Термодонт и в Матунтийския Кипър[13]. Употребява се при епилепсия.

7. Хиацинтът[14] е червеникав. Среща се в Сирия, във вътрешна Варвария. Древните наричат тази северна страна, където са готите и давните, Скития. И тук, във вътрешността, в пустинята на Велика Скития, има дълбока пропаст, покрита с гора, недостъпна за хората, оградена с каменни стени. И ако някой надникне от върха на планината, като от стена, не може да съзре дъното на пропастта, но от дълбочината е тъмно като някаква бездна. Затворници, пращани тук насила от околните царе, колят агнета и като ги одерат, ги хвърлят отгоре, от скалите, в бездната на тази пропаст. И камъните полепват по месата. А орлите, дето живеят по скалите, се събират, примамени от мириса на месо, и изваждат агнетата с камъните по тях. И когато изядат месото, камъните остават горе, на върха на планината. Затворниците, като видят накъде са отнесли орлите месото, отиват там и така донасят камъните. А те имат такова действие. Ако ги сложиш върху въглени, самите те не се повреждат, а гасят въглените. И не само това, но също и ако някой вземе камък, увие го в платно и го държи над огъня, ръката му изгаря, а платното остава невредимо. Казват, че помага също на родилките.

46

8. Ахатът[15] е синкав. И той се добива в Скития. Стърже се и намазан на лицето, лекува ухапано от скорпион и ехидна.

9. Аметистът[16] е като дълбок пламък. Среща се в Ливийските планини, в крайморските краища.

10. Хризолитът[17] е сякаш злато. Има го в каменния кладенец на Ахименида Вавилонска. Ахименида наричат и Вавилон, и този каменен кладенец. Стрит, камъкът лекува болни стомаси и черва.

11. Берилът[18] пък е гълъбовосин. Среща се в полите на планината, наречена Тавър.

12. Ониксът[19] е жълтеникав. И той се добива в същата планина.

Имената на големите планини

Ливан[1]. Каикасис[2]. Таврос[3]. Аклас[4]. Олимп[5]. Арарат[6]. Фаворион[7]. Синеон[8]. Паринеон[9]. Китаронион[10]. Ферманион[11]. Ерманион[12]. Токасион[13]. Това са 13 планини.

Имената на големите реки

Тисон[14]. Геон[15]. Тигр[16]. Ефрат[17]. Йордан[18]. Нимфиос[19]. Танаис[20]. Днепър[21]. Миниос[22]. Ириманфиос[23]. Алоис[24]. Асамос[25]. Фермодос[26]. Ирасинос[27]. Риос[28]. Варъстенис[29]. Алфиа[30]. Таврос[31]. Ефротас[32]. Менадрос[33]. Иринос[34]. Аксиос[35]. Пирамос[36]. Веос[37]. Ерон[38]. Сагарис[39]. Ателос[40]. Пиниос[41]. Империгиос[42]. Калавстрос[43]. Симнос[44]. Скамандрос[45]. Стръмнос[46]. Ахелос[47]. Рестис[48]. Родамос[49]. Витрон[50]. Сергергис[51]. Строс[52] или още Дунав. Роданос[53]. Това са 40 реки.

2. СВЕТИ АВГУСТИН.
ОТ ДОГМАТИЧНИТЕ СЪЧИНЕНИЯ

Да видим каква е силата на огъня, от който винаги излиза светлина и винаги дим. Защото и двете неща се раждат от него, обаче огънят не е без тия неща, както, прочее, се открива, че тези трите не са едно и също нещо, но заедно се раждат. Понеже нито от светлината се появява огън или дим, нито от дима – огън или светлина, а от огъня светлината и димът винаги се раждат. И както пък дъгата по природа има свойствата червено и синьо, и зелено, и пурпурно, и както тяхната общност по природа е единна и единосъщна, и неразделна в съществуването си, така и Светата Троица е единосъщно Божество – и е съединена без смесване, и е отделна без деление. И човекът, прочее, бидейки сътворен преди всичко според Божия образ, носи най-явния образ на Светата Троица – неговата разумна и словесна душа да бъде в три същности, сиреч ум и слово и дух, както е и при пребожествената същност – Отец и Син, и Свети Дух. Защото както Отецът е Отец, а не Син, и Синът е Син, а не Отец, и Духът е Дух Свети, а не Син, нито Отец, така и умът е ум, а не слово, и словото е слово, а не дух, и духът е дух, а не слово или ум. Те, прочее, нито се сливат чрез съединението, нито се разделят от броя им, защото трите са едно и едното е в трите – винаги единоестествени и единосъщни помежду си.

КОМЕНТАР

С названието „Симеонов сборник" в палеославистиката е известен най-големият и най-богатият от ранните славянски кодекси, чиято поява се свързва със Златния век. За съществуването на сборника любителите и изследвачите на старата славянска книжнина научават през 1817 г., когато К. Калайдович открива във Възкресенския манастир „Нови Йерусалим" край Москва негов препис – руски от 1073 г., богато украсен, 266 листа. И до днес това е най-ранният открит препис на сборника и е известен още като „Изборник" от 1073 г. или като „Светославов изборник" от 1073 г. по името на киевския княз Светослав Ярославович, споменат в Похвалата на ръкописа. Сборникът е преведен от гръцки, което се доказва от познатите досега 10 гръцки ръкописа от X-XIV в. с аналогично съдържание. Както може да се съди по палеографските, графичните и езиковите особености на ранните преписи, преводът е осъществен в България и има общи черти с преводите на Преславската книжовна школа. Името на цар Симеон в текста на Похвалата в Първия Кирило-Белозерски препис от XV в. (руски) свързва появата на сборника с времето на този български владетел и с неговия принос в развитието на старобългарската книжнина. Вероятно твърде рано (предположително в X в.) копие от сборника попада в Русия, където получава широко разпространение и оказва влияние върху формиращата се староруска преводна и оригинална литература. От познатите ни днес 28 преписа на сборника от XI-XIX в. 25 са руски. Южнославянската традиция на неговото разпространение е значително по-бедна – документирана е само от 3 сръбски преписа. Така този уникален паметник на старобългарската преводна литература практически остава изолиран от литературния процес на българското средновековие.

По своя състав и тип Симеоновият сборник възхожда към антологиите от ранни патристични произведения (т. нар. флорилегии), популярни във Византия през VII-VIII в. В това отношение той е типично явление на старобългарската литература и култура от деветото и началото на десетото столетие, ориентиран е предимно към раннохристиянското културно наследство. Антологичният характер и предназначението на сборника са подчертани още в заглавието му: „Сбор от много отци, тълкувания на неясни места в евангелието, в апостола и в други книги, изложено накратко за напомняне и готов отговор". Основната част на кодекса съставляват „Въпроси и отговори", приписвани на Св. Анастасий Синаит, които всъщност представляват компилация, съставена от многобройни и хетерогенни части. Останалите статии засягат същността на Светата Троица и истинската вяра, историята на вселенските събори, тълкуване на естеството на Бога, първият в славянските литератури списък на забранените книги, имената на пророците с кратки данни за тях и др. Това, което придава особена литературна и историческа стойност на Симеоновия сборник, са преди всичко статиите с по-широко познавателно значение. Те запознават с Аристотелевите логически категории (чрез трактата на Теодор Раитски, където е представена интерпретацията на Йоан Дамаскин), с поетическия трактат на Георги Хировоск „За образите", с част от литературно-философското наследство на Исидор Пелусиот, с моменти от византийската историческа хронология (чрез Краткия летописец) и т. н. Поради своето значение и известна обособеност в текста на сборника, която ги прави лесно забележими, тези статии са били обект на специални проучвания и издания. В различен обем и под различна форма сборникът поднася сведения и из областта на естествените науки: за устройството на вселената (според Птолемей), за слънчевия и лунния календар, за естеството на човека, за най-големите планини и реки на земята, за свойствата на някои (полу)скъпоценни камъни и др. Природо-описателната проблематика е тясно свързана с богословската. Обикновено чрез нещата и явленията от природата се изясняват някои факти от църковната история и богослужебната практика. Напр. чрез свойствата на огъня се разяснява триединството на Светата Троица, дванадесетте (полу)скъпоценни камъка са описани като елемент от одеждите на юдейския архиерей, сведенията за календара на различните народи са свързани с хронологията на живота на Иисус Христос и т. н.

Изд: **Изборник** великого князя Святослава Ярославича 1073 г. иждивением члена-учредителя Общества любителей древней письменности / **Морозова, С. Т**.Общества любителей древней письменности, т. 55. – СПб., 1880 (фотолитографично издание в 360 елземпляра; преиздадено фототипно в Monumenta linguae slavicae, vol. 3. Wiesbaden, 1965); **Изборник** великого князя Святослава Ярославича 1073 г. с греческим и латинским текстами. С предисловием Е. В. Барсова и запискою А. Л. Дювернуа. – СПб., 1883 (издадени първите 74 листа на ръкописа); **Изборник** Святослава 1073 г. Кн. 1. – Москва, 1983; **Изборник** Святослава 1073 г.: Факсимильное издание. Кн. 2. Научный аппарат факсимильного издания; **Симеонов** сборник (по Светославовия препис от 1073 г.) Т. I. Изледвания и текст. – С., 1991.

Лит.: Съществуващата литература върху Симеоновия сборник е твърде обширна, затова тук се посочват само библиографиите, в които тя е отразена, и изследванията, посветени на природо-научната преблематика на сборника като цяло. Проучванията с по-ограничен характер се цитират при съответните текстове. **Бегунов, Ю. К.** Выборочный библиографический список литературы Изборника 1073 г. – В: Изборник Святослава 1073 г. Кн. 2. Научный аппарат факсимильного издания. – Москва, 1983, с. 75-79 (включва 130 заглавия); **Творогов, О. В**. Изборник 1073 г. – В: Словарь книжников и книжности Древней Руси. Вып. 1 (XI – первая половина XIV в.). – Ленинград, 1987, с. 195-196; Христова, В. Библиография. – В: Симеонов сборник (по Светославовия препис от 1073 г.). – С., 1991, с. 182-190 (включва 180 заглавия); **Левочкин, И. В.** О естественнонаучном и философском содержании Изборника Святослава 1073 г. – В: Памятники науки и техники. 1982-1983. – Москва, 1984, с. 114-119; **Чолова, Цв.** Естественонаучните знания, 40-41, 58, 60, 68, 85, 86, 93, 96, 123-124, 125, 174, 175, 184, 191, 256, 281, 288, 289.

Съчинението на Св. Епифаний Кипърски (ок. 315-403) разяснява символиката на 12-те камъка върху нагрдника на юдейските първосвещеници. Камъните са назовани в описанието на великолепните одежди на Аарон (Изход: 17-21) и символизират 12-те израилеви рода. Произведението е написано не по-късно от 394 г. и е посветено на Диодор Тирски. Пълният му текст е запазен на латински език (PL, t. 43, 321-366), части от него се пазят на гръцки (PG, t. 43, 294-304), коптски и етиопски. В посланието си към Диодор, запазено в грузински препис на трактата от X в., Св. Епифаний обяснява, че целта му е била да определи какви названия са имали дванадесетте камъка, в които страни ее добиват, каква сила имат, имената на кои 12 израилеви рода са били изсечени върху тях. Наред с други източници авторът вероятно е използвал и сведения от Плиний (напр. за качествата на различните видове сердолик, за местонахожденията на рубина, ясписа и др., за това, че ахатът лекува ухапано от змия и т. н.), както и свои наблюдения от времето на странстванията му по бреговете на Ефрат и Нил. Според изследователите трактатът на Епифаний Кипърски е прототип на всички появили се по-късно християнски съчинения за символиката на скъпоценните камъни.

Славяните се запознават сравнително рано със съчинението на Св. Епифаний чрез превода му, включен в Симеоновия сборник. Описанието на камъните се среща и в други славянски преводи: в Шестодневa на Йоан Екзарх, в Хрониката на Георги Амартол, Александрията (I и II редакция), Тълковната Палея, Топографията на Козма Индикоплевс, „История на Юдейската война" от Йосиф Флавий, Физиолога и др. В повечето случаи обаче камъните само се изброяват, без да се дават допълнителни сведения за тях. Текстът в Симеоновия сборник има тази ненапълнота по отношение на Епифаниевия трактат, че не съобщава имената на родовете, изсечени върху камъните. Понякога в литературата се пише, че преводът в Симеоновия сборник е първият минералогичен трактат в България и Русия. Наистина, макар и интерпретиращ един библейски сюжет, текстът дава значително по-широка представа за камъните и за техните свойства. Тук описанието не е така проникнато от религиозен дух, както например във Физиолога, където се казва, че ахатът е Йоан Предтеча, бисерът – сам Иисус Христос и т. н. Същевременно обаче едва ли е правомерно да се подценява ролята на това съчинение, чисто християнското му предназначение. Това добре се усеща, когато трактатът се възприема в неговото обкръжение в сборника . Става ясно, че той е част от едно широко, по-детайлно описание на светителските одежди на юдейския архиерей.

Досега съчинението на Св. Епифаний не е превеждано на нобобългарски. Поместеният тук превод е от Цв. Ралева и П. Янева по най-ранния препис на Симеоновия сборник – Светославовия от 1073 г., л. 152в-154а и гръцкия ръкопис Coisl. 120. В бележките се привеждат успоредици от Шестоднева (по изданието на Л. Садник и Р. Айтцетмюлер), Хрониката на Г. Амартол (ГА, по изданието на В. Истрин) и рус. Тълковна Палея от 1406 г. (Палея, по цитираната по-долу статия на Г. Лукина), както и разночетения по други два руски преписа на Симеоновия сборник – Вилненския (Вилн. XVI в.) и Зографския (Зогр. XVI-XVII в.).

Изд.: в рамките на съществуващите пълни издания на Изборника от 1073 г.

Лит.: **Джанашвили, М. Г.** Драгоценные камни, их названия и свойства (Из грузинского сборника X в.) – В: Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа. Вып. 24. – Тифлис, 1898.; **Аксентон, Ю. Д.** Дорогие камни и култътуре древней Руси (по памятникам прикладного искусства и литературы XI-XV вв.). Автореферат кандидатской диссертации. – Москва, 1974; **Аксентон, Ю. Д.** Сведения о драгоценных камнях в Изборнике Святослава 1073 г. и некоторых других памятниках. – В: Изборник Святослава 1073 г. Сб. статей. – Москва, 1977, с. 280-292; **Лукина, Г. Н.** Об одной лексико-семантической группе заимствований в русском литературном языке древнейшего периода (названия драгоценных камней) – В: Древнерусский язык. Лексикология и славообразование. – Москва 1975, с. 44-55; **Чолова, Цв**. Естественонаучните знания, с. 190-191.

В Библията е възприето названието лигурий, у Епифаний също . Тук не става дума за замяна на един камък с друг, както предлага Ю. Аксентон (1977, с. 282), а за лексикалната вариативност, съществуваща и в гръцкия език (*срв.* Лукина, с. 55) и опираща се на различието в названията на минерала циркон: червен циркон – хиацинт, жълт циркон – лигур. Трудното различаване на разновидностите на този минерал е причина названията им да се употребяват синонимично.

Статиите за големите реки и планини на Земята, разпространени в средновековната българска литература, имат неизвестен гръцки прототип и са прониквали чрез различен тип книги. Съставът им обаче е сравнително устойчив, като обикновено планините са 12, а реките 36. Отделно се описват четирите райски реки. Най-ранни сведения за старобългарски превод на тези статии намираме в Симеоновия сборник. За жалост, поради загуба на листове тези глави липсват в неговия най-ранен препис от 1073 г., но гл. е означена в съдържанието му. Текстовете се откриват в значителна част от по-късните руски преписи на сборника – в Толстовския, Виголексинския, Единовечерския, Уваровия, I Кирило-Белозерски, Румянцевския, Строевия, Вилненския, Егоровия, Овчинниковия, Зографския, Главник (Вж Таблицата у **Камчатнов, А.** Текстологический анализ списков Изборника Святослава 1073 г. – В: Древнерусская литература. Источниковедение. – Ленинград, 1984, с. 15), както и в сръбските преписи – Букурещки № 272 и Букурещки № 310 (Вж **Михаила, Г.** Списки Сборника царя Симеона в Библиотеке Румынской Академии. – Palaeobulgarica (Старобългаристика), 11, 1987, 23, с. 12). Това обстоятелство, както и фактът, че в гръцкия аналог на сборника – Парижкия кодекс от Хв. Coisl. 120 главите съществуват във вид на схолия, убедително доказват, че текстовете са преведени на старобългарска почва, присъствали са в първоначалния състав на сборника, а не са добавени в него по-късно.

Версията в Симеоновия сборник се различава по това, че броят на планините е 13, а на реките – 40 (включени са и четирите райски реки, без да са описани отделно). Списъкът на реките не се покрива напълно с този, който е известен от съществуващите издания по други източници. Във фонетично и морфологично отношение названията от този сборник са по-близки до своите гръцки съответствия в сравнение с тези у К. Костенчки например, т. е. българизацията при тях е незначителна, което също може да бъде белег за ранната им поява.

Тук се публикува транскрипция на текста според Вилненския препис на Симеоновия сборник (руски от XVI в.), подготвена от П. Янева и Цв. Ралева. Предложената индентификация на названията е непълна поради това, че липсва каквато и да било информация за географските обекти. В това отношение авторите са използвали критично и направеното от Цв. Чолова (Естетвенонаучните знания с. 345). Привеждат се речникови и тестуални гръцки съответствия. Последните се определят според Парижкия кодекс Coisl 120 и се дават в скоби. Когато формата е еднаква и в двата източника, тя се посочва еднократно без скоби.

[1] Ливан (Сирия).

[2] Кавказ (Грузия, Армения, Азърбайджан).

[3] Тавър (Турция).

[4] Атласките планини (?, Мароко, Алжир).

[5] Олимп (Гърция).

[6] Арарат (Армения, Турция, библ.).

[7] Gallia inferior (?).

[8] Синай.

[9] Пиринеи (Франция, Испания).

[10] Китерон (Гърция, ?).

[11] Неидентифицирана.

[12] Сион.

[13] Неидентифицирана.

[14] Още Фисон – Инд и Ганг или Дунав. И двете значения на този хидроним са достатъчно ранни. Засвидетелствувани са в преводи от Симеоновата епоха, при това са внесени от съответните гръцки текстове. Срв.: (Богословие на Йоан Дамаскин в превод на Йоан Екзарх, Вж Изданието на **Садник, Л.** т. V, 2, с. 60) (Шестоднев в превод на Йоан Екзарх, Вж Изданието на **Садник, Айтцетмюлер**, т. VI, с. 429). С оригиналното си тълкуване, че става дума за една и съща река, К. Костенечки прави опит да „примири“ двете значения и да отстрани съществуващата сематична наразбория (Вж **Чолова**, с. 334).

[15] Нил.
[16] Тигър.
[17] Ефрат.
[18] Йордан.
[19] Нимфей (Армения).
[20] Дон.
[21] Днепър.
[22] Миньо (Испания и Португалия) или Минон (Италия).
[23] Еримант (планина в Пелопонес?).
[24] Халис (Мала Азия), днес р. Казълърмак (Турция).
[25] Асопос (Гърция).
[26] Вер. Хермус, дн. Гедиз (Турция).
[27] Ерасинос (Арголида, Гърция).
[28] Риони (Грузия).
[29] Бористен, дн. Днепър (Русия. Украйна, Белорус).
[30] Алфиос (Пелопонес, Гърция).
[31] Планината Тавър (?).
[32] Евротас (Пелопонес, Гърция).
[33] Меандър, дн. Бюрюк Мендерес (Турция).
[34] Неиндентифицирана.
[35] Аксиос, т. е.Вардар (Македония, Гърция).
[36] Хеброс, дн. Марица.
[37] Сангарис, дн. Сакария (Турция).
[38] Сангарис, дн. Сакария (Турция).
[39] Сангарис, дн. Сакария (Турция).
[40] Неиндифицирана.
[41] Пиниос (Гърция).
[42] Неиндентифицирана.
[43] Неиндентифицирана.
[44] Симав (Турция?).
[45] Скамандър, дн. Мендерес (Турция).
[46] Стримон, дн. Струма.
[47] Ахелос (Гърция).
[48] Неиндентифицирана.
[49] Рона (Франция).
[50] Неиндентифицирана.
[51] Неиндентифицирана.
[52] Истър, дн. Дунав.
[53] Неиндентифицирана.

Приведеният тук откъс от догматичните съчинения се приписва на Блажени Августин (PLt. 42 coll. 1160-61) и е част от диалог между него и Фелициан. Авторството на репликата обаче е неизяснено. За един от възможните нейни автори се сочи Вигилий. Текстът е преведен на старобългарски в рамките на Симеоновия сборник и има предназначението да разясни значението на Св. Троица. На новобългарски се превежда за първи път от Цв. Ралева и П. Янева по Изборника 1973 г., л. 247а-в.

Подготовка за печат: **Стефан Геранлиев, Радостин Георгиев**

46 Из „Симеоновия сборник" (X в.) – „Изборник" (1073 г.): „За дванадесетте камъка, които бяха вградени в нагръдника на първосвещеника" / Св. Епифаний Кипърски (ок. 315-403) – „От догматичните съчинения" / Св. Августин (354-430) (натурфилософия)

ЕПИСКОП ЕМЕСКИ НЕМЕСИЙ

ЗА ЕСТЕСТВОТО НА ЧОВЕКА

Знаем, че човекът, както казват, не е бил отначало нито смъртен, нито безсмъртен, а е бил на границата на двете природи. Ако се отдаде на плътските превратности, ще попадне в плътските съблазни; ако ли пък почете душевните, ще се удостои с добротата на безсмъртието. Понеже ако Бог отначало го беше сътворил смъртен, то не би го осъдил на смърт, когато съгреши, защото никой не наказва смъртния със смърт. Ако ли пък го бе създал безсмъртен, то той не би се нуждаел от телесна храна, нито Бог би се покаял лесно и би направил веднага родения безсмъртен – смъртен, понеже не е направил това и спрямо съгрешилите ангели, а те останаха според изначалната си природа безсмъртни, очакващи друг съд за прегрешенията си, а не смърт. Прочее, по-добре е така да разберем казаното. Ако човекът беше сътворен смъртен, достигайки съвършенството си, той би станал безсмъртен, тоест безсмъртен с помощта на силата си. А тъй като не беше полезно за него преди съвършенството си да узнае своята природа, то Бог му забрани да вкусва от дървото на познанието, защото имаше, има ги дори и сега големи сили в растенията. А тогава, в началото на мирозданието, те имаха по-силно действие и вкусването на някой плод можеше да издаде разбирането на собствената природа. Но Бог не желаеше човекът да узнае същността си преди съвършенството, за да не би да се погрижи за нуждите си, като разбере, че много неща са необходими на тялото му, и да изостави познаването на душата си. И по тази причина му забрани да вземе от плода на познанието. А човекът, като не го послуша и като позна себе си, не постигна съвършенството – стана по-слаб от телесната нужда и веднага потърси дреха. Затова Писанието казва: Разбра, че е гол. А отначало го направи във възторга и в незнанието си. А като не постигна съвършенство, не постигна и безсмъртието, което ще спечели после по милостта на Създателя. След като отпадна съвършенството, беше разрешена месната храна, тъй като отначало Бог заповяда на човека да се задоволява само с плодовете

на земята, защото това имаше и в Рая. Но след като се отхвърли съвършенството, със слизането се оправда и месната храна, тъй като човек има нужда от храна и питие заради изпразванията и изхвърлянията, защото живото същество се изтощава по известни и неизвестни начини. Значи, необходимо е или да се внася в тялото толкова, колкото е изпразнено, или животното да умре от недостиг на храни. А тъй като храните са твърди и течни, и празни от дух, то и животното се нуждае от твърда и течна храна и от дух. Нашата храна и питие се състоят от нещата, от които сме съставени и ние, тъй като всеки се храни с подобното нему, а се лекува с противоположното. Но тъй като всяко животно получава сила не само поради красотите си, но и поради доброто състояние на чувствата, което се отнася най-вече до осезанието, то човекът не сложи върху ни нито дебела кожа, нито козина като на животните. Затова по необходимост ни станаха потребни дрехи – и заради непостоянството на ветровете и заради щетите на зверовете. А за лошото смесване [на соковете в тялото] и качествените промени и за чувството, дадено на тялото, ни потрябваха лекари и билки. Защото, ако нямахме чувство, не бихме изпитвали болка и нито бихме боледували, нито бихме се нуждаели от лекуване. Прочее, като не боледуваме, щяхме

да загиваме в незнание на злото, без да лекуваме вредата от него. А отначало от никое от тези неща не се нуждаехме. Защото безсловесните животни не смееха да вредят на човека, а му бяха роби и покорни, докато той управляваше страстите си. Когато стана управляван от тях, той по същия начин бе покорен и от външните зверове, защото заедно с грешката дойде и вредата от тях, а че това е истина, ни учат хората, които са имали благочестив живот и не са били увреждани от никой от тях, както Даниил от лъвовете или Павел от ехидната. И кой справедливо би се учудил на благородството на това животно, което съединява в себе си смъртното с безсмъртното и словесното с безсловесното, носещо в собствената си природа образа на цялото сътворение, поради което и се нарече малък свят, а заслужи такава почест и промисъл от Бога, че заради него съществува и настоящето и бъдещето, и Бог стана човек. Той е Божие чедо, царува на небето, създаден по Божий образ и подобие, съжителства с Христос, стои над всяко начало и власт. Кой ли може да изреди предимствата му? Защото той минава през моретата, влиза в небесата с мисълта си, познава движението на звездите и разстоянията, и мерките, обработва земята, обхваща с поглед морето от зверове и китове, направлява всяко знание и изкуство, безкрайно беседва с книгите, с които пожелае, без да му пречи тялото му, предсказва бъдещето, по-силен е от всички, с всичко се храни, от всички приема дарове, пазен е от ангелите, разговаря с Бога, заповядва на демоните, изследва природата на съществуващите неща, любопитен е за Бога. Божий храм и дом е, и наследник на Неговото царство.

КОМЕНТАР

Съчинението е част от популярната в Средновековието книга на Немезий (живял ок. 400-та г.), епископ на гр. Емеса „За природата на човека". В нея авторът съединява неоплатонизма с християнското учение за безсмъртието на душата, Божието провидение и т.н.

На новобългарски фрагментът се превежда за първи път в том V на „Стара българска литература". Преводът е осъществен от П. Янева и Цв. Ралева по най-стария препис на Симеоновия сборник – Изборник от 1073 г. (л. 132в-134б) и гръцкия кодекс от X в. (Coisl. 120). Гр. текст Вж също в: PG, t. 89, coll. 545b -552a (в състава на Анастасиевите „Въпроси и отговори").

Изд.: в рамките на съществуващите издания на Изборника от 1073 г.

Подготовка за публикация: **Илияна Камбурова, Любен Топалов**

47 Из „Симеоновия сборник" (X в.) – „Изборник" (1073 г.): „За естеството на човека" / Немесий, епископ Емески (ок. 400-та г.) (натурфилософия)

ПСЕВДО-КЕСАРИЙ

ИЗ „ДИАЛОЗИ”

Из Диалог първи[1]

Въпрос I. – Онези, които плават през голямото и обширно море, докато пътуват приятно при попътен вятър, малко се грижат за онова, що ги заобикаля. Но ако насреща задуха противен и силен вятър, който повдига буря и заплашва със смърт тези, които неотдавна безстрашно са плавали, едва тогава те начеват да копнеят за тихо пристанище. Те разглеждат цялата земя, която лежи срещу тях, без да могат никъде да хвърлят котва. Най-сетне, с помощта на кормилото те насочват кораба към близкия остров, ако пред тях се случи такъв, и по всякакъв начин се борят за своето спасение. А когато приближат до острова, като се приютят под закрилата на морските носове и [така] се спасят от ужасна смърт, те отправят благодарствени слова към общия Спасител Бога. Прочее също и ние, о, чедолюбиви Отче[2], като плаваме по многобурното море на живота и биваме изнурявани най-различно от вълните на ересите, без никъде да намерим пристанище за [нашия] ум, пристигнахме при твоята обич. Ние те молим да чуем [от тебе] относно достойната за поклонение Света Троица и относно други въпроси от Светото писание, та да не блуждаем заедно с безразсъдните, но като бъдем укрепени от твоето поучение, постепенно и безшумно да се отдалечим от морската буря и следвайки твоето медоточиво наставление, да се постараем да вкараме нашия душевен кораб в безбурното пристанище на Христа [...].

Въпрос VII. – Дори Писанието представя духа като нещо сътворено, като казва: „Господ, който утвърждава гръмотевицата и създава вятъра.”[3]

Отговор. – Но Писанието тук не говори за Божествения Дух. Защото към онова, което е създадено, не се прибавя „Свято”, а просто се казва: „създава диханието[на вятъра]” – Това е духането, свързано с движението на облаците и действието на дъжда, чрез което естествено се образува и звука на гръмотевицата, когато в кухините на облаците се включи въздух и чрез пукване и духане се нанася удар върху материята. Подобно нещо става с ципата на нетрайното и прозрачно мехурче у птиците или животните. Дръзките и невъзпитани момчета го взимат, изсушават го на въздуха, надуват го с духането си, после, като го ударят скришом, чрез шума на неговото пукване изплашват онези, които се намират наоколо, [та да им се пукне] далакът и до дълбочината на сърцето . . . .

Въпрос VIII. – А как през зимата, когато духът същите ветрове и дори по-силни, не се образуват удари на гръмотевица? Отговор. – Когато облаците се овлажнят и омекнат поради гъстотата на въздуха, който е изпълнен с изпаренията и влагата от намиращите се по земята извори и реки, не се получава шумът от пръскването. Разбира се, това не става по цялата земя, но само в областите дето владее зима. Това прилича на някаква

кожа или ципа. Когато те биват надути на слънцето, дори при самото докосване издават звук. Но когато се овлажнят, не издават звук дори при пукване или свиване. И тъй, когато въздухът около земята стане по-плътен и се сгъсти, смятам, че не ще се чува плавният звук на гръмотевицата. Естествено, трябва да се смята, че според Писанието духането на вятъра се създава [по такъв начин], та затова и то се свързва с гръмотевицата ...

Въпрос XXXVII. – Но ако не го наречеш създание4, ти хулиш Отца, като му приписваш страдание. Защото онзи, който ражда, във всеки случай подлежи на страдание като родения. Понеже раждащият или се свива, или разширява, или се подлага на отрязване или оттичане, или се надува, или се смалява, или друго нещо.

Отговор. – Остави настрана тези празнословия, о [достойни за удивление човече!] Защото Божественото тяло не подлежи на надуване или на свиване, или на тление и изобщо не се поддава на никакво накърнение. И тъй, понеже Отец е Дух, то той е родил Бога-Син Словото духовно, извънвременно и неизразимо. Но понеже повечето люде смятат, че зрението е по-вярно от слуха и опитът – по-верен от словата, аз сметнах за потребно да приведа примери за това, че Божеството е родило, без да понесе накърнение, като не е било подложено нито на отливане, нито на раздяла. Прочее, [слънцето] е създание на Бога. Някои люде – [коняри], воловари, свинари и пастири, когато се намират в необитаеми покрайнини и нямат огън, за да си сварят храната, напълнят една чаша с чиста вода и я държат под слънчевите лъчи. После като почнат да търкат сух [магарешки тор] о този воден съд, веднага получават оттам огън. [Небесното светило] не претърпява нито отрязване, нито намаление, нито увеличение, нито ограничение. Също така, като прониква в домовете през чистото стъкло [на прозорците] и сякаш ражда лъчите, то навсякъде изглежда винаги цялостно и незасегнато. По същия начин и [главнята], ако и да запали много хиляди светилници, все пак не претърпява нито отливане, нито отрязване...

Въпрос XLIV. – Ние молим към вече казаното да се добави защо в Писанието Светият Дух бива уподобяван на вода и огън?

Отговор5. – Светият Дух се сравнява с тях не току-тъй необмислено, нито пък неоснователно. Защото водата, която вали от небесата, ражда трева, дава живот и храни. Тя прави всичко да се напоява и прониква във всичко. Бидейки еднообразна, тя действа по различен начин. Различни видове растения се оросяват от един и същи извор. Самият дъжд, бидейки еднообразен по своето естество и вид, по много начини оказва благотворно действие: в лилията изглежда бял, в розата червен, виолетов в [теменугата] и червен в божура.[6] Като вали по един и същ вид върху смокинята, той се превръща в различни неща – сладък е в плода, а стипчив в сока, който се изстисква от него. Когато се излива в един и същи вид върху лозата, дъждът се сгъстява в пъпки, в издънки, в недозряло грозде, във вино, в сок, с една дума казано, става всичко във всичко. Бидейки единообразен като се съчетае естеството на онези неща, които го приемат, той отрежда на всяко едно от тях необходимото. Огънят също е еднообразен, но действа по различен начин: топли, пречиства, сварява, изпробва, осветява, изгаря. Така също и Св. Дух, който е един, еднообразен, едносвойствен, единосъщен: неразделим, ненакърним, на всекиго раздава благодатта както желае. И както е естествено да става с растенията, та те, докато господства над тях суровостта на зимата, остават без да дават плод, а когато се напоят от дъжд и се стоплят от слънцето, се оживяват отново и почват да никнат, така също и душите на човеците, докато биват обладани от зимата на злото, проявяват [мрачност] и необщителност спрямо ближните си и са мъртви и безплодни ... Разбира, се, както водата има свойството да предизвиква раждане на тревата и да предизвиква растеж, а огънят – да изгаря и осветява, така също и Св. Дух има свойството да върши добрини и да наказва.

Въпрос XLV. – Тъй като в твоето лице намерихме душевен лечител, който чрез обяснения добре лекува нашите души и ни спасява от заблудата, ние те молим към казаното да добавиш [нещо] за ангелите, дали имат чинове, колко са, какви са по своята природа и дали знаят бъдещето.

Отговор. – <…> Ангелите, както и човеците, не знаят бъдещето, защото само на Светата Троица е дадено да познава това, което съществува и предварително да познава бъдещето. А те служат на нея и нас: на нея както подобава на Божество, а на нас, като ни ръководят в онова, което е заповядано от нея за нашето спасение. Те погубват едни люде поради тяхната непоправима лошота, та да не би ближните им да се изпълнят от това зло. Те действат подобно на мъдрите лекари, които, преди злото на болестта да се разпространи по цялото тяло, чрез изгаряне или отрязване прекъсват нейното бързо движение. Към същото се стремят и земеделците, които веднага, щом като плевелите израснат, ги изкореняват, та да не би, като пораснат заедно с житото и се издигнат високо, да го повредят. Също и лозарите, с цел да не се

повреди гроздето, изтръгват или отрязват със сърпа бурените още докато са млади и преди да се увият около лозата и да я задушат. Същото има обичай да прави и Земеделецът на нашата природа и уредниците на църквата.

Въпрос LVI. – Освен това ние желаем да знаем за раждането на огъня. Защото никъде в Писанието не е казано, че Бог е рекъл: Да бъде огън!

Отговор. – Най-действено от всичко е естеството на огъня и изглежда, че огънят съществува още със самото създаване на земята и се таи в него. Когато удариш камък – произлиза огън. Когато се трият железа, обичайно е да стане същото. Когато се търкат едно о друго дървета, вижда се подобно нещо, [както показва това оста на колата:][7] под натиска на товара тя се претърква от примесения в нея огън. Не само това, но и воденичните камъни, като се въртят празни, вижда се да изскача огън. По подобие на това и сблъскването на облаците, движени от вятъра, произвеждат обикновено светкавици. Защото всичко е смесено с огън...

Въпрос LVII. – А как през зимата, когато съществуват същите облаци и ветрове, не се получава нито светкавица, нито гръм?

Отговор. – По-горе казах онова, което смятам за гръмотевицата. Относно това, че през зимата не се явяват светкавици, смятам, че то се дължи на гъстотата на въздуха и на влагата, която прониква в облаците. Несъмнено онова, което не съдържа влага и е сухо, има свойството да се проявява различно при търканията в сравнение с влажното и изпълнено с такава материя: едното се възпламенява, докато другото угасва.

Въпрос LVIII. – Казаното е вярно, обаче ние питаме не за светкавицата, а за създаването на огъня. Къде Бог е казал: да бъде огън!

Отговор. – Мойсей казва „рече Бог: Да бъде светлина! – и стана светлина”[8], сиреч естеството на огъня. Защото съществува не само нашият [земният] огън, но също ми се струва, че и висшите сили са огън и са сродни с нашия [земния] огън.

Въпрос LIX. – А как небесният огън е сроден с нашия [земен] огън, когато единият е неугасим, а другият угасим?

Отговор. – Мисля, че между ангелите и нашите души съществува приблизително сходство...

Въпрос LX. – А как земният огън има свойството да изгаря дърветата и всяко стъбло, докато небесният не изгаря сухите дървета, вълната на овците и нашите коси, [когато са изложени на слънцето]?

Отговор. – Нека слънцето ни бъде наставник, който да ни покаже сродството между своя собствен огън и нашия [земен] огън. Именно често пъти някои пастири, воловари или [коняри], като пребивават на шатри из пусти места, когато поискат да си сварят месо или съестни припаси, напълват с вода един съд от чисто стъкло и го държат изложен на слънчевите лъчи. Когато докоснат този воден съд със сух трут[9], те получават огън, който произхожда от [небесното светило].

Въпрос LXI. – Кой е създал тъмата? Бог ли, дали е изначална, или пък дяволът я е създал, като противовес на светлината? Ние смятаме, че тъмнината е съществувала отначало, още преди създаването на света; Защото Мойсей никъде не казва, че някой е създал тъмнината, но че тя е съществувала.

Отговор. – Нито Бог я е създал, нито дяволът, нито е съществувала преди видимия свят. Защото всички безтелесни множества на ангелите са пребивавали в светлина още преди да се създаде светът. Но когато горе е било разпростряно небесното тяло, тогава като от някаква преграда чрез сянката се е явила тъмнината, също както ако човек по време на най-силния дневен пек си издигне шатра от някаква гъста и плътна материя. Подобно нещо узнаваме и за онези, които плават с кораб: по време на силен дъжд те простират кожи и така затъмняват кораба. Ако ли пък не е така, то струва ми се, че тъмнината се е създала от подобното на мъгла изпарение из бездната, образувана от сгъстен мрак, и от парите ...

Въпрос LXII. – Що впрочем? Дали светлината е едно, а денят друго? Друго ли е нощта, друго тъмнината?

Отговор. – Всичко светло и радостно се нарича, естествено, ден.[10] Противното на това се назовава нощ ...

Въпрос LXV. – Какво е естеството на небесната твърд, която разделя посред небесната от морската вода?

Отговор. – През първия ден [от сътворението на света] е било създадено небето, което лежи над небесната твърд, а през втория ден небесната твърд, която виждаме над главите си и която има по-друго естество в сравнение с небесата, които стоят над него.

Въпрос LXVI. – Как така, като имат едно и също наименование, те се различават по своето естество?

Отговор. – Онези, които са ученолюбиви и не разследват повърхностно Писанието, ще открият, че те крият голямо различие дори и в самото наименование: едно е небе, друго небесна твърд. И тъй, от самото название узнаваме, че онова, което се вижда, има по-твърдо естество, отколкото онези [небеса], които не се виждат... Божественото Писание обикновено нарича мъжа и жената с [общото наименование] „човек". Въпреки че носят едно и също название, единият е търпелив и може да понася тежести, а другата е слаба, сиреч по-лека по мисъл и слово. Прочее, като оставям настрана естеството на стоящите по-горе [небеса], доколкото е достижимо за мене, ще кажа, че естеството на видимата [небесна твърд] е лед, който по Божия повеля е втвърден и закрепен, за да носи всичко наднебесно, но е по-лек и се различава от нашата гъстота ...

Въпрос LXVII. – А как може лед да носи и да разграничава тази така голяма и безкрайна вода?

Отговор[11]. – Естествено е християните да се ръководят от вярата. Защото там, където Бог желае, естеството бива побеждавано и служи въпреки своята природа. Така в Кана Галилейска водата се превърнала по Божия повеля във вино. Така Нил в Египет приел червен цвят. Така, против естеството си, Червеното море се превърнало в суша, водата застанала като две разрязани на половина стени и [еврейският] народ преминал с ненамокрени нозе по сухо дъно. Нека за твоето неверие като вразумение ти послужи удавеният [в морето] богоомразен фараон...

Въпрос LXVIII. – Вече по-горе те помолихме, когато те запитаме, да не ни смяташ за неверни люде, но като люде, които говорят с думите на неверните, за да получат полза от тебе.

Отговор. – И аз много справедливо моля вашето достойно за удивление благолепие, никак да не се колебае или да бъде хромо с очите на мисълта [по пътя към познаване на] истината. Към нашите думи нека добавим [за сравнение], че водата се намира на сто лакти над земята, А Бог казва: „Да бъде твърд сред водата и да разделя тя посред водата от вода."[12] Тук веднага се образува лед и се разделят насред водите, както това може да се види при едно стъкло, което образува преграда [в някаква чаша] и така разделя на две течността. А премъдрата действена Божия мощ е по-силна от всяко човешко изобретение. Но виж най-нагледния пример за небесната твърд, създаден по Божия воля, не от изкуството на човеците, и поставен пред нас сякаш за назидание. Това е една от четирите реки, които изтичат от извора в Рая, именно Фисон, както се нарича от нашето Писание, от гърците Истър, от римляните Дунавий и от българите Дунав.[13] Когато скове зима, мекото естество на реката става подобно на камък, така щото може да издържа множество от неприятели, които вървят отгоре и преминават срещу гърците, в сремските[14] и тракийските области. Така става и с тази твърд, съставена от вода: отдолу тя се подмива от скритото под нея течение на реката, а отгоре носи коне и ездачи, които често пъти стигат до десетина хиляди. Случва се обаче, докато още трае суровостта на зимата и студът се задържа, от облаците да завали топъл дъжд и да се стечат потоци от планинските хребети или от хълмовете над речния лед. Тази [дъждовна вода] бива разделена от онази, която тече отдолу, посредством образуваната от вода твърд [на леда], сякаш посредством някаква преграда, така че остава за известно време несмесена и неразбъркана с течащата отдолу. Подобно нещо виждаме и при снега, който като чуждо тяло се разтопява върху казаната твърд [на леда], така щото тя се намира като междинна преграда от лед и разделя по средата вода от вода, подобно на небесната твърд, която разделя онова, което е на земята от надземното. Смятам, че в сравнение със зимата безкрайна и несравнимо по-силна е Божията повеля, която е създала небесната твърд над нашите глави.

Въпрос LXIX. – Но защо са небесните води? Дали нещо да се напоява или да я пие, или да плува, или да пои нещо, или изобщо са за някаква нужда?

Отговор. – Понеже, както казах, небесната твърд е като лед, тя е трябвало да приеме намиращата се над нея топлина на небесните светила, сиреч слънцето, луната и останалото сборище от звезди, чието естество е от огън. Именно поради това, да не се разпадне от горещината им създадената твърд, било наредено, щото огромна вода, поставена над нея, да охлажда горещината и да възпира пламъците, та [твърдта], като се стяга от тази влага, да може да се съпротивлява на огъня от небесните светила.

Въпрос LXX. – А как може лед да се съпротивлява на огън, когато той съвсем не издържа близостта до огъня, нито допира с ръка, нито топло дихание, нито приближаването на някаква дреха?

Отговор. – Обаче надземното не трябва във всичко да се поставя под [правилата на] земното. Съответно с нашата немощ, [Божията] сила всичко нарежда и управлява. Като изхождаме от слабите

примери, които се намират пред нас, ние говорим за онова, което се намира над нас. Като съпоставяме царя на небесните светила слънцето и го сравняваме с небесното тяло, то ни се показва като много малък светилник в огромен дом. Ако някой постави върху огромен поднос малка искра или запали свещ, не само не ще бъде в състояние да изгори или разтопи положения отгоре съд, както си мисли, но дори няма да може да го загрее. И тъй, как едно слабо светило ще може да разтопи или да изгори една втвърдена бездна? Кога едно запалено кандило може да сломи мраза на зимата, която се бори чрез своя студ да загаси фитила, да превърне в камък намиращата се в него вода или масло, и дори когато прекомерният студ загасява самото светило? А как и растението амиант[15] може да се съпротивлява на огъня и дори поставено сред пламъка остава съвсем незагаснато? Обаче и едно обикновено животно, като саламандърът, надвива на огъня. Ние знаем, че то скача сред огнището с огъня и го преминава, без съвсем в нищо да пострада от естеството на огъня. И тъй слънцето, като минава по небето, никак не го уврежда. Описвайки неговото утринно изгаряне, Божественият [песно]певец казва: „И то излиза като жених из чертога си, радва се като исполин, че тича по пътя си, и излизането му е открай небето.”[16] Виж „край” и „излизане”, а не кълбо [сфера] и възкачване чрез търкаляне, както мислят празнодумците. „И обикалянето му е до края на небето.” [Ето отново:] „обиколка” и „край” до запад, а не „слизане” и „залез.” Но да се върнем към младоженската красота на слънцето. Защото и Давид казва за него: „И то излиза като жених от чертога си”, изразявайки чрез тези думи блясъка и съразмерността на утринния му изглед. Когато то преминава небето по пладне, ние често се опитваме да се подслоним от него, тъй като не можем да понасяме неговия жар. Щом като изгрее, то е красиво и носи удоволствие за всички. То изглежда като жених, преминава в обилие от изток до запад, чрез отраженията на своите лъчи и чрез светлината си разпръсква суровостта на въздуха, влиза в общение със земята, за да я оплоди, като я стопля и подбужда семената да покарат.

Въпрос LXXI. – Но как ледът не се стопява поради жаркостта на слънцето, което е така горещо, щото ние го избягваме по пладне, тъй като не можем да понасяме неговата горещина?

Отговор. – Тъй като Бог желае [това], нека твоят въпрос заглъхне ... А как фитилът, направен от [растението амиант] и поставен в един светилник, може да трае в течение на двадесет години, като само дървеното масло постоянно бива изгаряно в огъня на светлината, а фитилът остава незасегнат? И тъй, относно Бога нека мълчи [питането] „как”...

Въпрос LXXII. – Що прочее? Нима никога няма да има разрушение на небесата и унищожение на тези [небесни] светила?

Отговор. – Ще има разрушение на творението, обаче не пълно унищожение, а промяна към нещо по-добро ... Когато пресекнат наднебесните води, тогава всичко напълно ще се разтопи поради извънредно силния огън ...

Въпрос LXXIII. – Нима накрай ще изчезне и морето, което е толкова голямо, както и наднебесните води, за които Бог казва: „нека бъде твърд между вода и вода”?[17]

Отговор. – И много право от великия Исайя научаваме, че морето ще се свърши и накрай ще изчезне. Защото пророкът казва за Бога: „Той казва за бездната: Ще опустееш, и аз ще пресуша реките ти”18 ... Създателят е направил естеството на водите [да бъде достатъчно за цялата морска уредба]. Небесната твърд се запазва не само чрез охлаждането от надсветовните води, но също така праща надолу горещината на небесните светила. Чрез своето сгъстено тяло тя пречупва надолу устрема на огъня, насочен нагоре, и чрез студа го разпръсква като лъчи, тъй както става с намиращата се в наши ръце горяща свещ. Когато натискаме отгоре нейния пламък посредством някакво блюдо или тиган, [пламъкът] се пречупва в лъчи и блясък. Защото и Христос, Първото слънце, е направил слънцето издигнато високо, та да изгрява през лятото от тази страна, а през зимата от другата страна, така щото да не се задържа много в една и съща област, за да не повреди свода на небесната твърд и да изгори нещо от [мировата] уредба.

Въпрос LXXIV. – Що прочее? Дали и надземните води подобно на морските са горчиви, солени, тежки или смърдящи?

Отговор. – Горната вода е половина от цялата вода и [тази половина] не е така горчива или тежка, или зловонна, както е морската вода. Защото нея слънцето не я докосва, като минава под нея, докато, напротив, то повече грее върху другата, та я изпарява и изтегля тази по-сладка и пивка вода, която се влива в морето от реките и потоците. Защото ние често виждаме как някои блатисти места в продължение на [няколко часа] пладнешка горещина стават сухи и без влага поради изпаренията: водата се отделя от

тях и като се издигне нагоре, смесва се с облаците, а после бива изсмуквана от [земята] като от сюнгер и се превръща в дъжд.

Въпрос LXXV. – Нима дъждовете биват доставяни на облаците от морето, а после се разпръскват отново по земята? А как всъщност е възможно такава тежест и такова голямо количество вода да се издигне нагоре в облаците?

Отговор. – Чуй Давид, който говори за Бога: „Той възвежда облаците от крайнината на земята и превръща светкавиците в дъжд.”19 А друг пророк казва: „Онзи, който призовава самата вода на морето и я излива върху лицето на земята: Господ Бог Вседържител е неговото име.”[20] Защото чрез търкането на облаците, тласкани от ветровете, се произвежда дъжд и се явяват светкавиците.

Въпрос LXXVI. – А как така изворната или морската вода не се свършва, като бъде изчерпвана толкова години чрез изпарението за дъждовете и чрез всякакви други промени?

Отговор. – Изворната вода не се свършва, тъй като се получава от морето и отново чрез реките и потоците пак се влива в него. Заради това нито може да стане наводнение, тъй като [морето] получава онова, което само дава от себе си, както ни учи премъдрият в Божествените работи Соломон: „Всички реки отиват в морето и морето не се напълва.”[21] А морската вода не се намалява поради това, че [загубеното] бива замествано отгоре, тъй като онова, което бива изпарявано от слънцето, в още по-голямо количество се излива във вид на капки от небето и се отцежда чрез росата както влагата, която всекидневието чрез изпаренията натрупва и овлажнява кубетата на баните, а после започва да отцежда капки по пода. И често може да се види, че от морето или от изворите и реките се издига нагоре дебела мъгла, което според мене не е друго, а вода.

Въпрос LXXVII. – А как от морето може да излиза изворната или морската, или речната вода, когато [морската] вода е горчива и солена, а водите [на изворите и реките] са сладки, пивки и по-леки?

Отговор. – Нищо от тези неща не може да засенчи вече казаното. Защото чрез изцеждането в гънките [на земята] и чрез криволичестия път на извирането онова, което е тежко и горчиво, бива отлагано и солеността намалява, както, когато смесеното с вода вино бива прецеждано през сюнгер или през чист хляб. Изливано, виното като по-гъсто се задържа в порите [на сюнгера или хляба], а другото [водата] като по-леко и по-чисто се прецежда през порите. Същото се наблюдава, когато смесено с вода дървено масло бива прецеждано през [сюнгер или чист хляб]; онова, което е тлъсто и по-гъсто, остава, а по-лекото преминава и се отделя.

Въпрос LXXVIII. – Ако е така, защо навсякъде от бездните [на земята] не избликва вода, ами като копаем кладенци, полагаме необикновен труд, а често пъти понасяме и жалка смърт, бидейки заравяни под изкопите?

Отговор. – И напълно правилно от кладенците може да се докаже, че изворните води избликват от [земните] бездни чрез [шуплестите кухини на земята]. Защото като криволичат продължително през гънките [на земята], при излизането си от [земните] бездни водите се очистват от горчивината и като отложат солеността си, стават сладки. Кладенчовата вода естествено е по-тежка, възсолена и не е така приятна за пиене, защото дъното [на кладенеца] се намира близо до [земната] бездна и подобно на някакво ведро или делва плува по морето. Поради това вследствие на по-късия път на избликване и на по-бързата поява [върху земната повърхност] тя не притежава горчивата соленост на морската вода, но съдържа всичко в средна степен: по-тежка е от изворната и по-лека от морската.

Въпрос LXXIX. – Как облаците издигат нагоре морската вода? Как, като бъде вдигната горе, тя не се разлива веднага върху земята? Как така на едни места вали, а на други не вали?

Отговор. – Чуй Давид, който пее за Бога: „Той събира, сякаш в мех, водите на морето.”[22] Друг пък казва: „Той свързва водата в облаците и въздуха.”[23] Преди това Йов, наставник, стълб и твърдина в подвизите на Бога, е казал: „И не се разкъсва облак под нея”[24], сиреч под водата. Разумно е да си помислим и за Божественото възнесение на Спасителя [Христа]. Защото под нозете му се промъкнал облак не за да съдейства за Неговото възшествие, но за да покаже, че Той е онзи, който някога е говорил чрез буря и облаци на Йов, а след него на Мойсей. Когато облаците бъдат изпълнени, подобно на някакви мехове или сифони, над тях лежи по Божия повеля водата – вместо някава връзка или пръст или пък натиска на онзи, който държи сифона. Подобно нещо правят търговците, като спускат сифон дълбоко в една делва, напълват го, после, като поставят там ръката си, изкарват го нагоре. Тогава те го носят по цялата къща – сякаш по света се носят пълните облаци, та онова, което е всмукано, да бъде използвано по волята на този, който го е налял, когато той си поставя или пък отмахва пръста [от дупката на сифона].

Въпрос LXXX. – След като по-рано всичко е било обгърнато от вода и е било покрито от бездната, как тя се е събрала и е отстъпила, по думите на Бога, който казва: „Да се събере водата наедно и да се яви сушата”?[25]

Отговор. – Обгръщащата всичко Божествена сила, когато решила да отдели водата в едно общо място, веднага създала и мястото, което трябвало да я приеме. Защото не е съществувало нито морето отвъд Херкулесовите стълбове,[26] нито обширното и неизследваното от моряците море с вода, което обгръща Британския остров и западните иверийци.[27] Но тогава това било създадено по Божия повеля и там се събрали множеството води.

Въпрос LXXXI. – Едно ли е морето, или има сбор от морета, или пък има много морета?

Отговор. – Един е сборът на цялата вода, но много са главните части. Защото езерата, които се намират на север, и онези, които са насочени към Елинското море и които обгръщат Македония, Витиния[28] и Палестина, безспорно представляват сводища [на вода]. Никой не оспорва, че те съдържат множество вода. Ние обаче не ще кажем, че те са напълно като морета, въпреки че смесват, подобно на морето, горчивината и солеността, както е Асфалтийското езеро в Юдея, Сервонитското[!] между Египет и Палестина, разположено покрай Арабийската пустиня, както и Ирканийското[29] и Каспийското. Има някои, които са ги описали. Обаче необходимо е да отдадеме внимание на земеописанията на онези, които са ги видели и описали. Защото [тези езера] незабележимо се свързват помежду си и се сливат в едно и голямо [море], както се сочи, че Червеното море невидимо е свързано с морето отвъд Херкулесовите стълбове.

Въпрос LXXXII. – А как тези сводища на води Господ е нарекъл морета?

Отговор. – Господ нарича морета езерата, които по особен начин са обгърнати от намиращата се наоколо суша, сиреч Северно море, Южно море, Източно море и друго, Западно море. Носят наименование моретата: Черно море, Мраморно море, Хелеспонт, Егейско и Йонинско море, Сардинско море, после Сицилийско море, след това Тиренско море, както и безброй [други] имена на морета, които сега не е време да изброяваме.

Въпрос LXXXIII. – Защо Мойсей в началото на „Битие” казва „земя”, а след това отново „суша”? Нима земята е едно, а сушата друго?

Отговор. – Мисля, че не съществува никаква разлика между суша и земя.

Въпрос LXXXIV. – Що значи това, което Мойсей казва: „И видя Бог, че е добро”?[30] ...

Отговор. – Защото красива гледка представя изясненото море, когато в него царува пълно затишие. Приятно е и когато морската повърхност се вълнува от тих ветрец: тя изглежда на ония, които я съзерцават, багрена или пък синя, като нито буйно се блъска о съседната суша, нито пък е напълно спокойна, но сякаш целува в някакви тихи прегръдки своите брегове и отново се възвръща назад. Красива гледка е също, когато то се покорява на Божията повеля: „Да стигнеш дотук и да не преминаваш по-нататък, но вълните ти да се разбият [в самото тебе].”[31] То показва, за изобличение на нашата безразсъдност, наложения му страх: като преминава малко чрез вълните си границата, то очертава някаква ясна линия по морския бряг и сякаш с думи ни подканя да не преминаваме границите на Божието повеление. Красиво е също и като майка на реките, тъй като отново ги приема в себе си: от едната страна ги ражда, а от другата ги приема. Красиво е, защото чрез него се свързват повечето от раздалечените една от друга земи и градове: то носи по гърба си корабите и е свободно за моряците, а чрез тях доставя щастие и на другите. На онези, които нямат познания, то дава знания и помага в нуждите им на онези, които се нуждаят. Така то дава на градовете възможност за [извършване на] износ и внос...

Въпрос LXXXV. – Защо Мойсей е писал, че Бог е казал: „Да прорасте земята зелена трева, която да дава семе по вида си и по свое подобие, и плодоносно дърво, което ражда семе по род и подобие”?[32] Ние виждаме, че много от растенията са напълно безплодни и дори семе не дават. Защото какъв плод има габърът или елхата, или борът, или тръстиката? А какво семе има чесънът или шипката, или [борът], или [лозата], или тамарискът и другите безплодни растения?

Отговор. – Ако някой с любов и старателно издири Божиите [дела], той ще намери, че всичко е създадено напълно по Божието желание. Защото габърът дава плод: клонищата, които [служат] за нуждите на всекиго едного от нас, после шумата, която бива спастряна за храна на добитъка през зимата. Маслото от [неговите] фиданки се дава на болните и мнозина го наричат „егерово масло”. Вместо семе самите клони се заравят и те пускат корени. Също и елхата и борът продължават рода си чрез своите клони и издънки. А шипката или чесънът и другите цветове се използват [различно]: едните за тяхната

миризма, като пиячите ги примесват в стоплено вино; а другите биват използвани от онези, които варят билки и приготовляват благоухания за мазила, или пък от лекарите. Чесновият пък лук, разтворен заедно с други по-горчиви билки, прочиства стомаха, когато той е измъчван от отрова. Също и за онези, които пият вода, водата е безвредна. А пък тръстиката дава плод, като листата й служат за метли, а останалата част [за уреди] за писане.[33] Едните и другите продължават рода си чрез коренните прорастъци.

Въпрос VI. – Защо с добрите неща са съчетани лошите и губителни за нашия живот: заедно с житото [расте] плевелът и бучинищът, заедно с цвета – бодлите, заедно с другите храни – кукурякът, и пелинът и мандрагората, и маковата глава [с опиум], които погубват нашия живот?

Отговор. – И тъй защо, като изоставим похвалата за полезните неща, ще обвиним Твореца за онези неща, които са създадени [да бъдат различавани и избягвани] от нас, а дори и за полза? А не помисляме за това, че не всичко е създадено заради нашия стомах. Онези храни, които са отредени и приготвени за нас, са познати на всички. Всяко нещо, което е създадено, изпълнява свое собствено предназначение в света. Затова, че кръвта на юнеца [бика] била отрова за тебе, не трябваше ли да бъде създадено това животно, или пък то трябваше да бъде без кръв, когато неговата сила е толкова потребна за нашия живот? Обаче за тебе ти е достатъчен сам по себе си вроденият разум, за да се предпазваш от онова, което е вредно. Нима прочее овците и козите не знаят да избягват онези неща, които са гибелни за живота им, като различават само чрез обонянието вредните неща? За теб, който имаш и разум, и лечителското изкуство, ти предлага онова, което е потребно, и опитът на предците ти подсказва да избягваш вредните неща, трудно ли е да избягваш отровните неща? Обаче никое от тях не е създадено напразно или без полза, но всяко е дадено за полза нам или на животните. Защото скворците ядат [пелина], пъдпъдъците кукуряка, като едните и другите поради природното си устройство не получават никаква вреда. А чрез мандрагората лекарите предизвикват сън у болните. [Чрез опиума] те успокояват силните болки на телата. А някои вече и чрез пелина са започнали да премахват проявите на беснуване, докато чрез кукуряка и мандрагората отстраняват много от хроническите страдания. Ето защо онова, което смятаме за създадено като враг на нашата природа, то за нас се превръща в прибавка към благодарността ни.

Въпрос LXXXVII. – А защо за растенията и за дърветата се казва: „[земята] да прорасте", докато за добитъка и зверовете: „да роди"?[34] Нима има някакво различие, когато и едните, и другите произлизат от една и съща утроба?

Отговор. – Защото растенията и плодовете трябва да растат всяка година и да остават в самата земя, като в майчина пазва, след окапването на листата и да завършат живота си, а после отново да се раждат от нея. Животните обаче, след като веднъж са били създадени от нея, по-нататък вече се раждат не от нея, а сами от себе си ...

<...>

Въпрос CXIII. – Като се обръщам към тебе, отче, аз не защитавам езичниците, но желая да си доставя от широкото твое знание оръжие против тях.[35] И тъй, защо сега казваш, че нищо не става случайно, нито пък извън Божията мощ? Ето, небесната дъга, която се вижда, има точна обиколка, каквато наистина дори умът не може да опише. И въпреки това ние виждаме, че [дъгата] не се създава от никого, но се явява тъй от само себе си.

Отговор. – Устройството на дъгата не може да представя пред тебе нещо случайно. Защото тя се простира по очертанието на небесната твърд като червена връв върху диск. Ако и наистина умът представя образ, който изобразява самия себе си, обаче онзи, който е създал първообраза, го е направил такъв преднамерено, като е желаел [чрез него] да изобрази онова, което си е представял. Нека не ти се струва, че става случайно, когато олово, восък или мед биват разтопявани на огъня, после биват изливани в някакъв калъп, та получават от това неговата форма и биват преработени според волята на майстора. Напротив, чрез ръката на майстора бива изработено посредством калъпа онова, което [майсторът] желае. Така също трябва да се схваща появата на дъгата при силните дъждове... И тъй слънцето, посредством лъчите си извлича като с някакви тръби влагата от облаците и сякаш чрез някакви уста привлича [към себе си] дъжда, който като поток се спуща към земята. Дъгата е трицветна: червена, бяла и зелена… [Юдеите] сметнаха за човек Бога, комуто ние всички се покланяме. Както опитните лекари прекъсват течението, което от темето се спуща към лицето, така посредством дъгата се сбират на едно място водите, разлети като в някаква поставена под слънцето форма, а посредством лъчите – облаците, и сякаш с нажежено желязо се изсушават водоносните жили.

Въпрос CXIV. – Ти каза, че първоначалният мрак се е получил при разпространението на небесното тяло и [казаното] относно това е добре. Но защо ние виждаме, че нощта настава от само себе си и не получава форма по никакъв [първо] образ?

Отговор. – По-горе аз обясних за нощта. Но и сега, като използвам едно слабо уподобление, ще покажа, че тя не настава току-тъй от само себе си, нито пък извън Божията ръка. Както стълбовете биват издигани от строителите, ръката на майстора извайва онова, що се изделва или изковава, обаче техните очертания не се получават от майстора, но от онези неща, които са направени преди тях. И тъй, едното и другото се получава като бъде създадено по някакъв образец. Все пак тези образци първоначално са били направени от ръката на майстор. Ето защо и нощта не се явява като нещо от само себе си, но представя сянка от земята, както ще покажа малко по-късно <...>.

КОМЕНТАР

Кесарий Назиански (331-368) – брат на Св. Григорий Назиански.

Не той е авторът на *Диалозите*.

Съдържание на *Диалозите:* **1. За името на река Дунав; 2. Нрави на славяните и фисонитите; 3. Пак за името на река Дунав.**

В текста на *Диалозите* има посочвания, които говорят, че паметникът е бил съставен през по-късно време, а не през втората половина на IV век. Тъй като по своето съдържание *Диалозите* са компилативна творба, авторът е вмъкнал в изложението извадки от съчинения, писани в по-късно време. Изобщо, трябва да се предполага, че неговото произведение следва да се отнесе **най-рано към първата половина на VI век**. Но даже и така датирано, произведението на неизвестния за нас византийски автор представя един от най-ранните извори, където се говори за славяните и се споменава тяхното име.

Според най-добрия изследовател на *Диалозите* **Riedinger, R**. (Pseudo-Kaisarios. Die Erotapokriseis. – Berlin, 1989): **Съчинението е написано около 550 г.; Авторът е монах от манастира Акоиметон в Константинопол и има монофизитски възгледи.**

Диалозите на Псевдо-Кесарий са преведени на старобългарски в първата половина на X век в България. Подобно на други подобни текстове, той е запазен само в руската ръкописна традиция в късни преписи от XV и XVI в. Те са своеобразна богословска енциклопедия от рода на Шестодневите. По своите качества се нареждат сред най-значимите произведения на Златния век на българската култура.

Общо за Псевдо-Кесарий и неговите сведения за славяните вж: Dujcev, Ivan. Le tйmoignage du Pseudo-Cйsaire sur les Slaves. Slavia antiqua, IV. – 1953, pp. 193-209; **Гръцки** извори за българската история. Том 1. – С.: БАН, 1954.

Монофизитството или монофизитизмът (от гр.: *един, единствен* и *природа*) е христологичната позиция, че Иисус Христос има само една природа. Тази позиция се противопоставя на диофизитската позиция, че Христос има две природи (δύο, две) – една божествена и една човешка – и е осъдена като еретична на Халкедонския събор в 451 г. Двете доктрини могат безспорно да се определят като монофизитски:

- Евтихианството твърди, че човешката природа на Христос на практика е унищожена от божествената, „разтворена като капка мед в морето";

- Аполинарианството смята, че Христос е имал човешко тяло, но че Божественият логос е заел мястото на човешкия разум.

Радикалният монофизитизъм на Евтихий е реакция срещу несторианството и днес се отхвърля както от халкедонските диофизитски църкви – православната, католическата и протестантската, така и от нехалкедонските източни църкви.

Миафизитството, христологията на нехалкедонските църкви понякога е смятано от диофизитите за вариант на монофизитството, но тези църкви смятат теологията си за немонофизитска и анатемосват Евтихий.

Несторианството е направление в християнството, което се отделя от православието след Ефеския събор през 431. Наречено е на Несторий, сирийски духовник, който по това време е патриарх на Константинопол. Привържениците на несторианството смятат, че личността на Иисус Христос обединява две самостоятелни природи – човешка и божествена. Поради това те отричат наименованието Богородица, тъй като смятат Мария за майка само на човешката форма на Христос, а не на божествената му същност.

Те смятат също, че само човешката природа на Христос страда при Разпятието, докато божествената е всемогъща и остава незасегната от него. В периода до разпространението на исляма през VII в. несторианството е преобладаващият клон на християнството в Близкия Изток, най-вече в Сирия и днешен Ирак. Несториански мисионери разпространяват християнството на изток в Иран, Индия, Централна Азия, Монголия и Китай. То става една от основните религии в Кара Китай. Днес най-голямата несторианска общност е Асирийската църква в Близкия Изток.

Асирийската източна църква (пълното й име е Света апостолическа католическа асирийска източна църква) е една от нехалкедонските църкви и смята себе за най-старото отделно християнско вероизповедание. Води началото си от несторианските църкви, отделили се от православието през 431 г., признава първите два вселенски събора. По самодефиниция Асирийската църква единствена пази завета на Иисус и 12-те апостоли без промяна, докато „западните църкви" (по дефиницията на Асирийската църква тук спадат не само католическата църква и протестантите, но и православните и миафизитските църкви) в по-голяма или в по-малка степен, под влиянието на римската и гръцката философия, са променили част от оригиналното Иисусово учение. Асирийската източна църква отхвърля едновременно учението на монофизитите за обща и единна богочовешка природа на Иисус и учението на православни и католици за двете слети и вечно обединени природи на Иисус. Асирийската църква също твърди – както православните и католиците, – че Христос има две природи, обаче смята, че макар и вечно обединени, те са и самостоятелни. Поради това, Асирийската църква отхвърля като еретично и антихристиянско наименованието „Богородица" за Света Дева Мария (тя е наричана Христородица вместо Богородица в асирийското богослужение), тъй като смята Дева Мария за майка само на човешката природа на Христос, а не и на божествената му природа. По същия начин Асирийската църква отхвърля като богохулство твърдението за разпъването на Бога, тъй като на Кръста е страдала само човешката природа на Христос, но не и божествената му природа, тъй като тя е всемогъща, следователно не може да бъде предмет на страдание.

[1] Славянският превод на въпрос I, VII и VIII не е запазен. Ив. Дуйчев го превежда (за по-голяма пълнота на текста) от гръцкия оригинал (PG, 38, 1862, coll. 847 sq.).

[2] При задаването и отговора на някои от въпросите на лицето, което участва, се приписва титлата „отец" – а това показва, че това лице е представено като духовник. Ив. Дуйчев смята, че „запитващите са били принудени да се обръщат към него със своите питания, защото са желаели да се осведомят относно въпросите, свързани с вярата и поради желанието си да се борят с еретически учения.".

[3] Ср. Амос 4:13. В гр. текст има известна игра с думата, която означава „дух; Свети Дух; духане; дъх; духане на вятъра, вятър".

[4] Става въпрос за богословския спор, във връзка с арианската ерес относно това дали Бог-Син е създание.

[5] Отговорът на въпрос XLIV според Ив. Дуйчев представлява заемка от съчинението на Кирил Йерусалимски „Катехизис" (XVI, § 13 – PG, XXXIII, 1857, coll. 936A – 937A).

[6] Преводачът е използвал като коректив грц. Текст (PO, 38, coll. 925), тъй като в старобълг. препис има погрешно предаден текст.

[7] Според Ив. Дуйчев в старобълг. текст смисълът не е точно предаден; коригира го според гр. оригинал.

[8] Битие 1:3.

[9] Суха гъба, прахан.

[10] В гръцкия текст има известна игра на думи, между думата „ден, дневна светлина" и „кротък, тих, благ."

[11] По Йоан 2:1 и Изход 14:1.

[12] Битие 1:6.

13 За отъждествяването на библейската река Фисон с р. Дунав Вж Dujiev Iv. Les ймoignages de Pseodo-Cйsaire sur les slaves – Slavia antiqua, IV, 1953, 193-209.

[14] В гр. оригинал вместо „сремски" стои „илирийски".

[15] Може би анонимният автор на Диалозите е имал пред вид минерала амиант, който се отличава с устойчивост на огъня. За старобълг. преводач значението е останало неясно.

[16] Пс. 18:6-7.

[17] Битие 1:6.

[18] Ис. 44:26.

[19] Пс. 134:7.
[20] Амос 5:8.
[21] Екл. 1:7.
[22] Пс. 32:7.
[23] Йов 26:8.
[24] Йов 26:8.
[25] Битие 1:9.
[26] Херкулесови стълбове – т.е. Гибралтар.
[27] Под „западни иверийци" се разбират жителите на Пиринейския п-ов.
[28] Древна Витиния е обхващала приблизително северното черноморско крайбрежие на Мала Азия.
[29] Под името Иркания се разбира източната част на Каспийско море.
[30] Битие 1:4, 10, 12.
[31] Йов 38:11.
[32] Битие 1:11.
[33] Ив. Дуйчев отбелязва, че старобългарският преводач е внесъл редица изменения в изброените дървета и растения. Негова добавка е описанието на габъра, докато в гр. оригинал се говори за „черна топола"; на няколко места – шафран не е преведено правилно. Споменатите в текста свойства на чесновия лук са добавени от старобългарския книжовник.
[34] Битие 1:11, 24.
[35] Частта за произхода и устройството на дъгата и на други природни явления е поместена след обширна полемика с езическите вярвания, свързани с гръцките божества.

Подготовка за печат: **Цветелина Илиева, Диана Донева**

48 Из „Симеоновия сборник" (X в.) – „Изборник" (1073 г.): Из „Диалози" / Псевдо-Кесарий (натурфилософия)

КАЛЕНДАРНИ ЗНАНИЯ

ЗА ЯВЛЕНИЕТО ГОСПОДНЕ. ОТ АПОСТОЛСКИТЕ ЗАПОВЕДИ

Прочее, нашият Господ Иисус Христос се роди от Светата Дева Мария във Витлеем. Според египтяните [това стана] на 25-ти хояк,[1] в седмия час на деня, който е преди осмия ден от януарските календи. А беше кръстен от Йоан на тридесетата своя година, на 11 тиби,[2] в десетия час на нощта в реката Йордан. И живя между нас на света, като проповядваше благата вест за небесното царство и цереше всеки недъг и всяка болест у хората, докато стана на 32 години и 3 месеца. На 33-та [година] беше разпнат – на 25 фаменот,[3] в шестия ден [на седмицата], в шестия час [на деня] и на четиринадесетия ден от лунния кръг, а възкръсна на третия ден – в първия ден на фармути,[4] в шестия час на нощта. И ни се яви на всички нас, неговите ученици. И откри славата си, като 40 дни ни учеше да проповядваме в негово име покаяние и опрощение на греховете. А се възнесе на 10 пахон[5] в деветия час на деня.

ЕПИСКОП ЕВСЕВИЙ КЕСАРИЙСКИ. ОТ „ХРОНИКИТЕ"

Понеже като изминаха 5500[1] години от сътворението на света дойде нашият Господ, родил се по плът от Светата Дева Мария. И като се започна неговата тридесета година, по думите на Лука, в шестия ден на месец януари – третия ден на седмицата, 29 години след неговото раждане, беше кръстен от Йоан. И като прави чудеса още три години[2] след това, в 5533-та година от сътворението на света беше разпнат заради нашето спасение. Понеже след като яде тайната пасха с учениците си и като ги въведе в главното, в петия ден [на седмицата], който беше четиринадесетият на Луната, на 25 март,[3] 15 индикт, в същата нощ срещу 23 на същия този месец, беше предаден, и като беше разпнат, възкръсна на 25, в неделя.

ОТ СЪЩИЯ [АВТОР]

След като бяха казани тия неща, добре е да се определи и годината от сътворението на света, в която нашият Господ Иисус Христос направи от Светата Дева Мария своето вишемирско въплъщение. Според Светите книги тогава беше 5500-та година от Адама. През същата тая година стана и Благовещението на Девата и извършеното от нея пречисто раждане. Прочее, тогава беше тринадесетата година на Слънцето и десетата на Луната. А денят на Благовещението беше вторият от седмицата, а на раждането – четвъртият.

Така също и божественото негово кръщение беше в 5530-та година – четиринадесета на Слънцето и първа на Луната. А денят на седмицата беше третият. А неговото спасително страдание се извърши в 5534-та година. За Слънцето това бе петата

година, за Луната пък – четиринадесетата. Прочее, казано накратко, годината от Адама, в която се извърши раждането по плът на нашия Господ, беше 5031.[1] Смятам, че е правилно да прибавим малко и за различията в годините и месеците, тъй като има голямо объркване поради незнанието на тия неща. Та ще кажа за най-важните техни разлики. А те могат да се разделят на три, защото, според принадлежността си към различни народи, едни имат еднакви мерки за времето – с едно и също начало, но различни по име; други имат различия и в името, и в същината – различават се по имената, а влизат в годината или в месеца два, три или най-много седем дена по-рано; други пък имат едно и също начало на месеците, а различно на годината. Римляните, прочее, и елините имат еднакво начало на месеците, но имената им са различни – месецът, който се нарича от римляните април, от елините се именува ксантик, а и двата имат едно и също начало – първият ден на ксантик е първият и на април. Но елините смятат началото на годината от септември, а римляните от януари. И така римляните и елините имат едно и също начало на месеците […],[2] сиреч започват годината в един и същи месец тот, но в различни дни. А елините имат за начало на годината и индикта, първият ден на месеца, който римляните наричат септември. Александрийците пък започват годината три дни преди септември, сиреч на 29 август. И месеците им се различават. Александрийците дават на всеки месец по 30 дни, което прави 360 дни. Месеците, дето са в тия 360 дни, свършват всяка година на 23 август и от останалите 5 дни, сиреч 24 и 25, и 26, и 27[3], и 28 образуват друг месец – пентимер.[4] Ако имаме ден, който се случва всяка четвърта година, сиреч висекст,[5] то шест ще са така наричаните от тях епакти, тоест на четири години има шестоднев. Древните египтяни смятат, че годината има тъкмо 365 дни, а не 360 и четвърт, както мислят римляните и елините, и александрийците. На 1460 години[6] и те започват годината заедно с александрийците и елините, а на четири години правят това с един ден по-рано – на 28 август. И така, като прибавят на четири години по един ден, се ползват от споменатите 1460 години, защото 4 пъти по 365 прави 1460. Според Божието законоуставие годината и месеците при юдеите се различават и по име, и по същество от тези на елините, римляните и египтяните, защото [юдеите] имат лунни месеци по 29 дни и като се изпълват дванадесетте месеца за 354 дни, на три години се появява тринадесети месец – „влазный", състоящ се от 33 дни. А годишното новомесечие винаги е в така наречения от тях месец нисан, сиреч на 25 март, който е първозданният ден. В него Бог превърна всичко това от небитие в битие с благоволението на Отца и с действието на Светия Дух, вселил се в неговата Света майка и Девица. В същата година Бог стана човек и в същата тази година възкръсна от гроба.[7]

И нека това за нас винаги е началото на годината според Светата Божия църква. Като разбираме, че Светата Пасха се пада в неделя, след 14-ия ден на Луната в същия месец, празнуваме я, не според юдеите, а според апостолите, по естествен и предаден от Бога начин. А всички, които не казват, че първата Господня Пасха е била през 5534 година, не могат да покажат, че 14-ият ден на Луната и 23 март съвпадат с Великия петък на спасителното страдание, нито че неделята на Господнето възкресение е на 25 март. И понеже това не се посочва, оттук и пресмятанията им са неверни.

ПРЕЗВИТЕР ИСИХИЙ ЙЕРУСАЛИМСКИ. ЗА РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО

В четиридесет и втората година от царуването на Август[1], през месец декември, на 25-ия ден, който е шестият [на седмицата], в седмия час на деня се роди по плът нашият Господ Иисус Христос от Светата Дева Мария. Според антиохийците от сътворението на света до Христовото рождение има 6000 години, защото от Адам до Фалек, сина Еверов, се събират 3000 години и от Фалек до 42-та година от Августовото царуване – 5967,[2] тоест от Адам до раждането на Христа и до разпятието му има пълни 6000 години. Защото според Мойсеевото предсказание Фалек бележи половината от времето на Христовото явяване. И тъй както в шестия ден [Бог] създаде човека и го видя, поддал се на греха, така и в 6000-та година дойде на Земята и го спаси. Така, прочее, и Свещеното писание известява деня Господен като хиляда години.[3] Така и боголюбивите летописци Клим и Теофил, и Тимотей в съгласие един с друг постановиха, че Господ се явил в 6000-та година по броя на шестте дни от сътворението на Адам и избавил човешкия род. Други пък казват, че Господ дошъл в 5500-та година, но не са много тия, които са съгласни с това. А всички мислят, че [е било] в 6000-та година. Много опитни писатели са съгласни един с друг за явяването на Господа, макар и други да мислят различно. Но гласът на пророка най-добре казва истината, като ни учи, че Господ се е явил в 6000-та година.

СВ. ЙОАН ДАМАСКИН.
ЗА МАКЕДОНСКИТЕ МЕСЕЦИ
СПОРЕД ЦЪРКОВНОТО ПРЕДАНИЕ

Казват, прочее, елините, че съществуват 12 животни от звезди, които имат движение, обратно на това на слънцето, луната и другите пет планети. И тези седем [планети] преминават през дванадесетте животни. А имената на седемте планети са: Слънце, Луна, Зевс, Хермес, Арес, Афродита, Кронос. Наричат ги планети, защото се движат възкрай небето. На всеки пояс има по една от седемте планети. 1. На първия и най-горния – Кронос. 2. На втория пък Зевс. 3. На третия – Арес. 4. А на четвъртия – Слънцето. 5. А на петия – Афродита. 6. На шестия пък Хермес. 7. А на седмия и най-долния – Луната. Слънцето, прочее, преминава за един месец през всяко животно и за дванадесет месеца обхожда дванадесетте животни. Имената на дванадесетте животни и техните месеци са: 1. Овен. Приема слънцето на 21 март. 2. Телец – на 23 април.[1] 4. Рак – на 24 юни. 5. Лъв – на 25 юли. 6. Дева – на 25 август. 7. Везни – на 25 септември. 8. Скорпион – на 25 октомври. 9. Стрелец – на 25 ноември. 10. Козирог – на 25 декември. 11. Водолей – на 20 януари. 12. Риба – на 20 февруари. А Луната минава за един месец през тях, защото е по-ниско и обикаля по-бързо. Както, ако направиш кръг вътре в друг кръг, вътрешният се получава по-малък, така е и с движението на Луната – понеже тя е по-ниско, кръгът й е по-малък и тя го изминава по-бързо.

ОТ СЪЩИЯ [АВТОР].
МЕСЕЦИТЕ СПОРЕД РИМЛЯНИТЕ
За различните месеци

1. Март. 31 [ден]. Яж сладко и пий. 2. Април. 30 [дни]. Не яж ряпа. 3. Май. 31 [ден]. Не яж свинско. 4. Юни. 30 [дни]. В два часа[1] пий малко вода. 5. Юли. 31 [ден]. Въздържай се от плътски страсти[2]. 6. Август. 31 [ден][3]. Не яж сурови зеленчуци[4]. 7. Септември. 30 [дни]. Не яж мляко. 8. Октомври. 31 [ден]. Не яж кисело. 9. Ноември. 30 [дни]. Не се мий често. 10. Декември. 31 [ден]. Не яж зеле. 11. Януари. 31 [ден]. В 2 часа пий малко чисто вино. 12. Февруари. 28 [дни]. Не яж цвекло.

Месеците според юдеите

1. Нисан. 2. Иярс. 3. Сиуан. 4. Тамуз. 5. Ав. 6. Илум. 7. Терси. 8. Марсуан. 9. Хаслев. 10. Тивит. 11. Сават. 12. Адар.

Месеците според македоняните

1. Таурос. 2. Дидим. 3. Каркин. 4. Лъв. 5. Партенос. 6. Зигос. 7. Скорпиос. 8. Токсотис. 9. Егокер. 10. Идрихоос. 11. Ихтис. 12. Криос.

Месеците според елините

1. Ксантик. 2. Артемисии. 3. Десий. 4. Панем. 5. Лоос. 6. Горпиеос. 7. Иперверетеи. 8. Диос. 9. Апилеос. 10. Адунеос. 11. Пертиос. 12. Диострос.

Месеците според египтяните

1.Фармути. 2. Пахон. 3. Паини. 4. Епифи. 5. Месори. 6. Тот. 7. Фаофи. 8. Атир. 9. Хияк. 10. Тиви. 11. Мехир. 12. Фаменот.

КОМЕНТАР

Статията **„За явлението Господне от апостолските заповеди”** съдържа датите на Раждането, Кръщението, Разпятието, Възкръсването и Възнасянето на Иисус Христос според александрийския календар.

Изд.: в рамките на съществуващите издания на Изборника от 1073 г.

Лит.: **Пентковский, А. М.** Календарные понятия в Изборнике Святослава 1073 г. и их наименования. – В: Древнерусский литераурный язык в его отношении к старославянскому. – Москва, 1987, с.73-77.

Преводът на новобългарски е направен от Цв. Ралева и П. Янева по Светославовия препис на Симеоновия сборник, л. 247 в-г, и гръцкия Парижки кодекс от X в. Coisl. 120.

[1] 8. декември според юлианския календар.

[2] Януари.

[3] М. март. Тук датата е погрешна – 25 вместо правилната 29 фаменот, т.е. 25 март.

[4] М. април. Първи фармут съответства на 27 март по юлианския календар.

[5] М. май.

Този (**„От „Хрониките"**) и следващия откъс (**„От същия автор"**) принадлежат на „бащата на църковната история" Евсевий Кесарийски (ок. 265 – ок. 340 г.), известен още като Евсевий-Памфил, и са части от неговото съчинение „Хроники" (Вж PG vol. 92, coll. 1053 C - 1057). Преведени са на старобългарски в състава на Симеоновия сборник.

Изд.: в съществуващите издания на Изборника от 1073 г.

Лит.: **Пентковский, А. М.** Календарные понятия ..., с.75; **Добрев, Ив.** За александрийското и моравско-панонското летоброене и за някои дати в старата славянска писменост. – Год. СУ, фсф, т. 69, 2 (1976). – С., 1977, с. 130, бел. 16; с. 132, бел. 19.

На новобългарски двата текста се превеждат от П. Янева и Цв. Ралева по Изборника от 1073 г. л. 247г-248б. Като извор е използван Парижкият кодекс Coisl. 120.

[1] Твърдението, че Иисус се е въплътил 5500 години след сътворението на света, е елемент от учението на хилиастите и се свързва с времепоявата на първия човек – Адам. Според това учение светът е създаден за 6 дни и ще съществува още 6, но Господни дни, всеки от които се равнява на 1000 обикновени години. Те ще бъдат последвани от още 1000 години на Божието царство на земята, след което (т.е. след общо 7000 години) ще настъпи свършекът на света. И тъй като Бог е създал Адам в шестия ден по пладне, то и въплъщението на Сина Господен е станало в средата на шестото хилядолетие, т.е. 5500 години след сътворението на света. Това не е единственото мнение за времето на Иисусовото въплъщение (*срв.* хомилията на Исихий за рождество Христово в Симеоновия сборник). Необходимо е да се уточни, че под „въплъщение" се разбира рождеството в богословския смисъл, очовечаването на словото, раждането по плът на Сина Господен, станало на 25 март. При преизчисляването на датировките трябва да се има предвид, че годината на Христовото въплъщение не съвпада с първата година от новата ера, т. е. не може да служи за коефициент на преизчислението. Съотнасянето на двете събития е различно и зависи от приетата система на летоброене (вж. обстойното разяснение на тези въпроси у **Ив. Добрев**. За александрийското ...).

[2] Според други автори дейността на Иисус след кръщението трае една година, след което, на 30 години, той е бил разпнат (Вж Ис. 61:1-2 и Лк. 4:19). Тезата за тригодишния период, застъпвана от Е. Кесарийски, К. Йерусалимски, Й. Златоуст, намира опора у Йоан 2:13, 23; 5:1; 6:4; 12:1 (**Добрев**, цит. съч., с.127, бел. 8).

[3] Погрешно вместо 22 март, което се вижда и от израза „срещу 23 [март]", както и от гр. текст. Словоредът на последното изречение в Изборника от 1073 г. позволява различно тълкуване, което заедно с фактическата грешка прави възможни неверни изводи. Напр.: според А. М. Пентковски в този текст се твърди, че Разпятието е било на 25 март, а Възкресението – на 27 март и тези дати са в противоречие с датите, посочени в следващия Евсевиев откъс (**Пентковски**, цит. съч., с. 75). Правилният прочит на текста показва, че противоречие има в годините, но не и в датите.

„От същия (автор)"

[1] Вероятно трябва да се чете 5501 година, както подсказва и гр. текст. Евсевий си служи с александрийската система на летоброене, но тук са представени различни нейни варианти. В началото на статията, както и в предишния откъс, въплъщението и възкресението се отнасят съответно към 5500-та и 5533-та година от сътворението на света. По-нататък пък се приема, че тези събития са станали в 5501-та и 5534-та година от сътворението. Това не е същностна разлика за системата на летоброене, но изисква използването на различни основи на преизчисление.

[2] В старобългарския превод има голям пропуск, в резултат на който е променен смисълът на фразата. Неговото съдържание не е с едно и също начало на годината. Също така елините и александрийците, и египтяните имат едно и също начало на годината...

[3] В превода датата 27 е пропусната, в гр. текст я има.

[4] В Изборника от 1073 г. <…>.

[5] В Изборника от 1073 г. <…> още един път шести [ден]' или 'вторият шести [ден]'. При своята календарна реформа Юлий Цезар не се решил да постави допълнителния ден в края на месец февруари, а го вмъкнал между 23 и 24 февруари. Така се получило повторение на шестия ден преди мартенските календи.

[6] Тъй като египетската година била по-кратка от александрийската с четвърт ден, то те се съотнасяли чрез така наречения период Сотис, който съдържал 1460 александрийски години или 1461 египетски години. Периодът Сотис е времето, през което началото на египетската „блуждаеща" година извършва пълен цикъл и отново съвпада с предутринния изгрев на Сириус и времето на лятното слънцестоене.

[7] Оттук до края на статията славянският текст съдържа редица пропуски, които правят смисъла неясен. Преводът следва отблизо гръцкия текст.

Текстът **„За Рождество Христово"** представя Хомилия за Рождество Христово, приписвана на Исихий Йерусалимски (*вж* PG, vol. 92, coll. 1057). Преведена е на старобългарски в състава на Симеоновия сборник. В нея е

застъпена тезата, че въплъщението на Словото се е извършило 6000 години след сътворението на света и се критикува мнението на други автори (*Срв.:* напр. Евсевий), според който този период е равен на 5500 години.

Изд.: в съществуващите издания на Изборника от 1073 г.

Лит.: **Пентковский, А. М.** Календарные понятия…, с.75; **Добрев, Ив.** За александрийското и моравско-панонското…, с. 125, бел., 5.

Новобългарският превод е направен от Цв. Ралева и П. Янева по Изборника от 1073 г. л. 250а-в и гръцкия Парижки кодекс от X в. Coisl.120.

[1] Октавиан Август. Четирдесет и втората година от неговото царуване е периодът 16.III. 3 г. пр. н. е.-15. III. 2 г. пр. н. е., т. е. Христовото рождение се отнася от автора към 25. XII. 3 г. пр. н. е. За въплъщението на Иисус през 42-та година от Августовото царуване (25. III. 3 г. пр. н. е.) пишат Й. Малала и патриарх Никифор, според тях обаче това е станало в 5500-та година от сътворението.

[2] Тук и славянският, и гръцкият текст съдържат явна грешка – или трябва да се чете „от Адам до 42-та година…“ или „от Фалек до 42-та година …“, но с посочване на друга цифра за годините. Като цяло въпросът за времето на Христовото рождение и разпятие е изложен твърде противоречиво.

[3] Т. е. един Господен ден е равен на 1000 години (*вж* коментара към Евсевий. От хрониките, бел. 1).

Разказът за седемте планети и дванадесетте зодиакални съзвездия „**За македонските месеци според църковното предание**” е фрагмент от гл. 21 на „Богословие” от Йоан Дамаскин – „За светлината, огъня, слънцето и луната, и звездите”. Пълният текст на главата е известен в превод на Й. Екзарх, а по-късно и на К. Костенечки. Освен че представя само част от тази глава, откъсът на Симеоновия сборник има и някои композиционни отлики (размествания в текста) и носи белезите на превод, различен от другите два. Най-характерният лексикален белег на този превод е употребена на съществителното „живот”, „животно”, в случая „зодиакално съзвездие, изобразяващо животно” срешу зодии (само в мн. ч.) у Йоан Екзарх и К. Костенечки.

В Изборника от 1073 г. тази статия е илюстрирана с рисунки на зодиакалните знаци в полетата на л. 250б-л. 251. Тяхната поява и особености са обект на различни тълкувания.

Текстът от Симеоновия сборник се превежда на новобългарски от Цв. Ралева и П. Янева по Светославовия препис на сборника от 1073 г. лл. 250в-251а и гръцкия Коаленов кодекс от Хв. Coisl. 120.

Изд.: само в рамките на изданията на преписа.

Лит.: **Гаврюшин, Е. К.** „Изборник Святослава” 1073 г. и „Диалектика” Иоанна Дамаскина. – Советское славяноведение, 1983, № 4, с. 94-96; **Пентковский, А. М.** Календарные понятия в Изборнике Святослава 1073 г. и их наименования. – В: Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому. – Москва, 1987, с. 73-77; Вж и лит. за Симеоновия сборник; За зодиакалните рисунки – **Гиршберг, В. Б.** „Козльрогъ” в Изборнике Святослава 1073 г. – В: Древнерусское искусство. Рукописная книга. – Москва, 1972, с. 81-89; **Гиршберг, В .Б.** Человек в знаках зодиака Изборника 1073 г. – В: Изборник Святослава 1073 г. Сб. статей. – Москва, 1977, с.185-203; **Добрев, Ив.** Редът на зодиакалните знаци в Изборника от 1073 г. – Старобългарска литература, 5, 1979, с. 101-106; **Пуцко, В.** Знаки зодиака на полях Изборника Святослава. – Старобългаристика, 1984, № 2, с. 67-78.

[1] Пропусната е зодията Близнаци, която според гръцкия текст започва на 23 или 24 май.

Статията от същия автор **„Месеците според римляните. За различните месеци”** в различни варианти, основаващи се вероятно на различни гръцки ръкописи, се среща в славянските литератури, включително и в българската, до късно – XVII-XVIII в. Нейната първа фиксация се съдържа в Симеоновия сборник и представя един съкратен вариант. Тук, както и в някои други ръкописи, статията се свързва с името на Йоан Дамаскин – това не е посочено изрично, но разположението на текста и заглавието („Тогожде”) налагат такъв извод.

Изд.: в съществуващите издания на Изборника от 1073 г.; **Райнов, Т.** Наука в России XI-XVII вв. – Москва-Ленинград, 1940, с. 54-55.

Лит.: **Чебан, С. К.** К вопросу о гигиенических предписаниях в древнерусской литературе. – ЖМНП, ч. 43, 1913, № 2 , с.100-103, 108; **Чолова, Цв.** Естественонаучните знания…, с. 288-289.

Преводи на новобългарски: **Ангелов, Б. М. Генов.** Стара българска литература (IX-XVIII в.). Т. 2. – София, 1922, с. 96 (препеч. В: **Ангелов, Д**. Сборник Симеона и отражение в нем духовных интересов болгарского общества. – В: Изборник Святослава. 1073 г. – Москва, 1977, с. 261); **Чолова, Цв.** Цит. съч., с. 288. И в двата случая е преведен тъкмо текстът от Симеоновия сборник, но тъй като преводите са непълни (поради неразчетени или неправилно разчетени думи), тук е представен трети, самостоятелен превод, направен от Цв. Ралева и П. Янева по Светославовия препис на сборника от 1073 г. л. 251а-б и Coisl. 120.

[1] Според гр. текст – 12 часа.

[2] В Изборника от 1073 г. придружено от погрешна глоса.

[3] В Изборника от1073 г. не е посочен броят на дните. Той е внесен в превода в съответствие с гр. текст.

[4] В някои от по-късните руски преписи думата е трансформирана неправилно в селезьнь.

Откъсът **„Месеците според юдеите ”** и следващите откъси се дават според Светославовия препис на Симеоновия сборник л. 251б-в и са подготвени от същите автори. За да се запази автентичността на сведенията от сборника, названията на месеците се транслитерират, а не се заместват с разпространените днес техни съответствия.

Изд.: само в рамките на изданията на преписа.

Лит.: **Пентковский, А.М.** Календарные понятия в Изборнике Святослава 1073 г. и их наименования. – В: Древнерусский литературный язык в его отношении к старославянскому. – Москва, 1987, с. 73-77.

Съвременните названия на еврейските месеци са: нисан, ияр, сивон, тамур, ов, елул, тишри, хешвон, кислев, тейвас, шват и адар. (**Селешников, С. И**. История календаря и хронология. – Москва, 1977, с. 120).

„Месеците според македоняните"

Всъщност това са названията на зодиакалните съзвездия, представени в гръцка транскрипция: телец, близнаци, рак, лъв, дева, везни, скорпион, стрелец, козирог, водолей, риба и овен.

„Месеците според елините"

В различните области на Древна Гърция са се употребявали различни наименования на месеците. Посочените тук напълно съответстват на названията, използвани в Македония и някои други области, и коренно се различават от тези, приети в Атина.

„Месеците според египтяните"

Днес тези месеци са известни като: тот, фаофи, хояк, тиби, мехир, фаменот, фармути, пахон, паини, епифи, месори (**Селешников, С. И.** История календаря…, с. 52; **Бикерман**. Хронология древнего мира. Ближний Восток и античность. – Москва, 1975, с. 35).

Подготовка за публикация: **Юлиан Стоянов, Трайчо Станков**

49 Из „Симеоновия сборник" (X в.) – „Изборник" (1073 г.): „За явлението Господне. От апостолските заповеди" (по александрийския календар) – „Из „Хрониките"; „От същия автор" / епископ Евсевий Кесарийски (IV в.) – „За Рождество Христово" / презвитер Исихий Йерусалимски (ок. 450 г.) – „За македонските месеци според църковното предание" / Св. Йоан Дамаскин (VII-VIII в.) (натурфилософия)

ЙОАН ЕКЗАРХ

ИЗ „НЕБЕСА”

16. За видимото творение[1]

Сам Бог наш, славословен в единство и в Троица, създаде небето, земята и всичко, що е в нея[2], като приведе от небитие в битие всичко: едно от несъществуващо преди това вещество, като небето, земята, въздуха, огъня и водата, а друго – от онова, което е било сътворено от него, като например животните, растенията и семената. Защото тези неща са произлезли по повеление на Твореца от земята, водата, въздуха и огъня.

17. За небето[3]

Небето е онова, що обгръща видимите и невидимите създания. Защото вътре в него се съдържат и обгръщат и постижимите само за ума ангелски сили, и всичко видимо. Необхватно е само Божеството, което изпълва всичко, всичко обгръща и всичко ограничава, тъй като се намира над всичко и всичко е сътворило. Поради това, че Писанието говори за „небе”, „небе на небесата” и „небесни небеса”, а блаженният Павел разказва, че е бил „възнесен до третото небе”[4], ние казваме, че под създание на небето при сътворението на целия свят разбираме онова, що светските мъдреци[5], възприемайки казаното от Мойсея, наричат беззвезден кръг.[6] А освен това Бог нарече небе твърдта, като й повели да бъде посред водите и й заповяда да разделя водата, която се намира над твърдта, и водата, която е под твърдта.[7] Свети Василий[8], научен от Божественото Писание, казва, че нейното естество е тънко като дим.
Други [твърдят], че твърдта има вид на вода, тъй като се намира всред вода, докато други пък [смятат], че тя [представя] пето тяло, различно от четирите [основни] тела [или елементи].[9] Някои пък смятат, че небето обхваща всичко в кръг, тъй като е обло[10] и че съставя най-високата част [на света]. Най-средната част от заеманото от него място била най-ниската част [на света], като леките тела получили от твореца по-горната част, а тежките и стремящи се надолу – по-долната част, която съставя средата. И тъй, най-лекото и издигащо се нагоре вещество е огънят, та затова, казват, бил поставен веднага след небето. Те го наричат етер, а по-ниско от него [поставят] въздуха. [Според тях], земята и водата, като по-тежки и стремящи се надолу, висят в средната част, така щото се намират насрещу долу. Но водата е по-лека от земята и поради това е по-лекоподвижна от земята. Най-отгоре над всичко, като някакво покривало, наоколо се намира въздух, а около въздуха отвсякъде е етерът, докато извън всичко е небето. Те казват, че небето се движи кръгообразно и обгръща това, което се намира вътре, и по този начин то остава свързано и не отпада. Те смятат, че съществуват седем небесни пояса, един по-високо от другия. Те казват, че то [небето] има най-тънко естество, като дим, и че на всеки пояс се намира по една от планетите. Защото те твърдят, че има седем планети: Слънце, Луна, Юпитер, Меркурий, Марс, Венера и Сатурн. Те назовават Венера веднъж Зорница, а други път Вечерница, а наричат [седемте звезди] планети, тъй като те извършват своето движение в противоположна посока на небето. Защото, докато небето и другите звезди се

50

движат от изток към запад, те единствени шестват от запад към изток. И ние узнаваме това от луната, която всяка вечер отстъпва по малко [към изток]. Прочее, онези, които говорят, че небето е обло, твърдят, че то отстои от земята еднакво отгоре, отстрани и отдолу. Аз казвам „отдолу" и „отстрани" съобразно с нашата представа, тъй като, съобразно с вече казаното, небето навсякъде заема по-високо място, а земята по-ниско. Те казват, че небето обгражда кълбообразно земята и с бързото си движение движи със себе си слънцето, луната и звездите. Когато слънцето се намира над земята, тук настъпва ден, а когато слънцето отива под земята, тук настъпва нощ, а там е ден. Други пък, като се уповават на Светия Давид, който казва: „разстила небето като кожа,"[11] което обозначава покров, и на блажения Исайя, [който пише:] „Онзи, Който е поставил небето като шатра за живеене,"[12] смята, че небето представя полукълбо. Поради това, захождайки, слънцето, луната и звездите обхождат земята от запад към север, и по този начин отново стигат на изток. Обаче било че това [става] по този начин, или по друг начин, всичко [се върши] по Божие повеление, както е било утвърдено и има за непоколебима основа Божията воля и намерение. Защото „Той рече, и се създадоха; повели, и се сътвориха; постави ги навеки и на вечни векове; даде наредба, която няма да се наруши."[13] Наистина, „небето на небето" е първото небе, намиращо се върху тази небесна твърд. Ето ти две небеса, защото Бог е назовал и твърдта небе. Божественото Писание обичайно нарича небе и въздуха, тъй като ние го виждаме отгоре [над себе си]. А на гръцки онова, което виждаме над себе си, се нарича уранос.[14] И тъй, казва се: благословете всички небесни птици,"[15] като се разбира [птиците] по въздуха, тъй като въздухът, а не небето, представя пътя на птиците. Ето ти трите небеса, за които говори Светият апостол:[16] „ако ли пък поискаш и седемте пояса да наречеш седем небеса, то с това никак няма да нарушиш истината." А за еврейския език е свойствено да нарича небето в множествено число и поради това, като иска да каже „небе на небето," казва „небесни небеса," което ще рече „небесно небе," що се намира върху твърдта, както и водите, които се намират над небесата, [сиреч] или въздухът и твърдта, или седемте пояса на твърдта, или самата твърд се нарича, според еврейския обичай, в множествено число „небеса." Наистина, всичко родено, което съществува, подлежи на разруха, както е, по закона на естеството, и с небесата. Обаче те се държат и се пазят по повеление Божие. Единствено Божеството по своята природа е без начало и без край. Защото е и казано: „тези неща ще погинат, а ти ще останеш да съществуваш."[17] Обаче небесата не ще бъдат разрушени напълно, понеже „ще овехтеят, ще се свият като някаква одежда, ще се променят и ще има ново небе и нова земя."[18] А небето е много по-голямо по размери от земята. Обаче не бива да се търси същината на небето, тъй като тя е непознаваема за нас. Никой да не смята, че небесата: или [небесните] светила са одушевени, тъй като те са бездушни и безчувствени. А ако Светото Писание казва: „да се възвеселят небесата и да се радва земята,"[19] то призовава към радост небесните ангели и земните човеци, тъй като Писанието знае да олицетворява, да ги представя като одушевени, като например: „морето видя и побягна, а Йордан се обърна назад," както и: „що ти е, море, та побягна"[20] – както обикновено и ние говорим: „събра се градът," при което искаме да кажем не зданията, но онези, които живеят в града. [Така също се казва:] „небесата разгласят славата Божия"[21] не за това, че те издават звук, който се възприема със сетивните уши, но че със своето собствено величие ни показват мощта на Твореца. Когато наблюдаваме тяхната красота, ние прославяме Твореца като велик художник.[22]

18. За светлината, огъня и [небесните] светила[23]

Огънят е един от четирите елемента, най-лек и се носи нагоре повече от другите, осветява и е бил създаден от Твореца още в първия ден. Защото Божественото Писание казва: „И каза Бог: да бъде светлина, и стана светлина."[24] Както са казали някои, светлината не е нищо друго, но именно този огън. Други пък твърдят, че този световен огън, който наричат етер, се намира над въздуха. И така в началото, сиреч в първия ден, Бог създал светлината – украса и отличие на цялата видима твар, защото, като отнемеш светлината, всичко ще остане в тъма, и ще бъде непознаваемо, като няма да може да покаже своята собствена красота. „[Бог] нарече светлината ден, а нощ нарече тъмата."[26] Тъмата представя не някаква същност, но е случайна, защото тя е липса на светлина, тъй като въздухът в своята същност няма светлина. Прочее Бог е нарекъл именно тази липса на светлина във въздуха тъмнина. Така тъмата не е същност на въздуха, но липса на светлина, което показва повече една случайност, а не същност. Не нощта е назована на първо място, но денят, тъй като било е първом ден, а после нощ. Наистина, нощта следва деня, а от началото на единия ден до [началото] на другия ден съставя един ден. Защото Писанието казва: „настана вечер и настана утро – един ден." [26]

В [първите] три дни прочее денят и нощта са произлезли, като по Божие повеление се е разпръсвала и се е събирала светлина. А на четвъртия ден Бог създал „великото светило"[27] „именно слънцето – като начало и господство на деня, тъй като чрез него денят настъпва, когато слънцето се издига

над земята, а продължителността на деня [се определя] от хода на слънцето от изток до запад над земята. [Тогава Бог създал] и по-малкото светило – именно луната и звездите, като начало и господство над нощта, за да я осветяват. Нощта настъпва тогава, когато [слънцето] се намира под земята,[28] а продължителността на нощта е движението на слънцето под земята от запад до изток. Луната и звездите са поставени да осветяват нощта не защото през деня те винаги се намират под земята, защото и денем звездите са над земята на небето, но тъй като слънцето със силното си сияние закрива както звездите, така и луната и не им позволява да се явяват и да светят.[28] Творецът[30] е вложил в тези светила първосътворената светлина не защото му е недостигала друга светлина, но за да не бъде празна тази светлина, понеже това светило [не] е самата светлина[31], а образ[32] на светлината. От тези светила, както казват, са и седемте планети. За тях казват, че имат такова движение, което е противно на [движението на] небето. Поради това именно ги наричат планети, тъй като казват, че небето се движи от изток на запад, а планетите – от запад на изток. Небето, със своето движение, което е по-бързо, носи в кръг и седемте планети. Те имат следните имена: Слънце, Луна, Юпитер, (Зевс), Меркурий, Венера и Сатурн.[33] [Казват,] че на всеки един от небесните пояси се намира по една от седемте планети. На първия, най-високия, е Сатурн; на втория – Юпитер, на третия – Марс, на четвъртия – Слънце, на петия – Венера, на шестия – Меркурий, на седмия, най-ниския – Луната. Те извършват едно непрекъснато движение, както им е повелил Онзи, който ги е създал, и както ги е поставил – както казва Свети Давид: „луната и звездите, които Ти си поставил.”[34] Тъй като той е казал „поставил,” това означава утвърденост и неизменност – което ще рече даденият им от Бога ред и устройство. Защото Той „ги е поставил, да бъдат за времена и за знакове и за години,”[35] тъй като поради слънцето настъпват четирите годишни времена. Първото е пролетното, когато Бог е сътворил всичко. Това се вижда от [обстоятелството], че по това време и досега се извършва израстването на цветята. Тогава настъпва еднаквост на деня и нощта, тъй като денят и нощта се състоят от двадесет и четири часа. Това настъпва поради извисяването на слънцето в средата на изтока. Отличава се с умереност на температурата, а кръвта се увеличава, бидейки топла и влажна. [Това годишно време] стои посред зимата и лятото, като е по-топло и по-сухо от зимата, а по-студено и по-влажно от лятото. Това време се простира от двадесет и първи март до 24 юни. После, когато слънцето се извиси към северните области, настъпва лятното време, което се намира посред пролетта и есента – като има топлотата на пролетта и сухостта на есента, защото то е топло и сухо. То увеличава жълтата жлъчка. Това годишно време има най-големия ден от 15 часа, а най-малка нощ от 9 часа. То се продължава от 24 юни до 25 септември. След това, когато слънцето отново се завърне в средата на изтока, есенното време замества лятното, като държи средно място по студенина, топлина, сухост и влажност и представя нещо средно между летния и зимния [сезон], тъй като притежава от летния сухостта, а от зимния студенината. Наистина, това време е студено и сухо и прави да се увеличава черната жлъчка. Това годишно време представя отново изравняване на деня и нощта, като и денят, и нощта имат по 12 часа. То продължава от двадесет и петия ден на септември до 25 декември. Когато пък слънцето се спусне към по-малката и по-ниска част, сиреч към средата на изток, тогава настъпва, зимният сезон.[36] Той е студен и влажен и представя нещо средно между есенния и пролетния, като има от есента студенината, а от пролетта влажността. Тогава денят е намален на 9 часа, а нощта е голяма от 15 часа. Тогава се увеличава слузта [в човешкото тяло. Това време] продължава чак до 21 март. Премъдро Творецът е съобразил, щото ние, като преминаваме от крайния студ или влага или топлина, или сухост към нещо, което е напълно противоположно, да не изпаднем в люта болест. Разумът знае, че внезапните промени са опасни. Прочее слънцето върши по този начин своите обикаляния и чрез тях определя годишното време, дните и нощите. През деня то се изкачва и се намира над земята, през нощта захожда под земята и като се скрива, предоставя осветлението на другите [небесни] светила: луната и звездите. Казват, че на небето се намират и 12 зодиакални знака[37] от звезди, които имат движение, противоположно на движението на слънцето, луната и на останалите пет планети, както и че седемте планети преминават през 12-те [зодиака]. Слънцето прекарва във всеки един [от зодиакалните знаци] по един месец и така в продължение на 12-те месеца преминава през 12-те зодиака. А имената на 12-те зодии и на съответните месеци са следните: Овен, посреща слънцето на 21 март; Телец на 23 април; Близнаци на 23 май[38]; Рак на 24 юни; Лъв на 25 юли; Девица[39] на 25 август; Везни на 25 септември; Скорпион на 25 октомври; Стрелец на 25 ноември; Козирог на 25 декември; Водолей на 20 януари[40]; Риби на 20 февруари.

Луната, от своя страна, всеки месец преминава през 12 зодиака, тъй като тя се намира по-ниско и преминава по-бързо.[41] Тъй както ако някой би направил кръг вътре в друг кръг, вътрешният кръг ще се окаже по-малък, така също и движението на луната, която е по-ниско [от слънцето], е по-малко и се извършва по-скоро.

Елините казват, че чрез изгряването, залязването и съчетанието на тези звезди със Слънцето и

Луната се направляват всички наши дела.[42] С това се занимава астрологията, [звездобройството].[43] Ние обаче казваме, че от тях се определят предзнаменованията за дъжд и бездъждие, за студ и жега, за влага и суша, за вятър и за други подобни неща, но в никакъв случай не и за нашите дела. Защото, ние, бидейки надарени от Твореца със свободна воля, сме господари на нашите дела. Ако ли пък ние вършим всичко, що вършим, вследствие движението на звездите, то ние вършим това, което вършим, по необходимост. А онова, което произлиза по необходимост, то не е нито добро, нито зло. Ако пък ние не проявяваме нито добро, нито зло, то ние не сме достойни нито за възхвала, нито за увенчание, нито за укор,[44] нито за мъчение. В такъв случай и Бог ще се окаже несправедлив, като на едни дава блага, а на други печал. Но ако всичко се движи, тласкано от необходимостта, тогава и Бог не ще управлява своите творения и не ще промишлява за тях. Щом като ние не сме господари на никакво дело, то и нашият разум би бил излишен и ние излишно разсъждаваме. А всеки разум ни е даден, за да мислим, та поради това всяко разумно същество е и надарено със свободна воля. Ние обаче мислим, че не тези звезди са причина за каквото и да било от онова, което става: нито за раждането на това, що се ражда, нито за гибелта на това, що загива, а са по-скоро предзнаменования за дъжд и за промяна на въздуха. А някой може да каже, че [звездите] не са причина и за войните, но предзнаменования, тъй като състоянието на въздуха, причинявано от слънцето, луната, звездите и по друг начин, предизвиква различни съчетания, нрави и разположения.[45] А нашите нрави се подчиняват на разума, развиват се и се променят. Често пъти се появяват и такива звезди, които са предзнаменование за смъртта на царе. Но те не спадат към създадените отначало звезди, но по Божия повеля се образуват в дадено време и отново пак ще се разпръсват. Така и звездата, която се явила на влъхвите по времето на спасителното рождение на Господа, заради нас в човешка плът, не е била от броя на онези звезди, които са били създадени отначало. Това е явно от [обстоятелството], че понякога се движела от изток към запад, понякога от север към юг, понякога се скривала, понякога се показвала. А това не е присъщо на реда и природата на звездите.

Трябва да се знае, че луната се осветлява от слънцето не затова, че Бог не е бил в състояние да й даде отделна светлина, но за да бъде въведено в творението съотношение и ред на властелин и подчинен. По този начин и ние да се научим да общуваме помежду си, да се подпомагаме и да се покоряваме преди всичко на Създателя и Твореца, Бога и Владетеля, а после на поставените ни от него началници. Не трябва да се издирва защо този началства, а аз не началствам, но да приемаме с възхвала и благоразумие всичко, що идва от Бога. Слънцето и луната се затъмняват, като чрез това изобличават безумието на тези, които се покланят на творението, а не на Твореца, и ни показват, че те са изменчиви и променливи. А всичко, което е изменчиво, не е Бог, защото всичко променливо по своята природа е разрушимо. А слънцето се помрачава, когато тялото на луната застава като някаква преграда, засенява ни и не позволява то да ни праща светлина. Колкото продължително се окаже, че тялото на луната закрива слънцето, толкова ще трае и затъмнението. Ако и тялото на луната да е по-малко, то не се учудвай, защото, както казват някои, слънцето било много по-голямо от земята, докато нашите [църковни] отци [смятат], че то е равно на земята и [въпреки това] често пъти то бива закривано от малък облак, малка могила или пък малка стена.

Затъмнението на луната се причинява от сянката, която бива хвърляна от земята,[46] когато луната стане на 15 дни и се окаже на противоположна страна, в крайното средище и докато слънцето е под земята, луната се намира над земята. Тогава, земята произвежда сянка и слънчевата светлина не може да достигне за да освети луната, поради което тя се затъмнява. Но трябва да се знае и това, че луната е създадена от Твореца пълна, сиреч на 15 дни, защото е трябвало тя да бъде съвършена. А слънцето,[47] както казахме, е било създадено на четвъртия ден.

КОМЕНТАР

Произведението представлява старобългарски превод на част 3 – „Богословие" от съчинението на видния византийски богослов и писател Йоан Дамаскин „Извор на знанието" (Πηγή γνώσεως), направен от бележития представител на Преславската книжовна школа Йоан Екзарх (IX-X в.) ок. 893 г. „Извор на знанието" е систематизация на философското и богословското наследство на раннохристиянската епоха, изградена в три части – „Философски глави," „За ересите" и „Точно изложение на православната вяра." Последната част е най-обширна и обхваща 100 глави, от които Йоан Екзарх превежда 48. Названието „Небеса" е наслов на една от тези глави.

Главите, преведени от Йоан Екзарх са подбрани с оглед на разясняването на догматични и естественонаучни въпроси. В главата „За водите" се дават сведения за образуването на моретата и реките; в главата „За небето" се говори за седемте небесни пояса, на всеки от които се намира по една планета. В главата за огъня и небесните светила, опирайки се на зодиакалните знаци, авторът изтъква свободната воля на човека, която стои над предзнаменованията на небесните съзвездия – т. е. отхвърля заблужденията на астрологията. В „Небеса" за пръв път в старата българска литература се засягат въпроси за устройството на човешкото тяло, като се използват познанията на античните автори. Произведението

има важно значение в старите славянски литератури и култури като пръв преводен богословско-философски труд с естественонаучна стойност. Към превода Йоан Екзарх е приложил Пролог, написан от него, в който разкрива подбудите си да преведе труда на Йоан Дамаскин, споделя трудностите при работата си и своите схващания за същността на принципите в преводаческата дейност, следвайки концепцията на Псевдо-Дионисий Ареопагит.

„Небеса" е запазен по около осемнадесет преписа, най-ранният от които, руски по произход, е от XII-XIII в. (ГИМ – Москва, Синод. 108). Освен избраните 48 (от 100) глави от Йоан Дамаскин, включени са следните допълнителни статии: „За вярата" (втората половина на главата) от Теодорит Кирски, „За устройството на човека" от съчиненията на Григорий Ниски и др. Преписът е публикуван от О. М. Бодянски (след смъртта му) с предисловие от А. Н. Попов. Заслугата за откриването му принадлежи на К. Ф. Калайдович.

Изд: **Богословие** святаго Йоанна Дамаскина в переводе Йоанна Ексарха Болгарского.По харатейному списку Моск. Синод. библиотеки. – ЧОИДР, 1877, 4; **SandIk, L.** (Hrg) Des Hl. Johannes von Damaskus Εκθεσις ‘ακριβής τής ορθοδόξον πίστεως in der Obersetzung des Exarchen Johannes. Monumenta linguae slaviceae. 5. – Wisbaden, 1967; 2. – Freiburg, 1981; 3.1982; 4. 1983.

Лит: **Калайдович, К.** Йоанн Ексарх Болгарский. – Москва, 1824; **Бронзов, А.** Точное изложение православной веры. Творение Св. Йоанна Дамаскина. – СПб., 1894, с. LXVII, сл.; **Ягич, В.** Рассуждения южнославской и пъсской стариины о церковно-славянском языке. – В: Исследования по рускому языку. 1. – СПб., 1885-1895, с. 320-325; **Leskin, Б**. Die Obersetzungkunst des Exarchen Johannes.– ASPh, 25, 1903, p. 48-66; **Трифонов, Ю.** Иван Екзарх български и неговото описание на човешкото тяло. – Бълг. преглед, I, 1929, № 2, с. 165-202; **Хаджов, Ив.** Пролог към „Небеса" от Йоана Екзарха. – Бълг. реч, 3, 1928-1929, № 7-8, с. 267-272; **Вайер Е., Ч. Миклас**. Преводачески похвати в Богословието на Йоан Екзарх в сравнение с по-късни паралелни преводи. – Старобългарска литература, 19, 1986, с. 29-59.

Превод на новобългарски на части от „Небеса" са правени от Ив. Дуйчев, които поместваме тук. Коментарът е направен въз основа на бележките на Ив. Дуйчев, с допълнения.

[1] Гл. 16 представя пълен и точен превод на гл. 5 от съчинението на Йоан Дамаскин (PG, XC1V. 1864, coll. 880).

[2] Пс. 145:6.

[3] Гл. 17 представя превод на гл. 6 (PG, coll. 880-885).

[4] 2 Кор. 12:2,

[5] Старобълг. – гр. пЯ бощ упцпЯ.

[6] За „небесен кръг" се говори в Йов 22:14; Притчи 8:31.

[7] Битие 1:6-8.

[8] Василий Велики (Кападокийски). Вероятно Йоан Дамаскин има предвид неговия „Шестоднев".

[9] В бълг. превод е пропуснат да бъде преведен изразът: аллпй Эк фщн феууЬсщн уфпйчеЯщн (PG, coll. 880 C).

[10] Не е преведена добре думата ЮмйуцбЯсйпз (PG, coll. 884 A): плътъ обьль.

[11] Пс. 103:3.

[12] Ис. 49:22.

[13] Пс. 148:5-6.

[14] Изразът е добавен от Йоан Екзарх към превода за изясняване на смисъла.

[15] Дан. 3:89.

[16] 2 Кор. 12:2.

[17] Пс. 101;27.

[18] Откр. 21:1.

[19] Пс. 95:3.

[20] Пс. 113:3-5.

[21] Пс.18:1.

[22] Според Ив. Дуйчев в края на главата е направен дребен пропуск в текста, като от старобългарския преводач не са преведени няколко думи.

[23] Гл. 18 е превод на гл. 7 (PG, coll. 885-896). Преводачът е съкратил самото заглавие на своя първообраз. В текста са допуснати дребни пропуски при превода на старобългарски.

[24] Битие 1:8.

[25] Битие 1:5.

[26] Битие 1:5.

[27] Оттук нататък следва обширен пасаж, който поради липса на листове в ръкописа от Московската Синодална библиотека е взет от друг ръкопис – Синод. № 442 (Вж Богословие Святаго Иоанна Дамаскина, с. 13).

[28] Старобълг. <…> в гр. отговаря на : ἐν τώ τόν ἥλιον υπό γην είναι (PG, coll. 888 C), следователно става дума за скриване на слънцето, а не на луната под земята.

[29] Старобълг. <…> са е добавка на Йоан Екзарх за по-ясен превод.

[30] Старобълг. <…>, гр. δημιουργός.

[31] Старобълг. <…>, според гр. текст <…> (PG, coll. 888 C).

[32] Старобълг. <…>, гр. Δοχεῖον – приемник.

[33] Старобълг. <…>. Имената на планетите са дадени в произволен ред спрямо оригинала. Имената <…> представляват обозначение на една и съща планета, а именно – Юпитер. Под името <…> трябва да се види обозначението всъщност на две планети – Арес и Афродита, като имената им са били слети при преписване.

[34] Пс.8:4.

[35] Битие 1:14.

[36] В старобълг. превод отсъства посочването от гр. първообраз, че зимният сезон започва от 25 декември (PG, coll. 892 A).

[37] Думата ζώδιον е била, „поне в някои случаи, не напълно понятна за преводача и затова в нейния превод се срещат колебания". На това място текстът на Йоан Екзарх гласи: <…>.

[38] Трябва да се чете не <…>, а <…> както е в грц. оригинал.

[39] Текстът на Йоан Екзарх гласи: <…>.

[40] Трябва да се чете не (20), (25).

[41] Преводът е съобразен с гр. текст.

[42] Преводът е съобразен с гр. текст.

[43] Думата ἀστρολογία е преведена от Йоан Екзарх с: <…>, което според Ив. Дуйчев е неясен израз.

[44] Думите ?<…> липсват в гр. текст и са добавени от преводача.

[45] В старобълг. текст: <…>, гр. διαφόρους κράσεις xat εξεις xai διαθέσεις (PG coll. 896).

[46] В старобълг. текст: <…>, гр. ἐκ αποσκιάσματος τής γίίς.

[47] Тук Ив. Дуйчев отбелязва, че последният пасаж е добавен според Синод. 442, тъй като текстът на основния ръкопис е повреден. При сравнението с гр. оригинал се установява, че Йоан Екзарх е изпуснал края на тази глава, въпреки че в текста се съдържат интересни сведения.

Подготовка за публикация: **Габриела Ангелова, Силвия Славейкова-Китанова**

50 Из „Небеса" / Йоан Екзарх (натурфилософия)

ЙОАН ЕКЗАРХ

ИЗ „ШЕСТОДНЕВ"

Пролог

Какво е по-красиво, какво е по-сладко за боголюбците, които истински жадуват вечния живот? Нима не е това да не отстъпват от Бога в мисълта си и да помнят добрите му дела? Така и ти, господарю мой, княже славни, Симеоне христолюбче, не спираш да търсиш заповедите и творенията му, за да се украсяваш и славиш чрез тях. Защото така става и с нас, когато преданият роб види своя господар, че е извършил нещо добро, то не би искал само той, знаейки това, да се радва и хвали, но ако е възможно, и светът да научи за него. И ако тези, които се насищат с пиене и ядене, поруменяват, засияват и се развеселяват, то колко повече този, който се храни с мисли, като съзерцава Божиите дела и се украсява с тях, би искал и други да ги видят и да се приобщят към тях. На такива, както казва Писанието, „ще израстат пера като орли, ще тичат и няма да се изморят."[1] Защото радостта не познава мъката, а дава криле. И как да не се радват търсещите Го, като са разбрали за кого небето е украсено със слънцето и звездите, за кого ли земята е обрасла с растения, дървета и цветя и е увенчана с планини, за кого морето и реките, всичките води са пълни с риба, за кого е приготвен Раят, самото [небесно] царство. Като разберат, че не за друг, а за тях, как няма да се радват и веселят, прославяйки Го. Ето защо те трябва да помислят и за това, по какъв начин самите те са сътворени, какво им е отредено, за какво са призвани. Ако и другите премислят това, как няма да са доволни и да се радват. Тук ще напомня накратко всичките шест слова, защото е добре да ги разгледаме, като поговорим отново за доброто творение.

Защото Бог сътвори човеците не като зидари или като майсторите на кораби, или медникари, или златари, или тъкачи на платове, или други занаятчии, които събират готов материал и изработват нужните им вещи, а и съдове и инструменти взимат един от друг, за да работят с тях. Докато Бог, щом помисли, сътвори несъществувалото преди това, защото той не се нуждае от нищо, докато човешките занаяти имат винаги нужда един от друг. Кормчията не може без строителя на кораби, а майсторът на кораби – без дърваря или ковача, или катранджията. А също и сеещият нещо се нуждае от земя и от поливане, и от растения, и от семе, и от ковач, който да изработи всички инструменти. Ковачът пък се нуждае от постройка и от подходящи сечива. Всеки има нужда от това, което изисква неговият занаят. Докато великият Творец не се нуждае нито от инструменти, нито от материал за работа […].

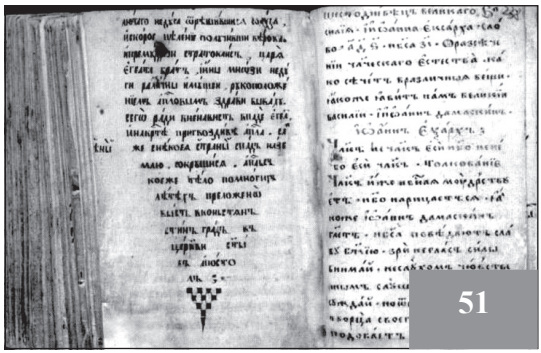

Чудя се и аз, как не се свършва, как не намалява въздухът, след като толкова хора и толкова безсловесни същества непрестанно дишат, толкова слънчеви лъчи и така горещи преминават през него, а при това луната и звездите правят същото. Но чудо на чудесата! Но аз ще кажа и това, че не е чудно това чудо, и ако Бог направи нещо, то нам не подобава да се чудим, а повече да хвалим и славим всичко, защото Той може да направи каквото си поиска. В тези творения Той вложи толкова сила, колкото сметна за необходимо, за да просъществуват. Затова и земята е такава,

каквато в началото бе сътворена; и морето не намалява, нито се увеличава; и въздухът, каквото естество прие в началото, него пази и до днес: и слънцето не може да разтопи небесната твърд и твърдта не се разля, макар преди да беше водна, а си остава твърд, защото така е отредил Творецът.

Противоположните естества – мокрото и сухото, и студеното, и топлото – Творецът събра заедно в съгласие и любов. И когато виждаме някое от тези неща, слънцето, което се движи понякога по северната страна, понякога по южната, а понякога по средата на небето и луната как расте и намалява; и звездите как изгряват и залязват в определено време, като показват лятото и есента и известяват буря и затишие на плаващите по моретата; когато виждаме всичко това, ние, господарю мой, възхваляваме Твореца, който е създал такива добрини, та чрез видимите да преминем към невидимите. Но не пътуване ни трябва, а вяра, защото чрез нея можем да го видим. Когато виждаме как се изменят сезоните и дъждът, който се дава на земята, и тя расте и се покрива с трева, и нивите се вълнуват, и горите се зеленеят, и планините обрастват, и овошките се отрупват с плод, да нагласим за хвала езика си, да кажем заедно с блажения Давид и с него да възпеем така: „Възвеличиха се делата ти, Господи! Всичко си направил с премъдрост."[2] Когато слушаме пойните птици да пеят с различни гласове хубави песни – пеещите славеи, косовете и сойките, и чучулигите, и кълвачите, щурците и скакалците, лястовиците и скворците, и другите птици, които са безчет, – като се радват така, те прославят Твореца, който не е като другите творци, които творят с готова вещ, а всичко това Той изведе от небитие в битие и даде на несъществуващото битие. За Него е лесно да твори и от небитие, и от битие. Така направи някога и както се казва, прави го всеки ден. Нали не от готови тела е създал живите тела, и от несъществуващото създава душите, но не за всички живи същества, а само за хората, докато от птиците Той прави птици да се раждат, а от плаващите – плаващи, и от другите родове всеки се променя според своя род. Така и земните плодове, които се сеят и садят, Той носи на хората. А земята, която преди беше неорана и незасята, роди растения с различни имена и видове, и влечугите, и четириногите. И водното естество роди, както му бе заповядано, животни, които живеят във водата, а други пък летят по въздуха. А самата земя и небето, и въздуха, и водата, и огъня, и светлината, Той заповяда да бъдат изведени не от някакво вещество, а несъществувалото дотогава, от небитието в битието въведе. Сам творец на този велик кораб, сиреч на това творение, Той сам премъдро го и направлява. Така ни каза неговият върховен пророк Мойсей, като го е приел от премъдрия Творец Господ Бог и Владика на Синайската планина.

А тези шест слова, господарю мой, не създадохме от себе си, но нещо взехме от истинните слова на Шестоднева на Св. Василий[3], друго взехме от идеите му, както и от Йоан[4], а друго от други, от които нещо сме прочели. Така сме го съставили, като онзи, покрай когото минава владетелят. И като минава, той пожелава да му построи дом; но като няма от какво да го направи, той ще отиде при богатите и ще поиска от тях – от един – мрамор, от друг – тухли. И така ще издигне стените и ще положи мрамора, с изпросеното от богатите. А като поиска да покрие оградата, а няма подходящ покрив за стените и мраморния под, той ще изплете леса и така ще покрие къщата, като положи и слама отгоре. Вратите ще изплете от пръти и тъй ще затвори входа. Така трябва да постъпи този, който няма нищо в своя дом. Така е беден и нашият ум, и като няма нищо в своя дом, с чуждото изгради тези слова, а от бедния си дом прибави, подобно на слама и пръти, свои думи. Ако владетелят се смили над него, той ще приеме всичко това като негов труд. А на този владетел нека Господ Бог, владетел над владетелите да даде, като изживее този живот благоугодно, да постигне Рая заедно с всички преподобни мъже. А на нашия Бог слава във вековете. Амин.

Из Слово за втория ден

През втория ден Бог рече: „Да бъде твърд посред водата и тя да разделя водата от водата."[5] Той сътвори това небе видимо, като го стегна като лед. Искам да разкажа за това дело, макар да е по-добре с очи да се види, отколкото с думи да се разкаже ... Да кажем така: имало е вода на тридесет лакти над земята; след това тя се е втвърдила по средата като лед и половината от водата се е издигнала нагоре, а другата половина е останала долу, както пише: „Да има твърд посред водата и тя да разделя водата от водата." Но защо я нарича твърд? Нали защото я втвърди от течни и редки води. Затова и Давид каза: „Възпейте твърдостта на силата му."[6] Нека добавя и друго сравнение: както димът от дърво и огън се въздига нагоре рядък и слаб, но като стигне нависоко, се сгъстява и удебелява като облак, така и Бог възвиси водното естество и природата [на водата], като го сгъсти и стегна в твърд. А че такова сравнение е истинно, свидетелствува Исайя, който казва: „небето се втвърди като дим."[7] След като се сгъсти сред

водите, възнесе половината от водата високо, а другата половина остави долу. За какво са горе водите? За каква полза? Кой ли ще ги пие, кой ли ще плава по тях? А че горе има води, за това свидетелствува Давид, като казва „водата, която е по-високо от небето.”[8] Виж и премъдростта на Твореца: небето беще втвърдено от водите като лед. Но понеже топлината и огънят на слънцето и на месеца, и на звездите трябваше да бъдат под него, и беше цялото изпълнено с огън, за да не изгори от тази топлина и да не се разлее, затова Той разпростря на небесните плещи тази водна шир, за да го напоява и охлажда, за да противостои на пламъците. И за това е подходящ един пример: ако поставим оловен котел върху жарава и в него има вода, той ще издържи на огъня и няма да се разтопи, но ако няма [вода], той ще се разлее. Така и Бог противопостави водата на огъня, за да може постоянно да издържа, охлаждано от горните води.

Други казват, че в съдния ден горната вода ще изчезне, и небето без водно съдържание ще се разпадне, и звездите ще изпадат[9], защото не ще имат вече свой път, нито на какво да застанат. Това не говорим от себе си, а така ни учи Писанието, в което се казва: „Небето ще се свие като свитък,”[10] т. е. ще изсъхне, защото това, което е изкорубено от сухота, то се свива; звездите ще изпадат от него като листа от лоза. Обърни внимание, моля те, че горните води и по друга причина са на небето. Те не само го пазят, но отразяват и изпращат обратно надолу слънчевата и лунната топлина. Ако небето беше прозрачно и рядко, цялата светлина би отишла нагоре, защото огънят винаги се стреми нагоре, и така земята би опустяла. Затова е обвил небето отгоре с вода, та светлината, като се издига да не пробие свода, а да се спуска надолу и да сияе по цялата земя.

Виж премъдростта на изкусния Творец. И ти носиш в себе си образа на тази мъдрост. Бог и в тебе сътвори образа на тези четири елемента. Внимавай, за да ти разкажа. Нека главата ти бъде горното небе, а преградата, която е над езика, е второто небе. Затова елините го наричат ураниск, т. е. небце, а по български се нарича „лалоцы.” Отгоре се намира главник (главният мозък), който е невидим, а в долното небе езикът е видим и по тази причина горното небе се отнася така към разума, както и този свят към словото. Ти и сред предметите ще намериш, че земята е тежка, а водата е по-лека от нея, но по-тежка от огъня, и въздухът е по-лек от водата, но по-тежък от огъня. Така и при нас чувствата, т. е. вкус, обоняние, слух, зрение, също не са еднакви. Ето как можеш да разбереш: ако искаш да вкусиш нещо, то ако не приближиш езика си до това, което искаш да вкусиш, нито го усещаш, нито го разбираш. Това чувство е грубо и не може да се усеща от разстояние. А обонянието се усеща от разстояние: като вървиш по улицата, ти можеш да усетиш както уханието на тамяна, така и зловонието на някоя смрад. А пък слухът е по-бърз и от обонянието, защото можеш да чуваш отдалеч. Зрението от своя страна е по-бързо от слуха, защото отвисоко вижда и от голямо разстояние. А от зрението по-бърз и по-ясен е умът. Той обхваща небето и земята, морето и всичко, което се намира в тях. Затова умът се нарича образ Божий: първо ще помисли, а след това ще изгради в ума си или планини, или поля, или тържища, или хора. Да се засрамят неверниците! Как може умът да върши такива дела, а Творецът на ума, който е несравнимо по-бърз от всички чувства (сетива), да не бъде по-бърз в действие или творчество, или непостижим в същността си, която не е по силите на никого.

<...>

И рече Бог: „Да бъде твърд посред водата и тя да разделя вода от вода.” Така и стана. И раздели Бог водата, която беше под твърдта, от водата, която беше над твърдта. Твърдта Бог нарече небе.[11] Така Бог изведе от небитието първо небето и земята, и въздуха, и огъня, и водата. Така се казва и в Притчите Соломонови: „Преди създаването на земята и преди създаването на бездните и преди извирането на водите от изворите.”[12] От това става ясно, че Той създаде изворите и водите. Пожела да сътвори и второто небе чрез своята доброта и величие и с огромната си и преславна сила. Дали е извел това небе от небитието, както и първото, или, както, смятат други отци според думите на Мойсей и на върховния апостол Петър, поставя началото му от редките и бързотечащи води, които е превърнал в по-твърдо вещество и този огромен свод е окачил на меката въздушна материя. За него той определи да бъде в непрекъснато движение в кръг, като му заповяда да пази върху своята извивка редките води, а на изтичащата надолу материя – да не се разлива. Но както и да е сътворено, то е дивно и за хората, и за ангелите небесни.

Как се върти в кръг непрестанно такъв широк, и наистина величествен свод, който задържа върху себе си лесно податливото съдържание на толкова много води, без да ги разлива, ако не известяваше изключителното величие на мъдростта, разума и силата на Твореца. Затова и пророкът казва: „Небесата проповядват славата Божия, а твърдта възвестява за делата на ръцете Му.”[13]

<...>

Но и това е добре да се знае, защото има църковни писатели, които повтарят след другите философи, които първи са писали за земята, които не само без вреда, но и разумно са говорили за това. Когато ги попитали дали земята виси, или е опряна на някакво по-твърдо тяло, върху което стои, а то е застанало върху друго, а то – върху друго, и така до безкрай. Но на какво се опира последното тяло, те не могат да отговорят. Ето защо те предпочели да кажат, че е окачена по средата и затова не се клати в никоя посока, нито се накланя, нито се завърта, а лежи по средата. И ние приемаме това за по-сигурно, защото то е повече в прослава на Твореца Бог ...;

Така ни учи и пророк Давид, като казва, че: „в Неговите ръце са краищата на земята."[14] Тъй като нито един от нейните краища няма на какво да се опре, защото всички земни краища са в ръцете Му, т. е. държат се чрез Неговата всеобхватна воля, затова я е създал и й е дал битие, за да стане ясно, че нито отгоре, нито отдолу, нито отстрани няма нещо, в което да се притисне или да се опре, а без да се държи за нещо, тя лежи сред всемира, опряна върху всемогъщото желание на Твореца, без да се накланя или дори да се поклаща ...

Ако някой действително или мислено раздели формата на кълбото по равно, ще се получат две полукълба. Това показва и кръгът на видимите звезди, които се движат по небето, както и появата на равноденствието. Съществуват две полукълба. Едната част от кръга е тази, която се движи над земята по пътя на шестте зодиакални кръга. Това не би станало никога, ако земята бе плоска или имаше вдлъбнатина, или долинна форма – както смятат някои, като сочат, че върху нея се намира водата – нито ако е четириъгълна. Видимите звезди не позволяват да се приеме, че земята има такава форма. Ако тя беше плоска и равна, тогава навсякъде щеше да има един хоризонт, защото с такава форма тя не би могла да се промени, и според този ред източният и западният хоризонт щяха да бъдат еднакви отвсякъде и нощите щяха постоянно да бъдат равни на дните. Обаче това не е така. На изток живеят персите и те смятат, че слънцето изгрява при тях с четири часа по-рано, което сполучливо са забелязали и иверите, които живеят на запад. Но понякога дните са по-дълги, понякога нощите, а от това следва, че земята не е плоска. Ако тя имаше форма на вдлъбнатина или на долина, тогава денят трябваше да се появява по-напред при иверите, защото слънцето ще освети първо тук; едновременно с това то ще изгрее и при персите, които са по-близо до него и са по-напред. При всяка местност, която има в себе си долина, ние можем да видим, че слънцето огрява най-напред двете й страни, т.е. горния край, който е над долината, а в долината дълго не грее, докато не се намира над нея.

Ето защо формата на земята не е вдлъбната, нито е подобна на долина. Затова и на запад денят не настъпва по-рано, отколкото на изток, нито пък нощите постоянно са по-дълги от дните, както би се очаквало, ако земята имаше формата на долина, защото слънцето щеше да грее по-дълго върху двата й края. Ако земята беше четвъртита, денят щеше да има винаги по шест часа, а нощта по осемнадесет. Тази форма има три страни, всяка от тях трябва да се огрява от слънчевите лъчи по шест часа. Но и това не е така. Никой не е виждал нощите да са толкова по-дълги от дните. И тъй като всичко това не е така, трябва, да се приеме, че формата на земята е кръгла, защото такава подредба подобава на действената природа на невидимите неща.

Из Слово за четвъртия ден

И рече Бог: „Да има светила на небесната твърд, за да осветяват земята; и да управляват деня и нощта и да разделят светлината от мрака."[15]

Тези две светила получиха битие през четвъртия ден.

<...> С това ни съобщава, че сега са създадени като тела слънчевият и лунният кръг, в тях Творецът постави и светещата същност на първоначалната светлина, проста и несъставна и превъзхождаща всяко телесно творение. Тънки и прозрачни бяха тези кръгове – тела на слънцето и на луната и подобни [бяха] на тялото на небето, но казвам ти – много по-тънки и по-прозрачни.

Каква материална същност има първоначалната светлина, защото се приема за материална, както са мислили някои? Но по-правилно и по-добре е да се разбере и повярва, че тя е нематериална, тъй като нейното битие не е познаваемо според трите измерения, т. е. дължина, ширина и дълбочина, както е при другите тела. Всички тела се познават според тези три изменения. По тази причина това, което не я притежава, е безтелесно, стои по-високо от телесния разум и е съвсем различно.

<...> Защото естеството им беше безтелесно (нематериално), Бог създаде кръговете на двете големи светила обли и с телесна същност, като каза: „да бъдат светила на небесната твърд и да светят на земята.” С простата и безтелесна същност, т. е. с първоначалната светлина, която бе поставена в кръглите тела на големите светила и на звездите, с това събиране и съединяване на двете [същности], той накара светлината да сияе по цялата земя и раздели деня и нощта. Не както в началото, когато светлината равномерно се разпръскваше и събираше, защото слънцето, когато извърви своя път под земната половина, пристига на източния хоризонт и тръгва над Земята в посока към запад. Такъв кръгов обход на небесната шир от изток на запад, който се нарича строго установен път (орбита), имат не само всички останали звезди, които се движат и се надпреварват с него по своя собствен кръг на небето, но и тези, които се наричат планети, т. е. плаващи, защото не се движат в правилната посока, а се движат от запад на изток, сякаш са се заблудили. Но то и тях не ги отклонява, а ги превежда в своя обход към източния и западния предел.

<...> Той смята, че тези светила господстват над деня и нощта, като с това иска да каже, че на всяко от тях, според повелята на Бога и Твореца, е отделено време, за да сияе над земята. По тази причина и те са поставени като господари и управители. Тяхната власт е разделена и никой не преотстъпва предела, определен по силата на Твореца, а си отстъпват един на друг. Макар дните да са създадени преди тези светила от изгряването и изчезването на първоначалната светлина, сега слънцето, което съдържа в себе си в различен вид същата светлина, не по-лошо създава деня и нощта. Когато излезе от подземната половина на небето и достигне източния хоризонт, то тутакси разпръсва със своята светлина тъмнината, предизвикана от сянката на земята, и осветява и със сиянието си прави видим целия свят. Това състояние на въздуха се нарича в действителност „ден”, създаден от просияването на слънчевата светлина. И когато премине, както му е отредено, и достигне края на надземната половина и приключи работата си по заповедта на Господа, то като послушен слуга, който не престъпва заповедите и самоволно се отказва от своята воля и слава, предава старшинството на по-малкия си другар и се крие само в невидими и безславни места, докато луната приключи определеното му за отсъствие време. И отново пристига, както би казал някой, в господарските покои, където отново се облича в достойната княжеска одежда. И влиза в двореца, завладява целия свят и поема властта си, като спазва равномерното участие в годишния кръговрат и на по-малкото светило и негов другар. Така че можем да видим как то, винаги едно и също, предизвиква и двете – деня и нощта, но не като княз и владетел над двете, а само над деня, а над нощта владее луната, която е по-малкото светило според решението и предназначението, което им отреди премъдрият владика и всемогъщ Творец.

Големи нарече Той тези светила, но не сравнени едно с друго или със звездите, а защото сами са създадени големи. Но ти не смятай, че щом можем да ги видим с нашите очи, сякаш могат да се обхванат и опишат, та затова не смятай, че са малки. Други, които добре са изучили астрономията, казват, че слънцето е много пъти по-голямо от Земята, а земният кръг е два пъти по-голям от кръга на луната. Обиколката на Земята е 252 000 стадия[16], а диаметърът е повече от 80 000. От това следва, че обиколката на луната е повече от 125 000, а диаметърът ѝ е повече от 40 000. Други смятат, че диаметърът на слънцето е 500 000. Въпреки че за човешкия поглед кръгът на двете светила може да се стори голям, колкото лакът или стъпка, в действителност той е огромен и много хубав.

Той каза: „Да бъдат знакове и за дни, и за години, и за времена.”[17] Чрез тези светила се дават знаци и за буря, и за тихо време, за дъжд и за вятър, имам предвид дали ще бъде южен или северен, продължителен или бързо утихващ. Това разказват тези, които са го наблюдавали внимателно: щом видят от двете страни на слънцето негови отражения като две нови слънца. Това се получава, когато слънцето е на изток или на запад. Същото става и когато някой облак се сгъсти силно и се изпълни със светлина. И ако почервенее от северната си страна, това означава, че се задава северен вятър, а от южната – южен; ако се зачерви и от двете си страни, а слънцето е по средата – това означава, че ще има много дъжд и силен вятър. Това ни известява Господ, като казва: „Когато небето е мрачно и почервенее, казвате, че това показва буря по тези места.”[18]

Когато при изпарението на мъглата парите, които се издигат от земята, станат съвсем черни и слънчевите лъчи станат съвсем черни, а самото слънце изглежда като горящ въглен или направо стане кърваво, това е сигурен знак, че ще има буря по тези места, където влагата се изпарява най-силно. А когато разпростре коси и започне да гори облаците, тогава ще бъде ветровито и студено. Ще бъде дъждовно и бурно и когато изглежда така, сякаш извива лъчите към себе си, или при изгрев или залез е

заобиколено от потъмнели облаци. А ако при залез е чисто или аленее, тогава показва, че времето ще бъде тихо и ясно.

Луната също показва много и различни знаци на тези, които наблюдават различните й фази. Ако в третия ден е чиста и тънка това показва, че ще се задържи задълго тихо време. Ако е тънка, но не е чиста, а сякаш е огнена, това е знак, че ще има силен вятър. Ако двата й рога са еднакви или северният рог е по-чист, ще има южен вятър или ветрове от запад. Когато потъмнее при пълнолуние, ще бъде дъждовно, а когато стане такава от двете си страни, ще има вятър. Ако около луната се появи венец и той може да бъде забелязан от хората, то това означава, че ще има буря. Когато кръгът потъмнее, това е знак за продължителна и тежка буря.

<...> Това може да бъде разбрано така: ако за 24 часа през денонощието слънцето изминава една част от зодиака, а луната за същите часове преминава през тринадесет части, ние трябва да проумеем, че слънцето всеки месец преминава по един зодиакален знак, а за цялата година, т. е. за дванадесет месеца, прехожда през целия кръг, който се нарича зодиакален. А луната преминава през един зодиакален знак за два дни, 7 часа и 1 /3, т. е. 1 /3 от осмия час (20 минути). За 27 дни и 1 /3, т. е. 8 часа, което ще рече всеки месец тя преминава през целия зодиакален кръг, явно в посока към следходните зодиакални знаци, а не към предходните. Ето защо двете светила се движат в посока, обратна на зодиака, както и всички останали планети.

<...> „Да бъдат, каза, знаци!" Та за тях смята, че трябва да бъдат знаци при промяна на времето, т. е. когато ще има буря или бездъждие. И когато хората видят тези знаци и ги разберат, да могат предварително да вземат мерки, а да не се смутят или ужасят при внезапната поява на това явление. Това се прави, за да могат да се подготвят добре и търговците по море и по суша, и земеделците, и работниците, и гребците. Тези знаци са велика милост и велико устройство от твореца Бог, чрез тях може да се разбере в последния момент внезапно появила се беда и да се избегне.

Казва „за дните", защото слънцето предизвиква цялата продължителност на деня, като се показва от границата на тъмнината, и отново то, залязвайки, е причина за нощта. Ето защо, когато го видим да изгрява на източния предел и със слънчевото си сияние и блясък да очиства въздушната тъма, ние знаем, че настъпва денят и се приготвяме за работата, която трябва да свършим. А когато премине в своя ход надземната половина на небето и светлината му във въздуха понамалее, от това разбираме, че вече настъпва нощта, и прибираме нещата си, с които сме работили на светло. Тези от нас, които плават по вода, търсят тогава заветни места, орачите си тръгват привечер от нивите, а пътниците спират за почивка там, където ги е заварила нощта.

<...> Продължителността на месеца се определя според времето, за което луната преминава през едно и също място. Ако някой се прави, че не знае колко продължава една година, нека разбере: слънцето тръгва от дадено място и се връща при същия знак. Така се установява слънчевият кръговрат, това е и една слънчева година, която има единадесет дни повече от лунния кръговрат. Тя протича за дванадесет месеца, като дава тази разлика между двата кръговрата според преминаването на светилата през едно и също място. Ето защо на всеки три години трябва да се прибави един месец, за да се изравнят и уеднаквят двата кръга.

А и до ден днешен ние наричаме и назоваваме „времена" четирите годишни сезона, които се редуват през цялата година и са й като венец – имам предвид пролетта, лятото, есента и зимата. Голямото светило се премества и преминава над други области, а заедно с него се сменят и настъпват сезоните.

Добре и полезно е, след като поговорихме за това, да видим и с какви имена (термини) външните [философи] (езичниците) говорят за астрономията, както сме ги чули, та като обясним ясно с тези имена, различия и знаци, слънчевите преходи и обрати, да прославим и възхвалим повече изкусния Творец, Който е установил и назовал всичко това. Когато слънцето премине през т. нар. Овен, тогава то довежда пролетния обрат и създава равноденствие. И както само опитен майстор може да дели, така и то изравнява продължителността на деня и нощта. След като извърви своя път през Телец и Близнаци, то приключва времето на пролетта. Оттук минава в Рак и като се отклонява на север (Арктик), поставя началото на лятото, удължава и увеличава дните, а нощите намалява и скъсява, защото преминава по по-голяма окръжност над земята и по по-малка под нея. Затова предизвиква знойна и люта жега по нашите земи, а така кара плодовете на посевите и на дърветата да узреят. Тогава то пече най-силно. А когато премине през местата на други две зодии (съзвездия), които се наричат Лъв и Дева, привършва в своя ход времето на лятото и прехожда в есента. Минавайки през Везни и Стрелец, предизвиква есенното равноденствие,

след което нощта започва да расте, а дните постепенно да намаляват. След това преминава в Козирог, който е в началото на зимата, и му разрешава да застудее, докато самото то продължава и достига Водолей и Риби. По това време земята, кърмилница на всички растения и животни, спряла животворното раждане, сякаш е умряла и изглежда неподвижна като мъртвец, въобще без никаква дейност, каквато може да извършва според своята природа. Но щом (слънцето) в своята обиколка достигне до пролетното състояние и отново вкара в нея с лъчите си животворна душа, тя започва да действува според естеството си, да се плоди и да ражда всичко, което е приела като своя природа от Твореца.

А двете съзвездия (зодии) на равноденствията, т.е. Овен и Везни, дават на дните и нощите по равен брой часове. През тези две времена може да се види, че въздухът е еднакъв, т.е. през есента и пролетта, и по нищо не се отличават едно от друго освен по разпределението на студа и топлината. А еднаквостта на кръговата обиколка прави пътя на слънцето под земята и над нея еднакъв и при никое от тези времена той не е повече, въпреки че в единия случай се увеличават дневните часове, а намаляват нощните и, обратно, нарастват нощите, а намаляват дните. Когато другите две повратни съзвездия, имам предвид Рак и Козирог, застанат едно срещу друго и при двете се осъществява голямо нарастване и намаляване на нощта, то тогава е лято или зима – когато денят е по-голям от нощта, защото слънцето грее по-продължително над земята, тогава е лято, с голяма жега и лют зной. А когато пък нощта стане по-дълга от деня, защото слънцето се бави по-дълго под земята, без да изгрее, тогава е зима, тъй като въздухът задълго не вижда слънчевото сияние и топлината. Понякога настъпва такъв студ, че човек не може да излезе от къщата си, както и повечето животни.

Поради тези причини някои, които са се занимавали със звездите, са открили, че и по земята имало пет пояса, т.е. пет зони. Двете са откъм краищата и по тях никой не живее, т. е на северния и на южния край, защото там студът е много силен. Прибавят и трета зона, която наричат средна, но и на нея никой не живее, защото там зноят е изгарящ, поради неблагоприятното й разположение под екваториалното небе. Този пояс се нарича, още „изгореният.” А всички живи същества живеят в останалите две зони, понеже са разположени благоприятно (имат добър климат) и нито е много студено, нито е горещо. Имам предвид северната зона, върху която живеем ние, и която е наречена добре и сполучливо „едносенчеста,” защото сенките на нашите тела са насочени на север. Сенките, хвърляни от телата на жителите в южната зона, са насочени на юг, тях също наричаме „едносенчести.” А тези, които живеят в зоната, разположена под равноденствения кръг (екватора), наричаме „двойносенчести,” понеже слънцето грее точно над главите им.

Смята се, че на небесната шир съществуват много кръгове, по които се движат всички звезди, обаче много малко от тях са приписани на съответните звезди и са получили техните имена. Сред тях има един кръг, който е неподвижен и винаги видим, наречен Арктик според закрепените върху него звезди на Мечката. Един друг, намиращ се срещуположно „на този по същия път, също видим, се нарича Антарктик.”

По средата на всичко, разделяйки на две небесната шир, е разположен т. нар. равноденствен кръг (екватор), защото в тази област от земята, която се намира под него, всички дни и нощи са равни. При другите кръгове, както казват онези, слънцето със своя изгрев и залез показва всяка промяна, а когато се намира в този кръг, разделя по равно деня и нощта. Между екватора и Арктика се намират кръговете на слънчевите обрати – летният, който е разположен от тази (нашата) страна на екватора, и зимният – разположен от другата страна на юг – по тях се движи слънцето в своя път.

<...> А какво да кажем за луната? Не е ли тя тази, в която е заложена способността ту да намалява, ту да се увеличава, ту да загубва цялата светлина и отново нараствайки, да приема своята същност от великия Творец – Бога? Нали тя проповядва и Го показва в собствените му дела, като приема страданията. Често светлината я напуска, подобно на душата, и тя изглежда мъртва, но отново оживява, щом приеме светлината, която сякаш й дава живот и отново я ражда и осветява.

Но нека не ни упрекват, че излагаме думите на самите астролози, както ги чуваме да говорят нездраво и суетно, и това, което разбираме от тях, него ще изложим, а те от своите душегубни стрели ще получат рани и ще приемат смъртта. Те смятат, че на небето има четири зони, които с един общ израз наричат Кентра, което означава „дом” (център). А всяка от тях има собствено име: едната наричат часоблюдец (изток), другата – запад, трета – зенит (средата на небето) и четвърта – противоположността на зенита, т. е. това място, което се намира на противоположната на зенита точка под земята. За часоблюдец (асцендент) те определят един от дванадесетте зодиакални знака; нека като пример това да

бъде Криос, което ще рече Овен. На небесния зенит се намира Егокер, което означава Козирог, на запад Зиг, т.е. Везни, а на срещуположната на зенита точка – Каркин, което означава Рак. По-нататък при всяка от тези кентри, т. е. „домове", зодиакалният знак, който е предходен, наричат накланяне, а този, който идва отзад, епанафора, т. е. възкачване (асцендентен зодиакален знак). Но понеже и планетите се наричат звезди, но плаващи, то и тях разделят на благотворни – за такива явно приемат звездите на Зевс (Юпитер) и на Афродита (Венера); делят ги още и на злотворни, за каквито смятат звездата на Арес (Марс) и на Кронос (Сатурн). Само тази на Хермес (Меркурий) приемат като обща за двете страни. За слънцето и месеца проповядват и твърдят, че имат владетелска сила.

След това разделят окръга на четири части и с едно според тях съвсем истинно число, както им предписва численото правило, изчисляват съотношението между звездите (констелацията) и всичко останало по този начин, според изискванията за подобно проучване. И ако открият в четирите зони, че преобладават и по-силни, които са добротворните или напротив – злотворните, като разгледат съотношението и констелацията им според тяхната воля и предназначение, подобието и различието на техните т. нар. „домове," и изчезването и снижаването им; или според образа, който показват – като копие или триъгълник или в някаква друга форма, то тогава се хвалят, че могат да предсказват това, което ще се случи и какви ще бъдат новородените – славни ли или богати, князе или първенци, царе, мъдреци, силни, храбри, честни, способни, добри в ученето. И според зодиакалния знак в дадената зона, ако той е добросърдечен и търпелив, родените под него ще бъдат добросърдечни и търпеливи, кротки и с бяло тяло, със сини очи, руси коси и с добър външен вид. Но те предсказват и обратното, т. е. че ще бъдат безславни, бедни, слаби, длъжници, страхливи, глупави, болнави, лоши в ученето, лукави, подли, скверни, суетни, гневливи, с черна плът, кавгаджии, надменни, с лош външен вид. Когато някой чуе всичко това, как няма да им се надсмее и да ги подиграе, защото това прилича на бълнуване при силна треска. Кой няма да въздъхне от дълбините на душата си и да ги оплаче, че се занимават само с тези безсмислици и са насочили в тях целия си ум, а това им носи голяма вреда и ги води към люта гибел. Защо полудяваш, човече? Защо произнасяш с устата си безчестни и хулни слова? Защо ставаш враг на истината? Защо разваляш формите на природата? Защо кривиш прави пътища? Защо така безсрамно престъпваш границата на праведния ред и с лошата си мисъл изопачаваш причината на сътворението и йерархията и устройството, като заместваш голямото с по-малкото и смяташ, че човешкият живот се подчинява на звездните закони? Хората без съмнение са много по-ценни и по-славни и по-добри от звездите не само защото имат душа, но и защото имат разум, свободна воля и ум. И правят това, което искат, а което не искат, могат и да не го правят. Те различават доброто от злото и властват над всички животни по земята и в морето; дори над тези, които са по-силни и по-бързи от тях, те могат да властват, защото имат разум. По тази причина те са били създадени за хората. Те могат да изучат с ума си и звездите, макар да са на такава височина над тях, както и техния ред, тяхното влияние, позициите им, възкачването им, избързването и забавянето им, задържането и обрата им. Те могат да разберат и затъмненията на големите светила, на слънцето и луната за много години напред и да ги предсказват и обясняват. Как така звездите, които хората схващат, познават и могат да разберат кога каква вреда ще им донесат, които те класифицират, как тях ще поставите за творци на хората и как смеете да изречете такова хулно слово? Вие наистина сте пустословци и глупци!

Звездите във всичко са по-низши от човека. Човекът със своя ум стои по-високо от всички видими създания, тъй като само човекът в този познат и видим свят е разумно и смислено създание, което единствено притежава разумна душа и наистина е сътворен по образ и подобие на своя Творец – невидимия Бог. Затова му се подчиняват и всички живи същества, дори и тези, които са по-големи и по-бързи от него, както казахме и по-горе. А звездите не притежават нищо подобно. Те са само тела, създадени като съдове и образи (статуи?) на светлината от Твореца Бог, който единствен е без причина, а е причината на всичко останало. Той ги е сътворил, за да светят на тези, които живеят на земята, т. е. за да са потребни в човешкия живот. И както Творецът е заповядал и наредил в началото, по този ред те се движат непрестанно, по-точно се носят и летят без прекъсване по своя път.

<...> Наистина са смешни всички мнения и вярвания на астролозите и показват тяхното изключително безумство, защото в думите им няма никаква истина, а са като бълнуване насън. [Зодиакът е разделен на дванадесет части] и всяка от тях те разделят на 30 части и отново всяка част на 60 [минути] и после за втори път всяка шестдесетна част на 60 [секунди], след това отново ги делят на две и на три. И

те казват, че хороскопът, т. е. часоблюдецът, е коренът на умението им. Чрез него астрономите смятат, че могат да открият останалите кентри, „т. е. „домове" (центрове), както и местата на другите зодии, които се намират встрани от тях, и асцендентите (възходящите звезди) и на триъгълните и четириъгълните звезди и на останалите съзвездия. И приемат за истина всичко, което видят при това търсене. Но те ще бъдат изобличени, защото не могат да открият истината за хороскопа. Нали цялото им познание и информацията, които те получават от тази подредба „ще бъдат унищожени и ще изчезнат завинаги." Нека всеки, който обича истината, пази това изобличение!

<...> Но нека да добавим и следното за изобличаване измамата на астролозите, от което ще стане ясно, че те ни залъгват със своите безсмислици. Щом някой се роди в една от т. нар. зодии, т. е. под някой животински знак, той би трябвало да придобие такива отличителни белези, каквито са присъщи на зодията, сякаш човешката природа се уподобява бързо на първия образ, който съзре. Но за времето, когато небето и земята се намират в зодия Лъв, Дева или Риба, не се раждат негри, а тези, които се раждат под тези зодии, както казват те, са бели. Обратно, през Близнаци, Рак и Скорпион не се раждат хора при скитите, а през това време се раждат изключително черни хора, т. е. само негри. Ние сега виждаме и слушаме, че всички етиопци, които са се народили безброй, са все черни, а при скитите всички са бели, силни и здрави. Това би трябвало да се обясни така: или никъде и по никакъв начин не може зодията да определи дали ще се раждат бели или черни хора, или никъде няма черни негри или бели скити, но тъй като и двете са верни, не трябва ли да приемем, че само едното от тях е истина? А щом и двете са налице, т. е. черни и бели хора, и цял свят знае, че тези, които живеят в Етиопия, са черни, а в Скития – бели. И щом това е така, трябва да приемем, че в т. нар. зодиакален кръг не зодиакалният знак е този, който определя това. Но и въобще няма зодиакален кръг, защото те самите са го съставили според астроложките си басни. Ако този кръг съществуваше, просто нямаше да има толкова много бели хора в Скития и толкова черни хора в Етиопия. Всичко това е съставено от лъжи и ги разкрива като празнодумци.

Но и от следното става ясно, че това е лъжа: в много страни владетелите се поставят според рода си – и царе, и князе, и крале – не според зодиака и според природата и силата на звездите, а според реда и закона на наследството по родство и роднинство. Синът наследява бащата и брат – брата, както е било и при Давид – започвайки от него, родът му не се сменя чак до Зоровавел.[19] Същото е и при персите и лидийците – при едните от Кир и Дарий[20] та до последния, а при лидийците от Кандавъл[21] чак до Гиг,[22] и от него до Крис[23] – при всички тях царската власт се предаваше по наследство. И при българите отначало князете са били по наследство – синът е наследявал бащата и брат – брата. Чуваме, че същото е и при хазарите.

<...> Нека сега поговорим малко за това, което изследователите казват за двете големи светила и звездите: дали са създадени с кълбовидна форма, дали са закрепени за небето и дали се движат заедно с небето в кръг, както ни се струва, или се движат самостоятелно. Всичко това философът Аристотел мъдро е показал и сполучливо е описал, доколкото е било възможно, чрез фазите на луната. Когато тя расте и после намалява и изчезва; когато е наполовина, после е прегърбена на две и почти без светлина, а при новолуние се скрива; и обратно – отново прегърбена на две, след това почти пълна и накрая изпълнена със светлина – при всичките фази луната изглежда обла, което се вижда ясно. Той (Аристотел) разгледа подробно и всичко друго и установи, че всички имат обла форма – и слънцето, и луната, и звездите – и извършват видимото си движение, прикрепени към небето. Закрепването той разбира като подреждане и участие [самостоятелно и отделно] в своите орбити. И след като разгледа много неща и пожела да приключи, Аристотел каза: Щом е невъзможно и двете да се движат еднакво, имам предвид кръга (орбитата) и звездата, нито звездата [да се движи] сама, то не трябва ли да се движи кръгът, а звездите да стоят неподвижно и да бъдат носени и закрепени за кръга. Това движение (носене) е познато на всички.

А колкото до тяхната форма, това, че са кръгли, той доказа чрез луната – как тя приема светлината, имайки обла форма. Той говори за това със следните думи: Луната показва, както и ние можем да видим, че има обла форма. В противен случай тя нямаше да расте и намалява, да бъде в по-голямата си част с тъмен кръг или извита от двете си страни, или понякога да бъде наполовина. А щом луната е такава, то ясно е, че и другите звезди ще имат обла форма. До този извод стигнахме от нуждата да покажем, че Божественото Писание говори истината, като казва: И рече Бог: „да бъдат светила на небесната твърд и да огряват земята"[24] и „Бог създаде двете светила и ги постави на небесната твърд, за

да светят на земята.”[25] Защото това, което рече великият и премъдър Мойсей, това показват и истинните слова [на Аристотел] в книгите му, без да е видял, нито чул Божественото Писание, а единствено изследвайки природните неща.

<…> Когато луната намалява и изчезва, тя не губи своето тяло, а само светлината в себе си. После отново я приема и така ние виждаме как тя намалява и расте. А че изобщо не загубва своето тяло, когато намалява, за това свидетелства нашето наблюдение върху нейния вид. Когато въздухът е съвсем ясен и свободен от мрака (би трябвало „мъглата”), тя изглежда като обръч; може да се види, че неосветената й част описва такъв кръг, какъвто тя има при пълнолуние. Този кръг може да се види съвсем ясно, когато тя осветява с едната си страна другата, която е тъмна и въздушна. И не казвай, че светлината е чужда на луната, защото тя намалява, когато тя се приближава към слънцето, и расте, когато се отдалечава.

КОМЕНТАР

„Шестоднев” на Йоан Екзарх е едно от забележителните произведения на старата българска литература. Той е създаден в самото начало на X в. и получава широко разпространение в целия православен свят. Произведението продължава раннохристиянската традиция на шестодневите (хексамерони). Хексамеронът на Йоан Екзарх е слово на възхвала към Бог и благата, които той е сътворил за нас под формата на флора и фауна.

Енциклопедичен по съдържание и богословски по дух, „Шестоднев” представлява тълкуване на сътворението на света в шест дни според библейската книга Битие, като дава основни сведения за устройството на космоса, земята, растенията, животните и човека, предлага знания по география, астрономия, астрология и др. „Шестоднев” е компилативна творба, съставена въз основа на едноименни съчинения на Василий Велики, Севериан Гавалски, Йоан Златоуст и Аристотелевата „История на животните” в нейната късна византийска преработка. Включва Пролог и шест слова, всяко от които е посветено на отделен ден от библейската версия за сътворението на света. Словата се организират около определен цитат от книгата Битие, повторен многократно, анализиран и аргументиран всестранно. Напълно оригинална част е авторовият Пролог, където е обяснен принципът за компилацията. Тук се съдържа и обръщение към цар Симеон, наречен княз, което дава основание съчинението да се датира до 917 г.

„Шестоднев” е запазен по повече от 47 преписа, най-ранният от които е дело на сръбския книжовник Тодор Граматик от Хилендарския манастир от 1263 г. (съхранява се в ГИМ – Москва, № 213). Този препис е послужил за първото издание на „Шестоднев,” както и е поставен в основата на най-новото критично изд. на съвременен български език: **Йоан Екзарх**. Шестоднев / Прев. от старобълг., послеслов и коментар Николай Цв. Кочев. – С., 1981. – Ново изд.: С., 2000.

Изд.: **Шестоднев**, составленной Йоаном Экзархом Болгарский. По хартейному списку Московской синодальной библиотеки 1263 г. (Подг. за печат от О. М. Бодянски, ред. А. Попов) – Москва, 1876; **Aitzetmiiller, R.** Das Hexameron des Exarchen Johannes. – Graz, 1-7, 1958-1975.

Лит.: **Калайдович, К.** Йоан Экзарх Болгарский. – Москва, 1824; **Vondrak, V.** O mluve Jana Exarcha Bulgarskeho, prispsvek k dejindm cirkevni slovanstiny. – Praha, 1893; **Leskien, A.** Die Übersetzungskunst des Exarchen Johannes. – ASPh, 25, 1903; **Zum Sestodnev** des Exarchen Johannes.– ASPh, 26, 1904; **Der aristotelische** Abschnitt im Hexaemeron des Exarchen Johannes. – In: Jagic Festschrift, Berlin,1908, p. 97-112; **Дуйчев, Ив.** Йоан Екзарх. – В: История на българската литература. I. – С., 1962, 127-140; **Lägreid**, Б. Der rhetorische stil im Sestodnev des Exarchen Johannes. – Wiesbaden, 1965; **Баранкова, Г.** К текстологическому и лингвистическому изучению „Шестоднева” Йоана екзарха Болгарского. – В: Восточнославянские языки. Источники и изучения. – Москва, 1973; **Панченко, А.** Некоторые эстетические постулаты в „Шестодневе” Йоана Экзарха. – В: Русско-болгарские фолклорные и литературные связи. – Ленинград, 1976; **Hansak, E.** Der Übersetzungsstil des Exarchen Johannes. – Palaeobulgarica, 1977, № 3, p. 33-59.

Изд. на пълния превод на „Шестоднева” на съвременен български език (*Вж – по-горе*), както и избрани места от него, преведени от Ив. Дуйчев и от Ю. Трифонов (Йоан Екзарх Български и неговото описание на човешкото тяло. – Бълг. преглед, 1929, 2, с. 182-202). Настоящият превод на части от „Шестоднев” е направен от П. Петков по изданието на Р. Айцетмюлер. Библейските цитати в текста са превеждани заедно с останалия текст, а не са съобразени с новобългарския превод на Свещеното писание, поради специфичните особености на стила на старобългарския писател. Преводът на описанието на човешкото тяло е взет от Ю. Трифонов.

[1] Ис. 40:31.

[2] Пс. 103:24.

[3] Т.е. Василий Велики.

[4] Т.е. Йоан Златоуст.

[5] Битие 1:6.

[6] Пс.150:1.

[7] Ис. 51:6.

[8] Пс. 148:4.

[9] Мат. 24:29.

[10] Ис. 34:4.

[11] Битие 1:6-8.

[12] Притчи 8:23-24.

[13] Пс. 18:1-2.

[14] Пс.77:69.

[15] Битие 1:14.

[16] Стадий – мярка за дължина, равна на 185 м.

[17] Битие 1:14.

[18] Мат. 16:2-3; Лк.12:54.

[19] Зоровавел – вавилонски цар, предводител на евреите, когато се освобождават от вавилонския плен, ок. 536 пр. н.е. Според преданието, принадлежи към Давидовия род, а Йосиф и Мария са негови потомци.

[20] Кир I – персийски владетел (640-660 пр. н.е.); Дарий I – персийски владетел (522-486 пр. н.е.).

[21] Митичен цар на Лидия, според преданието царувал през VIII в. пр. н.е.

[22] Легендарен лидийски цар, управлявал през VII в. пр. н.е.

[23] Последният лидийски цар (550-546).

[24] Битие 1:14.

[25] Битие 17:17.

Подготовка за публикация: **Габриела Ангелова**

51 Из „Шестоднев" / Йоан Екзарх (натурфилософия)

ПРЕДРЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (XIV-XVIII в.)

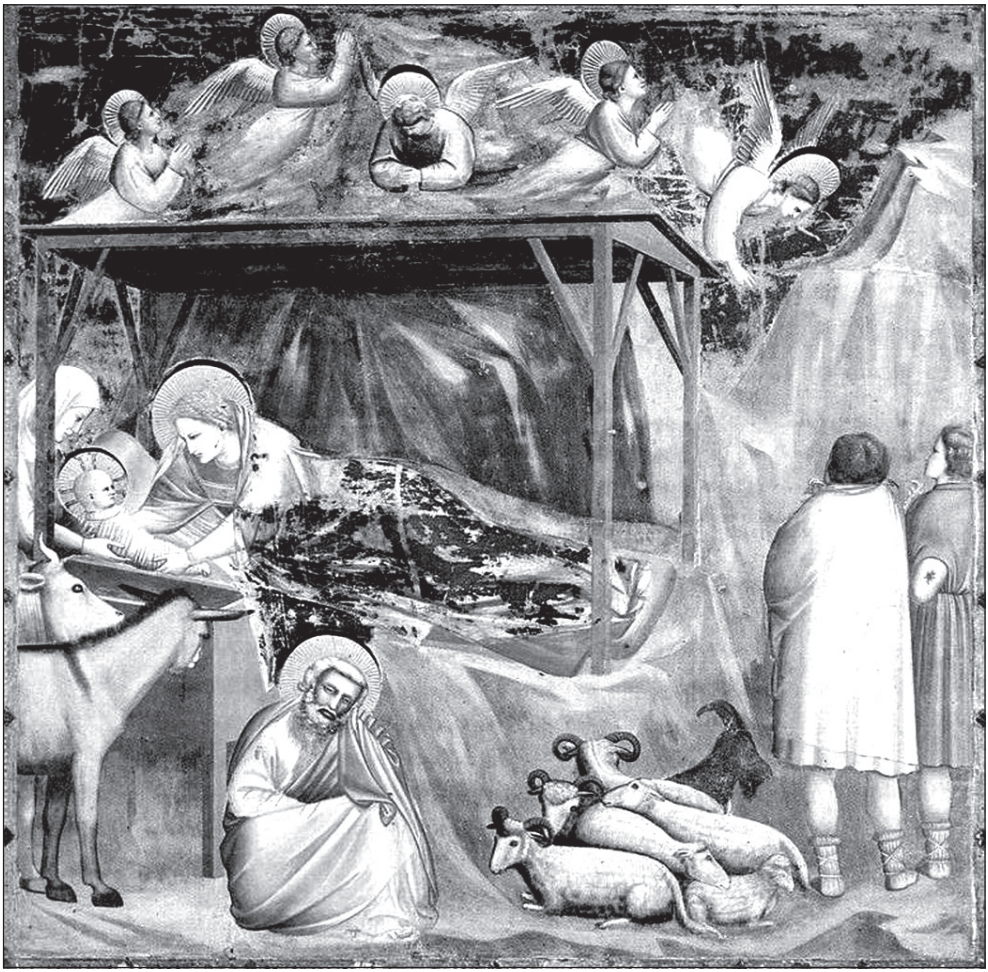

ПОХВАЛНИ СЛОВА

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА ВЕЛИКОМЪЧЕНИЦА СВЕТА НЕДЕЛЯ

Призовава ни на духовно тържество за настъпването на настоящия празник и ни предлага страданията на страстотърпителката за обилна трапеза, не с веществени някак храни украсена, изпъстрена с кървавите струи на нейните страдания и веселяща радостно любопразненстващите души. Тази трапеза гледайки, веселяха се ангели и ликуваха човеци, радваха се на страстотърпителката; и само бесовете са печални, виждайки себе си пренебрегнати и от всички укорявани, а мъчениците – увенчавани и почести приемащи от първия владика подвигоположник. Нали от самия обеща, като рече: „Дето съм аз, там и слугата мой ще бъде!”. Кой не ще се удиви и не ще прославя преблагия Владика, който с победата си над врага се постави, и смирил себе си до кръста и смъртта, заради робите свои вкуси смъртта и като триденства в гроба, в слава възкръсна? На него подражаваха мъчениците чрез страданието, та заедно с него се прославят; и телата си на рани предаваха, на меч, на зверове, на огън и на много такива злини, сякаш агнета незлобиви, себе си на заколение водещи; и със старание към подвиг възлизаха – рязани, обгаряни, избождани, стреляни и просто страдащи от всякакъв вид мъки. Всичко това любовта към Владиката побеждаваше.

Можеше тогава да се види зрелище грозно и от ужас изпълнено. Стояха мъчители, държащи оръжията за измъчване, слуги се престараваха, бесове се подвизаваха към зло подтикващи, готвеха се колела, мечове бяха острени, огън се разпалваше, шишове се нажежаваха, зверове разтваряха уста; а мъчениците стояха с голи тела, с несмутена душа, опълчили себе си против всякакъв вид мъки и предопределящи светла победа. И удивляваха се ангелите, гледащи от небето, апостолите се радваха, патриарсите се красяха и владиката се веселеше, готвейки почести и венци за робите и път създаваше за небесния им възход. А бесовете се посрамиха, обезсили се силата на дявола, изнемогнаха слугите, понеже се притъпиха мъчителните оръжия и смъртното жило се притъпи; идолите се съкрушиха, капищата опустяха, злините престанаха, нечестието погина, Христос царства, благочестието просия, църквата разцъфтя, цялата земя се изпълни с мощи на мъченици. И Божествената благодетел, като ги осени, направи ги източници на изцеления.

Макар че мъчениците от този свят произлязоха, думите им на небето са въдворени; макар че съкровените им тела са под земята, техните мощи са изпълнени с Божествена сила. От земята

те отминават, а векове вечни не отминават; кръвта си на земята проливат, но за главите им на небесата венци се плетат. Не гледай, че са сухи костите, а изтичаща от тях Божествена благодат виж! От тях са изцеленията на недъзи, изгонването на бесове, просветлението на душите, развеселяването на опечалените, дръзновението към Бога. Щом преди възкресението такава е славата им, колко ли ще бъде светостта им след възкресението им?

Ето защо те се почитат от нас, не за да получат от нас слава, а ние самите за да се осветим, споменавайки ги, и да стигнем в старание до най-благолюбезното им усърдие. Защото, ако ние, които сме на земята, знаем добродетелта на праведните приятели така да почитаме и да се чудим на подвизите им, колко повече слава и почести ще получат от Христос, за когото в колко тъмни сили се подвизаваха? Така правят и корабниците, приемащи бедите от тъмните сили и познаващи битки люти: срещу зверовете морски се опълчват и срещу нищо не изменят посоката, само за да доведат своя кораб и стоката в пристанището. Тъй и мъчениците, като изстрадат премного злини и като разпокъсат тела чрез различни мъчения, не се грижат никак за тях, за да се насладят на небесното жилище. Тук впрочем борби и подвизи, а там – почести; тук злострадания – там веселие неизказано. И за да се убедиш, че е така, слушай Павел, който казва: „Подвиг добър се подвизах, попрището жизнено завърших, вярата опазих"; и какво? – „Отреди ми се поради това венецът на правдата, който ще ми въздаде" – къде и кога? – „в оня ден Господ, праведният съдник." Тук човек се стреми, там ще се овенчае; тук побеждава, и там ще възприеме. Та впрочем недей да не вярваш, защото пак Павел на друго място казва: „Всички тия бяха последователни във вярата, за да не станат съвършени без нас; не получиха обещаното, защото за тях Бог по-добро предвижда." За тях и много страдания мъченически, и светли борби страдалчески, макар да речеш мъже, макар жени, макар малки деца – всички на врага нанесли доблестни победи, на всички общ подвиг, на всички общо позорение, но и на всички общо небесно царство. Защото „като сътворих мъжа, аз сътворих и жената" – отговори Божественият глас. Ето защо и Павел казваше: „С вяра Авраам сътвори това и това" – неща, които преди него Бог предрече. Също той добави: „С вяра някога и Сара доби сила да зачене и в напреднала възраст да роди." И не само Сара и Ребека, но и безчислено много други от намиращите се в Божествените книги с различни добродетели просияха, едни впрочем оженени, други пък и в девство, трети със своите страдания и изтичане на кървите, като с едното си естество устояха, отхвърляйки докрай измамите на врага, и заради това от самия владика се овенчаха, храбро се противопоставиха на дявола и почести за победата приеха. И сега на нас принадлежи дългът да честваме славно на мъкотърпителката паметта и честните подвизи и със слово да призовем към доблестта на подвизите.

Понеже не зная колко от многото да отмина, за да изкажа подробно множеството подвизи и страдания на Христос, накратко ще разкажа някои кратки неща, просто така преминали или временно забравени, или отлагани и засенчвани от древни и нарочити мъченици, които усърдно за Христос пострадаха.

Коя е тя? Неделя, сред мъчениците прехвалена, на Христос уговорена дева, неопетнена гълъбица, божествен дом, хранило на добродетели, чисто агънце, тайна мироположница, лястовица благоприказлива, стълб на търпението, одушевен диамант, заключена градска порта, лоза многоплодна на добродетели. Но като оставим всичко, нека преминем към началото на раждането и да видим откъде на света произлезе и как в такъв живот попадна, и кой я роди и възпита, и от какъв корен се яви израстък.

И така, когато управляваше Диоклетиан – най-нечестивият и най-недостойният за скиптъра на царството, заповеди се разпратиха по вселената да се отметнат от Христос и на скверни идоли – неми и глухи – жертви да принесат. Щом това нечестие по цялата вселена премина, множество от живеещите по благочестието с много страх се съпротивляваха и в боязън и страх биваха, като се молеха топло ден и нощ със сълзи, призоваваха за милост божествената сила, чиято помощ да ги изтръгне от такова неистовство и мир да даде по този начин на църквите и на христоименитото служене.

Тогава именно, тогава на блажената Неделя родителите се проявиха, благочестиви впрочем по рождение, най-благочестиви с вяра в Христос, наистина честна двойка и благодетелни съпрузи: бащата Доротей се наричаше, а майката Евсевия; като втори Елкана с Ана, които в древността с молитва Самуил родиха, бидейки безплодни. Да, безплодни на деца, а многоплодни на добродетели, в църквата отдаващи се, ден и нощ топли сълзи проливащи и с молитви прилежни чедо да получат просещи, като молеха обещаващи какво ли не да правят, та само желаното да получат. И преклони се в щедростите Богатият, изпълнявайки прошението им и волята на боящите се от Него изпълни; чу молитвата им и даде им многожеланото чедо от женски пол. И понеже се роди в Господния неделен ден, нарекоха я с име Неделя.

След като се сподоби с Божествено кръщение, тя на молитвата плод красив се яви по изглед и още по-красив с душевни добродетели. И отхранваше се телесно, напътстваше се прилежно и преуспяваше с възрастта, беше като дърво – по Давидовски да се каже, – при водни извори насадено, навреме даващо плода на добрите дела. Според обещанието си родителите отглеждаха и пазеха девойката, искайки Божий подарък да я направят. А тя, знаеща сигурно това, стараеше се чрез песнопения да увери царя в своята клетва и да чуе многожелания глас на жениха, говорещ към нея: „Ето, добра си, искрено моя! Ето, добра си, и няма порок у тебе!” И прекарваше добрата девойка, пазеща чисто моминство и ходеща в чистота и целомъдрие.

А докато ставаше всичко това, гонение велико се повдигна; тези, които искаха благочестиво да живеят, бяха грабвани като овце от вълци и едни от други отвеждани – едни в заточение, други в тъмници различни, за да се отрекат от Христос и да принесат жертви на идолите. Ето защо тъга и недоумение обземаха всички и „Уви!” и „Горко ни!” – се чуваше отвсякъде. Впрочем, с многото други и на тази родителите заедно с нея, като бяха хванати и доведени, изправиха се пред Диоклетиан, най-нечестивия. И те, запитани, нарекоха себе си християни, А той, като се разяри, заповяда да ги бият безпощадно. След като това продължи дълго, те се изпратиха при дука Юст в Мелитинската страна и там приеха края на мъченията. Неделя пък при кесаря Максим в Никомидия отпрати. И тя, в тъмница отведена, с топли сълзи на Бога се молеше да я укрепи за подвизи и в мъките неотслабена да я покаже.

Като прекара тук не много дни, в един от дните, в подготвеното от по-рано съдилище и пред събран безчислен народ, красейки се в светли одежди, дойде кесарят. И като седна на съдилището, заповяда да доведат Светата от тъмницата. А когато това стана, в красотата на лицето й всички очи се впиха – защото беше с красота неизказана на лице. И започна кесарят да я пита: „Коя и откъде си? И от какви произлезе родители?” „Христова робиня съм аз и клонка от родители християни” – отвърна девойката. „И затова прекланям колене пред бащата на нашия Господ Иисус Христос, че от него е всичко, и проклинам идолите, и докрай ненавиждам и тях, и почитащите ги!” Кесарят отвърна: „Много сурова изглеждаш и още по-сурови отговори вещаеш. Но помисли за себе си, поклони се на боговете и те ще ти простят, макар че ги похули. Защото са твърде милостиви и ще ти пощадят младостта. Та послушай ме и поклони се на великите богове и те голямо богатство ще ти дарят, пък и на съпруг, и на пари, и на робини ще се насладиш. В името на великите богове, Неделио, ако ме послушаш, годеница на царския син ще те направя.” Светата противно на това отвърна: „Аз се обрекох на сина на царя на царете, комуто служат благоговейно небесните сили, който е на небето и земята създател: от плътски годеник се гнуся, идолите ненавиждам и от почитащите ги се отвращавам. Нека бъдат подобни на тях създаващите ги и всички, които на тях се надяват.”

Тогава мъчителят, като се разгневи, заповяда на земята да я хвърлят и с пръчки по гръбнака безпощадно да я бият, докато кърви земното лице съвсем покрият. А хората със сълзи се обливаха, гледайки голямата красота на лицето й напразно увяхваща, и викаха на мъчителя: „Престани, о, съдийо, пощади тази девойка!” Той пък, люто гневейки се, рани към раните прибавяше и суровия си нрав не сменяваше.

И след като много я биха, заповяда най-сетне на слугите да престанат и каза към нея: „Задоволяват ли те тези за наказание, или чакаш от Разпънатия помощ за тебе?” Светата каза: „Моят Господ, Иисус Христос, твоите хули да премахне и твоето наказание неизвестно да направи; защото мене нищо не може да ме отдръпне от любовта на моя владика. Ако и да въздаваш толкова рани, дори и три пъти повече да ми причиниш, не ще можеш да ме увещаеш.”

Тогава съдията се засрами от народа и понеже беше застрашаван отвсякъде, заповяда в тъмница да я затворят. Там за молитва тя се преклони и цялата нощ без сън прекара, защото ангел Господен, слязъл от небесата, от раните я изцели и добави: „Дерзай и не се бой, защото скоро ще видиш славата Божия!” А тя, с много радости като се изпълни, бе прочее благодарна.

След като прекара там не много дни, той отново заповяда да бъде изправена на съд. И това като наскоро стана, почна да я принуждава да се откаже от Христа и да се поклони на боговете. Обаче тя не го послуша. Щом той я видя непреклонна по сърце и душа, като я укори много, изпрати я при Иларион, княза Витинийски. Отведена и измъчвана много, за да я види държаща се доблестно, той също заповяда да я хвърлят в тъмница, додето я изправят в съдилището. Обаче много от правоверните идваха за нея там, даващи награда на тъмничните стражи, и бяха поучавани във вярност към Христа. Цялото това време тя прекара в пост, в бдение и в сълзи.

В един от дните скверният онзи съдия, като дойде в съдилището, седна и зрелище тържествено устрои. Тук доведена, светата беше разпитвана и принуждавана да се покори и да принесе жертва на идолите. Обаче тя, непреклонна по ум, отлагаше, очаквайки изтезание. И виж наказанието! Като видя крепкия й дух и непоколебимата й душевна устойчивост, не поиска изведнъж да я посече; ту с ласки й приказваше, ту пък със заплахи, и ту пък слава и почест, и ризи многоцветни и богатство обещаваше, ту отново предлагаше оръдия за измъчване, гневейки се, заканвайки се; обаче никак не успяваше. Защото блажената говореше: „Прави каквото искаш, о съдийо, не ще се отрека от Христос, не ще принеса жертва на идолите, не ще извърша преливане, не искам да се покоря на твоята скверна заповед. Ето, моето тяло принадлежи на тебе, мъчи, стържи, пили, предай ме на зверове за изяждане и мъчения, подобни на тези, каквито и да щеш направи, но аз на идолите не ще принеса жертва, нито пък ще се подчиня на твоята заповед.”

Тогава мъчителят, като се разяри, заповяда да я бият и подир това да я влачат из целия град, докато влачена се посрами и като се покори, да принесе жертва. Ето, влачеха я, искайки да я посрамят, а обратното ставаше: от срама мъченицата още по-светла биваше и всички, които тогава гледаха това, тя правеше ревнители на своята добродетел. Потребна беше навсякъде, не само за да се учат на борба от гледане, но и гледайки, зрителите самата мъченица да увенчаят. И колкото дълго се простираха страданията й, толкова по-светли ставаха всички пътища; колкото по-големи мъки й налагаха,толкова по-свята борбата й ставаше; колкото се простираха във времето печалните неща, толкова търпението я правеше по-издръжлнва. Както златото, като прекара дълго време в огъня, по-чисто е, така и Светата душа, влачена тогава дълго време, повече се разцъфтяваше. И нищо друго, а победа над тях и над дявола правеха от нея мъченица и изобличителка на елинската суровост, показваща великото знамение на християнското благочестие, показваща Христова сила и съвет за верните, та усърдно да търпят в подвизи, да бъдат проповедници на Божията слава, учители на такава борба. Защото тя молеше всички ревнители да бъдат на страданията и не само с глас съветваше, но и със самите части на тялото си, които изпущаха най-ясен глас на тръба.

Както небесата разнасят славата Божия не като издават глас, а със светлостта на образа си гледащите към чудото на създателя като приобщават, така и мъченицата тогава разнасяше славата Божия, и тя биде небе и от видимото много по-светло. Не така пълно звездните образи небесната доброта изразяват, както язвените места по светейшото тяло показваха мъченицата. Когато слугите престанаха да беснеят,

хвърлиха я наполовина мъртва в тъмницата като някакво бреме, с напълно съкрушено тяло. И беше там преизнемогваща и едва жива. А през нощта велика светлина в тъмницата възсия, яви се пред нея Спасителят и я изцели от язвите, като й рече: „Дерзай! Не бой се! Аз съм с тебе.” Одързостена така, тя прекара до сутринта, радвайки се и благодарейки на Бога.

На другия ден мъчителят прати да я изведат и изправят пред съда, смятайки, че вече иска да умре. Но когато тя дойде и застана красива на лице и здрава телесно, той се чудеше и целият беше в недоумение. Каза й: „Кълна се във великия Асклепий и в Аполон, девице! Понеже те възлюбиха, пощадиха те боговете.” На това тя отвърна: „Не боговете ме пощадиха, а Богът на боговете и владетелят на владетелите Иисус Христос, Божият превзлюбен и вездесъщ син, който всички рани вражески отмахна; той ми се яви и ми даде победа да победя тебе и всички начинания на твоя баща дявола.” Съдията каза: „Остави многодумието, почети боговете и като получиш от тях богато възмездие и чест, мене завинаги баща ще смяташ.” Светата рече: „Твоите богове са неми и глухи и нито на тебе могат да помогнат, нито на себе си да бъдат в полза.” Той отговори: „Отиди в храма и поднеси им жертва и ще видиш благодетелството и силата им.” А тя отвърна, като се закле: „Ако ми покажеш тяхната помощ и сила, ще тръгна с тебе!” Като обеща, той отиде в храма.

Когато видяха, че влезе, хората устремено се събираха там. Елините се радваха, а християните бяха посърнали и се суетяха. Светата каза: „Кои са имената на твоите богове?” Съдията рече: „Асклепий, тривеликият Ерми, и Аполон, и Дие, и Дионисий, и другите по реда.” Светата рече: „И какво сега ще заповядаш?” Мъчителят отговори: „Падни, поклони се и принеси жертва; те ще бъдат милостиви към тебе за всичко, което ще направиш в тяхно име.” Тя преви на земята колене и въздигна най-съсредоточено към небето очи, помоли се със сълзи и рече: „Владико, Господи Иисусе Христе, погледни към мене окаяната и недостойната твоя робиня в този час и ме укрепи да изповядам твоето славно и велико име пред царя и княза и пред всички хора, за да познаят всички, че си най-голям и страшен и че няма друг Бог освен тебе, и на тебе всички твари се покланят и тебе славят. Защото на тебе служат източниците, бездните, слънцето, луната и целият звезден сбор и красотата небесна. Погледни от небето с милостивото си око и покажи пред целия този народ, че ти си единственият истински Бог, който сътвори небето и земята и всичко, което е на тях, а немите и глухи идоли, поставени за прелъстяване на твоите люде, разруши в скоро време с твоята божествена сила, та и в това да се прослави твоето великолепно име на Отец, Син и Свети Дух, сега и вечно във века на вековете, амин!”

И внезапно тогава се разрази голям трус и паднаха всички идоли в капището, изпотрошиха се и станаха на прах. Спусналата се вятърна буря развя праха във въздуха, а огнена мълния, като се стрелна, изгори лицето на княза Иларион, който падна от трона и издъхна. Тълпите, които видяха това, извикаха: „Велик е християнският Бог!”

Тогава много от елините, като повярваха в името на нашия Господ Иисус Христос, приеха свето кръщение и бяха причислени към стадото на правоверните. Светата мъченица, радвайки се, пееше с Давид: „Благодаря ти, Господи, че ме подкрепи и заради мене враговете мои не възвесели. Господи Боже мой, към тебе се обърнах и ти ме излекува. Господи, ти от ада моята душа изведе. Враговете твои, Господи, препънати бяха и паднаха; ние пък станахме и се изправихме. Мрежата се разкъса и ние сме избавени. Нашата сила е в името на Господа, който сътвори небето и земята.” И отново: „Божа благодат, свидетелствуваща ни за Иисус Христос, и дух на разума, показващ го заради нас на всяко място.”

Тези неща като видяха и чуха, всички местни хора при нея се стекоха, искайки да чуят нещо ново от нея. Казваха: „Чудни някакви работи във вас виждаме и чуваме, каквито от век не са се чували. С призоваване на Разпънатия слепи проглеждат, хроми прохождат, прокажени се очистват, мъртви

възкръсват. А ние открай време слушаме, че велики богове цялата вселена промислят и наблюдават и че могъщите сили, които те са създали, с молитвите божествени към тях оправят целия свят. Вие пък, като направихте Бог разпънатия и на кръст осъдения човек, цялата вселена объркахте, което е причина за сълзите на мнозина."

Като се изпълни с премъдрост и с вяра, както някога Божественият Стефан, мъченицата почна тогава да говори: „Щом искате, ще ви кажа на нашата вяра тайнството. Боговете, в които вярвате, не са богове, а човеци, на нас по страсти подобни. Защото ни небето те сътвориха, ни земята, ни въздуха, ни морето, а като заблудени далече от истината, нищо полезно в света не привнесоха и обхванати от чревоохранване и пренебрежение, сами себе си нарекоха богове. Защо, като оставяте твореца и извършителя на всички неща, на сътвореното гледате? Защо вечно съществуващия Бог като отрекохте, наричате богове истуканите, чието вещество е мъртво и бездушно, направа и работа на човешки ръце, с различни средства опъстрена? Та докога в паяжината на нечестието ще се потапяте? Та докога с тъмата на прелъстяването ще се покривате? Трябва с открито лице славата Господня да видите. Не слушате ли, от една страна, блажения Давид, горчиво укоряващ ви, когато говори: „Боговете са бесовски род; подобни на тях да бъдат тези, които ги правят, и всички, които се надяват на тях!" И от друга страна, чудния Исайя, проповядващ велегласно и безумието на вашето прелъстяване изобличаващ, когато говори: „И изпълни се земята с мерзостта на направеното от техните ръце, и кланят се на тези, които със своите пръсти сътвориха."

Това от мъченицата като бе казано с реч, те отново попитаха, смятайки в недоумение да я въведат: „В що, на какъв Бог, рекоха, твоята вяра се утвърди и що е тайнството на вашата вяра?" А тя, като имаше ум просветен от зарите на духа и за проповед слово от жива вода в сърцето, проповядваше от всички писания, вестители на Божието величие, говорейки им така:

„Един Бог ние имаме – Господ Иисус Христос, бащин образ неизменен, постоянна същност, извор на живота, светлина неугасваща и вечно съществуващо сияние, чрез което намерихме до него приближаване и с общуване на духа се сподобихме; Бог, който небето украси със звездни богатства, а земята с всякакви изпъстри цветя, и морските китове покори на човека, и като простря за човека пътека, заповяда му като по суша да преплува; той постави на всичко обитатели и царе, създаде човека със своите ръце и като го постави в Рая, заповяда да се наслаждава с храната, която е в него; нареди само от едно дърво да не вкусва. Обаче вечният завистник, от гордост възвеличен, за първи път козните на злобата си показа; като не можеше да търпи човека в такива и толкова блага, посредством лъст го повали, прелъстявайки го с надеждата на обожествяването; и той отпадна от висшата Светост. Рече дяволът на двамата прародители: „В който ден ядете от дървото, ще бъдете като богове, познаващи доброто и злото." С тези думи, като ги прелъсти, изгонени от Рая ги направи. Това създателят Бог осъди и престъпленията под съд постави. Така човешкият род пребивава осъден и към неуместни стремления и безсрамни дела се отклони, и на създаденото почна да служи повече, отколкото на създателя, понеже е одържан от дълбока лъстива тъма. Обаче Господ, незабравящ никога своето милосърдие, премного човеколюбив и винаги благ, като пожали нашата немощ и като не можеше да гледа сдържано от страстите на лукавия създаденото по негов образ същество, като прие неизказано човеколюбие за нас, склони небесата и според писаното слезе, очисти с дух тяло и душа, и храм за себе си направи от примеса с нас; неизразимо единство от две произлезе – Бог и човек едновременно; нито смесване, като се направи, стана, нито пък като взето към съединявано се приобщи, а като се очовечи, остана си Бог. Това възвестява наистина преславно тайнство: девица се съхрани и след раждането, девица бидейки, ни болки изпита, нито смесващо се с болките омърсяване прие, понеже в нея телесно изпълнение на Божеството оживя, както великата тръба на истината – честният Павел – ясно ни учи. За нея и Исайя, който в най-велегласни пророкувания, като се изпълни от Светия Дух, възвести, че дори преди до болки да стигне, болките избегна. О, неописуемо тайнство на промисъла за нас! О, за нас Божествена ненасита на любовта! Защото, бидейки богат, заради

нас беден стана, та ние с бедността му да се обогатим. Като се пригвозди на кръстното дърво, световния грях на него пригвозди; и като разкъса за нас ръкописа, с който заробени бяхме държани, освобождение и безсмъртие ни даде; като разруши адовото царство и медните врати и желязната верига като сломи, силен като Бог, умъртвеното от тленност раздвижи с носещото живот свое възкресение; оттук на небесата отиде и като отнесе първо нашата природа при Бога и Отеца, седна отдясно на престола на висшите сили, като при това обеща на блажените свои ученици отново да дойде със слава. Това е тайнството на нашата вяра, тази е силата на благочестието. Ето защо от всяка идолска служба като от скверна се отвращаваме и на живия единствен Бог принасяме истинска жертва, която е плод на устни, изповядващи се на благостта му. Затова пристъпете към него и ще се просветите; от тъмата на неверието се освободете, от неистинските богове се отречете и вечно на истинския Бог се кланяйте и него почитайте!”

Тези неща именно мъченицата каза.

Когато приемникът на мъчителя дойде, известиха му за Светата. Той беше Улусиан – мъж яростен н най-жесток. Понеже беше някакъв жесток човек и губител, излъчващ от очите си вътрешна сърдечна лютост, предаваше люто злобата си на гледащите изобличението. Получи той началството на държавата от управляващия тогава Диоклетиан и заповяда на слугите да приготвят съдилището.

Обикаляха те навсякъде, събираха оръдия за измъчване, ковяха мечове, правеха колела, разпалваха огън и просто всякакви начини за измъчване подготвяха. И когато насроченият ден дойде, известители се разпратиха навсякъде, съдилището се изготви, стичаше се много народ; съдията в съдилището седна и повели възхитено да доведат в съдилището мъченицата. И като погледна жестоко и лъвски на нея, рече: „Кажи ми, защо е толкова много лудостта на твоето безумие, че нито с ученията на нашите закони се съгласяваш, нито като нас на боговете въздаваш поклон, а странно някакво учение възвестяваш, което учи в Разпънатия да имаме вяра; така не само от себе си отмахваш почитта на непобедимите богове, но и прелъстяваш някои, учейки да се покоряват на твоето безумно мъдруване. Или не знаеш на какви мъки самодържецът на повелението обрече тези, които не почитат боговете? Я като оставиш всякакви свои правдословия, на непобедимите богове жертва принеси, с което себе си благопокорна като покажеш, на нас твърде любезна ще се направиш.”

Тези думи мъченицата като чу и имаща мисъл от Божествено желание засегната, на съдията така отвърна: „Нищо не е за нас, които сме в любовта на Христос, о съдийо най-произволничещ, нито лъскавината на многоценното злато, нито любочестието на скъпоценните камъни, нито прегордото възвисяване на мирската слава, и просто да кажа – всички тези неща се явяват второстепенни за нас, които сме в любовта на Христос. Затова остави и скрий ласкателствата и повече срещу ни се озверявай, понеже колкото по-лют в мъченията се явиш, толкова по-светла и увенчана ще ме покажеш; защото огънят и мечът, и целият сбор от оръжия на мъченията по-скоро за нас сладост се явяват, а не мъка.”

Когато мъчителят чу това и разбра несломеното й държание и неуклонното изповедание на Бога, първо заповяда да я бият по лицето, смятайки с това младостта й да застраши; защото тя млада възраст имаше – двадесет и две цъфтящи години. Като възприе мъжка воля и като с надежда за бъдещи блага направи жилава немощната природа, мъкотърпителката издигна очите си към небето, принасяйки благодарствени възгласи към своя подвигоположник, говорейки: „Благодаря на даващия благата, че ни показа сега такова светло начало в мъките и че по подражание на твоето спасителско страдание осъществи моето мъчение на недостойна за тебе робиня; защото ти, Владико човеколюбиви, в своето доброволно страдание, което прие за нашето спасение, допусна да те бият по лицето; о, дързост на беззаконните – по лицето на тебе да нанасят плесници! Но като украси началото, позволи и до края това мъчение! Този, който те изповядва, като почине, нека се насити с безсмъртната твоя слава и нека да се наслади на нетленните онези почести, които от векове с обещание даде на праведните твои угодници. О, владико, на всички неща, приклони твоето ухо и чуй ме: към тебе

съм привързана от зараждането, от утробата на моята майка; ти си мой покровител; с твоята любов на всякакви мъки томленията ще пренебрегна, ще разруша козните на всички мъчители; и ще затворя устата на говорещите неправда за тебе, единия Бог, тъй като си благословен във вековете, амин!”

Като чу това, мъчителят от гняв се разпали още повече и заповяда на слугите бързо да я съблекат и да я бият с волски жили. Те изпълниха веднага заповяданото и освен това с железни зъбци стържеха тялото на мъченицата – не така, както плът се реже, а както бездушен камък някакъв се стърже. Затова дори скритото вътре в утробата й съдържание се изливаше навън пред мъчителите.

Сетне, като заповяда на слугите да прекратят и като я укори за злините, които й се случиха, каза: „Какво начало на твоята борба, Неделько! Позна ли безсилието на дързостта и непокорството си? Впрочем, като послушаш мене, който те съветва, откажи се от хулите и непокорството спрямо боговете, които изпълняват непобедимия промисъл. Ако пък поискаш да не ми се покориш, още по-люти рани на неизтърпими болки ще ти причиня. Защото мнозина, обхванати от твоя недъг, направих да изчезнат без вест, и телата им, от железа нарязани на части, на ненужна смърт предадох.”

А блажената му рече: „О, кръвопиецо, с безсрамно и зверско сърце! Ако със заплахи би ме устрашил и покорил на твоето желание, или мисълта ми би преобърнал, или душевната якост разрушил, не бих се съпротивлявала на тебе и на твоите най-люти наранявания. Но в случай че и хиляди други мъчения ми измислиш, аз ще живея в Христос, и за мене е придобивка да умра.” Ето защо коли, режи, предавай на огън, на меч и на друго, каквото искаш; и в скоро време ме отпрати при желания, към когото се стремя, с когото живея и на когото принадлежа.”

Когато чу това, мъчителят отново се насочи към друго по-люто и жестоко мъчение. Неочаквано заповяда в ухото на девойката ръжен да вмъкнат, нагорещен да изпуска безмерно светлината на искри; а знае всеки – и без да е изпитал – колко е нетърпима болката; защото само скверността на нажеженото желязо, влязла на мозъка във вътрешността, като мълния целия го умъртвява. Но когато накара да я хвърлят без дихание и почти мъртва, както мъчителят предполагаше, бидейки още крепка, от силата на благодатта подкрепяна и имаща като съветник и учител казаното от блажения Павел, църковния наставник, който говори: „Когато изнемогвам, тогава съм силен”; и отново: „Колкото се разпада външният наш човек, толкова вътрешният от ден на ден се обновява”, мъченицата се изправи с дръзновение и сякаш забравила болките, такива думи за безмерната любов към Господа рече на мъчителя:

„Какво привежда безумеца в съмнение и дори в ярост, предполагайки, че ще се отнесат към него с отплатата на победителите? Не съм така малодушна аз и недоблестна, че с мъчения да се покоря и колеблива моята воля да направя. Защото аз отново съм готова допълнението на всякакво страдание да изтърпя и крепко да го понасям и отблъсвам, както камък ударите на вълните. И не с оръжията на чувствителността пред тебе аз се представям, а с всеоръжието на вярата. За щит имам кръста на моя Христос, шлем пък – изповядваната в Него непобедима сила; с броните на правдата се облякох, с тях нажежените стрели на твоите прищевки ще съкруша и победен ще те покажа от моето мъжество, след като ти чувството на немъжество приемеш.”

Мъчителят нямаше какво да направи, когато чу тези думи. И недоумяваше, и се чудеше наум, че душевното мъжество на блажената мъченица можа да се изяви при такива мъки и рани, и краят да продължи на беснеенето, което я на смърт осъди и което той с меч се стараеше да прекрати.

И виж усърдието на блажената! Като прие с радост края на осъждането, стоеше на мястото си, изпълняща се от веселие, към съсичането отправена, сякаш в себе си повтаряща апостолското поучение: „Кой ще ни отлъчи от любовта Христова? Мръсота ли, или теснота, или гонение, или глад, или голота, или

беда, или меч, или огън? Както е писано: понеже заради тебе сме умъртвявани всеки ден, стетохме се като овце на заколение; но във всичко това побеждаваме за възлюбления наш Бог.”

С тези и такива думи като се укрепи духовно, сякаш на празник, а не на посичане отиваше. И когато дойде на онова място, дето блажения край щеше да се осъществи най-добре и най-усърдно, възведе очите си към живеещия на небесата и такива – едновременно молещи и благодарствени – слова от дълбочината на сърцето си произнасяше: „Благодаря на Бога, създател на всичко, комуто обещах от млада възраст чиста пред тебе да се представя и непорочна, истински мой жених и подвигоположник на моя живот, Христе; защото тебе възжелах, заради тебе се обрекох на смърт от това мъчение. Ето защо дай ми богато възмездие – живот безкраен с тебе, запази неугасена свещта на моето девство, напоявана с маслото на вярата в тебе и светеща, покажи ме, Христе мой, на мъдрите деви равночислена, заедно с тях ме въведи в нетленния чертог на твоето царство. О, владетелю на всичко, Боже вседържителю и Господи Иисусе Христе, довърши моя живот, тъй като – наситила се на твоите нелъжливи обещания – благославям твоето име, възпято от безсмъртна слава и мощ, заедно с Отца и Светия Дух, амин.”

И каза на палача: „Почакай малко, брате, н после заповяданото ти изпълни.” И като се обърна, каза на присъстващите: „Моля ви, братя и сестри, заедно всички в името на Господа Иисуса Христа да се отклоните от идолите и от скверните жертвоприношения, и учения, и тайнства, както от всичко, което като тях бе измислено за прелъстяване на хората. И вярвайте в Господа Иисуса Христа, истинния Бог, защото на него служат всички небесни сили и него всичко живо слави, когото и аз смирена и недостойна изповядвам днес, заедно с Отца и Светия Дух.”

И като рече това, преклони колене и предаде дух. А палачът и тези, които бяха с него, като видяха това, удивиха се. И чу се възглас към тях: „Вървете, братя, разкажете за Божиите чудеса.” И те като вървяха, навсякъде за видяното разказваха.

Такива са подвизите на блажената мъченица! Такива бяха борбите на Христовата невеста! Тя подхвърли на мъки тялото, но получи неизказана радост за душата.

И за да узнаеш, че раните на мъченицата от ярките звезди на небето по са светли, чуй: човеци и бесове гледат небето и звездите, а раните на мъченицата виждат само вярващите; бесовете към тях да погледнат не смеят, а ако поискат да видят, ослепяват веднага, не можейки на лицето си отникъде лъч да търпят. Това се свидетелства не само от отдавна случилите се неща, но и от ставащи и досега. Ела при светия гроб, дето лежат мощите на мъченицата, и ще видиш отскачащи и бягащи всякак; сякаш искащи в ъглите да идат, от самите преддверия веднага ги отбягват и нито дръзват до самата ракла да приближат. Макар след толкова години, откакто станаха на пепел и прах, не смеят нито при гроба да се доближат, нито на Светите, голи кости благоявлено да погледнат, както тогава, когато я видяха с кръв навсякъде обагрена, с рани, блестящи повече от слънчевите лъчи, се бяха удивили и, изранили лицата си, бяха побягнали. Видя ли как раните на мъченицата са по-ясни от звездите небесни и имат по-чудна и по-добра крепкост?

Такива дела на светите души не могат да се отнемат и да се победят – както душевното мъжество, лежащо в някакво място, от което не е възможно да се краде, нито очи на мъчители да видят, нито ръцете им да го хванат, дори ако разкъсат самото сърце, на което най-вече душевното мъжество е поверено, дори на малки да го разкъсат части, така богатството му не ще похабят, а още по-голямо ще направят. И Бог е причината: който с Бога врагува, никак не може да победи, а от необходимостта осмян, срамно си отива. Ето защо и тогава противните неща бяха обичайни, защото навсякъде всички работи съдържат слова, които и тогава победиха делата; тя само говореше и слаб глас издаваше с мъчеческите си уста, а към себе си привличаше светлина по-ясна от слънчевите лъчи; защото на тези лъчи светлината е такава, че колкото разстоянието от небето до земята е по-голямо, по не може цялото да го премине; когато пък има покров или стена, или облак, или нещо такова по средата влезе, загражда ги и ги скрива с тези закриващи неща; а гласът на мъченицата, изскочил от светлия оня език, прескочи небесата и достигна небето на небесата.

Видяха я там ангелите и се поклониха, а архангелите се преудивиха; херувими и други сили я упътиха нагоре, отстъпвайки преди това, докато при самия царски престол я доведоха. О,

блажена душо! О, подвиг на доблестните! О, благо на усърдието! Умирайки в кратко време, тя изпълни години дълги; защото душата й господня беше удовлетворена, чистотата – доволно голяма, подвизите – достатъчни, страданията и кървите – достатъчни; и всички начинания господни – предостатъчни: странствания, заточения, поругавания, рани, дързост към мъчителите, отговорите без боязън... От това ангелите се удивиха, праведните се изплашиха, бесовете се посрамиха, мъчениците затанцуваха, пророците я възхвалиха, ангелите посрещнаха, архангелите въздигаха, властите съпровождаха, силите поддържаха, душите на всички праведни се радваха, мъдрите деви, които съставят множество, се веселяха, Владиката, който на почитта държи, я увенчаваше, въвеждайки я на ложето, и проповядваше според песнопенията: „Как се украсиха твоите ланити най-искрена дево! Ето, добра си, искрено моя, ето добра си и порок няма в тебе!" Затова и в Евангелието Спасителят казва: „Блажени робите, чийто господар, като дойде, намира ги бдящи. Истина ви говоря: като се препаса, ръкоположи ги и като направи това, поклони им се." Какво по-желано от този глас, какво по-хубаво от такова блаженство?

С това блаженство мъченицата се сподоби и имаща лик, стои пред своя благодетел с лика на пророците, апостолите, мъчениците и просто да се каже – с всички ликове на светиите, възприела почитта на високото звание. Ето защо пророкът говореше: „Бог, който се прославя в съвета на своите Светци, с всички, които са наоколо, е велик и страшен"; и отново: „Чрез Светците, които са на земята, Господ всички свои желания в тях изяви." Защото Господ иска ние подражатели на добродетелите да бъдем, ревнители на благите дела; и всички от себе си да отдаваме молитви, милостиня, вяра, любов, надежда, чистота; защото най-вече на тях страстотърпителката се радва, от тях се украсява.

Прочее, о, девици, девицата възревнувайте, подражавайте й с подвиг, песен съчинете, нова изпейте песен, изпейте и радвайте се, и пейте; защото чудни неща Господ сътвори, защото светицата прослави; пляскайте с ръце, сведете лица, възвисете се над земното, с мисли на небето идете и съзерцавайте мъченицата светла и светоносна, променена и преукрасена, изправена отдясно на Спасителя и молеща се за целия свят, и най-напред за ония, които в нейното име се притекоха днес. Защото – вярвам – тя сега е с нас, и на всички според заслугата награди да се отмерят и справедливо да се дадат се застъпва; защото нейното застъпничество има извор на благодатта, дар на изцеленията, освобождение от дълговете, премахване на недъзите, лечение на душата.

На такава застъпница, носеща в себе си такова застъпничество, днес ние се радваме, и се веселим възрадвани, с такова усърдие желаещи и ние да се сподобим с такива почести, с такава слава, с такъв венец от този, който ни възлюби, който с пречистата своя кръв целия свят изкупи, който с всички свои страдания беше като самия Отец, владика наш – Бога Господа Иисуса Христа, комуто подобава всяка слава, чест и поклонение от всички твари, заедно с безначалния му Отец и пресветлия и благ, и животворящ негов Дух, сега и винаги, и във века на вековете, амин!

КОМЕНТАР

ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ (20-те год. на XIV в. – ок. 1402) е централната личност в духовния живот на България през втората половина на XIV в. Дейността му като създател и идеолог на Търновската книжовна школа е равнозначна на етап в развитието не само на българската, но и на цялата източноправославна славянска култура. Предполага се, че произхожда от знатен болярски род и рано става монах. В Килифаревския манастир (основан около 1350 г.) е сред най-приближените възпитаници на Теодосий Търновски, под чието въздействие оформя исихастките си възгледи. След близо тринадсетгодишен престой в Килифаревското книжовно средище, той е включен в групата от четирима ученици, които придружават Теодосий Търновски при пътуването му до Цариград. Във византийската столица Евтимий попада най-вероятно през 1363 г. – непосредствено преди смъртта на видния си учител. Знае се, че известно време прекарва в Студийския манастир, а след това живее на Атон – в Лаврата на Св. Атанасий, може би и в Зографския манастир. Общуването с богатствата на манастирските библиотеки, контактите с византийските образовани среди, досегът с най-

висшата религиозно-философска мисъл и с изкуството на великата империя окончателно го привързват към идеята за единството на Православната църква (оттук и така характерният за него „византинизъм" като обществено поведение, като философски и естетически позиции). Израстването на Евтимий като мислител и книжовник обаче има и друга страна, която не е в противоречие с интересите му на църковник и с теоретичните му представи за исихастко поведение: това е все по-нарастващата му обществена ангажираност. Тя започва от плановете за широка ревизия на богослужебната книжнина (в това отношение е важен престоят на Евтимий в Света гора, където се запознава с преводаческия опит на български книжовници и по-конкретно с извършеното от стареца Йоан, монах в Лаврата на Св. Атанасий), разгръща се в осъществената на дело правописна реформа и в необикновено активната му работа като преводач, която придава нов облик на репертоара от преводни съчинения в българската литература, и завършва с тежките морални отговорности, които поема като върховен йерарх на Българската църква в течение на двете изключително тревожни и в крайна сметка катастрофално трагични за държавата и народа десетилетия в навечерието на османското владичество. (По въпроса за т. нар. „политически исихазъм" ***Вж*** **Мейендорф, И. Ф.** О византийском исихазме и его роли в культурном и историческом развитии Восточной Европы в XIV в. – ТОДРЛ, т. XXIX, 1974, с. 301-305).

През 1371 г. Евтимий се завръща в България. В манастира „Св. Троица", разположен в околностите на Търново, около него се събира широк кръг ученици. Славата му на необикновен книжовник бързо обикаля страната и надхвърля границите й. Съществуват всички основания да се предполага, че така създадената школа не е била само традиционно монашеско общежитие, а мащабно замислена организация за литературна и културна дейност (според някои съвременни квалификации – и с университетски характер). Евтимий направлява работата в нея с рядка вещина и целенасоченост. От 1375 г. към професионалния му авторитет се добавя и административният: Евтимий е избран за български патриарх. Под негово ръководство били ревизирани богослужебните текстове при строго сравнение с гръцките оригинали; отстранени били грешки и отклонения, внесени поради незнание или небрежност от неопитни книжовници, но същевременно се ограничавало съзнателно влиянието на говоримия език; в култ били издигнати кирило-методиевските правописни норми. Съвременната наука отбелязва елементи на консерватизъм в реформата на Евтимий, но признава широтата, замаха и изпълнението на неговия замисъл, правилно почувстваната нужда от правописно единство, творческото отношение към проблемите на превода и художествения стил. В богослужебната практика реформата засяга типикарните предписания (т.е. устава), подбора на молитви и служби (т. е. евхологиона), химнографията – все във връзка с настъпилите промени във византийското богослужение през XIII-XIV в. Евтимий и сътрудниците му правят и следващата крачка – ревизират и попълват преводния фонд на старобългарската литература. Установено е, че са превеждани цели устойчиви състави от агиографскн творби и проповеди; в науката се говори дори за конкретна десеттомна колекция от такъв тип литература, свързана пряко с името на Евтимий. Заслужава да се отбележи още, че според най-нови изследвания „Евтимий Търновски оформя първо стила и езиковата страна иа своите произведения, преди още да е пристъпил към тяхното написване", т. е. той си спечелва име на „велик художник на славянските писмена", както го възприемат неговите съвременници, и налага висок естетически критерий най-напред с преводаческата си работа, на която гледа като на пълноценно творчество, стремейки се да постигне – в съгласие с исихастките си убеждения – съкровената сила на словото. (Подробности по този въпрос ***Вж*** у **Иванова, Кл.** Патриарх Евтимий и агиографската традиция в средновековната литература. – *Лит. мисъл*, 1977, № 10).

Евтимиевото писателско умение и литературният му стил, получил в славистиката определението „плетение словес" (заради една от най-характерните му черти – своеобразната словесна орнаментация) стимулират книжовните изяви на редица негови последователи, в това число и изтъкнати майстори на словесния образ в старата руска литература. В основата на т. нар. „второ южнославянско влияние" в Русия стои въздействието именно на Евтимиевите литературни норми. А те са най-добре изразени в оригиналните му творби: четири жития (за Иван Рилски, Параскева (Петка) Търновска, Иларион Мъгленски и Филотея), четири похвални слова (за Йоан Поливотски, Михаил Воин, Константин и Елена, Неделя) и химнографски творби (служба и параклис за царица Теофана, служба за Петка Търновска). Книжовното наследство на Евтимий включва и четири послания по въпроси от църковно-организационен, богословски и нравствен характер.

Евтимий Търновски посреща покоряването на столичния град Търново през 1393 г. сред повереното му паство, за което е единствената морална опора. Последните години от живота си прекарва в заточение – според най-вероятното предположение в Бачковския манастир.(***Срв.*** **Златарски, В. Н.** Де и кога е бил заточен и умрял българският патриарх Евтимий. – *Летопис на БКД*, кн. VI (1905). – С., 1906, с.103-170).

Лит.: **Сырку, П**. К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке. Т. I, вып. 1. Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского. – СПб., 1898. 609 с.; Т. I, вып. 2. Литургические труды патриарха Евфимия Терновского. – СПб., 1890. 231 с.; **Радченко, К.** Религиозное и литературное движение в Болгарии в зпоху перед турецким завоеванием. – Киев, 1898. 344 с.; **Kaloïniacki, E.** Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius. – Wien, 1901. 452 с.; **Попов, Хр. Ив**. Евтимий, последен Търновски и Трапезицки патриарх. – Пловдив, 1901. 296 с.; **Киселков, В. Сл**. Патриарх Евтимий. – С., 1938. 319 с.; **Вранска, Цв.** Стилни похвати на патриарх Евтимий. – *Сп БАН*, кн. 37, 1942, с. 105-280; **Киселков,**

В. Сл. Проуки и очерти по старобългарска литература. – С., 1956, с. 172-208; **Лихачев, Д. С.** Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России. – Москва, 1958. 65 с.; *История* на българската литература. Т. I. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 285-306; **Вайсилов, Л**. Исихазмът и Търновската школа. – *Филос. мисъл*, 1968, № 5, с. 73-81; **Прохоров, Г.** Исихазм и общественная мысль в Восточной Европе в XIV в. – *ТОДРЛ*, XXIII, 1968, с. 86-108; **Юфу, З.** За десеттомната колекция Студион. (Из архива на румънския изследвач Йон Юфу). – *Проучвания* по случай II конгрес по балканистнка. – С., 1970, с. 299-342; **Иванова-Константинова, Кл.** Някои моменти на българо-византийските литературни връзки през XIV в. (Исихазмът и неговото проникване в България). – *Старобългарска* литература. Изследвания и материали. Кн. I. – С., 1971, с. 209-242; **Дуйчев, Ив**. Търново като политически н духовен център през късното средновековие. – В: *Дуйчев, Ив.* Българско средновековие. – С., 1972, с. 413-431; **Мейендорф, И. Ф.** О византийском исихазме и его роли в культурном и историческом развитии Восточной Европы в XIV в. – *ТОДРЛ*, т. XXIX, 1974, с. 291-305; *Търновска* книжовна школа. 1371-1971. Междунар. симпозиум. Велико Търново, 11-14 окт. 1971. – С., 1974. 550 с.; **Чифлянов, Бл.** Богослужебната реформа на Патриарх Евтимий. – В: *Балкански* културни и литературни връзки. – С., 1974, с. 31-40; **Иванова, Кл.** Патриарх Евтимий и агиографската традиция в средновековната литература.– *Лит. мисъл*, 1977, № 10, с. 90-99; **Кенанов, Д.** Патриарх Евтимий и агиографският цикъл за Иван Рилски. – *Palaeobulgarica*, 1978, № 1, с. 74-88; **Русев, П.** Место и роль Тырновской Евфимиевой школы в культурном общении на Балканах и в Восточной Европе в средние века. – *Славянские* культуры и Балканы. 1. IX-XVII вв. – София, 1978, с. 348-361; **Иванова, Кл.** Агиографската продукция на Търновската книжовна школа. Канд. дисертация. [Машинопис]. – С., 1979. 530 с.; **Кочев, Н.** К вопросу о прекрасном во взглядах исихастов на основе сочинений тырновского патриарха Евфимия. – Palaeobulgarica, 1979, № 1, с. 64-84; *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. Втори междунар. симпозиум, Велико Търново, 20-23 май 1976. – С., 1980. 627 с.; **Динеков, П**. Личността на Евтимий Търновски. – *Старобългарска* литература. Кн. 7, 1980, с. 3-21; **Ангелов, Б.** Старобългарски писатели. – С., 1981, с. 105-117.

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА ВЕЛИКОМЪЧЕНИЦА НЕДЕЛЯ е първото оригинално произведение за Светицата в официалната българска книжовна традиция. Проучванията са установили, че то има за източник нейното гръцко житие от Стишния пролог (познато и в български превод). Словото възниква „в по-ранен период от патриаршеството на Евтимий Търновски, когато мъченичеството за вярата се възприема все още като стародавно предание, за което трябва да се напомня, но което не заплашва непосредствено нито аудиторията на българския патриарх, нито него самия" (**Иванова, Кл.** Агиографската продукция на Търновската книжовна школа ... с. 379, 394). Запазено е в три преписа – два в молдавски ръкописи от XV и XVI в. и един в т.н. Рилски панегирик от 1479 г. на старобългарския книжовник Владислав Граматик.

Изд.: **Kałożniacki, E.** Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymius..., с. 147-169.

Словото се превежда за първи път на съвременен български език от П. Русев и Н. Дончева-Панайотова по изданието на Калужняцки.

Подготовка за публикация: **Петя Накова**, **Десислава Костова**

52 „Похвално слово за великомъченица Света Неделя" / Св. патриарх Евтимий Търновски (похвално слово)

МИТРОПОЛИТ ЙОАСАФ БДИНСКИ

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТА ФИЛОТЕЯ

Вече устата ни се изпълниха с радост, а очите ни – с веселие, да се изразим пророчески. Днес, когато просия светлото ти тържество, божествени лъчи озаряват нас, които [идем] да ти поднесем похвала според силите си, и просвещават всички, които празнуват с любов. Затова приближавайте се усърдно! Пристъпвайки с пламенни сърца, нека се постараем да се приобщим със светлината! Защото виновницата на нашето тържество не само че е украсена с постнически лъчи, но чрез учението на апостолския дар тя предлага и красотата на величието. Ето защо и ние, когато се отдадем на по-голямо старание, нека се подготвим да приемем в изобилие от нейния таен дар. Коя е тя? Казвам: тя е преподобната Филотея – украсената с нетленен венец Христова невеста; Филотея – всеосвещеният орган на духа, пречестното жилище на Спасителя и на незповедимия промисъл, грижовната преподавателка на Божието слово, просветената чрез лъчите на боговидението, носителка на вдъхновения език, гръмогласната проповедница на истината; Филотея – голямата и неизказана слава на праведниците и постниците; вселенската похвала; Филотея – която разлива живителните струи на спасителното учителство; която с думите и с живота си оросява и напоява человеческите души, що са изсушени от греховния пек; чрез любовта и желанието на Спасителя тя е доблестният изобличител на суетствата на безбожните веления; многоблагоуханният съсъд на Светия Дух.

След като биде описан нейният живот великолепно и разнообразно от мнозина мъдреци и оратори, намерих за добре и аз, като последен – апостолски да се рече, – да припомня тия [неща за нея], отчасти като използвах казаното от едного.[1] Защото знае се, и облакът знае да затуля слънцето, а удължеността на времето – лесно да внася забрава в добрите повествования. Ала когато твоите дела се показаха по-големи от чудо, о, славна майко, кой език ще изкаже преславните ти чудеса, що дръзко си придобила от Бога? И пак: кой от земнородните достойно би могъл да изложи подвизите и страданията, всенощните бдения и стояния, и дневните борби, чрез които съвършено си победила мъчителя, врага, и се показа по-твърда от желязото? Макар че носеше земна многострадална и тленна плът, тя низвергна безплътния и въздушен княз в бездната и съвършено го умъртви; тя възлюби от душа заповедите на Христа и чрез страданията му поревнова и да ги върши; тя учеше да презрем плътта, защото прехожда, и да се грижим за душата, безсмъртната вещ. Тя казваше: „Женише Христе, тебе желая и искам, за тебе страдам, и всички красоти на света готова съм да дам, само тебе да придобия.” Тичайки след него, тя не се умаряше да го желае, скиташе се из пустини и острови, скърбеше [за него] и когато лежеше в тясна колиба, отхвърлена и озлобена. И се провикваше с думите на апостола: „Кой ще

ме разлъчи от Христовата любов? Нито гладът, нито жаждата, нито раните, нито зверската ярост!" И подобно на Давида пееше: „Ето, трудът е пред мене, докато вляза в твоето светило." И: „Моето лице тебе поиска; искам, Господи, твоето лице, защото съм уязвена от твоето желание, безсмъртни женише Христе." И пак в ума си постоянно се поучаваше на онова пророчество, което казва: „Кога ще ида и ще се явя пред Божието лице? Моите сълзи ми бяха хляб и денем, и нощем." Затова, с желание когато погледна от небето към земята, Бог, който стои по-високо от всяка власт, възнесе към небето твоето смирение и го постави отдясно на престола. Поради това ние се нуждаем от невеществен език, за да изкажем нейното благоподателно застъпничество; защото, като видяха небесните сили, се преудивиха и непрестанно славят твореца, който е дал на земнородните победа над безплътните. И пак: Кой, като е телоносен и земен, е в състояние да изкаже по подобие на Бога възмездията и всичките неща, що силният ти стори, и личбите и чудесата, с които се изпълни вселената и се напои четирикрайната земя, а морето и всеки град и страна се обогати? Защо славата ти, дадена от Бога, навсякъде се разпространи.

О, многопрославена, Свята и пречестна Филотейо, надари ме със слово, та да се отворят устата. Макар и да е дръзко, аз, който се обогатих чрез многото ти дарове, рабски ще възпея твоите величия, щом се докоснах до тях. О, преподобна майко, макар Святото ти тяло да е приело смъртта, ала и след нея ти пак живееш безсмъртен живот сега; дори и земята, смутена, запази девственото ти тяло недосегнато от тлението, а и след смъртта[ти] чрез твоите преславни чудеса Бог се яви на земните по милост. Защото се наслади от небесните блага, в които и ангелите дори желаят да надникнат. С венец на главата ти стоиш пред жениха Христа. В небесата на царя на славата и на земята ти се явяваш царица, облечена в нетленни одежди, що си изтъка поради постническия си и любомъдър живот. С тебе явно се сбъдна онова Давидовско и богоотеческо [предсказание], което [казва]: „Застана царица вдясно от тебе, облечена в позлатена и многоизпъстрена дреха." Приближете се към нея и вижте я, облажете я, царице, и усърдно я прославете, цареви синове, та и вие да се прославите! Принесете вяра като съсъд и почерпете миро с пребогата целителност, която дава помощ срещу всякоя печал и без съблазън наставлява и душите, и телата да опознаят Бога! Провикнете се към нея така: „Ти си блажена между родовете, затова справедливо царе ти принасят дарове. Дойдоха ти молителки от цялата земя и раболепно стоят царски дъщери между твоите почетни. И най-богатите от народа ще умоляват лицето ти."

Нашият град днес се весели в твоя памет и осветява предградието, събира околните страни и призовава четвеространната [земя], величаейки се и ликувайки, че има в ръце голямото богатство – твоето богоугодно и нетленно тяло. Дъщерята на царя, на великия Бог, тебе съзерцава в ковчег, отвътре със златни ресни, облечена и нагиздена със слава. В „Песен на песните" дивният Соломон тебе възпява, като казва: „Коя е тя, която възлиза от пустинята като стълб от кандилно благоухание, което разнася всякакъв аромат – миро, смирна и ливан?" Защо ти ревностно си тръгнала по следите на драгоценното миро Христово. Ти наведе ухото си и чу, и видя въпиющия: „Излезте, дъщери сионски, срещу цар Соломона [Христа] и погледайте го във венец, с който го е венчала майка му в деня на сватбата му, във време на сърдечното му веселие!" И що са това твоите величия и преславни тайнства, о, чисто вместилище на поднебесното миро, о, божествени храме, земни человече, тяло, родено от земята, а недосегаемо за тлението, стълбе животворен, слово на жените, о, богатство, по-светла от всяко чисто злато и по-блестяща от всяка твар и от слънцето, земя осветена, из която бесовете са прогонени, защото ти надмина природата на земнородните, защото ти възлезе скоро в Христовия брачен чертог. Ти си чула гласа на Божествения: „Дойдете, които любите небесната слава, приемете я с мъдрите деви; той запали свещта си с вяра." Сега ти си съжителка на ангелските чинове и събеседница на небесните сили, или ти живееш и след смъртта си; с великите си чудеса ти си озарила изобилно цялата вселена; във всяко време на всекиго непрестанно ти помагаш: поиска ли ти някой нещо или подири твоята закрила, той не се връща посрамен от тебе.

Струва ми се, че тук е удобно да се обърнем към живота на преподобната и да изложим нейните деяния като на свещник, та да развеселим усърдието на слушателите на словото и с истината да огласим слуха на всички. Не малко полза ще извлекат онези, които с усърдие биха се опитали да се запознаят с нея; от какъв род произхожда и в кой град или в коя страна се роди преподобната Филотея, доблестната и мъдра дева и майка. Ако някой от искрено празнуващите,

силно разпален от любов, пожелае [да узнае] това, ще се постараем да го запознаем, макар че главните мисли ще вземем от службата, която чрез ръководещия разум ни отвежда към него.

Прочее, честнейшата и, първична и истинска родина, из която произтича и славата на рода й, е светлейшият и най-знаменит на изток Сион; неговите жители го нарекоха Йерусалим. Това име тя прие от най-красивия и свещен храм. Първом се наричаше Салим, [което значи] земя тлъста и тучна, земя, която дава мляко и мед според писанието; тя е наречена и земя на обетованието – нея Господ обеща на Авраамовите внуци. След години път [тя има] втора [родина], която много не отстъпва на първата и с големината и хубостта на зданията си, с многолюдността си, с многото си богатства и, право да се рече, с всичките си блага се слави открай време. Коя е тя? – Тракия Памфилийска, която е вразумена и просветена от светлия и боговдъхновен апостолски език, която е уста Христова – говоря за [апостола] Павла. По какав начин и тя й стана отечество, ще се изтъкне, за да разберат, които внимателно изследват.

Когато често ставаха запленявания из Палестина Йерусалимска и [плененте] биваха разсеяни из множество различни места, и родителите на тая всесвещена Филотея, дойдоха из това място в славния и знаменит град Моливот. Прочее, в него живееше [баща й], славен мъж на име Йоан. Той беше удостоен със сан патриций и беше много богат. И словом, и делом [се проявяваше], изпълнен с всяка премъдрост. Той беше и благочестив. Постоянно се упражняваше в Божиите заповеди и в подаяния. Денонощно стоеше из Божествените храмове и щедро простираше ръка към всички, които се нуждаеха. Той се ожени. Жена му беше от много благородни [родители] , от царска кръв, и се казваше Ирина. С всякакви си добродетели и с нрава си тя приличаше на своя съпруг. Когато се измина доста време, те родиха тази добра девойка, началницата и виновницата на нашия празник, за мене най-сладкото нещо и име, съименницата на Бога – Филотея, що небеснят отец благослови и освети още в майчината й утроба. Но да се изразим според Павла: „О, бездна от богатство, премъдрост и знание у Бога! Колко са непостижими неговите съдби и неизследваеми неговите пътища! Защото кой е познавал ума на Господа? Или кой му е бил съветник?”

Разказват, че когато се родила, тази преблажена девойка бива отгледана с небесно и невеществено мляко, по никой начин от майчината си гръд тя не пожелава да вкуси нищо. Когато се изминават три години, майка й достига края на живота си и се преселва в жилището на праведниците. Като вижда, що става с девойката и че тя не се докосва дори до земна храна, нейният баща, учудвайки се в себе си, непрестанно славеше Бога, който върши велики и преславни [дела]. Прочее, той я възпита в слава велика.

Девойката порасна и изучи края на всяко книжно учение. В събота и неделя тя се приобщаваше с божествените тайни. След приобщаването със Светото тяло и с кръвта на нашия господ Иисус Христос тя приемаше по малко хляб и кисел сок; питието й беше вода, примесена със сълзи. Това тя вършеше само да си поддържа тялото.

По цяла седмица тя минуваше без храна; прилежно само се молеше и се поучаваше по Давидовите псалми, из храмовете величаеше Господа и беше се предала на целомъдрие и благоговение, като никой друг. С нея се сбъднаха думите на дивния в божествените [неща] и премъдър Соломон: „Честната старост не е в дълговечността и не с броя на годините тя се измерва.” Защото тя поглеждаше само към Бога, единственият възмездовъздател; за земните и тленни неща тя съвсем не се грижеше.

Някои от знатните напомняха на баща й да я задоми. Когато слушаше за това, преподобната девойка силно негодуваше, но най-вече се надсмиваше; с голямо огорчение тя ги пропъди, понеже считаше съвестта им за празнословие. А на баща си тя се молеше, като казваше: „По никой начин да не възприемаш техния съвет. Както осветена ме възприе от майчината ми утроба, така се и погрижи нетленна да ме представиш на безсмъртния жених – Христос.” Ала макар че тя не искаше, когато навърши четиринадесет години, баща й реши да я омъжи, понеже само чрез нейния род се надяваше да придобие потомство. Тя имаше вече и годеник. Поради благородния си произход, поради благодетелния си живот и поради големите си богатства той беше най-подходен за Филотея. По църковните устави той беше удостоен със сан четец. Името на жениха беше Константин; той беше на седемнадесет години. След като се извърши благословението на брака и [младоженците] влязоха в чертога, девойката каза на младоженека: „О, благомъдри момко, знай добре, че животът на този

свят и временното богатсво на този суетен век не са нищо друго, освен сън и сянка и благоволение на духа; през седемдесетте години се свършва животът на човек. А пък в небесата има богатство, което не изчезва и което се пази за онези, които се боят от Бога. Затова послушай мене, която ти желае доброто, и ние ще се опазим непорочни през този си живот. Мнозина, които се отдадоха на сласти, лишиха се от безкрайното богатство на оногова." А момъкът, като изпълни душата си с Божието посещение и като промени лицето си с радост, каза: „Да бъде благословен Господ, Който те е сподобил да пребиваваш в страха му и Който те е научил да познаваш истината. Наистина, госпожо, с Божията помощ отсега нататък в нищо няма да отстъпя от твоя съвет. Защото апостолът рече: „Всичко мога чрез Христа, Който ме укрепява." И пак рече: „Времето нататък е ограничено, та ония които имат жени, да бъдат, като че нямат, и ония, които имат богатство, да бъдат като тези, които нямат. Между това, нека се погрижим да предадем именията и богатството си в ръцете на бедните и страдащите и да направим Бога наш длъжник." Прочее, заедно като си съгряха сърцата чрез Божията благодат, и двамата решиха да пазят девството си непорочно.

Когато изминаха шест години, баща й достигна края на живота: той се пресели във вечните обители. После, след като тя поживя не малко, като просвети всички подобно на слънцето, като храни бедните и като направи мнозина богати, и съпругът й Константин си завърши живота и се пресели в обителите на праведните, за да се весели вечно. А преподобната девица разпусна всичките си слуги и обогати достатъчно бедните. Тя прислужва на прокажените, прикрива техния гной с позлатените си ризи и им предаде златния си пояс. После тя се отдалечи в пустинята. Близо до нейния град [Моливот] има езеро, наричано Богатото. То е много пространно, понеже има голяма широчина и дължина. В него има много острови. Преподобната девойка взе една от прислужниците си и се засели в най-предния остров, където намери църква. Тя си построи малка колиба. През цели седем години усърдно се поддаде на апостолски живот, като изтощава тялото си чрез пост и бдение. Настанила се в пустинята, тя водеше там духовен и ангелски живот; скиташе се по томошните стръмнини и пропасти; хранеше се само с пустинни растения, и то скаредно[2] и лошо. А кой ще разкаже за тогавашните й поройни сълзи? Кой ще изкаже честите й и непрестанни стенания? Така като придоби тя мъжествен разум в женското си тяло, като някаква паяжина тя разстройваше всички дяволски козни. Ала въпреки че живееше толкова тежко, радушно тя приемаше всички, които идваха, и всички напътстваше, за да разумеят Бога, и мнозина освободни от измамите на идолопоклонството; други пък, които изповядваха еретичеството, тя привлече към съборната и апостолска църква. Тя стана причина, щото не малцина да тръгнат по иноческия и мъченически път. И благодатта на Светия Дух, която слезе над Светите апостоли и ги надари с лечебни дарове, за да лекуват всяка болест и всяка рана, осени също така и тази преподобна, за да извършва различни изцеления, както рече Господ в Евангелието:„Който вярва в мене, делата, що аз върша, и той ще върши, и по-големи от тях ще върши." Затова, които дойдоха с вяра, получиха в изобилие дарби да лекуват. Между тях беше и една жена, на която и двете ненки бяха заболели и която страдаше от тежка болест, що служителите на медицината наричат хирея. За седем дни тя се излекува чрез молитвите на преподобната и чрез помазване с масло от светите икони. По всички страни най-много за нея се заговори. Един човек от същия град Моливот, по име Евтимий, който беше хром с единия си крак, щом чу за преславните чудеса на преподобната, отиде на острова и престоя там седем дни. След като със сълзи и умиление си разказа болестта, преподобната му рече: „О, човече, дето ти страдаш, то се дължи на невъздържаността на езика ти и на непристойните ти слова. Обещай се на моя владика, на Христа, че ще поставиш преграда на устата си!" И щом се обеща, Светицата веднага се докосна до ногата му. И – о, чудеса твои, царю Христе! – веднага щом стана, той намери, че ногата му е здрава като другата. И той си отиде, радвайки се и славейки Бога и преподобната.

Като се отдаде на обичайната си молитва и като отправи умолително ръце към небето, преподобната съгледа едно Божествено видение: светъл и безплътен юноша дойде при нея и й каза: „Напусни пустинята и иди в небесните обители. Защото ти трябва да оставиш тялото си тук на земята, а духът ти да се пресели в небесните селения." Освен това, из небето се чу и следния глас: [Ела, скривалище на чистотата и нетленно цвете на целомъдрието, ела в много тихите селения, в небесните шатри, в светлината на светите, в неизказаната радост, в нетлението и покоя

на праведните! Насити се, наслади се от своя любовник, наслади се от хоровете на пророците, на апостолите, от съсловието на преподобните! Заедно с мъдрите деви влез в небесния чертог, във вечното селение! Наслади се от славата, от красотата, от съпребиванието, от сиянието, от радостта на своя жених и сладък творец, с добротата си по-красив от човешките сънища, невидим, неизказан, милосърден, человеколюбив, благоутробен! Приеми благата, приготвени още при сътворението на света! Ти си чула прочее по-рано: „Пътя свърши[х] и вярата опази[х], а и сега [чуй]: „[Чуй] и по-ясно виж и наклони ухото си към онова, що око не видя и лениво ухо не чу и не се възкачи на сърцето на унил човек; що Бог приготви за онези, които го обичат. И забрави
своя народ, плътските помисли и бащиния си дом, тленното и [от пръст] създадено тяло, защото царят пожела твоята красота].”

Щом разбра, че ще си замине от този свят, тя тутакси се отдаде на молитва и обля със сълзи земното си лице, казвайки: [„Человеколюбче, Владико и Боже, не изоставяй мене, Твоята убога рабиня, която заради Твоето пресвето име напусна всичките хубости в света и с гореща вяра и топла любов тръгна само след Тебе. Всещедри Господи, и сега заповядай на мирния ангел мирно да приеме убогата ми душа и да не ми бъде възпрепятствано от нечистите, скверни и лукави бесове да вляза там, и ме сподоби със смелост, за да застана пред страшния ти престол, защото си благословен во веки веков, Амин”].

След това изпрати в града и повика целия клир от църковнослужители и целия монашески чин, що пребивава в околността и им заповяда, като рече: „През една нощ ми се представи един светлоносен юноша, с образ неописуем, приличащ на слънце, и ми рече: „След няколко дни ще те повика Христос, когото си обикнала от малка, и прочее. Заповядай, рече, на църковния клир, който е в града [да обмисли] реда и подготовката на погребението ти. Ето, днес вече минава четвърти ден.” Като чуха, всички изпаднаха в умиление и изново заплакаха и заридаха, понеже не можеха да понесат раздялата с наставницата си. И като стенеха из дълбочината на сърцето си, всички викаха жалостно: „О, блажена майко, в тоя наш според Бога живот ти ни бе учителка и спасителка; всеки от нас, без разлика на възраст, нека плаче за това; още и пустинята и островите, непрестанно напоявани от твоите сълзи!” А преподобната, като обля по обичая си земята със сълзи, каза: „Не, отци и братя, не! Така с плач не съкрушавайте душата ми! Чувайки Павла, който в древността говореше към вас и към вселената: „Не казвам, братя, вие да не знаете за починалите, за да не скърбите, както другите, които нямат надежда във възкресението” – нека всички се отдадем най-вече на молитва! Заедно с мене потрудете се малко в този час: вкупно нека всички да извършим всенощно бдение!” Щом се свърши бдението, тя ги напъти към добродетелите според обичая си, прости се с тях и веднага изрече: „В твоите ръце предавам духа си.” И захванаха да прииждат, люде носейки своите болни, които страдаха от различни недъзи. Щом се докоснеха по честния ковчег на преподобната, всички получаваха пълно изцеление. Честните мощи на преподобната бидоха изпратени в града с кандила и свещи и тържествено положени в светейшия храм на нашата владичица, пресветата Богородица, по местному наречена София.

Езикът е безсилен да разкаже подробно колко чудеса станаха там, какви не различни болести се излекуваха и колко пъти се изгониха бесове. Аз ще скъся разказа си, като изложа едно или две от чудесата.

Някой си мъж, по име Навкратий, от знатните и прославени [люде] на град Аморий, биде поставен за войвода в Елада. Нему се случи да води война с безбожните агаряни и да бъде победен заедно с войската си. Агаряните ги взеха и ги отведоха пленени в Сикелия. С тях беше взет и друг един, по име Автанян, от град Филомилий, по сан управител. Когато стигнаха в Сикелия, те бидоха затворени в мрачна и тежка тъмница. Когато всички се видяха в бедата, Артаван започна да им разказва за чудотворната дейност на преподобна Филотея – колко бесновати излекува, колко слепи направи да прогледат и как извърши да оздравее болен, който страдаше от проказа и беше съвършено изтощен от болестта и който седеше до кивота[3] на преподобната. Един ден преподобната се явява пред църковния предстоятел, като му каза: „Съблечи дрехата на прокажения, намажи цялото му тяло с масло от неугасимото кандило на пречистата Богородица и го обвий с моята мантия; след четиридесет дни Господ ще го посети.” Щом видя видението, предстоятелят със страх стана и тутакси изпълни каквото му се заповяда. След това, като се яви пак преподобната, заповяда на

прокажения да се изкъпе в къпълнята. И – о, кой ще изрече, както би се следвало, твоите дарования, царю Христе! – след като се изми, той съвършено оздравя, какъвто беше след раждането си – казваше [Артаван]. Всички тия и тям подобни неща им разказа Артаван. Преподобната извърши и премного други и още по-големи чудеса, които, казваше той, моят помрачен и беден ум изпозабрави.

Като изслушаха това, войводата и онези, които бяха с него, се развълнуваха и казаха: „Нека извършим всенощна молитва към нашия Господ Иисус Христос и към преподобната. Може би Господ ще се смили над своите раби; като не обърне внимание на греховете ни, той ще прояви милост към нас благодарение на молитвите на преподобната." Те извършиха обещаното, а войводата се провикна из дълбочината на сърцето си: „О, преподобна и богоблагодетелна майко, триблажена Филотейо, макар че и до днес не можахме да узнаем безкрайното ти множество дарове и чудеса, ала ние вярваме, че със силата що ти е подарил Христос, ти можеш [да извършиш] каквото поискаш. В този час избави ни от неизбежната беда на тази тъмница, развърти тежките окови, с които са обковани ръцете и нозете ни, та след като се избавим от неправдите, заедно с всички да ти пеем благодарствени песни!" Щом заспаха след молитвата, преподобната им се вести, като им каза: „Станете, всички вкупом излезте из тъмницата! Отвориха се тъмничните лостове, разкъсаха се железните ви окови чрез благодатта на моя Христос!" Когато се пробудиха от сън, те видяха, че веригите се бяха разкъсали, че тъмницата сама се беше отворила и че никой не ги възпрепятстваше да си отидат. Те обаче не отидоха веднага у дома си, а в светлото жилище на преподобната. След като влязоха в храма с голямо благоговение, със сълзи като обливаха тялото на преподобната, с ръце като прегръщаха честния й ковчег, като коленичеха и си допираха лицата до земята, те отправяха голяма благодарност към всесилния Бог и към преподобната. А когато се завърнаха по домовете си, във всички области и страни те станаха проповедници на чудесата [на преподобната]. С такива дарби, с такива благодеяния и с такива награди великият дарител, Бог, награждава своите угодници. Защото, които през краткия си земен живот се подвизават, те получават на небето големи и безкрайни [блага].

Когато великият цар Калоян пое българското царство, той превзе и всичката гръцка земя. Когато достигна до онзи град, той го зае и след като взе тялото на светицата, го пренесе в своя град [Търново]. Когато чу, патриархът заедно с клира и целия синклит с народа излязоха да [я] посрещнат със свещи и с блоговонни кандила. И след като целунаха ковчега на светицата, тържествено го положиха в преименития храм на пречистата Богородица и в царския град Търново.

След като се измина много време, в 6902 [1394][4] година пак в трети индикт, когато поради неизвестни Божии тайни срещу онова място се извърши гневът и голямото агарянско нашествие – уви! – стана и пълно, и тъжно разорение на тоя град заедно с околните. Чрез попущението на всесилния промисъл, чиято глъбина на съдбините е голяма, не зная по какъв начин с него се сбъдваше онова Йеремиево псалмопение, което казва: „Пътищата на Сион тъгуват"; когато всяка възраст от мъжки пол падна под оръжие; когато се извършваше невероятно чудо, що пак Йеремия тъжно възпява: „Проляха кръвта им като вода около Йерусалим, и нямаше кой да ги погребе; изоставиха труповете на рабите за храна на птиците небесни и телата на преподобните ти – на земните зверове." И пак: „Глас се чува в Рама, Рахил плаче за децата си и не иска да се утеши, защото ги няма." Прочее, тогава бяха казани, а сега се сбъднаха предсказанията: „И отритна жилището в Силом, скинията, в която обитаваше той между человеците – да се изразим псаломски, – и предаде в плен своята сила и своята слава в ръцете на врага, и презря своето наследие." [Сбъдна се] и най-трогателното [предсказание], а именно: „И свещениците му падаха от оръжие, а и вдовиците му не плачеха", според писанието: „Изпрати им гнева на яростта си, уви! И ярост, и гняв, и скръб, изпратени чрез жестоки ангели." Тогава архиереите и гражданите трогателно биваха гонени, подлагани по много начини на мъки и злословия. О, беда! Заради благочестието си биде заточен дори и патриархът, онова светило на светилата и христоподобният образ! Тогава мнозина казваха: „По-добре беше слънцето да изгасне, отколкото да замлъкне Евтимиевият език!" Съжалявам те, о църкво, съжалявам те поради това неочаквано разорение! На тебе говоря, търновска славо! От каква на каква се превърна! Тогава в непрестъпната Светая светих влязоха нозете на нечестивите; тогава се изпълни и казаното някога от Господа: „Когато видите мерзостта [на] запустението да стои на свято място." А свещеници, уви! И люде, и множество тълпи страдаха на открито; те нямаха нито молитвени домове, нито пък се ползваха подобно на нечестивите от

законни правдини. В един глас всички жалостно викаха най-после: „Като виждате нашето страдание, бойте се!" А и още по-жалостно като се провикваха, те казваха: „О, земя и небо, страдайте заедно с нас!" Над нас се изпълни Давидовото: „Очаквах състрадател, но го няма , и утешител, ала го не намерих." Затова умилно се молеха на безчувствената твар за състрадание. Чрез проявения от Бога гняв биде позволено на враговете люто да се ярят на благочестивите и голяма беше дързостта на нечестивите срещу благочестивите. О, позор! И мнозина се прехвърлиха към непристойната Мохамедова вяра: едни като се изпоплашиха от страх, някои като се омекчиха чрез ласкателства или като бидоха победени чрез материална придобивка, други пък се пресъединиха към враговете, като – поради простотията си – се подмамваха чрез писма и хитрост. Промисълът често пъти има обичай да подлага благочестивите на изкушение, като отрано им е приготвил на небето безкрайна награда, а на враговете, по същия начин –
безкрайни и вечни мъки.

Когато настъпи втората година, нашият преблагочестив цар благоволи да изпрати в горепоменатия [град] Търново своя превъзлюблен, доблестен и мъдър син, по-добре – христолюбивия нов Константин, а с него и наше смирение, поради някои необходими и важни царски работи. С Христовата благодат като пристигнахме на мястото тържествено, със слава и блясък, по царски и архиерейски ние бяхме приети от местния княз с голяма почест и внимание за дълго време. И там докато пребивавахме ние, това дойде до слуха на наше смирение и на благочестивия ми цар, че всесветото, честно и мироблагоуханно тяло на преподобна Филотея сияе в един от манастирите на владичицата и Божия майка, като озарява всички с лъчите на целебните дарове. Като венценосецът чу това със слуха си, прие го с голяма наслада и сърдечно се възпламени от Божествена любов. Подобно на елен, що гори за водни извори, той пожела по някакъв начин да се наслади и да придобие нетленното съкровище на свещените мощи на преподобната. Когато намери благоприятно време, той намисли един план, добър и достоен за похвала. Веднага той изпрати при търновския княз едного от велможите си, за да поиска не сребро и злато, не и нещо друго – тленно и малотрайно, а всехвалния ковчег на преподобната. Защото що щеше да му бъде повече любимо, отколкото тялото на преподобната? Винаги той разсъждаваше в ума си така: „Дори до половината на моето богатство готов съм да дам всичко – било злато, било сребро, било бисери, било скъпоценни камъни; от сърце всичко ще дам, от всичко ще се лиша, само да получа съкровището, що желая."

Князът, като чу за това, веднага стана благоразположен и с всяко усърдие и бързина както във всичко, така и в този [случай] го послуша и нам подари многожеланото. Като се научи за това, от радост царят помисли, че е на високо, а не че стъпва по земята. С голямо благоговение като разцелува свещените мощи, и като им се наслади достатъчно, той изпрати първом нас у дома. Когато вдигахме благоговейно Святото и преподобно тяло и впрягахме колесницата, ние пак богато украсихме ковчега на свещеното съкровище, като го обвихме сияйно с багреници и платове. А след като го натъкмихме още и с благоуханни масла и с ароматични кадила, радостно се отправихме за у дома, пеейки и възпявайки Господа. Когато преминахме границата на онази страна и с Божията помощ дойдохме в своята, щом се научил, целият църковен клир на нашия град заедно със свещеслужителите и левитите[5], облечени с бели и свещени одежди, със свещи и благоуханни кадила, още и целият монашески лик и простия народ от целия град и околността ни посрещнаха всички, викащи единодушно: „Слава Богу във висините! На земята днес ни се даде мир и благословение!" Когато се сгъстеше, безчисленото множество от христолюбиви и благословени люде изглеждаше като морска повърхност; при съпровода на тялото всички поради сгъстеността си образуваха единна маса, подобна на вода, която се вълнува. А когато достигнахме нашата голяма митрополитска църква – всечестния храм на нашата владичица и Богородица, тържествено положихме пречистото и много възпято тяло на преподобна Филотея.

На мене е необходим много ум, за да я възхваля. Ала коя достойна песен да и поднесе нашата умствена нищета? С кои похвални цветовце да я украсим достойно? Действително земният ум изнемогва, когато види изложени извършените от нея велики дела! Блажен е наистина нашият град, който наследи всеосвещените ти мощи, за да ги притежава, триблажена Филотейо! Нему те налагат тежкия дълг да ги съхранява и да се грижи за тях. Блажен е и самият цар Константин – по възраст млад, а по разум хилядолетен, който при другите си големи подобрения прибави и това, [че се

погрижи] да се пренесат мощите на тебе, преподобна, и на вечнопомнимата и всесвята преподобна Петка, а още и на триблажената царица Теофана: нему това допринесе голяма прослава, охрана на тялото и закрила на душата. Също така блажени сме и ние, които приехме в нашия град наистина, справедливо казвам, вашето троично събрание: озарявайки го с лъчите на благодатта, вие раздавате вечно спасение на онези, които идват в него. Поради това, макар и да не можем да [ти] поднесем достойна песен, а според силата [си], ако и да е дръзко, вярвам, че ще я приемеш като онези две лепти, [що спуснала бедната вдовица в съкровищницата]. Затова нека никой да не се лишава от званието и никой да не се срамува от нищетата [си]. Защото славната Филотея безвъзмездно раздава дарования, пролива изобилни милости, които превъзхождат трудовете на всички, та всеки, който има несъмнена вяра, да дойде и чрез опит да разбере осъществяването на своето желание. Елате вие, които имате неподвижни членове и многогодишни недъзи – предстои общо награждаване на всички. Днес станаха преславни, дивни и чудни неща в нашия град и в дома на великия цар, защото ангели невидимо те убеждават заедно с нас, множество архангели те славят: защото като херувим щом прелетя от земята в небесното царство, ти се яви като псаломска свирка на цялата вселена; защото чрез тебе непрестанно се слави творецът на всичко. Затова справедливо на тебе усърдно се покланят благоговейно и царе, и князе, и всеки от свещените чинове; ние виждаме как тържествено те внасят свещеническите ръце отвъд завесата в непристъпната Светая светих. Със застанали пред тебе архиереи и с дароносни ангели сега ти шевстваш по земята с чистия вървеж на Свята душа. Прочее, елате днес с мене, христолюбци, духовно тържествувайте заедно с пастирите и архиереите; искам да празнувам празника, който е равноименен и равнославен на всички празници. Елате, с благогласни песни нека прославим общата застъпница на християните, избавителка за опечалените, освобождение за пленените, възвръщане за заточените, щедра кърмачка за сираците, милостив упътвач в истината за децата, неизразходваемо богатство за бедните. Истина, колко е дивна твоята любов към подобните ти по природа! Този вселенски лик днес кой събра освен тебе, която си достигнала серафимите и която стоиш безплътна пред престола на славата, въз който ясно съзерцаваш Бога и го молиш за нас и за людските грехове?

О, всеславна майко, богоблажена Филотейо, която прие днешните ни молитви, не преставай да се молиш за нас на Бога, с Когото ти сега беседваш направо лице с лице, а не като чрез огледало и чрез гадание? Заедно с душевното [здраве] изпроси за нас и телесно здраве! Като чедолюбива майка приеми тези наши молитвени и детски недомлъвки! Бъди помощница на озлобяваните! Въздигни свещените си ръце над стадото, що ни повери твоят създател и Господ! Ходатайствай непосредствено, щото както ние, така и те да се сподобят с небесното царство! Надари този град, който е предоставен на тебе и който наследи твоите славни мощи, със спасение и освобождение от всяка злоба на езичниците, от нападенията на варварите! Избави го от всеки богопопустен гняв и от ярост! Утвърди и запази от изпитания държавата на твоите христолюбиви царе [Срацимира[6] и сина му Константин]! Запази и царете, които в благочестиво настроение целуват свещените ти мощи и които с радостна душа почитат тържеството ти! Защото ти имаш превъзхождаща сила, ти имаш непреодолима крепост: защото извърши в Христа много подвизи, защото постигна съвършенство в добродетелите, защото си подражателка на Спасителовите страдания, защото си равночислена с ангелите. Дано не се изтощиш в молитвите си за нас, защото тебе придобихме за ходатайка на нашето спасение. Отвори вратите на твоето милование, подари [ни] милостите на доброто си сърце, приеми нашите трогателни молитви, въздай ни благословението на благодатта си, та сред веселие и спасителна радост винаги да извършваме твоето молебствено тържество за слава и похвала на превъзпятата и единосъщна Троица, на която подобава всяка слава, чест и поклонение всегда, сега, винаги и във вековете на вековете, Амин!

КОМЕНТАР

ЙОАСАФ БДИНСКИ е последовател (може би и пряк ученик) на Св. патриарх Евтимий Търновски. Единствените сигурни биографични вести за него се отнасят към последното десетилетие на XIV в. През 1391 г. владетелят на Видинското царство цар Иван Срацимир го изпраща в Цариград, за да бъде ръкоположен за Видински митрополит, но ръкополагането се извършва едва на следващата година. В официалното писмено решение на

Цариградския партриарх по този повод се казва, че той „още от младини е посветен на Бога” и че е „обичан не само от царя, но и от целия град”. През втората половина на 1394 г. Йоасаф Бдински е натоварен с важна мисия – да преговаря в Търново с местния турски управител. Придружава го Срацимировия син Константин. По време на престоя в покорения престолен град Йоасаф измолва мощите на светицата Филотея и ги пренася във Видин. Съдбата му след завладяването на Видин през 1396 г. не е известна. Изказвани са предположения, че е емигрирал в Сърбия. В историята на българската литература е известен само с едно съчинение – „Похвално слово за Филотея”.

Лит.: **Киселков, В. Сл.** Митрополит Йоасаф Бдински и словото му за Филотея. – *Бълг. истор. б-ка*, 1931, кн. 1, с. 169-206; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. II. – С., 1953, с. 102-106; **Киселков, В. Сл.** Проуки и очерти по старобългарска литература. – София, 1956, с. 209-212; *История* на българската литература. Т. I. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 345-348; *Речник* на българската литература. Т. II. – С., 1977, с. 133-134.

ФИЛОТЕЯ, родена през XII в. в гр. Моливод (малоазийската област Памфилия), се отдала на отшелнически подзвизи след овдовяването си. Погребана била в родния си град, но мощите й били пренесени в Източна Тракия, откъдето цар Калоян ги пренася в Търново. В българската столица те били положени в църквата „Св. Богородица Темнишка” при едноименния женски манастир, след това попадат във Видин, а след завладяването му – в румънския град Куртя де Аржеш (ок. 402 г.).

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА ФИЛОТЕЯ от Йоасаф Бдински е написано изцяло в стила на търновската панегирична традиция, като следва на места почти буквално Евтимовите жития на Филотея и Петка Търновска. Конкретният повод за създаването му е честването на паметта на светицата във Видин след пренасянето на мощите. Както личи от текста

на словото, то е било произнесено в присъствието на Срацимировата съпруга царица Ана и нейните синове.

Словото е познато по препис, поместен в Рилския панегирик на Владислав Граматик от 1479 г.

[1] Авторът има предвид Св. патриарх Евтимий Търновски.

[2] Скаредно – с неудоволствие, с горчивина

[3] Кивот – ковчег

[4] Годината е погрешна: Търново пада през 1393 г.

[5] Цар Иван Срацимир

[6] Левит (евр.) – свещенослужител

Подготовка за публикация: **Кристина Симеонова, Силвия Николова**

53 „Похвално слово за Света Филотея” / митрополит Йоасаф Бдински (похвално слово)

СВЕТИ МИТРОПОЛИТ КИПРИАН

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТИ МИТРОПОЛИТ ПЕТЪР

Ето, братя, настъпи светоносното празненство и пресветлото тържество на Светия наш отец Петър!

Тъй както Божият пророк рече: „Паметта на праведния с похвали съществува", тъй и природата човешка: кога възхвалява, към по-доброто добро прилага, хвали най-сладкото със сладко и най-красивите с красиво, прикрепва бисер към сапфира и прославя към най-прославяните. Както цветя, които си подхождат, подбрани добре, тутакси благоухаят, обаче щом към крин се приплетат, в красота стават още по-благоухаещи. Колко повече като се приобщим към паметта на Светците, не се ли изпълваме с благоухание, не ставаме ли страшни за нашите врагове? Защото от земните неща отделени, като че сме на небето, мислим се за придобиващи лика на ангели, радващи се на пророците и пригласящи на праведните, празнуващи заедно небесното и земното.

И ето, развълнувани, светло посрещаме тържеството на светителя и пречестното празненство; защото е ден на радост и веселие, когато мъж праведен и преподобен приеме своя жизнен край, когато види успокоение от трудовете свои, когато скръбта оставил, към веселие върви, когато земята и всички земни неща оставяйки, на небето отива, когато, изоставил хората, сред ангели се нарежда и да възприема Бога се удостоява.

Да, в този ден нашият отец и учител, а и пастир и наставник се представи във вечния живот: дивният между светителите най-свещен Петър, бъдещият светилник, труженик и чудотворец на руската земя; Петър – доблестна клонка на благочестието, Петър – на апостолите последовател, Петър – църковно утвърждение, Петър – изобличител на еретиците, Петър – на благоверието проповедник!

Обгради ме сега и самият ти, светителю Петре, тъй като зная, че съм недостоен да те възхваля; но дари ми слова, с които за тебе да започна слово; защото всичко твое е чудно, всичко твое – красиво; с тебе всяка църква се украси, цялата руска земя с тебе се утвърждава.

О, свещен събор и Христови люде, богосъбран народ и Ваша царска светлост,[1] нека узнаем откъде възсия такъв велик светилник: нима от Йерусалим или от Синай; не, каза ни се, а от Волинската земя се роди, от благопристойни и християни родители.

И се случи нещо такова преди неговото раждане. Още като беше в майчината утроба, майка му видя видение: струваше й се, че държи на ръката си агнец, а посред рогата му – благолистно дърво израснало и с различни цветове и плодове покрито; сред клонките му – много свещи светеха и благоухания се разнасяха.

Чудно ми е, любими мои, с ум като вниквам в чудесата на избрания и прославям Единния – в Троицата прославян Бог! Ето защо, блажени сте, о, прехвалени родители, о, добри съпрузи, о, блажено съчетание, о, Свято порожденне, о, Свята издънка на честен корен! Блажени сте и преблажени, тъй като се сподобихте да бъдете родители на такъв отрок! И честната майка на блажения отрок, когато се събуди, чудеше се: какво ще бъде това – какъв е

завършекът на такова видение? Но макар и тя да не се досещаше, краят после с удивление показа с какви дарове Бог своя угодник обогати.

Кажи ни, о, земя Волинска, где такова неизчерпаемо богатство намери, откъде в тебе такъв светилник възсия и израсна? Наистина – процъфтя плодът на благочестието и лозата на светостта! О, действително честита си, земя Волинска, че такова дарование ти се дари! Възпитан в добро поучение, както е редно – казва се, – и даден бе да се учи на грамотност. И блаженият Петър усвояваше бързо учението с благословията на светителя, който бе му се явил във видение. Оттогава за малко време усвои цялото Божествено Писание.

И какво стана после? Като се разпали веднага от Божествена любов, отиде в пустинята, която се намираше там, в един от манастирите на Волинската земя; и там се подстрига и изцяло отхвърли мъдруването, което блазни към идола. Този млад на възраст, но премъдър с разум, като изпълняваше всичко заповядано му от неговия учител, към заповедите се придържаше. И беше, да река както за Йов: „Око на слепите и крака на хромите.” Държа в сърцето си апостолското слово: „Един на друг тежестите носете и тъй Христовия закон изпълнявайте!” Блаженият Петър не на един, не на двама тежестта понесе, а на цялото братство да служи прие. Не видя ли всеки стълб на търпението, не видя ли съкровище духовно, не видя ли велик труженик, не видя ли твърдия диамант, не видя ли отшелническото възпитание? Защото наистина, когато Бог прославя своя угодник, и такава крепкост му предоставя!

След време напусна манастира и обходи пустинната онази местност, намери място безмълвно при река, наричана Рата; и там жилище си нареди, и църква издигна в името на Господа, Бога и спасителя наш Иисуса Христа. И в малко време събра се при него не малко по число братство. И грижеше се блаженият Петър за спасението му като баща чедолюбив. Поради ангелоподобния му живот разнесе се слава за него по всички посоки на Волинската земя; и всички прииждаха при него; и като слушаха словата на поучението му, с радост ги възприемаха.

Защото беше мъж смирен и целомъдрен, благоговеен, нищелюбив и гостолюбив, той е днес отец на отците, на монасите ръководител, похвала за постниците и пример за безмълвниците, отзивчив към молещите, искател на духовна чистота, образец на целомъдрието. Беше за мнозина в полза и всички водеше към спасение и монашески облик – както стълба, извеждаща на небесната висота; беше крепител на изнемогващите, помощник на обидените, верен поръчител на каещите се и на всички, които се стремяха към него, както към извор благопотребен; затова и Господ го провъзгласи пастир и отец; затова бе и учител, избран от Бога!

Когато митрополит Максим завърши живота си, макар и дане искаше много, Светият Петър не можеше да не бъде в послушание на княза на Волинската земя; и като узна, че той е приел Божия съвет по неволя, сам на път се отправи. Кой не ще възжелае този, който е почетен от благодатта, кой не ще прослави прославения от Бога? Блажен си наистина, преславни и досточудни Петре! Сдобил си се с такова благо, че ти се даде самия образ на пречистата владичица наша Богородица да предадеш, която със своите ръце си изписал, както свидетелства за тебе Геронтий, самоволно искащ да получи сана.

Когато Геронтий плуваше към Цариград, буря голяма в морето излезе, противни ветрове на корабния нос се опряха и той от печал голяма бе обзет. Яви му се през нощта иконата на Богородица пречиста, казваща: „Всуе се стараеш, не ще те удостои светителският сан, който си поискал да похитиш. Петър, игуменът Ратски, който ме изписа, служител на Сина и Бога, и мой, той ще бъде възведен на високия престол на руската митрополия и този престол той ще украси!” Впрочем кой не ще се удиви и кой не ще възхвалим удостояващия с такова благо, както пророк Давид казва това: „Дивен е Бог в делата свои, Бог израилев!” И отново: „Прославящите ме – рече Господ – ще прославя!” Ето, видите ли, възлюбени мои, с колко дарове прослави Бог своя угодник!

И преподобният наш отец Петър, както вече рекох, като пристигна по-рано в града на Константин, слезе от кораба в царстващия град. Това беше, когато Светият дивен Атанасий украсяваше вселенския патриаршески престол. И щом Петър влезе в дверите, дето патриархът седеше, с благоухание някакво изпълни се оная сграда; разбра със сърцето си патриархът, че с Петровото идване се яви това благоухание; и го прие радостно, с благословия и веселие го удостои.

После, като разбра причината за идването му, тутакси свика събор и дивния Петър освети, светилника на свещник издигна, та да свети на всички, които бяха в сградата; и за учител и пастир на руската земя го постави. И тогава – казват – просвети се лицето му и всички служещи с патриарха се удивиха. С това голямо известие като прие целия събор, патриархът рече тъй: „Този човек по Божия заповед дойде при нас и повереното му стадо с Божий благослов добре ще пасе.” И беше веселие духовно в оня ден.

Подир малко дни и Геронтий пристигна в Цариград след многото премеждия; и отиде при Светия патриарх и всичко случило се му разказа, както и съновидението си.

Какво след това? Като говореше на светителя Петър, още по-светлият патриарх Атанасий рече така: „Ето виж, чедо мое и възлюбен брат мой в Христа, на каква велика служба си възлязъл; Христос Бог на тебе е заповядал да наставляваш и да насочваш великия кораб и до пристана на спасението да го доведеш; да не се обледниш никога, да не униваш и да не се отегчаваш от великата грижа за ширната и величествена руска земя! На ангелско служене беше приемник и Христос сега тебе постави работник в своя виноград. Бъди подражател на апостолите, бъди ученик истински на Спасителя, за да станеш с дръзновение при второто му пришествие, провикващ се: „Ето ме мене и децата, които си ми дал!" И с такива слова и с други още по-много поучавайки непрестанно блажения, след няколко дни от града на Константин го отпрати.

Както Мойсей от планината Синайска – сияещ вътрешно повече от Мойсеевото лице, – блаженият мъж Петър като отпътува, премина благополучно морето и при Светата руска митрополия престола зае; и мир и благословение на всички раздаваше и като прихождаше от място на място, повереното му от Бога стадо започна да поучава. Колкото и много да идваха при него, с радост ги учеше временното да преодоляват с дух и възвишеното да търсят. И всеки получил своето дарение, с радост си отиваше у дома. С такива поучения той пред всички се явяваше, като напътваше към вяра и с духовна сила повече от слънцето като сияеше.

Такива са делата на блажения светител Петър, такива – проповедите на този богогласен език, такива – боголюбезните напътствия на душите! Ето защо ще чуе наистина от Христос думите: „Благи и верни рабе, в малкото беше верен – над мнозина ще те поставя; вникни в радостта на своя Господ, влез в небесния мой чертог, отиди, където пожела да отидеш, приобщи се на моята трапеза, ела и царствай с мене! Защото молитвите твои чух, делата твои, които извърши заради мене, не презрях! Щом като на жестокия и непокорен еврейски род земя обетована дарих, не повече ли на тебе ще даря да царстваш? Ако на тях небесна манна спуснах, тебе ли от трапезата моя ще отблъсна? Ако за тях от сухия камък вода източих, не повече ли тебе от безсмъртния извор ще напоя?" Виждате ли, възлюбени, благия отговор на владетеля! Виждате ли какво царство на любещите го дарява? Виждате ли отплатата на ония, които са му угодили? Виждате ли печалбите на преумножения талант?

А после какво? Заради честния си живот и беззлобието на душата той и с дара на пророчество се сподоби, както е речено – от пророка: „Ще възлея от моя дух на всяка плът и ще проговарят, ще дам чудеса на небето горе и знамения на земята долу, в благодатта двоен дар ще дам. Искаш ли на пророчеството дара да ти въздаря, то самият ти с него истината трябва да говориш, а не лъжливо казаното от мене."

Когато светителят дойде в града, наречен Москва – тогава съвсем малък и без много народ, – в него владееше благочестивият велик княз Иван Данилович[2] божественият Петър го видя, сияещ в православието и го възлюби много.

И започна да живее в „този град повече, отколкото – на други места. Посъветва с благ съвет княза, като му препоръча да изгради църква, от камък направена, в името на пречистата, наша владичица Богородица и приснодева Мария[3], предсказвайки така: „Ако ме послушаш и храм на пречистата Богородица издигнеш в своя град, самият ти повече от другите князе ще се прославиш, и синовете и внуците твои от род в род; и този град ще бъде славен сред градовете руски и светители ще живеят в него; ръцете му, ще бият по гърба на неговите врагове и Бог в нещо ще се прослави; а още и моите кости ще бъдат в него положени!

А после? Не сме ли удивени от пророчеството на Светеца, не се ли сбъдна всичко това? Не се ли извърши реченото за тебе, прославен град Москва, не се ли разпростряха очертанията на твоята земя, не се ли възправиха ръцете ти върху плещите на твоите врагове? Виждаш ли праведната истина, сбъдна ли се реченото; „И ще дам чудеса горе на небето." Не е ли това тъкмо на човешката природа чудо?

Сетне пресвещеният божествен светител Петър по Божие откровение презря краткотрайния и мимолетен живот. Когато блаженият Петър се представи от земята на небето, тогава великият княз не се случи в града. А като чу за Светеца, че се е представил, великият княз с велика бързина в града прибърза с всички свои велможи за погребението на добрия отец и много тъжеше за благия учител. И като поставиха Светеца на смъртен одър, понесоха го към църквата, както е обичайно да се прави с мъртвия.

Искате ли да ви разкажа за някои от чудесата на светеца?

И страшно нещо се случи тогава, изпълнено с всякакъв ужас. Някакъв човек, изпълнен с неверие към Светеца, дойде и мина посред народа, и го хулеше в мислите си, казвайки: „Защо самият княз

и толкова народ прииждат и вървят след един мъртъв човек и такава чест му отдават?" Та като мислеше в сърцето си това, той тутакси видя Светеца и по-после сам си каза, че стои на одъра и заобиколен от двете му страни от народ, благославя вървящия пръв княз и следващия го народ.

Впрочем одъра с мощите донесоха при гробницата, която сам си беше приготвил, и го поставиха в нея през месец декември, 21 ден, дето и сега лежи, извършвайки различни чудеса за ония, които идват с вяра.

А след двадесетина дни подир слагането му в гробницата някакъв юноша, който имаше от рождение разслабени ръце и съвсем неподвижни, та дори към устата си не можеше да ги привдигне, при гробницата на светеца с топла вяра дойде, молейки се със сълзи, и получи тутакси изцеление. А след това на хром дари прохождане и на сляп прозрение даде. Тогава за кратко време всички тези събития се извършиха при гробницата на Светеца. Но Господ не престана от оня ден и досега знамения и чудеса да твори при гроба му. Впрочем прииждащите с вяра, без завист приемат даровете от изцелението, но повечето остават в тайна.

Многото други, безбройни чудеса на Светия Петър, ако започна подробно да разказвам, лятото ще ме завари разказващ, затова всичко изказвам с изреченото пророческо слово: „И ще дам – рече – чудеса на небето горе, знамения на земята долу и в благодатта двоен дар ще дам." Защото не само тогава сбъдване се прояви, но и сега в паметта на Светите пророкувани неща се сбъдват. Но като оставим чудесата, нека отново към похвала се устремим. Щом някои от опитните плувци от кораба в морето се хвърлят, търсещи бисер да вземат, колко повече от бисер е светлото тържество днес на преблажения светител Петър.
В това празненство на православните чудна и светла е паметта на светителя, която изпълва с радост благочестивите и с веселие всякакво пречистя всекиго от варварско помрачение и със светла вяра озарява днес и с духовна любов на вечен устрем осмелява.

О, твърд диамант, който с духовно пиво напоява душите, жадуващи добродетелта, и който като крин в градина разцъфтя и застанал пред Светата Троица, светло просвещава! Ето защо цялата вселена, като се озарява в светлата памет от светозарни лъчи, радостно ликуваща, тържествува. Защото този превиден Петър сияе на земята като слънце и защото архиереят с изрядни знамения на чудесата просвещава множеството.

О, угодниче на трислънчевата Троица, о, мощи, даващи на недъгавите изцеление! Кой понякога, като е просил за помощ и спасение и като е прегрешил – с надежда, или кой с вяра като е призовал Светото му име, не бе избавен от душевни язви и изцелен от телесна болест?

Ето ни апостол и проповедник, ето ни пастир и учител, ето ни вожд и управител, ето ни стена и ограда, наша велика похвала и наше дръзновение към Бога!

Днес, братя, на нас подобава да се радваме и да се веселим духовно, да се благоукрасяваме и да празнуваме радостно, като имаме пред очите си раклата на преблажения наш отец светителя Петър. В нея на този ден бе положено неговото многострадално и Свято тяло, разпращащо лъчи от чудеса по всички краища на руската земя. Тази ракла прие съкровище, което не може да се открадне, съсъд на Светия Дух, орган Божествен, честното тяло на дивния светител Петър, на нашия отец и учител. Като я гледаме, сякаш самия него гледаме, защото макар и да бе положен в гроба, Светият е духом с нас винаги. Гледа дали по неговата заповед живеем и повеленията му дали пазим, и радва се и милостиво се приближава към нас, и ни охранява и пази като чеда възлюбени. Ако почнем да не радеем за своето спасение и не пазим съвета на думите му, то сами от помощта му ще се лишим.

О, Свети и пресвещени отче светителю Петре, изпълни сам недостатъците ни със своите добродетели, понеже нямаме могъщото благо на Божествената помощ! Какво да направим в деня на твоята смърт и полагане в гробницата, която сам построи, както преди се каза? О, неизчерпаем източник на чудеса! О, подобие на небесната доброта! Нали пророкът рече: „На възхваления праведник ще се радват хората." Сега не само хората, но и небето и земята са изпълнени с радост, виждащи онова, което става за празника на Петър светителя! „Днес те въздават хвала на небесните сили, светителите ликуват, както подобава, и праведните играят духом; а заедно с тях и ние такива похвали ще поднесем и като слагаме венец на честната негова глава, ще кажем:

Радвай се, светозарно слънце, пресвещен архиерей, отче наш Петре, прогонващ греховния мрак от тези, които те почитат с любов! Радвай се, просвещение на руската земя! Радвай се ти, който умножи стадото на словесните овци! Радвай се, приятелю на Божието откровение! Радвай се, застъпниче на опечалените, прибягващи при раклата с твоите мощи! Радвай се, незалязваща заря, просвещаваща всички с благочестие! Радвай се ти, който на потоци обливаш с изцеление обхванатите от различни недъзи! Радвай се ти, който удиви целия свят с чудеса и знамения и който отпъждаш греховната тъма! Радвай се,

медоточив извор, при който Христос като дойде, възвесели и прослави с тебе цялата руска страна! Радвай се и със светлината на богоразумието украси своята църква! Радвай се, проповедниче на истината и наставниче на добротата! Радвай се, благоухаещ крин, отвеждащ с благоуханна любов всички при Христос! Радвай се, че с доброто изрядно си украсен и с образ сияещ като ангелообразните! Радвай се, твърд зид на славния град Москва, който пазиш с настойничеството си от ненавистта на враговете, както истински пастир, залагащ душата си за стадото с Христово име! Радвай се ти, който си преизпълнен с мъдрост и който си като живо съкровище, без каквато и да е нечистота или плътско желание!

О, благоразумни и полезни отче, пресвещен архиерей, светителю Петре, сладка храна за душите и сладко пиво за устните, най-сладка пчела за църквите, трапеза на духовно ядене, чаша на трезвеност, словесна сол, масло, което омекчава, съвет с мъдростта, на благочестието гусла, свирка на поучението, богатство на нищелюбието, глас на покаянието, верний рабе Господен! Та аз как по достойнство ще мога да те възхваля, като имам скверна уста и нечист език? Но като нямам какво да ти поднеса в деня на твоята смърт, тази малка похвала се изля, както малък смърдящ поток към морската шир, не да изпълни морето, но от смрад да се очисти. Ето защо, пресвещени отче, о, честна глава, велик архиерей, светителю Христов Петре, не се разгневявай на мене грешния, но за мене – за раба твой – моли се, та в деня на своето пришествие да не ме осъди нашият Господ Иисус Христос, комуто подобава слава и власт, чест и поклонение, и великолепие, заедно с Бога и със Светия Дух, сега и винаги, и във века на вековете, амин!

КОМЕНТАР

КИПРИАН (ок. 1330 – 16. IX. 1406) е именит представител на Търновската книжовна школа. Като обществен деец и книжовник е свързан с църковната и културната история на България, Византия и особено на Русия, където е един от авторитетните носители на т. нар. второ южнославянско влияние. Връстник и последовател е на Евтимий Търновски. Възприетото в науката мнение, че е чичо на Григорий Цамблак, в последно време бе оспорено с големи основания (***Вж*** **Holthusen, J.** Neues zur Erkldrung des Nadgrobnoe slovo von Grigorij Camblak auf den Moskauer Metropoliten Kiprian. – *Slavistische* Studien zum VI. internationalen Siavistenkongress in Prag, 1968. – Мьнchen, 1968, p. 372-382.) Вероятно е бил монах в Килифаревския манастир. Там попада сред най-близките ученици на Теодосий Търновски, с които видният български исихаст тръгва през 1363 г. за Цариград. След кратък престой в манастира „Св. Мамант" и Студийскня манастир Киприан се отправя заедно с Евтимий Търновски за Атон. В продължение на десет години е в досег с византийската богословска култура. В 1374 г. отново е в Цариград и заема служба при патриарх Филотей. В качеството си на патриаршески пратеник заминава за Русия, за да разследва искането на западните руски князе да „имат отделен митрополит за Югозападна Русия със седалище Киев. През 1375 г. с помощта на литовския княз Олгерд, Киприан сам заема този пост, като получава и обещание, че ще наследи московския митрополит Алексей след смъртта му. По този повод (митрополит Алексей умира в 1378 г.) пътува няколко пъти до Цариград. При едно от тези пътувания – в 1379 г. – минава през Търново и жителите на българския престолен град му устройват тържествено посрещане. За митрополитския престол Киприан се бори упорито, тъй като великият княз Дмитрий Донски се обявява против неговата кандидатура. В 1390 г. той постига своята цел: ръкоположен е от цариградския патриарх за Московски и всеруски митрополит. На този пост остава седемнадесет години – до смъртта си. Погребан е в Успенския събор в Москва. Канонизиран е за руски светец в 1472 г.

Киприан оставя име на енергичен и влиятелен глава на руската църква. Дейността му подпомага процеса на обединение на руските княжества около Москва. По примера на Евтимий Търновски той предприема реформа за изправяне на богослужебните текстове, като взима за норма Евтимиевите правописни принципи, въвежда нова редакция на служебника (преведена от гръцки език лично от него) и нов богослужебен устав (Йерусалимския на Сава Освещени), съставя псалтир с последования, използвайки Евтимиеви преводи, превежда служби и молебни песнопения, популяризира Евтимиевата редакция на Синодика на българската църква. С неговата административно-книжовна дейност се свързва и най-разпространената славянска редакция на индекса на забранените книги. Киприан е автор на поучения по литургически въпроси и на послания, възникнали в хода на борбата му за митрополитската катедра. Съществуват свидетелства за участието му в руското летописание. Най-забележителното литературно дело на Киприан е оригиналният цикъл произведения, за митрополит Петър – житие, служба, похвално слово и канон.

Лит.: **Голубинский, Е**. История русской церкви. Т. 2, ч. 1. – Москва, 1900, с. 297-356; **Яцемирский, А. И.** Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. – СПб., 1904, с. 17-32; *Богословская* енциклопедия.Т.10. – СПб., 1909, с. 41-59; **Снегаров, Ив**. Духовно-културни връзки между България и Русия през средните векове (X-XV в.). – С., 1950, с. 59-71; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. 2. – С., 1953, с. 85-88; **Киселков, В. Сл**. Киприан Цамблак. – В: *Киселков, В. Сл.* Проуки и очерти по старобългарска литература. – С., 1958, с. 213-230; **Иванов, Й.** Българското книжовно влияние в Русия при митрополит Киприан! (1375-1406). – *Изв.* на Инст. за бълг. лит., 6, 1958, с. 25-79; **Ангелов, Б. Ст.** Житие на митрополит Петър от Киприан. – В : *Ангелов, Б. Ст.* Из старата българска, руска и сръбска литература. Ч. 1. – С., 1958, с. 159-175; *История* на българска литература. Т. 1. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 307-314; **Дмитриев, Л. А.** Роля и значение митрополита Киприана в истории древнерусской литератури (К русско-болгарским литературним связям XIV-XV в.). – *ТОДРЛ*, 19, 1963, с. 215-254; **Дончева-Панайотова, Н.** По въпроса за родството между митрополит Киприан и Григорий Цамблак. – *Старобългарска* литература, 3, 1978,

с. 77-85; **Дмитриев, Л. А.** Литературно-книжная деятельность митрополита Киприана и традиции Великотырновской книжной школи. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. – С., 1980, с. 64-70; **Дончева-Панайотова, Н.** Киприан – старобългарски и староруски книжовник. – С., 1981. 225 с.

МИТРОПОЛИТ ПЕТЪР (1308-1326) е основател на Московската митрополия. Пренасянето на духовно-административния център на Руската църква от Владимир в Москва е важен момент в неговата дейност и изобщо в процесите на политическото и обществено издигане на Москва през XIV в. Заслугите му в това отношение са оценени своевременно: скоро след смъртта му той е канонизиран за пръв московски и общоруски светец; цариградският патриарх Йоан IV през 1339 г. установява празника в негова чест – 21 декември. (***Срв.*** Арх. **Сергий**. Полный месяцеслов Востока. Т. 2. Владимир, 1901, с. 513). Пренасянето на мощите му от старата в новата църква на Успенския събор в Москва (1477 г.) се чества на 24 август.

Преди Киприан за митрополит Петър написва в 1327 г. житие неизвестен днес книжовник. Възниква и канон, за чийто автор се смята ростовският епископ Прохор. Цикълът произведения, създадени по повод пренасянето на мощите на светеца, се приписва на Пахомий Серб.

Похвалното слово за митрополит ПЕТЪР от Киприан бе открито през 1973 г. от Невяна Дончева-Панайотова по време на археографски проучвания в ръкописния отдел на Държавната публична библиотека в Ленинград (дн. СПб). В няколко публикации тя съобщи за известните й два преписа на словото, публикува неговия текст и изказа някои съображения за времето на възникването му (Киприан написва житието през 80-те години на XIV в., словото се появява скоро след житието) и за неговите жанрови, стилни и езикови особености. (***Вж*** **Дончева-Панайотова, Н.** Неизвестно „Похвално слово за Петър" от Киприан. – *Лит. мисъл*, 1975, № 1, с. 98-101; Неизвестно „Похвално слово за митрополит Петър" от Киприан Цамблак. – *Старобългарска* литература. Изследвания и материали. Кн. 2. – С., 1977, с. 136-155 (издание на текста с. 147-155); Киприановото „Похвално слово за Петър" в българската и руската панегирична традиция. – *Ез. и литература*, 1977, № 2, с. 30-43; „Похвальное слово митрополиту Петру" Киприана в болгарской и русской панегирической традиции. – *Славянские* культуры и Балканы. 1. IX-XVII вв. – С., 1978, с. 362-374; Цикъл произведения за митрополит Петър от Киприан. – Търновска книжовна школа. 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. – С., 1980, с. 143-155).

Според Л. А. Дмитриев в „Похвално слово за митрополит Петър" Киприан прилага с голямо умение сложните похвати на стила „плетение словес", доказва творческия характер на този стил, връзката му с личната изобретателност и тънкия филологически усет (**Дмитриев, Л. А.** Литературно-книжная деятельност митрополита Киприана..., с. 68-69).

Словото се публикува за първи път в новобългарски превод, направен от П. Русев и Н. Дончева-Панайотова, въз основа на двата известни преписа: Погодиновски (ръкописен сборник № 866 от сбирката на Михаил Погодин, края на XV – началото на XVI в., Държ. публична библиотека в Ленинград (дн. СПб.), л. 1356 – 148а) и Софийски (ръкописен сборник №1500 от Новгородско-Софийската сбирка, XVI в., Държ. публична библиотека в Ленинград (дн. СПб.), л. 60а – 726). <...>

[1] Обръщението към слушателите и великия московски княз е указание, че Киприан е написал похвалното слово по повод на конкретна тържествена служба, която е трябвало да се състои на празника на светеца – 21 декември.

[2] Княз Иван I Данилович Калита

[3] По настояване на митрополит Петър, княз Иван Данилович Калит построява в Москва катедралния храм „Успение Богородично" /Успенския/.

Подготовка за публикация: **Стеляна Димитрова**, **Дияна Банова**

54 „Похвално слово за Свети митрополит Петър" / Св. митрополит Киприан (похвално слово)

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТИ МИТРОПОЛИТ КИПРИАН

Наложи ни се, впрочем, и това страдание да изживеем, о, приятели, от което пострадахме и от което, струва ми се, сред скърбите няма по-люта. Защото от загубите, които засягат сърцето – какво друго може да бъде равно на такава печал? Защото не от загуба на имот, на слава, на село или богатство, на черди и стада, на отечество, на къщи и сродници или съседи, но от загуба на самия отец пострадахме. При това на такъв отец, за когото не знам слово, с чиято сила да го представя на слушащите. Защото както в добродетелта беше неподражаем блаженият Киприан, така и в словесните поучения беше неповторим. Впрочем него нашето отечество откърми, пък на вас Бог го дари; и нему вие за много се наслаждавахте, ние се лишихме. И вие с него се украсявахте, а ние от желание за него тъгувахме; и с него вие преуспявахте, като растяхте в заповедите Господни.

И трогнати от писмото му[1], ние бързахме да достигнем вашите земи, за да видим пастира, грижещ се за стадото, и отеца, радващ се за децата си. О, стрела, подобна на неочаквана вест, пронизваша сърцето! О, отрова на достигнало известие, вливаща се през уши във вътрешностите!

Макар и да не бяхме причастни на вашата радост, достойни сме всички за скърбите. И вам, и нам обща печал се предложи. Разкри се трапеза и питие от плач, защото от втори Йосиф се лишихме. Не с пшеница бе неговото препитание, а със словото на поученията и с благодеянията на нравствеността. И целомъдрието му – не като на оня, но много по-голямо – и не остана при него, а и на други той преподаде. Защото така природата показа мъжа – сякаш не да задържа владяното свое благо, макар да не прави други причастни към него.

И как искаше великият да се намери в царството небесно, не само като работи, но и като поучава. И както египтяните – народ другоезичен и племе другоплеменно – толкова жалеха патриарха Якова, че плачът им 70 дни продължи. И заради това, като стана чрез езика известно на околните, длъжни бяха и те на усърдния мъж да въздадат почит, редна за такъв мъж, с когото бе Бог. Тогава как ние да не оплакваме толкова и такова благо: не само учител, но и баща, който с добротата на простия дух ви отгледа, пък с Евангелието възпита, поучи с бащинско учение, със страх Господен умъдри, отвсякъде с молитвени действия обгради и ви прослави, за всички хора желани направи.

Ето защо ние ви обичаме сега повече, отколкото по-рано; защото узнахме, че вашата обич към Светеца не само докато беше жив, мислено бе в сърцето му, но и след неговата смърт вашите души са на сърцето му. За блажената му памет вашите убеждения ще пребъдат.

Наистина блажен е той, че остави на всички вас такава любов, каквато не може да се намери сега у хората. Блажени сте вие, че като я приехте, запазихте я съвършена; и не само досега, но като отцелюбиви чада се грижите да я пазите жива; не до две или до три години, които изминаха, но и в продължение на годините ще расте вашата любов към отеца.

Затова е възлюбен той, че такива синове отгледа; пък и вие сте възлюбени, че се сподобихте да имате такъв отец. Доблестен и чуден е коренът, но и плодовете на корена са достойни. Наистина не е за чудене впрочем, че някой чуден корен, който се крие в недрата на земята, показва здравината си чрез качествата на своите плодове.

Ето и блажения Киприан, скрит в гроба, за нашите телесни очи е действително незрим. Обаче чрез вас, като плодове на своята благодетел, показва силата си. И по-големи от нас се явихте вие, защото вам като на достойни се даде; от нас пък, като от недостойни, се отне. И откакто ви издигна духом, от това, че не го виждате вече, никак не обедняхте.

Ала ние, понеже бяхме още в детска възраст, за малко се удостоихме да видим онова Свято лице. Скоро от нас си отиде и макар вече от старост настигани, не го видяхме повече. Каква ли полза при това ридания много за него сега да изплакваме, а от никъде да нямаме утеха на страданието.

Знайте го и вие, възлюбени, кога видяхме великото това съкровище – нека отчасти да спомена за това. Защото към тридесет години са оттогава, когато от вас като тръгна към оня велик град, царица на градовете, вървеше. Защото обич пастира подтикваше, дългият път нищо не значеше.[2]

Като преминаваше реката Истър[3], някакви хора срещнаха Светеца и подтиквани от изкушение, с много скръб го измъчиха. Че за Светците Господни обично е такива неща да се допускат, та страдащи, те да стават по-известни. Божествената му сила в тях на немощ се превръща, както реченото първо на Йов: „Смяташ ли, че като направиш друго, праведен ще се покажеш”, и казаното второ на Павел: „Моята сила в немощ се превръща.”

И като беше вече близо, към нас се отправи. Тогава църквата, която ни възпита и изучи, с родния ни баща и с великия учител[4] го посрещна. Приеха с много радост блажения, като го целуваха и прегръщаха, като отпъждаха печалните неща с радостни, като срама от ограбването с подобаваща чест отдаваха на забрава.

Понеже Бог допусна по пътя да бъде оскърбен, позволи му така да се прослави в отечеството и да утеши желаещите го сърца, и самият той да се изпълни с неизказани радости, виждащ своето отечество така управлявано, че бе достойно за многото похвали на своя велик Евтимий, който държеше кормилото му.

И втурнаха се внезапно множество жители от града, сякаш някакъв порой, стичащ се на посрещането му. Нито жена не поиска да се откаже от гледката, нито мъж беден или богат. Оставиха пазачи жилищните складове, не бяха затворени продавници от търговеца, търкаляше се по пазара продаваното. Едно бе на всички желание и устрем: заедно всички да излязат и съвсем никой в града да не остане. Слуги изоставиха грижи за господаря, майстори напуснаха делата си. И колко чужденци, и колко местни хора идеха там да видят Киприан!

Така и девойката, която не биваше да излиза, тичаше, преодолявайки срама. И стар, и недъгав, като превъзмогваха своята немощ, стремяха се все натам. Защото голяма благост беше да се съзерцава ликът на Светеца. Защото не само като поучаваше и проповядваше, но и съзерцаван, той просто беше способен да внесе в душата на гледащите го поука и всякакви добродетели.

И ето тези, които вървяха близко, и до нозете му се докосваха, и ръка му целуваха. А тези, които бяха отблъсквани от множеството, отдалече само го съзерцаваха, като приемаха изцяло благословията му, като не получаваха нищо по-малко от ония, които бяха близо до него. И така си отиваха напълно утешени. Жени, припадащи умилно, слагаха с вяра при нозете му децата си и недъгавите си близки. И ясно – за всички бяха изпратеното от Бога изцеление, което очакваха, сладкото благословение и самото идване на Светеца. Че нима не според вярата на човека и най-вече красиво влияеше благодатта, която у апостолите е действаща сила. И тогава за сполука благославяше той верния оня народ и даваше облекчение на страданията.

Тогава видяхме, братя, това велико светило, и свещените ония ръце се докоснаха до нашата глава, благославящи същевременно и пожелаващи също да ни се сбъдне предреченото от духа. Тогава бяха радости, сега са ридания, тогава веселия спонтанни почнахме, сега пък плачещи вървим. Защото тогава разлъката, наложена от живота, утешаваше; надежда и упование благи имахме да видим отново оня стълб на благочестието.

А сега последната наша раздяла като пропаст велика между него и нас благоволи да се разтвори: защото впрочем той се успокои в недрата Авраамови, ние пък от желание за него възпламенени страдаме, и за мъката успокоение няма. Тогава душевно ликувахме, сега умилно въздишаме за страданията. Тогава тържествени, сега надгробни химни пеем. О, злини на тъмнината, която не разсейва изгрева на слънцето! Отиде си добротата, която беше за вас по-сладка и от слънчевите зари.

Да, братя сме ви най-добри, защото вашият отец, когото оплаквам, по род нам принадлежи и

брат беше на нашия баща.[5] Ето защо, когато вие се веселяхте, ние, като чувахме, към вашето веселие се приобщавахме; към вашия плач сега такива съобщници сме, понеже и бедата е обща.

Мълчи оня сладък глас, тъй да кажа – небесен, който имаше какво да вещае от небето и който веселеше сърцето повече от вино. Затвориха се устните, които се движеха тихо, а раздаваха обилно благодат. Къде е окото, което съзерцаваше небесното, подарено му от Бога, още когато бе в пустинята? Къде е ухото, слушащо небесния глас? Къде е онзи справедлив език и страшен за еретиците? Къде е приятното спокойствие на очите му? Къде е светлата усмивка на устните, явяваща се с благослова? Къде е многославящата десница? Къде е онова светло кормило на духа, което правеше корабът на вашия живот тихо да пресича житейските вълни? Къде е славното кормило за душите, с което безболезнено превъзмогвахме езическите смутове? Къде е безстрашната твърдост на разума, с която всякакъв страх отпъждахте? Къде е добрият кормчия, който кораба на вашия ум към небесата направляваше? О, люта мъка по този, който от нас си отиде внезапно!

Чувал съм за някакви Йеремиеви гласове, тъжни и жалостни, с които разоряваният Йерусалим ридаеше, припявайки заедно с другите много ридания и това: „Плачат пътищата Сионови.” Да, тогава се казаха тези думи, сега пък се изпълниха.

Защото, когато се възвести онази блажена смърт, не се ли разплакаха всички пътища на Москва? Вместо гусли и свирки не по всички ли еднакво печал се разнесе? Не и самите ли младенци, които са чувствителни към страдание, както раждащите се, с ридания достойни почетоха честната и желана от него, а горчива за нас кончина? Знаем и друга песен, подобна на Йеремиевата, достойна за нашето страдание, която се създаде за пленяването на израилтяните: „При Вавилонската река, там седяхме и плакахме, като припомняхме Сион; на върба, по средата й закачихме оръжията наши.”

Моя рожба е това жалостно пение! Защото и на мен се наложи, както на ония, когато идвах към вас и когато достигнах реката. Да, река Геон беше там, гдето ония – пленени – и себе си, и оръжията си на мълчание осъдиха. За нас пък Неман беше реката, протичаща през Литва; и при нея ни срещна горчивото известие. И нито можехме да плачем, нито пък можехме да движим естествено тялото си. За ненадейната вест бяхме без усет и само като гледахме, се считахме живи. Душите ни бяха сграбчени от случилото се, като пленници оковани, и силата на живота от нас вече като че си отиваше.

Извърши се за нас и онова, което се рече за ония хора: „Отплати се на страданието, когато ми се заби трън.” Впрочем, там също, когато се случеше някому да попадне трън в крака, прекланяйки се, и другите падаха като страдащи, понеже в една верига бяха водени хиляди. А тук стрелата на мъката, която завистта пусна върху ни, като завидя на нашата доброта, прониза сърцето не на един, на сто или на хиляди, но на всички заедно. И нас, като ни съблече брачните одежди, във вретище ни облече; от чертога ни изведе и на кръстопът остави; от злите сили добрият жених отне се от нас. И обхвана ни веднага сирачеството на тъгата. В багреница и коприна се обличахме някога, сега пък като просяци ходим.

А защо и за тях бих искал – макар че вие сте ми близки, като ми помагате – да превъзмогнат величието на бедата. И вик някакъв, достоен за честта да издигнете гръмогласно, както отците бедата оплакваха, и както направиха доблестните ония синове на патриарх Яков. И какво ще претърпя? Как да принудя езика си към служене на словото, щом като с някакви тежки окови от бедата е скован? Как да отвържа устата си от безгласие схваната! И как ли ще погледна с духовните си очи, обгърнат от тъмнината на бедствието? Като разсее този мрачен и плътен облак от утрото, кой отново ще ми покаже в яснота бляскавата заря на смирението? И по какъв начин ще възсияе зарята на слънцето ни, което залезе?

Страдащи така, нека кажем нещо и от думите на Йов, които той казваше на другите с измъчена душа: „Кой ще ни върне в дните по-раншни, в които Господ ни пазеше, когато светилникът му сияеше над нашата глава?” Нека изгасне завистта като духната църковна лампада, и нека се разсеят димът и тъмата, които са над нашата глава, и да светне цялата вселена според Божия
глас: „Да възсияе светлината ви пред людете!”

Изчезна бликащият език на светеца – казвам – и като дървета, каквито сте вие, при смъртта му показвате листи посърнали. Отлитна църковният славей, пеещ сладко в ушите ви божествени химни, и поради това унили сте вие. Велика е бедата, която ни кръжи, защото и велик съд на Божии дарове ненадейно бе взет от нас. Имаше в него любов нелицемерна, която е начало на закона и пророците, благодат в устата изляна, до краен предел смиреномъдрие, Авраамово гостоприемство или по-добре богоприемство, целомъдрие Йосифово, Мойсеева благост и милост към сънародниците си, търпение Йововo.

Знайте, възлюбени, колко беди изтърпя, от които и каменното естество би се смекчило; всичко изтърпя с готовност, за да не се отделят от вас Аароновото свещенолепие, Самуиловата твърдост,

Давидовата крепост, Соломоновата премъдрост, ревността на Илия, Данииловото разсъждение – не в сънища, както оня сред халдейците, а в мислите.

Премъдрият познаваше добре всеки истински дух, който изповядва Господа Иисуса Христа, както и дошлия в плътта да мами душата. Като на прославения Йоан[6] отшелническо бе възпитанието му и за уединение развихряше крила тук и там, наставляван от Духа, до появяването му при вас като нов Илия, на когото беше подобен. А и вие бяхте достойни за него: „На нас подобаваше такъв архиерей.” Защото във всичко духовно ви възрадва и ви закрили с крилата на своите молитви от беда, идваща много пъти, както орел приютява рожбите си към своята гръд. С едно само ви оскърби и нашите сили със себе си погреба, като се отдели от тялото. Но понеже Бог заповядва, впрочем, на който говори противното, този да бъде краят с оплакването: „Ако те забравя, Йерусалиме, нека и десницата му бъде забравена.”

Прочее, утешете се, като ви моля, и вика на ридание оставете. Защото кой страдащите ще утеши, ако не страдащият подобно на вас. Не се взе от нас отецът, а посред нас стои, сега по-добре ни гледа и за нас по-настойчиво се моли. А защо е невидим за нашите очи? Защото свидетелят влезе вътре зад завесата, достигна в непроходимото, оставяйки завесата на плътта, където влезе Иисус, предтеча за нас. Не на този върху икони, в тълкувания и в образи от материя, но лице в лице говори на Божия син, когото от юношески години обикна и заради когото бе разпънат. И той, земният, който толкова се труди за вас, борейки се, делящ с вас скърбите и поради раздялата с чието наставничество сега всички се оплакваме, бодърства горе, да не откъсне някого от вас сатаната.

Защото толкова ви обикна, както Павел вселената, заедно с когото казваше: „Кой изнемогва, пък аз не изнемогвам, кой се съблазнява, а аз не се гневя?” За вас тйй се яви втори Павел и се труди повече от всички, които са били преди него при вас, велик подвиг осъществи, завърши живота си и вярата опази.

Поради това нему принадлежи праведният венец, който Господ – справедливият съдия – ще му даде в оня ден, когато и всички вас, които е възлюбил както него, бащински и пастирски ще събере около себе си, сияещи с неизразима светлина. И радостен и блажен той ще каже: „Ето ме мене и децата, които Бог ми даде.” Нему слава в безконечните векове! Амин!

Написах за Киприан: „Отче Киприане, наистина си светило на руската земя!”

Написал това слово надгробно Григорий Цамблак като митрополит на Киев и на цялата Литовска държава.

КОМЕНТАР

ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК (ок. 1365-1420) е най-даровитият ученик и последовател на Св. патриарх Евтимий Търновски. Може да се твърди, че жизненият му път е сравнително добре документиран, макар че важни моменти от него и до днес са обект на дискусии. Произхожда от знатния търновски род на Цамблаковци. В науката е утвърдено схващането, че е братов син на киевския и всеруски митрополит Киприан; тази роднинска връзка обаче не отдавна бе аргументирано оспорена от немския изследовател Йоханес Холтхузен (***Вж*** тук, с. 350). Цамблак се изгражда като личност в обстановка на висок обществено-икономически и културен подем, но и под знака на сложни духовни брожения и растяща политическа анархия, които ускоряват гибелта на Втората българска държава. Юношеските си години прекарва в Търново, където получава и първоначалното си образование. Най-ранната сигурна дата в живота на Цамблак е годината 1379. Тя има стойността на автобиографично свидетелство, защото в похвалното слово, което посвещава на Киприан, той съобщава, че в ранна младежка възраст бил свидетел на тържественото му посрещане в Търново. От сравнително късен паметник (руския Никоновски летопис от XVI в.) узнаваме, че Цамблак от детство обичал книгите, а за учението му при Евтимий свидетелства „Похвално слово за Св. Киприан”. Много вероятно е да е приел монашество в някоя от търновските обители. Пребиваването му в Атон е сигурно. Не подлежи на съмнение, че
там е задълбочил книжовната си подготовка.

Не е известно дали Цамблак е преживял като очевидец покоряването на българската столица, но кървавото лято на 1393 г. е съдбоносният прелом в неговия живот. В разцвета на творческите си възможности той напуска България, за да не я види никога вече. Оттук нататък в странстванията си по чужди земи той разгръща изненадваща енергия, за да постигне предначертаните си цели и да оползотвори способностите си на църковник и писател. В цялата му кипяща дейност носталгията му се трансформира в предана служба на православните идеи (отделни моменти на компромиси спрямо тях очевидно имат значение на тактически ходове), в трескаво търсене на пътища за избавление от политическия и верски враг, в завземане на позиции, които действително го представят като опитен дипломат.

Последните години на XIV в. Цамблак прекарва в Цариград (според някои предположения – в Студийския или в манастира Пантократор в Света гора), движи се сред висши духовнически кръгове, заема дори служба на секретар (синкел) при патриарх Матей I, който в 1401 г. го натоварва да уреди църковно-административните отношения с молдавската църква. Когато преговорите в молдавската столица Сучава завършват, Цамблак не се връща в Цариград, а остава проповедник в Сучава. Тук пише редица проповеди, създава и житието на румънския Светец Йоан Нови, известно като „Мъчение на Йоан Нови Белиградски (Сучавски)”. Несъмнена е централната му роля сред българската емиграция отвъд Дунава, както и изобщо църковническо-политическата му активност сред християнската общественост в

княжеството на молдавския владетел Александър Добрия (1400-1432). Убедителни факти насочват към дипломатическите му връзки с литовския княз Витовт, а вероятно и с неговия брат, кралят на Полша Владислав II Ягело. Предполага се, че около 1403 г. Цамблак е вече игумен на манастира Нямц (основан в 1392 г.), който добива известност като средище на българската книжовна традиция (XV – нач. XIX в.).

В науката остава все още неуточнен по време „сръбският" период от живота на Цамблак. Някъде в края на XIV или началото на XV в. той се озовава в Дечанския манастир като негов игумен. Според А. И. Яцимирски в Сърбия той попада малко по-късно – през 1407-1408 г., и то съвсем непредвидено – прекъсвайки пътя си към Русия (**Яцимирски й, А. И.** Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 44). В центъра на тогавашната сръбска образованост Цамблак се появява като авторитетен вестител на търновските езиково-правописни и литературни норми. Написаните по това време от него Житие на сръбския крал-светец Стефан Урош III (Дечански) и Разказ за пренасяне мощите на Петка Търновска от Видин в Сърбия са между най-представителните за духа на старата сръбска книжнина явления.

Около 1406 г. Цамблак предприема най-решителната крачка в своята кариера на духовник и обществен деец: намесва се активно в обтегнатите отношения между Цариградската патриаршия и Великото Московско княжество, от една страна, и Литовското княжество, от друга. Киевският и московски митрополит Киприан току-що е починал и Цамблак полага усилия да заеме неговото място. С тази цел пътува до Цариград, но там не намира подкрепа. Междувременно литовския княз Витовт откъсва в църковно отношение Киевска Русия (по-голямата част от която влизала в пределите на неговите владения) от Москва. С негова помощ едва в 1414 г. Цамблак заема Киевската митрополитска катедра – въпреки категоричното несъгласие на цариградския патриарх Евтимий II и на московския митрополит Фотий, които го анатемосват и отлъчват от църквата. Цамблак е подложен на анатема и втори, и трети път (1415, 1416 г.). В този период – може би най-напрегнатия в живота му – той написва наситените с патриотични чувства похвални слова за Киприан и Евтимий Търновски, както и нови проповеди.

В 1418 г. Григорий Цамблак предвожда православна делегация от 300 души духовници и мирски лица на събора в Констанц, който заседава с прекъсвания в продължение на четири години (1414-1418). Германският император Сигизмунд лично посрещнал високопоставения българин и неговата свита. Със специално слово-обръщение към участниците в събора Цамблак се обявява в подкрепа на обсъжданото обединение между Православната и Католическата църква под върховенството на папата. Несъмнено той е съзнавал, че неговата позиция е опасна за митрополитския му престол, защото в Русия противниците на движението за уния с папата били много и силни. Както изглежда обаче, заради желания организиран отпор срещу покровителите на България Цамблак бил готов на всякакви жертви. Последствията не закъсняват: при засилени настроения срещу него той е принуден да напусне митрополитския пост.

Съществува мнение, поддържано и в нови публикации, че последните години от живота си Цамблак отново прекарва в манастира Нямц. (***Вж*** **Ангелов, Б.** Старобългарски писатели, с. 120). Опровергана е обаче тезата, изложена в началото на нашия век от А. И. Яцимирски, която отъждествява Цамблак с молдавския книжовник Гаврийл, работил през периода 1424-1450 г. в манастира Нямц и оставил „редица драгоценни ръкописи от втората четвърт на XV в. с търновски правопис" (**Яцимирский, А. И.** Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 2) За момента най-много привърженици има становището, че Цамблак не е живял и работил в Нямц с името Гаврийл, нито че е бил негов игумен в годините 1403-1406. „Действително за Григорий Цамблак не е имало никакъв смисъл да напусне мястото си на проповедник в катедралата „Св. Йоан Кръстител" в Сучава и да стане игумен на манастир. От такъв пост, заеман няколко години по-рано в Сърбия, той се отказал навярно сам, за да иде в Цариград, в центъра на политическата дейност на православието. Повторното му затваряне в манастир – особено с оглед на възможностите, които му е дал постът презвитер във великата молдовлахийска църква – наистина не е допустимо. То противоречи на характера, на идеалите, на жизнения и творческия му път." (**Русев, П., А. Давидов**. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература, с. 38).

Най-същественият принос на съвременната наука в осветляването на Цамблаковото книжовно наследство засяга химничното му творчество. Проучванията от последно време позволяват да се твърди, че Григорий Цамблак е не само изтъкнат създател на агиографска и ораторска проза, а и „един от най-известните старобългарски химнографи" (**Кожухаров, Ст.** Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старата българска литература. – В: *Търновска* книжовна школа..., с. 303; ***Вж*** **Кожухаров, Ст.** Неизвестно произведение на старобългарската поезия. – *Старобългарска* литература. Изследвания и материали, 1. – С., 1971, с. 289-322; **Ангелов, Б. Ст.** Григорий Цамблак – автор на служба в чест на Йоан Нови Сучавски. – *Лит. мисъл*, 1972, № 4, с.104-109; **Трифунович, Б**. Особености кньижевног поступка и стила у Цамблаковим службама светом Јовану Новом и светом Стефану Дечанском. – *Зборник* за славистику Матице српске, № 9, 1975, с. 68-79; **Трифунович, Б**. Цамблакове стихире преносу моштју

Лит.: **Сырку, П.** Новый взгляд на жизнь и деятельность Григория Цамблака. – *ЖМНП,* ч. 236, 1884, ноябрь, с. 106-153; **Голубинский, Е**. История русской церкви. Т. 2, ч. 1. – Москва., 1900, с. 374-387, **Петровский, Н**. К хронологии проповедей Григория Цамблака. – *Русский* филологический вестник, т. 50, 1903, с. 58-63; **Яцимирский, А. И**. Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. – СПб., 1904. 501 с.; **Яцимирский, А. И**. Из истории славянской проповеди в Молдавии. Неизвестные произведения Григория Цамблака, подражания ему и переводы монаха Гавриила. – *Памятники* древней письменности и искусства, CLXIII, 1906. 166 с. (с приложения); **Turdeanu, E.** Grégoire Camblak. Faux arguments d'une biographie. – *Revue des études slaves*, XXII, 1946, с. 46-81; **Динеков, П.** Стара българска литература. Ч. 2. – С.,1953, с. 88-102; **Киселков, В. Сл.** Проук и очерти по старобългарска литература. – С., 1956, с. 231-260; **Велчев, В.** Творчеството на Григорий Цамблак в светлината на южнославянския предренесанс. – *Ез. и литература,* 1961, № 2, с. 16-38; *История* на българската литература. Т. 1. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 326-344; **Трифунович, Б.** Емоционални механизам Цамблакових личности. – В: *Стара* књижевност. – Београд, 1965, с. 439-446; **Русев, П., А. Давидов.** Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. – С., 1966. 197 с.; **Коцева, Ел.** Григорий Цамблак. – В: **Бележити** българи. Т. 1. – С., 1968, с. 513-522; **Мечев, К.** Григорий Цамблак. – С., 1969. 321 с.;

Бегунов, Ю. Гербът на Григорий Цамблак. – *Ез. и литература*, 1973, № 4, с. 66-71; **Данчев, Г**. Традициите на търновската кножовна школа в Житието на Стефан Дечански от Григорий Цамблак. – В: *Търновска* книжовна школа. 1371-1971. Междунар. симпозиум, Велико Търново, 11-14 окт. 1971. – С., 1974, с. 459-467; **Кожухаров, Ст.** Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старата българска литература. – В: *Търновска* книжовна школа..., с. 296-298, 300-309; **Маринкович, Р.** О месту Григорија Цамблака у српској књижевности. – В: *Търновска* книжовна школа..., с. 443-457; **Constantinesku, R**. Un sermon anonyme et l'activite littéraire de Grégoire Camblak en Moldavie. – *Études balkaniques*, 1976, № 2, с.103-113; **Дончева-Панайотова, Н.** По въпроса за родството между митрополит Киприан и Григорий Цамблак. – *Старобългарска* литература, 3, 1978, с. 77-85; **Велчев, В**. Проблемата за човека в света у ученици и последователи на Евтимий Търновски. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. Втори междунар. симпозиум, Велико Търново, 20-23 май 1976. – С., 1980, с. 55-63; **Георгиев, Ем**. Разгръщане на новаторските тенденции и книжовното дело на Евтимий Търновски от неговите ученици и последователи. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи..., с. 37-48; **Велчев, В.** За някои черти в творчеството на Григорий Цамблак. – В: *Велчев, В.* От Константин Философ до Паисий Хилендарски. – С., 1979, с. 185-214; **Иванова, Кл.** Григорий Цамблак. – В: *Творци* на българската литература. – С., 1980, с. 118-129; **Първев, Г.** Констанцкият събор (1414-1418) и участието на Григорий Цамблак в него. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи..., с. 484-500; **Бегунов, Ю. К.** К вопросу о церковно-политических планах Григория Цамблака. – *Советское славяноведение*, 1981, № 3, с. 57-64; **Ангелов, Б.** Старобългарски писатели. – С., 1981, с.118-126.

За митрополит Св. КИПРИАН ***Вж*** тук, с. 341-342.

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВ. КИПРИАН от Григорий Цамблак е известно по единствен засега препис, поместен в сборник от XVI в., № 235 (384) от Синодалната сбирка на Държавния исторически музей в Москва (л. 236а - 244а; ***Вж*** **Горский, А., К. Невоструев.** Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. – Москва, II, 3, 1862, с. 138-140).

Изд.: Архим. **Леонид.** Надгробное слово Григория Цамблака росскийскому архиепископу Киприану. – *ЧОИДР*, 1872, № 1, с. 25-32; **Ангелов, Б. Ст**. Похвално слово за Св. Киприан. – В: *Из старата* българска, руска и сръбска литература. Кн. 1. – С., 1958, с. 180-190.

Пълното заглавие гласи: „Надгробно слово на Григорий, монах и презвитер, игумен на Плинаирската обител, за Киприан, архиепископ русийски, който е наистина сред Светците". По повод на названието „Плинаирска обител" са изказани различни предложения, чрез които се прави опит да се внесе яснота в биографията на Цамблак. П. Сирку предполага, че става дума за манастир в Западна Русия, близо до границата с Литва (Новый взгляд..., с. 119). А. И. Яцимирски е склонен да вижда в него иносказание (от грц. <...> – „извънвъздушна обител"), продиктувано от лични съображения на автора (Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 160-161. Други изследователи, между които Е. Голубински, В. Сл. Киселков, В. Велчев, Н. Дончева-Панайотова, допускат, че се касае за Плинарския манастир в Цариград, където Цамблак се намира през 1406-1407 г. (Повече подробности у **Дончева-Панайотова, Н**. „Похвално слово за Св. Киприан" от Григорий Цамблак. – *Лит. мисъл*, 1978, № 4, с. 92-93.)

По въпроса за времето и обстоятелствата, когато е написано Словото, не съществуват особени противоречия. Самият текст позволява да бъде посочена годината 1409, тъй като Цамблак споменава, че от смъртта на Киприан (1406) са изминали 2-3 години, както че преди около тридесет години е присъствал на посрещането му в Търново (1379).

Според А. И. Яцимирски Словото е произнесено в Киев. Събитията са възстановени от него по следния начин: през есента на 1409 г. заместникът на Киприан митрополит Фотий пребивава в Киев и Цамблак побързва да го завари там, за да узнае неговото мнение относно възможното отделяне на западно-руска митрополия и изгледите да я оглави. Тогава се оказва удобно да произнесе Словото, още повече че в Киев Цамблак е бил по-популярен, отколкото в Москва (Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 163-165). Обратно, П. Сирку, Ив. Снегаров, Н. Дончева-Панайотова и др. сочат доводи, че Словото е произнесено в Москва, най-вероятно над гроба на Киприан в Успенския събор по случай годишнината от смъртта му. (***Срв.*** **Дончева-Панайотова, Н.** Къде и кога е написано „Похвално слово за Св. Киприан" от Григорий Цамблак. – *Лит. мисъл*, 1976, № 1, с. 150-156). При това, както многократно се изтъква в научната литература, наред с личните авторови амбиции в творбата ясно се долавят патриотични подтици (**Мечев, К.** Похвално слово за Св. Киприан от Григорий Цамблак. – *Лит. мисъл*, 1966, № 2, с. 121-132; **Дончева-Панайотова, Н.** Образът на Киприан в Похвалното слово за него от Григорий Цамблак. – В: *Търновска* книжовна школа. 1371-1971. Междунар. симпозиум, Велико Търново, 11-14 окт. 1971. – С., 1974, с. 501-508).

Словото се публикува за първи път в новобълг. превод, направен от П. Русев и Н. Дончева-Панайотова.

[1] Изпращането на писмо-покана от митрополит Киприан до Григорий Цамблак не е потвърдено от друг източник. Това дава основание на А. И. Яцимирски да се усъмни в неговото съществуване. Той изтъква преди всичко, че „некрологическата риторика е насочена в полза на самия панегирист". Освен това едва ли Киприан е можел да решава сам въпроса за своя бъдещ заместник, особено когато той е човек, влязъл в обтегнати отношения с цариградския патриарх и неговото обкръжение (Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 153). В светлината на тези доводи изглежда правдоподобно предположението на Яцимирски, че пребиваването на Цамблак във Вилно има връзка със сепаратистичните стремежи на княз Витовт, в които той е виждал възможности и за собствената си кариера. Много е възможно Цамблак да е прекарал известно време във Вилно, да се е запознал с плановете на Витовт и едва тогава новината за смъртта на Киприан да е насочила по-нататъшните му действия.

[2] През 1379 г. Киприан пътува до Цариград като киевски митрополит и претендент за мястото на починалия московски митрополит Алексей. По това време княз Дмитрий Донски вече е избрал за този пост архимандрит Михаил (Митяй), когото обаче руските епископи отказват да ръкоположат. Митяй тръгва по море за Цариград, изпратен от княза, за да получи ръкоположение от Цариградския патриарх. В същото време за там се отправя и Киприан, като избира

сухоземния път през България и минава през Търново. Митяй умира по пътя, след известно колебание патриархът ръкополага за московски митрополит члена на московската делегация Пимен. Няколко години по-късно се разгаря борба между Пимен и суздалския епископ Дионисий за митрополитския престол. Пимен е отстранен, Дионисий обаче умира и Киприан заема всеруската митрополитска катедра (1390). (Подробности у **Снегаров, Ив**. Духовно-културни връзки между България и Русия през средните векове (X-XV в.). – С., 1950, с. 60).

[3] р. Дунав

[4] Евтимий Търновски

[5] „Брат беше на нашия баща" е изразът, който се възприема като автентично свидетелство за роднинската връзка между Киприан и Григорий Цамблак. Заслужава специално да се отбележи, че неотдавна тази представа бе разколебана от Й. Холтхузен, който установи пряката зависимост за Цамблаковото „Похвално слово за св. Киприан" от „Надгробно слово за Мелетий Антиохийски" от Григорий Ниски. Сравнението с гръцкия текст настина убеждава, че фразата е общо място за двете творби и че тя визира не роднинските отношения между Киприан и Цамблак (чичо и племенник), а духовната връзка между върховните йерарси на Руската и Българската църква (Киприан и Евтимий Търновски). Въпреки изказаните възражения срещу тезата на Холтхузен (***Вж* Дончева-Панайотова, Н.** По въпроса за родството между митрополит Киприан и Григорий Цамблак. – *Старобългарска* литература, 3, 1978, с. 77-85), предложеното от него тълкуване засега остава неопровергано: Киприан е родствен на Цамблак в двояк смисъл – като член на църковната йерархия и като българин. Под „нашия баща" трябва да се разбира Евтимий; представата за „баща по плът" не може да бъде мотивирана. (**Holthusen, J.** Neues zur Erklärung des Nadgrobnoe slovo von Grigorij Camblak auf den Moskauer Metropoliten Kiprian. – *Slavistishce* Studien zum VI. internationalen Slavistenkongress in Prag 1968. – München, 1968, c. 381).

[6] Йоан Кръстител

Подготовка за публикация: **Силвия Симеонова, Ирена Ташчиян-Готованска**

55 „Похвално слово за Свети митрополит Киприан" / митрополит Григорий Цамблак (похвално слово)

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ

Ако Аарон, древен свещеник от Стария завет, чрез жертвите на безсловесните, поръсвайки с кръв от юнци и козли и с пепел от юници осквернените, ги освещаваше за телесно очистване и поради това е удостоен с помен, естествен за слугите Божии, за да го споменава винаги в църква пророкът, като казва в книгата на псалмите: „Мойсей и Аарон между неговите свещеници"; и пак: „Изпрати Мойсея, своя раб, и Аарона, когото си избра"; и пак: „Извел си като овце своя народ чрез ръката на Мойсей и Аарон"; не е ли много повече достоен за похвали Евтимий, изпълнител на неведомите тайнства и съпричастник на апостолската слава, свещеник на онази велика жертва и учител на истината, в която ангелите желаят да вникнат и която прочее той чисто спази и непорочно преживя; и най-сетне светителят чрез многообразните страдания сам себе си принесе в свещена жертва, благоугодна на Господа?

Но какви похвали от слово да въздадем на този, който, макар да беше вития на съвършеното слово, учеше любословните да възхваляват добродетелта с мълчание вместо със слово;[1] който надминаваше измеренията на самото естество; който, обхванат изцяло от съзерцание на Божественото, твърдеше, че животът не е в тялото, а в изучаването на Божия език; за когото певецът, като плетеше словото, казваше: „Езикът ми е перо на книжник бързописец."

И тъй, ще дръзнем ли да го възхвалим?

Ще дръзнем всякак, понеже усърдието ни влече. Не защото за нас, които се наричаме чада на такъв баща, не е беда да мълчим; не че с нашите похвали ще бъде по-знаменит – та и как, когато той се числи сред апостолите и увеличава техния брой; но слушателите към старание да подтикнем и подобни желания да възпламеним. И понеже са много делата му, които са от нашия език по-висши, с малки някои припомняния ще направим да се познае мъжът, както някой би рекъл: орелът – по перата, по ноктите – лъвът.

А понеже се нареди с апостолите, както преди казах, оттук е явно, че техния живот от самата си юност пожела, като подражаваше на върховния апостол Петър и на синовете Зеведеови. И не само че изостави всичко, но и като го възненавидя, последва възлюбилия и познал нищетата Христос, поради това обещал небесата, за които Павел свидетелства, след като бе възнесен до третото небе.[2] Себе си той вписа за гражданин на небесния Йерусалим, съграден от живи камъни, чийто художник и създател е Бог. Той считаше за отечество само Рая, първото селище на човека, единствената чест за рода му, което свързва с Бога и което не е възможно иначе да се постигне освен чрез усърдие. Защото „На всички, които го приеха – рече гласът Господен, – даде им власт да бъдат чада Божии." От такова благородство, прочее, какво би могло да бъде по-почтено?

Макар че на младини, когато помисълът на мнозина е несъвършен поради възрастта, разсъдъкът и на добрия греши, той показа отрано какъв ще бъде в края на живота си. И както облагородените дръвчета, когато с първо израстване вдигнат прави върхари, предвещават на земеделците с този си вид по-сетнешната своя хубост, по такъв начин и той [израсна].

Докато от невежество душата на другите е склонна да греши, като често се подхлъзва към неща суетни, пък и неполезни, присъщи на младостта, той потвърди – поради желание за съвършен живот – истинността на Давидовите думи, че праведникът разцъфтява, сякаш финикова палма. Защото само това дърво израства с еднаква дебелина от земята до върха и с времето в продължение на растежа си ни един клон в ширина не пуска. Така и той от ранна възраст разцъфтя, като тутакси с избора на своя живот се отдели съвършен и високорастящ.

Като избра високото и истинско любомъдрие, наричащо се монашески живот, възлюби както Илия и Йоан[3] пустинята и цял към нея беше устремен и хвалеше ползата от нея. Защото тя устрои отначало Илия да бъде хранен от врани, тя издействува да види той и Бога като ефирна сянка, доколкото това е възможно за човек, направи той да свали от небето огън, който изгори жертвите, и със слово да разреши на облаците обикновената служба на дъжда; а пък Йоан, когото отхрани с плодове, тя направи да се покаже най-голям между родените от жени, посочи го за кръстител в покаянието и го сподоби да сложи ръце върху кръщаващия с Дух Свети[4]. Тях имаше за учители не само в пустинничеството, но и в смирението. Защото нито Илия, вършейки преславни чудеса, се възгордя от тях, нито Йоан, който бе повече от човек, се възголемя с живота си; но преживяха, изповядващи преди всичко смирението, за да видят пред себе си наградата за великите си дела. Защото бремето на гордостта няма обичай да възнася носещия го, както Илия на небето, нито да го прави ангел, както Йоан, а го поваля безжалостно и от ангели прави бесове.

Като им подражаваше, той прекара в размисъл без онова, което правеше всеки ден, да го промени. Кой така непоколебимо опази послушанието, чрез което най-добре като на здрава основа се крепят добродетелите на този духовен живот; та то е и мъченически подвиг, и борба, и победа. Това аз изповядам, че е истина, и не друг някой ще ми потвърди думите, а той самият, който беше послушен до смърт, дори до смъртта на кръста. Кой така подобно на премъдрия Евтимий изпита на своето тяло хитрините, коварствата и козните на лукавия, както някой ковач нагорещеното желязо с вода, та в замяна на многогодишни лишения да придобие острота на ума и горещо усърдие и поради това да надмине тези, които в такова любомъдрие вече доста са се трудили? Кой е стоял в молитва всенощна, докато почувства, че не е същество от плът, а е някакъв каменен стълб? Кой с непрестанно песнопение е възхвалявал Господа не седем пъти на ден, както е в псалтира, но тъй, че самото му дихание да е песен изпращана от глъбините на душата? Кой от постелята и дори от лягането на голата земя като се отказа, на стол утешаваше малко нуждата от сън или по-точно да се каже – прогонваше съня? Много пъти опитните в бран и проявени в мъжество воини поради голямото си военно изкуство, искайки да нанесат бляскава победа над противника, го подмамват с бягство, за да се излъже гонещият ги и от мисълта за победа да се отпусне, а те в победните му заблуждения по-лесно го побеждават и го показват като изиграно дете.

Така и нашият опитен воин на духовната бран, като се преструваше на победен от естеството, още повече побеждаваше това естество. И на лукавия се падна не само безплодната борба, но и пълното с присмех отстъпление, а пък на блажения – не само освобождение след победата, но и прослава заради умението. Кой така устоя на корема, който много искаше, и на неговите сласти и го наказа без храна? Кой укроти любомъдро корема, който с движението си му причиняваше болки, като прие храната на Даниил и на тримата момци?[5] Дори царската монета никога не беше почетена от Евтимий, защото след Павел и с Павел той беше учител по безкористие и като него правеше, и като него говореше: „Като имаме храна и облекло, нека от това да бъдем доволни.” Кой от светските хора обикна градското население, пазарищата и глъчката така, както той безметежната пустиня?

Докато Божият човек живееше в послушание, изпълнявайки отеческата повеля, имаше задължение също и за братството да се грижи. Но нека никой не смята тази грижа за телесна, само за храна и облекло на тялото, а за спасение на душата и за опазване на помислите. Всичко това разсъдителният отец[6] повери на Евтимий, като на опитен ръководител, а сам на неголямо разстояние от обителта размишляваше в пълно безмълвие.

Теодосий е този защитник на добродетелите, който пръв посели оная дълбока пустиня и я направи жилище за хора,[7] която по-рано поради пустотата си беше достъпна най-вече за бесове, а не за хората. Като прие твърде млад този велик и църковен стълб с млякото на благочестието и с поученията за борба в мислите, той го превърна в мъж съвършен и го предопредели за оръжие на духа, който от такива се нуждае. Той именно наследи безпогрешното правило за умствения живот на оня Синайски, силен в боговидението Григорий,[8] Григорий Синаит, който чрез строгия устав на разума направи Парорийските планини[9] да не отстъпват в нищо на Синайската планина;[10] и на него, прочее, блаженият Теодосий стана приемник на живота и молитвата, а пък на Теодосий – чудният Евтимий.

Както казах, отецът живееше недалече от обителта; веднъж по обичая си в уречена вечер Евтимий отиде и щом наближи, даде знак отдалече, но не чу отеца, който го беше призовал. След като многократно потропа и старецът не отговори, той бързо се озова пред старческата килия, помислил, че това необичайно мълчание не е на добро. Когато почука на вратата, а очакваният глас както по-рано мълчеше, той погледна през едно малко прозорче и видя духоносния старец цял от глава до нозе като в светлина да стои прав, както Писанието описва Самуила, издигнал нагоре преподобните си ръце, без да прави каквото и да е движение, вдигнал и очи като ръцете си. Обзет от страх и ужас, Евтимий веднага се върна и с клепален звън призова братята за утринно богослужение. Когато отиде пак в настъпилата нощ, намери великия пред вратата на килията да седи и да ридае. И когато той падна при нозете му с лице към земята, зарида като него и запита за причината на сълзите му: „Завладяването на страната от агаряните и пълното запустяване на обичаната пустиня – това е причината" – отговори старецът. „Но ти, чадо, бъди мъжествен и нека крепне твоето сърце – рече, – защото ще се удостоиш с вериги и с апостолско гонение."

Според своята премъдрост Бог нареди и това: не само блаженият старец, получил награди и почести, достойни за добродетелта, да се прояви и като надарен с пророческа дарба, но и свещеният Евтимий, предугадил волята Божия, да не отбегне от призванието си, понеже по-късно щеше да бъде изпратен като втори Мойсей за предводител на народа.

Малко време мина и вече настъпи началото на предсказанието. Когато варварите оплячкосаха всичко наоколо, Евтимий, оставил поради тях любимата пустиня, заедно с отеца отиде във великия Константинов град, където след малко време новият Исаак с много сълзи почете и предаде на гроба новия Авраам, отминал при Господа, или като нов Елисей, видял възнеслия се Илия, наследи двойна благодат – вместо овчи кожух, наследявайки тялото на отеца.

Какво стана по-нататък? Добродетелта направи този мъж прочут навсякъде и като с пръст показваше делата му, плод на безмълвието, на смирението, на размишлението, на самото съзерцание. И беше някак чудно да се гледа и достойно за Божия промисъл това, което вършеше. Пренебрегваха се известните в целия град с добродетелите си, оставяха се близките, а се търсеше този беден, нищ, безимотен чуждестранен пришелец, за да даде духовна храна и да изпълни с блага гладната душа.[11] Така в чужбина Бог прослави верния Авраам, като му заповяда да излезе от своята земя и от бащиния си дом заради любовта си към него. Така възвиси той Йосифа заради целомъдрието и беззлобието, като разпореди да се видят в неговите ръце целият Египет и фараоновият дом. Обаче онези възвеличи сред варвари и в светски дела, а Евтимий – сред любомъдри мъже, занимаващи се с духовно усъвършенстване.

За неговите мъки и за телесните му подвизи свидетелстват монасите, които още живеят в Студийската обител, сигурни свидетели са и жителите от Лаврата на преподобния Атанасий и безмълвниците от цялата Атонска планина. Защото така пожела Божественият промисъл – свещената оная планина да приеме достойния за удивление и да се наслади пълно от неговата доброта и да бъде свидетел и велегласен проповедник на неговата слава.

Ако при липса на добър бива провъзгласяван за велик и възхваляван и този, който е направил малко нещо, трябва много повече да се възхвалява онзи, който поради това, че е от плът, е считан от ангелите за малък, а сред такова множество богоносни мъже така е просиял, като е показал и получавал велики неща. И тъй като не вършеше нищо за показ, но повече тайно, той страдаше подобно на оня, който се опитва да потули запален светилник в стъкленица, та лъчите му да скрие. Но какво вършеше?

Кулата, наречена Селина,[12] която е в тази Свята планина, макар и не с глас, повече известява за подвизите на безмълвието и за борбите на Светеца против невидимите неприятели, които той с молитвени стрели поваляше и в бягство обръщаше, хвърляйки отвисоко пламъка на търпението и обгаряйки техните безсрамни лица, а с ума си достигайки небесните, на които той се наслаждаваше мислено още преди да си замине от този свят. Похвалява се Гедеон, който победи мадиамците, по същия начин и Давид сред певците се прославя, загдето победи десетки хиляди; но онези са били воини от плът и действително побеждаеми от усещането за болка и изтичането на кръвта. Евтимий пък се прояви, като ги победи в борба, която се състои в мислите, борба толкова по-силна и по-люта от плътската, колкото по-силна и по-висша е мисълта от плътта. Затова и Павел, въоръжавайки ни за възвеличаването на такава борба, казва: „Нашата борба не е против кръвта и плътта, но против началствата, против властите, против светоуправниците на тъмнината от тоя век, против поднебесните духове на злобата.”

И тъй, понеже лукавият бяс се видя така победен, след като беше употребил всички козни и беше повдигнал всеки камък, без да намери нещо, с което да победи непобедимия, той предполагаше, че поради изкушенията му ще види очакваното, но се лъжеше – като от детски стрели бяха неговите рани и показваха немощта на своята природа пред безстрашното държание на този мъж.

Понеже виждаше, че душата на царя[13] е повече златолюбива, отколкото христолюбива, и че слухът му с готовност се насочва повече там, където би чул да се говори нещо за злато, лукавият бяс чрез едного, който се преструваше и по живот, и по облекло на монах, а по-точно беше съсъд на оня бяс, извести на царя, че Евтимий притежава много богатства и съкровища царски, имащи голяма ценност, и заради това най-много лицемери чрез безмълвието си, за да не бъде познат от някои някога. И веднага не чрез писма, не чрез пратеници, и не по друг подобен начин провери, но – о, безсрамие! – пристигна в пристанището на Лаврата и сам направи такава проверка на представилия се с чест мъж. И царят, прочее, потърси от него, което нямаше, а той показа, каквото имаше. Този, който със сила разследваше, се разобличи като страдащ от ненаситно златолюбие, а пък разследваният, от когото се търсеше това и който водеше птичи живот, прояви добродетелта, държана в тайна и само на Бога известна, прояви я пред мнозина – и не само пред монасите, но и пред всички светски люде, които можеха да пристигнат с царя и по суша, и по море, и се прослави с името и с венеца на безкористието.

И се събдна тогава евангелското слово: „Нека засияе светлината ви пред човеците, та след като видят добрите ви дела, да прославят вашия Отец, който е на небесата.” И така пак беше повален сатаната; чрез което разчиташе да препъне, с него беше препънат, и с каквото разчиташе да оскверни мъжа, с това повече проявен го видя и беше посрамен; и тези, които събра против Светеца с борческия разум от различни народи и градове, превърна в проповедници на неговата добродетел. Това се случи и с Йов. Когато изпитващият го сметна вече повален, тогава го видя не само укоряван от приятелите, поради търпението и незлобието, но и прославен и възвеличен от народите по цялата вселена. И се провикна апостолът по всички църкви, на които бе учител: „Слушали сте за търпението на Йов и видяхте края му, даден от Господа.”

Но царят съвсем не оценяваше нещата така, а се стремеше това, което с наслада беше чул, с очи да види и да пипне с ръце. Защото е люта тази страст, най-люта от лютите, поради което и блаженият Павел с право я нарече идолослужение. Защото душата, когато бъде обхваната от нея, както безумец, погълнат от влечението на силно чувство, презира не само срама, но и самия живот. И Божият човек беше заточен на острова, наречен Лемнос,[14] отстоящ от Лаврата на около шестдесет поприща[15].

После, когато не след дълго тръгна за Византия, на царя се яви някакво божествено видение и го заплаши, че ще изпита гнева му, ако не отдаде веднага на преподобния заслужаваната свобода. И тъй, принуден от страх повече, а не по собствено желание, той смири царската си гордост, припадна на колене, моли се и прошка поиска. Който преди беше безмилостен, горд и високомерен, молеше за милост като жалък раб, а който беше обиждан, страдащ и смирен, развързваше оня, който го беше свързал, опрощаваше оня, който го беше обидил, смиляваше се над клеветника, благославяше злоезичника. Така добродетелта е свикнала да се проявява най-вече чрез противниците си; и чрез

тези, които мислят да я затъмнят, тя повече расте, приемайки всичко това за умножаване на своите качества. Както горящите въглени, покривани от някого с много слама, за да бъдат угасени, от нейното притуряне изпускат веднага още по-голям пламък нависоко, така и тук: Евтимий по-напред беше известен на малцина с добродетелта си, но поради изпитанието стана известен на мнозина, или по-просто казано – пред всички възсия.[16]

И понеже доста време прекара в чуждата страна, дето мнозина го задържаха там и го молеха да пребивава с тях, като разсъди, той предпочете отечеството пред всичко и към него пак се отправи, носещ различни богатства от премъдрост и разум, които накупи като някой търговец, проявил способността си в далечни страни. И тъй, нека оня, който справедливо преценява нещата, не счита малко достойно за похвала това – да пренебрегне молбата на такъв голям град и стремежа на избраниците му да го задържат, без да приеме усърдието и на самите велможи, които отиваха при него за същото. Стремежът на всички беше да пребивава сред тях великият Евтимий, понеже насаждаше добродетели, тъй като бе законоположник на монашеския живот. Но избягвайки навсякъде нещата, които водят към възгордяване, и знаейки, че много често първопричина за грешния живот бива страстта на възгордяването, той се стремеше да се посвети на безмълвнически живот в отечеството си като в някое пристанище. Защото трябваше и отечеството, което го роди, да си има красител и във време на нужда крепител, обогатен с духовни дарби; и когото то отхрани с мляко, да го спечели за духовен хранител и да се украси не чрез някой друг, а чрез собствен плод, и от него да бъде то насочвано по пътя на големия живот.

Прочее, като пристигна там, Евтимий не се издаде пред ония, които го желаеха, не се поблазни от любочестието на онези, които се стараеха да се надминат един друг в това, не се преклони пред думите и умилителните сълзи на имотните, а направи жилище една пещера, доста отдалечена от градския и от всякакъв друг шум,[17] и издигна църква за прослава на пресвета Троица, на която беше поборник. И при пещерата се видя рояк ученици – колко многобройни, колко почтени, колко достойни за такъв отец, колко търсещи лицето на Яковлевия Бог! После той не се показа на приятели, на познати, на любимци, на роднини – нито на други някои – като нуждаещ се от нещо, а като свободен и по-горен от нуждите. Защото той за нищо на света не искаше да принизи душевното любомъдрие, нито пък дребните неща да смесва с висшите и плътските да приравнява с духовните, а поучаваше и с апостолското слово: „Тия мои ръце послужиха на мене и на онези, които бяха с мене.” Той и на дело потвърждаваше казаното.

А каква бе работата на ръцете му? Дали прогонване на унинието, дали припечелване на нещо малоценно, дали доставяне на всекидневна храна? Нито едно от тия неща: защото и унинието беше прогонил, и смятаното за печалба на този свят считаше за подхвърлена дрипа, и за храната не се грижеше. А трупаше за братята полза, която е от царските съкровища по-ценна и която превъзхожда житниците на оня хранител в Египет[18]. Защото Господните слова са чисти – сребро разплавено, от пръст очистено и седмократно изпитано: „Колко са сладки на гърлото ми твоите слова! По-сладки от мед на устата ми!”

Но какво вършеше? Превеждаше божествените книги от еладски език на български. И някой, като ме слуша да говоря тези неща, нека не сметне, че съм излязъл вън от истината, понеже българските книги са с много години по-стари и са от самото начало на покръстването на народа, пък и защото са именно книгите, които е изучавал и този велик между Светците човек, доживял дори до наши дни. Зная това и аз, и то иначе не е.

Но било защото първите преводачи не са вникнали докрай в езика и учеността на елините, било пък защото те са си послужили с грубия свой език, издадените от тях книги са се оказали прости по реч и несвързани по смисъл с гръцките писания, грубо съчинени и нестройни в потока на речта. И само защото се наричаха книги на благочестивите, затова се смятаха за верни, ала в тях се криеше голяма вреда и противоречие с истинските догми. Затова и много ереси произлязоха от тях. Като унищожи всички стари книги, този втори законодател слезе от върха на планината на ума, носейки с ръцете си, подобно на написани от Бога скрижали[19], книгите, над които се труди и предаде на църквата, истински небесно съкровище: всички нови, всички честни, с Евангелието съзвучни, в силата на догмите непоколебими, като жива вода за душите на благочестивите, като нож за езиците

и като огън за лицата на еретиците. И се провикваше заедно с Павел: „Старото отмина; ето всичко стана ново.”

За колко похвали е достойно това, кажи ми, за колко почести, за колко награди? Не наподобява ли то с величието на благодатта си онези скрижали, начертани от Бога, казвам, онези скрижали, на които се изписаха законоположенията на Божествената воля? Както на Мойсей бе предопределено, като се изкачи над видимото и като викна чрез духа си в невидимото и недостъпното – което означава мрак – да узнае Божествените тайни и със себе си да поведе всички люде към богопознание, така и на великия Евтимий. Обаче за него планина беше не видим някакъв земен хълм, а височината-знание на истинските догми; мракът пък – недостъпното за другите прозрение, скрижалите и писанията върху тях – душа и ум заедно, и двете пречистени и осветени за Бога; поради техните истинни повеления на много народи се откри в своята красота тайнството на някаква велика Божествена ревност, първоизточник на добродетелите. Защото тя и Мойсей, и Илия прослави – единия прочее законодател направи, а другия с възнасяне почете; Иисус Навин постави за военачалник, Финеес Замвриев със свещеничество възвиси. Самуила направи да вижда бъдещето, като взе Давид от дойното стадо, направи го цар на Израил и много други от Стария завет направи известни и предаде на постоянно възпоменание. И не само съществуващи в Стария завет, но и извън него се появиха такива мъже – ревнители на словото и премъдростта, и поради това, като достигнаха близо до богопознанието, бяха свързани с Писанието; от тях е и царят на Египет Птоломей, който, подтикван от разума на добродетелната си душа, нареди всички боговдъхновени книги на Стария завет да се преведат добросъвестно на елински език. И виж какво е било старанието на този мъж, че за да получи желаното, повече от 120 000 юдеи, робували на египтяните много години, пуска да си отидат. При това и дарове за първосвещеника, и подаръци многоценни за храма изпраща, и писма, с които иска книги и тълкуватели за тях; такива именно първосвещеникът изпраща – по шестима от всеки род,[20] познаващи съвършено и отеческия закон, и елинския език. И тъй, подпомогнати от Бога, в малко дни те привършват, понеже освен Божията воля има и царско старание.

Но за да се затворят най-сетне устата на безсрамните юдеи и за да се отхвърлят мъдруванията на безумните гърци, преди много години Светият Дух на спасителното провидение пожела да се извърши това. Защото кой би видял сега, кажи ми, толкова изкусно преведени и разтълкувани от еврейския език на нашия и Заветът, и пророците, като намаляха мъжете, познавачи на закона, едно, поради краткостта на живота, и друго, поради честите пленявания и палежи, сполетели най-вече народа, следващ кръста; когато дойде и краят, който е разорения и запустяване на храмове и на жилища? „Защото ще ги разориш – рече Давид – и не ще ги съградиш”, както оплаква Йосиф, описващ подробно бедите им.

Ако прочее оня така е удивлявал и тъй е възхвалявал, оставяйки спомен за своето великомъдрие, при това елин и мъж извън Закона и пророците, не заслужава ли много повече благохваление – продължаващо с години – нашият отец, който прояви толкова преумножена ревност и който със своите слова еретическите мрежи разкъса като паяжинна тъкан?

Докато Евтимий живееше така, пастирът на людете[21] достигна блажената си и достойна за Светците смърт, като остави тяло на земята, а с душа литна към небесните. С това редно беше за епископите и за целия народ грижата не за нещо друго, а за пастир. И сякаш по някакво съгласие всички вкупом бяха една уста и един глас, молещи Евтимий. И понеже подхождаше на свещта не да бъде скрита под крина, а на свещник да се постави, принуден от епископите, които Светият Дух беше свикал за това, макар че не желаеше, той седна на църковното кормило.

Какво после? Веднага се възкачи на учителския престол и веднага прояви милост към сънародниците си и с дела я направи явна, като по това се оприличи на великия Мойсей и дори го надмина след ръкополагането. Защото оня, като изведе хората от Египет, ги насочи към обещаната земя, а Евтимий, велик с Божествената и човешка премъдрост – от земята към небето.

Само с вида си и с обичайната си целеустременост той принасяше достатъчно полза на ония, които го виждаха, а с речта си, поучаваща и лееща се подобно на бързотечен поток, напояваше с духовно проникновение. Какво са в сравнение с речта му струите на реката, напояваща Египет, или – на оня камък, напоил израилтяните в пустинята? И както градините, когато ги напоява дъждът, показват своята красота, застанали весело пред очите на земеделеца, така и чадата на Евтимий.

Вкупом той със словото ги напояваше като дъжд, вкупом и те растяха с усърдие и плод – плод, за който Павел свидетелства, наричайки го духовен. И съвсем не беше сгрешена никога сеитбата на неговите поучения. Понеже слушащите поученията първо виждат с очи учителя, той беше образец за наставление и извън думите – беседваше за добродетелите и себе си показваше с дела изцяло съвършен.

Кой е толкова смирен от имащите бездръзновена съвест като него, високия в духовните дарования, слушащ и в това Господа, който казва: „Поучете се от мене, защото съм кротък и смирен по сърце?" Кой е така кротък и смесил премъдростта с красотата, та да не се нуждае никак от оръжието на яростта при напътстването на такова паство?

Много от онези, които се наричат пастири, като мислят с ярост да опазят стадото, повече го погубват и получават заслужено наказание от господаря. Защото неопитният овчар, отлъчил с крясък една от овцете, неочаквано и изведнъж я поваля от брега и я изгубва; друга, хвърлил кривака, за да сплаши стадото, удря в главата и тутакси я вижда мъртва; трета, обезумял от тичане, ритва с крак и пречупва гръбначния й стълб или ребрените кости, от които се пазят вътрешностите. Защото е слабо по тяло това животно, само от кости и вълна е съставено и поради това е предопределено за живот при човека от самия Творец, който, мислейки за всички, така е наредил, че не само нашата нужда от вълна и мляко да задоволява, но да получава и то от нас милост, грижа и закрила, понеже не може да се съпротивлява твърдо на срещналия го звяр.

А нашият пастир, гледайки кротко, движейки тихо устни и със свирката на духа призовавайки стадото, събираше го наедно и тъй го правеше неразлъчно, като дори хромите носеше на раменете, за да не изостават. Защото според навика, който имаха, овцете тичаха след оня сладък глас на пастира, а чуждия отбягваха. И така, като стъпваше пред тях с радостни нозе, водеше ги към полята на апостолите и пророците. И обръщайки се често и виждайки тяхното благочиние – как вървят, как спазват реда, как се угояват, – радваше се, защото ще получи не само пълно възнаграждение от господаря на стадото, но и много почести. А когато настъпеше зной от слънчевия пек и стадото имаше голяма нужда от прохлада, той го извеждаше на върха на евангелските планини и му даваше пълна свобода и след това го изпращаше оттам на небесата.

И това умение имаше пастирът: като укротеше дивите овце, присъединяваше ги към стадото. Виж и друго достойнство на пастира: зверовете, макар и много, бягаха далеч от стадото, тъй като постоянно се бояха от него и от гласа му като от гръм трепереха, без да бъдат гонени нито със стрели, нито с прашка, нито с кучешки лай.

Ще разкажа една от многото случки, известни тогава на мнозина от тамошните хора. Някой си Пирон – горещ пазител на Несториевата и Акиндиновата и Варлаамовата ерес, а освен това и поборник на иконоборческата слава, излязъл от Константиновия град, дойде в Търновград като вълк, прикрит в овча кожа. И намери там някой си лъжемонах Теодосий с прозвище Фудул, с него единомислещ и във всичко съгласен. Какви ли семена на злобата не пося тая зла двойка, разлагайки църковното тяло с развратни учения, разделяйки множеството и подготвяйки въстание и най-вече като подлудяваше царските велможи и властоначалници с магьосничества и бесовски измислици? Към голяма беда тласкаха православното стадо, понеже то – послушно – свиква еднакво и в доброто, и в лошото да подражава на началстващите.

Какво направи прочее небесният човек? Щом това узна, той уподоби своето гърло на тръбите на онези свещеници, от които Йерихонските стени рухнаха,[22] и започна мъжки да унищожава оная напаст. Денем събираше хората в храма и ги насърчаваше, поучаваше ги, разрешаваше съмненията им, изобличаваше злите плевели, а нощем, молейки се със сълзи, призоваваше помощ от небето. И тутакси ги повали като Яний и Амврий; като Амалик ги победи; закла ги с ножа на словото като свещениците на безсрамието, които бяха пробили с нож всечестната икона на приснодевата, и като аравийски вълци ги прогони далече от църковните предели.

Кой е така милостив, че от самия вид на бедните се облива в сълзи като него, който живееше в нищета, равна на тяхната? Ето защо той не тук или там, а целия свой град направи странноприемница. „Защото знаем ли, чада – казваше, – дали заедно с тези бедняци няма да се удостоим да приемем и Христа?" Защото сам той рече: „Истина ви казвам, понеже сте сторили това на един от тези мои най-малки братя, на мене сте го сторили."

Но той беше и лекар, който премъдро лекуваше душевната огница и другите страсти, изразявайки умело от самата глъбина корените на греха. Това прочее е ясно както от много други случки, така и от тази. Край град Търново се намира една местност, отделена от него само с една река, видима отвред, пълна със злак и напоявана обилно с изтичащи води; водната й щедрост наслаждаваше очите преди вкуса; с дървета гъсто обрасла, тя е пълна с разнообразие на всякакви плодове и цветя, а над нея се издига гора гъста и пространна. В тази местност се намираше храм на приснодевата Христова майка и Богородица, в който всяко лято се събираше населението от целия град заедно с жените и децата, като по обичая празнуването продължаваше осем дни. И събрали се заради празника и уж за да се помолят, отдаваха се на греха, на всякакви пороци и привличаха Божието негодувание, понеже местоположението и пустотата благоприятстваха за похотта на блудните. Какво стори премъдрият? Отсече корена и изсъхна плодът на греха: отмени празника, като забрани да се събират вече на такова тържество. И така прекрати гибелта на много души. Така благият лекар за общата полза се грижеше.

Веднаж настана голяма суша, почти такава, каквато беше при пророк Илия; на земята не се намираше следа нито от роса, нито от влага; тя се беше напукала от тази засуха и изпускаше дим като горяща пещ: това заплашваше с глад. Нивите заприличаха на градски улици и никой нямаше надежда, че ще почиства гумно и ще наостря сърп.

И тогава жителите на града, като отидоха при Евтимий, изплакаха се от чаканото нещастие. Милост към тях изпълни човеколюбивата му душа и той ги посъветва да не се отчайват, а да се уповават преди всичко на Господа, който може по волята си да превръща морето в суша и твърдия камък заедно с безводната земя – във водни извори. На следващия ден той заповяда да го последват заедно с жените и децата. Прочее, като прекара цялата нощ в молитва, щом изгря слънцето, той излезе на полето с всички служители на олтара. И като обходи доста местността и се измори, той сам видя онази опасност. И когато дяконът каза: „Да преклоним главите си пред Господа”, той веднага падна на колене и вдигнал нагоре свещените си ръце и очи, се помоли. Прочее, хората не чуваха глас, защото не с уста се молеше, а със сърце и силата на молбата му достигна до ушите на Господа Саваота[23]. И тутакси той изтръгна милост. И признаци дъждовни се показаха на небето – вятърът задуха от северните хребети и донесе облаци като пълни мехове. И щом Светецът влезе в града, веднага заваля дъжд – не внезапен и стихиен, а тих и напоителен – и не престана да вали, докато не наля плодовете и ги предаде на зреене.

Така прояви Бог доверието си към този мъж. И така Евтимий пак показа хубаво реченото от Бога: „Който вярва в мене, ще върши и делата, които аз върша.”

Поради това благочестието получаваше многократно доверие. И навсякъде се разчу за станалото и любовта към пастира растеше. И което казаха в книгата на Йов робите му: „Кой ще ни даде да се наситим от плътта му?”, това стана, за да го види целият народ; защото никой не се задоволяваше само с желанието да се насити от думите и вида на отеца, ако не го покани и в своя дом. При посещението му всички, които биваха в дома, получаваха благословия; преклонен от техните молби, той ги изслушваше и по повод на посещението насаждаше всякакви добродетели в техните души и ги превръщаше от телесни в духовни и от земни – в небесни; и им казваше думите на Закхей от Евангелието: „Господи, ето половината от моя имот давам на бедните и ако някого съм измамил, четворно ще отплатя.” Той и усърдието им хвалеше, и с благословия ги укрепваше: „Днес е спасението на този дом.”

Множество хора – не само от български род, които той имаше за свои по апостолски жребий, но и от всички страни – на север до океана и на запад до Илирик – биваха привличани отдалече от добродетелта на този мъж; и само като го видеха, смятаха това за голяма придобивка, а пък щом се удостояваха и със словото му, считаха това за явно спасение. Като разбра тяхното усърдие, Христовият подражател ги призоваваше при себе си и ги напояваше до насита с питието на благочестието; и така, прочее, той стана учител по благочестие, а те – на своите отечества. Защото кой народ, сроден с българския по реч, не прие неговите писания, неговите учения, труда и потта на този, който вместо с нозе да разнася евангелската проповед, си служеше с ръка, и вместо с апостолски мрежи – с перо, и така извличаше от дълбочината на невежеството спасяемите.

И понеже по апостолски проповядваше и поучаваше и към Бога насочи все съвършени хора,

подобаваше да бъде подхвърлен на всекидневните гонения и скърби на апостолите, та той, който беше във всичко подобен на тях, да не изостане от безкрайната им слава. И понеже пророците са съгласни с апостолите, в бедите тук и на тях се оприличи и най-вече на великия Йеремия, освен още в майчината си утроба.

Варварският цар[24], възгордян от победите си и от завладяването на много народи, понеже беше слушал за Търново, за голямото му величие, за твърдостта на стените му, за красотата му и за самото му местоположение – извънредно труден за превземане, защото освен стени притежаваше достатъчно и естествени крепости, а освен това – големи богатства и многобройно население с велика слава както в църковните, така и в царските дела, пожела доброненавистният да го разори. Затова, като вдигна всичките си източни войски, започвайки от персийските предели, от Ликаония и Азия, премина Хелеспонт и завари западните си войски, както беше заповядал; събрани всички заедно, те превъзхождаха не само войските на Дарий, царя на персите и мидийците, но и тези на Александър Македонски. С тях пристигна и ненадейно нападна града – не от една или две страни, но като го обгради целият отвсякъде с човешки тълпи. И на голямо пространство бяха свирепите. Разяреният варварин заплашваше, че с огън ще гори, обещаваше, че на късове ще сече и на друга мъчителна смърт ще предаде тези, които продължават да са непокорни. И най-после превзе града, но не със своята сила, а като замлъкна Божието предопределение.

И веднага йереят беше изгонен от църквата,[25] която завзеха творците на безсрамието. В ръцете на чуждеземците падна кивотът на Завета[26], във властта на асирийците се оказа светинята на светините и което е най-вярно – светините бяха предоставени на псетата.

С какво беше заслужил – кажи ми – да страда Светецът тогава, гледайки със своите очи това, което и слухът не би могъл да понесе? Ако Давид, който беше цар и стоеше извън свещения закон, толкова страдаше, казвайки: „Жалостта за твоя дом ме яде" и „Хулите на тези, които те хулят, падат върху мен", колко повече страдаше йереят, чиито трудове и усилия се виждаха потъпквани? Какво прочее? Нима изпадна в печал повече, отколкото подобава? Нима се размекна от страх? Нима се предаде на малодушие или на бездействие? Нима побегна, виждайки, че стадото му се разграбва? Нима произнесе някоя малка или голяма дума, недостойна за неговото любомъдрие? Съвсем не, но дори се яви пред царя и укроти неговия порив, дишащ убийство, и страшния вид на варварина превърна в благоприлично държание, както някога пророк Даниил укроти лъвовете в ямата, а момците – пламъка на пещта.[27] Защото и варварската ярост обикновено се срамува от добродетелта на такива мъже.

И когато видя отдалеко, че Евимий иде с обичайното си благочиние и мъдро самовглъбение, без да погледне нито едно от зрелищата пред него, които привличаха очите и слуха на малоумните, а ги отминаваше, сякаш те бяха изписани върху стените, тогава царят не продължи да седи, а веднага стана и с благовиден израз на лицето му отдаде почит и го удостои с най-близкия стол. И той изслуша молещия се за народа, макар че не изпълни докрай реченото.

И както някой доблестен воевода, победен от противниците, не обръща гръб окончателно, но като събере пак войските си, извоюва победа, така и той постъпи. Понеже беше изгонен от църквата, той влезе в друга, посветена на името на върховните апостоли Петър и Павел. И тях като взе за защитници, отдаде се на много по-големи подвизи, отколкото по-рано: грижеше се как да запази хората незасегнати от варварското погубване, поучаваше, утешаваше, падналите повдигаше, на препъналите се простираше ръка, легналите изправяше, които щяха да паднат, подкрепяше, борещите се похваляваше и към мъжество ги насърчаваше, а някои пък отсичаше като гнила част, за да не загине цялото тяло, или като прокажена овца изгонваше, за да не предаде болестта на цялото стадо. И така тия втори подвизи и победи на този мъж над лукавия бяха по-големи, отколкото първите, когато управляваше в мир народа. Защото Божественият промисъл много пъти оставя дявола да развихри буря срещу Светците, за да могат, като страдат, да го победят и да се увенчаят, а онези, които се борят с тях и ги мъчат, да бъдат победени от тях и да станат достойни за смях. Така стана и с Йов: когато поради злините, толкова многобройни и големи, че и умът не би могъл да ги побере, дяволът сметна вече страдалеца за победен и умъртвен, тогава окаяният се видя стъпкан под неговите нозе, без да може да диша. Така стана и при апостолите: когато дяволът мислеше, че е възпрял евангелската проповед и повдигна гонения, наостри мъчителя и царя подбуди

към убийството на апостолите и ги предаде на мъчителна смърт, тогава той видя, че Евангелието е обхванало не само тук-таме, а цялата вселена като второ небе.

Понеже така лукавият се видя свързан от своите вериги и наранен от своите стрели и като не можеше с мълчание да понесе упадъка на силите си и пълното загубване на оръжието, повдигна буря по-голяма и по-люта от първата, при описанието на която и човешкият език изтръпва, и костите се разтреперват.

Военачалникът – турчин, който беше поставен от турския цар да управлява града – повика при себе си Божиите хора, които превъзхождаха другите по име, по добродетел и по благородство, за да се посъветва за някои общополезни дела. И те вървяха, следвайки вестителите, в неведение, както овцете вървят след тези, които ще ги колят, и всички носейки своята кръв, бързаха да се доверят на убийствените десници. Щом ги видя в ръцете си, кръвожадният звяр посред църква ги изкла и, по-точно казано, ги освети, без да се засрами от белите коси, без да пощади младостта, а в забава на ножа превърна гърлата им. Жертвите одушевени, словесни жертви, изгорени изцяло, кръстили се повторно в своята кръв; пролели посред църква кръвта си към кръвта на пророк Захарий, та заедно с Авел да се провикнат от земята към Господа; те, които са изпили чашата на мъчението, достойна да бъде изпита от любимците на Бога, които със своята кръв удавиха всички вражи пълчища, както тристатите[28] на гордия фараон! О, свято опълчение! Не един по-напред, а друг по-после, но всички вкупом застанаха пред мъчителя, оплюха го и като се представиха на Христа, веднага се увенчаха! Мъчителят хвърли трупове за храна на птиците небесни, а Господ причисли духовете им към най-кротките ангели. О, воини, които вярата опазихте и броя си не намалихте! Чуйте и броя им: сто и десет бяха те, чиято кръв обагри църквата. И макар че бяха толкова много, не се разкъса мрежата на вероизповеданието.

Такива бяха чадата на блажения Евтимий, така запазиха учението му, така въздадоха почести заради многото трудове, които този мъж положи за тях, като не само се лишиха от имот, дом, деца и сродници, но и до кръв се подвизаваха за благочестието, което получиха от него като отечески жребий. Достатъчна е тяхната честна и за ангелите похвална смърт, за да се достигне върхът на похвалите за Евтимий, за да не са нужни повече думи към разказа за неговите подвизи.

После, грабнат от войниците, той благодръзновено застана пред мъчителя, без страх в душата си, без да се измени от боязън и със спокойствието на лицето си проявяваше благодатта на духа, който живееше в него. А когато съблякоха одеждите му и го отведоха на градската стена, за да бъде позорна неговата смърт, и приготвиха всичко необходимо за посичането му, нима промени лице, нима се разтрепера, нима показа с нещо обич към живота? Съвсем не: защото беше ученик на Павел и като него бързаше да се отдели от тялото и да заживее с Христа. И това пролича от думите, които каза на варварина: „О, несправедливецо, защо така безумно и долно унизи величието на моето достойнство? Подобаваше по-напред свещеникът да се пожертва, а след това да го последват жертвите, трябваше пастирът да върви пред овцете и бащата – пред децата. Те всички бяха първо на мене поверени, затова и на мене първо приличаше да изпия чашата на заколението: защото работникът, който се труди, трябваше пръв да вкуси от сладкия плод!”

Това говореше великомъдрият и призоваваше палача и главата скланяше, като протягаше с готовност шия. И оня дойде и беше вече готов да нанесе смъртоносния удар. Но този, който някога порази и направи неподвижна ръката на оня беззаконен цар, простряла се да улови пророка, и тази убийствена десница по същия начин превърна в неподвижна и неспособна за действие, сякаш беше някаква ръка на мъртвец, прилепена към живо и движещо се тяло[29]. И се потвърди онова, за което се молеше Давид: „Отплати им според делата на ръцете им.” Това хвърли в ужас оня горделивец и цялото измаилтянско сборище и ги накара повече да не стоят и да избягат от самото място, а на блажения, като наметнаха одеждите, му казаха да върви свободно, където иска.

Видяхте ли – което и по-напред казах, – че лукавият бяс бива побеждаван и повалян чрез това, с което смята да победи великите мъже. Ето прочее, отново нашият отец сломи въображаемата му сила и го посрами пред смъртния си час. И понеже е невъзможно на човека да умира много пъти, той доброволно изпълни казаното: „И заклан беше, и се прослави като мъченик, без да пролее кръвта си.” И виж как се преумножи победата, че застави дори и тези, които дяволът повдигна срещу блажения Евтимий, да познаят Христовата непобедима сила. Като видяха мъжеството на този велик

човек, презрението му към смъртта, вярата му в Бога и грижите му за своите чада, а също така и преславното чудо с ръката на палача, увериха се, че християнската вяра е истинска. И то пролича от това, че избягаха и от мястото. А някои, като помислиха, че ще изпитат по-голям гняв от небето, ако още мъчат архиерея, оставиха го и сами предпочетоха да избягат.

И какво стана после? След това чудо варваринът заповяда да се изселят жителите на изток, защото така изискваха и царските повели, пък Божият човек да бъде изпратен на заточение в Македония[30]. И той тръгна заедно с хората като втори Йеремия – гледка, предизвикваща сълзи дори у камъните на оня град. Защото се разделяха деца от бащи и братя от родни братя; при това не всички заедно биваха отвеждани, та поне като се виждат, да се утешават в скръбта, но едни, които се отличаваха по род, богатство и красота на лицето, се откарваха, а други се оставяха. Ония дни бяха дни на плач! Защото има ли нещо по-горчиво от изселването и по-тежко от раздялата с родни, когато споменът за отечеството и близките пробожда винаги сърцето като жило? И ето, прегръщаха се един друг, целуваха се, прощаваха се, с ридание огласяха местността. Сред тях, подпирайки се на жезъла, вървеше пеш великият Евтимий, обливан в сълзи и с душа, наранена от хиляди стрели. Но не от тях страдаше той, нито от болест и старост беше сломен, защото бе изтерзан от страданията на хората и от крехката възраст на децата.

И когато стигнаха до мястото, където въпреки желанието си пастирът щеше да се раздели с тях – о, кой без сълзи би си спомнил това! – всички паднаха в краката му, обливаха ги с дъжд от сълзи, допираха устни и лица, целуваха му ръка, наричаха го пастир и учител, чедолюбив баща; и раздялата си с него смятаха за раздяла с душата. Едни от жените слагаха пред него децата си, а други които бяха по-близо, се удостояваха да се докоснат до ръцете му, трети – до дрехата му, която напояваха с горещи сълзи като някоя ръка на Светец; други, поради силната вяра, изтръгваха тревата, на която стоеше; някои пък, притискани от народа, като не можеха да се приближат, с вопъла на горчивите сълзи молеха отдалеко за последен благослов и прошка искаха, понеже предчувстваха в душите си, че няма вече да го видят жив. А той ги утешаваше и простираше към тях своето поучително слово, като заръчваше да се придържат о Божиите заповеди и да пазят непорочна вярата, с която не само се познава любовта към Господа, но която донася и слава дори на мястото на заточението за онези, които са я запазили. Това се случи – казваше той – и с внуците на верния Авраам: най-напред с Йосиф, който беше несправедливо продаден от братята си като роб, а после се прослави като цар. След това и с великия боговидец Мойсей, роден в Египет, в дома на робството, който наказа мъчителите, извършвайки чудото с морската вода и извеждайки вкупом сънародниците си от Египет, от дома на робството. Пък и Зоровавел Санатиил поради благочестието си в плен дори просия в слава сред царския дом и с много помогна за освобождението на Израил и за вдигането на храма. А какво направиха Даниил – укротителят на лъвовете – и тримата момци, угасили огъня? Не превъзмогнаха ли те всичко това и нещо повече с вярата си? Защото Павел свидетелства за това, казвайки: „Угасиха огнената сила, затвориха устата на лъвовете.” А какво стори и великодушната и велика по вяра Естер? Като омилостиви най-напред Бога с пост и молитви, не укроти ли пламналия гняв на мидийския цар и освободи сънародниците си израилтяни, които вместо да измрат в един ден, се намножиха като морския пясък? И ги съветваше да благодарят за сполетелите ги беди, като им обещаваше заради тях да очакват неизречени блага и накратко казано – със сладкото си словопоучение ги подготвяше по-леко да понасят страданията. Като изрече това с оня боговдъхновен език и падна на колене, Евтимий се помоли заедно с тях. После стана от молитвата и им даде последен благослов. И когато един от народа се обърна към него и ридаейки извика: „Кому ни предаваш, добри пастирю?”, той отвърна: „На Света Троица ви предавам и сега, и навеки!”

Когато пристигна на мястото, където го водеха, и пустинолюбивата му душа видя пустинята и разгледа мястото, което беше тъкмо по неговата воля, просълзи се, защото сърцето му се стопли от прозрителното действие на духа, и рече: „Ето покоя, дето ще прекарам малкото още дни на земния си живот и ще благодаря на Бога, моя наставник, докато ме освободи от телесните ми вериги.”

Но каква беше работата на Евтимий в заточение? Ловитба, обичайната работа на апостолите, но не на риба, а на човеци, и то всеки ден и всяка нощ и просто всеки час. Защото при него се стичаше цялата околна местност на оная планина, както някога околностите на юдейския Йерусалим – при Йоан Кръстител; и едни като от вериги се освобождаваха от различни ереси, други пък

отхвърляха тъмата на сарацинското безчестие, трети изоставяха скотския си живот като мръсна дреха. Насаждаха се образците на всяка добродетел, хората се учеха да познават Господа, неуките ставаха учители на други. И не само на онова място се стичаше народът да види този втори Илия, но и по всички градове, по села, пътища и тържища, в домове и в църкви се чуваше Евтимиевото име, разнасяно като някоя светиня. И право е рекъл пророкът: „По цялата земя се разнесе неговият глас и неговите думи – до края на вселената."

И понеже той така просия в своя град и в отечеството си, слухът за оная любомъдра душа започна да се разпростира почти по цялата вселена. На някои може да се стори невярно това. Но благоволи Бог и в чужда страна да се прояви така, че възхвалата му да бъде най-истинна, като самите местни жители станат проповедници и благохвалители на оня чуждестранен затворник, заточен и преизмъчен. Много пъти те донасяха на ръце децата си, обхванати от различни недъзи, а се връщаха, гледайки ги да ходят със своите крака, освободени от недъга като от тежки окови. Нужно беше на изцелените всякак да разгласят като с тръба за благодеянията на лекаря. Затова и много от видните жени на управниците на онази област идваха при него и той ги водеше към благочестие. Те пък, като спечелваха своите мъже с неговите молитви, ги завеждаха при него, а той – при Христа. Освен това те му носеха много злато и го молеха да го приеме за нуждите на своята обител, а той ги учеше да го раздават със своите ръце на бедните и по такъв начин им строеше стълба към небето. И когато един от тях го запита: „Та кой, владико, е по-беден от тебе и кой повече се нуждае от милостиня от тебе, който си сломен от такава старост и болест и от толкова мъчения от неверниците?" Той, като погледна кротко – защото свободната душа никога не може да гледа гневно – тихо отговори с усмивка на уста: „Моето богатство, чадо, е скрито тук – и показа Евангелието – и ще бъде открито, когато този, който ни го е предал, започне да ни иска сметка какво сме припечелили с него. Но то не е само мое, а на всички, които обичат Господа."

О, какъв блажен и апостолски глас! О, какъв отговор на благородна душа! Такова беше любомъдрието на нашия отец и в чуждата страна. Така и в гонение, и в заточение неговата грижа беше човешкото спасяване. Той завеждаше при Христа съвършени – области, градове, села и народи. Затова нека замлъкнат нашите похвали, защото сам Бог го хвали, казвайки: „Добрият пастир и душата си давал за овцете." А и Павел му е изплел венец, когато е казал: „Такъв архиерей ни трябваше."

Нека прочее тук да бъде краят на моето слово за Евтимий, дето е краят на неговия живот, по-точно край на страданията и началото на живота му в Христа, какъвто нека и ние всички да получим чрез благодатта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос, комуто – заедно с безначалния му Отец и пресветия му животворящ Дух – слава, чест, власт и поклонение сега и винаги, и навеки! Амин!

КОМЕНТАР

„ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ" се окачествява в съвременната наука като „най-значителното произведение на Григорий Цамблак, което синтезира в себе си всичките му най-характерни качества на писател" (*История* на българската литература. Том 1, с. 335) и същевременно като „единственото чисто и ярко българско произведение на писателя", „българско по тематика, по съдържание, по дух и герои, по засегнати събития, по цел, по атмосфера" (***Срв***. Встъпителната студия на **Русев, П**. – В: *Русев, П*., Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. – С., 1971, с. 9).

Създадено е по всяка вероятност в периода 1414-1418, по време на пребиваването на Цамблак в Русия. Не е известно нищо по-конкретно около възникването му, освен признанието на автора, че е използвал свидетелства на монаси от Студийския манастир в Цариград, от Лаврата на св. Атанасий в Атон и „от цялата Атонска планина". **В. Н. Златарски** приема, че един от информаторите на Цамблак е бил Константин Костенечки, който се среща с него в Сърбия след престоя си в Бачковския манастир, и че Словото е написано в Сърбия към 1408 г. (Де и кога е бил заточен и умрял българския патриарх Евтимий. – *Летопис на БКД*, кн. 6, (1905). – С., 1906, с. 146-147). Опит да внесе някои уточнения около замисъла на Цамблак прави **П. Русев** (Цит. съч., с. 18-21): според него Словото е било съчинено, за да се произнесе пред българи – може би в Южна Русия или в Молдавия, където по онова време са се намирали българските емигранти; не е изключено конкретният повод да е бил тържественото провъзгласяване на Евтимий за светец, и то не непосредствено след смъртта му (приема се, че Евтимий умира в самото начало на XV в.) В такъв случай остава неясно защо Цамблак не споменава нищо за последните години на своя учител – въпрос, който занимава още **П. Сырку** (Новый взгляд..., с. 121).

Историческата стойност на Словото е обсъждана многократно. Най-скептичен в оценката си е **К. Радченко**. Той

намира, че Словото съдържа малко факти от живота на Евтимий, при това не всякога достоверни; че Цамблак „не сваля очи" от житието на Теодосий Търновски, написано от патриарх Калист, което фактически приспособява към живота на своя учител; че съобщението за Евтимий е „твърде общо", а прочутата сцена на раздялата му с търновското население е „твърде театрална" и „мелодраматична", за да бъде правдива, и т. н. (Религиозное и литературное движение в Болгарии в епоху перед турецким завоеванием. – Киев, 1898, с. 247-252). Без да е така крайно, мнението на **Е. Калужняцки** говори за подобни впечатления. Едва в последните двадесетина години, в съответствие с установяващия се нов методологически подход към средновековните литературни явления, Словото получи и ново тълкуване като исторически извор с качества на първостепенен паметник на литературата и на български книжовен език от края на XIV – началото на XV в. (***Вж* Велчев**, **В.** Творчеството на Григорий Цамблак в светлината на южнославянския предренесанс. – *Ез. и литература*, 1961, № 2, с. 16-38; **Гълъбов, Ив.** Цамблаковото слово за Евтимий и българският книжовен език в края на XIV в. – В: *Похвално* слово за Евтимий от Григорий Цамблак, с. 55-90; **Горина, Л. В.** „Похвальное слово Евфимию Тырновскому" Григория Цамблака как исторический источник. – В: *Славянские* культуры и Балканы. 1.IX-XVII в. – С., 1978, с. 340-347; **Петкова, И**. Личност и народ в Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи..., с. 478-483; **Селимски, Л**. Бележки за езика на Словото на Цамблак за Евтимий. – В: *Търновска* книжовна школа. 2. Ученици и последователи..., с. 359-372, и др.).

„Похвално слово за Евтимий" е познато по пет преписа: Московски от XVI в. (от сбирката на Н. П. Румянцев, N 3171 в Държ. Библиотека „В. И. Ленин" (дн. Руска държавна библиотека в Москва); Вилненски от XVI в. (N 104 от Държ. Библиотека във Вилно); Ленинградски от XVII в. (N 205 в Публичната библиотека в Ленинград (дн. Руска национална библиотека в СПб.); Барсов от XVI в. (N 350 от сбирката на Е. В. Барсов в Държавния исторически музей в Москва); Овчинников от XVI в. (N 261 от сбирката на А. Н. Овчинников в Държ. Библиотека „В. И. Ленин" (дн. Руска държавна библиотека в Москва). Последните два са сравнително ново достояние на науката (***Вж* Давидов, А.** Неизвестен препис на „Похвално слово за Патриарх Евтимий" от Григорий Цамблак. – *Ез. и литература*, 1968, № 5, с. 9-26; **Ангелов, Б. Ст.** Неизвестен препис на „Похвално слово за Патриарх Евтимий" от Григорий Цамблак. – *Ез. и литература*, 1969, № 6, с. 57-60).

Изд.: **Архим. Леонид**. Нова грача за бугарску историју. – *Гласник* српског ученог друштва, књ. 31, 1871, с. 243-291; **Kaluzniacki, E.** Aus der panegyrischen Litteratur der Sudslaven. – Wien, 1901, с. 28-60; **Русев, П.,** Ив. Гълъбов, А. Давидов, Г. Данчев. Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак. – С., 1971, с. 113-233 (включително и превод на съвременен бълг. ез. от А. Давидов, Г. Данчев и П. Русев).

В превод (цялостен или частичен) Словото е публикувано многократно: **Ангелов**, **Б.**, **М. Генов**. Стара българска литература. – С., 1922, с. 513-524; **Киселков, В. Сл.** Патриарх Евтимий. Похвално слово от Григорий Цамблак. – С., 1935. 24 с.; 2. изд. 1946, с. 30-60; **Иванов, Й.** Старобългарски разкази. – С., 1935 с. 55-65; **Дуйчев, Ив**. Из старата българска книжнина. Т. 2. – С., 1944, с. 239-250; **Динеков П**., **К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 366-384; 2. изд. 1967, с. 418-441; **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 208-220; 2. изд. 1968, с. 271-287; **Мечев, К.** Григорий Цамблак. – С., 1969, с. 257-283, и др.

Тук се помества преводът на А. Давидов, Г. Данчев и П. Русев. Отделни поправки са нанесени според критичните бележки на **Наумов, Ал.** „Похвално слово за Евтимий от Григорий Цамблак" от П. Русев, Ив. Гълъбов, Г. Данчев, А. Давидов. – *Лит. мисъл*, 1973, № 1, с. 140-141.

[1] Намек за исихастките убеждения на Евтимий.

[2] Възнасянето на апостол Павел „до третото небе" в случая насочва вниманието към „вечното жилище" на праведниците – Рая, който според древните представи се намира именно на третото от поставените едно над друго седем небеса.

[3] Йоан Кръстител

[4] „Кръщаващият с Духа Свети" е Иисус Христос. Приемало се, че чрез първото му пришествие, кръстната му смърт и застъпничеството му за вярващите Светият Дух е „даден" на хората.

[5] Според старозаветната „Книга на пророк Даниил" след завладяването на Йерусалим бъдещият пророк Даниил и тримата момци Анания, Мисаил и Азария попадат в двора на цар Навуходоносор във Вавилон. Въздържайки се от царските ястия, те поемат само плодове и вода, но лицата им стават все по-красиви, а телата – по-здрави.

[6] Теодосий Търновски

[7] Става дума за основаването на Килифаревския манастир около 1350 г.

[8] Григорий Синаит

[9] Областта Парория в Странджа планина била гранична между България и Византия. Създаването на голяма монашеска обител става с щедрата материална подкрепа на цар Иван Александър.

[10] Планината Синай е в Арабия. След пребиваването си в Кипър Григорий Синаит се уединява на Синай, където се отдава на исихастки подвизи.

[11] Това сведение е един от оспорваните моменти в Словото. К. Радченко например се съмнява, че още младият Евтимий е имал предимство като наставник пред видните духовни ръководители в Цариград. (***Срв***. Религиозное и литературное движение в Болгарии..., с. 249).

[12] В местността Селина, която се намира недалече от българския Зографски манастир в Света гора, през XIV в. имало манастирски постройки с кула. Не е изключено Евтимий действително да е прекарал известно време в Зограф.

[13] Византийският император Йоан V Палеолог (1341-1391)

[14] Остров Лемнос е в Егейско море.

[15] Поприще – мярка за дължина (около 200 метра)

[16] Конфликтът между император Йоан V Палеолог и Евтимий не е потвърден от други исторически или

литературни извори. Редица изследователи допускат, че в основата му е съпротивата, която исихастите от Атонския полуостров оказват на опитите на императора да постигне споразумение с Католическата църква, за да използва силите на кръстоносците срещу османските нашественици. Въпросната среща между императора и Евтимий може би се е състояла към 1370 г., когато Йоан V Палеолог се връща от преговорите в Рим. Дошъл сам до убеждението за ползата от уния, Цамблак вероятно съзнателно представя конфликта в друга светлина.

[17] Евтимий се установява на 6-7 км северно от престолния град Търново – първоначално в пещера, както гласи преданието. Недалече от нея бил построен манастирът „Св. Троица".

[18] Цамблак има пред вид старозаветния Йосиф, сина на Яков и Рахил, който през настъпилите седем неплодородни години спасява от глад египетския народ и братята си със запасите от жито, натрупани по неговия съвет в житницата на фараона в предходните седем години на изобилна реколта.

[19] Скрижали са каменните плочи, на които били издълбани десетте божии заповеди, дадени на хората от Бога чрез Мойсей. В преносен смисъл – свещени, боговдъхновени писания.

[20] Дванадесетте синове на партриарх Яков ставата родоначалници на 12-те „колена израилеви". Преводът на Стария завет от еврейски на гръцки език, направен по времето на Птоломей II Филаделф, е дело на 72 души. Затова е известен като превод на Седемдесетте (Septuaginta).

[21] Патриарх Йоаникий II

[22] При навлизането на евреите в Палестина (т. нар. Ханаанска земя) крепостните стени на град Йерихон (на западния бряг на р. Йордан) сами паднали от тръбните звуци и виковете на обсаждащите.

[23] Саваот (евр.) – господар

[24] Султан Баязид I (1389-1402)

[25] Патриаршеската църква „Възнесение Христово"

[26] В библейския текст „кивот на завета" е наречен сандъкът, в който се пазели скрижалите с десетте божии заповеди.

[27] В „Книгата на пророк Даниил" се разказва, че по заповед на цар Навуходоносор Анания, Мисаил и Азария трябвало да се поклонят на висок шестдесет лакти златен истукан. Понеже отказали, били хвърлени в разпалена пещ, но останали невредими.

[28] Тристат – воин, който се сражава на бойна колесница.

[29] Епизодът с опита да бъде посечен Евтимий и вдървената ръка на палача има съответствие в библейския текст (в третата книга „Царства", където при подобни обстоятелства остава неподвижна ръката на цар Йеровоам). Мотивът се превръща в общ акцент за редица литературни паметници, най- често с агиографски характер. (***Вж*** **Дуйчев, Ив**. Легендарный мотив у Григория Цамблака. – *Slavia*, 1953, sesit 2-3, с. 345-349).

[30] Става дума за Тракия, която според средновековните географски понятия била част от Македония. Като най-вероятно мястото на заточението му днес се сочи Бачковският манастир. (***Вж*** **Златарски, В.** Де и кога е бил заточен и умрял българският патриарх Евтимий. – *Летопис на БКД*, кн. 6 (1905). – С., 1906, с. 103-170).

Подготовка за публикация: **Иванита Тошева, Катя Тошева**

56 „Похвално слово за Свети патриарх Евтимий" / митрополит Григорий Цамблак (похвално слово)

ДИМИТЪР КАНТАКУЗИН

ПОХВАЛНО СЛОВО ЗА СВЕТИ ДИМИТЪР СОЛУНСКИ

Всички вие, които бягате от тлението и от веригите на смъртта, се освобождавате, за да се сдобиете с нетленни добродетели заради целокупните Божии грижи при човеколюбивото за нас пришествие! Всички вие, които желаете да бъдете жители на Рая и наследници на царството небесно заради творенията на благите евангелски заповеди и най-вече заради неописуемите милости и безмерната дълбина на щедростта на Христа, на нашия Бог! Всички вие, които името Христово носите на себе си като безценна дреха, и последователи на висши стремежи и на небесна по сила мъдрост, към чиито блага неудържимо се стремите! Всички вие, празниколюбци и мъчениколюбци, и боголюбци, оставили днес настрана борбите и отдалечили се за малко от земните смутове и грижи, в църквата на Божия мъченик пристигнахте, за да празнуваме светло, за да празнуваме във веселие, радвайки се духом! Велика е наистина за благочестивите радостта и веселието, което днес възсия!

И така, ела, християнско множество и Христови чада на църквата, та всички заедно да възпеем днес нашия Бог с благодарствено пеене, възхваляващо светло мъченика. И макар че не сме достойни и това за нас е трудно, но силната воля на любовта ни подтиква към това дело. И като някой от най-силните ветрове, понесени неизбежно, сме привлечени от красивия и светъл празник на страдалеца Господен. Той е за Христовите люде украшение на истината и дивна похвала. А за иноплеменниците и безбожните варвари – най-смел разобличител и на зловерието порицател, светла и красива звезда на църквата.

Слава на тебе, слава на тебе, Христе, царю прославен на земята от твоите Светци, със слава всемирна и незагиваща, със слава светла и всечестна, изстрадана и вечно за нас застъпваща се!

Слава на тебе, Творецо на всичко и Господи, прославен в паметта на угодилите и възлюбилите се, и сам прославяйки се в тяхната честна памет, давайки им непоколебимо и съвършено търпение, което е стремеж към твоята любов!

Слава на тебе, Боже, който си в прославената Трисвета Троица, от всички твари прославена, и на страдалите по тебе раздаваш блага, които окото не вижда, нито ухото чува, както си обещал. Заради малките и скоропреходни страдания – раздаваш велики, и вечни, и неизказани блага. Тук при нас болните получават пълно изцеление, и със силата на Светия Дух бесовете се прогонват, и с ангелските чинове на небето до твоята слава се доближават.

О, Божествено слово и повелителю на всички, които ни създаде достойни, недостойни и скверни за този всечестен Твой угодник, за да бъдем радостни на светлия му празник, отвържи ни сега смрадната и винаги бледословна уста! Дай ни заради Твоята милост възможност за похвала и подобаващо слово в нашите отвързани уста, за да похвалим великия сред мъчениците Твой страдалец и непобедим воин, всечестния Димитър! Като посадено дърво при изтичаща вода, според пророка, израсна

много красиво, високо и благородно към недосегаемите небесни висоти. Здраво се впи с корените на дънера в думите на вярата, разклонено нашироко с листа, умножено от учението. Тогава то се издигна над сянката на зловерието, във водата на учението освежавано, и с благочестието на словото бързо подтикваше от малодушие към висшите истини на великодушието. Красиво на цвят, то привличаше към съзерцание очите на гледащите, които бяха обърнати към него. Към изключителната чистота на тялото прибави също и съвършеното целомъдрие на чистотата, засияла в сърцето му като на никой друг. И истински, прочее, ни гледа Божият страдалец, а който истински говори с блажена чистота в сърцето, той Бога гледа. Въжделеният плод на благоуханието даде на Христа, своя Господ – своето всечестно и лъчезарно тяло, украсено с всички най-чисти добродетели, което се оказа недостойно за греховните страсти и неудобно за изменниците на доблестта.

Както тъмнината се измества от светлината, така лесно се изсушава от възпламенения Божий дух мокрото на греховете, изядено като сено от огъня… Из утробата на майката, избрано пребивалище на духа, се роди прекрасният Божий последовател. Расна в онези времена като най-благоуханен цвят на вярата сред многото тръни на неверието, работи и проповядва по Господните слова, показвайки, увещавайки и изяснявайки същността на вярата, за да се отделят всички от многобожието и от елинските бледословия, изобличавайки тяхното безсрамие и неприлични тайнства. В единствения Бог ги учеше да вярват – в Отца и Сина и Светия Дух, познат като трисъставен и единосъщ, който от небитието всичко е сътворил и от пръст човека е създал. В него трябва да се вярва, той да се почита е правилно. Създадени бяхме за прослава на нашия Господ, защото единствено той властва над живите и мъртвите, а също така и за грижите на сина Божий, който за нас милостиво изповядваше думи, присъщи на учението, твърде сладостни за всички, проповядвани ясно и с голямо дръзновение.

Благороден е прочее този Светец и от царете е много почитан и на всички е известен. Към телесното си благородие прибави най-добро душевно благородие, с притежанието на което се прослави твърде много и в досегашните, и в бъдещите векове. Надявам се, любезно мнозинство, празнуващо радостно днешния всечестен и всемирен празник на мъченика, че не е известно на ония от вас, които макар и малко, са вещи в книжнината, какви злини се вършеха тогава по земята от онези многобожници или по-точно да река от безбожниците! И колко неописуеми страдания се нанесоха на вярващите в Бога и в Божия син Христос! Различни и разнообразни, и наистина неописуеми най-люти мъчения: промушвания и на колове набучвания, рязане с ножове, давене във вода, в огън хвърляне и още колко големи и подобни на тези бяха мъченията за човека. А кой ще разкаже за онези, на които имота разграбиха или в тъмница хвърлиха, или някои от членовете им отрязаха?

Но прочее, доблестно търпяха всички, които заради Христа понесоха тези злочестини, въоръжени с вярата на Божии мъченици. И имайки тела, те търпяха като безтелесни. На тяхното търпение, както бе речено, се удивляваха и ангелите. Така, с помощта на тази зла буря човекоубийците владееха земята, смущавайки всички. Злите заповеди на властващите тогава стигнаха до всеки град и област, забраняващи да не живеят в тях в никакъв случай християни.

В онези години се случи на самия владетел да дойде в отечеството на Светеца. Дошлият бе най-суровият и безчовечен звяр, който в злините бе прочут и известен – беззаконният цар Максимиан. Но прочее, всеславният Димитър, като пренебрегна пръв заповедите, и при самия мъчител и цар също така се яви, без да се уплаши. Но както по-горе словото разказва, с голяма дързост и открито поучаваше пред всички Христа проповядваше, защото той сам от Христа ще бъде изповядан пред неговия Отец небесен и Светите ангели.

Както е според Писанието, град не може да се укрие на върха на планината. Всичко за мъченика, колкото и да желаеше да се скрие, достигна до ушите на мъчителя. И веднага по негова заповед беше хвърлен в тъмницата доблестният, който на младини избяга от тъмницата на греха и във въздържание и, в името на Бога, с труд премина младостта си според апостола, и нас, недостойните от днешното време, прикани към старание, за да се открие на желаещите Божията слава.

В тъмницата, прочее, този мъченик непрестанно с радост отправяше нестихващо благодарствено пеене. И с голяма радост, заради Христовата любов, желаеше да пролее кръв – толкова силно бе желаното, което скоро щеше да дойде.

И такова, според мене, слово отправяше, пеейки в името на Богоотеца и казвайки това: „Както еленът се стреми към водните извори, така и моята душа се стреми към тебе, Боже! Устреми се моята душа към силния и живия Бог! Кога ще отида и ще се явя пред лицето Божие? И готово е моето сърце,

Боже, готово е моето сърце!” По такъв начин същината на мъченика се стараеше всячески да се отдели от тялото и с Христа да бъде.

На най-нечестивия цар, занимаващ се със своите бесоугодни дела, се хвалеше някой от самоборците, че умъртвява хората със сатанински мъчения – за наслаждение и приятно зрелище на безчовечния цар. Със своите убийства на хората той се гордееше много. Лий, прочее, беше името на този мъж. Възпламенен от Божествена ревност, някакъв юноша, бидейки от Христовото съсловие и на великия Димитър почитател, и въоръжен с молитвите на Светеца и в проповедите утвърден, с борческа сила покори Лий и пред всички мъртъв го простря. И така, не малка и нетърпима печал нанесе най-вече на царевата душа. И сам, прочее, с венеца на мъчението се украси. Поради тази причина и той, и великият Димитър бяха прободени в тъмницата с копие. Това тяхно осъждане бе заповядано, мисля, от мъчителя.

От детството тръгва пътят на всички добродетели. И на Божествения дух храм и жилище стават най-вече на Светата Троица – жилище. Възлюбил Христа и него последвал, и нему угодил, и своята кръв най-сетне заради него проля и към небето отиде.

Малка част, прочее, о, любезни слушатели, от житието на Светеца ви предложих накратко, че към похвала е нужно да се отклоня. Считам, че нито един, който мисли с ума си и желае да разкаже за добрите му дела, ако и много мъдър да бъде – и на него този Светец ще му убегне. Така е и за мене, мисля, че и за вас е така, ако се любомъдрува за живота на този прославен мъченик. Ако кажеш: кротост, търпение, молитва, смирение, въздържание, бдение, правда, мъдрост – те са все според Бога честно и съвършено целомъдрие, и любов към истината за Бога и човека. Това е, прочее, връх на добродетелите, както учи Апостолът и самият Христос. Всички те вкупом с взаимна вяра в себе си се събират и отнасят към страдалеца. В единство, прочее, здраво се свързват и се съдържат в същността на добродетелта, като вериги златни. В живота този в тяло облечен мъченик със замислени очи съзерцаваше изцяло благата.

Като пристигна там, той ясно видя онова, недостъпното, и се наслади до насита на божествената Троична светлина, нареждайки се до ангелските чинове. Прие, прочее, страдалецът мъченическата си кончина и естествено помогна на смъртта. И душата отиде в Божиите ръце, а честното тяло се предаде във верните ръце на земята, от която бе създадено.

О, колко много, изобилни и неизразими са твоите блага, Господи, и неизмерима е дълбината на твоите щедрости, които си дал на любещите те и заради теб страдащите!

О, богата слава и велики почести – тях придоби на земята чрез твоите пречестни страдания, изтърпени и от славния победоносец по твоята воля пребожествена, и заради нас прободен с копие в ребрата, прободен заради тебе с копие, изтече за нас благоуханно миро.
И ако тук, прочее, тленното и умъртвено тяло беше от тебе, владико, така прославено, то в какви ли почести и слава се обви от тебе безсмъртната същност на душата! Стоеше, прочее, в земята Светото тяло на мъченика, бидейки всъщност умъртвено и неподвижно. Природата най-вече от Божествената сила на Духа е осенена и действена. Но където поиска Бог, порядъкът на природата се побеждава. И където Духът поиска – диша, като раздава много различни и неограничени изцеления на идващите с вяра към ковчега на Божия мъченик, чието тяло не пострада от тлението и от неизбежността на гниенето. Но, както и някога оня мъртъв камък водни струи изпусна и напои израилтяните в пустинята, така и това тяло на мъченика по Божия повеля източва непрестанна струя миро и цялото благоухае над новите израилтяни, бидейки от народа на църквата. Нов кивот, прочее, не се срамувам да нарека твоя ковчег, страдалецо!

На самаряните Христос обеща да даде жива вода. Това обещание, прочее, придоби славният Димитър. Вместо жива вода Христос Бог му дари вечно течащ извор на многоценно миро. Своята кръв мъченикът проля в един ден заради Христа, а мирото тече много години и чудна награда приема тук, а там на небесата царува Христа.

И така, ела, о мъчениколюбиво и светло празнуващо тържество, което днес се събра в Божествения и свещен храм на мъченика! Да увенчаем според силите си със светли и честни похвали живота на страдалеца! Защото и да сме всъщност недостойни, към висши цели дръзваме с нашата същност. Надявам се, прочее, че не ще ни отхвърли славният заради греха, а ще ни приеме всячески, защото е милостив към нас, грешните, и молбата на всеки от нас към Бога ще занесе усърдно. За тях – всички духовно радващи се, да възкликнем със сърце и устни, говорейки и казвайки така:

Радвай се, о, всечестни, който нищо друго на света повече от Христа не си възлюбил! И заставайки близо до него, и покорявайки му се усърдно със сърце и душа, и ум към него устремявайки, своя създател то добре опозна.

Радвай се, честни, който всички добродетели в младото си тяло си изградил с Христова помощ! И неговата любов и страх като юзда те отклониха от тъмните и греховни стръмнини и пропасти на света, който си избягнал.

Радвай се, чисто целомъдрие и боголюбезно благоуханно цвете! В него не се открива ни най-малка частица, нито следи от порочни помисли или греховно деяние. Доказателство за това е благоуханното миро, което тече от чистото и непорочно тяло.

Радвай се, който си победил същността си с доблестта на волята, предпочитайки да страдаш за Христа! Но и много насочи към вярата и към спасението ги поведе, съветвайки и убеждавайки ги с премъдри слова.

Радвай се, плодовита маслино в Божия дом! И посадена от Бога лоза, даваща на верующите веселие от чисто питие. Красива от червенина роза, с кръвта на страданието украсена.
Радвай се, който си изобличил дръзко беззаконния цар! И множество безбожни учения с премъдри слова покори и православните убеди.

Радвай се, който си пролял своята кръв заради Христа, и раните си изтърпял и си получил венеца на славата!

Радвай се, който си насочил към подвиг Нестора, покорил смъртно гордостта на Лий! Победи въображаемата змия и всички дяволски лъжи покори със силата на кръста.

Радвай се, славни чудотворче, от Христа получил в дар много изцеления! И отдалечените, като са в беда и те призоват, прогонителю на бесовете, ти се явяваш при тях. Цялата вселена наистина е изпълнена от твоите чудеса.

Радвай се, надежда на солуняните, на тебе уповаващи се, спасение и радостна похвала за всички християни!

Радвай се, необходими наставнико на скърбящите, закрила на обезверените, пристанище на корабокрушенците: на всички, за всичко и навсякъде се намира дадената ти от Бога благодат!

О, красиво и най-сладко за мене име, Димитре, какви достойни похвали да намеря за твоите висши добродетели и чудеса? И все пак, което ми бе възможно да вложа, го сторих, и то с твоя помощ. Приеми, прочее, тази похвала, приеми я, най-малка и толкова отдалечена от достойнствата, колкото небето от земята или изтока от запада. Много дарове си раздал, но се оказахме неблагодарни. За вярата, прочее, по-рано от тебе се облагодетелствахме богато. Не намалява съкровището на твоите благодетелства, нито се изчерпва изворът на чудесата ти. Не със земно съкровище, а с небесното царство си богат. С радостно сърце и с веселие на духа пак те призовавам, като казвам:

Радвай се, украшение и похвала на мъчениците, весели се, съжителю на ангелите и архангелите!

Радвай се, наследнико на царството небесно! Весели се и се радвай, служителю на безначалната и единосъщна, и непостижима Троица и зрителю на ясното Трисияйно Божество! На тебе възлагаме надежда и в Божествения ти храм се събрахме да те поменем усърдно.
И така, събрахме се тук сега, за да почетем годишния празник на страдалеца. Всеки се вълнува силно и вкупом всички се стичаме към струите на мирото, които извират непрестанно от богатия извор на мъченическото тяло, за да се поклоним и почерпим обилно от щедрите дарове. Да обогатим чувствата си, да освежим с благоухание духовните си сили, да похвалим великия мъченик, облажаващи, да прославим Христа Бога, който така надари обичащия го истински. На него, на Отца и Светия Дух подобава всяка слава, чест и поклонение сега и винаги, и в безконечните векове! Амин!

КОМЕНТАР

ДИМИТЪР КАНТАКУЗИН е български книжовник от втората половина на XV в. Смятан е за късен представител на Търновската книжовна школа. По произход е свързан с династията Кантакузини. Той е родственик на Ирина Кантакузина, втора съпруга на Георги Бранкович. Заема висока служба в Османската империя. Покровителства развитието на книжовната дейност и пребивава в Рилския манастир в годините между 1469-1479. Поддържа връзки с

видния книжовник Владислав Граматик, на когото поръчва написването на „Загребския сборник” от 1469 г. Пише на български и гръцки език. По-известни негови произведения са: „Житие с малка похвала на Иван Рилски” (съдържа елементи на два популярни в православната литература жанра – житие и похвално слово), „Служба на Иван Рилски” (възможно е да е писана за посрещането на мощите на светеца в Рилския манастир на 1 юни 1469 г.), „Похвално слово за Димитър Солунски”, „Похвално слово за Николай Мирликийски”, „Молитва към Богородица” (поетична творба в 308 стиха; жанрът е рядко срещан в средновековната българска литература; известни са над 42 преписа, свидетелстващи за популярността й.), „Послание до доместик Исай” (запазено в един единствен препис, който в момента се съхранява в библиотекЛит.: **Маринов, Д.** Димитри Кантакузин. – *Сборник* за народни умотворения, 18, 1901, 86-98; **Иванов, Й**. Житията на Св. Иван Рилски. – *Год. на СУ. Истор.-филол. фак*. 23, 1936, 86-102; **Данчев, Г.** Димитър Кантакузин. – С., 1979;

Димитър Кантакузин. Събр. съч. – С., 1989.

Подготовка за публикация: **Ивет Койкова, Светослава Огнянова**

57 „Похвално слово за Свети Димитър Солунски” / Димитър Кантакузин (похвално слово)

ПОУЧИТЕЛНИ СЛОВА

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

СЛОВО ЗА ОТСИЧАНЕ ГЛАВАТА НА СВЕТИЯ ПРОРОК ЙОАН КРЪСТИТЕЛ

Пак Юдея жадува пророческа кръв, пак диша с пророкоубийство, пак Иезавел търси Илия за смърт, пак на колесница преследва праведния и гонейки го, не може да го настигне![1]

Защото прелукавата внука на Иезавел с незаконно искане устрои да се донесе на блюдо главата на Предтечата по средата на неблагочестивия пир: честната като на ангел глава, която бе слушала гласа Господен, която бе кръстила Сина и която бе видяла Светия Дух, главата, която изобличи мерзките прелюбодеяния на безсрамния Ирод; глава, с очи страшни за рода на Ирод. О, лукави жени, такава глава направиха едновременно игра на меч и на убийствена десница!

И поради каква причина? – Защото говореше на Ирод: „Не ти прилича да имаш за жена жената на своя брат Филип!" И тъкмо поради това, о, Ироде, ти беше длъжен да изповядваш благодатта, тъкмо поради това да имаш в почит небесния пратеник, който бе повече от човека човек и поради това още повече да го обичаш, защото той искаше от беззаконие да те предпази и греха да отсече.Ти пък все правеше обратното. Защо наистина уби несправедливо учителя – проповедника на разкаянието?

Когато трябваше от тъмницата да го изведеш, прошка от него да молиш, пира с присъствието на мъжа да осветиш и присъстващите галилейски старейшини и всички придошли да развеселиш, тогава ти веселието на плач превърна и пира повече с кръв, отколкото с вино изпълни. О, на неразумието предел! Кой е видял пир с кръв примесен, кой е слушал за глава по средата на угощение на блюдо като ядене поднесена?

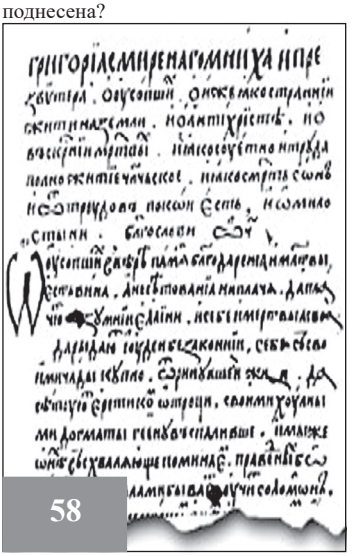

Да, този Ирод рече заради жената на своя брат Филип: „Хванете Йоан, вържете го и го хвърлете в тъмницата!" Защото Йоан му казваше: „Не е достойно да я имаш." А Иродиада се гневеше срещу му и искаше да го убие, пък не можеше. Защото Ирод се боеше от Йоан – праведния и Светия мъж – и го пазеше. Когато го послушваше, създаваше много достойни дела – и затова с наслада го слушаше. На светлината учителя деятелят на тъмнината в тъмница затвори, искайки да го заплаши и да го принуди да не го разобличава.Така го завързаха, но Словото Божие не се връзва. Този е Ирод, най-злият от отровните змии, Ирод от рода на оня, който изби децата и незлобивите юноши и много майки направи без рожби.[2] Впрочем тогава Йоан от него бе запазен и оставен нему, за да се изпълнят Божиите неща в същата мяра.

Защо не се засрами от мъжа, от когото преди това се боеше, като го виждаше праведен и Свят? Защо не го послуша, а в страстта се вслушваше? И желаейки да извършиш с прелюбодеяние, попадна в изобличение и в мерзостта на пророкоубийството, не както бе достойно да безсрамничиш спрямо всички известни неща, защото в закона бе повелено тогава да имаш жената на брата си, когато той умре и не остави наследник.

А тука, когато умря, Филип беше оставил дете[3] – тази същата танцуваща, тази същата подскачаща, в която дяволът като танцуваше и скачаше, купи Йоановото отсичане и ликуваше.

Настъпи потребният ден, когато Ирод за рождението си даваше вечеря на своите князе и на присъстващите галилейски старейшини. Рече евангелист Матей: „Когато настъпи потребният ден", сиреч когато дяволът подготви удобно за лукавата жена време, в което тя можеше да постигне желанието. И дойде дъщерята на Иродиада. Не рече евангелистът дъщерята на Ирод, защото не беше негова дъщеря, но на Иродиада – мерзката, прелюбодейката, която не запази верността към своя мъж, не почитайки богодадения закон, неподчинила се на природните закони, незасрамила се от хората. И влезе дъщерята на Иродиада, Иродиадина от Филип, а не от Ирод. Макар че Филип беше още жив, майка й прелюбодейно беше отнета от Ирод, както рече Йосиф.[4]

И как влезе, о, най-мъдър евангелисте: нима с подобаваща на девойките срамежливост и спретнато облечена, нима пристъпвайки благопристойно и гледайки благоговейно, говорейки благочинно, нима за да помоли царя с умиление на лицето и премъдрости на словата си да освободи ония, които са в тъмниците?

Не е това – рече, – не, влезе да танцува и като танцуваше, възхити Ирод, най-вече с красота. Евангелистът хубаво рече: „Възхити царя!" Такива по такъв начин биват възхищавани – блудните от изкушения възпламенени се веселят. Та какво от възбуждащите страст неща не направи тогава тази скверна танцьорка: да танцува, да играе с ръце, разголени до лактите и много повече, да издава звуци, по-скоро изтънчени, отколкото естествени, и да прибавят към тях съответни думи; да възпламени едновременно пламъка на страстта, като се извива и подскача, и тръска глава насам и нататък, и събраните си коси да разделя на множество части, които бяха като беснеещи, а не благоприлични?

О, безсрамници, достойно ли е за девойки да играят и да танцуват на толкова голям пир сред пияни хора, посред зрители и развратници; или трябва да се крият и да бягат с много старание и свян? И какво направи царят, след като му беше харесало безобразието на девойката? „Искай от мене – рече – каквото щеш, и ще ти го дам!" А дори й се закле: „Ако ми поискаш, ще ти дам половината от моето царство!"

От душевно пиянство бе толкова много помрачен, толкова силно пленен, че без никаква неотменна нужда се закле. Защото по такъв начин страстта, когато някой й се отдаде, леко и свободно поробва душата; отвежда го тя от твърде разтъжаващите мъчителни дела и като го настройва само в нея да гледа и да й се отдава, достига само от нея да се наслаждава. Така и този окаяният: не осъзна величието си, не си припомни царската висота, нито пък помисли на пира мъдро да се държи, а започна достойни за много укор и смях неща; и правеше това, воден към девойката не само от ласкавостта на майката, но и от любов привличан.

Тогава излезе тя и рече на майка си: „Какво да поискам?" А тази отвърна: „Главата на Йоан Кръстителя!" И като влезе веднага устремено към царя, помоли, казвайки: „Искам да ми дадеш тук на блюдо главата на Йоан Кръстителя!" Наскърбен бе царят, но поради клетвата и насядалите заедно с него, не пожела да се отрече от нея. И като изпрати веднага палача, царят заповяда да донесе главата му. Той пък отиде, съсече го в тъмницата и донесе Йоановата глава на блюдо, и я даде на девойката, а тя на своята майка. Какво правиш, о Ироде? Защо обвърза себе си толкова лекомислено със своята клетва? Защо избърза, от никого непринуждаван? Защо за детински танц великото Божие име даваш на молба, от друг внушена? Подобаваше на танцьорката като награда за играта да дадеш, без клетва, малка някаква част от злато или сребро, а не да предлагаш да иска толкова много: „Ако поискаш, ще ти дам половината от моето царство!"

О, надменност, о, беснеене! Насели Господ Бог земята, даде в наследство обещаното на възлюбения Израил, ограничи я с правомерно въже, а ти пък на скверна девойка, заради развратен танц, дар я предлагаш! О, безумие! Нима сравняваш главата на Кръстителя с половината от царството си? Та на него, смятам, цялата вселена не може да се равни само на косъм от главата му. По-добре беше клетвата си да престъпиш, нежели като безумстваш, такова и толкова голямо беззаконие да извършиш. Ами ако, като те молеше, беше твоята глава поискала, кажи ми, дали би я дал на отсичане, не можейки клетвата си да престъпиш? Всякак дори да слушаш не би търпял, а и мъчил би, който посмее да иска това! Заради клетвата си – рече евангелистът – и за насядалите заедно с него, не пожела да се отрече от нея и веднага изпрати палача и заповяда да донесе главата му.

О, суровост! Заповяда, без да почакаш, не отложи поне до сутринта, не запрети, не погледна яростно, а като раб скоропослушен постъпи. Защото тя по-скоро повеляващо, а не умолително каза: „Искам да ми дадеш !" Това „искам" е заповядващо; „Искам да ми дадеш тука" – не другаде, не сутринта, но сега, тук, пред всички. Защото се боеше да не се разкае някак царят, тя така заяви: „Искам да ми дадеш тук на блюдо главата на Йоан Кръстителя!" И той изпрати веднага палача, повелявайки да я донесе. Чудно

наистина: с какви уста царят отвърна, желаейки цяла Юдея в печал да хвърли? Тогава потресе цяла Юдея – сега пък цялата вселена. С какви ли нозе влезе в тъмнината секачът, носещ такава убийствена съвест? С какви очи погледна оня небесен и пустинен мъж, седящ в благолепно размишление? Как пристъпи, как измъкна меча, как не трепна нечистата ръка, отсичаща Светата шия? Недоумявам аз и се удивлявам, мисля и просто губя ум: отиде той и го съсече в тъмницата и донесе главата му на блюдо, даде я на девойката, а тя на своята майка. Как не изгоря всеескверната оная, която прие с блудни ръце свещената глава на безподобното угощение, на безсрамното събрание, на безчестното рождено тържество? Как не се срути тази сграда, която видя на блюдо убийството – в действителност убийственото угощение? Как в тъмницата с мълчание потече реката от кръв, а не обхвана тук да потопи родения в този ден Ирод, както в древността глъбината на Червеното море гордия фараон. Защото тук смятам за по-справедливо, нежели там, случилото се такова отмъщение. Фараонът подлагаше хората на беззакония и освен това – на негодувания и роптания против предводителя и на желание да се обърнат към безчестието – твърде неприсъщо за тях – и на идола да се покланят, и на желание да замислят множество други мерзости. Този пък отне човек за всички пророк – и от самия Мойсей по-голям, пречистващ хората с кръщение, проповядващ Господа – родения според обещанието и с пръст сочен от народа.

Такъв и толкова голям ангел – дори повече от ангел по своя достоен живот – неправедно е убит. Затова подобаваше тук по-скоро да се отмъсти, а не да се замълчи за толкова голяма неправда. О, Ироде, убийство си извършил, най-жестокото от убийствата на вековете, съсякъл си най-великия между пророците, онеправдал си най-големия сред родените от жени, отнел си гласа на словото Божие, направил си да замълчи тръбата, зовяща към покаяние!

Обаче злобата никога не надделява над добродетелта. И ти се подложи на такова осмиване, че се разнесе навсякъде по всички страни на вселената. А той и на оня свят проповядва Христа и на блюдото езикът си движи, изобличавайки тебе посред пиршеството, говорейки: „Не е достойно за теб да имаш жената на своя брат Филип!” Действително осуети се надеждата на Иродиада с нейните помисли и се сбъдна противното на тази, която се надяваше със съсичането да отбегне изобличителния глас. Сега в много по-голямо изобличение падна, защото главата на Йоан, носена на блюдо от девойката посред безсрамното пиршество, убеждаваше всички виждащи я, че пострада за истината. О, нова Иезавел, беззаконие си приложила към беззаконието и вечна хула към хулите, и изобличение към изобличението, което продължава с дни и с векове! Защото тогава само езикът на Кръстителя те изобличаваше, като те приканваше към покаяние, а сега по всички църкви евангелисти и народи твоето безсрамие разгласяват, говорейки: „Подучена от майка си, тя рече: „Дайте ми тук на блюдо главата на Йоан Кръстителя!” О, преумножение на злобата: не на плащеница, не на покривка, не на дъска, ами на блюдо, сякаш сладко някакво ядене! Така бе поискано от нея заколението, така умолително, така красиво за очите – като храна за душата; затова на блюдо се даде на девойката, а тя го отнесе на майка си, както най-хищна лъвица-хищница, получила желания лов, тича да го даде на своята майка.

Приеми това поучение ти, винаги говорещият, приеми и изпълни желанието ми, приеми, а ако искаш, наслади се и благодарност ми отдай; защото ти си причината за получаването й; приеми моя труд и отплатата ми, приеми дара на моята молба! Защото всичко води към опознаване на царевата любов към тебе! Не скърби по това, не бъди в мъка, че вече настъпи мълчание на гласа ти, тъй като престанаха стрелите от него, които те раняваха; но не престанаха, нито ще престанат изобличаващите думи за танцьорката!

Както рече евангелистът: „В това време, като дочу слуховете за Иисус, четиривластникът Ирод каза на своите момци: „Това е Йоан Кръстителят. Той възкръсна от мъртвите. Поради това войски се събират за него.” Виждаш ли как не престанаха да се събират, виждаш ли как сега още повече стрелят? Гледайте колко голям страх го обзе, тутакси щом чу и тутакси се втурна нататък, накъдето страхът винаги води! Защото така осквернената съвест е винаги в страдание, винаги в затруднения, винаги в трепети, винаги в очакване! „Той възкръсна от мъртвите!” – рече Ирод. А по-рано, когато искаше да извършиш убийството, никак не си помисли за възкресение!

Не си спомни Соломон, който казва: „Тогава праведникът ще застане с велика дързост пред лицето на тези, които са го оскърбили.” Сега пък уверява с нежелание, че има възкресение, че има преумножена отплата за мнозина и поради това казва: „Войски се събират за него.”

Впрочем, тъй като Йоан в живота си не сътвори нито чудо, нито знамение, смяташе Ирод, че с възкръсването прие силата да твори чудеса. И боеше се, и трепереше живият от мъртвия; този, който съсече – от съсечения; който бе в порфира и в царствен венец – от този, който носеше само власеница от камила; който седеше във високите палати – от скитация се по пустинната сурова шир. И вижте знака на

преголемия страх: каза това не другиму, не на някой от велможите, а на най-верните – домородни свои стражи.

Разбира се, преди убийството, макар и да бе изобличаван, той не се измъчваше; а когато го направи, тутакси го обзе страх. Спомни си тогава за достойнствата на Йоан: че бе роден според обещанието, че бе изпълнен със Светия Дух още в майчината си утроба, че бе мъж пустинен и беден, подобен на Илия и като него жител на пустинята, че бе кръстител и пророк, честен и от всички почитан. А че бе почитан от всички, бе чул и Йосиф[5], който свидетелства юдейската истина с голямо старание, като повествува, казвайки за избиването на Иродовото войнство от Арет Аравлянина с думите: „Пък на някои се струваше, че войнството на Ирод е погубено от Бога и справедливо наистина избито след убийството на Йоан, наречен Кръстителя.” Защото Ирод уби този благ мъж, повеляващ на юдеите добродетелта да бъдат справедливи един към друг и като имат благочестие към Бога, да съжителстват чрез кръщението, защото по такъв начин е приятно да се яви човек на кръщение – не като приеме опрощаване на някакви грехове, а като за чистотата на тялото и душата си най-сетне с правда се погрижи.

От всичко това познайте каква беше слава за него – какъв срам и каква чест! Преди това новият Ахав – много по-лош от ония – не погледна за тези неща и не разсъди сякаш, за да не бъде отговорен. Всичко бе достойно за похвала на мъжа, не за смърт; щом го уби, побоя се тогава; когато вече се пресече гърлото на изобличаващия, тогава изобличаваният сам себе си изобличи, както и Йоан, говорейки за него: „Аз го съсякох, той възкръсна от мъртвите и поради това войски се събират за него.” Когато праведният успее, нечестивият тогава на одър лежи треперещ, когато единият на оня свят благовества, другият в чертога тогава се вслушва в гласа му, който казва:„Не ти прилича да я имаш.” „Този въстана от мъртвите” – рече; и мислеше, не заради нещо друго той въстана от мъртвите, но за несправедливото убийство, да му въздаде съд; понеже бе чул Бог, който говори на Каин: „Кръвта на твоя брат вика към мене от земята.” И като Каин прие седмократно отмъщение, този пък уби Йоан – седемдесет по седем.

И измъчваният бе обхванат отвсякъде от много такива и други терзания; защото злобата сама себе си така преследва, сама на себе си бива враг!

А ние какво да речем на Кръстителя? Как честното съсичане да почетем? С какви венци да увенчаем всесвятата му глава? Та нея никога желязо не докосна, освен по време на съсичането! С какъв вид миро да я облеем, когато Свети Дух от нея изхожда повече от мирото, стичащо се върху главата и брадата на Аарон? С какви ръце да поемем ръката, която се докосна до главата на създателя Иисус; с какви уста да я целунем; с какви песни да я възпеем? Уви, умът не достига и езикът изнемогва. Искам да видя честното онова място, което попи кръвта! Обичал бих оня, който, като ме отнесе, би ме поставил там, та като припадна, да сложа лице до Светия оня прах и да почерпя освещаване на благожеланието!

Приеми от нас това слово, Йоане, в името на Господа Иисуса Христа, за него слава и власт във вековете, амин!

КОМЕНТАР

„Слово за отсичането главата на Йоан Кръстител” от Григорий Цамблак се сочи като една от най-значителните в литературно отношение проповеди на писателя. Според **Яцимирски, А. И.** Григорий Цамблак. Очерк его жизни..., с. 139), то е написано в манастира Нямц през периода 1403-1406 г. **Сырку, П.** Новый взгляд..., с. 120 го отнася към руския период от дейността на Цамблак. Запазено е (по неокончателни данни) в 14 преписа от XV-XVIII в., в чиито заглавия авторът е наречен ту „монах и презвитер”, ту „архиепископ российски”. (***Вж*** **Русев, П. А. Давидов.** Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. – С., 1966, с. 21-22).

Изградено е върху евангелските свидетелства за трагичната смърт на Йоан Кръстител (Мат. 14:1 - 12, Мар. 6:14-29). В духа на жанра събитийният елемент е в подчинено положение.

Словото не е издавано досега. Тук се публикува за първи път на новобългарски език. Преводът е от П. Русев и П. Бойчева – по най-ранния познат засега препис и ръкопис от втората половина от XV в. от Държавната библиотека „В. И. Ленин” (дн. Руска държавна библиотека) в Москва (ф. 199, № 31; ***Вж*** **Данчев, Г.** Неизвестен сборник на дяк Андрей с Цамблакови съчинения. – *Лит. мисъл*, 1977, № 4, с. 103-108. За сравнение са използвани два преписа от XVI в. – Синодален 384 (ГН 235) и Барсов № 350 – и двата от Държавния исторически музей в Москва.

Йоан Кръстител (Йоан Предтеча), син на праведниците Захарий и Елисавета, е последният по време пророк, чиято дейност протича на границата между старозаветната и новозаветната история. Подобно на старозаветния пророк Илия, комуто най-много прилича в проявите си на аскет, пустинник и застъпник за патриархалната нравственост, възвестява скорошното появяване на Месия и фактически е съвременник и свидетел на първото пришествие на Иисус Христос (от когото според евангелския текст бил по-възрастен само с шест месеца и когото сам кръщава). За богословското осмисляне на образа на Йоан Кръстител имат особено значение думите на Иисус Христос, предадени у Мат. 11: 11: „Между родените от жени никой не се е явил по-голям от Йоанна Кръстител; ала най-малкият в царството небесно е по-голям от него.” Йоан Кръстител е обезглавен от четиривластника на Галилея Ирод Антипа, когото обвинявал

в кръвосмешение. Историята около тази трагична смърт, в която са замесени жената на Ирод Антипа Иродиада и нейната доведена дъщеря, се превръща в популярен сюжет за религиозното и светско изкуство в течение на векове (Леонардо да Винчи, Жюл Масне, Гюстав Флобер...).

„Похвално слово за Йоан Кръстител" е известно по 14 преписа, от които най-старият е български ръкопис от XIII-XIV в. (т. нар. Ягичев Златоуст, който се съхранява в Държ. Публична библиотека в Ленинград, (дн. Руска национална библиотека, СПб.) сигт. Qn. I 56) . В повечето от тях като автор е посочен Климент и само някои – Йоан Златоуст.

Археографски сведения ***Вж*** в Кл. Охр., I , с. 378-381.

Изд.: **Попов, А. Н**. Описание рукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А. И. Хлудова. – Москва, 1872, с. 387-392; **Солоболевский, А. И.**Из области древней церковнославянской проповеди. – *Изв.* ОРЯС, т. XI, 1906, № 4, с. 131-139; Кл. Охр., с. 391-396.

Тук се препечатва преводът на Ат. Бончев, с. 82-89 .

1) Текстът предава етимологията на староеврейското име Йоан, което буквално значи „Яхве милостив".

2) Както и в „Похвално слово за пророк Захарий и за раждането на Йоан Кръстител" епизодът е зает от апокрифни източници.

[1] Началото на Словото представлява аналогия, основана на традиционното свързване на старозаветния пророк Илия с Йоан Кръстител, които в различно според преданието историческо време предсказват появата на Месия и се проявяват като аскети и изобличители на безчестието. Образът на Иезавел (жестоката защитница на идолопочитанието) съответства на образа на Иродиада, която е моралният убиец на Йоан Кръстител. По същата причина нататък Ирод е наречен „нов Ахав".

[2] Ирод Велики

[3] Дъщерята на Филип и Иродиада не е назована в евангелския текст. В по-късни източници и в литературната традиция от ново време е Соломея (Саломе).

[4-5] Йосиф Флавий, авторът на „Юдейската война"

Подготовка за публикация: **Лада Любенова**, **Вероника Димитрова**

58 „Слово за отсичане главата на Светия пророк Йоан Кръстител" / митрополит Григорий Цамблак (поучително слово)

ЙЕРОМОНАХ ЙОСИФ БРАДАТИ

ИЗ „ПОУЧЕНИЕ ЗА ПРОСТИТЕ”

Видите лы како похвалеть писанїе поученїе. Ради правило не имать толико похвала. Сты отци и постници похвалеють поученіе, нежели друго правило. Прилічно лі есть правіло без’ поученіе? Кога пастірь собереть овцы да ги кармить и не дава им трици и соль, ами почнеть да имь свирить, а они жални блеють. Тако твореть и мирьски попове. Егда соберуть людіе во церковь, а они почнуть да читать псалтиръ, да поютъ каноне. Где могуть прости людіе да разумеютъ псалтирское тълкуваніе и канонское четаніе? Мирски црькви друго правило требуе – да имат книги поучителни по прости іазикь, да се разбирать и прости людіе без кніжни да разумеють. Коя црьква не имат поученіе, оніе людіе влазеть и некр’мени излазет. „Колко овци некрьмени имать полза?”, рече писаніе. „Секи можеть да си направи црква на свое срце”, каквоту рече апостоль. „Вие сте црьква Бога живаго”, якоже рече Богь. Вь такова црьква пріходить Отець и Синь и Свети Духь и обитель сотворет вь нерукотворенна црьква. Тіе црькви человеци еса ги направили сас варъ и сос каменіе и древеса. Въ такова црьква не седить Богь, во нерукотворена црьковь жівееть Господь. Црьковь Божіе нарича се праведна душа, а черкова нарича се като една градіна да има различни цветіе и трава. Подобаеть попу да е като единь из’учень градінарь – да плевить трава и да саді цветіе мірізливо и хубаво. Кога влези человекъ въ таквазь градіна, да му е драго да гледа како есть оукрашена градина сас разлічно мирізливо цветіе. Така и попь да украсіть церковь сас различни поучителни книги, а не да купува мрежи и да мисли где има риба да лови, ами да му е на умь како да улови некого на спасеніе. Това слово да се прочитает, кога има веліки праздникь. И да скажіме почто ради раз’суждаха отцы свети и оставіха праздніци да имь се чететь нихно житіе у црква. Не поставіха се праздници да се оупраздниме от работа и да почнеме день тоя да работиме врагу и бесу, да едеми и да піеме и да твориме телесна угодіе, които са работи врагу угодни. Светы црьковни оучители поставиха праздници да се упраздниме от работа и да идеми во църковь да слушаме слово Божіе и да познаеме како е творилъ они Свети, що го празднуваме.

КОМЕНТАР

ЙОСИФ БРАДАТИ е книжовник от XVIII в., най-добрият представител на т.нар. дамаскинари, създател на книжовна школа с център Рилския манастир. С името му се свързва третия поред български превод на проповедите на Дамаскин Студит (Рилския превод). Сред съвременниците и последователите си се ползва с голяма популярност и авторитет. Б. Пенев го характеризира като „първата по-крупна личност, която срещаме на прага на нашата нова книжнина” (**Пенев, Б.** История на новата българска литература. Т. 2. – С., 1933, с. 202).

Приема се, че е роден в гр. Елена около 1685-1690 г. Според твърде правдоподобното предложение на Б. Ст. Ангелов рождената му година е 1714, а родното му място – Разлог. (***Срв***. Съвременници на Паисий, 1, с. 31, 39). Документалните свидетелства за книжовническо-проповедническата му дейност са пръснати в значителен брой ръкописи, които я отнасят към периода 1740-1789 г. Свързан е най-тясно и най-продължително с Рилския манастир; като негов таксидиот и проповедник посещава много селища, между които Самоков, Враца, с. Оризаре (Кочанско) , с. Хрельово (Самоковско), Видин, Свищов и др. Около 1784 г. вероятно е игумен на Рилския манастир. Книжовното му дело е значително по обем. Известни са автографи на негови сборници (напр. дамаскини, № 328, № 5/953 и №

5/927 от ръкописната сбирка на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” в София, дамаскин №421 (322) на Народната библиотека в Белград (унищожен по време на Втората световна война), както и голям брой техни преписи или преписи на отделни съчинения, направени от други книжовници.

Преводът на Йосиф Брадати е „свободен”. „Той гледал да предава ясно и вразумливо смисъла, а за думите не е гледал толкова. Това прави, та всичките му слова и тия, които уж пребождал, излизат като оригинален труд” (**Маринов, Дим.** Йеромонах Йосиф Брадати. – *СбНУ*, кн. XVIII, 1901, с. 119-120). Съвременната наука също обръща внимание на умелите му компилации, които свидетестват за живия му темперамент и будното му обществено чувство. Възпитателните идеи на Йосиф Брадати „се движат в кръга на религиозната етика, въпросите се поставят и разрешават от позициите на църквата, която е ръководеща сила в духовния живот на народа. Някои от целите на възпитанието са наивни и първични; редом с това обаче се насажда любов към близки и родина, към скромност и трудолюбие, към справедливост и състрадание; порицават се отрицателни антиобществени прояви в човешкия характер... Въпреки дидактично-християнския тон в съчиненията на Йосиф, на места той взема по-определено отношение към турското робство, разяснява събития от политически характер, подхваща линия, която по-късно става главна в борбата на народа за политическа свобода” (Съвременници на Паисий ..., с. 18-19).

Лит. : **Петканова, Д., К. Куев**. Нови вести за дамаскинаря Йосиф Брадати. – *Ез. и литература,* 1959, № 4, с. 322-325; **Динеков, П.** Йосиф Брадати. – В: *История* на българската литература. Т. 1. Старобългарска литература. – С., 1962, с. 415-418; **Ангелов, Б. Ст**. Съвременници на Паисий. 1. – София, 1963, с. 23-85; **Петканова-Тотева, Д.** Дамаскините в българската литература. – С., 1965, с. 134-169; **Кочева, Е.** Нови и стари фонетични и правописни черти в книжовното дело на Йосиф Брадати. – *Изследвания* върху историята и диалектите на българския език (Сб. в памет на чл.-кор. Кирил Мирчев). – С., 1979, с. 255-258.

Откъсът из „Слово за суетния човек и змията” от Йоан Златоуст представлява едно от оригиналните допълнения на Йосиф Брадати, с които са изпъстрени преводите му от гръцки език. Публикуван е от **Маринов, Дим.** Йеромонах Йосиф Брадати..., с. 106. Препечатан също в: **Динеков, П. К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961, с. 447-448. 2. изд. 1967, с. 511-512; **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 432-433. 2. изд. 1968, с. 551.

Подготовка за публикация: **Антоанета Методиева, Васил Василев**

59 Из „Поучение за простите” / йеромонах Йосиф Брадати (поучително слово)

ОТЕЦ ТЕОФАН РИЛСКИ

ИЗ „ПРОТИВ ПОТУРЧВАНИЯТА”

Вънимайте себе, кои сте робие у турци, чувайте своюо православною веру – да приимете мученичъски венци. И да не убоите се, а ще будете и много грехи сътвориле, или да упадете в отчаяние, или да ви принесет враг, да ви речет: „Ви есте много грешни и далеко есте от Бога; потурчете се, да не теглите много зло на тоя свят.” А виа не слушайте това, що ви учит враг. Нъ аще ти речат: „Стани турчин, да те простим от робство” – и ти аще ги послушаш и станеши, избавиши твое тело от робство, а свою душу предаеши в робство – да работит врагу и бесу и в веки да се и мучит, и да горит в негасими огън.

Аще ли ти рекут: „Стани турчин, да не те посечеме”, а ти стани и прекръсти се, и речи: „Владико, Господи Иисусе Христе”, заплачи се и речи: „Не дай ми, Господи, да се отречем твое чесное име. Довлеет ми колико сам от юности мои съгрешил, прости моя съгрешениа и сподоби ме ради чесное име твое да прииму на тоя свят съмрът.” И аще те убиют ради име Христово, и тебе хощет поставити Христос сас другите мученици в веки да радуеши се в райска красота.

Аще ли же убоиши се, тои огън в един час изгаснет и отречеши се от Христа, и станеши противник Христов, и лишиши се мученичъское кръщение. И на Второе пришъствие, на Страшно судище хощет те кръстити Христос сас оною татарскою воду и негасими огън, в веки тамо да мучиши се.

КОМЕНТАР

ТЕОФАН РИЛСКИ е книжовник от втората половина на XVIII в. Биографичните сведения за него са оскъдни: знае се, че е бил монах в Рилския манастир и е работил във Враца, Пазарджик и Белово. Книжовната дейност го свързва с поп Тодор Врачански, от когото най-вероятно се учи. Съставил е десет ръкописни сборника, които свидетелстват за значителна продуктивност. Както повечето книжовници от това време, той не е само преписвач. Изследванията показват, че е „автор на някои компилации и на добавки към преписваните съчинения”, че „работи неуморно за просвещаването на народа, обича книгата, разпространява знанието”, „бори се срещу езически остатъци в живота, срещу проникване на чуждоверски настроения и прояви у българина”, „укрепва народностното и верското знание”. (**Ангелов, Б. Ст**. Съвременници на Паисий. – С., 1964, с. 129, 138).

Откъсът е от ръкопис № 758 на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” в София. Същият текст се среща и в ръкопис № 338, дело на поп Тодор Врачански, от когото Теофан Рилски го заема. Възможно е и Теофан Рилски, и поп Тодор Врачански да са се изявили като редактори на творба от Йосиф Брадати. Публикува се по изданието на **Ангелов, Б. Ст**. Съвременници на Паисий. 2, с. 227.

Подготовка за публикация: **Мария Василева, Красимира Гелкова**

60 Из „Против потурчванията” / о. Теофан Рилски (поучително слово)

ОТЕЦ ЙОСИФ ХИЛЕНДАРСКИ

ИЗ „СЛОВО ЗА ПОЛЗАТА ОТ ЧЕТЕНЕТО”

<…>

Коги читешь, пази да ти е і оумо и мисалта при теби. Та пакь, коги арнишишь[1], а ти мислы за това, дето го четешь, за кого е писано. Та коги та оугади Богь, защо негувити речи питашь, защо са писани, а той ще ти обади. А тие думи, тука дету ти пиша, и фати вера, защо не са лъжа. Помислы, коги грей слънце, пак ти изнесешь нящо мокро, та го оставишь срещу сльнцето, а то какво гу исушава, аку е сльнце. Пакь аку нема сльнци, а ветърь не исушава ли го? И ветърь коги нема, а то като стои, та пакь исьхнува. А ты, като четешь, какь бива да не са наоучиль? Ето това е оние или онзи мость, дето ти казах и по-напреть. Я помисли, като гледашь ты сас очите си кокошкиты какво струвать? Дали са насыщат, та вечи да ни ровять? Тие сита да е, пакь не стои, ами рови. А ты, коги са ноучишь книга, и арниса да читешь. И се седишь, та намирашь махана, защо е завалено, та не са разбира, дето четешь.

<…>

КОМЕНТАР

ЙОСИФ ХИЛЕНДАРСКИ (Йосиф Хилендарец) се изявява на книжовното поприще през последните десетилетия на XVIII в. Въз основа на единственото му познато днес съчинение – „Слово за ползата от четенето”, отправено към жителите на Жеравна, се приема, че е роден в това селище или е свързан с неговото население в качеството си на таксидиот на Хилендарския манастир. Словото на Йосиф Хилендарски е поместено в ръкопис от сбирката на В.И. Григорович (N 1711) в Държавна библиотека „В. И. Ленин” (дн. Руска държавна библиотека) в Москва. Краят не е запазен. Съхранената част представя Йосиф Хилендарски като интересна личност с подчертан просветителски патос, с дарба да убеждава непринудено и с явна склонност към конкретна битова образност (***Вж*** **Петканова, Д**. Един непознат съвременник на Паисий Хилендарски (Йосиф Хилендарски). – *Ез. и литература*, 1962, № 6, с. 41-54).

Б. Ст. **Ангелов** (Съвременници на Паисий. 1, с. 146-147) допуска, че с Йосиф Хилендарски е свързано едно писмо, изпратено от Търновския край от йеромонах Йосиф до управата на Хилендарския манастир, както и една бележка в руско старопечатно евангелие от 1737 г. Като се позовава на голямата близост между текста на Йосиф Хилендарски и съчиненията на Йосиф Брадати, Б .Ст. Ангелов поставя и въпроса за възможна идентичност на двамата книжовници. (Цит. съч., с. 153).

„Слово за ползата от четенето” е издадено от **Ангелов, Б. Ст.** Съвременници на Паисий. 1, с. 201-206; Препечатано със съкращения у **Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова.** Христоматия по старобългарска литература. 2. изд. 1967, с. 515-518 и у **Динеков, П.** Старобългарски страници. Антология. – С., 1966, с. 436; 2. изд. 1968, с. 556-557.

[1]Арнисвам (гр.) – спирам, преставам

Подготовка за публикация: **Йоана Иванова, Цветелина Коева**

61 Из „Слово за ползата от четенето” /
о. Йосиф Хилендарски (поучително слово)

ЖИТИЯ НА СВЕТЦИ

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ ЕПИСКОП ИЛАРИОН МЪГЛЕНСКИ

ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА НАШИЯ ПРЕПОДОБЕН ОТЕЦ ИЛАРИОН МЪГЛЕНСКИ ЕПИСКОП, А ЗАЕДНО С ТОВА И КАК БЕШЕ ПРЕНЕСЕН В ПРЕСЛАВНИЯ (НАШ) ГРАД ТЪРНОВ, НАПИСАНО ОТ (КИР)[1] ЕВТИМИЙ, ТЪРНОВСКИ ПАТРИАРХ

Сладък е настоящият живот, но безсмъртието е по-сладко от всякаква сладост и само то знае как да усъвършенства по някакъв удивителен начин човечеството, да го прави свое и да го отпраща към бъдещето. Защото ни очаква друг живот, до който не се докосва разрухата. И ако в настоящето запазим душевната красота, за нас тези телесни неща ще бъдат възнаградени по по-добър начин и сякаш младост ще се насочват винаги към бъдещето.

И ако бихме имали небесен език, бихме описали достолепно онези бъднини с цялата им наслада, многоуслаждаща и изливана върху житейските неща. Понеже не получихме тази благодат, говорим за онова, което телесното съзнание умее да съзерцава. Защото е невъзможно за тленното съзнание да описва лесно нетленните, неизразимите, само чрез вяра приетите неща. Само Св. Иларион, който единствен с душа и чувство обилно им се наслаждава, може да разкаже за тях. Като призоваваме днес неговата благодат, макар и несъвършено, но според възможностите си ще споделим неговите деяния и живот.

Но както е невъзможно да се изброят дъждовните капки, така и неговите деяния и подвизи! Намерили някъде малко от разпиляното, ние се опитваме да го оповестим. Вярвам, че сладостно ще приеме като чедолюбив баща нашата младенческа словесна немощ. Ако и да оставаме понякога далече от достойното, блажената, изпълнена с всякаква сладост душа, ще ни прости като на любими за бащата деца! Не ще ни укори за усърдието и помощ ще даде, и ще ни съдейства, и ще ни ръководи към истинния разказ. Знае, прочее, знае той да се радва и допринася за полза на ближните[1].

Родителите на блажения бяха сред твърде видните хора. Боголюбезни като никой друг, те живееха според всички Божии заповеди, отдаваха се на молитва ден и нощ. Бяха бездетни и горещо се стремяха да имат рожба. Майка му, бидейки безплодна като Ана, Самуиловата майка, непрестанно се молеше безмълвно. И като видя, че напредва във възрастта, повери себе си на Божията майка, често притичваше в нейния храм и чести стенания и топли сълзи отронваше с такива думи: „Не пренебрегвай, Владичице, своята рабиня, не ме оставяй единствено аз да бъда бездетна сред моя род. Понеже печал ме разкъсва силно и не мога да търпя поруганието на бездетството. Затова прибягнах към тебе, която единствено можеш да разкъсаш оковите на моето безплодие.”

Като се молеше с такива и подобни думи ежечасно, една

нощ насън й се яви Богородица и я побутна с крак: „Стани – рече, – жено, ще имаш желаното от тебе и повече не ме безпокой!”

Чула тези неща, тя цялата се изпълни с радост, особено пък след като чу: „Ще родиш син и той ще възвърне мнозина от дълбоки съблазни към Светото благоразумие.”[2] Благообнадеждена от всичко това, тя се веселеше заради сладостните надежди.

Не след много време, като зачена, роди блажения Иларион. Когато той навърши 3 години – о, чудо! – изпя, произнасяйки младенчески, оная ангелска песен, която се пее във висините: „Свят, Свят, Свят е единствен Бог!”[3] Когато майка му чу това, изпълваше се едновременно с радост и недоумение и се чудеше на изреченото от него.

Когато поотрасна, дадоха го да се учи на свещените писания. Щом навърши 18 години, остави родителите си и света и се посвети на монашески живот. Отиде в един от тамошните манастири, в името на Бога преклони глава пред игумена и подстригал косите си, облече се в ангелски образ. И беше като плодовита маслина в Божия дом[4], като втори Исак[5], във всичко покоряващ се на своя Отец, и напълно пречупи волята си. Изпълняваше с усърдие различно служение и толкова просия с добродетел, че всички братя непрекъснато го споменаваха и с добродетелите му се красяха.

Когато неговият духовен отец видя това, всекидневно се изпълваше с радост. Защото го прозря с духовен взор, разбра благодатта, която ще му се даде от Бога, и се молеше той да остане несъблазнен.

След много години духовният отец, като предусети своята кончина, нареди да повикат всички ръководени от него братя и след дълги наставления връчи настоятелството на Иларион. И като поживя малко, предаде Богу дух.

Станал наследник на игуменското настоятелство, на благодатта и молитвата, Св. Иларион пазеше повереното му от Бога стадо, смирявайки себе си сред всички братя. И като беше постоянно сред тях, измъчваше се чрез пост, бдение и всенощни молитви, всяка нощ изливаше потоци от сълзи и по всичко подражаваше на великия общежител Теодосий[6].

Когато веднъж настъпи голям глад и братята се затрудниха поради оскъдицата на храна и много бедстваха, блаженият Св. Иларион се отдаде на молитва и със сълзи призоваваше Божието човеколюбие. И, о чудо! Житницата веднага се изпълни с храна и прогони падналия върху братята облак на скръбта. Бог, близък до боящите се от Него[7], чу тяхната молитва. И много други достойни за слушане дела сътвори, за които ако подробно започнем да разказваме, ще се получи твърде дълго слово.

Така той се показа втори Йосиф житодавец[8] за своите ученици; те придобиха преголяма преданост и вяра в него. И броят на учениците му се множеше. Всички хора от околността се стичаха при него и черпеха благослов. Други пък приемаха монашески образ. И Бог се величаеше чрез него, а когато слухът за него се разнесе навсякъде, нямаше място, където името му да не се споменава. Но Св. Иларион не изпитваше наслада от това, а повече се обгърна с Христово смирение. „Не нам, Господи – говореше той, – не нам, а на твоето име дай слава!”[9]

Той живя така много години, управлявайки добре иноческото множество. Но Господ не изтърпя светлината му да се скрие под крина[10] и той да направлява само монашеския устав, а [поиска] да освети със своята светлина осиротялото стадо и да украси архиерейския престол. Света Богородица се яви на тогавашния български архиепископ на име Евстатий в град Охрид[11] и му прорече: „Не отлагай, архиепископе, а сложи светилото върху свещника[12]. Казвам – вземи Иларион, настоятеля на манастира, и го постави за пастир на мъгленци. Защото ще отвърне мнозина от съблазънта и ще ги насочи към светлината на благоразумието.”

Когато Божият архиерей чу това, тутакси се разбуди, разбра силата на видението и се готвеше да изпълни заповяданото.

През тази нощ и на блажения Св. Иларион се яви някакво видение и му предсказа така:

„Ето днес започвам да те въздигам сред синовете израилеви.[13]

Аз, Господ-Бог, те призовах чрез правдата и ще държа ръката ти, и ще те укрепя. И те дадох като завет на рода, като светлина на народите, за да отвориш очите на слепите, да изведеш от окови окованите и от дома на тъмницата – седящите в тъмнина.”[14]

Като се събуди и като проумя силата на видението, разбра, че възвестеното е от Бога. Скърбеше поради разлъката с братята, но и се покоряваше на Божествената повеля.

Като измина известно време, беше ръкоположен за епископ на Мъглен[15] от горепоменатия български архиепископ. Като дойде в своя град и като влезе в съборната църква, целуна усърдно Божествените икони и се помоли искрено за стадото; благослови паството и техните сърца се изпълниха с

веселие. Поучи ги да се придържат прилежно към истинската вяра, да изпълняват Господните заповеди и да следват православните постановления, да избягват от нечестивите ереси и тяхното пустословие според казаното: „Аз ли не възненавидях ненавиждащите тебе, Господи!”[16] Да се стичат към съборните църкви и да странят от всеки човек, живеещ безчинно[17]. Да вярват в Отца и Сина и Светия Дух, в неразделната Троица и още – в Христовото въчеловечение и в животворящото кръстно дърво, което е непобедимо оръжие над невидимите врагове. Да почитат мощите на Светците, близките на Бога угодници, а също и всички църковни предания. Да проклинат всички еретици, казвам: Арий, Евномий, Савелий, Македоний, Аполинарий, Ориген и техните писания, Теодор Мопсуетски и Несторий, неговия ученик, Диоскор, Севир и Евтихий и подобните на тях, а още Манент и Павел Самосатски, и от цялата си душа да се гнусят от тях и от тяхното учение.[18-19]

Тези и много други неща изрече, каза „Мир вам” на стадото и ги пусна да си вървят. Като чуха това, вярващите се радваха и възвестяваха голямата си благодат на Бога, дал им такъв пастир и учител.

Еретиците пък се разпалваха от завист и гняв.

А сам блаженият се стараеше да умножи поверения му талант.

Не след дълго, докато учеше и направляваше вярващите люде, Светецът узна, че по-голямата част от тях изповядват манихейска и арменска[20], а също и богомилска ерес. Те правеха козни и интриги срещу него и се стараеха да прострелят в мрака праведните по сърце.[21] Развращаваха православното стадо и го разпиляваха като някакви диви зверове. Той виждаше как те се множаха всеки ден, разяждаше се от люта печал и отправяше от сърце усърдни молби към всесилния Бог да затвори устата, които нямаха затваряне. И произнасяше чести поучения към своите хора, учеше ги и ги утвърждаваше да се придържат към правата вяра.

Споменатите еретици, като слушаха често думите му, разпалваха сърцата си и сякаш диви зверове скърцаха със зъби срещу него, пакостяха му и с любопрение и пререкания спореха с него.

Но Св. Иларион, добрият пастир на словесните Христови овце, направил Всевишния свое прибежище[22], разкъсваше лесно, като паяжинни нишки, всички техни козни и пустословия. И резултатът радваше правоверните.

Веднъж скверните поборници на манихейската ерес кротко дойдоха при него като вълци, облечени в овча кожа [23], изкушавайки го като фарисеите Господа[24]. Искаха да го уловят с думи, но неправдата излъга сама себе си и те потънаха в мрежите, що криеха[25]. И лъжата беше изобличена от истината. Питаха го, като казваха: „Защо вие не се покорявате и прякословите на истината, че ние наричаме благия Бог създател на небето, а земята и другото, което е на нея, смятаме за творение на лукавия?”[26] На това божественият Св. Иларион отговори:

Послушайте какво казва Христос в Евангелието: „Моето учение не е мое, а на Отца, който ме е пратил.”[27] И аз прочее ще говоря не от себе си, а от Христовото евангелие и от Апостола, които считате за свое доказателство. Затова, ако искате да ме слушате, отхвърлете всяка гордост.

Как, прочее, вие наричате благия Бог създател само на небето, а за земята и за всичко, което е на нея, определяте друг творец? Някои от вас и самото това небе, и което е в него – всичко наричат те дяволски творения.

Ако небето според вашите думи е дело на лукавия, как благият Бог пребивава на небеса, сътворени от лукавия? Как нашият спасител ни научи и ни предаде да се молим с онази чудна и страшна молитва, която казва: „Отче наш, който си на небесата... да бъде волята ти както на небето, така и на земята.”[28]

И още: „Ако прощавате на хората техните грехове, ще ви прости и на вас вашият небесен Отец.”[29]

И пак: „Който върши волята на моя Отец, който е на небесата, той ми е брат и сестра, и баща.”[30] Кой какво ще рече, щом спасителят проповядва за небесния Отец, който е на небесата? Какво по-ясно от тази дума, казваща: „Изповядвам ти се, Отче, господарю на небето и на земята.”[31] И не само тук открито говори, че Господ е господар както на небето, така и на земята. Виждате ли, като смятате да се защищавате с евангелски думи, с тях най-вече се проваляте. И пак рече спасителят на Петър: „Ще ти дам ключа от небесното царство”[32] и прочее. Чуйте и казаното: „И като се кръсти Иисус – излезе от водата и веднага се отвориха небесата.”[33] Как създаденото от лукавия се отвори, когато се кръсти Синът на благия Отец? Заради какво се отвориха и как? „Видя Духа Божи – рече, – слизащ като гълъб.”[34] Ето в малко думи третото изобличение на безчестието. Как Божият дух се преобрази в създание, сътворено от лукавия, и слезе върху Господа?

Вижте и четвъртото изобличение на безчестието. И чу се глас от небето: „Този е моят възлюбен Син, когото благоизволих.”[35] Кой е този?! Кръщаваният във водата, нему се отвориха небесата, върху него

Отческият Дух слезе от небесата като гълъб. Ето, действително показахме истината, че Бог е творец на небето, на земята и на всички твари.

А защо пречистата Богородица наричате „Горен Йерусалим”?[36] От кое писание, от кой Светец или пророк, или апостол? Кой ви е учител за това безумие, че тласнахте себе си в такава пропаст на злобата? Защото светло и открито говори евангелистът Матей: „А рождението на Иисус Христос стана така: след сгодяването на майка му Мария за Йосиф, преди още те да се бяха събрали, оказа се, че тя е непразна от Светия Дух”[37] , и прочее. И като проследява подробно неговото рождение, стига чак до влъхвите и казва: „И като влязоха в къщата, видяха младенеца с майка му и паднаха ничком, та му се поклониха.”[38] Така и Лука най-велегласно повествува, че Господното рождество по плът е от Мария Богородица.[39] Ще намерите и много други свидетелства според Евангелието и Апостола – а тези книги единствено вие приемате и почитате, докато останалите отхвърляте, – че пречистата Богородица Мария роди в плът нашия Господ, Иисус Христос. Заради това в евангелските книги Спасителят много пъти нарича себе си Син човешки. Ето и тук показахме истината, че благовестниците[40] никъде не назоваха Света Богородица „Горен Йерусалим”, както вие считате. Откъде пък изнамерихте онова хулно и богоненавистно учение, което и бесовете се ужасяват да изрекат? Защото те нарекоха Христа син Давидов[41], а вие безсрамно дръзвате да твърдите, че плътта му е донесена от небето. О, крайно безумие! Ако тялото Христово беше небесно, нямаше да бъде изложено на постоянни човешки страдания: глад и жажда, сън и умора, печал и сълзи и колко още такива. Ако беше небесен човек, към чието естество се присъедини словото, не би бил тленен, и смъртен, и земен, защото небесните жители са нетленни и безсмъртни. Защо тогава беше нужно въплъщението да бъде от дева? Не само това, но и след възкресението си Спасителят, като уверяваше учениците си, че не е привидение или призрак, а плът и кръв, която взе от нас, рече: „Погледнете ръцете и нозете ми, че съм аз самият. Пипнете ме и вижте, защото духът няма плът и кости, а виждате, аз имам.”[42] Ако беше привидение, чии ребра Тома докосна?

Чуйте, прочее, и великия Павел, който говори на евреите: „Понеже децата са участници в плът и кръв, той по същия начин взе участие в същите.”[43] Като възразяваше, Павел изказа и своето мнение за небесната плът: „Защото не от ангелите приема естество, а от семето Авраамово приема, затова беше длъжен по всичко да прилича на братята си.”[44] Ето, показано беше, че Христос взе тленна, преходна плът от пречистата Богородица Мария.

Откъде, пак ви питам, измислихте тази душепагубна язва, според която Старият завет беше от дявола? Измъкнете се, хора, от обгърналия ви мрак! Отърсете от очите си съня на безчувствието! Ако Старият завет беше от лукавия, как, като запитаха Спасителя за заповедите на Стария завет: „Коя от тях е първа и по-важна”, той отговори: „Първата и най-важна е: „Слушай, Израиле, Господ, твоят Бог е един Господ”[45] и прочее. И когато [този, който го бе запитал], отговори добре, [Иисус] рече: „Не си далеч от царството Божие.”[46]

Как Мойсеевото законодателство, ако беше вражеско, би законоположило да се признава един Господ и Бог? Ако Мойсей проповядва един Господ и Бог и освен него нито служи, нито се покланя на друг, къде са тези неща, които въздигат дяволското начало, и то като му приписват Стария завет? А че Старият завет е небесен и е на небесния Бог, проповедникът на истината Павел възвестява и говори: „Какво, прочее, ще кажем? Нима законът е грях? Съвсем не!”[47] И пак: „Знам, че законът е духовен”, и „чрез вътрешния си човек се наслаждавам на Божия закон”[48]. И пак: „Затова аз с ума служа на Божия закон, а с плътта – на греха”[49], и прочие. Защото „Законът е Свят – рече – и заповедта е Свята, и справедлива, и добра”[50]

Към всички тези нелепости се осмелявате още и кръста да хулите и да го наричате неприятел и нито от апостола поне се срамувате, нито можете да се вразумите. Ако се подчинявате на апостолските предания, защо не се покланяте на кръста, след като Павел каза: „Дано не ми се случва да се хваля освен с кръста на нашия Господ Иисус Христос, чрез който светът за мен се разпна и аз за света.”[51] И отново: „Словото за кръста е безумие за погиващите, а за нас, които се спасяваме, е сила Божия.”[52] Ако кръстът е Божия сила, както и е, защо не вярвате на силата Божия? Тогава как вярвате на апостолската проповед, казваща: „Чрез вярата Авраам направи това и това”[53], и прочие. Вярата е недоказуемо и неизразимо нещо и в никакъв случай не може да се изрази с плътски език. Това се постига с вяра, чрез която всички вярващи Светии получиха очакваното от тях. Приемете и вие същата вяра и се поклонете на кръста, сиреч на Божията сила.

Всяко видение и чудодействие на Христос е велико и чудно, и Божествено, но животворящият кръст е най-велик от всички. Защото с нищо друго, а само чрез кръста смъртта беше унищожена и грехът на прародителите се заличи, и адът се провали, и възкресение се дари. Дари ни се и сила, за да

пренебрегнем земното и самата смърт. Как бихме били чеда Божии и наследници освен заради кръста на нашия Господ, Иисус Христос, чрез който всичко се устройва. Защото „Които се кръстихме в Христа – рече Божественият апостол, – в неговата смърт се кръстихме”[54]. И отново: „Които в Христа се кръстихме, в Христа се облякохме.”[55] Христос е „Божия сила и Божия премъдрост”.[56] Ето: Христовата смърт, сиреч кръстът, ни покрива със съставна Божия сила и премъдрост. Кръстното слово е сила Божия. Или като силата Божия, което ще рече победа над смъртта, ни се яви заради Христа. Или както четирите края на кръста чрез съединение в средата се държат и прилепват, така и заради Божията сила се държи всичко видимо и невидимо, сиреч височината и дълбочината, дължината и широтата. Той именно е за нас явен знак, каквото е обрязването на Израил. Чрез него ние, верните, отбягваме неверните и един друг се познаваме. Той е щит и оръжие, и победа над дявола. Той е печат, за да не се докосне до нас губителят. Той е въздигане за падналите, подкрепа за стоящите, опора за немощните, жезъл за пастирите, ръководител за отново намерените, дърво на вечния живот.

Та нали това честно, осветено чрез прикосновението на Святото тяло и кръв дърво, на което заради нас Христос се пренесе в жертва, достойно приемаме и достолепно му се покланяме!

Покланяме се и на изображението на честния кръст дори когато е от друго вещество. Защото почитаме не веществото – о, не! – но знака като образ на Христа. [Христос] рече на учениците си: „Тогава ще се яви знамението на Сина човечески”[57], казвам, кръстът. Така и ангелът говореше на жените при възкресението: „Зная, че търсите разпнатия Иисус Назарянина.”[58] И апостолът: „А ние проповядваме разпнатия Христос.”[59] Не рече прободения, а разпнатия. Дървото на живота, което беше посадено в рая, е първообраз на този честен кръст[60]. Тъй като смъртта дойде заради дървото, пак заради дървото трябваше да се даде живот и възкресение. Яков, като кръстоса ръцете си, благослови синовете на Йосиф.[61] Мойсей, като направи с жезъла си кръстно знамение, раздели морето.[62] Ще кажа кратко: чрез кръста дойде спасението на целия свят.

Такива и подобни на тези неща произнесе пресвещеният Иларион пред онова нечисто събрание и затъкна всички уста. Като се изпълниха с много срам, те останаха безгласни като риби и се чудеха на благодатта и силата, които се лееха от устата на истинския пастир. И като разбраха, че са неспособни да възразят нито една дума, мислеха си какво да направят.

Св. Иларион, като взе отново думата, рече: „Ако Христос привидно прие човешки образ, както вие считате, или имаше небесна плът, как на осмия ден се обряза според древния закон?[63] Защото дори само това е достатъчно, за да възпре хулите на неразумните. Обрязаното беше плът, подобна на нашата плът. Стана ясно, че наистина е получил човешки образ от чистата девическа кръв. Откъде прочее вие, о многодръзки, говорите, че Господното тяло е от злото начало? Ако пък дръзвате да считате това за дело на лукавия, как, кажи ми, лукавото се съчета с доброто? И как благият Бог понесе лъжливо тяло да извърши спасението на света? Или как седна с това тяло на Божия престол? Ако лукавият е законоположник на Стария завет, как Христос говори: „Изследвайте писанията, защото в тях ще намерите вечния живот.”[64]

Той говори за Мойсеевите писания и писанията на всички други пророци, защото не съществуваха книгите на Новия завет. Нима ще има вечен живот там, където дяволът твори законите и повелява? Как в едни [книги] Христос говори истината: „Ако бихте вярвали на Мойсей, и на мен бихте вярвали, понеже за мен той пишеше”[65], и не рече: „За някои неща бихте могли да вярвате на Мойсей...”, а просто достоверно го проповядваше. Ако е лъжлив Старият завет, как великият Павел, започвайки посланието до римляните, казва, че Бог от по-напред възвести чрез пророците си в Светите писания за своя Син по плът от семето Давидово?[66] Защото, ако пророците и Светите писания, с които Бог извести за своя Син, са Божии, как Старият завет да се счита от лукавия? И евангелистът Марко рече: „Начало на евангелието на Иисус Христос, Сина Божи, както е писано у пророците.”[67] Защото много пъти у четиримата евангелисти е писано: „За да се сбъдне реченото от еди-кой си пророк.” Ако Божията правда според апостол Павел се яви, засвидетелствувана от закона и пророците,[68] как законът и пророците не от благия Бог бяха считани за вдъхновения и истини?

Ето, показах ви от Евангелието и от апостолите, че Бог е творец на небето и земята и на всички твари, и че Старият завет и Новият завет бяха дадени от него. И че той взе нашата тленна и смъртна плът и я обожествили, възнесе я на небесата и я постави отдясно на Отца. И че от девическата чиста кръв взе плът. И че Христос спаси вселената чрез кръста и нему се кланя всяко коляно на небесните, земните и преизподните и всеки народ изповядва, че Иисус Христос е Господ – в прослава на Бог Отец.[69] Впрочем осъзнайте обгърналата ви тъмнина! И суетните неща, и лъжата оставете, познайте истината и се озарете от нейната светлина. Защото ето, за вас говори днес Господ: „Ако не бях дошъл и не бях им говорил, грях не биха имали. Сега нямат оправдание за своите грехове.”[70] Пристъпете прочее в съборната църква и приемете

кръщението на Светия дух за опрощение на греховете. Защото за вас се радва небесният Отец и за вашето възвръщане заколва угоено теле. И свиква приятели и съседи [да празнуват] вашето намиране!”[71]

Когато чуха тези неща, умилиха се сърдечно с цялата си душа, паднаха на земята и молеха от него дара на Святото кръщение. И мнозина, като укоряваха и оплюваха своята вяра, пристъпиха към съборната църква и се присъединиха към избраното стадо. Като видя тези неща, съборът на православните се радваше с неизразима радост и въздаваше непрестанна благодарност на Бога и на своя архиерей за многото спечелени души. Скверните и богоненавистни главатари на арменската ерес видяха всичко и се изпълниха с гняв и завист. Те го обсипваха с различни оскърбления и хули и го наричаха лъжец и съблазнител, прелъстил безброй синове. Но Божият архиерей не преставаше невъзбранно да учи и проповядва истинното слово. И постоянно към броя на православните се присъединяваше голямо множество от хора.

Споменатите вече еретици армени подучиха народа, който им се покоряваше и беше многочислен, да убие Светеца. Божият угодник ходеше като незлобливо агне сред вълците на безчестието и изричаше онова псалмопение, което казва: „Ако тръгна сред [долината] на смъртната сянка, не ще се уплаша от злото, щом ти си с мене.”[72]

Те често го посещаваха. Не заради ползата правеха това, а искаха да го уличат в нещо. Като виждаха, че нищо не могат да направят, отиваха си, сякаш бити от бич, и все повече се разпалваха от гняв.

Всички заедно спореха с него и като не можеха да противостоят на премъдростта и на думите, които произнасяше, подтикнати от ярост, взеха камъни и немилостиво го пребиха, както някога първомъченика [Стефан].[73] И понеже го мислеха за мъртъв, оставиха го. По [Божие] произволение Св. Иларион ставаше безкръвен мъченик. Като дойде на себе си и като разбра, че това е дяволско коварство, с радост отиде в килията си в усамотено място, далече от града, където го биха.

Като узна тези неща обществото на православните, всички единодушно се нахвърлиха срещу тях, за да ги унищожат. Но подражател на Христа и ученик на незлобивия владика, Св. Иларион им забрани, казвайки:

– Не, чеда, не! Спомнете си думите на Господа към Петър, комуто [Христос] каза: „Сложи ножа в ножницата си, защото всеки, който вади нож, от нож умира.”[74] И апостолите, бити заради името Господне пред [садукейското] сборище, вървяха и се радваха[75] „Оставете ги, защото не знаят какво вършат.”[76]

Лукавата онази сбирщина, готова и кръв да пролее, като узна за случилото се, изпадна в недоумение. И както за Господа, така и за него едни говореха: „Добър е”, а други: „Не, съблазнител е и мами хората.”[77] Така, поради настъпилото разногласие сред тях, те спореха и се препираха помежду си.

Веднъж отново, пияни от недъга на своята заблуда, дойдоха при Блажения, като многоглаголстваха и защищаваха своята ерес. И като цитираха ту едно, ту друго, хвалеха се с православно мислене и че съблюдават църковните завети, Светите служби, постите и целия православен ред, завещан от съборната църква. Кроткият по сърце и още по-кротък с мъдростта си Св. Иларион им отговори:[78]

– Добре е, че споменахте, като започнахте от съборната църква. Съборната църква, след като прие точно от очевидците думите на Светите апостоли, твърдо установени и предадени, чак до наше време ги пази непоколебимо. Тях и вие спазвахте крепко и непоколебимо чак до четвъртия събор в Халкидон.[79] Оттогава се откъснахте от съборната църква с някой си Еханий, който беше наречен Мантакуни, заедно с други скверни йереи. И като приехте Евтихиевото и Диоскориево злословие, получихте подкрепа на нечестивите си твърдения. И говорите, че Христос не е приел единосъщна, еднаква по естество на нас плът, но нетленна някаква и безчувствена, и ефирна, и несътворена, и небесна. Това хулно постановление съборната църква нито някога е приела, нито ще предаде. Ако Господната плът беше нетленна и безчувствена, и небесна, то безчувственото нито се труди, нито спи, нито яде, нито пие, нито може да се докосне с ръка. Кой спеше в кораба, ако не нашето естество?[80] Кой възрида за града?[81] Кой се просълзи за Лазар?[82] Кой яде в дома на Симон прокажения?[83] Кой измиз нозете на учениците? Кой им предаде тайнството?[84] Кой, вързан, беше доведен в двора на Кайяфа?[85] Кой беше разпнат на кръста? Кой беше положен в гроба? Кой след възкресението рече на учениците: „Пипнете ме и ще видите, че духът няма плът и кости, а виждате, че аз имам.”[86] „Ето ясно показахме, че наистина Господ се облече в нашата човешка плът. Те, притискани от истинните думи на блажения, отвърнаха, като говореха такива хули: „Когато явилата се Христова плът се сля с Божеството, Христос стана единосъщен.”

На това отговори онази премъдра душа: „Да допуснем, че Христос има единно естество и то цялото е Божествено. Но Христовото естество бе неотделимо от Отца. Това естествено се прояви и като Христова плът по време на страстите, когато плътта се сля с Христовото естество и стана неделима от Отца. И как тя страдаше, прикована долу, и ранима, и пробождана, и наистина умряла и лежаща мъртва в гроба, неподвижна? Ако Христовата плът беше Божество, защо самият Христос говореше: „Боже мой,

Боже мой, защо си ме оставил?”[87] Защо говореше на Мария: „Не ме докосвай, защото още не съм се възнесъл при моя Отец.”[88] Как и на апостолите говореше след възкресението: „Пипнете ме и ще видите, че духът няма плът и кости, а виждате, че аз имам.” И премного други подобни неща свидетелстват по-ясно от тръба за Христовото въплъщение.

И още! В трисвятата песен добавяте „Свети, безсмъртни, разпнати”[89] и разкривате ясно своето безумие или по-точно безчестие. Ако е безсмъртна, нетленна и небесна плътта, как ще се разпъне? И ако е разпъната, как ще я наричаш Божество?

И освен това на Светата служба не носите хляб като нас, а безквасен. Защото безквасното несъмнено е юдейско. Така и апостол Павел, и богословът Григорий велегласно възвестяват: „Древното премина и ето всичко стана ново.”[90] Така и Златоуст говори за Стария и Новия завет: „Там са книгите – тук е Духът; там е кивотът – тук е Девата; там е Аароновият жезъл – тук е кръстът; там е агнецът – тук е Христос; там е безквасното – тук е хлябът.”[91]

Те се чудеха на казаните неща и като нямаха как да го опровергаят, бяха обзети от срам. След известно време обаче отговориха и рекоха: „Хлябът, който Христос даде на апостолите, беше безквасен, а не хляб. И понеже оттогава се прие, заради това и ние с безквасен хляб се причестяваме.”

Отговори им Блаженият Св. Иларион: „Поради липса на време Христос взе онзи хляб, макар да беше безквасен, за да не остане непредадено тайнството на новозаветната вечеря.[92] Понеже малко време оставаше до момента, когато щеше да бъде предаден от юдеите, какъвто хляб намери, такъв взе, за да не ни лиши в никакъв случай от такова спасение. Учениците му и всички следващи църковни първоиереи и Свети отци приготвяха за Светата служба истински хляб, а не безквасен. Ние, по техния пример, приемаме да служим с хляб. Христос прочее и много други неща предаде по друг начин, но апостолите и техните приемници постановиха да стават иначе. Но не защото се противопоставяха на Христа, а понеже вярата се разпространяваше и растеше и те с голямо безстрашие разпространяваха Христовите тайнства за негова слава и величие. Както, когато щеше да се кръщава, Христос не се обърна на запад, за да отхвърли с думи сатаната, нито Символа на вярата изговори, нито молитва за кръщение поиска, нито в купела се кръсти, нито с миро се помаза, нито веднага след покръстването се причести с Господното тяло и кръв. И още: Христос не даде тайнството на Господното тяло и на духовната служба в църквите, а в обикновена стая и на обща трапеза, едновременно и седнал, и като ядеше други храни. И нито в свещенически одежди бе облечен, нито изричаше молитвата на нашето свещенодействие с псалми, песнопения и духовни песни. А ние служим в църквите и пред духовния жертвеник, наречен свещена трапеза.[93] И гладни, и прави, и в свещенически дрехи облечени, не за да отречем предишното, но за да направим служението още по-достопочтено.

Защото апостолите и дошлите след тях истинни пастири и праведни църковни учители, всички водени от Дух Божи и осияни от него, едни неща отхвърлиха, а други преумножиха, понеже приеха свише такава благодат; и по всякакъв начин съдействаха на полезното и повеляваха, и богоугодно предвиждаха.

Ако разсъдим внимателно, ще видим, че хлябът, който даде Христос на учениците си, не беше безквасен. Защото законът за Пасхата казва така: „От четиринайсетия до вечерта на двайсет и първия ден на първия месец яжте безквасен хляб. Седем дни да няма квас в домовете ви.[94] Законите са такива. Христос преди четиринайсетия, сиреч на тринайсетия ден, извърши законната Пасха и даде Тайната вечеря в оня ден, когато всички можеха да вкусват без забрана хляб, приготвен с квас. Ако някой рече, че като извърши тогава законната Пасха, сам той и учениците му ядоха безквасен хляб с горчиви треви,[95] то откъде имаха безквасен? Ще му речем, че всичко беше предварително приготвено добре според указанието на Спасителя или защото господарят на
къщата, който също беше верен човек, беше предизвестен.

Защо в свещената служба не носите вино, смесено с вода, а само вино без вода и с него ознаменувате едното естество на Христа? Защото и Григорий Богослов рече: „Кръвта и водата, изтекли от реброто на Христа, означават: първото – човекът, а другото – висшето над човека.”[96] Така, когато някой дойде при олтара и се причести от чашата с Христова кръв, да не мисли, че е докоснал с уста Христовото ребро и от неговото ребро пие. От Христовото ребро не само кръв, но и вода изтече в потвърждение на двете естества, както преди това беше казано.

А за това, че в чашата, която Христос подаде на апостолите, беше смесено вино с вода, свидетелстват в своите литургии апостол Яков, брат Божи, и евангелистът Марко. Двамата говорят така: „Взе чашата, наля вино и вода и като благодари, благослови, даде им и рече: „Пийте от нея всички! Това

е моята кръв, която за вас и за мнозина се пролива."[97] Защото Бог, истинен и пророк във всичко, каквото щеше да изтече от ребрата, това и даде на учениците.

И още:

– Вие не почитате кръста, от каквото и вещество да е направен, докато не го кръстите като човек. И забивате гвоздеи по средата и го мажете с жертвена кръв. По същия начин, като прекръствате чело, считате, че така освещавате себе си и при кръщение, и по време на свещените служби, и в много други случаи.

Но, о, мъже арменски! Заслужавате да ви се каже пророчески! Приемете наставленията, за да не би някога да се разгневи Господ! Осъзнайте се за своето заблуждение и слепота! И ако кръстът, изобразяван с ръка, освещава всичко, върху което се направи, казвам: и водата на кръщението, и маслото, и мирото, и лицата на вярващите, и хляба на тайнството, и свещената чаша, с една дума – всичко – как кръстът, направен от каквото и да е вещество, смятате за скверен, нечист, докато не го осветите с кръщение и с гвоздеи, и с кръв. Как прочее кръстът, освещаващ и кръщението, и причастието, би се осветил от действията на тези, които той освещава? Както, преди да се разпъне Христос, кръстът беше оръдие на смъртта и проклятието и изображението му се отбягваше и отхвърляше, така, след като Иисус беше прикован на него, освети себе си и изображението му с Господната кръв; и кръстът стана освещение на всички вярващи. В началото той убиваше хората, а след това – бесовете. Затова и Божественият Григорий, епископ на Велика Армения,[98] като постави дървени кръстове на определени места, заповяда да им се молят и да ги почитат като освещаващи, без да ги освети нито чрез ръкоположени архиереи, нито чрез тях някакво кръщение или с гвоздеи, или с кръв, както вие правите. Как се осмелявате, като направите три дървени кръста и ги съберете заедно, да ги наричате Света Троица? Не се ли боите да изобразявате блажената и единна, и несътворима, и неизброима, и неизследима, и недостижима дори мислено Троица?

И пак ви питам: Защо постите Арцивурциевия пост?

Те в един глас отговориха и казаха: „Постим такъв пост заради един арменец Сергий, който пострада в нашата страна."

Като им отговори, Светецът им рече: „Понеже сте злославни, как ще докажете, че оня Сергий беше православен и пострада заради Христа? Защото виждам, че никой пророк, нито апостол, нито мъченик, нито преподобен, нито дори сам Свети Григорий, епископът на Велика Армения, предаде този пост или празник."

Те, поставени натясно, казаха: „Ниневийският пост е, който ниневитяните някога постиха и се избавиха от страшното изтребление."[99]

Светецът бързо отговори: „Понеже нито Светците, нито апостолите, нито някой от съборите на Светите отци споменават или предават това, кой ви е заповядал да постите този езически пост, който беше много години преди Христовото въплъщение? Ако ни беше забранено да постим дори еврейските пости, които бяха дадени от Бога чрез Мойсей, колко повече пък – постите на нечестивите народи!"

Така явно изобличени, пак отговориха и рекоха: „Това беше Адамов пост, когато беше изгонен от Рая на изобилието."

Блаженият Св. Иларион отговори веднага: „Мойсей, който разказа за сътворението на света и всички неща за Адам, изобщо не споменава за този пост. И защо ще говорите, че този пост беше Адамов?"

Като не можаха да измислят друго, рекоха: „Този пост е на Великата Армения. Него постиха арменците, когато щяха да се покръстят от Свети Григорий."

Светецът веднага им отговори: „Не е така, а когато преди покръстването ви преследваха бесовете, беше ви заповядано да постите шейсет дни. После, когато Свети Григорий щеше да ви покръсти, заповяда да постите трийсет дни, както е написано в арменските книги. И нито един от тези пости не беше наречен Арцивурциев пост."

А те, изпълнени със срам и недоумение, не знаеха какво да отговорят. И като нямаха друг отговор, казаха: „Този пост е на Константин Велики. Той го пости, когато щеше да се покръсти."

Светецът дръзко и с усмихнато лице им отговори: „О, неразумни и мудни да повярвате със сърце на истината![100] Изучете писанията и в тях ще намерите, че няма на света царски пост, нито пък някой след Константин Велики го спомена, нито някой Свят събор, нито някой от Светите отци е споменал за такъв пост! По такъв начин, като говорите непоследователно, показахте, че този ваш пост е беззаконен, мерзък и съвсем недостоен за каквото и да било християнско внимание. Аз пък, макар и да не искате, ще известя за този ваш пост това, което и вие сами добре знаете. Някой си Сергий, който бил учител на арменската ерес, имаше куче, наречено така – Арцивурций. То беше вестител на гореспоменатия Сергий и много пъти възвестяваше неговото идване, подпомагано от дяволско действие. Щом искаше да отиде в някой град

или село, или място, където живееха ученици или съобщници на неговата пагуба, [изпращаше кучето] и като видеха упоменатото куче, излизаха един ден преди това на няколко поприща[101] да посрещнат учителя си. Веднъж кучето беше изпратено на тази мръсна служба и беше изядено от вълци. И на следващия ден Сергий отиде там, където беше изпратил кучето, и понеже никой не го посрещна, много се оскърби. И той дойде при тях и разбрал, че при тях не е идвал неговият пес-предвестник, изпрати да го търсят. И като познаха по костите, че е бил изяден от вълк, заповяда на всички арменци да постят за неговата смърт, да скърбят и да плачат в определени дни през годината. И нарече този пост „арцивурциев". А и вие, които следвате неговите повели, постите този пост. И понеже много ви е срам, не искате да признаете истината. Защото такъв е вашият пост! Никой – нито от пророците, нито от апостолите – не го предаде на съборната църква. Затова изтръгнете се от дълбоката заблуда, която ви владее, и се отърсете от слепотата, налегнала очите ви. Пристъпете към съборната църква и застанете до нас, та като съставим заедно една общност, благочестиво да възхвалим Бога Вседържителя. Защото велико безумство е, ако някой знае истината и не пристъпи към нея!"

С такива и с много подобни думи ги изобличи и всестранно разкри, и свободно показа тяхната ерес. А те се изпълниха с много срам и останаха съвсем безгласни, но като си отидоха, всекидневно се препираха и спореха помежду си. Едни хвалеха думите и мислите му, други защищаваха своята си ерес. Защото толкова се бяха разпространили ересите, че и господин Мануил, гръцкият цар[102], за малко да отпадне от нашата благочестива вяра, ако Блаженият Св. Иларион не бе го укрепил и насочил с догматични речи. Той прогони някъде далече от сърцето му тяхното нечестиво влияние, а семето на православието зася още по-дълбоко. Когато царят вникна в тези неща, като се наслади чрез повелите на благочестието, а заедно с това и като се огради с тях, изпълваше се с неизказана радост. Той отпращаше към Бога благодарствени песни, а на този архиерей — показваше и засвидетелстваше всякакво покорство. И непрекъснато му изпращаше различни дарове и много други необходими неща. Споменатите арменци, които, както преди се каза, се караха и препираха непрекъснато заради вярата, съзнаха заблудата си. И като похулиха много и оплюха своята ерес, усърдно пристъпиха към Светата съборна църква. Причестиха се вярно с честното Господне тяло и кръв и се присъединиха към избраното стадо. И стана „едно стадо и един пастир".[103]

Божият архиерей, който предвиждаше случилото се, се изпълваше с радост и духовно веселие. Като видя това, благочестивият цар беше много радостен и разказваше на всички за добродетелите и деянията на добрия пастир. Написа му и лично писмо, повеляващо му да изчисти напълно от стадото цялата богомилска ерес. И онези, които се покоряват на догматите на благочестието, усърдно да приема и да присъединява към избраното стадо. Непокорните и упорстващи в своята нечестива и мерзка ерес, да отпъжда някъде далече от стадото на православните.

Като чуха това, пристъпиха и те към съборната църква, сподобиха се да приемат Божественото кръщение и оплюха напълно своята ерес. И видимо растеше множеството на православните, а сбирщината на злославните се помрачаваше от безчестие.

Христовият подражател Св. Иларион съгради многочестна църква за своите монаси в името на Светите славни и всепохвални апостоли на онова място, където се събираха споменатите еретици, а сега – истински чеда. Нейната красота удивлява мнозина и [ги] води към Божие славословие.

Като събра в нея голямо множество монаси, за да им предаде правила и отчески устави, сам ходеше често при тях, постоянно ги учеше и наставляваше да изпълняват монашеското подвижничество.

Майка му виждаше тези неща, веселеше се и отправяше чести благодарности към Бога. Тя беше изпратила преди това своя съпруг при Бога. А след това и тя поживя малко години и отиде при Господа. Божественият Св. Иларион, като я опя достойно, положи я в гроба с големи почести. И беше като дърво, посадено при изворите на духовните води.[104] Той растеше и преуспяваше по Божията воля, учеше и наставляваше във всички закони на благочестието хората, които ръководеше, да се придържат към повелите на благочестивите, да се пазят от злославните ереси и да ги отбягват. Така се възнесе рогът[105] на православието, а безчестието угасна напълно. Всички, които се бяха превърнали от вълци в овце, се промениха с добра промяна и следваха своя пастир като незлобливи агнета, покоряващи му се във всичко, укоряващи и оплюващи онази обладала ги в началото заблуда, и силно хулеха и проклинаха нейните предводители.

Когато видя Божият архиерей, че последователите на нечестивата и скверна богомилска ерес приеха семето на благочестието, приобщи всички към православното стадо. Тези, които видя обладани от непокорството, чрез различни изгнания и заточения ги отлъчи от благочестивото стадо. Той така украси своя престол и така пасеше своето стадо, та да няма никак мръсотия или петна. Освен това и всички,

които живееха наоколо, носеха дарове и търсеха от него благословение и полза. А монашеското братство, направлявано добре и водено от добър пастир, растеше и преуспяваше за слава Божия.

Когато мина много време и той продължаваше да живее в обичайните добродетели, предусети своето отхождане при Господа. И повика цялото монашеско братство, прилежно ги поучи да преживяват в покорство и отческа любов, да се старят при всяка служба, здраво да се придържат към дадения им устав и да се усъвършенстват усърдно във всяка добродетел. Тогава ги управляваше някой си Петър, мъж добродетелен и знатен, кротък и целомъдрен като никой друг, чиито добродетели всички живеещи наоколо знаят.[106] Той много години беше ученик на Св. Иларион и премина при него различно служение. Така Св. Иларион ги укрепи, поучи ги достатъчно и като благослови с мир иноците и стадото, заспа блажен сън. Онова благочестиво стадо го обкръжи и обливаше с топли сълзи мощите му. След като почетоха мощите му с псалми, пение и песни, с кадила и благовонни аромати, погребаха го честно и благочестиво. Говореха за него, че в младостта си за трийсет години изобщо не вкуси вино.

Когато мина много време и споменатите монаси живееха заедно, някои от тях започнаха да не зачитат предишния устав. Противяха се на упоменатия по-горе Петър и въвеждаха всякакви раздори и ереси. Когато той търпеливо ги поучаваше, оставаха непреклонни и неумолими.

Св. Иларион разбра техния зъл и беззаконен стремеж и много възнегодува. Той се яви пред тях насън, изобличи техните беззаконни дела и изрече много думи на негодувание. И едни нарани немилостиво с жезъла си, а някои други дори и на смърт предаде. Като узна споменатият Петър това видение, възвести го на всички монаси в обителта. Тези, които бяха ранени, прекараха в болест много дни, а които на смърт предаде – умряха веднага, за да не вкусят и други от тяхната смъртоносна отрова. Като видяха тези неща, монасите от различни места бяха обзети от голям страх и ужас. И живееха според установените им правила и съблюдаваха изцяло манастирския устав. Когато това ужасно чудо се разнесе навсякъде, всички идваха с голяма вяра и усърдие.

Много различни знамения и чудеса сътвори Бог чрез своя угодник. Отвсякъде към ковчега му идваха мнозина и получаваха различни изцеления. И когато неговият ковчег сътвори безброй чудеса, мощите на блажения бяха взети с царско и църковно постановление и бяха положени в честната църква.

А това, за което разказахме дотук, не бива да го отпращаме към дълбините на забравата.

Като отвориха ковчега на блажения, о, чудо! Намериха два потока от благоуханно миро, които изтичаха от двете му очи. Множеството негови ученици видя това и се изпълни с неизразима радост. Като чуха за това живеещите в околността, идваха усърдно при ковчега на Светеца и получаваха изцеление.

След много време, когато гръцкото царство обедня и съвсем отслабна, а българското се въздигна много, тогава преблагочестивият цар Калоян владееше българския скиптър. Като прояви голяма храброст, той превзе немалка част от гръцките земи, сиреч Тракия и Македония, Тривали и Далмация, а към тях – Неада и Елада, а също и Етолия[107]. И като чу за чудесата и знаменията, които Бог прави заради името на блажения Св. Иларион, разпали се от Божествено желание и искаше да се наслади на благодатта на Светеца. Той с много усърдие и с голяма почест взе мощите на преподобния Св. Иларион и с кадила и аромати ги пренесе в своя славен град Търнов.[108]

Като чу патриархът, излезе с целия си клир със свещи и кадила да посрещне Светеца. Усърдно целуна мощите на Христовия йерарх, обля ги с много сълзи и ги положи в честната и славна църква „Св. 40 великомъченици"[109]. Те лежат там и днес и навъзбранно дават изцеление на всички, която идват при тях с вяра и любов. Защото той обича всички, за всички се застъпва и сякаш жив раздава себе си на всички. И нито юношата отблъсква, нито от стареца се гнуси, а като старец старците обича и юношата прегръща, раздава всичко на всички, за да спечели всички.[110]

Нека принесем и ние на ковчега с мощите му нещо достойно, казвам: всенощно бдение, бодърствуващи очи, добро усърдие, слух послушателен. Да подражаваме на този отец, за да бъдем и ние отци. Да възревнуваме и неговото житие, за да получим и ние достойна награда. Защото ще ни приеме с много благост, ако бъдем негови следовници и последваме неговите стъпки.

Бог на нищо друго не се радва така, както когато види някого да се старае за добродетелта даже до смърт. Затова нека и ние днес съставям хор, да прегърнем ковчега, да пеем надгробни песни, да речем с Давид: „Честна е пред Господа смъртта на преподобния."[111] Честна е наистина смъртта на Светците и славна и достойна за всякаква похвала! Затова Бог ги прослави с неизразима слава не само в живота, но и след смъртта. И не само духа им в небесните светилища упокои, но и телата им на земята прослави! Дарува им благодатта на чудесата, за да прогонят от вярващите бесовските сили и да унищожат техните действия. Но, о, утвърждение на архиереите! Св. Иларионе, сладко мое естество и име! Понеже имаш дръзновение към Бога, погледни към нас свише, защото сега, след като си разрушил огледалото и загадката[112], виждаш

ясно Светата Троица! Запази стадото ни невредимо от всички дяволски козни, огради ни с благодатта, дадена ти от пастироначалника, от спасителя Христос. С бича на мъдрите си думи разгони вълците на безчестието, с вятъра на твоята благодат разпилей дяволските клевети като плява, наставлявай ни в църковното послушание, съчувствувай на нашите беди.

Знаеш колко е тежко бремето на настоятелството! Познаваш грижата на архиерейството! Знаеш добре да ни направляваш и наставляваш, ако поискаш, и да ни насочваш към пристанището на Божиите желания!

Ти имаш опит във всичко това, всички тежести заради Христовата църква си поел!

Еретическите въстания си усмирил, противящите се на благочестието на догматите чрез духовно изкуство към благочестие си възвърнал!

На Христос, нашия Бог, църкви си въздигнал!

Прелъстените си изправил, бесните си изцелил, сплетните на ересите си разрушил!

С добър подвиг си се подвизал, живота си завършил, вярата си запазил!

Затова, макар и мъртъв, като жив след смъртта си живееш и ковчегът на твоите мощи излива непресъхващи струи на различни изцеления. Не само това, но и нашия престол украсяваш, а многото ти подвизи ни поощряват към ревност!

Ти прочее не само отчасти си се подвизавал, но даже и до кръв и си се представил като безкръвен мъченик. Затова днес се съвъдворяваш с ангелските ликове, наслаждаваш се без насита на онези неща, които окото не вижда и ухото не чува и до сърцето човешко не се докосват,[113] заради Христос, нашия Бог. Нему слава и власт с Отца и Светия Дух, и винаги, и във веки веков. Амин!

КОМЕНТАР

Житието на Св. Иларион Мъгленски е посветено на един герой, който с житейската си съдба и с мястото си в обществото е близък до самия Св. Евтимий Търновски. Житието показва подчертаната тенденциозност на Св. Евтимий, и то не само по отношение на цялостното повествование, но преди всичко в смисловите акценти при изграждане на образа.

Св. Иларион Мъгленски живее през XII в. по времето на император Мануил I Комнин (1143-1180). Както е известно, през този период на византийско владичество по-голямата част от българските земи (Западна и Югозападна България) са включени в диоцеза на Охридската архиепископия. Двете дати от живота на Св. Иларион Мъгленски, които се считат почти сигурни, са ръкополагането му за епископ от охридския архиепископ Евстатий (между 1133 и 1142 г., а според други изследователи – около 1134 г.) и годината на смъртта му (около 1164 г.). Родното място на Св. Иларион Мъгленски и манастирът, в който е пребивавал до 18-годншна възраст като монах, а после – като игумен до заемането на Мъгленската катедра, не са известни. Възможно е той да е живял близо до Охрид и затова да е бил известен в архиепископията. Авторитетът му ще да е бил твърде голям, за да му бъде поверена една от най-тежките епархии, известна като гнездо на еретически брожения, при това подсилени от наличието на компактна маса печенези, поселени в Мъгленско. Патриарх Евтимий споменава за негови непосредствени връзки с император Мануил Комнин, от които би могло да се съди, че той е живял първоначално в някой манастир около византийската столица и оттам е бил препоръчан на архиепископа Евстатий, но това изглежда малко вероятно. В Цариград няма никакви следи от култ или интерес към личността на Св. Иларион Мъгленски. Той не е официално канонизиран, а почитането му остава в рамките на една местна традиция и несъмнено е дело на българското население, сред което е живял. Най-вероятно за живота му са съществували предания в Мъгленско и преди всичко в основания от него манастир „Свети апостоли". Може да се предполага, че някои свидетелства за местния култ към мъгленския епископ са пренесени в Търново заедно с неговите мощи. В. Златарски предполага, че това е станало в 1205 г. (Вж посоч. Библиогр.).

В науката съществува мнение, изказано от А. Соловьов, че едно житие на Св. Иларион е било създадено от неговия ученик Петър непосредствено след смъртта на Светеца. Това мнение се поддържа и от Д. Ангелов. (**Соћпјен, А.** Svedocanstva pravoslavnih izvora o bogumilstvu па Balkanu. – Godisnjak Istoriskog drustva Bosne i Herzegovine. God. V, 1953, p. 10-19; **Ангелов, Д**. Богомилството в България. – С. 1969, с. 51-52; 55; 410-413). Това твърдение досега не е получило потвърждение. Нито в българските, нито във византийските ръкописи се среща някакъв проложен текст (или изобщо някакъв агиографски текст), посветен на Св. Иларион Мъгленски, нито се споменава за Петър от Мъглен като за житиеписец на Св. Иларион. В България паметта на Св. Иларион Мъгленски се празнува на 21 октомври, явно по аналогия с паметта на Иларион Велики, което показва, че в традицията Св. Иларион Мъгленски не е познат с датата на „успението" си. В Стишния пролог под датата на неговата памет е включен само кратък разказ за пренасяне на мощите му от Мъглен в Търново. Според някои изследователи е съществувало гръцко житие на светеца, но това твърдение досега не е намерило потвърждение в познатия ни изворов материал. Литературни източници на

Патриарх Евтимий са на първо място „Догматичното всеоръжие" па Евтимий Зигавин, Житието на Теодосий Велики и Проложният разказ за пренасяне на мощите в Търново. От Житието на Теодосий Велики са използувни някои сюжетни моменти и устойчиви литературни формули. Големият догматикополемичен трактат на Евтимий Зигавин е използван чрез буквални заемки в пренията на Св. Иларион Мъгленски; проложният разказ е легнал в основата на Евтимневия разказ за пренасяне на мощите в българската столица.

Времето на възникване на Житието на Св. Иларион Мъгленски изследователите са склонни да свържат с по-ранен период от патриаршеството на Евтимий. К. Радченко смята, че творбата е възникнала преди падането на град София (Вж посоч. библ.). Наистина проблемите на Житието ни насочват повече към първото десетилетие след 1375 г. Това, че Св. Евтимий се обръща към Св. Иларион Мъгленски, за да защити стадото от „вълците на нечестисто", говори, че е загрижен по-скоро за духовните, отколкото за реалните опасности. А най-вероятно е имал предвид и едните, и другите, защото след 1375 г. турската заплаха нито за момент не отслабва и не престава да бъде актуална в очите на последния български патриарх.

Житието на Св. Иларион Мъгленски е между произведенията на Св. Патриарх Евтимий, които са популярни както сред южните славяни, така и в Молдова, а и в руската литература. На издателя на Евтимиевите съчинения Ем. Калужняцки са известни 12 преписа от пълния текст на Житието. Към тях по-късните изследователи прибавят още два. Към тези 14 преписа мога да прибавя още 16, намиращи се главно в руски ръкописи. Житието е широко разпространено и се среща главно в сборници и панегирици с календарна подредба, винаги под дата 21 октомври. В по-редки случаи може да се намери и в сборници с полемични произведения. Най-много са преписите в руски сборници. Освен това в Русия се създава една редакция на Житието, която съдържа съвсем кратко съобщение за дейността на Св. Иларион Мъгленски и извлечения от текста на неговите прения с манихеи и арменци. Съкратената руска редакция е възникнала при съставяне на руския Хронограф от 1512 г.

Изд. **Kaluzniacki, E**. Werke, p. 27-58.

Лит.: **Садченко, К. Ц**. Религиозное и литературное движение, с. 304-308; **Попов, А.** Обзор хронографов русской редакции. Вып. 2. – Москва, 1866, с. 37-38; **Благоев, Н.** Беседата на презвитер Козма против богомилите. – ГСУ. Юрид. фак., XVIII, 1924, с. 22-25; **Златарски, В**. История. Т. 2, с. 351, 515-516; **Киселков, В.** Патриарх Евтимий. – С., 1938, с. 273-279; **Динеков П.** Стара българска литература. Т. 2, с. 66-68; **Ангелов, Д.** Богомилството в България. – С., 1969, с. 51-52.

Поместеният тук превод е направен по най-стария познат препис на житието – по т. нар. Зографски сборник от 80-те год. на XIV в. Ръкописът е писан от няколко книжовници, между които и поп Герасим, за когото се предполага, че е принадлежал към кръга на непосредствените сътрудници на българския патриарх. Сега този ръкопис, писан с търновски правопис, се пази в Зографския манастир сигн. № 256 (171).

Преводът е направен от М. Спасова и Кл. Иванова по фотокопия от Зографския сборник и по изданието на Е. Калужняцки.

[1] Думите „наш" и „кир" са изтрити от Зографския препис, вероятно от някой по-късен читател, но се срещат в някои молдавски преписи на Житието.

[2] Изразът не е съвсем ясен. Буквалният превод на това място е „като младост, простираща се винаги напред".

[3] Ис. 6:3.

[4] Пс. 51:10.

[5] Става дума за сина на библейския патриарх Аврам, за Исак, символ на жертвоготовност.

[6] Теодосий Велики, основателя на общежителпото монашество през VI в.

[7] Пс. 144:18-19 (неточно).

[8] Става дума за библейския Йосиф, който предвидил 7 гладни години за Египет, запасил държавата с жито и го раздавал на гладните.

[9] Пс. 113:9.

[10] По Лк. 8:16.

[11] За Охридския архиепископ Евстатии няма сигурни данни. Предполага се, че е заемал архиепископския престол между 1133 и 1143 г.

[12] По Мат. 5:15.

[13] Пс. 88:20 (неточно).

[14] Ис. 42:6-7 (неточно).

[15] Мъгленската епархия в областта Македония е подчинена на Охридската архиепископия още от 1018 г.

[16] Пс. 138:21.

[17] По 2 Сол. 3:6.

[18-19] Целият пасаж представлява кратко изложение на основните православни догми, както и списък на еретиците, осъдени от църковните събори – на противниците на определението за Троицата –Арий, Евномий, Савелий, Македоний, противниците на култа към дева Мария – Несторий, Теодор Мопсуетски, на монофизитите Евтихий, Диоскор, Севир и др., на осъдения от Петия вселенски събор Оригена и т.н.

[20] Манихейството е възникнало през средата на III в. Негов основател е персиецът Манес. В основата на това учение лежи дуалистичният мироглед, почерпен от древната персийска религия. Според манихеите във вселената съществуват два бога, единият е бог на светлината, другият – бог на мрака. Манихеите не признават двойствената

природа на Христос, а проповядват, че той е само Божие слово и въплъщаването му е привидно.

Арменците също са монофизити и тяхното учение се придържа към догмата за нетленната и привидна плът на Христос. Християнството у арменците се отличава с някои особености, които не са приети от православието. Арменците се разграничават от православието след Четвъртия вселенски събор в Халкидон. При тях монофизитството става национално вероизповедание. Арменците в южната част на Балканския полуостров са живели като компактни маси от VIII в., когато са били преселени от Константин V Копроним от Мала Азия.

[21] Пс. 10:2.

[22] Пс. 90:9 (неточно).

[23] По Мат. 7:15

[24] По Мат. 22:15.

[25] Пс. 9:16 (неточно).

[26] От този пасаж нататък текстът на Патриарх Евтимий е почти дословно зает от главите „Срещу манихеите" и „Срещу наричаните павликяни" от трактата на Евтимий Зигавин „Паноплия догматика".

[27] Йоан 7:16.

[28] Мат. 6:9-10.

[29] Мат. 6:14.

[30] Мат. 12:50 (неточно).

[31] Мат. 11:25.

[32] Мат. 16:19.

[33] Мат. 3:16.

[34] Йоан 1:32.

[35] Мат. 3:17, Мр. 1:11, Лк. 3:22.

[36] Това название на Богородица е израз на монофизитската представа за „невещественото" битие на Христос, при което на Богородица се придава значение само на небесен символ.

[37] Мат. 1:18.

[38] Мат. 2:11.

[39] Лк. 2:7.

[40] Благовестници са били наричани четиримата евангелисти, тъй като думата „евангелие" на гръцки означава „благовестие".

[41] Тук има неточност. Бесовете сп. евангелския текст (Мат. 8:29, Мр. 5:7) не наричат Христос „сине Давидов". Така се обръщат към него хората, които молят за изцеление.

[42] Лк. 24:39.

[43] Т. е. в плътта и в кръвта на хората. Евр. 2:14.

[44] Евр. 2:16-17.

[45] Мр. 12:29.

[46] По Мр. 12:34.

[47] Римл. 7:7.

[48] Римл. 7:14,22.

[49] Римл. 7:25.

[50] Римл. 7:12.

[51] Гал. 6:14.

[52] 1 Кор. 1:18.

[53] По Евр.. 11:17.

[54] Римл. 6:3.

[55] Гал. 3:27.

[56] 1 Кор. 1:24.

[57] Мат. 24:30 (неточно).

[58] Мр. 16:6, Мат. 28:5.

[59] 1 Кор. 1:23.

[60] По Битие 2:9.

[61] По Битие 48:13 -19. Смисълът е, че престарелият Яков е предугадил кръстното знамение, когато преди смъртта си кръстосал ръце така, че дясната му ръка (праведната) да легне върху главата на по-малкия Йосифов син Ефрем и той да получи първородството пред по-големия – Манасия.

[62] По Изход 14:16, 12, но там се говори, че Мойсей е прострял ръката си над морето, а не че е направил кръстно знамение над него.

[63] Лк. 2:21.

[64] Йоан 5:39 (неточно).

[65] Йоан 5:46.

[66] По Симл. 1:2-3.

[67] Мр. 1:1-2.

[68] Римл. 3:21.

[69] По Филип. 2:10-11.

[70] Йоан 15:22.

[71] Има се предвид притчата за блудния син, според която бащата, зарадван за завръщането на блудния си син, заклал угоено теле. По Лк. 15.

[72] Пс. 22:4.

[73] По Деяния 6:8-7:60.

[74] Мат. 20:52; Йоан 18:11.

[75] По Деяния 5:40, 41. Садукеите са еврейска секта, която се противопоставя на фарисеите и се стреми към елинизиране на Юдея. Садукеите са поддържани от римските прокуратори, които виждат в тях проводници на своята политика.

[76] Лк. 23:34.

[77] По Йоан 7:12, където думите се отнасят до Христа.

[78] Следващите пасажи с изобличенията на арменските вярвания са заети от титула „Против арменците" от Евтимий Зигавин.

[79] На събора в Халкидон в 451 г. бива осъден александрийският епископ Диоскор (444-451) и е потвърдена присъдата от Цариградския събор от 448 г. за Евтимий. Тогава монофизитството остава като официална религия на някои от източните страни, включително и на Армения. Еханий (Йоан) Мантакуни или Мандакуни (ум. 480), глава на арменската църква.

[80] По Мат. 8:24, Мр. 4:38.

[81] Става дума за плача на Иисус, който предсказва унищожението на Йерусалим. Лк. 19:41.

[82] По Йоан 11:35, където се разказва за възкресението на мъртвия Лазар.

[83] По Мат. 26:6-13.

[84] Според евангелския текст в четвъртък преди Пасха Христос измива нозете на учениците си и на Тайната вечеря им дава праобраза на причастието. По Йоан 13:5, Мат. 26:26-28.

[85] По Мат. 26:57.

[86] Лк. 24:39 (неточно).

[87] Мат. 27:46.

[88] Йоан 20:17.

[89] Става дума за богослужебната песен „Свети боже,свети крепки, свети безсмъртни, помилуй нас", която монофизитите променят съгласно своите възгледи.

[90] 2 Кор. 15:17.

[91] Става дума за различните начини да се приготвя причастието от безквасен хляб или от заквасен хляб.

[92] Причастието или Новозаветната благодат е централен момент в християнското богослужение.

[93] Пред олтаря.

[94] Изход 12:18-19.

[95] Безквасният хляб с горчиви треви според Стария завет се яде по време на еврейската Пасха като спомен за извеждането на евреите от Египет (Срв. Изход 12:8; Числа 9:11).

[96] **Григорий Богослов**. Слово за Пасха. Творения... Григория Богослова, архиепископа Константинопольского. Т. 1. – Москва, 1889).

[97] Мр. 14:24 и възглашение на литургията.

[98] Григорий, епископ на Велика Армения, се счита за покръстител на арменския народ. Умрял е около 325-335 г., т.е. преди отделянето на арменската църква от православната. Паметта му се празнува в източния календар (30 септември).

[99] Пророк Йона предрекъл по Божие внушение унищожение на древния град Ниневия. Изплашените жители постили 40 дни, за да предотвратят предреченото наказание и Бог наистина се смилил над тях. (Срв. Йона 4:5-10).

[100] Лк. 24:25 (неточно)

[101] Поприще (пъприще) – около 200 м.

[102] Мануил I Комнин (1143-1180). Няма други исторически или легендарни извори, според които мъгленският епископ да е бил в непосредствени отношения с византийския император и да е влиял върху неговите отношения с църквата.

[103] Йоан 10:16.

[104] Пс. 1:3 (неточно).

[105] Славата.

[106] Петър, за когото става дума в житието, е считан от някои учени за първия агиограф на Св. Иларион Мъгленскн. Няма обаче никакви данни нито в гръцки, нито в славянски ръкописи, от които да се вижда, че той е писал житие на своя учител. Тази хипотеза е предложена ог А. Соловьов и приета без доказателства и от Д. Ангелов (Срв. **Анге лов, Д**. Богомилството в България, с. 51-53).

[107] За областта Неада се спори. Възможно е топонимът да произлиза от „Неа Елада" (Нова Елада). Срв. **Коледаров, П.** Името Македония в историческата география. – С., 1985. Тривали са наричали Сърбия.

[108] Пренасянето на мощите на Св. Иларион Мъгленски е станало вероятно в 1205 г.

[109] Разказът на Св. Патриарх Евтимий потвърждава факта, че църквата „Свети четиридесет мъченици" е била построена преди царуването на цар Иван Асен II.

[110] 1 Кор. 9:22.

[111] Пс. 115:6 (неточно).

[112] По 1 Кор. 13:12.

[113] По 1 Кор. 2:9.

Подготовка за публикация: **Борислава Борисова, Стоян Главов**

62 „Пространно житие на Свети епископ Иларион Мъгленски" / Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светец)

СВЕТИ МИТРОПОЛИТ КИПРИАН

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ МИТРОПОЛИТ ПЕТЪР

МЕСЕЦ ДЕКЕМВРИ, 21-И ДЕН. ЖИТИЕ И ЖИВОТ, И КРАТЪК РАЗКАЗ ЗА НЯКОИ ЧУДЕСА НА СВЕТИЯ НАШИЯ ОТЕЦ ПЕТЪР – АРХИЕПИСКОП НА КИЕВ И НА ЦЯЛА РУСИЯ, НАПИСАНО ОТ СМИРЕНИЯ МИТРОПОЛИТ НА КИЕВ И НА ЦЯЛА РУСИЯ КИПРИАН

Праведниците живеят вечно и тяхната награда е от Господа, а назначението им е от Вишния[1]. И ако се случи да умре праведник, ще бъде в покой[2]. И когато праведникът е възхваляван, хората се радват, защото на праведниците им се полага възхвала. Един от тях е свещеноначалникът, когото възхваляваме сега. И ако някой в днешно време не се задоволява да възхвали достойното, според достойнствата му, ами хвали неправедното, разсъдих, че венецът на такъв светител не трябва да се остави неукрасен, макар да са го подминали по своя воля и ония, които бяха преди нас. Вярвам, че и това е някаква Божия умисъл и дар от Светеца, за да получим и ние малка награда, както оная вдовица, донесла два медни гроша[3].

И аз, макар и да бях обзет и привлечен от много дни от любов към истинския пастир, и понеже исках да принеса малко за възхвалата на светителя, въздържах се, понеже виждах, че не мога да предам величието му. А после реших, че е грехота да оставиш нещо преди края и да се полениш. Затова, като се надявах всецяло на Бога и на този угодник, заех се с непосилното за мене дело – да разкажа малко от живота му, колкото Бог даде и колкото чух от разказвачите; а също и малко от чудесата му. Защото, ако някой не може да изчерпи цялата глъбина, нима трябва да я остави, вместо да загребе поне с малка чаша, та да охлади жаждата си? Така и за това разсъдих, че е недостойно, докато стоях на неговото място и гледах неговия гроб, след като бях наследил престола му, който той остави преди години и премина в небесните обители. Прочее ще започна повестта за него!

Раждане, възпитание и отричане от света.

Блаженият Петър се роди от двама благоговеини родители християни в едно място из Волинската[4] земя. Още преди раждането му се случи нещо, що не бива да се отмине с мълчание. Докато бе още в утробата на майка си, една нощ преди изгрев слънце, в неделя, майка му видя видение: присъни й се, че държи на ръце едно агънце, а между рогата му – благолистно дърво, отрупано с цвят и плодове, и сред клоните на това дърво – много свещи, които светят и излъчват благоухание. И щом се събуди, чудеше се какво е това и какво ще да означава такова видение. Но дори и тя не можеше да си представи с колко дарове обдари богоугодника си, според както се видя по-късно.

Когато детето се роди и навърши седем години, родителите му го дават да се учи на книга. Но въпреки че учителят много се стараеше, момчето не напредваше бързо в

учението, но се учеше бавно и съвсем неприлежно. Това много огорчаваше родителите му, а и учителят беше много загрижен. Но един път момчето видя сякаш насън някакъв мъж в свещенически одежди, който дойде и застана над него, и му рече: „Отвори си, чедо мое, устата.” Щом то ги отвори, свещеникът докосна с десница езика му, благослови го и сякаш изпълни с някаква сладост гърлото му. И в същия миг момчето се събуди, и никого не видя. И от този час научаваше бързо всичко, което учителят му написваше, та за късо време надмина и изпревари всичките си връстници

Когато стана на дванадесет години, той отиде в един от манастирите в близката пустиня и бе подстриган от тамошния игумен и причислен към монашеското братство. И с отрязването на косата му бе прерязана и всяка плътска мисъл; и стана във всичко съвършен послушник, следвайки духовния си баща[5]. Носи на рамо вода и дърва в готварницата и пере власениците на братята, правейки това непрестанно и зиме, и лете; нито пък се отказа от навика след църковния звън да идва пръв на дневните и нощни служби и след свършването им последен да излиза. А докато стоеше в църквата и с благоговение и всяческо прилежание слушаше Божественото Писание, никога не се подпря на стената. И прекара много години по такъв начин, ден след ден, сякаш полагаше в сърцето си възлизане по някаква стълба, според указанието и словото на Лествичника[6]. Винаги слушаше за всичко наставника си и служеше на братята, без да се лени, не като на хора, а като на самия Бог. И бе за всички добър образец за добродетелен живот поради смирението, кротостта и мълчаливостта си.

След време приема и дяконска служба по решение на наставника си. После се сдоби и с презвитерски сан. И не само не изостави първоначалното си задължение – да служи на братята с всяческо смирение в сърдечно съкрушение[7], но се увлече по иконописната наука и бързо я изучи по волята на наставника. И бе усърден в тази работа, като рисуваше образа на Спасителя и на непорочната му майка, и образите и ликовете на Светиите, отклонявайки поради това целия си ум и мисъл от земните неща, то всецяло чрез ума си се приближаваше до Бога и свикваше да ги съзерцава, и прибавяше по-голямо желание за добродетелен живот, и се настройваше за сълзи защото за мнозина е обичайно – когато си спомнят лицето на любимия, веднага да се просълзят. Така правеше и този Божествен светител, извисяваше ума си от нарисуваните образи към първообразите. И тъй преподобният наш отец и човек Божи рисуваше икони, без да се лени. А наставникът му, като ги взимаше, раздаваше ги – едни на братята, други на някои христолюбиви хора, дошли в манастира за благослов. След време с благословията и по волята на наставника си напусна манастира. Защото подобаваше такъв човек да премине всички степени и едва после да седне на учителския престол.

И излиза прочее от обителта, и обикаля пустинните ония околности, и намира място безмълвно на реката, наричана Рата[8], и там си прави жилище, и понася много мъки, и прибавя към болките болки, и пот пролива. Издига и църква в името на нашия Спасител Иисус Христос, и построява килия, за да отсядат там братята, които идват при него. И блаженият се грижеше за спасението им като чедолюбив баща. И ги учеше не само със слово, а повече с дело ги напътстваше. Беше с кротък нрав, мълчалив във всичко, и се държеше с братята не като старейшина, но се смяташе за най-последен от всички. Нито някога се разгневи на някой сгрешил, но поучаваше тихо и със сдържани думи. Беше и толкова милостив, че никога не връщаше просяк или странник с празни ръце, но даваше от това, що им се намираше, повечето пъти тайно от братството, спомняйки си реклия: „Който се смилява над бедния, дава заем Богу”[9] и слушаше самия Господ, заповядал: „Бъдете щедри, както е щедър вашият небесен Отец.”[10] А много пъти, като нямаше какво друго да даде на молещите се, даваше им от иконите, рисувани от него. А понякога, снел от себе си власеницата, дава я на пътя на сиромах, измъчван от студ.

И след като пребиваваше в такива подвизи и дела, градът, стоящ на върха на добродетелта, не можеше да остане скрит.[11] До ушите на тогавашния княз достигна [мълвата за] добродетелния живот на мъжа, а също и [до ушите] на велможите и накратко – до цялата онази земя и страна. Тогава прочее Волинската земя беше в своята си почест и време, преизпълнена с всякакво изобилие и слава, макар и сега, след много войни, да не е такава, но все пак [е] в благочестие. И от всички бе почитан и славен този дивен човек – и от княза, и от славните велможи. И всички приемаха неговото учение и слово.

Тогава се случи светителят Максим,[12] който през ония години украсяваше престола на цялата руска земя, да мине през оная земя, поучавайки Божиите люде според предадения устав. Този Божи човек Петър пък дойде със своето братство да получи благословия от светителя: и му донесе образа на Пречистата наша владичица Богородица, що сам бе нарисувал. А божият светител го благослови заедно с братята и като прие с голяма радост образа на Пречистата и го украси със злато и скъпоценни камъни, държеше го при себе си; и чак до края на живота си, денем и нощем, непрестанно й се молеше да съхрани и запази руската земя.

А архиепископ Максим достигна края на този живот и тялото му бе положено в гроба в славната

църква на Пречистата наша владичица Богородица и приснодева Мария в прочутия град Владимир. А някой си Геронтий[13], игумен, дръзна с дързост да обсеби сана на светителството, без да знае, че „всеки съвършен дар идва свише, като слиза от Бога, бащата на светлините”[14], и без да слуша Писанието, говорещо: „[това зависи] не от искащия, нито от тичащия, но от Бога, който милува.”[15] Но така, бидейки обхванат от болестта на самовластието, чрез самомнение дръзна да се издигне към такава висота. Той улучи за себе си някак удобно време, тъй като никой не му пречеше за такова безумие; започна прочее старанията: взема светителските одежди и утвара, а още – и същата оная икона, която нашият отец Петър беше нарисувал със собствената си ръка и донесъл на Максим. И като взе пастирския жезъл и църковните сановници, тръгна за Константинопол, [смятайки], че очакваното се е сбъднало. А това се разчу из цялата Руска земя чак до Волина, така че мнозина негодуваха. А князът на Волинската земя замисли лош план: поиска да превърне Галичката епископия в митрополия[16], оправдавайки се, че не желае Геронтиевото високомерие. И обсипа Петър с речи, и го увещава да върви в Цариград. И правеше това много дни, като понякога говореше самият княз, а понякога изпращаше болярите и съветниците. И Светият склони, съгласи се с думите им и сам прочее се приготви за път.

А князът скришно от Петър написва писмо с молба до Светия патриарх и целия свещен събор, като моли да не пренебрегват молбата му – да види на светителския престол самия Петър. И изпраща заедно с Петър посланика с писаното. А Геронтий стига до морето и се качва на кораб, и тръгва към Цариград. Обаче плаването излезе злополучно за Геронтий, тъй като в морето се изви страшна буря и насрещните ветрове се опряха в носа на кораба и му създаваха големи трудности; и се надигнаха големи вълни. А за кораба на Петър имаше тих и хладен сякаш зефир попътен вятър. И прекосиха морето като насън, и прелетяха до стените на Цариград. Докато Геронтий скърбеше, през нощта му се яви иконата на Пречистата Богородица, която, както казахме преди, бе нарисувал със собствените си ръце преподобният Петър, и му каза така: „Всуе се стараеш: в такъв дълъг път си се впуснал! Не ще те осени великият светителски сан, що поиска да обсебиш! Но оня, който ме нарисува, Петър, игуменът Ратски, служителят на моя Син и Бог и на мене, той ще бъде възведен на високия престол на славната Руска митрополия и ще украси престола, и ще наставлява добре хората, за които Христос, моят Син и Господ, проля кръвта си, получена от мене. И след като поживее богоугодно, с радост ще отиде в почтена старост при желания Владика и Пръв светител.” Геронтий, видял това видение и чул думите от честния образ на славната Пречиста, мигом се събуди и започна да разправя на всички, които бяха с него, казвайки така: „Напразно се стараем, братя: няма да получим желаното”. И понеже искаха да узнаят причината, той разказа видяното и чутото на всички. И така след много вълнения и бури едвам смогнаха да стигнат Цариград.

Но, както казахме, преподобният отец Петър, идвайки преди Геронтий в Цариград, слиза от кораба и отива при Светия патриарх в прочутия храм на Светата Премъдрост на Божието слово[17]. А тогава дивният Свети Атанасий[18] украсяваше патриаршеския вселенски престол. И когато Петър влизаше през вратата, там, където се намираше, помещението се изпълни с благоухания и патриархът разбра чрез Светия Дух, че това благоухание се дължи на идването на Петър, и го прие радостно и на драго сърце го удостои с благословия. А после, като разбра причината за тяхното идване, веднага извика преосвещените митрополити и направиха избор според обичая. И Петър им се стори достоен поради това, което се бе случило преди раждането му, и също после в морето чрез образа на Пречистата Богородица. И докато патриархът извършваше тайната Божествена служба със свещения събор, освещава и дивния Петър, като слага на свещника светилник, за да свети на всички, които са в къщата.[19] И го поставя за учител и пастир на руската земя. И тогава, според както чух да разправят някои, лицето му, каза, се просветли така, че всички служещи с патриарха се въздивиха. И патриархът вкупом с целия събор намери това за още по-голямо доказателство и каза: „Този човек е дошъл при нас по волята Божия и чрез неговата благодат ще опази добре стадото, което му е поверено. Нека бъде духовно веселие в оня ден!”

След няколко дни и Геронтий пристигна в Цариград след много премеждия, както написахме преди. И отива и той при Светейшия патриарх и без да иска, разказва му всичко, което се бе случило, и даже това, което видя насън. А патриархът изрече много слова, като добави и от правилата на богоносните отци, че не подобава миряни да правят светителски избори, нито пък някой да се осмелява да дръзне за такъв сан, преди да е бил избран от Светия събор, или пък да бъде посочен от пресветия и живоначален дух. И много други слова от Светите правила и от Божествените писания му рече, и веднага спря да говори. И като взе светителските дрехи заедно с честната икона и пастирския жезъл, а също и църковните сановници, предава ги на истинския светител и човек Божи Петър, като каза: „Вземи Светия Богородичен образ, който си изписал със собствените си ръце. Заради това и самата икона те възнагради, като пророчества за тебе.”

И оттогава Светейшият патриарх Атанасий всеки ден водеше душеполезни беседи, като казваше на светителя Петър: „Внимавай, чедо и брате во Христе, на какъв и колко велик подвиг си се отдал. На тебе Христос Бог е поръчал да наставляваш и направляваш голям кораб и да го закараш до пристанището на спасението. Не се лени никога, не се отчайвай, нека не ти тежи голямата грижа за величието на руската земя. Да бъдеш приемник на апостолска служба, да обработваш лозето му – за това те е поставил Христос. Подражавай на апостолите, бъди истински ученик на Спасителя, така че и ти да станеш от гроба при второто му пришествие и да викнеш: „Ето ме, заедно с децата, които си ми дал!”[20]

И като поучаваше блажения с такива слова и с много други, след известно време го изпроводи от Константинопол с почести.

А той, като излезе в морето и го преплува благополучно, и стигна до светейшата митрополия на руския престол, и даде на всички мир и благословия, започна да поучава стадото, дадено му от Бога, като странстваше от място на място с такова смирение, както някой би казал, и труд, и кротост, помнейки за оня, който казва: „В сърцата на кротките почива Бог”; и още: „Бог не ще унижи сърце сломено и смирено.”[21]

Като гледаше всичко това, лукавият не можа да се стърпи. И като изначален враг и противник на човешкия род, който никога не иска да види полза за човека, направи препятствие на Светия: подучи някои да не искат неговото идване.[22] След време те се засрамиха и приеха светителя, и му се поклониха със смирение. И той не само че не запомни злото, но им прости от душа и стори молитва за тях.

След известно време врагът, създателят на завистта, заразява със завист Андрей, епископа на Тверската[23] област, лек по ум и още по-лек по разум, и той изумя и зина за суетна слава, та наостри езика си[24] да клевети праведния. И сплита лъжливи и хулни слова, и ги праща в царстващия град на светейшия и блажен патриарх Атанасий. А той се учуди и не им повярва. Но тъй като клеветниците бяха много, Свети Атанасий изпраща един от църковните клирици с писмо, в което казва:

„Всесвещени митрополите на Киев и на цяла Русия, в името на Светия дух възлюбени брате и съслужителю на наше смирение, Петре!

Знаеш, че по избор на Светия дух си поставен за учител и пастир на словесното Христово стадо. И ето днес от вашия народ и от твоята област пристигнаха тежки думи срещу тебе, които изпълниха духа ми и смутиха моите помисли. Постарай се да очистиш и поправиш това.”

И клирикът, като взе писмото с такива думи от патриарха, идва в руската земя. Но преди това Андреевите брътвежи не останаха скрити от преосвещения светител Петър. И като се уповаваше на Бога, говореше: „Търпя, почаках Господа и той ме чу! И: „Ако Бог е с нас, кой ще е срещу нас?”[25] И когато изпратеният от патриарха клирик дойде в Русия, в град Переяславл се събира събор.[26] Пристига и боголюбивият Ростовски епископ Симеон, и преподобният Прохор, който тогава е игумен.[27] Бе поканен и Андрей, Тверският епископ, който бе създател на всички тогавашни крамоли. Самият княз Михаил бе тогава в Ордата, но дойдоха синовете му, Димитрий и Александро,[28] и доста други князе и много велможи. Освен това и най-добрите от игумените и черноризците, и множество свещеници.

И тогава изпратеният от патриарха клирик пред всички показа на Петър писанията и словата. И настана голям смут заради лъжливото и измамно оклеветяване на Светия. И крамолата бе толкова голяма, че малко остана да се случи някакво безчинство, ако Божият човек не бе се провикнал, подражавайки на своя учител Христос, когато каза на Петър: „Сложи ножа си в ножницата!”[29] И кроткият ученик на кроткия учител, следвайки го във всичко, говореше: „Братя и възлюбени чеда во Христе! Не съм по-добър от пророк Йона.[30] Ако това голямо вълнение е заради мене, изпъдете ме и ще си отиде крамолата от вас. Защо заради мене се възбунихте така?” Но те всички се препираха заради учителя и добрия пастир, като искаха да разберат кой и откъде е оня, който е отправил такива лъжливи слова срещу нашия учител и светител, така че злосторникът не остана скрит и на всички стана ясна неправедната лъжа срещу Светия, която стори Андрей; и тогава той беше посрамен и унижен пред всички. А Светият Петър не му стори никакво зло, ами го поучи пред всички с утешителни думи, като рече: „Мир ти во Христе, чадо! Не ти си сторил това, ами изначалният завистник на човешкия род, дяволът. А ти се пази отсега нататък. Да ти прости Господ миналите неща!” И като поучи достатъчно княза и целия клир, а също и народа, отпрати ги с мир. А самият прибавяше към усилията си нови усилия, искайки да умножи стократно дадения му талант.[31] И към смирението си прибави смирение, и без да се лени, обикаляше градове и села, поучавайки повереното му от Бога стадо, без да усеща нито мъка, нито телесни болки. Така доживя до старост и беше за сираците, за вдовиците и за бедняците като истински роден баща.

По това време се появи и еретикът Сеит, който имаше помисли, чужди на Христовата вяра и

православна църква; и Светецът го победи в спор. Но понеже онзи не се покори, предаде го на проклятие, и той загина.

И като обикаляше разни места и градове, Божият човек Петър стигна до славния град, наричан Москва, който тогава беше още малък и не така многолюден, както го виждаме днес ние. В този град властваше благочестивият велик княз Йоан, син на Данил, внук на блажения Александър[32] И блаженият Петър видя, че той сияе в православието и е украсен с всякакви добри дела, милостив към бедните, почита Светите Божи църкви и техните служители, че е благочестив пред Божествените писания и послушен на Светите книжни учения, и Божият светител много го обикна. И започна да стои в този град повече време, отколкото в други места.[33]

И дава на княза добър съвет, като го съветва да съгради църква от камък в името на нашата Пречиста владичица Богородица и приснодева Мария, като пророчества така: „Сине, ако ти ме послушаш и съградиш в своя град храм на Пресвета Богородица, ще се прославиш повече от другите князе и ще прославиш синовете и внуците си занапред, и този град ще стане славен сред руските градове, и светители ще заживеят в него, и ще се вдигнат ръцете му на плещите на неговите вравове,[34] и ще се прослави в него Бог. А и моите кости ще бъдат положени в него." И князът прие с радост тия думи от учителя и с усърдие се залови за църквата.[35] И след като бяха положени основите, тя започна да се извисява и да расте от ден на ден. И самият Светец всеки ден се грижеше да бързат със строежа.

И между двамата постоянно цареше духовна радост. Князът слушаше във всичко и оказваше голяма почит на духовния си баща според Господнята повеля, защото Господ е казал на учениците си: „Който приема вас, мене приема."[36] А пък светителят така се грижеше за душата и тялото на своя син княза, сякаш говореше със самия апостол Павел: „Бих желал сам аз да съм отлъчен от Христа за братята си."[37]

И когато църквата беше на привършване, Светецът чрез Божие откровение узна за смъртта си и започна със собствените си ръце да си прави гроб близо да Светия жертвеник.[38] И когато го довърши, пак му се яви видение, което му известяваше за излизането му от този живот и отиването му при Бога, когото той обикна от ранна възраст. И целият се изпълни с радост.

И когато дойде този ден, сам влиза в църквата и извършва Божествената служба. И се помоли за православните царе и князе, и за своя син, когото обикна – говоря за благочестивия княз Йоан, – и за всички благочестиви християни на руската земя, като отслужи помен и по умрелите, и се причасти със Светите тайни. След излизането си от църквата извика целия клир и ги поучаваше според обичая си. От този час не престана да дава милостиня на сиромасите, които идваха при него, а също и на манастирите, и на йереите по църквите. И като узна за отиването си от света и разбра часа, извика едного на име Протасий, който бе оставен от княза за старейшина на града. Защото князът по това време не беше в града. А Протасий беше честен и верен мъж, украсен с всякакви добри дела. И му казва: „Чадо, аз си отивам от този живот. Оставям на моя възлюбен син княз Иван и на семето му милост, мир и благословия до века. Колкото синът ми ме утеши, да му въздаде Бог стократно на този свят и вечен живот да наследи. И да не намалее семето му, владеещо неговия град, и споменът за него да се разпространи." После му даде всичко, колкото имаше, като завеща да го употребят за довършването на църквата. И като даде на всички мир, започна да пее вечернята. И докато молитвата беше още на устата му, душата му си отиваше от тялото. И издигна ръце към небето, и тялото му остана на земята, а душата му полетя към желания Христос.

И когато князът с голяма бързина пристигна в града заедно с всичките си велможи, скърбеше за смъртта на добрия отец и благоучител и постави Светеца на носилка, и го понесоха в църквата, както е обичай да се прави с мъртвите. И тогава се случи нещо страшно и изпълнено с ужас. Един човек, който по-рано питаеше недоверие към Светеца, дойде сред народа, като го хулеше в мислите си и казваше: „Защо самият княз и толкова народ вървят отпред и следват един мъртвец и му отдават толкова почит?" И като мислеше тези неща в сърцето си, изведнъж видя, както после сам свидетелства, Светецът да седи на носилката и да благославя народа от двете страни – и княза, който вървеше отпред, и следващия го народ. И като занесоха носилката с мощите при гроба, що сам си бе приготвил, полагат го в него през месец декември в 21-ия ден, където лежи и до днес и върши различни чудеса за онези, които идват с вяра.

Двадесет дни след полагането му в гроба един юноша, който по рождение беше с изсъхнали и съвсем неподвижни ръце, та не можеше да ги поднесе до устата си, дойде при гроба с гореща вяра и молейки се със сълзи, тутакси получи изцеление. След това дари изцеление на един гърбав, а на един сляп върна зрението.

И тези неща станаха явни при гроба на Светеца за няколко дена, и благоверният княз Йоан, записвайки ги, отнесе ги в славния град Владимир. И щом дойде съборният и празничен ден, бяха

прочетени на амвона посред църквата. Тогава там се случи и оня, който по-рано питаеше недоверие към Светеца, както преди писахме, та каза сред народа как го видя да седи на носилката и да благославя народа, докато го носеха към църквата. И князът, като чу това, и клирикът, и целият народ в един глас прославиха Бога и този угодник. „Прославящите ме, рече Господ, ще прославя."[39]

И не престана Господ от този ден, та чак и до днес да прави знамения и чудеса при гроба на Светеца. И идващите с безкористна вяра получават даровете на изцелението. А по-големите изцеления стават тайно. В това Божият угодник и след смъртта си остана смирен, изцелявайки и тайните, и скрити недъзи.

След време пристигна преосвещеният митрополит на Киев и на цяла Русия Теогност,[40] който бе назначен от Светейшия патриарх Исай.[41]

И намери да стават при гроба на Петър много изцеления. Изпраща до Цариград и известява на патриарха и на целия събор за чудесата на Светеца. А патриархът свиква събора и след като беше прочетено писмото на митрополита, всички в един глас прославиха Бога, прославящ своите Светци. И патриархът заедно с целия събор отговори на Теогност така:

„Пресвещени митрополите на цяла Русия и възлюбени брате на Наше смирение в името на Светия дух, и служителю! Нека има мир и благодат от Бога за Твое светителство! Получихме писмото на Твое светителство, което разказва и известява за светителя на същата Свята църква Петър, що беше преди тебе, как е бил прославен след смъртта си от Бога и как му е станал близък служител и угодник, та извършва големи чудеса и изцелява всякакви недъзи. Зарадвахме се и духът ни се възвесели заради това, и въздадохме нужното славословие на Бога. А понеже твое светителство иска да узнае от нас какво да стори с тези Свети мощи, знаеш и сам какъв ред има Светата Божия църква за тези неща. Като получиш точно и сигурно доказателство за това твое светителство ще следва църковния устав и със свещени песнопения и славословия ще почете Светия угодник, и занапред ще го предаде за възхвала и слава на славещите го, защото прославя Бога; и нека неговата благодат бъде с твое светителство."

И това писмо беше донесено на Божия светител Теогност. А той открива това на княза и на всички други, и правят светъл празник на Светеца. И оттогава, та чак и до днес Светецът се чества по достойнство. И както изворът, от който се черпи, потича още по-силно, така и гробът на новия чудотворец Петър излива душевно и телесно изцеление за онези, които идват с вяра .

Към това и аз ще прибавя един малък душеполезен разказ, а после ще приключа словото. Преди години не знам как – защото Бог е този, който се разпорежда със съдбите на хората – и аз, смиреният, бях издигнат на високия престол на Руската митрополия от Светия патриарх дивния Филотей и от Светия събор около него.[42] Но когато дойдох в руската земя, случи ми се нещо лошо заради греховете ми. И като настъпи третата година, отново се запътих за Цариград.[43] И щом стигнах там след много премеждия и изпитания, надявайки се да намеря утешение, намерих всякакви неуредици сред царете и патриаршията. Защото на патриаршеския престол седеше зле въздигнатият безумец Макарий,[44] дръзнал без избор на събора и знамението на Светия Дух да се качи на Светия престол само по желание на царя. А Светият патриарх Филотей, който беше по-рано, украсяваше престола на Великата вселенска патриаршия и много години добре пазеше духовното стадо и се бори с Акиндиновата и Варлаамовата ерес,[45] и разруши учението им със своите поучения, а още – стъпка и еретика Григора[46] чрез духовните си слова и докрай обори неговите учения и писания, а самите тях предаде на проклятие, написа много книги за подкрепа на православните; и похвални слова, и най-различни канони съчини. Но тогова като Свят и велик, и дивен на дело и на слово тогавашният цар не го поиска, но с лъжливи и измамни слова го сваля от престола и го затваря в манастир. А по своя нрав избира някого си Макарий, безумен, лишен от всякакъв разум, и противно на църковното предание и устав насажда мерзостта на запустението в Светото място.[47] Изгонен е Яков, а е доведен Исак, възненавиденият [от Бога] още преди раждането [му]. Също както Аркадий,[48] който послуша жена си и заточи Златогласния Йоан, та направи окаяния Арсакий приемник на престола му.[49]

Но дивният Божи човек Филотей, медоточивият език, сред толкова страдания и нетърпими болки не престана да славослови и да благодари на Бога. И след една година заспа блажен сън, като предаде душата си в ръцете на живия Бог. И беше причислен към лика на отците, към живота на които се стремеше.

А царят, който му стори зло, напразно погуби царството.

А поставеният от него Макарий беше изхвърлен и свален от Божия съд на събора, защото имаше лоша слава, и беше пратен на заточение. На този събор бях и аз заедно с други светители и подписах свалянето му в същия свитък.[50]

По това време останах в Константинопол 13 месеца. Не можех да изляза от Царстващия град, защото тогава го бяха сполетели големи нещастия и беди. Морето беше във властта на латиняните, а

сушата – на безбожните турци. И докато бях в този затвор, сполетяха ме нетърпимо тежки болести, та едва останах жив. Но щом дойдох на себе си, повиках на помощ светителя Петър, като му рекох: „Рабе Божи, угоднико на Спасителя! Знам, че имаш голяма сила пред Бога и можеш да помогнеш на изпадналите в беда и на болните, ако поискаш. И ако ти е угодно да стигна до твоя престол и да се поклоня на гроба ти, дай ми помощ и облекчение на болките ми!" Вярвайте ми, че от този час нетърпимите болки престанаха. И не след много дни излязох от Царстващия град и с помощта на Бога и на неговия угодник дойдох и се поклоних на чудотворния му гроб; и благоверният велик княз на цяла Русия Дмитрий, син на великия княз Йоан и внук на Александър,[51] ни прие с радост и голяма почит.

Такива са делата на този велик светител и чудотворец. Такъв е трудът му и потта му, с които отрано, още от млади години, угоди на Бога и заради които Бог също го прослави и го възнагради.

Ето ти похвално слово от нас според скромните ни сили, о, необикновени сред светителите, от които си тръгнал като неуморен апостол заради повереното ти стадо от словесни Христови овци, които изкупи с кръвта си и с безкрайното си милосърдие и благост. И така ти запази вярата по подобие на великия апостол и завърши пътя си, наслаждавайки се преясно на невечерната светлина[52] на Троицата, защото, мислейки за небето, ти полетя благонасочен.

Молим те, наглеждай ни и ни управлявай отгоре! Защото знаеш колко е тежък този живот! Над това и ти понякога си се трудил! Но понеже руската земя те спечели за застъпник, славният град Москва пази с почит твоите честни мощи сякаш съкровище; и всеки ден нашите православни и светли князе ти се кланят с гореща вяра като на жив и получават благословия заедно с всички православни, въздавайки хвала на живоначалната Троица, чрез която нека всички получим [благословия] заради самия Христос, нашия Господ, комуто подобава слава и чест и държава заедно с безначалния Отец, всесветия и благ и животворен Дух, сега и в безкрайните векове, амин!

КОМЕНТАР

В увода се подчертава мисълта, че е необходимо праведниците да се възхваляват. Теглен от любов към истинския пастир, авторът е искал да му поднесе похвали, но се е сдържал, съзнавайки „своята немощ". Все пак той е преодолял колебанието, защото, ако човек не може да изчерпи „цялата бездна", трябва „поне малка чаша да вземе и да утоли своята жажда". Така и той, недостойният, е разсъдил, като седи на мястото на Петър и е негов наместник. В изложението се говори за родното място на Петър, за ученето му, за замонашването му, за пътуването му до Цариград, проследява се и пътуването на неговия съперник Геронтий за Цариград, видението на Геронтий, срещата на вселенския патриарх с Петър, свикването на събор, патилата на Петър като митрополит, пренасянето на митрополитската катедра от Владимир в Москва, смъртта му, погребението и чудесата му.

Житието на митрополит Петър от Киприан е творба, забележителна не само с литературната си стойност, но и като резултат от взаимопроникването на две култури. Българинът Киприан, възпитаникът на Килифарево и Търново, братът в монашество на Патриарх Евтимий, става киевски и всеруски митрополит, радетел за обединението на руската земя и за единството на руската църква.

Между другите съчинения, оставени от Киприан, цикълът агиографски и химнични произведения, посветени на митрополит Петър, заема особено място. Естествено е Киприан да отдели необходимото внимание за възхвала на своя предшественик на митрополитската катедра, на светителя, който пръв предусети бъдещето на Москва и подкрепи нейните усилия да обедини около себе си руските градове. Естествено е чужденецът Киприан да се обръща към темата за митрополит Петър, та с неговия авторитет на архиерей и светител да укрепи собственото си положение в Русия. Но има и още една причина, поради която Киприан упорито се връща към образа на Петър, поради която създава не само житие, но – похвала, служба, молебен канон за Светеца. И тази причина е дълбоко интимна. Между двамата архипастири, разделени от около половин столетие, има много, много общо. Обща е съдбата им да бъдат години наред гонени и непризнавани от светската власт. Обща е и идеята им – да въздигнат града-седалище на общоруската църква. Общи са враговете им – други претенденти за престола, намерили поддръжка у великите князе. Еднакъв е и резултатът - след мъчително „ходене по мъките", след дипломатически усложнения, дори след призоваване на събори и отнемане на законните права – да се укрепят и бъдат достойни пастири на руския народ в неспокойното XIV столетие.

Митрополит Петър встъпва на общественото и духовно поприще, когато руската църква преживява криза. В 1299 г. митрополитската катедра е пренесена от Киев във Владимир. Но Владимирското велико княжество няма онази тежест на първопрестолнина, която е имал Киев, и владимирските митрополити продължават да се наричат „киевски", понеже „не е възможно човек да бъде архиерей на Велика Рус, без да получи отначало името си по името на Киев, който е църква съборна и главен град на цяла Русия" (из Постановлението на Цариградския събор от 1380 г.). Същевременно обаче второто велико княжество – Галицко-Волинското (в Югозападна Русия) също претендира за своя митрополия и за църковна независимост. Така се стига до създаването на две митрополии, всяка от които е подчинена на Цариградската патриаршия. В началото на XIV в. Патриаршията прави опит да запази функциите на Киевската митрополия като обединител на руския духовен живот. Петър, монах във Волинска област, а след това – игумен на Ратския манастир, е ръкоположен в Цариград за митрополит „Киевски и на цяла Русия" (т.е и на двете велики княжества). Това става в

1308 г., когато във византийската столица идват да получат благословия и да бъдат ръкоположени кандидати и от двете велики княжества. От Владимир е изпратен епископ Геронтий, когото обаче патриарх Атанасий не утвърждава. По тази причина обединителните усилия на митрополит Петър срещат упоритата съпротива на Владимирския велик княз Михаил Ярославич и князът прави всичко възможно да свали неугодния му архиерей. Митрополит Петър неколкократно е обвиняван в симония (вземане на подкуп) пред Цариградската патриаршия. Срещу него се обявява и тверският епископ Андрей. Неприязненото отношение на Михаил Ярославич се засилва и в 1325 г. Митрополит Петър предприема изключително важна стъпка – пренася седалището на митрополията в Москва. Така се полага началото на новата – Московска и всеруска катедра. Митрополит Петър умира в Москва (1326) и скоро след смъртта си е канонизиран. Отначало са го почитали като местен светец, но през 1339 г. по искане на московския княз Иван I Калита и на приемника на Петър на Московската митрополитска катедра Теогност Цариградската патриаршия потвърждава официално канонизацията на митрополит Петър като пръв московски светец под дата 21 декември.

Първите литературни изяви на почитта на митрополит Петър са житието му, написано от неизвестен автор в 1327 г. и една химнографска творба (канон), дело на ростовския епископ Прохор, същият Прохор, който е присъствал около 1311 г. на един от съборите, отхвърлил обвиненията срещу митрополит Петър. По тези литературни източници и по следите на живото предание за Светеца, Киприан създава две прозаични творби – Житието и Похвалното слово. Сравнени един с друг, двата текста ни представят характерното за стила на Търновската школа сближение на житийния жанр с „енкомиона" т.е с похвалното слово. Похвалата за митрополит Петър (Вж нейния превод в: Стара българска литература, 2 с. 201-208) е издържана изцяло в духа на Евтимиевите представи за изящно „съплетено" житие-панегирик, в който похвалата се изгражда върху биографичното повествование за героя. Житието, без с нищо да отстъпва от литературния канон, не е пренаситено със словесни орнаментации; в него биографията на митрополит Петър е разказана по-динамично. Житието не е голямо по размер и спазва метафрастовите пропорции за композиционната схема. В заключителната му част авторът въвежда задължителната похвала, като нарича творбата си „похвално слово" – още едно доказателство за разминаването на границите между двата жанра дори в едно произведение, което носи всички белези на класически тип житие.

Житието е написано, както се предполага, през 1381 г., когато Киприан все още не е окончателно утвърден на митрополитската катедра (Вж **Дмитриев, Л. А.** Литературно-книжная деятельностъ митрополита Киприана…, с. 69). Творбата е позната в две редакции на текста – обширна и кратка. Различията между тях не са големи: обширната редакция е по-богата с библейски цитати и риторични пасажи. Съотношението между двата текста не е напълно проучено, но има сериозни основания да се смята, че и двете редакции са авторски. Археографският материал показва, че по-кратката редакция е съществувала вече през 80-те години на XIV в. Най-старият запазен препис на Житието възхожда именно към тази редакция. Той е открит от Г. М. Прохоров, който датира ръкописа от 80-те години на XIV в. (**Прохоров, Г. М.** Древнерусская рукопись с произведениями митрополита Киприана. – Памятники культуры. Новые открытия. Ежегодник 1978. – Москва, 1979, с. 17-30). Според Прохоров ръкописът е писан под ръководството на самия Киприан и съдържа редакторски поправки от неговата ръка. Кодексът се пази в Харковската научна библиотека „В. Г. Короленко" под N 816281. Житието е помесено на л. 128б-140а. Освен този препис от същата редакция има още два преписа в сборници от края на XIV и XV в. Същата редакция на Житието се помества и в т. нар. „Степенна книга".
Обширната редакция се среща в ограничен брой преписи.

Изд.: **Макарий**, архиепископ. История русской церкви. Т. 4. Кн. 1. – СПб., 1866, с. 308-312; ВМЧ. Декабрь, дни 18-23, стб. 1620-1646; **Ангелов, Б.** Из старата литература, Т. I, с. 159-176 (обширна редакция). Последно издание на кратката редакция (по Харковския препис) Вж у: **Прохоров, Г. М.** Повесть о Митяе. – Ленинград, 1978, с. 205-215. Преводът на текста е направен по изданието на Г. М. Прохоров от Ана-Мария Тотоманова.

Лит.: **Мансветов, И**. Митрополит Киприан в его литургической деятельности. – Москва, 1881; **Киселков, В. Сл.** Проуки и очерти, с. 213-230;. **Иванов, Й.** Българското книжовно влияние в Русия при митрополит Киприан (1375-1406). – Изв. на Инст. за бълг. лит., 6, 1958, с. 25-79; **Дмитриев, А.** Литературно-книжная деятельность митрополита Киприана и традиции Великотырновской книжной школы. – Търновска книжовна школа, 2, с. 64-70; **Дончева-Панайотова, Н**. Цикъл произведения за митрополит Петър от Киприан. - Търновска книжовна школа, 2, с. 143-155; от същия автор. Киприан – старобългарски и староруски книжовник. – С., 1981.

[1] Премъдрост Сол. 5:15

[2] Премъдрост Сол . 4:7.

[3] По Мр. 12:42; Лк. 21:2. Иисус посочва на учениците си една бедна вдовица, която дава за храма два медни гроша (лепти), като пример за щедрост, понеже тя е дала от оскъдното си, докато богатите дават от излишъците си.

[4] В ръкописа Велинска. Волинска област се е намирала в Югозападна Русия, в пределите Галицкото княжество.

[5] Наставника си.

[6] Има се предвид „Лествицата" от Йоан Лествичник.

[7] Сърдечното съкрушение се счита за една от висшите монашески добродетели и се разбира като умиление и съкрушение пред греховете и пред величието на Божието милосърдие.

[8] При р. Рата Петър основава манастир, на който впоследствие става игумен.

[9] Премъдрост Сир. 29:1.

[10] Лк. 6:36 (неточно).

[11] По Мат. 5:14.

[12] Максим, митрополит Киевски и на цяла Русия (грък по народност, 1283-1305). Канонизиран като Максим Киевски. Паметта му се чества на 6 декември.

[13] Геронтий е игумен на манастир, изпратен от Владимирския и Тверски велик княз Михаил III Ярославич (1305-

1318) да заеме мястото на покойния митрополит Максим. Това, че Цариградската патриаршия отхвърля кандидатурата на Геронтий, се отразява върху отношението на Михаил III Ярославич към Петър, когото той счита за натрапник във Владимирската църква.

[14] Яков 1:17.

[15] Яков 9:16.

[16] По това време княз на Галицко-Волинското велико княжество е Юрий Лвович. Той именно изпраща игумен Петър в Цариград. Целта на „лошия план" (лош в оценката на Киприан, защото означава църковно разединение) на княз Юрий е да постигне самостоятелност за своята област и да запази диоцеза на Галицката митрополия след смъртта на първия Галицки митрополит Нифонт (1305).

[17] Цариградският храм „Света София"

[18] Патриарх Атанасий (1289-1293, 1303-1311).

[19] По Мат. 5:15.

[20] Евр. 2:13.

[21] Пс.50:19.

[22] Тези хора, които не са искали идването на митрополита, са княз Михаил Ярославич и част от владимирското и тверското духовенство, привърженици на Геронтий.

[23] В ръкописа – Тиферска.

[24] По Пс. 63:4.

[25] Римл. 8:31.

[26] Съборът се състоява около (но не по късно от) 1311 г. в гр. Переяславл-Залески.

[27] Преподобният Прохор (във велика схима – Трифон) е Ростовски епископ до смъртта си (1328). Той установява в Русия празника на чудотворната икона „Богородица Толгска" около Ярослав. Прохор е и първият химнограф на митрополит Петър.

[28] Князете Дмитрий II Михайлович (1322-1326) и Александър II Михайлович (1326-1328) управляват последователно Тверското княжество след смъртта на Михаил Ярославич.

[29] Йоан 18:11 (неточно)

[30] Намек за съдбата на пророк Йона. Когато Йона бяга от лицето Господне на кораба, страшна буря заплашва да го потопи. Затова моряците хвърлят пророк Йона зад борда и така спасяват кораба от гибел.

[31] Според евангелската притча за талантите по Мат. 25:15.

[32] Иван I Даниилович Калита (1328-1340), който води борба против Михаил Ярославич за княжеския престол и става господар на Великомосковското княжество. Иван Калита и митрополит Петър са свързани с тесни дружески връзки.

[33] Всъщност митрополит Петър предпочита Москва пред Владимир не поради личните качества на Иван Калита (Михаил Ярославич е също благочестив), но поради влошените си отношения с княз Михаил Ярославич, който продължава да го обвинява в симония и пред цариградския патриарх Нифон (1312-1325).

[34] По Мих. 5:9

[35] Това е знаменитата московска Успенска съборна църква. Църквата е изградена през 1325 г. и от същата година митрополит Петър пренася своето седалище в Москва.

[36] Мат. 10:40.

[37] Римл. 9:3.

[38] Близо до олтара на Успенската съборна църква.

[39] Цар 2:30.

[40] Теогност е грък по народност, приемник на Петър на Московския и всеруски престол (1328-1353).

[41] Цариградският патриарх Исай (1323-1333).

[42] Патриарх Филотей (1353-1354 и 1364-1376), виден византийски духовник-исихаст, писател, при когото Киприан започва своята кариера в църковната йерархия. Патриарх Филотей ръкополага Киприан в 1375 г.

[43] Намек за обстоятелствата около избора на Киприан, който получава отначало не московската и на цяла Русия митрополитска катедра, а бива ръкоположен за „киевски и литовски" митрополит с уговорката, че след смъртта на московския митрополит Алексей ще наследи и неговата катедра. Филотей по различни съображения (Вж **Прохоров, Г. М**. Повесть о Митяе, с. 48-51) временно отделя киевската и литовска църква от московската. Именно това, както изборът на кандидат, който не е бил угоден на великия княз Дмитрий Донской, създава невероятни затруднения на Киприан. При първото си посещение в Москва преди смъртта на митрополит Алексей, Киприан е бил пресрещнат от княжеските хора и по най-брутален начин изгонен от Москва. Още преди смъртта на митрополит Алексей великият княз е имал свой кандидат за глава на великоруската църква – Митяй-Михаил. След смъртта на митрополита, Митяй-Михаил, заминава в Цариград, за да бъде утвърден официално неговия сан. По същото време и Киприан се отправя към византийската столица, за да защитава своето положение на вече определен наследник на митрополит Алексей (1379). В Цариград Киприан разбира, че за митрополитския престол на Москва има вече друг кандидат – Пимен Переяславски.

[44] Патриарх Макарий (1376-1379 и 1390-1391) сменя Филотей на патриаршеския престол, след като на власт идва имп. Андроник IV Палеолог, който счита Филотей за свой враг.

[45] С учението на противниците на исихазма Акиндин и Варлаам.

[46] Никифор Григора (ок. 1295 – ок. 1360) е виден учен, философ и историк, противник на исихастите и на Григорий Палама. Предаден е на анатема от събора в 1351 г.

[47] По Мат. 24:15; Мр. 13:14.

[48] Аркадий – виз. имп. (395-408), свалил от патриаршеския престол Йоан Златоуст (404-405) по политически съображения.

[49] Арсакий, цариградски патриарх (404-405).

[50] Когато идва отново на власт, имп. Йоан V Палеолог нарежда да се свика събор, който да утвърди свалянето на патриарх Макарий (1380). На патриаршеския престол бива поставен Нил. Под решението на този събор се е подписал и Киприан, който по това време е още в Цариград.

[51]Великият княз Дмитрий III Иванович Донски, победителят при Куликовската битка, дълго време отказва да признае Киприан за всеруски митрополит.

[52] Незалязваща, вечна светлина.

Подготовка за печат: **Тихомир Велинов, Калоян Механджийски**

63 „Пространно житие на Свети митрополит Петър" / Св. митрополит Киприан (житие на Светец)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ

ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА НАШИЯ ПРЕПОДОБЕН ОТЕЦ ИВАН РИЛСКИ, НАПИСАНО ОТ КИР[1] СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

Подобаващо прочее някой би ни похулил, че сме не само ленностни и нерадиви за доброто, но и скъперници спрямо приобщаването на единоплеменниците [си] към доброто, ако бихме отминали с мълчание житието на блажения Иван и не бихме [го] поднесли с всяческо старание написано от нас, доколкото можем, като образополагащ образец на желаещите доброто и за ревнителите на добродетелта, щом и така ползата стига до нас преди [да стигне до] другите. След като има в изобилие подражатели, понеже в него са събрани всички добродетели, все пак може да принесе и немалка полза [дори] на невникващите. Защото подобно житие ще бъде достатъчно, за да въздигне не само тези, които с много труд вървят по стъпките на Оногова, Великия, до подобна слава на приближилите се към Бога, но да принесе значителен успех и за тези, които в малка [степен] са подражавали на Неговия живот. А не само това, но и за ония, които просто са слушали, [ако слухът им не остава] безучастен, ще бъде основание за полза. Защото и само чутото [дори] може да влее капка по капка своята любов в душите на слушащите и, запазено от паметта, да бъде сякаш някакво жило, та постепенно да ги подбужда към подражание.

Понеже душевната храна се поднася и на едните, и на другите – на повествуващите, както е известно, и на слушащите, – подобно житие ще стане и лек за спасение, и Бог ще се прослави чрез него. Мисля, че и едните, и другите имат еднаква нужда и стремеж: за едните прочее – да не пропускат ни най-малко [от разказа за] полезното, и за другите – безразделно да го следват, но най-вече и за едните, и за другите – да се стремят към подражание.

64

Пренеразумно ще бъде, прочее, щото ние винаги да промишляваме за веществената и преходна телесна храна, сякаш тя направлява най-силното ни старание; все повече и свръхмярка да я приемаме, съблазнили се към храната, а за нетленната и непресъхващата, и душеполезната и вечнопребъдващата [храна] поне малко да нямаме грижа, пренебрегвайки своята душа, топяща се от Божествен глад.

Ето вече, щом полагаме началото на повестта за оногова, нека прочее да бъде призована самата негова благодат, що той искрено от Бога прие изобилно, та от незнание да не погрешим онова, което търсим, като докосваме с разтворени ръце свещените неща, както се казва[2], и още повече – като разказваме за неговите достойнства, да не ощетим ни най-малко слушателите, отминавайки ползата от по-добрите.

Ако прочее този пребожествен мъж поне малко би вниквал с ума си в долните и тленните неща или би се грижил за нещо земно, бързо щяхме да отминем паметта му и да я отпратим към дълбините на забравата. Но понеже той, оставил долу всичко гореспоменато, вникваше в Горното отечество, в свободното, безпечалното и твърдото, и по всякакъв начин се стремеше да

постигне общия Отец и Създател, затова и ние трябва да разкажем поне отчасти за него.

Нещата, отнасящи се до него, които нашите предшественици написаха някак неумело и грубо, тях ние усърдно се постарахме да разкажем изискано, както подобава, знаейки твърдо, че повестта за отеца има свойството да весели душите на отцелюбците и да ги тласка към по-гореща ревност.

Родителите на този, блажения, бяха благочестиви във всичко българи по род, родени и израснали в селото, наречено Скрино, намиращо се в Средечка област. А този Средец е в европейските предели, един от славните и забележителни градове. Докато те прочее пребиваваха в това село, благочестиви по живот, милостиви по нрав, станаха родители на две отрочета; едно от тях е този дивен Иван. Добре възпитан от своите родители, той живееше, подчинявайки им се във всичко и отдавайки им нужната почит. Когато измина немалко време и родителите му умряха, той пребиваваше винаги в страх от Господа, без да се откъсва от църквата, като изслушваше Божествените слова и свещените учения,[3] с пост и молитви благоугаждаше на Господа и беше всецяло запленен в Божията любов, сякаш един от серафимите, горящ духом към Господа, своя Бог; и даваше плод, наистина стократен[4], сякаш дърво, засадено при водни извори.[5]

Някои пък, обхванати от завист, понеже се леняха за доброто, го обсипваха с обиди и укори, наричайки го лицемер и съвсем негоден за мирски живот. Понеже беше в такова положение, той измисли добро решение: каквото му принадлежеше, разпредели в ръцете на бедните, предаде кесаревото кесарю, та да може без отлагане да даде Божието Богу.[6]

А Бог, казал, щото от мрака да възсияе светлина,[7] казал някога и на Авраам: „Излез от своята земя и от своя род, и иди в земята, която Аз ще ти посоча”[8], се явява по същия начин и на тогова, говорейки му не по-маловажни от ония думи, като му показа и мястото, където ще може да му благоугажда. Щом прочее се събуди от сън и разбра силата на видението, разпали се както елен за водни извори[9], въоръжи се както Давид срещу мисления Голиат, взе, според древната повест, три камъка[10], сиреч: вярата, надеждата и любовта, облече се в бронята на правдата; налага си и шлема на спасението[11] – Божествения покров, отрязва си косите заедно със страстите и похотите.[12] Като отиде в манастир и остана там известно време заради обучението, той оставя пръстта на земните и от пепел [сътворените хора]. Напуска света и владетеля на света, без да вземе нищо освен една кожена дреха. Отиде в посочената му планина и, направил малка колиба от клони, остана да живее там, измъчвайки тялото си с пост и бдение, като пееше заедно с Давид: „Ето, отдалечих се, бягайки, заселих се в пустинята и очаквах Бога, който ме спасява от малодушие и буря”[13], като въздигаше преподобните си ръце без гняв и смущение,[14] без да има за храна нищо освен тревното биле, що земята има свойството да ражда за животните, и водата, що изворите обилно изливат. Той възгласяваше: „Добиче бях пред тебе. И аз съм с тебе навеки!”[15]

Кой прочее ще може да разкаже подвизите му, които извършваше тогава? Защото той дори самата онази пустинна трева не ядеше до насита, по твърде малко и оскъдно и след залез слънце; така и водата – само колкото да разхлади вътрешностите си. И още – кой ще разкрие достойно неговия поток от сълзи, а също и всенощните бдения и коленопреклонения? Многократно бесовете идваха, преобразявайки се под образите на различни зверове, понеже искаха да го изплашат и изгонят. Но доблестният оставаше непоколебим пред техните измами, сякаш някаква твърда скала, разбиваща и отблъскваща налетелите срещу нея вълни, или по-точно сякаш диамант не биваше повреден от никакво желязо.

Когато измина немалко време, той преминава оттук в друго място, където намери пещера, твърде тъмна и мрачна. Там се засели, като прибавяше подвизи към подвизите и към желанието – желание, изпълняше сякаш трудолюбива пчела медените пити и ги скътваше в сърдечната съкровищница. Докато той живееше така, синът на брат му, укривайки се от баща и майка, дойде в пустинята, където пребиваваше преподобният, и с много мъка едва успя да го намери. Блаженият, видял го отдалече да идва, мислеше, че е привидение, и се отдаде на молитва. Щом дойде, паднал ничком, молеше да получи благословение. А [отецът], повярвал, че е истински, а не привидение, като го удостои с благослов, питаше за причината на идването. Той пък съобщава на мъжа всичко за себе си и веднага бива приет от него. Името му беше Лука. Преподобният, като гледаше, че той е с него, сякаш някой кедър, извисяващ се в Ливан,[16] отправяше към Бога благодарствени песни, повтаряйки непрекъснато изреченото: „Незлобивите и праведните се присъединяваха към мене”.[17] И беше с него в пустинята като агне незлобиво, което истинският пастир пасе, сякаш втори Авел или Исаак, във всичко подражаващ на Предтечата, отгледан от младенчество в пустинята.

Но какво? Този, който някога получи в наследство да бъде Деница, а днес – поради гордост – Тъма, който пожела да унищожи земята и морето, който отвори уста срещу небесата, който каза: „Ще поставя своя престол на облаците и ще бъда подобен на Всевишния”,[18] гордият и велеречив враг, като не можеше да

търпи добродетелите и подвизите на мъжа, изпълни се със завист, зачена болест и роди беззаконие.[19] Отива той прочее при родния брат на Светеца в образа на някакъв познат, намира го обхванат от печал и жилен от стрелите на природата, обърхан поради загубата на отрока и му изрича такива речи: „Лишилият твоята старост от опори и твоя дом от наследник, и твоето семе от плод, и майчината утроба, и твоето лоно от дете, Иван е, твоят брат! Защото той насам дойде през нощта и като взе твоето отроче, държи го при себе си. Ако не отидеш веднага и не го вземеш, то ще стане сладка храна за зверовете. А ти, ако го не потърсиш усърдно, ще се превърнеш в чедоубийца! Иди прочее, иди, друже, и ще ти покажа мястото, и ти, отивайки веднага, вземи плода на семето си".

Щом той чу това, облече се в ненавистта сякаш в риза и облакът на гнева го обгърна, и какво ли не говори, и какво ли не стори срещу неповинния? А дяволът, като го взе, водеше го в пустинята и го разпалваше да оскърбява мъжа. И когато приближиха мястото, веднага си тръгна, показвайки му отдалече пещерата. Оня пък, след като отиде на посоченото място, намира Светеца. И какво ли не направи тогава срещу него, обсипвайки го с хули и укори, наричайки го „какогер",[20] измамник и съвсем недостоен да съществува в света; и грабвайки срещу него дървета и камъни, канеше се на всяка цена да го убие.

Но какво стори кроткият ученик на кроткия владика? Той стоеше мълчащ и нищо никак неговорещ, в ума си реченото пазещ: „Аз съм като глух, нечуващ и като ням, устата си неотварящ!"[21] Грабнал с гняв и крясък отрока – о, умилен детски вик! – [бащата] вървеше към света, към света – скверна блудница, към майката на нечистотата и всякаква сквернота; откъсна го от Божията планина, планината тучна, планината, за която Бог благоволи [детето] да живее в нея.

Щом блаженият видя това и разбра, че то е дяволско коварство, обгръща го облак от печал и облян в сълзи, пада ничком, молейки се и говорейки: „Господи, който си казал: „Призови Ме в деня на твоята печал и ще те избавя",[22] избави ме сега, Владико, погледни към мен с милосърдния Си взор и отгони скръбта на моето сърце, и направи с мене знамение за добро[23], защото Си благословен във вековете, амин!" И след молитвата седеше, скърбящ и тъгуващ за загубата на отрока, понеже се боеше да не би, след като бъде отведен в света, той да се оплете в житейските грижи.

Но какво прави Бог, който е заповядал да се оставят децата да идват при Него? Говори и тук на бащата на отрока, макар и не с думи, но с дела: „Остави детето да дойде при Мене и не му пречи, понеже за такива е Царството небесно".[24] Докато той вървеше по пътя, змия ухапа отрока и веднага смъртта го прие с кротки длани. Когато бащата на детето видя това, не знаеше какво да направи, обаче връщайки се при преподобния със срам и едновременно с горест му разказа случилото се по пътя. А той му заповяда да го погребе и да отиде в дома си, което и стори. Като прослави прочее преподобният Бога много за това, живееше без печал.

[Преподобният] прекара там в пещерата 12 години, без да има никакъв телесен покой, прибавяйки към подвизите подвизи и към мъките – мъки. Дяволът пък, като виждаше това, не преставаше всякак да го измъчва, понякога с униние, понякога с леност; когато може – със страхове, а многократно също и с призраци. Но, диамант по душа, Иван никак не биваше пленен от неговите лукавства, пеейки: „Наобиколиха ме сякаш пчели питата и се разпалиха сякаш огън в тръни; и с името Господне им се противих".[25]

След доста много дни вселукавият взима със себе си дружина от бесове под образа на разбойници и нахвърлили се жестоко срещу Светеца, биха го немилосърдно. И блъскайки, и влачейки го, изгониха го от мястото, като му забраниха по никакъв начин да не смее да се приближи там. Той пък и в това се подчини на гласа на своя Владика, Който повелява: „Ако ви гонят от този град, бягайте в друг"[26], и преминава не от град в град, а от пустинята отива в друго място на немалко разстояние; и там, намерил като оня древен Авраам огромен дъб, заселва се в него. Но Авраам прочее, щом угости великолепно Троицата под Амврийския дъб, отпраща я, а този тук, като я прие мислено, носеше в себе си самия жив Бог, почитан в Троицата,[27] без никак да се предава на униние, но придържайки се крепко към своя първоначален начин на живот.

Но какво прави оня, който прави всичко да бъде за полза? Както някога в пустинята направи да завали манна за хората[28] и благодат изпълни гладуващите, по същия начин прави и тук. Защото той заповяда на земята да народи сланутък за прехрана на Светеца. И той живееше, хранейки се с него, успокоявайки малко телесната немощ и утолявайки глада на стомаха, като придобиваше все повече сила, възземаше се сърдечно, изливаше извори от сълзи, напояваше браздите душевни и правеше да цъфтят добродетелни класове.

А Бог, който казва от тъмата да засияе светлина и прави видими тайните на тъмата,[29] не поиска за дълго да бъде скрит градът, стоящ на върха на планината,[30] но благоволи да изяви неговата добродетел.

Понеже там някъде наблизо пасяха пастири, както ония, що бяха някога при раждането на моя Христос, овцете, както добропослушно си стояха около пасбището, отведнъж, като се засилиха, побягнаха не по някакъв привичен път, но съвсем без посока, по пусти и стръмни, и необичайни места. И щом дойдоха до мястото, където бе преподобният, спряха. А пастирите, които тичаха след [тях] и не можеха да ги спрат, идват и те, където спряха овцете и като видяха Светеца, учудиха се: „Кой и откъде си и как дойде насам – питаха, – откъде е домът и отечеството ти?"

„Моят дом, според апостола, е на Небесата, откъдето чакам Спасителя[31] – отговаряше той, – а отечеството – Горният Йерусалим, а кое отечество или град ме отгледа тук не вам е [дадено] да знаете. Обаче, щом сте се оказали тук, редно е да ви нахраня с храната на пустинята". И им заповяда да вземат от израсналия там сланутък. Те пък, взели си, ядоха до насита. И когато бяха пуснати да си вървят, някой си от тях отиде, та тайно наскуба доста сланутък; и радостно бързаше след другарите си. И щом ги стигна и им показа направеното, те се събраха и го разграбиха от ръцете му. И когато започнаха да разтварят шушулките на зърната, не намериха нищо. И веднага разкаяни се върнаха и разказаха на блажения, молейки прошка за извършеното. Той им даде прошка, като рече: „Така, о, чеда, благоволи всесилният Бог, щото тука да израстват и тука да се използват". А те, преизпълнени от чудото, отиват по домовете си, хвалейки и славейки Бога за всички неща, що видяха и чуха,[32] и разказвайки по цялата онази област и по околностите.[33]

Някои от христолюбците пожелаха да отидат при Светеца и да получат благослов от него. Един мъж, от дълги години измъчван жестоко от нечист дух, като ги видя да отиват, вървеше след тях, понеже искаше да се избави от болестта. И щом приближиха на едно поприще[34] от Светеца, веднага нечистият дух го разтърси и като падна, търкаляше се, викайки и говорейки: „Огън ме изгаря и не мога да вървя напред!" Те пък го вързаха и го влачеха насила и паднали на земята, молеха да получат благословията. Като изпълни молбата, [Светецът] питаше за причината на идването. След като разказаха за себе си, те съобщават и за бесноватия, коленичат и молят да го избави от болестта. Но Иван, който никак не се надяваше на себе си, но на Бога, оживяващ мъртвите и назоваващ несъществуващото сякаш съществуващо,[35] говореше: „Не е в нашите възможности тази работа, чеда, не е в нашите възможности, но за единия Бог е възможно да прогонва бесовете. Защото и ние сме човеци, подобострастни вам, и от същата немощ обладани!" В това той следваше гласа на Владиката, който постановлява: „Когато извършите нещата, що са ви заповядани, казвайте: „Непотребни раби сме".[36] Те пък чрезмерно настояваха, молейки се. Понеже видя прочее, че прилежно настояват и неспирно го принуждават, облян в сълзи, падна на земята, като въздъхна от все сърце и рече: „Боже, комуто се кланяме в Светата Троица, сътворил всичко видимо и невидимо, от Когото всичко се бои и трепери, помилуй Своето творение! И не заради нашата правдивост, но заради Твоята благост и Твоята щедрост не оставяй този човек дълго да бъде измъчван! Не съм достоен, Блажени, да произнасям Твоето пресвято име с нечистите си и осквернени устни, обаче на Твоята благост се надявам, Тебе на помощ призовавам, защото Сам Ти с клетва Си обещал чрез устата на Своите раби пророците да не искаш смъртта на грешника![37] Поради това всички коленичим пред Тебе и молби отправяме, чуй ни от Святото Си небе, защото Си благословен во веки, амин!"

Щом той се помоли така, веднага бесът излезе от човека и беше напълно здрав, и славеше и възхваляваше Бога. Тези, които бяха с него, когато видяха това, обхванати бяха от ужас, и получиха още по-голяма вяра в Светеца, и молеха го да живеят с него. Но той не разреши. Като ги поучи грижливо и ги нагости добре от сланутъка, що беше там, отпрати ги по домовете им и при това им забрани да не смеят да дойдат при него. А те, връщайки се по домовете си, бяха съпътствани и добросъпровождани от оня, който преди това беше бесноват.

Оттогава, тъй като славата за него се разнесе по цялата оная област, всички възхваляваха Бога, а спрямо [Светеца] питаеха голяма любов и ревност.

А доблестният Иван, щом узна ставащото, вдигна се, та си отиде оттам, понеже се боеше, а още повече – ненавиждаше всецяло славата човешка, но залягаше за Божествената и сладостно възгласяше: „За мене е добре към Бога да се присъединявам и върху Господа своето упование да възлагам!"[38] И намерил прочее твърде висока скала, веднага се възкачва както някога боговидецът[39] на Синайската [планина], възхожда в невъзходимия мрак на боговидението, приема и той богонаписаните скрижали,[40] при това не на скрижали каменни, но на скрижали сърдечни,[41] като мокри със сълзи скалата и с всенощни бдения и въздишки стократно умножава мъките, сам със Самия беседва, с леки крила към небесата се въззема, нощния мраз изтърпява и дневната жега. Незадрямващото око, виждайки го така доблестно да търпи, даваше му невидимо сила и най-вече – твърдост!

Дяволът, ненавистник на доброто, не изтърпя за дълго толкова голямата доблест на мъжа, но като

взема със себе си легион бесове, нахвърлиха се жестоко срещу Светеца; какво ли не правеха и какво ли не вършеха, биейки, блъскайки и влачейки; и веднага си отиват, щом го хвърлят от скалата, понеже смятат, че той е окончателно мъртъв и никак не ще оживее.

След като доблестният Иван остана прочее да лежи там дълго време и с мъка дойде на себе си, стенейки и преизнемогвайки, той тъжеше и си говореше: „Защо си прескръбна, душо моя, защо ме смущаваш? Уповавай се на Бога, понеже нему се изповядвам, спасение за лицето ми и Бог мой!”[42] И като стана, изкачваше се пак върху скалата и съблюдаваше предишния начин на живот, положил Всевишния за свое прибежище. Но Оня, който се взира в земята и я кара да трепери[43], взира се с милостиво око от висините и към угодника Свой; и заповяда на своя ангел всекидневно да му носи храна. И за него прочее биде изпълнявано писаното: „Хляб ангелски яде човекът”.[44]

Докато той живееше така и по такъв начин, мълвата за него, както вече се каза, се разнасяше, така че и царят да чуе за него и да изпита желание [да го види]. Когато благочестивият цар Петър, държащ тогава хоругвите на българското царство, отиде по същото време в Средец и чу за преподобния, изпраща мъже, твърде опитни ловци, деветима на брой, да потърсят мъжа, като им заповяда да не се връщат, ако го не намерят. Те пък, щом получиха заповед от царя, по-бързо от думата достигнаха Рила. Понеже обикаляха там много дни и не намериха нищо, изнемогваха от глад и бяха объркани, без да смеят нито да отидат при царя, нито пък можеха да се скитат гладни по пустинята. Страхът обаче превъзмогваше глада и те не преставаха да търсят. По-късно по някое време намериха някаква малка диря, та чрез нея достигнаха жилището на мъжа и молеха да получат благословение от него. А той, като ги удостои с благослов, питаше ги за причината на идването. Те пък му разкриват всичко. Когато той прозря с душевното си око, че от пет дни гладуват, предлага им трапеза. И ги нагости любезно. Защото Оня, който нахрани от 5 хляба[45] 5000-те, и тук нахранва 9 мъже от един хляб. И, о, чудо! – както там останаха много трохи, така и тук остана начупен половината хляб. Когато те видяха това, изпаднаха в почуда. Те, които бяха помислили, че един хляб не ще стигне, след като се нахраниха, оставиха половин хляб. И завръщайки се, известиха всичко на царя.

Царят прочее се разпали от Божествена ревност и облак от радост го обгърна. Бързаше сякаш елен по време на жътва към водни извори,[46] взе със себе си и приближените си и се устремиха към планината. И когато дойдоха до реката, наричана Рила, намериха голяма скала, твърде висока и стръмна, и съвсем непристъпна. И като не можеха да вървят напред, върнаха се. Веднага се изкачват на друга висока планина, която местните хора бяха свикнали да наричат Книшава, и оттук му показваха планината и скалата, където живееше преподобният. И царят не можа да отиде там поради стръмнината и суровостта на мястото. И незабавно изпраща двама слуги, които обича много, молейки и призовавайки, та да се сподоби с благослов, понеже много страстно желаеше да го види. А слугите, щом получиха поръчението на царя, отиват там, съобщават на Светеца. Той пък каза, че това е невъзможно. „Обаче, чеда – рече, – кажете на царя: „Твоят труд и твоето приношение принесени бяха на Бога сякаш кадило благовонно и приети бяха! Но ти бързо си иди оттук, понеже мястото не е яко, да не би да пострадаш случайно и ти, и хората с тебе. А наше смирение не ще можеш да видиш в тукашния живот, но в бъдещия и до насита ще се гледаме, и на онази неизказана радост ще се насладим, ако отправим оттук [към небето] достойни плодове на покаянието”.[47]

Царят беше много печален и си отиде с много горест и скръб, мислейки, че е загубил нещо велико. И щом стигна в двореца, отново му изпрати за благословение немалко злато, а също и различни плодове, подходящи за монасите. Изпраща и послание със следното съдържание:

„Цар Петър до всечестния отец пустинножител Иван.

Чух за благолюбивия характер на твоята душа и за заселването в пустинята, и за неземното и ангелско пребиваване, а също и за окончателното ти напускане на света и твърде много възжаждах да видя твое преподобие и да се насладя от медоточивите ти речи, понеже мислех да придобия немалка полза, като те видя. Но желанието за богатство и суетната слава, а също и страстите не оставят нас, които се люшкаме в морето на суетния живот, да стигнем до светлината на чистото и невещественo пребивание, защото помръкнаха нашите душевни очи от печал и от смут заради света. И ето сега, разбуден сякаш от някакъв дълбок сън, поисках да видя Твоя святост. Но понеже се лиших, окаяният аз, и от тази благодат поради множеството си грехове, моля се и се покланям на твое преподобие да ни изпратиш някаква утешителна отрада и да прохладиш зноя на скръбта. Защото знае, знае твое преподобие какви светски бури и какви метежни облаци са свикнали да вълнуват царските сърца!.”

Блаженият Иван склони пред молбата и пред постническите храни, като сломи силата на възвисеността си, но на златото не обърна никакво внимание и му извести така:

„Убогият Иван до благочестивия и самодържец на българския скиптър цар Петър. Да изпълним

цялата ти молба нам не е позволено, но заради твоята вяра и усърдие изпълняваме вече онова, що ни подобава, като приемаме постническата храна. А твоето злато си задръж сам, защото такива неща вредят много на иночестващите, а най-вече – на пребиваващите в пустинни и безутешни места. Пък и за какво ще потрябват те на оня, който никога не вкусва хляб до насита, нито самата вода – та да угаси жаждата си? Защото за нас животът е Христос, а смъртта е придобивка.[48] Тези неща са потребни на Твое величество и на такива [като тебе]. Обаче дори и ти, увенчаният с диадема, не трябва да намираш сладост в тях, понеже е казано: „Богатство кога потича, не привързвайте сърце."[49] И макар че е писано: „Силата на царя е богатството,"[50] но за да се употребява то за оръжие и войска, а не за свое удоволствие, а повече – за бедните и голите, и бездомните. И така, ако искаш заедно със земното да наследиш и небесното царство, бъди щедър, както е щедър нашият небесен Отец. Не се уповавай на неправда и не скланяй на грабеж.[51] Бъди кротък и тих, и благодостъпен за всички и нека очите ти са отворени за всички! Нека елеят на твоето милосърдие да се излива върху всички! Да не знае лявата ти ръка що прави десницата ти![52] Да излизат бедните радостни от твоя палат, а князете ти да отварят уста за похвали! Да сияе твоята багреница със светлината на добродетелите ти, а въздишките и сълзите да са ти чеда! Споменът за смъртта да ти идва винаги наум, а твоята мисъл да мечтае неленостно за бъдещото царство![53]

Валяй се под нозете на твоята майка, църквата, прекланяй се усърдно и скланяй глава пред нейните първопрестолници, та царят на царуващите и господарят на господстващите като види толкова голямото ти усърдие, да ти даде ония блага, що око не е виждало и ухо не е чувало, и в ума човешки не са проникнали, които Бог приготви за обичащите го!"[54]

А царят, когато прочете това, мислеше, че е получил нещо велико, и след като го целуна с любов, пазеше го в пазвата си, сякаш някакво многоценно съкровище, и чрез честото му четене прогонваше мрака на светската размирица.

Прекара прочее блаженият Иван на това място общо 7 години и 4 месеца, без да прояви нито за един час отпускане или униние, но прибавяйки към ревността още повече ревност и към усърдието – усърдие, и казано накратко, в старческа възраст показваше юношеско старание. Мнозина идваха при него, като донасяха своите болни, и получили ги чрез молитвите му здрави, отиваха си. Когато голямата [му] слава се разнесе по цялата земя, мнозина възревнаха на добродетелния му живот и пожелаха да живеят с него, създадоха в съседната пещера църква и основаха обител, имайки преподобния за началник и пастир. А той, като пасеше добре стадото си, и приведе мнозина към Господа, и извърши големи и преславни чудеса, достигна до дълбока старост. И когато разбра за своето преселение при Господа, отдаде се на молитва и изливаше от очи топли сълзи, и прегънал колене към земята, говореше: „Боже Вседържителю, приеми ме, грешния и недостойния свой раб, и ме причисли към ликовете на твоите избраници. Понеже нищо добро не направих на земята, Добри, затова и моля Тебе добрия, да дойде ангел добър, та духовете на лукавството да не попречат на възлизането ми!" И прибавяйки: „Господи, в Твоите ръце предавам духа си!"[55], веднага предаде дух в ръцете Божии, след като бе живял приблизително чак до 70 години. И тук бе погребан от своите ученици.[56]

Беше изминало немалко време, а [от гроба] се разнасяше пресилно благоухание. Щом отвориха ковчега му, видяха тялото на преподобния напълно запазено и недокоснато от каквото и да е тление, изпускащо благоухание и подтикващо към Божествена ревност. След като бе отслужено обичайното славословие, пренесоха с почит Светите му мощи в славния град Средец. И бяха положени в църквата на Светия евангелист Лука. По-късно бе създадена църква на негово име и в нея бяха положени Светите му мощи, които правеха дивни и преславни чудеса.

След дълго време при царуването на гръцкия цар Андроник[57] угърски войски с техния си крал преминаха Дунав река и завладяха гръцката земя чак до Средец и покориха под нозете си всичко. Те взеха и мощите на Преподобния и ги отнесоха в своята страна. Понеже оня крал бе чувал за видните и велики чудеса на преподобния, той нареди да положат Светите му мощи в църквата в града, наричан Остригом. И там те вършеха преславни и дивни чудеса и прогонваха от хората всякакъв недъг и всякаква болест. Тъй като мълвата се разнесе по цялата оная страна и всички се стичаха там, дяволът – ненавистник на доброто – не изтърпя Преподобният да бъде много славен, но устрели със стрелата на неверието сърцето на епископа на оня град. И той не искаше в никакъв случай да отиде на поклонение пред мощите на Преподобния, говорейки, че не намира този Преподобен изобщо да е сред Светците. Не само това, но и на другите забраняваше да отиват на поклонение пред него: „Аз – рече – познавам точно всички Светци и изобщо не го намирам сред другите Светци." И тозчас чрез праведния Божи съд му бе надяната юзда на езика и беше напълно ням и никак не можеше да говори. Всички, които видяха това чудо, бяха обхванати от страх. А той стоеше, махайки им, както оня древният и видният архиерей Захария, Предтечевият родител[58].

Щом прочее дойде на себе си и размисли за причината на подобна немота, разбра, че е пострадал поради неверието в Светеца, бързо се завтече към ковчега на Светеца и обливайки го с горещи сълзи, с чест и въздишки разкриваше сърдечната [си] покруса. А Божият угодник и във всичко Христов подражател Иван не поиска да го мъчи дълго, но бързо разкъса оковите на езика му и пак го направи благоречив. Той пък, получил [изцеление], въздаваше непрестанни благодарствия на Бога и на неговия угодник.

Когато всички видяха и чуха тези неща, показваха по-голяма вяра и усърдие към Светеца. Той направи в Угърската земя и много други дивни и страховити чудеса, за които времето не ни позволява да разкажем подробно. След като угърският крал подробно научи за всички тях, той бе обхванат от страх и ужас; украси ковчега на Преподобния със злато и сребро, целуна прилежно Светите му мощи и пак с велика чест ги върна в Средец, та ги положи в църквата, съградена в негово име в годината 6695, индикт 5 (1187 г.).

Не след дълго, когато Бог благоволи да обнови българската държава и да въздигне, да кажа, както е писано, падналата скиния, рухнала от гръцкото насилие, той въздигна рога[59] на българското царство при преблагочестивия цар Асен, който в Светото кръщение бе наречен Иван. Той прочее, като прие хоругвите на царството, всички паднали български градове здраво укрепи, а разорените обнови. И добре препасан срещу гръцкото царство, покоряваше околните области, градовете и селата. Когато стигна до Средец и го подчини на властта си, и чу за преславните и безбройни чудеса на Преподобния, веднага се притече към неговата църква и целунал с почит преподобните мощи на Светеца, мислеше, че е намерил някакво многоценно съкровище. Изпълнен със силна радост и духовно веселие той замисли добър замисъл – за по-голяма чест и утвърждение на царството си да пренесе мощите на Преподобния отец в своя преславен град Търнов. И веднага изпрати до своя патриарх кир Василий, намиращ се във великия Търновград, писмо, гласящо така:

„До всечестния архиерей Божи и духовен отец на наше царско величество кир Василий.

Когато дойдох по Божие желание в тези предели и стигнах до Средечкия град, щом намерих Светите мощи на преподобния отец Иван, изобилстващ с чудеса и изцеления, струваше ми се, сякаш от радост летя по въздуха. Понеже голямата му слава изпълни цялата оная страна и тъй като той вършеше дивни и преславни изцеления, провъзгласиха [го] за целител не само тук, но и в цялата Угърска държава. При това положение умът на наше царско величество отсъди твоя светлост да дойде тук с целия църковен клир и с подобаваща почит, та да пренесе тези Свети мощи на Преподобния отец в преславния наш царски град за похвала на цялата църковна общност и за утвърждение на нашето благочестиво царство.”

След като Божественият светител чу това, възрадва се духом и към Бога отправи благодарствена молитва. И незабавно събра бързо целия църковен клир и им каза всичко гореречено. Те пък с топло усърдие и с пламнала душа всичко сладостно приеха. И единодушно се устремиха усърдно, искайки да грабнат сякаш някакво съкровище многоценно, и скоро достигнаха Средец заедно със своя патриарх и учител. Благочестивият цар Иван Асен, приготвил с почест всичко за изпращането на Светеца, всичко предаде на патриарха, оставяйки му и 300 мъжествени воини за съпровождането на Светеца. А сам той се устреми, та дойде спешно в своя царски град и започна да изгражда църква на името на Светеца в славния град Трапезица. Патриархът, взел честните мощи на преподобния, с целия клир шествашe по пътя, радвайки се и славейки Бога. След тях вървеше и игуменът на обителта на Преподобния и всички ръководени от него монаси. И когато царят разбра, че патриархът е дошъл, бързо излезе да го посрещне на мястото, наричано Кръстец, с целия си синклит. И като целуна с почитание мощите на Светеца, задържа ги да останат там за 7 дни, докле беше доизградена църквата. И така, щом я осветиха, с почест положиха в нея мощите на Преподобния в 6703 година (1195 г.), където те лежат и до ден днешен, давайки различни изцеления на всички, които с вяра прибягват към тях[60] за слава на Христос, истинния Бог наш, Нему слава с Отца и със Светия дух, сега и винаги, и во веки веков!

КОМЕНТАР

Житието на Св. Иван Рилски от Св. патриарх Евтимий е художествена кулминация на агиографската традиция, интерпретираща живота и духовните подвизи на легендарния български отшелник. То е и една от най-популярните творби на последния търновски патриарх, разпространена широко в балкански кирилски ръкописи, а след 1671– и в Русия чрез една късна и значително преработена редакция, издадена в Киево-Печорската лавра.

Когато пише своето Житие, Св. патриарх Евтимий има подръка няколко литературни произведения, създадени от неговите предшественици. С византийската традиция го свързва Житието на Св. Иван Рилски от Георги Скилица, а с българската – Народното житие и Първото проложно житие. Използвайки тези три произведения, Св. патриарх Евтимий изгражда една житийна творба с панегирични и риторични елементи.

Известно е, че при създаването на Житието Св. патриарх Евтимий се отнася твърде грижливо към своите източници. Исихастката му непримиримост към недостатъчно съвършените в художествено отношение или към съмнителните в догматично отношение текстове го тласка да събира и съпоставя своите извори. Някои от тях той отхвърля като неприемливи, но повечето използва. Изложението му е изградено върху двете пространни жития (Народното житие и Житието, написано от Георги Скилица), а от Проложното житие той използва разказа за съдбата на мощите.

Особеностите на Житието като литературен плод на Евтимиевата концепция за изображението на съвършен отшелник изпъкват най-вече при съпоставката с Житието от Скилица. Етикетната представа на Георги Скилица не излиза от рамките на многовековния византийски агиографски канон. Идеализацията на героя се постига не само с подходящия подбор на черти и „жестове", но и с многобройни цитати, съпоставка със старозаветни герои и с други тропи, възхождащи към утвърдени символи от Стария и Новия завет. Голямо число от тях ще срещнем и у Св. патриарх Евтимий. Те принадлежат изобщо към постоянния фонд на агиографската стилистика. Св. патриарх Евтимий не променя етикетните представи на своя предшественик, но ги обогатява съобразно идейно-художествените принципи на изображение, които той следва. В интерпретацията на Св. патриарх Евтимий Св. Иван Рилски е много близък до героите на съвременните на Търновския първопрестолник исихастки писатели – Св. Григорий Палама, Калист, Филотей и др. Без да пренебрегва деянията на героя, авторът акцентира върху вътрешното озарение, върху чувствата на Св. Иван Рилски, свързани с богопознанието. Затова и цитатите, и съпоставките у Св. Евтимий са преди всичко емоционална оценка, целяща да разкрие с най-голяма сила на художественото внушение вътрешния стремеж на Светеца към Бога и душевната му извисеност. Често пъти един и същи епизод звучи различно у двамата автори, независимо от общността на сюжета и дори на използваните топоси.

С написването на Житието Св. Патриарх Евтимий си поставя определени назидателни и патриотични цели. За родолюбивата насоченост на творбата си той използва сюжетно градиво от Народното житие и обръща особено внимание върху отношенията между българския отшелник и цар Петър. Скромният отшелник, излязъл от света, се връща отново към проблемите на светското устройство по същия начин, както и исихастът, възпитан в идеята на мистичното и безмълвно озарение, се връща към света, за да оглави църквата и да стане ръководител на хората. Според Св. патриарх Евтимий този път е естествен и оправдан; той самият е минал по него. В Житието инициативата за намесата на Св. Иван Рилски в обществения живот е като че ли въпреки желанието на отшелника (нали той остава в пустинята, а светът идва при него!), но всъщност активната страна на тази намеса е все пак Св. Иван Рилски. Религиозната ревност на царя, която го довежда в дебрите на Рила и го подтиква да изпрати умилително послание до Светеца, е особено благодатна тема за Св. патриарх Евтимий. Тя му дава възможност да разкрие в най-непосредствена форма своите възгледи за идеален духовен наставник и за идеален владетел. За Св. Евтимий е характерна свободната промяна на етикетното поведение на героя в зависимост от тенденцията на разказа. Скромният отшелник, който според Народното житие предава устно на царя своята благословия и напътствие, в житието на Св. Евтимий се оказва отлично ерудиран. Той съставя послание, изпълнено с патриаршеско достойнство, и без да заема някакво място в църковната йерархия, защищава позициите на официалната църковна власт. Двете послания, разменени между цар Петър и Св. Иван Рилски, са образец на послание от XIV век.

От Проложното житие Св. патриарх Евтимий използва разказа за пренасяне на мощите. Той заимства не само фактическия материал, но и последователността на изложението, като го подхвърля на цялостна преработка, засягаща отчасти идейни моменти, но в много по-голяма степен, засягаща стила на краткия проложен разказ.

Както вече казах, творбата е разпространена в ръкописната традиция на България, Сърбия, Молдова и Влашко. Най-старият известен засега препис се намира в т. нар. Зографски сборник, за който може да се предполага, че е възникнал изпод перото на Евтимиеви съратници. По този препис Йордан Иванов обнародва три пъти текста на Житието (Вж цит. Библиогр.).

Творбата е позната в две редакции. Първата, към която спада текстът на Зографския препис, и всички останали преписи, в които не е поместен и разказът за пренасяне на мощите на Св. Иван Рилски от Търново в Рила (т. нар. Рилска повест от Владислав Граматик), се отличава по отсъствието на последната фраза за чудесата, ставащи пред мощите на Св. Иван Рилски и на цялата финална молитва, така както тя е предадена в изданието на Е. Калужняцки. В своето издание Е. Калужняцки обнародва фактически един своден текст от недостигнал до нас ръкопис от XV в., български по правопис, но вероятно – молдавски по произход, и един молдавски препис от 1439 година. Отсъствието на първия (фрагментарен) препис прави текстологическите изводи на Калужняцки несигурни. Частите, отсъстващи от първата редакция, са фактически точен препис на съответните пасажи от Проложното житие, така че биха могли да са прибавени и по-късно, по нареждане на Св. Патриарх Евтимий при преписването на текста. С една дума и двете редакции вероятно са авторски (по въпроса Вж **Иванова, Кл.** Текстологически проблеми в житийно-панегиричното наследство на Патриарх Евтимий Търновски. – В: Зборник радова са <...> научног скупа Текстологја средњовековних јужнословенских књижевности, књ. X. Одељење језика и књижевности, књ. 2. – Београд, 1981, с. 307-319; Литературни и текстологически наблюдения върху Житието на Св. Иван Рилски от Св. патриарх Евтимий. – В: Изв. на Църковноисторическия и архивен институт. – С., 1985, т. 3, с. 145-161).

Досега са известни 14 преписа от тази първа редакция, един, и то непълен, от редакцията с молитвата и 7 преписа от житието с прибавката на Владислав Граматик.

Изд: **Kałuhniacki, E.** Werke, p. LI-LXV (своден текст от ръкопис от XV в. от личната библиотека на Калужняцки и ръкопис от 1439 г.); **Иванов, Й.** – БСМ 1; БСМ 2, с. 369-383; Жития, с. 59-73.

Преводи: **Киселков, В. Сл**.Свети Иван Рилски, с. 38-60; **Гошев, Ив.** Трите най-стари пространни жития на Иван Рилски. – ГСУ/БФ, т. 25 (1948).

Поместеният тук превод е направен от Кл. Иванова по изданието на Й. Иванов и по преписа от Зографския сборник.

[1] Думата „кир” е заличена вероятно от по-късен читател, но все пак се чете достатъчно ясно.

[2] Има се предвид библейският Оза, който дръзнал да протегне ръце и да придържи падащия свещен ковчег, поради което умрял, поразен от Божия гняв. Срв. Парал. 13:9-1.

[3-4] Този израз липсва в Зографския препис.

[5] Пс. 1:3.

[6] По Мат. 22:21.

[7] 2 Кор. 2:6.

[8] По Бит. 12:1.

[9] Пс. 41:2.

[10] Според Стария завет Давид, излизайки на единоборство с Голиат, бил въоръжен само с прашка и камъни.

[11] По Еф. 6:14-17.

[12] По Гал. 5:24.

[13] Пс. 54:8- 9.

[14] 11 Тим. 2:8.

[15] Пс. 72:22-23.

[16] По Пс. 91:13.

[17] Пс. 24:21.

[18] Представата за падналия ангел Деница се основава върху текст от пророк Исая (14:12-15): „Как падна ти от небето, Денице, сине на зората ... А в сърцето си думаше: ще възляза на небето, ще издигна престола си по-горе от Божиите звезди”…

[19] Пс. 7:15.

[20] Какогер (от гръцки) означава буквално „лош старец”, противоположно на „ калогер”, т.е. добър старец.

[21] Пс. 37:14.

[22] Пс. 49:15.

[23] Пс. 85:17.

[24] По Мат. 19:14.

[25] Пс. 117:12.

[26] Мат. 10:23.

[27] Сравнението между Иван Рилски и старозаветния отец Авраам прераства в антитеза, насочена да подчертае духовното предимство на Иван Рилски. Сп. Битие 18:1-15 Авраам посрещнал гостолюбиво в Мамре трима ангели, от които получава пророчество за раждането на Исаак. Старозаветната Троица е считана за праобраз на Новозаветната Троица, която Св. Иван Рилски носи непрекъснато в сърцето си. У Евтимий вм. Мамврийски дъб (под който Авраам е посрещнал старозаветната Троица) – Амврийски дъб.

[28] При бягството на евреите от Египет Срв. Изход 16:13-15.

[29] По 2 Кор. 4:6 и 1 Кор. 4:5.

[30] Мат. 5:14.

[31] Фил. 3:20.

[32-33] Текстът липсва в Зографския препис. Използвам изданието на Калужняцки.

[34] Около 200 м.

[35] Рим. 4:17.

[36] Лк. 17:10.

[37] Йезик. 18:32; 2 Петр. 3:9.

[38] Пс. 72:28.

[39] Мойсей.

[40] Тук думата „скрижали” се употребява първо в смисъл на „заповеди”, т.е. на написания текст, а след това – и в смисъл на самия материал – каменните плочи.

[41] По 2 Кор. 3:3.

[42] Пс. 41:6.

[43] Пс. 103:32.

[44] Пс. 77:25.

[45] По Мат. 14:17-2.

[46] По Пс. 41:2.

[47] По Лк. 3:8.

[48] Фил. 1:21.

[49] Пс. 61:11.

[50] По Лествица, степен 28:87.

[51] Пак там.

[52] По Мат. 6:3.

[53] Перифраза на една мисъл от Лествицата: „Придобий спомена за смъртта като неразделна съжителка, а твои любими чеда да бъдат сърдечните въздишки.”

[54] 1 Кор. 9:9.

[55] Думите на Христос при смъртта му на кръста Лк. 23:46.

[56] Предполага се, че Иван Рилски е починал на 18 август 946 г.

[57] Андроник I Комнин 1183-1185 г.

[58] Захария, бащата на Йоан Кръстител, онемял, понеже не повярвал на ангелското благовестие за раждането на сина си. Срв. Лк. 1:22.

[59] Рогът символизира силата.

[60] В разширената редакция е прибавен и следният текст:„Слепи прочее идващи с вяра, получават просветление, сакатите се оправят, немите бързо и благозвучно беседват, недъгавите от слабост се преобразяват към сила, бесните оздравяват и всички, обзети всякакви болести, притекли се, здраве получават за слава на Христос, истинния Бог наш, нему слава с Отца и Светия Дух, сега, и винаги, и во веки веков, амин.

Но, о, пречестна главо, и изпълнена с благодатта на Светия Дух. Иване, жилище на Спасителя и на Отца, ти, който стоиш пред престола на Царя на всички и открито се наслаждаваш на светлината на единосъщната Троица, и херувимския възгласяш заедно с ангелите трисвятата песен, понеже имаш велико и безмерно дръзновение, моли се на всемилостивия владика да спаси твоите сънародници, единородния ти български народ и помогни на нашия властен цар Иван Шишман, и му покори всички противящи се врагове под нозете му! Непорочна вярата пази! Градовете наши утвърди! Целия свят умири! От глад и пагуба ни избави! И от нападения на иноземци ни съсхрани. Старите утеши, младите напъти! Безумните умъдри! Вдовиците поживи! Сираците закрили! Младенците отхрани! И всичките си люде запази от всички напасти, и в деня на Страшния съд ни избави от лявата част и ни сподоби чрез молитвите си да чуем заедно с десните овци блажения онзи глас от владиката Христос: „Елате, благословени от моя Отца, и наследете приготвеното за вас царство от началото на света, понеже нему подобава слава, чест и власт в безконечните векове, амин!”

Както се вижда от текста, пасажът, който липсва в първите редакции на житието, е всъщност точно същият текст от Проложното житие, в който е вмъкнато само името на цар Иван Шишман.

Подготовка за печат: **Любомира Миткова, Александър Спасов**

64 „Пространно житие на Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светец)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТА ПЕТКА ТЪРНОВСКА

ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА НАШАТА ПРЕПОДОБНА МАЙКА ПАРАСКЕВА И КАК ТЯ БЕ ПРЕНЕСЕНА В ПРЕСЛАВНИЯ (НАШ) ГРАД ТЪРНОВО, НАПИСАНО ОТ (КИР)[1] ЕВТИМИЙ, ПАТРИАРХ ТЪРНОВСКИ

Ако законът на любовта изисква да си припомняме за по-миналите дни на любимите, да съзерцаваме техните образи, дела и думи и – дори повече – да рисуваме изображенията им, много и многократно повече ще бъде достойно и твърде желателно за боголюбезните да почетат с почест Божиите угодници и да разказват за полза спомените и техните деяния. Защото словото за полезното принася не малка полза на слушателите!

Както, прочее, когато в пролетните часове слънцето изпраща лъчи по цялата земя и всички живи същества растат и едреят, и се развиват все по-бързо, сякаш участват в общ празник на обновлението, така и духовната повест създава общ празник на веселие за душите на слушателите и леко разсейва и отгонва целия облак на скръбта!

От слънцето по-светла ще бъде паметта на Св. Параскева, ако подробно разкажем нейния живот, деянията и скиталчествата, които тя понесе заради Христовата любов!

Ще приеме, сигурно ще приеме като чедолюбива майка нашите детски лепети, и ще придаде сила на усърдието, и ще напътства към по-добро и по-благо!

Макар и не така достолепно, но трябва и ние да й поднесем нещо пристойно. А за нас, които сме почетени с дара на словото, ще бъде най-пристойно словото да поднесем като предостойнолепно пред

65

другите тленни неща, та да й се издължим според силите си; а пък тя, като нетленна, да ни даде благодат – на нас, които страдаме от безсилието на словото. А понеже нашето слово е към толкова светлата, то чрез светлата повест ще започне светлото начало!

Кой прочее ще разкаже подробно за нейните деяния и чудеса? Кой – за благоденията, застъпничествата и наставничествата й Епиват, в Тракия, в Търново и Мизия, и Далмация? Не само там, но и по целия свят ще чуеш да се разнася нейното име!

Пространна, че и дълга ще бъде повестта за преподобната и нашият ум не е способен, за да я предаде достойнолепно.

Но, тъй като силата на твоето благочестиво величество усърдства и подбужда нашата немощ към това благо и богоугодно дело, няма да е прилично да пренебрегнем толкова голямото усърдие, а също и желанието на Твое благочестиво и властно величество.[2] А мисля, че повестта ще бъде твърде многополезна и най-вече, че ще полага Божествена ревност в боголюбящите души. А има ли ревност, по-голяма от тази да обичаме Бога и да почитаме неговите угодници?!

Аз, прочее, смятам, че преподобната по нищо не отстъпва на древните и знаменити Светци. Ако ли някой каже, че те са

доблестни в деянията, то и тя поради деянието просия! Ако пък – че са превисоки във видението, то и нея ще видиш украсена с него[3]. Като слънце тя навсякъде отпраща лъчи!

Поради това и аз сега, по повелията на Твое владичество, не небрежно и безсмислено, но усърдно и със старание излагам същината на словото!

Защото онези, що бяха като в мрак, от едничкия неин ковчег сякаш от някаква лампада запалиха своите светилници, а по-точно – душите. И всеки, влязъл в къщата си, усеща нейното застъпничество, защото има щедър извор на изцеление. И колкото повече черпят от него, толкова повече извира; и колкото повече извира, толкова повече лекува каквото и да е страдание!

Щом прочее тя извършва тези неща за нас по всяко време, то нека и ние да се устремим усърдно към нея и да я почетем достойнодлъжно заради премногото благодеяния. Нека да говорим и да вършим всичко за нейна благоугода и никак да не отстъпваме със слово или с дело от оная, която така се застъпва за нас. Не, няма да се погнуси преподобната майка, ако ни види притекли се, нито ще отхвърли ония, които така усърдно приждат към нея, но многосладостно ще приеме и ще похвали подобно усърдие и непосредствено ще го принесе на своя творец. Рачителница[4] на благия жених, тя всякак ще получи блага и опрощения. Щом пренебрегна всички прелести на света и се обручи за небесния жених, нима ще се лиши от желаното? Та нали нищо друго не съперничи толкова на ангелското житие, както чистото житие и светлостта на живота? На тях повече, отколкото на другите, се радват ангелите и пръв от всички Бог – истинската чистота, чието лице, доколкото е възможно, те винаги съзерцават.

И защо да преудължавам речта и да бъда преграда за усърдието на слушащите словото, а да не се обърна към живота на преподобната, да положа нейните деяния като върху светилник та чрез истината да поразя всички уши?! Не малка полза ще измоли тя за ония, които се опитват да вникнат с усърдие, а не вървят по лъстив и измамен път.

Тази, прочее, тази преподобна беше родена в Епиват, издънка от преблагочестиви и пребогоугодни родители, които спазваха неотклонно всички Божии заповеди, украсяваха живота си с милостиня и добри дела[5]. Понеже бяха такива и добротворци на такива благотворения, сподобиха си да станат баща и майка на две деца: едното момче, а другото момиче. След като ги сътвориха на света, родиха ги повторно чрез Светото кръщение. И момчето дадоха да се учи на свещеното писание, а преподобната държаха вкъщи заради крехката й възраст и заради естествената привързаност. Така измина дълго време. Достигнала съзнателна възраст, тя грижливо усвои всички пътища на добродетелта. Щом навърши десет години, отиде по обичая в църквата на Пречистата Богородица и Приснодева Мария. Там, както винаги, бе прочетено Божественото евангелие. Св. Петка чу оня Божествен глас, казващ: „Който иска да върви след Мене, да се отрече от себе си, да вземе кръста си и да Ме последва.”[6] Като запомни тези думи, тя вникна разумно. И сякаш устрелена от някаква стрела, веднага излезе от църквата, срещна един просяк, смъкна от себе си одеждите и цялата моминска украса, що носеше, и от сърце му даде всичко, а сама се облече с неговите дрехи, без никой никак да знае за това, с някакво премъдро прозрение, понеже бе жилище на Пресветия Дух. Когато се върна в такъв вид вкъщи, и родителите й я съзряха – защо ли трябва да се говори! – колко я подиграваха и кориха, и биха, тя да не прави друг път така. Обаче добрата девойка и клонка благочестива Параскева никак не зачете техните укори, но, изгаряна от Божествено желание, мислено повтаряше думите на богоотеца Давид, а по-точно – думите на Светия дух, говорещ чрез него: „Както жадува елен за водни извори, така и душата ми жадува за тебе, Боже! Зажадня душата ми за Бога крепкия и живия, кога ще дойда и ще се явя пред лицето Божие!”[7]

Понеже винаги пазеше тези думи в ума си, както вече се каза, не след дълго тя постъпи както първия път: намери друг бедняк и му даде всичките си украшения. И не два или три пъти, но многократно по същия начин даваше своите дрехи на бедните и пренебрегваше заради тях родителските обиди, забрани и нетърпими рани. Всички предзнаменования, що ставаха в бащиния й дом, показваха нейното вътрешно чисто усърдие и ревност към Бога. Понеже прочее не можа да изтърпи по-дълго и сърдечната пламенност, и ревността към Бога, укрила се изведнъж от всички – от родители и сродници, от роби и робини, – бързешком стигна до вътрешността на пустинята; уверена беше, че нищо не може да успокоява възбудите на плътта така, както пустинята.

А споменатият отрок, братът на преподобната Св. Петка, след като усвои добре свещените книги и достойно изпрати при Бога родителите си, облече се в иночески образ и бе наречен кир Евтимий. Той измина добродетелния път и възлезе върху добродетелната лествица[8], така че името му се прочу навсякъде. За премногото му добродетели бе възведен на архиерейския престол и бе ръкоположен за Мадитски първопрестолник и пастир; много и преславни чудеса извърши той там! Различни ереси от стадото изгони, паството към живоносни пасбища напъти, всички църковни дела добре уреди, дълги

години живя и в дълбока старост при Господа отиде.[9] Много и преславни чудеса извършиха мощите му, положени в същата църква. И чрез чудесата му цялата околност се прослави; не само това – те изливаха преславно миро, изтичащо на едно пъприще[10] в морето. Отиващите там добре знаят това.

А препоподобната, достигнала пустинята, както вече се каза, възлюби сърдечно апостолския живот, изтощаваше тялото си с пост и бдение, извършваше злострадални подвизи, лежеше ничком на земята. Оттук, възпламенена от стремеж към Бога, тя не изтърпя да щади дълго себе си, но се умъртви всецяло и докрай. След като бе получила пустинята, тя прекарваше там невеществено и ангелско житие, подражаваше, без да отстъпва в нищо, на битието на боговидеца Илия, или, казано по-точно, чрез живота си във всичко подражаваше на Кръстителя; измъчваше се чрез пост и бдение, вкусваше само пустинна трева, а и нея – оскъдно и рядко; топеше се от зной и студ, взряна единствено в Бога, в единствения, който може да спаси от малодушие и бури[11] смирените по сърце. Но нито тази трева, нито вода приемаше достатъчно, а малко и рядко, повече – привечер.

Кой ще опише изворът на сълзи, пролят тогава от нея? Кой ще изрази непрекъснатите и постоянни стенания? Кой ще разкаже за всекидневните й томления и лежане ничком на земята? Защото там нямаше никой, който можеше да ги вижда, освен всевиждащото око. Защото тя там нямаше грижи за впрягове волове, нито за златоюздни коне, нито за одежди и постилки, за къщи и за робини, но – за духовното пречистване, за отговора пред бъдещия съд, за срещата с Жениха.[12] „Тебе, Женихо мой, търся”[13] – говореше и винаги пазеше в ума си словото от Песните, казващо: „Възвестете ми за този, когото възлюби душата ми!”[14] Линееше непрестанно за това, как ще украси светилника, как ще го напълни с масло, как ще чуе сладкия глас на Жениха, как ще се присъедини към мъдрите деви, как ще се наслади да съзерцава Жениха, неговата красота, слава, светлост, съпребивание, блаженство!

За това само чезнеше сърцето й, за това очите й непрекъснато се пълнеха със сълзи, за това казваше: „Кога ще дойда и ще се явя пред лицето Божие!”[15]

Докато тя се подготвяше и безпокоеше за такива и подобни на тях дела, лукавият никак не престана да я смущава с привидения и призраци. Много пъти се превръщаше в различни зверове, та да би поставил пречка на пребиваването й. Но доблестната Параскева положи Всевишния за свое прибежище[16] и непрестанно изливаше от очите си извор сълзи. Тя придоби в женската природа мъжки разум, като някаква паяжина раздираше всички враждебни козни и сякаш Давид всекидневно поваляше мисления Голиат.[17] И можеше да се види как змията, величаеща се много в злобата, сякаш някаква зла птица, е повалена и стъпкана зле от тази мъдра дева!

Така тя се опълчи срещу природата и така украси душата си, че за нея да се изпълни пророчеството: „Царят ще възжелае твоята красота!”[18] Прочее чрез деянието тя откри възхода към видението и, украсила със слово и дело живота си, прекара много години в пустинята.

В една нощ, когато, както винаги, се бе отдала на молитва и бе протегнала умилено ръце към небето, тя съзира някакво Божествено видение; един светъл юноша идва при нея и й говори така: „Остави пустинята и се върни в родната земя, защото ти трябва да оставиш тялото си на земята, а духа – да принесеш в небесните селения”. След като вникна в силата на видението и разбра, че то е от Бога, радваше се прочее за разлъката с плътта, скърбеше за разлъката от пустинята. Понеже нищо друго така не пречиства душата и не я възвръща към първообраза й,[19] както пустинята и безмълвието. Обаче макар и да не искаше, тя остави пустинята и се върна в света. Когато стига до царстващия град, отиде в превеликолепния храм на Божието слово.[20] Какво ли тя не правеше и не вършеше? На колене често се молеше, сълзи проливаше, от дън душа често стенеше. А когато си припомняше живота в пустинята, бе разяждана от жестока печал.

После, като обходи любоусърдно, сякаш трудолюбна пчела всички пролетни цветя, всички тамошни Свети места, тя стигна до пресветия храм на Христовата майка, наричан даже и до днес Влахерна. Там, паднала пред Богородичната честна икона,[21] тя щедро лееше топли сълзи, говорейки:

„На тебе, владичице на света, възложих целия си живот! На тебе възложих цялата си надежда!

Не ме отблъсквай мене, бедната! Не се отвръщай от своята робиня, последвала от младини твоя еднороден син!

Дево, ти познаваш безсилието на женската природа, познаваш нещастието на моята душа!

Нямам друга надежда, нямам друг покров!

Ти си ми наставница! Ти си ми застъпница! Ти си ми закрилница!

Докато живеех в пустинята, ти ми бе помощница, сега, когато се завръщам в света, освен тебе, каква друга помощ търся?!

Сега прочее, владичице, застани пред мене, бедната, и бъди ми спътница, наставница, пътеводителница до края на живота, защото освен тебе друга надежда нямам!”

Така тя се помоли вседушно, възложи цялата си надежда на Богородица и се отправи към родното си място. Когато стигна до Епиват, остана там дълго време, прибавяйки към подвизите – подвизи, и към мъките – мъки, украсявайки се с пост и бдение; сама със Самия[22] разговаряше непрестанно.

След като измина не малко време и тя предугади, че ще се пресели оттук, веднага се отдаде на молитва, и обливаше със сълзи лицето на земята, говорейки:

„Владико, човеколюбче, не презирай твоята бедна робиня, изоставила всичко заради пресвятото ти име и тръгнала след Тебе![23]

И днес, Господи, заповядай на мирния ангел да приеме мирно бедната ми душа, та отхождането ми да не бъде спряно от нечисти и скверни, и лукави бесове! Но сподоби ме с дързостта да застана пред твоя страшен престол, защото си благословен во веки веков, амин!”

И така предаде блажената си душа в ръцете Божии, а тялото й бе положено в гроба от някои христолюбиви хора. Понеже не бе разкрила никому коя и откъде беше, тя не бе позната до деня, в който отиде при Господа.

Такива са подвизите на преподобната Св. Параскева, такива са борбите на духовната майка. За кратко време тя се потруди и жестоко страда на земята, а на небето възприе голяма слава. Бог обаче нито изостави своята рабиня да лежи задълго в забвение, нито пък непорочното й тяло да изтлее от тление, но и за него показа удивително чудо. Тогава недалече там имаше един стълпник,[24] който безмълстваше на стълб и вникваше в себе си и в Бога. Случи се някакъв моряк, болен от тежка болест, да умре и да бъде изхвърлен някъде наблизо. От него започна да се разпространява безмерно силна смрад, така че никой не можеше да върви по пътя, който минава оттам. Дори и стълпникът не изтърпя онази нетърпима смрад и беше принуден да слезе от стълба, та да заповяда на някои хора да изкопаят дълбок трап и да хвърлят там зловонния труп. А те, приели усърдно заповедта, се справиха с работата. Докато бяха заети с нея и разравяха по-дълбоко, намериха тяло, в земята лежащо, но от тление недокоснато. Ужасени и едновременно удивени, те не можеха да проумеят случилото се. Обаче бидейки неопитни и невежи, те пренебрегнаха станалото като нещо незначително и несъществено и заровиха зловонния труп съвсем близо до Светицата. После се разотидоха по домовете си, известявайки случилото се на всички. Един от тях, Георги, мъж благоговеен и христолюбив, беше вкъщи и във вечерните часове, както бе свкнал да се моли, отдаде се на молитва и отправяше прилежни молитви към Бога за целия си дом. Призори той бе обзет от сън; стори му се, че вижда някаква царица, седяща на пресветъл престол и безбройно множество светли воини, стоящи около нея. Когато христолюбивият ги видя, изведнъж бе обхванат от страх и падна на земята, понеже нямаше смелост да гледа светлостта и красотата им. Един от светлите го хвана за ръка и го изправи, казвайки: „Георги, защо така пренебрегнахте тялото на преподобната Св. Параскева. Но бързо я вземете и я положете в скъпоценен ковчег, понеже царят възжадува нейната красота[25] и пожела да я прослави на земята”. Тогава му каза и светлата: „Бързо вземете мощите ми и ги сложете на видно място, защото не мога дълго да изтърпя зловонието на онова тяло! Та и аз съм човек, и от майчина утроба съм излязла! Родното ми място се нарича Епиват; в него сега вие живеете!”

През същата нощ и една от благоверните жени на име Евтимия видя видение, на онова видение подобно. На сутринта и двамата разказаха подробно видяното на всички. Когато ги изслушаха, тичешком всички се отправиха, взеха с голямо усърдие тялото и му се дивяха като на някакво необичайно и многоценно съкровище. Взеха го със свещи и кадила, с аромати и благовония; с радост го положиха в църквата на Светите и всехвални апостоли. Там тя лежеше и правеше много и необикновенни знамения. И не само в онази земя, но и по съседните местности бяха известни нейните предзнаменования. Всички от околностите, боледуващи или обхванати от бяс, ако идваха с вяра, получаваха изцеление. И мълвата за нея се разнесе по цялата област на онази страна.

След като измина не малко време и скиптърът на гръцкото царство отслабна, по Божие произволение, не зная как, римляните, които Божественото писание нарече „железни жезъл”,[26] го завладяха. Завзели царстващия град, те безсрамно иззеха всички свещени съдове. А още и честните мощи на Светците, цялата църковна утвар, всички царски богатства и, просто казано, цялата красота на града – всичко те отправиха и отпратиха в Рим. Когато съборът на благочестивите виждаше всичко това, покри ги облак от скръб и печал. И нищо друго не се чуваше от тях, освен; „Пробуди се, защо спиш, Господи? Защо забравяш нашето угнетение и нашата печал?”[27] В такива и подобни на тях [вопли] облакът на скръбта обгръщаше благочестивите.

По това време благочестивият български цар Иван Асен, син на стария цар Асен, светло, открито и твърдо запази благочестието. Той съвсем не се уплаши от техния лай. Нещо повече: намерил време, благоприятно за победа над нечестивите, вдигна се храбро и покори цялата Македонска област, също и

Сяр с цялата Атонска, а по-точно да кажа – Света гора; освен тях и славния град Солун с цяла Тесалия, и Тривали, сиреч Сърбия,[28] и Далмация, що се нарича Арванитска държава, та чак до Драч. В тях той тържествено и благочестиво постави митрополити и епископи,както с ясния си лик свидетелстват светлите му хрисовули в славната Лавра на Света гора и в Протата.[29] Царят не се задоволи само с това, но крепко и мъжествено покори и овладя всичко чак до царстващия град. Той завоюва и покори и самия този царстващ град, а франките, които господстваха там, обложи с данък.[30]

Докато той така завладяваше и покоряваше всичко, до него достигна славата на преподобната. Царят я възприе с много радост, разпали се от сърце и като елен, разпален за водни извори,[31] тъй някак и той желаеше да се наслади от свещените мощи на преподобната и от нетленното съкровище на свещения ковчег. Защото тя навсякъде просия с чудеса, навсякъде разпрати благодатни лъчи, всички земни краища озари.

Намерил благоприятно време, благочестивият цар обмисли план и добър, и богоугоден, полезен и достохвален. И веднага изпрати пратеничество в Цариград при намиращите се там франки, като потърси не сребро или злато, ни бисери или камъни скъпоценни, но всепрославения ковчег на преподобната.[32] Та и какво друго би могло да бъде за него повече от тялото на преподобната? Такава поучителна мисъл бе винаги в ума му: „Ако пожелаят дори и половината от моето царство, всичко съм готов да дам: имоти, злато, сребро, бисери, скъпоценен камък. Всичко охотно ще дам, от всичко ще се лиша, та да получа желаното ми съкровище!”

Когато франките научиха, веднага се отзоваха на молбата; с всякакво усърдие и бързина, както във всичко, така и в това, те го послушаха и заповядаха да получи желаното. И други неща в знак на покорство му изпратиха, обещавайки и известявайки, че ще му дадат и душата си, ако би било възможно. Изслушал това, самодържецът мислеше, че лети в небето, и от огромната радост не знаеше къде да се дене. И веднага изпрати там с голяма почест всеосвещения Марко, митрополита на Преслав Велики, та да пренесе тялото на преподобната от Епиват[33] в славния град Търнов. А онзи отиде, уреди всичко за прославата, тържествено взе свещените мощи и с усърдие се връщаше в земята си, прославяйки Бога и преподобната. И когато прочее премина франкските владения и стигна до своята страна, всички околни се стичаха със свещи, с кадила, с благовонни масла, и изпращаха ковчега на преподобната към славния царстващ град Търново. Щом благочестивият цар Иван Асен се научи, излезе от града с майка си царица Елена, със своята царица Ана и с всичките си веломожи. С тях беше и всечестният патриарх кир Василие с целия църковен клир и неизброимо множество хора. Царят и всички с него излязоха пешком на четири пъприща от града да посрещнат с много почит преподобната; на ръце я поеха тържествено, от душа и от все сърце я целуваха с обич. Пренесоха я и я положиха в царската църква,[34] където лежи и до ден днешен и дава различни изцеления на прибягващите с вяра и любов към нейния славен ковчег.

Аз не проумявам какво достйно нещо да й поднеса. Всичко, що за света е почетно, за нея е недостойно. Но, макар и не по достойнство, обаче ще провещая думи, подходящи за посрещането.

Ако тогава не бях се подготвил за твоето посрещане, преподобна майко, то сега ще провъзглася словата, които тогава щяха да бъда изречени. Сякаш майка любочедна ти детелюбно и сладостно ще приемеш последния дар като пръв!

Но какъв достоен дар да ти поднеса, о, досточтима Св. Параскево! Та ти стоиш по-високо от всички земни дарове! Аз, прочее не участвах в някогашното ти посрещане, ала сега те съзерцавам като многоценно съкровище и на тебе, като на жива, говоря от сърце онова, що тогава щях да кажа:

„Добре дойде, прекрасна невесто Христова, гълъбице чиста, позлатена от Светия Дух, девствена похвало, жителко на пустинята, събеседница на ангелите, раю на добродетелите, красивий доме на чистотата! Понеже Бог възжела твоята красота, той те украси с различни чудеса на земята, а духът ти се вселява с ангелските воинства на небесата!

Ангелите те възхвалиха, а хората те славят! Девойките те възлюбиха и към уханието на твоето миро се стремят!

Ти си честна невяста на истинския Жених! Ти си крин, сред тръни намерен.[35] Родовете човешки те облажават, защото си последвала своя Жених. Ти си застъпница на всички, що са в беди, ти си пристанище на ония, що страдат от бури! Твоят ковчег лее благодатни струи, отгонва бесовските пълчища! Твоята църква е лечител на недъзите, прозрение на слепите, очистване на прокажените!

И затова облажвам, Св. Петко, свещения съсъд на твоето тяло!

Облажавам твоите досточтими членове!

Облажавам твоя доброгласен език, защото не спря да славослови Бога!

Облажавам очите, защото не въздремнаха в сън, що отвежда към смъртта!

Облажавам ръцете, защото се не полениха, старателни в [молитвения] труд!

Облажавам и нозете, защото не отслабнаха във всенощното бдение!

Ти си съд, приел истинското море – Светия Дух. Ти си гореща застъпница на всички, пристъпващи към ковчега с твоите мощи. Затова славата ти се разнесе по цялата земя и земята цяла осветиха, сякаш мълнии, деянията на твоите чудеса. Царете досточестно те украсиха, с любов те целуват и проливат реки от сълзи за опрощение на греховете!

Ти си сладостно веселие на архийереите, украса за свещениците. Поради това те с ръце досточестно те прегръщатат и те внасят в непрестъпната „Светая светих".[36]Аз мисля: дело на Божествената промисъл е, че и след смъртта преподобното ти тяло може да пристъпва в непристъпното!

Ти си красота, застъпница и пазителка на българите. С тебе нашите царе се величаят. Чрез твоето застъпничество противостоим на всички, воюващи срещу нас! Чрез тебе нашият град укрепва и въздига светла победа. Колко царе и варвари многократно поискаха да унизят и заличат твоя славен град Търнов, в който лежи всечестното ти тяло. Но ти, сякаш някой храбър воевода, чрез силата, дадена ти от твоя жених Христос, си отгонила посрамените им лица!

На тебе принасят дарове на поклонение всички околни земи. Около тебе стои събор царици, пред твоя ковчег той застава с благоговение, понеже и ти си царица, ако ли не земна, но избрана невеста на небесния цар!

Ти си слава на жените, красота на девиците, образ на апостолски живот, наставление за пустинниците, застъпница на младите, пазителка на омъжените!

Ти изпълняваш всичко според всяко желание, защото имаш обилна мощ на чудесата и даваш щедро необходимото на всички!

И така, щом допринесохме, колкото можахме, за посрещането на твоето честно тяло, разкрихме дълбината на твоите благодеяния и неизчерпаемия извор на твоя свещен ковчег, не ще бъде много чудно, нито пък дързостно да отправим към твоя дух надгробни слова. Макар и нищо от нашите [думи] да не е потребно, но ние, доколкото можем, не ще се откажем от дълга. Но какво да отправим към твоя дух? Какви песни, какви хвалебствия, какви похвали? Всички тях ти надвиши, над всички отлетя, избяга от тлението, избави се от тинята, тялото си остави нам на земята, изтръгна се от телесните окови.

Небесните ликове застанаха пред тебе, за да те изпратят, похвалят, облажат!

Какво още? Върви, майко, върви! Върви във вечномирните селения, в небесните шатри, в светлостта на Светците, в неизречимата радост, в безсмъртието, в покоя на праведните.

Насити се, наслади се на своя рачител, наслади се от съборите на пророците, на апостолите, от обществото на преподобните. Влез с мъдрите деви в небесния чертог, в небесните жилища, във вечното селение! Наслади се от славата, красотата, общението, светлостта, радостта на своя жених и създател – сладостен, прекрасен, светъл, необятен, невидим, неизказан, вечен, щедър, милосърден, неизброим, човеколюбив, незлобив, благоутробен!

Приеми отнапред приготвените ти блага, благата, приготвени от сътворението на света за ония, що живеят благочестиво. „Чула си и виж, наклони ухо"[37] към думите: „око не е виждало, и ухо не е чувало, и не е прониквало в сърцето на човека онова, което Бог е приготвил за обичащите го".[38] Забрави плътските помисли, „своите хора, дома на баща си"[39] и тленното, от земята създадено, тяло. „Затова царят възжела твоята красота"[40] – ще пея и аз заедно със Соломон. „Царят те въведе в своя чертог! Ще се радваме и ще ликуваме за тебе! Колко се украсиха твоите ланити – като гълъбици.[41] Ето, прекрасна си, мила моя, прекрасна си и петно няма на теб!"[42] Ето, ти не говориш само с телесен език, но по-ясно от тръбен звук възвестяваш с дела словото от Песните: „Закопнях и седнах под сянката му и плодът му е сладък за гърлото ми, защото изнемогвам от любов! Лявата му ръка е на главата ми, а дясната ме прегръща".[43] Затова и Женихът сладостно изрече: „Слез от Ливан, невясто, слез от Ливан![44] Ела и проникни в първоизточника на вярата. Успокой се, наслади се, празнувай истинския вечен покой!"[45]

Но, о, преподобна майко и прекрасна Св. Параскево, погледни милостиво от висините към нас. Сега ти виждаш този, когато си жадувала – Христос – не като през огледало или загадка, но открито, лице в лице, беседваш с него.[46] Моли се прочее, за омиротворяването на света,[47]и запази от пагуба и коварство нашия благочестив цар, който ни подтикна към словото за тебе. На тебе той се надява, затова се и постара чрез всичко да подбуди твоето застъпничество. Закриляй го със свещените си ходатайства, защити стадото му от всички врагове, дарувай дълголетие на царството, а на него – мирни дни. И всички, дошли днес в честния ти храм,[48] запази от зло и издигни над дяволската съблазън чрез силата, дадена ти от спасителя Христос[49].

И на нас, водачите на стадото, ти бъди посредник без посредничество, та, запазили добре

повереното стадо, да го отведем в небесните пасбища и да го въведем в небесния предел, където звучи гласът на празнуващите; да живеем заедно с тебе и да се насладим на вечните блага чрез благодатта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос, нему слава и власт с безсмъртния Отец и пресветлия и благ и Живототворящ Дух, сега и винаги и во веки веков, амин!"

КОМЕНТАР

СВ. ПАРАСКЕВА – Св. Петка Епиватска, наречена по-късно Търновска, произхожда от селището Епиват около Каликратия в пределите на Тракия. Живяла през втората половина на X век. Времето на нейния живот се определя сравнително точно, поради факта, че роднят ѝ брат, Евтимий, станал Мадитски епископ, също е канонизиран и годината на смъртта му е приблизително известна (989-996). Предания за отшелническите подвизи на Св. Параскева – Св. Петка стават причина след около столетие да възникне култ към нея, първоначално сред местното население. Мощите ѝ са пренесени в църквата „Свети Апостоли" в Каликратия. Някой от местните книжовници ѝ е посветил житие. Изглежда обаче, че тази житийна творба не е задоволявала минималните изисквания на канона нито в канонично, нито в литературно отношение, защото през средата на XII в. тя попада в ръцете на патриарх Николай IV Музалон (1147-1151). Патриарх Николай нарежда Житието да бъде изгорено и възлага на един столичен книжовник – дякон Василик да напише подходящо житие на Светицата. Гръцкият текст на това Житие не е достигнал до нас, но съществува един текст, познат по единствен препис в български сборник от XIV в., за който се предполага, че е превод от Житието, написано от Василик (за него *вж* по-долу). Запазено е и проложно житие, преработка и съкращение на предполагаемото Василиково житие, което е влязло в репертоара на българската литература през XIII в. и към което е прибавен кратък разказ за пренасяне на мощите в Търново.

Изглежда, че през първата четвърт на XIII в. култът към Св. Параскева Епиватска е бил много популярен в Тракия, защото след Клокотнишката битка на Иван Асен II, един от най-ценните трофеи, обогатили престолния град Търново, са били нейните мощи. Те са били пренесени най-вероятно през юли 1231 г. Летописен разказ за това събитие, открит от Ст. Кожухаров, ни запознава с историческите обстоятелства, при които е станало пренасянето на мощите, и дава данни за първите произведения в нейна чест, пренесени и преведени в българската престолнина. Според Ст. Кожухаров, по времето на Иван Асен II са преведени: проложното житие и риторичното житие на дякон Василик, както и служба за преподобната (Срв.: **Стара** българска литература, 3. Исторически съчинения, с. 81-82, 366.)

Паметта на Св. Петка Търновска се празнува на 14 октомври, но понякога тя се смесвя с две други светици. Св. Параскева Иконийска (мъченица, чийто празник е на 28 октомври) и Св. Параскева Римлянка (празнува се на 26 юли). В народното съзнание трите „Петки" се смесват и се създава много интензивен култ към една Света Петка, която, според народните вярвания, помага за плодородие и предпазва от суша. Същевременно в почитта към Света Петка се примесват и християнски, и дохристянски вярвания и обреди, персонифициращи петъчния ден като ден, свързан с почитта към мъртвите.

Паметта на Св. Петка Търновска след падането на българската държава под османска власт не заглъхва. Тъй като нейните мощи не са унищожени, а се пренасят съответно първо във Видин, след това в Белград, в Цариград и накрая – в Яш (Румъния), култът към нея се разпространява все по-широко. Григорий Цамблак допълва житието, написано от Св. Патриарх Евтимий, с разказ за пренасяне на мощите във Видин и Белград (за него *вж* по-долу). В руски, сръбски,влашки и молдавски ръкописи се срещат различни прояви на култа към Св. Петка Търновска – в сборници със слова и жития се помества Житието на Св. Петка, писано от Св. Патриарх Евтимий, с допълнението на Григорий Цамблак; в стишни пролози се помества нейното проложно (кратко) житие; в руските месецослови към Уставите и в т. нар. „Святци" (сборници с кратки жития и упоменания) се включват кратки сведения за нея. Широко разпространение получават и химничните произведения за Св. Петка Търновска. В руски сборници с указания как да се изобразяват светците, пак под 14 октомври, се срещат кратки сведения за Св. Петка и упътване как да се изобразява тя на иконите.

Лит.: **Сергий**. Полный месяцеслов Востока, 2. – Владимир, 1901, 11, с. 318, 412; **Кожухаров, Ст.** Неизвестно произведение на старобългарската поезия. – Старобългарска литература, кн. 1,1971, с. 289-322; **Kałużniacki, E.** Zur ßlteren Paraskevalitteratur <...>

Проложното житие на Св. Петка Търновска възниква в Търново през XIII в. вероятно наскоро след 1235 г. Първата му част е превод от гръцки и завършва с пренасяне на мощите на преподобната в църквата „Св. Апостоли" в Каликратия. Тази част фактически е съкращение на Василиковото житие. Втората част – разказът за пренасяне на мощите в Тръново – е оригинална българска добавка, плод на родолюбивите настроения в българската престолнина в последното десетилетие от царуването на Иван Асен II. Сравнението на разказа за пренасяне на мощите и споменатият вече Летописен сказ показва, че проложният разказ е възникнал след Летописния и е оформен под негово влияние. Не познаваме текста на проложното житие в препис от XIII в. Всички достигнали до нас преписи се намират в състава на т. нар. Стишен пролог, в търновския превод на този паметник, който е допълнен с произведения за търновските Светци. Трябва да отбележа, че проложното житие се среща и в други редакции на Стишния пролог, но там, доколкото може да се съди по познатите преписи, то се помества без втората му част – т. е. без разказа на пренасяне на мощите в Търново.

Тъй като не разполагаме с преписи, по-ранни от средата на XIV в., не можем със сигурност да определим дали при включването му в състава на Стишния пролог Проложното житие на Св. Петка е претърпяло някакви сериозни редакционни промени. Вероятно намесата на по-късния книжовник се е ограничила с някои стилистични варианти или малки лексикални изменения. Както знаем, Стишният пролог е изключително популярен в литературата на православните

славяни и благодарение на него и Проложното житие е широко разпространено. То се среща в български, сръбски, молдавски, влашки и източнославянски преписи. Най-ранните от тях се датират от XIV в., а най-късните – от XVIII в. Освен в Стишния пролог, Житието може да се срещне и в Служебен миней за м. октомври, в службата на Св. Петка Търновска под 14 октомври след 6-та песен на канона, тъй като някои книжовници обединяват в едно цяло служебния миней и стишния пролог за съответния месец.

Най-ранният препис от Проложното житие на Св. Петка, запазен в България, е поместен в ръкопис N 73 от сбирката на БАН – същият, в който се намира и Проложното житие на Св. Иван Рилски (Срв. Опис на славянските ръкописи, с. 139). Преписът на Житието на Св. Петка в този ръкопис е поместен на л. 76б-77б.

Изд.: **Kałużniacki, E.** Zur dlteren Paraskevalitteratur, p. 52-54; **Ангелов, Б. Ст.** Старобългарски текстове. XIV в. Проложно житие на Св. Петка Търновска. – Изв. на Архивния институт БАН, кн. 1, (1957), с. 290-292.

Поместеният тук превод е направен по изданието на Б. Ст. Ангелов от Кл. Иванова.

Лит.: **Кодов, Хр.** Старите жития на Св. Петка Епиватска. Кратки книгописни бележки. – Духовна култура, 1960, кн. 1, с. 21-23; **Георгиев, Е.** Литературата на XIII в., с.169-170.

[Речник]

- Стълпник – отшелник, който се подвизава като доброволен затворник в кула или някаква друга висока постройка.

- Става дума за кръстоносците, които владеят по това време Цариград. Няма исторически данни, че те са се намирали във васални отношения и са плащали данък на цар Иван Асен II.

- Примасът на България Василий.

- Царската църква – църквата „Свети четиридесет мъченици" в Търново, където са били мощите. Според някои изследователи те са останали в тази църква до падането на Търново (*срв.:* История на България, 111, с. 382). В. Златарски счита, че мощите са се пазили в църквата „Св. Петка" на Царевец (*срв.:* В. Златарски. История, 111, с. 346).

Житието на Св. Петка Търновска от Св. патриарх Евтимий е най-поетичната негова творба, великолепен образец на житийно-панегиричния стил, в който агиографското повествование се подчинява на риторичния блясък и на изящното, ритмизирано слово. При това Житието, излязло изпод перото на последния български патриарх, е единственото пространно житие за отшелницата, познато на всички славянски православни народи. Под една или друга форма то служи за източник на по-късни гръцки, румънски, български и сръбски произведения, посветени на тази популярна Светица.

Няма никакви данни кога Св. патриарх Евтимий е създал своето Житие на Св. Петка Търновска. В текста намираме податки само за желанието на цар Иван Шишман да получи от патриарха литературно изваяна творба в чест на търновската закрилница. Някои изследователи приемат, че Житието е възникнало през първата половина от патриаршеството на св. Евтимий Търновси, като сочат, че в неговия текст не се откриват отгласи от политическите събития от последното десетилетие преди падането на престолния град. Обаче атмосферата на творбата – толкова експресивна, акцентираща върху лиричното начало и възхваляваща „силата на слабия" и единствената надежда – съкровената сила на вярата – напомня по-скоро на някои от критичните за България моменти през последното десетилетие преди падането на Търновското царство. Молитвите за „омиротворение на на света" и за запазване на царя и народа от всички врагове са традиционни, но и те звучат като предчувствие за близка разруха и пълно крушение.

Житието на Св. Петка Търновска е едно от най-разпространените произведения на Св. Патриарх Евтимий. То се среща в многобройни български, руски, сръбски и молдавски и влашки ръкописи. Текстологическият анализ на Житието показва, че още през XIV в. то е познато в две (вероятно и двете авторски) редакции. Онази редакция, която можем да приемем за първична и която е поместена в Зографския сборник, паметник от 80-те години на XIV в, се отличава с по-разгърнат разказ за детинството на Св. Петка и нейния брат Евтмий Мадитски. Тази редакция е особено широко разпространена, тъй като към нея Григорий Цамблак прибавя своя разказ за пренасяне на мощите на Св. Петка Търновска във Видин и Белград. Всички известни руски преписи без изключение спадат към тази редакция. Втората ранна редакция силно съкращава разказа за детството на Св. Петка и го свежда до една фраза. Най-сетне през XVI в. (в 1536 г.) в едно издание от Божидар Вукович (под това име във Венеция е издавал книги за православните славянски народи италианецът Дионисий де ла Векия) Житието на Св. Петка Търновска от Св. Патриарх Евтимий се появява в силно съкратена редакция, излязла изпод перото на дякон Мойсей. Съкратената версия на дякон Мойсей се разпространява много широко и през следващите векове. (За историята на текста на Житието Вж **Иванова, Кл.** Житието на Св. Петка Търновска от Св. Патриарх Евтимий. (Източници и текстологически бел.). – Старобългарска литература, кн. 8, 1980, с. 13-36). Същата версия се помества и в новобългарски превод в някои дамаскинарски сборници.

Изд.: Единственото научно издание с разночетения е на **Kałużniacki, E.** Werke, p. 59-77.

Откъси от Житието на Св. Петка Търновска са поместени в различни христоматии. Пълен превод на текста по изданието на Е. Калужняцки прави **Киселков, В.** Житие на Св. Параскева. – Българска историческа библиотека. Т. 1, 1930, с. 190-217. Преводът се помества в христоматии и христоматийни пособия.

Печатаният тук превод е направен от Кл. Иванова по текста на по-обширната авторска редакция, поместен в Зографския сборник, възникнал преди падането на България под турско робство. Преписът е дело на поп Герасим, за когото се предполага, че е принадлежал към кръга на непосредствените сътрудници на Св. Патриарх Евтимий. Днес ръкописът се пази в манастира Зограф на Атон.

[1] Думите „наш" и „кир" в наслова на Зографския припес са изтрити вероятно от по-късни читатели, които са ги сметнали за анахронизъм.

[2] Тук Св. Патриарх Евтимий се обръща непосредствено към цар Иван Шишман, по чието нареждане и молба е написал творбата си.

[3] „Деяние" и „видение" тук са употребени според исихастките възгледи за постепенно усъвършенстване на

отшелника. „Деянието” е съвкупност от всички монашески и отшелнически добродетели, като за исихастите имат предимство пълното отказване от собствената воля, послушанието, безсънните молитви и т.н. „Видението” е висше състояние на мистичен унес, при който съвършените подвижници (отшелници) могат да получат непосредствено „Божествено озарение”, да проникнат в същността на битието и на Божеството, да „съзерцават непосредствено Бога”, както проповядват основателите на исихазма. Целта на монашеството преди исихазма е „деянието”, а целта на исихастите – „видението”. Св. Патриарх Евтимий допуска съзнателен анахронизъм, като описва своята героиня, живяла през X в., с чертите на исихастка съзерцателност.

[4] Рачетилница, рачител – ревнителка, ревнител.

[5] От думите „Понеже бяха такива добротворци... до „А преподобната достигнала пустинята...” текстът, както вече казах, се различава от другата редакция на Житието, издадена от Калужняцки, където се чете следният пасаж: „Като родиха тази добра и чиста гълъбица Христова, те я възпитаха в същия дух. След като добри и несъблазнително я наставиха в Божия закон, те се преселиха в небесните обители, като оставиха за наследници на дома Св. Петка с брат й Евтимий, който по-късно стана епископ на Мадит и извърши там много и преславни чудеса. След смъртта му от неговите славни и дивни мощи протече изобилен извор от миро, голяма река, изтичаща на едно пъприще в морето. И досега има много свидетелства за неговата чудодейна сила и те свидетелстват за дивните му чудеса и деяния.”

[6] Мр. 8:34, Мат. 16:24.

[7] Пс. 41:1-2 (неточно).

[8] Възлезе върху добродетелната лествица – т.е. овладява всички добродетели, така както те са изложени в съчинението на Йоан Синайски „Лествица”, в която 30-те добродетели на монасите са подредени по възходяща степен във вид на стъбла (лествица). Оттам и името на съчинението, и името на автора, който е познат и като Йоан Лествичник.

[9] Евтимий Мадитски, братът на Св. Петка Търновска, също е канонизиран. Неговото споменаване в Житието има важно значение като сигурна податка за времето, когато е живяла Св. Петка (X в). Паметта му се празнува на 5 май. Подробностти за него знаем от една похвала, която му посвещава византийският писател Григорий Кипърски. Град Мадит, в който епископства Евтимий, е сегашният град Майдос на Дарданелите.

[10] На едно пъприще – около 200 м.

[11] По Пс. 54:9.

[12] Образът на Христос – Жених е извънредно популярен топос в агиографията, особено в жития и похвали за жени-отшелници и монахини. Исихастите през XIV в. ги използват особено широко, тъй като той позволява силно експресивно интерпретиране на образите. Образът възлиза към евангелската притча за десетте девици (Мат. 25:1-13) и свързаното с нея символично тълкуване на „Песен на песните”, чийто текст първоначално е бил свързан със сватбените обреди у еврейските племена.

[13] Из тропар от общата служба на жени мъченици.

[14] Песен 1:6 (неточно).

[15] Пс. 41:3

[16] Пс. 90:9.

[17] 1 Цар 17:42-51. Двубоят на Давид и Голиат в агиографските текстове символизира борбата на Светеца с „мисления Голият”, т.е. с изкушението.

[18] Пс. 44:12.

[19] Първообраз на душата – състоянието на човек в Рая преди грехопадението. Целта на исихасите е била да достигнат именно това състояние на душата.

[20] Храмът „Света София” в Цариград.

[21] Иконата на Богородица във Влахерна се е почитала като чудотворна. Всички паломници и поклонници в Цариград я сочат като една от най-големите ценности на византийската столица.

[22] Със самия Бог – общението непостредствено с Бога е най-висшето състояние на видението при исихастите.

[23] По химна „Господи, падналата в много грехове жена...” на монахиня Касиана (IX в).

[24] Стълпник – отшелника, който се подвизава на някое високо място – кула, „стълб”, в пълно уединение с безмълвие.

[25] Пс. 44:12.

[26] Пс. 2:1. В случая става дума да превземането на Цариград от кръстоносците.

[27] Пс. 43:24-25. (неточно).

[28] Указанието, че под Тривали трябва да се разбира Сърбия, е поместено в полето на ръкописа; следващите преписвачи не изменят на тази традиция и обикновено поместват думите „Тривали Сърбие именует” в полето срещу текста.

[29] Протат – орган на самоуправление на Атонската монашеска общност. Тук става дума за смяната на митрополитите и епископите, поставени „неканонично” по време на Унията с Римската църква. След възстановяването на Българската патриаршия и вдигането на схизмата в 1234 г. цар Иван Асен II ги заменя с канонично ръкоположени йерарси.

[30] Обсадата на Цариград от Иван Асен II през зимата на 1235 и пролетта на 1236 г. е завършила неуспешно. Няма исторически данни кръстоносците да са плащали данък на българския владетел.

[31] Пс. 41:2.

[32] Сведенията за пренасянето на мощите се уточняват от Летописния разказ, за който вече стана дума.

[33] Според Летописния разказ мощите на преподобната Св. Параскева са се пазили не в Епиват, а в Каликратия.

[34] Царската църква – църквата „Свети четиридесет мъченици” в Търново, където мощите са били пренесени.

Според някои мнения те са останали в тази църква до падането на Търново (*срв*. История на България, Т. 3, с. 382). Други изследователи (Златарски, т. 3, с. 346) смятат, че мощите са се пазили в църквата „Света Петка" на Царевец. За по-нататъшната съдба на мощите *вж* бел. към „Разказ за пренасяне на мощите на Св. Петка Търновска" от Григорий Цамблак.

[35] Срв. Песен 2:2.

[36] „Светая светих" – олтаря в църквата, в който не могат да влизат лица от женски пол.

[37] Пс. 44:11.

[38] 1 Кор. 2:9 и Ис. 64:4.

[39] Пс. 41:11.

[40] Пс. 41:12.

[41] Перифраза по Песен 1:3,9.

[42] Песен 4:7.

[43] Перифраза по Песен 2:3, 5, 6.

[44] Песен 4:8 (неточно).

[45] В текста – „съботствувай с истинско съботствуване" – изразът е свързан със значението на съботата в Стария завет и в по-късните автори се употребява в смисъл на вечен покой, вечно блаженство.

[46] 1 Кор. 13:12.

[47] От „и запази от пагуба и коварство..." до „а на него – мирни дни..." текстът в Зографския препис и в цяла група преписи, възхождащи към него, е съкратен.

[48] В Зографския сборник текстът е само леко зачеркнат, така че думите се четат ясно, а в другите – липсва. Възможно е този пасаж да е бил задраскан и от редактора на сборника, който е сметнал, че пасажът свързва произведението с конкретен повод и е искал да му придаде по-общозначимо звучене.

[49] Както се вижда, Житието е произнесено в храма „Св. Петка" на Царевец. Това обаче не означава, че и мощите на Светицата са били в тази църква. По-горе Св. патриарх Евтимий е категоричен – мощите са в църквата „Св. 40 мъченици".

Подготовка за печат: **Лилия Рангелова, Васил Василев**

65 „Пространно житие на Света Петка Търновска" / Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Свететица)

СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТА ФИЛОТЕЯ ТЕМНИШКА

ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА НАШАТА ПРЕПОДОБНА МАЙКА СВЕТА ФИЛОТЕЯ, НАПИСАНО ОТ ТЪРНОВСКИЯ СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ

Пътят, който води към добродетелта, е предназначен да наставлява добре душата на боголюбезните и да я отвежда в небесните селения. Защото словото облажава ония, които са се устремили към добродетел и са очистили душевните си сетива. И какво друго ще бъде по-блажено или по-достойно за похвала от ония души, които вседушно са се отдали на Бога и следват неговите заповеди? Поради това похвала спечелват ония мъдри девици, които всичко презряха и душевните си светилници подготвиха за посрещането на Жениха; така те и с Жениха празнуват, и на неизразима слава се наслаждават.[1] Като им подражаваше усърдно, блажената Св. Филотея бе удостоена да проникне в онова блаженство. Тя е, която и днес ни е събрала и ни е приготвила обилна трапеза от многото си чудеса. Нейните молитви призовавам, та да ни подкрепи и помогне да завършим и докрай добре да съградим това слово, посветено на нея, [словото], за което вие ни помолихте. Защото то ще принесе не малка полза и ще подтикне към ревност желаещите да вникнат в него с прилежно усърдие!

Понеже в началото на сътворението злобният враг бе подмамен от завистта, той не изтърпя човек да живее в Рая. И като нямаше как да излее своята злоба, намери жената, най-неразумната част, най-крехкото вместилище, неопитна за неговите лукавства и я прелъсти с равнобожие.[2] А тя – неопитната за лукавствата му – повярва, подчинявайки се на смъртоносния съвет, поради което получи подобаващо възмездие за престъплението и се лиши от райската храна; и бе, прочее, отлъчена от Бога и от Рая. Затова

бе наказан целият човешки род, затова има различни пороци и изкушения, затова жената бе подчинена на мъжа, затова той, [жено], те владее, затова жената бе осъдена да ражда в мъки; и така целият женски род получи възмездие.

Но какво направи Бог чрез чудеса? Слезе от небето по начин, само нему известен, роди се от дева и Богородица Мария, като взе плът от чистата й кръв, и стана съвършен Бог и съвършен човек, та и човеците да удостои, и женския род, опорочен чрез древното престъпление, да въздигне. И дарува победа на цялото човечество – не само на мъжкия род, но и на женския, та да могат да тъпчат и напълно да низвергнат злоначинателя – враг, прелъстил жената в Рая и всички негови враждебни сили.

Затова и блажените ония мироносици,[3] изпълнени от Пресветия Дух, в женското си естество възприеха мъжка сила и последваха владиката Христос чак до кръста и смъртта. Не само това – но и след Божествената страстна мъка и след възкресението първи се удостоиха да видят Спасителя и първи чуха спасителевото: „Радвайте се!”[4]

Затова и мъдрите ония деви, които споменава ангелската книга, се приготвиха вседушно за посрещането на небесния жених; и никак не зачетоха всички приятни неща на този свят, но

всяка бдеше до своя светилник, пазейки го неугасим, сиреч съхранявайки чистотата на тялото си, та, когато чуят глас: „Ето Жениха!" – готови да се затекат да го посрещнат. И като му покажат чисто и целомъдрено телесна и духовна чистота, с велика слава да влязат с него в небесния чертог. На тях, прочее, подражаваше с цялата си душа и блажената Св. Филотея, потруди се да угоди на своя Жених и да му принесе, чиста и неосквернена, чистотата на своето тяло. Затова непрестанни моления и молитви от нея непрестанно бяха отправяни към Бога. Нему тя служеше чрез дух и истина, а за здравата вяра смесваше най-сладка напитка, не като напитката, наричана сикер, направена от много и различни семена, но друга – смесена от богопредадени символи; и отхвърляше всяко мътно питие, приготвено чрез еретически измами. Така беше, според Давид, като дърво, насадено при водни потоци,[5] пазеща премного чистота и винаги вглеждаща се към висшето блаженство.

Родното място на тази блажена – град Моливот,[6] така обикновено назоваван, беше в Памфилийската област. Нейните родители се наричаха Йоан патриций и Ирина. Чеда на благородни родители, те винаги живееха в страх Божи, денем и нощем бдяха в Божествените храмове, гладните хранеха и на просяците даваха потребното; тяхното постоянно въжделение бе как да имат чедо. Понеже се молеха така прилежно и лееха от очи топли сълзи, не останаха излъгани в надеждата. Родиха, прочее, тази Светица и я нарекоха Св. Филотея.[7] При това те изпълваха сърцата си с неизразима радост и отпращаха към Бога благодарствени песни. Когато изминаха три години, блажената Ирина, оставила едновременно съпруг и отроче, се пресели в нетленната обител. Патрицият Йоан, като видя, че детето от самото си раждане никак не приема мляко от майка си или от друга жена, изпадна в неизразим смут. Обаче тя бе хранена по Божествен промисъл и се развиваше все по-бързо. Щом навърши шестгодишна възраст, бе дадена да изучава свещените книги. И толкова преуспя в ученето, че знаеше наизуст цялото Божествено писание, така че всички й се чудеха и славата й проникваше навсякъде. Толкова пък процъфтя във въздържанието, че цяла седмица издържаше без храна, а в събота и в неделя, след като се причестеше с Божествените тайни, вкусваше малко хляб, също и накисната леща, а после пак спазваше предишния начин на живот. Нощ и ден тя вникваше в Божествения закон и насищаше душата си със свещените писания.

Когато навърши 14 години, въпреки нейното желание, свързаха я в плътски брак. А нейният годеник, благороден и във всичко приличащ на Св. Филотея, беше на 17 години. Боголюбезната, когато се видя, наистина омъжена, без да е желала, чудеше се с каква хитрост да запази себе си неосквернена и вседушно, от сърце, отправяше към Господа прилежни молитви: „Господи Боже – казваше, – погледни милостиво към моето смирение и ми дари сила, та да запазя неосквернена своята чистота, докато ти ме приемеш при себе си!" Докато така всекичасно се молеше, от неизразима печал обзета, намери подходящо време; когато бе доведена, за да се събере с мъжа си и бе затворена в брачния чертог, падна веднага на земята, започна неутешимо да плаче, обливайки земята със сълзи, удряше с ръце лицето си и „Горко ми – говореше, – горко ми, как пострадах! Разтвори се, земьо, та ме погълни, мене, окаяната, жива!"

Когато я видя плачеща така безутешно, Константин, а такова бе името на годеника й, с мъка я привдигна от земята и я питаше за причината на този безутешен плач. Тя пък, след известно време, едва спряла да плаче, отхвърлила от себе си всякакъв срам, му каза:

„Господарю мой, ето, аз цяла съм в твоя власт! Но, ако ме почакаш, ако послушаш, ако приемеш съвета, с който бих те посъветвала, и своята душа ще спасим, и на други ще бъдем полезни."

Той й каза: „Говори каквото искаш, като отхвърлиш от себе си всякакво съмнение, че и страх!"

Боголюбезната рече: „Когато четях Божествените книги, намерих древна повест, разказваща следното. Една благоговейна девойка бе омъжена за мъж – неговото име бе Амун, – благородна издънка от благороден корен.[8] Когато настъпи часът да се събере с невястата, той, прочее, с ласкави обноски и тих глас й рече: „Съпруго въжделена, познаваш ли мъжката съблазън?" Тя му отвърна: „Не, господарю мой, съвсем и никак не я познавам." А той й [заговори]: „Послушай ме внимателно и ще ти разкажа подробно за всичко, що би ни се случило, ако се съчетаем един с друг. На мене ти ще причиниш много грижи, а на себе си – безмерна печал и постоянно терзание. При това, когато заченеш в утробата си, ще те обхванат нетърпими болки, та дори храната няма да ти се услажда, но сънищата ти ще бъдат бодежи и стенания. А когато ще започваш да раждаш, изнемога и чести стонове и конвулсии, и – накратко – сигурна смърт те чака; ще отправяш поглед насам-натам и не ще намериш кой да ти помогне Ако ли пък родиш, ще те обхванат безкрайни тревоги и мъки, сиреч: кърмене, повиване, къпане, хранене, трудове безчислени; грижи за мъжа, за князете, за църквата, за одеждите. Ако пък и роденото от тебе се окаже безумно, върху ти ще тегне двойна печал; на всичко отгоре – и грижа за зестрата! Ако пък бъдем постигнати от нищета, ще предпочетем смъртта, нежели такъв живот. Послушай ме, добър съвет ти давам, и нека преживеем в

чистота този кратък живот, та да наследим бъдещия живот, от който се отдалечава всяка печал, скръб и въздишка.[9]

Няма там тъма, нито звезда, няма лято, нито пролет, няма студ, нито пек, но – само светлина, само радост!

Там е Христос, дървото на живота,[10] комуто се наслаждават всички Светци, удостоени, според както всеки се е пречистил. Нека им подражаваме, нека се стремим и ние да ги достигнем!"

Като чу това сгодената от годеника си, с очи, пълни със сълзи, каза: „Ако тези неща, господарю, стават така и ако светът води такъв живот, ето, аз съм готова във всичко да те слушам. Прави, прочее, както искаш, аз никак няма да отстъпя от твоята воля!" Така двамата, убедили се един друг и укрепили се с клетви, пребиваваха, пазейки девство и чистота. Като поживяха там достатъчно време, с взаимно съгласие решиха в най-кратък срок да се разделят от света и да живеят в самота, понеже се бояха да не би някой от злите и развратни люде да ги прелъсти и да ги насочи към страстта, та заедно с тялото да погубят и душата. По съвета на великия Антоний[11] те стигнаха до Нитрийската планина.[12] Там, в пустинята, направиха бедна колиба и останаха дълги години, често се молеха коленопреклонно и измъчваха тялото с пост и бдение.

Но дяволът, ненавиждащ доброто, понеже не можа да търпи дълго чистотата и добродетелта на Божиите угодници, загнезди страстни помисли в жената, та тя страдаше много и непрекъснато се измъчваше. Когато онази премъдрата и христолюбива невяста разбра, че страда от тези неща, разказа премъдро и разумно на блажения Амун и прилежно го помоли да съгради за нея отделна малка колиба. Той изпълни молбата й и така, запазили докрай чистота и целомъдрие, те преживяха всичките 18 години. Не след много време блажената заспа блажен сън и отиде при Христос, за когото жадуваше. А добродетелният Амун, жилище на Светия Дух, и той преживя малко дни и прие кончината си. Великият Антоний, макар и отдалечен на 15 дни път от него, видя душата му, понесена от ангели към небето. И мнозина други преживяха подобно превелико житие.

Ако и ние бъдем техни следовници, ще получим подобна на тяхната отплата.[13] Сега прочее, дано ти бъде угоден съветът ми, господарю, мъжо мой, и да пребиваваме в чистота, като пазим неосквернени телата си. Защото никак не ще ни е полезна кратковременната наслада; и дълго време да живеем, пак в пръстта ще се върнем. Нека пребиваваме в страх Божи и да получим отредените блага с всички, боящи се от Господа.

Когато Константин чу това от годеницата, започна да говори и й рече: „Ако можех да повярвам, че всичко, що казваш, е истина, с радост бих го сторил, но се боя да не би да е някаква измама и че не ще избегнем присмеха."

А тя тозчас му отговори: „Кълна се в праведния съдия, който ще съди живите и мъртвите! Истината ти казах, че ще запазя тялото си неосквернено чак до края на своя живот, дори и ако изтърпи безброй пъти смъртта!"

Той, повярвал, че казаното е вярно, веднага се подчини на съвета. И, укрепени взаимно с клетви, прекарваха прочее в чистота и целомъдрие.

Измина малко време и Константин бе избран в църковния клир. Не след много дни и бащата на блажената Св. Филотея достигна края на живота си. А те пребиваваха, следвайки всички Божи заповеди; бедните хранеха, голите обличаха, не излизаха от църквата денем и нощем. И всички им подражаваха и взимаха пример от тяхното добро съжителство. По такъв начин те преживяха около 6 години и Константин също прие кончината си. Блажената, като видя мъжа си отишъл при Господа, направи му добро и достойно погребение и отправяше към Бога благодарствени песни. Когато намери подходящо време, освободи всичките роби и робини, а останалия имот и богатство раздаде на бедните и убогите, според казаното: „Пръсна и раздаде на сиромасите и правдата му пребъдва вечно".[14] За църквите и за манастирите изхарчи голямо богатство и ги украси добре. И като взе една от робините със себе си, излезе прочее от дома си.

Близо до град Моливот има някакво езеро, а в него се намираше един остров. Св. Филотея навлезе там, направи си малка килия и живееше, отхвърлила от себе си всякакъв метеж, като измъчваше тялото си с пост, бдение и с лежане ничком на земята. И толкова се бореше срещу страстите, че костите й прилепнаха към кожата.

Дяволът, ненавистник на доброто, не изтърпя задълго да я остави несъблазнена, но повдигна срещу й различни борения. Смущаваше нейното сърце веднаж със страхове, друг път – с разни видения; плашеше я, преобразен веднаж в змия, а друг път – в звяр. Но тя върху устните си носеше псаломското слово, говорейки: „Махнете се от мене всички, които вършите беззакония!"[15]

В една от нощите, докато бе застанала за обичайната молитва, с ум и сърце, отправени към небето, мястото внезапно се разтресе. Отвън се чуваше силен вик и шум, сякаш бе дошъл някой цар. И

едни се мъчеха да изкъртят вратата, други започнаха да рушат колибата, крещейки един на друг: „Хванете я по-бързо! Хванете я и я хвърлете в езерото!” Боголюбезната, разбрала, че това е дяволска проява, към молитвите си прибави още молитвата: „Иисусе Христе, единородно на Отца слово, ти, който благоизволи да се въплътиш чрез жената, та да излекуваш женското престъпление; ти, приелият плът от чистата дева и Богородица, погледни към мене, твоята смирена робиня, уединила се заради тебе. Ето злоначалният враг върви, ревейки като лъв и иска да ме погълне,[16] защото е свикнал многократно да се нахвърля върху женския род, да го покрива с позор и да подбужда срещу него обвинения и голям присмех. Но ти, който неизречено си възсиял от девицата Мария и си благословил женската природа, и си унищожил без остатък нейното безчестие, низпосли сега на мене, убогата, своята помощ, та позорът да падне обратно върху главата му и да бъдат посрамени всичките му неприятелски сили, защото си благословен във вековете, амин!” И така, като се осени с кръстен знак, внезапно всички ония привидения изчезнаха безследно, а тя не престана да пее и славослови Бога до утрото. И подвизи към подвизите непрестанно и подеми на сърцето полагаше.[17]

Но как да опиша извора на сълзи, непрекъснатите въздишки, прекрасното мълчание, непрестанните моления, честите коленопреклонения, пълното безстрастие, любовта към Бога, ангелското житие и другите неща, що прояви заради Божествената любов?

Понеже тя живееше така и бидейки в плът, съществуваше като безплътните, Господ не пожела този й живот да остане скрит за дълго, но всички около онова място възвестяваха нейното житие. И голяма прослава се разнасяше за нея и чрез нея Бог бе прославян навсякъде. А при нея се стичаха мнозина от благочестивите и се поучаваха от Божествените й думи. Тогава многолюта елинска заблуда бе обхванала всичко и демонските капища винаги бяха пълни със сквернота и дим. Тогава безброй мъченици бяха покосени, а верните, сред бури и размирици, се колебаеха премного. Когато Св. Филотея чуваше, че подобни неща стават, така да се каже, всекидневно, беше поразена от силна печал. Тя поучаваше всички, които идваха при нея по Божествените книги и напълно унищожаваше елинската измама. Придоби и дар да лекува; мнозина недъгави и прокажени получиха изцеление от нея. Бе изучила прочее съвършено цялото Божествено писание и проповядвайки богобоязливо, привличаше всички, както магнитът според своята природа привлича желязото.

Някоя си жена дойде при нея, обзета от ужасно страдание, гърдите й бяха разядени от тежката болест и въпреки че беше пръснала твърде много богатство за лекари, не получи облекчение. Когато боголюбезната я видя страдаща така, силно се наскърби в сърцето си и й дожаля за нея. Веднага започна да се моли и ронеше от очи поток сълзи, говорейки: „Боже, Вседържителю, пощади своето създание и не го оставяй да се мъчи толкова!” Взе масло от Светото кандило на Божията майка, помаза двете й гърди и с ръка стори кръстен знак на тях. И за кратко време я отпрати здрава у дома й.

След като бе изминало немалко време и това чудо се бе разчуло, някакъв мъж на име Евтимий, със сакат крак, дойде на острова при Святата, търсейки да получи изцеление. А блажената, когато го видя, питаше го за причината на болестта. Стенещ с жален глас, той показваше болния си крак и лееше сълзи от очи. Най-добрата между жените и блажена Св. Филотея, както някога Христос попита парализирания, така и тя го питаше, казвайки: „Искаш ли да оздравееш?[18] А той бързо й отвърна: „Искам, госпожо, и много искам! Помилвай мене клетника! Вярвам, че каквото молиш от Бога, ще ти даде Бог.” Тя му каза: „Ето, ако страдаш, от езика си страдаш! То ти е дарен от Бога за Божие славословие и хвала, а ти го употребяваш за празнословия, за глуми и за лоши слова. Дай, прочее, дума да не дръзваш повече за тях и освен това – да се пазиш от елинските басни и техните обреди и измислици, от хулните им думи и умовредителните им мисли; и моят господар бързо ще те излекува!” Той веднага с радост стори заповяданото и даде дума, че никога повече няма да дръзва за такива неща. Светицата тутакси настъпи крака му, призова пресвятото Христово име и след няколко дни го отпрати здрав в дома му, радващ се и славещ, и благодарящ на Бога. Когато и това чудо се разчу навсякъде, всички славеха Бога и отправяха благодарствени похвали.

Блажената никак не се възгордяваше от такива чудеса, но винаги пазеше в ума си онова Давидово, а всъщност на Светия Дух, слово: „Не нам, господи – казваше, – не нам, но на своето име дай слава!”[19] И непрестанно мокреше постелите със сълзи.[20] Съзираше пред лицето си оня страшен и ужасен съд и неподкупния съдия, и немилостивите ангели, и ония места на мъките и срама, който ще обземе грешните, и жестокия и окончателен отговор: „Махнете се от мене, проклети!”[21] И от звука на въздишките забравяше да яде хляб.[22]

След като преживя така дълго време и бе наредила по този начин своя живот, тя предусети, че ще се пресели оттук. И, както й бе присъщо, полагаше големи грижи за църковните догмати. Наставлявана от благия дух, тя отсъди добре и разумно, та, както приживе бе укрепвала църквата чрез истинни повеления,

така и след смъртта си да не я остави без закрила. И призова целия църковен клир и им изрече много свещени и медоточиви слова:

„Настъпва – рече – времето на моето отхождане, та счетох за правилно да ви припомня всичко за православната вяра, предадено и узаконено от Светите апостоли и Божествените отци. Понеже както не е възможно за нямащия очи нормално да върви, така не е възможно и на неспазващия благочестието по божията воля да живее. Знайте, че главата на целия ни живот е благочестивата вяря. Апостолите, що радееха за нея, претърпяха различни смърти, та да ни я предадат чиста и непорочна. Затова, прочее, достойно е за вас с всякакъв страх и боязън да я пазите и съблюдавате чиста и непорочна и да следвате непоколебимо църковните предания, а не да се носите насам-натам от различни ветрове. Въпреки че врагът на нашия живот по различен начин разпръсна скверното и нечисто езичество и се старае да унищожи нашата православна вяра, но нашият Господ Иисус Христос пролял кръвта си за нас, не остави своята църква да бъде напълно опустошена, но и помощ ще даде, и законоположението ще доведе до победа. Та и аз, убогата, от младини бях възпитана в благочестие и го приех от родителите си като многоценно съкровище! Моля се на вашето свещено върховенство да не забравяте преданията на Светите пророци и апостоли, както великият апостол Павел пише до Тимотей: „Чедо Тимотее, каквото чу от мене, това предай на верните човеци, които ще бъдат достойни и други да научат.”[23] А за вас е достойно да се придържате към правата вяра и никак да не обръщате внимание на елинските блудословия. Ако ще и хиляди да ни укоряват, хиляди да ни хулят, но лъжата никак не ще победи истината, нито злобата ще надвие мъдростта. Понеже те приравниха името на Божеството в сътворени неща – в хора, о, нечестие! – и в дървета, в камъни и котки, и псета! И никак не се срамуват, и считат, че творението е възникнало от само себе си, като безчинстват и зле мъдруват, без да разбират, безумците, че всички неща бяха преобразени от небитие в битие от единствения Бог, който е сътворил небето и земята, и всичко видимо и невидимо. А боговете, що не са сътворили небето, ни земята, да погинат![24] Подобни на тях да бъдат тези, които ги правят и всички, които тям се надяват.[25]

Затова елините станаха суетни и неразумното им сърце се омрачи. Понеже се мислеха за мъдри, обезумяха, измениха славата на единия Бог в подобие на четириноги и влечуги, и птици.[26] Нека разсъдят, окаяните, откъде бяха съставени небесните и земните, нещата, които са във въздуха и които са във водата, и най-вече тези неща, що са преди другите – небето, земята, въздуха и естеството на водите. Кой ги смеси и раздели? Какво е отношението им един към друг, и развитието и хармонията? Кой е, който ги движи и ръководи? Как стихии, по естество противоположни, се смесват невредимо за пълнота на единния свят? Как се съгласуваха и как се съгласуват, без да имат указание или дума? Всички тези неща са дело на Божествения промисъл! А ония, [елините], изоставяйки създателя, служеха и почетоха сътворението повече от Твореца[27] и всуе се гордеят, беснеейки срещу нашата благочестива вяра и срещу християните, спазващи благочестието. Насилват ги с безпощадни мъчения и ги принуждават да се отвърнат от сладкото Христово име. А вие пренебрегнете запретите им! И ако ви отвеждат към колелото, ако – към казаните, ако [ви готвят] за меч или за огън – не се страхувайте от тяхната заплаха! Нас ни чака друг живот, друго време, което не отминава, където пророците ликуват, апостолите се радват, чиновете на преподобните постници [пребивават] с ангелите, с архангелите, с мъчениците и с всички Светии.

Това винаги премисляйте, това напишете в сърцата си, бдете за себе си и за цялото стадо, на което Бог ви постави пастири и учители,[28] та да опазите чисто и непорочно и себе си, и тях. Защото всички приятни и красиви неща от този свят като прах ще се разпръснат и без следа ще изчезнат, а добродетелта единствена пребъдва, преустремена во веки веков. Прочее, постарайте се да се запазите чисти и да изведете повереното ви паство на живоносни пасбища, та и Владетелят на всичко, видял това ваше старание за тези неща, да ви въздаде достойна за трудовете отплата и да ви сподоби със своето царство.”

След като тя изрече това към целия клир и утвърди сърцата на всички, отпрати ги по домовете, заповядвайки им да дойдат пак след четири дни. А преподобната Св. Филотея, затворила се в килията, прекара 4 дни, без да вкуси никаква храна, но всичките ония дни преживя в бдения, сълзи и чести коленопреклонения. На четвъртия ден, както вече се каза, цялата църковна общност пак дойде при нея и се наслаждаваха на обичайното поучение. И след като ги поучи достатъчно, в страх Божи приведе сърцата на всички. Когато дойде вечерта и тя усети приближаващия се вече час на своята кончина, подтикна всички на молитва, говорейки: „Настъпи вече времето на моето отхождане[29] и е редно вие да се потрудите малко с мене. Защото твърдо се надявам, че поради вашите молитви ще мога да получа милост в страшния ден на праведния съдия, в оня ужасен час!” И много други подобни [думи] изрече със сълзи към оня свещен клир. А те, като чуха това, бяха силно уязвени в сърцето и плачевният им вопъл се издигаше във висините. Понеже настана ропот и голямо хълцане, преподобната помаха с ръка, та накара всички да спрат оня

неутешим плач, казвайки: „Не ми смущавайте душата, йереи и господари, защото още съм с вас и с вас ще прекарам толкова време, колкото Господ желае. И тъй, побдете малко с мене и отправете за мене към Бога благодарствени молитви.” А те всички, едва престанали да плачат, започнаха моление и единогласно, от всички се възнасяше за нея песнословие. Докато те пееха, тя предаде духа си на Господа.

Когато прочее те така бяха постигнати неочаквано от бедата, веднага плач прекъсна пеенето. И бе ридание и немалък ропот; плачевни гласове изпълваха въздуха. А всички околни, узнали, се стекоха заедно, оплаквайки общата загуба. След като подредиха достойно тялото на преподобната и достолепно го почетоха с надгробни служби, положиха го в храма на пречистата Богородица, която бе наречена и „Св. София”. Там то прави безчислени дивни и преславни чудеса. Ако започнем да говорим подробно за тях, годината ще измине, без да съм завършил разказа. Но за да не разтеглим надълго словото, ще кажем малко за тях и те ще бъдат достатъчни за имащите ум да вярват убедено и в другите.

Някой си мъж, известен и прославен, на име Навкратий от град Аморня, бе посветен за воевода в Елада от оня, който тогава управляваше царските владения. Случи се той да се бие с безбожните агаряни.[30] И когато двете [страни] започнаха битка, не зная поради какви Божествени предопределения, той бе победен, а също и цялото му войнство. И едни, прочее, бяха избити, а други пленени, бяха отведени в Сицилия. С тях бе пленен и един стратилат[31] на име Артаван от град Филомилия. И когато бяха откарани от ония безбожните, бяха затворени в някаква тъмна тъмница. И бяха пазени с всякаква строгост. А те, държани там, никак не се сещаха какво да направят или какво да измислят. И, обхванати от безмерна печал, призоваваха на помощ всесилния Бог и неговите близки угодници. [Тогава] на Артаван му дойде наум за Св. Филотея и той започна да им разказва за преславните чудеса на тази блажена; как тя получи дар да изцелява всякакъв недъг и различни болки. Когато стратилатът чу това, възпламеняваше се сърдечно и вседушно я призоваваше на помощ. И понеже се изпълни с Божествено желание и се разпали с гореща вяра, не изтърпя за дълго да ги прикрива, но веднага скочи усърдно и прикани всички на молитва, като се обливаше в сълзи и река сълзи изливаше от очи. А те, с неленостна душа, всички единодушно се устремиха за молитва и призоваваха на помощ боголюбезната Св. Филотея, говорейки: „Христова ближна рабиньо, невясто непорочна, чиста гълъбице, обиталище на Св. Дух, застъпнице пред Христа, пустинна гургулице! Ако, гледайки, погледнеш към нас, смирените и отчаяните, и ни освободиш от тази горчива тъмница, то и ние ще бъдем тръби на безбройните ти чудеса, велегласно ще ги възгласяваме и ще преживеем чисто и целомъдрено цялото останало време на нашия живот! Ей, преподобна майко, не ни отблъсквай нас, които бедстваме люто в този горък и бедствен затвор!”

С такива и подобни молби те прекараха цяла нощ, изливаха топли сълзи и изтръгваха от сърце чести стенания. Когато всенощното бдение свърши и моленията им спряха, полегнаха да починат, та чрез съня да дадат на тялото малко утеха. Докато бяха обзети от сън и всеки от тях лежеше на своето място, преподобната им се явява и обрадва сърцата им с утешителни думи, казвайки: „Чута бе вашата молитва и въздишките ви не презря Бог! Прочее вървете с мир и когато стигнете благополучно до своите домове, прилежно въздайте моление на Бога, който мъжествено извежда окованите.”[32] А пък те, събудени от радост, зърнали и железата да лежат безсилни, и тъмницата – широко отворена, повярваха, че виденията са истинни. Веднага хукнаха да бягат, като оставиха тъмницата отворена, а стражниците – лежащи като мъртви. И не се завърнаха по домовете си, докато първом не отидоха на острова и не въздадоха достолепно благодарности на преподобната. Когато това се извърши достойно, всеки се върна у дома си. И разказваха на всички преславните чудеса на преподобната.

Понеже тези [слухове] се разнесоха навсякъде и стигнаха до ушите на всички, един прокажен като чу, укрепи се с вяра, дойде с топло усърдие и с желание в църквата на преподобната майка. С прилежни молитви и чести поклони той подтикна Светата към милосърдие; прекарвайки дълго време безсънни нощи, измъчвайки се с пост и злострадание, неотстъпно престояваше в нейния Божествен храм. А когато блажената видя, че той е много усърден и че телесната проказа скоро ще го разсипе напълно, веднага се смили над него. И се яви насън пред еклисиарха,[33] който беше тогава в нейния храм, заповядвайки да го помаже по цялото тяло с масло от Светото кандило на пречистата Богородица. Той, щом се събуди от съня, прилежно стори заповяданото. Не след дълги дни го отпрати вкъщи здрав, славещ и благодарящ на Бога и на неговата във всичко приближена угодница.

След като измина много време и ставаха много чудеса, гръцкото царство се обезсили съвсем, а тези, що го управляваха, бяха твърде притеснени. Защото тогава римляните намериха благоприятно време, нахвърлиха се люто и жестоко и нанасяха непоносими бедствия на гръцката власт.[34] В същото време пък българското царство, понеже бе крепко и много силно, превземаше и покоряваше всички околни страни. Тогава преблагочестивият и преславният цар Калоян управляваше добре и прекрасно царската

власт. Когато той видя, че гръцкото царство е напълно обезсилено, опълчи се мъжествено и срещу него, та поплени и разори много градове и села. Всичко ценно, що бе там, събра и пренесе в своя славен град Търнов, а всички хора, и освен това – всичкия добитък, пресели в своята държава. Докато той тогава се занимаваше с тези неща, чу за чудесата на преподобната Св. Филотея и твърде много се разпали сърдечно. Защото душите на боголюбезните са привикнали да бъдат усърдни за добродетелта и да проявяват голямо старание [за нея]. След като прочее той завоюва и завладя цялата онази страна, стигна и до там, където лежеше честното тяло на преподобната. Изпълнен с неизказана радост, той въздаваше прилежно възхвала и благодарност към Бога; преклони се пред честните мощи на преподобната, обля ги с много сълзи и ги целуна с почит и благоговение. Заповяда и да се извърши всенощно бдение и раздаде много богатства на бедните и нуждаещите се. На сутринта, след като свърши Божествената служба, царят се радваше и веселеше много заедно с цялото си войнство. Той си науми и добър план – да пренесе тялото на преподобната в своята държава. Обаче благоизволи да изкаже ясно тази мисъл и на своите тайни съветници и князе, което и стори. А те, чувайки това от царя, възгласиха като едни устни: „Царевото сърце е в Божиите ръце![35] Прави по-скоро, царю, намисленото от тебе! Защото вярваме, че ако превърнеш в дело намеренията, ще пренесеш голяма полза на нашите души. Не само това, но и земята ни, и нашият град ще получат велика помощ!”

Не след много дни [царят] заповяда да отнесат с много почест и благоговение тялото на преподобната в славния град Търнов. Затова бяха определени 300 избрани воини, над които началстваше някой си Теодор, мъж благоговеен и честен, благочестив, че и верен като никой друг, храбър в бран и в разцвета на възрастта си. От много години той имаше белмо[36] на лявото око; раздавайки големи богатства на лечители, полагаше много старания за него, а никак не получи никаква полза.

Когато прие от царя последното указание и събра накуп цялото войнство, веднага приближи усърдно към Светите мощи, целуваше ги вседушно, процеждаше от очи капки сълзи и молеше да получи милост за увреденото си око. Разпален от гореща вяра, като взе лявата ръка на Светицата, сложи я върху окото си. И, о, чудо! – изведнъж белмото, що измъчваше окото му, изчезна безследно; и той с чисти очи гледаше чисто светлия свят и беше много радостен заради преславното си проглеждане. Когато и това чудо се разнесе навсякъде, всички славеха Бога и преподобната Св. Филотея. А Теодор с цялото войнство взе с почести мощите на боголюбезната и вървеше по пътя, радвайки се и тържествувайки, както някога Богоотецът пред ковчега на Завета.[37] Тогава, заради пренасянето й Бог извърши много и различни изцеления, които не могат да се разкажат подробно на вярващите, а трябва само с вяра да се приемат и да се поревне на добродетелта.

Когато, прочее, започнаха да се приближават до Търнов, патриархът узна, събра целия църковен клир и излезе да ги посрещне със свещи, кадила и благовонни масла. Той целуна благочестиво честните мощи на преподобната и показвайки чрез сълзите сърдечно усърдие, с трепет в сърцето изрече такива обрадвани думи:

„Блажена на Христа рабиньо, добродетелен доме, обиталище на Светия Дух, пустинножителнице, съжителнице на мъдрите деви, невесто Иисусова, гургулице пустинна, духом позлатена, как прилетя от Изток и чак до нас, смирените, достигна? Добре дойде в нашите земи не само да ни посетиш, но и с нас вечно да пребъдеш и да учиш ненаставените да следват по твоя Божествен път и да възревнуват на твоята богодарена чистота. И тялото си прочее тук като залог полагаш, а духом се наслаждаваш на небесната красота! И не като през огледало и неясно, но лице в лице виждаш[38] своя жених – Иисус сладкия, Иисус любимия, Иисус – своя застъпник, за когото ти се подготви! И не се смути, и не чрез посредничество беседваш с него, но като с близък, и чисто му принасяш моления за нас. За нас, прочее, се моли винаги, за своето стадо, та животът ни да завърши мирно в благочестие и правда. Бъди щедра, когато идваш при нас, когато ни пазиш, когато се застъпваш, когато помагаш, когато наставляваш, когато ни закриляш от враждебен навет. Защото вярваме, че каквото би молила от Бога, ще ти даде Бог! Ще се възрадваме и възвеселим за тебе, защото те спечелихме за топла застъпница!”

И като взеха веднага тялото, пренесоха го в славния град Търнов и го положиха в църквата на пречистата Богородица, истинната Божия майка и приснодева Мария, наречена Темнишка, където лежи и до днес, правейки безброй дивни и преславни чудеса за всички, които с вяра и любов прибягват към нея.

Такова е житието на преподобната майка, такива са чудесата на непорочната Христова невяста. За кратко време тя се подвиза в пост и бдения, и молитви, и сълзи, и в различни други злострадания, и [сега] се весели в безконечните векове, където [звучи] чистият глас на празнуващите и неизречена радост, където всяко славословие е [отправено] към Бога, където всичко е светлина, където няма плач и въздишка. Защото, макар и да живя в плът на земята, но сега духом се весели на небесата, сега се наслаждава на ония

неща, що човешкият ум не може да изрази, що окото на плътския човек не е виждало, ни ухото на ленивия е чувало, ни в ума на човека са идвали, и които Бог приготви за обичащите го.[39] Тези неща гледа сега, тях съзерцава, заради тях се и постара, отхвърлила всякакъв телесен покой. Издънка от благороден корен, тя отхрани неизброими плодове на различни добродетели, влезе в небесния чертог заедно с мъдрите деви и сега, прочее, духом се весели там, а тялото си ни остави на земята, както някога [пророк] Илия – кожуха си на Елисей.[40] И не само това, но и духом сега стои сред нас, на всички според трудовете им дава достойна отплата, изпълнява просбите на всички верни, недъзите изцелява, прокажените очиства, бесовете прогонва; всеки навет на враждебния и всяка казън на лукавия далече прокужда; пази ненаветен нашия град и закриля в благочестие и единомислие царя.

На тази добра майка подражавайте и вие, инокини,[41] и вие, които живеете в пустините – млади, възрастни и стари. Принесете и вие девство чисто и неосквернено, моления и молитви непрестанни, истинско усърдие от чисто сърце! Защото затова се отрекохте и отхвърлихте всички суетни познания, та да спечелите Духа и заедно с блажената Св. Филотея да влезете в небесния чертог, който Бог приготви за обичащите го. Дано и всички ние го получим чрез благодатта и човеколюбието на нашия Господ Иисус Христос, нему слава с Отца и Светия Дух сега и винаги и във вековете, амин!

КОМЕНТАР

Житието на Св. патриарх Евтимий отразява един култ, ограничен главно в престолния град и в манастирите около него. За преподобната Св. Филотея има малко сведения, възхождащи към смътни предания за нейната светителска дейност. Не познаваме нито агиографски, нито химнографски произведения, които да отразяват култа към нея на византийска почва. Гръцките месецослови не бележат паметта й. Не знаем дали заедно с мощите й в Търново са пренесени текстове за нейната възхвала. Единственото произведение, предхождащо Евтимиевото житие, е една служба, открита наскоро (**Кожухаров, Ст.** Новооткрита поетична творба от XIII в., посветена на Филотея Темнишка. – Лит. история, 11, 1983, с. 54-59). Според предположението на Ст. Кожухаров, службата е писана в Търново в XIII в. и несъмнено е послужила за източник на Св. Патриарх Евтимий. Самият текст на службата обаче е толкова лишен от конкретни данни, че едва ли може да се смята, че търновският й автор е имал за своята героиня някакъв литературен извор.

Няма точни данни нито за времето, нито за мястото, където е живяла Св. Филотея. От текстовете на Житието и на службата може да се заключи, че е причислявана към раннохристиянските герои от III-IV в. Вероятно това отнасяне към определена историческа обстановка е станало по-късно. Някои автори сочат за време на нейната дейност XI или XII в. Ако се отнесем с известно доверие към податките в текстовете, които говорят за гонение срещу християните от езичниците и същевременно – за съществуването на църквата като установена институция, то би трябвало да отнесем живота на Св. Филотея към времето след Антоний Велики – към втората половина на IV – началото на V в., когато императорската политика на Юлиан Отстъпник активизира за известен период антихристиянските тенденции във Византия.

Не е ясно и местоположението на Моливот – града, в който според Св. патриарх Евтимий тя се е родила, близо до който е отшелничествала и в който са се пазили нейните мощи. В изворите той се свързва с географската област Памфилия (според Йоасаф Бдински – „Тракия Памфилийска"). Памфилийската област е в Мала Азия, а няма съмнение, че родното място на Св. Филотея е някъде в пределите на Тракия и в границите на Калояновите завоевания. Според Е. Калужнянцки и Ив. Дуйчев (Вж цит. библиогр.) името Моливот е неправилно записано и останало по предание като означение за друг тракийски град – Поливот, откъдето Калоян е пренесъл мощите на епископ Йоан Поливотски (Срв.: т. 2 на настоящата поредица, с. 150-164).

Ако разказите за чудесата на Св. Филотея в Житието на Св. патриарх Евтимий възхождат към писмен източник, те могат да ни дадат някакви хронологични граници за възникване на култа към Св. Филотея – историята за Навкратий от Аморея и Артаван от Филомилия, пленени от арабите в Сицилия може да се отнесе към времето от VII-VIII в. Единственият засега сигурно установен византийски извор на Св. патриарх Евтимий е краткият житиен разказ за египетския отшелник Амун (ок. 420), който се помества като самостоятелна творба в „Лавсаика".

Не е известно кога точно е написано Житието на Св. Филотея. То е отнесено към датата на честване на светицата в Търново – 28 май. След превземането на българската столица мощите на Св. Филотея са пренесени във Видин (1394), където Йоасаф Бдински написва и Похвално слово за Св. Филотея (за него *вж* в Т. 2 на настоящата поредица, с. 187-200). След падането на Видин (1396) мощите остават за известно време в завладения от турците град, а след това биват пренесени във Влашко, в Куртя де Аржеш. Точното време на пренасянето не е известно, но през втората половина на XVI в. Св. Филотея е била вече позната като Св. Филотея Аргишка (с дата на честване 7 декември). За съжаление обаче с пренасянето на мощите се губи връзката със съдържанието на българските паметници, посветени на нейния култ. Интерес към култа на Св. Филотея се поддържа в Русия. Нейната памет влиза в месецослова, утвърден от Киприан, сътрудник на Патриарх Евтимий, обаче интерес към Евтимиевото житие възниква едва през XVI в., когато то бива включено в знаменитите чети-минеи на митрополит Макарий.

От Житието на Св. Филотея са познати около 16 преписа, главно от руски произход. Преглед на познатите досега и новооткрити преписи Вж у **Иванова, Кл.** Агиографската продукция на Търновската книжовна школа. Кандидатска дисертация. Машинопис. – С., 1979, с. 481-488.

Лит.: **Радченко, К. Ф.** Отчет магистранта К. Ф. Радченко о занятиях рукописями в библиотеках. Москвъ и С.-Петербурга. – Университетские известия. Киев, 1898, № 4, апрель, с. 27-40; **Сергий**, архимандр. Полньй месяцеслов Востока; **Dujcev, Iv**. Accenie alla Sicilia nella litteratura bulgara medioevale. – Boll. del Centro de Studi filol. e linguisti Siciliani, V, 1957, p. 87-98; **Кенанов, Д.** За идейно-естетическите и изворови проблеми в „Житие на Св. Филотея Темнишка" от Евтимий Търновски. – Аспирантски сборник, кн. V, св. 1. – В. Търново, 1979, с. 228-242; **Иванова, Кл**. Агиографската продукция ..., с. 249-265.

Изд: **Kałużniacki, E.** Werke, p. 78-99.

[1] През цялото житие е проведена съпоставката с мъдрите девици, които ще се удостоят да влязат в брачния чертог с Жениха Христос според евангелската притча за десетте девици, по Мат. 25:1-13.

[2] По Битие 3:1-5.

[3] Мироносици – според евангелските текстове жените, които отиват на гроба на Христос. В изобразяването им има различия в четирите евангелия; Срв.: Мат. 28:9; Мр. 16:1; Лк. 24:10; Йоан 20:15-16. В числото на мироносиците влизат: Мария Магдалина, Мария Яковова, Саломия, Йоана и др. Според Йоан само Мария Магдалина е видяла Иисус Христос непосредствено след възкресението му.

[4] Мат. 28:9.

[5] Пс. 1:3.

[6] Град с такова име не е известен в Тракия, възможно е да става дума за Поливот.

[7] Филотея от гр. Богообична или Боголюбезна.

[8] Разказът за Амун и неговата съпруга е вплетен изцяло в обръщението на Филотея към Константин. Подобно вплитане на една творба в друга (при което второстепенната има функция на разказ в разказ) не е често срещано явление в българската житийна литература. Житието на Амун изпълнява и друга функция – като парадигма, по която съответно ще се осъществи бъдещето на Филотея и Константин.

[9] По Ис. 35:10; 51:11.

[10] Чрез символа „Христос – дърво на живота" старозаветната представа за Рая „с дървото на живота", заради чиито забранени плодове човекът стига до грехопадението, се противопоставя на новозаветната „благодат", при която Христос „дървото на живота" е достъпен на праведниците.

[11] Има се предвид Антоний Велики (умрял 356 г.), когото агиографските сказания и патеричните разкази свързват с Амун и с други отшелници.

[12] Нитрийската планина или още Нитрийска „пустиня" – пустинна планинска област около Червено море, където през IV в. са живели много отшелници.

[13] Патриарх Евтимий е използвал разказа за Амун от Лавсаика в целия му обем. В житието на Филотея, както и в Лавсаика, разказът завършва с видението на Антоний Велики за смъртта на Амун.

[14] Пс. 111:9.

[15] Пс. 6:9.

[16] 1 Петр. 5:8 (неточно).

[17] Пс. 83:6 (неточно).

[18] По Йоан 5:6.

[19] Пс. 113:9.

[20] Пс. 6:7.

[21] Мат. 25:41.

[22] По Пс. 101:5-6.

[23] 2 Тим. 2:2.

[24] Йер. 10:11.

[25] Пс. 113:16.

[26] Римл. 1:21 (неточно).

[27] Римл. 1:25.

[28] Деяния 20:28 (неточно).

[29] 2 Тим. 4:6.

[30] Под агаряни се разбират арабите.

[31] Стратилат – военна длъжност във византийската войска.

[32] Пс. 67:7.

[33] Еклисиарх – иконом на църквата или манастира.

[34] Става дума за IV кръстоносен поход, по време на който кръстоносците превземат Цариград. Мощите на св. Филотея ще да са пренесени по време на походите на цар Калоян между 1204 и 1206 г.

[35] Притчи 21:1.

[36] Белмо – перде.

[37] Богоотецът – има се предвид Давид, който танцува пред ковчега на Завета, за да почете Бога (По 2 Цар. 6:14).

[38] По 1 Кор 13:12.

[39] По 1 Кор. 2:9.

[40] 4 Цар. 2:13.

[41] От заключителния текст се вижда, че Житието на Св. Филотея е било написано вероятно специално за монахините от манастира „Св. Богородица Темнишка", който се е намирал недалече от църквата „Св. 40 мъченици".

Подготовка за печат: **Николай Симеонов, Борис Стаев**

66 „Пространно житие на Света Филотея Темнишка" / Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светица)

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

ПРОСТРАННО ЖИТИЕ НА СВЕТИ ЦАР СТЕФАН ДЕЧАНСКИ

ЖИТИЕ И ЖИВОТ НА СВЕТИЯ ВЕЛИКОМЪЧЕНИК ЦАР СТЕФАН СРЪБСКИ, КОЙТО Е В ДЕЧАНИ, НАПИСАНО ОТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

И той беше от великия и преславен сръбски народ [комуто е присъщо] не само да превъзхожда другите народи с военни сили и да надминава с богатство, с красота на мястото и с величие съседите си, но да се украсява и слави с царе най-благочестиви и премъдри, към които е премного благосклонен. Припомних [за тях] в съчинението въз основа на общото [им] царуване.[1] Защото корен на тяхното рождение и причини за царуването беше триждивеликият Св. Симеон, Св. Симеон, който при царуването си угоди на Царя на всички [хора], Св. Симеон, който пренебрегна височината на царството и възлюби великото иночество, Св. Симеон, добрият воин на великия Воевода[2], който не се обвърза от вълненията на живота, но на Воеводата бе угоден, Св. Симеон, наистина приятел на оня богоприимец,[3] а, мисля, и по-велик, защото колкото Благодатта е по-висша от сянката на Закона, толкова и служителите на Благодатта са по-висши от тайнослужителите на Закона.[4] Този прочее Св. Симеон, корен благ, както казах, остави достатъчно [достойни] наследници на царството, всеки от които пое властта в свое време. Те не размиряваха църквата с еретически вълнения и с елински жертвоприношения, ни с лъжеучения, както синовете и племенниците на Св. Константин Велики[5], но благочестиво, богомъдро, че и боголюбезно управляваха войската и останалото поверено им стадо.

Когато аз започвам повестта за великия мъченик и цар, моля да изслушате усърдно предложеното на вашите боголюбезни души. И ако нещо не достига, моля ви да ме удостоите със снизхождение. Докато друг човек другояче ще разказва и всеки от тях иска да утвърди своето, аз пък, уповаващ се на мъченика, не изповядвам благодатта нито на тези, нито на онези, но като се надявах на неговата помощ, насочих повествованието към неговото похвално житие.

Милутин,[6] четвъртият след великия Св. Симеон, роди Стефана – стълб на великото благочестие и венец на царството. След като изтече много време и той вече беше във възрастта на пълнолетието, беше приветлив и светъл към всички, поучаваше се винаги в страх Господен и чрез него се отклоняваше от всяко зло. И много бяха добродетелите на мъжа още от младини: благопристоен към събеседниците, с тиха реч, милостив към страдащите, а от горделивостта толкова се гнусеше, та не искаше такъв [човек] дори да се покаже пред очите му. Затова сърцата и умовете на всички се разпалваха към неговата благосклонност. И беше всецяло направил Всевишния свой помощник и към него единствен гледаше.

Но как пострада?! Дяволът, ненавиждащ винаги

доброто, подбуди завистта, а за такава служба жената е негов служител. О, мои сълзи, ако женската лъст надви в Рая прародителевото великомъдрие,[7] та как нямаше тук да постигне нещо от желанията си? И чуйте! Идва царицата при царя, представя лицето си печално, влизането – непочетно и необичайно, рони сълзи и поради вътрешния плам говори с пресеклив глас. И да кажа накратко – тласка бащата да ослепи първородния син, сина, наистина подобен на Исаак с благопокорство и послушание.[8] А той не че не знаеше за нещата, замислени срещу него, но и от мнозина князе и велможи тайно беше подучван да се отцепи с множество войници в някоя от тамошните местности и да избегне заговора, който се крои срещу него, а и да се облече напълно във върховна царска власт. Но той не пожела да ги послуша, преценил, че за него е по-добра Божията грижа, що е за полза на всеки, отдаден вседушно на човеколюбието му, нежели човешкият съвет и помощ. И живееше прочее, придържайки се към правдата и незлобливостта, оградил се с милостиня и молитви, говорейки:

„Владетелю на всички неща и Боже, единосъздателю на видимото и невидимото творение, ти познаваш сърцата на създанията си, познаваш всички неща отпреди тяхното съществуване; на тебе човешката помисъл се изповядва и дирята на помисълта е открита за тебе! Виж дали има неправда в моето сърце, виж дали пътят на беззаконието е в мене; ти, който справедливо изпитваш сърца и утроби,[9] виж дали е истина това, в което ме обвиняват, и отсъди справедливо и смири несправедливо ожесточеното срещу мене родителско сърце, и преобрази в милост на милосърдието надигналия се стремеж, ти, който укроти при Естир разпаления гняв на Асуир, индийския цар![10] Прочее, всевиждащи Владико, спаси мене, изпадналия в беда, който скоро ще понеса несправедливо осъждане, а моя баща и цар отклони от позорното и порочно деяние. Защото ти чрез мъжество окованите извеждаш[11] и твоята мишца е безкрайно крепка,[12] многовъзпети царю!” Така доблестният Св. Стефан на Бога единствено разкри сърдечното си притеснение, възлагайки на него цялата си надежда за спасение.

Сред царските [хора] той прочее вървеше благоговейно и благопристойно, показвайки на всички естествения си приветлив нрав; когато се явяваше пред баща си, наистина имаше някак смирен и подходящ вид. Но силата на провидението замълча пред такова дело, за да може, след като бе изпробван чрез несправедливата рана, [Стефан], чиито усилия и мъки за истината не могат да се сравнят с ничии, да бъде увенчан от животворящата ръка с праведен венец.

Какво стана нататък? Разказ, достоен за умиление и сълзи: надделя женската лъст, от женската хитрост бе победена царевата премъдрост, на женската слабост се преклони бащината твърдост, от безсрамието на жената бе угасена родителската топлина; бива хванат праведният неправедно, незлобивият – от люта клевета, милостивият – немилостиво и – о, безсрамие! – бива лишен от очи. И да не би някой от тези, които не са вникнали добре, чувайки това, да помисли да възхвалява Св. Стефан, а онзи, достохвалния и Светия, да безчести чрез нашите думи? Да не се допуска такава нелепост! Защото ние смятаме неговия баща за благочестив и за поборник на нашата права вяра със Светците; и на неговите мощи, като на нетленно съхранени от Бога, се кланяме и ги целуваме, приемайки освещение; и него молим да ходатайства за нас пред Владиката, тъй като поради многото си добродетели има смелост пред него. Но изобличаваме женското споразумение с дявола; а и той търпи известен укор, загдето, като я послуша, предаде на съда на немилосърдието първородния, който беше такъв, за какъвто говори Соломон. А той каза: „Мъдрият син радва баща си.”[13] Но и за това не трябва да бъде упрекван от тези, които разбират правилно. Защото и Св. Константин, велик и пръв цар на християните, такъв и толкова голям по благочестие и премъдрост, вродена и светска,[14] като повярва в лъжливите думи на лукавата жена, уби своя син Приск, добър и благ мъж, а пък после, когато разбра, че тя е излъгала, чрез справедлив съд уби и нея.[15]

Видяхте ли, възлюбени, лукавството на жената? Чухте ли за тяхното лесно мамещо коварство! Защо прочее Св. Константин – такъв, и богопросветен, че и премъдър – не разкри нейното злодейство преди убийството на сина си? Защото, ако би знаел това, не би осъдил обичния, но самата нея, в която говореше дяволът. Ала узна по-късно, когато с разкаяние нищо не можеше да помогне, ни бе възможно да възкреси сина, и не прозря отпървом, понеже окото на разума бе закрито от лукавите думи на злата жена; след извършването на убийството разбра какво е направил. Така пострада и Адам, защото знаеше, че е добро послушанието, що създателят заповяда, и зло – непослушанието, тъй като бе премъдър като дивно творение на Божиите ръце, почетен с душа словесна и умна и познаваше

доброто и злото. Но виж злият съветник как първо улови жената, а чрез жената накара Адам да се докосне до забраненото дърво. И което по-напред знаеха съгласно природата: че непослушанието е зло, усвоиха го с дело, подчинявайки се на злия съвет. И много и други такива, и многобройни примери от Божественото писание знаят ония, които се
занимават с това, но нека нашето слово се насочи към повестта.

Така прочее Св. Стефан пострада – покъртително лишаване от зрение! Мястото, където стана това, се наричаше Овче поле; там имаше молитвен храм на великия Св. Христов архиерей Николай. Докато страдалецът бе пронизван от люта болка, съвсем изнемогваше и лежеше почти мъртъв, към края на нощта той е обхванат от лек сън. И вижда мъж, застанал пред него със свещенолепен вид, украсен със светителска одежда, а светлината на благодатта сияеше на лицето на мъжа; в десната си длан той носеше неговите две изподени очи и му говореше: „Не скърби, Св. Стефане – ето на моята длан са твоите очи." И с тези думи му показваше какво носи. А той, както му се присънваше, му каза: „Кой си ти, господарю мой, който полагаш такава грижа за мене?" И явилият се рече: „Аз съм Св. Николай, Мирликийският епископ." Като стана от сън, Св. Стефан със смирение в сърцето отправяше благодарности към Бога и към неговия угодник. И усещаше някакво немалко облекчение от болката.

След това беше изпратен оттук в Константиновия град и заточен заедно със своите две деца, които бяха в отроческа възраст. Бе му заповядано от царуващия Андроник, сиреч Палеолог, да пребивава в обителта на Бога на всичко и Вседържителя;[16] царят нареди никой друг да не идва при него за разговор освен игумена на обителта и тези, на които той позволи. И така живееше доблестният, като понасяше усърдно бедите на заточението и си говореше непрестанно следното: „Търпи, Св. Стефане!" „Във вашето търпение запазете душите си"[17] – рече Господ. Но и в Премъдростта е писано: „Като злато в горнило ги изпита с беди и като жертва всеплодна ги прие."[18] И не преставаше да благодари, припомняйки апостола, казващ: „И бъдете благодарни! "[19] Но и често се молеше, и много пъти коленичеше. А когато братята се събираха на молитвеното правило, той беше пръв и стоеше неподвижно до свършване на песнопението, така че и самият настоятел, и всички братя се дивяха на неговата бодрост и старание. И затова още повече бе обичан и съжаляван от всички, и те проявяваха към него всякаква грижа, и беседваха често с него, и получаваха немалка полза, понеже той им говореше много неща от Писанието, [които подтикват] към въздържание. При това привеждаше за пример апостол Павел, който учи, че сегашните страдания са недостойни за славата, що ще ни се открие от Бога,[20] и че колкото външният ни човек извехтява, толкова вътрешният се обновява.[21] Така той оставяше на второ място своите страдания, мислейки за полза на идващите при него братя, и облекчаваше техните мъки от постничеството чрез думи, съдържащи многосмирение, а още повече – поучение. Тези дела не останаха скрити от самодържеца, но и той беше чул за похвалния живот на мъжа. И целият бе изпълнен с почуда, така пленен от любов към него, че го викаше често при себе си в царските палати, за да беседва много с него за полезното и да обядва с него. Защото такава е добродетелта – добролюбните привлича към себе си, а злобните прави да се срамуват от нея.

Тогава врагът, който в различни времена размирява църквата с различни ереси, не можеше да търпи църквата да има пълно затишие и Христовото стадо да пасе на пасищата на благочестието. И породи някой си Варлаам, основател на акиндиновата ерес;[22] чрез него църквата се изпълни с големи размирици, понеже той имаше със себе си много единомишленици, а по-точно – единопогибелни, и ученици, слушащи неговите непристойни и разложителни заповеди. Той, прочее, извращаваше единосъщното, както умовредния Арий, а Пресветия Дух хулеше, както скверния Македоний[23]. Пък и за преображението Господне, станало наистина на Таворската планина пред неговите апостоли и ученици, когато Христос показва славата на своето Божество, тогава, когато чрез своята неизмеримо силна власт им представи Св. Мойсей и Илия, за да ги накара да повярват, че Богът, превърнал се в човек заради нас, владее над живите и мъртвите,[за това преображение] всепорочният [Варлаам] учеше, че е привидно, а не истинско.[24] И мнозина последваха ереста му и жребият на православните беше – в подвига. И по целия оня царски град избухнаха бунтове и смутове, и раздори: едни прочее се присъединяваха към злославните, а други се противопоставяха и ги изобличаваха.

А този, който тогава ръководеше църквата, наистина Светият Атанасий,[25] като свика събор, а там беше и зломъдрият Варлаам със своето злославно войнство, утвърждава единосъщното, както завещаха отците в Никея и както утвърдиха вселенските и поместните събори след тях, та чак до

негово време; и изясни, че Светото преображение на Христос, нашият Бог е истинско. А Варлаам, който не иска да се подчини, предава на анатема с неговата дружина и го изгонва от съборната църква. Макар че Варлаам бе посрамен и докрай низвергнат, но възнамеряваше още да мърда със змийската опашка. Затова се затвори в своята скверна килия, без да излиза, и временно замълча, пишейки развращаващи предписания срещу църквата и острейки богоборческия си език срещу православието. След това, скочил изведнъж като диво магаре, смущаваше благочестието. И мнозина изтръгна за погибел както сред мъжете, така и сред жените, пък и сред царедворците, защото предава своята смъртоносна ерес на самите евнуси, служещи на царя – с една дума, едва не го последва целият град.

Докато ставаше това, царят нареди, както му бе обичай, да повикат при него Св. Стефан. И след като бяха изречени много думи за спасението на душата и за царското управление, боговдъхновеният Св. Стефан подхвана и каза: „Струва ми се, о, властни царю, че във всичко си благоугоден на Бога и царя на царете: с царско управление, със сановнически и военен порядък, с кротост, смирение, правосъдие, истина; че превъзхождаш с премъдрост много царе, които са били преди тебе. Ала в едно, не зная как, о, боговенчани, струва ми се, че грешиш; а то е корона на царството и глава на вселената; за него апостолите обиколиха вселената и приобщиха човечеството към истинската вяра в Отца и Сина и Светия Дух, заради него мъчениците не пощадиха плътта и кръвта си – това е благочестието!"

А царят към него: „Как мислиш, че грешим в благочестието? Говори, о, най-съвършен между приятели и братя!" И Св. Стефан каза: „Известно е, о, царю, че когато пастирят не забележи вмъкването на вълка сред стадото и не го прогонва, тогава и той е звяр, макар да носи име на пастир. Защото не имената правят почетни делата, а делата прославят имената. И че този, който може да оставя злославните и да не ги прогонва, се смята от добромислещите за злославен. Не е праведно, нито редно, о, светлейши между царете, ти, който си почетен с царския престол и си поставен от Христа за пастир на толкова голямо стадо, да държиш неговите врагове в стадото си, но трябва да ги прогониш далече като душегубни вълци и да пееш с Давид: „Ненавиждащите те, Господи, възненавидях и заради враговете ти се съсипах; с пълна ненавист ги възненавидях, те са ми врагове."[26] Не трябва по никакъв начин да ги оставяш и в пределите на богодаруваната ти страна. Ако направиш това, ще прекратиш църковните раздори и на православните ще дариш мир дълбок, ще възвеличиш скиптъра на царството, ще бъдеш истински цар на истински християни и като истински пастир ще получиш от Върховния владика награда – непреходността на отвъдното царство."

Когато самодържецът чу тези думи и се удиви от словесния разум и премъдрост на мъжа, той пожела много да му благодари и да похвалява Божия човек, и да каже с почуда на някои от приближените си: „Велик мъж, велик по разум и премноговидец с очи духовни, ако и да затвори телесните."

И веднага заповяда да му доведат Варлаам вързан, а единомишлениците му да изгонят от града и да не се приемат в никои градове и села на неговата държава. И оня прочее, като узна какво е заповядано – понеже някой от привържениците на неговата ерес в палата веднага му съобщи, – се качи на кораб и избяга в Рим. А злочестивата му сбирщина беше изтребена из корен. И така Бог чрез съвета на своя угодник очисти земята на своите хора, а църквата и всички владения на гръцкия скиптър получиха голямо и непоклатимо спокойствие.

Такава беше ревността на Св. Стефан към благочестието, такава беше ненавистта му към еретиците, такава беше вярата му в Христа. И щом в чужда страна и в заточение той излъчваше такава ревност за православието, че и царя да подтикне към прогонване на еретиците, и толкова преуспя заради подкрепящия го Христос, какво ли нямаше да направи, ако повеляваше в държавата? Оттогава любодобродетелният Св. Стефан беше още повече обичан от царя и будеше неговото удивление, а на самия патриарх и на целия църковен клир, пък и на велможите и градските първенци стана близък, защото със смирение и със словесно общуване привличаше сърцата на всички; така че ако някой само бе беседвал с него, смяташе това за голяма придобивка. И някаква благодат, привличаща към него любовта на всички, сияеше по лицето на този мъж. Защото такова е лицето на чистите по сърце – когато гледат Бога с духовните си очи,[27] да се изпълват с неизразима радост и оттам да придават на лицето си лъчезарност, Мисля, че и Соломон говори за това: „Когато сърцето се весели, лицето цъфти"[28] – понеже оня блаженият смяташе лишаването от очи за просветление, а заточението – за

велико утешение. И винаги се стремеше към Божията любов, и молейки се често, въздишаше от дълбочината на душата си така, че предизвикваше умиление и сълзи у този, който го слуша; а което е най-дивното от обичайното му дело и от всичко най-приятно на Бога – не пренебрегваше милостинята и от онова, що му даваше царят, от него си оставяше малък остатък, колкото за насъщните потреби, а останалото предаваше в ръцете на игумена, за да го раздаде на нуждаещите се.

Докато Св. Стефан прекарваше така, един от благородниците в неговото отечество, когото той отпреди познаваше и обичаше, като си припомни неговото предишно поведение и се сети за любовта му, започна да страда душевно, И взе немалко злато, та го сложи в пазвата на най-верния си слуга; заръча му поверително много неща и го изпрати в Цариград, заповядвайки да го занесе на Св. Стефан. Той, щом пристигна, предаде изпратеното и изрече много утешителни и заедно с това – милостиви думи, които могат да изтръгнат сълзи дори и от каменно сърце.

А Св. Стефан, станал, вдигнал нагоре ръце, се помоли за оня труженик на вярната любов и въздаде благодарности. След това извика игумена и даваше в ръцете му донесеното, за да го употреби за утеха на бедните. А когато оня го молеше да остави известна част за свои нужди, не пожела, отговаряйки му така: „Това, честни отче, не ние сме спечелили, но оня, който „разтваря своите ръце и насища всичко, що живее по благоволение,”[29] както пише Давид. Той изпрати това за нуждите на своите хора, изпаднали в оскъдица. Ако Бог искаше аз да се препитавам от тамошните, нямаше да достигна тукашните, както той отсъди. Но понеже на неговия Божествен промисъл е угодно така, достатъчно и повече от достатъчно е за нас това, което ние намираме наготово.” Такива и много повече думи изрече той на игумена и без да остави нищо, предаде в ръцете му донесеното. А младежът, който го беше донесъл, задържа за известно време и го изпрати при неговия господар, като много се моли и благодари с обичайните си сълзи, и заръча и следното на оня достоен за похвала приятел: „Ако пак пожелаеш нещо да ми пратиш, моля те, сърдечни мой, раздай го там на нуждаещите се, защото силата, която ме доведе тук, ме храни изобилно.”

Какво следва нататък? Вече се навършваше петата година от неговото пребиваване там. Когато настъпи свещеният празник на чудотворния отец Св. Николай, по обичайния ред в обителта се извършваше всенощно бдение и беше голямо палене на свещи и кадене. Стоеше и Св. Стефан на определеното му място, въздишайки от дън душа и молейки се със съкрушено сърце. А когато седнаха според обичая и житието, заедно с чудесата на този велик отец, бе прочетено от всички, Св. Стефан, седнал на стол поради силната умора, задряма. И вижда с очите на сърцето си как Божественият мъж, който и по-рано му се бе явил, застана пред него и му рече: „Помниш ли какво ти казах, когато се явих преди?” [На Св. Стефан] му се привидя как, коленичил на земята, казваше, че го познава – той е великият Николай, но реченото от него не помни. А оня, милостивият, рече: „Казах ти да не скърбиш, защото твоите зеници са в моите ръце и аз ти ги показах.” Той имаше видение, че си припомня тези думи, че пада в краката на светителя и че моли милост. И явилият се рече: „Това, което тогава ти казах, сега съм изпратен да изпълня. И както представяше видението, го вдигна, направи на лицето му кръстен знак, докосвайки с края на пръстите си неговите очи, и рече: „Нашият Господ Иисус Христос, който даде зрение на слепия от рождение, дарява и на твоите очи предишния взор!” И оня, прочее, стана невидим, а този се разтрепера. И щом дойде на себе си – о, Христе, неизказано е твоето милосърдие! – виждаше както преди. И така, взел тоягата, както обикновено си ходеше, по същия начин си излиза от църквата. Щом стигна до килията си, падна на земята и часове наред лееше сълзи от онези новодарени зеници, принасяйки дарове от сълзи на този, който му ги даде. Удряше се в гърди, наричаше се пръст и пепел,[30] говореше, че е недостоен за такова благодеяние, а за много мъки и страдания. Такива прочее са Светците – когато се сподобяват с най-великото, мислят най-смирени неща. И след като проля обилно сълзи, закри очите си с кърпа и с тоягата пак отиде в църквата, та застана както обикновено. И така с премъдър предумисъл скри от всички и никой не разбра, че има способност да вижда, до деня, когато Бог го избра да царува чрез правдата и го постави за пастир на неговото си отечество, както словото ще разкаже нататък. А нашата повест да върви поред.

Не изминаха много дни от преславното му проглеждане и по-малкият му син, обзет от тежка болест, умря скоропостижно. А той не направи нищо недостойно за благородната си душа, не започна да скубе косите си, не завика с неподобаващ глас, не изрече нещо безполезно, но позволи на природата само обилните сълзи, защото те не могат да се удържат, когато сърцето е устрелено отвътре

от стрелите на природата. Проговори гласът на блажения Йов: „Бог даде, Бог взе!”[31]. След като го погреба, издигна ръце към небето и рече: „На тебе, Владико, предавам отрока! На тебе изпратих отрока и той ми се спаси отсега и до века. На тебе поверих отрока и няма вече в мене никаква скръб. Благодаря и славя твоето човеколюбие, промислителю благи, защото пожела да приемеш плода на моята утроба, докато е още неизкусен от злобата.” Тези и други благодарствени думи изрече за детето си, така че всички слушащи да се удивляват много на неговото великодушие и на премъдрото слово. Така, прочее, се случиха тези неща.

Оттогава този нов Товит прекара две години в подвижничество и в други неща, що прилягат на монашеския живот, превъзхождайки със сълзи и смирена премъдрост мъжете, които много време се бяха трудили в обителта. Но както Бог предаде Йов на поискалия го [дявол], за такова и толкова голямо страдание, и го лиши от синове и дъщери и накратко – от всичко в дома, ала за да посрами с това ратника дявол, вечно завиждащ на Светците, а да представи [Йов] за светъл победител; както след раните Бог пак го въздига превисоко и му дарува всичко двойно, по същия начин стори той и с този мой венценосец, та след като бъде изпитан чрез различни страдания и в такива и толкова големи беди, да се покаже търпелив и благодарен, да не отрони нито една, най-малка дума на недоволство; и Бог пак го дари на неговото отечество. И така, о, пресвещени слушатели и богоизбрани люде, слушайте, моля се на ваша милост, как се върна в желаещото го отечество и по какъв начин достигна царския сан.

Самодържецът на гърците изпращаше посланици до своя зет – сръбския цар, та да му прати на помощ войска. Защото тогава агаряните, след като бяха покорили всички южни области, с голямо множество идваха към източните.[32] И царят беше всецяло устремен и вече повеждаше война с варварите. Той прочее пожела да изпрати с посланиците и настоятеля на обителта на Вседържителя, защото беше мъж разумен и опитен в другото. Щом пристигнаха при сръбския цар, както беше заповядал самодържецът, много почести отдадоха и много дарове получиха. И царят, извикал отделно насаме оня честен отец, питаше го за сина си Св. Стефан. И рече оня чудният: „Питаш ме за многострадалния и втори Йов, о царю? Всички неща от твоето царство, дори да имаше безброй години живот, не струват колкото страданията на Св. Стефан. Като някакво многоценно съкровище го спечели нашата обител; и не само ние, но и целият царстващ и славен град.” И като начена, разказваше му за много постъпки на мъжа и за непорочния му живот, и как премъдро подтикна самодържеца да прогони еретиците. „И знай – рече, – колкото него си облагодетелствал, толкова себе си си ощетил. И ако ме послушаш мене, който те съветвам за добро, върни при себе си с почест, оня, що е по-високо от почестта човешка.”

Когато чу това милостивата душа, омилостиви се бащински, защото такава е кръвната връзка – не се разкъсва, освен от смъртта, но се затяга по-здраво. Като проля обилни сълзи и стана, покланяше се на оня мъж и изповядваше благодатта: „Нека бъде, както Бог иска, честни отче – казваше, – както си повелил.” И така приготви бърже онези, които щяха да тръгнат с игумена, и ги отправи във Византия при царя, молейки да му изпрати Св. Стефан. Самодържецът, радостен от това, го повика при себе си, прегръщаше го и го целуваше, със сълзи го изпращаше, дарове много му даваше. А той пък даваше на манастира, в който беше пребивавал, всичко, що му бе подарено от царя. И когато вече тръгна на път и излизаше от обителта, чудният онзи и най-обичен нему настоятел с множество братя го изпращаха със сълзи и им се струваше, че с душите си тръгват заедно с него. И тогава за него се сбъднаха пророческите думи: „Незлобивите и праведните се прилепиха към мене.”[33] Прочее, като получи от тях последните молитви и ги остави с мир, пое пътя, що води напред. След като пътува доста дни, достигна отечеството си. И щом дойде на мястото, където тогава пребиваваше царят, и царят нареди, той отива при него. А царят приема добрия син като баща, целува го със сълзи, говори му думи, пълни с утеха; с истинско смирение моли прошка за това, що му е сторил. А какво направи Христовият подражател? Като започна с благи думи, утешаваше царевото ридание и изкарваше себе си виновен за това, което бе изпитал. Защото той, служителят Божи, рече: „Татко, ти си направил това, що ти е заповядано. Не е достойно, нито праведно, когато Бог повелява, някой да не послуша, понеже ти нямаше да си причина дори за моето раждане в света, ако той не би дал. Затова – рече, – татко, и двамата трябва да благодарим на Бога, който поиска да спаси тебе чрез служение на царството, а мене да сподоби с милост чрез лишаване от зрение!” Тези думи предизвикаха удивление

у царя и той се възхищаваше от разума на мъжа, а се срамуваше от несравнимостта на неговата добродетел. Така, прекарал малко дни, бива изпратен с много почести от царя и бащата да живее на едно място в Диоклития,[34] където му се донасяха необходимите за всякакво удобство неща. А пък той предава на неговия дядо сина си, който бе дошъл с него от Константиновия град. Оттогава пребоголюбезният Св. Стефан беше още по-достоен за Христовата любов, хранеше се душевно от някаква Божествена сладост и във всичко имаше благи надежди.

Понеже измина много време и предстоеше да се изпълни Божествената воля, внезапно някаква болест налегна царя. Като чувстваше, че е зле и че вече не ще живее, заповяда да бъде отнесен в своя манастир, където, прекарал малко дни, напусна този живот. И бива погребан в построения от него манастир – мястото е наречено Банска заради течащите топли води, а църквата е почетена с името на първомъченик Св. Стефан. Когато царят издъхваше, мнозина се притекоха с най-голямата възможна бързина при Св. Стефан и му съобщиха станалото. А той смяташе, че това е измама, защото не беше никак склонен към промяната, от което мнозина страдат поради лековерие. Но щом разбра със сигурност за бащината смърт, веднага сваля от очи кърпата и със светло лице и с още по-светли очи се явява пред събралите се и се препасва с властта на достойното за него сръбско царство. И щом тази мълва се разнесе навсякъде, хората, изпреварвайки се един друг, тичаха към него, а също и почти цялото войнство, и велможите, които са в съвета, сановниците и тези, що са назначени да събират царските данъци – всички те, тичайки, падаха в краката му и му въздаваха царски благохваления. А той, като прегръщаше всички, целуваше ги и говореше думи, пълни едновременно с полза и с премъдрост, та полагаше някак в сърцата им някаква сила на усърдието. И бе обичан и желан от техните души, и голямо множество от оръженосци го окръжаваха.

Докато Св. Стефан пребиваваше така, укрепяващ се и възвисяващ се с Христовата сила, и всичките му поданици бяха много покорни, Константин, неговият брат от друга майка, събрал голяма войска и извикал немалка помощ от съседните предели, тръгваше срещу него. И чрез пратеник му заповядваше веднага да се отстрани от царската власт. „Къде се е чуло някога – говореше – сляп човек да управлява царството!”

Щом чу това, Св. Стефан заповядва да се събере войска, доколкото имаше готова. „Не подобава – рече – да тръгвам на война, докато не отдам достойна почит на главата на църквата”. След тези думи стана, та отиде при него. Свещенстващият тогава архиепископ на име Св. Никодим, подобно на първия Св. Никодим[35] и той истински Христов ученик, го посрещна с голяма радост и царска почит. И когато бяха в църквата, архиереят, взел в ръце царската корона, увенчаваше неговата честна глава, свидетелствайки, че той е съвършен цар на всички илирийски народи. После, като се вдигна оттам, отиваше на бой. А когато двете войски се приближиха, онази милостива душа почувства милосърдие към брата [си] и му написва такова послание:

„Св. Стефан, по Божа милост цар на сърбите – до превъзделения брат на нашата власт Константин, поздрав! Ти несъмнено сам си чувал за нещата, случили се по промисъл на Бога, който всичко е устроил добре. А сега пак знай, че бях помилван от Бога и по бащиния жребий бях поставен за цар да владея хората със страх Божи и с неговата правда, както и нашите бащи. Затова се откажи от нещата, що си започнал, ела с готовност да се видим един друг, и приеми втория след царя сан в царството, като втори син, не воювай срещу своето отечество с чужд народ; стига и за мене, и за тебе да живеем при такава широта на земята ни, защото аз не съм Каин братоубиец, но братолюбец, приятел на Йосифа и неговото слово изричам към тебе сега, както той тогава – към братята си: „Не бойте се, защото аз съм Божи човек. Вие замислихте за мене злини, обаче Бог замисли за мене добрини.”[36]

Тези думи, прочее написа Св. Стефан. Но оня ги пропусна край ушите си и стягаше за бой войските. И когато двете страни се сблъскаха, победен е дошлият да върши неправда. Падат много трупове на сънародници, още повече са обърнати в бягство. Пада окаяно и самият Константин, получил такава награда за своето безразсъдство; неговите хора пък преминават към Св. Стефан.

Но какво става след това с блажения мъж? Той прочее държеше всичко в свои ръце, понеже никой не смееше да му се противи, но всички околни князе изпратиха при него просители с многоценни дарове; те молеха да имат с него мир, прекланяха се под неговата ръка, умоляваха да [им] заповядва като на слуги и му обещаваха всяческо благопокорство. А той, колкото величието

на царството нарастваше и се множеше, толкова по-смирен помисъл носеше в покорния си разум; мокреше често постелята със сълзи; и не само нощем, както пее пророкът,[37] но и всекидневно измиваше съвестта си със сълзи, наричайки се по думите на Давид червей, а не човек,[38] и по думите на Йов – пръст и пепел.[39] Не се поддаде на женските сладости като Соломон, не погуби скиптъра на царството, послушен на младостта като Ровоам,[40] не изгони пророците като Ахав, не посегна безумно срещу Светото като Озий, но съвсем противно на това – смиряваше висотата на царството си пред архиереите, почиташе достойно с много страх и благоговение Светите неща, а всичко останало управляваше чинно и богоугодно. Такъв беше приснопаметният Св. Стефан.

Понеже за него бе добре да има и помощница в богоугодните дела, Бог, предназначаващият всичко за негова полза, избира жена, достойна за такъв мъж. Тя дойде от град Солун – блажената Палеологина – да царува, както и бе от царски корен.[41] А Господ, прославяйки своя угодник, прави и това: през всичките години от неговото царуване земята раждаше голямо изобилие от плодове, така че всички наоколо да се дивят на неговата държава и мнозина да оставят далече своите отечества и да се преселват там. И християнският рог растеше,[42] и църковните дела бяха добре направлявани, а царските дела – всички бяха в ред. Войската беше страшна за неприятелите, дори като чуеха за нея, а благопрочутият Св. Стефан сияеше като някое слънце заради блестящата добродетел на своя живот. Прочее, той беше любим на всички души и предизвикваше учудването на всички умове, вършеше и други богоугодни дела, навсякъде разпращаше милостиня като лъчи. Защото чуваше писаното: „Милост искам, а не жертва”[43] и „Който помага на бедняк, дава назаем Богу”.[44] От [милостините му] достатъчно получи Египет, и Александрия, и свещената Синайска планина,[45] където Бог застана със слава, заговорвайки на хората, пък и Йерусалим, и цяла Палестина, Константиновият град, и Тесалия, а още повече – и Вседържителевата обител,[46] станала причина за много добро за него; пък и Атонската Света гора получи обилно от благодеянията му. Но за това – толкова!

Понеже Божественият бе обзет силно от неизказано желание и постоянно имаше наум: „Какво да въздам на Господа за всичко, що той ми даде?”,[47] той пожела да съгради храм за слава на Христа Вседържителя и там да вложи цялото си усърдие. И обхождайки много и различни места по цялата страна, търсеше подходящото за такова дело. И намира едно място в Хвостенските предели, наречено Дечани. Щом го огледа добре, той с много сълзи благодари на Бога и се обърна към велможите, които бяха с него: „Колко е страшно това място! – рече. – То не е друго, а дом Божи”,[48] както каза Яков. А те: „Чувахме, о светлейши между царете, че пророкът в псалма говори на Бога за царя: „Ти си му дал желанието на сърцето му и молбата на устните му не си отхвърлил.”[49] А сега самите ние го разбрахме чрез делата.” И царят каза с радост: „Какво друго може да бъде по-желано от мене, о, съвършени сред боголюбезните приятели? Такова място съответства на моето усърдие.” И с това слово бързо заповяда да дойдат каменоделци и от приморските градове да доведат пред него ръководители за строежа. А сам той, след като му бе разпъната шатра, пребиваваше там, възхищавайки се от красотата на местността, защото тя е разположена на най-високите места, обрасла с всякакви дървета; местността е гориста и много плодородна, равна и злачна; отвсякъде текат най-сладки води, бликат много извори; напоявана е от бистра река, чиято вода, много преди да бъде вкусена, радва с вида си, а още повече, след като се вкуси, носи блаженство на тялото, така че никой не може да се насити на нейната сладост. От западната страна е обкръжена с високи планини и е затворена от техните стръмнини, затова е насищана със здравословен въздух; от източната страна пък се съединява с широко поле, напоявано от същата река. Такова прочее е мястото и съграждането на манастира е подобаващо и достохвално.

Най-напред той издига стена, достатъчно дълга и широка, укрепена с нагъсто построени кули, а вратите на манастира срещу лицевата страна на църквата да са малко по към южната страна. Върху тях е издигната превисока кула, така че нейният връх да се изравни с височината на църквата. А около стената са прилепени килиите на монасите, сякаш някакви птичи гнезда, за които подхожда пророческото слово: „Бях като птица, усамотена на покрива.”[50] Направи и трапезария, голяма по постройка, още по-голяма чрез майсторството на строителя; пък и готварница, и пекарница, разположена на голяма площ. Създава и игумения[51] – едно удивително и достойно за описание дело. И съградил всичко, както изискват редът и красотата, покрива го с много олово. А сред всичко благолепният Св. Стефан издига боголепен храм; отвътре той е много дълъг и широк, а височината му е такава, че затруднява очите на гледащите; той е поддържан от мраморни колони и украсен с

различни сводове; отвън пък е изграден многочудно от полирани мрамори, червени, а също и бели; връзката на всеки камък с другия е дивна и превисока по майсторство, така че лицевата страна на целия оня храм изглежда да е един камък, пречудно, чрез изкуство слята в цялостния облик на природата и показваща една неизразима хубост, та голяма благодат да озарява гледащите. И вечнокаменната красота и големината придават на храма преголямата прелест, понеже го изваяха съвършено и го създадоха за достолепие. А липсата на време не ми дава да опиша златните и сребърните съдове, свещеническите одежди и сирийските тъкани с бисери и скъпоценни камъни.

След като построи такъв голям и толкова хубав храм, предаде го на Вседържителя – Бог. Призова също и настоятел на онова братство, равния на ангелите Арсений, мъж, остарял в добродетели и твърде отруден от постнически усилия. Той даде на манастира за нуждите на братята много села и общини от различни места на своята страна, както те стоят и до днес в премъдрия му хрисовул и показват неговото желание и усърдие към Бога; и всичко това той предаде на манастира. След това издигна из основи църква на добрия покровител великия Николай – близо до обителта, но извън нея – за негова вечна прослава. Но и вътре в манастира, от южната страна на централния олтар, има втори олтар за чест и слава на този Свети отец.

И друг неочакван подвиг стоеше по пътя на царя – понеже българският цар Михаил,[52] възгордял се от много успехи и царска слава, се вдигаше срещу сръбското господство и се стремеше да го подчини под своята власт. Много беше, прочее, неговата войска, още по-много беше събрал от различни народи; освен това поиска немалка помощ и от готите, живеещи на другата страна на Дунава, и настъпваше, подобно на вълнуващо се море. И виждайки такова неизчислимо множество, той бързаше да осъществи чрез дела, което кроеше в ума си.

А Св. Стефан, като узна за това от писмо, смути се, което беше естествено, разпрати известие до войската да тръгне след него, а сам се стараеше да избърза, колкото се може, със своя син Св. Стефан. И щом стигна до мястото, наречено Велбъжд,[53] принадлежащо към Сардикия, тук двете страни се виждат една друга; и нашите бяха твърде малко спрямо множеството на ония – пет към хиляда, както би рекъл някой.

Прочее, прехристиянският Св. Стефан изпраща до царя на българите да сключат мир: „Защо се мъчиш, казва, да погубваш българските и сръбските родове, нали имаш в ръцете си дела от своето наследство, що Бог ти е дарил? Бъди доволен от своето, та да ти бъде добре, а не пожелавай чуждото, което Бог другиму е дарил, защото се противиш на Бога, като нарушаваш и оборваш нещата, що са от него добре разпределени. Ако ли пък си толкова военолюбив, насочи оръжието си против варварите, а не срещу христовите хора,[54] на които аз по Божия благодат съм пастир и които при това с нищо не са те обидили. Помисли колко кръв предстои да се излее, колко майки ще останат без деца, колко трупове от двете страни ще бъдат поднесени за храна на птиците и зверовете. И какъв отговор ще се иска за тях от оня, който ги е погубил безразсъдно? Прочее, като ни оставиш в мир и ти самият като го имаш, върни се в своите земи, понеже, които се стремят да заграбят чуждото, ще загубят и туй, което мислят, че сигурно държат – така отсъжда всевиждащото око.”

Оня, щом чу това, изрева сякаш звяр и изпълни с много смут стоящите пред него; той отправяше срещу Св. Стефан реч на безчестие и закана, и накрая рече: „Ако не дойде до сутринта, когато слънцето изгрее от изток, и коленичил, не превие врат под крака на моето непобедимо величество, ще изпратя и ще го доведа така позорно вързан и след много различни и големи мъки ще го предам на насилствена смърт!”

А що стори Св. Стефан, като чу това? О, благородна душо! О, блажена надежда! Въздъхнал издълбоко, рече: „Господ ми е помощник и няма да се уплаша; що ще ми стори човек! Господ ми е помощник и аз ще погледна срещу моите врагове!”[55] Извика воеводите, та заповяда да се организира войската и да се приготви за бой. А самият той, стоящ сам в шатрата, молеше се, вдигнал непорочни ръце към Бога и него призоваваше на помощ. И стоейки така, прекара цялата нощ. Щом настъпи денят, излезе със сияещо лице, както някога Мойсей, когато излизаше от скинията на Завета.[56] Защото молитвата е такова нещо – не отпуска молещия се такъв, какъвто го приема, но много по-сияен. След това събра цялата армия, постави в средата сина си Стефан и му я връчи, казвайки: „Вървете, чеда, в името на Христа, за да се изпълни неговата справедлива присъда! Дерзайте, защото пише: „Тези на колесница, онези на коне, а ние в името на Господа нашия Бог ще призовем.”[57] Да не се плаши вашето

сърце[58], като гледате множеството на онези! Понеже когато Йерусалим беше обсаден от Сенахирим, воевода на асирийския цар, Бог, видял смирението и злощастието на своите хора, изпрати една нощ един ангел и уби 185 хиляди от асирийската войска[59]; и сега, заедно с вас се надявам: ще изпрати своя ангел пред вашето лице. Защото пише: „Бог се противопоставя на гордите, а на смирените дава благодат.”[60] Чрез такива богоизречени думи, премъдрият направи всички усърдни, вложи в сърцата им Божествена сила и ги прати на бой.

А той влезе пак в своята шатра, коленичи и опрял лице до земята, молеше се, изливайки сълзи, сякаш [черпеше] със съсъд от извор. Бог слушаше своя праведник и оня горделив насилник с цялата си военна сила беше побеждаван както някогашния Амалик, чрез действието на молитвата, и не можа да отбегне Божия съд.[61] Царят на българите беше заловен от сръбските войници. Водят го при сина на царя Стефан, който тогава извърши много подвизи в битката. И там безславно бе лишен от живот; той справедливо бе подложен на това, що готвеше другиму. И тъй българите, изпълнени със срам, изгубили повечето си сили, като взеха трупа на оня Михаил и извършиха над него необходимото, и приготвиха предоволно мъртвеца според обичаите, и поставиха Александър, [Стефановия] племенник, за цар, отидоха си в своята страна.[62]

А победителят Св. Стефан, красящ се със светли победи, се върна обратно, където поданиците го посрещат и величаят с победни песни, възхваляват го и му се възхищават, благодарят на Бога, че се сдобиха с такъв цар, по-прочут от всички предишни. После, като беше в манастира със славните князе и людските управници, пишеше победни песни за Христа-царя и се изпълваше с неизказана радост, виждайки такъв завършек на своето усърдие. И оттогава се стремеше към по-велики подвизи.

След това построява друг манастир, на три стадии[63] далече от великата обител, добровидно разделен на килии, украсен с редове одъри и приготвен за такава цел с всички други необходими неща. И там събира братство от болни от свещената болест,[64] намиращи се по цялата му земя, доста много на брой, със загнили лица, с треска в кръвта, с разложени меса, окапали до самите кости, с изкривени пръсти, отделили се от ставите; хора съвсем схванати, неподвижни; такива, що не можеха свободно да дишат поради болката, мъчеща ги извътре – зрелище наистина покъртително и гледка, предизвикваща сълзи в очите на милостивите! Там им уреди да получат покой, който какъвто иска, давайки им всеки ден обилно нещата, необходими за тяхното успокоение: копринени тъкани, понеже са меки за лежане на ония свещени тела, и благовонно миро за прохлада на излъчващия се от тях огън. Постави им и управител от двореца – благ и добър мъж – и му заповяда да угажда на всички и да облекчава болките от недъга. Но и сам често ходеше там: веднъж, престорил се на някакъв войник, им даваше много пари, а друг път – открито, през деня. Той им се покланяше, усърдно ги прегръщаше, със сълзи целуваше онези страдащи тела, говореше им слова на утеха и ги облажаваше, че заради временното и бързопреходно страдание ще се удостоят с безконечното царство. И нито Соломон в цялата слава на своето царство не се е радвал толкова,[65] колкото той с този събор на страдалци; и много нощи прекарваше, беседвайки с тях, защото имаше помежду им мъже, удостоени с Божествени [дарби]. Прочее, времето сега не е подходящо да пиша за това; за тях трябва друга, по-грижлива подготовка и обмисляне. А сега, избързал, ще разкажа как настъпи мъченическият край на неговия живот и как той се присъедини към лика на мъчениците.

Една нощ, след свършване на утринното песнопение, полегнал на уединената си постеля, той вкусваше малко сън, и вижда великия Николай. Той му се яви по същия начин, както и преди. И пак Николай, пак обичайната полза, пак той, пожелаващият да благоизвести по-хубавото! И се приближава до него, и говори: „Приготви се, Св. Стефане, за края, защото скоро ще се представиш на Господа.”

О, добро известие! Станал от сън, Св. Стефан смесваше радостта със сълзи и като се хвърли на земята, благодареше на Бога и на вестителя за доброто преселение. Защото той винаги се стремеше и желаеше, ако е възможно, да остави земните смутове и в бъдеще да живее с Христа.

След това извика настоятеля на манастира, споменатия по-горе Арсений, и му връчи много злато, казвайки: „Изтече, честни отче, времето на моя живот и затова вземи ги и ги запази за манастирски нужди, защото не зная какви ще бъдат по намерения тези, що ще царуват след нас”. И тъй, даде това на манастира, друга част – за онези блажени страдалци, а останалото сам раздаваше. Малцина узнаха за неговото дело, понеже от тогава до часа на утринното богослужение[66] прекарваше всички нощи, като бродеше из града и търсеше нуждаещи се хора.

А Св. Стефан, споменатият преди негов син, многократно беше нараняван от желание за царството и поради страх, че няма да го получи, криеше в себе си змия. И тогава, понеже не можеше да търпи повече пламъка на желанието, а имаше със себе си много войска и мнозина от първите велможи, преминава в Арванитската земя[67], удостоен със сана на трибун. Там се препасва с властта на цялото царство и отнема тази земя от бащината си държава.

А какво направи оня кроткият, когато узна това? Многократно изпраща до сина писма, та да остави недостойните неща и да живее заедно с него, а не след дълго да стане наследник на царството и благословията му. Но как да послуша добрия съвет душата, устремила се единствено към злото? Като разбра, че синът не се покорява, остави да се изпълни за него Божията промисъл и живееше, събирайки много добродетели, за да не се пресели от тукашния живот с малка печалба. Така и в това подражаваше на кроткия Давид и усърдно понасяше синовното гонение.[68] Когато някои, показващи голяма близост към него, решиха да му кажат: „Защо е тази твоя снизходителност към сина? Защо е това отлагане и забавяне? Изпрати поне войска, задоволи я с много плячка и с това ще покажеш своята мощ и ще внушиш страх у войниците му, та да не смеят да се вдигнат на рат срещу тебе”, той ги погледна някак необичайно, както се каза, и рече: „ Защо вие така ожесточавате кротката душа и я карате нея, която се подчинява на Божия закон, да му се противопоставя? Ако сме приели доброто от ръката Господня – както каза Йов, – нима не ще изтърпим злото.[69]Достатъчно се насладих от благата на този живот; ясно е, че като получих слава и царско име, редно е да изстрадам всякакво зло, за да имам някакъв заслужен дял от отвъдното утешение, та да не ни бъде казано справедливо онова, що се каза на богатия: „Ти получи своите блага приживе.”[70] От тези думи ще бъдем посрамени и не ще можем да дадем никакъв отговор.” Защото, откак получи вестта за блажената кончина, неговата мисъл бе заета не с нещо друго, а само със сърдечно съкрушение и с честите страдания на сълзите, и с обичайния за него стремеж към бедните.

После този, който беше едновременно син и вероломник, намерил удобно време, внезапно нападна и сложи ръка върху баща си с жената и децата му; той нарежда те да бъдат пазени в друг град, а него изпрати в града, наречен Звечан,[71] и след няколко дена го осъжда на най-горчива смърт чрез удушване.

О, несправедливо осъждане! О, немилостив отговор! Как не пожали бащината утроба, как не пощади родителската старост? Как не се засрами от белите коси? Как не си спомни за Бога, казал в Закона „Почитай баща си и майка си?”[72] А и презлите слуги на злия господар, как те смееха, след като получиха такива заповеди, да тръгнат с волни нозе? Вървейки, как не се преобразиха към милост? И, дошли на мястото, как смееха да гледат към онова свещенолепно лице? Или как дръзнаха да се докоснат до неговата Света шия със своите скверни ръце? О, безчестие! О, неистовство! Как не изсъхнаха злодейските ръце? Как не ослепяха очите им, както съчиненията на много Светци казват, че става? Ала как щеше да бъде съвършен мъченикът, ако не така! Защото един е жребият на мъченичеството, а многобройни са начините на смъртта. И така той предаде на Господа блажената душа, подета и възхвалявана от ангелите, а многострадалното и честно тяло бива пренесено в неговия манастир и бива преобилно и достойнолепно сподобено с възвишени свещенословия. И съкровището, сякаш някакво слънце, залязло под земята, се предава на гроба, несравним с нищо.

Обаче за тези неща казаното е достатъчно! А пък аз, о, пресвещено събрание и пречисти отци, не съм мислил да ги погреба в дълбината на забравата, но да ги разкрия и да ги предложа на вашия слух, понеже сте христолюбиви и мъчениколюбиви, та да не би с няколко кратки изречения да се омаловажат толкова големите богатства; едновременно се старая да възвеселя вашия слух чрез изслушването на повестта и чрез чудесата на мъченика, които отсега се проявиха.

Общата майка земя задържа в своите недра онова свещено и страдалческо тяло седем години и засрамила се от добродетелните сили в него, го запази невредимо по заповед на създателя; то ни най-малко не бе подвластно на природата на тлението, а стана такова, каквото ще покаже по-нататък нашето слово.

Една нощ, докато еклезиархът на манастира спеше, явява му се един мъж дивен и неизказано светъл и му заповядва да извади от земята неговото тяло. След като стана, той, изплашен, разказва видението на предстоятеля. Той, прочее, го отпраща, казвайки, че видението е последица от многото спане. Ала сам в ума си разсъждаваше много и целият бе изпълнен с ужас, понеже знаеше сигурно

добродетелите на мъжа и страданията му за правдата и смяташе, че това никак няма да остане неразкрито докрай. И пак, когато бяха минали малко дни, заповядалият тези неща се явява на еклезиарха. А той отново съобщи на ръководителя. За трети път се явява престрашно едновременно на еклезиарха и на игумена и ги порицава, загдето не са повярвали. И понеже за това се разнесе голяма мълва, тя стигна чак до архиерея на областта; изпаднал в голям страх и почуда, той свиква подвластния му архиерейски събор и църковния клир, и дохожда в манастира. Когато беше в църквата, заповяда да отместят камъка на пребогатия гроб. Щом стана това – о, сладостна повест! – силата на неизказано благоухание изпълни всички, не само намиращите се в църквата, но и извън църквата, по цялата обител. И нямаше ни един от събралия се тук народ, който да не се наслади на благоуханието. И така Св. Стефан е изнесен и положен в ковчег от свещените архиерейски ръце, та делото, по-светло и по-почетно от ония скрижали на Завета,[73] да бъде видимо и прославяно от всички, а на идващите с вяра да дава изцеление от различни болести.

Имаше един човек, който седеше да проси при манастирските врати. Той някога бе боледувал от треска и бе лишен от зрителната способност на очите си. И четиридесет години се измъчваше от такова наказание. Макар че беше дал много имоти на лекарите, понеже беше от богатите, той никак не можа да получи облекчение на страданието. Но след като разпиля имотите, превърна се в бездомен и просяк. Щом разбра, че онова честно тяло е извадено от земята и открито лежи пред всички – лекарство на всекиго според вярата, купувано не със злато, но придобивано с усърдие, той стана, та дойде до църковните врати. Тъй като входът му бе недостъпен, понеже множество хора се стичаха на поклонение пред нетленното тяло и се блъскаха един друг, той стоеше вън, проливаше топли сълзи, биеше гърдите си с ръце, а с езика си изричаше молитва към мъченика; и подражаваше на вярата на онази жена, за която се говори в Евангелието.[74] И както надеждата не посрами нея, така и него не посрами. Защото когато вече се отслужваше Божията служба, той успя някак леко да влезе и доведен от водач до пресвещения ковчег, преклони глава, допря лице и очи на гърдите на Светеца. И, о чудо! Като стана, той, избавил се от предишната тъмнина, виждаше желаната светлина. И вървейки, станал водач на този, който преди го водеше, разгласяваше Божиите величия, извършващи се чрез Св. Стефан. Но и много други хроми и парализирани, неми и глухи се освобождаваха от такива страдания, когато се докосваха с вяра до мощите му. Тези, които ги познават, казаха, че те и доскоро са били живи.

Прочее, нима това е чудно? Ни най-малко! Защото той е ученик на Христос, който е изрекъл: „Делата, които аз върша, и той ще върши.”[75] Наистина Св. Стефан показа дела, достойни за вярата, а вярата украси с дела, делата пък с вяра запечата. А кои са те: вяра, надежда, любов,[76] беззлобие, простота, милостиня, кротост, дълготърпение,[77] правосъдие, грижа за сираци и вдовици, подвиг за благочестието и което е най-високото – смирение. Него той прибави като невидими крила към останалите добродетели; и летейки, достигна надземните предели, въдвори се с мъчениците като великомъченик. Приобщен с тези, които благочестиво царуваха на земята, той, който ги превъзхождаше с много дела, се причисли към преподобните, защото усвои някои от техните велики деяния и както се разбира, на тях се оприличи с чистите молитви, с мисъл за смъртта, с непрестанни сълзи и със смирена мъдрост; и той се приготви да влезе заедно с мъдрите девици в чертога, защото, напълнил свръхбезмерно много съдове с масло и вдигнал пред себе си светилника, очаква в полунощ страшното идване на сладкия Жених.[78] И кои съдове – чуйте, възлюбени: утробите на бедните, стомасите на гладните, плещите на голите, сълзите на вдовиците, нуждата на сираците. Като утешаваше тяхната оскъдица, Св. Стефан приготви украсата на своя светилник.

Колцина, прочее, кажи ми, ще го наобиколят тогава на онова всечовешко множество[79] и ще показват на страшния съдия оня, който ги е утешил заради неговата, [на Христа] любов и е облекчил страданията им от болестите! Колко езици в един глас ще извикат и по-ясно от тръба ще разгласят милосърдието на този мъж и това, което той тайно правеше за тях! Всичко това те ще разкрият пред ангелите и пред хората. О, блажено изобличение! О, добри Стефанови изобличители! И понеже Женихът се бавеше,[80] дойде природната необходимост и накара всички да дремят и спят. Но и докато той спи, съсъдът на неговата Света душа върши преславни неща. И щом прочее в днешно време беше прославен с толкова голяма слава, каква ли и колко ли голяма ще му се дари, каквато, „око не е виждало, нито ухо чувало, нито човеку наум не са идвали нещата, които Бог приготви за обичащите

Го."[81] И когато по апостола „това донейде ще изчезне",[82] когато човек влезе с Господаря и Жениха в чертога, вратата ще се затвори.

С какво е достоен за удивление Йосиф? С това, че е продаден от братята и хвърлен в ямата като символ на Христа. Ала, Св. Стефан понесе не само заточение, но и лишаване от светлина. Аз мисля, че смъртта е за предпочитане пред такова наказание! Не стана ли оня цар на Египет? И този стана цар на сърбите. Но оня прочее беше от Закона прообразен на благодатта[83] и владетел на безбожен и нечист народ, а този – в самата благодат и владетел на избрани хора и на свят народ, на царско свещенство, на Христово стадо, което е много по-високо от людете на оногова; и той беше приятел на многострадалния Йов. Както Йосиф надминава източните, така и този надмина западните царе с благочестие и правда, с милостиня и беззлобие. Превишил ги твърде много със слава и богатство, той се приобщава към страданието. Но краят на двамата не е еднакъв – както във всичко, така и тук по-богатият е Св. Стефан чрез мъченическата си смърт.

Той се приравнява някак и даже много към Иисус Навин с подвига за хората и с водените битки срещу народите, които нахлуха и искаха да оскърбят Божието достояние, чийто пастир бе той. Не с оръжие, нито с лък – на тях никога не се уповаваше, но, сякаш втори Мойсей – с въздигане на чисти ръце[84] и с молитвено действие.

Давид беше цар на Израил и бе кротък, което е свидетелствано от Бога, говорещ за него: „Намерих мъж по сърцето си – Давид, сина Йесеев"[85]; но бе и псалмописец и танцуваше пред ковчега.[86] И този прочее е цар, и кротък в смирението, и не със слово засвидетелстван, но с дела за хората, белязан от Бога. Той е певец на песни, що излизат от сърдечната лира и стигат до ушите на Господ Саваот, на молитва [отправена] открито, на безмълвно възклицание,[87] а и играеше духовен танец не с нозе, ала с душевните възприятия.

Достоен е за удивление Соломон, по-висок в премъдростта от всички, царували в Израил, но станал роб на женски сласти, накърни славата чрез порока. А този, що от природата бе надарен с премъдрост, премъдро се запази от такъв порок, понеже бе насочил желателната част на душата си към отвъдземните неща. Не беше ли построил оня многозлатна и многославна църква – ала за нуждите на старозаветните служби и за освещаване на жестокосърдечния Израил.[88] Този пък създаде храм на божествените тайни за служба на благодатта и Христовото достояние и за молитвено събиране на хората. Какво са пред това дело многопрославяният езически храм и изкусно сътворените му колони[89], Йосифовите житници[90] или недобре пресметнатите стени на [Вавилонската] кула в Сенарското поле[91], или многоусърдно построеният дом в Ефес, що не бе от полза за съградилите го?[92] Той беше и като Даниил мъж с най-добри желания[93] и ревнител като Илия.

Такива са Стефановите дела, такива са придобивките на благочестивия цар, такива са плодовете на богообичната душа. Не се превъзнесе от толкова голямо самовластие, не бе похитен от гордостта, не предпочете нещо от видимите пред мислените, но короната на това земно царство му бе застъпница на небесното царство. И неговата Свята душа се вселява в неизказаната слава, а свещеното му тяло, сякаш някое скъпоценно наследство, бе оставено на неговото отечество, та и чрез това Бог прояви милост към нас. Ако не беше станало така, той сигурно щеше да се представи като Енох.[94] А понеже неговите честни мощи са при нас, вярваме, че и неговата триблажена душа невидимо е с нас, изпълнява нашите молби за спасение, пази ни от насполетяващите ни злини, противи се и наказва с видими наказания онези, които нападат неговата обител и оскърбяват ангелския чин[95] в него. И чуйте, о, любезни отци, разказа, който не е непознат и на ваша милост.

Някой си Ивое беше поставен несправедливо и неблагочестиво от царица Елена[96] за началник. В началото, прочее, той си придаваше [вид на] благоговение и смирение, както се казва, вълк, прикрит с овча кожа,[97] докато разкри живеещия вътре в него звяр и се показа изведнъж жесток, и беше жилище на всякакво беззаконие. Той открито присвои всичко, що е в манастира, и нареди той да се управлява от миряни; този идол на безчестието лиши настоятеля на манастира от целия полагаем му се дял, та дори от това да се нарича игумен. Но и онова свещено число монаси той подхвърляше на многообразни мъки, та не можеха да ходят свободно даже вътре в манастира. Да кажа накратко – тъмнината управляваше светлината и вълкът беше пастир на овцете, и едно голямо и неутешимо бедствие обгръщаше душите на всички.

Веднъж той идваше отвън на кон, както имаше навик, с мнозина вървящи преди и след

него; беше обед, когато братята пееха шестия час. И в този час тогава, след като той вече е близо до вратите на манастира, явява му се Христовият воин Св. Стефан, среща с ярост този, който се е разярил срещу неговите хора, и наказва мъчителя според праведния съд. Защото му се привидя, че при срещата Светецът го сваля от коня и забива в гърлото му два големи гвоздея, влизащи чак до гърдите и до вътрешността. И нищо друго не можеше да се чуе от него, освен че молеше по-бързо да му доведат ковач. Щом беше внесен в манастира и ковачът вече дойде, не можеше да издаде никакъв глас и мърдайки с пръст, го викаше и показваше справедливото наказание, що беше в него; и в такова зломъчение изпусна окаяната си душа.

Но и друго, по-страшно от първото свидетелство ще представя на ваша милост, него нашите очи видяха заедно с вас, а и много други бяха очевидци. Говоря за оня Юнец, който според делата си получи съответно име, защото дойде в манастира подобно на неукротен див юнец. Той бе изпратен от тези, които тогава владееха благочестиво, за да пази мястото, понеже тогава се случиха междуособни войни и се вършеха внезапни и чести оплячкосвания и немалко кръвопролития. И като безумен, според Писанието, той рече в сърцето си: „Няма Бог!”[98] Поквари се и се опозори в делата си, защото всичко, което имаше манастирът, беше в ръцете му. Нареждаше, както си искаше според волята си, а на игумена заповяда да дават само някаква малка дажба от хляб и други необходими неща, и то не когато поиска, а когато даващият благоволи. Забрани на всички, които са в манастира, да отиват при игумена. Ако пък някой би дошъл по обичая при настоятеля за негова полза, на излизане от игумена попадаше в ръцете на неговите слуги, дебнещи сякаш ловджийски кучета и очакващи желания лов. И ако такъв човек беше инок, получаваше много хули и ругатни, ако ли беше мирянин – понасяше много удари и нозете му бяха стягани жестоко в дърво. Но блажените и наистина Христови овце не зачитаха никак заплахите от оня звяр, а се покоряваха на пастиря, както подобаваше, с топла вяра и горещо усърдие; те носеха достатъчно храна и необходимите неща в изобилие. И никак не можеха да търпят дори за малко да се разделят от неговата любов; живееха прочее, очаквайки за утеха помощ, която идва свише; единодействени и единомислещи с настоятеля, единогласно се молеха да ги отмине тази беда. Оттогава измина малко време и Юнецът бива повикан с писмо във войската. Като вдигна подчинените си, той вървеше с голямо високомерие; и поръча на тези, които бе оставил да управляват нещата, да оскърбяват настоятеля, та да се уплаши и да напусне манастира. Ако ли пък не се уплаши и той го намери, като се завърне, кълнеше се с много клетви да го убие със собствената си ръка. И оня, прочее, постъпваше, както рече Давид: „Грешникът дебнеше този, който нищо неправедно не бе сторил, но Господ не го оставяше в ръцете му, защото виждаше, че денят му дойде.”[99] Като постъпваше така, той пристигна с дружината си; там те бяха обсадили един град. А игуменът се отдаде на подвиг и прекарваше много нощи в молитва. Така една нощ, след свършване на утринното песнопение, остава в църква; само парамонарят[100] знае за него. Отворил ковчега, в който лежи мъченикът, той със сълзи целуваше неговите Свети ръце и от дълбината на сърцето си изричаше към него такива думи: „Виж нашата, на твоите хора, злочестина, Христов войне! Виж облака на скръбта, който ни е покрил! Виж крайното поробване на твоето наследство! Виж, че обителта, която ти създаде за жилище на Бога, нея скверният Юнец превърна във вертеп за разбойници. Виж и недей мълча!” И като изрече прочее това, излезе от църквата.

А в този час Юнецът, спящ със своите другари във войската, вижда насън, че се е върнал от война, и минаваше през манастира, за да отиде в църквата. И щом мина покрай притвора и влезе през така наречените царски врати, мислеше да тръгне към престола на настоятеля и там да го убие с железния жезъл, що беше в ръката му. Но го среща някакъв страшен мъж, украсен с царски дрехи, излязъл от мястото, където стои ковчегът, с брада дълга и посивяла, както е изобразен на иконата; и го удари по лицето и по гърдите с лампадата, която държеше в ръце. От силния удар лампадата, изглежда, се счупи и половината й падна. Юнецът се обърна назад, за да избяга, но онзи, страшният, го настигна и го удари като с копие с остатъка от лампадата в гръбнака между хълбоците и в дясната мишца, казвайки: „Ето ти отплата, та да се научиш да не свирепстваш срещу моя манастир и хората ми!” Изревавайки сякаш звяр, звероподобният скочи от сън, като изнемогваше много, стенеше пресилно и непрекъснато слагаше ръка на местата, които получиха изпратеното от Бога наказание. Обръщаше се в постелята надясно и наляво, а неговите другари изпаднаха в голям ужас и много часове бяха като обезумели. Когато малко по-късно той едва дойде на себе си, те го разпитваха, за да

узнаят причината на онова внезапно заболяване. А той, макар и да не искаше, разказваше истината. И така, обхванат от силен огън, се мъчеше до краен предел. И когато бе пренесен в манастира, той лежа седем седмици; месата и костите на прободените места изгниха, та се виждаха и самите му вътрешности, а и те изгниха по същия начин, така че зловонието на язвите отвращаваше хората, намиращи се по целия манастир. Езикът му окапа и зъбите му се нацепиха от голямото злострадание. И можеше да се види как оня, който преди беше горд, лежи, подобно на отдавнашен и изгнил мъртвец. Трогателна гледка за очите, неутешимо дело за сълзите и ако се вникне с проникновеност на ума – нещо много по-страшно, защото – о, чудо! – не предава по-напред душата си по порядъка на природата, та да подлежи тялото на естествено гниене, но първом тялото изгни, необичайно и ужасно, а вътре душата бе държана насила за назидание на останалите. Накрая той изпуска с мъка и нея.

О, добро застъпничество, о, незабавна Стефанова грижа, о, свойствено нему състрадание за неговите раби! Защото веднага престанаха размириците, успокоиха се вълненията, млъкнаха козлопенията[101], бяха изтръгнати из корен безчинствата, що бяха вършени посред манастира и четата, подобна на Юнеца, бе изгонена. И да кажа наведнъж: като изпрати Св. Стефан, Господ очисти земята на своите хора.

Слушайте вие, които се борите срещу Бога и искате да похитите църковните неща! Слушайте и бягайте като от огъня! Нека да ви вразумят разказаните страшни повести, най-вече според писаното: „Смъртта на твоя брат да те поучи”.[102] Но достатъчно говорихме за това. Нека да обърнем речта си към предишните неща.

И понеже неговата пресвещена памет стига до нас, да празнуваме, братя, празничния и любим духовен празник, защото сега сред нас, невидимо слязъл от неизречени висоти, стои Св. Стефан, венчавайки всекиго според усърдието му; и нищо не иска от нас, освен да се придържаме към добродетелите и чрез тях да се приобщаваме към Бога. Нека да празнуваме с псалми и духовни песни, в кротост и правда, във вяра, надежда и любов, в смирение и истина, в чистота и милосърдие и в други добродетели, в които сме угодни на Бога. И да прегърнем този свещен ковчег, в който е съкровището на Божиите чудеса, и докосвайки се благоговейно с устни и очи, с радостни сълзи да оросим стъпалата на нозете му, които стъпкаха напълно врага и изтъниха като паяжина неговата злонамерена сила. Да целуваме ръцете, по-благовонни от скъпоценен нард,[103] що често се издигаха към Бога и винаги се простираха към бедните, защото когато се молеше и издигаше ръцете си, а и когато се отдаваше на умна молитва, ръцете му пак вършеха милостиня. О, какво добро деяние на прекрасните ръце! Мисля, че тези ръце са по-свети от онези, които се бяха прострели на планината, за да приемат скрижалите на Закона.[104] Да целуваме гърдите, хранилище на много блага, по-високи и по-почетни от оня съд с манна, да увенчаем неговата достойна глава с благохваления и да възложим на него цялата грижа за нас.

Тия неща са ти от нас, Св. Стефане, образ на твоята любов, която е в душата ни. Ако прочее са достойни, което не бива и да мисля за възможно, то е поради твоята благодат, защото с упование в тебе съставих словото за тебе. Ако ли пък е далече от достойното, понеже твоите дела са многобройни, подобава ли да бъде наказан онзи, който е невежа и лишен от острота на ума? Освен това са и много малко [хората], които познават твоите дела, тъй като натрупването на годините направи те отчасти да намалеят. Обаче на Бога е угодно и това, което е по силата [ни]!
А ти ни наглеждай отгоре, о, божествен и светъл воине, който отклоняваш Божия гняв, справедливо насочен срещу нас заради греховете ни, ти, пребогати, който с молитвите си и със своята сила прогонваш видимите и невидимите врагове! А в страшния ден на съда, когато ще просияеш по-ярко от слънцето, ти ще ни събереш около себе си, нас, които се нарекохме стадо от твоята кошара и като ни покажеш на Съдията-бог, ще отправиш оня блажен глас:„Ето ме мене и децата, що ми даде Бог!”[105]
Нему слава с безначалния Отец и с Пресветия, благ и Животворящ Дух – сега и в безкрайните векове. Амин!

КОМЕНТАР

Чрез написването на това житийно-панегирично произведение Григорий Цамблак свързва своето талантливо перо и със сръбската книжнина. Той продължава една дългогодишна литературна традиция за прослава на Неманичите, плод на която са най-добрите образци от житийния жанр в сръбската литература.

Григорий Цамблак има сериозно основание да избере за герой на своята творба Св. Стефан Дечански – светец и чудотворец, ктитор на прочутата по това време Дечанска обител. За известно време след падането на Търново виднинят български книжовник живее в Сърбия и е издигнат до игумен на Дечанския манастир. Според някои изследователи това е станало в последните години на XIV в. (до 1401), но по- аргументирано като че е мнението на онези, които смятат, че Григорий Цамблак написва не само житие, но и служба за Св.Стефан Дечански и неговите произведения спомагат да се утвърди култът към сръбския светител.

Стефан Урош III Дечански (1321-1331) е един от многобройните представители на династията на Неманичите, в която по традиция владетелите след смъртта им се окръжават с ореола на святост. Св. Стефан Дечански преживява кратко и неспокойно царуване, предшествано от сложен житейски път и завършило необикновено трагично – той е убит от собствения си син. Около 1293-1294 г. Св. Стефан Дечански е изпратен като заложник при татарския хан Ногай. Завръща се през 1298 г. и се оженва за Теодора, дъщерията на българския цар Смилец. Междуособни борби с баща му Св. Стефан Урош II Милутин (1282-1321) довеждат до много тежко наказание за сръбския престолонаследник – баща му нарежда той да бъде ослепен (заповедта му се изпълнява недотам старателно, така че Св. Стефан Дечански остава до края на живота си със силно увредено зрение, но все пак вижда). Последва заточение в Цариград (1313-1320). Едва малко преди смъртта на Милутин Стефан Дечански се завръща в Сърбия, успява да обедини околко себе си болярите и получава царската корона. След една кратка и успешна война с другия претендент на престола – брат му Константин – той води мирна политика, отдава се на строителна и ктиторска дейност и основава Дечанската обител. През 1330 г. влошените отношения с България довеждат до война между двете държави. При битката при Велбъжд (Кюстендил) войските на Св. Стефан Дечански, предвождани от сина му Стефан, печелят голяма военна победа. Михаил Шишман умира от раните си. Победата срещу българите засилва още повече честолюбивите стремежи на престолонаследника Стефан и през следващата година той се отцепва, обявява се срещу баща си и го сваля от престола. По заповед на новия владетел, познат в историята като крал (по-късно цар) Стефан Душан, Стефан Урош III е удушен. Независимо от това десетина години по-късно Стефан Душан не изменя на родовата традиция и поддържа канонизацията на своя баща и предшественик, комуто сам е отнел живота. Мощите на Св. Стефан Дечански се пазят в Дечанския манастир и околко тях се създават легенди. След официалната канонизация на Св. Стефан Дечански паметта му се празнува на 11 ноември. Един анонимен ученик на Данило Печки посвещава на покойния владетел житие, написано скоро след канонизацията му. Житието възхвалява Св. Стефан Дечански като благочестив и вярващ цар, щедър ктитор и чудотворец, но не спестява нито един факт, който е в полза на Стефан Душан. Някои детайли представят Светеца цар в твърде неблагоприятна светлина.

След смъртта на Св. Стефан Душан (1355) култът към Св. Стефан Дечански става все по-широко разпространен. За това спомага и авторитетът на Дечанския манастир, който се утвърждава като голям културен и просветен център. В края на XIV и началото на XV в той поддържа тесни контакти с манастирите на Атон и с Цариград.

Житието на Св. Стефан Дечански от Григорий Цамблак е блестящо написана творба. Изградено в жанрово отношение като житийно-панегирично произведение, то съчетава изобразителните принципи и стила на Търновската агиографска школа с някои особености, свързващи го с характерното за сръбската агиография внимание към биографичния факт. Както е известно, сръбските жития на владетели акцентират върху подробното повествование за живота на героя и идеализацията в тях се осъществява повече чрез действия, отколкото чрез топоси и библейски цитати. Независимо, че използва данните на своя източник, Григорий Цамблак рязко променя техния смисъл. Като следва похватите на своя учител Св. Патриарх Евтимий, той извайва образа на съвършен християнски владетел, едновременно цар и смирен монах, багреносец и исихаст, държавен и църковен строител и взрян в небесното царство отшелник. Такава интерпретация изисква тенденциозно тълкуване на фактите, съотнасянето им с извечния героичен подвиг от библейската история, допуска и съзнателни анахронизми. Така Григорий Цамблак поставя своя герой в центъра на идейните борби между исихасти и варлаамити, които се развихрят след смъртта на Св. Стефан Дечански. Животът на героя дава на неговия житиеписец достатъчно поводи за свръхекспресивно напрежение. Образът на Св. Стефан Дечански се изгражда с всички средства на словестната плетеница, чрез целия богат арсенал на художествено внушение, чиято повторяемост не намалява въздействието върху читателя: молитви, исихастки плач, жестове на дълбоко смирение, видения, послания и писма, увещателни речи, всички рамкирани от изящно поднесени цитати. Същевременно Григорий Цамблак отделя и място на обстановката, в която живее и действа неговият герой. Великолепен пример – описанието на природната красота и изгледа на новопостроения Дечански манастир.

В разказите за чудесата се сплитат две теми: за Николай Чудотворец като покровител на Св. Стефан Дечански от момента на неговото ослепяване до смъртта му (според Григорий Цамблак именно Николай Чудотворец връща на невинно пострадалия Стефан избодените му очи) и за самия Св. Стефан Дечански – покровител на създадената от него обител. Ако първите чудеса са свързани със сюжета на биографичното повествование, то вторите оформят постбиографичното повествование. За Григорий Цамблак, игумен на Дечани, където се намират мощите на Светеца и където витае споменът за неговата личност, епизодите с чудесата на Св. Стефан Дечански в неговия манастир имат по-голямо значение, отколкото ако са само необходим литературен момент за укрепване на култа към Св. Стефан Дечански. Не съвсем ясният днес за нас подтекст ни навежда на мисълта, че братството на манастира е имало врагове сред местните боляри. Вероятно и Ивое, и Юнеца, за които се разказва в края на Житието, са посягали по някакъв начин на богатствата на манастира и са отслабвали влиянието на неговия игумен. Ужасяващото наказание, сполетяло по волята на Св. Стефан Дечански Ивое

и Юнеца става повод за автора да се обърне с открита заплаха към враговете на манастира и вероятно и към някои свои лични врагове: ... „Слушайте вие, които се борите срещу Бога и искате да похитите църковните неща! Слушайте и бягайте като от огън! Нека ви вразумят разказаните страшни повести...” Вероятно не на последно място при написването на блестящото житие-панегирик Григорий Цамблак си е поставял за цел да отстои самостоятелността на Дечанската обител и своя авторитет на негов игумен.

Житието на Св. Стефан Дечански е познато не само в балканската славянска книжнина, но и в Русия. Най-старите му преписи са Дечанският (пази се в библиотеката на Дечанския манастир) и Рилският (в сборника на Владислав Граматик от 1479 г.). Два преписа от житието се пазят и в Хилендарския манастир. В Русия Житието също се е преписвало, но там са най-разпространени двата епизода с чудесата на Св. Николай Мирликийски. Двата епизода (или само разказът за чудото на Св. Николай със Св. Стефан, как му дарува очите върху дланта си) се поместват в популярния в руските ръкописи цикъл с чудеса на Св. Николай Чудотворец. Начало на тази традиция слагат чети-минеите на митрополит Макарий (XVI в.). Чудесата се срещат под дата 9 май.

Изд : **Давидов, А., Г. Данчев, Н. Дончева-Панайотова, П. Ковачева, Т. Генчева**. Житие на Стефан Дечански от Григорий Цамблак... – С., 1983. (Текстът на Рилския препис с новобългарски превод е по същия ръкопис).

Настоящият превод е направен от Кл. Иванова по изданието от 1983 г. и по фотокопията от Рилския препис, поместени в същото издание.

[1] Началният пасаж е неясен и позволява различни тълкувания в превода.

[2] Великият воевода – Христос.

[3] Става дума за Св.Симеон Богоприимец.

[4] Тук авторът си служи с традиционното противопоставяне на Стария завет, който християните считат за „неодухотворен закон” и на Новия завет, който се смята за „божествена благодат”.

[5] Наследниците на император Константин Велики се придържат към различни направления на християнството, като някои от тях толерират и арианството, обявено за ерес.

[6] Милутин Урош II.

[7] Великомъдрието на Адам, първият човек, който отстъпва от заповедите на Яхве и вкусва от дървото на познанието.

[8] Става дума за библейския Исаак, син на Авраам.

[9] Йер:11:20.

[10] Има се предвид историята, разказана в книга Естир.

[11] Пс.67:7.

[12] Пс. 88:14 (неточно).

[13] Притчи 10:1; 15:20.

[14] Друг възможен превод: „вродена и придобита”.

[15] Според легендата Св. Константин Велики повярвал на клеветата на жена си Фауста и заповядал да убият първородния му син Крисп (Приск), но малко след това, уверил се в невинността на Крисп, убил и Фауста.

[16] Манастирът „Пантократор” е един от най-големите манастири в Цариград. В този манастир живее за известно време и Григорий Цамблак.

[17] Лк. 21:19.

[18] Притчи 17:3.

[19] Кол. 3:25.

[20] Римл.8:18 (неточно).

[21] 2 Кор. 4:16.

[22] Когато говори за разпространението на исихизма по времето, докато Св. Стефан Дечански се намира в Цариград, Григорий Цамблак допуска анахронозъм, вероятно преднамерен. По това време исихазмът вече е започнал да се разпространява, но той все още е в своя „килиен” период. Мистичното учение на исихастите се разпространява главно сред отшелниците в Атон и по другите манастири. Борбите между представителите на исихазма – Григорий Синаит, Григорий Палама и др. – и противниците им – Варлаам Калабриец и Акиндин – тогава не са започнали.

[23] Тук Григорий Цамблак повтаря обикновените и необосновани упреци на исихастите към варлаамитите. Варлаамитството, което е учение, напълно съгласно с традиционното, немистично богословие, няма нищо общо нито с арианството, нито с учението на Македоний. Арий и Македоний, всеки по своя път, се противопоставят на официално приетия догмат за единосъщието на Троицата, единната същност на Бог Отец, Бог Син и Бог Дух, докато варлаамитството няма отношение към този въпрос.

[24] Всъщност варлаамитите не са отричали преображението, а са приемали съгласно догматичната традиция, че светлината, с която Христос е бил осиян на планината Тавор (Табор) според евангелските разкази (Мат.17:1-9; Мр. 9:1-10), е била сътворена, както всички видими неща. Исихастите пък поддържат идеята, че Таворската светлина е „несътворима”, че тя е излъчване на Божествена енергия. Чрез учението на Божествените енергии, които предават на хората непосредно знание за Божествената същност, исихазмът прави опит да преодолее, без да изпада в ерес, догмата за непознаваемостта на Бога и да обясни и обоснове възможността за непосредствена връзка на избрания човек с Божествената същност по време на мистичния екстаз – т. нар. „теорья”, видение.

[25] Атанасий I, цариградски патриарх (1289-1293 и 1303-1309 г.) наистина е близък по възгледи до исихазма в първоначалния му период, но няколко десетилетия делят неговото патриаршестване от времето на събитията, за които Григорий Цамблак разказва. Съборите срещу варлаамитите са няколко, един от тях е проведен по времето на император Андроник III Палеолог, но последният събор, на който исихазмът печели окончателно позиции и се утвърждава за

официално направление в Източната църква, е през 1351 г. при патриарх Калист и при император Йоан VI Кантакузин. По същото време Варлаам е осъден като еретик и избягва в Рим. Тези събития нямат нищо общо със Св. Стефан Дечански – по това време той вече не е жив.

[26] Пс.138:21-22.

[27] По Мат. 5:8.

[28] Притчи 15:13.

[29] Пс.144:16.

[30] Йов 30:19.

[31] Йов 1:21.

[32] Това сведение за военен съюз между Андроник II Палеолог и Милутин Урош II срещу турците също е анахронизъм. Около 1320 г. византийският император е зает в междуособни династически борби с Андроник, своя внук, бъдещия император Андроник III.

[33] Пс. 24:21.

[34] Диоклития – Далмация.

[35] Никодим – става дума за евангелския Никодим – ученик на Христос (Йоан 3,1; 7:50; 19:39).

[36] Битие 50:19-20.

[37] Пс. 6:7.

[38] Пс. 21:7.

[39] Йов 30:19.

[40] 3 Цар. 12:6-14.

[41] Става дума за Мария (дъщеря на племенника на Андроник II Йоан и Ирина Метохита), която е последна жена на Стефан Дечански.

[42] Рогът е библейски символ на славата.

[43] Осия 6:6 Мат 9:13.

[44] Притчи 19:17.

[45] Имат се предвид манастирите на Синай и преди всичко голямата Синайска обител „Света Екатерина".

[46] Пантократоровият манастир в Цариград.

[47] Пс. 115:3.

[48] Битие 28:17 (думите на Яков за мястото Ветил).

[49] Пс. 20:3.

[50] 101:8.

[51] Игумения – помещение, в което живее игуменът на манастира.

[52] Михаил Шишман,български владетел (1323-1330). Във войската на цар Михаил Шишман са влизали освен българи и отряди на черните татари, власи, изпратени от Иванко Бесараб и наемници яси. На сръбска страна пък се биели каталонци. Численият състав на двете войски е бил приблизително еднакъв.

[53] Битката при Кюстендил е станала на 28 юли 1330.

[54] И в този пасаж се натъкваме на характерния за Григорий Цамблак анахронизъм: подканата на Св. Стефан Дечански към цар Михаил да насочи оръжието си към „варварите", т.е. към турците. Подобен насаж има в текста на Андрониковото послание до Михаил Шишман от 1328 г., според „Историята на Йоан Кантакузин".

[55] Пс. 117:6-7.

[56] По Изход 34:29-35.

[57] Пс. 19:8.

[58] Йоан 14:27.

[59] 4 Цар.19:35.

[60] 1 Петр. 5:5.

[61] Числа 24:20; Второзак. 25:17-19.

[62] Михаил Шишман не е убит от сърбите, а е починал от раните си. Погребан е в църквата „Св. Георги" при с. Старо Нагоричино, Куманско. Александър, под името Иван-Стефан, става цар на България. Той е син на Ана-Неда, сестрата на Стефан Дечански. Царува само една година (1330-1331).

[63] Стадий – мярка за дължина равна на 184,97 м.

[64] Проказа.

[65] Мат. 6:29 (неточно).

[66] До началото на утринното последование (утринното време за молитва).

[67] Арванитска земя – Албания.

[68] Синът на Давид Авесалом въстанал срещу баща си и се опитал да го убие. *срв.*: 2 Цар.13-18.

[69] Йов 2:10.

[70] Лк. 16:25.

[71] Град в Южна Сърбия.

[72] Изход 20:12.

[73] Срв.: Изход 32:15-16.

[74] По Мат. 9:20; Мр. 5:25; Лк. 8:43.

[75] Йоан 14:12.

[76] Кор. 13:13.

[77] Кол. 3:12.

[78] По евангелската притча за десетте девици, *срв.*: Мат 25:1-13.

[79] В деня на Страшния съд.

[80] Мат. 25:5.

[81] 1 Кор. 2:9.

[82] 1 Кор. 13:10 „Когато това донейде изчезне" – когато човек премине от земния живот в небесния.

[83] Според автора библейският Йосиф не е толкова велик, колкото е неговият герой, тъй като принадлежи към Закона (към Стария завет), който е само праобраз на истинската вяра (т. е. на новозаветната Благодат), докато Св. Стефан Дечански е християнин и владетел на християнски народ. Такова противопоставяне на библейските герои и на героите от агиографските произведения е много характерно за писателите от Търновската книжовна школа.

[84] По време на битката с Амалик вдигнатите нагоре ръце на Мойсей носели победа на израилтяните. *Срв.*: Изход 17:11-12.

[85] Деяния 13:12.

[86] 2 Цар.6: 14-16. Давид танцува пред ковчега на Завета в знак на покорство и смирение пред Бога.

[87] Безмълвно възклицание – за исихастите безмълвната молитва и безмълвното обръщение към Христа имат много по-висока стойност от обикновената молитва. В целия текст се долавя стремежът на Григорий Цамблак да придаде на героя си черти на исихаст – сърдечно съкрушение, непрекъснати сълзи, безмълвна молитва и т. н.

[88] Става дума за знамения в древността Йерусалимски храм, построен според преданието от Соломон и няколко пъти разрушаван и издиган отново. Храмът е унищожен при превземането на Йерусалим от римляните.

[89] Има се предвид храмът, издигнат от имп. Адриан (76-138I), чиито колони са били високи по 21 м.

[90] Йосифови житници през Средновековието са били наричани египетските пирамиди. Смятали са, че те са ония складове за жито, които някога Йосиф бил издигнал, за да запази житото на „седемте сити години" за гладното време на „седемте гладни години".

[91] Става дума за Вавилонската кула, която според библейския разказ хората започнали да градят, за да достигнат небето. Тогава Бог като видял градежа, размесил езиците на строителите, за да не се разбират взаимно и да не завършат кулата. *Срв.* израза „ вавилонското стълпотворение". (Битие 11: 1-9).

[92] Ефеският храм на Артемида, известен като едно от чудесата на света.

[93] Дан. 10:11.

[94] Според Стария завет Енох бил възнесен на небето заедно с тялото си. Срв.: Битие 5: 22-24, Евр. 11:5.

[95] Ангелския чин – монасите в манастира.

[96] Царица Елена е жена на Св. Стефан Душан и сестра на цар Иван Александър.

[97] По Мат. 7:15.

[98] Пс. 52:12.

[99] По Пс. 36:32-33 и Пс. 36:13.

[100] Парамонар е дяконът, който бие клепалото в манастира.

[101] Козлогласование (козлопение) – пиршество. Думата е калка от гръцкото „трагедия", но в бувалното й значение. В Новия завет тази дума получава отрицателен смисъл – *Срв.:* Римл.13:13 и 1 Петр. 4:3, където се превежда като „срамни гощавки".

[102] Неидентифициран цитат – вероятно от патеричен текст.

[103] Нард – ароматно вещество, получавано от корените на едно растение.

[104] От ръцете на Мойсей, комуто Бог дава скрижалите на Закона.

[105] Евр. 2:13.

Подготовка за печат: **Мая Владимирова, Антоанета Георгиева**

67 „Пространно житие на Свети цар Стефан Дечански" / митрополит Григорий Цамблак (житие на Светец)

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

МЪЧЕНИЕ НА СВЕТИ ЙОАН НОВИ СУЧАВСКИ (БЕЛИГРАДСКИ)

МЪЧЕНИЕ НА СВЕТИЯ И СЛАВЕН МЪЧЕНИК СВЕТИ ЙОАН НОВИ, КОЙТО БЕ МЪЧЕН В БЕЛИГРАД[1], НАПИСАНО ОТ ГРИГОРИЙ, МОНАХ И ПРЕЗВИТЕР ВЪВ ВЕЛИКАТА МОЛДОВЛАХИЙСКА ЦЪРКВА

Много са хората – образци за поука, които са преживели добре и богоугодно, а сред тях, прочее, единствен и пръв е настоящият, макар че се появи последен, след като измина доста време. Защото Владиката почете с венци не само страдалците на първохристиянските времена, но и сега, напоследък, разтваря двери на желаещите и така им въздава почести и дарования. Оттук прочее ще започна повествованието на словото за Йоан – доблестния и изпълнен с благодатта на Духа Христов воин – кой бе и откъде, и по какъв начин се сподоби с образа и венеца на страдалчеството.

Трапезунд роди този мъж – град славен и велик, намиращ се на Изток, по-близък до асирийците, достигащ до пределите на Велика Армения; не само това, но и удобен за пристан на всички морски плавателни съдове поради известността и изобилието във всичко, понеже мястото беше край морето и жителите на града преживяваха чрез морска търговия.

Взел много стока, Св. Йоан плаваше в открито море. Но за врага не бе възможно да понесе лесно добродетелта на мъжа, като го гледаше да се моли непрекъснато, да пости, да бъде благонравен и благопристоен спрямо всекиго, да съчувства на тези, които страдаха на кораба поради лишения. С очи, пълни със сълзи, простирайки ръка, той утешаваше страдащите, говорейки си това: „Ако помилваш, помилван ще бъдеш, и ако утешиш, утешен ще бъдеш.”[2] Поради това дяволът насъска срещу него капитана на кораба, който беше от латинската ерес[3] и бе много суров и безчовечен. Понеже породената вражда много се разпали, щом пристигнаха в така наречения Белиград, който е при протока, капитанът, като отиде при тогавашния епарх[4] на града – персиец[5] и горещ пазител на наследената от деди заблуда, – и оклеветява мъченика. И клеветата е такава:

– Има – рече, – о, управителю, мъж, дошъл тук с мене, който, искайки да отстъпи от бащиния завет и да се отрече от християнската вяра, желае да премине към твоята вяра и да бъде най-старателен привърженик на вашите завети; това той ми извести с много клетви по време на морското плаване. И така по-скоро се погрижи за него, понеже той се изтъкна с немалка хвалба, че е многопрославен и многоимотен и че по нищо не отстъпва на първите велможи на град Трапезунд.

Като чу това онази нечестива душа, възприе напълно казаното, стана някак радостно, седна отпред на обичайното място в съдилището и заповяда да поканят при него с почест мъченика. И когато той се яви, епархът му рече:

– Много нещо слушах за тебе, о, съвършени сред мъжете; как си бил пленен от нашата благочестива и всемогъща вяра и как немалко бе устрелен от тази любов! Защото такава

е нашата вяра – тя се докосва до чистите по помисъл и разпалва в любов към себе си техните сърца, дава благополучие на живота и дълголетие. Не се бави, прочее, избрани сред приятелите, но отхвърлил далече християнските завети и закони, за смях достойни, похули ги със светъл глас пред това всенародно събрание. Заради това се стекоха всички, с жените и децата, когато чуха, че ти днес желаеш да станеш проповедник на нашата светла и благонарочита вяра. Ела, прочее, о, чудесни, застани с нас и с хората и с пресветъл глас прослави светозарното слънце, въздай чест и на звездата, що изгрява преди него; и само на тях, на възсияващите светлини, принеси жертва и така ще се сдобиеш от царя с почит и сан, а с нас като роден брат ще се насладиш на най-сладкия за всички хора живот.

Докато той – коварен и изкусен чрез злобата – говореше това, Св. Йоан вдигна духовни очи и призоваваше на помощ Владиката, който е казал: „Когато бъдете водени пред царе и князе заради моето име, не мислете предварително какво ще кажете или как ще отговаряте в оня час. Защото ще ви се даде слово, на което не ще могат да се противопоставят противящите се вам.”[6] А като погледна с телесни очи мъчителя, простря ръка и отговори благодръзновено:

– Струва ми се, че нагло лъжеш, управителю – рече, – защото не са мои думите за отхвърляне на моя Христос. Не ще стане! Но да не даде моят Господ Иисус Христос да ми дойде някога това наум. Тези неща са замисли на сатаната, врага на истината, твоя баща. Защото, влязъл в тебе като в съсъд, достоен за неговото безчестие и говорещ чрез тебе с мене, той се надява да ме привлече към гибел и ме насилва да отстъпя от истинския Бог – създател на самото това слънце с всички други видими и невидими твари, на слънцето, което ти, обзет от тъмата на заблудата, почиташ като Бог и безумно прехвърляш върху творението Божията чест. Но още повече като сам узна от мене тайнството на истината, прогони, моля те, мъглата на безчестието, обременила твоята душа, и се удостой да бъдеш син на светлината[7], сияещ повече от слънцето чрез светлините на Божественото кръщение. А не мисли, че е Бог онова, що е светило, поставено от създателя да служи на хората, огнено по естество и сътворено в четвъртия ден.[8] Как може създанието да е Бог?

Едновременно с тези думи, протегнал ръце към небето и устремил очи, извика, та да бъде чут от всички:

– Не ще се отвърна от тебе, Христе, с безначалния ти Отец и с Пресветия Дух. Няма да се поклоня на слънцето, не ще почета огъня, не ще принеса жертва на звездата, съименница на блудната страст.[9]

Докато мъченикът говореше тези неща с дръзновено слово и с радостно лице, мъчителят често менеше лице, разпалван вътрешно от огъня на гнева. Понеже не можеше по-дълго да понася упорството на мъжа и от Св. Йоан да бъде проповядван истинният Бог, когото той хулеше пред многочисления народ, а неговата вяра, всъщност по-вярно ще е да се рече – заблуда – да бъде напълно низвергната, епархът заповяда на войниците да смъкнат дрехите на мъченика. Когато това стана с бързината на казаната дума, Св. Йоан стоеше в средата – гол, облечен в Христа.[10] Заповяда също да донесат много тояги и като погледна към мъченика, рече:

– Ти не ни се вече да бъдеш празнословец, а отстъпник от своята безполезна вяра, вече се да преминеш усърдно към нашата светла вяра и да се украсиш с нашите закони. Прочее, остави тези дълги злодумства и изпълни обещаното, като се поклониш на светозарното слънце. Ако ли не, кълна се в нашата благопрочута вяра, не само ще разкъсам с тези тояги месата ти, но и с други, още по-страшни и нетърпими мъки ще те подложа на изпитание и накрая ще те предам на прегорка смърт.

И мъченикът:

– Не съм аз пустословец, както ти говориш, о, изпълнен с всякаква мерзост, а съм раб и днес – проповедник на истинския Бог, който е славен и почитан в Троицата, в когото от прародители и родители аз се научих да вярвам и нему единствено да се покланям и нему да принасям жертва за възхвала и да го мисля и изповядвам за създател на всичко. И чакам него, съдията на живота и мъртвите, който ще дойде, за да въздаде всекиму според неговите дела[11], когато и това слънце, поставено в служба на хората, ще помръкне по негова воля. Така че, прочее, не се надявай да чуеш или видиш нещо подобно от мене, защото, което изпърво рекох, и сега ще река: никога, докато съм господар на своя разум, не ще предпочета творението пред твореца, нито ще се поклоня на създанието вместо на създателя. Прочее, не се бави, вършителю на неправда, но покажи открито криещия се в тебе кучешки и безчовечен нрав! И освободи себе си от грижите за мъченията, а мене изпрати чрез каквато искаш вид смърт при моя възжелан Владика и Бог, та да не се огласят дълго ушите ми от твоите нечисти думи, за които пророкът рече: „Под устните им – аспидина отрова”;[12] и многоскверното ти лице да не бъде дълго пред моите очи! Ето месата стоят пред тебе готови и разголени; бий с тояга, с огън гори, с вода дави, с меч разсичай и ако имаш някакви други, по-люти от тези мъки, не се лени да ми нанасяш, защото всички тях съм готов сладостно да понеса заради любовта на моя Христос.

Като чу тези думи, жестокият мъчител на мнозина, разпален от гняв, заповядва бързо да го простра на земята и да го бият немилостиво с чепата тояга. Палачите стигнаха до такава жестокост, че онези свещени меса се разкъсаха от тоягите и се разлетяха из въздуха; и цялата повърхност на мястото под него се обагри от кръв.

Когато страдалецът видя себе си в това състояние, възведе към небето духовни очи: „Благодаря ти – рече, – Владико и Боже, понеже си ме сподобил, като се кръстя чрез собствената си кръв, да се измия напълно от греховната скверн!"

От това, което мъченикът изрече, обречените на гибел синове, изпълнени с ярост срещу него, така го разкъсаха чрез удари, та и гласът му даже да секне.

И така, понеже се свечеряваше, като го вързаха с две вериги, хвърлят го в тъмницата сякаш някакъв мъртъв труп, пазейки го за утрешното по-голямо мъчение.

На другия ден, седнал отпред на обичайното място, зверовидният заповяда да доведат пред него мъченика. И когато той застана със светло лице и радостна душа, съдията го погледна и остана в почуда от лицето му – светло и радостно – и от това как в толкова разкъсано и раздробено тяло още се намира и душа. И му каза:

– Виждаш ли, Св. Йоане, до какво безчестие бе доведен от твоето непокорство, та едва не се лиши от сладкия и премил за всички хора живот. Обаче ако се подчиниш на моята воля, след малко дни здравето на разкъсаната ти плът ще бъде възстановено, защото у нас има много изкусни лечители, дошли от Индия и Персия. А ако си все още християнин, знай, че те чакат преголеми злини.

И мъченикът:

– За разкъсаните си меса, о, съдия, ни най-малко не ме е грижа. Защото „колкото повече външният човек изтлява, толкова вътрешният се обновява" – рече великият апостол.[13] Моята грижа не е друга, освен да претърпя докрай причиняваното ми от тебе заради Христос, който ме подкрепя. Понеже сам той рече: „Който изтърпи докрай, той ще се спаси."[14] Ако си измислил нещо по-ново, върши го, защото първоначалните ти наказания са нищо за мене.

От тези премъдри думи на мъченика безумният мъчител бе посрамен и се разтресе от гняв. Той изрева като звяр и заповяда да бият отново и още по-жестоко прострения на земята мъченик. И онези прочее, като се сменяха един друг, биеха така, че и черният дроб се смеси с другите вътрешности. А той с шепот на уста мълвеше молитва.

Понеже войниците, биейки членовете на оная елмазена душа, изнемогнаха, а мало и голямо от гледащите крещеше срещу скверния съдия и осъждаше неговия немилостив нрав и жестокост, той заповяда да доведат буен и свиреп кон, здраво да привържат нозете на мъченика за опашката му, един от войниците да го възседне и да препуска по улиците на града, колкото сили има конят. Когато това стана, Светецът бе влачен из целия град – печална гледка за очите на благочестивите! И когато влачещият Светеца минаваше покрай юдейските жилища, юдеите крещяха, кривейки лица, и замеряха Светеца с каквото имаха подръка, като произнасяха недостойни и нелепи насмешки. А един от тях изтича у дома си, измъкна меч, настигна Светеца и веднага отсече честната му глава. И така прочее, отвързали тялото, те го оставиха да лежи захвърлено на земята заедно с главата, понеже никой от благочестивите не смееше да се докосне до него.

През тази нощ се явиха много лампади, горящи над мъченическото тяло, и трима непознати светозарни мъже, които кадяха безмълвно и нечуто отслужваха някаква свещена служба; и огнен стълб от небето се спусна над тялото на мъченика. Това прочее мнозина видяха.

Един от юдеите, чиято къща беше близо до мястото, дето лежеше многострадалното тяло, промисли, че християнски свещеници са дошли да го вземат и да го погребат според обичая. Взел лък със стрела, той се приближи много, искайки да улучи един от онези мними свещеници. Но щом опъна, колкото сила имаше, стрелата остана с тетивата, прилепнала към пръста на дясната му ръка, а лъкът – в лявата. И не можеше нито да пусне стрелата според намерението си, нито пък да освободи ръцете си от тях. И така евреинът, изчадие на ехидни,[15] изтърпя през цялата нощ онова жестоко мъчение. Когато се развидели, чудните мъже изчезнаха, а също и светлината. Млади и стари, без изключение, се стекоха и гледаха оня окаян стрелец, а той подробно разказваше всичко. И едва тогава, прочее, бива освободен от наказанието.

Мъчителят, силно уплашен поради преславно станалите случки, заповядва на християните да погребат тялото; като го взеха и го почетоха достолепно, положиха го в осветено място.

След няколко дни франкът, който предаде Светеца на мъченика, поиска да го открадне и да го отнесе в своята страна. В една от нощите, като намери благоприятен момент и дойде със своите хора, разкопаваше, за да вземе мощите. В този момент христовият мъченик се явява на спящия презвитер на онази църква: „Стани! – казва. – Тичай бързо, защото искат да ме откраднат!" Той стана бързо, колкото му

бе възможно. И когато стигна мястото, намери гроба разкопан и тялото едва не похитено. Щом призова благочестивите люде и разказа случилото се, те прославиха Бога, прославящ своите Светци. Взеха онези Свети мощи и ги положиха в Светия жертвеник близо до Светата трапеза.[16] И така тялото остана 70 и повече години. Оттогава през нощите не престанаха да се явяват често някакви Божествени видения: веднъж огнен стълб, спускащ се и стоящ над гроба на мъченика, друг път незнайни пребожествени сили слизаха там, понякога пък някакви светлини и благоухания някакви излизаха оттам.

Всичко това достигна и до слуха на този, който тогава владееше благочестиво цяла Молдовлахия и Поморието, до премногохристолюбивия, велик воеведа Йоан Александър,[17] мъж, красящ се с различни добродетели, а и мъчениколюбец. Щом той узна за мъченическите мощи и бе обзет от желание по тях, със съвета на ръководещия тогава църковните дела, преосвещения архиепископ Йосиф,[18] изпраща велможа с голямо войнство да пренесат при него с велика почит славното тяло на мъченика; получил го бързо, той с полагаща се почит и подобаващо усърдие го посреща с всичките си знатни мъже и с голямо множество от Божии хора, а също и с архиерея и с целия църковен клир, със свещи и кадила, и благовония. Коленичи пред ковчега на Светеца, прегръща онова многострадално тяло, докосва очите и устните си към неговите ръце, пролива от радост обилни сълзи, провъзгласява го за закрилник на своята държава. И така го полага с почест в Пресветата митрополия в своя светъл град Сучава – столицата си.

А за станалите тогава изцеления на обхванатите от различни недъзи оставям на тях самите, на облагодетелстваните, те да разказват.

Такъв завършек на мъчението имаше Св. Йоан, така той посрами нечестивия епарх; каквито борби показа в подвига, с такива венци се увенча от ръката на Бога – подвигоположник. Такава бе Йоановата добра придобивка в търговията – малко даде, а много спечели. Оставил тялото си като бреме на клеветника, той не към Трапезунд, но към Горния Йерусалим се устреми: към мъченическия лик като мъченик, към Авраамовото лоно,[19] към селенията на Светците, към пристанища тихи, към чертози нетленни, стоейки без застъпничество пред Трисветата и Пребожествена Троица, на нея слава, сила, чест, велелепие и поклонение – сега и в безконечните векове, амин!

КОМЕНТАР

С това агиографско произведение Григорий Цамблак поставя началото на славянорумънската средновековна литература. То е измежду творбите, които са плод на молдавския период от живота и дейността на именития търновски книжовник. Както е известно, Григорий Цамблак отива в Молдавия като пратеник на цариградския патриарх Матей в 1401 г. По пътя от византийската столица към Молдавия (път, който обикновено се е изминавал по море) в пристанищния град Белиград (Маврокастро, Акерман, сега – Белгород Приднестровский в Украйна) Григорий Цамблак научава легенди за един мъж, убит от местните татарски власти към 1330 г. и почитан от населението като Светец. Вероятно именно Григорий Цамблак е заинтересувал воеводата Александър Добрия (1400-1442) и църковния клир в Сучава от съдбата на този Светец и е положил началото на култа към него в румънските земи. Мощите на Св. Йоан Нови са пренесени в Сучава към 1402 г. и той е обявен за Светец покровител на Молдовското княжество. Тогава ще да е написано и Цамблаковото „Мъчение на Св. Йоан Нови". То е може би първото житие, излязло изпод перото на видния български писател и проповедник. Григорий Цамблак затвърдява култа към Св. Йоан Сучавски, като му посвещава и една служба.

Героят на Григорий Цамблак е действително съществуваща личност. Седем или осем десетилетия делят времето, когато е живял, от времето на неговия агнограф. Според това, което Григорий Цамблак е научил за него и е предал в Житието, Св. Йоан е бил богат и знатен грък от Трапезунд, пристанище на южното Черноморие на бреговете на Мала Азия. Около 1330 г. той пътува със стоката си в един кораб, принадлежащ вероятно на италиански собственик. В Белиград Св. Йоан е наклеветен от капитана (или собственика на кораба), че е изявил желание да премине от християнство в идолопоклонничество (слънцепоклонничество). Разпитан от местния управител, вероятно татарин, Св. Йоан категорично отказва да смени вярата си и загива мъченически. Населението му оказва почит, като на Светец, но вероятно той не е бил официално канонизиран преди мощите му да бъдат пренесени в Сучава. Традицията постепенно подменя историческите факти и във връзка със събитията през XV в., по-късните редактори поставят християнския герой в конфликт с мохамеданите (*срв.:* **Русев, П., А. Давидов**. Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. – С., 1966, с.67-70).

„Мъчението на Св. Йоан Нови" принадлежи към един житиен тип, който в старата българска литература е познат главно чрез многобройни преводни произведения. Единственият оригинален литературен предшественик на Цамблаковата творба е Житието на зографските мъченици (XIII в.). Наистина към „мъченията" спада и Похвалното слово за великомъченица Неделя от Св. Патриарх Евтимий, но то е мъчение само по тематичен признак, а като творба се отличава значително и по художествена интерпретация на образа, и по стил от „Мъчението на Св. Йоан Нови". В „Мъчението" Григорий Цамблак се отклонява от образците на своя учител. Той не създава житийно-панегирично произведение, а „мъчение" от класически тип. Това се отразява и на композицията, и на риторичността в текста. Панегиричната линия в „Мъчението" е подчинена на назидателната. Липсва разгънато риторично встъпление по правилата на агиографския канон на Търновската школа от XIV в. Липсва и заключителна възхвала и емоционална оценка на героя. Основната част

от творбата представя пренията на Св. Йоан Нови с управителя на града и те са изградени според дометафрастовата традиция. Макар и кратко, „Мъчението на Св. Йоан Нови" има всички компоненти на „мъченическия" тип агиографска творба: биографичното повествование е сведено само до мъченическия подвиг; физическите изпитания са доказателство за твърдостта на героя; конфликтът се изразява в хули, заплахи и мъчения, от една страна, и словесни доказателства за превъзходството на вярата и за привързаността на мъченика към нея, от друга.

Григорий Цамблак не пренебрегва и необходимите за агиографското повествование епизоди с чудесата на мъченика, както и разказа за пренасяне на мощите в Сучава. Разказът за пренасяне на мощите е кратък – един пасаж, в който обаче не липсват възторжени епитети за молдавския владетел Александър Добрия в духа на Евтимиевите житийнопанегирични произведения.

Текстът на „Мъчението на Св. Йоан Нови" е познат по няколко преписа. Най-старият от тях принадлежи на румънския книжовник монаха Гавриил и е поместен в неговия сборник от 1439 г. Сборникът се съхранява в библиотеката на Румънската академия на науките в Букурещ под № 164. Най-много преписи от творбата на Григорий Цамблак се поместват в руските чети-минеи и сборници от XVI-XVII в.

Изд.: Текстът на Мъчението и превод на новобългарски са поместени в книгата на **Русев, П. и А. Давидов.** Григорий Цамблак в Румъния и в старата румънска литература. – С., 1996. В нашето издание е включен този превод с някои малки редакционни изменения.

[1] Белиград (Маврокастро, Акерман) през Средновековието е крепост и пристанище. За кратко време (от 1300 г.) хан Токту отстъпва земите до Маврокастро на българите, но си запазва върховната татарска власт. При неговия наследник татарската власт в града упражнява както административни, така и съдебни функции.

[2] По 2 Кор. 1:4 и Мат. 5:7.

[3] „От латинската ерес" – вероятно корабът е принадлежал на генуезци или венецианци. И двата италиански града през първата половина на XIV в. са били в добри търговски отношения със Северното черноморие.

[4] Епарх – управител. Григорий Цамблак съзнателно употребява тази форма, приета като връзка с най-старите първохристиянски мъчения. Сядането на епарха на обичайното място в съдилището също е постоянна устойчива форма, характерна за „мъченията" на раннохристиянските герои.

[5] Григорий Цамблак нарича управителя на града персиец, но по-вероятно е той да е татарин. „Персиец" има по-общо значение – изобщо човек от Изтока, както „сарацин" например се употребява изобщо за арабите.

[6] Лк. 21:12 – 16 (неточно).

[7] 1 Сол. 5:5.

[8] По Битие 1:16-18.

[9] Венера, Зорницата.

[10] По Гал. 3:27.

[11] Тук Йоан цитира Символа на вярата.

[12] Пс. 139:4; Римл. 3:13. Аспида – отровна змия.

[13] 2. Кор. 4:16 (неточно).

[14] Мат. 24:13.

[15] Мат. 3:7.

[16] В олтара. Според преданието мощите са били положени в църквата, посветена на Йоан Кръстител.

[17] Александър Добрия. Името Йоан (Йон) при молдо-влахийските владетели има значението на титла.

[18] Йосиф Мушат, молдовски архиепископ (1402-1409).

[19] Авраамово лоно – мястото на праведниците в Рая.

Подготовка за печат: **Пенка Караиванова, Ива Христова**

68 „Мъчение на Свети Йоан Нови Сучавски" (Белиградски) / митрополит Григорий Цамблак (житие на Светец)

МИТРОПОЛИТ ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК

РАЗКАЗ ЗА ПРЕНАСЯНЕ НА МОЩИТЕ НА СВЕТА ПЕТКА ТЪРНОВСКА ВЪВ ВИДИН И БЕЛГРАД

Сетне и след много такива години, когато царят български прочее не очаква, а хората по целия свят живеят в мир и благочестието расте заради молитвите на преподобната майка, този, който от началото [на света] е ратник срещу кротостта, повдига буря и метеж непрекъснат, въоръжава варварския цар[1] срещу оня славен град[2]. А той, щом дойде, завладя всички български предели сякаш [бяха] гнездо, а, стигнал до чудния град, не знаеше как да го превземе, понеже виждаше непристъпността на мястото (както и си е), затворено от стръмнините на планини и високи хълмове и заякчено със стени високи, а отвътре трижди укрепено чрез многочестните мощи на преподобната; и [понеже знаеше], че тамошните жители я имаха сред себе си като воин непобедим. И след всичко това прочее варваринът щеше да се върне обратно безсилен, а ако би успял донякъде срещу стените, то срещу силата на преподобната би успял толкова, колкото сено срещу огън. Обаче чува и той подобно [на онова слово, що бе казано] на Мойсей и Йеремия – или: „Не се моли за тези хора”[3], или: „Излез от този град, понеже твоите молитви са сякаш медна стена, та възпират моя гняв.”[4] И така щом грехът – о, горчива повест! – надделя, [градът] веднага падна в ръцете на оня, който си мислеше, че никога не ще получи това. И какво още? Ако подробно представя на ваша милост чрез писанието [си] онова, що се вършеше тогава, зная сигурно, че ще ви потопя в печал и сълзи. Но заради тържеството на деня премълчахме повестта, макар тя да е полезна, обаче – за ридание!

Когато всички ценности на града бяха донасяни пред царевото лице, донесено беше и всечестното тяло на преподобната, лишено от многоценните одежди, облечено в някакви бедни и лоши дрехи. Измолил това [тяло], царят, който царства над града Бдин[5] на река Истър, отправя го там в своите [предели], където и остана не за дълго време.

Сетне, когато угърският крал[6] заедно с подвластните му сили премина река Дунав и превзе града Бдин, и докато беше в Никопол, варварският предводител, оставяйки Византия – защото тогава жестоко воюваше с тях, – опълчва се колкото може по-бързо срещу угрите. И щом стана сражението, побеждава ги напълно, става причина по-голямата част от войската да се издави в реката[7]; и така измаилтянинът, гордеейки се със светли победи, идва срещу града Бдин. И тъй като, прочее, царят излезе при него, без да се бои, понеже за тях му бе проводен пратеник, отпраща го вързан в град Бруса, а богатствата му, които са безчетни, и тях взема, та ги изпраща в своите [предели]. Докато ставаше това, случи се там да бъде, дошла да види царя, преблагочестивата княгиня на сръбската земя, съпруга на винаги споменавания и свети княз Лазар[8], заедно с двамата си благочестиви потомци – деспот Стефан и Вълко, а и със съпругата на великия и прехрабър деспот Углеш, наречена Евтимия, която е украсена в постничеството чрез деяние и добродетели и превъзхожда мнозина в премъдрост и острота на ума[9]. Те заедно, като имаха дръзновение пред царя, молеха не за града, не за неговите околности, не за богатство, нито за каквото и да е от тези неща, що съдържат наслада кратка и временна, ала –

погибел безкрайна. Но, обхванати крепко от любов, падат пред [царя], молейки за нетленните мощи на тази преподобна майка.

А той, подсмивайки се, рече: „И защо не молите [за нещо] от другите богатства, достойни за по-голяма и висока цена, а само за кости сухи и съвсем неподвижни?"

Те пък – о, блажено произволение, о, боголюбезно приношение на благите души! – казаха: „Ако искаш да замениш всички наши богатства за жадуваните от нас мощи, готови сме да ги поставим пред тебе!"

Той прочее възхвалява усърдието им – понеже на добродетелите е присъщо да удивляват и мъчителите – и дава в ръцете им желаното. И те, прегръщайки го с ръце, целуваха [го], присъединяваха към очите и душа, и сърце, лееха заедно сълзи от радост, похваляваха, коленичеха и не можеха никак да се насладят на лъчезарността на ковчега. Най-сетне, подредили [тялото] с многоценни благовония и златни одежди, отнесоха го с голяма почест в своята земя, като се гордееха и едновременно – се и веселяха, придобили такова съкровище, срещу което целият свят е неравностоен. И не погрешиха премъдрите! Но щом то бе положено в светата църква в дома им, пази ги невредимо от напора на нашествениците, понеже почестта към съслужителя възлиза към първообраза на Господаря [Бога]; и [почитащите Го], укрепват чрез растящите сладки надежди. Но и ние се надяваме, че те ще царуват [на небето] заедно с нея, защото й състрадаваха и от варварските ръце я изтръгнаха, тъй както Бог пожела, но и защото те твърде много се постараха. „Изведе, рече, своите люде, но чрез ръката Мойсеева и Ааронова[10]." Запази и Бог мощите на преподобната от варварско неистовство, но чрез старанието и ревността на тези боголюбезни и великопохвални мъже. И не ме укорявайте, загдето на женската слабост придавам мъжко име, тъй като се преценява силата и мъжеството на разума, а не вида на естеството. Към мъжете се причислява и Анна[11], и Юдит[12], и Девора[13], които чудодейства направиха, които царства завладяха, които нечестиви царе посрамиха.

И сега земята им е цялата светла и многочестна, по всички образци – превъзходна и надминаваща всички царства от Изтока, та чак до Западния океан. Прочее, само като преминаха през тях, измаилтяните напълно ги смазаха и направиха едва да си поемат дъх, а благочестието изтръгнаха, техните царе и князе – изтребиха. И рядко, и с мъка ще се намери там църква или свещеник, и то тайно, когато светилището е скрито в земята. А тук, след като тези боговенчани господари от колко години са нападани от [измаилтяните] и като лозе обирани, и това – не веднъж в годината, но всеки ден и час, живеят поради молитвите на преподобната, владеейки своите [области], както открай време, множейки благочестието и увеличавайки добродетелите.

В кои страни, кажи ми, има толкова манастири, така големи и славни? В кои градове? Къде – толкова неизброимо иноческо множество, живеещо ангелски и безбрачен живот. И едни прочее са в манастирите – едно съзерцаващи, за едно мислещи, за едно дишащи и чрез общението един спрямо друг са за себе си образец и поръчителство за добродетел; а други, стоящи в небесното безмълвие, сякаш серафими, служат на божеството, имайки наум [небесното] жителство и наслади, и непрестанно преумножават молитвите за владетелите. Къде има толкова архиереи? Къде – такова усърдие към Бога и към божественото? Къде – [такова] благоприличие на народа колкото сред управниците, толкова и сред подчинените? Никъде освен тук, където преподобната благоволи да пребивава, където пожела в покой да бъде! Отне Владиката българската слава от нея, а й дарува сръбската, понеже онази [българската] не остана никак!

Такова беше пренасянето на достохвалната майка, защото Бог направи това по промисъл, та и западните [земи] чрез нейното идване да се осветят и да се насочат към по-доброто.

КОМЕНТАР

Чрез разказа за пренасяне на мощите на Св. Петка Търновска Григорий Цамблак продължава темата за възхвала на преподобната Св. Петка – „търновската слава и закрила" в новите исторически условия, когато всички книжовници са разтърсени от гибелта на отечеството. Съдбата пожелава тази българска светиня да не бъде унищожена в пламъците на разорения престолен град, а да бъде пренесена (както и мощите на Св. Филотея Темнишка) във Видин. След падането на Видинското деспотство мощите на Св. Петка Търновска са измолени от сръбската княгиня Милица и нейните синове от султана и са пренесени в Белград. Там те се пазят до 1521 г., когато Белград на свой ред е превзет от войските на султан Сюлейман II.

За разлика от Йоасаф Бдински, който посвещава на преподобната Филотея собствено произведение – Похвално слово – и в него вмъква разказ за съдбата на мощите и след падането на Търново, Григорий Цамблак не интерпретира

отново образа на Св. Петка. Той пише своя разказ като допълнение към текста на забележителната творба на своя учител, допълнение, предназначено да се вмъкне в текста на Евтимиевото житие, а не да се разпространява самостоятелно.

В изграждането на своето повествование Григорий Цамблак следва изобразителните принципи на Евтимиевите разкази за пренасяне на мощите. Неговата патетика оцветява емоционално събитията, но самите те са по-скоро маркирани, отколкото разказани. Историзмът е чужд на нашия автор; той акцентира върху характеристиката на участниците в събитието. Цялата втора част на творбата е възхвала на сръбскнте владетели, на сръбската земя и на народа и. Чрез тази възхвала Грнгорий Цамблак величае и героинята, чиято закрила преминава от българските земи към все още свободната Сърбия. Образът на Светицата, покровителка на християнските вдадетели, се осветява от надеждата, че с нейна помощ бълканските народи ще си възвърнат предишната мощ.

Кога всъщност Григорий Цамблак пише своето допълнение към Евтимиевото житие на Св. Петка? Несъмнено след май 1398 г., тъй като тогава киягиня Милица предприема своето пътуване до Адрианопол и минава през Видин. Според А. И. Яцимирски (Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжной деятельности. – СПб., 1904, с. 51-52). Разказът е написан още в Цариград между 1398 г. и 1400 г., но преди 1401 г., когато Григорий Цамблак е изпратен от Цариград в Молдавия. Основание за тази своя хипотеза Л. Яцимирски намира в отсъствието на съответен сан към името на Григорий Цамблак в наслова на творбата и в упоменаването на брата на деспот Стефан – Вълко (Вук) в текста. Хипотезата на Яцимирски обаче следвали ли да може да се приеме. Преди всичко разказът не се е разпространявал отделно от Житието на Св. Петка и изобщо не е познат със собствен наслов. Обикновено частта на Цамблак се отбелязва от преписвачите в текста или в полето само с определението „Цамблаково", както и следващият след разказа текст се маркира с „Патриархово". Освен това в текста само Стефан е титулуван „деспот", а той получава самостоятелно тази титла след 1402 г. Без да се изключи напълно хипотезата на Яцимирски, много по-вероятно изглежда Григорий Цамблак да е написал своя разказ по времето, когато пребивава в Сърбия, защото отношението му към сръбските владетели и към сръбския народ е много емоционално и оценъчно ангажирано – много повече, отколкото би било, ако произведението е възникнало в Цариград.

Разказът за пренасяне на мощите на Св. Петка Търноновска, както вече се каза, е вмъкнат вътре и житието на Св. Петка от патриарх Евтимий, непосредствено след Евтимиевия разказ за пренасяне на мощите в Търново и преди похвалната част на творбата, като съответно е направена редакция на предходния пасаж, за да се свърже той с текста на Цамблак. Целият текст на Житието на Св. Петка заедно с прибавката на Григорий Цамблак е „вторичен вариант на обширната авторска редакция". Именно този вторичен вариант е най-разпространената форма на Житието (над 20 преписа). Към нея спадат абсолютно всички руски преписи, а и шест от югославските (български и сръбски). Българските преписи на житието с разказа на Григорий Цамблак са писани с ресавски правопис и произлизат от Рилската школа и от Атон.

Най-старият препис на житието на Св. Петка с разказа на Григорий Цамблак принадлежи на книжовника Мардарий Рилски и е поместен в неговия Рилски панегирик, писан в Рилската обител в 1483 г. Сега този драгоценен кодекс се пази в библиотеката на манастира под сигнатура 4/5. Интересното в ръкописа е, че разказът на Григорий Цамблак е преписан отделно, като прибавка в края на книгата, и то не от ръката на Мардарий, а от ръката на самия Владислав Граматик. Но и в този случай двамата книжовници не са счели Цамблаковото произведение за самостоятелна творба, а са оставили указание на мястото, откъдето следва да се чете разказът: „Прехвърли се оттук на края на книгата при белега, където ще намериш нарисуван червен кръст, и чети там за Св. Петка как е пренесена в Сърбия, творение Цамблаково, и като довършиш това, що се чете там, пак се върни насам и чети останалото тук Патриархово слово: „Аз не проумявам какво достойно да й принеса" и останалото от словото, което следва до края."

Изд: Разказът е издаван неколкократно. Първото научно изд. *вж* у: **E. Kaluzniacki**. Werke, p. 432-436 (по Рилския панегирик); **Й. Иванов**. БСМ 1, с. 136-140 (по един препис, пазещ се в Зографския манастир), препечатано у Б. Ангелов и М. Генов. Стара българска литература, с. 524-529; **Й. Иванов**, БСМ 2, с. 433-436 (по Рилския панегирик).

Преводи: **Б. Ангелов, М. Генов**. Стара българска литература, с. 524-529; **В. Сл. Киселков**. Митрополитът Григорий Цамблак. – С., 1943, с. 64-68. Преводът на В. Киселков е препечатван във всички христоматии и христоматийни пособия.

Тук представеният превод е направеи по изданието на Й. Иванов и по ръкописа от Кл. Иванова.

Лит.: **А. И. Яцимирски**. Григорий Цамблак. Очерк его жизни, административной и книжоной деятельности. – СПб., 1904, с. 50-55; В. Сл. Киселков. Митрополитът Григорий Цамблак. – С., 1943; Проуки и очерти, с. 249-250; **В. Велчев.** Григорий Цамблак. – В: История на българската литература, с. 331-334.

[1] Баязид

[2] Търново

[3] По Второзак. 9:18

[4] По Йер. 1:1

[5] Тук вероятно се подразбира не самият Иван Срацимир, а синът му Константин, който би могъл да пренсе мощите на Св. Петка Търноиска по време на същото посещение на Търново, при което е пренесено и тялото на Филотея Темишка.

[6] Сигизмунд Унгарски – крал (1387-1436).

[7] Битка при Никопол – 25 септимври 1396 г.

[8] Княгиня Милица вдовица на княз Лазар, умира в 1405 г., която е и крайна дата за написване на разказа.

[9] Вдовицата на деспот Иван Углеш Елена в монашество Евтимия.

[10] Пс. 76:21 (неточно)

[11] Вероятно се има предвид Анна, майката на пророк Самуил.
[12] Юдит – Старозаветна героиня, която отива сама в шатрата на Олоферн и му отрязва главата. Срв. кн. Юдит.
[13] Старозаветна пророчица. Съдии 4,5.

Подготовка за печат: **Илияна Камбурова, Георги Минков**

69 „Разказ за пренасяне на мощите на Света Петка Търновска във Видин и Белград" / митрополит Григорий Цамблак (житие на Светица)

ИСТОРИКО-ЛЕТОПИСНИ СЪЧИНЕНИЯ

ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК

ИЗ „ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ НА РИЛСКИЯ МАНАСТИР И ПРЕНАСЯНЕТО НА МОЩИТЕ НА СВЕТИ ИВАН РИЛСКИ В РИЛА”

Изконният враг на човешкото спасение и противник на смирението, проклетият дявол – който някога се бе опълчил срещу Създателя на всичко и заради надменността си бе смъкнат и предаден на адския мрак и който сам станал мрак поради лукавата си прищевка, – навсякъде предизвиква постоянни войни и смутове. Като видя толкова преславните и предивни знамения и изцеления, които дълго време ставаха при ковчега на преподобния Св. Иван, и главно поради злопаметност и вражда като се озлоби против преподобния много повече, отколкото в началото, той биде напълно обхванат от лют гняв и от горчива завист. И при това, като не можеше да го търпи, той тутакси прибягна до своите обикновени и пагубни войни.

След това, като се измина немалко време и когато властта на гръцкото царство отслабна, дори съвършено се изтощи, по попущението на Бога и по неузнаваемите му предопределения измаилтянският народ съвсем неочаквано нападна всички източни и южни страни в Азия, които бяха под гърците, и ги завладя, па достигна и в Тракия и си я подчини[1].

След като поразиха напълно сръбските войски, които бяха тогава в Тракия, при така наречената Марица[2], измаилтяните веднага се опълчиха срещу сръбското господарство. И стана жестоко сражение в местността, наричана Косово[3]. В боя загина и лютият насилник султан Мурад, който ги предвождаше. Той твърде скоро получи достойна отплата заради своето безбожие, сиреч страшно и непристойно изпусна варварската си и нечестива душа: сред боя неочаквано той бе лишен от живот от сръбски воини[4]. И така прочее, когато грехът надделя – уви, поради нашите престъпления! – сръбската земя падна под властта им.

Малко след това те завладяха и българските области, подобно на някое слабо гнездо, заедно с оня чуден град [Търново][5], в който лежаха чудодейните мощи на чудотворния отец[6]. Войската се нахвърли пак буйно и бежбожно, като всеки ден и във всяко време извършваше чести опустошения и кръвополития. Никой не можеше да се противопостави по никакъв начин на страшния им пристъп. В бойните сражения навсякъде те превъзхождаха всички и им нанасяха сияйни победи. Благодарение на всичко това и тяхното пагубно зло навсякъде се разпространи и се наложи. Напълно запустяха много области и села, заедно със светите манастири и с божествените храмове, унищожени от огън.

Тогава се събори и съвършено запустя и пресветата обител на Богоносния отец, която е в Рилската пустиня – където преподобният, когато беше жив, прекара страдалчески и постнически, безплътен и ангелски живот и която отпосле много добре и благолепно издигна и създаде от основи, за прослава

на Бога и в чест на преподобния, прочутия кесар Хрельо, който прие иночески образ под името монах Харитон[7].

КОМЕНТАР

Известната „Рилска повест", или още „Възобновяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Иван Рилски в Рила", е запазена в четири редакции. „Рилската редакция", която е автограф на Владислав Граматик, се намира в известния „Сборник от 1479" или „Рилски паметник" (Национален музей Рилски ман., № 4/8 Вж **Данчев, Г.** Владислав Граматик, с. 65-67). Същият текст е преписан в Панегирика на Мардарий от 1483 г. (НМРМ, №4/5). „Белградската" или наричана от някои учени „Софийска" редакция е известна по два преписа – първият по ръкопис от XV-XVI век (до началото на втората световна война в Народната библиотека в Белград), а вторият – по ръкопис от 1802 г. В Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (София) е запазен сборник с произведения, посветени на Иван Рилски (XVIII в. – нач. на XIX в.), в който се намират няколко страници от една късна и съкратена редакция на Владиславовия текст. Най-сетне, съществува и „Московска редакция" или по-скоро Московски препис от края на XVI – началото на XVII век. Вж подробно **Данчев, Г.** Към въпроса за преписите и редакциите на Рилската повест на Владислав Граматик. – В: Руско-балкански културни връзки през Средновековието. – С., 1982, с. 89-101.

Издание: **Kaluzniacki**, werke, S. 403-431 (успоредното издание на рилската и белградската редакция; **Ангелов, Б. Ст.** Стари славянски текстове. Нова редакция на повестта за Иван Рилски. – ИИБЛ, LX (1960), с. 247-255, Превод: **Киселков, В. С.** Владислав Граматик и неговата Рилска повест. – С., 1947, с. 57-70. Същият превод е препечатан от П. Динеков („Старобългарски страници", с. 225-235). Направеният от В. Киселков превод, както и всички останали, не отразява текста на една редакция, а е комбинация от двете.

Владислав Граматик, е старобългарски книжовник, работил в традициите на Евтимиевата школа. Роден е в началото на петнадесето столетие, а е починал вероятно след 1479 г. Работил е в Ново Бърдо (рударски център в Сърбия), Жеглиговския манастир, наричан още Матейче, разположен край Скопска Черна Гора, може би и в Рилския манастир. Дело на неговото плодовито перо са четири изключително интересни сборника, а именно: от 1456 г. (днес в Одеса), 1469 г. (днес в Загреб – 770 л.), 1473 г. (днес в Рилския манастир) и 1479 (също в Рилския манастир – 735 л.). Някои учени са склони да приемат, че Владислав Граматик е работил и върху ръкописа на един „Шестоднев" .

Специалистите познавачи на творчеството на Владислав Граматик повече от едно столетие спорят коя от двете редакции на „Рилската повест" е първична. Напоследък надделява становището, че Владислав Граматик е автор на „рилската редакция", поместена в неговия сборник от 1479 г., а „белградската редакция" – дело на неизвестен книжовник.

[1] Тук Владислав Граматик представя съвсем накратко началния етап от турското завладяване на Балканския полуостров. След първите турски набези на полуострова, активното покоряване на балканските земи начева с покоряването на малката крепост Цимпе (1352 г.) и особено на Галиполи (1354 г.).

[2] Авторът говори за известната битка при Черномен, на р. Марица (близо до Одрин), между войските на Вълкашин и Углеша, независими владетели в средна и източна Македония и османските турци (26 септември 1371 г.). Битката завършва с голямо поражение на християнските войски и гибелта на двамата предводители.

[3] Известното сражение на Косово поле (15 юни 1389 г.) между сръбските войски командвани от княз Лазар, подпомагани от някои съюзнически отряди и армията на султан Мурад. Битката завършила с голямо поражение на сръбските войски.

[4] В разгара на сражението султан Мурад бил убит от сръбския велможа Милош Обилич. След битката турците посекли пленения сръбски княз Милош над трупа на погиналия султан.

[5] Покоряването на България завършило с овладяването на Търново и Видин (1393-1396 г.). Столицата Търново била превзета от турците на 17 юли 1393 г.

[6] Покоряването на България завършило с овладяването на Търново и Видин (1393-1396 г.). Столицата Търново била превзета от турците на 17 юли 1393 г.

[7] Става дума за мощите на Иван Рилски, пренесени в Търново по време на цар Иван Асен I (1195 г.).

Подготовка за публикация: **Марияна Таланова**

70 Из „Възстановяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Свети Иван Рилски в Рила" / Владислав Граматик (историко-летописно съчинение)

КРАТКА ХРОНИКА ОТ XVI ВЕК

1
Дойде царят срешу Иван в годината 6956[1].
2
Дойде царят срещу Скендербег и превзе Свети град в годината 6965[2].
3
Дойде Есе(?) бег срещу Дебър в годината 6974[3].
4
Дойде цар Мехмет бег в Дебърската земя, срещу Скендербег[4].
Цидна пороби и посече в събота 9 май, през годината 7024[5].
5
И превзе цар Селим град Мисер[6].
И уби царя Казълбаша през годината 7032[7].
6
И превзе цар Сулейман град Родос в годината 7034[8].
7
Одиде цар Сулейман в земята угърска, срещу Будим и разсипа Будим[9].

КОМЕНТАР

Тези седем кратки, но важни записи се намират на последния хартиен лист (III а) на ръкопис номер 180 [313] от фонда на НБКМ, който представлява Осмогласник съставен през четиринадесетото столетие. Те са писани от една ръка с черно мастило (има само 2 кафяви букви). Няма съмнение, че са дело на едно и също лице и датират от едно и също време – след повторното подвързване на книгата, извършено в 1598 г. Публикуваният тук превод е направен от мен по следното издание: **Божилов, Ив.** Един Осмогласник от времето на цар Иван Александър (НБКМ 180 (313). – В : Сборник в памет на проф. Ст. Ваклинов. – С., 1984.

71

[1] Споменаването на Неъна (Иван), както и годината 6956 (=1448) ни насочват към единственото възможно тълкуване, а именно: в текста е поменат Ян Хуниади и се визира битката при Косово поле (17-18 октомври 1448 г.), в която храбрият трансилвански войвода бил победен от турците.

[2] Свети град, един от укрепените центрове на Скендербег, е бил овладян от турците през 1448 г., а не през 1457 г., както твърди авторът на хрониката.

[3] Тук вероятно се има пред вид неуспешният поход на султан Мохамед II срещу Круя през 1466 г.

[4] Този текст може да се свърже с военните действия на Мохамед II срещу Георги Кастриопи Скендербег във времето между 1466 (сведението в предшестващия пасаж) и 17 януари 1468 г. (смъртта на Скендербег), т.е. най-вероятно към 1467 г.

[5] Що се отнася до тази част от текста, то тук е посочена точната дата (1516) и няма съмнение, че се визират събития от времето на султан Селим I .

[6] Авторът отбелязва покоряването на Египет („град Мисер!”), след битката при Кайро (1517) от султан Селим I.

[7] С тази фраза съвсем лаконично се съобщава за разгрома на въстанието на казълбашите от султан Сюлейман Законодателя.

[8] Т.е. овладяването на остров Родос от турците, което е станало не през 1526, а през 1522 г.

[9] Записвачът е пропуснал да посочи датата на събитието, за което разказва , но едва ли трябва да се съмняваме, че става дума за покоряването на Унгария през 1526 г. Прочутата битка при Мухач (29 август 1526 г.) и влизането на султан Сюлеиман в Буда през месец септември същата година.

Подготовка за публикация: **Любомир Любомиров**

71 „Кратка хроника на XVI в.” (историко-летописно съчинение)

ЕПИСКОП ПЕТЪР БОГДАН

ИСТОРИЯ НА СОФИЯ И БЪЛГАРИЯ

Глава първа.
ЗА ЦАРСТВОТО БЪЛГАРИЯ И ЗА ИДВАНЕТО НА БЪЛГАРИТЕ ПРЕЗ ИСТЪР

Царството България обхваща много провинции, чиято големина описва подробно Бонфиний в Декада, 3, кн. 5: „България, казва, започва сега от извора на река Циабер, която разделяше някога трибалите от мизите, простира се през билото на планината Хемус и към север, и към юг, на юг извива към Македония и Тракия, а отклонявайки се на север към Дунав, до голяма степен обхваща Долна Мизия.” Циабер е за Птолемей реката, която за нашите е Морава. Оттам следователно носи името си началото на българското царство, от българския народ, който населявал тези места. Но откъде и кога е пристигнал тук, обясняват писатели, които не са за пренебрегване: „През 499 г. от Р.Х. от далечни северни земи в Тракия нахлу племе, непознато по име, което странстваше, напредвайки със силни бойни редици”[1], казва известният епистоматор на Бароний; а Кромерус, в „За полската държава”, книга 1, гл, 8, помества най-древните земи на българите „в азиатска Сармация към Ра или река Волга и със съседите си руси или като минавали покрай тях, или повикани за съюзници, завзели Мизия” – така (казва) наказаният от Бога Анастазий, нечестивият император, който отказал да се подчини на предупрежденията на папа Симахий да не защитава еретиците, а дори и сам общувал с всички тях и останалите свещеници, патрони на католическата вяра, подтиквал да общуват с тях. И така варварите, като нахлули в римските провинции, унищожили войската на римляните. И когато обаче се разширили откъм тях, възгордяли се, казва Павел Дякон, и завзели лагерите на Римската република; и, както пишат Зонарас и Кедрин във (времето на) Анастазий, българите проникнали не само в Тракия, но опустошили даже Илирик, като убили техния цар Акум.[2] И наистина дотолкова били насърчавани от победата, че като станали за ужас на всички, принудили да им се плаща данък от императора, на когото те самите преди плащали. Без съмнение беше учудващо, казва Павел Дякон, както за живеещите наблизо, така и за тези, които живееха надалеч, да чуят, че този, който беше направил всички свои данъкоплатци – и тези, които на изток и запад, и тези, които на север и на юг живеят, е по-беден от това отвратително племе. Това потвърждава и справедливият гняв на божеството срещу цезаря: когато този Анастазий, предупреден от папа Симахий да не общува с еретиците, не само че не се подчинил, но дръзко продължил и други подтиквал към връзки с еретиците, вижда гъстите редици на варварите да нахлуват в римските владения, да завземат и провинциите и почти да му отнемат властта.

72

И така по този начин в Европа българите завладели Тракия и съседните й провинции и като преминали Истър, цялото пространство на тези земи нарекли България[3], където ми е поверена столицата Кардика и където е Кипровациум, любезната ми родина.

Глава втора.
БЪЛГАРИТЕ ЗАВЛАДЯВАТ ТРАКИЙСКИТЕ ПРОВИНЦИИ И НАМИРАТ ТАМ ДА ЖИВЕЯТ ОСТАНАЛИТЕ ХРИСТИЯНИ

В провинциите, които завзели, варварите не заварили унищожен култа към Божеството. Преди тяхното идване християнската вяра там не само че процъфтявала, но била оплодена с плода на пролятата мъченическа кръв. От самото начало на църквата в тези области, които казахме, че българите завладели, жителите (чете се навсякъде в Мартирологията) се защитавали яростно в името на Христа чрез мъченичество. Дълго би трябвало да изреждам и градовете и отделните провинции. Който иска, нека прочете там, а ние ще говорим за един само град, който е разположен в земята на Долна Мизия отвъд Истър или Дунав, на Черно море. Той се нарича Томи, известен не толкова с изгнаничеството на Овидий, колкото със скитския си студ, отдалечена земя с варварско население. Всеки разумен човек ще направи извод оттук, колко мъченици ще даде друга, по-мека област, щом като само този град е изпратил на небето преди идването на българите шестнадесет. Те са Аргеус, Нарцис и Марцелин – 2 ян(уари); Евагрий и Бениги – 3 април; Марцелин, Марта, Йо(ан), Серапий и Петър – 23 август; Мартин, Теодат и Седогха – 5 юли; Павел и Кириак – 20 юни; Приск, Кресценс и Евгений – 1 октомври. Някои заблудени приписват Томи на Европейска Скития, понеже Птолемей казва, че този град е в Скития, но все пак истината е, че е част от Долна Мизия и че гледа към България, именно към завладяната от българите област. Отвъд Истър живеят скити, които Александър Гуагни нарича прекопенски тартари.

Глава трета. 3
А ЦЪРКВИТЕ, ОСНОВАНИ В БЪЛГАРИЯ ПРЕДИ ТЯХНОТО НАХЛУВАНЕ (И ТЯХНОТО) ВЛИЯНИЕ И АВТОРИТЕТ

Немалко допринасят към древността на християнската вяра седалищата на епископите в тези области, с каквито нашите провинции и градове са били украсени от самото начало. Съвсем обикновено нещо е било да се назначава на всеки град отделно епископ и наистина е трябвало да се грижи в полза и на другите църкви и заместници и е бил.... на апостолите.... достатъчно от писмото на Анаклет или от друг автор, ако искате, но древен. Христос установил начина за назначаване по градове на много епископи: епископите наместници на апостолите приемат от Иисус Христос пожизнено наместничество в църквата, а на мястото на наместниците на апостолите идват пак епископи. И наистина из Тракия, Илирия и съседните области, по свидетелството на патриарх Никифор, пръв апостол Андрей, основал византийската (църква), която е част от Тракия – глашатай на евангелието беше във византийската държава, въздигна храм, в който с благочестиви молитви оплака Бога, остави за приемник на своята длъжност Стахим, а след това други; в средиземна Дакия Климент наследил сардиценската (църква) по свидетелство на Св. мъченик Доротей, епископ на Тир, комуто принадлежат следните думи в житието на пророците, апостолите и 72-мата ученици. „Помня – казва – думите на този Павел във Филип. гл.4 с Климент и останалите ми сподвижници. Пръв от човеците повярва в Христа и бе направен епископ в Сардика”, на което ще се спрем по-подробно после. Онзи Филип измежду 7-те дякона, който покръсти Симеон и евнуха, беше епископ на скитска Тракия; Андроник, за когото споменава Павел в Рим, 16, е друг известен свещеслужител в Панония, и Урбан, пак там, на Адрианопол в Тракия пр. Хр. от Андреа, като плавал покрай бреговете на Понтийско море, бил назначен. Хермас ... беше епископ на Филипополис. Тези неща (знаем) от Доротей в синопсиса, за когото и Бароний в 33 (глава) отрече да е бил епископ на Тир, но все пак в приписките към римската мартирология признава, че е „Св. мъченик на 9 юни” „мъж, известен с опитността си в много неща, в каквито искате”. Карол от Св. Павел, фулиенски абат и избран за абриценски епископ, в своята Свещена география на Илирийската църква казва така: „А сега да се говори за църковната епархия ще е толкова и полезно, и приятно, защото илирийското поприще беше тъй славно за великия апостол Павел като поприще, на което така усърдно се бори, щото да може с право да каже: „Добро сражение водих.” Смяташе името на Илирик за ориенталско, защото обхващаше и Тракия, т. е. частта, завзета от българите. И така известно е голямото разпространение на християнството още от началото на българската църква и великолепието на епископските седалища и затова не е чудно, че в синода на Велика Никея се били записали от Мизия Пистус Марцианополитански, Марк Коменски или Евбейски, Стратегий Ефестски от провинцията на Средна Дакия, Протоген от Сардика, Марк Метрополитански. Дори в общия съвет на

Сардика взели участие същият Протоген от Сардика от провинцията на Дакия, Диоскор от Тракия, Виталий от Дакия Рипенсис, Парегор от Скупска Дардания, Гауденции от Наиска Ахайа.

Глава четвърта.
ЗА СЪВЕТА НА САРДИКА

Та като стана дума за съвета на Сардика, добре е да се спрем на това по-подробно, защото този синод извоюва блестяща и вечна слава на българските провинции; разбира се, Сардика е негова столица и оттам прилича да се покаже какъв култ към християнската религия е разцъфтявал тук преди идването на българите. Защото общи съвети се свикват само в най-сигурните градове, в които разцъфтява Христовата вяра. Мнозина, объркани от приликата на имената, определят мястото на синода на Сардика не в Дакия, когато чуят да бъдат наричани сардини тези, които живеят на остров Сардиния, но съветът на отците не нарича град на сардите този град. Други, за които явно противоречи случаят и възможността да е ту на изток, ту на запад, са свикнали да посочват (местонахождението на) града в Сардиния. Трети като чуят за град на сардите, смятат, че известният съвет се свиква в Азия, където е Сардис, и се описва градът на сардите, и...

КОМЕНТАР

ПЕТЪР БОГДАН (1601-1674) заема изключително важно място в българската история през XVII век. Роден в Чипровци, приел католическата религия, той завършва колеж в Рим. Посвещава живота си на католическата пропаганда в българските земи и на борбата за освобождението на българския народ. Известно време е католиочески епископ на София. (Вж **Dujčev, I v.** Pierre Bogdan. – Dictonnaire d'histoire et de géographie ecclésiastique, IX (1937), coll. 402-405). На науката отдавна бе известно, че Петър Богдан е писал исторически съчинения, които не са достигнали до нас (**Дуйчев, Ив.** Два исторически опита на архиепископ П. Богдан Бакшев. – Родина, I (1939), № 3, с.162-163). Едва напоследък бяха открити следи от тези трудове на бележития българин. Публикуваният тук откъс бе открит в архива на папската конгрегация, в ръкопис, чийто автор е Джовани Патрицио – т. 485, кк. 207а-211в.

Изд. на латинския текст в български превод : **Димитров, Б.** За историята на София и България от П. Богдан. – Истор. преглед, 1979, № 1, с. 103-105 (превод), 105-107 (текст). Тук обнародвам превода на Б. Димитров.

[1] Според Комес Марцелин през 499 г. прабългарите нахлули на Балканския полуосров, в земите на юг от Дунав и край р. Цурта, разбили голяма византийска армия.

[2] Според сведенията на хронистите Йоан Малала и Теофан, през 535 г. прабългарски войски нахлули в Тракия и нанесли голямо поражение на византийците. Фразата „Като убили техния цар в Акум" е грешна. В случая прабългарите пленили византийските предводители Константин, Годила и Акум, който бил хун по произход и стратилат на Илирик.

[3] Тук е твърде неточно и в съкратен вид е представен процесът на появата и установяването на прабългарите на Балканския полуостров, както и формирането на българската държава.

Подготовка за публикация: **Ния Нешева**

72 „История на София и България" (XVII в.) / епископ Петър Богдан (историко-летописно съчинение)

ОТЕЦ МЕТОДИЙ ДРАГИНОВ

ПОТУРЧВАНЕ НА ЧЕПИНО

Когато турският амира цар Мехмет, нарукан Ловец, подигна сефер на Мора, та изпрати 105 хиляди войска по море и 150 000 по сухо, тогис додоха ва Пло(в)дин град 6 паши, та преминаха из Пещера. И Мехамет пашя са много йеничар доде ва Цепина на Костантово и сабра вси попове и кметове, та ги тури на веруги и каза: „Брех хаинлар, вас Али Осман патишя милува, та не давате царьево; само кога трьеба, помагате на нашата воскя. И ние ви милуваме като нашите йеничаре, а вие сти искали да дигате глава на вашя цар.”

Тогис бан Велю и протопоп Константин отговориха: „Честити везиро, нашите момчета доскоро са били са царските войски по Тунос, по Траболус и Мисир. Че що видяхте грозно от нас?”. И пашата каза: „Вие лажете. Мене обади карабашот ва Филибе (пловдивски митрополит проклет Гаврил). И тъе казаха: „Он нас не заповеда, та че оти му не даваме, та ни клевети.” И пашата отговори: „Ели сте и вие кауре, оти да не давате? Ето че сте асии.” И повеле на йеничерете да ги изколят сите. Тогис некои Кара имам Хасан оджя умоли пашата да ги прости, ако се потурчат.

И на Гергювден се потурчиха бан Велю, протопоп Константин, поп Гюрге и поп Димитър ва Константово, и сите кметове и попове от друзите села. И като бьеше много гладия, пашата остави още четири оджи да ни турчат и кои се потурчат да им дадат жито за яденье. И он отиде прьез Разлога ва Солун. Нашите се турчиха до Богородица (августа). Които се не изтурчиха, едни изклаха, друзи бегаха по гората и тям изгореха кащите.

Асан оджя пусна много конье ва градот, та докараха жито от Беглик хан и стовари го ва църквите „Св. Петка” и „Св. апостол Андрея” ва Костантово, и раздаде на потурчените кащи по две мьери просо. Та че на Петковден доде ферман от царот да се саберат бльгарете, та да станат рая, да дават харач и верим и да ходят на ангария, и само турцето да отиват на воиския. И събраха се бежанците, та сагрядиха кащи ва Камънец и Ракитово. Тогис повечето бежанци от страхот отидоа при Стара рьека, та съгядиха ново селище Батьево. Асан оджя за кашмер натера потурняците, та расипаха сите цръкви от Костьенец до Станимъка, 33 манастире и 218 цръкви.

И така, Божию попущению, расипаха се бльгарете ва Цепина. Помени, Господи, грьешнааго и недостойнааго раба твойего поп Методийе Драгинов от село Корова. Записа се ва лето 1600.

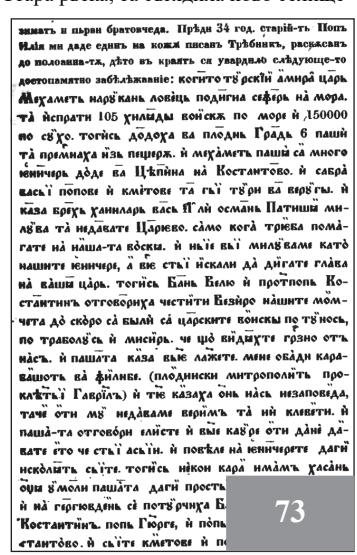
зимать и пьрви братовчедя. Прѣди 34 год. старій-ть Попъ Илія ми даде единъ на кожя писанъ Трѣбникъ, расказванъ до половина-тж, дѣто въ краять ся увардяло слѣдующе-то достопамятно забѣлѣжавние: когито тѫрскій амира царь Мѣхаметъ нарѫкань ловѣць подигна сефѣръ на мора. тѫ испрати 105 хилѣды войскж по море и 150000 по сѫхо. тогісь додоха ва пловдинъ Градъ 6 паши тѫ преминаха изъ пещерж. и мехаметъ пашя са много йеничерь доде ва Цѣпина на Костантово. и сабра власъ попове и клѣтове та гъ тѫри ва вѣрѫгы. и каза брѣхъ хаинлярь власъ Ѩ ли османъ Патишя милѣва та недавате Царьево. само кога трѣба помагате на наша-та воскы. и ние вы милѣваме като нашите йеничери, а вие стъ искали да дигате глава на вашя царь. тогісь Бянъ Велю и протопопъ Константинъ отговориха честити Везиро нашите момчета до скоро са былй са царските войскы по тѫнось, по траболусь и мисирь. че що видяхте грозно отъ насъ. и пашата каза вие лажете. мене обади карабашотъ ва филибе. (пловдински митрополитъ проклѣтъ Гаврилъ) и тие казаха онъ насъ незаповеда, тачѣ оти мѫ недаваме верѝмъ та ни клевѣти. и паша-та отговори елисте и вие кауре оти дане дадете ето че стъ асиїн. и повѣле на йеничерте дагн искоолятъ сѣите. тогісь некои кара имамъ хасанъ оци ѫмоли пашата дагн простъ
и на гергювдянь се потѫрчиха Б
Костантинъ. попъ Гюрге, и попъ
стантово. и сѣите кметове и п

73

КОМЕНТАР

Летописната бележка, описваща трагичната съдба на българите от Чрпино (втората половина на XVII век), е позната по текста, публикуван в **Захариев, Ст.** Географико-историко-статистическо описание на Татарпазарджишката кааза. – Виена, 1870, с. 67-68. Приема се, че ръкописът, съставен в края на XVII в., е загубен. Публикуваният тук текст е взет от **Динеков, П**. Старобългарски страници, с. 387-388 (той възпроизвежда изданието на **Иванов, Й.** Старобългарски разкази. – С., 1935, с. 80-87).

Подготовка за публикация: **Михаела Ненчева**

73 „Потурчване на Чепино” / о. Методий Драгинов (XVIII в.) (историко-летописно съчинение)

ПРИПИСКИ С ЛЕТОПИСЕН ХАРАКТЕР

ПРИПИСКИ

Слова на Светия епископ Атанасий Александрийски

Тези благочестиви книги, назовани Атанасий, преведе по повеля на нашия княз български Симеон от гръцки на славянски език епископ Константин, ученик на Методий, моравския архиепископ, в годината от началото на света 6414 [906], индикт 10, а ги написа по повеля на същия княз черноризец Тудор Доксов на устието на Тича в годината 6515, [907], индикт 14, където е съградена светата златна нова църква от същия княз. В същата година, на втория ден от месец май, в събота вечер почина рабът Божи – бащата на този княз, – великият и почтеният, и благоверният наш господар княз български, именуван Борис, а християнското му име е Михаил, който живя в благоверие и добро изповедание на Господа наш Иисуса Христа. Този Борис покръсти българите в годината етх бехти. В името на Отца и Сина и Светаго Духа. Амин.

Търновско евангелие

В годината 6781 при царуването на благоверния цар Константин и на неговия син Михаил, които владееха над всички българи, и при патриарха на българите Игнатий бе наченато и довършено това четвероевангелие с усърдието и заплащането на йеромонах Максим и от ръката на презвитер Драгия. Писано е в Царевград Търново. До кого стигне, поправяйте, а не кълнете онзи, който е писал.

Свърлижко евангелие

В името на Отца и Сина и Светия Дух. Аз, раб Божи Константин четец, назован Воисил Граматик, написах тази книга за презвитер Георги, назован поп Радослав, в град Свърлиг, в дните на цар Ивайло и при нишавския епископ Никодим, в 6787, индикт 7, когато гърците обсаждаха град Търново. Та моля ви се, отци и братя, до когото дойде тази книга, четете, като изправяте, а мене, грешния, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вас да прости Бог и Пресветата негова майка. Амин, амин, амин.

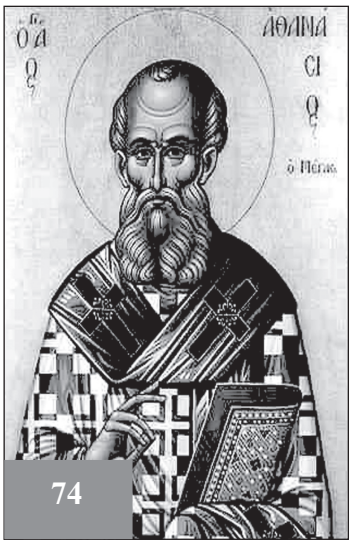

Хлудов паримейник

Слава на създателя Господа Бога, който със своята мъдрост е създал всичко – небесата и земята, и морето, и онова, което е в него. С волята на Отца и Светия Дух биде написана тази книга от ръката на многогрешния и недостойния да се нарече раб Божий Никола, назован по мирски Брата, в дните на благоверния цар господин Андроник Палеолог и при неговия син цар господин Михаил; написах тази книга за брата си поп Дедослав. Та моля ви се, честни отци, попове, дякони и дяци, всички, които четете тази книга, като поправяте, а не проклинайте. Защото медът, дори и на кора от беснурка да е, пак е сладък. Така и словата Божии, дори и да са написани просто и неправилно, пак са Божии и ще се спасят всички, които ги четат, понеже пише не Дух Свети, а грешна ръка. Когато свършите работа, поменете и мене, грешния, и родителите ми, а вас да прости Бог в този век и в бъдните векове. Амин, амин, амин.

Хилендарско евангелие

Подобава на Отца, който е вечно съществуващият Бог на боговете и на царстващите, и владика на владеещите, като творят и извършват дела и изпълняват благи желания и дела, като се боят от неговата воля и я изпълняват.

Благоизволи с усърдието на своето сърце великият цар Георги (II Тертер), син на великия цар Теодор Светослав, обладател на българския и на гръцкия скиптър, и аз преписах това четвероблаговестие по повеля на негово царство и слава, хвала и чест на Отца и Сина и на Светия Дух и на негово царство за премахване и опрощаване на греховете в годината 6830, индикт 5.

Тази книга принадлежи на благочестивия в Христа (цар) Георги.

Средецко евангелие

Христос начало и край. Слава на съвършителя Бога навеки, амин. Написана бе тази книга, наречена евангелие, с помощта на Бога и на пречистата наша владичица Богородица, и по повеля на всеосвещения митрополит Йоан, комуто бе наречена тази книга. А вие, отци, попове и дякони, четете, като поправяте, а не злословете, но повече благославяйте и помнете митрополит Йоан. Написано бе това евангелие в Света София, средечка митрополия, при митрополит Йоан и при цар Михаил Асен, в годината 6837, индикт 12.

Станиславов пролог

Слава на Създателя Бог вовеки – амин. По милост Божия и с изволението на великия чиноначалннк и архистратиг Михаил и с помощта на преподобния отец Гаврил аз, раб Божий Станислав, завърших тази книга в дните на превисокия крал Стефан Урош, когото баща му ослепи и изпрати в Гърция. А след седем години той се върна н пое кралството на цялата Сръбска земя и Поморска, и Крайдунавска, и Овчеполска – не чрез сила, а по изволение Божие. И гръцката земя нападна и превзе градове, а силния български цар Михаил уби. В същата година се завърши тази книга в Овчеполската област, в Злетовската гора, в Лесновката планина, в манастира на Св. архистратиг Михаил и при гроба на преподобния отец Гаврил, когато управляваше Злетовската гора жупан Драгослав, при игумена Теодосий и при йеромонах Сава, и при йеромонах Кирил, и при монах Даниил, при икономa Герман, и при келарий Висарион и при другите братя. Писа се тази книга по повеля на смирения игумен Теодосий от ръката на многогрешния раб Божий Станислав. Та, моля ви, отци и братя, и всички четци, служебници от всякакъв църковен чин, ако някой иска да чете …

Евангелие от Анхиало

Виж (?) пресладкия край на тази книга, завършена по благодат на всевладетеля, богочовечното слово, от ленивата моя ръка – на мене, жертвоприносителя, грешен и небрежен монах Методий Гемист, напълно неграмотен, в годината 6845, индикт 5-ти, в месец май 21-ви. Онзи, който притежава настоящата богоречива книга на четиримата евангелисти и светоспасители по име (се зове) Йоан, жертвоприносител и пръв от всички жертвоприносители на града Анхиало, съобразно с изпълвания законен сан, издигнат от великия патриарх Теодосий Търновски, при царуването на преблагочестивия и самодържавния господар на българите Иван Александър и на неговия син, преблагочестивия цар Иван Асен.

Пролог от 1337/8 г.

… Божествена сладост и поради това усърдно и добродетелно придоби много книги, както и този синаксар, наречен пролог, с голямо трудолюбие в дните, когато царуваше и владееше над българската земя превисокият самодържавен Иван Александър, за притежателя на тази книга – игумена Митрофан от причта и почетен с чин игумен на великата лавра на манастира на пречистата Богомайка в ... от мене грешния, недостойния и най-малкия от писателите, уж монах. Бидейки принуден от тази христолюбива душа – игумена господин Митрофан, – не се полених, но извърших послушание като видях неговото благосърдие, н написах този синаксар за цялата година в годината 6846, индикт 7-ми, в чест и слава на прославяния в Троица Бога и в похвала на всички Светии, пострадали заради Христа, за вечна памет на игумена господин Митрофан, притежателя на тази книга, в род и род, и за похвала на себе си, а за полза на душата и тялото на онези, които четат и внимават. Моля прочее всички, които пишат и четат, и поменувайте тогова игумена Митрофана, а мене, който пише, не злословете, а повече благодарете на моята бедност, дори и в нещо да е погрешено, защото знаете, че никой сред човеците не е съвършен освен единствен Бог, комуто подобава всяка слава, чест и поклонение, на Отца и Сина и Светия Дух и винаги във вечните векове. Амин. Амин.

Сборник на поп Филип

Слава на Бога, славен в Троица, който чрез малките (хора) извършва големи дела. Та се преписаха тези кратки и многополезни слова по повеля на моя благороден, христолюбив, превисок, и (само) държавен господар, прекрасния цар Иван Александър в течение на годината 6853, индикт 3-ти.

Преписа ги поп Филип по повеля (на цар Иван Александър).

Висарионов патерик

Многомилостиви, прещедри Господи, който си рекъл: „Търсете – ще намерите и ще получите, чукайте и ще ви се отвори". И аз, грешният и недостоен твой раб, Господи, насилих бедните мисли на моето сърце, като си спомних нелъжливото обещание на твоето човеколюбие, Владико, който каза, че не желаеш смъртта на грешника, но да се възвърне и да живее. Поради това и аз, като укрепих немощта на моето тяло и с тленна и груба ръка написах това писание. Ако ли съм съгрешил в някое четене или глава, или, казвам, в друго, или в помисли, всичко да бъде угодно на твоето човеколюбие, Господи. А всеки, който чете, да поправя грубостта. Не кълнете, но помнете как каза за нас Христос: „Ако опростите съгрешенията на човека, то вам ще ги опрости моят небесен Отец". Понеже всички трябва да умрем като смъртни човеци и да останат всички хубости на този свят, а ние сме се родили голи и голи ще влезем в земята – от нея бяхме взети. Както рече апостол Павел: всяка човешка слава е като трева. Тревата изсъхва и цветът й отпада, а словото пребъдва в род и род. Не се ленете, отци и братя, но поменете и мене, грешния и бедния и последния в иноците. Благословете, а не кълнете името на Висарион, комуто смъртта е всегдашно възпоменание, а богатство греховете и гробът отечество. Тази книга, наречена Патерик, бе писана в лаврата на безплътния първоначалник Михаил при управата на архимандрита господин Никодим, при христолюбивия и благородния цар Иван Александър, който владее българското и гръцкото царство, в годината 6854, индикт 14.

Лаврентиев сборник

В годината 6856, индикт 1. бе написана тази душеполезна книга за благоверния и христолюбивия, превисокия и самодържавния цар на българите и на гърците Иван Александър за живот, здраве и утвърждение на негово царство и на децата му, и за полза на всеки християнин, които чете с вяра и любов. Защото всички божествени книги са подобни на извори с чиста вода и всеки, който пристъпя с усърдие, се насища с жива вода, която води към вечния живот. Поради това вие, които четете и се ползвате, въздавайте дължимото – сиреч молби и моления за споменатия благоверен цар, та да се сподобите с награда от оногова, който изпълнява молитвите на онези, които се молят, и благославя годините на праведните. Амин.

Труд и мъка на многогрешния уж свещеноинок Лаврентий.

Лесновски паренесис

С изволението на Отца и с помощта, на Сина и със съдействието на Светия Дух бе написана тази книга, наречена Свети Ефрем, в Злетовската земя, в мястото, наречено Лесново,
в обителта на Светия архистратиг Михаил, във времето на благоверния и христолюбивия цар български Иван Александър и благоверния, христолюбив и свят цар на сръбската и гръцката земя Стефан и на великия деспот Иван Оливер, ктитор на този храм, и при всеосвещения архиерей на тази земя, кир Арсений, който повели на моята бедност тахате (лъже) чернец (монах) да напиша тази книга.

Та, отци и братя, и послушници истински, не отмъщавайте с клетви, но най-вече благо слово речете за мен, тъй като се смятам като вас смъртен и ме очакват вечни мъки ведно с всички вас при вас Господа, спасителя наш. Понеже не бях книгописец, но по повеля на моя господар епископ Арсений, написах тази книга в годината 6861, индиктион 6. Бог да прости и в бъдния век, амин!

Зографски апостол

Боже велики, Боже милосърдни, Боже безначални, който всички обичаш и спасяваш по своето божество и не желаеш нито един човек да погине, но да се спасят всички и да се обърнат в истинно разумение, спаси и помилуй твоя раб, многогрешния Младен, който ти е служил угодно в този живот и неотслабно се е трудил във всяко духовно дело, като си припомня наслаждаването от бъдните блага, както и краткотрайното това прехождане (на земята). Като се трудеше заради това, той повели да бъде преведена тази книга, наречена Деяние на апостолите, сиреч деяния и послания на Светите Христови апостоли, които просветиха вселената и я приведоха от тъма в светлина – в памет и вечен покой на своите родители

и за славословие Божие. Тогава държеше скиптъра на царството на българския престол благовернинят, христолюбивият и самодържавният цар Иван Александър и тогава течеше годината 6867, индикт 13.

Лало е грешният, непотребният и многострастният, недостоен да се нарече раб Христов, писах това и го преведох с помощта на моя господар Христа и на Светото и преславно Възнесение на Господа и Бога, и Спасителя наш Иисуса Христа, Комуто нека бъде слава на векове и на вечни векове, амин.

Бдински сборник

С изволението на Отца и изпълнението на Сина и съдействието на Светия Дух в дните на благоверния, превисокия и самодържавния наш цар на българи и гърци Иван Срацимир, благоверната и светородна царица Анна се погрижи и по повеля на царството й биде написана тази книга, наречена съборник на светите преподобни и страстотърпими жени. Нека бъдат за господина царя, царицата и техните чада за утвърждаване на тяхното царство, за здраве на тялото и за спасение на душата. Тя биде написана в града Бдин, в годината 6868. Слава на нашия Бог навеки, амин.

Четвероевангелие
на Видинския митрополит Данаил

Слава на предвечното и (благо) начало, на събезначалното слово и на Светия Дух, сиреч на безначалното и неразделно и съвечно божество на Света Троица. С изволението и съдействието на Света Троица бе наченато това свято и божествено дело – книгата, наречена по гръцки тетраевангелие – с голям труд и внимание за силата на моята бедност по времето, когато носеше на глава венеца на царството и държеше в ръка скиптъра благочестивият и велик цар Иван Александър заедно със своя син, младия цар Иван Срацимир, а църковния стълб управляваше патриархът господин Теодосий. Писано бе прочее това свято дело във великия и многолюден град Бдин по повеля и желание на великия всеосвещен митрополит господин Данаил. А аз, недостойният и груб, се боях да начена това дело в Христа, надвишаващо моите сили, но бидейки сродник на този свети митрополит, а още повече, свикнал на послушание, не пожелах да непокорствам. Поради това моля ви вас, които четете и преписвате, не злословете, но по-скоро благославяйте, та и вие да се сподобите от оногова, който изпълнява молитвите на тези, които се молят, и благославя годините на праведните.

Гръцки стихирар от 1367 г.

Настоящият стихирар бе написан от моята ръка, грешния Калист свещеноинок, уж (?) духовник и йеромонах Гарелски (?). През царуването на нашите самодържавни царе Иван Александър и новопросветената Теодора. В годината 6876, индикт 6., месец октомври.

Апостол с тълкувания от времето на цар Иван Александър

Понеже прочее по Божие благоволение благоверният и христолюбив Иван Александър биде помазан на царството на българския престол, с Божия помощ завладя и покори много земи на други царе и бе украсен с всякакви добродетели, то той пожела сред всички свои добри дела да потърси точно с всяко усърдие и духовна любов като добър боголюбец и това – да бъде преведена от гръцки език на български тази книга, сиреч Деянията на Светите апостоли, съборните послания и тези на великия Павел. В това време се случих и аз, нищият и още по-непотребен за такова дело, и бях принуден за това от този благочестив и благоверен цар, и не проявих непослушание спрямо неговата богоугодна повеля, а с всяко усърдие и старание, а още повече с голям труд, колкото можах според силите си, сторих и преведох тази боговдъхновена книга от гръцки език на български. Направих три книги, послания на Павел, деяния… трета. Тук е писано… апостолски и съборни послания. И аз моля онези, конто четат и преписват тази книга, това, което поради моята неспособност не е извършено, ако ли някой е способен, да (го) извърши; ако ли не, молете се за многогрешния и недостойния да получи опрощение на греховете от човеколюбеца Бога и да се сподоби чрез вашите молитви с вечен живот. А царят, който е поръчал тази книга, да царува тук дълги дни заедно със своята благоверна и новопросветена царица, а там да получи небесното и вечно царство заедно със Светите и праведни царе по благодатта и човеколюбието на Господа наш Иисуса Христа, с неговия безначален Отец и пресветия, благ и животворен негов Дух, сега и винаги и на вечни векове, амин.

Осмогласник от времето на цар Иван Александър

Неизследимата висота на божествените писания не идва просто до човешкия разум, но първом изисква чистотата и много разум и отдалечаване на всички скверни и светски неща.

А пък аз, скверният и неразумен, валяйки се в този суетен живот, не съм сътворил нито едно добро дело на (този) свят и не зная кое място ще ме приеме, сторих това дело лениво и неразумно. Но, прочее, моля ви, заради казаното от Господа, не ми въздавайте зло за зло, понеже не писа (това) Дух Свети, но ръка тленна и смрадна. И на пишещия ръцете ще изгният и ще се стрият като прах, а писаното, макар и грубовато, са слова Божи и пребивава навеки.

Поради това, ако ли нещо е погрешно или неизправно, заради бедността на моя ум – защото моят ум се рееше другаде в лукави мисли – вие, на които Господ развързва ума, за да разберете писаното, прочитайки (го), благославяйте, а не кълнете, та с вашата поправка и моят недостатък да се изправи, та негли Владиката ме избави от геената в онзи ден, когато ще дойде и ще рече: донесете делата, за да получите отплата.

Писана бе тази книга в дните на благоверния и христолюбивия господин Александър, (който произхожда) от две страни от царско коляно, във времето, когато Господ изпрати измаилтяните по лицето на цялата земя, и те дойдоха и поробиха, и опустошиха…

<…>

КОМЕНТАР

1. Слова на Атанасий Александрийски против арианите. Словата против арианите на александрийския епископ Атанасий са съставени към 360 г. Старобългарският им превод, извършен от Константин Преславски, е познат по пет ръкописа, всички от руски произход (XV-XVI). В приписка към най-стария препис, датиращ от 1489 г. (ръкопис N 968 от сбирката на Погодин – днес в Руската национална библиотека (Вж **Иванова, Кл.** Български, сръбски и молдо-влахийски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин. – С., 1981, с. 460-461, N 968) е отбелязано, че преписвачът следва стриктно старобългарския текст и старобългарския правопис. Приписката на Тудор Доксов се среща и в петте ръкописа. В поменатия вече най-стар препис от 1489 г. тя е разположена на л. 208[6], като 28-те реда са вписани в кръст.

Изд.: **Vaillant, A.** Discours contre les ariens de Saint Athanase. – Sofia, 1954, p. 6-7 (**Иванова, Кл.** цит. съч., с. 461: частично издание на текста). Публикуваният тук превод е взет от Ив. Дуйчев, СБК, 1, с. 76.

2. Търновско евангелие

Търновското евангелие или по-скоро четвероевангелие с месецеслов съдържа 247 л. – пергамент и хартия. Писано е по времето на цар Константин Тих Асен. Годината 6781 от сътворението на света отговаря на 1272-1273 септемврийска година. Съхранява се в Загреб. Текст и превод на приписката у Ив. Дуйчев, СБК, 11. с. 65, N XXVIII.

3. Свърлижко евангелие

Евангелието е наречено така по името на града, където се е съхранявало и открито. Град Свърлиг се намирал в долината на горното течение на река Тимок.

Изд. на приписката: **Ильнискиий, Г. А**. Сверлижкие отрывки – В: Сборник статей по славяноведению, 11. – СПб., 1906 (отделен отпечатък); **Дуйчев, Ив.**, СБК, 11, с. 65-66: текст и превод (в настоящето издание е използван преводът на Ив. Дуйчев).

Тази приписка, която на пръв поглед не се различава от останалите приписки от този тип, съдържа твърде ценна историческа информация, а именно: 1) Град Свърлиг и цялата Тимошка област по онова време, т. е. 1278/9 г., са били в пределите на българската държава; 2) Разкрива истинското име на водача на въстанието от 1278-1280 г., Ивайло, който във византийските извори е назован Лахана; 3) Сведения за обсадата на столицата Търново от византийски войски, подкрепящи претендента за българския престол Иван III Асен.

4. Хлудов паремейник. Ръкописът е наречен така по името на някогашния собственик – днес се съхранява в Държавния исторически музей в Москва. В приписката не е отбелязано, както е обичайно, нито къде, нито кога, е преписан текстът. Все пак някои допълнителни указания ни позволяват да направим известни предположения. Преписвачът „раб божи Никола", със светско име Брата (т. е. той е бил монах или свещеник), брат на „поп Дядослав", отбелязва, че книгата е написана „в дните на благоверния цар господин Андроник Палеолог и при неговия син цар господин Михаил ". Идентифицирането на тези двама „царе" не е трудно – това са византийският император Андроник II Палеолог и неговият най-голям син и съимператор Михаил IX Палеолог, който е починал през 1320 г. Следователно това е крайната дата за написването на книгата, за начална дата на написването може да се приеме 1294 г, когато Михаил IX е бил провъзгласен за съимператор на своя баща. Датирането на ръкописа по поменатите двама византийски василевси, показва, че той е изготвен в пределите на империята, но в територия с компактно българско население (Македония).

5. Хилендарско евангелие. Евангелието се съхранява в манастира Хилендар (Света гора), N 7. Написаното е на пергамент, с красиво писмо. Съдържа миниатюри на четиримата евангелисти, разположени, всяка една от тях, на цяла страница. Изд.: **Иванов**, БСМ, с. 265; **Дуйчев**, СБК, II, с. 67 (текст и превод). Тук използваме превода на Ив. Дуйчев. Четириевангелието (в текста „четвероблаговестие") е написано по поръка на цар Георги II Тертер през 1322-1323 септемврийска година, индиктион 5. Формулата „обладател на българския и гръцки скиптър" през XIV в. не отговаря на истинското съдържание. С подобни титли се ласкаят всички балкански владетели, но те не означават нищо повече от това, че всеки от тях, в определено време (кратко или продължително) господства над спорни територии или земи, обитавани от население от чужд произход.

6. Средецко евангелие. Приписката към Средецкото евангелие е на пергаментов лист, намерен от руския консул в Скопие И. Ястребов и учителя Хаджи Йордан, впоследствие предаден в Белградската народна библиотека. Изд.: **Ильинский, Г. А.** Запись в Средецком евангелие. – ИИД, XI-XII, с. 121; **Дуйчев, Ив.**, СБК, II, с. 68 – текст и превод. Тук публикуваме превода на Ив. Дуйчев. Два момента заслужават особено внимание: 1. Годината 6837 съответства на 1328/29 септемврийска година, т. е. евангелието е преписано през царуването на Михаил III Шишман, който тук е назован Михаил Асен. Това не е грешка на преписвача, а отговаря на действителното положение, тъй като Михаил Шишман Асен е бил потомък на Асеновата династия. Като Михаил Асен българският цар фигурира в официални документи на гръцки език. 2. Изразът „в Света София, Средецката митрополия ” свидетелства, че към това време градът все още се е наричал Средец и името София се налага малко по-късно.

7. Станиславов пролог. Приписката е всъщност послесловие към пролог, преписан от „грешния раб Божи Станислав” през 1330 г. в Лесновския манастир Св. Михаил. Днес ръкописът се съхранява в Белградската академия на науките. Послесловът е на последния 321б лист и е запазен частично.

Изд.: **Иванов**, БСМ, с. 161-162. Публикуваният тук превод е на В. Гюзелев и е взет от **Петров-Гюзелев**, ХИБ, 2, с. 415-416. Интересно е да се отбележи, че както целият пролог, така и послесловът са на български език и правопис, т. е. Станислав, макар и да е живял в Лесновския манастир, който по това време е под сръбска власт, е продължавал да пише на български език. В приписката е разказано, твърде пестеливо, за управлението на сръбския крал Стефан Урош, наречен още Дечански. Станислав не е пропуснал да отбележи поражението на българите в злощастната битка при Велбъжд (29 юли 1330 г.) и гибелта на цар Михаил III Шишман Асен.

8. Евангелие на Анхиало

Четвероевангелието, преписано от монаха Методий Гемист през 1337 г. в Анхиало, се съхранява в Руската национална библиотека (в Русия е донесено от Порфирий Успенски, който го е взел от манастира Варлаам в Метеор-Тесалия, Гърция).

Изд.: **Treu, K.** Die griechischen Handschriften der Neuen Testament in der Ud SSR. – Berlin, 1966 (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der Altchristlichen Literatur, Bd. 91), s. 106; Превод: **Дуйчев**, СБК, II, с. 281. Характеристиката „грешен и небрежен монах Методий Гемист, напълно неграмотен” е в духа на средновековната традиция. Лошият гръцки език (текстът изобилства с грешки!) може би оправдава допускането, че Методий Гемист е българин.

9. Пролог от 1337/38 г.

Този пролог е бил един от многото ръкописи съставящи една от най-големите частни ръкописни колекции в Русия – колекцията на М. П. Погодин (1800-1875). Няма сведения по какъв път е попаднала в ръцете на Погодин. Днес се съхранява в Руската национална библиотека (nº 58 – Вж **Иванова, Кл.** Български, сръбски и молдо-влахийски ръкописи... N 59, с. 268-273).

Изд. на приписката (послеслова): **Сырку**. Время и жизнь патриарха Евтимия Терновского, с. 458, бел. 1; **Дуйчев**, СБК, II, с. 282-283 (текст и превод); **Иванова, Кл.** цит. съч., с. 272-273. Прологът е написан през „година 6846 от сътворението на света, индикт 7”, т. е. през 1337/38 г., на която съответства индикт 6-и. Не е известно къде се е намирала Великата лавра или манастирът посветен на Св. Богородица. Някои учени са склонни да приемат, че това е Търновската Велика Лавра, докато други ненужно отричат идентификацията с Атонската Велика Лавра.

10. Сборник на поп Филип

Сборникът на поп Филип (преписан през 1345/46 г.) понякога неправилно е наричан „Препис на Манасиевата летопис”. Освен този интересен български книжовен паметник, ръкописът, съставен от поп Филип, съдържа различни духовно-нравствени текстове, с догматически характер, с известен аскетичен, исихатски оттенък, както и тълкувания на Шестоднева на Севериан Гавалски. Ръкописът е собственост на Московската синодална библиотека.

Изд. на приписката и превод: **Дуйчев**, СБК, II, с. 129-130. Между епитетите, с които е характеризиран българският цар, заслужава внимание „п р е к р а с н и я” Иван Александър – епитет, който ни напомня софийския псалтир.

11. Висарионов патерик

Патерикът, или още о т е ч н и к, т. е. сборник с разкази, свързани главно с живота на монасите, се съхранява в един манастир по далматинското крайбрежие – манастира Крк. За разлика от другите познати патерични сборници текстът, преписан от монаха Висарион, обикновено се характеризира и като Скитски патерик.

Изд. на приписката: **Сырку**, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновского, с. 468, бел. 1; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 127-129: текст и превод (тук използваме превода на Ив. Дуйчев). Годината 6854 съответства на 1345/46 септемврийска година. Индиктионът е посочен правилно. Лаврата Св. Михаил трудно може да бъде локализирана, а за нейния игумен архимандрит Никодим не се знае нищо. Заслужава отбелязване и израза „... цар Иван Александър, който владее българското и гръцкото царство” – една титла на българския владетел, характерна преди всичко за документи, излезли от царската канцелария.

12. Лаврентиев сборник

Приписката към сборника, преписан от монаха Лаврентий през 6856 (= 1347/48), е издадена от **Лавров, П.** Обзор звуковых и формальных особеностей болгарского языка. – Москва, 1893, с. 13. (приложение): **Куев, К**. Иван Александровият сборник от 1348 г. – С., 1981, с. 401; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 134-135: текст и превод (тук е публикуван

преводът на Ив. Дуйчев). Любопитното в приписката са пищните епитети, с които Лаврентий е характеризирал Иван Александър. За „цар на българите и гърците" Вж тук по-горе, приписки nº 5 и 12.

13. Лесновски паренесис

Паметникът се съхранява в Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". Само един лист – този с послесловието – се намира в Белградската народна библиотека. Съдържа слова на Ефрем Сирин. Съставен е в Лесновския манастир (Злетово – РМакедония). Според приписката Паренесистът е преписан от монах Тахота (?), но някои учени са склонни да приемат, че преписвачът е Станислав, преписал Пролога от 1330 г. (тук nº 7) или някой негов ученик.

Изд. на приписката: **Иванов**, БСМ 2, с. 163-164; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 139: текст и превод (тук е използван преводът на Ив. Дуйчев). Както Станиславовият пролог, така и Лесновският Паренесис (1352/53 г.), въпреки продължителната сръбска власт в тези земи (Македония), е написан на български език, а сред поменатите владетели българският цар Иван Александър е поставен на първо място. „Цар Стефан" е сръбският крал, а по-сетне е цар Стефан Душан.

14. Зографски апостол

Книгата, съдържаща по думите на преводача Лалос „ деяния и послания на Светите Христови Апостоли" (оттук и наименованието Апостол), се съхранява в библиотеката на българския манастир Св. Георги или Зограф в Света Гора под № 49. Приписката се намира на последния, 227 лист. Допуска се, че книгата е писана за царската или патриаршеската църква Св. Спас (Възнесение) на Царевец в Търново.

Изд. на приписката: **Иванов**, БСМ 2, с. 236; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 152-153 – текст, придружен с новобългарски превод. В настоящото изд. е препечатан преводът на Ив. Дуйчев.

Книжовниците Младен и Лалос не са известни от други паметници. За титулатурата на цар Иван Александър Вж тук по-горе.

15. Бдински сборник

Бдинският сборник според приписката, която се намира на л. 242 от ръкописа, е съставен през 1359/60 г. във Видин по желанието и нареждането на царица Анна, съпруга на Иван Срацимир. Съдържанието на книгата е твърде любопитно: в нея са включени житийни текстове, посветени на жени-светици и мъченици, както и едно описание на светите места в Йерусалим. Днес ръкописът се съхранява в Университетската библиотека на белгийския град Гент под № 408.

Изд.: **Bdinski** zbornik. An Old Slavonic Menologium of Women Saints (Ghent University Library Ms.408, A.D. 1360). Edited and annoted by J.L. Scharpoé and F. Vyncke. With an Introduction by E. Voordeckers Bruges, 1973, p. 242: приписката); Превод: **Дуйчев**, СБК, 11, с. 154 (тук е използван този превод). Заслужава отбелязване титулатурата на цар Иван Срацимир, която не се отличава по нищо от титулатурата на неговия баща Иван Александър. Царица Анна е дъщеря на влашкия господар Никола Александър Басараб (1352-1364).

16. Четвероевангелие на видинския митрополит Даниил

Четвероевангелието е писано във Видин, престолния град на цар Иван Срацимир, по всяка вероятност преди 1360 г. Ръкописът се съхранява в Британския музей под сигнатура Add. Ms. 39625 (произхожда от сбирката на барон Зауч-Робърт Кързън и е донесено от Атонския манастир Каракала).

Изд.: **Сырку**, Времена и жизнь патриарха Евтимия Терновскаго, с. 442, бел. 2; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 169-170: текст и новобългарски превод (тук е публикуван преводът на Ив. Дуйчев). Митрополитът на Видин Даниил, по чиято повеля е преписано четвероевангелието, не е споменат в Синодика на българската църква и е неизвестен от други извори. Заслужава отбелязване характеристиката „младия цар Иван Срацимир".

17. Гръцки стихирар от 1367 г.

Ръкописът е бил собственост на манастира „Св. Йоан Продром", в планината Меникей край Серес. Сега се намира в Атинската национална библиотека (№ 2607, л. 277[6]).

Изд. на приписката: **Dujcev, Iv**. Una nota manoscritta con i nomi di Giovanni Alessandro, Re di Bulgaria e di Regina Teodora. – Studia Serdicensia, 11, 1940, p. 95-96; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 176; **Guillou, A.** Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Ménécée. – Paris, 1955, p. 193.

Преводът е направен по последното издание от мен. Колебание предизвика обяснението на името Гарсли – фамилно име на преписвача или местно наименование. Второто предположение е по-вероятно. Подобен топоним е известен от византийските извори и от един прабългарски надпис: крепост, превзета от кан Крум през 813 г. (Вж тук, с. 46...). Заслужава отбелязване фактът, че в приписката към един гръцки ръкопис (основният текст и приписката са дело на една и съща ръка) се възхвалява българският владетел! Тъй като през 1367 г. (дата 6877 г., 6 индикт, 20 октомври) областта, в която се намира крепостта Гарели (= Гариала?) не е била открита в пределите на българската държава, то остава второто обяснение: монахът Калист е българин, живее сред компактно българско население (?) и отразява тежненията към българската държава.

18. Апостол с тълкувания от времето на цар Иван Александър. Книгата е препис от български оригинал, изработен в 1516 г. в днешните румънски земи. Намира се в Руската национална библиотека.

Изд. на приписката: **Сырку**, Время и жизнь патриарха Евтимия Терновского, с. 437, бел. 3; **Дуйчев**, СБК, 11, с. 172-174: текст и новобългарски превод (тук е възпроизведен преводът на Ив. Дуйчев). В приписката се говори много общо за завоеванията на Иван Александър.

„Благоверна и новопросветена царица” е Теодора. Думите на автора на приписката говорят убедително, че първообразът на достигналия до нас ръкопис е превод от гръцки, а не копие на друг български ръкопис.

19. Осмогласник от времето на цар Иван Александър

Ръкописът е съставен през последното десетилетие от царуването на Иван Александър нейде из Македония (тогава под сръбска власт). Макар че редакцията на текста и правописът са сръбски, и тук, както в редица други случаи, анонимният книжовник отбелязва, че пише книгата си „в дните на благоверния и христолюбивия господин [Иван] Александър...” Ръкописът е изпитал върху себе си превратностите на съдбата. След като прекарал известно време в с. Косоврасти (Македония), попаднал в ръцете на известния възрожденски деятел Нако Станишев, чийто син д-р К. Станишев го предал в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”, където се съхранява и днес (nº 180).

Изд. и превод на приписката: **Божилов, Ив.** Един осмогласник, … Приписката отразява, макар и недостатъчно конкретно, тревожните събития в началните години от турското завоевание. Заслужава внимание твърдението на хрониста, че Иван Александър произхожда „от две страни от царско коляно” – той е потомък на Асеновци и е в роднински връзки с цар Теодор Светослав. Вж **Божилов, Ив**. Родословието на цар Иван Александър. – Истор. преглед, 1971, № 3-4, с. 166-167.

Подготовка за публикация: **Зорница Димитрова**

74 Слова на Св. епископ Атанасий Александрийски (IV в.) – Търновско евангелие – Свърлижко евангелие – Хлудов паримейник – Хилендарско евангелие – Средецко евангелие – Станиславов пролог – Евангелие от Анхиало – Пролог от 1337/38 г. – Сборник на поп Филип (преписан през 1345/46 г.) – Висарионов патерик – Лаврентиев сборник – Лесновски паренесис – Зографски апостол – Бдински сборник (1359/60 г.) – Четвероевангелие на видинския митрополит Данаил (преди 1360 г.) – Гръцки стихирар (1367 г.) – Апостол с тълкувания от времето на цар Иван Александър (1331-1337 г.) – Осмогласник от времето на цар Иван Александър (1331-1337 г.) … (приписки с летописен характер)

НАТУРФИЛОСОФИЯ

КОНСТАНТИН КОСТЕНЕЧКИ

ОТЛОМКИ ПО СРЕДНОВЕКОВНА КОСМОГРАФИЯ И ГЕОГРАФИЯ

[Встъпление][1]

Трябва да се знае, че познатото обитание на земята на изток завършва при града, наречен Сирасин[2], защото, както се казва, отвъд него е подобно на пихтия[3] и тръстлак и е непроходимо и бездънно. Оттам най-източно са китайците, по вяра езичници, но извънредно справедливи.

На запад вселената се свършва отвъд Испания – при западния Океан, в който се влива нашето море[4]. От Испания до Острова на блажените[5] има 1000 мили разстояние.

На север достига до острова Фул[6], защото отвъд него е ненаселено поради студа. Там през лятото слънцето не захожда 40 дни, както и 40 нощи, а пък през зимата не се показва също така 40 дни и нощи.

На юг живеят човеците алисини (абисини)[7] даже и там ...[8] Отвъд тях обитават варварски и чернокожи народи.

НАЧАЛО С БОГА.
ОПИСАНИЕ ЗА КЪЛБОВИДНАТА ФОРМА НА ЗЕМЯТА СЛОВО ПЪРВО[9]

Има много доказателства за кълбовидната форма на земята. Най-главното е това, че слънцето осветлява източните страни по-напред, отколкото тези в запада, и поради това денят в Китай, в Персия и в земите отвъд винаги изпреварва. Защото, когато в Китай е пладне, в [Персия] е утро, а когото в Персия е 4 часът, тук е 1 часът, а безспорно западните области отстояват [далече] от източните. Ако ли пък някой рече, отгде се вижда, че това е така и че съществува в часовете такава разлика, та на едно място да бъде ден, а на друго нощ, то нека вземе часовете и ще намери, че това се доказва от слънчевото и лунното затъмнение. И тъй, наблюдавай, когато има слънчево затъмнение в Персия в [4] часа, ще се установи, че тук е 1 часът. Същото установяват онези, който наблюдават луната и лунното затъмнение. Защото стръмнините на кълбовидната форма на земята се изпречват и засенчват западните страни, докато слънцето не се възвиси и над тукашните области. Наистина, ако земята не беше кълбовидна, а равна и просната нашир, то би я осветлявало цялата. Това, че видът на земята е кълбовиден, се вижда и от следното. Когато плаваме по морската шир, пред нас се показват най-напред краищата на планините[10], а когато се приближим, виждат се и най-близките части на сушата, и морето се съединява със земята. Също и по звездите се доказва, че формата на земята е кълбовидна. Защото, ако формата на земята

не беше такава, в такъв случай сега щяхме да виждаме всички звезди; понеже на север е ден и ние виждаме много от северните звезди,[11] а по-южните не виждаме. Ето например Канов[12], която е голяма звезда, се вижда в Египет и в другите южни страни, а тук не се вижда не само тази звезда, но и другите по-южни звезди.

СЛОВО ВТОРО. ДОКАЗ ЗА ТОВА, ЧЕ ЗЕМЯТА ЛЕЖИ СПОРЕД ВСИЧКО

Явно е, че земята лежи посред всичко друго. Ако тя не би била по средата, но би отстояла към изток, то когато слънцето се наклони, хвърляните отгоре сенки щяха да бъдат други. Когато слънцето, което дава светлина, е най-силно и близко, тогава сенките биват малки. Когато онова, което дава светлина, е по-голямо от това, което бива осветлявано, отдалече е по-добре. Обаче в такъв случай всичко осветлявано би се показало по-добре на онези, които живеят на изток, тъй като те са по-близо от нас, а западните [територии] биха били лишени от това, тъй като ние се намираме на запад. Ако земята би отстояла на запад, то щеше да стане обратното. А ако би лежала към север, то хвърляните сенки щяха винаги да се разпростират към тази част. Ако беше пък към юг – щеше да става същото. А сега, когато слънцето изгрява, сенките се накланят към запад, а когато залязва – към изток.

СЛОВО ТРЕТО. ДОКАЗ ЗА ГОЛЕМИНАТА НА ЗЕМЯТА[13]

Изказани са били много мнения за големината на земята, но после всички се съгласиха че целият й размер са 250 000 стадии. Така посредством геометрически способ[14] са доказали, че такава е нейната дължина от изток до запад, докато ширината й от север до юг е 120 000 стадии.[15]

СЛОВО ЧЕТВЪРТО. МНЕНИЯ НА НЯКОИ ЗА ЗЕМЯТА[16]

Някои са казали, че земята се крепи, поддържана от седем стълба. Това те казват, като приемат [думите] на Соломона че мъдростта си е създала дом и го е утвърдила, като взела седем стълба[17], както и [думите] на Твореца, който казва, че земята е опряна върху вода[18]. Но те неправилно мислят така, защото Соломоновите думи трябва да се тълкуват като иносказателно пророчество за седемте векове, за седемте климата на земята, за седемте дарования на духа, които се дават на достойните. Ако ли пък земята би се крепяла на 7 стълба, то на кое място са закрепени тези стълбове, които поддържат земната тежина, тъй като е казано, че под земята има вода, която наричат бездна. От друга страна, те приемат заедно с това думите на Твореца, които посочихме вече по-горе, именно, че тя се крепи върху вода. Но ако земята е закрепена върху вода, тогава водата щеше да бъде много повече и като бъде повече, нямаше да произлязат четирите основни елемента. Обаче някои безразсъдни са казали, че това трябвало да се разбира в смисъл, че земята била по-важна от водата. На тях ние ще кажем: вие разсъждавате неправилно, защото Океанът, който е най-голям измежду тези води, покрива заедно с другите морета повече [пространство], отколкото видимата земя. Ето, приеми, че е истина онова, което е казал Светият Йоан Дамаскин: „Онзи, който чрез повелението си е прикрепил земята на нищо, защото я е прикрепил и утвърдил”[19] – поради това земята е закрепена върху нищо.[20]

СЛОВО ПЕТО. ЗА ВОДАТА И ПЯСЪКА [ЗЕМЯТА][21]

Трябва да се знае, че пясъкът и водата притежават известно притегляне помежду си, подобно на желязото и магнита, защото където желязото види магнит, там и отива. Така е с водата и пясъка: гдето има пясък, там отива и водата, като двете се свличат надолу, както огънят и въздухът, сиреч парата, [отиват] нагоре.

СЛОВО ШЕСТО. ЗА ОКЕАНА, КОЙТО ОБКРЪЖАВА ЦЯЛАТА ЗЕМЯ[22]

Около земята има река, наричана Океан. Неговият край [се намира на] изток, а от изток се проточват [към запад] два пояса. Те обкръжават цялата земя и после отново се съединяват в западния Океан, който съдържа много повече вода от всички други водни сборища и е непроходим. На източната страна има една отсечена ивица суша, която го разделя. Единият край на тази ивица е Раят, та поради това се нарича Врата на рая. Защото, като се разливат двата пояса – десният и левият, получава се по ред течение от двата източника, и теснината става все по-малка, та именно поради тази теснота се нарича Врата на рая. А дължината е 20 мили.

СЛОВО СЕДМО. ЗА БЕЗСМЪРТНИЯ ИЗВОР[23]

Трябва да се знае, че изсред Рая избликва една [водна] жила, която слиза в дълбините на земята, после излиза на същинската земя, тече на изток и [дава] най-сладка и нетленна, нетленна и безсмъртна вода.

СЛОВО ОСМО. ЗА СЕДЕМТЕ КЛИМАТА НА ЗЕМЯТА[24]

Вселената е била разпределена от древните мъдреци на седем климата по следния начин. И тъй, те видели, че онези страни, които са по-северни, имат най-голям ден – по-голям от [деня] на южните.[25] Като отделили една първа част и забелязали, че [денят] нараства с един час, нарекли това разстояние по посока на своята страна първи климат и го именували според Мерои.[26] Има етиопски град Мерои, гдето денят е 13 часа. След това, като видели где денят има 13 и половина [часа], нарекли [това разстояние] според Синии.[27] А Синии е град в етиопските и египетските земи. Така направили и с третия климат и за така наречените по-ниски страни на Египет[28], които имат 14 часа [ден], подобно и за така наречения Родос,[29] гдето денят има 14 и половина часа. Същото [сторили] и за петия, в който ние живеем и който има [ден от] 15 часа, както и за шестия, в който денят има 15 и половина часа, като нарекли този [климат] Хелиопол[30] ... [Същото сторили] и за седмия [климат], според [Бористен], гдето има ден от 16 часа.[31] Съществува и на север някаква населена страна, отвъд седемте климата, която има много голям ден – по-голям от посочените часове.

[СЛОВО ДЕВЕТО. ЗА МОРЕТАТА][32]

Има четири големи морета. Първото започва от Кинокефалон [Песоглавие], достига до Египет и Едем, разделя Индия и се простира до Океана отвъд Острова на блажените[33]. Защото Океанът към западните области има много острови, които се наричат Острови на блажените, а се казват и [Острови] на песните, и то поради следната причина. Някой корабчия ги видял и пожелал да отиде там, за да види що има на тях. Като приготвил един малък кораб и го снабдил с всичко, той отплавал към тези области. Когато чул песните, той бил пленен и смаян от тези песни, така щото полетял и бил похитен от тях. И тъй, оттогава тези острови били наречени [Острови] на блажените и на песните. А тогава Евсевия нарекли „западен плувец", защото той извършил такова плавание към западните страни[34]. Второ море е Червеното [море]. Нарича се Червено, защото земята му е червена и като й се противопоставя, то изглежда червено. [Има] и други мнения. Други пък го наричат Червено, защото там живеят така наречените червено[кожи] човеци и според обозначението на човеците наричат морето Червено. Червено се нарича, защото има бързи течения, които там текат в голям брой, тъй като това море има залив.

СЛОВО ДЕСЕТО. ЗА ТРЕТОТО МОРЕ

Третото море се простира към Калабрия при Аламанските планини, от които се именуват и аламаните, после се връща, вмъква се вътре в Гадирските планини, а като се простре така, съединява се с Океана. Това море е най-солено от всички други, понеже Гадирските планини са солени, и то, като навлиза при тях, става солено.[35]

СЛОВО ЕДИНАДЕСЕТО.
ЗА ЧЕТВЪРТОТО МОРЕ

Четвъртото море отива от Сиракуза на север и ... по Азия и Албания и се простира по северните страни, слиза към Византион [Цариград]. Понеже тече там, намират се множество риби[36.]

СЛОВО ДВАНАДЕСЕТО.
ЗА ОБЛАЦИТЕ[37]

Облаците се образуват от земята и морето. Когато парата се издигне нагоре вследствие на слънчевата топлина и се изкачи на високо, то поради студа, който владее там, тя се превръща във вода, понеже слънцето само по себе си не е, както мислят някои, много топло, но неговата топлина, се проявява чрез лъчите му, насочени към земята. Това се вижда от върховете на високите планини; колкото са по-близко до слънцето, толкова, са по-студени, в сравнение с ниските [места]. А снегът не е сгъстяване на водата, но мокър облак, преди той, бидейки сгъстен и спускащ се надолу [към земята][38], да се превърне напълно във вода, поради което е крехък и рядък по своето естество.

ЗА ВЪЗДУХА И ОГЪНЯ[39]

Въздухът, повече от земята и водата[40], е най-потребен за съществуването на живите същества, По-висш от него е обаче огънят, който се различава от този огън, употребяван от нас самите: той е по-плътен и по-горещ, като надминава съставния [материалния] огън, така както ледът [надминава по студенина] студената вода. Той има слаба, поносима топлина и не е така топъл, както вродената в нас топлина.

ЗА ГРАДУШКАТА[41]

Градушка се явява, когато дъждът замръзне, преди да достигне земята. Ако това замръзване стане далече, тогава пада във вид на топчета поради голямото разстояние, което се намира по средата [от момента на] неговото замръзване. Ако ли замръзне по-близо до земята, пада в друга форма и с различна външност. И тъй, във въздуха се получава следното: облак, дъжд, сняг, град, а подобно нещо става и на земята. Защото облакът е като мъгла, дъждът като роса, снегът като слана, а вместо град [имаме] лед.

ЗА МЪЛНИЯТА И ГРЪМОТЕВИЦАТА[42]

Мълнията и гръмотевицата не се получават, когато облаците биват[43] един до друг, но когато топло дихание ги обхване, притисне облаците и ги изстудява поради затоплянето при съпротивлението. Когато противното побеждава, то другото избягва, защото, ако и външно да се наблюдава някакво огнено издигане нагоре, то бива притискано от онова, що е по-горе, студено е и обхванато от облака, изтърсва се надолу и ако е малко, произвежда малко топлина – именно мълния и гръм. Ако ли пък топлината е по-голяма, то се получава тази запаляща мълния, която се нарича керавнос [светкавица]. Мълнията предварва гръма, защото зрението вижда бързо това, което се явява, а пък слухът не го чува веднага.

ЗА ЗЕМЕТРЪСА

Знае се, че от земята, когато се затопли, се издига пара и изпарение. Защото парата представя влажност и е нещо средно между водата и въздуха, изпарението е нещо топло, сухо и бързоподвижно. От него се издига въздухът нагоре и се получават ветровете. А когато това изпарение бива затворено в земята и се стреми да отиде нагоре, като търси изход, то раздвижва по повеление и устроение Божие цялата земя, която се намира над него. Когато е спокойно, често биват множество и много силни трусове, а след труса често [дълго] духа силен вятър, понеже земята се разгръща поради раздвижването на потиснатия вятър. Това става повече нощем, отколкото денем, защото през нощта лицето на земята бива по-студено и се свива, като затваря вътре изпарението. Преди земетръса вали силен дъжд, а след това [се чувства] топлина. Такива [земетръси] има на отделни места, а [не] по цялата земя. Само веднъж цялата земя се е навдигнала, при спасителното страдание на нашия Спасител Иисуса Христа. Когато се разтресе самата средина на земята, земетръс има там[44], гдето земята е стегната и изсушена. На някои места това става често, а някъде рядко и повече лете и наесен, нежели зиме и напролет. Тези неща, ако и да стават по естествен обичай, но все пак са по Божие усмотрение и устроение.

ЗА ОБРАЗУВАНЕТО НА ВЯТЪРА[45]

Както казахме, изпаренията биват два вида: едното е мокро, а другото сухо. И тъй от мокрото се получават облаците и водата, а от сухото – ветровете. Те са 12 на брой, както виждаш в изображението тук, гдето са представени.

ЗА НЕБЕСАТА И КАКВА Е ТЯХНАТА СЪЩНОСТ[46]

И тъй, Аристотел казва, че небето представя пето тяло, различно от четирите елемента [стихии]. А Платон отрича, че небесното тяло по състава си се образува от Дух[47]. За това свидетелства Прокъл, като казва, че то по състав се състои от четири цветове. А Василий Велики казва, че то по състав е многообразно. По него има и седем пояса, по подобие на седемте века. В тези пояси са и седемте звезди, които се наричат планети. Те имат огромно въздействие, като са възприели от Бога действието. [Людете] са ги гледали и са ги смятали за божества. Всяка една от тях има и свой знак, именно: Сатурн, Юпитер, Марс, Аполон, Венера, Меркурий, Артемида.[48]

ЗА КРЪГОВЕТЕ ПО НЕБЕТО[49]

Смята се, че на небето, което е сферично, има различни кръгове. Големи кръгове са следните: равноденственият, южният и небосклонът. Равноденственият разделя небето на две от изток чак до запад. Южният [го дели] от север до юг, а небосклонът се вижда около земята, като заобикаля земните неща. През зимата и през лятото се виждат два кръга, които определят полегатостта на слънчевите лъчи. Над тях има други два кръга – северният [арктическият] и [южният], антарктическият.[50] Те са били поставени, за да разграничават [умерената зона] от онази, която е необитаема поради студа.

ЗА МАТЕРИЯТА НА ЗВЕЗДИТЕ

Същината на звездите е огнена и въздушна, като има повече огнено, отколкото въздушно вещество. Защото небесните кръгове съдържат повече въздушно вещество, отколкото огнено, а звездите – обратно.

ЗА ФОРМАТА НА ЗВЕЗДИТЕ[51]

По своята форма звездите са кълбовидни. Бог украси с тази форма най-съвършените създания от елементите на духа[52] и самото небе и всичко, що е в него. Както казахме, тази форма е най-съвършена от всички други форми. Защото всички многоъгълни форми, като биват разделени, дават различни нови форми, а ако кръгът бива разделен, не се образува друга форма. Заедно с това той е проснат, обхванат от една линия и поради това има обща [форма]. Разните образи се очертават така: синод [съчетание], шестоъгълник, четириъгълник, триъгълник, двумерно. Зодиакалният знак се разделя на 12 части. В началото на всяка част има по една звезда. Други пък, които имат шест ъгли, се наричат шестоъгълни. А онези, които имат четири начала, се наричат четириъгълни. В началото на петото са триъгълни, в началото на седмото са съразмерни: в тази част всички си съответстват.[53]

ЗА [ДВИЖЕНИЕТО] НА ЗВЕЗДИТЕ[54]

Звездите се движат от запад на изток, обаче седемте планети се движат по-бързо: Луната за 29 дни и половина, Меркурий за 11 месеца, Венера за 16 месеца, Слънцето за една година и за един ден, Марс за две години и половина, Юпитер за 12 години, Сатурн [Кронос] за 30 години. А неподвижните планети, които се намират в най-горния кръг, се придвижват за 66 години и извършват това свое придвижване според пътуването на Слънцето.

ОТКЪДЕ ПОЛУЧАВАТ СВЕТЛИНА ЗВЕЗДИТЕ[55]

Относно това е съществувало голямо неверие[56] сред древните мъдреци. Някои, като виждали, че луната получава светлина от слънцето, смятали, че [това се отнася] до всички звезди: че и те получават светлина от слънцето. Други пък, като виждали, че Венера и Меркурий се намират под слънцето и не отстоят далече от него, та може да бъдат осветявани от него, смятали, че тези [планети], както и другите звезди, имат своя светлина.

ЗА ТОВА КАК СТАВАТ ЧЕТИРИТЕ [ГОДИШНИ] ВРЕМЕНА[57]

И тъй, всичко, което е било създадено от Божествената мъдрост, е безчислено и достойно за удивление, а такова е главно наклонението на слънчевото шествие. Защото то не шества [при равноденствие] посред небето, но се наклонява към север на 24 градуса, както и към юг. Когато прочее, се извисява откъм юг, то стига до равноденствие и определя [пролетния сезон]. Когато пък отново се накланя към север, то определя лятото. А когато отново се връща към юг, то създава есента. Когато отново [се наклони] към юг, то създава зимата. Поради тази причина настават четирите годишни времена.[58]

ЗА ДНИТЕ[59]

Има някои, които казват, че през деня не става ден, но владее ден. Защото денят и нощта са най-старите светила на битието[60]. Това ни показват и псалмите, като казват: „Положи слънцето във властта на деня, луната и звездите във властта на нощта."[61] Така имат власт денят и слънцето, като носят светлина в себе си. След като се издигне над нашия хоризонт, [слънцето] създава ден и разпръсква тъмата. Прочее, човек не ще съгреши, ако рече, че на деня е отредено да бъде под осветения от слънцето въздух.[62]

ЗА ГОЛЕМИНАТА НА СЛЪНЦЕТО[63]

И сътвори Бог двете големи светила. Той създаде големи не за да надмине най-големите от най-малките звезди, но понеже те са толкова големи по своята обиколка, щото лъчите, които излизат от тях, са достатъчни, за да осветят и небето, и въздуха, и изобщо да достигнат по-далече от цялата земя и морето. Защото, като бъдат на високо и изгряват и залязват, те се намират в центъра, та людете отвсякъде ги виждат еднакви, което е ясен доказ за огромната им големина, тъй като ширината на земята не ги прави да изглеждат нито по-големи, нито по-малки. Защото предметите, които отстоят по-далече, изглеждат по-малки, а когато се приближим, ние отново намираме, че те са по-големи. Напротив, по отношение на слънцето нищо не е нито по-близо, нито по-далече, но то осиява от равно разстояние обитателите на всички части на земята. Доказ за това е, че както индусите, така и британците го виждат едно и също. Когато то залязва, не изглежда по-малко от онези, които живеят на изток, нито пък когато изгрява се струва по-малко за обитаващите на запад, нито най-сетне когато се намира посред небето огрява по-слабо едната или другата страна. Не се лъжи от привидността. Тъй като то ни се струва колкото един лакът, не смятай, че то действително е толкова голямо. Защото е естествено при големите разстояния да се смалява големината на предметите, които наблюдаваме, тъй като нашата зрителна сила не е в състояние да стигне чак дотам, [гдето се намират предметите], но тя сякаш се изразходва в това [междинно разстояние] и само малка част от нея достига до предметите, които наблюдаваме. Тъй като нашето зрение е слабо, това прави да изглеждат малки предметите, който наблюдаваме, понеже то придава на тези предмети своята собствена слабост и така зрението ни се лъже.

ДОКАЗ ЗА ГОЛЕМИНАТА НА СЛЪНЦЕТО[64]

Прочее [слънцето] – според свидетелството на Писанието – е голямо светило и е много по-огромно, отколкото изглежда. Като доказ за неговата големина нека ти бъде и следното. Въпреки че звездите, които се намират по небесата, са безчислено множество, светлината, която се излъчва от тях, не е достатъчна да разсее тъмата на нощта. А когато [слънцето] само се яви по своя път [на хоризонта], па и дори още когато бива очаквано, преди да възсияе над цялата земя, то разпръсва тъмата, закрива и звездите, като стопява и разпръсва въздуха около земята, до това време скован и стегнат. От това се явяват утринните ветрове и капките роса, [които при ведро небе] покапват по земята. Когато земята е толкова голяма, как то може в един миг да я осияе цялата, ако не би пращало светлината си от една голяма орбита? Познай и в това премъдростта на Твореца, който му е дал топлина съобразно с разстоянието. Неговата топлина е толкова, щото нито поради излишък да изгори земята, нито пък поради недостиг да я остави [студена] и безплодна.

ЗА ЛУНАТА[65]

Подобни на казаното са и разсъжденията относно луната. Прочее също и нейното тяло е голямо и е най-светло след слънцето. Нейната големина не винаги се вижда, но понякога тя представя съвършен кръг, друг път изглежда накърнена и намалена, като [видимата] част показва онова, що липсва. Защото, когато луната расте, едната й страна бива закрита, а когато намалява, скрива се другата й част.

ЗА СЛЪНЧЕВОТО ЗАТЪМНЕНИЕ[66]

Неправилно се говори за слънчево затъмнение, защото слънчевата светлина никога не се затъмнява, а само се закрива [от нас]. А слънцето се закрива, когато луната застане перпендикулярно спрямо него, тогава слънчевата светлина се засенчва от очите ни. Обаче понеже астрономите определят тялото на луната на 12 пръсти, то понякога слънчевите лъчи биват засенчвани от цялото тяло на луната, а понякога се вижда, че се закрива по-малка част от него. Когато прочее луната застане в горната му част и се приближи до него, тогава изглежда, че засенчва по-малка част. Когато пък застане в долната му част, тогава – тъй като луната изглежда пред очите ни много голяма – тя закрива слънцето изцяло.

ЗА ЛУННОТО ЗАТЪМНЕНИЕ[67]

Луната има затъмнение, когато попадне в сянката на земята. Защото земята, щом като бъде осветена от слънцето, хвърля сянка. Тази сянка обаче не е цилиндрична, каквато е формата на [колоната], но конусовидна, понеже изхожда от широка основа и завършва остро. Тъкмо такава е и сянката на земята, понеже когато едно тяло бива осветявано от друго тяло, което е равно [по големина], сянката е цилиндрична, а когато това става от много по-голямо [тяло] – тогава сянката бива конусообразна. Понеже слънцето е по-голямо и я осветлява, то създава конусообразна сянка. И тъй, когато луната попадне в тази сянка на земята, тя се затъмнява и ни се струва, че изчезва. Когато попадне в основата на сянката, тогава тя се загубва напълно; а когато е към върха – по-малко, тъй като сянката е конусообразна и основата е по-широка, а върхът й е по-тесен.

ЗА ОГЪНЯ[68]

Платон казва, че всяко топло огнено [небесно] тяло се състои от огън, земя и други два елемента, сиреч от слънчева топлина. Аристотел от своя страна, като въвежда друго тяло, извън тези елементи, твърди, че слънцето нито е топло, нито притежава друго такова качество. Когато прочее бива запитан как така [слънцето], без да е топло, дава топлина, отговаря, че то, като се движи, предизвиква загряване сред въздуха около земята и така става причина за затоплянето на онова, което лежи под него. Той пръв е открил естеството и името на това загряване и му е дал наименование. Той твърди, че загряването, което бива излъчвано от земята, представя [топло и сухо] изпарение, което поради своята лекота достига чак до луната. После, като се движи в някаква посока, то се възпламенява, изглежда като огън и затопля материята на онова, което се намира отдолу.

ЗА ЗВЕЗДИТЕ[69]

И тъй, всички неподвижни звезди, както казва Аристотел, са закрепени и се движат неизменно заедно с небето. Понеже то се движи от изток към запад, то и те самите заедно с небето извършват това движение. Подвижните звезди [планетите] пък по една мъдра повеля се носят вследствие на обратен и равномерен тласък – за да не стане изместване от пътя и да бъдат обърнати и съобразно със своето естествено движение – от запад към изток. Те се носят също и от изток към запад, обаче само като биват носени от небето. Поради това слънцето, съобразно със своето движение, причинява четири годишни времена – като се движи веднъж на север, а друг път на юг. Тъй като обаче се движи и заедно с небето от изток към запад, то създава дните и нощите.

ЗА ПОВИЖНИТЕ КОМЕТИ[70]

Кометите представят влажно изпарение, което се въздига нагоре поради загряването. Когато [кометата] се сблъска горе с някаква част от намиращия се там огън, тя става като негова храна и вещество. Формите на кометите стават такива, каквито ги създава по случайност изпарението. Повечето комети [когато се явят], съставят лошо знамение.

ЗА ДЪГАТА[71]

Така наречената дъга няма свое собствено естество, но представя видение. Защото, когато един малък облак, който съдържа дъждовни капки, попадне срещу слъцето, нашият поглед се пречупва към слънцето и ни се струва, че на небето има сякаш част от някакъв кръг. Аристотел, чрез [геометрически измерения] показва, че това не е нито кръг, нито пък някаква по-голяма част от полукръг.

ЗА ТОВА, КОГАТО СЕ ВИЖДАТ ДВЕ СЛЪНЦА

Това се случва много пъти с луната, слънцето и светлите звезди. То става поради пречупване на зрението, което винаги се насочва към слънцето и луната, както това се доказва посредством геометрическо изображение.

ЗА ФОРМАТА НА НЕБЕТО[72]

Небето е сферично, и това се вижда от наблюдението на неподвижните звезди, които изгряват и залязват по едни и същи места, както и от северното небе, което виждаме, че винаги е неподвижно, докато южното се скрива. А това не би ставало, ако небето не беше сферично. Всяка сфера, която се движи, има три неподвижни части – оста и двата полюса. А тази форма е много по-пространна и по-съвършена в сравнение с всички други равномерни ней форми.

ЗА 12-те ЖИВОТНИ, КОИТО СА НАД СЕДЕМТЕ ПЛАНЕТИ[73]

Над седмото небе се носят неподвижните звезди. В северното небе има шест [такива звезди], чиито имена са следните: Овен, Юнец, Близнаци, Рак, Лъв, Девица.[74] На южната страна има други шест и техните имена са следните: Меркурий, Скорпион, Стрелец, Козирог, Водолей и Риба.

ДВАНАДЕСЕТТЕ ЖИВОТНИ [на зодиака]

Тези неподвижни дванадесет звезди се наричат така също и зодиакални знаци и домове. Прочее те се наричат неподвижни, защото не се движат пред погледа ни, както седемте планети, но като бъдат сравнявани с тях, остават неподвижни сред вселената. Те [се наричат] зодиакални знаци поради животното, което всичко бележи или създава, а домове – защото слънцето влиза и излиза от тях. Те са закрепени кръгообразно на небето.

ЗА ЕДЕМ

Едем и Мястото на блажените[75] имат една църква. Тя е изградена от един камък, [наречен] антракс. Дължината е 7 мили и ширината 3[76]. Тя има 7 жертвеника. Изкачването до жертвениците става по 62 стъпала[77]. Под нея излиза реката, която тече от Рая и се разделя на 4 части. Прочее Геон и Фисон, сиреч Нил, текат към юг, а Тигър и Ефрат на север. Когато Геон стига в Египет, един извор отива в Либия, а другите два в Горна Етиопия. Като се събере водата и се умножи, напоява Египет през месец август.[78] Египтяните наричат това Истапие, което ще рече „вода от тъмата”.

Същото става и с Тигър и Ефрат. Като се раждат от Рая, те също минават под земята и отново се явяват на планината Тавър.[79]

Ефрат, като слиза от северните страни към южните, има светло течение. Той се насочва към Персийския океан[80], като образува вдлъбвания и тресавища и се губи в тях.

Тигър излиза незабелязано от някакво източно езеро,[81] изтича към южните страни, пресича Триконската планина[82] и при масагетите се съединява с Ефрат. Той разделя Вавилон, после като слиза надолу, се приближава до Перидон[83], влиза в Персийския залив. Преди да се съедини с Ефрат, докато текат разделено един от друг, те образуват Междуречието [Месопотамия]. Разстоянието от Ефрат до Тигър е 428 [пъприща].

Фисон, който се нарича Истър и Газ, и Истър и Дунав от траките, също излиза от Рая. Като мине под дълбините на земята и стигне до Запада, излиза при Пеонската планина[84], която се простира от Сицилийското море до германците, при Северния океан. Оттам той тече на изток и се влива в Евксинския Понт [Черно море] през пет устия.

След това идват [други] 36 реки, които са: Йордан, Ниф, Танаис, Данаприс, Миниис, Йеримант, Алис, Асоп, Ермос, Ирасин, Риос, Варис, Алфие, Таврос, Еврот, Меандър, Иринос, Авксиос, Пилор, Пирам, Меон, Еврос, Сангар, Афеи, Нанеи, Ипергаи, Калис, Самие, Пандър, Стровос, Охиал, Вир, Хион, Йерис, Строс, Йордан[85].

А има и 12 планини: Хиван, Кавказ, Авлис, Олимп, Арарат, Тавор, Синай, Пиринеи, Кидеи, Термоние, Йермонион, Йерасим.[86]

Що означава Адам

А – Анатоли, сиреч изток. Д – Дисис, сиреч запад. А – Аристос [Арктос], сиреч север. М – Месимврия, сиреч юг.[87]

За моретата

Пристига се при брега на Хелеспонтското море. То се стеснява при Авин и Систон.[88] Същото това море се стеснява при Халкидон и Византия [Цариград], гдето е тясно[89]. Оттам започва морето, което е и Мео[тид]ско езеро.[90] Там е също началото на Европа и Ливия и Иберийското море при Пиринейските планини.[91] То се намалява даже и до прехода на Тиренското море. [Иберийското море][92] е онова, което се спуща от Сардания към Ливия, а Тиренското се стеснява даже до Сицилия. То започва от Логистийския край,[93] после до Крит, Сицилия, Ион (?) и Ангелските острови (?) и завива от Сицилийското море. Това се нарича Коринтски залив[94]. После: Алкионско море, Сунийско море, Сицилийско море, в което се влива Сарнитското море[95]; също и Мирто и Каринското море, в което са Цикладските [острови];[96] Карпатското море, Памфилион, Егинското море, което е близо до Европа и изтича от реката Танаис и стига Херакловите стълбове – има[97]... Ливийското море е от Газските устия до Кановитските – ...[98] стадии. А пък Сине от Канова до река Танаи има 40 171 [стадии].[99] Общо обкръжената от нас вселена има 13 972 стадии.[100]

КОМЕНТАР

Съчинението представлява компилация от чужди текстове, подбрани и преведени от българския писател Константин Костенечки (ок. 1380 – третото десетилетие на XV в.). Съставено е от около 45 откъса: кратко въведение за границите на обитаваната земя; за кълбовидната форма на земята, обяснена чрез часовите пояси; за това, че земята е център на вселената; за големината на земята; някои мнения на философи за земята; за водата и „пясъка", т.е. за земната суша; за океана, който обгръща земята; за „безсмъртния извор"; за седемте климата на земята; за моретата; за облаците; за въздуха и за водата; за градушката, мълнията и гръмотевицата; за земетресението; за образуването на вятъра; за небесата; за небесния кръг; за земната материя; за четирите годишни времена; за големината на слънцето, за слънчевото и лунното затъмнение; за огъня; за кометите, дъгата и т.н. Най-голям брой откъси – 22 на брой – са преведени от широко разпространеното съчинение на Симеон Сит (I пол. на X в.) „Solutiones breves quastionum naturalium" („Кратки обяснения по природни въпроси"); четири откъса са взети от съчинението на Михаил Псел (1018-1076/77) „De omnifaria doctrina"; четири произхождат от „Шестоднев" на Василий Велики; за останалите могат да се посочат различни гръцки откъси, разпръснати в сборници с разнообразно съдържание. Творбата „Кратки обяснения по природни въпроси" се приписва на Михаил Псел, но в много гръцки ръкописи носи името на Симеон Сит (PG, CXXII, coll. 783-810). До днес не е намерен гръцки ръкопис, в който да са обединени всички изброени откъси, затова с основание изследователите допускат, че компилацията е дело на Константин Костенечки.

Съчинението е известно изцяло или в извлечения до четири преписа от XIV в.; Богишичев сборник от XVI в., писан вероятно от Висарион Дебърски; Ловчански сборник от XVI в.; сб. № 432 НБКМ – София, XVI в. Висарионов сборник от 1556 г., манастира Николяц, край Бело поле (Черна гора).

Съдържанието на „Отломки ..." свидетелства за засиления интерес на Константин Костенечки към средновековната космография и география, който заедно със свои съвременници и последователи – Владислав Граматик, Мардарий Рилски, Висарион Дебърски – продължава традицията, създадена от Йоан Екзарх по време на късното средновековие.

Изд.: **Novakovi3, St.** Odlomci srednevjekovne kosmografije I geografije. – Starine, 16, 1884, s. 41-56; **Цонев, Б**. Опис 1, 438-468; Естествознанието, с. 336-375; **Ангелов, Б. Ст.** Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. 2. – София, 1967, с. 172-185.

Лит.: **Murko, M.** Geschchte der alteren sııdslavishen Literaturen. – Leipzig, 1908, p. 148; **Giannelli, C.** Di alcune vercioni e rielaborazioni serbe delle „Solutiones breves quastionum naturalium" attribuite a Michele Psell. – Studi bizantini e neoellenici, 5, 1039,445-468; **Ангелов, Б. Ст.** Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. 2. – София,1967, с. 164-171; **Чолова, Цв.** Естественонаучни знания, с. 31-33, 58, 220-222.

Превод на новобългарски език прави Ив. Дуйчев, Естествознанието, с. 339-375, който е поместен в том V на „Стара българска литература". Коментарът е направен въз основа на бележките на Ив. Дуйчев, с допълнения от А. Милтенова.

[1] Откъсът представлява превод от гр. текст от „Solutiones ..." PG, 122, coll. 788 BC – 789A.

[2] Преводачът не е разбрал гр. оригинал, където се говори за „някакъв град на сирите (т.е. китайците), наречен Сира", като вместо това е образувал произволно топонима Сирасин.

[3] Думата трябва да се тълкува, съобразно гр. оригинал в смисъл на „блата, тресавища".

[4] В старобълг. текст <…>, Ив. Дуйчев го отъждествява със Средиземно море.

[5] Острова на блажените или на голомъдреците се описва в Александрията. Според легендата на него са останали да живеят децата на Сит, Адамови внуци, които не познават нуждата и страданието.

[6] Под о-в Фул се разбира легендарният о-в Thuly, отъждествяван със Скандинавия.

[7] В гр. текст (coll. 788) се казва: „на юг хора обитават чак до кръга на равноденствието, но тамошните обитатели са варварски племена и черни на цвят", преводачът е добавил етнонима „алисини" (абисинци?).

[8] Текстът не е ясен.

[9] Слово първо представлява точен превод от „Solutiones ..." (PG, 122, coll. 785 A-D).

[10] Т.е. върховете на планините, старобълг. <…>.

[11] В гр. оригинал се казва, че тъй като обитаваме северната част на земята, то ние виждаме звездите от северния полюс. Преводачът е разбрал погрешно думата <…>.

[12] Канов – т.е. Полярната звезда?

[13] Слово трето представлява не съвсем точен превод на друг откъс от същото съчинение (PG, coll. 785 D-798 A, B), като текстът представлява свободен преразказ.

[14] Старобълг. <…>.

[15] В гр. текст се говори за „разстояние от 12 часа", което преводачът е предал „120 000 стадии".

[16] За възможния гр. извор Вж C. Giannelli, op. cit., 459-460.

[17] Притчи 9:1.

[18] Пс.135:6.

[19] Йоан Дамаскин, Die fide orthodoxa, II, 10, (PG, 94, coll. 908 BC).

[20] Йов 26:7.

[21] За вероятния гр. извор Вж C. Giannelli, op. cit., p. 461.

[22] За вероятния гр. извор Вж C. Giannelli, op. cit., 461-462.

[23] Слово седмо представя точен превод на гр. откъс. Вж C. Giannelli, op. cit., p.462, 447.

[24] Слово осмо представя неточен и отклоняващ се на места превод от Симеон Сит (PG, coll. 788 C-789 A). Издание на гр. текст на анонимното съчинение – *вж* Die seiben Klimata und die <…> Mittelalter von E. Honigmann. – Heidelberg, 1929.

[25] Идеята за разделяне на умерения обитаем пояс на седем „климата", т.е. географски пояси, принадлежи на античния географ Ератостен. Тя е широко разпространена в съчиненията на византийските автори, чрез които прониква и в средновековна България.

[26] Мерое – древен гр. и държава на Средни Нил, Етиопия.

[27] Т.е. Сиена, дн. гр. Асуан, Египет.

[28] Това е т. нар. Александрийски климат.

[29] Климатът, свързан с името на о-в Родос, повтаря античната представа за т. нар. йонийски екватор или оста на „икумени" (обитаваната земна повърхност).

[30] Преводачът е разменил местата на петия и шестия климат – петият е т. нар. „понтийски", „в който ние живеем", а шестият – климатът на Хелеспонт; името Хелиопол е грешка в старобълг. текст.

[31] Седмият климат е свързан с Бористен, т.е. р. Днепър. Към този климат (географски пояс) се е включвало и Меотидското езеро – дн. Азовско море.

[32] Откъсите за моретата имат установен гр. първообраз, Вж C. Giannelli, op. cit., p. 462.

[33] Става дума за Индийския океан, наричан в средновековието Еритрейско море.

[34] Тук се смесват мотиви от античната митология (напр. от пътешествието на Одисей) със средновековната представа за Острова на блажените (*вж бел. 5*).

[35] Вероятно става дума за Атлантическия океан.

[36] Средиземно и Черно море.

[37] Откъсът е съкратен превод на съчинението на Симеон Сит (PG, coll. 792 A-B).

[38] В гр. оригинал се говори за „сгъстяване горе", а не за „пренасяне", както е в превода.

[39] Гр. паралел в същото съчинение на Симеон Сит (PG, coll. 789 D-792 A).

[40] В гр. оригинал се говори, че „въздухът се намира над земята и водата и е най-потребен за съществуването на живите същества".

[41] Откъсът отговаря на паралелен текст в гр. оригинал (PG, coll. 792 B-C).

[42] Откъсът представлява съкратен превод на гр. оригинал (PG, coll. 792 C-D).

[43] В гр. оригинал: „като се сблъскат помежду си".

[44] В гр. оригинал: „ ... при спасителното страдание на нашия Спасител Иисус Христос, когато се разтресе самият център на земята. Земетръс има там ... "

[45] Сведенията са почерпани от същия гр. оригинал (PG, coll. 793 C-D).

[46] Старобълг. текст частично отговаря на гр. оригинал (PG, coll. 800 s.).

[47] Според гр. тект Платон е поддържал, че небесното тяло е съставено от четири елемента. (Славянският преводач е предал числителното „четири" с цифрата <…>, разчетена погрешно от преписвача, така се е явила думата „Дух").

[48] В представата за „седемте пояса", „седемте века" и „седемте звезди" е вплетено значението на сакралното число 7 – сбор от 3 (като символ на небесното) и 4 (като символ на видимия свят). В числото на звездите тук са включени Слънцето и Луната заедно с известните тогава планети Сатурн, Юпитер, Марс, Венера и Меркурий.

[49] Откъсът възхожда към същия гр. оригинал (PG, coll. 800 B-C).

[50] В „Шестоднев" Йоан Екзарх, като интерпретира Аристотелевата „Метеорология", определя 5 небесни зони; (тук „кръгове"): северна, южна, равноденствена (небесният екватор) и две срещулежащи (тропиците).

[51] Гр. оригинал е от същото съчинение (PG, coll. 800 C- D-801 B).

[52] Тук преписвачът отново е допуснал грешка, като е разчел числото четири като думата „Дух".

[53] Гр. текст гласи: „Тъй като зодиакалният кръг се разделя на 12 части, то когато се случи щото звезда да бъде начало на една част, а друга да бъде в началото на третата част, казва се че се образува шестоъгълник; когато е в началото на четвъртата част от него – четириъгълник; когато е в началото на петата – триъгълник; когато е в началото на седмата – диаметър; ако пък се намира в същата част – образува синод."

[54] Откъсът за движението на звездите е преведен от същото съчинение (PG, coll. 801 B-C). В превод има известни

отклонения от оригинала – напр. казва се, че луната извършва обиколката си за 29 дни и половина, което в оригинала гласи – „приблизително за 28 дни” и др.

[55] Паралел в гр. източник (PG, coll. 804 A-B).

[56] В гр. източник – „колебание”.

[57] Откъсът е компилативен – в началото има паралел със съчинението на Симеон Сит (PG, coll. 894 B-C), а по-нататък следва свободен преразказ.

[58] Тук Ив. Дуйчев отбелязва, че преводачът е предал неточно и непълно мисълта на своя първообраз.

[59] Откъсът за дните е извадка от „Шестоднев” на Василий Велики (Basile de Césarée. Hòmélies sur l'Hexaémeron. Texte grec, introduction et traduction de St. Giet. – Paris, 1949, p.368, 6-15).

[60] В гр. оригинал: „ ... защото денят и нощта съществували преди да бъдат създадени светилата”.

[61] Пс. 135:8-9.

[62] В гр. оригинал: „не би било грешка, ако някой определя деня в смисъл, че това е въздухът, осветен от слънцето.”

[63] Откъсът за големината на слънцето също е извадка от „Шестоднев” на Василий Велики (цит. съч., 372, 8-374, 2).

[64] „Доказ за големината на слънцето” възхожда към същото съчинение (цит. съч., 376, 3-19).

[65] „За луната” възхожда към цитирания „Шестоднев” (цит. съч., 376, 20-378, 7).

[66] Откъсът за слънчевото затъмнение е извадка от съчинението на Михаил Псел „De omnifaria doctrina” (PG, 122, 1889, coll. 744 sq).

[67] Гр. паралел в съчинението на Михаил Псел (PG, coll. 744 D-745 A).

[68] Гр. паралел в същото съчинение (PG, coll. 745 A-B).

[69] Откъсът за звездите възхожда към съчинението на Михаил Псел (PG, coll. 745 C-748 A).

[70] Откъсът за подвижите комети е превод от съчинението на Симеон Сит „Solutiones ...” (PG, coll. 793 C).

[71] Откъсът за дъгата възхожда към същото съчинение (PG, coll. 796 A). Към този текст се отнася и откъсът „За това, когато се виждат две слънца”.

[72] Откъсът за формата на небето е превод от същото съчинение (PG, coll. 796 B).

[73] За изворите на откъсите до края на текста Вж C. Giannelli, op. cit., p.463 sq., както и тълкуванията на **Грujuh.** Космолошки проблеми по нашим старим рукописима. – Годишњак Скопског филозовског факултета, 1, 1930, с. 180 сл.

[74] За коректив използваме Висарионовия препис, публикуван от **Ангелов, Б. Ст.** Из старата българска, руска и сръбска литература. Т. 2. – София,1967, с. 184, 186-187 и новобълг. превод на **Цв. Чолова** в кн.: Естественонаучните знания ..., с. 344-345.

[75] В старобълг. текст <…>.

[76] Според Висарионовия препис ширината е 30 мили.

[77] Според други варианти – 27 стъпала.

[78] Тук Цв. Чолова превежда така: „И когато Геон достигне Египет, един от изворите му е в Ливия, откъдето и изтича водата, увеличава се и напоява Египет през месец август.” Цит. съч., с. 346-347.

[79] Т.е. Тавърската планина, дн. в Турция.

[80] Т.е. Персийския залив.

[81] Цв. Чолова превежда така: „Тигър извира от някакво неизвестно източно езеро ...”.

[82] Триконска планина – вер. планините на границата между Турция и Ирак.

[83] Перидон – неидент.

[84] Пеонска планина – вер. Апенините.

[85] Привеждам тук идентификациите на Цв. Чолова с някои допълнения; Йордан – дн. р. Йордан; Ниф (т. е. Нимфиос) – р. в древна Армения; Танаис – дн. р. Дон; Данаприс – дн. р. Днепър; Миниис – р. Миньона в Италия; Йеримант – р. в обл. Аркадия, Гърция; Алис – дн. р. Казълърмак в Турция; Асоп – р. в Беотия, Гърция; Ермос – дн. р. Гедиз, Турция; Ирасин – р. в Арголида, Гърция; Риос – р. Риони в Грузия; Варис (гр. <…>) – т. е. р. Днепър; Алфие (т.е. Алфиос) – р. в Пелопонес, Гърция; Таврос – р. в едноименната пл., дн. в Турция; Еврот – р. Еврота в Пелопонес, Гърция; Меандър – р. Меандър, дн. Бююк Мендерес, Турция; Иринос (гр. <…>) – р. в Сицилия (?); Авксиос – дн. р. Вардар; Пилор – р. и гр. в Халкидика, Гърция; Пирам – дн. р. Джейхан, Турция; Меон (гр. <…>) – дн. Босфор; Еврос – дн. р. Марица; Сангар – дн. р. Сакария, Турция; Афеи – вер. р. Алфеос в Пелопонес, Гърция; Нанеи (гр. <…>) – р. Пеней (дн. Пиниос) в Гърция; Иперган (гр. <…>) – неотъждествена; Калис (гр. <…>) – неотъждествена; Самие – р. Симав, дн. в Турция, приток на Скамандър; Пандър – р. Скамандър, дн. р. Мендерес в Турция; Стровос – р. Струма; Охиал – р. Ахелой, дн. Ахелос в Гърция; Вир – кладенец, където Бог е дал вода на евреите (Числа 21:16-18, Изход 15:8); Хион – неотъждествена; Йерис – неотъждествена; Строс – р. Истър, т.е. р. Дунав; Иродан – митичната р., по която плуват аргонавтите, вливаща се в Тиренско море. Гр. текст е поместен в: Montfauson, B. Bibliotheca Seguieriana sive Coisiana. – Paris, 1715, cod. CXX olim CCIX, fol. 241, p. 194: „In quaestionibus Anastasii Ubi agitur de situ Padis in margine legitur eadem manu.”

[86] Хиван – т.е. Ливан, Ливанските пл.; Авлис – неотъждествена; Кидеп – вер. пл. Ида във Фригия, Мала Азия, дн. в Турция; Термоние – пл. в близост до Термейския залив, Македония; Йермонион – пл. в Израел, Сирия и Ливан; Йерасим – неотъждествена.

[87] Анаграмата на името Адам, е съставена поред на гр. названия на географските посоки: <…> Аристос е грешка в текста.

[88] Цв. Чолова превежда: „Брегът на морето при Хелеспонт, където то приема [водите на Егейско море] е стеснен

при Авин и Систон", който текст е по-точен. Авин и Систон (Абидус и Сестус) са градове при началото на Дарданелите, дн. в Турция.

[89] Според гр. оригинал става дума за Пропонтис, т.е. Мраморно море.

[90] Меотидско езеро – т.е. Азовско море.

[91] Ливия тук е Африка, а под Иберийско море се разбира частта от Средиземно море между бреговете на Испания и Мароко. Преводът на Цв. Чолова гласи: А от началото на Европа и Ливия [започва] Иверийско море, то се простира от Пиринеите и се стеснява при протока в Тиренско море.

[92] В превода на Цв. Чолова (по преписа на Богишичевия сборник) – Сардинско море, което е по-логично. Става дума за частта от Средиземно море около о-в Сардиния.

[93] Логистийски край – дн. Генуезки залив.

[94] Цв. Чолова превежда така: „След Ливийското море, Критското, Сицилийското, Йонийското и Ангелското (Адриаонтското) морета се вливат в Сицилийското море, както и така наречения Коринтски залив, сиреч Алкионското море (залив)." Този превод е значително по-правилен. Става дума за Ливийско море – южната част на Средиземно море, за Критско море – при о-в Крит, за Сицилийско и Йонийско море, за Ангелското (в преписа от Висарионовия сборник – Адриаонтско) море – т.е. Адриатическо море и за Алкионско море – залив в източната част на Коринтския залив, дн. Байа ди Лавадостро.

[95] Цв. Чолова превежда: „Сунийското и Сикиленското (морета) приемат водите на Саронитско море." Сунийско море е проток между п-ов Атика и о-в Кея; Сикиленското море (проток) между п-ов Пелопонес и Атика, изход от Саронитския залив; Саронитско море (залив) – дн. Егински залив.

[96] Миртон – Миртонско море, дн. Мирто, между Пелопонес и Цикладските о-ви; Каринско море – частта от Средиземно море около о-в Икария; Цикладските о-ви – островен архипелаг в Егейско море.

[97] Цв. Чолова превежда: „След това са: Карпатското и Памфилионското морета. Егинското (Егейско) море е [през Карийското море]. [Разстоянието по море] при плаване около Европа от устието на река Танаис до Херакловите стълбове – 69 707 стадия," което представлява по-пълен и точен текст. Карпатско море е между о-в Крит и о-в Родос, при о-в Карпатос; Памфилион е море при едноименната област в югозападната част на Мала Азия; За Карийско или Каринско море *вж бел. 56*. Р. Танаис е дн. р. Дон, а Херакловите стълбове – Гибралтар.

[98] Цв. Чолова превежда: „Ливийското море от Тингас до Кановското устие е 29 252 стадия." „Газските устия" или Тингас – дн. р. Танжер в Мароко; Канова – дн. гр. Абукир при устието на един от ръкавите на р. Нил. По други преписи стадиите са 69 252.

[99] В случая Сине значи Азия; по други преписи стадиите са 5 111.

[100] По-правилен е преводът на Цв. Чолова: „Общо обиколката на населената земя има 13 972 стадия (15 000 стадия и 352 версти)." При новия превод, поместен в кн: Естественонаучните знания ..., с. 346-347, авторката не само е направила критичен анализ на съществуващите преписи в славянската традиция, но е използвала за сравнение гр. текст (PG, 94, coll. 905-908).

Подготовка за публикация: **Цветелина Илиева, Бисерка Бенедишева**

75 „Отломки по средновековна космография и география" / Константин Костенечки (ок. 1380 – третото десетилетие на XV в.) (компилация от: „Solutiones breves quastionum naturalium" / „Кратки обяснения по природни въпроси"/ на Симеон Сит /I пол. на X в./; „De omnifaria doctrina" – За всеобщата наука"/ на Михаил Псел /1018-1078 (1096)/; „Шестоднев" на Св. Василий Велики /ок. 329 или 330 – 379/ и др.) (натурфилософия)

РЕНЕСАНСОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1762-1876 г.)

ИСТОРИЯ

СВЕТИ ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

ИЗ „ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ …" (1762 г.)

за българския народ, царе и светии и за всички български деяния и събития. Събра и нареди Паисий[1] йеромонах, който живееше в Света гора Атонска[2] и беше дошъл там от Самоковската епархия[3] в 1745 година, а събра тая история в 1762 година за полза на българския род.

ПРЕДИСЛОВИЕ КЪМ ТИЯ, КОИТО ЖЕЛАЯТ ДА ПРОЧЕТАТ И ЧУЯТ НАПИСАНОТО В ТАЯ ИСТОРИЯ

Внимавайте вие, читатели и слушатели, роде български, които обичате и имате присърце своя род и своето българско отечество и желаете да разберете и знаете известното за своя български род и за вашите бащи, прадеди и царе, патриарси и Светии как изпърво са живеели и прекарвали. За вас е потребно и полезно да знаете известното за делата на вашите бащи, както знаят всички други племена и народи своя род и език, имат история и всеки грамотен от тях знае, разказва и се гордее със своя род и език.

Така и аз ви написах подред това, което е известно за вашия род и език. Четете и знайте, за да не бивате подигравани и укорявани от други племена и народи. Твърде много обикнах българския род и отечество и много труд употребих да събирам от различни книги и истории, докато събрах и обединих историята на българския род в тая книжица за ваша полза и похвала. Написах я за вас, които обичате своя род и българското отечество и обичате да знаете за своя род и език. Преписвайте тая историйца и платете, нека ви я препишат, които умеят да пишат, и пазете я да не изчезне!

Но някои не обичат да знаят за своя български род, а се обръщат към чужда култура и чужд език и не се грижат за своя български език, но се учат да четат и говорят по гръцки и се срамуват да се нарекат българи. О, неразумни и юроде! Защо се срамуваш да се наречеш българин и не четеш, и не говориш на своя език? Или българите не са имали царство и държава? Толкова години са царували и са били славни и прочути по цялата земя и много пъти са взимали данък от силни римляни и от мъдри гърци. И царе, и крале са им давали своите царски дъщери за съпруги, за да имат мир и любов с българските царе. От целия славянски род най-славни са били българите, първо те са се нарекли царе, първо те са имали патриарх, първо те са се кръстили, най-много земя те завладели. Така от целия славянски род били най-силни и най-почитани и първите славянски светци, просияли от българския род и език, както и за това подред написах в тая история. И за това българите имат свидетелство от много истории, защото всичко е истина за българите, както и споменах.

Но поради що ти, глупави човече, се срамуваш от своя род

и се влачиш по чужд език? Но, рече, гърците са по-мъдри и по-културни, а българите са прости и глупави и нямат изтънчени думи. Затова, казва, по-добре да се присъединим към гърците. Но виж, неразумни, от гърците има много народи по-мъдри и по-славни. Оставя ли някой грък своя език и учение и род, както ти, безумни, оставяш и нямаш никаква придобивка от гръцката мъдрост и изтънченост? Ти, българино, не се мами, знай своя род и език и се учи на своя език! По-добра е българската простота и незлобивост. Простите българи в своя дом приемат и гощават всекиго и даряват милостиня на ония, които просят от тях. А мъдрите и културни [гърци] никак не правят това, но и отнемат от простите и грабят несправедливо и повече грях, а не полза ще получат от своята мъдрост и култура. Или се срамуваш от своя род и език пред учените и търговците и славните на земята, защото българите са прости и няма от тях много търговци и грамотни, и вещи, и знаменити на земята в днешно време, но повечето от тях са прости орачи, копачи, овчари и прости занаятчии? Аз ще ти отговоря накратко на това. От Адама[4] до Давида[5] и праведния Йоаким[6], Йосиф[7] годеник [на Света Богородица[8]], колкото праведни и свети пророци и патриарси имаше и се нарекоха велики на земята и пред Бога, никой от тях не беше търговец или прехитър и горделив човек, както сегашните хитреци, които ти имаш на почит и им се чудиш и се влачиш по техния език и обичай. Но всички тия праведни праотци са били земеделци и овчари и били богати с добитък и земни плодове, и били прости и незлобиви на земята. И самият Христос[9] слезе и заживя в дома на простия и бедния Йосиф. Виж как Бог обича повече простите и незлобиви орачи и овчари и най-първо тях е възлюбил и прославил на земята, а ти се срамуваш, защото българите са прости и неизкусни, и овчари и орачи, оставяш своя род и език, хвалиш чуждия език и се влачиш по техния обичай.

Аз видях, че много българи постъпват така и отиват по чужди език и обичай, а своя хулят. Затова тук написах за ония отцеругатели, които не обичат своя род и език; а за вас, които обичате да знаете и слушате своя род и език, написах да знаете, че нашите български царе, патриарси и архиереи не са били без летописни книги и кондики. Толкова години са царували и господствали на земята и са имали царски истории и архиерейски кондики, знания за всичко и за много български светци жития и служби. Но в онова време не е имало славянски печатници, а хората от небрежност не преписвали. На малко места се намирали такива книги. А когато турците заели българската земя ненадейно, те погазили и изгорили черквите, манастирите, царските и архиерейските дворци. В това време хората бягали от турския страх и ужас само да запазят своя живот и в това люто време загинали ония царски истории и кондики за българските патриарси и архиереи и на много светци житията и службите. И днес няма тия летописни книги, които са били пространно написани за нашия народ и за българските царе.

Аз прочетох много и премного книги и много време търсих прилежно, но никак не можах да намеря. В много ръкописни и печатни истории по [малко, рядко и накратко се намира. Някой си Маврубир[10], лати]нец, превел от гръцки една кратка история за българските царе, но съвсем кратко – едва се намериха техните имена и кой след кого е царувал. Самият този Маврубир е написал: „Така казват гърците поради зивистта и ненавистта, която имали към българите. Не са описали храбрите постъпки и славните дела на българския народ и царе, но накратко и противното писали, както им е било удобно, за да не се срамуват, че българите много пъти са ги побеждавали и са взимали от тях данък.” От този Маврубир и от много други истории събрах за много време същественото, поразпространих и съставих тая историйца. При все че се намира в много книги по малко и накратко писано за българите, но не може всеки човек да има тия книги, да ги чете и да ги помни, затова разсъдих и събрах всичко в едно.

ИСТОРИЧЕСКО СЪБРАНИЕ ЗА БЪЛГАРСКИЯ НАРОД

Изпърво откъде са произлезли [българите], понеже ни се случи много пъти да прочитаме различни ръкописни и печатни истории, които русите и московците са издали отделно за славянския род: откъде са повели своето племе и после как се отделили от тях българите и дошли, та се заселили в българската земя.

Когато Бог потопил при Ноя[11] целия човешки род, останали само Ной и тримата му синове – Сим[12], Хам[13] и Афет[14]. И излезли от ковчега с баща си Ноя и четирите свои жени. Всички, които останаха след потопа, били осем души. Ной видял, че целият човешки род на земята е загинал, разбрал, че Бог иска от неговото семе и род отново да напълни земята с човешкия род, и се зарадвал много, че ще остане славна и незабравима неговата памет на земята до века. Повикал тримата си синове Сим, Хам и Афет и им разделил на три части цялата земя. Когато се умножат на земята техните синове и внуци, да знаят кои племена в коя страна и земя да се заселят. На Сим, първия си син, заповядал да се засели със своето потомство в първата част на земята, Азия. Това е източната земя. В нея се намират раят Едем[15]

и Ерусалим[16], държи докъм Цариград[17]. На втория си син Хам заповядал да се засели в Африка. Това е южната земя. В нея се намират Египет и фараонският народ. На третия син Афет заповядал да се засели в Европа. Това е западната и северната земя. В нея се намират Цариград, Москов[18], Беч[19], Рим[20], Брандибур[21] и целият славянски род. Това заповядал Ной на своите синове и им разделил на три части цялата земя. И оставил им строга заповед да не би синовете му да престъпят това.

Когато изминаха от потопа 529 години, Симовите, Хамовите и Афетовите синове и внуци се умножили и говорели един език. Издигнал се някой си Неврот[22] от Хамовото племе. Той бил мъдър звездоброец и бил най-силен в онова време между всички хора на земята. Той бил първият цар и мъчител на земята. Съградил град Вавилон[23] и царувал в него. Почнал да обръща среброто и златото в пари и грошове, да вдига войска и да създава война и грабеж на земята. Този богопротивен Неврот изпърво събрал своите хора, що били на земята, и им рекъл: „Да започнем стълп [кула] на земята, да е висок до небесата. Ако настане пак потоп или огън на земята, да не може Бог да ни погуби, както погуби първите хора на земята.” Така замислил този Неврот богопротивно дело. И послушали го всички хора [и почнали да правят стълп. Трудели се четиридесет го]дини, и го издигнали високо до облаците. И едни падали от силен вятър и се пребивали, а други умирали от слънце и от студ. И падала тая сграда от вятъра и ги убивала, и безброй човеци загинали в това дело. Но Неврот не се отказвал от своето намерение и искал да иззида тоя стълп до небесата. Но милосърдният Бог видял как човешкото безумие и измама се трудят залудо и им забранил – да не се богопротивят и да не се мамят напразно. Там разделил езиците им на седемдесет и два, а те всички забравили първия си език и не си разбирали един другиму кой що говори, забъркали се и изоставили да правят оня стълп.

И разделили се езиците на Симовото племе на 15, на Хамовото племе – на 32 езика. Ной проклел това племе. То се било най-много размножило, от него произлезли най-мръсните народи и езици. Афетовото племе се разделило на 15 езика. И така от ония езици по Божие повеление, както бил заповядал праведният Ной на своите синове, тръгнало Симовото племе и останали в Азия, а Хамовото племе в Африка, но били много, от тях останали и в Азия, и се умножили на 37 царства, но били малки. Сетне евреите ги изтребили. Исус Навин е от тая земя. И наследили евреите земята Ханаан[24] според *Писанието*, победили аморейския цар Сион и васанския цар Ога и цялото Ханаанско царство. Ханан бил Хамов син, неговото племе се наричало ханани. То било най-проклетото между всички племена на земята. От него произхождали седем народа, тук били и циганите. Тия седем народа, разделени на 37 царства, победили и изгонили евреите и взели от тях Палестина[25] и Ерусалим. Бог обещал тая земя отначало на Авраам[26] и я дал после на евреите – евреите са от Симовия род. Евер[27] не послушал Неврота, неговият дом и синовете му не отишли да помагат на Неврота за онзи стълп. Евер се боял от Бога и в неговия дом само останал онзи пръв и стар език. Авраам бил от неговия род, по неговото име Евер се нарекли евреите и еврейският народ до днес. Афетовото племе се разделило на 15 народа. Всички тия народи преминали Черно и Бяло море и се населили в земята Европа.

Афет имал един син, наричали го Мосхос[28]. На неговото племе и род се паднал и от него се отделил нашият славянски език и се наричал Мосхосов род и език. Тоя род и език отишъл на север, гдето сега е Московската земя, и по онзи свой прадед Мосхос нарекли Москва реката, гдето най-напред се заселили, а по нея и селището. После постепенно го превърнали в град, там поставили царския престол и поради това всички се нарекли московци – и до днес. В Московската земя има една страна, нарича се Скандавия[29]. Както се разпръснали най-напред, ония, които били в тая страна, нарекли ги скандавлани. Тия скандавлани след много години и време, като се умножили в оная земя, дигнали се от нея, отишли на запад и намерили там земя покрай Окиан-море[30]. Това море се нарича Балтско и Помариско[31]. И се заселили тия скандавлани там покрай Брандибур, а по това име осандавланите после нарекли тоя род славяни – и до днес. Ония, които останали там, се зоват славяни. Кръстили ги Светите Кирил и Методий[32] и заради тях нарекли нашите книги и целия род и език славянски род. Те говорят славянски език най-правилно и най-чисто и говорят много думи, подобни на българските, но сега държат римска вяра и воюват на страната на немския цар. Римляните ги подчинили под властта и вярата на папата. Тия славяни са от един род и език с българите. Когато се населили в оная земя край немците и брандебурите, по едно време се подигнал много народ от тях и отишли пак в Московската земя, но москалите и русите не ги пуснали в своята земя и станала голяма война и бран. Тук във войната славяните победили, отново влезли в оная земя и се населили край голямата река Болга[33], която тече от юг към север през Московската държава и се влива в Окиан-море. Поради тая река Болга ония славяни се нарекли болгари – и до днес, и били в оная земя много години и времена до 328 г. от Рождество Христово.

В това време царувал в Цариград цар Уалент[34]. Ония българи имали намерение и съгласие да

търсят добра и плодородна земя, дигнали се от оная земя и река много народ и дошли в Маджарската[35] и Влашката земя[36]. Пратили при цар Уалент, молили се да ги пусне през Дунав да се населят покрай Дунав в Тракия. Българите обикнали тая земя, обещали на цар Уалент да бъдат покорни на гърците и римляните и да им помагат във война. Уалент заповядал на българите да преминат Дунав в Тракия и да се поселят покрай Дунав от Черно море до Морава[37] и Хършава[38] и да пазят границите на гърците от готите, скитите, аварите – това са татари и маджари. Така българите преминали по това време река Дунав, населили се първо покрай Дунав. Едни българи останали с един свой войвода в Панония[39] с аварите и маджарите и били много години заедно с маджарите. По това време гърците не знаели, че българите се наричат българи, но ги наричали готи и хуни. Те наричали готи всички народи, които произхождали от север, както днес ги наричат татари. На[зовавали много народи с това име; по-късно във вре]мето на цар Теодосий[40] разбрали и ги наричали болгари и воргари, защото гърците нямат буквата „б", но пишат „в" вместо „б" и казват воргари, а не болгари. Така българите намерили добра и изобилна земя и се заселили.

Но не били научени да се покоряват на царе, а били свирепи и диви, безстрашни и силни във война, люти като лъвове. Един отивал срещу десет без страх, както и досега от север излиза всесилен и мощен във война и бран народ. Такива били в началото българите, силни и яки във война. В първата част на Барония[41], на лист 567, пише: „Българите са страшни за целия свят, малък народ, но непобедим." Така и гърците пишат в своите истории: „Българите са диви и непоколебими във война." И пак: „Лют е българският народ и непобедими са във войните." Много пакости са правили на гърците и римляните, затова така ги наричат. Тъй тези българи след късо време се вдигнали срещу гръцката земя и правели пакост на гърците, затова цар Уалент тръгнал с войска против тях, но по Божия воля българите и готите победили Уалента във войната. Той побягнал, те го преследвали и настигнали при Едрене[42]. Той се скрил със своя везир в един плевник. Те запалили плевника, там цар Уалент изгорял с везира си. Тъй писали за Уалент в неговите деяния: „Обезумя цар Уалент и пусна готите, преминаха Дунава и се населиха в Тракия. После беше победен и изгорен от тях." Тук е явно, че българите по онова време се наричали готи и конен народ и досега пребиват покрай Дунав в Тракия, а по онова време именували ги готи поради татарите. Така българите се вдигнали в това време и завладели много място от гърците – цялата Търновска[43], Видинска[44] и Нишка епархия[45], – станали независими и се заселили нашироко по тия епархии.

След цар Уалент цар станал Теодосия. Той отишъл с войска срещу готите и българите и ги усмирил. Отнел от тях град Свищов, но не можал съвършено да ги покори под римска власт. Те от онова време се отделили съвсем и били независими. И малко по малко се умножавали, засилвали и побеждавали много пъти гърците и римляните, взимали от тях земя и място и тъй после завзели цяла Тракия, Македония и част от Илирик[46]. И населили се българите в тая земя и досега, както се вижда. В тия времена гърците проклинали най-напред цар Уалент, че пуснал българите през Дунав в римската държава. Но то било воля Божия да се насели славянобългарският народ в тая земя. И издигнал Бог царството на българите против гърците и смирявал ги Бог много пъти с тоя малък и прост български народ. Най-сетне те намерили толкова хубава и изобилна земя. Римското царство[47] било силно и славно на земята, но българите посред гърците и римляните усвоили и завладели най-много земя и царували през толкова години самостоятелно и славно. Понякога гърците ги побеждавали и искали да ги покорят под своя власт, но Бог отново издигал силни и храбри царе у българите и тъй те пак побеждавали и освобождавали своя български народ от гръцко и римско поробване, както по-нататък се казва в тая историйца за десет царе и двама крале, които били най-силни и благополучни между другите български царе. Виж техните дела, читателю, и познай истината. Тук накратко написахме [за тях].

Батоя[48], крал силен и храбър в битките, взел земята на Нишката епархия, Скопската[49] и цялата Охридска земя[50] и патриаршия, колкото заповяда, и поставил престола си в Охрид, Юстинианови град[51]. После Светият крал Тривелия[52] бил завзел цялата маджарска земя. И владели я българите много години, и имали маджарите за свои данъкоплатци. Сетне цар Крун[53] и Михаил[54] завзели от гърците епархиите Софиска[55], Филибелиска[56], Самоковска, Щипска[57], Струмичка[58] и Едрене и заселили по тия страни и епархии български народ. След това Йоан Калиман[59], син на стария цар Асен[60], взел от гърците Драмска[61], Серска[62], Мелничка[63] и Солунска[64] епархия, изгонил оттам гръцкия народ и заселили българи. Така и в Едренелиската страна той заселил българи. Тия пет царе най-много разпространили и разши[рили земята на българите и ги заселили по тия епарх]ии, както се каза. И до днес българите седят и живеят в тая земя.

Пак да дойдем на първия разказ. Ония българи, които останали в Панония заедно с маджарите, вдигнали война и крамоли при избора на нов крал. Българите не искали да имат крал от маджарския народ. Затова маджарите се вдигнали срещу българите. Били твърде много и изгонили всички ония българи от Панония, т.е. Банат[65], Панония и Срем[66]. Тия българи, девет хиляди, се вдигнали и отишли във Франция[67]

при крал Догобарда[68], поискали място да се заселят там. Той ги измамил, пръснал ги по чуждите домове, заповядал на своите и ги избили всички за една нощ с жените и децата им. Другите от тях имали за свой княз Алецека[69], отишли при краля Грималда[70] и измолили място да се населят там. Той им дал място и се населили край Бяло море. Те пак се наричат славяни, а гърците ги наричат склавуни. Повечето са лодкари по морето, работят на венецианците. Така маджарите сторили зло на панонските българи и ги изгонили, затова по-късно Светият крал Тривелия им отмъстил здраво, както ще се рече.

Българите, които били покрай Дунав, имали за свой крал Вукича[71]. В 450 г. те нападнали крал Догобарда, който избил деветте хиляди българи, победили го, убили го в боя, пленили цялата негова земя и пак се върнали в своята земя.

В 495 г. българите имали за свой княз Драгича[72]. Те нападнали Франгия[73] и Илирик, разбили гръцката войска, първия и силния между тях цар Анастасия[74], избили 400 000 и пленили много земя и народ. Цар Анастасия изпратил на българите много злато и дарове и си купил мир. Тоя Драгич пръв взел данък от гръцкия цар Анастасия.

След Драгича се вдигнал крал Борис[75], тръгнал срещу крал Акума и го хванали в сраженията, довели го жив в България. Така хванали в битките и маджарския крал Теодорика[76] и го довели вързан в България. После българите отишли сами, с малко войска нападнали крал Муда[77]. Той ги победил и поробил. Пратил ги на гръцкия цар Юстин[78], той ги разпръснал по Аморея[79] и Армения[80]. Затова после във времето на Юстиниана Велики[81] българите нападнали Тракия до Едрене. Цар Юстиниан не могъл да им се противопостави, пратил на българите пълна колесница злато и многоценни дарове и сключил с тях мир, та българите взимали данък и от Юстиниана в онова славно негово царство. Откакто българите излезли от Волга и дошли край Дунав, изминали 300 години. Имало много вождове и князе през тия години, но само пет от тях, които се наричали крале, се именуват до крал Батоя. Имали престола си във Видин и в Свищов покрай Дунав.

В 678 г. се вдигнал в България отново силният и благополучен крал Батоя, тръгнал с голяма сила към Цариград, във времето на шестия събор[82], и направил цар Константина[83] свой данъкоплатец за много време. Взел от гърците цялата Охридска земя и поставил в Охрид кралския престол и българска крепост. Крал Батоя бил славен в сраженията и страшен за околните кралства. Както казахме, много време двама римски царе му давали данък.

В лято господне 678 цар бил Константин Погонит[84], във времето на шестия събор. Българският народ се засилил и възмогнал много. В това време се вдигнал българският крал Батоя, силен и страшен за гърците. Летописецът Теофан[85] говори: „Когато, прочее, българите дойдоха срещу кесаря[86] с голяма сила, той пожела да се помири и обеща да им дава данък всяка година, ако и това да беше голям срам за римското царство. Голямо чудо било да се чуе как тоя римски цар взимал данък и от турците, а и от други околни царства, но от тоя страшен народ бил победен и давал данък на крал Батоя.” И подред именува в историята всички български царе, които са царували след него, но ония, които изпърво са били крале, не са всички писани в летописа.

Крал Батоя отново имал голяма война с цар Юстиниан, Константинов син. Най-напред гърците победили, взели от България Илирик и го разорили целия, а когато цар Юстиниан се върнал, българите го обсадили в едни тесни места и съвършено разбили гръцката войска, та царят едва избягал с малка дружина в Цариград. Така и той отново обещал да дава данък на цар Батоя. След това Юстиниан имал война с арапите, но и от тях бил победен. На другата година пак събрал нова войска, нападнал България и разорил две местности, наричани Мизии, които неговият баща бил дал на българите, за да има мир с България. Но когато се връщал с много плячка в Тракия, българите го нападнали и разбили гръцката войска. Царят се върнал назад и така с молба сключил мир с българите.

След тоя мир българският крал Батоя умрял. Като си сътворил незабравима памет, той направил свои данъкоплатци римските и гръцки кесари Константин, Ираклиев син[87], и Юстиниан II[88]. При своята смърт крал Батоя имал голяма жалост, че не умрял във война. Каел се и говорел: „Велика съдбо и нуждо, защо не ми даде още малко живот, за да умра юнашки на война, с меч в ръцете си.”

След него българите направили свой крал Свети Тривелия, човек отличен, великодушен, честит. Той в началото на своето кралуване разбил аварите – това са маджарите, за които се казва в началото, че изгонили българите от Панония поради несъгласие при избиране на новия крал и поради аварското сребролюбие и грабителство. И заповядал да свикат българския народ и им обявил такъв закон: ако някой от тях се намери и бъде изобличен в някое зло дело, да бъде наказан със смърт. Първите български крале не знаели царски закони, но тоя крал пръв установил граждански закон и прав съд за българския народ, което те в началото не знаели. Юстиниан III[89] бил изгонен от Апомара[90] и Тиверия[91], отрязали му носа и го

заточили в Херсон[92]. И бил заточен седем години. Той пратил тайни писма на крал Тривелия и му обещавал царска титла и венец, ако би могъл да надвие Апомара и Тиверия и да го постави отново на престола. [Тривелия събрал българския народ, повдигнал голя]ма войска, взел Цариград и поставил пак на престола Юстиниан. Но Юстиниан, лукав и неблагодарен за доброто дело, което крал Тривелия му сторил, в това време се отказал да му даде царска титла. По-сетне Тривелия почнал жестоко да го изобличава за неговата неблагодарност и лукавство. Юстиниан събрал голямо войнство и настъпил срещу България, но Тривелия го победил внезапно и той се спасил с бягство по море в Цариград. Малсада[93], княз на амгите[94], и Сулиман[95], турски султан, нападнали със силна войска Лъв Исавър[96], първия иконоборец, и обсадили Цариград за три години. И така от глад и от студ, и от мор някои избягали и се удавили в морето; така загинали 3000 души. Българският крал Тривелия събрал силна войска, отишъл на помощ на християните, нападнал силно сарацините и убил 22 000 от тях, изгонил цялата турска сила от Цариград.

Тоя крал Тривелия пръв възприел християнската вяра в лято господне 703[97]. След възприемане на Светата вяра отнасял се с голямо благоговение и усърдие към Христа, затова си съградил манастир, оставил доброволно кралската си власт на най-стария си син и му заповядал да живее вярно и постоянно в благочестие. След това се облякъл в монашеска дреха. Син му бил християнин за малко време, отново се обърнал към езичеството. Тривелия оставил монашеството временно, пак взел царската власт, хванал своя син и го ослепил жестоко, без милост, задето обърнал българския народ към идолопоклонство. След това предал царството на по-младия си син с такава заповед: казал му да управлява разумно царството и твърдо да държи християнската вяра, за да не получи и той наказание като по-стария си брат за непослушание. И възприел пак монашеския чин, завършил свято своя живот. Монашеското му име било Теоктист монах[98]. По-младият му син малко време следвал заповедите на баща си. Бил развратен във вярата и непоносим за българите. Затова го изгонили от кралския престол и поставили за свой крал Асен Велики[99].

Тоя Асен Първи[100] бил български цар, а гърците от завист го нарекли Хасан Касан. Лъв Исавър имал голяма война с арапския цар Кафила[101], но не можел никак да го победи. Затова повикал на помощ крал Асен и обещал да му даде венец [корона] с надпис царска титла, което Юстиниан бил обещал по-рано да даде на Тривелия, а след това, когато получил царската власт, неблагодарният излъгал, както се и рече по-горе. Лъв с клетва обещал да даде, ако отиде в помощ на гърците и победи арапите. Асен Велики събрал българската войска, отишъл срещу арапския цар Кафила и го разбил. Убил 90 000 арапи, българите ги съсекли на малки части, и взел от тях Армения и Мидия[102]. Те били отначало две царства – армени и миди; цялата тази земя покорил под гръцкото царство. Когато Асен Велики се върнал от арапската война, гръцкият крал Лъв го срещнал с голяма почест като победител. Така с царска воля в светския и духовен съвет му дали
царска титла и венец, нарекли го Асен Велики, пръв български цар.

След Асен станал цар Добрица[103] от Дунавските страни[104] и изпратил при цар Лъв пратеници за нов мирен договор за някои градове и места. Но гърците не приели с почит българските пратеници. Добрица тръгнал с войска и бой до границата, наричана Дългите стени, и пленил, и събрал много плячка от гръцката земя. Поради това гръцкият цар се разгневил и навлязъл със страшна войска в България, но бил заобиколен от Добрица, разбит и победен от българите. След тоя бой българите въстанали срещу цар Добрица. Някои негови врагове рекли, че имал таен договор с гърците да предаде българското царство, свалили го от царската власт и го убили с всички князе и господари, които управлявали българското царство.

След Добрица поставили на царския престол Телезвия[105]. Бил на тридесет години, но нямал сполука. Гърците го разбили при първата война и избили българите, а други пленили и изсекли всички в Цариград. След това българите убили Телезвия и поставили на престола Сабин[106].

Този Сабин изпратил при царя да моли за мир, защото се изплашил от гърците. Българите видели, че се е изплашил, събрали се и храбро се възпротивили. Като видял, че е ненавиждан от войската и от поданиците, Сабин побягнал в град Замория[107] и оттук пристигнал в Цариград под закрилата на цар Копроним[108]. И отказал да почита светите икони, които бил почитал в България. Българите поставили на престола Таган[109].

Този Таган изпратил при цар Копроним да биха имали българите и гърците мир, да има личен разговор с Копроним и да сключат договор. Когато Таган пристигнал в Цариград при Копроним с всички свои боляри, Копроним им се накарал заради Сабин, че несправедливо са подигнали разпра и че Сабин бил отстранен от българския престол. Привидно Копроним сключил мир с българския цар, тайно изпратил безбройна войска в България и разорил и пленил това място. Българите изгонили Таган, поставили на престола Телерик[110].

Той се възпротивил на гръцкия цар, защото гръцката войска идела с кораби против България, но

погинали от бурята и морското вълнение. И пак на другата година гърците имали война с българите. Когато царят дошъл по море и по Дунав и стигнал до Варна, обзел го страх и ужас. Така сключил мир с българите. Върнал се в Цариград. Но пак тая година, през месец октомври, цар Копроним разбрал, че Телерик не стои на мира, но събрал 12 000 войска, за да превземе от гърците град Берцестия[111]. И Копроним събрал 70 000 войска и казал, че ще се бие с арапите, но цялата войска обърнал срещу България. Така ненадейно победил българите. Затова Телерик поискал мир, но Копроним не пожелал мир, а изпратил силна войска с кораби срещу България. Но когато гърците дошли с кораби при Месебрия[112], корабите били разбити и изпочупени от силния вятър. Телерик разбрал, че българите искали да поставят друг цар, писал на цар Копроним, заявил, че иска да избяга в Цариград, и го молел да му прати хора тайно да го заведат до Цариград. Но някои от българските велможи разбрали Телериковото намерение, че иска да бяга, и го пазели. Обаче той с хитрост някак избягал и дошъл в Цариград. И приел го радостно цар Лъв[113], Копронимов син. В 777 година умрял Копроним, окаяният иконоборец. Царувал 35 години и избил много светци заради светите икони и бил много жесток и за гърците, и за българите. През неговото царуване българите пак отстъпили от християнството и се обърнали към предишното езичество, защото нямало в това време славянско писмо, но българите четели и пишели по латински. Затова слабо разбирали християнския закон, който преди това държали 78 години[114]. А в това време Телерик бил неверник. Гърците покръстили Телерика. Цар Лъв го оженил за Ирина, сестра на царицата, и му дал висока служба в царския дворец.

Българите поставили на престола Кардам[115]. Константин VI[116] имал много и различни войни с Кардам, но Кардам бил благополучен и непобедим. Погубил много патриции, генерали и войска на гръцкия цар Лъв.

Като умрял Кардам, след него дошъл Крун, отбран, великодушен и благополучен във война. Тоя Крун бил езичник, но смирил много гърците и разширил властта на българската земя, защото няколко царе преди него били злополучни и надвити от гърците. Събрал панонските славяни, нападнал французката страна[117] и убил Борна[118] в Далматия[119]. Сключил мир със западния цар, обърнал се срещу гръцкия цар и разорил всички предели на гръцката и французката земя. Цар Никифор[120] изпратил царската хазна да събира войска срещу България. Когато генералът бил при река Струмица, тук се притекъл Крун, убил генерала и цялото войнство, ограбил цялата хазна, която носел за събиране на войска. В тая 808 г. взел от гърците град София, избил 600 000 от Никифоровата войска и безброй прост народ. Никифор събрал безчислено войнство, настъпил срещу България. Водел със себе си своя син Ставрикия[121]. Така безбожно погубвал земята, откъдето минел. Имал намерение да разори цяла България и изгорил Круновия дворец. Крун изгубил надежда, помолил мир от Никифора, но Никифор не пожелал да се примири – възгордял се от победата. Тогава Крун заповядал да се заградят тесните места и клисури и нападнал цар Никифора близо до Славомир[122], недалече от Никопол, и го разбил съвършено. Взел цялото имане, което Никифор бил пленил от Круновия дворец, от България и другаде. Българите убили тук цар Никифор. Крун заповядал и натъкнали Никифоровата глава на вила за показ – да помни всеки, че е победил гърците. След това заповядал да я обковат със злато и направил от нея чаша. Когато Крун имал голям пир, пиел от нея вино с българските велможи.

Така Крун завладял много гръцки градове. Изпратил в Цариград да сключи мир с цар Михаил[123], но Михаил не сключил мир. Събрал голяма войска и тръгнал срещу България. Крун вдигнал своята войска, пристигнал в Месабрия и превзел тоя град с огън, сиреч с топове. Научил го един арапин, който по-преди бил при цар Никифор. Когато двете войски, българската и гръцката, се приближили, показало се на небето страшно знамение. Явили се две комети в лунен образ и пак се събирали и разделяли.

<...>

КОМЕНТАР

Наст. коментар е структурна част от справочно-информационния инструментариум към текста на ***„История славяноболгарская ...”*** на Св. о. Паисий Хилендарски, но едновременно с това – чрез система от препратки – той я кумулира във вид на информационна ризома, ориентирана към страниците на този текст, съответната информация от останалите елементи (**Историогр., Именния** и **Географ. показалец**) на този инструментариум.

След всяко **име на личност**, обозначение на **историческо събитие** и съответен **топоним**, срещани в *Паисиевия текст* ***по реда на споменаването на тези феномени от самия автор***, е дадено детайлно пояснение, което е плод на научноизследователско издирване, осъществено в лоното на съвременния справочно-информационен енциклопедичен, универсален, отраслов (исторически – географски – правен – литературен ...), библиотечно-каталожен и електронен хомеостаз.

Тук са позиционирани **123 от 480 бележки** (*по-надолу:* ***бел.****; съхранени са и препратките към целия масив от бележки от 1 до 480*), посветени на **ключови лица, събития и топоними**, нуждаещи се от съответни разяснения, необходими на съвременния читател за максимално прозрачно и безпрепятствено наблюдаване на мисълта на автора на знаменитата творба.

Словникът на *наст.* коментар е в съответствие с формулировките, дадени от Св. о. Паисий или контекстуално обвързани с езика му – включени са не само имена на лица, събития и топоними, но и отделни изрази на йеромонаха, в чиято синтагматика е поднесена представената от него материя.

Всеки елемент (всяка отделна бел.: 1-480) има структура, изградена от <u>две части</u>, разграничени с **„дълго тире" (–):**

1) **<u>езиковия комплекс на словника (езика на Св. о. Паисий</u>!);**

2) **<u>същинския коментар</u>** на *наст. изложб.*

По този начин **архитектониката** на *наст. текст* служи на две **цели**:

- да се наблюдава отчетливо (семиотично, синтагматично и синергетично) езикът на Хилендарския монах в контекстовите му послания (1);

- да се даде рационална знаниева картина към днешния ден на фиксираните от Св. о. Паисий моменти (2).

Тук са представени – освен *цит.* в отделните бележки източници чрез детайлните им библиографски характеристики – и справочно-информационното ниво на следните исторически и енциклопедични издания:

- История на България : Т. 1-3. – С., 1979-1982;
- История на България : Т. 1-9. – С., 1979-1999;
- New encyclopedia Britannica : Vol. 1-29. – Chicago, 1986;
- Интернет енциклопедия Уикипедия. // <http://www.wikipedia.org>.

Алгоритъмът за подредба, по който е изградена всяка бел. от *наст.* коментар, е следният за **съответните групи** (като той е издържан максималистично в описания вид само там, където това е необходимо):

1. ***за лица****:*

- име на лицето, посочено във формата / формите, възприета / възприети от Св. о. Паисий Хилендарски, съотнесено с нивото на енциклопедичната литература;

- транскрипция на името на лицето на латиница;

- хронологичен дискурс;

- литература;

2. ***за събития****:*

- кратка справка;

- хронологичен дискурс;

- литература;

3. ***за топоними****:*

- кратка справка;

- хронологичен дискурс;

- литература.

Навсякъде в *наст.* коментар са посочени **с арабски цифри съответните страници на *„История славяноболгарская ...",*** препращащи към **изданието от 1963 г.** (чийто препис на компютър, направен от студентите на СВУБИТ, е *публ. тук*: (с. 52-79 *СВ. О. П ИС*)**, осъществено под редакцията на акад. Петър Динеков, което е направено по публикацията на оригинала на съвременен български език по труда на акад. Йордан Иванов от 1914 г.** (***вж: Историогр.***: с. 9-37 *СВ. О. П ИС*).

1. **Паисий**, йеромонах, Св. (1722-1773) – *монах в Св. Хилендарска обител. За родното му място няма други писмени сведения, освен тези, които сам той съобщава в „История славяноболгарская ..." – Самоковска епархия. По-голямата част от неговите биографи приемат гр. Банско, Благоевградска област. Годината на раждането му се установява от факта, че, когато написал съчинението си, той бил на 40 години. За смъртта му липсват точни данни. Някои изследователи застъпват становище, че о. Паисий е живял до дълбока старост. Други приемат 1773 г., която се посочва в една зографска кондика. Трудът му „История славяноболгарская ..." като концепция на християнския хуманизъм сътворява революционна програма на Българското възраждане, за което той – подобно на библейския Мойсей – възкресява от пепелта на забравата пламъка на горене на народностното съзнание, създавайки първия граждански кодекс на България.*

По-подробно за живота и дейността му вж: Дринов, М. Отец Паисий – неговото време, неговата история и учениците му. // Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество (Браила), 1871, кн. 4; Динеков, П. Някои въпроси около делото на Паисий Хилендарски. // Динеков, П. Из историята на българската литература. – С., 1969; Арнаудов, М. Паисий Хилендарски. Личност, епоха, дело. – С., 1962; Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762-1962). – С., 1962; Ангелов, Б. В коя година е починал Паисий. // *Език и литература*, 1962, N 6, с. 96-99; Христов, Хр. Паисий Хилендарски. Негото време, жизнен път и дело. – С., 1972; Велчев, В. Паисий Хилендарски. Епоха, личност, дело. – С., 1981.

2. **Света гора Атонска** – *област (източният от трите ръкава) в Халкидическия полуостров. Средище на Атонските манастири, сред които са Хилендарският и Зографският, в които в началото на 70-те г. на XVIII в. Св. о. Паисий пише „История славяноболгарская ...” **(вж: бел. 224, 478)** .*

3. **Самоковска епархия** – *българска епархия. Създадена в средата на XVI в. Първоначално се простирала в района на Самоковско и Дупнишко.*

По-подробно – вж: Снегаров, Ив. За родното място на Паисий Хилендарски. // Снегаров, Ив. Паисий Хилендарски и неговата епоха (1762-1962). – С., 1962.

4. **Адам** – *библейска личност. Заедно с Ева – първата човешка двойка, прародители на човешкия род.*

По-подробно вж: Мифология. Большой энциклопедический словарь. – 4. изд. – Москва, 1998, с. 17-19.

5. **Давид** – *юдейски цар* (1004-965 пр. Хр.). *Присъединява територии към юдейската държава. Наследил престола от Саул (XI в.). Установил се на планината Саул и преместил столицата си в Ерусалим. Автор на псалми.*

По-подробно вж: Мифология. Большой энциклопедический словарь. – 4. изд. – Москва, 1998, с. 167-168.

6. **Йоаким** – ***Йоаким Праведния*** – *библейска личност, баща на Св. Богородица **(вж: бел. 7)**.*

7. **Йосиф** – *библейска личност, съпруг на Св. Богородица.*

По-подробно вж: Аверинцев, С. С. Иосиф Обручник. // Мифология. Большой энциклопедический словарь. – 4. изд. – Москва, 1998.

8. **Света Богородица** – *майката на Иисус Христос. Известна още и като Св. Дева Мария. Дъщеря на Йоаким и Ана Назаретска. Омъжена за дърводелеца Св. Йосиф. Родила Сина Божи във Витлеем. След неговата смърт последвала Св. Йоан в Ефес, където починала в напреднала възраст.*

9. **Иисус Христос** – *Син Божи, предсказан от пророците. Според Евангелията, роден от Св. Дева Мария **(вж: бел. 8)** във Витлеем. За да бъде спасен от издадената от цар Ирод заповед да бъдат избити всички младенци до 2-годишна възраст, бил отведен от родителите си в Египет. След смъртта на цар Ирод се завърнал и се установил в Назарет. Когато навършил 30 години, започнал да проповядва Евангелието в Галилея, после в Ерусалим. Наклеветен от фарисеите като бунтовник против римската власт, бил осъден на смърт и разпнат на хълма Голгота. Три дни по-късно възкръснал, а на 40 ден се възнесъл на небето.*

10. **Маврибур** – ***Мавро Орбини (Mauro Orbini)*** (неизв. – 1614) – *бенедиктински монах от хърватски произход, игумен от Млетския орден, историк. Автор на съчинението „Il Regno gli slavi”(1601) („Царството на славяните”), което Св. о. Паисий ползва в превод на руски език.*

По-подробно – вж: Дринов, М. Отец Паисий, неговото време, неговата история, учениците му. // Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество, 1871, 4; Арнаудов, М. Паисий Хилендарски. Личност, дело, епоха. – 2. изд. – С., 1972; Писинова, Н. Италианският език в „Историята на Мавро Орбини”. // България и светът през вековете. – С., 1982, с. 27-40; Царството на славяните, 1601: Откъси / Състав. Н. Драгова ; Прев. от итал. Божан Христов; Под ред., бел. и коментар Тодор Сарафов. – С., 1982.

11. **Ной** – *библейска личност (Бит. 5-9). Син на Ламех. Произхождал от рода на Сит. След като Бог решил да погуби света, заради греховете му чрез потоп, поръчал на Ной да си направи ковчег и да се прибере в него заедно със семейството си, като вземе и по една двойка от всички видове твари. Докато продължил потопът, Ноевият ковчег плувал над водата. След като водата се оттеглила, заседнал на планината Арарат, откъдето всички твари отново се разпространили. Като земеделец Ной започнал да обработва земя, насадил лозе, произвел вино. Веднъж като се опил, разсъблякъл се напълно пред шатрата си. Двамата му синове – Сим **(вж: бел. 12)** и Яфет **(вж: бел. 14)** го покрили почтително, но третият – Хам **(вж: бел. 13)** му се присмял. След като изтрезнял и узнал за станалото, Ной благословил Сим и Яфет и проклел Хам. Според Св. Писание потомците на тримата синове на Ной заселват цялата земя: симовите се утвърждават в Азия, Яфетовите – в Европа, хамовите – в Африка. Предания за Ной са съхранени по целия свят.*

12. **Сим** – *библейска личност (Бит. 5:32; 6:10). Първородният син на Ной и брат на Яфет и Хам. Праотец на евреите. Баща на шест деца – Елам, Асур, Артаксад, Луд, Арам и Кайнан. Заедно с брат си Яфет покрил голотата на баща си Ной, заради което получил благословията му **(вж: бел. 11)**. Потомството му заема страните в Азия между хамовите в Африка **(вж: бел. 13)** и Яфетовите в Европа **(вж: бел. 14)**. Езиците на тези народи се наричат симитски: еврейски, халдейски, сирийски, арабски, етиопски и др. (тук влизат и езиците, на които говорят някои хамови потомци ...).*

Буквалният израз на Св. о. Паисий Хилендарки е: **На Сим, първия си син, заповядал [Ной (*вж: бел. 11*) –** *Бел. М. К.***] да се засели със своето потомство в първата част на земята Азия. Това е източната земя. В нея се намират раят Едем и Ерусалим, държи докъм Цариград [*(вж: бел. 15-17) – Бел.: М. К.*]. ”.**

13. **Хам** – *библейска личност (Бит. 5:32; 7:13; 9:18; 10:1). Третият син на Ной и брат на Сим **(вж: бел. 12)** и Яфет **(вж: бел. 14)**. Заради присмиването над голотата на баща му, бил прокълнат от него (Бит. 9:20-27) **(вж: бел. 11)**. Баща на Хуш, Мицраим, Фут и Ханаан. Праотец на южните араби, етиопците, египтяните и общо на Африка (Бит. 10:6-20).*

Буквалният израз на Св. о. Паисий Хилендарски е: **„На втория си син Хам заповядал да се засели в Африка. Това е южната земя. В нея се намират Египет и фараонският народ.”**.

14. **Афет** – ***Яфет*** – *библейска личност (Бит. 9:23; 10:21). Вторият от тримата Ноеви **(вж: бел. 11)** синове и брат на Сим **(вж: бел. 12)** и Хам **(вж: бел. 13)**. (В гръцката митология е представен като Яфет – един от титаните,*

син на Гея и Уран ...) Баща на седем сина – Гомер, Магог, Мадай, Иаван, (Елиса) Тувал, Мешех и Тирас (Бит. 10:2-25). Потомството му заема страните в северна Азия и по-голямата част на Европа. По-късно гърците и римляните покорили големи пространства в Южна и Западна Азия и се разпространили в Америка.

Буквалният израз на Св. о. Паисий Хилендарски е: **„На третия син Афет заповядал да се засели в Европа. Това е западната и северната земя. В нея се намират Цариград, Москов, Беч, Рим, Брандибур [***(вж: бел. 18-21)* – *Бел.: М. К.*] **и целият славянски род.”**.

15. **Едем** – *на еврейски език означава земен рай; местност, в която Бог поставил Адам и Ева.*

16. **Ерусалим** – *първоначално – столица на Юдейското царство. По-късно – свещен град за християните.*

17. **Цариград** – *по времето на Св. о. Паисий и по-късно – столица на Османската империя.*

18. **Москов** – *разбирай: Москва.*

19. **Беч** – *сръбското (от унгарски език) наименование на гр. Виена.*

20. **Рим** – *столица на Римската империя. Един от главните християнски центрове в Европа.*

21. **Брандибур** – *Брандибур (Brandibur) е: 1. историческият Бранденбург, който по времето на Светите братя Кирил и Методий е бил независима държава на славянския народ лужишки сърби (немски: Brandenburg; лужишки: Brandisborska); 2. природно-географско и етнографско обозначение на славяно-балто-германския етнос в един твърде отдалечен праисторически период (единна област между Атлантическия океан и моретата Балтийско, Адриатическо, Егейско и Мраморно, Черно, Северно Бяло и Карско). Сега е една от шестнадесетте федерални провинции на Германия със столица Потсдам (предградие на Берлин); 2. географско и етнографско обозначение на славяно-балто-германския етнос в един твърде отдалечен праисторически период (единна област между Атлантическия океан и моретата Балтийско, Адриатическо, Егейско и Мраморно, Черно, Северно Бяло и Карско). – Бел.: А. К.*

22. **Неврот** – *библейска личност.*

23. **Вавилон** – *столица на древна Вавилония (Халдея), град, издигнат на брега на р. Ефрат. Средище на едно от 7-те чудеса на света, заради висящите му градини.*

24. **Ханаан** – *историко-географска област, древното име на Палестина, Сирия и Финикия. Считана в античността за обетована райска земя.*

25. **Палестина** – *държава, разположена между Мъртво и Средиземно море.*

26. **Авраам** – *библейска личност, легендарен родоначалник на евреите и арабите чрез синовете си Исаак и Исмаил; първият човек, който повярвал в Бог.*

По-подробно вж: Аверинцев, С. С. // Мифология. Большой энциклопедический словарь. – 4. изд. – Москва, 1998, с. 10-11.

27. **Евер** – *библейска личност, праотец на Авраам, дал името си на евреите.*

28. **Мосхос** – *библейска личност, син на Афет* ***(вж: бел. 14)****.*

29. **Скандавия** – *вероятно Скандинавия.*

30. **Окиан-море** – *вероятно Атлантическия океан* ***(вж: бел. 21, 382)****.*

31. **Балтско и Помариско** – *Балтийско море* и Помарания – област на брега на това море, известна с борбата между Бранденбург ***(вж: бел. 21)*** и Полша за неговото завладяване.

32. **Светите Кирил и Методий** – *създатели на славянската азбука –* ***Св. Константин-Кирил Философ*** (826-827–14.II. 869) *заедно с брат му* ***Св. архиепископ Методий*** (ок. 815 – 6.IV.885).

Св. Константин-Кирил Философ*, монах. Роден в Солун. Учи в Магнаурската школа в Цариград и получава солидни познания по философия и граматика. Пътува при сарацините в Арабия с дипломатическа и проповеднеческа мисия в защита на християнството. Заедно с брат си Методий изпратен от византийския император с църковна и дипломатическа мисия при хазарите (860 г.). Подпомогнат от брат си и техни ученици, създава глаголицата и се отдава на преводаческа дейност от гръцки на славянски богослужебни книги. По молба на великоморавския княз Ростислав двамата братя отиват в неговата страна, за да се противопоставят на немското църковно влияние. След приключване на мисията им, заминават за Панония, където въвеждат славянското богослужение и обучават 50 ученици. На църковен събор във Венеция защищава правото на всеки народ на писменост и богослужение на своя език. Наклеветени от немското духовенство, двамата братя отиват в Рим, където папа Адриан II утвърждава славянските богослужебни книги и ръкополага славяни в свещенически санове (края на 867 г.). В началото на 869 г. се разболява, приема монашество и умира. Погребан в базиликата „Сан Клементе” в Рим. Канонизиран за светец. Автор на съчинения, писани на гръцки език за откритите от него мощи на папа Св. Климент Римски: Беседа против триезичниците; Слово за правата вяра; Прения против юдеите и пр.*

Св. Методий*, архиепископ – по-голям брат на Кирил. Управител на славянска област близо до Солун. Монах в манастира „Полихрон” в Мала Азия, а по-късно и негов игумен. Подпомага по-младия си брат в църковните и дипломатическите мисии при хазарите и в създаването на глаголицата. Води борба против немското духовенство във Великоморавия и Панония. Участва в църковния събор във Венеция и в мисията при папа Адриан II. Ръкоположен за епископ в Панония (869 г.). Под натиска на немското духовенство е затворен в един баварски манастир, където престоява две и половина години. След излизането му на свобода – назначен от папа Йоан VIII за архиепископ на моравци и панонци. След смъртта му е канонизиран за светец заедно с брат си и петимата им първи ученици – Климент, Наум, Сава, Горазд, Ангеларий: Св. Св. Седмочисленици (*Mourret, Fernand. Histoire T. 3: L’Eglise et le monde barbare. – Paris,

1909. – 495 р.*). Автор на химн за Св. Димитър Солунски. Превежда от старогръцки на славянски текста на Библията (подпомогнат от своите ученици).*

Делото на двамата братя достига най-голям разцвет в България, където то е продължено от техните ученици Климент, Наум, Сава, Горазд и Ангеларий.

По-подробно – вж: **Кирилометодиевска** библиография за Кирил и Методий за 1934-1940 г. – С., 1942; Дуйчев, Ив., А. Кирмагова, А. Паунова. Кирилометодиевска библиография. 1940-1980. – С., 1983; Ангелов, Б. Ст. Борба за делото на Кирил и Методий. – С., 1969; Ангелов, Д. Славянският свят през IX-X в. и делото на Кирил и Методий в книжовната традиция. // Старобългаристика, 1985, N 2, с. 3-28; Велчев, В. Константин-Кирил и Методий в старобългарската книжнина. – С., 1939; Георгиев, Е. Кирил и Методий. Истината за създателите на българската и славянската писменост. – С., 1969; Динеков, П. Ученики Кирилла и Мефодия в Болгарии. – С., 1986; Куев, К. По въпроса за славянската писменост с оглед датата у Черноризец Храбър. // Български език, 1959, N 4-5, с. 403-415.

33. **Волга** – *река в Русия, най-дългата в Европа. Извира от Валдайските възвишения и се влива в Каспийско море.*

34. **Уалент**, цар – *източноримски и византийски император* ***Флавий Юлий Валент*** *(364-378). Умира в сражение с готите на 8 август 378 г. при Адрианопол. Той е първият византийски император, загинал в битка.*

35. **Маджарската земя** – *днес*: *Унгария.*

36. **Влашката земя** – *Влашко – област; днес: в Румъния.*

37. **Морава** – *река Морава (днес: в Сърбия).*

38. **Хършава** – *днес: Хърватия.*

39. **Панония** – *област между река Дунав и област Илирия по поречието на реките Драва и Сава. Завладяна от маджарите (унгарците) в 893 г.*

40. **Теодосий**, цар – ***Теодосий II*** (ок. 401-450) – *византийски император (от 408 г.). Внук на римския император Теодосий I (379-395). Води войни против вандалите, хуните, персите и арменците. Открива университет в Цариград (425 г.). Автор на т.нар. „Теодосиев кодекс" – сборник от закони.*

41. **Бароний** – ***Цезар Бароний (Caesar Baronius*** (1538-1607) – *римокатолически кардинал, историк. Автор на „История на Църквата" (в 12 части), преведена на руски (1719 г.) под заглавие „Деяния церковния и гражданския". Този именно превод е ползвал о. Паисий.*

По-подробно вж: Велчев, В. Паисий Хилендарски и Цезар Бароний. Към изворите на Паисиевата история. – С., 1940.

42. **Едрене** – *днес: Одрин.*

43. **Търновска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). – С., 1997.

44. **Видинска епархия** – *води началото си от епископия, възникнала още по време на Първата българска държава.*

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

45. **Нишка епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата ня о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

46. **Илирик** – *област, част от Панония.*

47. **Римското царство** – *Римската империя.*

48. **Батой**, крал – *с най-голяма сигурност може да се заключи, че Батай/Батой е личното име на основателя на Първото българско царство, а Аспарух е неговата титла. (Името е сходно с монголското Бату-Батий). Св. о. Паисий е взел това сведение от източника на монаха, автор на богословски и исторически съчинения Зигеберт от Жамблу (ок. 1030 – 1112), –* ***„Книга за църковните писатели"*** *(Sigebertus Gemblacensis. Liber de scriptoribus ecclesiasticis (Fabricius, J. A. Bibliotheca ecclesiastica. – Hamb., 1718). // Migne, J. P. Patrologiae : Curs. compl. Ser. Latina (MPL) : T. CLX. – Paris, 1880.), който в своята „Хронография" пише: „Abhinc regnum Bulgarum adnotandum est, quorum rex Bataia erat" – „Отсега нататък трябва да се отбележи Българското царство, чийто владетел бил Батай" (Sigeberti Gemblacensis Chronographia / Ed. D. Ludowicus Conradus Bethmann, MGH, SS, VI, [268-374], p. 32666-3271. // Извори за българската история, 12 [Латински извори за история на България, 3]. – С., 1965, с. 42;* ***„Книга за църковните писатели"*** на Зигеберт от Жамблу, стояща в историографския свод на *„История славяноболгарская ..."*, както и *„Църковна история на английския народ"* на монаха Беда Почтени (Bede /Beda, Baeda/ Venerabilis /672 или 673 – ок. 735 г./), а вероятно и *„Каталог на църковните писатели"* на монаха Джон Бостън от Бъри (Бери) (John Boston of Bury /началото на XV в./, има своите корени в **библиографската патрология** от IV в., като част от която следва да бъде разглеждан и *Паисиевият текст*: **блаженния монах Йероним Стридонски (Hieronymus Stridonus /340? – 420 г./), епископ Еузебий Кесарийски (Eusebios Pamfil /между 260 и 265- 338 или 339 г./), презвитер Генадий Марсилски (Gennadius Massiliensis /ок. 450? – ок. 550?/), епископ Исидор Севилски (Isidorus Hispalensis /560? – 636 г./), архиепископ Илдефонс Толедски (Ildefonsus Toletanus /607-667 г./), *„Анонима от Мелк"* (*Anonymus Mellicensis*), Петър Дякон (Petrus Diaconus), Хонорий Отенски (Августодунски) (Honorius Augustodunensis), Хенрих Гентски (Henricus Gandavensis**

/1217-1293 г./) … , биобиблиографския речник на **игумена Йоан Тритенхемски (Johannes de Trittenhem /1462-1516 г**./ или **Тритемий /Tritemii/)** (1494 г.), включващ тази патрология и многократно преиздаван, в това число – и през 1718 г. от **Й. А. Фабрициус**: *по:* **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию [CD-ROM] : Библиографовед. исслед. : Курс лекций по общ. библиографоведению : [Ч. I-II] / Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технологий (Болгария), Санкт-Петерб. гос. унив. культуры и искусств (Россия). – Ново изд. – С. : Гутенберг, 2007. – [1358 с.]. Установената линия на ментална, концептуална приемственост на *„История славяноболгарская …"* е ключова за **методологията на историографията на България като част от световната история**.). (*Името Аспарух е титла от древноперсийското vis(i)yapiqra – „благородник, принц, наследник"; в коренната морфема на името – Аспа-рух – е името на птицата Рух /съкратена калка от наименованието на птицата Симург от персийската митология/ от персийските приказки „Хиляда и една нощ". – Бел. А. К.*)

49. **Скопска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). – С., 1997.

50. **Охридска земя** – *разбирай: Вардарска Македония.*

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). – С., 1997.

51. *Дали Охрид е бил столица на Юстиниан I или Юстиниан II – липсват исторически сведения.*

52. **Тривелий**, крал, Св. – *разбирай: Тервел, български хан (700-718).*

За него вж: Радулов, Д. Хан Тервел – бележит държавник и пълководец (701-718). // Военно-исторически сборник, 1968, N 3, с. 41-54.

53. **Крун**, цар – ***Крум*** (неизв. – 814) – *български хан (802-814). Идва на престола след хан Кардам (777-802). Завладява Банат, Трансилвания и земите на запад от река Тимок с център Белград (802 г.). Води успешни войни с Византия и присъединява към българската държава славянските племена по поречието на река Струма. Побеждава византийския император Никифор I Геник в битката при Върбишкия проход (811 г.). Разгромява византийските войски при Версиникия (813 г.), превзема градовете Одрин (813 г.), Месемврия и крепостта Дебелт (812 г.). В областта на вътрешната политика заменя съществуващото дотогава обичайно право с официално законодателство. Умира при подготовката на нов поход срещу Цариград. Родоначалник на нова прабългарска династия, към която принадлежат потомците му от хан Омуртаг (814-831) до цар Роман (977-991). Води поредица от войни против Византия. Създател е на първото законодателство в България.*

По-подробно вж: Благоев, Н. Княз Крум. // Год. на Соф. унив. – Юрид. фак., 19, 1923-1924, с. 1-91; Венедиков, Й. Хан Крум. // Сердика, I, 1943-1944, с. 17-30; Йончев, Л. Някои въпроси относно Крумовото законодателство. // Изв. на Инст. по бълг. история, 6, 1956, с. 631-656; Митев, Й. Всички на оръжие (Ист. очерк за хан Крум). – С., 1964; Миятев, Кр. Крумовият дворец и други новооткрити постройки в Плиска. // Изв. на Бълг. археол. институт, 14, 1943, с. 228-245; Примов, Б. Св. Карл Велики и Крум Велики. // Родина, 1940, N 4, с. 51-77.

54. **Михаил**, цар – ***Борис I Михаил*** (неизв. – 907)*, български хан (852-864) и княз (864-889). Син на хан Пресиян. След неуспешна война срещу Византия (863 г.) приема християнството от Цариград и името на византийския император Михаил III; потушава с голяма жестокост бунта на 52 български боляри, обявили се срещу отмяната на владетеля от отеческата прабългарска (езическа) вяра. Изправен пред откритата опасност за религиозна асимилация от Византия, предприема сложна дипломатическа стратегия между Цариград и Рим и успява да получи от проведения през 870 г. вселенски събор независимост за Българската църква. Тъй като византийските духовници продължават да проповядват на гръцки език новата религия, той търси и други пътища за премахване на опасността от духовна асимилация. В този момент пристигат прогонените от Панония неколцината оцелели ученици на Светите братя Кирил и Методий, на които предоставя отлични условия за проповядване и разпространяване на Христовото учение на разбираемия за българския народ славянски език. През 889 г. се оттегля от престола, предоставяйки го на първородния си син Расате, получил християнското име Владимир. След предприети стъпки на последния да възвърне прабългарската вяра, той го отстранява от престола, ослепява го и отново се връща в манастира… На българския престол е повикан третият син на владетеля – княз Симеон, който е подготвян за глава на Българската църква.*

По-подробно вж: Бобчев, С. С. Цар Борисовата епоха от държавно-правно гледище. // Юридически преглед, 1907, N 5, с. 284-302; Златарски, В. Н. Какви канонични книги и граждански закони е получил Борис от Византия. // Летопис на БАН, 1, 1911, с. 79-116; Златарски, В. Н. Посланието на цариградския патриарх Фотий до българския княз Борис в славянски превод. – С., 1917; Начов, Начо. Време и живот на Св. цар Борис-Михаил, господар и просветител български. – С., 1901; Начов, Никола. Св. княз Борис Български. – С., 1907; Станев, Н. Борис и покръстването на българите. – С., 1929; Трифонов, Ю. Цар Борис-Михаил (Време, царуване, величие). – С., 1927; Тъпкова-Заимова, В. Великият прелом (Приемането на християнската религия при цар Борис). – С., 1968; Шивачев, А. Опитите на Рим да подчини българската църква при царете Бориса (IX в.) и Калояна (началото на XIII в.) (Кратък ист. очерк). – С., 1916, с. 41-42, 49, 50-52, 81, 91, 93-94; Гюзелев, В. Княз Борис Първи. България през втората половина на IX в. – С., 1969.

55. **Софийска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). – С., 1997.

56. **Филибешка (Пловдивска) епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

57. **Щипска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

58. **Струмишка епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

59. **Йоан Калиман**, цар – *има се предвид цар Калиман I* (1241-246).

60. **Асен**, цар **(стария)** – *разбирай: не цар Асен I, а* ***цар Иван Асен II*** (неизв. – 1241) – *български цар (1218-1241). Син на цар Асен I. След убийството на цар Калоян (1207 г.) и узурпирането на престола от цар Борил (1207-1218) избягва заедно с брат си Александър при куманите. По-късно се прехвърля в Галицко-Волинското княжество. През 1217 г. се завръща в България и с помощта на руско-кумански дружини превзема Търново и отстранява цар Борил от престола. След като става цар, води успешна външна политика, в резултат на която успява да възвърне на България Белградската и Браничевската област. Чрез сгодяването на дъщеря му Елена за малолетния император Балдуин II, установява контрол над Латинската империя. В битката при Клокотница (1230 г.) разгромява нахлулите в българските земи войски на епирския деспот Тодор Комнин и разширява владенията си дълбоко на юг, в резултат на което България опира на трите морета – Черно, Бяло и Адриатическо и се превръща в най-могъщата държава на Балканския полуостров. През 1235 г. възобновява Българската патриаршия. Въпреки възникналата сложна обстановка в отношенията с Латинската империя, унгарците и татарите, до края на царуването си успява да запази териториалната цялост на България. Наследен от сина си Йоан Калиман (1241-1246).*

Вж: Данчева-Василева, А. Българската държава при Иван Асен II. // България (681-1981). – С., 1981, с. 134-143; Дуйчев, Ив. Приноси към историята на Иван Асен II. // Списание на БАН, 1943, с. 147-17; Цанкова-Петкова, Г. България при Асеневци. 1186-1460. – С., 1978; Божилов, Ив. Фамилията Асеневци. 1186-1460. Генеалогия и просопография. – С., 1985.

61. **Драмска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX-XIV в.). – С., 1997.

62. **Серска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

63. **Мелнишка епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

64. **Солунска епархия**.

По-подробно за нейното минало до епохата на о. Паисий вж: Николова, Б. Цит. съч.

65. **Банат** – *историческа и географска област между Румъния, Сърбия и Унгария. През V-VI в. заселена от славянското племе абордити. Включена в пределите на България от хан Крум (нач. на IX в.). След падането на България под византийска власт (1018 г.) управлявана за известен период от българския болярин Глад и внука му Ахтем. В средата на XI в. минава под унгарска власт. От 1718 г. (по силата на Пожаревацкия мир) е австрийско владение. През XVIII и XIX в. в нея се заселват десетки хиляди българи от Македония, Моравско и Мизия, за да се спасят от насилствено помохамеданчване.*

По-подробно – вж: Милетич, Л. Заселението на католишките българи в Седмоградско и Банат. – С., 1897; Милетич, Л. Изследвания за българите в Седмоградско и Банат. – С., 1987.

66. **Срем** – *географска област между река Дунав и долното течение на река Сава. Включена в пределите на българската държава от хан Омуртаг и остава в тях до X в.*

67. **Френция** – *Франция.*

68. **Дагобард**, крал – ***Дагоберт I*** – *франкски крал на Австразия (623-639).*

69. **Алецек**, княз – ***Алцек*** (VI-VII в.) – *прабългарски племенен вожд. Включва се заедно с дружината си в Аварския племенен съюз. След разпадането на съюза (началото на VII в.) се отправя към Равенския екзархат (днес: Северна Италия). В средата на VII в. се заселва с дружината си в областта Беневент (днес: Южна Италия), подчинява се на лангобардския крал, срещу което получава титлата „гасталд" (областен управител).*

70. **Грималд**, крал – ***Грималд I*** – *крал на лангобардите и на Италия (662-671)(днес: княжеската фамилия* ***Грималди*** *на Монако).*

71. **Вукич**, крал – *вероятно* ***Кубер*** – *прабългарски хан.*

72. **Драгич**, княз – *прабългарски княз (V в.), неидентифицирана личност.*

73. **Франгия** – *неидентифицирана географска област.*

74. **Анастасий**, цар – ***Анастасий I*** (ок. 430-518) – *император на Източната Римска империя (491-518).*

75. **Борис**, крал – *има се предвид княз Борис I.*

76. **Теодорик**, крал – ***Теодорих*** (ок. 454-526) – *не е маджарски крал, както твърди о. Паисий Хилендарски, а крал на остготите (474-526) и основател на Остготското кралство (493 г.).*

77. **Муда**, крал – *неидентифицирана личност.*

78. **Юстин**, цар – *византийски император (518-527).*

79. **Аморея** – ***Морея*** *– област във Византия.*

80. **Армения** *– историко-географска област, разположена в Западна Азия, южно от Кавказ, до изворите на реките Тигър и Ефрат.*

81. **Юстиниан Велики** – ***Юстиниан I*** *– византийски император (527-565).*

82. **Шести църковен събор** *– проведен в Цариград (680-691).*

83. **Константин**, цар – ***Константин III Ираклий*** *(641).*

84. **Константин Погонит**, цар – ***Константин IV Погонат*** *– византийски император (668-685).*

85. **Теофан** (летописец) – ***Теофан Изповедник*** (II пол. на VIII в. – 818) *– византийски хронист. Автор на „Хронография", в която описва събития от 284 до 813 г. и дава сведения за основаването и първите десетилетия от съществуването на българската държава*

86. **кесаря** – ***Юстиниан II*** *– византийски император (685-695; 705-711).*

Кесар – византийска титла, давана на императорския брат или на първото лице след императора. Тази титла е дадена на българския хан Тервел от император Юстиниан II като отплата за оказаната му помощ при повторното заемане на престола през 705 г.

87. **Константин**, кесар – ***Константин III Ираклий (вж: бел. 83)***.

88. **Юстиниан II**, кесар – *византийски император* ***(вж: бел. 86)***.

89. **Юстиниан III** *– няма такъв византийски владетел. Става дума за византийския император* ***Юстиниан II (вж: бел. 88)*** .

90. **Апомар** – ***Тиберий III Апсимар*** *– византийския император (698-705)* ***(вж: бел. 91)***.

91. **Тиверий** – ***Тиберий III Апсимар*** *– византийския император (698-705)* ***(вж: бел. 90)***.

92. **Херсон** *– руски град на брега на река Днепър.*

93. **Малсад**, княз – ***Маслама ибн Абдул-Малик*** (685-738) *е арабски пълководец при обсадата на Константинопол (717-718).*

94. **амги** *– вероятно* ***арменци*** *защото Маслама ибн Абдул-Малик* ***(вж: бел. 93)*** *е бил управител на Армения.*

95. **Сулиман**, турски султан – ***Сюлейман бин Абд ал-Малик*** *е омаядски халиф (715-717), брат на* ***Маслама ибн Абдул-Малик (вж: бел. 93)***.

96. **Лъв Исавър** (иконоборец) – ***Лъв IV Хазарин*** *– византийски император (775-780). Син на император Константин V Копроним от брака му с хазарската принцеса Ирина. Води войни против арабите и българите. След като хан Телериг потърсил убежище в Цариград, приел го с почести, оженил го за братовчедка на съпругата си, покръстил го и го удостоил с титлата патриций.*

97. **703** (лято господне) *– няма данни за покръстването на хан Тервел* ***(вж: бел. 98)***.

98. **Теоктист**, монах ***(вж: бел. 97)***.

99. **Асен Велики**, крал – ***Асен Първи*** (неизв. – 1196), *български цар (1187-1196)* ***(вж: бел. 100)***.

По-подробно – вж: Цанкова-Петкова, Г. България при Асеневци. 1186-1460. – С., 1978; Божилов, Ив. Фамилията Асеневци. 1186-1460. Генеалогия и просопография. – С., 1985.

100. **Асен Първи**, цар ***(вж: бел. 99)***.

101. **Кафила**, цар *– арабски владетел, неидентифицирана личност.*

102. **Мидия** *– град в Източна Тракия, на брега на Черно море.*

103. **Добрица**, цар *– неточно: след цар Асен I на българския престол идва по-големият му брат цар Петър II. Зад името на Добрица се крие името на Добротица (неизв. – ок. 1385) – български болярин, брат на Алексий Апокавк. През 1341 г. Добротица се оженва за дъщерята на Алексий Апокавк (пръв министър и регент на малолетния византийски император Андроник III Палеолог). Помага на императрица Ана Савойска в дворцовите борби с Йоан Кантакузин* ***(вж: бел. 199)***. *Разбит от войските на последния, Добротица избягва в Цариград. След смъртта на брат му Балик е управител на Добруджанското княжество. Обявява се против похода на Амедей VI Савойски (граф на Савоя и родственик на византийския император Йоан V Палеолог) срещу България. Добротица успява да разшири владенията си по черноморското крайбрежие, присъединявайки към тях Варна, Емона (днес: при нос Емине) и Козяк (днес: Обзор) (ок. 1369 г.). През 1374 г. Добротица действа с флотата си в околностите на Трапезунд, пристанищен град в Мала Азия на Черно море. Възползвайки се от отслабването на централната българска власт в Търново, той откъсва владенията си от Търновската патриаршия и ги поставя под върховенството на Цариградската патриаршия.*

По-подробно – вж: Кутиков, В. и др. Договорът на добруджанския владетел Иванко с генуезците от 1387 г. Принос към изучаване на международните договори на Средновековна България. // Год. на Соф. унив., Юрид. фак., 51, 1960, с. 1-11; Горина, Л. В. Походът на Амедей VI Савойски против България през 1366-1367 г. // *Ист. преглед*, 1971, N 6, с. 71-78; Недев, Ст. Походът на савойския граф Амедей VI до Цариград и нашето Черноморие през 1366-1367 г. // *Военно-ист. сборник*, 1971, N 5, с. 45-46.

104. **Дунавски страни** *– имат се предвид Влашко и Молдова.*

105. **Телезвий**, цар *– няма български владетел под това име през VIII в. Може би се има предвид хан Телериг (768-777)* ***(вж : бел. 110)***, *който прави опит да обедини славяните на юг от река Дунав и да унищожи провизантийската групировка сред прабългарската военноплеменна аристокрация. Поради избухналите дворцови междуособици е принуден да напусне престола и избягва във Византия.*

106. **Сабин**, *цар – български хан (763-766) от династията Вокил. Зет на хан Кормисош (ок. 721-738). Идва на власт чрез дворцов преврат. Обвинен в симпатии към Византия от боилите е принуден да напусне престола и да потърси спасение в Цариград.*

107. **Замория**, град – *неидентифициран.*

108. **Копроним**, цар – ***Константин V Копроним*** *– византийски император (741-775)* ***(вж: бел. 114)***.

109. **Таган**, цар – *неточно: има се предвид хан Паган (767-768), заел престола след хан Токту* (766-767*), който наистина прави опит да сключи мир с византийския император Константин V Копроним, но без успех. След свалянето му от престола, убит от слугите си край Варна.*

110. **Телериг** – *български хан (768-777). Стреми се да обедини славяните, заселили се на Балканския полуостров и да унищожи провизантийската групировка сред прабългарската военноплеменна аристокрация. Поради избухнали вътрешни междуособици в Плиска принуден да избяга в Цариград* ***(вж: бел. 105)***.

111. **Берцестия**, град – ***Берзития*** *(във Вардарска Македония).*

112. **Месебрия** – *днес: Несебър.*

113. **Лъв**, цар – ***Лъв IV Хазарин*** *– византийски император (775-780).*

114. **През неговото [на Копроним** ***(вж: бел. 108)*** *– Бел.: М. К.***] царуване българите пак отстъпили от християнството и се обърнали … (***Съкр. – Бел.: М. К.***) Затова слабо разбирали християнския закон, който преди това държели 78 години** – *неточно: българите приемат християнството официално по-късно – 864 г.*

По-подробно – вж: Петров, П. Хр. За годината на налагане на християнството в България. // Изв. на Инст. по история,1964, Т. 14, с. 569-590.

115. **Кардам** – *български хан* (777-803). *Води успешни войни против Византия и заставя император Константин VI (780-797) да сключи мир с него, чрез който империята се задължава да плаща на българите годишен данък.*

116. **Константин VI** – *византийски император (780-797).*

117. **французката страна** – *разбирай: Франкската държава.*

118. **Борн** – *неидентифициран франкски владетел.*

119. **Далматия** – *има се предвид Далмация – историко-географска област в западната част на Балканския полуостров, с излаз на брега на Адриатическо море.*

120. **Никифор**, цар – ***Никифор I Геник*** (неизв. – 811) – *византийски император (802-811). Предприема действия, за да подчини славяните, установили се в Пелопонес, Тесалия, Епир и Южна Македония, както и да колонизира други етноси, намиращи се в пределите на Византия. Нарушава сключения с България мирен договор (807 г.). Навлиза в българските земи (809 г.) и превзема Сердика. През лятото на 811 г. предприема нов поход срещу България, стига до столицата Плиска, която превзема и опожарява. На връщане предвожданите от него войски попадат в обсада във Върбишкия проход и са разбити. В разгорялата се битка загива и самият император (юли 811 г.).*

По-подробно вж: Недев, Ст. Разгромът на Никифор I Геник през 811 г. // Военно-исторически сборник, 1977, N 1, с. 111-127.

121. **Ставрикий** – *син на император Никифор I Геник* ***(вж: бел. 120)***.

122. **Славомир** – *днес не съществува.*

123. **Михаил**, цар – ***Михаил I Рангаве*** *– византийски император* (811-813) ***(вж: бел. 134)***.

<...>

Подготовка за публикация: **Боряна Николова**

76 Из „История славяноболгарская …" (1762 г.) / Св. о. Паисий Хилендарски (публицистична хроника)

АВТОБИОГРАФИЯ

СВЕТИ ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ

ИЗ „ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ”

Аз грешнии в человецех родих ся на село Котел от отца Владислав(а), а от матери Мариа, и положили первое имя мое Стоико: и като с’м бил три лета, преставила ся мати моя, и от отец мои поял другою жену, що беше люта и завистлива, и родил сас нея мужес’кое дете, и токмо свое дете гледаше, а мене все отритваше; и като бях девят години, подадоха ме на книжное учение, <…> голямое прилежание и остроумие имах; и вскоре изучих ся простое чтение, понеже у Болгариа не има философское учение на славенския язик наченах да учим по греческий язик и изучих Октоих, като наченах Псалтир, прииде вест како са преставил отец мои на Цариград от чумата в лято: 1750: останах аз без’ отца и без матер. Тогива бях: (11) години. Тогива ме узе стрии моя на място сина, почто не имаше чада, и предаде мя на занаят. И като бих седмнадесят години, престави ся и стрии и стрина моя наскоро един сас другии. Ала и стрии мои на Цариград умре понеже бяха и двоицата джелепи. И понудиша ме должници и ортаци неговии да поида на Цариград на място сина его да собирем що имаше да узема он пари от касапите по джелепское обичаи. Ала като са касапите повсаде разнесени по Цариград и по Анатолская страна. У един ден хочехме сас едного ортака неговаго да поидем у Анадолская страна, и поидохме на скелята да преминем сас лания: и гледамя при царските палати ладие, а нии (человеци) прости, като бяха они близку до Юускудар поискахме сас ония ладии да преминем на Юскудари и като отхождахме до них гледаме на едно място народ много и двоица пехливани борят ся, и отгоре имаше високии палати, не знаимя ала можаше да буде и самии цар тамо. И като престанаха они от борение, повлекоха да поидут камто црските палати всия ония народ, и нии сас тях ведно, поидохме и станахме между црскии порта и между Яли киошкю що бяха тамо верзани црските ладии, и стоех’ме тамо и чудяхми ся камо да поидем, яви ся тамо един бостанджии и рече: що ходите ви тука, скоро да поидете от тува почто отсекнуват глави вашя, и нии ся извинявахме како сме (человеци) чуждинци и прости, и като са варнахме назад фатиха ни тамо що вардяха яничарите искаха да убият нас, почто они не видели нас като преминахме сас ония народ. И като са свободихме от тамо, поидохме на общая скеля и приминахме на Юскудар: ала бях юноша тогава млад и красен лицем, а тамошнии турци содомити, като мя видяха, той час ме фатиша и мя испитват зарад харачииска хартиа, и наидоша хартиа моя недобра, и затвориша ме далеко у една градина що имаше тамо турци свирях(а), играяха, смеяха са, у една удая що беше близу при пут, ала аз са смислих защо мя затвориха мене тамо, и по случаю имаше ключ от внутре и тои час заключих аз. Ами колико содомите они прихождаха и моляха ми да им отворя, подаваха ми из прозорицу жалтици. И аз видях какова е работа наченах да викам: и имаше насреща доми еврейския, той час приидоша някои евреи и питаха ме защо викаш: и аз оказах им вся причина, и поидоша до другаря моего, и подадоша мало пари на харачиа и свободиша ме от ония содомити.

И собрахме колико можихме и приидохме на село сас здравии и като сложиха, остана стрии мои должен грош(а): 400: и натовариха ги на мене да ги исплащам аз: но като поидох аз на Цариград роднини мои повече разграбиша домовния вещи и сокриша ги, и приидоша должницит(е) стриинии сас судиа турецкии да преписуват домовния вещи, и мало що наидоша, и мнеща како с'м го аз скрил, и повече судиа да мя бият на фаланга, а селскиа княз не даде ми, знаяше како не с'м аз повинен, но затвориша ме у вериги железния и държаша ме у затворка три дни докле извадиха мало нячто иоще роднин(и)те мои и отпустиша ме. И от това извадоша верх афоресмо како не скрил нячто, и поидох на Шумен до (владиката) да управям себе, мало остана що хочеша да побиют нас хаидуци на пут. Ала по прежде докле не бяха са собрали ония должници да си ищат стокат(а) понудиша ме роднини мои да мя оженят, почто не имаше кои да ме гледа, и аз като бях осмнадесят години млад глупав, и не знаях како хоче да излезе стрия мои должен, и како хочут да натоварят всия неговия долг на мене: имах аз мало пари ала купих дома стриинаго в животе его, и като се ожених разнесох ги, но имах надежда на занаят мои: и после сас суд като натовариха тоя долг на мене а аз не имах една пара готова сирмя: ами докле исплатя ония долг какова сиромашиа потеглих нужда тесное и прискорбное живение проминувах, колико укорение терпях от жену мою, почто беше мало горделива и намислих да оставя и дом и жену да поиду долу по селата да работя да са кевернисам. И чуле някои первеишии чорбаджии како хочу да поиду, позоваша ме и рекоша: не ходи нигде седи у тия дни хоче да прииде (владико) наш, и да му са молим да тя стори (свещенник), и в третия ден прииде архиерея и помолиха ся, и он той час изволи да мя хиротониса в недлю и подадоха му седмдесят грош(а), ала беше у сряда то исплатение, и аз ся готвях за в недля потребная, в петок вечер прииде иконому и принесе ми парите и рече: да знаиш како не има да тя учини владика (свещенник) почто другии подаде сто и пятдесят грош(а) того хоче да хиротониса. Ами какова ли скорб и сожаление мя об'зе, като ся исповядах на духовнику и узех мартория, изготвих ся все потребная: ами кому да окажа тоя скорб мою: потекох до ония человеци що са бяха молили и парит(е) дали, и они поидоха и дадоша иоще тридесят грош(а), и рукоположи ме в лято: 1762: септем: (1) ала като знаях мало да чету другии свещенници ненавидяха ме почто они – вси на то време бяха орачи, и от безумная младост моя не хочах да им ся покорявам, като бяха тако прости и неучени, а они мя наваждаха на архиереа, и колико мя крати аргосва, и ненавидеше мя: и имаше архиереи протосингеля грека неученнаго, некнижнаго, он мя много ненавидеше. Понеже то ест вещ природна: учен (человек) ученнаго люби: и прост простаго, и пиан пианнаго. И тако неспокойно няколико години проминувах живение мое.

КОМЕНТАР

ПОП СТОЙКО ВЛАДИСЛАВОВ е роден през 1739 г. в Котел, в семейството на търговец на добитък. Учи в килийно училище в родния си град. Работи като абаджия, но се забелязва стремежът му към духовни занимания.

През 1762 г. е ръкоположен за духовник. Работи като учител и книжовник в Котел. Там в 1765 г. се среща с о. Паисий Хилендарски. Светогорският монах му показва *„История славяноболгарская …"*, от която той прави първия препис, известен като *Софрониев препис*.

През 1792 г. напуска Котел. Служи в енорията в Карнобат. Отива в с. Арбанаси в манастир (1794), а на 17 септември с. г. е ръкоположен за епископ във Враца под името Софроний. Там развива обществена дейност и по някои сведения става инициатор за изпращане на политическа делегация в Москва от името на врачанските граждани. Поддържа връзки с гръцките фанариотски среди. Все по-трудни стават епископските му задължения.

След случили се размирици във Враца през 1797 г. напуска града и се скита из Северозападна България. За три години се задържа във Видин – този период е важен за изясняване на целите му като писател. През 1803 г. заминава за Букурещ – отново по народополезни дела. Там служи като висше духовно лице.

От епископската длъжност е освободен по собствено настояване, но продължава да се подписва като Софроний Врачански. През последните години се оттегля в манастир край Букурещ. Неизвестна е датата на смъртта му (датира се по последния подписан от него документ – 2 август 1813 г.)[1].

Св. епископ Софроний Врачански, за разлика от предшественика си Св. о. Паисий Хилендарски, оставя богато книжовно наследство, включващо: *„Поучение и словосказание за празниците господни"* (*Първи видински сборник)*; *„Разкази и разсъждения"* (*Втори видински сборник*); „*Кириакодромион сиреч неделник"* (*Софроние*); *„Изповедание на трите вери"*; *„Житие и страдания грешнаго Софрония"*; *„Гражданское позорище";* два преписа на *„История славяноболгарская …"*.

Софроний Врачански започва да пише прочутата си автобиографична творба *„Житие и страдания грешнаго Софрония"* през 1803 г. и я завършва година по-късно. За първи път житието е публикувано от Георги Раковски през 1861 г. (като притурка към в. „Дунавски лебед" (бр. 55-61) в специалната рубрика на вестника *„Драгоценни памятници за българская нова история"*. Днес оригиналният текст на творбата се намира в Санкт Петербург.

„Житието" е изградено от четири композиционно-съдържателни части. Въведението обхваща събития от детството на героя до посвещаването му в свещенически сан на 23-годишна възраст. Втората част обхваща събития до

ръкополагането му за епископ; третата разказва за архиерейските му години, а четвъртата описва последния период от живота на Софроний в Румъния.

Критиците определят *„Житието"* като автобиографична повест, поставяща основите на новобългарската литература и в частност на българската мемоаристика. Софрониевото произведение носи в заглавието си жанровата определеност *житие*, но същността му се разграничава от поетиката на най-разпространения средновековен литературен жанр. Нека припомним кои са отличителните черти на агиографската проза:

- житието е разказ за живота и подвизите на светски или духовни лица, които заради заслугите си към вярата са **канонизирани** за Светци;

- акцентът се поставя върху **чудесата** (извършени от агиогероя приживе или посмъртно), като голяма роля тук играе художествената измислица;

- тъй като целта на житието е да докаже светостта на героя, да го извиси над делничното и обикновеното, при писането на творбите авторът избягва да говори за маловажното, чисто човешкото, не се интересува от личния живот на персонажа си; **героят е освободен от чисто човешки слабости и е идеализиран**;

- общовалиден за цялата старобългарска литература е и фактът, че средновековният писател е лишен от творческо самочувствие и често в своята скромност пропуска да се подпише под произведението си[2].

В разрез с всички тези канони и норми Софроний пише сам собствената си автобиография, започвайки текста с фразата: „Аз, грешний в человецях...". Това поставено на преден план авторово „Аз" е ключ за разкриване същността на повествованието. Следващите епизоди уплътняват информативната му среда, представяйки съдбата на бащата, майката и родствениците, учението, сблъсъка с Цариград, с котленските първенци, с гръцкото духовенство, с турските паши, с българския народ... По този начин повествованието напластява нови и нови черти от въздействащата върху героя действителност, като няма и намек за чудеса и идеализация, напротив, Св. епископ Софроний Врачански не пропуска да спомене, че е грешен и слаб човек[3].

Стиловите характеристики на Софрониевата автобиографична повест по особен начин кореспондират със съвременните критерии за художественост. Мястото на художествената измислица (отново в разрез с житиеписната традиция) е съвсем скромно; повествованието е постигнато с пестеливи езикови средства; присъщи са лаконизмът и стегнатият изказ.

За постигнатата пълнота и обемност на изображението своя дял има и комичното, което би трябвало да се разглежда като неотделима съставка на поетиката на повествованието, но комичният ефект не произтича от вложеното авторово отношение, а е плод на проекцията на разказаното в съзнанието на съвременния читател.

В *„Житие и страдания ..."* е реализиран сказовият тип повествование – и по отношение на органичността на авторовото мислене, и като словесен изказ. Преплитат се историческо и всекидневно, като авторът използва средства, познати от летописната традиция.

„Житие и страдания грешнаго Софрония" поставя началото на автобиографичния жанр в българската литература. Явен е стремежът на автора да съсредоточи вниманието върху преживените страдания и злочестини на един изявен българин от епохата на Възраждането. Някои от епизодите са разказани по-обстойно и доведени до равнището на кратки новели. *„Житието"* е написано увлекателно, на език, близък до разговорния и примесен с църковнославянски. За индивидуализиране на персонажите Софроний използва диалога като изобразително средство. У Софроний можем да говорим за психологизъм, непознат за книжовниците преди него.

[1] **Мутафчиева, В.** Книга за Софроний. – С., 1978.

[2] **Петканова, Д.** Старобългарска литература IX-XVIII век. – С., 1997, с. 24-35.

[3] **Радев, Ив.** Софроний Врачански. Личност и творческо дело. – С., 1983.

Подготовка за публикация: **Християна Илиева**

77 Из „Житие и страдания грешнаго Софрония" / Св. епископ Софроний Врачански (автобиография)

КЛАСИЧЕСКА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1876-1912 г.)

ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ

ИЗ „БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ"

В Копривщица няма плодовита земя – само камъни, пясък и глина; но както се види, по причина на тая неблагодатна и сиромашка почва Коприщица е едно от най-живите и от най-деятелните села. Нейната безплодна земя, която изисква големи трудове и изобилен пот, не е допуснала човеците да потънат в сънливата азиатска бездеятелност, но, напротив, водила ги е постоянно към силната воля, към енергията и към постоянния труд и създала е из тях деятелни промишленици и многополезни мислители. Гигантските планини със своите голи върхове, със своите гористи поли са прегърнали от всичките страни това българско село като майка, която се грижи за своята челяд, а нависналите над него скали, които че гато час по час искат да паднат, приучават човека от най-ранната му младост да се не бои от никакви опасности. Като зъмя се спуща от планината река Тополка, прави всякакви криволици и своеволни полукръгове и с шумотевица и гърмеж принимава в своите води малките речици, които със сърдито жуборене бързат към нея и отляво, и отдясно. Върбите, които са се надвисили над реката, мият своите зелени клонове във водата, а под сянката на тия клонове, които блестят със своята богата зеленина, се крият цели стада патки и гъски. Гъските хладнокръвно стоят на един крак, пощят се и вовират си главите под крилата, а недалече от тях се разхожда гиздавият пролетни хубавец щъркел със своите алени и дълги крака и със своя ален клюн и търси си някой добив – жаба, гущер или зъмя усойница. По улиците се разхождат кокошки под предводителството на своите горделиви султани-петли; мирно и глупаво стоят по бреговете на Тополка кравите, греят се на слънце, облизват своите измършавели ребра и очакват говедаря, който в това също време ходи из къща в къща, дека го черпят с ракия и дават му хляб, сирене, пържена сланина и други подобни ястиета, и той, за да угоди на стопаните, които му дават „наястися и напитися", говори: „Вашата крава е чалашкън добиченце – все си пасе! Другите крави се гонят, бодат се, щръклеят, а вашето добиченце си пасе, пасе си!" Разбира се, че дяде Петър повтаря тия думи във всяка една къща, а ракийката се излива в гърлото му.

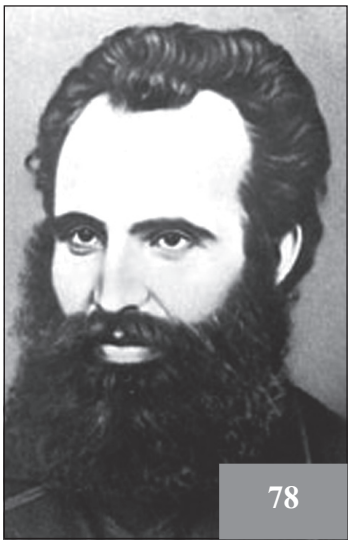

Цели пилешки свят и милиони жаби безпокоят със своето цвърчене, пеене и квакане тихата балканска нощ, а вятърът си играе над селото. Няма никакво съмнение, че тая разкошна природа не е могла да не подействува и на човека. Но най-хубавият маргатар в тая природа, най-хубавото нейно украшение, което, както ми се чини, е най-много способствало за високото нравствено величие в местния обществен живот – е коприщенската жена.

Българската песен пее за българската девица така:

Мощно ми са мили българските моми
цял ден тия жънат под яркото слънце
от утро до вечер все на крака стоят
веслата си махат и снопове везват,
ставици си правят, като славеи пеят
А настане вечер, дома си се връщат

Като еребици ситно, мило припкат,
па са заловяват за моминско хоро.
Моми ми са бели, като бяла книга,
образи червени – охридска ябълка.

Но колкото хубавица и гиздосия и да е българката въобще, то балканската жена е като трендафил посреди голямата градина. Кунино, Радьовене, Горня и Долна Скравена, Ихтиман и Коприщица се славят с красотата на жените; а последното из тия села и градове е наречено даже от турците аврат-аалън, т. е. женска красота. Черни и тънки като гайтан вежди, бяло и умно лице, високо чело, гиздава снага, живост в движенията, която е свойствена само на южните народи, черна или руса къдра главица, дълга като коприна коса, която живописно и привлекателно виси на здравите плешки, мерджанени устници, големи очи и високи и яки гърди – ето каква е коприщенската жена. А ако вие погледате малко по-внимателно и по-отблизо на тия очи и на това лице, то ще да намерите проста и любяща душа, у която думите никога не противоречат на сърцето и на мислите, а всякога служат като виражение и на едното, и на другото. В природата съществува някакъв си сляп инстинкт, някакво си безсъзнателно стремление да бъде разположено всичко така, щото да се харесва на човеците, а балканските планини са създадени само за блаженство...

И ето, пред очите ни стърчи Коприщица. Южното слънце е съживило вече и балканската природа и донесло е закъснялата пролет. Било утро и слънцето осветлявало вече всичкото село. Бил празник. Росата още лежала по тревата и блестяла като едър маргатар; от всяка една страна се чували бръмчания от пчели и бръмбали, чуруликане и пеене от пиленца, а тия пиленца били цели стада; гората, която е пълна с благоухание, се представлявала като истинно жилище на самодивите, по въздуха се преносвала миризма от младите треви и бурени, а возточният вятър разносвал тия миризми по всичка България. А знаете ли какъв е тоя вятър? Тоя вятър нежи човеческото чувство и приводи човека в някакво си непонятно блаженство. Ралата вече браздят полетата, от всяка една страна изскачат цели стада овце, крави, кози и цели ергелета коне. Слънцето се търкаля весело над човеческите глави, а човекът, като погледа как е около него хубаво и мило, моли се и остава с пълна надежда, че и неговият беден и тежък живот след време ще да бъде еднакъв с естествените природни явления...

Обичам те, мое мило Отечество! Обичам твоите балкани, гори, сипеи, скали и техните бистри и студени извори! Обичам те, мой мили краю! Обичам те от всичката си душа и сърце, ако ти и да си обречен на тежки страдания и неволи! Всичко, щото е останало досега в моята осиротяла душа, добро и свято – всичко е твое! Ти си оная благословена земя, която цъфти, която е пълна с нежности, със сияния и величие, следователно ти си ме научило да обичам и да плача над всяко едно човеческо нещастие – а това е вече много за един човек... И досега още чувствувам възрождението на твоя миризлив зеленчук, който изпълва всичкото пространство, на която страна и да хвърли човек окото си; аз и досега чуя песента на славеите и чуруликанието на ластавиците; най-после, аз и досега слушам крехкия глас на българското момиченце, което мете двора си с бръскалката и пее си своята народна песенчица:

Черней, горо, черней, душе,
двама да чернеем;
ти за листе, горо,
аз за пързо либе...

Друго едно момиченце върви с копанчето на глава да изхвърли на купището падналата от дърветата шума; а едно младо ергенче седи под кичестата върба, суче мустака си, ухилва се и гледа на това, щото е под копанчето. Бабичките се връщат из черкова с празни сахани, с празни цедилници и още с по-празни бъклици, в които е била варена пшеничка, хляб, сирене, мед, ракия, вино, тутманик и джуркан боб и които тия са раздали по гробищата на просяците, на поповете, на старците и на децата, за да добият благословението им и да им се каже: „Бог да прости мъртви души.” Поповете вървят и люшкат се, а старците се клатят след тях и разказват си за чумавата година. Младите жени вървят две по две и разговарят се весело, а бабичките се запират час по час и предумват света. Така например бабичките разказват, че Пенчо Туртата е човек без чест и без жалост – пие като копач, а жената му носи покъсан контош. А Пенчовица, т. е. жената на бая Пенча, продала в понеделник на пазара петдесет аршина сукно, не е можала да си ушие контош! А Иван Будакът купува по една литра месо и за да го не измъкне из ръцете му някое куче, всякога носи в ръката си една дебела тояга; а Цоковица, жената на Цока Мангърчето,

изткала такива тесни и редки месали, с които не е възможно и котка да се отрие. И много още разказват кумите между себе си, но говорят си вече тайно, говорят си на ухо...

Времето вървяло и преминвало, слънцето захванало вече силно да нагрява земята и росата се повдигнала нагоре – а всичкото това било предвестие, че денят ще да бъде светъл и весел.

В Коприщица, която занимава място около един и половина часова ходба, са разпръснати по доловете и бърдата около хилядо и петстотин къщя. Къщите са на два ката: стълба, която се намира на лицевата страна на къщата, води на втория кат право под стряхата; тежкият керемиден покрив е твърде много наклонен към преднята страна и служи като щит против вятъра и лошавото зимно балканско време; къщите почти всичките са обърнати с лицето към возток, дето се намира по един голям кьошк, на който сядат и спят лете. Всяка къща е заградена с каменна стена като кале или с висок дървен стобор – такъв е обичният вънкашен вид на всичките български села и градове. По кьошковете вече успели да се появят гиздавите невести със своите трандафилови бузици и с чашата в ръка, за да почерпят свекърите си и гостите си.

На един из тия кьошкове, който бил постлан с килимчета и ямболчета и по когото били наредени шарени възглавници, седял с кръстосани крака като турски кадия дядо Либен. Дядо Либен пъшкал и брисал челото си, защото в това време той тамам си бил дошел из черкова и едвам успял да свали от главата си своята голяма овча шапка; от главата му се повдигала пара като от котела, в който бабите парят дрехите. Когато дядо Либен поседи малко, то обикновено туря на главата си бяло платнено фесленце, което е поръбено с ибришим, и съблича синия си контош. Освен контоша и шапката дядо Либен носи кафеен цвят шалвари, зелено елече и широк бял пояс. Но това облекло той носи само тогава, когато му дойде на ума да се покае; а в другите времена той е като делия: зелени шалвари, червен пояс, зелена ачмалия аба, голям червен фес и пр., и пр. Дядовите Либенови пищови са арнаутски, а ножът му е сомкамзалия.

Дядовата Либенова къща е изградена на една джоглина, следователно – дядо Либен може да види всичкото село. Около тая знаменита къща растат в голямо изобилие люляци, трендафили и други миризливи цветя и дървета. От лявата страна на дядовата Либенова къща се намира една твърде голяма градина, която е пълна до най-крайната степен с всякакви плодовити и неплодовити дървета: ябълки, круши, дренки, череши, вишни, праскови, сливи, драгуни, а така също и едно орехово дърво и круша, дотолкова висока и кичеста, щото вие не можете и да си я въобразите, с една дума – рай и нищо повече.

Дядовата Либенова брада е обръсната, а дългите му и изкуствено засуканите му мустаци стърчат на горнята му устна така, както стърчат и мустаките на най-големия рак. В България всеки човек бръсне брадата си освен поповете, калугерите и старците, които не живеят вече с жените си, мнозина благочестиви мъже говорят, че дядо Либен би трябвало отдавна вече да си отпусне брадата, но той не ще нито да чуе хорските съвети, щото никак му се не иска да изгуби своя юнашки вид, а освен това и по други още много причини...

При дяда Либен седи хаджи Генчо, а около тях подскачат дечицата на най-стария дядов Либенов син и хаджи Генчо им раздава катърки, симид и мекички, които е той купил пред черковните врата – а това произшествие е довело дяда Либена до едно много голямо недоумение. Но за нази това дело се обяснява твърде просто и ние, които познаваме твърде добре хаджи Генча, нямаме право да се чудиме, ние твърде добре знаеме, че хаджи Генчо е умен човек и че ако той гощава децата, то ги не гощава, защото ги обича, а за да гостят и него малко повечко. Хаджи Генчо се ръководи по мъдрото изречение, което казва: „Обичай децата, за да те обичат родителите им.”

<…>

Подготовка за публикация: Андреа Пандулис

78 Из „Българи от старо време” / Любен Каравелов (повест)

ВАСИЛ ДРУМЕВ

ИЗ „НЕЩАСТНА ФАМИЛЯ"

Това веселие скоро се разпространи по целия Преслав. Момци и моми, съдружени с надутите гайди, отделиха се от общото пиршество (веселие) и по разни места заправиха разни игроводи. Нямаше ни една душа в Преслав, която да не се веселеше: гайди, кавали, свирки и радостни провиквания заглушаваха въздуха...

Веселбата все още продължаваше в Преслав. Преславската окръжност ечеше от радостен шум... Но заведнаж се раздадоха отчаяни гласове:

– Кърджалии... кърджалии идат...

Тези отчаяни гласове достигнаха до Вълковите уши.

– Пак беда! – извика той и стана от обеда.

– Кърджалии! Да се запазваме, селяни... Кърджалиите са наблизо!... – чуха се пак отчаяни жални гласове.

Гайди, сбирки, игри, провиквания престанаха, всичко това в една минута се прекъса и голяма тишина се възцари.

– Кърджалии! Кърджалии идат!... Тежко и горко нам – чуха се за трети път отчаяни гласове.

Преславци се уплашиха... те забравиха и веселие, и всичко. Деца писнаха, жени се разкрещяха, мъжете се разбягаха нагоре-надолу, без да знай някой де отива и какво прави. Смущението беше голямо... То можеше още много да се продължи, ако в Преслав нямаше хора с юнашки сърца...

– Не бойте се! – чу се звучен глас накрай Преслав.

– Не бойте се! – чу се други глас насред Преслав.

79

– Не бойте се! – чу се трети глас на другия край на Преслав.

Това бяха: Велико, Влади и Стоян.

Те, щом като чуха първия вик, грабнаха пушките си, разбягаха се на три страни и насърчаваха съжителите си.

– Скоро! Скоро вземайте пушките си и приготвяйте широките си ножове! – викаха те и сами държаха в ръцете си голи страшни ножове. – Кърджалиите са далеч и ний ще сварим да заградим селото си с коля, като че с крепост... а нашите пушки, нашите ножове ще им докажат, че ний като тях гости, които, без да ги викаме, дохождат при нас, ний ги посрещаме с куршуми и с остри ножове.

Тези думи събудиха заспалите от страх сърца на всичките преславци. Те, вместо да бягат нагоре-надолу, заловиха се за работа... и след половин час Преслав беше обграден с коля, зад които преславци с неустрашимост чакаха своите неповикани гости.

Скоро над Преслав се показа гъст прах и се чуваха диви гласове. То беше Аклъбеевата ордия, пред която сам Аклъ бей вървеше.

– Преслав! Преслав! – извика той, като загледа Преслав.

– До двеста отборни кърджалии пуснаха конете си към

Преслав. Но преславци ги посрещнаха с куршуми тъй добре, щото всичките попадаха...

Аклъ бей, като видя, че неговите отборни юнаци паднаха мъртви, улови се за брадата си и извика със страшен глас:

– Удрете кърджалии! Нека Преслав изтегли, както и Жеравна... Никого не оставяйте жив...

Кърджалиите като бесни нападнаха на Преслав. Тогаз гръм от пушки и бръмчение от ножове заглушиха Преславската околност. Преславците тъй мъжествено се защищаваха, щото кърджалиите се канеха вече да бягат. Но внезапно сред Преслав избухна силен огън, който приведе в ужас всичките преславци.

Този огън излазяше от Вълковата къща. Емин, надуман от Джамал бея, беше скрил около десет души от своята дружина в Преслав, на които беше поръчал, щом като нападнат кърджалиите на Преслав, те да запалят Вълковата къща, което и извършиха.

Вълко, който такожде се биеше с кърджалиите, като видя, че къщата му гори, спусна се заедно с Рада да унищожи този пагубен за цял Преслав огън. Но едвам той се приближи до къщата си, и десет яничарина го улавят и свързват. Рада се спусна да отърве мъжа си, но и нея улавят и я свързват.

Наскоро Велико и Стоян довтасват на помощ, но Емин се явява пред тях още с други десет яничарина, улавя ги и ги свързва.

– Да идем сега в Шумненския балкан – каза им той и ги поведе.

Тежко и горко на преславци! Те останаха само с Владя, а Велика и Стояна нямаше вече сред тях!

Кърджалиите, като видяха, че сред Преслав избухна огън, приеха мъжество и с по-голяма сила нападнаха на преславци. Малко остана преславци да се победят, но грозният Владев глас и неговът широк нож, който се лъщеше между кърджалиите, сякаш че им даде нови сили и те принудиха кърджалиите да бягат... Но, уви! Това беше само там, дето се нахождаше Влади... На другия край на Преслав кърджалиите надвиха и влязоха в Преслав. Влади се спусна и към нея страна, но той още не беше се доближил и заведнъж се спря, издигна нагоре ръцете си и каза:

– Боже! Какво гледам аз? Жени и деца се бият с кърджалии!

И наистина жените с дълги сопи се защищаваха от кърджалийските ножове, а децата хвъргаха камъни на кърджалиите. Владевата сестра – Петя – стоеше с неустрашимост пред отчаяните жени; тя приличаше на амазонка. На главата й се развяваше червен месал, а десната и ръка въртеше широк нож, който често се впиваше в сърцата на безчеловечните кърджалии.

– Братко! – извика тя, като загледа брата си. – Върви помагай, че аз се уморих... Ско...

Тя не можа да свърши тази дума „скоро” и безчеловечният кърджалия заби в гърдите й широк нож и тя падна...

Влади и няколко други момци-преславци, като видяха, че Петя падна мъртва, изкрещяха от удивление и с голяма ярост се спуснаха връх кърджалиите... Но напразно! Кърджалиите вече влязоха в Преслав...

Малко по малко оглушителният шум начна да се смалява и най-подир съвсем утихна. Преслав стана на пепел! Всичките преславци погинаха!... А кърджалиите, които бяха многочислени, останаха твърде малко, и то почти всичките изранени...

След един час над Преслав се показаха до 15 мина яничари, между които имаше и четири мина свързани българи. Това беше Емин със своята дружина, а свързаните бяха: Вълко, Рада, Велико и Стоян.

– Вижте сега какъв е Преслав – каза Емин на своите жертви, като показа към Преслав.

Вълко, жена му и синовете му, като погледнаха към Преслав, заляха се със сълзи и седнаха на колена. Те не думаха нищо, но сълзите им показваха, че те чувстват голяма жалост... И можеха ли да не чувстват жалост, като те видяха, че тяхното любимо село Преслав е станало на пепел?

– Уби! – извика Вълко, като изпусти много тежко въздишание. – Няма вече Преслав!... Немилостива ръка и него изтреби!

– И Влади заедно с татка си и сестра си погина от кърджалийските ножове! – каза Стоян с много нажален глас.

– Бог е милостив! – извика Вълко и отправи умоляющ поглед към небето. – Той не ще ни остави!... Нашите врагове само телата ни ще умъртвят, а душите ни ще отидат при него, за да се наслаждават във вечна слава... Бъдете спокойни, деца – продължи той, като видя, че жената му и децата му начнаха да плачат по-силно, – нас ни чакат тук люти, но минутни мъки, а там (и той посочи към небето), там – милост и благодат божия!... На бога било тъй угодно...

При тези думи Емин се приближи до него и като запуши устата му, рече:

– Не е на бога тъй угодно – а нам.

– Емине! – страшно извика Велико и като стана, понечи да измъкне Еминовия нож... Но, уви! Неговите ръце бяха вързани!

– Полека! – извика Емин с насмешлив глас и удари Велика тъй силно, щото той малко остана да падне. После Емин начна да мушка жертвите си с една сопа и да ги кара напреде си, като им думаше:

– Бърже, бърже вървете, че още малко остана да идете на онзи свят... Вий ще умрете с ужасни мъки.

Вълко, жена му и синовете му вървяха си мирно, като агнета на заколение; те бяха уверени, че ще ги убият, и защото чувствуваха себе си невинни, те отиваха с готовност към грозната смърт, като славеха и благодаряха бога.

Слънцето приближаваше да заседне, когато Емин със своите жертви се спря на това страшно място, на което бяха и през онази нощ, в която Влади с дружината си освободи Вълковите синове.

– Тук ще бъдат гробовете ви – рече Емин на Вълка, като му показа на един дълбок, почти непроницаем трап.

Вълко само се усмихна и нищо не продума.

– Бе вий твърде хладнокръвно гледате на тази грозна смърт, ама... – каза Емин, като видя, че Вълко и синовете му никак не се страхуват.

– Ний не се страхуваме от смърт, макар тя да бъде и най-люта – смирено рече Вълко, – ти не можеш уби нас...

На Еминовото лице се изображи силен гняв.

– Виждам – каза той, – че вий се надявате пак на онова момче да ви освободи, но напразно! Аз проводих 100 мина яничари да го търсят навсякъде; те непременно ще го намерят и уловят... и...

Емин замълча, без да свърши думата си; от гъсталака се показа един човек, от главата до краката облечен в чисто злато. Той държеше в дясната си ръка отрязана глава, от която капеше кръв.

Той беше Дзкамал бей.

– Познаваш ли коя е тази глава? – запита той Емина, като се приближи до него.

Емин внимателно разгледа отрязаната глава и радостно извика:

– Аклъбеева! Нима тъй лесно се предаде той?

– Какво ще стори, че да не се предаде? У него имаше само 100 мина изранени кърджалии, а аз нападнах върху му с 500 храбри яничари... Видиш ли, Емине, как върша хитро работата си? Аклъбеевата глава е в моите ръце. Караман бея няма го вече на този свят, а Вълко с всичкото си семейство стои отпреде ми свързан и е готов да насити моето ненаситно отмъщение!...

– Насити се, проклети! – извика Вълко и заплю Джамал бея. – Ний сме в твоите ръце... Ти си свободен, както щеш, да си отмъщаваш!... Но знай, проклети, че и ти не ще останеш без наказание: милостивият наш цар султан Махмуд зле ще те накаже за твоите безчислени злодейства!... Ако ли той не узнай твоите злодейства и не те накаже, то всеведъщий бог ще ти въздаде прилична на постъпките ти награда!...

Джамал бей, който с нетърпение изслуша тези Вълкови думи, усмихна се и рече:

– Бог не ще ме накаже, защото аз мъча неверните гяури. А други никой не смей да закача яничарите...

– Вий скоро ще погинете! – каза Вълко. – Милостивият султан Махмуд ще изтреби всички яничари...

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

79 Из „Нещастна фамилия" / Васил Друмев (повест)

ХРИСТО БОТЕВ

ТАЯ НОЩ СЪНУВАХ...

Букурещ, 9 май

Тая нощ сънувах такъв страшен сън, какъвто не са сънували ни Фараон, ни Навохудоносор, ни Настрадин ходжа. Ако бях и аз някой Фараон, кой знае какви гладни години и какви мъки на тоя и на оня свят щеше да ми предскаже сънотълкувателят на нашата сляпа екзархия, целомъдреното „Право, което за целомъдрието си два пъти е вече туряно в тъмница от любовницата на Генович ефенди, сир. турската цензура. Но слава богу и дяволу, че съм се родил и аз син на българския израил, та мога и сам да си тълкувам барем своите сънища, ако и да се не отличавам с някакво особено целомъдрие към любовниците на Геновича.

Сънувах, че отидох в Цариград, градът на кучетата и столицата на султана. Щом излязох из българския вапор (български – някому червулите!) – на скелята видях човек, че седеше на камък гробен, под безплодни тръни – плачеше и четеше в псалтиря: „Не яде ми се! И не ща да ям!" На тръните беше си покачил той гуслата, гайдата и веселушката, а по себе си дюняа кадар звънци.

– Кой си ти? – попитах аз плачущият израил на бреговете босфорски.

– Афоресаният от восточната церква, проклетият от схизматическата екзархия и наказаният от великия монгол – редакторът на „Македония" – проплака тоя Еремия, който от детинство още е привикнал да се оплаква като вдовица...

– Ами тия звънци що щат по тебе?

– Накачил съм се, за да ми се смеят и кучетата, както ще се смеят и на цял български народ.

– А-а! за в. „Право" и в. „Турция" искаш да кажеш?

– Не! Не! – проплака той. – За тия кучета, за които ще излезе министерско решение да се скопяват...

– Тъй ли?! – помислих си аз и тръгнах след своя Мефистофел, който беше метнал вече на самаря си човалчето ми и бързаше да ме заведе при кучетата.

Като човек политик, разбира се, аз исках да обиколя държавата на турските едноплеменници и да видя какво впечатление е направило на тях „безкучешното" решение на правителството да скопява сичко, що лае и гложде кокали. Аз знаех още от онова време, когато се издаваше „Гайдата" и когато Малкото Славейче пишеше в нея за цариградските кучета, че от сичките племена и народности, що населяват Османската империя, кучетата захващат най-почтеното място в социално и административно отношение и се ползуват пред владетелното племе с по-големи права, отколкото другата рая, която има патриарси, екзархи и сякакви хахамбашии; а в Цариград това племе е основало нещо като република, разделена на махали, и сяка махала има свой особен президент – който се избира по достойнство, а не по богатство и влияние, както се избират нашите градски и селски чорбаджии, или както Дорчо и Григорчо попят

попове. Между тези общини има договор, в мирно време ни един гражданин да не минува из една махала в друга, и това не е за някакъв кучешки инат, а с цел да не стане някак си кучешката република такава, като на французите, сир. да не стане президент някое властолюбиво куче, което да направи изведнъж някаква германска или турска империя. Съзнали, види се, и кучетата, че като влезе властта в ръцете на едно куче, то сичките други трябва да му станат роби. При такива учреждения, разбира се, че личната свобода и свободата на словото и съвестта са напълно обезпечени за кучетата в Османската империя. Искате ли примери? Тръгнете някоя нощ из Цариград без фенер – или и с фенер! – да се повеселите, да попеете и да вкусите от хубостите и миризмата на султанската столица, та вижте: няма ли да осъмнете в магарешкия рай? – а кучетата по цели нощи ходят с любовниците си без фенери, с лаене и виене възпяват свободата си и псуват и царят, и месечината му. Освен това нека в Цариград да те награди някой с плесница, да те гости с някой нож по главата, пък иди ако щеш и при министърът на юстицията, та виж, освен едно „хата олмуш „[2]ще добиеш ли нещо друго, а докачи честта на някой сокашки гражданин или го побезпокой някак от леглото му, то стига да позаквичи малко тоя републиканец и да възвие очи към някой свой едноверец, – виж не става ли секи турчин справедлив като Мидхата и не подскокнова ли жена ти...

„Но тежко и горко вече и на кучетата! Турските реформи достигнаха и до техните детродни удове и утре тия свободни сокашки граждани ще станат вече евнухи и ще бъдат пръснати за слуги из харемите” – мислех си аз, като сънувах, че вървях из първата кучешка държава, в която, види се, не беше се още чел височайшият хат за скопяването, та повечето граждани лежаха на слънце като бейове.

Влязох в друга държава. Тука няколко пропагандиети от другите махали, с навирени нагоре опашки, сновяха насам-нататък и шепнеха на братята си нещо под опашките им. В знак на съгласие сички показваха зъбите си. „Агитация, заговор срещу династията на Османа” – помислих аз, като видях и двама шпиони, преоблечени в кучешки дрехи, че се увираха да подушат, що си говорят кучетата под опашките.

– Кои са тия? – попитах аз своя хамалин, като му подмигнах с око.

– Генович и Арнаудов – пришепна ми той.

– Оле-ле! Света майко Парашкево! Къде да се дяна? – Скрий ме под ферджата си! – извиках аз и се обърнах към една млада кадъна, която даваше за „бог да прости” хляб на кучетата и която наистина приличаше на св. Парашкева. Но немилостивата св. Парашкева не ме прие за син, а ме тласна и аз полекичка, полекичка, за да ме не подушат някак шпионите, вървях зад гърба на хамалина, доде най-после изминахме и влязохме в друга кучешка държава.

Великолепно зрелище! Зрелище достойно за кисцата на живописеца на „Крум Страшни” или за кисцата на г. Клепарски! Представете си! На мегданя, дето са били избити едно време еничерските отрочета, пред джамията на завоевателя, повален огромен тулум с червиш. Около тулума безбройно число кучета, турци, сякаква рая и няколко английци, французи, немци и руси – кореспонденти на по-първите официални европейски вестници, които, види се, подушили, че вопросът за скопяването ще да произведе гражданска война в столицата. Онеправданото племе заобиколило тулумът и с революционни движения и облизвания ръмжи и готви се да покаже пред света, че любовта към свободата и червиша не е угасла още в кучешкия стомах. Сичко се видеше нагласено за бунт, сичко воодушевено от велики идеи: само нямаше още кой да се качи на трибуната, да запали страстите и да возвести революционния пир. Не се мина много и ето че иде със свитата си г. президент от махалата на патриаршията, с ощавена глава, навъсени вежди и дебели мустаци (французинът дипломатически се усмихна на немеца). Щом влезе в събранието, президентът от патриаршията (за краткост се изразявам тъй) класически изръмжа и на двете страни и без да губи време, геройски се метна на тулума сред общи и живи возклицания на единоутробните си и двуутробни братя. Той ръвна от тулума, замляска и с приятна усмивка въдвори тишината.

– Кучета граждани! – начна ораторът със слогът на г. Оджакова и ръвна пак от тулума (французинът свали капелата си и поздрави великия изтребител на бутер брота). Правителството на милостивият ни цар баща, като окъта вече екзархията на овцете и патриаршията на козите (раята протестува), сир. като изяде такъв един тулум с червиш (ораторът ръвна пак от тулума) – за да не седи по принципа на тебибелите без работа, простряло е ръка и връх нашите – тъй да кажа, а инак да разберете – най-свети чувства (шепнения под опашката). И тъй понеже червишът е сладък (ораторът ръвна пак), а нашите едноплеменници нямат вече с какво да ни купуват симиди и бели джигри (турците мигат), великите сили, за да дадат живот на империята, поискали да влезем в законен брак с прекрасната половина на нашето племе. (Ханъмките лаят: „Ний не сме половина”). Но това убо понеже е противно на закона за червиша, то за да не допуснем московците в държавата (московецът и англиецът си правят мечешки комплименти), трябва да пожертвуваме червиша и детеродните удове за доброто на пилафа – ерго, трябва да се скопим!

– Долу ораторът! Долу тоя шпионин! – изръмжа сичкия митинг и енергически пристъпи към трибуната. А едно четвероного – рошаво и лошаво като маджарин, скокна на трибуната и здавчи оратора за дебелия врат (немецът иронически подмигна на французина). Президентът от патриаршията падна долу и изтуплените граждани скъсаха му лисичия кожух и го скопиха; а новия наместник с огнени очи изгледа събора, ръвна от тулума и сред страшни викове зави като зимна буря: – Кучета! На тоя мегдан са паднали нашите прадеди за честта на червиша, на джигрите и на детеродните си удове! Такава чест може да настигне и нас! Но да докажем на европейската цивилизация, че червишът е сладък, че джигрите са наши и че ние не сме рая! Нека прочее се скопява тоя, който иска да става евнух и да ближе сахани; а ние – дързост, кучета! Дързост, да изядем червиша, пък нека ни избият, както избиха и нашите прадеди! За награда на оня свят ние ще наследим вечно блаженство и хиляди тулуми с червиш!

Въодушевените граждани с ярост се хвърлиха връх трибуната и борбата за червиша замяза на гражданска война. От минута на минута тая борба земаше се по-големи размери и близо беше да замяза и на революцията от 48 г., ако шпионите под предводителството на хаджи Иванча Пенчович ефенди не пристигнаха на разорените места. Обершпионът, накачен със сякакви ордени и храчки за способността си да открива съзаклятия, в минута уталожи возтанието и с достойнство на сана си пристъпи да издирва кой е изял тулумът. Но на мястото, отдето грозеше опасност на империята, нямаше вече ни един революционер, освен остатките от трибуната и скопеният президент, който лежеше и записваше в кучешките летописи знаменитият ден. Със съчувствие погледна х. Иванча и него, но горделивият защитник на империята и на червиша стана и вдигна крак, та попръска мястото, дето му скъсаха кожуха, и си замина. „Браво!” – щях да извикам аз от възхищение, като видях, че и кучетата с презрение гледат на шпионите: но приседна ми! Откъде касапниците изгрея едно турско „превъзходителство”, пред което раята падна на колене, европейците побягнаха, а турците и шпипоните се приготвиха да ми поемат селямът.

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

80 „Тая нощ сънувах...” / Христо Ботев (фейлетон)

ИВАН ВАЗОВ

ИЗ „ПОД ИГОТО”

Наистина, заедно с напредването на пролетта и революционното кипение напредваше гигантски. Цяла Западна Тракия – главната му област – приличаше тая пролет на един вулкан, който издаваше глух тътен, предвестник на избухването. Рояк апостоли и проповедници кръстосваха планини и полета и организираха борбата. Те намираха навсякъде добър прием; обятия разтворени, за да ги прегърнат, сърца открити – да ги чуят – един народ, жеден за великото слово на свободата, нетърпелив да понесе кръста си на Голгота. Една дълга върволица от предтечи – сеятели беше прегазила вече духовната нива на България и хвърлила там семето на самосъзнанието. Тая дивна върволица, която захващаше от Паисий – един калугер, и се заключваше с Левски – един дякон – два светци, – беше засеяла и наторила вече нивата и първият беше я благословил от височината на Атон, последният – от височината на бесилото.

Преди двайсетина години Раковски, като бе загатнал в едно село за въстание, едвам бе се спасил от пайванта на селяните, с помощта на женски дрехи. Сега народът, като чуеше, че иде апостол, вместо потери, пращаше му депутации да го приемат. И той слушаше, и той гълташе жадно животворната реч, като пресъхнало гърло кристална струя. Кажеха ли му: бъди готов, трябва да мреш! – черковата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си. Идеята със стихийна сила проникваше всъду, обхващаше всичко – и балкана, и равнината, и колибата на сиромаха, и килията на монаха. Даже и чорбаджиите, жигосаната класа, спъвалото на народното напредване, се намериха под обаянието на идеята, която вълнуваше умовете на средата им. Наистина, те, съразмерно, слабо участие взеха в патриотическото движение, но и не му пречиха – защото го не издадоха. Издайствата и подлостите, отвсякъде и от всички, дойдоха подир катастрофата, нейни всегдашни изчадия... Напразно някои пристрастно искат да монополизират това въодушевление само в полза на оная част от народа, на която краката обуваха цървули, в ущърб на историческата истина. Напразно. Революционният дух, тоя огнен серафим, засегна с крилото си и цървулани и университанти, и гугли и фесове, и калимявки и капели. Както във всичките прогресивни борби на България, науката и кръстът, сиреч духът, стоеше на първи ред. Мартирологът на новите български мъченици явно доказва това. Истина, че главният контингент, и напред, и сега, даде масата народна, но тя даде онова, което беше в силата й: числото. Трябваше интелигенцията да му даде смисъл и душа...

81

Прочее, въодушевлението растеше и заливаше всичко. Всеки ден то вземаше нови размери и нова сила и заедно с него – приготовленията; старо и младо беше се заловило за работа. Селяните не дооравaха нивите, за да леят куршуми, и гражданите зарязваха търговията. Тайни пощи сновяха денонощно между разните комитети и централния в Панагюрище, както тайните полиции следяха явните; младежите излазяха на военно обучение с пушки под команда на стотници и десетници; жените тъчаха навуща, плетяха върви за тях и увиваха фишеци, а бабите месеха

и печеха сухари; чизмарите работеха само чанти, цървули, паласки и други бунтовнически потреби; самите селски векили, бирниците, кметовете и други официозни лица вземаха ревностно участие в приготвлението. Във всяко село растеше складът на оръжия, куршуми и барут – барута го доставяха самите турци; черешовите дънери провъртени, одялани, стегнати с железни обръчи, образуваха артилерията! А копринените знамена със сърмени левове, които ревяха, фантастическите хъшовски премени, свещеническите лъскави одежди и кръстовете, и хоръгвите съставляваха декора на настъпающата борба. Влиянието на това общо опиянение се отрази и на самите игри на децата. Те замениха челика, топката, ликото, пумпала с игра на талим сред улиците, като си правеха пушки от пищели, саби от дръвца... Старите хора, учудени, си казваха: „Това е поличба божия." А полички небесни нямаше, които да предсказват страшната буря. Да, освен чудноватото предсказание: „Туркіа ке падне, 1876", което обикаляше навред и смущаваше най-скептичните умове... Напротив, пролетта беше подранила много и превърнала цяла Тракия в райска градина. Трендафиловите градини се бяха разцъфнали чудно и разкошно като никога. Полята и нивите вричаха великолепни жътви, които не щеше да има кой да прибира...

И в няколко деня, тайно и полека,

народът порасте на няколко века...

Колкото се касае до втеляването на турското правителство при такива открити и нагли агитации, при такова шумно въоръжаване и готвене за въстание на България, то се обяснява чрез неговата слепота и презрение към нараслите сили на раята. „Това са заешки тупурдии" – казваха благодушните ефендета. „Това са Даживейлердените" – казваха горделивите господари и се подсмиваха под мустак пренебрежително. Има думи, които означават епохи. „Даживейлердените" – това беше въплощеното народно самосъзнание, излязло тържествующе из трийсетгодишната борба за черковна независимост. Но „Даживейлердените", които пиеха наздравици за българската екзархия на 1870 г., се преобърнаха на 1876 г. на бунтовници, които лееха куршуми и правеха топове, за да поздравят българската свобода.

Тая метаморфоза не схващаха турците. Те не можеха да вървят заедно с времето си и да виждат конаците, които взема прогресът на идеите. Та впрочем и да видеха, беше вече късно: те нямаха нито такава широка тъмница, нито такъв дълъг синджир да свържат една гигантска идея, невидим Крали Марко, който местеше планини.

Ще се удивлява потомството – що казвам? И ние сами, съвременници на описуемата епоха – отрезвели вече от цял ред исторически примери, се чудим и маем какво е било това умствено опиянение, това сюблимно безумство на народа да се готви на борба с една страшна империя, с велики още военни сили? Да се готви, и то с надежда, че ще я събори, с такива нищожни до смешност средства? Да дели с нея мегдана в самото й сърце, в „чревото адово", както бе казал някога Марко Иванов, без да си е оздравил за съюзници, освен ентусиазма – плява, която пламва и гасне, и илюзията – призрак, който става нищо. Историята рядко ни дава пример за такава самонадеяност, която приближава до лудост. Българският национален дух никога не се е дигал до такава висота и надали ще се дигне друг път...

Ние особено натъртихме на тая прелюдия на борбата, защото само тя е поразителна и мерило за силата на една велика идея, възприета от благоприятна почва. Самата борба, която последва, не заслужава името си...

Ние и нямаме мисъл да я описваме. Разказът ни по нужда се натъкна на един епизод от нея, епизод, който следва нататък и който илюстрира революцията, тоя чудовищен „крах" на най-светлите надежди...

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

81 Из „Под игото" / Иван Вазов (роман)

ИВАН ВАЗОВ

ИЗ „ЧИЧОВЦИ”

Варлаам Копринарката, по прякор Тарилйомът, отиваше у дома си. Той беше човек на четирийсет и девет години и два месеца, с лице дълго, мършаво и великопостно като на св. Ивана Копривяря, с цилиндрически ален фес и в широкодънести потури, които му придаваха многокрасен вид; смирен, целомъдрен, женен и гайтанджия, както свидетелствуваха двете му ръце, вечно вапцани в най-изрядното индийско синило.

Варлаам Копринарката не беше никак развратен човек; той говееше в сряда и в петък, носеше шарени чорапи, плетени от булката, рано си лягаше и ставаше, за което Иван Бухалът, голям присмехулник, често казваше, че Варлаам вечеря с просяците, ляга с кокошките и става с петлите; не пиеше ни вино, ни тютюн, беше левичар, в черква ходеше редовно, в кафене – рядко, на съдилище – отнюд, ако не смятаме разправията му за капчука със съседа Иван Селямсъза, с когото се влачеха по кадии от много години насам. А каква кавга беше, свети архидяконе Стефане! Даже и жените им, булка Варлаамица и булка Селямсъзка, ужасно се гонеха и омразата им стигна дотам, щото булка Варлаами не наричаше булка Селямсъзка инак освен „гърнива сланина” по причина на жълтите петна по изтъртуфения й образ, както и булка Селямсъзка думаше на булка Варлаамица дървеница, защото беше дребна и кървосмукателна. Преди два месеца на мегданския кладенец булка Варлаамица беше изяла по гърба бухалката на булка Селямсъзка – малко по-горе от лакътя. Оттогава булка Селямсъзка по-често отбиваше барата или щом видеше из дупката, че булка Варлаамица си мие ръцете на чучура, лисваше в барата си всичката помия от коритото, дето переше постилците на децата си. А булка Варлаамица се късаше от яд.

А как нежно Варлаам обичаше жена си! Как страстно-чувствително говореше за нея!

– Тя ми свари фасулева чорба днес, само че прекарала оцета, та киселеше като усмивката на Фачка Зобидренката; или децата са отишли да навадят краставиците, а пък аз: дай си мъжо жената, а ти иди в трънето!... – Само пред приятеля си Хаджи Смиона той се отпущаше и я наричаше сладостно: *фалимилия*, както и „метода” нарече един път пред Иванча Йотата *методіа*. Напразно Иванчо Йотата, който беше твърде свадлив човек, го уверяваше, че метода е едно, а методіа друго, и че граматиката всякъде другаде дава да се пише і , само не в метода. Варлаам Копринарката, който също знаеше едно-що учение (той някога се беше готвил за дякон в Гложденския монастир), упорствуваше и не искаше да падне долен на Иванча. Поради тая причина Иванча Йотата не беше приятел на Варлаама Копринарката.

Но освен цилиндрическия ален фес, останал от първия период на царуването на султан Меджида, и който беше устоял против всичките посегателства на модите, Варлаам Копринарката имаше друго отличително нещо: той беше много умен човек и имаше обичай да се изразява с притчи и издълбоко, щото дядо Постол мислеше, че Варлаам е чел Соломонията. Например срещне ли го касапинът Колю заран рано, че отива с възпретнати ръкави на мегданския кладенец да си наплиска лицето, и му каже:

– Добрутро ти, Варлааме.

Той отговаряше с черковен глас:

– Ако не е добро, то си е за него. но то е речено да се рече.

Което щеше да каже:

– Дал Бог добро, Варлаам знай какво прави.

Кажеше ли му някой сред мараните на юли месец:

– Копринарка, как я носиш тая пущина (салтамарката)? Жегата е дяволска, пази се да не измръзнеш...

Той отговаряше:

– Горещото гори, студеното студи, а парен каша духа.

Което щеше да каже, че Варлаам преди единадесет години е настивал по Петровден и е лежал от тежка болест, от което горната част на главата му и днес има подобие на някоя Сахара.

Но особно любезно се разговаряше Варлаам. Копринарката с Кона Крилатия, съседа му през барата, който повече приличаше на бъчва, обута в гащи, отколкото на хвъркато пиле. Седнеха например лятна вечер, по месечина, на праговете си, гологлави, по риза и по бели гащи, обути на босо, и захващаха да си бъбрят мирно за това и за онова, за политиката, за кокошките или за преждата, или за луната. И Коно Крилатият (Боже Господи, какъв крилат?) пухнеше дим от
цигарето право към небето и речеше:

– Виж, това месечината, Варлааме, ще да е нещо голямо... Дали е живо нещо? Санким, ако му гледаш лицето, прилича на живо... но кой знае пак.

Варлаам метнеше тих поглед към небосвода и речеше:

– Може да е живо, може да е мъртво, всичкото е умишление... Виж тая бара, ако една мравунка се спре при нея, ще каже: море е, ти ще кажеш: бара е, а Фарлам ти казва: море е! Чудесата Господни са чудесни.

А Коно Крилатият се позамисли и пак запита:

– Ами ако би да падне въз нас... тъй както стоим... а? Страшно!

Тогава Варлаам отговаряше:

– Не пада.

– А ти вярваш ли, че тя е звезда? Нашият копелак това го учат в школото, протестантин цял.

– Звезда ли? Звездата си е звезда, но пророци, и учени, и благородни, според списанията, както са писували, така са го и нарекли, и така си е било от века и до века... „Солнце позна запад свой...” Каква ти звезда и какво ти удивление!

Коно Крилатият се пак задълбочаваше в астрономически разсъждения и с вида на една възклицателна влазяше у тях си, като пришушваше: „Много чело, много знай.”

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

82 Из „Чичовци” / Иван Вазов (повест)

ИВАН ВАЗОВ

ИЗ „ЕДНА БЪЛГАРКА”

Тука Искърът, излязъл от скалисто гърло, разлива се широко и тече между ниски полегати брегове. Ладията плуваше по течението му, непокорна на лопатата, неумело управлявана от селянката. По тая причина ладията се отдалечи нататък и отмина мястото, дето обикновено заставаше. Илийца с безпокойство следеше само да не би да наближи оставения бряг. Най-после един бързей я откара близо до срещния бряг и селянката с много мъка допря ладията до земята. Тя излезе с детето на ръце и тръгна незабавно нагоре към гората. Когато влезе в нея и наближи мястото, дето срещна бунтовника, тя видя човешка сянка, че мръдна между стволовете, и позна, че е той. Бунтовникът я пресрещна.

– Добър ти вечер, момче. На.

И тя извади хляба и му го подаде, знаейки, че преди всичко хляб беше потребен за бунтовника.

– Благодаря, бабо – отговори покъртен той.

– Чекай, облечи това отгоре! – и тя му подаде връхна дреха, с която бе покрила детето. – Взех манастирско скришом, боже, прощавай, грях сторих...

Илийца бе смъкнала на тръгване от пармаклъка тая дреха за бежанеца, мислейки, че е на ратай. Но когато момъкът я облече, тя учудена видя, че е калугерско расо!

– Все едно, ще се постопля! – рече той, като увиваше измръзналото си тяло със сухата шаячна дреха.

И те тръгнаха. Бунтовникът вървеше и ядеше мълком; той трепереше от студ и силно куцаше. Той беше двайсетгодишно голобрадо момче, тънко-високо. Бабата, за да го остави да яде, не го запитваше кой е и отде е, а само му приказваше ниско; но нейното любопитство най-подир надви и тя го запита отде иде. Той й разправи, че не слазя от Балкана, а иде от полето. Изгубил четата оная нощ в лозята на Веслец и от там до тука е дошел с големи страхове и премеждия, не ял два дена и две нощи, съсипан от ход, с убити крака, трескав, и сега бяга в Балкана да намери другарите си или да се потули.

– Синко, ти не можеш да вървиш – каза му тя, – дай си пушката да ти олекне.

И тя му пое пушката в лявата си ръка, като стискаше с дясната детето.

– Върви, върви, стягай се, момче.

– Къде ще се дяна, бабо, сега?

– Как къде? Ами у дома!

– Истина ли? Бабо, благодаря ти, ти си добра жена! – отговори умилеността до сълзи момък и се наклони, па й целуна напуканата ръка, която стискаше детето.

– Хората са наплашени сега и ме изгарят жива, ако усетят – продължаваше селянката, – но как да те оставя тука: не можеш да бягаш и ще те намерят черкезите – поразил ги господ – и в село ги има. Защо ви трябваше вам, момчета? Тая пуста царщина тъй ли се лесно разсипва!... Изтрепаха ви като пилци. Но ти не можеш да вървиш нагоре! – И тя пое и пушката в дясна ръка, а с лява го хвана под мишница. Вдълбочаваха в церовата гора. През дърветата небето на изток повече побеляваше, челопешките петли пееха раздирателно, звездите бледнееха. Разсъмването започваше, те бяха още на половина час разстояние от Челопек, ако напреки се идеше, но както вървеше момъкът, и за два часа нямаше да достигнат. Селянката се окахъри, да имаше крила, щеше да го вземе и да хвръкне с него. Той се озърна.

– Съмва се, стрино – каза той.

– Лошо, няма да стигнем навреме – изпъшка тя. Повървяха още малко. Отсреща се чуха човешки гласове. Селянката се спря.

– Тъй не бива, момче, да направим друго...

– Какво, стрино? – попита момъкът, който виждаше в тая непозната жена своя майка, свой спасител, свое провидение.

– Скрий се в гората, стой до довечера. Като мръкне, ще те намеря – на, тука пак – и ще те скрия у дома.

И момъкът намери, че това беше най-умното. Селянката му повърна пушката.

– Сбогом!

Илийца в това време пипаше детето. Тя изплака:

– О, мамке! Та то е умряло, ръчиците му лед!

Бунтовникът се спря поразен. Тая скръб на селянката го смая; той поиска да каже нещо да я утеши, но не можа нищо да каже. Сега той виждаше, че нямаше право да очаква по-нататъшна помощ от великодушната жена, чието сърце беше разбито от едно голямо лично нещастие.

– О, мамке, гълъбчето ми... – вайкаше отчаяно тя, като се вгледваше в лицето на детето.

Бунтовникът тръгна из гората, цял потресен, безнадежден. Но разплаканият глас на бабата му извика:

– Момче, крий се хубаво днес. Довечера – пак тук, та да те намеря...

И тя се изгуби между тъмните дънери.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

83 Из „Една българка” / Иван Вазов (разказ)

ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ

ИЗ „ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ"

Катого ворим за причините на българското въстание в 1876 година, ние няма да се изразим официално, т. е. не сме намерени да погъделичкаме каприза на някоя неприкосновена особа от полицейска точка зрение, че уж факторите на това въстание били няколко недобре възпитани младежи според логиката на лицемерите, а според чорбаджиите и рапорта на Едиб ефенди – „нехранимайковци, минали от Влашко и Сърбия, които нямали хляб за ядение и по тая причина неволно дигнали глава". Няма да повтаряме думите на Мак Гахана и другите му събратя, че тоя народ, който не знае друго нищо освен ралото, бил нападнат ненадейно; ще игнорираме и източниците на надутите педанти, които уверяват, че „*тук е имало интригантски пръст на сръбската гнила политика*", няма да възразяваме на чалманосните европейски вестници, че панславизмът е заседавал в Пловдив; най-после ще да помолим иякои историци да си оттеглят думите, че няколко неразбрани младежи прибързали да увлекат народа в неравна борба.

Според нашето мнение, най-главната и осязателна причина е тиранското правителство на султана, което в последно време беше станало нетърпимо вече. Казваме в последно време, защото допреди руските войни българският народ е живял под турското владичество сравнително много по-добре, отколкото, когато се захванали да се грижат за неговите съдбини различни християнски държави. Убит и нравствено, и политически, нашият народ, докаран до най-последната ниска степен на позорен рая, той не е възбуждал никаква вражда, никакво подозрение и страх за въстание в очите на своите владетели. Това се доказва още по-добре, като се вземе предвид, че на бълтарите се е дозволявало да носят оръжие открито, наедно с турците, че във време на кърджалийските времена тия са били свободни да се бранят от нападателите с оръжие в ръка, убивали са ги, събирали са чети, мнозина са били предводители на тия чети, съставени от турци и българи, нещо, което се е считало за престъпление у последните в по-новите времена. Когато обаче руските войски преминали Дунава, когато турците узнали, че презрените техни раи имат защитник – московеца, – когато мнозина български юнаци се присъединили в редовете на руските войски и безпощадно захващали да колят и убиват турци и кадъни, когато най-после освободителната християнска войска се оттегляла преспокойно оттатък Дунава и оставяла братушките да си живеят по старому, то за тия последните наставала нова епоха, епоха мрачна и сърцераздирателна. Враждата била разпалена между двата елемента. Господствующето племе гледало в лицето на българина не покорна рая, но кръвни братя на московците. Разбира се, че в сключените трактати после войната върху бялата книга били предвидени някакви си правдини за балканските християни; но това било ироническа подигравка в отношение на тях времена, а в действителност, на практика, теглото на раята се увеличило деветдесят на стотях, защото, ако Турция не се боеше в по-новите времена от буквата на мъртвите трактати и задължения, то всеки може да си въобрази какво е било във времето на еничерите.

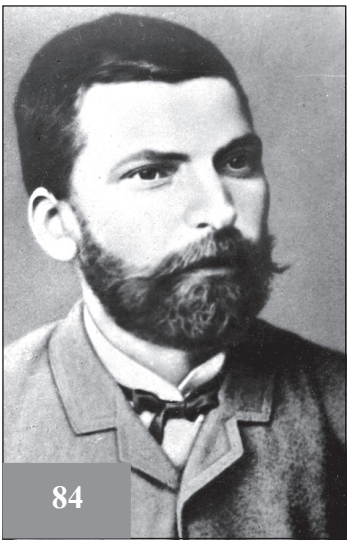

И така, руските войни до 1854 г. са принесли най-голямо зло на българския народ под турското иго, защото са възбуждали

само фанатизма на турците и нищо повече. Следователно тия войни са втората предшествующа причина на българското въстание, защото, от една страна, ожесточавали турците, а, от друга, вдъхвали на българите кураж и свята надежда за в бъдеще.

Третя по-сериозна причина за тия въстания са били въстанията в разни времена за независимост на околните християнски народи – гърци, сърби и черногорци, – които са разваляли рахатлъка на агата, напомняли му, че и мирната българска рая може би един ден да направя това същото, имал благосклонни причини да мрази и ненавижда тия последните, защото мнозина българи, които ламтели за свещено отмъщение и за християнска война, вземали живо участие в борбата на гръцките и сръбските въстаници. Освен това, когато яничерските табори се възвръщали от Мора и Сърбия, не твърде удовлетворени, вадели си гнева от мирната рая, която доплащала греховете и на гърци, и на сърби. Според разказванията на съвременници от тая покрита с неизвестност епоха, които разкази са най-верните доказателства във времето на гръцката буна, всеобщото клание на българите било задържано на иглен връх, а оръжието им било събрано и цели седем години не се дозволявало да го носят.

От друга страна обаче, и тия въстания немалко стреснали българина. На много места по градовете по-развитичките хорица, ако можем да ги наречем така, посъбрали се на тайни места тук-там и жертвували по няколко часа да разискват за целта и намерението на въстаналите си съседи. Това било начало.

Като преминем с мълчание много други косвени второстепенни и третьостепенни причини, ние ще да се спрем на българския черковен въпрос, т. е. на борбата ни с нашите духовни тирани – гърците. Когато българският народ видял с очите си как позорно се рита по улиците златната митра на фенерския горделив деспот ефенде, когато святата му разкошна митрополия била нападната от народа и той побягвал из прозореца като плъх заедно със своите парамани и улани и търсел спасение в конака, събития на които са били свидетели много градове; когато най-после въоръжени младежи с ками и ножове сутрина рано вземали с пристъп своя божи храм, усвоен с хитрости и лукавщина от фенерския грък, в който тоя последният канервал през носа си, то естествено и твърде логически излязва, че българинът си е задал следующия въпрос: „Не можем ли да направим ние това същото и с недуховните си тирани, т. е. не можем ли да вирнем глава и против турците?” Малкото събитие влече след себе си голямото. В продължителната борба с гърците българският народ се е научил на много неща, имал случай да вдигне ръка на много места не само против своите духовни наставници и учители, но и против неприкосновените турски заптии, а това значеше твърде много. На много обичаи и правила, изработени и освящени от века на невежеството и заблуждението, които бяха спечелили помежду ни право на непогрешимост и неприкосновеност, той настъпи с решителност и дълбоко презрение.

И така, черковният въпрос е първият фактор, който е побутнал българския народ да направи една крачка към гражданско и политическо самосъзнание, да захване да мисли, че като се освободи от своя духовен тиранин, то ще дойде ред да свали един ден от гърба си и политическото иго. Черковният въпрос послужи най-напред да съедини българския народ в едно цяло, той тури най-здравата основа на нашата народност, той разбърка на мнозина закоренелите понятия и ги накара да правят разлика между думите българин и християнин. Със захващанието на черковния въпрос ние виждаме, че българската интелигенция почва тук-там да си издава гласа, да размисля за доброто на своята собствена черга. От най-напред, докато нямало още читалищата, млади момци се събирали по няколко души после божествената литургия в празнични дни и ходили от къща в къща на посещение, гдето изпявали по няколко нови народни песни, от които присъствующите били във възхищение. Песента *Гордий Никифор*, която е ставала причина да се пукнат много глави между българи и гърци, е принесла много по-големи добрини, отколкото различни блудкави и осакатени преводи. Когато събравшите се младежи преминували през гръцките махали и пеели тая песен с *народната гайда* начело, то Сократовите горделиви потомци бълвали гущери, а заспалото сърце на българина трептяло като есенен лист. Камите и ножовете били готови на пояса да се пуснат в действие при най-малкия повод от страна на обидените. Любопитно е, че в подобни скандали турските власти са се отнасяли твърде снизходително. „Оставете ги: тия са от *даживейлерден*” (т. е. от ония, които викат: „да живей”) – казвали бедните турци, без да подозряват, че тия *даживейлерден* после няколко години ще да побутнат и престола на халифовите наследници. Народният общински учител го считаше за гордост, ако учениците му в празничен ден са се били няколко пъти с гръцките ученици, т. е. ние искаме да констатираме, че идеята за народност се бе проявила и между учащите се.

После черковния въпрос, като предшествующа причина на българското въстание иде нашата литература. В това мерило на умствената деятелност на всеки един народ ние ще да турим, макар и не дотолкова уместно, училищата, читалищата, различни дружества, театрални представления, журналистиката, празника на св. равноапостоли Кирил и Методий, песните и пр.; литература в тесния

смисъл на тая дума, каквото значение има тя в Европа, ние, току-речи, не сме имали, при всичко че един наш събрат ни уверява, че сме притежавали доволно заякналичка книжнина. Журналистиката ни, начело с в. *Македония* по време на черковния въпрос, чисто революционните вестници *Свобода* и *Независимост* на Л. Каравелов, както и неговите огнени съчинения, които се четяха по тъмните кьошета из отечеството ни, са имали най-силно влияние. За читалищата няма що да говоря; всеки знае, че тия бяха второстепенно свърталище на революционните комитети, под техния покрив се виждаха младежите един път в неделята, в тях интелигентният учител говореше реч, наречена *сказка*, и пр. Силен подтик са били така също в нашето самосъзнание театралните представления из отечеството ни, които възникнаха, ако помним добре, в 1868 г., и най-напред се даде на сцената *Многострадална Геновева*. Бедната Геновева! Колко невинни сълзи е проляла тя, колко нощи е бивала наред след представлението предмет на домашни разговори. После *Многострадална Геновева* идат драмите на покойния Д. Войникова, на В. Друмева, *Изгубена Станка* на Блъскова и пр. Първите – такива и онакива, но ние смело можем да кажем, че тия възпитаха бъдещите наши борци за свобода, тия им вдъхнаха идеята за юначни подвизи. Ние познаваме лично мнозина, в числото на които влязва и перущенският герой Кочо Чистеменски, които станаха патриоти от сцената на представлението. А *Изгубена Станка*! Тая народна драгоценност, скромен труд на заслужившия Блъсков? Нейните герои Желю и Кольо, с дългите ножове и колчаклии потури, тяхната отчаяна битка не с въображаеми печенеги и гърци, но с голи татари и турци, живи угнетители на народа, тия живи и действителни типове от новия български живот, техните съвети и планове да *спасят една млада християнска душа* от зверски ръце са трогвали твърде дълбоко простата младеж; мнозина знаеха наизуст тая народна драма; който играеше ролята на Желя и Никола, така му оставаше името, той се сочеше с пръст и от младо, и от старо. Народният ни празник Кирил и Методий, който се празнуваше твърде тържествено из цялото ни отечество, можа да въодушеви и да събуди убития народни дух толкова много, особено в простолюдието, щото с него не може да се равни друго никое средство. Като се зададеше Кирил и Методия – сякаш че идеше нещо необикновено, по-тържествено и от Възкресение. Божествената служба, която се вършеше обикновено в училищния двор, не беше се още преполвила, когато „народната гайда” с дългото ручило писваше малко по-настрана и грамадното хоро се залюляваше под наблюдението на турския жандармски юзбашия, който се хилеше и веселеше наравно с другите.

Четите на Тотю войвода, на Панайот Хитов в 1867 и на Хаджи Димитър в 1868 г. измениха хода на работите. Ние тук ги туряме като предшествующа причина на Априлското въстание, защото тия само по себе си не могат да се вземат за чисто народно движение, изникнало от средата на самия народ. Тия чети се образуваха от ония български синове, които бяха предварили своите съотечественици по понятия и взглядове и които не можеха да търпят поведението на турското правителство, което се подиграваше с решението на черковния ни въпрос. Че българският народ не е бил приготвен още да посрещне тия патриотически чети, служи и тоя поразителен факт, че никой от местните жители не се е присъединил с борците, а, напротив, може да се каже, че тия последните са били преследвани и от своите братя.

<…>

Подготовка за публикация: Андреа Пандулис

84 Из „Записки по българските въстания” / Захарий Стоянов (документален епос)

МИХАЛАКИ ГЕОРГИЕВ

ИЗ „МЕРАКЪТ НА ЧИЧО ДЕНЧО"

Когато чичо Денчо разтваряше пазвата да прибере нишано, що му даде министро, написан на хартия, той съгледа белега от червения конец, що му беше пришила кака Вълa връх пазвата на ризата, за да се сети и за оная дума, дека не бива на две да се чупи. И много харно е сторила кака Вълa, защото без този белег чичо Денчо, мутлак, щеше да си забрави. А поръчката на кака Вълa беше много важна. Омръзнало й беше жената да гледа, че се изредиха коя ли не да става кметица у село, а само нейният Денчо още не може да се закмети, та и она малко да се пошири по село като кметица, така ни, за инат на душманките.

– Те, каже, с червен конец ще бележим, та, мутлак, да се сбъдне: па като идеш там, у София, при министро, а ти му кажи: „Де сега да те видим, господине министре, дали ти е думата дума, или ще бъде надве!..." Кажи му така и така, па кажи: „Ете, това сакам от тебе, па това ти е."

Тези думи до една, що му беше казала кака Вълa, си припомни чичо Денчо, като сучеше между пръстите си червения конец. Сука го, сука, па пружи ръка, та се почеса зад тила и си дума на акъла:

„Маке, голема работа, кмет! Па барем да има некой келепир, а оно, като да тражим по чурупката на яйцето руно!... Що ми е кмет, кога има друго и по-лесно, па и по-харно!..." Мислите на чичо Денчо взеха да се разтакат, както що се разтакат белите паужини есенно време на хубав ден. Той прекара през ума си всичко, що беше видел тези неколко дни в столицата, и като се сетеше за едно нещо, що му беше баш по кеф на сърцето, а той усети, че му става нещо така харно, харно, като кога се накади с оман.

Чичо Денчо пак пружи ръка, та се почеса зад тила, пооткашля се и като завърте в ръце разсеяно калпака си, обърна се към министра некак свенливо и му дума:

– Е па сега рекох да ти речем и за мене една лакърдия: ...оно, знаеш, не е, да речеш, санким, че съм дип-дип баш приритал за това, ама, есапим си, ако може друг, да го речеме, оно па защо да не съм я?... Ха?...

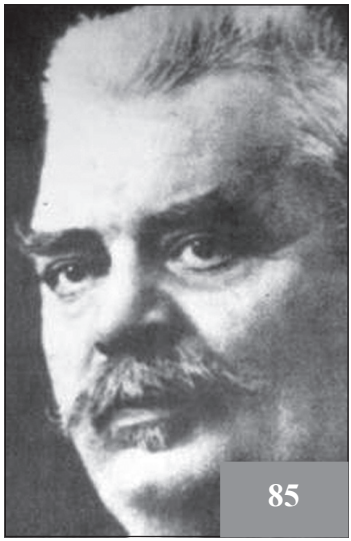

Въпросителният поглед на министра, придружен от една досада, изписана на лицето му, посмути малко чича Денча, та захвана да предъвкува думите си, като наведе неволно глава към гърди. При това навеждане съзре повторно червената нишка и една бърза мисъл прелете през ума му, както що прелита лястовица пред дъжд приземи. Тази мисъл го поокопити и той се обърна към министъра с един тон, който показваше едно самосъзнание на спечелено достойнство:

– Та оно, санким, ако сакаш по право, ти си ми сам рекъл, че кога доде време да ти сакам нещо, а ти нема да ми пречупиш думата надве, а? Помниш ли, че го рече?

Немаше какво, а требваше министро да признае, че наистина е дал такова обещание, та затова и запита чичо Денчо какво иска.

– Та какво да ти речем – поде пак чичо Денчо, – оно, домашните думаха, ако може нещо да стане с кметството, ама я сега тука видох по-сгодни работи в София, па, рекох, що чем там, по-харно тук, некак по-сефалия место ми се чини. Оно, истина, че

може пък баш всичко и да не ми иде отръки... Ете, да го речеме, да сакам да станем нещо у судо, може да требва много да се писува, та да не е баш като за мене!... Па и за друга работа, да го речем, пак може да не я нагода! Те, мислим си, ако речеш, санким, да ме караш да стана хекимин, пак не би уйдисало, и то не че не знам да лекувам... маке, я щом съм научил от стрина Божана, бог да я прости... мани, мани... тридесет хекимини за пара, ама пак ще река, че и затова немам дип мерак, оти сега тражат и от хекимите да писуват. Па и това де, кажи го, дека са жандарето, и оно баш много не ми се харесва: хем много кахърлия работа, хем пак требва и там да се писува...

Чичо Денчо се поспре, като че се двоумеше как да подбере по-убедителни думи, та да спечели благоразположението на министра. Той изтри с ръкав потта от челото си, пристъпи неколко пъти от единия крак на другия, па опре очи у земи и продължи:

– Една работа видох, що прави човек, и, право да ти кажа, такава работа хваща окото на човека и, нека да си го кажем, баш ми остана мерак на нея; та ако си държиш на лакърдията, а оно, като бъде за нея, ще кандиша!... А инак, да речеш, много сгодна дошла пущината: ни требва да скиташ, ни требва снага да кършиш, ни пък требва при нея да се писува. Жива сгода... вервай ми, таман като за мене.

Сенката от досада, що бе засенила лицето на министра, се загуби и се замени от едно любопитство, та запита чича Денча каква е тая работа, за която му останало мерак на сърцето.

Чичо Денчо се усмихна и пошавна с десния си мустак, а това значеше за него, че единият крак му е вече в зенгията. Той се изстъпи некак по-тържествено и почна със сияюще лице да разказва как неговото остро око е могло да направи цело откритие:

– Оня ден, като минувам през Градската градина, гледам, набрал се свет в един куп, а бандата на войниците засвирила, па свири-свири, та перчинът да ти се разиграе. Приближим се, па гледам как свирят. Има едни, коджамити зор виждат, еле ония с големите бурии... Мани, брате, то да си издухаш и джигера. На тупанджиите по им е лесна работата, ама пък тупанете са големи, та и това не е малка беля, да мъкнеш толков тупан. Един с тупан, друг със свирка, трет с тремпе, всеки по нещо на зор турнат. Ама, гледам, един стои пред них, па хванал една клечка, на, такава така, нема ни колко две педи, па ни духа, ни у тупан бие, а само си върти така на ветър клечката, божем и он нещо върши. Гледам го, гледам, па си мислим: „Ех, весела му майкя, тоя да знае, че живот живее – без мъка печалба!...” Та ако можеш да ме туриш уместо него на тая работа, баш бих ти казал сполай!... А, право да ти кажем, знам, че ще въртим по-харно от него клечката, та затова, санким, и толкова мерак имам на тая работа...

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

85 Из „Меракът на чичо Денчо” / Михалаги Георгиев (разказ)

АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

ИЗ „БАЙ ГАНЬО...”

– Туй, дето го разказа Цвятко – обади се срамежливият Илчо, – то е по-подирна работа, пък аз зная, че бай Ганьо по-рано е дохождал в Прага, бавил се е дълго време и е продал доста розово масло. Искате ли да ви разкажа?

– Щом е за бай Ганя, недей пита, разказвай! – отговорихме ний.

– Добре. Слушайте тогава. Пристигва бай Ганьо от Виена в Прага. Слиза на станцията, нарамва си дисагите и излиза на улицата. Файтонджиите се спущат да му предлагат услугите си – той им прави знак с глава, че не ще. Те разбират знака му за утвърдителен и един файтон се изпречва отпреде му. Бай Ганьо се сърди, блещи се и прави сърдити жестове. Това забелязва полицейският и заповядва на файтоните да се оттеглят. Мисли си бай Ганьо от кого да узнае де живее Иречек, нашият историограф. Иречек е живял в България, обича българите, ще иде бай Ганьо у него: „Добър ден” – „Дал ти бог добро” – и може да го покани в къщата си; защо ще си дава паричките по хотели? – Додето си мисли така, пред него се изпречва един трегер с червена шапка и предлага да му носи дисагите. Бай Ганьо го пита знае ли де живее Иречек, трегерът отговаря отрицателно, но дава надежда, че ще може да се намери, и пак простира ръце да поеме дисагите. Бай Ганьо не му ги дава, едно, защото мускалите са вътре и може „да запраши нанякъде” и, друго, гледа го облечен добре, кой знае колко ще го оскубе.

– Ваша милост, вървете напред, аз подире ви – казва вежливо бай Ганьо. – Оставете дисагите, аз ще ги нося.

Тази вежливост бай Ганьо я пуща със сметка: хем ще предразположи трегера към себе си, хем ще му покаже, че не е някой голям и богат човек, та да не мисли *онзи* да го оскубе.

Вървят, разпитват по кръстопътищата де живее Иречек; най-сетне сетил се някой, че въпросът е за професор Иречек, казал им де да попитат, попитали и го намират.

Бай Ганьо казва на трегера едно „да си жив, благодарим” и влиза в квартирата на Иречека.

– О-о! Добър ден, бай Иречек, как си, добре ли си? – извиква бай Ганьо с един най-приятелски тон, щом влиза в кабинета на стопанина.

Последният му подава зачудено ръка, поканва го да седне и се сърди на своята памет, която не го подсеща кой е този любезен приятел.

– Не ме ли познаваш? – припомня бай Ганьо, като смесва ту „ви”, ту „ти”. – Вий нали бяхте министър в София?

– Да.

– Е, и аз съм оттам! – заключава тържествено бай Ганьо. – То се казва емишерии сме, хе, хе, хе, ами как! Помниш ли статията във в. „Славянин”?

– Да, да, спомням си – отговаря сдържано-снизходително Иречек.

– Ей че бяха те нацапали!... Ама ти си гледай кефа, хич да

не те е еня! Аз колко съм ви хвалил!... Те викат Иречек такъв, Иречек онакъв. – „Да ме прощавате – викам, – не е тъй.”

Иречек познава добре българите и затова никак не се учудва на тази фамилиарност на бай Ганя. Разговорът продължава няколко минути в този тон, сетне минува на по-практическа почва: бай Ганьо хвали квартирата на стопанина, загатва му доста осезателно, че „най-сетне има място и още един странен човек даже да се прибере тука”, говори му за гостоприемството на българите, изказва съжаление, че „виж, другите не са като нас, българите; чужденец да влезе в българска къща, ще го нахранят, ще го напоят, ще му постелят”. Иречек се старае да му внуши, че квартирата е тясна за домашните му. Бай Ганьо си прави оглушки и развива темата за българското гостоприемство. От тази тема разговорът се извива към търговийката на бай Ганя. Той съобщава на стопанина, че е донесъл за продан розово масло, и му заявява: „Утре, ако щеш, води ме по всичките фабрики, аз съм съгласен; ще ми превеждаш, че не знам езика, а?” Иречек бърза да отговори, че не е запознат с фабрикантите на етерни масла, понеже занятията му са съвсем от други род, а освен това няма свободно време, но ще му каже де се събират българите студенти, та измежду тях някой може да му услужи.

– Ако щете, санким – допълня бай Ганьо, – няма да те пресилвам. Аз ще дам и на госпожата (тука ли е тя?) един мускал масло. Познавам я и нея, как не (Иречек не може да се начуди за коя госпожа е думата). Па ако имате тука роднини, приятели, кажете им, че съм донесъл масло – то не е срамота! Аз ще се навъртам по-често около вас, ще си приказваме за България. Па ако обичате, съгласен съм и у вас да остана, додето съм в Прага. А?

– Извинете, но...

– Казвам, санким, ако обичате – обяснява сплетено бай Ганьо, – и мен ми е по-добре на хотела, ама хайде, рекох, Иречек – наш човек...

– Благодаря за вниманието; аз бих ви задържал на драго сърце у дома, но не разполагам с лишни помещения. Днес обаче вий сте наш гост и ще обядвате у нас.

– Да обядваме, защо да не обядваме! – съгласява се бай Ганьо. – И ваша милост, казва се, ако не от мойта – от българска софра все сте яли.

Иречек е зает с една спешна работа, която с влизането на бай Ганьо се пресича. Стопанинът седи като на бодли и не знае как по деликатен начин да експедира временно сладкодумния си гост. Той звъни, явява се един слуга, комуто поръчва да съобщи на домашните, че им е пристигнал гостенин от България. Влиза след малко майка му. Бай Ганьо едва се повдига от стола си, прави с ръка едно двойно движение към челото си и снизходително изговаря: „О, здрасти, здраво-живо, дайте да се похванем, ха така, по български. Как сте още? Радвам се.”

Госпожата го приветствува любезно и с цял ред въпроси показва жив интерес към отечеството на гостенина.

– Е, кажете сега правичката – пита бай Ганьо, – къде е по-хубаво, в Прага ли, в София ли?

Госпожата е в недоумение, тя не е била в София, а бай Ганьо при тоя въпрос погледва с дяволска усмивка Иречека, като че иска да му внуши своя възглед за жените: „А бе жена нали е, какво ще приказваш с нея?...”

– Негова милост ще обядва днес у дома – обръща се Иречек към майка си и сетне, за да може да продължава занятието си, по немски я моли да заведе бай Ганя в друга стая. Госпожата предлага на бай Ганя да минат в съседната стая. Бай Ганьо погледва проницателно Иречека, погледва и дисагите с мускалите, прави сметка с вежди: „По немски нещо си продумаха, кой знай! Ама не вярвам. Най-сетне министър е бил у нас. А бе то и министрите не са стока я! Ама за тогоз не ми се вярва” – и след това става нерешително и тръгва по указанието на госпожата към съседната стая, но като дохожда до вратата, обръща се и иска да прочете на лицата на стопаните тяхното намерение и забелязва няколко неми знакове, с които действително в този момент се обмениха домашните; тези знакове означаваха: „Гледай да го занимаеш с нещо по-дълго време, понеже имам много бърза работа”, но бай Ганьо го изтълкува инак.

– Тези неща тука може да ви пречат – заявява той, като показва с очи на дисагите.

– О, никак не. Моля, не се безпокойте – отговаря Иречек.

– Ама все ще ви пречат, знам аз. Я чакай да ги взема в другата стая – и посягва да ги вземе, но домашните любезно се съпротивят. – Мигар ме е страх, не, ами така, рекох...

Минуват в приемната стая и госпожата затваря след себе си вратата, за да не се чува шумът в кабинета. Тя се старае всякак да занимае бай Ганя с нещо любопитно: предлага му разни албуми, показва

му картини, слага пред него цял куп илюстрации, но умът на бай Ганя е съвсем на друго място и той на любезностите на госпожата с престорено равнодушие отговаря:

– Не ща, благодарим: гледайте вий. Колко съм ги гледал аз такива картини и портрети! Не ме гледайте, че съм млад!

Бай Ганьо поглежда нетърпеливо на своя огромен сребърен часовник и почва един твърде интересен и своевременен разговор:

– Аз много съм любопитен да изуча Европа. Ето сега например, да речем, у нас дойде ли пладне – сядат да обядват. У вас инак е наредено. Вий кога обядвате например?

– Ний обядваме в 5 часа обикновено, но днес можем да обядваме и по-рано. Извинете, ще ви оставя само за една минутка – каза госпожата и излезе из другите врата.

Бай Ганьо седи сам в салона, зяпа разсеяно картините, час по час плюе по килима (не че е гладен, ами кой знае!), разтрива го с ботушите и се вслушва при най-малък шум в кабинета. Чува той по едно време, че Иречек става от стола си, пристъпва няколко крачки и се спира. „Ама и аз диване, защо не си пренесох дисагите в тая стая.” Бай Ганьо седи като на тръни; най-сетне не го сдържа, става, пристъпя тихичко по килима към вратата на кабинета, навежда си ухото към дупката на ключалката и слухти; той чува само собственото си често дишане и ударите на кръвта в ушите. Но и тук бай Ганьо не се успокойва, той не вижда нищо през ключалката и като натиска нерешително дръжката на вратата, отваря я, подава си тайнствено главата в кабинета и вижда Иречека, приклекнал близо до дисагите му пред един шкаф с книги. Бай Ганьо се хили насреща му:

– Хи, хи, хи, работите ли, работите ли? Хи, хи, хи! Чакай, рекох, да надникна. Работете си, нищо, аз пак ще затворя.

Иречек го гледа зачудено, без да му мине през ума причината на това своеобразно любопитство.

Обедът е готов. Минуват в обедната стая и сядат около трапезата: родителите на Иречека, сестра му, бай Ганьо и той. Бай Ганьо, преди да почне обедът, начева да се кръсти, хем се усмихва, с което иска да покаже на стопаните, че той не е от онези простите хорица и не че дотам вярва, ама все не е лошо (с дявола сме добре, какво бива и на господа малко тамян да покадим – за зор заман).

– Аз съм леберал, от леберална партия – пояснява той, – ама сегиз-тогиз удрям по едно кръстене, то не е зле, хора сме... Това какво е, супа ли е? А, аз обичам супа. Чорбата е турско ядене. И ний сега повече супа ядем. Ах, пърдон, извинете, оцапах ви бохчата... Ц... ц... ц... Тюх да се не види!...

Увлечен от желание да се препоръча за цивилизован човек, бай Ганьо не можа да поеме право чинията със супата, която му подаде стопанката, и изля доста от нея върху масата и додето да му попречат, той събра една част с лъжицата и я изсипа в чинията си. Стопанката не искаше да му позволи да яде от тая супа, но той от деликатност загради чинията си с ръце и не искаше да му я меняват.

– Аз имам чушки в дисагите си – съобщи ненадейно бай Ганьо. Той гореше от желание да си разтрие една чушчица от дребните в супата, която се показа съвсем бледна за неговия стомах, но се стесняваше да извади чушки, да не го помислят за простак, та искаше по-напред да сондира стопаните.

– Да? Имате чушки? – обади се Иречек.

– Как не, нося си аз чушки; нали знаете, „Българйя, майка мила” не може без лютичко – казва иронически бай Ганьо и без да чака повече, скача от стола, спуска се в кабинета, домъква дисагите си, прикляква над тях гърбом към стопаните и донася на трапезата две чушки.

– Две стигат за петима ни, страшно са люти – заявява той, като изтърсва половина чушка със семките в чинията си и остатъка любезно предлага на стопаните: – На, заповядайте, разтрийте си, хе, хе, хе, по български! Не, не, разтрийте, слушайте мене и ще видите какво нещо е. Е, вий знайте: насила хубост не става. Чакайте аз да си разтрия, че да ви покажа какво се вика супа.

И наистина, бай Ганьо разлюти супата си до такваз степен, щото един непривикнал човек би се отровил.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

86 Из „Бай Ганьо...” / Алеко Константинов (хумористично-сатирчна книга

ТОДОР ВЛАЙКОВ

ИЗ „ДЯДОВАТА СЛАВЧОВА УНУКА”

А Райка растеше като цвете в градина. И ей я вече и мома! Дочака дядо Славчо и това. Неговата Христинка не живя да й се радва и да я види мома, а ето че дядо Господ му продължи дните, та дочака пък унучката му да се замомува.

А и каква мома беше станала Райка, и какво беше чудо! Една стройна, па гиздава – да й се не нагледаш! Оная тънка, па висока снага, като се завие и закърши – като топола! Па едни отсечени плещи, едни равни рамена, едни заоблени гърди – да ти останат очите по тях! Лицето й като пълна месечинка. И тъй мило, тъй хубаво, дето не можете и да си го помислите! Бузичките й бели и червени, сякаш че са росни трендафилчета. Алените й устица като с пара разрязани. Кога се засмее, показват се в два реда ония ситни и бели като бял маргарец зъби, а от страните й в това време се откройват две малки трапчинки. Пък очите! Че то такива черни и живи очи и такъв мил и благ поглед може ли да ги има на друго място! Като дигне дългите си клепаче и те стрелне с ониe живи въглене, сякаш че те прикове на място – такъва сила имаха! Ала в същото време, сякаш че тоя поглед те и упойва с някаква тиха сладост, с някаква приятна омая. Кафявата й коса, гъста и мека като коприна, се спуща отзад на дълга плитка, а отпред изпод забрадката й се подават като ластовичи крилца от само себе завити къдрици.

Каквато си беше хубава, още по-хубава я правеха гиздавите й премени и наките. Дядо Славчо нищо не жалеше за нея. Той настаяше да й се нагоди всичко, както му е реда и както е по хората, по предните хора, да не бъдат те по-доле от другите. Нали тя им е едничка за всичко! А и майка щ обичаше да кити и труфи своята жадена дъщеря. Тя умееше да приготви и натъкми всичко от хубаво по-хубаво.

Празник е. Ето я Райка, че е тръгнала с дружки за хорото, натруфена с оная хубава и гиздава премяна. Тя е с един китен от скъпата боя сукман, обшит със сърмени гайтане и с копринени кенета. Изпод него се подават кенарлиовите поли на бялата й риза, шити с тютюрмета. Въз сукманя е облякла един къс гиджелик от морав джамфес. Запасала е въз него извезан с пъстри коприни поес и отпреди е закопчала позлатени чопразе. Превързала е въз кенаровите нагръдки, шити с кенета и тютюрмета, гердан жълтици като огън и наниз от ален като кръв бисер. Забрадила е назад една тънка, филибелишка пиринка, зехтиньова, с гълъбчета на челото. Возсукала е до под лактето бели като сняг ръкаве. Обула е воз тънките памучни с едри шарки чорапе ония чохени чехли с копринени китчици. Така накитена и пременена, па и както беше хубава, като иде на хорото, ех, то вече не можеш да й се нагледаш!

Ала не беше само хубостта на Райка. Колкото бе хубава и прилична, толкова беше и разумна, и паметна, па и мурафетлийка. Че майка й от малка я учеше на ум и разум, и на всякакви мурафете – и кенета да шие, и млин да точи, и везани възглавници да тъче. Тя беше превзела и майчиния си мурафет, и майчиния си разум.

Като майка си бе и сладкодумна. Доде ли у тях някоя роднина нагосте, тя ще я посрещне, както прилича, и ако нема

майка й, тя ще я разпита и разговори за всичко. И такива мъдри хорати ще й заприказва, и така сладко, така сладко, щото на роднината им се доиска и други път да пододе у тях.

А каква беше пък песнопойка и какъв чуден глас имаше! Една заран дядо Славчо, като бе свършил и разправил навънка работите си, седнал бе воз огъня и си пушеше луличката. Райка в това време бе вляла в градинката да полива, па бе запяла безгрижно една кръшна и весела песен. Ама тъй сладко и милно пееше, че дядо Славчо, старият дядо Славчо, който в това време някак си се беше заслушал в това пеене, се просълзи. Често се е случвало зимна вечер, кога си работят в къщи сами с майка си, и тя запее някоя на седянка – или „Милен Милици думаше", или „Либат се Бальо и Янка", или друга някоя, – случвало се е да се спират хора на пътя под стрехата им да слушат нейната песен.

Райка беше хрисима и срамежлива мома. Тръгне вечер на вода с бели менци, чистичко облечена, с възсукани бели ръкаве и навтикана с росно цвете. Пред техния вратник обикновено се събират по това време прекарале мъже да си приказват. Мине ли тя покрай тях, всякога ще им рече: „добро вечер" и ще климне с глава. А пък близо до чешмата, при малкия мост, стоят ергене и причакват момите да им пият вода. Райка и тям ще рече „добро вечер", ама тъй нисичко, щото едвам се чуе; и очите си не подига да погледне някого. Ако ли пък ергенин я запре да й пие вода, тя ще се засрами и причерви вече дотам: и пита ли я, хорати ли й нящо, тя му отговаря с половин глас и се в земята гледа.

А да знаете пък и каква беше чистница и уредница тая Райка! Щом влезеш в малкия двор, дето е пред къщата им, тоя час ще познаеш, че тука пипа моминска ръка. Двора изметен и изчистен, нема нищо да ти се изпречи на пътя: всичко прибрано, всичко на мястото си. Къщата излепена и измазана с една бяла като вар глина; отдоле, малко над земята, мината права като конец ивица с червена глина; под нея прекарана пък друга, тъй също права, с жълта глина; а пък по кюшетата и под праговете като направила от червената и жълта глина едни кенета – за хубост, тъй е!

В градинката й пък да влезеш, та да се смаеш! Че то как се насадиха тия цветя и как се накитиха тия лехи и тия колела! Тука един куп трендафил, и бял, и червен, изкастрен и изравнен като китка, а наоколо заграден с нисичек плет от чемшир. Таме други куп ружа, се от гъстата и от шарената, а окол купа насадени на колело червените и бели паренца. Таме пък една лехичка само карамфил, всякакъв вид; покрай лехичката една шарена ивица от стамболско цвете, от копринка и от теменужка, а на четирите кюшета по едно купче шибой. По-нататък едно кошерище крем и златовръх, а наоколо посадени кокичета, лалета и зимбил. Тука покрай стобора се проточила цяла леха здравец, божо-дърво и седеф, а по края заградено с шарена игличина. По-таме пък... та може ли да се изкаже всичко? То така наредено и накитено, щото само да си я гледаш тая градинка и да й се радваш!

Райка много обичаше и почиташе дяда си и всякак гледаше и радеше да му угажда и да го слуша. Тя познаваше по очите, какво иска той и какво му трябва, и всякога бързаше да го превари; никога не чакаше да й рече „това и това направи" или „това и това ми дай". Дядо й обичаше всички да припкат и да залягат като него и всичко навреме да се върши; и Райка припкаше и залягаше по цял ден и знаеше се кога какво ще трябва да се върши из къщи и кога е време за женска работа. Когато обядват или вечерят, тя ще да шъта и приноси и чак като се прекръсти дядо й и зафане, тогава и тя ще седне, и се ще бърза преди него да стане. А кога имат гостенин, нема и да сяда. Вечер тя отрано още ще приготви дяду си за лягане, ще му постеле и нагоди и, дорде той се кръсти пред куностаса, тя се права ще седи пред леглото му с чергата в ръка, па като си легне, ще го завие, ще му рече „лека нощ, дядо" и тогава чак ще седне при майка си да работи нящо.

Ех, каква беше, наистина, мома и какво беше чудо тая дядова Славчова унука!

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

87 Из „Дядовата Славчова унука" / Тодор Влайков (повест)

АНТОН СТРАШИМИРОВ

ИЗ „ХОРО”

Глухо е у Карабельови – глухо и зловещо. Шепнат из коридорите грозни сенки – сноват и изчезват: все дебели лица на млади житари, винари, лихвари. Само старшите стражари стоят тъмни от двете страни на тъмна врата. Вътре се чуе звън и глух говор. Старшите се понавеждат към ключалката.

– По най-положителни сведения, господа, опасното еврейче Иско не е напуснало града...

...Не е го напуснало, разбира се, щом и Карабельовата е още в града – хи-хи! – Старшите се навеждаха до ключалката...

...Около дълга маса стояха сдървени лица. В ъгъла на стаята алков закриваше креват. Председателят често звънеше. И стана.

– Имам думата, господа. Държа да забележа: не може да се говори без разрешение. И настоявам да се повика немедлено околийският началник. Защото моментът е сюблимен и може да се каем в последствие. – Има думата г-н полковник Гнойнишки.

Старшите стражари отвън дишаха вече в самата ключалка.

Дребничкият полковник повиши глас:

– Аз разбирам, господа, вашия председател, запасния майор г-н Кандилев Добри, юрист. Но без сарказми; да, без сарказми. Ще ме разберете впоследствие. – А засега – признавам: околийският началник ще отговаря. Защото ако миналата седмица той не беше – по известните причини – снизходителен към опасното еврейче Иско, – ние не щяхме да имаме впоследствие това днес.

Старшите стражари отвън се стъписаха: вратата се открехна и издаде глава кметът, бай Нако:

– Хайде там, пред входа! И никой да не припарва из коридорите.

...Вътре онемяха. По устните на председателя, г-н запасния майор Кандилев Добри, юрист, заигра пеница.

– Известните причини, господа, за които намеква полковник Гнойнишки, за мен тук, на това място, са неизвестни. При това уважаемият г-н полковник Гнойнишки ще се съгласи, вярвам, че началникът на гарнизона не бива да се идентифицира с шефа на полицията, защото помислете какво може да излезе впоследствие. Трябва, господа, да се пази моралният престиж на армията, за да не се каем впоследствие.

...Позицията на председателя беше силна, разбира се, особено по своята си справедливост. И полковник Гнойнишки не можеше да не обясни, че ако той, като началник на гарнизона, както ако и г-н Ячо Дундов, като представител на паркета, правеха чест на събраните сега тук, това предстоеше да се оцени впоследствие. Защото при събития тъй исторически, тъй решителни, тъй съдбоносни, като настъпилите през тази нощ – при такивато едни събития не трябва ли всеки, а също и началник гарнизона, а също и г-н прокурорът – не трябва ли и те да кажат своята си авторитетна дума пред екзекутивата на съзнателното гражданство, на верноподаното към короната и армията гражданство?

Полковникът повиши пак глас:

– Да, господа, моментът е сюблимен. Одързостиха се – тази нощ – и посегнаха впоследствие – родоотстъпниците – върху законно установените власти. Така ли е? Добре! Какво впоследствие? Просто да ги довършим! Нищо повече! Прочее, към дело: смело и непоколебимо! Да ги довършим до крррааак, гос-по-да-а!

...Лицата бледнееха. Прочете се списъкът. Всеки ближеше засъхналите си устни.

Бай Нако броеше: свиваше пръст след пръст. А тъй като пръстите му не достигнаха, той повтори...

Полковник Гнойнишки простря покровителствено ръка:

– Господа, не се съмнявам, че всеки от вас е готов да отстои твърдо, с желязна воля, за свещеното дело на армията. Но ще си позволя да ви пришепна и друго: не забравяйте, в игра са днес не само интересите на България, не! В игра са днес и вашите глави, господа! Толкоз... Умному мало довляет...

Ресните на всички очи пъпреха. Полковникът си наложи фуражката.

– Но, господа, аз не искам да ви влияя, нямам право, армията е неутрална. Прочее...

И изкозирува към всички с войнишки полукръг.

...Излезе и бай Ячо. А последва ги и кметът. Бързаше и се посви:

– Извини, Гнойнишки, но – недоразумението с жена ми? Питам само...

Гнойнишки се изпъчи:

– Най-напред, Нако, тази работа сега. Хайде! И никакво кълчене, разбираш ли?

– Е, да, е да. Но – жена ми?

Ячо си пипна очилата. Май с Нако ще се спазарява сякаш... Кметът запъпра дебелите си ръце.

– Но, моля ви се, зема се – публично – жена ми под стража, а после стражата се дига: как трябва да се разбере това?

Как трябвало да се разбере! Полковникът засука мустак.

– Какво има да се разбира бе, Нако: срещата на г-жа Софка със слугинята Марга е просто фатална.

Че тази среща беше фатална – за това нямаше какво да се говори.

– Но, Димо, ако Карабелица не беше починала – и то нечаяно, тъкмо сред сватбеното веселие, – нали? – слугинята Марга нямаше да възлезе горе и Мичето нямаше да слезе долу и, значи, Софка нямаше да я придружи, та прочее...

Гнойнишки махна ръка.

– Стига, Нако. Не е ли и тя там – слугинята Марга?

Там беше тя, разбира се – при навързаните в овощака. Бай Нако протри шепи.

– Е?

И Гнойнишки отсече с полегата длан въздуха:

– И нея – фюйт!

Това беше ясно.

– Разбирам бе, Димо, но...

– Ни-как-во но!

Гнойнишки отсече пак въздуха с полегата длан.

– Всичките – фюйт! Толкоз! Хайде!

Нако разбра. И загали лакътя на полковника.

– Добре бе, брате, за това не споря, то се разбра. Но трябва да сме на чисто, Димо, за Софка, казвам: човек се уби тук, пристав се уби! Не е шега, Гнойнишки! Аз настоявам предварително на очна ставка със слугинаята Марга. Това е абсолютно необходимо.

Полковникът загледа Яча и тоя се разсмя.

– Тю-ю бе, Нако, и-и-и холан!

Кметът недоумяваше. Трябва да се тури край на скандала със Софка, как инак! Но лицето на Гнойнишки позеленя: очите му се заискриха. Ей че тъпак – Нако! А окръжен управител е бил до вчера – пфу!

– Няма вече следствия бе, човек, няма очни ставки и так далше.Чека – туйто!

Бай Нако изви ръце на хълбок и широко се ухили:

– А с жена ми?

– Нейната е лесна. Аз отивам при нея.

Разисквания бяха почнали. Думата имаше помощник-кметът Дечко. Бай Нако седна до него.

– Дръж, Дечко!

И ораторът повиши глас. – Да, в живота на поколенията има съкровени минути, пред които трябва

да се благовее. И не бива никога да се губи вяра в племето, в народа. Защото историята не е открила до днес друг граждански олтар.

– Понятието народ, господа, не е фикция; планините, горите и полетата са мъртви без хора. Разбира се, не е фикция и идеалът за обществена дисциплина. Девизът „Един за всички и всички за един".

Бай Нако беше зяпнал от удоволствие. И извика:

– Карай, Дечко!

А после хвърли на цялата маса:

– Какъв талант ще излезе от него, стига да се отърси от своя Маркс!

Дечко – висок, мургав, с големи черни очи и с дебели сплеснати устни – се ухили и сви рамене:

– Благодаря за благопожеланията, г-н кмете. – Та, г-да, девизът „Един за всички и всички за един" е върховно начало за всяка здрава, ценна и жизнеспособна обществеост. Обаче не бива да забравяме, че тоя девиз, тоя свещен девиз не изключва противоречията и борбите между разните слоеве и класи.

Аха... председателят позвъни:

– На предмета, моля.

– Именно, г-н председателю. Партиите, идейните течения, даже гражданските войни са последствия, а не причини; те се коренят в съзнателното и несъзнателно стремление у всички нас към изглаждане на противоречивите класови интереси в името на идеална обществена дисциплина. И е време в такъв сюблимен момент като преживявания сега да ми се позволи известна откровеност. Убивахме, г-да, противниците си преди седмица, готвиме се да ги избиваме и сега, а ще трябва може би да разстрелваме и след седмица. Но докога?

Стаята онемя: очите на всички се скриха под сключените вежди. Само кметът, бай Нако, сви език на фунийка:

– Дечко бе, старшите стражари аз отпъдих на двора.

– Не ви разбирам, г-н кмете.

– В коридора не може да припари никой, казвам. Прочее, няма кой да те чуе.

– Толкоз по-добре, г-н кмете: слушате ме, значи, само вие и мога да бъда съвсем откровен. Време е да се опомним. Днес ние пишем история, която утре ще четат децата ни. И не бива те да се гнусят от бащите си, нали?

Председателят мигаше с ръка върху звънеца. Висок, плещест, с дълго лице, той слушаше опулен и, види се, недоразбираше. Ораторът посрещна опуления му поглед и попримижа.

– Г-н председателю, г-да, моля малко снизхождение. Хора ще избиваме тук, синове на нашата страна и равноправни с нас граждани, съвсем равноправии. Прочее, да бъдем на чисто. Аз не трепвам от това, че ще трябва да загинат още 300-400 или най-много 1000 човеци...

– Браво, Дечко, карай!

Бай Нако протриваше възхитено ръце. Карай! И Дечко повиши тон:

– Ако е нужно, даже и собственоръчно бих екзекутирал, г-да. Но не бива да се заслепяваме, а-а! Ний всички – с децата и с жените си, – всички все тук ще живеем в тази страна, сред този народ, да? Не можем се пресели на месечината, г-да, не можем избяга – поне всички, да!

– Я! – Председателят забрави звънеца и заблъска нозе.

– Кой ще бяга? Ние не сме дезертьори, другарю! Без обиди!

А зад алкова се изсвири с уста.

Главите около масата се свиха между раменете.

Ораторът пребледня.

Председателят се обърна към алкова:

– Без интервенции, г-н поручик.

А после позвъни и попита през нос:

– Иска ли някой думата?

Дечко разпери ръце:

– Но, г-н председателю...

– Без но.

– Позволете, не ви разбирам.

– Умря Марко, казвам.

Тя се разбра. Бай Нако застиска ръката на помощника си.

– Зарежи, Дечко, нали виждаш.

Но Дечко се наведе умолително до ухото му:

– Аз утре отчет ще давам пред избирателите си, г-н кмете... Аз съм представител на работническа партия, най-после...

Да, това беше право. Бай Нако смигна на председателя. Нека се доизкаже помощник-кметът на града: нали това ще вършим сега!

И Дечко се поизкашля в шепа.

– Аз отбягвам, г-да, отбягвам и съзнателно ще отбягвам в тоя трагичен момент онова, което е в дъното на събитията днес: мизерията на работните маси, бедствията на бежанците, чудовищната скъпотия.

Ще отбягва уж, пък го казва! Бай Нако застиска пак ръката на оратора:

– Дечко бе, тази стока овехтя: харчеха я – школните дрипльовци – по всички панаири от четвърт век. Ораторът откри широко чело:

– Именно, г-н кмете! И трябва дваж по-внимателни да бъдем, щом народът е проагитиран от четвърт век насам.

А-а! Бай Нако плесна дебела длан по масата.

– Да живееш, Дечко! Ха добави сега: а кой го проагатира, а? Аз ли, или ти, а?

Сдървените лица около масата се оживиха. По челото на оратора лъсна пот.

Бай Нако тържествуваше:

– Виж какво ще ти кажа аз още, Дечко: в съседната стая има мъртвец, помина се Карабелица.

Дечко се забърка съвсем. И бай Нако сниши тон:

– Казвам, Дечко, и мъртвите имат уши: зарежи, стига!

Дечко ще зареже, то се знае. Но трябва да закръгли поне главната си мисъл.

Председателят позвъни:

– Никакви мисли! На бойна линия трябва да се действува – фертик!

Пламна мургавото лице на снажния помощник-кмет. Ще им каже той – ей сега ще им каже – че са на бойна линия, но срещу собствения си народ, да!

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

88 Из „Хоро” / Антон Страшимиров (роман)

ЕЛИН ПЕЛИН

ПО ЖЪТВА

Усилна жътва кипи из равното Софийско поле. От край до край, докъде ти око види, се люлеят златни ниви и морни работници се мяркат там от тъмни зори. Бог тия дни даде страшна жега. Свило се е синьо небе над земята и сипе огън и жар. Над широкото поле трепери адска марана. Отпуснати и уморени се синеят далечни гори и планини, и сякаш чакат кога полето а-ха ще пламне в пожар. Птичките са забягнали далеч из хладните усои и не им се чуе гласът. Само гугутка се обажда изрядко от сенчеста круша или грив гълъб усамотено префюфюква с криле към гората. Тежко и душно.

Слънцето се е спряло огнено и немилостиво в небесата, но жарките му лъчи не пъдят от полето работливите селяци.

Неуморно те жънат там и трупат златни снопи. Пот се сипе от челата, душата без сила остава, няма почивка. Узрялото жито не чака.

Бог обилно наспори тая година и не прати ни град, ни скакалци, ни грозна напаст за греховните селски души, напатени и настрадани. Зарадва ги той с благодатни майски дъждове и не иска да им отнеме лелеяната в душа надежда за плодовита жътва.

Колко думи, молитвени и чисти, се изтръгнаха от ободрените селски души!

– Бог ни помага! Нека работим, нека работим!

И ей в това усилно време, под адския слънчев пек, над златното поле ехтят песни и се носят на вълни чак до небесата като благодарствени молитви. Подемат се из краището нейде дружни момински гласове, залюлее се песен млада, волна, широка като полето, света като любовта.

Из друга задселски краища се отзове друга, мило, високо, и изпрати надежда и сили.

Левент Никола често оставя тежък сноп и дълго се ослушва. После усмихнат и бодър гледа как

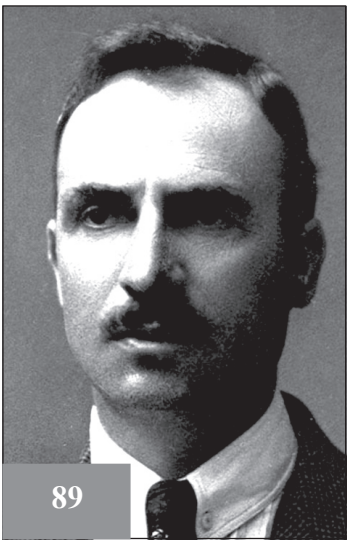

жънат сами-самички стара майка и малка сестрица.

Тя се обръща и весело го задява:

– Бате, не мож позна Пенкиния глас! И прижуреното ѝ пълно личице, младо и свежо, светне от усмивка.

– Долавям, но слабо… слива се с другия и се губи! – отговаря Никола, па наставя:

– Майко, я си почини и ги послушай! Ако схванеш Пенкиния глас, да знаеш, че наистина снаха ще ѝ стане.

Изправя се старата му майка, усмихва му се с любов и като зажъна, рече:

– Ако ти не мож ѝ позна гласа, та аз ли ща, бре синко?

– Да пее сама – през море да е, ще я позная!

В миг млъкна дружна песен и полето затихна. И ето че някъде далече се поде самичък глас – висок, звънлив и треперящ. Той се емна леко и тихо, па полека-лека се засили и се залюля на мощни вълни над полето. Никола остави снопа и плесна ръце.

– Ето я на – тя е!

И дълго се ослушва.

А песента се ширеше, волна и млада, чиста като извор, пълна с надежди и желания. Тя кичеше на китки мили хубави думи и ги пращаше с любов някому някъде. И ту развълнувано

глъхнеше, ту смело се вдигаше, сякаш се бореше с някоя безкрайна скръб, с някое злокобно съмнение, и победоносно вземаше връх и се носеше стремително и гордо.

Не изтърпя Никола, а се изстъпи сред нивата и се провикна:

– Еее-ех!

Екливи и ободрителни смехове му отговориха от околните нивя.

Леко се завълнуваха узрели класове и весело си зашушукаха нещо.

Чу го Пенка отдалече и му прати закачлива и обична песен.

Над полето, сякаш с кръст в ръка, прехвръкна надеждата, по нея радостта.

Ободриха се морни души и заехтя полето пак от смях и песни.

Но ето че дотича из отдалеченото краище босоного хлапе и уплашено обади, че Пенка примряла от жега.

Грозната вест се разнесе из уста в уста по цялото поле.

Пенка примряла от жега!

Боже!

Пак жертва!

Град да бе паднал, не би тъй убил сърцата.

Захвърлиха жътвари остри сърпове и затичаха нататък, плахи н тъжни.

– Боже, дано лъжа бъде!

И булки, и моми, и мъже и жени, и майки се стекоха на Пенкината нива ужасени.

Край златен сноп бе паднала възнак, като с куршум ударена, Пенка – селско дете обичливо. Бяла пребрадка небрежно бе паднала над чело, да засени хубавото й лице. Тъмнееха гъсти ресници, мъртвешки склопени. Из полуоткрити уста бе потекла струйка алена кръв и обагрила бялата й гушка. Едната й ръка още държеше острия сърп, другата грижливо стискаше ръкойка класове.

Слънчев удар бе убил момичето.

Спусна се Никола изумен, отчаян, разбута навалицата и падна разбит до студеното й мъртво тяло.

– Пенке, моя радост, моя песен!

Гласът му се сподави в ридания.

На другия ден слънцето все тъй жестоко и силно печеше, но из нивите се не мяркаха работници, макар че бе делник. Златни класове се ронеха и горяха самотни.

Полето празнуваше тъжен празник.

Погребваха Пенка.

Край

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

89 „По жътва” / Елин Пелин (разказ)

ПЕТКО Ю. ТОДОРОВ

ЗМЕЙНО

Думаха му. – Нея вечер излезе майка му с пълно ведро мляко из кошарата и се спря на вратника отпреде му: – Стига, Косьо, стига свири... И месечко ще изгрей, не е на добро. Ще ти стане нещо да се разболейш, подир не можем те уварди от съседи.

Облегнал гръб о дирека на вратника, впил очи в срещния прозорец тамо горе, па подкършил песен на свирка – той не чува. – Какво ще му приказва майка му! Наведе тя мълчаливо глава, вдигна ведрото и зави към другите порти за вкъщи. Сетне ненакатранени кола проскърцаха татък зад плетищата; отсам-оттатък по тесния път залостят вече врати; – залости своите насреща и Недина майка.

Излезе буля му и тя, издоила, ще се прибира. – Хай, драгинко, хай, ела си. Виж как свети месечко, не личи да е нощя. Потайна доба е – всякакво броди наоколо.

Овчарчето снеме свирка, извърне глава: – прибрало се вече всичко из село. Само хлопатари на овце се обаждат един други из кошари; отсреща край Недина плет промъждукват светулки, а прозорчето изнича горе изпод лозата, провесила тежки гроздове по бялата стена, и вътре се потайва сама Неда и не иска да го знае.

Застои се той, пак току го сепне кака му, изстъпана отдолу на портите, вика го.

– Ти си върви – сопне се Косьо и пак засвири.

Всичко се смърлушва.

Когато есенната нощ приспа наокол селото, чак към петляно време, открехна се прозорчето и през граните на кълравата лоза надникна усмихната Неда.

Песента замлъкна. Овчарчето вдигна глава и наблегна още по-силно гръб о дирека. – Ела, ела...

– При кого? Какво да правя? – смее се тя.

– Да ми кажеш защо се пусна от хорото. Както отидохме, тъй щяхме да се върнем наедно. Нали ми се вече, пък тръгна с онези! И се избръщахте да ме гледате, да се смейте с мен...

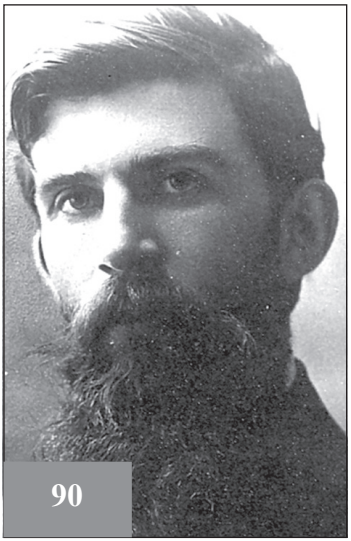

– Да те викаме, се избръщахме, бре! Ти защо не доде. Ганчо щеше да ти купи халва... – жигосва го тя, та на овчарчето се доплаква чак, но сълзи не му дойдоха да проронi.

– Аз не ги диря тях: ти слез да ми кажеш...

– Бре, защо съм ти аз... Какво да те правя, ще те бавя ли?... – отряза най-сетне тя и хлопна прозореца.

Косьо процеди през зъби закана и стисна юмруци: – Играла си ме, на хорото за смях да ме сториш... – И зави надолу към портите, стъпките му заглъхнаха в ромона на капналите листа по двора.

Цяла есен мина, Косьо се крие и от другари, и от моми – кой дето го види, само го подкача. Зазими се. Тръгнаха сватове из село, вдигнаха се сватби; най-подир и Неда под венчило отиде... овчаря го виждаха само ранобудния клисар и епитропа, в тъмни зори тръгнал с шейната за дърва. А по Ивановден, на черкова, майка му взе да се оплаква пред жените, че онзи ден, като си дошел от корията, вечерта легнал и не можал да стане вече.

– Уроки ли е, какво е – вайка се тя – дойде си, тръшна се: ни става, ни отваря уста да продума...

– Змейно е то, ама току мълчи – прекоси я съседката Касърка. – Нали го гледам по цял ден през плета как се щура замаян из къщи. Също като попадийкина. Ще довлече и тоя някоя поразия да запали селото...

– Който овчар свири по месечина...

– От свирката му не можахме да заспим есенес... – погълчаха и други съседки.

Оттогава Косьо все крее, съхне и никой болката му не може да проумей. По него ни кокошка вкъщи заклаха, ни да перат посмяха – да не попарят болестта, че още по-зле. Остана и вълната невлачена тая зима, да й не развалят леглото. Най-подир захванаха и гозба със запалена свещ да й оставят в къта: дано се наяде и отпилей... Всички го гледат накриво, а нему се запуши душата все из къщи да стои – и заизнича през прозореца. Но и дървеса, и градини са глахнали в снежната си мразовита пустош; къде да се дене!

Зазори се. Денят простре върху потъмнели планински чалове влажния си ямурлук, па като морен пътник току-виж, че се сврял под него и задреме. И един подир друг редят се тъй дни, все кални, влажни, докато веднъж слънцето надзърна топло през мъгли. Закапаха стрехи, стекоха се бари по двора и по тях се заоглеждаха пътем белоснежни облаци, засновани по изведрялото небо. Ден-два – покривите на къщите се лъснаха на припек, зинаха навред врати и закнижени прозорци. Потегли нещо Кося; облъхна го пролетния дъх и душа му поби към слънцето нагоре, като полски злак.

– Буле, нали от копривена чорба кръвта се пречистя; – да ми свариш коприва, да стана и аз да се махна вече оттук...

– Да ти сваря, драгинко. – Къде ще вървиш? – го спогледа буля му.

А Косьо се изстъпи посред къщи, потъмнелите му очи светнаха и двете: – Кръв да се пречисти и всичко, каквото ми се е набрало – ще стана да си заведа овцете в Балкана. Не ща да виждам никого...

Първа лястовица щом зачурулика под стряхата, татък през пътя, покрай Недина плет, едва разцъфнаха овошките и овчарчето наметна ямурлук и подкара овцете.

Скри се като пущинак в Балкана, стои и досега там. Ни в празник слазя, ни на майчини заръки отвръща. Забравят ли да му занесат от село брашно, сяда на хромеля и сам си смила жълъд. Трето лято ще мине вече и никой не знае какво прави Косьо в гората. Едни разправят – ката вечер змеица със златна кочия го отвеждала нейде из пещери в сараите си, други – самодива го залюбила и по цели нощи карала на хоро да й свири... Кой каквото му хрумне, отваря уста и разправя.

Приказки прокудиха овчаря; по тях той омрази селото, но сега нали е далеч от всички, не иска да ги знай. И сегиз-тогиз само по дървар или случайно зареян из гората момък провожда по присмех и закачка за някого. Пък кога някой урочаса, погват се да го дирят – ако го намерят, дава им змейско було да се кадят или чемерика. На молби лесно сърцето му омеква. – Тази пролет като беше прилошало на Касърката, затекоха се пак при Кося. Два дни и две нощи се лутали из планината да го търсят и едвам втората на призори го намерили въз самодивското хорище, билки да бере. Дал им няколко стръка трева да й сварят и казал, че по Еремия, какъвто болен и да дойде тук, като преспи на хорището, оздравя. Здрав пък никаква болест вече не хваща. Нея нощ самодивите се къпели оттатък на вирът, под водопада, и после литват по хорища и рудини с жива вода да ръсят.

Като чуха селяни, още сред бял ден зарязаха работа – болни, здрави тръгнаха да търсят овчаря в Балкана. – През долчинки, по кози пътеки, които само той знае, поведе Косьо мало и голямо нагоре. Три години вече селяни не са го виждали, сега не могат да му се нагледат; туй ли е коритана, с когото Неда се подбиваше... Ни на почуди, ни на приказките им мари той. Като някой харамия развял ямурлук, вдигнал глава, само сегиз-тогиз вдига гега да им оправи пътя. А пътя е дълъг: все през гората, между сиви камънаци нагоре. Чак по тъмна вечер излязоха на самодивското хорище и се разведри небото над тях. По-старите, капнали от умора, насядоха долу под моравата, а по-младите плъпнаха след овчаря нагоре към разредените дървеса, през които се открехваше отвъд небото, обсипано със звезди. Вече месеца се бе надвесил отгоре и само гласът на водопада гърми отстрана в дола и сподавя тъмния ромон на гората, като зелено море, простряна под склона на хорището.

Овчарят се изстъпи отгоре, под него – обраслата околовръст с гора морава, почерняла от свят: и от тяхно село, и от околни колиби, всичко, що могло душа да носи, дошло тук като на сбор. Само Неда нийде се не мярка.

– Може и да е тук. Из пътя колко тумби настигаха, хора приждаха от всяка долчина. Може да се е затуляла нейде – познава си вината пред него. Ще я намери той. Раздяна ямурлук овчаря, сложи го до буля си и сестра си, които що бяха приседнали да се отморят, и слезе из навалицата уж да ги разпореди. Селяни, селянки се сбираха на купчини по моравата, а той дебнешком заизнича край тях. – Тук-там... Я тази – досущ нейния стан! Не. Онази оттатък, дато се кани да приседне – тя сега може да е напълняла, – не е и тя. – От купчина на купчина той обреди навред – ту в тая се взира, ту оная изглежда отдалеч, а Неда нийде

няма. Докато слезе долу в гората, разговорите заредяха – повечето от жените, морни от път, се простряха върху тревата; някои от мъжете, като че не им се още ляга, стояха седнали, заслушани в шумоленето на гората, що глухо се подйемаше по падините нагоре.

С оборена глава върху гърди, овчарят се върна пак при своите горе. Вече хорището заглъхваше и ромонът на листата се засилваше наокол. Подложили ръце вместо възглавье, кака му и буля му бяха се свили край ниските шубраци. Той се отмести малко настрана, постла ямурлука и мълком се изтегна върху него. Отгоре месеца кротко гледаше хорището, заспало под леката му сърмена покривка. Шепота на гората, като потайна мълва, се предаваше от клон на клон и ту чезнеше татък далеко над ридовете, ту се повръщаше пак насам. Като че в морния си грохот се унесе и водопада. Само овчаря бореше неспокойна мисъл: като обжегнат, той се бъхташе та на тая, ту въз оная страна, най-подир му дотегна да се обръща, надигна се и седна.

Сам-там, между натръшканите по хорището мъже и жени, някой прохъркваше в предутрен сън. Един отсам протегне крак или ръка, други се обърне, отвори очи, но вижда, зори още не са зорили – и пак се свие. Обърна се по едно време и буля му и като го зарна седнал, надигна се на лакът и зашепна едва чуто:

– Какво си седнал, драгинко... Цяло село доведе тук да спи, пък ти сам не склопяш очи...

– Ами Неда?... – отби той изведнъж приказка, като се примъкна излека до буля си. – Защо не дойде тя...

– Как ще дойде, драгинко – тя, свекърва й, не я пуща у майчини си сама до отиде! Тебе прокуди, ама и тя не хароса. Мъж й все по гурбет – можеш ли на нейната свекърва угоди!...

Овчарят млъкна. Буля му се извърна, застоя се, погледна го и отново пак задряма.

– Свекърва й не я пуснала – под свекърва най-подир преви врат – додаде в себе овчаря и склони рошава глава на гърди. Той нищо нямаше да й рече, искаше само да я види, да я погледне веднъж: мята ли пак поглед, от който губеше свят и сила овчарят. Или шетня и грижи вече са угасили ведри очи и като на улетял цвят подочници се вият под тях. Не я пуснала свекърва й! А пък що ли му е била! Що ли му трябваше да подмамва цяло село: той и тъй е свикнал със своята. Самичък е бил, ще си остане самичък пак. Знае си самотията.

Високо зад облаци пребледня небото и пресен утренник полъхна над Балкана. Леки сенки се разредиха горе край дървесата, трепнаха върхарите на гората, клонки се надигнаха, прошумоляха и мигом пак клюмнаха, сякаш искаха да си отспят. Но няма вече време за сън. Небото пребледня цяло, подухна утренника по-силно, дървесата оттърсиха мъгливи обвивки и водопада се пробуди в дола. Над легналата трева отстрана, дето нощува овчаря, се изправиха неподвижни два мака – две изплакани, налети с кръв очи, и безмълвно загледаха хорището надолу. Ей под склона, досам гората, се надигна старец, протегна ръка, прозя се и сочен дъх, напоен с чубрика и здравец, му изпълни широко разтворените гърди. До него стана друг и двамата закрачиха между налягалите по хорището, към водопада оттатък. Пробудени тук-там, отварят очи други; жени седнаха да оправят коси, затриха сънливи очи децата, които ги будеха майките им да вървят да се мият за здраве. Скоро зашумя цяло хорище; хора засноваха насам-нататък и разтъпкани от навалицата билки, здлавец и чубрица с пресен и крепък лъх облъхнала отвред.

Но още преди да се събудят по моравата, когато първият селяк коленичи при канарите, под водопада – отвъд по рида му се мярна някой развял ямурлук. Докато плисне шепа вода и разведри лице, овчарят, понесен пак от свойта несрета, изчезна в утренната дрезгавина из гората. Откъм хорището наваляха мъже, жени, деца – едни се нареждат отсам по брега, други прескачат по камъните и коленичат да се мият. А високо от черните скали, между които тук-таме клек провира немощни върхари, се мята водопада. Широките му влажни плещи позлати слънцето, опна струите му като свилена основа и запреплита сърмен вътък по тях.

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

90 „Змейно” / Петко Ю. Тодоров (идилия)

ЙОРДАН ЙОВКОВ

ШИБИЛ

Радка на порти стоеше,
отдолу иде Мустафа...
Народна песен

Шибил, страшният хайдутин, когото заптиета и кърсердари търсеха под дърво и камък, слизаше от планината и отиваше да се предаде. Утре тая вест щеше да се разчуе навсякъде, кой щеше да я повярва? Шибил малко се грижеше за това. Той бързаше и мислеше за друго.

Мислеше си как преди месец-два, от високите върхари на Сините камъни, където между гнездата на орлите беше и неговото хайдушко гнездо, той видя, че долу по пътя идат жени. Не беше в хайдушките правила да се задяват жени, нито имаше място за жени в сърцето на хайдутина. Но Шибил беше погазил много закони и не знаеше вече, нито искаше да знае кое е грях и кое не. „Жени, тук, сред Джендемите – помисли си той, – и това е добра плячка!" И той стана, незагрижен ни най-малко накъде го влече любопитството му. Хайдутите тръгнаха след него, засмяха се и зъбите им лъснаха като на гладни вълци.

Слязоха долу, минаха през гората, която още не беше се развила, и излязоха на пътя сред Джендемите. Това място беше най-страшно. Тук пътят се вглъбяваше навътре в дола, извиваше се по едната и по другата страна, чертаеше две дъги, два обръча на капан, в който много хора бяха намерили смъртта си. И както правеха и друг път, хайдутите препречиха пътя, изправиха се там, страшни, брадясали, наметнати с черни арнаутски гугли, отрупани с оръжие. Жените се показаха на завоя и щом ги видяха, спряха се като втрещени; после се втурнаха, едни надолу, други нагоре, и започнаха да бягат, но краката им се подкосяваха и те само лъкатушеха на едно място, като ударени птици. Прималели от страх, те паднаха на земята и заплакаха.

Хайдутите не се трогнаха, те дори не ги и погледнаха. Тяхното внимание беше другаде: една жена стоеше още на пътя, млада, хубава. И как беше пременена! Синя джанфезена рокля, елече от ален атлаз, пъстра божигробска престилка, сребърни пафти. А на шията и тежки нанизи, ред едри алтъни, ред рубета и махмудии. Къде беше тръгнала тъй натруфена, на сватба ли? Луд ли беше тоя баща, който беше я пуснал сама из тия планини?

Шибил пристъпи по-напред, момата го гледаше спокойно и право в очите. Една отвесна черта беше се спряла между гайтанените й вежди, алените й устни потръпваха.

– Брей! – извика тя и крехкият й глас странно прозвуча сред плача на жените. – Да си вървите по работата, че знайте ли се! Не ви ли е срам, какво искате от едни жени!

При тия думи хайдутите, които не снемаха очи от алтъните на шията й, се спуснаха към нея и отдалеч протегнаха жилестите си ръце. Шибил махна с ръка и ги спря. После се обърна, изправи се на целия си ръст и отвисоко измери с очи момата. Какво бяло лице! И тънка в кръста, а полите й широки, като на кукла. И какъв кураж! Очите му заблещяха весело, наду го на смях. Но по-рано от него момата беше се разсмяла с глас. Лицето й светна, стана по-хубава и сега можеше да се види, че очите й са сини и зъбите бели. Шибил я гледаше учуден: какъв ще е тоя дявол?

Как стана всичко онова, което отпосле се случи, Шибил сам не можа да разбере. Жените се съвзеха и макар още плахи като кошути, надойдоха към него. Разведри се сякаш планината, долу се зачу да шуми реката, в гората се обади птиче. Сам Шибил беше седнал на един камък, усмихваше се, слушаше брътвежите на момичето. Какво приказваше то? Един господ знае – думи, които не значат нищо, думи, които се забравят. Но как светеха очите и как беше приятно да я гледа човек. Настрана, укротени като по някое чудо, хайдутите бяха насядали и спокойно пушеха.

– Та ти си Великокехайовото момиче – говореше Шибил. – Рада се казваш. Че как те е пуснал баща ти? И променена, с алтъни, с тия върви махмудии... Аз ще ги взема!

– Бре, ще ги вземеш! Я да ми дадеш още, че ми са малко! Я виж – извика тя, като показваше с ръка, – я виж как ти се скъсал ръкава. Чакай, аз ще го зашия!

Шибил погледна ръката си, сложена върху тапанджата на пушката: червеното сукно наистина беше се скъсало. И преди той да разбере шегува ли се тя или не, видя я току пред себе си, виждаше мъха на бялото и лице, червените й устни и когато го погледнеше, очите й го заливаха с мека и сладка светлина. Усмихваше се и го гледаше дяволито, прибираше скъсания ръкав, а в устата си държеше игла и конец.

– Не мърдай! – сгълча го тя. – Започвам. И тури нещо в устата си, та да ти не зашия и ума. Барем да го имаш!

Засмяха се всички.

– Слушай – продължаваше Рада, – да се ожениш, че да има кой да те кърпи. Да не ходиш такъв окъсан, като...

– Като какъв?

– Като циганин!

Шибил се понамръщи. Жените плахо се спогледаха.

– Да се оженя – каза Шибил, – ама момите не ме искат.

– Ба, ще те искат. Такъв ерген!

– Е, хайде, вземи ме ти!

– Кой? Аз ли? През дол бяга, цървул стяга, що е то? Хайдутин. Не, не ми тряба. Хайдутин не искам.

Шибил пак се намръщи. Рада срещна умолителните очи на жените и бързо рече да се поправи:

– Може, може... земвам те. Трябва само да питаш Велико кехая.

И като помълча малко, тя прибави:

– И кърсердарина Мурад бей... Готово. Виж ли как го заших – каза тя и пусна ръкава, – да ме помниш, да го носиш по живо, по здраво...

Шибил я погледна и се засмя. Те поприказваха още, после жените си тръгнаха и Шибил ги придружи чак дотам, дето се свършваше гората и започваше полето.

Когато се случи това, беше пролет. Тук-таме само из долищата беше се раззеленила прясна букова шума, а по другите дървета имаше само пъпки. Шибил се връщаше в планината и още се усмихваше. След него вървяха хайдутите, гледаха в земята и мълчаха. Черен гарван прелетя над тях и заграка – лош знак! Шибил не забеляза, но хайдутите се събраха накуп и си зашушнаха нещо. Жена беше се изпречила на пътя им, хубава жена, а всичко това не предвещаваше нищо добро.

Мина се още някое време, стопли се повече. Цъфнаха дивите сливи, разлистиха се крушите и един ден, сред топлия въздух и сред слънцето, закука кукувица. Както беше обичай, Шибил започна да брои, за да види колко години ще живее, но после се замисли за възрастта си и му се стори, че е вече стар. Спомни си Рада и се усмихна: „Каква чудновата бърканица – мислеше си той – от жена, дете и дявол! И как всичко и прилича; каже нещо – умно е, направи нещо – хубаво е!” И той я виждаше тъй, както беше я видял, когато държеше иглата с конеца в устата си, гледаше го и се усмихваше. „Не игла – помисли си пак Шибил и въздъхна. – Нож може да държи тъй в устата си, и от тоя нож човек на драго сърце би умрял!”

Тъкмо в това време минаха търговци и хайдутите ги спряха. Изплашени, прежълтели като смин, те едва се крепяха върху седлата на конете си и чакаха да чуят какво ще рече Шибил. Но Шибил не ги накара да отворят дисагите си, нито потърси какво има в кемерите им. Отдалеч той отваря приказка за туй, за онуй, споменава за Велико кехая и най-после заговорва за Рада. Хайдутите гледат в земята и изгарят от срам. Шибил пуща търговците да си вървят, изпраща ги донейде и високо им заръчва да носят много здраве на Рада.

Хайдутите вече не продумаха на Шибиля, нито смееха да го погледнат в очите. И когато вечерта се прибраха в планината на върха на Сините камъни, между орловите гнезда, и Шибил си легна и заспа, те останаха около огъня и си приказваха. Планината си беше същата, убежището им беше сигурно. И все пак те бяха неспокойни и плахо се оглеждаха наоколо. Изкрещи някъде лисица – стори им се, че човек се кашли; изпука някоя съчка – мислят, че иде някой. И те по-близо се навеждат един към друг, шепнат си и гледат как Шибил се върти в съня си, как пъшка и приказва нещо. Тогава те станаха и се застягаха за път. Не го убиха, но избягаха от него, както се бяга от чумав.

Шибил остана сам. И тогава парите от царските хазни, които беше обирал, пръстените, измъкнати от ръцете на живи и на умрели, златото и сребротo от черкви и манастири – всичкото имане, което той беше натрупал и беше скрил из пещери и хралупи, всичко това потече в къщата на Велико кехая, все подаръци на Рада. Скъпи подаръци за всяко „много здраве" от нея. Но ето, той получи хабер, който го замая: Рада го викаше да слезе в село; баща й им даваше благословията си, Мурад бей му прощаваше. И в знак, че думата му е вярна, кърсердаринът му пращаше божигробски броеници от кехлибар.

Дълго време Шибил мисли дали това не е примка. Всичко, което имаше, беше го дал. А гората беше се раззеленила вече цяла, натежа и потъмня, поляните се покриха с висока трева, цъфна божурът, цъфна и росенът, самодивското цвете. Из долищата се понесе дъх на люляка и на липи. И когато в усоите проехтя ревът на рогач, а в Старата кория загукаха гриви гълъби – корав се стори на Шибиля камъкът, на който вечер слагаше главата си, и тежка му се видя пушката. Той повече не можеше да трае и тръгна за село.

Когато потегли от Сините камъни, беше пладне, когато слезе долу на пътя и се обърна назад, върховете на планината и канарите по тях бяха се зачервили от залеза на слънцето. Но орлите още се виеха пред белите сипеи и каменните стени на урвите. Тия орли, които бяха навикнали на леш и които често пъти, кацнали на някоя скала, ръфаха човешки меса. Мръкваше се, в долищата се спускаше синкава мъгла, по баирите лазеха дълги сенки. Планината беше се спотаила, тиха, замислена, сякаш гледаше след Шибиля и питаше: къде? Домъчня му на Шибиля, съмнението като червей загриза сърцето му. Той седна на един камък и се замисли.

И всичко пак прекара през ума си, всичко премисли. Когато повдигна очи, месецът беше изгрял. Друг свят виждаше пред себе си Шибил и друга беше станала планината – разстлана нашироко, мътна, изгладена като синя стена, загърната в бяло було. В черни сенки се спотайваха горите, от поляните идеше хлад и бяла мъгла пъплеше по тях и се извиваше като змей. Някъде в мрака светваше светулка, написваше с огнена черта някакъв знак, някаква тайна дума и угасваше. А дълбоко в дола нещо пееше – реката ли беше това? – пееше тъй тихо, тъй хубаво.

Шибил гледаше пред себе си и мислеше. В очите му, като къси жълти жици, се чупеха лъчите на месеца, искряха и се сплитаха в някакъв смътен образ, който ту се явяваше, ту се изгубваше. Но Шибил ясно виждаше две очи, които го гледат, една усмивка, която го мами. Той стана, тръгна подир тези очи и тази усмивка и повече не се обърна назад.

Три предпазливи удара, тихо пошепнато: „Аз съм, Мустафа", вратата се отваря и той влиза в бащината си къща. На огнището гореше огън, сенки играеха по стените. По главите на пищовите на Шибиля, по паласките и пискюлите на вулията му блясват отражения. Висок и снажен, къщата сякаш беше тясна за него. Той срещна очите на майка си и разбра всичката тревога, която я мъчеше.

– Мустафа – каза тя, – защо дойде? Ще идеш ли там?

– Ще ида.

– Ще идеш! Кога?

– Утре.

Старата жена познаваше добре сина си и знаеше, че е излишно да настоява, да го раздумва. Тя седна край огъня, обхвана с ръце коленете си, потопи очи в земята и зареди:

– Мустафа, от три дни сеймените на кърсердаря леят куршуми и точат ножовете си; опитват ги с пръст да видят дали са остри, косъм да спуснат върху тях, косъма ще разсекат. И сучат мустаците си и гледат към нас... Мустафа, нещо лошо има да стане.

Шибил се обърна и я погледна, но погледът му беше такъв, че тя не знаеше дали той беше я чул и дали беше я разбрал. Тя се спотаи и не каза вече нищо.

А Шибил се разпасваше и сваляше от себе си пищови с позлатени дръжки, кулаклии ножове, работени със сребро паласки – всичко това, което за него беше вече тежко и непотребно бреме.

Горе, на Черковното кафене, до разтворения прозорец седят кърсердаринът Мурад бей и Велико кехая. Беят е намръщен, мълчи и замислено смуче чибука си. Но Велико кехая е весел, той ходи из стаята, размята дъното на широките си шалвари, час по час вади от пъстрия си копринен пояс голям като топка часовник, поглежда го и пак го скрива. После потрива ръце и дума:

– Всичко е наредено, бей ефенди; гледай си работата, вълкът е в капана...

На масата пред кърсердарина са сложени две кърпи: бяла и червена. Това са условните знаци за сеймените, скрити в пусия. Ако беят развее от прозореца бялата кърпа, това значеше милост, ако развееше червената, значеше смърт. И те чакат и поглеждат към улицата. Никой не се вижда. На портата не е излязла Рада, нито Мустафа се вижда да иде. Велико кехая не може да се стърпи и се завтича до къщи.

– Е? – пита беят, когато той се връща.

– Всичко е наред. Облякла се е в най-хубавата си премяна, ален атлазен елек, синя джанфезена рокля. Също тъй, както беше се облякла, когато я пратихме в планината. И жена нали е – гледа се в огледалото, пише веждите си и се смее.

– Какво ще се смее – казва сърдито беят, – не знае ли какво има да стане?

– Знае, как да не знае.

– Ти каза ли и всичко?

– Хм... всичко не и казах, можеше ли? Ама не! Всичко и казах, всичко. Ефендим, не бери грижа, работата е наред.

Минава още час. Никой не иде. Велико кехая тича пак към къщи, бави се там сега повече и най-после се връща.

– Е? – пита беят.

– Остави се, сега пък друго. Плаче. Дохождала оная вещица, майка му. Аз да бях я сварил, щях да я науча нея. Дохождала, ефендим, и кой знае какво ще е набъбрала. Сега чупи ръце и плаче. „Не давам, вика, косъм да падне от главата му. Ще му пристана, ще избягам с него в планината!" Ах, жени, жени! Тъй са те. Нейсе. Наредих я. Ще излезе. Ей сега ще я видиш на портата...

Кърсердарският глади брадата си и мълчи. Сини кръгове от дим се огъват и вият около главата му.

Но ето: Рада стоеше на портата, отдолу идеше Мустафа. Кърсердарският и Велико кехая тичат към прозореца, крият се зад пердето, гледат със затаен дъх.

Мустафа върви по средата на улицата. Върху покриви, върху овошки грее слънце. Далеч в дъното на улицата се виждат планините, където Мустафа беше цар. Няма оръжие по него. Но как е пременен! Дрехи от синьо брашовско сукно, сърма и злато. Тънък и висок, малко отслабнал, малко почернял, но хубав и напет. В ръцете му броеница от кехлибар и стрък червен карамфил – броеницата от бея, карамфилът от Рада. Той е близо, гледа към Рада, гледа я и се усмихва.

Беят мачка бялата си брада и дума:

– Какъв юнак! Какъв хубавец!

– Кърпата, бей ефенди, кърпата! – вика Велико кехая.

– Какъв юнак – повтаря беят унесен, – какъв хубавец!

Велико кехая грабва червената кърпа и тича към прозореца. Беят го хваща за ръката:

– Не, чорбаджи, такъв човек не бива да умре!

– А момичето ми! А честта ми! – вика Велико кехая, отскубва се, отива до прозореца и размахва червената кърпа,

Припукаха пушки. Стъклата на прозорците зазвънтяха, къщите се залюляха, върху земята сякаш падна черна сянка. Шибил се спря, страшен, хубав. Накъса броеницата, но карамфила не хвърли, кръстоса ръце на гърди и зачака. Миг-два – колкото сеймените отново да напълнят пушките си. Остър писък се издигна откъм долната махала. Шибил не трепна. Друг писък откъм портата на Велико кехая. Шибил се обърна: беше Рада. Тя тичаше към него и простираше ръце, като да го запази, той разтвори ръце, като да я прегърне. Припукаха пак пушки. Падна Шибил, падна най-напред на лицето си, после възнак. Падна до него и Рада.

И всичко утихна. Слънцето огряваше камъните на калдъръма. Като петно кръв между двата трупа се червенееше карамфилът.

От Черковното кафене, от прозореца, някой отчаяно размахваше бяла кърпа.

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

91 „Шибил" / Йордан Йовков (разказ)

НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1924-1942 г.)

НИКОЛАЙ РАЙНОВ

ИЗ „ВАМПИРОВА БУЛКА”

Имало едно време в някаква далечна страна един цар. Той имал три дъщери. Едната била още малко девойче, другата била тъкмо за женитба, на третата минавало вече времето. Царицата все думала на мъжа си:

– Хайде да женим дъщерите или поне най-голямата да задомим, че от ден на ден старее – минава й вече времето за женитба.

А царят, залисан в други работи, все отлагал и казвал на царицата:

– Царска дъщеря никога не е стара. И на сто години да е, щом е мома – все ще има кой да я вземе. Няма какво да бързаме.

Тъй минавали дните. Един неделен ден царят седнал с царицата и княгините да обядват. Яли що яли, слугите поднесли на трапезата три любеници. Разрязали едната, тя била презряла. Царят погледнал най-голямата дъщеря и рекъл на царицата:

– Имаше право, като ми думаше да женим дъщерите. Тая любеница е преминала: тя прилича на най-голямата ни дъщеря. Да е била откъсната преди неделя, щяла е да бъде тъкмо за ядене.

Разрязали втората. Тя била добре узряла. Царят погледнал средната дъщеря и казал:

– Тая любеница е зряла и добра за ядене. Тя прилича на тебе: ти си тъкмо сега за женитба.

Разрязали третата. Тя излязла съвсем зелена. Царят я дал на слугите да я ядат, па погледнал най-малката дъщеря и казал на царицата:

– Тя пък е зелена – прилича на най-малката ни дъщеря. Да беше позряла тая любеница още неделя-две, щеше да стане за ядене. А сега ще я яде оня, който не е виждал тая година любеница.

Като свършили обяда, царят пратил хора да разтръбят по цялото царство, че ще жени дъщерите си, па проводил скороходци и до околните царства с поръка – навред, където може да стигне кракът им, все да разгласяват новината.

Разчуло се навсякъде, и в най-далечни страни, че царят чака момци да искат дъщерите му. Надошли царски синове, князе, крале, царедворци, юнаци – да се сватуват. Един искал едната дъщеря, друг – другата. Царят им казал, че когото си хареса всяка мома, него ще вземе. Най-голямата и средната си избрали момци и се оженили. А малката не поискал никой: всички казвали, че е още малка, та не е за женитба.

Но най-сетне се намерил и за най-малката момък. Един ден пред двореца спряла голяма черна колесница, на която били изписани бели прилепи. В колесницата били впрегнати шест коня: три бели и три черни; карали я двама черни хора, облечени в сърмени дрехи. Колесницата вървяла бързо, не се чувал никакъв шум. Всички се спирали да я гледат. Царят, царицата и всички царедворци гледали от прозорците на двореца с голямо учудване, а някои – дори и със страх: никой не бил виждал такава чудна колесница. Но още почуден бил човекът, който излязъл из колесницата. Той бил момък, цял облечен в злато, свила и кадифе; половината му лице било бяло, а половината – черно; едната му ръка била бяла, а другата – черна. Той слязъл от колесницата,

бавно и мълчаливо тръгнал към двореца, възлязъл по стълбите и отишъл право в чертога, дето било царското семейство. Всички, които го виждали, отстъпвали в страх и мълчание.

Момъкът се изправил пред царя, поклонил му се и казал мрачно:

– Аз ида от най-далечното царство на света, затова закъснях. Дано и за мене е останала мома. Аз съм княз на оная страна, дето половината година е ден, а половината – нощ. Не се чудете, че половината ми лице е черно, а половината – бяло; че едната ми ръка е черна, а другата – бяла; че едното ми око е черно; а другото – бяло. С черното око аз виждам всичко, що става денем, а с бялото – нощем. С черната ръка убивам, а с бялата съживявам. Дошъл съм да ми дадете най-малката си дъщеря.

Всички, които били в чертога, се смутили, като видели тоя тайнствен княз и чули думите му. Царят и царицата се спогледали; царицата пошепнала на дъщеря си:

– Дъще, недей го взема: виждаш ли го какъв е страшен! Кой знае на какво ще налетиш!

Тайнственият сватовник чакал отговор. Царят и царицата мълчали. Не смеели да му кажат, че не щат такъв зет. Той почакал, па рекъл:

– Аз ида от най-далечната земя на света: нямам време да чакам. Отговорете ми!

Царят казал:

– Ще трябва, светъл княже, да попиташ дъщеря ми. Ето я: попитай я! Моите дъщери сами си избират момци.

Князът се обърнал към момата и я погледнал толкова студено, че тя се вледенила от страх. Царят видял, че в тоя миг дъщеря му не може нищо да реши.

– Почакай малко, светъл княже – рекъл той, – докато си поговорим с дъщерята и тя се успокои, след това ще ти дадем отговор.

– Добре – отговорил сватовникът. – Аз ще отида да чакам отговора в колесницата. Ако се съгласите да ми дадете княгинята, кажете да изсвирят със сребърни тръби, ако ли не щете да ми я дадете, нека изсвирят с абаносови рогове. Аз ще си отида и подир седмица ще дойда със сватбена колесница да отведа княгинята, ако чуя сребърни тръби; а чуя ли абаносови рогове, няма вече да се върна.

Когато останали сами, царицата и царят почнали да увещават своята дъщеря да не взема такъв момък. Но тя им рекла:

– Сестрите ми се ожениха. Беше известено вредом, че и аз ще се женя. Ако изпусна тоя момък, ще се разнесе по царството мълва, че никой ме не иска. Не ще ли бъде това срам за мене? Лош бил, добър бил – него ще взема. Вижда се, че той ми е бил на късмет.

Колкото и да убеждавали родителите дъщеря си да не взема тайнствения княз, тя останала на своето. Изсвирили със сребърни тръби и момъкът с колесницата изчезнал тъй тихо, както бил и пристигнал. Разнесла се по цялото царство мълвата, че най-малката княгиня ще се жени за някакъв чуден княз – половината бял, половината черен, който с едната си ръка убива, а с другата съживява. Чули за това и тримата братя на княгинята, които били по война в далечни страни; чули и двете й сестри, които се били оженили. Всички побързали да се съберат в двореца да видят чудния сватовник. Дошло време да се върне князът с колесницата да си отведе момата. В полунощ, когато дворецът бил вече затворен, силно се почукало на вратите. Стражите отворили да видят кой иде. Пред вратите стояла голяма черна колесница с бели прилепи, изписани по нея, прилична на първата, но по-голяма от нея. В колесницата били впрегнати дванадесет коня: шест бели и шест черни. Карали я същите двама арапи, които карали и първата. Единият слязъл и отворил вратичката на колесницата. Излезли четирима души: един едър мъж, облечен в чудновати дрехи, с изписано лице, червени очи и една змия в ръката си; една черна жена, нагиздена и пременена в най-богати дрехи, едно женско джудже с жълто лице и дълги криви очи: то носело голямо сандъче със скъпоценни накити – дар от княза; един дявол в шарени дрехи, с голям ключ в ръка, а на гърба му – черна котка. Тия чудновати сватове влезли в двореца и поискали да видят веднага царя. Той дошъл. Тогава мъжът с нашареното лице казал:

– За булката идем, царю честити. По нас има обичай – бащата и майката на младоженеца да извеждат булката, а момъкът да чака вкъщи. Аз съм баща на оня княз, за когото са свирили сребърни тръби преди седмица тук, а тая му е майка. Джуджето и дяволът ни са царедворци. Дайте ни момата, че ни чака дълъг път.

Колкото били смутени царят и царицата по-рано, когато се явил пред тях синът, дваж по-смутени били сега, когато видели чудноватите и страшни сватове. Царят ги поканил в чертога за угощения и поръчал на слугите да ги нагостят добре, а сам отишъл да обади на дъщеря си. Тя обадила пък на братята и сестрите си. Те поискали да изпроводят сестра си и да видят какво ще да е това страшно царство, дето ще я водят. Но царят с нашареното лице казал, че в колесницата има място само за един човек, а след сватбата

той ще прати колесницата да ги вземе, та да отидат на гости на сестра си. Братята и сестрите отишли тогава при един магьосник, който живеел в кулата на двореца, и го запитали няма ли средство да отидат заедно със сестра си в онова царство, дето половината година е ден, а половината – нощ.

– Има само едно средство – рекъл магьосникът, – да ви превърна с магия в прилепи и пеперуди, да кацнете на колесницата и да стигнете в онова царство. Но едно трябва да помните: стигнете ли в тайнственото царство на Смъртта (тъй се нарича онова царство), не трябва никъде да кацвате, защото ще се вкамените и само един може да ви съживи: човекът, чието лице е половината черно и половината бяло.

Той направил магията и тримата братя се превърнали в прилепи, а двете сестри – в пеперуди. Те кацнали на черната колесница, сватовете и булката влезли вътре и колесницата потеглила като вихър, но се не чувал никакъв шум, сякаш и коне, и колесница летят по въздуха. Летяла колесницата дълго – ден, два, три; не можело да се разбере ни отде минава, ни накъде отива. На съзоряване конете спрели в едни мрачни гробища. Там арапите слезли, отворили вратичката и всички излезли от колесницата. Царят плеснал с ръце и колесницата изчезнала, а конете се изгубили. Всички тръгнали из гробищата. Мястото било зловещо. Навсякъде се виждали кръстове – дървени и каменни, високи голи дървета без листа, храсти и цветя без мирис, с някакви твърди листа – сякаш окаменели. По дърветата имало накацали бухали, кукумявки, прилепи; те седели неподвижно и гледали с мъртви, изцъклени очи; змии се били увили около стъблата – пак неподвижни, лъскави, сякаш направени от желязо. По земята расли гъби с особен мирис, от който се зашеметявала главата на царската дъщеря. Прилепите – преобразените братя на княгинята – усетили, че крилата им отпадат в тоя неподвижен въздух, сгъстен като стена; те почнали да кацат един по един по дърветата: който дето кацнел, там си оставал, вкаменявал се. И крилете на пеперудите отпаднали; едната кацнала на едно червено цвете, но усетила, че нозете й се залепват и не може вече да се отдели от цветето: там си и останала. А другата, колкото и да била морна, продължавала да лети; когато се уморила съвсем, кацнала на главата на княгинята и си починала.

Дълго вървели сватовете и булката по това проклето място, докато стигнали до някакви високи скали. Там дяволът пъхнал големия ключ в един отвор на канарата; отключил и се провидяла червена светла стълба, що водела някъде надолу, в скалите: тя блестяла като пламтяща жарава. Всички влезли и почнали да слизат по стълбата, но пеперудата усетила, че крилата й се подпалват в горещия въздух, и с голяма мъка полетяла навън. Едва изхвръкнала из подземието – и скалата отново се затворила.

Когато момата влязла с чудноватите сватове в подземието, тя се намерила в голям дворец. Момъкът, при когото я водели, бил вампир, княз на подземното царство. Той денем ходел по земята, а вечер се прибирал. Отвели булката в една стая. Там останали само тя и свекървата й, черноликата жена. Свекървата я съблякла, изкъпала я и й дала да яде тежко, мазно ястие, което миришело на кръв. Сетне й дала да пие някакво вино; булката изпила виното, налегнала я умора и тя заспала. Събудила се сутринта, без да помни нещо. Около нея стояли седем черни слугини. Тя ги запитала де е мъж й, те не отговорили нищо: слугините били неми. Дошло време за обяд. Отвели я в един широк чертог, дето били наредени дълги трапези. На трапезите седнали свекър й, свекървата й, някакви черни хора, рогати дяволи, мъже със зверски лица: все страшни и зловещи сътрапезници. Тя попитала къде е мъж й; казали, че бил по работа и щял да се върне вечерта. Сложили на трапезата кървави човешки глави. Булката не яла. Сложили вино, тя не пила. Попитали я защо не яде и пие; тя рекла, че й се стяга сърцето, та иска да се поразходи малко отвън. Свекърва й казала тогава:

– У нас има обичай, булка, да излизаме на разходка само в петъчен ден. А днес сме неделя. Още пет дена ще почакаш. Сега си хапни и пийни. Не ни ли харесваш гозбите?

Тя казала, че не била още свикнала с техните гозби, та й били тежки.

– Ще свикнеш, булка, ще свикнеш – утешила я свекърва й.

Вечерта пак я изкъпали, дали й от виното и тя заспала. Тъй минавал ден след ден, а тя не виждала мъжа си. В петък едно джудже й отворило вратата на скалата – да излезе на разходка. Тя излязла да се разхожда в гробищата. При нея прилетяла една пеперуда, кацнала на рамото й и казала с човешки глас:

– Сестрице, сестрице, как живееш в това проклето царство? Аз вече пет дена летя тук – дано срещна или тебе, или някой от братята си, или другата си сестра, но никого не срещнах освен черни хора, които носят торби, пълни с човешки глави. Ти трябва да си се омъжила за вампир. Как живееш там долу?

Вампировата булка й разказала какво ядат и пият в подземния дворец и какви са обитателите му. Оплакала се, че никога не виждала мъжа си, защото денем той ходел по работа, а вечер й давали някакво зашеметяващо вино, от което я ударяло на сън, та през нощта не могла да види ни кой влиза, ни кой излиза из двореца. Сестра й я посъветвала да си тури в дрехата под гушата един сюнгер и там да излива вечер виното. Тя й казала още, че братята й и другата й сестра са се сигурно вкаменили, като са кацнали

на проклетите дървета в гробищата: ако може, да попита как да се съживят отново. Додето сестрите си говорели тъй, дошло джуджето и казало на княгинята да влезе в подземието, че ще затвори вече вратите. Тя се прибрала и то затворило, а пеперудата литнала далеч от злокобните места, починала си на една поляна, а оттам отлетяла в царството на баща си и кацнала на кулата, дето живеел магьосникът. Той я преобразил на жена, а тя отишла в двореца и разказала на домашните си как живее дъщеря им в подземното царство на вампира.

А вампировата булка влязла в двореца. Вечерта я изкъпали, дали й да вечеря, но тя яла само хляб. Хлябът бил безсолен. Дали й вино и тя го изляла в сюнгера, що закачила на гушата си. Сетне се преторила, че й се спи – и черните слугини я отнесли на леглото й. После си излезли. Посред нощ дошъл мъж й, вампирът. Той бил цял кървав и много разгневен. Дали му вода да се измие. Той се карал на баща си и майка си, че са пуснали невестата му да се разхожда по гробищата и да се среща със сестра си. Забранил им друг път да я пускат, без да го питат. После си влязъл в стаята и затворил вратата. Жена му се преструвала на заспала, но си била само приклопила очите и гледала през миглите си. Вампирът запалил свещ, оставил я до леглото и почнат да се съблича. Съблякъл си дрехите и булката му видяла, че кожата му е покрита с люспи като змия, имал и крила. Съблякъл си кожата, под нея се показала втора – като на риба, с дребни лъскави люспи. Съблякъл и нея; лъснала трета кожа – като на гущер, И нея съблякъл. Тъй вампирът съблякъл седем кожи – и булката видяла един хубав момък – на вид като всички хора, но едър, снажен и гиздав. Той сложил кожите и дрехите си на една лавица в стената, па легнал на пода, а не на леглото, завил се в дебела кожа и веднага заспал. Невястата му станала, взела свещта и се надвесила над момъка да го види отблизо. Сега той й се видял много по-хубав, отколкото когато го гледала отдалече със зажумели очи. Тя се толкова унесла, като го гледала, че не забелязала как от свещта капнал горещ восък и изгорил момъка по челото. Вампирът скочил отведнъж и видял булката си, че държи свещ над него. Той помислил, че тя се готви да му изгори съблечените кожи, та се много разгневил и с ядосан глас я запитал какво прави със свещта. Но княгинята била толкова слисана и уплашена, че не могла дума да каже. Тогава мъж й плеснал с ръце. Дошъл един едър черен човек, гол, с меч на бедрото. Вампирът му казал строго и отсечено:

– Отнеси тая мома през три царства надолу!

И заспал. А негърът грабнал момата и я понесъл в някаква дълбока тъмнина. Тя нищо не виждала. Само усещала, че силен вятър я бие по лицето.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

92 Из „Вампирова булка” / Николай Райнов (разказ)

КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ

ИЗ „КРЪВ”

Един човек изскочи внезапно от ъгъла на уличката, огледа се за миг наоколо и почти тичешком тръгна из булеварда. При ъгъла на напречната улица той спря. Дигна очи. Стара двуетажна къща, граничеща с обширна градина и с входове на двете улици. До вратата на горния етаж имаше табелка: „Д-р Вяра Добрева – приема болни”. Над първия етаж, чийто вход беше на другата улица, стоеше надпис: „Краус и К° – книжен склад”.

Човекът приближи до първата врата, огледа отново пустия булевард, подвоуми се една секунда и решително отвори вратата. После бързо изкачи външната стълба, но на площадката се олюля, облегна се на стената и притвори очи. Един мотоциклет изтрещя наблизо. Човекът трепна, прилепи се до вратата и натисна звънеца. Силно, настойчиво.

Мартенският ден угасваше. Отсреща боровете на градината синееха на зеленикавото небе. Шумът от мотоциклета се отдалечи, заглъхна и отново провинциална тишина потопи окрайнината.

Една стара жена отвори.

– Тук ли е докторката? – бързо попита мъжът.

– Тук е, тук. Заповядай, господин Деяне! – усмихна се жената, като го позна.

– Сама ли е?… Няма ли болни?

– Няма. Самичка е. Заповядай…

Човекът влезе, почука на една врата и отвори, без да чака отговор. Стаята беше лекарски кабинет. Нямаше никой. Той свали шапка и се тръшна на мушамената кушетка. Бледо скулесто лице на 35–36-годишен мъж, с извит нос и с хлътнали сиви очи. Малки руси мустачки, отпуснати небрежно надолу, се сливаха с две гънки на горчивина около устните. Той сложи ръка на лявото си рамо и леко изпъшка. В това време вратата се отвори. Усмихната, лекарката стремително идеше към него. Той се опита да стане, но успя само да дигне глава и с усилие се усмихна:

– Здравейте, Добрева… За пръв път идвам у вас като пациент…

Облечена в бяла престилка, дребна, мургава и стройна, тя веднага изпълни стаята с някаква преснота и бодрост. Живите й черни очи, въпреки трийсетте години, излъчваха чистосърдечие и радост.

– Гост, пациент, все едно! Драго ми е, че сте дошел. Толкова време не сме се виждали! Здравейте, Чавдаров! – подаде му ръка тя.

Той се размърда и отново болезнено сбърчи лице.

– Какво има? – трепна безпокойно лекарката. – Колко сте бледен!

– Слушайте, другарко Добрева! Моля ви, заключете веднага вратата, не приемайте никого… нека казват, че ви няма… За половин час само… След това – ще ви освободя…

– Но какво има, Чавдаров?… Кажете!

Мъжът свали ръката си от рамото и показа дланта – цялата мокра от прясна кръв.

– Ранен съм, тук някъде… в рамото или гърдите… не зная… От един час съм вече нелегален…

Момичето разтвори уплашени очи и се спусна към него.

– Господи!… Но защо мълчите!… Къде? Дайте да видя!… По-скоро!…

Човекът с отпаднал глас я пресече:

– Преди всичко наредете никой да не идва… Другото е лесно… Раната не изглежда опасна…

Когато всичко бе разпоредено и превръзката направена, лекарката взе стол и седна при госта, който лежеше на кушетката.

– Сега с две думи само, кажете ми, как стана това?… Защо?… Боже мой, Боже мой!… Няколко сантиметра по-долу – и можеха да ви убият!…

И тя неволно стисна ръката му.

– Оня ден са хванали в Пловдив Богомила… с цялата негова преписка… Почват да душат насам… Не знаят нищо положително, но сгъстяват мрежата… Вчера усетих, че ме дебнат… Затворих книжарницата, не спах вкъщи… Днес ме спират двамина… беше при паметника Левски… А в джоба ми са докладите за изпращане… Няма що – стрелях и хукнах… Единият падна… трябва да съм го пречукал… Мръсна работа!… Не бях убивал досега… Но, по дяволите!… Един по-малко…

Той затвори очи и потръпна цял. Замълча, после продължи:

– Събра се тълпа… стреляха по мене… Раниха ме, аз не усетих нищо… Мушнах се в навалицата и изведнъж се намерих до трамвая… Нали се разминават там… Без да мисля, качвам се в единия… Никой не ме съзря, не разбраха… Когато отминахме, видях, че тичаха по другата улица… Слязох на „Дондуков”… взех файтон и съобразявам: сега накъде?… Тогаз едва усетих, че съм ранен… И реших да дойда тук. Вие сте наш човек… Пък и не ви подозират… Ще се обадя комуто трябва… и ще си вървя… Това е цялата история, другарко Вяра – усмихна се изкривено Чавдаров и поиска да стане. – Една молба още: съобщете на Радева по телефона утре да търси Людскан. Той ще знае де съм… А сега ще си вървя. Не вярвам да са ме проследили дотука… вече е тъмно… пък вашият двор има врата и на другата улица, нали?… Ще изляза оттам…

Вяра скочи, хвана мъжа предпазливо, но здраво за раменете и го натисна към възглавниците.

– Седете си там, Чавдаров! – викна тя. – Вие сте полудял! – Очите й блестяха, лицето бе пламнало, въздухът не й стигаше. – Къде ще вървите така?… Та още но стълбите ще паднете!…

– Няма нищо… няма нищо… Сега ми е вече добре, ще мога – отново поиска да стане Чавдаров. – Не се безпокойте… Само още нещо ще ви моля… Вземете тоя пакет… Да не е у мене, за всеки случай… Там са книжата за куриера… Скрийте ги добре… Ще пратя утре Людскан да ги вземе… А ако чуете, че се е случило нещо… с мене… съобщете на Радев да ги прибере…

Той се изправи. Съвсем блед, прегледа револвера си и подаде ръка за сбогуване.

– Благодаря ви за всичко, Добрева, много ви благодаря! Това не е само лична услуга, нали знаете! Довиждане!

Момичето беше застанало пред него с разширени, като че цели, до миглите, черни очи и не мърдаше. Не подаде ръка, не проговори, само издълбоко пое дъх и посегна да се облегне на масата. После изведнъж из сухите й устни излезе задавен, чужд глас:

– Ако вие си отидете… аз… аз…

Мъжът извърна глава встрани и в думите му прозвуча досада и студенина:

– Оставете тия… тия грижи, Добрева… Ние имаме да вършим по-важни неща… Хайде, довиждане!

Но в следния миг неговият поглед спря върху девойката и думите му се пресякоха. Две мокри ивици пълзяха по безкръвното, разтреперано от беззвучни спазми лице.

Той мълчаливо я изгледа, изумен, като че пръв път я виждаше, гласът му изведнъж стана несигурен, стопен неочаквано за самия него в странна мекота.

– Ах, и вие ли, като всички жени… Недейте, недейте така… Добре… Оставам… Недейте така…

И сега неговата ръка хвана нейната над лакътя.

Вяра отново въздъхна дълбоко, разтърси глава и се обърна. Когато изви лице, очите й грееха, тъмни и влажни, в благородна усмивка.

– Не биваше да правите така – поклати глава тя, – аз имам дълг и като лекар, и като другар в общата работа, и… като приятел най-после, другарю Чавдаров! Защо сте тъй зъл понякога?

– Днес нямаме време да бъдем добри, другарко Вяра – отново сухо отсече Чавдаров. – Оставете тия глупости на другите…

– Боже, колко е остър! Винаги същият! – засмя се през сълзи девойката. – Добре, добре!… Сега

пък ще се препираме!… Нали сте тук, нали оставате, това е най-важното! Още сега всичко ще наредя! Леля Мика ще спи в кухнята, вие ще вземете нейната стая. Тя е мъничка и затулена, там никой няма да ви вижда. А раната скоро ще зарасне…

– Де да е, все едно!… Само по-скоро всичко да минава… Чакайте – сепна се той. – Ами вашата леля Мика?… Знае ли да мълчи – или…

– За това оставете на мене, другарю Чавдаров! – с лек укор избърза Вяра. – Леля Мика е мой човек… сигурен… Тя ме пази като вълчица… мене и всичко около мене… бъдете спокоен!

Чавдаров кимна нетърпеливо.

– Добре. Разбрах. Сега телефонирайте на Радева в дружеството, нали знаете – веднага да дойде. Куриерът пристига в събота, днес е сряда. – Лицето му изведнъж се изкриви ядно. – Ах, мерзавци с мерзавци!… Тъкмо сега ли трябваше тая история!… Всеки ден носи ново събитие, всеки човек е потребен. Военният център бърза, необходими са материали, младите бездействуват без инструкции… Филип е зад граница, Матей инспектира Южна България, останал съм сам тука… а сега и мене извадиха от строя…

Той изпъшка глухо и разкопча със здравата си ръка яката на ризата, затвори очи и зла усмивка заигра на устните му. В тишината се чуваше само бързото му дишане. После бавно заговори:

– Но то ще бъде грандиозно, Добрева, представете си само!… Ще бъде стихиен и кървав пожар, онова, което се готви!… А-а-а!… Всички тия мръсотии, трупани от векове, ще изчезнат веднъж завинаги!… Те и не подозират, тъпоумните му мерзавци… Те мислят, че това не е наистина…

Гласът му премина в дълбок и възторжен шепот:

– Не чувствувате ли, Добрева, че ние сме на прага, че новият свят е вече тук – близко, съвсем близко?… Ето, аз виждам това тъй ясно, че струва ми се, да простра ръка и ще го докосна…

Облегната на масата, тя гледаше неговото смекчено под жълтия абажур лице като в някакъв нимб. Усещаше ли тя всичко, за което той говореше?… Цялото й същество трептеше сега, пронизано от едно ново, голямо разбиране, неясно и за самата нея, ала окончателно и фатално. Кръвта лудо блъскаше в жилите й, някакъв хаос, заключен и спотайван до днес, изведнъж се бе отприщил и заедно със себе си освобождаваше и самата нея.

Минути ли бяха минали – или години?… Тя се изправи бавно, като разбудена, разкърши плещи и прокара длан по челото си. Прислонен на възглавниците, той седеше все така, далечен, полуусмихнат и мълчалив.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

93 Из „Кръв” / Константин Константинов (разказ)

ЧУДОМИР

ПОД ШАРЕНАТА ЧЕРГА

Като се върне надвечер уморена от работа, мама ще сложи мотиката на пръстника до стълбата, ще израмчи цедилката с малкото, ще го търкулне на козяка, ще му даде намокрена коричка хляб да се залисва, па ще се разтича съчки да събира, огъня да стъкне, за да попари набързо нещо за вечеря.

Докато се разгори огънят и се стопли водата, тя ще издои кравата и козите, на квачката с малките пиленца, дето е захлупена под коша, ще тръсне зрънца, водица ще сипе в паницата и като прибере прането, ще влезе вкъщи, за да нахрани най-малкото. След това ще го разсъблече, ще го прекръсти пред старата икона, ще го целуне и ще го мушне под чергата.

Тогава ще почне да нарежда вечеря за другите. Баща ми, когото всяка вечер чакаме до късно, преди да влезе вкъщи, ще се изкашля и чуем ли, пресекват всякакви боричкания, караници и плачове и за миг в стаята е въдворен относителен ред. Ще го посрещне мама, ще му помогне да си съблече кюрка, ще му полее да се измие и той, като седне в къта до огнището, ще се наредим в кръг около голямата паралия всеки с комат в лявата ръка и лъжица в дясната и ще чакаме да почнем. Прекръсти ли се и сръбне ли веднъж, втурваме се едновременно с лъжиците всички и почваме едно сърбане, едно мляскане, сякаш от три дни хапка не сме слагали в уста. Мама ще сипва, ще присипва, хляб ще реже, нослета ще бърше, фасулени зърна ще отделя или късчета месо на злоядите и не смогва залък в уста да сложи. Не стига това, но баща ми по два пъти ще я праща в зимника вино да точи. Похапне ли малко и дигне пръст, тя си знае: ще рипне, ще вземе малката зелена пахарка, ще я оплакне и тичешком ще му я поднесе, а той ще обърше мустаци, ще я дигне и ще си я изцуцурка до дъно. Ще обърше наново мустаци с длан, ще примляска и пак ще дигне пръст и така два, че понякога и до три пъти. Затова мама никога не сядаше да се разположи като другите за

вечеря, а някак особено. Свита при главните до огнището или зад някое от децата с един подгънат до нея крак, а другия пречупен така, че коляното достига до брадата, готова всеки миг да стане.

Рядко някога, като й додее от сядане и ставане, ще се сопне:

– И-и-и! Да ти се не види и виното, и намярата! Че кажи да ти наточа една кофа или напълня голямата бъклица, да пиеш и се напиеш, та да не ставам час по час.

– Не може! – ще промърмори той през нос. – Тъй се пие вино. Прясно трябва да е, искри да пуща. То не е боза.

Като се нахрани и допие последната пахарка, както си седи по турски в къта, баща ми ще се поразкопчее, ще поотслаби пояса, ще се измести малко назад и ще се търкулне върху леговището си. Ще лежи, ще пухти, ще примляква, па като почне да го унася, мама ще му разкопчее калцуните, ще ги изуе, ще го разсъблече като малко дете, ще го завие, като му подгъне около кръста откъм стената, ще му прибави още завивки, ако му е тънко, или ще отнеме, ако му е горещо, и пак ще защъка из стаята да дига, да слага, да разтребва и подрежда.

До баща ми, който освен на общата рогозка и козяка

спеше и на една голяма меча кожа, се гушеше обикновено най-голямото момче, след него по-малкото, още по-малкото и т.н. След тях следваше женската челяд и най-накрая „кушлето" – най-малкото.

По някое си време хе, след полунощ, като раздигне и измий съдовете, отсее брашно, което ще меси преди зори, и зарови огъня, мама ще изправи вкочанясала снага, ще застане сред стаята, ще сключи ръце на кръста и ще спре кротък поглед над спящите си седем рожби, ще гледа, ще гледа, после ще въздъхне тихо и едва забележима усмивка ще огрее посърналото й от труд и грижи лице. Този момент може би бе единственият на щастие и доволство. Изправена така, зад нея кандилото и иконостасът ще очертаят златна нимба над главата и тя ще напомня на старинна икона, изписана от дълбоко вярващ майстор зограф.

След това пак ще се приведе, ще почне да подгъва завивка, да намества, да оправя чорлави коси, покрили лицето, и закопчава някоя разкопчана риза.

Една от сестрите ми спеше много неспокойно и често така се извърташе насън, че главата й отиваше в краката на другите. Ще я прихване внимателно, ще я изтегли да я постави на подглавката, тя ще почне да проплаква през сън, а мама ще й шепне:

– О, о, о, мама, о, о, няма, мама, няма, няма… Спи, детето ми, нанкай, нанкай!

Аз обичах да спя открит до гърдите, а по-малката ми сестра пък се завиваше така, че само носът й се показваше отвън. Ще дръпне чергата да ме завие, ще сложи устна върху челото на друго да провери няма ли температура, че цял ден се е къпало в реката, изскочил крак ще прибере под завивката и чак тогава почти неразсъблечена, ще подгъне колена, ще се свие в самия край на постелките, ще надигне главичката на най-малкото да я сложи на лявата си ръка, а дясната ще преметне като скоба, за да придържа тежката черга, да не го задуши, и като въздъхне пак тежко, още веднъж ще притвори подлютените от умора клепки.

Голямата шарена черга с тъмнокафявите и сиви от карнобатска вълна пръти, дето достигаше от единия до другия край на стаята, и козяка на черните и червени квадрати – тъй си ги помня плътни и рошави, прикътали в топлите си пазви девет души. Девет проснати тела, девет рошави глави, наредени една до друга, тихо пухкащи и почиващи след усилена дневна работа и игри.

И рогозката отдолу, и дебелият козяк, и шарената черга бяха тъй широки, тъй дълги, а на клетата мама все не достигаше ни постелка, ни завивка. Все на края беше тя, все полуотвита, все полубудна, все нащрек.

Наспал ли си се сладко и си отворил очи след втори петли, тежка вечеря ли не ти дава да се унесеш в дрямка, или кошмарен сън те е сепнал посред нощ и се взираш плахо в тъмнината; когато очи и да отвориш, ще я видиш на самия оръфан край на рогозката, свита на скоба и бдяща над своята челяд или леко надигната, наглежда кой как спи или пресяга някого да завие, или пък бавно люлее на ръка разплаканото малко и тихо, нежно и провлачено пропява като в просъница:

– Нани, мама, нании, нании… чедо, нани, нании… ъ, ъ, ъ, ъ, ъ, ъ, ъ…

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

94 „Под шарената черга" / Чудомир (разказ)

ДИМИТЪР ТАЛЕВ

ИЗ „ЖЕЛЕЗНИЯТ СВЕТИЛНИК"

Турчинът мина през чаршията и навлезе в турската махала. Стоян вървеше на няколко стъпки след него. Нова тревога се промъкна в сърцето на Стояна. Тесните криви улички тук бяха глухи и пусти, между високи стени и здраво затворени порти; къщите бяха обърнати гърбом и редките прозорци, високо горе, под широки надвесени стрехи, бяха обковани с гъсти дървени решетки. Стоян въртеше изпод вежди уплашени очи и на всяка стъпка очакваше да го сполети нова беда. Глухият шум на опинците му по неравния калдъръм стана още по-тих; по едно време той забеляза, че връвта на левия му опинък бе се развързала, но не се реши да се наведе и да я завърже, само се пазеше да не се спъне – и пак от страх да не би да привлече върху себе си нечие внимание с каквото и да е. Минувачите бяха редки, мълчаливи; само на един малък триъгълен площад Стоян видя купчина турчета, улисани в игрите си. Като минаваха край турчетата, едно от тях, около петгодишно, с протъркани шалварки, впи зли очи в Стояна. Сетне бързо се наведе, взе камък и го хвърли по него:

– Гяур!

Камъкът се търкулна наблизо, Стоян наведе очи, а старият турчин не се и обърна да погледне кой хвърляше камък по гяурина. „Ами ако изскочи сега тук отнякъде бегът или някой от кехаите!" – трепна Стоян и още повече се приведе и присви – съвсем да изчезне. Малко по-нататък турчинът му направи знак с чибука си да спре, а той почука на една порта.

– Кой е? – чу се иззад портата женски глас на турски.

– Аз съм – отговори турчинът. – Махни се веднага. Не съм сам.

Дошла бе да отвори някоя от ханъмите му. Той почака, докато тя се прибере отново вкъщи, надзърна в открехнатата порта и едва след това направи знак на Стояна да го последва. Влязоха в двора, след тях се промъкна и кучето на Стояна. Това беше малко глухо дворче, близо до портата се гушеше ниска

постройка от една или две стаи, дето агата посрещаше гостите си – неговият „селямлък"; навътре, отвъд една кирпична стена, сред доста голяма градина, беше „харемлъкът", т.е. истинското жилище на турчина, дето живееше семейството му – жените (по две, три, понякога и повече), децата му, – дето чужд мъж не можеше да проникне дори и с поглед. До външната порта бяха струпани голям куп камъни – по-дребни и доста едри, тежки. Турчинът посочи с чибука си, без да погледне Стояна:

– Оттук… хе, там! Хайде, хващай! Не разбираш ли?

Стоян бавно се освободи от вцепенението и страха си (как попадна в тая турска къща, между тия стени и затворени порти!), огледа се де да остави брадвата, която все си висеше на лявата му ръка. Той трябваше да пренесе камъните в един ъгъл на другия край на двора. Започна бавно, тромаво и турчинът нетърпеливо размаха чибука си. Стоян духна в ръцете си – студените камъни пареха като огън голите му пръсти. Най-сетне той смело се нахвърли, и то първо върху по-едрите камъни. Турчинът опули очи и се чудеше на голямата сила на младия селянин, който дигаше някак с леснина по петдесет, по осемдесет оки, пренасяше камъните с ръце, колена и гърди, цървулите му потъваха в лепкавата кал по двора. После агата остави селянина сам – доволен, че бе попаднал на такъв добър работник. Като остана

сам, Стоян подири с очи кучето си, което бе се свило на кравай на едно сухо местенце, и подигна глава, щом улови погледа на господаря си.

– Лесно ти е тебе, Шаро – опита се да му се усмихне Стоян с неясна тъга и додаде като на себе си: – Дали ще изкараме барем некой залък хлеб…

Поработи Стоян около два часа време, коленета му се присвиха, рамената му се отпуснаха, яките му жили се опънаха до болка, най-сетне той се изправи, поотърси с премръзналите си ръце полите на кожухчето и вълнената си ресачка. Камъните бяха преместени и сега той не знаеше какво да прави, прибра си брадвата, поогледа се в пустия двор. Застанал тъй, унил, уморен и нерешителен, загледа се в Шаро, като че ли от него очакваше отговор. Животното се приближи и чучна на опашката си. Те и двамата чакаха, и двамата бяха огладнели – минало бе толкова време от ранната им закуска. Вътрешната порта скръцна.

– Свърши ли бре? – чу Стоян гласа на турчина.

– Свърших, ага. Ето, виж – посочи той с глава новия куп камъни и гледаше турчина с покорни очи.

– Ха сега върви си – каза турчинът от прага на вътрешната порта, но в това време кучето пристъпи към него, проточило муцуна, подуши го отдалеко. Мустаците на турчина потрепнаха в усмивка: – Гладно ли е кучето ти бре?

– Гладно е, ага?

– Бре, завалията. Почакай малко.

Турчинът се дръпна назад и притвори портата, да не би нечистият поглед на гяурина да проникне в харемлъка му. Стоян се усмихна на хитростта на Шаро и на една своя надежда. Турчинът пак се показа на портата с парче хляб в ръка. Отчупи от хляба и хвърли един залък на кучето, почака минутка, две, с видимо доволство отчупи и хвърли втори залък. Кучето гълташе залъците със завидна охота и леко поклащаше опашка. Турчинът му подхвърли и последния залък, извади от широкия си пояс шарена кърпа и внимателно обърса ръцете си.

– Хайде сега, излизай! – прекрачи той прага на вътрешната порта и стъпи в предния двор.

Стоян се отправи със сподавена въздишка към външната порта, кучето се облиза и тръгна след него. Като излязоха на улицата, турчинът блъсна портата след тях и я заключи. „Ами сега?" – оживя с още по-голяма сила страхът в сърцето на Стояна. Улицата беше пуста и той не знаеше как да се върне в чаршията, да излезе от тоя лабиринт от тесни, криви улички със затворени порти, дето се мяркаха само турци с презрителни и враждебни погледи. Чуваха се недалеко гласовете на турчетата, край които бяха минали. Стоян се боеше и от тях – ще го замерват с камъни. Той не познаваше турската махала, макар да бе идвал тук няколко пъти със свои съселяни, когато превозваха от село любеници, пъпеши, жито, царевка, сено за бега в градския му сарай. По-далеко от бега и от сарая му – тъкмо от него се боеше Стоян най-много! И тръгна той напосоки, бързо, със заслепени от страх очи, като се насочваше по всяка отворена срещу него улица и кой знай колко време се лута като насън. И сякаш се събуди от тежък, мъчителен сън, когато изведнаж се намери пак в чаршията, сред познатия му вече шум, след като се губи в тайнствената и враждебна тишина на глухите улички в турската махала. Пък тъй, неочаквано, Стоян видя точно насреща добре позната сграда – голямата, винаги отворена порта, механата до нея и двора навътре, – това беше ханът, в който винаги спираха в пазарни дни дядо му, баща му и всичките му съселяни, в който и той бе идвал с тях няколко пъти. Той обърса с опакото на ръката си потеклите по челото му едри капки пот и се отправи засмян, с широки стъпки към хана.

Ханджията се зарадва на тоя нечакан в такива дни на седмицата гост и се мъчеше да го познае:

– Чий беше ти, приятелю?

– Внук съм на дедо Йоана, на дедо Йоана Глаушев от Гранче.

– Аха… на дедо Йоана. Добре дошъл! Как е дедо ти?

– Сполай богу.

– Ами ти, какво… по работа ли? Ще се връщаш ли довечера на село?

– По работа – излъга Стоян, без да знае как. – Ще нощувам тука, пък утре.

– Добре, добре.

Стоян се нахрани в механата с градски хляб и с фасул, останал от миналия пазарен ден, полян с оцет, та да не се познава, че е вкиснал, пренощува на рогозка в една от стаите на хана. Като видя ханджията, че той и на другия ден не бързаше да се върне в селото си, а и не изглеждаше да е зает с някаква работа, усъмни се и започна да го разпитва, докато Стоян не му призна неволята си. Ханджията му каза с променен глас:

– Я ти, приятелю, стегни си опинците и веднага се връщай на село при дедо си и баща си. Какво си мислиш? Кой ще те храни тука? Аз ли? Кой ще ми плаща? Дедо Йоан и баща ти ще ми се карат, че съм те прибрал. Тръгвай и веке да не се връщаш тука. Абе, глупчо, кой ще те прибере тука, в града, каква работа можеш да захванеш – тъй ще пукнеш от глад. И куче си повлекъл! Пусто дърво…

Стоян излезе на улицата и Шаро – все тъй, до петите му. През нощта се изви буря над града, зимата се върна.

Но след хубавия слънчев ден настъпило бе хладно, закъсняло утро с ниско, облачно небе и само над далечните планински върхове на югозапад светеше тясна, сребристо-бяла ивица. Слънцето бе изгряло, но оставаше скрито зад тънки облаци. Светлина. Гинеше всеки блясък и всяка рязка черта се разливаше и чезнеше. Натам, дето светлееше ниското облачно небе, беше родното село на Стоян и тая далечна светлина примамваше погледа му. Той се запъти нататък, макар още да не бе решил да се връща при своите. Не усети как се намери на края на града, на пътя, който водеше към полето и към родното му село. Тук той се спря, като на раздяла, и още по-тежка, по-тъмна мъка се е набрала в душата му. Пред него криволичеше широкият път и нататък беше родната къща, близките му люде, майка му, сестра му Благуна. родното му място беше натам и той сега не можеше да си спомни всичко онова, което го притегляше натам. Мъчно му беше само за алестото конче. Готвеше се да учи на езда тая пролет. Мислеше си за хубавото младо конче със същата севда както за майка си и за Благуна. Но не беше само това, с което го привличаше родното село, и той тръгна нагоре по пътя с колебливи стъпки. Бавно оставаше назад Градът – негостоприемен и ВРАЖДЕБЕН, заплашваше го с глад и с всякакви други мъки. Но Стоян усещаше как натежаваха нозете му. Колкото повече се отдалечаваше. Отново мъка завладяваше душата му.

Но неясното чудо на града му даваше още повече сила, след като е стоял два дни в него, и с всичко, що бе видял там, най-вече тъкмо с туй, което го бе карало да се вълнува дълбоко ту от страх, ту от неочаквана радост, ту от болезнена мъка, ту от смели надежди. В простите си цели Стоян не виждаше ясно с какво точно го привлича градът, той само чувствуваше с цялото си сърце притегателната му сила и все по-остро, колкото повече се отдалечаваше от него. В същото време картината на китното му село, образите на близките му люде започнаха да бледнеят, да се помрачават от сянката на отново овладелия го страх от турците в селото, които сигурно го чакаха да се върне, за да го убият заради хрътката на бея. И само това ли, само това ли… Живот ли е това на село… – все повече се размътваше в душата му набраната там горчилка. Той пак се спря. И тъй, в мъчителното си колебание, извърна глава назад към града. Изведнаж втренчи поглед. По пътя откъм града идваха двама конници. Турци. Стоян се заозърта в уплаха. Полето наоколо беше пусто, само няколко врани прелетяха на черни разкривени ивици по ниското мрачно небе. Стоян пак се обърна: да, турци. Но това сигурно са Махмуд бей и Осман! Той скочи в плиткия дол край пътя и се спусна нагоре, приведен надве, с глава, скрита между рамената. И би тичал така до последни сили, за да изпревари двамата конници – нямаше де да се скрие от очите им, от куршумите на пушките им в това широко и равно поле. За негово щастие долът скоро кривна и се провря под едно дървено мостче на пътя. Там, под мостчето, се спотаи Стоян, свит на кълбо и като стискаше зъби, за да държи душата си, която сякаш напираше да изхвръкне от устата му като птиче. Шаро бе го последвал, но не се решаваше да влезе под мостчето и го гледаше отстрани учуден ту с едното, ту с другото си око. Стоян тихо го примами и го стисна между колената си. Кучето се укроти, сгушено на топло. Сега господ да помага! Дано не са го видели турците и дано не го усетят под мостчето! Ето вече се чуваше тропотът на конските копита – те сякаш чукаха по мозъка на младия селянин. Изтрополиха и по дървеното мостче. Отминаха. Заглъхна отново всякакъв шум над смълчаното запустяло поле. Мина доста време, докато се реши Стоян да излезе от скривалището си. И нито помисли да продължи пътя си към селото – там бяха Махмуд бей и Осман кехаята, там нямаше живот за него. Той се запъти назад към града. След него припна и кучето му.

Светлата ивица по хоризонта на югозапад бе угаснала. Снежните облаци бяха се надвесили още по-ниско и в затихналия простор наоколо вече се премятаха снежинки.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

95 Из „Железният светилник" / Димитър Талев (роман)

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

ИЗ „ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ”

В широката и светла чакалня на прочутия институт за разхубавяване „Козметикум Амулет – салон за дамска хирургия” седяха пет дами – елегантно облечени, грижливо гримирани, ала все пак толкова грозни, че човек би изпаднал в истинско затруднение, ако се нагърбеше с неблагодарната задача да определи коя от тях заслужава да носи с най-голямо достойнство титлата „царица на грозотата”. Като отминаваме с галантно равнодушие природните недостатъци на тия пет дами, ние ще споменем само една малка подробност, като чисто декоративен елемент на нашия разказ: уважаемите посетителки седяха в дълбоки металически кресла и прелистваха разсеяно по едно илюстровано списание, между чиито страници, наред с тържествените съобщения за предстоящи шахматни турнири и нови полярни експедиции, се криеха още и новините, че Уелският принц минал неотдавна из лондонските улици в червен фрак или че индийският махараджа Хария Трибхубана Юн Бахадур Шумшаре пристигнал благополучно в Ривиерата. От време на време мълчаливите гостенки вдигаха очи от списанията и хвърляха нетърпелив поглед към синята врата в дъното на чакалнята, където трябваше да се яви любимецът на всички жени – гениалният маестро Чезарио Галфоне, който притежаваше необикновения дар да се бори с капризите на природата и да превръща и най-отвратителния изрод в прекрасен ангел.

От няколко години насам институтът за разхубавяване „Козметикум Амулет – салон за дамска хирургия” си беше спечелил заслужената слава на истинска магична лаборатория, в която всяка жена можеше да стане просто неузнаваема. Тук идваха стокилограмови дами, които оставяха тлъстините си и излизаха бледолики и стройни като манекени. Идваха жени с дълги носове, с дебели и криви крака, с цепнати до ушите уста, с увехнали гърди или с обраснали в космени тела – и всички те, след половинчасова операция, напущаха института като приказни хубавици. Ала маестро Галфоне беше прочут не само с изкуството си да побеждава природната грозота на своите клиентки. Не, той измисляше най-неочаквани козметични изненади и даваше непрекъснато нови насоки на гримовата техника. Тъй например негово откритие беше еликсирът за импрегниране на кожата против белези от страстни целувки, както и триъгълните вежди, които намериха широко разпространение сред скромните дами от висшето общество. Най-сетне маестро Галфоне дойде до заключение, че както противотифозният серум се приготвя от тифозни бацили, на същото основание може да се приготви и серум от патешки мозък за опресняване умствените способности на ония жени, които се занимават с благотворителни чайове, благотворителни коктейли, благотворителни пазари и изобщо с всякакъв вид благотворителна дейност. Той приготви вълшебния си серум и доказа веднъж завинаги, че е действително чудотворец. С помощта на тоя серум една видна дама сполучи да убеди със замайваща логика ревнивия си съпруг, че изневярата на съвременната жена не е нищо друго, освен израз на едно най-обикновено благотворително кокетство. Накъсо казано, маестро Чезарио Галфоне беше една свръхестествена личност, чийто живот бе посветен изцяло в служба на слабия пол от хайлайфното общество.

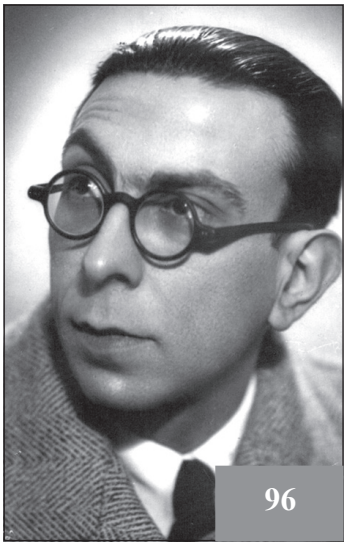

Сега ние ще се занимаем само с една от петте дами, които

седяха в чакалнята на козметикума, без, разбира се, да влагаме някакво преднамерено предпочитание в нашия избор. Спираме се на тая дама не защото тя превъзхожда другите или се намира в роднински връзки с автора, а чисто и просто затуй, че на нея именно провидението е отсъдило да играе ролята на героиня в разказаната по-долу история.

И тъй, удостоената с вниманието ни дама носеше звучното име Мими Тромпеева, но за нещастие бе надарена от злата орисница с кривогледи очи, които бяха тежък кошмар в нейната иначе ефирна младост. Тя предпочиташе да бъде сляпа, отколкото да съзерцава напразно прекрасните съблазни на живота около себе си, до които не можеше да се докосне. Жените я гледаха с презрение, мъжете я отминаваха с безразличие. Наистина тялото й беше съвсем нормално развито, но изпъкналите й кривогледи очи отблъсваха всички и я правеха непоносима за обществото на ония, които играеха тенис и говореха за новите марки автомобилни коли. А Мими Тромпеева мечтаеше да се омъжи за милионер, защото сама беше дъщеря на богат индустриалец и не искаше да скъсва връзките си с парфюмираната младеж от аристократичните кръгове. По цял ден седеше тя пред огледалото и се мъчеше да замаскира по някакъв начин жестоката шега на природата, ала напразно. Нито дълбоките сенки на очите й, нито удължените й ресници, нито лакираните й с вазелин клепачи можеха да й помогнат. В края на краищата, като разбра, че е безсилна да се бори със съдбата си, Мими Тромпеева изпадна в страшно отчаяние, което я доведе постепенно до мисълта да постъпи в манастир. Ала тъкмо тогава в помрачената й памет проблесна неочаквано като спасителен фар името „Козметикум Амулет – салон за дамска хирургия”. Тя подскочи от радост и захвърли малкото коварно евангелие, което щеше да отрови дните й със своята свещена скука. Чудно как по-рано не бе се сетила да потърси помощта на тоя институт за разхубавяване, през който бяха минали, като през някаква вълшебна фабрика на щастливите преображения, толкова много жени! Мими Тромпеева драсна бързо върху устните си две карминени черти, напудри лицето си и изтегли тънките скоби на веждите си с черно моливче, после грабна чантата си и се запъти с затаен дъх към салона за дамска хирургия, в чиято чакалня малко по-късно ние имахме случая да я видим, седнала в дълбоко металическо кресло.

След дълго и мъчително чакане маестро Чезарио Галфоне прие най-сетне нещастната си клиентка с всичкото онова съчувствие, което неговата професия му налагаше.

Той успокои развълнуваната девойка с тържественото обещание, че ще направи от нея неподражаема богиня на хубостта – една феноменална Венера на двайстия век, с парафинени гърди и с рентгенови очи.

– Какво говорите! – учуди се приятно изненадана Мими Тромпеева, като изтърси пепелта от цигарата си в емайловата пепелничка на масата за пушене.

– Много просто, джентилисима синьорина! – извика театрално маестро Галфоне, вдъхновен от недоумението на своята събеседница. – Още не съм имал великото удоволствие да видя вашия сутиен, но допущам, че неговата кройка е безупречна. И все пак, грациозисима синьорина, ако съдя по очертанията на бюста ви под роклята, смея да заявя съвсем категорично, дори в присъствието на негово магистрално превъзходителство синьор Морис де Валеф, вдъхновения експерт във всички парижки конкурси за световни хубавици, че вашите божествени гърди правят известно отклонение от нормалната анатомия и следователно се нуждаят от една парафинена инжекция, която ще ги моделира превъзходно и ще им възвърне отново загубената класическа форма.

– Боже мой! Какво приказвате! – въздъхна радостно възбудена Мими Тромпеева, като сне кокетно жълтата си касторена шапчица и я захлупи върху откритото си коляно. – Ами какво ще стане с очите ми? За бога, кажете ще можете ли да поправите очите ми? – добави в същия миг тя и лицето й потъмня в печална гримаса.

Маестро Чезарио Галфоне сложи лявата си ръка на сърцето, а дясната издигна знаменателно нагоре и като коленичи неочаквано пред изумената девойка, извика с мекия си глицеринен глас:

– О, джентилисима, беллисима и карисима синьорина! Вярно е, че зрителният фокус на вашите омайни очи е изместен в някаква блуждаеща далечина, но за щастие днешната хирургия стои на такава висота, че тоя съвсем невинен недостатък ще може да се отстрани само в разстояние на десетина минути. При това аз ще капна в ангелските ви зеници няколко капки от моето последно откритие „Рентгенол”, което ще ги окъпе в лъчезарен блясък и ще ги превърне в сияйни звезди за пеперудното вдъхновение на поетите. Готов съм без всякакво колебание да ви дам тригодишна писмена гаранция за поразителното действие на моите чудотворни капки, заедно с кавалерската си дума, че вие идете в салона ми тъкмо когато аз възнамерявам да пусна в обращение първата пробна партида от дами с рентгенови очи. Доверете се на

грижите ми, илустрисима синьорина, и най-късно след половин час вие ще шествувате из улиците като възкръснала из гроба Семирамида!

Упоена от патетичното красноречие на тоя необикновен творец на женска красота, Мими Тромпеева пристъпи като хипнотизирана до лекия китайски параван и се скри зад черните му лакирани крила.

Дотук, драги читателю, всичко вървеше, тъй да се каже, нормално. Ала ето че нашата история взема съвсем неочаквана развръзка и за всеобща изненада приема формата на дневник, в който преобразената ни героиня е записала със собствената си ръка своите странни преживелици след излизането си от салона за дамска хирургия. Прочее, нека престанем вече да говорим от името на автора, който и без това ненавижда клюкарската словоохотливост по тоя или оня повод. Следващите странички от дневника на Мими Тромпеева обясняват какво се случи по-нататък.

8 септември

Току-що се завърнах от салона на маестро Галфоне. Като вървях из улиците, всички се обръщаха да ме гледат. Мнозина дори се спираха и възкликваха: „Ах, какви чудни очи!" Едва сега чувствувам, че живея. Боже, колко съм щастлива! Дано се омъжа само по-скоро.

9 септември

Хип-хип, ура! Аз виждам неща, които другите не виждат. Моите рентгенови очи проникват навсякъде. Тая сутрин, като се събудих, забелязах в спалнята си един скелет със сребърен поднос в ръцете. Отначало се уплаших и си помислих, че все още сънувам. Но по-късно разбрах, че скелетът не бил никой друг, освен нашата готвачка, която влязла да ми донесе закуската. Вълшебните капки на маестро Галфоне придадоха на очите ми свойството да гледат през материята.

10 септември

На улицата, в трамвая, в градината – навсякъде виждам само скелети. И туй ме страшно забавлява. В гръдния кош на някои бият големи като юмруци сърца, на други пък сърцата са съвсем мънички, като на врабчета.

11 септември

Аз се движа сякаш из някакво живо гробище. И интересно, че не изпитвам никакво неприятно чувство от това. Напротив, най-голямото ми развлечение е да се взирам във всеки минувач и да изследвам неговата анатомия.

14 септември

От известно време наблюдавам едно необикновено явление. Някои от хората, които срещам, и то предимно от хайлайфа, нямат никакъв мозък в главите си. Днес например видях братовчеда на Валя, който е член в управителния съвет на спортната федерация и има идеално развито тяло. Той ме спря и ме заприказва. Целуна ми ръка, започна да ме обсипва с комплименти, а аз го гледам и си мисля: „Господи, какъв строен скелет!" Но като дигнах очи към главата му, аз открих, че в нея няма нито капчица мозък. Щях да му кажа това, но се въздържах, за да не го обидя. Може би той щеше да изтълкува думите ми в преносен смисъл. И все пак, аз предпочитам да се омъжа за човек като него, вместо да имам съпруг, чийто череп е пълен с мозък, но се крепи върху хилаво тяло.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

96 Из „Дамата с рентгеновите очи" / Светослав Минков (разказ)

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ

ИЗ „ТАТУЛ”

Софрата беше сложена на сайванта. Гостите привършваха яденето, изтърсваха скутовете си, изтриваха се с кърпите. Жените поглеждаха Младена, тършуваха с погледи струпаните до него дарове, преценяваха ги.

– Хубавичко го пременихa – пошушна Станка Сарайдаркина на Гана Малтрифонова и си рече наум: „То такава премянка само колкото да не е без нищо…”

– Ново не са правили – отвърна Гана.

– Обущата са нови.

– Само едни обуща…

Точно срещу Младена седеше Гела Арнаутката. Младен беше облечен с великденската салтамарка на Минча, с новия му пояс и летните му потури, поизбелели и поизтъркани на ръбовете.

– Широчки му са – каза Арнаутката на съседката си и посочи с поглед насреща.

– Минчо, Бог да го прости, беше по-едричък – отвърна съседката, като гребна една лъжица жито и го налапа бавно. Тя беше огледала пременника и всичко беше преценила, та без да го погледне сега, допълни: – Ама не му стоят лошо…

Но Арнаутката не я слушаше вече, тя беше надала ухо към Димо Стойков.

– И докъде, казваш, е стигнала работата с мерата на Георги Ганчовски? – питаше чичо Продан.

– А бе и от общината човек нищо не може да разбере – обясняваше Димо с широки ръкомахания. – Казват, следствието било започнато, ама докъде е докарано, не мога да излъжа. Ганчовските са побеснели: заплашват свидетелите, обещават подкупи, заканват се, че ще изселят всичките си противници…

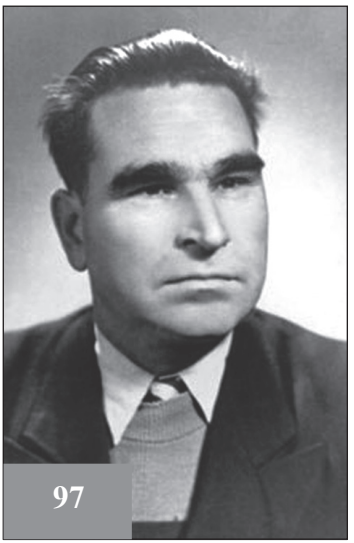

– Че тогава цялото село трябва да изселят – подхвърли един стар човечец с бозови потурки и погледна хитро под гъстите си побелели вежди.

– Нищо няма да направят – кимна успокоително чичо Продан. Дигне ли се един народ за правдината си, мъчно се върви срещу него… Когато Минчо подкачи тая работа, не вярвах, че ще излезе нещо от нея. Да изправиш цяло село срещу Георги Ганчовски, пиши я, виках му, загубена. Бе сила беше този човек, не е шега работа… Пък то… Малко по малко наежиха се тия хора, да ги не познаеш… То общо нали е, не държат както трябва, ама и толкова стига…

– Няма къде да си пасем добитъка! – разпери ръце Иван. – Общо, общо, ама всички се ползуват от тази мера. Който си има ливада, пак е добре. А колко са, дето имат? Другите на селското чакат…

– Народ, какво да го правиш – обади се Кина.

– Трябва да умееш да го прикоткаш – забележи чичо Продан. – Минчо, Бог да го прости, много го биваше за тези работи…

– Хубаво я курдиса той – рече важно Димо. – Тури срещу Ганчовския хора, дето гък не може да им каже.

– Ами нали Ганчовският я купи тази земя! – стрелна го отсреща Арнаутката. – Как така ще му я вземат на човека?

– Търгът е неправилен – поясни Иван.

– Нали общината му я продаде? – настояваше Арнаутката.

– Продаде я, когато Ганчовски беше депутат! – сопна се Димо. – Разтури съвета, постави аргатите си в тричленката и тогава направи търга. Така и баба знае да прави търг.

– Пък и какъв търг? – допълни живо Иван.

– Търгът – каквито са и всичките му работи. Отпечата тука, в града, на един техен вестник обявлението, купи всички парчета, та никой ред да не може да прочете от него и така си нареди работата… – Димо приказваше с омраза и гледаше остро Арнаутката. Чичо Продан слушаше захласнат и кимаше одобрително с глава.

– Ами на търга, на търга какво беше? – дигна той заканително ръка. – Никому не дадоха да припари вътре.

– А бе то такъв хайдутлук не е бивал! – обърна се към него Димо. – Хилядо декара ли са, колко…

– Хилядо и сто – рече Иван.

– Хилядо и сто декара ги купи по хилядо и петстотин лева и още същата година ги даде под наем на Нико Оризарина по хиляда и осемстотин за година…

– Триста хилядарки чисто – с лявата ръка в десния джеб – обади се Младен.

– Това само от първата година – обърна се чичо Продан. – Ами сетне?… Милиончета, милиончета…

– Който умее, нека печели – подхвърли Арнаутката.

– Така всеки умее – сопна се Димо. – Да ти продават земя по хилядо и петстотин лева, когато и глухо, и сляпо знае, че веднага ще я дадеш под наем по хилядо и осемстотин лева декара…

– Слушай, сватя – обърна се меко чичо Продан. – Тогава… коя година беше, знаеш ли?

– Търгът ли? – погледна го Иван. – Търгът беше през хилядо деветстотин и трийсета.

– Че тогава на Джендембаир земята се продаваше по пет хиляди декара… Какво ми приказваш ти: който умее… Че е далавера, далавера е, то това е ясно, ами кажи ми ти на мене, ще си върне ли той паричките, дето ги е прибрал оттогава?

– Ще ги върне като поп – закани се Иван.

– Почакайте! – подхвърли злобно Арнаутката и се наведе към другите жени.

Мъжът й, Михаил Арнаутина, работеше в мелницата на Ганчовските. Нея на помена не бяха я канили и всички знаеха, че Минчо и Тошка я мразеха. Тя се лепеше около тях, подмазваше им се и като откопчеше някоя дума, веднага я носеше на Ганчовските. Тошка беше израснала при нея и Арнаутката постоянно повтаряше, че я обича като майка.

„Ох, каква майки си ми била, само аз си знам" – проклинаше я Тошка. И в ума й се нижеха спомените на тежко, нерадостно детство и на още по-тежко и по-нерадостно моминство.

Когато след войната родителите на Тошка умряха от испанската, леля й Гела я прибра при себе си. Първия си баща Тошка не помнеше. Той умрял като млад войник. Тогава те живеели в Сватово. Дядо й ги изпъдил. Майка й повторила. Вторият й баща беше железопътен кантонер. Той рядко се връщаше вкъщи – само когато някой го заместваше за малко. В село те имаха малка къщичка, с половин декар двор. Една част от него взе планът, другата продадоха. Но Тошка не видя никакви пари, леля й Гела ги смота до стотинка.

С Минча тя се запозна, когато той след тригодишен затвор се завърна в селото. Какво не направи леля й Гела, за да ги раздели! Та магии ли не му курдисва, та клетви ли не му праща, та в общината ли не го обажда!… Тъкмеше я за един стар и богат вдовец от Брягово. Бил търговец и земя много имал, щял като царица да я гледа… „Не ща му нито нивите, нито царството!" – рече Тошка и отсече. Тогава Арнаутката пощръкля от яд: „Ти си глупава – започна да я гълчи и хока, ти бягаш от късмета си, ти от хубавото си не разбираш, за един нехранимайко да изпуснеш такова място, няма да те дам аз на тоя разбойник, ще те пречукам и пак няма да те дам…" Тошка пак не се съгласи и тогава Арнаутката я подбра с хурката си… На другия ден Тошка сбра дрехите си,
прехвърли вързопчето у дружката си и вечерта пристана на Минча.

Гостите не знаеха как я беше мъчила навремето, но знаеха, че след това Арнаутката обиколи цяло село и какво ли не надрънка за Минча, та той се беше зарекъл да й троши краката, като я срещне.

– Откъде се домъкна, мръсница с мръсницата й! – шушнеше си Иван. Той щеше да я изпъди, но този ден никак не прилягаше.

– Брантия мръсна! – гледаше я кръвнишки чичо Продан и смучеше бързо цигарата си.

– Шпионка! – съскаше Димо. – Всичко ще занесе на Ганчовските…

А тя, макар че се обърна към другите жени, едното си ухо пак нагоди към Дима. Но скоро престана да го слуша, защото Станка Сарайдаркина разправяше как Стефан Хъчибързов изпъдил булката си:

– Та като я хванал, мари, гидицкият му човек, па като я запердашил, та я пердашил, докато да посинее в ръцете му… И защо? Защото не искала да му даде нивите си… Аз на такъв непрокопсаник не ниви, съдран цървул не му давам.

– Не са я бъхтали, това са само приказки, ама я изгонили булчината – рече тихо Кина.

– Бъхтал я мари, сватя! – опули се Станка.

– Стефан в тази работа не е забъркан – натърти Кина. – Хъчибързовката я изпъдила. Ние, рекла, само за сватбата ти пет хиляди изхарчихме, а ти, рекла, да ми дойдеш без една бразда…

– Така е, право казва сватята Кина – намеси се Арнаутката. – Чакали да умре Кръстанчето, на Хъчибързовата снаха тейко й де, та да вземат десетина декара, а то, като му измъкнали сетне едни полици, едни чудесии, Боже, опази!… И то да ги е ял, пак харно, ами бил поръчител на Баля Мангов. Пък Балю нали фалира? Та сега Кръстанчетата щели да плащат… И Хъчибързовката си останала на понеделник…

– Боже, Боже! – прекръсти се Станка. – Манговката прави гражданлък, пък други да й го плащат… Крив свят!

– Светът си е хубав, току хората не биват – заклати глава Арнаутката. – Хъчибързовчето тръгвал да оправя света и да реди селските работи, пък гони жена си… Дето човек къщата си не може да нареди, зарежи го ти него…

Иван се изчерви, като че ли го ужилиха с коприва. Хъчибързовчето се вреше във всички обществени работи, караше се с другарите си, все критикуваше, все той искаше да бъде пръв, пък определена работа никога не вземаше. За да прикрие грешките си, той гледаше да се нахвърли върху някого. Жена му беше добра, умна и събудена, хем къщата си редеше, хем и в неговата работа гледаше да му помогне. Стефан ли я беше изпъдил, или майка му, това нямаше голямо значение. Ето, Арнаутката подхвърляше вече на друга страна и думите й удряха на място. Утре ще го разнесе из селото: „Ето вижте ги мари, жените си пъдят, къщите си не могат да оправят, пък седнали света да редят…” И всичката тази вода ще отива право във воденицата на Ганчовските Иван искаше да каже за това на Дима, но Димо беше се навел към чича си Продан и го слушаше внимателно. От селската мера, от оризището и лятошната суша думата дойде и до анасоните. От цяло село само чичо Продан редовно береше анасон. Тази година особено всички анасони се чалдисаха, само неговият се запази.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

97 Из „Татул” / Георги Караславов (роман)

ЕМИЛИЯН СТАНЕВ

ИЗ „АНТИХРИСТ"

Голите мъдреци гледат господа как седи на небето в своя престол, лицеприятствуват и с молитви, с тамян кадят носа на дявола, дано го прогонят от света, а не виждат, че дяволът е в кръвта, в умовете и в сърцата им. А ти, окаяни, като знаеш, че всяко човешко слово е безсилно, защо пак се хващаш в перото? Мигар с него някой е уяснил било себе си, било световната уредба?

Малко ли щавени кожички, хартия и пера изхаби и в ангелски молитви, и в жлъчни шеги да забавляваш людете по тържища, панаири и странноприемници и какво спечели? Натрупа мъдрост и се озова в ада, защото казано е – когато постигнеш света, ще наследиш и ада. Ала велика е тая животворност на човешкото въображение и тайна непостижима е. На всички ни е отредено да се лаготим с божествената лъжа и тъкмо в нея е силата на човека – иначе как би изтраял земното си съществуване, ако не носеше в душата си незаходима светлина?

Намерих тук тънко изработени заешки и агнешки кожи, мастила и всякакви пера, четчици и бои – види се, в тая килия е живял монах-преписвач, заклан или избягал от агарянци, дето очите му видят. От манастирчето е останало неопожарено само това крилце с три килийки край недовършената кула. И лой има, но лоеничето не паля, да не ме издаде светлината.

От нямане какво да правя и защото ми се иска да забравя лютата мъка, пиша житието си. Дано смогна да го подредя с малко суета, без да щадя гордостта си, защото, макар че от умъдряване окото ми не трепва от най-откровени признания, пак ще поизлъжа, ако не за друго, поне да го украся тук-там. Но що да се прави, когато са сладки за душата спомените и тя умее със своя тайна да подслажда и най-горчивите… А сега, когато дяволът превърна света в пъкъл за унищожение на християните, а българската земя заля с безчестиеи гибел, останаха за утеха само те…

Син съм на Тодор Самоход, царски зограф, и съм кръстен с мирското име Еньо, а майка ми, Препия, беше от Охрид. Къщата ни се намираше под патриаршията, та от мига, в който отделих себе си от света и възкликнах: „Аз съм!" – станах свидетел на много събития и в царския дворец, и в патриаршеския клир, които тогава не разбирах, но запомних. Ех, Теофиле, сърцето ти, що не го заслужаваш, се разтупква, като си припомняш първите зари на съзнанието, когато или дяволът, или самият Саваот ни показва света чрез светлина и тъмнина, чрез краски, отсенки и тайни на веществото, та още необурваната детска душа се запленява от неговата хубост, а не разумява, че оттук нататък започва и пътят към пъкъла. Винаги ще помня как от прозорчето на нашия дом за първи път видях синия покрив на двореца с двата пряпореца, червените върхове на кулите зад тях, през Янтра, новите манастири. Денят беше слънчев, разтопеният сняг се пенеше и лъщеше по сините керемиди, а червените върхове на стражевите кули напомняха куманската шапчица на баща ми, която той налагаше, когато иконописваше. И тогава, Теофиле, узна светлината и се възрадва – сигурно си пляскал ръчички, смеел си се, гукал си нещо на твоя детски език, зер и ти си между световните чудеса. Тъкмо за най-великите явления нямаме истински слова ни през детството, ни през зрелостта, ни през

старостта и това, което виждах тогава и което виждам днес, си остава все същата тайна. В ония дни взех да различавам и бащините рисунки и да ги свързвам, с що виждаха очите ми – с кули, чардаци, трапези, хълмове и небе, с реки и гори. И по-късно светлият дух, който слизаше над Исуса, и витлеемската звезда ми говореха за тия мигове, когато светлината разтвори дверите на душата ми и я потегли към святост и чистота. С чудеса бе пълна оная зима. От прозорчето ненаситно гледах ятата врани и черните рошокрили орли как кръжат над черкви, дворци и кули – сутрин и вечер слушах клепалата и рева на Янтра и най-вече се прехласвах от патриаршеската камбана горе на върха, дето над звънарницата искряха отблясъците на големия позлатен кръст. Имаше в стаичката едно казанче, зазидано в самата печка, и щом майка ми я запалеше, водата в него започваше да шушне. Тя шушне, пък аз си мисля нещо и тя потвърждава всяка моя мисъл и детска мечта, окуражава ме и ме възнася някъде, дето всичко е ясно, светло и добро или е смешно като гуреливото Фроси – убога внучка на важен болярин.

Боледувах често, та съм запомнил с умиление петното от зъбатото зимно слънце над леглото ми, а веднъж, когато вълруваше черната смърт, донесена от татарите, се разчуло, че съм умрял. И сега виждам червените женски чехли, обвезаните с шевици поли на далматиките край мене, златоткания патрахил на дякона. Лежа на пода върху дебел губер, дяконът ми чете за здраве, а хората стърчат подобно на кулите в крепостта и тъй ме притискат, че не мога да видя нашия таван с гредата и чепа, отдето сладко ми нашепват и зоват серафимчета. Исках да отида при тях, но жените и дяконът ми пречеха, серафимчетата, сиреч смъртта, отминаваха и с тях отминаваше и сладкият покой в душата ми, та до плам мразех всички край мене. Ех, святе, в семето ти са вложени нашите грехове, децата ги носят в жилите си от утробите, затова плачат нощем, ужким без причини, защото кой знае що става в сънищата им?

Такова душевно притеснение изпитах и по-късно, когато за пръв път се озовах с майка си вън от Царевград, а после се прибрахме през задната врата с подвижния мост над пропастта. Тогава от божия простор аз, малкото човече, усетих как ме притиснаха страшните назъбени стени, кулите, обкованите с желязо врати, високите тесни сгради на исполинската грамада, щръкнала към небето с разноцветни покриви и разноцветно боядисани стени, като гигантски затвор, в който бяхме заключени със световните бесове от вълшебния злодей – Сатаната. И като се държах в майчината ръка и се притисках в нея, искаше ми се да пищя и да бягам оттук.

Щом оздравях, знатните госпожи, наши съседки, казваха, че господ се поколебал да ме прибере между серафимите, та ще стана или велик подвижник, или велик грешник, лишен от божа милост и ангелоподобие. Излезе второто и не от друго, а тъкмо от обич към бога, когото толкова възлюбих, че не чувствувах нужда от никого…

Дали от черквата, дето редовно ходехме през многобройните празници, или от рисунките на баща ми отрано оживя в мене образът на Исус и заплени ума ми. И сега, като се мъча да разбера това, казвам си: „От светлината е, от тая тайна на тайните, що ни докосва с появата на тоя свят.” И макар че всеки я вижда, вижда я различно и оттам различно възприема бога. В незнание и от незнанието се раждаме, да речеш, а с копнежи за бога и над това чудо напразно съм горил нощем вощеници и лой. А щом веднъж познаеш бога, започваш да делиш всичко на добро и на зло и светът и човекът се разполовяват, та накрая излиза наяве дяволът и се мержелеят вече пламъците на пъкъла, и те светли, но със зловеща светлина. Съпротивява се душата на изкушения и подмамки, дорде има обич и вяра – мърси се и в мръсотията ликува, вместо да ридае. Сатанаилчо я развежда из света, разчеква я, тегли я, а тя се дърпа като добитък към кланица. Тъй си мисля сега и ми става смешно човешкото пътешествие, та и в ада ще си го припомням за утеха и за подигравка…

Виждах тогава Спасителя прекрасен, нетелесен в райски злак като майска зора в чисто небе; виждах го в сънищата си и не се учудвах, че за него са построени толкова черкви, манастири и скитове, че го венцехвалят попове, дякони и патриарси и пред него ничком припадат царе и боляри. А като се взирах в брадатите им лица и слушах гласовете им, тия люде ми изглеждаха нечестиви и мазни. Те кадяха тамян, изричаха молитви и правеха метани на Исуса Христа от страх пред неговата чистота и красота, но всичко това ставаше безполезно, защото не можеха да се спасят и вече бяха осъдени. Имаше тогава детската ми душа всепроникващи очички – виждаше, пък нямаше думи да го изрази. От пръв поглед долавяше лъстта, лукавството, лицемерието в пламъчетата на очите, в движенията на устните, в извивките на гласовете, в смеха и още от най-ранно детство ме обхващаше страх от възрастните. И самият Царевград с величието си, от една страна, ми напомняше за великото божие царство, а, от друга – със страшните си кули и зъбчати стени ми говореше за царството на Сатаната. Случваше се нощем да ме събуди призивът на роговете, що известяваха смяната на стражите, и в тая доба над немощния ми ум се надвесваше ужасът от световната загадка. Обичах бащината си стаичка, пропита с мирис на бои – светиите, рисувани с въглен или керемида,

недовършените ангели с огнени крила, извити като татарски лъкове, и, то се знае, Спасителя, когото баща ми рисуваше винаги рус, синеок и с червеникава брада, каквато беше и брадата на цар Иван-Александър. Към божата майка и към някои светци не питаех особено уважение, смятах ги за служители Исусови, един вид боляри, и ги ревнувах от бога. И като се мъчех да си уясня реда в божието царство, обърквах го с реда на Царевград, та умът ми се заплиташе в противоречия. Още тогава разбрах, че хората се делят на две – едните, между които бяхме и ние, ковяха, копаеха, изографисваха, носеха товари и пр., сиреч вършеха нещо било приятно, било неприятно, и други, най-важните, велможите, патриархът, царят, войсковите началници, нищо не работеха, а живееха в постоянна тревога, дебнене, недоволство, страх, та ги отъждествявах с дяволите в ада. И тъй, излизаше, че тук, в Царевград, властелин не беше бог, ами дяволът и тоя дявол се мъчеха да го прогонят с молитви, тамян, миро, свещи и литургии, ала той стоеше неотстъпно залостен на мястото си. Че е тъй, убедих се на самия Великден… Славо търновска и българска, отминала славо, никога вече не ще се наслаждаваш на величествените шествия, що ставаха тая нощ!

Много едни и същи природни и човешки явления вижда окото и запомня умът, но едно от тях царува в паметта, та като ти рекат Коледа, представяш си само тая, що си преживял най-коледно, а всички останали са като поточета към голяма река. Тъй и аз съм запомнил един Великден над Великдените, в който още детинският ми ум се убеди, че дяволът наистина се е загнездил в богоспасяемия град. И нещо друго, неподатно на разума, разбрах в оная нощ.

На втората стража войниците по кулите и бойниците запалваха борики или смола, а щом удареше патриаршеската камбана, вкупом забиваха и клепалата отвред: и от Трапезица, и долу, във вътрешния град – неистово екваше металът, изпълваше долината на Янтра подобно стоуста ламя, та стресваше и хвърляше в страх душата, смирена от пост и молитви. Ужас ме обзе в оная великденска нощ и заплаках, защото тоя неистов рев гонеше дявола и за дявола беше тая тревога, дано го прогони и победи, както Спасителят го бе победил в смъртта. Не можах да разясня на родителите си от що се страхувам и плача, вместо да се радвам, но аз си знаех и затаих в детската си душа усет за присъствието на нещо невидимо и страшно. И както в бедствие или вража напаст всички излизаха на улиците, тъй и сега всеки бързаше към черква – с глъч и тропот, със скърцане и блъскане на врати и с лай откъм Девинград, отвъд реката. А понеже баща ми беше царски зограф, черкувахме се в царската черква зад двореца и в патриаршеската, дето на големите празници се черкуваха самият цар, великият примикюр, кастрофилаксът, протокелиотът, протовестиарият и всички сановници. Тая милост ни бе оказана по повеление на самия Иван-Александър и всяко черкуване създаваше големи грижи на родителите ми да бъдат прилично облечени и прилично да се държат в черква, макар за нас да бяха отредени най-задните места в клироса.

От двете страни на вратата, под каменната арка, пазеше стража с копия и шлемове и аз се поуспокоих. Рекох си: „Няма да пусне тя дявола в черквата.” Но ме смути самата черква, сякаш за пръв път се изправих пред лицето й – нейната керамична украса, мраморните стълбове извътре, облени от светлина и блясъци, та храмът ми се видя като преизподня и паст, що поглъща душата. А откъде бе заседнало у мене убеждението, че светостта нито може да съществува в тържествен шум, великолепие на украса и гръмогласна прослава, нито може да ги търпи? Дали от небето, що ни гледаше денем и нощем в нашия каменен затвор, всякога тихо и всевелико не с такава украса, но с невидимото и невещественo пребиваване на бога, или от моите невнятни размишления в бащината стаичка, мирно населена със светци, ангели и божи угодници, бях постигнал тая проста премъдрост, та пищната украса на храма обиждаше и Спасителя, и мене? Може би съм я придобил в часовете, когато водата в казанчето шушнеше и потвърждаваше детинските ми мисли и мечти. Или тя е вложена в разума да отхвърля всяко човешко усърдие за лъжливо величие и да ламти към величието на божеството?

Щом влязохме в черквата, пак се отчаях и си рекох, че стражата напусто пази вън, защото дяволът е вече в храма, нагизден със скъпи одежди, с блясък и светлина, и тъй се е скрил в очите на хората, като ги е заслепил. А когато черквата се изпълни с велможи и самият Иван-Александър мина по червената пътека с венценосната еврейка Сара, прекръстена на Теодора, и с цялото си домочадие, та ревнаха дякони, иподякони и архимандрити и още по-силно застенаха камбаната и клепалата, аз се хванах в коравата бащина ръка и замрях от страх. Страшен ми се видя патриархът, такъв брадат, с хлътнали очи под дебелите, усукани вежди въпреки белия блясък, що го обкръжаваше, страшен беше с позлатения жезъл и короната, които го свързваха и с царя, и с велможите. Не гледах вече патриарха и клира, а Иван-Александър и царицата му как благочинно са застанали – той, изправен пред трона си до трона на патриарха, тя – без трон до царя, и двамата поради празника в пурпурни плащаници. Златотканите яки със скъпоценни камъни и короните на главите им събираха и отразяваха светлината в храма, както и диадемите около кръста им, та ги отделяха от останалите с друго, вече светско величие. Иван-Александър беше левак

и в лявата ръка държеше акакията, навита като свитък. Тая шепа пръст, дето напомняше на всички, че е смъртен, ми изглеждаше унизителен знак, който бе му окачил брадатият и страшен патриарх, и аз, захласнат в едрото, румено и доброзрачно лице на царя, го съжалявах. Но угасиха свещите и храмът се огря от червената светлина на кандилата пред олтара. Помислих си, че дяволът се приготвя да извърши някакво вълшебство. Притисна ме силен страх, най-вече когато дверите се разтвориха и оттам, в червения полумрак, с бялото си одеяние се показа патриархът с дикир и трикир в ръце, сякаш с цялото си величие от олтара излезе самият тартор. И ужас предизвика неговият силен, разтърсващ приглас: „Елате да приемете незалязваща светлина!" Мина ми през ума: „Нима от свещ може да се приеме незалязваща светлина, тая, дето само душата отличава и знае? Защо се лъжат възрастните?". Ето и самият цар пръв пристъпи да запали свещта си от свещниците на патриарха, а зад него се стълпи домочадието му и сановниците. И ние най-подире запалихме свещите, ала не от патриаршеските дикири, ами от свещта на един дякон, отново светна черквата и тръгнаха напред иподяконите, дяконите с кръстове, хоругви, треперки и фенери, зад тях патриархът, архиереите, царското семейство и велможите. Пък нощта беше тиха, априлска и тук, на Царевград, подухваше ветрец, носеше мирис на млада зеленина, на стоплена земя и влага, та цялото ми същество, замаяно и приглушено от песнопенията, камбаните и клепалата, се отдръпна от тоя шум и се ослуша в подавената тишина на света. А когато шествието спря на двора и аз надникнах през крепостната стена, която тук е ниска поради скалите под нея, дъхът ми замря от зрелището. Насреща Трапезица бе грамаден хилядосвещник, що трептеше и се люшкаше във водите на Янтра заедно със светлините на Царевград, и тая жарава издишваше в априлската нощ молитви на хиляди души. Щом патриархът провъзгласи: „Христос възкресе!" – тържествено застена камбаната, даде знак на вси камбани и клепала, та се залюляха да прославят победата на Спасителя над смъртта – и тук, и там, горе и долу, в Девинград и в параклисите на светците, пазители на всички врати. Стон метален и шествия като огърлици с огнени елмази опасваха черквите и ме смутиха с великолепието си, та погледнах тихия земен покров над мене и се утеших с мирната светлина на звездите. „Ето, рекох си, там е незаходимата светлина, която хората уж взеха от патриаршеския дикир. Тя е истинската, тя е вечната" – и тъй подкрепих ума си тогава – със световното съкровище, що винаги е в допир с безплътната ни душа. Дали е било тъй, не знам, не знам и такива ли са били мислите ми, но като си припомням тия изживявания, разказвам ги със сегашни мои думи, че иначе не може. Никога не ще забравя дребните пролетни звездички в оная нощ – те ми станаха опора на истината и те са виновни за нещастията ми. Човече, да би могъл да разбереш кое е това, дето не се превръща от добро в зло и от зло в добро, бих рекъл, че си разумен!…

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

98 Из „Антихрист" / Емилиян Станев (роман)

ДИМИТЪР ДИМОВ

ИЗ „ТЮТЮН"

Тя изведнъж разбра всичко. Сега пред нея стоеше не омразна съперница, а само един автомат без мисъл и съзнание. Безупречната отмерена Мария, зад която сияеше златото на „Никотиана", се беше превърнала в окаяна човешка развалина. Меланхоличното спокойствие на лицето й бе сторило място на тъпа, маниакална усмивка. Умните, студени и печални очи, които по-рано Ирина мразеше, защото в тях имаше нещо, което можеше да привлече Борис извън парите, сега гледаха с умствената слепота на същество, което не виждаше, не чуваше, не разбираше смисъла на нищо.

Все тъй изправена, с вирната нагоре глава, лудата се спря внезапно и с жалка поза на величие погледна Ирина. Борис седна уморено на едно кресло в хола.

– Мария, познаваш ли госпожицата? – глухо попита той.

– Познавам всички арменци в Пера – важно отговори болната. После кимна с глава и добави надменно: – Седнете!... Ще ви изсвиря концерта.

– Какъв концерт? – попита Борис.

– Концентриран концерт – произнесе болната. – За арменци.

Борис извърна глава към Ирина. Върху лицето му се появи усмивка, чиято хладна, насмешлива безчувственост й се стори непоносима.

– Ти слушала ли си такъв концерт? – попита той.

– Не – сериозно отговори Ирина. Тя се обърна към лудата:

– Спомняте ли си къде сме се виждали?

Мария като че разбра въпроса и за миг високомерната и замръзнала гримаса на лицето й стори място на глупешко учудване. Някъде в периферията, в здрача на съзнанието й, пропит със завист и възхищение, плуваше споменът за това красиво матово лице с кафени очи. Но този спомен се блъскаше и скачаше безпомощно с разбити останки от други спомени, с безредни асоциации и отломки от предишното й съзнание. Болната продължаваше да мига безпомощно, съзнавайки смътно неспособността си да разсъждава, и това я изпълваше със също такъв смътен срам, с гняв и болка, които се стараеше да прикрие. После изведнъж споменът за Ирина се блъсна и закачи неочаквано с един все още запазен блок от представи в паметта й. Съзнанието за безпомощност изчезна и тя каза самоуверено, като напълно здрав човек:

– Да, спомням си!... Вие сте сестрата на Алис Баклаян, моята съученичка от колежа в Цариград... Вие живеехте в Пера.

Дори Борис и прислужницата останаха изненадани от логичната цялост на това изречение. Но пътечката на мисълта свърши изведнъж пред пукнатина. Веднага след него болната добави тъпо:

– Вие имахте много пера.

А после по незнаен път в съзнанието й се появи отново безсмислената идея за величие и лицето й пак замръзна в предишната си високомерна гримаса. Тя заяви, че е велика,

несравнима артистка... Давала концерти на пиано в Лондон, Ню Йорк и Париж. Пътувала непрестанно, обикаляйки целия свят. Публиката й хвърляла букети и с нестихващо ръкопляскане я викала на бис. Всичко това беше изказано с гордо и смешно въртене на главата, с неясно фъфлене, с жалки и несвързани думи, които подбираше не по смисъл, а по външна, звукова прилика. Тя се похвали, че притежавала сто от най-хубавите рояли в света, а когато Борис я попита къде са, отговори, че ги заключила в гардероба, за да не ги пипа прислужницата. След това тя се поклони величествено и с вирната глава, с изправена и вдървена стойка на тялото си тръгна към рояла, за да даде своя концентриран концерт. Замърсеният й скъп пеньоар се развя като бална рокля и тогава Ирина усети, че от него се разнесе неприятен дъх. Ах, това ли беше Мария, зад която стоеше „Никотиана" и която бедните девойки от родния й град считаха за недостижимо и приказно същество!...

Ирина, Борис и прислужницата бавно тръгнаха към салона и седнаха на креслата близо до рояла.

– Ако заговори, не трябва да й противоречиш – тихо предупреди Борис.

– Отдавна ли е така? – попита Ирина.

– От няколко месеца.

– Лекувате ли я?

– С какво?... – Върху лицето на Борис се появи привичната студена усмивка и в нея сякаш имаше доволство от това, че болестта на Мария беше неизлечима. – Салварсанът не дава никакви резултати... Сега докторите опитват нови лекарства, които мобилизират белите кръвни телца... Има ли надежда?

– Не, никаква – отговори Ирина.

Между това болната отвори капака на рояла, постоя няколко секунди неподвижно, после се обърна назад и направи към публиката си малък, отсечен поклон. Борис и прислужницата изръкопляскаха веднага. Ирина гледаше потресена несвързаните движения на болната, окапалата й коса, жалката й костелива фигура.

– Ръкопляскайте!... – каза прислужницата. – Инак ще се развика.

Ирина плесна няколко пъти с ръце.

Жълтеникавите мъртвешки ръце на болната се протегнаха и почнаха да удрят безразборно върху клавишите. Музиката, която излезе от рояла, приличаше на говора й: трагичен шум, безреден поток от дисонанси, бликащ изпод тия ръце, които само преди една година свиреха още с техническо съвършенство. Но после изведнъж пръстите й налучкаха запазена верига от рефлекси. Какофонията стори място внезапно на откъс от Дебюси, който неочаквано премина в Бетовен и завърши с невероятен хаос от миньорни акорди. Веригата от запазени рефлекси свърши пак пред пропаст от разстроени центробежни функции на главния мозък. Грозният шум на рояла продължи така около четвърт минута, после движенията на пръстите й се овладяха отново от цялостен блок на съзнанието и почнаха да свирят „Ноктюрно" от Шопен. Нито Борис, нито Ирина, нито прислужницата бяха сведущи в музиката, за да го разпознаят. Разстроените рефлекси на болната го превръщаха в пародия на истинско свирене. Но тоя откъснат, скитащ и все пак цялостен блок от слухови представи и съзнателни импулси за произвеждане на тонове плуваше бавно в здрача на Марииното съзнание като ледена планина, огряна от слънцето. Каква бе тази чиста, ослепителна светлина, която се излъчваше от него? Тя не говореше нищо на отегчените слушатели, но изпълваше болната с някакво смътно, парливо, неизразимо приятно усещане. Нито Ирина, нито прислужницата знаеха нещо за оня топъл дъждовен следобед, в който лъчите на залязващото слънце пронизваха облаците и в който Мария беше изсвирила на Борис това ноктюрно. Но сега звуците му чрез смътния спомен за преживяното вълнение свързаха тайнствено разкъсаните нишки между представите в съзнанието на болната. Все по-силна ставаше светлината, която се излъчваше от него, и все по-ясни образите, които огряваше. Разсъдъкът бавно разпръскваше полумрака на лудостта. И най-после дойде моментът, в който Мария съзна отново предишната си личност, част от миналото и всичко, което се бе случило между нея и Борис. Сега тя знаеше, че приключението им беше почнало, когато Зара замина с баща й за Гърция, че беше жена на Борис и бе свирила ноктюрното след щастливата минута на отдаването си. Мария усещаше недостатъците на свиренето си и съзнаваше някак учудено, че нито пръстите, нито краката, с които натискаше педалите, й се подчиняваха правилно, за да предаде ония оттенъци в свиренето, които желаеше. Това я порази дълбоко. Вероятно болестта й се беше влошила. Сякаш чужди, неподчиняващи се на волята й ръце удряха върху клавишите.

Сега тя разсъждаваше нормално и съзнаваше, че свири в първия етаж. После изведнъж забеляза, че беше облечена в пеньоар и че ръцете й не бяха особено чисти, а ноктите я поразиха с грозната си изпочупена форма. Кога ли ги беше обезобразила така? След това я облъхна неприятен, спарен дъх, който идеше от собственото й тяло. Как беше възможно да допусне всичко това? И защо свиреше в първия етаж?

Учудването на Мария ставаше все по-голямо. Тя чу зад себе си кашлицата на Борис и драскане на кибрит, а после някакъв женски глас, който шепнеше полугласно. Значи, в салона имаше чужди хора. Мария се засрами от лошото свирене и от това, че беше слязла облечена така небрежно при тях. Тогава тя престана да свири и се обърна назад.

Ирина и Борис забелязаха веднага, че гримасата на лудостта беше изчезнала от лицето й, а очите й, макар и забъркани от смущение, гледаха с разумен поглед, който преценяваше обстановката. Това бяха болни, разногледи, но с израз на мислещо същество очи. В нееднакво разширените им зеници светеше съзнание за всичко, което ставаше около тях. Двамата усетиха неясно смущение от това, че булото на лудостта, което ги отделяше от съзнанието на болната, се беше смъкнало изведнъж.

Отначало Мария се изчерви от срам. Присъствието на чужда жена я накара да помисли за лошия вид на външността си. После тя бавно разпозна Ирина и почувствува горчива болка от овала на здравото й лице, от линията на хубавите й рамене и гърди. Какво търсеше това момиче тук? Красотата и свежестта му се забиха в честолюбието й. Тя си спомни, че го бе виждала преди няколко месеца в един бар и подозираше смътно, че е бивша любовница на Борис. Обзеха я ревност и гняв. Е, Борис го прекаляваше!... Нима трябваше да я води тук? Тя забрави да се попита как момичето се беше озовало тъй внезапно пред нея, но гневът й порасна изведнъж. Стори й се, че кафените му, омразно красиви очи я гледаха с нахална втренченост, почти дръзко н предизвикателно, сякаш искаха да кажат, че бяха забелязали нечистите й ръце с изпочупени нокти и останалите недостатъци на външността й. Стори й се, че цялата личност на момичето взе да става враждебна и заплашителна, като че то ей сега щеше да се хвърли върху нея и да й направи нещо. Мария съзна смътно, че страхът, който изпитваше, беше глупав и смешен, ала растеше всяка секунда. Мисълта й направи отчаяно усилие да го отхвърли, но не успя. Все по-ужасен ставаше този непреодолим страх. Най-после тя отстъпи, престана да се съпротивява срещу него и потъна всред някакъв мрак, в който лудостта й избухна отново, а отломките на разбитото й съзнание, на мигновено оживелия истински спомен се разпиляваха безследно. В следващия миг лудешката идея отново стана господар на съществото й. Сега й се струваше, че момичето, което седеше пред нея, беше най-злият й враг, който я гонеше и искаше да я убие, да изяде ръцете, мозъка, дробовете й. Все по-големи и страшни ставаха кафените му очи. Сега то чакаше само сгоден момент, за да се хвърли върху нея. Внезапно лицето на Мария се изкриви от ужас, цялото й тяло затрепера. Тя скочи изведнъж и надавайки див, пронизителен вик, хукна по стълбите за втория етаж.

Прислужницата изтича след нея.

– Тя ме позна!... – произнесе Ирина, ужасена на свой ред.

– Да, тя те позна – потвърди Борис. – И после съзнанието й се замъгли отново... Това беше само мигновено просветление. Но тя не помни нищо... Все едно че не те е видяла.

Ирина сложи ръка на челото си и се облегна на креслото. Пронизващият вик на болната още кънтеше в ушите й.

– Страшно е!... – каза тя напълно разстроена.

– Исках да видиш и ти.

– Защо?

Тя внезапно повдигна глава. Познаваше отдавна този хладен, спокоен, цинично звънтящ тон. Гласът на Борис го придобиваше винаги, когато искаше да оправдае някакво решение.

Той съзна, че предисловията бяха излишни, и каза направо:

– Защото искам да се разведа с нея.

– Ти нямаш право да извършиш това сега!... – извика Ирина, почти настръхнала от думите му.

– Как да нямам право?... – Гласът на Борис прозвуча със същия леден цинизъм. – Законът ми позволява. Говорих с адвокатите.

– Не бъркай закона с човешкия дълг!... – Ирина се задави от възмущение. – Ти не трябва да я оставяш сега... Не можеш да я захвърлиш като парцал, след като умря баща й, след като си присвои „Никотиана” чрез нея!... О, Борис!...

Тя го погледна разочарована, негодуваща и все пак с онова съчувствие, което изпитваше към всичките му постъпки, без да знае защо.

– Аз искам да се оженя за тебе – каза той с равен глас, сякаш се касаеше за съвсем обикновена постъпка.

Ирина усети, че сърцето й се сви от вълнение, от блаженство и гордост, но отговори твърдо:

– Няма да приема.

И веднага съзна, че решението й не можеше да бъде друго.

– Ти винаги отсичаш въпросите сприхаво – произнесе той с примирена горчивина, понеже очакваше този отговор. – Най-хубавите години от живота ни ще минат, като изкупвам всичко с една луда... Е, и после?...

– Какво после?

– Когато животът отмине?

– Не се бой, животът няма да ни отмине...Това, което извърши, не бе грешка. Без „Никотиана” ти нямаше да бъдеш щастлив.

– Но сега „Никотиана” е моя и второто, което ми липсва, си ти... Трябва да помислим за себе си.

– А Мария? – попита тя.

– Животът за Мария умря. Нима има смисъл дългът към едно същество без съзнание?

– Да, има!... – Тя обхвана с поглед обстановката на малкия дворец. – Ти никога не би могъл да завладееш „Никотиана” без нея... Тя ти създаде дом. Предполагам, че всичко това е подбрано и наредено от нея... И най-после, видя сам преди малко, че съзнанието й може да се връща.

– Но тя изпада в това състояние много рядко.

– Помисли си за мъката й през тия мигове.

– Тя ги забравя веднага.

– Но аз не мога... Аз ще помня винаги израза на очите й, който видях преди малко.

– Тогава какво ни остава да правим? Върху лицето му се появи вълнение, оная мрачна н пламенна нежност, която бе забелязала в ресторанта.

– Нищо – отговори тя. – Ще бъда само твоя любовница.

– Но ти не си от тия жени, които могат да приемат лесно това... Ще ме намразиш.

– О, не се бой!... Аз мразя само „Никотиана”.

Той се замисли, после каза бързо:

– Това е недостатъчно... Това може да разруши живота ни. Аз те обичам, искам да станеш моя жена, да имам деца и семейство...

– Деца н семейство ли? – повтори учудено тя. Стори й се странно, че у него можеше да съществува такъв порив.

– Да!... – произнесе той. И после добави сурово: – Значи, трябва да чакаме смъртта на Мария?

– О, не говори за смърт!... По-добре би било да помислиш къде да се срещаме.

– Ще купя за тебе къща или хубав апартамент.

– Никаква къща!... – избухна тя гневно. – Достатъчно е да наемеш малък апартамент, в който да правим само срещите си... Нямам никакво намерение да ставам поддържана жена.

Той млъкна, за да не я оскърби повече. Ирина погледна часовника си. Отдавна бе минало полунощ. Когато тръгнаха да излязат, тя чу пак безредния и трагичен шум от пиано, върху чиито клавиши удряха две безумни, поразени от тежката болест ръце. Болната беше започнала отново да свири своя концерт.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

99 Из „Тютюн” / Димитър Димов (роман)

СЪВРЕМЕННА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1942-1956 г.)

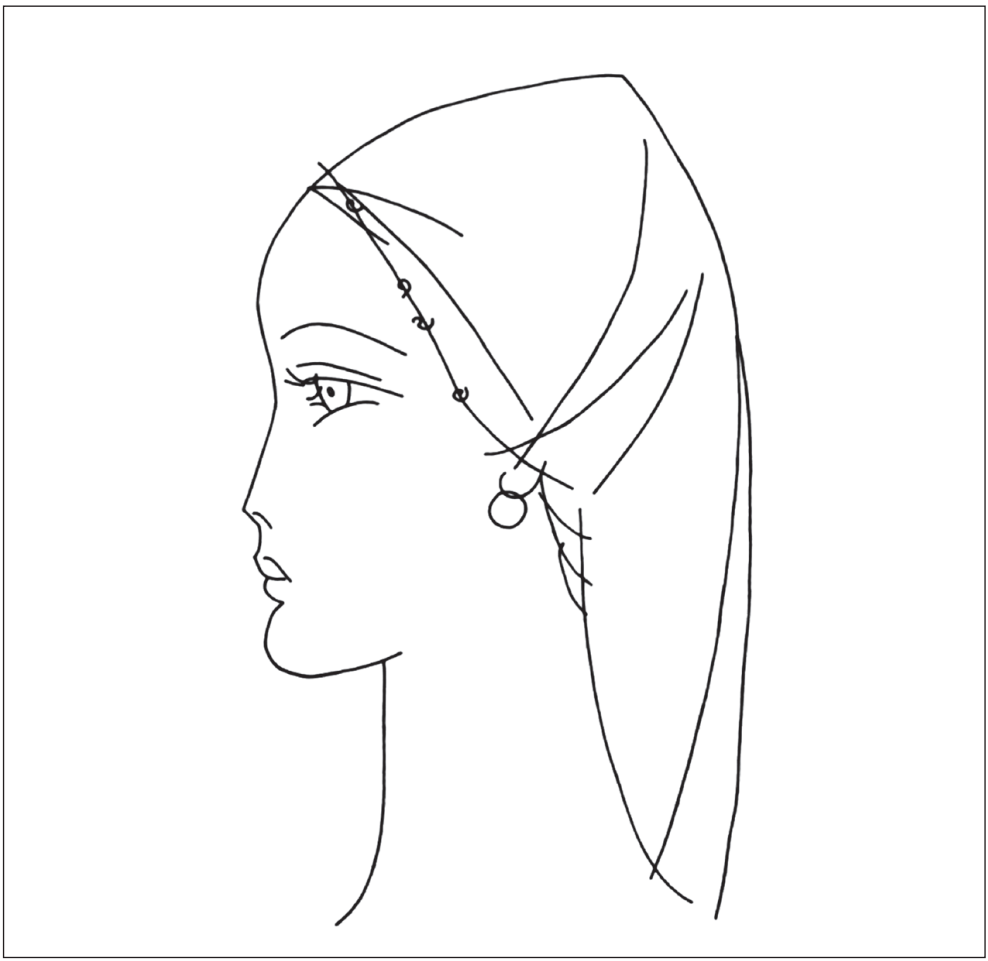

ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ

ИЗ „НОЩЕМ С БЕЛИТЕ КОНЕ"

Десетина дни академикът не излезе никъде, дори не прекрачи прага на дома си. Не работеше нищо, не мислеше нищо. Но не се чувствуваше и нещастен. Като че ли го бе обхванало някакво пълно безразличие, по-лошо и от апатията, в която винаги има някаква скрита драма. Не, нямаше драма, нямаше нищо. Просто бе загубил всякакъв интерес към живота.

През тия тихи и съвсем безлични дни като че ли и времето беше негов съюзник. Той не си спомняше друг такъв студен и дъжделив юни. Приличаше повече на късна есен, ниско над града се влачеха огромни и тежки облаци, бръскаше студен дъжд. В кабинета му бе винаги здрачно и малко хладно, дъждът миеше обилно стъклата и през тях светът му изглеждаше някак размазан и нереален. Най-странното бе, че телефонът упорито мълчеше, никой не се обаждаше. И така, както се бе затворил в кабинета, с тия обливани от дъжда стъкла, имаше чувството, че ще се понесе бавно, като загубена лодка, в мъгливия океан на времето и ще изчезне там завинаги.

Всяка сутрин към осем часа идваше сестра му, винаги с пълна пазарска чанта. Свършваше до към десет часа леката домакинска работа, след това се залавяше да му сготви. Вършеше това не просто и делнично, а едва ли не с някакво вътрешно благоговение. И наистина готвеше много хубаво.

Докато бе жив мъжът й, тя смътно усещаше, че това е, кажи-речи, единственият начин да го задържи вкъщи.

Никога не се хранеше заедно с брат си, дори избягваше да се мярка пред очите му. Академикът пристигаше разсеян в кухнята, сядаше мълчаливо и изяждаше без да каже думичка всичко в чинията. Но ядеше все тъй разсеяно, без никакъв апетит, просто набиваше, както веднъж кратко и непочтено се бе изразил синът й. Но колкото и да бе разсеян, все пак академикът си даваше някаква несъзнателна сметка, че яде повече, отколкото преди нейната смърт. Това го потискаше, изпълваше го с чувство на неясна вина. Но беше безпомощен да се спре, изяждаше всичко и усещаше, че все още му се яде. Някога покойният му баща казваше, че така ненаситно и лакомо започват да ядат старците, преди да умрат. Но той не ядеше лакомо, той просто не знаеше къде да спре.

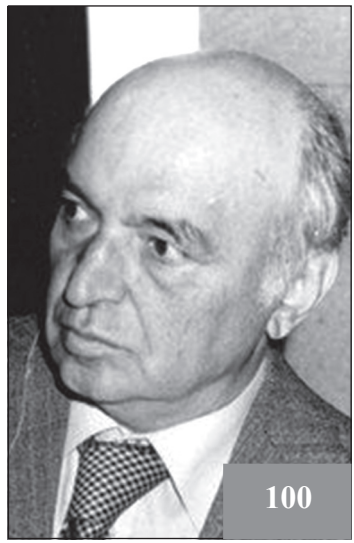

През цялото време го посети само Сашо, неговият племенник. Той му донесе възванието, както бе обещал, академикът го прочете внимателно два пъти. Но лицето му бе все така безразлично, изразът му не подсказваше нищо.

– Много добре! – каза той внезапно. – Тая материя просто ти допада. Винаги съм смятал, че от тебе може да излезе чудесен политик.

Младежът го изгледа внимателно.

– Смяташ, че не ме бива за науката? – попита той.

Академикът някак унило поклати глава, но това че означаваше нищо. В края на краищата Сашо бе наистина отличен студент, най-добрият в целия курс. Всички му предричаха бляскава научна кариера, а сега неговият собствен вуйчо сякаш се бе усъмнил.

– Не исках да кажа това! – отвърна той. – Но твоят ум е повече спекулативен, отколкото аналитичен.

Младежът съвсем се обиди.

– Всъщност аз не обичам политиката! – отвърна доста сухо. – Аз не обичам нищо, което не е сигурно и положително знание.

За миг академикът сякаш изчезна от стаята и съвсем го забрави. Навън все тъй безутешно плискаше студеният дъжд.

– Ще дойде време и ще разбереш, че знанието не е всичко – каза някак тихо и без желание вуйчо му. А понякога даже може да пречи. Като гората, която пречи да видиш дървото.

Скоро след това Сашо си тръгна малко огорчен, без да се издаде съвсем. Академикът стана и отиде до прозореца, все тъй обливан от дъжда. Всъщност за какво му бе нужно да огорчи момчето? Той никога никого не поучаваше, дори своите студенти. Това просто не беше в стила му. Най-безнадеждно на тоя свят е да убеждаваш хората в нещо – мислеше той. Много по-лесно е да ги излъжеш. Всеки трябва да стига до своята истина сам, за да повярва в нея. А ето че сега без никаква нужда бе обидил своя племенник. И бе останал сам. Когато самотата му стана непоносима, той набра първия телефонен номер, който му дойде на ума. Оттатък се обади слаб и небрежен женски глас:

– Кой, моля?

– Тук е академик Урумов – каза той. – Възванието е готово, може да пратите да го вземат.

Оттатък настана кратко неловко мълчание.

– Другарю академик, преди всичко моите съболезнования… Но ние мислехме… – тя се запъна.

– Че няма да се приготвя, така ли?

– Да, така… Извинете, но го поръчахме на друг и…

– Няма значение на кого сте го поръчали. Трябва да видите и моето, така че пратете да го вземат… Може да се окаже по-добро.

– Да, разбира се, ще изпратя веднага! – мърмореше секретарката.

Академикът затвори телефона. Ето защо никой не му се обаждаше – просто от неудобство! „Моите съболезнования!…” Тая дума много трудно се превърта в устата на хората, защото всъщност е съвсем безсмислена. Не можеш да съучаствуваш в ничия болка, можеш само да съчувствуваш. Хората обичат да им съчувствуват, но се дразнят, когато им го показват натрапчиво. Малко поуспокоен, той се върна в кабинета си, бавно се пъхна под кардираното одеяло на диванчето.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

100 Из „Нощем с белите коне” / Павел Вежинов (роман)

АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ

ИЗ „ЗЛАТНИЯТ ВЕК"

Някогашното щастливо време живееше все още в разказите на по-старите хора. И в песните се споменаваха някои неща, и в обичаите беше останало нещо, та старото време още живееше, макар и като спомен по изтекла вода – била е някога, скачала е от вир на вир, росила е долини и поляни, а сега в руслото й се е източил път, скърцат коли, вятърът вдига прахоляк. Весело е било някога по тази земя, защото пасбищата били общи, на целия род, на общината, и никому не идело на ум, че можело да бъде другояче. И реките – всеки е могъл да хвърля серкме или да залага кош където си ще, на което си иска място. Да кажел някой: „Тази река е моя от тук до тук и рибата, дето е във водата, и тя е само моя" – щели да го помислят за луд. Горите – и те били общи, потрябват ти дърва – впрягай воловете и карай, сечи и товари! Всекиму се падало по равен дял орница и всяка къща обработвала своите ниви според хората и силата си. Имаш ли отчуван добитък и млади орачи и жътвари – хлябът ще ти стига, дори ще остане. Пък и хората не били ненаситни на земя – нали човек има само две ръце и едно гърло, защо му е повече? Това били най-щастливите времена. Жените тъчели сукно и шаяци, младият свят гледал добитъка, мъжете обработвали земята, ходели на лов, хвърляли серкмета в сините вирове. Данъците за старейшините и вождовете, за жреците били никакви: по някоя агнешка кожа, крина жито, черпак бяла мас. И дните не препускали бясно, като подгонени от вълци. Времето стигало – и да се послуша как пее вятърът в гората и как вие зиме из лъките; и птиците как чуруликат; та всичките тия звуци, весели и тревожни, сладки или страшни, да залегнат в мелодиите, които изкусните пръсти на свирачите извиквали от дървените си или глинени инструменти. Времето стигало на невестите, за да гледат как разцъфтяват венчетата на горските цветя и на полските, как се сливат и съчетават цветовете им и какви чудни фигури образуват, та да ги пренесат после на становете си, на гергефите си, да се засмеят по шевиците на ризите и престилките им. Времето стигало за всичко – и за работа, и за любов, и за сватби, и за кръщенки.

И затова празниците били чести: агнето си имало своя ден през месец май, рибата – през ноември, угоената свиня – в началото на януари. Майските дни били посветени на любовта, тогава ставали годевките, а сватбите – щом лъсвала покрай изворите първата корица синкав лед. Жреците били весели хора, благославяли всяко нещо, което давало плод. Така живели хората някога и ако трябва да се вярва на песните и на обичаите, които оставили подире си – животът им не бил лош. Радостта често ги спохождала, защото вземали от земята само това, което им трябвало и без което не могли. И защото не вървели срещу природата, а нагаждали живота си според нейните закони. Повечето селяни от село Осеня вече не живееха със старите представи от едно време, че срещите с доброто са по-чести от срещите с лошото. Много вода беше изтекла от ония щастливи времена, когато всичкият данък, който плащаха обикновените люде, свършваше с една агнешка кожа, кринче жито и черпак бяла мас. Сега, освен старейшините, имаше още боляри, жупани, комити, че и княз. На всичките тия големци обикновените люде трябваше да дават кожи, жито, мас, мед, дори и вино. Хановете ги задължиха да гледат бойни коне и сами да си набавят бойно въоръжение: мечове, щитове, копия, секири. След покръстването в Христа надойдоха поповете: за кръщенка вземаха,

за сватба вземаха, че и за погребение. Само от годевките не слагаха нищо в дисагите си, защото младите според обичая на дедите вършеха този обред нощем и в горите. И може би затова те не одобряваха този обред, нарекоха го еретически и много настойчиво искаха от старейшините да го забранят. В наше време битка още се водеше, не бяха надделели нито младите, нито поповете, но по всичко личеше, че божите служители ще вземат връх. Забременелите момичета не ги допускаха в черква, не ги причестяваха, не кръщаваха децата им, а когато ги венчаваха с годениците им – наказваха ги с шестмесечен пост, задето са извършили грях – и то преди сватбения обред. Но взеха да се задават и по-лоши дни: към тегобата по болярските имения се притури и тегобата по епископските, че и по манастирските земи. Някои селяни толкова обедняха, че като нямаха вече достатъчно земя, която да ги изхранва, преминаха на работа при болярите и манастирите, станаха техни крепостни хора. Но това най-голямо зло още си показваше само пипалата, не беше оплело селата като
паяк-кръвосмукач.

И така селяните от село Осеня не живееха вече с предишните си представи, че срещите с доброто са по-чести от срещите с лошото, но пък като се бяха простили с доволството на по-предишните времена, те никак не приличаха сега на някакви мрачни люде, свели очи към земята, винаги намръщени и сърдити, зли. Напротив, осенчани ходеха изправени, гледаха уверено пред себе си, ако не изглеждаха много весели, не изглеждаха и много тъжни. По нивите им, както и по-рано, ручеха песни, цафари огласяха пасбищата, невестите въртяха чекръците по предишному. Младите тропаха хора всяка вечер след работа, а влюбените, както са правели от памтивека, подпираха плетищата и търсеха по-скритите и стъмнени места. Защото данъците се бяха намножили наистина, но все още не бяха такива, че да подяждат залъка на децата и нощем да пъдят съня от очите, та радостта да се е затирила надалеко по тилилейските гори. Още скиташе радостта по селските улици, спохождаше къщите, макар и да не беше такава накичена и безгрижна, каквато я помнеха по-старите хора. Боляринът беше свой човек, още дядото на дядо му войводствуваше по тия земи, не притискаше осенчани чак толкова, че да го намразят, а попът гледаше през пръсти на езическите обреди, дори се стараеше някак да ги похристиянчи, да ги сближи с християнския календар. Когато преди три години Симеон мина през селото, тоя поп оглавяваше народното шествие и начело с кръста и кадилницата поливаше реката с вино, за да дава повече риба, ръсеше изпръхналия чернозем с китка босилек, натопена със светена вода, за да ражда повече зърно. Едно време, когато Перун беше на небето, тия обреди наричаха „жертвоприношения", сега, когато в небесата царуваше триединният бог на християните, поповете им измислиха друго име, нарекоха ги „водосвети" и „молебени". Но и осенският поп не придиряше твърде, селяните бяха запомнили само един по-тежък случай в свещеническата му дейност – когато отказа да кръсти едно новородено: вместо обичайното печено прасенце родителите се бяха опитали да минат с варена кокошка. А с варена кокошка се заплащаше заупокойната молитва при погребението на стар човек.

Тъй че по времето, за което става дума, крепостничеството още не се беше превърнало в народно нещастие, закрепостените бяха малко, някъде се брояха на пръсти, а в много села изобщо ги нямаше.

Времената на всеобщо доволство бяха отминали, помнеха ги само старите хора, но пък и недоождането още не беше почнало да чука по всяка врата. Затова хората не проклинаха управниците си – светски и духовни – с най-лютите клетви, каквито знаеха, а ги кълняха по-кротко, кога със злоба, кога само с кратковременен яд.

Ханко, синът на Данил, дойде до убеждението за изначалния корен на злото по свой път.

Семейството на Данил не беше голямо – двама сина и една дъщеря. По-малкият син загина от отрова на пепелянка, щерката – Василиса, – минала вече годежния обред, чакаше първия сняг, за да застане с жениха си пред олтара на малката осеновска църква. Данилови не бяха богати, но не бяха и бедни, имаха волове, крава, овци, парче земя, което засяваха с ръж, понякога с пшеница. Живееха в широка къща, направена от пръти и измазана отвънка с кал, покрита с два ката сплъстено сено, клекнала сред обширен двор. Дворът беше засаден с овошки: сливи, ябълки, круши, в заветрената му страна имаше няколко кошера, а най-отпред, току пред пруста, хвърляше дебела и пространна сянка огромен бряст. Данилови имаха тоя бряст за домашно божество, дори някое време след покръстването старият Данил му отдаваше почит и го славеше, като всяка година
в деня на плодородието колеше над кореницата му по един виторог овен.

Освен двата вола, с които ореше и возеше дърва от планината, Данил гледаше и два коня – единия боен, за войската, другия – за яздене, с него ходеше зимно време до кошарата си, а лете до пасбището или до Иструм за по-едра риба. Имаше селяни с по два, че и с по три бойни коня, но Данил гледаше един, той служеше при тараните и един му стигаше.

На ръст Данил беше като тоя бряст, дето от век правеше сянка на двора. Як, едър, изправен, носеше чувал с ръж на гърба си като торбичката за хляб и лук. По характер беше спокоен, търпелив, мъчно излизаше от кожата си, но излезеше ли – все едно че реката преливаше бреговете си след проливен дъжд, помиташе всичко, дори биволите поваляше на колени. На десния си крак имаше белези от бивни на глиган, в честен двубой с мечка-стръвница беше загубил лявото си ухо.

Ханко приличаше на баща си и по ръст, и по характер. От майка си беше взел само очите – тъмносини и дълбоки като оня вир, който правеше осеновската река под селото, казваха, че нямал дъно, тъй като досега никой не беше го докоснал с ръка. Може би и косите бяха на майка му, макар Данил да твърдеше, че на младини и той имал такива меки и къдрави коси.

Когато Ханко навърши двадесет години или приблизително толкова, точната дата на рождението си никой от осенчани не знаеше, освен ако появата му на бял свят не беше съвпаднала с някой от големите празници, та близките му да запомнят деня, в Даниловата къща дойде Матей, военният помощник на старейшината. Пиха медовина, Данилица опече ръжена пита и свари пиле, после Матей повика Ханко, подаде му ръката си, за да я целуне синовно, и като се наслаждаваше на бащиното му вълнение, обяви го за войник на княза. А на Данил му идеше в едно и също време да реве от мъка и да се пука от гордост. Ревеше му се, защото минаваше в запаса, ставаше непълноценен човек, а се гордееше, задето беше отчувал син войник. Сетне Матей каза на Ханко, че бойният кон на баща му става негов боен кон, че бойното оръжие на баща му – бяха го изнесли и положили на сламения одър – става негово оръжие. Матей го предупреди, както се следваше, че макар конят и оръжието да са негови, те са всъщност собственост на княза и че ако нещо се повреди или изчезне, било конят, било оръжието, ще се смята, че е изчезнало или повредено княжеско въоръжение.

– За такива неща законът наказва със смърт! – предупреди го Матей.

Ханко, макар че още не беше служил, знаеше закона, дори децата го знаеха, но слушаше внимателно. С живота си уж той се разпореждаше, а всъщност животът му от тоя час нататък принадлежеше на княза.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

101 Из „Златният век" / Андрей Гуляшки (роман)

КАМЕН КАЛЧЕВ

ИЗ „ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ЧЕРВЕНОТО САНДЪЧЕ"

Сега това обикновено дървено сандъче с ръждясала вече заключалка стои в музея на революцията на лично място и разказва на всекиго, който мине покрай него, чудните си приключения.

А някога, преди много години, то беше хубаво сандъче с желязна дръжка на капака, за да се носи по-удобно, и с тенекиени обшивки по ръбовете. Направи го най-добрият дърводелец в квартала – един млад човек с големи черни мустаци и дълга кожена престилка, която миришеше на туткал и борови стърготини.

Да, то беше хубаво сандъче, боядисано с кафява боя и лакирано и поръчано специално на дърводелеца от една стара жена за квартирантите ѝ – двама студенти, – които нямаха гардероб.

Отначало хазайката им предложи да слагат бельото си в сандъчето, както се бяха уговорили, а после им разреши да сядат и по него като на миндерче, понеже в стаята нямаше достатъчно столове. Студентите сядаха по него, местеха го насам-нататък, както им беше удобно, и съвсем свикнаха с него. Сандъчето търпеливо понасяше прищевките им. Те започнаха да слагат в него и книги, и моливи, че и парчета хляб, за да не го ядат мишките, а понякога, обикновено сутрин, когато бързаха да излизат, стъпваха върху облия капак и там лъскаха обувките си. С една дума, правеха всичко, каквото си искат с него и то ги търпеше, защото бяха весели и добри момчета.

Така продължи близо година. На втората година, през лятото, пристигнаха двама стражари и арестуваха единия студент. Казаха, че го арестуват, защото членувал в комсомолска организация и че бил хвърлил позиви в двора на университета. Студентът се опита да отрече, ала те направиха обиск и намериха в сандъчето няколко забранени книги. И нямаше как повече да се отрича.

– Тръгвай с нас – казаха му те, – повече не разсъждавай. Ще вземем и сандъчето като вещественo доказателство.

Старата жена, като разбра, че ще ѝ вземат сандъчето, застана пред вратата и каза решително:

– Господа, сандъчето е мое и аз ви моля да ми го оставите.

– Не, госпожа – казаха стражарите, – сандъчето е вещественo доказателство и ние няма да ви го оставим.

Жената започна отчаяно да вика, ала стражарите я отблъснаха от пътя си. Тогава тя се приближи към арестувания студент, прегърна го и го помоли да пази сандъчето като очите си и да ѝ го върне веднага, когато го освободят.

– Бъди спокойна, хазайке – каза малко учудено студентът, – ще го пазя като очите си и ще ти го върна веднага, щом като ме освободят. „Нима си струва – помисли си той – толкова сълзи и тревоги за едно малко дървено сандъче?"

И студентът замина със стражарите в полицейския участък, след това в затвора и не се върна вече никога, сякаш потъна в земята. Не се завърна и сандъчето. То вървеше след арестувания и споделяше съдбата му.

Отначало държаха сандъчето в един коридор на участъка, където стражарите лъскаха ботушите си, стъпили на капака му. След това го откараха в затвора и там стоя то дълго време в стаята на ключарите. Слагаха в него дърва за разпалване на печката си. Един ден без малко да го изгорят. Добре, че студентът настояваше упорито пред затворническата управа, та му го върнаха изподраскано и олющено. Все пак беше още здраво и читаво. Само капакът му се беше поразхлабил, поради което мъчно се затваряше, но това не беше кой знае каква голяма беда. Студентът закова и двете панти и сандъчето стана още по-здраво и по-мило на сърцето му, защото му напомняше за свободния живот и за приятелите му навън. Дори понякога студентът се облягаше на олющения капак, гледаше го и му приказваше като на живо същество. Така другаруваха те две години. На третата преместиха студента в друг затвор. Оттам той избяга и стана партизанин. Но преди да избяга, предаде сандъчето на един друг политически затворник, който скоро щеше да излезе от затвора на свобода, понеже беше излежал присъдата си. И го помоли да пази сандъчето като очите си и да го предаде след това на старата жена, която навярно още очаква и се надява да получи скъпата си вещ.

Наистина след време затворникът излезе на свобода и взе сандъчето със себе си, за да го предаде на старата жена. Ала преди да стори това, неочаквано го мобилизираха и го пратиха на границата. Разбира се, и сандъчето отиде на границата. И както е известно, войнишкият живот е много тежък: маршировки, обучения и какво ли не. И където войникът – там и сандъчето. Съсипаха го. Боята му съвсем се изтърка и олющи. Но тенекиените обшивки по краищата стояха още здрави, заковани като че ли завинаги от майсторската ръка на дърводелеца. Да, здраво и непокътнато стоеше сандъчето! Държаха в него партенки, боя за ботуши, четки, смазка за оръжието и така нататък. Славното сандъче носеше безропотно войнишката служба.

Един ден обаче и то като мнозина други стана партизанин. Напълниха го една нощ с патрони, натовариха го на един кон и го откараха бързо по тайни пътечки в планината. Там, в планината, сандъчето беше заобиколено от много хора. Отвориха му капака и същите тези хора си разпределиха патроните помежду си. А след това, без много да се бавят, го напълниха с брашно и го скриха в една землянка на сухо и скришно място. Сандъчето престоя в землянката няколко месеца. През пролетта наоколо се разнесе пукотевица и докато се разбере какво става, в землянката нахлуха стражари в сини униформи и започнаха да удрят с прикладите на пушките си по капака на сандъчето, като че ли то им беше виновно за нещо си. Едва ли не го строшиха на парчета. После го дигнаха и заедно с брашното го откараха на един кон в града. Този път не в затвора, а в участъка. И там то стоя до Девети септември, до самата победа.

И ето какво се случи именно по това време.

Един ден началникът на милицията, висок и мустакат човек, се спъна в изоставеното сандъче, както вървеше из коридора, и намръщено го изгледа.

– Какво прави това сандъче тук бе, другари? – запита той подчинените си. – Защо е тук? Кой го е оставил?

– Останало е, изглежда, от старата полиция – обясниха му подчинените.

– Как така от старата полиция – възрази началникът, като се взираше в сандъчето, – не може да бъде. Това е наше сандъче. Това сандъче съм го правил аз. Познавам си го.

Струпаха се наоколо да го гледат и започнаха да го опипват. Началникът го вдигна и го занесе в стаята си. Там той дълго го разглежда. И се увери окончателно, че това е същото сандъче, което той беше направил някога на старата жена.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

102 Из „Приключенията на червеното сандъче" / Камен Калчев (приказка)

ЕМИЛ МАНОВ

ИЗ „ГАЛАКТИЧЕСКА БАЛАДА"

Биографични сведения за главния герой на тоя разказ.

Имам чест: Луи Гиле, парижанин, бивш учител по история. Като казвам *бивш*, имам предвид онези десетина века, които ме делят от първото ми земно битие и от моята преподавателска работа в колежа „Абе Сийес" – ул. „Абе Сийес" № 13, 38 арондисман. Този колеж бе под покровителството на свети Франциск Асизски и на неговия орден и това обясняваше донякъде либералните порядки в него, както и моето присъствие сред преподавателския персонал. Учителите по вероучение, литература и социология бяха францисканци, а също и директорът, прелюбезният отец Ивронь, изпълнен винаги с добри чувства към бедните и към бургундското. Но останалите преподаватели бяха все граждански лица: учителят по математика беше таен ляв социалист, този по ботаника – таен десен маоист, учителката по физика – тайна последователка на Щирнер и Ницше, химичката – тайна голистка, а учителят по философска пропедевтика – таен мазохист-центрист, тоест човек, комуто бе достатъчно да покажете плесница, за да изпита неземно блаженство. (Едно обяснение на думата „таен", която сме принудени да употребяваме толкова често: по онова време французите се радваха на изключителната свобода да изповядват идеите на Президента и всеки опит да се проповядват други идеи се третираше основателно като посегателство срещу самата свобода.) Имахме в пансиона дори един таен комунист, комуто всички завиждахме, понеже подозирахме, че той единствен участвува в някаква организация и върши нещо срещу режима. Той се казваше Морис дьо Сен Сансез и преподаваше рисуване.

Що се отнася до мен самия, аз бях таен безпартиен гражданин – нещо толкова опасно за свободата, колкото и всичко останало. Наяве обаче членувах в Патриотичната лига на Президента. Това ми създаваше известно чувство на сигурност. Вън от задължението да нося образа на Президента върху една значка на ревера и да присъствувам на литургиите за неговото здраве и дълголетие, аз разполагах с времето си. То ми стигаше, за да възпитавам моя палавник Пиер в дух на благочестие и лоялност към държавата, в резултат на което той, кой знае защо, систематично изписваше стените с неприлични думи, засягащи честта както на Президента, така и на самата Осма република. Това беше повече от странно, понеже сам аз не си позволявах в негово присъствие никакви възклицания, освен „мон дийо" и „мерд" – и то когато бивах в особено добро разположение на духа. В такива случаи Пиер ми подмигваше недотам почтително, а моята чудесна Ан Мари Селестин слагаше пръст на устата си, след което аз замлъквах.

103

Ан Мари Селестин имаше право да ми прави забележки. Тя всяка сутрин ми поднасяше кафето заедно с вестник „Виктоар", личен орган на Президента. След прочитането на вестника тя ми напомняше да си измия ръцете. Това впрочем правеха всички горе-долу чистоплътни граждани на Франция, какъвто и вестник да четяха, тъй като и останалите три, които излизаха в тая епоха, а именно „Орор", „Люмиер" и „Гловр" се различаваха от „Виктоар" само по шрифтовете си. Ан Мари ми напомняше освен това да не се оглеждам из улиците, да не плюя на обществени места, да не вървя твърде бързо, нито твърде бавно, да не пия нищо освен

светена вода от бутилки, на чийто етикет бе изобразена резиденцията на Шан-з-Елизе и пр., понеже всяко необмислено действие придобиваше съмнителен политически смисъл; така например твърде бързият вървеж се тълкуваше като злонамерен опит да се избягнат отговорностите пред Отечеството, а твърде бавния – като също толкова злонамерено нежелание да се поемат същите отговорности и тъй нататък. По този повод дьо Сан Сансез бе нарисувал веднъж една смешна марионетка, един нещастен Пинокио, оплетен от конци, чиито краища противно на естествените закони стърчаха все нагоре, и бе предложил на неколцина колеги в учителската стая да измислят текст на рисунката – за най-сполучливия текст бе обещал бутилка мартел. И представете си, премията получи директорът отец Ивронь. Той влезе случайно в тоя момент, видя рисунката и възкликна: „А, ето един истински французин.” Добрият францисканец изгълта бутилката, а ние разбрахме тогава, че Сен Сансез е таен комунист.

Изслушвах съветите на жена си и се качвах на моя сив пежо. По пътя към колежа аз преповтарях на ум предстоящата си лекция за царуването на Ашурбанипал или на нашия Крал-Слънце, като търсех най-сдържани и неутрални изрази, както и мястото, където с достатъчно красноречие бих могъл да възвелича съвременна Франция. Това беше крайно необходимо, тъй като веднъж, в началото на моята преподавателска дейност, ми се случи нещо неприятно. Както се разхождах пред чиновете и обяснявах държавноправните основи на Асиро-Вавилон, аз споменах между другото, че вавилонците имали обичай да си кълдрят брадите, но това *не било задължително*. Тогава класът изведнъж скочи на крака и въодушевено изрева: „Слава на Навуходоносор! Да живее теокрацията!” Моля ви се! Представете си такъв вид ентусиазъм в първата четвъртина на 21-я век, по време на процъфтяващата Осма република, и вие ще разберете моя ужас. Защото в тази именно епоха мнозина френски граждани, любещи свободата, си мечтаеха нощем за една абсолютна монархия… Когато докладвах тоя фрапантен случай на отец Ивронь, той въздъхна и отправи поглед към Саваот.

– Мосю Гиле – каза той. – Ще се почувствувам много неудобно, ако в министерството възникне идеята да изключим вашия предмет от програмата на колежа… Имате ли още от вашите хапчета против хрема?

Дадох му хапче и от този ден нататък престанах да му докладвам каквото и да било. Отец Ивронь намери случай да похвали моята интелигентност. Сан Сансез също почна да гледа на мен по-благосклонно и да твърди, че не съм от най-загубените членове на Патриотичната лига.

Но това са само детайли от общата картина на Франция в онази забележителна епоха. Ето ви още няколко щрихи, засягащи политическия и социален живот: Националното събрание като институция излишна и предизвикваща смях, бе закрито в самия край на 20-ия век, тоест, две години преди моето раждане; министрите се назначаваха от Президента и имаха право да присъствуват на неговото сутрешно обличане, с изключение на министъра на просветата, който, поради самата си функция, почти винаги беше в превантивна немилост; Президентът се самоназначаваше – наистина след необходимото конституционно съгласие на Трите фирми, които управляваха икономиката на страната; интелигенцията се усмихваше учтиво наляво и надясно, подкрепяше всичко, което можеше да бъде подкрепено и разчиташе (тайно, разбира се) на революционния дух на пролетариата; пролетариатът имаше какво да яде, получаваше 0,000,000,001% от дивидентите на Трите фирми и нямаше намерение да спасява интелигенцията; селяните спяха по 24 часа в денонощието; в страната имаше два университета, които произвеждаха епископи и кадри за Управленческия корпус и двеста лудници, обзаведени най-модерно – за политическите противници на режима; полицията, извънредно хуманна и просветена, съставляваше половината от населението; с цел да се внуши по-голямо уважение към славното минало на Франция, на Плас дьо ла Конкорд бе монтирана една музейна гилотина, която работеше така добре, както и преди два века. И тъй нататък и прочее.

Не по-малки успехи имахме и в международния живот. Най-големият от тях бяха Деветте стоманени завеси между нас и комунистическия Изток, съставени от стратегически ракетни бази и пропагандни трикове така солидно, че никой не знаеше вече какво става там. Друго постижение бе съюзът ни с Нибелунгия, с която ни свърза надеждата за Трета световна война. Този съюз бе постигнат едва когато се съгласихме да окачим портретите на незабравимия Фюрер наред с тези на нашия Президент. С англичаните, радващи се на могъщата подкрепа на Салазар (все още жив по това време!), ни разделяха Ламанша и някои различия в модата – това бе неизбежно, макар и печално; те със своята британска упоритост не пожелаха навреме да приемат общия език франангле, като държаха той да се нарича енглишфренч – нещо, с което нито един разумен френски Президент не би се съгласил. Но истински затруднения ни създаваше само Испания; тя застрашаваше с лошия си пример нашите държавни устои, тъй като Франко на своята сто и петдесет годишнина я бе обявил за парламентарна демокрация…

Мисля, че тези щрихи са достатъчни, братя земляни, за да разберете колко напред бе отишла Франция в сравнение например със Съединените щати, които бяха отишли още по-напред.

Чудно ли е, че от време на време аз се заключвах в стаята си и по цели дни се разхождах там като луд, а Ан Мари Селестин трябваше да тича в колежа, за да ме извинява пред отец Ивронь? Аз се разхождах наистина тихичко, за да не разберат съседите – и страдах. Душеше ме непонятно чувство на вина, тъга забулваше мислите ми. Спомнях си в тия минути за моя баща, все още вярващ в Робеспиер и Делеклюз, все още надяващ се на онези, които отдавна почиваха в гробищата Пер ла Шез. В края на живота му гробищата бяха изравнени със земята, но той вярваше… Ан Мари Селестин в такива дни почукваше тихо на вратата и ми казваше отвън: „Луи, съвземи се най-после. Тебе пак те гори огънят на Комуната.”

Тогава аз се стрясках. Оглеждах се уплашено. Изстивах. Огънят на Комуната бе нещо опасно – в неговите пламъци бе изгорял животът на хиляди добри французи… Та и кой ли порядъчен парижанин, освен ако бе брат на Ротшилд или последният кретен от Патриотичната лига, не би се опарил на тоя огън?

Опарих се и аз…

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

103 Из „Галактическа балада” / Емил Манов (роман)

БОГОМИЛ РАЙНОВ

ИЗ „ЕДИН НАИВНИК НА СРЕДНА ВЪЗРАСТ"

Винаги когато мисля за този черен генерал, първото, за което се сещам, е, че беше едър като планина и развит като атлет. С това съвсем не искам да кажа, че мисля непрекъснато за него, защото, ако седна да мисля за всеки такъв, животът ми трябва да протече изцяло в мислене. А понеже аз не съм професор в Харвард, от мене не се изисква да произвеждам мисли, които никога никому няма да потрябват, а да фабрикувам такива мисли, които могат да преминат в действия. И ако се случва понякога да си спомням за тоя тип, то не е за туй, че съм впечатлителен, а защото някои хора непрекъснато ме карат да се връщам към тези неща.

Така или иначе тоя черен генерал бе същинска грамада от едър кокал и набита мускулатура без нито грам тлъстина. И когато научих за внезапната му смърт, стори ми се за миг, че негърът-исполин се стоварва отгоре ми с цялата си тежест и аз изпитвам същото приятно усещане, което и вие бихте изпитали, ако таванът на стаята се провали и ви затисне.

Смъртта на тоя тип бе възприета като нещо съвсем загадъчно, макар че според мене тя беше напълно естествена, не просто в смисъл че в края на краищата всички ще умрем, а понеже човек, който живее така, както живееше този тип, едва ли би могъл да разчита, че животът му ще продължи дълго. Защото сладките работи никога не траят дълго.

Лошото беше, че аз бях свързан с тоя черен генерал и дори в една или друга степен отговарях за него и следователно не можех да отмина съобщението за смъртта му в следобедния вестник по същия начин, по който отминавам информациите за годежа на госпожица Хикс с господин Игрек. Бях сигурен, че от мене ще искат подробни и изчерпателни обяснения, каквито естествено съвсем не бях в състояние да дам, тъй като в тая нещастна заран и в тоя нещастен час се намирах на около пет километра от злополуката и по-точно в собствената си квартира, и още по-точно в леглото.

Ако трябва да се ограничa с това, което лично аз знам по случая, то би могло да се изрази с няколко реда. Генералът пристигна в дома ми тъкмо според уговорката: в два часа през нощта. Първото, от което се заинтересува, беше дали обещаната сума е вече на разположение. Отговорих утвърдително и се приготвих да мина към задачата. Запитах го, разбира се, най-първо за това-онова във връзка с обстановката в страната, а понеже генералът не бе от тия, които могат да изразят много нещо с малко думи, а беше бъбрив като бръснар, информацията ни отне повече от час. След това пристъпих към припомняне на задачата, нещо, което би могло да се свърши за няколко минути, тъй като бях му повтарял и цялата задача, и всяка подробност от нея десетки пъти. Но както вече казах, генералът беше атлет, сиреч силата му бе съсредоточена не толкова в главата, колкото в крайниците, така че се наложи наново да преговорим точка по точка целия урок, което отне също малко повече от час.

Останалото време до пет часа заранта премина в една съвсем идиотска работа: тоя тип се зае педантично да брои цялата

донесена сума. Сто и петдесет хиляди долара в златни монети с лика на нейно величество английската кралица от едната страна и с конната фигура на свети Георги от другата – всичко туй грижливо подредено в стандартни фишеци и опаковано в здрав пакет. Това също беше нещо съвсем идиотско – да иска цялото си възнаграждение в злато, – но той още отначало беше казал, че иска именно злато и само злато и че плюе на нашите долари, като вероятно добавяше на ум, че плюе и на нас самите. И ето че тоя тип преряза с ножа си кабелчето, с което бе солидно овързан пакетът, разкъса тройния амбалаж, отвори първия фишек, преброи монетите в него и пристъпи към втория.

– Чуйте, драги – не можах да се стърпя. – Както виждате, всички фишеци са еднакви по форма и големина и следователно съдържат еднакъв брой монети от един и същ тип. Прочее, мисля, че ще ми откраднете по-малко време от съня, ако благоволите да броите не отделните монети, а целите фишеци.

– И така може… – съгласи се генералът. – Но все пак аз трябва да знам какво точно се намира във фишеците.

Въздъхнах мъченически, ала това не предизвика никакво съчувствие у черния.

– За един път ще рискувате да спите по-малко – забеляза той. – В края на краищата няма всяка нощ да получавам жълтици. Уверен съм дори, че това е първият и последен подобен случай в живота ми…

Той беше прав като Сократ, що се отнася до предчувствието, че няма да има друг подобен случай в живота си, тъй като подир половин час щеше да се превърне в грамада димящо месо. Но когато казваше, че това е пръв случай, лъжеше най-безсрамно, защото аз самият неведнъж вече му бях връчвал известни суми, макар и не във формата на жълтици и не в такъв размер.

Прочее генералът, спокойно разположен пред бюрото ми, започна да разкъсва фишеците един по един и да изсипва монетите в купчинка, която с течение на минутите ставаше все по-голяма и по-голяма, додето и последният фишек не се преля в нея. След това тоя маниак на жълтия метал отвори чантата си, представляваща всъщност малко алуминиево куфарче, извади от нея предвидливо приготвени найлонови пликчета и започна да опакова монетите.

– Дайте да ги насипем всички в чантата – предложих. – Това не са яйца да се строшат.

– Златото е деликатно като женската плът – възрази черният. – Не бива монетите да се ожулват една от друга.

Така че трябваше да изтърпя и тая процедура. Най-сетне, точно в пет и пет заранта, тоя тип си прибра куфарчето, сбогува се и ме освободи от присъствието си. Видях бегло през прозореца как се качва в смарагдовозеления си форд и потегля.

И с това се изчерпват всичките ми преки сведения по случая. Останалото го научих от вестниците.

Това, останалото, също не е бог знае колко много и също може да се смести в няколко реда. Като се изключат всички тия най-невероятни догадки и митове, съчинени от местната сензационна преса, налице е в действителност само един-единствен безспорен факт: същата заран смарагдовозеленият форд бе открит обгорял и превърнат в развалини в дъното на каменистата урва, над която минава шосето, извеждащо към залива. Премазан и също обгорял бе открит и трупът на генерала там, където би трябвало да се намира – на волана. По силата на една загадка обаче златото не бе открито там, където би трябвало да се намира, и, направо казано, изобщо не бе открито. За щастие, никой освен мене не знаеше, че генералът е носел със себе си това, което действително носеше. И добре, че никой не знаеше, защото една чанта злато разпалва много повече въображението на хората, отколкото и най-кървавият инцидент.

И това е всичко. Поне от моя гледна точка. Защото някои акробатически умове побързаха тутакси да свържат смъртта на генерала с една друга злополука, произлязла по силата на някакво съвпадение същата заран и може би в почти същия час немного далеч от фаталната урва, а именно в самия залив. Една моторница по неизвестни причини експлодира на шестотин метра от брега, като заедно с нея хвъркват във въздуха и двамата й пасажери. Впоследствие пасажерите, или по-точно остатъците от тях, бяха извлечени на брега, но това с нищо не помогна за разкриване на загадката.

Такива са фактите. Прочее, всеки непредубеден човек би могъл да проумее, че аз, който през цялото това време съм се намирал в леглото си, потънал в оня здрав ободряващ сън, с който обикновено спят само праведниците и хората от нашия занаят, не бих могъл да имам нищо общо с горните произшествия. Дори едно дете ще разбере това.

Само че моите шефове не са деца.

* * *

– Седнете! – промърморва Хубърт.

Ръката се протяга леко напред, но не за ръкостискане, а за да ми посочи стола, на който трябва да седна – една канцеларска табуретка до бюрото.

На гостите, към които е разположен, Хубърт винаги предлага креслата от кожената гарнитура в другия край на кабинета. А тия, които не са му приятни, ги инсталирва на тази табуретка. Тя е може би удобна за секретарката, когато бъде повикана да стенографира за две минути някое писмо или заповед. Но истинска мъка е да седиш с часове на това крехко и нестабилно столче, без да имаш възможност дори да се облегнеш, за да си почине гръбнакът ти. То се знае, Хубърт отлично разбира това и го използува, за да постави още в началото противника си в неизгодно положение.

Табуретката е само един от многото симптоми, че в момента съм третиран като противник или поне като чужд човек. Няма ставане от креслото, нито ръкостискане. Няма ги обичайните: „Как мина пътуването?", „Как е Елен?", „Ще вземете ли една цигара?" И като си помисля само, че с тоя човек сме съвипускници от школата и сме били почти приятели…

Пълната и мека ръка на шефа посяга към миниатюрното магнитофонче, поставено на бюрото и не по-голямо от пакетче цигари. Палецът натиска малкия бутон и в стаята се разнася някаква приятна, гальовна мелодия, напомняща детска песничка.

– Вие разбирате, че ще се наложи да представите подробен писмен доклад – произнася сухо Хубърт. – Междувременно бих искал да чуя и устните ви обяснения.

Кимам покорно и разказвам ясно и пестеливо туй, което би могло да се разкаже във връзка с инцидента.

– Този човек беше най-силната ни карта в играта – признавам в заключение. – И смъртта му наистина е голям удар за нас.

– Нашият институт едва ли ще се разклати от подобен удар – забелязва шефът след късо мълчание. – Но боя се, че вашата кариера може да рухне.

При тия думи отново изпитвам усещането, че огромното туловище на черния се стоварва отгоре ми и ме затиска.

– Практиката на изкупителните жертви ми е известна – кимам с примирение. – И щом трябва аз да бъда тая изкупителна жертва…

– А! Вие на всичко отгоре се смятате и за жертва! – повишава тон Хубърт. – Трябва да ви кажа в такъв случай, че според мнението на някои хора, вие сте в случая не жертвата, а палачът!

Вдигам очи и го поглеждам като втрещен.

– Какво ме гледате? Не ви ли е минавало през ума, че вашата история може да се прецени и от по-друга гледна точка? – запитва с раздразнение шефът.

– Всяко нещо може да се прецени и от по-друга гледна точка – съгласявам се. – Но аз от доста време вече работя в института и мисля, че имам право на известно минимално доверие…

– Доверие в една посока и недоверие в друга, ако трябва да бъдем точни – поправя ме шефът. – Вероятно си спомняте, че още в Чили объркахте някои неща, макар да помогнахте в други. Изобщо съветвам ви да не се осланяте прекалено на репутацията си. Тя не е дотам безупречна, Томас.

Изпитвам непреодолимото желание да скоча, да се защитя, да припомня на тоя затлъстял от седене в кабинета бюрократ едни или други малки свои заслуги, постигнати понякога с риск за кожата. Само че това е най-лошото, което човек би могъл да направи в подобна минута. Навеждам очи и се отпускам в поза на покорно примирение, доколкото тая проклета табуретка дава възможност за подобна поза.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

104 Из „Един наивник на средна възраст" / Богомил Райнов (роман)

НИКЛАЙ ХАЙТОВ

МЪЖКИ ВРЕМЕНА

На ония години бях деликанлия, буйна кръв. Не бях едро, ала яко. Мартинката ми лаеше на гърбината, в пояса – нож до нож. Два ли, три ли бяха, не ги помня, а ливорверът – ей тука, на кълката. Всички ме знаеха, че не си поплювам, та щом някой се наканеше да си краде жена – викаха мене. Жененето не ставаше тогава с кандърми – в ония мъжки времена.

Имах един комшия, харесал бе в Настан една жена, та ме веднъж извика той:

– Казвай какво ще искаш, за да я докараме до сватба!

– Дай – викам – на троица по 100 лева, 200 лева отделно за пиене, та всичко 500, и сватбата ти е готова.

Съгласи се и след някой ден отидохме в Настан. Трима нови хора влезнахме в селото и се позна. Казали на момата: „Тъй и тъй, ще те крадат!“ – и момата не излиза. Брат й заредил пушката: „Нека ми дойдат, рекъл, ще им сдупча тиквите!“ Бре, чакахме ден, чакахме два – не излиза.

На третия ден – аратличе имам едно в Настан, Шукри, дойде и ми рече: „Отидоха, кай, да орат в Блатнище. Стягай се!” „Ами момата?” „Момата, кай, отиде и тя.” Още по-хубаво! Там е кър и няма кой да я спасява. Вярно, брат й не е лесен, но той е сам, а ние – трима.

Взехме вино, ракия и се отнесохме и ние към Блатнище. Ту в път, ту под път – прислонихме се до една воденица, под едни високи ели и зачакахме. Нивата – близо, вижда се как орат момата и братът. „Дайте, викам, да попием ракия, докато стане пладнина, тогава момата ще дойде да напои воловете и ще я хванем.”

Викам си тъй, ама друго се случи. Видяло ни някакво козарче, че се тулиме край нивата, възкачило се на една борика и вика, та червата си дере:

– Е-е-е-й, аго Шебане! (И оня викаха Шебан, както и мене.) Хора, вика, има в дерето, ще крадат сестра ти, хора има-а-а!

Викам на моите:

– Втасахме я! Хайде да излизаме!

Брат й, като ни видя, приготви се. Откачи брадвата от сливата, бутна сестра си зад него и се развика:

– Вървете си кой откъде е дошел, че майките ще ви разплача! – И взе да хвърля камъни въз нас да го не наближаваме. Той си хвърля, ние си вървим, вървим и му викам:

– Адаш, куртулисване от тая работа няма! Ако е за разплакване на майки – аз съм по-ербап! Пусни, викам, брадвата и си гледай работата, пък сестра ти ние на лошо място няма да я водим, ще я водим в град!

– Назад! – вика. – Ще ви пръсна тиквите!

Ония, моите аркадаше, стрепераха баджаците, ама я не спирам. Едната ми ръка на ножа, другата – на ливорвера. Викам:

– Ако е за трошене на тикви, сине майчин, хайде да ги трошим! – И са пуснах да го хвана, а пък той махна с балтията и щеше да ме е съсякъл, ако не подрипнах настрана, та ме закачи само в ръката, ей на това място, под лакътя. Съсече ми доламата и – до половина месото. Отмаля ми, значи, ръката, лявата ръка. Хванах го тогава с дясната за врата и с хващането го зарових в земята. Кораво бях тогава, яко и където хванех – не прощавах.

Подлегнах го с коляното, пък със здравата ръка догребах едно дърво, та го бриснах по главата и му я обелих. Одрах му я отгоре, от върха до челото. Сетне му разпасах пояса, изправихме го до една борика и го вързах да не шава, а и раната вързахме с пояса, курдисахме го като с чалма. Тогава чак се огледахме и видяхме, че сестра му избягала. Докато ние сме се разправяли – фукнала – върви я гони. Ами сега? Викам на младоженика:

– Бе ти кьорав ли си бе, мамицата ти, къде са ти очите?

Нейсе, ровнахме насам-нататък и я хванахме в едни габри: легнало, закачулило се с фереджето – лежи си и мълчи. Рипнахме въз нея, рипна и тя и взе да се бори. Ние трима, тя – една и бая-бая ни развъртя. Но я хванахме за плитките и – клекна. Заведохме я на нивата при брат й, а пък той ни се моли.

– Пуснете ме – кай – да си вървя! Пуснете ме, че ми е лошо, не ме оставяйте тука да умирам на тая борика!

И ние взехме, че го пуснахме. Съжалихме го. Че като рече тоя мъж: дръжте ма, ноги – ако си вятър, стигни го. Забрави и орало, и сестра, и всичко. Резна се в дерето и се загуби.

– Хайде – викам на невестата – хайде сега, чоджум, да вървиш с нас да те направим ей на тоя апапин жена.

– На тоя ли, дето не си е още обрисал лигите? Птю-ю-ю-ю-ю! – и плю въз него. – Никогаш няма – кай – да стана негова жена!

Нахвърлихме се пак въз нея и я завлякохме нагоре въз баира, но тя не иска да върви. Имаше ситни плитки – половината й ги отмъкнахме, но тя се дърпа и не ще. Най-сетне я нарамихме кой за крак, кой за ръка – и я отнесохме в Джингов азмак тъй – наръки, наноги. Я бех краднало и други жени, ама такова женище не бех виждало: хем силно, хем инатин, развито и на кокал, и на снага, да не приказваме за ей тука, за отпред: такова нещо, агов, бесно, та буйно, да се не нагледаш и настишкаш.

Откъм гората възвихме към Грохотно. Очаквах брата й, като си отиде, да ни подгони и с други хора, та вместо по пътя за Дьовлен – обратно. Спряхме да я носим. Уморихме се. Взехме да я влачим, та шалварете й станаха като листница. По едно време младоженикът вика:

– Да я пуснем бе! Това е звяр, а не жена!

– Дръжте я, верицата ти! Искаш да я оставим, за да се каже сетне, че ни е надвила?

И пак надолу, надолу, та до Грохотенската река. Трябваше да минем реката, та сетне да възвием през Хамамбунар за Дьовлен. Да я минем, ама как? Реката придошла буйна, та мътна – ври! Има мост, ама е чак в селото, не е като за нас. Щем не щем, трябваше да я бъркаме. Ония помагачи, двамата, не се съгласиха с нас и се върнаха – видя им се реката страшна. Жената, и тя се тегли, и тя не ще сама да бърка в реката. Рекох тогава на младоженика:

– Хвърляй я на гръб!

Хубаво, ама тя висока, а пък той едвам до шията й стига, как да я „хвърли”? Викам му тогава:

– Клекни бе, клекни да те яхне!

Клекна той, ама тя пък не ще. Помъчих се да я бутна върху него, ама с една ръка – не мога. Вкопала ногите – не мърда! Взех тогава в ръката ножа и го впрях на гърдите й:

– Ей сегинка – викам – ще ти смукна кръвчицата! – Я понатискам ножа, тя се понавива, я впирам, тя се понавива, докато легна на гърба на младоженеца и той я поднесе към водата. Нямаше как – улови го за врата.

– Цепи! – викам му на оня. – И се не обръщай, яз ще я държа за краката!

Повърва оня, повървя и току се резна в някаква си дупка и се изгуби в мътнието. С него – жената. Чорапите й само останаха в ръката. „Брех! Отиде – викам си – хубавата невестица!” Жулнах се тогава във водата. Я съм дългач и плавам, водата ма не плаши, ама тая вода не е като вода, а мешано с камънак и дърво – страхотия! Едно се впряло в корема ми, друго та ударило в рамото, трето в ребрата се престъргало – себе си ли, другите ли да спасяваш? Хайде, с две ръце да бях, ами то с една! С една – с една: улових жената за ногата – със зъбите, не с ръка – с ръката хванах някакъв корен и по него – на брега. Два часа дума не можем да продумаме, сини-посинели – занемели! И тая работа на месечина става. Бъхтането с брата стана по пладнина, гоненето из гората, хващането на жената – докато да зайде слънце, а по месечина – другото.

Седяхме каквото седяхме.

– Ставайте – казвам – да вървим!

Пък тя, жената, вика:

– Оттука нагоре не отивам! По-добре удавете ме в реката!

Започвам с хубавко:

– Хайде мари, Емине, недей се впира! Хайде, докато те молим с хубаво!

Не, та не! Имам, кай, брат, разбойник в Драма, той с лири ще те накичи, ако му заръчам, пусни ме, за тоя не ща да се оженя, пусни ме!

Младоженецът, уплашен, седи и чака. Гледа ме в очите.

– Ставай – казах, – ще те оженим! Ето ти го юнака!

– Не ща ти юнака, пусни ме! Тука умирам, ала не мърдам!

Хванах ливорвера и го впрях в нея:

– Осем убийства имам, ти ще си, казвам, деветото! Осем убийства – ти деветото, ако не станеш ей сега и да вървиш!

Сепна се тая жена и стана. Вървяхме, вървяхме – зазори се. Гледам, преваляме Хамамбунар и слизаме низ Криво било за Дьовлен. Цяла нощ сме ходили с път и без път, по папратища и през шума, превъртели сме се като през дарак, та здраво парцалче не е останало. Хайде – ние си можем и без парцали и без гащи, ами нея как да я представим в града? Викам на младоженика:

– Я ти върви да й вземеш дрехи да я не въвеждаме такава листница в Дьовлен!

Пък той ма тегли настрана и вика:

– Бива, ами остави ни малко, манечко да се понагалим, че белким стане по-кротка!

– Бива – рекох.

Повървяхме, повървяхме и аз почнах да си разпасвам пояса.

– Карайте – викам – напред, пък я ще остана малко по себе си!

Те подминаха, я останах. Ама ги наблюдавам. Запряха се по едно време на пътеката, а комшията й рече нещо и я препъна. Хвърли се връз нея и взе ногите й да разпилява, ама и тя мирна не седи, като ги сви, че като ги перна напред и младоженикът се претърколи два ли, три ли пъти – не мога да кажа. А бе, алънкоолу, една работа като не ти е работа, защо я барем захващаш. Настигнах ги и тръгнахме. Изпратих комшията за дрехи, пък ние с Емине спряхме току над Дьовлен да почакаме за дрехите. Впули се тогава в мене:

– Защо ма – кай – даваш на оня лигльо да ма лигави? Не ща го за мъж. Тука умирам, в Дьовлен не отивам!

– Ще дойдеш – викам, – ще дойдеш! На мене пари са ми броили!

– Ако ти е за пари – вика Емине, – брата ми с алтъни ще те покрие, пусни ма само да си ида!

– Пред думата ми – викам – алтъните пара не правят! Ще вървиш!

– С тебе – кай – ще дойда не в Дьовлен, а през море, ама с него – не!

Бре-е-е, накъде вървеше, накъде взе, че са изгърби!

Жена си имам вкъщи, вярно, ама тая – жена и половина, бяла като мляко, очите й те режат като с нож, а гърдите й – фурна, мили брате – хвърляй сурово тесто, печи хляб и яж.

– Искаш ли? – вика. Ето ма!

И тогава, грях-хаир – побарах я на поляната в единия край, та сме се запрели чак в другия. Права билка, да ти кажа, не остана! Викам си: „Дотук – баш! Ами сега? Взема ли я – посрамявам си занаята! Не я ли взема – право в сърцето я ранявам!”

Тя усети, че съм надве.

– Нали с тебе ще вървим? – пита, заковала ма с очите.

Вкара ми сърцето под четал, жената с жена! В такова време ти се ще да имаш две сърца – едно за чест, друго за мерак, – а то, опустялото – едно: разсечи го, разкъсай го – пак едно!

Хвърлих го на чест и рекох:

– Няма да е с мене, а с него!… Няма как.

Викна тя:

– Няма да е се него!

– С него ще е! – рекох.

– Няма да е! – И фукна да бяга… Както са гледахме в очите – фукна. Хвърлих се на корем и я вкопчих за петата. Не ми даде време нито да шавна, нито да стана – заигра като вихрушка, въртя, сука, влачи ме по камъните и по тревите, овърша тая сиромах жена цял харман, но я съм се вкопчил като кука за петата и я не пускам. Препъна се най-сетне и падна – с бяла пяна на устата. Понатъртих се и аз, но нямаше как.

Починахме си, поседяхме, че й викам:

– Ще вървиш ли сега?

– Оставям се – вика – на ръцете ти!

Сетне дойде и оня, облякохме я и тръгнахме за Дьовлен. Трябваше да минем моста над реката и дето се вика, ше си бъдем у дома. Свършихме я, значи, както трябва, кеф ми става, та ми се допява…

А то – само е било до песни…

Таман наближаваме моста, и нещо закачулено изрипна и ревна:

– Стой! Разплаках ли мамка ви!

Видех масур на пушка, амен, амен на десет, повече нямаше крачки. Видех и една вързана глава

и са досетих, че е брат й. Знаел, че за Дьовлен няма през къде да се влезе, и ни дочакал там, под моста на реката. Моят комшия, като разбра каква е работата, вървеше зад мене – дялна се под синора, в повита, и отгърмя, а пък я се намерих по средата на пътя. Едната ми ръка – вързана, ливорверът – в пояса на дъното, докато бръкнеш за него, оня с маузера ще та свърши.

– Да не си шавнал! – вика братът и тръгва към мене да лови сестра си… Маузерчето – в мене! И тогава, агов, тебе лъжа, мене истина, тая негова сестрица, дето цяла нощ я влачихме и парцалосвахме, шавна изведнъж и – от тая ми страна, дето беше – намери се отпред. Сама! Хванах я със здравата ръка за кръста и викам тогава на брата й:

– Хай си прекрачил една крачка, хай съм се хвърлил със сестра ти в реката! – А реката – кипнала под мене, страхотия!

Заковах го и – заднем, заднем – тръгнах по моста. Сестра му съм я вкопчил, не я пущам, държа я, а той ме гледа и нито да ме гони, нито да ме стреля… Тогава съм видял човек като мум, като свещ! Капчица кръвчица не остана в лицето му! Поседя вдървен, а че хвърли пушката, хвана се за очите и – заплака. Мъж не бех видело да плаче – видех… Идеше ми да се върна, да си му дам сестрата, ала тия работи не стават тъй: едно е да ти се иска, друго е да може, а пък трето и четвърто да го направиш.

Тъй я доведохме в Дьовлен. И право при Ходжата да ги венчае. Ходжата я пита:

– Зимаш ли го, мари, тоя мъж?

– Не ща го! – вика.

– Брей, че корава жена – развика се и ходжата, – направили сте я листница и пак не ще. Я – вика, – Шебане, да я заведете в гората пак, да поседи с елите сама, та белким й дойде ума в главата!

Сепна се тогава жената и – втаса. Венчаха ги…

Питам: „Сетне, аго Шебане, какво стана?”

… Сетне се водиха два месеца и кусур да имаше, повече не беше. Веднъж тя вика на мойта жена: „Яла, анайко, да ма изведеш да сея царевица в градината, да ми покажеш, че я не зная как се сее царевицата.” Мъжът й я пуснал (дотогава не беше я пущал) и отидоха с моята жена да й покаже как се сее царевицата. Отидоха, жената са върна, оная, настанката, са не върна – откачила през реката и право в селото си отишла.

Сетне ми проводи и хабер да отида да говорим. Отидох и ми рече „Разведи ма с оня лигльо, ще ти дам каквото ищеш.” Питам я: „Какво ще ми дадеш?” „Ще ти дам две лири, ще ти дам и шаяк за три чифта навои, една фаша за цървули…” Е, тъй ми рече. „Щом е тъй – викам, – може. Смятай работата за опечена.”

Върнах се тогава в Дьовлен и награбих комшията. „Що я не зарежеш – викам му, – това жена да ти е, та каквото и да правиш. Трябва, ако искаш да ти е жена, пак да я крадеме, както сме я крали.” „Дума да не става – уплаши се той – такова нещо не повтарям, та ако ще би да си остана без жена през цял живот.” „Щом е тъй – викам му, – остави я, пък ще ти откраднем друга, по-кротка, живот ще живееш!”

– Колко ще ми искаш – вика – тоя път?

– На трима по сто – триста, двеста за пиене, та всичко петстотин.

– Дадено – вика. – Върви кажи на оная, бясната, че не я ща!

– Няма какво да й казвам, ще дойдеш с мене да отидем в Настан да ви разостави ходжата, че да си гледаш кефа! – Отидохме в Настан, разведоха го, сетне му взехме друга една, крадохме я, ама не такава кражба, каквато бе първата: като я побарахме за плитките, и втаса…

Пък оная ми си даде двете лири и всичко там, каквото беше казала… Много жени съм влачил, ама тая, агов, се окачи на сърцето ми, ербап жена, където да я побараш – жена и артисва!

… Още я помня и съжалявам. Ама нали ти казах: едно е да ти се иска, друго е да можеш, а пък трето и четвърто – да го направиш.

Край

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

105 „Мъжки времена” / Николай Хайтов (разказ)

БРАТЯ МОРМАРЕВИ

ИЗ „ВОЙНАТА НА ТАРАЛЕЖИТЕ”

Мухата забръмча отново, заблъска се в стъклото на прозореца, утихна за миг и пак разпери криле, устремена навън.

Димитър Маляков отбеляза с чертичка върху корицата на тетрадката си поредния опит на насекомото да се измъкне от стаята на шести „г” клас насред час по математика. Досега беше теглил тридесет чертички, на групички по пет. Драсна тридесет и първата. Мухата побръмча, побръмча и пак се умори. Стаи се в ъгъла на рамката – вероятно гледаше какво става на двора. Колко ли далеч може да вижда една муха? Сигурно достатъчно, за да установи колко хубав е този есенен ден – уж края на септември, а слънцето грее като през ваканцията.

Мухата забръмча и Димитър Маляков постави тридесет и втората чертичка. Искаше да разбере колко пъти това глупаво животинче ще си цапне главата в стъклото, докато схване, че измъкване навън няма.

– Отвори прозореца!

Учителката по математика и класна на шести „г” клас Ана Добрева гледаше точно него и Маляков реши да не се прави на ударен. Стана, отвори прозореца и мухата излетя на чист въздух.

Добрева продължи урока. Разправяше нещо, което Маляков не разбираше, тъй като, увлечен в наблюдения, беше пропуснал обясненията й. Погледна към черната дъска. Там още стоеше написано заглавието на урока – „Привеждане на дроби към общ знаменател” и дефиницията. Преписа я механично в тетрадката си, след това я прочете още един път: „Две дроби привеждаме към 03 като намерим ОК или НОК на знаменателите и разширим тези дроби до дроби със знаменатели, равни на това ОК или НОК – НОК на знаменателите е НОЗ на дробите” . Нищо не разбра, но не се разтревожи. Камен щеше да му обясни урока.

Камен Тошков, председателят на отрядния съвет, седеше на средната редица, четвъртия чин. Живееше с Димитър Маляков в един блок, но в различни входове и другаруваше с него още от малък. Маляков дължеше на Камен ако не всичките, то поне две трети от домашните си по математика.

Отварянето на вратата прекъсна занятията. Влезе директорът с някакъв висок, непознат мъж. Учениците се изправиха шумно.

Директорът представи госта, Христо Пангаров, бивш състезател от националния отбор по баскетбол, участвувал в сто и две международни срещи, понастоящем треньор на децата и юношите в „Академик” . След това му даде думата:

– Деца – започна Христо Пангаров, – дошъл съм да запиша желаещите да тренират баскетбол. Не гледайте, че сега всички се увличат по футбола. Средният ръст непрекъснато се увеличава, следователно все повече хора ще гледат нагоре към коша, вместо да търсят топката в краката си. Баскетболът развива сръчност и бързина, помага за

бързото израстване на височина…

На това място от речта Димитър Маляков вдигна ръка.

– …Аз бях най-ниският в класа – продължи Пангаров. – За една година пораснах с дванайсет сантиметра.

Маляков изпъна ръката си още повече и се заповдига нетърпеливо от чина си. Дванайсет сантиметра, охо, това никак не е зле! Сега в класа той се нареждаше на предпоследно място по височина и затова, а не заради презимето, му викаха Маляка. Ако този човек го вземе в отбора си…

Маляка се опита да срещне погледа на Пангаров, да привлече вниманието му, но Пангаров като че ли не го забелязваше. Продължаваше да говори. Притежаваше чаровна усмивка и дар слово, но Добрева не го слушаше. Подпряла гръб на прозореца, тя се чудеше как може току-така, посред час, да й прекъснат урока. Знаеше, че за децата посещението на треньора е добре дошло. Слушаха го с интерес дори и тези, които в часовете й винаги блееха нанякъде. Това я обиждаше.

Христо Пангаров се увличаше все повече и повече в красноречието си. Разказа колко много труд и постоянство ще се изисква от всяко дете, за да се нареди то в редиците на националния отбор. Със силата на художественото слово той пресъздаде някои по-интересни моменти от мачове в Милано, Мадрид, Сантяго, Мексико сити и с това съвсем възбуди фантазията на всички.

– Какво е баскетболът? – провикна се той накрая патетично. – Преди всичко, движение! А движението е в основата на живота. Баскетболът укрепва здравето, укрепва духа, създава силни мъже. Мъже ли искате да станете, или баби?

– Мъже! – изреваха в един глас момчета и момичета и вдигнаха ръце. В гората от ръцете ръката на Маляка се изгуби и той се изправи.

– Какво има? – попита го треньорът.

– Да ме запишете!

Пангаров тръгна към чина на Маляка. Спря се и го измери с очи. Маляка стоше изопнат. „Дано ме избере, дано ме избере, дано ме избере…” – повтаряше си той наум. Вярваше, че като желаеш нещо силно, то непременно се сбъдва.

– Да се разберем – обади се класната Добрева, – на ученици с посредствен успех няма да разреша да тренират.

– Ние и не приемаме – отвърна треньорът и продължи между редиците. – На нас слаби ученици не ни са нужни.

След това уточнение десетина деца смъкнаха ръцете си. Но не и Маляка. Той продължаваше да държи ръката си вдигната и да следи с очи Пангаров. Не му беше ясно записан ли е в отбора, или не. Изпитваше неприязън към класната си. Ако не го запишат, тя ще е виновна. Само се меси там, където не й е работата. Какво значи „посредствен успех” ? По математика имаше четири, пълно четири! По другите предмети получаваше и петици, и четворки, и тройки. Никой в класа не можеше да се похвали с по-шарени бележки от неговите. И една шестица се мяркаше дори – по физкултура. Шейсетте метра вземаше за 8 секунди, а на лост правеше слънце. Кой друг на негова възраст може да прави такова хубаво слънце! И въобще „слънце” се прави само във висшите учебни заведения. А тя, Добрева, намеква, че е посредствен ученик, без да си дава сметка, че може да прекъсне едно блестящо спортно бъдеще още в зародиш.

106-2

Всъщност децата напразно държаха ръцете си вдигнати. Пангаров знаеше предварително за кого идва. Той имаше навика тайно да наблюдава децата в часовете по физкултура. Изброи имената на трима. Никакви възражения от страна на Добрева. Това вдъхна нови надежди на Маляка – и тримата не блестяха с успеха си.

Пангаров спря пред Камен. Изгледа го от главата до краката и обратно.

– С успеха как е? – обърна се той към Добрева и й се усмихна. Тя беше не само млада, но и красива.

Добрева не отвърна на усмивката му. Гледаше го ядосано. След неговото посещение мъчно щеше отново да привлече вниманието на класа.

– Председател на отрядния съвет е! – отвърна тя недружелюбно.

– Името? – обърна се Пангаров делово към Камен.

– Камен Тошков.

– Добре дошъл в нашите редици, Камене. Утре, осем, нула, нула на игрището!

Добрева се присегна, постави ръка на рамото на Маляка и го натисна да си седне, стига е стърчал. На Маляка му стана обидно. След избора на Камен желанието му да влезе в отбора нарасна многократно. Не беше вече работата само до баскетбола. Маляка вярваше, че в края на краищата под спортното небе на България ще се намери място и за него. (Миналия вторник вестник „Старт" излезе с уводна статия „Под спортното небе на България", което заглавие Маляка запомни, защото му хареса. Готова фраза за класно по български език! Сменяш „спортното" с по-подходяща дума и готово. Например под литературното небе на България изникнаха такива поети като… Маляков имаше и други готови фрази в главата си, които помагаха бележката му по български да бъде твърдо пет. Ако не ги употребяваше, може би щеше да получи и шестица, защото иначе пишеше нелошо.) Болеше го обаче, че Камен е избран, ще ходи на тренировки, а той ще стои отстрани. Та с Камен не бяха се делили никога. И друго си мислеше Маляка – когато Камен играе някъде по света, той ще си стои в къщи пред телевизора и ще го гледа – ако предават мача. Ами като свърши предаването? Ще се чуди какво да прави, а Камен ще се разхожда из непознати страни, пълни с толкова примамливи неща. Като онази змия например, която баща му донесе последния път от Франция. Съвсем като истинска. Сложиш я на стола на някой гост, той рече да седне и… Да носеше сега змията. Щеше да види Добрева.

– Лъчезар Пантев – каза треньорът. Добрева трепна, като чу името.

– Невъзможно – отсече тя. – Пантев е зле е успеха.

Лъчезар Пантев, дънгалак с наболи мустаци, седеше на последния чин с наведена глава, пълна с тъжни мисли. Щом Добрева не разрешава, значи…

– Имам такъв случай – усмихна се отново чаровно Пангаров на Добрева, – слаб ученик, като започна да спортува системно, подобри успеха си. Въпрос на оросяване на мозъка. Това момче – посочи той към Пантата, – има отлични данни – бързина, отскок, рефлекс… –

– Значи мозъкът му е достатъчно оросен! Нека благоволи сега да го използува за учене, пък после…

Лъчезар Пантев си помисли колко несправедлива е класната. Бележките, които беше получил от началото на годината, никак не говореха за добро оросяване на мозъка. Един добре оросен мозък не може да се разсейва така, както неговия. Ето вчера по история например – разказваше им учителката за развитието на градовете по време на феодализма, а неговата мисъл се понесе над града и кацна край игрището по баскетбол. И като го извадиха на черната дъска – тройка! Да не говорим за позора по български език, вместо „Обредни народни песни" , чу „обедни народни песни" и когато Станчовска го изпита, той заяви, че обедните народни песни се пеят за апетит.

– Той е талант! – натъртено повтори треньорът и Добрева обърна очи към него. – Да, да! Панта, стани!

Пантата се изтегли иззад чина с целия си ръст. Треньорът го посочи с ръка:

– Лъчезар Пантев ще стане национал, мога да твърдя това. Той ще донесе олимпийско и световно злато на България. От Пантев аз ще направя баскетболист номер едно.

Всички обърнаха глави към Пантев, или Пантата, както му викаха.

– Да – каза директорът, повече като размисъл, отколкото като съгласие. – Най-напред Пантев трябва да повиши успеха си. За останалото ще говорим след това.

Пантата наведе отново глава.

След като директорът и треньорът Пангаров напуснаха стаята, Добрева изтри дъската и написа следващото подзаглавие: „Сравняване на дроби с неравни членове" .

Пантата го преписа погрешно. Вместо „неравни членове" писа „неравни крайници" .

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

106 Из „Войната на таралежите" / Братя Мормареви (роман)

ИВАЙЛО ПЕТРОВ

ИЗ „ПРЕДИ ДА СЕ РОДЯ И СЛЕД СМЪРТТА МИ"

Баща ми, като мнозина от нашия род, не бе от умните, но първата значителна глупост извърши едва на шестнадесет години и два месеца. За негова чест, която отпосле трябваше да бъде и моя, веднага трябва да поясня, че баба и дядо имат вина за тази работа. Една сутрин баба влезе при него в обора, когато той бе изринал на добитъка и се мъчеше да отлепи някаква муха изпод опашката на кобилата, пришляпа боса купчината тор, взе една сламка от коша и почна да си чопли зъбите. Тя зъзнеше в памучния си елек без ръкави, гледаше баща ми с мазни очи и се оригваше на лучена чорба. Баща ми или не я забелязваше, или не искаше да й обърне внимание. Тогава тя каза:

– Петре, тази зима ще те оженим!

Баща ми окачи конското чесало на гвоздея и излезе на двора. Бе така засрамен от думите на майка си, че се прибра вкъщи много късно след полунощ. Баба и дядо не туриха в сметките си неговия глупав свян от бъдещата женитба и решиха да се сдобият с още две работни ръце. Оставаше да решат на чия врата в селото да похлопат.

Баба, като всяка жена, имаше твърде високо мнение за себе си и за своето семейство, но дядо си бе истински реалист. Без да се залъгва с празни илюзии, той каза, че снаха трябва да се търси в някое от съседните села. Баба прояви учудващо честолюбие. „Как тъй, ще изпуснем питомното, за да гоним дивото? Момите от селото ще се наредят на опашка пред нашия вратник!" Цял месец обикаля селото, посети стотици семейства, но визитите й останаха без успех. Накрай, изпосталяла от ходене, тя докладва на дядо, че нито една мома не й се харесва за снаха, без да й мине през ум, че хората нямат особено добро мнение за нашата почтена фамилия. В края на краищата работата опря пак до Гочо Патладжана.

Този човек живя твърде дълго и умря смешно и мъчително. Падна в един изоставен кладенец някъде извън селото и никой не знае колко време се е мъчил с глада и надеждата да го спасят случайни минувачи. Провидението го наказа за злините, т.е. за годежите и сватбите, които бе направил на стотици мъже и жени било по свой собствен почин, било по тяхна молба. Няма да скрия, че като научих за смъртта му, изпитах остро чувство на злорадство. И досега вярвам, че тази личност е първовиновникът за моята поява на бял свят.

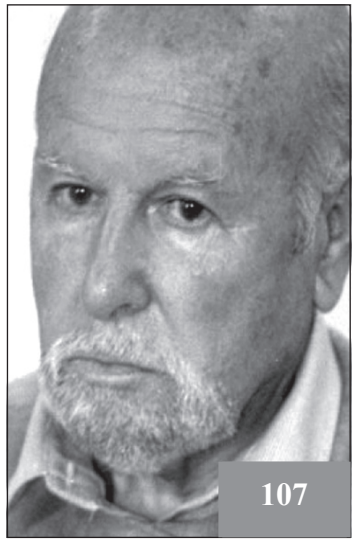

Ако не бе се заел да ожени баща ми със своя дяволски усет да намира на всекиго жена, баща ми никога нямаше да свърши сам тази работа. По това време той бе проходил на седенки, но само като оръженосец на по-възрастните и отракани ергени. Мъкнеше голяма дъбова сопа, разгонваше кучетата и влизаше последен в къщите, отбивайки яростните им набези. И докато другите ергени седяха при своите момичета и бърникаха в пазвите им, баща ми подсмърчаше в някое кьоше, обираше мазилката на стената и не смееше да погледне встрани, да не би да стане нужда да отговаря, ако някой го запита за нещо. Така че до момента, в който баба и дядо решиха да го оженят, той можеше да разлайва селските кучета, да си връзва самостоятелно потурите и да си бърше носа с ръкава на антерията. Но както казва една латинска поговорка, съдбата води желаещите, а влачи

нежелаещите. Баба и дядо поканиха на гости Гочо Патладжана и не стана нужда да му обясняват защо са му оказали това внимание. Още след първата чашка Гочо заяви съвсем категорично:

– За вас има снаха в Могиларово. Тя ще е и никоя друга!

Баба и дядо поискаха да узнаят нещо за бъдещата си снаха и нейното семейство. Патладжана не се поскъпи на хвалби и дядо, макар да бе непоправим реалист и скептик, донесе от мазето още една дамаджанка вино. За да бъде убедителен, Патладжана не каза, че е далечен роднина на майка ми и че по време на своите годежарски странствания из селата много често бе пренощувал у тях. Нещо повече, той предложи да отидат още утре вечер в Могиларово и да се отбият „пътьом" у бъдещите сватове. Ще ги изненадат и по този начин баща ми ще може да види с очите си дали вкъщи е пометено. Тази тънка хитрост много се хареса на дядо. Според него тактиката на изненадата бе еднакво полезна както във военните битки, така и в търсенето на снахи.

На другия ден привечер Патладжана и баща ми яхнаха двете кобили и потеглиха към Могиларово. Сутринта бе навалял дебел сняг и кобилите едвам прегазваха преспите по навеите. Патладжана бе зареден добре, свирукаше си и с тънки подробности рисуваше на баща ми прелестите на бъдещия му брак. Баща ми подсмърчаше срещу острия вятър и слушаше кукуригането на петлите, които предвещаваха промяна на времето. Тези пресипнали от грип крясъци го затрогваха тъй дълбоко, че той не смогваше да избърше сълзите си. Ако бе по-интелигентен, сигурно щеше да заяви, че се чувства като осъден на смърт, когото водят към лобното място. Той знаеше само стотина думи от родната си реч, с които си служеше в крайни случаи, и сега му бе невъзможно да изрази сложните си преживявания. Всеки случай, когато наближиха Могиларово, той на два пъти обърна кобилата, за да препусне назад, но Патладжана бе неумолим, хващаше повода на кобилата и го влачеше на буксир.

В Могиларово пристигнаха към девет часа. По това време могиларовци спяха дълбок сън. Патладжана безпогрешно намери къщата на майка ми, слезе от кобилата и отвори вратника. Две рунтави кучета, едри като магарета, изскочиха откъм кошарата и с нескрита омраза се нахвърлиха върху тях. Едното захапа ямурлука на баща ми и отнесе долницата му. Патладжана измъкна от оградата един кол и го размаха. Разлаяха се и съседските кучета.

Дядо Георги, откъм майка ми, се събуди и стана. Погледна през прозорчето и видя на белия сняг двама души с коне. Наметна някаква дреха и излезе да разгони кучетата. Баба Митрина запали лампата, едва успя да пораздига това-онова из стаята и на пруста затрополяха гостите. Патладжана влезе като у дома си, окачи ямурлука си зад вратата и каза:

– Рекохме да се отбием, че да се постоплим.

Настаниха ги до огнището, дядо Георги извади басмена кесия с рязан тютюн и предложи на Патладжана. Двамата дълго близаха с езици коравата бакалска хартия и когато запушиха, дядо Георги погледна изкъсо стопанката си. При всичката си сиромашия той си въобразяваше, че е човек с достойнство, не бе от разговорливите и смяташе, че жена му и децата му трябва да го разбират само от един поглед. И те го разбираха. Баба Митрина взе голямата паница и слезе в зимника под хамбара. В това време страничната врата скръцна и в стаята влезе майка ми. Тя бе чула идването на гостите, но за да се яви пред тях, трябваше да се облече, да среше косите си и да си оплете плитките. Нейно задължение бе, когато и да пристигнат гости, да ги поздрави, да им сложи каквото Бог дал, да им налее вино и ако баща й даде знак с очи, да си излезе или да остане докрай. Тя пристъпи до Патладжана, подаде му крайчеца на пръстите си и се обърна към баща ми. На баща ми му мина през ум, че това ще е момата, която бе дошъл да „изглежда" , и наведе глава като сърдит. Успя да види само голямото седефено копче, което блестеше на робата й.

Патладжана пое паницата, отпи няколко волски глътки и хълцукна от удоволствие:

– Шик, хаа! Айде сте живи и здрави, да даде Господ скоро да ожените момата!

Изпод рунтавия калпак на баща ми, нахлузен до веждите, потекоха мътни ручеи пот. Изплаши се, че Патладжана, въодушевен от първите глътки вино, няма да удържи тайната. На Патладжана обаче не му липсваше такт в такива случаи и когато дядо Георги го запита най-после откъде идат по това късно време, стисна в шепа посинелия си нос, изсекна се здраво и подхвърли:

– Бе ходим ние по една работа, ама да видим на какъв край ще я изкараме!

– По работа, казваш, ходите – каза дядо Георги, след като си зави втора цигара.

– Търговийка, свако Георге, търговийка! – без да му мигне окото, заяви Патладжана. – Ей с туй момче ортаклък правим. Не го гледай такова, то инак е отракано за двама, па и в джоба на баща му не се гонят бълхи. Марин Денев от Вълчи дол, ако го знаеш, за него овце купуваме…

Ония, които не познаваха Патладжана, можеха да повярват, че той и баща ми държат в кесиите си цяла Добруджа, но дядо Георги го познаваше добре и не му вярваше нито дума. Подаваше му паницата,

поклащаше глава и кашлюкаше. Търговчето, което не знаеше да умножи три по четири, не откъсваше очи от козинявите си цървули, боеше се да не срещне очите на майка ми, а майка ми отдавна бе отишла да спи. Откритият огън на огнището го напичаше, той стоеше, както го бяха посадили, не смееше да си поотмести калпака на тила, а събраният по пътя студ изтичаше през носа му като през водосточна тръба. И бълхите в антерията му не стояха мирно. Обезпокоени сериозно от топлината на огнището, те търсеха изход да се спасят и панически скачаха из яката на антерията.

Към полунощ Патладжана запя, разчувства се от песента и заплака. Разплака се и баба Митрина от солидарност, макар че дядо Георги й даваше знак с очи да не се поддава на излишна сантименталност. След полунощ гостите яхнаха кобилите и хванаха пътя към село. Така баща ми не можа да „изгледа" бъдещата си съпруга, но пренесе доста нашенски бълхи в Могиларово.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

107 Из „Преди да се родя и след смъртта ми" / Ивайло Петров (роман)

ГЕНЧО СТОЕВ

ИЗ „ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО”

Много хора умряха пред очите на старата.

Тук издъхна и един млад главатар от потурчените махали над Тъмръш. Бе червенокос и по време на огън бълнуваше името на Мемедаа. Веднъж, малко преди края си, разказа как убил на Власовица със своите хора трима старци, пратени от перущенските първенци до Тъмръшлията. Червенокосият бил там, в жълтата шатра на върха, дето се водели преговорите. Спазарили се да пощадят селото за седем хиляди лири откуп. Всички главатари били доволни, ала когато старците си поели да съобщят, че има спасение, Мемедаа рекъл:

„Седем хиляди на ръка ще ни броят, а другите ще вземем, като бастисаме селото!” Тогава младият излязъл от шатрата, преварил старците и ги убил с хората си. Да не занесат измамата долу. Сетне трябвало да се крие от гнева на Мемедаа, дълго скитал и накрая попаднал в Кацигра хан. „Моят дядо – казваше той – все напомняше, че по времето на Алтънспахълъ ние сме се отлъчили само за да намерим по-плитък брод... През поройнината... Пък сетне сме загубили пътя... Но нека се знае – мъчеше се да дигне глава – и нека се помни, че не сме всички като Мемедаа...” Така завършваше главатарят, успял да дигне само треперливия си восъчен пръст, като че изричаше заклинание: „Нека се помни!”

Имаше и едно дребно, стопено човече, което бълнуваше песни. Пееше ги в несвяст с тънко, хрипкаво гласче, с едра пот по челото и по шията посред гърчове. Най-страшни бяха неговите бълнувания. Но то не умря. Престана да бълнува, взе да говори с хората, а след някой и друг ден измъкна от торбата си гусла. До икиндия само я настройваше и подрънкваше замислено теловете с пръсти, а сетне дръпна лъка и започна:

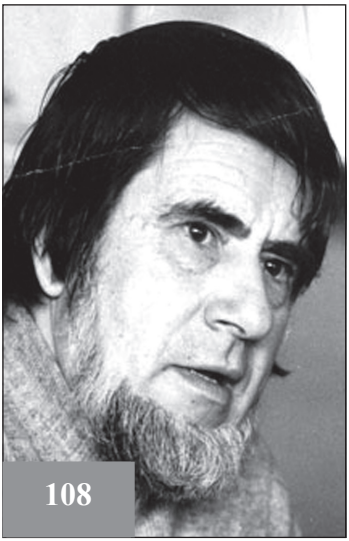

...Султана пита, разпитва:
– Арапи черни, гаджали,
кой ще ми тука доведе
тоз страшен Даскал-комита,
тоз пусти перущенлия?
Та си му думат арали, арапите и гаджалите:
Султане, царю честити,
молим те, нази не пращай,
че той самодивско чедо е
магии знае всякаквн и люти билки омразни
нас против тебе ще върне!

Тук, в тоя хан, посред такива хора умря баба Гюрга, а след нея и Деянка – последната внучка на голямата, богата Хадживранева челяд от Перущица.

А Исмаил ага се затвори в горния кат на сарая. Премисляше всичко, броеше вините си и понякога заедно с това простенваше от ярост към старата. Есенес изведнъж реши да се изсели от Устина. Продаде на Шабан ага своя дял от чифлика. И замина далече на юг с петте си жени и с новата си беда – не само мъжка и не само негова.

Замина, без да убие никого горе, в планината, защото мисълта за разплата изведнъж му се видя издребняла и смешна. Главното не бе в това. Замина, без да прибере златото, заровено под осмата бъчва с десетте чембера и под каменното корито при кладенеца. Не му беше до него.

А след една година се върна за малко – колкото да види брата и да подири в българското село някой оживял човек, някой, достоен за тайната на имането. Не искаше да я мъкне до гроб.

Пречеше му тя като конска муха да смисля спокойно върху последната, може би най-важна истина, която напираше да се роди из преживяното:

Щом си правоверен и ага, винаги ли създаваш предатели; лъжовност и винаги ли настъпва час, в които ставаш убиец дори когато си по-благороден и по-справедлив от другите?

Скоро след това започна Освободителната война.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

108 Из „Цената на златото" / Генчо Стоев (роман)

КОЛЬО ГЕОРГИЕВ

ИЗ „МНОГО ТЕЖКО НАКАЗАНИЕ”

Тати спеше на сянка върху незакачената врата на плевнята, от сутринта изхвърляхме от мазите и стаите на новата ни къща останали от строежа боклуци: пръст, засъхнала и втвърдена кал, трески, парчета от строшени тухли… И ние с Косьо работехме, но тати работеше повече и се умори повече, та като легна да си почине на обед, заръча да играем настрана или да стоим мирно. Косьо също се беше наместил до тати, но мухите, които кацаха и лазеха по голите му крачета, не му дадоха да заспи и той, като разбра, че няма да ги отпъди с ритници, седна, прозина се и почна да се оглежда. После, олюлявайки се от дрямката и жегата, дойде при мене, клекна и дълбоко въздъхна. Аз възсядах една дебела дялана греда и хвърчах по небето с нея като с аероплан.

– Бате – каза Косьо, – хайде да се целунем!

– Сега не мога – казах шепнешком аз. – Не виждаш ли, че съм на небето!

Косьо погледна нагоре, но като не видя нищо, притътра се по-близо и каза:

– Бате, хайде да се целунем, бе!

– Нали ти казах, че не мога! Или искаш заради тебе да слизам от небето? Знаеш ли как е хубаво там? Отгоре се вижда всичко: нашата къща, училището, ливадата… Бррр! – пуснах аз мотора, за да го чуе и Косьо и да се увери в думите ми.

– И аз искам! – проплака Косьо.

– Качвай се зад мене, но се дръж здраво, да не паднеш!

Косето обкрачи гредата, скопчи ръце на шията ми и ние се понесохме из небето. При всеки завой аз се наклонявах, за да не изхвърча от аероплана, при спускането се изправях, а при изкачването се притисках към гредата, а Косьо се олюляваше зад гърба ми, защото не се сещаше какво да прави – не бе се люлял на люлка-лодка, докато се кандилна и се гътна на земята.

– Качвай се, че аероплaнът ще изхвърчи! – казах аз.

– Искам да се целунем, не ща да хвърча! – нацупи се Косьо. – Хайде бе, бате!

Сега щеше да хленчи, докато събуди тати. Додеял ми беше с неговите целувки; нашите толкова го бяха разглезили, че само да видеше човек да му се усмихва – чужд, свой, познат, непознат, – посягаше да го целува. Мама ще му рече: „Направи здрасти с тая леличка!” , а Косьо опъва шия да се целува, ще му заръча: „Иди повикай батя си!” – ще ме намери, дето съм, ще ме накара да се наведа, за да ми пришепнел нещо, ще ми залепи една целувка и чак тогава ще каже: „Бате, мама те вика” … Не можех да му търпя целувките, особено пред хора и пред момчета и го разревавах с отказа си, а мама гълчеше: „Какво пък ще ти стане, ако те целуне! Братче ти е, обича те. Добро сърце има детето, пък ти го разплакваш…”

– Бате, хайде, бе!

Косьо подсмърчаше вече, още малко и щеше да се разреве и събуди тати.

– Нам – наведох глава и подложих бузата си.

Косьо ме млясна, после изтри с шепа устата си и каза:

– Пак!

Нямаше да има край. Слязох от гредата, хванах Косьо за ръка, изведох го на двора и почнахме да играем на война. Аз застанах до голямата врата на плевнята, Косьо до малката и войната започна: малки бучки, които събрахме и струпахме до краката си, всеки трябваше да замеря противника си, когато той се подаде от своето прикритие, и като го улучи, значи го е убил и спечелил войната.

Бучките бяха дребни, но пазенето – наложително; ала иди и втълпи на Косьо, че това е война и бучката – малка или голяма – е смъртоносна! Преди да метне бучката си, той дълго я плюеше, завърташе ръка няколко пъти около рамото си, но от засилването загубваше равновесие и падаше на ръце: и така, прегънат на две, изчакваше да види къде ще тупне бучката му, после ставаше, изтупваше длани и се скриваше; а когато хвърлях аз, той целият се подаваше напред, следеше с поглед полета на бучката и се отдръпваше чак когато тя дигне пепелта край него. Една той разглежда с такова любопитство, че тя го чукна по челото. Косьо захлупи с шепи удареното място и когато аз притичах и отлепих ръцете му, се уплаших: тънка струйчица кръв шуртеше удареното място и се стичаше по лицето му. Косьо се вгледа в кървавите си шепи, зяпна да реве, но не издаде звук и хукна към тати. Опитах се да го спра: заголих коляното си с белега от порязване, който винаги привличаше любопитството на Косьо, предложих му да се целунем, но той не се спря. Тичаше към тати и като се намери до него, надвеси се над главата му и зарева с пълен глас:

– Татеее!

Тати скочи като ужилен и като видя окървавеното лице на Косьо, така се стресна, че само каза:

– Ах!

Косьо се завираше в него и цепеше въздуха с рева си, а тати го въртеше, сякаш не можеше да повярва, че е цял и е само одраскан с една бучка. Най-после се съвзе, разбра къде е раната изтри кръвта с носната си кърпичка и докато миеше Косьо от бъкела, попита:

– Кой те нареди така?

– Ба-а-ти! – изхълца Косьо.

– Къде е той, тоя разбойник!

– Ей там – посочи с краче Косьо.

– Той заслужава да му отрежа главата! – каза тати.

– Да-а-а! – потвърди Косьо.

Тати го изми, притисна кърпичката към раната, сложи ръката на Косьо върху нея и като го водеше към пътната врата, каза:

– Тичай в старата къща майка ти да ти измие раната с ракия. Тичай. И дръж ръка върху кърпичката!

И го шляпна по дирничето.

От пътя долетя разтревоженият грак на гъски…

Тати постоя на вратата и после се обърна към плевнята, където подпирах стената и чаках наказанието си. Той се насочи към двора, мрачен и намръщен, но свърна към вратата, надигна я и тръгна към мене. Без да продума, отмести ме и се залови да я закачва. Сетне взе лопата и хлътна в мазата да я чисти. След половин час излезе за бъкела, пи вода и пак се върна в мазата. За него аз не съществувах.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

109 Из „Много тежко наказание” / Кольо Георгиев (разказ)

ЛЮБЕН ДИЛОВ

ИЗ „ПЪТЯТ НА ИКАР”

Позволявам си поне да запиша тази история. Тя се случи на двайсет и третата година от летоброенето на Икар, но вече седем години материалите по нея лежат недостъпни в секретния отдел на икарския архив.

Доводите за възбраната бяха, че в началото на пътя ни не сме имали право да смущаваме хората с нелепи произшествия, с бълнуванията на един луд – точно така каза първият координатор: „с бълнуванията на един нещастен умопомрачен” и веднага наложи забраната, без да поиска мнението нито на астронавигаторския, нито на контролния съвет. Те обаче с готовност я потвърдиха.

Но нека ви кажа нещо за системата на ръководство при нас, иначе не би ви станало ясно как е възможно изобщо да се забранява научното или каквото и да е друго отразяване на такова събитие. Вашето земно демократично чувство навярно само ще прецени чудовищността на тази мярка.

След като Икар се откъсва от своята орбита около Слънцето (аз още не съм бил роден), цялото му население почти единодушно решава да промени установената система на управление. Протоколираните мотиви са, че на Икар предстоели тежки изпитания, а това налагало той да има ръководство с повече пълномощия. Но моите проучвания ме карат да мисля, че нашите майки и бащи просто са се уплашили от непредвидено многобройните психически смущения, появили се още в първата година, та затова доброволно преотстъпват демократическите си права на един прекалено властен ръководен екип от астронавигатори.

Събират се икарци и гласуват нов закон, според който тяхната планета-звездолет ще се ръководи от петдесет и един членен астронавигаторски съвет, избиран за десетгодишен срок. Този законодателно-

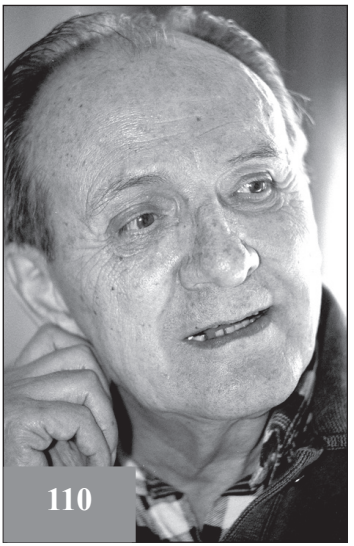

изпълнителен орган излъчва от себе си пет координатори, които се редуват на поста първи координатор с двегодишно дежурство. Разбира се, върховната власт си оставала в ръцете на общото събрание, но с течение на времето тя била напълно обсебена от координаторската петорка, превърнала дори и контролния съвет в свое послушно оръжие. Аз си обяснявам това с отслабналата гражданска активност на икарци – причините са няколко и при друг повод аз специално ще се занимая с тях – както и с това, че новото поколение е било дълги години съвсем малобройно.

По-нагледно казано: представете си хиляда души възрастни, затворени за цял живот в една петдесетина километрова скала, каквато е нашият Икар, а сред тях само десетина деца. Тия деца, естествено, нямат друг жив пример за подражание и самовъзпитанне, освен петстотинте жени и петстотинте мъже. И то в период на психическа криза. А поради малобройността си децата не са могли да бъдат маса със своя психология, онаследените им качества не са могли да си влияят едно на друго. И чак когато младото поколение стана по-многобройно, то си създаде нещо като собствена масова психика, свой колективен дух, оформен от физиологическите и неврологически промени, настъпили вследствие на това, че цялото то бе родено в

междузвездното пространство, извън гравитационните, магнитните и прочее сили на едно стационарно тяло и не гледаше на Икар като на главичка на карфица, изгубена в космическия безкрай. За него, за моето поколение, Икар беше вече единствената родина и то пожела само да определя съдбата й.

Две думи още за нашия Икар, предназначени за ония, които може би вече са ни забравили. Ще ми се те да бъдат такива: „Мили наши земни събратя, ние с вас вече не се познаваме, ония, които някога са ни изпратили, отдавна са вече мъртви, а ние от своя страна…" , но не обичам сантименталните размеквания. Всеки енциклопедичен колектор ще ви пусне три фиша, когато наберете името Икар. Първият ще ви разкаже древногръцката легенда за крилатия момък, който излетял заедно с баща си от Критския лабиринт, но понеже уж пожелал да стигне Слънцето, восъкът, с който били залепени перата на крилете му, се стопил и той се удавил в морето. Вторият ще ви даде всички данни за малкия, но забележителен астероид, наречен на легендарното момче, защото по своята орбита стига най-близко до Слънцето. Той отдавна е престанал да бъде непослушното момче-астероидче, което не се плаши от Слънцето, но в замяна на това редовно пък заплашвало Земята, че ще се блъсне в нея – отдавна е впрегнат в работа.

Третият фиш (ако е от енциклопедичен колектор – по-кратко, ако е от специален – пространно) ще ви опише осъществяването на най-грандиозния за всички времена дотогава земен проект: превръщането на астероида Хидалго в гигантски космически кораб за първата интергалактическа експедиция; тридесет години траял строежът му, всички народи участвували под една или друга форма в него и това е бил новият за тогава вавилонски строеж на човешката цивилизация. Още пет години се носил пробно из слънчевата система бедният Хидалго, а после, прекръстен по законите на земната символика в Икар, понесъл може би завинаги хиляда земни младежи към далечните слънца.

Сега към първите хидалговци – простете: икарци! – са се прибавили само още сто петдесет и двама, макар нашият Икар да има енергийни и всякакви ресурси за около трийсетхилядно население. Особено на нас, младите, много ни се иска да бъдем повече – нали всеки нов човек увеличава нашата сила, нашия ум и нашата увереност в бъдещето ни. Астронавигаторският съвет обаче продължава да смята, че хората на Икар били достатъчни, за да изпълни той своята мисия и допуска само толкова раждания, колкото да се попълват местата на загиналите или излезлите от строя. Многото деца щели да изправят Икар пред нови проблеми, които ще го затруднят в изпълнението на възложените му задачи. И ето ни вече трето десетилетие на път! Минахме през доста слънчеви системи, изследвахме внимателно и всеки път с една бурна начална надежда стотина планети и не видяхме нищо, освен минерали и метали, освен ледове, газове и плазма. Нищо интересно за човек като мене… до оня ден преди седем години, когато на Икар се завърна разузнавачът Алек Дери.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

110 Из „Пътят на Икар" / Любен Дилов (роман)

НАЙ-НОВА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (1956-...)

ЙОРДАН РАДИЧКОВ

ИЗ „ЕПИЧНИ ВРЕМЕНА”

След като филоксерата бе изтребила лозята, нашите опитали да отгледат алжирка, но на алжирката не й провървяло и затуй прибягнали до един прочут сорт отел. За няколко години тоя отел покри всички припеци, филоксерата не смееше да припари в лозята и минаваше на пръсти край тях. „Нека клечи сега в кътините, викаха нашите, и нека си върти там мустаците, колкото иска!” Лично аз не съм виждал никога филоксера, само съм слушал за нея. Народът, за да не я забрави, почна да нарича с името й всички зли и люти жени; помня, че в моето селище имаше вече няколко филоксери – щом две жени се счепкат помежду си, едната вика на другата филоксеро, другата също не й остава длъжна и й вика филоксеро, а веднъж две филоксери се биха с мотики. Като не можа да проникне в отела, тя проникна в селището. Мнозина вече не искаха да си вземат жени от селото, един от нашите викаше: „На мене филоксера ми не требе!” , и ходи чак в Прогорелец, та си доведе оттам жена. Като поживя известно време с нея, тя също излезе филоксера.

Нея есен виното вече кипеше в бъчвите и всички разправяха, че ако с такова вино полееш камък, камъкът ще се пръсне, сякаш е взривен с барут. По това време властите имаха нареждане да покръстят и острижат циганите, защото разнасят петнист тиф: сякаш циганите само за туй са се пръкнали – да разнасят петнистия тиф! Те ги сгащваха в катуните или ги гонеха по полето и щом хванеха някого, веднага почваха да го стрижат и го намазваха с газ. Селото се изпълни със стригани циганки, целите наръбени с ножици. Нашите викаха: „Докато властите стрижат циганите и ги мажат с газ, ние да вземем да скрием добре виното, защото акцизните вече ще тръгнат да мерят!”

Всички решиха да крият, и то да крият хубаво, а не както през пролетта укриваха овцете от бегликчиите. През пролетта цялото селище укри овцете в гората, всички звънци бяха свалени. Бегликчиите дойдоха да броят овцете и да вземат беглика, но хич и не погледнаха селото, а отидоха право в гората, защото овцете блееха и се издадоха. „Овцата не става за конспирация!” – казаха нашите и си платиха беглика.

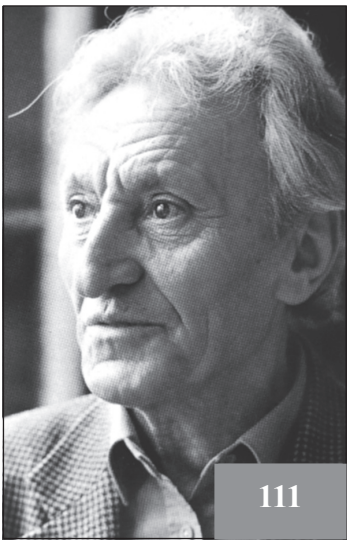

Виното, разбира се, не е овца – ни вода иска, ни хляб, нито пък блее, затуй можеш да го укриеш, където си искаш. Нощем и тайно нашите изпокриха бъчвите и оставиха в мазетата по някоя и друга задънка, колкото да замажат очите на акцизните. Няколко дни минаха, а тях още ги нямаше. Тях ги нямаше, но вместо тях в селото се появи смрадовранката.

Смрадовранката е извънредно рядка птица, голяма почти колкото врана, ужасно смрадлива и ужасно шумна. Тя се завъртя над селото, нещо пищя и прави във въздуха, после отиде в небесата, нямаше я бая време, после се спусна подобно камък, но не падна, за да се разбие върху земята, а взе да се върти, да пищи и да прави всякакви фигури. Где-що имаше птица, се разхвърча и се пръсна в околните гори, защото никой не можеше да трае смрадта на тая истеричава смрадовранка. Смрад, смрад – ужасна работа! Излезе ловец с пушката си, вика: „Ще й светя маслото!”, и много гърмя подир птицата, ама тя пет пари не дава за гърмежите му и продължи да се мята над селото.

През туй време на едного козата падна във варницата и тъй взе да врещи, че смрадовранката остана доста озадачена и стихна в

бекировите тополи. Козата врещи и се бие във варницата, стопанинът отърча с брат си, та я извадиха, ама малко късно я извадиха, очите на животното бяха ослепели. То врещи и стои в двора, братята го изкъпаха, а другите селяни им викат да заколят козата, за да не се мъчи. Човекът обаче никак не искаше да си заколи козата, защото му давала мляко, и я остави в двора да се успокои. Животното наистина малко се успокои и тръгна да се полута, но нали вече нищо не виждаше, взе, че отново падна във варницата. „Как така!" – вика големият брат на малкия, а малкият му вика: „Как така?" Извадиха отново козата и като помислиха, я заклаха. Народът взе по парче месо, плати и като че нямаше голяма загуба.

Подир тая история дойдоха акцизните, нашите веднага отидоха при тях, викат: „Здрасти!", обаче акцизните нищо не викат, гледат си службата и тръгнаха да мерят виното. Смрадовранката излезе от бекировите тополи и пак почна своите истеричави работи над селото. Акцизните вървят от къща на къща, но даже и не надникват в мазетата, а се забиват право в купите царевичак и мушат с шомполи. Щом мушнат с шомпола и шомполът веднага удря в някоя укрита бъчва. Те разтуриха где що имаше купи и измериха всичкото вино. Нашите гледат кисело и псуват на майка смрадовранката, а тя пет пари не дава, пищи и се мята над селото, та направи на смрад целия въздух.

Акцизните се спряха в един двор, само там не можаха да намерят къде е скрито виното. Стопанинът се бие в гърдите и вика, че няма вино, а акцизните викат: „Нема начин да нема!", и изпомушиха всичко, дето можеше да бъде намушено. А оня се бие в гърдите, докато на края нещо в къщата изгърмя и покривът й беше отнесен.

Той пък да вземе да скрие бъчвата на тавана на къщата си, виното не било съвсем прекипяло, напънало бъчвата и я пръснало в същия миг, когато акцизните вече се бяха отказали и си прибираха шомполите. По размера на дъгите и обръчите те определиха колко литра вино е имало на тавана и човекът трябваше да си плати акциза като всички останали.

Може би с това щяхме да зазимим, но не мина и седмица, тук и там кокошките почнаха да измират. Жените казаха: „Тия филоксери ще вземат да измрат всичките, ами я най-добре да ги отнесем в града и да ги продадем на гражданите!" Гражданинът от кокошка нищо не разбира и на него умът му е, колкото на кокошката! Те взеха кокошките, та на пазара и се наредили всичките до интизапното, дето бил едрият рогат добитък. В интизапното пък за беда да се случи един ветеринар, щом видял кокошките, попитал откъде са и нашите му казали от еди-къде си. „Добре, казал ветеринарният, ама тия кокошки са болни от чума и трябва да се изколят!"

„Леле! Леле!" – почнали да пищят жените и си прибрали кокошките. Те гледали да изчезнат час по-скоро, но ветеринарният забрал един старши, та подир жените.

Жени, кокошки, старши и ветеринар пристигнаха в селото и оставиха на мъжете да се разправят. Мъжете говориха с ветеринарния, казаха му как е паднала козата на едного във варницата, как всички веднага казали, че трябва да заколи добичето, и той човекът го заклал, защото не може, когато всички ти викат да го заколиш, ти да го оставиш да се мъчи с белите очи. „Друго не могло и да се направи" – каза ветеринарният и заповяда да се изтребят всички кокошки до крак, защото са болни от чума.

Помня, че тогава той взе със себе си кметския наместник и поляка на селото и влизаше с тях във всеки двор, а старшията стоеше на улицата и плашеше с пушката си. Мъжете няма как да отстъпят, всеки държи брадва и с брадвата кълца кокоши глави на дръвника. Кучетата изпобесняха от ужас, като гледаха как се мятат кокошите стада в двора. Ветеринарният навсякъде казваше, че кокошето месо може да се яде, стига да се свари хубаво.

„Щом може да се яде, ще го ядеме!" – казаха нашите. Комините на къщите задимяха, пушеци закриха цялото село, смрадовранката се задуши и падна в реката. Жените мъкнат вода от гераните, реват, та воят им стига чак до небето. Да се оставят закланите кокошки, ще се вмиришат. Цялата чума трябваше да се попари, да се оскубе и да се свари. От всички страни хвърчи перушина, носи се дъх на пърлено, мъжете цепят дърва с брадвите и поддържат огньовете.

Надвечер народът се събра по дворовете – по няколко семейства в един двор – някои пък излязоха на улицата и всички мъкнат по една грамада варени кокошки. Мъжете ядат мълчаливо, жените ядат и хълцат, сълзи се стичат по бузите и по пазвите им, а децата ядат весело, наклякали край камарите. Слънцето преваля баирите, здрач плъпна из долините, гладни лисици развяха опашките си, а народът седи пред купищата и все яде, и яденето няма свършване. Всички остригани цигани дойдоха и колкото и гладни да бяха, не можаха да опустошат камарите, много благословии произнесоха и пожелаха на нашите да не се отърват от берекет и от късмета си. По това време в селото влезе човек, той носеше точило на гърба си и изпърво никой не можа да го познае, защото доста беше брадясал. Па той излезе наш човек от Врачанския

централен затвор, задигнал пътем това точило, та да точи на него брадви и ножове. „Сядай, Ерменко, му викат нашите, и се гощавай!” Той сяда на свойто точило и почва да яде заедно с мъжете и вика: „Ей, живот си живеете вие, ние там в кариерите щехме да изпукаме, едва отървахме кожите си!” Пък нашите му викат: „Ами живеем си!”

Тъй в ония епични времена живеехме ние – когато гладувахме, гладувахме, но когато пък се ядеше, се ядеше до сълзи.

Край

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

111 Из „Епични времена” / Йордан Радичков (разказ)

ВЕРА МУТАФЧИЕВА

ИЗ „ПРЕДРЕЧЕНО ОТ ПАГАНЕ"

Нали Константинопол – къщите, дворците, църквите и стените му са от тухла с хоросан; онова, което веднага ме порази в столицата на Велика България, бе камъкът, равно издялан светъл камък. Рекох си, че ние, християнският свят, сякаш строим за до утре, докато българите се чувствуват отговорни пред вечността. Помня как пред вратите на двореца, чакайки да бъдем приети от варварския вожд, скрито опипвах каменния зид – чудех му се, дето стои без спойка.

Двамата с баща ми бяхме облечени разкошно. Моряците ни, предрешени като свита, мъкнеха кожени торби. Беше смешно да ги гледаш, сресани и несръчни в приличните си дрехи, след като са прекарали половина живот полуголи по разни кораби.

Второто – освен дялания камък, – което ме слиса тук, бяха премногото въоръжени мъже. Както стояхме пред двореца, те сновяха покрай нас, водейки кон или два, пристъпвайки тежко. Тежаха им вълчите кожуси, коравите ботуши, оръжието. Тук чужденецът се усещаше сякаш в боен стан.

Неизкушен и любопитен, въртях глава на всички страни, а баща ми ме следеше.

– Какво търсят пръстите ти по зида? – подхвърли ми той.

– Между камъните няма хоросан, не бях виждал такъв сух зид – казах. – Как ли го правят?

– Със сила – поясни баща ми. – Не знаят мяра на силата си, разхищават я в борба с камъка.

Пропуснах кога върху най-горното стъпало на двореца бе се изстъпил български сановник – снажен мъж в къса дреха от щавена кожа, запасал широк нож. Изсеченото му лице не изразяваше нищо, нищо не бяха за него пратениците на василевса. Той отлости дебелата врата и ни привика с ръка.

Вървях две крачки зад баща си, както се полага на тълмач. Видях как татко отхвърля плещи, та също да изглежда снажен. Стъпките ни кънтяха внушително из каменния ходник. От вълнение пламнаха ушите ми.

Тремът, където онзи сановник ни въведе, ме зачуди с простотата си: голи стени. Подът му беше от излъскан мрамор в причудливо съчетание. О зидовете без прозорец бяха прикрепени запалени главни. Що за чудновата тронна зала – че в нея нямаше и трон! Въпреки това тутакси отгатнах кой е владетелят на Велика България, защото само един от мъжете срещу нас бе седнал, останалите – на крак – образуваха полукръг зад гърба му.

По нас винаги се е говорило за опасностите, които заплашват един образован ромей, попаднал всред диваци. Едва ли смогвах да запазя хладнокръвен вид, всичко у мене трепнеше – колкото от боязън, толкова и от любопитство.

Веднага установих, че ханът на българите с нищо не напомняше дивак. Мъж на години, със сива коса, сиви мустаци, подрязани по техен обичай, и с лице, което излъчваше мощ, спокойна надменност. Той не носеше ни корона, ни диадема – нищо върху главата си, затуй пък наметката му от някаква непозната за мене кожа бе пребогата. Тя падаше от могъщите му плещи, диплеше се върху мрамора и достигаше до нозете на ония,

които обкръжаваха вожда си. У дома бях навикнал на много позлата по големците, та българският двор ме удиви с това, че там злато нямаше – имаше изкусно ковано сребро. Отпосле разбрах, че българите смятат попития блясък на среброто по-благороден от златния, който намират евтин.

Мъжете, приближени на хана, не ще опиша тук, понеже с тях ще се срещаме тепърва, пък и тогава вниманието ми изцяло бе привлечено от хан Кубрат. Нека само спомена, че в най-тъмния ъгъл на трема бе коленичила чудновата двойка: беловлас и май че сляп старец с млечно младо момче. Те бяха облечени от горе до долу в черно, останаха през цялото време неподвижни, безмълвни, като почти се сливаха с тържествения полумрак.

За миговете, за който изучавах хана, той изучаваше баща ми.

– Не сме се подмладили през изтеклите години, Василие – каза той на езика, който прилежно бях овладял, за да бъда тълмач на баща си при неговите преговори с българите. – Поздрав!

Аз се долепих до гърба на баща си, превеждайки му шепнешком думите на хана. (При държавни разговори не биваше да се чуват гласовете на тълмачите.)

– Поздрав от всесветлия ми господар, император Констанс! – отговори тате.

Един от хората на хана бързо коленичи в краката му (така си остана той до края на срещата), за да му предаде на ухо татковия поздрав.

– В мир и благодат ли владее своята земя василевсът? – осведоми се учтиво ханът.

– Уви, патрицие Кубрате! … – скръбно поде баща ми словото, което бе заустявал из пътя.

Но ханът на българите го прекъсна:

– Моят стар съюзник, император Ираклий, преди много години ми въздаде ромейски сан. Приех го, защото не е редно да откажеш подарен кожух дори когато не ти е по ръста. Наричайте ме в Константинопол както щете, но тук аз съм хан на Велика България. Византия ми дължи почит, загдето неведнъж отървавах границите й от източна напаст и винаги стоях на страната на законната ви власт против разни самозванци.

Кубрат не говореше сърдито, не. За разлика от нашите придворни, припрени в движенията и в словото си, у българите похватът бе друг. Техните първенци приказваха равно, твърдо и хладно, сякаш редяха не думи, а онези светли, тежки камъни – редяха ги под прав ъгъл.

На баща ми това поведение ще да е било познато; той не се смути никак, дето Кубрат го прекъсна:

– Уви, велики хане – продължи той бързо, – няма мир за изстрадалата ни империя. Ославяни се цялата наша земя до Истъра, че не минава и месец без аварски набези. На всичко отгоре, всесветли, от юг се зададе нова беда – арабите. Василевсът, моят господар, ме проводи при тебе да ти напомня нашия стар договор и да го подновя.

Докато онзи коленичил тълмач шушнеше в ухото на хана, личеше си как мислите Кубратови препускат зад набразденото чело. Кубрат спечели време с въпрос, чийто отговор бе ясен:

– Какво иска от мене император Констанс?

– Василевсът те моли и занапред, както вече толкова години, да отбиваш племената, които приждат от Азия, за да не тревожат те нашата северна граница.

– Всички племена аз не мога да спра – разсъдливо заяви Кубрат. – Ето, като победих хагана на аварите и освободих българските племена и ги съединих във Велика България, хаганът изтегли своя народ далече на запад. Той сега не ви дава мира.

– Аварите са зли съседи, вярно е – съгласи се баща ми. – Но какво ще бъде, ако из техния път преминат и хазарите? Най-плодните земи на света не смогват да дочакат жътва, поданиците ни не успяват да погребат избитите си деца. Тъкмо ти, велики хане, който отърва народа си от страшен поробител, имаш сили да обуздаеш и хазарските пълчища.

Тук хан Кубрат ненадейно се засмя. По-късно свикнах и с това как българите се смеят – от цяла душа. И то по поводи, които образованият човек съвсем не намира смешни.

– Да се приказва е лесно, Василие – рече ханът, след като се насмя. – Защо василевсът, господар на половината свят, сам не прогони враговете от земята си? Защото не може… А аз не съм свикнал да обещавам онова, което не държа в шепа.

Той протегна напред тежка длан, стисна я в юмрук.

– Велики хане – пак бързо заговори баща ми, – къде ще се денете самите вие, ако не прогоните диваците назад в Азия?

– Както дочувам, диваци вие наричате и нас – сряза го Кубрат, – загдето живеем различно от ромеите и си имаме друг бог. Наричате ни варвари, загдето не отбирате езика ни. Човешко ли е?

Сбърках се, докато превеждах! Баща ми бе сгрешил, че изрече думата „диваци” – от дете съм учил, че варварите били горди, обидчиви, сприхави.

– У нас всеки почита прославения с бойни добродетели твой народ! – възмутено отби упрека баща ми. – В знак на почит и приятелство василевсът ти изпраща тежки дарове.

Той махна с ръка към нашите предрешени моряци. Двама от тях вдигнаха кожена торба, изсипаха я отвисоко. Голият камък отрази екливо звъна на златен дъжд върху мрамора. Преди ехото да бе стихнало, изтърсиха и втората торба, сетне третата. В нозете на хана грейна камара жълтици. Светлината от главните пламна в нея, озари тъмноизсечените лица на ханската свита. И пак никой от българите не помръдна.

А хан Кубрат изчака да спре своя бяг в кръг и последният солид, вдигна го, за да го разгледа.

Не казвам, че за нас златото няма цена – каза той, – но все пак няма цената, която му давате вие …

Той хвърли жълтицата в купа. Погледна баща ми право в очите.

– Склонях! – заяви ханът. – Ще подновя договора с ромеите. Прав си, че като браним северната ви граница, ние браним своите градища, челяд, ниви и стада.

– А какви са условията ти, всесветли? – в гласа на баща ми имаше безпокойство.

– Ще почакаш да ги обмисля, Василие!

На следния ден същото място бе променено – ханът угощаваше ромейския пратеник. По нас се говорят небивалици за варварското ядене, но един пратеник трябва да яде всякакво. Баща ми, обръгнал човек, дори се усмихваше между хапките, а пък аз едва преглъщах.

Днес ханът не носеше своята огромна наметка от рядък звяр; бе облечен просто в дрехи от щавена кожа, та само огърлицата му от ковано сребро, пръстените и късият меч в скъпоценна ножница свидетелствуваха за това, че между нас седи владетел.

Около трапезата – грубо платно, проснато наземи – бяха наредени дебели възглавници. В изкусни блюда бе наредена вечерята: печено кобилешко в неразумно количество и съвсем малко варено просо. Високи тънкошии съдове съдържаха нещо за пиене. Кумис, досетих се аз, понеже бях слушал за отвратителния обичай на българите да пият подквасено мляко от кобила – виното те не познаваха, навярно затуй бяха неизменно равни, студени и отмерени; всичко това идеше от трезвостта им.

Мъжете, които присъствуваха на гощавката, бяха ония от вчера – петима. Двамата имаха накити, по-скромни от ханските. Те седяха (според мене, твърде неудобно) на колене край трапезата, докато ханът беше се разположил с кръстосани нозе.

Виждайки че баща ми коленичи, последвах го. Никой не посегна да хапне преди хан Кубрат да разчекне печеното – направи го с движение, което говореше за силата му.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

112 Из „Предречено от Пагане” / Вера Мутафчиева (роман)

ВАСИЛ ПОПОВ

ИЗ „КОРЕНИТЕ"

Влакът премина през окото на Жегъла заедно с двата заоблени хълма, посипани с малко сняг отгоре. Селянинът стоеше на пътя и двата вола го топлеха с дъха си. Сепна се, покачи се на колата и подкара животните – трябваше да иде до лозята и прибере трите варела оттам. От колата Жегъла виждаше двата волски гърба, които се издигаха и спускаха при спокойните и широки крачки на животните, подвижни, издути и заоблени като хълмове, посипани с малко косми отгоре. Влакът още тракаше в сърцето му, в тракането на колата по пътя, поведена от облаците пара, които излизаха от ноздрите на воловете.

И както се клатеше, облегнат на ритлата, Жегъла усети промяната в себе си. Стори му се, че преди малко нещата не бяха подредени тъй, защото не бе мислил за нищо. Сега изведнъж го налетяха мисли, тревожни и бързи като мълнии – мисли за изсечени дървета и измрели кучета. Много дървета бе изсякъл той в гората, много коли трупи бе докарал в селото. Много кучета бе отгледал и много бяха измрели. Сега вече нямаше гори и кучета – просто трябваше да докара трите варела от лозята, трите варела, побелели от пръскане, и след това да си иде вкъщи.

– А защо ли ми са тез пусти кучета! – рече той гласно и двата вола го чуха. – А защо ли ми са и тез дървета! Хич не ми и трябват. Лятос си купих четири кубика дърва по дванайсе лева единия. Турил съм ги под сушината, за какво ли съм се заядосвал?

Но дърветата растяха пред него в ливадите, където винаги бяха расли само царевици, царевици. Ливадите, където изскачаше реката с буйните мътни талази и завличаше царевиците, за да се оттече после в коритото си надолу между хълмовете, а селяните пустосваха и ходеха да изправят царевичните стръкове, да разкопават гнездата и да ловят рибата в ниските места, където водата още не беше се оттекла съвсем. Сега вместо царевици в ниските заснежени места растяха дървета и Жегъла ги разпознаваше, като минаваше с колата и двата вола покрай тях. Поразтърка очи – дърветата си растяха. Неговата гора бе слязла от Балкана и се нареждаше тук – от двете страни на пътя. Жегъла слезе от колата, пусна воловете да вървят сами и заопипва мешовите кори, напукани и набраздени. И зеленият мъх си стоеше по чуканите, обърнат на север, обул и пухкав. Жегъла се наведе и погали мъха, после въздъхна и гората изчезна, а той си остана облегнат на ритлата в друсащата, клатещата се кола. Воловете стъпваха плавно, колата дрънчеше по замръзналите камъни на пътя.

Жегъла не се изненада от изчезването на гората, защото бе свикнал вече да я няма. Не се изненада и от кучетата, които се появиха и тръгнаха след колата. Знаеше той, че ще дойдат, както се бяха появявали неведнъж в сънищата му, а нали всеки сън е като пътуване с кола нанякъде. Идеха те, всяко със своя лай, весели и настръхнали кучета с вирнати опашки, с еднакви възторжени и покорни погледи, отправени към него, горди и възбудени кучета от всички породи: овчарски мелези, планински вълци с остри уши и жълто-сиви козини, за които бе ходил горе в Балкана; инатливи, проклети мъничета с бели петна по челото и крачетата, посивели от пътния прах. Вървяха те като стадо след колата. Жегъла ги броеше, припомняше си случки и събития, свързани с тях, или случки и

събития, породени от тях. Спомняше си техния лай, бега им, походките, навиците, а те подтичваха след колата мълчаливи, с уеднаквени погледи и походки и не влачеха след себе си никакви случки и събития.

Жегъла не се учуди, когато след кучетата се появиха и хората от неговото село, нарамили кошници с храна, мотики и брадви, и той не им викна да ги запита накъде са тръгнали, както би направил всеки друг път, защото много добре разбираше, че те отиват към него, след него и с него, в пътя му към лозята, откъдето трябваше да натовари трите варела, побелели от син камък.

И те изчезнаха, както се изпариха кучетата и гората. И сега Жегъла не се учуди, само се окашля и загърна врата си с яката на овчия кожух. Воловете стъпваха напред по пътя като по лед.

– А че да си вървят – рече Жегъла гласно и воловете пак го чуха.

– Да си вървят и хора, и кучета, и дървета. Дий! Дий!

Животните усилиха ход заради дийкането и отново се отпуснаха в лениви, обикновени крачки, сякаш разбираха, че той ги бе призовал само така, от навик, а не от някаква нужда да бързат. Не знаеха за какво отиват нагоре, само вдишваха студения въздух и го изпускаха топъл. Пътят идеше към тях и те го загребваха с диханията и крачките си, без да ги броят, без да бързат и без да знаят къде отиват, за колко време и кога ще се върнат. Но бяха сигурни, че все пак ще се върнат, че Жегъла ще ги закара в топлия кооперативен обор.

– А и за какво ли им са тия варели, да ги пита човек? – измърмори Жегъла.

– Какво ли ме е еня за какво им са – отвърна си той.

И добави:

– Да си ги чукат в главите.

– Ще ги закарам, да си изпълня службата, пък… – довърши накрая той и млъкна.

Млъкна успокоен, безразличен към похлопването на колата и на собственото си сърце. Сега връзваше снопи. Навеждаше се и не ги броеше, за да ги докара до кръстчец, нито броеше кръстците, които се нареждаха от двете страни на пътя вместо някогашните царевици и вместо още по-някогашните негови собствени дървета. Като се умори да връзва, изправи се и пи дълго от големия тежък бардук. Обърса уста и не се удиви, че вече е стигнал лозята.

Воловете сами бяха извили по пътя и се носеха нагоре, само че не отбиха във втория път, а спряха до трънките. Спряха и обърнаха глави, сякаш очакваха да ги разпрегне. Жегъла позна мястото. Някога тук беше хубавата нива на дядо Лазар. Вгледа се Жегъла за пръв път във воловете и реши, че това са дядовите Лазарови волове и че те по навик са си спрели при дядовата Лазарова нива.

– Ей че съм изкуфял – сепна се Жегъла, – че онез волове умряха отдавна. – Озърна се пак, усъмнен, че това е дядовата Лазарова нива.

– Не мога да сбъркам – каза Жегъла.

– А може и да не е тя. До дядовата Лазарова нива имаше една слива. Не бе, орех имаше, изсъхнал от едната страна.

– А че сега няма ни слива, ни орех! – възкликна Жегъла. – Виж, трънки колкото щеш!

Воловете тръгнаха сами, но той все пак ги сръга с пръчката по жилавите гърбове. Сега добичетата вървяха през лозята и Жегъла отдалеч видя трите варела. Скочи, но веднага изпъшка и се улови за кръста, че се беше усадил. Изправи се с мъка, стигна колата и спря воловете. Те го обгърнаха с парата си, разглеждайки го внимателно и спокойно.

– Видяхте ли хората, кучетата и дърветата? – запита ги той.

– Нищо не сте видели – отвърна Жегъла вместо тях и ги покри с чуловете.

Застана до колата и се уплаши. Наоколо в замръзналата земя сивееха петна сняг. Трънките стърчаха по-високо от срещните хълмове, а селото не се виждаше в мъглата. И влака го нямаше, и хората, и кучетата, и дърветата. Само трите варела стояха и Жегъла трябваше да ги поразклати, че бяха замръзнали. После – да ги домъкне до колата и да ги натовари. После – да се покачи на колата и тръгне обратно.

Успокои се Жегъла и си плю на ръцете.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

113 Из „Корените" / Васил Попов (разказ)

АНТОН ДОНЧЕВ

ИЗ „ВРЕМЕ РАЗДЕЛНО"

В година 1668 от рождението на Христа бога наш, две години след като великият везир Ахмед Кюпрюли обсади Кандия, в месец тревен, който е петият месец от началото на годината, се извърши великото пленение на свещените кръстати гори, наричани Родопа. А в предишните години се случиха знамения, които ние по своята слепота не можахме да разгадаем.

Черна сянка затъмни месечината и всички помислиха, че идва залезът на полумесеца.

Падна град, всяко парче като пестника на възрастен мъж, та убиваше небесните птици, както летяха, и дивите зверове, както се криеха в гората.

Тръпки разтърсиха земята и съборихa градове и села, съборили и Мосул, а високи вълни потопиха корабите в пристаните.

Когато се запали унгарският град Офен и се разтопиха дори топовете по стените, и се изтребиха робите в килиите, намериха изгорели шестнадесет двойки роби християни, оковани двама по двама, прегърнати посрещнали смъртта от пламъците.

А предната година се случи неплодородна, та овчарите ядяха голо месо, пък другите хора – треви и корени. Великият везир пусна развалени пари и хората вече не вярваха на среброто, та търговията и занаятите се объркаха. Турците събираха данъци за десет години напред, защото на страната на венецианците се намесиха франки, германци и испанци и краят на Критската война не се виждаше. Венецианци слязоха на българска земя, на един ден път от столицата на султана, а венециански кораби стреляли с топове по самия турски султан, когато ходел на лов в подножието на Родопа. Видях овчари, които бяха прегръщали венециански моряци, с железни шапки на главите и с кръстове на гърдите. Арнаутите, които караха стада от Македония към Цариград покрай Бяло море, казваха, че по техните планини скоро ще се развеят знамена.

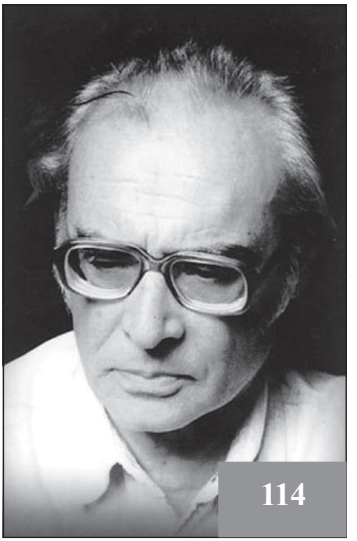

В тая усилна пролет тръгнах от Светогорската обител с една торба преписани свещени книги, за да отида в Родопа с овчарите, които се връщаха след зимуването по пасбищата край Бяло море. Агнетата бяха заякнали и играеха около майките си, вълната беше остригана и продадена. И тръгнаха овчите стада на север към родните планини заедно с птиците, които се връщаха при гнездата си.

Живееше в село Подвис човек на име Манол. След името на всекиго се казва името на баща му, защото мнозина са с еднакви имена и човек с едно име е самичък, а името на баща му го свързва с другите хора, та се знае откъде е протекла кръвта му и какъв е коренът му. Ала Манол не знаеше ни името на баща си, ни на майка си. Той беше пръв в своя род. Пръв от голям род, макар и без големи корени, и когато внукът му казваше, че е Манол, син на Момчил, син на Манол, то беше голямо име.

Вървели три синджира клети роби. Първи синджир – под пръстен девойки, втори синджир – под мустак момчета, трети синджир – под венец невести. Маноловата майка – никой не знае името й – носела на гърди Манол и как го е наричала, и това никой не знае. И като секнало млякото й, та и силите й, разпасала шарена

престилка и вързала люлка между два бора. И сложила в люлката пеленачето си – когато ветрец повее, той да го залюлей, когато дъждец завали, той да го окъпе, когато сърна помине, тя да го накърми.

Не минала сърна, ами минал Караманол, хайдутинът. От девет години, откак турците отвлекли жена му и изклали синовете му, Караманол завардил два прохода – и Рожен, и Ешек Кулак, – та не давал пиле да прехвръкне. А което прехвръквало, то се и не връщало. Никой не го знаел где нощува и где зимува, защото ходел винаги сам, с една пушка и два пищова. На деветата година жлъчката му преляла и почнал да коли де когото срещне. Дори изровил из гробовете труповете на враговете си, та трошел костите им с дрянова тояга и мраморни камъни.

Гонели го трима бейове и двама султани. Тогава се вдигнали против него и юруците и той разбрал, че иде краят му. Когато Дауд ага, бащата на Сюлейман, го попитал от един висок връх през дълбока река защо бие труповете, Караманол му отвърнал, че му остава малко да живее, та прави всичко напук, да предизвика и бога, и дявола.

Тоя Караманол взел пеленачето от люлката и го понесъл със себе си през горите, а подире му вървели пет потери, заклели се, че брадите им няма да видят бръснач, докато го не хванат. Караманол слизал в селата, дирел жена с гръдно дете, давал й да накърми и сирачето и пак хващал планината. Бейовете режели гърдите на майките, които давали мляко на Караманоловия храненик, удряли децата им в камъните на праговете, до всяка кърмачка седял сейменин с пушка, ала страхът на жените от Караманол бил по-голям, а може би майчината им милост била по-голяма. Така Караманол слязъл в сто села и сто майки кърмили храненика му. Когато малкият Манолчо почнал да се изправя на крака, Дауд ага със сребърен куршум ударил Караманол, ала не можал да стреля втори път, защото Караманол го устрелил в сърцето. Раненият хайдутин се довлякъл до водеността на дядо Галушко Белия и му дал детето.

Три дни смъртно раненият Караманол рязал и дълбал цевта на пушката си, която девет години вардила два прохода, та направил от нея кавал. А когато надул кавала и кавалът просвирил, потътрал се назад в гората – да умре някъде в пущинаците като див звяр, да не могат враговете да се гаврят с главата му. На храненика си оставил само железния кавал.

Дядо Галушко нарекъл детето Манол, на името на побащима му, а когато пораснал, почнали да му викат Манол Стоте братя. Макар че по-добре можеше да бъде, ако му викаха Манол Хилядата братя, защото сто майки го бяха кърмили и по цялата Родопа растяха с него млечните му братя.

Какво слънце грееше над онова Беломорско поле, каква трева зеленееше под копитата на белите агнета, как се мъглееше отдалеч Родопа, когато по Гергьовден стадата се вдигнаха като сиви и черни облаци, та тръгнаха към планините! Всичко живо беше плъзнало по полето и планината – да работи, да се радва, да се плоди, докато над него синее небето и докато тъпче хубавата божия земя, а не легне в нея. Какви яки овчарски нозе биеха утъпканите пътища, какви мишци опъваха гайтанлиите гащи, какви чумбаси се вееха и какви червени бузи се издуваха, като свиреха с гайдите и кавалите! Къде са те сега? Добре, че човек не знае какво го чака.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

114 Из „Време разделно” / Антон Дончев (роман)

ДОНЧО ЦОНЧЕВ

ИЗ „ФАНТАСТЪТ"

Той пишеше приведен, зад големите очила – зениците разтворени широко като на сафрид, от хартията почти стърчаха думи, тайни знаци и чертежи. Те дори потръпваха, огъваха се и се олюляваха заедно с него – такова беше творческото напрежение днес.

Жена му беше свикнала, разбира се, да чува вечното: „Не! Остави ме сега!" – при всяко почукване на вратата, но още не беше свикнала да не почуква, докато той пише приведен.

Децата му бяха запалени, естествено, по фантастиката, играчките им изглеждаха странно (най-простата от тях се казваше „Омега – Андромеда – Хикс") и черните им зеници се увеличаваха забележимо в тихите ъгли на апартамента, докато другите момчета отвън играеха футбол и чорлави, пред всяка произнесена дума слагаха по едно много важно „ега ти" .

Така вървяха нещата в дома на писателя – имаше хляб, рокли и шестици.

– Добра кариера, но много се мъчиш – каза жена му в красивия неделен следобед, когато той склони да пие кафе на балкона, зазяпан към простолюдието надолу. – Страхувам се, че си малко преуморен.

– Децата къде са? – попита той, както обикновено, без никаква връзка с нейните думи. – Какво правят сега?

– Конструират – каза жената.

– И двамата ли?

– Големият започна в хола модел на кораб-майка, а малкият довършва в кухнята ракета-носител.

– Добре – каза фантастът и рязко стана от стола. – Трябва да се работи сериозно.

Жената каза:

– Аз…

Той я прекъсна с нервни движения на ръцете и поясни:

– Сериозно трябва да се работи и да се знае какво значи „сериозно" . Без откъсване от проблемния кръг. С потъване в самите глъбини на неизвестното. Това значи сериозно.

Тя повтори:

– Аз…

Но и той повтори нервните движения на ръцете (които завършиха с пренебрежителни, отпуснати махове от китките), та в следния миг вече беше потънал навътре, към глъбините на апартамента си.

Жената въздъхна и постоя така на балкона. Пъстър народ долу се нижеше и тя с интерес го разглеждаше. Едни носеха въдици, пушки, ракети за тенис; други – пресните спомени от разкошни балкани, потоци, ливади; трети – нетърпеливо радостни намерения, свързани с чифт обични очи или пък със спокойна чашка ракия. Някои се връщаха от кино, други сега отиваха. Бряг беше този балкон – за кой ли път си помисли жената, – край него течеше простият шарен живот такъв, какъвто се беше развъдил върху Земята. Омега и Андромеда, и Хикс никого не занимаваха толкоз фатално, колкото – да речем – мача на „Левски-Спартак" срещу „Славия" .

Въздъхна жената отново, погледна кафето на своя съпруг

върху малката мраморна масичка и като видя, че е наполовина, допи го. Разклати чашката и я обърна в чинийката. Късмет. Съдбица. Какво да направиш? Човекът не беше женкар или пияница, изкарваше с фантастичните си писания повече от две или три средни заплати – можеш ли да го упрекнеш за нещо?

Телевизорът на съседите със страшен стохиляден глас изрева: „Го-ол!"; една котка събори наклонената кофа за боклук и панически избяга от мястото на събитието; две деца на възраст колкото нейните играеха на федербал в градинката; на пет крачки от тях войник и момиче унесено се целуваха прави.

„Човечеството ще направи огромна крачка напред с тази история" – бе казал преди месец писателят, когато чу жена си тихичко да въздиша в леглото до него.

„С коя история?" – попита тя и го докосна.

„С моята история. Тази, която пиша в момента."

„Кажи ми нещо за нея."

„Не – каза той. – Не искам да се обиждаш и да се сърдиш, но не. Това е патент. Направо научно откритие. Невероятно хрумване. Именно невероятно. Обаче напълно възможно. Един ден човекът ще го извърши наистина. Някой ден в далечното бъдеще. Не знам кога, но той ще го извърши. Нима Жул Верн е знаел кога човекът ще извърши първите си космически полети? Но пръв е описал това. Пръв той всъщност е бил в Космоса със своето гениално въображение. Както сега аз съм пръв в орбиталната станция."

„В кое?"

Писателят се бе надигнал, седна в леглото и се вторачи напред. Духаше топъл ветрец, листата и големите улични лампи рисуваха по прозореца. От горния етаж се чу нежен слаб вик и после тихичък дует смеене. Изскърца легло, чифт стъпки отиде към банята и утихна под съскането на душа.

„Ето че сам се издадох – каза фантастът с дълбока въздишка. – Орбиталната станция, това е темата, върху която пиша. Това е и самото ми заглавие. Ето как сам се издадох, видя ли?"

„На кого си се издал?" – жена му се разсъни съвсем.

„На теб, на кого! – каза той и стана от леглото, защото не можеше да търпи съскането на душа отгоре. – А тия тъкмо намериха време за къпане!"

„Кои?" – с внезапен интерес попита жената.

„Тия отгоре!" – каза фантастът и отиде да пие вода.

След това той легна отново и дълго намества възглавницата.

„Те са млади" – каза жената, когато той вече мислеше, че е заспала.

„Кои?"

„Съседите отгоре."

Писателят фантаст се замисли, припомни си лицата, походките, фигурите, та даже и имената на съседите отгоре (тя все се хилеше, а той беше едно лекомислено инженерче) и с изненада установи, че те всъщност са им връстници.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

115 Из „Фантастът" / Дончо Цончев (разказ)

ГЕОРГИ МИШЕВ

ИЗ „ДУНАВ МОСТ”

По пътя за манастира се разбра, че бяха забравили в града сватбения букет, и Росица, кръстницата, настояваше да се върнат.

– Никакво връщане! – каза Джими и намигна в огледалото за обратно виждане. – Има поверие такова: никакво връщане в деня на сватбата.

Знаеше, че жена му, вярваща в паранормалното, не може да не се укроти при този аргумент. Видя в огледалото ироничната усмивка на Стела, булката.

– Ще караме и без цветя – каза Стела. – И без това сме в най-безцветния сезон на годината.

Зад стъклата на колата наистина бе ранна пролет; клоните на храстите и дърветата стърчаха голи като в офорт, суха игла; по сенчестите места се белееха изтляващи преспи от последния сняг. Дори и кукурякът край пътя изглеждаше бледожълт, без самочувствието на пролетно цвете. Затова пък, когато спряха на паркинга до манастира, пред очите им грейнаха веселите личица на рояк диви теменуги, от които Джими набързо спретна дъхава сватбена китка.

– Природата работи за нас – каза Ники, младоженецът.

И четиримата се засмяха. Бяха пили на вилата по два пръста уиски за настроение; мартенското утро бе момински свежо; наоколо беше тишината и величието на планината; те бяха млади.

Джими заключи с дистанционното своето индигово ауди, втора употреба, нещо вътре изхълца и се успокои. Росица оправи прическата си в огледалните стъкла и понесе кашона с шампанското и двете чаши с розова панделка. Откъм църквата на светата обител се носеше детски плач – навярно имаше кръщавка и това обясняваше присъствието на двете коли на паркинга.

В двора, настлан с плочи от синкав камък, шуртеше чешма с чучур от водопроводна муфа три четвърти, на мястото на откраднатия стубел от цветен метал. Откраднат беше и бакъреният купел за кръщавки и ритуалът се извършваше в пластмасов леген със захабен слой от дълга употреба, който във винарските изби наричат тиргия. Послушник с рехава брадица и избелели джинси наливаше в легена топла вода от алуминиева тенджера, старият свещеник топеше голото телце и го вдигаше нагоре; заобленото сводове на църквата усилваха плача до крясък.

– Какъв стрес, какъв ужас! – каза Стела и се дръпна от входа, да не гледа церемонията. – Това дете ще намрази къпането за цял живот!

Росица и Ники бяха отишли към чешмата, слушаше я само Джими.

– И тоя леген… – продължи тя. – Подари им един истински купел вместо тая пластмаса. Бизнесмен си, спонсорирай църквата. Направи едно добро за клетите пеленачета.

– Не съм рекъл, не съм го направил! – каза Джими. – И медна ламарина имам. Въпрос на едно изчукване.

– Изчукай го, куме! – Очите й се смееха и търсеха неговите; той смръщи вежди уж сърдито: „Ало, булката, внимавай какви ги плещиш пред кръстника!”

Послушникът с джинсите, привършил със задълженията си, излезе да подготви следващата церемония; паспортите, медицинските, пръстените. Беше подвижен малко повече за църковен служител, макар и от най-ниското стъпало, остронос и с тънки устни; целият лъхаше на долнокачествен тамян.

– Кумувал съм пет пъти! – каза му Джими. – Ще ти разкажа играта.

– Спокойно, господин Диамандиев! Тук е свято място!

Джими бе готов да се сопне, но внезапно му стана приятно, че го познават и в манастира, това затънтено място в планината, където не бе стъпвал от години. После се сети, че Росица бе идвала, за да запази час за венчавката, и имената им навярно бяха записани в манастирските тефтери.

Обърна му гръб и се загледа в своите хора, които нещо се суетяха, бъркаха по чанти и джобове и взаимно се обвиняваха.

– Паспортите, нали? – каза им той. – Знаех си, че няма да минем без тоя номер.

– Тоя път пръстените – каза Ники. – А добре си спомням, че ги взехме.

– Нищо не си спомняш! – раздразнено каза Стела. – На масичката останаха!

– Сигурна ли си?

– Там някъде…

Джими му подаде дистанционното.

– Бягайте, имаме време.

Но послушникът се появи отново и махна с ръка.

– Младоженикът при мен! Има да се попълват документи! Есграоните си кажете!

Ники върна дистанционното и го последва като редник – старшина.

В колата, която вече препускаше по обратния път, Стела включи автозапалката и пална две цигари – едната втикна между коравите устни на Джими. Той й върна струйка дим с едно „тенк ю вери мъч” .

– И не се натягай толкова! – каза тя. – Ще ни почакат.

– Мисля, че за десетина минути ще успеем.

– Аз не бързам! – каза Стела.

– Закъде ще бързаш – животът е пред теб! – засмя се Джими. От цигарата се посипа пепел на панталона му; тя я изчисти, но ръката й остана на бедрото му.

– Каква плът! Отдавна имах мерак да ти пусна ръка!

Той дръпна коляното си, за миг изгуби управлението на колата, но успя да го овладее; отне от газта.

– Да не превърташ нещо?

– Отдавна съм ти навита, казано в прав текст.

– Глупости!

– Глупава и откачена.

– Ще спра и те свалям.

Тя се засмя.

– Пряко или преносно?

Показаха се къщите на Кенар. Беше село по северен скат на Балкана, разтегнато покрай километричното легло на планински поток. В горната му част, в дефилето на страничен приток, беше вилната зона, с асфалтов път, свършващ пред портите на Диамандиеви. Бяха масивни порти от борови талпи, импрегнирани с лазурен лак, с обков от железни шини и модерно заключване с шифърно устройство, което Джими бе монтирал за по-голяма безопасност.

Той слезе и докато се занимаваше с шифъра, усети с кожата на врата си топлината на Стела.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

116 Из „Дунав мост” / Георги Мишев (роман)

ГЕОРГИ ДАНАИЛОВ

ИЗ „КЪЩА ОТВЪД СВЕТА”

Пътят разделяше селото на две. Над него се намираше търновската махала, под него – арнаутската. Наричаха ги така, защото според преданието някога, много отдавна, когато турците нахлули в България, една група бежанци от Търновско се отправила, кой знае защо, на югозапад и в този закътан край на Родопите те основали свое селище. Мястото било сгушено в гънките на планината и заобиколено от горите. Трябва да стигнеш почти до него, за да го видиш, Казват, че най-напред, то не било точно тук, където днес е селото, а по-високо в планината, където са равните ливади. Хората разправяха, че там има останки от стара църква. Не знам, вече ще стане двадесет години, виждал съм много зидове, много остатъци от строежи, но те всичките бяха някогашни плевни или къшли, а самата църква все още се спотайва някъде. Не е чудно десетки пъти да съм минавал край нея и да не съм разбирал, че това е тя.

Значително по-късно по тия места пристигнали преселници от западна Македония, от Дебърско, те били същинските майстори зидари, прочути навред и съградили селото такова, каквото го знаем. Дюлгерлъкът станал поминък на много хора. Те тръгнали из Родопите и на много места издигали къщи, които щом зърнеш, запомняш завинаги. Та долната махала, тази, дето е под пътя, и досега се нарича арнаутската, въпреки че едва ли някога тука е пристъпил чист албанец.

И ако има някакво съществено доказателство за това сбиране и обединение на българи от съвсем различни краища, то несъмнено е езикът, на който се говори в селото. Диалектът не е родопски, само на шест километра по на запад, в мохмеданското село наречието е съвсем друго, а тука времето е смесило различните говори, източният се усеща в много думи и изрази, западният също се чувства удобно. В края на краищата изучаването на местния език може да бъде любопитна работа за езиковедите.

Аз си вървя по пътя и изведнъж чувам някой звучно, с проточена извивка да ме зове:

– Гошо-о-о-у!

Озъртам се. Никой. Продължавам и пак

– Гошо-о-о-у!

Пак се озъртам и пак никой. Чак накрая откривам във високия зид, в едно прозорче пет шест метра над пътя, малко, колкото да се подаде човешка глава, една бабка.

– О здрасти?

– Къде вървиш?

– При бай Петко!

– Няма го, мане, той е на фандайк за сяно! Потеряй го потура!

Мане е приятелско, покровителствено обръщение, фандайк – местност с неизяснена етимология на името. Терям е македонски синоним на търся, потура, значи по-късно, не знам на какъв език. Това „я” в думата сено навява друго минало. А бабката е наблюдател. Стои там на малкото пенджере и си гледа с часове кой минава, накъде отива, какво носи. Това е занимание, което й отнема цяла сутрин. Единственото развлечение, единственият извор на информация, без която всяка жизненост замира..

Помня една нощ с Борис идвахме към село. Нямаше никаква възможност да преминем последната част от пътя, валеше

безспир вече седмица и зарязахме колата. Беше такъв мрак и такива калища, че когато Борис си загуби обувката, изгорихме два кибрита да я търсим.. Ако бяхме умни, щяхме да носим фенерче, но не бяхме. Борис подскачаше като Мая Плисецка на един крак, аз се въртях около оста си и парех пръстите си с изгорелите клечки, докато най-накрая открихме обувката му потънала една педя в калта.

И в този мрак, и в този дъжд се добрахме в село посред нощ. Нито една лампа не светеше, никаква жива душа не срещнахме, добрахме се опипом до нашата порта. На сутринта цялото село знаеше, че сме пристигнали. Тези хора владееха някакви непознати нам начини за осведомяване. Те знаеха не само какво се е случило в селото, те научаваха всяка вест, която ги засягаше или занимаваше любопитството им, знаеха всичко, което се случва по света. Казваха, че някога във всяка къща се е получавал не какъв да е вестник, а самият „Държавен вестник"! Да, да...

Възможно е за бързото разпространение на вестите пак да бяха виновни къщите, с техните малки прозорчета, от които можеше да надникнеш незабелязан, с бойниците в зидовете, от които лесно се подслушваше разговор, с близостта си една до друга, с това нежно докосване, стряха до стряха, еркер срещу еркер, почти срещащи се, надвиснали над уличката. Това село беше единно и същевременно разделено, някогашният му обитател се е чувствал непрестанно част от общността и винаги е могъл да се уедини. Сега единството беше нарушено, рухналите къщи, срутените покриви, празните места, по които се валяха само камъни и никнеха бурени, самотните зидове, накърняваха архитектурната цялост и на някои посетители действаха потискащо. Но ние като че ли свикнахме и понеже обичахме това място, не виждахме раните му. Къщите, които бяхме взели, ни поглъщаха, те отнемаха всичкото ни време. Като си помисля само, че аз се научих да кова с тесла и да рендосвам с ренде, че жена ми беше пленена от циркуляра и не ми даваше да режа с него, като си помисля, че комплекта „Блек енд декер" беше най-съвършеното, най-желаното и уви трудно достижимо средство, за него трябваше валута. И всеки, който успееше да се сдобие с това чудо на английската техника, биваше почитан и ставаше прицел на всеобща завист. По-късно, разбира се, научихме, че има къде по-мощни средства за майсторене и много от нас започнаха да ги мъкнат по къщите си и блек енд декерите станаха нещо като детинска играчка... Ей, вие, наивници панелни, знаете ли какво е това дървен шиш. Дървеният шиш за дървения таван. Това, господа, е летва, която с помощта на малка фреза за дърво се профилира от двата края и тази вече красива летва се заковава между пролуките на две съседни дъски на тавана. Не всеки в селото можеше да прави шишове. За целта трябваше да имаш абрихт и на оста му да монтираш фрезичката. И разбира се, аз си купих един малък руски абрихт, който съумя успешно единствено да ми отреже част от средния ми пръст. Я да видя – още си личи. На този абрихт можеше да се монтира шмиргел, за да си точиш разни неща, например ножове, отвертки, тесли, брадвички. Е, разбира се, когато работиш с шмиргела, би трябвало да поставиш над въртящите се ножове на абрихта предпазен капак, но аз, за да се похваля пред жена си, много бързах да наточа кухненските ни ножове. Тя не обичаше те да бъдат тъпи и ръждясали. В бързината не сложих капака, започнах артистично да работя и част от средния ми пръст хвръкна в талаша. Приятелят ми Христо художникът, който критично наблюдаваше действията ми, той беше истински майстор, се обърка и изкрещя на жена си:

– Донеси въже!

Защо точно въже, какво въже, не беше ясно.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

117 Из „Къща отвъд света" / Георги Данаилов (роман)

ЛЮБЕН ПЕТКОВ

ИЗ „БРАКОНИЕРИ"

Полковникът кацна с хеликоптера в двора на Тома. Веднага приятелите се събраха и започнаха разговорите за утрешния лов.

– Колкото магаре – рече другоселецът, далечен роднина на домакините.

– Какво като магаре?

– За глиган говори – ядосваше се кръстникът.

– Виждал съм, защо? – подкрепи Тома другоселеца и присви око с петно на роговицата колкото просено зърно. – В петдесет и осма с татко, бог да го прости, ударихме такъв глиган.

– Не вярват – рече другоселецът.

Наоколо се надпреварваха да го уличат в лъжа. Човекът се бранеше – дигаше от стола слабото си тяло, задъхваше се от беззлобно слово.

– Утре да тръгнем – ще ви го покажа.

– Стига бе.

– Бас.

Кукурякът беше нацъфтял, спуснаха се луди потоци от високото – време само за лов. Всеки искаше да излезе в гората, но нали бяха ударили бройките си по плана на дружинката? Пазеха се от бракониерство, пазеха и другите от законите.

– Бас ловиш ли? – хвана се за кръстника човекът.

– Хайде бе – глиган.

– Глиган я.

Жената извади наденицата от тигана и я поднесе на масата, до запотената кана с червено вино.

– Наденицата е бъркана – похвали се тя на полковника. – Половината е от сърна, другата половина – от глиган.

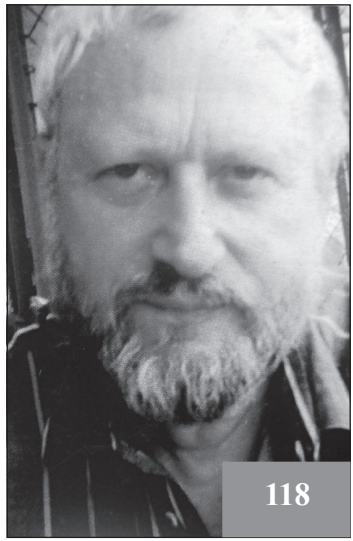

Всяка година по това време опитваше такава наденица и домакинята го подсещаше да си припомни разликата: коя е по-добра – миналогодишната, по-миналогодишната или сегашната.

Полковникът, като си пое дълбоко дъх, каза, че тази е направена най-добре от всякога.

– Съвсем пресни са – издаде се жената, защото по това време ловът на сърни е забранен. Сетне го попита за семейството, за децата. Той на свой ред се похвали, че голямата му дъщеря е приета в университета.

– А нашата догодина. Сега е в единайсети клас.

– Голяма грижа! – Всичко нямаше да й разкаже, но си помисли, че никак няма да им е лесно догодина.

– Хвалят я.

Мъжете се протягаха с пълни чаши за наздравица с полковника – висок и сух, но с меки черти на лицето, когато се усмихваше. Обичаше тия хора, своя край и лова. И най-много песните на планината.

Жената още искаше да му говори, да го разпитва, но каната отново се разля и полковникът заслуша мъжете, които шумно

спореха и се надлъгваха. Другоселецът също не се даваше. Каквото и да кажеше вече, слушаха го без насмешка.

По едно време всички млъкнаха. Подхвана я надълго Тома. Бялото петно на роговицата застина на едно място и докато не свърши, милиметър не мръдна.

– Няма да кажа кога – рече Тома. – И важно ли е? Ние се събрахме на Голямото пладнище и се пръснахме. Аз – към Катуница.

Кръстникът на Тома, много червендалест мъж, с мустачки, които донесе от дравския фронт и толкова време се грижеше за тях, се наслаждаваше на приказките на своя кръщелник и ако някой искаше да го спре, веднага го изтикваше с очи, с лакът или с груба дума.

– По едно време – напредваше Тома – захвърча сняг. Ситен. И нещо ме задърпа, казва ми – Тома, връщай се. Но краката не слушаха, влачех се като слепок и малко страх дойдеше ли, хващах пояса – дреме ли там габровската кама. Бърках, пропадах в снега. Бях сигурен, че ще престане да ме зарива, стигна ли Катуница. Първо чух изстрел от бойна пушка. Снегът веднага спря и гледай сега чудото – пред очите ми скочи един голям сръндак и увисна във въздуха. Онемях. Дръпнах се зад едно дърво, а сръндакът се изви към мене, бодна ме с винените си очи и измуча: забравих за пушката и камите и по-силно се натиснах до дървото.

Жената на Тома забрави за гостите, с ръка на устата слушаше, без да си поеме дъх.

– Стар ловджия съм, такова нещо не беше ми се случвало. Сръндакът отметна глава, завъртя рога – питаш ли ме, – изхриптя и аз видях струята, която стигна до мене: беше кървава.

Другоселецът намигна – добре я подкара, искаше да каже.

– Огледах се за тия, дето гръмнаха. Сръндакът не ме видя и препусна по стръмното. Да стрелям, се сетих късно, пък нещо ми казваше да не се издавам, тази бойна пушка мирише на началство. По-добре беше да видя докъде ще стигне работата. И тръгнах отдалеко по кървавата диря. Вървях, вървях и не мислех за Катуница. От тоя по-голям лов де? Това едно, а другото ме бодеше, караше ме да спра, да размисля трезво и да се махна. И тия, дето удариха сръндака, нямаше да се откажат. По това време дивечът е забранен, за един такъв сръндак дават седем години, ни повече, ни по-малко.

– Седем години ли? – замисли се полковникът.

– Седем – повтори другоселецът.

– Чакайте! – спря ги кръстникът.

– Хайде сега: върви в устата на вълка или бъди умен, Тома, и се връщай.

Полковникът се сепна, и той не се спираше в лудостта си по оная жена в долния край на селото. Службата го запиля по пътищата, за женитби ли бяха неговите времена? А после като щури се гонеха. Сърцето му се сви, но си каза, че е късно: на тия години кръвта се утаява – остава хубавото, лошото се мъчим да забравим. Но факт е, че и неговото бе бракониерство, с всички рискове пушката да гръмне срещу му.

– Мина време, никой не се обади – не спираше Тома. – Гората дремеше под снега, светеше навсякъде и само аз като бръмбар пълзях все по кръвта, вече убеден, че ония са забравили за раненото животно. (Полковникът си науми, че сърнешкото в наденицата е от тоя лов на Тома.) Гледай сега какво става: на равното, вече разгорещен и бесен от кръвта по бялото, аз ги видях. Бяха трима: единият в кожени дрехи, държеше бойна пушка, другият беше потурлия, значи, човек от планината, третият носеше ватенка и шапка с ушанки.

Неочаквано полковникът се вдигна от мястото си. Без да каже дума, без да погледне, прекоси стаята и излезе навън. Селото се готвеше за сън. Чуваше се звънтенето на чанове и хлопки и някъде в тъмнината към долната махала блеенето на коза. Още по-далече от хълма идеше свирнята на кавал и думкането на тежък хлопатар като църковна камбана.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

118 Из „Бракониери" / Любен Петков (разказ)

НИКОЛА РАДЕВ

ИЗ „АЯ”

Моята Бела се казваше Айдън – Ая, и не беше чеченка, а туркменка. В ролята на Григорий Александрович Печорин аз се провалих окончателно...

На третия или четвъртия ден след като пристигнах в Москва, в асансьора с гръб към мене влезе момиче в национална носия – дълъг тъмночервен кафтан, копринен тъмен воал, който закриваше челото и веждите й. На четвъртия етаж, преди да отвори чугунената решетка, тя изви глава и изпод воала-кърпа се показа част от светлокафяво анадолско лице с големи черни очи. Бялото около тях сякаш беше седефено.

Когато излезе на площадката и тръгна, зърнах, че отдолу, изпод кафтана, се показват алени копринени шалвари, пристегнати върху тънък глезен, обувките – черни, с токче. От забрадката надолу течаха четири дебели лъскави плитки, стигаха почти до мраморния под. Походката й бе ситна, плавна, царствена. Видението изчезна...

След десетина дни, на 9 септември, на вратата на стаята се почука, леко се открехна и през процепа се показа букетче вишневи гергини. Надигнах се, приближих, на прага стоеше Ая. Като гледаше в рамото ми, тя изчурулика: „Поздравявам ви с вашия национален празник!” Тикна ми китката и плавно се понесе по коридора, сякаш караше кънки. Само под кафявата й дълга роба, там, където се докосваха в плата ябълките на задничето й, робата едва забележимо, ритмично се повдигаше и спадаше...

Мина не мина време, седнахме на една маса в столовата на института. Когато влязох, тя беше първа на опашката пред шубера, видя ме и ми помаха с пръстче. Каза на другите, че ми е запазила ред.

Хранеше се като коте. Аз си намазах една филия черен хляб с люта горчица и засърбах борша си. Конят като ще мре – от зоб да е!

За първи път виждах Ая не в национална носия. От цепката на бежовия й пуловер напираха кръгли, малко по-големи за телцето й гърди.

Попита ме дали ми харесва Москва. Гледах в чинията си, казах, че много ми харесва. Много, много! И че искам да отида на гроба на Сергей Есенин...

Докато човъркаше кюфтето си и близкаше от картофеното пюре, тя си предложи услугите: каза, че в събота ще ме заведе на Ванковското гробище.

С крайчеца на окото си я разглеждах: изящна малка ръка с тънки и дълги пръсти, добре поддържани нокти, нежна шия, тънък изящен нос, малка уста, капризна брадичка. Срещнахме погледи, Ая бе престанала да се храни, гледаше ме някак втренчено и странно. В огромните й черни очи бяха стаени тъга и ласка...

В събота към обяд тръгнахме. Беше студено, по радиото сутринта казаха, че е минус трийсет. Прехвърляше сняг.

На излизане от метро Новослободская си купих две горещи пирожки с кайма за двайсет копейки. Предложих да взема и за нея, но Ая ме погледна с недоумение и насмешка.

На два залъка глътнах едната пирожка, вече излязохме навън, понечих да отхапя от втората, тя бе станала на камък.

Първата ми среща със студа.

Взехме автобус, после тролей, стигнахме.

На входа на гробището имаше будка за цветя. Купих два карамфила – по три рубли парчето. Не червени, златни. Подадох й единия, тя не го взе. Каза, че ще ме чака тук. В гяурско гробище не влизала. Изчерви се и се поправи – в християнско. Нейната религия не й позволявала.

Като минах портала, видях голяма черна дъска-указател и на нея бе начертано и нагледно обяснено как се стига до гроба на Есенин. По разринатата пътека тръгнах натам...

Паметникът на гроба бе от черен мрамор, бордюрите му – също. Вбит бронзов барелеф, под него – името на поета и годините 1895-1925.

Положих двата карамфила върху снега.

И както стоях, привидя ми се като в сън някаква сянка и нежна ръка – ръката грабна единия карамфил и го хвърли встрани. Видях как той се закачи на черен кръст от железопътна релса. На кръста бе написано: „Галина Бениславская". Жената, която го обичала и за която трябвало да се ожени. А той се оженил за внучката на Толстой София Андреевна – като знатната си баба. Бениславская се застреляла на гроба му една година след неговата смърт. Тук я и погребали...

Карамфилът продължаваше да виси на кръста на самоубийцата.

Рязко се обърнах – по пътеката надолу стремително тичаше Ая – снежен прах димеше в разветите й поли...

Когато излязох от гробището, тя стоеше до високата стена, все едно че не беше се случило нищо.

Седнахме в кафене „Аист", близо до българското посолство, бях ходил вече там. Поръчах сто и петдесет грама арменски коняк и два големи шоколадови бонбона. Сервитьорката донесе коняка в колбичка, две чашки, бонбоните в чинийка. Харчът за карамфилите бе подял остатъка от стипендията.

Тя отказа да пие. Религията и това й забранявала. Настроението ми се доразвали. Кибиците от съседната маса я заглеждаха и това ме дразнеше. Тя разви обвивката на единия бонбон и го загриза като катеричка. Аз се гризях отвътре – все ги правя едни такива – никакви. Ударих един екс.

Докато чаках той да затопли стомаха ми, тя заговори. И ми разказа кратката си история.

На шестнайсет я продали. Баща й взел за нея една бяла волга. Но този, на когото я продали за жена, се държал лошо с нея и тя избягала. Съветската власт, така се изрази тя, я поела, пратили я да учи в Москва, настанили я в общежитие. Снимала се в два филма (единият имах възможност да гледам!), почнала да пише, да печата и стигнала до Литинститута, в който е вече трета година.

Сега се мъча да си представя как съм изглеждал отстрани тогава, какво е било на душата ми? В джоба съм имал петнайсетина рубли, а една волга струваше към пет хиляди. Сигурно съм пресмятал, че дори цената на запорожеца за мене е космическа, камо ли на волгата. И сигурно съм си спомнил, че у нас жените са без пари, че вече съм свършил тая работа и че обичам жена си...

Минаха още няколко седмици. В коридора на института ме среща съквартирантката на Ая, също азиатка. Вика ми, знаете ли, че Айдън е в болница? Как в болница?! Ами тъй, по спешност я оперираха от апандисит, лежи в Петдесета боткинска болница.

Взех такси, хвърли ме там за десетина минути. Не пускат, няма свиждане. Извадих големия червен паспорт, портиерът смени очилата, прелисти го целия, уреди се работата.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

119 Из „Ая" / Никола Радев (разказ)

ХРИСТО КАЛЧЕВ

ИЗ „БЕЛИЯТ ДЯВОЛ"

Вангел, или Белия дявол, както го наричаха османлиите от Леванта, вече трети ден дебнеше край извора. Долу в краката му пътят се виеше от Битоля към вътрешността на Империята, за да се срещне със стратегическото шосе север-юг, по което пълзяха разбойническите кервани на Зарар Орхан бег. По този път се изнасяше стоката от Солун за Видин и София и слизаха кожените ремъци и седла, без които всяка конна армия беше немислима.

Вангел беше гол като охлюв, гладен като карпатски вълк и зъл като разгонена белка. Единственото му оръжие беше дълъг, клепан клин (с такива ковяха градските порти) и обул камък с ръкохватка и връх като острие на копие.

Белия дявол беше успял да се измъкне от зандана на Янина и вече втори месец бродеше из горите, избягващ населените места. Пътят му беше осеян с трупове, жертвите падаха под вълчия му удар, но това не му донесе нито сигурност, нито средства, нито намали угрозата от преследване. Русата му глава и сините очи бяха такава рядкост по бреговете на Леванта, че шансът да се смеси с тълпата и да потъне в нея беше химеричен.

При свада беше заклал Тефик-Хюсеин Арнаутина, мъж с престиж на бабаит, жесток, коварен, който се беше окопал в албанските планини и с венецианската си артилерия държеше спахиите в подножието им.

Вангел закла Арнаутина, но си осигури фанатичното преследване и на спахиите, и на арнаутските шайки, които не се свеняха да върлуват дотук, в подножието на Пелистера планина, на един ден път от битолския гарнизон.

Беше пролет и най-добрите години за Леванта и Средно море. Интересите на християнските държави се бяха насочили в океаните и европейските морета останаха в ръцете на турци и сарацини. Белия дявол знаеше това по-добре от всеки жител на континента, но русите коси щяха да го държат винаги „бяла врана" в мургавата сган на пиратството, затова, бягайки от Янина, той се насочи към вътрешността с надежда да прехвърли Дунава и да се смеси с морето на славяните на север от Империята.

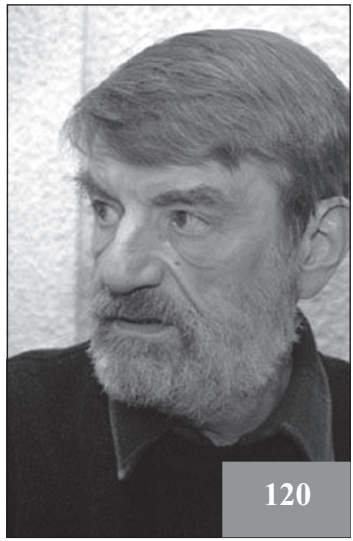

Капанът над извора щеше да го снабди с дрехи, злато и кон или щеше да бъде гробът му сред смърдящата на гнило дъбовина, проядена от шарена сянка и земни червеи.

Белия дявол лежеше по корем във високия кавак и халюцинираше кервани. Устата му възпроизвеждаше вкуса на сиренова отвара, вятърът носеше мирис на хляб, на онази особена албанска питка, заквасена с боза и козе мляко.

Вечерта на третия ден от Битоля излязоха няколко конници, охрана на дебел велможа със зелена чалма, но Вангел прецени шансовете си и се отказа от нападение. Чувствуваше се слаб, недоспал, негоден за най-простото единоборство, камо ли за продължително бягство от спахийска потеря.

Четвъртият ден мина в изравяне на корени и в спомени от Янинското кале. Нервно време, нервни спомени. На петия се

зададоха двама конници. По-младнят изпитваше страх от това „благословено от бога място” . Вангел го чуваше да моли, да увърта в прикритие на страха си, чуваше и старият да се гаври с момчето и паниката му. Когато се надигна от кавака гол, рус и синеок като ангел – отмъстител, религиозен ужас парализира турците. Без да бърза и без да изпуска първобитните си оръжия, Вангел се спусна леко и гъвкаво, колкото позволяваше смазаното му от глад тяло, измъкна от пояса на момчето двуострата кама, закла го бързо и сръчно, но и безболезнено и внимателно положи кървавия гейзер на прегорялата трева на просека. Едва тогава старият излезе от вцепенението си. „Аллах!”… – от гърлото му се изтръгна глух рев, ръката му стисна ятагана, но преди лезвието да блесне на слънцето, Вангел заби камъка в мекия връх на чалмата. Миг по-късно разкъсваше печено пиле, преглъщаше люти чушки, всяка една годна да изтрови британския флот, хляб и ядки, лоести овнешки плешки, смърдящи на татарско седло… Тялото му се бореше за живот.

Когато засити първия глад, съблече телата, хвърли кървавите дрехи в извора, замъкна труповете в кавака и го покри с шума. Мъртвите бяха значително по-дребни от него, в Леванта малко мъже стигаха неговия ръст, но все пак успя да стъкми един кат облекло, удължи стремената на тъмнокафяв жребец, яхна го мокър и препусна по обратния път. Когато излезе от гората и обедното слънце започна да го суши, Вангел отвори торбата, яде невъздържано, преброи парите – тридесет и осем златни лири, – заби пищовите в пояса, опаса крив спахийски ятаган и се огледа. Идваше зима, затова Белия дявол тръгна на юг.

* * *

Не помнеше баща си. Когато проходи и се почувства човек, в двора на къщата се разминаваха три семейства – на чичовците му Антон и Васил и тяхното: двете му сестри, не помнеше имената им, и майка му, русата ангелска мама Тео, която въртеше къщата, стопанския двор, посрещаше и изпращаше керваните с шаяк, водеше търговските тефтери, а вечер до грош предаваше печалбата на чичовците му. За да стоят далеч от отровните си жени, господарите дембели от сутрин яхваха конете и се запиляваха по циганските катуни, растящи като гъби след дъжд по течението на реката. Може би този род имаше фамилно име. Вангел не го знаеше. Когато майка му умря от „червен вятър”, той облече кожената й шуба, препаса бащината сабя, оседла черната кобила на чичо си Васил и използвайки мъртвите часове преди вечеря, успя да се отдалечи от Битоля достатъчно, за да не го догони тридневното преследване. Пред градските порти на Солун Вангел продаде коня и след кратко скитане се качи на един кочерм, наречен „Дендемгеми”, като юнга, или „уна” на лингва франка, както го нарече капитан ПеМро паша, един от най-наглите пирати на Додеканезите. Корабът беше екипиран с левантинци, но плуваше под „полумесеца”, моряците носеха чалми, някои се обрязваха за парлама и нападаха търговци, дори турски, из безбройните острови на Егейско море. Испанците все още владееха Средиземно море и капитан Перо паша не смееше да си топи задника в християнското езеро, но когато Филип Испански и султан Селим се хванаха гуша за гуша, а в океаните изгря звездата на Френсис Дрейк, капитан Пемро паша насочи носа към Галиполи. На борда гъмжеше от свирепи типове, царе на пищова и камата, хора без уважение ни към своя, ни към чуждия живот, но бяха сухоземни, боси във ветроходството, едва боравеха с такелажа и щяха да бъдат лесна плячка за морските вълци.

На третата година сарацините превзеха „Дендемгеми” и издавиха екипажа. Живи оставиха един слаб като връв грък готвач и него. „Пират деца не дави!” Готвачът продължи да плува на „Джема” . Капитанът беше французин от Сен Мало, наричаха го Жан Марс бег и не близваше мазните пилафи на мюсюлманите. Години по-късно Вангел щеше да го срещне отново и да се отплати за живота си, но тогава…

Екзекуцията беше на привършване, когато французинът излезе на палубата. Вангел седеше на края на редицата с вързани ръце и топуз на шията. Беше толкова уморен, че беше започнал да гледа на бъдещия си край с облекчение. Марс отряза връзките и Вангел рухна в ръцете му. Събуди се на другия ден с чувството, че екзекуцията е само отложена.

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

120 Из „Белият дявол” / Христо Калчев (роман)

ВЛАДИМИР ЗАРЕВ

ИЗ „ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЧОВЕКА"

ТОЙ ДОЙДЕ отникъде. Изглеждаше окаян и безроден, непоканен и неприет, излъчваше онова натрапливо отсъствие, с което шлеповете изникваха от завоя над Калафат, величаво разсичаха талвега на реката, сетне се изгубваха надолу в пепелявите й води, без да оставят спомен или трайна следа, а само досещането, че светът е огромен и неизбродим и само носталгия по далечното и непринадлежимото.

Всъщност Човекът пристигна с един пътуващ цирк. Брезентовото шапито се изду в центъра на града, там, дето завършваше чаршията с работливите дюкяни и бъбривите кръчми и откъдето започваше зеленината на градската градина, овехтяла в лятото, смачкана от горделивата осанка на офицерския клуб, раздвижена в неделя от духовия оркестър и водеща с песъчливите си алеи към реката, към онова изтичане на вечността, която хората бяха умалили до годините на своя собствен живот.

Брезентът на купола се изпъна, избелял, с големината на църква и нетрайността на всяко удоволствие, беше обкръжен с цветни знаменца и човешка почуда, а отвътре украсен с гирлянди и с тънкия аромат на борови трици, с които беше покрит манежа. Представлението беше смайващо. В него участваха китайци жонгльори, на които от взиране в пътя очите им се бяха утеснили, едър мъжага с мустаци на руски солдат извиваше метални прътъ, разчупваше окови и беше готов да се бори с всеки безразсъден смелчага, показваха най-дебелата жена на света и урод в стъкленица, имаше още трапец и сръчни акробати, дресирана мечка, кон, който може да брои, и говорещ папагал, гълтач на саби и на огън, а същият този Човек стърчеше пред входа и измъчван от жегата и някакво натрапващо се неудобство, продаваше билети. Билетите бяха саморъчно написани от него. Листи от празен и безкраен тефтер, те можеха да се заплатят с пари, но и да се купят срещу пет яйца, срещу живо пиле, буркан с мед или прясно уловена чига – демократизъм, който вдъхновяваше децата и обърквaше мъжа с развълнуваното жабо – благородната пяна по гърдите му, която трябваше да скрие кърпената му и пожълтяла от пране риза.

В представлението Човекът участваше като клоун. Неговият номер беше скучен и някак притеснително дълъг, той влизаше с огромните си обувки, препъваше се, но вместо смях будеше само съчувствие, разтягаше тирантите на торбестите си панталони и свиреше на всичко, което можеше да си представи човешкото въображение – на циигулка, акордеон и окарина, на тромбон, китара и латерна, ала най-вече на флейта, златистожълта и излята сякаш от есента.

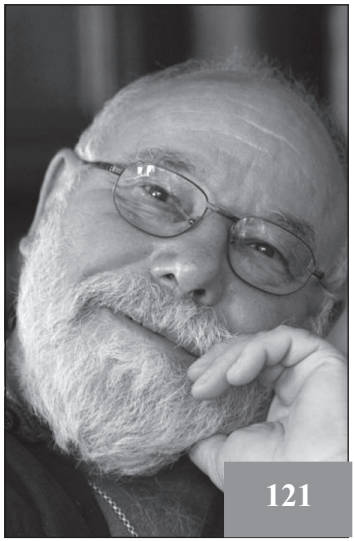

Никой не му ръкопляскаше, защото нацапаното му с тебешир лице будеше само тъга, смешната му шапка наскърбяваше, развлечените панталони изпълваха людете с неудобство и ги връщаха в собствената им бедност... та седмица по-късно Хлабав Коста изрече самата истина, че не Човекът предпочете Видин със средновековния ров и реката, а всъщност циркът го изостави. Не Човекът бе приел града за родно място, за дом на окаяния си живот, а циркът си бе прибрал платнището, гълтача на огньове и най-дебелата жена, беше ги опаковал преди да замине и беше забравил Човека като ненужна вещ. Просто той беше осъмнал в крайградския хан на Илия Вълчев, сред хъркането на коларите и своя безсмислен сън, бе сънувал, че децата му се смеят и го извикват на бис, а една майка му дарява

121

кърпичката си с извезан монограм. Истината бе, *че преди да остане, Човекът просто нямаше къде да отиде*! Събуди го мъжественият глас на Стефания Рунтавата, която продаваше селеп по чаршията, и той мигом осъзна, че бе осиротял. Така съдбата го превърна от тъжен клоун в загадка, всъщност в проблем, който не Човекът, а градът трябваше да разреши. Сякаш събличайки го от чудовищната пъстрота на цирка, съдбата го бе захвърлила в неприличната му голота сред чуждото любопитство. Сред безмилостното човешко любопитство. Една приемлива анонимност бе преляла в нова, натраплива анонимност, която, всички разбираха, криеше неведоми възможности, сякаш той се беше материализирал от някой непоканен дух в спиритичните сеанси на Ученатa стринка. Без да се беше родил и израснал в града, този мъж имаше наглостта да остане завинаги в него и дори несретното му отсъствие от кафенето и кръчмите, от бръснарницата на Тренчо и „Заешка кръв" вече се превръщаше в присъствие, в повод за догадки, в човешка странност и *насилие*!

Човекът беше облечен едновременно предизвикателно и бедно в раиран панталон, замрежен прилежно на лявото коляно, в сако с лъснати ръкави, преуморена от пране риза и бликналата пяна на нагръдника, който трябваше да скрива постоянното му неудобство, че съществува. По-сетне погледът спираше върху дългото зимно палто, пригодено повече да завива, и върху обувките му, лачени и със съвсем нови налчета, които превръщаха стъпките му в ясно доловима посока, сякаш вървейки по калдаръма на главната улица, тракаше с броеница. Така той идваше преди да дойде и продължаваше да си отива дълго след като си беше отишъл. Измито от тебешира, лицето му бе още по-тъжно и безлично, в ръцете си носеше флейтата... вещ дотолкова поетична, така нежна и лъскавожълта, сякаш наистина му беше подарена от есента, инструмент, който, дори недокосван от Човека, беше създаден да произвежда печал.

Разгледан подробно от людете, Човекът все още нямаше име, защото все още можеше да застигне цирка в покрайнините на града. Видяха го да излиза от хана, но той не пое към Калето, където шестте несмазани с катран каруци скърцаха под напора на брезентовото шапито и най-дебелата жена в света, не... той се спусна по чаршията, подмина дюкяните без любопитство и спря пред „Заешка кръв". Кръчмата бе току-що пометена и напръскана с вода, от плъстения под се въздигаше прохлада, няколко мъже пиеха бира и бистреха политика, раздумваха прииждащата война. Те забелязаха Човека, бяха готови да го почерпят със своята сърдечност, да го разпитат, да му съчувстват и най-вече да му дадат съвет, ала той не влезе. Остана сам, притихнал, странно смален върху фона на крайбрежната градина, взрян мечтателно в реката, сякаш все още не можеше да свикне с ярката утринна светлина, или се беше вгледал в последния си миг, в оная утеха на реката, която бе склонна да му предложи почивка във вечността. Не скочи в Дунава *и по този начин им отне последната възможност да го спасят*, да го направят близък, разбираем и свой... не посегна на себе си и постъпи егоистично!

За да се защитят от това насилие, те му дадоха име... нарекоха го Флейтата. Беше мъж дебел и на неопределена възраст, с пипонестата глава на гений или на кротък луд, с избелели от годините очи, които бяха пълни с мъка, ала мъка особена, тревожна, безпричинна и затова заразна, сякаш бе знание за нещо важно и съдбовно, което бе дадено само на него, но засягаше всички. Беше трудно да се удържи на неговия поглед, пронизващата печал плашеше хората, та те бързаха да му подхвърлят милостиня, но не за да се самовъзвеличаят, да пораснат в собствените си очи, а за да се отърват от неговите. Не умееше нищо. Опита се да стане хамалин на пристанището, но чувалите с пшеница и негасена вар прекършиха отпуснатите му телеса. Кочо Признателния го нае в работилницата си за благовонни парфюми, ала със своята несръчност, непохватност, дотолкова зрима, че изглеждаше по своему съвършена, той потроши няколко от кипналите над огъня аламбици, изпълнени с мириса на поле, на незасъхваща тиня и тайнство. Човекът умееше единствено да свири...

<…>

Подготовка за публикация: **Андреа Пандулис**

121 Из „Предназначението на човека" / Владимир Зарев (роман)

ПРИЛОЖЕНИЯ

БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРА ПО АНТОЛОГИЯТА

Настоящият списък е съставен в **две части (I-II)**:

- част **I. Аналитика** събира използваната в процеса на работа над настоящата антология литература, отразена в дисертационния труд на д-р Николай Василев (**Василев**, Н. Информационен код на българското изящно слово : Компаративистичен, когнитологичен и библиографски модел : Дис тр. за получаване на научно-образователната степен „доктор" по научната специалност 05.10.01. Теория на науч. инф. / Науч. конс.: **И. Паси, С. Денчев**; Рец.: **А. Куманова, П. Велчев**. – С., 2010. – 235 с.) библиографски посочвания в азбучно подреден списък (на кирилица и на латиница);

- част **II. Систематика –** в азбучно подреден списък по 67 ключови за изследването персоналии и тематични рубрики, в който препратките са към номера на съответната бележка от цитираната в дис. тр. литература.

В графическата редакция на двете части на този списък има разграничение на изписването на препратките към цит. дис.: в част I – то е дадено с големи букви: ***БЕЛ.***; в част II – с малки: ***бел.***

Като цяло антологията препраща към публикациите на излизащата извън пределите на настоящия списък **„Кирило-Методиевската енциклопедия"** – забележително справочно-енциклопедично издание на плеяда учени с принос в интердисциплинарния медиевистичен контекст на XX-XXI в., където има най-нови и добре подбрани цитирания, вкл. и чуждестранни:

Кирило-Методиевска енциклопедия / БАН. Инст. за лит. : В 4 т. : Т. 1-4. – С., 1985-2003.

Т. 1 : А-З / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Св. Николова. С., 1985.

Т. 2 : И-О / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова. – С., 1995.

Т. 3 : П-С / Гл. ред.: Л. Грашева ; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003.

Т. 4 : Т-Я. Допълнение / Гл. ред.: Л. Грашева ; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003.

На част от публикациите на **„Кирило-Методиевската енциклопедия"** са посветени и някои изследвания на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), публикувани в тт. I-II на „Трудове на СНО при УниБИТ":

Ангелова, С. Антифони: класификационни построения : (По едноименната статия на Ст. Кожухаров от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 75**). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 59-60; **Богданова**, Д. Светомир Тодоров Иванчев : Кратка биографична скица и системно-структурна картина на трудовете му и литературата за него : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 189**). // *Пак там*, 2008, с. 433-435; **Божилов**, Д. Защо Константин-Кирил получава прозвището „Философ" : (Над страниците на „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 117**). // *Пак там*, с. 193-194; **Величкова**, Л. Биографична скица на чешкия княз Болеслав II (X в.) : (По статията на Г. Сотиров от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 193**). // *Пак там*, с. 446-447; **Венкова**, Д. Американският учен-медиевист от полски произход проф. Хенрих Бирнбаум (Фреймово третиране на персоналия от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 190**). // *Пак там*, с. 436-439; **Власакова**, М. Фреймова картина на научноизследователски справочно-информационен текст : Статията на Александър Милев „Папа Адриан II" (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 196**). // *Пак там*, с. 454; **Врайков**, Ю. Аварската съдба – поглед към миналото, прозрение в бъдещето : (Размисли върху страниците на „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 71**). // *Пак там*, с. 49-51; **Георгиева**, Н. Фреймовото построение на статията на Боряна Велчева „Абецедар" : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 67**). // *Пак там*, с. 37-40; **Делева**, Н. Фреймова картина на статията на Куйо Куев „Арий" : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 197**). // *Пак там,* с. 455-456; **Луканов**, М. Системно-структурна културологична картина на Багдадския халифат : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 195**). // *Пак там*,

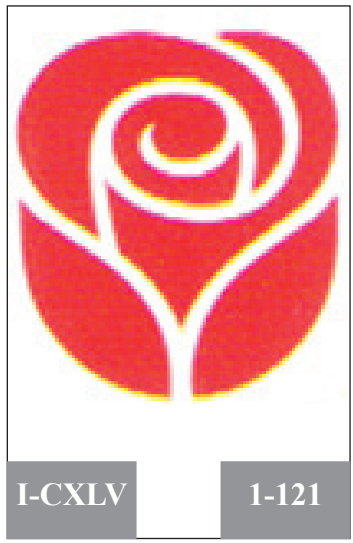

с. 450-453; **Найденова**, И. Философска картина на възгледите на слависта и ориенталиста Рудолф Абихт (R. Abicht, 1850-1921 г.) : (По статията на Румяна Златанова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 119**). // *Пак там*, с. 197-198; **184. Пашева**, И. „Азбучна молитва" на Константин Преславски : Историогр. и философско-културологичен дискурс (**N 72**). // *Пак там*, 2008, с. 52-53; **Пашова**, А. Синтез на културолого-феноменологична интерпретация на богомилската книжнина : (По едноименната статия на Д. Ангелов от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 73**). // *Пак там*, с. 54-56; **Ривжалска**, П. Историко-географска карта на кирило-методиевската книжнина : (По статията на Ив. Добрев „Аквилейска патриаршия" от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 74**). // *Пак там*, с. 57-58; **Трифонова**, В. Приносите на Георги Баласчев (1869-1936) за медиевистиката и археологията : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 121**). // *Пак там*, с. 202-203; **Халачева**, Т. Фреймова картина на статията на Петър Илчев и Боряна Велчева „И" : (По Т. 2 на „Кирило-Методиевска енциклопедия". – С., 1995.) (**N 68**). // *Пак там*, 2008, с. 41-44; **Цветкова**, З. Проф. Роже Бернар: Кратка биографична скица и системно-структурна картина на основните му трудове и литературата за него : (По статията на Мери Филипова-Байрова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 198**). // *Пак там*, с. 457-460; **Ценкова**, Б. Историко-културна и философска феноменология на апокрифите : (По едноименната статия на Д. Петкова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 69**). // *Пак там*, с. 45-46; **Цолова**, И. Историческа картина на живота и делото на Св. Ангеларий – изтъкнат ученик на славянските първоучители : (По едноименната статия на А. Милтенова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 191**). // *Пак там*, с. 440-441; **Драганов**, И. Светите братя Кирил и Методий – българи или гърци? А това ли е най-важното? : (Културологична постановка на проблема) (**N 118**). // *Пак там*, с. 195-196.

И по време на учебния процес, и в извънаудиторните занятия стана естествено обръщането към гледищата на акад. П. Динеков, проф. К. Куев, проф. В. Велчев – автори на едни от най-значимите публикации в изданието и около него (към този кръг по особен начин принадлежат и трудовете на проф. Николай Цв. Кочев:

... **акад. П. Динеков** (17.10.1910-28.5.1992). // *Куманова*, А. Введение в гуманитарную библиографию : [В 2-х ч. : Ч. I-II. Ч. II :] Библиографоведч. картина гуманитарн. библиогр. : Библиографоведч. исслед. : Курс лекц. по общ. библиографовед. / Гос. высш. инст. библиотековед. и информ. технолог. Д Болгария; Санкт-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств Д Россия ; Науч. ред.: А. В. Мамонтов ; Библиогр. ред.: И. Л. Клим ; Рец.: А. В. Соколов, С. Г. Денчев. – С., 2005, с. XXV, XXVI; 249-250. Д *Публ.* и в: <http://www.svubit.org>. *Нов. изд.:* С., 2007. Ч. II, с. XXV, XXVI; 249-250;

... **проф. К. Куев** (11.11.1909-28.12.1991). // Пак там, с. XXV, XXVI; 250-251;

... **проф. В. Велчев** (16.06.1907-2.05.1991). // Пак там, с. XXV, XXVI; 247-249;

... **проф. Н. Цв. Кочев** (17.07.1939-30.11.2007). // Пак там, с. LXXVII, CCLXXXII.

В **съдържанията** и **показалците** на **томове IV-VIII на „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ"** са поместени подстъпите към настоящата антологична работа.

I. АНАЛИТИКА

1. **Абрашев**, П. От детските ми спомени за А. К. // *Бълг. преглед*, II, 1895, кн. 3. ***(Бел. 37)***

2. **Адженов**, Ив. Записки от живота на Г. С. Раковски. – Русе, 1894. ***(Бел. 28)***

3. **Алеко /** Състав. Димитър Пантелеев и Георги Клисаров. – С. : Бълг. туристически съюз, 1936. ***(Бел. 37)***

4. **Александрова**, Д. Петко Рачов Славейков – създателят на универсален възглед за национален идеал (Публицистиката във в. „Гайда", в. „Македония", в. „Независимост", сп. „Читалище"...), граждански морал („Не пей ми се", „Жестокостта ми се сломи", „Песен за паричката ми", „Опак свят"...) и нравствена красота („Изворът на белоногата", „Песнопойка..."...). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 339-343. ***(Бел. 6)***

5. **Александрова**, Т. Черноризец Храбър („За буквите") – един от създателите на нормативната уредба на българския книжовен език. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 316-319. ***(Бел. 6)***

6. **Ангелов**, Б. Алеко Константинов. Лит. характеристика. // [*Литературно-художествен*] сборник „Жътва" / [Ред. В. Добринов]. – С. : Слънце, 1919. ***(Бел. 37)***

7. **Ангелов**, Б. За Пенчо Славейков. Биографически бележки. // *Художествена култура*, IV, 1914, кн. 29-30. ***(Бел. 38)***

8. **Ангелов**, Б. Идилиите на П. Ю. Тодоров. // *Демократически преглед*, VII, 1909, кн. V. ***(Бел. 41)***

9. **Ангелов**, Б. Из старата българска, руска и сръбска литература : Кн. 2. – С., 1967, с. 200-227. ***(Бел. 60)***

10. **Ангелов**, Б. История на българската литература : Ч. 2. – С., 1923. – 65 с. ***(Бел. 24, 29, 32, 36)***

11. **Ангелов**, Б. Лириката ни през 1907 г. // *Мисъл*, XVII, 1907. ***(Бел. 40)***

12. **Ангелов**, Б. Още веднъж за дамаскинаря Йосиф Брадати. // *Език и литература,* 1963, с. 73-79. ***(Бел. 62)***

13. **Ангелов**, Б. Пенчо Славейков. // *Мисъл,* XV, 1905, кн. 5. ***(Бел. 38)***

14. **Ангелов**, Б. Съвременници на Паисий. – С., 1963, с. 77. ***(Бел. 61)***

15. **Ангелов**, Б. Христо Ботев. // *Ангелов*, Б. История на българската литература. – С., 1924. ***(Бел. 33)***

16. **Ангелов**, Б. Ст. Старобългарски писатели. – С., 1981, с. 79-86. ***(Бел. 100)***

17. **Ангелов**, Д. Кирил и Методий във византийската култура и политика. // *Хиляда* и сто години славянска писменост 863-1963 : Сб. в чест на Кирил и Методий. – С., 1963, с. 51-70. ***(Бел. 14, 100)***

18. **Ангелов**, Д. Образуване на българската народност. – С., 1971. ***(Бел. 100)***

19. **Андонова**, Н. Близък до народните въжделения. // *Лит. фронт*, бр. 2, 11 ян. 1979. ***(Бел. 44)***

20. **Андреева-Попова**, Н. Поезията на немския експресионизъм. – С., 1983. ***(Бел. 45)***

21. **Андрейчин**, Л. Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1986, с. 44. ***(Бел. 11)***; с. 173-182 ***(Бел. 63)***; с. 13-15. ***(Бел. 95)***

22. **Априлов**, В. Съчинения. / Под ред. на П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1968. ***(Бел. 25)***

23. **Арнаудов**, М. Алеко Константинов. // *Бълг. мисъл*, II, 1927, кн. V, с. 321. ***(Бел. 37)***

24. **Арнаудов**, М. Братя Миладиновци : Живот и дейност. – С., 1969. ***(Бел. 31)***

25. **Арнаудов**, М. Васил Априлов : Живот, дейност, съвременници (1789-1847). – С., 1971. ***(Бел. 25)***

26. **Арнаудов**, М. Г. С. Раковски : Живот, произведения, идеи. – С., 1922. ***(Бел. 28)***

27. **Арнаудов**, М. Две химни. // *Съвременна мисъл*, III, 1912. ***(Бел. 38)***

28. **Арнаудов**, М. Епически песни. // *Бълг. мисъл*, IV, 1928, кн. 1. ***(Бел. 38)***

29. **Арнаудов**, М. Из живота и творчеството на Пенчо Славейков. // *Съвременник*, I, 1921. ***(Бел. 38)***

30. **Арнаудов**, М. Иларион Макариополски. – С., 1925. ***(Бел. 25)***

31. **Арнаудов**, М. Какво е за нас Иван Вазов : Лит. очерци и статии. – Пловдив : Христо Г. Данов, 1970. ***(Бел. 36)***

32. **Арнаудов**, М. Към психографията на П. К. Яворов. // *Годишник* на Соф. унив., XII, 1916. ***(Бел. 40)***

33. **Арнаудов**, М. Любен Каравелов. Биография. – С., 1959. ***(Бел. 32)***

34. **Арнаудов**, М. Любен Каравелов. Живот, дело, епоха. – С., 1964 (2. изд. 1972). ***(Бел. 32)***

35. **Арнаудов**, М. Найден Геров и възраждането на българската поезия в XIX век; Н. Геров и художествената ни проза. // *Училищен преглед*, XXII, 1923, кн. 10. ***(Бел. 29)***

36. **Арнаудов**, М. Наченки на българската народоука. // *Училищен преглед*, XXVI, 1897. ***(Бел. 25)***

37. **Арнаудов**, М. Неофит Хилендарски Бозвели. // *Бълг. ист. библиотека*, 1927, N 1. ***(Бел. 27)***

38. **Арнаудов**, М. Непознатият Бозвели. Първообразът на „Мати Болгария" и други необнародвани трудове и писма. – С. : БАН, 1942. ***(Бел. 27)***

39. **Арнаудов**, М. Новите разкази на Елин Пелин. // *Съвременна мисъл*, 1913. ***(Бел. 39)***

40. **Арнаудов**, М. Петко Рачев Славейков. // *Училищен преглед*, XXVI, 1927, кн. 9-10, с. 1334-1416. ***(Бел. 30)***

41. **Арнаудов**, М. Разцвет на българската народоука. // *Училищен преглед*, XXVII, 1928. ***(Бел. 28, 31)***

42. **Арнаудов**, М. Раковски и Горски пътник. // *Сб.* БАН, IX, 1918, с. 1-184. ***(Бел. 28)***

43. **Арнаудов**, М. Раковски като фолклорист. // *Сборник* за Милетич, 1912. ***(Бел. 28)***

44. **Арнаудов**, М. Съдбата на П. К. Яворов. // *Македония* от 2 февр. 1928. ***(Бел. 40)***

45. **Арнаудов**, М. Съчинения на Г. С. Раковски. Избор, характеристика и обясн. бел. – С., 1922. ***(Бел. 28)***

46. **Арнаудов**, М. Яворов. Личност, творчество, съдба : Биогр. и психол. анкета. – С. : Бълг. писател, 1970. ***(Бел. 40)***

47. **Архив** на Г. С. Раковски : Т. 1-4. – С. : БАН, 1952-1969. ***(Бел. 28)***

48. **Асенов**, П. Неофит Рилски. – С. : Нар. просвета. – С., 1983. ***(Бел. 26)***

49. **Атанасов**, Н. Елин Пелин и неговата „Земя". // *Бълг. мисъл*, 1929. ***(Бел. 39)***

50. **Атанасов**, Н. По върховете. [Литературни] очерки. – С., 1927, с. 70. ***(Бел. 37)***

51. **Атанасов**, Т. Любен Каравелов за българския книжовен език. // *Родна реч*, II, 1929, кн. 4. ***(Бел. 32)***

52. **Бабев**, Д. Елин Пелин. // *Демократически сговор*, 1928, бр. от 26. XI. ***(Бел. 39)***

53. **Бабев**, Д. П. К. Яворов. // *Нашите* писатели. – С., 1916. ***(Бел. 40)***

54. **Баева**, С. Петко Славейков. Живот и творчество (1827-1860). – С. : БАН, 1968 (1980). ***(Бел. 30)***

55. **Бакалов**, Г. Сергей Нечаев и Христо Ботев. (Библ. на сп. Нов път, N 4). – С., 1924. ***(Бел. 33)***

56. **Бакшев**, П. Б. Codex Borgiano Latini 4485, f. 212. ***(Бел. 14)***

57. **Балабанов**, Ал. Из поезията на Елин Пелин. // *Елин Пелин* : Сб. / Под ред. на Ал. Балабанов. – С. : печ. Право, 1922, с. 21. ***(Бел. 39)***

58. **Балабанов**, М. Писма на Г. С. Раковски... // *Сп.* БАН, 1919, кн. XVIII. ***(Бел. 28)***

59. **Баласчев**, Г. Братя Миладинови. Отпечатък от сп. Минало, 1, 1912, кн. 1. ***(Бел. 31)***

60. **Баласчев**, Г. Забравен труд на К. Миладинов. // *Народна илюстрация*, Родолюбец, I, 1921, бр. 8 и 9. ***(Бел. 31)***

61. **Баранкова**, Г. К текстологическому изучению „Шестоднева" Йоанна Экзарха Болгарского. // *Памятники* русского языка : Исследования и публикации. – Москва, 1979, с. 150-171. ***(Бел. 17)***

62. **Бахтин**, М. М. Эстетика словесного творчества : Сб. избр. тр. / Состав. С. Г. Бочаров ; Текст подгот. Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина ; Примеч. С. С. Аверинцев, С. Г. Бочаров. – Москва, 1979, с. 292-293, 300-301. ***(Бел. 5)***

63. **Белинский**, В. Г. Сочинения : В 4 т. : Т. 3. – Санкт-Петербург, 1990, с. 16. ***(Бел. 1)***

64. **Берон**, В. Х. С. Д-р Петър Берон (некролог). // *Пер. сп.*, 1871, кн. 4. ***(Бел. 23)***

65. **Берон**, П. Писмо до Котленци. // *Пер. сп*., 1899, кн. XXXI. ***(Бел. 23)***

66. **Берон**, П. Буквар с различни поучения. – фототип. изд. – С. : Нар. просвета, 1964; ***(Бел. 23)***

67. **Берон**, П. Изследвания и материали. – С., 1962. ***(Бел. 23)***

68. **Берон**, П. Произход на физическите и естествените науки и на метафизическите и нравствените науки. – С. : Наука и изкуство, 1978. ***(Бел. 23)***

69. **Берон**, П. Славянска философия. – С. : БАН, 2000. ***(Бел. 23)***

70. **Бобчев**, Н. Христоматія славянскаго языка. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

71. **Бобчев**, С. Найден Геров. // *Българска сбирка*, VII, 1900, кн. IX. ***(Бел. 29)***

72. **Бобчев**, С. Раковски като публицист. // *Сб.* БАН, IX, 1918; Раковски за правната ни история. // *Сб.* БАН, IX, 1918. ***(Бел. 28)***

73. **Бобчев,** С. С. Любен Каравелов, неговий живот и книжовна деятелност. // *Наука*, 1831, кн. 1-2. ***(Бел. 32)***

74. **Богоров**, Иван. Материали, свързани със 150-годишния юбилей от рождението му. – Пловдив, 1972. ***(Бел. 24)***

75. **Бодянский**, О. М. О времени произхождения славянских письмен. – Москва, 1855, с. 307. ***(Бел. 81)***

76. **Боев**, Б. Весела България. Алеко като другар. // *Вестник за Ал. К*., изд. Съюза на бълг. писатели, юни 1927. ***(Бел. 37)***

77. **Божков**, Ст. и др. Речник на езика на Христо Ботев / Ст. Божков, Зара Генадиева. – С., 1960. ***(Бел. 33)***

78. **Бойчева**, И. Константин Величков – преводачът на Дантевия „Ад" . // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 358-360. ***(Бел. 6)***

79. **Бонев**, А. Приложно житие на Св. Константин-Кирил Философ. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 290-292. ***(Бел. 6)***

80. **Борделова**, П. Боян Пенев: Философия и естетика на литературната критика. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 396-400. ***(Бел. 6)***

81. **Ботев**, Хр. Пълно събрание на съчиненията : Т. 1-3 / Под ред. на М. Димитров. – С., 1940 (1945, 1950). ***(Бел. 33)***

82. **Ботев**, Хр. Съчинения. Пълно събрание / Под ред. на Ал. Бурмов. – С., 1940. ***(Бел. 33)***

83. Христо **Ботев**. Нови изследвания. – С., 1990. ***(Бел. 33)***

84. **Братя** Миладинови и българската култура. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991. ***(Бел. 31)***

85. **Будагов**, Р. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. – Москва, 1978, с. 5-44. ***(Бел. 3)***

86. **Бурмов**, Ал. Христо Ботев и неговата чета. – С., 1974. ***(Бел. 33)***

87. **Бурмов**, Ал. Христо Ботев през погледа на съвременниците си. – С., 1945. ***(Бел. 33)***

88. **Българската** критика за Алеко Константинов. – С., 1970. ***(Бел. 37)***

89. **Българската** критика за Димчо Дебелянов / Състав. И. Сестримски. – С. : Бълг. писател, 1988. ***(Бел. 43)***

90. **Българската** критика за Иван Вазов. – С., 1988. ***(Бел. 36)***

91. **Българската** критика за Пенчо Славейков. – С., 1974. ***(Бел. 38)***

92. **Българската** критика за Христо Ботев. – С. : Бълг. писател, 1983. ***(Бел. 33)***

93. **Българската** критика за Яворов. – С., 1978. ***(Бел. 40)***

94. **Бъчварова**, Н. и др. Д-р Петър Берон. Живот – дейност – натурфилософия / Н. Бъчварова, М. Бъчваров. – С., 1975. ***(Бел. 23)***

95. **Бычков**, А. Ф. Известия о Супрасльской рукописи XI века. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, V, Санкт-Петербург, 1856, с. 335-336. ***(Бел. 88)***

96. **Вазов**, Иван. Събрани съчинения : Т. 21 / Под ред. на М. Арнаудов. – 1950, с. 367. ***(Бел. 119)***

97. **Вазов**, Иван. Съчинения : Т. 22. Под игото : Ч. 1. – 1922, с. 101. ***(Бел. 119)***

98. **Ванков**, Н. Неофит Хилендарски като книжовник-педагог. // *Училищен преглед*, V, 1898, кн. 7-8. ***(Бел. 27)***

99. **Ванков**, Н. Ив. История на учебното дело в България. – Ловеч, 1903. ***(Бел. 23)***

100. **Ванков**, Н. Ив. Неофит Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

101. **Василев**, В. Поет на нощта. // *Мисъл*, XVII, 1907. Завещанието на Яворов. // *Златорог*, 1928. ***(Бел. 40)***

102. **Василев**, Н. К. Защо Любомир Левчев [или седем въпроса към българските поети и няколко „букви, които" са „зъби на мълчанието"]. – С., 2004. ***(Бел. 6)***

103. **Василев**, Н. К. Критически диалози [: Светлини от олтара; Приписки и диалози; Романтика – минала и днешна]. – С., 1990. ***(Бел. 6)***

104. **Василев**, Н. К. Психология на литературното убийство [: Заразената земя; Законът на кучето; Една семиотична идея]. – С., 1995. ***(Бел. 6)***

105. **Василев**, Н. К. Речник по етика [: 30 писма с отговори до проф. Петър Корнажев]. – С., 1990. ***(Бел. 6)***

106. **Василев**, Н. К. Смъртта на розата. – С., 2000, с. 98-102. ***(Бел. 4)***; с. 9-68. ***(Бел. 6)***

107. **Василев**, Ст. Пенчо Славейков и българските филолози. // *Златорог*, X, 1929, кн. 9. ***(Бел. 38)***

108. **Василев**, Ст. П. Средства за художествена изразителност у Елин Пелин. // *Родна мисъл*, 1922. ***(Бел. 39)***

109. **Василева**, М. Петко Ю. Тодоров – рецепция на западноевропейския модерен мит (***„Идилии"***). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 379-382. ***(Бел. 6)***

110. **Вацова**, О. Алеко Константинов: Демитологизация на сюжетния мит (***„До Чикаго и назад"***). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 370-372. ***(Бел. 6)***

111. **Велев**, С. Педагогична дейност на Неофит Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

112. **Велев**, С. Спомени на І. Груева от ученичеството му при Н. Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

113. **Великов**, Ю. Свети Кирил Философ и християнският образ през девети век. // *Преславска* книжовна школа : Сб. с докл. от межунар. симп. : Т. 8. – 2005, с. 46-52. ***(Бел. 14)***

114. **Великов**, Ю. Словото за Образа : Теодор Абу Кура и св. Кирил Философ и защитата на светите икони през девети век. – В. Търново : Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий", 2009. ***(Бел. 14)***

115. **Великов**, Ю. и др. Слушането в апологетиката на Свети Кирил Философ. / Ю. Великов, С. Великова. // *Преславска* книжовна школа : Сб. с докл. от межунар. симп. : Т. 6. – *200*2, с. 38-43. ***(Бел. 14)***

116. **Велинова**, В. Проблеми на индивидуалния стил в похвалните слова на Климент Охридски. // *Език и литература*, 40, 1985, N 4, с. 26-36. ***(Бел. 15)***

117. **Величков**, К. Г. С. Раковски. // *Величков*, К. Съчинения : Т. 8. Български писатели, 1914. ***(Бел. 28)***

118. **Величков**, К. Любен Каравелов : Критическа студия. // *Величков*, К. Съчинения : Т. 8. Български писатели, 1914. ***(Бел. 32)***

119. **Велковска**, Е. Наблюдения върху строежа на „Похвално слово за Кирил” от Климент Охридски. // *Кирило-Методиевски* студии : 1. – С., 1984, с. 159-184. ***(Бел. 15)***

120. **Велчев**, В. Константин-Кирил Философ и Методий в старобългарската книжнина. – С., 1939, с. 99-109. ***(Бел. 14)***

121. **Велчев**, В. Към идейно-творческата проблематика на „Сказание за буквите” от Черноризец Храбър. // *Изв. на Инст. за лит.*, XI, 1961. ***(Бел. 100, 105)***

122. **Велчев**, В. Паисий Хилендарски. Личност, епоха, дело. – С., 1981 (1987). ***(Бел. 21)***

123. **Велчев**, В. Храбровото сказание „За буквите” – защита и възхвала на българската и славянската култура. // *Велчев*, В. От Константин Философ до Паисий Хилендарски. – С., 1979. ***(Бел. 105)***

124. **Велчева**, Б. Глаголицата и школата на Климент Охридски. // *Климент Охридски* : Сб. статии по случай 1050 г. от смъртта му. – С., 1966, с. 133-141. ***(Бел. 82)***

125. **Венелин**, Ю. О зародьши новой болгарской литературы. – Москва, 1838. ***(Бел. 25)***

126. **Викторов**, Ю. Пространно житие на Св. Архиепископ Методий. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 298-307. ***(Бел. 6)***

127. **Владимирова**, А. Константин Величков – книжовните норми на поведение в българския литературен език като цивилизационен избор в художественото пространство („Писма от Рим”). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 353-357. ***(Бел. 6)***

128. **Волков**, Евг. Христо Ботев. // *Сб.* на БАН, 15, 1921, Клон ист.-филол., N 10, с. 1-206. ***(Бел. 33)***

129. **Воробьов**, Л. Любен Каравелов. – С., 1985. **(Бел. 32)**

130. **Воскресенский**, Г. Св. Кирилл Философ. // *Православная* богословская энциклопедия : Т. 10. – Санкт-Петербург, 1909, кол. 287. ***(Бел. 14)***

131. **Востоков**, Ал. Супрасльская рукопись. // *Библиографические* листы. – Санкт-Петербург, 1825, с. 189-200; 533-537; *Филологические* наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865, с. 156-167. ***(Бел. 88)***

132. **Вранска**, Цв. Стилистични похвати на патриарх Евтимий. // *Сб*. БАН, 1942, N 37, с. 105-280. ***(Бел. 18)***

133. **Вранчев**, Н. Пенчо Славейков за другите и за себе си. // *Демократически преглед*, XV, 1922, кн. 5-6. ***(Бел. 38)***

134. **Вълчев**, В. Иван Вазов. Жизнен и творчески път. – С., 1968. ***(Бел. 36)***

135. **Гагова**, Н. Деспот Стефан Лазаревич, Птолемей Философ и кариерата на придворния философ Константин Костенечки. // *Старобългарска литература*, 35-36, 2006, с. 97-124. ***(Бел. 19, 57)***

136. **Ганчева**, Б. Вазовото творчество. – В. Търново, 1996. ***(Бел. 36)***

137. **Георгиев**, Е. Люлка на старата и новата българска писменост. – С., 1980. ***(Бел. 14)***

138. **Георгиев**, Е. Найден Геров : Книга за него и за неговото време. – С., 1972. ***(Бел. 29)***

139. **Георгиев**, Е. Писмата на Теофилакта, архиепископ български, Митрополит Симеон Варненски и Преславски. // *Сб.* БАН, XXVII, 1931, 15. ***(Бел. 14)***

140. **Георгиев**, Е. Професор Беньо Цонев в българската езикова наука. // *Бълг. ез*., 1977, N 4, с. 313-316. ***(Бел. 35)***

141. **Георгиев**, Е. Кирил и Методий и развитието на българската култура. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963, с. 33. ***(Бел. 14)***

142. **Георгиев**, Е. Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 304-324. ***(Бел. 17, 47, 100, 105)***

143. **Георгиев**, Й. Неофит Бозвели като борец за църковната ни свобода. – Ст. Загора, 1911. ***(Бел. 27)***

144. **Георгиев**, Й. п. Първата заслуга на Отца Неофит Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

145. **Георгиев**, Л. Димитър Димов. – С., 1985. ***(Бел. 46)***

146. **Георгиев**, Л. Димитър Димов : Моногр. – С., 1981. ***(Бел. 46)***

147. **Гергушева**, П. Гео Милев – създателят на най-миниатюрната сюжетна литота в цялата история на българската литература: Личността на човека без глас, лице и име, който създава гласове, лица и имена в националната историческа памет („Септември”, „Ад”). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 383-386. ***(Бел. 6)***

148. **Гечев**, С. Към въпроса за авторството на Храбровата апология. // *Лит. мисъл*, 1975, N 2. ***(Бел. 105)***

149. **Гошев**, Ив. прот. Светите братя Кирил и Методий. // *ГБФ*, Т. XV, 3, 1938, с. 52, заб. 7, с. 71-72. ***(Бел. 14)***

150. **Гранстрем**, Е. Э. Описание русских и славянских пергаменных рукописей. – Ленинград, 1953, с. 77-78. ***(Бел. 88)***

151. **Грашева**, Л. Някои изобразителни принципи в похвалните слова на Климент Охридски. // *Климент Охридски*. – С., 1966, с. 267-278. ***(Бел. 15)***

152. **Григорович**, В. О древнейших памятках церковно-славянских. // *Изв.* Отд. рус. яз. и словесности Имп. Акад. наук (Санкт-Петербург), Т. 1, 1852, с. 86-103. ***(Бел. 91)***

153. **Григорович**, В. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852, с. 6, 10, 32-33. ***(Бел. 81)***

154. **Григорович**, В. И. 1. Предварительные сведения, касающиеся литературы церковно-славянской. 2. О древнейших памятниках церковно-славянской литературы. // *Григорович*, В. И. Статьи, касающиеся древнего славянского языка. – Казань, 1852, с. 53-70; 74. ***(Бел. 79)***

155. **Григорович**, В. И. Статьи , касающиеся древнего славянского языка. – Казань, 1852, с. 62-63; 73-74. ***(Бел. 81)***

156. **Гълъбов**, К. За Гео Милев. // *Ек*, 1924, N 5. ***(Бел. 45)***

157. **Гълъбов**, К. За експресионизма. // *Златорог*, II, 1921, N 3, с. 159-162. ***(Бел. 45)***

158. **Гълъбов**, К. Реализъм и експресионизъм в литературата. // *Златорог*, III, 1922, N 6, 391-394. ***(Бел. 45)***

159. **Гълъбов**, К. Рецензия за „Жестокият пръстен”. // *Златорог*, I, 1920, N 7, с. 646-649. ***(Бел. 45)***

160. **Гълъбов**, К. Петко Р. Славейков. Живот, дейност, творчество. – С., 1970. ***(Бел. 30)***

161. **Дакова**, Б. Яворов : Археология на автора. – С. : Стигмати, 2002. ***(Бел. 40)***

162. **Данов**а, М. Национализъм, модернизъм, идентичност : Сравн. изследване на две литературни фамилии – Джеймс и Славейкови. – С. : Полис, 2000. ***(Бел. 38)***

163. **Данчев**, Г. Стара българска книжнина : Избр. произведения. – В. Търново, 1992. ***(Бел. 14)***

164. **Дафинов**, З. Патриархът. Автентичният Вазов : Докум. хроника за живота и творчеството му : В 2 ч. – С. : Родина, 2000. ***(Бел. 36)***

165. **Дашков**, Т. Езикът на П. Ю. Тодоров. // *Родна мисъл*, 1921, кн. 2. ***(Бел. 41)***

166. **Дебелянов**, Д. Съчинения : В 2 т. / Под ред. на Елка Константинова, Здравко Петров. – С., 1969. ***(Бел. 43)***

167. **Дебелянов**, Д. Съчинения : В 2 т. / Под ред. на Елка Константинова, Н. Александрова. – С., 1987. ***(Бел. 43)***

168. Димчо **Дебелянов**, Николай Лилиев, Георги Райчев в спомените на съвременниците си / Ред. Г. Марков. – С. : Бълг. писател, 1967. ***(Бел. 43)***

169. **Делчев**, Б. Христо Ботев. Опит за психография. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1981 (1986); ***(Бел. 33)***

170. **Денчев**, С. Г. Информационна среда за трансфер на технологии = Information environment for technology transfer [: Глобални проблеми : Анализ и управление : Науч. моногр.] : Кн. 1 [: Закономерности, свързани с категорията информационна среда] / Колеж по библиотекознание и информ. технол. ; [Науч. ред. Д. Христозов]. – С., 2003. ***(Бел. 10)***

171. **Денчев**, С., А. Куманова. Графемите на кирилицата в естествената знакова класификация на писмото на Homo sapiens'а (Към аксиологичния въпрос за методологията на писмената ера) / *Епиграф: „Слънцето не свети ли на всички"* – Св. Климент Охридски. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1.11.2008 г., София, Нац. дворец на културата. – С., 2009, с. 111-118. ***(Бел. 89)***

172. **Денчев**, С., А. Куманова. Графемите на писмото на Homo sapiens'а (Естествена знакова класификация на човечеството) : Пленарен докл. / *Епиграфи: „Ние сме устата на пространството / И времето"*. – А. А. Тарковски; *Мъдрец не е този, който различава, а този, който съпоставя ивиците светлина, откъдето и да излизат те ..."*. – У. Еко; *„Когато губим познанието за пътищата на развитие на знанието, ние губим неговата пълнота, цялостност, губим р е а л н о с т т а."*. – Н. Яръмов. // *Нови* информационни технологии в образователния процес : Пленарен докл. на III Науч. семинар на СВУБИТ, Слънчев бряг, 8-10.05.2008 г. – С., 2009, с. 9-26. – Библиогр.: 19 неном. назв. в 35 ном. бел. – С рис на авт. ***(Бел. 89)***

173. **Денчев**, С., А. Куманова. Графемы письма Homo sapiens'а (Естественная знаковая классификация человечества) : К аксиологическому вопросу методологии письменной эры / *Эпиграфы: „Мы уста пространства / И времени"*. – А. А. Тарковский ; *Мудрец не тот, кто различает, а тот, кто сопоставляет полоски света, откуда бы они не исходили ..."*. – У. Эко ; *„Когда теряем познание о путях развития знания, мы теряем его полноту, целостность, теряем р е а л ь н о с т ь"*. – Н. Ярымов. // *Ноосферное* образование в евразийском пространстве : I науч. конф. – Санкт-Петербург, 2-3 апреля 2009 г. / Смольн. унив. РАО. – Санкт-Петербург, 2009, с. 586-599. – Библиогр.: 19 неном. назв. в 35 ном. бел. – С рис авт. ***(Бел. 89)***

174. **Денчев**, С. Г., Д. Г. Христозов. Несигурност, сложност и информация : Анализ и развитие на несигурна информационна среда = Uncertainty, complexity and information : Analysis and development of uncertain information environment [: Глобални проблеми : Анализ и управление : Науч. моногр.] : Кн. 2 [: Комплексно изследване на информационните аспекти на несигурността и сложността при работа с информационни същности] / Колеж по библиотекознание и информ. технол. ; Амер. унив. в България ; [Науч. ред. А. Ескенази]. Д С., 2004. ***(Бел. 10)***

175. **Десев**, Б. Христоматия по българска обща библиография. – С., 1976. ***(Бел. 13)***

176. **Дечев**, Д. Сватбените песни в „На острова на блажените". // *Развигор*, 1921, бр. 18. ***(Бел. 38)***

177. **Джамбелука-Коссова**, А. Наблюдения върху литературното наследство на Климент Охридски – към интерпретацията на „Похвално слово за Кирил". // *Кирило-Методиевски* студии : 1. – С., 1984, с. 120-138. ***(Бел. 15)***

178. **Джамбелука-Коссова**, А. Черноризец Храбър. О писменехъ. – С., 1980. ***(Бел. 105)***

179. **Джурова**, А. Към въпроса за оформянето и украсата на старобългарските глаголически и кирилски паметници. // *Българско* средновековие : Бълг.-съв. сб. в чест на 70-год. на проф. Иван Дуйчев. – С., 1980, с. 308-312. ***(Бел. 81)***

180. **Джурова**, А. Украсата на Ватиканския кирилски палимпсест: Vat. gr. 2502. – С., 2002. ***(Бел. 81)***

181. **Джурова**, А. Хиляда години българска ръкописна книга. Орнамент и миниатюра. – С., 1981, с. 17-21; 23; 27. ***(Бел. 81, 82)***

182. **Димитров**, М. Биография на Христо Ботев. (Библ. Нов път, N 18). – С., 1924, с. 93. ***(Бел. 33)***

183. **Димитров**, М. Христо Ботев. Идеи. Личност. Творчество. – С., 1919. ***(Бел. 33)***

184. **Димов**, Г. Иван Вазов и българската литературна критика. – С., 1974. ***(Бел. 36)***

185. Димитър **Димов** : Ил.-биогр. очерк / Състав. Ек. Иванова. – С., 1983. ***(Бел. 46)***

186. **Динеков**, П. Академик Александър Теодоров-Балан и българската литература. // *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан. – С. : БАН, 1955, с. 31-37. ***(Бел. 34)***

187. **Динеков**, П. Делото на Димитър и Константин Миладинови. – С., 1961. ***(Бел. 31)***

188. **Динеков**, П. Първи възрожденци. – С., 1942. ***(Бел. 62)***

189. **Динеков**, П. Черноризец Храбър. // *Ез. и лит.*, 1963, кн. 1, с. 47-51. ***(Бел. 100)***

190. **Динеков**, П. и др. Христоматия по стара българска литература / П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. – С., 1974, с. 443. ***(Бел. 60)***

191. **Динеков**, П. и др. Христоматия по старобългарска литература / П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. – 2. подобр. изд. – С., 1967, с. 63-87. ***(Бел. 17)***

192. **Динеков**, Петър. В живота и литературата. – С. : Бълг. писател, 1982. ***(Бел. 42)***

193. **Добрев**, Ив. Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на старобългарските богослужебни книги. // *Бълг. ез.*, 28, 1978, 2, с. 89-98. ***(Бел. 88)***

194. **Добрев**, Ив. Къде е писано Зографското евангелие и странствувало ли е то из западнославянски земи. // *Бълг. ез.*, 22, 1972, 6, с. 546-549. ***(Бел. 80)***

195. **Добрев**, Ив. Палимпсестовите части на Зографското евангелие. // *Константин-Кирил* Философ : Докл. от Симпозиума, посв. на 1100-год. от смъртта му. – С., 1969, с. 157-164. ***(Бел. 80)***

196. **Добрев,** Д. Символите в творчеството на българските символисти. – С. : Ciela, 2000. ***(Бел. 43)***

197. **Добрев**, И. Съдържа ли Македонският кирилски лист откъс от произведение на Константин-Кирил Философ за преводаческото изкуство? // *Старобългарска литература,* 1981, N 9, с. 20-32. ***(Бел. 14)***

198. **Доспевска**, Н. Познатият и непознат Димитър Димов. – С., 1985. ***(Бел. 46)***

199. **Драганов**, Иван. Йоан Екзарх – строител на нормативната уредба на българския книжовен и литературен език („Небеса" и „Шестоднев"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 329-335. ***(Бел. 6)***

200. **Драгова**, Н. Книга за Паисий. – С., 1972 (1980). ***(Бел. 21)***

201. **Дреновски**, В. Миниатюрният човек – Елин Пелин: Художествени взаимодействия между външната феноменология, хора и неща от природата и хиперболизацията на техния вътрешен свят („Андрешко", „На оня свят", „Напаст божия"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 373-375. ***(Бел. 6)***

202. **Дринов**, М. Няколко забравени списания на Софроний Врачанскаго. // *Пер. сп*., 1884, кн. XII. ***(Бел. 22)***

203. **Дринов**, М. Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му. // *Пер. сп*., 1871, кн. IV – Съчинения, Т. 1. ***(Бел. 21)***

204. **Дринов**, М. Още няколко бележки за Паисий и за неговата история. // *Пер. сп*., 1886, кн. XIX-XX. – Съчинения, Т. 1. ***(Бел. 21)***

205. **Дринов**, М. Стойко Владиславов – Софроний, епископ врачански. // *Пер. сп*., 1872 г., кн. V. ***(Бел. 22)***

206. **Друмев**, В. Мати Болгария. // *Пер. сп*., IX-XII, 1874-1876. ***(Бел. 27)***

207. **Дуйчев**, Ив. Болгарские лицевые рукописы XIV в. // *Щепкина*, М. Болгарская миниатюра XIV в. Исследования псалтыри Томича. – Москва, 1963, с. 10. ***(Бел. 53)***

208. **Дурново**, Н. К вопросу о древнейших переводах на старославянский язык библейских текстов Супрасльской рукописи. // *Изв.* отд. рус. яз. и словесности, 30, 1925, с. 353-429. ***(Бел. 88)***

209. **Елин Пелин** в българската критика. / Състав. и ред. П. Пондев. – С. : Бълг. писател, 1977. ***(Бел. 39)***

210. **Елин Пелин**. Сто години от рождението му : Нови изследвания. – С. : БАН, 1978. ***(Бел. 39)***

211. **Елин Пелин**. Събрани съчинения : В 10 т. / Под ред. на Т. Боров, К. Генов, П. Русев. – С. : Бълг. писател, 1958-1959. ***(Бел. 39)***

212. **Елин Пелин**. Събрани съчинения : В 6 т. / Под ред. на Т. Боров, К. Генов, П. Русев. – С. : Бълг. писател, 1977-1978. ***(Бел. 39)***

213. **Елин Пелин**. Съчинения : В 2 т. / Състав. и предг. Радосвет Коларов. – С., 1987. ***(Бел. 39)***

214. **Жинзифов**, К. Димитрій и Константин Миладиновы. // *Родное племя* (Москва), 1877, кн. 2, с. 263-288. ***(Бел. 31)***

215. **Заимов**, Й., М. Капалдо. Супрасълски или Ретков сборник : Т. 1. – С., 1982; Т. 2. – С., 1983. ***(Бел. 88)***

216. **Зарев**, П. Димитър Димов : Лит.-крит. студия. – С. : Бълг. писател, 1972. ***(Бел. 46)***

217. **Захариева**, С. Кратко житие на Св. Константин-Кирил Философ (Успение Кирилово). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 293-297. ***(Бел. 6)***

218. **Здравкова**, И. Св. Св. Кирил и Методий – първата българска азбука (глаголицата) и изграждането на старобългарския книжовен език. Моравската мисия. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 287-289. ***(Бел. 6)***

219. **Златаров**, А. Човекът. // *Българската* критика за Гео Милев (1922-1970). – С., 1971. ***(Бел. 45)***

220. **Златаров**, Ас. Трагедията на П. К. Яворов. Спомени и бележки. – С., 1925. ***(Бел. 40)***

221. **Златарски**, В. Кой е бил Черноризец Храбър? // *История* на българската държава през средните векове : Т. 1. Ч. 2. – С., 1971, с. 820-829. ***(Бел. 100, 105)***

222. **Златарски**, В. Н. Історія во кратце о болгарском народа славенском. Сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном йеросхимонахом. – С., 1900. ***(Бел. 21)***

223. **Златарски**, В. Н. Политическата роля на Софроний Врачански. // *Годишник* на Соф. унив., кн. XIX, 3 (ист. филол. клон) за 1922-1923 г. ***(Бел. 22)***

224. **Златарски**, В. Н. Царственикът на Христаки Павлович. // *Учил. преглед*, год. IX, 1902, кн. VII. ***(Бел. 21)***

225. **Зографов**, Др. П. Ю. Тодоров. Литературен портрет. // *Кръгозор*, 1925, 1, кн. 1. ***(Бел. 41)***

226. **Иванов**, Живко. Бай Ганьо : Между Европа и отечеството. – С. : ЕТО, 1999. ***(Бел. 37)***

227. **Иванов**, Й. Български старини из Македония. – С., 1931, с. 23-25. ***(Бел. 87)***

228. **Иванов**, Йордан. Історія славяноболгарская. Собрана и наредена Паисіем іеромонахом в лето 1762. – С., 1914. ***(Бел. 21)***

229. **Иванова**, Е. Димитър Димов. Автор, време и герои. – С., 1985. ***(Бел. 46)***

230. **Иванова**, Е. Страници из жизнения и творчески път на Димитър Димов. – С., 1981. ***(Бел. 46)***

231. **Иванова-Мавродинова**, В. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. // *Изкуство*, 15, 1956, 7, с. 10-16. ***(Бел. 81)***

232. **Иванова-Мавродинова**, В. и др. Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник от X в. I. Художествено-историческо проучване / В. Иванова-Мавродинова, А. Джурова. – С., 1981. ***(Бел. 81)***

233. **Иванова-Мавродинова**, В. и др. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи / В. Иванова-Мавродинова, Л. Мавродинова. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 190-193 ***(Бел. 81)***; с. 195-196. ***(Бел. 82, 83)***

234. **Иванова-Мавродинова**, В. и др. Украсата на старобългарските ръкописи до края на XI век / В. Иванова-Мавродинова, Л. Мавродинова. // *Кирило-Методиевски* студии : Т. 12. – С., 1999, с. 5-86 (за псалтира: с. 33-39). ***(Бел. 82, 83)***

235. **Иванова-Мирчева**, Д. Евтимий Търновски, писател-творец на литературния български език от късното средновековие. // *Търновска* книжовна школа. – С., 1974, с. 197-210. ***(Бел. 53)***

236. **Игов**, Светлозар. Българската литература XX век. – С., 2000. ***(Бел. 42)***

237. **Игов**, Светлозар. История на българската литература 1878-1944. – С., 2010. – 912 с. ***(Бел. 42)***

238. **Из** архива на Л. Каравелов / Под ред. на Д. Леков, Л. Минкова, Цв. Унджиева. – С., 1964. ***(Бел. 32)***

239. **Икономова**, Ж. Асеманиево евангелие. // *Старобългарски* енциклопедичен речник. – С., 1992, с. 43-44. ***(Бел. 81)***

240. **Илиев**, С. Димчо Дебелянов – между греха и разкаянието. – С. : Наука и изкуство, 1985. ***(Бел. 43)***

241. **Илиев**, Ст. Противоречивият свят на Яворов. – С. : БАН, 1976. ***(Бел. 40)***

242. **Илиев**, Стоян. Родени един за друг. – С. : БАН, 1993. ***(Бел. 43)***

243. **Илиева**, Гергана. Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 581-591. ***(Бел. 6)***

244. **Илчев**, П. Синайският псалтир и неговите писачи. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 89-95. ***(Бел. 82)***

245. **Исмаил**, Мехмед. Отец Паисий Хилендарски – създателят на първия граждански кодекс на България: „История славяноболгарская…". // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 326-328. ***(Бел. 6)***

246. **История** на България : Т. 2. Първа българска държава. – С., БАН, 1981. ***(Бел. 14)***

247. **История** славяноболгарская,собрана и нареждена **Паисием иеромонахом**... / Стъкми за печат по първообраза **Йордан Иванов**. – С., 1914. ***(Бел. 102)***

248. **Ичевска**, Т. Библейското слово у Йовков. – В. Търново : Фабер, 2003. – 220 с. ***(Бел. 42)***

249. **Йенсен**, А. П[енчо] Сл[авейков]. // *Дем[ократически] преглед*, X, 1912, кн. 7. ***(Бел. 38)***

250. Йордан **Йовков** : 120 г. от рождението му : Нови изследвания. – С., 2002. ***(Бел. 42)***

251. Йордан **Йовков** : 1880-1980. – С. : БАН, 1982. ***(Бел. 42)***

252. **Йорданов**, В. Д-р Петър Берон. // *Златна* книга на дарителите за народна просвета : Кн. 1. – 1911. ***(Бел. 23)***

253. **Йоцов**, Б. Неволята у Славейков. // *Огнище*, III, 1921. ***(Бел. 38)***

254. **Йоцов**, Б. Хаджи Димитър и народната песен. // *Златорог*, 1927, кн. VI. ***(Бел. 33)***

255. **Кабакчиев**, К. Библейска алюзия и исторически факт (Два примера от Цамблаковото слово за Евтимий и Сказанието на Константин Костенечки). // *Следите* на свещената книга в българската литература / Гл. ред. Ив. Радев. – В. Търново, 2001, с. 69-74. ***(Бел. 57)***

256. **Кабакчиев**, К. Познавал ли е Константин Костенечки историята на старозаветния превод от еврейски на елински език? // *Старобългаристика*, 2001, N 1, с. 92-101. ***(Бел. 57)***

257. **Кабакчиев**, Кирил. Библейска алюзия и исторически факт (Два примера от Цамблаковото слово за Евтимий и Сказанието на Константин Костенечки). // *Следите* на свещената книга в българската литература / Гл. ред. Ив. Радев. – В. Търново, 2001, с. 69-74. ***(Бел. 19, 57)***

258. **Кабакчиев**, К. Кои книги според Константин Костенечки са били табу за невежите писачи от Търново, Византия и Атон. // *Старобългаристика*, 2002, N 3, с. 77-94. ***(Бел. 19)***

259. **Кабакчиев**, К. Познавал ли е Константин Костенечки историята на старозаветния превод от еврейски на елински език? // *Старобългаристика*, 2001, N 1, с. 92-101. ***(Бел. 19, 57)***

260. **Кабакчиев**, К. Търновска книжовна школа. Преводи и тълкувания. – В. Търново : Фабер, 2001. – 167 с. ***(Бел. 19)***

261. **Казанджиев**, С. Индивидуализма на Пенчо Славейков. // *Златорог*, II, 1921, кн. 8. ***(Бел. 38)***

262. **Казанджиев**, С. Срещи и разговори с Йордан Йовков. – С., 1980. ***(Бел. 42)***

263. **Как** ехото не глъхне : Нов сборник с изследвания за П. К. Яворов / Състав. Димитър Михайлов, Алберт Бенбасат. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1996. ***(Бел. 40)***

264. **Камбуров**, Д. Явори и клони. – С. : Фигура, 2003. ***(Бел. 40)***

265. **Каравелов**, Л. Събрани съчинения : Т. 1-9 / Под. ред. на Цв. Унджиева, Д. Леков, П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1965-1968. ***(Бел. 32)***

266. **Каравелов**, Любен. Събрани съчинения : Т. 1-12 / Под ред. на Цв. Унджиева, Д. Леков, П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1984-1989. ***(Бел. 32)***

267. Любен **Каравелов** : Биобиблиогр. указ. – С. : Нар. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 1989. ***(Бел. 32)***

268. Любен **Каравелов** в будапещенската тъмница : Сб. в чест на В. Н. Златарски. – С., 1925, с. 253. ***(Бел. 32)***

269. **Каравелова**, Е. Пенчо Славейков. // *Съвременна мисъл*, 1912, кн. 3. ***(Бел. 38)***

270. **Карлинский**, А. Е. Старославянская версия Сант-Еммерамской молитвы. // *Типология* и взаимодействие славянских и германских языков. – Минск, 1969, с. 135-161. ***(Бел. 83)***

271. **Каролев**, Ст. Близки и непостижими. – С. : Христо Ботев, 1996. ***(Бел. 43)***

272. **Каролев**, Ст. Жрецът-воин : Т. 1-2. – С. : Наука и изкуство, 1976. ***(Бел. 38)***

273. **Каролев**, Ст. Преображенията на поета („Жрецът-воин", кн. 3). – С. : Бълг. писател, 1988. ***(Бел. 38)***

274. **Касабов**, Г. Моите спомени... – С., 1905. ***(Бел. 28)***

275. **Каталог** славяно-русских книг XI-XIV вв., хранящихся в Центральном государственном архиве древних актов СССР : Ч. 1 / О. А. Князевская, Н. С. Коваль, О. Е. Кошелева, Л. В. Мошкова. – Москва, 1988, с. 28-29. ***(Бел. 89)***

276. **Кирилов**, Ив. П. Ю. Тодоров. Биографични наброски; За П. Ю. Тодоров. Спомени. // *Родна мисъл*, 1921, кн. 2. ***(Бел. 41)***

277. **Киркович**, Р. Спомени. – С., 1927. ***(Бел. 29)***

278. **Кирова**, М. Йордан Йовков : Митове и митология. – С. : Полис, 2001. ***(Бел. 42)***

279. **Киселков**, В. Към биографията на Софроний Врачански. // *Ист. преглед*, год. XVII, 1961, кн.5; с.75-78. ***(Бел. 22)***

280. **Киселков**, В. Славянските просветители Кирил и Методий. – С., 1946, с. 39-55. ***(Бел. 14)***

281. **Киселков**, В. Софроний Врачански : Живот и творчество. – С., 1963. ***(Бел. 22)***

282. **Киселков**, В. Сл. Поуки и очерки по старобългарска литература. – С., 1956, с. 266-303. ***(Бел. 58)***

283. **Киселков**, К. Из живота на Г. С. Раковски в Цариград. // *Сп.* БАН, 1923, кн. XXVI. ***(Бел. 28)***

284. **Кисимов**, П. Исторически работи, III. – С., 1901. ***(Бел. 28)***

285. **Клинчаров**, Ив. Г. Любен Каравелов, биография. – С., 1925. ***(Бел. 32)***

286. **Князевская**, О. А. Древнерусские дополнения в рукописи N 14 Типографического собрания (Центральный государственный архив древних актов СССР, Москва). // *Wiener Slavistischer Almanach*, 25/26, 1990, p. 221-222. ***(Бел. 89)***

287. **Коларов**, Р. Елин Пелин. – С. : Век 22, 1995. ***(Бел. 39)***

288. **Конев**, Ил. Белетристът Любен Каравелов. – С., 1970. ***(Бел. 32)***

289. **Константинов**, А. Писма. // *Мисъл*, XVII, 1907, с. 179. ***(Бел. 37)***

290. **Константинов**, А. Събрани съчинения : В 4 т. / Под ред. на И. Тодоров, П. Пондев, Т. Тихов. – С. : Бълг. писател, 1980-1981. ***(Бел. 37)***

291. **Константинов**, А. Съчинения : Кн. 1-2. – С., 1901-1903; 2. изд. в 3 т. – С. : Ал. Паскалев, [1921]-1922. ***(Бел. 37)***

292. **Константинов**, Г. Братя Миладинови. – С., 1962. *(Бел. 31)*

293. **Константинов**, Г. Нова българска литература : Ч. 2 : След Освобождението. – С. : Хемус, 1943. ***(Бел. 37)***

294. **Константинов**, Г. Пенчо Славейков. Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1961. ***(Бел. 38)***

295. **Константинова**, Е. Гео Милев. // *Речник* на българската литература : Т. 2. – С., 1977. ***(Бел. 45)***

296. **Кос**, М. О натпису цара Самуила. // *Гласник* Скопског научног друштва, 5, 1929, с. 209-213. ***(Бел. 87)***

297. **Косова**, А. Черноризец Храбър. „О писменехъ". – С., 1980 и др. ***(Бел. 100)***

298. **Костов**, Д. Пет писма на В. Априлов до Иларион Макариополски. // *Изв*. на Нар. Етногр. музей, 1922, кн. 1-11. *Срв. пак там* 1921, кн. 2, с. 71-92. ***(Бел. 25)***

299. **Кочева**, Е. Нови и стари фонетични и правописни черти в книжовното дело на Йосиф Брадати. // *Изследвания* върху историята и диалектите на българския език. – С., 1979, с. 255-258. ***(Бел. 20, 62)***

300. **Кочубинский**, А. Итоги славянской и русской филологии. // *Записки* Новороссийского университета, 1882, Т. 33, с. 263-272. ***(Бел. 82)***

301. **Кремен**, М. „В полите на Витоша" и нейните критици. – С., 1912. ***(Бел. 40)***

302. **Кръстев**, К. Алеко Константинов. Шест статии. – С., 1917. ***(Бел. 37)***

303. **Кръстев**, К. (В. Миролюбов) Певец на воля и младост. // *Кръстев*, К. Млади и стари. Критически очерки върху днешната българска литература. – Тутракан, 1906 (2004). ***(Бел. 41)***

304. **Кръстев**, К. Литературни и философски студии. ***(Бел. 38)***

305. **Кръстев**, К. Млади и стари. – С., 1907. ***(Бел. 38)***

306. **Кръстев**, К. Петко Тодоров. // *Демократически преглед*, VII, 1909, кн. VI срв. за „Самодива" и „Мисъл", XVI, кн. VIII. ***(Бел. 41)***

307. **Кръстев**, К. Хр. Ботев, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917. ***(Бел. 38)*** *Вж и* **Кръстев**, К. Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917.

308. **Кръстев**, К. Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917. ***(Бел. 40)*** *Вж и* **Кръстев**, К. Хр. Ботев, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917.

309. **Куев**, К. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст. – С., 1986. ***(Бел. 19)***

310. **Куев**, К. Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете. – С., 1986, с. 192-194. ***(Бел. 83)***

311. **Куев**, К. Черноризец Храбър. – С., 1967. ***(Бел. 105)***

312. **Куев**, К. и др. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст / К. Куев, Г. Петков. – С., 1986. ***(Бел. 57)***

313. **Кульбакин**, Ст. Полугласници у Синайском Псалтиру. // *Јужнословенски филолог*, V, 1925-1926, с. 69-82. ***(Бел. 82)***

314. **Куманов**, М. Братя Миладинови. // *Миладинов*, Димитър Христов и др. Български народни песни : 2 / Димитър Миладинов, Константин Миладинов. – [6. изд.]. – С., 2003, с. 389-391. ***(Бел. 6)***

315. **Куманов**, М. Думи за Любен Каравелов. // *Каравелов*, Любен Стойчев. Българи от старо време / Състав. Иван Гранитски. – [40. изд.]. – С., 2002, с. 135-146. ***(Бел. 6)***

316. **Куманов**, М. Думи за Христо Ботев. // *Ботев*, Христо. Моята молитва / Състав., ред. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 407-410. ***(Бел. 6)***

317. **Куманов**, М. Думи за Христо Ботев. // *Ботев*, Христо. Моята молитва / Състав. Иван Гранитски. – С., 2008, с. 407-410. ***(Бел. 6)***

318. **Куманов**, М. Одеският период на Иван Вазов и романът „Под игото". // *Вазов*, Иван Минчов. Под игото / Състав. Иван Гранитски ; Послесл. Милена Цанева. – [51. изд.]. – С., 2002, с. 533-547. ***(Бел. 6)***

319. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Ботев*, Христо. Политическа зима / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Панко Анчев. – С., 2002, с. 407-410. ***(Бел. 6)***

320. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Вазов*, Иван Минчов. Епопея на забравените : Избр. стихотворения / Послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 423-432. ***(Бел. 6)***

321. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Вазов*, Иван Минчов. Немили-недраги / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Милена Цанева. – С., 2002, с. 329-333. ***(Бел. 6)***

322. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Войников*, Добри Попов. Криворазбраната цивилизация / Състав. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 309-320. ***(Бел. 6)***

323. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Дебелянов*, Димчо Вельов. Черна песен / Послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 229-230. ***(Бел. 6)***

324. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Йовков*, Йордан Стефанов. Старопланински легенди / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Иван Сарандев. – С., 2002, с. 377-378. ***(Бел. 6)***

325. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Константинов*, Алеко Иваницов. Бай Ганьо / Състав. Иван Гранитски ; Послесл. Панко Анчев. – [56. изд.]. – С., 2002, с. 401-404. ***(Бел. 6)***

326. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Левски*, Васил. Народе???? : Писма ; Личен бележник / Състав. Иван Гранитски, … ; [Увод …]. – С., 2002, с. 356-359. ***(Бел. 6)***

327. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Михайловски*, Стоян Николов. Книга за българския народ / Състав. Панко Анчев. – С., 2002, с. 299-302. ***(Бел. 6)***

328. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Неофит Бозвели*. Мати Болгария / Състав. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 207-212. ***(Бел. 6)***

329. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Попдимитров*, Емануил. Сънят на любовта : Лирика / Състав., ред. Светла Попдимитрова. – С., 2003, с. 249-256. ***(Бел. 6)***

330. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Раковски*, Георги Стойков. Българский въпрос / Състав. Панко Анчев. – С., 2003, с. 475-479. ***(Бел. 6)***

331. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Славейков*, Пенчо Петков. На острова на блажените / Състав. Иван Гранитски. – [3. изд.]. – С., 2002, с. 405-410. ***(Бел. 6)***

332. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Славейков*, Петко Рачов. Изворът на белоногата / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 453-457. ***(Бел. 6)***

333. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стаматов*, Георги Порфириев. Малкият Содом / Състав. Панко Анчев. – С., 2003, с. 537-539. ***(Бел. 6)***

334. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стамболов*, Стефан Николов. Свобода или смърт / Състав. Милен Куманов, Димитър Иванов. – С., 2003, с. 517-539. ***(Бел. 6)***

335. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стоянов*, Захари. Знаеш ли ти кои сме? / Състав., ред., послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 429-432. ***(Бел. 6)***

336. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Талев*, Димитър. Железният светилник / Послесл. Светлозар Игов, Панко Анчев. – [20. изд.]. – С., 2002, с. 455-466. ***(Бел. 6)***

337. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Тодоров*, Петко Юрданов. Идилии / Състав. Иван Гранитски. – [6. изд.]. – С., 2003, с. 297-299. ***(Бел. 6)***

338. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Христов*, Кирил. Хей, пролет иде / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 489-492. ***(Бел. 6)***

339. **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Яворов*, Пейо Крачолов. Песен на песента ми / Подб., послесл. Панко Анчев ; Състав., ред. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 403-405. ***(Бел. 6)***

340. **Куманов**, М. и др. Думи за Добри Чинтулов. // *Чинтулов*, Добри Петров. Стани, стани, юнак балкански / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 195-197. – Други авт.: Никола Табаков, Атанас Илиев, Михаил Греков, Христо Стамболски, Константин Константинов, Иван Гранитски. ***(Бел. 6)***

341. **Куманов**, М. и др. Константин Величков / М. Куманов, Ст. п. Василев. // *Величков*, Константин. Цариградски сонети / Състав., послесл. Панко Анчев. – С., 2002, с. 243-255. ***(Бел. 6)***

342. **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ч. I-II. Ч.] I. Философско-науковедческая картина гуманитарного знания. Д Санкт-Петербург, 1995. ***(Бел. 9)***

343. **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ч. I-II. Ч.] II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. Д С., 2005. ***(Бел. 9)***

344. **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ново изд.] : Ч. I-II. Ч. I. Философско-науковедческая картина гуманитарного знания; Ч. II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. Д С., 2007. (CD-ROM). Д *Публ. и в:* <www.svubit.org>. ***(Бел. 9)***

345. **Куманова**, А., Н. Василев. „БЯЛА СВЕТЛИНА" (LUX ALBA) : Оратория за България – интеракция за универсалния код на българската книжовност и литература (Божествен флорилегиум – Идиличен триптих [: 1-3]) : Акад. интертекстуална аксиология / **А. Куманова и др.** ; **Под ред. на Н. Василев и др.** ; *Посвещава се на … С. Денчев* ; *Епиграф: „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат."* – **Н. Василев**. // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (до 30.09.2010 – СВУБИТ) (С.), Т. II, 2008, с. 503-520; 521-542; Т. V, 2010, с. 692-735; Т. VI, 2011, с. 491-534; Т. VII, 2012, с. 553-604; Т. VIII, 2013, с. 563-624. – *Без подпис*.

ИНТРОДУКЦИЯ:

„ЗВЕЗДИ ОБСИПЯТ СВОДА НЕБЕСЕН"
ОГЛЕЖДАЩИЯТ СЕ ЧОВЕК (HOMO CIRCUMSPECTANS)

1. **„В НАЧАЛО БЕШЕ СЛОВОТО" (HOMO LEGENS)** : Акад. Св. интертекстуално представление към III Студентска науч. конф. **„От информация към знание – „From information to knowledge"** (18.05.2007 г.) **(девиз: *„E pluribus unum" – „От многото единото"*) (139 докл.: NN 67-205)** и V Нац. науч. конф. с междунар. участие „Кирилицата и духовността на Европейската информационна цивилизация" (1.11.2007 г.) / **А. Куманова** ; Под ред. на **Н. Василев**.

Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий (I. Феноменът на глаголицата и кирилицата) – ЧЕТЯЩИЯТ ЧОВЕК: Диалог с папа Адриан II. Срещата на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий с Учениците – Св. Св. Климент, Наум, Сава, Горазд, Ангелаларий. III. Диалогът на Учениците на Св. Константин-Кирил Философ и Св. архиепископ Методий със Св. княз Борис I Покръстител

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Литургия"*** **(Св. Йоан Кукузел)**, ***„Ave verum corpus Dei"*** **(В. А. Моцарт)**, ***„Достойно ест"*** **(Добри Христов)**, ***българската народна песен „Дельо Войвода"*** **(изпълнява: Валя Балканска)**, ***„Многая лета"*** **(изпълнява: Борис Христов), Химн на Република България *„Горда Стара планина", Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brьder", Студентски химн „Gaudeamus igitur", Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени"***)

Цит.: **Деян., 1 Кор., 2 Кор., 1 Сол., 1 Тим., Евр. (*Св. ап. Павел*), Откр. (*Св. Иоана Богослова*), „Панонски легенди" (*Св. архиепископ Климент Охридски*), „За буквите" (*Черноризец Храбър*), „Була до княз Светополк" (папа Йоан VIII**, юни 880 г.**), „Европа трябва да се върне към християнските си корени" (папа Йоан-Павел II**, 23 май 2002 г.), *ръкописа на* ***„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ"*** **(Николай Василев)**.

Библиогр. информ.: III Студентска науч. конф. „От информация към знание" (18.05.2007 г.) : Прогр. / СВУБИТ. – С., 2007, с. 1. ; V Нац. науч. конф. с междунар. участие „Кирилицата и духовността на Европейската информационна цивилизация" (1.11.2007 г.) : Прогр. / СВУБИТ и др. – С., 2007, с. 1.

Рец.: **1. Дикова**, Т. Не съд за знания, а пламтящ факел : [Том I на Тр. на Студентското научно общество на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. като квинтесенция на научноизследователската дейност на студентите в калейдоскопа на I-IV научни конференции. Библиогр. списък от 223 публикации на студенти на СВУБИТ в специализирания науч. печ. Акад. епифания „Да се наречеш болгарин", представена на 1.11.2008 г. в Нац. дворец на културата]. // *Аз Буки* : Нац. седмичник за образование и наука, 2008, N 44, с. 11.

Отз.: **1. Бояджиев**, Д. Фотосесия на III Студентска научна конференция и изложба на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **2. Владимирова**, Н. От информация към знание = From information to knowledge : [Науч. съобщение на III Студентска науч. конф. и изложба на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол.]. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **3. Владимирова**, Н. Културологична историографска платформа на интелектуално-технологичното осигуряване на научен форум : III студентска науч. конф. и изложба „От информация към знание", 18.05.2007 г., Специализ. висше училище по библиотекознание и информ. технол. (N 178). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ (С.), Т. I, 2008, с. 388-391; **4. Владимирова**, Н. [Трета] III Студентска научна конференция и изложба [„От информация към знание" – 18.05.2007 г.] на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии. // *Издател* : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (В. Търново), 2007, N 3–4, с. 61-63; **5. [Владимирова**, Н.**]** [Трета] III Студентска научна конференция и изложба „От информация към знание" = From information to knowledge : [Анонс]. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **6. Корчева**, И. От информация към знание : [Трета] III Студентска науч. конф. и изложба на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. // *Истина – Veritas* (С.), N 7 (1404), авг. 2007, с. 1, 7; **7. Корчева**, И. [Трета] III Студентска научна конференция и изложба на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии – пред пресъздадените от студентите образи на Св. Св. Кирил и Методий, папа Адриан II, Св. княз Борис I в присъствието на Негово Превъзходителство и Високо Преосвещенство Архиепископ Джузепе Леанца и Апостолическия екзарх Негово Високо Преосвещенство Епископ Христо Пройков ; *Епиграф „Ave verum corpus Dei"*. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **8. Корчева**, И. [Трета] III Студентска научна конференция и изложба на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии : [Синтез. информ.] // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **9. [Ралева**, А.] „В начало беше Словото" [: Проспект на Тържествената Акад. церемония „В начало беше Словото" по случай 1 ноември 2007 г. – Деня на будителите в Нац. дворец на културата / СВУБИТ, Изд. З. Стоянов, Нац. ц-р за книгата при М-во на културата, V нац. науч. конф. с междунар. участие „Кирилицата и духовността на европейската информационна цивилизация"]. // *За буквите – О писменехъ* (С.), N 27, май 2008, с. 2; **10. [Трета]** III Студентска научна конференция и изложба на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии „От информация към знание" („From information to knowledge"), Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол., Спортна зала, 18.05.2007 г. : Историография и метаинформ. картина ; *Епиграф „E pluribus unum"* / И. Корчева и др. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>. – Други авт.: Н. Владимирова, Т. Бунева, А. Градева; **11. [Трета]** III Студентска научна конференция и изложба „От информация към знание" („From information to knowledge") : Историография и метаинформ. картина, Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол., Спортна зала, 18.05.2007 г. ; *Епиграф „E pluribus unum"* / И. Корчева и др. // *Тр.* на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (С.), Т. 6, 2007, с. 573-576. – Други авт.: Н. Владимирова, Т. Бунева, А. Градева; **12. Цонков**, Л. Информационно-технологично обезпечение на научен форум : III Студентска научна конф. и изложба „От информация към знание" на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. ; *Епиграф „Какво е внедряване? Това е борба..." (Рудолф Дизел)*. // <http://www.svubit.org> <http://192.168.1.210/>; **13.** Проф. д.п.н. Александра Куманова, Университет по библиотекознание и информационни технологии: На будните, а не на спящите помага правото:

Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // Учит. дело, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8.

2. **„ДА СЕ НАРЕЧЕШ БОЛГАРИН" (HOMO SCRIBENS)** : Акад. интертекстуална епифания към IV Студентска науч. конф. **„Информация – личност – знание" – „Information – person – knowledge" (девиз: *„Aliis inserviendo consumor" – „Служейки на другите, изгарям"*)** (16.05.2008 г.) (**85 /84 + 1/ докл.: NN 206-290 – 289-374**) и VI Нац. науч. конф. с междунар. участие „България в културното многообразие на Европа" (1.11.2008 г.) / **А. Куманова** ; Под ред. на **Н. Василев**. **Св. о. Паисий Хилендарски (Феноменът на *„История славяноболгарская …"*) – ПИШЕЩИЯТ ЧОВЕК: Епифания на хан Аспарух, хан Крум, Св. Константин-Кирил Философ, Св. архиепископ Методий, Св. княз Борис I Покръстител, цар Симеон Велики, Св. патриарх Евтимий Търновски, Георги Сава Раковски, Васил Левски, Христо Ботев, Екзарх Йосиф, Райна Княгиня**

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Литургия"*** **(Св. Йоан Кукузел), българските народни песни *„Отдавна ли си, моме, калугерица"*** **(изпълнява: Пенка Павлова), *„Песен за Райна Попгергьова"*** **(изпълнява: Недялка Керанова), *„Хубава си, моя горо"*** **(изпълнява: хор „Гусла"), *Симфония N 5*** **(Лудвиг ван Бетовен), „Италианско каприччио" (П. И. Чайковски), Химн на Република България *„Горда Стара планина", Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brьder", Студентски химн „Gaudeamus igitur", Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени"***)

Цит.: **„История славяноболгарская …"** (***Св. о. Паисий Хилендарски*** / Прев. на свър. ез. от ***акад. Петър Динеков*** по изд. на ***акад. Йордан Иванов*** от 1914 г.), реч на ***Христо Ботев***, произнесена в качеството му на учител през 1867 г. в родния му град Калофер по случай 11 май – деня на Равноапостолите Св. Св. Кирил и Методий, тезата на ***проф. Беньо Цонев***, застъпена в труда му **„Новобългарска писменост преди Паисия"** (*Бълг. преглед*, I, 1894, N 8, с. 80-94. – *Вж:* ***Шишманов***, *Ив. Д.* Избрани съч. Т. 1-2. – С., 1965-1966.; Т. 2., 1966, с. 315), **„Панонски легенди"** (***Св. архиепископ Климент Охридски***), **„Горски пътник"** (***Георги С. Раковски***), Джобното тефтерче на ***Васил Левски***, **„Моята молитва"** (***Христо Ботев***), **„За *Райна Попгергьова*"** (*българска народна песен*), **„Левски"** (***Иван Вазов***), Дневника на ***Екзарх Йосиф I***, **„Предречено от Пагане"** (***Вера Мутафчиева***), **„Княгинята"** (***Станка Пенчева***), *ръкописа на* ***„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ"*** (**Николай Василев**).

Библиогр. информ.: IV Студентска науч. конф. „Информация – личност – знание" (16.05.2008 г.) : Прогр. / СВУБИТ. – С., 2008, с. 1. ; VI Нац. науч. конф. с междунар. участие „България в културното многообразие на Европа" (1.11.2008 г.) : Прогр. / СВУБИТ и др. – С., 2008, с. 1.

Рец.: **1. Дикова**, Т. Не съд за знания, а пламтящ факел : [Том I на Тр. на Студентското научно общество на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. като квинтесенция на научноизслед. дейност на студентите в калейдоскопа на I-IV научни конференции. Библиогр. списък от 223 публикации на студенти на СВУБИТ в специализ. науч. печат. Акад. епифания „Да се наречеш болгарин", представена на 1.11.2008 г. в Нац. дворец на културата]. // *Аз Буки* : Нац. седмичник за образование и наука (С.), 2008, N 44, с. 11.

Отз.: **1**. **Димитрова**, Е. и др. [Четвърта] IV Студентска научна конференция и изложба „Информация – личност – знание" – „Information – person – knowledge" [на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии] / Е. Димитрова, Н. Янева, Е. Недева. // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН* (С.), 2008, N 8, с. 21–23. – Публ. на фотогр. от Пленарното заседание на форума / С. Пелова; **2. Пелова**, С. Фотосесия на VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа". // <http://www.local.svubit.org/2009/03/08/open-da>; **3. [Ралева**, А.] В начало беше Словото [: Проспект на Тържествената Акад. церемония „В начало беше Словото" по случай 1 ноем. 2007 г. – Деня на будителите в Нац. дворец на културата / СВУБИТ, Изд. З. Стоянов, Нац. ц-р за книгата при М-во на културата, V нац. науч. конф. с междунар. участие „Кирилицата и духовността на европейската информационна цивилизация"]. // *За буквите – О писменехъ* (С.), N 27, май 2008, с. 2; **4. Стилиянов**, Т. Академична епифания за Деня на народните будители [, представена от Студентското научно общество при СВУБИТ на 1.11.2008 г. в Нац. дворец на културата]. // <http://192.168.1.210/>. – 26.11.2008. – 2 с; **5. [Стилиянов**, Т.] Кирилицата в духовността на европейската информационна цивилизация [: Отзив за VI нац. науч. конф. с междунар. участие на СВУБИТ – 1.11.2008 г. в Националния дворец на културата на същата тема и Академична интерактивна интертекстуална епифания „Да се наречеш болгарин" (Homo scribens – Пишещ човек)" на Студентското научно общество при СВУБИТ]. // *Издател* : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (В. Търново), 2007, N 3-4, с. 2; **6. Стилиянов**, Т. Ничком пред извора ; *Епиграф: За да пиеш вода от извора, трябва да коленичиш* [: За състоялата се на 1.11.2008 г. в Нар. дворец на културата VI нац. науч. конференция с междунар. участие на СВУБИТ на тема „България в културното многообразие на Европа".] // *За буквите – О писменехъ* (С.), N 30, май 2009, с. 2; **7. Трифонова**, Г. и др. [Четвърта] IV Студентска научна конференция и изложба „Информация – личност – знание" – „Information – person – knowledge" [на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. – 16.05.2008 г. – Ден на Отворените врати : Проспект на форума и предшестващата го Акад. церемония „Homo scribens" ; Статистически анализ на представените докл.] / Г. Трифонова, Т. Стилиянов. // *Тр*. на Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (С.), 2008, Т. 7, с. 579-583; **8. Стилиянов**, Т. Тържествена церемония, посветена на VI Национална научна конференция на СВУБИТ с международно участие „Кирилицата и европейската цивилизация" [, представена на 1.11.2008 г. в Нац. дворец на културата]. // *Издател* : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (В. Търново), 2008, N 3-4, с. 29-32; **9. [Пелова**, С.**]** Фотосесия за Деня на народните будители [, представена от Студентското научно общество при СВУБИТ на 1.11.2008 г. в Нац. дворец на културата]. // *Специализирано* висше училище по библиотекознание и информационни технологии [: Дипляна]. – С., [2010], с. 3; **10.** Проф. д.п.н. Александра Куманова, Университет по

библиотекознание и информационни технологии: На будните, а не на спящите помага правото: Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // Учит. дело, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8.

3. **„И СЛОВОТО СТАНА ПЛЪТ" (HOMO UNIVERSALIS – HOMO ECCE) (ЧОВЕК УНИВЕРСАЛЕН – ТОВА Е ЧОВЕКЪТ)**

3. 1. **„П Л Е Т Е Н И Е С Л О В Е С" (Н О М О N A R R A N S)** : Акад. интертекстуална аксиология към VI Студентска науч. конф. **„Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" – „Information: Universality and freedom – choice, access, transparency" (девиз: *„Vitam impendere vero" – „Да посветим живота си на истината"*)** (21.05.2010 г.) (**докл.: NN 461-536**) и VIII Нац. науч. конф. с междунар. участие, 1.11.2010 г.: „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век") / **А. Куманова, Н. Василев** ; **Под ред. на: о. С. Пашов, Ив. Теофилов**.

Трапезата на Словото – РАЗКАЗВАЩИЯТ ЧОВЕК: Св. Константин-Кирил Философ, Св. патриарх Евтимий Търновски, Св. о. Паисий Хилендарски, Св. епископ Софроний Врачански, Любен Каравелов, Иван Вазов, Алеко Константинов, Елин Пелин, Йордан Йовков, Петко Ю. Тодоров, Николай Райнов, Димитър Талев, Димитър Димов

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Достойно ест"*** **(Св. Йоан Кукузел)**, ***„Miserere"*** **(Грегорио Алегри)**, ***Каба-гайдите на България, българската народна песен „Притури се планината"*** **(изпълнява: Стефка Съботинова)**, ***„Conquest of the paradise"*** **(Вангелис)**, **Химн на Република България** ***„Горда Стара планина", Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brьder", Студентски химн „Gaudeamus igitur", Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени"***)

Цит.: **Св. Писание – Ветхия завет – Пс., Сир., Новия завет – Св. Евангелие – Мат. (*Св. ап. Матея*), Лук. (*Св. Лука*), Иоан (*Св. ап. Иоана*), 1 Кор. (*Св. ап. Павел*), Часослов, „Пространно житие на Св. Константин-Кирил Философ" („Беседа против триезичниците") (*Св. архиепископ Климент Охридски*), „Пространно житие на Св. Иван Рилски", „Житие на Св. Петка Търновска" (*Св. патриарх Евтимий Търновски*), „История славяноболгарская …" (*о. Паисий Хилендарски*), „Кириакодромиун, сиреч Неделник" (*Св. епископ Софроний Врачански*), „Предговор към събраните съчинения от 1815 г." (*Йохан Волфганг Гьоте*), „Маминото детенце" (*Любен Каравелов*), „Под игото" (*Иван Вазов*), „Секира и тънкопоп" (*Стоян Михайловски*), „До Чикаго и назад" (*Алеко Константинов*), „Светите застъпници" (*Елин Пелин*), „Песента на колелетата" (*Йордан Йовков*), „В южните земи" (*Антон Страшимиров*), „Идилии" – „Pieta" (*Петко Ю. Тодоров*), „Къде е щастието" (*Николай Райнов*), „Железният светилник" (*Димитър Талев*), „Тютюн" (*Димитър Димов*), „Крадецът на праскови" (*Емилиян Станев*), „Мъжки времена" (*Николай Хайтов*), „Нежната спирала" (*Йордан Радичков*), „Будители – апостоли" (*Александра Куманова*), *„Легенда за светлината"*, *ръкописа на* ***„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ"*** **(Николай Василев)**.

Библиогр. информ.: VI Студентска науч. конф. „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" (21.05.2010 г.) : Прогр. / СВУБИТ. – С., 2010, с. 1. ; VIII Национална научна конференция с международно участие (1.11.2010 г.: „Обществото на знанието и хуманизма на XXI век" : Прогр. / УНИБИТ и др. – С., 2010, с. 1.

Отз.: **1. Куманова**, А. Студентското научно общество : [За I-VI Студентски научни конференции на СВУБИТ и Том I-VI на Тр. на СНО при СВУБИТ]. // *Библиотека* (С.), 2010, N 4, с. 43-44. – Прил: Стратификация на изследванията на Студентското научно общество (СНО) на СВУБИТ по I-VI Студентски научни конференции (2005-2010 г.): Табл. 1; Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на студентите „TABULA GRATULATORUM" (I-VI TG) (2005-2010 г.), поместван в *„Трудовете на СНО при СВУБИТ"* (Т. I-VI): Табл.; **2. Стилиянов**, Т. Интерактивно слово за заветите и настоящето [: VI Студентска науч. конф. и изложба на Студентското науч. о-во при СВУБИТ „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" („Information: universality and freedom – choice, access, transparency"]. // *Информ. бюл. на Цент р. библ. на БАН*, 2010, N 8, с. 17-18. – Публ. на фотогр. от Пленарното заседание на форума / М. Таланова ; **3. [Стилиянов**, Т.] Трапеза на духа [:VI Студентска науч. конф. и изложба на Студентското науч. о-во при СВУБИТ „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" („Information: universality and freedom – choice, access, transparency" ; Акад. ин– тертекстуална аксиология към VI Студентска науч. конф. ...]. // *За буквите* : Кирило-Методиевски вестник, N 33, ноември 2010, с. 2. Публ. на фотогр. от Пленарното заседание на форума / М. Таланова; **4. [Георгиев**, Л.] УНИБИТ отбеляза своята 60-годишнина с впечатляващ форум [: 1 ноември 2010 г. – Ден на народните будители – VII Нац. науч. конф. с межд. участие „Обществото на знанието и хуманизма на XXI век"]. // *Издател* : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Унив. по библиотекознание и информ. технол. (В. Търново), 2010, N 4, с. 29; **5. Апостолова**, Б. и др. Плетение словес [: 1 ноември 2010 г. – Ден на народните будители – VII Нац. науч. конф. с межд. участие „Обществото на знанието и хуманизма на XXI век"] / Б. Апостолова, Б. Николова. // *За буквите* : Кирило-Методиевски вестник, N 34, май 2011, с. 2. – Публ. на фотогр. от Акад. церемония, въвеждаща към Пленарното заседание на форума / М. Таланова; **6.** Проф. д.п.н. Александра Куманова, Университет по библиотекознание и информационни технологии: На будните, а не на спящите помага правото: Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // Учит. дело, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8.

3. 2. **„СВЕТНА КАТО СЛЪНЦЕ" (HOMO VERBI GRACILIS)** : Акад. интертекстуална аксиология към V Студентска науч. конф. **„Информация – ценности – общество" – „Information – values – society" (девиз: *„Licht, mehr Licht" – „Светлина, повече светлина"*)** (22.05.2009 г.) (**86 докл.: NN 375-460**) и VII Национална научна конференция с международно участие (1.11.2009 г.: „България – кръстопът на култури и цивилизации") / **А. Куманова, Н. Василев** ; **Под ред. на: о. С. Пашов, Ив. Теофилов**.

Кръстният път – ЧОВЕКЪТ НА ИЗЯЩНОТО СЛОВО (поезията до Н. Вапцаров): Св. Константин-Кирил Философ, Св. архиепископ Методий, Св. архиепископ Климент Охридски, Черноризец Храбър, Св. о. Паисий Хилендарски, Любен Каравелов, Христо Ботев, Петко Р. Славейков, Иван Вазов, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Гео Милев, Христо Смирненски, Никола Вапцаров

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Casta Diva"*** **(Винченцо Белини),** ***„Stabat Mater"*** **(Джоакино Росини),** ***Каба-гайдите на България, българската народна песен „Заблеяло ми агънце"*** **(изпълнява: Борис Машалов), Химн на Република България** ***„Горда Стара планина", Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brьder", Студентски химн „Gaudeamus igitur", Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени"***)

Цит.: Новия завет – Апрокос (Апракос), **„Панонски легенди", „Житие на Св. Св. Кирил и Методий"** (***Св. архиепископ Климент Охридски***), **„Азбучна молитва"** (***епископ Константин Преславски***), **„За буквите"** (***Черноризец Храбър***), **„История славяноболгарская ..."** (***о. Паисий Хилендарски***), **„Горски пътник"** (***Георги С. Раковски***), **„Хубава си, моя горо"** (***Любен Каравелов***), **„Татковино", „Не пей ми се", „Времето"** (***Петко Р. Славейков***), **„Новото гробище на Сливница"** (***Иван Вазов***), **„Сърце на сърцата"** (***Пенчо Славейков***), **„Хайдушки копнения"** (***Пейо Яворов***), **„Да се завърнеш в бащината къща..."** (***Димчо Дебелянов***), **„Септември"** (***Гео Милев***), **„Цветарка"** (***Христо Смирненски***), **„Вяра", „Предсмъртно"** (***Никола Вапцаров***), **„Пиета (Sedes Sapientiae)"** (***Александра Куманова***), *ръкописа на* ***„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ"***, **„Словото" (Николай Василев)**.

Библиогр. информ.: V Студентска науч. конф. „Информация – ценности – общество" (22.05.2009 г.) : Прогр. / СВУБИТ. – С., 2009, с. 1. ; VII Национална научна конференция с международно участие (1.11.2009 г.: „България – кръстопът на култури и цивилизации" : Прогр. / СВУБИТ и др. – С., 2009, с. 1.

Отз.: **1. [Ралева**, А.**]** [Съобщение за предстоящите] Пета студентска научна конференция и изложба на Студентското научно общество при СВУБИТ на тема „Информация – ценности – общество", СВУБИТ, зала „Тържествена", 22 май 2009 г. и Седма национална научна конференция с международно участие на тема „България – кръстопът на култури и цивилизации", Нац. дворец на културата, 1 ноември 2009 г. // *За буквите* : Кирило-Методиевски вестник, N 30, май 2009, с. 2; **2. Трайков**, П. Повече светлина! : [Отзив за Петата студентска науч. конф. и изложба на СВУБИТ „Информация – ценности – общество", 22.05.2009 г. и за Акад. постановка „Светна като слънце" (по думите на Св. Климент Охридски за Св. Константин-Кирил).] // *За буквите* : Кирило-Методиевски вестник, N 31, ноем. 2009, с. 2; **3. Ден** на отворените врати – V Студентска научна конференция и изложба на ДВУБИТ – 22 май 2009 г. [за Акад. интертекстуална аксиология „Светна като слънце" (Homo verbi gracilis)" и за Т. II на Тр. на Студентското науч.о-во] / Пламен Трайков и др. // *Издател* : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол. (В. Търново), 2009, N 1-2, с. 70-71, с ил. – Други авт.: Мехмед Исмаил, Калина Велкова, Жулиета Желева; **4. Вековен** кръстопът (VII нац. науч. конф. в Деня на нар. будители – 1.11.2009 г.) // *За буквите* : Кирило-Методиевски вестник, N 32, май 2010, с. 2; **5. Върбанова-Денчева**, К. Денят на народните будители и съвременните измерения на будителството [: За VII нац. науч. конф. с междунар. участие „България – кръстопът на култури и цивилизации", организирана от СВУБИТ на 1.11.2009 г.] // *Издател* : Науч. сп. за кн. (В. Търново) / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол., 2009, N 1-2, с. 48; **6. Николова**, Б. За будителите – с почитта на ораторията и с червени и бели рози. // *Издател* (В. Търново) : Науч. сп. за кн. / Великотърн. унив. „Св. Св. Кирил и Методий" ; Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технол., 2009, N 3-4, с. 66-67, с ил.; **7. [Върбанова-Денчева**, К.**]** Вековен кръстопът : Седма нац. науч. конф. с междунар. участие „България – кръстопът на култури и цивилизации", организирана от СВУБИТ на 1.11.2009 г. в Деня на народните будители. // *За* буквите : Кирило-Методиевски вестник, N 32, май 2010, с. 2; **8. Апостолова**, Б. и др. Информация – личност – знание / Б. Апостолова, Б. Николова [За Т. IV на Трудовете на Студентското научно общество (С., 2009) с отг. ред. С. Денчев и главен ред. А. Куманова и интеракцията „Светна като слънце" (Homo Verbi Gracilis)"]. // *Издател* : Науч. сп. за книгата, 2011, N 1-2, с. 70-72, с ил.;, а не на спящите помага правото: Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност **9.** Проф. д.п.н. Александра Куманова, Университет по библиотекознание и информационни технологии: На будните е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // Учит. дело, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8.

3.3. **„ПЕСЕН НА ПЕСНИТЕ" (HOMO CANTANS)"** : Акад. интертекстуална аксиология към VII Студентска науч. конф. **„Информацията – фактор, мисия, истина" – „The information – factor, mission, truth" (девиз:** ***„Vivat, crescat, floreat" – „Нека да живее, да расте, да процъфтява"*****)** (20.05.2011 г.) (**докл.: NN 537-614**) и IX Нац. науч. конф. с междунар. участие, 1.11.2011 г.: „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век") / **А. Куманова, Н. Василев** ; **Под ред. на: о. С. Пашов, Ив. Теофилов**.

Райската градина – ПЕЕЩИЯТ ЧОВЕК (поезията от Н. Вапцаров): Никола Вапцаров, Николай Лилиев, Елисавета Багряна, Атанас Далчев, Иван Пейчев, Веселин Ханчев, Александър Геров, Александър Вутимски, Валери Петров, Блага Димитрова, Божидар Божилов, Павел Матев, Лиляна Стефанова, Пеньо Пенев, Петър Караангов, Иван Динков, Евтим Евтимов, Константин Павлов, Михаил Берберов, Христо Фотев, Владимир Башев, Любомир Левчев, Дамян Дамянов, Борис Христов, Маргарита Петкова

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Достойно ест"*** **(Св. Йоан Кукузел), българската народна песен** ***„Отдавна ли си, моме, калугерица"*** **(изпълнява: Пенка Павлова),** ***„Сътворението: Оратория"*** **(Й. Хайдн),** ***„Ave Maria"*** **(Фр. Шуберт),** ***„Реквием"*** **(В. А. Моцарт),** ***„Симфония N 3. EROIKA"*** **(Лудвиг ван Бетовен),** ***„Тристан и Изолда (Въведение)"*** **(Р. Вагнер),** ***„Пер Гюнт (Песента на Солвейг)"*** **(Едвард Григ),** ***„Музика на водата"*** **(Г. Фр. Хендел),** ***„Огънят"*** **(Мануел де Фая),** ***„Медитация"*** **(Жул Масне), Химн на Република България** ***„Горда Стара планина", Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brьder", Студентски химн „Gaudeamus igitur", Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени"***)

Цит.: ***Св. евангелие от Матея*** **(Мат.) и от Иоана (Иоан.);** ***Първо послание*** **на Св. апостол Павел** ***до Коринтяни*** **(1 Кор.);** ***Пространно житие на Св. Петка Търновска*** **(Св. патриарх Евтимий Търновски) (ПЕТ) (XIV в.)** ***(„… от патриарх Евтимий – житие и живот на нашата преподобна майка Параскева и как тя бе пренесена в преславния [наш] град Търново, написано от [кир] Евтимий, Патриарх Търновски”*** *– цит. по* **Стара** българска литература. Житиеписни творби, С., 1986, с.191-202; стиховете на поетите: **Николай Лилиев** ***(„Съдбата те изпраща бледен...”),*** **Елисавета Багряна** ***(„Амазонка”),*** **Атанас Далчев** ***(„Съдба”),*** **Никола Вапцаров** ***(„Прощално”),*** **Иван Пейчев** ***(„Ще се усмихват сините води”),*** **Веселин Ханчев** ***(„Под люлака”),*** **Александър Геров** ***(„Гълъби”),*** **Александър Вутимски** ***(„Стихотворения за синьото момче”),*** **Валери Петров** ***(„Катастрофа пред гаража”),*** **Блага Димитрова** ***(„Прегръдка”),*** **Божидар Божилов** ***(„Миниатюра”),*** **Павел Матев** ***(„Любов – магическа реалност...”),*** **Лиляна Стефанова** ***(„Последна точка...”),*** **Пеньо Пенев** ***(„Когато се наливаха основите”),*** **Петър Караангов** ***(„Ключове”),*** **Иван Динков** ***(„Жесток и просълзен...”),*** **Евтим Евтимов** ***(„За две ръце...”),*** **Константин Павлов** ***(„Българо-вавилонско стихотворение”),*** **Михаил Берберов** ***(„Ще те намеря...”),*** **Христо Фотев** ***(„Колко си хубава!...”),*** **Владимир Башев** ***(„Рисунка”),*** **Любомир Левчев** ***(„Недопустимост”),*** **Дамян Дамянов** ***(„Любов”),*** **Борис Христов** ***(„Жената Мария”),*** **Маргарита Петкова** ***(„Пунктуация”) (***цит. по: **Антология** на българската любовна лирика / *Съст.* **Божидар Божилов, Давид Овадия, Димитър Стефанов, Йордан Милев**, С., 1976; **„Пиета (Sedes Sapientiae)”** (***А. Куманова***); **Василев**, Н. Критически диалози, С., 1990; *ръкописа на* ***„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ”*** (**Н. Василев**); **Словото** – българска виртуална библиотека. // <www.slovo.bg>.

Библиогр. информ.: VII Студентска науч. конф. „Информацията – фактор, мисия, истина” (20.05.2011 г.) : Прогр. / УНИБИТ. – С., 2011, с. 1. ; IX Национална научна конференция с международно участие (1.11.2011 г.: „Обществото на знанието и хуманизма на XXI век” : Прогр. / УНИБИТ и др. – С., 2011, с. 1.

Рец.: **Чобанов**, А. Песен на песните : [Отзив за I-VII Студентски научни конф. (2005-2011 г.) в УниБИТ и по-специално – за VII-та конф., предшествана от Академична интертекстуална аксиология „Песен на песните”, дело на проф. А. Куманова и д-р Н. Василев; За Трудовете на Студентското научно общество, Т. I-VI (2008-2011 г.)]. // Издател : Науч. сп. за книгата, 2011, N 1-2, с. 45-51.

Отз.: **1. Апостолова**, Б. и др. [VII] Седма студентска научна конференция и изложба на УНИБИТ [„Информацията – фактор, мисия, истина” („The information – factor, mission, truth”), 20.05.2011 г.] / Б. Апостолова, Б. Николова. // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН*, V, 2011, N 7 (53), с. 11-12; **2. Чобанов**, А. VII Студентска научна конференция и изложба [„Информацията – фактор, мисия, истина” („The information – factor, mission, truth”) на Унив. по библиотекознание и информ. технол. – 20.05.2011 г.]. // *Библиотека* (С.), 2011, N 3, с. 18; **3. Стефанова**, Л. Университет на бъдещето [: Слово : За Академичната интеракция, която я предхожда VII Студентска научна конференция и изложба на УНИБИТ – 20.05.2011 г.]. // *Т р.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (С.), Т. VII, 2012, с. 89-90; **4. Пенева**, А. Информацията като съдба [: Слово : За VII Студентска научна конференция и изложба на УНИБИТ – 20.05.2011 г. и Академичната интеракция, която я предхожда]. // *Т р.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (С.), Т. VII, 2012, с. 101-102; **5. Проф. д.п.н. Александра Куманова**, Университет по библиотекознание и информационни технологии: На будните, а не на спящите помага правото: Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // Учит. дело, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8.

3. 4. **„НЕ ЖИВЕЯ, А ГОРЯ” (HOMO PASSIONIS)** : Акад. интертекстуална аксиология към VIII Студентска науч. конф. **„Информация – комуникация – познание” – „Information – communication – knowledge” (девиз:** ***„Мъдростта е окото на живота” – „Oculus vitae sapientia”*****)** (18.05.2012 г.) (**докл.: NN 615-708**) и X Юбилейна нац. науч. конф. с междунар. участие, 1.11.2012 г.: „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век”) / **А. Куманова, Н. Василев** ; **Под ред. на: о. С. Пашов, Ив. Теофилов**.

Св. Стълба – СТРАСТНИЯТ ЧОВЕК : Диалози на авторите на изящното слово с персонажите им, олицетворяващи Любовта: 1. ПЕЙО ЯВОРОВ – ЛОРА; 2. ГЕО МИЛЕВ – ВЕЧНАТА ЖЕНА; 3. ХРИСТО СМИРНЕНСКИ – ЦВЕТАРКА; 4. НИКОЛА ВАПЦАРОВ – БОЙКА; 5. ЙОРДАН ЙОВКОВ – НОНА (Йосиф Давидов – Нона /*Чифликът край границата/*); 6. ДИМИТЪР ТАЛЕВ – КАТЕРИНА (Султана – Катерина; Лазар Глаушев – Рафаил Клинче /*Железният светилник/*); 7. ДИМИТЪР ДИМОВ – ИРИНА (Борис Морев – Ирина / *Тютюн/*)

(Музикални фрагменти: ***Великденски камбанен звън, „Достойно ест”*** **(Св. Йоан Кукузел), българската народна песен** ***„Йовано, Йованке”*** **(изпълнява: Иван Андонов),** ***„Вардар: Пиеса”*** **(Панчо Владигеров),** ***„Miserere”*** **(Грегорио Алегри),** ***„Адажио в сол минор”*** **(Томазо Албинони),** ***„Страсти по Матея”*** **(Й. С. Бах),** ***„Апасионата”*** **(Лудвиг ван Бетовен),** ***„IV симфония. IV част”*** **(Йоханес Брамс),** ***„V симфония: Патетична”*** **(П. И. Чайковски),** ***„Картини от една изложба (Врата; Нощ на голия връх)”*** **(М. П. Мусоргски),** ***„Фантастична симфония (Танц на вещиците)”*** **(Ектор Берлиоз),** ***„Nesun dorma”*** **(Джакомо Пучини),** ***Композиция от запис на космически звуци, записани от Американската космическа агенция NASA, Каба-гайди на България,*** **Химн на Република България** ***„Горда Стара планина”, Химн на Обединена Европа „Alle Menschen werden Brüder”, Студентски химн „Gaudeamus igitur”, Химн, посветен на 24 май, „Върви, народе възродени”***)

Цит.: ***Битие, Псалтир, Песен на Песните, Премъдрост Соломонова, Св. евангелие от Лука, Първо послание на Св. ап. Павла до Коринтяни,*** **Св. епископ Климент Охридски.** ***Молитва преди изповед,*** **Св. епископ Константин Преславски.** ***Азбучна молитва,*** **Св. патриарх Евтимий Търновски.** ***Житие на Св. Петка,*** **Петко Р. Славейков.** ***Изворът на белоногата,*** **Иван Вазов.** ***Тя,*** **Христо Ботев.** ***До моето първо либе,*** **Пенчо П. Славейков.** ***На нощта си ясен месец,*** **Пейо Яворов.** ***Аз не съм сам, Две души, На Лора,*** **Гео Милев.** ***Ад,*** **Христо Смирненски.** ***Цветарка,*** **Никола Вапцаров.** ***Прощално,*** **Елисавета Багряна.** ***Потомка,*** **Дора Габе.** ***Птици,*** **Евтим Евтимов.** ***За две ръце***; *ръкописа на*

„ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ" (**Н. Василев**); ***„Виланел"*** (**Шарл Льоконт дьо Лил** / прев. Н. В., А. К.); ***„Събрани – разделении"*** (**А. Куманова**).

Рец.: **1. Струмина**, С. Студентска науучна конференция се проведе в чест на 24 май [: За VIII Студентска науч. конф. и изложгба на УНИБИТ „Информация – комуникация – познание" и интеракцията „Не живея, а горя" (Homo Passionis)" (18.05.2012 г.)]. // *Учит. дело*, N 21 (362 501), 28 май 2012, с. 3. – Публ. на фотогр. от Пленарното заседание на форума / Д. Бояджиев; **2. Струмина**, С. и др. Светата стълба на духа на България [: За VIII Студентска науч. конф. и изложгба на УНИБИТ „Информация – комуникация – познание" и интеракцията „Не живея, а горя" (Homo Passionis)" (18.05.2012 г.)] / С. Струмина, Т. Стилиянов. // *Информ. бюл. на Цент р. библ. на БАН*, 2012, N 5 (63), с. 9. – Публ. на фотогр. от Пленарното заседание на форума / Д. Бояджиев. – На титулн. стр. на бюл. за авт. на публ. е посочена А. Куманова; **3. Струмина**, С. и др. Светата стълба на духа на България [: За VIII Студентска науч. конф. и изложгба на УНИБИТ „Информация – комуникация – познание" и интеракцията „Не живея, а горя" (Homo Passionis)" (18.05.2012 г.)] / С. Струмина, Т. Стилиянов. // <http://www.sno.unibit.bg>. – 29.05.2012. – 10 с. с ил. – Публ. на визните на кориците на томове I-VII на Тр. на СНО при УНИБИТ и кадри от Пленарното заседание на форума / Д. Бояджиев.; **4. Апостолова, Б. и др.** VIII Студентска научна конференция „Информация – комуникация – познание" (18.05.2012 г.). // *Докторански бюл.* / Изд. на Доктор. Съвет при БАН ; Б. Апостолова, Т. Стилиянов, 2012, N 2 (май), с. 46-48. <http://www.phd.bas.bg>; **5.** [**Хинкова**, Б. и др.] Светата стълба : VIII Студентска научна конференция „Информация – комуникация – познание" – „Information – communication – knowledge" (девиз: *„Мъдростта е окото на живота" – „Oculus vitae sapientia"*) (18.05.2012 г.) (94 доклада: NN 615-708) / Б. Хинкова, Б. Николова. // *За буквите – О писменехъ*: Кирило-Методиевски вестник (С.). – N 38, ноември 2012, с. 27;

3. 5. **„ОТВОРЕТЕ И ПРОСТЕТЕ" (HOMO LUDENS)** : Акад. интертекстуална аксиология към IX Студентска научна конференция **„Информация – наука – култура – изкуство – религия"** (17.05.2013 г.) (**259 докл.: NN 709-967**); **(девиз: *„Знанието е сила" – „Scientia est potentia")"*** и XI Национална научна конференция с международно участие, 1.11.2013 г.: „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век"): **Дъгата – ИГРАЕЩИЯТ ЧОВЕК (Детската поезия): 1. Св. Константин-Кирил Философ; 2. Св. патриарх Евтимий Търновски; 3. Св. о. Паисий Хилендарски; Петко Р. Славейков; 5. Елин Пелин; 6. Дора Габе; Никола Вапцаров**.

(Музикални фрагменти: **Св. Йоан Кукузел.** ***Достойно ест;*** **Грегорио Алегри.** ***Miserere***; **Томазо Албинони.** ***Адажио в сол минор***; **Масне.** ***Медитация***; *арията „Una Furtiva Lagrima" от операта на* **Гаетано Доницети** ***„Елексир на любовта"*** *в изпълнение на Лучано Паваророти подчертават съвършените образци на универсалния модел за човешко поведение, отразени в посочените творби ... Българският информационен код в универсалния модел за човешко поведение е обозначен чрез изпълнение на ДЕТСКИТЕ ПЕСНИ („Хубава си, татковино", „Мила Родино", „Високи сини планини", „Детство мое", станали народни /***записи на изпълнението на хор „Бодра смяна", съхраняван в Златния фонд на Българското национално радио/**)

Цит.: ***Св. Писание – Стария завет*** (***Битие*** /9:13/) и ***Новия завет*** (***Първо послание на Св. ап. Павел до Коринтяни*** /3:2; 14:20; 15:41/); **Св. Константин Кирил-Философ** – ***Проглас към Евангелието;*** **Св. архиепископ Климент Охридски** – ***Пространно житие на Константин-Кирил, Слово за Света Троица, Трипесници за Рождество Христово;*** **Св. патриарх Евтимий Търновски** – ***Пространно житие на Петка Търновска, Пространно житие на Филотея Темнишка;*** **Св. о. Паисий Хилендарски** – ***История славяноболгарская ...;*** **Иван Вазов** – ***Молитва, Песен за синчеца, Училище, Отечество любезно;*** **Петко Рачов Славейков** – ***Татковина;*** **Цветан Радославов** – ***Мила Родино;*** **Гео Милев** – ***As dur;*** **Никола Вапцаров** – ***Пролет, Не бойте се, деца, Стихотворения за деца;*** **Елин Пелин** – ***Пред дъжда;*** **Младен Исаев** – ***Високи, сини планини;*** **Дора Габе** – ***Унесено се вглеждах в небесата, Бе тиха нощ;*** **Елисавета Багряна** – ***Потомка;*** **Веса Паспалеева** – ***Доволен;*** **Богомил Гудев** – ***Детство мое;*** **Николай Николов** – ***Месечко ясен;*** **Леда Милева** – ***Зайченцето бяло;*** **Георги Авгарски** – ***Деца;*** **Цецилий Стаций** – ***Другари;*** **Николай Василев** – ***Видение;*** **Александра Куманова** – ***В люлка небесно тъкана;*** **Александра Куманова, Николай Василев** – ***Дъгата.***

ЕПИЛОГ:

„ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ!"

ОЧАКВАЩИЯТ ЧОВЕК (HOMO EXSPECTANS)

(Музикални фрагменти: *посланието към вселената от земните жители –* ***българската народна песен „Дельо Войвода"****, изпята от* **Валя Балканска**; ***Джоакино Росини – „Stabat Mater"***; ***Масне – „Медитация" (Бел. 89)***

346. **Куюмджиев**, Кр. Димитър Димов. – С., 1987. ***(Бел. 46)***

347. **Кьорчев**, Д. Елин Пелин. // *Елин Пелин* : Сб. / Под ред. на Ал. Балабанов. – С. : печ. Право, 1922, с. 26. ***(Бел. 39)***

348. **Кюпева**, Д. Пенчо Славейков – българският автентичен лирически космос като философска, художествена и естетическа причина за приобщаване на българската литература към поетиката на западноевропейския художествен идеал („Фрина", „Луд гидия", „Змейово либе", „Кървава песен" и др.). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 376-378. ***(Бел. 6)***

349. **Лавров**, Л. А. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. – Ленинград, 1930. ***(Бел. 14)***

350. **Леков**, Д. Любен Каравелов. – С., 1977. ***(Бел. 32)***

351. **Лекомцева**, М. И. Семантика некоторых риторических фигур, основанных на тавтологии (на материале „Похвального слова Кириллу-Философу Климента Охридского"). // *Структура* текста. – Москва, 1980, с. 184-197. ***(Бел. 15)***

352. **Ликова**, Р. Портрети на български символисти. – С. : Наука и изкуство, 1987. ***(Бел. 43)***

353. **Литературен** архив : Т. 3. Пенчо Славейков / Състав. и коментар Стоянка Михайлова в сътрудничество с Михаил Въгленов. – С. : БАН, 1967. ***(Бел. 38)***

354. **Лихачов,** Д. Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России. – Москва, 1958, с. 24. ***(Бел. 54)***

355. **Лукин,** П. Е. Письмена и православие : Ист.-филол. исследование „Сказания о письменех" Константина Философа Костенецкого. – Москва, 2001. ***(Бел. 19, 57)***

356. **Мавродинова**, Л. Украсата на Синайския псалтир. // *Старобългарска литература*, 13, С., 1983, с. 74-90. ***(Бел. 82)***

357. **Максимов**, Ст. Христо Ботев и руската литература. – С., 1906, с. 36. ***(Бел. 33)***

358. **Малинин**, В. Грамматика Йоана Экзарха Болгарского. // *Сборник* статей по славяноведению, составленый и изданный учениками В. И. Ламанского. – Санкт-Петербург, 1883, с. 179-195. ***(Бел. 17)***

359. **Малышевский**, Ив. Святые Кирилл и Мефодий первоучители славянские. – Киев, 1886, с. 2-3. ***(Бел. 14)***

360. **Маринов**, Д. Йеромонах Йосиф Брадати. // *СбНУ*, 1901, N 18, с. 99-131. ***(Бел. 20, 21)***

361. **Маринов**, Д. Спомен от послушничеството ми при отца Неофит Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

362. **Марков**, Г. Гео Милев в светлината на литературния архив. // *Литературен* архив Гео Милев. – С., 1964. ***(Бел. 45)***

363. **Марковић**, Т. Љубен Каравелов у српској књижевности. // *Српски књижевни гласник*, 1910, кн. 24, св. V и VI. ***(Бел. 32)***

364. **Марковска**, М. Летопис за живота и творчеството на Иван Вазов. 1850-1895. – С., 1981. ***(Бел. 36)***

365. **Мешеков**, Ив. Йордан Йовков – романтик-реалист. – С., 1947. ***(Бел. 42)***

366. **Миладинов**, Ив. Братя Миладинови. Биография. – С., 1932. ***(Бел. 31)***

367. **Миладинова**, Ц. Епоха, земя и хора. – С., 1939. ***(Бел. 31)***

368. **Миларов**, Св. Василий Евстатиевич Априлов... Опис на живота му и на деятелноста му. – Одесса, 1883. ***(Бел. 25)***

369. **Милев**, Ал. Жития на св. Климент Охридски (Италианска легенда). – С., 1961 с. 144. ***(Бел. 14)***

370. **Милев**, Н. Факторите на българското възраждане (Сб. в чест на Ив. Д. Шишманов). – С., 1920. ***(Бел. 21)***

371. **Милетич**, Л. Неофит Рилски като филолог. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

372. **Минев**, Д. Асеманиево евангелие. // *Кирило-Методиевска* енциклопедия : 1. – С., 1985, с. 124-134. ***(Бел. 81)***

373. **Минев**, Д. Спомени и документи. – 2. изд. – 1969. ***(Бел. 42)***

374. **Минков**, Цв. Христо Ботев. – Лом, 1924. ***(Бел. 33)***

375. **Минковски**, М. Супрасълският сборник отново на славянска земя. // *Наша родина*, XV, 1968, кн. 10 (октомври), с. 10. ***(Бел. 88)***

376. **Минчев**, Г. Мястото на новооткритите листове от Синайския евхологий сред другите текстове от ръкописа. Филологически и литургически анализ на молитвите от денонощния богослужебен цикъл (asmatike akol-outhia). // *Palaeobulgarica / Старобългаристика,* XVII, 1993, 1, с. 12-36. ***(Бел. 83)***

377. **Минчева**, А. Константин Костенечки. // *Строители* и ревнители на родния език : Сб. очерци. – С., 1982, с. 70. ***(Бел. 59)***

378. **Минчева**, А. Старобългарски кирилски откъслеци. – С., 1978, с. 24-39; 94-97; 113-201. ***(Бел. 91)***

379. **Миролюбов**, В. [К. Кръстев] Поетическите завети на Ботева. (Хр. Ботев, П. П. Славейков, П. Тодоров, П. К. Яворов). – С., 1917, с. 3-37. ***(Бел. 33)***

380. **Мирчев**, К. Историческа граматика на българския език. – С., 1978, с. 15-29. ***(Бел. 78)***

381. **Мирчев**, К. Кирил и Методий. // *Строители* и ревнители на родния език / Състав. Любомир Андрейчин, Венче Попова. – С., 1982, с. 21. ***(Бел. 98, 99)***

382. **Мирчев**, К. Старобългарски език. – В. Търново, 2000, с. 137-140. ***(Бел. 100)***

383. **Митов**, Д. Б. Последните работи на Елин Пелин. // *Пролом*, 1922. ***(Бел. 39)***

384. **Митрополит Пимен**. Отец йеромонах Неофит Рилски. – С., 1984. *(Бел. 26)*

385. **Младенов**, Ст. Иван Вазов и Пенчо Славейков : Сб. на Съюза на бълг. писатели. – С., 1920. ***(Бел. 38)***

386. **Монова**, Ил. Проблеми на поетиката на Димчо Дебелянов. – С. : Бълг. писател, 1990. ***(Бел. 43)***

387. **Мошин**, Вл. Кирилски рукописи повијесног музеја Хрватске и Копитарове збирке. – Београд, 1971, с. 149-197. ***(Бел. 88)***

388. **Мутафчиева**, В. Книга за Софроний. – С., 1978. ***(Бел. 22)***

389. **Мутафчиева**, В. Образ невъзможен. Младостта на Раковски. – С. : Военно изд., 1983. ***(Бел. 28)***

390. **Найденов**, Н. Истината по трагичната случка с Лора и П. К. Яворов. – Ст. Загора, 1925. ***(Бел. 40)***

391. **Наследството** Вазов / Ред. кол. Милена Цанева, Елка Константинова, Бистра Ганчева, Милена Кирова. – С., 2002. ***(Бел. 36)***

392. **Начов**, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 г. до 1877 г. // *Сб.* БАН, кн. XV, 1921. ***(Бел. 30)***

393. **Начов**, Н. Христо Ботев. – С., 1918, с. 152. ***(Бел. 33)***

394. **Начов**, Н. Цариград като културен център на българите, до 1877 г. // *Сб.* БАН, кн. XIX, 1925, с. 1-208. ***(Бел. 30)***

395. **Невоструев**, К. Записка о переводе Евангелия на славянский язык, сделанном Св. Кириллом и Мефодием. // *Кирилло-Мефодиевский* сборник. – Москва, 1865, с. 225. ***(Бел. 14)***

396. **Неделчев**, Михаил. Завръщане към „На Острова на блажените" в литературната критика. Притурка към „Пенчо Славейков. На Острова на блажените". – С., 1986. ***(Бел. 38)***

397. **Неофит Бозвели** и българската литература / Състав. Г. Димов и Ст. Таринска. – С. : БАН, 1993. ***(Бел. 27)***

398. **Неофит Бозвели**. Мати Болгария / Състав. Иван Гранитски. – С. : Захарий Стоянов, 2003. ***(Бел. 27)***

399. **Неофит Бозвели**. Съчинения / Състав. Ст. Таринска. – С. : Бълг. писател, 1968. ***(Бел. 27)***

400. **Неофит Рилски**. Приписки в библиотеката му / Подбор Д. Леков, А. Алексиева. – С. : БАН, 1976. ***(Бел. 26)***

401. **Николов**, М. Идилиите на П. Ю Тодоров : Лит. характеристики. – С. : Хемус, 1927. ***(Бел. 41)***

402. **Николов**, М. Лириката на Яворов. // *Златорог*, 1921. ***(Бел. 40)***

403. **Николов**, М. Хайне и Пенчо Славейков. // *Златорог*, I, 1920, кн. 6. ***(Бел. 38)***

404. **Николова**, Г. Алеко Константинов – митологизация на сатирични мотиви от настоящето като философска и художествена причина за „завръщане" в бъдещето („Бай Ганю. Невероятни разкази за един съвременен българин"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 361-363. ***(Бел. 6)***

405. **Николова**, К. Алеко Константинов: Феноменология на пътя между два свята („До Чикаго и назад"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 367-369. ***(Бел. 6)***

406. **Николова**, Л. Св. Св. Кирил и Методий – преводът на Апрокоса (Изборното евангелие). Научният спор за „глаголицата" и „кирилицата" . // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 308-312. (***Бел. 6)***

407. **Николчов**, В. Значение на Неофит Рилски за развоя на нашето учебно дело. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1. ***(Бел. 26)***

408. **Ничев**, А. Алеко Константинов. 1863-1897. – С. : БАН, 1964. ***(Бел. 37)***

409. **Облак**, В. Няколко бележки върху старословенските паметници. // *Сб. народни умотворения,* 9, 1893, с. 3-20. ***(Бел. 84)***

410. **Обретенов,** Н. „Из спомените ми за организирането на Ботевата чета" и „Моите спомени по случай 50-годишнината от смъртта на Ботева". (В брошурата: Г. Апостолов – черти из живота и революционната му дейност. Събрал и наредил Константин Апостолов, 1929). ***(Бел. 33)***

411. **Огієнко**, І. Історія церковно-словянської мови : 2. – Варшава, 1928, с. 68-71. ***(Бел. 84)***

412. **Огієнко**, І. Історія церковно-слов'янскоі мови. Том п'ятий. Наиважніщі пам'ятки церковно-слов'янскоі мови. Ч. І. Пам'ятки старо-слов'янські X-XI віків. – Варшава, 1929, с. 38-41 ***(Бел. 82)***; р. 35-38. ***(Бел. 83)***

413. **Орешков**, П. Автобиография на Софрония Врачански. // *Бълг. библиотека*, 1914, бр. 9. ***(Бел. 22)***

414. **Орешков**, П. Няколко документа за Пазвантоглу и Софрония Врачански. // *Сборник* на Бълг. акад. на науките, кн. III, 1914 г. ***(Бел. 22)***

415. [Св. о.] **Паисий Хилендарски** и неговата епоха. – С., 1962. ***(Бел. 21)***

416. [Св. о.] **Паисий Хилендарски**. История славянобългарская (1762). – Пловдив, 1898. ***(Бел. 34)***

417. [Св. о.] **Паисий Хилендарски** : Личност, дело, епоха. – С., 1962. ***(Бел. 21)***

418. [Св. о.] **Паисий Хилендарски**. Славянобългарска история / Под ред. на Петър Динеков. – С., 1963, с. 91. ***(Бел. 102, 103, 104)***

419. **Панова**, И. Вазов, Елин Пелин, Йовков – майстори на разказа. – 3. изд. – С. : Нар. просвета, 1988. ***(Бел. 42)***

420. **Панчев**,Т. Найден Геров. Сто години от рождението му 1823-1923 : Къси черти от живота и дейността му. – С., 1923. ***(Бел. 29)***

421. **Паплонский**, И. Известие о Супрасльской рукописи. // *Варшавские* Университетские Изв. за 1872 г. Неофициальный отдел, N 4, с. 1-5. ***(Бел. 88)***

422. **Паси,** И. Биография на духа. – С., 1993 (1994, 2007). ***(Бел. 4)***

423. **Паси,** И. Метафората. – С., 1983 (2002). ***(Бел. 4)***

424. **Паси**, И. Мотиви на човешкото поведение : 14 социално-психологически етюда. – С., 2002. ***(Бел. 4)***

425. **Паси**, И. Проблеми, хора, спомени. – С., 1992. ***(Бел. 4)***

426. **Паси**, И. Философски литературни етюди. – С., 1968. ***(Бел. 4)***

427. **Пелева**, И. Идеологът на нацията. Думи за Вазов. – Пловдив, 1994. ***(Бел. 36)***

428. **Пелева**, И. Алеко Константинов. Биография на четенето. – С. : Просвета, 2002. ***(Бел. 37)***

429. **Пенев**, Б. Автобиографията на Софрони Врачански. // *Сборник* за Луи Леже. – С., 1925, с. 145. ***(Бел. 22)***

430. **Пенев**, Б. Алеко Константинов. Биография. – С. : АБВ, 1937. ***(Бел. 37)***

431. **Пенев**, Б. В родната земя. // *Златорог*, 1921, кн. 6. ***(Бел. 38)***

432. **Пенев**, Б. Г. С. Раковски. – С., 1917. ***(Бел. 28)***

433. **Пенев**, Б. Доситей Обрадович у нас. // *Сп.* БАН*,* 1912, кн. II, с. 73-112. ***(Бел. 22)***

444. **Пенев**, Б. История на новата българска литература : Т. 2. – С., 1932, с. 202. ***(Бел. 64)***

445. **Пенев**, Б. История на новобългарската литература : По стенографските бележки на Ив. Кънчев от лекциите на проф. Б. Пенев, четени през 1920, 1921 и 1922 г. (Бележките не са прегледани от г. професора). – С., 1922. ***(Бел. 32)***

446. **Пенев**, Б. Йосиф Брадати. // *История* на новата българска лиетратура : Т. 2. Българска литература през XVII и XVIII век. – С., 1932, с. 193-203. ***(Бел. 20)***

447. **Пенев**, Б. Как възниква образът на Бай Ганя. // *Искра* : Юбил. сб. – Казанлък, 1923, с. 160-166. ***(Бел. 37)***

448. **Пенев**, Б. Лирически песни на Пенча Славейков. // *Мисъл*, XVII, 1907, кн. 7-8. ***(Бел. 38)***

449. **Пенев**, Б. Литературните отношения и оценки на Ал. К. // *Златорог*, VIII, 1927, с. 151-163. ***(Бел. 37)***

450. **Пенев**, Б. Любен Каравелов. Живот, личност, творения. – С., 1936. ***(Бел. 32)***

451. **Пенев**, Б. Начало на българското възраждане. – С., 1919. ***(Бел. 21)***

452. **Пенев**, Б. Основни черти на днешната ни литература. // *Златорог*, II, 1921, кн. 4-5. ***(Бел. 38)***

453. **Пенев**, Б. П. Р. Славейков. – С., 1919 (с подробна библиография). ***(Бел. 30)***

454. **Пенев**, Б. Паисий Хилендарски. – С., 1918. ***(Бел. 21)***

455. **Пенев**, Б. Превращенията на Бай Ганя. // *Златорог*, IV, 1923, [N 1], с. 22-33. ***(Бел. 37)***

456. **Пенев**, Б. Първата драма на Яворов. // *Съвр. мисъл*, 1912. ***(Бел. 40)***

457. **Пенев**, Б. Пътни бележки на Богорова. // *Изв.* на Етногр. музей, VI, 1926. ***(Бел. 24)***

458. **Пенев**, Б. Христо Ботев. // *Златорог*, 1920, 1, кн. 5, с. 373. ***(Бел. 33)***

459. **Пенев**, Б. Христо Ботев. – С., 1931. ***(Бел. 33)***

460. **Пенев**, П. Гео Милев. Живот и творчество. – С., 1964. ***(Бел. 45)***

461. **Пенев**, П. Жизненият и творческият път на Николай Райнов. // *Език и лит*., 1948, кн. 3. ***(Бел. 44)***

462. **Петканова**, Д. Българска средновековна литература. – В. Търново, 2001, с. 244. ***(Бел. 100)***

463. **Петканова**, Д. Литературното дело на Константин-Кирил. // *Изследвания* по кирилометодиевистика. – С., 1985, с. 110-115. ***(Бел. 16)***

464. **Петканова**, Д. Черноризец Храбър. – С., 1999, с. 91-108. ***(Бел. 100, 105, 106, 107)***

465. **Петканова**, Д. Стара българска литература. Апокрифи. – С. : Бълг. писател, 1982. ***(Бел. 14)***

466. **Петканова**, Д. и др. Нови вести за дамаскинаря Йосиф Брадати / Д. Петканова, К. Куев. // *Език и лит*., 1959, N 4, с. 322-325. ***(Бел. 20, 62)***

467. **Петров**, Б. Биография на Георги С. Раковски. – С., 1910. ***(Бел. 28)***

468. **Петров**, П. В. Е. Априлов. Избрани съчинения и писма. // *Библиотека Бълг. книжнина*, 1926, N 8. ***(Бел. 25)***

469. **Петрова**, С. Иван Вазов – създателят на граждански максимализъм, въплътен в българската лирическа мечта за свобода и национално единство и първият, но и последният български поет, когото народът кръщава със собственото си име народен („Под игото", „Епопея на забравените", „Дядо Йоцо гледа", „Една българка", „Елате ни вижте"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 348-352. ***(Бел. 6)***

470. **Петровская**, Ю. В. К вопросу о мене глухих в старославянских памятниках. Мена глухих в Синайской псалтыри. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1916, Т. 21, Кн. 1, с. 279-319. ***(Бел. 82)***

471. **Погодин**, М. Л. Речь, произнесенная в заседании Московского общества любителей российской словесности... в память о св. Кирилле и Мефодии. // *Кирилло-Мефодиевский* сборник. – Москва, 1865, с. 103. ***(Бел. 14)***

472. **Погорелов**, В. Опыт изучения текста Саввиной книги. // *Sbornik* filosof. fak. University Komensk`ho : V. – Bratislava, 1927. ***(Бел. 89)***

473. **Попвасилев**, Ст. Език и стил на Ботев и Каравелов. – С., 1956. ***(Бел. 32, 33)***

474. **Попдимитров**, Ем. Ботев като поет. – С., 1941. ***(Бел. 33)***

475. **Попов**, Ч. Черти из живота на Сава С. Раковски. – Русе, 1893. ***(Бел. 28)***

476. **Попруженко**, М. Из Архивата на Найден Геров. // *Журнал М-ва Народнаго Просвещенія*, 1913, Кн. 47, с. 385. ***(Бел. 29)***

477. **Попруженко**, М. Из заметок по исторіи болгарскаго возрожденія. // *Изв.* на Народния Етнографски музей, III, 1923, кн. 1, 2. ***(Бел. 29)***

478. **Попруженко**, М. Материали за възраждането на български народ : Юбил. сб. на Габровската Априловска гимназия. – Пловдив, 1900. ***(Бел. 25)***

479. **Попруженко**, М. Г. Материалы для библиографии по Кирилло-Мефодиевскому вопросу. // *Журнал Министерства Народнаго Просвящения* (Москва), 1902, N 5, с. 87-125. ***(Бел. 14)***

480. **Попруженко**, М. Г. Очерки по исторіи возрожденія болгарскаго народа. // *Журнал М-ва Народнаго Просвящения* (Москва), 1902, N 11, с. 1-31; 1903, N 10, с. 327-346; 1906, N 4, с. 337-355. ***(Бел. 21)***

481. **Попруженко**, М. Очерки по исторіи возрожденія болгарского народа, IV. Софроний Врачански. // *Журнал М-ва Народнаго Просвящения* ((Москва), 1906. ***(Бел. 22)***

482. **Протич**, А. Драмите на П. Ю. Тодоров. // *Изкуство*, театър и литература. – Кюстендил, 1907. ***(Бел. 41)***

483. **Проучвания** върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X век / Ред. Й. Заимов. // *Доклади* и разисквания пред Първия международен симпозиум за Супрасълския сборник, 28-30.IX.1977, Шумен. – С., 1978. ***(Бел. 88)***

484. **Пундев**, В. Един забравен буквар. // *Лит. новини*, 11, бр. 4 от 21 окт. 1928. ***(Бел. 27)***

485. **Пундев**, В. Едно сравнение. // *Златорог*, II, 1921, кн. 3. ***(Бел. 38)***

486. **Пундев**, В. Немски поети на П. Славейков. // *Златорог*, VIII, 1928. ***(Бел. 38)***

487. **Пундев**, В. Първи стихотворци. // *Библиотека Бълг. книжнина*, 1925, N 5. ***(Бел. 29)***

488. **Пърличев**, Г. Избрани произведения. – С., 1980. ***(Бел. 31)***

489. **Радев**, Ив. Ботевото творчество. – В. Търново, 1994 (1995). ***(Бел. 33)***

490. **Радев**, Ив. Каравеловото творчество. – В. Търново, 1996. ***(Бел. 32)***
491. **Радев**, Ив. Софроний Врачански : Личност и творчество. – С., 1983. ***(Бел. 22)***
492. **Радев**, С. Българският селянин според някои наши писатели. // *Художник*, III, 1909. ***(Бел. 39)***
493. **Радинска**, В. Димчо Дебелянов и Повелителя на вълците. – С. : П. К. Яворов, 1997. ***(Бел. 43)***
494. **Радкова**, Р. Неофит Рилски и новобългарската култура. – С. : Наука и изкуство, 1975. ***(Бел. 26)***
495. **Радулов**, Л. Дописка до в. „Македония". // *Македония,* 1868, бр. 7. ***(Бел. 23)***
496. **Райков**, Д. Братя Миладинови. – С., 1986. ***(Бел. 31)***
497. **Райнов**, Н. Вечното в нашата литература. Български класици : Т. VIII. – С., 1941. ***(Бел. 39)***
498. **Раковски**, Г. С. Автобиографични трудове / Под ред. на В. Трайков. – С. : Изд. на ОФ, 1980. ***(Бел. 28)***
499. **Раковски**, Г. С. Съчинения : В 4 т. / Ред. кол. В. Трайков, К. Топалов, Св. Гюрова. – С. : Бълг. писател, 1983-1988. ***(Бел. 28)***
500. Георги Стойков **Раковски** – възгледи, дейност, живот : Т. 1. – С. : БАН, 1964; Т. 2. Документални материали. – С. : БАН, 1968. ***(Бел. 28)***
501. **Раковски**, К. Страница от Българското възраждане. // *Мисъл*, 1910, 1. ***(Бел. 28)***
502. **Романска-Вранска**, Цв. Стилни похвати на Патриарх Евтимий. // *Сб.* БАН, кн. XXXVII, 1942. ***(Бел. 53)***
503. **Романски,** Ст. Браилски историйки. Заговорът на Г. С. Раковски в Браила през 1842. // *Сб.* БАН, 1921, XIV. ***(Бел. 28)***
504. **Романски**, Ст. Старобългарски език в образци. – С., 1945, с. 19-27; 271-369. ***(Бел. 81)***
505. **Русек**, Й. Промени в лексиката на българския език и отношението на патриарх Евтимий към тях. // *Търновската* книжовна школа, 1371-1971. – С., 1974, с. 179-196. ***(Бел. 18)***
506. **Русинов**, Р. Александър Стоянов Теодоров-Балан. // *Кирило-Методиевска* енциклопедия : Т. IV (допълнения). – С., 2003, с. 44-47. ***(Бел. 34)***
507. **Русинов**, Р. Беньо Цонев и съвременният български книжовен език. // *Сп.* БАН, 1973, N 1, с. 49-62. ***(Бел. 35)***
508. **Саввина** книга / Изд. подгот. О. А. Князевская, Л. А. Коробенко, Е. П. Дограмаджиева ; Отв. ред. О. А. Князевская. – Москва, 1999. ***(Бел. 89)***
509. **Сакъзова**, Н. Музикалност в поезията на Яворов. – С., 1920. – 16 с. ***(Бел. 40)***
510. **Сарандев**, Ив. В света на „Старопланински легенди". – 3. доп. изд. – С. : Бенита Арт, 2007. ***(Бел. 42)***
511. **Сарандев**, Ив. Йордан Йовков – жизнен и творчески път. – 2. фототип. доп. изд. – С. : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 1999. ***(Бел. 42)***
512. **Сборник** Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар, 1824-1924 / Под ред. на Д-р Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов. – С., 1926. ***(Бел. 23)***
513. **Сборник** народни умотворения (**СбНУ**), VIII, 1892, отдел II, с. 10, с. 56. ***(Бел. 119)***
514. **Сводный** каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI-XIII вв.). – Москва, 1984, с. 30-33. ***(Бел. 89)***
515. **Северьянов**, С. Синайская псалтырь. Глаголический памятник XI века. – Петроград, 1922. ***(Бел. 82)***
516. **Северьянов**, С. Супрасльская рукопись. (Памятники старославянского языка : Т. 2. Вып. 1). – Санкт-Петербург, 1904. ***(Бел. 88)***
517. **Селимински**, И. Библиотека Д-р Ив Селимински : Т. 1-2. – С., 1904. – 90 с.; 100 с. ***(Бел. 25)***
518. **Симеонова**, Л. Романите на Димитър Димов. Начало на нов художествен синтез. – Перник, 1999. ***(Бел. 46)***
519. **Скерлич**, И. Към сръбско българските литературни влияния. // *Мисъл*, XVI, 1906, кн. 10. ***(Бел. 32)***
520. **Славейков**, П. Габровското училище и неговите първы попечители. – Цариград, 1866. ***(Бел. 25)***
521. **Славейков**, П. Отец Неофит Хилендарец или Бозвели. // *Сб. нар. умотворения,* 12, 1895, Научен отдел, с. 379-398. ***(Бел. 27)***
522. **Славейков**, П. П. Блянове на модерен поет. // *Славейков*, П. П. Съчинения : Т. VI. – С., 1922. ***(Бел. 41)***
523. **Славейков,** Пенчо. Критика. Очерци : В 2 т. / Под ред. на Ангел Тодоров, Борис Делчев. – С. : Бълг. писател, 1966. ***(Бел. 38)***
524. Пенчо **Славейков**, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си / Ред. Борис Делчев. – С. : Бълг. писател, 1963. ***(Бел. 38, 41)***
525. **Славейков**, П. Р. Избрани съчинения : Т. 1 / Под ред. на Боян Пенев. – 1927. ***(Бел. 30)***
526. **Славейков**, П. Р. Избрани съчинения : Т. 1 / Под ред. на П. П. Славейков. – 1905. ***(Бел. 30)***
527. **Славейков**, П. Р. Присовский мънастир. // *Български книжици* (Цариград), 1858, кн. 1, с. 193-197. ***(Бел. 30)***
528. **Славейков**, П. Р. Съчинения : В 8 т. – С. : Бълг. писател, 1978-1981. ***(Бел. 30)***
529. Петко **Славейков**, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. – С., 1967. ***(Бел. 30, 32, 33)***
530. **Славейкова**, Св. Дядо Славейков. Случки из неговия живот. – С., 1957. ***(Бел. 30)***
531. **Славейкова**, Св. Петко Р. Славейков. Биографичен очерк. – С., 1959. ***(Бел. 30)***
532. **Славова**, Т. Супрасълски сборник. // *Старобългарски* литературен енциклопедичен речник. – С., 1992, с. 454-455. ***(Бел. 88)***
533. **Смоховска-Петрова**, В. Неофит Бозвели и българския църковен въпрос. – С. : БАН, 1964. ***(Бел. 27)***
534. **Смядовски**, Ст. Патриарх Евтимий Търновски. // *Строители* и ревнители на родния език. – С., 1982, с. 61. ***(Бел. 53)***

535. **Снегаров**, И. Черноризец Храбър. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963. ***(Бел. 105)***

536. **Снегаров**, И. Една автобиография на Кузман Шапкарев от 1864 г. // *Макед. преглед*, III, 1927, кн. 2. ***(Бел. 31)***

537. **Снегаров**, И. Отношенията между българската църква и другите православни църкви след провъзгласянето на схизмата. // *Църковен архив,* кн. III-V, 1929. ***(Бел. 30)***

538. **Снегаров**, И. Принос към биографията на Неофит Рилски. (Гръцки писма до него). – С. : БАН, 1952. ***(Бел. 26)***

539. **Снегаров**, И. Черноризец Храбър. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963, с. 309. ***(Бел. 14)***

540. **Соболевский**, А. Черковно-славянските стихотворения от IX-X в. и тяхното значение за изучаването на черковнославянския език. // *Сборник* народни умотворения..., 1900, 16-17, с. 314-320. ***(Бел. 16)***

541. **Софроний Врачански**. Избрани произведения / Под ред. на П. Динеков. – С., 1946. ***(Бел. 22)***

542. **Софроний Врачански**. Катехизически, омилетически и нравоучителни писания. – С., 1989. ***(Бел. 22)***

543. **Софроний Врачански**. Съчинения : В 2 т. – С., 1989-1992. ***(Бел. 22)***

544. **Спасова**, П. Христо Смирненски – краят на българския символизъм („Улицата", „Цветарка", „Юноша", „Северно сияние", „Червените ескадрони", „Йохан" и др.). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 387-392. ***(Бел. 6)***

545. **Спространов**, Е. Материали за биографията на братя Миладиновци. // *Учил. преглед*, XVII, 1912, кн. 1. ***(Бел. 31)***

546. **Срезневский**, И. И. Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы. – Санкт-Петербург, 1866, с. 163-220. ***(Бел. 84)***

547. **Срезневский**, И. И. Древние письмена славянские. – Санкт-Петербург, 1848, с. 36. ***(Бел. 81)***

548. **Срезневский**, И. И. Древние славянские памятники юсового письма. – Санкт-Петербург, 1868, с. 27-36, 174-186, 225-240. ***(Бел. 88, 89)***

549. **Срезневский**, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // *Изв.* Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 1, с. 1-16. ***(Бел. 79)***

550. **Срезневский**, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // *Изв.* Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 2, с. 93-119. ***(Бел. 80)***

551. **Срезневский**, И. И. Известие о глаголическом четвероевангелии Зографского монастыря. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 4, 1855-1856, с. 369-377. ***(Бел. 80)***

552. **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852. – 86 с. ***(Бел. 80)***

553. **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, 85, с. 103-104. ***(Бел. 79)***

554. **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. 4. Глагольское четвероевангелие В. И. Григоровича. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 2, 1853, с. 241-247. ***(Бел. 79)***

555. **Срезневский**, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, N XXV. – Санкт-Петербург, 1867, с. 44-57. ***(Бел. 89)***

556. **Ставрев**, В. Около трагедията на П. К. Я. // *Вестник на жената*, 1928, бр. 318. ***(Бел. 40)***

557. **Стаматов**, Л. В интимния свят на Иван Вазов. – С., 2001. ***(Бел. 36)***

558. **Стара** българска литература : Т. 2. Ораторска проза. – С., 1982, с. 27-29; 81-92. ***(Бел. 96)***

559. **Стара** българска литература : Т. 4. Житиеписни творби. – С., 1986. ***(Бел. 48, 49, 94, 96, 101, 108, 109, 110, 111, 112, 113)***

560. **Стефанов**, Б. Черноризец Храбър – архитект на старобългарската литература. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 320-325. ***(Бел. 6)***

561. **Стефанов**, В. Из лабиринтите на смисъла. Критически речник на поезията на Ботев. – С., 1993. ***(Бел. 33)***

562. **Стоилов**, А. Стихотворенията на К. Миладинов. // *Учил. преглед*, XXIII, 1924, кн. 1. ***(Бел. 31)***

563. **Стоилов**, А. П. П. Р. Славейков и българският фолклор. // *Изв.* на Етнографическия музей, г. VII, 1927, кн. I-IV, с. 5. ***(Бел. 30)***

564. **Стоянов**, З. Любен Каравелов и неговите клеветници [Статия]. // *Търновска конституция* (Пловдив), 1883. ***(Бел. 32)***

565. **Стоянов**, З. Предговор към Съчинения на Любена Каравелов. Том първий. – Русе, 1886. ***(Бел. 32)***

566. **Стоянов**, З. Христо Ботев. Опит за биография. – Русе, 1888, с. 473. ***(Бел. 33)***

567. **Стоянов**, З. Черти от живота и литературната деятелност на Любен Каравелов. – Пловдив, 1885. ***(Бел. 32)***

568. **Стоянов**, Л. П. К. Я., поет на любовта и смъртта. – С. : Хиперион, 1924. ***(Бел. 40)***

569. **Стоянов**, Ст. и др. Старобългарски език. Текстове и речник / Ст. Стоянов, М. Янакиев. – С., 1965, с. 43-51. ***(Бел. 81)***

570. **Стоянова**, А. Св. Климент Охридски : Първа апология и прослава на делото на Константин-Кирил и Методий („Панонски легенди"). Строителят на Българската православна църква. // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 313-315. ***(Бел. 6)***

571. **Страшимиров**, Д. История на Априлското въстание : Т. 1. – Пловдив, 1907, с. 70. ***(Бел. 32)***

572. **Страшимиров**, Д. Любен Каравелов. // *Духовна култура*, 1925, кн. 24-27. ***(Бел. 32)***

573. **Страшимиров**, Д. Христо Ботев като поет и журналист. Критически опит. – Пловдив, 1897, с. 334. ***(Бел. 33)***

574. **Сулмтал**, А. Маргаритов-Хофер Едле фон и др. За Кирил и Методий / Ангелика Маргаритов-Хофер Едле фон Сулмтал, Михаил Маргаритов. – С. : Тангра ТанНакРа, 1999. – 79 с. ***(Бел. 14)***

575. **Султанов**, С. Йовков и неговият свят. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1971. ***(Бел. 42)***

576. **Сырку,** П. К истории исправления книг в Болгарии : Вып. 2 : Литургические труды патриарха Ефтимия Тырновского. – Санкт-Петербург, 1980. ***(Бел. 53)***

577. **Табаков**, Н. Братя Димитър и Константин Миладинови. Биография. – С., 1966. ***(Бел. 31)***

578. Димитър **Талев**, Светослав Минков и Димитър Димов в спомените на съвременниците си. – С., 1973. ***(Бел. 46)***

579. **Таринска**, Ст. Прозата на Ботев. – С., 1966. ***(Бел. 33)***

580. **Теодоров**, А. Миладиновите песни и Щросмайер. // *Псп*., 1885, кн. XVI, с. 82-97. ***(Бел. 31)***

581. **Теодоров-Балан**, Ал. Борба за съвременен правопис (1921-1923 г.). – С., 1924. ***(Бел. 34)***

582. **Теодоров-Балан**, Ал. Житието на св. Кирил (ЖК, гл. III.) и св. Методий (ЖМ). // *Теодоров-Балан*, Ал. Кирил и Методий : Св. I. – С., 1920, с. 32. ***(Бел. 14)***

583. **Теодоров-Балан**, Ал. Избрани произведения. – С., 1987. ***(Бел. 34)***

584. **Теодоров-Балан**, Ал. Книга за мене си. – С., 1988. ***(Бел. 34)***

585. **Теодоров-Балан**, Ал. Нова българска граматика. – С., 1940. ***(Бел. 34)***

586. **Теодоров-Балан**, Ал. Нова българска граматика за всякого. – С., 1958. ***(Бел. 34)***

587. **Теодоров-Балан**, Ал. Пенчо Славейков. // *Летопис* на Българската академия на науките. – С., 1915. ***(Бел. 38)***

588. **Теодоров-Балан**, Ал. Писмо до крал Карл Лиси (Плешиви). // *Теодоров-Балан*, Ал. Т. Кирил и Методий : Св. II. – С., 1934, с. 248. ***(Бел. 14)***

589. **Теодоров-Балан**, Ал. Софроний Врачански. За стогодишнината на новата българска печатна книга (1806-1906). // *Бълг. библиотека* (изд. на Бълг. кн. дружество), 1906, бр. 8. ***(Бел. 22)***

590. **Теодоров[-Балан]**, Ал. Трем на българската словесност : Свезка I. Паисий Хилендарски. Історія Славяноболгарская, 1762. – Пловдив, 1898. ***(Бел. 21)***

591. **Техменджиева**, А. Николай Райнов – модерният наратив („Приказки"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 393-395. ***(Бел. 6)***

592. **Тиханов**, Г. Жанрово съзнание на кръга „Мисъл". – С. : ЕТ Кирил Маринов, 1998. ***(Бел. 38)***

593. **Тодоров**, А. Към оценката на Л. Каравелов в българската книжнина. // *Пер. сп*., 1904, кн. LXV. ***(Бел. 32)***

594. **Тодоров**, И. Над Ботевия стих. Текстологически изследвания. – С. : Бълг. писател, 1988. ***(Бел. 33)***

595. **Тодоров**, П. Аристократизмът на Алеко. // *Мисъл*, XVII, 1907, с. 191. ***(Бел. 37)***

596. **Тодоров**, П. Ю. Събрани съчинения : В 4 т. – С. : Бълг. писател, 1979-1981. ***(Бел. 41)***

597. Петко **Тодоров**, Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. К. Яворов. – С., 1917. ***(Бел. 41)***

598. Петко Ю. **Тодоров** : Лит. сборник за десетгодишнината от смъртта [на писателя]. – С., 1926. ***(Бел. 41)***

599. **Топоров**, В. „Проглас" Константина Философа как образец старославянской поэзии. // *Славянское и балканское языкознание* (Москва), 1979, 5, с. 10-23. ***(Бел. 16)***

600. **Тот**, И. Х. Древнейшая русская часть Саввиной книги. – Сегед, 1995. ***(Бел. 89)***

601. **Тот**, И. Х. Русская редакция древнеболгарского языка. – С., 1985, с. 63-66; 114-120; 173-177; 198-199; 264-268; 273-274; 280-281; 300-302; 307. ***(Бел. 89)***

602. **Тот**, И. Х. Русская часть Саввиной книги. // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XII, 1977, p. 177-205. ***(Бел. 89)***

603. **Тот**, И. Х. Русская часть Саввиной книги (Публикация текста). // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XV, 1982, p. 193-245. ***(Бел. 89)***

604. **Тоткова**, Ц. Алеко Константинов – най-силната темпорална система в цялата българска литература („До Чикаго и назад"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 364-366. ***(Бел. 6)***

605. **Тотоманова**, А.-М. За „сърбизмите" в лексиката на Константин Костенечки. // *Медиевистика* и културна антропология : Сб. в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова / Състав. А. Милтенова, А. Ангушева-Тиханова ; Ред. А. Милтенова. – С., 1998, с. 429-434. ***(Бел. 19, 57)***

606. **Трайков**, В. Г. С. Раковски. Биография. – С. : БАН, 1974. ***(Бел. 28)***

607. **Трайков**, В. Г. С. Раковски. Документална летопис. – С. : БАН, 1990. ***(Бел. 28)***

608. **Трайков**, В. Раковски и балканските народи. – С., 1971. ***(Бел. 28)***

609. **Трайков**, П. Георги Сава Раковски – първият български етимолог („Българска старина"). // *Тр*. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 336-338. ***(Бел. 6)***

610. **Трифонов**, Ю. Съчинението на Константина Философа (св. Кирила) „Написание о правей вере". // *Списание на БАН*, Клон ист.-филол. и филос.-общ., 1935, Кн. 52, N 25, с. 1-85. ***(Бел. 14)***

611. **Унджиев**, Ив. Любен Каравелов. Живот, борба и дейност. – С., 1936 (2. изд. 1942). ***(Бел. 32)***

612. **Унджиев**, Ив. Христо Ботев. Живот, идеи и творчество. – С., 1956. ***(Бел. 33)***

613. **Унджиев**, Ив. и др. Христо Ботев. Живот и дело / Ив. Унджиев, Цв. Унджиева. – С., 1975. ***(Бел. 33)***

614. **Унджиева**, Цв. Любен Каравелов. Белетрист и фейлетонист. – С., 1968. ***(Бел. 32)***

615. **Успенскиій**, Ф. Надпис царя Самуила. // *Известія* Руского Археолог. Инст. в Константинополе, 1899, IV, с. 1-4. ***(Бел. 87)***

616. **Фай**, Х. Пенчо Славейков и немската литература. – С., 1981. ***(Бел. 38)***

617. **Филипов**, Н. П. Ю. Тодоров. // *Листопад*, VII, 1925/1926, кн. III-IV. ***(Бел. 41)***

618. **Фосслер**, К. Грамматика и история языка. (К вопросу об отношении между „правильным" и „истинным" в языкознании). // *Логос* : Кн. 1. – Москва, 1919, с. 167. ***(Бел. 2)***

619. **Хаджов**, Ив. Братя Димитър и Константин Миладинови. – С., 1944. ***(Бел. 31)***

620. **Хаджов**, Ив. Братя Миладинови. // *Учител*, XIX, 1912, кн. 1. ***(Бел. 31)***

621. **Хаджов**, Ив. К. Миладинов и Г. С. Раковски. // *Макед. преглед*, II, 1926, кн. 4. ***(Бел. 28, 31)***

622. **Хаджов**, Ив. Поправки и преработки в стихотворенията на Ботев. // *Сп.* БАН, 24, 1922, Клон ист.-филол., N 13, с. 193-254. ***(Бел. 33)***

623. **Хаджов**, Ив. Стихотворенията на Ботева : Т. 1. Поправки и преработки. – С., 1947. ***(Бел. 33)***

624. **Хараламниев**, Ив. За основните принципи на езиково-правописната реформа на патриарх Евтимий Търновски. // *Бълг. език*, 1979, N 1, с. 22-30. ***(Бел. 18)***

625. **Хитов**, П. Моето пътуване по Стара планина. – Букурещ, 1872. ***(Бел. 28)***

626. **Христов**, К. Алеко Константинов. Спомени. // *Мисъл*, IX, 1899, с. 49 и сл.. ***(Бел. 37)***

627. **Христова**, И. Савина книга. // *Старобългарска* литература : Енцикл. речник. – С., 1992, с. 397. ***(Бел. 89)***

628. **Цанев,** Г. От символизъм към реализъм. // *Цанев*, Г. Страници от историята на българската литература : Т. 3. – С., 1973, с. 213-234. ***(Бел. 44)***

629. **Цанева**, М. Иван Вазов. – С. : Просвета, 1995. ***(Бел. 36)***

630. **Цанева**, М. Иван Вазов в Пловдив. – С., 1966. ***(Бел. 36)***

631. **Цанева**, М. Иван Вазов : Поетически път. – С., 1992. ***(Бел. 36)***

632. **Цанева**, М. По страниците на „Под игото". – С., 1976. ***(Бел. 36)***

633. **Цанков**, Г. и др. „Мисъл" / Г. Цанков, Л. Стаматов. // *Периодика* и литература : Т. 1. 1877-1892. – С., 1985. ***(Бел. 38)***

634. **Цанов**, Н. Спомен за Алеко. // *Мисъл*, XVII, 1907, с. 169. ***(Бел. 37)***

635. **Цекова**, Н. Захарий Стоянов – митологизация на героични мотиви от миналото като философска и художествена причина за „завръщане" в бъдещето („Записки по българските въстания" и „Христо Ботйов. Опит за биография"). // *Тр.* на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010, с. 344-347. ***(Бел. 6)***

636. **Цонев**, Б. История на българский език : Т. 1. – С., 1919, с. 163, 176-178; (Бел. 81); с. 140-142. ***(Бел. 84)***

637. **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 93-222. (Бел. 78, 79, 80, 85, 86); с. 137-140. ***(Бел. 82, 83, 90, 91, 92, 93)***

638. **Цонев**, Б. Новобългарската писменост преди Паисий. // *Бълг. преглед*, 1, 1894, кн. VIII. ***(Бел. 21)***

639. **Цонев**, Б. Врачанско евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. – С., 1914. ***(Бел. 35)***

640. **Цонев**, Б. Добрейшово четвероевангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. – С., 1906. ***(Бел. 35)***

641. **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. А. Обща част. – С., 1919; Т. 2. А. Обща част; Б. Специални части (посмъртно изд. под ред. на проф. Ст. Младенов). – С., 1934; Т. 3. Б. Специални части (посмъртно изд. под ред. на проф. Ст. Младенов). – С., 1937. ***(Бел. 35)***

642. **Цонев**, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София : Т. 1. – С., 1910; Т. 2. – С., 1923. ***(Бел. 35)***

643. **Цонев**, Б. Опис на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека. – С., 1920. ***(Бел. 35)***

644. **Цонев**, Б. Произход, име и език на Моравците. – С., 1918. ***(Бел. 35)***

645. **Цонев**, Св. Христо Ботев. Поезия и правда. – С., 1970 (1976). ***(Бел. 33)***

646. **Чернокожев**, Н. Любен Каравелов и възрожденското време. – С., 1995. ***(Бел. 32)***

647. **Чилингиров**, Ст. „Рибният буквар". // *Учителска мисъл,* VI, 1924, кн. 2-3. ***(Бел. 23)***

648. **Шапкарев**, К. Книжовни бележки. По повод статията на А. Тодоров: „Миладиновските песни и Щросмайер". // *Периодическо* списание, 1887, кн. XXI и XXII, с. 561-571. ***(Бел. 31)***

649. **Шапкарев**, К. Материали за животоописанието на братя Миладинови Димитрия и Константин... – Пловдив, 1884. ***(Бел. 31)***

650. **Шапкарев**, К. Няколко критически бележки... // *Български преглед*, II, 1894/1895, кн. 9-10, с. 285. ***(Бел. 31)***

651. **Шарова**, Кр. Любен Каравелов и българското освободително движение. – С., 1970. ***(Бел. 32)***

652. **Шафарик**, П. И. Взгляд на древность глагольской письменности. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, с. 369 ***(Бел. 79)***; с. 367-389. ***(Бел. 81)***

653. **Шишманов**, Ив. Алеко Константинов : Материал за биографията му. // *Бълг. преглед*, IV, 1897, кн. 3. ***(Бел. 37)***

654. **Шишманов**, Ив. Априловият сборник от български народни песни. // *Списание на БАН*, 1919, кн. XVIII. ***(Бел. 25)***

655. **Шишманов**, Ив. Две неизвестни гръцки писма на Априлов и Палаузова до Н Рилски. // *Училищен преглед,* 1903, VIII. ***(Бел. 25)***

656. **Шишманов**, Ив. Един непознат труд на Неофит Бозвели. // *Сб. нар. умотворения*, 18, 1901, Дял. ист.-филол. ***(Бел. 27)***

657. **Шишманов**, Ив. Значение и заслуги на братя Миладинови. // *Сп.* БАН, кн. III, 1912. ***(Бел. 31)***

658. **Шишманов**, Ив. Иван Вазов. Спомени и документи. – С., 1930, с. 110-112. ***(Бел. 12, 119)***

659. **Шишманов**, Ив. Иван Вазов : Спомени и документи / С предг., добавки и бел. от М. Арнаудов. – С. : Бълг. писател, 1976. ***(Бел. 36)***

660. **Шишманов**, Ив. Избрани съчинения : Т. 1. – С., 1965. ***(Бел. 29)***

661. **Шишманов**, Ив. Нови студии из областта на българското възраждане. В. Е. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. // *Сб.* БАН, 21, 1926, Клон ист.-филол., N 13, 544 с. ***(Бел. 25, 26, 27)***

662. **Шишманов**, Ив. Първата среща на Априлова с Венелина. // *Лит.-науч. сборник.* – Кюстендил, 1898. ***(Бел. 25)***

663. **Шишманов**, Ив. Раковски като политик. // *Сб.* БАН, IX, 1918. ***(Бел. 28)***

664. **Шишманов**, Ив. Студии из областта на българското възраждание. В. И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция (1844-1845) и неговите отношения към българите (За стогодишнината от рождението му). // *Сб.* на БАН, 6, 1916, Клон Ист.-филол., N 4, с. 1-221. ***(Бел. 25)*** 665. **Шишманов**, Ив. Д. Владика Йосиф Щросмайер. // *Български преглед*, V, 1898/1899, кн. VI. ***(Бел. 31)***

666. **Шишманов**, Ив. Д. Студии из областта на Българското възраждане. В. Григорович. // *Сб.* на БАН, 1916, VI, с. 134-136. ***(Бел. 29)***

667. **Шишманова**, Л. Алеко Константинов. Спомени. // *Бълг. мисъл*, I, 1926, кн. VI-VII, с. 558. ***(Бел. 37)***

668. **Шулгина**, Э. Болканский орнамент. // *Древнорусское* искусство. Рукописная книга. – Москва, 1974, с. 240-264. ***(Бел. 53)***

669. **Щепкин**, В. Н. Рассуждение о языке Саввиной книги. – Санкт-Петербург, 1899. ***(Бел. 89)***

670. **Щепкин**, В. Н. Саввина книга (Памятники старославянского яз. : Т. 1). – Санкт-Петербург, 1903. ***(Бел. 89)***

671. **Эпштейн**, М. Игра в жизни и искусстве. // *Современная драматургия* (Москва), 1982, N 2, с. 244-255. ***(Бел. 9)***

672. **Юбилеен** сборник по миналото на Копривщица. (20 април 1876 – 20 април 1926 г.) / Събрал и наредил проф. Архимандрит Д-р Евтимий. – 1926. ***(Бел. 29)***

673. **Юнг**, К. Г. Психологически типове. – С., 1995. ***(Бел. 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76)***

674. **Юрданов**, В. Спомени за Пенчо Славейков. Българска реч, II, 1927, кн. 8-9. ***(Бел. 38)***

675. **Юринич**, С. Йосиф Юрий Щросмайер. // *СбНУ*, 1906-1907, с. XXII и XXIII. ***(Бел. 31)***

676. **Яворов**, П. К. Сън за щастие. // *Златорог*, II, 1921, кн. 1. ***(Бел. 38)***

677. **Ягич**, В. Глаголическое письмо. // *Энциклопедия* славянской филологии : 3. Графика у славян. – Санкт-Петербург, 1911, с. 51-262; ***(Бел. 81)***; с. 130-131. ***(Бел. 82)***

678. **Ягич**, В. Козма Индикоплов по српскому рукопису г. 1649-е. // *Споменик* Српске Краљевске Академије, XLIV, 1929, с. 39. ***(Бел. 51)***

679. **Ягич**, В. Рассуждение Йоанна Экзарха болгарского о словянском языке в предисловии его с перевода Богословия с Йоанна Дамаскина. // *Исследования* по русскому языку. – Санкт-Петербург, 1892, с. 320-325. ***(Бел. 17)***

680. **Ягич**, В. Рассуждения южнославянской и русской старины о церковно-славянском языке. // *Исследования* по русскому языку : Т. 1. – Санкт-Петербург, 1885-1895, с. 383-487. ***(Бел. 58)***

681. **Ягич**, В. Specimina linguae palaeoslovenicae. // *Образцы* языка церковно-славянского по древнейшим памятникам глаголической и кирилловской письменности. – Санкт-Петербург, 1882, с. 64-66. ***(Бел. 91)***

682. **Янев**, С. Елин Пелин : Лит.-критически очерк. – В. Търново : Абагар, 1994. ***(Бел. 39)***

683. **Aitzetmüller**, R. Das Hexameron des Exarhen Johannes : B. VII. – Graz, 1975. ***(Бел. 52)***

684. **Altbauer**, M. Psalterium Sinaiticum. An 11th century Glagolitic Manuscript from St. Catherine's Monastery, Mount Sinai. – Skopje, 1971. ***(Бел. 82)***

685. **Arnim**, B. Studien zum altbulgarischen Psalterium Sinaiticum. – Leipzig, 1930. ***(Бел. 82)***

686. **Assemani**, J. S. Kalendaria eccelesiae universae. – Roma, 1750. – 568 p. ***(Бел. 81)***

687. **Becher**, J. Der Wald. // *Menschheitsdämmerung*. Ein Dokument des Expressionismus. Neuherausg. von Kurt Pinthus. – Leipzig, 1972. ***(Бел. 45)***

688. **Berchic**, J. Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. – Pragae, 1859, p. 66-69. ***(Бел. 79)***

689. **Blahova**, E. Homilie Clozianu a Homiliare Mihanovičeva. // *Slavia*, 32, 1963, p. 1-16. ***(Бел. 84)***

690. **Bobrowski**, M. Codices slavici Bibliothecae Vaticanae. // *Maius*, A. Cataloguscodicum Bibliothecae Vaticanae. Codices Orientales. – Romae, 1831, p. 105-106. ***(Бел. 81)***

691. **Bobrowski**, M. Codices slavici Bibliothecae Vaticanae. // *Scriptorum* Veterum Collectio Vaticanis Codicibus. Actes Vaticanae, 1820, 7, Kalendaria Julii. ***(Бел. 81)***

692. **Čolakov**, V. Tužan glas jednoga Bulgarina. // *Pozor*, III god., br. 88, 16. IV.1862. ***(Бел. 31)***

693. **Dobrovsky**, J. Institutiones Linguae slavicae dialecti veteris. – Vindobonae, 1822, p. 688-689. ***(Бел. 81)***

694. **Dostal**, A. Glozianus. Staroslovensky hlaholsky sbornik Tridentsky a Innsbrucky. Fototypicke vydani rukopisu, cyrilsky prepis s poznamkami ke cteni rukopisu recke predlohy s kritickym aparatem; staroslovensky text v latinskem prepise s textove kritickymi poznamkami cesky preklad staroslovenskeho textu index slov a tvaru. – Praha, 1959. – 400 p. ***(Бел. 84)***

695. **Dostal**, A. K hlaholskému pismu Clozova zborniku. // *Slavia*, 25, 1956, p. 217-220. ***(Бел. 84)***

696. **Dostal**, A. L'Eccologe slave du Sinai. // *Byzantion*, 1, 1966, p. 41-50. ***(Бел. 83)***

697. **Dostal**, A. Une datation de l'activité de St. Methode en Grande Moravie. // *Зборник* радова Византолошкого института, 8, 1963, 1, p. 91-95. ***(Бел. 84)***

698. **Fetkovб**, P. Die Schreiber des neugefundenen Teils des Psalterium Sinaiticum. // *Glagolitica*. Zum Ursprung der slavischen Scriftkultur / Hrsg. von Heinz Miklas unter der Mitarbet von Sylvia Richter und Velizar Sadovski. (Östterreichische Akademie der Wissenshaften. Philosophisch-Historische Klasse). (Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung, 41). – Wien, 2000, p. 109-116. ***(Бел. 82)***

699. **Frиek**, J. Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources greques et traduction francaise. // *Patrologia Orientalis*, 24.5, 1933; 25.3, 1939. ***(Бел. 83)***

700. **Frиek**, J. K textové kritice Sinaiskõho euchologia. // *Slavia*, 16, 1947, 1-2, p. 31-46. ***(Бел. 83)***

701. **Geitler**, L. Die albanesischen und slavischen Schriften. – Wien, 1883. – 213 p. ***(Бел. 80)***

702. **Goldblatt**, H. Orthography and Orthodoxy: Constantine Kostenecki's Treatise on the Letters (Skazanie iz'yavleno o pis'menekh). – Florence, 1987. – IX, 428 p. (Studia historica et philologica, 16). ***(Бел. 57)***

703. **Golm-Takahashi**, E. Geo Milev und Johannes R. Becher. Expressionistischer Anfang und schöpferisches Suchen im Problemfeld der Auseinandersetzungen aus der Frühphase der beiden Dichter. // *Zeitschrift für Slavistik* (Berlin), 1986, N 2. ***(Бел. 45)***

704. **Heidegger**, M. Platons Lehere von der Wahrheit. – Bern, 1947, S. 61. ***(Бел. 117)***

705. **Horõlek**, K. Význam Savviny knigy pro rekonstrukci staroslovenského prekladu evangelia. – Praha, 1948. ***(Бел. 89)***

706. **Issatschenko**, A. Die althochdeutschen Beichten und ihre altslavische Übersetzung. // *Zeitschrift für slavische Philologie*, 18, 1942, p. 283-309. ***(Бел. 83)***

707. **Jagić**, V. Bericht über einen mittelbulgarischen Zlattoust des 13-14. Jahrhunderts. // *Sitzungberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse*, 139, 1898, 4, p. 1-72. ***(Бел. 84)***

708. **Jagić**, V. Quattor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. – Berolini, 1879. – 224 p. (фототип. изд.: Graz, 1954). ***(Бел. 80)***

709. **Jagić**, V. Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evangelium. // *Archiv* für slavische Philologie, 1, 1876, c. 1-55; 2, 1877, p. 201-269. ***(Бел. 80)***

710. **Jagić**, V. Uvod. // *Assemanov* ili Vatikanski evangelistar. – Zagreb, 1865, p. XII-XCIX. ***(Бел. 81)***

711. **Jahnig**, D. Schelling : Bd 1-2. – Pfullingen, 1966-1969. ***(Бел. 118)***

712. **Jakobson**, R. St. Constantines Prologue to the Gospels. // *St. Vladimir's Seminary Quarterly* (New York), 1954, summer, p. 10-23. ***(Бел. 16)***

713. **Kopitar**, B. Glagolita Clozianus. – Vindobonae, 1836. – 166 p. ***(Бел. 81, 84)***

714. **Kopitar**, B. Hesychii glossographi discipulus et … . – Vindobonae, 1839, p. 39-44. ***(Бел. 81)***

715. **Leskien**, A. Die Uebersetzungskunst des Exarchen Joannes. Archiv für Slavische Philologie, 26, 1904, p. 1-70. ***(Бел. 50)***

716. **Leskien**, A. Zograph. Evang. Marc. 1.6. // *Archiv* für slavische Philologie, 2, 1877, p. 191-192. ***(Бел. 80)***

717. **Marguilies**, A. Der altkirchenslavische Codex Suprasliensis. – Heidelberg, 1927. ***(Бел. 88)***

718. **Marti**, R. Die Evangelienzitate im Glagolita Clozianus. // *Colloquium* Slavicum Basiliense. Gedenkschrift für Hildegard Schrцder. – Bern, 1981, p. 443-458. [Slavica Helvetica, 16] ***(Бел. 84)***

719. **Meyer**, K. Altkirchenslaphisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis. – Glückstadt; Hamburg, 1935. ***(Бел. 88)***

720. **Miklosich**, Fr. Glagolitisches Fragment: Evang. Joann. 19.9. bis 19.28. // *Slavische* Bibliothek. Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. 1. – Wien, 1851, p. 261-263. ***(Бел. 79)***

721. **Miklosich**, Fr. Zum Glagolita Clozianus. Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse X. – Wien, 1860, p. 195-214. ***(Бел. 84)***

722. **Mladenov**, St. Assemanski albo Watykacski Ewangeljarz. // *Slownik* starozytnosci siowiacskich. Zeszyt prybny. – Warszawa, 1934, p. 1-3. ***(Бел. 81)***

723. **Nachtigal**, R. Euchologium Sinaiticum. Starocerkevrnoslavanski glagolski spomenik : I del. fotografski postenek. – Ljubljana, 1941; II del. Tekst s komentarjem. – Ljubljana, 1942. ***(Бел. 83)***

724. **Oblak**, V. Zur Würdigung des Altslovenischen. // *Archiv* für slavische Philologie, 15, 1893, p. 9-16. ***(Бел. 84)***

725. **Pastrnek**, Fr. Die griechische Artikelkonstruktionen in der altkirchenslavischen Psalter- und Evangelienübersetzung. // *Archiv* für slavische Philologie, XXV, 1906, p. 366-391. ***(Бел. 82)***

726. **Petrova**, M. An Unknown Copy of the Description of Jerusalem by Constantine of Kostenec. // *Byzantinoslavica*, 59, 1998, N 2, c. 255-270. ***(Бел. 19, 57)***

727. **Pintus**, K. Zur jüngsten Dichtung. // *Raabe*, Paul. Der Kampf um eine literarische Bewegung. – München, 1965. ***(Бел. 45)***

728. **Racki**, Fr. Uvod. // *Assemanov* ili Vatikanski evangelistar. – Zagreb, 1865, p. V-XII; C-CXIX. ***(Бел. 81)***

729. **Repp**, F. Zur Kritik der kirchenslavischen Übersetzung des sogennanten St. Emeramer Gebets im Euchologium Sinaiticum. // *Zeitschrift für slavische Philologie*, 22, 1954, 2, p. 315-332. ***(Бел. 83)***

730. **Rietzschel**, Th. „Die Aktion" – eine politische Zeitschrift im expressionistischen Jahrzehnt. // *Zeitschrift für Germanistik*. – Leipzig, 1983, N 1. ***(Бел. 45)***

731. **Safarik**, P. J. Рамбtky hlaholskйho písemnictví. – Praha, 1853, VIII-IX, p. 47-50 ***(Бел. 79)***; p. VII-VIII, 43-47. ***(Бел. 81)***

732. **Silvestre**, J. B. Paleographfie universelle. 4. – Paris, 1841, p. 242-243. ***(Бел. 81)***

733. **Sionski**, S. Index verborum do Euchologium Sinaiticum. – Warszawa, 1934. ***(Бел. 83)***

734. **Tarnanidis**, I. C. The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai. – Thessaloniki, 1988, p. 249-282 (Бел. 82); p. 65-86, 219-248. ***(Бел. 83)***

735. **Thal**, G. Textkritische Studien zu Homilien des Glagolita Clozianus. // *Archiv* für slavische Philologie, 24, 1902, p. 514-554. ***(Бел. 84)***

736. **Vaillant**, A. La Preface de l'Evangeliaire vieux-slave. // *Revue des ütudes slaves* (Paris), 24, 1948, p. 5-20. ***(Бел. 16)***

737. **Vajs**, J. Rukovet hlaholské paleografie. – Praha, 1932, p. 128-130. ***(Бел. 84)***

738. **Van Wjik**, N. Zu den altbulgarischen Halbvokalen. 4. Der Umlaut der Halbvokale im Codex Zographensis. // *Archiv* für slavische Philologie, 39, 1925, p. 15-43. ***(Бел. 80)***

739. **Van Wijk**, N. Zur Vorgeshichte zweier altkirchenslavischer Sprachdenkmäler. II. Euchologium Sinaiticum. // *Archiv* für slavische Philologie, 40, 1926, p. 271-278. ***(Бел. 83)***

740. **Velcheva**, B. Berndt von Arnim und die Glagolica. // *Glagolitica.* Zum Ursprung der slavischen Scriftkultur / Hrsg. von Heinz Miklas unter der Mitarbet von Sylvia Richter und Velizar Sadovski. (Östterreichische Akademie der Wissenshaften. Philosophisch-Historische Klasse). (Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung, 41). – Wien, 2000, p. 43-46. ***(Бел. 82)***

741. **Vondrak**, V. Altslovenische Studien. Über das gegenseitige Verhaltnis der altesten Evangelientexte. // *Sitzungsberihte* der philosophischhistorischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, 122, 1890, p. 53-67. ***(Бел. 81)***

742. **Vondrak**, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. – Berlin, 1913, p. 266-267. ***(Бел. 84)***

743. **Vondrak**, V. Glagolita Clozuv. – Praha, 1893. – 127 p. ***(Бел. 84)***

744. **Vondrak**, V. Omluve Jana Exarcha Bulharskeho. – Praha, 1895. ***(Бел. 50)***

745. **White,** L. A. The evolution of culture. The development of civilization to the fall of Rome. Д New York etc., 1959. ***(Бел. 7)***

II. СИСТЕМАТИКА

1. Aitzetmüller, R. Das Hexameron des Exarhen Johannes : B. VII. – Graz, 1975. ***(бел. 52)***

2. Андрейчин, Л. Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1986, с. 173-182 ***(бел. 63)***; Цит. съч., с. 13-15. ***(бел. 95)***

Вж пълния текст на тези съчинения и бележките към тях в: **Стара** българска литература. Т. 2. Ораторска проза. – С., 1982, с. 27-29; 81-92; *Пак там,* Т. 4. Житиеписи творби. – С., 1986, с. 37-83.

3. Априлов, Васил (1789-1847) (за него) ***(бел. 25)***

Вж по-подробно: **Венелин**, Ю. О зародьши новой болгарской литературы. – Москва, 1838; **Славейков**, П. Габровското училище и неговите пьрвы попечители. – Цариград, 1866; **Миларов**, Св. Василий Евстатиевич Априлов... Опис на живота му и на деятелноста му. – Одесса, 1883; **Арнаудов**, М. Наченки на българската народоука. // *Училищен преглед*, XXVI, 1897; **Шишманов**, Ив. Първата среща на Априлова с Венелина. // *Лит.-науч. сборник.* – Кюстендил, 1898; **Попруженко**, М. Материали за възраждането на български народ : Юбил. сб. на Габровската Априловска гимназия. – Пловдив, 1900; **Шишманов**, Ив. Две неизвестни гръцки писма на Априлов и Палаузова до Н. Рилски. // *Училищен преглед,* 1903, VIII; **Селимински**, Ив. Библиотека Д-р Ив. Селимински : Т. 1-2. – С., 1904. – 90 с.; 100 с.; **Шишманов**, Ив. Студии из областта на българското възраждание. В. И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция (1844-1845) и неговите отношения към българите (За стогодишнината от рождението му). // *Сб.* БАН, 6, 1916, Клон Ист.-филол., N 4, с. 1-221; **Шишманов**, Ив. Априловият сборник от български народни песни. // *Списание на БАН*, 1919, кн. XVIII; **Костов**, Д. Пет писма на В Априлов до Иларион Макариополски. // *Изв*. на Нар. Етногр. музей, 1922, кн. 1-11. *Срв. пак там* 1921, кн. 2, с. 71-92; **Арнаудов**, М. Иларион Макариополски. – С., 1925; **Петров**, П. В. Е. Априлов. Избрани съчинения и писма. // *Библиотека Бълг. книжнина*, 1926, N 8; **Шишманов**, Ив. Нови студии из областта на българското възраждане. В. Е. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. // *Сб.* БАН, 21, 1926, Клон ист.-филол., N 13, 544 с.; **Априлов**, В. Съчинения. / Под ред. на П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1968; **Арнаудов**, М. Васил Априлов. Живот, дейност, съвременници (1789-1847). – С., 1971.

4. Асеманиевото (Ватиканско) Евангелие ***(бел. 81)***

Вж по-подробно: **Assemani**, J. S. Kalendaria eccelesiae universae. – Roma, 1750, 568 p.; **Bobrowski**, M. Codices slavici Bibliothecae Vaticanae. // *Scriptorum* Veterum Collectio Vaticanis Codicibus. Actes Vaticanae, 1820, 7, Kalendaria Julii; **Dobrovsky**, J. Institutiones Linguae slavicae dialecti veteris. – Vindobonae, 1822, p. 688-689.; **Bobrowski**, M. Codices slavici Bibliothecae Vaticanae. // *Maius*, A. Catalogus codicum Bibliothecae Vaticanae. Codices Orientales. – Romae, 1831, p. 105-106; **Kopitar**, B. Glagolita Glozianus. – Vindobonae, 1836, p. IV; X; XXV; XXVIII; **Kopitar**, B. Hesychii glossographi discipulus et … – Vindobonae, 1839, p. 39-44; **Silvestre**, J. B. Paleographfie universelle. 4. – Paris, 1841, p.

242-243; **Срезневский**, И. И. Древние письмена славянские. – Санкт-Петербург, 1848, с. 36; **Григорович**, В. И. Статьи, касающиеся древнего славянского языка. – Казань, 1852, с. 62-63; 73-74; **Григорович**, В. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852, с. 6, 10, 32-33; **Шафарик**, П. Й. Взгляд на древность глагольской письменности. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, I, 1852, с. 367-389; **Safarik**, P. J. Pamatky hlaholskeho pisemnietvi. – Praha, 1853, p. VII-VIII, 43-47; **Бодянский**, О. М. О времени произхождения славянских письмен. – Москва, 1855, с. 307; **Racki**, Fr. Uvod. // *Assemanov* ili Vatikanski evangelistar. –Zagreb, 1865, p. V- XII; C-CXIX; **Jagic**, V. Uvod. // *Assemanov* ili Vatikanski evangelistar. – Zagreb, 1865, p. XII-XCIX; **Vondrak**, V. Altslovenische Studien. Uber das gegenseitige Verhaltnis der altesten Evangelientexte. // *Sitzungsberihte* der philosophischhistorischen Classe der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften zu Wien, 122, 1890, p. 53-67; **Ягич**, В. Глаголическое письмо. // *Энциклопедия* славянской филологии. 3. Графика у славян. – Санкт-Петербург, 1911, с. 51-262; **Цонев**, Б. История на българский език. Т. I. – С., 1919, с. 163, 176-178; **Mladenov**, St. Assemanski albo Watykacski Ewangeljarz. // *Slownik* staroïytnoьci siowiacskich. Zeszyt prybny. – Warszawa, 1934, p. 1-3; **Романски**, Ст. Старобългарски език в образци. – С., 1945, с. 19-27; 271-369; **Иванова-Мавродинова**, В. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. // *Изкуство*, 15, 1956, 7, с. 10-16; **Стоянов**, Ст., М. Янакиев. Старобългарски език. Текстове и речник. – С., 1965, с. 43-51; **Иванова-Мавродинова**, В., Л. Мавродинова. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 190-193; **Джурова**, А. Към въпроса за оформянето и украсата на старобългарските глаголически и кирилски паметници. // *Българско* средновековие : Бълг.-съв. сб. в чест на 70-год. на проф. Иван Дуйчев. – С., 1980, с. 308-312; **Джурова**, А. Хиляда години българска ръкописна книга. Орнамент и миниатюра. – С., 1981, с. 17-21; 23; 27; **Иванова-Мавродинова**, В., А. Джурова. Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник от X в. I. Художествено-историческо проучване. – С., 1981; **Минев**, Д. Асеманиево евангелие. // *Кирило-Методиевска* енциклопедия : 1. – С., 1985, с. 124-134; **Икономова**, Ж. Асеманиево евангелие. // *Старобългарски* енциклопедичен речник. – С., 1992, с. 43-44; **Джурова**, А. Украсата на Ватиканския кирилски палимпсест : Vat. gr. 2502. – С., 2002.

5. Бахтин, М. М. Эстетика словесного творчества : Сб. избр. тр. / Сост. **С. Г. Бочаров** ; Текст подгот. **Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина** ; Примеч. С. С. Аверинцев, С. Г. Бочаров. – Москва, 1979, с. 292-293; 300-301. ***(бел. 5)***

Вж **Василев**, Н. Смъртта на розата. – С., 2000, с. 9-68.

Срв. и: **Василев**, Н. К. Критически диалози [: Светлини от олтара; Приписки и диалози; Романтика – минала и днешна]. – С., 1990; **Василев**, Н. К. Речник по етика [: 30 писма с отговори до проф. Петър Корнажев]. – С., 1990; **Василев**, Н. К. Психология на литературното убийство [: Заразената земя; Законът на кучето; Една семиотична идея]. – С., 1995; **Василев**, Н. К. Защо Любомир Левчев [или седем въпроса към българските поети и няколко „букви, които" са „зъби на мълчанието"]. – С., 2004.

Вж и изследванията, разработени от членовете на Студентското научно общество на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии (Трудове на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. V, 2010): **1. Ивелина Здравкова**. Св. Св. Кирил и Методий – първата българска азбука (глаголицата) и изграждането на старобългарския книжовен език. Моравската мисия; **2. Ангел Бонев**. Приложно житие на Св. Константин-Кирил Философ; **3. Стефания Захариева**. Кратко житие на Св. Константин-Кирил Философ (Успение Кирилово); **4. Юлиян Викторов**. Пространно житие на Св. Архиепископ Методий; **5. Лидия Николова**. Св. Св. Кирил и Методий – преводът на Апрокоса (Изборното евангелие). Научният спор за „глаголицата" и „кирилицата"; **6. Александра Стоянова**. Св. Климент Охридски: Първа апология и прослава на делото на Константин-Кирил и Методий (***„Панонски легенди"***). Строителят на Българската православна църква; **7. Теодора Александрова**. Черноризец Храбър (***„За буквите"***) – един от създателите на нормативната уредба на българския книжовен език; **8. Борислав Стефанов**. Черноризец Храбър – архитект на старобългарската литература; **9. Мехмед Исмаил**. Отец Паисий Хилендарски – създателят на първия граждански кодекс на България: ***„История славяноболгарская…"***; **10. Иван Драганов**. Йоан Екзарх – строител на нормативната уредба на българския книжовен и литературен език (***„Небеса"*** и ***„Шестоднев"***); **11. Пламен Трайков**. Георги Сава Раковски – първият български етимолог (***„Българска старина"***); **12. Десислава Александрова**. Петко Рачов Славейков – създателят на универсален възглед за национален идеал (Публицистиката във в. ***„Гайда"***, в. ***„Македония"***, в. ***„Независимост"***, сп. ***„Читалище"***...), граждански морал (***„Не пей ми се"***, ***„Жестокостта ми се сломи"***, ***„Песен за паричката ми"***, ***„Опак свят"***...) и нравствена красота (***„Изворът на белонога"***, ***„Песнопойка..."***...); **13. Николета Цекова**. Захарий Стоянов – митологизация на героични мотиви от миналото като философска и художествена причина за „завръщане" в бъдещето (***„Записки по българските въстания"*** и ***„Христо Ботйов. Опит за биография"***); **14. Станимира Петрова**. Иван Вазов – създателят на граждански максимализъм, вълнтен в българската лирическа мечта за свобода и национално единство и първият, но и последният български поет, когото народът кръщава със собственото си име **народен** (***„Под игото"***, ***„Епопея на забравените"***, ***„Дядо Йоцо гледа"***, ***„Една българка"***, ***„Елате ни вижте"***); **15. Александра Владимирова**. Константин Величков – книжовните норми на поведение в българския литературен език като цивилизационен избор в художественото пространство (***„Писма от Рим"***); **16. Ивелина Бойчева**. Константин Величков – преводачът на Дантевия ***„Ад"***; **17. Гергана Николова**. Алеко Константинов – митологизация на сатирични мотиви от настоящето като философска и художествена причина за „завръщане" в бъдещето (***„Бай Ганю. Невероятни разкази за един съвременен българин"***); **18. Цветелина Тоткова**. Алеко Константинов – най-силната темпорална система в цялата българска литература (***„До Чикаго и назад"***); **19. Кристина Николова**. Алеко Константинов: Феноменология на пътя между два свята (***„До Чикаго и назад"***); **20. Олга Вацова**. Алеко Константинов: Демитологизация на сюжетния мит (***„До Чикаго***

и назад”); **21. Владимир Дреновски**. Миниатюрният човек – Елин Пелин: Художествени взаимодействия между външната феноменология, хора и неща от природата и хиперболизацията на техния вътрешен свят (***„Андрешко”***, ***„На оня свят”***, ***„Напаст божия”***); **22. Диляна Кюпева**. Пенчо Славейков – българският автентичен лирически космос като философска, художествена и естетическа причина за приобщаване на българската литература към поетиката на западноевропейския художествен идеал (***„Фрина”***, ***„Луд гидия”***, ***„Змейово либе”***, ***„Кървава песен”*** и др.); **23. Мая Василева**. Петко Ю. Тодоров – рецепция на западноевропейския модерен мит (***„Идилии”***); **24. Гергана Илиева**. Образите на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов; **25. Полина Гергушева**. Гео Милев – създателят на най-миниатюрната сюжетна литота в цялата история на българската литература: Личността на човека без глас, лице и име, който създава гласове, лица и имена в националната историческа памет (***„Септември”***, ***„Ад”***); **26. Петя Спасова**. Христо Смирненски – краят на българския символизъм (***„Улицата”***, ***„Цветарка”***, ***„Юноша”***, ***„Северно сияние”***, ***„Червените ескадрони”***, ***„Йохан”*** и др.); **27. Александра Техменджиева**. Николай Райнов – модерният наратив (***„Приказки”***); **28. Панка Борделова**. Боян Пенев: Философия и естетика на литературната критика.

Срв. и с библиографските изследвания със забележителна справочно-информационна стойност, излезли под перото на историка **Милен Куманов**: **Куманов**, Милен. Редове от биографията. // *Ботев*, Христо. Политическа зима / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Панко Анчев. – С., 2002, с. 407-410; **Куманов**, М. Думи за Христо Ботев. // *Ботев*, Христо. Моята молитва / Състав., ред. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 407-410; **Куманов**, М. Думи за Христо Ботев. // *Ботев*, Христо. Моята молитва / Състав. Иван Гранитски. – С., 2008, с. 407-410; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Вазов*, Иван Минчов. Епопея на забравените : Избр. стихотворения / Послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 423-432; **Куманов**, М. Одеският период на Иван Вазов и романът „Под игото”. // *Вазов*, Иван Минчов. Под игото / Състав. Иван Гранитски ; Послесл. Милена Цанева. – [51. изд.]. – С., 2002, с. 533-547; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Вазов*, Иван Минчов. Немили-недраги / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Милена Цанева. – С., 2002, с. 329-333; **Куманов**, М. и др. Константин Величков / М. Куманов, Ст. п. Василев. // *Величков*, Константин. Цариградски сонети / Състав., послесл. Панко Анчев. – С., 2002, с. 243-255; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Дебелянов*, Димчо Вельов Черна песен / Послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 229-230; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Йовков*, Йордан Стефанов. Старопланински легенди / Състав., ред. Иван Гранитски ; Послесл. Иван Сарандев. – С., 2002, с. 377-378; **Куманов**, М. Думи за Любен Каравелов. // *Каравелов*, Любен Стойчев. Българи от старо време / Състав. Иван Гранитски. – [40. изд.]. – С., 2002, с. 135-146; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Константинов*, Алеко Иваницов. Бай Ганьо / Състав. Иван Гранитски ; Послесл. Панко Анчев. – [56. изд.]. – С., 2002, с. 401-404; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Левски*, Васил. Народе???? : Писма ; Личен бележник / Състав. Иван Гранитски, … ; [Увод …]. – С., 2002, с. 356-359; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Михайловски*, Стоян Николов. Книга за българския народ / Състав. Панко Анчев. – С., 2002, с. 299-302; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Славейков*, Пенчо Петков. На острова на блажените / Състав. Иван Гранитски. – [3. изд.]. – С., 2002, с. 405-410; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Славейков*, Петко Рачов. Изворът на белоногата / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 453-457; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стоянов*, Захари. Знаеш ли ти кои сме? / Състав., ред., послесл. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 429-432; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Талев*, Димитър. Железният светилник / Послесл. Светлозар Игов, Панко Анчев. – [20. изд.]. – С., 2002, с. 455-466; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Христов*, Кирил. Хей, пролет иде / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 489-492; **Куманов**, М. и др. Думи за Добри Чинтулов. // *Чинтулов*, Добри Петров. Стани, стани, юнак балкански / Състав. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 195-197. – Други авт.: Никола Табаков, Атанас Илиев, Михаил Греков, Христо Стамболски, Константин Константинов, Иван Гранитски; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Яворов*, Пейо Крачолов. Песен на песента ми / Подб., послесл. Панко Анчев ; Състав., ред. Иван Гранитски. – С., 2002, с. 403-405; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Войников*, Добри Попов. Криворазбраната цивилизация / Състав. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 309-320; **Куманов**, М. Братя Миладинови. // *Миладинов*, Димитър Христов и др. Български народни песни : 2 / Димитър Миладинов, Константин Миладинов. – [6. изд.]. – С., 2003, с. 389-391; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Неофит Бозвели*. Мати Болгария / Състав. Иван Гранитски. – С., 2003, с. 207-212; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Попдимитров*, Емануил. Сънят на любовта : Лирика / Състав., ред. Светла Попдимитрова. – С., 2003, с. 249-256; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Раковски*, Георги Стойков. Българский въпрос / Състав. Панко Анчев. – С., 2003, с. 475-479; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стаматов*, Георги Порфириев. Малкият Содом / Състав. Панко Анчев. – С., 2003, с. 537-539; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Стамболов*, Стефан Николов. Свобода или смърт / Състав. М. Куманов, Д. Иванов. – С., 2003, с. 517-539; **Куманов**, М. Редове от биографията. // *Тодоров*, Петко Юрданов. Идилии / Състав. Иван Гранитски. – [6. изд.]. – С., 2003, с. 297-299.

6. Белинский, В. Г. Сочинения : В 4 т. : Т. 3. – Санкт-Петербург, 1990, с. 16. ***(бел. 1)***

7. Берон, Петър (1795-1871) (за него) ***(бел. 23)***

Вж по-подробно: **Берон**, П. Писмо до Котленци. // *Пер. сп*., 1899, кн. XXXI; **Берон**, В. Х. С. Д-р Петър Берон (некролог). // *Пер. сп.*, 1871, кн. 4; **Радулов**, Л. Дописка до в. „Македония”. // *Македония,* 1868, бр. 7; **Ванков**, Н. Ив. История на учебното дело в България. – Ловеч, 1903; **Йорданов**, В. Д-р Петър Берон. // *Златна* книга на дарителите за народна просвета : Кн. 1. – 1911; **Сборник** Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар, 1824-1924 / Под ред. на Д-р Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов. – С., 1926; **Чилингиров**, Ст. Рибният буквар. // *Учителска мисъл,* VI, 1924, кн. 2-3; **Берон**, П. Изследвания и материали. – С., 1962; **Берон**, П. Буквар с различни поучения. – Фототип. изд. – С. : Нар. просвета, 1964; **Бъчварова**, Н. и М. Бъчваров. Д-р Петър Беров. Живот – дейност – натурфилософия. – С.,

1975; **Берон**, П. Произход на физическите и естествените науки и на метафизическите и нравствените науки. – С. : Наука и изкуство, 1978; **Берон**, П. Славянска философия. – С. : БАН, 2000.

8. Богоров, Иван (1821-1892) (за него) ***(бел. 24)***

Вж по-подробно: **Ангелов,** Б. История на българската литература : Ч. 2. – С., 1923. – 65 с.; **Пенев**, Б. Пътни бележки на Богорова. // *Изв.* на Етногр. музей, VI, 1926; **Богоров**, Иван. Материали, свързани със 150-годишния юбилей от рождението му. – Пловдив, 1972.

9. Ботев, Христо (1848-1876) (за него) ***(бел. 33)***

Вж по-подробно: **Стоянов**, З. Христо Ботев. Опит за биография. – Русе, 1888, с. 473; **Начов**, Н. Христо Ботев. – С., 1918, с. 152. **Димитров**, М. Биография на Христо Ботев. (Библ. Нов път, N 18). – С., 1924, с. 93; **Страшимиров**, Д. Христо Ботев като поет и журналист. Критически опит. – Пловдив, 1897, с. 334; **Максимов**, Ст. Христо Ботев и руската литература. – С., 1906, с. 36; **Волков**, Евг. Христо Ботев. // *Сб.* БАН, 15, 1921, Клон ист.-филол., N 10, с. 1-206; **Бакалов**, Г. Сергей Нечаев и Христо Ботев. (Библ. на сп. Нов път, N 4). – С., 1924; **Димитров**, М. Христо Ботев. Идеи. Личност. Творчество. – С. : Изд. Ново училище, 1919; **Пенев**, Б. Христо Ботев. // *Златорог*, 1920, 1, кн. 5, с. 373; **Йоцов**, Б. Х. Димитър и народната песен. // *Златорог*, 1927, кн. VI; **Миролюбов**, В. [К. Кръстев] Поетическите завети на Ботева. (Хр. Ботев, П. П. **Славейков**, П. Тодоров, П. К. Яворов). – С., 1917, с. 3-37; **Ангелов**, Б. Христо Ботев. // *Ангелов*, Б. История на българската литература. – С., 1924; **Хаджов**, Ив. Поправки и преработки в стихотворенията на Ботев. // *Сп. БАН*, 24, 1922, Клон ист.-филол., N 13, с. 193-254; **Минков**, Цв. Христо Ботев. – Лом, 1924; **Обретенов,** Н. „Из спомените ми за организирането на Ботевата чета" и „Моите спомени по случай 50-годишнината от смъртта на Ботева". (В брошурата: Г. Апостолов – черти из живота и революционната му дейност. Събрал и наредил Константин Апостолов, 1929); **Пенев**, Б. Христо Ботев. – С., 1931; **Ботев**, Хр. Съчинения. Пълно събрание / Под ред. на Ал. Бурмов. – С., 1940; **Ботев**, Хр. Пълно събрание на съчиненията : Т. 1-3 / Под ред. на М. Димитров. – С., 1940 (1945, 1950); **Попдимитров**, Ем. Ботев като поет. – С., 1941; **Бурмов,** Ал. Христо Ботев през погледа на съвременниците си. – С., 1945; **Хаджов**, Ив. Стихотворенията на Ботева : Т. 1. Поправки и преработки. – С., 1947; **Попвасилев**, Ст. Език и стил на Ботев и Каравелов. – С., 1956; **Унджиев**, Ив. Христо Ботев. Живот, идеи и творчество. – С., 1956; **Божков**, Ст. и др. Речник на езика на Христо Ботев / Ст. Божков, Зара Генадиева. – С., 1960; **Таринска**, Ст. Прозата на Ботев. – С., 1966; Петко Славейков, Любен Каравелов, **Христо Ботев**, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. – С., 1967; **Цонев**, Св. Христо Ботев. Поезия и правда. – С., 1970 (1976); **Бурмов**, Ал. Христо Ботев и неговата чета. – С., 1974; **Унджиев**, Ив. и др. Христо Ботев. Живот и дело / Ив. Унджиев, Цв. Унджиева. – С., 1975; **Делчев**, Б. Христо Ботев. Опит за психография. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1981 (1986); **Българската** критика за Христо Ботев. – С. : Бълг. писател, 1983; **Тодоров**, Ил. Над Ботевия стих. Текстологически изследвания. – С. : Бълг. писател, 1988; **Христо Ботев**. Нови изследвания. – С., 1990; **Стефанов**, В. Из лабиринтите на смисъла. Критически речник на поезията на Ботев. – С., 1993; **Радев**, Ив. Ботевото творчество. – В. Търново, 1994 (1995).

10. Будагов, Р. Борьба идей и направлений в языкознании нашего времени. – Москва, 1978, с. 5-44. ***(бел. 3)***

Вж по-подробно: **Паси**, И. Философски литературни етюди. – С., 1968; **Паси**, И. Метафората. – С., 1983; С., 2002; **Паси**, И. Проблеми, хора, спомени. – С., 1992; **Паси**, И. Биография на духа. – С., 1994; С., 2007; С., 1993; **Паси**, И. Мотиви на човешкото поведение: 14 социално-психологически етюда. – С., 2002.

Вж също: **Василев**, Н. Смъртта на розата. – С., 2000, с. 98-102.

11. Вазов, Иван (1850-1921) (за него) ***(бел. 36)***

Вж по-подробно: **Ангелов**, Б. Иван Вазов. Българска литература : Ч. 2. – С., 1923, с. 235-285; **Цанева**, М. Иван Вазов в Пловдив. – С., 1966; **Вълчев**, В. Иван Вазов. Жизнен и творчески път. – С., 1968; **Арнаудов**, М. Какво е за нас Иван Вазов : Лит. очерци и статии. – Пловдив : Христо Г. Данов, 1970; **Димов**, Г. Иван Вазов и българската литературна критика. – С., 1974; **Цанева**, М. По страниците на „Под игото". – С., 1976; **Шишманов**, Ив. Иван Вазов : Спомени и документи / С предг., добавки и бел. от М. Арнаудов. – С. : Бълг. писател, 1976; **Марковска**, М. Летопис за живота и творчеството на Иван Вазов. 1850-1895. – С., 1981; **Българската** критика за Иван Вазов. – С., 1988; **Цанева**, М. Иван Вазов : Поетически път. – С., 1992; **Пелева**, И. Идеологът на нацията. Думи за Вазов. – Пловдив, 1994; **Цанева**, М. Иван Вазов. – С. : Просвета, 1995; **Ганчева**, Б. Вазовото творчество. – В. Търново, 1996; **Дафинов**, З. Патриархът. Автентичният Вазов : Докум. хроника за живота и творчеството му : В 2 ч. – С. : Родина, 2000; **Стаматов**, Л. В интимния свят на Иван Вазов. – С., 2001; **Наследството** Вазов / Ред. кол. Милена Цанева, Елка Константинова, Бистра Ганчева, Милена Кирова. – С., 2002.

12. White, L. A. The evolution of culture. The development of civilization to the fall of Rome. Д New York etc., 1959. ***(бел. 7)***

13. Геров, Найден (1823-1900) (за него) ***(бел. 29)***

Вж по-подробно: **Бобчев**, С. Найден Геров. // *Българска сбирка*, VII, 1900, кн. IX; **Попруженко**, М. Из Архивата на Найден Геров. // *Журнал М-ва Народнаго Просвещенія*, 1913, Кн. 47, с. 385. Също и в: Из заметок по исторіи болгарскаго возрожденія. // *Изв.* на Народния Етнографски музей, III, 1923, кн. 1, 2; **Шишманов**, Ив. Д. Студии из областта на Българското възраждане. В. Григорович. // *Сб.* на БАН, 1916, VI, с. 134-136. [*Вж и* **Шишманов**, Ив. Избрани съчинения : Т. 1. – С., 1965; **Арнаудов**, М. Найден Геров и възраждането на българската поезия в XIX век; Н. Геров и художествената ни проза. // *Училищен преглед*, XXII, 1923, кн. 10; **Панчев**,Т. Найден Геров. Сто години от рождението му 1823-1923 : Къси черти от живота и дейността му. – С., 1923; **Пундев**, В. Първи стихотворци. // *Библиотека Бълг. книжнина*, 1925, N 5; **Ангелов**, Б. История на българската литература : Ч. 2. – С., 1923, с. 92; **Киркович**, Р. Спомени. – С., 1927; **Юбилеен** сборник по миналото на Копривщица. (20 април 1876–20 април 1926 г.)

/ Събрал и наредил проф. Архимандрит Д-р Евтимий. – 1926; **Георгиев**, Е. Найден Геров : Книга за него и за неговото време. – С., 1972.

14. Димов, Димитър (1909-1966) (за него) ***(бел. 46)***

Вж по-подробно: **Зарев**, П. Димитър Димов : Лит.-крит. студия. – С. : Бълг. писател, 1972; Димитър **Талев**, Светослав Минков и Димитър Димов в спомените на съвременниците си. – С., 1973; **Георгиев**, Л. Димитър Димов : Моногр. – С., 1981; **Иванова**, Е. Страници из жизнения и творчески път на Димитър Димов. – С., 1981; Димитър **Димов** : Ил.-биогр. очерк / Състав. Ек. Иванова. – С., 1983; **Георгиев**, Л. Димитър Димов. – С., 1985; **Доспевска**, Н. Познатият и непознат Димитър Димов. – С., 1985; **Иванова**, Е. Димитър Димов. Автор, време и герои. – С., 1985; **Куюмджиев**, Кр. Димитър Димов. – С., 1987; **Симеонова**, Л. Романите на Димитър Димов. Начало на нов художествен синтез. – Перник, 1999.

15. Дебелянов, Димчо (1887-1916) (за него) ***(бел. 43)***

Вж по-подробно: **Дебелянов**, Д. Съчинения : В 2 т. / Под ред. на Елка Константинова и Здравко Петров. – С., 1969; **Дебелянов**, Д. Съчинения : В 2 т. / Под ред. на Елка Константинова, Н. Александрова. – С., 1987; Димчо **Дебелянов,** Николай Лилиев, Георги Райчев в спомените на съвременниците си / Ред. Г. Марков. – С. : Бълг. писател, 1967; **Илиев**, С. Димчо Дебелянов – между греха и разкаянието. – С. : Наука и изкуство, 1985; **Ликова**, Р. Портрети на български символисти. – С. : Наука и изкуство, 1987; **Българската** критика за Димчо Дебелянов / Състав. И. Сестримски. – С. : Бълг. писател, 1988; **Монова**, Ил. Проблеми на поетиката на Димчо Дебелянов. – С. : Бълг. писател, 1990; **Илиев**, Стоян. Родени един за друг. – С. : БАН, 1993; **Каролев**, Ст. Близки и непостижими. – С. : Христо Ботев, 1996; **Радинска**, В. Димчо Дебелянов и Повелителя на вълците. – С. : П. К. Яворов, 1997; **Добрев**, Д. Символите в творчеството на българските символисти. – С. : Ciela, 2000.

16. Денчев, С. Г. Информационна среда за трансфер на технологии = Information environment for technology transfer [: Глобални проблеми : Анализ и управление : Науч. моногр.] : Кн. 1 [: Закономерности, свързани с категорията информационна среда] / Колеж по библиотекознание и информ. технол. ; [Науч. ред. Д. Христозов]. Д С., 2003; **Денчев**, С. Г., Д. Г. Христозов. Несигурност, сложност и информация : Анализ и развитие на несигурна информационна среда = Uncertainty, complexity and information : Analysis and development of uncertain information environment [: Глобални проблеми : Анализ и управление : Науч. моногр.] : Кн. 2 [: Комплексно изследване на информационните аспекти на несигурността и сложността при работа с информационни същности] / Колеж по библиотекознание и информ. технол. ; Амер. унив. в България ; [Науч. ред. А. Ескенази]. Д С., 2004. ***(бел. 10)***

Вж по-подробно **Андрейчин,** Л. Из историята на нашето езиково строителство. Д С., 1986, с. 44.

Вж **Шишманов**, Ив. Ив. Вазов, Спомени и документи. Д С., 1930, с. 110; Цит. съч., с. 110–111; Цит. съч., с. 112.

Вж по-подробно **Десев**, Б. Христоматия по българска обща библиография. Д С., 1976.

17. Евангелски листи ***(бел. 92)***

Вж по-подробно: **Цонев**, Б. История на българския език. Т. 1. – С., 1984, с. 157.

18. Св. Патриарх Евтимий Търновски (XIV в.) (за него) ***(бел. 18)***

Вж по-подробно: **Вранска**, Цв. Стилистични похвати на патриарх Евтимий. // *Сб*. БАН, 1942, N 37, с. 105-280; **Русек**, Й. Промени в лексиката на българския език и отношението на патриарх Евтимий към тях. // *Търновската* книжовна школа, 1371-1971. – С., 1974, с. 179-196; **Хараламниев**, Ив. За основните принципи на езиково-правописната реформа на патриарх Евтимий Търновски. // *Бълг. език*, 1979, N 1, с. 22-30.

19. Елин Пелин (1877-1949) (за него) ***(бел. 39)***

Вж по-подробно: **Радев**, С. Българският селянин според някои наши писатели. // *Художник*, III, 1909; **Арнаудов**, М. Новите разкази на Елин Пелин. // *Съвременна мисъл*, 1913; **Балабанов**, Ал. Из поезията на Елин Пелин. // *Елин Пелин* : Сб. / Под ред. на Ал. Балабанов. – С. : печ. Право, 1922, с. 21; **Кьорчев**, Д. Елин Пелин. // *Пак там*, с. 26; *Пак там вж* статиите на Ив. Велков, Йосиф Хербст, Ст. Чилингиров, Д. Немиров, Т. Боров, Хр. Борина, П. Росен, Н. Илиев и др.; **Василев**, Ст. П. Средства за художествена изразителност у Елин Пелин. // *Родна мисъл*, 1922; **Митов**, Д. Б. Последните работи на Елин Пелин. // *Пролом*, 1922; **Бабев**, Д. Елин Пелин. // *Демократически сговор*, 1928, бр. от 26. XI.; **Атанасов**, Н. Елин Пелин и неговата „Земя". // *Бълг. мисъл*, 1929; **Райнов**, Н. Вечното в нашата литература. Български класици : Т. VIII. – С., 1941; **Елин Пелин**. Събрани съчинения : В 10 т. / Под ред. на Т. Боров, К. Генов, П. Русев. – С. : Бълг. писател, 1958-1959; **Елин Пелин**. Събрани съчинения : В 6 т. / Под ред. на Т. Боров, К. Генов, П. Русев. – С. : Бълг. писател, 1977-1978; **Елин Пелин** в българската критика. / Състав. и ред. П. Пондев. – С. : Бълг. писател, 1977; **Елин Пелин**. Сто години от рождението му : Нови изследвания. – С. : БАН, 1978; **Елин Пелин**. Съчинения : В 2 т. / Състав. и предг. Радосвет Коларов. – С., 1987; **Янев**, С. Елин Пелин : Лит.-критически очерк. – В. Търново : Абагар, 1994; **Коларов**, Р. Елин Пелин. – С. : Век 22, 1995.

20. Зографско евангелие ***(бел. 80)***

Вж по-подробно: **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852. – 86 с.; **Срезневский**, И. И. Известие о глаголическом четвероевангелии Зографского монастыря. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 4, 1855-1856, с. 369-377; **Срезневский**, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // *Изв.* Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 2, с. 93-119; **Jagic**, V. Studien über das altslovenisch-glagolitische Zographos-Evangelium. // *Archiv* für slavische Philologie, 1, 1876, с. 1-55; 2,1877, p. 201-269; **Leskien**, A. Zograph. Evang. Marc. 1.6. // *Archiv* für slavische Philologie, 2, 1877, p. 191-192; **Jagic**, V. Quattor evangeliorum Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus. – Berolini, 1879. – 224 p. (фототип. изд.: Graz, 1954); **Geitler**,

L. Die albanesischen und slavischen Schriften. – Wien, 1883. – 213 p.; **Van Wjik**, N. Zu den altbulgarischen Halbvokalen. 4. Der Umlaut der Halbvokale im Codex Zographensis. // *Archiv* für slavische Philologie, 39, 1925, p. 15-43; **Добрев**, Ив. Палимпсестовите части на Зографското евангелие. // *Константин-Кирил* Философ : Докл. от Симпозиума, посв. на 1100-год. от смъртта му. – С., 1969, с. 157-164; **Добрев**, Ив. Къде е писано Зографското евангелие и странствувало ли е то из западнославянски земи. // *Бълг. ез.*, 22, 1972, 6, с. 546-549; **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140.

21. Исихазъм *(бел. 57)*

Вж по-подробно в: **Куев**, К., Г. Петков. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст. – С., 1986; **Goldblatt**, H. Orthography and Orthodoxy: Constantine Kostenecki's Treatise on the Letters (Skazanie iz'yavleno o pis'menekh). – Florence, 1987. – IX, 428 p. (Studia historica et philologica, 16); **Тотоманова**, А.-М. За „сърбизмите" в лексиката на Константин Костенечки. // *Медиевистика* и културна антропология : Сб. в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова / Състав. А. Милтенова, А. Ангушева-Тиханова ; Ред. А. Милтенова. – С., 1998, с. 429-434; **Petrova**, M. An Unknown Copy of the Description of Jerusalem by Constantine of Kostenec. // *Byzantino-slavica*, 59, 1998, N 2, p. 255-270; **Кабакчиев**, К. Познавал ли е Константин Костенечки историята на старозаветния превод от еврейски на елински език? // *Старобългаристика*, 2001, N 1, с. 92-101; **Кабакчиев**, К. Библейска алюзия и исторически факт (Два примера от Цамблаковото слово за Евтимий и Сказанието на Константин Костенечки). // *Следите* на свещената книга в българската литература / Гл. ред. Ив. Радев. – В. Търново, 2001, с. 69-74; **Кабакчиев**, К. Търновска книжовна школа. Преводи и тълкувания. – В. Търново : Фабер, 2001; **Лукин**, П. Письмена и православие : Историко-филологическое исследование „Сказания о письменех" Константина Философа Костенецкого. – Москва, 2001; **Кабакчиев**, К. Кои книги според Константин Костенечки са били табу за невежите писачи от Търново, Византия и Атон. // *Старобългаристика*, 2002, N 3, с. 77-94; **Гагова**, Н. Деспот Стефан Лазаревич, Птолемей Философ и кариерата на придворния философ Константин Костенечки. // *Старобългарска литература*, 35-36, 2006, с. 97-124.

22. Йоан Екзарх (IX-X в.) (за него) *(бел. 17)*

Вж по-подробно: **Малинин**, В. Грамматика Йоана Экзарха Болгарского. // *Сборник* статей по славяноведению, составленый и изданный учениками В. И. Ламанского. – Санкт-Петербург, 1883, с. 179-195; **Ягич**, В. Рассуждение Йоанна Экзарха болгарского о словянском языке в предисловии его с перевода Богословия с Йоанна Дамаскина. // *Исследования* по русскому языку. – Санкт-Петербург, 1892, с. 320-325; **Георгиев**, Е. Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962; **Динеков**, П. и др. Христоматия по старобългарска литература / П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. – 2. подобр. изд. – С., 1967, с. 63-87; **Баранкова**, Г. К текстологическому изучению „Шестоднева" Йоанна Экзарха Болгарского. // *Памятники* русского языка : Исследования и публикации. – Москва, 1979, с. 150-171.

23. Йовков, Йордан (1880-1937) (за него) *(бел. 43)*

Вж по-подробно: **Мешеков**, Ив. Йордан Йовков – романтик-реалист. – 1947; **Минев**, Д. Спомени и документи. – 2. изд. – 1969; **Султанов**, С. Йовков и неговият свят. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1971; **Казанджиев**, С. Срещи и разговори с Йордан Йовков. – С., 1980; **Динеков**, Петър. В живота и литературата. – С. : Бълг. писател, 1982; Йордан **Йовков** : 1880-1980. – С. : БАН, 1982; **Панова**, И. Вазов, Елин Пелин, Йовков – майстори на разказа. – 3. изд. – С. : Нар. просвета, 1988;

Сарандев, Ив. Йордан Йовков – жизнен и творчески път. – 2. фототип. доп. изд. – С. : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 1999; **Игов**, Светлозар. Българската литература XX век. – С. : Бенида, 2000; **Кирова**, М. Йордан Йовков : Митове и митология. – С. : Полис, 2001; **Йордан Йовков** : 120 години от рождението му. Нови изследвания. – С., 2002; **Ичевска**, Т. Библейското слово у Йовков. – В. Търново : Фабер, 2003. – 220 с.; **Сарандев**, Ив. В света на „Старопланински легенди". – 3. доп. изд. – С. : Бенита Арт, 2007; **Игов**, Светлозар. История на българската литература 1878-1944. – С., 2010. – 912 с.

24. Йосиф Брадати (1714-1789) (за него) *(бел. 20)*

Вж по-подробно: **Маринов**, Д. Йеромонах Йосиф Брадати. // *СбНУ*, 1901, N 18, с. 99-131; **Пенев**, Б. Йосиф Брадати. // *История* на новата българска лиетратура : Т. 2. Българска литература през XVII и XVIII век. – С., 1932, с. 193-203; **Петканова**, Д. и др. Нови вести за дамаскинаря Йосиф Брадати / Д. Петканова, К. Куев. // *Ез. и лит.*, 1959, N 4, с. 322-325; **Кочева**, Е. Нови и стари правописни черти в книжовното дело на Йосиф Брадати. // *Изследвания* върху историята и диалектите на българския език. – С., 1979, с. 255-258.

Вж и в: **Динеков**, П. Първи възрожденци. – С., 1942; **Ангелов**, Б. Още веднъж за дамаскинаря Йосиф Брадати. // *Език и литература*, 1963, с. 73-79; ***(бел. 62)***

25. Каравелов, Любен (1837-1879) (за него) *(бел. 32)*

Вж по-подробно: **Стоянов**, З. Предговор към Съчинения на Любена Каравелов. Том първий. – Русе, 1886; Също и: **Стоянов**, З. Любен Каравелов и неговите клеветници [Статия]. // *Търновска конституция* (Пловдив), 1883; **Стоянов**, З. Черти от живота и литературната деятелност на Любен Каравелов. – Пловдив, 1885; **Бобчев,** С. С. Л. Каравелов, неговий живот и книжовна деятелност. // *Наука*, 1831, кн. 1-2; **Тодоров**, А. Към оценката на Л. Каравелов в българската книжнина. // *Пер. сп.*, 1904, кн. LXV; **Величков**, К. Любен Каравелов : Критическа студия. // *Величков*, К. Съчинения : Т. 8. Български писатели, 1914; **Клинчаров**, Ив. Г. Любен Каравелов, биография. – С., 1925; **Страшимиров**, Д. Любен Каравелов. // *Духовна култура*, 1925, кн. 24-27. Също: История на Априлското въстание : Т. 1. – Пловдив, 1907, с. 70; **Скерлич**, И. Към сръбско българските литературни влияния. // *Мисъл*, XVI, 1906, кн. 10; **Марковић**, Т. Љубен Каравелов у српској књижевности. // *Српски књижевни гласник*, 1910, кн. 24, св. V и VI; **Пенев**,

Б. История на новобългарската литература : По стенографските бележки на Ив. Кънчев от лекциите на проф. Б. Пенев, четени през 1920, 1921 и 1922 г. (Бележките не са прегледани от г. професора). – С., 1922. Също и в: Любен **Каравелов** в будапещенската тъмница : Сб. в чест на В. Н. Златарски. – С., 1925, с. 253; **Ангелов,** Б. История на българската литература : Ч. 2. – С., 1923. – 65 с.; **Атанасов,** Т. Любен Каравелов за българския книжовен език. // *Родна реч*, II, 1929, кн. 4; **Пенев**, Б. Любен Каравелов. Живот, личност, творения. – С., 1936; **Унджиев**, Ив. Любен Каравелов. Живот, борба и дейност. – С., 1936 (2. изд. 1942); **Повасилев**, Ст. Език и стил на Ботев и Каравелов. – С., 1956; **Арнаудов**, М. Любен Каравелов. Биография. – С., 1959; **Арнаудов**, М. Любен Каравелов. Живот, дело, епоха. – С., 1964 (2. изд. 1972); **Из** архива на Л. Каравелов / Под ред. на Д. Леков, Л. Минкова, Цв. Унджиева. – С., 1964; **Каравелов**, Любен. Събрани съчинения : Т. 1-9 / Под. ред. на Цв. Унджиева, Д. Леков, П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1965-1968; Петко Славейков, **Любен Каравелов**, Христо Ботев, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. – С., 1967; **Унджиева**, Цв. Любен Каравелов. Белетрист и фейлетонист. – С., 1968; **Конев**, Ил. Белетристът Любен Каравелов. – С., 1970; **Шарова**, Кр. Любен Каравелов и българското освободително движение. – С., 1970; **Леков**, Д. Любен Каравелов. – С., 1977; **Каравелов**, Любен. Събрани съчинения : Т. 1-12 / Под ред. на Цв. Унджиева, Д. Леков, П. Тотев. – С. : Бълг. писател, 1984-1989; **Воробьов**, Л. Любен Каравелов. – С., 1985; Любен **Каравелов** : Биобиблиогр. указ. – С. : Нар. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 1989; **Чернокожев**, Н. Любен Каравелов и възрожденското време. – С., 1995; **Радев**, Ив. Каравеловото творчество. – В. Търново, 1996.

26. Св. Климент Охридски (836-916) (за него) ***(бел. 15)***

Вж по-подробно: **Велчев**, В. Константин-Кирил Философ и Методий в старобългарската книжнина. – С., 1939, с. 99-109; **Грашева**, Л. Някои изобразителни принципи в похвалните слова на Климент Охридски. // *Климент Охридски*. – С., 1966, с. 267-278; **Лекомцева**, М. И. Семантика некоторых риторических фигур, основанных на тавтологии (на материале „Похвального слова Кириллу-Философу Климента Охридского"). // *Структура* текста. – Москва, 1980, с. 184-197; **Джамбелука-Коссова**, А. Наблюдения върху литературното наследство на Климент Охридски – към интерпретацията на „Похвално слово за Кирил". // *Кирило-Методиевски* студии : 1. – С., 1984, с. 120-138; **Велковска**, Е. Наблюдения върху строежа на „Похвално слово за Кирил" от Климент Охридски. // *Пак там*, с. 159-184; **Велинова**, В. Проблеми на индивидуалния стил в похвалните слова на Климент Охридски. // *Език и литература*, 40, 1985, N 4, с. 26-36.

27. Клоцов сборник (Glagolita Clozianus*) (бел. 84)*

Вж по-подробно: **Kopitar**, B. Glagolita Clozianus. – Vindobonae, 1836. – 166 p.; **Miklosich**, Fr. Zum Glagolita Clozianus. Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Klasse X. – Wien, 1860, p. 195-214; **Срезневский**, И. И. Древние глаголические памятники сравнительно с памятниками кириллицы. – Санкт-Петербург, 1866, с. 163-220; **Oblak**, V. Zur Wьrdigung des Altslovenischen. // *Archiv* fьr slavische Philologie, 15, 1893, p. 9-16; **Vondrбk**, V. Glagolita Clozuv. – Praha, 1893. – 127 p.; **Облак**, В. Няколко бележки върху старословенските паметници. // *Сб. народни умотворения,* 9, 1893, с. 3-20; **Jagić**, V. Bericht über einen mittelbulgarischen Zlattoust des 13-14. Jahrhunderts. // *Sitzungberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-historische Klasse*, 139, 1898, 4, p. 1-72; **Thal**, G. Textkritische Studien zu Homilien des Glagolita Clozianus. // *Archiv* fьr slavische Philologie, 24, 1902, p. 514-554; **Vondrбk**, V. Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. – Berlin, 1913, p. 266-267; **Цонев**, Б. История на българский език : Т. 1. – С., 1919, с. 140-142; **Огієнко**, І. Історія церковно-словянської мови : 2. – Варшава, 1928, с. 68-71; **Vajs**, J. Rukovìt hlaholské paleografie. – Praha, 1932, p. 128-130; **Dostál**, A. K hlaholskému pismu Clozova zborniku. // *Slavia*, 25, 1956, p. 217-220; **Dostal**, A. Glozianus. Staroslovensky hlaholsky sbornik Tridentsky a Innsbrucky. Fototypicke vydani rukopisu, cyrilsky prepis s poznamkami ke cteni rukopisu recke predlohy s kritickym aparatem; staroslovensky text v latinskem prepise s textove kritickymi poznamkami cesky preklad staroslovenskeho textu index slov a tvaru. – Praha, 1959. – 400 p.; **Dostal**, A. Une datation de l'activité de St. Methode en Grande Moravie. // *Зборник* радова Византолошког института, 8, 1963, 1, p. 91-95; **Bláhová**, E. Homilie Clozianu a Homiliaře Mihanovièeva. // *Slavia*, 32, 1963, p. 1-16; **Marti**, R. Die Evangelienzitate im Glagolita Clozianus. // *Colloquium* Slavicum Basiliense. Gedenkschrift für Hildegard Schröder. – Bern, 1981, p. 443-458. [Slavica Helvetica, 16]

28. Св. Св. Константин-Кирил Философ (827-896) и архиепископ Методий (817-885) (за тях) ***(бел. 14)***

Вж по-подробно: **Невоструев**, К. Записка о переводе Евангелия на славянский язык, сделанном св. Кириллом и Мефодием. // *Кирилло-Мефодиевский* сборник. – Москва, 1865, с. 225; срв. св. Дмитрий Ростовски. // *Книга* житий святых. – Москва, 1898, с. 255; **Погодин**, М. Л. Речь, произнесенная в заседании Московского общества любителей российской словесности... в память о св. Кирилле и Мефодие. // *Кирилло-Мефодиевский* сборник. – Москва, 1865, с. 103; **Малышевский**, Ив. Святые Кирилл и Мефодий первоучители славянские. – Киев, 1886, с. 2-3; **Попруженко**, М. Г. Материалы для библиографии по Кирилло-Мефодиевскому вопросу. // *Журнал Министерства Народнаго Просвящения* (Москва), 1902, N 5, с. 87-125; **Воскресенский**, Г. Св. Кирилл Философ. // *Православная* богословская энциклопедия : Т. 10. – Санкт-Петербург, 1909, кол. 287; **Теодоров-Балан**, Ал. Житието на св. Кирил (ЖК, гл. III.) и св. Методий (ЖМ). // *Теодоров-Балан*, Ал. Кирил и Методий : Св. I. – С., 1920, с. 32; **Лавров**, Л. А. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. – Ленинград, 1930; **Теодоров-Балан**, Ал. Писмо до крал Карл Лиси (Плешиви). // *Теодоров-Балан*, Ал. Т. Кирил и Методий : Св. II. – С., 1934, с. 248; **Гошев**, Ив. прот. Светите братя Кирил и Методий. // *ГБФ*, Т. XV, 3, 1938, с. 52, заб. 7, с. 71-72; **Трифонов**, Ю. Съчинението на Константина Философа (св. Кирила) „Написание о правей вере". // *Списание на БАН*, Клон ист.-филол. и филос.-общ., 1935, Кн. 52, N 25, с. 1-85; **Киселков**, В. Славянските просветители Кирил и Методий. – С., 1946, с. 39-55; **Милев**, Ал. Жития на св. Климент Охридски (Италианска легенда). – С., 1961 с. 144; **Ангелов**, Д. Кирил и Методий и византийската култура и политика. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963, с. 57; **Георгиев**, Е. Кирил и Методий и

развитието на българската култура. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963, с. 33; **Снегаров**, Ив. Черноризец Храбър. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963, с. 309; **Петканова**, Д. Стара българска литература. Апокрифи. – С. : Бълг. писател, 1982; **Георгиев**, Е. Люлка на старата и новата българска писменост. – С., 1980; Писмата на Теофилакта, архиепископ български, Митрополит Симеон Варненски и Преславски. // *Сб.* БАН, XXVII, 1931, 15; **Бакшев**, П. Б. Codex Borgiano Latini 4485, f. 212; **История** на България : Т. 2. Първа българска държава. – С., БАН, 1981; **Добрев**, И. Съдържа ли Македонският кирилски лист откъс от произведение на Константин-Кирил Философ за преводаческото изкуство? // *Старобългарска литература,* 1981, N 9, с. 20-32; **Данчев**, Г. Стара българска книжнина : Избр. произведения. – В. Търново, 1992; **Сулмтал**, А. Маргаритов-Хофер Едле фон и др. За Кирил и Методий / Ангелика Маргаритов-Хофер Едле фон Сулмтал, Михаил Маргаритов. – С. : Тангра ТанНакРа, 1999. – 79 с.; **Великов**, Ю. и С. Великова. Слушането в апологетиката на Свети Кирил Философ. // *Преславска* книжовна школа : Сб. с докл. от межунар. симп. : Т. 6, *2002*, с. 38-43; **Великов**, Ю. Свети Кирил Философ и християнският образ през девети век. // *Преславска* книжовна школа : Т. 8 : Сб. с докл. от межунар. симп., 2005, с. 46-52; **Великов**, Ю. Словото за Образа : Теодор Абу Кура и св. Кирил Философ и защитата на светите икони през девети век. – В. Търново : Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий", 2009.

29. Константин Костенечки (XIV-XV в.) (за него) ***(бел. 19)***

Вж по-подробно: **Куев**, К. Събрани съчинения на Константин Костенечки. Изследване и текст. – С., 1986; **Тотоманова**, А.-М. За „сърбизмите" в лексиката на Константин Костенечки. // *Медиевистика* и културна антропология : Сб. в чест на 40-годишната творческа дейност на проф. Донка Петканова / Състав. А. Милтенова и А. Ангушева-Тиханова ; Ред. А. Милтенова. – С., 1998, с. 429-434; **Petrova**, M. An Unknown Copy of the Description of Jerusalem by Constantine of Kostenec. // *Byzantinoslavica*, 59, 1998, N 2, с. 255-270; **Кабакчиев**, Кирил. Познавал ли е Константин Костенечки историята на старозаветния превод от еврейски на елински език? // *Старобългаристика*, 2001, N 1, с. 92-101; **Кабакчиев**, К. Библейска алюзия и исторически факт (Два примера от Цамблаковото слово за Евтимий и Сказанието на Константин Костенечки). // *Следите* на свещената книга в българската литература / Гл. ред. Ив. Радев. – В. Търново, 2001, с. 69-74; **Кабакчиев**, К. Търновска книжовна школа. Преводи и тълкувания. – В. Търново : Фабер, 2001. – 167 с.; **Лукин,** П. Е. Письмена и православие : Ист.-филол. исследование „Сказания о письменех" Константина Философа Костенецкого. – Москва, 2001; **Кабакчиев**, К. Кои книги според Константин Костенечки са били табу за невежите писачи от Търново, Византия и Атон. // *Старобългаристика*, 2002, N 3, с. 77-94; **Гагова**, Н. Деспот Стефан Лазаревич, Птолемей Философ и кариерата на придворния философ Константин Костенечки. // *Старобългарска литература*, 35-36, 2006, с. 97-124.

30. Константин Преславски (IX-X в.) (за него) ***(бел. 16)***

Вж по-подробно: **Соболевский**, А. Черковно-славянските стихотворения от IX-X в. и тяхното значение за изучаването на черковнославянския език. // *Сборник* народни умотворения..., 1900, 16-17, с. 314-320; **Vaillant**, A. La Preface de l'Evangeliaire vieux-slave. // *Revue des ütudes slaves* (Paris), 24, 1948, p. 5-20; **Jakobson**, R. St. Constantines Prologue to the Gospels. // *St. Vladimir's Seminary Quarterly* (New York), 1954, summer, p. 10-23; **Топоров**, В. „Проглас" Константина Философа как образец старославянской поэзии. // *Славянское и балканское языкознание* (Москва), 1979, 5, с. 10-23; **Петканова**, Д. Литературното дело на Константин-Кирил. // *Изследвания* по кирилометодиевистика. – С., 1985, с. 110-115.

31. Константинов, Алеко (1863-1897) (за него) ***(бел. 37)***

Вж по-подробно: **Константинов**, Ал. Съчинения : Кн. 1-2. – С., 1901-1903; 2. изд. в 3 т. – С. : Ал. Паскалев, [1921]-1922; **Константинов**, Ал. Писма. // *Мисъл*, XVII, 1907, с. 179; **Абрашев**, П. От детските ми спомени за А. К. // *Бълг. преглед*, II, 1895, кн. 3; **Шишманов**, Ив. Ал. К. Материал за биографията му. // *Бълг. преглед*, IV, 1897, кн. 3; **Христов**, К. Ал. Константинов. Спомени. // *Мисъл*, IX, 1899, с. 49 и сл.; **Цанов**, Н. Спомен за Алеко. // *Мисъл*, XVII, 1907, с. 169; **Тодоров**, П. Аристократизмът на Алеко. // *Пак там*, с. 191; **Кръстев**, К. Ал. Константинов. Шест статии. – С., 1917; **Ангелов**, Б. Ал. Константинов. Лит. характеристика. // [*Литературно-художествен*] сборник „Жътва" / [Ред. В. Добринов]. – С. : Слънце, 1919; **Пенев**, Б. Как възниква образът на Бай Ганя. // *Искра* : Юбил. сб. – Казанлък, 1923, с. 160-166; **Пенев**, Б. Превращенията на Бай Ганя. // *Златорог*, IV, 1923, [N 1], с. 22-33; **Шишманова**, Л. Ал. К. Спомени. // *Бълг. мисъл*, I, 1926, кн. VI-VII, с. 558; **Арнаудов**, М. Ал. Константинов. // *Бълг. мисъл*, II, 1927, кн. V, с. 321; **Атанасов**, Н. По върховете. [Литературни] очерки. – С., 1927, с. 70; **Боев**, Б. Весела България. Алеко като другар. // *Вестник за Ал. К.*, изд. Съюза на бълг. писатели, юни 1927; **Пенев**, Б. Литературните отношения и оценки на Ал. К. // *Златорог*, VIII, 1927, с. 151-163; **Алеко /** Състав. Димитър Пантелеев и Георги Клисаров. – С. : Бълг. туристически съюз, 1936; **Пенев**, Б. Алеко Константинов. Биография. – С. : АБВ, 1937; **Константинов**, Г. Нова българска литература : Ч. 2 : След Освобождението. – С. : Хемус, 1943; **Ничев**, А. Алеко Константинов. 1863-1897. – С. : БАН, 1964; **Българската** критика за Алеко Константинов. – С., 1970; **Константинов**, А. Събрани съчинения : В 4 т. / Под ред. на И. Тодоров, П. Пондев, Т. Тихов. – С. : Бълг. писател, 1980-1981; **Иванов**, Ж. Бай Ганьо : Между Европа и отечеството. – С. : ЕТО, 1999; **Пелева**, И. Алеко Константинов. Биография на четенето. – С. : Просвета, 2002.

32. Куманова, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ч. I-II. Ч.] I. Философско-науковедческая картина гуманитарного знания. Д Санкт-Петербург, 1995; **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ч. I-II. Ч.] II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. Д С., 2005; **Куманова**, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ново изд.] : Ч. I-II. Ч. I. Философско-науковедческая картина гуманитарного знания ; Ч. II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. Д С., 2007. (CD-ROM). Д *Публ. и в:* <www.svubit.org>. ***(бел. 9)***

Вж и: **Эпштейн**, М. Игра в жизни и искусстве. // *Современная драматургия* (Москва), 1982, N 2, с. 244-255.

33. Куманова, А. В. Феномен game- и play- начал и философия создания единого (мыслимого как множественности) многоуровневого многомерного информационного пространства: Проф. А. В. Мамонтов. // *Куманова*, А. В. Введение в гуманитарную библиографию : [Ч. I-II. Ч.] II. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. Д С., 2005, с. XXIX-XXX.

Срв.: **Куманова,** А. В. Архитектоника на информационното пространство : Идеален план (Онтологично изследване) / *Епиграф: „Weh! Weh! / Du hast sie zerstȳrt, / Die schȳne Welt, / Mit mȫchtiger Faust, / Sie sturzt, sie zerfȫllt."* Д J. W. Goethe. Д *Посв.: На ДУХА, търсещ и намиращ архитектоничната цялост на света във всеки информационно-комуникативен акт на реалността и съзнанието, на ДУХА, който има съдбата да бъде представител на известен (материализиращ) момент от общественото развитие, на ДУХА, който прочиства семената на историята.* Д Шумен : Аксиос, [2005] 2006. Д 40 с. ***(бел. 122)***

Срв.: **Куманова**, А. В. Архитектоника на информационното пространство : Идеален план (Онтологично изследване) / *Епиграф: „Weh! Weh! / Du hast sie zerstȳrt, / Die schȳne Welt, / Mit mȫchtiger Faust, / Sie sturzt, sie zerfȫllt."* Д J. W. Goethe. Д *Посв.: На ДУХА, търсещ и намиращ архитектоничната цялост на света във всеки информационно-комуникативен акт на реалността и съзнанието, на ДУХА, който има съдбата да бъде представител на известен (материализиращ) момент от общественото развитие, на ДУХА, който прочиства семената на историята.* Д Шумен : Аксиос, [2005] 2006 Д 40 с. : 5 сх.

34. Лазаревич, Стефан, княз (за него) ***(бел. 60)***

Вж по-подробно в: **Ангелов**, Б. Из старата българска, руска и сръбска литература : Кн. 2. – С., 1967, с. 200-227; **Динеков**, П. и др. Христоматия по стара българска литература / П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. – С., 1974, с. 443.

35. Лихачов, Д. Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России. – Москва, 1958, с. 24. ***(бел. 54)***

36. Македонски лист е открит през 1845 г. в Рилския манастир ***(бел. 85)***

Вж по-подробно: **Цонев**, Б. История на българския език. Т. 1. – С., 1984, с. 149-151.

37. Македонски лист (подарен от А. Гилфердинг) ***(бел. 93)***

Вж по-подробно: **Цонев**, Б. История на българския език. Т. 1. – С., 1984, с. 158.

38. Мариинско евангелие ***(бел. 79)***

Вж по-подробно: **Miklosich**, Fr. Glagolitisches Fragment: Evang. Joann. 19.9. bis 19.28. // *Slavische* Bibliothek. Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte. 1. – Wien, 1851, p. 261-263; **Григорович**, В. И. 1. Предварительные сведения, касающиеся литературы церковно-славянской. 2. О древнейших памятниках церковно-славянской литературы. // *Григорович*, В. И. Статьи, касающиеся древнего славянского языка. – Казань, 1852, с. 53-70; 74; **Шафарик**, П. И. Взгляд на древность глагольской письменности. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, с. 369; **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1, 1852, 85, с. 103-104; **Срезневский**, И. И. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. 4. Глагольское четвероевангелие В. И. Григоровича. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 2, 1853, с. 241-247; **Šafarík**, P. J. Památky hlaholského písemnictví. – Praha, 1853, VIII-IX, p. 47-50; **Berchic**, J. Chrestomathia linguae veteroslovenicae charactere glagolitico e codicibus, codicum fragmentis et libris impressis. – Pragae, 1859, p. 66-69; **Срезневский**, И. И. Из обозрения глаголических памятников. // *Изв.* Имп. археолог. о-ва, 4, 1863, 1, с. 1-16; **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140.

39. Миладинови, Димитър (1830-1862) и Константин (1810-1862), братя (за тях) ***(бел. 31)***

Вж по-подробно: **Čolakov**, V. Tuĥan glas jednoga Bulgarina. // *Pozor*, III god., br. 88, 16. IV. 1862; **Жинзифов**, Р. Димитрій и Константин Миладиновы. // *Родное племя* (Москва), 1877, кн. 2, с. 263-288; **Шапкарев**, К. Материали за животоописанието на братя Миладинови Димитрия и Константин... – Пловдив, 1884; **Теодоров**, А. Миладиновите песни и Щросмайер. // *Псп*., 1885, кн. XVI, с. 82-97; **Шапкарев**, К. Книжовни бележки. По повод статията на А. Тодоров: „Миладиновските песни и Щросмайер". // *Периодическо списание*, 1887, кн. XXI и XXII, с. 561-571; **Шапкарев**, К. Няколко критически бележки... // *Български преглед*, II, 1894/1895, кн. 9-10, с. 285; **Шишманов**, Ив. Д. Владика Йосиф Щросмайер. // *Български преглед*, V, 1898/1899, кн. VI; **Юринич,** С. Йосиф Юрий Щросмайер. // *СбНУ*, 1906-1907, XXII и XXIII; **Баласчев**, Г. Братя Миладинови. Отпечатък от сп. Минало, 1, 1912, кн. 1; **Хаджов**, Ив. Братя Миладинови. // *Учител*, XIX, 1912, кн. 1; **Шишманов**, Ив. Значение и заслуги на братя Миладинови. // *Сп. БАН*, кн. III, 1912; **Спространов,** Е. Материали за биографията на братя Миладиновци. // *Учил. преглед*, XVII, 1912, кн. 1; **Баласчев**, Г. Забравен труд на К Миладинов. // *Народна илюстрация*, Родолюбец, I, 1921, бр. 8 и 9; **Стоилов**, А. Стихотворенията на К. Миладинов. // *Учил. преглед*, XXIII, 1924, кн. 1; **Хаджов**, Ив. К. Миладинов и Г. С. Раковски. // *Макед. преглед*, II, 1926, кн. 4; **Снегаров**, Ив. Една автобиография на Кузман Шапкарев от 1864 г. // *Макед. преглед*, III, 1927, кн. 2; **Арнаудов**, М. Разцвет на българската народоука. // *Учил. преглед*, XXVII, 1928. **Миладинов**, Ив. Братя Миладинови. Биография. – С., 1932; **Миладинова**, Ц. Епоха, земя и хора. – С., 1939; **Хаджов**, Ив. Братя Димитър и Константин Миладинови. – С., 1944; **Динеков**, П. Делото на Димитър и Константин Миладинови. – С., 1961; **Константинов**, Г. Братя Миладинови. – С., 1962; **Табаков**, Н. Братя Димитър и Константин Миладинови. Биография. – С., 1966; **Арнаудов**, М. Братя Миладиновци. Живот и дейност. – С., 1969; **Пърличев**, Г. Избрани произведения. – С., 1980; **Райков**, Димитър. Братя Миладинови. – С., 1986; **Братя** Миладинови и българската култура. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991.

40. Милев, Гео (1895-1925) (за него) ***(бел. 45)***

Вж по-подробно: **Гълъбов**, К. Рецензия за „Жестокият пръстен". // *Златорог*, I, 1920, N 7, с. 646-649; **Гълъбов**, К. За експресионизма. // *Златорог*, II, 1921, N 3, с. 159-162; **Гълъбов**, К. Реализъм и експресионизъм в литературата. // *Златорог*, III, 1922, N 6, 391-394; **Гълъбов**, К. За Гео Милев. // *Ек*, 1924, N 5; **Марков**, Г. Гео Милев в светлината на литературния архив. // *Литературен* архив Гео Милев. – С., 1964; **Пенев**, П. Гео Милев. Живот и творчество. – С., 1964; **Pintus**, K. Zur jüngsten Dichtung. // *Raabe*, Paul. Der Kampf um eine literarische Bewegung. – München, 1965; **Златаров**, А. Човекът. // *Българската* критика за Гео Милев (1922-1970). – С., 1971; **Becher**, J. Der Wald. // *Menschheitsdämmerung*. Ein Dokument des Expressionismus. Neuherausg. von Kurt Pinthus. – Leipzig, 1972; **Константинова**, Е. Гео Милев. // *Речник* на българската литература : Т. 2. – С., 1977; **Андреева-Попова**, Н. Поезията на немския експресионизъм. – С., 1983; **Rietzschel**, Th. „Die Aktion" – eine politische Zeitschrift im expressionistischen Jahrzehnt. // *Zeitschrift für Germanistik*. – Leipzig, 1983, N 1; **Golm-Takahashi**, E. Geo Milev und Johannes R. Becher. Expressionistischer Anfang und schöpferisches Suchen im Problemfeld der Auseinandersetzungen aus der Frühphase der beiden Dichter. // *Zeitschrift für Slavistik* (Berlin), 1986, N 2.

41. Минчева, А. Константин Костенечки. // *Строители* и ревнители на родния език. – С., 1982, с. 70. ***(бел. 59)***

42. Неофит Бозвели (1785-1848) (за него) ***(бел. 27)***

Вж по-подробно: **Друмев**, В. Мати Болгария. // *Пер. сп*., IX-XII, 1874-1876; **Славейков**, П. Отец Неофит Хилендарец или Бозвели. // *Сб. нар. умотворения,* 12, 1895, Научен отдел, с. 379-398; **Ванков**, Н. Неофит Хилендарски като книжовник-педагог. // *Училищен преглед*, V, 1898, кн. 7-8; **Шишманов**, Ив. Един непознат труд на Неофит Бозвели. // *Сб. нар. умотворения*, 18, 1901, Дял. ист.-филол.; **Георгиев**, Й. Неофит Бозвели като борец за църковната ни свобода. – Ст. Загора, 1911; **Шишманов**, Ив. Нови студии из областта на българското възраждане. В. Е. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. // *Сб.* БАН, 21, 1926, Клон ист.-филол., N 13, 544 с.; **Арнаудов**, М. Неофит Хилендарски Бозвели. // *Бълг. ист. библиотека*, 1927, N 1; **Пундев**, В. Един забравен буквар. // *Лит. новини*, 11, бр. 4 от 21 окт. 1928; **Арнаудов**, М. Непознатият Бозвели. Първообразът на „Мати Болгария" и други необнародвани трудове и писма. – С. : БАН, 1942; **Смоховска-Петрова**, В. Неофит Бозвели и българския църковен въпрос. – С. : БАН, 1964; **Неофит Бозвели**. Съчинения / Състав. Ст. Таринска. – С. : Бълг. писател, 1968; **Неофит Бозвели** и българската литература / Състав. Г. Димов и Ст. Таринска. – С. : БАН, 1993; **Неофит Бозвели**. Мати Болгария / Състав. Иван Гранитски. – С. : Захарий Стоянов, 2003.

43. Неофит Рилски (1793-1881) (за него) ***(бел. 26)***

Вж по-подробно: **Милетич**, Л. Неофит Рилски като филолог. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1; **Ванков**, Н. Ив. Неофит Рилски. // *Учил. преглед*, XI, 1902, кн. 1; **Николчов**, В. Значение на Неофит Рилски за развоя на нашето учебно дело. // *Пак там*; **Велев**, С. Педагогична дейност на Неофит Рилски. // *Пак там*; **Бобчев**, Н. Христоматія славянскаго языка. // *Пак там*; **Маринов**, Д. Спомен от послушничеството ми при отца Неофит Рилски. // *Пак там*; **Велев**, С. Спомени на I. Груева от ученичеството му при Н. Рилски. // *Пак там*; **Георгиев**, Йордан п. Първата заслуга на Отца Неофит Рилски. // *Пак там*; **Шишманов**, Ив. Нови студии из областта на българското възраждане. В. Е. Априлов, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. // *Сб.* БАН, 21, 1926, Клон ист.-филол., N 13, 544 с.; **Снегаров**, И. Принос към биографията на Неофит Рилски. (Гръцки писма до него). – С. : БАН, 1952. **Радкова**, Р. Неофит Рилски и новобългарската култура. – С. : Наука и изкуство, 1975; **Неофит Рилски**. Приписки в библиотеката му / Подбор Д. Леков, А. Алексиева. – С. : БАН, 1976; **Асенов**, П. Неофит Рилски. – С. : Нар. просвета. – С., 1983; **Митрополит Пимен**. Отец йеромонах Неофит Рилски. – С., 1984.

44. Охридско евангелие ***(бел. 86)***

Вж по-подробно: **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 151.

45. Паисий Хилендарски (1722-1773) (за него) ***(бел. 21)***

Вж по-подробно: **Дринов**, М. Отец Паисий, неговото време, неговата история и учениците му. // *Пер. сп*., 1871, кн. IV – Съчинения, Т. 1; **Дринов**, М. Още няколко бележки за Паисий и за неговата история. // *Пер. сп*., 1886, кн. XIX-XX. – Съчинения, Т. 1). **Цонев**, Б. Новобългарската писменост преди Паисий. // *Бълг. преглед*, год. 1, 1894, кн. VIII); **Теодоров**, А. Трем на българската словесност : Свезка I. Паисий Хилендарски. Исторія Славяноболгарская, 1762. – Пловдив, 1898; **Златарски**, В. Н. Исторія во кратце о болгарском народа славенском. Сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном йеросхимонахом. – С., 1900; **Попруженко**, М. Г. Очерки по исторіи возрожденія болгарскаго народа. // *Журнал М-ва Народнаго Просвящения* (Москва), 1902, N 11, с. 1-31; 1903, N 10, с. 327-346; 1906, N 4, с. 337-355); **Златарски**, В. Н. Царственикът на Христаки Павлович. // *Учил. преглед*, год. IX, 1902, кн. VII), **Иванов**, Йордан. Исторія славяноболгарская. Собрана и наредена Паисіем іеромонахом в лето 1762. – С., 1914; **Шишманов**, Иван Д. Паисий и неговата епоха. // *Сп. БАН*, 8, 1914, Клон Ист.-филол., N 5, с. 1-18; **Пенев**, Б. Паисий Хилендарски. – С., 1918; **Пенев**, Б. Начало на българското възраждане. – С., 1919; **Милев**, Н. Факторите на българското възраждане (Сб. в чест на Ив. Д. Шишманов). – С., 1920; **Маринов**, Д. Іеромонах Іосиф Брадати. // *Сб. нар. умотворения*, 18, 1901, Дял. ист.-филол., с. 99-131; **Паисий Хилендарски**. Личност, дело, епоха. – С., 1962; **Паисий Хилендарски** и неговата епоха. – С., 1962; **Драгова**, Н. Книга за Паисий. – С., 1972 (1980); **Велчев**, В. Паисий Хилендарски. Личност, епоха, дело. – С., 1981 (1987).

46. Пенев, **Б.** История на новата българска литература. Т. 2. – С., 1932, с. 202. ***(бел. 64)***

47. Райнов, Николай (1889-1954) (за него) ***(бел. 44)***

Вж по-подробно: **Пенев,** П. Жизненият и творческият път на Николай Райнов. // *Ез. и лит*., 1948, кн. 3;

Цанев, Г. От символизъм към реализъм. // *Цанев*, Г. Страници от историята на българската литература : Т. 3. – С., 1973, с. 213-234; **Андонова,** Н. Близък до народните въждения. // *Лит. фронт*, бр. 2, 11 ян. 1979.

48. Раковски, Георги Стойков (1821-1867) (за него) ***(бел. 28)***

Вж по-подробно: **Хитов**, П. Моето пътуване по Стара планина. – Букурещ, 1872; **Попов**, Ч. Черти из живота на Сава С. Раковски. – Русе, 1893; **Адженов**, Ив. Записки от живота на Г. С. Раковски. – Русе, 1894; **Кисимов**, П. Исторически работи, III. – С., 1901; **Касабов**, Г. Моите спомени... – С., 1905; **Петров**, Б. Биография на Георги С. Раковски. – С., 1910; **Раковски**, К. Страница от Българското възраждане. // *Мисъл*, 1910, 1; **Величков**, К. Г. С. Раковски. // *Величков*, К. Съчинения : Т. 8. Български писатели, 1914; **Пенев**, Б. Г. С. Раковски. – С., 1917; **Шишманов**, Ив. Раковски като политик. // *Сб.* БАН, IX, 1918; **Бобчев**, С. Раковски като публицист. // *Сб.* БАН, IX, 1918; Раковски за правната ни история. // *Сб.* БАН, IX, 1918; **Арнаудов**, М. Раковски като фолклорист. // *Сборник* за Милетич, 1912; Раковски и Горски пътник. // *Сб.* БАН, IX, 1918, с. 1-184; Разцвет на българската народоука. // *Училищен преглед*, XXVII, 1928; **Балабанов**, М. Писма на Г. С. Раковски... // *Сп. БАН*, 1919, кн. XVIII; **Романски,** Ст. Браилски историйки. Заговорът на Г. С. Раковски в Браила през 1842. // *Сб.* БАН, 1921, XIV; **Арнаудов**, М. Г. С. Раковски. Живот, произведения, идеи. – С., 1922; **Арнаудов**, М. Съчинения на Г. С. Раковски. Избор, характеристика и обясн. бел. – С., 1922; **Киселков**, К. Из живота на Г. С. Раковски в Цариград. // *Сп. БАН*, 1923, кн. XXVI; **Хаджов**, Ив. К. Миладинов и Г. С. Раковски. // *Макед. преглед*, II, 1926, кн. 4; **Архив** на Г. С. Раковски : Т. 1-4. – С. : БАН, 1952-1969; Георги Стойков **Раковски** – възгледи, дейност, живот : Т. 1. – С. : БАН, 1964; Т. 2. Документални материали. – С. : БАН, 1968; **Трайков**, В. Раковски и балканските народи. – С., 1971; **Трайков,** В. Г. С. Раковски. Биография. – С. : БАН, 1974; **Раковски**, Г. С. Автобиографични трудове / Под ред. на В. Трайков. – С. : Изд. на ОФ, 1980; **Мутафчиева**, В. Образ невъзможен. Младостта на Раковски. – С. : Военно изд., 1983; **Раковски**, Г. С. Съчинения : В 4 т. / Ред. кол. В. Трайков, К. Топалов, Св. Гюрова. – С. : Бълг. писател, 1983-1988; **Трайков**, В. Г. С. Раковски. Документална летопис. – С. : БАН, 1990.

49. Савина книга ***(бел. 89)***

Вж по-подробно: **Срезневский**, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках, N XXV. – Санкт-Петербург, 1867, с. 44-57; **Срезневский**, И. И. Древние славянские памятники юсового письма. – 2. изд. – Санкт-Петербург, 1868, с. 5; **Щепкин**, В. Н. Рассуждение о языке Саввиной книги. – Санкт-Петербург, 1899; **Щепкин**, В. Н. Саввина книга (Памятники старославянского яз. : Т. 1). – Санкт-Петербург, 1903; **Погорелов**, В. Опыт изучения текста Саввиной книги. // *Sbornik* filosof. fak. University Komenskrho : V. – Bratislava, 1927; **Horálek**, K. Význam Savviny knigy pro rekonstrukci staroslovenského prekladu evangelia. – Praha, 1948; **Тот**, И. Х. Русская часть Саввиной книги. // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XII, 1977, p. 177-205; **Тот**, И. Х. Русская часть Саввиной книги (Публикация текста). // *Dissertationes Slavicae* (Szeged), XV, 1982, p. 193-245; **Сводный** каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР (XI-XIII вв.). – Москва, 1984, с. 30-33; **Тот**, И. Х. Русская редакция древнеболгарского языка. – С., 1985, с. 63-66; 114-120; 173-177; 198-199; 264-268; 273-274; 280-281; 300-302; 307; **Каталог** славяно-русских книг XI-XIV вв., хранящихся в Центральном государственном архиве древних актов СССР : Ч. 1 / О. А. Князевская, Н. С. Коваль, О. Е. Кошелева, Л. В. Мошкова. – Москва, 1988, с. 28-29; **Князевская**, О. А. Древнерусские дополнения в рукописи N 14 Типографического собрания (Центральный государственный архив древних актов СССР, Москва). // *Wiener Slavistischer Almanach*, 25/26, 1990, p. 221-222; **Христова**, И. Савина книга. // *Старобългарска* литература : Енцикл. речник. – С., 1992, с. 397; **Тот**, И. Х. Древнейшая русская часть Саввиной книги. – Сегед, 1995; **Саввина** книга / Изд. подгот. О. А. Князевская, Л. А. Коробенко и Е. П. Дограмаджиева ; Отв. ред. О. А. Князевская. – Москва, 1999.

Срв.: **Денчев**, С., А. Куманова. Графемите на кирилицата в естествената знакова класификация на писмото на Homo sapiens'а (Към аксиологичния въпрос за методологията на писмената ера) / *Епиграф: „Слънцето не свети ли на всички"* – Св. Климент Охридски. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1.11.2008 г., София, Нац. дворец на културата. – С., 2009, с. 111-118; **Денчев**, С., А. Куманова. Графемите на писмото на Homo sapiens'а (Естествена знакова класификация на човечеството) : Пленарен докл. / *Епиграфи: „Ние сме устата на пространството / И времето"*. – А. А. Тарковски; *Мъдрец не е този, който различава, а този, който съпоставя ивиците светлина, откъдето и да излизат те ..."*. – У. Еко; *„Когато губим познанието за пътищата на развитие на знанието, ние губим неговата пълнота, цялостност, губим р е а л н о с т т а."*. – Н. Ярьмов. // *Нови* информационни технологии в образователния процес : Пленарен докл. на III Науч. семинар на СВУБИТ, Слънчев бряг, 8-10.05.2008 г. – С., 2009, с. 9-26. – Библиогр.: 19 неном. назв. в 35 ном. бел. – С рис на авт.; **Денчев**, С., А. Куманова. Графемы письма Homo sapiens'а (Естественная знаковая классификация человечества) : К аксиологическому вопросу методологии письменной эры / *Эпиграфы: „Мы уста пространства / И времени"*. – А. А. Тарковский ; *Мудрец не тот, кто различает, а тот, кто сопоставляет полоски света, откуда бы они не исходили ..."*. – У. Эко ; *„Когда теряем познание о путях развития знания, мы теряем его полноту, целостность, теряем р е а л ь н о с т ь."*. – Н. Ярымов. // *Ноосферное* образование в евразийском пространстве : I науч. конф. – Санкт-Петербург, 2-3 апреля 2009 г. / Смольн. унив. РАО. – Санкт-Петербург, 2009, с. 586-599. – Библиогр.: 19 неном. назв. в 35 ном. бел. – С рис авт.

Вж и: **Куманова**, А., Н. Василев. „Бяла светлина" (Lux alba) : Оратория за България: Божествен флорилегиум – Идиличен триптих [: 1-3] ; *Посвещава се на ... С. Денчев* ; *Епиграф:„Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат."*– Н. Василев. // *Тр.* на Студентското научно общество при УниБИТ (С.), Т. II, 2008, с. 503-520; 521-542; Т. V, 2010, с. 692-735; Т. VI, с. 491-534; Т. VII, с. 553-604; Т. VIII, 2013, с. 563-624. – *Без подпис*:

а.1. „В начало беше Словото" (Homo legens – Четящ човек): Акад. Свето интертекстуално представление към

III Студентска науч. конф. „От информация към знание – From information to knowledge" (18.05.2007 г.) (девиз: *„E pluribus unum" – „От многото единото"*) (139 докл.: NN 67-205) и V Нац. науч. конф. с междунар. участие „Кирилицата и духовността на Европейската информационна цивилизация" (1.11.2007 г.) / Под ред. на Н. Василев.

b.2. „Да се наречеш болгарин" (Homo scribens – Пишещ човек): Акад. интертекстуална епифания към IV Студентска науч. конф. „Информация – личност – знание – Information – person – knowledge" (девиз: *„Aliisinserviendo-consumor" – „Служейки на другите, изгарям"*) (16.05.2008 г.) (85 /84 + 1/ докл.: NN 206-290 – 289-374) и VI Нац. науч. конф. с междунар. участие „България в културното многообразие на Европа" (1.11.2008 г.) / Под ред. на Н. Василев.

c.3.1. „Светна като слънце" (Homo verbi gracilis – Човек на изящното слово): Акад. интертекстуална аксиология към V Студентска науч. конф. „Информация – ценности – общество" – „Information – values – society" (девиз: *„Licht, mehr Licht" – „Светлина, повече светлина"*) (22.05.2009 г.) (86 докл.: NN 375-460) и VII Национална научна конференция с международно участие „България – кръстопът на култури и цивилизации") (1.11.2009 г.) / Под ред. на о. С. Пашов, Ив. Теофилов.

d.3.2. „Плетение словес" (Homo narrans – Разказващ човек): Акад. интертекстуална аксиология към VI Студентска науч. конф. „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" – „Information: Universality and freedom – choice, access, transparency" (девиз: *„Vitam impendere vero" – „Да посветим живота си на истината"*) (21.05.2010 г.) (76 докл.: NN 461-533) и VIII Нац. науч. конф. с междунар. участие „Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век" (1.11.2010 г.) / Под ред. на о. С. Пашов, Ив. Теофилов.

e.3.3. „Песен на песните" (Homo cantans – Пеещ човек): Акад. интертекстуална аксиология към VII Студентска науч. конф. (20.05.2011 г.) (76 докл.: NN 537-614) и IX Нац. науч. конф. с междунар. участие (1.11.2011 г.) / Под ред. на о. С. Пашов, Ив. Теофилов.

f.3.4. „Не живея, а горя" (Homo passionis – Страдащ човек): Акад. интертекстуална аксиология към VIII Студентска науч. конф. (18.05.2012 г.) (94 докл.: NN 615-708) и X Юбил. нац. науч. конф. с междунар. участие (1.11.2012 г.) / Под ред. на о. С. Пашов, Ив. Теофилов.

g.3.5. „Отворете и простете" (Homo ludens – Играещият човек): Акад. интертекстуална аксиология към IX Студентска науч. конф. (17.05.2013 г.) (259 докл.: NN 709-967) и XI Нац. науч. конф. с междунар. участие (1.11.2013 г.) / Под ред. на о. С. Пашов, Ив. Теофилов. ***(Бел. 89)***

50. Самуилов (Преспански) надпис *(бел. 87)*

Вж по-подробно: **Успенскій**, Ф. Надпис царя Самуила. // *Известія* Руского Археолог. Инст. в Константинополе, 1899, IV, с. 1-4; **Кос**, М. О натпису цара Самуила. // *Гласник* Скопског научног друштва, 5, 1929, с. 209-213; **Иванов**, Й. Български старини из Македония. – С., 1931, с. 23-25.

51. Синайски псалтир *(бел. 82)*

Вж по-подробно: **Кочубинский**, А. Итоги славянской и русской филологии. // *Записки* Новороссийского университета, 1882, Т. 33, с. 263-272; **Pastrnek**, Fr. Die griechische Artikelkonstruktionen in der altkirchenslavischen Psalter- und Evangelienübersetzung. // *Archiv* für slavische Philologie, XXV, 1906, p. 366-391; **Ягич**, И. Глаголическое письмо. // *Энциклопедия* славянской филологии : 3. Графика у славян. – Санкт-Петербург, 1911, с. 130-131; **Петровская**, Ю. В. К вопросу о мене глухих в старославянских памятниках. Мена глухих в Синайской псалтыри. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, 1916, Т. 21, Кн. 1, с. 279-319; **Северьянов**, С. Синайская псалтырь. Глаголический памятник XI века. – Петроград, 1922; **Кульбакин**, Ст. Полугласници у Синайском Псалтиру. // *Лужнословенски филолог*, V, 1925-1926, с. 69-82; **Огієнко**, І. Історія церковно-слов'янскої мови. Том п'ятий. Наиважніщі пам'ятки церковно-слов'янскої мови. Ч. І. Пам'ятки старо-слов'янські X-XI віків. – Варшава, 1929, с. 38-41; **Arnim**, B. Studien zum altbulgarischen Psalterium Sinaiticum. – Leipzig, 1930; **Велчева**, Б. Глаголицата и школата на Климент Охридски. // *Климент Охридски* : Сб. статии по случай 1050 г. от смъртта му. – С., 1966, с. 133-141; **Altbauer**, M. Psalterium Sinaiticum. An 11th century Glagolitic Manuscript from St. Catherine's Monastery, Mount Sinai. – Skopje, 1971; **Иванова-Мавродинова**, В., Л. Мавродинова. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 195-196; **Илчев**, П. Синайският псалтир и неговите писачи. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 89-95; **Джурова**, А. Хиляда години българска ръкописна книга. Орнамент и миниатюра. – С., 1981, с. 20; **Мавродинова**, Л. Украсата на Синайския псалтир. // *Старобългарска литература*, 13, С., 1983, с. 74-90; **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140; **Куев**, К. Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете. – С., 1986, с. 192-193; **Tarnanidis**, I. C. The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai. – Thessaloniki, 1988, p. 249-282; **Иванова-Мавродинова**, В., Л. Н. Мавродинова. Украсата на старобългарските ръкописи до края на XI век. // *Кирило-Методиевски студии* : Т. 12. – С., 1999, с. 5-86 (за псалтира: с. 33-39); **Fetková**, Petra. Die Schreiber des neugefundenen Teils des Psalterium Sinaiticum. // *Glagolitica* : Zum Ursprung der slavischen Scriftkultur / Hrsg. von Heinz Miklas unter der Mitarbet von Sylvia Richter und Velizar Sadovski. (Östterreichische Akademie der Wissenshaften. Philosophisch-Historische Klasse). (Schriften der Balkan-Kommission, Philologische Abteilung, 41). – Wien, 2000, p. 109-116; **Velcheva**, B. Berndt von Arnim und die Glagolica. // *Пак там*. – Wien, 2000, p. 43-46.

52. Синайски требник *(бел. 83)*

Вж по-подробно: **Van Wijk**, N. Zur Vorgeshichte zweier altkirchenslavischer Sprachdenkmäler. II. Euchologium Sinaiticum. // *Archiv* für slavische Philologie, 40, 1926, p. 271-278; **Огієнко**, І. Історія церковно-слов'янскої мови. Том п'ятий. Наиважніщі пам'ятки церковно-слов'янскої мови. Ч. І. Пам'ятки старо-слов'янські X-XI віків. – Варшава, 1929, p. 35-38; **Słonski**, S. Index verborum do Euchologium Sinaiticum. – Warszawa, 1934; **Friek**, J. Euchologium Sinaiticum. Texte slave avec sources greques et traduction francaise. // *Patrologia Orientalis*, 24.5, 1933; 25.3, 1939; **Issatschenko**, A.

Die althochdeutschen Beichten und ihre altslavische Übersetzung. // *Zeitschrift für slavische Philologie*, 18, 1942, p. 283-309; **Nachtigal**, R. Euchologium Sinaiticum. Starocerkevrnoslavanski glagolski spomenik : I del. fotografski postenek. – Ljubljana, 1941; II del. Tekst s komentarjem. – Ljubljana, 1942; **Frèek**, J. K textové kritice Sinaiského euchologia. // *Slavia*, 16, 1947, 1-2, p. 31-46; **Repp**, F. Zur Kritik der kirchenslavischen übersetzung des sogennanten St. Emeramer Gebets im Euchologium Sinaiticum. // *Zeitschrift für slavische Philologie*, 22, 1954, 2, p. 315-332; **Dostõl**, A. L'Eccologe slave du Sinai. // *Byzantion*, 1, 1966, p. 41-50; **Карлинский**, А. Е. Старославянская версия Сант-Еммерамской молитвы. // *Типология* и взаимодействие славянских и германских языков. – Минск, 1969, с. 135-161; **Иванова-Мавродинова**, В., Л. Мавродинова. Украсата на старобългарските глаголически ръкописи. // *Славянска* палеография и дипломатика. – С., 1980, с. 195-196; **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 137-140; **Куев**, К. Съдбата на старобългарската ръкописна книга през вековете. – С., 1986, с. 193-194; **Tarnanidis**, I. C. The Slavonic Manuscripts Discovered in 1975 at St. Catherine's Monastery on Mount Sinai. – Thessaloniki, 1988, p. 65-86, 219-248; **Минчев**, Г. Мястото на новооткритите листове от Синайския евхологий сред другите текстове от ръкописа. Филологически и литургически анализ на молитвите от денонощния богослужебен цикъл (asmatike akolouthia). // *Palaeobulgarica / Старобългаристика,* XVII, 1993, 1, с. 12-36; **Иванова-Мавродинова**, В., Л. Н. Мавродинова. Украсата на старобългарските ръкописи до края на XI век. // *Кирило-Методиевски* студии : Т. 12. – С., 1999, с. 5-86 (за Синайския евхологий: с. 26-33).

53. Сырку, П. К истории исправления книг в Болгарии : Вып. 2 : Литургические труды патриарха Ефтимия Тырновского. – Санкт-Петербург, 1980. ***(бел. 53***

Вж по-подробно **Романска-Вранска**, Цв. Стилни похвати на Патриарх Евтимий. // *Сб*. БАН, кн. XXXVII, 1942; **Дуйчев**, Ив. Болгарские лицевые рукописы XIV в. // *Щепкина*, М. Болгарская миниатюра XIV в. Исследования псалтыри Томича. – Москва, 1963, с. 10; **Иванова-Мирчева**, Д. Евтимий Търновски, писател-творец на литературния български език от късното средновековие. // *Търновска* книжовна школа. – С., 1974, с. 197-210; **Шулгина,** Э. Болканский орнамент. // *Древнорусское* искусство. Рукописная книга. – Москва, 1974, с. 240-264; **Смядовски**, Ст. Патриарх Евтимий Търновски. // *Строители* и ревнители на родния език. – С., 1982, с. 61**.**

54. Славейков, Пенчо П. (1866-1912) (за него) ***(бел. 38)***

Вж по-подробно: **Кръстев**, К. Литературни и философски студии. – Пловдив, 1898; Млади и стари. – С., 1907; Хр. **Ботев**, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917; Епически песни (увода). – С., 1917; **Ангелов**, Б. Пенчо Славейков. // *Мисъл,* XV, 1905, кн. 5; С песни, с бръскалка и цепеница. // *Съвременна мисъл*, II, 1911; За Пенчо Славейков. Биографически бележки. // *Художествена култура*, IV, 1914, кн. 29-30; **Пенев**, Б. Лирически песни на Пенча Славейков. // *Мисъл*, XVII, 1907, кн. 7-8; Основни черти на днешната ни литература. // *Златорог*, II, 1921, кн. 4-5; В родната земя. // *Златорог*, 1921, кн. 6; **Каравелова**, Е. Пенчо Славейков. // *Съвременна мисъл*, 1912, кн. 3; **Йенсен**, А. П[енчо] Сл[авейков]. // *Дем[ократически] преглед*, X, 1912, кн. 7; **Арнаудов**, М. Две химни. // *Съвременна мисъл*, III, 1912; **Арнаудов**, М. Из живота и творчеството на Пенчо Славейков. // *Съвременник*, г. I, 1921; **Арнаудов**, М. Епически песни. // *Бълг. мисъл*, IV, 1928, кн. 1; **Теодоров-Балан**, А. Пенчо Славейков. // *Летопис* на Българската академия на науките. – С., 1915; **Младенов**, Ст. Иван Вазов и Пенчо Славейков : Сб. на Съюза на бълг. писатели. – С., 1920; **Николов**, М. Хайне и Пенчо Славейков. // *Златорог*, I, 1920, кн. 6; **Дечев**, Д. Сватбените песни в „На острова на блажените". // *Развигор*, 1921, бр. 18; **Яворов**, П. К. Сън за щастие. // *Златорог*, II, 1921, кн. 1; **Йоцов**, Б. Неволята у Славейков. // *Огнище*, III, 1921; **Казанджиев**, С. Индивидуализма на Пенчо Славейков. // *Златорог*, II, 1921, кн. 8; **Вранчев**, Н. Пенчо Славейков за другите и за себе си. // *Демократически преглед*, XV, 1922, кн. 5-6; **Пундев**, В. Едно сравнение. // *Златорог*, II, 1921, кн. 3; Немски поети на П. Славейков. // *Златорог*, VIII, 1928; **Юрданов**, В. Спомени за Пенчо Славейков. Българска реч, II, 1927, кн. 8-9; **Василев**, Ст. Пенчо Славейков и българските филолози. // *Златорог*, X, 1929, кн. 9; **Константинов**, Г. Пенчо Славейков. Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1961; Пенчо **Славейков**, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. – С. : Бълг. писател, 1963; **Славейков,** Пенчо. Критика. Очерци : В 2 т. / Под ред. на Ангел Тодоров, Борис Делчев. – С. : Бълг. писател, 1966; **Литературен** архив : Т. 3. Пенчо Славейков / Състав. и коментар Стоянка Михайлова в сътрудничество с Михаил Въгленов. – С. : БАН, 1967; **Българската** критика за Пенчо Славейков. – С., 1974; **Каролев**, Ст. Жрецът-воин : Т. 1-2. – С. : Наука и изкуство, 1976; **Фай**, Х. Пенчо Славейков и немската литература. – С., 1981; **Цанков**, Г. и др. „Мисъл" / Г. Цанков, Л. Стаматов. // *Периодика* и литература : Т. 1. 1877-1892. – С., 1985; **Неделчев**, М. Завръщане към „На Острова на блажените" в литературната критика. Притурка към „Пенчо Славейков. На Острова на блажените". – С., 1986; **Каролев**, Ст. Преображенията на поета („Жрецът-воин", кн. 3). – С. : Бълг. писател, 1988; **Тиханов**, Г. Жанрово съзнание на кръга „Мисъл". – С. : ЕТ Кирил Маринов, 1998; **Данов**а, М. Национализъм, модернизъм, идентичност : Сравн. изследване на две литературни фамилии – Джеймс и Славейкови. – С. : Полис, 2000.

55. Славейков, Петко Рачов (1827-1895) (за него) ***(бел. 30)***

Вж по-подробно: **Славейков**, П. Р. Избрани съчинения : Т. 1 / Под ред. на П. П. Славейков. –1905; Избрани съчинения : Т. 1 / Под ред. на Боян Пенев. – 1927; **Пенев**, Б. П. Р. Славейков. – С., 1919 (с подробна библиография); **Стоилов**, А. П. П. Р. Славейков и българският фолклор. // *Изв.* на Етнографическия музей, VII, 1927, кн. I-IV, с. 5; **Арнаудов**, М. Петко Рачев Славейков. // *Училищен преглед*, XXVI, 1927, кн. 9-10, с. 1334-1416; **Славейков**, П. Р. Присовский мънастир. // *Български книжици* (Цариград), 1858, кн. 1, с. 193-197; **Начов**, Н. Новобългарската книга и печатното дело у нас от 1806 г. до 1877 г. // *Сб.* БАН, кн. XV, 1921; **Начов**, Н. Цариград като културен център на българите, до 1877 г. // *Сб.* БАН, кн. XIX, 1925, с. 1-208; **Снегаров**, Ив. Отношенията между българската църква и другите православни църкви след провъзгласянето на схизмата. // *Църковен архив,* кн. III-V, 1929. **Славейков**, Петко. Съчинения : В 8 т. – С. : Бълг. писател, 1978-1981; **Славейкова**, Св. Дядо Славейков. Случки из неговия живот. – С.,

1957; **Славейкова**, Св. Петко Р. Славейков. Биографичен очерк. – С., 1959; Петко **Славейков**, Любен Каравелов, Христо Ботев, Захари Стоянов в спомените на съвременниците си. – С., 1967; **Баева**, Соня. Петко Славейков. Живот и творчество (1827-1860). – С. : БАН, 1968 (1980); **Гълъбов**, Константин. Петко Р. Славейков. Живот, дейност, творчество. – С., 1970.

56. Слуцки Псалтир *(бел. 90)*

Вж по подробно: **Цонев**, Б. История на българския език : Т.1. – С., 1984, с. 156.

57. Софроний Врачански (1739-1813) (за него) *(бел. 22)*

Вж по-подробно: **Дринов**, М. Стойко Владиславов – Софроний, епископ врачански. // *Псп*., 1872 г., кн. V; **Дринов**, М. Няколко забравени списания на Софроний Врачанскаго. // *Псп*., 1884, кн. XII; **Теодоров-Балан**, А. Софроний Врачански. За стогодишнината на новата българска печатна книга (1806-1906). // *Бълг. библиотека* (изд. на Бълг. кн. дружество), 1906, бр. 8. **Попруженко**, М. Очерки по исторіи возрожденія болгарского народа, IV. Софроний Врачански. // *Журнал М-ва нар. просв*. (Москва), 1906; **Орешков**, П. Автобиография на Софрония Врачански. // *Бълг. библиотека*, 1914, бр. 9 ; **Орешков**, П. Няколко документа за Пазвантоглу и Софрония Врачански. // *Сборник* на Бълг. акад. на науките, кн. III, 1914 г.; **Златарски**, В. Н. Политическата роля на Софроний Врачански. // *Годишник* на Соф. унив. (ист. филол. клон), кн. XIX, 3, за 1922-1923 г.; **Пенев**, Б. Доситей Обрадович у нас. // *Сп. БАН,* 1912, кн. II, с. 73-112; **Пенев**, Б. Автобиографията на Софрони Врачански. // *Сборник* за Луи Леже. – С., 1925, с. 145; **Софроний Врачански**. Избрани произведения / Под ред. на П. Динеков. – С., 1946; **Софроний Врачански**. Съчинения : В 2 т. – С., 1989-1992; **Софроний Врачански**, Св., епископ. Катехизически, омилетически и нравоучителни писания. – С., 1989; **Киселков**, В. Софроний Врачански. Живот и творчество. – С., 1963; **Мутафчиева**, В. Книга за Софроний. – С., 1978; **Радев**, Ив. Софроний Врачански. Личност и творчество. – С., 1983.

58. Супрасълски сборник *(бел. 88)*

Вж по-подробно: **Бычков**, А. Ф. Известия о Супрасльской рукописи XI века. // *Изв.* Имп. Акад. наук по отд. рус. яз. и словесности, V, Санкт-Петербург, 1856, с. 335-336; **Востоков**, Ал. Супрасльская рукопись. // *Библиографические* листы. – Санкт-Петербург, 1825, с. 189-200; 533-537; *Филологические* наблюдения. – Санкт-Петербург, 1865, с. 156-167; **Срезневский**, И. И. Древние славянские памятники юсового письма. – Санкт-Петербург, 1868, с. 27-36, 174-186, 225-240; **Паплонский**, И. Известие о Супрасльской рукописи. // *Варшавские* Университетские Изв. за 1872 г. Неофициальный отдел, N 4, с. 1-5; **Северьянов**, С. Супрасльская рукопись. (Памятники старославянского языка : Т. 2. Вып. 1). – Санкт-Петербург, 1904; **Дурново**, Н. К вопросу о древнейших переводах на старославянский язык библейских текстов Супрасльской рукописи. // *Изв.* отд. рус. яз. и словесности, 30, 1925, с. 353-429; **Marguilies**, A. Der altkirchenslavische Codex Suprasliensis. – Heidelberg, 1927; **Meyer**, K. Altkirchenslaphisch-griechisches Wörterbuch des Codex Suprasliensis. – Glückstadt; Hamburg, 1935; **Минковски**, М. Супрасълският сборник отново на славянска земя. // *Наша родина*, XV, 1968, кн. 10 (октомври), с. 10; **Гранстрем**, Е. Э. Описание русских и славянских пергаменных рукописей. – Ленинград, 1953, с. 77-78; **Мошин**, Вл. Кирилски рукописи повијесног музеја Хрватске и Копитарове збирке. – Београд, 1971, с. 149-197; **Проучвания** върху Супрасълския сборник, старобългарски паметник от X век / Ред. Й. Заимов. // *Доклади* и разисквания пред Първия международен симпозиум за Супрасълския сборник, 28-30.IX.1977, Шумен. – С., 1978; **Добрев**, Ив. Гръцките думи в Супрасълския сборник и втората редакция на старобългарските богослужебни книги. *// Бълг. ез.*, 28, 1978, 2, с. 89-98; **Заимов**, Й., М. Капалдо. Супрасълски или Ретков сборник : Т. 1. – С., 1982; Т. 2. – С., 1983; **Славова**, Т. Супрасълски сборник. // *Старобългарски* литературен енциклопедичен речник. – С., 1992, с. 454-455.

59. Теодоров-Балан, Александър (1859-1958) (за него) *(бел. 34)*

Вж по-подробно: **Динеков**, П. Академик Александър Теодоров-Балан и българската литература. // *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан. – С. : БАН, 1955, с. 31-37; **Русинов**, Р. Александър Стоянов **Теодоров-Балан**. // *Кирило-Методиевска* енциклопедия : Т. IV (допълнения). – С., 2003, с. 44-47.

60. Тодоров, Петко Ю. (1879-1916) (за него) *(бел. 41)*

Вж по-подробно: **Кръстев**, К. (В. Миролюбов) Певец на воля и младост. // *Кръстев*, К. Млади и стари. Критически очерки върху днешната българска литература. – Тутракан, 1906 (2004); **Протич**, А. Драмите на П. Ю. Тодоров. // *Изкуство*, театър и литература. – Кюстендил, 1907; **Ангелов**, Б. Идилиите на П. Ю. Тодоров. // *Демократически преглед*, VII, 1909, кн. V; **Кръстев**, К. Петко Тодоров. // *Демократически преглед*, VII, 1909, кн. VI срв. за „Самодива" и „Мисъл", XVI, кн. VIII; Петко Тодоров, Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. К. Яворов. – С., 1917; **Дашков**, Т. Езикът на П. Ю. Тодоров. // *Родна мисъл*, 1921, кн. 2; **Кирилов**, Ив. П. Ю. Тодоров. Биографични наброски. За П. Ю. Тодоров. Спомени. // *Родна мисъл*, 1921, кн. 2; **Славейков**, П. П. Блянове на модерен поет. // *Славейков*, П. П. Съчинения : Т. VI. – С., 1922; **Зографов**, Др. П. Ю. Тодоров. Литературен портрет. // *Кръгозор*, 1925, 1, кн. 1; **Филипов**, Н. П. Ю. Тодоров. // *Листопад*, VII, 1925/1926, кн. III-IV; Петко Ю. **Тодоров** : Лит. сборник за десетгодишнината от смъртта [на писателя]. – С., 1926; **Николов**, М. Идилиите на П. Ю Тодоров : Лит. характеристики. – С. : Хемус, 1927; Пенчо **Славейков**, П. К. Яворов, **П. Ю. Тодоров** в спомените на съвременниците си / Ред. Борис Делчев. – С. : Бълг. писател, 1963; **Тодоров**, П. Ю. Събрани съчинения : В 4 т. – С. : Бълг. писател, 1979-1981.

61. Фосслер, К. Грамматика и история языка. (К вопросу об отношении между „правильным" и „истинным" в языкознании). // *Логос* : Кн. 1. – Москва, 1919, с. 167. ***(бел. 2)***

Вж и: **Heidegger**, M. Platons Lehere von der Wahrheit. – Bern, 1947, S. 61. ***(бел. 117)***

62. Хилендарски листи *(бел. 91)*

Вж по-подробно: **Григорович**, В. О древнейших памятках церковно-славянских. // *Изв.* Отд. рус. яз. и

словесности Имп. Акад. наук (Санкт-Петербург), Т. 1, 1852, с. 86-103; **Ягич**, В. Specimina linguae palaeoslovenicae. // *Образцы* языка церковно-славянского по древнейшим памятникам глаголической и кирилловской письменности. – Санкт-Петербург, 1882, с. 64-66; **Минчева**, А. Старобългарски кирилски откъслеци. – С., 1978, с. 24-39; 94-97; 113-201; **Цонев**, Б. История на българския език : Т. 1. – С., 1984, с. 156.

63. Цонев, Беньо (1863-1926) (за него) ***(бел. 35)***

Вж по-подробно: **Русинов**, Р. Беньо Цонев и съвременният български книжовен език. // *Сп. БАН*, 1973, N 1, с. 49-62; **Георгиев**, Е. Проф. Беньо Цонев в българската езикова наука. // *Бълг. ез*., 1977, N 4, с. 313-316.

64. Черноризец Храбър (за него) ***(бел. 100; 105)***

Вж по-подробно: **Петканова**, Д. Черноризец Храбър. – С., 1999, с. 91-100.

Вж и: **Ангелов**, Д. Кирил и Методий във византийската култура и политика. // *Хиляда* и сто години славянска писменост 863-1963 : Сб. в чест на Кирил и Методий. – С., 1963, с. 51-70; **Велчев**, В. Към идейно-творческата проблематика на „Сказание за буквите" от Черноризец Храбър. // *Изв. на Инст. за лит.*, XI, 1961; **Георгиев**, Е. Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962, с. 304-324; **Динеков**, П. Черноризец Храбър. // *Ез. и лит.*, 1963, кн. 1, с. 47-51; **Ангелов**, Д. Образуване на българската народност. – С., 1971; **Златарски**, В. Кой е бил Черноризец Храбър? // *История* на българската държава през средните векове : Т. 1. Ч. 2. – С., 1971, с. 820-829; **Косова**, А. Черноризец Храбър. „О писменехъ". – С., 1980; **Ангелов**, Б. Ст. Старобългарски писатели. – С., 1981, с. 79-86; **Мирчев**, К. Старобългарски език. – В. Търново, 2000, с. 137-140; **Петканова**, Д. Българска средновековна литература. – В. Търново, 2001, с. 244. ***(бел. 100)***

Вж също и: **Велчев**, В. Към идейно-творческата характеристика на „Сказание о писменехъ" от Черноризец Храбър. // *Изв.* на Инст. за лит., XI, 1961; **Георгиев**, Е. Разцветът на българската литература в IX-X в. – С., 1962; **Снегаров**, И. Черноризец Храбър. // *Хиляда* и сто години славянска писменост, 863-1963. – С., 1963; **Куев**, К. Черноризец Храбър. – С., 1967; **Златарски**, В. Кой е бил Черноризец Храбър? // *История* на българската държава през средните векове : Т. 1. Ч. 2. – С., 1971; **Гечев**, С. Към въпроса за авторството на Храбровата апология. // *Лит. мисъл*, 1975, N 2; **Храбровото** сказание „За буквите" – защита и възхвала на българската и славянската култура. // *Велчев*, В. От Константин Философ до Паисий Хилендарски. – С., 1979; **Джамбелука-Коссова**, А. Черноризец Храбър. О писменехъ. – С., 1980; **Петканова**, Д. Черноризец Храбър. – С., 1999. ***(бел. 105)***

65. Юнг, Карл Густав. Психологически типове. – С., 1995. ***(бел. 69)***; Цит. съч., с. 486-487; Цит. съч., с. 465-466; Цит. съч., с. 467-468; Цит. съч., с. 506; Цит. съч., с. 500; Цит. съч., с. 482; Цит. съч., с. 442 ***(бел. 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76)***

66. Яворов, Пею К. (1878-1914) (за него) ***(бел. 40)***

Вж по-подробно: **Ангелов**, Б. Лириката ни през 1907 г. // *Мисъл*, XVII, 1907; **Василев**, В. Поет на нощта. // *Мисъл*, XVII, 1907. Завещанието на Яворов. // *Златорог*, 1928; **Кремен**, М. „В полите на Витоша" и нейните критици. – С., 1912; **Пенев**, Б. Първата драма на Яворов. // *Съвр. мисъл*, 1912; **Арнаудов**, М. Към психографията на П. К. Яворов. // *Годишник* на Соф. унив., XII, 1916; Ч. 2 от същия очерк е неизд.; Съдбата на П. К. Яворов. // *Бълг. мисъл*, 1926 и в. *Македония* от 2 февр. 1928; **Бабев**, Д. П. К. Яворов. // *Нашите* писатели. – С., 1916; **Кръстев**, К. Хр. Ботйов, П. П. Славейков, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов. – С., 1917; **Сакъзова**, Н. Музикалност в поезията на Яворов. – С., 1920. – 16 с.; **Николов**, М. Лириката на Яворов. // *Златорог*, 1921; **Стоянов**, Л. П. К. Я., поет на любовта и смъртта. – С. : Хиперион, 1924; **Златаров**, Ас. Трагедията на П. К. Яворов. Спомени и бележки. – С., 1925; **Найденов**, Н. Истината по трагичната случка с Лора и П. К. Яворов. – Ст. Загора, 1925; **Ставрев**, В. Около трагедията на П. К. Я. // *Вестник на жената*, 1928, бр. 318; **Арнаудов**, М. Яворов. Личност, творчество, съдба : Биогр. и психол. анкета. – С. : Бълг. писател, 1970; **Илиев**, Ст. Противоречивият свят на Яворов. – С. : БАН, 1976; **Българската** критика за Яворов. – С., 1978; **Как** ехото не глъхне : Нов сборник с изследвания за П. К. Яворов / Състав. Димитър Михайлов, Алберт Бенбасат. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1996; **Дакова**, Б. Яворов. Археология на автора. – С. : Стигмати, 2002; **Камбуров**, Д. Явори и клони. – С. : Фигура, 2003.

67. Ягич, В. Козма Индикоплов по српскому рукопису г. 1649-е. // *Споменик* Српске Краљевске Академије, XLIV, 1929, с. 39. ***(бел. 51)***

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN I-XLI

Българското словесно народно художествено творчество в антологията е представено в два основни раздела – **лирика** и **епос**.

За представения в публикацията подбор са от съществено значение изд. и лит., условно разделени в две семантични ядра (**народни песни**; **народни приказки**), въпреки, наличието в информационния поток по всяка от тях на реалии и по двете групи.

Срв.: **БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN 1-4**.

Български народни песни

Изд.: **Богоров**, Иван Андреев. Български народни песни и пословици / събра Ив. А. Богоев. – Пеща : В Баймеловата типография. – 1842. – 63 с.; **Миладинов**, Димитър Христов и др. Български народни песни / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – Загреб : В книгопечатницата на А. Якича, 1861. – [2], VIII, 542 с. – За 6. изд. 2003 *вж по-долу*; **Шапкарев**, Кузман Анастасов. Сборник от български народни умотворения : Ч. 1-3 / Събрал Кузман Анастасов Шапкарев. – С. : Изд. състав., 1891-1894. – Ч. 1. Отд. I. кн. 1. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Самовилски, религиозни и обредни песни. – 1891. – XXV, 80 с. – Ч. 1. Отд. II. кн. 2. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Обредни песни : Божични, лозарски, великденски, брачни или сватбени и мъртвечки. – 1891, с. 81-174. – Ч. 1. Отд. III. кн. 3-4. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Песни из политический живот. – 1891. – 1, 392, XLVII с. – Ч. 1. Отд. IV. кн. 5-6. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Песни из обществений, семейний и частний живот. – 1891. – 549 с.; **Попстоилов**, Антон. Показалец на печатаните през XIX век български народни песни : [Т.] 1-2. – С. : БАН, 1916-1918. – (Българска библиотека ; N 11, 14). – Т. 1. 1815-1860. – 1916. – XXIII, 288 с.; Т. 2. 1861-1878. – 1918. – VII, 359 с.; **Българско** народно творчество : Т. 1-13 / Ред. кол. М. Арнаудов и др. ; [Предг. Г. Караславов]. – С. : Бълг. писател, 1961-1965. – Други ред.: Ив. Бурин, Хр. Вакарелски, П. Динеков, Д. Осинин. – Т. 1. Юнашки песни / Отбрал и ред., [предг.] Иван Бурин. – 1961. – 720 с.; Т. 2. Хайдушки песни / Отбрал и ред., [предг.] Димитър Осинин. – 1961. – 716 с.; Т. 3. Исторически песни / Отбрал и ред., [предг.] Хр. Вакарелски. – 1961. – 672 с.; Т. 4. Митически песни / Отбрал и ред., [предг.] Михаил Арнаудов. – 1961. – 687 с.; Т. 5. Обредни песни / Отбрал и ред. М. Арнаудов, Хр. Вакарелски ; [Предг. Михаил Арнаудов]. – 1962. – 664 с.; Т. 6. Любовни песни / Отбрал и ред. Дим. Осинин, Ив. Бурин ; [Предг. Димитър Осинин]. – 1962. – 659 с.; Т. 7. Семейно-битови песни / Отбрал и ред. Дим. Осинин, Елена Огнянова ; [Предг. Димитър Осинин]. – 1962. – 616 с.; Т. 8. Трудово-поминъчни песни / Отбрал и ред., [предг.] Анастас Примовски. – 1962. – 612 с.; Т. 9. **Приказки** вълшебни и за животни / Отбрал и ред. А. Каралийчев, В. Вълчев ; [Предг. Величко Вълчев]. – 1963. – 548 с.; Т. 10. Битови приказки и анекдоти / Отбрал и ред. Петър Динеков, Стефана Стойкова ; [Предг. Петър Динеков]. – 1963. – 672 с.; Т. 11. Народни предания и легенди / Отбрал и ред. Цветана Романска, Елена Огнянова ; [Предг. Цветана Романска]. – 1963. – 531 с.; Т. 12. Пословици, поговорки, гатанки / Отбрал и ред., [предг.] Цветан Минков. – 1963. – 712 с. – Библиогр. Общи трудове върху застъпените в сб. жанрове, с. 627-630; Т. 13. – 1965. – 660 с. : с ноти. – Съдържа допълнения: ***Кауфман**, Николай. Народни песни от Югозападна България : Т. 1. Пирински край.* – С*., 1968.* – 956 с. : с ноти. – Библиогр. с. 199-201; ***Кауфман**, Николай и др. Народни песни от Родопския край : Сборник* / Състав. Николай Кауфман, Тодор В. Тодоров. – С*., 1970.* – 970 с. : с ноти; **Българско** народно поетично творчество : Нар. песни, нар. приказки, пословици, поговорки, гатанки / Предг., подб., ред., бел. и прил. Цветана Македонска. – [3. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1977. – 336 с. – (Библиотека за ученика). – 1. изд. 1972; **Българска** народна поезия и проза : В 7 т. / Ред. Петър Динеков и др. ; [С

предг. от Петър Динеков]. – С. : Бълг. писател, 1981. – Т. 1. Юнашки песни / Състав. и ред. Лиляна Богданова. – 1981. – 464 с.; Т. 2. Обредни песни / Състав. и ред. Радост Иванова, Тодор Ив. Живков. – 1981. – 504 с.; Т. 3. Хайдушки и исторически песни / Състав. и ред. Стефана Стойкова. – 1981. – 480 с.; ***Кауфман**, Николай. Хиляда и петстотин български градски песни : Т. 1-3. – Варна, 2002-2004.* – Т. 1. Лирични и любовни 1842-1918. – 2002. – 442 с. : с ноти; ***Кауфман**, Николай и др. Български народни песни на полски труд / Н. Кауфман*, Димитрина Кауфман. – С*., 2003.* – 380 с. : с ноти; **Миладинов**, Димитър Христов и др. Български народни песни / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – [6. изд.]. – С. : Захарий Стоянов, 2003. – (Поредица Българска класика). – 1. изд. 1861, Загреб. – Кн. 1. – 520 с.; Кн. 2. – 480 с. – Съдържа и Братя Миладинови / Милен Куманов ; Значение и заслуги на Братя Миладинови / Иван Д. Шишманов ; Братя Миладинови в историята на българската фолклористика / Петър Динеков ; Братя Миладинови – личности на Българското възраждане / Илия Конев; **Български** митове и легенди ; Фолклор ; Библейски митове : Песни, гатанки, пословици, поговорки / Предг. Ваня Мичева. – С. : Дамян Яков, 2007. – 279 с. – (Училищна библиотека);

Лит.: **Славейков**, Пенчо. Българската народна песен. Характеристика. // *Мисъл*, кн. 1, 1904, с. 3-19; кн. 3, с. 129-144; **Арнаудов**, Михаил. Очерци по българския фолклор : Т. 1-2. – С., 1968-1969; **Фолклор** и литература : Изследвания и статии / Под ред. на Петър Динеков, Дочо Леков. – С. : БАН, 1968. – 240 с.; ***Кауфман**, Николай. Българската сватбена песен :* [Изследване]. – С*., 1976.* – 392 с. : с ноти; **Българската** литература и народното творчество : [Сб. статии] / Състав. и ред. Д. Леков. – С., 1977. – 280 с. – Съдържа и: Фолклор и литература / П. Динеков. Близости между апокрифи и фолклор / Д. Петканова-Тотева. Фолклорът и поезията на първия български революционен поет / Д. Леков. При извора на вечната младост (П. Р. Славейков и народното творчество) / Й. Холевич. Каравеловата хумористична и сатирична проза и битовите приказки и анекдоти / К. Топалов. Поезията на Христо Ботев и българската народна песен (От традициите на народната песен към новаторството) / Цв. Унджиева. Иван Вазов и народната песен / М. Цанева. Елин Пелин и фолклорната традиция / Ст. Елевтеров. Пенчо Славейков и народното творчество / В. Вълчев; **Вакарелски**, Христо. Етнография на България : [Изследване] – 2. изд. – С., 1977. – 676 с. : с ил., к., ноти. – Кор. загл. Традиционният бит и култура на българите до 1944 г. – 1. изд. 1974; **Живков**, Тодор Иванов. Народ и песен : Проблеми на фолклорната песенна традиция : [Моногр.]. – С., 1977. – 252 с.; **Динеков**, Петър. Между фолклора и литературата : [Статии]. – С., 1978. – 504 с.; **Българска** народна култура : Ист.-етногр. очерк / В. Хаджиниколов и др. – С., 1981. – 336 с. : с к., ил. – Библиогр. с. 287-330, състав. от Н. Шипчанова, М. Галанова, С. Богданова. – Предм., геогр. показалци; **Живков**, Тодор Иванов. Фолклорът и нашето време. // *Съвременност* и фолклор : Сб. статии и студии [от бълг. и чужди авт.] / Състав. Тодор Тодоров. – С., 1981; ***Кауфман**, Николай и др. Погребални и други оплаквания в България :* [Изследване] */ Н. Кауфман*, Димитрина Кауфман. – С*., 1988.* – 392 с. : с ноти, 4 л. ил.; **Динеков**, Петър. Български фолклор : [Изследване] : Ч. 1. – 4. изд. – С., 1990. – 615 с. – 1. изд. 1959; **Славейков**, Пенчо. Българската народна песен. // *Защо* сме такива? : В търсене на българската културна идентичност. – С., 1994, с. 49-73; **Български** народни пословици, поговорки, гатанки и скоропоговорки / Състав. Борис Ганев ; Ил. Борис Стоилов. – Пловдив : Хермес, 1999. – 128 с. : с ил. – (Златно перо : Детско-юношеска класика). – Азб. показалец на темите на пословиците и поговорките; **Калоянов**, Анчо. Българските народни песни в оценките на писатели и изследвачи. // *Български* народни песни / Състав., предг., прил. Анчо Калоянов. – В. Търново : Слово, 1999.

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN I-XLI

Българското словесно народно художествено творчество в антологията е представено в два основни раздела – **лирика** и **епос**.

За представения в публикацията подбор са от съществено значение изд. и лит., условно разделени в две семантични ядра (**народни песни**; **народни приказки**), въпреки, наличието в информационния поток по всяка от тях на реалии и по двете групи.

Срв.: **БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN 1-4**.

Български народни песни

Изд.: **Богоров**, Иван Андреев. Български народни песни и пословици / събра Ив. А. Богоев. – Пеща : В Баймеловата типография. – 1842. – 63 с.; **Миладинов**, Димитър Христов и др. Български народни песни / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – Загреб : В книгопечатницата на А. Якича, 1861. – [2], VIII, 542 с. – За 6. изд. 2003 *вж по-долу*; **Шапкарев**, Кузман Анастасов. Сборник от български народни умотворения : Ч. 1-3 / Събрал Кузман Анастасов Шапкарев. – С. : Изд. състав., 1891-1894. – Ч. 1. Отд. I. кн. 1. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Самовилски, религиозни и обредни песни. – 1891. – XXV, 80 с. – Ч. 1. Отд. II. кн. 2. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Обредни песни : Божични, лозарски, великденски, брачни или сватбени и мъртвечки. – 1891, с. 81-174. – Ч. 1. Отд. III. кн. 3-4. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Песни из политический живот. – 1891. – 1, 392, XLVII с. – Ч. 1. Отд. IV. кн. 5-6. Простонародна българска поезия или Български народни песни – Песни из обществений, семейний и частний живот. – 1891. – 549 с.; **Попстоилов**, Антон. Показалец на печатаните през XIX век български народни песни : [Т.] 1-2. – С. : БАН, 1916-1918. – (Българска библиотека ; N 11, 14). – Т. 1. 1815-1860. – 1916. – XXIII, 288 с.; Т. 2. 1861-1878. – 1918. – VII, 359 с.; **Българско** народно творчество : Т. 1-13 / Ред. кол. М. Арнаудов и др. ; [Предг. Г. Караславов]. – С. : Бълг. писател, 1961-1965. – Други ред.: Ив. Бурин, Хр. Вакарелски, П. Динеков, Д. Осинин. – Т. 1. Юнашки песни / Отбрал и ред., [предг.] Иван Бурин. – 1961. – 720 с.; Т. 2. Хайдушки песни / Отбрал и ред., [предг.] Димитър Осинин. – 1961. – 716 с.; Т. 3. Исторически песни / Отбрал и ред., [предг.] Хр. Вакарелски. – 1961. – 672 с.; Т. 4. Митически песни / Отбрал и ред., [предг.] Михаил Арнаудов. – 1961. – 687 с.; Т. 5. Обредни песни / Отбрал и ред. М. Арнаудов, Хр. Вакарелски ; [Предг. Михаил Арнаудов]. – 1962. – 664 с.; Т. 6. Любовни песни / Отбрал и ред. Дим. Осинин, Ив. Бурин ; [Предг. Димитър Осинин]. – 1962. – 659 с.; Т. 7. Семейно-битови песни / Отбрал и ред. Дим. Осинин, Елена Огнянова ; [Предг. Димитър Осинин]. – 1962. – 616 с.; Т. 8. Трудово-поминъчни песни / Отбрал и ред., [предг.] Анастас Примовски. – 1962. – 612 с.; Т. 9. **Приказки** вълшебни и за животни / Отбрал и ред. А. Каралийчев, В. Вълчев ; [Предг. Величко Вълчев]. – 1963. – 548 с.; Т. 10. Битови приказки и анекдоти / Отбрал и ред. Петър Динеков, Стефана Стойкова ; [Предг. Петър Динеков]. – 1963. – 672 с.; Т. 11. Народни предания и легенди / Отбрал и ред. Цветана Романска, Елена Огнянова ; [Предг. Цветана Романска]. – 1963. – 531 с.; Т. 12. Пословици, поговорки, гатанки / Отбрал и ред., [предг.] Цветан Минков. – 1963. – 712 с. – Библиогр. Общи трудове върху застъпените в сб. жанрове, с. 627-630; Т. 13. – 1965. – 660 с. : с ноти. – Съдържа допълнения: ***Кауфман**, Николай. Народни песни от*

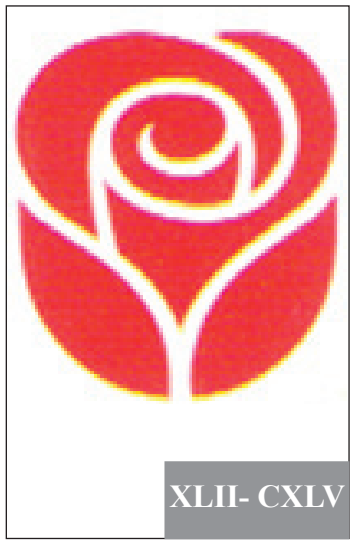

Югозападна България : Т. 1. Пирински край. – С*., 1968.* – 956 с. : с ноти. – Библиогр. с. 199-201; ***Кауфман**, Николай и др. Народни песни от Родопския край : Сборник /* Състав. Николай Кауфман, Тодор В. Тодоров. – С*., 1970.* – 970 с. : с ноти; **Българско** народно поетично творчество : Нар. песни, нар. приказки, пословици, поговорки, гатанки / Предг., подб., ред., бел. и прил. Цветана Македонска. – [3. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1977. – 336 с. – (Библиотека за ученика). – 1. изд. 1972; **Българска** народна поезия и проза : В 7 т. / Ред. Петър Динеков и др. ; [С предг. от Петър Динеков]. – С. : Бълг. писател, 1981. – Т. 1. Юнашки песни / Състав. и ред. Лиляна Богданова. – 1981. – 464 с.; Т. 2. Обредни песни / Състав. и ред. Радост Иванова, Тодор Ив. Живков. – 1981. – 504 с.; Т. 3. Хайдушки и исторически песни / Състав. и ред. Стефана Стойкова. – 1981. – 480 с.; ***Кауфман**, Николай. Хиляда и петстотин български градски песни : Т. 1-3. – Варна, 2002-2004.* – Т. 1. Лирични и любовни 1842-1918. – 2002. – 442 с. : с ноти; ***Кауфман**, Николай и др. Български народни песни на полски труд / Н. Кауфман*, Димитрина Кауфман. – С*., 2003.* – 380 с. : с ноти; **Миладинов**, Димитър Христов и др. Български народни песни / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – [6. изд.]. – С. : Захарий Стоянов, 2003. – (Поредица Българска класика). – 1. изд. 1861, Загреб. – Кн. 1. – 520 с.; Кн. 2. – 480 с. – Съдържа и Братя Миладинови / Милен Куманов ; Значение и заслуги на Братя Миладинови / Иван Д. Шишманов ; Братя Миладинови в историята на българската фолклористика / Петър Динеков ; Братя Миладинови – личности на Българското възраждане / Илия Конев; **Български** митове и легенди ; Фолклор ; Библейски митове : Песни, гатанки, пословици, поговорки / Предг. Ваня Мичева. – С. : Дамян Яков, 2007. – 279 с. – (Училищна библиотека);

Лит.: **Славейков**, Пенчо. Българската народна песен. Характеристика. // *Мисъл*, кн. 1, 1904, с. 3-19; кн. 3, с. 129-144; **Арнаудов**, Михаил. Очерци по българския фолклор : Т. 1-2. – С., 1968-1969; **Фолклор** и литература : Изследвания и статии / Под ред. на Петър Динеков, Дочо Леков. – С. : БАН, 1968. – 240 с.; ***Кауфман**, Николай. Българската сватбена песен :* [Изследване]. – С*., 1976.* – 392 с. : с ноти; **Българската** литература и народното творчество : [Сб. статии] / Състав. и ред. Д. Леков. – С., 1977. – 280 с. – Съдържа и: Фолклор и литература / П. Динеков. Близости между апокрифи и фолклор / Д. Петканова-Тотева. Фолклорът и поезията на първия български революционен поет / Д. Леков. При извора на вечната младост (П. Р. Славейков и народното творчество) / Й. Холевич. Караволовата хумористична и сатирична проза и битовите приказки и анекдоти / К. Топалов. Поезията на Христо Ботев и българската народна песен (От традициите на народната песен към новаторството) / Цв. Унджиева. Иван Вазов и народната песен / М. Цанева. Елин Пелин и фолклорната традиция / Ст. Елевтеров. Пенчо Славейков и народното творчество / В. Вълчев; **Вакарелски**, Христо. Етнография на България : [Изследване] – 2. изд. – С., 1977. – 676 с. : с ил., к., ноти. – Кор. загл. Традиционният бит и културата на българите до 1944 г. – 1. изд. 1974; **Живков**, Тодор Иванов. Народ и песен : Проблеми на фолклорната песенна традиция : [Моногр.]. – С., 1977. – 252 с.; **Динеков**, Петър. Между фолклора и литературата : [Статии]. – С., 1978. – 504 с.; **Българска** народна култура : Ист.-етногр. очерк / В. Хаджиниколов и др. – С., 1981. – 336 с. : с к., ил. – Библиогр. с. 287-330, състав. от Н. Шипчанова, М. Галанова, С. Богданова. – Предм., геогр. показалци; **Живков**, Тодор Иванов. Фолклорът и нашето време. // *Съвременност* и фолклор : Сб. статии и студии [от бълг. и чужди авт.] / Състав. Тодор Тодоров. – С., 1981; ***Кауфман**, Николай и др. Погребални и други оплаквания в България :* [Изследване] */ Н. Кауфман*, Димитрина Кауфман. – С*., 1988.* – 392 с. : с ноти, 4 л. ил.; **Динеков**, Петър. Български фолклор : [Изследване] : Ч. 1. – 4. изд. – С., 1990. – 615 с. – 1. изд. 1959; **Славейков**, Пенчо. Българската народна песен. // *Защо* сме такива? : В търсене на българската културна идентичност. – С., 1994, с. 49-73; **Български** народни пословици, поговорки, гатанки и скоропоговорки / Състав. Борис Ганев ; Ил. Борис Стоилов. – Пловдив : Хермес, 1999. – 128 с. : с ил. – (Златно перо : Детско-юношеска класика). – Азб. показалец на темите на пословиците и поговорките; **Калоянов**, Анчо. Българските народни песни в оценките на писатели и изследвачи. // *Български* народни песни / Състав., предг., прил. Анчо Калоянов. – В. Търново : Слово, 1999.

LV ДОБРИ ЧИНТУЛОВ (1822-1886)

КЪДЕ СИ, ВЯРНА ТИ ЛЮБОВ НАРОДНА?

Изд.: Избрани творения / Под ред. на Н. Табаков. – 2. изд. – С. : Хемус, 1942. – 80 с. – 1. изд. 1939; **Стихотворения** / Предг. Н. Драгова ; Бел. и прил. Г. Минчева. – [12. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1985. – 88 с. – 1. изд. 1965 ; В кн. погрешно означено 10. изд.; **Стани**, стани, юнак балкански : Стихотворения, речи, писма, спомени за Д. Чинтулов / Подб. и ред. Н. Табаков. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1986. – 191 с. : 16 л. портр., факс. – 1. изд. 1973; **Стихотворения** / Предг. Е. Димитрова. – С. : Дамян Яков, 2005. – 64 с.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане : Д. Чинтулов и др. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.; **Стихотворения** / Предг. Н. Драгова ; Бел. и прил. Г. Минчева. – [12. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1985. – Съдържа и: Животописни бележки ; Из спомени за Д. Чинтулов ; Из Българската критика за Д. Чинтулов ; Няколко думи за първия биограф на Д. Чинтулов ; Личността на Д. Чинтулов в едно писмо **Георгиев, Л. Х.**

Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 1. – С. : Цвят, 1992. – 232 с.; **Стоянов**, Г. Поетът Добри Чинтулов. // *Пламък*, XLIX, 5-6 (2006), с. 181-187.

LVI НАЙДЕН ГЕРОВ (1823-1900)

СТОЯН И РАДА

Изд.: Българска възрожденска литература : От Паисий Хилендарски до Добри Войников : [Антология] / Под ред. [с предг.] на П. Динеков. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1976. – 263 с. – 1. изд. 1972; **Първи** стихотворци : Бълг. възрожденски стихове : [Сб.] / Подбр., ред., предг. и прил. К. Топалов. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 239 с.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.; **Павлов**, Б. Епилогът в две възрожденски поеми („Стоян и Рада" на Н. Геров и „Изворът на белоногата" на П. Р. Славейков) – реализация на романтическия мотив за „вечната любов". // *Език и литература*, XLVII, 6 (1992), с. 116-118; **Манолакев**, Х. Из европейските изкушения на българската възрожденска литература : [поемата] „Стоян и Рада" от Н. Геров, [поемата] „Изворът на Белоногата" от П. Р. Славейков, [повестта] „Мамино детенце" от Л. Каравелов. // *Литературна мисъл*, L, 1 (2007), с. 102-132.

LVII НИКОЛА КОЗЛЕВ (1824-1902)

ЧЕРЕН АРАП И ХАЙДУТ СИДЕР

Изд.: Българска възрожденска литература : От Паисий Хилендарски до Добри Войников : [Антология] / Под ред. [с предг.] на П. Динеков. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1976. – 263 с. – 1. изд. 1972; **Първи** стихотворци : Бълг. възрожденски стихове : [Сб.] / Подбр., ред., предг. и прил. К. Топалов. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 239 с.; **Хайдут** Сидер и черен арап : Епическа поема / Н. Козлев и др. ; Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2003. – 372 с. Съдържа и Думи за Н. Д. Козлев / М. Куманов, Д. С. Минев, Ст. Поптонев

Лит.: Тотев, П. В [поемата] „Черен арап и хайдут Сидер" [от Никола Козлев] е изстраданият оптимизъм на роба. // *Македония*, VI, 1 (10-17 ян. 1995), с. 7; **Хайдут** Сидер: и черен арап : Епическа поема / Н. Козлев и др. ; Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2003. – 372 с. – Съдържа и Думи за Никола Д. Козлев / М. Куманов, Д. С. Минев, Ст. Поптонев; **Радев**, И. Н. Никола Козлев и недоизвървяният път на родното. – В. Търново : Слово, 2011. – 240 с. : с портр.

LVIII ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ (1827-1895)

ХУБАВА СИ, ТАТКОВИНО

Изд.: Избрани произведения. – С. : Пан, 2007. – 142 с.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.; **Георгиев, Л. Х.** Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 1. – С. : Цвят, 1992. – 232 с.; **Енчев**, М. „Татковина" на П. Р. Славейков : Мотивът за земята рай като митопоетически модел за възпитание на чувствата. // *Български език и литература*, XLI, 3-4 (2000), с. 14-25; **Манолакев**, Х. П. В поетичния свят на ранния П. Р. Славейков (компаративистичен етюд). // *Balkanistic forum*, 20, бр. 2 (2011), с. 142-152.

LIX КОНСТАНТИН МИЛАДИНОВ (1832-1862)

БИСЕРА

Изд.: Българска възрожденска литература : От Паисий Хилендарски до Добри Войников : [Антология] / Под ред. [с предг.] на П. Динеков. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1976. – 263 с. – 1. изд. 1972; **Първи** стихотворци

: Бълг. възрожденски стихове : [Сб.] / Подбр., ред., предг. и прил. К. Топалов. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 239 с.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.; **Георгиев, Л. Х.** Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 1. – С. : Цвят, 1992. – 232 с.

LX ГРИГОР ПЪРЛИЧЕВ (1830-1893)

ИЗ „ВОЙВОДАТА"

Изд.: Българска възрожденска литература : От Паисий Хилендарски до Добри Войников : [Антология] / Под ред. [с предг.] на П. Динеков. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1976. – 263 с. – 1. изд. 1972; **Хайдут** Сидер и черен арап : Епическа поема / Н. Козлев, Г. Пърличев, Р. Жинзифов ; Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2003. – Съдържа и: Сердарят ; Скендербей / Г. Пърличев.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.

LXI РАЙКО ЖИНЗИФОВ (1839-1877)

НАЗДРАВИЦА

Изд.: Съчинения / Подб., ред., [предг.] Дочо Леков. – С : Бълг. писател, 1969. – 488 с., 1 л. портр. – Съдържа : Литературни творби, публицистика и писма; **Българска** възрожденска литература : От Паисий Хилендарски до Добри Войников : [Антология] / Под ред. [с предг.] на П. Динеков. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1976. – 263 с. – 1. изд. 1972; **Първи** стихотворци : Бълг. възрожденски стихове : [Сб.] / Подбр., ред., предг. и прил. К. Топалов. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 239 с.

Лит.: Жерев, С. Б. Езикът на Райко Жинзифов : [Моногр.]. – С. : БАН, 1979. – 238 с.; **Леков, Д. Н.** Райко Жинзифов : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1979. – 88 с., 2 л. : ил.; **Станева, К.** Поетическият свят на Райко Жинзифов. // *Език и литература*, XLVII, 2 (1992), с. 9-19.

LXII ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ (ок. 1834-1879)

ХУБАВА СИ, МОЯ ГОРО...

Изд.: Хубава си, моя горо : Избр. произведения / Подб. и ред. Г. Константинов ; [С предг. от А. Каралийчев]. – С. : Нар. младеж, 1960. – 147 с. : с ил.; **Избрани** творби / Предг., подб., ред. и прил. Д. Леков. – 3. изд. – С. : Бълг. писател, 1985. – 447 с. – 1. изд. 1980. – Съдържа: Стихотворения; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Вж по-горе: **Избрани** творби. – С. : Бълг. писател, 1985. – Съдържа и: За стихотворенията на Л. Каравелов; **Георгиев, Л. Х.** Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 2. – С. : Цвят, 1992. – 255 с.

LXIII ХРИСТО БОТЕВ (1848-1876)

ХАДЖИ ДИМИТЪР

Изд.: Хаджи Димитър. – С. : Нар. младеж, 1958. – 16 с. : с ил.; **Стихотворения.** – С. : Бълг. писател, 1981. – 95 с. : с ил.; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Арнаудов, М. П. Поети и герои на Българското възраждане. – С. : Бълг. писател, 1965. – 456 с.; **Георгиев, Л. Х.** Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 2. – С. : Цвят, 1992. – 255 с.; **Танев, Д.** „Хаджи Димитър" [от Христо Ботев] – една от „най-пламенните български песни". // *Родна реч*, 4 (2003), с. 15-17.

LXIV ИВАН ВАЗОВ (1850-1921)

ДЕ Е БЪЛГАРИЯ?

Изд.: Събрани съчинения : В 22 т. : Т. 1. Лирика 1881-1885 / Под ред. на Г. Цанев. – С. : Бълг. писател, 1974. – 424 с.; **Пряпорец** и гусла. – С. : Борис Вазов, [1927]. – 40 с. – (Библиотека Иван Вазов ; N 22). – През 1882 г. кн. излязла и под загл. Народна и стара песнопойка; **Българска** литература IX-XX век : Христоматия в 2 ч. : Ч. 1 / Състав., ред. И. Радев. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2009.

Лит.: Георгиев, Л. Х. Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 2. – С. : Цвят, 1992. – 255 с.; **Стаматов, Л. В.** В интимния свят на Иван Вазов. – С. : Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2001. – 193 с. : с ил.; **Цанева, М. Г.** Иван Вазов : Изследвания и прочити. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2012. – 544 с. : с ил.

LXV КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ (1855-1909)

ВЕНЕЦИЯ

Изд.: Съчинения : В 5 т. : Т. 1. Поезия / Ред. кол. Б. Делчев и др. ; [С предг. от И. Тодоров]. – С. : Бълг. писател, 1986. – 587 с.; **Литературен** архив : Т. 7. Константин Величков / Състав. и комент. [с предг.] В. Вълчев. – С. : БАН, 1979. – 448 с. : с ил.

Лит.: Попвасилев, С. Т. Константин Величков : Живот и дейност / Стефан п. Василев. – С., 1947. – 240 с.; Цани **Гинчев**, Михалаки Георгиев, Константин Величков, Тодор Г. Влайков, Цанко Церковски в спомените на съвременниците си / Под ред. на Д. Минев и др. – С. : Бълг. писател, 1964. – 620 с.

LXVI СТОЯН МИХАЙЛОВСКИ (1856-1927)

КИРИЛ И МЕТОДИЙ

Изд.: Златен ключ на класическата българска художествена литература : В 10 т. : Т. 6. Литература на новата бълг. държава XIX-XX в. : Ч. 3. Произведения./ Състав. Хр. Славов. – С. : Акад. изд. Проф. М. Дринов, 2003. – 428 с. : с ил. – Съдържа и: **Кирил** и Методий : Български всеучилищен химн; **Химн** на Св. Св. Кирил и Методий = A himn to the Saints Cyril and Methodius / Текст С. Михайловски ; Музика П. Пипков ; Състав. А. Личева. – [С.] : НБУ, 2005. – 80 с. : с ноти, ил. – Парал. текст и на чеш., дат., холанд., ест., фин., фр., нем., гр., унг., итал., латв., литов., малтийски, пол., португ., рум., словаш., словен., исп., швед.

Лит.: Стоян **Михайловски**, Ал. Константинов, Г. П. Стаматов в спомените на съвременниците си / Под ред. на А. Тодоров и др. – С. : Бълг. писател, 1963. – 559 с.; **Богданов, И. Г.** Стоян Михайловски – поет, трибун и мислител : култ.-ист. анализ с приложение на системна библиография / Науч. ред., подб. на арх. материали и бел., [предг.] Н. Александрова. – С. : НБУ, 2010. – 383 с.

LXVII ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ (1866-1912)

НЕРАЗДЕЛНИ

Изд.: Съчинения : В 2 т. : Т. 1. Поезия / Ред. А. Тодоров. – С. : Бълг. писател, 1966, с. 89-91; **Избрани** творби / Състав., бел. О. Попова ; Предг. М. Цанева. – С. : Скорпио ви, 2003. – 272 с. – Съдържа: Из Епически песни (1882-1907); Из Сън за щастие; Из Антологията На острова на блажените и др.

Лит.: Вж по-горе: **Избрани** творби. – С., 2003. – Съдържа и: За автора и неговото творчество ; П. С. в спомените на своите съвременници ; Фрагменти от литературната критика за П. С. ; Из Спи езерото / Н. Георгиев; **Чанков, Д. К.** Произход и развитие на идеята за метаморфозата в мита във фолклора ; Метаморфозата в българската народна балада и в баладата „Неразделни" на Пенчо Славейков. // *Образование и квалификация на педагогическите кадри* (Варна) [годишно период. изд. на Шуменския унив.] : Приложно-практ. аспекти, 2011, с. 133-171.

LXVIII ЦАНКО ЦЕРКОВСКИ (1869-1926)

САЗЪТ МИ

Изд.: Избрани произведения / Ред. Д. Дамев. – С. : Изд. на БЗНС, 1975, с. 27; **По** витата пътека : Избр. творби / Подбор и уредба Д. Дамев. – С. : БЗНС, 1982. – 386 с. : с портр.

Лит.: Кремен, М. Портрети с цветни моливи : [Лит.-крит. очерци] / Състав., ред., предг. А. Свиленов. – Варна : Г. Бакалов, 1983. – 420 с.; Цанко **Церковски** в българската критика : Сб. / Състав., ред., предг. И. Сарандев. – С. : БЗНС, 1989. – 368 с.

LXIX КИРИЛ ХРИСТОВ (1875-1944)

БЪЛГАРСКАТА РЕЧ

Изд.: Българска реч : Избр. стихове / [С предг. от К. Куюмджиев]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1974. – 125 с. : с ил.; **Избрани** творби / Подбор, ред. К. Куюмджиев, С. Гюрова. – С. : Бълг. писател, 1975. – 503 с.

Лит.: Минков, Ц. Н. Кирил Христов : Живот, творчество. – С. : Игнатов, [1938]. – 132 с; **Кремен, М.** Портрети с цветни моливи : [Лит.-крит. очерци] / Състав., ред., предг. А. Свиленов. – Варна : Г. Бакалов, 1983. – 420 с.

LXX ДИМИТЪР ПОЛЯНОВ (1876-1953)

КОКИЧЕТА

Изд.: Избрани творби : [Стихотворения и разкази] / Предг. К. Генов. – 9. изд. – С. : Бълг. писател, 1985. – 160 с. – 1. изд. 1967; **Избрани** съчинения / Подб. и ред. [с предг.] Е. Константинова. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1986. – 300 с. – 1. изд. 1976.

Лит.: Радевски, Х. В. Слово за поетите. – С. : Бълг. писател, 1970. – 172 с.; Вж по-горе: **Избрани** съчинения. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1986. – Животописни бележки; Българската критика за Д. Полянов; Из спомените на Д. Полянов; Библиогр. справка.

LXXI ПЕЙО ЯВОРОВ (1878-1914)

ХАЙДУШКИ ПЕСНИ

Изд.: Съчинения : В 3 т. : Т. 1. Стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1965, с. 75-82; **Съчинения** : В 7 т. : Т. 1. Стихотворения / Предг., комент., състав., ред. М. Неделчев. – С. : З. Стоянов, 2010. – 615 с. – Съдържа: Подир сенките на облаците (1914) ; Стихотворения, печатани 1895-1906 ; Безсъници (1907) ; Подир сенките на облаците (1910) ; Непечатани приживе стихотворения ; Стихотворни преводи.

Лит.: Кремен, М. Портрети с цветни моливи : [Лит.-крит. очерци] / Състав., ред., предг. А. Свиленов. – Варна : Г. Бакалов, 1983. – 420 с.; **Цанов, С.** „Хайдушки песни" на Яворов – поетика на фолклорната стилизация. // *Бълг. език и литература*, XXXVI, 6 (1994), с. 16-23.

LXXII ДИМИТЪР БОЯДЖИЕВ (1880-1911)

МАРСИЛИЯ

Изд.: Стихотворения / Състав., предг. и прил. И. Сестримски. – [2. изд.]. – В. Търново : Слово, 1993. – 80 с. – 1. изд. 1988 на изд. Бълг. писател. – Съдържа и: Кратък животопис; В спомените и оценките на съвременници; В оценките на българската критика : Препоръчителна библиография; **Стихотворения** / С предг. от Елин Пелин. – С. : П. К. Яворов, 1996. – 38 с. – Фототип. изд. от 1927 г.

Лит.: Вж по-горе: **Стихотворения**. – В. Търново, 1993; **Да** изживееш болката докрай : Димитър Бояджиев – Елин Пелин : Неизвестни страници от живота на поета в Марсилия / [Състав.] С. Памуков. – [Пловдив] : SM, 2000. – 64 с. : с ил.; **Петрова, В. С.** Димитър Бояджиев 1880-1911 : Биобиблиография / Състав. В. Стефанова. – Пазарджик : Регион. библ. Н. Фурнаджиев, 2009. – 112 с. : с ил. – Съдържа и: Поетът на сподавения вик / Г. К. Спасов.

LXXIII ДИМИТЪР ПОДВЪРЗАЧОВ (1881-1937)

НА МОЯ СИН

Изд.: Избрани произведения / Състав., ред. А. Подвързачова и др. ; Предг. Х. Радевски. – С. : Бълг. писател, 1981. – 443 с. : с ил.; **Избрани** произведения / Състав. В. Чернокожев, Р. Чернокожева. – С. : Изд. център Б. Пенев, 2009. – 262 с.

Лит.: Чернокожев, В. И. Безпощадният мечтател : Страници за Д. Подвързачов. – С. : Наука и изкуство, 1986. – 187 с.; **Другата** българска литература : [125 г. от рождението на Д. Подвързачов] : Текстове от юбил. науч. конф., Шумен, 29 ноем. 2006 г. – С., 2009. – 262 с.

LXXIV ТЕОДОР ТРАЯНОВ (1882-1945)

КЪМ МАЙКА СИ

Изд.: Избрани стихотворения / Предг. от Л. Стоянов. – С. : Бълг. писател, 1966. – 399 с.; **Избрани** творби / Под ред. на И. Сестримски. – [С.] : Бълг. писател, 1981. – 359 с.

Лит.: Младенов, И. А. Теодор Траянов в развитието на българския символизъм. – С. : Акад. изд. Проф. М. Дринов, 1997. – 220 с.; Теодор **Траянов и неговата епоха /** Състав., ред. С. Илиев и др. – С. : Изд. център Б. Пенев, 2008. – 328 с. – Съдържа и: Литература за Теодор Траянов 1914-2007 г. / Н. Вълчева.

LXXV НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ (1885-1960)

ЛУНАТА ВИСНЕ КАТО ПЛОД

Изд.: Съчинения в три тома : Т. 1. Стихотворения / Ред. Г. Константинов. – 396 с. – С. : Бълг. писател, 1964; **Поезия** / Състав., ред. Е. Константинова, Н. Александрова. – С. : Бълг. писател, 1986. – 343 с. : с ил.

Лит.: Ликова., Р. Портрети на български символисти. – С. : Наука и изкуство, 1987. – 204 с. – Съдържа материали за П. Яворов, Т. Траянов, Н. Лилиев, Е. Попдимитров, Хр. Ясенов, Н. Райнов; **Александрова, Н.** „Аз нося вашето смирение...” : Книга за Н. Лилиев. – С. : НБУ, 2009. – 367 с. : с ил.

LXXVI ЕМАНУИЛ ПОПДИМИТРОВ (1885-1943)

ЛАУРА

Изд.: Избрани произведения : Стихове и поеми / Ред. Г. Веселинов, В. Александров. – С. : Бълг. писател, 1954. – 360 с.; **Сънят** на любовта : Лирика / Под ред. на С. Ем. Попдимитрова, И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2000. – 520 с. – Съдържа и: Първи стихове (1904-1907); Сънят на любовта (1908-1911); Песни (1912-1913); Женски портрети; Плачещи върби (1914); Вечерни миражи (1915); Кораби (1920-1923); Вселена (1924); Есен и пламъци (1930-1936); Посвещения (1932-1933); Роден край западните покрайнини; Непубликувани стихове; В страната на розите : Хумарист. поема.

Лит.: Ликова., Р. Портрети на български символисти. – С. : Наука и изкуство, 1987. – 204 с.; Вж по-горе: **Сънят** на любовта. – С. : З. Стоянов, 2000. – Съдържа и: Свят на бляновете / В. Пундев; Емануил Попдимитров / К. Д. Балмонт; Емануил Попдимитров : Предг. към стихосбирката „Купол” / В. Василев; Емануил Попдимитров – поет на мистични настроения / Л. Стоянов.

LXXVII ЛЮДМИЛ СТОЯНОВ (1886-1973)

ЦЕЛИНА

Изд.: Избрани творби : Т. 1- 4 : Т. 1. Поезия / [С предг. на Г. Димов.]. – С. : Бълг. писател, 1964. – 368 с.; **Избрани** творби / Под ред. [с предг.] на Г. Димов. – С. : Бълг. писател, 1978. – 648 с.

Лит.: Людмил **Стоянов** : Юбил. сборник / Състав. Б. Делчев, Р. Ралин ; Ред. Б. Делчев. – С. : Бълг. писател, 1949. – 288 с. : с ил.; Людмил **Стоянов**, Чудомир, Ламар в спомените на съвременниците си / Под ред. на И. Сестримски и др. – С. : Бълг. писател, 1981. – 860 с.

LXXVIII ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ (1887-1916)

ДА СЕ ЗАВЪРНЕШ В БАЩИНАТА КЪЩА...

Изд.: Молитва / Състав. Д. Подвързачов и др. – [2. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2007. – [С.] : Унив. изд. Св. Климент Охридски. – 87 с.; **Светла** вяра / [Състав. и есе И. Гранитски]. – Юбил. изд. – С. : З. Стоянов, 2012. – 156 с. : с ил.

Лит.: Кремен, М. Портрети с цветни моливи : [Лит.-крит. очерци] / Състав., ред., предг. А. Свиленов. – Варна : Г. Бакалов, 1983. – 420 с.; Димчо **Дебелянов** : Юбил. сборник с нови научни изследвания по случай 120 г. от рождението му / Състав., ред. С. Каролев, Л. Хр. Малинова. – С. : З. Стоянов, 2009. – 192 с.

LXXIX ХРИСТО ЯСЕНОВ (1889-1925)

РИЦАРСКИ ЗАМЪК

Изд.: Рицарски замък. – С. : Т. Ф. Чипев, 1921. – 80 с. – (Книги за малцина ; N 1); **Съчинения** / Под ред. [с предг.] на М. Николов. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1979. – 204 с. – 1. изд. 1965.

Лит.: Гео **Милев**, Христо Ясенов, Сергей Румянцев в спомените на съвременниците си / Под ред. на Л. Милева и др. – С. : Бълг. писател, 1965. – 732 с.; **Ликова, Р.** Портрети на български символисти. – С. : Наука и изкуство, 1987. – 204 с.; **Чобанов, Г.** „Рицарски замък" от Христо Ясенов – корективът на цялото. // *Бълг. език и литература*, XXXVII, 4 (1995), с. 10-16.

LXXX ХРИСТО СМИРНЕНСКИ (1898-1923)

ЦВЕТАРКА

Изд.: Събрани съчинения : В 6 т. : Т. 3 / Ред. колегия Ж. Авджиев и др. – С. : Бълг. писател, 1979; **Съчинения** : В 2 т. : Т. 1 / Състав., ред. В. Иванова, И. Тодоров ; [С предг. от Хр. Радевски]. – С. : Бълг. писател, 1988. – 456 с.; **Избрани** творби / Състав., бел. О. Попова ; Предг. Н. Георгиев. – С. : Скорпио ви, 2002. – 184 с.

Лит.: Радевски, Х. В. Слово за поетите. – С. : Бълг. писател, 1970. – 172 с.; Вж и по-горе: **Избрани** творби. – С. : Скорпио ви, 2002. – За автора и неговото творчество; Христо Смирненски в спомените на своите съвременници; Българските писатели за творчеството на Христо Смирненски; Ритъмът на гордия устрем / Н. Георгиев; Страданието и смъртта в цикъла „Децата на града" / И. Инев.

LXXXI ДОРА ГАБЕ (1886-1983)

ПОЧАКАЙ, СЛЪНЦЕ

Изд.: Почакай, слънце / Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2004. – 338 с. – (Поредица Българска класика). – Съдържа: Теменуги (1908); Земен път (1928); Лунатичка (1932); Нови стихове (1963); Почакай, слънце

(1967); Невидими очи (1970); Сгъстена тишина (1973); Глъбини (1976); Из избрани стихове (1978); Стихотворения и поеми (1980-1982); Светът е тайна (1982); **Сгъстена** тишина : Поезия / Състав., бел. В. Пенева. – Юбил. изд. – С. : Бълг. писател, 2013. – 296 с. : с ил.

Лит.: Каталог на извори за Дора Габе / Състав. Т. Иванова. – Шумен : С. Николов и сие, 1999. – 220 с. : с ил.; Вж и по-горе: **Почакай**, слънце. – С. : З. Стоянов, 2004. – Редове от биографията; Дора Габе / П. Зарев; „На всички поколения връстница станах" / М. Бенчев.

LXXXII ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА (1893-1991)

ПОТОМКА

Изд.: Потомка : 20 превода на прочутата творба / Състав. Б. Димитрова ; Прев. В. Шак и др. – С. : Нов Златорог, 1993. – 48 с.; **Вечната** и святата : [Стихотворения]. – [6. изд.]. – С.: И. Вазов, 1998. – 104 с. : с ил. – 1. изд. 1927.

Лит.: Колева, Д. П. За поетиката на Багряна : [Изследване]. – С. : Бълг. писател, 1983. – 156 с.; **Вечната** и святата : Нови студии за Багряна / Състав. М. Цанева. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски : Съюз на филолозите в България, 1994. – 192 с.

LXXXIII ГЕО МИЛЕВ (1895-1925)

СЕПТЕМВРИ

Изд.: Септември : Поема / [С предг. от] Р. Стойков. – С. : Септември, 1983. – 26 с. – Фототип. изд. на кн. от 1924 г.; **Септември** : Поема / [С предг. от Г. Марков]. – [13. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1975. – 40 с. – 1. изд. 1961.

Лит.: Марков, Г. Гео Милев : [Изследване]. – С. : Нар. просвета, 1975. – 127 с. : с ил.; Гео **Милев** в спомените на съвременниците си / Състав. Г. Янев ; Ред. Л. Милева, И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2009. – 504 с.

LXXXIV СЕРГЕЙ РУМЯНЦЕВ (1896-1925)

НОСТАЛГИЯ

Изд.: Избрани произведения / Под ред. на В. Андреев. – С. : Бълг. писател, 1959. – 108 с.; **Избрани** стихотворения / Подбор Д. Дамев. – 3. стер. изд. – С. : БЗНС, 1986. – 123 с. – 1. изд. 1976.

Лит.: Ганчева, Н. Сергей Румянцев : Биогр. очерк. – 3. изд. – С. : БЗНС, 1978. – 63 с.; Гео **Милев**, Христо Ясенов, Сергей Румянцев в спомените на съвременниците си / Под ред. на Л. Милева и др. – С. : Бълг. писател, 1965. – 732 с.

LXXXV АСЕН РАЗЦВЕТНИКОВ (1897-1951)

УДАВНИЦИ

Изд.: Избрани произведения : В 3 ч. : Т. 1. Стихотворения / Ред. Г. Цанев. – С. : Бълг. писател, 1963. – 352 с.; **Стихотворения** / А. Разцветников, Н. Фурнаджиев ; Предг., състав. и прил. И. Станков. – В. Търново : Слово, 1992. – 142 с.

Лит.: Петров, З. Асен Разцветников : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1963. – 58 с.; Вж и по-горе: **Стихотворения**. – В. Търново, 1992. – Кратък животопис на А. Разцветников; Поезията на А. Разцветников през погледа на съвременниците му ; Препоръчителна библиография и др.

LXXXVI ЛАМАР (1898-1974)

ПРОЗОРЕЦ

Изд.: Избрани творби : [Поезия и проза] / [С предг. от М. Николов]. – С. : Бълг. писател, 1971. – 135 с.; **Железни** икони / Състав. А. Андреев. – С. : З. Стоянов, 2005. – 308 с.

Лит.: Тошков, М. Г. Ламар : [Разговори и беседи]. – С. : БАН, 1977. – 274 с.; Людмил **Стоянов**, Чудомир, Ламар в спомените на съвременниците си / Под ред. на И. Сестримски и др. – С. : Бълг. писател, 1981. – 860 с.; Вж и по-горе: **Железни** икони. – С., 2005. – Редове от биографията; Ламар / М. Николов; Ламар, или надпрепускване с годините / С. Хаджикосев.

LXXXVII НИКОЛАЙ МАРАНГОЗОВ (1900-1967)

ВЪВ ВЛАКА

Изд.: Избрани произведения / С предг. от П. Динеков. – С. : Нар. култура, 1961. – 270 с.; **Стихотворения** и поеми. – С. : Бълг. писател, 1981. – 368 с.

Лит.: Мочуров, А. С. Николай Марангозов : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1964. – 108 с.; **Шопкин, М.** Неповторимият стихорезбар [Николай Марангозов]. // *Земя*, 21 (1 февр. 1992).

LXXXVIII МАГДА ПЕТКАНОВА (1900-1970)

МОМИНА ПЕСЕН

Изд.: Кавали свирят : Стихотворения. – С., 1939. – 72 с.; **Поезия** / Състав. Н. Драгова. – С. : Изд. ателие Аб, 2000. – 192 с. – Съдържа и: Апостолът на свободата : Пиеса; Магда Петканова : Биогр. в дати.

Лит.: Спасов, И. М. И слънцето върни : Бълг. поетеси : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1987. – 239 с. : с портр. – Съдържа и: кратки биогр. данни за поетесите М. Белчева, Е. Ненчева, Д. Габе, Е. Багряна, Бленика, М. Петканова, Я. Язова, Д. Данева; **Малинова, Л. Х.** Български поетеси между двете световни войни : Е. Багряна, Д. Габе, П. Цанева-Бленика, М. Петканова, М. Грубешлиева, В. Василева. – С. : Ваньо Недков, 1999. – 268 с. – (Българки в литературата ; 2)

LXXXIX ДИМИТЪР ПАНТЕЛЕЕВ (1901-1993)

МУЗИКА

Изд.: Гроздобер : Избр. лирика : В 2 т. – С. : Бълг. писател, 1981; **Спасена** лирика 1960-1986. – С. : Бълг. писател, 1987. – 123 с.

Лит.: Динеков, П. Н. В живота и литературата : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1982. – 296 с. – Съдържа материали за П. К. Яворов, Й. Йовков, Е. Багряна, Чудомир, Л. Стоянов, Н. Хрелков, Н. Фурнаджиев, Д. Пантелеев, Д. Габе, Е. Станев, Й. Радичков, Н. Вапцаров и др.; **Обърканн** спомени : [Мемоарна кн.]. – С. : Бълг. писател, 1986. – 380 с. : с ил.

XC НИКОЛА ФУРНАДЖИЕВ (1903-1968)

КОННИЦИ

Изд.: Съчинения : В 4 т. : Т. 1. Лирика / Предг., ред. Г. Цанев. – С. : Бълг. писател, 1970. – 591 с.; **Съчинения** : В 2 т. : Т. 1. Лирика / Под ред. на Г. Цанев, Хр. Радевски. – С. : Бълг. писател, 1983. – 408 с.

Лит.: Асен **Разцветников**, Ангел Каралийчев и Никола Фурнаджиев в спомените на съвременниците си / Ред. Н. Янков и др. – С. : Бълг. писател, 1976. – 903 с. – (Библиотека Литературни мемоари); Вж и по-горе: **Динеков, П. Н.** В живота и литературата. – С. : Бълг. писател, 1982.

XCI ХРИСТО РАДЕВСКИ (1903-1996)

В ГОРАТА ЗАШУМЯ ДЪЖДЪТ И ТИ...

Изд.: Лирика : Избр. стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1973. – 499 с.; **Лирика.** – С. : Хр. Ботев, 1995. – 173 с.

Лит.: Александров, В. Христо Радевски : Биобиблиогр. справка. – С. : Нар. младеж, 1963. – 20 с.; **Петров, З.** Поети : [Очерци]. – С. : Бълг. писател, 1988. – 308 с. – Съдържа материали за Д. Дебелянов, Т. Траянов, Хр. Смирненски, Е. Багряна, Н. Фурнаджиев, Ат. Далчев, Ас. Разцветников, Хр. Радевски, В. Петров и др.

XCII АТАНАС ДАЛЧЕВ (1904-1978)

СТАЯТА

Изд.: Съчинения : В 2 т. Т. 1: Поезия : Лирика, хумор и сатира, стихотворни преводи / Под ред. на Здр. Недков. – С. : Бълг. писател, 1984. – 367 с.; [**Избрани** произведения] : Т. 1. Стихотворения. – С. : З. Стоянов, 2004. – 184 с.

Лит.: Атанас **Далчев** – текст и интерпретация : Сб. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2001. – 222 с. – Съдържа и: Поезията на Атанас Далчев / Санте Грачоти; **Да** четем Далчев : Сб. от науч. конф. по случай 100 год. от рождението на А. Далчев / Състав. М. Неделчев и др. – С. : НБУ, [2006]. – 294 с.

XCIII МЛАДЕН ИСАЕВ (1907-1991)

ВИСОКИ, СИНИ ПЛАНИНИ

Изд.: Високи, сини планини : Избр. творби за деца и юноши : [Стихове и разкази]. – С. : Нар. младеж, 1969. – 244 с. : с ил.; **Високи,** сини планини : [Стихотворения за деца]. – 2. изд. – С. : Бълг. художник, 1975. – 16 с. : с ил. – 1. изд. 1966.

Лит.: Григорова, Л. К. Младен Исаев : Литературнокрит. очерк. – С. : Отечество, 1987. – 88 с. : с ил.; **Коларов, С. Л.** Черти от поетиката на Младен Исаев : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1989. – 168 с. – Библиогр. с. 163-164.

XCIV НИКОЛА ВАПЦАРОВ (1909-1942)

ВЯРА

Изд.: Съчинения / Под ред. на Б. Вапцарова ; Предг. Хр. Радевски. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1979. – 375 с. : с ил. – 1. изд. 1969. – Съдържа: стихотворения, импресии, лит. статии, писма, драмата „Когато вълната бучи"; **Съчинения** : В 2 т. : Т. 1. Борбата е безмилостно жестока : Лирика, художествена и критическа проза / Състав., ред., предг., бел. П. Велчев. – С. : З. Стоянов, 2009. – 351 с.

Лит.: Вапцаров, Б. Й. Моят брат [Никола Вапцаров] : Спомени, статии, слова / Състав. Мая Б. Вапцарова, Н. Б. Вапцаров. – С. : Наука и изкуство, 1989. – 116 с. : с ил.; **Добрев, Ч. А.** Избрано. Т. 8. Истинският Вапцаров : Анализи. – С. : З. Стоянов, 2011. – 664 с.

XCV ИВАН ПЕЙЧЕВ (1916-1976)

ВЪЛНОЛОМ

Изд.: Избрани стихотворения. – С.: Бълг. писател, 1970. – 163 с.; **Лирика** / Състав., ред. Б. Кунчев. – С. : Балкани, 2006. – 285 с.

Лит.: Вж по-горе: **Лирика**. – С., 2006. – Съдържа и: Да създаваш живот / Б. Кунчев; Спомени и разговори; Живот в творчество и дати; Библиография на публикуваните книги; **Иванов, В. И.** Последният гладиатор на българския Монпарнас : Лит.-крит. очерк за Иван Пейчев. – С. : Бълг. писател, 2008. – 196 с. : с ил. – Съдържа и: Кой всъщност е Иван Пейчев?; Как искам да напиша пак... / Хр. Фотев.

XCVI ВЕСЕЛИН ХАНЧЕВ (1919-1966)

ПОСВЕЩЕНИЕ

Изд.: Избрани творби / Състав. и ред. П. Пондев. – С. : Бълг. писател, 1980. – 463 с.; **Жив** съм / Състав. А. Бенбасат. – [2. изд.]. – В. Търново : Слово, 2001. – 108 с. – 1. изд. 1987 на изд. Хр. Г. Данов – Пловдив.

Лит.: Веселин **Ханчев** 1919-1966 : Био-библиогр. указ. / Израб. Ст. Стаев, Хр. Илиева, Е. Фурнаджиева. – С. : Нар. библ. Кирил и Методий, 1989. – 267 с. : с ил.; Вж и по-горе: **Жив** съм. – [2. изд.]. – В. Търново, 2001. – Съдържа и: Поезия, която остава / А. Бенбасат; Отзиви за Веселин Ханчев; Библиография; Библиографски бележки за отделни произведения / Е. Фурнаджиева.

XCVII АЛЕКСАНДЪР ГЕРОВ (1919-1997)

ГЪЛЪБИ

Изд.: Избрани произведения : Т. 1. Най-хубавото : Стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1989. – 668 с.; **Най-хубавото** : Избр. лирика / Състав. П. Павлова. – С. : Бълг. писател, 1996. – 135 с.

Лит.: Мочуров, Ат. С. Александър Геров. – С. : Бълг. писател, 1970. – 95 с.; **Тодорова, М. Н.** Александър Геров : Самотникът. – С. : Карина М, 2004. – 167 с. – Съдържа и: Александър Геров : Библиогр. на лит. за него.

XCVIII БОГОМИЛ РАЙНОВ (1919-2007)

КАКВО ЛИ ИСКАХ ОТ ЖИВОТА...

Изд.: Стихове. – С. : Бълг. писател, 1962. – 275 с.; Богомил **Райнов** чете свои стихове [CD-ROM]. – С. : ЦАПК Прогрес ООД, [2004]. – (57 мин. 51 сек.) : зв.

Лит.: Игов, С. А. Богомил Райнов : [Литературнокрит. очерк]. – С. : Бълг. писател, 1986. – 387 с. – Библиогр. с. 379-384. – Съдържа и: Животопис; **Ликова, Р. Н.** Поети на 40-те години : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1994. – 336 с. – Съдържа статии за Ал. Вутимски, В. Петров, Ал. Геров, Р. Ралин, И. Пейчев, Б. Райнов, В. Ханчев.

XCIX АЛЕКСАНДЪР ВУТИМСКИ (1919-1943)

СКИТНИКЪТ И ВРАНИТЕ

Изд.: Избрани произведения / Под ред. на Ал. Петрунов ; [С предг. от Б. Нонев]. – С. : Бълг. писател, 1979. – 356 с. : с ил.; **Скитникът** и враните / Състав. А. Андреев. – С. : З. Стоянов, 2005. – 339 с. – Съдържа: Вчера и днес; Праг; Пейзажи и скици; Сутрин и вечер; Старият град; Малки изповеди; Старинно; Време; Романтични песни; Мечта за връщане; Тия дни на нестихващи тръпки; Романтични скици; Светът е голям;

Спокойни часове; Сантиментални монолози; Песни; В сенките на времето; Върху стари мотиви; Де профундис; Ще живея ли някога; Поеми; Синьото момче разказва; Есета за морала.

Лит.: Кунчев, Б. Б. Александър Вутимски : Живот и творчество. – С. : Наука и изкуство, 1984. – 152 с.; **Ликова, Р. Н.** Поети на 40-те години : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1994. – 336 с. – Съдържа и: статии за Ал. Вутимски, В. Петров, Ал. Геров, Р. Ралин, И. Пейчев, Б. Райнов, В. Ханчев.

С ВАЛЕРИ ПЕТРОВ (род. 1920 г.)

ПРОСТИТЕ НЕЩА

Изд.: Живот в стихове. – С. : Хр. Ботев, 1996. – 510 с.; **Избрана** лирика. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2005. – 324 с.

Лит.: Вж по-горе: **Ликова, Р. Н.** Валери Петров : [Очерк]. – С. : Просвета, 1994. – 170 с. : с ил.; **Делов, К. А.** Валери Петров – мъдростта на таланта : Тематични модуси и феноменът на поетиката. – С. : Карина-М. Тодорова, 2011. – 235 с.

СІ ДОБРИ ЖОТЕВ (1921-1997)

БУЙНИЯТ ВЯТЪР

Изд.: Буйният вятър : Стихотворения. – С. : Нар. младеж, 1958. – 56 с.; **Буйният** вятър над буйните ниви бушува : [Стихотворения] : Буйният вятър; Говори любовта; Отговор; Сила; Среща; Проста песен; Верую; Като въздишка; Сатир; Изповед. // *Везни*, XVII, 2 (2007), с. 130-135.

Лит.: Борис **Априлов**, Добри Жотев, Иван Рудников : Био-библиогр. очерци / Юл. Жилиев и др. – С. : Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1989. – 56 с. : с портр.; **Сарандев, И. А. и др.** 33 литературни портрета : Поети от Гео Милев до К. Павлов, белетристи от Й. Йовков до Г. Стоев, драматурзи от Ст. Л. Костов до Ст. Цанев / И. Сарандев, К.Янева. – [Бургас] : Димант, [2000]. – 228 с.

СІІ НИКОЛАЙ ЗИДАРОВ (1921-2007)

ГАРА

Изд.: Избрани произведения : В 2 т. : Т. 1. Пазарът на дивите макове : Лирика. – С. : Бълг. писател, 1981. – 255 с.

Лит.: Баева, М. и др. Николай Зидаров : Био-библиогр. справка / М. Баева, Хр. Шаллиева. – С. : Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1971. – 40 с.; **Манолова, Н. И. и др.** Съкровеното : 34 въпроса към известни дейци на лит., изкуството, науката / Н. Манолова, В. Стефанова. – 2. доп. изд. – С. : Бълг. писател, 1981. – 335 с. : с ил.

СІІІ БЛАГА ДИМИТРОВА (1922-2003)

ПРЕГРЪДКА

Изд.: Белези : Поезия 1937-1997 : [Т.] 1-2. – С. : Факел, 1997; **Събрани** творби : [В 22 т.] / Ред. Й. Василев. – С. : Тих-Ивел, 2003. – Т. 7. Осъдени на любов : Стихотворения 1967; Подземно небе : Виетнамски дневник 1972. – 2005; Т. 8. Стихове 1974-1980 : Как (1974); Забранено море (1976); Гонг (1976); Пространства (1980); Отхвърляни стихове (1964-1988). – 2006. – 376 с. : с ил.

Лит.: Димитрова, Блага. Времена : [Стихотворения] / Състав., [послесл.] Е. Налбантова. – В. Търново : Слово, 2000. – 232 с. – Съдържа и: Благодаря за този дар – интервю на Е. Налбантова; Другите за Блага Димитрова; Хроника на сътвореното / Е. Налбантова; Подборна библиогр.; **Блага** – така я помним : Спомени за Блага Димитрова : Сб. / Състав., [въвед.] Й. Василев. – С. : Тих-Ивел, 2006. – 500 с. : с ил.

CIV ВЛАДИМИР ГОЛЕВ (1922-2011)

ХАЙДЕ, ИЗЛЪЖИ МЕ! РАЗКАЖИ МИ...

Изд.: Избрани произведения : В 2 т. : Т. 1. Стихотворения и поеми. – [С.] : Бълг. писател, 1982. – 408 с. : с ил.; **Верую** : Избр. лирика. – С. : Бълг. писател, 2005. – 112 с.

Лит.: Спасов, И. М. Безкраен свят : Лит. портр. – С. : ДВИ, 1976. – 168 с. – На Д. Методиев, Вл. Голев, Сл. Хр. Караславов, Л. Левчев, О. Орлинов, Ив. Пейчев, П. Стефанов; **Бояджиева, В.** Профили : [На Е. Багряна, Ат. Далчев, В. Ханчев, Г. Джагаров, И. Пейчев, Б. Димитрова, Ст. Пенчева, Вл. Голев, Л. Левчев, С. Хр. Караславов и Хр. Фотев. – С. : Нар. младеж, 1972. – 240 с.

CV ДИМИТЪР МЕТОДИЕВ (1922-1995)

МЕЖДУ НЕБЕТО И ЗЕМЯТА

Изд.: Избрано : [Стихотворения]. – С. : Профиздат, 1972. – 387 с.; **Избрани** произведения : В 2 т. : Т. 1. Стихотворения. – [С.] : Бълг. писател, 1982. – 287 с. : с ил.

Лит.: Спасов, И. М. Биография на съвременника. – С. : Нар. младеж, 1972. – 275 с. – Лит.-крит. очерци за Д. Методиев, П. Матев, Г. Джагаров, Вл. Голев, П. Пенев, Вл. Башев, Ив. Давидков, Л. Даскалова, Ст. Пенчева, Н. Христозов, Дим. Стефанов, Иван Николов и др. – Статии върху бълг. поезия; **Методиева, Н.** Димитър Методиев : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1979. – 220 с. – Библиогр. с. 210-218.

CVI БОЖИДАР БОЖИЛОВ (1923-2006)

ДАЛИ ЗАЩОТО СИ БЕЗКРАЙНО МЛАДА...

Изд.: Лиричен роман : Избр. стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1967. – 148 с.; **Избрани** произведения : В 2 т. : Т. 1. Стихотворения и поеми. – С. : Бълг. писател, 1983. – 280 с.

Лит.: Василев, М. Ив. Редове за поезията : Очерци за бълг. поети. – С. : Бълг. писател, 1978. – 181 с. – За П. Р. Славейков, Хр. Ботев, П. К. Яворов, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Т. Траянов, Л. Стоянов, Хр. Ясенов, Хр. Смирненски, Д. Габе, Е. Багряна, Н. Фурнаджиев, Ат. Далчев, Хр. Радевски, Ал. Геров, В. Петров, В. Ханчев, Ив. Пейчев, Б. Божилов, Г. Джагаров, П. Матев, Д. Методиев, П. Пенев, Вл. Башев, Л. Левчев, Сл. Хр. Караславов, П. Караангов; **Пиндиков, А. Х.** Божидар Божилов : [Разговори и беседи]. – С. : Бълг. писател, 1986. – 223 с. : с ил. – Библиогр. с. 201-203.

CVII РАДОЙ РАЛИН (1922-2004)

СОЗОПОЛ

Изд.: Обстоятелства : Предишни и по-предишни стихове. 1940-1968. – С. : Бълг. писател, 1973. – 256 с. : с ил.; **Избрани** творби : В 2 т. : Т. 1. Поезия : Стихове, епиграми. – С. : Бълг. писател, 1984. – 655 с.

Лит.: Непознатият Радой : Спомени на съвременници по случай 90-год. на писателя / Състав. Й. Попов и Ат. Цонков. – С. : Ciela, 2012. – 168 с. : с ил.

CVIII ПАВЕЛ МАТЕВ (1924-2006)

ЛЮБОВ – МАГИЧЕСКА РЕАЛНОСТ

Изд.: Любов – магическа реалност : [Стихове]. – С. : Тилиа, 1997. – 112 с.; **Избрани** съчинения : В 5 т. : Т. 1-3 : [Стихове]. – С. : З. Стоянов, 2007.

Лит.: Вж и по-горе: **Избрани** съчинения : В 5 т. : Т. 5. Болка и утеха : Разговори. Интервюта. За него. – С., 2007. – 367 с. – Съдържа и: Литературно досие; Написано за творчеството му : Библиография; **Господ** го ориса : Опит за народна книга, посветена на П. Матев / Състав. Л. Матева и др.; [Послесл. Сл. Николов]. – Шумен, 2009. – 272 с. : с ил.

CIX ГЕОРГИ ДЖАГАРОВ (1925-1995)

БЪЛГАРИЯ

Изд.: Понякога : Избр. стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1975. – 219 с. с ил.; **Стихотворения** : Кн. 1 / Подб., състав. Цв. Изворска Джагарова. – С., 2000. – 102 с. : с ил. – Съдържа и Не съм живял за рая : Интервю с Г. Джагаров / Г. Михалков; Стихотворения от стихосбирките Моите песни, 1954 ; Лирика, 1956 ; В минути на мълчание, 1958.

Лит.: Спасов, И. М. Георги Джагаров : Литературнокрит. профил. – С. : Нар. младеж, 1988. – 127 с.; Георги **Джагаров –** поет, драматург, публицист : Сб. / [Състав. Ст. Джагаров]. – С. : Мултипринт, 2012. – 596 с. : с ил. – Съдържа и: Библиогр. на произведенията на Г. Джагаров.

CX ИВАН РАДОЕВ (1927-1994)

МЕЧЕШКА КОЖА

Изд.: Стихотворения и поеми. – Варна : Г. Бакалов, 1978. – 204 с.; **Свързване** : Избр. стихове / Подб., ред., предг. М. Гарева. – 2. изд. – Пловдив : ИК „Жанет-45”, 2007. – 243 с. : с ил.

Лит.: Добрев, Ч. А. Поезия и време : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 296 с. – Съдържа материали за А. Далчев, Д. Габе, Б. Райнов, Ал. Геров, Р. Ралин, Г. Джагаров, П. Матев, Ив. Радоев, Л. Левчев, Ст. Цанев; **Димчева, Р. К.** Скокове през времето : Иван Радоев – духовен опит и творчество. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1993. – 134 с.

CXI НАЙДЕН ВЪЛЧЕВ (род. 1927 г.)

ВНЕЗАПНО ЧУВСТВО

Изд.: Рай за грешни : Избр. стихотворения 1953-2003 / Ред. В. Петров. – С. : З. Стоянов, 2003. – 376 с. – Съдържа: На южната граница; Малка повест; Пъстра палитра; Химни и повести; Северна светлина; Лунапарк; Синьо цвете, влак, жена; Две снежинки; Написано на кленов лист; Гигантски слалом; Младата луна и старата луна; **Избрани** произведения : Т. 1. Лирика. – С. : З. Стоянов, 2012. – 503 с.

Лит.: Анчев, П. К. Найден Вълчев. – С. : З. Стоянов, 2007. – 304 с. : с ил. – Съдържа и: Книги от Н. Вълчев; По-важни дати в живота на Н. Вълчев; [**Осемдесет** години от рождението на поета Найден Вълчев]. – Съдържа: Станка Пенчева. Остани си такъв!. – Найден Вълчев. Всяко съзидание ме радва : Интервю на И. Христов. – Никола Инджов. Прашинка синя от звезда. // *Словото днес*, XIII, 33 (8 ноем. 2007), с. 4-7.

CXII ЛИЛЯНА СТЕФАНОВА (род. 1929 г.)

НАЙ-ВАЖНОТО Е ДА БЪДЕШ ЦВЕТЕН

Изд.: Избрани произведения : [Т.] 1-2. – С. : Бълг. писател, 1989; **Избрани** творби : В 7 т. – С. : З. Стоянов, 2006. – Т. 2.

Слънцето ме целуна : 1956-1986. – 2007. – 335 с.; Т. 3. Болка на глас : 1987-2004. – 2007. – 352 с.

Лит.: Бумбалов, Л. Ст. Посоките на словото : Крит. статии, есета, профили и разговори. – С. : Нар. младеж, 1990. – 415 с. – За Д. Дебелянов, Ас. Разцветников, Г. Райчев, Г. Караславов, Д. Димов, П. Пенев, Вл. Башев, Д. Талев, Л. Еленков, Н. Кънчев, Л. Стефанова, М. Шопкин, Г. Константинов и др.; Лиляна **Стефанова**, Максим Асенов, Росен Василев : Био-библиогр. очерци / Н. Василев и др. – С. : Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1990. – 72 с.

CXIII СТАНКА ПЕНЧЕВА (1929-2014)

ВНЕЗАПНО

Изд.: Внезапно : [Стихотворение]. // *Съвременник*, XXXII, 3 (2004), с. 300; **Избрано** : Т. 1-3 : Лирика. – С. : З. Стоянов, 2013.

Лит.: Александрова, П. Станка Пенчева / Петя Александрова Иванова-Кандиларова. – Пловдив : ИК Хермес, 2005. – 239 с. : с ил. – Съдържа и: Книги от С. Пенчева; **Рашева, Р. Хр.** Станка Пенчева : Библиогр. указ. – Ловеч : Регион. библ. Проф. Б. Цонев – Ловеч, 2006. – 128 с. – Съдържа и: Ще се срещнем в Итака / Н. Вълчев; Автобиографични бележки / С. Пенчева.

CXIV ПЕНЬО ПЕНЕВ (1930-1959)

ДНИ НА ПРОВЕРКА

Изд.: Дни на проверка : Поема / Ред. Л. Георгиев. – С. : Бълг. писател, 1969. – 60 с. : с ил.; **Дни на** проверка / Състав. П. Анчев. – С. : З. Стоянов, 2003. – 260 с.

Лит.: На времето завоите опасни : 70 г. от рождението на П. Пенев / Състав. И. Ангелова. – С. : Изд. център Боян Пенев, 2001. – 75 с. – Съдържа и: материали от Нац. науч. конф. Дни на проверка, Димитровград, 9 май 2000; Вж по-горе: **Дни на** проверка / Състав. П. Анчев. – С. : З. Стоянов, 2003. – Съдържа и: Редове от биографията; Сложен и противоречив човек и поет / А. Германов; Пеньо Пенев / М. Николов; Социалната енергия на поетическия възторг / П. Анчев; **Тодоров, Д. М.** С поета Пеньо Пенев на път : От Добромирка, Севлиевската гимназия и Димитровград до безсмъртието. – С. : Пропелер, 2010. – 112 с. : с ил.

CXV ПЪРВАН СТЕФАНОВ (1931-2012)

РОКЛЯ

Изд.: Соколови пера : Стихотворения. – С. : Нар. младеж, 1956. – 72 с.; **Насрещно** време и други стихотворения. – Пловдив : ИК Жанет 45, 2005. – 196 с.

Лит.: Топалов, К. Л. Споделено за поезията : Съвр. бълг. писатели. – С. : Нар. просвета, 1975. – 112 с. – Съдържа и: материали за И. Давидков, П. Матев, Д. Жотев, Б. Димитрова, Ал. Муратов, В. Ханчев, Л. Левчев, П. Караангов, П. Стефанов, Вл. Башев, С. Хр. Караславов, Д. П. Дамянов; **Спасов, И. М.** Портрет на едно поколение : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1981. – 347 с. – За Ан. Стоянов, А. Германов, Вл. Башев, Е. Евтимов, Л. Левчев, Н. Христозов, П. Пенев, П. Стефанов и др.

CXVI НИКОЛАЙ ХРИСТОЗОВ (род. 1931 г.)

ПОЧАКАЙТЕ ДО ЗАЛЕЗА

Изд.: Почакайте до залеза. // *Бълг. писател*, II, 41 (10-16 окт. 1995), с. 8-9; **Почакайте** до залеза; Първата любов : [Стихотворения]. // *Пламък*, XLV, 1-2 (2002), с. 121-122.

Лит.: Танев, Д. Хр. В литературния делник : Статии, профили. – С. : Бълг. писател, 1982. – 180 с. – За Н. Христозов, М. Шопкин, Л. Еленков, Г. Константинов и др.; **Янчева, М. М.** Николай Христозов : Био-библиография. – Хасково : Регион. библ. Христо Смирненски, 2007. – 63 с. : с ил

CXVII ПЕТЪР КАРААНГОВ (род. 1931 г.)

ТВОРЧЕСТВО

Изд.: Избрано : В 2 т. : Т. 1. Вечерен праг. – С. : З. Стоянов, 2006. – 320 с.; **Творчество. //** *Пламък*, XLV, 1-2 (2002), с. 133.

Лит.: Колева, Д. П. Лириката на 60-те години : Стилови тенденции и многообразие. - В. Търново : Faber, 1998. – 376 с. – За Л. Левчев, Хр. Фотев, Ст. Цанев, К. Павлов, П. Караангов и др.; **За** поезията на Петър Караангов. // *Избрано* : В 2 т. : Т. 1. Вечерен праг. – С. : З. Стоянов, 2006.

CXVIII ИВАН ТЕОФИЛОВ (род. 1931 г.)

РОДОПЧАНКИ

Изд.: Родопчанки. // *Проглед* (Смолян), 1 (1992), с. 36; **Вярност** към духа или Значението на нещата : Избр. и нови стихотворения. – Пловдив : ИК Жанет 45, 2007-2008. – 356 с. – Съдържа стихосбирките: Пътеката е същата; Градът с огромното време; В ателието; Римски разкопки; Пропуснатите стойности; Един живот; Да чуеш бог; Детелина на хаоса; Село Гинци. Записки.

Лит.: Иван **Теофилов** в българската литература и култура : изследвания, статии, есета / Състав., [предг.] Пл. Дойнов. – [С.] : Кралица Маб, 2009. – 176 с. – Иван Теофилов – биографична скица; Библиография на книгите на И. Теофилов в България (1963-2008); Библиография на критиката за И. Теофилов (1963-2008). – Съдържа материали от Р. Ликова, С. Игов, А. Илков, Б. Кунчев, Л. Шумкова, П. Дойнов, Ан. Алипиева, М. Новков, Й. Ефтимов, М. Фадел, Л. Тенев, Из. Тодорова, Ив. Пауновски, М. Неделчев, Г. Белев, Ен. Мутафов, В. Янев, В. Стефанов; **Ганева, В. Ат. и др.** Иван Теофилов : Юбил. сб. : Био-библиогр. / [Състав. В. Ганева, Г. Лачева]. – Пловдив : [Нар. библ. „Иван Вазов”], 2011. – 56 с. : с ил.

CXIX ИВАН ДИНКОВ (1932-2005)

ПЕЙЗАЖ

Изд.: Лична карта : [Стихотворения] / Състав. Д. Михайлов ; [Предг. Н. Радев]. – В. Търново : Слово, 2000. – 192 с.; **Пейзаж.** // *Понеделник*, III, 3-4 (2000), с. 139; **Пейзаж.** // *Дневен труд*, LVI, 284 (20 окт. 2001), с. 27.

Лит.: Михайлов, Д. Биография на Поезията. // *Лична* карта / Състав. Д. Михайлов [Предг. Н. Радев]. – В. Търново : Слово, 2000; Иван **Динков** в българската литература и култура : Изследвания, статии, есета / Състав., [предг.] Пл. Дойнов. – [С.] : Кралица Маб, 2009. – 184 с. – Съдържа и: Иван Динков : Биогр. скица; Книгите на Иван Динков в България; Критиката за Иван Динков : Библиогр., 1955-2008 / Състав. Пл. Дойнов.

CXX СЛАВ ХР. КАРАСЛАВОВ (1932-2002)

МОМЧЕ

Изд.: Когато се роди момче : [Стихотворения]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1969. – 120 с.; **Момче. //** *Понеделник*, IV, 3-4 (2001), с. 102.

Лит.: Хлебарова, Н. и др. Слав Хр. Караславов на 50 години : Био-библиогр. / Състав. Н. Хлебарова, Ел. Георгиева. – Габрово : Окр. библ. Априлов-Палаузов, 1982. – 134 с. – Показалец на произведенията на Сл. Караславов по заглавия, именен показалец.

CXXI АНДРЕЙ ГЕРМАНОВ (1932-1981)

ПРИКАЗКА ЗА ОДЪРА

Изд.: Душа незащитена / Състав. А. Велкова-Гайдаржиева. – [2. изд]. – В. Търново : Слово, 2001. – 222 с. – 1. изд. 1981 на изд. Бълг. писател.; **Насън** ще бъда млад : [Стихотворения] : Юбил. изд. – Пловдив : Жанет 45, 2012. – 39 с.

Лит.: Иванов, Н. Поезията на Андрей Германов. // *Пламък*, Год. 65, бр. 2 (2012), с. 130-137; Вж по-горе: **Душа** незащитена. – В. Търново : Слово, 2001. – Съдържа и: Между родовите притчи, социалната вяра и екзистенциалните съмнения; Биобиблиографски бележки; Непубликувано за Андрей Германов; Казано за Андрей Германов; Подборна библиография.

CXXII КОНСТАНТИН ПАВЛОВ (1933-2008)

СПОМЕН ЗА СТРАХА

Изд.: Стихове. – С. : Бълг. писател, 1965. – 68 с.; **Спомен** за страха. // *Факел*, XVII, 1-2 (1997), с. 55-63;

Лит.: Игов, С. Зейнал от взлом отвор : Слово, произнесено на 9 юли 1998 г. в Плевен [посветено на новата стихосбирка на К. Павлов „Спомен за страха"]. // *Култура*, XLII, 33 (24 авг. 1998), с. 5; **Илков, А.** Несъвършеният гений : Книга за К. Павлов. – С. : Полис, 2010. – 120 с.

CXXIII ЕВТИМ ЕВТИМОВ (род. 1933 г.)

ПАИСИЙ ОБИКАЛЯ ОЩЕ

Изд.: Паисий обикаля още : [Стихотворение]. // *Знаци*, I, 3-4 (2004), с. 44; **Отец** Паисий обикаля още ... : 69 (не)любовни стихотворения. – [С.] : ИК Персей, 2011. – 96 с. : с ил.

Лит.: Димов, П. Ив. Мигове с Евтим Евтимов. – С. : Бълг. книжница, 2007. – 132 с. : с ил. – Съдържа и: За магията на художественото слово; **Чернаев, П. М.** Шестнайсет : Творци на словото [Сл. Хр. Караславов, Е. Евтимов, И. Динков и др.]. – С. : Рал Колобър, 2007. – 168 с.

CXXIV МИХАИЛ БЕРБЕРОВ (1934-1989)

ЩЕ ТЕ НАМЕРЯ – АКО ТЕ ПОТЪРСЯ

Изд.: Избрах разпятието сам : Поезия. – С. : З. Стоянов, 2000. – 224 с. : с ил. – Съдържа: Внук на кавалджии (1953-1958); Реквием в червено (1957-1977); Луната в една от своите четвърти (1960-1968); Отдалечен, ще бъдеш близо (1966-1972); Морето се завръща (1970-1976); Пулсации (1983-1986); Пристрастно око (1985-1987); Пулсации 2 (1986-1989).

Лит.: Данчева, Н. Северните зими на поета [Михаил Берберов]. // *Летописи*, 11-12 (1996), с. 85-104; [**Спомени** за поета Михаил Берберов]. – Съдържа: Чавдар Д о б р е в. С магията на авангардизма; Михаил Т о ш к о в. Всичките елате с бели ризи; Иван Здравков. Споменът. // *Везни*, XIX, 6 (2009), с. 42-57.

CXXV ХРИСТО ФОТЕВ (1934-2002)

КОЛКО СИ ХУБАВА!...

Изд.: Господи, колко си хубава! / [Състав.] Г. Чалдъков. – Варна : Ателие'89, 2007; **Колко** си хубава, Господи! / Състав., [предг.] Н. Йорданов. – С. : Милениум, 2007. – 88 с. : с ил. + 1 аудио CD.

Лит.: Георгиев, Л. Хр. Млади писатели. – С. : Нар. младеж, 1969. – 272 с.; Христо **Фотев** в българската литература и култура : Изследвания, статии, есета / Състав Пл. Дойнов. – [С.] : Кралица Маб, 2010. – 280 с.

CXXVI ДАМЯН ДАМЯНОВ (1935-1999)

НА ЖЕНА МИ

Изд.: Иска ми се да живея : Лирика. – [2. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2001. – 424 с.; **Когато** те измислих : Избр. лирика. – 2. изд. – Пловдив : Летера, 2009. – 216 с. – 1. изд. 2007.

Лит.: Свиленов, Ат. Съвременници : [Очерци]. – С. : Бълг. писател, 1978. – 295 с.; **Димов, П. Ив.** Дамян П. Дамянов. Докосвания. – 2. доп. изд. – С. : Бълг. книжница, 2009. – 179 с. : с ил.

CXXVII ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ (род. 1935 г.)

ИНТЕЛИГЕНТСКА ПОЕМА

Изд.: Съчинения : В 7 т. – С. : З. Стоянов, 2005. – [Т. 1]. Халюцинации от умора : Стихове 1957-1973. – 2005. – 275 с. : с ил.; Т. 2. Бавен марш : Стихове 1974-1989. – 2005. – 336 с. : с ил.; [Т. 3]. Пепел от светлина : Стихове 1989-2005. – 2005. – 296 с. : с ил.; **Седемдесет** и седем стихотворения. – С. : З. Стоянов, 2012. – 248 с.

Лит.: Георгиев, Л. Хр. Любомир Левчев : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1985. – 144 с. : с ил.; **Василев, Н. К.** Защо Любомир Левчев? : Или седем въпроса към бълг. поети и няколко „букви, които” са „зъби на мълчанието”. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2004. – 154 с.

CXXVIII ВЛАДИМИР БАШЕВ (1935-1967)

РАЗМИСЪЛ

Изд.: Избрани стихотворения / Под ред. на Н. Инджов и П. Караангов. – С. : Бълг. писател, 1974. – 287 с.; **Познание** : 55 избр. стихотворения / Състав. В. Ганчева. – С. : З. Стоянов, 2006. – 120 с.

Лит.: Георгиев, Л. Хр. Владимир Башев : Поетът и приятелят : [Лит. портр.]. – С. : Нар. младеж, 1972. – 100 с. : с ил.; Башева, К. Владимир Башев – какъвто живее в мене : [Спомени] / Под ред. [с предг.] на Любен Георгиев. – С. : Нар. младеж, 1983. – 248 с. : с ил. – Съдържа и: Кратък животопис.

CXXIX НИКОЛА ИНДЖОВ (род. 1935 г.)

ПОЕЗИЯ ЗА СОЗОПОЛ

Изд.: Избрани съчинения : В 4 т. : Т. 1. Поезия. – С. : З. Стоянов, 2007. – 200 с.; **Предчувствие** : [Стихотворения]. – С. : Бълг. писател, 1959. – 55 с.

Лит.: Данков, Б. Г. Магията на словото : [Анкети]. – С. : Профиздат, 1986. – 224 с.; **Добрев, Ч. Ат.** Поетични светове : Лит. портр. – С. : Нар. младеж, 1989. – 247 с. – За Е. Йосифова, Г. Константинов, Л. Левчев, Н. Инджов, А. Германов, Д. Стефанов, М. Берберов, П. Караангов, Г. Джагаров и др.

CXXX ЛЪЧЕЗАР ЕЛЕНКОВ (род. 1936 г.)

ХЪЛМЪТ

Изд.: Вътрешно време : Стихотворения и поеми. – С. : Бълг. писател, 1982. – 92 с. : с ил.; **Хълмът** : [Стихотворение]. // *Пламък*, XLV, 1-2 (2002), с. 102.

Лит.: Конев, И. Поет в движение : За творчеството на Л. Еленков до и след промяната. // *Бълг. писател*, VII, 5 (8 февр. 2000), с. 3; **Михайлова, Ц.** Лъчезар Еленков : Био-библиогр. справка. – Видин : Регион.библ. Михалаки Георгиев, 2006. – 20 с.

CXXXI СТЕФАН ЦАНЕВ (род. 1936 г.)

НИЙ МОЖЕ ДА ИМАМЕ МНОГО ЖЕНИ...

Изд.: Сълзата на Бога : Стихове 1954-2003. – С. : З. Стоянов, 2003. – 488 с. – Из кн. Часове; Композиции; Хроники; Перигеи; Парапети; Аз питам!; Реквием; Спасете нашите души!; Стъпки по облаците; Десета книга; **Лирика** : Стихотворения. – С. : Нар. младеж, 1983. – 167 с. : с ил.

Лит.: Добрев, Ч. А. Поезия и време : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 296 с.; **Мишляков, Св.** Стефан Цанев – поетът и провокациите : 70-год. му – повод за размисли без страсти. // *Република*, I, 25 (29 ноем. – 5 дек. 2006), с. 7.

CXXXII ДРАГОМИР ШОПОВ (род. 1938 г.)

КАДЪР ОТ ФИЛМ – ПРОЛЕТ 1945

Изд.: Задълго тук : Стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1988. – 159 с.; **И** безсмъртно остава сърцето : Лирика. – С. : Н. Вапцаров, 2010. – 79 с.

Лит.: Спасов, И. Споменът е млад. – Бележки върху творчеството на поета Д. Шопов. // *Бълг. писател*, V, 31 (20 окт. 1998), с. 1, 2; **Стени** от вятър : Стихотворения. – С. : Н. Вапцаров, 2005. – 98 с. : с ил. – Съдържа и: Истина за истинските неща / Н. Василев; Знаци по пътя / Въпросите зададе Н. Василев; Литературно досие.

CXXXIII ПЕТКО БРАТИНОВ (род. 1939 г.)

ПРИПОМНЯНЕ

Изд.: Движение : Стихове / [Предг. Мл. Исаев]. – С. : Нар. младеж, 1966. – 69 с.; **Почти** без изход : Стихове. – С. : Бълг. писател, 2006. – 88 с.

Лит.: Кунчев, Б. Б. Един бял лист, едно перо : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1981. – 236 с. – За А. Вутимски, А. Геров, Ив. Пейчев, В. Ханчев, В. Петров, Р. Ралин, Хр. Фотев, Н. Кънчев, П. Братинов, Ив. Цанев, Б. Христов и др.; **Нинова, М.** Самороден знак : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1981. – 311 с. – За П. Стефанов, Г. Джагаров, Л. Стефанова, П. Караангов, М. Шопкин, П. Братинов, Н. Кънчев, Ив. Голев, К. Кадийски, П. Вежинов и др.

CXXXIV НЕДЯЛКО ЙОРДАНОВ (род. 1940 г.)

ЛЮБОВ НЕОБЯСНИМА

Изд.: Любов необяснима : Стихотворения и поеми. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1986. – 143 с. : с ил.

Лит.: Георгиев, Л. Хр. Млади писатели. – С. : Нар. младеж, 1969. – 272 с.; **Свиленов, Ат.** Съвременници : [Очерци]. – С. : Бълг. писател, 1978. – 295 с.

CXXXV КИРИЛ ГОНЧЕВ (род. 1940 г.)

ИГРА

Изд.: Горчиво пространство : Лирика. – С. : Нар. младеж, 1979. – 52 с. : с ил.; **Усмихнат** до стената : Стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1990. – 100 с. : с ил.

Лит.: Кирил **Гончев** на 70 години. – Съдържа: Като пролетно слънце / Б. Бойчев. Прави си чисто вино, пие си го с чиста съвест / Б. Геронтиев. // *Словото днес*, Год. 16, бр. 17 (13 май 2010), с. 11, 13.

CXXXVI ВАНЯ ПЕТКОВА (1944-2009)

СИРИУС

Изд.: Солени ветрове : Стихотворения. – С. : Бълг. писател, 1965. – 83 с.; **Пиратски** стихове : Последна стихосбирка. – С. : Демакс, 2009. – 72 с. : с ил.

Лит.: Коларов, Ст. Л. Съвременни поети : [Лит.-крит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1978. – 288 с. – За Мл. Исаев, В. Андреев, Г. Джагаров, Р. Ралин, Л. Стефанова, П. Пенев, Л. Левчев, Сл. Хр. Караславов, Е. Евтимов, П. Караангов, Ст. Цанев, В. Петкова.

CXXXVII ГЕОРГИ КОНСТАНТИНОВ (род. 1943 г.)

КАКТУС

Изд.: Обичам те дотук : Стихотворения. – [5.] доп. изд. – С. : Хайни, 1998. – 112 с. – Съдържа и: 22 нови стихотворения. – 1. изд. 1992; **Вълнение** в Константинопол : [Стихотворения]. – [С.] : Пламък, 2013. – 134 с.

Лит.: Бенбасат, А. Н. Критически срещи в минало и сегашно време : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1991. – 207 с. – За А. Константинов, Хр. Смирненски, Н. Лилиев, Н. Фурнаджиев, Н. Вапцаров, Хр. Ботев, В. Петров, Р. Ралин, Ив. Теофилов, Г. Константинов, П. Дубарова и др.; **Константинов, Г.** Вечерна дъга. – С. : З. Стоянов, 2006. – Съдържа и: За стиховете на Г. Константинов / В. Петров, С. Данаилов, П. Анастасов.

CXXXVIII ПЕТЪР ВЕЛЧЕВ (род. 1944 г.)

МЕСТОЖИТЕЛСТВО

Изд.: Местожителство : Стихотворения. – С. : Егрегор, 1991. – 32 с.; **Местожителство** : Стихотворение. // *Бълг. писател*, VII, 18 (9 май 2001), с. 3.

Лит.: Левчев, Л. Рицарят на сонета. – Върху стихосбирката на П. Велчев „Битие от пясък", [2003]. // *Новият Пулс*, III, 10 (19 май – 8 юни 2003), с. 12; **Христов, Ив.** Триединството на твореца [поетът Петър Велчев]. // *Словото днес*, X, 18 (3 юни 2004), с. 4.

CXXXIX БОРИС ХРИСТОВ (род. 1945 г.)

ЧЕСТЕН КРЪСТ

Изд.: Вечерен тромпет ; Честен кръст : [Стихотворения] / Състав. И. Станков. – В. Търново : Слово, 2000. – 95 с.

Лит.: Вж по-горе: **Вечерен** тромпет. – В. Търново, 2000. – Съдържа и: Борис Христов и българският метафоризъм / И. Станков; Написано за творчеството на поета; **Радева, Я.** Поетически измерения на пространството и пътуването в поемата „Честен кръст" на Борис Христов. // *Литературни Балкани*, Год. 9, бр. 18 (2010), с. 25-32.

CXL МИРЯНА БАШЕВА (род. 1947 г.)

ЛЯТО

Изд.: Ние сме безнадежден случай : [Стихотворения]. – С. : Х. Ботев, 1997. – 120 с.; **Не** всичко тече. – С. : З. Стоянов, 2006. – 102 с.

Лит.: Бенчев, М. Н. Увлечения : Етюди и портр. [на бълг. поети]. – С. : Бълг. писател, 1984. – 192 с. – За Д. Габе, М. Башева, П. Дубарова и др.; **Спасов, И. М.** Душата отговори чака : Бълг. поетеси : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Бълг. писател, 1989. – 256 с. : с портр. – Съдържа и: Кратки биогр. бел. за поетесите; Съдържа и: материали за Л. Касърова, М. Грубешлиева, П. Станчева, В. Василева, Н. Стефанова, Б. Зидарова, М. Башева, В. Радинска, Н. Попова, П. Дубарова.

CXLI КИРИЛ КАДИЙСКИ (род. 1947 г.)

ПАРИЖ

Изд.: Сонети. – 2. доп. изд. – [С.] : З. Стоянов, 2012. – 176 с.; **Вечеря** в Емаус : Поезия / Предг. Жан Оризе. – С. : З. Стоянов, 2000. – 488 с.

Лит.: Вж по-горе: **Вечеря** в Емаус. – С., 2000. – Съдържа и: Другите за К. Кадийски; Слово на К. Кадийски, произнесено на промоцията по случай приемането му за член-кореспондент на академия „Маларме" на 14 май 1998 г. в Париж; Лит. награди. – Библиогр. с. 470-475; **От** всекидневното към вечното : Бълг. и чуждестранна критика за творчеството на К. Кадийски 1967-2007. – С. : Балкани, 2007. – 309 с. – Кор. опис.: Кирил Кадийски в огледалото на критиката.

CXLII МАРГАРИТА ПЕТКОВА (род. 1956 г.)

ОПИТ ЗА АВТОПОРТРЕТ

Изд.: Опит за автопортрет : [Стихотворение]. // *Везни*, XIII, 5 (2003), с. 83; **Опит** за автопортрет. // *Екип 7*, XV, 128 (8 ноем. 2006), с. 6.

Лит.: Касабова, Бл. „Хвърлен камък" – автопортрет на поетесата. – По повод кн. на М. Петкова „Хвърлен камък" (С., Захарий Стоянов, 2008). // *Знаци*, VI, 1 (2009), с. 41-44; **Добрев, Ч.** Диагноза : Болка. – Творчеството на поетесата М. Петкова. // *Везни*, XIX, 4 (2009), с. 96-101.

CXLIII ПЕТЯ ДУБАРОВА (род. 1962 г.)

ЕТО МЕ ДНЕС...

Изд.: Аз и морето : [Стихотворения] / Състав. Г. Константинов. – Варна : Г. Бакалов, 1980. – 72 с. : с ил. – 2. изд. 1981.

Лит.: Бенчев, М. Н. Увлечения : Етюди и портр. [на бълг. поети]. – С. : Бълг. писател, 1984. – 192 с. – За Д. Габе, М. Башева, П. Дубарова и др.; **Бенбасат, А. Н.** Критически срещи в минало и сегашно време : [Литературнокрит. очерци]. – С. : Нар. младеж, 1991. – 207 с. – За А. Константинов, Хр. Смирненски, Н. Лилиев, Н. Фурнаджиев, Н. Вапцаров, Хр. Ботев, В. Петров, Р. Ралин, Ив. Теофилов, Г. Константинов, П. Дубарова и др.

CXLIV ЕЛЕНА АЛЕКОВА (род. 1963 г.)

БЪДИ

Изд.: Бъди : [Стихотворение]. // *Земя*, XIV, 69 (10 апр. 2003), прил.; **Сънища** и скрижали : Стихотворения и поеми 2004-2012. – С. : Лице, 2012. – 208 с.

Лит.: Бурнаски, Е. В пълноводната река на поезията [на Елена Алекова]. // *Ново време*, LXXVI,

10 (2001), с. 127-131; **Свиленов, Ат.** Изпълнена с чиста любов. – Бележки за стихосбирката на Е. Алекова „Вграждане”, 2008. // *Новият Пулс*, IX, 13-14 (13 юли – 16 авг. 2009), с. 10.

CXLV ГЕОРГИ ГОСПОДИНОВ (род. 1968 г.)

ИСКАШ ЛИ ДА СТАНЕШ МИСЪЛ...

Изд.: Стихотворения : Жак Превер четящ; Плодовете на уличните лампи. // *Пламък*, XXXV, 11-12 (1991), с. 151-152; **Лапидариум** : [Стихотворения]. // [Ямбол] : Modus Стоянов, [1992]. – 72 с. : с ил.

Лит.: Константинова, Е. Какво ще кажем ние на младите сърца : Лит.-крит. студии и статии. – С. : ИК Въпреки, 2002. – 215 с. : с ил. – Съдържа критически материали за А. Попов, Г. Господинов, И. Вазов, З. Стоянов, П. Яворов, Д. Дебелянов, Н. Лилиев, Д. Талев, Е. Канети, С. Гечев, Ц. Марангозов, А. Томов, Е. Рахнев, В. Цанкова; **Хранова, А. В.** Георги Господинов : Разроявания. – Пловдив : ИК Жанет 45, 2004. – 40 с.

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN 1-4

Българското словесно народно художествено творчество в антологията е представено в два основни раздела – **лирика** и **епос**.

За представения в публикацията подбор са от съществено значение изд. и лит., условно разделени в две семантични ядра (**народни песни**; **народни приказки**), въпреки, наличието в информационния поток по всяка от тях на реалии и по двете (групи).

Срв.: **БЕЛЕЖКИ КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN I-XLI**.

Български народни приказки

Изд.: **Шапкарев**, Кузман Анастасов. Сборник от български народни умотворения : Ч. 1-3 / Събрал Кузман Анастасов Шапкарев. – С. : Изд. състав., 1891-1894. С. : Изд. състав., 1891-1894. – Ч. 2. Отд. I. кн. 8. Простонародна българска философия или Български народни приказки и верования, гатанки, игри и пр. : Български приказки и верования : С прибавл. на няколко макед.-влашки и алб. – 1892. – IV, 296 с.; Т. 2. Отд. I. кн. 9. Простонародна българска философия или Български народни приказки и верования, гатанки, игри и пр. : Български приказки и верования : С прибавл. на няколко макед.-влашки и алб. – 1894, с. 297-583; **Райнов**, Николай Иванов. Най-хубавите български приказки. – 2. прераб. изд. – С. : Ст. Атанасов, 1929. – 228 с. – 1. изд. 1924 със загл. Най-хубавите народни приказки; **Арнаудов**, Михаил Петров. Български народни приказки / Отбор и характеристика от … – С. : Хемус, 1938. – XV, 176 с.; **Данаилов**, Йосиф Исаков. Български народни умотворения : Песни, басни, пословици, гатанки, ладанки, наричания, благословии, баяния, приказки / Избрал и подредил … – [2. изд.]. – С. : Златна библиотека, [1939]. – 50 с. – 1. изд. 1936; **Шапкарев**, Кузман А. Сборник от български народни умотворения : В 4 т. / Кузман А. Шапкарев ; Ред. кол. Петър Динеков, Стойко Стойков ; [Предг. Петър Динеков]. – С. : Бълг. писател, 1968-1973; **Чудомир**. Пестете ни времето : Миниатюри и афоризми / Чудомир ; Състав. Радой Ралин ; [С послесл. от Емилиян Станев]. – 2. изд. – С. : Профиздат, 1975. – 128 с. : с ил., 32 л. репрод. – 1. изд. 1969; **Каралийчев**, Ангел Иванов**.** Приказен свят : [Сб. приказки и разкази] : В 3 т. / Под ред. на [с предг.] Симеон Султанов ; Ил. Любен Зидаров. – 2. изд. – С. : Бълг. писател, 1982. – Т. 1. – 1982. – 256 с. : с ил. – 1. изд. 1974; Т. 2. – 1982. – 255 с. : 15 л. цв. ил. – 1. изд. 1974; Т. 3. – 1982. – 245 с. : с цв. ил. – 1. изд. 1975; **Български** фолклорни приказки : Каталог / Лиляна Даскалова-Перковска и др. ; [С предг. от Тодор Ив. Живков]. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1994. – 827 с. – Други авт.: Д. Добрева, Й. Коцева, Е. Мицева. – Библиогр. с. 816-826 и под линия ; Показалец на предметите и мотивите в бълг. сюжетни типове / Л. Даскалова-Перковска, Е. Мицева; **Народни** устни писмена : Антология / Състав. Борис Христов. – С. : Люк, 1995. – 263 с. – Библиогр. с. 259-262 ; Речник. – Съдържа: Български пословици и поговорки, гатанки, клетви и благословии, баяния, вярвания и прокобявания; **Български** народни приказки : В 6 т. / Състав. и ред. Любомир Духлински ; Ил. Галин Лазаров. – [Плевен] : Сев. ехо, [1997]. – Т. 1. Дядо Трак и последният змей. – 159 с. : с ил.; Т. 2. Човек е най-силен. – 159 с. : с ил.; Т. 3. Куцото петле. – 159 с. : с ил., Т. 4. Неродена мома. – 159 с. : с ил. Т. 5. Вълшебното сандъче. – 159 с. : с ил.; Т. 6. Трима братя и ламята. – 159 с. : с ил.; **Български** народни приказки / Предг., състав., нова ред. и прил. Анчо Калоянов. – В. Търново : Слово, 1999. – 221 с. – (Малка ученическа библиотека). – Съдържа: Приказки за животни и басни ; Вълшебни приказки ; Битови приказки и анекдоти; **Български** народни вълшебни приказки / Състав. Зефира Иванчева ; Худож. Веселин Праматаров. – С. : Дамян Яков, 2000. – 144 с. : с ил.; **Български** народни приказки ; Пословици, поговорки, гатанки / Събрала и ред. Елена Огнянова. – С. : ИК Коралов и сие, 2000. – 280 с.; **Български** предания и легенди, гатанки, пословици и благословии / Предг., състав. и прил. Анчо

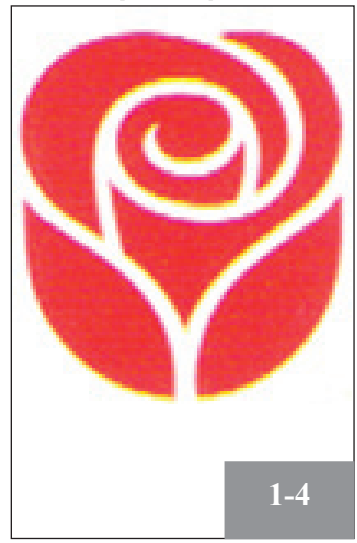

Калоянов. – В. Търново : Слово, 2000. – 285 с. – (Малка ученическа библиотека). – Съдържа и Речник ; Българските изследвачи на нашите народни предания и легенди, пословици и поговорки, гатанки, благословии и клетви; **Български** народни приказки за животни / Състав. Зефира Иванчева ; Худож. Диляна Кметова, Михаил Кметов. – С. : Дамян Яков, 2004. – 128 с. : с ил.; **Йорданова**, Лозинка Симеонова. Български народни приказки за царе и царици, за царски синове и царкини / Ил. Виктор Паунов. – С. : ИК Емас и др., 2007. – 175 с. : с ил.; **Йорданова**, Лозинка Симеонова. Български народни приказки за змейове и хали, за юнаци и техните юначни дела / Ил. Виктор Паунов. – С. : ИК Емас и др., 2008. – 183 с. : с ил.; **Мавров**, Спас Гроздов. Български вълшебни сакрални приказки. – Варна : Данграфик, 2009. – 368 с.; **Сто** и една български народни приказки / [ил. Борис Николов Стоилов]. – 2. изд. – Пловдив : ИК Хермес, 2012. – 384 с. : с ил. – (Имало едно време). – Друго изд.: Подбор Радка Колева. – 1999. – 432 с. : с ил.

Лит.: **Парпулова**, Любомира Д. Българските вълшебни приказки : Въведение в поетиката : [Моногр.] / Отг. ред. Петър Динеков. – С. : БАН, 1978. – 234 с.; **Съветски** българистични изследвания : История, литературознание, езикознание, фолклор : Лит., изд. в България 1944-1980 : [Библиогр.] / Състав. Цанка Рибарова и др. ; Ред. Крумка Шарова и др. – С. : БАН, 1981. – 72 с. – Други авт.: Л. Райнова, П. Орачева, С. Петкова, М. Георгиева ; Други ред.: Д. Иванова-Мирчева, Хр. Дудевски;

Рускова, Екатерина Т. Поетика на смешното в българските народни приказки : Приказки за хитреци : [Изследване]. – С. : Наука и изкуство, 1987. – 216 с. : със сх.; **Фолклорните** традиции на Североизточна България : Изследвания и материали / Състав. и ред. Милена Беновска-Събчева. – [С. : БАН], 1993. – 152 с., 8 л. : ил. – (Регионални проучвания на българския фолклор ; т. 3). – Изд. на БАН. Инст. по фолклор, Ист. музей – Разград. – Библиогр. след някои материали; **Калоянов, Анчо.** Българските изследвачи за нашите народни приказки и анекдоти. // *Български* народни приказки / Предг., състав., нова ред. и прил. Анчо Калоянов. – В. Търново : Слово, 1999; **Калоянов**, Анчо. Българските изследвачи на нашите народни предания и легенди, пословици и поговорки, гатанки, благословии и клетви. // *Български* предания и легенди, гатанки, пословици и благословии / Предг., състав. и прил. Анчо Калоянов. – В. Търново : Слово, 2000; **Стойчева**, Светлана. Приказката в българската литература през XIX век : Опит върху емпирията на приказката. – С. : Карина-Мариана Тодорова, 2009. – 248 с. – Съдържа и Хронологичен показалец на публикуваните приказки през Възраждането ; Буквари, читанки и христоматии от Възраждането до 20-те години на XX век ; Книги и сборници с приказки : 80-те години на XIX век – 20-те години на XX век. – Библиогр. с. 206-216.

БЕЛЕЖКИ,
ОБЩИ ПОЯСНЕНИЯ
И ПРИЕТИ СЪКРАЩЕНИЯ,
СПОМЕНАТИ В ТЕКСТОВЕТЕ И ПОСОЧЕНИ ПОД NN 5-77

По своята структура **апокрифите** (**NN 5-20**) обикновено се състоят от редуващи се смислови цялости, които логически не са крепко свързани помежду си. Често отделни епизоди могат да отпаднат, или други да се добавят, без да се наруши общият смисъл на творбата. В рамките на един апокриф може да се говори за разкази или епизоди „сами за себе си". В средновековната ръкописна традиция понякога се разпространяват само откъси от по-големи творби или се създават кратки редакции поради изоставянето на някои епизоди. Тази структурна особеност на апокрифите отдавна е забелязана от изследвачите.

Стара практика е при издаването творбите да се разчленяват на епизоди (части), които се означават с поредна цифра (Тишендорф, Й., Иванов, Б., Грабар, М., Соколов и др.). Същото правят и преводачите, като следват обикновено номерацията на издадените текстове (Шнеемелхер, К. Куев, Сантос Отеро и др.). Това се върши и с практическа цел – за по-лесно използване и цитиране на паметниците.

В ръкописите липсва разграничение на смислови цялости. При текстове, които от издателите им са разчленени и номерирани, се спазва (с малки изключения) същата номерация на епизодите, за да се улеснят онези, които биха искали да направят справка със съответния момент в оригиналния текст. При неиздадени текстове или издадени точно по ръкописа без нови редове, разчленяването е по изд.: Стара българска литература: В 7 т. – Т. 1. Апокрифи. – 1981.

Заглавията на творбите се запазват според ръкописите. Изключение от принципа се допуска при отделни заглавия, които са прекалено дълги; при такива случаи се цитира пълното заглавие в бележките.

Тъй като в научната литература ред апокрифи се упоменават в съкратена форма и така са станали известни (за това има основания, понеже заглавията в различните преписи показват разнообразие), в съдържанието на книгата се отбелязват в скоби кратките названия.

В преписа, взет за основа при превода, понякога се срещат нелогични или неразбираеми думи, неразчетени добре от преписвача или плод на неволни грешки. Констатирани са пропуски на думи или цели изречения, направени от недоглеждане при преписването, а някои може би още при превеждането. Поради тази причина смисълът на отделни места се губи или замъглява. За да се изясни логиката на текста и да се предаде колкото е възможно по-точно първичният превод, са използвани за справка, уточнявания и допълнения други преписи, в които съответните места са предадени по-логично или по-ясно.

По-важна е не точността на преписа, а смисълът и целостта на творбата. Незначителните изменения съобразно други преписи не са отразени в бележките. Добавените думи или изречения по други преписи се заграждат в ъглести скоби, като в бележките се съобщава откъде е взето допълнението.

Същото се прави и когато липсва началото или краят на творбата и се добавят по друг ръкопис. С ъглести скоби се заграждат още и онези думи, които липсват в текста, но се подразбират и тяхното добавяне прави изречението по-ясно.

Апокрифните творби идат в преписи от различни епохи и отразяват различни степени от развитието на езика. Тук се срещат както старинни, така и диалектни думи, някои от тях липсващи в наличните речници. Понякога се касае за непреведени гръцки думи и други чуждици, често предадени неточно. Затова там, където бе възможно, се изяснява смисълът на изречението с помощта на гръцкия текст.

Някои имена в апокрифите се споменават многократно. За да се избегнат повторения, към труда се прилага един общ речник на срещаните в текстовете имена.

Приведените по Библията обяснения и отпратки към съответни нейни книги и глави имат за цел да дадат възможност на интересуващия се читател да прави сравнения; в ред случаи те помагат и за изясняване смисъла на текста. Някои имена от текста липсват в Библията, не са засвидетелствани и в историята, други са съвсем епизодични, заради това не са взети предвид в речника. Съпоставката между апокрифните разкази и съответните библейски моменти добре показва различията между апокрифи и канонични книги. Апокрифите предлагат богатство на подробности, изобилие на картини и диалози, разлики в обясненията и в изображението на героите, плод на фолклорно или еретическо влияние и на творческия размах на въображението.

Ораторската проза (**NN 21-29; 52-61**) е свързана с имената на най-големите творчески личности в историята на старобългарското словесно изкуство. Доколкото предговорът набелязва само най-общи въпроси около характера и развитието й, в коментарните бележки са включени кратки сведения за всеки автор и библиография. По-старата изследователска литература е представена от основни съчинения; съзнателно е дадено предимство на съвременни публикации.

БЕЛЕЖКИ, ОБЩИ ПОЯСНЕНИЯ И ПРИЕТИ СЪКРАЩЕНИЯ, СПОМЕНАТИ В ТЕКСТОВЕТЕ И ПОСОЧЕНИ ПОД NN 5-77

По своята структура **апокрифите** (**NN 5-20**) обикновено се състоят от редуващи се смислови цялости, които логически не са крепко свързани помежду си. Често отделни епизоди могат да отпаднат, или други да се добавят, без да се наруши общият смисъл на творбата. В рамките на един апокриф може да се говори за разкази или епизоди „сами за себе си". В средновековната ръкописна традиция понякога се разпространяват само откъси от по-големи творби или се създават кратки редакции поради изоставянето на някои епизоди. Тази структурна особеност на апокрифите отдавна е забелязана от изследвачите.

Стара практика е при издаването творбите да се разчленяват на епизоди (части), които се означават с поредна цифра (Тишендорф, Й., Иванов, Б., Грабар, М., Соколов и др.). Същото правят и преводачите, като следват обикновено номерацията на издадените текстове (Шнеемелхер, К. Куев, Сантос Отеро и др.). Това се върши и с практическа цел – за по-лесно използване и цитиране на паметниците.

В ръкописите липсва разграничение на смислови цялости. При текстове, които от издателите им са разчленени и номерирани, се спазва (с малки изключения) същата номерация на епизодите, за да се улеснят онези, които биха искали да направят справка със съответния момент в оригиналния текст. При неиздадени текстове или издадени точно по ръкописа без нови редове, разчленяването е по изд.: Стара българска литература: В 7 т. – Т. 1. Апокрифи. – 1981.

Заглавията на творбите се запазват според ръкописите. Изключение от принципа се допуска при отделни заглавия, които са прекалено дълги; при такива случаи се цитира пълното заглавие в бележките.

Тъй като в научната литература ред апокрифи се упоменават в съкратена форма и така са станали известни (за това има основания, понеже заглавията в различните преписи показват разнообразие), в съдържанието на книгата се отбелязват в скоби кратките названия.

В преписа, взет за основа при превода, понякога се срещат нелогични или неразбираеми думи, неразчетени добре от преписвача или плод на неволни грешки. Констатирани са пропуски на думи или цели изречения, направени от недогледване при преписването, а някои може би още при превеждането. Поради тази причина смисълът на отделни места се губи или замъглява. За да се изясни логиката на текста и да се предаде колкото е възможно по-точно първичният превод, са използвани за справка, уточнявания и допълнения други преписи, в които съответните места са предадени по-логично или по-ясно.

По-важна е не точността на преписа, а смисълът и целостта на творбата. Незначителните изменения съобразно други преписи не са отразени в бележките. Добавените думи или изречения по други преписи се заграждат в ъглести скоби, като в бележките се съобщава откъде е взето допълнението.

Същото се прави и когато липсва началото или краят на творбата и се добавят по друг ръкопис. С ъглести скоби се заграждат още и онези думи, които липсват в текста, но се подразбират и тяхното добавяне прави изречението по-ясно.

Апокрифните творби идат в преписи от различни епохи и отразяват различни степени от развитието на езика. Тук се срещат както старинни, така и диалектни думи, някои от тях липсващи в наличните речници. Понякога се касае за непреведени гръцки думи и други чуждици, често предадени неточно. Затова там, където бе възможно, се изяснява смисълът на изречението с помощта на гръцкия текст.

Някои имена в апокрифите се споменават многократно. За да се избегнат повторения, към труда се прилага един общ речник на срещаните в текстовете имена.

Приведените по Библията обяснения и отпратки към съответни
нейни книги и глави имат за цел да дадат възможност на интересуващия се читател да прави сравнения; в ред случаи те помагат и за изясняване смисъла на текста. Някои имена от текста липсват в Библията, не са засвидетелствани и в историята, други са съвсем епизодични, заради това не са взети предвид в речника. Съпоставката между апокрифните разкази и съответните библейски моменти добре показва различията между апокрифи и канонични книги. Апокрифите предлагат богатство на подробности, изобилие на картини и диалози, разлики в обясненията и в изображението на героите, плод на фолклорно или еретическо влияние и на творческия размах на въображението.

Ораторската проза (**NN 21-29; 52-61**) е свързана с имената на най-големите творчески личности в историята на старобългарското словесно изкуство. Доколкото предговорът набелязва само най-общи въпроси около характера и развитието й, в коментарните бележки са включени кратки сведения за всеки автор и библиография. По-старата изследователска литература е представена от основни съчинения; съзнателно е дадено предимство на съвременни публикации.

Бележките към преводите на **житиеписните творби** (**NN 30-29; 62-69**) имат за цел да въведат максимално сбито, само с най-необходимите данни и в проблематиката (археографска, текстологическа, литературно-историческа и т. н.) на включените произведения.

Библиографията е ограничена до най-необходимите книги и изследвания, като са подбрани преди всичко ония от тях, които са достъпни за широк кръг читатели.

Избягват се указанията за старопечатни книги и редки издания, освен ако те съдържат уникални извори или текстове.

Коментирани са ония моменти от житията, които иначе не биха били ясни за читателите. По-специално внимание се отделя на цитатите от Библията, тъй като в тях се съдържа до голяма степен ключът към разбиране на агиографската стилистика (сравнения, съпоставки, реминисценции, алегории, символика).

Понякога споменаването на едно библейско име или ситуация изпълва пасажа със „свръхсмисъл", който е бил напълно понятен на читателите на житията в миналото, но е загубен за днешния читател.

За да може поне отчасти да се възстанови „разкъсаната връзка” между митологичното мислене на средновековните автори и съвременниците, отбелязваме библейските цитати, и то както ония, които са въведени с пряко позоваване на библейската книга, така и ония, които са вплетени в повествованието без някакво указание (доколкото сме в състояние да ги определим).

Където е възможно, са посочени също и заемките от литургически книги и от други византийски автори. Цитатите от Библията са сравнявани не със съвременните новобългарски преводи, а с църковнославянския текст, който е близък до текста, познат на средновековните български книжовници.

Използвани са следните изд.: – Москва (1904); **Auszűge** aus der Gennadius-Bibel (1499). Nr. I. Der Psalter. In Faksimile herausgegeben von Gerd Freidhof. – Frankfurt am Main, 1974.

За да се открои по-ярко механизмът на включването на библейските текстове и реминисценции в житийните творби се посочва как е използван цитатът – дали е цитирано точно, неточно или пък дадена библейска ситуация е само интерпретирана като паралел на агиографа.

За уточняване на цитираните места освен съответните справочници са използвани и научните издания на текстовете, а също и книгата на епископ **Партений**. Жития на българските светии. Т. 1. – С., 1974; Т. 2. – С., 1979.

Бележките към преводите на съчиненията по **естествознание (натурфилософия)** (**NN 46-51; 75**) имат за цел да изложат максимално сбито литературоведската, текстологическата, археографската и историческата проблематика по отношение на текстовете.

Библиографията е ограничена до най-представителните изследвания и издания на паметниците, както и най-необходимите книги, достъпни за широк кръг читатели.

Коментирани са неясните при превода места, библейските лица, заемките от други произведения или паралелите с тях.

При бележките са използвани максимално коментарите на Ив. Дуйчев и на други преводачи.

Библейските цитати са установени спрямо изданието : **Библия**, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. – С.: Изд. Св. Синод на Бълг. църква, 1925; 1995.

За заглавия, които по-често се цитират към **апокрифите** (**NN 5-20**), **ораторската проза** (**NN 21-29; 52-61**), **историческите съчинения** (**NN 38-45; 70-74**) са приети следните **съкращения**:

I. На книги:

Ангелов, Б. Из **Ангелов, Б**., I, II, III – Ангелов, Б. Ст. Из старата българска, руска и сръбска литература. Кн. 1. – С., 1958; Кн. 2. 1967; Кн. 3. 1978.

Ангелов-Генов – Ангелов, Б., М. Генов. Стара българска литература в примери, преводи и библиография. – С., 1922.

Ангелов, Б., М. Генов. Стара българска литература – Ангелов, Божан, М. Генов. Стара българска литература (IX-XVIII в.) в примери, преводи и библиография. (История на бълг. литература в примери и библиогр. Т. 2). – С., 1922.

Апокрифи – Стара българска литература. 1. Апокрифи. Състав. и ред. Д. Петканова. – С., 1981.

Архангельский. К истории – Архангельский, А. С. К истории южнослянской и древнерусской апокрифической литературы. Два любопитных сборника Софийской народной библиотеки в Болгарии. // *Изв. ОРЯС*, т. 4, 1899.

Бешевлиев, Първобългарски надписи – Бешевлиев, В. Първобългарски надписи. – С., 1979.

Бильбасов, В. **А.** Кирилл и Мефодий – Кирилл и Мефодий по документальным источникам. Критика документов. Римские папы и славянские первоучители. Monumenta Diplomatica. – СПб., 1868.

Бончев, Ат. – Св. Климент Охридски. Слова и поучения. Прев. от старобълг. ез. архим. д-р Атанасий Бончев. – С., 1970.

ВМЧ – Великие минеи четьи, собранные всероссийском митрополитом Макарием. – СПб., М., 1868-1915.

Георгиев, Е. Литературата на XIII в. – Георгиев, Е. Литературата на Втората българска държава. Ч. 1. Литературата на XIII в. – С., 1977.

Данчев, Владислав Граматик – Данчев, Г. Владислав Граматик. Книжовник и писател. – С., 1969.

Демина, Тих, дам. – Демина, Е. Тихонравовский дамаскин. Болгарский памятник XVII в. Ч. 2. Палеографическое описание и текст. – С., 1971.

Динеков, П. Стара българска литература. I, II – Динеков, П. Стара българска литература. Ч.1-2. – С., 1953.

Динеков, Старобългарски страници – Динеков, П. Старобългарски страници. Антология. – С., 1966.

Дуйчев, Естествознанието – Кристанов, Цв., Ив. Дуйчев. Естествознанието в средновековна България. Сб. от истор. извори. – С., 1954.

Дуйчев, Из старата, 1, 2 – Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. Ч. 1. – С., 1940; Ч. 2. – С., 1943.

Дуйчев, СБК 1-2 – Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. Т. 1-2. – С., 1943, 1944.

Дуйчев, И. Из старата българска книжнина. I, II – Дуйчев, И. Из старата българска книжнина. 1. Книжовни и исторически паметници от Първото българско царство. – С., 1940; 2. Книжовни и исторически паметници от Второто българско царство. – С., 1944.

Естествознанието – Кристанов, Цв., Ив. Дуйчев. Естествознанието в средновековна България. Сб. от истор. извори. – С., 1954.

Естественонаучни знания – Чолова, Цв. Естественонаучни знания в средновековна България. – С., 1988.

Златарски, История 1–3 – Златарски, В. Н. История на българската държава през средните векове. Т. 1, кн. 1-2; Т. 2; Т. 3. – С., 1918-1940.

Златарски, В. История – Златарски, В. История на българската държава през средните векове. Т. 2. – С., 1934; (2. изд. 1972); Т. 3. – С., 1940; (2. изд. 1972).

Иванов, Богомилски книги – Иванов, Й. Богомилски книги и легенди. – С., 1925; фототип. изд. 1970.

Иванов, Й. БСМ 1, 2 – Иванов, Й. Български старини из Македония. – С., 1908; 2. изд. 1931 (преизд. 1970).

Иванов, БСМ – Иванов, Й. Български старини из Македония. – С., 1931 (фототип. изд. 1970).

Иванов, Й. Жития – Иванов, Й. Жития на св. Ивана Рилски с уводни бел. – ГСУ. Ист.-филол. фак., кн. XXXII, 13. – С., 1936.

Иванов, Й. Северна Македония – Иванов, Й. Северна Македония. Исторически издирвания. С образци и карти. – С., 1906.

Иванов, Староб. разкази – Иванов, Й. Старобългарски разкази. – С., 1935.

Иванов, Й. Старобългарски разкази – Иванов, Й. Старобългарски разкази. Текстове, новобълг. превод и бел. – Унив. библиотека, № 165, С., 1935.

История на България, II, III – История на България. Т. 2. Първа българска държава. – С., 1981; Т. 3. Втора българска държава. – С., 1982.

История на българската литература **–** История на българската литература. Т. 1. – С., 1963.

Киселков, В. Проуки и очерти – Киселков, В. Проуки и очерти по старобългарска литература. – С., 1956.

Кл. Охр. – Климент Охридски. Събрани съчинения. (Т. 1. С., 1970; Т. 2. С., 1978; Т. 3. С., 1973).

Климент Охридски. Съчинения III – Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 3. (Обраб. Б. Ст. Ангелов, Хр. Кодов). – С., 1973.

Кодов, Опис, БАН – Кодов, Хр.Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. – С., 1969.

Кодов, Хр., М. Стоянов. Опис на славянските ръкописи – Кодов, Хр., М. Стоянов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. – С., 1964.

Лавров, Апокр. тексты – Лавров, П.А. Апокрифические тексты. // *Сб.ОРЯС*, т. 67, СПб., 1899.

Лавров, П. Материалы по истории – Лавров, П. Материалы по истории возникновения славянской письменности. – Л., 1930.

Ламанский, В. И. О некоторых славянских рукописях **–** Ламанский, В. И. О некоторых славянских рукописях в Белграде, Загребе и Вене с филологическими и историческими примечаниями. – Записки Академии наук, Т. 6, СПб, 1864, кн. 1, с. 1-167.

Начов, Тиквешки рък. – Начов, Н. Тиквешки ръкопис. // *СбНУ*, № 8.

Новакович, Примери – Новакович, Ст. Примери књижевности <...> језика старого и српско-словенского. – У Београду, 1904.

Павловић, Л. Култови лица **–** Павловић, Л. Култови лица код Срба и Македонаца. – Смедерево, 1965.

Петров-Гюзелев, ХИБ 1-2 – Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Т. 1-2. – С., 1978.

Порфирьев, Апокр. сказ. ветх. лицах – Порфирьев, И. Я. Апокрифические сказания о ветхозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки. // *СбОРЯС*, т. 17, СПб, 1877.

Порфирьев, Апокр. сказ. нов. Лицах – Порфирьев, И. Я. Апокрифические сказания о новозаветных лицах и

событиях по рукописям Соловецкой библиотеки. // *СбОРЯС*, т. 52, СПб, 1890.

Попов, Описание рук. и каталог – Попов, А. Описание руукописей и каталог книг церковной печати библиотеки А. И. Хлудова. – М., 1972.

Попов, Библ. материалы – Попов, А. Библиографические материалы собранныеА. И. Поповым I-XX. Чтения в императорском обществе истории и древностей Российских. – М., 1979-1890.

Пыпин, Памятники 3 – Пыпин, А. Ложные и отреченные книги русской старины. Памятники старинной русской литературы. Вып. 3. – СПб, 1862.

Радченко, Заметки – Радченко, К. Заметки о пергаменном сборнике № 139 (137) XIV века Венской придворной библиотеки. // *Изв.ОРЯС*, т. 8, кн. 4.

Радченко, К. Религиозное и литературное движение – Радченко, К. Религиозное и литературное движение в Болгарии в эпоху перед турецким завоеванием. – Киев, 1898.

Сергий Полный месяцеслов Востока I, II **–** Сергий, архиеп. Полный месяцеслов Востока. Т.1, 2. (2. изд.). – Владимир, 1901.

Снегаров, Ив. Неиздадени жития – Снегаров, Ив. Неиздадени старобългарски жития. – ГДА, III (XXIX), 1953-1954, с. 151-175.

Соколов, Материалы – Соколов, М. Материалы и заметки по старинной славянской литературе. Вып. 1. – М., 1888.

Сперанский, Заметки – Сперанский, М. Заметки о рукописях Белградских и Софийской библиотеки. // *Известия* Нежинского Института, т. 16, Нежин, 1895.

Стара българска литература – Стара българска литература. Т. 1. Апокрифи. Състав. и ред. Д. Петканова. – С., 1951; Т. 2. Ораторска проза. Състав. и ред. Л. Грашева. – С., 1982; Т. 3. Исторически съчинения. Състав. и ред. Ив. Божилов. – С., 1983; Т. 4. Житиеписни творби. Състав. и ред. Кл. Иванова; Т. 5. Естествознание. Състав. и ред. Ан. Милтенова. – С., 1992.

Стоянов, Кодов. Опис 3 – Стоянов, М., Хр. Кодов.Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. 3. – С., 1964.

Стоянов – Кодов, Опис 3 – Стоянов, М., Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 3. – С., 1964.

Стоянов, Кодов. Опис 4 – Стоянов, М., Хр. Кодов.Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. 4. – С., 1971.

Сырку, Время и жизнь – Сырку, П. К истории исправления книг в Болгарии XIV веке. Т. 1, вып. 1. Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского. – СПб, 1898.

Сырку, П. К истории исправления книг – Сырку, П. К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке. Т. 1, вып. 1. Время и жизнь патриарха Евфимия Терновского. – СПб, 1898.

Теодоров-Балан, Ал. Кирил и Методи I, II – Теодоров-Балан, Ал. Кирил и Методий. Свез. 2. Набожен помен исторични свидетелства за Кирил и Методия. – С., 1934.

Тихонравов, Памятники 1, 2 – Тихонравов, Н. Памятники отреченной русской литературы. Т. 1; Т. 2. – М., 1863.

Търновска книжовна школа I, II, III – Търновска книжовна школа 1371-1971. Междунар. симпозиум В. Търново, 11-14 окт. 1971. – С., 1974; 2. Ученици и последователи на Евтимий Търновски. Втори междунар. симпозиум В. Търново, 20-23 май 1980; 3. Григорий Цамблак. Живот и творчество. Трети междунар. симпозиум В. Търново, 12-15 ноем. 1980. – С., 1984.

Франко, Апокрифи 1, 2, 3, 4 – Франко, І. Апокріфи і легенди з українських рукописів. – У Львов, т. 1,1896, т. 2 1898, т. 3 1902, т. 4, 1906.

Христова, Караджова, Узунова. Приписки – Христова, Боряна Владимирова и др. Бележки на българските книжовници X-XVIII век : Т. 1. X-XV век / Състав. Боряна Христова, Даринка Караджова, Елена Узунова ; Предг. Божидар Николов Райков ; Науч. ред. Божидар Райков, Донка Петканова. – С., : Нар. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2003. – Съдържа и Новобългарски превод ; Коментар ; Палеографски албум.

Христоматия по старобългарска литература **–** Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. – С., 1961; (2. изд. 1967; 3. изд. 1974; 4. 1978). Ако няма друго указание, цитира се по първото издание.

Христоматия – Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. 3. изд. – С., 1967.
Христоматия – Динеков, П., К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. – С., 1974.
Христоматия 1, 2 – Петров, П., В. Гюзелев. Христоматия по история на България. Т. 1. – С., 1978; Т. 2. – С., 1978.
Цонев, Б. Опис 1-2 – Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. – С., 1910; Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. 2. – С., 1923.
Цонев, Б. Опис 1 – Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги в Народната библиотека в София. 1. – С., 1910.
Цонев, Б. Опис 1 – Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. – С., 1910.
Цонев, Б. Опис 2 – Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи в Народната библиотека в София. 1. – С., 1923.
Цонев, Б. Опис 2 – Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народната библиотека. Т. 2. – С., 1923.
Цонев, Опис Пл. – Цонев, Б. Опис на славянските ръкописи и старопечатните книги в Пловдивската народната библиотека. – С., 1920.
Яцимирский, Мелкие тексты – Яцимирский, А. И. Мелкие тексты и заметки по старинной и русской литературе. // *Изв. ОРЯС*, т. 4, 1899.

* * *

Вељевliev, V. Die protobulgarischen Inschriften. – Berlin, 1963.
BHG – Halkin, Fr. Bibliotheca haliographsca graeca. T.1, 2, 3. – Bruxelles, 1957.
BHG – Bibliotheca Hagiographica graeca I-III. – Bruxelles, 1957. Auctarium, ed. F. Halkin, 1969.
Грабар – Grabar, B. Apokrifna dijela apostolska u hrvatskoglagoljskoj literature. Radovi Staroslovenskog Instituta, knj. 6. – Zagreb, 1967.
Хенеке-Шнеемелхер – Hennecke, E. Neutrestamentlishe Apokryphen in deutscher Űbersetzung, 4 Auflage hrg. Von W. Scheneemeicher. 1 Bd. Evangelien. – Tыbingen, 1968. 2 Bd. Apostolisches, Apokalipsen und Verwantes. – Tыbingen, 1971.
Kaluħniacki, E. Werke – Kaluħniacki, E. Werke des Patriarhen von Bulgarien Euthimius (1375-1393) nach den besten Handschriften. – Wien, 1901.
Kaluħniacki, E. Zur дlteren Paraskevavalitteratur der Griechen, Slaven und Rumдlnen. – Wien, 1899.
Отеро – de Santos Otero, Aurelio. Die handschriftliche Ьberlieferung der altslavichen Apokryfen. Bd. 1. – Berlin, 1978.
PG – Migne, J. P.Patrologiae cursuscompletus. Series Graeca. – Paris.
Строхал – Strochal, R. Stare hrvatske apokrifne priže i legende, sobrao iz starich hrv. glagolskich rukopisa 14-18. vijeka R. S. U. – Bjelovaru, 1917.
Тишендорф, К. von. Apokalypses apokryphae. – Leipzig, 1851, 1866.
Тишендорф, К. von. Acta apostolorum apokrypha. – Leipzig, 1851.
Тишендорф, К. von. Evangelia apokrypha. – Leipzig, 1852, 1876.

*** За отбелязване на отделните издания при бележките към текстовете използвам съкращения, отдавна приети в науката – според издателя на текста: Тих(онравов), Порф(ирьев), Яц(имирский), Пол(ивка), Л(авров) и др. Подобно и при преписите – Соф(ийски), В(иенски).

II. <u>На периодични издания</u>:

ВДИ – Вестник древней истории
ГДА – Годишник на Духовната академия. София.
ГИБИ – Гръцки извори за българската история. – София.
ГСУ – Годишник на Софийския университет. София.
ГСУ ФИФ – Годишник на Софийския университет, Философско-исторически факултет
ЖМНП – Журнал Министерства народного просвещения. – СПб. Н. с. 1906-1916.
ИБАД – Известия на Българското археологическо дружество
Изв. **НБКМ** – Известия на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”. – София.
Изв.**ОРЯС** – Известия Отделения русского языка и словесности Академии наук. СПб.
ИИБЛ – Известия на Института за българска литература
ИИД – Известия на историческото дружество
ИОРЯС – Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. – СПб. – Л., 1896-1927.
ИП – Исторически преглед. София.
ИРАИК – Известия Русского археологического института в Константинополе
Летопис на БКД – Летопис на Българското книжовно дружество. София.
ЛИ – Литературна история. София.
НБИВ – Народна библиотека „Ив. Вазов” в Пловдив
НБКМ – Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” в София
ПДП – Памятники древней письменности.
ПДПИ – Памятники древней письменности и искусства. Москва,
С.-Петербург.
ИОРЯС – Известия Отделения русского языка и словесности Императорской академии наук. – СПб. – Ленинград, 1896-1927.
Изв. **НБКМ** – Известия на Народната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”. – София.
ПДП – Памятники древней письменности.
ППСб – Православный Палестинский сборник. – СПб.
ПСп – Периодическо списание на Българското книжовно дружество. Браила. – София, 1870-1910.
Сб. **БАН** – Сборник на Българската академия на науките. – София. 1913-1949.
Сб. **НУ** – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. – София.
СОРЯС – Сборник Отделения русского языка и словессности. Академия наук. СПб. – Ленинград. 1872-1928.

ТОДРЛ – Труды Отдела древнерусской литературы. Ленинград.
ЧОИДР – Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Москва. 1845/46-1916.
ASPh – Archiv fыr slavische Philologie. – Berlin. 1876-1929.
Сп БАН – Списание наБългарската академия на науките.
Slavia – Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. – Praha. 1922/23.
Starine – Starine. Izdaje Jogoslovenska akademija znatnosti i umetnosti. – Zagreb. 1869-1990.
Сб. БАН – Сборник на Българската академия на науките. – София. 1913-1949.
Сб НУ – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. София.
СбОРЯС – Сборник отделения русского языка и словесности Академии наук. СПб.
СОРЯС – Сборник Отделения русского языка и словессности. Академия наук. СПб. – Ленинград. 1872-1928.
Сп БАН – Списание на Българската академия на науките. София.
Споменик – Споменик српске кралевске академје, Београд
ТОДРЛ – Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы Академии наук СССР. Ленинград.
Унив. изв. Киев – Университетские известия. Императорский университет св. Владимира. Киев.
ЧОИДР – Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Москва. 1845/46-1916.
Чтения ОИДР – Чтения в Императорском обществе истории и древностей российских при Московском университете. Москва.
ЦВ – Църковен вестник. София.
ЦИАМ – Църковен историко-археологически музей, София

* * *

ASPh – Archiv fыr slavische Philologie. – Berlin. 1876-1929.
BCH – Bulletin de correspondence hellйnique
Slavia – Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. – Praha. 1922/23.
Starine – Starine. Izdaje Jogoslovenska akademija znatnosti i umetnosti. – Zagreb. 1869-1990.

III. <u>На библиотеки и учреждения, в книгохранилищата на които се пазят славянски ръкописи</u>:

БАН – Българска академия на науките
ГБЛ – Государственная библиотека им. Вл. И. Ленина. Москва (дн. Руска държавна библиотека. Москва).
ГИМ – Государственный исторический музей. Москва.
ГПБ – Государственная публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Ленинград (дн. Руска национална библиотека. СПб.).
МСПЦ – Музей Српске православне цркве
НББ – Народна библиотека, Белград
НБКМ – Народна библиотека „Кирил и Методий". София (дн. Нацонална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". София).
НМРМ – Национален музей Рилски манастир
САНУ – Српска академија наука и уметности. Белград.
ЦГАДА – Центральный государственный архив древних актов, Москва **ЦИАМ** – Църковен историко-археологически музей. София.
ЮАЗ – Югославска академия на науките, дн. Хърватска академия на науките, Загреб.

IV. <u>Други съкращения</u>:

ап. – апостол
арх. – архив
библ. – библейски
б. ред. – българска редакция
вер. – вероятно
Вж – виж
вкл. – включително
г. – година
гл. – глава
гр. – град; гръцки
дн. – днес
др. – други
ез. – езеро
едноим. – едноименен, -а, -о
зап. – западен
изд. – издание
имп. – император
км – километър
лит. – литература
дам. – дамаскин
лат. – латински
н.е. – новата ера
напр. – например
нач. – началото
нар. – народно
неидент. – неидентифициран
обл. – област
о-в – остров
ок. – около
п-в – полуостров
пл. – планина
под. – подобно
пр. н. е. – преди новата ера
пр. – препис
р. – река
ред. – редакция
респ. – респективно
ркп. – ръкопис

с. – село; страница
сб. – сборник
Св. – Свети
срб. ред. – сръбска редакция
СПб. – Санкт Петербург
срв. – сравни
старобълг. – старобългарска, -и
съч. – съчинение
т. – том
т. **е. –** то ест
т. **н.** – така нататък
т. нар. – така наречен
ч. – част

*V. **<u>На библейски източници</u>**:*

Авакум – Книга на пророк Авакум
Амос – Книга на пророк Амос
Бит.; Битие – Първа книга Мойсеева – Битие
Варух – Книга на пророк Варух
Второзак. – Пета книга Моисеева – Второзакония
Гал. – Послание на ап. Павел до галатяни
Дан. – Книга на пророк Даниил
Деян. – Деяния апостолски
Евр. – Послание на ап. Павел до евреите
1 Езра – Първа книга на Езра
2 Езра – Втора книга на Езра
3 Езра – Трета книга на Езра
Екл. – Книга на Еклесиаста
Естир – Книга на Естир
Ефес. – Послание на ап. Павел до ефесяни
Зах.; Захария – Книга за пророк Захария
Изх. – Втора книга Мойсеева – Изход
Иисус Навин – Книга Иисус Навин
Ис. – Книга на пророк Исайя
Йез. – Книга на пророк Йезекия
Йер. – Книга на пророк Йеремия
Йоан – Евангелие от Йоан
1 Йоан – Първо съборно послание на ап. Йоан Богослов
2 Йоан – Второ съборно послание на ап. Йоан Богослов

3 Йоан – Трето съборно послание на ап. Йоан Богослов
Йов – Книга на Йов
Йоил – Книга на пророк Йоил
Йона – Книга на пророк Йона
Кол. – Послание на ап. Павел до колосяни
1 Кор. – Първо послание на ап. Павел до коринтяни
2 Кор. – Второ послание на ап. Павел до коринтяни
Левит – Трета книга Мойсеева – Левит
Лк. – Евангелие от Лука
1 Мак. – Първа книга Макавейска
2 Мак. – Втора книга Макавейска
3 Мак. – Трета книга Макавейска
Малахия – Книга на пророк Малахия
Мар.; Мр. – Евангелие от Марко
Мат. – Евангелие от Матей
Неемия – Книга на Неемия
Осия – Книга на пророк Осия

Откр. – Откровение на Йоан Богослов
1 Пар. – Първа книга Паралипоменон
2 Пар. – Втора книга Паралипоменон
Песен – Книга Песен на Песните
1 Петр. – Първо съборно послание на ап. Петър
Плач Йер. – Книга Плач Йеремиев
Премъдрост Сол. – Книга Премъдрост Соломонова
Премъдрост Сир. – Книга Премъдрост на Иисус син Сирахов
Притчи – Книга Притчи Соломонови
Пс. – Псалтир
Римл. – Послание на ап. Павел до римляните
Рут – Книга Рут
1 Сол. – Първо послание на ап. Павел до Солуняни
2 Сол. – Второ послание на ап. Павел до Солуняни
Съдии – Книга Съдии Израилеви
1 Тим. – Първо послание на ап. Павел до Тимотей
2 Тим. – Второ послание на ап. Павел до Тимотей
Тит – Послание на ап. Павел до Тит
Товит – Книга на Товит
Фил. – Послание на ап. Павел до Филипяни
Филим. – Послание на ап. Павел до Филимон
1 Цар. – Първа книга Царства
2 Цар. – Втора книга Царства
3 Цар. – Трета книга Царства
4 Цар. – Четвърта книга Царства
Числа – Четвърта книга Моисеева – Числа
Юдит – Книга на Юдит
Яков – Съборно послание на ап. Яков

РЕЧНИК НА ЛИЧНИТЕ, ГЕОГРАФСКИТЕ И ДРУГИТЕ ИМЕНА, СПОМЕНАТИ В ТЕКСТОВЕТЕ И ПОСОЧЕНИ ПОД NN 5-77[1]

Речникът включва личните имена, които се срещат в публикуваните текстове. За да не се получават повторения, в речника не са поместени ония имена на исторически лица и литературни герои, които са употребени еднократно и са обяснени в бележките към съответните произведения.

Включени са старославянски, еврейски, евангелски имена, заложени в паметта на нашата държава. Ние ги срещаме в църковните писания, апокрифите, летописите, в изследванията на историците, в литературните паметници. Тук се проследява произходът и значението на тези имена, както и географските названия на планини, морета и реки, градове и местности, с кратки сведения за местонахождението им. Посочени са и титли и длъжности на владетели и воински звания на различни владетели и военачалници. Тук ще намерим и термини и редки думи, характерни за времето на изследвания период. Така също често се срещат библейски персонажи и герои от митологията – богове и богини, митически герои и събития.

Всички тези масиви са подчинени на строг азбучен ред, следван навсякъде, независимо от понятията, в общия ред на имената.

ААРОН (АРОН) – според Стария завет син на Аврам от коляното на Левий, староеврейски първосвещеник, по-голям брат на пророк Мойсей, комуто помагал при извеждането на евреите от египетски плен, (Изход 4, 14), въплъщава свещеничеството.

АБУКИР **Вж** КАНОВА.

АВАРАК – келтски владетел.

АВГАР(АВГАР V), цар – живял през 9-46 г. от н. е., владетел на Осроенското царство в Месопотамия със столица Едеса. Старохристиянска легенда, известна от IV в., разказва за кореспонденцията му с Иисус Христос. С името му се свързва чудотворното изображение на Христос, наречено „неръкотворен образ” (Христос отпечатва образа си на кърпа и я изпраша на Авгар).

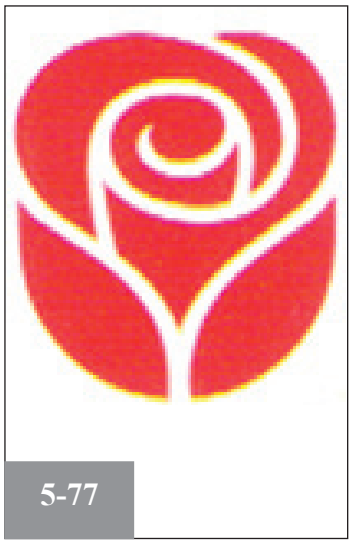

АВГУСТ, Гай Юлий Октавиан – римски император, 30 г. пр. н. е. – 14 г. от н. е.

АВГУСТИАН – Алусиан, син на цар Иван Владислав.

АВГУСТИН (АВРЕЛИЙ АВГУСТИН - БЛАЖЕНИ) (13. XI. 354 г. Тагаста -28.VIII 430 г. Нумидия) Хипон Регий Нумидия – римски християнски автор, църковен деец, епископ на Ипон (Северна Африка), известен като Свети Августин (Агустин) или Августин Блажени, богослов, писател, един от отците на Западната църква. С дейността си и главно с апологетическите и полемичните си трудове защитава църквата срещу манихеите, арианите и др. Неговото влияние доминира в западната теология чак до Тома Аквински. Паметта му се празнува на 28 август.

АВЕЛ – втори син на Адам и Ева, убит поради завист от брат си Каин (Бит.4, 2. 8. 9). Жертвата на Авел била угодна на Бога, докато жертвата на Каин е отхвърлена (Бит. 4). В Новия завет и в по-късната християнска традиция Авел е първият мъченик, невинна жертва, праобраз на страданията на Иисус Христос и на християнските мъченици. В евангелията се говори за него като за първи мъченик, праведник (Мат. 23: 35; Лк. 11: 51).

АВЕЛВАКИ (Абд ал-БАКИ) (685-705) – омеядски халиф.

АВЕЛИАН – император Цезар Домяцкий Аврелиан Август (270-275), римски император.

АВЕСАЛОМ – трети син на цар Давид, отличава се с необикновена красота. Вдига въстание против баща си, претърпява поражение, с къдриците си се заплита за дъб и увисва във въздуха. Един от пълководците, въпреки забраната на Давид, го убива със стрели (2 Цар. 14: 25-26; 18: 8-15).

АВИД – гр. на малоазийско крайбрежие.

АВИТОХОЛ – легендарен български владетел, родоначалник от династията Дуло, идентифициран с Атила.

АВИМЕЛЕХ – 1. цар на гр. Герар, който се съблазнява от красотата на Сара и бива предупреден насън от Бог да я освободи; изпраща Авраам и Сара с богати дарове (Бит. 20). 2. син на израилския съдия Гедеон и внук на Иоас, който убива седемдесетте си братя, става цар на Израил, но бива убит заради злодеянията си (Съдии 8:31, 9).

АВИН (АВИД) – гр. Абидос, дн. Бобаликафеси (Япълбак) на малоазиийски бряг на Дарданелите.

АВИРИОС – р., неидент.

АВИРОН – вожд от коляното на Рувим, който заедно с Корей и Датан се опълчва срещу Мойсей и Аарон.

АВКСИОС **Вж** АКСИОС.

АВЛИС – пл., неидент.

АВРАМ (АВРААМ) – „баща на много народи", старозаветен патриарх, избраник на Бога, единадесетият по ред „след потопа", се счита за родоначалник на еврейския и измаилтянския народ (чрез синовете си Исаак, роден от Сара и Измаил, роден от робинята Агара) и за родословен корен на Иисус (Бит. 12-25). Предполага се, че такова историческо лице е живяло около 1800 г. пр. н. е. Пръв между патриарсите, тройката Авраам, Исак, Яков – неделима и в заклинанията. В християнската традиция Аврам е пример на жива и непоклатима вяра в Бога.

АВРОЛЕВА – две височини с подобно наименование.

АГАВ – 1.баща на старозаветния пророк Илия (според извънбиблейски източници); 2. гр. Медер на север от р. Сини Нил, център на едноим. област Агав.

АГАРА (АГАР) – египтянка, слугиня на Сара. По предложение на Сара Авраам се свързва с нея и тя му ражда син – Измаил (Бит. 16). След раждането на Исак Измаил му се присмива; по молба на Сара Аврам изпъжда Агар заедно със сина й. Те заживяват в пустинята, Агар взема за жена на Измаил египтянка (Бит. 21, 9-21). Чрез Измаил Агар става родоначалница на многоброен народ, враждебен на „Божия народ", т.е. на потомците на Аврам от Исак. От името на Агар се получава названието „агаряни", което е равно на „измаилтяни", т. е. арабите. По-късно под „агаряни" започват да се разбират изобщо мохамеданите, тъй като ислямът е арабска форма на монотеизма, а Мохамед е арабин. У нас под агаряни се разбират предимно турците.

АГАТИНИ – бряг срещу Константинопол.

АГАТОН – римски папа (678-681), участник в осъждането на монотелитите на Шестия вселенски събор в Цариград (680). Канонизиран.

АГАТОНИКИ – крепост, разположена на север от Одрин.

АГНЕЦ – агне, често се споменава в Старозаветните книги, тъй като евр. богослужение се състои предимно от жертвоприношения. Поднася се „непорочно" агне от първородените. Имало сутрешна и вечерна жертва, частни и обществени жертвоприношения, жертва очистителна, омилостивителна и т. н. Така думата агнец придобива по-общо значение – жертва. Оттук в Светото писание думата агнец често се употребява в смисъл на Христос, тъй като той като непорочно агне се пренася в жертва за спасението на човечеството. В преносен смисъл думата понякога се употребява за апостолите и за други лица.

АДА – жена на Ламех (Бит. 4:19).

АДАМ – евр., означава „земя", първият човек, създаден от Бога „по свой образ" на шестия ден от сътворението на света (Бит. 1:26-30). След като вкусва от забранените плодове на райското дърво, Адам става родоначалник на грешния човешки род и е изгонен от Рая (Бит. 3). Според Новия завет Иисус Христос идва да изкупи греха на Адам и Ева и да стане праотец на праведния род. Затова Иисус Христос се нарича и втори или последен Адам (1 Кор. 15: 45, 47).

АДОНАЙ – едно от обозначенията на Бога в юдаизма, което заменя „забраненото" за произнасяне име Яхве (Йехова).

АДОНИС – бог в гръцката митология с финикийско-сирийски произход. Митът е свързан с периода на умиране и възкръсване на природата.

Култът към него съществува във Финикия, Сирия, Египет, о-в Кипър и о-в Лесбос.

АДРИАН (ПУБЛИЙ ЕЛИЙ АДРИАН); – като император Цезар Траян Адриан Август (117-138), римски император.

АДРИАН I – римски папа (795-816).

АДРИАН II, папа (867-872) – приемник на папа Николай I, в сравнение с когото провеждал по-примирителна и по-тактична политика спрямо Цариградската църква. В края на 867 г. посреща Св. Св. Константин-Кирил Философ и Методий в Рим и на тържествена литургия освещава донесените от тях славянски богослужебни книги.

АДРИАНОПОЛ – важен градски център в Тракия.

АДРИАТИЧЕСКО (АНГЕЛСКО) МОРЕ – част от Средиземно море между Апенинския и Балканския п-ов.

АДРОНИК ДУКА – виден византийски военачалник, станал известен със своите сполучливи действия срещу арабите.

АДУЛИЯ (АДУЛА, АДУЛИС) – гр. на морския път чрез Червено море към Индия и Югоизточна Азия.

АЕЦИЙ – западноримски военачалник, победил Атила през 451 г.

АЕЦИЙ – евнух; византийски държавник по времето на императрица Ирина.

АЗАРИЙ (АЗАРИЯ) – **Вж** АНАНИЙ, АЗАРИЙ и МИСАИЛ.

АЗАРИЯ – старозаветен пророк, убедил цар Аса и неговите поданици да изоставят идолослужението и да се обърнат към „истинския Бог" (2 Парал. 15:1-19).

АЗИЯ – континент.

АЗУРА – сестра на Каин (по извънбиблейски източници).

АКАКИЙ (първата половина на VI в.) – синайски отшелник. За него се разказва в Лествицата на Йоан Лествичник. Паметта му се празнува на 7 юли и 29 ноември.

АКИЛА – юдейски книжовник, живял през II в., който приел християнството, но по-късно се отрекъл от него. Превел всички канонични книги от Стария завет на гръцки език. В сравнение с така наречения превод на Седемдесетте (Septuaginta) неговият бил по-буквален, но получил широка известност – особено в еврейски среди. За Акила се споменава в Пространното житие на Св. Константин-Кирил Философ (гл. IX).

АКИНДИН **Вж** ГЕОРГИ АКИНДИН.

АКЛАС (АТЛАС) – дн. Атласки планини в Мароко, Алжир и Тунис.

АКСИОМЕН **Вж** АКСУМ.

АКСИОС (АВКСИОС, ВАРДАРИС) – дн. р. Вардар, протичаща през Македония и Гърция.

АКСОМ (АКСОМИС) **Вж** АКСУМ.

АКСУМ (АКСОМ, АКСОМИС, АКСИОМЕН) – древно царство с главен гр. Аксум, обхващало Етиопия и част от Галските области. Градът се намира на платото Тигре, дн. Аксум.

АЛАМАНСКИ ПЛАНИНИ – вер. Алпите.

АЛАНИЯ – древна страна, обитавана от аланите, между Азовско и Каспийско море, Кавказ и платото Ергени.

АЛАРИХ – крал на визиготите (вестготите).

АЛЕКСАНДРИЯ – (араб. Ал-Искандрия) – гр. в Египет на брега на Средиземно море, в зап. част на делтата на р. Нил. Основан от Александър Македонски 332–331 пр. н.е., един от главните културни центрове на древността.

АЛЕКСАНДЪР **Вж** ИВАН-СТЕФАН.

АЛЕКСАНДЪР – византийски император (912-913).

АЛЕКСАНДЪР ВЕЛИКИ **Вж** АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ.

АЛЕКСАНДЪР ДОБРИЯ **Вж** ЙОАН АЛЕКСАНДЪР ДОБРИЯ.

АЛЕКСАНДЪР МАКЕДОНСКИ (356-323 пр.н.е.) – цар на Македония (от 336 г.). Един от най-великите пълководци и държавни дейци на древността. Завоеванията му създават огромна империя – най-голямото държавно обединение на Стария свят, което обаче бързо се разпада след неговата смърт. Популярността му, засвидетелствана от голям брой исторически и литературни произведения, не намалява през цялото Средновековие.

АЛЕКСАНДЪР II МИХАЙЛОВИЧ – тверски княз (1326-1328), родоначалник на древен номадски народ (амаликяни), живеещ на юг и на изток от Палестина (в Аравия) и враждуващ с евреите.

АЛЕКСИЙ (АЛЕКСЕЙ) ЧОВЕК БОЖИ (V в.) – изключително популярен Светец, почитан и на Изток, и на Запад. Произхожда от знатен римски род. Житието му е парадигма за подвижничество в доброволна бедност и смирение. Паметта му се празнува на 17 март.

АЛЕКСИЙ МУСЕЛЕ – византийски държавник, кесар.

АЛИЛУЯ – формула за молитва и благодарност в евр. богослужение. Преминава непреведена в гр. книжнина и оттам в славянската. Означава „славете Господа”.

АЛИС (АЛОИС, ХАЛИС) – р. Къзълърмак в Турция.

АЛИФИА (АЛИФИЕ, АЛФЕЙ, АЛФИОС) – р. в северозап. част на п-ов Пелопонес, древната област Елида, Гърция.

АЛКИОНСКО МОРЕ – зал. в изт. част на Коринтския зал. (дн. Алкионидон).

АЛКМЕОН – в гръцката митология син на Амфиарай и Ерифила, предводител на похода на епигоните.

АЛОИС **Вж** АЛИС.

АЛФЕОНА – пл., неидент.

АЛФИОС **Вж** АЛФИА.

АМАЛИК – внук на Исав. Според преданието родоначалник на разбойнически племена (амаликитяни), населявали камениста Аравия.

АМВРИЙ – противник на Мойсей. Името му е споменато във Второто послание на апостол Павел до Тимотей (3:8).

АМВРИЙСКИ ДЪБ – от мамврийски дъб, което идва от дъбравата Мамре (гр. слав. „мамвриа”) – дъбрава в северозападната страна на Хеврон (в Ханаан). До нея Аврам разпънал шатрата си и тук създал жертвеник на Бога (Бит. 13, 14-18), тук наблизо се намирала пещерата Махпела, където били погребани Сара и Аврам (Бит. 23, 19. 25, 9. 10). Край Мамре живели Исак с Ревека и Яков, тук при Аврам били и погребани (Бит. 35 27. 49, 29-31. 50, 13).

АМИН – евр. „амен” означава „сигурно”, „безспорно” или „така е било”. Думата е приета от европейските народи непроменена и не се превежда.

АМОН – 1. израилски цар, син на Манасий (3 Цар. 22:26). 2. Амон-Ра – древноегипетски бог.

АМОС – един от дванадесетте малки пророци, включени в Стария завет. По народност е израилтянин и е живял по времето на юдейския цар Озия ок. 800 г. пр. н. е., оповестил залеза на Израил около 750 г. пр. н.е. С неговото име се свързва библ. „Книга на пророк Амос”.

АМОРАТ ВЕЛИКИ (АМУРАТ) **Вж** МУРАТ I.

АМСТРО – гр. в Пафлагония.

АМУЛЕЙ – Амулий, брат на Нумитор.

АМУН (АМОН) – (IV в., умрял ок. 350) – отшелник в Нитрийската пустиня, съвременник на Антоний Велики.

АНА – евр., означава „милост”, майка на Дева Мария Богородица, патрон на майките, миньорите и търговците.

АНАДОЛ – област в Турция.

АНАКСИМАНДЪР (611-545 пр. н.е.) – старогръцки философ, родоначалник на математическа школа; първи създава географска карта и слънчев часовник.

АНА-МАРИЯ – българска царица, съпруга (от 1221 -1237 г.) на цар Иван-Асен II (1218-1241) и дъщеря на маджарския крал Андрей II.

АННА – съпруга на Елкана и майка на пророк Самуил. След дълго безплодие и горещи молитви тя ражда пророк Самуил. От благодарност към Бога го оставя на пожизнена служба в храма.

АННА – българска царица, съпруга на цар Иван Срацимир

АНАНИЙ (АНАНИЯ), АЗАРИЯ И МИСАИЛ – според Стария завет еврейски юноши от царски род, доведени заедно с пророк Данаил в двореца на Навуходоносор. За отказ да се поклонят на златния истукан на Навуходоносор те били хвърлени в огнена пещ, но остават невредими (Дан. 1, 2). Християнската църква чества тяхната памет заедно с паметта на пророк Даниил на 17 декември.

АНАСТАСИЙ – константинополски патриарх (730-754)

АНАСТАСИЙ I – йерусалимски патриарх (458-478).

АНАСТАСИЙ БИБЛИОТЕКАР (ок. 800-817 – ок. 877-879) – висш духовник на Римската църква, папски историк и дипломат. Познава Константин-Кирил и Методий от престоя им в Рим и превежда на латински Кириловите съчинения за Климент папа Римски (без химна в чест на Климент Римски).

АНАСТАСИЙ I ДИКОРОС – византийски император (491-518).

АНАТОЛИЙ – константинополски патриарх (449-458). Участва в Четвъртия вселенски събор (451), на който са осъдени манофизитите.

АНАТОЛИЯ – византийска тема в Мала Азия.

АНГЕЛСКО МОРЕ **Вж** АДРИАТИЧЕСКО МОРЕ.

АНДРЕЙ ПЪРВОЗВАНИ – (неизв. – ок. 37) – апостол от 12-те. Произхожда от Витсаида и е брат на апостол Петър. Според евангелските текстове е ученик на Йоан Кръстител и пръв последовател на Христа. Според легендата той проповядва християнството в Скития и Гърция, където бива разпънат на кръст. Апостол Андрей се счита за покровител на славянските земи. Според едно руско предание подвизавал се е и в Крим. Патрон на Русия. Паметта му се чества на 30 ноември.

АНДРЕЙ – византийски военачалник от „скитски" произход.

АНДРЕЙ КРИТСКИ (ЕРУСАЛИМСКИ) (VII в. Дамаск – 4. VII. 740 о-в Крит) – писател, проповедник и църковен поет, автор на ок. 50 слова и беседи, откривател на жанровата форма „канон". Архиепископ на о-в Крит. Паметта му се чества на 4 юли.

АНДРОНИК – апостол на 70-те. Според преданието пръв епископ на Илирийската област, към която спада и Панония, със седалище гр. Сирмиум (дн. Сремска Митровица).

АНДРОНИК I КОМНИН (1122-1185) – византийски император (1183-1185).

АНДРОНИК II ПАЛЕОЛОГ (1258-1332) – византийски император (1282-1328).

АНДРОНИК III ПАЛЕОЛОГ (1295-1341) – византийски император (1328-1341).

АНДРОПОЛИС – може би Андрапа, гр. в Пефлагония (земя, в която са живели пефлагонийците) в Мала Азия на юж. крайбрежие на Черно море.

АНИЙ (АНИС) **Вж** ЙОАН VII ГРАМАТИК.

АНТИОХ I – владетел от династията на Селевкидите (280-261 пр. н.е.).

АНТИОХ IV ЕПИФАН – владетел от династията на Селевкидите, сирийски цар (175-164 пр. н.е.). Син на Антиох III. Осквернител на Йерусалимския храм (170 пр. н.е.). Неговата елинизаторка политика предизвиква въстанието на Макавеите.

АНТИОХИЯ – гр. в Сирия, дн. гр. Антакя в Турция.

АНТОНИЙ ПИЙ – император Тит Елий Адриан Диадумениан Цезар, римски император.

АНТИПА – свещеномъченик, епископ на Пергам. Заради проповядване на християнството бил мъченически убит през 92 г. Паметта му се чества на 11 април.

АНТИПАТЪР – един от деветте мъченици в Кизик (**Вж** и ДЕВЕТИМАТА …)

АНТОНИЙ ВЕЛИКИ (251-356) – основоположник на отшелничеството. Роден в Кома (Горен Египет). Оттегля се в Тиваидската пустия, където преминава животът му. Неговото влияние върху съвременниците му и върху по-късните анахорети е изключително силно. Паметта му се празнува на 17 януари. Атанасий Александрийски му посвещава житие, което става класически образец за творба на този жанр. В България първият превод на творбата е направен още през X в.

АНТОНИЙ I КАССИМАТ – константинополски патриарх (821-837). АНТОНИЙ НОВИ (АНТОНИЙ II КАВЛЕА) – константинополски патриарх (893-901). Известен с грижите си за устройство на цариградските църкви и с помощите си за бедните. Канонизиран скоро след смъртта си.

Паметта му се празнува на 12 февруари.

АНТОНИН – император Цезар Марк Аврелий Антонин Август или Елегабал, римски император.

АПАМЕЯ – гр. в Сирия.

АПОЛИНАРИЙ – грък от Сирия, епископ в Лаодикея (362-390). Бори се срещу арианството, но се отклонява от официалното становище за двете природи, съчетани у Христа. Според Аполинарий у Христос действа само Божествената природа. Учението му е осъдено в Рим и след това на Втория вселенски събор (381).

АПОЛОН – един от най-почитаните древногръцки богове, комуто се приписват многообразни и противоречиви функции (закрилник на стадата, демон на смъртта и убийствата, по-късно бог на светлината и слънцето, знанието, науките, изкуствата).

АПОЛОНИАДА – гр. във Витиния (Мала Азия), близо до Никодимия.

АПОХАПС (Абу ХАБС) – емир на Мелитене.

АРАБИЯ (ЕВДЕМОНА) – страна в древния Изток.

АРАБСКА ПУСТИНЯ – вер. Сирийската пустиня.

АРАБСКИ ЗАЛИВ **Вж** ЧЕРВЕНО МОРЕ.

АРАБСКО МОРЕ – дн. Арабско море и Персийския залив или Червено море и Аденския залив.

АРАКС – р. със същото име има в Армения, Месопотамия и в Персия. Древните историци смесват в едно представите си за двете средноазиатски реки Амударя и Сърдаря. Съществува и о-в на северозапад от п-ов Пелопонес, наречен Аракс.

АРАРАТ – пл. в Армения, Турция и Иран.

АРЕАДНА (АРИАДНА) – съпруга на император Зинон.

АРЕД **Вж** ЯРЕД

АРЕС (у римляните – Марс) – в гръцката митология – бог на войната, носещ гибел и разрушение. Той е и старогръцки идеал за храбър воин.

АРЕТ АРАВЛЯНИН **Вж** Арета.

АРЕТА – цар на камениста Аравия, тъст на Ирод Антипа, чиито войски разгромява, когато Ирод Антипа изоставя дъщеря му и взима за жена Иродиада.

АРИЙ (ок. 256-336) – проповедник в Александрия. Роден в Либия. Възпитаник на антиохийската богословска школа, основател на арианската ерес. Не признавал единосъщието на Бог-Отец и Бог-Син (твърдял, че Христос е творение на Бога, истински Божествен Логос, но доколкото е Син Божий, е имало време, когато той не е съществувал, затова е „по-малък” от Бог-Отец). По този начин той е ревизирал основния догмат на християнството за Света Троица. Съден е на Първия вселенски събор в Никея (325 г.). Арианството отразява настроения на демократичните кръгове в Александрия срещу аристокрацията.

АРИМАТЕЯ – пл. край Ерусалим (Наби Самуел или „планина на пророк Самуил”); град в Юдея, 30 км от Йерусалим.

АРИСТОТЕЛ (384-322 пр. н.е.) – старогръцки учен и философ. Прекарва детството си при двора на македонския цар Аминт II, където баща му е лекар. Възпитател на Александър Велики. През 367 г. пр. н.е. постъпва в Академията на Платон, а през 335 г. основава т. нар. перипатетическа школа. Автор на огромно творчество, сред което философски и натурфилософски произведения.

АРКАДИЙ ФЛАВИЙ – византийски император (395-408).

АРКАДИОПОЛ – крепост в Тракия (дн. Люле Бургас).

АРКАДИЯ – византийски император (395-408).

АРМЕНИЯ (персийска) – тази част от арменската държава, която през определени периоди е била под персийско влияние или власт.

АРОН **Вж** ААРОН.

АРОН **Вж** ХАРУН ал-РАШИД.

АРСАКИЙ – константинополски патриарх (404-405), сменил насилствено Йоан Златоуст на константинополския патриаршески престол.

АРСЕНИЙ (АРСЕНИЙ ВЕЛИКИ) (354-445) – произхожда от семейство на римляни. Един от основоположниците на християнското монашество. Подвизава се в Ливийската пустиня. Паметта му се чества на 8 май.

АРСЕНИЙ – монах от гр. Солун. Автор на поклонянчески пътеводител (XIV в.).

АРСЕНИЙ (неизв. – 868) – римски епископ по времето на папа Николай I (858-867) и на папа Адриан II (867-872). Има положително отношение към делото на Св. Св. Константин-Кирил и Методий.

АРСЕНИЯ – епископ на Златово.

АРСИНОЯ – гр. в Египет, наречен в чест на жената на Питагор II Филаделф.

АРСИС (АРЕ) – персийски владетел.

АРТАВАЗД – стратег на темите Арменяк и Онсикион; узури.

АРТАВАН – персийски владетел.

АРТАКСЕРКС (Ксеркс I) **Вж** Асуир.

АРТАКСЕРКС I ЛОНГИМАН – ПЕРСИЙСКИ – персийски владетел (464-424 пр. н.е.). В началото на царуването си дава заповед за спиране на работата по строежа и укрепването на Йерусалим, но по-късно променя решението си и нарежда да се възстановят храмът и градските стени (Ездра 4, 6, 7 и Неемия 2).

АРТЕМ – един от деветте мъченици в Кизик (**Вж** и ДЕВЕТИМАТА …)

АРТЕМИДА, древногръцка богиня – ДИАНА у римляните; почита се като богиня на луната, горите и лова, покровителка на животните. Дъщеря на Зевс и Лето, сестра на Аполон. Почитана е като покровителка на женското целомъдрие. Особено са я почитали в Ефес. Храмът й там е изгорен през 356 г. пр. н. е., но е отново построен в голямо великолепие – смята се като едно от седемте чудеса на света. По-късно този храм е ограбен от Нерон, а около 267/8 г. е разрушен от готите.

АРТЕМИЙ – великомъченик, посечен с меч в Антиохия през 363 г. по времето на император Константин. Паметта му се отбелязва на 20 октомври.

АРТЕМИЯ АНАСТАСИЙ – византийски император (713-715).

АРХАНГЕЛ ГАВРИИЛ – (на староеврейски името означава „божий мъж”) един от висшите ангели, който се явява в Стария и Новия завет като носител на благовестие. Обяснява на Даниил видението му (Дан. 8: 16; 9: 21).

Предвещава на свещеник Захарий раждането на Йоан Предтеча (Лк. 1: 11-19). Предвещава на Мария зачатието и раждането на Иисус (Лк. 1: 26-31).

Християнската църква го прославя на 26 март и 13 юли.

АРХАНГЕЛ МИХАИЛ – висш ангел, „архистратиг", вожд на небесното войнство. Той възглавява верните на Господа ангели и хора в космическата война с Божиите врагове. Особено почитан сред широките народни маси като ангел, който взема душите на умиращите и ги съпровожда към отвъдния свят.Ден за прославянето му е 8 ноември.

АРХОНТ – понятие, означаващо различни длъжности и функции в цивилната и военната администрация на Византия.

АСАВ – началник на Адулия по времето на Козма Ивдикоплевс (VI в.), споменат в съчинението му „Християнска топография".

АСАМОС **Вж** АСОП.

АСЕН I (ИВАН АСЕН I) – български цар (1187-1196), един от основателите на Втората българска държава. Заедно с брат си Петър оглавява победоносното въстание от 1185 г., което слага край на византийското владичество в България. Полагал усилия за създаване на централизирана държава. Станал жертва на болярски заговор.

АСЕН (ИВАН АСЕН) – син на Иван Александър от Теодора-Сара. Единственото сигурно сведение за него е, че присъства на църковния събор в Търново (1360).

АСИЯ – по време на новозаветните събития под това име се разбира Мала Азия изобщо или римската провинция в западна Мала Азия.

АСКЛЕПИЙ (ЕСКУЛАП) – син на Аполон, в древногръцката митология бог на лекарите и лечебното изкуство в древна Гърция.

АСНАР – готски вожд на византийска служба.

АСОП (АСАМОС) – р. в Беотия, Древна Гърция, на сев. от пл. Китерон и Парнас. Съществува и р. Асопос, която се влива в морето при зал. Коринт.

АСПАРУХ **Вж** ИСПЕРИХ (АСПАРУХ).

АСТИАГ – цар на Мидия.

АСУИР (КСЕРКС, АРТАКСЕРКС) – велик персийски цар (485-465 пр. н.е.). Според Стария завет той прави своя царица еврейката Естир. Естир успява да спаси от смъртна опасност евреите и да накаже врага на нейния народ Аман (Естир).

АСФАЛТИЙСКО МОРЕ – дн. Мъртво море в Йордания и Израел.

АТАЛАРИХ – остготски крал в Италия (526-534).

АТАЛИЯ – гр. на юж. крайбрежие на Мала Азия.

АТАНАСИЙ I – константинополски патриарх (1289-1293, 1303-1309). В писмата си е оставил ценни сведения за гладуващото константинополско население по време на латинското владичество.

АТАНАСИЙ АЛЕКСАНДРИЙСКИ (между 293-298 – 3. V. 373) – византийски църковен деец и писател. Роден в Александрия. През 325 г. става предстоятел на Александрийската църква. Заточаван е и няколко пъти емигрира поради убежденията си и борбата си против арианството. Епископ на Александрия от 366. Канонизиран е за светец (373), паметта му, се чества на 18 януари и на 2 май.

АТАНАСИЙ АТОНСКИ (920-1000) – монах от Трапезунд. Известен като организатор и законодател на атонското монашество. С помощта на император Никифор Фока (963-969) построил Великата Лавра „Св. Атанасий". Паметта му се чества на 5 юли.

АТЕЛОС – вер. р. Атлас, близо до Атласките планини.

АТИЛА – хунски владетел (434-453).

АТИЛИКА – р., неидент.

АТЛАНТИЧЕСКО МОРЕ – т. е. Атлантическия океан.

АТЛАС (АТЛАСКИ ПЛАНИНИ) **Вж** АКЛАС.

АФАР (АСПИНАФАР) – вер. аналогия с Авиафар II, десети еврейски първосвещеник по време на цар Давид.

АФЕИ – вер. р. Алфиос.

АФРИКА – континент.

АХАВ (АХААВ) – седми израилски цар (917-895 пр. н.е.), син и наследник на Амврий (875-853 пр. н.е.). Под влияние на жена си, царица Йезавел, отстъпва от еврейския Бог и се покланя на Ваал и Астарта. Не се вслушва в съветите на пророците Илия и Михей и е убит по време на битка със сирийците (3 Цар. 16:24-22:40).

АХАЗ – израилски цар, син на Йоатам (4 Цар. 16:2).

АХЕЛОС (АХЕЛОЙ) – р. в зап. част на Древна Гърция, протича през Акарнания и Етолия.

АХИЛЕС (АХИЛ) – син на цар Пелей и богиня Тетида, втория по сила и могъщество герой след Херкулес в гръцката митология.

АХИМЕНИДА ВАВИЛОНСКА – вер. Ектавана, гр. в Мидия, столица на персийскиските царе след цар Кир.

АХМЕД I – турски султан (1603-1617).

БАКТРИАНА (БАКТРИЯ) – древна страна, заемаща горното течение на р. Амударя и Сърдаря.

БАКТЪР – р., приток на Оксус, дн. Амударя.

БАКХ **Вж** ДИОНИСИЙ (ДИОНИС). (**Вж и** БАКХ, ВАКХ).

БАЛАБИН – император Цезар Децим Целий Калвки Балбин Август, римски император.

БАЯЗИД I ЙЛДЪРЪМ (БАЯЗИД БЕГ) – османски султан (1389-1402).

БДИН – един от големите старобългарски градски центрове: особено голяма роля е играл през XIII-XIV в. **Вж и** ВИДИН.

БЕЗКВАСНИЦИ – празник, заповядан на Мойсей от Бога (Изход 12, 17). Седем дена трябва да се яде безквасен хляб, седмият е празникът в чест на Бога (Изход 13, 6). Това е денят, в който евреите излизат от Египет. Нарича се още Пасха – главен евр. празник за спомен от избавлението от египетско робство. Християните също празнуват Пасха в памет на Христовото възкресение (Великден), който се празнува отначало едновременно с еврейската Пасха, т. е. на 14 Нисан. Това е практиката на малоазийските църкви. Римската обаче практика е друга – възкресението се празнува в първия неделен ден след 14 Нисан. На Първия вселенски събор се решава да се уеднакви християнският празник Пасха, като се вземе практиката на Рим, т. е. да се празнува не на 14 Нисан, а в първия неделен ден след тази дата. И днес този празник се празнува в неделен ден.

БЕЗМЕР – под това име фигурира в „Именника"; вероятно Кубратовия син Батбаян (Баян).

БЕЛГРАД – дн. столица на Сърбия.

БЕЛИ ГРАД (АКЕРМАН) – дн. гр. Белгород–Днестровски в Украйна. Основан през IX в. на мястото на древния гръцки гр. Тир.

БЕНЕДИКТ (ВЕНЕДИКТ) (края на V в. – 543) – християнски светец, основател на западното монашество и на известния Бенедиктински орден. В пл. Касино в Кампания основава манастир, където е настоятел до смъртта си. Паметта му се чества на 14 март.

БЕРЗИТИЯ – област в Македония около Прилеп, Велес, Битоля и Тиквеш, населявана от славянското племе березити.

БЕТСАИДА **Вж** ВИТСАИДА.

БЕЧ – столица на Австро-унгарскта империя.

БОГДАН – 1.Никополски велможа; 2. поп от с. Славовица, Плевенско – български книжовник от XVII в., изписал требник през 1641 г.

БОГОМИЛ, поп (X в.) – основоположник и главен разпространител на богомилската ерес. Най-вероятно представител на низшето духовенство. Индекс на забранените книги от XVI в. го сочи като автор на еретически книги. Известни са имената на няколко негови ученици – Тодор, Добри, Стефан, Василий и Петър.

БОГОРОДИЦА **Вж** МАРИЯ.

БОНИФАЦИЙ (III – нач. IV в.) – мъченик, пострадал като роб на Агланда в Киликия. Паметта му се празнува на 19 декември. В църквата му в Рим са били положени и мощите на Алексий човек Божи.

БОРИЛ – български цар (1207-1218), сестрин син на цар Асен I. Загубил държавни територии на юг и запад. По време на управлението му се засилват феодалната раздробеност и народното недоволство, включително и богомилското движение. През 1211 г. лично председателства църковния противобогомилски събор в Търново. Свален от власт и ослепен от Иван Асен II.

БОРИС I МИХАИЛ – български княз (852-889), далновиден държавник и дипломат. През 864 г. сключил мир с Византия, покръстил се и наложил християнството за официална религия на държавата. Приел Кирило-Методиевите ученици в страната (886 г.) след прогонването им от Великоморавия и създал условия за съхранението на славянската писменост и за превръщането на България в класическо огнище на славянската просвета и култура. Канонизиран за Светец. Паметта му се чества на 2 май.

БОРИСТЕН (БОРИСТЕНЕС, ДАНАПРИС) – р., дн. Днепър, протичаща през Белорус и Украйна.

БОРУЙ **Вж** СТАРА ЗАГОРА и ИРИНОПОЛ.

БОСФОР **Вж** ВЕОС (ВОС, БОС).

БРАТА – преписвач на Хлудовия перемейник.

БРЕГАЛНИЦА – р. в Македония

БРУСА – столица на османските турци; Централна Мала Азия.

БУДА – една от двете самостоятелни до 1872 г. части на унгарската столица Будапеща, разположена е на десния бряг на р. Дунав.

БУДИМ **Вж** БУДА.

БУРДИЗОН (БУЛГАРИФИГОН) – крепост в Тракия (дн. БабаЕски).

БЯЛО МОРЕ **Вж** ЕГЕЙСКО МОРЕ.

ВААЛ – древно общосемитско божество, почитано в предна Азия, Аравия и Картаген като бог на плодородието, войната, водите и др. Принасяли му се човешки жертви. Култът към него е засвидетелстван от третото хилядолетие пр. н. е. В Библията се споменава като идол на финикийците и тиряните. Популярността му прониква и сред евреите.

ВАВИЛОН – древен гр. в сев. част на Двуречието, разположен на р. Ефрат (дн. Хилла, Ирак).

ВАКХ **Вж** ДИОНИСИЙ (ДИОНИС). (**Вж и** БАКХ, ВАКХ).

ВАЛААМ **Вж** ВАРЛААМ (ВАЛААМ).

ВАЛЕНТ – византийски император (364-378), загинал в битка с готите край Адрианопол.

ВАЛЕНТИНИАН – император на Запада.

ВАЛЕРИАН – император Цезар Публий Лициний Валериан Август, римски император.

ВАЛКАШИН (ВЪЛКАШИН) – сръбски феодален владетел; крал (1366-1371). Баща на Крали Марко.

ВАЛТАСАР – персийски владетел.

ВАН – езеро в Армения.

ВАР – т. е. Бари, гр. в Южна Италия.

ВАРВАРИЯ – земя, разположена на юг от Етиопия или общо – изт. крайбрежие на Африка.

ВАРДА (неизв. – 866) – византийски държавен и политически деец с титла кесар, съвременник на Кирил и Методий. От неговото решение са зависели техните мисионерски пътувания.

ВАРДА – вуйчо на император Михаил, кесар.

ВАРДА ВОИЛАС – стратег на темата Халдея, от български произход.

ВАРДА ФОКА – баща на Никифор II Фока, участник в битката при Ахелой.

ВАРДА ФОКА – син на Лъв Фока.

ВАРДАНИЙ – известен още като Варданес или Вартан, командващ византийските войски на Изток.

ВАРДИЯ (или ВАРДАРИЯ?) – област, разположена на запад от долното течение на р. Вардар.

ВАРИС – р., **Вж** БОРИСТЕН.

ВАРЛААМ (ВАЛААМ) – моавитски жрец, чиято ослица проговорила по Божия заповед (Числа 22:28).

ВАРЛААМ (XVII в.) – йеромонах, един от известните игумени на манастира „Св. Троица" край Враца.

ВАРЛААМ БЕРНАРД (ок. 1290-1348) – византийски монах, богослов, църковен писател и обществен деец. Роден в Семинара (Калабрия). В Солун и Константинопол той се обявява срещу идеите и монашеската практика на исихастите. Осъден е от събора (1341). Връща се в Калабрия и става епископ на Герзсия. Известно е, че е бил учител на Петрарка по гръцки език.

ВАРНАВА – прозвище, дадено на кипърския свещеник Йосия, живял в Йерусалим през I в., който приел християнството и се прославил с умението да утешава и да дава добри съвети (буквалното значение на думата е „син на пророчеството или утешението"). Предприел няколко мисионерски пътешествия с апостол Павел. Паметта му се чествува на 11 юни.

ВАРТОЛОМЕЙ – един от 12-те апостоли, син на Толмай. Според библейското предание проповядва заедно с апостол Филип в Сирия и Мала Азия, в Индия и Армения. Умира в Албанопол мъченически. (Мат. 10:3, Мр. 3:18, Лк. 6:14, Деяния 1:13).

ВАРУХ – библейски пророк от VI в. пр. н. е. С неговото име е свързана каноничната „Книга на пророк Варух".

ВАРЪСТЕНИС – р., **Вж** БОРИСТЕН.

ВАСИЛИЙ – примас, възглавява българската църква (след 1188-1234) по време на Унията, сключена между цар Калоян и папа Ниокентий III. В някои творби титулуван „патриарх".

ВАСИЛИЙ – ученик на поп Богомил.

ВАСИЛИЙ ВЕЛИКИ (ВАСИЛИЙ КЕСАРИЙСКИ) – (ок. 330-379), роден в Кесария Кападокийска, ранновизантийски църковен деятел, бележит деец на ортодоксалното християнство и изтъкнат писател; глава на т. нар. „кападокийци" (Григорий Богослов, Амфилохий Иконийски и Григорий Ниски); един от „тримата светители" (заедно с Йоан Златоуст и Григорий Богослов), автор на нравоучителни и тълковни творби. Широко известни са произведенията му: „Шестоднев" и т. нар. Василева литургия, отличавала се с голяма тържественост. Отначало работи като презвитер, а от 370 г. е архиепископ в родния си град. Активен поддръжник на монашеския институт и аскетизма, както и на становището за независимост на църквата от императорската власт. Паметта му се чествува на 1 и 30 януари.

ВАСИЛИЙ I МАКЕДОНЯНИН (836-886) – византийски император (867-886), основател на т. нар. Македонска династия (887-1056).

ВАСИЛИСК – византийски император (475-476).

ВЕЛИЗАРИЙ – прочут византийски военачалник от времето на император Юстиниан I.

ВЕЛИКО ТЪРНОВО – гр., разположен на брега на р. Янтра.

ВЕЛЬБЛУД – т. е. Велбъжд, (дн. Кюстендил).

ВЕНЕРА – в римската митология първоначално е била богиня на градините и на плодовете. С разпространението на преданието за Еней започва да се идентифицира с майката на Еней – Афродита, като става покровителка на любовта и красотата. Особена популярност добива култът към нея след I в. пр. н. е.

ВЕНИАМИН – син на цар Симеон; идентичен с легендарния Боян Магьосника.

ВЕОС (ВОС, БОС) – дн. Босфор, пролив между Европа и Азия, който съединява Черно и Мраморно море.

ВЕРИЯ – днес гр. в Македония (Гърция).

ВЕРНЕВЕРТ – правилно Беневент, гр. в Юж. Италия.

ВЕРСИНИКИЯ – византийска крепост в Тракия, близо до Адрианопол.

ВЕСЕЛЕИЛ – името на главния художник-строител на скинията (Изход 31:2; 35:30; 36:12).

ВЕСПАСИАН – император Тиберий Флавий Веспасиан, римски император.

ВИДИН **Вж** БДИН.

ВИЕНА **Вж** БЕЧ.

ВИЗА – гр. в Тракия между Адрианопол и Константинопол.

ВИЗАНТИОН **Вж** ЦАРИГРАД.

ВИЗАНТИЯ (ВИЗАНТИОН) – елиники гр., на мястото на който е построен Константинопол.

ВИКАРИЙ – управител на диоцез, една от 12-те административни области, на които е била разделена Римската империя при Диоклетиан.

ВИНЕХ – български кан (756-761).

ВИР – р., т. е. „кладенец в Моав" (Числа 21:16-18; Исход. 15:8), Юдея.

ВИРИНЕЯ – византийска императрица.

ВИРСАВИЯ – евр. „дъщеря на клеветата"; 1. Жена на хетееца Урий, след това съпруга на Давид, майка на Соломон (2 Цар. 11: 3. 12: 24; 3 Цар. 1: 11; 2: 19; Мат. 1: 6); 2. Град в Палестина, Юдея.

ВИСАРИОН – книжовник (преписвач).

ВИСАРИОН ДЕБЪРСКИ (ВАРЛААМ) – български книжовник, работил през първата половина на XVI в. в Слепченския манастир „Св. Йоан Предтеча" – Продром.

ВИТАЛИАН – водач на бунт в Малка Скития.

ВИТАНИЯ (БЕТАНИЯ) – 1. древен гр. югоизт. от Ерусалим, в областта Юдея, в полите на Елеонската планина по пътя от Ерихон за Йерусалим. Споменава се често в новозаветната история (Мат. 21, 17. 26, 6; Мр. 11: 1, 11-12; 14: 3) и др. Според нея тук е живял Лазар, когото Иисус възкресява, оттук той предприема тържествено шествие в Йерусалим, оттук се възнася на небето. Днес бедно селище на име Ел-Азариех; 2. област, обхващала северозап. част от Мала Азия между изт. бряг на Мраморно и на Черно море.

ВИТЛЕЕМ – гр. в древна Юдея (Израел), на 7 км южно от Йерусалим, смята се за родно място на Давид. В преданията и изобразителното изкуство се представя за родно място на Иисус. В евангелията се споменава многократно.

ВИТРОН – р., неидент.

ВИТСАИДА (БЕДСАИДА) – гр. на бреговете на Тивериадското езеро.

ВЛАДИСЛАВ ГРАМАТИК (XV в.) – южнославянски книжовник, съставител на сборници, в които запазва и разпространява репертоара на Търновската книжовна школа. Написал Разказ за пренасяне на мощите на Иван Рилски от Търново в Рилския манастир като продължение на Евтимиевото житие на Иван Рилски.

ВЛАШКО (ВЛАХИЯ) – историческа област в Югоизт. Европа между Карпатите и Дунав (дн. Румъния). В древността – Дакия.

ВОКИЛ – прабългарски род.

ВУКЕЛОН – крепост в Тракия, близо до Одрин.

ВУЛИСКАН – римски император (251-253).

ВЪЗНЕСЕНИЕ ХРИСТОВО – патриаршеската църква в Търново

ВЪЛЧО МИЛИН – споменат в приписка в типик от 1639 г.

ВЪРБАН – български книжовник от Пазарджик от началото на XIX в., написал през 1803 г. сборник слова и патерични разкази.

ВЪРТИЙ – Флавий Агорий Василий Мавротий (?).

ГАВРИИЛ **Вж** АРХАНГЕЛ ГАВРИИЛ.

ГАВРИИЛ – игумен на Гложенския манастир „Св. Георги" (Киево), първата четвърт на XVII в.

ГАВРИИЛ – търновски митрополит (1611-1626).

ГАВРИИЛ ЛЕСНОВСКИ (XI в.) – западнобългарски отшелник. Култът към него се поддържа главно около Лесновския манастир. По-късно мощите му са пренесени в Търново. Паметта му се празнува на 15 януари.

ГАВРИЛ РАДОМИР – български цар, син на цар Самуил.

ГАГАН – водач на въстанието срещу Византия.

ГАДИРА (ГАДИРИ, ГАДЕС) – дн. гр. Кадиз, Испания. Според Козма Индикоплевс и др. древни автори – най-зап. част на земята, разположена до Гибралтар.

ГАДИРСКИ ПЛАНИНИ – вер. дн. планинската верига Сиера де Роида, Испания.

ГАЗА – гр. в древна Палестина, обл. Ханаан.

ГАЗСКИ ПЛАНИНИ – дн. Газски възвишения, Палестина.

ГАЙ – с прозвище Калигула, римски император.

ГАЙДАД **Вж** ИРАД.

ГАЛБА – римски император.

ГАЛГАЛ – старозаветен гр. в царство Израил, споменава се многократно в Стария завет (Второзак. 11: 30; Навин 4: 19; 4 Цар. 2: 1; 4: 38 и др.). В Галгал Саул е поставен за цар (1 Цар. 11: 15).

ГАЛЕН **Вж** КЛАВДИЙ ГАЛЕН.

ГАЛЕРИЙ – римски император.

ГАЛИЙ – император Цезар Публий Лициний (1405-1468), римски император.

ГАЛИЛЕЙСКИ (ЛИВАНСКИ) ПЛАНИНИ – т. е. възвишенията край Генисаретското езеро.

ГАЛИЛЕЯ – сев. част на Палестина, която по време на Иродите влиза в техните владения. Води названието си от евр. племе галилеи.

ГАЛИПОЛИ – гр. на едноименния полуостров (Югоизточна Тракия).

ГАЛИЯ – древна област, дн. във Франция.

ГАМОРА (ГОМОРА) **Вж** ГОМОР.

ГАРИАЛА – крепост в Тракия.

ГАУДЕРИК (неизв. – преди 897) – епископ на гр. Велетри (867-880), близък сътрудник на папа Адриан II.

ГЕДЕОН – израилски съдия, избавител на израилския народ от бедствия и от нападението на мадианитяните. Ревностен поборник срещу идолослужението (Съдии: 6-8).

ГЕДИЗ **Вж** ФЕРМОДОС.

ГЕОН – библейска р., която извирала от рая. Отъждествява се с р. Нил.

ГЕОРГИ – ктитор на Рилския манастир.

ГЕОРГИ (ГРИГОРИЙ ?) АКИНДИН (неизв. – 1349) – българин от Прилеп, привърженик на рационалистичните възгледи на Бернард Варлаам, противник на исихастите. Осъден и анатемосан заедно с Варлаам от Калабрия.

ГЕОРГИ БРАНКОВИЧ – сръбски владетел (1427-1456), деспот от 1429.

ГЕОРГИ ВЕЛИКОМЪЧЕНИК (ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ) (IV в.) – Светец, култът към когото е много стар. Християнските легенди за него се смесват с фолклорно-обредни елементи. Той спада към кръга на т. нар. Светци-воини. Приписват му се и змееборски подвизи. Паметта му се празнува на 23 април.

ГЕОРГИ ГРАМАТИК – български книжовник, писал Битолския триод от втората половина на XII в.

ГЕОРГИ КАСТРИОТИ СКЕНДЕРБЕГ – водач на борбите на албанския народ срещу османското нашествие.

ГЕОРГИ НАЙ-НОВИ (неизв. – 1514 (?) или 1534) – мъченик за вярата, обесен от турците в София. Паметта му се празнува на 26 май.

ГЕОРГИ НОВИ (ок. 1497-1515) – мъченик за вярата, изгорен от турците в София (1515). Паметта му се празнува на 11 февруари.

ГЕОРГИ (ГЮРГ) СРАЦИМИРОВИЧ – владетел на Зета (1385-1404).

ГЕОРГИ СУСРУВУЛ – български велможа, настойник на цар Петър.

ГЕРАСИМ – търновски митрополит от втората половина на XVII в.

ГЕРАСИМ ПУСТИННИК (неизв. – 475) – отшелник край р. Йордан в Палестина. Паметта му се празнува на 4 март.

ГЕРМАН – константинополски патриарх (715-730). Авторитетен проповедник и познавач на светоотеческата литература и църковната история. Съдействал да се преодолеят разногласията с Арменската църква. Проявил се като непоколебим защитник на иконопочитането. Канонизиран за Светец. Паметта му се чества на 12 май.

ГЕРМАНИЯ – правилно ГЕРМАНИКИЯ, гр. в Сев. Сирия.

ГЕРОНТИЙ – претендент за титлата „всеруски митрополит”. По този повод в 1308 г. великият княз Михаил Ярославич го изпраща при константинополския патриарх Атанасий, но той не го утвърждава. За всеруски митрополит е избран Петър, когото поддържал галицкият княз Владимир.

ГЕТСИМАНИЯ – местност край Ерусалим; в последната нощ от своя живот Иисус заедно със своите ученици се моли тук и тук бива предаден от Юда (Мат. 26:36–57).

ГИБРАЛТАР **Вж** ХЕРКУЛЕСОВИ СТЪЛБОВЕ.

ГИГ – мидийски цар, свалил от престола своя предшественик Кандавл.

ГИОН – втора райска река (Бит 2, 13), смята се, че е Нил. (**Вж** и Фисон).

ГИРИГИК – р., неидент.

ГЛАВЕНИЦА – гр. в Южна Албания, при дн. Кефаления.

ГОЛГОТА (ГОЛГАТА) – на арамейски означава „череп”, хълм край Йерусалим. Според легендата в него е погребана главата на Адам; може би тази легенда възниква поради това, че хълмът имал форма на череп. На гр. голгота се превежда с „черепно място”, т. е. лобно място (**Вж** „Краниево място”). Според евангелията тук е разпънат Христос (Мат. 27: 33, Мр. 15: 22; Йоан 19:17). Оттук „Голгота” и „лобно място” получават друг смисъл – място на смъртта, на екзекуцията или на страданието.

ГОЛИАТ – тежко въоръжен воин от армията при филистимляните (индоевропейски народ, който около 1200 г. пр. н. е. прониква през Мала Азия във Финикия и Палестина и води успешни войни с египтяните и евреите). Според Библията Давид убива Голиат с прашка (1 Цар. 17: 4-51). Византийските автори често използват ситуацията, като й придават символично значение – победа на праведника над „мисления Голиат”, т. е. дявола; 2. преносно Голиат означава великан, вдъхващ страх; 3. император Карл Велики.

ГОМОР = ГОМОРА (ГАМОРА) – гр. в Палестина край Мъртво море, унищожен от Бог заради разврат (**Вж и** СОДОМ).

ГОРАЗД (IX в.) – един от петимата известни по име ученици на славянските просветители, моравец по произход. Преди смъртта си Методий го посочва за свой приемник на архиепископската катедра. Веднага след това обаче започват гоненията на Кирило-Методиевите ученици и съдбата на Горазд след 885 г. остава неизвестна. Паметта му се празнува на 27 юли.

ГОРНА САРМАТИЯ – древна страна между р. Днестър и р. Дон.

ГРИГОРА **Вж** НИКИФОР ГРИГОРА.

ГРИГОРИЙ (ок. 240-326) – епископ на Велика Армения, просветител на арменския народ, апостол и пръв патриарх на Армения. Паметта му се празнува на 30 септември.

ГРИГОРИЙ (XIV в.) – книжовник, вероятно грък по народност, ученик на Ромил Видински, комуто пише едно пространно житие.

ГРИГОРИЙ, йерей (син на Йоан) – български книжовник от XVIII-IIX в., вер. по произход от Свищов, изписал лекарственик от 1800 г.

ГРИГОРИЙ БОГОСЛОВ (ГРИГОРИЙ НАЗИАНЗКИ) (ок. 330 – ок. 390) – бележит ранновизантийски деец и мислител, проповедник и поет. Епископ на Сасима, на Назианс, Константинопол (379-381). Един от „тримата светители” (заедно с Йоан Златоуст и Василий Велики). Вложил силите си в борба срещу арианството и председателства Втория вселенски събор (381). Носи названието си Богослов заради словата, посветени на темата „Бог – Слово”. Оставя забележително книжовно наследство, част от което е преведено рано в България. Паметта му се чества на 25 и 30 януари.

ГРИГОРИЙ I ВЕЛИКИ (ГРИГОРИЙ ДВОЕСЛОВ, ГРИГОРИЙ ДИАЛОГ) (ок. 540-604) – римски папа (590-604). Църковен деятел, богослов и писател. Обосновава и защитава първенстващата роля на римския папа в християнския свят и по този повод влиза в конфликт с византийската църква. Паметта му се празнува на 12 март.

ГРИГОРИЙ СИНАИТ (ок. 1265-1346) – византийски писател и отшелник (XIII-XIV в.), основоположник, практик и теоретик на исихазма. Около 1305 г. основал голям манастир в Парория (област в Странджа планина, гранична между България и Византия), който бил покровителстван от цар Иван Александър. Между учениците му е видният български църковен деец Теодосий Търновски. Канонизиран. Паметта му се празнува на 8 август.

ГРИГОРИЙ ЦАМБЛАК (ок. 1360-1420) – виден писател и църковен деятел, последовател и ученик на Патриарх Евтимий, представител на Търновската книжовна школа. Животът му преминава главно вън от България – в Сърбия, Цариград, Атон, Молдова и Русия. Прави опит да заеме Московската катедра след смъртта на Киприян. Заема Киевската митрополитска катедра (1414). Предвожда православна делегация на събора в Констанц (1418). Оставя обемисто литературно наследство, главно от празнични и похвални слова и жития.

ГРЪНЧАРСКОТО СЕЛО – местност в подножието на Сион, купена с тридесетте сребърника, дадени на Юда за неговото предателство. Според местните обичаи тук ставали погребенията на поклонниците, починали в Ерусалим.

ГУНДАФОР – историческо лице, живял през I в.

ГЪРЦИЯ – в случая означава Византийската империя.

ДАВИД (XI в. пр. н.е.) – вторият (след Саул) израилско-юдейски цар (1012-972 пр. н.е.), най-малък син на Йесей, цар израилски и юдейски (1055-1015 пр. н. е.). Историята му е описана подробно в 1 Цар. 16-13, 2 Цар.; 3 Цар., 1: 2, а в съкратен вид в 1 Цар. 11-29. Създава силна централизирана държава, става родоначалник на „Давидовия дом", който царува до падането на Юдейското царство. Завладява Йерусалим, прави го своя столица, пренася в него ковчега на Завета и подготвя построяването на Йерусалимския храм. Юдейската и християнската традиция го представят като пророк, музикант и поет. В еврейския фолклор се представя като победител на великана Голиат. С неговото име се свързва най-голямата по разпространение и значение поетична творба на еврейски език – сборникът от песни (псалми), т. нар. Псалтир, „Давидовите песни". Псалтирът е най-цитираната книга от Стария завет. Символиката на Псалтира е задължителна за всички художествени произведения през средновековието. Давид се нарича също и обещаният на еврейския народ велик цар (Месия). Според Новия завет Иисус Христос е „син Давидов".

ДАВИД – възобновител на Рилския манастир.

ДАЛИЛА – евр. означава „слаба, нещастна жена". Според Съдии 16: 4-21 тя е филистимянка, която Самсон обиква. Подкрепена от филистимяните, тя узнава тайната на неговата сила. Когато Самсон заспива в скута й, тя го остригва и филистимяните го пленяват.

ДАЛМАЦИЯ – област по Адриатическото крайбрежие.

ДАМАСК – гр. в древна Сирия, дн. столица на Сирия.

ДАМАТРИЯ – Даматрис, гр. на малоазийския бряг, в околностите на Халкидон (дн. с. Самандра?).

ДАМИИН – Дамалис (?), на малоазийското крайбрежие, близо до Скутарион.

ДАМЯН – (неизв. – 1410) – пловдивски митрополит, убит от Муса по време на нападението над Пловдив, вер. в края а 1410 г.

ДАНАПРИС – р., **Вж** БОРИСТЕН.

ДАНАИЛ – митрополит на Видин.

ДАНАИЛ **Вж** ДАНИИЛ.

ДАНИИЛ – един от четиримата големи Старозаветни пророци. Името му означава на еврейски език „Бог е мой съдия". Преселен е като пленник във Вавилон при първото завладяване на Йерусалим (605 пр. н.е.) заедно с тримата отроци (Ананий, Азария и Мисаил). Халдейското име, което получава, е Валтасар. Автор на Книга на пророк Даниил, изпълнена с чудеса и апокалиптични пророчества. При първото завладяване на Йерусалим от Навуходоносор (605 пр.н.е.) попаднал във вавилонски плен. Прочул се с мъдростта си във вавилонския царски двор, но бил наклеветен и хвърлен в ров, в който имало лъвове. Спасен по чудо от смъртта, продължил пророческата си дейност. Паметта му се празнува на 17 декември заедно с паметта на тримата отроци.

ДАНИИЛ ЕТРОПОЛСКИ – йеромонах, български книжовник от първата половина на XVII в., основател на калиграфската художествена школа в Етрополския манастир „Св. Троица" (Варовитец).

ДАРИЙ I ВЕЛИКИ – персийски цар (521-485 пр. н.е.).

ДАРИЙ II ОХОС – персийски цар (424-405 пр. н.е.).

ДАРИЙ III КОДОМАН – персийски цар (336-330 пр. н.е.) от династията на Ахеменидите. В края на 335 г. завоював Египет. В 333 г. в битката при Иса войските му са разбити от Александър Македонски, а в 331 г. армията му напълно е разгромена.

ДАТАН – син на Елиав, брат на Авирон, един от организаторите на противодействието срещу Мойсей и Аарон. Името му е символ на съпротива срещу истинската вяра.

ДАФИНИЯ – Дафин (?), край Антиохия (Сирия).

ДЕБЕЛТ – български средновековен град (дн. в Бургаски окръг).

ДЕБЪР – дн. гр. в Македония. Едноименният средновековен град е неуточнен.

ДЕВЕТИМАТА МЪЧЕНИЦИ от КИЗИК – Теогоний (Теогнид), Руф, Антипатър, Теостих, Артем, Магн, Теодот, Тавмасий и Филимон от град Кизик – Мизия, посечени с меч при император Диоклетиан (284-305). Паметта им се отбелязва на 29 април.

ДЕКИЙ (ДЕЦИЙ ОТСТЪПНИК) – император Цезар Гай Месий Квинт Траян Деций Август (249-251) – римски император.

ДЕМИР **Вж** Тимурланг.

ДЕМОКРИТ (460-380 пр. н.е.) – старогръцки философ атомист. Написал е около 60 съчинения по етика, физика, математика, астрономия и музика.

ДЕЦИЙ – римски император.

ДИАВРОД – вер. о-в Цейлон (Сиеледива, Дива).

ДИАНА **Вж** АРТЕМИДА.

ДИДИМОТИХОН – дн. гр. Димотика в Беломорска Тракия (Гърция).

ДИКОРОС – византийски император.

ДИМИТРИАДА – гр. в Тесалия, разположен в дъното на залива Пегас.

ДИМИТРИЙ II МИХАЙЛОВИЧ – тверски княз (1322-1326).

ДИМИТРИЙ III ЙОАНОВИЧ ДОНСКИ – московски княз (1363-1389), победител в Куликовската битка.

ДИМИТРИЙ ХОМАТИАН (XIII в.) – охридски архиепископ (1216-1234), богослов, познавач на византийското църковно и гражданско право, книжовник, един от житиеписците на Св. Климент Охридски.

ДИМИТЪР – управител на Добруджа.

ДИМИТЪР, поп – притежател на изписания през 1843 г. Белочерковски препис на „История славяноболгарская …" от Св. о. Паисий Хилендарски.

ДИМИТЪР КАНТАКУЗИН (XV в.) – южнославянски книжовник, потомък на пославянчен византийски род. Книжовната му дейност протича в Сев. Македония, където вероятно е заемал служба в Османската империя. Той е меценат на Владислав Граматик. Пише поезия („Молитва към Богородица") и агиографски творби.

ДИМИТЪР (ДИМИТРИЙ) МИРОТОЧЕЦ – вер. ДИМИТЪР СОЛУНСКИ.

ДИМИТЪР СОЛУНСКИ – християнски великомъченик, пострадал по времето на император Диоклетиан (284-305) в Солун. Съществува мнение, че е славянин по произход. Името му се свързва трайно със Солун, чийто воин и управител бил (в иконографията се представя облечен във военни одежди). Като Светец-воин той се възприема като покровител на владетелските династии. Паметта му се чества на 26 октомври.

ДИМО АБАДЖИ – преписвач от последната четвърт на XVIII в.

ДИОГЕН (II пол. на V в. пр. н.е.) – старогръцки естествоизпитател и натурфилософ. Произхожда от Аполония, известно време работи в Атина. Автор на трактати за устройството на вселената.

ДИОГЕН **Вж** РОМАН IV ДИОГЕН.

ДИОКЛЕТИАН – римски император (284-305), създател на „театрархията". Започва кариерата си като обикновен войник. Предприема редица мерки за заздравяване на императорската власт (увеличава армията, въвежда съуправители на императора, за да предотврати узурпацията на властта и др.), потушава въстания и народни движения, отблъсква нападения на варварите. Организира жестоки гонения срещу християните. В 305 г. се отказва от престола.

ДИОНИС **Вж** ДИОНИСИЙ (ДИОНИС). (**Вж и** БАКХ, ВАКХ).

ДИОНИСИЙ (ДИОНИС) – (у римляните БАКХ или ВАКХ), бог на винарството, лозята и виното в древна Гърция. Пренесен е от митологията на траките. Включен в числото на 12-те олимпийски богове, символизира плодоносната сила на земята и хората. Празниците в чест на Дионис (Дионисиите) дават началото на комедията и на трагедията.

ДИОНИСИЙ (XIV в.) – български исиахаст и книжовник, сратник на Теодосий Търновски, монах от Килифаревския манастир.

ДИОНИСИЙ АРЕОПАГИТ (ПСЕВДО-ДИОНИСИЙ) (I в.) – гръцки философ и писател, ученик на апостол Павел, приел християнството от него. Пръв атински епископ, член на Ареопага. В Атина умира от мъченическа смърт. Паметта му се отбелязва на 3 октомври.

ДИОНИСИЙ ГРАМАТИК (ДИОНИСИЙ ТРАКИЙСКИ) – грък от Александрия, живял през II в. пр. н.е., ученик на известния граматик Аристарх. Автор на най-стария учебник по граматика („Граматическо изкуство"), който е използван повече от десет века.

ДИОСКОР (ДИОСКУР) – александрийски епископ (444-451), който споделя възгледите на Евтихий за единствената, Божествена природа на Христос. Участва в подкрепа на монофизитството в т. нар. „Разбойнически събор" (449).

ДИОСКОРИДА – о-в в Индийския океан, дн. Сокотра.

ДИОСКУРИАДА – гр. на източното крайбрежие на Черно море, голям търговски център в древността.

ДИСИМАН – т. е. Гетсимания, местност край Ерусалим.

ДИСМАН **Вж** ДИСИМАН.

ДНЕПЪР (ДАНАПРИС) – р., **Вж** БОРИСТЕН.

ДОБРЕ – ученик на поп Богомил.

ДОБРОМИР – Самуилов военачалник, управител на крепостта Вероя.

ДОЛНА МИЗИЯ – римска провинция, обхващаща земите на север от Стара планина и на изток от р. Цибрица.

ДОМЕНТИАН (ДОМИТИАН) – римски император (81-96 г. от н.е.), преследва християните, пролива реки от кръв. Убит от заговорници.

ДОНЧО, поп – споменат в приписка в Четириевангелие от XVI в.

ДРАГИЯ – даскал от гр. Бяла Черква, преписвач на „История славяноболгарская …" от Св. о. Паисий Хилендарски през 1843 г.

ДРАГОМИР – писар на Боженишкия надпис.

ДРАХМА – според древните автори – странната на брахмите.

ДРАЧ (ДИРАХИУМ, ДУРАЦО) – дн. Дурас, град на Адриатическото албанско крайбрежие.

ДРЕНПОЛЕ – гр. Адрианопол, дн. Одрин в Турция.

ДРЪСТЪР – важен български средновековен градски център – (дн. Силистра).

ДУБРОВНИК (ДОБРОВНИК) – гр. в Хърватско, на бреговете на Адриатическо море. Основан през VII в. от гръкоримските колонии Епидавър и Салона под името Рагуза. Между 1205-1358 г. градът е под върховната власт на Венеция, от 1358 – до 1526 е подвластен на Унгария.

ДУКС – първоначално командващ определена област, съставляваща част от тема, в края на X в. – управител на голяма военно-административна област.

ДУЛО – прабългарски род.

ДУНАВ – р., **Вж** ИСТЪР.

ДУШКО ГРАМАТИК – книжовник, работил в Ловешкото средище през втората половина на XVII в., изписал требник през 1686 г.

ЕВА – име, което Адам дава на първата жена, сътворена от реброто му, прамайка на всички хора. Името означава „даваща живот”. Чрез Ева, която е съблазнена от змията (дявола), първородният грях завладява човешкия род (Бит. 2:21-25; Бит. 3).

ЕВДОКС КНИДИЙСКИ (ок. пол. на IVв. 366 пр. н.е.) – старогръцки учен философ, автор на съчинения за устройството на природата.

ЕВДОКСИЯ (425-455)– съпруга на западноримски император (?).

ЕВГЕНИЯ **Вж** Милица.

ЕВДОМОН – квартал на Константинопол.

ЕВИЛАДСКА ЗЕМЯ = ХАВИЛСКА, ХЕВИЛА. Споменава се в (Бит. 2: 11; 25: 18) и др. Не е установено с положителност коя земя се има предвид. Някои учени смятат, че се касае за Индия, други за Южна Арабия.

ЕВИЛАТ (ЕЛА, АЙЛАНА) – гр. на Червено море, дн. пристанището Акаба.

ЕВКСИНСКИ ПОНТ **Вж** ЧЕРНО МОРЕ.

ЕВНЕКА – областта Небус, на сев. от Индия.

ЕВИЛАТ – страна в северната част на Индокитай.

ЕВНОМИЙ (IV в.) – епископ на Кизик, осъден от Втория вселенски събор. Според неговите възгледи Бог-Син не е единосъщен на Бог-Отец. Евномий прави промени и в обреда на кръщението.

ЕВРЕНЕЗ (ЕВРЕНОС БЕГ, АВРЕНЕЗ) – османски военачалник, участник в битката при Черномен (1371) и в завладяването на Балканския полуостров. В междуособицата между султанските синове той взема последователно страната на Сюлейман, на Муса и накрая – на Мохамед. В битката на р. Искър (1413) командва дясното крило на неговите войски.

ЕВРИП – гр. на о-в Евбея (Егейско море).

ЕВРИПИД – старогръцки трагически поет.

ЕВРОПА – римска и византийска провинция в югоизт. Тракия.

ЕВРОС (ЕРОН, ХЕБРОС) – р. Марица, протичаща през България, Гърция и Турция.

ЕВРОТ (ЕВРОТАС) – р. в обл. Лакония (древна Спарта), п-ов Пелопонес, Гърция.

ЕВРОТА – р., **Вж** ЕВРОТ.

ЕВСЕВИЙ КЕСАРИЙСКИ (ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛА) (ок. 265 – ок. 340) – византийски писател, представител на културата от времето на Константин Велики, наречен „баща на църковната история”. Роден в Палестина. Възгледите му са близки до тези на Ориген. Ученик и духовен син на презвитер Памфил. Епископ на Кесария Палестинска (313). Автор на голям брой съчинения, сред които се откроява неговата „Църковна история ” в 10 тома, „Хроника”, „Житие на Константин Велики”, речи, писма и др.

ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛА **Вж** ЕВСЕВИЙ КЕСАРИЙСКИ (ЕВСЕВИЙ ПАМФИЛА).

ЕВСТАТИЙ – архиепископ на Охрид (ок. 1133-1143). Ръкоположил Иларион Мъгленски за епископ.

ЕВСТАТИЙ – друнгарий на флота.

ЕВСТАТИЙ – константинополски патриарх (1019-1025).

ЕВСТАТИЙ АРГИР – помощник стратег на темата Анатоликон.

ЕВСТАТИЙ ПЛАКИДА – раннохристиянски мъченик, подвизавал се според агиографската легенда в Рим при император Траян (98-1178). Житието му, съставено от неизвестен автор (според някои изследователи – от Симеон Метафраст), следва сюжета на елинистичния роман: членовете на семейството се загубват и намират отново след преживени бедствия и приключения. Паметта му се празнува на 20 септември.

ЕВТИМИЙ I – константинополски патриарх (907-912), един от участниците в споровете около тетрагамията (четирите брака на император Лъв VI).

ЕВТИМИЙ ВЕЛИКИ (376-473) – пустинник и отшелник, живее и се моли в пещера, близо до Фаранската лавра, основана от Св. Харитон. Създава обител. В края на живота си получава прорицателски дар. Мощите му почиват в основаната от него обител в Юдея. Паметта му се чества на 20 януари.

ЕВТИМИЙ МАДИТСКИ (неизв. – ок. 989-999) – византийски епископ. Ръкоположен е за епископ на гр. Мадит. Брат на Параскева-Петка Търновска. Паметта му се празнува на 5 май.

ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ (ок. 1330 – ок. 1402) – български църковен и държавен деец, търновски патриарх (1375-1394), богослов, писател и проповедник. Ръководител на Търновската книжовна школа (от 1371), учител на много видни книжовници от края на XIV и началото на XV в., утвърждава исихазма като официално направление в българската църква. Автор е на забележителни произведения – жития, похвални слова, послания и химнографски творби. Паметта му се празнува на 20 януари.

ЕВТИХИЙ (V в.) – архимандрит в Константинопол, монофизит. Осъден от поместния събор в Константинопол (448) и от Четвъртия вселенски събор в Халкидон (451).

ЕВХАИТИЯ – гр. в Мала Азия.

ЕГЕЙСКО МОРЕ (БЯЛО, ЕЛИНСКО МОРЕ) – намира се между Балканския п-ов и Мала Азия.

ЕГИПЕТ – древна държава в Африка.

ЕГИПЕТСКИ ЗАЛИВ – вер. дн. Суецкия залив.

ЕГОН – р., неидент.

ЕДЕМ – т. е. Библейският рай, а също – тази част от Земята, в която са смятали, че се е намирал Раят в древността.Означава на евр. „градина" – област в Мала Азия, а според други Раят бил в Армения.

ЕДЕСА – античен гр. в Сев. Месопотамия (сега Урфа, Турция); от около 200 г. от н. е. става център на сирийско-християнската образованост. През II в. пр. н. е. създава собствена династия, която след това попада под римска зависимост (около 70 г. пр. н.е.). Считан за свят град. Едеса има и в Гърция (слав. Воден), но в апокрифите не става дума за този град.

ЕЖОВО – дн. с. в Паланешко, Македония.

ЕЗЕКИИЛЯ – 1. юдейски цар (721-693 пр. н.е.), син на Ахаз. Под влияние на пророк Исайя повел борба срещу всички прояви на идолопоклонство. Организирал отбраната на Йерусалим по време на асирийската обсада и след отстъплението на асирийският цар Синахериб възстановил опустошената юдейска държава (4 Цар. 16-21); 2. Евр. пророк, нему се приписва библ. „Книга на пророк Езекииля". Един от четиримата големи старозаветни пророци, попаднал във вавилонски плен. Приписва му се Книгата на пророк Йезекиил, в която вавилонското нашествие и разорението на израилтяните се обясняват като наказание за извършени грехове. Текстът се отличава с твърде тъмна символика, сред която се долавят и оптимистични нотки.

ЕЛАДСКА ЗЕМЯ – т.е. Елада – континентална Гърция през Средновековието

ЕЛАМ – несторианска колония в Южна Месопотамия.

ЕЛЕНА (ок. 247 – ок. 330) – майка на император Константин Велики, конкубина на Констанций Хлор. След като Константин става император, я провъзгласява за августа. Посветена в християнската религия, тя посещава Светите места в Палестина. Християнската традиция й приписва откритието на Христовия кръст. Построила голям храм във Витания, покровителка на християнството. Почита се като равноапостолна. Паметта й се празнува на 21 май.

ЕЛЕНА – дъщеря на княз Лазар (1371-1389) и сестра на Стефан Лазаревич (1389-1427). Съпруга на Гюрг Срацимирович, владетеля на Зета.

ЕЛЕНА (в монашество ЕВГЕНИЯ) – българска царица, съпруга на цар Иван Асен I (1186-1196) и майка на цар Иван Асен II (1218-1241).

ЕЛЕНА (в монашество ЕВТИМИЯ) – вдовица на Йоан Углеш, участвала в пренасяне на мощите на Параскева-Петка Търновска в Белград.

ЕЛЕНА – садукемска царица **Вж** СИВИЛА.

ЕЛЕОНА (ЕЛЕОНСКА ПЛАНИНА) – пл. на изт. от Ерусалим, Израел.

ЕЛЕОНСКА ПЛАНИНА – намира се в Галилея, в някои апокрифи и в др. творби названието е преведено – „планина Маслинена". Играе значителна роля в новозаветната история – там Иисус поучава учениците си (Мат. 24), там е арестуван от евреите (Мат. 26: 30).

ЕЛЕСБАН – цар на аксомитите по времето на император Юстин I (518-527).

ЕЛЕФЕТ – р., неидент.

ЕЛЗАВЕЛ = ИЕЗАВЕЛ – дъщеря на сидонския цар Етваал, жена на израелския цар Ахав, безпътна и безчестна. Под нейно влияние Ахав се отдава на идолопоклонство (3 Цар. 16: 31-33). Предприема гонитба срещу пророците, подтиква мъжа си към убийства (3 Цар. 18: 4; 2: 7-15). Загива трагично (4 Цар. 9: 10; 22; 23-37). В Апокал. 2: 20 името й е споменато в преносен смисъл.

ЕЛИАДАВ (ЕЛИАВ) – споменат в старозаветната книга (Изход 31:6; 35:34; 36:1-2) като „резбар и изкусен художник", „майстор на везба", главен строител на скинията заедно с Веселеил.

ЕЛИСАВЕТА – майката на Йоан Кръстител (Лк. 1). Произхожда от рода на Аарон, баща й е свещеник. Зачатието на Йоан е предизвестено от архангел Гавриил, след като Елисавета дълго време няма деца. Среща се с Богородица Мария (Лк. 1:36), която престоява в дома й три месеца.

ЕЛИСЕЙ – старозаветен пророк, живял по времето на цар Йеровоам (851-790 пр. н. е.), ученик на пророк Илия и негов предан последовател (3 Цар. 19: 16-17. 19-21), прави много чудеса (4 Цар. 2: 1-15; 19-22; 3: 13-17; 5, 6, 7, 8, 9).Той е свидетел на възнасянето на Илия на небето, приема силата на духа му и разделя водата на Йордан с неговата дреха.

ЕЛИСПОНТ – Хелеспонт, протока Дарданели.

ЕЛИЯ – дъщеря на цар Атаит и сестра на Фрикс.

ЕЛКАНА – свещенослужител, баща на пророка Самуил (1 Цар. 1-2). Живял в град Рама. Всяка година принасял жертви на Бога в Силон. Имал две жени – Анна и Фенана.

ЕЛОИ – едно от обозначенията на Бога в библейския текст. Произхожда от староевр. Елоах, Елохим с корен общосемитското обозначение на Бога – Ел (Мр.15:34).

ЕМАНУИЛ **Вж** ИИСУС ХРИСТОС.

ЕМАУС – древен гр. в Юдея, на северозапад. от Ерусалим.

ЕМИР – област в древен Индокитай.

ЕНИАКС – според легендата неговите потомци основали Рим.

ЕНОХ – еврейски патриарх, седми след Адам, баща на Матусал (Бит. 5:18). Според библейското предание той е преселен на небето жив, за да не претърпи смърт (Евр. 11:5). Еврейски и арабски легенди разказват, че той е изнамерил писмени знаци, науката за звездите и числата. Пътешествието му из небесата е описано в апокрифната „Книга за Светите тайни Енохови". Тя е известна и в три славянски версии.

ЕНОХ – еврейски патриарх, седми след Адам, баща на Матусал. Според Преданието той е преселен жив на небето, за да не види смърт (Евр. 11:5). Апокрифната „Книга за светите тайни Енохови" представя небесните видения на Енох (Пар. I, 3; Сирах 44: 15; 49: 16).

ЕПИДАВЪР – древен гр. в обл. Арголида, Гърция.

ЕПИФАНИЙ КИПЪРСКИ (ок. 315-403) – византийски писател и църковен деятел, епископ на о-в Кипър. Автор на многобройни съчинения, сред които едно от най-популярните в старите славянски литератури – Слово за погребението на Иисус Христос и за слизането в ада.

ЕПИХАРИЙ – старогръцки комедиограф от V в. пр. н.е.

ЕРДЕЛ– неидент.

ЕРЕМИЯ **Вж** ЙЕРЕМИЯ.

ЕРЕУСА – вер. р. Днестър (?).

ЕРМИ – прабългарски род.

ЕРИМАНТ (ЙЕРИМАНТ) – пл., гр. и р. със същото име в обл. Аркадия, п-ов Пелопонес, Гърция.

ЕРИХОН (ЙЕРИХО) – древен гр. край р. Йордан, на североизт. от Ерусалим, в обл. Юдея, недалеч от Мъртво море. Разкопките разкриват находки от 7-то хилядолетие пр. н. е. Градът получава разцвет по времето на Ирод Велики (37-4 пр. н.е.). В Библията често се споменава. Наричат го още град на палмите (Второзак. 34: 3), царски град в Ханаан, обграден със стени (Навин 2: 1-3; 15; 6: 1-19.), превзет от евреите по чуден начин – при тръбния звук на свещениците и вика на народа стените рухват и всичко е предадено на меч (Навин 6: 15-20; 2; Мак. 12: 15).

ЕРМОЛАЙ – свещеномъченик, йерей на Никомидийската църква, посечен ок. 305 г. Паметта му се чества на 26 юли.

ЕРМОН (ЕРМАНИОН) – пл. на границата на Израел, Ливан и Сирия. В старозаветния текст се отъждествява с пл. Сион (Второзак. 4:48).

ЕРМОН (ХЕРМОН) – в новозаветния текст – хълм край р. Йордан (Йоан 1:29, Пс. 62:7).

ЕРМОНСКА ПЛАНИНА – пл. Ермон, най-високият южен хребет в Сирия (днес Джебел-ес Шейх), означава главна планина. Върхът й е покрит с вечен сняг, затова от халдеи и араби се нарича „снежна планина". В Стария завет тази планина е представена като северна граница на Ханаан. Споменава се във (Второзак. 3, 8. 9. 4, 48) и на др. места. В преносно значение символ на величие и слава.

ЕРМОПОЛ (ЕРМОПОЛИС) – гр. в древна Гърция.

ЕРМОС – р., **Вж** ФЕРМОДОС.

ЕРОН – р., **Вж** ЕВРОС.

ЕРУСАЛИМ (ЙЕРУСАЛИМ) – древен гр. в Юдея

ЕСЕЙ = ИЕСЕЙ – баща на цар Давид (1 Цар. 17: 12), стъблото на челядта, от която ще се роди дева Мария и синът й. Иесеевото дърво често се изобразява от живописците.

ЕСКУВИТ – правилно екскувит – войник от дворцовата гвардия, създадена от император Лъв I, командвана от комит, а по-късно от доместик.

ЕСМАН – емир на Тарс.

ЕСРОМ – смята се за пророк, живее по времето на Давид. Правнук на патриарх Яков, има многочислено поколение (Бит. 46: 12; Числа 26: 21; Рут 4: 18-19; 1 Парал. 2: 5; 9).

ЕСТИР – героиня от едноименната Старозаветна книга. Пленница, възпитаница на Мордохай, тя е избрана от цар Асуир (Ксеркс) за царица. Тя съумяла да спаси от изтребление сънародниците си, живеещи в Персия. Благодарение на нейното застъпничество пред владетеля еврейският народ получава право да унищожи своите врагове.

ЕТИОПИЯ **Вж** АКСУМ.

ЕТРОПОЛЕ – гр. на североизт. от София.

ЕУФИМИЙ – константинополски патриарх (490-496).

ЕУФРАЦИОС – антиохийски патриарх (521-526).

ЕФЕС – старогр. град в Зап. Мала Азия (днес Кючук Мендерес), разположен на Егейско море. През елинистично време главен град на провинция Асия. Тук през 431 г. Провежда се Третият вселенски събор. Заради храма на Артемида-Диана се е считал за свят град.

ЕФОР (405-330 пр. н.е.) – старогръцки историк, ученик на Изократ. Написва история на целия гръцки свят.

ЕФРАТ – най-голямата река в Предна Азия, протичаща през Турция, Сирия и Ирак.Извира от арменските планини, слива се с Тигър и се влива в Персийския залив. От дълбока древност, считана наред с Тигър за райска река (Бит. 2: 14).

ЕФРЕМ – вторият син на библейския Йосиф, роден в Египет. Яков го осиновява заедно с по-големия му брат Манасия, като благославя Ефрем като първороден пред Манасия с по-голям благослов.

ЕФРЕМ (ЕФРАТА) **Вж** ВИТЛЕЕМ (Мих. 5:2).

ЕФРОСИНА – византийска императрица.

ЕХАНИЙ **Вж** Йоан Мандакуни.

ЗАВЕДЕЙ – баща на апостолите Яков и Йоан, живял на брега на Генисаретското езеро. Споменава се в евангелието (Мат. 4:21; 10:2).

ЗАГОРИЯ (ЗАГОРЕ (а) – 1. наименование, означаващо строго определена област но понякога и цялата българска държава; 2.обл., разположена на югоизт. от Стара Загора, (дн. Югоизт. България).

ЗАКИНТ – о-в в Адриатическо море.

ЗАКХЕЙ – началник на митарите в Йерихон, който приел Иисус Христос в своя дом и под негово влияние се отказал от половината си имот в полза на бедните (Лк. 19:2-10).

ЗАМВРИЙ (ЗИМРИЙ) – петият израилски цар (неизв.- ок. 930 пр. н.е.), който бил на престола само седем дни. Военачалник на цар Ила (от рода на Вааса), той въстава срещу него, убива го и изтребва целия му род. Когато възмутеният народ обсажда двореца му във Фирца, той се самозапалва в него и изгаря (3 Цар 16:9-20).

ЗАПАДНО МОРЕ – т. е. Йонийско море.

ЗАТИУСА – река Днепър (?).

ЗАХАРИЙ – 1. баща на Йоан Кръстител, първосвещеник в синагогата по времето на цар Ирод. До преклонна възраст е бездетен. Архангел Гавриил му възвестява, че ще му се роди син. Понеже се усъмнил в тази вест бил, наказан временно да онемее. Проговаря отново, след като е дал име на новородения младенец. (Лк. 1); 2. старозаветен пророк от т. нар. малки пророци. Започва да пророчества, след като се връща от Вавилон (520 пр. н. е.). Заедно със Зоровавел той подбужда народа да възстанови разрушения Йеруселимски храм. С неговото име се свързва старозаветната „Книга на пророк Захария", създадена ок. 520 г. пр. н.е., която съдържа много предсказания за бъдещия Месия. Смята се за последен евр. пророк. Паметта му се чества на 8 февруари и 5 септември.

ЗАХАРИЙ – свещеник, въвел тригодишната Дева Мария в недостъпната „светая светих" на храма.

ЗАУЦА СТИЛИАН – арменец по произход, носител на титлата василеопатор.

ЗВЕЧАН – крепост в зап. предели на Балканския п-ов.

ЗЕВС (Дий) – (у римляните – Юпитер), върховно божество в древногръцката митология. Бог-гръмовержец, цар на всички олимпийски богове и хората.

ЗИНГОН – название на океана по морския път до изт. крайбрежие на Африка.

ЗИНЗИРИХ ВАНДАЛ – крал на Африка.

ЗИТ – вер. р. Затиуса от апокрифа Откровение Варухово.

ЗЛЕТОВО – гр. (дн. с. в Кочанско, Македония).

ЗМЕРДИЕ – Смердис, гръцкото име на Бардий.

ЗМИРНА – **Вж** Смирна.

ЗОРОВАВЕЛ САЛАТИИЛОВ – Старозаветен юдейски вожд, под чието предводителство първата група юдейски пленници се завърнала от вавилонски плен в родните места.

ЗОЯ – византийска императрица.

ИБЕРИЙСКО МОРЕ – част от Средиземно море между брегове на дн. Испания и Мароко.

ИБЕРИЯ – обл. в Испания.

ИВАЙЛО – водач на въстанието от 1277 г.

ИВАН АЛЕКСАНДЪР АСЕН – български цар (1331-1371) от династията на Шишмановци. Външната му политика осигурява на България мирни отношения с Влахия и Сърбия, земите между Тунджа и Черно море и търговски връзки с Венецианската република. От Византия получава няколко северно-родопски крепости и гр. Пловдив. Не съумял да ограничи центробежните действия на феодалната върхушка. Известен като покровител на книжнината.

ИВАН АСЕН – син на цар Иван Александър Асен от първата му жена – влахинята Теодора. Починал твърде млад – вероятно не по-късно от 1339-1340 г. Изобразен е в две от миниатюрите на Ватиканския препис на Манасиевата хроника – на л. 2 (сцената представлява смъртта на Иван Асен) и на л. 205 (заедно с баща си и брат си Михаил Асен и Иван Срацимир; до него е нарисуван ангел).

ИВАН АСЕН I – български цар (1186-1196).

ИВАН АСЕН II – български цар (1218-1241), син на цар Иван Асен I. След убийството на чичо си цар Калоян избягва в Галицко-Волинска Русия. В 1218 г. сваля от престола цар Борил. Разширява териториално българската държава и я засилва значително в икономическо и политическо отношение. По негово време е възстановена Българската патриаршия (1235 г.)

ИВАН ВЛАДИСЛАВ – български цар (1186-1196).

ИВАН ДАНИЛОВИЧ (ИВАН I ДАНИЛОВИЧ КАЛИТА) (неизв. – 1340) – московски княз (от 1325 г.), велик владимирски княз (от 1328 г.). Известен с упорство, жестокост и хитрост в постигането на целите си. Изиграл значителна роля за засилването на Московското княжество и обединението на руските земи около Москва, като използвал помощта на Златната орда. При него Москва става резиденция на всеруския митрополит.

ИВАН РИЛСКИ (ок. 876-946) – отшелник, най-популярният общобългарски Светец, основоположник на българското отшелничество. Основател на Рилския манастир. Мощите му са пренасяни в Средец, Маджарско, Търново, а през 1469 г. са върнати в Рилския манастир. Култът към него се поддържа много активно през цялото Средновековие. Паметта му се чества на 1 юли, 18 август и 19 октомври.

ИВАН СРАЦИМИР – български цар (1371-1396), син на цар Иван Александър от първата му жена – влахинята Теодора. Владетел на Видинското царство. Признал върховенството на Цариградската патриаршия. Бил в плен у

маджарите (1365-1368 г.), от 1388 г. станал васал на турския султан. След Никополската битка (1396 г.) пленен от турския султан Баязид I.

ИВАН СТЕФАН – български цар (1330-1331), син на Ана-Неда (сестра на Стефан Дечански) и на Михаил Шишман.

ИВАН УГЛЕШ **Вж** ЙОАН УГЛЕШ.

ИВАН ШИШМАН – (1371-1393), последният български цар от Второто българско царство, син на цар Иван Александър от еврейката Сара (Теодора).

ИВЕР – т. е. Грузия.

ИГИТ ПАША – османски военачалник, управител на земи между Скопие и Албания. Отначало се подчинява на Муса, но след 1412 г. минава на страната на Мохамед.

ИГНАТИЙ – константинополски патриарх (847-858; 867-877).

ИГНАТИЙ БОГОНОСЕЦ (11 в.) – раннохристиянски мъченик, антиохийски епископ, загинал в Рим при император Траян. Паметта му се празнува на 29 януари и 20 декември.

ИДОАРГ – остготски крал в Италия, унищожава последните остатъци от западноримската империя.

ИЕЗАВЕЛ – финикийка, дъщеря на сидонския цар Етваал и жена на израилския цар Ахав (3 Цар. 16:31; 4 Цар. 9), пръвърженица на идолопоклонството. Преследвала служителите на „истинския Бог". Името ѝ е синоним на злоба и злонамереност.

ИЕРОНИМ – Блажени Иероним (340-420), считан за най-учения оратор на латинската църква. Учи в Рим, работи в Антиохия, Витлеем, Цариград. Оставил е множество трудове – полемически, тълковни и др. Превежда от евр. на лат. Библията (Вулгата).

ИЕРОПОЛ – 1. гр. в Предна Азия, на един от притоците на Ефрат, недалеч от Едеса. 2. Гр. в зап. част на Мала Азия, съседен гр. на Филаделфия в римската провинция Асия.

ИЗМАИЛ – евр. означава „чут от Бога". Според (Бит. 16: 11-16; 21:10-13; 25:12-18) син на Авраам от робинята на Сара Агар, родоначалник на измаилтяните. Неговите 12 синове били родоначалници на 12 арабски племена. Потомците на Измаил, живеейки в Арабия, се смесили с други номадски племена под общото название араби. Според предсказанието за Измаил, потомците му ще воюват с народите, произлезли от „праведния син" на Авраам – Исак.

ИЗОТ – легендарен български владетел.

ИЗРАИЛ – 1. евр. „богоборец"; името е дадено на патриарх Яков от Бога (Бит. 32: 24-28). Понякога се употребява като лично име на Яков, в други случаи като означение на неговото потомство. При Давид и Соломон под Израил се разбират всички 12 евр. колена. В тесен смисъл потомството на Яков, в широк – евреите; 2. древно царство в Близкия изток, основано след смъртта на Соломон.

ИЗРАИЛ – **Вж** ЯКОВ.

ИЗТОЧНО МОРЕ – т.е. Мъртво море.

ИИСУС ХРИСТОС – в християнската религия Бог-човек и Бог-Син, едно от лицата на Светата Троица. Вмества цялата същност на Божествената природа – конкретния живот на човек, роден във Витлеем, проповядвал в Галилея и разпънат на кръст ок. 30 г. и на Бог, възкръснал след смъртта си. Спасител и изкупител на греховете на човешкия род.

ИЛАРИОН МЪГЛЕНСКИ (XII в.) – епископ на гр. Мъглен в Македония. Около 1134 г. император Мануил Комнин го изпраща да води борба с богомили, павликяни и други еретици в земите на Мъгленската епархия, канонизиран като активен противник на еретическите движения в тази област. Мощите му са пренесени в Търново от цар Калоян. Паметта му се празнува на 21 октомври.

ИЛИЯ (ИЛИЯ ТЕСВИТЯНИН) – роден в град Тисви, откъдето носи името си. Старозаветен пророк, ревностен поборник за религията на Яхве и изобличител на идолопоклонството по времето на Ахав и Иезавел. Името му означава „Яхве е мой Бог". В Стария завет за него е отделено широко място. В библейските книги (3 Цар., 4 Цар.) се разказва подробно за неговите пророчества, подвизи в пустинята и чудеса. Чудотворната му сила се изразява преди всичко във власт над огнената стихия. По негова воля на планината Кармил пада огън върху жертвеника, огънят на Яхве на два пъти поразява и войниците, изпратени при него от цар Охозия. Във връзка с тази интерпретация на старозаветния образ са и по-късните широко разпространени сред славяните представи за Илия като за гръмовержец. По време на преображението на Иисус Христос заедно с пророк Мойсей станал свидетел на неговата божественост на Тавор и беседва с Христос пред очите на апостолите. Възнесъл се на огнена колесница на небето, като оставя силата на пророческия си дар и на чудотворството си на Елисей. Според Апокал. (11: 3-12.) пророкът ще дойде на земята преди Второто пришествие. Православната църква чества паметта му на 20 юли.

ИМПЕРГИОС **Вж** ИПЕРГАИ.

ИНД – р., протичаща през Китай, Индия и Пакистан.

ИНДИЙСКИ ЗАЛИВ **Вж** АРАБСКО МОРЕ.

ИНДИЙСКО МОРЕ **Вж** АРАБСКО МОРЕ.

ИНДИЯ – т. е. п-ов Индостан.

ИНДИЯ ВЕЛИКА – т. е. Индия.

ИНДИЯ МАЛКА – т. е. Юж. Арабия.

ИПАТИЯ – математичка и философка, възглавявала Александрийската неоплатоническа школа.

ИПЕРГАИ – р., неидент.

ИРАД – син на Енох, внук на Каин (Бит. 4:18).

ИРАКЛИЙ – византийски император (610-641).

ИРАСИН (ИРАНСИНОС) – р. Ерасинос в Арголида, Гърция.

ИРАСИНОС **Вж** ИРАСИН.

ИРИМАНФИОС – в текста – р.; всъщност – пл. Йеримант.

ИРИНОПОЛ – средновековният Боруй (дн. Стара Загора).

ИРИНОС – р., неидент.

ИРКАНИЙСКО МОРЕ – дн. югоизт. част на Каспийско море.

ИРКАНИЯ – югоизт. крайбрежие на Каспийско море.

ИРНИК (ЕРНАХ) – един от синовете на Атила.

ИРОДАН – р. в Палестина, Израел

ИРИНА – византийска императрица, хазарка по произход.

ИРОД АНТИПА (АНТИПАС) – син на Ирод I Велики, княз на Галилея и Перея (4 в. пр. н.е. – 40 от н.е.). По времето на римския император Август (27 пр. н.е. – 14) е четиривластник в Галилея (Лк. 3:1). Оженва се за жената на брат си Филип (Ирод Филип) – Иродиада, още докато Филип е жив. По негово нареждане е обезглавен Йоан Кръстител, който го обвинявал в кръвосмешение.

ИРОД I (ИРОД ВЕЛИКИ) – 73 г. р. н. е – 4, син на Антипатър, който с помощта на Антоний превзема Ерусалим, унищожава династията на Макавеите и се провъзгласява за цар на Юдея (40-4 пр. н. е.). Строител на храмове в Йерусалим и Самария. Още като префект на Галилея активно поддържа римската политика, като потушавава жестоко народните вълнения, насочени срещу римското господство. Известен като много жесток, смазва всяка съпротива. Убива жена си и синовете си. Според евангелския текст (Мат. 2:16; Лк. 1:5) в последната година от царуването му се ражда Иисус Христос, истинският „цар юдейски". За да го погуби, Ирод нарежда да бъдат избити всички младенци във Витлеем до двегодишна възраст (Мат. 2, Лк. 1:5).

ИРОД ФИЛИП – син на Ирод I Велики. След смъртта на баща си управлява Итурея, Трахонтис и Ватанея.

ИРОДИАДА – внучка на Ирод I Велики, сестра на Ирод Агрипа. Жена на чичо си Ирод Филип, когото напуска и се омъжва за брат му Ирод Антипа. Изобличавана за това от Йоан Кръстител, тя е моралният подбудител за убийството му (Мат. 14:1-12; Мар. 6:14-29).

ИСААК (ИСАК) – евр. „усмихващ се", библейски патриарх, син на Авраам и Сара, роден според Божествено предсказание, когато родителите му са били вече много възрастни, наследник на „завета" на Авраам с бог Йехова (Яхве) и чрез него – прародител на дванадесетте Израилеви рода (колена). За да изпита Аврам, Бог изисква от него да пренесе в жертва Исаак. Аврам се подчинява, но в последния момент ангел спира ръката му и Авраам вижда наблизо жертвен овен, който пренася в жертва вместо сина си. Исаак се оженва за Ревека, от която има двама сина – Исав и Яков (Бит. 18: 9-14; 21: 1-8; 22: 1-13).

ИСАВ – син на праотеца Исак, близнак на Яков, но роден пръв и следователно с право на първородството. Той продава своето първородство на брат си Яков, а поради хитростта на майка си, е лишен и от благословията на баща си. Преследва жестоко Яков, но после се помирява с него. Създава многочислено потомство, което живее в планинската местност Едом.

ИСАВРИЯ – планинска област в юж. част на Мала Азия; опира до Средиземно море.

ИСАЙ (ИСАЙЯ, ИСАЯ) – роден (между 759-698 пр. н.е.) в Йерусалим. Първият от четиримата големи старозаветни пророци, предсказали пришествието на Месия, включително и главните събития от живота му. Убит по заповед на цар Манасия. С неговото име се свързва библейската „Книга на пророк Исая". Книгата се отличава с високо литературно майсторство. Според някои изследователи обаче тя е дело на повече автори. В текста на пророк Исай християнската традиция, съгласно с новозаветните автори, вижда предсказание за идването и живота на Иисус Христос, затова го наричат и „евангелист на Стария завет". Според преданието при цар Манасия пророкът бил разполовен с пила. След Псалтира „Книга на пророк Исай" е най-често цитирана в средновековните текстове. Паметта му се чества на 9 май.

ИСАЙ – константинополски патриарх (1323-1332).

ИСАК I КОМНИН – византийски император (1057-1059).

ИСБУЛ – кавхан при кановете Маламир и Персиан.

ИСИДОР СЛИВЕНСКИ – поп, книжовник, отговорник за църковните съдове и одежди (сакеларий) в гр. Сливен през последната четвърт на XVIII в., изписал дамаскин и сборник от слова и поучения (Неделник).

ИСИХИЙ ЕРУСАЛИМСКИ (V в.) – презвитер, византийски учен, автор на екзегетични съчинения и хомилии.

ИСКАРИОТ – 1. о-в, такъв о-в няма; името Искариот, прозвище на предателя Юда, не е окончателно обяснено в науката. Обикновено се извежда от селището Кориот в Юж. Юдея, следователно Искариот означава Кориотянин. 2. от думата бандит.

ИСПАНИЯ – държава на Пиринейския п-ов в Европа.

ИСПЕРИХ (АСПАРУХ) – син на Кубрат, основател на Дунавска България.

ИСПОР ЦАР **Вж** ИСПЕРИХ (АСПАРУХ).

ИСТЪР – (ИСТРОС, СТРОС, ДАНУБИОС) – дн. р. Дунав, протичаща през Германия, Австрия, Чехия, Словакия, Унгария, Хърватско, Сърбия, България, Румъния и Молдавия.

ИСУС НАВИН (ок. средата на второто хилядолетие пр. н.е.) – старозаветен герой, приемник на пророк Мойсей при излизането на евреите от Египет, предводител на евреите в битката с Амалик за завладяването на Ханаанската земя, която той разделя между еврейските родове. Животът му е описан в старозаветната „Книга на Исус Навин". В канона на Стария завет е включена „Книга на Исус Навин".

ЙАИР – един от началниците на синагогата, чиято дъщеря е излекувана чудотворно от Иисус Христос (Мр. 5:22-42).

ЙЕЗАВЕЛ **Вж** ИЕЗАВЕЛ.

ЙЕЗЕКИИЛ **Вж** ЕЗЕКИИЛЯ.

ЙЕОС (ТАНАОС) – легендарен извор в Юдея, близо до Египет.

ЙЕРАСИМ – пл., неидент.

ЙЕРЕМИЯ (ЕРЕМИЯ) (VII в. пр. н.е.) – един от големите евр. пророци, роден ок. 650 г. пр. н. е. и живял в Йерусалим. Името му означава „бог възвишава". Той предсказва, преживява и оплаква разрушаването на Йерусалим и преселението на неговите жители. Приема се, че е автор на „Книга на пророк Йеремия", „Плач Йеремиев" и на едно послание до вавилонските пленници. Възпира народа от преселване в Египет, но после и сам е принуден да тръгне с тях. Според преданието е пребит с камъни. Предрекъл вавилонски плен и оплакал пепелищата на Йерусалим.

ЙЕРИМАНТ **Вж** ЕРИМАНТ.

ЙЕРМОНИОН, пл. **Вж** ЕРМОН.

ЙЕРОНИМ (ок. 347-420) – един от най-забележителните богослови, мислители и писатели на Западната църква, доктор на църквата. От 385 г. той се установява във Витлеем, където продължава работата си върху Светото писание и едновременно се отдава на аскетична и съзерцателна практика. Той превежда Стария завет от еврейски на латински език и неговият превод е особено авторитетен и до днес. Йероним Блажени е оставил многобройни съчинения (екзетически, богословски и исторически). Канонизиран е. Паметта му се празнува на 30 септември по западния календар и на 15 юни по източноправославния.

ЙЕРИС – р., неидент.

ЙЕРУСАЛИМ **Вж** ЕРУСАЛИМ.

ЙЕСЕЙ – син на Овид, баща на Давид. В старозаветните текстове се среща пророчество, че от рода на Йесей ще покара клонка Господня (Ис. 11:1), което се тълкува като пророчество за Христа.

ЙОАКИМ – бащата на Богородица, Дева Мария. В каноничните Новозаветни текстове имената на Йоаким и Анна не са споменати. За тях се съдържат сведения в редица апокрифни източници, на първо място в Първоевангелие на Яков.

ЙОАКИМ I (неизв. – 1246) – български патриарх (1235-1246), пръв патриарх след възстановяването на Българската патриаршия.

ЙОАКИМ ОСОГОВСКИ (САРАНДАПОРСКИ) (XI – началото на XII в.) – български отшелник, подвизавал се в Сев. Македония. Култът към него се утвърждава в региона около Осоговския манастир и се разпространява по българските и сръбските земи. Паметта му се празнува на 16 януари.

ЙОАН (ИВАН) – син на цар Симеон, направил опит за въстание срещу брат си Петър.

ЙОАН – митрополит на Средец.

ЙОАН БОГОСЛОВ (неизв. – ок. 100) – апостол и евангелист. Син на Заведей, брат на апостол Яков. Живее през II-III в. в Ефес, счита се за автор на евангелието от Йоан, а в легендата се отъждествява с апостол Йоан.Според преданието е любим ученик на Иисус Христос и автор на последното от четирите канонични евангелия, Апокалипсиса и три послания, включени в Апостола. Паметта му се чества на 8 май, 26 септември и 30 юни.

ЙОАН БРАНКОВИЧ – (неизв. – 1503) – сръбски деспот, син на Стефан Бранкович и на Ангелина. Канонизиран заедно с родителите си. Мощите му се намират в манастира Крушедол. Паметта му се празнува на 10 декември.

ЙОАН ВОГАС – стратег на Херсон, изпратен от цар Симеон да привлече печенезите.

ЙОАН VII ГРАМАТИК (АНИС) (неизв. – ок. 850) – константинополски патриарх (837-843), виден идеолог на иконоборческото движение. На младини бил монах и игумен на манастира „Св. Св. Сергий и Вакх" в Константинопол. Приближен на императорите Лъв V Арменец и Михаил II, възпитател на престлонаследника Теофил. След възстановяването на иконопочитанието е заточен в манастир. Починал около 850 г. Прозвището Анис (Янис) получил заради заниманията си с естествени науки (по аналогия със старозаветния вълшебник Яний).

ЙОАН ДАМАСКИН (ок. 650 – до 754) – византийски богослов, философ и поет от арабски произход. Изтъкнат идеен противник на иконоборчеството и систематизатор на наследството на ранновизантийската духовна мисъл. Част от основното му съчинение е преведено от Йоан Екзарх под наслова „Богословие".

ЙОАН ЕКЗАРХ (IX-X в.) – старобългарски писател и преводач, представител на Преславската книжовна школа. Двата му основни труда, запазени днес, са „Богословие" („Небеса") и „Шестоднев".

ЙОАН ЗЛАТОУСТ – ранновизантийски църковен деец, архиепископ на Константинопол (ок. 347-407), роден и проповядва като свещеник в Антиохия, отличен проповедник, получил прозвището си заради ненадминатия дар на риторско красноречие. Патриарх Константинополски през периода 398-403 г., но поради конфликт с двореца и с част от столичния клир е лишен от сан и отправен на заточение (403; вторично – 404), където умира. Бележит писател и блестящ оратор. В историята на християнската църква е известен като един от „тримата светители" (заедно с Василий Велики и Григорий Богослов). Изключително популярен в източноправославната книжовна традиция. Поученията му се разпространяват у нас през цялото средновековие. Канонизиран за Светец. Паметта му се чества на 27 и 30 януари и на 13 ноември.

ЙОАН ИГЛЕШ – деспот, сръбски феодален владетел.

ЙОАН КАНТАКУЗИН – византийски император (1347-1354).

ЙОАН КРЪСТИТЕЛ (ЙОАН ПРЕДТЕЧА) (неизв. – 28 или 29) – последният от пророците и най-велик от тях (Мат. 11:11), аскет и отшелник. Син на Захария и Елисавета, който още от майчината утроба според евангелските текстове свидетелства за Христа като негов предтеча (Мат. 3:3, Мр. 17: 1-8, Лк. 3:1-20, Йоан 1:15-36. Прекарва младостта си в пустинята. Започва да проповядва за близкото идване на Месията, който предвещавал скорошното настъпване на Божието царство на земята. Кръщавал хората във водите на р. Йордан – включително и самия Иисус Христос (Мат. 11:2-18, Мр. 1:

9-12, Лк. 3:21-22). Изобличава Ирод Антипа (27 пр. н.е. – 14) заради брака му с братовата му жена Иродиада и е обезглавен по заповед на Ирод (Мат. 14:1-12, Мр. 6:14:29, Лк. 3:19-20). Паметта му се чества в няколко дни от годината – 23 септември (зачатие), 24 юни (раждане), 29 август (отсичане на главата), 7 януари (събор на Йоан Предтеча) и др.

ЙОАН ЛЕСТВИЧНИК (неизв. – 649 – 680) – византийски монах и писател, игумен на Синайския манастир (оттам е наричан и Йоан Синайски). Известен е със съчинението си „Лествица" („Стълба, възвеждаща към небесата") – аскетико-дидактически трактат за 30-те степени (стъпала) в самоусъвършенстването. Паметта му се празнува на 30 март.

ЙОАН МАНДАКУНИ (неизв. – 480) – арменски патриарх, привърженик на монофизитската ерес.

ЙОАН МИЛОСТИВИ (неизв. – 620) – александрийски патриарх. Паметта му се празнува на 12 ноември.

ЙОАН МИРЧА – влашки воевода (1386-1418).

ЙОАН НОВИ СУЧАВСКИ (БЕЛИГРАДСКИ) (неизв. – ок. 1330-1340) – трапезундски търговец, убит от татарите в Белиград (Акерман, дн. Белгород-Днестровски, Украйна) като мъченик за вярата. Мощите му са пренесени в Сучава и той е считан за първия румънски мъченик. Паметта му се празнува на 2 юни.

ЙОАН ОЛИВЕР (XIV в.) – деспот, владетел на Злетовска област (ок. 1330 – ок. 1355), родственик на цар Стефан Душан.

ЙОАН VII ПАЛЕОЛОГ (1366 – ок. 1420) – византийски император (1399-1404). Управлява Византия по време на отсъствието на своя родственик Мануил II Палеолог (1391-1425).

ЙОАН ПОЛИВОТСКИ – епископ на тракийския гр. Половот, живял през първата половина на VIII в. Отявлен защитник на иконопочитанието в години, когато иконоборците имат пълната поддръжка на официалната светска и църковна власт. След възстановяването на иконопочитанието, канонизиран за Светец. Паметта му се чества на 13 февруари и 4 декември; в славянски ръкописи се отбелязва и на 31 август.

ЙОАН IV ПОСТНИК – константинополски патриарх (581-595) – византийски църковен деятел и писател. Канонизиран. Паметта му се празнува на 2 септември.

ЙОАН РАДИН – византийски патриций от български произход.

ЙОАН УГЛЕШ (ИВАН УГЛЕШ, УГЛЕША) (неизв. – 1371) – сръбски феодален владетел, деспот, загинал в битката при Черномен.

ЙОАН ФИЛОПОН (VI в.) – александрийски философ, съвременник на Козма Индикоплевс и негов противник във възгледите му за устройството на вселената. Привърженик на Аристотелерата система на света.

ЙОАН I ЦИМИСХИЙ – византийски император (969-976).

ЙОАНИКИЙ II (неизв. – 1375) – български патриарх, предшественик на Св. патриарх Евтимий Търновски.

ЙОАСАФ (XV в.) – монах, възстановил заедно с братята си Давид и Теофан Рилския манастир и пръв игумен след обновяването на манастира. Организира пренасянето на мощите на Иван Рилски от Търново в Рилския манастир.

ЙОАТАМ – израилски цар (VIII в. пр. н.е.), син на Озия.

ЙОВ – старозаветен герой от едноименната книга, когото Бог подлага на тежки бедствия и страдания, за да изпита благочестието му. Името му означава „изтерзан" (или „ненавиждан" (?). За него разказва „Книга на Йов". Историята на Йов се възприема от християнската традиция като парадигма за поведението на страдащия, понасящ търпеливо всички нещастия. Синоним на праведник, образец на вяра и търпение.

ЙОНА – един от дванадесетте „малки пророци" от VIII в. пр. н. е. Нему се приписва „Книга на пророк Йона" (4 Цар. 14:25). Изпратен от Бога в Ниневия, за да пророкува за греховете на жителите й, той се опитва да се скрие на един кораб, но по време на буря той бил хвърлен в морето. По Божия воля голям кит го глътнал; в утробата на кита Йона прекарал три дни и три нощи, молейки се. Пак по Божия заповед китът изхвърлил Йона на суша. Историята на неговото тридневно пребиваване в „утробата китова" се тълкува като предзнаменование за тридневното пребиваване на Иисус Христос в гроба.

ЙОНАТАН – син на цар Саул, свързан с най-сърдечна дружба с Давид. След като загива заедно с баща си в битката при Гелвуя, Давид го оплаква горчиво.

ЙОНИЙСКО МОРЕ – частта от Средиземно море между Юж. Италия, Албания и Гърция.

ЙОП – (ЙОПЕ, ЙОПИЯ, ЯФА) гр., дн.Тел-Авив, пристанище на средиземноморското крайбрежие в Израел.

ЙОРДАН – р. в Палестина, извира от ливанските планини и се влива в Мъртво море. Образува ез. Хула и Тивериадско. Протича през Ливан, граница между Израел и Йордания.Според Евангелията Иисус е кръстен в нея.

ЙОСИФ – 1. (ЙОСИФ ПРЕКРАСНИ) – старозаветен герой, единадесетият от дванадесетте сина на патриарх Яков и негов първенец, от любимата му жена Рахил. Продаден от братята си в робство, спасява египтяните и евр. народ от глад. След тежки изпитания се прочува със своята мъдрост и великодушие и преселва целия си род в в Госем, Египет, а двамата му сина наред с братята на Йосиф стават наследници на Яков и родоначалници на израилевите колена. (Бит. 30: 24. 37: 2-35; 39: 20;3-23; 41, 42, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 22; 50: 1-2; 14-26). В религиозната литература – символ на доброта и душевна красота; 2. Йосиф – дърводелец от Назарет, потомък на Давид, праведен годеник на Дева Мария. Става приемен баща на Иисус Христос, когото отглежда в дома си в Назарет. (Мат. 1: 16.; Лк. 1: 27, 2, 4). Според евангелията на Матей и Лука потомък на Давидовия царски род. Узнал в съня си от ангел тайната на въплъщението (Мат. 1:18-25); 3. Йосиф Ариматейски, член на Синедриона, таен ученик на Иисус (Лк. 23: 50-53; Мат. 27: 57; Мр. 15: 43; Йоан 19: 38-42). Измолва от Пилат тялото на Иисус, сваля го от Кръста и го полага в нов гроб, изсечен в скалата.

ЙОСИФ БРАДАТИ (ок. 1695 – ок. 1757) – български книжовник, вероятно от гр. Елена. Живее и работи главно в Рилския манастир. Създава книжовна школа. Автор на оригинални, компилативни и преводни съчинения.

ЙОСИФ МУШАТ (края на XIV – началото на XV в.) – молдавски църковен деец. Между 1387 и 1391 е предложен за митрополит на Сучава, но е ръкоположен едва в 1402 (1402-1409).

ЙОСИФ ФЛАВИЙ (Йосиф бен Матафие) (ок. 37 – ок. 95) – староеврейски историк, писал на гръцки език и

военачалник, наместник на Галилея. По време на голямото антиримско въстание на евреите, т. нар. Юдейска война (66-73) възглавява отбраната на Галилея, но преминава на страната на римляните, командувани от Веспасиан Флавий, чието име приема в знак на преклонение пред управляващата династия на Флавиите. Автор е на ценни исторически трудове („Юдейската война", „Юдейски древности", на полемични и автобиографични произведения и др.).

ЙОСИЯ – израилски цар, син на Амон (3 Цар. 13:2; 4 Цар. 21:24, 22:1, 23:19-29).

ЙОХАЗ (ЙОАХАЗ) – израилски цар, син на Йосия (4 Цар. 10:35, 23:30, 23:34).

КАБЕР – според Козма Индикоплевс – тържище в Индия.

КАВКАЗКИ ПЛАНИНИ (КАИКАСИС, КАВКАЗ) – пл. на територията на Азърбайджан, Армения и Грузия.

КАДЪМ (КАДМОС) МИЛЕТСКИ – финикиец, живял според преданието през XVI в. пр. н.е., основател на Тива. Смята се за изобретател на грц.азбука. Споменат от Херодот.

КАИН – според старозаветната книга Бит. първородният син на Адам и Ева. Убива брат си Авел, чиято жертва е угодна на Бога. (Бит. 4 :1. 8). Името му става символ на братоубийството. Бог го изгонва в земята Над на изток от Едем, където Каин създава град и го нарича с името на сина си Енох (Бит. 4, 17).

КАЙНАН (КЕНАН) – старозаветен герой, син на Енос и внук на Сит (Бит. 5:9).

КАЛАБРИЯ – област и п-ов, съставляващ най-юж. част от Италия.

КАЛАВСТРОС – р., вер. устието на р. Нил (Каласиритско устие).

КАЛЕНДИОН – антиохийски патриарх (479-484).

КАЛОЯН – български цар (1197-1207), един от най-бележитите владетели на Второто българско царство.

КАМБИЗ I – персийски владетел (600-559).

КАНА ГАЛИЛЕЙСКА – малко градче в Галилея, сев. от Назарет (сега Кафр-Канна). Там Иисус при една сватба превърнал водата във вино (Йоан 2 : 1).

КАНДАВЛИЕ – лидийски цар.

КАНОВА – дн. пристанището Абукир в Египет при устието на ръкав на р. Нил, на североизт. от Александрия.

КАПАДОКИЙСКО МОРЕ – вер. соленото езеро Туз гьолу, Турция.

КАПАДОКИЯ – 1. област в изт. част на Мала Азия с главен гр. Кесария. По времето на Тиберий става римска провинция. По-късно се владее от персите, византийците, арабите, сега се намира в Турция. Като византийско владение е седалище на архиепископ. 2. гр. в Кападокия (Кападокийска).

КАПЕРНАУМ – древен гр. в областта Галилея, на северозт. от Тивериадското езеро, Израел.

КАР – римски император (282-283).

КАРВУНСКА ЗЕМЯ – 1. в „Български апокрифен летопис" с това наименование е означена цяла Добруджа; 2. гр. Карвуна, дал име на областта, се е намирал на мястото на дн. гр. Балчик.

КАРДАМ – български кан (777-803).

КАРИН – римски император (283-285).

КАРИНСКО МОРЕ – морето около о-в Икария между Цикладските и Додеканезките о-ви и Мала Азия.

КАРИЯ – древна област в югозап. част на Мала Азия, Турция.

КАРЛ ФРАЖКИ – Карл Велики, френски крал (768-800).

КАРМИЛСКА ПЛАНИНА – пл. в обл. Галилея, сев. част на Израел.

КАРПАТСКО МОРЕ – морето около о-в Карпатос (между о-в Крит и о-в Родос), Гърция.

КАРХИДОН (КАРХЕДОН) – финикийска колония, древния гр. Картаген, сев. от дн. гр. Тунис, Тунис.

КАСИЯ – византийска поетеса.

КАСПИЙСКО ЕЗЕРО (ХИРКАНСКО, УВАЛЕНСКО, ХАЗАРСКО МОРЕ) – най-голямото безотточно езеро-море в света, разположено на границата на Европа с Азия.

КАТАКАЛОН ЛЪВ – визнатийски военачалник.

КАТАСИРТЯ – дн. с. в Изт. Тракия, близо до Истанбул.

КАФА – гр. на Кримския п-ов, колония на Генуа.

КАЙЯФА (ЙОСИФ) – йерусалимски първосвещеник (18-36). Той разпитва Иисус Христос и настоява пред Синедриона за осъждането му. Зет на Анна, също висш свещеник (Мат. 26: 3. 57; Лк. 3: 2.; Йоан 11: 49; 18:13; 24; 28).По-късно преследва апостолите Петър и Йоан.

КАЯФА **Вж** КАЙЯФА (ЙОСИФ).

КЕДРОН – малък поток в околностите на Ерусалим.

КЕСАРЕЯ – гр. в Палестина.

КЕСАРИЯ – гр. в Кападокия (Мала Азия).

КЕСАРИЯ (СТРАТОСТУН) – пристанищен гр., между Яфа и Акра в древната обл. Самария, Израел.

КЕСАРИЯ ФИЛИПОВА (ПАНЕАС) – гр. в древната обл. Итурея, сев. Израел.

КЕФАЛОНИЯ – о-в в Адриатическо море.

КИДЕП – вер. пл. Ида във Фригия, зап. част на Мала Азия, дн. в Турция.

КИЗИК – древен гр. в залива Бандерма на Малоазийския бряг на Мраморно море, северозап. от дн. гр. Бандерма (Кузица?).

КИЛИКИЯ – древна обл. в югоизт. Мала Азия, Турция.

КИМИН (КИМИНАС) – пл. във Витиния, близо до пл. Ида.

КИНОКЕФАЛОН (КИНОКСЕФАЛЕ) – т. нар. Песоглавие, местност на юг от гр. Лариса в Тесалия, Гърция.

КИПРИАН – епископ на Картаген (III в.), известен и като писател-богослов. Около 246 г. се покръства и повежда активна административно-организационна дейност за укрепване на християнството. Загива мъченически по времето на император Валериан (253-260). Паметта му се чества на 31 август от православната и на 14 септември от католическата църква.

КИПРИАН II (ок. 1330 – 16. IX. 1406) – български книжовник и църковен деец, един от представителите на Търновската книжовна школа. От 1375 г. е Киевски митрополит, а в 1390 г. е ръкоположен от цариградския патриарх за Московски и всеруски митрополит. Канонизиран е за рус. Светец.

КИПЪР – о-в в Средиземно море.

КИПЪР МАТУНТИЙСКИ – т.е. Кипарисий, гр. в едноименния залив на зап. бряг на п-ов Пелопонес, Гърция.

КИР **Вж** КАНОВА.

КИР I – персийски владетел (640-600).

КИР II – персийско-вавилонски владетел (555-529 пр. н.е.).

КИР АЛЕКСАНДРИЙСКИ (VII в.) – еретик, осъден от Шестия вселенски събор, смятан за светец от някои християнски секти.

КИР КЛАВДИЙ ГАЛЕН (ок. 130 – ок. 200) – голям грц. лечител. Роден в Пергам. Автор на съчинения по медицина.

КИРИАК – подвижник и отшелник (VI в.), живял край Ерусалим, притежавал дар да предвижда и лекува. Паметта му се чества на 29 септември.

КИРИЛ АЛЕКСАНДИЙСКИ – александрийски патриарх (412-444).

КИРИЛ ЕРУСАЛИМСКИ (315-386) – византийски писател, автор на догматично-полемически съчинения, Св. отец на църквата; от 351 г. е Ерусалимски епископ. Паметта му се чества на 18 март.

КИРИЛ БОСОТА (XIV в.) – богомил, осъден от Търновския събор.

КИС (КИСОН ИЛИ НАР-МУКАТА) – рекичка, която извира от Тавор и се влива в Средиземно море. (Съдии 4:7, 5:21; 3 Цар. 18:40; Пс. 22:10).

КИСИНСКИТЕ СЕЛИЩА – местност, разположена на 14 км. изт. от Солун.

КИТАЙ – древна държава в Азия.

КИТАРОНИОН **Вж** КИТЕРОН.

КИТЕРОН (КИТАРОНИОН) – пл. южно от древния гр. Тива, между древните обл. Атика и Беотия, Гърция.

КЛАВДИЙ – римски император (41-54).

КЛАВДИЙ ПТОЛЕМЕЙ (II в.) – гръцки геометър, астроном и философ, работил в Александрия.

КЛЕОПА – един от привържениците на Иисус; след възкресението на Иисус, Клеопа го среща в Емаус и го познава по начина, по който разчупва хляба (Лк. 21:18-31).

КЛИМ ЛЕТОПИСЕЦ **Вж** КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРИЙСКИ.

КЛИМЕНТ АЛЕКСАНДРИЙСКИ (ок. 150 – ок. 215) – раннохристиянски мислител и писател, един от т. нар. „отци на църквата", ръководител на книжовна школа в Александрия. Стремял се да постигне синтез между вярата и познанието на основата на неоплатонизма. Проявявал широка осведоменост по антична философия.

КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ (неизв. 916) – първият Кирило-Методиев ученик, църковен и обществен деятел, съратник на княз Борис-Михаил и на цар Симеон в борбата за славянска просвета и култура, епископ на Драгвища (Дрембица), т. нар. Величка епархия (893-916), учител и писател.

КЛИМЕНТ РИМСКИ – римски епископ (98-101), последовател на апостолите Петър и Павел. Пострадал по времето на император Траян (98-117), който го изпратил на заточение в Херсон (Кримския полуостров) и наредил да го удавят в Черно море с котва на шията. Паметта му се чества на 25 ноември.

КЛЮЧ – селище и теснина между Беласица и Огражден.

КОЗМА и ДАМЯН – Св. чудотворци безсребреници, рождени братя от Рим, които безвъзмездно лекували страдащите. В 284 г. били пребити с камъни от завиделия им наставник в лечителството. Паметта им се чества на 1 юли.

КОЗМА ИНДИКОПЛЕВС (VI в.) – египетски търговец, пътешественик и писател. Автор на „Християнска топография".

КОЙО ГРАМАТИК (XVII в.) – български книжовник, принадлежащ към Етрополската книжовна школа.

КОКЛ – вер. гр. Микена, един от най-старите градове в Гърция; намира се в Арголида, п-ов Пелопонес.

КОЛД – персийски владетел (488-531).

КОМОД – римски император (176-192).

КОНДОСТЕФАН (СТЕФАН) – византийски император (324-337).

КОНСТАНС (320-350) – син на Константин Велики, римски император (337-350). Привърженик на православието и на решенията на Никейския събор.

КОНСТАНТИН (неизв. – 1422) – син на видинския владетел Иван Срацимир. След превземането на Видин (1396) избягва в Унгария. Прави опит да вдигне въстание (1404-1405). Умира в Белград.

КОНСТАНТИН (неизв. – 1395) – последният кюстендилски владетел, васал на Мурад и Баязид. Загива в битката при Ровине.

КОНСТАНТИН – сръбски крал (1321-1322) – брат на Стефан Дечански.

КОНСТАНТИН – римски император (293-306).

КОНСТАНТИН – византийски император (641-648).

КОНСТАНТИН II (317-340) – римски император (337-340), най-големият син на Константин Велики.

КОНСТАНТИН IV (654-685) – византийски император (668-685). С негова подкрепа и при активното му участие се провежд Шестият вселенски събор (680-681), на който са осъдени монотелитите.

КОНСТАНТИН, цар (КОНСТАНТИН I ВЕЛИКИ) (274-337) – римски император, отначало император на Запада (306-324) в тетрархията, син на Константин Хлор. Нанася победа над готите, отстранява претендентите за императорска власт, обединява империята и става автократор (324-337). Започва строеж на нов град и пренася там столицата – Константинопол (330). В 313 г. с Миланския едикт разрешава свободно разпространение на християнството и сам преди смъртта си става християнин. Председателства Първия вселенски събор в Никея (325 г.). и привлича религията към своите политически планове. Управлението му се възприема от византийските историци като начало на нова епоха. Канонизиран от християнската църква. Обявен заедно с майка си Елена за равноапостолен. Евсевий Кесарийски написва за него житие. У нас намират разпространение късни легендарни жития за Константин и майка му Елена. Паметта му се чества на 21 май.

КОНСТАНТИН ДИОГЕН – управител на Солун.

КОНСТАНТИН ДРАГАШ – сръбски феодален владетел.

КОНСТАНТИН ДУКА – византийски военачалник, доместик на схолите.

КОНСТАНТИН КОСТЕНЕЧКИ (ок. 1380 – първата половина на XV в.) – представител на Търновската книжовна школа, който работи в Сърбия. Тясно свързан с кръга около деспот Стефан Лазаревич. Талантлив писател. Занимава се и с учителска дейност. Автор на граматичен трактат, на Житието на Стефан Лазаревич, на съчинението „Пътуване до Палестина”.

КОНСТАНТИНОПОЛ **Вж и** ВИЗАНТИОН.

КОНСТАНТИНОПОЛ (ВИЗАНТИОН) **Вж** ЦАРИГРАД.

КОНСТАНТИЯ – крепост в Тракия, (дн. Симеоновград).

КОНСТАНЦИЙ I ХЛОР (КОНСТАНЦИЙ ЗЕЛЕНИ) (ок. 225-306) – римски император (305-306), баща на Константин I Велики, основател на втората династия на Флавиите.

КОНСТАНЦИЙ II (317-361) – римски и византийски император (337-361, едноличен владетел 351-361). Втори син на Константин Велики. Изповядва арианството.

КОНСУЛ – в римската епоха най-висш държавен служител, избиран ежегодно; във Византия постепенно преминава в почетна титла.

КОРЕЙ – старозаветен старейшина, който организира метеж срещу Моисей и Аарон и поради това бил унищожен от небесен огън заедно със съмишлениците си (Числа 16; 26:10-11).

КОРИНТСКИ ЗАЛИВ – отделя п-ов Пелопонес от Гърция. Съединен с Егейско море чрез Коринтския проток.

КОРМИСОШ – български кан (739-756).

КОРНЕЛИЙ (КОРНИЛИЙ) – герой от Новия завет, стотник в Италийския полк, известен с християнските си добродетели (Деяния 10:1, 24, 25, 31).

КОСТАДИН поп – духовник в с. Присово, Търновско, автор на приписка в Евангелието, изписано от етрополекия книжовник Даниил в 1625 г.

КОСТУР – гр. в Юж. Македония (дн. Кастория, Гърция).

КОЦЕЛ – княз на славянското Блатенско княжество (860 или 861-874), син на княз Прибин. До 869 г. е васал на Източно-Франкското кралство, но успява да постигне независимостта на княжеството си. Въвежда славянското богослужение и успява да създаде в Панония славянска архиепископия, възглавявана от Методий.

КРАЛИ МАРКО (КРАЛ МАРКО) (неизв. – 1395) – син на крал Вълкашин, самостоятелен феодален владетел, загинал в битката при Ровине.

КРАНИЕВО МЯСТО **Вж** ГОЛГОТА.

КРИНИТ НИКИТА – византийски военачалник, стратилат.

КРИС – правилно Крез, лидийски цар.

КРИТ – о-в в изт. част на Средиземно море, Гърция.

КРИТСКО МОРЕ – частта от Средиземно море около о-в КриТ.

КРИЧИМ – важна средновековна крепост.

КРОНОС – старогръцки бог, баща на Зевс, син на Уран и Гея и съпруг на Рея. Отъждествява се с времето, което поглъща всичко.

КРУМ – български кан (803-814).

КРУПНИК – с. по десния бряг на р. Струма, в началото на Кресненската клисура. През XV в. епископско средище.

КСЕНОФАН КОЛОФОНИОС (ок. 580 – ок. 480) – старогръцки астроном.

КСЕРКС – персийски владетел. **Вж** АСУИР.

КСИРОЛОФ – местност – квартал край Златния рог в Константинопол.

КТЕСИФОНТ – гр. в долината на р. Ефрат.

КУЗИЦА **Вж** КИЛИК.

КУЛИЙ – р., неидент.

КУРАТОР – през ранновизантийската епоха един от помощниците на епарха на Константинопол, управлявал определен район от столицата.

КУРТ (КУБРАТ) – български кан, основател на Стара Велика България.

КЪЗЪЛЪРМАК **Вж** АЛИС (АЛОИС, ХАЛИС)

КЮПРЮЛЮ ФАЗЪЛ, АХМЕД ПАША – велик везир на Турция (1661-1676).

ЛАВАН (ЛАВААН) – брат на Ревека и вуйчо на Яков (Бит. 31:20-33), баща на Яковските жени Лия и Рахил.

ЛАВРЕНТИЙ – монах, книжовник.

ЛАВРЕНТИЙ – ловчански митрополит от първата четвърт на XVII в.

ЛАВРИАН – западноримски император (473-171).

ЛАЗАР – според Евангелието от Йоан ученик на Христа от Витания, брат на Марта и Мария. Иисус Христос възкресява Лазар, след като той е умрял и е бил вече четири дни в гроба. За честване на Лазаровото възкресение църквата определя съботата преди празника Цветница.

ЛАЗАР – сръбски княз (1371-1389), победител в битката при Плочник (1386). При Косовската битка (1380) е уловен от Сараджа паша и убит по заповед на Баязид върху гроба на султан Мурад. Сръбската православна църква го канонизира като мъченик. Паметта му се празнува на 15 юни.

ЛАЗАР (XIV в.) – адамит. Проповядва своите възгледи в престолния град. По време на Търновския събор се отказва от тях и се отдава на покаяние.

ЛАЗАР БРАНКОВИЧ (неизв. – 1410) – най-малкият син на Вук Бранкович, племенник на Стефан Лазаревич. При междуособните борби за турския престол Вук и Лазар минават на страната на Сюлейман, но са уловени и убити от Муса.

ЛАЗИКА – древна страна в Колхида. Разпростирала се е по изт. крайбрежие на Черно море в юж. част на Кавказ.

ЛАЛОЕ – преписвач на Зографския апостол.

ЛАМЕХ – евр. „силен”, син на Матусал, двуженец (Бит. 4, 18-19. 23-24), баща на Ной (Бит. 4: 25, 28-29), живял 753 години (Бит. 4: 30-31). Отделен апокриф за него е споменат в индексите.

ЛАМПСАК – гр., разположен на малоазийския бряг на Дарданелите.

ЛАНГУВАРДИЯ – т.е. Лангобардия, византийска тема в Юж. Италия.

ЛЕВИТИ – смятат се потомци на Левий, син на патриарх Яков, осветени за служба на Бога. Споменават се многократно в Библията; тяхната служба е при скинията в храма като стражи, певци, още като съдии по граждански дела. В общ смисъл левит означава църковен служител, дякон.

ЛЕВКА (ЛЕФКАС) – о-в от Йонийския архипелаг, Гърция.

ЛЕЗБОС – о-в в Егейско море.

ЛЕМНОС (ЛИМНОС) – о-в в Егейско море.

ЛЕОНТИЙ – византийски император (695-698).

ЛЕСНОВСКА ПЛАНИНА – пл. в Кочанско, дн. в Македония.

ЛЕСТВИЧНИК **Вж** ЙОАН ЛЕСТВИЧНИК.

ЛИБИЯ (ЛИВИЯ) – древна римска провинция, дн. арабска държава в Северна Африка.

ЛИВАНСКИ ПЛАНИНИ (ЛИВАН, ХИВАН) – пл. по продължението на изт. крайбрежие на Средиземно море.

ЛИВИЙСКИ ПЛАНИНИ – вер. Атласките планини.

ЛИВИЙСКО МОРЕ – юж. част на Средиземно море между Тунис и Киренайка.

ЛИДА – гр. на изт. от Ерусалим, в древната обл. Юдея.

ЛИЙ – езичник, победен в двубой от младия християнин Нестор, привърженик на Димитър Солунски.

ЛИКАОНИЯ – обл. в Мала Азия.

ЛИКИЯ – древна обл. в югозап. част на Мала Азия.

ЛИЦИНИЙ (ЛИКИНИЙ) – (ок. 250-324), римски император (308-324), зет и съуправител на император Галерий, по-късно и на император Константин Велики, под чието въздействие издава разпореждане към някои провинциални управители за свободно изповядване на християнството, но след това възприема политика на ограничаването му. В борбата с Константин за единовластие претърпява поражение. Екзекутиран в Солун.

ЛОГИСТИЙСКИ РАЙ – дн. Генуезкия зал.

ЛОНО АВРААМОВО – най-хубавото място в Рая, където пребивават съвършените праведници.

ЛОТ – старозаветен герой, племенник на Авраам,

ЛОТ – племенник на Авраам (Бит. 12: 4-5; Бит. 13: 1, 5-12), праведник, избавен от участта на другите граждани на Содом. Ангели извеждат него и дъщерите му преди Божия гняв да се изсипе над Содом и Гомор. Жената на Лот се оглежда назад и се превръща в солен стълб. От кръвосмешение с двете си дъщери Лот има двама сина – Моав и Бен-Ами, родоначалници на моавитския и амонитския народ (Бит. 19).

ЛУДВИГ (ЛЮДВИГ) I НЕМСКИ (804-876) – син на Лудвиг Благочестиви, крал на Източните франки (817-843), владетел на Германия (843-876).

ЛУКА – третият от четиримата евангелисти, един от най-преданите сподвижници на апостол Павел, споменат многократно в неговите послания. Жител на Антиохия, грък, по професия лекар. Автор е на „Деяния апостолски”. Автор е според преданието на Евангелие от Лука, написано най-вероятно около 90 г. Паметта му се чества на 18 октомври и 22 април. Апостол Лука, за какъвто говорят апокрифите, няма.

ЛУЦИЙ – римски император (161-169)

ЛЪВ – баща на Св. Св. Константин-Кирил Философ и Методий. Според Пространното житие на Кирил заемал длъжността помощник на военачалника на Солун („друнгарий под стратега”).

ЛЪВ (ЛЕОНТИЙ) – византийски император.

ЛЪВ I (ЛЪВ ВЕЛИКИ) (неизв. – 461) – римски папа (440-461), църковен деятел и писател. Бори се активно срещу монофизитите по време на събора в Халкидон (451).

ЛЪВ III ИСАВЪР – византийски император (717-741). Известен е с успешните си отбранителни войни с арабите, с издаването на важни законодателни паметници (т. нар. Еклога) и особено с пълната подкрепа, която оказва на иконоборческото движение.

ЛЪВ МАТЕМАТИК И ФИЛОСОФ (началото на IX в. – 869) – един от най-ерудираните учени на IX в., човек

с обширни познания в областта на математиката, механиката и т.н. Солунски архиепископ (840-842), свален поради обвинение в иконоборчество. Учител на Константин-Кирил.

ЛЪВ СВИНОБОЕЦ – византийски дипломат, натоварен с три пратеничества в България

ЛЪВ ТРИПОЛИТ – византиец по произход, ренегат на арабска служба.

ЛЪВ ФОКА – син на Никифор Фока, доместик на схолите.

ЛЮТА – с. до гара Бойчиновци, дн. Владимирово.

МАВИЙ – омаядски халиф.

МАВРИКИЙ – византийски император (582-602).

МАВРИТАНИЯ – римска провинция в северозап. Африка на територията на дн. Мавритания, Алжир и Мароко.

МАВЪР – византийски патриций от български произход.

МАГИСТЪР – в ранна Византия най-висшият цивилен административен служител, от IX в. се превръща в почетна титла (5-то място в ранговата таблица).

МАГН – един от деветимата мъченици, пострадали в гр. Кизик (**Вж** и ДЕВЕТИМАТА ...).

МАДИАМ – 1. Мадиамската земя; първоначално с това название се е наричала обл. откъм изт. страна на Елатския ръкав на Червено море; 2. Мадиам, четвърти син на Аврам, на когото потомството се казва мадианити – многочислено арабско племе.

МАДИАМСКА ЗЕМЯ – земята около Еланитския залив на Червено море, главен гр. Мадиан. Според Изход 2, 15, в мадиамската земя Мойсей избягва от фараона. Според Съдии (6: 1-5; 7: 12; 8: 21, 24-26) мадианитите се изявяват като силен народ, който воюва с израилтяните.

МАЗИТУС – р. вер. р. Ереуса от Окровение Варухово.

МАКАРИЙ (VII в.) – антиохийски патриарх (645-650), привърженик на монотелитството, осъден от Шестия вселенски събор (680-681).

МАКАРИЙ (XVI-XVII в.) – български книжовник, монах от манастира „Св. Троица" край гр. Враца, закупил и приложил Евангелие от 1616 г.

МАКАРИЙ – константинополски патриарх (1376-1379 и 1390-1391).

МАКЕДОНИЙ (неизв. – ок. 370) – константинополски патриарх (342-340 и 351-360) – идеолог на т. нар „духоборческа" ерес, една разновидност на арианството. Той проповядва, че Светият Дух не е равен на Отца и Сина. Осъден е от Втория вселенски събор (381), на който защитата на православието е поета от Григорий Богослов.

МАКЕДОНИЯ (ПЪРВА и ВТОРА или САЛУТАРИС) – 1. географска област; 2. римска провинция (от 148 пр. н. е.), диоцез (към 327); 3. византийска тема Тракия (ок. 800).

МАКСЕНТИЙ (МАКСЕНЦИЙ) – (ок. 280-312) – римски император (286-305 и 306-310).

МАКСИМИАН (250-310) – римски император (286-305 и 306-310).

МАКРИ ЛИВАДА – дн. Хасковско поле (Узунджово).

МАКРИН – римски император (217-218)

МАКСИМ – киево-владимирски митрополит (1283-1305). Грък по народност. Взел участие и в Константинополския събор през 1301 г. Канонизиран. Паметта му се празнува на 6 декември.

МАКСИМ ИЗПОВЕДНИК (ок. 580-662) – византийски християнски мислител, богослов, най-видният опонент на монотелитството в Картаген (645); заради възгледите си е подхвърлен на мъчения и умира в заточение. В съчиненията си, които са писани под силното влияние на Псевдо-Дионисий Ареопагит, той синтезира достиженията на гръцката патристика. Паметта му се празнува на 21 януари и на 13 август.

МАКСИМ КОНФЕСОР – ръководител на православна опозиция.

МАКСИМИАН – римски император (285-286, 306-310 вече като съимператор на сина си Моксенций), съуправител на Диоклетиан. Отличавал се с особена жестокост, проявявана при потушаване на въстания в Галия и сред германските племена, както и в провежданата от Диоклетиан политика на гонения срещу християните.

МАКСИМИН – римски император (235-238).

МАЛАЛЕИЛ (МАЛЕЛЕИЛ, МЕХИАЕЛ, МААЛЕЛЕИЛ) – Старозаветен герой, син на Каинан и внук на Енос (Бит. 4:18, 5:12).

МАЛАМИР – български кан (831-836).

МАЛЕ – вер. гр. Малабар „земята на пипера". Столица на Малдивите, намира се на едноименен о-в.

МАМАНТ (неизв. – 275) – свещеномъченик, овчар, пострадва в Кесария Кападокийска. Паметта му се празнува на 2 септември.

МАМЕРТИЙ – римски консул (362 г.).

МАМРЕ – местност в Юдея, тук под огромен стар дъб Авраам среща Бога.

МАНАСИЙ – цар юдейски, приемник на Езекия (4 Цар. 20: 21; 21: 1-18; 23: 12; 24: 3;3). Възстановява идолослужението, отдава се на пороци и безчестие. Божието дълготърпение свършило, асирийци го нападнали, оковали го като звяр и го завели във Вавилон (2 Пар. 33: 11.). По-късно връща свободата си и се старае да поправи грешките си, царува 55 години. Според извънбиблейското предание по негова заповед пророк Исая бил прерязан с пила.

МАНГАРУТ – тържище и пристанище в Индия. Дн. има и гр. Мангалуру, юж. Индия, разположен на брега на Арабско море.

МАНО КАЛПАКЧИ КРЪСТОВИЧ – известен от втората половина на XVIII в. софийски книжовник, търговец и предприемач; изписва сборник в 1770 г.

С

МАНУИЛ I КОМНИН (ок. 1122-1180) – византийски император (1143-1180).

МАНУИЛ II ПАЛЕОЛОГ (1348-1425) – византийски император (1391-1425). Васал на Мурад II (от 1422).

МАРАЛО – тържище в Индия според Козма Индикоплевс.

МАРИНА – християнска великомъченица, пострадала в Антиохия при император Диоклетиан (284-305). Паметта й се празнува на 17 юли.

МАРИЦА **Вж** ЕРВОС (ХЕБРОС).

МАРИЯ (ДЕВА МАРИЯ, БОГОРОДИЦА) – в християнската религия – земна майка на Иисус Христос. Според извънбиблейски източници произхожда от коляното на Йуда и от царския род на Давид. Нейни родители са Йоаким и Анна. Раждането на Иисус Христос й бива предизвестено чрез благовещение от архангел Гавриил.

МАРИЯ – според евангелския текст сестра на Лазар от Витания, когото Иисус Христос възкресил (Йоан 11: 1; 5, 19, 24, 30; 12: 2).

МАРИЯ – българска царица, съпруга на цар Иван Владислав.

МАРИЯ – сръбска царица, дъщеря на Йоан, племенник на Андроник II и на Ирина Метохита и жена на цар Стефан Дечански.

МАРИЯ (МАРА) БРАНКОВИЧ (XV в.) – дъщеря на деспот Георги Бранкович и съпруга на султан Мурад II.

МАРИЯ ЕГИПЕТСКА – блудница и Светица. По време на престоя си в Ерусалим пожелава да влезе в черквата, където се съхранява Христовия Кръст, но поставената над дверите на черквата икона на Богородица я възпира. Горко каеща се за своя грях, Мария избягва в пустините около р. Йордан и умира като Светица. Паметта й се чества на 24 март.

МАРИЯ МАГДАЛЕНА – героиня от Новия завет, излекувана от Иисус Христос от бесове (Лк. 8:2). Последователка на Христос. Присъствува на смъртта му, на погребението му и на възкресението му.

МАРИЯНИ-МРАКА – местност в Радомирско.

МАРК АВРЕЛИЙ – римски император (161-180).

МАРКЕЛЕ – крепост на българо-византийската граница, край т.нар. Карнобатски хисар.

МАРКИАН (ок. 391-457) – византийски император (450-457). Организира свикването на Четвъртия вселенски събор. Канонизиран. Паметта му се празнува на 18 февруари.

МАРКИЕ – римски цар, приемник на Тул Гуетилий.

МАРКО (МАРК) – евангелист и апостол, по произход юдей. Верен последовател на апостол Петър. Умира като мъченик. С неговото име се свързва второто от четирите канонични евангелия, за което се предполага, че е написано в Рим (50-70). Традицията отнася неговата мъченическа смърт към 67 година в Александрия. Паметта му се празнува на 25 април.

МАРКО (МАРК) ПОСТНИК ПОДВИЖНИК (V в.) – отшелник в Нитрийската пустиня, отлично запознат със Светото писание. Преди да се оттегли в пустинята, е бил слушател на Йоан Златоуст. Автор на съчинения за отшелническия живот. Паметта му се празнува на 5 март.

МАРКО – митрополит на Търново.

МАРОДАХ – вавилонски владетел.

МАРТА – сестра на Лазар от Витлеем, възкресен от Иисус (Йоан 11: 1; 5, 19, 24, 30; 12: 2).

МАРТИРОПОЛ – гр. в Изт. Мала Азия, близо до границата със Сасанидска Персия.

МАСЛАМА – арабски военачалник.

МАСЛИНА, МАСЛИНЕНА ПЛАНИНА **Вж** ЕЛЕОНСКА ПЛАНИНА.

МАТЕЙ – (неизв. – ок. 61 или 64), апостол от Галилея, един от четиримата най-близки ученици на Иисус Христос, автор на първото от четирите канонични Евангелия (Мат. 9: 9). Приписва му се Евангелие на Матей, което всъщност възниква по-късно и не би могло да е написано от Христовия последовател.Според преданието след Христовото възкресение проповядвал сред юдеи, перси, етиопи. Умира като мъченик в Етиопия. Паметта му се чества на 16 ноември и 30 юни.

МАТЕЙ ГРАМАТИК (XVI в.) – книжовник от София, велик „ламбадарий" на църквата „Света София", автор на Житието на Никола Нови.

МАТУСАЛ = МЕТУСАЛАМ – евр. означава „мъж на оръжието"; потомък на Сит, син на Енох, дядо на Ной (Бит. 4: 18; 5: 21-22; 25: 27). Символ на дълбока старост.

МЕАНДРОС (МЕАНДЪР) – р. дн. Бююк Меандреса в Мала Азия, Турция.

МЕЖДУРЕЧИЕ **Вж** МЕСОПОТАМИЯ.

МЕЛИСИН ЛЪВ – византийски военачалник.

МЕЛИТЕНЕ – гр. в Изт. Мала Азия.

МЕЛХИСЕДЕК – ханапейски цар и свещеник в Салим (Бит. 14:18), „цар на праведността". Християнското тълкуване на старозаветните персонажи го възприема като праобраз на Христос.

МЕМФИС – гр. в Египет.

МЕНАНДРОС **Вж** МЕАНДРОС.

МЕНДЕРЕС **Вж** СКАМАНДЪР.

МЕОН **Вж** ВЕОС.

МЕОТИДА (МЕОТИДСКО, НЕОТИЙСКО ЕЗЕРО) – дн. Азовско море.

МЕРА – извор с горчива вода (Изход 15: 23), р. в пустинята Сур.

МЕРКУРИЙ – лат. бог (у гърците Хермес) на откритията, на търговията и кражбата, на гимнастиката и красноречието. Според гръко-римската митология син на Юпитер. У египтяните и финикийците този бог се смята за изобретател на писмото и науката.

МЕРОА **Вж** МЕРОЕ.
МЕРОЕ (МЕРОН) – гр. и държава по средния Нил, Етиопия.
МЕРОН **Вж** МЕРОЕ.
МЕСЕМВРИЯ – (дн. Несебър).
МЕСИНОПОЛ – правилно Мосинопол (дн. гр. Гюмюрджина).
МЕСОПОТАМИЯ (МЕЖДУРЕЧИЕ) – област в древния Изток, дн. Ирак. Междуречие (или Двуречие) – земите, разположени между реките Тигър и Ефрат.
МЕТОДИЙ ГЕМИСТ – монах и книжовник.
МЕТОДИЙ ДРАГИНОВ – летописец.
МЕХАДИЯ – неидент.
МЕХМЕД IV АВДЖИ – османски султан (1648-1687).
МЕХМЕД ПАША КЮПРЮЛЮ – велик везир (1656-1661) на султан Мехмед IV Авджи.
МИДАС – цар на Фригия, прочут със своите богатства.
МИДЕОН – гр. в Мала Азия (дн. Ески-Шехир).
МИДИЯ – древна обл. в зап. част на Персия.
МИКЕНА **Вж** КОКЛ.
МИЛИТИНИЯ – **Вж** МЕЛИТЕНЕ.
МИЛИЦА (неизв. – 1405) – сръбска княгиня, управлявала сръбските земи от 1389 до 1402, съпруга на княз Лазар и майка на деспот Стефан Лазаревич. В монашество Евгения (от 1395), във велика схима – Ефросина.
МИЛОШ ОБИЛИЧ – сръбски велможа.
МИЛУТИН – **Вж** СТЕФАН УРОШ II МИЛУТИН.
МИНА – търговец от Александрия по времето на Козма Индикоплевс (VI в.).
МИНИЙ (МИНИОС) – р. Миньо в Испания и Португалия или р. Минион в Италия.
МИНИК – прабългарска титла (или длъжност), която може да се тълкува като „първи между конярите”.
МИНИОС **Вж** МИНИЙ.
МИРО – варено маслинено масло с червено вино и благоуханни вещества, употребявано при църковни тайнства. Според Стария завет (Изход 30: 23-25) мирото трябва да се състави от смирна, благовонна канела, благовонна тръстика и маслинен елей. С миро Бог заповядал на Мойсей да помаже скинията, Аарон и синовете му за служба Богу (Изход 30: 26-30; 29: 7; 21). Оттук се повежда обичаят на помазването, като по-късно се миропомазват не само първосвещениците, но и пророците и царете. Вярва се, че чрез помазването се дава от Светия Дух сила, ум, святост и т. н. В раннохристиянската църква миропомазването има по-широка употреба – дава духовни дарове на вярващите и утвърждава във вярата. След това се превръща в ритуална традиция. По примера на старата църква в православната църква с миро се освещават храмовете и царете. В по-широк смисъл миро означава благовоние.
МИРОН – логотет на дрома при император Теофил.
МИРТОН (МИРТОНСКО МОРЕ) – дн. Миртойско море между п-ов Пелопонес и Цикладските о-ви.
МИРЧА, воевода – **Вж** ЙОАН МИРЧА, воевода.
МИРЧА ЧОБАН – влашки владетел (1545-1554 и 1558-1559).
МИСАИЛ – **Вж** АНАНИЙ, АЗАРИЙ и МИСАИЛ.
МИСИР – т. е. Египет.
МИТИЛИНИ – гр. на о-в Лесбос в Егейско море.
МИТРОФАН – игумен на манастира Св. Богородица.
МИХАИЛ, АРХАНГЕЛ – евр. „като Бог”, един от първите висши ангели, наречен архистратиг, „първи княз” (Дан. 10: 13). В Апокалипсис 12: l-17 е назован архангел. У (Дан10: 13; 21; 12: 1) се представя като защитник и покровител на евр. народ. В Апокалипсис се изобразява като низложител на дракона и неговите ангели и защитник на християните, това е продължение на старозаветната представа за Михаил като защитник на евреите.
МИХАИЛ – най-стария син на цар Симеон от първия му брак.
МИХАИЛ АСЕН – първородният син на Иван Александър от първата му жена – влахинята Теодора. Роден около 1323 г. Предполага се, че е загинал в сражение срещу турците – според някои предположения преди 1355 г.
МИХАИЛ АСЕН – син на цар Константин Тих Асен.
МИХАИЛ ВОИН (МИХАИЛ ВОИН БЪЛГАРСКИ) – християнски Светец-войн, известен със змиеборски подвиг, по аналогия със Св. Георги Победоносец. Мощите му били пренесени от цар Калоян от Потука в Търново през 1205 г. Паметта му се чества на 22 ноември.
МИХАИЛ ЛУЧНИК – византийски пратеник.
МИХАИЛ от ПОТУКА **Вж** МИХАИЛ ВОИН БЪЛГАРСКИ.
МИХАИЛ ПСЕЛ (1018-1076/77) – византийски писател, висш чиновник в императорския двор, преподавател в Константинополската школа. Автор на съчинения по философия, граматика, право, медицина, математика, реторика, история, музика, агрономия и др.
МИХАИЛ III – византийски император (842-867). Стъпва на престола малолетен и вместо него фактически управлява майка му Теодора, известна като привърженица на иконопочитанието. По негово време се свиква съборът, който окончателно възстановява иконопочитанието (843 г.), започва Моравската мисия на Константин-Кирил и Методий (862-863) и става официалната християнизация на България (864 г.).
МИХАИЛ III ЯРОСЛАВОВИЧ – руски княз (1305-1318).
МИХАИЛ ШИШМАН – български цар (1323-1330).

СП

МИХАИЛ ШИШМАН АСЕН – български цар (1323-1330).

МИХЕЙ (МИХЕЯ) – старозаветен пророк от малките пророци. Писанието отнася живота му към времето на юдейските царе Ахаз, Йоатам и Езекия. В неговите предсказания има пророчества за разрушаването на Самария, за греховете на Юдея и за раждането на Иисус Христос. С името му се свързва библ. „Книга на пророк Михея".

МЛАДЕН – поръчал преписа на Зографския апостол.

МОЙСЕЙ – староеврейски велик вожд, пророк и законодател, живял около средата на второто хилядолетие пр. н.е. На евр. „изваден от вода"; легендата разказва, че по време на египетското робство е хвърлен от майка си в реката в едно кошче и след това е намерен от египетската царица и отгледан от нея (Изход 2). Извежда евреите от Египет през Червено море и ги спасява от египетски плен (Изход 14: 15, 16). Смята се за евр. законодател (Изход 21: 22, 23, 24). Приема се за автор на първите пет книги от Стария завет (Бит., Изход, Левит, Числа, Второзаконие) – т. нар. Мойсеево петокнижие, но библейските текстолози са склонни да приемат, че Мойсеевите книги са писани от няколко автори. Християнската традиция вижда в него прообраз на Иисус Христос и в този план образът на Мойсей се използва много широко в художествената литература.

МОЙСЕЙ – син на комит Никола и Рипсимия.

МОКАЧ – гр. на Дунава, дн. гр. Мохач, Унгария.

МОРА – зъл женски дух, който нощем мъчи хората. Думата има връзка с „мор – смърт, болест". Запазена е до днес в диалектите и в други славянски езици с различни значения – нощен кошмар, зъл дух, вещица, която може да се превръща в животно; кукумявка, нощна пеперуда, болест, която напада човека нощем и др.

МОРА – т. е. Морея (Пелопонес).

МОРИШ – неидент.

МОРУНЕЦ – (дн. Кавала).

МОХАМЕД (ок. 570-632) – основател на исляма. Почитан като пророк на Аллаха, като негов пратеник на земята и автор на Корана.

МОХАМЕД I КРИШЧИ – османски султан, наследил заедно с братята си Сулейман и Муса държавата на Баязид (1402-1421). След междуособицата управлява едновластно (от 1413).

МОМХМЕД II ФАТИХ – османски султан (1362-1389).

МРАМОРНО МОРЕ **Вж** ПРОПОНТИДА.

МУРАД II – османски султан (1421-1444 и 1446-1451).

МУСА (МУСИЯ) КЕСЕДЖИ (1376-1413) – син на Баязид, претендент за султанския престол. Прочут с жестокостта си. Загива в битка с брат си Мохамед.

МЯТОНИЯ – т. е. Метон.

НАВУХОДОНОСОР – цар на Вавилон (605-562 пр. н.е.), завладява Йерусалим през 586 г. Преселва населението му във Вавилон (4 Цар. 24: 1 10-16). Нав. поставя Седекий за цар на Йерусалим, но скоро той се отмята от него. Той разрушава Йерусалим (558 пр.н. е.) и потушава бунта на евреите – събаря крепостните стени, опожарява града, разграбва богатствата на храма, изселва на останалите в него жители (4 Цар. 25: 1-21).

НАЗАРЕТ – гр. в древната обл. Галилея, сев. Израел (Лк. 1:26-38).

НАИН – гр. в Галилея, близо до Тивериадското езеро.

НАЛОПАТАНА – вер. тържище в Индия, според Козма Индокоплевс.

НАНЕИ **Вж** ПИНИОС.

НАСАР – западноримски император (474-475).

НАУМ – старозаветен пророк, който пророкува в Юдейското царство. Пророчествата му се отнасят до съсипването на Ниневия и унищожаването на Асирийската държава.

НАХОР – Старозаветен герой, брат на Авраам, син на Тара (Бит. 11:26).

НАШЕ МОРЕ – по този начин гърците и поданиците на Византийската империя са наричали цялото Средиземно море, а римляните – западната част на Средиземно море от Италия до Гибралтар.

НЕДЕЛЯ – християнска великомъченица, пострадала по времето на император Диоклетиан и съуправителя му Максимиан. Паметта й се чества на 7 юли.

НЕДЯЛКО, даскал – книжовник-орнаментатор, работил в с. Аджар (дн. Свежен) Карловско, през втората половина на XVII в. Заедно със сина си даскал Филип са най-ярките представители на Аджарската школа.

НЕЕМИЯ – набожен израилтянин, който след вавилонския плен умолява цар Артаксеркс I да му разреши да се върне и работи 12 години в Юдея. Неемия организира издигането на Йерусалимските стени и обновява някои постройки.

НЕКТАРИЙ – Йерусалимски патриарх (1661-1669).

НЕМАН **Вж** СТЕФАН НЕМАН.

НЕМЕЗИЙ ЕМЕСКИ (V в.) – византийски писател и църковен деец, епископ на гр. Емеса.

НЕОПИЯ – вер. Неапол, древен гр. Това име са носили няколко гр. в различни страни: 1. в Италия (дн. Неапол); 2. в Ликия (Мала Азия); 3. в Африка между Картаген и Сирт и др.

НЕРВА – римски император (96-98).

НЕРОН (НЕРОН КЛАВДИЙ ЦЕЗАР) – римски император (54-68 г.). В управлението му се различават два периода: 1. 54-62 г., когато е благотворно повлиян от Сенека, и 2. 62-68 г. – период на жестокости и крайности – убива жена си и майка си, доведения си брат, запалва Рим, преследва християните, които обвинява за пожара, повишава

данъците. Срещу него избухва въстание в Британия и Юдея, заговор в Рим; самоубива се. По негово време са убити апостол Павел и Петър.

НЕСТОР – привърженик на Димитър Солунски, който в името на християнската религия влязъл в двубой с езичника Лий и го победил. Споменава се в Пространното житие на Св. Константин-Кирил (гл. V) и в похвалните слова за Димитър Солунски от Св. Климент Охридски и Григорий Цамблак.

НЕСТОРИЙ (ок. 380-451) – по произход сириец, проповедник, константинополски патриарх (428-431). Принадлежи към Антиохийската богословска школа. Разработва учението на Теодор Мопсуетски за разделените естества у Иисус Христос. Първоначално се проявил като гонител на еретиците, но сам станал родоначалник на несторианската ерес. Според него Дева Мария не бива да се нарича Богородица, защото е родила не Бог, а човек, с когото независимо от нея се съединява Словото божие, предвечно родено от Отца; човекът Иисус е само обиталище на Бога и оръдие за човешкото спасение. Учението на Несторий е осъдено на Вселенския събор в Ефес (431 г.). Последователите му се преселват в Персия, където намират официална закрила. Влиянието им се разпространява в Средна Азия, Индия и Китай.

НЕТКО – български книжовник, автор на приписка от 1722 г. в триод от XVIII в.

НИЗИС (ХРЕМЕТИС) **Вж** ФЕРМОДОС.

НИКЕЙСКИ СЪБОР – Първи вселенски събор, на който участват 318 светци, свикан в Никея (сега – Изник, Мала Азия) през 325 г. при Константин Велики. Осъжда арианската ерес, съставя Символа на вярата до 8-ми член и др. Никейски седми събор – в 787 г. по времето на Ирина и Константин, участват 367 отци срещу иконоборците, проклинат ги и съставят 22 църковни правила.

НИКЕТА – споменат в ръкопис № 646 от XVIII в. НБКМ – София; не е ясно дали е преписвач или съставител на ръкописа.

НИКЕЯ – гр. в Мала Азия.

НИКИТА ОРИФАС – друнгарий на флота, воювал срещу арабите.

НИКИТА СКЛИР – патриций.

НИКИФОР ГРИГОРА (неизв. – ок. 1360) – византийски историк, учен астроном, политически деятел. Противник на Григорий Палама и на паламитите, той е предаден на анатема от Цариградския събор (1351).

НИКИФОР УРАН (известен и като Веста) – византийски военачалник.

НИКИФОР ФОКА – византийски военачалник.

НИКОДИМ – фарисей, член на синагогата. Според Евангелие (Йоан 3: 1-21) посещава нощем Иисус и му задава въпроси, за да проникне в учението му. Според евангелието на Йоан се обръща към Христовото учение и след смъртта на Иисус Христос смъква тялото му от кръста (заедно с Йосиф Ариматейски), приготвя го за погребение и го полага в нов гроб (Йоан 19: 39-40). Нему се приписва повестта за съденето и смъртта на Иисус, създадена много по-късно от описваните събития (Никодимово евангелие).

НИКОДИМ – сръбски архиепископ (1317-1325) от Нишава.

НИКОЛА – комит, баща на Давид, Мойсей, Аарон, Самуил.

НИКОЛА – български книжовник, автор на приписка в Бельовския дамаскин от 1776 г.

НИКОЛА – монах.

НИКОЛАЙ МИРЛИКИЙСКИ (НИКОЛА ЧУДОТВОРЕЦ) – християнски Светец, живял по времето на императорите Диоклетиан (284-305) и Константин Велики (306-337). Епископ на Мири (в Ликия). Участвал в оборването на арианството на Първия вселенски събор в Никея (325 г.). Някои изследователи допускат, че върху агиографската легенда и особено върху чудесата, свързани с Николай Мирликийски, е повлияло житието на друг Николай, живял при Юстиниан.Паметта му се чествува на 6 декември, а пренасянето на мощите му в италианския град Бари – на 9 май.

НИКОЛАЙ I – римски папа (858-867).

НИКОЛАЙ I МИСТИК – константинополски патриарх (901-907).

НИКОЛИЦА – военачалник, управител на Сервия.

НИКОПОЛ – важна българска средновековна крепост.

НИКОМИДИЯ – гр. в Мала Азия.

НИЛ – р. в Африка, протичаща през Руанда, Танзания, Уганда, Судан, Египет. Най-дългата р. в света.

НИМФИОС **Вж** НИМФЕЙ.

НИМФЕЙ (НИМФИОС, НИФ) – р. в древна Армения.

НИФ **Вж** НИМФЕЙ.

НОВИ ЕРУСАЛИМ – в случая Константинопол.

НОД – библ. „лоша земя”. Според библ. текст – земята на изток от Едем (Бит. 4:16), където бива изгонен Каин.

НОЙ – праведник по време на потопа, спасен с домочадието си чрез построен от него кораб, в който има и от всички животни (Бит. 6: 7-22; 7, 8). Смята се за баща на новото човечество.Синовете му Сим, Хам и Яфет стават родоначалници на три големи народностни групи – семити, хамити и арийци (Бит. 9, 10).

НУМА ПОМПИЛИЙ – римски император, приемник на Ромул.

НУМЕРИАН – римски император (283-284).

ОБРЕТЕН ГАНЮВ – български книжовник от с. Щръклево, Русенско от XVIII в., изписал сборник през 1789 г.

ОВИДИЙ – римски поет.

ОВЧА КУПЕЛ – лечебна къпалня край Ерусалим.

ОВЧЕ ПОЛЕ – област, дн. в Македония.

ОГНЯН – севаст и кефалия.

ОДРИН **Вж** АДРИАНОПОЛ.

ОЗИЙ – византийски император.

ОЗИРИС – в египетската митология бог на оплождащите сили в природата, цар на задгробния свят. Озирис е брат и едновременно мъж на Изида, която зачева от мъртвото му тяло по чудодеен начин. С помощта на сина си възкръсва, но пожелава да остане в задгробния свят.

ОЗИЯ – според Стария завет деветият цар в Юдея (810-759 пр.н. е.), баща на Йоатам (4 Цар. 15:34). Когато в края на своето царуване поискал сам да запали ароматни смоли върху жертвеника на Бога и не послушал предупрежденията на свещениците, бил поразен от проказа.

ОЛИВРИЙ – западноримски император (472).

ОЛИМП – пл. между Македония и Тесалия в Гърция.

ОМЕРТ (ОМИРИТ, ХИМЯР) – държава, разположена в югозап. край на Арабския п-ов, дн. Йемен.

ОМУРТАГ – български кан (814-831).

ОНУФРИЙ ВЕЛИКИ (IV в.) – преподобен монах, подвизавал се в Тивантския манастир Ерит в Египет, където живял в усамотение 60 години. Паметта му се чества на 12 юни.

ОПСИКИОН – византийска тема в Мала Азия.

ОРИГЕН (ок. 185-между 252 и 254) – теолог и екзегет с универсални знания, ръководител на катехизистичната школа в Александрия, писател, оставил повече от

2 000 съчинения. На Петия вселенски събор (553 г.) идеите на Оригена са признати за неправославни и той е присъединен към еретиците.

ОРКАН (ОРХАН) – османски султан (1324-1360).

ОРОНТ – река в Северна Сирия.

ОРОТА – вер. дн. Сурат, пристанище на зап. крайбрежие на Индия.

ОРФЕЙ – в старогръцката митология син на речния тракийски бог Еагър и на музата Калиопа. Славил се е като ненадминат музикант, надарен с магическа сила на изкуството си, на което се подчинявала не само природата, но и хората.

ОСЪМ – р. в България, протичаща през Дунавската равнина.

ОТОН – римски император.

ОХИАЛ – р., неидент.

ОХОЗИЯ – приемник на цар Ахав.

ОХРИД – гр., дн. в Македония.

ПАВЕЛ, апостол – (между 5 и 15 пр. н.е. – 67), изиграл изключителна роля за разпространението на християнството. Евреин по произход, но римски гражданин. Според Новозаветната книга „Деяния апостолски" първоначално се нарича Савел и преследва християните. След едно видение по пътя за Дамаск скъсва с юдаизма и става горещ привърженик на новата вяра.Според църковното предание работи като мисионер в Мала Азия, Кипър, Коринт, където основава общини, с тях полага основите на по-късните църкви. Лежал в затворите на Йерусалим и Рим. Най-значителният раннохристиянски мисионер, умира в Рим през 64 г. като мъченик. За дейността му се разказва в Новозаветната книга „Деяния апостолски". В ранната история на християнството с името му се свързва цяло течение, което се стреми към разрив с юдаизма и превръщане на християнството в универсална религия. Приписват му се 14 послания от Новия завет (извън тях са известни още няколко писма под името на ап. Павел, но те се смятат за псевдопавлови, затова са обявени за апокрифи). Неговите писма, включени в Библията, се считат за автентични. Те имат голяма литературна стойност и спомагат християнството да се превърне в универсална религия. Християнската култова традиция изтъква апостол Павел и апостол Петър пред останалите ученици на Христа и ги величае като „върховни апостоли". Паметта им се чества на 29 и 30 юни.

ПАВЕЛ ДЯКОН – лангобардски историк.

ПАВЕЛ САМОСАТСКИ – антиохийски епископ (260-269), еретик; проповядва антитринитарна ерес.

ПАЛАМИД – старогръцки легендарен герой, участвал в обсадата на Троя, станал жертва на интриги на Одисей. Приписват му се качества на пълководец, философ и поет, изнамирането на мерките, теглилките и на отделни букви от гръцката азбука.

ПАЛАНКА – в древността – вид селище; в случая става сума за гр. Лом в България.

ПАЛЕСТИНА – историческа обл. в Близкия Изток, намирала се между Средиземно, Мъртво море и р. Йордан.

ПАМФИЛ (IV в.) – презвитер от Кесария. Работил по поправяне на Новозаветния текст на Свещеното писание, събирал голяма библиотека. Посечен през 308-309 г. Паметта му се чества на 16 февруари.

ПАМФИЛИЙ – мъченик, посечен заедно с мъченик Капитон. Паметта му се отбелязва на 12 август.

ПАМФИЛИОН – море при едноименната обл. в югозап. част на Мала Азия, дн. Турция.

ПАМФИЛИЯ – древна обл. в югозап. част на Мала Азия, между Ликия и Киликия – дн. Турция .

ПАНДЪР **Вж** СКАМАНДЪР.

ПАНЕАС **Вж** КЕСАРИЯ ФИЛИПОВА.

ПАНТЕЛЕЙМОН (нач. на IV в.) – великомъченик, пострадал в Никомидия при император Максимиан (286-305). Почита се като „безмезден" изцелител. Паметта му се празнува на 27 юли.

ПАРАСКЕВА (ПЕТКА ТЪРНОВСКА) – отшелница от с. Епиват (Каликратийска област в Тракия), прославила се през втората половина на X в. Култът към нея нараства през XIII в. През юли 1231 г. мощите й били пренесени тържествено в Търново като ценен трофей на цар Иван Асен II след победоносната Клокотнишка битка (1230 г.). От XIII в. тя се почита като покровителка на престолния град. След 1393 г. мощите са пренасяни във Видин, Белград, Цариград и Яш. В средновековната българска книжнина е прославяна с преводни и оригинални творби като много популярна търновска светителка. Паметта й се чества на 14 октомври.

ПАРИМИЯ (гр. – притча) – четиво от Стария завет, което се чете при богослужение главно през Великия пост. Сборник от такива четива се нарича Паримейник. Извън богослужението паримия означава пословица, поговорка.

ПАРИЯ – правилно Парин, пристанище на Дарданелите, на самия вход към Мраморно море.

ПАРМЕНИД (VI-V в. пр. н.е.) – старогръцки философ, основател на Елейската школа (Юж. Италия). Във възгледите си е повлиян от Ксенофан и питагорейците. Автор на съчинения за устройството на природата („За природата", „Истина", „Мнение").

ПАРТИ – вер. тържище в Индия според Козма Индикоплевс.

ПАТМОС – о-в в Егейско море; според преданието там евангелист Йоан написал своя Апокалипсис, признат за канонична книга.

ПАТРИКИЙ (МАР-АБА) (VI в.) – богослов и писател, родом от Персия, Принадлежи към нисибийската несторианска школа. Оказва влияние върху Козма Индикоплевс.

ПАТРОКЪЛ – в старогръцката митология – най-добрият приятел на героя Ахил, участник в Троянската война, убит от Хектор.

ПАХОМИЙ ВЕЛИКИ (неизв. – 346) – ранновизантийски монах и отшелник, подвизавал се в Тиваида. Паметта му се празнува на 15 май.

ПЕЛА – (дн. Апостол, Гърция).

ПЕЛАГИЯ – християнска светица. Усамотява се на Елеовдката планина и се отдава на аскетически подвизи. Умира в 461 г. Гробът й се намира в подножието на Елеона. От XIII в. насам източноправославното духовенство поддържа и фаворизира ритуала на молитвеното преминаване и „изповедание" пред нейния гроб.

ПЕНЕЙ **Вж** ПИНИОС.

ПЕНТАПОЛИС – древна обл. в Киренайка, Либия, или в Италия (5-те града Анкона, Римини, Пезаро, Фацо, Сенгалия и обл. Равена).

ПЕОНСКА ПЛАНИНА – 1. вер. пл. верига, състояща се от Баба, Бабуна, Плачковица и Осоговска пл. в древната обл. Пеония, Средна Македония; 2. вер. Апенините.

ПЕРИДОН – неидент.

ПЕРНИК – средновековна българска крепост, играла важна роля през XI-XII в.

ПЕРОЗ – персийски шах.

ПЕРСИАН – български кан (836-852).

ПЕРСИЯ – древна държава, която се намирала в дн. Иран.

ПЕРСИЙСКИ ЗАЛИВ – служи за водна граница на държавите Иран, Саудитска Арабия, Ирак, Кувейт, Катар, Бахрейн, Оман, ОАЕ.

ПЕРСИЙСКО МОРЕ **Вж** ПЕРСИЙСКИ ЗАЛИВ.

ПЕТРОНА – брат на императрица Теодора, шурей на император Теофил.

ПЕТЪР, апостол – ученик и апостол на Иисус, един от най-близките му ученици. Роден в Галилея. Рожденото му име е Симон, рибар край езерото Генисарет. Петър е прозвище, дадено му от Иисус и означава „скала" (Мат. 16: 17). Според преданието след Христовото възкресение проповядвал от Вавилон до Рим, където – по времето на император Нерон – (около 64 г.) намира мъченическата си смърт. Приписват му се две послания в Новия завет. Според католическото учение – пръв епископ в Рим. Паметта му се чества на 29 и 30 юни.

ПЕТЪР (неизв. – 1326) – московски и всеруски митрополит (от 1308 г.). Подпомагал активно обединителната политика на московските князе, превърнал Москва в център на руската църква. Канонизиран през втората половина на XIV в. паметта му се чества на 21 декември и 24 август (пренасяне на мощите му в Успенската църква през 1470).

ПЕТЪР I – български цар (927-970), син на цар Симеон. По време на управлението му настъпва общ упадък на българската държава: изостря се класовата борба (една от проявите й е богомилската ерес), влошават се отношенията с Византия и Киевска Рус, от границите на страната отпадат отвъддунавските територии.

ПЕТЪР ИВАНОВ – ковач от с. Сълп, Кичевско през XII в., споменат в Битолския триод.

ПЕТЪР, поп – български книжовник от с. Мирково, Пирдопско, автор на летописви бележки от последните десетилетия на XVII в. в сборник № 433 НБКМ — София.

ПИЛАТ (ПОНТИЙ ПИЛАТ) – шести римски наместник (прокуратор) в Юдея и Самария (25-36), пред когото бил изправен на съд Иисус Христос, потвърдил присъдата на Иисус Христос. Според евангелския разказ той проявил снизходителност и благосклонност, които са в противоречие с известията за него в историческите извори.

ПИЛОН – правилно Пилос, пристанищен град в Пелопонес.

ПИЛОР (ПИЛОРОС) – гр. на зап. бряг на п-ов Сидония в Халкидики, Гърция.

ПИНИОС (ПИНЬОС, ПИНЕЙ, НАНЕЙ) – в старогр. митология – р. в Елида, п-ов Пелопонес, която се влива в Егейско море.

ПИР – константинополски патриарх (638-641) защитник на монотелитите. Осъден на Латеранския събор (649) и на Шестия вселенски събор.

ПИРАМ (ПИРАМОС) – дн. р. в Джейхан, Мала Азия, Турция.

ПИРАМОС **Вж** ПИРАМ.

ПИРИНЕИ (ПИРИНЕОН) – пл. верига между Бискайския залив и Средиземно море в Испания, Франция и Андора.

ПИРИНЕОН **Вж** ПИРИНЕИ.

ПИРОН – еретик от втората половина на XIV в. В престолния град Търново дошъл вероятно от Цариград. Освен в Цамблаковото „Похвално слово за Евтимий" е споменат и в допълненията към Бориловия синодик. Схващанията му били близки до богомилските.

ПИТАГОР (IV-V в. пр. н. е.) – старогръцки философ. Роден, на о-в Самос. Пътешествувал из Египет, Финикия и Вавилония, разпространявайки знания по астрономия, математика и др. Пръв употребява понятието „философия" и пръв изказва теорията, че земята има кълбовидна форма.

ПИТЕАС МАСАЛИОТ (IV в. пр. н.е.) – древен естественик, астроном и пътешественик. Роден в Масалия, Галия, дн. гр. Марсилия, Франция. Той е обходил по море западните и северните брегове на Европа чак до о-в Фул (Тула – може би Исландия).

ПЛАКИДА – **Вж** ЕВСТАВИЙ ПЛАКИДА.

ПЛАСИДИЯ – съпруга на Оливрий.

ПЛАТОН (псевдоним на Аристокъл от Атина) (427-347 пр. н.е.) – старогръцки философ. Диалозите му са образец за литературни произведения в античната традиция. Има силно влияние във Византия и оттам – върху превежданата философско-богословска книжнина през време на Първата българска държава.

ПЛИСКА – първа българска столица 681-893.

ПОМОРИЕ – наименование на юж. черноморско крайбрежие.

ПОНТ – византийска провинция по Черноморското крайбрежие на сев. Мала Азия, на мястото на древното Понтийско царство.

ПОНТ МОРЕ **Вж** ЧЕРНО МОРЕ.

ПОНТОС ЕВКСЕЙНОС **Вж** ЧЕРНО МОРЕ.

ПОПРИЩЕ – мярка за дължина, около 200 м.

ПРЕПОЗИТ – византийски служител в областта на финансите, администрацията и дворцовия церемониал.

ПРЕСЛАВ – българска столица 893-971.

ПРЕСТОЛ ХЕРУВИМСКИ – Божия престол, който е поддържан от четири херувима.

ПРОВАТ – крепост в Тракия.

ПРОТИ – един от Принцовите о-ви.

ПРОКЪЛ (412-485) — старогръцки философ неоплатоник. Роден в Константинопол, учи в Александрия, в Атина при Сириан, от когото по-късно поема ръководството на Академията. Неговата система на света е отхвърлена от Йоан Филопон.

ПРОЛЕМЕЙ ЛАГОС – сподвижник на Александър Велики.

ПРОПОНТИС (ПРОПОНТИДА) – буквално „лежаща преди Понт" – Мраморно море.

ПРОСКОМИДИСВАМ – служа проскомидия (гр., дар, принос). Това е първата част от литургията, при която се приготвят за освещение просфората и виното (светите дарове) за извършване на причастието.

ПРОСФОРА – (гр., принос) малък, кръгъл, квасен пшеничен хляб с кръст отгоре за причастие. Свещеникът го нарязва на хапки – анафора.

ПРОТОМАНДАТОР – офицер, подчинен на доместика на екскувитите.

ПРУСИЯН (ПРЕСИЯН) – син на цар Иван Владислав.

ПТОЛОМЕЙ (ПТОЛЕМЕЙ) II ФИЛАДЕЛФ – египетски цар (285-247 пр. н.е.). Известен като покровител на книжнината. Според легендарни сведения по негово време на о-в Фарос край Александрия бил направен преводът на Стария завет от еврейски на гръцки език (т. нар. Превод на Седемдесетте – Septuaginta).

ПТОЛЕМЕЙ III ЕВЕРГЕТ – египетски владетел (247-221 пр. н.е.). ПУДАПАТАНА – вер. тържище в Индия според Козма Индикоплевс.

ПУЛХЕРИЯ – дъщеря на император Аркадий.

ПЪРВАН, даскал – български книжовник от с. Баня (дн. Николово, Михайловградско), изписал през 1848 г. сборник от катавасии и др.

РАДАМОС **Вж** РОДАН.

РАДУ ПАИСИЙ КАЛУГЕРА – влашки воевода (1535-1545).

РАИТУ – пристанищен гр. в обл. Фаран, разположена в най-юж. част на Синайския п-ов.

РАХИЛ – Старозаветна героиня, дъщеря на Лаван Арамееца, съпруга на патриарх Яков, майка на Йосиф и Вениамин (Бит. 29-35).

РАДАМОС **Вж** РОДАН.

РЕВЕКА(РЕВЕКА) – жена на Исаак и майка на близнаците Исав и Яков. Енергична и умна, имала голямо влияние в живота на синовете си (Бит. 25: 20-26;27).

РЕДЕСТО – (дн. Родосто на Мраморно море, Турция).

РЕКТОР – функция с недостатъчно изяснено съдържание, постепенно приема характера на почетна титла.

РЕСТИС – р., неидент.

РИИЗ **Вж** РИОС.

РИМ – един от древните гр. в света. Основан е в 753 пр. н. е., дн. – столица на Италия.
РИОС – р. Риони (Фазис) в Казказ, Грузия.
РИПЕЙСКИ ПЛАНИНИ – дн. Хималаите.
РИПСИМИЯ – съпруга на комит Никола.
РИСАВА – неидент.
РИТОР, философ **Вж и** ЦИЦЕРОН.
РОВОАМ – син на Соломон, заел след него престола (975-958 пр. н. е.). Понеже в първите години на царуването си не се вслушва в съветите на опитните старейшини, държавата му се разпада на две – на Израилско и Юдейско царство.
РОДАН – дн. р. Рона, или една от митичните р. Еридан и Родан, по които плуват аргонавтите.
РОДАНОС – вер. р. Родан.
РОДОС – о-в в Егейско море на територията на Гърция.
РОМАН – син на българския цар Петър I.
РОМАН IV ДИОГЕН – византийски император (1068-1071).
РОМАНИЯ – понятие, равнозначно на Византийската империя за западните автори и за старите славянски книжовници.
РОМЕЙСКО МОРЕ – дн. Средиземно море.
РОМЪНИЯ – с това понятие през XVII–XVIII в. се означава дн. Румъния.
РОСТИСЛАВ – великоморавски княз (846-870), приемник на Моймир I. Идва на власт с помощта на Людовик Немски, но провежда самостоятелна политика. Потърсва помощ от Византия във връзка със създаването на богослужение на славянски език и така предизвиква Моравската мисия на Св. Св. Константин-Кирил Философ и Методий.
РУВИМ, йеросхимонах – преписвач в скита „Св. Никола" към Троянския манастир „Рождество Богородично", превел и подготвил сборник през 1825 г.
РУС – страната на източните славяни, Киевска Русия.
РУСЧУК – дн. гр. Русе в България.
РУФ Квинт Курций (I в.) – римски историк и оратор. Автор на монография в 10 книги, посветена на Александър Македонски, където се съдържат занимателни разкази за чужди страни и народи.
РЯХОВО – с. на североизт. от гр. Русе.

САВА – р., един от притоците на р. Дунав в Среднодунавската равнина.
САВА ОСВЕЩЕНИ (439-532) – кападокиец, основал голям манастир в пустинята близо до р. Йордан (по-късно наречен Лавра на Сава Освещени), който придобива известност като значителен център на православието и огнище на широка просветителска и благотворителна дейност. С името му е свързан т. нар. Йерусалимски устав (типик). Паметта му се чествува на 5 декември.
САВАОТ – едно от имената на Бога в юдаистическата и в християнската традиция. В библейските пророчески книги се среща в съчетанието „Господ на войнствата" (владыка силъ), като под „войнства" се разбират слънцето, луната и звездите (Второзак. 4:19) а също – безчисленото войнство на ангелите (Енох 72:1).
САВА СРЪБСКИ – архиепископ сръбски от рода на Неманите (1175-1235). Канонизиран. Паметта му се празнува на 14 януари.
САВЕЛИЙ (III в.) – ересиарх, основател на т. нар. Савелианска ерес, според която Бог е единно същество (чиста монада), когато е в покой или мълчание, а когато излиза от това състояние, се явява в три форми: Бог-Отец, Бог-Син и Бог-Дух; следователно Бог е троичен само по название – като небесно същество е Отец, в проявите на Божествената си воля на земята е Син, а като творец е Свети Дух. Савелианството е осъдено на Александрийския събор (261 г.) и на Римския събор (262 г.)
САВЪР – 1. Може би Исаврия, обл. в Мала Азия. 2. Има гр. Саврия в Гърция, но едва ли в апокрифите става дума за него.
САГАРИ **Вж** САНГАР.
САЖЕН – мярка за дължина, 2,134 м.
САЛАМБРИЯ – **Вж** СИЛИВРИЯ.
САЛИМСКА ПЛАНИНА – от гр. Салим в обл. Самария, недалеч от р. Йордан.
САЛОМИЯ –акушерка, според някои апокрифи първа братовчедка на Дева Мария Богородица.
САЛОПАТАНА – вер. тържище в Индия според Козма Индикоплевс.
САМАРИЯ – гр. в Палестина в обл. Самария, столица на някогашното царство Израил. Обособило се след смъртта на Соломон, то още през 721 г. изгубва своята самостоятелност.
САМИЕ – р. Симоис в обл. Троада между Хелеспонт и пл. Ида, северозап. Мала Азия, Турция.
САМИНА – пл. Семйен в обл. Тигре, Етиопия.
САМПСОН (САМСОН) – син на съдия израилев, герой, надарен от Бога с огромна сила, за да избави Израил от робството на филистимяните. Победител на филистимляните. Отмества стълбовете, на които се крепи сградата с веселящите се врагове и избива всички филистимски вождове и 3000 мъже и жени (Съдии, 13-16).
САМУИЛ – велик Старозаветен пророк, върховен жрец и съдия, син на Елкана и Анна, отрасъл в светилището в Силом, той става съдия и върховен жрец на Израил. Известен с мъдрост, справедливост и грижа за народното благосъстояние. По Божие внушение благославя и помазва за цар Саул, като с това възстановява теократическото начало

в държавата. По-късно престава да подкрепя Саул и въздига Давид. Самуил е основател и ръководител на пророчески школи. Неговата дейност оставя трайни следи в народната памет, което се отразява и в писмените паметници.

САМУИЛ – български цар (997-1014), един от синовете на комит Никола.

САНГАР (САГАРИ, САНГАРИС) – р., дн. Сакария в Мала Азия, Турция.

САРА – евр. означава „княгиня", жена на патриарх Авраам и майка на Исаак. След дълго безплодие ражда благословения си син Исак и отстранява от Авраамовия дом робинята си Агар и нейния син. Според преданието е живяла 127 години. Тя се сочи като пример за избор на благодатта и сила на вярата. Паметта й се чества в неделята на праотците (Бит. 11: 1; 29-30; 12, 17, 15-17; 18: 9-15; 21: 1-3).

САРА-ТЕОДОРА – българска царица, втората жена на цар Иван Александър. Еврейка по произход. Майка на цар Иван Шишман.

САРДАНАПАЛ – асирийски цар.

САРДИНСКО МОРЕ – частта от Средиземно море около о-в Сардиния.

САРДИНИЯ – о-в в Средиземно море, Италия.

САРОНИТСКО МОРЕ – дн. Сарони (Сароникос) или Егински залив, Гърция.

САСУ (САЗУ) – древна държава в изт. част на Сомалийския п-ов, между Етиопия и дн. Судан.

САТАНАИЛ (САМАИЛ, АНТИХРИСТ, САТАНА) – евр. „противник", предводител на демоните, ангел на смъртта, един от първите ангелски старейшини, управител на десетия, земния чин ангели, отпаднал поради неподчинение на Бога. Името Самаил се среща още в талмудската книжнина и в ранните еврейски апокрифи – Самаел, „отрова божия". Сатана е означавало противник, враг, нарицателно за всеки вредител; по-късно в юдеохристиянската традиция Сатанаел, „враг божий ", става противник на Бога. Според едни източници той бил старши син на Бога, а според други – младши. Антихрист е също сатаната, но само в християнската традиция.

САУЛ – първият цар на израилтяните (приблизително ок. 1095-1055 до н.е.). Помазаник на Самуил, Саул отначало царува успешно, но по-късно (според 1 Цар. 9-31) Божият дух отстъпва от него и го обладава зъл дух. Той преследва Давид до смъртта си.

СВЕТИ ГЕОРГИ – църква в Средец (София).

СВЕТОПОЛК – княз на Велика Моравия (870-894).

СЕВАР – български кан (724-739).

СЕВАСТОПОЛ – гр. в Мала Азия, дн. Украйна.

СЕВЕРИЙ – антиохийски патриарх.

СЕВЕРНО МОРЕ – вер. Черно море, тъй като в текста се сочи, че е на север спрямо Кападокия.

СЕВИР (неизв. – 538) – антиохийски патриарх (512-518), еретик монофизит, основател на сектата на северианите. Обявява се срещу решенията на Четвъртия вселенски събор. Според него при въплъщението на Христос двете му природи – сътворена и несътворена – стават една ипостас, до този момент разделени.

СЕЛА – жена на Ламех (Бит. 4:19).

СЕЛЕВК I НИКАТОР – приемник на Александър Велики в Антиохия (311-281 пр. н.е.). Основател на династията на Селевкидите, която съществува до 64 г.

СЕЛЕВКИЙ – легендарен български владетел.

СЕЛЕВКИЙ, цар – известни са няколко владетели с това име, образуващи династията на селевкидите. Държавата на селевкидите е основана през 312 г. пр. н. е. от Селевкий I Никатор (Победител), генерал на Александър Македонски, източно от р. Ефрат. Тази сирийска държава в скоро време се разширява и обхваща почти цяла Предна Азия. Известни са като сирийски владетели: Селевкий II Калиникос, Селевкий III Велики, Селевкий IV Филотатор (187-175), Селевкий V Деметриос, сече монети. Държавата на селевкидите съществува до 64 г. пр. н.е. Последен владетел от тази династия – Филип II.

СЕЛЕВКИЯ, град – няколко гр. носят това име, основани от династията на селевкидите: Селевкия на р. Тигър, наследила културата на западналия Вавилон, търговски център в Месопотамия; Селевкия Пиерия, по-късно наречена Антиохия на Оронтес (сега Антакия), столица на селевкидите в Сирия, по-късно седалище на римския управител на Сирия; Селевкия на Средиземно море в Мала Азия в областта Киликия и др. В апокрифите става дума главно за малоазийската Селевкия.

СЕЛИМ I – османски султан (1512-1520).

СЕНААР – библ. земя (според Бит. 10:10, 11:2; Изход 11:11; Ис. 11:11; Дан. 1:2; Зах. 5:11).

СЕННАХИРИМ – асирийски цар, който напада Юдейското царство и бива поразен от еврейския Бог (4 Цар. 18).

СЕРАФИМ – евр. означава „горящи"; това са ангели, които се свързват със светостта на Бога. Изобразени са в „Книга на пророк Исая" (6, 1-7). Според нея те имат човешки образ и фигура с 6 крила.

СЕРВОНИТСКО ЕЗЕРО – вер. Горчивото ез. между Египет и Палестина.

СЕРГЕРИС – р., неидент.

СЕРДИКА – още Триадица, Средец (дн. София).

СЕСТОС (СЕСТИС, СИСТОН) – гр. в югоизт. край на Галиполския п-ов, дн. Седюлбахар, Турция.

СИВИЛА (СИБИЛА) – 1. име на пророчица у древните гърци, евреи и римляни. Известни са повече от 12 Сивили; пророчица, която, вдъхновена от божеството, предсказва бъдещето. Името не е от гръцки произход и е с неизяснена етимология. Най-старият култ към Сивила вероятно е свързан с персийско-иранска област. В старобългарската книжнина е преведено пророчеството на Тибуртинската Сивила; освен нея съществуват повече от двадесет сивили; 2. Стихотворните пророчески творби, свързани с името на Сивила (старогр. Сибила), се наричат в науката „сибилини". Името прониква у нас чрез византийската книжнина.

СИВОР (СИБОР) – гр. и обл. в Индия, на юг от Бомбай, дн. Синила.

СИГИЗМУНД – унгарски крал (от 1387), император (1410-14378), чешки крал (1419-1421, 1436).

СИКИЛЕНСКО МОРЕ – протокът между п-ов Пелопонес и Атика, изход от Саронитския (Егински) залив.

СИКИЛИЯ – о-в Сицилия.

СИЛА – според „Деяния апостолски" един от седемдесетте апостоли. Сподвижник на апостол Павел.

СИЛВЕСТЪР I (III в. – 335) – папа римски (314-335). Съществува легенда, че той е покръстил Константин Велики.

СИЛУАМ (СИЛУАМСКА КУПЕЛ) – лековит минерален извор край Ерусалим.

СИМ – син на Ной (Бит. 5:32), който дава началото на семитската група народи.

СИМАХ (II-III в.) – един от преводачите на Стария завет на гръцки език. В сравнение с превода на Акила неговият се окачествява като по-свободен, езиково и стилно по-съвършен и в този смисъл по-близък до превода на Теодотион.

СИМЕОН СИМЕОН БОГОПРИИМЕЦ – според евангелския текст (Лк. 2:25-35) праведник от Йерусалим, комуто било предсказано, че няма да умре, докато не види родения Спасител на света. По Божие внушение отива в храма (в Соломоновия храм) в момента, в който Мария и Йосиф носят осемдневния Иисус, за да го представят в храма за кръщение (обрязване). Симеон поема от ръцете на Богородица Иисус, въвежда Го в светилището и пророчества за него.

СИМЕОН ВЕЛИКИ– български цар (893-927).

СИМЕОН НЕМАН – **Вж** СТЕФАН НЕМАН.

СИМЕОН СИТ (IX-X в.) – византийски книжовник, учен и естественик, развил дейността си по времето на Константин Порфирогенет (913-959). Написал е съчинения в областта на космографията, храненето и др.

СИМОИС (СИМНОС) – р. в обл. Еолида, Мала Азия, приток на р. Скамандър, дн. р. Симав, Турция.

СИМОН-ПЕТЪР **Вж** ПЕТЪР, апостол.

СИМОН ПРОКАЖЕНИЯ – според Евангелието в неговия дом във Витания Иисус Христос е помазан с миро (Мат. 26, Мр. 14).

СИМОНИД (556-469 пр. н.е.) – прочут старогръцки лирик, известен и като преобразовател на гръцката азбука (въвел двойните съгласни и дългите гласни з и щ).

СИНАЙ (СИНЕОН) – 1. пл. в юж. част на Синайския п-ов, между заливите Суец и Акаба на Червено море, Египет; 2. п-ов.

СИНАЙСКА ПЛАНИНА – намира се в Арабия. Там Бог дал на Мойсей 10-те заповеди.

СИНДУ – пристанище и тържище в Индия, при устието на р. Инд.

СИНЕ **Вж** АЗИЯ.

СИНЕОН **Вж** СИНАЙ.

СИНИИ (СИНИС) – гр. вер. Сиене, дн. Асудан, Египет.

СИНИЯ – вер. Синдика, земята на синдите, които обитавали Таманския п-ов.

СИОН – 1. крепост, превзета от цар Давид, който основава там град (2 Цар. 5:7; 3 Цар. 8:1); 2. пл. в Палестина до Йерусалим, символ на Израил.; 3. поетично за гр. Йерусалим.

СИРАКУЗА – древен гр. на о-в Сицилия, основан от гърците в 734 пр. н.е., дн. Сиракуза, Италия.

СИРАСИН – гр. вер. на о-в Сирос, един от Цикладските о-ви.

СИРАХ (СИХАР) – баща на Исус, автор на библейската книга Премъдрост на Исус син Сирахов.

СИРИЯ – древна държава в зап. част на Мала Азия.

СИСИН – персийско-сирийско име, известни са с него сирийски князе и висши духовници. Сисин (или Сисиний) от апокрифите най-вероятно е Светец от манихейска среда. Има и константинополски патриарси с такова име: Сисиний I (426-427) и Сисиний II (996-999). Според етиопски апокрифни легенди Св. Сисиний е роден в Антиохия.

СИСТОН **Вж** СЕСТОС.

СИТ – евр. означава „твърдост, основа", син на Адам и Ева, роден след смъртта на Авел. В него е заложено новото благочестиво племе (Бит. 4: 25-26; 5: 3-4, 6-8).

СИЦИЛИЙСКИ (ТУНИЙСКИ) ПРОЛИВ – пролив между о-в Сицилия и Африка.

СИЦИЛИЙСКО МОРЕ – т.е. Сицилийския пролив.

СИЦИЛИЯ – о-в в Средиземно море, Италия.

СКАМАНДРОС (СКАМАНДЪР) – дн. р. Мендерес край древния гр. Троя в Турция.

СКИТИЯ – древна страна на скитите, северозап. крайбрежие на Черно море.

СЛАВ – легендарен български цар.

СЛАВЧО, поп – предстоятел на църквата в с. Присово, Търновско през втората половина на XVII в. Името му се споменава в приписка от това време.

СЛИВЕН – гр. в централната част на България.

СОГДИАНА – обл. между р. Амударя и Сърдария.

СОДОМ – гр., разположен на южния край на Мъртво море (дн. Седом). Според Библията Содом и Гомора са унищожени чрез огън и серен дъжд (Бит. 19: 24-25) в резултат на греховността на жителите му. Предполага се, че събитието има историческа основа – някакъв тежък земетръс. От Содом – „содомяни", което в християнската литература означава „развратници", „хомосексуалисти", а в широк смисъл „грешници".

СОДОМ **Вж и** ГОМОРА.

СОКРАТ (ок. 380-440) – църковен историк, писал на старогръцки език. Автор е на „Църковна история" в 7 книги, която представлява продължение на съчинение със същото заглавие на Евсевий Кесарийски (ок. 264-340).

СОЛОМОН – син на Давид, евр. цар, владетел на обединеното израелско-юдейско царство (приблизително 1015-975 пр. н.е. или 972-932 пр. н.е.) (965-926 пр. н.е.). Известен като строител, мъдър държавник, автор на книги. Царуването на Соломон се представя в старозаветните текстове като най-блестящо време в еврейската история.Провел редица реформи и широка строителна дейност. В центъра на неговата дейност е изграждането на Йерусалимския храм. „Премъдрият" След смъртта му държавата се разпада на две враждуващи царства – северно (Израил) и южно (Юдея). Библейското предание му приписва необикновена мъдрост и авторството на старозаветните книги. Популярен герой на средновековната книжнина, включително и на редица апокрифни текстове.С неговото име са свързани библ. книги: „Притчи Соломонови", „Песен на песните", „Книга на Еклисиаста". За него разказва подробно (3 Цар. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11). Някои изследователи считат, че той е автор и на псалм 126.

СОЛУН – гр. на брега на Егейско море, Гърция.

СОПАТЪР (VI в.) – богат гръцки търговец, разказал за пътешествията си на Козма Индикоплевс.

СОФИЯ (СРЕДЕЦ) – древен гр. в България, основан в I в. н.е.

СПИРИДОН ЧУДОТВОРЕЦ (IV в.) – Светец и епископ Тримифунски. Участвува в Първия вселенски събор. Паметта му се отбелязва на 12 декември.

СРАЦИМИР – епикерий.

СРАЦО – внук на епикерия Срацимир.

СТАЙКО, поп – свещеник от с. Присово, Търновско, споменат в приписка от 1665 г.

СТАНЧО, поп – свещеник от с. Горна Митрополия, подвързал требник от 1641 г.

СТАРА ЗАГОРА – **Вж и** БОРУЙ и ИРИНОПОЛ.

СТЕФАН, АРХИДЯКОН – християнски първомъченик и апостол, един от 7-те, избрани от Йерусалимската църква да проповядват Евангелието. Провъзгласил идеята за вселенското християнство, която по-късно вдъхновява дейността на апостол Павел. Изобличава евреите пред евр. съд., затова е убит с камъни от фанатизирана еврейска тълпа. Паметта му се чества на 4 януари, 2 август, 15 септември, 27 декември. (Деяние 6: 5-15; 7, 8, 2).

СТЕФАН – ученик на поп Богомил.

СТЕФАН БРАНКОВИЧ (неизв. – 1476) – сръбски Светец.

СТЕФАН ДУШАН – сръбски крал (1331-1345) и цар (1345-1355).

СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЧ – сръбски княз (1389-1427); след битката при Ангора (1402 г.) става деспот.

СТЕФАН НЕМАН (СТЕФАН ПЪРВОВЕНЧАНИ) – сръбски жупан (1196-1217) и сръбски крал (1217-1227). В монашество – Симеон.

СТЕФАН НОВИ (неизв. – 764) – пострадал от иконоборците в Константинопол. Паметта му се празнува на 28 ноември.

СТЕФАН УРОШ II МИЛУТИН – сръбски крал (1282-1321).

СТЕФАН УРОШ III ДЕЧАНСКИ – сръбски крал (1321-1336).

СТОЙКО, поп – свещеник от с. Костенец през първата половина на XVII в., преписал требник от 1611 г.

СТОТЕ ХЪЛМА – или още Стохълмие, област в Североизт. България.

СТРАТЕГ – управител на тема или по-общо – лице заемащо командна длъжност в армията.

СТРОВОС (СТРЪМНОС) – дн. р. Струма, протичаща през България и Гърция.

СТРОС **Вж** ИСТЪР.

СТРЪМНОС **Вж** СТРОВОС.

СУЗА – древен гр., столица на Елам и Персия, сев. от Персийския залив на р. Хаоста.

СУЛЕЙМАН (СЮЛЕЙМАН) I КАНУНИ (Законодателя) – османски султан (1520-1566).

СУНИЙСКО МОРЕ – протокът между нос Сунион на п-ов Атика и о-в Кея (Кеос).

СУР – 1. древно финикийско название на гр. Тир в Южен Ливан; 2. пустиня, дн. на територията на Сирия.

СЪЛП – с. в Кичевско, където е писан Битолския период.

СЪРБИЯ – средновековна държава на Балканите.

ТАБОР (ФАВОРИОН, ТАВОР) – пл. в Галилея, Израел. Място на Преображението (Йоан 17:1-13; Мр. 9:1–12; Лк. 9:28-36).

ТАВОРСКА ПЛАНИНА – пл. в Сев. Израел, недалеч от Назарет, има кръгла форма, висока 560 м. От IV в. се смята за планина на Христовото преображение. По времето на Иисус била населена. В някои апокрифи се нарича „майка на планините".

ТАВРОС (ТАУРУС, ТАВЪР) – дн. пл. Торос-даглари в Юж. Турция.

ТАВРОС – р. вер. в едноименната пл. дн. в Юж. Турция.

ТАЙМАСИЙ – вер. Тавмасий, един от деветте мъченици от Кизик, посечени при император Диоклетиан. Паметта им се чествува на 29 април (**Вж и** ДЕВЕТТЕ ...)

ТАЛАНТ – 1.мярка за злато или сребро, един талант тежи 42,765 гр.; 2. парична единица.

ТАЛЕС МИЛЕТСКИ (VI в. пр. н. е.) – първият древногръцки философ, причислен към „седемте мъдреци". Смята се, че е бил търговец и пътешественик, достигнал дори до Индия. Запознат е с цялата източна мъдрост – вавилонска, египетска и финикийска. Използвайки астрономически знания, предсказва слънчевото затъмнение на 25.V.585 пр. н.е. в Йония. Основател на Йонийската философска школа.

ТАНАИС (ТАНАИ) – р., дн. Дон, Русия.

ТАПРОБАН – дн. о-в Цейлон, Шри Ланка.

ТАРА – Старозаветен герой, баща на Авраам, който почитал езически богове.

ТАРКАН – прабългарска военна титла.

ТАРС – гр. в Киликия (Мала Азия).

ТАРТИС – дн. р. Гуадалкивир в Испания.

ТЕКЛА ПЪРВОМЪЧЕНИЦА – християнска Светица, родена в Икония, последователка на апостол Павел. Наречена „първомъченица", защото е първата жена-християнка, пострадала за Христовата вяра, и „равноапостолна", защото покръстила много езичници. Паметта й се чества на 24 септември.

ТЕЛ-АВИВ **Вж** ЙОП (ЙОПЕ, ЯФА).

ТЕЛЕРИГ – български кан (772-777).

ТЕЛЕЦ – български кан (761-764).

ТЕОГИЙ – един от деветте мъченици от Кизик, посечени при император Диоклетиан. Паметта им се чествува на 29 април (**Вж и** ДЕВЕТТЕ ...).

ТЕОДОР – ученик на поп Богомил.

ТЕОДОР МОПСУЕТСКИ (неизв. – 428) – еретик. Проповядва, че у Христос има две разделени естества – Божествено и човешко. Халкидонският събор го признава за православен, но Петият вселенски събор предава на анатема всичките му съчинения (553).

ТЕОДОР СВЕТОСЛАВ – български цар (1300-1321).

ТЕОДОР СТУДИТ – византийски богослов.

ТЕОДОР ТИРОН (неизв. – 306) – християнски великомъченик, известен със змееборски подвизи. Пострадал в 306 г. в гр. Амасия. Според легендата за него той предпазил християните от ядене на нечиста храна от жертвена кръв. Паметта му се чества на 17 февруари и в събота на първата седмица от Великия пост.

ТЕОДОРА – българска царица, първата жена на цар Иван Александър. По произход влахиня. Майка на Иван-Александровите синове Михаил Асен, Иван Срацимир и Иван Асен.

ТЕОДОРА – византийска императрица, хазарка по произход, съпруга на император Теофил (829-842) и майка на император Михаил III (842-867). Известна със смирение и благочестие, защитавала иконопочитателите. Слага край на иконоборството. (На църковния събор в 843 г. тържествено било провъзгласено почитането на иконите).

ТЕОДОРА-САРА – втората съпруга на цар Иван Александър, българска царица.

ТЕОДОСИЙ I – византийски император (379-395), свикал Втория вселенски събор през 381.

ТЕОДОСИЙ II – византийски император (408-450), през царуването на когото се свиква Ефеския, Трети вселенски събор (431).

ТЕОДОСИЙ III – византийски император (715-717). Краткотрайното му управление започва с бунт сред войската срещу император Анастасий II. По-късно командващият на войските в Мала Азия Лъв Исавър го заставя да се отрече от престола и заема неговото място.

ТЕОДОСИЙ II – търновски патриарх (1348-1359/60).

ТЕОДОСИЙ ОБЩЕЖИТЕЛ (ТЕОДОСИЙ ВЕЛИКИ) (неизв. – 529) – основател на палестинското общежително монашество. Паметта му се празнува на 11 януари.

ТЕОДОСИЙ ТЪРНОВСКИ (неизв. – 1363) – български книжовник и църковен деец, учител на Евтимий Търновски. Обиколил няколко манастира в страната, живял и в манастира на Григорий Синаит в Панония, където възприел исихазма и станал негов разпространител. Около 1350 г. създал Килифаревското книжовно средище. Умира в Цариград. Паметта му се чества на 27 ноември.

ТЕОДОСИЙ (ФУДУЛ) – еретик от втората половина на XIV в., съмишленик на Пирон. В столицата Търново разпространявал възгледи, близки до богомилските. Може би е идентичен с гръцкия еретик Фудул, който според едно съдебно решение на цариградския патриарх Филотей от 1370 г. бил обвинен във вършене на магии. Анатема срещу него се съдържа в допълненията към Бориловия синодик.

ТЕОДОТ – един от деветте мъченици от Кизик, посечени при император Диоклетиан. Паметта им се чества на 29 април (**Вж и** ДЕВЕТТЕ ...).

ТЕОСТИК – един от деветте мъченици от Кизик, посечени при император Диоклетиан. Паметта им се чества на 29 април (**Вж и** ДЕВЕТТЕ ...).

ТЕОКТИСТ – логотет на дрома при император Теофил.

ТЕОФАНА (ТЕОФАНО) – съпруга на византийския император Лъв VI Философ (886-912). Канонизирана от църквата като идеал за съпруга и християнска владетелка-подвижница.

ТЕОФИЛ – византийски император (829-842), покровителствал иконоборческото движение. Ученик на бъдещия патриарх, иконобореца Йоан Граматик. Прогонил част от столичните монаси в провинцията, преследвал религиозната живопис.

ТЕОФИЛИЦА – византийски аристократ.

ТЕРАСИЙ – константинополски патриарх (784-806).

ТЕРВЕЛ – български кан (700-718).

ТЕРМОДОН (ТЕРМОДОНТ) – р. в обл. Ликия, Мала Азия, дн. в Турция.

ТЕРМОНИЕ – вер. пл. в близост до Термейския залив, юж. брегове на Македония.

ТИБЕРИЙ – римски император (14-37). Познат като жесток, недоверчив и мрачен човек. Завършва живота си на о-в Капри.

ТИВА – древен гр. в обл. Беотия, Гърция.

ТИВЕРИАДА – гр. в Галилея, на брега на Тивериадското езеро.

ТИВЕРИАДСКО МОРЕ– езеро в Галилея,.

ТИВЕРИАДСКО МОРЕ (ТИВЕРИАДСКО ИЛИ ГЕНИСАРЕТСКО ЕЗЕРО) – езерото Генисарет в Галилея (сев. Израел), на брега на което се намира гр. Тивериада, наречен на имп. Тиберий (сега Тубария). У някои автори от I-II в. езерото е означено като Тивериадско езеро или Тивериадско море. В евангелията се нарича Галилейско море (Мр. 1: 16.; Мат. 4: 18), но у Йоан – Тивериадско (21: 1).

ТИГЪР – р., в Месопотамия, дн. протича през Турция, Сирия и Ирак. В библ. текст се казва, че извира от рая.

ТИГЪР **Вж** и ЕФРАТ.

ТИЛ – третият римски император.

ТИМОТЕЙ – апостол от Листра, духовен син на апостол Павел. Летописец, от чийто труд се е ползвал Йоан Малала. Умира като мъченик по времето на император Домициан (81-96 г.). До него са адресирани две от т. нар. апостолски послания. Паметта му се чества на 4 и 22 януари.

ТИМУРЛАНГ (ТАМЕРЛАН, ДЕМИР) – татаро-монголски вожд, разбил Баязид при Ангора в 1402.

ТИНГАС (ТИНГИС) – дн. гр. Танжер, Мароко.

ТИР (ТИРОС, ТИРУС) – древен гр. във Финикия, дн. при гр. Щур, юж. Ливан.

ТИРЕНСКО МОРЕ – част от Средиземно море, между о-вите Корсика и Сардиния, Италия.

ТИСОН **Вж** ФИСОН.

ТИТ – един от 70-те апостоли, ученик и съпътник на апостол Павел, от когото е посветен за критски епископ. До него е адресирано едно от посланията на апостол Павел.

ТИЧА – р. в Североизт. България.

ТОДОР ВРАЧАНСКИ – български книжовник от XVIII в., ученик на Йосиф Брадати. Свещеник в гр. Враца, а по-късно – монах в Рилския манастир под името Теофан Рилски. Преписал около 20 ръкописа.

ТОМА – един от дванадесетте апостоли. Според евангелския разказ бил дълбоко предан на Иисус Христос, но не повярвал във възкресението му, докато Христос сам не му дал доказателства за това. Проповядвал в Палестина, Месопотамия, Етиопия, Индия, където загива мъченически (Йоан 20: 24-27). С неговото име са свързани редица апокрифи – освен „Деяние на Тома", още „Евангелие на Тома", „Апокалипсис на Тома". Патрон е на дърводелците, защото според преданието, намерило място в ред творби, бил дърводелец. Православната църква чества паметта му на 6 октомври и 30 юни.

ТОМА ЕДЕСКИ (VI в.) – философ-богослов, последовател на Патрикий (Мар-Аба) в Александрия. Съвременник на Козма Индикоплевс.

ТОПАЗИОН – легендарен гр. в Индия.

ТРАКИЯ – 1.географска област; 2. страна, обитавана от древните траки; 3. римска и византийска провинция (от 45 г.) и диоцез; 4. византийска тема (от 681 г.).

ТРАЯН – римски император (98-117).

ТРИКОНСКА ПЛАНИНА – вер. вулканът Етна на о-в Сицилия (Тринакрийска Етна).

ТУЛЕ **Вж** ФУЛ.

ТРИПОЛИ – гр. в Ливан.

ТРИФОН – мъченик и чудотворец, роден в с. Кампсада, във Фригия. Посечен е в Никея през 250 г. Паметта му се отбелязва на 1 февруари.

ТРИФОН – константинополски патриарх (927-931).

ТЪРНОВО **Вж** ВЕЛИКО ТЪРНОВО.

УГАИН – прабългарски род.

УГЛЕШ – **Вж** ЙОАН УГЛЕШ.

УМОР – прабългарски кан.

УРИИЛ – в юдаистическата и в християнската традиция един от най-висшите ангели. Той съпровожда Енох по време на пътешествието му из небесата, изпълнява ролята на божествен посланик (апокрифната Книга на Енох). В девтероканоничната Книга на Ездра обяснява божественото устройство на вселената на пророка. Традицията го свързва с огъня и светлината.

УРОШ (СТЕФАН УРОШ) – сръбски владетел (1355-1371), син на Стефан Душан.

ФАВОРИОН **Вж** ТАБОР.

ФАЗИС **Вж** РИОС.

ФАЛЕК – старозаветен герой, син на Евер (Бит. 10:25), от рода на Сим, от който произхожда Иисус Христос.

ФЕРМАНИОН – р., неидент.

ФЕРМОДОС (ЕРМОС, ХЕРМУС, ХЕРМ) – дн. р. Хедиз (Гедиз) в зап. Мала Азия, Турция или р., Фермодонт в Кападокия, Мала Азия.

ФИЛАДЕЛФИЯ – гр. в Мала Азия.

ФИЛИМОН – един от деветимата мъченици от Кизик. Паметта им се чества на 29 април. (**Вж и** ДЕВЕТТЕ ...)

ФИЛИМОН – богаташ от гр. Колоса във Фригия, до когото апостол Павел изпраща послание ок. 63 г. по неговия роб Онисим, приел християнството.

ФИЛИП – един от дванадесетте апостоли, ученици на Иисус Христос, родом от Витсаида. Преданието разказва, че проповядвал във Фригия и умрял в Йерапол, Сирия.

ФИЛИП – български книжовник, даскал, преписвач от Аджарската школа през II половина на XVII в., един от най-видните орнаментатори.

ФИЛИП **Вж** ИРОД ФИЛИП.

ФИЛОТЕЙ КОКИН – константинополски патриарх (1353-1354 и 1364-1376), исихаст, богослов, политически деятел и писател.

ФИЛОТЕЯ – християнска отшелница от гр. Моливод, живяла през XII в. Мощите й били пренесени в Търново от цар Калоян, а след завладяването на Търново от турците – във Видин (1395 г.). Паметта й се чества на 28 май, в наше време – на 7 декември.

ФИНЕЕС – третият юдейски първосвещеник, син на Елеазар и внук на Аарон.

ФИНИКИЯ (ФИНИКИОН) – древна държава през античността на изт. бряг на Средиземно море.

ФИСОН (ТИСОН) – според (Бит. 2, 10-14) голямата райска река се разклонява на 4 реки: Фисон, Гион, Тигър, Ефрат. В „Небеса" на Йоан Екзарх се твърди, че Гион е Нил, която „от Етиопия преминава в Египет", а Фисон е „Ганг Индийски".

ФОКА – византийски император (602-610).

ФОКА (НИКИФОР ФОКА) – византийски император (963-969).

ФОТИЙ – константинополски патриарх (858-867 и 877-886), представител на хуманистичното течение във византийската обществена мисъл, изтъкнат литературен деец.

ФОТИНИЯ САМАРЯНСКА (САМАРЯНКАТА) – вер. мъченица Фотиния, беседвала с Иисус Христос около кладенеца на Яков. През 66 г. била убита чрез хвърляне в кладенец. Паметта й се отбелязва на 20 март.

ФРИГИЯ – обл. на северозап. край на Мала Азия.

ФРИКС – цар на Беотия.

ФУЛ (ФУЛЕ, ТУЛЕ) – легендарен о-в, отъждествяван със Скандинавия. В древността е символ на „крайния север", както пл. Тартес – на „крайния запад".

ХАВРУТА – местност в Палестина, в която Каин убива Авел.

ХАЛДЕЯ – 1. халдейска земя или Халдея в древни времена се употребява в смисъл на страната, в която живеят халдеите. Халдеи – семитско племе, утвърдило се в края на второто хилядолетие на брега на Персийския залив (дн. Ирак). Воюват с асирийците и на два пъти завземат Вавилон. След VI в. пр. н. е. постепенно се асимилират между вавилонците. 2. Халдея – нововавилонското царство, разпространено название на робовладелческа Вавилония в периода на управлението на халдейската династия (626-538 пр. н.е.); 3. византийска тема в североизточна Мала Азия.

ХАЛИС **Вж** АЛИС.

ХАЛКИДОН (КАЛХЕДОН) – гр. във Витиния, дн. Бакъркьой, Турция.

ХАМ – син на Ной (Бит. 5:32), който се държал непочтително с баща си и с това предизвикал проклятието на Ной върху сина си Ханаан (Бит. 9:22-25).

ХАНААН – земя, зап. от р. Йордан, която според Бит. 12: 5 е посочена от Бога на Авраам като земя за неговото потомство. Тук Авраам живее, тук се раждат децата му, тук е погребан той и Сара (Бит. 23: 2; 25: 9-10). Затова се смята като земя на еврейските праотци. Според (Изход 3: 8) Бог обещава на Мойсей да избави от египетско робство евр. народ и да го заведе в земята на хананейците, защото тази земя е обещана на Авраам (Изход 33: 1-2). Преди библ. книги името е засвидетелствано като Канаан (XV в. пр. н.е.) и има значение на Финикия. В преносен смисъл „хананска земя" означава мечтана, богата земя. Понятието е равнозначно с „обетована земя" – обещана земя.

ХАНДЖАР (АДЖАР) – дн. с. Свежен, Карловско.

ХАРАН – древен гр. в сев. зап. Месопотамия.

ХАРИТОН – изповедник, преп. Роден в Мала Азия. При имп. Аврелиан е поставен в тъмница заради своята вяра, при имп. Тацит е освободен и заминава за Ерусалим. По пътя е нападнат от разбойници, но се спасява по „чудесен" начин. Устроява три лаври в Палестина (Фаранска, Ерихонска, Сукийска). Умира в 350 г. Паметта му се чества на 28 септември.

ХАЦАГ – неидент.

ХЕБРОС р., **Вж** МАРИЦА.

ХЕВРОН (ХЕБРОН) – местност, а по-късно гр. в Юдея, където според преданието е живял Давид.

ХЕЗИОД (VIII-VII в. пр. н. е.) – старогръцки епически поет, първата ярко изявена творческа личност в древната гръцка литература. В епическите му поеми добиват завършен вид редица митове за елинските божества („Теогония", „Дела и дни", „Щитът").

ХЕКТОР – син на царя на Троя Приам. Най-могъщият герой и защитник на града по време на Троянската война. Убит в двубой от Ахил.

ХЕЛЕСПОНТ – проток (нарича се и море) с територията около него, дн. Дарданели, Турция.

ХЕЛИОПОЛИС – древен гр. на десния бряг на р. Нил в началото на делтата му, Египет.

ХЕМУС – Стара планина.

ХЕРАКЛИТ (ок. 544-438 пр. н.е.) – старогръцки философ. Схващанията си излага в съчинението „За природата", в което разглежда устройството на вселената. Според него над всичко властвува универсалният разум.

ХЕРАКЪЛ (ХЕРКУЛЕС) – най-могъщият от всички гръцки герои, син на Зевс и Алкмена.

ХЕРКУЛЕСОВИ СТЪЛБОВЕ **Вж** ГИБРАЛТАР.

ХЕРМЕС **Вж и** МЕРКУРИЙ.

ХЕРМЕС – един от най-старите старогръцки богове; отначало бил покровител на стадата, по-късно станал покровител на пътешествениците, търговците и търговията, дори на измамата и кражбата. Той е закрилник и на атлетите и младежите. След завоюването на Персия от Александър Македонски се отъждествява с египетския бог Тот. В старогръцката митология Хермес се среща и като пратеник на боговете.

ХЕРУВИМ – особени същества сред небесното войнство, различни от ангелите. Споменават се в редица библ. книги, явяват се там, където е Бог, те са свидетели за личното присъствие на Бога. Представени са като летящи същества. Описани са в Книга на Езекииля 1, 4.: имат 4 крила, животински крака, човешки ръце, четири лица – биково, лъвско, човешко и орлово, по цялото им тяло има очи (гл. 10). При разкопките в Палестина и Сирия са намерени изображения на херувими, които са представени като крилати смесени същества.

ХИВАН **Вж** ЛИВАН.

ХИОН – р., неидент.

ХИПОКРАТ (ок. 460-357 пр. н. е.) – прочут древногръцки лекар, смята се за основоположник на медицинската наука.

ХОЗДОР (ХОСРОЙ) – персийски цар, в VII в. превзема Ерусалим.

ХИПОРИЙ – западноримски император (395-423).

ХОАСП (ХОАСПЕС) – р. в Индия, ляв приток на р. Инд.

ХОЗИВА (КУЗИВА) – местност близо до Ерихон; според апокрифното Евангелие на Яков в тази местност бащата на Богородица Йоаким измолва от Бога чедо.

ХОРАФ (ХЕРИТ, ХОРАТ) – поток, вливащ се в р. Йордан. В него се моли Св. Илия (3 Цар. 17:3-7).

ХОРИВСКА ЗЕМЯ – споменава се в Изход няколко пъти като: „Божия планина Хорив” (Изход 3: 1), „планина Хорив” (33: 6.), „скалата Хорив” (17: 6). Смята се, че е област в юж. част на Синайския п-ов в района на пл. Синай.

ХРЕЛЬО (неизв. – ок. 1343) – феодален владетел в Зап. България, протосеваст, кесар (ок. 1340), ктитор на Рилския манастир. В монашество – Харитон.

ХРИСТОФОР – доместик на схолите.

ЦЕЛЕСТИН – римски папа (422-432), възглавил заедно с Кирил Александрийски борбата срещу Несторий.

ЦЕПИНА – крепост в Родопите.

ЦАРЕВГРАД – т. е. Търново.

ЦАРИГРАД (ВИЗАНТИОН, КОНСТАНТИНОПОЛ) – столицата на Византийската империя, дн. Истанбул, Турция.

ЦИКЛАДСКИ ОСТРОВИ (КИКЛАДСКИ) – островен архипелаг в Егейско (Бяло) море, Гърция.

ЦИНИСТА – вер. Китай.

ЦИЦЕРОН (3.I.103 пр. н. е.-7.XII.43 пр. н.е.) – римски оратор, прозаик и обществен деятел. Роден в Арпин (дн. Арпино). Автор на съчинения от ораторския, полемичния и епистоларния жанр. Във философските си идеи следва Новата Академия и етиката на стоицизма.

ЧЕЛЕБИ – син на султан Мурад I.

ЧЕРВЕН – средновековна българска крепост (дн. с. в Русенски окр.)

ЧЕРВЕНО МОРЕ – междуконтинентално море, разделящо Африка от Азия. Името си дължи на червените водорасли. Според Изход 14: 21-22; 29 през това море Мойсей превежда евреите от Египет към обещаната от Бога земя Ханаан; с жезъла си той разцепва морето на две и евреите минават като по сухо.

ЧЕРНО МОРЕ (ЕВКСИНСКИ ПОНТ, ПОНТОС ЕВКСИНОС, ПОНТ) – море в югоизт. Европа, граничещо с Балканския п-ов. По схващането на древните автори отначало то се е наричало Понтос Асконос (негостоприемно море), заради силните и чести бури през есента и зимата. С течение на времето, когато гърците завладяват бреговете му, то се е преименувало в Понтос Евксинос (гостоприемно море).

ШРИЛАНКА **Вж** ТАПРОБАН.

ЩИПОН – Ихтиманския проход или т. нар. проход „Траянови врата”.

ЮВАН, поп – свещеник от с. Присово, Търновско, от втората половина на XVII в., споменат в приписка от 1665 г.

ЮВИАН – византийски император.

ЮДА – 1. Син на патриарх Яков; племе Юда – юдеи; 2. Юда – един от дванадесетте апостоли, по произход вероятно от Юдея.. Предателят на Христос с прозвище Искариот, според Евангелието от Йоан (13:18) в негово лице Иисус Христос вижда своя бъдещ предател; никъде в евангелския текст обаче не се дават обяснения за мотивите да го предаде. След предателството се обесва (Мат. 26: 47-50; 27: 3-5; Мр. 14: 43-46; Лк. 22: 47-48); 3. един от т. нар. „братя господни” (заедно с Яков, Йося, Симон). Приписва му се новозаветното „съборно послание на Св.апостол Юда”. Паметта му се чества на 19 и 30 юни.

ЮДЕЯ – географски – юж. част на Палестина, носеща името си от племето юдеи. Исторически – царство Юдея,

обособило се след смъртта на Соломон със столица Йерусалим. По време на Новозаветните събития Юдея е васално царство на Рим. В широкия смисъл на думата означава област, населена с евреи.

ЮЖНО МОРЕ – Егейско море.

ЮЛИАН (ЮЛИАН ОТСТЪПНИК) – византийски император (361-363).

ЮПИТЕР **Вж** ЗЕВС.

ЮСТАС – водач на въстаналите самаритяни.

ЮСТИН I – византийски император (518-527).

ЮСТИН II – византийски император (565-578).

ЮСТИНА – Светица, християнска мъченица от Никомидия (IV в.). Паметта й се чества на 2 октомври.

ЮСТИНИАН I – византийски император (527-565).

ЮСУФ паша – велик везир (1786-1789).

ЯКОВ – 1. Втори син на Исаак, евр. патриарх, неговото прозвище е Израил, дадено му от Бога. Придобил права на „първородство" и станал родоначалник на „избрания израилски род". (Бит. 32: 28). При мястото Иавок той се бори с Господен ангел и получава второ име – Израил („герой Божи"), което става общо име за целия му род и за неговите потомци – има общо 12 сина, които на свой ред стават родоначалници на т. нар. „колена израилеви"; 2. Яков Алфеев – архиепископ Йерусалимски, апостол на Иисус и „господен брат" (негов брат от първия брак на Йосиф, или един от дванадесетте най-близки негови ученици – Яков, Йосия, Симон и Юда), (Мат. 13:54-56; Мр. 6:3). Нему се приписва апокрифно Евангелие (Протоевангелие на Яков). Паметта му се чества на 23 октомври и 30 юни.

ЯКОВ **Вж** ИЗРАИЛ.

ЯКОВ – епископ на Крупник.

ЯКОВ (ЗАВЕДЕЕВ) – един от дванадесетте апостоли, брат на Йоан Богослов. Убит по времето на Ирод Агрипа (44 г.). Паметта му се чества на 30 април и 30 юни.

ЯНИЙ – противник на Мойсей. Името му е споменато във Второто послание на апостол Павел до Тимотей (3:8).

ЯСАФАТОВА ДОЛИНА – местност между Сион и Елеона.

ЯФА **Вж** ЙОП (ЙОПЕ).

ЯРЕД – Старозаветен герой, син на Малелеил (Бит. 5:15).

ЯФЕТ (АФЕТ) – син на Ной. Според преданието е родоначалник на арийската група народи, а също така – на славяните.

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ПУБЛИКАЦИЯТА НА СВЕТИ ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ …” – N 76

Преписът е направен по изд.: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) Николай Василев ; Терминолог. ред. Елена Томова, Диана Ралева, Венцислав Велев; Справочно-информ. ред. Марияна Максимова, Цветана Найденова, Антон Даскалов ; Рец.: Иван Теофилов, Никола Казански. // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 1-208 *СВ. О. П ИС* : с ил. (Факлоносци ; II)

Юбил. изд., посветено на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Университет по библиотекознание и информ. технол.

Библиогр. информ.: Библиография : Дати и събития в биографията на проф. д.икн. Стоян Денчев. // *Cogito*[,] ergo sum : Проф. Стоян Денчев на 60 : Юбил. сб. / Състав. Д. Иванов, Н. Костова ; Ред. Д. Иванов. – София, 2013, с. 224.

Отз.: **1. Писарева**, Лора. *„История славяноболгарская …”* на о. Паисий Хилендарски – едно неподозирано езиково богатство: Морфологичен анализ на съществителните нарицателни имена (**N 523**). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 436-437; **2. Вълова**, Валентина. Морфологичен разрез на глаголите, причастията, прилагателните и местоименията в *„История славяноболгарская …”* на о. Паисий Хилендарски (**N 524**). // *Тр.* на Студентското научно общество при УНИБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 438-440; **3.** [**Николова**, Б.] Дума по дума : За преписа на „История славяноболгарская”, направен от студентите в УниБИТ под ръководството на проф. А. Куманова; за VI-та студентска научна конф. и за излезлия от печат труд „Информационен код на българската книжовност и литература : Свети отец Паисий Хилендарски” (С., 2011). // За буквите : О писменехъ : Кирило-Методиевски вестник, XXXIV, N 36, ян. 2012, с. 27, с ил.; **4. Проф. Александра Куманова**, Университет по библиотекознание и информационни технологии: На будните, а не на спящите помага правото: Квинтесенция на проблема за информационния код на българската духовност е осмислянето на изконния въпрос за българското изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Струмина, Светла. // *Учит. дело*, N 4 (362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8; **5. Велева**, М. и др. Космосът на личните имена в „История славяноболгарская …” на Св. о. Паисий Хилендарски : Лексикално-информационен и статистически разрез / М. Велева, Д. Щика (**N 593**). // Т р. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 344-352. <http://www.unibit.sno.bg>; **6. Савов**, Р. и др. Топонимията в „История славяноболгарская …” на Св. о. Паисий Хилендарски: Лексикално-информационен и статистически разрез / Р. Савов, Т. Петров (**N 594**). // Т р. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 353-357. <http://www.unibit.sno.bg>; **7. Петкова**, Т. и др. Морфологичен системно-структурен анализ на езика на Св. о. Паисий Хилендарски : Към проблема за семантичните основания, свързани с употребата на някои съществителни нарицателни имена („истина”, „правда”, „право”) и прилагателни имена („прав”, „праведен”, „праведните”, „праведния”, „праведният”, „прави” и „право”) в „История славяноболгарская …” / Т. Петкова, С. Маркова, Д. Алексиева (**N 595**). // Т р. на Студентско научно общество при УНИБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 358-364. <http://www.unibit.sno.bg>; **8. Василев**, Н. За думите : 250 години от създаването на „История славяноболгарская …” на Св. о. Паисий Хилендарски [: По дейксиса на авт. в моногр. …]. // *Импулс* : Учил. сп. за извънкласна дейност, 2012, N 1, с. 18; **9. Dimitrova**, I. // Scripta & e-Scripta : The Journal of Interdisciplinary Mediaeval Studies, 2012, Vol. 10-11, p. 504-505.

Текстът в изд. **Свети** отец Паисий Хилендарски … е предаден на съвременен книжовен език по Зографския ръкопис, обнародван от **акад. Йордан Иванов**: **История** славяноболгарская, собрана и нареждена **Паисием иеромонахом**... / Стъкми за печат по първообраза **Йордан Иванов**. – София, 1914.

Цит по изд.: **[Св. о.] Паисий Хилендарски**. Славяно-българска история : 1762-1962 / Под ред. на Петър Динеков. – София : Бълг. писател, 1963. – 148 с. : с ил., факс.

Издава се за 200-год. от написването й.

Срв.: Именен и Географски показалец към изд.: **Свети** отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …

Езикът на **о. Паисий Хилендарски** – който би доказал неговото пряко участие в строителството на съвременния български книжовен език – е слабо изследван. Причината за това се крие в сложния компилативен характер на неговата „История…", защото компилациите са както на историографско, така и на лингвистично ниво. Ако проследим компилативните моменти на историографско ниво (той е чел историческите съчинения на Цезар Бароний и Мавро Орбини на руски), същия компилативен момент откриваме и в граматиката. Стремежът на Паисий да пише „просто" за простите българи заявява бивалента позиция в неговото съчинение – искал е да подчини словото си на народните говори, за да го разберат всички българи, от една страна, и, от друга, не е можел докрай да се разграничи от черковнославянското влияние, което при него отново излиза в бивалентна позиция: тук са руският език, който по онова време вече е еманципиран спрямо черковнославянския, а тогавашния черковнославянски е своеобразна смесица от граматически правила, обвързани със старобългарския и класическия черковнославянски.

Паисий застъпва основни морфологични особености на класическия черковнославянски език. Ще приведем няколко примера, следвайки превода на Йордан Иванов (**История** славяноболгарская. – С., 1914), тъй като този вариант на Паисиевата „История..." е най-близо до оригиналния език на Паисий.

Черковнославянското влияние се доказва чрез употребата на падежни форми при имената (съществителни, прилагателни, числители) и местоименията. Ето няколко примера, на които е обърнал внимание Любомир Андрейчин (**Андрейчин**, Л. Из историята на нашето езиково строителство. – С., 1986, с. 173-182.):

Родителен падеж: „И тамо слезал с ***кона*** и предал Богу дух свой", „И обратил ***ся на царя грческаго***"…;

Дателен падеж: „... Таган послал ***царю Копрониму*** да би имели мир болгари и грци и да има разговор лице ***к лицу*** с Копронима", „Ти, болгарине, <…> учи се по ***своему языку***"…;

Винителен падеж: „И зел ***сестру свою***, що бил изпрежде пленил цар Никифор"; „Преписуйте ***историйцу сию***"…;

Творителен падеж: „Но погибли ***бурею*** и ***влнением морским***", „Мир, що бил учинил ***с братом*** его ***Левом*** <…>" ;

Местен падеж: „Било ***на небеси*** страшно знамение", „Беседовали ***о договоре*** мирном"...

Употребата на падежните форми в Паисиевата „История" не е напълно изследвана. Но е повече от очевидно, следвайки превода на Й. Иванов, че Паисий не е последователен в тяхната употреба, което означава, че или не ги е знаел докрай, или – в стремежа си да пише „просто" – умишлено ги е заличавал на местата, където това е било възможно. Често едни и същи изрази са ту с падежни, ту без падежни форми: „И пошел ***на Болгарию***": „Наступил ***на Болгария***"; „Сътворил ***с ним*** мир": „Сътворил мир ***с Константина и Романа***"...

Същите аналогии биха могли да бъдат направени и по отношение на старинните инфинитивни форми на глаголите, които са комбинирани с личните конструкции със съюза ***да*** (напр.: ***да побежат***, но и ***бежати***).

Навсякъде се усеща стремежът на Паисий не само да компилира, но и да калкира „просто" за „простите българи...". Тази своеобразна негова граматика сякаш е стилизирала говоримия български език на фона на тежките църковнославянски граматически изисквания, които са класически образци за онова време. Паисий е създавал структура върху структурата – все още неясна и трудно разбираема както за граматиците от онова време, така и за „простите българи". Тук е важен не толкова езикът и неговата нормативна база (тя все пак съществува, въпреки компилативния характер на съчинението), колкото сюжетът, посланието, разговорът с четящия/слушащия българин от края на XVIII век. Звуковият комплекс ***род и език*** е употребен повече от 15 пъти в пламенното „Предисловие...". Тук думите, които изграждат думите ***род и език*** за първи път в цялата история на българска книжовност са контекстови синоними (***род*** и производните ***народ***, ***родина...***, ***език***). Към контекстовата синонимия би трябвало да прибавим и думата ***история***, защото тъкмо трите думи – **РОД, ЕЗИК, ИСТОРИЯ** – превръщат посланието на Паисий в първия граждански кодекс на България, който възкресява, връща към нов живот българската етническа общност. Оттук нататък думите **РОД, ЕЗИК, ИСТОРИЯ** са исторически реабилитирани и се превръщат в ключови понятия, съграждащи началото на Националното българското възраждане. Тъкмо поради тази причина в Паисиевата „История..." трябва да търсим не толкова следите на някакви явни или скрити взаимодействия между старобългарския, черковнославянския и неговата руска редакция, колкото контекста, положен в смисъла на думите, които пораждат посланието на творбата...

250-годишнината от създаването на знаменитото съчинение на Св. о. Паисий Хилендарски ***„История славяноболгарская ..."*** чествахме през 2012 г. Малко са творбите, създадени през епохата на Българското възраждане, които се радват на такова голямо внимание ... Причините, обусловили интереса към *Паисиевата творба*, са обстойно осветлени в историческата ни наука и за тях ще стане дума в хода на настоящото изложение. Не поради липса на книгопечатане, а очевидно поради разбиране, че писането на ръка въвежда четящия в дълбинно съприкосновение с пишещия и писаното, Хилендарският монах не отпечатва своята творба. Дълбоко убеден в полезността й за българското общество, той **решава лично да я пропагандира в ръкопис**. **Монахът обикаля из българските земи, среща се с просветени лица – свещеници и учители, които са и първите читатели на *„История славяноболгарская ..."*. Повечето от тях не крият възхищението си от нейното съдържание, поради което незабавно правят и преписи от**

нея на ръка ... Точният брой на тези преписи *не може да се установи*. Откриването на нови екземпляри продължава и до наши дни.

За **историческата наука** представлява несъмнен интерес и друг кръг от въпроси – **как се е посрещала във времето *„История славяноболгарская ...“* от няколко генерации наши и чуждестранни учени, обществени и културни дейци и какво е било личностното им отношение към сътвореното от Хилендарския монах ...**

Настоящата работа е опит да се даде **отговор на подобни въпроси**... Заедно с това *тук* се прави и **нов концептуален прочит на *Паисиевата история***; става възможно сравнителното изучаване на паметника с други образци на жанра*.

Изложението е придружено от **Справочно-информационен инструментариум** – **Коментар** (с. 80-111 *СВ. О. П ИС*), **Именен** (с. 112-124 *СВ. О. П ИС*) и **Географски** (с. 125-134 *СВ. О. П ИС*) **показалец** към *„История славяноболгарская ...“*, чийто комплекс съставлява **първата цялостна концептуална вторичнодокументална панорама на знаменития труд**. Този **интелектуален свод** позволява **представянето на езика на Светия йеромонах във вид на тезаурус** (с. 135-174 *СВ. О. П ИС*), чиято лингвистично-морфологична структура служи за нови съвременни и бъдещи прониквания във вид глъбинна менталност, озарила началото на Българското възраждане.

Пръв за съчинението на атонския монах споменава добре познатият у нас руски и украински славист **Юрий Иванович Венелин** в съчинението си *„О зародише новой болгарской литературы“* (1838 г.). Интересът на този учен към миналото на българския народ е в пряка връзка с работата му над неговото капитално съчинение *„Древные и нынешние болгаре“*, над което той работи повече от десетилетие (края на 20-те – края на 30-те г. на XIX в.; последният от 3-те тома на труда излиза от печат през 1841 г., когато авторът не е между живите). По същество именитият учен търси податки за българската история, които открива в „два български „царственика“ – Търновския и Русенския, за чието съществуване е имал предварително информация, но не е можел да попадне на тях [1].

Макар и посочените *тук* две съчинения да се считат за **преписи на *Паисиевата история***, този факт остава неизвестен за Ю. И. Венелин, поради което той не споменава името на светогореца.

Това не е никак случайно, защото – въпреки редицата преписи на Паисиевата история, направени в различни краища на българските земи в края на XVIII в. [2] – името на нейния автор някак си изчезва от общественото полезрение чак до началото на 40-те г. на XIX в. По тази причина и известният наш възрожденски деец **Васил Е. Априлов** [3], който пише едно съчинение, посветено на Св. Св. Кирил и Методий и черпи сведения за този си труд от *„История славяноболгарская ...“*, също не споменава името на атонеца [4].

През 1889 г. редакцията на *„Сборника за народни умотворения, наука и книжнина“* публикува преписи на две писма на Ю. И. Венелин до В. Е. Априлов от 1837 г. В описаните писма Ю. И. Венелин съобщава на своя български приятел, че се е лишил от един *„Цароставник“*, писан на пергамент [5]. Този *„Цароставник“* обаче няма нищо общо с *Паисиевата история*, както това се твърди от някои автори [6], а по същество става дума за документ, чиято датировка се отнася към 1400 г., т.е. повече от три и половина столетия преди появата на *„История славяноболгарская ...“* .

Вместо *„История славяноболгарская ...“* на о. Паисий Хилендарски, през първата половина на XIX в. популярност придобива съчинението на **Христаки Павлович Дупничанин** *„Царственик или история болгарская“*, сътворено през 1844 г. Изследователите на атонския възрожденец са единодушни по въпроса, че посоченият труд представлява по-скоро преработка на *Паисиевата творба*, без обаче да се споменава името на автор, създал първоизточника [7].

Първото печатно известие за Св. о. Паисий Хилендарски прави друг именит руски учен и пътешественик – **Виктор И. Григорович** [8] в *„Статии за древния славянски език“*, където помества два откъса от *„История славяноболгарская ...“*, издържани в съответствие с нейния *Жеравненски препис* [9].

Колкото и значима да е сама по себе си публикацията на В. И. Григорович, тя на практика не допринася за възраждане на паметта към личността и делото на атонския монах. Има две главни причини за това: на самия руски учен името на Св. о. Паисий не е било известно, от една страна, и, от друга, съчинението на В. И. Григорович излиза в Русия, поради което остава неизвестно на българската просветена общественост от средата на XIX в.

От българските автори пръв за Св. о. Паисий споменава известният възрожденски и следосвобожденски деец **Гаврил Кръстевич** [10].

Георги С. Раковски – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас – е един от българските общественици, живели след края на Кримската война (1853-1856), на когото името на Св. о. Паисий също става известно. За Светия йеромонах Г. С. Раковски споменава най-напред в едно от историческите си съчинения от 1859 г. [11]; втори път – пише за *Паисиевата история* в друга своя публикация, направена през същата година [12].

По-малко познат на биографите на Св. о. Паисий е фактът, че Г. С. Раковски е имал сведения, че т.нар. *Жеравненски препис* на *„История славяноболгарская ...“* е бил притежание на руския историк и етнограф **Николай Никифорович Мурзакевич** [13].

От *цит. тук* документ [13] обаче не проличава дали Г. С. Раковски е знаел, че руският учен го е получил от В. Е. Априлов [14].

Всъщност тази подробност не е от толкова голямо значение. Сам Н. Н. Мурзакевич дава някои сведения за интереса си към *Паисиевата история* в своя статия, посветена на позабравения днес руски археолог и историк **Александър Дмитриевич Чертков**, живял в края на XVIII и първата половина на XIX в. (1789-1858 г.) [15]. Но тази публикация се появява две години по-късно от времето, когато Г. С. Раковски информира за *Жеравненския препис* **Драган Цанков** – негов съвременник и също виден възрожденски деец [16].

За разлика от своя съгражданин Г. Кръстевич, Г. С. Раковски не се задоволява само с направеното известие (*вж по-горе*), но се заема и да популяризира името и делото на атонския монах сред българите. Това той прави в споменатото *тук* свое писмо до Др. Цанков.

Интересен в случая е фактът, че Г. С. Раковски предприема тази стъпка преди още да спомене името на светогореца в посочените *по-горе* две публикации в *„Цариградски вестник"* от 1859 г.

В писмото си до Др. Цанков Г. С. Раковски пише: ***„Открих една история ръкопис българска, писана в лето (1762)*** [17] ***в Атонска гора от някого си йеромонах Паисия, тя е доста обширна. И друга кратка безименна, но тя*** *(тази на о. Паисий – Бел.: М. К.)* ***е еще по-важна. Защото разяснява Болгарское в Европа преселение. Тях ги имам"*** [18].

Коя друга история има предвид Г. С. Раковски не може да се разбере от текста на писмото.

Знае се, че по времето на Св. о. Паисий и други просветени български дейци пишат също исторически съчинения [19]. Вероятно някое от тези съчинения е попаднало в ръцете на Г. С. Раковски. Фактът, че той дори не споменава нито заглавието, нито името на автора му, показва по недвусмислен начин отношението на видния възрожденски деец към посоченото обстоятелство.

За нас е по-важна оценката на Г. С. Раковски за *творбата* на о. Паисий.

Първият факт, който впечатлява автора на поемата *„Горски пътник"*, е, че *Историята* на светогореца била писана от ***„ученаго человека"*** – факт, който, кой знае защо, по-късно убягва от погледа на повечето изследователи на атонския монах.

Дадената характеристика на Св. о. Паисий от Г. С. Раковски – **един от най-просветените наши сънародници в средата и втората половина на XIX в**. – е от голямо значение, защото принадлежи на равнопоставен по интелект приемник на делото на атонеца. Като високо просветена личност, освен споменатата друга безименна история, котленецът е познавал почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, но на нито едно от техните творения той не дава такава висока оценка, още по-малко – за интелектуалните качества на авторите им, както е направил това за Св. о. Паисий Хилендарски.

След Г. С. Раковски двама руски учени – **Александър Фьодорович Хилфердинг** [20] и **Владимир Иванович Ламански** [21] – се добират до три преработки на *Паисиевата история* и публикуват отделни откъси от тях във в. *„Голос"*, също без да подозират, че това са ръкописи, основаващи се на труда на Св. о. Паисий [22].

Повечето от изследователите на Св. о. Паисий са склонни да акцентират и тълкуват други факти от личността на йеромонаха, които той сам споменава за себе си в *„История славяноболгарская"* ... – че е духовно лице с нисък църковен сан; малко е учил и пр. ... В този смисъл не е случаен изводът, залегнал и досега в историографията ни, че *творбата* на светогореца принадлежи към периода на българската книжовност и литература, обозначаван като **„националния романтизъм"**, чиято отличителна черта е **заменянето на критичното отношение към материала с предпоставеното желание да се изтъкнат „древността и величието на българския народ в миналото", при което търсенето на историческата истина отстъпва пред „патриотичните екзалтации"** [23].

Вероятно поради факта, че високата оценка на Г. С. Раковски за Св. о. Паисий Хилендарски е направена в **лична кореспонденция** (в споменатото писмо до Др. Цанков), а не в някое печатно издание, тя остава непозната за съвременниците му. По тази причина и след него продължава да се ползва *„Царственика"* на Хр. Павлович Дупничанин, без да се споменава името на атонеца и неговата *„История ..."* [24].

Петко Р. Славейков, за когото се знае, че е изпитал силното интелектуално и емоционално влияние на *„История славяноболгарская ..."*, остава също в неведение за становището на Г. С. Раковски. Той се запознава с *Паисиевото съчинение* чрез един от преписите му, съхраняван от неговия съгражданин **Стефан Пенювич Ахтар** (1806-1860 г.), известен повече сред своите съвременници като Стоянчо Ахтаринът [25]. Как и откъде Ст. Ахтар се е снабдил с *Паисиевата творба* – остава неизвестно [26].

На практика делото на Г. С. Раковски намира **своето истинско продължение** в лицето на **проф. Марин Дринов** – един от основателите и пръв председател на Българското книжовно дружество (*днес:* Българска академия на науките) [27]. Именитият учен оценява по достойнство заслугите на своя предшественик и огласява името на атонския монах и неговата *„История славяноболгарская ..."* в едно от историческите си съчинения от 1871 г. [28].

Големият интерес на проф. М. Дринов към *Паисиевата история*, освен становището на Г. Р. Раковски, е провокиран и от друг фактор: проблематиката, която третира *Паисиевата история* ...

... Всеки, който само поразлисти, дори съвсем бегло, страниците на *историческото съчинение на Св. о. Паисий*, не може да не констатира, че по-голямата част от съдържанието му е посветено на **средновековната българска история** ... А именно тази част от миналото на българския народ, както се знае, съставлява главният научен обсег на проф. М. Дринов. Добре известни са неговите капитални трудове, посветени на ранната история на българите и славяните, на техните взаимоотношения с Византия през IX-X в. и пр. [29].

Проф. М. Дринов е школуван историк. Разсъждавайки от висотата на историческата мисъл на своето съвремие, именитият учен окачествява *Паисиевото съчинение* като **„несъстоятелно от научна гледна точка"** [30]. Веднага обаче той бърза да добави, че знаменитият труд принадлежи към предишна историческа епоха, поради което ***„ние и нямаме никакво право да искаме от него строга историческа критика"*** [31]. За изтъкнатия професор ***„значението на това списание най-добре се обяснява от побужданьето, което е накарало о. Паисия да поемне този труд, от целта, която го е ръководила, от умението, с което той достига целта си"*** [32].

Така проф. М. Дринов дава не само изключително висока оценка на *Паисиевата творба*, но и пръв издига автора й на пиедестала на **Българското възраждане – като родоначалник**. **Това ясно проличава от думите му:** ***„Ние сме обикнале да броим Възраждането на народът си от началото на наший век (XIX в.*** *– Бел.: М. К.)* ***и туряме начело***

Априлова с Неофита (Бозвелиев – *Бел.: М. К.)****, Венелина и пр. Да, големи са заслугите на тези благодетели народу ни. Но дали не ще да е по-право да отнесем Възраждането си 60-70 години по-рано и турим начело отца Паисия?"*** [33].

Това становище на големия наш учен се приема от следовниците му и до началото на 60-те г. на XX в. се налага като официално в българската историография.

Мястото на Св. о. Паисий Хилендарски като родоначалник на Българското възраждане остава непокътнато и след като в средата на миналото столетие в българската историография си пробива път гледището, че **началната граница на Българското възраждане следва да бъде отнесена още по-рано във времето** – **към началото на XVIII в**. [34].

В периода до Освобождението интерес към *Паисиевата история* проявява и друг виден просветен и духовен деец – **Васил Друмев**, **бъдещият висш духовник митрополит Климент Търновски** [35].

В. Друмев е един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила. В първите няколко години от съществуването на книжовното дружество цялата административна дейност и най-вече грижата около печатния орган (*„Периодическо списание..."*) пада върху него. Поемайки извънредно трудната работа по издаването му, именно тази работа предоставя на В. Друмев уникалната възможност той сам да публикува повече от своите произведения. Едно от тях е *„Животоописание"* (1871 г.) [36]. То е по-малко познато сред публикациите, засягащи в една или друга степен делото на Св. о. Паисий, но тъй като в него се изказват твърде съществени мисли за подвига на светогорския монах, заслужава да се спрем по-подробно на съдържанието му.

Първият факт, който привлича вниманието на автора на повестта *„Нещастна фамилия"* и историческата драма *„Иванко"*, е, че Св. о. Паисий е бил **„калугерин"**. Макар и завършил висше духовно образование, В. Друмев – малко преди да реши сам да стане духовно лице – не крие отрицателното си отношение към това съсловие по причина, че по-голямата част от него се е състояла от **„прости и неуки лица"**. Те, според В. Друмев, разбирали съвсем елементарно посланията на Иисус Христос [37].

Вторият факт, който впечатлявал силно В. Друмев, е, че авторът на *„История славяноболгарская ..."* принадлежал към братството на атонските монаси от Света гора – най-ярката крепост на гръцкото духовенство в периода на османското владичество, което, заслепено от „фенерската злоба" (алюзия на негативизма за висшето гръцко духовенство към българите – *Бел.: М. К.*), можело да преследва и хвърля в тъмница или да праща в заточение не само „човеци мирски", но и „беззащитни калугери", чиято съдба зависела изцяло от волята на владиците, и той (Св. о. Паисий) не е могъл да не знае за „сичко това" ...

При тези крайно неблагоприятни и дори опасни условия В. Друмев остава дълбоко изумен от **дръзкото решение на** Св**. о. Паисий** – **да напише творбата си** ... И веднага повдига въпроса за това, кои са били мотивите, подтикнали светогореца към този акт ...

На посочения въпрос В. Друмев дава следния отговор: ***„Но, вижда се, любовта към народът в отца Паисия е била по-силна, отколкото страхът пред фенерската злоба, вижда се, желанието да види народът си що-годе светен и честит, това свое желание в отца Паисия е било по-силно..."*** [38].

За В. Друмев *„История славяноболгарская"* е **„глас за народно свестяване"**.

С тази **дълбоко правдива и историческа** по своята значимост оценка В. Друмев си спечелва заслужено авторитета на **един от най-проникновените изследователи на делото на светогореца**, което го поставя редом до Г. С. Раковски и проф. Марин Дринов.

Пръв обръща внимание на приноса на В. Друмев за популяризирането на личността и делото на о. Паисий Хилендарски младият тогава езиковед **акад. Александър Теодоров-Балан** (1898 г.) [39].

Св. о. Паисий Хилендарски не остава незабелязан и от друг виден наш възрожденски деец – **Любен Каравелов**. Първият наш народопсихолог етнолог посвещава на атонеца две свои публикации. В първата от тях той подчертава факта, че сред изворите, които Св. о. Паисий е използвал за написване на своето *творение*, били и съчиненията на **Св. патриарх Евтимий Търновски** – една от най-ярките личности в българската история в края на XIV в. (1875 г.) [40]. Във втората публикация Л. Каравелов не само отбелязва значението на Св. о. Паисий и неговата *„История славяноболгарская ..."*, но обнародва и част от втория предговор към творбата [41].

В периода до Освобождението името на Св. о. Паисий привлича погледа и на някои чуждестранни автори. Един от тях е известният сръбски учен, обществен, политически и държавен деец **проф. Стоян Новакович** [42], който споменава за йеромонаха в статията си *„Българите и тяхната книжовност"* (1875 г.) [43].

Младият тогава чешки учен **Константин Иречек**, автор на **първата научна** *„История на българите"* (*публ.* на чеш. и нем. ез. през 1876 г. и на рус. ез. през 1878 г. – *вж по-долу* за бълг. изд. от 1886 г.) [44], в *цит.* свое бележито съчинение отделя специално място на Св. о. Паисий Хилендарски, когото нарича по друг начин – **Паисий Самоковски**, имайки предвид родното място на възрожденеца [45].

След Освобождението интересът към Св. о. Паисий сред българската общественост нараства още повече.

Първи, които обръщат погледа си към неговото дело, са две изключително ярки имена – народният поет **Иван Вазов** и **Константин Величков**, ненадминат есеист, преводач на *„Божествена комедия"* от Данте Алигиери (негови са първите преводи на сонетите на Шекспир, на творби от Софокъл, Теокрит, Хораций, Петрарка, Молиер, Хайне, Пушкин, Некрасов...) и автор на знаменитите *„Писма от Рим"* (1895).

В началото на 80-те г. на XIX в. именитите творци разгръщат активна литературна, публицистична и обществена дейност в Пловдив, столицата на Източна Румелия [46]. Общият им труд – известната ***„Христоматия на новобългарската литература"*** (1884 г.) – е една своеобразна енциклопедия – първият модерен учебник по българска литература, който оставя дълбока следа в цялата история на българското изящно слово. В *„Христоматията ..."* е включен и Св. о. Паисий Хилендарски. Двамата съставители го определят като **„пръв български патриот от XVIII в."** – тази оценка е равна на тази, която дава проф. М. Дринов в посочената *по-горе* публикация.

Ив. Вазов и К. Величков съдействат за безапелационното утвърждаване на *„История славяноболгарския ...”* като начало на Българското възраждане [47].

През същата – 1884 г. Ив. Вазов пише и своята бележита ода ***„Паисий”***, с която допринася изключително много за популяризиране делото на светогорския монах ... – особено сред учащата се младеж, тъй като десетки години тази творба не слиза от читанките и се рецитира по различни поводи, свързани както с името на поета, така и с личността на йеромонаха [48].

Междувременно към личността и делото на Св. о. Паисий продължава да проявява интерес и проф. М. Дринов. След като приключва своите задължения като държавен и обществен деец в България по време и след Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.), ученият се завръща към своята преподавателска и научноизследователска дейност в Харков. През 1885 г. проф. М. Дринов публикува в печатния орган на Министерството на народното просвещение статия, посветена на делото на Св. Св. Кирил и Методий и техните ученици, в която изрично подчертава, че за изображението на двамата солунски братя и техните последователи сведения е почерпил от *„История славяноболгарская ...”* [49].

Това е първият случай, когато *Паисиевата творба* се използва **като исторически извор**.

Едва ли има по-добър начин да се освободим от приетия дотогава, а и по-късно разпространяван, възглед за *„История славяноболгарская ...”*, че това историческо съчинение е творение на **„неук монах”**, щом като пред нея прекланя глава един от най-изявените наши учени!

Следва да се изтъкне, че професорът от Харковския университет посвещава още една своя публикация на Св. о. Паисий. Поводът е от съвършено друго естество: публикуването на *„История славяноболгарская ...”* от **проф. А. В. Лонгинов** в Люблин през 1885 г. [50].

Проф. М. Дринов не крие раздразнението си, че, докато в България се наканят да обнародват творбата на Св. о. Паисий, това вече сторил един чуждестранен професор и то по ръкопис (който проф. М. Дринов също имал под ръка и дори го огласил преди 15 г. в споменатата *по-горе* статия от 1871 г. [51]).

За новата си публикация проф. М. Дринов е предизвикан и по още една причина – **стремежът на сръбските управляващи среди да фалшифицират етническия облик на Македония, който станал твърде очебиен в навечерието и след Берлинския конгрес 1878 г.** (1886 г.) [52].

До средата на 80-те г. на XIX в. проф. М. Дринов, погълнат от други занимания, не намира време да отговори на посочените сръбски предизвикателства, макар че като историк е бил твърде чувствителен към актове от подобен род. Особено безкомпромисен е ученият към фалшификациите за миналото на българския народ. Едно от лицата, които своевременно изпитват неговия гняв в тази насока, е споменатият *по-горе* Г. Кръстевич, който в издадената от него през 1869 г. *„История българска ...”* застъпва тезата за **хунския произход на българите**.

Младият тогава М. Дринов не закъснява да отговори на Г. Кръстевич с остра рецензия под заглавие ***„Хунилисме”***, след която възрожденският и следсвободенски деец, шокиран от съкрушителните доводи на опонента си, се отказва от намерението да издаде следващия том на своя труд [53].

За да се заеме с отговора на сръбските фалшификации спрямо България, проф. М. Дринов не пропуска да отбележи в статията си, че и авторът на *„История славяноболгарская ...”* е разгневен от отношението на сърбите спрямо българите.

Позовавайки се на даденото от самия Св. о. Паисий сведение, че той бил родом от Самоковска епархия, проф. М. Дринов го определя като **„македонец”**, имайки предвид обстоятелството, че когато монахът пише своята *творба*, посочената епархия спадала в пределите на Македония и в църковно отношение се намирала под върховенството на Ипекската (Сръбска) патриаршия.

При тези обстоятелства логично би било Св. о. Паисий да се обяви не само за **„македонец”**, но дори и за **„сърбин”**. Той обаче не сторил нито едното, нито другото и то не поради съображенията, изтъквани и от белградските официални среди през втората половина на XIX в. за т.нар. „сръбска” етническа принадлежност на Македония [54], а по съвършено други причини – атонският монах е бил твърде раздразнен от стремежа на сръбските му духовни събратя в Света гора да поставят своето племе **„по-отгоре”** (в интелектуално и обществено отношение – *Бел.: М. К.*) от българите.

Във времето, когато Св. о. Паисий пише бележитото си съчинение, не само в главата на сръбското духовенство в Атон, но и на никой друг сърбин, изтъква проф. М. Дринов, и през ум не е минавала мисълта за някакъв **„сръбски облик”** на Македония [55].

Определяйки като родно място на йеромонаха Дупнишкия, Разложкия и Джумайския район на Самоковска епархия, проф. М. Дринов тръгва от чисто научни съображения. Затова гледището на учения няма никаква връзка с разгорелия се по-късно ожесточен спор по този въпрос от по-младата генерация изследователи на атонския монах, в който открито прозират местнически и дори политически съображения. Тази е главната причина да не се спираме тук на тях. Тя е продиктувала и отказа ни да участваме в последната дискусия, проведена преди няколко години …

Проф. М. Дринов завършва статията си с пожеланието: ***„да видим Паисиевата история обнародвана в такова едно издание, в което она да се яви на света така, както е излязла от ръката на Паисия”***, след което продължава: ***„За такова едно критично издание на тая книга вече е настанало време, защото вече са познати от нея няколко преписи, между които има и стари, какъвто е Котелский от 1875 г. и други някои”*** [56].

Но изпълнението на това пожелание на проф. М. Дринов се забавя с няколко десетилетия и се осъществява от **акад. Йордан Иванов** (1914 г.) във време, когато първият наш школуван историк не е между живите [57].

За нас *цит.* пасаж от текста на съчинението на проф. М. Дринов има и друг важен оттенък: ученият не говори **за оригинал** на *Паисиевата творба*, а за **издаването й чрез някои от най-старите й преписи**.

Означава ли това, че той е смятал въпроса за оригинала на *„История славяноболгарская ...”* за **„приключен”**, т.е., че **ръкописът й е бил безвъзвратно изчезнал и поради това – загубен за българската историческа наука?**

На този въпрос *цит. дотук* няколко публикации на учения за Св. о. Паисий не дават отговор.

През следващите десетилетия посоченият въпрос ще занимава голям брой изследователи на светогореца, тъй като, ако такъв оригинал действително се окаже налице, той съвсем естествено би се превърнал в **най-сигурен източник** не само за биографията на самия Св. о. Паисий, но би дал отговор и на не малко други въпроси: за състоянието на българския говорим и писмен език през втората половина на XVIII в., например, и къде всъщност е родното място на светогореца.

През 1906 г. излиза още една статия на проф. М. Дринов, в която той известява българската общественост, че притежава т.нар. ***Никифоров препис*** на *Паисиевата „История…”*. С него той се сдобил още в края на 1878 г. от един младеж от Пирдоп, но по една или друга причина не успял да го публикува. Използвал го при написването на статията си *„Новый церковнославянский памятник”* (1888 г.) [58]. Усилията на учения да го публикува не се увенчават с успех, тъй като смъртта го застига точно в момента, когато пристъпва към осъществяване на намерението си [59].

В духа на Дриновата статия от 1886 г. [52] е и трудът на **Атанас Шопов** – известен в миналото наш дипломат и екзархийски деец [60], – посветен на етнографската, историческата и филологическата картина на Македония [61]. Тук този автор също повдига въпроса за етническия облик на областта (Македония) и използва някои от аргументите на светогореца в бележитата му *творба*, за да докаже твърдението си за българската ѝ принадлежност.

Нов етап в Паисиеведението настъпва в средата на 90-те г. на XIX в., когато на страниците на печатния орган на Българското книжовно дружество е поместена една статия на позабравения днес наш книжовник **Начо А. Начов** [62], която по същество е пръв отклик на завета на проф. М. Дринов към следовниците му в България – **не само да продължат проучванията върху личността и делото на светогорския монах, но и да пристъпят към критично издание на неговия труд**. За издаването на това съчинение книжовникът изтъква и друг важен аргумент – в чужбина (Русия), където на *Паисиевата история* се гледало само като на един **„историко-литературен паметник”**, вече се появили две такива издания, направени от проф. А. В. Лонгинов (*вж по-горе: цит. публ.* от 1885 г. [50]) [63].

Апелът на Н. А. Начов е поет от споменатия *тук* езиковед акад. **Ал. Теодоров-Балан**. Нему принадлежи заслугата за отпечатването на един от преписите на *Паисиевата „История славяноболгарская …”*. Желанието му било да публикува нейния ***Котленски препис*** като един от най-старите, направен още през 1765 г. от Св. епископ Софроний Врачански (поради което получава известност и като ***Софрониев препис*** – *Бел.: М. К.*) [64] и следователно – един от най-близките до оригинала на *Паисиевата „История …”*.

Този именно препис привлича погледа на известния езиковед.

Софрониевият препис на *„История славяноболгарская …”* предхожда по време т.нар. **втори *Софрониев препис*** на *творбата*, направен през 1781 г. отново от Св. епископ Софроний Врачански, който в историческата литература също се смята за един от най-старите [65].

След като по причини, независещи от него, акад. Ал. Теодоров-Балан не успява да се добере до ***Котленския (Софрониев) препис*** от 1765 г., той решава да издаде т.нар. ***Тошковичев препис***, обозначаван по името на неговия притежател **Стефан Тошкович** от гр. Калофер [66], който на свой ред го предал в наследство на сина си **Н. С. Тошкович**. У него е бил преписът, открит от проф. М. Дринов и използван при написване на споменатата му *по-горе* статия в началото на 70-те г. на XIX в. (1871 г.) [67].

На изданието на акад. Ал. Теодоров-Балан заслужава да се отдаде необходимото внимание, тъй като то е придружено и с показалец на срещащите се в него **„по-характерни (**разбирай: остарели – *Бел.: М. К.*) **думи”** от езика на о. Паисий (1896; 1898 г.) [68].

В същото време следва да се отбележи, че текстът на *Паисиевата творба* е публикуван от учения на оригиналния църковнославянски език на преписа, а не е преведен на новобългарски език.

Акад. Ал. Тедоров-Балан е и един от първите изследователи на Св. о. Паисий, който разглежда и въпроса за преписите и преработките на неговата *„История славяноболгарская …”* и дава изключително ценна информация за тях (1896; 1898 г.) [69].

Липсата на оригинала на *„История славяноболгарская …”* прави твърде привлекателен за биографите на атонския монах въпроса за броя и съдържанието на нейните преписи и преправки. По тази причина пак в края на XIX в. този въпрос става обект на внимание и на други наши изтъкнати учени, сред които е и **проф. Васил Златарски** (1899 г.) [70].

„История славяноболгарская …” привлича погледа и на **проф. Любомир Милетич** – виден наш езиковед от края на XIX и първата половина на XX в. [71].

Обстоятелството, че и той черпи от *„Историята …”* аргументи за осветляване на важни въпроси от историята на средновековна България утвърждава гледището, че съчинението на светогореца бъди действително определен източноведски интерес (1893 г.)[72].

Отделна страница на Паисиеведението съставляват публикациите на един от най-видните представители на родната ни наука в края на XIX и началото на XX в. – **проф. Ив. Д. Шишманов** [73]. Интересът му към личността и делото на Св. о. Паисий датира още от началото на 90-те г. на XIX в. (1890; 1899 г.) [74]. От поредицата му публикации най-ярко се откроява студията *„Паисий и неговата епоха. Мисли върху генезиса на новобългарското възраждание”*

(1914 г.) [75].

Проф. Ив. Д. Шишманов е първият от своята генерация изследователи, който се опитва да очертае образа на атонския монах на фона на епохата, в която живее и твори. Без да отрича заслугите му за новобългарската литература и култура, той е склонен **да отнесе границите на Българското възраждане и преди началото на XVIII в.** За него Св. о. Паисий ***„е един вид Мойсей, който с чародейния си жезъл направя да протече животворната национална струя от мъртвата скала. Като Христа Паисий вдъхва живот на един мъртвец. Той извършва едно още по-голямо чудо:***

възкресява цял един народ. Паисий е демиург, щото твори от нищо и т.н." [76]**; още не се е появила „една колко годе задоволителна външна биография"** [77].

Проф. Ив. Шишманов не крие голямата си радост от известието, че вече бил открит оригиналът на *Паисиевата история* от акад. Й. Иванов (*вж по-горе:* 1914 г. [57]) [78].

Всъщност става дума за ***Зографския препис*** на *„История славяноболгарская ...",* който акад. Й. Иванов счита за оригинал на *Паисиевата творба*.

До това становище Й. Иванов стига още през декември 1906 г. и го огласява на заседание на Историческото дружество в София през пролетта на 1907 г. [79]. Ученият успява да издаде намерения в Зографския манастир ръкопис, както се изтъкна вече, чак през 1914 г.

Както нерядко се случва, подобни известия предизвикват недоверие сред обществеността. Такова е отношението и към изданието на акад. Й. Иванов.

Пръв, който заема резервирано отношение към това откритие, е литературният историк **проф. Боян Пенев**. За критика доводите, изложени от акад. Й. Иванов, че е попаднал на първообраза на *Паисиевата история*, са **„недостатъчно убедителни"**, поради което той е склонен да приеме гледната точка на друг изследовател на *„История славяноболгарская ..."* – тази на **акад. Антон Попстоилов**, който преди акад. Й. Иванов е успял да попадне на ***Зографския ръкопис*** (1903 г.) [80], но този ръкопис не му е направил впечатление на „оригинал на *Паисиевата творба*", заради което го е отминал без внимание [81].

За разлика от проф. Б. Пенев и акад. А. Попстоилов, проф. Ив. Д. Шишманов застава на противоположна позиция и приема за убедително мнението на акад. Й. Иванов, че ***Зографският препис*** е „оригинал" на *Паисиевата история* [82].

Големият авторитет на проф. Ив. Д. Шишманов оказва силно влияние не само върху широкия кръг от българската общественост, но и върху учените, по-голямата част от които приемат, че вече **е налице оригиналът на *Паисиевата история***. По тази причина трудът на акад. Й. Иванов се превръща в **настолна книга** за неговите съвременни, а и за по-късните изследователи на *„История славяноболгарская ..."*. От нея се правят и първите преводи на *Паисиевото произведение* на съвременен български език, тъй като в оригиналния си вид творбата вече е твърде архаична и е разбираема само за ограничен кръг старобългаристи и историци.

До навечерието на Балканските войни (1912-1913 г.) броят на публикациите върху личността и делото на Св. о. Паисий и неговата *„История ..."* достига внушителната цифра от двеста заглавия [83].

Освен разгледаните дотук изследователи – проф. М. Дринов, акад. Ал. Теодоров-Балан, акад. Й. Иванов – сериозни приноси в паисиезнанието правят и други учени. Сред тях заслужават особено внимание езиковедските проучвания на **проф. Беньо Цонев**, който години наред се занимава с произведението на Хилендарския монах, търси негови преписи, проучва техния език и без да отрича голямата му роля като родоначалник на Българското възраждане, също като проф. Ив. Д. Шишманов, застъпва гледището, че **началото на новата българска литература следва да се търси по-назад във времето** – **век или век и половина преди появата на *„История славяноболгарская ..."*** (1894; 1908; 1910; 1912 г.) [84].

В периода от Освобождението до Балканските войни (1912-1913 г.) личността на Св. о. Паисий продължава да привлича погледа и на някои чуждестранни слависти, които се занимават със сравнително славянско езикознание и литературознание.

Бележитото съчинение на проф. К. Иречек *„История на българите"* (1876 г. – *вж по-горе*), в което намира място и името на Хилендарския монах, е преведено и на български език през 1886 г., а това го прави популярно за широк кръг от нашата общественост. Освен него чешкият учен пише и специална статия, посветена на **Самоковския препис на *Паисиевата история*** (1912 г.) [85].

Заслужава да се отбележат още и имената на руския славист **Александър Николаевич Пипин**, автор на една история на българската литература, в която няма как да не засегне и името на атонския монах (1879; 1884 г.) [86], на френския славист **Луи Леже** [87], разглеждащ Св. о. Паисий Хилендарски като предвестник на Българското възраждане (1885 г.) [88], и на **Петър Александрович Лавров** – руски и съветски академик, славист [89], проявяващ интерес към преправките на *„История славяноболгарская ..."* (1885 г.) [90].

В друга своя публикация акад. П. А. Лавров застъпва становище, лансирано и от други български и чуждестранни изследователи на Хилендарския монах, че **началото на новобългарската литература също трябва да се търси два века преди** Св. **о. Паисий** – **в поетиката на т.нар. дамаскини** (1899 г.) [91].

Тук трябва да се посочи и името на руския филолог **проф. Михаил Георгиевич Попруженко** [92], който в съчинение, посветено на Българското възраждане (1902 г.) [93], отделя подобаващо място и на Св. о. Паисий Хилендарски.

Не на последно място в редицата на чуждестранните слависти е и **проф. Тимофей Дмитриевич Флорински** [94] – известен познавач на историята на южните и западните славяни, който в свой преглед на трудове по история на славянските народи говори и за Св. о. Паисий Хилендарски (1902 г.) [95].

В тясна връзка с личността и делото на Св. о. Паисий са публикациите и на още един руски учен славист – **Григорий Андреевич Илински** [96]. Той се занимава със Света гора и Зографския манастир – местата, тясно преплетени с жизнения и творческия път на атонския монах (1908; 1909; 1910 г.) [97].

В сръбската историография интересът към Св. о. Паисий Хилендарски е обусловен от контакта на възрожденеца с едно от най-изявените имена на сръбската литература през XVIII в. – **проф. Йован Раич**, който е българин по произход [98].

Според един от неговите биографи – архимандрит **Д. Руварац** [99], – проф. Й. Раич и Св. о. Паисий са се срещали със сигурност **поне веднъж** – през 1758 г., когато бъдещият сръбски историк и литератор е посетил на връщане

от Русия и Света гора, за да събира материали за свой труд. Тогава той отседнал в Хилендарския манастир като сръбска обител, където като монах служил Св. о. Паисий. В манастира проф. Й. Раич престоял от 25 август до 7 октомври 1758 г., през което време между него и Св. о. Паисий навярно са се създали трайни лични контакти. По обратния му път до Сремски Карловци професорът бил придружаван от друг монах от Хилендарския манастир – архимандрит Герасим. През януари 1761 г. архимандритът починал в Сремски Карловци и поради лоши зимни условия тялото му не могло да бъде върнато в Света гора, затова и бил погребан пред входа на една от местните черкви. Карловацката митрополия своевременно известила Хилендарския манастир за кончината на нейния пратеник. В отговор братството на манастира решило да изпрати свой представител, който да прибере принадлежащото на покойния монах. Лицето, натоварено с тази мисия, бил Св. о. Паисий. Този факт на свой ред е свидетелство за доверието, с което светогорецът се ползвал сред своите събратя в манастира, за да му се повери подобна отговорна задача. За нас от по-съществено значение е фактът, че през пролетта на 1761 г. атонският монах се е озовал в Сремски Карловци. Представил се на Карловацкия митрополит Павел и срещу разписка получил останалата от архимандрит Герасим сума пари и пр. [100].

Съвършено основателно е да се допусне, че йеромонахът използвал престоя си в този важен църковен център, който в същото време е бил и значимо за времето си книжовно средище, за да потърси и материали за бъдещото си историческо съчинение. Това, че Св. о. Паисий Хилендарски наистина се е занимавал и с подобна дейност, е изрично отбелязано в *„История славяноболгарская ...”*.

Акад. Й. Иванов, който своевременно успява да се запознае с публикацията на сръбския автор, изказва предположение, че Св. о. Паисий навярно е имал и **втора среща** с проф. Й. Раич по време на пребиваването му в Сремски Карловци и че между тях са се затвърдили личните отношения от 1758 г., в резултат на което проф. Й. Раич, в качеството си на изявен представител на Карловацката Покровобогородична школа, ще да му е оказал и помощ в събирането на източници за бъдещата му *„История ...”* [101].

Предполагаемите срещи между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич в Атон и в Сремски Карловци и особено лансираната от някои автори теза, че Хилендарският монах е взел решение за написване на *„История славяноболгарская ...”* под външни влияния и по-специално – под влиянието на проф. Й. Раич, не се споделя от някои по-нови изследвания. Аргументът тук е, че липсвали конкретни сведения за подобни срещи между двамата именити дейци и още, че посещението на проф. Й. Раич в Света гора станало две години преди Св. о. Паисий да замисли написването на своя труд (*вж:* **акад. Хр. Христов** [102]).

Но становището на акад. Христо Христов може да бъде атакувано със същите аргументи, с които той оборва своите предшественици, тъй като в бъдеще биха могли да се открият нови документи за взаимоотношенията между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич, както това неведнъж се е случвало по други поводи. И още: привърженците на връзките между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич са отлични познавачи не само на жизнения път на двамата възрожденски дейци, но разкриват и поразителни прилики между *„История славяноболгарская ...”* и труда на проф. Й. Раич – *„История разних славянских народов най-паче же болгар, хорватов и сербов из тмы забвения изъятия и во свет исторический произведенная Йоанам Раичем архимандритом во Святоархангельском монастыре Ковиле”* (Ч. 1. – С.-Петербург, 1795).

През 1912 г. – във връзка със 150-годишнината от написването на *„История славяноболгарская ...”* – в страната ни се провеждат редица тържества. Тогавашното Министерство на народното просвещение издава по този повод специално окръжно до подведомствените си структури, в което им нарежда как да бъде отбелязано това събитие [103]. В Самоков, който е административен център на епархията, в която се е родил Св. о. Паисий, група граждани избират местен инициативен комитет, който се заема с изграждане на читалище в града и издигането на паметник на Хилендарския монах. Специални приготовления по повод на юбилея на Св. о. Паисий се предприемат и във Варна [104]. На Паисиевото утро в София, проведено на 12 май 1912 г., проф. Б. Цонев произнася споменатата *по-горе* университетска реч на тема: *„От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски”* [105].

Обществополитическият и културният живот в България по време на Балканската (1912-1913) и Първата световна война (1915-1918) е силно стагниран, а това дава своето отражение и върху изследванията за Св. о. Паисий. Единствената по-значима проява през този пеирод е капиталният труд на акад. Й. Иванов от 1914 г., на който се спряхме *по-горе*. От това време е и знаменитата студия на проф. Ив. Д. Шишманов *„Паисий и неговата епоха”*, за когото също вече стана дума в изложението ни [106].

В момента, когато Първата световна война е в разгара си, **Янко Сакъзов** [107], един от видните политически дейци, издава съчинение, посветено на българската история, в което отделя специално място и на делото на Св. о. Паисий (1917 г.) [108]. Я. Сакъзов не е професионален историк. Неговата позиция с нищо не се отличава от официалната гледна точка на историческата наука, но сам по себе си този факт е свидетелство за наличие на интерес към личността на Св. о. Паисий Хилендарски, идващ и вън от средите на българските историци и филолози.

В тази посока заслужава внимание и трудът на **акад. Димитър Мишев** – позабравен днес наш обществен и културен деец и един от най-видните масони на своето време [109], – в който е направен опит да се обоснове тезата, че Св. о. Паисий е бил **приемник на идеите на енциклопедистите за свобода и независимост, донесени в Света гора от Евгений Вулгарис** (1916 г.) [110]. Подобно съждение има своето място. Видният гръцки богослов и просветител е бил не само съвременник на Хилендарския монах, но и по време на своето пребиваване в Атон създава прочутата **Атонска академия**, която е просъществувала само 6 години (1753-1759 г.) и е била закрита под натиска на тамошното гръцко духовенство [111].

В периода между двете световни войни (1919-1941 г.) интересът към личността и делото на Св. о. Паисий отново се засилва. Броят на различните публикации не само достига, но и чувствително надвишава тези от довоенния период [112]. Сред авторите, чиито изследвания заслужават внимание, на първо място са **проф. В. Н. Златарски** и **проф. Петър Ников**. И двамата са университетски преподаватели и се ползват с голям авторитет не само сред научния свят, но и в

по-широки кръгове от българската общественост. И единият, и другият са медиевисти [113] и поради това техният интерес към делото на Св. о. Паисий е напълно естествен.

Проф. В. Н. Златарски прави задълбочено проучване на социално-икономическите условия на Българското възраждане и изтъква заслугата на Хилендарския монах, най-вече в борбата му за спасяване на своите сънародници от надвисналата над тях реална опасност от елинизиране (1921 г.) [114]. На епохата на Св. о. Паисий ученият се спира отново в студията си за българското революционно движение през епохата на османското владичество до средата на XIX в. (1927 г.) [115]. Две години по-късно проф. В. Н. Златарски посвещава и специална статия на изтъкнатия възрожденски деец, в която разглежда неговата просветителска мисия (1929 г.) [116].

Както се знае, най-голямото изследване на проф. В. Н. Златарски е неговата четиритомна *„История на българската държава през Средните векове"*, върху която той работи в продължение на много години, но поради преждевременната си смърт не успява да я завърши. В този труд той отделя място и на *Паисиевата история*, като използва съдържащите се в нея податки за основаването на Втората българска държава (1934 г.) [117].

Проф. П. Ников също се интересува от възгледите на светогореца за основаването на Второто българско царство (XII-XIV в.). Тази проблематика е една от основните, с които той се занимава почти през целия си изследователски път (1921 г.) [118].

Може определено да се каже, че проф. В. Н. Златарски и проф. П. Ников – след проф. М. Дринов – са другите двама видни представители на българската историческа мисъл, които се отнасят с уважение към делото на атонския монах и ползват неговата *„История славяноболгарская ..."* като извор за своите публикации върху средновековната българска история.

Св. о. Паисий Хилендарски не отбягва от погледа и на друг виден представител на историческата ни наука през този период – **проф. Петър Мутафчиев**. Както проф. В. Н. Златарски и проф. П. Ников, така и той е медиевист [119]. Оттук идва и неговият интерес към автора на *„История славяноболгарская ..."*. На него проф. П. Мутафчиев посвещава специална статия по повод учреждения през 1933 г. празник (днес в църковния календар на българските светци името на Св. о. Паисий се отбелязва на 19 юни) на Хилендарския монах (1935 г.) [120].

През междувоенния период личността и делото на Св. о. Паисий са обект на сериозно внимание от страна и на други представители на българската историческа и филологическа наука – **проф. Борис Йоцов** [121], **проф. Георги П. Генов** [122], **Иван П. Кепов** [123] и **Никола Станев** [124].

Към името на атонския монах обръща своя поглед и **акад. Богдан Филов,** който е повече известен като археолог, изкуствовед и политик [125]. Далеч още преди да се намеси активно в политическия живот на страната в качеството си на министър на народното просвещение (1938-1940), министър-председател (1940-1943) и един от регентите на България (1943-1944), той издава едно от своите най-солидни съчинения, посветено на българското изкуство. В него Б. Филов отделя място и на Св. о. Паисий, но само дотолкова, че да подкрепи едно от гледищата за родното му място (1924 г.) [126]. Въпросът за родното място на Хилендарския монах не е толкова съществен, макар споровете за това да са доста остри и да продължават до наши дни. Но и ученият няма специален интерес към фигурата на изтъкнатия възрожденски деец, тъй като – като археолог и изкуствовед – вниманието му е насочено към други исторически епохи, а не конкретно към Българското възраждане. Намесата му в посочения спор може да се тълкува повече като факт, че исполинската фигура на възрожденския светогорец не е могла да не бъде забелязана и от него ...

През междувоенния период личността на Св. о. Паисий придобива все по-голяма популярност. За това свидетелства **нарасналият брой училища и читалища в страната**, които приемат неговото име. Наред с тях, Хилендарският монах става патрон и на една от **обществено-политическите организации с ярка националистическа ориентация** – ***„Отец Паисий"***. И това никак не е случайно ...

Подписаният през 1919 г. Ньойски диктат нанася тежък удар върху самочувствието на българския народ. Българският народ се нуждае от надежда и упование, без които трудно би могъл да оцелее в Европа. България е заобиколена от двоен обръч на враждебно настроени държави – Съглашенските велики сили, които не могат да й простят, че в избухналата Първа световна война (1914-1918 г.) се е намесила на страната на противниковия блок на Австро-Унгария и Германия, от една страна, и, от друга страна, балканските съюзници на тези сили (Сърбо-хърватско-словенското кралство, Румъния и Гърция), които не крият амбициите си да се възползват от катастрофалното положение, в което България изпада след световния конфликт: стремят се не само да получат колкото е възможно по-големи репарации и реституции, но и отделни територии от пределите й, без оглед на факта, че мнозинството от живеещото в тези земи население е чисто българско и е с ясно изразено българско самосъзнание.

За будната българска общественост няма друга по-ярка личност от автора на *„История славяноболгарская ..."*, която би могла да вдъхне така необходимия й кураж.

Организацията *„Отец Паисий"* е основана на 16 ноември 1927 г. и издава две списания: *„Отец Паисий"* (1928-1943 г.) и *„La revue bulgare"* (1928-1941 г.). През 1931 г. тя създава и едно младежко поделение – **Български младежки съюз *„Отец Паисий"***, което също има свой печатен орган – в. *„Млада воля"* (1935-1943 г.).

И двете организации са разтурени непосредствено след 9 септември 1944 г. като „фашистки" [127]. Това не накърнява ни най-малко големия авторитет на изтъкнатия възрожденец сред българския народ, тъй като името му остава не само непокътнато върху десетките просветни и културни огнища – училища и читалища, – но се приема и от нови, сред които е и Пловдивският университет „Паисий Хилендарски".

В междувоенния период продължава да твори (до смъртта си през 1928 г.) и проф. Ив. Д. Шишманов. Тъй като Българското възраждане е време, което е обект на най-сериозните му изследователски търсения, вниманието към възрожденеца отново е в центъра на проучванията му. На хилендарския монах той посвещава няколко нови публикации. В една от тях се опитва да проследи **по какъв начин проникват идеите на видния духовник сред българското общество**.

Както се каза и *по-горе*, след като по обясними причини творбата му не е могла да бъде отпечатана, единственият възможен начин за разпространението й остава **преписването на самия ръкопис** на *„История славяноболгарская ...”*. Този факт, според големия учен, придава особено важно значение на **оцелелите до началото на XX в. преписи** на *Паисиевото произведение* (1927 г.) [128].

В друга своя публикация проф. Ив. Шишманов насочва вниманието си към проблема за **връзката между *Паисиевото съчинение* и дамаскините**, който занимава и други изследователи на Българската възрожденска епоха [129].

Своеобразен продължител на Шишмановата Паисиада е неговият по-млад университетски колега **акад. Михаил Арнаудов** [130]. Творческите му дирения за Хилендарския монах започват още през 1918 г. [131]. В началото на 30-те години той се намесва по неубедителен начин в спора за родното място на възрожденския деец, присъединявайки се към т.нар. **„Кралевдолско” предание** [132].

Отново на този въпрос М. Арнаудов се връща две години по-късно. Поводът е една анкета, направена също от неговия университетски колега **проф. Иван Снегаров** през далечната 1923 г. Всъщност това е по-скоро един доклад, изготвен от комисия, изпратена от Софийската митрополия, в която, освен проф. Ив. Снегаров, са включени още протойерей Тошев и протойерей Ст. Цанков. Комисията стига до извода, че за родно място на възрожденския деец може да се приеме с. Кралев дол, Пернишка област [133].

По-сериозна е публикацията на акад. М. Арнаудов, отнасяща се до проблема за **мястото и ролята на народностната идея във възрожденския процес**. В нея той за пръв път в историческата ни наука изтъква *Паисиевата история* като **програма на Българското възраждане** (1936 г.) [134].

В същия дух е и публикацията на учения за Хилендарския монах, намерила място в съчинението му за творците на Българското възраждане (1940 г.) [135].

Към Св. о. Паисий Хилендарски проявява интерес и друг виден представител на българската наука – **проф. Стоян Романски** [136]. За пръв път той изразява отношението си към личността на възрожденеца и делото му в своя публикация, посветена на българската книжовна реч, излязла от печат в началото на XX столетие (1900 г.) [137].

В периода между двете световни войни вниманието на проф. Ст. Романски е насочено към един от преписите на *Паисиевата история*. На него се дължи голямата заслуга за огласяването на един от тях, направен през 1781 г. (1938 г.) [138].

Значително внимание на Св. о. Паисий продължава да отделя и **проф. Б. Цонев**. Той е езиковед и затова се интересува повече от **езика** на *„История славяноболгарская ...”*; търси паралели между езика на това произведение и езика на дамаскините [139]; занимава се с една от преработките на *Паисиевата история* от 1825 г. [140], с Лазаровия препис от 1811 г. [141], с преработката на *Паисиевата творба* от известния възрожденски църковен деец и летописец **поп Пунчо** [142] в едно от творенията му [143], както и с една павликянска преработка [144].

През периода между двете световни войни Св. о. Паисий Хилендарски привлича вниманието и на двама по-млади представители на българската наука – **Жак Натан** (икономист) [145] и **Христо Гандев** (историк) [146]. В съчинението си за Българското възраждане Ж. Натан отделя не малко място на автора на *„История славяноболгарская ...”* , придържайки се към установилото се вече мнение в историческата ни литература за изключителното място на хилендарския монах през епохата на Българското възраждане (1939 г.) [147].

Хр. Гандев е и автор на изследване за Възраждането в България. Тъй като в него вниманието на автора е съсредоточено изцяло върху ранния етап на този хронологически отрязък от българската история, съвсем естествено е, че тук той отделя подобаващо място и на Св. о. Паисий Хилендарски (1939 г.) [148].

В междувоенния период интересът към личността на хилендарския монах се пречупва през големите сътресения в световната история, настъпили по време и след Първата световна война. На мястото на царска Русия се появява Съветският съюз. Значителен брой от известните дотогава руски слависти търсят спасение чрез емиграция вън от пределите на отечеството си. Загрижени за физическото си оцеляване, те почти не отделят внимание на историята на южните и западните славяни, част от които са и българите. Някои от тези слависти, като **акад. Никодим Павлович Кондаков**, намират за повече или по-малко време пристан в България [149]; други (като **проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли**) се установяват за постоянно в нашата страна. Но техните научни интереси са насочени към други научни проблеми, поради което фигурата на Хилендарския монах е извън полезрението им [150].

От новата съветска историография заслужава да се отбележи името **на акад. Николай Севастианович Державин**, чиито интереси към родната ни история се определят от българския му произход. Той е автор на голям брой трудове по българска история, с които си завоюва име на един от най-изявените съветски българисти през XX в. [151]. Интересът му към личността и делото на Св. о. Паисий датира още от 1914 г., когато публикува известното си изследване за **българските изселници в Русия през Възраждането** [152], в което изтъква атонския монах като един от **своеобразните основатели на българската етнография**.

По-специално внимание на Св. о. Паисий съветският учен отделя в друга своя публикация, написана в съветско време, в която се опитва да даде марксистка трактовка на неговата личност и дело (1941 г.) [153].

След Първата световна война на мястото на бивша Сърбия е сътворено т.нар. **Сърбо-хърватско-словенско кралство**, което след държавния преврат, извършен от крал Александър I Караджорджевич на 6 януари 1929 г., получава ново име – **Югославия**. В това изкуствено образование Сърбия заема доминиращо положение сред останалите общности в кралството, поради което и интересът й към съседна България продължава да бъде значителен.

Що се отнася до личността на Св. о. Паисий, вниманието към хилендареца отново се определя от предполагаемите срещи между него и духовния му събрат проф. Йован Раич (*вж по-горе*) (1923 г.) [154].

Същият проблем се третира и от друг сръбски автор (1921 г.) [155].

За голямото признание на възрожденския деец вън от България говори фактът, че името му намира място в **някои от най-авторитетните чуждестранни справочници и енциклопедии** [156].

Втората световна война избухва 31 години след като замлъкват оръдейните изстрели по бойните полета през Първата световна война. България се намесва в новия световен пожар през пролетта на 1941 г. с подписването на известния Тристранен пакт и участва като съюзник на хитлеристката ос почти до 9 септември 1944 г. След това преминава на страната на Антихитлеровата коалиция и продължава участието си във войната до капитулацията на хитлеристка Германия през май 1945 г. [157].

Поради краткия хронологичен обхват на този амплитуден период и най-вече поради последвалата нова военновременна обстановка, публикациите за Св. о. Паисий са сравнително малко – те едва надвишават цифрата шестдесет [158].

През този период продължават своите изследвания за личността и делото на светогореца някои от авторите от предшестващите етапи – акад. М. Арнаудов, акад. Ал. Теодоров-Балан ...

Появяват се и нови автори – младите тогава учени – **акад. Петър Динеков, проф. Велчо П. Велчев** и др.

Що се отнася до акад. П. Динеков, ако трябва да бъдем по-точни, следва да посочим, че неговите занимания с личността и делото на Хилендареца начеват още в междувоенния период [159], когато той пише едно от сериозните си изследвания, в което прави кратък литературно-исторически очерк за Св. о. Паисий и неговата *„История славяноболгарская ...”*. През периода 1941-1945 г. П. Динеков публикува още две издания на това съчинение – през 1942 и 1945 г., – придружени от една кратка, но съдържателна статия за атонския монах (1942 г.) [160].

Проф. В. Велчев стартира паисиеведските си изследвания с проучването на един препис от творбата на възрожденеца, направен през 1809 г., като по този начин разширява кръга на този род издания (1941 г.) [161]. По-съществен принос авторът има с труда си за Цезар Бароний, чието съчинение, наред с това на Мавро Орбини, е един от главните чуждестранни извори за творбата на атонския монах (1943 г.) [162]. С тази публикация той се нарежда сред най-видните български и чуждестранни изследователи на *Паисиевото дело*.

През разглеждания период се появяват публикации за нови извори за *„История славяноболгарская ...”* [163]. В една от тях се прави подробно описание на ***Царския поменик на Зограф*** и ***Зографската кондика*** (1942 г.) [164].

Проф. Хр. Гандев издава нов труд за Българското възраждане, в който също не отминава епохалната личност на хилендарския монах (1943 г.) [165].

През периода 1941-1944 г. към Св. о. Паисий проявява интерес и позабравеният днес историк **Иван Пастухов**, оставил по-трайна диря повече като автор на учебници и учебни пособия. Доколкото изследователските му интереси се простират не само върху средновековната ни история, но и върху епохата на османското владичество и Българското възраждане, той също не отминава атонския монах, без обаче да лансира нови идеи за неговата личност и дело (1943 г.) [166].

В следвоенния период (1944-1989 г.), през който България във външнополитическо отношение попада в сферата на съветското влияние, а вътре в страната е установено еднопартийно управление на БКП, за личността и делото на Св. о. Паисий се появяват над 1600 публикации [167]. Възрожденският деец е обект на внимание на голям брой историци, езиковеди и пр., чиито изследвания е трудно да бъдат обгърнати и анализирани дори и в най-едри щрихи. Заради това ще се ограничим с проследяването на приноса на някои от най-изявените изследователи на *Паисиевото дело*.

Акад. Пантелей Зарев [168], който покрай заниманията си с **историята и теорията на българската литература**, е автор и на едно съчинение, в което отделя специално място на проблема за епохата на Св. о. Паисий. Известният учен иска да даде отговор на въпроса за това, как си взаимодействат епохата на Св. о. Паисий и неговата *„История...”*. Направеният анализ е в духа на налагащата се нова марксистка методология, която, както е известно, отдава по-малко значение на ролята на личността в хода на историческите процеси [169].

Марксисткият подход се налага и във всички други изследвания в българската историография върху Хилендарския монах, появили се в разглеждания период.

Би било неразумно да се отрича отражението на епохата, в която живее атонският монах, върху написването на знаменитото съчинение. Но и преувеличаването на този фактор също е неправилно, тъй като подобна позиция не би могла да даде обяснение на факта, че **паралелно със** Св. **о. Паисий исторически съчинения пишат и други негови съвременници**, но те не придобиват онова голямо значение, каквото има *„История славяноболгарская ...”*. За това заслугата е на самия Хилендарски монах, на неговата личност.

През този период акад. Ж. Натан продължава да се интересува от личността на светогорския монах и отново му отрежда място на родоначалник на Българското възраждане (1945; 1950-1951 г.) [170]. Хр. Гандев подлага на анализ *Паисиевата история* също от нови (разбирай: марксистки – *Бел.: М. К.*) позиции (1946-1947 г.) [171].

По-крупни приноси за личността и делото на Св. о. Паисий се съдържат в монографичните проучвания на *цит.* вече акад. Хр. Христов (1972 г.) [172], проф. В. Велчев (1981 г.) [173] и публициста **акад. Владимир Топенчаров** (1959 г.) [174]. И въпреки че страдат от едностранчивостта на марксисткатa методология, *цит.* изследвания са наситени с богат фактологически материал и с по-задълбочен анализ на епохата, в която живее и твори атонският монах. Тези монографии са достойно продължение на делото на първия историограф на възрожденския деец – проф. М. Дринов.

Проф. Боню Ст. Ангелов е сред авторите, които полагат немалко усилия да разширят проблематиката, свързана с личността и делото на Св. о. Паисий Хилендарски.

Един от въпросите, които занимават учения, е годината, в която е починал йеромонахът. Ако за годината на раждане на Св. о. Паисий може да се съди ясно дори и от оскъдните сведения, които сам той дава в бележитото си съчинение, годината на неговата смърт десетилетия се отминава от изследователите му поради липса на каквито и да

било исторически факти. Проф. Б. Ст. Ангелов се опитва да хвърли известна светлина, с което прави немалък принос в цялостната биография на изтъкнатия възрожденец [175].

На проф. Б. Ст. Ангелов историческата наука дължи и други някои приноси в областта на Паисиезнанието – огласяването на един нов препис (***Чертков препис***) на *Паисиевата история* (1962 г.) [176], кратките, но съдържателни анализи на ***Зографския*** и ***Жеравненския преписи*** (1972 г.) [177], както и анализите на някои от преправките на произведението на хилендарския монах (1966 г.) [178].

Проф. Б. Ангелов не отминава и невралгичния въпрос за първообраза на *Паисиевата творба*. Той е твърде предпазлив в своите заключения – също поради оскъдността на изворовия материал (1972 г.) [179].

Тези и някои други публикации проф. Б. Ангелов събира в отделен том, който излиза в средата на 80-те г. на миналото столетие (1985 г.) [180].

Не по-малък принос в Паисиезнанието проф. Б. Ангелов прави с труда си, посветен на съвременниците на Хилендарския монах. Той обхваща една дузина, неизвестни или малко познати не само на широката ни общественост, но дори и на специалистите, имена на български творци през XVIII в. – **Дойно Граматик, Никифор Рилски, Стоян Каванлъшки, Алекси Велкович Попович, поп Пунчо и пр.** (1963; 1964 г.) [181].

С тези публикации проф. Б. Ангелов си завоюва името на един от **най-задълбочените изследователи** на възрожденския деец и неговата историческа *творба*.

Поради това никак не е случаен фактът, че изследванията му за Св. о. Паисий се посрещат с голямо уважение не само в българската, но и в чуждестранната историография. Едно от най-авторитетните съветски исторически списания дори му предоставя своите страници, където той публикува синтезирана статия за Хилендарския монах (1973 г.) [182].

Хилендарският монах продължава да бъде обект на внимание и за **акад. П. Динеков**. На него българската историческа и филологическа наука дължи една от най-сполучливите адаптации на *„История славяноболгарская ...”*, направена според нормативната база на съвременния български книжовен език. Подобно начинание е от твърде съществено значение, тъй като е всеизвестен фактът, че атонският монах пише съчинението си на говоримия български език на своето време, защото това съчинение е предназначено за ***„простите орачи и копачи”***.

От друга страна се знае, че както езиците на другите народи, и българският търпи развитие под влиянието на различни факти и обстоятелства. По тази именно причина само едно столетие след написването на бележитото произведение, неговият език е твърде остарял и поради това става неразбираем за обикновените среди от българската общественост.

За да се премахне тази пречка, очевидно пътят е само един – като се „преведе” този език на по-новия български език, на който се говори и пише след Освобождението. С тази задача се заемат и други лица, за които ще стане реч *по-нататък*. Но сред всички направени опити в тази насока, на акад. П. Динеков принадлежи най-видно място.

За превода на историческата творба на съвременен български език П. Динеков се опира на споменатото издание на проф. Й. Иванов от 1914 г., което очевидно приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история* (1963 г.) [183].

Колкото и голяма да е тази заслуга на акад. П. Динеков, тя не е единствена.

П. Динеков полага немалко усилия и върху изясняването на някои проблеми, свързани пряко или косвено с живота на възрожденския деец. Като съществен успех в тази насока може да се посочи статията му за взаимните контакти на атонския монах с неговия сръбски съвременник **Доситей Обрадович** [184] – важен момент от биографията на бележития светогорец (1974 г.) [185].

П. Динеков (подобно на Ал. Теодоров-Балан, Ив. Д. Шишманов...) не отминава и големия въпрос за ролята на Св. о. Паисий върху развоя на българската възрожденска история. Той също му отрежда челно място в историко-културния процес (1963; 1964; 1965 г.) [186] и се интересува от въпроса за преписите и преправките на *Паисиевата творба*, които, както се посочи *вече*, занимават и немалка част от другите изследователи на възрожденския деец [187].

П. Динеков проявява интерес и към езика на *Паисиевата творба*, като не крие възхищението си от емоционалния му заряд и силното въздействие върху нейните читатели (1970; 1972 г.) [188].

Но за езика на *Паисиевата история* тежката дума имат езиковедите, продължители на делото на проф. Б. Цонев. В това отношение специално внимание заслужават публикациите на **проф. Любомир Андрейчин** [189], в които той му отрежда достойното място на **един от първостроителите на българския книжовен език** (1962; 1963 г.; 1973 г.) [190].

Към езиковедската проблематика на *„История славяноболгарская ...”* проявява интерес и **проф. Ал. Милев**, известен познавач на класическите езици. Затова и неговите публикации са свързани с древногръцките и латинските думи, които атонският монах използва в своето съчинение. Ученият не крие възхищението си от големия им брой, който е ярко свидетелство за начетеността на „неукия” монах (1962; 1963 г.) [191].

Своеобразна кулминация в изследването на личността и делото на Св. о. Паисий през разгледания период бележи **научната конференция, проведена в Българската академия на науките по повод 200-годишнината от написването на *„История славяноболгарская ...”***.

В конференцията, проведена през 1962 г., вземат участие най-видните по онова време представители на българската историческа и филологическа наука – **акад. Димитър Косев, акад. Христо Христов, акад. Емил Георгиев**, **проф. Иван Дуйчев** както и някои от по-младата тогава генерация историци, бъдещи професори – **проф. Виржиния Паскалева**, **проф. Страшимир Димитров, проф. Вера Мутафчиева, проф. Бистра Цветкова, проф. Надежда Драгова и др.**

В изнесените доклади и съобщения на *цит.* изследователи е направена съществена крачка в областта на цялостното Паисиезнание. Наред с обстойния анализ на епохата, в която живее и твори Хилендарският монах, привличат

внимание научните съобщения за **домашните** (Н. Драгова) и **чуждестранните** (В. Трайков, Ив. Дуйчев) **извори** на *„История славяноболгарская ...”*, както и лансираната идея за по-ранната начална дата на Българското възраждане (В. Паскалева, Стр. Димитров), за което стана дума на друго място в изложението ни [192].

Научната конференция е не само ярък израз на обществения интерес към *Паисиевото дело*, но дава силен тласък за по-нататъшното му изучаване.

Освен акад. Хр. Христов, проф. Велчев и др., с личността и делото на Св. о. Паисий по-задълбочено се занимава проф. Н. Драгова. Още през 1961 г. тя публикува кратък очерк за него [193], който се оказва сериозна заявка за бъдещите й търсения. В още по-синтезиран вид авторката представя жизнения и творчески път на възрожденеца в други две публикации – студия (1969 г.) [194] и статия (1973 г.) [195].

Към личността на Св. о. Паисий проф. Н. Драгова подхожда и като писател. Нейно дело са първият литературен сценарий за възрожденеца *„Звезда керванджийка”* (1962 г.) [196], залегнал във филма *„Легенда за Паисий”*, и романа *„И го нарекоха Паисий”* (1963 г.) [197], посрещнат положително от литературната критика [198].

Св. о. Паисий Хилендарски заема значително място в изследователската дейност и на друг представител на българската историческа наука – **проф. Божидар Райков** [199]. Неговите интереси са насочени към документалните източници на *Паисиевата история* (1974; 1976; 1979; 1980 г.) [200]. На проф. Б. Райков българската историческа наука дължи изданието на *Паисиевата история* по нейния най-стар препис от 1765 г. (1973 г.) [201].

Следва да се отбележи, че към личността и делото на атонския монах не остава безразлична и **Българската православна църква**.

Със специален протокол Св. Синод взема решение светогорецът да бъде канонизиран за светец (1963 г.) [202]. По същия повод **патриарх Кирил**, който се изявява и като изследовател на църковните борби на българския народ през възрожденската епоха (1971 г.) [203], произнася специално слово (1963 г.) [204].

През периода 1945-1989 г. о. Паисий и неговото съчинение продължават да предизвикват интереса и на някои чуждестранни българисти.

От съветските историографи с делото на о. Паисий се занимават **Сергей Александрович Никитин** (1963 г.), **Василий Дмитриевич Конобеев** (1970 г.) и др. [205].

В югославската историография интерес проявява **Харалампие Поленакович**, който прави достояние на историческата наука няколко непознати извори за Хилендарския монах (1966 г.) [206].

Свои публикации посвещават на Св. о. Паисий още известният **италиански българист Рикардо Пикио** (1966 г.) [207] и гръцкият историк и славист **Антоан-Емил Тахиаос** (1966 г.) [208].

Специално внимание заслужава името на немския българист **проф. Норберт Рандов**, който пръв от западноевропейските изследователи превежда *Паисиевата история* на западен (немски) език (1984 г.) [209]. С този акт ученият по същество продължава делото на руските слависти от XIX и XX в., които, както се посочи вече, превеждат *Паисиевата творба* на руски език.

Следва да се добави още, че преводът на проф. Н. Рандов е придружен и от общ именен и географски показалец, както и от паралелна хронология на византийските, българските и сръбските владетели през Средните векове, с което допринася изключително много за популяризиране личността и делото на Хилендарския монах не само сред тесните специалисти по българска история, но и сред по-широк кръг от западноевропейската общественост. В това се заключава и голямата заслуга на проф. Н. Рандов като паисиевед.

На периода, настъпил след събитията от 10 ноември 1989 г., няма да се спираме *тук* – не толкова поради силно намаления брой публикации по темата, но поради невъзможността на историческата наука да направи нова преоценка на личността и делото на Хилендарския монах, независимо от факта, че отпада ограничението на господстващия през предшествания период марксистки мироглед.

Вън от полезрението ни остава и големият шум, вдигнат през 1998 г. във връзка с „черновата” и „беловата” на *Паисиевата история* (2004 г.) [210].

Можем само да съжаляваме, че „черновата” (приемана за първообраз на *Паисиевото творение*), доставена по някакви мистификационни пътища в България, бе върната обратно на Зографския манастир, където тя остава и в бъдеще недостъпна за широкия кръг от българската общественост, проявяваща интерес към тази реликва.

Що се отнася до т.нар. „белова”, доставена също по мистификационен начин, към нея запазваме **определени резерви**, не само защото ни са известни немалко случаи на фалшифициране на важни исторически документи още от най-дълбока древност до наши дни, но и защото посочените от самата проф. Н. Драгова несъответствия между „беловата” и някои от по-старите преписи на *„История славяноболгарская ...”* ни карат да бъдем сдържани на този етап … Иначе, кой българин не би се радвал да види и да се докосне до действителния първообраз на тази знаменита *творба* …

… Както вече посочихме, само тогава историческата наука би била в състояние да даде убедителен отговор на немалък кръг въпроси около личността и делото на хилендареца, за някои от които стана дума и в изложението ни.

Не можем, обаче, да отминем един положителен факт, последвал в периода след 1989 г. – това е Постановлението на Министерския съвет от 28 юли 2000 г., с което бе учредена **държавна награда „Св. Паисий Хилендарски”**.

По този начин името на светогореца и неговото знаменито *съчинение* послужиха на **благородната цел** – да се стимулират ежегодно изтъкнати български творци в областта на литературата и културата.

И наистина, през последвалите години с това високо отличие бяха наградени творци като **акад. Вера Мутафчиева** (2000 г.), **акад. Светлин Русев** (2001 г.), **проф. Стефан Данаилов** (2002 г.), **писателя Йордан Радичков** (2003 г.), **акад. Христо Христов** (2004 г.), **арх. Богдан Томалевски** (2005 г.) и **писателя Богомил Райнов** (2006 г.).

Изложеното позволява да се направят някои изводи, да се изкажат и нови съждения.

Голямото количество публикации е ярко свидетелство, че от началото на XIX в. до наши дни жизненият и

творческият път на Хилендарския монах **се радва на изключителен интерес** както от български, така и от чуждестранни изследователи.

Положени са немалко усилия за осветляване на важни моменти от биографията на автора на *„История славяноболгарская ...”*

Най-голям е броят на публикациите, които **третират ролята на възрожденеца за развоя на българската възрожденска литература и книжовния български език**.

Нещо повече, между десетките изследователи на Св. о. Паисий няма разномислие по въпроса, че атонският монах е **родоначалник не само на новобългарската литература и език, но и на самото Българско възраждане**.

Въпреки сериозните постижения в Паисиадата, следва да се изтъкне, че немалък кръг от въпроси, също свързани пряко или косвено с личността на светогореца и с неговото съчинение, се нуждаят от **по-нататъшно осветляване**.

Сред тях на първо място стои проблемът за **творческия подход** на атонския монах.

Внимателният прочит на съчинението му позволява да се направят редица констатации.

Очевидно авторът на *„История славяноболгарская ...”* е съзнавал много ясно, че се е заловил с една не само **трудна**, но и **извънредно отговорна задача**, че му престои да напише **не просто едно обикновено историческо съчинение**, каквито творят някои от неговите съвременници, имената на които се споменаха *по-горе*, а по-скоро – **да изпълни една историческа мисия**.

Същественият въпрос, който възниква по този повод е: имал ли е Св. о. Паисий – обикновеният монах с нисък църковен сан, необходимата подготовка за нейното изпълнение. Съдържанието на *„История славяноболгарская ...”* показва, че той действително е притежавал такава подготовка.

Без да бъде школуван по съвременните представи историк, Св. о. Паисий разбира, че за да може съчинението му да отговори на поставената висока цел, преди всичко то трябва да бъде изградено на **солидна документална основа** от **домашни** и **чуждестранни източници**.

Затова, както се изтъкна, в продължение на две и повече години монахът полага неимоверни усилия, преодолявайки тежките си здравословни проблеми, за да издири първоизточници не само из българските земи, но и в пределите на съседни на Османската империя държави. Той събира значително количество материали, които му позволяват да напише един наистина богато документиран труд.

Важен е и фактът, забелязан от повечето изследователи, че като автор Св. о. Паисий **не приема на доверие сведенията, съдържащи се в различните източници и че към някои от тях той се отнася твърде критично**.

Св. о. Паисий не крие, че **се доверява повече на фактите, съдържащи се в българските извори**.

Интересен момент в творческия подход на хилендареца е **подборът, който той извършва на изворовия материал**. От текста на съчинението му проличава, че монахът не е използвал всички събрани документи, а само онези от тях, които, според собствената му преценка, биха му позволили **да осветли най-добре миналото на българския народ**.

Не може да се отмине тъжният факт, че немалка част от документацията, която Св. о. Паисий е имал под ръка при написването на *„История славяноболгарская ...”*, по причини от най-различно естество, днес безвъзвратно е изчезнала – унищожена злонамерено от чуждестранни лица (за което той пише сам) и от наши сънародници, поради невежество или други причини.

Знае се, че до Освобождението в българските манастири и други църковно-книжовни средища са се съхранявали немалък брой исторически документи, сред които и **царски грамоти, хрисовули** и пр. От тях до наши дни са оцелели по-малко от дузина. Сред тях е и ***Мрачката грамота*** на цар Иван Александър от 1347 г., използвана от Св. о. Паисий в съчинението му [211].

Събраната изворова база показва по убедителен начин, че Хилендарският монах е една **от най-добре осведомените български личности в епохата на Ранното възраждане за миналото на българския народ**. Този факт е констатирал още Г. С. Раковски и е потвърден след него и от най-изявените изследователи на родната ни история – проф. М. Дринов, проф. В. Н. Златарски и др.

Въпреки всички тези безспорни факти, следва да се подчертае, че съвършено основателна е констатацията на по-голямата част от изследователите, че *„История славяноболгарская ...”* наистина не е **научен труд**, разбиран в съвременното значение на това понятие.

В същия дух трябва да се отбележи, че и на самия Св. о. Паисий не може да се гледа като на **учен** от вида на днешните изследователи.

Веднага трябва да се добави обаче, че атонският монах не е и поставял подобни цели на своето съчинение и че не е гледал на себе си като на **кабинетен учен**, който би се отличавал с точния и безпристрастен анализ на изследваните исторически факти от миналото на българския народ.

Това, към което се стреми Св. о. Паисий, е далеч по-значимо – той желае творбата му да се превърне в **същински камбанен звън за пробуждане съзнанието на сънародниците му**.

Гениятна атонския монах се състои в това, че той е прозрял историческата потребност от подобно съчинение за българския народ и че е успял да й отговори с написването на своята *творба*, възкресявайки от пепелта на забравата пламъка на горене на народностното съзнание.

Стигаме и до следващия голям въпрос – за **идейния мироглед** на Св. о. Паисий. Отговорът е ясен от само себе си – като духовно лице, той не е могъл да има друг мироглед освен **религиозен**. Поради това почти няма събитие в съчинението му, което да не е обяснено с волята на Твореца и от религиозните позиции на автора.

Въпреки тази констатация, съвършено основателно почти всички изследователи гледат на *„История славяноболгарская ...”* не като на **религиозно съчинение, макар и с историческа насоченост**, а по-скоро – като на **програмен документ на Българското възраждане**, тъй като тази творба не само описва главните моменти в миналото на

българския народ от дълбока древност до средата на XVIII в., но и чертае магистралните пътища, които трябва да изминат сънародниците ни през следващите десетилетия – **добиване на новобългарска просвета и извоюване на църковна и политическа независимост**.

Излагането на тази национална програма е пречупено пак през призмата на **религиозния мироглед на Св. о. Паисий**.

Главните идеи йеромонахът прокарва не открито и пряко, а **индиректно**, каквато по същество е и **традицията в религиозната литература като цяло** ... А и самите условия на чуждо владичество едва ли биха позволили друга възможност ...

Сам монах, Св. о. Паисий проповядва идеята си за **новобългарска просвета**, като пише съчинението си не на архаичния църковнославянски език за времето си, който той като духовно лице отлично е познавал, а на **говоримия тогава български език**, за да бъде творбата му наистина разбираема от по-широкия кръг на българското общество – от простите „орачи" и „копачи", за които всъщност тя е и предназначена.

Потребността от църковна независимост хилендарецът показва чрез острата си непримиримост към мегаломанството на фенерското (*вж: по-горе*) и подигравките на сръбското духовенство, чийто гнет той поставя на една линия с този на османските поробители.

Св. о. Паисий проявява изключително умение при пропагандирането на най-важната си цел – политическата.

Като духовно лице той не отправя открит призив за борба с чуждото иго, както това правят няколко десетилетия по-късно неговите следовници Г. С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, Д. Чинтулов. Монахът припомня на своите сънародници, че и те са имали свое **„ЦАРСТВО И ГОСПОДАРСТВО"** … Като се има предвид, че **от падането на България под османска власт до втората половина на XVIII в. са изминали почти три столетия – един твърде голям период от време, през който споменът за съществуването на българската държава е изчезнал в народната памет, – това напомняне е повече от революционно**: **че българите не всякога са били безропотна рая, знаейки, че след като са имали свое ЦАРСТВО И ГОСПОДАРСТВО, те отново биха могли да го имат.**

Изследователите на *„История славяноболгарская ..."* са единодушни в констатацията си, че **начертаната историческа повеля хилендарецът е постигнал чрез възпламеняващия си език**. **Този език е най-важният белег, който отличава *„История славяноболгарская ..."* от другите исторически съчинения на неговите съвременници**. **Езикът на Св. о. Паисий придава особената значимост на *„История славяноболгарская ..."* в родната ни историопис и издига нейния автор на пиедестала на РОДОНАЧАЛНИК НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ И СЪЗДАТЕЛ НА НЕГОВИЯ КОДЕКС, ВКОРЕНЕН В СВЕТОВНАТА ИСТОРИОПИС.**

... Ратуайки за просветни, религиозни и политически права на своите сънародници, Хилендарският монах никъде в съчинението си не проявява **каквато и да е неприязън** към съседните нам народи; в съчинението му **липсват дори най-бледи намеци за претенции към чужди земи** (каквито идеи спрямо българските се съдържат в програмите на идеолозите на тези народи през първата половина на XIX в.: *„Начертанието"* на Илия Гарашанин и *„Мегали идея"* на Йоанис Колетис [212]). От морална гледна точка Хилендарският монах се откроява като **забележителен хуманист**, чието име не само се извисява до това на най-великите европейски хуманисти от края на XVIII и началото на XIX в., но в същото време го прави и достоен следовник на Светите братя Кирил и Методий, чието дело той не само познава, но и пред което се прекланя четвърт хилядолетие, преди те да бъдат провъзгласени за небесни съпокровители на Европа …
Св. о. Паисий Хилендарски е достоен следовник и на Св. патриарх Евтимий Търновски, чието мъжествено поведение – каквато е историческата роля и на Хилендарския монах – го прави истински архипастир на своя народ ...

Цитирания

* От историографска гледна точка особено ценни са **трудовете по история на България, създадени преди *„История славяноболгарская …"* на Св. о. Паисий Хилендарски**: ***Българската анонимна хроника*** от XV в., намерена като препис от XVI в. в Библиотеката на Киевската духовна академия; в нея е описан периодът 1296-1413 г. (*По- подробно вж:* Тютюнджиев, Иван. Българска анонимна хроника от XV в. – В. Търново, 1992. <http://www.ald-bg.narod.ru/biblioteka/bbh.htm>); ***Царството на славяните*** *(Il Regno degli Slavi)* на бенедиктинския монах от хърватски произход **Мавро Орбини** (род. в средата на XVI в. – 1614 г. (дон Мавро Орбини от Рагуза, абат от Млетския орден) – книгата е написана на италиански език през 1601 г. (*По-подробно вж:* Orbini, Mavro. Il Regno degli Slavi. – С., 2012); ***История на България*** от **Петър Богдан Бакшев** (1601-1674) – първият историографски труд по история на България, написан към 1667 г. на латински език. През 1643 г. авторът става глава на българите католици, след като е назначен от папа Урбан VIII за архиепископ на София. През 1985 г. проф. Божидар Димитров открива 4 глави от това съчинение (от общо 20) във Ватиканската библиотека. Останалите глави засега остават недостъпни. (*По подробно вж:* Димитров, Божидар. Петър Богдан Бакшев. – 2 изд. – С., 2001. – 160 с. <http://www.promacedonia.org/bd/index.html>); ***История на България***, съставена през 1761 г. от **Блазиус Клайнер** – францисканския монах, който по произход вероятно е трансилвански немец (сас). (*По-подробно вж:* История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. / Под ред. на **Иван Дуйчев** и **Карол Телбизов**; С предг. от **Иван Дуйчев**; Прев. от лат. **Карол Телбизов**; Сверил **Иван Дуйчев**. – С., 1977. – 206 с. <http://www.promacedonia.org/bk2/index.html>).

1. *По-подробно вж:* **Златарски**, В. Н. Юрий Иванович Венелин и значението му за българите. // *Летопис* на Българското книжовно дружество в София. – С., 1903; **Потапенко**, Е. Юрий Иванович Венелин и българският народ. // *Ист. преглед*, 1978, N 6, с. 192-106; **Дроснева**, Е. За мястото на Юрий Иванович Венелин в руската българистика. // *Първи* международен конгрес по българистика : Т. 1. – С., 1982, с. 253-260; **Неделчев**, И. Юрий Венелин и значението му

за Българското възраждане. // Духовна култура, 1982, N 7, с. 24-31; **Велева**, М. Юрий Иванович Венелин в българската историография. (По случай 180 год. от рожд. му). // *Изв.* на Воен. ист. дружество, 1984, Т. 36, с. 171-185; **Цанев**, Д. Ю. Венелин и българската възрожденска историография. // *Пак там*, 1984, с. 193-200.

2. *По-подробно по този въпрос вж:* **Ангелов**, Б. Ст. Преписи на Паисиевата история. // *Изв.* на Инст. за бълг. литература, Т. 7, 1958, с. 299-300.

3. *Вж за него:* **Арнаудов**, М. Васил Априлов – живот, дейност, съвременници (1789-1847). – С., 1971.

4. *Вж:* **Априлов**, В. Е. Болгарские книжники или какому славянскому племени собствено принадлежит кирилловская азбука?. – Одесса, 1841; *същото съч.* и на бълг. език под *загл.:* **Българските** книжници или на кое словенско племе собствено принадлежи кириловската азбука?. – Одеса, 1841.

5. *Вж:* Те са открити в личния архив на **о. Неофит Рилски**, съхраняван в Рилския манастир от един ученик (разбирай: студент – *Бел.: М. К.*) във Висшето училище в София (*днес:* Софийски университет „Св. Климент Охридски”).

Като аргумент, че посочените писма не са фалшификати, редакцията се позовава на факта, че те били заверени от самия В. Е. Априлов – *вж:* **Сборник** за народни умотворения, наука и книжнина, N 1, 1889, с. 185.

6. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Паисий Хилендарски : Анотиран библиогр. указ. – С., 2003, с. 25.

7. *По-подробно вж:* **Априлов**, В. Е. Любородно изложение. // *Любословие*, 1946, N 21, с. 155; **Златарски**, В. Н. Царственикът на Христаки Павлович. // *Училищен преглед*, 1980, N 7; **Гунев**, И. Книжовната дейност на Христаки Павлович. // *Библиотекар*, 1879, N 9, с. 36-38.

8. *За неговия жизнен и творчески път по-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. В. И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция 1844-1845 и неговите отношения към българите. // *Шишманов*, Ив. Д. Избрани съчинения : Т. 1. – С., 1965; **Йонков**, Хр. Приятели на българския народ : Кн. 1. – С., 1971; **Маркишка**, Д. Виктор Иванович Григорович и миналото на българския народ. // *Ист. преглед*, 1978, N 1, с. 67-81; **Сергеев**, А. В. В. И. Григорович и проблемите на Българското възраждане. // *Българското* възраждане и Русия. – С., 1981, с. 317-337.

9. *Вж:* **Григорович**, В. И. Статьи, касающиеся древняго славянского языка. –Казань, 1852.

10. *По-подробно за неговия живот и дело вж:* **Балабанов**, М. Гаврил Кръстевич. – С., 1914.

В една своя статия, публикувана в края на 50-те години на XIX в. известният общественик се позовава на някакъв ръкописен царственик. Заслугата му, обаче, е съвсем друга – известява българската общественост за първия Софрониев препис на Паисиевата история. (*Вж:* **Кръстевич**, Г. За Цариградския патриарх. // *Български книжици*, 1859, N 17, с. 540-541).

11. *Вж:* **Раковски**, Г. С. Няколко речи о Асеню Первому и Асеню Второму, цари български и възобновители болгарскаго царства. // *Цариградски вестник*, N 451, 3. X. 1859.

12. *Вж:* **Раковски**, Г. С. Повестност и описание стараго Котела. От третатя част на Показалеца. // *Цариградски вестник*, N 462, 19.XII.1859.

13. Писмо на Г. С. Раковски до Спиридон Н. Палаузов от 29 май 1858 г., писано в Одеса. Писмото е публ. в: **Архив** на Г. С. Раковски. Писма и ръкописи на Раковски : Т. 1 / Събрал и подг. за печ. Г. Димов. – С., 1952, с. 170.

14. *По-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. Студии из дейността на Българското възраждане. // *Сборник на БАН*, Кн. VI, 1916, с. 91-92.

15. **Мурзакевич**, Н. Н. Александр Дмитриевич Чертков. // *Записки* Одесского общества истории и древностей, Т. 4, 1860, с. 421-422.

16. *Вж за него:* **Ковачева**, М. Драган Цанков. Общественик, политик, дипломат – до 1878 г. – С., 1982.

17. В текста годината 1762 е обозначена с буквени знаци, съответстващи на нея. – *Бел.: М. К.*

18. Архив на Г. С. Раковски. Писма и ръкописи на Раковски : Т. 1 / Събрал и подг. за печ. Г. Димов. – С., 1952, с. 168.

19. *По-подробно вж:* **Ангелов**, Б. Ст. Съвременници на Паисий : В 2 т. – С., 1963-1964.

20. *По-подробно за него вж:* **Бестужев-Рюмин**, К. Н. Академик А. Ф. Гильфердинг как историк. // *Биографии* и характеристики. – С.-Петербург, 1882.

21. *Вж за него:* **Шахматов**, А. А. В. И. Ламанский. – Петроград, 1914.

22. *Вж:* **Теодоров**, А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – Пловдив, 1898, с. 12.

23. **Бурмов**, Ал. Марин Дринов като историк на България. // *Бурмов*, Ал. Избрани произведения : В 3 т. : Т. 1. – С., 1968, с. 317-318.

24. *Вж:* **Войников**, Д. Кратка българска история. – Виена, 1861; **Жинзифов**, Р. Дмитрий и Константин Миладинови (Письмо к П. И. Бартеневу). // *День*, N 46, 17.XI.1862 г. и др.

25. *По-подробно за него вж:* **Стоенчев**, Л. Д. Стоянчо Пенев – Ахтар. // *Велико Търново*, N 11-12, 8.VI.1928 г.; **Бележити** търновци : Биогр. и библиогр. справочник за дейци, родени, живели и работили във В. Търново през XII-XX в. / Състав. Т. Драганова. – С., 1985, с. 175-177.

26. *Вж:* **Архив** на Г. С. Раковски : Т. 2. Писма до Раковски. 1841-1860 / С бел. и под ред. на Н. Трайков ; Подг. за печ. В. Трайков, с. 53, бел. 1 под линия. – С., 1957.

27. *По-подробно за неговия жизнен и творчески път вж:* **Сборниче** за юбилея на професор Марин С. Дринов (1969-1899). – С., 1900; **Динеков**, П. Марин Дринов и Нешо Бончев. // *Списание на БАН*, 1937, N 56; **Попруженко**, М. Г. М. С. Дринов. // *Учил. преглед*, 1938, N 1; **Бурмов**, Ал. Живот и дейност на Марин Дринов. // *Ист. преглед*, 1956, N 3; **Горина**, Л. В. Марин Дринов – историк и общественный деятель. – Москва, 1986.

28. **Дринов**, М**.** Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му. // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество* (Браила), 1871, N 4, с. 5.

29. Вж: **Дринов**, М. Поглед върх происхождението на българский народ и началото на българската история;

Заселение Балканского полуострова славянами; Начало на Самуиловата държава, *публ.* в: Съчинения на М. С. Дринова. Т. I. – С., 1909.

30. **Дринов**, М. Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му, с. 10.

31. *Пак там*.

32. *Пак там*, с. 11.

33. *Пак там*, с. 25-26.

34. *По-подробно вж:* **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски и Българското възраждане. // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха : Сб. от изследвания по случай 200-годишнината от История славянобългарска. – С., 1962, с. 33-69; **Паскалева**, В. Развитие на градското стопанство и генезисът на българската буржоазия през XVIII в. // *Пак там*, с. 71-127; **Димитров**, Стр. За аграрните отношения в България през XVIII в. // *Пак там*, с. 129-165.

35. Подробен списък на публикациите за него *вж:* **Игнатовски**, **Д.** Васил Друмев – митрополит Климент Търновски : Био-библиогр. – Шумен, 2000.

36. *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество*, 1871, N 1, с. 17-36; N 2, с. 30-52; N 3, с. 17-43.

37. *Пак там*, N 3, с. 30, бел. 1 под линия

38. *Пак там*, с.31.

39. *Вж:* **Теодоров**, А. *Цит. в бел. 22 съч.*, с. 12.

40. **Каравелов**, Л. Няколко думи за старата черковна писменост и за самите писатели. // *Сокол* : Сб. от разни списания за прочитане : Кн. 1. – Букурещ, 1875, с. 174-175.

41. **Каравелов**, Л. Паисиевата летопис. // *Пак там*, с. 157-158.

42. *По-подробно за него вж:* **Поповић**, П. и др. Споменица Стојана Новаковића. // *Српска* књижевна задруга, 1921, с. 157.

43. **Новаковић**, Ст. Бугари и нихова књижевност. // *Отаџина*, 1875, N 3, с. 283-291; 396-406; 625-640.

44. *По-подробно за него вж:* **Цветкович**, Б., Й. Наги. Трудовете на проф. Константин Иречек. // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество*, 1905, N 66 (Приложение, 28 с.); **Златарски**, В. Н**.** Проф. д-р Константин Иречек (1854-1918). // *Летопис* на БАН : Т. 4, 1919, с. 85-109; **Ангелов**, Д. Константин Иречек и българската историческа наука. // *Чехословакия* и България през вековете. – С., 1963, с. 42-55.

45. **Jreček**, K. Historik Paysij Samokovsky (1762). // *Dejiny* naroda bulharskeho. – Praha, 1875, p. 466-470: **Иречек**, К. Историк Паисий Самоковский (1762). // *Иречек*, К. История болгар / Пер. Ф. К. Бруна и С. Н. Палаузов. – Одесса, 1878, с. 666-670.

46. *По-подробно вж*: **Цанева**, М. Иван Вазов в Пловдив. – С., 1966; **Вазов**, Ив. Възпоменателни бележки за К. Величков. // *Вазов*, Ив. Съчинения : Т. 20. – С., 1950.

47. **Вазов**, Ив**.** и К. **Величков**. Българска христоматия : Т. I. – Пловдив, Свищов, Солун, 1884, с. 5-26.

48. **Вазов**, Ив. Паисий. // *Поля* и гори. – Пловдив, 1884, с. 119-122.

49. **Дринов**, М. Новый церковнославянски памятник с упоминанием о славянских первоучителях. // *Журнал Министерства народного просвещения*, 1888, N 238, с. 184-186.

50. *Вж:* **История** славяно-болгарская о народах и о царях и святих Болгарских и о всех деяниях и бытия Болгарская. Собрано и нареждено Паисием йеромонахом бывшаго во святый гори Афонския от епархий Самоковския. Во лето 1762, на ползу роду Болгарскому. Изд. А. В. Лонгиновым по списку, принадлежащему потомственному почетному гражданину И. С. Тошковичу. – Люблин, 1885.

51. Има се предвид статията на М. Дринов „Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му". // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество* (Браила), 1871, N 4.

52. **Дринов**, М. Още няколко бележки за Паисия и за неговата история. // *Пак там*, N 19-20, 1886, с. 135 и сл.

53. *По-подробно вж:* **Бурмов**, Ал. Цит. в бел. 23 съч. с. 320.

54. *По-подробно за тях вж:* **Дринов**, М. Новый церковнославянски памятник с упоминанием о славянских первоучителях. // *Журнал Министерства народного просвещения*, 1888, N 238, с. 135 и сл.

55. *Пак там*.

56. *Пак там*, с. 145.

57. Имаме предвид *публ.*: **Иванов**, Й. История славяноболгарская. Собрана и нареждена Паисием йеромонахом в лето 1762. – С., 1914.

58. *Вж бел. 49.*

59. Факсимиле от започната статия е публ. от редакцията на сп. Училищен преглед от уважение към паметта на големия учен, *вж: Училищен преглед*, 1906, Кн. 3-4, с. 470-471.

60. *По-подробно за него вж:* **Савов**, Н. Помен за Атанас Шопов. // *Славянски глас*, 1922, N 2; **Шопов**, Ат. П. Щрихи от живота и дейността на Атанас Петров Шопов, 1855-1922. – С., 1998.

61. **Šopov**, A. La Macedonie de vue ethnographique, historique et philologique. – Philipopoli, 1887, p. 66-70.

62. Кратки биографични сведения за него *вж:* **Български** периодичен печат 1844-1944 : Анотиран библиогр. указ. : Т. 3 / Състав. Д. П. Иванчев. – С., 1969, с. 277.

63. *Вж:* **Начов**, Н. А. Забележка за Паисиевата история. // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество*, 1894, N 46, с. 505.

64. Пръв за Софрониевия препис от 1765 г. съобщава Г. Кръстевич в една своя бележка до редактора на сп. „Читалище" – *вж:* **Кръстевич**, Г. Достопочтений редакторе на периодическото списание „Читалище". // *Читалище* (Цариград), 1871, N 11, с. 335-337.

65. *По-подробно за Софрониевия препис от 1781 г. вж:* **Романски**, Ст. Нов Софрониев препис на Паисиевата

история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г. – С., 1938; **Динеков**, П. Първообрази, преписи и преправки на Паисиевата история. // *Паисий Хилендарски*. Славянобългарска история. Издава се за 200-годишнината от написването й. – С., 1963, с. 131-138; **Жерев**, Ст. Езикът на втория Софрониев препис на „История славянобългарска" от 1781 г. в сравнение с първия. // *Бълг. език*, 1969, N 2, с. 122-137 и др.

66. *По-подробно за него вж:* **Начов,** Н. Тошковичевий препис на Паисиевата история. Бележка. // *Мисъл*, 1895, N 8, с. 875; **Неделчева**, Цв. Тошковичевият препис на Паисиевата история. // *Изв.* на музеите от Южна България, Т. 7, 1981, с. 111-123.

67. *Вж бел.* 28.

68. **Теодоров,** А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – С., 1898, с. 122-126.

69. *Вж:* **Теодоров,** А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – С., 1898, с. 13-18; Към вестите за историята на о. Паисия Хилендарски. // *Бълг. преглед*, 1896, N 11, с. 147-150; Котленският препис на Паисиевата история. // *Пак там*, 1898, N 12, с. 163.

70. **Златарски**, В. Към въпроса за тъй наречените преправки на Паисиевата история (По повод на един новооткрит препис от тия препратки). // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество*, 1899, N 59, с. 723-757.

71. *Вж за него:* **Сборник** в чест на проф. Любомир Милетич по случай 25-годишната му книжовна дейност (1886-1911). – С., 1912; **Сборник** в чест на проф. Любомир Милетич за 70-годишнината от рождението му (1863-1933). – С., 1933; **Дуриданов**, Ив. Жизненият път и научното дело на професор Любомир Милетич. // Бълг. ез., 1984, N 1, с. 3-8.

72. **Милетич**, Л. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост. // *Сборник* за народни умотворения, наука и книжнина, IX, 1893, с. 252.

73. *По-подробно за неговия живот и дейност вж:* **Сборник** в чест на проф. Ив. Д. Шишманов по случай 30-годишната му научната дейност (1889-1919). – С., 1920; **Димов**, Г. Иван Д. Шишманов : Лит. историк и критик. – С., 1956; **Димов**, Г. Иван Шишманов : Лит.-критически очерк. – С., 1964.

74. **Шишманов**, Ив. Д. Паисий и Русо. // *Денница*, 1890, N 7-8, с. 353-354; Наченки на руското влияние в българската книжнина. // *Бълг. преглед*, 1899, N 9-10, с. 151 и др.

75. *Списание на БАН*, 1914, N 5, с. 1-18; *също и в сб.:* **От** Паисий до Раковски / Ред. М. Арнаудов. – С., б.г.

76. **Шишманов**, Ив. Д. От Паисий до Раковски, с. 162.

77. *Пак там*, с. 147.

78. *Пак там*, с. 148.

79. **Иванов**, Й. Български старини из Македония. – фототип. изд. – С., 1970, с. 623.

80. **Пенев**, Б. Паисий Хилендарски. // *Периодическо списание на Бълг. книжовно дружество*, 1911, N 71, с. 754.

81. **Стоилов**, А. п. Преглед на славянските ръкописи в Зографския манастир. // *Библиотека*. Приложение на Църковен вестник, 1903, N 7-9, с. 121-122.

82. **Шишманов**, Ив. Д. *Цит. съч. в бел. 1*, с. 148, под линия (В текста тази бележка погрешно е посочена под N 2. – *Бел.: М. К.*).

83. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч., с.15-39.

84. **Цонев**, Б. Новобългарската писменост преди Паисия. // *Бълг. преглед*, 1894, N 8, с. 80-94; Хиляда години български език. // *Летопис* на Бълг. книжовно дружество, 1908, с. 129-131; Паисиева „История славеноболгарская" , препис (Котленски, Софрониев) от 1765 г. // *Цонев*, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София : Т. I. – С., 1910, с. 411-412. Паисиева „История славяноболгарская" (препис Кованлъшки) от 1783 г. // *Пак там*, с. 412; Паисиевата „История славяноболгарска" (препис Славейков А). // *Пак там*, с. 413-414; Паисиевата „История славеноболгарска", (препис Славейков Б). // *Пак там*, с. 414; Паисиева „История славеноболгарская", препис от началото на XIX век. // *Пак там*, с. 414-415; Царственик (Паисиева история), препис Башкьойски от 1841 г. с. 416-417. // *Цонев*, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София : Т. I. – С., 1910, с. 414; История болгарская яже ест от древних великих князех и царех, препис от началото на XX век, с. 415-416; История славяноболгарская. Търновски препис (Шишков) от 1845 г. // *Пак там*, с. 417-418; От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски (Университетска реч по случай 150-годишнината на Царственика). // *Славянскси глас*, 1912, N 5-6, с. 165-174 и др.

85. **Иречек**, К. Паисиевата история. // *Ден*, N 2816, 13.V.1912 г.

86. *Вж за него:* **Венгеров**, С. Пыпин, Александр Николаевич. // *Энциклопедический* словарь : Т. XXV. – С. Петербург, 1898, с. 892-894; **Сакулин**, П. Я. А. Н. Пыпин. Его научные заслуги и общественные взгляды. // *Вестник воспитания* (Москва), 1905, N 4; **Бужашки**, Е. Александър Пипин и Освобождението на България (Проект за руска научна експедиция 1876-1880). // *Изв.* на Бълг. ист. дружество, 1982, Т. 34, с. 155-225; Йеромонах Паисий. // *Пыпин*, А. Н. и В. Д. Спасович. История славянских литератур. – С. Петербург, 1879, с. 105-108; **Пипин**, А. Н. и В. Д. **Спасович**. История на българската литература / Прев. от рус. ез. Г. Н. **Колушки**. – Кюстендил, 1884, с. 70-74.

87. *Вж за него:* **Йонков**, Хр. Приятели на българския народ. – С., 1971, с. 135-146.

88. **Leger**, Louis. La renessance des bulgares. // *Leger*, L. La Bulgarie. – Paris, 1885, p. 52-59.

89. *Вж за него:* **Памяти** акад. П. А. Лаврова. – Ленинград, 1929.

90. **Лавров**, П. А. Одна из переделок „Истории славяноболгарской" иеромонаха Паисия, сохранившаяся в рукописи N 1731 собрания проф. Григоровича. // *Труды* Восьмого археологического съезда в Москве, Т. 2, 1895, с. 242-26.

91. **Лавров**, П. А. Дамаскин Студий и сборники его имени дамаскин в южнославянской письмености. // *Летописи* Историко-филологическото общества при Новороссийском университете. Византино-славянское отделение, 1899, с. 305-384.

92. *Вж за него:* **Любенова**, Л. Михаил Г. Попруженко. – С., 1990.

93. **Попруженко**, М. Г. Очерки по истории возрождения болгарского народа. – С., 1902.

94. *Вж за него:* **Энциклопедический** словарь : Т. XXXVI. – С. Петербург, 1921, с. 170.

95. **Флоринский**, Т. Д. Обзор новейших трудов и изданий по славяноведению. // *Университетские* известия (Киев), N 9, 1902, с. 121-124.

96. *Вж за него:* **Милтенова**, А. Григорий Андреевич Илински. // *Чуждестранна* българистика през XX в. : Енцикл. справочник. – С., 2008, с. 220-222.

97. **Ильинский**, Г. Значение Св. Гора о истории славянской книжнини. // *Журнал Министерства народного просвещения*, 1908, N 18, с. 1-41; На бълг. ез. под загл.: Значението на Света гора за историята на славянската книжнина. // *Славянски глас*, 1909, N 3, с. 153-170 и под загл.: Света гора и нейното значение за славянската книжовност. – С., 1910. – 32 с.; Рукописи Зографского монастыря в Афоне. // *Изв*. Российского археологического общества в Константинополе, Т. 13, 1908, с. 253-256.

98. **Иванов**, Й. Българи – дейци в Сърбия (Йован Раич, Петър Ичков, Михаил Герман, Христофор Жефарович, владиците Партений и Доситей). // *Иванов*, Й. Избрани произведения. – С., 1982, с. 183-197); **Цанев**, Д. Историята на Раич и нейните български преводи и преработки. // *Изв*. на Народна библиотека „Кирил и Методий”, Т. 14, 1976, с. 181-211.

99. *По-подробно за него вж:* **Радојчић**, **Н**. Димитрије Руварац. // *Станојевић*, Ст. Народна енциклопедија српско-хрватска-словеначка : Књ. III. – Загреб, 1928, с. 656-657.

100. *По-подробно за него вж:* **Груијћ**, Г. Павле Ненадовић. // *Пак там*, с. 47-48); **Руварац**, Д. Архимандрит Јован Рајич 1726-1801. – (1902).

101. **Иванов**, Й. История славяноболгарская..., с. XXVII.

102. **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски. // *История* на България : Т. 5. Българско възраждане XVIII – средата на XIX в. – С., 1985, с. 131.

103. **Окръжно** N 6632, май 1912 г. на Министерството на народната просвета. // *България*, N 85, 19 април 1912 г.

104. Паметник на отца Паисия. // *Учителски вестник*, N 1, 1 септ. 1912; Паметник на отца Паисия. // *Реч*, 1912, N 1750, с. 3.

105. *Славянски глас*, 1912, N 50-6, с. 165-174.

106. *Вж бел. 75.*

107. *Вж за него:* Янко **Сакъзов** (1860-1930) : Юбилеен сб. по случай 70 г. от рождението му и 40 г. обществена дейност. – С., 1930; **Куманов**, М. Политически партии, организации, движения и техните лидери 1879-1949. – С., 1991, с. 223-224.

108. **Сакъзов**, Я. Българите в своята история. – С., 1917, с. 224-226.

109. *Кратки биогр. сведения за него вж:* **Български** периодичен печат 1844-1944 : Анотиран библиогр. указ. : Т. 3 / Състав. Д. П. Иванчев. – С., 1969, с. 277.

Вж за него: **Билярски**, Ц. и И. **Пасков**. Архивен фонд „Димитър Мишев”. Приложение: Библиография на основните трудове на Д. Мишев. // *Изв*. на държ. архиви, Т. 44, 1982, с. 229-249; **Недев**, Н**.** Българското масонство в България.

110. **Мишев,** Д. България в миналото. Страници из българската културна история (1807-2007). – Пловдив, 2008, с. 556-568; изд. 1916, с. 292-295.

111. *По-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. Паисий и неговата епоха, с. 148-149.

112. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч. в бел., с. 50-83.

113. Повече за тях *вж:* **Велева,** М. Н. Васил Златарски като историк на българската историческа наука. // *Изв*. на Бълг. ист. дружество, Т. 32, 1978, с. 305-313; **Дуйчев**, Ив. Професор Петър Ников. // *Пак там*, Т. 16-18, 1940, с. 1-6; **Любенова**, Л. Петър Ников. Жизнен път и научно дело. – С., 1986.

114. **Златарски**, В. Н. Историята на Турция през XVIII в. и началото на XIX в. с оглед върху събитията на Балканския полуостров. – С., 1921, с. 55-159.

115. **Златарски**, В. Н. Български въстания и опити за въстания до средата на XIX в. // *България* 1000 години (927-1927). – С., 1927, с. 707-735.

116. **Златарски**, В. Н. Отец Паисий. // *Бълг. ист. библиотека*, 1929, N 1, с. 1-18.

117. **Златарски**, В. Н. История на българската държава през Средните векове : Т. 2, Кн. 1. – С., 1934, с. 526-533.

118. **Ников**, П. Принос към историческото развитие на България и към историята на българската църква. // *Списание на БАН*, 1921, N 11, с.13-26.

119. *По-подробно за неговия жизнен и творчески път вж:* **Гюзелев**, В. Петър Мутафчиев (1883-1943). Виден представител на българската буржоазна медиевистика. // *Ист. преглед*, 1983, N 2, с. 83-100; **Гюзелев**, В. Петър Мутафчиев. – С., 1987; **Гроздановa,** Е. Професор Вера Мутафчиева като историк. // *Проучвания* в чест на професор Вера Мутафчиева. – С., 2001.

120. **Мутафчиев**, П. Делото и примерът на Паисия. // *Отец Паисий*, 1935, N 7, с. 333-337.

121. **Йоцов**, Б. Народен будител. // *Пак там*, 1930, N 19-20; Българската история и нейната разработка до Освобождението и значението й за пробудата на българския народ. // *Пак там*, 1933, N 8-9, с. 6-11; Паисий като философ на историята. // *Пак там*, 1934, N 1, с. 8-12; Паисий Хилендарски. // *Паисий Хилендарски*. История славяноболгарская. Прев. на новобългарски Ал. Филипов. // *Пак там.* – С., 1934; За родното място на Паисий. // *Дневник*, N 11446, 16.II.1938.

122. **Генов**, Г. П**.** Ден на отец Паисий. // *Отец Паисий*, 1937, N 8, с. 315-320.

123. **Кепов**, Ив. П. Езикова разправка в свръзка с въпроса за родния говор на о. Паисия Хилендарски. // *Родна реч*, 1933, N 3, с. 133-136.

124. **Станев**, Н. Първият народен позив. Паисий Хилендарски. // *Станев*, Н. България под иго. – С., 1928, с. 85-100 и др.

125. *Вж за него:* **Димитров**, И. Професор Богдан Филов и неговият дневник. // *Филов*, Богдан. Дневник. – С., 1990, с. 5-188.
126. **Филов**, Б. Старобългарско изкуство. – С., 1924.
127. *По-подробно вж:* **Мигев**, Вл. Фашистките младежки организации и политическото развитие на България (1934-1939). // *Изв*. на Бълг. ист. дружество, Т. 29, 1974, с. 43-64.
128. **Шишманов**, Ив. Д. Увод на историята на Българското възраждане. // *България* 1000 години (927-1927). – С., 1927, с. 280-282.
129. *Вж:* **Лавров**, П. А., бел. 91.
130. *Вж за него*: **Генов**, К. Михаил Арнаудов. Жизнен и творчески път на един учен-столетник. – С., 1983.
131. *Вж:* **Пенев,** Б. и др. Паисий Хилендарски / Б. Пенев, М. Арнаудов, Антон п. Стоилов. – С., 1918.
132. **Арнаудов**, М. // *Котленски край* (Юбилеен брой), N 132-138, (септ.) 1933 г.; Също и в *Зора*, N 4270, 28. IX.1933 г.
133. *Вж* по въпроса за родното място на о. Паисия Хилендарски: *Народен страж*, 1923, N 18, с. 3-8.
134. **Арнаудов**, М. Народностната идея като двигател на Българското възраждане. // *Просвета*, 1936, N 5, с.513-527.
135. **Арнаудов**, М. Творци на Българското възраждане. – С., 1940, с. 19-30.
136. *Вж за него:* **Езиковедско-етнографски** изследвания в памет на академик Стоян Романски : Сб. – С., 1960.
137. **Романски**, Ст. Съдбата на българската книжовна реч от Възраждането до днес. // *Юбилеен* сборник по случай 25-годишнината от първия випуск на Габровската Априлова гимназия. – Габрово, 1900, с. 267-270.
138. **Романски**, Ст. Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г. – С., 1938.
139. **Цонев**, Б. История на българский език : Т. 1. – С., 1919, с. 310-311. (Университетска библиотека, Кн. 8).
140. **Цонев**, Б. Краткое изявление в летопису болгарскому. // *Цонев*, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. – С., 1923, с. 468.
141. *Пак там*, с. 468-469.
142. **Ангелов**, Б. Ст . Из старата българска, руска и сръбска литература. – С., 1958, с. 105-107; **Шаур**, Вл. Поп Пунчов сборник. // *Език и литература,* 1968, N 4.
143. **Цонев**, Б. Поп Пунчов сборник от 1796 г. // *Цонев*, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. – С., 1923, с. 284-306.
144. *Пак там*, с. 469.
145. *Вж за него:* **Хаджиниколов**, В. Академик Жак Натан и българската историческа наука. // *Ист. преглед*, 1972, N 5, с. 3-21; **Хаджиниколов**, В. Историческото наследство на акад. Жак Натан. // *Пак там*, 1982, N 5, с. 10-28.
146. *Вж за него:* **Шарова**, Кр. Професор Христо Гандев и развитието на българската историческа наука. // *Векове*, 1973, N 4, с. 72-76; **Велева**, М. Историкът и историята. // *Пак там*, 1978, N 2, с. 72-82; Сборник в чест на проф. д-р Христо Гандев. – С., 1985).
147. **Натан**, Ж. Българското възраждане : Ист.-социолог. очерк. – С., 1939, с. 12-14; 36-38; 89-90.
148. **Гандев**, Хр. Ранно възраждане 1700-1860. – С., 1939.
149. *Вж за него*: **Златарски**, В. Н. Никодим Павлович Кондаков. // *Отчет* на Българския археологически институт, Т. 8, 1924, с.43-52; **Романски**, Ст. В. П. Кондаков и България. // *Македонски преглед*, 1934, N 3-4, с. 231-234.
150. **Любенова**, Л. Михаил Г. Попруженко. – С., 1990; **Гандев**, Хр. Петър Михайлович Бицилли. // *Векове*, 1980, N 2, с. 38-42.
151. *Вж:* **Ангелов**, Д. и Г. Т. **Тодоров**. Н. С. Державин като историк на българския народ. // *Ист. преглед*, 1963, N 6, с. 74-93).
152. **Державин**, Н. С. Болгарские колонии в России. Материалы по славянской этнографии. // *Сборник* за народни умотворения, наука и книжнина, Кн. 29, 1914, с. 1-257.
153. **Державин**, Н. С. Паисий Хилендарски и его „История славяноболгарская" 1762 г. // *Державин*, Н. С. Сборник статей и исследования в области славянской филологий. – Москва, 1941, с. 63-124.
154. **Скерлић**, Ј. Српска књижевност у XVIII веку. Ново исправљено изданије у редакцији Владимира Џоровића. – Београд, 1923, с. 215-216.
155. **Радојчић**, Н. Подлога Рајичеве историје. // *Прилози*, 1921, с. 182; Рајичева бугарска историја. // *Сборник* в чест на Васил Н. Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейност. – С., 1925, с. 353-365.
156. *See:* **Encyclopedia** of the Socity Science. – New York, 1933, p. 534; **Megali** heliniki encyclopedia. – Athene, 1932, p. 400.
157. *По-подробно вж:* **Сирков**, Д. Към въпроса за присъединяването на България към Тристранния пакт. // *Българо-германски* отношения и връзки : Т. I. – С., 1972, с. 433-466; **Тошкова**, В. България и Третият райх 1941-1944 : Полит. отношения. – С., 1975.
158. *Вж:* **Тодоров,** Ил. Цит. съч. в бел. 6, с. 83-89.
159. // *Паисий Хилендарски*. Славянобългарска история / Под ред. на П. Динеков. – С., 1938.
160. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. // *Динеков*, П. Първи възрожденци. – С., 1942, с. 64-83.
161. **Велчев, В.** Неизвестен препис на Паисиевата история от 1809 г. // *Мир*, N 12340, 27.IX.1941 г.
162. **Велчев**, В. Отец Паисий Хилендарски и Цезар Бароний. Принос към изследване изворите на Паисиевата история. – С., 1943.
163. **Ковачев**, М. Зограф : Изследвания и документи : Част.I. – С., 1942.
164. *Пак там*, с. XV-XXI; 1-271.

165. **Гандев**, Хр. Фактори на Българското възраждане. – С., 1943, с. 76, 105.

166. **Пастухов**, Ив. Българска история : Т. 2. Уредба на Второто царство. Турска власт. Възраждане. – С., 1943, с. 535-569.

167. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч. в бел. 6, с. 89-145. Цифрата им навярно е по-голяма, тъй като данните в посочения източник са до 1982 г. – *Бел.: М. К.*

168. *Вж за него:* **Попиванов**, П. Пантелей Зарев на 60 години. // *Пламък*, 1971, N 21; **Каранфилов**, Е. Изминат път и нови задачи. // *Лит. фронт*, N 48, 26.XI.1981 г.

169. **Зарев**, П. Българското възраждане. Характер и особености. – С., 1945, с. 12-20.

170. **Натан**, Ж. Класи и класови отношения в епохата на Българското възраждане. // *Ист. преглед*, 1945, N 1, с. 34-48; Отново по въпроса за класите и класовите отношения в България през Възраждането. // *Пак там*, 1950-1951, N 4-5, с. 464-482.

171. **Гандев**, Хр. Към идейния разбор на Паисиевата история. // *Ист. преглед*, 1946-1947, N 3, с. 264-275.

172. **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски. Неговото време, жизнен път и дело. – С., 1972.

173. **Велчев**, В. Епоха, личност, дело. – С., 1981.

174. **Топенчаров**, Вл. Портретът на Паисий. – С., 1959.

175. **Ангелов**, Б. В коя година е починал Паисий. // *Език и литература*, 1962, N 6, с. 96-99.

176. **Ангелов,** Б. Неизвестен препис на „История славяноболгарская". // *Народна култура*, N 31, 4.VIII.1962 г.

177. **Ангелов**, Б. Зографският препис на „История славяноболгарская". // *Пак там*, N 29, 1969, с. 5; Жеравненският препис на „История славяноболгарская". // *Наша родина*, 1972, N 9, с. 20-22.

178. **Ангелов**, Б. Поправки и добавки. // *Ангелов*, Б. Рилска преправка на „История славяноболгарская". – С., 1966, с. 149-152;

179. **Ангелов**, Б. Първообразът на „История славяноболгарская". // *Векове*, 1972, N 4, с. 32-42.

180. **Ангелов**, Б. Паисий Хилендарски. – С., 1985.

181. **Ангелов**, Б. Съвременници на Паисий : Ч. 1-2. – С., 1963-1964.

182. **Ангелов**, Б. Паисий Хилендарски и его „История славяноболгарская". // *Вопросы истории*, 1973, N 8, с. 212-216.

183. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. История славянобългарска. – С., 1949; Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1963; Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1972.

184. *По-подробно за неговия живот и дейност вж:* **Руварац**, И. Живот Доситејев у хронолошком погледу. // *Бранково коло* (Сремски Карловци), 1895, с. 13-14; **Kostič**, M. Dositej Obradoviж u istorijskoj perspektivi XVIII i XIX veka. Posebna izdanja SAN, 1952.

185. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски и Доситей Обрадович. // *В* чест на академик Димитър Косев : Изследвания по случай 70 г. от рождението му : Сб. – С., 1974, с. 59-64.

186. **Динеков**, П. Литературни образи. – С., 1957. (2. изд. 1968); Писатели и творби. – С., 1958; Литературни въпроси. – С., 1963; Възрожденски писатели. – С., 1964; Очерци за български писатели : Ч. 1. – С., 1965, с. 5-21.

187. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1963, с. 7-18.

188. **Динеков**, П. Отношението на Паисий Хилендарски. Към въпроса за езика. // *Изв.* на Инст. за бълг. език, Т. 19, 1970, с. 561-568; също и в: Историческа съдба и съвременност. – С., 1972, с. 149-158.

189. *Вж за него:* **В** чест на Любомир Андрейчин по случай шестдесетгодишнината му : Сб. // *Изв.* на Инст. за бълг. език, Т. 19, 1970; **Русинов**, Р. Любомир Андрейчин – жизнен път и научна дейност. – С., 1995.

190. **Андрейчин**, Л. Езикът на Паисиевата „История славяноболгарская" и началото на новобългарския книжовен език. // *Бълг. език*, 1962, N 6, с. 481-490; Какво значи „простим болгаром просто и написах" в Паисиевата история. // *Пак там*, 1963, N 1, с. 41-43; Простата и прочувствена реч на Паисий Хилендарски. // *Пак там*, 1973, N 5, с. 403-404; Разказвателните наклонения в историческото повествование на Паисий Хилендарски. // *Изв.* на Инст. за бълг. език, Т. 11, 1964, с. 235-238.

191. **Милев**, Ал. Гръцките и латинските думи в историята на Паисий. // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха (1762-1962). – С., 1962, с. 401-411; Самостоятелният дателен падеж в „История слвяноболгарская". // *Бълг. език*, 1963, N 1, с. 43-36.

192. **Паисий Хилендарски** и неговата епоха (1872-1962) : Сб. от изследвания по случай 200-годишнината от История славянобългарска. – С., 1962.

193. **Драгова**, Н. Знай своя род и език : Биогр. очерк за Паисий Хилендарски. – С., 1961.

194. **Драгова**, Н. Паисий Хилендарски. // *Бележити* българи : Т. 3. – С., 1969, с. 9-26.

195. **Драгова**, Н. Паисий Хилендарски. // *Български* писатели : Биографии / Състав., ред. Ив. Сестримски. – С., 1973, с. 7-18.

196. Публ. в сп. *Киноизкуство*, 1962, I, N 1, с. 1-52.

197. **Драгова**, Н. И го нарекоха Паисий : Роман. – Варна, 1963.

198. **Пекунова**, Т. Новият Паисий. // *Лит. новини*, N 64, 9.X.1963; **Станчев**, Ст. Добре издържан изпит. // *Народна младеж*, (притурка Пулс), N 271, 18.XI.1963 г.; **Наимович**, М. И го нарекоха Паисий. // *Работническо дело*, N 342, 1963.

199. *Вж за него:* Памет за Божидар Райков. // *Език и литература*, 1995, N 1.

200. **Райков**, Б. Нови документални свидетелства за живота и смъртта на Паисий Хилендарски. // *Народна култура*, N 34, 14.VII.1974; Един документ за Паисий Хилендарски. // *Пак там*, N 42, 16.X.1976; Нови исторически свидетелства за живота и смъртта на Паисий Хилендарски. // *Изв.* на НБКМ, Т. 14, 1976, с. 25-33; С вярност и усърдие – документални източници за Паисий Хилендарски. // *Аз буки*, N 2, 8.XII.1979; Един документ за Паисий Хилендарски

от неговото пребиваване в Сремски Карловци през 1761 г. // *Българско* Средновековие : Българо-съветски сб. в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. – С., 1980, с. 118-123.

201. **Паисий Хилендарски**. История славяноболгарская. Първи Софрониев препис от 1765 / Увод, новобългарски текст и коментар Б. Райков. – С., 1973. (Редактори на изд. са двама от най-изявените наши учени – проф. Б. Ст. Ангелов и проф. Ив. Дуйчев).

202. Канонизиране на преподобния наш отец Паисий Хилендарски и Български. // *Църковен вестник*, N 45-46, 15.II.1963 г.

203. *По-подробно вж:* **Панчовски**, И. Живот, дейност и творчество на българския патриарх Кирил (1901-1971). // *Духовна култура*, 1971, N 3-4, с. 22-23.

204. **Кирил, патриарх български**. Преподобни Паисий Хилендарски. // *Църковен вестник*, N 45-46, 15.II.1963 г.

205. **Никитин**, С. А. Паисий и его современная южнославянская историография. // *Изв.* на Инст. по история, Т. 13, 1963, с. 23-31; **Конобеев**, В. Д. К оценке классового содержания идеологии и программы Паисия Хилендарского. // *Развитие* капитализма и национальные движения в славянских странах. – Москва, 1970, с. 56-74.

206. **Поленакови** Х. Неколико непознатих података о Паисију Хилендарском. // *Хилендарски* зборник, 1966, с. 171-181. *По-подробно вж:* **Здравева**, М. Приносот на професорот Поленаковиќ во разкривањето на ракописи од Паисј Хилендарски кои придонеле за уточњавање автентичноста на неговата историја. // *Академик* Харалампје Поленаковиќ като књижевни истражувач и историчар. – Скопје (1997) и др.

207. **Picchio**, R. Le slavobulgaro di Paisij. // *Recerche* slavistiche, 1966, p. 77-112.

208. **Тахиаос**, А.-Е. Идеи Паисия Хилендарского в связи с греческим возрождением XVIII-го века. // [*Premier*] I Congres international des ётudes balkaniques et sud-est europйenne, Sofia, Vol. VII, 1966, p. 125-127.

209. *See:* **Païsi von Chilendar**. Slawobulgarische Geschichte (Aus dem Bulgarischen ьbers., herausg., comment. u. mit einen Nachwort versehen von Norbert Randow. – Leipzig, 1984.

Считаме се задължени да изкажем голямата си благодарност към **проф. д-р Светлина Николова**, известен наш кирилометодиевист и съпруга на покойния Ил. Тодоров, която ни предостави за ползване труда на немския учен. Това бе неоценим колегиален и приятелски жест от нейна страна, без който нямаше как да се запознаем с него, тъй като за голяма наша изненада се оказа, че той липсва в трите най-големи научни библиотеки в София – Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий", Централната на БАН и Университетската библиотека на Софийския университет „Св. Климент Охридски".

Дължим благодарност и на **доц. д-р Петър Велчев** – поет, преводач, литературен критик и син на проф. В. Велчев, който по-късно ни подари екземпляр от същото съчинение, съхраняван в личната библиотека на баща му.

210. *По-подробно за тях вж:* **Димитров**, Б. Беловата на „История славянобългарска". // *Паисий Хилендарски*. История славянобългарска. Препис-белова на Паисиевия автограф / Предадена на новобългарски език от Петър Динеков. – С., 2004, с. 5-17; **Драгова**, Н. Преписът на „История славянобългарска…" в Националния исторически музей. // *Пак там*, с. 18-40.

211. *По-подробно вж:* **Драгова**, Н. Домашни извори за „История славянобългарска". // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха : Сб. – С., 1962, с. 285-343.

212. *По-подробно вж:* **Трайков**, В. Идеологически течения и програми в националноосвободителните течения на Балканите до 1878 година. – С., 1978.

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ПУБЛИКАЦИЯТА НА СВЕТИ ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ „ЖИТИЕ И СТРАДАНИЯ ГРЕШНАГО СОФРОНИЯ" – N 77

Изд.: **Съчинения** : В 2 т. / Текстовете са подб., разчетени и подг. за печат от Афродита Алексиева и др. ; [С предг. от Иван Радев]. С. : Бълг. писател, 1989-1992. – Именен показалец ; Речник на редките, остарелите и непознатите думи; **Избрани** съчинения / [Под. ред. на Иван Стефанов]. – 2. доп. изд. – С. : М-во на нар. просвещение, 1929. – 72 с., 1 л. : портр. – 1. изд. 1925; **Избрани** съчинения на оригинален и днешен език / Стъкмил Стефан Илчев. – С. : Д. Чилингиров, [1943]. – 64 с. – (Необходими книги); **Избрани** творения / Под ред. на Петър Динеков. – С. : Хемус, 1946. – 160 с. : 1 портр. – (Българско творчество); **Евангелие** поучително за всичките недели през годината, за господските и богородични празници и за по-големите святии. – Свищов, 1901. – VI, 231 с.; **Житие** и страдания : Предадено на днешен език / [Предг. от Еньо Николов]. – С. : Факел, 1933. – 43 с. – (Библиотека Родна книга ; N 2); **Житие** и страдание грешнаго Софрония и късове от други съчинения / Урежда Ал. Д. Пиронков. – [2. изд.]. – Пловдив : Отец Паисий – Сим. Василев, [1946]. – 55 с. – 1. изд. 1938; **Житие** и страдания грешнаго Софрония. – С. : Бълг. писател, 1981. – 63 с. : с ил. – (Българска литературна класика); **Житие** и страдание на грешния Софроний / Предг., прев., състав., бел. и прил. Надежда Драгова. – 4. изд. – С. : Бълг. писател, 1987. – 103 с. – (Библиотека за ученика). – 1. изд. 1979. – Съдържа и откъси от оригиналния текст на „Житие и страдания грешного Софрония" ; Поучения ; Призиви ; Биографична справка ; Оценки за делото на Софроний; **Катехизически**, омилетически и нравоучителни писания : Из ръкоп. наследство на светителя : Юбил. сб. – С., 1989. – 720 с.; **Житие** и страдания на грешния Софроний. – [18. изд.]. – С. : Дамян Яков, 2006. – 64 с. : с ил. – (Училищна библиотека). – 1. изд. 1933 на изд. Факел в библ. Родна книга ; N 2. – Съдържа и Софроний Врачански и неговото Житие / Веселина Димитрова; **Sofronij Vracanski**. Vie et tribulations du pecheur Sofroni / Sofroni Vracanski ; Introd., trad. et notes ïtablies par Jack Feuillet. – [С.] : Sofia-Presse, 1981. – 227 с. – Ориг. загл. Житие и страдание на грешния Софроний.

Лит.: **Дринов**, М. Стойко Владиславов – Софроний, епископ врачански. // *Пс*п., 1872 г., кн. V; **Дринов**, М. Няколко забравени списания на Софроний Врачанскаго. // *Пс*п., 1884, кн. XII; Софроний Врачански. **Попруженко**, М. Очерки по исторіи возрожденія болгарского народа, IV. Софроний Врачански. // *Журнал М-ва нар. просв*. – (Москва), 1906; **Теодоров-Балан**, А. Софроний Врачански : За 100-год. на новата бълг. печатна книга : 1806-1906. – С. : Бълг. книж. д-во от фонд Напредък, 1906. – 139 с. – (Българска библиотека ; бр. 8); **Орешков**, П. Няколко документа за Пазвантоглу и Софрония Врачански. // *Сборник* на Бълг. акад. на науките, кн. III, 1914 г.; **Орешков**, Павел Неделчев. Автобиографията на Софрони Врачански. – С. : БАН, фонд Напредък, 1914. – 119 с., 3 л. : факс. – (Българска библиотека ; Бр. 9); **Златарски**, В. Н. Политическата роля на Софроний Врачански. // *Годишник* на Соф. унив. (ист. филол. клон), кн. XIX, 3, за 1922-1923 г. **Пенев**, Б. Автобиографията на Софрони Врачански. // *Сборник* за Луи Леже. – С., 1925, с. 145; **Арнаудов**, Михаил Петров. Български образи : Лит. студии и портрети : Т. 1. Наченки на Възраждането : Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон, Кирил Пейчинович, Неофит Рилски, Неофит Хилендарски Бозвели, Васил Априлов, Константин Фотинов, Д-р Иван Селимински, Д-р Иван Богоров. – С. : Хемус, 1944. – 8, 424 с; **Арнаудов**, Михаил Петров. Софроний Врачански : 1739-1813. – 2. изд. – С. : Синод. книгоизд., 1947. – 98 с. – 1. изд. 1943 изд. на М-вото на нар. просв в сер. Библ. Бълг. кн. 10; **Арнаудов**, Михаил Петров. Строители на българското духовно възраждане : Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Неофит Рилски, Неофит Бозвели. – С. : Синод. книгоизд., 1954. – 136 с.; **Ангелов**, Боню Стоянов. Софроний Врачански : Материали за живота и творчеството му. – С. : БАН, 1958, с. 309-240 : с факс. – Отпеч. от Известия на Инст. за бълг. лит., Кн. 7; **Киселков**, В. Софроний Врачански. Живот и творчество. – С., 1963;
Ангелов, Боню Стоянов. В зората на българската възрожденска литература : [Изследване]. – С. : Нар. просв., 1969. – 189 с. : с ил. и факс. – Съдържа

77

и очерци за Паисий Хилендарски, Софроний Врачански и Ю. В. Венелин; **Петканова**, Донка Николова. Хилядолетна литература : Студии за развитието на бълг. лит. от Кирил и Методий до Софроний Врачански. – С. : Наука и изкуство, 1974. – 290 с.; **Радев**, Иван Николов. Софроний Врачански : Личност и творческо дело : [Изследване]. – С. : Наука и изкуство, 1983. – 203 с.; **Веднош** да буде начало : 250 г. от рождението на Софроний Врачански : Ист., лит., метод. и библиогр. материали в помощ на библ. / Състав. Иван Иванов ; Ред. Петър Караангов. – С. : Нар. библ. „Кирил и Методий", 1989. – 91 с., 7 л. : портр., факс.; **Вутова**, Нина Василева. Софроний Врачански 1739-1813 : Био-библиогр. указ. / Науч. ред. [с предг.] Божидар Райков ; Библиогр. ред. Евелина Василева. – С. : Нар. библ. „Кирил и Методий", 1989. – 128 с., 16 л. : факс.; **Дилевски**, Николай М. Софроний Врачански : Житие и страдания грешнаго Софрония : [Изследване] / Представено от ... ; Отг. ред. Божидар Райков. – С. : Наука и изкуство, 1989. – 143 с. : с факс. – Съдържа и Дати от живота и дейността на Софроний Врачански според житието; **Софроний Врачански** и проблемите на възрожденската ни култура : Докл. и съобщения от юбил. науч. сес. по случай 250-год. от рождението на Софроний Врачански, 20.IX.1989 г., Арбанаси / Ред. кол. Върбан Вътов – отг. ред. и др. – В. Търново : Великотърновски унив. „Св. Св. Кирил и Методий", 1990. – 130 с.; **Георгиев**, Любен. Литературна класика : Студии и портр. : Кн. 1-4. – С. : Цвят, 1992-1993. – Съдържа материали за старобълг. литература, Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Н. Бончев, Д. Чинтулов, В. Друмев, П. Р. Славейков, Д. и К. Миладинови; **Мутафчиева**, Вера Петрова и др. Книга за Софроний / Вера Мутафчиева. Житие и страдания на грешния Софроний / Софроний Врачански ; Прев. Надежда Драгова. – 2. изд. – С. : Болкан Пъблишинг Къмпани, 1999. – 240 с. : с ил., факс. – (Минало ; 2). – 1. изд. 1983 на изд. Г. Бакалов – Варна; **Колибаров**, Михаил Николо. Принос към рода Софрониев : Поп Стойко Владиславов / [Предг. Стефан Шиваров]. – [Ст. Загора] : ИК Кота, 2002. – 260 с. : с табл., сх., ил. – Стойко Владиславов – светско име на Софроний Врачански; **Леков**, Дочо Николов. История на литературата и на възприемателя през Българското възраждане : Т. 1. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2003. – 631 с. – (Университетска библиотека ; N 431). – Съдържа материали и за С. Врачански и др.; **Марагос**, Василис. Паисий Хилендарски и Софроний Врачански : От православната идеология към изграждане на българската идентичност / Прев. от гр. Кирил Топалов. – С. : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2012. – 333 с. : с ил., портр., факс. – Ориг. загл. на гр. ез.: Paisios Hilandarinos, Sofronios Vratsis / Vassileios Maragos.

БЕЛЕЖКИ
КЪМ ТЕКСТОВЕТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN 78-121

78 ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ (ок. 1834-1879)
ИЗ „БЪЛГАРИ ОТ СТАРО ВРЕМЕ"

Изд.: Българи от старо време : Повест. – [5. изд.]. – [С.] : Ж. Маринов, [1937]. – 128 с. – 1. изд. 1917; **Българи** от старо време : В памет на братя Миладинови и К. Герова. – С. : З. Стоянов, 2013. – 120 с. : с ил.

Лит.: Георгиев, Л. Любен Каравелов и неговата повест „Българи от старо време". – 2. изд. – С. : Нар. просвета, 1970. – 136 с. – (Литературни разбори); **Българи** от старо време ; Маминото детенце : Повести / Подб., предг. и бел. Д. Леков. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1996. – 296 с. – Съдържа и: Каравелов белетристът през погледа на свои съвременници, на писатели, изследователи ; Любен Каравелов – животопис ; Речник. – 1. изд. 1983 на изд. Хр. Г. Данов – Пловдив в библ. Хумор на народите. – Библиогр. с. 293-294.

79 ВАСИЛ ДРУМЕВ (1841-1901)
ИЗ „НЕЩАСТНА ФАМИЛИЯ"

Изд.: Нещастна фамилия : [Повест] ; Ученик и благодетели : [Роман] / Предг., състав., ред. и прил. И. Радев. – С. : Бълг. писател, 1989. – 287 с.; **Нещастна** фамилия / Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2003. – 642 с.

Лит.: Вж по-горе: **Нещастна** фамилия. – С., 1989. – Съдържа и: Животописна бележка ; Васил Друмев в оценката на свои съвременници ; Речник ; Кратка библиография; Вж по-горе: **Нещастна** фамилия. – С., 2003. – Съдържа и: Редове от биографията / М. Куманов; Злощастната фамилия на Васил Друмев / С. Доброплодни; Патриотична повест / И. С. Бобчев; Друмев писателят / Д. Леков.

78-121

80 ХРИСТО БОТЕВ (1848-1876)
„ТАЯ НОЩ СЪНУВАХ"

Изд.: Художествена проза, статии, писма / [Предг. Н. Янков]. – С. : Бълг. писател, 1959. – 120 с.; **Поезия** и проза / Предг., състав. и прил. И. Радев. – В. Търново : Слово, 1995. – 246 с.; Вж по-долу: **Политическа** зима. – С., 2002.

Лит.: Политическа зима / Състав., ред. И. Гранитски ; Послесл. П. Анчев. – С. : З. Стоянов, 2002. – 432 с. – Съдържа и: Редове от биографията / М. Куманов; Христо Ботев – гениятна една епоха / П. Динеков. – Съдържа: Стихотворения; Художествена проза, фейлетони, кратки сатирични форми.

81 ИВАН ВАЗОВ (1850-1921)
ИЗ „ПОД ИГОТО"

Изд.: Под игото : Роман из живота на българите в предвечерието на Освобождението : В 3 ч. / Ил. Пиотровски ... [и др.]. – [С.] : Библиотека 48, 2010. – 508 с. : с 25 ил. – Фототип. изд.: от изд. 2., С., 1894; **Под** игото. – С. : З. Стоянов, 2012. – 599 с.

Лит.: Под игото : [Роман] / Предг. от П. Динеков ; Прил. Г. Минчева. – С. : Бълг. писател, 1986. – 479 с. – Съдържа и: За творческата история и за прототиповете на романа „Под игото"; Из бълг. критика за романа; Бълг. писатели за романа; Чуждестр. учени за романа; Речник на чужди, редки и диалектни думи в романа. – Библиогр. с. 472-473; **Цанева, М. Г.** По страниците на „Под игото" : [Изследване]. – С. : Бълг. писател, 1989. – 183 с. – 1. изд. 1976.

82 ИВАН ВАЗОВ (1850-1921)
ИЗ „ЧИЧОВЦИ"

Изд.: Немили-недраги ; Чичовци ; Хаджи Ахил : [Повести и разкази] / Авт. на студия М. Цанева. – С. : Хр. Ботев, 1996. – 431 с.; **Чичовци** : [Повест] / Предг., състав. и прил. И. Радев. – [17.] изд. – В. Търново : Слово, 2000. – 158 с. : с табл. – 1. изд. 1917.

Лит.: Вж по-горе: **Чичовци**. – В. Търново, 2000. – Съдържа и: Пародийни принципи и художественият текст на „Чичовци" / С. Янев; Чичовско и нечичовско в повестта на Вазов / Сн. Зарева; За текстовете на чичовците в текста на „Чичовци" / А. Дамянова; Кратък животопис; Препоръчителна библиография; Речник; **Котев, Л. С.** Чичовци : Галерия от типове и нрави бълг. в тур. и наше време. – С. : З. Стоянов и др., 2004. – 141 с.

83 ИВАН ВАЗОВ (1850-1921)
ИЗ „ЕДНА БЪЛГАРКА"

Изд.: Една българка : Разкази. – С. : Нар. младеж, 1959. – 48 с. : с ил.; **Разкази.** – Пловдив : ИК Хермес, 2008. – 256 с. – (Златно перо : Детско-юношеска класика)

Лит.: Парашкевов, П. Вазовият разказ „Една българка" на прехода от романтизъм към реализъм. // *Език и литература*, XLVIII, 3-4 (1993), с. 20-33; **Колева, Н. Н.** Героически модел и човешки подвиг в разказа „Една българка" на Иван Вазов. // *Научни трудове* – Русенски университет Ангел Кънчев, 41, 7.2 (2004), с. 91-94.

84 ЗАХАРИЙ СТОЯНОВ (1850-1889)
ИЗ „ЗАПИСКИ ПО БЪЛГАРСКИТЕ ВЪСТАНИЯ"

Изд.: Записки по българските въстания : Разказ на очевидци 1870-1876 / Под ред. [с предг.] на Н. Генчев. – С. : Наука и изкуство, 1981. – 704 с., 44 л. : ил.; **Записки** по българските въстания : Кн. 1-2. – [20. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2003. – 1. изд. 1884-1892 в 3 т., изд. на Областна печ. – Пловдив, печ. Л. Каравелов и сие – Русе и Ан. Стоянова.

Лит.: Каранфилов, Е. С. Книга за народната съдба – Записки по българските въстания [на Захари Стоянов] : [Изследване]. – С. : Нар. просвета, 1983. – 128 с.; Вж по-горе: **Записки** по българските въстания : Кн. 1-2. – [20. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2003. – Съдържа и: Речник на непознати думи; Преименувани и уточнени географски имена; Думи за Захарий Стоянов / М. Куманов, Ал. Балабанов, Ив. Д. Шишманов, Ив. Вазов, Л. Стоянов, Ив. Радославов, П. Динеков.

85 МИХАЛАКИ ГЕОРГИЕВ (1852-1916)
ИЗ „МЕРАКЪТ НА ЧИЧО ДЕНЧО"

Изд.: Меракът на чичо Денчо : Избр. творби / Подбор Д. Дамев ; [С предг. от А. Тодоров]. – С. : БЗНС, 1980. – 735 с.; Меракът на чичо Денчо / Състав., ред. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2003. – 552 с. – (Поредица Българска класика)

Лит.: Василев, М. Ив. Михалаки Георгиев : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1976. – 152 с.; **Димитрова, С.** Михалаки Георгиев : Био-библиография. – Видин : Регион. библ. М. Георгиев, 2001. – 75 с. : с портр.

86 АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ (1863-1897)
ИЗ „БАЙ ГАНЬО"

Изд.: Бай Ганьо : [Невероятни разкази за един съвр. българин]. – [54. изд.]. – Пловдив : Хермес, 2000. – 176 с. – (Златно перо : Детско-юношеска класика). – 1. изд. 1895 изд. на книж. П. В. Спасов; **Бай** Ганьо / Състав. И. Гранитски ; Послесл. П. Анчев. – [56. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2002. – 448 с. – 1. изд. 1895 изд. на книж. Пенчо В. Спасов.

Лит.: Алеко **Константинов** 1863-1897 : Био-библиогр. указател / П. Дюгмеджиева и др. – С. : Нар. библ. Кирил и Методий, 1983. – 198 с.; **Игов, С. А.** „Бай Ганю" и Бай Ганю : Загадъчната творба за проблематичния българин. – Пловдив : ИК Жанет 45, 2008. – 304 с. – Съдържа и: Кратък животопис; Избрана литература; Критиката за Алеко.

87 ТОДОР ВЛАЙКОВ (1865-1943)
ИЗ „ДЯДОВАТА СЛАВЧОВА УНУКА"

Изд.: Дядовата Славчова унука : Избр. творби / [С предг. от В. Андреев]. – С. : БЗНС, 1978. – 768 с. – Съдържа и: Животописна бел. и Речник на непознати, малко известни старинни или чужди думи и изрази; **Дядовата** Славчова унука : Разкази и повести / Състав. И. Гранитски, П. Анчев. – С. : З. Стоянов, 2004. – 379 с.

Лит.: Български писатели : Биогр. / Състав., ред. И. Сестримски. – С. : Бълг. писател, 1973. – 504 с.; **Дядовата** Славчова унука. – С., 2004.– Съдържа и: Редове от биографията / М. Куманов; От чистия народен извор / Елин Пелин; С неугасим идеализъм на посветен / К. Константинов; Т. Г. Влайков / Г. Константинов; Т. Г. Влайков, или модерността на „архаичния" писател / П. Анчев.

88 АНТОН СТРАШИМИРОВ (1872-1937)
ИЗ „ХОРО"

Изд.: Хоро : Роман. – С., 1926. – 132 с.; **Хоро** / Състав. А. Андреев. – С. : З. Стоянов, 2005. – 587 с. – Съдържа: Разкази; Хоро; Книга за българите.

Лит.: Каранфилов, Е. С. Антон Страшимиров и душевността на българина : [Изследване]. – 2. изд. – С. : ОФ, 1987. – 263 с. – 1. изд. 1979; Вж по-горе: **Хоро**. – С., 2005. – Съдържа и: Речник на чуждите и непознати думи; Редове от биографията / М. Куманов; Антон Страшимиров / Т. Жечев; Кървавото Хоро на Антон Страшимиров / Е. Каранфилов; Антон Страшимиров като народопсихолог / Сп. Казанджиев.

89 ЕЛИН ПЕЛИН (1877-1949)
„ПО ЖЪТВА"

Изд.: Разкази : В 2 т. – С. : Бълг. писател, 1963; **Разкази** ; Гераците / Предг., състав. и прил. С. Янев. – В. Търново : Слово, 1999. – 256 с.

Лит.: Тачков, М. Песента „По жътва" [от Елин Пелин]. // *Дарба*, 2 (1996), с. 9-10; Вж по-горе: **Разкази** ; Гераците. – В. Търново, 1999. – Съдържа и: „Андрешко" от Елин Пелин / Н. Георгиев; Елин Пелин в историческия развой на българския разказ / С. Янев; Пейзажът у Елин Пелин / И. Панова; Художественият свят на Елин Пелин / Р. Коларов; „По жътва" (лит. анализ) / Б. Борисова; Елин Пелин – жизнен и творчески път / Ст. Елевтеров; Кратък животопис и др.

90 ПЕТКО Ю. ТОДОРОВ (1879-1916)
„ЗМЕЙНО"

Изд.: Събрани съчинения : В 4 т. : Т. 1. Идилии / Ред. кол. Л. Георгиев и др. – С. : Бълг. писател, 1979. – 607 с.; **Идилии** и новели / Предг., състав. и прил. И. Радев. – В. Търново : Слово, 1993. – 128 с.

Лит.: Константинов, Г. Г. Писатели-реалисти : [Лит.-крит. очерци] : Кн. 2. – С. : Нар. култура, 1960. – 370 с. : с портр. – Съдържа очерци за Д. Войников, В. Друмев, Л. Каравелов, Хр. Ботев, К. Величков, П. Ю. Тодоров, Ст. Л. Костов, Й. Йовков и др.; **Георгиев, Л. Хр.** Петко Ю. Тодоров : Моногр. – С. : Наука и изкуство, 1963. – 343 с.

91 ЙОРДАН ЙОВКОВ (1880-1937)
„ШИБИЛ"

Изд.: Избрани разкази / Състав., ред., предг. и прил. С. Султанов. – С. : Бълг. писател, 1986. – 559 с.; **Старопланински** легенди / Състав., ред. И. Гранитски ; Послесл. И. Сарандев. – С. : З. Стоянов, 2002. – 431 с. – Съдържа: Старопланински легенди; Вечери в Антимовския хан; Ако можеха да говорят.

Лит.: Каменополска, Т. Функции и измерения на пространството и времето в „Шибил" на Й. Йовков. // *Образование*, IV, 6 (1995), с. 46-49; **Пеева, П.** Любовта и изборът в гранична ситуация – опит за философски анализ на разказа „Шибил" [от Й. Йовков]. // *Философия*,VIII, 5 (1999), с. 55-56; **Старопланински** легенди. – С. : З. Стоянов, 2002. – 431 с. – Съдържа и: Редове от биографията / М. Куманов; Последните ми срещи с Йовков / Б. Йоцов; Думи за Йордан Йовков; Речник на непознатите думи.

92 НИКОЛАЙ РАЙНОВ (1889-1954)
ИЗ „ВАМПИРОВА БУЛКА"

Изд.: Български приказки / Преразк. Н. Райнов ; [Предг. Б. Райнов]. – С. : З. Стоянов, 2005. – 487 с.; **Български** приказки / [Адапт.] Н. Райнов. – С. : Книгоизд. къща Труд, 2012. – 464 с.

Лит.: Андрейчева, В. Книга за Николай Райнов. – С. : Наука и изкуство, 1989. – 248 с.; **Стойчева,**

С. Приказките на Николай Райнов – между магиката и декорацията. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1995. – 184 с. – (Библиотека Дебюти)

93 КОНСТАНТИН КОНСТАНТИНОВ (1890-1970)
ИЗ „КРЪВ"

Изд.: Кръв : Роман. – С. : Хемус, 1946. – 188 с. – 1. изд. 1933; **Кръв** : Роман. – 3. изд. – С. : Хемус, 1991. – 96 с.

Лит.: Динеков, П. Н. Историческа съдба и съвременност. – С. : Наука и изкуство, 1972. – 351 с.; Рачо **Стоянов**, Николай Райнов, Стоян Загорчинов, Константин Константинов в спомените на съвременниците си / Ред. Г. Крънзов и др. – С. : Бълг. писател, 1978. – 951 с.

94 ЧУДОМИР (1890-1967)
„ПОД ШАРЕНАТА ЧЕРГА"

Изд.: Събрани произведения в шест тома / Състав. М. Добрев. – В. Търново : Абагар, 2013; **Под** шарената черга : Избр. разкази и фейлетони / Състав., ред. Др. Ничев. – С. : Отечество, 1981. – 175 с. : с ил.

Лит.: Северняк, С. Чудомир : [Моногр.]. – С. : Бълг. художник, 1983. – 120 с. : с ил.; **Котев, Л. С.** Чудомир : Непризнатият класик и неопознатият народопсихолог. – С. : З. Стоянов, 2011. – 224 с.

95 ДИМИТЪР ТАЛЕВ (1898-1966)
ИЗ „ЖЕЛЕЗНИЯТ СВЕТИЛНИК"

Изд.: Железният светилник : Роман. – [16. изд.]. – С. : Анубис, 1999. – 384 с.; **Железният** светилник / Послесл. С. Игов, П. Анчев. – [20. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2002. – 500 с. – 1. изд. 1952.

Лит.: Богданова, В. Г. Историческа основа и прототипове в романите „Железният светилник" и „Преспанските камбани" на Димитър Талев. – С. : [Изд. авт.], 2001. – 94 с.; **Малинов, А.** Д. Талев. Железният светилник. – С. : Книгоизд. къща Труд, 2008. – 144 с.

96 СВЕТОСЛАВ МИНКОВ (1902-1966)
ИЗ „ДАМАТА С РЕНТГЕНОВИТЕ ОЧИ"

Изд.: Дамата с рентгеновите очи : Фантаст. разкази / Състав., ред. [с предг. от] О. Сапарев. – Варна : Г. Бакалов, 1982. – 234 с.; **Дамата** с рентгеновите очи / Предг. Е. Димитрова. – [4.] изд. – С. : Дамян Яков, 2008. – 312 с.

Лит.: Димитър **Талев,** Светослав Минков и Димитър Димов в спомените на съвременниците си / Ред. Т. Жечев и др. – С. : Бълг. писател, 1974 (1973). – 756 с.; **Славейкова, Д.** Видимо и невидимо в разказа на Светослав Минков „Дамата с рентгеновите очи". // *Бълг. език и литература*, XLI, 2-3 (2001), с. 37-44.

97 ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ (1904-1980)
ИЗ „ТАТУЛ"

Изд.: Татул ; Снаха : [Романи]. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1968. – 480 с. **–** 1. изд. 1964; **Татул** ; Снаха : [Романи] / [С предг. от Е. Константинова]. – [3. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1984. – 404 с.

Лит.: Спиридонов, Ал. Георги Караславов : Моногр. – С. : Бълг. писател, 1984. – 447 с.; **Константинова, Е. Г.** Георги Караславов : [Литературнокрит. очерк]. – С. : Отечество, 1986. – 112 с.

98 ЕМИЛИЯН СТАНЕВ (1907-1979)
ИЗ „АНТИХРИСТ"

Изд.: Антихрист : Роман. – [4. изд.]. – С.: Ведрина, [1995]. – 348 с. – 1. изд. 1970; **Антихрист**. – С. : З. Стоянов, 2004. – 548 с.

Лит.: Станева, Н. Ден след ден... : [Спомени за Е. Станев]. – [С.] : Профиздат, 1983. – 295 с.; **Грудков, В. К.** Житие на българския антихрист : Романът „Антихрист" на Е. Станев в светлината на средновековната християнска култура. – С. : ПАМ, 2010. – 136 с.

99 ДИМИТЪР ДИМОВ (1909-1966)
ИЗ „ТЮТЮН"

Изд.: Тютюн : [Роман] / Послепис Т. Жечев. – [6. изд.]. – С. : Труд, 1996. – 616 с. : с портр. – 1. изд. 1951; **Тютюн** : Кн. 1-2. – С. : З. Стоянов, 2004. – Съдържа и: Редове от биографията; Художествени особености на романа „Тютюн" от Димитър Димов / П. Зарев; „Тютюн" или завещанието на Димитър Димов / Т. Жечев; Романът „Тютюн" / Кр. Куюмджиев.

Лит.: Димитър **Талев**, Светослав Минков и Димитър Димов в спомените на съвременниците си / Ред. Т. Жечев и др. – С. : Бълг. писател, 1974 (1973). – 756 с.; Вж по-горе: **Тютюн**. – С., 2004. – Съдържа и: Редове от биографията; Художествени особености на романа „Тютюн" от Д. Димов / П. Зарев; „Тютюн" или завещанието на Д. Димов / Т. Жечев; Романът „Тютюн" / Кр. Куюмджиев.

100 ПАВЕЛ ВЕЖИНОВ (1914-1983)
ИЗ „НОЩЕМ С БЕЛИТЕ КОНЕ"

Изд.: Нощем с белите коне : Роман. – [4. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1987. – 400 с. – 1. изд. 1975; **Нощем** с белите коне : [Роман] / Състав. Ел. Налбантова. – 7. изд. – В. Търново : Слово, 2000. – 448 с.

Лит.: Книга за Павел Вежинов / Състав., ред. [с предг.] Ат. Свиленов. – С. : Бълг. писател, 1986 (1987). – 503 с. – Съдържа: Интервюта с Павел Вежинов, негови статии и спомени за него; Вж по-горе: **Нощем** с белите коне : [Роман]. – В. Търново, 2000. – Съдържа и: Пиша, докато изпитвам удоволствие / Интервю с М. Димитрова; Не може без чудеса, както не може и без надежда / Ел. Налбантова; Спомен за Павел Вежинов / В. Райков; Павел Вежинов за себе си и за своите книги; Подборна библиогр.

101 АНДРЕЙ ГУЛЯШКИ (1914-1995)
ИЗ „ЗЛАТНИЯТ ВЕК"

Изд.: Златният век : Роман. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1973. – 660 с. – 1. изд. 1970-1972 в 3 отд. кн.; **Златният** век. – [4. изд.]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1979. – 632 с.

Лит.: Каранфилов, Е. Андрей Гуляшки : Лит.-крит. очерк. – С. : Бълг. писател, 1958. – 111 с.; **Зарев, П.** Литературни портрети : Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и Богомил Райнов. – С. : Бълг. писател, 1974. – 183 с.

102 КАМЕН КАЛЧЕВ (1914-1988)
ИЗ „ПРИКЛЮЧЕНИЯТА НА ЧЕРВЕНОТО САНДЪЧЕ"

Изд.: Разкази за деца от български писатели : Антология / Състав., ред. И. Остриков и др. ; [С предг. от К. Калчев]. – С. : Бълг. писател, 1981. – 623 с. : с ил.; **Вечерни** разкази. – С. : Бълг. писател, 1987. – 175 с.

Лит.: Зарев, П. Литературни портрети : Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и Богомил Райнов. – С. : Бълг. писател, 1974. – 183 с.; **Константинова, Е. Г.** Камен Калчев. – С. : Бълг. писател, 1974. – 100 с.

103 ЕМИЛ МАНОВ (1918-1982)
ИЗ „ГАЛАКТИЧЕСКА БАЛАДА"

Изд.: Галактическа балада : Роман. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1971. – 227 с.; **Галактическа** балада ; Пътуване в Уибробия : [Романи] / [С предг. от Е. Константинова]. – С. : Бълг. писател, 1986. – 472 с. : с ил.

Лит.: Обретенова, Ю. Емил Манов : [Разговори и беседи]. – С. : Бълг. писател, 1985. – 140 с.; **Рицар** без страх и укор : Кн. за Е. Манов : Спомени и текстове / Състав. В. Петров и др. – С. : П. П. Славейкови, 2002. – 364 с. : с ил.

104 БОГОМИЛ РАЙНОВ (1919-2007)
ИЗ „ЕДИН НАИВНИК НА СРЕДНА ВЪЗРАСТ"

Изд.: Един наивник на средна възраст : [Роман]. – С. : Бълг. писател, 1973. – 195 с. ; **Един** наивник на средна възраст ; Реквием за една мръсница : Романи. – С. : Бълг. писател, 1986. – 384 с.

Лит.: Зарев, П. Литературни портрети : Павел Вежинов, Андрей Гуляшки, Камен Калчев и Богомил Райнов. – С. : Бълг. писател, 1974. – 183 с.; **Игов, Св. А.** Богомил Райнов : [Литературнокрит. очерк]. – С.: Бълг. писател, 1986. – 387 с.

105 НИКОЛАЙ ХАЙТОВ (1919-2002)
„МЪЖКИ ВРЕМЕНА"

Изд.: Диви разкази / Състав., предг. З. Козлуджов. –- [12. изд.]. – С. : Изд. къща Анубис, 2000. – 296 с. – 1. изд. 1967; **Диви** разкази / Състав. Вл. Янев. – [13.] изд. – В. Търново : Слово, 2001. – 327 с.

Лит.: Кафелова, М. Николай Хайтов : Библиогр. – Смолян : Окр. библ. при ч-ще Хр. Ботев – Смолян, 1967. – 14 с.; **Христов, И. Хр.** Николай Хайтов : Духовна биография. – [2. изд.]. – С. : ИК ЗОВ, 2009. – 412, [32] с. – 1. изд. 2004. – Биобиблиогр. с. 401-408 ; Кратък животопис: с. 409-411.

106 БРАТЯ МОРМАРЕВИ (псевдоним**)**
/МОРИЦ ЙОМТОВ (1921-1992)**,**
МАРКО СТОЙЧЕВ (1931-2006)/
ИЗ „ВОЙНАТА НА ТАРАЛЕЖИТЕ"

Изд.: Войната на таралежите : [Роман за деца]. – 2. изд. – С. : Фонд. за дет. кино и лит. Братя Мормареви, 1993. – 200 с. : с ил.; **Войната** на таралежите. – [4. изд.]. – С. : Книгоизд. Труд, 2009. – 223 с. – 1. изд. 1979.

Лит.: Константинов, Г. Братя Мормареви и един от тях. – Творчеството на писателя Марко Стойчев. // *Пламък*, XLIX, 11-12 (2006), с. 204-207; **Танев, Д.** Да се посмеем и замислим. – По повод кн. на Братя Мормареви „Мъже без мустаци; Задача с много неизвестни; Еврейски вицове", С., Труд, 2006. // *Пламък*, L, 3-4 (2007), с. 174.

107 ИВАЙЛО ПЕТРОВ (1923-2005)
ИЗ „ПРЕДИ ДА СЕ РОДЯ И СЛЕД СМЪРТТА МИ"

Изд.: Преди да се родя ; И след смъртта ми : [Повести] / Живопис и рис. от авт. – С. : Лит. форум, 1993. – 216 с. : с репрод.; **Преди** да се родя ; И след смъртта ми / [Състав.] О. Иванова Денкова-Петрова и др. – 4. изд. – С. : Дамян Яков, 2006. – 344 с.

Лит.: Преди да се родя и след смъртта ми : [Повести] / Състав. С. Янев. – [2. изд.]. – В. Търново, 2000. – 304 с. : с ил. – Съдържа и: За „Преди да се родя..." и други неща : [Интервю] ; Пародийната реплика (самореплика) на Ивайло Петров / С. Янев; Животопис, подреден от откъсни записки / Р. Радев; Ивайло Петров – по-важни издания; Подборна библиография; **Димитрова, И. Ив.** Моделиращите функции на хронотопа в романите на Ивайло Петров. – В. Търново : Фабер, 2012. – 190 с. – Библиогр. с. 171-189.

108 ГЕНЧО СТОЕВ (1925-2002)
ИЗ „ЦЕНАТА НА ЗЛАТОТО"

Изд.: Цената на златото : [Роман]. – С. : Хр. Ботев, 1992. – 104 с. – 1. изд. 1965; **Цената** на златото ; Завръщане / Състав. И. Гранитски. – С. : З. Стоянов, 2006. – 372 с.

Лит.: Василев, С. Й. Цената на златото и на историята : Генчо Стоев: „Цената на златото", „Завръщане", „Досиетата". – В. Търново : Слово, 2008. – 288 с. – Съдържа и: Литература за романите ... – Библиогр. с. 278-280.

109 КОЛЬО ГЕОРГИЕВ (род. 1926)
ИЗ „МНОГО ТЕЖКО НАКАЗАНИЕ"

Изд.: Болки отляво : Разкази. – С. : Профиздат, 1988. – 168 с.; **Прелистени** страници : Разкази и новели. – С. : Хр. Ботев, 1992. – 246 с.

Лит.: Петър **Незнакомов**, Стефан Дичев, Кольо Георгиев : Био-библиогр. очерци / Н. Николчина и др. – С. : Дом на лит. и изкуствата за деца и юноши, 1987. – 64 с.; **Бумбалов, Л. Ст.** Посоките на словото : Крит. статии, есета, профили и разговори. – С. : Нар. младеж, 1990. – 415 с.

110 ЛЮБЕН ДИЛОВ (1927-2008)
ИЗ „ПЪТЯТ НА ИКАР"

Изд.: Пътят на Икар : Роман. – [4. изд.]. – С. : Хр. Ботев, 1995. – 560 с. – 1. изд. 1974; **Пътят** на Икар / Послесл. Ат. Наковски. – [5. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2002. – 559 с.

Лит.: Нонев, Б. Н. Одобрения и несъгласия : Лит. публицистика. – С. : Бълг. писател, 1971. – 288 с.; **Хаджикосев, С. Д.** Поезия, проза, критика. – С. : Нар. младеж, 1971. – 227 с.

111 ЙОРДАН РАДИЧКОВ (1929-2004)
„ЕПИЧНИ ВРЕМЕНА"

Изд.: Събрани съчинения : В 7 т. / Ред. кол. П. Динеков и др. ; [С предг. от Ст. Каролев]. – С. : Бълг. писател, 1981. – Т. 1. Разкази; Т. 2. Повести; **Барутен** буквар : Разкази. – [4. изд.]. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1987 (1988). – 346 с. : с цв. ил. – 1. изд. 1969.

Лит.: Йордан **Радичков** / Състав. В. Кънева. – С. : Тилиа, 2001. – 40 с. : с ил.; **Младенова, М. В. и др.** Йордан Радичков 1929-2004 : Биобиблиогр. – С. : Аргус, 2004. – 488 с.

112 ВЕРА МУТАФЧИЕВА (1929-2009)
ИЗ „ПРЕДРЕЧЕНО ОТ ПАГАНЕ"

Изд.: Предречено от Пагане : [Ист.] роман [за юноши]. – С. : Отечество, 1980. – 271 с. : с ил.; **Предречено** от Пагане : Роман [за юноши] / [Послесл. М. Гарева]. – 5. изд. – С. : Полис, 2000. – 288 с.

Лит.: Гроздев, Г. А. Откриването на Балканите. – С. : Балкани, 2006. – 168 с.; **Карабелова, М. Хр.** Романът-Мутафчиева : Дебат за играча в историята : Модели на ист. случвания и варианти на балканските спомняния. – С. : Изток-Запад, 2006. – 400 с. – Съдържа и: Избрана библиография за В. Мутафчиева / М. Гарева.

113 ВАСИЛ ПОПОВ (1930-1980)
Из „КОРЕНИТЕ"

Изд.: Корените : Хроника на едно село : [Разкази]. – [2. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1975. – 351 с.; **Корените** : Хроника на едно село : [Разкази]. – [3. изд.]. – С. : Бълг. писател, 1977. – 351 с. – 1. изд. 1967.

Лит.: Радев, И. Н. Васил Попов : От разказа към романа. – В. Търново : Faber, 2001. – 122 с.; **Станков, И. Г.** Васил Попов – релативизъм и полифонизъм. – В. Търново : Фабер, 2010. – 295 с. – Съдържа: Васил Попов : библиогр., с. 261-294 / А. Радева.

114 АНТОН ДОНЧЕВ (род. 1930)
ИЗ „ВРЕМЕ РАЗДЕЛНО"

Изд.: Време разделно : [Роман] / Състав. И. Станков. – [13.] изд. – В. Търново : Слово, 2000. – 456 с. – 1. изд. 1964; **Време** разделно : Ист. роман. – [16. изд.]. – С. : З. Стоянов, 2007. – 494 с. – 1. изд. 1964. – Съдържа и: Думи за А. Дончев / П. Анчев, Н. Инджов, И. Гранитски; Български роман, достоен за Нобелова награда.

Лит.: Вж по-горе: **Време** разделно. – В. Търново, 2000. – Съдържа и: Баладата за разделното време / И. Станоев; Антон Дончев – „Докато не превърна цялата история в мой спомен" / И. Радев; Литература за А. Дончев (библиогр. справка) и др.; **Време** разделно : Българският роман : [Отзиви, публ. в чуждестр. печат / Състав., ред. И. Гранитски]. – С. : З. Стоянов, 2010. – 47 с.

115 ДОНЧО ЦОНЧЕВ (1933-2010)
ИЗ „ФАНТАСТЪТ"

Изд.: 365 разкази, есета, миниатюри : Т. 1-2. – С. : З. Стоянов, 2009; **Красивата** версия : Неизбежна проза. – Пловдив : Жанет 45, 2010. – 240 с.

Лит.: Георгиев, Л. Хр. Млади писатели. – С. : Нар. младеж, 1969. – 272 с.; **Арсова-Димова, М. Б.** Дончо Цончев : Био-библиография / Лит. портрет Д. Танев. – Плевен : Пейчински, 2001. – 140 с.

116 ГЕОРГИ МИШЕВ (род. 1935)
ИЗ „ДУНАВ МОСТ"

Изд.: Дунав-мост : Роман. – С. : Хемус, 1999. – 376 с.

Лит.: Традиции и талант : [Лит.-крит. статии]. – С. : Бълг. писател, 1974. – 144 с.; **Василев, Д.** В откриване на литературните истини : Срещи и разговори. – С. : Нар. просвета, 1981. – 184 с.

117 ГЕОРГИ ДАНАИЛОВ (род. 1936)
ИЗ „КЪЩА ОТВЪД СВЕТА"

Изд.: Къща отвъд света : [Роман]. – С. : Св. Георги Победоносец, 1996. – 160 с.; **Къща** отвъд света. – 2. изд. – В. Търново : Абагар, 2003. – 240 с. : с цв. ил.

Лит.: Жечев, Т. Бележник на редактора : Празник не само на църквата (Слово в аулата на Софийския унив. „Св. Климент Охридски"). – „Къща отвъд света" на Г. Данаилов. // *Летописи*, 9-10 (1996), с. 4-9; **Енев, Д.** Хора на перото. – С. : Ciela, 2009. – 193 с.

118 ЛЮБЕН ПЕТКОВ (род. 1939)
ИЗ „БРАКОНИЕРИ"

Изд.: Котаракът Бартлет : [Повести и] разкази. – Пловдив : Жанет 45, 2011. – 430 с.; **Недоказани** убийства. – [Бургас] : ИК Знаци, 2013. – 167 с.

Лит.: Енев, Д. Хора на перото. – С. : Ciela, 2009. – 193 с.; **Алипиева, А. П.** Между митовете и реалността : Прозата на Любен Петков. // *Лит. вестник*, Год. 21, бр. 35 (31 окт.-6 ноем. 2012), с. 14.

119 НИКОЛА РАДЕВ (род. 1940)
ИЗ „АЯ"

Изд.: Когато Господ ходеше по земята. – С. : Факел, 1999. – 224 с.; **Когато** Господ ходеше по земята. – 5. изд. – С. : ИК Хр. Ботев, 2007. – 232 с.

Лит.: Недков, З. Естетическата цена на свободата. – Върху мемоарната кн. на Н. Радев „Когато Господ ходеше по земята", 1999. // *Бълг. писател*, IX, 20 (21 май 2003), с. 4; **Иванов, Н.** Подреждане на балната зала : Лит. статии и студии. – 2. доп. изд. – Варна : Славена, 2009. – 476 с. – 1. изд. 2006.

120 ХРИСТО КАЛЧЕВ (1944-2006)
ИЗ „БЕЛИЯТ ДЯВОЛ"

Изд.: Белият дявол – атентатор : Роман. – 2. изд. – С. : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1995. – 190 с. – 1. изд. 1991. – Кн. е продълж. на романа „Белият дявол и неговите синове" от същия авт.; **Белият** дявол и неговите синове : Роман : Кн. 1-3. – [3. изд.]. – С. : Артик 5, 1997.

Лит.: Енев, Д. Хора на перото. – С. : Ciela, 2009. – 193 с.; **Иванова, С.** Пророците и мафиите : Христо Калчев и Георги Стоев. – С. : Ciela, 2011. – 171 с.

121 ВЛАДИМИР ЗАРЕВ (род. 1947)
ИЗ „ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕТО НА ЧОВЕКА"

Изд.: Битието. – 3. изд. – С. : Ciela, 2007. – 741 с. – 1. изд. 1978; **Предназначението** на човека : Проза. // *Простори*, 3 (2007), с. 29-36.

Лит.: Николова, Н. Ж. Владимир Зарев : Био-библиогр. справка. – Видин : Регион. библ. Михалаки Георгиев, 2006. – 12 с.; **Димитров, Н. Ст.** Из лабиринтите на битието : Творчеството на В. Зарев : Студии ; Анкети. – В. Търново : Фабер, 2007. – 188 с. –
Съдържа и: Анкета с В. Зарев; Публикации за В. Зарев в българския периодичен печат 1967-2007.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

Августин, Св. (354-430) / Из „Симеоновия сборник" („Изборник" от 1073 г.) – „От догматичните съчинения" **46**
Алекова, Елена / „Бъди" **CXLIV**
Амартол, Георгий (842 – 948 – 1078 г.) / „Хроника" **43**

Багряна, Елисавета / „Потомка" **LXXXII**
Башев, Владимир / „Размисъл" **CXXVIII**
Башева, Миряна / „Лято" **CX**
Берберов, Михаил / „Ще те намеря – ако те потърся" **CXXIV**
Богдан, Петър, епископ / „История на София и България" (XVII в.) **72**
Божилов, Божидар / „Дали защото си безкрайно млада…" **CVI**
Ботев, Христо / „Тая нощ сънувах" **80**
Ботев, Христо / „Хаджи Димитър" **LXIII**
Бояджиев, Димитър / „Марсилия" **LXXII**
Братинов, Петко / „Припомняне" **CXXXIII**
Братя Мормареви / Из „Войната на таралежите" **106**

Вазов, Иван / „Де е България?" **LXIV**
Вазов, Иван / Из „Една българка" **83**
Вазов, Иван / Из „Под игото" **81**
Вазов, Иван / Из „Чичовци" **82**
Вапцаров, Никола / „Вяра" **XCIV**
Вежинов, Павел / Из „Нощем с белите коне" **100**
Величков, Константин / „Венеция" **LXV**
Велчев, Петър / „Местожителство" **CXXXVIII**
Владислав Граматик / Из „Възстановяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Свети Иван Рилски в Рила" **70**
Влайков, Тодор / Из „Дядовата Славчова унука" **87**
Вутимски, Александър / „Скитникът и враните" **XCIX**
Вълчев, Найден / „Внезапно чувство" **CXI**

Габе, Дора / „Почакай, слънце" **LXXXI**
Георгиев, Кольо / Из „Много тежко наказание" **109**
Георгиев, Михалаки / Из „Меракът на чичо Денчо" **85**
Германов, Андрей / „Приказка за одъра" **CXXI**

I-CXLV 1-121

Геров, Александър / „Гълъби” **XCVII**
Геров, Найден / „Стоян и Рада” **LVI**
Голев, Владимир / „Хайде, излъжи ме! Разкажи ми…” **CIV**
Гончев, Кирил / „Игра” **CXXXV**
Господинов, Георги / „Искаш ли да станеш мисъл…”**CXLV**
Гуляшки, Андрей / Из „Златният век” **101**

Далчев, Атанас / „Стаята” **XCII**
Дамянов, Дамян / „На жена ми” **CXXVI**
Данаилов, Георги / Из „Къща отвъд света” **117**
Дебелянов, Димчо / „Да се завърнеш в бащината къща” **LXXVIII**
Джагаров, Георги / „България” **CIX**
Дилов, Любен / Из „Пътят на Икар” **110**
Димитрова, Блага / „Прегръдка” **CIII**
Димов, Димитър / Из „Тютюн” **99**
Динков, Иван / „Пейзаж” **CXIX**
Дончев, Антон / Из „Време разделно” **114**
Драгинов, Методий, о. / „Потурчване на Чепино” (XVIII в.) **73**
Друмев, Васил / Из „Нещастна фамилия” **79**
Дубарова, Петя / „Ето ме днес…” **CXLIII**

Евсевий Кесарийски, епископ (IV в.) / Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „Календарни знания”: „За явлението Господне. От апостолските заповеди” (по александрийския календар) – „Из „Хрониките”; „От същия автор” **49**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Възхвала на Света Петка” **L**
„Молитва към Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски **XLVIII**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Молитва към Света Петка” **LII**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Молитва на Света Петка след завръщането й от пустинята” **XLIX**
Евтимий Търновски, Св. Патриарх / „Обръщение към Света Петка” **LI**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Похвално слово за великомъченица Света Неделя ” **52**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Пространно житие на Света Петка Търновска” **65**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Пространно житие на Света Филотея Темнишка” **66**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Пространно житие на Свети епископ Иларион Мъгленски” **62**
Евтимий Търновски, Св. патриарх / „Пространно житие на Свети Иван Рилски” **64**
Евтимов, Евтим / „Паисий обикаля още” **CXXIII**
Еленков, Лъчезар / „Хълмът” **CXXX**
Елин Пелин / „По жътва” **89**
Епифаний Кипърски, Св. (ок. 315-403) / Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „За дванадесетте камъка ... **46**

Жинзифов, Райко / „Наздравица” **LXI**
Жотев, Добри / „Буйният вятър” **CI**

Зарев, Владимир / Из „Предназначението на човека” **121**
Зидаров, Николай / „Гара” **CII**

Инджов, Никола / „Поезия за Созопол” **CXXIX**
Исаев, Младен / „Високи, сини планини” **XCIII**
Исихий Йерусалимски, презвитер (ок. 450 г.) / Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „За Рождество Христово” **49**

Йеремия, о. / „Повест за Кръстното дърво” **14**
Йоан Дамаскин, Св. (Мансур ибн Сарджун, VII-VIII в.) / Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „За македонските месеци според църковното предание” **49**
Йоан Екзарх / Из „Небеса” **50**
Йоан Екзарх / „Похвала за Свети Йоан Богослов ” **25**
Йоан Екзарх / Из „Шестоднев” **51**
Йоан Екзарх / „Слово за Възнесение” **29**
Йоан Зонара, о. (XI-XII – XIV в.) / „Съкратена история” **44**
Йоасаф Бдински, митрополит / „Похвално слово за Света Филотея” **53**
Йовков, Йордан / „Шибил” **91**
Йорданов, Недялко / „Любов необяснима” **CXXXIV**
Йосиф Брадати, йеромонах / Из „Поучение за простите” **59**
Йосиф Хилендарски, о. / Из „Слово за ползата от четенето” **61**

Кадийски, Кирил / „Париж” **CXLI**
Калчев, Камен / Из „Приключенията на червеното сандъче” **102**
Калчев, Христо / Из „Белият дявол” **120**
Кантакузин, Димитър / Из „Молитва към Света Богородица” **LIII**
Кантакузин, Димитър / „Похвално слово за Свети Димитър Солунски” **57**
Караангов, Петър / „Творчество” **CXVII**
Каравелов, Любен / Из „Българи от старо време” **78**
Каравелов, Любен / „Хубава си, моя горо” **LXII**
Караславов, Георги / Из „Татул” **97**
Караславов, Слав Хр. / „Момче” **CXX**
Киприан, Св. митрополит / „Похвално слово за Свети митрополит Петър” **54**
Киприан, Св. митрополит / „Пространно житие на Свети митрополит Петър” **63**
Климент Охридски, Св. архиепископ / Из „Похвално слово за Светите архангели Михаил и Гавраил” **XLVI**
Климент Охридски, Св. архиепископ / „Похвала за Свети Кирил Философ” **23**
Климент Охридски, Св. архиепископ / „Похвално слово за Св. Св. Кирил и Методий” **24**
Климент Охридски, Св. архиепископ / „Пространно житие на Свети архиепископ Методий” **31**
Климент Охридски, Св. архиепископ / „Пространно житие на Свети Константин-Кирил” **30**
Климент Охридски, Св. архиепископ / „Слово за Света Троица” / **27**
Козлев, Никола / „Черен арап и хайдут Сидер” **LVII**
Козма, презвитер „Беседа против богомилите” **22**
Константин-Кирил Философ, Св. монах/ „Предсмъртна молитва” **XLII**
Константин-Кирил Философ, Св. монах / „Слово от Свети Кирил Философ за това, как покръсти българите” **17**
Константин Костенечки (ок. 1380 – третото десетилетие на XV в.) / „Отломки по средновековна космография и география” **75**
Константин Преславски, епископ / „Азбучна молитва” **XLIV**
Константин Преславски, епископ / Из „Учителното Евангелие” **28**
Константин Преславски, епископ / „Историкии” **38**
Константин Преславски, епископ / „Проглас към Евангелието” **XLV**
Константинов, Алеко / Из „Бай Ганьо” **86**

Константинов, Георги / „Кактус” **CXXXVII**
Константинов, Константин / Из „Кръв” **93**

Ламар / „Прозорец” **LXXXVI**
Левчев, Любомир / „Интелигентска поема” **CXXVII**
Лилиев, Николай / „Луната висне като плод...” **LXXV**

Манасий, Константин, митрополит (XII в. – преди 1344/45 г.) / Из „Историческо сказание” **45**
Манов, Емил / Из „Галактическа балада” **103**
Марангозов, Николай / „Във влака” **LXXXVII**
Матев, Павел / „Любов – магическа реалност” **CVIII**
Методиев, Димитър / „Между небето и земята” **CV**
Методий, Св. архиепископ / Из „Канона в чест на Димитър Солунски” **XLIII**
Миладинов, Константин „Бистра” / **LIX**
Милев, Гео / „Септември” **LXXXIII**
Минков, Светослав / Из „Дамата с рентгеновите очи” **96**
Михайловски, Стоян / „Кирил и Методий” **LXVI**
Мишев, Георги / Из „Дунав мост” **116**
Мутафчиева, Вера / Из „Предречено от Пагане” **112**

Немесий Емески, епископ (ок. 400-та г.) / Из „Симеоновия сборник”
(„Изборник” от 1073 г.) – „За естеството на човека” **47**

Павлов, Константин / „Спомен за страха” **CXXII**
Паисий Хилендарски, Св. о. / Из „История славяноболгарская ...” (1762 г.) **76**
Панталеев, Димитър / „Музика” **LXXXIX**
Пейчев, Иван / „Вълнолом” **XCV**
Пенев, Пеньо / „Дни на проверка” **CXIV**
Пенчева, Станка / „Внезапно” **CXIII**
Петканова, Магда / „Момина песен” **LXXXVIII**
Петков, Любен / Из „Бракониери” **118**
Петкова, Ваня / „Сириус” **CXXXVI**
Петкова, Маргарита / „Опит за автопортрет” **CXLII**
Петров, Валери / „Простите неща” **C**
Петров, Ивайло / Из „Преди да се родя и след смъртта ми” **107**
Подвързачов, Димитър / „На моя син” **LXXIII**
Полянов, Димитър / „Кокичета” **LXX**
Попдимитров, Емануил / „Лаура” **LXXVI**
Попов Васил / Из „Корените” **113**
Псевдо-Кесарий (ок. 550 г.) / Из „Симеоновия сборник”
(„Изборник” от 1073 г.) – Из „Диалози” **48**
Пърличев, Григор / Из „Войводата” **LX**

Радев, Никола / Из „Ая” **119**
Радичков, Йордан / „Епични времена” **111**
Радоев, Иван / „Мечешка кожа” **CX**

Разцветников, Асен / „Удавници” **LXXXV**
Райнов, Богомил / Из „Един наивник на средна възраст” **104**
Райнов, Богомил / „Какво ли исках от живота…” **XCVIII**
Райнов, Николай / Из „Вампирова булка” **92**
Раковски, Георги С. / Из „Горски пътник” **LIV**
Ралин, Радой / „Созопол” **CVII**
Румянцев, Сергей / „Носталгия” **LXXXIV**

Славейков, Пенчо / „Неразделни” **LXVII**
Славейков, Петко Р. / „Хубава си, татковино” **LVIII**
Смирненски, Христо / „Цветарка” **LXXX**
Софроний Врачански, Св. епископ / „Житие и страдания грешнаго Софрония” **77**
Станев, Емилиян / Из „Антихрист” **98**
Стефанов, Първан / „Рокля” **CXV**
Стефанова, Лиляна / „Най-важното е да бъдеш цветен” **CXII**
Стоев, Генчо / Из „Цената на златото” **108**
Стоянов, Захарий / Из „Записки по българските въстания” **84**
Стоянов, Людмил / „Целина” **LXXVII**
Страшимиров, Антон / Из „Хоро” **88**

Талев, Димитър / Из „Железният светилник” **95**
Теофан Рилски, о. / „Против потурчванията” **60**
Теофилов, Иван / „Родопчанки” **CXVIII**
Тодоров, Петко Ю. / „Змейно” **90**
Траянов, Теодор / „Към майка си” **LXXIV**

Фотев, Христо / „Колко си хубава!...” **CXXV**
Фурнаджиев, Никола / „Конници” **XC**

Хайтов, Николай / „Мъжки времена” **105**
Ханчев, Веселин / „Посвещение” **XCVI**
Христов, Борис / „Честен кръст” **CXXXIX**
Христов, Кирил / „Българската реч” **LXIX**
Христозов, Николай /„Почакайте до залеза” **CXVI**

Цамблак, Григорий, митрополит / „Мъчение на Свети Йоан Нови Сучавски (Белиградски)” **68**
Цамблак, Григорий, митрополит / „Похвално слово за Свети митрополит Киприан ” **55**
Цамблак, Григорий, митрополит / „Похвално слово за Свети патриарх Евтимий” **56**
Цамблак, Григорий, митрополит / „Пространно житие на Свети цар Стефан Дечански” **67**
Цамблак, Григорий, митрополит / „Разказ за пренасяне на мощите
на Света Петка Търновска във Видин и Белград” **69**
Цамблак, Григорий, митрополит /
„Слово за отсичане главата на Светия пророк Йоан Кръстител” **58**
Цанев, Стефан / „Ний може да имаме много жени…”**CXXXI**
Церковски, Цанко / „Сазът ми” **LXVIII**
Цончев, Дончо / Из „Фантастът” **115**

Черноризец Храбър / „За буквите” **21**
Чинтулов, Добри / „Къде си, вярна ти любов народна?” **LV**
Чудомир / „Под шарената черга” **94**

Шопов, Драгомир / „Кадър от филм – Пролет 1945” **CXXXII**

Яворов, Пейо / „Хайдушки песни” **LXXI**
Ясенов, Христо / „Рицарски замък” **LXXIX**

ПОКАЗАЛЕЦ НА ЗАГЛАВИЯТА

„Азбучна молитва” / епископ Константин Преславски **XLIV**
„Ако умрам, да не жаляш” **XXXII**

„Безименна българска летопис” (1296 г.) **42**
„Беседа против богомилите” / презвитер Козма **22**
„Бистра” / Константин Миладинов **LIX**
„Битолски надпис на цар Иван Владислав” (1016 г.) **36**
„Буйният вятър” / Добри Жотев **CI**
„Булка и гора” **XXXIX**
„Бъди” / Елена Алекова **CXLIV**
„България” / Георги Джагаров **CIX**
„Българската реч” / Кирил Христов **LXIX**
„Български апокрифен летопис ” **16**

„В гората зашумя дъждът и ти…” / Христо Радевски **XCI**
„Вградената невеста” **II**
„Венеция” / Константин Величков **LXV**
„Видение, което видя Свети Исайя пророк, син Амосов” **6**
„Високи, сини планини” / Младен Исаев **XCIII**
„Внезапно” / Станка Пенчева **CXIII**
„Внезапно чувство” / Найден Вълчев **CXI**
„Във влака” / Николай Марангозов **LXXXVII**
„Възхвала на Света Петка” /
Св. патриарх Евтимий Търновски **L**
„Вълнолом” / Иван Пейчев **XCV**
„Вяра” / Никола Вапцаров **XCIV**

„Гара” / Николай Зидаров **CII**
„Гробът на Бона” **XXXVIII**
„Гълъб ми гука в усоя” **XXX**
„Гълъби” / Александър Геров **XCVII**

„Даваш ли, даваш, Балканджи Йово” **VI**
„Дали защото си безкрайно млада…” / Божидар Божилов **CVI**
„Да се завърнеш в бащината къща” / Димчо Дебелянов **LXXVIII**

I-CXLV **1-121**

„Два са бора ред поредом расли” **XII**
„Девойко, девойко, цървено ябълко” **XXXI**
„Девойче, жива раздело” **XXIX**
„Де е България?” / Иван Вазов **LXIV**
„Дни на проверка” / Пеньо Пенев **CXIV**

„Епични времена” / Йордан Радичков **111**
„Ето ме днес…” / Петя Дубарова **CXLIII**

„Житие и страдания грешнаго Софрония” / Св. епископ Софроний Врачански **77**
„Житие на блажения апостол Свети Петър” **11**

„За буквите” / Черноризец Храбър **21**
„Заплакала ми голема нива” **XXII**
„Змейно” / Петко Ю. Тодоров **90**

„Игра” / Кирил Гончев **CXXXV**
Из „Антихрист” / Емилиян Станев **98**
Из „Ая” / Никола Радев **119**
Из „Бай Ганьо” / Алеко Константинов **86**
Из „Белият дявол” / Христо Калчев **120**
Из „Бракониери” / Любен Петков **118**
Из „Българи от старо време” / Любен Каравелов **78**
Из „Вампирова булка” / Николай Райнов **92**
Из „Войводата” / Григор Пърличев **LX**
Из „Войната на таралежите” / Братя Мормареви **106**
Из „Време разделно” / Антон Дончев **114**
Из „Възстановяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на Свети Иван Рилски в Рила” / Владислав Граматик **70**
Из „Галактическа балада” / Емил Манов **103**
Из „Горски пътник” / Георги С. Раковски **LIV**
Из „Дамата с рентгеновите очи” / Светослав Минков **96**
Из „Дунав мост” / Георги Мишев **116**
Из „Дядовата Славчова унука” / Тодор Влайков **87**
Из „Една българка” / Иван Вазов **83**
Из „Един наивник на средна възраст” / Богомил Райнов **104**
Из „Железният светилник” / Димитър Талев **95**
Из „Записки по българските въстания” / Захарий Стоянов **84**
Из „Златният век” / Андрей Гуляшки **101**
Из „Историческо сказание” / митрополит Константин Манасий (XII в. – преди 1344/45 г.) **45**
Из „История славяноболгарская ...” (1762 г.) / Св. о. Паисий Хилендарски **76**
Из „Канона в чест на Димитър Солунски” / Св. архиепископ Методий **XLIII**
Из „Корените” / Васил Попов **113**
Из „Кръв” / Константин Константинов **93**
Из „Къща отвъд света” / Георги Данаилов **117**
Из „Меракът на чичо Денчо” / Михалаки Георгиев **85**
Из „Много тежко наказание” / Кольо Георгиев **109**
Из „Молитва към Света Богородица” / Димитър Кантакузин **LIII**
Из „Небеса” / Йоан Екзарх **50**
Из „Нещастна фамилия” / Васил Друмев **79**

Из „Нощем с белите коне” / Павел Вежинов **100**
Из „Под игото” / Иван Вазов **81**
Из „Поучение за простите” / йеромонах Йосиф Брадати **59**
Из „Похвално слово за Светите архангели Михаил и Гавраил” /
Св. архиепископ Климент Охридски **XLVI**
Из „Преди да се родя и след смъртта ми” / Ивайло Петров **107**
Из „Предназначението на човека” / Владимир Зарев **121**
Из „Предречено от Пагане” / Вера Мутафчиева **112**
Из „Приключенията на червеното сандъче” / Камен Калчев **102**
Из „Пътят на Икар” / Любен Дилов **110**
Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „За дванадесетте камъка ... /
Св. Епифаний Кипърски (ок. 315-403);
„От догматичните съчинения” / Св. Августин (354-430) **46**
Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „За естеството на човека” /
епископ Емески Немесий (ок. 400-та г.) **47**
Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – Из „Диалози” /
Псевдо-Кесарий (ок. 550 г.) **48**
Из „Симеоновия сборник” („Изборник” от 1073 г.) – „Календарни знания”:
„За явлението Господне. От апостолските заповеди” (по александрийския календар) –
„Из „Хрониките”; „От същия автор” / епископ Евсевий Кесарийски (IV в.) –
„За Рождество Христово” / презвитер Исихий Йерусалимски (ок. 450 г.) –
„За македонските месеци според църковното предание” /
Св. Йоан Дамаскин (Мансур ибн Сарджун, VII-VIII в.) **49**
Из „Синодика на цар Борил: I. Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г.” **39**
Из „Синодика на цар Борил: II. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 г.” **40**
Из „Слово за ползата от четенето” / о. Йосиф Хилендарски **61**
Из „Татул” / Георги Караславов **97**
Из „Тютюн” / Димитър Димов **99**
Из „Учителното Евангелие” / епископ Константин Преславски **28**
Из „Фантастът” / Дончо Цончев **115**
Из „Хоро” / Антон Страшимиров **88**
Из „Цената на златото” / Генчо Стоев **108**
Из „Чичовци” / Иван Вазов **82**
Из „Шестоднев” / Йоан Екзарх **51**
„Именник на българските канове” **33**
„Индже Войвода” **IX**
„Интелигентска поема” / Любомир Левчев **CXXVII**
„Искаш ли да станеш мисъл…” / Георги Господинов **CXLV**
„Историкии” / епископ Константин Преславски **38**
„История на София и България” (XVII в.) / епископ Петър Богдан **72**

„Кадър от филм – Пролет 1945” / Драгомир Шопов **CXXXII**
„Какво ли исках от живота…” / Богомил Райнов **XCVIII**
„Кактус” / Георги Константинов **CXXXVII**
„Кирил и Методий” / Стоян Михайловски **LXVI**
„Кокичета” / Димитър Полянов **LXX**
„Колко си хубава!...” / Христо Фотев **CXXV**
„Конници” / Никола Фурнаджиев **XC**
„Крали Марко изгубва силата си” **VIII**
„Крали Марко спасява три синджира роби” **2**
„Кратка хроника на XVI в.” **71**
„Къде си, вярна ти любов народна?” / Добри Чинтулов **LV**
„Към майка си” / Теодор Траянов **LXXIV**

„Лаура” / Емануил Попдимитров **LXXVI**
„Летописен разказ от времето на цар Иван Асен II” **41**
„Лудо ходи сос дружина” **XXXIII**
„Луната висне като плод...” / Николай Лилиев **LXXV**
„Любов – магическа реалност” / Павел Матев **CVIII**
„Любов необяснима” / Недялко Йорданов **CXXXIV**
„Лято” / Миряна Башева **CX**

„Мануш Войвода” **X**
„Марко Кралевити освобождава три синджира роби” **VII**
„Марсилия” / Димитър Бояджиев **LXXII**
„Между небето и земята” / Димитър Методиев **CV**
„Месецослов” **19**
„Местожителство” / Петър Велчев **CXXXVIII**
„Мечешка кожа” / Иван Радоев **CX**
„Молитва към Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски **XLVIII**
„Молитва към Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски **LII**
„Молитва на Света Петка след завръщането ѝ от пустинята” /
Св. патриарх Евтимий Търновски **XLIX**
„Молитва на Свети архангел Михаил против мора и вещици, вампири и вятър,
които са през деня и нощта” **18**
„Мома змейовица” **XIII**
„Момина песен” / Магда Петканова **LXXXVIII**
„Момче” / Слав Хр. Караславов **CXX**
„Музика” / Димитър Панталеев **LXXXIX**
„Мъдростта на еврейския цар Соломон, син Давидов” **9**
„Мъжки времена” / Николай Хайтов **105**
„Мъчение на Свети Йоан Нови Сучавски (Белиградски)” / митрополит Григорий Цамблак **68**

„[Надпис на кан Омуртаг (Колона от тъмен сиенит. Църква „Св. 40 мъченици”, В. Търново)]” **35**
„Надписи около Мадарския скален релеф” **34**
„На жена ми” / Дамян Дамянов **CXXVI**
„Наздравица” / Райко Жинзифов **LXI**
„Най-важното е да бъдеш цветен” / Лиляна Стефанова **CXII**
„На моя син” / Димитър Подвързачов **LXXIII**
„Народни пословици и поговорки” **4**
„Народно житие на Свети Иван Рилски” **32**
„Неразделни” **XVI**
„Неразделни” / Пенчо Славейков **LXVII**
„Ни прела гора, ни ткала” **I**
„Ний може да имаме много жени…” / Стефан Цанев **CXXXI**
„Носталгия” / Сергей Румянцев **LXXXIV**

„Обръщение към Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски **LI**
„Опит за автопортрет” / Маргарита Петкова **CXLII**
„Отломки по средновековна космография и география” /
Константин Костенечки (ок. 1380 – третото десетилетие на XV в.) **75**

„Паисий обикаля още” / Евтим Евтимов **CXXIII**

„Париж” / Кирил Кадийски **CXLI**
„Пейзаж” / Иван Динков **CXIX**
„Плетит мома мрежа копринена” **XXXV**
„Повест за Кръстното дърво” / о. Йеремия **14**
„Повест на архиепископ Яков Йерусалимски за рождението
на преславната наша Владичица Света Богородица и Вечнодева Мария” **10**
„Под шарената черга” / Чудомир **94**
„Поезия за Созопол” / Никола Инджов **CXXIX**
„По жътва” / Елин Пелин **89**
„Посвещение” / Веселин Ханчев **XCVI**
„Потомка” / Елисавета Багряна **LXXXII**
„Потурчване на Чепино” (XVIII в.) / о. Методий Драгинов **73**
„Похвала за Свети Йоан Богослов ” / Йоан Екзарх **25**
„Похвала за Свети Кирил Философ” / Св. архиепископ Климент Охридски **23**
„Похвала на цар Иван Александър от 1356 г.” **26**
„Похвала за цар Симеон” / Анонимен автор **XLVII**
„Похвали се малка мома” **XIV**
„Похвално слово за великомъченица Света Неделя ” / Св. патриарх Евтимий Търновски **52**
„Похвално слово за Св. Св. Кирил и Методий” / Св. архиепископ Климент Охридски **24**
„Похвално слово за Света Филотея” / митрополит Йоасаф Бдински **53**
„Похвално слово за Свети Димитър Солунски” / Димитър Кантакузин **57**
„Похвално слово за Свети митрополит Киприан ” / митрополит Григорий Цамблак **55**
„Похвално слово за Свети митрополит Петър” / Св. митрополит Киприан **54**
„Похвално слово за Свети патриарх Евтимий” / митрополит Григорий Цамблак **56**
„Почакай, слънце” / Дора Габе **LXXXI**
„Почакайте до залеза” / Николай Христозов **CXVI**
„Прегръдка” / Блага Димитрова **CIII**
„Предсмъртна молитва” / Константин-Кирил Философ, Св. монах **XLII**
„Приказка за одъра” / Андрей Германов **CXXI**
„Припомняне” / Петко Братинов **CXXXIII**
„Проглас към Евангелието” / епископ Константин Преславски **XLV**
„Прозорец” / Ламар **LXXXVI**
„Простите неща” / Валери Петров **C**
„Пространно житие на Света Петка Търновска” / Св. патриарх Евтимий Търновски **65**
„Пространно житие на Света Филотея Темнишка” / Св. патриарх Евтимий Търновски **66**
„Пространно житие на Свети архиепископ Методий” / Св. архиепископ Климент Охридски **31**
„Пространно житие на Свети епископ Иларион Мъгленски” / Св. патриарх Евтимий Търновски **62**
„Пространно житие на Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски **64**
„Пространно житие на Свети Константин-Кирил” / Св. архиепископ Климент Охридски **30**
„Пространно житие на Свети митрополит Петър” / Св. митрополит Киприан **63**
„Пространно житие на Свети цар Стефан Дечански” / митрополит Григорий Цамблак **67**
„Против потурчванията” / о. Теофан Рилски **60**
„Прощавай, мамо, прощавай” **XXXVII**
„Пушка пукна” **XXIV**

„Радка се отърва от змей” **XV**
„Разказ за пренасяне на мощите на Света Петка Търновска във Видин и Белград” /
митрополит Григорий Цамблак **69**
„Размисъл” / Владимир Башев **CXXVIII**
„Ранила мома бильбиля” **XXXIV**
„Рицарски замък” / Христо Ясенов **LXXIX**
„Родопчанки” / Иван Теофилов **CXVIII**
„Рокля” / Първан Стефанов **CXV**

„Сазът ми” / Цанко Церковски **LXVIII**
„Септември” / Гео Милев **LXXXIII**
„Синко Стояне” **XXVIII**
„Сириус” / Ваня Петкова **CXXXVI**
„Ситен дъжд вали като маргарит” **XXVII**
„Сказание на Свети Йоан Богослов за пришествието Господне на земята” **13**
„Скитникът и враните” / Александър Вутимски **XCIX**
[Слова на Св. епископ Атанасий Александрийски (IV в.) – Търновско евангелие – Свърлижко евангелие – Хлудов паримейник – Хилендарско евангелие – Средецко евангелие – Станиславов пролог – Евангелие от Анхиало – Пролог от 1337/38 г. – Сборник на поп Филип (преписан през 1345/46 г.) – Висарионов патерик – Лаврентиев сборник – Лесновски паренесис – Зографски апостол – Бдински сборник (1359/60 г.) – Средецко евангелие – Станиславов пролог – Евангелие от Анхиало – Пролог от 1337/38 г. – Сборник на поп Филип (преписан през 1345/46 г.) – Висарионов патерик – Лаврентиев сборник – Лесновски паренесис – Зографски апостол – Бдински сборник (1359/60 г.) **74**
„Слово за Адам и Ева от началото до свършека” **5**
„Слово за Възнесение” / Йоан Екзарх **29**
„Слово за отсичане главата на Светия пророк Йоан Кръстител” / митрополит Григорий Цамблак **58**
„Слово за пророк Йеремия и за поробването на Йерусалим” **7**
„Слово за Света Троица” **8**
„Слово за Света Троица” / Св. архиепископ Климент Охридски **27**
„Слово на Господа наш Иисус Христос” **20**
„Слово от Свети Кирил Философ за това, как покръсти българите” / Константин-Кирил Философ, Св. монах **17**
„Слънце и Грозданка” **XVII**
„Созопол” / Радой Ралин **CVII**
„Спомен за страха” / Константин Павлов **CXXII**
„Станав пиле шарено” **XI**
„Стаята” / Атанас Далчев **XCII**
„Стоян и Рада” / Найден Геров **LVI**
„Струна невяста” **XXVI**
„Съкратена история” / **о.** Йоан Зонара (XI-XII – XIV в.) **44**

„Тайна книга на богомилите” **15**
„Тая нощ сънувах” / Христо Ботев **80**
„Творчество” / Петър Караангов **CXVII**
„Три синджира роби” **V**
„Трината братя и златната ябълка” **1**
„Търновски надпис на цар Иван Асен II” (1230 г.) **37**

„Удавници” / Асен Разцветников **LXXXV**
„У Недини слънце грее” **XX**

„Хаджи Димитър” / Христо Ботев **LXIII**
„Хайде, излъжи ме! Разкажи ми…” / Владимир Голев **CIV**
„Хайдутин и бесило” **XXIII**
„Хайдушка глава” **XLI**

„Хайдушки песни” / Пейо Яворов **LXXI**
„Хитър Петър и гостилничарят” **3**
„Ходене на Света Богородица по мъките” **12**
„Христово Воскръсвенье” **XIX**
„Хроника” / Георгий Амартол (842 – 948 – 1078 г.) **43**
„Хубава си, моя горо” / Любен Каравелов **LXII**
„Хубава си, татковино” / Петко Р. Славейков **LVIII**
„Хълмът” / Лъчезар Еленков **CXXX**

„Цар Иван Шишман на Софийско поле” **XVIII**
„Цар Мурад и Мара” **III**
„Цветарка” / Христо Смирненски **LXXX**
„Целина” / Людмил Стоянов **LXXVII**

„Черен арап и хайдут Сидер” / Никола Козлев **LVII**
„Честен кръст” / Борис Христов **CXXXIX**

„Шибил” / Йордан Йовков **91**

„Ще те намеря – ако те потърся” / Михаил Берберов **CXXIV**
„Що ми е мило и драго” **XXI**

„Юнак и гора” **XXV**

„Яна жали девет братя жътвари” **XXXVI**
„Яна кукувица” **V**
„Яничарин тъгува за дома си” **XL**

**КЛЮЧОВИ ДУМИ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ,
ПОСОЧЕНИ ПОД NN I-CXLV**

I. „Ни прела гора, ни ткала” (народна песен – космична – митична) с. 13
II. „Вградената невеста” (народна песен – космична – митична) с. 16
III. „Цар Мурад и Мара” (народна песен – космична – легендарна) с. 18
IV. „Три синджира роби” (народна песен – космична – легендарна) с. 19
V. „Яна кукувица” (народна песен – космична – легендарна) с. 20
VI. „Даваш ли, даваш, Балканджи Йово” (народна песен – космична – легендарна) с. 21
VII. „Марко Кралевити освобождава три синджира роби” (народна песен – космична – легендарна) 23
VIII. „Крали Марко изгубва силата си” (народна песен – космична – легендарна) с. 26
IX. „Индже войвода” (народна песен – космична – легендарна) с. 27
X. „Мануш войвода” (народна песен – космична – легендарна) с. 28
XI. „Станав пиле шарено” (народна песен – космична – приказна) с. 29
XII. „Два са бора ред поредом расли” (народна песен – космична – приказна) с. 30
XIII. „Мома змейовица” (народна песен – космична – приказна) с. 31
XIV. „Похвали се малка мома” (народна песен – космична – приказна) с. 32
XV. „Радка се отърва от змей” (народна песен – космична – приказна) с. 33
XVI. „Неразделни” (народна песен – космична – приказна) с. 34
XVII. „Слънце и Грозданка” (народна песен – космична – приказна) с. 36

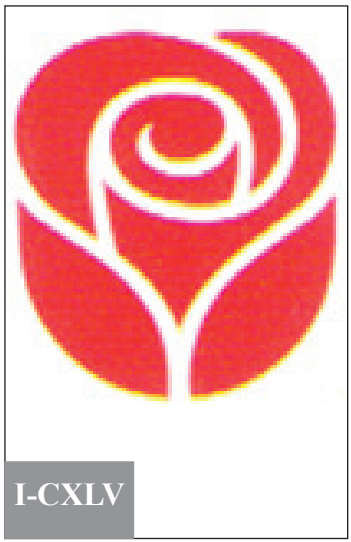

XVIII. „Цар Иван Шишман на Софийско поле” (народна песен – религиозна – Новозаветна) с. 37
XIX. „Христово Воскръсвенье” (народна песен – религиозна – Новозаветна) с. 38
XX. „У Недини слънце грее” (народна песен – социална – мегданска) с. 39
XXI. „Що ми е мило и драго” (народна песен – социална – трудова) с. 40
XXII. „Заплакала ми голема нива...” (народна песен – социална – трудова – жътварска) с. 41
XXIII. „Хайдутин и бесило” (народна песен – социална – хайдушка) с. 42
XXIV. „Пушка пукна” (народна песен – социална – хайдушка) с. 43
XXV. „Юнак и гора” (народна песен – социална – юнашка) с. 44
XXVI. „Струна невяста” (народна песен – битова – семейна) с. 45

XXVII. „Ситен дъжд вали като маргарит” (народна песен – битова – любовна) с. 46
XXVIII. „Синко Стояне” (народна песен – битова – любовна) с. 47
XXIX. „Девойче, жива раздело” (народна песен – битова – любовна) с. 48
XXX. „Гълъб ми гука в усоя” (народна песен – битова – любовна) с. 49
XXXI. „Девойко, девойко, цървено яболко” (народна песен – битова – любовна) с. 50
XXXII. „Ако умрам, да не жалиш” (народна песен – битова – любовна) с. 51
XXXIII. „Лудо ходе сос дружина” (народна песен – битова – обредна – лазарска) с. 52
XXXIV. „Ранила мома бильбиля” (народна песен – битова – обредна – сватбарска) с. 53
XXXV. „Плетит мома мрежа копринена” (народна песен – битова – обредна – сватбарска) с. 54
XXXVI. „Яна жали девет братя жетвари” (народна песен – битова – жаловна) с. 55
XXXVII. „Прощавай, мамо, прощавай” (народна песен – битова – жаловна) с. 56
XXXVIII. „Гробът на Бона” (народна песен – битова – жаловна) с. 57
XXXIX. „Булка и гора” (народна песен – битова – жаловна) с. 58
XL. „Яничарин тъгува за дома си” (народна песен – битова – жаловна) с. 59
XLI. „Хайдушка глава” (народна песен – битова – жаловна) с. 60
XLII. „Предсмъртна молитва” / Св. Константин-Кирил Философ (молитва) с. 63
XLIII. Из „Канон в чест на Димитър Солунски” / Св. архиепископ Методий (молитва) с. 64
XLIV. „Азбучна молитва” / епископ Константин Преславски (молитва) с. 65
XLV. „Проглас към Св. Евангелие” / епископ Константин Преславски (молитва) с. 67
XLVI. Из „Похвално слово за Св. Св. архангелите Михаил и Гавраиил” (похвално слово) / Св. архиепископ Климент Охридски с. 68
XLVII. „Похвала за цар Симеон” / Анонимен автор (похвално слово) с. 69
XLVIII. „Молитва към Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва) с. 73
XLIX. „Молитва на Света Петка след завръщането й от пустинята” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва) с. 74
L. „Възхвала на Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски (похвално слово) с. 76
LI. „Обръщение към Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва) с. 77
LII. „Молитва към Света Петка” / Св. патриарх Евтимий Търновски (молитва) с. 78
LIII. Из „Молитва към Света Богородица” / Димитър Кантакузин (молитва) с. 80
LIV. Из „Горски пътник” / Георги С. Раковски (поема) с. 83
LV. „Къде си, вярна ти любов народна?” / Добри Чинтулов (стихотворение) с. 84
LVI. „Стоян и Рада” / Найден Геров (стихотворение) с. 85
LVII. „Черен арап и хайдут Сидер” / Никола Козлев (поема) с. 88
LVIII. „Хубава си, татковино” / Петко Р. Славейков (стихотворение) с. 89
LIX. „Бисера” / Константин Миладинов (стихотворение) с. 90
LX. Из „Войводата” / Григор Пърличев (поема) с. 96
LXI. „Наздравица” / Райко Жинзифов (стихотворение) с. 97
LXII. „Хубава си, моя горо” / Любен Каравелов (стихотворение) с. 98
LXIII. „Хаджи Димитър” / Христо Ботев (балада) с. 101
LXIV. „Де е България?” / Иван Вазов (стихотворение) с. 102
LXV. „Венеция” / Константин Величков (стихотворение) с. 103
LXVI. „Кирил и Методий” / Стоян Михайловски (стихотворение) с. 104
LXVII. „Неразделни” / Пенчо Славейков (поема) с. 106
LXVIII. „Сазът ми” / Цанко Церковски (стихотворение) с. 107
LXIX. „Българската реч” / Кирил Христов (стихотворение) с. 108
LXX. „Кокичета” / Димитър Полянов (стихотворение) с. 109
LXXI. „Хайдушки песни” / Пейо Яворов (стихотворение) с. 110
LXXII. „Марсилия” / Димитър Бояджиев (стихотворение) с. 112
LXXIII. „На моя син” / Димитър Подвързачов (стихотворение) с. 113

LXXIV. „Към майка си” / Теодор Траянов (стихотворение) с. 114
LXXV. „Луната висне като плод” / Николай Лилиев (стихотворение) с. 115
LXXVI. „Лаура” / Емануил Попдимитров (стихотворение) с. 116
LXXVII. „Целина” / Людмил Стоянов (стихотворение) с. 117
LXXVIII. „Да се завърнеш в бащината къща...” / Димчо Дебелянов (станси) с. 118
LXXIX. „Рицарски замък” / Христо Ясенов (поема) с. 122
LXXX. „Цветарка” / Христо Смирненски (стихотворение) с. 123
LXXXI. „Почакай, слънце” / Дора Габе (стихотворение) с. 124
LXXXII. „Потомка” / Елисавета Багряна (стихотворение) с. 125
LXXXIII. „Септември” / Гео Милев (поема) с. 135
LXXXIV. „Носталгия” / Сергей Румянцев (стихотворение) с. 136
LXXXV. „Удавници” / Асен Разцветникав (поема) с. 138
LXXXVI. „Прозорец” / Ламар (стихотворение) с. 139
LXXXVII. „Във влака” / Николай Марангозов (стихотворение) с. 141
LXXXVIII. „Момина песен” / Магда Петканова (стихотворение) с. 142
LXXXIX. „Музика” / Димитър Пантелеев (стихотворение) с. 143
XC. „Конници” / Никола Фурнаджиев (стихотворение) с. 144
XCI. „В гората зашумя дъждът и ти…” / Христо Радевски (стихотворение) с. 145
XCII. „Стаята” / Атанас Далчев (стихотворение) с. 146
XCIII. „Високи, сини планини / Младен Исаев (стихотворение) с. 147
XCIV. „Вяра” / Никола Вапцаров (стихотворение) с. 152
XCV. „Вълнолом” / Иван Пейчев (стихотворение) с. 153
XCVI. „Посвещение” / Веселин Ханчев (стихотворение) с. 154
XCVII. „Гълъби” / Александър Геров (стихотворение) с. 155
XCVIII. „Какво ли исках от живота…” / Богомил Райнов (стихотворение) с. 156
XCIX. „Скитникът и враните” / Александър Вутимски (стихотворение) с. 157
C. „Простите неща” / Валери Петров (стихотворение) с. 159
CI. „Буйният вятър” / Добри Жотев (стихотворение) с. 161
CII. „Гара” / Никола Зидаров (стихотворение) с. 162
CIII. „Прегръдка” / Блага Димитрова (стихотворение) с. 163
CIV. „Хайде, излъжи ме! Разкажи ми…” / Владимир Голев (стихотворение) с. 164
CV. „Между небето и земята” / Димитър Методиев (стихотворение) с. 165
CVI. „Дали защото си безкрайно млада…” / Божидар Божилов (стихотворение) с. 166
CVII. „Созопол” / Радой Ралин (стихотворение) с. 167
CVIII. „Любов – магическа реалност” / Павел Матев (стихотворение) с. 168
CIX. „България” / Георги Джагаров (стихотворение) с. 169
CX. „Мечешка кожа” / Иван Радоев (поема) с. 170
CXI. „Внезапно чувство” / Найден Вълчев (стихотворение) с. 171
CXII. „Най-важното е да бъдеш цветен” / Лиляна Стефанова (стихотворение) с. 172
CXIII. „Внезапно” / Станка Пенчева (стихотворение) с. 173
CXIV. „Дни на проверка” / Пеньо Пенев (поема) с. 183
CXV. „Рокля” / Първан Стефанов (стихотворение) с. 184
CXVI. „Почакайте до залеза” / Николай Христозов (стихотворение) с. 185
CXVII. „Творчество” / Петър Караангов (стихотворение) с. 186
CXVIII. „Родопчанки” / Иван Теофилов (стихотворение) с. 187
CXIX. „Пейзаж” / Иван Динков (стихотворение) с. 188
CXX. „Момче” / Слав Хр. Караславов (стихотворение) с. 189
CXXI. „Приказка за одъра” / Андрей Германов (стихотворение) с. 190
CXXII. „Спомен за страха” / Константин Павлов (поема) с. 193
CXXIII. „Паисий обикаля още” / Евтим Евтимов (стихотворение) с. 194
CXXIV. „Ще те намеря – ако те потърся” / Михаил Берберов (стихотворение) с. 195
CXXV. „Колко си хубава!...” / Христо Фотев (стихотворение) с. 197
CXXVI. „На жена ми” / Дамян Дамянов (стихотворение) с. 198

CXXVII. „Интелигентска поема” / Любомир Левчев (поема) с. 203
CXXVIII. „Размисъл” / Владимир Башев (стихотворение) с. 204
CXXIX. „Поезия за Созопол” / Никола Инджов (стихотворение) с. 206
CXXX. „Хълмът” / Лъчезар Еленков (стихотворение) с. 207
CXXXI. „Ний може да имаме много жени…” / Стефан Цанев (стихотворение) с. 208
CXXXII. „Кадър от филм – Пролет 1945” / Драгомир Шопов (стихотворение) с. 209
CXXXIII. „Припомняне” / Петко Братинов (стихотворение) с. 210
CXXXIV. „Любов необяснима” / Недялко Йорданов (стихотворение) с. 211
CXXXV. „Игра” / Кирил Гончев (стихотворение) с. 212
CXXXVI. „Сириус” / Ваня Петкова (стихотворение) с. 213
CXXXVII. „Кактус” / Георги Константинов (стихотворение) с. 214
CXXXVIII. „Местожителство” / Петър Велчев (стихотворение) с. 215
CXXXIX. „Честен кръст” / Борис Христов (поема) с. 221
CXL. „Лято” / Миряна Башева (стихотворение) с. 222
CXLI. „Париж” / Кирил Кадийски (стихотворение) с. 223
CXLII. „Опит за автопортрет” / Маргарита Петкова (стихотворение) с. 224
CXLIII. „Ето ме днес…” / Петя Дубарова (стихотворение) с. 225
CXLIV. „Бъди” / Елена Алекова (стихотворение) с. 226
CXLV. „Искаш ли да станеш мисъл…” / Георги Господинов (стихотворение) с. 227

КЛЮЧОВИ ДУМИ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ,

ПОСОЧЕНИ ПОД NN 1-121

1. „Тримата братя и златната ябълка”
(народна приказка – космична – вълшебна) (подбор и обратобтка) с. 243
2. „Крали Марко спасява три синджира роби”
(народна приказка – космична – легендарна) (подбор и обработка) с. 245
3. „Хитър Петър и гостилничарят” (народна приказка – битова –
хумористична) (подбор и обработка) с. 246
4. Народни пословици и поговорки (подбор и обработка) с. 250
5. „Слово за Адам и Ева от началото до свършека” (Старозаветен апокриф) с. 256
6. „Видение, което видя Свети Исайя пророк, син Амосов”
(Старозаветен апокриф) с. 260
7. „Слово за пророк Йеремия и за поробването на Йерусалим”
(Старозаветен апокриф) с. 265
8. „Слово за Светата Троица” (Старозаветен апокриф) с. 267
9. „Мъдростта на еврейския цар Соломон, син Давидов”
(Старозаветен апокриф) с. 273
10. „Повест на архиепископ Яков Йерусалимски за рождението на преславната наша Владичица Света Богородица и Вечнодева Мария” (Новозаветен апокриф) с. 280
11. „Житие на блажения апостол Свети Петър” (Новозаветен апокриф) с. 285
12. „Ходене на Света Богородица по мъките” (Новозаветен апокриф) с. 290
13. „Сказание на Свети Йоан Богослов
за пришествието Господне на земята”
(Новозаветен апокриф) с. 294
14. „Повест за Кръстното дърво” /
о. Йеремия (апокриф) с. 302
15. „Тайна книга на богомилите” (апокриф) с. 306
16. „Български апокрифен летопис” (апокриф) с. 309
17. „Слово от Свети Кирил Философ за това,
как покръсти българите” /
Св. Константин-Кирил Философ (апокриф) с. 311
18. „Молитва на Свети Архангел Михаил против мора
и вещици, вампири и вятър, които са
през деня и нощта” (апокрифна молитва) с. 312
19. „Месецослов” (гадателна книга) с. 313
20. „Слово на Господа наш Иисус Христос”
(апокрифни въпроси и отговори) с. 316
21. „За буквите” / Черноризец Храбър
(полемично съчинение) с. 320
22. „Беседа против богомилите” /
презвитер Козма (полемично съчинение) с. 347
23. „Похвала за Свети Кирил Философ” / Св. архиепископ
Климент Охридски (похвално слово) с. 351

1-121

24. „Похвално слово за Св. Св. Кирил и Методий” /
Св. архиепископ Климент Охридски (похвално слово) с. 357
25. „Похвала за Свети апостол Йоан Богослов” / Йоан Екзарх (похвално слово) с. 363
26. „Похвала на цар Иван Александър от 1356 г.” (похвално слово) с. 365
27. „Слово за Света Троица” / Св. архиепископ Климент Охридски
(поучително слово) с. 371
28. Из „Учителното Евангелие” / епископ Константин Преславски (поучително слово) с. 375
29. „Слово за Възнесение” / Йоан Екзарх (поучително слово) с. 378
30. „Пространно житие на Свети Константин-Кирил” /
Св. архиепископ Климент Охридски (житие на Светец) с. 398
31. „Пространно житие на Свети архиепископ Методий” (житие на Светец) с. 407
32. „Народно житие на Свети Иван Рилски” (житие на Светец) с. 414
33. „Именник на българските канове” (летописно съчинение) с. 416
34. „Надписи около Мадарския скален релеф” (надписи) с. 418
35. „Надписи на кан Омуртаг” (Колона от тъмен сиенит.
Църква „Св. 40 мъченици”, В. Търново) (надпис) с. 420
36. „Битолски надпис на цар Иван Владислав” (1016 г.) (надпис) с. 421
37. „Търновски надпис на цар Иван Асен II” (1230 г.) (надпис) с. 422
38. „Историкии” /епископ Константин Преславски (историко-летописно съчинение) с. 426
39. Из „Синодика на цар Борил: I. Събор против богомилите при цар Борил в 1211 г.”
(историко-летописно съчинение) с. 428
40. Из „Синодика на цар Борил: II. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 г.”
(историко-летописно съчинение) с. 430
41. „Летописен разказ от времето на цар Иван Асен II”
(историко-летописно съчинение) с. 432
42. „Безименна българска летопис” (историко-летописно съчинение) с. 437
43. „Хроника” / Георгий Амартол (842 – 948 – 1078 г.) (хроника) с. 456
44. „Съкратена история” (XI-XII – XIV в.) / о. Йоан Зонара (хроника) с. 471
45. Из „Историческо сказание” / митрополит Константин Манасий (XII в. – преди 1344/45 г.)
(лирико-епична хроника) с. 476
46. Из „Симеоновия сборник” (X в.) – „Изборник” (1073 г.):
„За дванадесетте камъка, които бяха вградени в нагръдника на първосвещеника”
/ Св. Епифаний Кипърски (ок. 315-403) –
„От догматичните съчинения” / Св. Августин (354-430) (натурфилософия) с. 481
47. Из „Симеоновия сборник” (X в.) – „Изборник (1073 г.): „За естеството на човека” / Немесий,
епископ Емески (ок. 400-та г.) (натурфилософия) с. 481
48. Из „Симеоновия сборник” (X в.) – „Изборник” (1073 г.): Из „Диалози”
/ Псевдо-Кесарий (натурфилософия) с. 494
49. Из „Симеоновия сборник” (X в.) – „Изборник” (1073 г.):
„За явлението Господне. От апостолските заповеди”
(по александрийския календар) – Из „Хрониките”; „От същия автор” / епископ
Евсевий Кесарийски (IV в.) – „За Рождество Христово” /
презвитер Исихий Йерусалимски (ок. 450 г.) –
„За македонските месеци според църковното предание” /
Св. Йоан Дамаскин (VII-VIII в.) (натурфилософия) с. 500
50. Из „Небеса” / Йоан Екзарх (натурфилософия) с. 506
51. Из „Шестоднев” / Йоан Екзарх (натурофилософия) с. 517
52. „Похвално слово за великомъченица Света Неделя” /
Св. патриарх Евтимий Търновски (похвално слово) с. 532
53. „Похвално слово за Света Филотея” / митрополит Йоасаф Бдински
(похвално слово) с. 541
54. „Похвално слово за Свети митрополит Петър” /
Св. митрополит Киприан (похвално слово) с. 547
55. „Похвално слово за Свети митрополит Киприан” /
митрополит Григорий Цамблак (похвално слово) с. 554

56. „Похвално слово за Свети патриарх Евтимий” /
митрополит Григорий Цамблак (похвално слово) с. 568
57. „Похвално слово за Свети Димитър Солунски” /
Димитър Кантакузин (похвално слово) с. 573
58. „Слово за отсичане главата на Светия прокор Йоан Кръстител” /
митрополит Григорий Цамблак (поучително слово) с. 578
59. Из „Поучение за простите” / йеромонах Йосиф Брадати (поучително слово) с. 580
60. Из „Против потурчванията” / о. Теофан Рилски (поучително слово) с. 581
61. Из „Слово за ползата от четенето” / о. Йосиф Хилендарски (поучително слово) с. 582
62. „Пространно житие на Свети епископ Иларион Мъгленски” /
Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светец) с. 597
63. „Пространно житие на Свети митрополит Петър” /
Св. митрополит Киприан (житие на Светец) с. 607
64. „Пространно житие на Свети Иван Рилски” / Св. патриарх Евтимий Търновски
(житие на Светец) с. 617
65. „Пространно житие на Света Петка Търновска” /
Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светица) с. 627
66. „Пространно житие на Света Филотея Темнишка” /
Св. патриарх Евтимий Търновски (житие на Светица) с. 637
67. „Пространно житие на Свети цар Стефан Дечански” /
митрополит Григорий Цамблак (житие на Светец) с. 656
68. „Мъчение на Свети Йоан Нови Сучавски” (Белиградски) /
митрополит Григорий Цамблак (житие на Светец) с. 661
69. „Разказ за пренасяне на мощите на Света Петка Търновска във Видин и Белград” /
митрополит Григоий Цамблак (житие на Светица) с. 665
70. Из „Възстановяване на Рилския манастир и пренасянето на мощите на
Свети Иван Рилски в Рила” / Владислав Граматик
(историко-летописно съчинение) с. 667
71. „Кратка хроника на XVI в.” (историко-летописно съчинение) с. 669
72. „История на София и България” (XVII в.) / епископ Петър Богдан
(историко-летописно съчинение) с. 672
73. „Потурчване на Чепино” / о. Методий Драгинов (XVIII в.)
(историко-летописно съчинение) с. 673
74. Слова на Св. епископ Атанасий Александрийски (IV в.) – Търновско евангелие –
Свърлижко евангелие – Хлудов паримейник – Хилендарско евангелие –
Средецко евангелие – Станиславов пролог – Евангелие от Анхиало –
Пролог от 1337/38 г. – Сборник на поп Филип (преписан през 1345/45 г.) –
Висарионов патерик – Лаврентиев сборник – Лесновски паренесис –
Зографски апостол – Бдински сборник (1359/60 г.) –
Четвероевангелие на видинския митрополит Данаил (преди 1360 г.) –
Гръцки стихирар (1367 г.) – Апостол с тълкувания от времето на
цар Иван Александър (1331-1337 г.) – Осмогласник от времето на
цар Иван Александър (1331-1337 г.) ... (приписки с летописен характер) с. 681
75. „Отломки по средновековна космография и география” / Константин Костенечки (ок.
1380 – третото десетилетие на XV в.) (компилация от:
„Solutiones breves quastionum naturalium” /
„Кратки обяснения по природни въпроси”/ на Симеон Сит /I пол. на X в./;
„De omnifaria doctrina” – За всеобщата наука”/ на Михаил Псел /1018-1078
(1096)/; „Шестоднев” на Св. Василий Велики / ок. 329 или 379/ и др.)
(натурфилософия) с. 693
76. Из „История славяноболгарская ...” (1762 г.) / Св. о. Паисий Хилендарски
(публицистична хроника) с. 711
77. Из „Житие и страдания грешнаго Софрония” /
Св. епископ Софроний Врачански (автобиография) с. 714

78. Из „Българи от старо време” / Любен Каравелов (повест) с. 719
79. Из „Нещастна фамилия” / Васил Друмев (повест) с. 722
80. „Тая нощ сънувах...” / Христо Ботев (фейлетон) с. 725
81. Из „Под игото” / Иван Вазов (роман) с. 727
82. Из „Чичовци” / Иван Вазов (повест) с. 729
83. Из „Една българка” / Иван Вазов (разказ) с. 731
84. Из „Записки по българските въстания” / Захарий Стоянов (документален епос) с. 734
85. Из „Меракът на чичо Денчо” / Михалаки Георгиев (разказ) с. 737
86. Из „Бай Ганьо” / Алеко Константинов (хумористично-сатирична книга) с. 737
87. Из „Дядовата Славчова унука” / Тодор Влайков (повест) с. 741
88. Из „Хоро” / Антон Страшимиров (роман) с. 745
89. „По жътва” / Елин Пелин (разказ) с. 747
90. „Змейно” / Петко Ю. Тодоров (идилия) с. 750
91. „Шибил” / Йордан Йовков (разказ) с. 754
92. Из „Вампирова булка” / Николай Райнов (разказ) с. 760
93. Из „Кръв” / Константин Константинов (разказ) с. 763
94. „Под шарената черга” / Чудомир с. 765
95. Из „Железният светилник” / Димитър Талев (роман) с. 768
96. Из „Дамата с рентгеновите очи” / Светослав Минков (разказ) с. 771
97. Из „Татул” / Георги Караславов (роман) с. 774
98. Из „Антихрист” / Емилиян Станев (роман) с. 778
99. Из „Тютюн” / Димитър Димов Станев (роман) с. 782
100. Из „Нощем с белите коне” / Павел Вежинов (роман) с. 786
101. Из „Златният век” / Андрей Гуляшки (роман) с. 789
102. Из „Приключенията на червеното сандъче” / Камен Калчев (приказка) с. 791
103. Из „Галактическа балада” / Емил Манов (роман) с. 794
104. Из „Един наивник на средна възраст” / Богомил Райнов (роман) с. 797
105. „Мъжки времена” / Николай Хайтов (разказ) с. 801
106. Из „Войната на таралежите” / Братя Мормареви (роман) с. 804
107. Из „Преди да се родя и след смъртта ми” / Ивайло Петров (роман) с. 807
108. Из „Цената на златото” / Генчо Стоев (роман) с. 809
109. Из „Много тежко наказание” / Кольо Георгиев (разказ) с. 811
110. Из „Пътят на Икар” / Любен Дилов (роман) с. 813
111. Из „Епични времена” / Йордан Радичков (разказ) с. 819
112. Из „Предречено от Пагане” / Вера Мутафчиева (роман) с. 822
113. Из „Корените” / Васил Попов (разказ) с. 824
114. Из „Време разделно” / Антон Дончев (роман) с. 826
115. Из „Фантастът” / Дончо Цончев (разказ) с. 828
116. Из „Дунав мост” / Георги Мишев (роман) с. 830
117. Из „Къща отвъд света” / Георги Данаилов (роман) с. 832
118. Из „Бракониери” / Любен Петков (разказ) с. 834
119. Из „Ая” / Никола Радев (разказ) с. 836
120. Из „Белият дявол” / Христо Калчев (роман) с. 838
121. Из „Предназначението на човека” / Владимир Зарев (роман) с. 840

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ КЪМ ПУБЛИКАЦИИТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN I-CXLV

„Приказна мома" / Лили Димкова (платно) (*с. 9*)
„Три синджира роби" / Ангелина Илиева (платно, фрагмент) (*с. 11*)
I „Св. Георги Победоносец" (съвременна икона) (*с. 13*)
II „Дяволският мост на р. Арда" (построен през 1511 г. от Уста Димитър; смята се, че в основата му е вградена сянка) (фотография) (*с. 14*)
III „Султан Мурад III" (платно) (*с. 17*)
IV „Три синджира роби" / Ангелина Илиева (платно) (*с. 19*)
V „Норвежка приказка" / Юлиян Кръстев (рисунка) (*с. 20*)
VI „Майка" / Юлиян Кръстев (рисунка) (*с. 21*)
VII „Крепостта Крали Марко в Прилеп" (фотография, фрагмент) (*с. 22*)
VIII „Крепостта Крали Марко в Прилеп" (фотография, фрагмент) (*с. 24*)
IX „Индже войвода" / Илия Петров (графика) (*с. 27*)
X „Индже войвода" / Илия Петров (графика) (*с. 28*)
XI „Мома" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 29*)
XII „Два са бора ред поредом расли" (фотография) (*с. 30*)
XIII „Приказна мома" / Лили Димкова (платно, фрагмент) (*с. 31*)
XIV Б. и. / Ангел Ангелов (рисунка) (*с. 32*)
XV „Пробуждане" / Дечко Узунов (платно) (*с. 33*)
XVI „Небеса" (фотоколаж) (*с. 34*)
XVII „Пътят на Слънцето" / Юлиян Кръстев (платно) (*с. 35*)

XVIII „Цар Иван Шишман" / Б. а. (рисунка) (*с. 37*)
XIX „Възкресение Христово" (религиозна живопис, фрагмент) (*с. 38*)
XX „Сънят на Слънцето" / Юлиян Кръстев (рисунка) (*с. 39*)
XXI „Селянин с грозде" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 40*)
XXII „Жътварка" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 41*)
XXIII „Стефан Караджа" (фотография, фрагмент) (*с. 41*)
XXIV „Панайот Хитов" (фотография, фрагмент) (*с. 43*)
XXV „Хаджи Димитър" (фотография, фрагмент) (*с. 44*)
XXVI „Мома от Кюстендилско" / Владимир Димитров – Майстора (рисунка) (*с. 45*)
XXVII „Мома с ябълки" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 46*)
XXVIII „Мома от Калотинци" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 47*)
XXIX „Пролет" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 48*)
XXX „Момиче със слънчогледи" / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 49*)

XXXI „Мома на фона на ябълки” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 50*)
XXXII „Момиче с гергини” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 51*)
XXXIII „Кюстендилски моми” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 52*)
XXXIV „Сватба” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 53*)
XXXV „Моми от Кюстендилско” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 54*)
XXXVI „Жътварка” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 55*)
XXXVII „Майката на художника Владимир Димитров – Майстора” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 56*)
XXXVIII „Жена от Кюстендилско” / Владимир Димитров – Майстора (платно, фрагмент) (*с. 57*)
XXXIX „Българка” / Дечко Узунов (рисунка) (*с. 58*)
XL „Еничарин” (гравюра) (*с. 59*)
XLI „Христо Ботев” (фотография, фрагмент) (*с. 60*)
„Симеон I Велики – княз на България от 893 г., от 918 – цар” / Алфонс Муха (платно, фрагмент) (*с. 61*)
XLII „Свети Седмочисленици” (икона) (*с. 63*)
XLIII „Свети Равноапостол Методий” (икона) (*с. 64*)
XLIV „Азбучна молитва” / епископ Константин Преславски (факсимиле на средновековен ръкопис) (*с. 65*)
XLV„Проглас към Евангелието” / епископ Константин Преславски (факсимиле от препис, направен на глаголица) (*с. 66*)
XLVI „Св. архиепископ Климент Охридски” (фрагмент от стенопис от Чекотинския манастир) (*с. 68*)
XLVII „Симеон I Велики – княз на България от 893 г., от 918 – цар” / Алфонс Муха (платно, фрагмент) (*с. 69*)
„Сватбеното шествие” (1304 г.) / Джото ди Бондоне (фреска от Капела Скровени в Падуа, фрагмент) (*с. 71*)
XLVIII „Свети Иван Рилски със сцени от неговия живот” (стенопис) (*с. 73*)
XLIX „Света Богородица с Младенеца” (съвременна икона) (*с. 74*)
L „Сватбеното шествие” (1304 г.) / Джото ди Бондоне (фреска от Капела Скровени в Падуа, фрагмент) (*с. 75*)
LI „Сватбеното шествие” (1304 г.) / Джото ди Бондоне (фреска от Капела Скровени в Падуа, фрагмент) (*с. 77*)
LII „Света Вероника с неръкотворния образ на Иисус Христос” (съвременна икона) (*с. 78*)
LIII „Пресвета Богородица Фьодоровска” (икона) (*с. 79*)
„Знамето на Панагюрското въстание, ушито от Райна Княгиня” (фотография) (*с. 81*)
LIV „Георги С. Раковски” (фотография) (*с. 83*)
LV „Добри Чинтулов” (фотография) (*с. 84*)
LVI „Найден Геров” (фотография) (*с. 85*)
LVII „Никола Козлев” (фотография) (*с. 86*)
LVIII „Петко Р. Славейков” (фотография) (*с. 89*)
LIX „Константин Миладинов” (фотография) (*с. 90*)
LX „Гргигор Пърличев” (фотография) (*с. 91*)
LXI „Райко Жинзифов” (фотография) (*с. 97*)
LXII „Любен Каравелов” (фотография) (*с. 98*)
„Двете сватби” / Златю Бояджиев (платно, фрагмент) (*с. 99*)
LXIII „Христо Ботев” (фотография) (*с. 101*)
LXIV „Иван Вазов” (фотография) (*с. 102*)
LXV „Константин Величков” (фотография) (*с. 103*)
LXVI „Стоян Михайловски” (фотография) (*с. 104*)
LXVII „Пенчо Славейков” (фотография) (*с. 105*)
LXVIII „Цанко Церковски” (фотография) (*с. 107*)
LXIX „Кирил Христов” (фотография) (*с. 108*)
LXX „Димитър Полянов” (фотография) (*с. 109*)

LXXI „Пейо Яворов” (фотография) (*с. 110*)
LXXII „Димитър Бояджиев” (фотография) (*с. 111*)
LXXIII „Димитър Подвързачов” (фотография) (*с. 113*)
LXXIV „Теодор Траянов” (фотография) (*с. 114*)
LXXV „Николай Лилиев” (фотография) (*с. 115*)
LXXVI „Емануил Попдимитров” (фотография) (*с. 116*)
LXXVII „Людмил Стоянов” (фотография) (*с. 117*)
LXXVIII „Димчо Дебелянов” (фотография) (*с. 118*)
LXXIX „Христо Ясенов” (фотография) (*с. 119*)
LXXX „Христо Смирненски” (фотография) (*с. 123*)
LXXXI „Дора Габе” (фотография) (*с. 124*)
LXXXII „Елисавета Багряна” (фотография) (*с. 125*)
„Без название” / Светлин Русев (платно, фрагмент) (*с. 127*)
LXXXIII „Гео Милев” (фотография) (*с. 129*)
LXXXIV „Сергей Румянцев” (фотография) (*с. 136*)
LXXXV „Асен Разцветников” (фотография) (*с. 137*)
LXXXVI „Ламар” (фотография) (*с. 139*)
LXXXVII „Николай Марангозов” (фотография) (*с. 140*)
LXXXVIII „Магда Петканова” (фотография) (*с. 142*)
LXXXIX „Димитър Панталеев” (фотография) (*с. 143*)
XC „Никола Фурнаджиев” (фотография) (*с. 144*)
XCI „Христо Радевски” (фотография) (*с. 145*)
XCII „Атанас Далчев” (фотография) (*с. 146*)
XCIII „Младен Исаев” (фотография) (*с. 147*)
„Без название” / Евгений Босяцки (рисунка) (*с. 149*)
XCIV „Никола Вапцаров” (фотография) (*с. 151*)
XCV „Иван Пейчев” (фотография) (*с. 153*)
XCVI „Веселин Ханчев” (фотография) (*с. 154*)
XCVII „Александър Геров” (фотография) (*с. 155*)
XCVIII „Богомил Райнов” (фотография) (*с. 156*)
XCIX „Александър Вутимски” (фотография) (*с. 157*)
C „Валери Петров” (фотография) (*с. 159*)
CI „Добри Жотев” (фотография) (*с. 160*)
CII „Николай Зидаров” (фотография) (*с. 162*)
CIII „Блага Димитрова” (фотография) (*с. 163*)
CIV „Владимир Голев” (фотография) (*с. 164*)
CV „Димитър Методиев” (фотография) (*с. 165*)
CVI „Божидар Божилов” (фотография) (*с. 166*)
CVII „Радой Ралин” (фотография) (*с. 167*)
CVIII „Павел Матев” (фотография) (*с. 168*)
CIX „Георги Джагаров” (фотография) (*с. 169*)
CX „Иван Радоев” (фотография) (*с. 170*)
CXI „Найден Вълчев” (фотография) (*с. 171*)
CXII „Лиляна Стефанова” (фотография) (*с. 172*)
CXIII „Станка Пенчева” (фотография) (*с. 173*)
„Автопортрет” / Иван Милев (платно, фрагмент) (*с. 175*)
CXIV „Пеньо Пенев” (фотография) (*с. 177*)
CXV „Първан Стефанов” (фотография) (*с. 184*)
CXVI „Николай Христозов” (фотография) (*с. 185*)
CXVII „Петър Караангов” (фотография) (*с. 186*)
CXVIII „Иван Теофилов” (фотография) (*с. 187*)
CXIX „Иван Динков” (фотография) (*с. 188*)
CXX „Слав Хр. Караславов” (фотография) (*с. 189*)
CXXI „Андрей Германов” (фотография) (*с. 190*)
CXXII „Константин Павлов” (фотография) (*с. 191*)

CXXIII „Евтим Евтимов” (фотография) (*с. 194*)
CXXIV „Михаил Берберов” (фотография) (*с. 195*)
CXXV „Христо Фотев” (фотография) (*с. 196*)
CXXVI „Дамян Дамянов” (фотография) (*с. 198*)
CXXVII „Любомир Левчев” (фотография) (*с. 199*)
CXXVIII „Владимир Башев” (фотография) (*с. 204*)
CXXIX „Никола Инджов” (фотография) (*с. 205*)
CXXX „Лъчезар Еленков” (фотография) (*с. 207*)
CXXXI „Стефан Цанев” (фотография) (*с. 208*)
CXXXII „Драгомир Шопов” (фотография) (*с. 209*)
CXXXIII „Петко Братинов” (фотография) (*с. 210*)
CXXXIV „Недялко Йорданов” (фотография) (*с. 211*)
CXXXV „Кирил Гончев” (фотография) (*с. 212*)
CXXXVI „Ваня Петкова” (фотография) (*с. 213*)
CXXXVII „Георги Константинов” (фотография) (*с. 214*)
CXXXVIII „Петър Велчев” (фотография) (*с. 215*)
CXXXIX „Борис Христов” (фотография) (*с. 216*)
CXL „Миряна Башева” (фотография) (*с. 222*)
CXLI „Кирил Кадийски” (фотография) (*с. 223*)
CXLII „Маргарита Петкова” (фотография) (*с. 224*)
CXLIII „Петя Дубарова” (фотография) (*с. 225*)
CXLIV „Елена Алекова” (фотография) (*с. 226*)
CXLV „Георги Господинов” (фотография) (*с. 227*)

СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ
КЪМ ПУБЛИКАЦИИТЕ, ПОСОЧЕНИ ПОД NN 1-121

„Портрет" от цикъла „Българските светци" / Лили Димкова (*с. 229*)
„Странстващият пастир" / Борис Георгиев (платно, 1922 г.) (*с. 231*)
1. „Дървото със златната ябълка" / Николай Райнов (рисунка, фрагмент) (*с. 233*)
2. „Крали Марко" / Б. а. (рисунка) (*с. 244*)
3. „Хитър Петър" / Илия Бешков (графика) (*с. 244*)
4. „Странстващият пастир" / Борис Георгиев (платно, 1922 г.) (*с. 247*)
„Св. Константин-Кирил Философ", изографисан на Северния Престол на Патриаршеската катедрала храм-паметник „Св.
Александър Невски" / Иван Мърквичка (икона) (*с. 251*)
5. „Адам и Ева" / Лукас Кранах Старший (платно) *(с. 253)*
6. „Пророк Исайя, син Амосов" (фреска) *(с. 257)*
7. „Пророк Йеремия" (икона) *(с. 261)*
8. „Св. Троица" / Андрей Рубльов (икона) *(с. 266)*
9. „Цар Соломон" (платно) *(с. 268)*
10. „Богородица царица Всенебесна / Пиеро дела Франческа (стенопис) *(с. 274)*
11. „Св. апостол Петър" (1546 г.) (икона) *(с. 281)*
12. „Владимирска Богородица" (XII в.) (икона) *(с. 286)*
13. „Св. Йоан Богослов" / Диего Веласкес (платно) *(с. 291)*

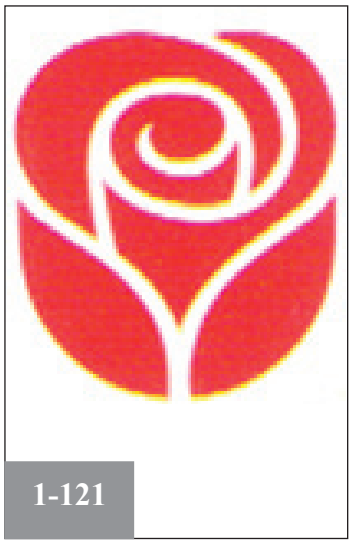

14. „Христос на Кръста" (XII в.) (икона от манастира „Св. Екатерина" в Синай) *(с. 295)*
15. „Св. Гавриил Лесновски – водач на богомилите (икона; фрагмент) *(с. 303)*
16. „Мойсей получава скрижалите от Господа" (икона) *(с. 307)*
17. „Св. Константин-Кирил Философ" (икона) *(с. 310)*
18. „Св. архангел Михаил" (икона от Константинопол от XIV в.) *(с. 312)*
19. „Св. Пантелеймон Никомидийски" (икона от XIII в. от манастира „Св. Екатерина" в Синай) *(с. 313)*
20. „Господ Иисус Христос Пантократор" (икона от VI в. от манастира „Св. Екатерина" в Синай) *(с. 314)*
21. „Св. Методий" (стенопис в главната църква на Зографския манастир, 1814 г.) *(с. 317)*
22. „Беседа против богомилите" / Презвитер Козма (факсимиле от ръкописа, съхраняван в Народната библиотека в Сърбия) *(с. 321)*
23. „Св. архиепископ Климент Охридски" (стилизирана икона) *(с. 348)*
24. „Св. Св. равноапостоли Кирил и Методий" (икона) *(с. 352)*

25. „Св. Йоан Богослов” (икона) ***(с. 358)***
26. „Цар Иван Александър и царица Сара-Теодора с царевичите Иван-Асен и Иван Шишман” (миниатюра от Лондонското Четвероевангелие на цар Иван Александър; фрагмент) ***(с. 364)***
27. „Св. архиепископ Климент Охридски” (икона) ***(с. 366)***
28. „Учително евангелие” / епископ Константин Преславски (факсимиле) ***(с. 372)***
29. „Шестоднев” / Йоан Екзарх (факсимиле от страница на препис от XIV в., съхраняван в Библиотеката на Рилския манастир) ***(с. 376)***
30. Гробът на Св. Константин-Кирил Философ в църквата „Сан Клементе” в Рим (фотография; репродукция) ***(с. 379)***
31. „Успение на Св. Методий” (икона) ***(с. 399)***
32. „Св. Иван Рилски” (икона) ***(с. 408)***
33. „Златното съкровище от Наг Сен-Миклош” (съдове, репродукция) ***(с. 415)***
34. „Мадарски скален релеф” (схема, репродукция) ***(с. 417)***
35. „Надпис на хан Омуртаг” (колона от тъмен сиенит от църквата „Св. Св. 40 мъченици” във Велико Търново) ***(с. 419)***
36. „Битолски надпис на цар Иван Владислав от 1016 г.” (фотография) ***(с. 421)***
37. „Търновски надпис на цар Иван Асен” (фотография) ***(с. 422)***
38. „Учително евангелие” / епископ Константин Преславски (миниатюра) ***(с. 408)***
39. „Монета с изображението на цар Борил” (фотография, фрагмент) ***(с. 427)***
40. „Останки от Катедралния патриаршески и митрополитски храм на Дръстър и патриаршеската резиденция на първия български патриарх” (фотография) ***(с. 429)***
41. „Дубровнишката грамота на цар Иван Асен II” (факсимиле) ***(с. 431)***
42. „Първата монета на български цар, известна засега в един единствен екземпляр” (фрагмент) ***(с. 433)***
43. „Миниатюра с изображението на Георгий Амартол от Тверския препис на хрониката от XIV в.” (фрагмент) ***(с. 438)***
44. „Миниатюра на император Константин Велики от страница от преписа на „Всемирна история” на о. Йоан Зонара от XV в. (фрагмент) ***(с. 457)***
45. „Покръстването на българите” (миниатюра от Ватиканския препис на Манасиевата хроника) ***(с. 472)***
46. „Цар Симеон пред вратите на Константинопол” / Николай Павлович (графика, фрагмент) ***(с. 477)***
47. „Цар Симеон – Златният век” / Димитър Гюдженов (платно) ***(с. 482)***
48. „Цар Симеон” / Симеон Великов (графика) ***(с. 484)***
49. „Преговори между цар Симеон и египетския емир Фадлун” / Анонимен автор (миниатюра) ***(с. 495)***
50. „Христос – Небесен цар” (икона) ***(с. 501)***
51. Страница от препис на „Шестоднев” на Йоан Екзарх” (факсимиле) ***(с. 507)***
„Рождество Христово” / Джото ди Бондоне (фреска) ***(с. 519)***
52. „Св. Неделя” (икона) ***(с. 521)***
53. „Св. преподобна Филотея Търновска” (икона) ***(с. 533)***
54. „Св. митрополит Киевски, Литовски, Московски и на цяла Русия” (икона) ***(с. 542)***
55. „Киевският митрополит Григорий Цамблак” (миниатюра, фрагмент) ***(с. 548)***
56. „Св. патриарх Евтимий” (фреска от параклиса в Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”, фрагмент) ***(с. 555)***
57. „Св. великомъченик Димитър Солунски” (икона) ***(с. 569)***
58. „Ръкопис” / митрополит Григорий Цамблак (факсимиле) ***(с. 574)***
59. „Йосиф Брадати” / Анонимен автор (рисунка) ***(с. 579)***
60. „Св. Иван Рилски” (стенопис от Рилския манастир, фрагмент) ***(с. 581)***
61. „Пресвета Богородица Троеручица” (икона от XIV в. от Хилендарския манастир) ***(с. 582)***
62. „Св. Иларион Мъгленски” (стенопис в Араповския манастир, 1864 г.) ***(с. 583)***
63. „Св. Петър Киевски” (икона от XV в.) ***(с. 598)***
64. „Св. Иван Рилски” (медна гравюра с житийни сцени, 1874 г. – собственост на националния музей при Рилския манастир) ***(с. 608)***

65. „Св. Петка Търновска" (икона, рисувана от Николай Павлович, 1872 г.) ***(с. 618)***
66. „Св. Филотея Търновска" (икона) ***(с. 628)***
67. „Св. Стефан Дечански" (икона) ***(с. 638)***
68. „Св. великомъченик Йоан Нови Сучавски (Белиградски)" (икона) ***(с. 657)***
69. „Св. Петка Търновска" (икона) ***(с. 662)***
70. „Възвръщане на мощите на Св. Иван Рилски" (стенопис от притвора на църквата „Св. Св. Петър и Павел" в метоха Орлица (фрагмент) ***(с. 666)***
71. „Еничари, сражаващи се с рицарите хоспиталиери при обсадата на Родос през 1522 г." (миниатюра, фрагмент) ***(с. 668)***
72. „Герб на България", нарисуван от Петър Богдан Бакшев (рисунка) ***(с. 670)***
73. „Потурчване на Чепино" / о. Методий Драгинов (факсимиле на страница от съчинението, фрагмент) ***(с. 673)***
74. „Св. епископ Атанасий Александрийски" (гръцка икона) ***(с. 674)***
75. „Възнесение Господне" (икона) ***(с. 682)***
„Райна Княгиня със знамето" (фотография, фрагмент) ***(с. 695)***
76. „Оригинален печат и подпис на йеромонах Паисий Хилендарски" (факсимиле) ***(с. 695)***
77. „Софроний Врачански – поп Стойко Владиславов, приел по-късно името Софроний Врачански" (автопортрет) ***(с. 712)***
„Две сватби" / Златю Бояджиев (платно, фрагмент) ***(с. 715)***
78. „Любен Каравелов" (фотография) ***(с. 717)***
79. „Васил Друмев – митрополит Климент" (фотография) ***(с. 720)***
80. „Христо Ботев" (фотография) ***(с. 723)***
81. „Иван Вазов" (фотография) ***(с. 726)***
84. „Захарий Стоянов" (фотография) ***(с. 732)***
85. „Михалаки Георгиев" (фотография) ***(с. 735)***
86. „Алеко Константинов" (фотография) ***(с. 737)***
87. „Тодор Влайков" (фотография) ***(с. 740)***
88. „Антон Страшимиров" (фотография) ***(с. 742)***
89. „Елин Пелин" (фотография) ***(с. 746)***
90. „Петко Ю. Тодоров" (фотография) ***(с. 748)***
91. „Йордан Йовков" (фотография) ***(с. 751)***
„Без название" / Светлин Русев (платно, фрагмент) (*с. 755*)
92. „Николай Райнов" (фотография) ***(с. 757)***
93. „Константин Константинов" (фотография) ***(с. 761)***
94. „Чудомир" (фотография) ***(с. 764)***
95. „Димитър Талев" (фотография) ***(с. 766)***
96. „Светослав Минков" (фотография) ***(с. 769)***
97. „Георги Караславов" (фотография) ***(с. 772)***
98. „Емилиян Станев" (фотография) ***(с. 775)***
99. „Димитър Димов" (фотография) ***(с. 779)***
„Без название" / Евгений Босяцки (рисунка) (*с. 783*)
100. „Павел Вежинов" (фотография) ***(с. 785)***
101. „Андрей Гуляшки" (фотография) ***(с. 787)***
102. „Камен Калчев" (фотография) ***(с. 790)***
103. „Емил Манов" (фотография) ***(с. 792)***
104. „Богомил Райнов" (фотография) ***(с. 795)***
105. „Николай Хайтов" (фотография) ***(с. 798)***
106-1. „[Братя Мормареви] Марко Стойчев" (фотография) ***(с. 802)***
106-2. „[Братя Мормареви] Мориц Йомтов" (фотография) ***(с. 803)***
107. „Ивайло Петров" (фотография) ***(с. 805)***
108. „Генчо Стоев" (фотография) ***(с. 808)***
109. „Кольо Георгиев" (фотография) ***(с. 810)***
110. „Любен Дилов" (фотография) ***(с. 812)***

„Портрет на племенницата на Бенковски" / Иван Милев (платно, фрагмент) ***(с. 815)***
111. „Йордан Радичков" (фотография) ***(с. 817)***
112. „Вера Мутафчиева" (фотография) ***(с. 820)***
113. „Васил Попов" (фотография) ***(с. 823)***
114. „Антон Дончев" (фотография) ***(с. 825)***
115. „Дончо Цончев" (фотография) ***(с. 827)***
116. „Георги Мишев" (фотография) ***(с. 829)***
117. „Георги Данаилов" (фотография) ***(с. 831)***
118. „Любен Петков" (фотография) ***(с. 833)***
119. „Никола Радев" (фотография) ***(с. 835)***
120. „Христо Калчев" (фотография) ***(с. 837)***
121. „Владимир Зарев" (фотография) ***(с. 839)***

СПИСЪК НА СЪКРАЩЕНИЯТА

(*Вж и:* Съкращения, с. LXX-LXXV)

авт. – автор
акад. – академик (само пред име); академичен; академия
алб. – албански
архиеп. – архиепископ

Б.г. – без година
бел. – бележка
Б.и. – без издателство
библ. – библиотека
библиогр. – библиография; библиографски
Б.м. – без място
бълг. – български
бюл. – бюлетин

в. – век; вестник

год. – годишник; годишнина

дис. – дисертация
докл. – доклад
доп. – допълнен; допълнение
д-р – доктор (само пред име)
държ. – държавен

ез. – език
енцикл. – енциклопедичен; енциклопедия
еп. – епископ

загл. – заглавие

избр. – избран
изв. – известия
ИК – издателска къща
инст. – институт
информ. – информация, -ионен
ист. – исторически

к. – карта
кн. – книга
книгоизд. – книгоиздателство, -ски
комент. – коментар
конс. – консултант
конф. – конференция
к-т – комитет
култ. – културен

л. – лист
лат. – латински

М. – Москва
м-во – министерство
междунар. – международен
метод. – методически
митроп. – митрополит
моногр. – монография

наст. – настоящ
науч. – научен
нац. – национален
ном. – номериран

о. – отец
ориг. – оригинален

печ. – печат; печатница
подг. – подготвил
портр. – портрет
посв. – посветен
послесл. – послесловие
пр. – прочие
прев. – превод; преводач
предг. – предговор
предисл. – предисловие
преразк. – преразказал
прил. – приложение
прогр. – програма
просв. – просвета, просвещение
проф. – професор (само пред име)
пр. Хр. – преди Христос
публ. – публикация; публикуван

ред. кол. – редакционна колегия
рожд. – рождение
рус. – руски
ръкоп. – ръкопис; ръкописен

С. – София
Св. – Свети, Света, Светец
сес. – сесия
Синод. – Синодален
сп. – списание
С.-Петербург – Санкт-Петербург
сх. – схема
събр. съч. – събрани съчинения
съвр. – съвременен
състав. – съставител

тр. – трудове

унив. – университет, -ски
упр. – управление
учил. – училищен
у-ще – училище

факс. – факсимиле
фотогр. – фотограф; фотография
фототип. – фототипен

худ. – художник

цит. – цитиран

юбил. – юбилеен

a. – and
acad. – academic; academy
akad. – akademie
assoc. – association
bd. – band
bearb. – bearbeiten
bibl. – bibliothèque
bibliogr. – bibliographic; bibliography
bulg. – bulgarian
bull. – bulletin

col. – colored
collab. – collaboration
comm. – committee
comment. – commentary
commiss. – commission
comp. – compiler
conf. – conference

diss. – dissertation

ed. – edition; editor
eng. – english
europ. – european

fed. – federation
fond. – fondation
forew. – foreword
found. – foundation
ill. – illustration
ind. – index
inform. – information
inst. – institut
intern. – international

m. – map
monogr. – monography

nat. – national

orig. – original

p. – page
P. – Paris
photogr. – photography; photographer
proc. – proceeding
publ. – publication

symp. – symposium

trad. – traduction; traduit
transl. – translated; translation

univ. – university

vol. – volume

ЗА НАСТОЯЩАТА АНТОЛОГИЯ

(LIBER AUREUS)

(Принципи, структура, дидактика...)

Всяка литературна антология (*гр. – букв.: събирам цветя, букет от цветя, цветна градина*) събира и обговаря своеобразно съцветие от едно литературно наследство...

Но литературната антология – *a priori* – е и интелектуален акт, който не само регистрира, но и обгрижва упоритостта на своите съставители. Затова понякога е по-важно да се знае не какво е събрано, а кой го е събирал и преподреждал във времето и пространството. При такива писатели като Иван Вазов, Константин Величков, Пенчо Славейков, Гео Милев или Елисавета Багряна например събраното понякога се оказва ключ към поетиката на цяло литературно направление...

Тъкмо това априорно знание формира принципите, архитектониката, структурата и дидактиката на тази антология.

I. Принципи

Антологията следва **два философски принципа**.

ПЪРВИЯТ ПРИНЦИП е свързан с разбирането, че **художествената литература** – ***не само чутата, прочетената, изиграната, наблюдаваната, а и написаната и съобразената с нормативната база на езика, породен от нивото на езиковото строителство в даден исторически момент*** – е преди всичко **следствие**, а не **причина**...

Причината се крие в езика и етногенетичното фолклорно наследство и въображение на носителите на този език...

Причината е снета във всички сюжетни ядра на нередактирания автентичен словесен фолклор *(афоризми, гатанки, песни, приказки, легенди, фолклорен театър...)* и по някакъв доста своеобразен начин е изтласкана в **следствието**, т.е. в литературните текстове и в литературния процес като цяло.

Тъкмо затова нашата антология е немислима без народните песни и приказки…

Следствието е отразена светлина, сянка, а не изгрев, който озарява величественото тяло на литературната природа, скрита в **причината**...

Но **причина** и **следствие** се намират в непрекъсваемо единство и представляват двете страни на един общ исторически процес...

Обърнете внимание на този необработен автентичен български юнашки възпев, който не е включен в антологията:

Марко се е младо разсърдило,
та си търгна сабя димския,
та погуби туре яничере,
та отпущи три синджира робьо.
Сички робьо дома си ойдоа,
сите робье Великден правиа.
Гледая го гяпи и попове,
па са Марко млого люто клеле,

защо прави кърви на Великден
Кога ойде на честни манастир,
попове са църкви затворили,
сами са се църкви отворили,
сами са си мощи продумали
– Фала вие, гяци и попове,
не е Марко тури кърви направил,
нел е Марко три църкви саградил!
(СбНУ, XLII, 5)

Ето я видяната **причина**...
Но ето го и гениалното **следствие**, което е публикувано в антологията:

Тоз, който падне в бой за свобода,
той не умира: него жалеят
земя и небе, звяр и природа,
и певци песни за него пеят.
(Христо Ботев, „Хаджи Димитър")

Поетиката на Христо Ботев не може да бъде осмислена, ако не се отчита начинът, по който народната песен е влияла върху въображението на поета. Не става дума само за Ботевата силаботоническа редакция на нередактирания силабически народнопесенен юнашки възпев и копирането на фолклорни алитерации и повторения в съседни стихове *(анафори, епифори, мезофори...)*...

Христо Ботев създава български универсален етногенетичен философски възглед за света, който не просто строи, а и надстроява както **следствието**, така и **причината** за пораждането на българския литературен език.

Това е философски и естетически скок във времето и пространството, който отчита както миналото и настоящето, така и фантазираното бъдеще...

Размитите синтетични представи на обобщеното българско фолклорно въображение за род, език и родина през XVIII-XIX в. при Христо Ботев придобиват аналитични измерения.

Песните му са за свободата...

Но тези песни са и песни, които изграждат единната представа за национално самосъзнание – и като **причина**, отразена в лирическите сюжети, и като **следствие**, породено от мечтата за личностно и национално себеосъществяване едновременно.

Казано най-общо – следвайки илюстрации като „Хаджи Димитър", – отношението между **българския юнашки епос** и **поезията на Христо Ботев** е същото, каквото би трябвало да предполагаме, че е отношението на средновековния германски епос към класическата английска трагедия, например, или на старофренският епос към класическата френска литература...

В началото – буквално **като *пред*-причина** – е фолклорното въображение, което формира **естетическите, социалните и религиозните** посоки, в които ще се развие ***истинската* причина**, породена ***от*** и ***във*** (!) историческото време и пространство, а после е **следствието** – ***„Песента на Нибелунгите": ...Уилям Шекспир...; „Песен за Роланд": ...Жан-Батист Поклен Молиер... ; „Моят Сид": ...Лопе де Вега...***

Така погледнато, **българският юнашки епос** е по-вероятната ***пред*-причина**, която поражда истинската **причина** (**песните за Крали Марко**), пресътворена гениално в **следствието**: ...**Христо Ботев [„Хаджи Димитър"...]**...

Логиката на лирическите и белетристичните творби, обобщени в антологията, винаги структурира фрагмент от една опознаваема **семиотична диалектика**, вкоренена в **<u>синтактиката</u>**, **<u>семантиката</u>** и **<u>прагматиката</u> на художествена литература.**

Синтактиката определя **граматическите свойства на езика**, който формира парадигмата на литературните текстове в **хипотаксични** *(т.е., **сложни съставни** – подобно на сложните съставни изречения* **[a+a^1+a^2...]**, **паратаксични** *(т.е., **сложни съчинени** – подобно на сложните съчинени изречения* **[a+b+c...]** или **интермодални** *(т.е., **сложни смесени** – подобно на сложните смесени изречения* **[a+a^1+a^2+b+c...] художествени структури**, където ***<u>литературният знак</u>*** *[автор, заглавие, литературно направление...]* ***<u>общува с другия/другите литературни знаци</u>***...

Семантиката насочва вниманието към **художествената логика** на литературните текстове и

начина, по който те „разговарят" за своето собствено значение *(**тук литературният знак общува с коронния и най-често скрития смисъл на художественото послание**)*.

Подобно наблюдение би поставило езика и философските послания на неподражаемия **СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ** например както в контекста на цялата **дамаскинарска традиция** (XVI-XVIII в.), така и в сюжетното пространство на исихаста **СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ**, тъй като Светият отец се е възприемал като негов ученик и продължител.

Семантичният прочит на Христо Ботев би реконструирал и сегмент от паратаксична структура, за да го проектира върху екрана на **интермодален лабиринт [a+a¹+a²+b+c…]**: **ХРИСТО БОТЕВ**, но и ➔***ИВАН ВАЗОВ*** ➔ ***ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ*** ➔ ***ПЕЙО ЯВОРОВ***…

По същия начин след **СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ** и неговата „историйца" би трябвало да стои ***СВ. ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ***, но и ➔ ***ПЕТЪР БЕРОН*** ➔ ***ИВАН БОГОРОВ*** ➔***ВАСИЛ АПРИЛОВ*** ➔***НЕОФИТ РИЛСКИ***…

Прагматиката е обвързана с **отношението на литературните образци към етногенетичния корен на художествена литература като цяло (и обратно!)** и дава **реалната** или **въображаемата представа за интериоризацията и екстриоризацията в националното и световното литературно море** *(**тук литературният знак** [автор, заглавие, литературно направление...]* ***общува със субекта/ субектите, които го използват в личния или обществения поток на речта като фрагмент/ фрагменти от един всеобщ национален антологичен масив*:** **СВ. СВ. КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ И АРХИЕПИСКОП МЕТОДИЙ,** но и
➔ *СВ. АРХИЕПИСКОП КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ* ➔ *СВ. ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ* ➔ *ЧЕРНОРИЗЕЦ ХРАБЪР* ➔ *ЙОАН ЕКЗАРХ*…; **СВ. ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ,** но и ➔ *СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ* ➔ *ПЕТКО Р. СЛАВЕЙКОВ* ➔ *ЛЮБЕН КАРАВЕЛОВ*…; **ХРИСТО БОТЕВ,** но и ➔ *ИВАН ВАЗОВ* ➔ *ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ* ➔ *ЙОРДАН ЙОВКОВ* ➔ *ЕЛИН ПЕЛИН*…; **ГЕО МИЛЕВ,** но и ➔ *НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ* ➔ *ЕЛИСАВЕТА БАГРЯНА* ➔ *АТАНАС ДАЛЧЕВ*…; **НИКОЛА ВАПЦАРОВ,** но и ➔ *ИВАН ПЕЙЧЕВ* ➔ *ВЕСЕЛИН ХАНЧЕВ* ➔ *АЛЕКСАНДЪР ГЕРОВ* ➔ *АЛЕКСАНДЪР ВУТИМСКИ* ➔ *ВАЛЕРИ ПЕТРОВ* ➔ *ПАВЕЛ МАТЕВ*…; **ПЕНЬО ПЕНЕВ,** но и ➔ *ЛЮБОМИР ЛЕВЧЕВ* ➔ *КОНСТАНТИН ПАВЛОВ* ➔ *ВЛАДИМИР БАШЕВ* ➔ *ПЕТЪР КАРААНГОВ* ➔ *ХРИСТО ФОТЕВ* ➔ *ИВАН ДИНКОВ* ➔ *ЕВТИМ ЕВТИМОВ* ➔ *МИХАИЛ БЕРБЕРОВ*... ➔ *ЕЛЕНА АЛЕКОВА, ГЕОРГИ ГОСПОДИНОВ*...

Тъкмо това триединство – синтактика, семантика, прагматика, – което решава повече познавателни, отколкото възпитателни дидактични задачи, **структурира архитектониката на антологията.**

ВТОРИЯТ ПРИНЦИП се корени в разбирането ни, че тази антология е преди всичко антология на българското изящно слово.

Словесният комплекс **„изящно слово" –** най-вече заради определението ***„изящно..."*** – озадачава...

Понятието ***„изящно слово"*** е на практика полисемантично, тъй като **прилагателното име** ***„изящно..."*** – когато то се ***прилага в потока на речта***, за да определи феномен, свързан с изкуството – се отнася най-вече до т.нар. „изящни изкуства", за каквито обикновено се смятат графиката, скулптурата, живописта, музиката...

Допълнителна трудност при осмислянето на това понятие идва и от факта, че в словесния комплекс се включва и понятието ***„...слово"***, което в случая не се разбира в неговия традиционен смисъл **(слово – дума – реч)**.

В тази антология практическото осмисляне на думата ***„...слово"***, потопена в звуковия комплекс ***„изящно слово"***, търси своите изначални и, в този смисъл, универсални християнски семантични граници: ***„В начало беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото. То беше в начало у Бога. Всичко чрез Него стана, и без Него не стана нито едно от онова, което е станало. В Него имаше живот, и животът беше светлината на човеците."*** **(Иоан 1:1-4)**.

Подобна идентификация и приравняване на лексикалните значения на думата **слово** – **словото като „дума" и „реч"**, когато става въпрос за художествена литература, но и **Словото като представа за онтологичното начало на християнското учение за триединния Бог**: **Св. Отец, Св. Син и Св. Дух** (***„В начало беше Словото, и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото."*** **/Иоан 1:14/**) – **търси синхрон между висшите универсални нравствени норми на поведение, които по правило вплъщава и изтласква високата художествена литература**, от една страна, и, от друга, **универсалните християнски идеали за нравственост**.

Изразът *„изящно слово”* – поне така ни се иска да мислим – може да присъства в говоримата и писмената реч и посредством своето божествено значение, защото истина е, че ***„В Него [в Словото] имаше живот, и животът беше светлината на човеците.”*** /**Йоан 1:4/**).

ИДЕЯТА ЗА СЛОВОТО, ЗА ЕЗИКА ПО СЪЩЕСТВО Е РЕЛИГИОЗНА, А НЕ РАЦИОНАЛНА, БИТОВА...

Истината за литературния език на практика е истината не само за осмислената, но и за споделената литературна красота.

Най-високите образци, снети в историята на 12-вековната българска художествена литературна традиция, са на практика резултат от реалното единодействие/взаимодействие на църковни и просветни деятели, на писатели и езиковеди. Тук генеалогично издържаните линии – ***автор : произведение : традиция : приемственост*** – изграждат **еластична мегаметафора, чийто геном има повече фолклорен, затворен, консервативен, но почти винаги православен християнски произход. Той не е времеви и не е подчинен на „временните” феномени, защото е генетично обвързан с вечните, космичните пулсации във времето и пространството.**

Оказва се, че в **българския художествен идеал** – който е идеалът на писателя (поета, белетриста, публициста, драматурга...), живописващ със (и чрез!) словото – пулсира **една обща идея**, чиято **синтактика**, **семантика** и **прагматика** поражда **смисъла на импликативно обвързан триединен информационен код**:

- ХРИСТИЯНСКИ ИДЕАЛИ;

- РОДОВИ ДОБРОДЕТЕЛИ;

- АКТИВНА ИНДИВИДУАЛНА ЦЕННОСТНА ПОЗИЦИЯ, ПОДЧИНЕНА НА ЕДИНОСЪЩНИТЕ ХРИСТИЯНСКИ ИДЕАЛИ И РОДОВИ ДОБРОДЕТЕЛИ.

Подобно разбиране поражда **смисъла на информационен код**, чрез декодирането на който става възможно наблюдаването с просто око на **аргументи на филигранно – *атомарно* – равнище.**

Разглеждането на българската литературна среда в био-библиографски, библиографски, философски, психологически, исторически, лингвистични и художествени структури <u>едновременно</u> изгражда рационална панорама на БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН ЛИТЕРАТУРЕН КОСМОС, В КОЙТО НАРОДОПСИХОЛОГИЯТА, ХРИСТИЯНСКОТО УЧЕНИЕ ЗА ТРИЕДИННИЯ БОГ, ЕЗИКЪТ И ХУДОЖЕСТВЕНАТА ЛИТЕРАТУРА СА БАЗОВИ ПОНЯТИЯ.

II. СТРУКТУРА

Всяка литературна антология регистрира и своеобразно прераждане на литературното произведение.

Понякога тези *пре*-раждания са толкова много, толкова неочаквани и толкова несъвместими помежду си, че литературният източник буквално губи спомена за изначалния си тласък. Тук оригиналността и блясъкът на изконното творческо раждане остават на заден план, защото се е породила нова красота…

Ако например едно литературно произведение се обговори от филмов, театрален, музикален или хореографски екип поотделно (или едновременно!), се говори за появата на т.нар. *вторични* или *третични художествени сюжети*, които започват да живеят самостоятелен, дори конкурентен живот. Един е сюжетът на разказа на Николай Хайтов „Козият рог”, да кажем, съвършено друга сюжетна интерпретация откриваме в неговите филмови адаптации, трето художествено превъплъщение се крие в балета „Козият рог” и музиката към него. Същото можем да кажем за „Българи от старо време” от Любен Каравелов, „Под игото” на Иван Вазов, „Чифликът край границата” от Йордан Йовков, „Крадецът на праскови” от Емилиян Станев и др. В световната литература – следвайки творчеството на А. С. Пушкин, Оноре дьо Балзак, Мигел де Сервантес Сааведра, Джек Лондон... – редът на подобни примери ще се окаже нескончаем. Навсякъде обаче сюжетните източници на литературното произведение заживяват нов живот, търсят нов апогей, породен, обгрижен и обговорен в *цветната градина* на интелектуалци, творящи *букети от цветя*.

На практика съставителите на литературни антологии творят, като събират *цветя от вече съществуваща цветна градина*. Тук творческият акт трябва да се търси в подхода към обобщения образ на сюжетни платформи, структурирани под общия знаменател на обединяващи тематични ракурси.

Затова сборът от различни сюжетни ядра организира темата на всеки *florilegium* (*лат. – букв.: букет от цветя* – антология). Не е важно дали субективното интелектуално движение на съставителя се е осъществявало от темата към сюжетните ядра или от сюжетният сбор към темата/темите, тъй като целта в крайна сметка е една съща. По-важно е да се усети динамиката на времето, което някой препрочита, преосмисляйки неща от живота.

Създателят на литературен *florilegium* твори нова гледна точка към един въображаем субектно-предикатно-обектен темпоритъм...

Същността на *букета от цветя* е винаги динамична. Тук действието понякога може да промени състоянието на обекта, превръщайки го в субект и обратно, каквито случаи можем да открием в антологичното наследство на Иван Вазов и Константин Величков, Пенчо Славейков, Гео Милев (най-вече!) и др.

Българските литературни антологии са неотделима част от българската литературна история. Голяма част от съставителите следват вкуса на своето време.

Създателите на антологии творят своеобразни *литературни ерминии* (*гр. ερμηνεία* – обяснение, напътствие, описание), които узаконяват присъствието на автори, заглавия и литературни направления, ипостасно вплетени в зографисания барабанен свод на българското изящно слово...

Не са правени много експерименти или компромиси с истинския литературен вкус, въпреки тематичните знаменатели, снети в семантичните бази. Винаги се търсят не просто високи, а преди всичко универсални художествени достойнства. Когато е ставало дума за чуждестранни писатели, пак водещо е било експонирането на обобщаващи универсални художествени модели, които са приобщими към българския литературен вкус.

III. ДИДАКТИКА

Тази антология има два раздела: **I. Лирика** и **II. Епос**.

Всеки автор е включен с едно произведение. Изключение се прави за автори, които се представят с по едно и прозаично, и поетично произведение.

Важна характеристика на раздел **I. Лирика** е преструктуриране на народната поезия, което следва възприети в науката жанрови схеми:

- <u>КОСМИЧНИ</u> – митични, легендарни, приказни...;
- <u>РЕЛИГИОЗНИ</u> – Новозаветни, Старозаветни...;
- <u>СОЦИАЛНИ</u> – мегдански, годежарски, сватбарски, трудови, хайдушки, юнашки...;
- <u>БИТОВИ</u> – семейни, обредни (лазарски...), любовни, гальовни, жаловни, хумористични...

В този раздел е направено пълно преразглеждане на съдържанието на първоизточниците:

Антология на българската поезия : В 2 т. / Ред. кол. Ел. Багряна и др. – С. : Бълг. писател, 1969.

Други ред.: Ив. Давидков, Г. Джагаров, П. Динеков, Мл. Исаев, В. Колевски, Ан. Стоянов ; Ел. Багряна – псевд. на ред. Елисавета Любомирова Белчева ; Пълното име на ред. М. Исаев е Младен Исаев Младенов, на А. Стоянов – Анастас Стоянов Атанасов, а на Иван Давидков – Иван Давидков Иванов.

Т. 1. – 387 с. : с портр.

Т. 2. – 515 с. : с портр.

Стара българска литература : В 7 т. / Ред. кол. Б. Ст. Ангелов и др. ; [С предг. от Д. Петканова]. – С. : Бълг. писател, 1981- .

Други ред.: Л. Грашева, П. Динеков, К. Иванова, С. Кожухаров, К. Куев, С. Николова, Д. Петканова ; Пълното име на ред. С. Николова е Светлина Николова Тодорова ; Ред. Б. Ст. Ангелов известен като Боню Стоянов Ангелов.

Т. 1. Апокрифи / Състав. и ред. [с предг.] Д. Петканова. – 1981. – 432 с.

Т. 2. Ораторска проза / Състав. и ред. [с предг.] Л. Грашева. – 1982. – 396 с.

Т. 3. Исторически съчинения / Състав. и ред. [с предг.] Ив. Божилов. – 1983. – 444 с.

Т. 4. Житиеписни творби / Състав. и ред. [с предг.] Кл. Иванова. – 1986. – 688 с.

Т. 5. Естествознание / Състав. и ред. [с предг.] А. Милтенова. – 1992. – 552 с. (Речник на личните имена ; Речник на геогр. имена), в резултат на което са включени следните творби на съответните автори:

- „Хубава си, татковино" / Петко Р. Славейков;
- „Хубава си, моя горо" / Любен Каравелов;
- „Кирил и Методий" / Стоян Михайловски;
- „Хайдушки песни" / Пейо Яворов;

- „Цветарка” / Христо Смирненски;
- „Почакай, слънце” / Дора Габе;
- „Потомка” / Елисавета Багряна...

Навсякъде в общия справочен апарат – и за лирични, и за епични творби – е направено осъвременяване на данните. Тези допълнения в настоящата антология са дадени под формата на коментарни бележки, поднесени непосредствено след публикуването на съответните творби, а не както е в първоизточника (*„Стара българска литература”*) – в края на съответния том.

Имената на представителите на духовенството са изписани с техните достойнства, възприети в световната справочно-енциклопедична традиция. Понятията от кръга на християнската естетика са посочени на базата на съвременните норми на православната църковна традиция (Св. Троица, Св. Възкресение, Св. Евангелие...; Иисус, Авраам...).

Към материала от Т. 3. Исторически съчинения на изд. *„Стара българска литература”* е прибавен отсъстващият „[Надпис на кан Омуртаг (Колона от тъмен сиенит. Църква „Св. 40 мъченици”, В. Търново]”. Осъвременен е текстът за надписите около Мадарския конник.

Антологията поднася в **систематизиран вид** творбите в българската литература, които като цяло са представени в **хронологичен ред**.

За справочно-информационни цели е въведена единна номерация за всяка творба, включена в антологията. За произведенията в раздел **I. Лирика** тези номера са: **I-CXLV**; за разд. **II. Епос** номерата са: **1-121** (общо: **266 творби**).

Към всяка творба е подбрана илюстрация, която е придружена със същия пореден номер, идентифициращ творбата. Специални илюстрации са подбрани за разделите и подразделите на антологията.

В **Приложения** е създаден обширен **справочно-библиографски апарат**, поднесен под формата на:
- Библиографски списък на литература по антологията;
- Бележки към текстовете, посочени под NN I-XLI;
- Бележки към текстовете, посочени под NN XLII-CXLV;
- Бележки към текстовете, посочени под NN 1-4;
- Бележки, общи пояснения и приети съкращения, споменати в текстовете и посочени под NN 5-77;
- Речник на личните, географските и другите имена, споменати в текстовете и посочени под NN 5-77;
- Бележки към публикацията на Свети отец Паисий Хилендарски – „История славяноболгарская...” – N 76;
- Бележки към публикацията на Свети епископ Софроний Врачански – „Житие и страдания грешнаго Софрония” – N 77;
- Бележки към текстовете, посочени под NN 78-121;
- Именен показалец;
- Показалец на заглавията;
- Ключови думи на публикациите, посочени под NN I-CXLV;
- Ключови думи на публикациите, посочени под NN 1-121;
- Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN I-CXLV;
- Списък на илюстрациите към публикациите, посочени под NN 1-121.

Включените в **Приложенията** библиографски дани (**издания** и **литература**) акцентират

върху първата и последната известна публикация на творбата.

В персоналните посочвания на всеки автор в **Приложенията** са изтъкнати годините на раждане (и смърт) на твореца.

Проведена е допълнителна работа по структуриране на материала в антологията по специално създадена <u>ОБЩА ПЕРИОДИЗАЦИЯ (ХРОНОЛОГИЧЕСКА КЛАСИФИКАЦИЯ) НА БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА ЗА ПЕРИОДА IX-XXI в. (до 2014 г. вкл.)</u>:

СХС

- **I. СРЕДНОВЕКОВНА (IX-XIV в.)**;
- **II. ПРЕДРЕНЕСАНСОВА (XIV-XVIII в.)**;
- **III. РЕНЕСАНСОВА (1762-1876 г.)**;
- **IV. КЛАСИЧЕСКА (1876-1924 г.)**;
- **V. НОВА (1924-1942 г.)**;
- **VI. СЪВРЕМЕННА (1942-1956 г.)**;
- **VII. НАЙ-НОВА (1956 г. – …)**.

За целите на мотивацията на периодизацията на българската литература за периода от IX до XXI в. служи изданието Кн. III. Историография, подготвено под пореден номер X на серията „ФАКЛОНОСЦИ" на *ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ* на издателство „За буквите – О писменехъ", създадено по дисертационен труд (**Василев, Н.** Информационен код на българското изящно слово : Компаративистичен, когнитологичен и библиографски модел : Дис. тр. за получаване на научно-образователната степен „доктор" по научната специалност 05.10.01. Теория на науч. информ. / Науч. конс.: **И. Паси, С. Денчев**; Рец.: **А. Куманова, П. Велчев**. – С., 2010. – 235 с. – Ръкоп. – Квинтесенция на *ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ*).

Така структурираният корпус на българската литература в настоящата антология се публикува като Кн. II с пореден номер IX на серията „ФАКЛОНОСЦИ" на *ЗЛАТНАТА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ* на издателство „За буквите – О писменехъ" и като **учебно пособие по лексикография на академичното текстописане** (Кн. I. Оратория; Кн. III. Историография).

В преписването и в коментирането на текстовете на 266 произведения на българската литература от IX до XXI в., включени в настоящата антология, участваха **270 студенти** през учебната 2012/2013 г. и 2013/2014 г. в периода от м. септември 2012 г. до м. май 2013 г. (през учебната 2013/2014 г. са направени допълнения). Имената на тези студенти са представени в антологията (посочени са след формулировката: Подготовка/Подготвил за публикация) – *вж: IX Студентска научна конференция на УниБИТ*. Обединени с данните по работата над антологиите на България (**323 студенти работят над 400 източника** – *вж: VIII Студентска научна конференция на УниБИТ*) и с тези на работата на **421 студенти по *„История славяноболгарская …"* на Св. о. Паисий** – *вж: VI Студентска научна конференция на УниБИТ*) в създаването на електронна библиотека *„АНТОЛОГИКА"* участват **през 2007-2014 г.** (седем) **учебни години общо 1014 студенти**. В съдържанията и показалците на томове IV-VIII на *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ"* се наблюдават поместените подстъпи към настоящата антологична работа.

И така – всеки от разделите на антологията (**I. ЛИРИКА; II. ЕПОС)** е фундиран от най-доброто издание, предшестващо нашата работа (*вж по-горе*).

Базови – като подход – са следните издания:

- Антология на българската поезия : В 2 т. / Ред. кол. Ел. Багряна и др. – С. : Бълг. писател, 1969. – за раздел **I. Лирика**;

- Стара българска литература : В 7 т. / Ред. кол. Б. Ст. Ангелов и др. ; [С предг. от Д. Петканова]. – С. : Бълг. писател, 1981. – за раздел **II. Епос**.

Извън обхвата на първоизточниците са представени:

- есето на Св. о. Паисий Хилендарски *„История славяноболгарская…"*;

- автобиографичната творба на Св. епископ Софроний Врачански *„Житие и страдания грешнаго Софрония"*.

За *„История славяноболгарская …"* на Св. о. Паисий Хилендарски е използван коментарът на проф. д-р Милен Куманов по изд.:

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коментар, именен показалец, географски показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послеслов (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова, Д. Ралева, В. Велев; Справочно-информ. ред. М. Максимова, Ц. Найденова, А. Даскалов ; Рец.: И. Теофилов, Н. Казански. – С. : За буквите – О писменех, 2011. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; II)

Юбил. изд., посветено на 60-год. на Държ. библиотекарски инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технол.

Публ. и в: <http://www.local.svubit.org/2009/03/08/open-da> – до 30.09.2010; от 30.09.2010: <http://www.sno.unibit.bg>.

Публ. и във вид на ел. кн. в изд. „За буквите – О писменехъ" (2011): <http://www.sno.unibit.bg>.

Подробно са изучавани следните публикации:

Петканова, Д. Апокрифната литература в България. // *Стара* българска литература : Т. 1 : Апокрифи. – С., 1981, с. 5-27;

Грашева, Л. Поглед върху старобългарската ораторска проза. // *Стара* българска литература : Т. 2 : Ораторска проза. – С., 1982, с. 5-23;

Божилов, Ив. Българската средновековна историопис. // *Стара* българска литература : Т. 3 : Исторически съчинения. – С., 1983, с. 5-38;

Иванова, Кл. Житията в старата българска литература. // *Стара* българска литература : Т. 4 : Житиеписни творби – С., 1986, с. 5-33;

Милтенова, А. Естествознанието в средновековна България. // *Стара* българска литература : Т. 5 : Естествознание. – С., 1992, с. 5-23.

Като цяло антологията препраща към ***„Кирило-Методиевска енциклопедия"*** – забележително справочно-енциклопедично издание на плеяда учени с принос в интердисциплинарния медиевистичен контекст на XX-XXI в., където има най-нови и добре подбрани цитирания, включително и чуждестранни:

Кирило-Методиевска енциклопедия : В [4 т.] : Т. 1-4 / Ред. кол. Б. Ст. Ангелов и др. – С. : БАН, 1985-2003.

Т. 1 : А-З / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Св. Николова. – С., 1985.

Т. 2 : И-О / Гл. ред.: П. Динеков ; Ред.: Л. Грашева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова. – С., 1995.

Т. 3 : П-С / Гл. ред.: Л. Грашева ; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Кл. Иванова, Ст. Кожухаров, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003.

Т. 4 : Т-Я. Допълнение / Гл. ред.: Л. Грашева ; Ред.: Ек. Дограмаджиева, Св. Николова, Ана Стойкова. – С., 2003.

На част от публикациите в ***„Кирило-Методиевската енциклопедия"*** са посветени и някои изследвания на Студентското научно общество на УниБИТ, публикувани в т. I-II на *„Трудове на СНО при УниБИТ":*

Ангелова, С. Антифони: класификационни построения : (По едноименната статия на Ст. Кожухаров от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – София, 1985.) (**N 75**). // Т р. на Студентското научно общество при СВУБИТ, Т. I, 2008, с. 59-60; **Богданова, Д**. Светомир Тодоров Иванчев : Кратка биографична скица и системно-структурна картина на трудовете му и литературата за него : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 189**). // *Пак там*, 2008, с. 433-435; **Божилов, Д.** Защо Константин-Кирил получава прозвището „Философ" : (Над страниците на „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 117**). // *Пак там*, с. 193-194; **Величкова, Л.** Биографична скица на чешкия княз Болеслав II (X в.) : (По статията на Г. Сотиров от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 193**). // *Пак там*, с. 446-447; **Венкова, Д.** Американският учен-медиевист от полски произход проф. Хенрих Бирнбаум (Фреймово третиране на персоналия от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 190**). // *Пак там*, с. 436-439; **Власакова, М**. Фреймова картина на научноизследователски справочно-информационен текст : Статията на Александър Милев „Папа Адриан II" (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 196**). // *Пак там*, с. 454; **Врайков, Ю**. Аварската съдба – поглед към миналото, прозрение в бъдещето : (Размисли върху страниците на „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 71**). // *Пак там*, с. 49-51; **Георгиева, Н.** Фреймовото построение на статията на Боряна Велчева „Абецедар" : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 67**). // *Пак там*, с. 37-40; **Делева, Н.** Фреймова картина на статията на Куйо Куев „Арий" : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 197**). // *Пак там,* с. 455-456; **Луканов, М.** Системно-структурна културологична картина на Багдадския халифат : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия") (**N 195**). // *Пак там*, с. 450-453; **Найденова, И**. Философска картина на възгледите на слависта и ориенталиста Рудолф Абихт (R. Abicht, 1850-1921 г.) : (По статията на Румяна Златанова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 119**). // *Пак там*, с. 197-198; **184. Пашева, И.** „Азбучна молитва" на Константин Преславски : Историогр. и философско-културологичен дискурс (**N 72**). // *Пак там*, 2008, с. 52-53; **Пашова, А.** Синтез на културолого-феноменологична интерпретация на богомилската книжнина : (По едноименната статия на Д. Ангелов от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 73**). // *Пак там*, с. 54-56; **Ривжалска, П.** Историко-географска карта на кирило-методиевската книжнина : (По статията на Ив. Добрев „Аквилейска патриаршия" от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 74**). // *Пак там*, с. 57-58; **Трифонова, В.** Приносите на Георги Баласчев (1869-1936) за медиевистиката и археологията : (По „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 121**). // *Пак там*, с. 202-203; **Халачева, Т.** Фреймова картина на статията на Петър Илчев и Боряна Велчева „И" : (По Т. 2 на „Кирило-Методиевска енциклопедия". – С., 1995.) (**N 68**). // *Пак там*, 2008, с. 41-44; **Цветкова, З.** Проф. Роже Бернар: Кратка биографична скица и системно-структурна картина на основните му трудове и литературата за него : (По статията на Мери Филипова-Байрова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 198**). // *Пак там*, с. 457-460; **Ценкова, Б.** Историко-културна и философска феноменология на апокрифите :

(По едноименната статия на Д. Петкова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 69**). // *Пак там*, с. 45-46; **Цолова, И.** Историческа картина на живота и делото на Св. Ангеларий – изтъкнат ученик на славянските първоучители : (По едноименната статия на А. Милтенова от „Кирило-Методиевска енциклопедия" – Т. 1 : А-З. – С., 1985.) (**N 191**). // *Пак там*, с. 440-441; **Драганов, И.** Светите братя Кирил и Методий – българи или гърци? А това ли е най-важното? : (Културологична постановка на проблема) (**N 118**). // *Пак там*, с. 195-196.

И по време на учебния процес, и в извънаудиторните занятия на УниБИТ стана естествено специалното обръщане към гледищата на акад. П. Динеков, проф. К. Куев, проф. В. Велчев – автори на едни от най-значимите публикации по проблемите на антологията на българската литература (към този кръг по особен начин принадлежат и трудовете на проф. Николай Цв. Кочев):

... **акад. П. Динеков** (17.10.1910-28.5.1992). // *Куманова*, А. Введение в гуманитарную библиографию : [В 2-х ч. : Ч. I-II. Ч. II :] Библиографоведч. картина гуманитарн. библиогр. : Библиографоведч. исслед. : Курс лекц. по общ. библиографовед. / Гос. высш. инст. библиотековед. и информ. технолог. – Болгария; Санкт-Петерб. гос. ун-т культуры и искусств – Россия ; Науч. ред.: А. В. Мамонтов ; Библиогр. ред.: И. Л. Клим ; Рец.: А. В. Соколов, С. Г. Денчев. – С., 2005, с. XXV, XXVI; 249-250. – *Публ.* и в: <http://www.svubit.org>. *Новое изд.:* С., 2007. Ч. II, с. XXV, XXVI; 249-250;

... **проф. К. Куев** (11.11.1909-28.12.1991). // *Пак там*, с. XXV, XXVI; 250-251;

... **проф. В. Велчев** (16.06.1907-2.05.1991). // *Пак там*, с. XXV, XXVI; 247-249;

... **проф. Н. Цв. Кочев** (17.07.1939-30.11.2007). // *Пак там*, с. LXXVII, CCLXXXII.

До избора на посочените първоизточници на настоящата антология се стига в резултат на отсяването на кръг от най-представителни антологии в цялата история на българската антологична мисъл, специално изучен в том VIII на *„Трудове на СНО при УниБИТ"* **(NN 639-676)**.

До този подбор на най-добрите антологии се стигна и в резултат на идеята, че при библиографирането на литературата около антологиите акцентът е поставен върху по-малко известните и най-новите публикации, имайки предвид наличието на следните приноси и ресурси:

1. **Литературно-художествени** сборници и антологии 1878-1944 : Библиогр. указ. : Т. 1 - / Състав. К. Ставрев. – С. : Акад. изд. М. Дринов, 2003. – (БАН. Инст. за лит., Нар. библ. Св. св. Кирил и Методий. Център за нац. библиогр. Отд. Ретроспективна библиогр.). – Т. 1. Ч. 1. Аналитична част. – 2003. – 907 с. : с ил.;

2. **Константинова, Е.**:

2.1. Антологии и сборници. // *Речник* на българската литература : Том 1 : А-Д. – С., 1976, с. 33-42;

2.2. „Антология на българската поезия" / Състав. Г. Милев (С., 1925. – 203 с.; 2. изд.: 1940. – 208 с.) // *Пак там*, с. 42;

2.3. „Антология на българската поезия" / Състав. К. Зидаров. (С., 1949. – 601 с.) // *Пак там*, с. 42-43;

2.4. „Антология на българската поезия" (В 2 т.) (С., 1969) (Ред. колегия: Ел. Багряна, Ив. Давидков, Г. Джагаров, П. Динеков, Мл. Исаев, В. Колевски, Ан. Стоянов). // *Пак там*, с. 43;

2.5. „Антология на новата българска литература" / Състав. Кр. Белев. Кн. I „Български поети" (С., 1940), кн. II „Български писатели" (С., 1940). // *Пак там*, с. 43;

3.3. **Информационните** ресурси на националната текуща регистрационна библиография на България за 2003-2014 г.

Тук е необходимо да се направи важно уточнение за **АНТОЛОГИИТЕ И АНТОЛОГИЧНИ ФОРМИ В БЪЛГАРСКАТА ЛИТЕРАТУРНА ИСТОРИЯ – ФИЛОСОФСКА, ПСИХОЛОГИЧЕСКА И ЕСТЕТИЧЕСКА СТРУКТУРА НА ГЛЕДНАТА ТОЧКА (На база на електронна библиотека *„АНТОЛОГИКА"* на УниБИТ) (NN 639-676 /37 антологии, в които има отчетливо наблюдавана философско-информационна картина на представяния чрез тях подбор на автори и произведения от първаначално отбраните 400**

антологии/):

- [I.] АНТОЛОГИИ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ (NN 639-646) (*тук и по-надолу във всички аналогични случаи посочените номера са в съответствие с номерацията на представяните на изследванията на VIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ*):

- - целта на съставителите на **„НАШАТА ПОЕЗИЯ ОТ ВАЗОВА НАСАМ" (1910)** е да представи в сравнително изчерпателен ред хронологията на българската поезия, създавана от времето на Иван Вазов, Константин Виличков и Стоян Михайловски до началото на българския модернизъм. Включването на такива автори като Пейо Яворов, Минко Неволин, Вен. Тин, Еменауил п. Димитров, Людмил Стоянов, Димчо Дебелянов, Константин Константинов и др. демонстрира желанието на съставителите да обхванат българската рецепция на западноевропейския модернизъм от края

на XIX до началото на XX век (Шарл Бодлер, Стефан Маларме, Пол Верлен, Артюр Рембо, Емил Верхарн, Жан Мореас...) [*Вж:* **Силвия Шопова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Нашата поезия от Вазова насам" (1910) [Българска антология : Нашата поезия от Вазова насам / Състав. Димчо Дебелянов, Димитър Подвързачов. – С. : Знание, 1910. – 327 с. : с портр.] (**N 639**)];

- - съставителят на **„БЪЛГАРСКИ ПОЕТИ. 1876-1922" (1922)** представя в сравнително изчерпателен ред хронологията на българската поезия от края на Българското възраждане до началото на българския сивмолизъм. Тук включването на Христо Ботев е симптоматично. Очевидно Христо Цанков-Дерижан търси не просто образците на българската рецепция на западноевропейския модернизъм от края на XIX до началото на XX век (Шарл Бодлер, Стефан Маларме, Пол Верлен, Артюр Рембо...), но и генеалогията на онова, което е породило тази рецепция – отворените универсални естетически и художествени модели на националния поетичен гений, които приобщават родните литературни образци към европейските и световните [*Вж:* **Ваня Бъкличарова-Гергова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Български поети" (1922) [Български поети : Антология / Състав., ред., предг. Христо Цанков. – С. : М-во на нар. просвещение, 1922. – 506 с. : с портр.] (**N 640**)];

- - „АНТОЛОГИЯ НА БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ" (1925) е най-издържаната от философска и естетическа гледна точка антология на българската литература в цялата история на националния *florilegium*. Тук са търсени най-обективните и, в същото време, най-универсалните художествени модели, създавани някога у нас. Прави силно впечатление присъствието – освен на Христо Ботев и Иван Вазов – на Петко Р. Славейков. Налице е концептуално мислене, което търси и открива корените на българското изящно слово и в рецепцията на българския автентичен песенен и словесен фолклор. А това, съчетано с творчеството на модернистите от 10-те и 20-те години на миналия век (Пенчо Славейков, Пейо Яворов, Димчо Дебелянов, Николай Райнов, Людмил Стоянов, Христо Смирненски...), би трябвало да означава, че Гео Милев първият, който успява да съчетае генеалогичното (изконната привързаност на българските писатели към народнопесенните традиции) с екзистенциалното в модерните литературни направления на своето време (символизъм, импресионизъм, експресионизъм...) [*Вж:* **Десислава Иванова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Антология на българската поезия" (1925) [Антология на българската поезия / Състав. и предг. Гео Милев ; Худож. Макс Мецгер. – С. : Филип Чипев, 1925. – 205 с. : с портр.] (**N 641**)];

- - онова, което селекционира **„ПОКРУСЕНА БЪЛГАРИЯ" (1932)**, търси повече политически и социални, отколкото чисто художествени внушения. Включването на произведения от Гео Милев, Ламар, Антон Страшимиров, Людмил Стоянов, Никола Фурнаджиев и др. доказва стремежа на съставителя да приобщи актуалната за онова време публицистична линия в българската лирика (Никола Ланков, Крум Пенев, Ангел Тодоров...) с нравствени и философски лирически внушения, преодолели политическите превратности [*Вж:* **Борислава Цолова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Покрусена България" (1932) [Хаджилиев, Димитър Георгиев. Антология Покрусена България / Състав., предг. и бел. Димитър Г. Хаджилиев. – С. : [Изд. състав.] (Печ.: Бр. Миладинови), 1932. – 168 с.] (**N 642**)];

- - макар че преследва повече политически, отколкото чисто естетически цели, антологията **„БЪЛГАРИЯ В ПЕСНИ. 1850-1935" (1935)** успява да обедини под една обща тема – Родината – най-доброто в патриотичната ни лирика от Добри Чинтулов до Никола Фурнаджиев. Постигнато е внушението за изначалната принадлежност на българските писатели към идеята за история, род, родина, език и национално единство [*Вж:* **Галина Стоянова** (I курс, зад. – спец. ББ) „България в песни. 1850-1935" (1935) [България в песни. 1850-1935 : Антология на български поети / Състав. Георги Константинов. – С. : Книгоиздателство Т. Ф. Чипев, 1935. – 122 с.] (**N 643**)];

- - „БЪЛГАРСКА СЛАВА" (1935) е антология с подчертан родолюбив привкус. Литературните илюстрации обвързват началото на еманципацията на българската поезия – Добри Чинтулов, който регистрира края на т. нар. *даскалски поети* – с модерните за онова време художествени и философски търсения на такива автори като Любомир Бобевски, Ангел Неделчев, Георги Райчев и др. „Българска слава" доказва, че патриотизъм е неотменна черта в цялата най-нова история на българската литература [*Вж:* **Ася Георгиева** (I курс, ред. – спец. ББ) „Българска слава" (1935) [Българска слава : Антология на патриотична поезия / Състав., увод Д . Г . Посланников. – С. : [Б.и.] (печ. Художник), 1935. – 128 с.] (**N 644**)];

- - и двамата съставители на **„ВЕНЦИ" (1937)** оставят следи в поетиката на българския модернизъм: Йордан Стубел е типичен представител на интелектуалния кръг около сп. „Златорог" (Владимир Василев), неведнъж е обявяван за маниерист и формалист; името на Георги Райчев обикновено свързваме с т.нар. *диаболистично начало* в българската белетристика (Светослав Минков, Владимир Полянов...), повлияно от текстове на Густав Майринк, Едгар Алън По, приказките на Ернст Хофман и др. Интересното в тази антология е толерантното отношение на съставителите към Иван Вазов и Стоян Михайловски. Би могло да се предполага, че двамата са изпълнили дословно патриотичните изисквания на Илия Мусаков – главен редактор на сп. „Родолюбие", под чиято издателска шапка се появява и антология „Венци". Военният писател Илия Мусаков се смята за един от основателите и първите вдъхновители на специализираните

патриотични военни издателства, вестниците и списанията в България [*Вж:* **Зорница Трифонова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Венци" (1937) [Венци : Стихотворения от български поети / Подредили, предг. Георги Райчев, Йордан Стубел. – С. : Воен.-изд. фонд, 1937. – 108 с.] (**N 645**)];

- - „АНТОЛОГИЯ НА ЧЕРВЕНАТА РОЗА" (1939-1942) е включена през 1940 г. от Леда Гео Милева като том 4 от „Гео Милев. Избрани произведения. т. 1-6. Под ред. на Мила Гео Милева. С., 1939–1942". Тя е оформена в две части: ч. 1. Лирика на възторжена любов и копнеж; ч. 2. (Омар Хайам) Рубайят. (Мъдростта на виното и любовта). В композирането на „Антология на Червената роза. Лирика на възторжената любов" (1940) ще открием много сходства с текстовете в „Антология на жълтата роза". Тук въвеждащи са такива Гео-Милеви стихотворения от „Жестокият пръстен" като: „Сантименталност" („Сред тези сиви отчаяния..."), „В този час на вечерни измами". Възпроизведени са стихотворения, познати от по ранни публикации. Познати от Гео-Милеви преводи са откъсите от „Хамлет" (Шекспир), от „Каменният гост" (А. С. Пушкин), от „Манфред" (Байрон) и отделни стихотворения. От П. Верлен в превод на Гео Милев са дадени „Nevermore", „Славей", „Светла нощ", „Сватбени мечти", „Green", „Милите ръце", а в превод на Г. Михайлов – „Докле, о бледа ти зорнице". Любопитство събужда появата на образци от японска поезия. В отпечатаната през 1940 г. антология прави впечатление внушителното представяне на линията на женската лирика. Включени са и някои български поетеси. Относно съставителството привлича внимание размесването на текстове от български и преводни автори, както и на текстове от различни епохи. Осъществено е бленуваното съизмерване на родно с чуждо, осъществено все под знака на една универсална и общодостъпна тема – *любовта* [*Вж:* **Ралица Рачева** (I курс, зад. – спец. ББ) „Антология на червената роза" (1940) [Милев, Гео. Избрани произведения : Т. 4 : Ч. 1-2. Антология на червената роза : Лириката на възторжената любов и копнеж : Омар Хайам ; Рубайят ; Мъдростта на виното и любовта. – 1940. – 168 с.] (**N 646**)];

- [II.] АНТОЛОГИИ НА БЪЛГАРСКАТА БЕЛЕТРИСТИКА (N 647):

- - „БЪЛГАРСКА БЕЛЕТРИСТИКА" (1922) принадлежи към т.тар. *христоматии по българската литература*, които обикновено нямат откривателски характер. Те са консервативни по замисъл и дидактични по предназначение. Придържат се към установеното за момента учебно съдържание на предмета *българска литература*, изучаван в гимназиите и висшите учебни заведения. Но присъствието на такива автори като Дамян Калфов, Добри Немиров, Николай Райнов и Михаил Кремен в общото съцветие илюстрират стремежа на съставителя да намери и други илюстрации в актуалното литературно пространство, които – според него – биха могли да придобият в бъдеще и христоматийни стойности. Тъкмо това отваряне на литературния вкус през 20-те години на миналия век – една естетика без граници, чиито представители са най-вече Николай Райнов и Ана Карима – респектира читателя. [*Вж:*] **Божидар Ангелов** (I курс, зад. – спец. ББ) „Българска белетристика" (1922) [Българска белетристика : Антология / Състав., предг. Велико Йорданов. – С. : М-во на нар. просвещение, 1922. – 826 с. : 19 портр.] (**N 647**)];

- [III.] АНТОЛОГИИ НА БЪЛГАРСКАТА ДРАМАТУРГИЯ (NN 648-649)

- - „ТЕАТЪР И ВЕЧЕРИНКИ" (1910) *е сборник от едноактни пиеси, диалози, монолози, разкази и хуморески, предназначени за прочит и рецитиране. Зад тази чисто утилитарна функция обаче се крие и един изключително важен факт, свързан с това, как българските символисти – в зората на своя естетически и философски триумф (*„Театър и вечеринки" се появява през *1910 г. – по същото време излизат и Яворовите „Безсъници") – осъществяват рецепцията на класически западноевропейски и славянски автори. На практика „Театър и вечеринки" е панорама на преводаческото изкуство на Димитър Подвързачов (той прави редица преводи, предимно на руските класици, между които „От ума си тегли" от Александър Грибоедов и „Маскарад" от Михаил Лермонтов...), Николай Лилиев* (през този период той превежда „Сън в лятна нощ", „Ромео и Жулиета" и „Крал Лир" от Уилям Шекспир, „Сид" от Пиер Корней, „Чудото на Св. Антоний" от Морис Метерлинк , „Електра" от Хуго фон Хофманстал, „Ернани" от Виктор Юго, „Цар Феодор" от Алексей Толстой, „Малкият Ейолф" от Хенрик Ибсен*...), Димитър Бабев (негови са една антология „Френски поети" и „Избрани произведения на А. С. Пушкин"...) и др.* [*Вж:* **Паулина Минчева** (I курс, зад. – спец. ББ) „Театър и вечеринки" (1910) [Театър и вечеринки : Сборник от едноактни пиеси, диалози, монолози, разкази и хуморески за прочит и рецитация, декламация и изящно четиво / Под ред. на Димитър Бабев и Димитър Подвързачов. – С. : Ал. Паскалев, 1910. – 240 с.] (**N 648**)];

- - макар и да има чисто утилитарни задачи, антологията **„ВЕЧЕРИНКИ И УТРА" (1930)** е изключително важен литературен документ на своето време. 30-те години на миналия век са годините, които условно регистрират залеза на българските символисти (Димчо Дебелянов, Теодор Траянов, Димитър Бояджиев...) и усвояването на новия модерн. Символът постепенно започва да губи стихията на своята искряща многозначност и поливалентност, отстъпвайки място на своеобразен художествен реализъм, оцветен в полутоновете на една огнедишаща, многословна, но универсална лексикална естетика (Христо Смирненски...), която ще подготви появата на поети като Никола Вапцаров... [*Вж:* **Теодора Николова** (I курс, ред.– спец. ББ) „Вечеринки и утра" (1930) [Вечеринки и утра : Сб. в 2 т. : Т. 1 / Състав. Иван Ст. Андрейчин. – С. : Общин. мисъл, 1931. – 487 с.] (**N 649**)];

- [IV.] АНТОЛОГИИ НА УТИЛИТАРНА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА, ПРЕПОРЪЧВАНА ЗА РАЗЛИЧНИ СОЦИАЛНИ, ПОЛИТИЧЕСКИ, КУЛТУРНИ И КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНИ МЕРОПРИЯТИЯ (NN 650-662)

- - „СЦЕНА" (1906) е репертоарен театрален сборник. Интересното в случая е, че е създаден от актьор, а не от режисьор или драматург. Целта на сбирката е повече да уеднакви сценичните с литературните вкусове, за да се създаде усещането за универсалността на високите художествени, естетически и философски търсения на своето време, потърсени както в класически, така и в съвременни творби [*Вж:* **Асен Златев** (I курс, зад. – спец. ББ) „Сцена" (1906) [Сборник „Сцена" : Репертоар за разказване и представляване, а също забавно четиво за секиго : Кн. 1 / Събрал, прев. и наредил за нашата сцена Гено Киров. – 2. изд. – С. : книж. Олчев, 1909 (Печ.: П. Глушков). – 96 с.] (**N 650**)];

- - антологията **„ОДРИН-ЧАТАЛДЖА"** е вдъхновена от конкретно историческо събитие – обсадата на Одрин от български и сръбски войски от октомври 1912 до 26 март 1913 г. Обсадата завършва с превземането на турската крепост от Втора българска армия – една решителна победа, довела до края на Балканската война. Съюзниците са под общото командване на ген. Никола Иванов, а истинският пробив на източния сектор от крепостта е извършен под командването на ген. Георги Вазов, брат на Иван Вазов. Зад тази репортажна истина, която регистрира преди всичко гражданската позиция на съставителите, се крие и един уникален факт от литературната ни история – Иван Вазов, Кирил Христов и Александър Балабанов включват в сборника и произведения от представители на литературния кръг „Мисъл" (Пенчо Славейков, Петко Ю. Тодоров...). Това е може би първият и последният случай, когато т.нар. *стари* (Иван Вазов, Стоян Михайловски, Константин Величков...) прощават „греховете" на т.нар. *млади* (д-р Кръстев, Пенчо Славейков, П. Ю. Яворов, Петко Ю. Тодоров...). Причината за необяснимата толерантност би могла да се търси в радостта от победата над турската армия. За момент всенародното ликуване е разрушило художествените, естетическите и философски граници между тези две антагонистични направления в българската литература от края на XIX и началото на XX век [*Вж:* **Божика Матева** (I курс, зад. – спец. ББ) „Одрин-Чаталджа" (Б.г.) [Одрин – Чаталджа : Лит. сборник / Под ред. на Иван Вазов, Кирил Христов, Александър Балабанов ; Послеслов Елена Ушева. – [С.] : Дамски благотвор. к-т за подпомагане сираците на загиналите във войните през 1912-1913 г., [1914]. – 253 с.] (**N 651**)];

- - антологията **„ЛЮБОВ И СТРАДАНИЕ" (1926)** е сред ония свидетелства на времето, които доказват, че творчеството на един писател обикновено е обвързано с неговата обобщена представа за история, естетика и философия. Тук Иван Андрейчин демонстрира задълбочени познания в една от своите любими теми – любовни сюжети в античната европейска литература. Включвайки творби от такива автори като Мосх, Анакреон, Теокрит, Проперций, Тибул, Бион, Сафо, Овидий, Лукиан, Калимак, Арбориус, Хораций и др., той демонстрира завидни познания, свързани с литературни източници, които през 30-те години на миналия век са скандализирали моралните нагласи на читателската публика. В съдържанието на неговото списание „Из нов път", което започва да излиза от 1907 г., могат да се открият много аргументи в това отношение. Макар и да не е сред най-блестящите представители на българския модернизъм от началото на миналия век, Иван Андрейчин оставя следа в историята на българската литература със своя изискан вкус, доказвайки, че няма правене на литература извън конкретното литературно познание... [*Вж:* **Деница Петрова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Любов и страдание" (1926) [Андрейчин, Иван Стоянов. Любов и страдание : Най-хубавите любовни поеми от всички времена и народи / [Състав. и предг.] Иван Стоянов Андрейчин. – [2. изд.]. – С. : Ив. Г. Игнатов и Синове, [1926]. – 81 с.] (**N 652**)];

- - „КОРМИЛО" (1933) е антологична литературна сбирка, публикувана в сп. „Кормило", което излиза от 1935 до 1936 година. Негов редактор е Пантелей Матеев. На практика списанието е наследник на в. „РЛФ" („Работнически литературен фронт", редактиран от Христо Радевски, Никола Ланков и др.), а негов продължител е в. „Брод" (редактор Иван Вельов). Интересното в случая е фактът, че изданието започва да се тиражира непосредствено след 9-юнския преврат през 1934 г. В антологичната сбирка е потърсена аналогия между левите политически направления в българската литература (Людмил Стоянов, Орлин Василев, Георги Караславов...) и някои славянски (Максим Горки...) и западноевропейски образци (Емил Верхарн...). Целта е да се докаже наличието на приемственост в политическото пространство на времето, която рефлектира върху универсални художествени и философски търсения на български и европейски писатели [*Вж:* **Кристиана Владимирова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Кормило " (1933) [Кормило : Тримесечен лит. сборник : Кн. 1 / Под ред. на Л. Стоянов. – С. : Земя и култура, 1933. – VIII, 296 с. : с ил.] (**N 653**)];

- - „ЗИДАРСКА АНТОЛОГИЯ" (1940) преследва дидактични и просветителски цели, макар че на практика е издание, което далеч надхвърля своята утилитарна функция – да е четиво само за зидари. Чичо Стоян е един от най-изявените детски поети в цялата история на българската литература, заради което „Зидарска антология" може да се смята и за панорама на художествения вкус на този писател и актьор, който успешно съчетава български (Петко Р. Славейков, Цанко Церковски, Петко Ю. Тодоров, Николай Райнов...) с чуждестранни художествени образци (Хенрих Ибсен, Бернхард Келерман, Максим Горки...). Там, където е открита логиката на контекстовото и надконтекстовото литературно единение, е открит универсалният философски код на темата за любовта [*Вж*: **Светлана Николова** (I курс, ред. – спец.

ББ) „Зидарска антология” (1940) [Зидарска антология : Стихотворения и разкази из живота на зидарите : Нар. творчество, бълг. писатели, чуждестранна лит. / [Състав.] Венеамин Григоров Филев. – С. : Библиотека Бъднина (печ. Рахвира), 1940. – 4, 268 с. – (Библиотека Бъднина ; N 1)] (**N 654**)];

- - „КООПЕРАТИВНИ УТРА И ВЕЧЕРИНКИ” (1940) няма откривателски характер. Целите, които преследва, са по-скоро дидактични и просветителски, предназначена е за културни деятели и активисти на кооперативното движение в България, основано през 1895 г. Произведенията на авторите, включени в сборника, често са се изпълнявали от любителски театрални трупи на читалищните сцени през 30-те и 40-те години на миналия век. Характерна черта на „Кооперативни утра и вечеринки” е търсенето на позитивни нравствени поуки, постигнати посредством литературното опознаване на човешките антиномии [*Вж:* **Йоана Димитрова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Кооперативни утра и вечеринки” (1940) [Стефанов, Константин. Кооперативни утра и вечеринки / [Състав. К. Стефанов]. – С. : Книга, [1940] (Печ.: АБВ). – 106 с.] (**N 655**)];

- - целта на антологията **„МАЙКА” (1941**) е да разкрие чрез една строго премерена обърната историческа перспектива (от автентичния словесен фолклор, през Добри Чинтулов и Петко Р. Славейков до съвсем младите по онова време Атанас Душков, Младен Исаев, Крум Пенев и др.) отношението на българските писатели към изначален източник на вдъхновение – майката. Търсени са универсални образци, които да доказват приемственост, а не „единоборство” в темата [*Вж:* „Майка” (1941) [Шиклев, Стоян Стефанов. Майка : Т. 1 - / [Състав.] Стоян Стефанов Шиклев. – С. : Библ. Простори, 1941. Т. 1. Образа на майката в българската лирика. – 1941. – 96 с., 1 л. : ил.] (**N 656**)];

- - „МАКЕДОНИЯ В ПЕСНИ” (1941) включва почти всички български поети (от края на Българското възраждане до 40-те години на миналия век), писали за Македония. Оригиналното решение тук се крие във факта, че корените на тази вечна патриотична тема в съвременната българска литература са потърсени не само в христоматийно известни творби на Иван Вазов и Петко Р. Славейков, но и в творчеството на Костадин Миладинов („Тъга за юга”) и Райко Жинзифов („Охрид”, „Близо реката Вардар”, „Вдовица”). Прецизният историзъм и високият художествен вкус придават особено очарование на сбирката [*Вж*: **Севда Накова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Македония в песни” (1941) [Македония в песни : Антология от бълг. поети / Подредили Лъчезар Дончев Станчев и Радослав Мутафчиев ; С предг. от проф. Ал. Балабанов. – С. : Т. Ф. Чипев, (печ. Братя Миладинови), 1941. – 184 с.] (**N 657**)];

- - „ДНИ НА ГЕРОИТЕ” (1942) е преди всичко *авторска антология*. Тук обикновено авторът сам *избира* или *събира, защото е подтикван от някого,* свои вече тиражирани публикации. Поводът винаги е спонтанен, но най-често – юбилеен. Към 1942-ра – годината на издаването на стихосбирката – Иван Бурин е 30-годишен, което говори за нескритото самочувствие на поета. От първата му публикация, направена през 1935 г. в сп. „Трезвост и култура”, са изминали само седем години. Предстои му дълъг път на литературно утвърждаване, увенчан с трагичен край... В „Дни на героите” Иван Бурин демонстрира отношението си към Втората световна война, в която участва като военен кореспондент. Лирическите сюжетни източници са свързани с живота на редовия войник, копнежа по бащината къща, възхвала на родината и др. Особен акцент е поставен върху съдбата на обикновения човек, живеещ на прелома между две антагонистични политически епохи [*Вж:* **Мирослав Тодоров** (I курс, ред. – спец. ББ.) „Дни на героите” (1942) [Бурин, Иван. Дни на героите : [Стихове] / Състав. Иван Трифонов Алексиев. – С. : Нов свят, 1942. – 184 с.] (**N 658**)];

- - изразът „...революционни поети” в антологията **„БЪЛГАРСКИ РЕВОЛЮЦИОННИ ПОЕТИ” (1945)** структурира по един доста своеобразен начин корените и семантичния ствол на революционните мотиви в българската поезия – обхванати са както безспорните родоначалници (Христо Ботев...), така и техните автентични следовници (Гео Милев, Христо Смирненски, Никола Вапцаров...). Тук животът, творчество и героичната смърт са универсални ипостасни величини. В този ред обаче са включени и лирически тълкуватели на тези мотиви (Димитър Полянов, Крум Кюлявков, Никола Фурнаджиев, Венко Марковски, Крум Пенев, Никола Ланков, Ангел Тодоров, Младен Исаев, Камен Зидаров...). Затова думите „...революционни поети” не трябва да се тълкуват еднозначно, тъй като те изтласкват повече естетически и философски проекции във времето, тръгвайки от една по-широка социална и политическа база [*Вж:* **Тодор Димитров** (I курс, ред. – спец. ББ)„Български революционни поети” (1945) [Делчев, Борис. Български революционни поети : Антология / Състав. Борис Делчев Стойчев. – С. : Бълг. раб. партия /к/, 1945. – 226 с. : с ил.] (**N 659**)];

- - „СЕПТЕМВРИ 1923-1944” (1947) се появява непосредствено след Втората световна война и в някакъв смисъл ознаменува преломен период от философските, естетическите и художествените търсения, характерни за българска литература от втората половина на 40-те до края на 60-те години на миналия век. Антологията има претенциите да бъде и своеобразен сеизмограф на своето време, търсейки историческата перспектива главно в антифашистката тема. Сюжетните акценти, които поставя Камен Зидаров в сборника, открояват политическите и гражданските позиции на български писатели, защото голяма част от тях лично са участвали в събитията, които следва България от 1923 до 1944 г.

Сборникът очертава по-скоро корените на една нова за времето си историческа истина, свързана с преломни политически дати и автентични художествени документи [*Вж:* **Екатерина Даскалова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Септември 1923-1944" (1947) [Септември 1923-1944 : Лит. сборник / Състав. Камен Зидаров. – С. : Камара на народната култура, 1947. – 273 с.] (**N 660**)];

- - и тримата съставители на антологията „**ОСВОБОЖДЕНИЕТО 1877-1878. ОСЕМДЕСЕТ ГОДИНИ" (1958)** са детски поети (Ангел Каралийчев, Здравко Сребров и Иван Кръстев). Това е важна подробност, тъй като тъкмо тя предопределя дидактичните и просветителски задачи на сбирката, която се опитва да обхване годините от падането на България под турско робство до Руско-турската освободителна война. Потърсени са документални илюстрации от всякакъв калибър – от информационно-справочни материали и документи до литературни произведения, обвързани с революционните традиции в историята на България от края на XIV до края на XIX век. В някакъв смисъл „Освобождението 1877-1878. Осемдесет години" е своеобразна, но и амбициозна патриотична христоматия по българска история и българска литература едновременно [*Вж:* **Велислава Суйч** (I курс, ред. – спец. ББ) „Освобождението 1877-1878. Осемдесет години" (1958) [Каралийчев, Ангел и др. Освобождението 1877-1878 : Осемдесет години : Сб. / Състав. А. Каралийчев, Здравко Сребров, Иван Кръстев. – С. : Бълг. писател, 1958. – 515 с. : с ил., 31 л. ил.] (**N 661**)];

- - анимализмът присъства трайно в българската литература. Такива писатели като Йордан Радичков, Николай Хайтов, Дончо Цончев и др. създадоха традиции, които биха правили чест на всяка литература. Антологията **„ЛОВ И РИБОЛОВ" (1959)** не събира творби, които са изключителни по своята художествена стойност и философски замах. Тя е просто един преглед на писаното за лова и риболова до този момент (края на 60-те години на миналия век). Но обстоятелството, че тук все пак са включени и произведения от талантливи писатели, оставили трайни следи в българската литература (Ангел Каралийчев, Емилиян Станев, Христо Радевски, Никола Фурнаджиев...), говори за стремежа на съставителя Любомир Дойчев да търси и ефекта на христоматийни художествени постижения по темата [*Вж:* **Рамона Ставрева** (I курс, ред. – спец. ББ) „Лов и риболов" (1959) [Лов и риболов : Сб. за ловно-рибарски вечери и забави / Състав. Любомир Дойчев и др. ; Ред. Никола Шивачев и др. – С. : Медицина и физкултура, 1959. – 244 с. : с ил., ноти] (**N 662**)];

- [V.] АНТОЛОГИИ НА БЪЛГАРСКАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА ЗА ДЕЦА (N 663)

- - „ДЯДО МРАЗ" (1961) е по-скоро репертоарен новогодишен сборник, предназначен за най-малките. Естетическият максимализъм на съставителите е създал литературна сбирка от произведения на автори, които имат траен принос в историята на българската художествена литература за деца (Елисавета Багряна, Никола Фурнаджиев, Леда Милева, Цветан Ангелов, Веселин Ханчев, Ангел Каралийчев, Михаил Лакатник...). Включването и на театрална миниатюра от руската писателка Юлия Новакова е свидетелство за това, че е регирстриран и някакъв по-обобщаващ славянски контекст в представянето на тема. На практика подобни прецизно създадени репертоарни сборници, предназначени за читалищната или училищната сцена, са предмостие към структурирането на христоматийно значими литературни съцветия [*Вж:* **Емилия Грозева, Петранка Милушева, Мариана Кемилева, Весела Райкова** (IV курс, зад. – спец. ББ) „Дядо Мраз" (1961) [Дядо Мраз : Новогодишни стихотворения, естрадни материали и пиеси / Състав., ред. Христиана Василева, Богдан Митов ; Предг. Асен Траянов ; Ил. Иван Узунов. – С. : Нар. младеж, 1961. – 112 с. : с ил. – (За начална и средна училищна възраст)] (**N 663**)];

- - „ЛИТЕРАТУРЕН СБОРНИК НА БЪЛГАРАНОВЦИТЕ" (1906) включва хумористични стихове и проза на групата около хумористичния вестник „Българан" (1904-1909), основан от Христо Силянов и Александър Кипров, в който от първите броеве започва да сътрудничи художникът, публицистът и писателят Александър Божинов. Именно Александър Божинов става „душата на групата", което е отбелязано и в предисловието към антологията, подготвено от литературоведа, преводача и критика Александър Балабанов. В кръга на авторите на сборника са: Александър Божинов и Елин Пелин (псевдоним на Димитър Иванов Стоянов), които задават облика и на вестника, и на антологията. Сред авторите са и Трифон Кунев, Пепо (псевдоним на Владимир Поп Анастасов), Христо Силянов. Сборникът привлича вниманието със съчетаваното на усилията на художници и писатели – представителите на бохемите в София, обединени около вестник „Българан" върху социалната платформа, ориентирана против режима на Фердинанд [*Вж:* **Мирослава Кирязова** (I курс, зад. – спец. ББ)

„Литературен сборник на Българановците" (1906) [Протич, Андрей и др. Литературен сборник на Българановците / Стъкмен от Андрей Протич, Елин Пелин, Александър Божинов. – С. : [Б.и.] (печ. Св. София), 1906. – 176, IV с. : с ил.] (**N 664**)];

- - „ХУМОРИСТИЧНА АНТОЛОГИЯ" (1917) е христоматия, която се опитва да съчетае върхови постижения на българската литература, свързани с жанровите превъплъщения на хумора и сатирата. Потърсени са илюстрации както в класически шедьоври, създадени от Иван Вазов, Алеко Константинов и Елин Пелин, така и в творчеството на автори, които в оня исторически момент заявяват своето присъствие в тези жанрове (Дамян Калфов, Александър Божинов...). В подбора прави впечатление търсенето на универсалната художествена рефлексия, а не на политическите саркастични пристрастия на деня [*Вж:* **Ангел Владимиров** (I курс, ред. – спец. ББ) „Хумористична антология" (1917) [Хумористична антология : Избрани места из произведенията на Иван Вазов, Алеко Константинов,

Георги х. Бонев, Михалаки Георгиев, Антон Страшимиров, Кирил Христов, Елин Пелин, Александър Божинов, Трифон Кунев, Ради Радев, К. Савов, Н. Илиев-Сириус, Д. Т. Калфов / Състав. Бончо Х. Георгиев Хаджибонев. – С. : Бълг. писатели, 1917. – 132 с. : с ил., портр.] (**N 665**)];

- - „БЪЛГАРАН ” (1921) е една от поредните изяви на интелектуалния кръг около в. „Българан”. Тук са представени най-близките сътрудници на това хумористично издание. Практика е било да се събират публикациите в периодиката в един сборник. Всъщност това е и архив, и реклама. Позицията на българавовци остава непроменена – силна политизация и остро сатирично перо [*Вж:* **Николай Делибеев** (I курс, ред. – спец. ББ) „Българан ” (1921) [Генадиев, Иван Харитонов. Сборник Българан : Хуморист. стихове и проза / Подбрал и наредил Иван Харитонов Генадиев ; Ил. Александър Добринов. – С. : Гутенберг, 1921. – 110 с. : с ил.] (**N 666**)];

- - антологичният сборник **„ВЕСЕЛИ МАСКИ ; ПРОЛЕТЕН ГРЯХ” (1930)** е повлиян от естетиката на интелектуалния клуб около в. „Българан”. Иван Вазов не е включен в класацията, но е поднесен откъс от произведение на един от най-големите български комедиографи за всички времена – Ст. Л. Костов. Неговият „Големанов” разширява жанровите граници на антологията, като й придава по-универсален вид от гледна точка на чисто художествените търсения в сферата на хумора и сатирата [*Вж:* **Петя Петрова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Весели маски ; Пролетен грях” (1930) [Харитонов, Иван Генадиев. Весели маски : Хумористична антология ; (Скици от Ал. Божинов. – С. : Т. Ф. Чипев, 1930. – 127 с. : с ил.] (**N 667**)];

- - „ОПАК СВЯТ” (1946) не изчерпва всички имена и заглавия в българската сатирична литература, но обгръща доста продължителен период от време – от края на Българското възраждане до 60-те години на XX в. Обхванати са най-значителните автори и произведения, които очертават магистралата на този литературен жанр. Търсени са концептуални произведения, свързани повече с гражданската позиция на авторите, отколкото с техните философски и естетически възгледи. Намерена е вярната мярка за време и художествено единство [*Вж:* **Мария Михайлова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Опак свят” (1946) [Опак свят: Антология на бълг. сатира / Състав. Георги Крънзов. – С. : Д. Гологанов, 1946. – 263 с.] (**N 668**)];

- [VII.] АНТОЛОГИИ НА ПРЕВОДНАТА И ЧУЖДЕСТРАННАТА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (NN 669-674)

- - антологията **„НЕМСКИ ПОЕТИ” (1917)**, създадена от Пенчо П. Славейков, представя произведения от класици на немскоезичната поезия. На практика това е първият цялостен и сравнително завършен художествен образец за това, как писателите от литературния кръг „Мисъл” (д-р Кр. Кръстев, П. Ю. Тодоров, П. К. Яворов...) са осъществявали в началото на XX в. рецепцията на западноевропейския художествен модерн. Тук целта е, както самият поет се изразява в предговора към сборника, да се постигне *„ (...) едно органическо цяло, а не случайна сбирка, в която за външно удобство, има нужда от строга хронология”*. В някакъв смисъл „Немски поети” е литературна витрина на прочетеното и преведеното, но тя е и учебник по преводаческо майсторство, който остава ненадминат в цялата история на българското преводаческо изкуство. [*Вж:* **Ирина Шаламанова** (I курс, зад. – спец. ББ) „Немски поети” (1917) [Славейков, Пенчо. Немски поети / Отбор, песни и характеристики за поетите Пенчо Славейков. – С. : Ал. Паскалев, 1911 (печ. С. М. Стайков). – 190, VI с. (2. изд. 1917)] (**N 669**)];

- - сборникът **„ЗЛАТНО ЦАРСТВО” (1941)** няма антологична стойност, но в някакъв смисъл е показателен за художествените възгледи на един от най-изтъкнатите български приказници, творили някога у нас – Ран Босилек. Богатата хуманитарна култура на българските писатели, изграждали във времето жанровата структура на авторизираната народна приказка (Елин Пелин, Асен Разцветников, Чито Стоян, Дядо Благо, Дора Габе, Калина Малина, Леда Милева ...), е свидетелство за това, как и колко е балансирана рецепцията на чужди художествени образци. Те не са доморасли писатели, черпили вдъхновение само от автентичния български словесен фолклор. Схващали са своята мисия в развитието на българската литература и като просветители на световното културно наследство, и като оригинални български творци [*Вж:* **Катя Александрова** (I курс, ред. – спец. ББ) „Златно царство” (1941) [Златно царство : Сб. норвежки приказки / Състав. Ран Босилек. – С. : Хемус, 1941. – 34 с.] (**N 670**)];

- - „ОГЛЕДАЛАТА НА ВЪЛТАВА” (1946) е от антологиите, които регистрират т.нар. *панславянска идея* в историята на българската литература. От края на Възраждането до 40-те години на миналия век, а и по-късно, почти всички големи български белетристи и поети съставят подобни сбирки, обглеждайки литературното наследство на цялото славянско море (руска, сръбска, хърватска, полска, чешка, словашка, украинска литература...). Кирил Христов е един от познавачи на чешкото художествено литературно наследство, което би трябвало да означава, че тази антология е и своеобразен връх в дифузните процеси между българската и чешката литература. Тук силно впечатление прави

присъствието на Иржи Волкер („Балада за моряка”), защото тъкмо той пресемантизира литературния мост между чешката (заедно с поети като Петер Безруч), българската (Никола Вапцаров) и руската литература (Владимир Маяковски). Ярко олицетворение на сблъсъка между постромантичните идеи, утаени в края на XIX и началото на XX век, и модерните търсения на поетите след залеза на символизма (тук с особена сила се откроява творчеството на Витеслав Незвал и Дора Габе, Елисавета Багряна и Десанка Максимович...), е може би най-голямото достойнство на „Огледалата на Валтава” [*Вж:* **Ирина Шаламанова** (I курс, зад. – спец. ББ) **„Огледалата** на **Вълтава”** (1946) [**Огледалата** на **Вълтава** : Антология чешки поети / Под ред. [и предг.] на Цветана Вранска ; Прев. от чеш. ез. Кирил Христов ; Скици Ив. Керезиев. – С. : Държ. изд., 1946. – 118 с. : с портр. – (Библиотека Младежка култура ; 1)] (**N 671**)];

- - в **„АРАБСКИ ДЕЛНИЦИ” (1960)** са включени разкази и новели на арабски писатели от различни народности и поколения – ливански, египетски, иракски и сирийски. Обхванат е период от около половин век. Започвайки от учителите на „сирийско-американската” школа в хронологичен ред, следват създателите на новелата в Египет, като се стига до най-новите представители на арабската белетристика. При съставянето на сборника „Арабски разкази” са използвани четири руски издания, които излизат през 50-те години на миналия век. Темите, по които авторите творят, са различни, но те все пак могат да бъдат обединени около няколко общи сюжетни източника: женската съдба, верския фанатизъм, протеста срещу социалните неправди и моралното разложение, военната агресия срещу Египет... [*Вж:* **Веселка Савова, Атанаска Тотева, Гергана Василева, Лена Коен, Мануела Миткова, Надя Златанова, Петранка Малинова** (IV курс, зад. – спец. ББ) „Арабски делници” (1960) [Арабски делници : Сб. разкази и новели / Ред. и [предг.] Манол Наков ; Прев. [от рус., араб.] Теодор Попов, Мохамед Али Мруе. – С. : Нар. култура, 1960. – 300 с. : с ил.] (**N 672**)];

- - „ПЛАМЪК НА ВЯТЪРА” (2007) е мащабна антология на латиноамериканска поезия. Озаглавена е *„Пламък на вятъра...”* по израз, взет от стихотворение на колумбийския поет Порфирио Барба Хакоб. Антологията представя текстове от времената на маите, ацтеките и инките през класици като Хорхе Луис Борхес, Пабло Неруда, Сесар Вайехо де Роке Далтон, Ото Рене Кастийо, Леонел Ругама. Сбирката има подчертан просветителски характер. Тя е и своеобразна енциклопедия на латиноамериканското литературно наследство, чийто най-изявен познавач в съвременната българска литература е поетът Никола Инджов [*Вж:*] **Борис Колев** (I курс, зад. – спец. ББ) „Пламък на вятъра” (2007) [Пламък на вятъра : Антология на латиноамериканската поезия : Доколумбова, класическа, съвременна / Състав. Никола Инджов. – С. : Захари Стоянов, 2007. – 336 с. – (Ars-poetica)] (**N 673**)**];**

- - с авторската антология **„РУСКИ ПОЕТИ” (2009)** се осъществява проникновение в художествено-естетическите диалози между руското и българското изящно слово. Тук е достигната знакова картина на преживявани глъбинни процеси в менталността на двете литератури (интелектуални процеси, свързани с намиране на съотношения, съответствия, съизмеримост…). Предпочитанието е насочено към *„поети от изповедно-философски тип”.* Обозначено е и едно грандиозно движение в литературно-художествения процес на България, ориентирано към универсалния художествено-естетически процес на човечеството, чието начало в българската преводна лирика е отбелязано с появата през 1911 г. на антологията на Пенчо Славейков „Немски поети” (2. изд. 1917 г.; подзагл.: Отбор песни и характеристики за поетите). Подборът, преводът, коментарът и встъпителната студия на д-р Петър Велчев включва емблематични лирични творби от Михаил Ломоносов, Александър Пушкин, Фьодор Тютчев, Алексей Хомяков, Михаил Лермонтов, Иван Тургенев, Николай Некрасов, Николай Мински, Пьотр Бутурлин, Дмитрий Мережковски, Максим Горки, Мира Лоховицка, Иван Бунин, Валерий Брюсов, Максимилиян Волошин, Александър Блок, Игор Северянин, Анна Ахматова, Борис Пастернак, Сергей Есенин... Подобна перспектива, водеща началото си от реформатора на руския език и изтъкнатия учен, писател и хуманист Михаил Ломоносов, българският читател има за първи път на български език. Този подбор показва гения – *„слънцето на руската литература”* (израз: М. Горки) Александър Пушкин, който израства в началото на XIX в. върху почвата на вековните традиции, кристализирали през първите десетилетия на XVIII в. с творчеството на Михаил Ломоносов. В предговора на антологията „Руски поети” е направена оценка на руската поезия като „неповторим исторически феномен”. Тази оценка е съзвучна с изказаните идеи от такива мислители като Николай Рьорих, Борис Вишеславцев, Николай Бердяев и др. Тук е представена и ретроспекция на преводите на руските поети в новобългарската литература: П. Р. Славейков (А. Пушкин, И. Крилов, К. Батюшков, Д. Минаев, Ал. Колцов, М. Лермонтов, Н. Некрасов). Разкрит е лабиринтът на българската лирическа РОСИКА: даскал Ботьо Петков, Райко Жинзифов, Христо Ботев, Иван Вазов, Константин Величков, проф. Иван Шишманов, Найден Геров, Добри Чинтулов, Стилиян Чилингиров, Димитър Подвързачов, Георги Бакалов, Гео Милев, Кирил Христов, Младен Исаев, Павел Матев, Димитър Методиев, Христо Радевски, Людмил Стоянов, Никола Фурнаджиев, Григор Ленков ... [*Вж:* **Боряна Николова** (маг. – спец. КТ) „Руски поети” (2009) [Руски поети / Подбор, превод, коментар, встъп. студия Петър Велчев. – С. : Захарий Стоянов, 2009. – 327 с.] (**N 674**)];

- [VIII.] АНТОЛОГИИ НА БЪЛГАРСКАТА И ПРЕВОДНАТА ЧУЖДЕСТРАННА ХУДОЖЕСТВЕНА ЛИТЕРАТУРА (N 675)

- - „В ПЕЩЕРАТА НА СЪКРОВИЩАТА. ШЕПА БИСЕРИ” (1935) реабилитира по някакъв начин рецепцията на западноевропейския модернизъм от края на XIX и началото на XX век. Най-интересното тук е

събирането в едно съцветие на Иван Вазов с П. Яворов Хр. Ясенов, Д. Дебелянов, Тр. Кунев и др. Разбито е схващането, че българският символизъм, чийто литературен манифест се разкрива посредством Яворовите „Безсъници", няма национална основа. Далеч преди П. К. Яворов, П. П. Славейков и П. Ю. Тодоров личност от т.нар. *стари* (Ст. Михайловски) хвърля интелектуален мост между френските литературни манифести и медальони от Бодлеров тип („Цветя на злото") и ранните български естетически търсения в сферата на модернизма („Поема на злото" , преименувана по-късно в „Ева"). „В пещерата на съкровищата. Шепа бисери" е огледало на своето време, в което вече се отразяват новите концептуални търсения от 30-те години на миналия век [*Вж:* **Вергиния Александрова** (I курс, ред. – спец. ББ) „В пещерата на съкровищата. Шепа бисери" (1935) [В пещерата на съкровищата. Шепа бисери / Състав. Мара Т. Тотева ; С увод от състав. и обща характеристика на всеки от включените поети: Ив. Вазов, Хр. Ясенов, Ш. Бодлер, Ст. Дринов, Гео Милев, Дж. Байрон, Г. Караиванов, А. С. Пушкин, А. дьо Ламартин, Д. Габе, Д. Дебелянов, Х. Хайне, Тр. Кунев и др. – С. [: Б.и.] (печ. Елисей Петков), 1935. – 204 с.] (**N 675**);

- [IX.] АНТОЛОГИИ НА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ (N 676)

- - „СБОРНИК ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ И НАРОДОПИС" (1968) съдържа архивни материали (статии, библиографии, биографии, писма, прошения...), свързани с епохата на Българското възраждане. Чрез тези публикации едновременно се издирват, събират, популяризират и въвеждат в научен оборот първите документални извори за нашето Възраждане, свързани с фолклора и етнографията. Предназначението на сборника е да събере и обнародва застрашените от физическо унищожение и по-нататъшно разпиляване възрожденски архивни документи. Текстовете добиват своето значение, ако се тълкуват като фрагмент от изворната база на нашата историческа наука. Голямата част от представените материали са предназначени за научноизследователска дейност. Използваният от Михаил Арнаудов библиографски инструментариум показва отлично познаване на изследваните обекти [*Вж:* **Десислава Александрова, Недялка Станкова, Николай Нуков, Десислава Ризова, Венета Пиперкова, Ели Анева, Мирослав Колев, Румяна Вълковска** (IV курс, зад. – спец. ББ) „Сборник за народни умотворения и народопис" (1968) [Сборник за народни умотворения и народопис : Т. 52 / Предг. М. Арнаудов ; Ред. Ел. Константинова, Ив. Динков. – С. : БАН, 1968. – 517 с.] (**N 676**).

Има автори, които откриват в антологиите елементи на литературнокритическата оценка (Атанас Далчев, Светозар Игов...), но ние мислим, че това е пресилено...

По-важно е да се обобщи, **че българският литературен *florilegium* е преди всичко протяжен, динамичен, но субективен интелектуален акт, който е трябвало по-напред да възпитава (той и днес продължава да възпитава!), а едва след това да облагородява с вторични и третични сюжети *цветната градина* на българското изящно слово, следейки естеството на неговото *по*-раждане и *пре*-раждане в поредния нов *букет от цветя*...**

Настоящата антология е насочена към вниманието не само на студентите, изучаващи под различна форма българската литература, но и към цялото наше общество.

Д-р Николай Василев **Проф. д.п.н. Александра Куманова**

♈ ФАКЛОНОСЦИ XXIII

Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописане / Състав., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Граф. ред. В. Стефанова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов ; *Посвещава се на проф. С. Денчев* ; *Епиграф: „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат.”* – Н. Василев. – Ново електронно изд. – София : За буквите – О писменехь, 2018. – 1090 (1-840; I-CCL) с. : с ил. – (Факлоносци ; XXIII). – Речник на личните, геогр. и др. имена ; Именен показалец ; Показалец на загл. ; Ключови думи на публ. ; Списък на ил. към публ. ; Списък на съкр. ; Теми за проверка.

1. изд. 2014.

Золотая хрестоматия Болгарии : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетическая архитектоника болгарской изящной словесности с IX по XXI вв. (Универсальная информационная модель) : Учебное пособие по лексикографии академического текстописания / Состав., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консульт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казанского; Справ.-информ. ред. Д. Ралевой; Библиогр. ред. М. Максимовой ; Граф. ред. В. Стефанова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов ; *Посвещается проф. Стояну Денчеву* ; *Эпиграф: „Помоги мне, Господи, помочь слепым прозреть.”* – Н. Василев. – Новое электронное изд. – София : За буквите – О писменехь, 2018. – 1090 (1-840; I-CCL) с. : с ил. – (Факлоносцы ; XXIII) – Словарь личн., геогр. и др. имен ; Именной указ. ; Указ. загл. ; Ключевые слова публ. ; Спосок ил. к публ. ; Список сокр. ; Темы для проверки. – *На болг. яз.*

1. изд. 2014.

Golden chrestomathy of Bulgaria : Book II. Anthology : Analytic-synthetic architectonics of Bulgarian refined speech from IX to XXI c. (Universal information model) : Textbook of lexicography of the academic text writing / Compilers, afterword: N. Vasilev, A. Kumanova ; Sci. advisers: I. Pasi, S. Denchev, M. Kumanov ; Terminol. ed. N. Kazanski ; Ref.-inform. ed. D. Raleva ; Bibliogr. ed. M. Maximova ; Graph. ed. V. Stefanova ; Rev.: P. Velchev, I. Theophilov ; *Dedicated to Prof. D.Sc. Stoyan Denchev; Epigraph: „Help me, Lord, to help the blind see the light”* – N. Vasilev. – New electronic ed. – Sofia: About Letters – O pismeneh, 2018. – 1090 (1-840; I-CCL) p. : ill. – (Torchbearers ; XXIII). – Index of personal, geogr. and other names ; Index of names ; Index of titles ; Keywords of publ. ; List of ill. към publ. ; List of abbrev. ; Subjects for testing. – *In Bulg*.

1. ed. 2014.

Издателство **„За буквите – О писменехъ”** открива нова поредица от когнитологични изследвания, която носи общото заглавие ***„Факлоносци”***. Инициативата се предприема във връзка с 60-годишнината на Държавния библиотекарски институт – *днес:* Университет по библиотекознание и информационни технологии. Тези изследвания са породени от необходимостта:

- да се разкрие по-цялостно **личностният принос на изтъкнати дейци, свързали творчеството си с библиотечно-информационната социокомуникативна сфера и с информационната наука като част от научното и културното движение на планетата**;

- да се откликне на знаменателната за времето ни **парадигма – вкоренена в интердисциплинарността на знанието – която се проявява в създаването на всеобхватна информационна картина на света**.

Както е известно от **теория на науката**, **когнитологичният портрет** е инструментът за получаване на интересуващото ни знание.

Обръщаме се към **когнитолози, науковеди, библиографи**, но и към **водещи научни учреждения в България, обхващащи широкомащабно знанието, да вземат участие в това благородно начинание**.

Мислите и знанията на когнитологично портретираните дейци на инфосферата са особено ценни, защото те не само разкриват **различни аспекти на третираните проблеми, но и предлагат възможното им оптимално решение на високо научно и професионално равнище**. **Тези мисли и знания съдействат за:**

- разрушаването на примитивните ограничителни бариери, издигнати между изкуствено откъснатите една от друга, но живо преплитащи се сфери на познанието;

- консолидирането на методологично ниво на многообразието на и н ф о р м а ц и о н н а т а р е а л н о с т, схващана като ефективна социална сфера на взаимодействие – индикатор на хуманитаризацията на науката и обществото, корелат на социалната представителност на науката през XXI в.

Този **уникален емпиричен материал по наукознание, интердисциплинарни връзки и психология на научното творчество ще допринесе за изучаване приноса на личности, изграждали и изграждащи инфосферата. Именно това изграждане е сърцевина на ш к о л а в н а у к а т а**.

Начинанието е благотворително.

ЗЛАТНА ХРИСТОМАТИЯ НА БЪЛГАРИЯ:

КНИГА II. АНТОЛОГИЯ

Аналитико-синтетична архитектоника
на българското изящно слово от IX до XXI в.
(Универсален информационен модел)

Учебно пособие по лексикография
на академичното текстописане

Ново електронно издание

♈ ФАКЛОНОСЦИ XXIII

Съставител, послесловие, емблематика:
д-р Николай Василев

Съставител, послесловие:
проф. д.п.н. Александра Куманова

Научни консултанти:
проф. д.ф.н. Исак Паси
проф. д.ик.н. Стоян Денчев
проф. д-р Милен Куманов

Коректори:
Цветана Найденова
Ангелина Пенева
Маламка Щерева

ISBN 978-619-185-313-7

Университет по библиотекознание
и информационни технологии

1784 София, бул. „Цариградско шосе” N 119
Тел.: 970 85 90
e-mail: kbd_college@yahoo.com
URL: www.unibit-bg.org